4386
BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU
IUL. 2005
2014
BCU IAȘI 2022

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA ● NR. 1 (1416) 20 IANUARIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

Eminescu și Lumea nouă

H.-R. Patapievici și "omul recent"

Sălbaticul din noi

Infinitul rău

Anamaria Beligan

Exotism, românism, exil

56.932
BCU IAȘI 2022

Eminescu și Lumea nouă

Cornel Ungureanu

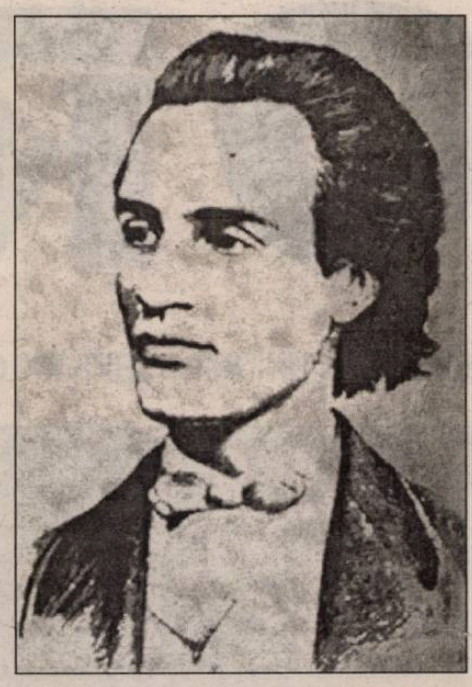

În anul 1945, atunci când războiul se terminase și coșmarele păreau a fi încetat, la Timișoara câțiva poeți visau să schimbe lumea. Fuseseră — încă din anii războiului — parcă predestinați a ilustra spiritul nou al Banatului sau (cum scria Virgil Birou, mentor al lor) poezia nouă bănățeană. Cei patru elaboraseră și un manifest în care propuneau o nouă poezie, o nouă literatură — o artă care să corespundă spiritului noilor vremuri. Nu aveau foarte multă școală, nu citiseră prea multe cărți, dar aveau încredere (după cum se obișnuiește) în viitorul lor de aur. Erau, firește, de stânga.

Dintre aceștia, doi se ilustrau și printr-o publicistică frenetică: Petru Sfetca și Alexandru Jebeleanu. Așa cum toți tinerii de seamă ai provinciei merg la București pentru a se împlini acolo, Petru Sfetca se va stabili la București. Acolo gloria va întârzia puțin fiindcă vremurile erau încurcate și pușcăria oricând posibilă.

La Timișoara rămâne Alexandru Jebeleanu care va scrie, va scrie, va scrie. Manifestul din 1945 e urmat de alte texte-program, dintre care unul închinat lui Eminescu. Tinerii de altădată, zice poetul bănățean, îl urmau pe Eminescu fiindcă erau lipsiți de idealuri, erau vânați de pesimism și de viziuni sumbre. Poeții îl urmau pe Eminescu din aceleași motive. Noi trăim într-o altă lume și în alte vremuri. **Cu Eminescu nu se poate merge mai departe,** noi trebuie să-l abandonăm pe Eminescu. Modelul Eminescu și-a trăit traiul.

În felul lui, Alexandru Jebeleanu era un precursor. Textele care demonstrau că Eminescu e un scriitor-asasin vor veni puțin mai târziu și vor fi elaborate de autori care se trăgeau explicit din ideologia marxistă. Timișoreanul nostru era doar un tânăr care voia să-și exprime independența, drepturile, adeziunea la vremurile noi. Eminescu, i se părea lui, aparținea trecutelor vremuri. Într-un moment de elan juvenil, viitorul lider al culturii timișorene scrisese câteva pagini care făcuseră bună impresie și-i asiguraseră, pentru vreo multă vreme, încrederea oficialilor. Pentru aceștia, Jebeleanu trecuse cu bine **testul Eminescu.**

*

Ofensiva proletcultistă are un moment de vârf în 1949. Dar tot în 1949, la un soi de petrecere a vârfurilor culturale româno-sovietice, cineva își amintește că în 1950 e centenarul Eminescu și că, așa cum sovieticii îi sărbătoriseră pe Pușkin (poet al poporului!), cultura frățească trebuia să-și sărbătorească, și ea, Poetul poporului. Așa cum imaginarul anilor '48-'49 fabricase un Eminescu aparținând reacțiunii, anul '50 trebuia să propună sărbătorirea unui Eminescu aparținând clasei de jos. O postumă repede descoperită face furori, ca și prima parte din **Impărat și proletar.** Eminescu devine șlagăr. Clasa superioară (exploatatoare) e o clasă asasină, Maiorescu, un criminal. Cei mai iscusiți descoperă, între manuscrisele eminesciene, pagini care incriminează **Junimea** și **Convorbirile.** Împotriva lui Eminescu se adunaseră toți răii orânduirilor trecute. Se putea înțelege că, pe bună dreptate, sunt aruncați în pușcării liderii politici, intelectuali, culturali ai națiunii. Ei fuseseră asasinii lui Eminescu.

Anii șaizeci înseamnă un moment de echilibru cultural. Retipărirea **Vieții lui Mihai Eminescu,** de G. Călinescu în 1964, reașezarea lui Perpessicius la cârma ediției Eminescu, implicarea tinerilor în regăsirea marelui poet definesc anii trecerii de la manipularea culturală la studiu, cercetare, normalitate. Matei Călinescu, Eugen Simion sunt tinerii care se implică în operațiunea de recuperare. Un moment înalt este apariția cărții lui I. Negoițescu, studiu care împinge mai departe sugestia călinesciană privind postumele. Adevărata modernitate eminesciană, scrie criticul, acolo trebuie căutată. Necunoscutul Eminescu e numit și de Noica, de Eugen Todoran, de George Munteanu. Anii 1964-1974 atrag atenția, prin autorii înainte citați, dar și prin mulți alții (erudiți de seamă ai momentului literar), că nu există un Eminescu clasificat și clasificabil. Uriașul șantier Eminescu format de postume oferă alte imagini ale poetului. Eminescu cel inclasificabil aici se află.

Apar și poeți care îl recitesc în numele unor inițiative excepționale. Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Ileana Mălăncioiu, Marin Sorescu, Ilie Constantin sau Cezar Baltag au momentele lor de definire sau redefinire întru eminescianitate. Un rol important îl are reîntregirea culturii române în anii '60 prin paginile regăsite ale lui Blaga, Voiculescu, Emil Botta.

*

Un elementar bun simț ar trebui să atragă atenția că între Eminescu politicienilor, al gazetarilor, al modistelor, al repetenților și cel al **limitelor,** cel devenit public cu mulți ani după moarte există diferențe. Există un Eminescu al limitelor care nu este accesibil oricui. Dacă Eminescu al antumelor poate fi manipulat (a fost, este și va fi manipulat) există un poet al profunzimilor care e accesibil doar celor care trăiesc în cultură.

Desigur, fiecare moment politic a vrut să-și aservească discursul poetului — să-l transforme în lozincă electorală. Cu atât mai mult a încercat să și-l aservească în momentele politice tensionate, atunci când pagina de ziar devenea un reper pentru cetățeanul turmentat al bătăliilor eminamente democratice. În anii treizeci, dar și în anii patruzeci, în anii cincizeci, ca și în anii optzeci anumite texte eminesciene deveneau șlagăre. Ele puteau cuceri cetățeanul turmentat al zilei, pe conul Leonida și pe coana Efimița, pe absolventul a trei clase primare care, iată, poate recunoaște aci elanurile sale dintotdeauna.

*

Un exemplu de manipulare des citat e cel din iunie 1989, când Ceaușescu a vrut să-și subordoneze comemorarea poetului și, într-un fel, a făcut-o. La sărbătorirea de la Ateneu și-a trimis gauleiterii care au citit un mesaj obraznic, ornamentat cu un segment din **Doina** poetului — text care a divizat întotdeauna inteligheția românească. Slujbașii de la ziare au falsificat discursurile lui Eugen Todoran, Constantin Ciopraga, Cezar Baltag, împănându-le cu propoziții ceaușiste. Într-un moment negru al poporului român, Eminescu era pus să slujească dictatura.

Reacțiile antieminesciene — câte au fost — după 1989 pornesc și de la acest moment de sinistre falsificări. Nimeni nu mai are timp de bibliotecă și de studiu, dar fiecare poate să-și amintească de poeziile lui Eminescu repetate la infinit la radio sau la televizor, la serbările școlare sau la diversele cumetrii politice. Într-un moment în care toți sunt chemați să-și dea cu părerea despre orice, nu-i de mirare că despre Eminescu se emit păreri dintre cele mai... cum să scriem... ciudate. Mici profesioniști ai jurnalisticii, studenți prinși de avânt intelectual, poeți de mâna a doua sau eroi ai revoluției din 1989 își dau cu părerea. Evident, fiecare ieșire la rampă trebuie să fie încununată de succes, iar ca să fie însoțită de succes nu trebuie să fie erudită, înțeleaptă, plicticoasă, ci energică, desigur categorică, sprijinită pe un NU viguros. Un Nu e întotdeauna creator de bună impresie, chiar în acest timp al nesfârșitelor și — de atâtea ori — scandaloaselor negații. Un NU rostit repede și cu un anumit farmec poate lăsa impresia că în spatele lui există o știință adâncă, o vastă erudiție care poate pune sub semnul întrebării fapta unui lung șir de cărturari. Fără îndoială, între strategii negației se află, nu o dată, personalități demne de toată atenția. Sunt cărturari nu o dată lezați de nesfârșitele manipulări, de reducțiile idioate, de imbecilii care se așază sub acest steag.

Fiindcă fenomentele de diferențiere, până la un punct explicabile, au stimulat ieșirea în arenă a celor validați de epoca Zelea-Codreanu sau de epoca Dej-Ceaușescu. Dacă cei care operează în numele lui Nu se mișcă în interiorul actualității culturale, așa numiții apărători sunt, de prea multe ori, plagiatori ordinari, mici pitecantropi sau bătrâni manipulatori de cultură.

Acest Eminescu al limitelor, care iese de sub incidența proceselor jurnalistice, acest Eminescu validat de Maiorescu și de Călinescu, de Vianu și de Perpessicius, de Blaga și de atâția cărturari iluștri, poate fi pus în discuție doar în numele unor fragmente și nu al întregului. E caduc următorul segment din Eminescu, poate afirma un bun cititor de literatură. Dacă vrem să fim serioși, ne argumentăm discursul polemizând cu cei care au validat un *anume* Eminescu.

*

Altfel, trăitori în lumea literaturii, admirând spectacolele vedetelor zilei, nu-i cazul să ne mai mire ceva. Fiindcă e normal ca stelele spectacolului să fie mereu în exercițiul funcțiunii. Dacă citim într-un oarecare ziar afirmația că Slavici n-are ce căuta alături de Eminescu și Creangă, afirmație semnată chiar de Mircea Cărtărescu, nu înseamnă că Slavici e un scriitor inutil, că valoarea lui a scăzut în timp, că un șir de exegeți s-a aflat în eroare. Înseamnă doar că Mircea Cărtărescu, una dintre stelele momentului, trebuie să fie interesant prin tot ceea ce spune. Nu interesează pe nimeni ce și cât știe Mircea Cărtărescu despre Slavici (eu cred că habar n-are cine e Slavici), interesează doar personalitatea star-ului. O personalitate cu adevărat viguroasă îi neagă doar pe cei mari.

Trebuie să ne obișnuim cu faptul că personajele importante ale actualității se dau în spectacol și că spectacolul lor are anumite reguli. Ca să trăim însă sub semnul adevărului, trebuie să rămânem un timp în bibliotecă. Să ne retragem între anonimii sălilor de lectură, cu umilința necesară.

P.S. Trebuie să mărturisesc că sunt încântat că niște bărbați de ispravă plagiază cu nădejde textele mele despre Eminescu, mai ales cele din *Imediata noastră apropiere*, II, pp. 223-247. Dacă nu se înfățișează repede cu mielul, îi pun pe două coloane.

150 de aniversuri

(Fragmente de jurnal despre Eminescu)

Marcel Tolcea

● În 1911, Nae Ionescu credea că, în traducerea franțuzească a sonetului **Veneția** de către Al. Gr. Soutzo, "unele versuri sună mai bine ca în românește". Oare pentru N.I., ca și pentru alți ideologi ai extremei drepte românești, Poetul e doar un accident în biografia Ideologului? ● Citesc, în Călinescu, analiza la **Văduvioară tinerică.** Dacă ar fi să mi-l descriu pe acest buimăcitor "văduvioară", aș zice că e, concomitent, un fel de sexualizare și diminutivare a morții. ● Aflu, din "Dilema", că Alexander Lebed a fost comandantul Armatei a XIV-a din Transnistria. ("Trece Lebeda pe ape"?) În fața arsenalului ruso-găgăuz basarabenii îl au doar pe Eminescu, o armă lirică împotriva uitării și a desnaționalizării. Un Eminescu stendhalian, deopotrivă, sacerdot și cavaler, lipsit însă completamente de instinct social. ● Citit analizele care îl "desființează". Am un titlu: "Eminescu în gherocul criticii" (*Gheroc*, de la germ. *Gehrock*, redingotă. Deci, poeții romantici ar umbla în redinGoethe) ● Îi spun Domnului Todoran că, atunci când am fost la țară, am descoperit și sibilinicul poeziei eminesciene. Dom' Profesor bănuiește că am să spun o mică necuviință, dar mă încurajează cu un "Ei, hai să vedem!". Și îi povestesc atunci cum, la G., unde îmi îndeplinisem stagiatura, un oarecare domn Plop, cu un nume dublu predestinat, domnea peste lemnele și combustibilul din comună; cum pe numitul domn Plop Cupidonul neliniștit l-a adus în odaia unei Venere al cărei consort nu a consimțit la un asemenea afront și a intentat proces de separațiune; ceea ce l-a făcut pe un terț, N. J., profesor de limba română la Jamu Mare, să îi cânte, seară de seară, cu vocea Miei Braia, "Pe lângă Plop și fără soț". Dom' Profesor râde cu poftă și, din sufragerie, Doamna Mura ne întreabă dojenitor: "Ce tot râdeți acolo?". Acasă, adaug în **Jurnal**: "Și-om ședea în foi de Mură" ● Cum s-o fi împăcând antisemitismul eminescian cu pasiunea pentru kabbală? Călinescu e de părere că **Luceafărul** ar putea fi interpretat ca un sephirot. De revăzut Zevin Rusu și relația dintre **Scrisoarea I** și **Zohar**, dar și studiul lui Culianu despre "dualismul acosmic" și constantele gnostice. Despre Pentateuh, kabbaliștii au scris mii de tratate, găsind tot atâtea interpretări. Ca și exegeza eminesciană! ● Dan Dionis, o superbă parabolă a morții naratorului-omniscient ce se vrea și Demiurg. Probabil că, într-o viață anterioară, Balzac a fost o muscă obeză și clăpăugă! ● Soția dogelui, scrie Caragiale într-o parodie din 1896 la **Veneția**, se cheamă "dogaresă". Thanaticul igrasios al cufundării în apa lagunei — asemenea mecanicii oricărei lecturi — e absent. Din contră, jubilația are potențiometrul la maximum: "— În Veneția duioasă, / Dulce-i viața 'n carnaval! / Pentr'o inim' amoroasă, / Cântă, râde-al mării val!".

COPYRIGHT

Societate — Flagrant

("Adevărul" 4 X '99, p. 8)

Șerban Foarță

Bucureștenii Adam Petre, zis și "Bas",
și Iacob Aurel, zis "Șobolanul",
dându-se drept străini, niznai de banul
autohton (și care-i vor fi ras

pe mulți români în vârstă sau mai tineri,
prin piețele cu proști, la alba-neagra, —
căci jocul e ca bumbii de Viagra:
scoală, dar nu ogoaie), într-o vineri,

ultima din septembrie (zis și "Răpciune"), a.
c., când dimineața-și golea domol clepsidra,
l-au acostat pe neica Rotaru Ion, din Vidra
(Ilfov), — căruia "Bas" și "Șobolanul",

vorbindu-i pe o limbă ciudată, i-au pretins
să le arate,-n zona pieței Bucur
Obor, cum mă-sa-s banii lui Isărescu Mugur,
pe care arătându-i, acest ins

fu lefterit pe dată de vreo opt
sute de mii de lei, — când mocofanul
dădu alarma; astfel că "Bas" și "Șobolanul",
prinși în flagrant, se află-n arestul Secției 8.

"Artistul ar trebui idolatrizat"

Cornelia Hrin

director Hotel "Reghina"

— Doamnă Cornelia Hrin, sunteți unul din iubitorii de cultură activi ai Timișoarei. Asemenea stări de fapt își au adesea rădăcinile în câte o istorie mai mult sau mai puțin spectaculoasă. Povestiți-ne despre începuturile formării dumneavostră.

— Cheia pasiunii mele pentru arte se află în copilărie. Brașovul a fost un mediu propice asimilării unei culturi umaniste solide. Întâmplarea a făcut să am privilegiul de a crește într-o familie de naționalitate germană în care cultura era la ea acasă. Fiecare membru era "artist" într-un fel. Bunicul, austriac, cânta la pian, iar bunica (venită din Boemia) — la țiteră. De mică am fost familiarizată cu muzica și pictura. Tot bunicul, "idolul" meu, prin poveștile lui inspirate de experiența de marinar, mi-a trezit în subconștient dorința de a călători, care se leagă astăzi de profesiunea mea de hotelier. Mama, educată la un institut francez, cânta și ea la pian. Apoi am urmat eu.

Îmi amintesc de lecțiile cu organistul Schanld și de pedagogia lui. Mă stimula să îl învăț cu pasiune pe Bach, recompensându-mă cu tulburătoare ore de studiu la orga Bisericii Negre. (Cine a cântat vreodată la orga unei biserici știe cât de răscolitoare și prețioasă poate fi vibrația burdufurilor ce "strigă" grav în spatele tău...)

M-am apropiat de asemenea și de limbile străine, de teatru, de film. Anturajul a avut un rol important în acest sens. Mamele prietenelor mele erau actrițe, și încă din copilărie m-am obișnuit cu scena și culisele. Participam și la un cineclub, aveam abonament la operă, scriam poezii (câteva au fost chiar publicate). Toată lumea se aștepta să urmez o carieră umanistă.

— Și de ce nu a fost întocmai așa?

— Eșecul la examenul de admitere la facultate l-a determinat pe tatăl meu, un om exigent, să mă pună în situația de a învăța cât e de greu să muncești, angajându-mă. Există însă și o parte bună a lucrurilor, căci astfel am avut șansa de a vedea cât de frumoasă e meseria de hotelier.

— V-a îndepărtat de cultură această situație?

— Nicidecum. Am continuat să citesc, am continuat să particip la cineclub, să gust filme de calitate (ca *Moartea la Veneția* în regia lui Visconti, de pildă), chiar să realizez câteva scurt-metraje.

— Când spuneți literatură, la ce nume vă gândiți? Ce autori, ce opere v-au marcat în mod deosebit?

— În ce privește proza, mi-au plăcut îndeosebi rușii. Sunt un popor pe care îl admir mult, au o sensibilitate specială, o muzică și o literatură inimitabile. Ca poeți, i-am simțit întotdeauna aproape pe Rilke, Heine, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, pe simboliști în general.

— În lumea afacerilor și în viața publică sunteți o femeie de succes. Care e secretul dumneavoastră?

— În timp, am încercat multe, am "navigat" pe mai multe ape, dar întotdeauna am crezut în forțele mele și în reușită.

După '90 mi-am pus în cap, de pildă, ca, împreună cu două prietene, să realizez o casă de modă. Și, credeți-mă, nu știam nici cum arată un extras de cont. Însă mi-am spus că, dacă vrei, totul se poate învăța. Și a mers.

Voiam să scot și o revistă de modă. Așa am intrat în legătură cu redacția *Agenda* cu care, iată, colaborez și astăzi.

Să nu credeți că nu au existat în viața mea și momente grele. Acum câțiva ani am trecut printr-o perioadă destul de "neagră". Eșecul s-a dovedit însă a fi stimulativ. Pentru a-mi recâștiga încrederea în mine m-am înscris la un curs de japoneză. Deși aparent brutală (fonetic), limba japoneză mi s-a descoperit ca o limbă seducătoare. Eram cea mai în vârstă dintre cei 25 de cursanți, și am terminat printre primii. Mi-am demonstrat astfel că pot face orice.

A urmat apoi implicarea în administrarea hotelului *Reghina*. Deși la început am fost întâmpinată cu scepticism, am reușit foarte repede să arăt că și o femeie poate face o astfel de muncă, poate chiar mai bine decât un bărbat. Am imprimat căldură atmosferei de acolo și, în timp, am adus "acasă" și arta, integrând-o în decor.

— Cum vă motivați în momentul de față pasiunea pentru cultură?

— Prin convingerea că o țară fără cultură e o țară fără nici un viitor. Apoi, artele au fost totdeauna pentru mine un refugiu, o oază în care m-am simțit cel mai bine.

— Succesul e și el o formă de capital. În funcție de convingeri, fiecare îl "investește" în ceva. De ce ați ales cultura, ce vă determină să o sprijiniți, să fiți alături de fenomenul cultural, atât de vitregit de tranziție?

— Tocmai acest ultim amănunt. Mă revoltă faptul că artistul, care ar trebui respectat și idolatrizat, e marginalizat și sfidat de ignoranța celor puternici, sufocat de kitsch-ul opulent. Nu încetez însă să cred în ceea ce mi-a fost adesea un motto în viață: "tot ce nu te omoară, te întărește".

A consemnat,
Monica Sorana Bireescu

În căutarea unității

Robert Lazu

Între episcopii ortodocși români, un merit deosebit în promovarea ecumenismului îi revine mitropolitului Banatului, dr. Nicolae Corneanu. Cunoscut în lumea teologică internațională prin prestigioasa sa activitate ecumenică, dr. N. Corneanu și-a elaborat o viziune ecumenologică proprie, caracterizată printr-o deschidere reală față de celelalte confesiuni creștine și practicată cu consecvență. Fără a fi publicat o lucrare dedicată exclusiv acestei teme, autorul nostru a consacrat ecumenismului nenumărate articole care, ulterior, au fost strânse alături de alte studii și eseuri între copertele masivului volum intitulat **Quo vadis? Studii, note și comentarii teologice** (Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1990). Aici, în două secțiuni scurte dar extrem de bogate în conținut, – "Bisericile creștine și ecumenismul" (pp. 105-120) și "Terminologie ecumenistă" (pp. 128-162) —, dr. N. Corneanu definește o perspectivă ecumenologică moderată dar temeinică, bazată pe o viziune realistă asupra restaurării unității Bisericii întemeiată de Mântuitorul Iisus Christos.

Fără a construi în termenii teologiei speculative vreo "dogmatică ecumenică", care ar risca să unifice în mod neadecvat doctrinele diferitelor confesiuni creștine anulându-le, în cele din urmă, identitatea, dr. N. Corneanu propune ca țel al ecumenismului "slujirea omului" (op. cit., p. 109), insistând asupra conlucrării celor implicați în mișcarea ecumenică la nivelul vieții laice a lumii contemporane. Totodată supune unei critici bine argumentate fundamentalismul și exclusivismul propriu anumitor comunități ortodoxe care, ostile ecumenismului, consideră în mod eronat această mișcare izvorâtă din "conștiința apartenenței tuturor creștinilor la același Trup unic al lui Christos" ca fiind o "pan-erezie" (op. cit., p. 116). Convingerea sa intimă privitoare la unitatea Bisericii creștine și-a afirmat-o în cadrul unei memorabile cuvântări susținute în catedrala greco-catolică din Lugoj, cu prilejul înscăunării episcopului greco-catolic Alexandru Mesian:

"Ne-am dorit întotdeauna și dorim și astăzi unitatea în Biserica lui Christos, pentru că Domnul și Mântuitorul nostru Christos, care a întemeiat Biserica, ne-a poruncit să fim Una.

Nu ne-a poruncit să fim dezbinați; dezbinarea este rezultatul slăbiciunilor și păcatelor noastre, ale oamenilor, dar totdeauna am dorit să refacem unitatea Bisericii" (cf. Un destin istoric: Biserica Română Unită, Târgu-Mureș, 1999, pp. 332-333).

Totuși, constatând neîmplinirea idealului unității în ciuda unor eforturi remarcabile precum cele ale autorului nostru, care se adaugă strădaniei altor teologi, ne putem întreba cum? și când? se va întâmpla aceasta. Desigur, la ultima întrebare nu putem răspunde într-un sens temporal precis. În schimb la cea dintâi — asimilând contribuția mitropolitului Nicolae Corneanu în domeniul ecumenologiei —, vom încerca să propunem o posibilă soluție, întemeiată din punct de vedere teoretic pe o înțelegere apofatică a conceptului de identitate eclezială, iar din punct de vedere practic bazată pe existența Bisericii greco-catolice.

În opinia noastră, unul dintre cei mai importanți factori care contribuie la menținerea dezbinării Bisericilor Catolică, respectiv Ortodoxă, este edificarea unor ecleziologii definite exclusiv în termeni pozitivi, în cadrul cărora dimensiunea apofatică s-a estompat cu totul. Conciliul Vatican II a făcut, totuși, pasul revoluționar al asumării unei ecleziologii "deschise", în care eclezialitatea Bisericii Catolice este afirmată în deplinătatea ei, dar fără ca prin aceasta să fie negată eclezialitatea unor comunități creștine situate în afara jurisdicției Romei. Această viziune a fost posibilă exclusiv datorită conștientizării "misterului Bisericii", care sub nici o formă nu poate fi definit matematic, topografic, în sensul trasării unor limite precise de manifestare a harului divin. Iată deci că drumul regăsirii dimensiunii apofatice a ecleziologiei a fost redescoperit! Rămâne doar ca el să fie urmat cu consecvență și, mai ales, să fie dezvoltat în toate consecințele lui practice.

Din păcate lumea ortodoxă, dominată încă de suficiența ecleziologică specifică oricărei teologii care se consideră deținătoarea infailibilă a Adevărului revelat, privește cu suspiciune încercările Romei de a restaura unitatea sfâșiată a Bisericii unice a Mântuitorului Christos. Considerând evoluționismul dogmatic și liturgic catolic sinonim cu erezia, unii clerici și teologi răsăriteni resping explicit sau implicit idealul unității creștine. În acest context, al imobilismului și inerției bisericilor din Răsărit, un rol important ar putea reveni Bisericii Greco-Catolice, susținută de sângele martirilor săi din perioada dictaturii comuniste. Opinia noastră se întemeiază pe controversatul profil ecleziologic al acestei Biserici; după cum se știe, sunt teologi care o consideră un hibrid lipsit de identitate proprie, nefiind nici catolică (latină) nici ortodoxă (bizantină), eventual supusă latinizării în dauna propriei identități. De fapt lucrurile nu stau de loc astfel. Fiind un organism născut la interferența a două comunități ecleziale, Biserica Greco-Catolică este prin natura ei întemeiată pe o ecleziologie "deschisă" fie înspre Biserica Romano-Catolică, fie spre cea Ortodoxă. Astfel ea poate reprezenta un bun exemplu pentru ambele comunități, indicând modul în care fiecare dintre ele poate asuma și practica procesul dinamic al regăsirii unității.

Pentru aceasta însă, membrii acestei comunități nu trebuie să încerce să-și reducă identitatea la termenii pozitivi ai uneia dintre cele două eclesii. Cu alte cuvinte, identitatea proprie nu trebuie definită nici în termenii ecleziologiei și tradiției catolice, nici în cei ai ecleziologiei și tradiției ortodoxe. Ambele atitudini și orientări — pro-latină sau pro-bizantină — sunt ineficiente, deoarece ele nu reprezintă nimic altceva decât tentativele unor credincioși, care uneori nu-și înțeleg suficient de bine misiunea, de a-și "închide" eclesia în cadrele unei tradiții sau alteia spre a-și putea defini în termeni pozitivi identitatea. Convingerea noastră, însă, este că aceasta poate și trebuie (re)definită inclusiv în termeni negativi: Biserica greco-catolică nu este nici (numai) Romano-Catolică, nici (numai) Ortodoxă. Ci ea este deopotrivă catolică și ortodoxă. Însă pentru a fi convingători, cei care ar încerca să practice o asemenea teorie, trebuie — asemenea lui Vladimir Soloviov — să-și asume integral atât tradiția latină cât și pe cea bizantină. Și asta fără a căuta elaborarea unor sinteze mai mult sau mai puțin utopice. Căci există o unică "sinteză" ecleziologică validă, care nu trebuie nici o clipă pierdută din vedere: **Persoana divino-umană a lui Iisus Christos, care, în procesul tainic al kenozei Sale divine, ne-a deschis nouă, tuturor, creștini deopotrivă catolici și ortodocși, porțile mântuirii.**

Mărturisind adevăratul și unicul temei al oricărei ecleziologii și tradiții, anume cel christologic, Biserica greco-catolică poate juca — după cum arată în repetate rânduri și mitropolitul Nicolae Corneanu — un rol decisiv în regăsirea unității pierdute, contribuind prin exemplul propriu la "deschiderea" una către cealaltă a Bisericii Romano-Catolice și a celei Ortodoxe.

Cărțile colegilor noștri

La a douăsprezecea carte, Paul Eugen Banciu s-a decis să publice un nou volum de proză scurtă! Maestru al romanului, excelând în discursul vizionar, la limita utopiei, autorul ne propune, de această dată, o serie de secvențe narative în care primează investigația psihologică, notația filosofică și, într-o stranie prelucrare, culoarea locală. Universul infinitezimal al proceselor psihice devine principalul personaj al acestor texte care își iau în serios misiunea de a mărturisi cu disperare, dar și cu patetism și tandrețe despre o lume a senzațiilor îmblânzite de inteligență: "... Un rege gândește ca un rege, și aici e marea ticăloșie a bunătății tale, că ajungi și reușești să-l faci să devină om. De aici mai departe nu e decât o mai lungă sau scurtă așteptare... Acum am venit la tine în hainele închipuite de mine pentru tatăl tău, cu chipul meu de om, așa cum l-ai vrut. Iată-l! Dar așa să-l pui în lucrarea ta..."

56932

Un românaș exilat în Pacific

Anamaria Beligan

Mircea Mihăieș: Anamaria, cum se simte un autor român care scrie în engleză, care locuiește în Australia și ale cărui cărți sunt publicate în România?

Anamaria Beligan: Foarte bine.

Mircea Mihăieș: Voiam, de fapt, să-ți pun o întrebare despre identitatea ta culturală și artistică. Cum ți-ai defini-o?

Anamaria Beligan: E cam greu. Nu știu, acum România e un teritoriu unde mi-e și frică să vorbesc liber. Pentru că se întorc niște șabloane ale anilor '50. Am ajuns să mă surprind că mă autocenzurez când vorbesc cu lumea și mă gândesc că dacă aș spune că mă simt bine așa cum sunt, mi se va imputa automat faptul că nu îmi palpită inima de românaș. Adevărul e că poți să fii foarte bine românaș și să te simți bine în Pacific. În momentul de față simt că există o tendință foarte naționalistă nu numai la nivelul celor care ne așteptăm să fie astfel, ci și printre oameni surprinzător de deștepți și de tineri, care văd că se integrează acestui curent de gândire. Și atunci mă gândesc cum voi fi înțeleasă dacă voi spune deschis ce cred: anume, faptul că e benefic să fii un cetățean al lumii și că poți să ai o identitate foarte clară netrăind într-un anumit loc geografic, fie el chiar locul unde te-ai născut. Te poți defini conștient și dacă nu mergi la biserica pe lângă care ai crescut și dacă nu îți faci Paștele și Crăciunul cu strămoșii. Poate devii mai conștient de tine chiar în felul acesta.

Mircea Mihăieș: Dar ca artist?

Anamaria Beligan: Pentru mine identitatea e în primul rând culturală. Sigur că există forme manifeste, sentimentale, ale apartenenței la o identitate națională, unele chiar de necontrolat. Îmi aduc aminte cum lăcrimam la fiecare groapă din București când am venit acasă, după 13 ani. Chiar și când vedeam dalele cu B (de la București) pe care făcusem primii pași mă umfla plânsul. Sau când auzeam lăutarii cântând. Erau redescoperite niște amintiri, îmi plăcea să le retrăiesc. Acum am depășit faza asta.

Mircea Mihăieș: Revenind la identitatea ta de artist. Ți-a fost mai ușor să traversezi oceanul sau să te transformi din regizor (profesia ta de bază) în scriitor?

Anamaria Beligan: Trecerea Oceanului e o chestiune foarte simplă, după părerea mea. De la Melbourne la Singapore am făcut cam tot atât cât de la București la Timișoara. Deci chestia cu trecerea oceanului e foarte relativă. În ceea ce privește treaba cu "a fi regizor", "a fi scriitor", un lucru pot să spun. Regia de film este o școală foarte bună pentru scriitor. Noi am făcut în cadrul facultății doi ani solizi de scenaristică, în care am învățat câteva noțiuni fundamentale. Am și avut un profesor bun, Dumitru Carabăț. Sigur că acum mi se pare simplu, ba chiar simplist ceea ce am învățat atunci, la 18 ani, dar atunci mi-a făcut bine, a pus niște puncte pe i-uri, de la cum se scrie un scenariu, la cum se face un dialog. Toate mi-au folosit enorm la așa-zisul training de scriitor. Multă vreme am regretat că nu am făcut filologia sau **și** filologia, pentru că am terminat un liceu bun, un liceu englez, unde am studiat multă literatură engleză. Ar fi fost firesc să urmez engleza, ca mai toate colegele și prietenele mele, dar am deviat. Mi-a cam părut rău, deoarece climatul de la regie film era destul de troglodit, aș spune. Nu aveam mari profesori, ci profesori de care ne băteam joc. Ne autodefineam încercând să fim cât mai diferiți de profesorii noștri, care nu putea funcționa ca modele.

Mircea Mihăieș: Uneori e chiar bine.

Anamaria Beligan: Da, dar nu prea poți să crești fără modele. Dacă stau să mă gândesc, în afară de unul sau doi profesori de liceu și în afară de niște persoane din familie, eu nu am avut modele. Nu știu dacă e bine. Practic, am fost un autodidact. Însă alt aspect legat de regizoratul de film este următorul: am constatat că în realizarea unei pelicule abia zece la sută e creativitate propriu-zisă, licăr artistic. În rest ești copleșit de chestiuni de organizare, administrare, finanțare. Un balast de nouăzeci la sută. La un moment dat obosești. Vezi că e pierdere de vreme, alergătură, antecamere, umilire, lucrat în echipe imposibile. Și îți spui că vrei să lucrezi la turația ta creatoare adevărată, câtă e. După ce ai făcut 20 de ani chestia asta obositoare și te întorci la pagina scrisă, senzația de eliberare e fantastică. Poți să faci, practic, toate acele filme de lung metraj care te bântuiau. La mine ele au devenit nuvele, povestiri, romane. Am putut să fac acest lucru folosind aceleași simboluri, aceleași imagini, într-un alt mediu, poate chiar mai sofisticat decât cinematografia, fără să mă gândesc la planificare, bani, organizare. Am făcut pur și simplu pentru prima dată ceva de dragul artei. Sentimentul eliberator a fost nemaipomenit. De atunci m-am îndrăgostit de această formă de expresie. E ca o dragoste târzie. În fond, m-am apucat să scriu la 35 de ani. E caraghios să spun că am descoperit ce vreau să fac în viață la 35 de ani, dar așta e adevărul. Este lucrul care mi se potrivește cel mai bine, care îmi place cel mai mult și pe care vreau să continui să-l fac. Pentru că este cel mai gratuit. Or, în artă, fără gratuitate nu prea ai ce căuta.

Mircea Mihăieș: A fost o trecere bruscă sau era anunțată de ceva anume? Ai avut reverii scriitoricești? Fantasme de romancier?

Anamaria Beligan: Nu, deloc. Am fost un copil normal. Iar în adolescență nu am scris versuri, nu am ținut un jurnal. Am fost cât se poate de prozaică. Dar am scris scenarii. Unele au devenit filme, altele au rămas în sertar. Însă cu scrisul — trebuie să recunosc — am avut întotdeauna o bună relație. Țin minte că pe la 10— 11 ani am compus o poezie. Făceam în particular franceza cu o doamnă formidabilă, pe care însă îmi plăcea din când în când să o scandalizez. Voiam să văd până unde mă suportă. Ea îmi citea Lamartine — era o doamnă bine — și în unul din exercițiile mele de scandalizare am vrut să scriu o poezie cât se poate de absurdă. Era în versuri albe și se chema **Personne,** adică "nimeni". Era ca un fel de "așteptare a lui Godot". Horia Lovinescu, soțul mamei mele, a citit-o. I-o arătasem la mișto, ca să vadă ce poantă i-am făcut lui madame. I-a plăcut la nebunie, a început s-o recite, mă rog... Probabil că în subconștientul meu a înmugurit ideea că aș putea ajunge scriitor cândva, că eram într-un fel de idilă cu lumea cuvintelor. Dar totul s-a oprit acolo. Niciodată nu am intenționat să scriu cărți. Totul a fost un accident pur. Probabil că acolo sus scria că trebuie să o iau pe drumul ăsta, nu știu...

Mircea Mihăieș: Și poate că tot acolo sus scria că trebuie să te rupi de România pentru a scrie într-un fel foarte straniu despre ea. În ce ai publicat până acuma sunt multe lucruri care țin de autobiografic.

Anamaria Beligan: Există vreun scriitor care să nu fie autobiografic? Mă întreb.

Mircea Mihăieș: Sigur că da. Sunt autorii obiectivi, care își voalează sau chiar elimină cât le stă în putință autobiograficul.

Anamaria Beligan: Eu nu cred în noțiunea de "obiectiv". E mai mult un pariu. Un pariu imposibil, după părerea mea. În fine... Ruperea de România a fost o condiție ca eu să pun mâna pe condei. Pe calculator, de fapt. În România nu aș fi scris niciodată. Am certitudinea că dacă aș fi rămas nu aș fi scris. Hai să spunem că aș fi avut talent, înclinație. De ce să scriu când sunt sute de scriitori talentați? Ce am eu în plus de spus față de ei? Fiind o ființă timidă, aș fi fost blocată din start. Aș fi avut trac, m-aș fi autoinhibat și n-aș fi scris niciodată.

Mircea Mihăieș: Să înțeleg că în Australia nu sunt mulți scriitori?

Anamaria Beligan: Ba da, sunt chiar foarte mulți, de cele mai diverse etnii. Dar aici, în România, toată lumea scrie despre ce înseamnă să fii român și ne sufocăm unii pe alții cu românismul nostru.

Mircea Mihăieș: Nu aș zice. Mai ales după 1990, dacă citești ce scrie generația tânără, ideea asta a românității nu prea e evidentă. Dimpotrivă, aș zice că această obsesie e cam absentă. Sigur, la nivel de discurs public e o temă frecventă, dar în proză, nu.

Anamaria Beligan: Dar eu nu m-am referit la aspectul naționalist, ci la faptul că, trăind aici, ești mult mai marcat de toată istoria trăită. O istorie dramatică, tragică. Stăm și ne tot mirăm de ea, ne compătimim, încercăm să ne explicăm etc. Dar la un moment dat te saturi, pentru că este o poveste pe care, de fapt, au trăit-o toți. În ce mă privește, în România mai aveam un handicap. Aveam impresia că nimeni nu mă ia în serios. Că eram pentru toți o fetiță. Societatea era îngrozitor de macho-istă. Abia privind-o din afară îți dai seama cât de cumplit de macho este și cât de greu e să reziști în ea ca femeie, să fii luată în serios. Vorbesc din punct de vedere strict intelectual. Sunt sigură că dacă aș fi rămas aici m-aș fi simțit mai puțin importantă, mai puțin relevantă pentru marile momente prin care trecem noi și cultura noastră. Nu aș fi crezut să am mare lucru de spus, întâi pentru că sunt femeie și apoi pentru că foarte multă lume m-ar fi considerat și "fetița lui tata". Chiar și acum, la 40 de ani, sunt percepută așa, fapt care mă amuză, mă și flatează — să te simți cumva virginală tot timpul, nu? În schimb acolo, în Australia, aveam o poveste de spus, o poveste destul de exotică: eram româncă, trecusem prin experiența Ceaușescu, era ca un titlu de noblețe. Lumea mă întreba: "Cum e? E chiar adevărat? Tipu' a existat cu adevărat? Se ținea cu sânge de orfani? "Era cam de același calibru cu Dracula, cu Vlad Țepeș. Deci aveam o poveste pe care măcar unii voiau să o asculte. Știam că are cineva nevoie de povestea mea, după cum mai simțeam că nu mai sunt atât de minimalizată, că nu conta nici că sunt femeie, nici străină, nici "fetița lui tătucu". Eram eu pur și simplu.

Adriana Babeți: Cum îți porți "în spate" numele tatălui? Te împovărează? Te ajută?

Anamaria Beligan: Când eram tânără îl duceam foarte

prost. În loc să procedez și eu ca alți copii de artiști și să merg înainte mizând pe acel nume, eu eram inhibată de faptul că tot ce fac nu îmi aparține, că lumea ar putea spune că posibilele mele reușite se datorează faptului că sunt fata lui Radu Beligan, că am condiții etc. Ajunsesem să mă autoconving — fiind la origine o timidă — că nu e nimic de capul meu, că dacă nu aș fi purtat numele ăsta aș fi fost un zero absolut. Așa credeam eu atunci. Am avut și niște draci de colegi de facultate care îmi întreținea acest complex. Îi deranja faptul că eram mai bună decât ei (de asta abia acum îmi dau seama). A fost nevoie să mă confrunt cu mine însămi, să văd dacă reușesc ceva pe puterile mele. Numai plecând am putut să trec prin acest examen. Dacă nu mi s-ar fi întâmplat asta, niciodată nu m-aș fi cunoscut.

Adriana Babeți: Din câte povesteai, ai crescut în casa unui scriitor cunoscut, dramaturgul Horia Lovinescu. Cum e să te naști și să trăiești într-un mediu artistic? Văzută din afară, lumea voastră părea o castă, cu un standard social și cultural aparte, perceput ca burghez.

Anamaria Beligan: Era o lume cu o aparență burgheză. Nimic mai antagonic decât natura artistică a lumii din care provin și statutul burghez. Artistul are oroare de spiritul burghez. Era un mediu boem, cu limite totuși, oarecum conservatoare. Cât despre standardul economic și social, era normal. Eu nu am fost copil de ștabi, nu am avut limuzină, vilă. Am fost copil de artiști, folosiți de regimul comunist, dar care au făcut și lucruri bune. Erau oameni de real talent, cu orgoliul profesiei lor. A fost minunat faptul că am crescut printre ei și printre cărțile lor, ascultându-le conversația, pentru că, imbecil să fi fost, tot te mai cizelai. Am avut mare noroc. Horia ținea foarte mult la mine. Nu pot spune că îmi ghida lecturile, dar era totdeauna dornic să converseze pe teme literare, așa că aveam curajul să îl întreb orice, nu mă complexa.

Adriana Babeți: După un liceu englez la București, după o facultate de regie de film încheiată tot în România, la 23 de ani ai plecat spre Australia. Ai putea să-ți redesenezi traseul?

Anamaria Beligan: După ce am terminat facultatea am lucrat timp de un an și jumătate la Studioul "Alexandru Sahia" din București ca regizor, făcând filme documentare. Am plecat în noiembrie 1982, deci acum 17 ani, am petrecut șapte luni într-un lagăr din Germania și m-am îndreptat spre Australia.

Mircea Mihăieș: Ținta era chiar Australia?

Anamaria Beligan: Da. Povestea e foarte lungă, dar, rezumând, erau patru motive. Întâi pentru că era foarte departe și simțeam nevoia să mă duc undeva departe de tot trecutul și de ce însemnasem eu până atunci. Apoi era și nebunia cu imperiul

sovietic. Chiar credeam că Europa e în pericol. Știu că acuma sună caraghios. Puteam să aleg America, dar fusesem deja acolo și puteam cântări avantajele Australiei pentru cineva care voia să facă film. Șansele de a-ți face meseria erau mult mai mari în Australia. Sigur, eram pregătită să spăl closete, dar aș fi vrut totuși să lucrez în meseria mea. În plus era o curiozitate veche pentru acest continent. Se mai adăugau și o serie de miraculoase coincidențe petrecute chiar atunci. Am plecat cu mama, care avea 49 de ani. Mulți prieteni și cunoscuți i-au imputat faptul că și-a părăsit soțul. Al doilea soț. Nimic mai fals. Horia ne-a convins pe amândouă să plecăm. Deși știa că asta era pentru el ca un fel de sinucidere, ținea prea mult la mama ca să nu dorească să o vadă salvată de ceea ce se petrecea în jur. În 1982 fuga părea unica ieșire din tunel. Era vorba atât de o salvare profesională, cât și de una aproape biologică. Nu era unt pe masă, iar lucrurile puteau degenera și mai mult. Dar problema mea era mai complicată. Intrasem într-un fel de depresie după terminarea facultății. Mi-am dat seama că 16 ani de școală, de muncă, de șefie de promoție se soldaseră cu un fel de farsă. Eram al 81-lea regizor dintr-un studiou minuscul și nimeni nu avea acolo nevoie de mine. Am făcut niște filme, dar erau filme despre, de pildă, o fabrică de armament care mai produce și mașini de cusut. Filme "festivist poleitoare", cum spunea un mentor de-al nostru. Nu pentru asta făcusem eu facultatea! Aveam 23 de ani și viața mea se irosea de tot. Trebuia să fac ceva!

Adriana Babeți: În domeniul meseriei tale "de bază" a reușit Australia să-ți compenseze nemulțumirea?

Anamaria Beligan: Sigur. Filmul e sursa principală de venit a familiei mele. Lucrez și eu și Valeriu în domeniu. Nu am realizat lung-metrajul vieții mele, pentru că nu am talentul de a face rost de atâția bani. Forța de a-l regiza cred că aș avea-o, pentru că e o chestiune de autodisciplină. Dar nu am motivația. De ce să fac un lung metraj când pot să scriu o carte? Filmul se demodează. Peste șase luni nu îl mai vede nimeni, pe când cartea poate fi luată oricând de pe raft. Filmul îmbătrânește mult mai repede. Uitați-vă numai la marile filme! La filmele pe care le adoram acum 20 de ani. Mă pufnește râsul. Mai puțin **Cetățeanul Kane,** o mare excepție. Nici **Casablanca,** în cultura căreia trăisem ani de zile, nu rezistă. A venit Valeriu cu o casetă într-o seară, s-o culturalizeze pe fata noastră mai mare, care se uita numai la chestii gen **Terminator.** I-a pus **Casablanca.** Doamne, Dumnezeule, ce melodramă penibilă! Asta e. O carte rezistă. În plus, o carte are bunul simț că nu îți impune un univers vizual. Te lasă liber și pe tine, cititorul, dar cred că dă o mai mare libertate și autorului. Poate și de aceea mă simt mai bine în lumea literaturii decât în cea a filmului.

Mircea Mihăieș: Faptul că scrii în engleză a contribuit la radicalizarea dorinței de a te despărți de tine, de a începe ceva nou?

Anamaria Beligan: Da, firește că da. Cred foarte mult că actul ăsta creator, care e scrisul, până la urmă e tot o chestie masculină. Datorită testosteronului masculii vor să cucerească sau să omoare. *Fuck it or kill it.* E ceva instinctiv. Ei bine, când emigrezi acest instinct ți se activează. Trebuie să le arăți lor cine ești. Trebuie să fii puternic, să fii un cuceritor. Am și scris o nuvelă, **Juanito, cuceritorul,** o nuvelă despre exil și despre această incredibilă forță pe care și-o descoperă emigrantul atunci când ajunge într-o lume nouă și trebuie să își reinventeze cosmosul, să se reinventeze pe sine și lumea lui. Și atunci își descoperă niște puteri pe care niciodată nu și le-ar fi bănuit. Mi s-a întâmplat mie, li s-a întâmplat multor emigranți. Este și o explicație probabilă a faptului că într-o țară precum Australia cei care prosperă în modul cel mai violent sunt emigranții. Iar anglo-saxonii de mai multe generații se miră de ce fac ăștia nou veniți. E un instinct de cucerire atât de puternic, încât, în cazul meu, s-a extrapolat și asupra limbii înseși. Vorbeam engleza, făcusem școala în engleză, dar era o engleză de manual. Mi-a trebuit ceva vreme până mi-am apropriat engleza de acolo. Ca să mă exprim, ca să gândesc în acea limbă a trebuit mai întâi să o posed. În al doilea rând am vrut să îi cunosc și șmecheriile. De asta am făcut un masterat în lingvistică. "Vă arăt eu vouă cât de bine mă pricep la limba voastră și că pot să scriu chiar mai bine decât voi!". Și-atunci chestia asta m-a ambiționat. A fost, cum zic ei, un *challenge*. M-a ambiționat. Deci era un motiv în plus ca să scriu, în afara faptului că găsisem un public binevoitor și că nu mai sufeream de complexele din România.

Mircea Mihăieș: Și totuși cărțile au apărut în românește și ele par că sunt scrise în românește, într-o română impecabilă. Care e rolul celor două traducătoare (tu fiind doar una dintre ele)?

Anamaria Beligan: Suntem o combinație foarte fericită, deoarece fiind mamă și fiică nu există orgolii și atunci, dacă mama face o primă traducere brută, știe că nu se face de râs când o iau la periat, la stilizat. Iar eu știu că ea nu se jignește dacă schimb complet o frază, nu pentru că ea nu a tradus-o bine, ci pentru că mie îmi vine să o rescriu. Nu ne călcăm pe coadă. E o simbioză perfectă. Dar să știi că eu am publicat vreo 12 nuvele în engleză înainte de a apărea prima nuvelă în românește. Probabil că dacă nu aș fi publicat acolo nici nu aș fi avut curajul să le traduc și să le fac publice în România. De fapt am avut un mare trac publicându-le în țară, deoarece mă gândeam că pentru publicul de acolo, anglo-saxon sau global sau universal, cum vrei, povestea mea putea fi interesantă, dar pentru publicul românesc ce Dumnezeu să fie interesant? Despre Ceaușescu, despre copilărie, despre exil, când au trecut milioane de români prin asta? Adică nimic nu era original din ceea ce aveam eu de spus și sigur că am avut trac. Plus că știam că românii sunt prin excelență un public deștept. Poate că asta nu se vede la nivel economic, dar în cultură, da.

Mircea Mihăieș: Bine, dar nu totul e "tema" propriu-zisă. În mare parte e și stilul. Ori tocmai stilul tău e fascinant, pentru că e de o extremă transparență care ascunde paradoxal ceva: o lume invizibilă, secretă. De unde vine această lume?

Anamaria Beligan: O lume invizibilă... O, Doamne... La cel fel de lume te referi?

Mircea Mihăieș: Mai ales la aceea din povestirile tale. E o lume care ne pare cunoscută, dar ea se compune de fapt din personaje secrete, în sens borgesian. Au o biografie care virează mereu spre fantastic.

Anamaria Beligan: Mi-ar fi greu să răspund de unde vine lumea asta. Probabil că sursa de inspirație e juma-juma. Pe de-o parte, realitatea obiectivă, oameni, întâmplări pe care le-am observat și le-am înmagazinat undeva și altele pe care le-am descoperit în propriile mele fantezii.

Mircea Mihăieș: Iar cartea a doua, care are o componentă autobiografică — ai făcut și tu experiența lagărului pentru emigranți — îmi pare a fi mai degrabă o substanțială comedie a limbajelor, un dialog al limbajelor. De unde vine asta?

Anamaria Beligan: Poate din chiar faptul că trăiesc în Australia. Acolo toți venim dintr-o altă limbă. Toți suntem niște rătăciți. Și ăia care nu par rătăciți, și ei se trag, la origini, din niște bieți ocnași, care au fost și ei rătăciți. Poate de aici povestea asta a limbilor care rătăcesc, se întâlnesc, nu se înțeleg sau se armonizează. Nu știu, e o posibilitate, nu m-am gândit. Apoi e adevărat că am o pasiune pentru studiul limbii, nu cât să îmi consacru toată viața ei, dar oricum, sunt fascinată de acest teritoriu. Când eram mai tânără mă fascina imaginea. Credeam că imaginea poate exprima ceea ce nu reușește cuvântul. Cu cât mă maturizez, cu atât îmi sporește atracția pentru cuvânt. E interesant...

Mircea Mihăieș: Pentru că ai pomenit de cuvânt. Există în proza ta foarte multe cuvinte... cum să le spun... aspre, dure... care se leagă prea puțin de imaginea unei femei.

Anamaria Beligan: Vezi, ți-am spus că societatea românească e macho-istă. Fără să vrei, prin întrebarea asta mi-ai dat apă la moară.

Mircea Mihăieș: E o întrebare pe care am pus-o și unor scriitori bărbați. Era vorba strict despre relația cu cuvântul, Ce anume îl face pe un scriitor să adopte un limbaj radical? Ai un limbaj radical, nu?

Anamaria Beligan: Da, firește, pentru că tot ceea ce am făcut în viață a fost radical. Nu mi-a plăcut să umblu cu jumătăți de măsură. Dimpotrivă. Ce am făcut a fost total, cu pasiune și dăruire până la absurd. Și nu-mi pare rău de asta. Bineînțeles că o spun cu umor, bineînțeles că mă refer la acte pur culturale. Poate că sunt oameni care umblă cu subtilități, cu nuanțe. Eu nu sunt o persoană subtilă. Îmi plac culorile tari. Dacă aș fi pictor aș folosi probabil culorile direct din tub. Cred că e o chestie naturală. Nu sunt o duduie. Și-apoi mi-am ales un anumit univers tematic, o anumită lume, care așa trăiește, așa vorbește. Nu pot să îi impun maniere și limbaj de pension. Ar fi total fals.

Mircea Mihăieș: De unde cunoști lumea asta?

Anamaria Beligan: S-a întâmplat chiar să o cunosc. Am trecut printr-un lagăr, printr-un exil. Am cunoscut lumi interlope, le-am și căutat, deoarece m-au pasionat. Asta poate tot din complexul copilului de "casă bună", care n-a cunoscut niciodată "ce e viața". Țin minte, când eram în anul întâi la regie de film, unul din colegi mi-a spus: "ce știi tu ce e viața?". I-am spus că poate știu. La care el mi-a replicat că fără o plecare de acasă, fără o noapte petrecută în tren, nu am cum să știu. Undeva, în adânc, cred că mi-a rămas discuția asta și am încercat să reduc din handiap nu numai cât am mai stat în România, dar și după aceea. M-au pasionat întotdeauna lumile ascunse

Portretele Aneimaria Beligan: Valeriu Câmpan

(azilurile, ospiciile). Pe mine realitatea mă plictisește mortal și atunci caut altceva. Mă distruge orice stil de viață care presupune rutină. Încerc să o sparg cât pot, nu ca să mă salvez ca artist, ci ca om. Dacă aș cădea pradă unei rutine nu m-aș mai putea bucura de tot ceea ce are viața de oferit.

Mircea Mihăieș: Și ce are viața de oferit pentru tine?

Anamaria Beligan: Totul! Totul!

Adriana Babeți: Experimentezi?

Anamaria Beligan: Doamne ferește! Sunt o persoană foarte burgheză. Nu am fumat nici măcar marijuana. Sunt cât se poate de casnică. Dar am o imensă bucurie de viață. Dacă trebuie să mă duc, de pildă, la piață, nu mă duc pe cel mai scurt drum, ci fac un mic ocol pe malul mării. Mă opresc la o cafenea și mă uit la două babe nebune care beau șampanie. Cam așa ceva. Încerc să găsesc în viața asta care ne turtește cu toată rutina ei ceva care să mă bucure.

Mircea Mihăieș: Și totuși, personajele din *Scrisori către Monalisa* sunt puse în situația de a-și experimenta propria viață. Cum ai ajuns să scrii despre niște lucruri pe care spui că nu le cunoști?

Anamaria Beligan: Sunt niște experimente mentale și în cazul acestor personaje. Poți fabula fără limite; odată ce tu însuți faci asemenea lucruri, le poți transfera ușor personajelor. Mă gândesc... nu mi-am pus această problemă.

Adriana Babeți: Te sperie monotonia?

Anamaria Beligan: Nu mă sperie, mă exasperează. Monotonia e moarte. De fapt, fiind o persoană foarte burgheză, casnică, toată viața mea e o rutină. Sunt o mamă foarte normală, totul curge obișnuit, dar fiecare zi trebuie să aibă o surpriză. Fie că citesc o pagină dintr-un poet pe care nu l-am citit de 20 de ani, fie că mă plimb pe malul mării sau trag cu urechea la ce își spun două babe. Trebuie să forțez cu ceva simpla desfășurare a rutinei. Ca să fii artist trebuie să fii alert. Dar nu numai ca să fii artist, ci pur și simplu ca să te bucuri de ceea ce îți oferă viața. Să fii într-o stare de trezie, să nu te molcomești, să nu te lași drogat de dulcea lene, de dulcele somnambulism pe care ți-l procură rutina. Să fii în stare să vibrezi la orice lucru nou. Îmi aduc aminte de niște exemple clasice de pe când eram mică. Le vedeam pe unele colege de-ale mamei mele, care făcuseră facultatea și apoi se măritaseră, deveniseră oameni serioși. Drept pentru care nu mai citeau, nu mai studiau, nu mai ascultau muzică. Erau oameni serioși! Făceau lucruri importante. Întotdeauna am fugit de seriozitatea asta. Să mă ferească Dumnezeu de ea!

Timișoara, 22 octombrie 1999

Anamaria Beligan

Un românaș exilat în Pacific

Arca fantastică

Daciana Branea

ANAMARIA BELIGAN
Încă un minut cu Monica Vitti
Editura Polirom, Iași, 1998, 202 p.

Pentru o femeie trecută de prima tinerețe, epitetul *matură* nu e întotdeauna un compliment. Pentru o scriitoare, maturitatea reprezintă fără doar și poate cel dintâi certificat al valorii, cu atât mai important cu cât e dobândit mai curând. Anamaria Beligan debutează, în 1998, cu volumul de proză scurtă *Încă un minut cu Monica Vitti** (apărut la Editura Polirom) ca o scriitoare matură.

Absolventă a Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică "I.L. Caragiale" din București, Anamaria Beligan părăsește România lui Ceaușescu în 1982, dar ia cu sine, ca într-o arcă fantastică, toate amintirile, visele și coșmarele iscate de viața sub comunism. Ajunsă în Australia, ea scrie în primul rând pentru publicul din țara de adopție, însă valorifică moștenirea incomodă a regimului din țara de origine. Ofensiva memoriei re(con)stituie o lume a caselor bântuite, a oamenilor hăituiți, a catastrofelor naturale care secondează dezastrele istoriei. Personajele Anamariei Beligan sunt indivizi urmăriți de blestemul Istoriei sau — ca la Milan Kundera și o serie de alți autori central și est europeni — de glumele și ironiile ei.

Din a doua categorie de personaje fac parte emigranții, inși care încearcă — însă fără succes — să își refacă viața, abolindu-și trecutul și schimbându-și identitatea. Ori de câte ori unul dintre ei pare că a reușit, soarta — sau, dacă vreți, Istoria însăși, devenită personaj — se răzbună expediindu-i, în cel mai confortabil prezent, pe mesagerii celui mai inconfortabil trecut, reactivându-i memoria și redeschizându-i rănile. E, spre exemplu, cazul doctorului Andrew Newman din *Te-am pupat, Laura,* pe care anunțata sosire a Laurei îl aruncă dintr-odată înapoi, într-un trecut de care încercase să scape cu orice preț, părăsindu-și țara și schimbându-și nu doar profesia, ci și numele. Un trecut al marilor defilări de la serbările comuniste, al explorărilor ilicite prin subteranele Bucureștiului, al unui gest de indescriptibil curaj și, în același timp, incalificabilă inconștiență precum acela de a-ți goli intestinele pe portetul dictatatorului Ceaușescu.

În fapt, toate istoriile din *Încă un minut cu Monica Vitti* se petrec pe falia dintre două lumi. E, pe de o parte, lumea de beton și fier a comunismului ridicată pe ruinele altei lumi (Bucureștiul interbelic, strălucitor și cosmopolit), care dăinuie încă în memoria oamenilor sau, dacă nu, își trimite la răstimpuri mesagerii pentru a revigora această memorie amorțită. E, apoi, prăpastia dintre Est și Vest, dintre realitatea comunistă și mirajul Occidentului. Există, în proza Anamariei Beligan, o adevărată obsesie a granitei, reală și simbolică. Majoritatea personajelor aleg să fugă din țară, să treacă, altfel spus, granița. Incapabile să meargă până la capăt — chiar dacă, din punct de vedere fizic, reușesc să se desprindă —, vor rămâne suspendate într-un soi de etern *no man's land*. Nu vor mai prinde rădăcini niciunde, nu se vor mai putea fixa nicăieri. Își vor consuma existența într-o perpetuă stare de indecisă levitație, într-o impostură continuă, știind că, mai devreme sau mai târziu, fantomele trecutului le vor da de urmă. (În centrul povestirii *Bilet pentru Ninive* și, mai apoi, în centrul romanului, stă lagărul — spațiu de interval prin excelență, loc al gesturilor neterminate și al faptelor care nu s-au săvârșit încă.)

Mobile până la autodisoluție, până la pulverizarea propriei personalități, aflate într-o permanentă și neliniștită mișcare browniană, personajele Anamariei Beligan se aruncă din aventură în aventură, în căutarea vreunui partener încărcat de "electrrricitate", se lansează în cucerirea mapamondului ca donatori la băncile de spermă etc. Tentativele lor sfârșesc, de regulă, fie printr-un eșec lamentabil, fie în izolare, fie în nebunie. Originala revanșă asupra lumii a lui Juanito (*Juanito Cuceritorul*) are ca rezultat un copil nedorit, un soi de rod întâmplător al urii dintre erou și fosta sa colegă de școală din România, Georgiana, fiica unui potentat comunist.

Eroina din *Cântec de leagăn pe ritm de csárdás* își trăiește ultimele zile singură într-un magazin de antichități din Brighton (Victoria, Australia), căutând aproape fără speranță o persoană demnă de patrimoniul spiritual pe care îl reprezintă aglomerația de obiecte din viața ei: "Ora închiderii. Mai trebuia să vină cineva interesat de slujbă... tânărul ăla cu doctorat în fizică nucleară de la Moscova; dar văd că nu s-a prezentat.//Cât am s-o mai pot duce oare?// Câte seri au să mă mai țină puterile să trag cele șapte rânduri de perdele? Să încui cele douăzeci și una de vitrine? Să sting cele paisprezece lămpi? /.../ *Cum să găsesc eu oare pe acel cineva în stare să-și asume enorma răspundere de a avea grijă de cele nouăzeci și nouă de boxe ale mele, de cei o sută treisprezece heruvimi de sub pământ, de cele două sute șaptezeci și șapte de ceasornice?// / Cum să găsesc eu oare pe acel cineva în stare să-și asume enorma sarcină de-a lustrui tot-ceea-ce-este-de-lustruit?...*" (p. 119, 129). În fine, Penny din *Desgemănare*, incapabilă, după terminarea războiului și instalarea la putere a comuniștilor, să își umple în vreun fel golul existențial, moștenită de o nepoată și adusă în Australia, se va sinucide după ce încercase să evadeze dintr-un ospiciu.

Existența în universul concentraționar, într-o lume guvernată de reguli imuabile, favorizează visul. Visul ca fugă, ca transcendere a realității, ca existență paralelă, compensatorie. Visul ca posibilitate de salvare. Dar, în același timp, visul ca drog, ca substanță adictivă. "Nu, iubito", meditează eroul povestirii care dă titlul volumului, "nu există leac. Pur și simplu pentru că nu pot — nu vreau să pot — renunța la acel vis, la acel *încă un minut cu Monica Vitti*. El reprezintă unica certitudine pe care am avut-o vreodată. În haosul existenței mele de naufragiat, picioarele Monicăi Vitti au fost singura permanență de care am putut să mă agăț. Fără ele, viața mea ar fi un morman de moloz vernil. O frunză de ficus, ruptă din tulpină. O damigeană goală. O pendulă cu inima înghețată". (p. 67)

Să recapitulăm. Studenții la cinematografie care privesc fascinați, la nesfârșit, o secvență din *Avventura* lui Antonioni animată de picioarele Monicăi Vitti (*Încă un minut...*), adolescenți rebeli care se ușurează — la propriu — pe o expoziție monumentală dedicată aniversării lui Nicoale Ceaușescu (*Te-am pupat, Laura*), Juanito, simpaticul personaj pornit să cucerească lumea prin contribuții repetate la însămânțarea artificială a mii de femei de pe cele cinci continente (*Juanito Cuceritorul*), o țărăncuță de șaisprezece ani, muncitoare într-o fabrică de produse lactate din România comunistă, care face baie în laptele special, îmbogățit cu vitamine și minerale, destinat președintelui țării (*Bilet pentru Ninive*) ș.a.m.d. Aceasta este lumea diversă și surprinzătoare, puternic ancorată în real, dar mereu pe punctul de a bascula înspre fantastic, din prozele Anamariei Beligan.

Începusem prin a spune că Anamaria Beligan debutează în literatura română ca o scriitoare matură, care stăpânește la perfecție știința construcției. Într-adevăr, cele mai importante calități ale prozei sale par să fie, pe lângă combustia cu totul imprevizibilă și spectaculoasă a imaginației scriitoricești, echilibrul compoziției și excelenta dozare a efectelor. Anamaria Beligan a făcut școală de film, și acest lucru se divulgă în modul cum scriitoarea montează materialul, cum distribuie luminile, cum pregătește o situație, cum introduce un personaj. Anamaria Beligan controlează textul la nivel infinitezimal, fapt pe care, (auto)ironic, îl observă chiar unul dintre personajele ei: "Și-mi părea că viața, chiar dacă n-o fi avut un scop anume sau vreun înțeles, avea cel puțin un bine definit simț al compoziției". (p. 171)

Cele mai reușite proze din acest volum de debut îmi par a fi *Încă un minut cu Monica Vitti, Cântec de leagăn pe ritm de csárdás, Bilet pentru Ninive* și *Te-am pupat, Laura.* Dintre ele, povestirea *Bilet pentru Ninive* anunță deja romanul *Scrisori către Monalisa.* Îmi place să cred că din fiecare povestire cuprinsă în primul volum al Anamariei Beligan s-ar putea dezvolta o viitoare carte.

Noutăți la Editura Polirom

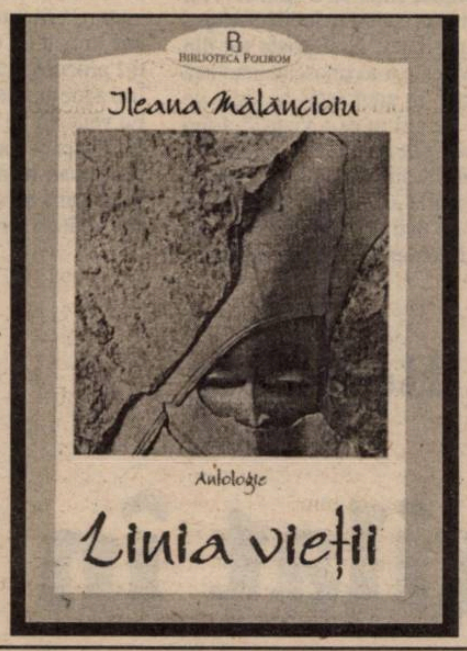

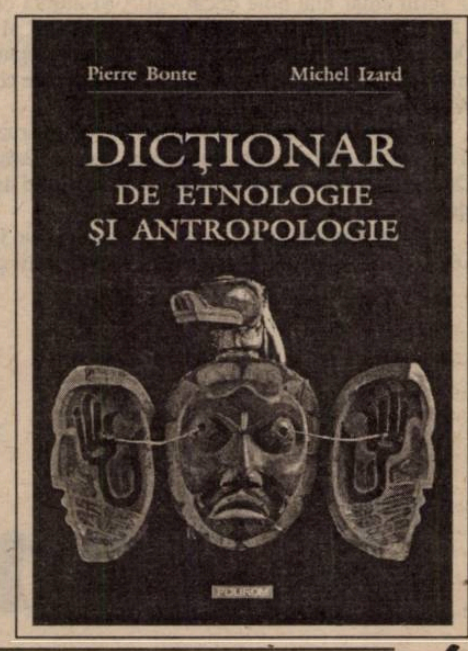

De cealaltă parte

Cristina Chevereșan

ANAMARIA BELIGAN
Scrisori către Monalisa
Editura Polirom, Iași, 1999, 302 p.

"Dacă aș avea meteahna metaforelor, reflectă Matei, aș spune că cele două populații ale acestui oraș — cetățenii normali și non-cetățenii din Hotel Arkadia, sunt la fel de incompatibile ca fulgii adevărați și petalele lui Radovan. Și dacă se pot face infinite speculații asupra realității obiective a acestor petale, de ce nu le-am putea face și asupra celorlalte realități arkadiene? Poate că, în fond, singura realitate obiectivă, privind Hotelul Arkadia, e un banc sau o poveste, sau un cântec îngânat la acordeon de un mâncător de lebede rătăcit undeva între Banja-Koviljaca, Treiskirchen și Latina.. "(p. 161).

Impuls greu de stăpânit de a începe cu un citat-cheie, cu un paragraf ce revarsă un con de lumină oblică, filtrată, asupra unui roman aproape halucinatoriu. Îmi doresc să pot surprinde progresia logică a gândurilor cititorului după secunda de confuzie inițială. *Ce e Hotel Arkadia?, Cine ar putea fi Radovan? De ce realitatea obiectivă se leagă de un dizgrațios mâncător de lebede...* Întrebări normale, care avertizează asupra unei certe valențe simbolice ascunsă între paginile ***Scrisorilor către Monalisa*** trimise nouă de pe pământ australian de către Anamaria Beligan.

Cum se presupune că avem într-o măsură meteahna metaforelor, îl urmăm pe Matei într-un teritoriu unic de consmopolitism și polifonie, un soi de azil labirintic de culturi, vise, boli, iluzii, relații, obsesii, ticuri, obiceiuri. *Matei?* — sosește nedumerirea mută. Las pe seama descrierii-stas prezentările de rigoare: "Romanul ***Scrisori către Monalisa*** este povestea unor est-europeni ajunși într-un lagăr de emigranți în Germania, pe vremea comunismului. Aceștia poartă cu ei, ca un blestem, toate anexietățile și neputințele unui sistem pe care nu-l pot uita cu totul. Eroul principal, Matei, nu are cu cine se sfătui. El scrie niște scrisori unei femei pe care nu o cunoaște: Monalisa". Într-adevăr, cam așa se poate rezuma în câteva cuvinte, ca într-un necrolog, nu doar viața unei cărți, ci și spiritul întregii ei populații. Exact, la obiect, departe totuși de suflul inefabil ce umpluse de trăire autentică mai bine de 300 de pagini. Însoțindu-l pe Matei, singuraticul fără nume din "ceata evangheliștilor", colindăm lumea lui ciudată, dar recognoscibilă, ferindu-ne să ucidem la rândul nostru.

Sonoritatea Arkadiei ne încântă auzul, purtându-ne în pură tradiție poetică spre tărâmurile idilice ale vechii Grecii, scăldate în înțelegere și armonie. Și totuși, planul se desparte în două jumătăți antinomice care — de nenumărate ori pe parcursul scrierii — se resping și se recompun de manieră inedită. Aflat la răscrucea civilizațiilor Asiei, Europei și Africii, hotelul A. Nu e nici pe departe prototipul locului neutru, al unei "zone franche" a liberului trafic. Întreaga sa existență prinde contur în jocul dureros al iluziei, al aparenței, al unui "make believe" sortit eșecului. Locuitorii acestui straniu ansamblu parcurg un traseu sinuos, descompus în fragmente de amintiri abia recuperate, printre jaloane devenite leitmotive (Autobahnul, Ludwigstrasse, Catedrala Sf. Iacob, refrenul *Felicită*...). Veniți din colțurile vitrege ale Europei, pripășiții acestui insular și paradoxal **acasă** se întâlnesc într-un 1982 ce îi surprinde dorind să creadă în ruperea de clișee, într-o incontestabilă reușită împotriva terorii, datorită puterii de îndurare și sacrificiu a fiecăruia. Și totuși, ei nu fac decât să treacă de la o amăgire la alta, asemenea porumbelului captiv în vitrina festiv decorată a magazinului, pentru care **înăuntru** devine imensul oraș luminat, proiecția propriilor aspirații *de cealaltă parte* a geamului.

Români, polonezi, croați se târăsc împreună prin traiul visat și plănuit atâta vreme, dependenți de nes-ul sărmanilor într-o țară debordând de lapte și frișcă: "Frecăm în continuare nes-ul pentru că acest act ne definește. Suntem un produs al precarității și al îngrădirilor, dar am reușit să ne creăm o iluzie din însăși aceste limitări. Și iată că iluzia este pentru noi mult mai gustoasă decât echivalentul ei în realitate" (p. 11). În cadrul acesta e momentul cel mai potrivit pentru a-l vizualiza pe Radovan, excentricul devenit un tip aparte: el are calitatea de a-și vedea visele materializate în cel mai propriu posibil înțeles al cuvântului. Situat astfel într-o poziție de invidiat, el refuză hotărât și programatic chiar să se folosească de acest dar, păstrându-se la adăpost de abjecta mediocritate a civilizației de larg consum. Alegând de bună voie mizeria, Radovan este primul care traversează subtil granița necesară între vis și realitate. Între acești parametri oscilează însă necontenit viața cotidiană a sute de *Asylbewerberi*, acea realitate prea crudă ce înmugurește deja între coperțile cărților de povești pentru copii.

Trecută ea însăși prin lagărele germane, autoarea ***Scrisorilor*** ne aruncă aproape fără introducere în acea lume interlopă a emigranților, populată de oameni proveniți din cele mai diverse medii sociale. Țiganul lăutar, omul educat și șoferul de tir sunt reuniți de aceeași obsesie: ieșirea din spatele cortinei, salvarea, eliberarea. Scrisorile lui Matei sunt o tentativă fără grai de izbăvire spirituală, de purificare, defulare a unui trecut traumatizant. Monalisa e doar un pretext, străinul care ascultă confesiuni aflate dincolo de lipsitele de înțeles cuvinte, în sânge, în aer, în ființă ca atare. Monalisa înglobează în multiplele sale identități multiplii potențiali cititori ai paginilor în cauză, acei necunoscători ai lumii căreia îi devin încetul cu începutul părtași, regăsindu-se în ea. Sunt chiar cititorii Anamariei Beligan, departe și înfricoșător de aproape de cântecul trist sau râsul forțat al bancurilor repetate la ore târzii, de necaz. Sunt cei crescuți în jurul unei Mări Negre malefice, transformată aici în alegoric mormânt. Coșmarul regimului inundă cu tenebre fluide conștiința tuturor supraviețuitorilor săi, infectându-i, ocupând cu forța locul central aflat în roman, cât și în adâncurile conștiinței non-cetățenilor lui, eroici și patetici deopotrivă. Potopul, curgerea, prelingerea insinuantă a Răului se erijează în loc comun între oameni. Într-un interviu al Anamariei Beligan cu scriitoarea australiană Carmel Bird apărea ideea șuvoaielor, a fluviilor de sânge ce unesc indubitabil oceane, continente, generații. În mod relativ asemănător, autoarea de față rescrie fapte în care macroistoria se alătură din nou microistoriei într-o literatură *de frontieră* la propriu și la figurat, între realitate — univers interior — ficțiune — componentă organică a trăirilor personale. Aidoma înșelătoarei mări ce ascunde sub un strat de viață sute de kilometri de moarte, întreaga lume a cărții e construită pe două coordoane, componentele inexplicabil inseparabile ale unui întreg inevitabil. E o lume sfărâmată de convenții și abstracțiuni, "scindată întocmai ca mintea nevropatului, iar Cortina de Fier e însăși simbolul acestei scindări" (p.54). Cortina de Fier, zidul Berlinului, Dunărea amenințătoare și plină de cadavre; limite mai mult sau mai puțin palpabile între bine și rău, vis și realitate, viață și moarte, prizonierat și libertate. Limite între care experiența istorică a marilor evenimente rămâne înscrisă nu în focurile de artificii ale învingătorilor, ci în privirile înstrăinate, așteptările înșelate și trupurile ruinate ale masei de supraviețuitori. Limite pe care omul le depășește cu orice preț, călătorind în containere spre libertate, înfruntând gloanțele și violurile grănicerilor înverșunați, ascunzându-și originea în haine vechi și pierzându-și finalitățile în vâltoare. Eroii hotelului Arkadia sunt oameni obișnuiți, care încearcă să se regăsească după această încleștare. Sunt, în același timp, oameni care nu mai pot scăpa din conspirația universală a cuștilor succesive, a captivității continue. Sunt oameni pe care fiecare pas înainte îi aduce la conștientizarea regresului; dar lupta continuă, insesizabil, într-un zâmbet, o notă muzicală, o veste împărtășită, un gust amintind de casă ce-i apropie pe dezrădăcinații deluviului.

Matei, Radovan, Tadeusz, Cotenet, Mannix, Vera sunt doar o parte din "norocoșii" ce au ajuns în "țara promisă". Dar sunt ei cu adevărat eliberați? Autoarea ne face să citim printre rânduri, așa cum era necesar într-o atare epocă; limbajul proaspăt, îndrăznet, puternic al conversațiilor pulsează de originalitate.

(continuare în pagina 24)

Arcadia ca infern

Magdalena Roibu

Dacă realitatea românească încă mai oferă aspecte demne de a căpăta viață sub tensiunea condeiului unui scriitor, atunci acestea aparțin, fără putință de tăgadă, negativului. De altfel, cărțile inspirate de evenimente banale și cuminți sunt placide, insipide. Pentru români, viața ultimului deceniu a stat sub semnul unor răvășitoare trimiteri (stagnări? involuții?) la anii premergători revoluției decembriste, ani așezați de istorie sub o zodie nefastă. Fapt semnificativ, anul în care se desfășoară evenimentele romanului *Scrisori către Monalisa*, 1982, coincide cu cel al părăsirii României de către Anamaria Beligan. Dintr-un exil autoimpus autoarea rămâne însă un observator vigilent și obiectiv al realităților din țară. Ea propune scriind, explicit și implicit, o dramă a nostos-ului, tradusă prin neputința de adaptare a personajelor, prin suita frustrărilor acestora, prin eșecul experienței lor.

Ni se oferă, de fapt, prin acest roman, într-un mod lucid și extrem de expresiv, o variantă de "estetică a urâtului", de "înnobilare" a sordidului și grotescului. Dincolo de căderile inevitabile ale personajelor în hăul din ce în ce mai negru al unui trai ratat, pulsează totuși speranța, nevoia de comunicare, solidaritatea, dragostea. Protagoniștii, asemeni unor eroi sisifici, duc cu ei destine tulburi, amestec dostoievskiano-caragialesc extrem de reușit. Viciați, amnezici și orbi, cu identități spulberate, ei rămân totuși profund umani, oscilând între patetism și deriziune. Eroi tragicomici, ei își duc zilele de damnați într-un hotel-lagăr german, un fel de infern dantesc în care zac feluriți păcătoși și care, paradoxal, se numește Arkadia. O spectaculoasă răsturnare a idilicului grecesc, a paradisului promis. Cu toții au conștiința propriului eșec, fiind, după cum însiși mărturisesc, "declasați", "disperați ai lumii", "cerșetori". Iluzia, care îi permite fiecăruia refugiul într-o quasi-utopie personală devine pentru ei "gustoasă". Privațiunile de azilanți îi determină să întrezărească fericirea într-o haină de mâna a doua, dar mai ales într-o bucată de salam, într-o aromă de ceai, cafea sau alcool. Iar dacă iluzia paradisiacă dobândește valențe olfativ-gustative, coșmarurile se suprapun inevitabil acelui "acasă", încărcat de amintiri dureroase. E un "acasă" contradictoriu și perfid, o Românie surprinsă în ipostaze grotești, ca spațiu ce exhală mirosuri pestilențiale, cu oameni cărora nu li se vor trage niciodată vălurile de pe ochi.

Imaginea de coșmar acvatic revine frecvent în paginile romanului. Drama lui Matei e resortul care declanșează confesiunile-scrisori ale acestuia, adresate unei irealități cu nume suav. El suferă de complexul neputinței de a trece "dincolo", traversarea ilegală a Dunării, frica morții alterează sensul realului, astfel că fluviul se transformă într-o apă a iadului, Acheron sau Styx, pe care trebuie să o străbată necălăuzit. Aceste ape tulburi sau, în viziunea autoarei, "apocalipsul oxiclinic", construiesc o fabuloasă metaforă a descompunerii pe care se țese întreaga structură a cărții. Roman al exasperării și revoltei, *Scrisori către Monalisa* trădează un scriitor experimentat, sigur pe uneltele sale, cu o extraordinară știință a voalării și a dezvăluirii sensurilor. Mizã înaltă, pariu dificil. Ambele însă trecute sau câștigate strălucit în înfruntarea cu *orice* posibil cititor de literatură.

"Sunt numai o verigă din marea îndoire..."

Alexandru Ruja

ION BARBU
Opere 2
Prefață, stabilirea textului și aparatul critic de Mircea Coloșenco
Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1999, 543 p.

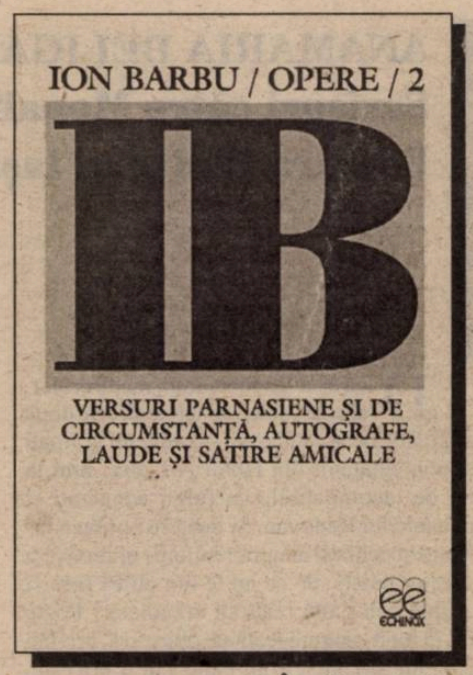

Al doilea volum din ediția critică a operelor lui Ion Barbu cuprinde versuri parnasiene și de circumstanță, autografe, laude și satire amicale. Realizat, cu același profesionalism ca și precedentul, de către Mircea Coloșenco, volumul mai include un glosar (pentru cuvinte rare, străine sau inventate de poet) și o bibliografie extinsă, cu peste patru sute cincizeci de mențiuni. Apărut la editura Echinox, lector al volumului a fost regretatul om de cultură Marian Papahagi.

Poet nu doar de talent, dar cu un simț aparte al poeziei, cu o capacitate de a rafina expresia artistică într-un mod rar întâlnit, Ion Barbu a fost încă de la debut un poet exemplar. Fără a se ralia avangardei, a adus în literatura română o poezie de incontestabilă noutate, revitalizând lirismul într-o direcție mai puțin sau deloc uzitată. Fire de artist, deci dificil ca om (**jurnalul** sau notațiile zilnice ale lui E. Lovinescu, despre cei care frecventau cenaclul "Sburătorul", arată din plin acest lucru), Ion Barbu este, însă, un poet rasat, de mare clasă, cu o irezistibilă atracție spre creație, cu o trăire, la înalte valori, a ideii și expresiei poetice. Mircea Coloșenco îl vede împărtășind chiar soarta creatorilor de geniu. "Ion Barbu este unul dintre scriitori exemplari, ce servește de etalon pentru exerciții poetice, împărtășind soarta singulară a creatorilor de geniu. A fost un spirit dominator al materiei lingvistice și al substanțelor ideatice, în care evenimentele morale și dramele conștinței erau supuse autorității rigorii rațiunii. A transpus lumi impersonale în mări miraculoase — adevărate oglinzi narcisiace arhetipale, lumi cu răsfrângeri închise în hialinul primordial și sunete astrale. A născuit saturnian spre întinsurile celeste, dar și spre profunzimile neptuniene ale fluidităților terne, încercând să treacă pragul cognoscibilului uman al țărilor eterne din universuri abstracte".

Integrarea unei părți a creației lui Ion Barbu în poezia de tip parnasian a făcut-o E. Lovinescu, bazându-se pe un segment din poezia barbiană publicată în "Sburătorul". "Prima fază a activității acestui poet e reprezentată prin ciclul versurilor publicate în "Sburătorul", versuri de formă parnasiană, de factură largă, cu strofe ca arcuri puternice de granit, cu un vocabular dur, nou însă, cu ton grav de gong masiv, într-un cuvânt, o muzică împietrită a cărei notă distinctă a fost îndată înregistrată". Numai că intersectarea motivelor poeziei barbiene cu a parnasienilor nu înseamnă o suprapunere a acesteia parnasianismului. Diferențierile le-a comentat Tudor Vianu în cel dintâi studiu de amploare dedicat poeziei barbiene, în care se fixează și cunoscutele etape ale creației acestuia — **Ion Barbu și Parnasienii; Ciclul baladic și oriental; Ciclul ermetic** (Tudor Vianu, **Ion Barbu**, Editura Cultura Națională, 1935, pp. 21-34)

Parnasienii înclinau poezia spre obiectivitate (cu accent pe motive luate din istorie, mitologie și arheologie) și vizual, conjugată cu un deosebit interes acordat perfecțiunii formale și structurilor prozodice. Și la Ion Barbu poezia trece prin rigoarea formei, dar dezvoltă și o altă simbolistică, dincolo de gratuitatea expresiei: "Sunt numai o verigă din marea îndoire,/Fragilă, unitatea mi-e pieritoare; dar/Un roi de existențe din moartea mea răsar/Și-adevăratul nume ce port e: unduire.//Deci, arcuit sub timpuri, desfășur lung țesut/De la plăpânda iarbă la fruntea gânditoare,/Și blondul șir de forme, urcând din soare-n soare,/în largurile vieții, revarsă un trecut.//Din călătoarea undă, din apele eterne,/îmi însușesc vestmântul acelor care mor,/Și, înnoit și ager, alerg — subtil fior-/Prin săli orgolioase ori umede caverne...//Și astfel necuprinse de minte, vreodată,/Aduc Înaltei Cumpeni povara mea bogată/De-atâtea existențe și tot atâtea morți".//Elan//.

Dacă, așa cum scria Tudor Vianu, pentru poeții parnasieni "poezia nu este strigătul intim al fericirii sau durerii, ci pictura unui model obiectiv, evocarea unui aspect sau al unui eveniment îndepărtat", ei având convingerea că "pot evoca mai bine lucrurile pentru care au încercat mai puține sentimente practice și reale", atunci o parte dintre trăsături se găsesc și în poezia lui Ion Barbu. elementul poetic se vizualizează, irizând prin muzicalitatea vocabulelor și perfecțiunea formei — imaginea copacului sfărâmând zenitul sau înclinându-se spre teluric, banchizele ca sinteze izvorâte din "noianul originar", râul prăvălit clocotitor din culme, munții în posomorâta lor înlănțuire, lava ca surdă clocotire, dar și izbucnire frenetică, în forță. Dincolo de parnasianismul de care, îndeobște, se discută când este vorba de poezia lui Ion Barbu, înclin să cred că aceste versuri stau și sub semnul expresionismului, de care autorul "Marilor Eleusinii" nu era străin. Nu doar prin aplecarea spre adâncurile mitologice, dar și prin frenezia vitală, care mișcă viforos atmosfera poetică.

Mitologia Heladei este descoperită și prin dezlănțuirile orgiastice sub cultul dionisiac. "Și-l veți vedea, slăvitul, sub verdea lui tiară/De iederă brunetă și smilax înflorit;/Fântâni adânci de viață în steiuri va deschide/Și veți cunoaște-ntr-nsul extazul infinit./Iar cetele stufoase de tirse și nebride/Vă vor purta pentinse nisipuri și dumbrăvi./Veți colinda prundișuri fierbinți, veți trece ape/Și munți pentru-a vă pierde în negrăite slăvi...?/V-o spun: Dăruitorul Beției e aproape!//Dar ascultați cum crește ascuns sub orizon/Tumultul surd de glasuri mereu mai tunătoare:/Se clatină în tremur al înălțimii tron!/— Și, iat-o, înspumată, sălbatică splendoare./O, nesfârșită hoardă și hohotul sonor!//..//Zdrobiți centura ființei, topiți-vă cu glia,/Iar peste lutul umed și trupul vostru frânt,/Enorm și furtunatic să freamăte Orgia!"//**Dionisiacă**//. Îndemnul final este unul al descătușării ființei din "centura" constrângătoare, printr-o cuprindere în furtunaticul freamăt orgiastic. O asemenea atitudine lirică îl apropie mai mult de expresionism, de Blaga și Cotruș, decât de staticul poeziei parnasiene. Simbolul **centurii** din poezia barbiană este similar **temniței** din creația lui Lucian Blaga. ("O, vreau să joc, cum niciodată n-am jucat!/Să nu se simtă Dumnezeu/în mine/ un rob în temniță — încătușat") sau **ocnei** din poezia lui Aron Cotruș ("Ca dintr-o strâmtă ocnă să scap odat' din mine/Să ies, să scap, să fug,/De piedica-mi de humă, de-al cărnii mele... jug/Despotic, zilnic, slut și-omorâtor de greu...").

Prin această poezie expansivă, de vitale dezlănțuiri în ample volute expresioniste, poezia lui Ion Barbu se distanțează de lirica lui Hérédia ori Lecomte de Lisle. Geologicul, naturalul și exisențialul se unesc pentru a se revărsa într-o poezie torențială, abruptă și neliniștită. Evocarea lui Nietzsche nu este străină de o asemenea înclinație spre poezia ce exprimă tumultul și expansivitatea. "— Războinic dur și aprig cuceritor de zări, — /Să fi-ntreprins asaltul temutelor portale/Purtând înfrigurată mândria forței tale/Mai sus și mai departe, spre noi evaluări;/Să fi străpuns penumbra letargică și ceața/Ce împleteau pe norme un neguros dedal/Ca adâncit cu groază abisul numenal/În seara biruinții să-ntrezărești cum Viața/Întoarce somnoroasă, în ciclul ei steril/Sub fard și mască, mimma unei absurde arte..."//**Nietzsche**//.

Ciclurile **versuri de circumstanță** și **autografe** pot provoca eterna dispută între cei care susțin publicarea integrală a textelor unui poet și cei care optează pentru selecție, în cazul unui asemenea tip de texte. Într-o ediție critică trebuie să își găsească locul toate textele unui scriitor. Majoritatea **versurilor de circumstanță** sunt scrise în limba română, dar și în germană, engleză, franceză. Ele sunt adresate unor persoane apropiate (cunoscute), cele mai multe lui Tudor Vianu și Al. Rosetti. Inițial, cu un singur cititor, care le citea în intimitate și liniște, știind și circumstanța la care se referă ori care a declanșat scrierea, aceste versuri, făcute acum publice (multe inedite, altele apărute în cărți de amintiri ori volume anterioare) pot șoca, în lipsa unei tradiții pe un asemenea tip de text poetic sau pornind cu o imagine preconcepută a poetului. Îngrijitorul ediției fixează originea acestor versuri și filiațiile. "Conținutul **versurilor de circumstanță**, multe cu luminișuri de puritate, exultă din viziuni scabroase/sinistre, cu idealizări de tentații sexuale, în expresii crude, directe, asemănătoare școlii decadente a damnaților/blestemaților francezi, puse sub steagul satanismului parnasian, drum bătut de Ch. Baudelaire și epigonii săi, foarte puțin sau deloc simbolist (...). Pentru șnobi, ele pot apare drept **vilissima et ineptissima**/cele mai stupide și absurde, iar stilul să fie în defect". Aceste versuri nu sunt lipsite de farmec, nu doar prin sonoritățile pure, dar și prin trimiterea spre simboluri culturale, chiar atunci când amănuntul picant și savuros intervine. "Ca Cytaredul, spinteci și norul și prostia,/Altarele Atenei pe rând le-ai descuiat,/Dar lancea și săgeata ca ceara s-au muiat/Când deasă ca planeta văzuși pe Erastia" (**Ca Cytaredul,** lui Al. Rosetti). Ion Barbu aduce expresia poetică spre momente de viață, uneori într-un text ușor decodabil, alteori mai abscons, chiar încifrat, ca în acest catren inedit, dedicat lui T. Vianu: "Din hipogeul salpetros și gerul/În care somnotați idei, o, Mume,/Lui Tudor, gând condor, dedic nume/Acestui alt triunghi — deschis eterul"./ /**Din Hipogeul**..//O mai clară delimitare privind valoarea se putea face în cazul **autografelor** și **laudelor și satirelor amicale.**

Poezia stărilor adânci

Poet profund, cu largi disponibilități creatoare, Aurel Turcuș scrie în **Conul de sine** (1999) o poezie interiorizată, cu deschidere spre metafizic. Nu o poezie intimistă, ci una a eului spulberat de marile mistere, tensionat de întrebări sfâșietoare, căutând abisul cunoașterii și prelevând relația cu Absolutul: "Împăcat/cu Ființa și Neființa,/ca bradul sortit ritmurilor/ de naștere, nuntă și înmormântare:/numai înăuntru-mi împotrivindu-mă/dulcei-amarei măcinări-/inițiere a simetriei Sinelui/în sera horticolă-a lumii"// **Inițiere**//. Deși surprinzătoare prin concentrația simbolurilor și restrângerea spațiului liric, poezia din **Conul de sine** se relaționează cu lirica anterioară și revelează proiecția unor noi perspective.

Puse sub cântecul orfic, "ademenirea buzelor genuni", "călătoria prin vămile clipelor", "primejdia căderii pe versantu-Eternului", "ciorna nenorocită a vieții", "întunericul din recele adânc", "ghearele oțelite-n stea ale pajurei", "masă de țărână", "greaua noastră cruce de os", "călătoria omului singur pe fluviu", "făclia semnului de întrebare", "basmul amăgirii subterane", "florile cu chip de ruine" sunt mai mult decât structuri metaforice în poezie. Ele devin matrici vizionare ce modelează construcția poetică **(Îngemănare).** Poezia reține freamătul sufletului neliniștit, reacția la mișcările cosmice, sentimentul dureros al aneantizării. Poate că în nici unul dintre volumele lui Aurel Turcuș tensiunea tragică nu-și păstrează altitudinea constantă ca în **Conul de sine.** Poezia de aici conturează zbuciumul unor experiențe fundamentale, trăirea sub semnul tragicului, paradoxul limitelor, forța regenerării, încrederea în puterea expiatoare și salvatoare a creației.

De la nimfa răpită la Europa anilor '90

Otilia Hedeșan

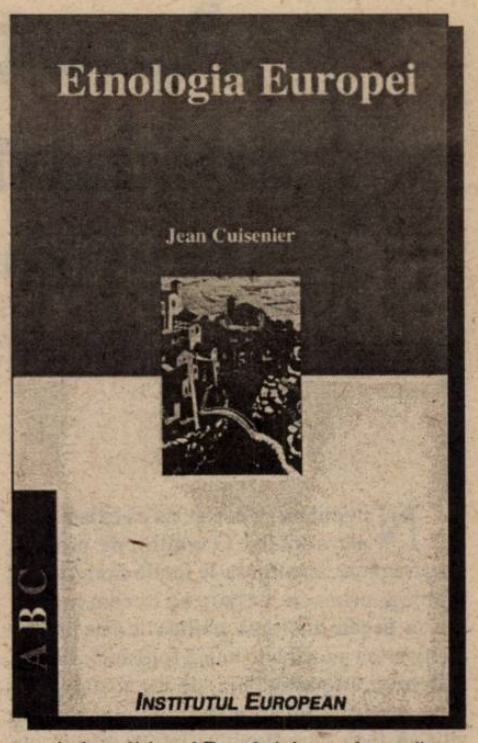

JEAN CUISENIER
Etnologia Europei
Traducere de Marinela Blaj, Prefață de Dumitru Stan, (Iași)
Institutul European, 1999, 143 p.

Un continent și popoare ce poartă numele unei nimfe, Europa. Un mit care povestește cum un zeu nordic al tunetului și al norilor, Zeus, răpea, sub chipul unui taur, această fecioară coborâtoare dintr-o legendară familie regală din Fenicia. [...] Popoare și limbi ce contrastează, practici religioase și credințe puternice, cunoștințe și puteri, gândiri și valori într-o confruntare neîncetată. Acesta este, pe scurt, universul mental în care se naște, în vremuri imemoriale, cu două mii de ani înainte de Christos, mitul Europei răpite de zeul-taur. Cum s-a ajuns la alegerea numelui acestei nimfe pentru a numi partea vestică a continentului eurasiatic? Herodot se întreba, deja, în sec. V î-Hr.: «Nu pot pricepe de ce pământul acesta, care este un întreg, are trei nume, toate trei feminine. [...] Cel mai curios este faptul că feniciana Europa era asiatică și n-a venit niciodată spre aceste pământuri pe care grecii le numesc azi Europa, ci doar din Tyr până în Creta și din Creta până în Licia.» Cel puțin o interpretare este demnă de reținut, cea care va călăuzi această carte: puterea expansiunii peste mări și vocația spre universalitate se nasc din diversitatea originilor etnice, din amestecul de violență și alianță. (p.13)

Aceasta este prima pagină din **Etnologia Europei** a lui Jean Cuisenier. O pagină care, scrisă incitant, promite foarte multe și stimulează interesul. Lucruri absolut necesare, de altfel, pentru a capta atenția — dacă nu chiar bunăvoința, căci despre un artificiu retoric este vorba aici, în primul rând — unui public mai larg decât cel al specialiștilor, care să-i includă, alături de aceștia, cel puțin pe începătorii întru ale științelor omului. În fond, acest text al lui Jean Cuisenier — publicat inițial în 1990 la Presses Universitaires de France — este conceput ca un manual de inițiere în problematica extrem de complexă a etnologiei. Scriu "problematica etnologiei" pur și simplu și nu "problematica etnologiei Europei", cum indică titlul, întrucât mi se pare că marele profit al celui care parcurge acest volum nu rezidă în dobîndirea unor informații despre evoluțiile etniilor din Europa din epocile preistorice până în anii '90, deși, desigur, se oferă o ilustrație destul de amplă și în această privință, ci se concretizează tocmai în descoperirea unui mod de abordare și interpretare a faptelor, propriu etnologiei. În alți termeni, micul text tradus de curând la Institutul European stârnește interesul mai puțin ca sursă de documentare și mai ales ca mod de decupare a faptelor, de formulare a întrebărilor și de discutare a soluțiilor.

Care ar fi, în cazul de față, etapele acestui foarte eficient demers interpretativ? În mod foarte general, ele sunt patru: mai întâi, o prezentare a evoluției interesului european pentru semnalarea diferențelor (cap. **Cunoașterea Europei din punct de vedere etnic: I. Semnalarea diferențelor. II Ideologii);** apoi, trecerea în revistă a etniilor și grupurilor etnice europene, cu schițarea profilului lor antropologic (cap. **Moștenirea: substratul, fondul și aporturile: I. Substratul** — Laponii și Bascii; II. **Fondul indo-european;** III. **Contribuțiile** — fino-ugrice și turce și cap. **Moștenirea: transmitere, însușire, înnoire,** în cadrul căruia sunt prezentate spațiile: romanic, grec și bizantin, celtic, germanic, scandinav, slav și baltic); în al treilea rând, o imagine a unui joc al identificărilor (cap. **Identități în joc: I. Europenii între ei; II. Europenii între străini;** III. **Europenii și străinii veniți la ei);** în sfârșit, o creionare a câtorva resorturi importante ale definirii identității (cap. **Preferințe, prevalențe, credințe: I. Preferințe alimentare și alianțe alese; II. Vrăjirea și dezvrăjirea lumii).**

Această organizare a materialului permite foarte bine trecerea firească dinspre locurile comune ale tratatelor europene de etnologie (cum ar fi, de exemplu, discuția despre semnalarea diferențelor în textele unor autori antici ca Herodot sau Caesar), prin spațiile aproape canonice ale descrierii grupurilor europene, pentru a se ajunge, în a doua parte a textului, la prezentarea unor fapte mult mai complicate, chiar ambigui, a căror înțelegere presupune investigații personale și reflecții îndelungate. Crescând, astfel, dinspre cunoscut înspre necunoscut și dinspre bibliografia de prim rang spre observația de teren, uneori chiar de amănunt, edificiul construit de Jean Cuisenier se profilează solid.

Soliditatea demersului este susținută și de insistența cu care cercetătorul francez nu pregetă să rescrie, în termenii specifici fiecărei tematici abordate, cât de complexe și polimorfe sunt aspectele identității. Îi dau cuvântul!

Încercând să surprindă chestiunile legate de fondul indo-european: "Diferențele și afinitățile etnice actuale existente între majoritatea popoarelor europene de astăzi își au obârșia într-un cu totul alt trecut; dar într-un trecut nu prea îndepărtat. Desigur, acesta nu transpare imediat, așa cum s-ar întâmpla dacă vorbitorii diverselor limbi din Europa s-ar înțelege între ei, dacă instituțiile și sistemele de înrudire ar fi aceleași de la o țară la alta, dacă cultura și caracteristicile antropologiei ar fi comparabile în mod direct. Un catalan și un castilian se înțeleg pe jumătate, dar înțeleg cu greu un gascon, și mai greu un picard și deloc un alsacian sau un flamand, care, la rândul lor, înțeleg destul de bine un neamț dar foarte greu un englez. Funeraliile dramatice din Sicilia, unde religia este catolică, au numeroase puncte comune cu funeraliile tragice din Oltenia, unde religia este ortodoxă, dar diferă substanțial de funeraliile din Suedia, țară cu populație preponderent reformată și unde ceremonialul este redus la extrem. Cum să discernem, în complexitatea culturilor, acest patrimoniu comun, dacă el există; cine creează asemenea afinități; cine le limitează la anumite popoare ale continentului european?". (p. 45)

Prefigurând discuțiile despre jocul, adesea dramatic, al identităților din lumea europeană de la 1990: "Europa oferă, așadar, un tablou contrastant de societăți care sunt departe de a se confunda cu teritoriile pe care populațiile locuiesc, cu formele de organziare politică pe care acestea le au, cu religia sau cu obiceiurile pe care acestea le practică, nici măcar cu limba pe care o vorbesc. Teritoriul este cel care decide, mai degrabă decât limba sau religia, ca în Macedonia, pământ disputat între Bulgaria, Serbia, Albania și Grecia. Altundeva, cea care desparte este cetățenia, ca în cazul albanezilor, împrăștiați în Kosovo, Macedonia, Grecia și România, care vorbesc toți aceeași limbă, practică aceeași religie și locuiesc, în proporție de 75% pe același teritoriu. În altă parte religia este cea care diferențiază, ca în Irlanda, unde catolicii se opun protestanților pe același teritoriu, Ulster, vorbesc aceeași limbă, engleza, dețin aceleași drepturi civice, dar nu exercită aceleași puteri politice". (p. 90)

Studiind — poate că într-un spirit prea accentuat lévi-strauss-ian — preferințele, repulsiile, prescripțiile și prohibițiile alimentare: "Ceea ce distinge cu adevărat și în mod clar popoarele este gustul și dezgustul relativ la grăsimi și la varietatea lor. [...] [După secolul al XVI-lea] se opun [...] două zone în Europa apuseană: una a untului, care acoperă nordul Franței, Alpii, Anglia, Țările de Jos, Țările Scandinave, Islanda; cealaltă a uleiului de măsline, care acoperă Portugalia, Spania, Languedocul, Provence, Italia și Grecia. Constrângerile de natură climatică explică această diviziune doar parțial: popoarele ce locuiesc în aceste regiuni folosesc și alte grăsimi, unele vegetale, cum ar fi uleiul de nuci, altele animale, ca seul de oaie sau untura de porc. Frecventa opoziție între gustul pentru unt și gustul pentru uleiul de măsline are alte cauze: reglementările religioase. Într-adevăr, cele două tipuri de grăsime au fost catalogate de biserica catolică în secolul al XIV-lea prima «grasă», a doua «slabă». Prin urmare, consumul de unt era prohibit în zilele «slabe», mai ales în Postul Mare, iar cel de ulei era permis. [...] Cât despre folosirea unturii în țările mediteraneene, aceasta se explică prin faptul că trebuia să existe o grăsime «de dulce» pentru a contrabalansa uleiul. Grăsimea de porc avea, de altfel, avantajul de a permite creștinilor să se distingă de evrei și de musulmani în regiunile de contact". (p. 117-118)

Citând din cercetările etnologice ale lui Constantin Brăiloiu, în contextul unei discuții mai largi despre artele tradiționale: "[...] muzica, dansul și costumul semnifică, pentru membri, conturile grupurilor cărora le aparțin, iar pentru străini forme de identificare a ansamblurilor care le alcătuiesc". (p. 130)

După cum se poate observa chiar din exemplele citate mai sus, în spațiul destul de restrâns al cărții de față Jean Cuisenier face, ades, apel la realitățile etnologice sau bibliografice românești. Mai mult decât atât, românii se bucură, în paginile volumului, de un scurt dar substanțial — și, în treacăt fie spus, extrem de favorabil, chiar partinic sub aparențele rigorii pe care o afișează — pasaj în care sunt prezentați. Selectez: "Româna este vorbită în România de aproximativ douăzeci de milioane de locuitori, dar între limitele statului național există două milioane de locuitori de limbă maghiară, trei sute de mii de sași, trei sute de mii de aromâni, în timp ce dincolo de granițele politice al României actuale se găsesc populații românești în Moldova ex-sovietică (trei-patru milioane), în Bulgaria (două sute de mii), în Iugoslavia (trei sute de mii), în Albania și Grecia (cam o sută de mii). Dacă frontierele politice din urma războiului din 1939-1945 n-ar fi considerate de către statele implicate ca fiind întangibile datorită conjuncturii internaționale, România etnică ar cuprinde Moldova și Bucovina de Nord, care erau părți integrante ale statului român înainte de 1939". (p. 69)

Am lăsat să se recomande, recurgând la citate poate prea ample dar nu mă îndoiesc că mereu savuroase și incitante, o carte care s-ar putea să fie pe placul și de interesul unui public extrem de larg și de eterogen. Nu-mi rămâne decât să sper că această ediție reprezintă doar primul pas al traducerilor mai ample din Jean Cuisenier pentru că, hai să fim serioși, nu chiar orice etnolog străin a scris un tom eminent de patru sute de pagini despre români, așa cum a făcut-o Cuisenier în **Le feux vivant. La parenté et ses rituels dans les Carpates** (Paris, PUF, 1994). **P.S.**

Salut ideea editurii de a așeza, în finalul volumelor din colecțiile "Memo" și "ABC", și câte o scurtă bibliografie românească a problemei. Numai că ar fi de dorit ca aceasta să fie făcută de oameni care chiar se pricep, fiindcă altfel... Mă întreb, bunăoară, la ce mi-ar folosi să citesc **Dicționarul de mitologie** al lui Kernbach, sau **Introducerea în etnologie** coordonată de Vulcănescu, sau, poate "ornamentica" lui Dunăre ca să înțeleg perfect despre ce vorbește Jean Cuisenier? Sau editura s-a gândit să ne conștientizeze complexele de inferioritate: ia uite ce-ați citit până acum și ce vă oferim, în sfârșit, noi?

Am mai citit...

*Mihail Canianu, **STUDII ȘI CULEGERI DE FOLCLOR ROMÂNESC**, Ediție îngrijită de Al. Dobre și Mihail M. Robea, Cuvânt înainte de Dan Horia Mazilu. Studiu introductiv de Al. Dobre. Glosar, indicele subiecților anchetați și bibliografie de Mihail M. Robea, București, S.C. Editura Minerva S.A., 1999, 282 p.*

Prin publicarea culegerilor și studiilor de folclor ale lui Mihail Canianu (Moritz Cahana), care au devenit aproape inaccesibile publicului actual, editura Minerva inaugurează o nouă colecție: "Folcloriști și etnografi evrei din România". Bazată pe cercetările Centrului de Studii Ebraice, recent înființat în cadrul Facultății de Litere a Universității din București, noua serie de volume năzuiește să redite ze, după cum subliniază Dan Horia Mazilu, "cărți ilustre din averea științifică românească purtând semnăturile faimoase ale unor cercetători evrei care s-au aplecat cu multă știință asupra folclorului românesc, fără a neglija creațiile purtate prin lume de cei ce au alcătuit însemnatele numeric comunității evreiești din România". (p. V).

Republicarea textelor lui Mihail Canianu, extrem de interesante în ele însele, a permis și reevaluarea activității de acum un secol a autorului, lucru realizat în linii ferme de către Al. Dobre. Acesta semnalează activitatea de pionier al cercetării etnologice din România a lui Mihail Canianu cel puțin în trei direcții: volumul **Poezii populare. Doine,** din 1888 prezintă textele "întocmai cum se zic" – adică uzând de un gen de transcriere fonetică incipientă; basmul **Kipăruș Petrul Făt-Frumos,** publicat în 1889, redă, de asemenea, cu fidelitate, povestirea interlocutorului țăran, fiind, prin aceasta, în consonanță în epocă doar cu basmele culese de Mihai Eminescu; studiul **Din psicologia poporană. Descântece, farmece și vrăji,** din 1893 — 1894 este, în ordine cronologică, primul după textele clasice despre magia românească ale lui Hasdeu, Mangiuca și Gaster, oferind cele dintâi monografii ale unor tipuri de descântece existente în folclorul nostru. Culegător extrem de harnic, Mihail Canianu a contribuit, în spiritul epocii sale, și la "campaniile" de culegere a folclorului care vizau alcătuirea diferitelor corpus-uri naționale, în urma cărora au apărut **Materialurile folkloristice,** ale lui Grigore Tocilescu, respectiv **Proverbele românilor,** ale lui Iuliu A. Zanne. Ediția de față reproduce și aceste contribuții, oferind, astfel, o imagine fidelă și nuanțată a activității lui Mihail Canianu.

***"MIORIȚA", REVISTĂ DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR**, nr. 4-5, 1998, Deva, 112 p.*

Revistă care apare, potrivit unui foarte vechi slogan, "când apucă", "Miorița" deveană cuprinde între paginile ultimului său număr, alături de foarte multe texte ale profesorilor din regiune interesați de cultura populară, câteva studii demne de tot interesul ale unor nume mari din etnologia românească actuală, cum ar fi Irina Nicolau, Lucia Apolzan, Emilia Comișel, Dumitru Pop sau Narcisa Știucă.

Anatomia melancoliei

Ciprian Vălcan

Nimeni nu se îndoiește că există boli ale trupului. O simțim pe propria noastră piele, socotindu-le fatale exerciții de umilință prin care trebuie să trecem pentru a avea, în cele din urmă, putința de a ne întâlni cu moartea noastră de unică folosință. Bolile sufletului au parte, deja, de un al statut. În fața lor ne simțim asemenea bietului elefant silit să facă genuflexiuni într-o vitrină cu porțelanuri, cu toate că până și jumătate din timida-i respirație ar ajunge pentru a transforma totul în pulbere. Fie că încercăm să cerem sprijinul doctorului Freud, aflat temporar într-o pasă mai bună, fie că ne încredințăm sufletul în mâinile unui șaman, avem parte cam de aceeași cotă de incertitudine, fiindcă suntem în stare să simțim că ne aflăm în fața unui mister practic impenetrabil. Tocmai de aceea, există destul de mulți oameni care refuză să creadă în bolile sufletului, găsind că e mai potrivit să punem în locul lor tainice combinații de molecule sau o mirabilă (și în același timp minabilă) hibă a creierului. Ei par să spună că sufletul nu poate să fie bolnav din simplul motiv că nu există, în ciuda tuturor eforturilor noastre de a-l inventa. Abia dacă pot fi convinși că mintea poate să fie bolnavă. Dar, oricum, mintea nu e nici pe departe un sinonim al sufletului, așa că respiră ușurați, bucurându-se că au respins încă o intruziune a iraționalului, că au tăiat încă o cale de acces înspre incontrolabil. Apoi, pasează totul în brațele psihiatrului, aplaudând intervenția sa fermă și fără rost. Crezul lor e acela că dacă bolile sufletului ar exista, ar trebui inventat un Voltaire care să le desființeze.

De aceea, e cu atât mai greu să ne convingem că bolile noastre nu sunt singurele din univers, că există și boli ale pietrelor, ale plantelor, ale animalelor și, de de ce nu?, ale îngerilor. Despre boala divinității ne vine mai greu să vorbim, din pricină că ne lipsesc cuvintele necesare pentru a purcede la diagnosticarea maladiei de care suferă, pentru a încerca să cartografiem neantul.

Eseul nostru nu este un fals tratat despre boală, o trecere în revistă a tuturor maladiilor ființei. E doar o biată excursie pe teritoriile melancoliei, o vânătoare mai mult sau mai puțin obstinată a metamorfozelor și înfățișărilor sale. De ce ne-am oprit la melancolie? Pentru că e cea mai misterioasă dintre bolile sufletului și pentru că nu știm dacă originea ei este divină sau demonică, dacă ni s-a dat asemenea unei stări de grație sau asemenea unui blestem, dacă e o unealtă soteriologică sau doar un pui de năpârcă trimis pentru a ne conduce înspre infern. Știm cu atât mai puțin dacă ființele melancolice sunt niște aleși sau doar niște manechine putride. Tocmai de aceea, pentru a ne exiba ignoranța, iată-ne porniți în căutarea regatului Melancoliei și a personajelor care îl populează.

Poate să fie îngerul melancolic? Iată ce pare să se întrebe Melozzo da Forli atunci când își pictează îngerii care cântă la lăută. Îngerul mai e și altceva decât un poștaș celest sau decât un recitator de imnuri de slavă? Se locuiește îngerul pe sine sau angelitatea e doar o stare de pur receptacul, o renunțare benevolă la ființă pentru a primi infuzia grației? Să fie îngerul mai degrabă un superb exemplu al supremației vidului, o neașteptată ilustrare pe teren creștin a tezelor taoismului? Să fie îngerul unul dintre manechinele lui Kleist? Poate să fie îngerul lui Thoma, îngerul întregii scolastici, mai mult decât o mașină de prelucrat gânduri? Poate fi imaginată perfecțiunea fără o oricât de modestă prezență a sentimentelor? Nu e prea rece pentru noi rațiunea pură, rațiunea-bisturiu care nu cunoaște nici un obstacol?

Probabil că astfel de întrebări nu fac decât să mărturisească nevoia noastră teribilă de a aduce totul pe terenul omenescului, de a impune măcar o tușă antropomorfică acelor realități care țin de impalpabil și care se sustrag imaginii. In-umanul, ne-omenescul, oricâtă perfecțiune ar ascunde în spatele lor, ne sperie. Oriunde și întotdeauna, tânjim să regăsim o părticică din noi. În acest fel, avem impresia că am îmblânzit ceea ce ne era necunoscut, că am stabilit o firavă punte de comunicare, că acel ceva nu mai e în întregime «cu totul altul». Poate că de aceea ne încăpățânăm să credem că îngerii sunt ființele prin excelență melancolice și că tocmai perfecțiunea lor îi împiedică să fie cu totul senini, pierduți în întregime în contemplarea divinității. În cazul lor, se pare că intervine coliziunea cu eternitatea. Deși ne dorim cu disperare nemurirea, tindem să credem că ea ar putea să se dovedească plictisitoare, că dispariția cronologiei ne-ar face nefericiți, așa încât nu găsim nimic bun de făcut decât să le atribuim îngerilor aprehensiunile noastre, în așa fel încât ei devin o specie supralunară de evrei rătăcitori, care par să-și dorească cu disperare moartea, fără a avea însă șansa de a o obține. De unde și melancolia pe care ținem să le-o atribuim, uitând că nu suntem decât niște bieți epigoni ai bunicilor noștri romantici. Revenind printre oameni, ar merita să folosim detectoarele de melancolie pe nume Aristotel și Burton, utilizând în paralel complexul mecanism condus de Panofski, până în clipa în care ne-am da seama că minunatele lor calități tehnice nu ne mai sunt de mare folos, fiindcă suntem în stare să observăm tulburările sufletului și cu ochiul liber. Cine e melancolic? Poetul, geniul sau vagabondul? Burghezul plictisit de numeroasele-i fabrici sau proletarul agonic îmbrăcat în costum de Jean Valjean? Melancolia e apanajul unei elite sau e repartizată în mod democratic? Ai nevoie de simț metafizic pentru a fi melancolic sau e destul ca niște umori să-și facă de cap, greșindu-și combinația? Ca în mai toate chestiunile cu adevărat importante, e imposibil să dai un răspuns lipsit de echivoc. Romanticii ar fi spus, pe urmele tradiției fiziologiste antice, că geniul e melancolic, că excelența e o consecință a melancoliei. Gânditorii noștri cu pretenții democratice se vor grăbi să dezmintă o asemenea afirmație, lăsând ca și masele să se bucure, probabil în doze farmaceutice, de melancolie. Cu toate acestea, rămâne nelămurit atașamentul pe care continuăm să îl arătăm relației dintre suferință și marea creație culturală. De ce continuăm să credem că doar cel care suferă poate să fie un mare artist? De ce tragediile au fost, sunt și vor fi întotdeauna mai prețuite decât comediile? De unde nevoia noastră de a arăta mereu că optimismul nu poate să dea nimic mare, că marile spirite sunt pesimiste? De ce hedonismul neînfrânat care domnește la nivelul trăirii cotidiene nu poate să se impună în sfera judecăților estetice? Cum se face că, deși încercăm să facem uitată moartea, pe care o socotim mărturia unui eșec impardonabil, ne întoarcem mereu tocmai la textele în care se moare în modul cel mai tragic? Să fim oare pregătiți să acceptăm un divorț total între sfera trăirilor noastre zilnice și ceea ce prețuim cu adevărat? Să fie aceasta o dovadă inconștientă că ne disprețuim, că ne socotim nedemni de adevărata noastră condiție?

Melancolia animalelor pare mai greu de dovedit, fiindcă tindem adesea să le transformăm în simple mecanisme, lipsite de rațiune și de simțire. Totuși, dacă îndrăznim să înlăturăm prejudecățile care se dovedesc de multe ori atotputernice, începem să intuim că animalele nu sunt atât de departe de noi, că semnele pe care ni le fac pot fi decodate, că intenționalitatea nu le este în întregime străină. Încetul cu încetul, vom învăța să înțelegem că în spatele opacității aparente se ascunde un alt gen de suflet care poate să găzduiască un alt chip al melancoliei. Și poate că atunci vom privi altfel ciudatele eșuări ale balenelor pe țărmuri sau urletele cutremurătoare ale câinilor care și-au pierdut stăpânii. Până la urmă, poate că nici moartea nu e decât o jivină mai ciudată, obișnuită să se arunce pe neașteptate asupra noastră pentru a ne sfârteca visele și zeii. Cu toate că, așa cum spune un moralist învești mântat în straie de romancier, precum Hector Bianciotti, noi dăm dovadă de o stranie ignoranță, căci «știm de la cine moștenim culoarea ochilor, însă suntem orbi în privința zeilor și a viselor noastre».

Melancolie à la Guardini

Alin Tat

«Melancolia este ceva prea dureros, se insinuează prea adânc, până la rădăcinile existenței umane, pentru a ne fi permis să o abandonăm psihiatrilor»[1]. Așa își începe Romano Guardini cartea pe care o consacră melancoliei. Nu atât sau nu doar chestiunea psihologico-psihiatrică este cea care-l preocupă, ci fenomenul spiritual, în sensul restrâns, tehnic, al cuvântului. Melancolia face parte dintre cele câteva «sentimente» privilegiate, care deschid orizontul metafizic, întrucât sondează profunzimile naturii umane.

Și ce alt ghid mai bun l-ar fi putut conduce decât cel care și-a asumat combaterea ei ca punct de plecare și țintă prioritară a unei vocații religioase, Sören Kierkegaard? Iată cum își caracteriza acesta tinerețea: «aș fi putut orice aș fi vrut, în afara unui singur lucru, absolut orice în afara acestuia: să renunț la povara melancoliei care mă ținea în puterea ei»[2] sau «am ajuns devreme la concluzia că a învinge înseamnă că câștigi la modul infinit, ceea ce în sens finit înseamnă să suferi, astfel încât, la rândul ei, această idee se acorda cu gândirea mea melancolică cea mai profundă după care, cu adevărat, nu eram bun de nimic în sens finit»[3]. Întreaga existență îl umple de angoasă, doar Dumnezeu îl poate consola și nu o face, nu vrea să aibă milă de sufletul torturat.

Dincolo de experiența marcantă a lui Kierkegaard, Guardini cercetează lucrul însuși, melancolia și semnificația ei spirituală. Ea ne revelează punctul critic al situației umane, o stare sufletească al cărei studiu necesită prudență. E o povară care apasă și tensionează, paralizează gândirea. Voința slăbește, la fel cheful pentru orice activitate. Totul obosește și devine, la urmă, indiferent. Nietzsche a caracterizat această stare de spirit împovărătoare drept demonul însuși, ceea ce nu e lipsit de rezonanțe patristice. (Curioasă, această filiație posibilă!). Opusă ei apare imaginea celui care «știe să danseze», acompaniată de sentimentul lejer al planării.

Viața aceasta vulnerabilă nu provine dintr-o deficiență structurală, ci este efectul unui exces de înzestrare, din prea multe daruri naturale. Pare că ființele simple nu sunt atinse de melancolie. Iar dacă se adaugă plictisul, riscul unui gol metafizic devine iminent. Lucrurile sunt inevitabil precare, iar inima reclamă absolutul. Amplificarea decepției duce la sentimentul vidului, nimic nu mai merită interes...

Insuficiența morală a celuilalt rănește noblețea sufletului prin vulgaritate și josnicia preocupărilor. Suferința melancolicului nu se compune doar din dispreț sau dezgust, ci dintr-un caracter propriu, de inferioritate expusă oricărui risc. Dincolo de circumstanțe, durerea derivă din ființa însăși, care se află, într-un fel, în afinitate electivă cu tot ceea ce poate leza. Lucrurile merg uneori atât de departe încât orice eveniment poate fi

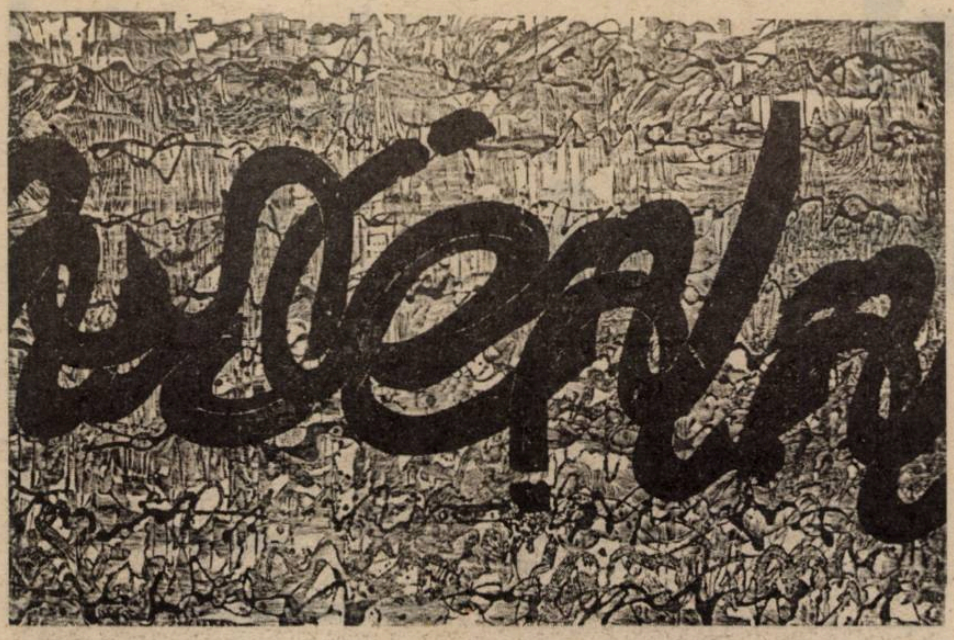

Oglinda chioară

Izabella Badiu

Melancolia este și o problemă de oglindire.

Să zicem dintru început că, sătui de clișee romantice și romanțioase, ba chiar sătui de a le fi ironizat, încercăm să ne aplecăm asupra maladiei atrabilare în calitatea ei de formă a perceput ca dureros, chiar existența în ansamblu poartă marca unei poveri.

O atare «personalitate» nu are deloc încredere în sine, fiind convinsă că reprezintă mai puțin decât toți ceilalți, că nu este capabilă de nimic. Această carență se manifestă în special în relația cu celălalt, în sfera comportamentului public. Nevoia de a ieși în evidență îl face în mod particular vulnerabil. Toate acestea nu exclud posibilitatea ca un astfel de personaj să fie mândru sau vanituos, iar în imaginația sa să se vadă onorat și pus în evidență.

Investigația psihanaliștilor a decelat la nivelul primordial al «vieții» existența a două aspirații fundamentale și opuse una alteia. Pe de o parte, instinctul de afirmare și de realizare de sine, care se dezvoltă ascensional și, pe de altă parte, voința nihilistă, tendință care evoluează către propria neantizare. Dacă acceptăm aceste două minime premise pseudo-metafizice, atunci chestiunea melancoliei se distribuie după axele menționate. Astfel, ceea ce articulează acest sentiment abisal este situarea sa propriu-zis spirituală: marele dispreț față de toate provine din exagerarea tendinței autodestructive. Poate că această voință sinucigașă conține germenii unei noi nașteri, un fel de nostalgie paradoxală a unui alt viitor. Personalitatea melancolică își accentuează tragicul prin angajametul său moral sau religios. Datoria devine obligație constrângătoare, iar nevoia de puritate interioară ia forme imposibil de realizat, în discordanță cu datul obiectiv. Dorința consacrării religioase, efortul de a se pune în serviciul cauzei lui Dumnezeu pot să-l conducă pe melancolic la angoasă și chiar la disperare, până la formele ultime ale fanatismului sau la iluzia damnării, fenomene convertibile în contrariul lor, și anume în revolta față de sacru.

Iată câteva aspecte enigmatice ale problemei în discuție. Psihanaliza, din nou, a încercat să soluționeze dilemele la nivelul sexualității și, probabil, cu succes în anumite cazuri. Dincolo, însă, de exagerări sau generalizări pripite, explicația trebuie căutată — după Guardini — în domeniul spiritual. Adevăratele rădăcini ale devierilor de comportament generate de «patologia» melancoliei nu sunt străine de ceea ce spiritualitatea, în sens strict, numește zona demonicului. Kierkegaard, ca și Dostoievski, a făcut această apropiere. El o definește, în context, drept angoasa ce se naște în prezența binelui, atunci când persoana se află sub dominație malefică. În aceste condiții, melancolia duce la repliere și la încetarea oricărei comunicări cu ceilalți, interioritatea închizându-se în fața «revelației» binelui. Recunoașterea propriei stări nu poate surveni decât o dată cu mărturisirea neputinței de a o depăși.

Melancolia poate furniza o probă *sui generis* a existenței absolutului, care locuiește ființa noastră limitată, pe care o asistă la durerile nașterii. Există persoane care trăiesc în profunzime această taină a proximității Celuilalt, *interior intimo meo*, ființe «de graniță». Acestea fac experiența dureroasă a unei alte lumi care așteaptă, asemenea unei invitații tot mai insistente la *kairos*-ul marii întâlniri. Mesajul kierkegaardian sau pascalian al melancoliei este că omul nu se epuizează în această sferă mundană, în ciuda limitelor naturii umane, ci se împlinește o dată cu recunoașterea condiției de creatură.

«Mântuirea» melancoliei s-a realizat în misterul grădinii Ghetsimani, atunci când Cel care a asumat-o s-a făcut «trist până la moarte». Acestea sunt și ultimele rânduri ale cărții lui Ramano Guardini, care se termină cu o schiță pentru o teologie a melancoliei.

[1] *De la mélancolie*, Seuil, Paris, 1952.

[2] *Punct de vedere explicativ asupra operei mele (Sören Kierkegaards Samlede Vaerker udgivne af A.B. Drachmann, J.L Heiberg og H.O. Lange, XIII, Gyndeldalske Boghandel, Nordisk Forlag*, Copenhaga-Christiana, 1906, pp. 565-566 (trad. din lb. fr.).

[3] *Ibid.*

singular caz limită — cioburile de strachini (cu funcție în evident dezacord față de cea a oglinzii) din gravura Melancholicus de Rafael Sadeler după Martin de Vos (Anvers, sfârșitul secolului XVI). Vom vedea însă că o oglinda, ori absența ei funcțională, este definitorie pentru umoarea melancolică din momentul în care acceptăm că interogația metafizică își află locul cel mai propice în conștiința zbuciumată de inadecvare. Cine va nega efortul de căutare a identității a lui **homo melancholicus**, percepția acutizată pe care el o posedă asupra clivajului, latent în fiecare individ. El este cel care resimte senzual, cenestezic, ruptura, de unde și nevoia de a se regăsi.

În cele ce urmează traducem copios, cu ușoare inflexiuni de comentariu, din remarcabila lucrare **Esthétique de la mélancolie** (Paris, Aubier, 1984) de Marie-Claude Lambotte.

Istorie... sau «Dialogul surzilor»

În lipsa unei priviri aprobatoare care să-i fi semnificat identitatea, melancolicul rătăcește mereu în căutarea propriilor trăsături și se străduiește zadarnic să susțină ruinele unui narcisism pe cale de dispariție. Or, melancolicul n-a întâlnit privirea aptă să îi ofere un Dublu, iar imaginea reflectată în oglindă îi rămâne definitiv străină. El e copilul abandonat fără speranță unor ochi a căror privire indefinită se pierde în depărtarea fără limite și care moștenește tocmai această privire o dată ce a înțeles inutilitatea interogației sale. Uitat de o privire ce n-a îndrăznit să se plece asupra lui, melancolicul și-a văzut negată o existență care nici nu a avut timp să îi aparțină; acuzat de o crimă pe care nu a comis-o, el ia asupră-și pe aceea a celorlalți, obligat fiind să justifice o înstrăinare atât de radicală. Astfel, datoria unei generații de plătit, agravată de absența elementelor identificatoare, compune zestrea căreia îi sucombă melancolicul.

Supus atotputerii obiectului pierdut («doliu nerezolvat după obiectul matern», ar spune Julia Kristeva în definiția aceluiași tip melancolic) pe care el însuși l-a făcut mai exigent ca oricând reincorporându-l, melancolicul adoptă o atitudine pesimistă în fața lumii ca și cum nimic n-ar putea să îi ofere alinare. Suferința lui se găsește altundeva, tocmai în imposibilitatea de a emite cea mai mică dorință, sufocat cum e de ideea fixă de a se crede pierdut dinainte.

Funcția oglinzii

În același timp eroare și adevăr, oglinda nu este prezentă decât pentru a le ascunde mai bine pe amândouă, atunci când nu își abandonează suplicantul chinurilor îndoielii și indeciziei. Fantezie ușoară sau reculegere profundă, serenitate a resemnării ori tortură a căutării, oglinda refuză responsabilitatea alternativei pentru a păstra numai rolul de martor, catalizator al conflictului. Într-adevăr, între privirea curtenitoare și insuficienta dorință a unei priviri melancolice, oglinda desfășoară evantaiul tuturor resurselor sale, știind că nu trebuie cu nici un preț să răsfrângă acestei priviri întrebările tensiunii sale, cu riscul de a le fixa pentru totdeauna.

Pentru a beneficia de gratificarea răspunsurilor oglinzii, mai trebuie și să poată fi citite într-o aceeași scriitură, aceea a iluziei cunoașterii figurată de șarpele binefăcător, altfel ele neavând nici un efect. Melancolicul nu a vrut să se preteze acestui joc, căci a descoperit prea devreme cifrul mesajului. El a ucis șarpele și și-a interzis orice punere în scenă; astfel, el se regăsește față în față cu dublul său care, în mod hotărât, nu mai are nimic să îi spună. Oglinda și-a dezvăluit secretul prea repede, iar reflexiile ei s-au preschimbat în halucinații.

Înțelegem de ce i s-a atribuit multă vreme oglinzii puterea magică de a asigura perenitatea vieții, căci ea dă seamă de existența dublului către care tinde această căutare de recunoaștere ce îl preocupă pe individ de îndată ce a intrat în câmpul social. Rămâne faptul că revine imaginației să îl aline cu privirea ei, compunând spectacolul reflexelor sale și trăgând sforile decorului, ascunsă în spatele fundalului. Oglinda nu este decât mijlocul privilegiat de care se folosește nu doar pentru a afirma existența subiectului între limitele reperelor pe care le reclamă, ci încă pentru a-i prezenta eșichierul lumii în așa fel încât el să consimtă la joc. Va fi fost limpede că oglinzile despre care vorbim nu sunt câtuși de puțin materiale, de agățat pe perete... Circumstanțiat, ar putea fi vorba chiar și de un Altul, îngăduitor și constant, care să ofere melancolicului conturul elementar al unei realități non-ostile la care el să poată adera fie și numai parțial.

Creație

Dihotomiei statice formă-conținut, e necesar să îi substituim noțiunea de "punere în formă", ce aduce intervenția unui al treilea element: dinamica personală a actului creator.

Imposibilitatea proiectului întâlnește, la melancolic, interdicția cronologiei și, chiar prin aceasta, ubicuitatea neantului din care abia emerge; rătăcește astfel într-un fel de între — două-vieți sau între-două-morți, indefinit, iar irupția evenimentului vine să spargă compoziția pur imaginativă a mediului său până la a-l face să se întoarcă în neantul originar.

A dispune elemente ale mediului ca pe niște tușe de tablou pentru a le supune unei armonii preconcepute este sarcina estetului, care cere soliditatea primă a unei organizații psihice interne, pentru a asigura valabilitatea procesului proiectiv pe care se sprijină funcția sa. Distinct de melancolic, în sensul în care identitatea îi permite estetului să își întemeieze o figură narcisică recunoscută, cele două personaje prezintă, totuși, similitudini de comportament în energia mereu reînnoită pe care o consumă în serviciul compunerii câmpului perceptiv, fie ea doar imaginară sau propriu-zis artistică. Dar în vreme ce melancolicul se agață de fâșii de forme pe care le halucinează în jurul lui, estetul creează formele din orice și le reinserează în realitatea sensibilă supusă, de-acum, unei armonii prestabilite.

Misiunea estetului se află aici: la fel cu artistul care, prin fasonarea formelor, lasă mărturie despre realitățile naturii, el lasă mărturie despre focul pasiunii prin îmbinarea echilibrului care le face să coexiste. Reușește oare, interpretând aparența într-un efort de armonie, să stăpânească efectele unui adevăr capricios al cărui calcul consistă în a interveni inopinat în jocul adversarului?

Estet sau doar melancolic, victoria nu constă neapărat în supunerea realității unei legi interne. Este suficientă sublimarea angoasei metafizice în coerența — mai degrabă decât armonia — unui product pe care prin convenție, îl numim artistic. Iarăși Kristeva: Dacă am putut să ne traversăm melancoliile așa încât să ne aplecăm asupra vieții semnelor, și frumosul ne poate pătrunde pentru a-l arăta pe cel care a găsit calea regală prin care omul își transcende durerea de a fi separat: calea glasului dat suferinței, până la strigăt, la muzică, la tăcere și râs.

Veți întreba din nou de ce oglinda chioară... Melancolicul este un iremediabil saturnian, căutând peste tot mai mult întrebări decât răspunsuri și oglinzi ale sufletului care, însă, vor reflecta o imagine mereu prea măruntă față de setea lui de absolut. Dar pe cât de mare este suferința și dorința lui de certitudine, cu tot atâta energie el însuși îndepărtează orice potențială soluție, orice pai pe care i-l întinde providența. În fond, melancolicul rămână un copil ale cărui umori și capricii sunt imprevizibile. Avantajul însă este acela că știința și esența copilului este jocul. Iar dacă melancolicul nu este capabil să deprindă jocul relațional al individualităților mature, el va ști să întoarcă oglinda folosindu-i fața opacă drept suport al unui act de creație — uitând astfel vacuitatea imaginii reflectate, intangibilă și angoasantă.

Savantul transcontinental

Grațiela Benga

MIRCEA ELIADE
Europa, Asia, America...,
Corespondența A-H, Volumul I
Cuvânt înainte și îngrijirea ediției de Mircea Handoca,
Editura "Humanitas", București, 1999, 488 p.

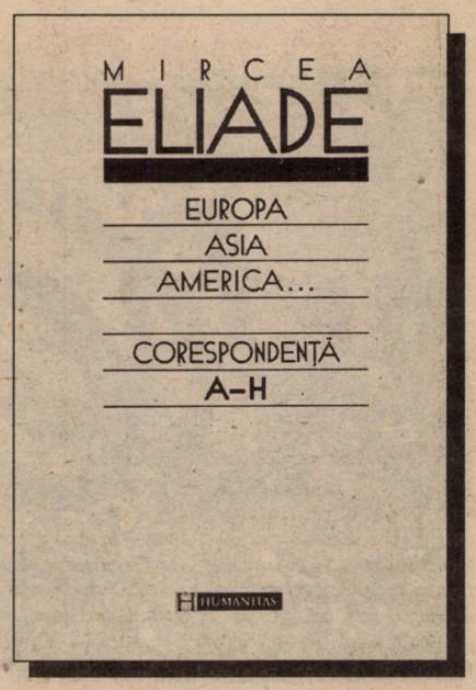

Să fi fost posibilă concentrarea acestor trei puncte geografice — Europa, Asia, America — fixate oarecum tangențial pe o circumferință anacronică, într-o singură pâlpâire ritmică? Să fi fost oare obținută sincronizarea fluxurilor dezorganizate, pierdute în pulsații centrifuge? Paradoxal, răspunsul poate fi afirmativ. Aproape 500 de pagini întăresc această opinie. Vor veni în curând și altele care să o sprijine. Corpusul epistolar Mircea Eliade se remarcă a fi o supapă a vieții. A Șansei.

Există, infiltrată în corespondența lui Mircea Eliade, o terapie adresată intrusului, terțului, lectorului (altul decât destinatarul) care se interferează în procesul de comunicare. Corpusul epistolar amintit, conceput ca unitate inexpugnabilă, conține un mesaj pe care destinatarii — receptori individuali ai comunicării scrise — nu l-au obținut decât fărâmițat, trunchiat. Alterat. Este **altceva:** e Mesajul, e dovada pură a posibilității de a conferi unitate multiplicității. De a închega, în propriul spirit, o lume întreagă, cu tot ce are ea mai divers, mai nuanțat, mai... altfel față de înfățișarea pe care ai cercetat-o cu o clipă în urmă.

Corespondența lui Mircea Eliade revelează febrilitatea cu care autorul se integra în cele mai neașteptate aspecte ale vieții. O trăire a preaplinului, un exces de dăruire momentană și succesivă, născută tocmai din vitalitatea interioară vulcanică. Că scrisorile trimise de Mircea Eliade familiei sau lui Gaston Bachelard, Georges Bataille, Ananda Coomaraswamy, Georges Dumézil, Gilbert Durand, Rudolf Otto, Raffaele Pettazzoni, Paul Ricouer, Giuseppe Tucci, Haig Acterian, Emil Cioran, Petru Comarnescu, Nae Ionescu, Adrian Marino, Constantin Noica, Mihail Sebastian, Octav Șuluțiu etc. sunt documente ale **spiritului universal** (de sorginte renascentistă), care îl anima pe cel ce le expedia, este un fapt de netăgăduit. Valoarea lor documentară și autenticitatea probează, mai mult decât atât, un **spirit al veacului:** marele spectacol al secolului, pendulând între rutina sărăcăcioasă a zilei și evaziunea în eniclopedism, a fost "jucat" și de Mircea Eliade. "Pantofii negri s-au rupt. Să-i mai repar? Pălăria s-a stricat mult de ploaie și, deși am dat-o la călcat, nu mai poate fi purtată" **(8 aprilie 1928).** Notația neglijentă, telegrafică și (uneori) sarcastică va fi echilibrată de transcrierea sobră a voinței teribile, care neagă continuu ispitele diletantismului fastuos: Cred că drumul meu e filozofia orientală și istoria religiilor și pentru nimic în lume nu-l părăsesc. Sunt de 23 de ani, nu mai pot începe în fiecare an un alt studiu. Vreau să fac din cariera mea profesorală nu numai un mijloc de existență, ci știință — pentru mine și, indirect, pentru cultura noastră, unde au lucrat nechemați și nepregătiți cu sutele. Fac apel la toate sentimentele tale de înțelegere. Încep să mă apropii de maturitate, unde nu se mai joacă de-a știința ca la noi în țară. Sunt chemat să joc un rol, dar trebuie să mă pregătesc" **(20 februarie 1930).**

Mai nimic nu scapă privirii penetrante a autorului; meditează asupra temelor de filosofie, psihologie, etnografie și folclor, sociologie, istoria științelor, literatură și pictură. Corespondența cu Valeriu Bologa, profesor la Facultatea de Medicină din Cluj, descoperă interesul lui Eliade față de magie și istoria medicinei, într-o suită de afirmații care, deseori, răstoarnă tipare general acceptate (de pildă, definirea istoriei "științifice" este redimensionată de Eliade în scrisoarea din 23 octombrie 1928). Complementară articolelor și studiilor, corespondența lui Mircea Eliade punctează verticalitatea culturală a autorului; acesta devine un reper, construiește o scară de valori viabilă, emite judecăți și dă sentințe perene. Epistolele către Lucian Blaga subliniază "vraja" sistemului ordonat de filosof și regretul că nu poate fi impus prin traducerea într-o limbă de largă circulație. Lirica lui Cezar Baltag, **Eulalii**-le lui Dan Botta, studiile de stilistică ale lui Gheorghe Bulgăr sau cele de istoria artei ale lui Barbu Brezianu își găsesc în Mircea Eliade un comentator riguros și avizat.

Europa, Asia, America... se reunesc, într-un fel sau altul, mereu în spațiul consacrat; România rămâne toposul privilegiat al încântărilor, nostalgiilor sau, dimpotrivă, al neîmplinirilor. Aflăm detalii inedite despre biografia lui Eliade dar și despre proiectele eșuate: concentrarea militară de la Cluj (1939), când el a fost găzduit de Paul Chinezu, participarea la ședătorile organizate de Uniunea Scriitorilor, bătălia pe care a trebuit să o poarte pentru a-și definitiva studiile în India. "Ar fi o crimă să mă lase fără bani tocmai acum, când mi-am sacrificat tot ca să încep studii noi și revelatoare pentru cultura noastră. [...] Nu cred că românii să fie atât de inconștienți încât să mă întoarcă din drum. Dacă totuși prostia și politicianismul îmi vor suprima bursa, eu voi continua să lucrez aici și voi face cerere de schimbare a cetățeniei în cea americană, iar după doi ani mă voi stabili în America, profesor la Harvard Universitiy. Cu toată părerea de rău... dar acum eu sunt conștient de viitorul meu științific și sub nici un motiv nu voi admite să mi-l uzurpe nătângia și hoția celor de la minister. Mă sacrific deajuns că profesez la București. În orice altă capitală, aș fi bogat și cu imense mijloace de lucru la îndemână". (Calcutta, 12 iunie 1929). Sinceritatea nervoasă a misivei definitivează un gust amar; conflictul dintre bunacredință și subterfugiile labirintice meschine se arată a fi înrădăcinat în spațiul care se zbate să-și impună centricitatea. Între sclipirea alunecoasă a Occidentului și împăcarea de sine, Mircea Eliade nu a ezitat: catedra de la București va prima asupra altora. Dar surprizele tipice tendințelor de dezagregare vor continua să apară. Printre ele, acuzele de pornografie și eliminarea de la catedră, ce vor culmina, în timp, cu rechizitoriul clădit pe fundamente fasciste, legionare și antisemite.

Nu încercăm să tragem concluzii; menționăm, în treacăt doar, că nici o aluzie referitoare la aceste "simpatii" nu transpare din rândurile unei corespondențe de-o viață. Ba din contră. Un singur extras oferim spre exemplu: "Nu se suprimă un adversar când e singur în spital într-un pat, fără apărare. Să avem pardon!" (este vorba despre asasinarea lui Stelescu, discutată într-o scrisoare către Emil Cioran, la 14 iulie 1937). Între titanismul cercetărilor și reculul receptării, se strecoară un proiect eșuat, al cărui naufragiu, bănuim, a fost mai mult decât distrugător. Pe nenumărate pagini, Mircea Eliade își imaginase Institutul de studii orientale, pe care urma să îl ghideze la București. Unul dintre proiecte, una din promisiuni, un (alt) eșec. Iată ce îi mărturisea lui Valeriu Bologa: "Când mă voi stabili în țară, voi încerca să organizez un Institut de studii orientale și religioase, având cu cel al D-tale această latură comună: munca organizată, științifică și, întrucâtva, deschizătoare de drumuri. Ideea pe care o am de istoria științelor — ca singurul umanism cu putință în zilele noastre — mă va ține însă întotdeauna legat de orice asociație serioasă de acest gen, fiind dispus să lucrez, să cer colaborări, să aranjez conferințe și să donez un oarecare număr de lucrări rare asupra științelor și tehnicilor asiatice" (16.II.1930). La adăpostul deceniilor pierdute, ne încearcă totuși nostalgia unei (eventuale) reușite. Ce-ar fi fost dacă...

Dacă **Europa, Asia, America...** ar depăși limitele unui titlu de carte, urmând traiectoria unității în diversitate trasată de Mircea Eliade, secolul XXI nu s-ar prefigura atât de stupefiant asemănător cu spiritul veacului nostru; drama cauzată de explozia spiritului într-o lume obtuză și-ar găsi, poate, rezolvarea. E ceea ce Mircea Eliade a încercat să sugereze. E ceea ce, peste ani, Mircea Handoca oferă marelui public. Înainte de finalul "spectacolului" (căci partea a doua de-abia se pregătește), o propunere de reflecție.

Noutăți la Editura Humanitas

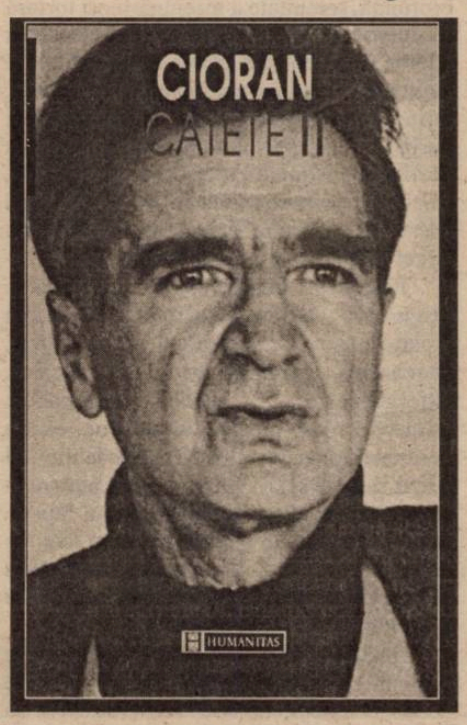

Obsesia întregului

Libuše Valentová

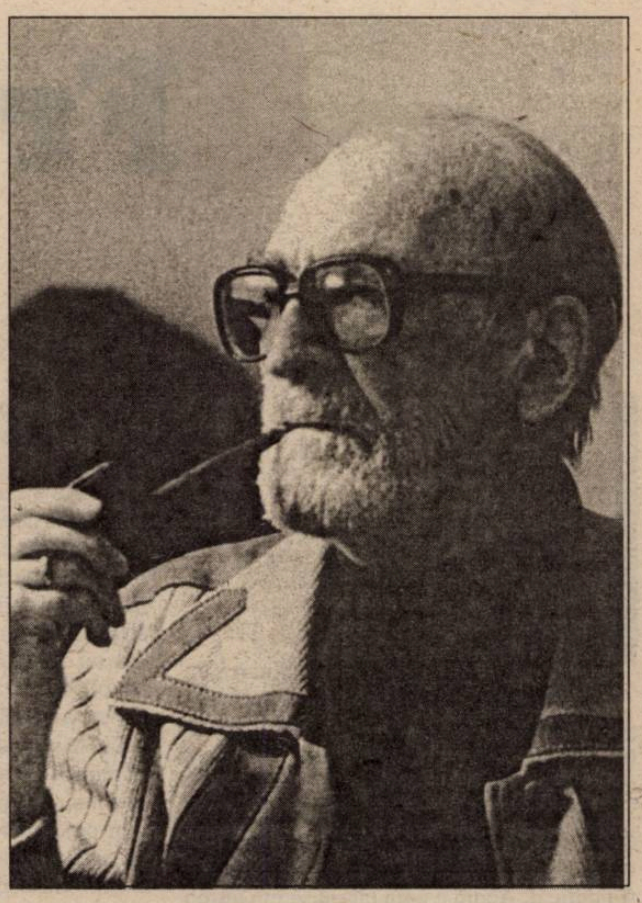

În legătură cu opera lui Mircea Eliade, vastă și complexă, simțim adeseori nevoia să găsim un mod de abordare care să ne permită să privim toate volumele marelui savant și scriitor în unitatea lor spirituală. Din acest motiv vom încerca să considerăm opera eliadiană ca un fel de *sinteză* sau, cel puțin, ca o tendință puternică spre sinteză. După părerea noastră, această năzuință se manifestă în întreaga operă sub mai multe aspecte.

I.

Să începem cu o trăsătură foarte specifică a operei eliadiene, și anume cu caracterul ei multicultural, evident mai ales ca o vie legătură între Occident și Orient. Această legătură se prezintă la Eliade ca o serie de polarități: modernitate-tradiție, raționalism-contemplare, spirit critic-religie, dar, în același timp, și ca un permanent dialog și o experiență a apropierii între cultura occidentală și cea orientală. Într-o carte de convorbiri, intitulată *L'Epreuve du labyrinthe* (din 1978), scriitorul s-a situat pe el însuși între cele două lumi, iar opera și-a caracterizat-o drept dezvoltarea acestei moșteniri. Tot acolo vorbește despre "cele trei lecții ale Indiei" care au reprezentat, pentru formarea lui, o învățătură decisivă: "În primul rând, a fost descoperirea existenței unei filosofii sau, mai curând, a unei dimensiuni spirituale indiene (...) A doua descoperire, al doilea învățământ, este sensul simbolului. (...) ... această posibilitate de înduioșare religioasă prin imagine și simbol, mi-a dezvăluit o lume întreagă de valori spirituale. (...) În ceea ce privește a treia descoperire, am putea să o numim 'descoperirea omului neolitic'. (...) Am fost impresionat văzând că India are rădăcini profunde, nu numai în moștenirea ariană sau dravidiană, dar și în adâncul ținut asiatic, în cultura aborigenă. Era o civilizație neolitică, întemeiată pe agricultură, adică pe religia și cultura care au însoțit descoperirea agriculturii și care priveau lumea și natura ca un ciclu neîntrerupt de viață, moarte, înviere... (...) Am recunoscut deci și importanța culturii populare românești și balcanice. Ca și cea a Indiei, era o cultură folclorică, întemeiată pe misterul agriculturii. (...) Aceste rădăcini ne dezvăluie unitatea fundamentală, nu numai a Europei, dar și a întregului ecumen care se întinde din Portugalia până în China și din Scandinavia până în Ceylon."[1/]

Istoricul religiilor folosește aici termenul *unitatea fundamentală*, pe care îl ilustrează elocvent studiile lui cu privire la doctrinele filosofice ale Orientului și la mitologia Daciei și a Europei răsăritene. În această ordine de idei, aș aminti mai ales lucrarea comparativă *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, din 1970, care a apărut nu de mult și în Cehia (1997), unde este primită cu un viu interes nu numai de specialiști, ci și de un public mai larg. Pe de altă parte, beletristica lui Eliade dezvoltă tema *întâlnirii* sau *apropierii* între Occident și Orient, exemplul cel mai reușit fiind probabil romanul *Maitreyi*, de asemenea agreat de cititorii cehi (traducerea a apărut în 1989). Civilizația europeană se întâlnește cu cea indiană în cele două personaje principale — studentul Allan, un alter-ego al scriitorului, și tânăra poetă bengaleză Maitreyi. Sunt puține romane din literatura universală care exprimă atât de convingător, fără exotism gratuit, toate neînțelegerile și conflictele, dar, pe de altă parte, toate minunile unei asemenea întâlniri. Eliade a contribuit cu acest roman (și, firește, și cu lucrări de specialitate) la depășirea europocentrismului în literatura universală.

II.

Un alt aspect "sintetizant" al operei lui Mircea Eliade constă în corespondențele bogate și plurivalente între operele literare și lucrările sale de specialitate. Această constatare e general cunoscută și admisă, deși autorul însuși a refuzat-o de câteva ori, ca s-o dezvolte, apoi, în *Jurnal* și în *Memorii*. De exemplu, în primul volum al *Memoriilor* (apărut la Madrid, în 1966), scriitorul își amintește felul în care scrisese *Șarpele* (București, 1937), dându-și seama abia acum, după treizeci de ani, că în acest roman demonstrase de fapt o idee dezvoltată mai târziu în lucrările de istorie a religiilor, și anume concepția cu privire la modurile prin care se manifestă Sacrul în lumea profană. Dar și fără aceste mărturii directe putem descoperi numeroase corespondențe între lucrările de specialitate ale lui Eliade și povestirile sale fantastice. Să ne oprim la două exemple. Povestirile *Secretul doctorului Honigberger* și *Nopți la Serampore* au fost scrise în 1940, atunci când Eliade se ocupa intens de yoga și de alte tehnici mistice din India.

Prima povestește istoria unui tânăr orientalist (personaj cu anumite trăsături autobiografice) care intră în contact cu cărțile despre India din biblioteca lui Johan Honigberger (personaj real, sas din Ardeal care trăise în secolul trecut) și cu familia doctorului Zerlendi, dispărut după ce s-a dedat din plin exercițiilor yoga (personaj imaginar, important pentru dezvoltarea intrigii). Yoga reprezintă, într-adevăr, un fel de bază teoretică a sorții lui Zerlendi, iar autorului îi permite să vorbească despre Vedanta, Upanishade, pranayama, mantrayoga, samyama etc. și să explice anumite aspecte tehnice sau istorice ale yogăi. Dacă simplificăm puțin lucrurile, putem vedea în povestirea lui Eliade un fel de ilustrare a problemelor de orientalistică. Din fericire, cititorul își dă repede seama că nu e vorba de așa ceva, fiindcă structura artistică a povestirii nu provine de la orientalist, ci de la scriitorul a cărui imaginație permite schimbări surprinzătoare și o gradație dramatică a misterului.

Din această perspectivă, și a doua povestire, *Nopți la Serampore*, se poate caracteriza la fel, numai că locul yogăi îl preia tantra. Dintre toate personajele, numai profesorul indian Suren Bose cunoaște bine tantra, inclusiv ritualurile secrete. Pe de altă parte se află, din nou, un tânăr orientalist — povestitor, și doi cercetători, rusul Bogdanoff și olandezul Van Mannen (personalități reale ale mediului european din Calcutta). În cursul unei nopți, cei trei europeni trăiesc o aventură ciudată, găsindu-se, dintr-o dată, într-un alt spațiu și într-un alt timp. Ce a cauzat această subită și intensă discontinuitate spațială și temporală? Va fi fost un ritual tantric declanșat de profesorul Bose? Orientalistul nu e capabil să dea un răspuns convingător. Scriitorul, dimpotrivă, a oferit cititorului o întâlnire fascinantă cu o lume în care Sacrul se contopește cu Profanul sau, după spusele povestitorului, "totul părea posibil", "eram pregătiți pentru orice miracol...".

În nuvelele și povestirile scrise mai târziu, după război, "colaborarea" literatului cu savantul există mereu, dar nu mai e atât de vizibilă la prima vedere. Teoria lasă mai mult spațiu imaginației, mijloacele pentru a introduce cunoștințele istoricului religiilor devin mai subtile. Eliade însuși explică această evoluție a prozei sale fantastice prin faptul că simțea nevoia "... de a scrie liber, de a inventa, de a visa, de a gândi chiar, dar fără stringența gândirii sistematice."[2/]

III.

Să trecem acum la al treilea aspect al sintezei din opera lui Eliade, și anume la bogăția extraordinară a formelor, a genurilor, a procedeelor literare, considerate la un loc, ca și cum ar reprezenta o unică operă literară. Spre sfârșitul vieții, scriitorul a declarat că nici o dată nu scrisese o carte care l-ar fi exprimat în întregime și că sensul operei sale poate fi înțeles numai din perspectiva întregului. Fără îndoială, această mărturie privește și beletristica și scrierile de specialitate. În observațiile care urmează mă limitez doar la operele beletristice, fiindcă ele apar ca un complex variat, multiform. Să trecem în revistă genurile și formulele care fac parte din acest complex.

A) Proza bazată pe experiență directă

Eliade folosea acest mod de scriitură mai ales în primii ani ai carierei sale literare, fiind influențat în special de André Gide. Noua generație, din care tânărul scriitor făcea parte, voia să o rupă cu tradiția pașoptistă, semănătoristă și poporanistă, dorind să introducă în literatură experiențe autentice. Într-adevăr, "autenticitatea" devine cuvântul-cheie pentru generația care debutează spre sfârșitul anilor douăzeci, iar sub semnul autenticității Eliade scrie primele sale proze: *Romanul adolescentului miop* și *Gaudeamus* (amândouă apar abia în 1989), mai departe *Șantierul* (1935, "roman indirect", de fapt un jurnal deghizat) și două romane — mărturii despre tinerii intelectuali din anii treizeci, *Întoarcerea din rai* (1934) și *Huliganii* (1935).

B) Nuvele fantastice

Ceva mai târziu, orientalistul și istoricul religiilor descoperă faptul că tocmai genul povestirii sau nuvelei fantastice îi convine perfect. Îl va cultiva, de altfel, până la sfârșitul vieții. În fantasticul eliadian putem distinge diverse surse:

— fantasticul care provine din folclorul românesc, din mituri și basme autohtone (de exemplu *Domnișoara Christina*, 1936, sau *Un om mare*, 1945);

— fantasticul care apare ca o hierofanie, izvorând din legătura existentă între Sacru și Profan (*Douăsprezece mii de capete de vite*, 1952, *La țigănci*, 1959, *Pe strada Mântuleasa*, 1968, *Dayan*, 1980 ș.a.);

— fantasticul care se naște datorită unui act creativ, artistic (în povestirea *Uniforme de general* din 1971, sau în nuvela *Nouăsprezece trandafiri* din 1980).

Genul fantastic evoluează la Eliade, în perioada de după război, spre o formulă originală, diferită de cea cultivată de romantici sau simboliști și cu totul neasemănătoare literaturii science-fiction contemporane. În *Jurnalul* său (într-o notă din 1963), scriitorul își exprimă convingerea că literatura fantastică nu e obligată să reproducă fapte concrete, dar, în același timp, nu trebuie să piardă legătura cu realitatea și cu istoria, urmând să fie "o fereastră deschisă spre sens".

C) Romane cu structură clasică

Eliade, pe de o parte înclinat spre experiențe moderniste, era și un mare amator de romane clasice. Se știe că scriitorul lui preferat era Balzac; stabilit în Franța, Eliade se ocupa chiar de ideea unei biografii balzaciene. El însuși a încercat formula clasică în 1938, prin romanul *Nuntă în cer*. Construcția lui e "în paralelă"; conține două confesiuni despre dragostea neîmplinită care nu a reușit să ajungă la transcendența "nunții în cer". Cele două confesiuni sunt complementare, întemeiate pe aceeași istorie mitică, exemplară, dezvăluind o strânsă legătură între Iubire și Moarte.

După război, Eliade a lucrat cinci ani de zile la romanul *Noaptea de Sânziene* care, după părerea autorului, urma să ocupe un loc deosebit de important în opera sa. Romanul a apărut întâi în versiunea franceză — *Forêt interdite*, în 1955. Ștefan, protagonistul romanului, o caută, timp de doisprezece ani (ceea ce este "un ciclu perfect, asemănător ciclurilor cosmice"), pe Ileana, marea sa dragoste enigmatică. Noutatea romanului, după Eliade, ar consta în anumite corespondențe între viața interioară a personajelor, pe de o parte, și unele arhetipuri metaistorice, pe de altă parte. Chiar și mașinile capătă aici o funcție arhetipală, așa că mașina Ilenei devine, pentru cei doi protagoniști, leagănul morții.

D) Jurnalul și amintirile

Din punct de vedere artistic, memorialistica lui Eliade nu reprezintă desigur o parte mai puțin interesantă sau mai puțin valoroasă a operei. În Occident (mai ales în Franța și în Italia), mulți cititori l-au descoperit pe Eliade chiar datorită *Jurnalului* său. Începând din anii adolescenței, Eliade ținea un jurnal care era pentru el un instrument de lucru, dar și un stil de viață. *Jurnalul* publicat, după o alegere severă din numeroase caiete, diferă destul de substanțial de jurnalele scrise de alți autori, de exemplu André Gide sau Jean-Paul Sartre. *Fragments d'un Journal* (vol. I — 1973, vol. II — 1981) nu conțin nici dezvăluiri intime despre autor sau despre alții, nici ceea cea se cheamă "carnet d'atelier", nici mesaje importante pentru contemporani sau pentru urmași. Ceea ce caracterizează aceste fragmente este o mare modestie, o erudiție de invidiat și un efort considerabil de a fi obiectiv.

Din anii șaizeci, autorul *Jurnalului* a început să scrie și amintiri, după îndemnul lui Virgil Ierunca. *Memoriile* [3/] sunt redactate într-o manieră asemănătoare *Jurnalului*. Memorialistul evocă copilăria și adolescența în București, experiența din India, mediul intelectual al României interbelice, anii petrecuți la Lisabona și la Paris, rezistând tendinței de a-și romanța amintirile. Eliade — scriitorul se limitează aici la structurarea materialului, utilizând mijloace literare simple, iar Eliade-eseistul și cercetătorul completează amintirile cu comentarii critice, adeseori autoironice.

În observațiile noastre cu privire la o posibilă sinteză din opera lui Eliade am ajuns la ultimul punct (poate nu ultimul în realitate). Este vorba de expresia lingvistică a scrierilor sale, în care alternează trei limbi: româna, franceza și engleza, ceea ce este un fapt bine cunoscut, însă nu suficient de analizat, în interpretările existente.

România a rămas pentru Eliade limba principală, deși după 1944 el nu s-a mai întors în țară. Spre deosebire de compatrioții săi Eugen Ionescu și Emil Cioran, nu a devenit scriitor de expresie franceză. În beletristică a rămas fidel limbii materne, despre care spune următoarele, în *Încercarea labirintului:* "Pentru orice exilat, patria este limba maternă pe care continuă să o vorbească. Din fericire, soția mea este română și ea joacă rolul patriei, dacă vreți, fiindcă ne vorbim în românește. Pentru mine deci patria este limba pe care o vorbesc cu ea și cu prietenii mei, dar înainte de toate, cu ea; e limba în care visez și în care îmi scriu jurnalul. Nu este deci numai o patrie interioară, onirică. Dar nu există nici o contradicție, nici chiar tensiune, între lume și patrie. Oriunde există un *Centru al lumii*. Odată aflat în acest centru, ești la tine acasă, ești cu adevărat în adevăratul *sine* și în centrul cosmosului. Exilul te ajută să înțelegi că lumea nu îți este niciodată străină, de îndată ce ai în ea un centru. Acest 'simbolism al centrului' nu numai că îl înțeleg, dar îl și trăiesc."[4/]

Cum apare Eliade în calitate de scriitor de expresie românească? Această întrebare ar cere, bineînțeles, o analiză lingvistică și stilistică amănunțită. Din punctul de vedere al unui cititor străin pot afirma că limba lui nu prezintă greutăți deosebite, fiindcă nu conține, în general, pasaje hermetice, arhaisme, regionalisme sau neologisme personale. Citindu-l pe Eliade ai impresia că dorește să fie înțeles de toată lumea. Prin aceasta nu vreau să spun că stilul lui ar fi neglijat sau imperfect. Dimpotrivă, unele povestiri și nuvele, de exemplu *La țigănci* sau *Pe strada Mântuleasa* sunt considerate, pe bună dreptate, capodopere, prin care continuă cele mai bune tradiții ale literaturii interbelice.

În lucrările sale de specialitate Eliade a utilizat limba franceză (după 1945) și limba engleză (după ce s-a stabilit la Chicago, în 1957). S-ar putea obiecta că în acest caz era vorba de o necesitate de ordin biografic și științific. Totuși, dacă la stăpânirea acestor două limbi mai adăugăm și cunoștințele sale din domeniul limbilor orientale, plus un viu interes pentru limba italiană, ajungem iarăși la ceea ce se poate numi o înclinație pentru multiculturalitate sau, așa cum am încercat să arăt în aceste însemnări succinte, o tendință pronunțată spre sinteză.

1) Mircea Eliade: ***Încercarea labirintului****, trad. de Doina Cornea, Dacia, Cluj 1999, p. 53-54.*

2) Citat după prefața lui Sorin Alexandrescu la vol. ***La țigănci și alte povestiri****, E.P.L., București 1969.*

3/ Mircea Eliade: ***Memorii (1907-1960)****, vol. I-II, ediție și cuvânt înainte de Mircea Handoca, Humanitas, București 1991.*

4/ Mircea Eliade: ***Încercarea labirintului****, p. 90-91.*

Fragmente (II)

Livius Ciocârlie

N-am spus nimic la aniversarea "Orizontului" pentru că mă obosește prea mult de la o vreme să mă aud vorbind (de obicei, "nu mai tac din gură"). Totuși, aș fi avut de zis câte ceva.

La "Orizont" m-a dus de mână, în '65 (sau '66?), Sorin Titel. Cu firea pe care mi-o cunosc, cine știe când sau dacă vreodată aș fi publicat. Acum e prea târziu să mă întreb dacă Sorin n-a făcut să ratez adevărata mea vocație (o tot repet, fiindcă o tot regret) — de anonim. Fapt este: până atunci oricum n-aș fi publicat. Fără să am cât de puțină fibră de dizident, nici să scriu la comandă, ori altceva decât gândeam, nu mi-aș fi dorit. De pe poziția mea excentrică, a unuia care, după ce — ca elev și student — înghițise cu nemiluita Lazări de la Rusca, vânători de lupi și motocompresoare, nu mai citeam carte, nu mai răsfoiam reviste românești. Totul îmi părea negru și de nefrecventat. Ulterior, ascultând ce-mi povestea Lucian Raicu despre aceeași perioadă, mi-am dat seama că lucrurile au fost totdeauna complicate, adică totdeauna cenușii. Așa au rămas până în '89, numai nuanța s-a tot schimbat. După rațiuni care scăpau omului obișnuit, alternau perioade când cenușiul se apropia de negru cu perioade când se apropia (rămânând departe) de alb. Exista totuși o curbă care, după ce a urcat destul de brusc dinspre aproape negrul dejist spre alburiul primilor ani ai lui Ceaușescu, din iulie 1971 încoace a coborât lent până a ajuns, în ultima ei perioadă, nu chiar la tuciuriu, dar la negricios.

Un tânăr care l-ar fi auzit (sau l-a auzit) acum, la aniversare, pe Ion Ariesanu, redactorul-șef al vechiului "Orizont", făcând elogiul celui nou, pe care nu l-a mai condus, ar fi putut să-și spună: "Ce ipocrit! Oare cum vorbea el **atunci**?" Întrebarea putea să-i pară și mai legitimă unui tânăr căruia i-ar fi căzut în mână numere din revista — de fapt, orice revistă, nu numai "Orizontul" — acelor ani. Compusă ca un sandvici, ea cuprindea articole pe care le-am putea semna și astăzi fără să roșim, încadrate de elogii deșănțate ce par a fi fost opera unor trompetiști. Concluzia pare să fie: "Orizontul" a fost produsul înfruntării dintre oameni nepătați, refractari la compromisuri, adică **noi**, și niște trepăduși slugarnici, adică **ei**. Logică precară. Dacă **ei** serveau Partidul, iar noi "rezistam", e evident că, de vreme ce Partidul avea ultimul cuvânt, noi n-am fi avut posibilitatea de a face să pătrundă în revistă emanațiile gândirii noastre "libere". În realitate, revistele de cultură au fost expresia unui compromis acceptat de toți — de **noi**, ca și de **ei** — în numele dorinței de a exista în cultură și al aceleia, nu pot să neg, de a o salva. Astăzi compromisul mi se pare a fi fost păgubitor. Alții văd altfel. Sigur este însă că, deși cu prestații distincte, **noi** și **ei** am fost la un loc. De aceea, pot să afirm: Ion Ariesanu a fost sincer la aniversarea "Orizontului", iar de vorbit vorbea la fel și **atunci**. Ce ne deosebea era poziția pe care, fiind de aceeași parte, a bunelor intenții, greșind sau nu, o ocupam în sistem.

L-am cunoscut pe Ion Ariesanu ca redactor-șef, poate adjunct, la ziarul local. Un jurnalist pe care nu-l numesc fiindcă ulterior am avut, și avem, relații corecte — ne urechiase partinic, pe Vasile Crețu și pe mine, în urma unui cenaclu, la "drapel". Urgentă ședință pe facultate: "discutați" și "analizați". Cum tinerii ne-au apărat, s-a luat hotărârea să dau un răspuns în ziar. Cu un "drept la replică" în buzunar, m-am dus la Ion Ariesanu. Să presupunem că m-aș fi dus la Partid: fulgii mi-ar fi mers. Ariesanu mi-a spus: "Nu pot să-ți public textul, practica asta nu există, dar îți propun să scrii un articol la noi, pe o altă temă". Un articol despre ce? Ceva ca să mă reabilitez? Nu veți ghici în veci. Ariesanu mi-a cerut un articol despre *Samuel Beckett*. Pentru "Drapelul Roșu", nici mai mult nici mai puțin! N-am scris articolul. Am plecat cu nasul pe sus. Greșeam. Ion Ariesanu voise să mă protejeze, fără să mă compromită, propunând atâta cât îi stătea în puteri și chiar ceva mai mult. Schimbând proporțiile și datele problemei, vrusese să facă din mine un Ion Roată. Pentru că oameni suntem, pe altul l-ar fi jignit țâfna mea. El, devenit redactor-șef la "Orizont", mi-a oferit o rubrică deși mare lucru nu dovedisem până atunci. Nu mi-a retras-o niciodată (mă retrăgeam eu, la răstimpuri, din lipsă de idei). Nu mi-a retras-o cu toate că un specialist în progresul neabătut al artei către realismul socialist nu înceta să-l atenționeze asupra erorii ideologice pe care o comitea folosindu-se de indivizi ca **noi**.

Ce-i drept, Ariesanu tăia din rânduri, dar exact atâtea câte depășeau formatul de comun acord prestabilit. M-a cenzurat o singură dată. Îmi intitulasem fragmentul **Strugurii acri** într-un moment aniversar. Știut fiind că activiștii de la propagandă erau niște mari hermeneuți, cu titlul ăsta — lipsit de vreo intenție subversivă — aș fi dat cu revista de pământ. De fapt, fusese o disfuncționalitate, cum se zice astăzi. În mod obișnuit, în perioadele aniversare, Ariesanu îmi spunea: "Întrerupem rubrica timp de două (sau trei) săptămâni". Să-mi ceară s-o adaptez la "evenimente" nu s-a întâmplat.

De ce scriu toate acestea? Comuniștii n-au reușit niciodată să scoată o istorie a partidului lor fiindcă trecutul li se modifica de la an la an. N-ar fi apucat să iasă tratatul de sub teasc înainte ca versiunea oficială a faptelor să se fi schimbat. Astăzi, avem tendința de a despărți apele. De o parte bunii, **noi**, de cealaltă răii, **ei**. Buni și răi au existat. Primii n-au fost mulți. Dintre ceilalți, mai numeroși, nu puțini țin discursuri în parlamentul nostru democrat. Nu despre buni și răi am scris aici. Am scris despre **ei** și **noi**. Repet: cu funcții distincte, am fost la un loc. Dacă nasul meu subțire n-ar fi suportat promiscuitatea, aș fi fost liber să scriu pentru sertar, ori să spăl geamuri, cum au făcut scriitorii praghezi. Pentru că n-am făcut-o, ci am stat **la aceeași masă**, am coabitat în paginile acelorași reviste, nu simt nevoia să trag o linie despărțitoare, abia acum. Ba chiar, mai e ceva. **Ei**, proveniți de multe ori din medii defavorizate, **au crezut**, măcar un timp. Gândirea lor era parțial captivă. A **noastră**, în pofida a ceea ce susține Czeslav Milosz, n-a fost. În patruzeci și cinci de ani de comunism, Partidul nu mi-a manipulat mintea nici un minut. Prin urmare, vinovăția **lor**, aceea de a se fi situat mai aproape decât noi de pârghiile puterii, e compensată de vinovăția **noastră** care, deși cu mintea limpede, găseam firesc să publicăm în reviste împănate cu articole ce păreau produse, cum zic, de niște trompetiști. De aceea nu despart. Nu cred în geometria variabilă în timp. Împreună am "salvat" cultura. Împreună am greșit.

Scriu că am vocație de trândav anonim și imediat devin suspicios. Nu cumva îmi joc comedia pe care și-o joacă Cioran când se crede Iov? Fac un scurt examen. Verdictul: evident, nu! Sigur, am și un nivel (suntem clădiți ca o Dobosz torta) la care m-aș dori (m-aș fi dorit) celebrissim. N-are importanță: e superficial. De unde știu? Fericirea și nefericirea sunt criterii creditabile, presupun. Când am fost fericit? Las la o parte vacanțele. Nu sunt perioade de viață: de fericită retragere din ea. Copilăria? Nicidecum. O revăd în cenușiu. Perioadele bune: muzeul și Talence. Cât e ziua de lungă, în primul caz, cât e săptămâna în al doilea, nu aveam (aproape) nimic de făcut și nici nu-i stătea cuiva sub priviri existența mea. Mă întâlneam cu cine îmi plăcea. E drept, am și plătit, cu aceeași monedă: puținul pe care-l aveam de făcut era jenant. Să porți grupuri de soldați prin săli reci și să le vorbești despre ce nu știi, ori să-l înveți românește și cultură română pe cine numai dorul ăsta nu-l muncea... Penibilul în schimbul inexistenței voluptuoase. Un târg bun, un târg cinstit.

Cât despre trândăvie, un codicil: de scris, aș fi scris probabil, dar în ritmul meu. Cinci, zece rânduri "inspirate" la două sau trei zile. În rest, ce tragere pe dreapta până la ora închiderii! Un fel de a vorbi. În realitate, numai lucruri bune: excursii cu prieteni, plimbări de unul singur (nici nu mai știu de când, de "ocupat" ce sunt, nu m-am mai plimbat), romane, întins pe spate, vorbe fără rost...

Cel mai intens moment de glorie din viața-mi n-a fost, de fapt, al meu. Eu numai m-am împărtășit din el. A fost chiar anul ăsta, când l-am însoțit pe ministrul Caramitru în Maroc. Parcurs prin culoare neștiute în aeroporturi, direct către salonul cu fursecuri și cafea. În avion, loc printre biznismeni. (La întoarcere, îmi scăzuseră acțiunile: m-au expediat lângă oamenii de rând. Ministrul a avut delicatețea să nu accepte nici el locul lui de VIP). Ajunși, timp de trei zile, trei motocicliști în față, o mașină în spate și alți doi motocicliști. Cei de față rulau în scară oblică, în așa fel încât să ocupe toată lățimea șoselei și să-i împingă cu gesturi decise pe nefericiții care apăreau din sens opus drept în șanț. Șeful poliției tâșnea din mașina a doua și venea cu noi până în holul hotelului. Un om de-al lui se ținea scai în lift și-l conducea pe ministru la intrarea în apartament. Pe mine, zece metri, mă părăsea. În cameră mă aștepta o hurie a paradisului dezgolită până sub buric. (Nu mustăciți: era cam plată și nu se dezlipea de pe zid).

O dată, ne-au lăsat să străbatem pe jos o stradă cu artizani, din Kasbah. La capăt, am dat peste mașinile (și motocicliști aferenți) care ne duseseră la celălalt capăt. Iute ne-au înfulecat. Probabil au tras atunci o mare spaimă. Ce-i sigur e că la Fez unde, e drept, cartierul vechi e mult mai întortocheat, la fiecare colț de străduță ne aștepta un pâlc de "băieți". Cum făceau de-i găseam și la colțul următor, ori nu erau aceiași, n-aș putea să spun.

Am participat la discuții cu ministrul învățământului, căruia eram delegat să-i transmit un mesaj de partea omologului român. Pen'că până la plecare mesajul nu mi-a parvenit, am rămas mut ca o lebădă. Ca o bufniță de înțelept.

Noutăți la Editura Univers

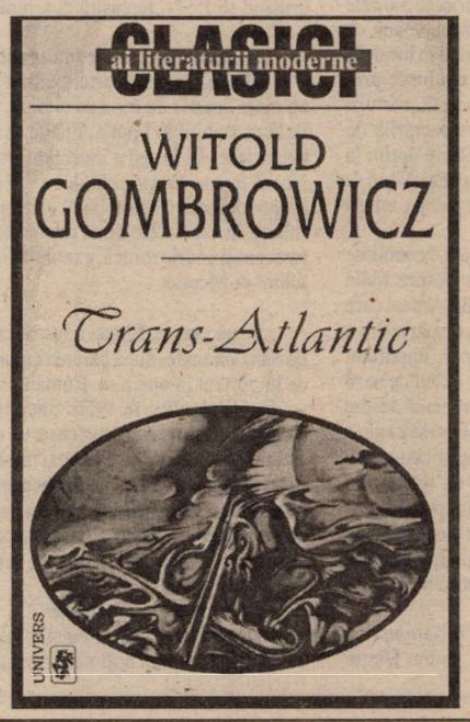

Despre doamne și femei

Voichița Năchescu

Reunind între coperțile-i stilate texte publicate în România literară sub o rubrică omonimă, *Alfabetul doamnelor* nu are nimic din atmosfera de bric à brac specifică culegerilor de articole. Cartea are acea curgere atât de dorită și greu atinsă în cazul cărților mai sus menționate — pur și simplu nu ne dăm seama cum trecem de la o săptămână la alta — care poate fi și rezultatul convergenței tematice, dar care se datorează nu în mică măsură unei scrieri măiestre, sprintene și ironice. Prin urmare, o lectură destul de rapidă și mai ales foarte plăcută.

Autoarea își propune să realizeze o tipologie a personajului feminin în literatura română. Abandonând paradigma macrotextului care se auto(re)generează la nesfârșit, Ioana Pârvulescu încearcă să investigheze domeniul fertil al confruntării dintre prejudecata literară și cea extraliterară, mai precis, să discute în termeni de "literatură" și "viață". Prejudecata fiind, în mare, că pentru a atrage atenția, femeile trebuie să fie tinere și frumoase — și, aș adăuga eu, create de un Autor îndrăgostit. Un Autor, subliniez, nu o autoare, nici măcar Hortensia Papadat Bengescu (ale cărei personaje sunt expediate rapid ca defeminizate), practic singura scriitoare menționată când se vorbește despre Literatura Română, din mulțimea de scriitoare care s-au tot afirmat începând cu perioada interbelică; de unde aș putea trage concluzia că numai un Bărbat poate crea o Doamnă. Textul demonstrează că eroinele reușesc să devină celebre atunci când se conformează tiparului (tinere și frumoase) dar și când îl sfidează — cazul Vitoriei Lipan, de exemplu, salvată de la "virilizare", în lectura Ioanei Pârvulescu, de *iubirea* cu care-și îndeplinește toate acțiunile în roman.

Autoarea identifică nu mai puțin de 13 "paradigme", care merită enumerate pentru fertilitatea relaționărilor efectuate: Zoe a lui Negruzzi, doamna B, doamna T; Coconița Drăgana, Coana Chirița, Veta și Zița; Chera Duduca, soră cu Duduca Mamuca, cu descendentele Emilia, Georgeta și Aurica; fata cu sburători sau "nimfeta"; fata din *Zburătorul*, fata din *Călin*, Maria din *Ciocoii vechi și noi*, Niceta lui Kogălniceanu, Simina lui Eliade, Antonia lui Holban; Elena din Bolintineanu, decedată fără urmașe; antigonele: Chiajna, Vidra, Mara, Anca, Vitoria Lipan; femeile din romanele Hortensiei, "cu un arbore genealogic comun, plin de moșteniri apăsătoare și defeminizante"; Otilia orfana; pâlnia lui Urmuz (chiar așa!); femeia virtuală, la Gib Mihăescu, Blecher, Eliade; Eva din *Adam și Eva*, alt personaj de roman foileton; vrăjitoarele: Brânduța lui Budai Deleanu, Pena Corcoduța, domnișoara Hus; și, în fine, "independenta" doamnă T., memorabilul final al alfabetului.

Scriitura ironică, textul alert și "accesibil", eludând asumarea vreunei poziții, face ca răspunsul la întrebarea ce crede Pârvulescu despre respectivele prejudecăți (literare și extra) să fie greu de dat. Textul curge, nu argumentează. Problemele ies la iveală dacă ne punem întrebarea: totuși, ce este o Doamnă? Sau, mai puțin blasfemator, ce anume face ca un personaj feminin să fie feminin în viziunea autoarei, iar un altul să fie "defeminizat", sau chiar, mai rău, "virilizat"? Desigur, cartea fiind lipsită de fumuri academice, ar fi inutil să căutăm vreun capitol introductiv, sau precizări metodologice, așa că ne descurcăm cum putem, citind, mai pe la început, despre "nivelul de adâncime (al prejudecății, n.n.) temperamental, psihologic, psihanalitic, spiritual... De acesta ține proporția de feminin și masculin din fiecare, *vir* și *femina* la Weininger, *animus* și *anima* la Jung precum și tot ceea ce Weininger identifică a fi temperamentul de mamă ori de curtezană a femeii, niciodată pure sau absolute" (p.7). Că Weininger și Jung au mai puține în comun decât pare la prima vedere, e destul de evident; de asemenea lipsa unei reflecții sistematice asupra identității feminine, respectiv masculine, se simte în cartea Ioanei Pârvulescu; Weininger însă mai apare sporadic prin carte, și nu pot să nu mă întreb dacă nu cumva teoria misogină (folosesc un termen soft) din *Sex și caracter* figurează printre presupozițiile implicite ale demersului. Altfel nu-mi pot închipui criteriul pe baza căruia personajele Hortensiei sunt expulzate atât de rapid din categoria fascinantelor doamne. Insuficient de îndrăgostite, neinteresate de soarta progeniturilor, petrecându-și vremea în interminabile taclale (*între ele*), zgâindu-se în oglinzi, ascultându-și trupurile, sau uneltind pașii vreunui mic avans pe scara socială, folosindu-se de personajele masculine pentru aceasta și pentru nevoile deloc idealizate ale trupurilor lor, femeile Hortensiei reușesc să scape polarității weiningeriene *vir* ("metafizic" și independent) versus *femina* (predominant fizică, *întotdeauna* dependentă de bărbat, fie el amantul sau fiul).

Analiza relației între "prejudecata literară și cea extraliterară" se dovedește destul de parțială. Autoarea ne informează că "Astăzi nu ne putem imagina femeia reală, fără genele literare moștenite de la toate strămoașele și contemporanele ei din cărți sau de pe scenă, de la pentru toți frumoasa doamnă B. a lui Negruzzi, până la uneori numai pentru unii frumoasa doamnă T., de la femeia din oglinzile de salon, înconjurată de lume, din secolul trecut, până la "femeia în fața oglinzei" dezvăluită încetul cu încetul în *Sburătorul* de o femeie: Hortensia Papadat Bengescu. Prejudecata scriitoarei: lipsa misterului feminin. De aceea sunt femeile din cărțile ei atât de străine". Mă întreb dacă și pâlnia lui Stamate e furnizoare de gene literare pentru femeia actuală. Iar apoi, dacă tot vorbim despre un generic "astăzi", aș îndrăzni să afirm că în "femeia reală" respectivele gene literare joacă un rol mai degrabă marginal: un rol la fel de important în modelarea imaginii poate fi recunoscut literaturii universale, eventual de dată mai recentă, filmelor, reclamelor, revistelor pentru femei, mediului socio-cultural etc. În plus, ele pot alege să existe independent de mintea unui Bărbat care să le creeze, împreună cu mister cu tot. Mutația tematică produsă de Hortensia Papadat Bengescu este că femeile se află, poate pentru prima dată în literatura română, *între ele*, scăpate de rolul de Galatei, creându-și singure sburătorii. Cât despre mister, prejudecata ar fi mai degrabă că el există, context în care contra-prejudecata Hortensiei reprezintă o tentativă de demitizare. Căci adevăratele femei create de adevărații bărbați ai literaturii își pot rezuma cu ușurință povestea răspunzând la maxim două întrebări: cine le iubește? și pe cine iubesc? Dacă "literatura" și "viața" se contaminează în dublu sens, cel de la literatură la viață fiind că prima oferă *role models* pentru cea de a doua, ne putem întreba care e modelul mai relevant, și în ultimă instanță, mai eliberator? Doamna misterioasă, a cărei viață se desfășoară numai pe coordonata erotică, sau femeile infinit mai complexe ale Hortensiei?

Cartea Ioanei Pârvulescu e menită a umple un gol într-o zonă de studiu în care, după cum afirmă autoarea, cu excepția cărții Corinei Ciocârlie *Femei în fața oglinzii*, "sintezele edificatoare se lasă încă așteptate". Poate nu chiar atât de mult, totuși, de vreme ce prin 1986 apărea la Editura Universitas o carte a Sandei Radian intitulată *Personajul feminin în romanul românesc interbelic*, tot o încercare de tipologizare.

Epilogul *Alfabetului* încearcă să răspundă la o întrebare, adresată probabil femeii generice: Cine ești? (Mai înțeleaptă, Sanda Radian *începe* cartea cu aceeași întrebare). M-aș fi așteptat să aflu, măcar la final, ce înseamnă feminin, defeminizat, virilizat etc. în viziunea Ioanei Pârvulescu. Răspunsurile date sunt, în ordine: ale prejudecății (citate din articole semnate de autori "misogini"), numelui (mic tratat de onomastică) și ritmului (considerații pe marginea vitezei și a bunelor vremuri rococo). Satisfăcător? Depinde.Dacă întrebarea s-a adresat misterioasei ficțiuni create de ei, ea oricum nu poate răspunde: cel mult Autorul va vorbi în locul ei. Dar dacă personajul feminin vrea să aibă o cât de mică legătură cu femeile reale, lucru legitim într-o paradigmă non-textualistă, atunci Ioana Pârvulescu evită cu măiestrie chiar locul de unde poate veni răspunsul: femeile create de *scriitoare*.

Timișoara

Paul Miron

De aici am plecat să mă pierd în vâltoarea străinătăților, aici mă întoc astăzi.

O patrie părăsită îți este mai dragă, cu cât ești mai departe. S-a întâmplat că eu eram aici când flăcăii lui Stalin au pogorât pacea lor asupra burgului pașnic. Am văzut atunci cum ființa umană — cea mai impozantă reușită a naturii — se schimbă în fiară apocaliptică, o fiară setoasă de votcă și sânge. A fost cea mai sfâșietoare rupere din viața mea.

Evacuat cu alte familii de moldoveni din zona de front de la Iași, am poposit în Banat ca în Canaan, unde am învățat multe lucruri noi. Revăd ultima zi: pe câmpia întinsă, prelungită, un tractor nemțesc, stingher, trecea pe lângă soarele dus în pustă. Și mai revăd oamenii locurilor acestea, fără să pot socoti câtă răbdare le va da Dumnezeu să-și păstreze omenia, demnitatea și speranța sub un alt jug.

Când m-am întors după '89, am văzut municipiul intinerit și m-am bucurat. Mai târziu, după ce am sărbătorit cu toți iubitorii de libertate semnalul inițial de la Timișoara, mi s-a părut că vremurile au obosit, zilele s-au făcut mici, așteptând să se împlinească legămintele sfințite cu sacrificiu. Vorbirea mea începu abia acum să mi se arate mai străină. Dar m-au liniștit tobele bătute cu vrednicie.

A început să-mi placă. Mi s-a dat azil. Cele două miracole întâmplate în acest an, păscute cu grijă de "Orizont" și de editurile "Amarcord" și "Marineasa", m-au ghidat să ascult chemarea duhului noului meu protector, Cornel Ungureanu. Despre cărțile "Poștalionului din vis" și "Poezii" nu știu ce aș putea să vă spun. Doar că în fiecare cuvânt zăcea o desfătare greu de povestit. Oficiam o liturghie țesută din vorbele copilăriei.

De aici am plecat. Reîntors, mi-am însușit stihurile zise de locuitorii orașelor și ai satelor de aici. Devenind un neofit, strig mai tare, înfricoșat că voi rămâne singur să strig:

Banatu-i fruncea!

(Cuvânt rostit în 5 ianuarie 2000, la sediul revistei "Orizont", cu ocazia decernării de către primarul Gheorghe Ciuhandu a "Diplomei de onoare a municipiului Timișoara" d-lui Paul Miron și d-nei Elsa Lüder. Cărțile lansate cu acest prilej, "Poștalionul din vis", editura Amarcord și "Poezii", editura Marineasa, au fost prezentate de către Mircea Anghelescu, Ileana Oancea, Cornel Ungureanu, Mircea Mihăieș, Ion Nicolae Anghel, Viorel Marineasa).

Note despre "omul recent" (2)

H.-R. Patapievici

Despre spiritul Evului Mediu, luând ca model dialogul dintre Adelard din Bath și nepotul său (*Qoestiones naturales*) — și anume ilustrând punctul de vedere al nepotului, Etienne Gilson a făcut următoarea remarcă: "A înțelege și a explica însemna pentru un gânditor al acelor timpuri a putea să arate că lucrurile nu sunt așa cum par, ci sunt simboluri sau semne ale unei realități mai profunde". Cât despre Adelard din Bath însuși, iată ce credea el, răspunzând obiecției nepotului său, dacă nu cumva este "mai bine să punem pe seama lui Dumnezeu toate operațiile universului": "Eu nu fac abstracție de Dumnezeu" - susținea Adelard. "Tot ce există, este de la el și din cauza lui. Dar natura are ordinea ei și nu trebuie confundată cu Dumnezeu, cu atât mai mult cu cât, deoarece cunoașterea a progresat, trebuie să ascultăm și ce spune ea. Numai când ea eșuează în mod evident, doar atunci ar trebui să se recurgă la explicația prin Dumnezeu." Acest mod de a raționa va crea istorie.

Așadar. În prima etapă, gânditorii pun totul pe seama lui Dumnezeu. În următoarea, gândesc că lucrurile naturale sunt simboluri și semne ale unei realități invizibile, mai înalte. Etapa a treia este a gânditorilor care separă lumea în naturală și supranaturală, considerând că există metode legitime de investigare a celor două, ireductibile una la cealaltă. A patra etapă este a celor care spun că nu există decât o singură metodă de investigare, admițând că există două domenii ireductibile, natural și supranatural. În fine, etapa a cincea e caracterizată de faptul că propriul ei conținut nu poate fi independent, ci este consecința inevitabilă a deciziilor luate în etapele precedente: acum se constată că există o singură metodă de investigație — cea științifică —, dar că nu mai există decât un singur domeniu de existență, cel natural; — domeniul supranatural pur și simplu nu mai poate fi *imaginat*.

Unde intră acel scolastic din secolul XIII care spunea că tot ce poate fi explicat natural trebuie explicat natural, doar restul aparținând explicațiilor divine? Este un precursor evident al punctului de vedere *practicat* (nu susținut) de Newton: tot ce poate fi explicat prin raționamente matematice, *trebuie* explicat prin raționamente matematice (de exemplu, sistemul lumii); ceea ce nu poate fi explicat matematic (de exemplu, stabilitatea sistemului solar), *trebuie* explicat prin acțiunea directă a lui Dumnezeu. Consecința imediată a acestui raționament este următoarea: atunci când vei fi reușit să explici și ceea ce, la început, nu ai reușit să explici matematic, ce vei face cu *retragerea* lui Dumnezeu din lumea vie, prezentă, a explicațiilor? Vei declara că nu există, *pentru* că nu mai are nimic de explicat? Dacă principiul inițial fusese corect, atunci concluzia mi se pare inevitabilă. Cât timp Dumnezeu este privit ca un *rest* explicativ, progresele cunoașterii naturale vor sfârși prin a descoperi că "ipoteza Dumnezeu" este, în fond, inutilă. — Dumnezeul-rest-explicativ nu era decât un nume pentru ignoranța noastră *actuală*: când cunoașterea va progresa, iar această ignoranță va fi înlăturată, odată cu ea va dispărea și acest Dumnezeu-ignoranță pe care l-a inventat Evul Mediu latin pentru lucrurile pe care nu știa să le explice.

Acest tip de argumentare mi se pare o dovadă irefutabilă a faptului că anume creștinismul latin a produs atitudinea științifică în fața lumii și, finalmente, știința. Dar, ca un efect colateral, tot creștinismul latin a făcut posibilă incredulitatea, ca atitudine creștină necesară. Și, prin intermediul acestui mod de a face știință (tot ce poate fi explicat natural, trebuie explicat natural; deci tot ce nu poate fi explicat natural nu există), a făcut imposibilă menținerea simultană a unei atitudini științifice și a credinței în Dumnezeu.

Totul s-ar putea reduce la problema modului în care explicăm noi, "științificii". Ce înseamnă explicație? Există vreun mod de a explica lucrurile care să nu elimine orice raport de transcendență? Obiecția lui Leibniz la explicația prin miracol era aceea că, invocând miracolele, se poate explica totul — *fără greutate. Dar explicând totul fără* "miracole" descoperi că nu mai poți gândi *nimic* **cu** Dumnezeu. Până la urmă, *acest* mod de a explica lumea elimină *și* valorile — ultime vestigii *formale* ale raportului de transcendență.

Ultima etapă este aceea în care Dumnezeu (ilustrarea absolută a "raportului de transcendență") a devenit o valoare.

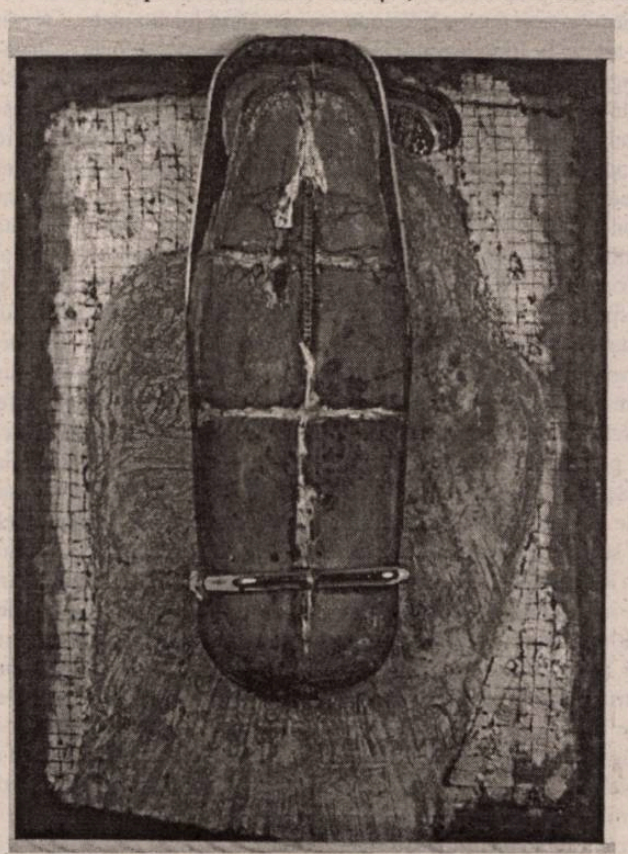

De îndată ce s-a întâmplat asta, nu mai este nimic de făcut. În ideea de valoare *autonomă* sau *imanentă* este cuprinsă dispariția *oricărei* valori, deoarece valoarea este ceva care se aplică lucrului *tocmai* în virtutea lipsei sale de autonomie. Un lucru este valoros pentru că nu este *doar* un lucru, adică pentru că lumea lucrurilor este dublată de o alta, non-corporală, care se află față de lucru într-un raport de transcendență. Când valorile devin autonome, ele nu mai au mult de trăit, deoarece temeiul existenței lor era existența unui raport de aservire între lumea lucrurilor și lumea a ceea ce le conferea valoare. Fiind o lume intermediară, care stă sau cade împreună cu cel puțin unul din termenii extremi, lumea valorilor nu supraviețuiește nici abolirii lumii lui Dumnezeu, nici desființării lumii corporal-vizibile.

OBIECȚIE. Totuși, operele unor Aristotel, Ptolemeu și Galen reprezentau și ele un "sistem rațional complet de a explica universul ca un întreg în termeni de cauze naturale" (A. C. Crombie, *The History of Science*, vol. I, p. 71). De ce explicațiile grecilor nu au "dezvrăjit" complet lumea? Aveau puterea să o facă sau nu au avut timp să ducă la capăt logica lor *necesară*? Poate că răspunsul stă în afirmația lui Augustin din *Confesiuni*, potrivit căreia nu putem crede ceea ce nu este înțeles, iar scopul credinței este să cunoască ceea ce crede. Această afirmație a fost enorm de influentă în tot creștinismul latin, dând naștere, între altele, modului specific catolic de a deduce din conceptul de Dumnezeu principiile regulative sub care cad lucrurile reale. Ideea este că procedeele explicației prin cauze naturale, sub autoritatea injoncțiunii lui Augustin, au fost puse să lucreze în interiorul lumii lui Dumnezeu. Se spera astfel într-o lămurire a cuprinsului noțiunii înseși de credință. În realitate s-a obținut o destrămare a posibilității înseși de a mai crede în ceva transcendent lumii obiectelor date în experiența senzorială. Cât geniu îți trebuie ca să cazi într-o astfel de capcană!

*

Metoda prin care Bacon și Descartes sperau să obțină un contact direct și neînșelător al minții cu adevărul nu a fost inventată de ei. În ce consta această metodă? Pentru Bacon, în golirea minții de orice prejudecăți și reprezentări false, de toți idolii sau ideile false primite de la tradiție, care ne falsifică observațiile. Pentru Descartes, metoda prin care adevărul este făcut manifest constă în dubiul sistematic asupra tuturor conținuturilor minții, până ce se ajunge la ideile clare și distincte, care, prin ele însele, sunt propriile lor dovezi de adevăr. Or, această metodă nu este, formal vorbind, deloc diferită de metoda de golire a inimii de toate patimile și reprezentările înșelătoare, pe care creștinismul mistic a practicat-o în vederea aducerii lui Hristos în inima postulantului. Bacon și Descartes nu au făcut decât să aplice metoda mistică de curățire a inimii unui domeniu în care, până atunci, nimănui nu îi dăduse prin cap să o folosească. Unor Bacon și Descartes li s-a părut că domeniul cunoașterii naturale este suficient de important pentru a *merita* să primească, în domeniul său "profan", metoda de purificare a sufletului în vederea primirii lui Dumnezeu (Popper sezisează foarte judicios "caracterul religios al epistemologiilor" celor doi).

Cu siguranță că Bacon și Descartes credeau în eficacitatea acestei metode: altminteri nu ar fi folosit-o. Prin urmare, decizia de a o folosi și în altă parte decât în domeniul ei este o măsură a enormului *prestigiu de eficacitate* de care această metodă continua să se bucure pe vremea celor doi.

*

Durata lungă a opiniei publice era făcută de religii, comportamente instituționalizate, tradiții și cutume. Durata medie, odată cu începutul modernității, a fost făcută de cărți și de acele curente de idei care s-au impus în conștiința tuturor ca un soi de *Zeitgeist* inevitabil, necesar. Durata scurtă, adică opinia de agitație, e dată de ziare și, în general, de *mass media*. Prin dispariția oricărei referințe la o tradiție constituită valabilă și prin degradarea noțiunii de cultură generală (care stă sau cade împreună cu ideea de canon), teren comun al *tuturor* specialităților, opinia publică nu mai poate invoca nici durata lungă, nici pe cea medie. Rămâne, în acest ceas târziu al modernității, numai opinia de agitație. Opiniile au devenit aschii de gânduri, cioburi de sentimente, artificii de senzații. Fast food, instant love, easy fuck. Instigat de *stilul* contrafacerilor istorice de tip Foucault și de *beția* absorbantă a simulacrelor metafizice inventate de Deleuze, omul modern, exasperat de propria sa caducitate, nu mai vrea decât să se de-fragmenteze, să se de-multiplice, să se de-ducă, să se de-pună: suspendându-și responsabilitatea, el a devenit adict față de instanțierile fragmentare, discontinue și indefinit paratactice. După omul Evului Mediu, care a fost *născut* de metafizicile religioase, și după omul modernității medii, *făcut* de metafizicile politice ale secolului al XVII-lea, omul modernității contemporane a ales să se lase *construit* după figura de stil a fărâmițării stroboscopice. Este primul tip uman *calchiat* pe modul de funcționare al unei *tehnici*: și anume, a mediilor de informare în masă, care au drept proprietate esențială absența conținutului privilegiat. Tehnica de transmitere a informației nu are alt conținut în afara celui pe care, *întâmplător*, îl transmite. Conținutul, pentru omul calchiat după chipul și asemănarea tehnicii, este o consecință a exercitării formei. Esența sa este, deopotrivă, moda, instantaneitatea și manipularea. Mileniul care începe se deschide pe această epocală descoperire a culturii *mass media*: MTV-ul ca model suprem al personalității umane.

*

"Nemulțumirea" omului modern, despre care vorbea Freud în legătură cu efectul civilizației asupra naturii umane (*Das Unbehagen in der Kultur*) este, cred, consecința sentimentului de vinovăție pe care omul modern îl are față de faptul că nu își mai face datoria. Instinctele noastre sunt mai tenace și supraviețuiesc mai mult decât ideile noastre. Ideea de datorie creștină a murit. Instinctul că *trebuie* să-ți faci datoria creștină încă mai supraviețuiește. Dar cum? Nu vizibil, nu acceptat, ci ascuns, acționând fără ca lumina conștienței să îl identifice ca atare. Pe vremuri, omul știa ce are de făcut și mulțumirea sa venea din sentimentul că și-a făcut datoria. Astăzi el nu mai îndeplinește deloc vechea datorie. Și se întâmplă două lucruri: (a) la nivelul conștienței (ideile), are impresia că s-a eliberat și

că abia acum viața sa e liberă și fructuoasă; dar, într-un mod ciudat, această mulțumire e mai degrabă o exaltare, nu un sentiment durabil; (b) la nivelul subconștienței (instinctele), are sentimentul că nu-și face datoria, ceea ce îi dă o profundă nemulțumire latentă, fără obiect și difuză; în mod global, omul modern are entuziasme și exaltări, articulate pe un fond mocnit de nemulțumire. El nu își face datoria față de instinctele sale încă creștine — aceasta este problema sa, iar modul în care încearcă să o rezolve nu face decât să o accentueze: cu cât mai mare este eliberarea sa de creștinism, cu atât își devalorizează mai mult *datoria*. Ceea ce ne lipsește este sentimentul împlinirii personale: iar aceasta nu se poate obține decât făcându-ți datoria. Or, datoria nu se poate îndeplini decât într-o societate ierarhică. Ceea ce ne lipsește, politic vorbind, este o autoritate *legitimă*, adică una care să nu fie strict umană. Aici e de găsit neputința cea mai radicală a democrației. Ea face imposibil, în principiu, nu abuzul conducătorilor, ci reduce posibilitatea acestora de a-l prelungi indefinit. În același timp, prin postularea unui model de societate strict uniform și mecanic, în care toate relațiile dintre oameni sunt esențialmente orizontale, democrația face cu neputință nașterea, în cadrul ei, a unei autorități legitime. Căci numai ceea ce este legitim e acceptat de noi așa cum ne acceptăm ființa: împreună cu defectele, reușitele și scăderile ei. Restul, *tot* restul, e acceptat de noi c*nvenție*. Faptul că azi totul pare a nu fi *decât* "cons și *doar* "imaginat" (până și sexul a ajuns să fie «inventat» de un subiect, așa zisul «subiect» istoric), se explică prin absurda lipsă de legitimitate la care ne-a condus eliminarea lui Dumnezeu din orice referință *rezonabilă* a vieții pe care o împărțim cu semenii noștri.

*

Expresiile de tip "modernitate ultimă", "ultima modernitate", "postmodernitate" sunt calchiate potrivit ideii că modernitatea se poate încheia. Că, într-un sens, ea este o epocă de felul romantismului filozofic, a clasicismului literar ori a barocului muzical și, deci, că presupozițiile modernității admit, potrivit unei logici interne *necesare*, o lege de închidere care să poată fi sezisată *a priori*, *înainte* de încheierea propriu-zis istorică a fenomenului. Nu cred că logica internă a modernității admite o regulă de închidere. Dimpotrivă, legea internă a modernității (potrivit căreia faptul de a fi modern constituie în sine o valoare) impune contrariul : nu există ieșire din modernitate, deoarece nu există ieșire din timp. Modernitatea nu are presupozițiile vreunui stil (domeniul finitului), ci funcționează logica faptului de "a fi contemporan" (domeniul indefinitului). Ea stă sau cade împreună cu investirea temporalității cu atributele tari ale ființei. Cât *timp* temporalitatea posedă atributele tari ale ființei (lista lor, în Parmenide, fragmentul B8), faptul de a fi prezent, de față, contemporan, la curent, la modă, *up to date* constituie în sine o valoare. În acest regim al ființei, modul cel mai sigur de a înlătura pe cineva din dezbaterea care contează va fi să demonstrezi că acela este, de fapt, *învechit*. Când timpul e calificat prin atributele negative ale ființei (cum era cazul în *toate* culturile premoderne), vechimea conferă valoare; când timpul devine stăpân (cum se întâmplă în cultura modernă), vechimea devine un defect și o insultă. Or, nici un curent de idei nu atacă modernitatea în acest punct: relația ei vicioasă cu temporalitatea. Ca atare, modernitatea nu poate fi depășită: ea este forma de expresie *inevitabilă* a tuturor manifestărilor care admit o temporalitate constituită pe scheletul autorității divine.

*

Multiculturalismul pune ca principiu egalitatea șanselor pentru culturile diferite. Presupoziția centrală a multiculturalismului este că toate culturile au aceeași valoare (altminteri, cerința de a trata în același mod ceea ce este inferior și ceea ce este superior ar fi irațională). Presupoziții auxiliare: (1) egalitatea este valoarea supremă a tuturor domeniilor (consecință inevitabilă: dacă egalitatea este valoarea supremă a tuturor domeniilor, atunci este moral ca egalitatea să fie impusă cu forța).

Este egalitatea o valoare naturală, adică una *fizică*? Dacă da, atunci filozofia postmodernă, care afirmă că este solidară cu multiculturalismul, fie se înșeală (și nu este solidară cu el), fie este eronată (deoarece stă sau cade împreună cu el). Să presupunem că egalitatea este o valoare naturală. Atunci, ea nu trebuie impusă, se impune singură. Cum? Prin excelența ei: altfel spus, ca urmare a superiorității ei, verificate prin jocul liber, neconstrâns, al concurenței. Dar, dacă se impune singură, adică prin concurență, atunci egalitatea nu este valoarea supremă. Supremă este valoarea numită de Socrate **virtute**: adică însușirea de a realiza excelența oricărui tip de activitate. Prin urmare: dacă este naturală,

egalitatea trebuie să fie o virtute, iar dacă e virtute, atunci realizarea ei implică un standard deopotrivă intern și interpersonal de realizare. Acest standard este situat la nivelul concurenței dintre virtuți: câștigă virtutea cu gradul de excelență maxim, potrivit nu meritului fixat prin concurență, ci naturii ei proprii, care e excelența.

Dacă egalitatea nu este o valoare naturală, atunci ea trebuie impusă (caz în care respingerea postmodernă a politicilor de putere este doar o ipocrizie sau o strategie de dobândire a puterii prin delegitimarea luptei pentru putere a tuturor celorlalți, cu excepția multiculturalilor). Dacă acceptăm că egalitatea este valoarea supremă și ea nu este o valoare naturalistă, atunci ajungem la problema filozofiei politice clasice: cine trebuie să impună egalitatea? Evident, un Partid unic sau un Conducător. Atât Partidul, cât și Conducătorul trebuie să fie unici, deoarece politica *trebuie* să fie esențial unică (a multiculturalilor). Prin urmare, dacă nu este o valoare naturală (care, asemeni fructelor, crește în mod natural în copaci), atunci egalitatea nu poate fi o valoare supremă, ci una partizană.

CONCLUZIE. (I) Dacă **egalitatea este o valoare naturală**, atunci multiculturalismul este inutil, în cel mai bun caz (deoarece nu egalitatea este valoarea supremă, ci virtutea), sau dăunător, în cel mai rău caz (deoarece impune cu forța o ierarhie nenaturală, i.e., "egalitatea multiculturală"). (II) Dacă **egalitatea nu este o valoare naturală**, atunci multiculturalismul este contradictoriu (deoarece, dacă pretinde că egalitatea este criteriul absolut, atunci construcția multiculturală nu poate invoca în favoarea ei nici o preeminență rațională asupra altor construcții culturale, la fel de legitime; iar dacă multiculturalismul susține că este mai îndreptățit decât alte construcții culturale, atunci își neagă premisa egalității și va trebui să se situeze deasupra altor construcții culturale prin forță).

*

Relativiștii spun: "Nu vei putea cunoaște mai bine decât atât". Ei impun o limită atât cunoașterii, cât și capacității acesteia de a fi obiectivă. Eu spun: "Nu aveți de unde să știți că există aceste limite ale cunoașterii decât dacă poziția voastră este falsă". "Mai mult, eu cred că, într-adevăr, orice cunoaștere este limitată de contextul în care e formulată, dar, spre deosebire de voi, susțin că orice cunoaștere poate fi îmbunătățită și, în mod efectiv, oamenii chiar reușesc să o îmbunătățească. Cum? — făcând exact ceea ce voi spuneți că nu se poate face: și anume traducând cunoașterile particulare dintr-un context cognitiv în altul. Așa se îmbogățește cunoașterea: prin traduceri imperfecte dintr-un referențial cognitiv în altul, adunând un concret cu un altul și potrivind un universal parțial cu altul, pentru a-i spori generalitatea. "The advance of knowledge consists, mainly, in the modification of earlier knowledge" (K. R. Popper).

*

La întrebarea "suntem democrați?" răspunsul poate fi dat sub forma unui criteriu politic. La întrebarea pe care o pun activiștii corectitudinii politice — "cine este *mai* democrat?" — răspunsul nu poate fi dat decât sub forma unui criteriu ideologic. Așa va renaște forma "postmodernă" de "comunism" (oricum i se va spune): când va începe să fie recunoscută de toți, va fi deja prea târziu. Setea de ideologie a omului modern e martoră pentru formidabila sa des-centrare. Timpul nu este o substanță și, de aceea, temporalitatea nu poate fi un reper. E prin urmare o eroare să spunem că modernul e "centrat" *pe* timp: el este calchiat *după* temporalitate. Ca atare, cum ar putea fi el substanțial și cum ar putea menține un centru, oricare ar fi acela — ales ori ba, inventat ori nu? Dovada că nu avem un "adevărat centru", ci un "simulacru de centru", în aceste condiții, nu poate fi decât revoluția permanentă. Acolo unde lipsa de temei și de legitimitate este mai adâncă, înclinația nevrotică spre revoluționarea permanentă a vieții se face tot mai clar simțită.

*

Nu te poți înnoi interior multiplicând lucrurile exterioare. Înnoirea lucrurilor nu conduce niciodată decât la distragerea atenției, la *distracție* : nu poți aduce noul spiritual prin noutatea lucrurilor. Deci capitalismul, dacă te rezumi la el doar, este o eroare. Bine întrebuințat, capitalismul nu este decât un decor. Or, lumea modernă îl interpretează ca substanță, ceea ce este o eroare *tipică*. Veritabilii diagnosticieni ai culturii își formează flerul, mai mult decât pe *fapte* tipice, pe *erori* tipice. Aici judecata ar suna cam așa: omul modern ia formele drept substanțe, deoarece omul, în urma Căderii (Pascal a spus-o), și-a pierdut adevărata natură; nemaiavând o natură proprie, el este supus oricărei deformări; drept urmare, natura sa (temporară, deoarece esențialmente temporală) este forma sa.

În schimb *cum* funcționează capitalismul, aceasta este o veritabilă problemă. În epistemologie, funcționarea sa pune problema pe care Hayek a numit-o a "cunoașterii dispersate" — potrivit căreia cunoașterea discursivă nu epuizează cunoașterea operațională. În ontologie, capitalismul demonstrează, împotriva oricărei ontologii clasice, că o lume pentru care *orice raport de transcendență este cu necesitate un fals raport de transcendență* poate cu adevărat exista (altfel spus, capitalismul demonstrează că lumea *fizică* este un sistem izolat și închis, ceea ce, pentru gândirea ne-modernă, este o absurditate). Ceea ce înseamnă că esența economicului pe care o dezvăluie capitalismul poate fi exprimată prin eliminarea completă a "verticalului" și a "înaltului" din gândirea noastră *lucidă*: potrivit logicii capitaliste, orice raport vertical nu este decât o agregare de raporturi strict orizontale, iar orice valoare poate fi redusă la o combinație de unități a căror valoare este doar convenită *cu condiția ca totul să poată fi schimbat*.

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (2)

Mari maeștri, maeștri, calfe și șăgârți

George Lână

— Dragă George, mi-ai citit, la începutul toamnei, mai multe poeme din volumul tău recent apărut la Editura "Marineasa". Am sesizat atunci o "atracție" pentru un motiv mai nou în poezia ta: Marea Trecere, moartea, pur și simplu.

— Observația ta este doar în parte adevărată. Muritor fiind și poet trecut de treizeci de ani, m-am izbit, nici măcar nu știu cum, de această tulburătoare temă. M-am cutremurat și am izbutit chiar câteva poeme irepetabile, dar am părăsit în mare viteză gondola. Nu puteam da piept atunci cu **Celesta**, deoarece, în general, nu poți da piept cu spaimele pe care dumneaei ți le induce, fără să fi trăit la puterea a patra, fără lecturi fundamentale și o gândire poetică vertebrată, fără coacere, altfel zis. Chiar împlinite aceste condiții, există riscul de a nu spune mare lucru sau - mai grav - chiar nimic nou. **Moartea**, adică **Celesta** cum o desmierd eu, este de o mutenie absolută. Din acest motiv, salvatoare nu pot fi decât intuiția și revelația poetică. Să revenim, însă, la coacere. Categoric, numai ea îți dă puterea să învingi spaimele, să scurtezi distanța dintre abstract și concret, dar și invers. Abia atunci, fără greață și teamă, îi poți suge din sfârcurile fosforescente substanța. În aceste condiții, oare cine poate manifesta atracție pentru această temă ori motiv, cum îi spui tu? Vine însă o vreme, strict legată de coacere, de maturare, când **Moartea** devine obsesie. Și eu cred că am ajuns-o.

— "În apărarea mea", titlul cărții ce ne-o propui, este foarte frumos și incitant. Aproape că mi l-aș fi dorit și eu. Amintește de apărarea... lui Socrate. Tu, George Lână, de cine te aperi cu propria-ți poezie?

— Pentru botezul acestui volum am oscilat între **"Bătălia dintre mine și mine"** și **"În apărarea mea"**, fiecare dintre cele două titluri iluminând câte un text antologic. Poemele, ca feliuțe constitutive, vorbesc despre o bătălie pe care o port cu mine, cartea, însă, ca tot unitar și strategic, ființează întru apărarea mea. De cine mă apăr, în fața cui mă apăr, cu poezia mea? Mă apăr de rău, urât și minciună, de mine când sunt urâcios ori neadevărat. Înțeleg să scriu poezie **"să nu mă pape, roadă, molfăie necesari și universali viermii"**. Țintesc (ca și tine, de altfel) la **Nemurire** și pentru asta nu îi dau socoteală decât lui Dumnezeu.

— Cum îți plasezi tu această carte în raport cu celelalte două? Care sunt aprecierile tale vizavi de noul volum?

— Cei ce mi-au citit primele două cărți și vor citi și **"În apărarea mea"** vor înțelege că este altceva. Primul volum (**"Spațiul dintre două secunde"**), publicat la patruzeci de ani, nu putea fi decât **buletinul meu de identitate poetică** și a fost gândit ca atare. Trebuia să demonstrez cine sunt, câtă forță lirică și ideatică are poezia mea și unde mă situez valoric (asta și pentru că am refuzat constant colaborarea cu revistele literare). În ciuda celor peste douăzeci de cronici bune, am fost tare mâhnit. Deși substanțial din punct de vedere ideatic, **"Spațiul dintre două secunde"** nu a atras atenția prin această dimensiune. Atunci am hotărât s-o las mai domol și am trecut în plan secund un volum aproape finalizat, mai dens ca idee. În locul acestuia (numai ca ordine, firește) am venit cu poeme de dragoste, cu **"Bariera de la Voiteni"**, bine primită de cititori, însă cu doar cinci-șase cronici pentru că nu a ajuns în brațele criticii. Prin tematică și dificultatea ei, prin travaliul epuizant (care, după cum știi, nu se plătește decât în sânge sau diamante!), **"În apărarea mea"** atinge altă adâncime și înălțime. Am ajuns să scriu această carte numai după ce a pus stăpânire pe mine obsesia morții, adică după ce au plecat dintre noi **Ion Monoran** și **Ghiță Pruncuț** și când începuseră chinurile lui **Adrian Derlea**. Nu știu dacă m-am eliberat de gândurile negre scriind-o. Știu însă că pe lângă texte foarte bune și excelente mai pot fi citite cel puțin șase-șapte comunicări științifice, așa cum le spun eu poemelor de noutate absolută.

— Nu crezi că a persevera întru poezie, astăzi, e o utopie? În fond, ce anume te inspiră, ce te provoacă să scrii, George Lână?

— Cred că nu există poezie scrisă cu litere și cuvinte fără perseverare, cu atât mai puțin **Mare Poezie**. De aceea nu este utopie să perseverezi întru poezie. Cred însă că de fapt altceva voiai să auzi. Sigur că sunt destui contemporani care fac bani făcând altceva decât poezie, iar, prin comparație cu ei, noi suntem taxați drept utopici ori chiar caraghioși. Nu mă deranjează o astfel de optică, deși sunt și momente în care blestem calicia. Am alte aspirații și reușesc să fac abstracție de nevoile materiale, dar, e drept, uneori mă trezește *famelia*. De ce scriu, ce mă provoacă și ce mă inspiră? Scriu pentru că sunt îndrăgostit de cuvântul scris ce produce emoție și înălțare, dar scriu și pentru a mă cunoaște. Categoric, există provocări exterioare la tot pasul, după cum există și **Doamna Muză**, însă ele nu sunt suficiente dacă focul tău interior s-a stins sau nu a fost aprins niciodată. Cărbunii mei s-au aprins prin voia lui **Dumnezeu** și, având șansa să știu asta de foarte tânăr, eu întrețin acest foc. Provocarea irezistibilă vine pentru mine din interior și cum cunosc această taină, mă provoc în permanență. Știu să îmi ascult interiorul și încerc să îl transpun în cuvinte, fidel și cât mai inconfundabil. Scriu poezie pentru că aspir la **Marea Poezie** și prin ea la **Nemurire**. Iar uneori, în fața câte unui text, simt că sunt doar pixul din mâna mea.

— Ai debutat și tu cu destulă întârziere. Cronicile de întâmpinare - zici - ți-au fost favorabile. Crezi, totuși, că de atunci și până acum critica literară și-a făcut datoria în ce-l privește pe poetul George Lână?

— Când ești poet cu adevărat sau când ești poet important te impui oricum, chiar și fără critici. Din acest motiv nu mă interesează opiniile breslei pomenite. Mă consider creator și chiar am conștiința acestor puteri. Știu și pot să însufletesc cuvinte și lumi, cum știu exact unde mă situez axiologic. Aș fi onorat dacă, de pildă, pe una din cărțile mele s-ar apleca **Gh. Grigurcu, N. Manolescu, Al. Ștefănescu, M. Martin, C. Ungureanu** sau **M. Mihăieș**, dar îmi pot vedea foarte bine de treabă și fără domniile lor. Să ne înțelegem, critica nu are nici o datorie față de poetul **George Lână** și nici invers. Marea și singura datorie a criticii, a criticilor ce se respectă, este să despartă apele de uscat, grâul de pleavă și de neghină, având în vedere strict valoarea. Detest demersurile partizane (pe bază de amiciție, interese și zonă de proveniență comune sau chiar contra **puță tânără!**) ce nu fac decât să vicieze atmosfera din interiorul breslei scriitoricești, să mistifice adevărul, să instaureze confuzia, să proclame și să susțină falsele ierarhii. În critica noastră literară mai poate fi sesizat un fenomen stupefiant și caraghios, deopotrivă. Umflați cu pompa de bicicletă și salutați cu surle și trâmbițe, culmea, chiar de critici cu nume sonore, autori mediocri au devenit peste noapte notabili, iar cei notabili - spectaculos, nu? - geniali. Un lucru ar trebui să fie clar. Dacă nu este, de unde nu este, nici **Dumnezeu** nu cere.

— În ultimul timp ne vedem mai rar. Generația de "ultimă oră" de la "Pavel Dan" - unde eu, încă, îmi fac veacul - îți poartă o reală simpatie și apreciere. De ce ne ocolești?

— Fără **Casa Universitară** am rămas, să recunoaștem, fără mâini și picioare. A fost o lungă perioadă locul nostru de întâlnire și încă tânjim după el. În ce mă privește, nu am abdicat nici acum de la ideea unui spațiu care să găzduiască cu generozitate boema artistică timișoreană și nu voi avea liniște până când nu vom găsi unul, pe care să-l însufletim și care să dăinuie. Cenaclul **"Pavel Dan"** a rămas în sufletul meu din studențe. Mă emoționez și acum când aud acest nume și mă copleșesc amintirile. Acolo m-am format și vertebrat poetic, alături de oameni și nume ce îmi sunt foarte dragi și care acum reprezintă ceva pentru literatura română. Este adevărat că în ultima vreme am trecut tot mai rar pe la **"Pavel Dan"**, dar asta nu înseamnă că am trădat. Prin prietenii mei din agricultură am sprijinit (cu bani și d'ale gurii) edițiile Taberei de Creație de la Crivaia din '96 și '97 și am finanțat integral volumul de debut semnat de **Cătălin Lazurcă**.

— Și relațiile tale cu "Orizont"-ul și Asociația Scriitorilor din Timișoara par marcate de o anume distanță...

— Până în 1990 nu am bătut niciodată la ușile vreunei reviste literare, dar nici la cele ale **"Orizont"**-ului, din motive pe care, cred, nu mai este nevoie să le explic. M-am legat, deliberat, de catarg și am înfruntat, atâta cât a fost, **anonimatul**. Prin februarie '90, la insistențele lui **Tolcea, Vighi** și ale regretatului **Ion Monoran**, i-am prezentat lui **Lucian Alexiu**, șef pe atunci cu poezia, zece poeme, incluse ulterior în primul volum. După vreo lună și jumătate (pe atunci **"Orizont"**-ul apărea săptămânal), văzând că nu mi-a apărut nici un text, l-am abordat pe domnul în cauză și mai că nu-mi venea să-mi cred urechilor: **"Dom'le, poeziile dumneavoastră sunt pășuniste și nu pot să apară..."**. Am înghițit gălușca și am jurat să nu public niciodată la **"Orizont"**. În perioada ce a urmat, relațiile mele cu **"Orizont"**-ul au continuat să se răcească, datorită observațiilor critice (transmise mai ales indirect) legate de consistența, atractivitatea și deschiderea revistei în fața creatorilor bănățeni, capitole total reformulate după trecerea la treizeci și două de pagini.

Distanța ce mă separă de **Asociația Scriitorilor** există, dar tinde și ea spre cote minime. Ca ziarist, sau doar ca poet, am participat la numeroase acțiuni ale asociației, orchestrate în principal de **Cornel Ungureanu**. Nu am fost, însă, gâdilat de ideea de a deveni membru al acesteia, nici înainte și nici după debutul editorial, deoarece am sesizat câteva lucruri ce mi-au căzut invers. Unii dintre cei cu două, trei sau chiar mai multe cărți sunt lăsați să înțeleagă că intrarea în asociație e o favoare, nu un drept. Cred că din acest motiv **Rodica Draghincescu** a optat pentru Asociația Scriitorilor din București, iar alți confrați s-au orientat spre ASPRO. În al doilea rând, prezent fiind de două ori la alegerea forului de conducere al asociației, am înțeles că grupurile de interese ce se confruntă joacă tare când este vorba de a-și promova reprezentanții. Așa sunt scoși, în continuare, în față oameni care de ani de zile nu fac nimic concret, dar care sunt importanți atunci când se numără voturile. Cel mai tare, însă, mă supără formalismul juriilor desemnate pentru acordarea premiilor literare. Obligați să parcurgă toate volumele prezentate (deși, logic, ar trebui citite toate volumele apărute!), unii dintre domnii jurați (oameni fiind și domniile lor și în criză de timp) nu apucă să facă nici măcar acest lucru. Lipsa de respect față de truda confraților devine pur și simplu dispreț când, pentru a-și salva blazonul, ei merg pe mâna celor mai harnici și acceptă ierarhiile acestora, uneori dinainte stabilite.

— Ce îți spun — apropo — ierarhiile noastre literare (mereu de ultimă oră), din care timișorenii, uneori, lipsesc cu desăvârșire? Cum vezi tu această avalanșă de dicționare de după '90? Crezi că omisiunile vizează autori importanți sau sunt pur și simplu inerente, nevinovate?

— Și în literatură (ca și în toate artele în care se cuantifică și meșteșugul!) coexistă categoriile de **mare maestru** și de **maestru** cu cele de **calfă** și **șăgârț**, născocite și acreditate de critici, însă certificate doar de supremul judecător al **Valorii: Timpul**. În aceste condiții, ierarhizarea în literatură nu numai că este posibilă, ci ea devine chiar necesară, de la un punct. Sunt de acord, deci, cu ierarhizările în literatură și, evident, și cu cele din literatura română, pentru care trudesc și în care îmi imaginez că trebuie să domine — singuramente — criteriul valorii. Ierarhiile sunt apanajul unor indivizi imparțiali și cu instrucție în domeniu, însă această categorie este slab reprezentată la noi. Ierarhizarea este o eternă tentație la români, dar, din păcate, ea nu depășește de cele mai multe ori acest stadiu. Drept consecință, nu mă mir deloc că, în ierarhiile noastre literare propuse după '90 (dicționarele fiind și ele mostre în acest sens), timișorenii, bănățenii în general, sunt lăsați de cele mai multe ori deoparte, de parcă n-ar ține și domniile lor de această țară în care se vorbește sfânta limbă română. Ce cred eu despre avalanșa de dicționare? Mă scârbesc indivizii și chiar

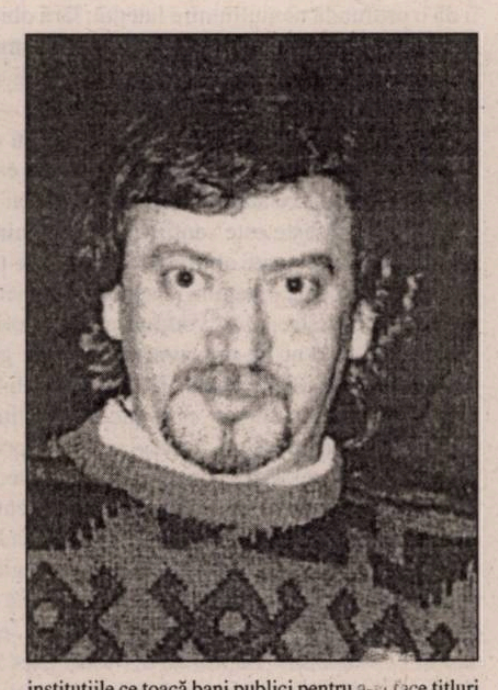

instituțiile ce toacă bani publici pentru a-și face titluri de glorie de pe urma unor asemenea întreprinderi, la nivel local, zonal sau chiar național, când altele sunt prioritățile noastre, când tineri de valoare nu au bani pentru cărțile de debut și nici sponsori, sau când mari maeștri mor cu zile de foame și frig. Cum nimic nu este întâmplător pe lumea asta (deci, nici omisiunile de care noi, bănățenii, ne "bucurăm" din plin), apreciez că la diletantismul majorității făcătorilor de dicționare se poate adăuga, în cazul altora, chiar anumite doze de impostură.

— Ce crezi că-i lipsește Timișoarei — dacă-i lipsește — pentru o afirmare și o deschidere de anvergură națională în plan cultural?

— Timișoara are de ani buni o garnitură culturală cum cred că nu a avut niciodată de când există. **Timișoara, ca și Banatul are coaie culturale imense, dar, din păcate, nu are bărbații care să se bată și să atragă atenția asupra acestui dat incontestabil. Timișoarei culturale, ca și Banatului cultural, îi lipsește însă organul/ele care să bată cu pumnul în masă pentru a le impune în vacarmul ce domină.**

Dialog realizat în decembrie '99
de Eugen Bunaru

Cu "moartea visând la viață"

Eugen Bunaru

Prezență neobosită și inconfundabilă pe baricada boemei artistice timișorene, personaj deseori incomod, în tot mai tihnita noastră viață literară, prin chiar vehemența unor reacții și atitudini și, nu mai puțin, prin duritatea de limbaj a exprimării opiniilor proprii, George Lână impune, dincolo de aceste fugare trăsături pitorești (dacă nu chiar picarești), în primul rând, prin demersul său creator în spațiul magic dar tot mai ingrat, astăzi, (în plină invazie a internetului) al cuvântului născător de poezie, de frumos. E, totuși, acesta un demers a cărui gravitate, George Lână, poetul, și-o asumă — spunem noi — cu o reală devoțiune și înzestrare din care, desigur, nu lipsește o anume doză de gratuitate patetică, donquijotescă a gestului.

Cele trei volume de poeme pe care le-a semnat până în momentul de față ("Spațiul dintre două secunde", **Marineasa**, 1994, "Bariera de la Voiteni", **Marineasa**, 1997 și "In apărarea mea", **Marineasa**, 1999) dau, indubitabil, măsura unui talent poetic autentic, a unei poezii ce se recomandă pe sine printr-un discurs în care se potențează și fuzionează fericit meșteșugul poetic, lucrătura de amănunt artizanal, vigoarea, uneori violența expresiei, energia verbului, armonizarea trăirii întru idee cu fiorul aventurii existențiale, al unei stări de urgență ce-și reclamă imperios nevoia comunicării.

În primele două cărți (mai sus amintite), câteva teme și motive persistente conferă unitate de viziune, de substanță și chiar o anume structură muzicală.

Preponderentă e, aici, o tonalitate (uneori exclamativă) de insurgență, de neîmpăcare, pe al cărei fundal trăirea întru poezie e chiar șansa salvării autenticității umane și refuzul vârstei mature ca simptom al adaptării, al conformismelor și compromisurilor de tot felul. Erosul, o altă dimensiune, e "prins" în zvâcnirea lui epicureică dar și în proiecția lui ideală, în aspirația lui spre absolut, femeia fiind "înălțată la rang de idee". Sunt relevante, de asemenea, poemele inspirate și construite pe motivul descendenței genealogice, al părinților și copiilor, al satului, ca matrice deopotrivă existențială și spirituală. Boema ca trăire totală a clipei celei repezi i-a inspirat lui George Lână nu puține poeme reușite. Există, în fapt, aici, un pariu mai grav, lăsând spre receptare sugestia vieții ce-(și) poate alege/decide moartea.

"În apărarea mea", nu renunță la aceste teme, dar este evidentă, acum, o adâncire a lor, o radicalizare, pe măsură, a discursului, se remarcă o gravitate existențială a poemelor, o reală deschidere metafizică.

Obsesia morții percepută dramatic, fie în lucrarea ei concretă și implacabilă, de zi cu zi, fie în halucinanta contopire cu viața ("moartea visând la viață"), precum și "dialogul" cu presimțirea și iminența clipei finale dau acestei cărți o greutate specifică și o tonalitate tulburătoare.

Nu e de ignorat faptul că George Lână redescoperă — poetic, firește — Banatul nu doar pentru pitorescul local ci mai ales ca topos al unei arhaități spirituale.

George Lână este unul dintre acei poeți — nu prea mulți — pentru care angajarea întru poezie e chiar miza unei vieți:

"Începută acum o mie de ani
cu martori puțini
bătălia dintre mine și mine
e pe sfârșite" (George Lână)

Atunci ne-am tutuit noi pe dată și ne-am dus la ceva gagicuțe

(răspuns la o anchetă organizată de Rodica Draghincescu)

Daniel Vighi

Întrebare: Cum funcționează la scară națională (de nota 10!) prietenia Vighi-Marineasa? Cine a început primu' să întrebe: "Vrei să ne împrietenim?" (ca pe vremurile copilăriei...) Vă susțineți (reciproc) în fața adversarilor? A existat tentația trădării în numele unor avantaje personale?!

Răspuns: Ehe, în vremurile acelea de demult cu multă sfială păseam eu pe scările Casei Studenților despre care vei afla acu de la mine că fusese înainte vreme ceva administrat de călugărițe catolice la care și mătușa a studiat, și acu, după revoluție, au ele, care șaizeci de ani, care mai mult, și se duc acolo ca să se întâlnească cu frau cutărică, care îmi pare a avea un milion și mai bine de primăveri bătute pe muchie. Așadar liceul lipit de Casa studenților, fost pe vremuri Notre Dame, a furnizat, prin iscusite rapturi și naționalizări ale noii orânduiri, interioarele arătoase, scara de marmură și altele construite din sudoarea burghezo-moșierească. În biroul metodiștilor intram eu pe acele timpuri, draga mosului, sfios eram, june eram, viața neclară mi se arăta înainte și acolo stătea Ion Monoran, fuma țigări Carpați fără din mustiuc de lemn de cireș, și avea Mono părul cam lung pentru buna cuviință a lui PCR și, desigur, și pentru aceea a UASCR-ului, junele politic al nemuritoarei (pe atunci) organizații politice din fruntea căreia un tataie de neuitat ne fericea în fiecare seară de Revelion cu sfaturi gospodărești provenite din îndelungata și milenara civilizație a părinților săi din satul pe nume Scornicești. Pătrunsesem eu în officeul lui domnu' Marineasa mânat de o ambiție care pe atunci foarte mă măcina ca să mă arăt literar lumii; astăzi, așa cum ți-am mai spus, nu-mi stă mult gândul la scripturile române, ci degrabă își ia zborul la prostii și la chestiuni de tot râsul, bunăoară cum stătea răposatul maidanez Rex în veranda casei, mai anii trecuți pe spate stătea și era, fie-iertatul, un soi de vânător de șobolani cu picioarele ca fosta glorie de pe stadionul din Trivale, l-am numit pe Dobrin, așa stătea și tarei plăcea, se topea de plăcere, de tihnă, de bucuria vieții, zvâcnea din când în când din picioarele din spate și se lungea cu multă tihnă, se bucura horațian de clipa repede ce i se dăduse, asta făcea! Marineasa, în timpul de atunci, era mai june, părul dumisale foarte negru se prezenta, mustăcioara lui pana corbului, la masa de la office stătea și prin hârtii necesare și nu întotdeauna suficiente căuta. Pe urmă ne-am îmbătat noi zdravăn într-una din zile pe bază de literatură, adică să fim și noi boemi, să stăm și noi cum se cuvine la underground cu Mono, cu Bârsilă, cu Puiu Ilieșu - Bunaru nu era pentru că tocmai întârzia - în schimb poetul Gheorghe Pruncuț foarte tare ne melancoliza și ne trimitea în transcendent recitând, prin lungirea iscusită a vocalelor, poemul intitulat *Vine primăvara, domnilor creștini*, de faimă în birtul *Șari-neni*, mai apoi notorietatea lui a ajuns la restaurantul Sinaia, mai apoi în hardughia dintr-o curte interioară denumită *Oltul* și căreia, pentru a-i îmbunătăți prestigiul ruinat de căruțași și alcoolici blânzi și cu urdori la ochi, i-am spus *Alutus*. Atunci ne-am tutuit noi pe dată și ne-am dus la ceva gagicuțe și-mi aduc aminte, cum noaptea, fiind, Marineasa o fugărea șăgalnic pe una dintre ele în jurul unei mese dintr-o sufragerie indistinctă, o fugărea cu chicote ca să-i muște coada groasă de păr pe care respectiva jună o poseda. Doamne, da' nebuni eram și acum ce blegi stăm pe la casele noastre, nici că-ți vine să crezi ce gândești. Cu trădarea reciprocă stăm bine, pentru că o practicăm în permanență, adică ne lăsăm în pace unul pe celălalt. Nu ne bâzâim la cap și asta este cel mai de seamă bine pe care ni-l administrăm reciproc.

Întrebare: Fiind lector universitar, ai descoperit tineri prozatori cărora să le lași moștenire cheia succeselor tale? Ce faci pentru studenții preocupați de "scris"?

Răspuns: La întrebarea asta cu tinerii n-o să-ți răspund prea aplicat pentru că mă emoționez; uite, îți mărturisesc că eu, în ce mă privește, fac tot ce se poate ca să fiu neapărat înconjurat de admirațiunea junilor cu gândul că dobândesc așa "putinea eternitate" și că, mort când oi fi, n-oi fi chiar așa cu totulu-i tot, prin urmare mă scald în ale lor mărturisite și nemărturisite și plăcut mirositoare companii în care vesnic să mă arăt june chiar dacă mă împunge pârdalnica de spondiloză; nici n-am știut, dragă, ce este asta, da' acu știu: un fel de durere continuă la ultimele vertebre în urma căreia nici n-am mai putut să mă mișc din pat. Tare m-a umilit treaba asta, așa că mi-am spus în durerile alea clasa întâi, că mai bine decât orice pe lume este să nu te doară spatele. Îți dai seama că am renunțat, în favoarea armistițiului cu spondiloza, la goana după tineri și la ambiția de a mă perpetua în memoria lor sub forma parfumată a unui moș-tânăr. Mai bine nu asculta ce-ți spun: astea-s povești, dacă ai dureri de spondiloză atunci toate încredințările că nu e așa, că ești cu junii, că te scalzi în odicolonul tăcerii lor intimidate sau indiferente cu care te ascultă prin seminarii, nu e nimic, ascultă la mine, singura realitate este aceea cu vertebrele, restul e odicolon ca acela din pruncie, un parfum pe nume București, adăpostit în minunate Pobeda de sticlă al căror portbagaj sfârșea în capacul negru pe care autoritatea maternă îl deșuruba pentru a mă stropi pe creștet pe când mergeam la serbarea de la grădiniță, ca să interpretez rolul *Împăratului Roșu* din sceneta *Sarea-n bucate* în care trebuia să stau pe tron. Asta făceam eu pe atunci, în grupa mare, aveam un caftan domnesc roșu și o coroană din carton tăiat din capace de la o cutie care adăpostise Eugenii, și atât de țeapăn am stat eu pe tron încât babele cartierului își vor fi spus prin sală dacă nu eram cumva un ceva din ghips. Prin urmare tare mă interesează să câștig admirații, glorie, recunoaștere unanimă, pupături variate pe frunte: nu mă pot sustrage tentației lor așa cum nu-mi pot reprima pofta anapoda de a mânca. Sărmanul Împăratul Roșu din sceneta *Sarea-n bucate* (care a stat pe tron atât de bine!) își dorește să fie june dar nu se mai poate, așa că renunță, ce draci să facă?

Mai există și un alt chip de a fi june, unul care l-am înțeles de la clocotitorul Marian Munteanu cu care am fost în Balconul Universității, eu între cei veniți în protap cu Proclamația de pe malurile Begheiului. Acest fecior al tumultului avea întotdeauna dreptate, într-o mână purta Biblia și în alta poza poetului Mihai Eminescu și le manevra atât de încruntat încât, dacă n-ai fi fost de acord cu indiscutabila lor autoritate, erai pasibil să fi izbit temeinic cu ele în cap. De studenții preocupați de scris mă preocup, ce să fac? Le spun anumite lucruri, pe urmă nu le mai spun că nu-i mai văd, îi preiau alți încă mai preocupați de studenții preocupați de scris și eu, dacă mă preocup de studenții preocupați de tainele scriiturilor, o fac pentru a-mi masca egoismul feroce care mă macină, lipsa totală de filantropie și generozitate pe care o învălui în strategii menite să mă arate posterității într-o lumină favorabilă pe ideea: cum îți așterni (în viață) așa vei dormi (în eternitate), prin urmare mă preocup, cum să nu? Adaugă, fata mosului, la asta și faptul de oarecare ecou în lumea literară că ajutat am fost de generozitatea reală (nu ca a mea) a lui Sorin Titel care luatu-m-a de mână și încredințatu-m-a poetului iepurelui șchiop, adică lui Florin Mugur, care m-a făcut om. Adaugă la asta și pe Livius Ciocârlie care citește toate ale mele, mă bate pe umăr când iau acute doctorale și-l amestec pe Heidegger cu Panait Istrati, și închide ochii cu gândul la proza doctorului Vighiloiu. Și pentru că ei m-au ajutat, și eu, mânat de remuscări, la rându-mi ascult cu atenție tinerii preocupați de scris ca să vedem cum stăm și ce-i de făcut și norocul meu că până la urmă, cum spun, sunt preluați de alții mai harnici și mai doritori să ajute, să propună, să binecuvânteze axiologic; e firesc, fată, așa-i lumea literară.

(continuare în pagina 30)

Eximpo Făgădău Allurement

Viorel Marineasa

Soneria. Nevasta i-a plecat cu șefu de sereleu de-abia de două zile, cică-i un program pentru estici pe care-l susțin vesticii cei înțelepți, prilej de a păpa fonduri comunitare într-o stațiune de pe Valea Prahovei, dar și dé dat ochii peste cap, de curvăsărai și de învârtit vorbe goale, după opinia lui, deci ea nu poate fi la ușă, chiar presupunând că și-a rătăcit cheia, cine altcineva să sune la ora asta când locuitorii blocului nu prea-s acasă, ci în oraș, la treburi, doar câte-o babă ici și colo, prin unele apartamente, cele vioaie pregătind de-ale mâncării, altele, betege, zăcând sub cuvertură. Se uită prin vizor. Figură necunoscută. Cel aflat dincolo de ușă se bâțâie întruna, aproape că îi inundă privirea, crescând să se spargă, o fi și asta o stratagemă, ca să nu știi cu cine ai de-a face, scobește iarăși în sonerie, bate din brațe, fâlfâie în casa scărilor, se lovește de balustradă, de suporturile pentru flori, târnește trâmbe de praf, croncăne amenințător și patetic. Exclus să fie cei cu sfârșitul lumii. Aștia umblă câte doi, ba și câte trei, se postează solemni, așteaptă în liniște să deschizi, de obicei fata recită poezia cu anul 2000, cu Dumnezeul nostru Care ne-a cumpărat cu un preț mare și Care dorește să aibă părtășie cu noi, iar celălalt/ceilalți face/fac o figurație expresiv-mustrătoare, haide să discutăm periodic despre asta și despre păcatele ce apasă omenirea, mai zice fata afundându-și căutătura albastră în sufletul tău, ne putem întâlni ori aici, ori la unul din cei prezenți, ori la casa de rugăciuni, nu trebuie să vă simțiți stingherit că sunteți ortodox, e nevoie de dialog, doar doriți să fiți un prieten al lui Dumnezeu. Nu-s ei, dar nici călugărița din Nehodnic-Suceava sau din Hămăieni-Bacău solicitându-ți o donație pentru sfântul lăcaș ce va să se ridice la celălalt capăt de țară. Alte posibilități: un ins din Forotic ori din Cheujd-Bihor, uite-acuma ieșit din spital, având creștetul îmbrobodit c-un fular și mirosind discret a palincă, are nevoie de fix 10.000 de lei pentru a-și cumpăra bilet de tren, ca să ajungă ca tot omu, acasă de sărbători, spre bucuria sărmanei familii; alt individ, pretinzând că verifică instalația de gaz sau linia telefonică, îl lași să intre, el te lovește în teastă cu ghioaga ițită de sub pufoaică, mai ai timp să-l simți pe al doilea, ce a pândit pe platforma dintre etaje, strecurându-se înăuntru, lucrează cu sistem, îți spui, uite-i că au început cu mașina automată de spălat... ce să intervină blegii de vecini... O să se trezească în salonul 666 al spitalului municipal, nevasta îi sughite la căpătâi, s-a întors de urgență de la Bușteni după ce s-a europenizat cu șefu, las' c-o să ne cumpărăm un congelator mai performant dacă avem baftă la bingo-bingo. Nimic din toate acestea nu se arată. Moare de curiozitate în timp ce urmărește ca la televizor volutele tot mai disperate ale celuilalt, păcat că nu-i o muiere, își amintește că a fost mai an, după un consum exagerat de vin, la cafeneaua cu dame, s-a văzut alături de niște bosorogi și de niște imberbi, în afara unui țarc de sticlă, fiecare cu ocheanele proptite spre interior, unde-și lepăda toalele o puștoaică scheletică. I-o fi auzit respirația, târșâitul târlicilor, de-aia nu se lasă dus. Va descuia. Asta se și întâmplă. N-are mai mult de un metru șaizeci. Costum bleumarine. Cravată roșu-burgund. Pălărie cu boruri largi. Pardesiu în carouri. E ca întors cu cheia. Destinde curelele. Revarsă conținutul pungilor pe mochetă, pe canepea. Zici că-i Comisvoiajorul de pe vremea când *se dădeau* piesele lui Arthur Miller, doar că versiunea — e dunăreană, adusă la zi. Reprezintă firma **Eximpo Făgădău Allurement,** cu sucursală la Buftea, dar cu sediul în Tuvalu. Nu-i vorba de o ofertă excepțională, cum te-ai aștepta, ci de câștig la concursul **Privilegiu Mileniul 3,** "tocmai ați dobândit premiul cel mare, nu urmăriți emisiunile postului **Favour-FM**? Nu e nimic, nu are importanță, laurii vă aparțin, iată, în primul rând, infailibilul set de piese **Profitabile** pentru măcelărit, preparat și conservat carnea de porc, vacă, oaie, potârniche, fazan, nutrie, mistreț, căprioară, pisică, face 400 de dolari, dar dumneavoastră l-ați obținut pe gratis; alături admirăm pompa ecologică **Employment** cu anexele sale, totul fiind creat pentru a vă deservi pe dumneavoastră, de la vidarea canalelor casnice, covârșite de reziduuri, până la punerea în funcțiune a curentului când cade rețeaua și la livrarea apei calde când colocatarii se luptă în van cu colmatările; costă 298 de dolari, dar dumneavoastră vă revine pur și simplu fără nici un preț; mai privim extaziați complexul de ustensile *Subordinate*, menit să vă alunge angoasele, să vă impună în lumea fascinantă a starurilor zilei, să vă mobilizeze pentru a reuși în amor, în profesie, în exploatarea la maximum a hobby-urilor, nu știu dacă v-ați permite 528 de dolari, doar că dumneavoastră vă numiți astăzi *Norocosul*, totul vă intră în folosință de la sine; se adaugă din partea promotorului mascota-ornitorinc **Missionary,** priviți ce amuzantă este, în acest fel veți deveni invincibil, domnule, cine s-ar mai putea măsura cu dumneavoastră, toate acestea vă aparțin, luați-le, vă rog, aveți o singură obligație, să pomeniți de bine **Eximpo Făgădău Allurement** și să vă doriți succes în afaceri alături de cei care, deși până ieri nu i-ați cunoscut, sunt la curent cu gusturile și preferințele dumneavoastră, vă stimează și vă poartă de grijă. "La mulți ani!" Stau ochi în ochi. "Ce să-i fac ăstuia?" își pune problema stăpânul apartamentului. Și, în timp ce-i susține privirea într-un turnir cu miză gratuită, îi vine în cap corespondența cu Doamna *Membrana del Vecchio*, președinte executiv la **Astonishment Caligula Company,** cea care îi surâde de pe fiecare plic primit, marea femeie l-a premiat cu un suspensor după ce el a comandat miraculosul *aparat pentru îndreptarea cocoașei*, apoi dumneaei i-a scris întruna, anunțându-l că e ca și câștigătorul unor alte obiecte de inestimabilă valoare, doar să mai revină cu niscai comenzi ce ar coincide cu leafa lui pe o lună, cine se cramponează de asemenea fleacuri, însă uite că nu mai răspunde la scrisorile Doamnei Membrana del Vecchio, când îngrijorată, când tandră, când nedumerită, oricum preocupată de soarta lui, "dar ce se întâmplă cu dumneavoastră, domnule Adiță Caloianu, nu pricepeți că sunteți în posesia unui premiu *unic*, cedat prin bunăvoința companiei mondiale pe care o conduc, numai să completați formularul, stimate prieten Adiță...". Se înfruntă încă din ochi cu exponentul lui Făgădău, cel ce se va vădi, după o țigară și după două pahare de bere, un vechi candidat la Drept, "a, era să uit", va face el spre final, "mai rămâne să achitați echivalentul taxelor de transport, apoi premiul vă aparține"; rămas singur, va studia toată noaptea produsele desperecheate, made in Macao/Taipei ori croite pe vreun atol/vapor din Pacific; știe deja în ce fel proaspăt școlata nevastă, cu aplombu-i caracteristic în afaceri, îl va lua peste picior, amestec de enervare și de amuzament, "mă Adiță prostane, cu banii ăștia te trimiteam colet la ăl mai bun hotel din Las Palmas de Gran Canaria, te-o păcălit o jumătate de om, s-o dus dracu *dacia* noastră...".

Infinitul rău (2)

Paul Eugen Banciu

Cum să poți fii tu, și cum să poți crede că duhul solar este în tine, când mișcarea întregii mase este de adâncire, de îndepărtare de suprafață, de înaintare spre pătura lichidă a pământului, ce ne desparte de centrul său? O apropiere de Iad, de focul nestins al Gheenei, ce izbucnește ici, colo, unde scoarța e mai subțire. De unde știau veterotestamentarii că jos, dedesubtul scoarței solide, a mărilor și oceanelor este un soare ascuns, din lavă? Iar dincolo de oceanul fluid, o insulă grea, ce ține sub forța atracției totul pe pământ?

Infinitul rău pornește de la suprafața pământului, de la realitatea lui cosmică și coboară în sisteme de galerii spre adâncul scoarței ce plutește spre lichidul Gheenei. Sisteme de galerii făurite de oameni, să se izoleze într-o lume doar a lor, unde animalele domestice necesare hranei sunt viermii și gândacii, iar plantele sunt rădăcinile copacilor.

Imaginea de mușuroi răsturnat, împins spre mijlocul pământului se accentuează în fiecare nouă aglomerare urbană. Pe oameni nu trebuie să-i urăști, pentru că se urăsc unii pe alții de moarte. Mai există și ura de sine, pe care o au îndeobște oamenii școliți, ce reușesc să le-o transmită și celorlalți, până la nivelul urii de sine a unui popor. Doar într-o structură închisă sunt posibile dictaturile, genocidul fără de acoperire, crima organizată. Doar într-o structură de tipul mușuroiul întors e posibil ca întreaga gândire abstractă, întreg imaginarul, exacerbat, ca în orice spațiu închis, să-și găsească suportul în sisteme logice închise, rupte de suflet și structurate în cel mai primitiv raționalism determinist. Cauză, efect, când până și în științe, mult mai modeste în pretențiile lor de atotcuprindere a lumii, a adevărurilor ei se pornește de la efecte repetate și se încearcă să se determine legile ce guvernează un fenomen, apoi să localizeze cauzele.

Mecanicimul gândirii, nu departe de raționalismul dogmatic al religiei pornit de la un Toma d'Aquino pălesc în fața irumperii de energie pe care o declanșează creația umană, singura care reușește să se ridice la capătul de sus al galeriilor subterane, să ia contact, într-o clipă de disperare dintre viață și moarte cu adevărul spiritului. Să și-l descopere în orizontul deschis al cosmosului, ce străjuie în dreptul găurii de comunicare cu mușuroiul întors.

Toți știu că prin acea gură de aerisire intră până-n ultimul cotlon al sistemului închis oxigenul. Atâta tot, doar că din acel loc mai departe se deschide cerul, pământul cu tot largul lui de uscat și de apă. Este imaginea unei lumi întoarse nici măcar spre sine, de vreme ce singurul liant și motor al ei este ura. Poți să fii sigur în nacela unui balon deasupra Himalaiei, sau pe un vas în mijlocul Oceanului Pacific, faptul că ești conectat în lumea subpământeană pe care ai părăsit-o'vremelnic te face să fii orb la marele infinit, la infinitul bun.

După cum și invers, printr-o puternică trăire ce însoțește actul creator poți să fii conectat direct marelui cosmos, infinitului bun. În acea stare de grație a actului creator, când între viață și moarte nu mai există decât o peliculă îngustă, o membrană permisivă, omul ajunge în zona nemuririi, a acelui Adam androgin primordial, așezat într-o lumină ce pare să nu vină de niciunde, când el însuși este cel care-o emană.

Principiul nemuririi nu este dat de păstrarea în memoria colectivă sau a unor specialiști dintr-un domeniu, ci de clipa în care ființa creatorului s-a deconectat cu desăvârșire la infinitul bun, când între a fi și a nu fi se petrece un proces osmotic de întrepătrundere, când marmura devine ființă, imaginarul o poveste, când sunetele se așază în simfonii dedicate încrederii în forța pozitivă, în sinele său, într-o forță superioară ce orânduiește lumea. În rest sunt discursurile raționale despre ce s-a făcut așa și nu altfel, menite să "dezvăluie" unei mase cât mai mari de oameni simplitatea complexă a efectului acțiuni unui geniu. Adică nici mai mult, nici mai puțin decât o coborâre a creației finite a unui anume om, în mijlocul mușuroiului întors, a acelui infinit rău, unde populații nenumărate nu vor înțelege decât că e un obiect tabu, căruia nu-i vor da mare importanță câtă vreme **nu face minuni** pentru ei, adică nu le ajută vieții prin nimic. Vulgarizarea dăscălească îndepărtează omul încă din copilărie de actul geniului. Ba mai mult, se produce o ruptură gravă între ceea ce vede că se întâmplă în infinitul rău și acel ecou fără de acoperire, venit din infinitul bun.

De aceea numărul ieșirilor ce permit comunicarea dintre cele două infinituri s-a redus odată cu adâncirea meandrelor galeriilor înăuntrul cărora nu se mai găsesc decât ei, pe ei, oamenii, ca unică specie adusă în pragul autodevorării. Totul e citit în grila derizoriului. Compensatoriu este dezvoltat spiritul pragmatic, independent de memoria civilizației și culturii, de voința necontrolată de ștergere a oricăror trăiri creatoare și rezumarea lor la schemele dinainte știute și contabilizate de sociologi și psihologi. Dialogurile își rezumă culoarea la argouri și imprecații.

Și asta în timp ce ne scufundăm, făcem galerii în căutarea oxigenului de sub pământ, iar de ar fi posibil am închide pentru totdeauna gurile de comunicare dintre infinitul bun și infinitul rău. Ne abandonăm mai ușor bolilor și disperării, angoaselor de tot felul decât să încercăm să nu mai respirăm aerul condiționat de la nivelul cel mai de jos al subpământului.

Între infinitul bun și cel rău, la derută, stă clerul dogmatic raționalizând pentru vulg ceea ce ar fi de înțeles prin trăire profundă. Ba mai mult chiar, actul trăirii este contestat sau alungat între cele mai vetuste din câmpul de acțiune uman. Rațiunea, cea care prin pătura clerului ni-l îndepărtează pe Dumnezeu în infinitul său bun. O pătură mediocră așezată ca un filtru de aer între cele două infinituri, tentată mai degrabă să facă față la fel ca și ceilalți semeni simplificării pragmatice a lumii, decât să poată developa simplitatea complexă a infinitului bun, a lui Dumnezeu, repetând, fără să se adreseze sufletului, ci doar rațiunii, aceleași dogme care-i îndepărtează pe oameni de propriul lor suflet, de flacăra din ei, aceea care ar trebui să-i îndemne să părăsească străfundurile mușuroiului, unde și așa-zișii politicieni pot intra în dispute teologice din dreptul minții lor aride, deschisă doar speculațiilor și avantajelor proprii, în loc să facă precum marii creatori sau marii sihaștrii, să încerce să se apropie de suprafața pământului, de locul unde începe infinitul bun. Adică de la orizontul pământului.

Poți zbura cu avionul, cu naveta spațială, poți călca pe Lună, pe Marte, Dumnezeu nu va fi mai aproape. Infinitul bun nu va fi la îndemâna ta. Scriind o poezie, pictând, sculptând, compunând, crezând în tine, în acea clipă

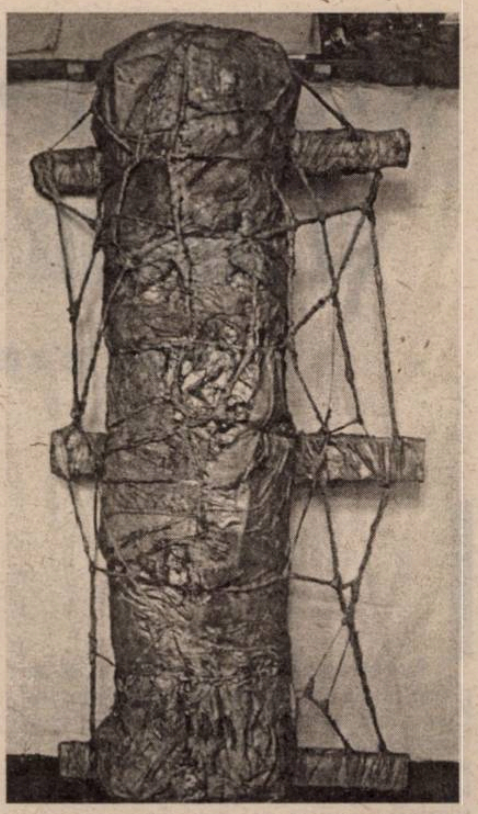

de har, în menirea superioară imediatului pragmatic, material poți să fii în mijlocul galaxiei, ce are în mijlocul ei o gaură neagră, cu greutatea stelei Sagittarius, în jurul căreia gravitează toți ceilalți sori cu sistemele lor planetare.

Dar lumea merge împotriva sa, încercând să descopere în orice fapt rațiunea lui de a fi, atâta timp cât rațiunea de a fi a omului este subordonată aceluiași sistem de valori. Noi ne raportăm la noi, iar înaintarea în aceste condiții nu poate fi decât în jos, spre centrul pământului, spre lacul cu lavă, spre cuvântul devenit simplu semnal de avertizare, de teroare, într-un limbaj "universalizat" de tehnică, tot mai departe de ceea ce formează infinitul bun, cel neștiut decât de puținii neluați în seamnă.

O păpușă numită Barbie

Nicolae Corbeanu

Pe vremea când mai era încă valabil principiul sănătos "nu-i frumos ce-i frumos, e frumos ce-mi place mie" era mai simplu. Nu spunea oare cântecul popular din tezaurul folclorului nostru "mie-mi place calul sur"? Foarte bine dacă-ți place, să fii sănătos și să-ți priască. Chestie de gust.

Nu de mult, am văzut un film american din care n-am înțeles nimic, pentru că cele patru personaje principale feminine semănau între ele până la identificare. Cel puțin, mie mi se părea că sunt gemene. La fel de înalte, la fel de slabe, la fel de blonde, aceeași coafură. Nu le puteam deosebi defel, mai ales că nu apăreau niciodată toate în cadru. Trebuia mereu s-o întreb pe nevastă-mea: "Asta-i blonda numărul unu sau blonda numărul patru?" "Tu nu vezi bine? Sigur că e blonda numărul doi". Era, de fapt, blonda numărul trei. Până la urmă, pe la jumătatea filmului, nemaiînțelegând cine ce face și de ce face, m-am lăsat păgubaș.

M-am întrebat de ce n-or fi găsit americanii ăia, că nu duc lipsă de candidate, patru femei pe care să le poți deosebi: una blondă, aialaltă brunetă, una mai micuță, aialaltă plinuță, mă rog, așa cum sunt femeile, de regulă, în realitate. Și pe urmă mi-am dat tot eu răspunsul. Pentru că trebuia să corespundă toate standardului care cere ca femeile (nu numai cele care vor să fie actrițe, ci și cele ce candidează la titlul de miss sau numai la titlul de frumoasă) să aibă un metru șaptezeci și cinci până la un metru optzeci înălțime și celebrele dimensiuni 90-60-90. De când s-a impus standardul, lucrurile s-au complicat. Sub sancțiunea descalificării ca învechiți și lipsiți de gust, nu mai avem voie să admirăm decât frumusețile standard pe care ni le vâră pe gât cinematograful și televiziunea.

La standardizarea dimensiunilor și a gusturilor a contribuit substanțial o păpușă, la prima vedere nevinovată, dar, pe termen lung, cu efecte nocive devastatoare, cu care s-au jucat și continuă să se joace generații de fetițe. Îi zice "Barbie", are 18 centimetri înălțime și este reproducerea la scara unu pe zece a unei tinere înalte, subțiri și blonde, cu părul platinat, ochi albaștri și nasul în vânt. Din cauza ei, pentru nenumărate tinere trecute de mult, cel puțin biologic vorbind, de vârsta copilăriei, idealul este să semene cu o păpușă Barbie, iar nemaipomenitul succes al Claudiei Schiffer se datorează, între altele, faptului că seamănă cu o astfel de păpușă. Se cunoaște cazul unei femei care și-a făcut nu știu câte zeci de operații estetice ca să semene cu păpușa. Am văzut-o la televizor, într-adevăr seamănă. Dar nu prea răsare. Și asta încă n-ar fi nimic. De la celebra Twiggy încoace, s-a impus din ce în ce mai mult ca manechin femeia-scândură, femeia-schelet, pe care hainele atârnă ca pe un cuier și care-ți dă impresia că acuși-acuși își dă duhul din cauză de inaniție. Ca să obțină acest efect, unele manechine recurg la metode cel puțin bizare: beau apă murdară ca să-și provoace diaree continuă, înghit suc de portocale amestecat cu vată care, umflându-se în stomac, să le dea senzația de sațietate, își administrează viermi intenstinali care să le consume caloriile, își fac injecții cu urină de gravidă care, zice-se, ar modifica metabolismul, accelerând arderile.

Dar și manechinele gen Twiggy par a-și fi trăit traiul, căci ultimul răcnet în materie este manechinul virtual, din computer, pe care designerul și-l poate construi după dorință. Și ce-și poate dori designerul mai frumos decât ca manechinul lui virtual să semene ca două picături de apă cu păpușa Barbie. Pe urmă, firmele de prêt-à-porter nu vor mai produce decât confecții pentru manechine Barbie, iar femeilor nu le va mai rămâne altceva de făcut decât să se ajusteze și să se cioplească după chipul și asemănarea ei. Splendidă lume nouă.

Încă de pe acum, ca să ajungă în paradisul frumuseții standardizate, mii de femei își asumă de bună voie și nesilite de nimeni chinurile trecerii prin purgatoriul chirurgiei estetice, devenite în ultima vreme o ramură economică prosperă și de viitor. La cererea și cu materialul clientului se scurtează nasuri, se lipesc de cap urechi clăpăuge, se întinde pielea, se umflă sâni cu silicon, se desumflă burți și șolduri prin aspirare de osânză. Cinci mii de mărci kilul de osânză. E mai ieftin să-l pui mâncând icre negre și bând șampanie franțuzească decât să scapi pe urmă de el prin operație.

Recent, un moderator de la un post de televiziune german trăgea semnalul de alarmă. Printre nenumăratele pericole care pândesc biata omenire s-a ivit unul major: dispariția blondelor. Blondele, și anume cele adevărate, nu contrafăcute - ne explica moderatorul - sunt oricum pe plan mondial o raritate, pentru că nu există decât la rasa albă, și anume la varianta ei nordică. Japonezii, de pildă, care, nu-i așa, au și ei meritele lor, n-au blonde nici de leac și, de aceea, când văd o blondă cad într-o stare de uimire profundă, vecină cu extazul. Dar cum blondele au în ultima vreme prostul obicei de a se combina tot mai frecvent cu bruneți și negricioși, ale căror gene, se știe, sunt mai puternice, riscăm ca, pe termen lung, blondele autentice să dispară. Nu-i însă chiar așa de grav, ne consola cu o undă de umor, tot moderatorul cu pricina, pentru că vopselele și șampoanele de păr sunt acum atât de bune încât lipsa de blonde autentice se poate compensa prin confecționarea de blonde sintetice.

Personal, aș regreta dispariția blondelor. Ele fac parte din peisajul nostru cotidian și ar fi păcat să ne lipsească. Dar să ne păzească Dumnezeu și de ziua în care toate femeile vor semăna cu păpușile Barbie.

"Ghicitori, eresuri"

G. I. Tohăneanu

Dacă răscolesc prin sipetul meu cu amintiri din anii îndepărtați ai adolescenței, dau peste una de tot ciudată: nedumerirea, sfiala, emoția chiar, cu care întîmpinam anumite cuvinte ale poeziei. Aceste simțiri mă făceau să reținu greu sensul exact al unor termeni care mă impresionaseră, inițial, prin alcătuirea lor fonetică mai puțin obișnuită. Îmi amintesc ca acum ce stranie impresie mi-au cășunat, mai cu seamă la prima lectură, următoarele versuri din poemul eminescian **Strigoii**: "Pe-oglinzi de marmuri negre un negru **nimitez**,/A faclelor lucire răzbind prin pînza fină/Răsfrîng o dureroasă lumină din lumină;/Zidirea cea pustie de jale pare plină/Și chipul morții pare că-n orice colț îl vezi". Mi-au trebuit multe atingeri, multe "frecușuri" cu dicționarele ca să rețin sensul exact al substantivului **nimitez**, sinonim regional pentru "zăbranic". Poate că dificultățile legate de identificarea lui semantică fermă s-au datorat, măcar în parte, și faptului că el — cuvîntul cu pricina — se pierdea în țesătura de sunete nazale — opt la număr — care mișună în alcătuirea sonoră a versului respectiv: "Pe-oglinzi de marmuri negre un negru nimitez". Cert este că l-am căutat de multe ori în dicționare pînă ce înțelesul lui exact mi s-a fixat în minte. După știința mea, **nimitez** se ivește o singură dată la Eminescu, în strofa citată din poemul **Strigoii**.

În DLR **nimitez** este înregistrat ca variantă a rusismului **nemeteț**, cuvînt folosit în trecut mai cu seamă în Moldova și definit după cum urmează: "Văl subțire cu care se acoperă capul; țesătură din care se fac văluri pentru cap". Printre cele mai vechi atestări ale cuvîntului, se rînduiește și următoarea, din letopisețul lui Nicolae Costin: "Datu-i-au de au înghițit un **nemeteț** uns și trăgîndu-l afară i-au adus mațele la gură". Nu lipsește, bineînțeles, versul din **Strigoii** lui Eminescu. Din aceeași sursă (DLR) aflăm că termenul a dezvoltat și sensul special de "Pînză (subțire) cu care se acoperă fața mortului", ilustrat printr-un citat din S. Fl. Marian, **Înmormîntarea la români** (1892): "Bărbatul, sau unul dintre neamuri, (...) se pornește la orașul din apropiere ca să cumpere cele necesare pentru mort. (...): tulpan, materie pentru sucnă, papuci, **nimiteț**". Variantele fonetice ale lui **nimitez** sunt **nemeteț, nemetez, nămeteț** și **nimiteț**.

Aceeași impresie stranie mi-a cășunat-o, în primul rînd datorită alcătuirii sale fonetice, slavonismul **eres** cu plurarul **eresuri**, definit în DEX după cum urmează: "Credință în forțe miraculoase, supranaturale; concepție falsă (transformată în deprindere) prejudecată, superstiție, eroare". Se adaugă înțelesul figurat de "Ceea ce se abate de la concepțiile comune (ale unei societăți); rătăcire, păcat". Printre cele mai timpurii atestări ale cuvîntului, se găsește și următoarea, din **Îndreptarea legii (Pravila lui Matei Basarab)**, Tîrgoviște, 1652: "Pre acele **eresure** ce încolțiia și răsăria, pe toate le dezrădăcinasă". **Eresure** reprezintă o formă veche de plural neutru: **-ure**, în două silabe, corespunzînd actualei desinențe monosilabice **-uri** (din lat. -ora). Într-o strofă din postuma eminesciană **Ondina** primește vechea desinență — **ure** nu numai un substantiv din fondul vechi și statornic al limbii (**cer**), ci și un... neologism (mister): "În tine vede-se că e în **ceriure**/Un Dumnezeu,/Purtînd simmétria și-a ei **misterure**/În gîndul său".

La Eminescu **eres** se ivește de mai multe ori, atît în antume cît și în postume. Cu sensul "Credință în forțe miraculoase, supranaturale; superstiție" îl aflăm într-unul din cele mai frumoase sonete: "Tecut-au anii ca nori lungi pe șesuri/Și niciodată n-or să vie iară,/Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mișcară/Povești și doine, ghicitori, **eresuri**,//Ce fruntea-mi de copil o-nseninară,/Abia-nțelese, pline de-nțelesuri-/Cu-a tale umbre azi în van mă-mpresuri,/O ceas al tainei, asfințit de sară". Forma de plural, **eresuri**, a cuvîntului în discuție este retrasă în poziția privilegiată a finalului de vers, unde "pauza" prilejuită de consumarea unității metrice și "ecoul rimic" funcționează ca doi indici prețioși ai reliefului stilistic. Așa cum cer "legile" sonetului clasic, versurile 1 și 4 din primul catren, 2 și 3 din cel următor, se încheie cu termeni care asigură rime, de astă dată "pline": **șesuri, eresuri; înțelesuri, împresuri** — așadar, trei forme de plural nearticulat ale unor substantive neutre (**șes, eres, înțeles**), cărora li se adaugă persoana a doua a unui verb cu un caracter pregnant poetic, **împresura**. Regăsim acest verb, la participiul feminin, tot în poziție finală, în elegia **Nu mă înțelegi**: "Azi cînd a mea iubire e-atîta de curată/Ca farmecul de care tu ești **împresurată**...".

Cu același sens și mereu în poziția rimei, **eres** apare, la pluralul nearticulat, în poezia lui Tudor Arghezi **Copil din flori** din ciclul **Cîntare omului**: "Acelorași cuvinte le dai alte-nțelesuri,/**Eresuri** în credință,/credință în **eresuri**". La singular, **eres** este identificabil de cîteva ori la Eminescu, totdeauna la sfîrșit de vers, ceea ce spune ceva despre "suavitatea" sonoră a cuvîntului, în urechea atît de sensibilă a Poetului. Iată un crîmpei din postuma **Eco**: "Și toată viața lui, tot ce-a cules/Din unde, din munte, din vale,/Tot sufletu-i june, tot scumpu-i **eres**/Alunecă-n cîntecu-i moale". Ochii fetei de-mpărat din **Călin (file din poveste)** sunt, din perspectiva zburătorului care îi privește nesățios, "plini d-eres". Potrivit **Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu**, această construcție metaforică echivalează cu "tulburători, demonici". Iată și versurile cu pricina: "O șoptește-mi — zice dînsul — tu cu **ochii plini d-eres**/Dulci cuvinte nențelese, însă pline de-nțeles". Așezată la sfîrșit de vers și de strofă, expresia **nouri de eres** sugerează altitudinea dar și temeritatea ideilor filozofice ale lui I. Heliade Rădulescu, pentru care Eminescu a nutrit, în anii săi tineri, o uriașă admirație: "Munte cu capul de piatră de furtune detunată,/Stă și azi în fața lumii o enigmă nesplicată/Și veghează — o stîncă arsă dintre **nouri de eres**".

Înainte de Eminescu, opoziția dintre alcătuirile realității și lumea imaginară a eresurilor apăruse la Bolintineanu, de pildă în poezia **La Constantin Negri**: "Cuvîntul datorie spre țară e un nume!/Și patria o umbră, mărirea, un eres!". Nu va fi, poate, de prisos, pentru înțelegerea mai exactă și totodată mai nuanțată a cuvîntului, să precizez că "balcanismul" **eres** nu e străin, în ultimă analiză, de neologismele noastre **erezie** și **eretic**, termeni religioși împrumutați din latina medievală, dar avîndu-și obîrșia în elină.

Printr-unul din sensurile sale **eres** anticipează sinonimul neologic **superstiție**. Pentru acesta din urmă, I. Budai Deleanu iscusește un termen de tot năstrușnic, "românescul" **suprăstăciune (!!!)**, scris cu "majusculă" în "vorovirea" pe care o rostește, în **Țiganiada**, "Stăpînul credințelor deșarte", Velfegor: "Fanatismul și **Suprăstăciunea**,/Ceste-a mele doao slujitoare,/Toată-adevărată-închinăciunea/Dumnezeirii ceii făptoare/În shime-o prefac necuvioase,/Nevrednice, ba și rușinoase". Iată cum "prelucrează", în subsolul paginii respective, autorul cele spuse de Velfegor: "Eu ducînd pe om de la legea adevărată care mintea curată a lui poate să o cunoască, îl abat de la cale întunecîndu-l cu năluciri. Și spre aceasta am doao slujitoare, adecă **fanatismul** ce va să zică rîvna neadevăratei credinți, și **suprăstăciunea** ce va să zică crezătorie deșartă".

Tâmpitopole, Midil, transiție...

Liviu Țeghiu

Ceea ce se petrece la 1 mai 1900 în așezarea de la poalele Tohanilor, într-un alt început de veac, urma să nemurească — simultan — atât numele glorios al nu mai puțin glorioasei urbe, cât și pe acela al indimenticabilului său primar, Leonida Condeescu. *Se poate oare zice Termopile, fără a zice Leonida? Nu, desigur. Ei! tot astfel, cine zice Leonida zice Mizil. Mizilul nu se poate concepe altfel; dar nici Leonida.* Câte lupte nu a avut a duce infatigabilul prim-edil al acestei minunate reședințe de subprefectură! Câte umilinți nu a avut a suferi încă din copilăria-i nefericită, aflată sub teroarea unor profesori obtuzi care nu se aflau capabili a înțelege misia cu adevărat istorică a energicului bărbat politic! A nu se înțelege că luptele pierdute (vremelnic, de bună seamă...) de mândrul viitor primar au designat și pierderea resbelului ce avea să urmeze cu autoritățile! Cea din urmă (?) speranță ce-i mai rămăsese teribilului adversar al vrăjmașilor făr' de număr pe care îi avea Mizilul era, firește, Tronul junelui Regat român. La picioarele mărețului Tron vine, așadar, neînfricatul luptător pentru a clama, sugurmat de emoție dar și de gestul disperat la care fusese obligat de gândul ce nu-i dădea pace: *Sire, tot s-a făcut pentru alte orașe; pentru Mizil, nimic! Noi n-avem reședință de județ, n-avem tribunal, n-avem episcopie, n-avem regimetul 32, n-avem liceu, n-avem facultate de medicină, n-avem teatru național, n-avem post peste Dunăre — n-avem nimic, nimic, sire!... Rugăm pe maiestatea-voastră să ni se dea ceva din toate astea. Să nu se uite că Mizilul este un oraș care a luat parte cu entuziasm la cele mai mari acte ale istoriei naționale; este păcat, sire, ca Mizilul să fie astfel persecutat! Căci nu putem pentru ca să zicem alt decât că este o persecuțiune!*

Iară de-ar fi fost singurul a cărui inimă palpita cu mișcări trepidante doar la auzul numelui ce-l purta mândra urbe de reședință, singurul care va să zică luptător pentru causa unei atât de nobile idei, ar mai fi loc de îndoieli sau, și mai grav, de invidii desonorante nu pentru destinatar, ci pentru speditor. La numai o svârlitură de băț, distinsul d. Leonida avea în tot atât de distinsul d. Pătârlăgeanu un devotat aliat. Armele cu care urma să lupte preasimțitorul amic al muselor — d. Pătârlăgeanu — erau versurile șoptite de *smerita musă* ce se afla *încă în fașe*. Iată, dar, în ce mod plin de tresălătătoare emoțiuni, ce desfid simțul vulgar, se angaja distinsul poet:

Nu-i nimic în astă lume
Să mă facă fericit:
Nici averi, nici mare nume,
Nu e ținta ce-am dorit;
Ci dorința mea e toată
Să-mi văd țara c-a-nflorit.

Să văd legea electorală
Că odată s-a lărgit
Și comisia centrală
Din Focșani că s-a urnit,
Curtea de casațiune etc. etc.

În zadar cercau tiranii acelei lumi — pe care vai!, o credeam stârpită pe veci de *binefacerile regimului constituțional* — să vatăme voința naturală de afirmare a urbelor naționale; nu aflaseră, pasămite, de neînfricatul Ciru Oeconomu care îi combătea cu neostoită energie:

Aci, scrutând abisul imens, fără hotare,
Bravând exilul, moartea, dând suflet la fricoși,
Scoțând dintr-a ta harpă mânii vizionare,
Persecutai cu biciul tiranii scrofuloși.

Și tocmai când gândeam că nimic nu va putea stăvili avântul plin de generositate al atâtor și atâtor martiri, iată ce-mi fu dat să citesc — la mai bine de un secul de la aprigele manifestări de simțiri ale patriotismului local — într-una din gazetele intitulate "naționale" și în care scriu eminamente *capitaliștii de la București*: **Că să rezolve problema Mizilului, primarul Proșcanu a fost în audiență la Teoctist și a cerut moaștele Sfintei Filoteia de la Curtea de Argeș!**

Așadar, în van să fi fost sbaterile destoinicului d. Leonida, în zadar cercările liric-combatante ale dlor Pătârlăgeanu și Oeconomu? Ingrată alcătuire a ăstei lumi în care ești nevoit să apelezi moaștele Sf. Filoteia, proteguitoarea Midilului! Căci de aceea vin și zic, alături de repausatul d. dr. I.C. Drăgescu:

Horia strânge pe români,
Domnii fug ca niște câini.

Și ce ne va mai rămâne de făptuit atunci când ultimă speranță aflătoare în moaștele Sf. Filoteia vor fi spulberate de refuzul previzibil al înaltelor fețe bisericești? O singură mângâiere — să emigrăm cu toții la Tâmpitopole, cetatea căreia să-i dăm strălucirea ce o merită. Ea — ca cetate și noi — ca cetățeni ai ei!

P.S. Pentru deplina conformitate a celor mai sus amintite, rugăm a se lua aminte la următoarele opuri: I.L. Caragiale, *O zi solemnă* (1900), Titu Maiorescu, *Direcția nouă în poezia și proza română* (1872), Mircea Iorgulescu, *Eseu despre lumea lui Caragiale* (1988), precum și amintita gazetă *Național*, nr. 719/19-17 octombrie 1999, p.1. Asemenea, îndoit repetim cuvintele așezate de d. Șerban Foarță drept *motto* la una dintre capurile de operă ale d-sale, *Caragialeta* (1998); respectuos atragem atențiunea distinsului public cum că *motto*-ul respectiv este productul mai sus amintitului domn I.L. Caragiale: *Începem o altă istorie mai puțin veselă decât cea de până ieri; râsul și gluma nu ne vor mai putea sluji de mângâiere ca altădată față cu cele ce se vor petrece în lumea noastră românească. Copiii noștri vor avea poate de ce să plângă — noi am râs destul.*

Sălbaticul din noi

Mihaela Anghelescu Irimia

Sintagma din titlu ar putea trece drept rezumatul demonstrației pe care o datorăm autorilor publicați de Edward Dudley și Maximillian Novak în voluminosul studiu din 1972 *The Wild Man Within: An Image in Western Thought from the Renaissance to Romanticism*, University of Pittsburgh Press, London. Ușor de intuit, premisa potrivit căreia *sălbaticul* nu este atât un exemplar tip al geografiei fizice, cât unul al spațiului trasat de harta noastră *mentală* apropie cu evidență demersul de renumita *Ecole des Annales* din Paris și, mai amplu, de cercetările pe tărâmul imaginarului care au devenit și la noi o habitudine academică mai ales grație profesorului Lucian Boia de la Facultatea de Istorie a Universității din București. Cercetări în materie încurajează sistematic și masteratul de Studii Culturale Britanice al aceleiași universități, în colaborare cu Consiliul Britanic din România.

Pentru Hayden White, analistul identității culturale pornind de la o gramatică tropologică, omul sălbatic este un fel de "figură de gândire", prin urmare *și* "de stil" a mentalului european. Concept de bază al acestui spațiu cultural, celebrul *sauvage* se raportează pertinent la Europa barocă și rococo a palatelor somptuoase, ca și la romantica Europă în căutare de libertate departe de civilizație. De aici cele două simbolice variante: *le mauvais sauvage* și *le bon sauvage*, primul sprijinind, prin spectaculoasa sa monstruozitate, însăși ideea europeană de civilizație, al doilea punând-o în sănătoasă stare de repaus, prin raportare la aceeași problematică morfologie tipologică pe care o etalează.

Înțelegem, astfel, de ce "formele de sălbăticie" pe care le aduce White în discuție sunt subiectul unei *arheologii ideatice*. Pentru a poposi convingător asupra conceptului modern de *sălbatic nobil* – creația secolului al XVII-lea și desărvârșirea celui de al XVIII-lea – el trasează un scurt istoric ordonat de arhetipuri binare: sălbăticie vs. civilizație, nebunie vs. sănătate mentală, erezie vs. ortodoxie. Transpare, indubitabil, calitatea de *spațiu intern* a lumii populate de exemplarele *altfel* decât noi. Altfel decât *noi*? Suntem, în secolul weberienei dezvrăjiri a lumii, tot mai mult într-o lume alternativă la norma cotidiană cu teritoriul *înlăuntrul* nostru. S-au discreditat infernul, ca și paradisul cu acces undeva pe harta vie a lumii! Cât despre purgatoriu, acest al treilea spațiu – și ultima speranță a salvării – dispare cu totul. Teatrul lumii, cu angoasele și momentele de extaz pe care le conține drama vieții, *se interiorizează*. Nelipsit, rolul sălbaticului capătă contururi tot mai vădit mitice.

Există însă o preistorie a acestui mit modern. Țesută cu materialele figurativului magic, ea abundă în reprezentări antropologice și ilustrări ale spațiului fizic. Este cazul mitologiei clasice greco-romane, care aduce în scenă o umanitate de o zdrobitoare diversitate, cu potențial de unificare în principiu. În imaginarul iudeo-creștin, în care accentul se mută pe versantul moral-metafizic, întâlnim o umanitate ce ar putea să-și afle unitatea de principiu, dar care este radical divizată în fapt. Se înregistrează încă de acum tendința de dizolvare a granițelor fizice în favoarea entităților etice. Această stare de lucruri va pregăti atmosfera pentru mentalul medieval, între ale cărui îndrumare se află sancțiunea rușinii și a vinei – adevărate instituții culturale responsabile de trecerea mitului în ficțiune și înapoi în mit.

White semnalează cu insistență această profundă mutație *modernă*. Dacă legea romană diferența social pe patrician de plebeu, investindul pe cel dintâi cu statutul de om întreg, îndrituindul pe cel din urmă doar cu condiția de om "parțial", pentru creștinii Evului Mediu taxinomia existenței devine profund spirituală: pe verticală, ea stabilește clar relația dintre umila piatră și Creator, între care se clădește scara ființelor plăsmuite de Domnul astfel încât, fără a-și putea depăși condiția, omul să poată aspira la purificare și salvare; pe orizontală, lucrurile lumii se îndreaptă către momentul apocaliptic al unirii cu Dumnezeu. Acestor comandamente de ordin, în ultimă instanță, moral, li se subscrie și fundarea categoriilor "noi" și "ei". Or, axiologizarea pe care o implică motivează despărțirea umanității împlinite de cea imperfectă, a comunităților *incluse* de cele *excluse* din lumea "cu rost", a *civilizatului* de *sălbatic*.

Rafinare a diferențierilor cu care se operează pe scara civilizator-etică, sălbaticului i se opune, ca structură-model, *barbarul*. Incapabili a vorbi, potrivit descrierii definitorii pe care le-o făcuseră grecii vechi, barbarii sunt resimțiți ca amenințare colectivă. Ei vin de *departe*, ca invadatori și au porniri distrugătoare ascunse de un trecut *îndepărtat*. Sălbaticii, în schimb, trăiesc în vecinătatea comunității civilizate, îndeobște în pădure (*silva*), spațiul prin care își legitimează statutul de *creature selvaticae*. Pericol individual, sălbaticul este alteritatea *in presentia* a omului "normal". Valorizat pozitiv, el este purtătorul stării originare a lumii, însuși o oază de puritate într-o lume căzută. Din contra, pentru comunitatea care își măsoară progresul în termenii confortului civilizator, sălbaticul deranjează până la nevoia recunoscută de a-l suprima.

Modernitatea clasică substituie ficțiunea străvechiului mit al sălbaticului. În clasicul eseu despre canibali, Montaigne subliniază artificialitatea europenilor contemporani lui, introducând ideea cu percuție în timp a sălbăticiei "noastre", în contrast cu primitivismul natural al "lor". Sălbăticia devine narațiune. La finele primului pătrar al secolului luminilor, Giambattista Vico reabilitează virtuțile omului primitiv, portretizându-l în culorile cu anticipație romantice ale *poetului* în dialog deplin cu universul.

Cazul celebrului Peter, băiatul găsit, în ziua de 27 iulie 1724, în vestul Saxoniei, într-o stare de perfectă sălbăticie, fără haine, necunoscând limbajul articulat, fără minime repere de sociabilitate, îi furnizează lui M. Novak materialul speculațiilor pe seama "sălbaticului invitat la ceai". Consemnat și de Jonathan Swift, doi ani mai târziu, acest eșantion de umanitate rătăcită de propria matcă civilizatoare pare să-i fi servit decanului din Dublin drept model pentru oamenii Yahoo care-l oripilează pe Gulliver. În epocă se încetățenise imaginea lui Vineri, pe care Defoe ar fi construit-o folosind un material uman asemănător. Circula, totodată, o poezioară de un anume Lewis, în care morala suna la înălțimea comandamentelor raționaliste formulate mai apoi de Immanuel Kant:

Primiți incultul tânăr neformat,

Venit din marele deșert, uitat,
Deprins cu fiare numai să se-ngâne,
Sălbatic precum liftele păgâne.
Cu grijă se cuvine să-l primiți
Și mintea-i rațional i-o pregătiți;
În vorbe învățați-l să gândească
Și ce gândește astfel să rostească;
Maniere să deprindă, ca de domn,
Civilizați-l, să ajungă om.

Spectacolul trebuie să continue

Cristian Pătrășconiu

Domnului Ilie Gyurcsik

Dedicația. Ea nu avea cum să aibă alt destinatar, fiindcă domnului Gyurcsik îi datorez mult mai mult decât forma eseului de față, ca un contrabandist al ideilor ce sunt. Și, pentru că n-am avut promptitudinea replicii în acea după-amiază caldă de toamnă care a trecut când, provocându-mă să ies dintr-o (uitată deja) crispare de sine, mi-a spus, surâzându-mi, că l-a cam ciufulit pe "favoritul" meu.

Colimator. Referința cea mai des invocată a acestui text se numește Alasdair MacIntyre; este, ca să fac uz de o formulă retorică, locul comun al discursului meu, rezervorul lui de argumente. Teoria sa este "conceptul-pivot" în jurul căruia se va ordona (sau dezordona) expunerea mea. MacIntyre este "favoritul" meu; galez de origine și american prin adopție, el e, în acest moment, unul dintre cei mai influenți gânditori americani, provocând, cu prilejul fiecărei ieșiri la rampă, reacții polemice din cele mai neașteptate unghiuri de vedere. **Tratatul de morală. După virtute**, cartea sa cea mai cunoscută, tradusă de (relativ) puțin timp și în limba română, a declanșat imediat după apariție "un succes răsunător și o serie nesfârșită de contestații". Denunț polimorf al tarelor modernității, "predică a disperării", **Tratatul...** este textul care dezvăluie "simulacrul de morală" în care se complace să trăiască lumea modernă și medicament al ei, totodată, în opinia autorului.

Strategie. "Recăpătarea memoriei este prima etapă a libertății; să te emancipezi înseamnă, mai întâi, să-ți regăsești tradițiile, fie chiar pentru ca mai apoi să te îndepărtezi de ele sau să le relativizezi", notează într-un recent studiu Pascal Bruckner. În acest sens, și în numele proiectului său de factură terapeutică, MacIntyre survolează momentele cele mai semnificative ale teoriilor etice, consacrând examinării amănunțite și critice a acestora mai bine de două treimi din carte. Uzând metodologic de o alianță între cercetarea de tip istoric (extensivă, aplicativă, descriptivă) și aceea de tip analitic (intensivă, explicativă, comprehensivă), gânditorul naturalizat american își construiește tradiția vie pentru problema care îl preocupă, într-o manieră aristoteliciană; adică, socotind că, în materie de cunoaștere, totul e bun până la el, teoriei sale revenindu-i privilegiul de a încheia apoteotic și, repet, vindicativ, o serie istorică.

Parantează. E o chestiune care ține de "abc" maniera de a gândi a acestor profesioniști ai trădărilor care sunt filosofii; actul reflexiv nu poate să-și atingă maturitatea dacă nu e exersat "prin reacție", dacă nu e dialectică a lui "vis-à-vis". Mai mult sau mai puțin, faptul acesta transpare inclusiv din structura textelor: planurile retorice sau circuitele mai complexe ale acesteia nefiind altceva decât transcrieri ale dezertărilor invocate mai sus. Unele dintre ele pot să fie chiar fecunde.

Am închis paranteza. Ne-am putea întreba care este tradiția pe care și-o "decupează" MacIntyre? Altfel spus, pe cine trădează el? Fără a epuiza lista celor părăsiți, ar fi utilă o succintă contabilizare, cu atât mai mult cu cât teoria sa "reacționează", prin incluziune, tocmai față de această tradiție.

Cronolgie. Pentru lumea antică (a se citi: pentru o parte a ei, căci decupajul filosofului e permisiv) achizițiile cele mai importante sunt următoarele: omul homeric e lipsit de o normă exterioară ca referință, lumii acestuia fiindu-i specifice virtuțile competiției; omul atenian dispune de un set de norme după care testează viața propriei comunități și decide dacă aceasta e justă sau nu, virtuțile cooperării fiind acelea care dau consistență lumii sale. Sensul virtuților pe care omul atenian e chemat să le aproprie vine "de sus", la fel cum se întâmplă și în Evul Mediu. Cu diferența că lumea medievală, bântuită de un amplu zel misionar și având ca problemă principală descoperirea unui liant prin care să armonizeze fracturile particulare ale unui păgânism mai vechi, adaugă celor patru virtuți cardinale (dreptatea, înțelepciunea, cumpătarea și curajul) alte trei (teologice: credință, speranță și iubire), plasând însă, în prim-plan, actul de voință, față de care cele de acum șapte virtuți fundamentale sunt numai secondante.

"Revoluția copernicană", inclusiv în chestiunea moralei, este provocată de mișcarea iluministă, către care, de altfel, MacIntyre aruncă necruțătoare anateme. Motivele atitudinii sale sunt următoarele: anularea viziunii teleologice asupra existenței și asupra condiției umane, eliberarea dintr-un cadru holist și refacerea temeiurilor morale prin apelul la criterii universaliste care s-au dorit a fi independente de orice tradiție de gândire. Tipologic, ceea ce e definitoriu pentru iluminism, în opinia lui MacIntyre este "forța argumentelor negative". "Tot așa cum Hume propune pasiunile ca suport al moralei, Kant propune rațiunea, fiindcă argumentele sale exclud posibilitatea pasiunilor ca suport, iar Kierkegaard, din cauza părerilor sale despre natura obligatorie a considerațiilor care exclud atât rațiunea, cât și pasiunile ca suport, propune viziunea fundamentală fără criterii". Prin urmare, cât de universal să fie un temei, de vreme ce, cu fiecare ins, el își schimbă numele și conținutul? Deriva morală are, în felul acesta, nu numai cale liberă, ci și tradiția pe care să se sprijine. La Machiavelli, forța virtù-ului e permanent subminată de fatalitatea fortunei, actul de supremă virtute fiind echivalentul unei bune negocieri cu teribila presiune exterioară, maximum posibil de obținut fiind "limitarea puterii fortunei, dar nu detronarea ei". Nu sensul, prin urmare, este aici stăpânul existenței, ci hazardul. Științele sociale implodează și ele când vor să-și evoce temeiurile, căci, prin forța faptelor, s-a dovedit că "nu e nimic paradoxal în a oferi o predicție, vulnerabilă ca toate predicțiile sociale, cu privire la imprevizibilitatea vieții sociale". Maladiile modernității, opinează MacIntyre, e consubstanțială și fenomenului liberal. Fără scop, căci fără istorie (din moment ce instaurarea liberalismului echivalează cu sfârșitul istoriei), liberalismul substituie absența temeiului etic prin context; el este, în acest sens, "barbar", ca să folosesc formula filosofului american.

Nietzsche. În opinia lui MacIntyre, și nu numai, filosoful german este primul dintre modernii care observă "această facilitate vulgară a expresiei morale contemporane"; pentru el, pretinsele raportări la obiectivitate ale sentințelor morale sunt, în fond, numai expresii ale voinței subiective în comportamentul moral. "Filosoful moral prin excelență", Nietzsche sesizează o problemă de o importanță decisivă: criza modernității.

Turnul Babel. "În vremurile noastre, emotivismul este o teorie întrupată în personaje", el reprezintă trăsătura cea mai pregnantă a filosofiei morale contemporane, doctrina potrivit căreia toate judecățile de valoare nu sunt altceva decât expresii ale unor preferințe, atitudini sau sentimente". "Personajele sunt acele roluri sociale care dau unei culturi definițiile sale morale". Sociologizând, este de consemnat faptul că eul emotivist e tocami acel "cuier" în care stau agățate diferite roluri (E. Goffman), încercările sale cele mai reușite ținând de trei tipuri umane — estetul, terapeutul, managerul -, tipul de raportare la lume al acestora fiind de natură manipulativă. Forma socială care se potrivește ca o mănușă eului emotivist este societatea managerială (liberală), societatea în care tot ce se întâmplă are loc "după virtute"; excelența unei maladii reprezintă un nonsens...

Terapia regresivă. Aceasta este sintagma cu care MacIntyre își numește rezolvarea. Soluția filosofului american este o grefă delicată a aristotelismului pe structura inconsistentă a societății contemporane, urmarea acestei operațiuni fiind elaborarea "unui concept central de virtute, complex, istoric și stratificat". Istoric în măsura în care, "pentru a fi aplicat", el trebuie întotdeauna să preia descrieri anterioare de caracteristici ale vieții morale și sociale, în sensul cărora trebuie definit și explicat", complex, întrucât nu va fi definit printr-o sinonimie sau printr-o unică relaționare, și stratificat, pentru că "există nu mai puțin de trei stadii în evoluția logică a conceptului" — practica, unitatea narativă a eului și tradiția.

Titlul și dedicația. Mi-ar mai fi rămas, în raport cu ceea ce mi-am propus, să mai demonstrez dacă teoria lui A. MacIntyre este (și dacă da, de ce?) sau dacă nu este (și dacă nu, de ce?) ceea ce Luc Ferry numește "etică a autenticității". Brusc însă mi-am amintit (dacă ați știi cât am pregătit momentul acesta!) cum de fiecare dată înainte de a ieși din clasă domnul Gyurcsik roagă să fie șterasă tabla. Este momentul care îmi place cel mai mult. The show must go on!

Urmuz 2000

Garofița Gligor

Editura Hestia ne oferă în colecția "Clasicii literaturii de avangardă", coordonată de Lucian Alexiu, o carte ca o sărbătoare: un Urmuz, **Pagini bizare**, în versiune franceză, engleză și italiană, o carte de o ținută impecabilă, atât ca suport material (și aici e meritul editurii), cât și ca scriitură (iar pentru aceasta în datorăm mulțumiri doamnei Carmen Blaga).

Actuala ediție a fost proiectată să marcheze împlinirea a 115 ani de la nașterea, la Curtea de Argeș, a lui Demetru Dem. Demetrescu-Buzău și optzeci și cinci de ani de la dispariția, la București, a acestuia. Strădaniile autoarei traducerilor au fost, după cum reiese din lista de nume ale celor cărora le aduce mulțumiri, întâmpinate cu considerație și încurajare.

De ce Urmuz astăzi? De ce acest premergător al avangardei și precursor al iconoclasmului, cum îl numește Carmen Blaga în prefață, citându-l pe Nicolae Balotă? De ce Urmuz, dincolo de pretextul oferit de dublul eveniment legat de biografia sa stranie? Foarte comod ar fi fost să aflăm răspunsul chiar de la autoarea traducerilor, însă mai onest ar fi să încercăm să conturăm universul literar urmuzian în relație cu cel al epocii sale, dar și cu cel actual. Prin cele doar câteva zeci de pagini de literatură, fostul om al legii, Demetru Dem. Demetrescu-Buzău, devine Urmuz, profet al dezmembrării unei lumi absurde, lume pe care o poartă în ei, deloc disimulată, eroii săi.

Venind după realismul critic al lui Ion Luca Caragiale și pregătind ficțiunile lui Marcel Blecher, Ion Vinea, Gib I. Mihăescu, Emil Botta, proza antifantastică a lui Urmuz este o... bizarerie în epocă. Chiar și astăzi, în plin avânt al intertextualității și în mijlocul elanului deconstructivist îndreptat împotriva "îmburghezirii" în literatură, Urmuz rămâne o ciudățenie. Limbajul scrierilor sale pare a fi făcut pentru o altă lume, pentru o lume guvernată de un alt fel de legi. Deja acest simplu fapt ne trimite cu gândul la postmodernismul chinuit nu de absența unui model ontologic, ci de multitudinea modelelor, de o pluralitate a centrelor care amenință și neliniștește.

Tocmai problema limbajului se pune în cazul traducerii. Un exemplu de farsă a limbii-sursă este traducerea celebrei "morale" a fabulei **Cronicarii** ("Pelicanul sau babița"):

"Le pélican ou Pelecanus" (fr.)
"The pelican or the pouchbill" (engl.)
"Il pellicano e gli steganopodi" (it.)

După traducerile "clasice" ale lui Urmuz făptuite de Saşa Pană, Eugen Ionescu și Geo Bogza, varianta realizată de Carmen Blaga se vădește a fi un proiect ambițios dus la un sfârșit cu eleganță și curaj.

*Urmuz, **Pagini bizare. Pages bizarres. Weird Pages. Pagine bizzarre**, traduceri în limbile franceză, engleză și italiană de Carmen D. Blaga, prefață și note de Carmen D. Blaga, Editura Hestia, Timișoara, 1998.*

Între lumi

Garofița Gligor

"Când scriu mă simt vinovat, deși scrisul mă salvează". (**Oniria**, p. 7). Scrisul cathartic, scrisul ca spațiu securizant, aproape uterin de ocrotitor, scrisul ca (fals) remediu împotriva existenței percepute ca un mare vid ce agresează pentru că se vrea umplut, scrisul ca pharmakon — leac otravă —, acesta este scrisul lui Corin Braga, care își publică, nu fără o mărturisită panică, un document intim.

Realia și Oniria sunt două spații sufletești care se intervertesc, curg unul într-altul, derutându-l pe cel ce locuiește, astfel încât acesta nu mai recunoaște granița dintre ele, ba ajunge chiar să se întrebe dacă mai există vreo graniță. "Este posibil să visez un vis continuu, în care realitatea curge din coșmar în feerie, și invers?".

Spre deosebire de romane, unde Corin Braga face un montaj din visele-i obsedante, pentru a ajunge la un film relativ coerent, în această carte visele curg liber, găsindu-și explicația cel mult în fragmentele de Realia pe care le punctează jurnalul. Dacă imaginile onirice din romane dau celui ce le privește din afară senzația de factice, aici autorul are cel puțin alibiul autenticității: nu mai trebuie să-și "cosmetizeze" visele; ele se impun prin simpla lor existență.

"Visurile sunt lumea de zi cu zi văzută pe dos. Când nu am avut acces la acest revers al țesăturii m-am simțit întotdeauna amenințat". Să ia un vis și să-l poarte cu el o zi întreagă prin Realia nu e posibil fără riscul de a deveni vulnerabil, de a a cădea în plasa visului, pierzând astfel controlul asupra realității. Soluția este tocmai această împletire de lumi, eludând animozitățile dintre ele: "Activitatea intelectuală și explorarea viselor sunt fața și reversul aceleiași vieți, încât mă scindez atunci când rătăcesc doar pe una din căi. Fără jumătatea nocturnă mi-aș amputa sufletul".

Se naște astfel această carte, în care se perindă vise notate inconsecvent din punct de vedere cronologic, tocmai din cauza capriciilor Oniriei: nu pot fi invocate visele, ele vin sau nu, sunt ca o gratificație pe care lumea lor o face individului pentru a fi suportat cu stoicism gustul leșios al Realiei: "Acest jurnal este o mereu reluată încercare de a decola din lumea de zi cu zi înspre lumea de dincolo, de aceea paginile lui sunt scăldate când de lumina de cenușă a cotidianului, când de culorile mirifice ale noctambuliei".

Imaginile onirice sunt dense în sânge și morți, ca jocurile preferate în copilărie. Reacțiile pe care le provoacă sunt fizice: "Simt o durere în dreptul frunții, ca și cum aș putea pipăi locul din creier unde s-a tipărit visul". Un vis recurent, care i se refuză ani de zile, este cel în care zboară. Ca și visul în care își vede mâna (vis care, cu toate exercițiile de concentrare, nu-i reușește), cel cu zborul ține de practicile neoșamanice. Plutirea peste lume se face printr-un aer lichefiat, vâscos și corespunde stării de libertate râvnită în stare de veghe: "O eliberare caldă, amniotică, de sub crusta casantă a sufletului". (p. 56). Prin notația de vise, Realia se atenuează și se naște o realitate paralelă, care persistă sub formă de culpabilitate în fața celorlalți. Sau de gol pe care Corin Braga îl numește Aia, diferit de golul metafizic din anii formării intelectuale. "Am căzut în Aia. [...] M-am trezit, era întuneric și s-a căscat golul. Atunci îmi vine și frica, fără motiv, și melancolia, și tristețea, vitale, ca o strângere în stomac".

Ultimul vis pe care a simțit nevoia să-l noteze se rezumă astfel: purtând anatema unor fapte sângeroase ale strămoșilor, merge la o mănăstire, unde starețul îi întreabă pe străbuni: "Ce i-ați lăsat ca să poată suporta viața?". Bunicul răspunde: "Puterea de a îndura". În locul angoasei postmoderne în fața unei experiențe pe care individul nu o mai poate defini, în locul crizei metafizicii, Corin Braga propune, prin tehnica onirică de explorare a relațiilor paralele, speranța ca "putere de a te menține în atitudinea de așteptare a revelației, a credinței, chiar atunci când motive de karma interzic iluminarea". (p. 178).

*Corin Braga, **Oniria. Jurnal de vise (1985-1995)**, Ed. Paralela 45, 1999.*

Poveștile femeii-cruciat

Annemarie Sorescu

Noua carte de poezie a Ruxandrei Cesereanu, *Femeia-cruciat*, apărută recent la Editura Paralela 45, reprezintă o antologie a poemelor din ultimele patru volume ale autoarei, *Zona vie* (1993), *Grădina deliciilor* (1993), *Cădere deasupra orașului* (1994) și *Oceanul Schizoidian* (1998). Această selecție a fost operată de poetă la un moment de răscruce, când, după cum mărturisește, poezia ei urmează să ia o altă turnură.

Prima lectură a cărții a fost realmente șocantă. Ruxandra Cesereanu îmi era o poetă cunoscută doar cu numele. După o parcurgere rapidă a volumului, am descoperit uimită o scriitoare de o forță impresionantă, capabilă să imprime un timbru poetic definitoriu și să îl mențină pe tot parcursul unor adevărate poeme-maraton, cum ar fi de exmplu *Femeia-cruciat*, o poetă cu un limbaj absolut delicios, extrem de rafinat, ale cărui nuanțe, suprarealiste uneori sunt temperate de tonuri biblice cu ecouri din Cântarea Cântărilor sau din **Evanghelii** și **Psalmi**. Am găsit în unele versuri o Ruxandra Cesereanu sarcastică, ironică, cinică (și, ca să fim în tonul poemelor sale, chiar "îndrăcită" sau "împielițată", un adevărat înger Satanael), pe când alteori mi s-a dezvăluit o poetă infinit de blândă, sensibilă și delicată.

Dar, pe lângă aceste calități formale de necontestat, ceea ce m-a impresionat îndeosebi a fost faptul că scriitoarea nu folosește, ca atâtea altele, un chip în care să-și toarne poemele. Nu se ascunde în spatele unei măști de bărbat de teamă ca poezia sa să nu fie prea... "feminină", cu efuziuni lirice necontrolate și cu excese de sentimentalism. Ruxandra Cesereanu își asumă în întregime condiția de femeie-poet, alegându-și în același timp un registru liric în care predomină figurile de femei: *Imaculata, Femeia care sunt, Încochiliata, Ucigașa, Bătrâna fecioară, Pitia, Tristana, Femeia gonflabilă, Îndrăgostita, Iezuita, Maria Magdalina, Păcătoasa în gând* etc. În ciuda acestor teme predilecte, poezia autoarei emană o virilitate și o forță rar întâlnite, imaginile macabre sau de coșmar fiind o constantă a operei sale.

Adresându-se Sfintei Fecioare — în Imaculata *("Tu dormi Maria-n cloroform/în timp ce eu aștept ascensorul să urce la Iisus")*, Mariei Magdalena — în *Maria Magdalena ("Tu ești, Maria Magdalina, ca o mumie aurită,/în somnul meu aspru cazi despletită,/șuvițele tale mă spânzură de picioare,/la gât se-ncolăcesc cu lăcomie moale")*, posedatei — în *Cântec de îndrăcită* ("— *respiră, bântuit o, iată războaiele minții/în care moartea e ultima fiică de rege, de-a pururi fecioară")*, Pitiei — *în Pitia ("O, Pitia, vor striga vânzătorii,/fată verde, cuminte,/care e semnul acestui oraș cu râul umflat și murdar?")*, scriitoarea ajunge ca în ultimul poem, adevărată epopee a Ierusalimclujului, să se imagineze pe sine în postura de femeie-cruciat, plecată să colinde prin bisericile orașului. Riguros construită după o arhitectonică lirică strictă, epopeea ne prezintă o seamă de personaje (femeia-scrib, Magister, Fratele) care o vor însoți pe femeia-cruciat în călătoria sa, o vor iniția în "*nebunia acrișoară*", pentru ca în final aceasta să cucerească tocmai orașul din care pleacă: Clujul pervertit. Poemul se încheie cu memorabilele versuri, calchiate după *Evanghelia după Matei*, dar cu semn evident schimbat: *"O, cherubin de fier, fâlfâitul tău nestăpânit l-aud în depărtare,/în timp ce capul meu se strivește de dale/ca un pahar de lumină./**Nu lua de la mine paharul acesta**")*.

Scăpând oricărei încadrări într-o anume grupare sau tendință literară (chiar și termenul *postmodern* ar fi limitativ), ajunsă la jumătatea vieții, precum singură mărturisește, poeta Ruxandra Cesereanu se definește singură cu cea mai mare acuratețe: "Cântă, zeiță, mâinia aprinsă, am treizeci de ani/și sunt *jivină asmuțită de pâcloși Nostradami,/nu mai sunt fecioară,/nici în bărbat nu m-am preschimbat,/tunelul între viață și moarte a fost iluminat")*.

*Ruxandra Cesereanu, **Femeia-cruciat**, Editura Paralela 45, 1999.*

Nepoții lui Candide

Corina Stepan

Romanul lui Adrian Crânganu apărut la Editura Marineasa își afirmă încă de pe copertă apartenența la o post-modernitate chinuită, dereglată, despuiată și de ultimele semnificații ale unei tradiții zdrențuite. Ca reprezentant desuet al unui imaginar prăfuit, cuvântul "perfect" este central în titlul cărții, însă întru totul ridiculizat. Efectul hilar e produs de licența poetică a unui superlativ imposibil, dar sensul titlului e subminat în mod evident și de coperta realizată de Ștefan Baștovoi, mai precis de două elemente: grafia de mână foarte puțin caligrafică, departe de "perfecțiune", precum și de un desen reprezentând o imagine alienată a unei "lumi" alcătuită din două ființe ținându-se de mână și dintr-un pom, într-un stil deprimant fauvisto-cubist, cu un aer de pictură naivă în carioca. Dacă însă mesajul coperții ei este o sugestie delicată, fragmentul ales ca motto limpezește lucrurile. Prin intermediul lui Eco, autorul ne spune fățiș că faptul de a crea o lume înseamnă a "cădea la compromis cu eroarea și răul" și că, așadar, perfecțiunea nu poate avea nici o legătură cu lumea, fie ea reală sau fictivă.

Prin urmare ne este developat un univers în trei dimensiuni: singurătatea — tristețea — ratarea. Un ziarist de succes își marchează tribulațiile sentimentale, se autoanalizează, își oferă viața ca subiect de roman. Cartea se constituie într-un monolog-confesiune făcut unui personaj misterios — o tânără debutantă într-ale scrisului. Împărțit în șapte capitole intitulate Ziua I, Ziua a II-a etc., romanul se vrea a fi cel al unei "faceri". Însă autorul fictiv, cel care ar fi trebuit să prelucreze, să transforme în literatură faptele de viață oferite prin monolog, este un element pasiv, care refuză să modeleze, să dea o formă materialului primit, livrându-ni-l nouă, co-ascultătorilor, în stare brută, ca o invitație de participare la elaborarea romanului.

Personajele feminine sunt slab conturate, trăsătura lor cea mai bine definită fiind dependența de o mamă despotică. În sine ele au o consistență vagă. La nivel ideatic se gravitează în jurul dragostei, văzută însă ca fiind incompatibilă cu libertatea — "după dragoste, libertatea e lucrul cel mai de preț". Adâncul îndemn al Sfântului Augustin "iubește și fă ce vrei" nu-i spune nimic acestui ziarist modern, pentru că erosul nu are aici nimic mistic care să îl înalțe. În general religiosul nu apare decât vag și inconsistent, în divagațiile prietenului alcoolic Michi și dintr-o încercare de a adăuga și aura spiritualității unui personaj care se vrea un bărbat înzestrat.

Cu numeroase aluzii meta-textuale, cartea e salvată de tehnica gidiană a "mise en abâme"-ului. Eroul oferă materialul romanului, adică propria viață, dublându-și gestul de sfaturi scriitoricești referitoare la viitorul roman. Dar în ziua a VII-a, când totul a fost spus, întreg volumul predat și când cartea sfârșește, ne simțim dezamăgiți de finalul jurnalistic, în stil "acestea sunt documentele" și parcă am vrea să știm cum ar arăta un adevărat roman avându-l ca suport pe cel tocmai citit.

*Adrian Crânganu, **Cea mai perfectă dintre luni**, Editura Marineasa, Timișoara, 1998.*

Fascinația dialogului

Dana Crăciun

MIHAELA ANGHELESCU IRIMIA
Dialoguri postmoderne
Editura FCR, 1999, 354 p.

Personalitate de marcă a anglisticii românești, Mihaela Anghelescu Irimia revine în peisajul publicistic cu o carte de interviuri, sugestiv intitulată *Dialoguri postmoderne*. Celor care o cunosc pe autoare nu le va fi greu să își amintească dezinvoltura, farmecul și competența cu care de obicei traversează spațiul anglo-saxon în cele mai neașteptate direcții și cu finalitățile cele mai suprinzătoare. Acestor atribute, ce se regăsesc și în cartea mai sus menționată, li se adaugă o dimensiune în concordanță cu adjectivul din titlu, și anume, o imensă fascinație și plăcere a dialogului, a comunicării.

Realitatea culturală a spațiului anglofon contemporan este prezentată prin filtrul unor personalități ce provin din sfere de activitate relativ diverse, având totuși ca numitor comun interesul față de mutațiile de ordin teoretic - dar nu numai - ce au loc la acest sfârșit de secol. Astfel, cititorul român se întâlnește în primul rând cu eminente figuri academice anglo-americane (Valentine Cunningham, Terry Eagleton, Andrew Sanders, Stephen Greenblatt, Barbara Johnson etc.), dar și românești (Sorin Alexandrescu, Ștefan Stoenescu, Irina Grigorescu-Pană și Mihai Spăriosu). Ultimul dintre cei menționați marchează un soi de excepție de la regula cărții, fiind în/scris nu printr-un interviu, ci într-un eseu al Mihaelei Irimia având la bază una din cărțile sale. Sunt, de asemenea, prezenți scriitori de primă mână, cum ar fi Alan Brownjohn, Paul Bailey și Seamus Heaney, poetul nord-irlandez venind, de altfel, cu o admirabilă "apărare a poeziei". Lista intervievaților este completată de nume ce se disting fie prin participarea, în cadrul unor forme instituționalizate, la răspândirea limbii și culturii engleze în lume, fie prin particularitatea pozițiilor lor.

Întrebările - cum e, de altfel, de așteptat - sunt oarecum structurate în funcție de interlocutor. Astfel, universitarii sunt în general rugați să procedeze la o radiografie și diagnosticare a stării de lucruri de pe tărâmul criticii literare. Răspunsurile la întrebarea *Încotro se îndreaptă critica literară?* trimit în postmodern de multe direcții, sugerând atât diversitatea demersurilor din cadrul aceluiași domeniu, cât și incredibilul dinamism al viziunii de ansamblu.

Intriganta problemă a deja celebrului *"political correctness"* e și ea dezbătută, în special cu universitarii americani, care au acces nemijlocit la această realitate, autoarea neezitând să-și manifeste deschis scepticismul - eufemistic vorbind - la adresa a ceea ce consideră a fi "un mod de a impune oamenilor libertatea". De altfel, francheța și caracterul deschis al intervențiilor sunt, poate, trăsăturile care impresionează cel mai mult, după erudiția ce transpare din comentariile Mihaelei Irimia. E de remarcat că dialogul se instituie nu numai între cel ce întreabă și cel ce răspunde, ci și între diferitele voci prezente în volum, transgresând limitele transcrierii. Probabil e cât se poate de firesc, având în vedere că cei intervievați sunt nume binecunoscute în plan internațional. Cele mai "spectaculoase" exemple în această direcție sunt Valentine Cunningham și Terry Eagleton, "criticul marxist numărul unu nu numai în Anglia sau Marea Britanie, ci în întreaga Europă Occidentală", ce i-a "suflat" lui Cunningham titlul de Warton Professor of English Literature la Oxford. Lăsând la o parte aversiunea pe care cititorul român ar putea-o simți aproape instinctiv a propos de poziția teoretică adoptată de Eagleton, Cunnigham pare să câștige duelul, cel puțin în acest caz, printr-o mai mare mobilitate și diversitate a ideilor (în ciuda tradiționalismului pe care și-l revendică), dar și prin modul carismatic în care și le expune.

Scriitorii sunt abordați din alte perspective: interesul față de România și spațiul central și est-european în cazul unui Paul Bailey și probleme actuale ale poeziei în mult uzitații termeni de centru și margine (termeni ce traversează, de altfel, toate dialogurile), în cazul lui Alan Brownjohn și Seamus Heaney.

E foarte interesant de analizat poziția universitarilor români ce predau în străinătate, felul în care migrația dinspre margine spre centru, (oarecum) la adăpostul bagajului cultural acumulat în țara de origine afectează/modifică percepția critică. Astfel, dincolo de trauma dezrădăcinării și a necesității adaptării la un spațiu străin, se impune a fi remarcat avantajul accesului nemijlocit la tipuri diferite de realități (critice), avantaj materializat într-o mai mare finețe și perspicacitate a incursiunilor analitice.

Liantul între diversele spații (geografice și de idei) ale cărții este autoarea însăși. Situată atât în text cât și în afara lui, atât în România cât și în America (în cea mai mare parte a timpului) și în Anglia, formulându-și politicos - dar ferm - opiniile (nu de puține ori divergente față de cele ale interlocutorilor săi), Mihaela Irimia transpare într-o poziție postmodernă: mai mult decât un simplu inițiator al discuțiilor în sine, ea este un personaj al propriului demers. Tot astfel cum, dincolo de criticul folosind cu detașare arizii și cumva antisepticii termeni ai teoriei literare contemporane, putem întrezări, mai ales în schițele de prezentare pe care le face personajelor/interlocutorilor ei, "pana" talentată ce schimbă cu lejeritate registrele și construiește atmosfera.

În final, trebuie spus și că personajele/interlocutorii sunt, categoric, la înălțimea așteptărilor cititorului: părerile sunt argumentate și pertinente iar informația abundentă. Alături de caracterul in/formativ imediat, cartea mai are și o altă deschidere importantă: incitarea - foarte subtilă și cu atât mai convingătoare - la lectură, la umplerea golurilor (*gap*-urile atât de des invocate de Barbara Johnson) ce caracterizează prea-plinul și aglomerația peisajului literar contemporan.

De cealaltă parte

Cristina Chevereșan

(urmare din pagina 7)

Lipsit de exagerări sau efuziuni sentimentale, el reușește să impresioneze prin rezonanțe evocative profunde, ca o coordonată supratextuală plasată dincolo de cuvânt. Nevoia de comunicare stă la baza acestei societăți anonime; de aici pornesc scrisorile către Monalisa, schimburile frivole de cuvinte sau confesiunile tensionate, glumele deochiate, povestirile cutremurătoare sau confruntările ideologice... Apropierea în trup și spirit stabilește cele mai neașteptate cupluri, pe plan amoros, social, ideologic, rasial etc. Est și Vest, om și animal, nativ și imigrant, Europa și Africa se întâlnesc în ciudate complementarități, sfidătoare aproape la adresa normalității teoretice: "Cutremurător, nu-i așa? Anulează diferența dintre știință și mit, răstoarnă concepțiile noastre privind evoluția și Creația, ca să nu mai pomenim de Creatorul care se ascunde îndărătul acestei monstruozități". (p. 230) Desigur, dicotomia generalizată anulează în mare parte credința inițială, anihilând opozițiile într-o nuanță cenușie de final: "Găsi îngerii în căutarea cărora nu-și dăduse seama că a pornit, privindu-l tăcuți de după vița sălbatică ce se insinuase în jurul, și probabil dedesubtul lespezilor de marmură ale mormintelor". (p. 94) Revine stânjenitor, chinuitor, întrebarea: sunt acești oameni eliberați, real împliniți în evadarea lor?

Exact la 10 ani de la căderea zidului Berlinului, cuvintele unui profet necunoscut, Matei, vin să clarifice nevoia de evoluție. Distrugerea limitelor cunoscute echivalează cu distrugerea reperelor necesare profilului unei întregi specii. Anamaria Beligan și semenii, conaționalii, personajele sale se mișcă așadar într-un tulburător de viu tablou al farselor istorice, care vine din trecut pentru a explica tragismul prezentului și confuza noastră poziție post-comunistă. Matei este un om ce și-a pierdut sensul vieții odată cu eșuarea misiunii de a salva existența unei fetițe de "fluviul" distrugător. Inocența împușcată, înecată, torturată și prigonită continuă însă să trăiască în mesaje sensibile ale unei lumi alternative, ale unei realități paralele. Atunci când unica salvare ar trebui să se găsească în credință, aceasta se transformă și ea în blestem, căci "singura rugăciune pe care o știu e cea care-i cuprinde laolaltă pe ucigași și pe șobolani, pe temniceri și pe îngeri, pe scârnavii și pe Hristosul care sângerează pe cruce. Și nu pot — nu vreau să pot — să o rostesc". (p. 294) În ciuda gustului amar, refugiul se conturează într-o renunțare transcendentă. Ancuța, copila niciodată regăsită, e însăși Speranța fragilă care, deși ucisă de un destin implacabil, stăruie într-o dimensiune atemporală, salvată poate de vreun înger, în așteptarea vreunei fericite reuniuni. Întregul caleidoscop de suflete și întâmplări ale romanului devine, în fapt, un carusel în care "nici unul din aceste evenimente, pline de nebănuite implicații și complicații, nu avea nici o legătură cu **realitatea**. Erau doar frânturi de gânduri, cioburi de vise, vorbe-n vânt plutind fără țel deasupra Danubiului primordial, întunecat și mâlos, sub cerul plin de galaxii precare, sori muribunzi, asteroizi demenți și meteoriți decadenți, cu care încearcă zadarnic să imite nemaipomenita perfecțiune a constelațiilor de pe trupul Angelicăi". (p. 129)

Cine era Angelica? Am ignorat-o până acum? Un alt destin-simbol într-o galerie de tipuri creată de această parabolă postmodernistă și cumplit de contemporană a fatalității. Până la urmă, asemenea virusului gripal cumpărat de niște puști inconștienți, răul incurabil al sistemului urmărește fiecare personaj până la moartea-i fizică sau spirituală. Călătoria continuă dincolo de cortina — de flăcări, de această dată, — purificatoare, la capătul unui fluviu unde secolele aduc odihna transcendentă asemenea unui ultim dans printre stele.

Ce rămâne? O lume nouă și întrebări despre natura diferenței, în momente în care viața omului de rând migrează în cântec de la hotelul Arkadia al Aneimaria Beligan, spre hotelul Cișmigiu al muzicii noii generații: "E pustiu, e-ntuneric... și mi-e frică de mor/locuiesc într-o hrubă, la cap de coridor/sunt răcit și mi-e foame și nu am chior de bani/fericirea-i la bursă, dar nici pe aia n-o am/nu am bani nici de pâine, n-am plătit nici chiria/și nu dau pe ochi frumoși votcă la Omenia/(mișună presa în stradă și e plin de țigani/ e gunoi și e curve, da' și alea vrea bani...")

Dramatică similitudinea de cadru, limbaj și atmosferă. Dar zidul a căzut de mult... Și atunci... ce rămâne?! Poate un strigăt de ajutor, poate un semnal de alarmă și chemarea spre sfinții din noi. Până la răspuns... "Evidenta concluzie: ARAL. ALLES SUPER!".

Înțelepciunea cuvântului

Stelian Dumistrăcel

"Dincolo de cuvânt" la Tohăneanu înseamnă încă un plan al interpretării acestuia, întrevederat de maestru într-o viziune proprie. Sacerdot al cultului expresiei poetice, al virtuților artistice ale cuvântului în beletristică, teren pe care reperele încercării le reprezintă, cronologic, Eminescu, Creangă, Sadoveanu și, apoi, Caragiale, Goga, Blaga, Arghezi, Macedonski, Voiculescu, Călinescu și, iarăși, Budai-Deleanu, "colțurosul" Slavici, poematicii Delavrancea, Zaharia Stancu sau Geo Bogza (și nu lipsesc M.R. Paraschivescu, Radu Stanca sau Labiș), sau ca variate unghiuri de bună învățătură și de rafinată petrecere, G.I. Tohăneanu îi invită pe contemporani spre meditație asupra întregimii cuvântului, în complicata și captivanta lui evoluție semantică denotativă și conotativă.

S-ar putea spune că au mai făcut-o, parțial, și alții. Dar G.I. Tohăneanu este, ca formație de început, un clasicist, iar ca dimensiune spirituală, un umanist. Deci, Domnia sa oficiază și în templul limbii, proclamă "cultul limbii" pentru că vrea să ne aducă cuvintele "dacă se poate, cât mai aproape de inimă" (**CR**, p. 7). Sarcina ar părea încă relativ ușoară, dacă asupra artistului poet sau prozator se apleacă lingvistul artist, cuminecându-se.

Însă, la intervale de aproximativ câte un deceniu, la început (**O samă de cuvinte românești**, 1976, în colaborare cu Teodor Bulza) /OSCR/ ; **Cuvinte românești**, 1986/CR/; **Dicționar de imagini pierdute**, 1995/DIP/ și, recent, după numai trei ani (**"Viața lumii" cuvintelor. Vechi și nou din latină**, 1998/VLC), fostul elev al liceului "Vasile Alecsandri" din Galați și actual profesor al Universității din Timișoara face, ca într-un "joc secund" impresionant, recapitulări lexicografice **sui-generis**.

Inițial, aplicațiile sunt mai ales asupra "graiului din vrac" și, astfel, urmând, "«longo intervallo» adică «la o respectuaosă distanță»" (după cum ține să precizeze autorul în **Cuvântul înainte** la **CR**, p. 6), "pilda de patriotism luminat în studierea limbii române" a lui Sextil Pușcariu, suntem martorii descoperirii (și, mai întotdeauna, ai redescoperirii) înțelesului și frumuseților purtate în ele și în relațiile cu altele, de atâtea și atâtea vocabule, printre care **acasă, brad, carte, codru, dor, foc, lamură, luceafăr, mugur, noapte, pădure, pământ, țară, vatră**, urmate de **copil, fagure, lucoare, mușat, ușure, vârstă, ceriște, depărtișor, ningău, privighetoare**.

Dintr-o frescă ce este însăși istoria lexicului românesc, filologul comentează și luminează în adânc semnificații prin mentalitățile vorbitorilor, la obârșia cărților ai căror eroi sunt cuvintele aflându-se, așadar, ideea relațiilor dintre **om** și **cuvânt**, ce asigură comunicarea "între oamenii aceluiași veac și între veacurile istoriei" (**OSCR**, p. 5). Sunt surprinse două dimensiuni esențiale ale comunicării, pentru viitorime autorul întemeindu-se pe opera scriitorului. Căci, dacă pentru prof. Tohăneanu, lexicografia, așa cum o practică D-sa), poate și trebuie să alcătuiască "o punte durabilă între domeniile inseparabile ale limbii și literaturii" (**DIP**, p. 8), speranța filosofului, un optimist, are în vedere, în această ecuație, și personalitățile noastre: distanța ce separă sensuri prin "acolada aceluiași termen", deși "pare foarte mare", nu este "de nestrăbătut pentru punerea asociativă a fanteziei vorbitorilor, întemeiată, însă, pe o observare atentă și o percepere «poetică» a realităților lumii (**DIP**, p. 252). Încredere pe care trebuie să o binemeritâm!

Mărturisită de altfel, una dintre aspirațiile savantului-artist este aceea de a scoate lingvistica de sub împovărătoarea (des)-calificare de ariditate, pe coordonatele unei concepții argumentate, de exemplu, și de Eugen Coșeriu, pentru care studiul limbajului presupune perspectiva universalității culturii și impune cerințe multiple cercetării lingvistice, căreia, același Coșeriu îi recunoaște "cele mai multe legături cu modul de a fi al omului, cu toate activitățile umane în general". O sferă de cuprindere ce-i pretinde cercetătorului (mai puțin celui dedicat "lingvisticii formale", gramaticii de pildă), în afară de cultura lingvistică, racordarea la cultura propriu-zisă, la marea cultură, și la științele culturii: istorie, literatură, filosofie (**Lingvistică integrală**, 1996, p. 148, 164).

Așadar, de la primele abordări ale textului românesc, "acolada" culturii, la G.I. Tohăneanu, îmbrățișează "dubletele" latinești: **tânăr** este raportat la **june**, **dor** este corelat cu **doleanță**, în **sărutare** este recunoscut un tip originar de **salutare**, sensul de bază al lat. **textum** s-a conservat la români prin **țesutul** cânepei și al lânii, după **zece**, s-a ivit în vocabularul nostru (și în viața nu numai universitară) **decanul**. Și am mai aflat, în inspirate țesături de istoria limbii, date despre "nașterea limbii materne" prin legăturile firești dintre **nucă** și **nucleu, frupt** și **fruct, nuia** și **nuvelă** (și dintre multe altele).

În urma unei superioare provocări intelectuale, reprezentată de vocabularul neologic supus intervenției stilistice inovatoare a lui G. Călinescu, comparația acestor planuri devine pentru maestrul Tohăneanu obiectul unei speciale preocupări în scăpărătorul **Dicționar de imagini pierdute**, ce dezvoltă, cu erudiție și rafinament, istoria sensurilor, originare și derivate, a 135 de neologisme românești de sorginte latino-romanică, demers acutizat în tot atât de originalul volum (și cu un alt titlu sugestiv pentru dialogul cultural peste timp) **"Viața lumii" cuvintelor. Vechi și nou din latină**.

Temerarul profesor timișorean, deținător al armelor "secrete" (pentru mulți) ale erudiției luminate de talent, nu pregetă să înfrupte o preconcepție (consolidată) a lexicologiei "formale", referitoare la irelevanța, "neutralitatea" stilistică a neologismului (prejudecata că neologismele ar "coborî temperatura afectivă a exprimării", termenii noi fiind "văduviți de nuanțe și de privilegiul conotațiilor, specifice cuvintelor din fondul străvechi", **DIP**, p. 5).

O "degradare" pe care o regăsim și într-o riscantă formulare a lui Constantin Noica. Pornind dinspre ideea, de necontestat, a caracterului imperios al "biografiei" elementelor vocabularului comun ("Spre a spune ceva mai deosebit, mai expresiv, mai nuanțat, un cuvânt trebuie să aibă biografie, adică trebuie să i se fi întâmplat ceva"), filosoful conchide precipitat: "Un neologism sau o creație lexicală nouă nu au biografie" (**Cuvânt împreună despre rostirea românească**, 1987, p. 202).

Un aspect asupra căruia trece surprinzător de ușor Noica este acela, cuprins într-o definiție a cuvântului, poetică, dar spunând mult mai mult decât definițiile "dicționărești" (în expresia lui Tohăneanu), pe care însuși Noica o formulase: "Căci orice cuvânt **este o uitare** și în aproape oricare s-au îngropat înțelesuri de care nu mai știi" (**ibidem**, p. 7). De altfel, chiar filozoful citat, deși numai pasager, s-a dovedit sensibil la subtilitatea notelor semantice care unesc termenii **complet** și **cumplit**, respectiv **comunicare** și **cuminecare** (op. cit., p. 188).

"Durerea" metafizică pentru descendența carpato-dunăreană a latinei, în ale cărei cuvinte Tohăneanu caută și descoperă "fața nevăzută", uitată, "care îngăduie restabilirea unor relații și a unor afinități latente de mare interes pentru istoria vocabularului românesc" (**DIP**, p. 209), prin analiză lingvistică "orizontală" și "verticală" în timp și spațiu (**ibidem**, p. 198-199), dovedind în atâtea cazuri (asupra cărora cadrul de față nu ne permite să ne oprim) existența imaginii ferecate în "structura de adâncime a cuvântului" (**ibidem**, p. 237). Cu proiecțiile în beletristică, firești pentru cel a cărui exegeză proclamă și ilustrează plenar zicerea lui Blaga "potrivit căreia limba este întâiul mare poem al unui neam" (**VLC**, p. 6).

"Ariditatea" presupusă de apelul la fonetica istorică, la efectele coarticulării, la comparativism romanic și la alte elemente de "tehnicitate" este cu tact și cu gust ținută la distanța convenabilă pentru tonalitatea unui discurs filosofic, prin marea distincție intelectuală a exprimării, ce realizează virtuozitatea de a fi precisă în termeni seducători, respinge locul comun chiar din uzul lingvistic automatizat, stereotipic și care găsește resursele sugestiei și delicateții până și în înfățișarea celor mai "dure" aspecte ale raporturilor dintre "Wörter" și "Sachen" (ca în comentarea metaforei "deocheate" de la Plautus de exemplu, privitoare la sensul termenului **rival**, ce pornește de la **rivus**, în sintagma **rivali în dragoste**; **DIP**, p. 242).

Este, aceasta, numai una din fațetele demersului stilistic Tohăneanu asupra cuvintelor; presiunea "lucrurilor" este permanent supusă opticii personale pe care am putea-o numi "Wörter und Menschen" (sau, poate, "Wörter und Leute"). Făcându-l pe cititor ca prin opera sa lingvistică "umanioară" să se simtă mai înțelept și mai sensibil, închinător vorbitorilor limbii comune și scriitorilor artiști, dar și delectându-se ca un rafinat **philosophus ludens** la lectura cronicilor și a marii poezii și proze dintotdeauna, G.I. Tohăneanu, magnanim, trece și asupra izvoarelor virtualității epistemologice.

În această ordine de idei, ne vom mărgini la un singur exemplu, definitoriu și antologic. În analiza legăturii pe teren romanic, dinspre etimologie, a neologismului **capriciu** cu termenul **căpriță**, este reprodus un dialog între "cneazul Țugui", cam "cu chef" și o "lelea Ileana", căreia stăpânul îi face avansuri, cerându-i și să-i aducă un vas cu apă caldă "la așternut", dialog din care reținem câteva replici: "Zic: la treaba asta mai bine să te servească camardinerul măriei tale. El râde: Dar tu n-ai putea? Și m-apucă de bărbie deasupra zgărditei de hurmuz. Eu îl pălesc peste labă și-l feresc. El se jâmbează: Eu poftesc să te văd pe tine aducându-mi ce-mi trebuie. Îl feresc iar: Nu cumva ți s-au aprins călcâiele? Zice: Nu, am un **capriț**: Ptiu, zic, du-te la **căprița** măriei tale și lasă în pace nevestele creștinilor. Ai învățat măria ta la Paris asemenea mișălii. Ai uitat s-a grăi moldovenește" (**Nada Florilor**).

Iată și relația lingvistică de adâncime pe care subtitlul filolog o degustă și ne-o propune spre împărtășire: "... auzind cuvântul... vorbitoarea... realizează o apropiere sugestivă: aceea dintre **capriț** (**capriciu**) și un termen neaoș bine cunoscut, **căpriță**, diminutiv de la **capră**... Personajul sadovenian reface, fără să știe, drumul asociativ străbătut de vorbitorii limbii italiene: pentru ei, **căprița** (**capriccio**), tot sărind de ici colo și de la una la alta, devine expresia zburdălniciei, a nestatorniciei, a gesturilor surprinzătoare, adică a unor trăsături caracteristice pentru noțiunea de «capriciu»" (**DIP**, p. 88).

Nu ne putem opri de a trimite, tot la **Dicționarul de imagini regăsite**, pentru doar câteva micromonografii ale savantului- artist care, de fapt, inaugurează un gen aparte în filologia românească; ne referim la (a) **delira** (originar: "a ieși din brazdă"), (a) **insinua** (în relație cu **sân**), (a) **izola** (raportat la **insulă**), **pomeți** (față de **merele obrajilor**), încărcate de aceeași capacitate, neobișnuită, de a însufleți însăși istoria limbii.

După trecerea printr-o întinsă parte a României, în timpuri ce nu l-au cruțat, întorcându-se la locul în care i-a trăit familia și a copilărit, dar **sub scutul** operei sale și al prețuirii unanime a comunității academice, G.I. Tohăneanu a revenit pe locuri spre care gândul l-a purtat mereu, dacă ne-am aminti doar închinarea, tatălui său, profesorul Ion Tohăneanu, a portretelor stilistice VATRĂ (în **OSCR**) și ZĂGAN, unde este evocat chiar cadrul geografic al transhumanței, cu dedicația "Lui Ion Tohăneanu", părintelui meu" (**CR**, p. 258).

În preajma adăugirii încă a unui **lustru** la septuagenatu-i, luăm, din ale Sale, interpretarea urării ce i-o adresăm și noi drept trei cuvinte "care sună ca trei zvâcnete ale inimii": LA MULȚI ANI!

Noutăți la Editura Allpha

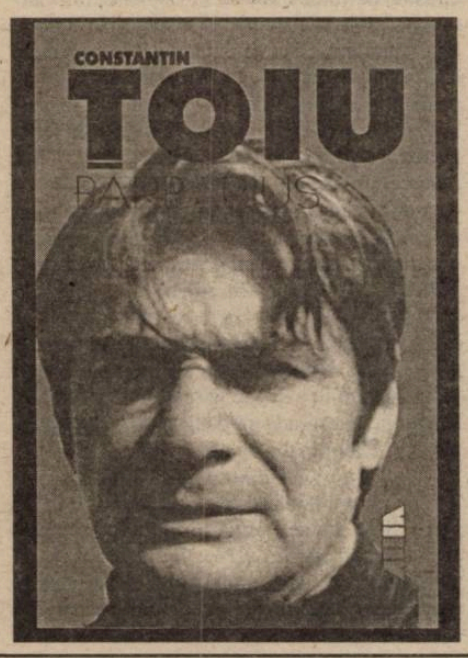

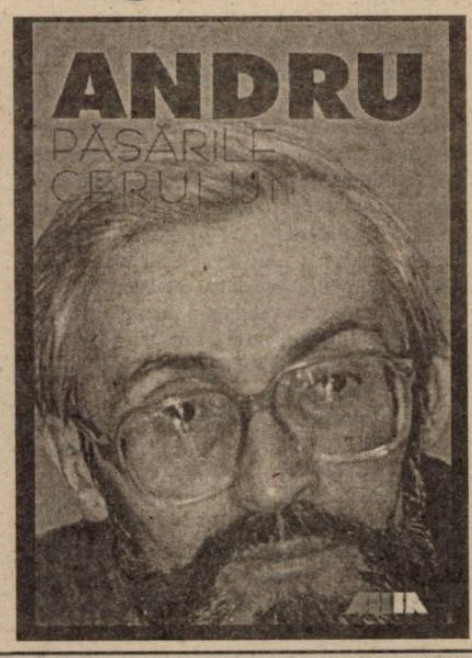

Biruitoru'

Titus Suciu

Dădu cu ochii de el întâmplător. Știa că-i acasă, desigur, îl știa prin curte, cu treburi. Ea pregătea cina. Avea sare între degete pentru ceaunul cu apa de mămăligă. Tocmai atunci se deschidea ușa și intră Irinuca, cea mai mare dintre cei opt copii ai lor — cinci fetițe și trei băieței —, care revenea din pivniță aducând o putinică cu brânză. Nimerindu-se pe direcție, îl văzu prin deschizătura ușii. Gesturile i se frânseră, se opri, rămase pe loc, tot ceea ce pulsa în ea concentrându-se în ochi, în uitătură, în ascuțișul privirii; și nu-i trebuiră mai mult de acele câteva clipe pentru a înțelege că se putea întâmpla ceva grav.

— Las-o pe masă... băgui ea stins, referindu-se la putinică... Și pune sare-n apă, adăugă apoi. Ultimul îndemn se datora amintirii unui gând și conștientizării unui gest. Se trezise frecându-și palmele una de alta. Își amintea ce voise să facă, era sigură că nu revenise la plită, și cum nu avea nimic în mâini... Adică era posibil ca abia atunci să se fi îndreptat spre sărar, tot așa după cum era exclus ca să fi ajuns la el și, fără să știe cum, sarea să-i fi căzut pe jos. De aceea, continuând să-și frece palmele, îi dădu Irinucăi ultimul îndemn și ieși în ogradă.

Un străin în trecere, un ins născut pe aiurea, nu pe Valea Mureșelului, ba chiar și unul care ar fi suspect să traiască doi-trei ani printre mureșeleni, nu ar fi înțeles atitudinea femeii. Astfel de inși nu sunt în stare să se înțeleagă între ei, asemeni lor, la fel de bine

— Uneori chiar mai bine! — și atunci când vorba lipsește.

— Nu, Simioane, nu!... Asta nu!... băgui ea în cele din urmă.

Se oprise la vreo cinci pași de el și, cu toate că bărbatul nu-i spusese ce gândea și ce voia să facă, femeia ajunse la frământările lui și încerca să-i schimbe hotărârea.

— M-auzi?... reveni ea după un timp cu greu fiindcă i se pusese un nod în gât, limba părând și ea a-i înțepeni, din cauza îndârjirii simțită în omul ei. Auzi ce-ț' spun?... Nu te du! Lasă, socote c-așe o fost să fie și nu te du, c-amu...

Nu puteai fi sigur că bărbatul îi acorda atenție. E adevărat, stătea cu privirea pironită pe trupul ei, fixându-i nu gura, nu ochii, ci o pată ceva mai întunecată de pe șorțul vechi și în multe locuri rărit; deci observația că privea totuși înspre ea, te făcea să crezi că îi urmărea vorbele cu suficient interes, numai că tăcerea, faptul că răspunsul întârzia, te îndemnau să accepți mai degrabă părerea că era cu gândurile în cu totul altă parte decât la îndemnurile ei.

— Simioane, m-auzi?... Înțelegi ce-ț' spun?...

— Ce?... făcut el de data aceasta, în fine.

Ai fi zis că fixa pata aceea de pe șorț în continuare. Privea într-adevăr înspre ea, numai că înaintea ochilor i se perindau alte imagini. Cu totul altele. Unele de demult, de pe vremea când fusese fecior. "Sâmioane..." îi spusese odată moșul lui dinspre tată; "știi cu cine trăbă să-tempaci ăl mai bine?... Cu tine! Cu tine însuț'! Cu tine, Sâmioane!... Și știi când te-ncearcă împăcarea aia?... Liniștea, Sâmioane, și-mpăcarea și mulțămirea ce te fac om cu adevărat, le trăiești num-atunci când ai în juru-ți tăt avutu'! Când tăt pentru ce-ai trudit și asudat ți-i în ogradă, în casă, în grajd!... Înțălegi tu ce vreau io să-ț' spun în modu' ăsta?...

Câteva din cuvintele moșului îi rămâseseră în memorie, le reluase o dată, de două ori, de nici nu știa câte ori. "... Când tăt păntru ce-ai trudit și asudat ți-i în ogradă, în casă, în grajd!... Cand tăt păntru ce-ai trudit..." Deși nu-și schimba direcția privirii, în fața ochilor se găsea întreaga lui gospodărie, bunurile lui, ale lui și ale femeii lui și ale copiilor lor! Casa... Casa se compunea din trei încăperi: bucătăria, înspre grădină, odaia din mijloc, în care dormiseră de la început dormind și acum, și cea dinspre uliță, în care se mutaseră cele cinci fete, de când familia lor număra zece suflete. Era o casă frumoasă, pe care, ca un mureșelean adevărat, și-o construise singur. El, cu nevasta, ajutat din când în când de neamuri și vecini. Și pentru că pusese mâna pe orice bârnă, cui ori șindrilă, pe fiecare căprior și lățeț, o îndrăgea. Când era surprins privindu-și-o, când i se punea întrebarea de ce se uita la ea atât de lung, răspundea cu întârziere, învăluind-o cu uitătura încă o dată, de la un colț la altul, din temelie până în coamă: "... Păntru că mai dragă!... Că vezi tu... Da' hai și te uită de-aici... Așe... No, vezi?... Păi asta-i, că-i ca o pasăre. Ca un guguștiuc ce stă să să-nalțe, ce-i cu aripile ntinse, gata-gata să-ș' ieie zboru'!..." Și, de la un anumit moment, aveai impresia aceasta tu, ori așa simțea el și te făcea să-l crezi din pricina felului în care vorbea, pentru că, fiind construită pe un teren în pantă, fundația dinspre uliță se ridica cu aproape doi metri deasupra pământului.

Deodată, deși continuase să privească pata aceea de pe șorțul femeii ca până atunci, poate cu atenție, cu toată atenția, poate, dimpotrivă, absent, cu gândurile în altă parte, hobănețeanul se încruntă. Se crispă ca și cum i-ar fi făcut cineva o observație. Ba chiar mai mult, ca și cum un fitecine l-ar fi tras la răspundere folosind și ton și cuvinte nepotrivite. Atunci își mușcă buzele și, dacă nu cumva era doar o părere, înclină de două-trei ori din cap, de parcă i-ar fi formulat interlocutorului aceluia neașteptat și incomod un răspuns: "Bine!... Bine-bine, oi face-o! Sigur o fac! Da-ntâi să-l duc 'napoi!" Gândurile și acele ipotetice cuvinte erau legate de zugrăveala pereților și de marea lui durere. În unele locuri tencuiala se coșcovise, unde și unde lucrurile stând și mai prost, pentru că stratul de mortar căzuse cu totul. Și chiar dacă rămânea pe mai departe nemișcat, chiar dacă nu se întorcea într-o parte ori alta, vedea locurile acelea ca aievea: unul se găsea sub fereastra dinspre uliță, deci la vedere și-l făcea de rușine față de săteni, alte două de-o parte și cealaltă a ușii de la intrarea în târnaț, ultimul pe peretele dinspre grădină.

Cu ochii minții trecu apoi și peste celelalte bunuri ale lor. Curtea nu era foarte mare și nici deosebit de îngrijită, iarba lipsind aproape cu totul, din cauza găinilor, care o ciuguleau de cum răsărea, în pământul lutos se distingeau urme de roți de car, ici-colo se vedea o loitră, o furcă, o coasă... Arăta adică o ogradă de gospodar neîndemânatic ori puturos. Nu din pricina ierbii. Cu ea lucrurile stăteau altfel. Nu avusese mai mult de zece ani când îl auzise pe moșul lui spunând unui neam de-al vecinului lor, unui funcționar de la primăria din Mureșel, târg în care mergea și el des, fie să vândă una, alta, fie să cumpere câte o unealtă necesară treburilor gospodărești: "Apăi domnișorule dragă, iartă-mă că ț-o spun, mă faci să dau din cap. Dumneata nu știi ce vorbești. Se vede că ești de la oraș, să știi că nu înțălegi și nu iubești pământul!" Tânărul funcționar, încântat de o curte plină de iarbă măruntă, deasă, arătând din această pricină ca un adevărat gazon, își exprimase punctul de vedere într-o formulare nu lipsită de o oarecare desconsiderare vizavi de felul în care se prezenta ograda lor. "Că aia, domnișorule dragă" — curtea cu pricina — "vorbește de sărăcie, dragu' meu! De sărăcie, nu de hărnicie și-ndestulare. Că unde-i iarbă, iartă-mă că ț-o spun, nu-s orătănii! Înțălegi dumneata ce vreu io să-ț' spun în modu' ăsta?... De altminteri acolo stă o vădană bolnavă. Adică-ar trăbui să steie, că-i casa ei, numa' că, din cauza neputinței, biata se aciuiește mai tăt timpu' pe la fecioru' ei în satu' de din jos. Așa că de-aia-i iarbă acolo, domnișorule, păntru că-n ograda aia nu crește nici o pasăre!"

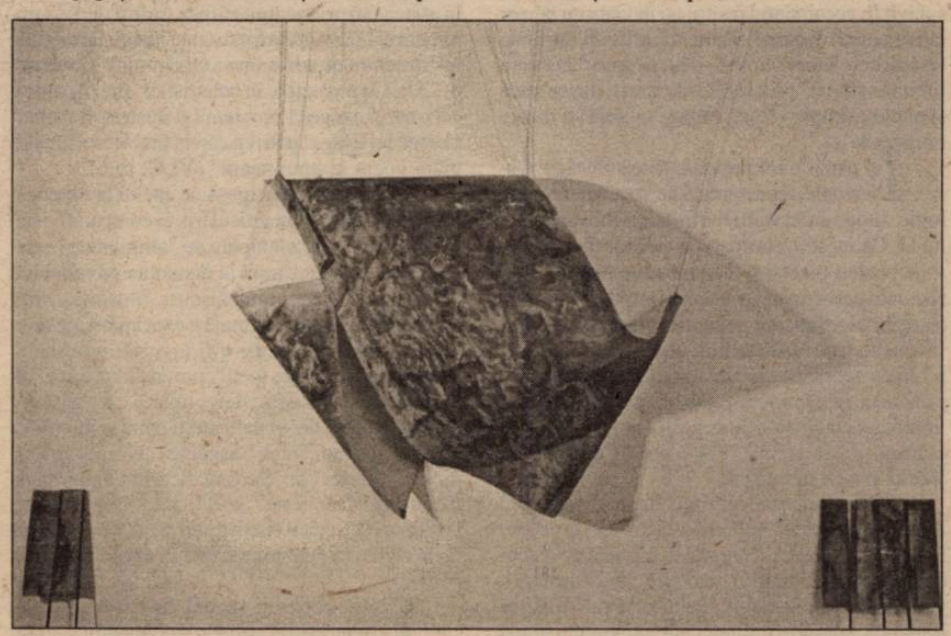

Deci nu din cauza ierbii părea curtea unui ins neîndemânatic, ci pentru faptul că lucrurile nu se găseau la locurile lor. Numai că hobănețenii nu sunt oameni delăsători ori nepricepuți. Când gospodăria unuia din ei nu arată cum trebuie, e vorba de altceva: de o neîmplinire, de o supărare ori de o durere! Și fărădelegea care-l frământa pe el...

Și așa, stând cu privirea în pământ, chinuit de amărăciune, mureșeleanul își "vedea" și restul agoniselii lui. Gardul era și el rupt. În două locuri. Nu se întoarse, nu trebuise să se uite la scândurile respective, cu toate că avea în fața ochilor imaginea acestora ca aievea. Una dintre ele era de fapt doar desprinsă în partea de sus. "Pe-asta..." își zise în treacăt, pasager, "aș pute-o tocmi ușor. Numa' c-o piatră ceva mai mare... da' până nu-l aduc acas'..." Și nu se dezlipi de laviță nici acum, nu parcurse nici de data aceasta cei vreo treizeci de pași până la locul cu pricina, ca să repare defecțiunea, după câteva clipe, parcă oferindu-și o acuză, ori fixându-și un nou termen, zicându-și în gând, sieși, nu femeii lui, sieși pentru că astfel de vorbe trebuiau să viețuiască, să viermuiască doar în el, numai în mintea și în sufletul lui: "După aia!... Numa' după aia! Oi face-o după ce l-oi aduce acas'!" Și, parcă mai liniștit, împăcat pe deplin cu gândul său, își "inventarie" în continuare gospodăria: cumpăna fântânii, din lemn trainic, era în stare perfectă, găleata însă... "Da' c-un cerc o fac de mai țâne doi-trâi ani!..."; deci doar găleata necesita o intervenție, fiind nevoie și de un inel, ori cel puțin de o sârmă, la una dintre urechi; vălăul pentru vite era în stare perfectă, coșarca pentru pui la fel... Adică îi venea să zici că totul era în regulă, că, dacă ar mai fi pus mâna ici, colo, totul ar fi fost în regulă din moment ce bunurile lui, ale lui și ale femeii lui și ale copiilor lor, se găseau la locurile lor! Numai că "întorcându-și" ochii minții și mai mult, până la clădirea din spate...

— Da zâ-i ceva, Simioane! Zâ-i!...

Pe chipul hobănețeanului nu se modifică nici o linie, nu se ivi nici o lumină, nu apăru nici o umbră. Acum privea în alt loc. Fix, ca până atunci, și parcă totuși altfel decât până la ultimele cuvinte ale femeii. Se uita de parcă în spatele ei ar fi apărut cineva și el cerceta chipul respectiv încercând să deslușească gândurile omului așa, prin modul în care îl fixa.

— Simioane!... ridică tonul femeia, m-auzi? Tu-nțălegi ce-ț' spun?...

— Ce?...

Și poate că, fără ca nevasta lui să fi sesizat prezența aceea străină, Simion avea într-adevăr în fața lui ceva. Ori pe cineva. Poate deci că în fața lui Simion se găsea vreun lemn, ori un animal, ori, poate, un anumit bărbat. Cu care, în cele din urmă, chiar reuși să se înțeleagă prin privirile de până atunci fiindcă, după alte câteva momente, în care femeia continuase să-i pună obsedanta ei întrebare, mureșeleanul, respirând adânc, se ridică, zicând cu voce calmă, liniștitoare:

— Taci, femeie! Taci! Și meri în casă și pune masa, c-amu mă-ntorc cu el!

— Simioane!...

Mai mult însă de atât nu fu în stare să spună. Avea gura deschisă, dar n-ar mai fi articulat vreun sunet nici dacă i-ar fi purtat cineva cuțitul prin dreptul gâtului. Înțelesese, în fine, din felul în care rostise omul ei cuvintele acelea, că nu se cădea să insiste deoarece nu ea, nu cine știe care dintre bătrânii satului, ci nimeni și nimic, din întreaga lume, nu ar fi fost în stare să-i schimbe hotărârea.

— Așe, femeie, așe. Așteaptă liniștită, mai adaugă el în timp ce-și întindea hainele, și-mpăcată. Că-ntr-o jumătate de ceas mă-ntorc cum am zâs, cu el cu tăt!

După care, privind încruntat în față, peste gard, cine știe unde, o luă spre poartă. Pășea... Greu de spus cu ce impresie rămâneai. Îți venea să zici că umbla ca tras pe sfori, ori ca dus de cineva de mână. Adică nimerea bolovanii de pe cărarea ce ducea spre poartă fără să se uite la ei, nici nu știau cum, afară de cazul în care cunoștea drumul și cu ochii închiși, ori îl conducea într-adevăr cineva și el nu trebuia să fie atent pe unde călca.

Hobănețeanul deschise ușa — femeia părea oarecum alta, ai fi zis că se găsea în altă stare. Teama și încordarea dispăruseră, privea în urma lui într-adevăr liniștită și împăcată, oricum o stăpâneau alte gânduri, acelea că trebuie să termine mâncarea și să pregătească masa pentru când avea să se întoarcă omul ei, peste o jumătate de ceas—, ieși. Nu mai avu grija ei, o lăsă în urma lui liberă. Tocul era înclinat și poarta se închidea singură. Ca orice mureșelean adevărat, înainte de a păși privi în stânga, în dreapta, ca să știe de la început cu cine avea să se întâlnească ori să se însoțească pe uliță. Nu se apropia nimeni. Atunci privi cerul, pentru a-și da seama de starea vremii ori cine știe din ce alt motiv, desprinzându-se din loc doar după ce împlini acest ritual.

Mergea la Despău nu pentru întâia, nu pentru a doua, ci pentru a treia oară. Prima dată fusese la el înainte cu două săptămâni. Apoi în urmă cu vreo patru zile. Dar, din păcate, se întorsese în ambele rânduri fără...

Atunci, prima dată...

După ce închisese poarta, după ce intrase și își luase mâna de pe clanță, ridicase fruntea hotărât și încrezător. Ca și cum le-ar fi trimis vorbă prin cine știe cine, se găseau în târnaț amândoi. Și Despău și Istudor, cel de al doilea fiind omul ce-l ajuta la tot felul de treburi, care-i era și slugă și argat și vechil, în același timp.

Despău stătea la masă, cu coatele pe ea, Istudor tocmai ce apropia cu o sticlă de pălincă. Urca scările dinspre pivniță. Se priviseră toți trei lung, iscoditor. Și, de parcă ar fi fost prea departe ca să se audă unul pe celălalt, nu zisese nimeni nimic. Nici el nu salutase, nici cei doi nu-l îmbiaseră să se apropie. De altfel, după acele câteva momente de pândă, cei doi își văzuseră de treburile lor. Istudor se aplecase peste masă, umpluse paharele, și-l ridicase pe al lui, închinase cu Despău. Îi venea adică să spui că se credeau singuri. Ori că se purtau astfel; ca celălalt să înțeleagă că nu avea ce căuta acolo. Ba chiar mai mult, că ar fi fost bine dacă s-ar fi întors și i-ar fi lăsat în pace, deoarece ei aveau treburile lor, nu puține, lipsindu-le și timpul și plăcerea de a se ocupa de vreun oaspete.

Titus Suciu

Biruitoru'

El nu se intimidase. Nu-și pierduse cumpătul din cauza indiferenței cu care îl tratau cei doi. Când îi acordaseră mai puțină atenție ca oricând, când ridicaseră paharele să bea, el păsise, înaintase, apropiindu-se până la cinci-șase metri de masa lor, acolo oprindu-se de data aceasta salutându-i: "Zâua bună!..." Despău și Istudor se întorseseră încet, greu. Păreau surprinși. Ca și cum abia atunci l-ar fi văzut. "A, Simioane... Tu ești?", "Io!", "Noroc!...", "Noroc!...", "Da' ce-i?... Că-mi pari cam supărat, cam..." intrase bătrânul în vorbă, observație la care el replicase direct, bolovănos: "Par așa cum pare un om care știi dumneata bine de ce ț-o intrat în ogradă!". Ochii vicleni și sfredelitori ai gazdei îl fulgeraseră răutăcioși, neîndurători. În cele din urmă însă se înseninaseră a «înțelegere» "A... Aha... Ii fi venit după niște cucuruz. Ori după un pic de făină...", "Ori după ce?!" îl încolțise arțăgos, fixându-l rece, dur. "Păi... știu io...", dăduse înapoi bătrânul, învârtind paharul fără nici un rost, "că nevoile la o casă ca a ta, Simioane... Nevoile sunt mari. Mari, Simioane". "Atunci s-o pornim chiar de-aici" nu-l slăbise el deloc, "De-aici, c-altfel ne pierdem timpu' de pomană!" Urma de lumină din privirea lui Despău dispăruse imediat, ochii deveniseră din nou sfredelitori, răi, reci. "Păi asta"... acceptase bătrânul direcția discuției, "Asta înseamnă că stăi rău cu aducerea aminte!", "Mă tem că ăl ce-o uitat ceva ești dumneata!" nu se lăsase el. "Io?... Mă faci să râd. Mă faci să râd, Simioane", "Oare?!", "Păi da! Că de-ar fi fost așe, te-aș fi căutat io! Da' păntru că nu te-am căutat, însamnă... Greșăsc cumva?" o întorsese bătrânul ridicând iarăși paharul, după care adăugase mai moale, mai îngăduitor: "Da' hai, ședzi! Ședzi și be un păhar cu noi", "Mulțam. Altă dată! Altcândva, c-amu am vinit c-o trabă, nu să petrăc!" Încăpățânarea hobănesteanului îl făcu să dea din cap, părelnic, de două-trei ori. În acest mod răspundea de fapt intervenției lui de dinainte. Și, acceptând ideea că nu era loc de amabilități ieftine, reveni la vorbele peste care încercase, cu viclenie, dar fără îndemânare să arunce uitarea. "Ascultă" bătrânul întinsese mâna țintuindu-l cu degetul lui gros, cu pielea crăpată, acestea, crăpăturile, distingându-se mai ales datorită culorii lor, în unele locuri de-a dreptul neagră! — "Ascultă, Simioane, ț-amintești de ăi trăi saci cu făină din iarnă?", "Mi-amintesc", nu ezitase el. "Atunci?!...", rânjise satisfăcut Despău, adăugând apoi, în timp ce-și ducea paharul la gură cu un gest larg, plin de importanță, "C-atâta cap îi ave și tu, Simioane, să știi că pă nimica... pă nimica, Simioane..." de data aceea îl privise mai lung. Mai lung și dojenitor, în cele din urmă zicându-i: "A doua oară ai zâs-o mai pierit. Și mă tem c-a trâia oară ț-ar rămâne vorbele-ntre ghinți!", "Ce?!" ridicase celălalt tonul, întorcându-se, fixându-l cu ochi îngușți și răi. Nu se intimidase. Dimpotrivă, îi răspunsese cu mai multă blândețe decât oricând: "Înseamnă că ț-ai amintit. Și de-i așe...", "Mă!" îl întrerupsese Despău cu brutalitate, "Ce să-mi amintesc, mă?!", "De zâlele elea". "Elea care?!" "Lucrate anu' trăcut. Că păntru ele mi-ai rămas dator". "Dator?! Io?! Țâie?!. "Păi mie!Că io am lucrat! Și când ț-am cerut făina, în iarnă, am adus vorba de ele, dumneata zicând c-o să vezi, că adică mi-o dai ș-o să te uiți cum stăm după aia, când îi avé timp, că erai grăbit, ș-atunci...", "Nici un atunci, c-am văzut!".

Vorbiseră de parcă și-ar fi dat palme, de parcă ar fi aruncat cu pietre unul în celălalt, după care, obosiți din cauza efortului depus, tăcuseră, fixându-se lung, pătrunzător, unul având în ochi oarecare speranță, celălalt doar îndărătnicie și răutate. Cel care reluase discuția fusese el, Simion: "Apăi asta-i altceva!...", "Altceva ce?!" rămăsese Despău pe poziție, păstrându-și tonul, încruntarea și neînduplecarea. "Înseamnă doar ca-i fi uitat...", "Ce să fi uitat?!", "C-ai văzut!".

Tăcuseră din nou. De data aceea deoarece gazda înțelesese, în fine, că nu era posibilă nici o manevră, el pentru că răspunsul la vorbele acelea era important, foarte important, și-l așteptase cu atenție, cu răbdare și cu încredere. "...Apăi da, am văzut...", reluase el discuția, în fine, într-un târziu, "Zâc c-am văzut. Da' din caietu neu o ieșât că nu-ț' datorez nimic!", "... Ii fi greșit..." admisese el tolerant, "Îi fi fost obosât, ori cu gându-n altă parte și..." "Simioane, nu te-mbăta cu apă răce, că nu-i ave cu ce-ț' stâmpăra setea după aia!" Nu-l luase în seamă, continuase cu tonul de până atunci, cu încrederea de dinainte: "Ori ți-i fi uitat pe altă foie, la alt nume, cine știe. Numa' că io n-am să le-ncurc, c-atât avem în cap, zâlele elea și sacii de făină, nu ca dumneata, care...", "Simioane!" "Așe că io mă duc să-l ieu!", "Mă, tu ț-ai pierdut mințâle?" rânjise Despău. "Că-i a meu" continuase el netulburat. "N-auzi ce te-ntrăb?", "Da' de nu-ț' iesă la socoteală nici amu, așe, din cap, uită-te în caiet din nou". "Da' mai dă-l dracului de caiet, că mi-ai făcut capu' baniță", "Nu-ț' poate lua mult. Până mă-ntorc li-i găsî, sigur, și-i vide căi așe", "Mă! Ai tăcut?". "Ș-asta-nseamnă că mai păgubit, așe că mă duc să-l ieu!".

Cu astea zise chiar păsise, hotărât, spornic, îndreptându-se în așa fel încât lăsase impresia că făcea exact ceea ce dorea și celălalt. Despău trăise însă cu totul alte stări. În primele momente nu știuse ce să creadă, cum să-i ia atitudinea, apoi refuzase să accepte ceea ce era mai mult decât evident, după care, când, în fine, nu mai fusese loc pentru nici o îndoială, începuse să-și strângă pumnii până își simțise unghiile dincolo de carne, de-a dreptul în oase. "Simioane!", mugise el, lovind masa cu palma încât se răsturnaseră toate paharele, "Da' ce mama dracului faci, mă?!" "Unde meri?", "Să-l ieu!" bombănise fără să se fi întors! "Ce să iei?"

La întreebarea aceea nu răspunsese. N-ar fi avut rost. Ce să-i mai fi spus de fapt din moment ce-i precizase, de mai multe ori, de ce venise și ce avea de gând să facă. Așa că își văzuse de drum netulburat căutuși de puțin. "Mă!" se înfuriase atunci și mai rău Despău, care, după ce sărise din scaun, strigase în urma lui cu glas și rău și amenințător: "Mă, păi tu ț-ai pierdut mințâle chiar cu tătu'? Vrei să dai de dracu'? Îl auzise, gazda răcnise de l-ar fi auzit și dacă s-ar fi găsit în celălalt capăt al satului, numai că vorbele nu-l opriseră, nu fuseseră dintre acelea ce l-ar fi făcut să se răzgândească, își continuase drumul la fel ca până atunci, înaintând nici mai repede nici mai încet, hotărât și perfect stăpân pe sine, adică în modul în care merge un hobănestean ce are de îndeplinit o misiune importantă.

După izbucnirea aceea, pe Despău îl cuprinsese, brusc, o nedumerire profundă, tot mai năucitoare. "... Da' ce mama dracului o fi cu ăsta?..." se trezise întrebându-se într-un târziu cu detașare aparte, stranie, de parcă ar fi văzut ceva cu totul și cu totul deosebit, poate un om pășind doar într-un picior, deși le avea pe amândouă, ba poate chiar mai mult, de parcă l-ar fi văzut mergând în mâini, săltând, nu ca orice alt bărbat. Și cine știe cât timp ar mai fi rămas în starea aceea dacă nu l-ar fi auzit pe argat, pe Istudor, bombănindu-și și el nedumerirea lui: "... Păi tăhuiu' ăsta... Ăsta chiar mere să-l ieie!... "Atunci își revenise, brusc, ca pălmuit. Și fără să se fi întors, își repezise sluga cu glas aspru, hârșâit: "Da' tu ce mama dracului ai rămas ca prostu' mă?! Ce?! Păi tu nu vezi c-ăsta-și bate joc de noi?!... Meri! Da' meri o dată, tu-i praporu' mamii lui de nimurug, și scoate-l din ogradă, că-nnebunesc!"

Când îl auzise tropotind în urma sa, își strânsese buzele, de-a dreptul și le mușcase, se încruntase și-și ascuțise privirea. Acum era altceva. Cu totul altceva decât până în clipa aceea. Dar nu o situație la care nu s-ar fi gândit deloc. Încă de acasă, când hotărâse să vină la Despău, își spusese că așa, nu prin înțelegere și vorbă bună avea să se sfârșească întâlnirea lor. De aceea, ca să se încheie totul cum voia el, își repetase ceea ce urma să facă, își precizase încă o dată modul în care trebuia să se comporte: "Numa' să nu-mi ies din fire!... Să mă stăpânesc!... Să nu-mi pierd cumpătu' și să ridic și io mâna, c-atunci să duce dracului tătu'!...", continuând să înainteze ca până în clipa aceea, hotărât, fără nici o ezitare.

Întâi îi simțise mâna. Palmă mare, grea. Îl apucase de umăr. După care îl auzise grohăiond: "Da' ce-i cu tine, mă?! Unte crezi?... Ori ți s-o urât cu binele?", "Lasă-mă-n pace că...", "Simioane!", "Că nu cred să nu știi de partea cui îi dreptatea. Așa că dă-mi drumu'!", "Mă! Măăă!" — și în clipa următoare se găsise cu fața spre el, argatul îl întorsese cu o singură mână, cu aceea pe care i-o pusese pe umăr! — "Păi io cu cine vorbesc? Și când îț spun să ieși din ogradă, tu ce faci? Ce faci, mă? Te tocmești? Adică încerci să te tocmești cu mine, peste vorbele spuse de badea Despău?!"

Prima dată atunci îl îmbrânmcise Istudor, după vorbele acelea. Din cauza unui bolovan fusese gata să cadă, reușise, totuși, să-și regăsească echilibrul. Doamne, ce trăise el atunci. Tâmplele îi zvâcniseră, își mușcase buzele până la sânge, își strânsese pumnii de-i trozniseră încheieturile degetelor. Nu-și ridicase capul. Dacă l-ar fi văzut, dacă i-ar fi sesizat vreun rânjet pe chip, i-ar fi fost greu, poate imposibil să se abțină, și atunci... De aceea, cât timp își aranjase hainele, rămăsese cu privirea în pământ. Încet-încet își revenise. Când, în fine, se simțise iarăși stăpân pe sine, și pe vorbe și pe gesturi, păsise din nou. Pentru că cel mai scurt drum trecea pe lângă argat, nu-l ocolise, își continuase înaintarea pe direcția aceea de parcă nici nu l-ar fi văzut. "Simioane!..." strigase Despău din târnaț, gâtuit de mânie, "Vezâ-ț' mă de trăburile tale, că dăi de dracu!" "Păi asta fac, c-asta-i traba me, să mărg să-l ieu!" i se păruse argatului că-l auzise bombănind, numai că vorbele — dacă celălalt le spusese cu adevărat, dacă nu cumva doar i se păruse că i se desprinseseră de pe buze! — nu avuseseră nici un efect, datoria lui era alta, cu totul alta, nu să-l asculte, să-l înțeleagă ori să-l lase să-și ducă gândul la împlinire. "Mă, trezește-te!" îl întâmpinase văzându-l că se apropia, "Oprește ș-întornă, că dăi de dracu! De DRACU! M-auz'?" "Nu cred să nu fii sigur că sânt treaz!", "Treaz, da' prost!", "Îi e' neu! Știi bine c-așa-i, ș-am vinit să-l ieu!" Ajunsese la un pas de argat care, deși întârâtat, părea oarecum nehotărât, lipsit de inițiativă. Peste o clipă l-ar fi depășit. Dacă rămânea pe mai departe așa, ar fi trecut de el și... Atunci se auzise, din nou, glasul, răgetul bătrânului: "Da' ce faci, mă mulă?! păi ie-l, dracului, de grumaz și dă cu el de pământ! M-auzi? Dă cu el de pământ!", "Simioane", bombănise fără întârziere Istudor punându-i mâna în piept, "tu n-auzi ce zâce badea Despău? N-auzi? Adică vrei să mă scoți din țâțâni? Aia vrei?" Doamne, cât n-ar fi dat să fi fost mai voinic, mai mare și mai greu, ca argatul să nu-l poată îmbrânci cum voia. Dar cu cele abia șaizeci de kilograme ale lui, pe lângă Istudor, ins la doi metri și de cel puțin două ori mai greu ca el... Nu era vorba chiar de teamă oarbă. În alte împrejurări, cât era el de mare și de mult, l-ar fi îngenunchiat. Cu o lovitură la boașe, de picior. Numai că după aia... După aia nu i-ar mai fi rămas decât fuga. Fuga și renunțarea la gândul pentru care venise; și-ar fi anulat adică orice șansă, s-ar fi dus de râpă totul, pentru că el trebuie să biruie nu doar pe mamutul din fața sa ci, mai ales, pe bătrânul acela lacom și afurisit din târnat. Așa că nu încercase nimic altceva decât să se smulgă din strânsoare, ca să-și poată continua drumul. "Mă!" se precipitase atunci celălalt, "Mă, tu mă bagi în păcat! Praporu mamii tale de nimurug, mă bagi în păcat și...", "Da' pălește-l, mitalăule! Pălește-l odată!" venise peste ei strigătul lui Despău. "Gata, amu o să deie", își zisese în clipa aceea calm, deloc speriat. "Nu se poate altminteri, o să ridice mâna ș-o să deie și de-mi întunecă mânia mintea..." de aceea mișcările lui fuseseră domoale, line, se smulsese din strânsoarea argatului, e adevărat, dar fără să fi avut în gesturi o cât de mică provocare. Cu toate acestea Istudor se înfuriase. Când constatase că, fără să-și poată da vreo explicație, Simion îi scăpase, își pierduse controlul și se năpustise spre el. Prima dată îl lovise peste fălci, apoi în stomac. "Păi tu... Păi tu, mă, chiar vrei să dău cu tine de pământ?... Asta vrei?...". Pumnul primit în obraz îl simțise din plin. Nu se așteptase la o reacție atât de energică și nu reușise să se ferească așa cum știa el. Cu a doua lovitură lucrurile stătuseră altfel. Chiar dacă argatul rămăsese cu impresia că-l zdruncinase și de data aceea, adevărul fusese altul. Nu se retrăsese cât să nu fi fost atins, dar, pentru că-și încordase mușchii și se găsise la distanță potrivită, impactul fusese altul decât cel pe care mizase omul lui Despău. Nenorocirea era că buza de jos sângera. După pumnul acela simțise ceva pe bărbie, își dăduse mâna la buză, se uitase la degete. Pentru moment cerul se întunecase, apoi se roșise: negru, roșu, culorile dracului și ale păcatului, fusese gata-gata să-și piardă cumpătul. Doamne, cât de bine s-ar fi simțit dacă nu i-ar mai fi văzut pe chip rânjetul disprețuitor și rău din ultimele clipe, numai că, spre norocul său, găsise puteri să se stăpânească încă o dată: "C-altminteri să duce tătu' de râpă! De-mi ies din fire, gata, rămân înșălat!" Așa că, după ce-și îndreptase hainele, zicându-i: "Degeaba, Istudore, degeaba, dreptatea-i de partea me, știi asta și tu, și de știi lasă-mă-n năcazu meu c-am vinit să-l duc acas'!", dăduse să păsească. "Simioane!"

(continuare în pagina 28)

Biruitoru'

Titus Suciu

(urmare din pagina 27)

strigaseră de data asta amândoi, Despău poruncitor, argatul oarecum surprins, copleșit de nedumerire și nehotărâre. "Păi ce faci?! ce faci, mă, tăhuiule?!" se auzise în continuare vocea lui Despău, "Ce stăi, pălește-l! Pălește-l odată, că de trăce de tine..." Mobilizat de îndemn, de amenințarea din el, Istudor își revenise și, începând să bombăne surd, sacadat: "Adică așe... De-ăstami-ești!...", îl lovise. Pentru că fusese prea aproape, pentru că nu se așteptase ca argatul să se fi mobilizat atât de repede, dar, mai ales, pentru că n-ar fi trebuit să riposteze, orice s-ar fi întâmplat, recepționase lovitura, loviturile — celălalt se dezlănțuise în adevăratul sens al cuvântului — din plin. Bodogănise întruna: "Atunci na!... Și na!... Ie ș-asta, ca să ai ce duce, cum ai zâs!... Așe, că te zdrobesc, tu-ți praporu mamii tale!... Te zdrobesc, te fac una cu pământu'!... No, na!... Și ie-o și p-asta!...", bombănise de parcă astfel se mobilizase mai ușor, și lucrurile stătuseră chiar așa din moment ce pumnii fuseseră — ori doar i se păruseră, din cauza faptului că «adunaseră»! — tot mai grei, tot mai năucitori.

Când căzuse, celălalt se oprise, totuși. Gâfâind — era gras și neobișnuit cu efortul prelungit —, stând aplecat de șale, sprijinindu-se cu mâinile pe coapse, încercând să-și revină, îl privise mut până când se ridicase. Atunci îi și zisese, de data aceasta parcă fără urmă de dușmănie: "No?... Ț-o vinit mintean la cap?... Păi tu nu-nțălegi că ce vrei nu să poate? Nu-nțălegi?..." Nu-i răspunsese. Nu gândurile și vorbele îl preocupaseră atunci, ci durerile și volbura din suflet. Orice mișcare îl făcea să strângă din dinți, pentru a-și înăbuși gemetele, dar ceea ce-l chinuia mai rău era un «pui» de nesăbuință ce-și înfipsese colții și în piept și în gât și în lumina ochilor. "Adică păntru truda, păntru dreptu' neu să-ndur io pumnii ăstuia? Păi de-i vorba de cine dă mai pieziș și mai în dungă, atunci..." Ăsta era de fapt «puiul» de nesăbuință, imboldul de a lăsa de o parte gândul curat și frumos și de a folosi cuțitul ascuns în chimir. Numai că de ar fi procedat astfel, n-ar mai fi ajuns să împlinească hotărârea pentru care venise în curtea lui Despău niciodată. De aceea, când se simțise în stare să pășească, făcuse exact ceea ce făcuse și când se desprinsese de lângă masa din târnat își continuase drumul de până atunci.

Pe argat atitudinea lui îl blocase de-a binelea. Insul rămăsese nemișcat, îl urmărise cu privirea prostit, nefiind în stare de nici un gest. Doar bombănise câteva vorbe — pentru el?... pentru Despău?... pentru acesta însă prea stins ca să le fi auzit — "Păi ăsta... Ăsta ș-o pierdut mințâle, o dat în boala copiilor...", dar la atât s-a redus totul, adică, să renunțe la ceea ce avea de gând. Atitudinea, în aceeași măsură și vorbele, pe care el le auzise, îl încurajaseră, poate, mai mult decât ar fi trebuit: "Îi bine!... Asta-nseamnă că dă-napoi, și-i bine!... Amu gata, birui, îl duc acas'!..." Și, pentru că argatul rămăsese pe mai departe țintuit locului, apucase să se îndepărteze de el cu patru-cinci pași. "Istudore!" se auzise atunci vocea bătrânului, "Da' ce faci, mă, mulă?! Ce mama dracului faci?! Dormi? Nu vezi că nebunu' o trăcut pe lângă tine ce pe lângun căcat?" La fel ca rândul trecut, intervenția lui Despău îl trezise brusc. Vorbele de ocară îl făcuseră să sară turbat, ca nebun, lovindu-l cu ce apuca, cu mâinile, cu picioarele, cu capul, la fiecare icnitură scrâșnind câte o înjurătură, vorbă de ocară ori amenințare. Argatul nu știa să se bată. Lovise orbește, la întâmplare. Pe el îl interesase însă altceva, cu totul altceva. Două lucruri: se ferise, se străduise să pareze cât mai eficace loviturile celuilalt și, mai ales, încercase să își continue drumul. Adică să tot înainteze. Când putuse făcuse câte un pas, uneori chiar doi, de cele mai multe ori însă, când nu reușise să se eschiveze eficient, cândși cădea, se târa mai puțin, câte o jumătate de pas, câte o palmă, două-trei degete, oricum nu dăduse înapoi deloc, înaintase tot timpul, câte puțin dar înaintase, mersese doar înainte. Nu știa cât timp se scursese în acest fel, de la un anumit moment Isztudor obosise, își pierduse suflul lui de om gras, greoi și neîndemânatic, dar, din păcate, și rezistența lui scăzuse, așa că înaintarea lui fusese tot mai greoaie, tot mai scrâșnită. Cu toate acestea, deși abia se mai ținuse pe picioare, fiind vânt mai peste tot, existase o clipă în care ți-ar fi venit să zici că crisparea îl părăsise. Ba mai mult chiar decât atât, ai fi îndrăznit să spui că începuse să zâmbească. Expresia chipului i se modificase în momentul în care, deși se găsise la pământ, îl auzise pe argat strigând către bătrân: "Da' ce... Da' ce mama dracului să fac cu ăsta, bade Despău?... ce să fac?... Că p-ăsta nu-l pot opri decât de-l omor!" Atunci i se schimbase lumina din ochi, atunci, auzind vorbele acelea, când își și zisese: "Îi bine!... De mă mai țin oleacă puterile, birui... Că-i așe cum a zâs moșu': când te bați împins din spate de-altu' lovești c-o mână, nu cu două, și când ridici una, lovești pe jumătate!... Dă-ndărăt. Începe să deie-ndărăt, nu mai știe ce să facă, nu mai știe de ce trăbă s-o facă, așe că oi birui, l-oi duce acas'!".

Din păcate deznodământul fusese altul. Deși nădejdea în izbânda lui fusese din ce în ce mai mare — mai ales de când argatul, deși îl mai trântise de vreo cinci ori la pământ, ajunsese să-l lovească tot mai moale, dar, mai ales, tot mai nehotărât! —, în ziua aceea nu obținuse ceea ce-l făcuse să vină la Despău. Ghinionul lui a fost că și-a pierdut cunoștința. Își amintea doar că argatul, obosit — ori pe punctul de a fi învins! — dăduse în el tot mai puțin convins, tot mai ușor. Numai că la un moment dat, căzând, probabil pe vreo piatră, c-altfel nu se putea da nici o explicație, leșinase! Pur și simplu nu mai știuse de el! Se întâmplase adică ceva neprevăzut, ceva ce nu mai putuse fi controlat de voința sa, și când reușise să își lege gândurile din nou, era acasă! Acasă, în pat, înconjurat de nevastă și copii!

Îi trebuiseră multe clipe ca să înțeleagă ce se petrecuse între timp. Când își dăduse, în fine, explicația, îi alungase pe toți, încercând să coboare din pat. Nu reușise. Era ca bătut cu maiul, ca trecut printre pietrele unei mori. Dar în șase zile se înzdrăvenise și-n a șaptea se oprise la poarta lui Despău din nou.

Avusese însă și de data aceea ghinion, fiindcă leșinase iarăși, ca prima dată!

...Iar acum, iată, mergea la bătrân pentru a treia oară!

Îi găsi, așa cum se așteptase, acasă. De fapt nu venise la întâmplare, alesese ora cu grijă, știindu-le obiceiul de ani buni. Stăteau în târnat. La masă, cu sticla de pălincă și cu paharele în față. Firește, nu știa ce cuvinte foloseau, dar ce gânduri schimbau, da, unul precizând desigur ce făcuse în ziua aceea și ce nu apucase să împlinească, celălalt fixându-i sarcinile pentru a doua zi.

După ce închise poarta, îi scrută lung, pătrunzător. Îi fixă fără să-i salute. Le dădu binețe doar când se apropie la vreo cinci pași de masa lor: "Zâua bună!..." Nu-i răspunse niciunul, doar îl priveau, îl tot priveau. Rămaseră astfel preț de mai multe minute, după care, în fine, se întoarseră, uitându-se unul la celălalt într-un mod ce te făcea să-ți dai seama că își spuneau ceva ce nu le convenea deloc. Primul lăsă fruntea în jos, Despău, care și bombăni: "...Iar ai venit?... Iar mi-ai intrat, mă-n ogradă?...", "Iar!", "Aha..." Bătrânul părea obosit, indispus, vorbea greu, fără nici o plăcere. "Și trag nădejdea că ți-i fi văzut hârtiile cum trăbă și știi cum stăm. Așe că io mă duc să-l ieu!". Acasă se gândise, printre altele, și la vorbele acestea. Din fericire atitudinea bătrânului îl încurajase, îl făcuse să creadă că erau cele mai potrivite; de aceea le spusese hotărât. După care, fără să-i mai fi așteptat replica, se întoarse și păși îndreptându-se metru cu metru, pas cu pas. "Simioane..." îl auzi pe bătrân în urma sa. Nu se opri, nici măcar nu încetini, își continuă drumul hotărât, încrezător. De altfel glasul sunase altfel, spart, stins, nu avusese în el nimic poruncitor, ca în celelalte rânduri. După câteva clipe îi ajunseseră la urechi și vorbele lui Istudor, stârnite, desigur, de vreo intervenție a bătrânului, pe care însă el n-o auzise. "Și ce să fac?... Ce?... Să-l omor?... Că p-ăsta nu-l poți opri decât de-i iei gâtu'! Da' de zâci dumneata..."

Nu deslușii răspunsul lui Despău. Poate de altfel că bătrânul nici nu i-l dădu. de fapt, de câteva clipe, nu mai era preocupat de ceea ce își spuneau cei doi, întreaga lui atenție fiind reținută de altceva. De o amintire, de o discuție de pe vremea când fusese tânăr, foarte tânăr, un copilandru ceva mai răsărit. Atunci moșul său îi spusese vorbe pe care nu le uitase niciodată, poate din acelea fără de care existența lui ar fi fost cu totul alta: "Sâmnione dragă, nepoate dragă, păntru că nu ț-o fost dat de la bunu' Dumnezo să fii mai vânjos și mai voinic, **puterea** ta trăbă să steie-n altceva decât în pumn ori botă. Trăbă să steie-n **pas**!... Mă urmărești? **În pas**! Adică, atunci când dreptatea-i de partea ta, să nu dai înapoi păntru nimic în lume! Păntru tătă lumea! Orișâce ți s-ar întâmpla să meri mereu înainte, numa' și numa'-nainte! Înțălegi ce vreu io să-ț' spun în modu ăsta!..."

Își continuă drumul liniștit și încrezător, își tot spunea vorbele moșului său și continua să înainteze, intră în grajd, dezlegă vițelul, reveni cu el de funie, trecu prin fața lui Despău și a lui Istudor, înclină din cap — doar atât, nu articulase salutul, vorbele i-ar fi putut întârâta, de ce să fi făcut greșeala aceea?! —, apucă spre poartă, ieși. Ajuns în uliță privi în stânga, în dreapta, ca să știe cu cine avea să-și încrucișeze ori să-și însoțească pașii, ridică fruntea, respiră adânc, lung, de mai multe ori. Ceea ce avea în suflet... Din liniile chipului — care se schimbaseră, desigur, dar nu într-atât încât să fi putut citi în ele cine știe ce — n-ai fi fost în stare să spui ce trăia în momentele acelea. De altfel, nu mult după aceea, pe față i se instală o umbră mai veche. Atunci, făcându-și o promisiune, de data aceasta fermă, își și zise: "Amu gata, le bat!... Le bat încă-n sara asta. Și mâne dău casa cu var!", după care, cu funia îndoită pe după mână, ca să simtă vițelul aproape de el tot timpul, apucă spre casă cu pasul lui mic, mărunt, de om scund și nu prea împlinit la trup.

Iar când intră în ogradă, nevestei, ale cărei vorbe mai mult le ghici decât le auzi: "Doamne, Simioane, ai biruit?...", îi spuse, în treacăt, doar atât:

— Masa! Amu-ntinde masa, că după ce-l leg la locu' lui, vreau să mânc!

Poeme de Constantin Gurău

*

anotimp
al sfâșierilor eterate
în cetate zac
pîrghii inutile
copii exersează
pasul piticului
pe câmpuri sordide

*

Oferă-ți
călătorii
prin spații
locuite de
indecizii și fum

*

suava
deprofesionalizare a vieții
în căutare de aer
saltă peste
(d)iezii presărați
ici-colo în peisaj

*

la capătul răbdării
vor locui frunzele
în sacii respirației
o sărbătoare uscată

*

pentru "cinema paradiso"

în acest gri
- l-am numi celest -
îngerii mănâncă
philadelphia
pe pîine
nu există
nici o criză
în paradis
cinematograful
începe la ora 5

*

dincolo
de granițele amurgului
brusca
frângere
a liniilor
întâmpină
crucificarea luminii

*

întinse
în șezlongul amintirii
o stație de tramvai
seamănă
cu alta
așa cum nu
seamănă
o stație de tramvai
cu alta
luate la întrebări
descoperi
în ce măsură
a trece prin ele
te îndepărtează/apropie
de spațiul
desăvârșit interzis

*

revizitând oaza dezafectată

I

anotimpuri clipocesc
ceremonios în scocul morii
tufe de iasomie
îndeajuns de aproape
gușteri
la soare pe stânci
departe
ghiulele galbene dovleceii

II

revizitând oaza
dezafectată
nici o ezitare
nu împodobește drumul
imobilitatea
sub pojghița viermuielii
neajutorate
înapoi la vechile mituri
succesul cu metodă
și spargerea dinților

*

blues before ileanda

decât să pleci
mai bine să rămâi
decât să stai
mai bine să dispari
ciulește urechea
și vei vedea
linii perfecte
tăcerea.

A fost revoluție în decembrie '89?

Victor Neumann

(urmare din pagina 32)

și tragicele evenimente de la Timișoara și nici de starea de spirit a Bucureștiului din zilele precedente. Promisiunile sale cu privire la îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației erau incredibile și pentru un elev din clasele primare. Fusese însă clipa potrivită provocării marii demonstrații populare. Confruntările între armată și populație s-au desfășurat în intersecțiile ori piețele mari ale capitalei. Baricadele fuseseră ridicate de cetățenii care se apărau în fața forțelor militare ce primiseră ordin să înfrângă revolta.Instituțiile statului păreau și de data aceasta — la fel ca în situația demonstrațiilor de la Timișoara — a nu fi fost sigure de necesitatea acțiunilor lor și de deznodământul evenimentelor la care participau, în pofida loviturilor date manifestanților. Îmbarcarea lui Ceaușescu într-un elicopter în ziua de 22 decembrie și părăsirea intempestivă a sediului comitetului central al partidului comunist trimite la a vedea lucrurile astfel: fie o parte a liderilor politici și militari îi rămăseseră fideli chiar și în conjunctura respectivă, fie grupul militar de elită responsabil cu paza persoanei sale l-a trădat. În acest din urmă sens se poate lua drept argument posibil observația fostului dictator comunist — făcută cu ocazia procesului de la Târgoviște —, potrivit căreia ar fi fost trădat chiar de unii din membrii completului de judecată.

Între figurile din improvizata sală de judecată el recunoscuse și pe acelea care îi fuseseră fidele până în 22 decembrie. Cred că o abordare serioasă a evenimentelor nu poate neglija nici asemenea afirmații, pretextând că ele au aparținut învinsului și nu învingătorului. Ceea ce iese în evidență în 22 decembrie nu este doar revolta maselor, ci și arestarea dictatorului, fapt care aparținuse forțelor partidului comunist, și nu demonstranților. Atât militarii din vârful ierarhiei, cât și politicienii comuniști-reformați aflați în dizgrația regimului totalitar fuseseră implicați în derularea acelui act important ce avea să preceadă schimbările politice propriu-zise. Exemplul oferit de generalul Victor-Atanasie Stănculescu nu este singular, dar este foarte important. Evocarea sa într-un interviu al lui Gelu Voican-Voiculescu[4] vine să arate modul în care s-a pus în aplicare dispariția soților Ceaușescu, respectiv executarea lor în urma sumarei proceduri juridice de la Târgoviște. Ea este o încă o probă indicând prezența și acordul instituțiilor statului comunist asupra mutațiilor ce trebuiau săvârșite. Să reținem apoi că dezideratul anticeaușist fusese formulat cu mult timp înainte de Silviu Brucan și colaboratorii săi în celebra scrisoare pe care am invocat-o deja. Timpul de desfășurare părea a fi fost devansat prin manifestațiile de la Timișoara, fapt care a creat dificultăți în aplicarea unui scenariu coerent.

Enumerând aceste lucruri, va fi de dorit să observăm că revendicările din decembrie '89 cuprindeau câteva dintre ideile de bază concepute de autorii scrisorii. În realitate, programul reformist prezentat prin intermediul canalului de televiziune avea o referință ce venea din afara cercurilor care luptaseră pe baricade. Tot ca o imparțialitate se cuvine să arătăm că autorii proiectului de reformare a regimului își făcuseră apariția sub presiunea străzii, ei fiind reprezentanții marginalizați ori aceia aparținând liniei a doua a partidului comunist român. Este cert că nu vom avea nicicând documente suficiente spre a descălci tot ghemul de fapte mai mari sau mai mărunte care ar puncta clar trecerea puterii din mâinile unui grup în ale altuia. Totuși, timpul care s-a scurs oferă un minim de repere convingătoare, în tot cazul, susținute de argumente verosimile.

Cărui motiv i se datorează ieșirea în public a noilor lideri? Se prea poate să fi fost decisiv sprijinul oferit de o parte a cadrelor active din partid, armată și securitate care au trecut de partea demonstranților și au susținut necesitatea înlocuirii puterii. Momentul televizat al lui Ion Iliescu (viitorul lider FSN și actualul lider al PDSR) a fost dublat de acela al prezenței sale în balconul comitetului central. Însoțit de Petre Roman — un nume total necunoscut în acel moment — Iliescu a fost el însuși o surpriză pentru masa de oameni adunată în Piața Palatului. Devenise repede o soluție politică agreabilă pe fondul în care bucureștenii îi recunoscuseră numele și o oarecare faimă dobândită ca urmare a excluderii sale din executivul partidului comunist în anii '70. Avea să fie bine receptat și în țară, numele său fiind pronunțat chiar și în timpul demonstrațiilor de la Timișoara ca soluție viabilă pentru noua conjunctură.

În rest, să precizăm, în anul 1989 populația României nu avea suficiente informații în sfera ideologiilor și îi era foarte dificilă orientarea în sensul aflării și aplicării soluțiilor pragmatice. Nu este de omis nici aspectul în virtutea căruia mulți cetățeni deveniseră coparticipanți la evenimente doar prin intermediul presei scrise sau a celei audio-vizuale, ei dorindu-și un singur lucru: stingerea cât mai rapidă a conflictului. Așa poate fi înțeles mai lesne de ce o grupare de stânga avea să preia puterea. Nu fără peripeții, aceasta însemnând scenele de violență din perioada următoare arestării lui Ceaușescu, confuziile decizionale, disputele dintre instituții și dintre diversii actori ai fostului regim vizând rămânerea pe pozițiile anterior deținute ori câștigarea altora noi și mai importante. Prin urmare, forțele de stânga își disputaseră întâietatea și tot ele aveau să reușească să domine exclusiv scena vieții politice începând cu decembrie '89. Într-una din analizele sale, Silviu Brucan afirmase că ar fi greu de demonstrat că revolta populară din decembrie a avut un caracter de dreapta[5]. Cred că avea dreptate nu numai din punctul de vedere al analistului politic de astăzi, dar și al politicianului implicat în gândirea schimbărilor de acum un deceniu.

Problema stângii românești ar trebui detaliată spre a vedea limitele sale. Întâi să reținem că ea a avut un foarte palid moment de reluare a propriilor sale aspirații în anii care preced evenimentele. Mai exact, a fost vorba de încercarea de recuperare a ideilor politice de orientare marxistă. Atitudinea aceasta fusese încurajată de discursurile politice ale lui Mihail Gorbaciov și de dezghețul înregistrat sub conducerea sa în Uniunea Sovietică. De unde știu lucrul acesta? În perioada 1985-1989 ajunsesem din întâmplare să frecventez cercurile și casele câtorva dintre foștii profesori de socialism ai universităților din România, ale unor ziariști din garda veche a primului deceniu comunist, dar și ale unor autentici profesori de marxism. În acea împrejurare aflasem de relația directă sau indirectă a unora dintre ei cu Ambasada URSS la București și cu inteligheția moscovită. Circulau acolo revistele și ziarele de limbă rusă, așa cum la Timișoara circulau publicațiile de limbă maghiară, germană și sârbă.

Existau acolo și antenele montate spre a fi vizionate programele televiziunii de la Moscova, așa cum la Timișoara și Arad ele fuseseră pe fiecare casă îndreptate spre urmărirea știrilor furnizate de Belgrad și Budapesta. Au fost situații în care mi s-a relatat legătura existentă între diverși foști lideri ai partidului comunist. Altele, în care fusesem făcut martorul involuntar al unor asemenea întâlniri. Despre lecturile și informațiile unora dintre ei aveam să constat foarte repede că ele provin din presa moscovită a acelor ani. Unii dintre acești intelectuali avuseseră constante întâlniri cu Ion Iliescu, imaginându-le ca pe niște acte de bravură și ca semne ale conspirației ce se punea la cale contra regimului Ceaușescu. Dintr-o sursă complementară — este vorba de aceea oferită de profesorului William Marin — aflasem că și el se numărase între companionii lui Ion Iliescu, invitat fiind la discuții particulare pe teme politice în timpul scurtelor sale vizite la București.[6]

Într-una din amintitele întâlniri ce avusese loc în casa unui viitor lider al FSN-ului, aveam să port o lungă discuție deschisă și argumentată pe teme politice[7]. Eram măgulit să descopăr că în România acelui timp exista o încercare a unei alternative la dictatură, ceea ce îmi oferise o rază de speranță. Pe de altă parte, fusesem intrigat de argumentele ce invocau invariabil modelul moscovit, precum și de distanța ce separa lumea unora dintre invitații la discuții de aceea a învățaților autentici. În sfârșit, atunci mi s-a părut important să descopăr că nu sunt similare nici pregătirea universitară și nici influențele culturale care neau format gândirea și orientarea ideologică. Fusesem combătut pentru atitudinea pro-occidentală pe care o adusesem în discuție și pentru argumentația non-marxistă a teoretizărilor mele.

Oarecum diferită era situația profesorilor de marxism sau a istoricilor de orientare marxistă pe care i-am întâlnit în acei ani și care își arătaseră distanțarea față de regim, față de dictatura și cultul personalității lui Ceaușescu. Erau nume prețuite pentru operele lor, erau personalități de prim rang ale culturii române, capabile să articuleze o doctrină ori măcar un punct de vedere decent asupra realităților aspre ce ne înconjorau. Exemplul lui Henri Wald și Paul Cornea la București, al lui D. Prodan și Andrei Roth la Cluj, îmi stăruie în minte. Impactul reflecțiilor lor era imperceptibil în mediile politice invocate, în schimb, devenise atractiv pentru mai mulți din tânăra generație de intelectuali aflați în căutare de modele și de soluții pragmatice. Nu sesizam aproape nimic în comun între amintiții învățați și persoanele care îl frecventau pe succesorul lui Ceaușescu. Ceea ce pot spune că am observat la această din urmă categorie aflată sub influența lui Gorbaciov era o tentație spre latura exclusiv ideologică a explicațiilor, spre forțele impersonale care ar avea responsabilitatea tuturor fenomenelor istorice. Cert este că o anumită viclenie a istoriei a făcut cu putință ca segmentul comunist format la ideologia anilor '50 să intre pentru a doua oară în prim-planul vieții publice din România. Beneficiind de o anumită experiență, de un context politic internațional favorabil și de câteva lecturi al căror conținut a contribuit la reformularea discursului, segmentul amintit avea să știe să propună cel dintâi program politic rezonabil pentru o guvernare post-ceaușistă. Faptul că lucrurile s-au gândit în cercuri închise, în absența disidenților autentici și fără comunicare cu masa a atras după sine suita de confuzii politice și de momente tragice din decembrie '89. Cred că nu era posibilă o tranziție firească spre un alt tip de guvernare în contextul în care nu exista sumara pregătire politică a populației și minima libertate de expresie necesară apariției spiritului critic, respectiv, a segmentului social prodemocratic.

Fosta clasă comunistă era interesată să păstreze puterea după alungarea dictatorului? Perspectiva pe care o avem astăzi asupra evoluției scenei politice românești îndreptățește afirmația că stânga reformată din partidul comunist și-a rezervat privilegiul de a conduce statul în noua conjunctură. Din nefericire, România nu avea o alternativă credibilă la grupul comunist. Ca actor principal al acelui decembrie, Brucan a recunoscut un fapt de domeniul evidenței atunci când declarase nu fără emfază: "Trenul sosise în gară și eram singurii care puteam să urcăm în el. Și, ce era să spunem, că nu ne urcăm. Am făcut-o". Întrebarea care rămâne este: cum au făcut-o? Ideea răsturnării lui Ceaușescu nu a fost secretă, ea devenind de notorietate pentru mulți din locuitorii țării cu ocazia vizitei lui Gorbaciov.

Tot ceea ce se întâmplase în statele vecine în cursul anilor 1985-1989 prevestea măcar sfârșitul dictaturilor, dacă nu și al regimurilor comuniste. URSS — având cea mai conservatoare forță de stânga — arătase că a înțeles semnele dezghețului o dată cu venirea la putere a lui Gorbaciov. În Ungaria, Cehoslovacia și Polonia construirea opoziției față de regimurile comuniste fusese o evidență pe tot parcursul deceniului al nouălea, anunțând iminenta înfrângere a comunismului. România a rămas la urmă din cauza sistemului rigid și de opresiune ce a existat mulțumită lui Ceaușescu și aparatului său de represiune. Influențele din afară deveniseră și aici evidente, Timișoara și Bucureștiul (fiecare în felul său) excelând în receptarea acestora în raport cu alte orașe ale țării. În aceste condiții, ideea de complot internațional nu are acoperire decât cel mult pentru re-formularea doctrinei naționaliste, ea însăși contrară tendințelor politice ale Europei contemporane.

Într-un recent sondaj de opinie, doar 41% din populația țării continuă să creadă că a fost revoluție, iar un procent de 36% susține că în urmă cu zece ani ar fi avut loc o lovitură de stat. 4% din locuitorii țării intuiesc altceva în complicatele evenimente. S-a văzut — între multe altele — și aceea că evenimentele din '89 au urmat un curs scăpat de sub control. Pregătirea lor fusese superficială, iar planul minimal existent la grupurile amintite nu a putut fi pus în aplicare pe fondul izbucnirii nemulțumirilor populare de la Timișoara. Totuși, faptele petrecute arată că acea guvernare provizorie de după debarcarea lui Ceaușescu — pe fondul inexistenței unui segment politic reprezentând o reală opoziție — ar fi fost de neconceput fără prezența comuniștilor. Interpretarea se complică prin aceea că nu pot fi omise nici disputele din interiorul partidului comunist și nici ieșirea în arenă a unora dintre credibilii protestatari față de regimul Ceaușescu, cazurile Doina Cornea și Mircea Dinescu.

O explicație plauzibilă există: interzicerea oricărei libertăți de manifestare în perioada anterioară lui '89 a făcut imposibilă coagularea disidenței autentice, a unei inteligheții care să fi fost capabilă să preia pe cale pașnică puterea de la partidul comunist, evitând vărsarea de sânge. Pe amintitul fundal în care totul era la dispoziția vechii clase — inclusiv organizarea schimbării — doar un efort de empatie imaginativă poate conduce la uzitarea termenului de revoluție pentru ceea ce s-a întâmplat în decembrie '89. Protestele, acuzele și plângerile indică o neînțelegere a ceea ce s-a petrecut sau, în cel mai fericit caz, o prezentare sentimentală[8]. De aici necesitatea de a face un efort onest în a extinde frontierele cunoașterii și ale imaginației, ceea ce înseamnă a observa înțelesul faptelor, adică valoarea și semnificația lor. Acesta a fost motivul pentru care mi-am propus să studiez câteva din articulațiile evenimentelor istorice petrecute în România anului 1989.

NOTE:

*1. Vezi R. Koselleck, **"Geschichte"**, în **Geschichtliche Grundbegriffe**, Clett-Cotta, Stuttgart, 1975.*

*2. Aceasta nu înseamnă nicidecum că vom înclina să evidențiem fragmente de adevăr prin prisma orientării politice a unor grupuri minoritare, așa cum nu vom concentra discuția exclusiv în jurul martirilor, considerând că exagerarea uneia sau alteia din aceste tendințe face imposibilă o cercetare credibilă. În legătură cu posibila metodă serioasă de lucru a istoricilor, un filosof liberal al secolului nostru observa următoarele: "Să nu privim la trecut doar prin ochii învingătorilor, dar nici să nu înclinăm prea mult de partea învinșilor, ca și cum adevărul și dreptatea ar fi monopolul martirilor și al minorităților; pe scurt, să încercăm să rămânem corecți chiar și atunci când trebuie să înfruntăm un batalion de oameni". Vezi Isaiah Berlin, **Patru eseuri despre libertate**, traducere în limba română de Laurențiu Ștefan-Scalat, Prefață de Mihail Radu Solcan, Humanitas, 1996, p. 183. Deoarece după un deceniu de la evenimentele din decembrie '89 există o înclinare atât spre un gen de interpretare, cât și spre celălalt, evaluarea evenimentelor este departe de a dobândi o corectă așezare și a întruni măcar și parțial sufragiul publicului românesc.*

*3. Vezi Isaiah Berlin, **Patru eseuri despre libertate**, traducere de Laurențiu Ștefan-Scalat. Prefață de Mihail Radu Solcan, Humanitas, 1996.*

*4. Emisiunea **Profeții despre trecut**, ProTV, București, 5 decembrie 1999*

*5. Vezi **"Octavian Paler cu Gelu Voican Voiculescu despre partea ocultă a revoluției"** (I), în ziarul "Curentul", București, 13 decembrie 1999, p. 13.*

6. Profesorul William Marin a fost unul dintre istoricii de orientare marxistă de la Universitatea din Timișoara, a cărui relație o cultivasem în anii '70-'90. Fără a fi fost prieteni și fără a împărtăși aceleași opinii, am fost adesea surprins să constat că avea o altă înțelegere a politicului în raport cu mulți dintre congenerii săi și mai ales în raport cu mediile oficiale ale partidului comunist. Dincolo de mai multe dezacorduri științifice și conceptuale, punctele de vedere comune care făcuseră utilă legătura noastră era nevoia contracarării atitudinii șovin-naționaliste și antisemite dezvoltată de regimul lui Ceaușescu. William Marin citea mult presa occidentală de limbă germană și era informat cu precădere asupra doctrinei social-democrate. Fusese bursierul Fundației Friedrich Ebert din Bonn, fundație a partidului social-democrat aflat atunci în opoziție și astăzi la putere și avusese o înțelegere serioasă a ceea ce se întâmpla în URSS în deceniul al nouălea.

7. Este vorba de profesorul N.S. Dumitru, una dintre persoanele care a făcut parte din prima grupare politică provizorie instaurată la conducerea statului în decembrie '89.

8. Isaiah Berlin, op. cit.

Tur de orizont

Stufăriș, păpuriș

Cinci tineri serioși, cu privirile pătrunzătoare, plus unul care iese din peisaj fiindcă zâmbește, constituie colegiul de redacție al revistei clujene **Philosophy & Stuff** ● Numărul 7, pe care îl avem pe-aici, se vrea "marfă de contrabandă", și asta pentru că, probabil, se găsește greu, e interzis, e scump, e nociv, e marfă ● Simpaticii cetățeni din urbea lui Gh. Funar, studenții filosofi sau chiar absolvenți — nu avem nici un indiciu clar în acest sens, conținutul publicației vorbește... — pun mână de la mână și asamblează o publicație vioaie, cu iz avangardist ● Titlurile textelor sunt și ele în spiritul juventuții: "De la filosoful rege la filosoful transsexual, junkie, labagiu, profesor, bișnițar, rasist, comunist, nevăzător, bătrân, conducător auto, poponar, tată sau mamă de familie", "Trei chestiuni enervante la Heidegger", "Gânditori din toate țările, uniți-vă" ș.a. ● Mai trimiteți!

Contur de bun gust

Mai ușurică, dar tot cu dorințe nonconformiste este **Contur — revista de bun gust** ce apare la Timișoara ● Cam naivuțe, cam adolescentine, textele din "Contur" seamănă bine cu cele din foile studențești ● Amuzantă este rubrica "Panoul de onoare", unde sunt reproduse fotografii din fabrici și uzine, cu mine și cu tine, la șaibe și drezine ● Simpatice sunt prozele lui Ghe, "La Birt" și "În tramvai" ● Ca să vă faceți o idee despre ce și cum, dăm un citat din Sebastian ("Împotriva dreptului universal la exprimare neîngrădită"): "Nu știu dacă scrisul meu e destul de citeț, de răspunsul la luciditatea noastră morbidă este unul simplu — INSOMNIA. Cele 8 ore de somn, iar nu moartea prematură — iată ce într-adevăr s-ar cuveni să ne sperie..." ● Brrr!

Un Apostrof pentru Ionescu

Apostrof (nr. 11) omagiază 90 de ani de la nașterea lui Eugen Ionescu ● Articole de Norman Manea, Marta Petreu, Ion Vartic, Laura Pavel, Bodo A. Otto, Ion Bălu, Ștefan Borbely, Szilagyi Julia, Mircea Popa ● O conversație din 1991 cu Ionescu, publică poetul Petru Cârdu ● E.I. "am vrut să exprim uimirea mea față de lume, față de oameni, care fac lucruri fără sens, și trăiesc fără sens, și să stric limbajul. Am stricat limbajul cu veselie, l-am făcut bucăți, dar pe urmă limbajul s-a întors contra mea. Și stricarea limbajului a devenit o angoasă pentru mine. Asta se vede în Voyage chez le mort, mai ales în ultimul monolog, în care eroul căuta un metalimbaj, caută să înțeleagă, în care arată că nu înțelege nimic din lume, din viață, din Dumnezeu. nici până acuma, bineînțeles, nu știu ce înseamnă asta" ● Gabriela Melinescu continuă să publice pagini din "Jurnalul suedez", din care citățm: "Greutatea cea mai mare este să trăiești în mai multe realități. Și să te străduiești să le ții separate ca nu cumva haosul să te distrugă. Astăzi, de exemplu, va fi realitatea cu Pierre Zekeli care m-a sunat și vrea să ne întâlnim pentru că lucrează mai departe la traducerea poemelor lui Nichita (Stănescu) și vrea să-l ajut puțin. Și imediat, înainte de a-l vedea pe Pierre, îmi amintesc ce mi-a spus Nichita înainte de a pleca în Suedia. "Dacă o să fii nefericită cu noul tău bărbat, nu uita că eu te pot face fericită". Am izbucnit în râs amândoi. Apoi a adăugat: "Vom muri împreună! E singura fericire pe care ți-o pot oferi! Vom face un pat din crengi de brad în care pot încăpea două corpuri. Ca să fim siguri că vom muri împreună ne vom tăia venele de de la mâini și de la gât înainte ca flăcările să ne atingă corpurile. Te asigur că vom fi foarte fericiți stând în patul de ramuri de brad și privind flăcările. Vom sângerea repede și moartea ne va îmbrățișa imediat, cu mult înainte ca focul să ne atingă". M-am gândit mult la această propunere" ● Fragmentul datează din iunie 1976.

Stima și mândria

Numărul 3-4 al trimestrialului **Orient latin** are o copertă de tot hazul (voluntar) ● O fotografie cu un grup de... admiratori (țărani, muncitori, ingineri și intelectuali), în mijlocul cărora — dar deasupra — tronează o pancardă pe care stă scris: **"Bine a-ți venit în mijlocul nostru tovarășe Ceaușescu"** ● Cele 48 de pagini conțin de toate ● Proză, poezie, cronici de carte, eseuri ● Printre semnatari, Monica Minodora Păcurar, Dan Gârbovan, Voichița Năchescu, Marian Drumur, Laurențiu Cernet, Aurel Podaru, Kiss Andras, Valeriu Armeanu, Monica Rohan, Dan Emilian Roșca, Elisabeta Bogățan, Daniel Ilie, Marius Sârbu, Mariana Popescu, Ionuț Țene, Ioan Traian Dorgoșan, Călin Chincea, Maria Nițu, Doru Timofte, Nicoleta Gabor ● De remarcat traducerea din Claudio Magris a Afroditei Cionchin

Poeți, acizi și baze strategice

Poesis rămâne un barometru al poeziei, iar consecvența lui George Vulturescu merită salutară de câte ori se poate ● Numărul triplu 9-10-11 îi găzduiește cu versuri pe Nora Iuga, Ion Stratan, Mircea Țuglea, Alexandru Lungu, Mircea Muthu, Petra Vlah, Zamfira Zamfirescu, Claudia Muther, Ion Codreanu, Vasile Petre Fati, Dinu Flămând, Ioan Flora, Ioan Nistor ● Ca de obicei, nu lipsesc nici poeții străini: Hemingway, Pablo Neruda, Leonard Cohen și slovenii Tone Skrjanec, Ales Steger, Ivan Dobnik, Jurij Hudolin ● Vasile Baghiu scrie despre cărțile Simonei-Grazia Dima, Martei Izsak și Paul Vinicius; Gheorghe Mocuța, despre Viorel Mureșan și Ioan Vintilă Fintiș, Gheorghe Glodeanu despre Ion Vădan, Al. Pintescu despre Călin Vlasie, Ioan F. Pop schițează un profil al poetului orădean Ioan Moldovan ● "Dubla eroare" a lui Octavian Doclin este în colimatorul lui Grigore Scarlat, iar cartea Marianei Marin, "Mutilarea artistului la tinerețe", este recenzată de George Vulturescu ● Poate un ton polemic nu ar strica să lipsească din paginile revistei, mai ales că pe la colțurile festivalurilor — iar Zilele culturale "Frontiera Poesis" este unul cu tradiție: 10 ani! — scriitorii se plâng ba de una, ba de alta, ba de unul, ba de altul ● Puțin acid, că este de unde.

Gelozia de la Iași

În **Convorbiri literare** (nr. 12), Gheorghe Grigurcu a ajuns la episodul 2 din "Eroticon" ● "Oricât de dezgustătoare, gelozia e proba imanentă a dragostei"; "Să recunoaștem: toate femeile de care nu sunt îndrăgostiți, nu sunt pentru bărbați decât femei banale"; "Uneori până și speranța e zdrobitoare" ● Multe recenzii în paginile revistei din Iași ● Continuă să fie arțăgos Mircea Platon ● Subiectul său, Zigu Ornea ● Iată un ton din textul său: "De fapt, Z. Ornea este zelosul practicant al unui pozitivism fad, didactic, lipsit de curajul și putința speculației, cantonându-și reverberațiile discursului în limitele aritmeticii morale a lui Bentham" ● Salutăm prezența — deja constantă — a Adei D. Cruceanu în "Convorbiri", rubrica sa "Dinspre Banat" făcându-ne să ne tot ștergem fruntea de emoție și bucurie ● "A muri în Tibet" de Cornel Ungureanu este cartea care face obiectul analizei scriitoarei din Reșița.

Ilustrațiile din acest număr reproduc lucrări ale SUZANEI FÂNTÂNARIU, laureată a Uniunii Artiștilor Plastici din România (Premiul pentru grafică pe 1998)

Atunci ne-am tutuit...

Daniel Vighi

(urmare din pagina 19)

Întrebare: Dacă ai fi ademenit, ca foarte mulți artiști talentați, de o Circe tânără, ai riposta?

Răspuns: La întrebarea numărul șase referitoare la ademenirea lui Circe îți răspund în felul următor: mai zilele trecute mă ademenea Circe, adică eu stăteam la catedră și Circe stătea în prima bancă, bine îmbrăcată era ea, niște minunate picioare etala ea spre instanța profesorală care la catedră cu greu povestea despre fortuna labilis și despre cum stăm din punctul de vedere al poemului moșului Miron Costin, inspirat intitulat ***Viiața lumii***. Dacă ai puțină răbdare eu imediat caut textul, că îl am undeva, pe aici printr-un fișier, în directorul *Didactica*, așteaptă puținel... așa, am găsit, și cum îți spun stătea Circe și se uita la mine, degete lungi cu unghii frumos lăcuite avea, părul ca de abanos, tenul alb ca al Laponei Enigel, ochi care doar la Erminii găsește Vighi Amartolos, adică Păcătosul, care ce făcea în acele vremi pe când Circe la el privea? Păi, uite că îți spun ție că tu mă poți înțelege: explicam cum stă lumea din punctul de vedere al zădărniciei; ascultă puțin ca să-ți dai seama ce minunății caraghioase mă împingea obligația didactică să-i spun lui Circe:

"Ai voi, lumini de aur, soarile și luna,
Întuneca-veți lumini, veți da gios cununa.
Noi, stele iscusite ceriului podoba,
Vă așteaptă groaznică trâmbița și doba
În foc te vei schimonosi, peminte cu apa.
O pre cine amar nu așteaptă sapa!"

Îți dai seama că toate astea le împlineam pentru un salariu care nu-l depășește pe cel mediu pe economie. Acu trebuie să înțelegi că mie unuia îmi place cum le zice Miron Costin de la obraz că ***"O pre cine amar nu așteaptă sapa!"*** numai că acea de nedescris Circe nu merita un asemenea tratament din partea-mi, așa că mult am oftat că nu i-am spus ca de la om la om că frumusețea ei de Circe nu va fi să o aștepte "groaznică trâmbița și doba" și nici nu se va "schimosi" în foc și nici "sapa cu amar" pe frumusețea ei cea de peste fire o așteaptă, că numai pe noi ne așteaptă ea, pe ăștia care ne-a năpădit spondiloza și la kilogramele în plus și un fel de oboseală pe care ea, care este "ceriului podoaba", nu are cum să o simtă.

P.S. La celelalte întrebări nu mai răspund întrucât muza tocmai a plecat, reproșându-mi, pe bună dreptate, că prea o solicit mult de Ziua Națională; asta e, așa s-a nimerit, să-ți răspund de 1 Decembrie, așa că plec și eu să văd cum defilează armata noastră la Alba-Iulia și cum se adresează al nostru prezident, plin de poeticească simțire, națiunii în sărbătoare.

Albumul cu prieteni

Petru Umanschi

În puzderia de prieteni care, în timp, s-au depărtat de mine — geografic vorbind, "ținând, totuși, aproape" — Liviu Manciu ocupă un loc special. Poate e bine să precizez că acest reșițean trăiește cu dorul locurilor natale, de peste două decenii, în Germania. Liviu e mai mult decât un muzician, e un fanatic care ar putea să-și ducă traiul aidoma lui Eulenspiegel, cu diferența că, față de eroul lui Coster, acesta n-ar mirosi aroma bucatelor, ci ar asculta la nesfârșit muzica lui **Janis Joplin** sau cea a lui **Jimi Hendrix.** Nu trece anul ca Liviu să nu vină Acasă, adică în Banatul drag lui, unde-și are părinții și o soră. Mai există însă și o serie de prieteni printre care, bănuiesc, mă număr, la care Liviu vine de fiecare dată cu reviste muzicale de calitate, cu câteva CD-uri sau casete selecte. Ei bine, partea specială a faptului e că, de fiecare dată, Liviu îmi/ne aduce propriile sale creații muzicale transpuse pe discuri sau casete.

Viața lui Liviu a fost și a rămas muzica. Cântă din prima tinerețe și plecând din țară acolo, în Germania, "boala" nu i-a trecut. În timp, el a fost liderul mai multor formații, dintre care amintesc acum "Blue Flame" și "Gendrix". Muzica sa respiră aerul tare al rock-ului adevărat, al "tălpașilor" din anii '70. Bănuiesc că Liviu cunoaște pe de rost repertoriul **"Deep Purple", "Uriah Heep"**, ca să nu mai vorbesc de alți corifei ai genului. Liviu disprețuiește sintetizatorul, având sentimentul că acesta "te trage pe sfoară". Are o deosebită încredere în instrumentele fundamentale care au dus muzica rock de calitate acolo unde ea se află azi, "On The Top". Piesele compuse de Liviu au forță și culoare, fiind agreate de toate segmentele de fani rock. Visul său e să poată veni cu actualul grup "Gendrix" aici, la Timișoara și să dea un concert gratuit, eventual la Sala "Olimpia". Deocamdată proiectul nu poate fi realizat, reclamând niște cheltuieli ce nu pot fi suportate de un rocker, fie el și bănățean. Poate acum, în anul 2000...

Masca alchimică

Mircea Mihăieș

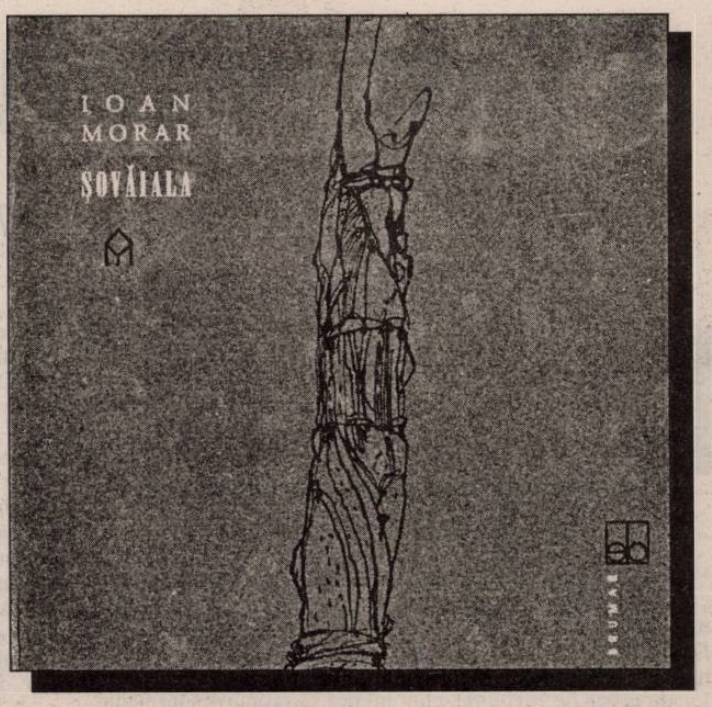

IOAN MORAR
Șovăiala
Editura Brumar, Timișoara, 1999, 72 p.

Frondeur febril și histrion, luând în răspăr modele și curentele poetice, Ioan Morar este, în generația sa, o figură uimitoare. Posesorul unei duble identități, el are instinctul rar de a-și administra talentul, oferindu-se publicului în doze generoase, cultivând excesul și tezaurizând liric popularitatea mediatică. O face, însă, pentru a-și pune la adăpost eu-l adânc, torturat, fisurat, dând nevrozelor o fericită întrebuințare poetică. Puțini dintre cei care urmăresc fascinați evoluțiile mediatice ale lui Ioan T. Morar sunt dispuși să acorde același gir poetului vulnerat Ioan Morar. Și totuși, e vorba de aceeași persoană. Dacă vom scrijeli scoarța solemnă a poeziilor sale, dacă vom elimina partea inevitabilă de ceremonial, vom descoperi una dintre cele mai originale formule din poezia română contemporană: masca alchimică a unei senzualități debordante convertită în ceremonial ascetic.

Între acești doi poli evoluează (deloc... șovăielnic!) întregul discurs al poetului. În linia unui San Juan de la Cruz, al cărui poem mistic, "Noaptea întunecată [a sufletului]" trasează culoare adânci în maniera lirică a lui Ioan Morar, poetul oscilează între exhibarea necenzurată a profundului sentiment religios și obsesiile greu de reprimat ale cărnii. Mistica, apelul rafinat la textele fundamentale ale creștinismului joacă, în acest caz, rolul unui absorbant al păgânismului originar și al unui convertor pe jumătate livresc, pe jumătate instinctiv. "Dansul cu cartea", adică împingerea confruntării pe tărâmul creației, reprezintă încercarea disperată de a deturna într-un spațiu permisiv o existență dominată de etica restrictivă a trăirii mistice. Istoria și detaliul istoric alcătuiesc coloana vertebrală și pretextul "laicizării" cuvântului perceput ca mesaj implacabil al sacralității.

Nu trebuie înțeles din descrierea aceasta că Ioan Morar e un "clasicizant" întârziat, un degustător de formule lirice valoroase dar desute, un supraviețuitor al canonului poetic rigid al liricii liturgice. Din contră, el nu ezită să se plaseze în avangarda lexicului **pomo**, punând în dialog realități greu subsumabile unui numitor comun. "Optzecismul" lui Ioan Morar — dacă se poate vorbi de așa ceva — este, demonstrativ, și unul al com-punerilor primejdioase. Iar dacă poezia lui solemnă admite un dram de ironie, aceasta vizează constituirea unei somptuoase "comedii a limbajului". Fără truculențele, experimentalismul exploziv sau plăcerea gratuită a spectacolului — atât de răspândite la colegii de generație încât au devenit veritabile stereotipuri cu pretenții de registered mark —, autorul **Șovăielii** a rămas fidel vocii sale poetice autentice. În locul unei plieri sistematice pe ultima șmecherie poetică, el preferă să investigheze adâncimile unei memorii simbolice, care-i aduce din necunosut segmente, fragmente, imagini prodigiaose dintr-un univers al valorilor primordiale.

Aș ilustra "contemporaneitatea" poetului printr-un text în care începând cu titlul, **Internet**, și terminând cu cîteva sintagme-cheie, ne aflăm în actualitatea de tip AOL-Time Warner. Și totuși, în ciuda lexicului racordat la existența supertehnicizată a erei ciberspațiale, reacția umană este aceeași dintotdeauna: fragilă, dubitativă, obsedată de absurd și de violența inanalizabilă a gesturilor umane: "Cât de aproape-s legate mădularelentre ele/ cât de bine circulă/ informația-n trup/ sîngele harnic duce veștile// mâna stângă mângâie piatra/ urechea dreaptă ascute / un scâncet// dublu click pe inimă/ spune treizecișitrei/ spune modem// mădulare legate între ele// Ani care ascund ani// acum am/ tristețe on line". '

Câteva dintre textele importante ale volumului construiesc o relație stranie cu discursul biblic. Spun "stranie" pentru că neașteptatele rime stabilite între existența contemporană și modelul generic al unei așteptări resemnate instituie aproape miraculos un sens. Nu întâmplător, poetul își caută argumentele în studiul așa-numiților "profeți mici", în sfera filosofilor ființei care și-au convertit mesajul în sintagme fulgurante ale amărăciunii, spaimei și ale unei înțelepciuni finale, expiatorii. Amos, Obadia, Hagai, dar și figura intens simbolică a lui Lazăr, conturează cu precizie spațiul mistic al unei macro-parabole pe care poetul o pune în scenă cu o febrilitate a disperării ce anunță iminente apocalipse: "Șovăiala vine peste noi/ ca un om înarmat/ ca un sunet străin între bătăile inimii// Sătul sunt de vedenii/ cum e sătul de perfecțiune/ cel ce șlefuiește diamante"// Tălmaci tot mai slab sunt/ pentru semnele ascunse-n tăblițe/ iar răgetul leului nu mai ajunge la mine./ De-acum mi-am ales ca patrie un toiag// profeții tineri chicotesc în temple/ inima mea nu mai urcă pe munte/ iar la câteva cetăți depărtate/ încă mai doarme/ cel care mă va lovi./ Unde să plâng?// profeții tineri se-ncălzesc la limbi de foc/ și văd în zarea pustiei/ semne de care nu se mai tem/ / «rege lovit cu trestii într-un ritual străin/ alăptat de leoaice/ coborât printre funii de usturoi/ îmbrăcat în fum subțire de cedru/ — regele celorlalți»// profeții tineri petrec/ / Tot ce iubesc ei mai mult/ în curând/ va fi miriște".

Presimțirea sfârșitului neîntârziat, transformarea poeziei într-un spațiu al dezolării, într-o insulă ermetică și pustie înnobilează poezia lui Ioan Morar cu aura unui tragism originar, în care începutul și sfârșitul lumii sunt cuprinse într-o unică șaradă: totul fiind scris de la începutul veacurilor, suntem meniți a fi doar profeții mărunți a ceea ce scrisul **știe** cu mult înaintea noastră. Astfel încât exercițiul de exorcizare a blestemului existențial devine și un exercițiu mereu reluat al scrisului. Scrierea — adică alinierea poetului la ritualul magic al profeției — e forma de re-centrare a existenței, "boala veche", incurabilă convertită într-un simbol al continuității, adică al normalității. Semn distinctiv al nobleții spiritului, scrisul e atât vehicolul spre tărâmul magiei, al fenomenelor supranaturale ("Mă-ntorc la uneltele mele și văd/ niște surdomuți vorbindu-și cu mâini fosforescente la căderea nopții"), cât și canonul, "mâna de reguli" menite să-l ghideze pe poet în captivitatea exasperantă a unei lumi primordiale: "Revin la scris ca la o boală rușinoasă/ — fructul oprit și fructul pornit/ / o mână de reguli/ pe care le poți deprinde/ toate îndrăznelile/ toate șovăielile le poți învăța/ numai picătura de sânge/ o aduci acasă/ numai paloarea/ o datorezi".

Lăsând de-o parte mai multe poeme extrem de puternice, care iradiază un fascicol luminiscent unic (**Venus neagră, Șovăiala, Căința, Panis angelicus**), greu înseriabile vreunei dominante, coloana vertebrală a volumului o constituie, fără îndoială, cele **Douăsprezece teorii feniciene asupra vieții și morții**. Titlul nu e întâmplător, iar convertirea misteriosului popor asiatic într-un martor privilegiat al istoriei și al spiritului corespunde protocolului secret după care se conduce întreaga poezie a lui Ioan Morar. Strategia lirică vizează aproape în permanență simplificarea. Poetul enunță pe-un ton de-o desăvârșită naturalețe adevăruri implacabile, stabilind un dialog în care formulele oraculare s-au îmbânzit printr-o alchimie sumară, menită să reteze excesele limbajului și ale trăirii: "Am fost fenician și niciodată n-am părăsit cetatea/ am cărat toată viața pentru negustori/ miere în vase de lut/ și untdelemn pentru candele/ tot în vase de lut// mi-am șters seară de seară praful de pe sandale/ m-am închinat răbdător/ toată viața în același templu// zeii nu știu dacă m-au iubit// de puține ori am stat cu ochii la stele/ și o singură dată am visat marea/ vorbe urâte/ și vorbe frumoase/ în măsură egală/ am spus/ cât am hulit — atât am iubit// nu am cântat singur/ nu m-am înmulțit// aproape fericit/ într-o cetate aproape nefericită".

Reconstituirea mentală a unei lumi a începuturilor, atribuirea calității de exemplaritate gesturilor firești, aproape banale, însă aparținând unor întemeietori, instituie — printr-o geometrie oraculară — o veritabilă **artă a viziunii**. Fără îndoială, e vorba de un vizionarism **à rebours**, o reinventare a lumii din urmele insesizabile, descoperite doar de intuiția mediată de livresc a poetului. Plasată sub mitul eternei reîntoarceri, această lume instituie un model care este cu atât mai puternic cu cât subzistă prin elementele sale marginale: "«Peste o mie de ani/ Fenicia se va numi altfel/ purpura, însă, nu»// același pământ, aceeași mare/ — alt nume/ cum să-i înțelegi pe profeți?// Desprinde-te jertfă/ și zeilor pune-le această întrebare/ «Și-n vasele noastre de bronz bucatele cui vor fi?»/ / În peșteri adânci și-au închis torțele/ și-au petrecut pe ascuns/ bogățiile în adăposturi sigure/ le-au dosit/ și-au ascultat plini de spaimă// «peste o mie de ani,/ Fenicia se va numi altfel/ purpura, însă, nu»".

O carte atât de frumoasă merita un veșmânt grafic de rafinamentul celui realizat, la editura Brumar, de către Dan Ursachi. Ea împlinește bucuria reîntâlnirii cu unul dintre cei mai puternici și originali poeți români de azi.

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Florin Ferchiu, Sorin Stroe (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Marinela Panțiru, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 13 33 76, 13 33 90
ISSN 0030 560 X
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECT.

A fost revoluție în decembrie '89?

Victor Neumann

Evaluarea faptelor în temeiul limbajelor istorice

Acumularea informațiilor necesare în descrierea faptelor se cuvine să fie dublată de o evaluare a fenomenelor trecute prin mijlocirea unei terminologii care să evite confuziile. Doar astfel este cu putință o definire plauzibilă a oricărui eveniment. Nu pot uza, spre exemplu, expresia *manifestație* în loc de aceea de *revoluție*, cum nu pot să promovez termenul de *revoluție* în locul aceluia de *răscoală*. Semnificația cuvintelor pe care le întrebuințez s-ar cuveni să nu rămână la voia întâmplării. Dacă se întâmplă ca interpretările să nu țină seamă de regulile minimale, nelămuririle ajung să copleșească cititorul, în acest fel el putând lesne confunda realitatea cu ficțiunea. Amalgamarea adevărului cu fanteziile lipsite de argumente practice și teoretice servește admirabil ideologiile improvizate, trimițând oamenii spre poluri opuse, respectiv, atomizând societatea. Chiar și atunci când documentația este bogată și direct legată de un eveniment, când descrierea și cunoașterea faptelor pare să vină în întâmpinarea orizontului de așteptare al lectorului, fără înțelegerea corectă a termenilor concluziile se impregnează de prejudecățile autorului ei sau de acelea ale mediului în care trăiește. Reinhart Koselleck — istoricul care a făcut școală în Germania ultimelor decenii și care a îmbogățit substanțial mijloacele de lucru privind limbajele istorice — este de părere că cercetarea conceptelor a devenit o condiție minimală a cunoașterii istorice, ca și definirea istoriei ca un domeniu legat de evoluția societăților umane[1]. Am observat cum în România ultimului deceniu – din prea mult zel sau din necunoaștere — termenii aplicați unui moment de referință din trecut pot să genereze interminabile controverse.

Am să încerc să explic fenomenul din decembrie 1989 pornind de la întrebarea: a fost sau nu a fost o revoluție în România în urmă cu zece ani? Voi începe prin a spune că este dificil de așezat termenul peste o sumă de evenimente ale căror conotații au fost deslușite doar parțial. Prin urmare, îmi pare foarte util să știu care este sensul universal acceptat al termenului prin intermediul căruia operez în cazul de față, adică cel de *revoluție*. Istoricul și sociologul, filozoful și politologul înțeleg prin ***revoluție*** schimbarea fundamentală a structurilor administrative, a segmentului politic care își asumă rolul de conducător. Este vorba de aspirația majorității segmentelor sociale pentru o transformare radicală a unui sistem. Cred că mulți dintre noi știm ori acceptăm în temeiul explicării raționale a conținutului că o revoluție presupune un program bine articulat, un grup de lideri politici capabili să preia puterea locală sau centrală, o pregătire de lungă durată conținând gândirea specifică momentelor de schimbare radicală.

Ce constatăm pentru Timișoara acelui moment? Ce putem spune în legătură cu ceea ce s-a petrecut la București în același decembrie '89? Exista o societate civilă timișoreană conservată în condiții incredibil de bune pentru un regim totalitar. În capitala Banatului era o stare de spirit creată de cluburi, cenacluri ale scriitorilor și oamenilor de știință. Cu mulți ani înainte de '89 a fost o formație de muzică rock "Phoenix", generând idei non-conformiste și atitudini de frondă în rândul tinerilor. Piața din Mehala — unde se făcea un comerț liber și unde timișoreanul văzând mărfurile occidentale își putea imagina ce standard de viață există în regiunile de dincolo de frontieră — a avut un rol în consolidarea unei mentalități ușor diferită în raport cu aceea a altor orașe din România comunistă. Am invocat în altă ocazie rolul — și el benefic — al mijloacelor de informare în masă din țările vecine, precum acelea din Iugoslavia și Ungaria, care au cultivat și ele îndreptățita nemulțumire a timișorenilor. Activitatea grupului scriitorilor germani — este vorba de *Aktionsgruppe Banat*, de orientare marxistă, expulzați de regimul Ceaușescu — a fost un reper al atitudinii antitotalitare a cetățeanului Timișoarei din anii '70, unul fără termen de comparație în alte centre românești ale timpului.

Era suficientă o asemenea stare de spirit — să-i spunem nefavorabilă regimului dictatorial și inducând un protest mocnit — pentru a produce o revoluție? Exista la Timișoara un grup care în anii '80-'90 să prelucreze ideile necesare unui program de tip revoluționar, exceptând manifestele bătute la mașina de scris de către câțiva curajoși, precum poetul Petru Ilieșu? Se putea vorbi de echipe administrative ori de oameni capabili să preia conducerea locală, înțelegând prin aceasta o alternativă profesionistă la diletantismul cadrelor partidului comunist? Nu cred că avem probe care să indice existența laboratorului inteligheției prelucrând marile idei ale deceniilor șapte-nouă exprimate de "Solidaritatea" în Polonia și de "Charta 77" în Cehia. Cred că nu greșesc când afirm că dovezile privind înscrierea orașului într-un circuit de idei politice specific Pragăi, Budapestei sau Varșoviei sunt anemice. Există suficiente explicații pentru absența acestui grup de inițiativă, unul care ar fi contat enorm în conferirea statutului de revoluție evenimentelor din decembrie '89. Ceea ce interesează este ceea ce s-a petrecut și nu ceea ce putea să se petreacă în caz că ar fi existat demersuri teoretice și acțiuni aidoma celor din statele învecinate.

Dacă la Timișoara se poate vorbi de o amplă demonstrație de protest față de regimul Ceaușescu, una care a dezvoltat și ideea antitotalitară, aceasta reflectă întâi de toate dorința de libertate a populației și aspirația împlinirii idealurilor de viață privată și publică într-un mod decent. Timișorenii au arătat atunci că au înțeles să-și manifeste deschis dezacordul față de un regim incapabil să gestioneze politica și economia. Marea demonstrație populară din decembrie '89 de la Timișoara reflectă o asemenea înțelegere a lucrurilor. Timișoara devenise terenul unei autentice demonstrații împotriva regimului Ceaușescu, un burg care conferea o rază de speranță României. Timișorenii luaseră prin surprindere forțele politice implicate în evenimentele din decembrie '89. Necesitatea înlocuirii dictatorului fusese

mesajul transmis de imensa voce colectivă a locuitorilor orașului. Merită să reținem care au fost lozincile strigate în timpul demonstrațiilor din Piața Operei spre a evalua cât mai exact ideile conținute în acestea: "Jos dictatorul!", "Vrem libertate!", "Vrem saloane de Crăciun, nu conducător nebun!", "Vrem pașapoarte!", "Să fie judecat aici, în Banat!". Nimic nu arăta în aceste formule mai mult decât un spirit reformator. Cu alte cuvinte, nu exista o pregătire prealabilă. Protestul spontan nu arată că cetățenii ar fi avut lideri pe care să-i cunoască din timp și care să-i ghideze potrivit unui proiect gândit în detaliile sale ori cel puțin în partea sa ideologică. Un protest care invocă ideea de libertate se cuvine apreciat la justa valoare, el evidențiind existența unui civism admirabil al locuitorilor orașului. Un comportament care arată această dimensiune presupune că timișorenii au fost cu toții de acord că fără exprimarea deschisă a opiniei lor în privința regimului politic nu merita să trăiești. În pofida acestei realități incontestabile, programul cu adevărat revoluționar și organizarea care să contribuie la mutații fundamentale în structura administrativ-statală nu existaseră atunci.

Ceea ce așteptau demonstranții de la Timișoara era reacția celorlalte comunități urbane din România, cu deosebire a celei bucureștene. Decalajul în timp între revolta locuitorilor Timișoarei și aceea a locuitorilor Bucureștiului arată absența unui proiect revoluționar care să fi pregătit răsturnarea lui Ceaușescu și mai ales absența aceluia care să fi pus în discuție întreg sistemul. Ar fi important să luăm în considerare intenția evidentă a aparatului comunist de a izola mișcarea timișoreană de restul României, precum și ideea de a o reprima prin forță. Regia prin care a fost înfrântă demonstrația de la Brașov din noiembrie 1987 fusese luată în calcul și pentru Timișoara. Plecarea lui Ceaușescu în vizită de lucru în Iran avea să fie surprinzătoare, demonstrând o ambiguitate a liderilor din imediata apropiere și nu numai a lor. Se pare că în mediile politice comuniste de la București domnea o derută în privința reacției față de revolta de la Timișoara. Nu este exclusă dezinformarea dictatorului în legătură cu evenimentele din capitala Banatului, dezinformare pusă în aplicare de propriul său staff. În prima fază era cu putință și o anumită indiferență față de reacția de nemulțumire a unei populații aflată la o distanță de 550 de kilometri de centru.

Statutul de oraș de provincie al Timișoarei nu permisese nicicând un tratament egal cu al capitalei. Faptul este dovedit și în momentele de pașnică și, întrucâtva, democratică evoluție politică din anii interbelici. Specific regimurilor centraliste este să exploateze provinciile îndepărtate și să le coordoneze prin persoane și instituții interpuse. A domina diplomatic sau armat orice tip de revoltă făcea parte dintr-o strategie mai veche, aspect în care regimul comunist aproape că nu făcea excepție în raport cu acelea anterioare lui. Cred că aș putea introduce aici o paranteză utilă în repartizarea accentelor, mai ales că detașarea conferită de cei zece ani care s-au scurs de la evenimente ne invită să evităm etichetările și distorsionările. Având în vedere că revolta timișoreană s-a declanșat în Piața Maria, în fața Parohiei reformate maghiare, se cuvine să invocăm problema minorităților[2]. Cu atât mai mult cu cât ea devenise celebră în anii dictaturii lui Ceaușescu, în tot cazul cu un ecou puternic în mediile de informare din țările vecine și din Occident. Faptul că șvabii-germani emigrau în masă era un lucru foarte bine cunoscut de liderii comuniști. La Timișoara, prin încurajarea plecării masive și definitive a acestei comunități în Germania Federală, părea să fi fost clasată problema minorității de limbă germană.

Nu același lucru s-ar putea spune despre minoritatea maghiară timișoreană, al cărei număr era mult mai redus în raport cu acela al comunității de limbă germană. Să precizăm și aspectul potrivit căruia gesturile contrare regimului săvârșite de un individ aparținând uneia dintre minorități erau adesea interpretate de oficialii timpului ca exprimând lipsa de loialitate față de statul național român. Protestul pastorului László Tőkés fusese îndreptat împotriva distrugerii civilizației satelor transilvane prin proiectele de sistematizare. Cu motivația ideologică mai susmențională, pastorul putea fi supravegheat. De altfel, aspectul data din primăvara lui 1989. Prin urmare, fondul problemei era adversitatea promovată de Ceaușescu față de maghiarii din Transilvania-Banat și față de politica mai liberală a Ungariei. Aceste chestiuni nu sunt de neglijat în vederea înțelegerii nunanțate a fenomenului politic și a definirii lui. Comunitatea reformato-calvină arătând solidaritatea cu acțiunea pastorului ei atrăsese atenția organelor de ordine. Timișorenii reacționaseră doar la mijlocul lunii decembrie '89, acel moment facilitând interferarea nemulțumirii reformaților cu aceea a ansamblului societății și declanșând revolta spontană. Descoperind o flacără în preajma casei parohiale a lui László Tőkés, în Piața Maria, populația Timișoarei s-a dovedit capabilă să o extindă asupra orașului. Spiritul civic al cetățenilor — cu totul neașteptat pentru oficialități — a fost acela care a condus orașul în zilele de 16-21 decembrie.

Amintitul traseu al evenimentelor — este vorba de legătura care a făcut posibile demonstrațiile populare de amploare — nu fusese intuit de supraveghetorii regimului și nici de foștii reprezentanți marcanți ai partidului comunist care creaseră micul cerc de opozanți, în frunte cu Silviu Brucan și Ion Iliescu. O dovadă este scrisoarea celor șase foști lideri comuniști făcută publică prin intermediul posturilor de radio BBC și Europa Liberă: ea nu conținea referințe concrete privind planul de înlocuire a dictatorului și nici trimiteri cu privire la eventualele locuri de desfășurare a revoltelor populare. Ca autor al amintitei scrisori și ca unul ce se numărase între principalii coordonatori ai transformărilor politice din decembrie '89, Silviu Brucan nu avusese nici o relație cu revolta de la Timișoara. Ceea ce conduce la observația că nici mișcările populare ori conflictele instituționale de la București nu pot fi interpretate în directă conexiune cu revolta de la Timișoara. Există, totuși, o interferență neplanificată a intereselor celor două centre. Mișcarea de la București, având drept referință demonstrația care l-a alungat pe Ceaușescu, a avut darul de a salva Timișoara de la o replică și mai dură a forțelor de ordine. Un asemenea moment — o dată conștientizat — a fost în măsură să promoveze ideile de apropiere și de unitate a idealurilor unui mare segment al populației României. Prezentarea de până acum nu indică trăsăturile caracteristice unei revoluții.

Filosoful Isaiah Berlin susține că atâta vreme cât forțele sociale nu se coordonează în temeiul unor idei, ele "rămân oarbe și nedirecționate".[3] Inexistența programelor anticomuniste indică cel puțin o neconcordanță între masele revoltate și acei lideri care intraseră în scena publică după declanșarea demonstrațiilor. Așa se face că în locul unor idei revoluționare apar idei cu un caracter reformist, influențate mai mult de orientarea lui Gorbaciov decât de cea promovată la Praga, Budapesta și Varșovia. Dar realitatea nu poate fi ocolită, anume, absența revoluționarilor pregătiți să conducă masele și instruiți să preia puterea în stat. Este notorie lipsa unor programe articulate în temeiul necesității transformării regimului comunist, cum notorie este apariția cercului lui Iliescu și Brucan în momentul în care se punea problema orientării revoltei populare spre un țel concret. Pe fondul în care revolta a fost condusă de foștii lideri comuniști nu se putea petrece un act revoluționar. La această interpretare concură și absența pregătirii inteligheției ori imposibilitatea apariției ei pe fondul dictaturii și al urmăririi atente a populației de către poliția politică.

Să vedem ce spun faptele. Mișcarea populară se declanșează la București ca urmare a discursului lui Nicolae Ceaușescu din ziua de 21 decembrie. Sugestia de a organiza un miting în Piața Palatului la care să ia parte mulțimea părea a fi fost decizia oficialilor momentului, și nu a dictatorului. Este firesc să ne întrebăm asupra acestui moment, de îndată ce conținutul discursului lui Ceaușescu nu ținuse seama nici de nemulțumirea

(continuare în pagina 29)

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

4386

BIBLIOTECA ASTRA SIBIU

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"

● NR. 2 (1417) 17 FEBRUARIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

Pagini din cronica unui linșaj mediatic

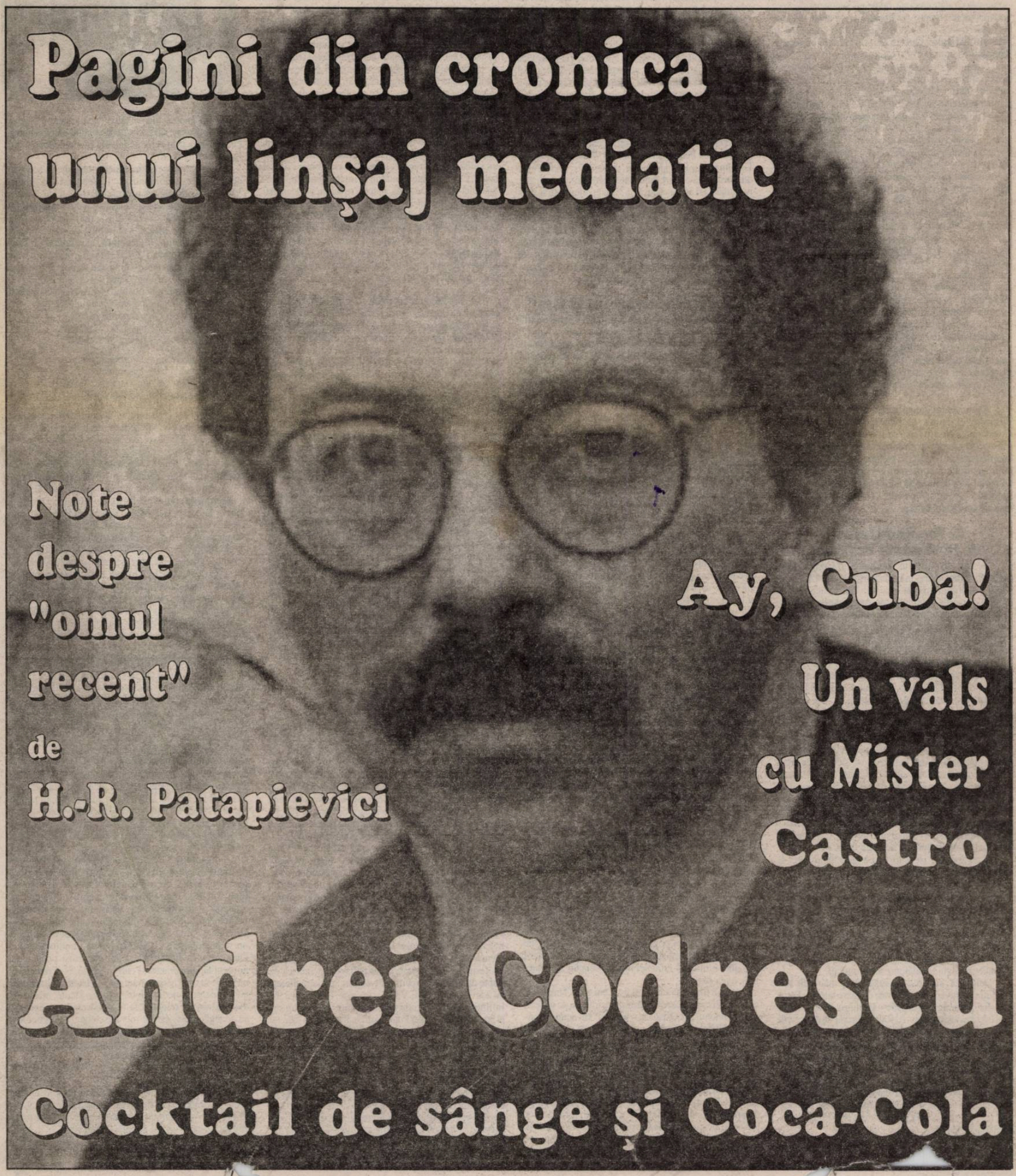

Note despre "omul recent"

de H.-R. Patapievici

Ay, Cuba!

Un vals cu Mister Castro

Andrei Codrescu

Cocktail de sânge și Coca-Cola

Între Crimeea și Crevedia

Cornel Ungureanu

1. Depozițiile unui soț exemplar

Greu de descoperit, în întreaga memorialistică a secolului douăzeci, un autor care să slujească imaginea soției sale cu atâta credință, fidelitate, supunere, să evoce îndepărtatele vremuri ale tinereții ei cu atâta exaltare, așa cum o face Constantin Virgil Gheorghiu. Atât în **Memorii. Martorul Orei 25** (1990), cât și în **Încercarea libertății. Memorii** (1995) soția e cea mai frumoasă, cea mai bună, cea mai inteligentă și cea mai cultă dintre toate junele Bucureștilor. Familia soției era cea mai importantă din Moldova de Jos. Toți oamenii politici căutau prietenia lui Ion Burbea, tatăl ilustrei avocate. Dânsa, dumneaei soția, poartă mereu supranume alintătoare. În memoriile din 1990 se numește Laleaua Neagră: "Laleaua Neagră nu era o floare. Era o grădină, cu varietăți nemaipomenite de culori și parfumuri. Am aflat că se ducea să vadă toate pisele de teatru, toate filmele și toate spectacolele de operă care existau în București. Erau anumite piese de teatru pe care le văzuse de mai multe ori. Știa din ele pasaje pe dinafară. (...) Îi cunoștea și pe oamenii politici, foștii și actualii miniștri, deputați și senatori. Majoritatea lor erau prieteni ai tatălui ei...".

În toate cărțile de după 1945 îi este rezervat soției un rol de supervedetă. E mereu mai mult decât în visul nostru de cititori obișnuiți. Eleonora West din **Ora 25** care, se poate ghici ușor, e chiar soția naratorului, e înzestrată cu atâtea calități încât memoria noastră se dă bătută: nu le poate reține chiar pe toate. În al doilea volum al **Memoriilor**, care îi este dedicat, soția îl însoțește eroic pe un traseu al dezastrelor. E vitează, e puternică, e animată de o iubire fără limite. Dedicația, puțin cam sofisticată, a volumului din 1995, voia să spună că **Ea (mea) este tuuul meu.** Atâta complicație i-a încurcat pe recenzenți (ce e, totuși, meea?), care au înțeles că importantul romancier își dedică al doilea volum Crimeii.

Recenzentul gafeur nu era chiar necunoscător al ilustrului: el reținea din bibliografia romanescă a lui Constantin Virgil Gheorghiu o carte pe care alții au uitat-o: **Am luptat în Crimeea. Reportaj de război.** E o carte care activează, în memoria istoricului, un șir de imagini ale reporterului frenetic și explică devotamentul fără seamăn al memorialistului față de neasemuita sa tovarășă de viață... O explicație care face necesar un articol întreg.

2. Pornind (totuși) de la varianta originală

În Anexa volumului **Am luptat în Crimeea. Reportaj de război** apărut la Editura Mecu în 1942, Const. Virgil Gheorghiu tipărește o seamă dintre paginile care au salutat apariția volumului său **Ard malurile Nistrului** apărut cu un an în urmă. Scrie, în **Ordinea**, D.I. Atanasiu: "Iscoditor și pasionat, Const. Virgil Gheorghiu, cel sfios ca o fată mare, cel înduioșat veșnic, cel sentimental, îmi apare deodată în cartea **Ard malurile Nistrului,** ca un bărbat cutezător, ca un soldat ce veșnic vrea să meargă înainte, neastâmpărat și dornic să cucerească mereu. El ne-a dat cea dintâi carte a războiului, cea dintâi carte adevărată și documentară a războiului...". Din cronica rostită de Perpessicius la radio sunt decupate câteva pagini în care bunul foiletonist revine, mereu și mereu, asupra valorilor poetice: "Domnul Const. Virgil Gheorghiu s-a supus acestei înclinări temperamentale, și de aceea în marele dumisale reportaj, calm ca o apă de șes, cu albia de multă vreme așezată, suferă cu fiecare dramă... Dacă n-am cunoaște sensibilitatea delicată, am spune că d. Const. Virgil Gheorghiu a împrumutat tonul acesta creștin și resemnat de la sufletul de pâine caldă al țăranilor noștri, pe care-i întâlnește, în drumurile sângerate ale anchetei și de care se simte din ce în ce mai apropiat. (...) Lirismul discret al poetului domină întreaga lucrare...".

E prezent, cu iscusite vorbe de întâmpinare, și Tudor Arghezi: "Ai norocul, pentru cetitorul de slovă însuflețită, că aduni în volumul de față, laolaltă, și că-i confunzi, doi camarazi ai lepădării de sine, pe poet și pe soldat". Participă la banchetul omagial cu un cuvânt frumos și comunistul (ilegalist pe-atunci) Miron Radu Paraschivescu: "Const. Virgil Gheorghiu e un poet. Un poet în toată regula, cu sensibilitatea și optica mereu proaspătă. (...) Reportajul său iese umanizat, faptul divers își arată grozăvia, ciudățenia sau comicul."

Defilează, cu șiruri de superlative mai mult sau mai puțin extravagante (**reporter de mare talent** – Petre Manoliu, **puternic duh artistic** – Dumitru Almaș, **viguros talent al visătorului** – Al Raicu, **apropie-te de această carte cum te apropii de vechile biserici** – Nela Stroiescu, **o carte pe cât de așteptată pe atât de impresionantă** – George Dorul Dumitrescu, **pagini de un rar realism** – Victor Bercescu) și colegii de generație, de jurnalistică ai autorului. Suntem în anul de grație 1942, armatele germane par învingătoare, armatele române triumfă. Ce poate face un reporter de război altceva decât să joace rolul învingătorului? Ce pot să facă prietenii săi decât să întâmpine cu urale isprava colegului lor?

Am citit cu mare întârziere **Ard malurile Nistrului,** și nu în ediția origin[illegible] într-una care promite fidelitate desăvârșită față de ediția princeps. (Mai exact: Din respect față de acest mare și uitat scriitor român, am păstrat, scrie editorul din 1993, varianta originală). Mie varianta originală mi s-a părut abjectă. În primul rând, n-am regăsit talentul poetic invocat de recenzenții citați – aduși să depună mărturie. Documentarul e firav, anchetele superficiale, repezite, apariția ofițerului german îl face, pe reporter, fericit. E la fel de slugarnic cum vor fi zece ani mai târziu reporterii realist-socialiști față de ofițerul sovietic.

Dar surpriza cea mai... neobișnuită e antisemitismul autorului, greu de suportat:

"Ei știau că dacă rămân sub ocupația bolșevică vor fi asasinați de evrei", se spune undeva. Un capitol se intitulează **Bălți. Evreii defilează prin fața orașului pe care l-au ars.** Greu de găsit în literatura română vreo carte care să insiste precum aceasta asupra evreului infam. Greu de descoperit vreun scriitor mai iresponsabil decât Const. Virgil Gheorghiu în 1941.

Dar ceilalți, dar recenzenții care elogiază? Dar Arghezi, dar Perpessicius, dar M.R. Paraschivescu, dar D. Almaș, dar Petru Manoliu, dar ceilalți? Să fi crezut dumnealor că oricare basarabean rămâne sub ocupație rusească va fi asasinat de evrei? Că reporterul a transcris cu fidelitate cele auzite? Sau că antisemitismul lui (în 1941!) va rămâne fără consecință? Mai degrabă aș crede că există un fel de cumetrie a plebei literare, un soi de chef care pune în paranteze cele scrise. Important este că unul dintr-ai noștri, din Gemeinschaftul cafenelei de margine a ajuns acolo unde se scrie istoria. A ajuns și s-a ajuns.

3. Câteva lecturi întârziate

Între martorii lui Const. Virgil Gheorghiu se află patru care vor încerca să-l evoce mai târziu, după ce omul a devenit celebru. Primul martor este Monica Lovinescu, cea care a tradus în franceză **Ora 25,** romanul gloriei romancierului nostru. Al doilea este Virgil Ierunca, coleg al tinerețelor – al anilor de jurnalistică, al treilea Marin Preda și al patrulea Paul Miron. Scrie Monica Lovinescu:

"Încă din octombrie 1948 începusem să traduc **Ora 25** a lui Const. V. Gheorghiu. Să traduc, să tai și să rezum, din vreo 800 de pagini să rămână vreo 200-300. Autorul, lungan și lingău, sosise la mine cu o tonă de manuscrise după ce încercase în zadar să-și găsească un traducător pe gratis (...) Intuisem însă că prin această carte de sfârșit de lume atenția va fi atrasă asupra Estului captiv. Așa credea și Greg cu care în unele seri reciteam, corectam, tăiam...

Ar fi trebuit totuși din primele clipe să știu cu cine am de-a face. În camera mea lungă și strâmtă... când le-am spus că accept, C.V. Gheorghiu și soția au îngenuncheat și mi-au sărutat mâna. Gestul mi s-a părut atât de inadmisibil încât îi regăsesc urma în **Jurnal** unde mă întreb dacă autorul ce se tot dă un autor împătimit al lui Dostoievski nu și-a luat model pe Smerdiakov. Mă pot scuza sau consola de a fi acordat prea mult timp și importanță acestui roman, alții au fost și mai entuziasmați: nu doar Gabriel Marcel cu prefața sa în superlative, dar și succesul unanim de critică coincizând cu aplauzele publicului. Notez la 14 iulie 1949 în Jurnal:

«Delirează André Rousseaux în **Figaro Littéraire,** Maurice Nadeau în **Combat,** Max-Pol Fouchet în **Carrefour,** Robert Kanters în **La Gazette des Lettres.** Nu sunt singurii. Denis de Rougemont, Raymond Aron, Daniel Rops se asociază corului laudativ. Într-o singură zi se vând la Paris o mie de exemplare... (...)»

Habar n-aveam totuși atunci că acest autor de apocalipse facile putea să fie unul și același cu gazetarul care publicase un reportaj scabros, **Ard malurile Nistrului** (cu o prefață de Tudor Arghezi) în timpul războiului, într-un București unde, eu ca și cei din jurul meu, nu citeam așa ceva".

E posibil, ne întrebăm acum, ca Monica Lovinescu să fi ignorat cu desăvârșire gloria românească a lui Constantin Virgil Gheorghiu? Fără îndoială că nu i-a trecut prin cap să citească numitul volum "cu accente de un antisemitism atât de ignobil încât probabil Rosenberg ar fi avut de ce să-l invidieze". De ce să-l citească? Omul e lăudat de Perpessicius, Arghezi, M.R.P., dar și de micii șobolani ai informațiilor, cei care fac din o carte a serviciilor de propagandă un eveniment. Cine se oprise asupra antisemitismului, cine consemnase? Rafinații priveau cu dispreț către reporterii angajați, jurnaliștii famelici înjurau concurentul care, iată, avea succes.

Scrie Marin Preda, și el între cei de la Timpul, și el între cei care încercau, comițând articole de gazetă, să supraviețuiască **(Viața ca o pradă):** "Un anume Constantin Virgil Gheorghiu... monopolizase, cu ajutorul lui Eugen Cristescu, șeful serviciului secret, faptul divers a cel puțin șapte ziare, luând pâinea de la gură la cel puțin șapte reporteri. (...) Mai târziu am aflat cu nedumerire de renumele mondial al lui Constantin Virgil Gheorghiu, datorat romanului său prost, **Ora 25.** Personalitate de anvergură care, în România, denunța în dreapta și în stânga, atrăgând și ura comuniștilor și a legionarilor, cunoscut de nemți, a făcut în '43 căsătoria cu o evreică nici bogată, nici săracă. I-a obținut, tot prin Eugen Cristescu, acte de arianăă, a plecat ca atașat de presă pe lângă Ante Pavelici, unde l-a găsit sfârșitul războiului. Cum a trecut el apoi în Germania lui Hitler și cum a ajuns el într-un lagăr unde, în fața americanilor, a făcut pe antihitleristul?".

De perioada de exil a lui C. V. Gheorghiu se ocupă Paul Miron în a sa veselă istorie a diasporei, **maiputincaperfectul:** "Ieșirile în public sunt adevărate comedii. Fiind acum (după apariția **Orei 25,** n.n.) o personalitate internațională el își permite să refuze de exemplu invitații de la Denis de Rougemont, motivând că pe program e trecut și Winston Churchill, sau uită să plătească traducerea, fapt care i-a adus un proces rușinos. Datorită succesului **Orei 25** Gheorghiu e acceptat de piață și ajunge să publice în fiecare an o carte din care trăiește. Căutându-și un stăpân mai ortoman, bate la diferite uși cu manuscrise apologetice, dar mereu proaspete ca plăcintele calde – ba la Vatican, ba la Peron, în Argentina, la emirii arabi ca și la Patriarhul din Constantinopol".

Și, după ce evocă diverse întâmplări ale ilustrului, încheie Paul Miron: "Personaj pitoresc, îmbrăcat cu un anteriu larg, grecesc, legat cu o cruce mare de aur la gât, C.V.G. poate fi întâlnit în multe locuri de îngrămădeală civică. De pildă, în toiul revoluției studențești de la Paris, în anul 1968, atras de mirajul televiziunii, l-a pus Scaraoțchi să se ia la ceartă cu răzvrătiții care ocupaseră Sorbona. Rezultatul a fost că a încasat un toc zdravăn de bătaie care l-a închis în casă pentru multă vreme. Acolo și-a făcut un paraclis unde oficia de atunci felurite oficii divine, totdeauna asistat de fidelul său tâlcovnic: Cocutza".

Citesc **Memoriile** lui Const.-Virgil Gheorghiu înconjurat de două categorii de fișe – prima, care insistă asupra personajului ilustru, a doua, care numesc un autor abject, care i-a tras pe sfoară pe prietenii de demult. Fiecare traducere în românește a unei cărți de C.V.G. poate fi însoțită de un elogiu teribil. Iată, recenta traducere a **Memoriilor** (Ed. Gramar, 1999) are pe coperta a patra aceste fraze a lui Alain Peyrefitte: "Aceste pagini, în care se regăsesc momentele luminoase și tragice ale unei vieți excepționale, sunt dintre cele mai sesizante și rezistente pe care le-a scris autorul **Orei 25.** Un mare scriitor, martor al dramelor și marilor tulburări ale secolului nostru, se angajează să reînvie și să cânte o lume dispărută". Nimeni altul decât Alain Peyrefitte, popularul autor francez, semnează aceste recomandări. Romanul **Nemuritorii de la Agapia** apărut tot la Gramar, cu un an mai înainte (1998) are pe coperta a patra un text năucitor: "Consider că romanele **Ora 25, Perahim** și **Nemuritorii de la Agapia** sunt capodopere și cărți fundamentale sub raport problematic pentru întreaga literatură universală a acestui secol în care s-a scris totuși de o sută de ori mai mult decât în șapte mii de ani". E drept frazele criticului sunt dintr-o scrisoare datată decembrie 1989 și nu dintr-un text publicat, dar ce mai contează! Ele au fost scrise de un istoric literar și de un comparatist care, după ce a scris mii și mii de pagini (între care și o **Istorie a literaturii române** pentru spațiul de limbă germană) pare a avea proprietatea termenilor. Sau poate că dulcile frivolități ale unei scrisori particulare semnate de un spirit rebel la orice conformism n-ar trebui transcrise, ele exprimând doar o relație de intimitate?

4. Un precursor al realismului socialist

Așa că ajungem mereu în zona tabuurilor, a interdicțiilor de toate categoriile. Tot ceea ce întâmplă în jurul lui C. V. G. ține de un scandal de ultimă oră – de o istorie imorală, dacă e să judecăm lucrurile după criteriile tradiționale. Omul e mereu protejatul serviciilor secrete, fie ele românești, americane, germane. Își trădează colegii, își trădează prietenii, se pune, indecent, în slujba puternicilor. Între imaginile care se văd ale scriitorului, între imaginile manifeste și cele secrete e mereu o discrepanță uriașă. Discursul lui e unul conformist, fiindcă el zice ce așteaptă stăpânirea. El este un funcționar al scrisului și, să recunoaștem, un funcționar foarte harnic. C. V. G. scrie, transcrie, rescrie, conspectează cu o hărnicie pe care puțini autori români o au. În **Memorii** abundă paginile de istorie a României, dar specialistul – și nu numai el, cunoscătorul de istorie – rămâne oripilat de frivolitatea cu care romancierul caută senzaționalul, sacrificând adevărul. Istoria jurnalisticii anilor patruzeci e binișor mistificată, ca să nu mai vorbim de istoria literaturii din epoca în cauză. Profesiunea de reporter, de jurnalist de la rubrica de **Fapte diverse** ar fi trebuit să-i asigure o relație directă cu adevărurile. Ori C.V.G. își trăiește, în memorii, cu infinită plăcere, vocația de mistificare. El este un om al puterii (al adevăratei Puteri, care sunt serviciile secrete) și se exprimă după cum primește ordin. El știe că serviciile au reguli limpezi și interdicții categorice.

El e, prin urmare, în serviciu comandat. Ar fi greu să spunem (totuși, totuși...) că este antisemit. Nici unul dintre colegii lui nu-l resimt așa. Sub ordin, el trebuie să scrie, într-un anumit fel, despre evrei. Războiul e unul îndreptat (și) împotriva evreilor, iar evreii trebuie descriși așa. În paginile din **Memorii** care evocă reportajele de război, nu se mai suflă un cuvințel despre evrei. El era anticomunist și atâta tot, capitolul despre Bălți nu-i punea în cauză pe evrei, ci pe tovarășii Anei Pauker.

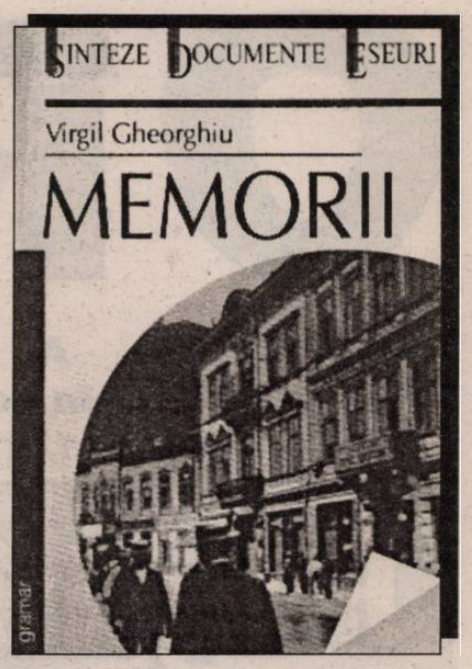

Sunt memoriile trucate? dacă scriem că prozatorul a fost mereu în serviciu comandat, putem înțelege că alienarea prin scris e maladia fundamentală a Autorului de memorii.

Dar puțini scriitori trăiesc mai intens acest tip de alienare ca autorul nostru. El debutează în 1937 cu **Viața de toate zilele a poetului.** Există aci și Jurnalul poetului de șapte ani. Ce înseamnă **Jurnalul poetului de șapte ani** decât că autorul își anulează vârsta (inocența)? El scrie mereu – el trebuie să scrie. Vrea să fie om al scrisului. În **Memorii,** el este Poetul. Dacă evocă încântat ceva (C.V.C. trăiește, mereu, o stare de încântare) el evocă statutul său de poet. E celebrat ca poet chiar și de rege: Pentru a fi mai limpezi, să transcriem versuri din poemul său **Armand Călinescu:**

Hrisoavele țării păstra-vor amintirea ta
Care-a trecut de-atunci în baladă
Ca pe-o icoană mare, de sânge
Pe fila istoriei noastre de zăpadă

Cine poate uita dăruirea de sânge
Și moartea ca-n legendele dace
Cine poate să uite viața sacrificată
Pentru țara flămândă de pace?

În 1950, poeții români ai realismului socialist, de la Beniuc la Nina Cassian, de la Maria Banuș la Dan Deșliu, A.E. Baconski sau Victor Tulbure nu vor scrie altfel despre ostașul sovietic sau despre Vasile Roaită. Dacă, evident, **legendele dace** se înlocuiau cu **comunistele lage** (lagăre!). În 1968, poemele despre Pătrășcanu puteau păstra intacte versurile lui C.V.G., bune oricând, bune pentru orice vremuri. De altfel, zice poetul evocând anii patruzeci din România, unii dintre colegii lui s-au acomodat. Memoriile numesc o simetrie șocantă – cea cu Eugen Jebeleanu, și el jurnalist, și el căsătorit cu o evreică. Gheorghiu al **Orei 25** nu a vrut să divorțeze nici măcar formal, precum Jebeleanu, de soția sa evreică. El a trebuit să suporte represaliile puterii – numirea în diplomație! Deocamdată doar Paul Miron a studiat comedia personajului. Resursele comice ale aventurii umane și literare a lui Const. Virgil Gheorghiu sunt însă mult mai vaste, ele implicând mecanismele succesului în literatura secolului douăzeci.

5. Maestrul Crevedia și ucenicul său

Citind în cunoștință de cauză **Memoriile** lui C.V. Gheorghiu putem înțelege modul în care omul tradițional, rupt de locul nașterii sale, devine (excesiv) acomodant. Memoriile lui C.V. Gheorghiu, ca și cărțile de succes ale lui C.V.G. sunt pentru uzul străinătății. Amintirile sunt adaptate și readaptate, istoria personală e rescrisă pentru a obține un personaj plăcut occidentului. Scrisul său se supune criteriilor succesului. Doar acestor criterii. Ne interesează, ca să dăm un exemplu, anii de formare ai scriitorului. Despre Arghezi, cel care îl ajută să intre în lumea literară, nu aflăm foarte multe. Primul patron literar al lui C.V.G. este N. Crevedia. Cititorul occidental, care oricum știe puține despre literatura română (atunci când știe) ar putea bănui că N. Crevedia este un autor fundamental al anilor treizeci. Secretar al Maestrului Crevedia, poetul Gheorghiu sugerează că se află încă din țară în înalta societate a literaturii. Iar acest bărbat de seamă spune despre secretarul său: "Văzându-te, înalt, subțire, drept ca un plop, palid și visător, am recunoscut în tine Poetul. Ești poezia întruchipată. Dumnezeu te-a creat după toate canoanele poeziei. Oricine, când te vede, ghicește că ești poet. Nimeni nu se poate înșela. (...) Ar trebui să-i mulțumești lui Dumnezeu în fiecare zi... căci numeroși poeți n-au norocul tău neobrăzat". Pentru români, N. Crevedia e un autor cu totul neimportant. În a sa **Istorie a literaturii,** G. Călinescu îi dedică două coloane făcute, mai ales, din mustrări și exemple rele. "La dialectalismul excesiv se adaugă și prăpăstiile minulesciene... (...) Poetul e trădat de propriul temperament strengăresc și nu-și dă seama că face grațioasă și originală, nu-i vorbă, poezie umoristică...", scrie marele critic.

Ce-i spune Maestrul Crevedia, ce transcrie, pentru viitorime, secretarul său?

Pentru istoricul literar din România totul are un haz nebun, evocând veacul literaților famelici, al marginalilor năzdrăvani – underground-ul pitoresc care folosește toate mijloacele ca să iasă la lumină. Pentru occidental, totul capătă solemnitate. Cum să râzi de Maestrul Crevedia, protectorul ilustrului autor al **Orei 25?**

COPYRIGHT

Clipici

Șerban Foarță

Din clipa-n care, clipa-n care
văzutu-te-am în clipul,
în clipu-n care, clipu-n care
lipeai cu limba plicul

scrisorii roz, scrisorii-n care
cereai faimoasei firme
să-ți expedieze crema care
n-o vezi nici chiar în filme, –

mi-am spus, din clipa ceea-n care
un plic lipeai cu-o limbă
atât de roz, o limbă care
glisează și se plimbă

pe clei, ca în reclama care
se face la-nghețată,
că tocmai tu ești fata care
îmi trebuie pe dată!

Ce auzea Florin Mugur

Marcel Tolcea

Începutul anilor '60 era marcat, în presa americană, de voga a ceea ce se autodefinea drept "new journalism". Cuvântul de ordine era „autenticitate" și, în jurul lui, se țesea o nouă pragmatică a relației jurnalistului cu realitatea: de la transcrierea nemachiată a interviului, trecând prin construcția *step by step* a articolului și sfârșind cu cauționarea doar a martorilor nemijlociți. Sigur că înrudirile cu anticalofilismul camilpetrescian sunt evidente, sigur că asemenea intersectări ar fi un lung prilej de speculații și reverii protocroniste, dar nu acolo aș vrea să ajung. Aș dori doar să vă readuc în memorie un pasaj dintr-un interviu al lui Florin Mugur cu Marin Preda (apărut în **Profesiunea de scriitor**) în care autorul transcrie de pe banda convorbirii și zgomotele, replicile, semnele auditive ale împrejurului lor. E ca și cum realitatea aceasta abia perceptibilă de din spatele dialogului își cere dreptul ei, este subtil complice, dialoghează, amendează, ironizează, se complace, aprobă, spune mereu că există, asemenea scenelor interioare dintr-un film neorealist italian.

Banda, vă rog:

„Scaune târâte pe ciment, scârțâituri, o răsuflare lungă. Se auzeau cuvintele: «Era vorba de o luptă pe care o duceam pentru a-mi crea propriul meu stil». Ciripitul asurzitor de păsări, în timp ce se spune: «Efortul acela considerabil care m-a costat mai mulți ani de trudă». O respirație uriașă, ca de foale. Bocănituri înăbușite de ciocane. (Își repară cineva mașina?) Un glas de femeie: «Nu vă e frig?» Un glas de bărbat: «Încă nu!» Strigăte lungi de cocoș. («La ce vârstă ați devenit moral?») Vocea unui geamgiu: «Geamuri, repar geamuri» în vreme ce se vorbește despre evadarea din sânul familiei a lui Tolstoi. Mașini, ciripituri, dangăt de clopote. Un glas de bărbat: «Cum era omul ăla din parc?» Un glas de copil: «Un timpit». Din nou mașini care încetinesc și apoi accelerează. («Malraux s-a dus în China, a participat la o revoluție»). Apoi, vreo cinci minute, fiecare cuvânt despre Camus, Malraux, Céline era însoțit de o pocnitură ca de pistol — uneori pocnitura cade la mijlocul cuvântului — explicația fiind simplă: la un balcon, în vecini, o femeie bate covoarele. Între cuvintele «Nietzsche» și «Freud», iarăși câteva bubuituri. Niște femei se ceartă («noi suntem un popor care știm multe»); apare plânsul crescând încet și devenind asurzitor, al unui copil care s-a lovit la genunchi («suntem în fond niște oameni veseli»). Pași care aleargă. Același glas de bărbat: «Și cum era, mă, nenea ăla din parc?» Un glas de copil: «Un timpit». Ciripitul păsărilor, care se potolise, devine din nou intens și însoțește, paralel cu fâsâitul unor mașini trecând și cu tropăitul unor pași de copil pe ciment, toată partea convorbirii în care Marin Preda vorbește despre libertate'.

P.S. Florin Mugur s-a născut în 7 februarie!

În familie

Piper pe limbă, cartea de interviuri a lui Robert Șerban, a avut în paginile "Orizontului" soarta persoanelor dragi dintr-o familie. Fiind mereu aproape, tot timpul prezente și necesare, ca aerul și apa, ele sunt cel mai puțin lăudate, răsplătite, scoase pe scena onorurilor. Nu din rea voință, neglijență, nepăsare, ci poate chiar din prea mult drag. Robert e "de-al casei", lucrează cot la cot cu noi, debordând de talent și energie, bine așezat între feluritele tabere și generații literare, cu o rară știință a dialogului. Toate aceste daruri îi ies ca prin niște pori din paginile cărții lui de publicistică, un best-sellers - din câte se pare - al interviului românesc.

14 scriitori timișoreni, zeci de întrebări provocatoare, zeci de răspunsuri, unele de citit cu sufletul la gură, un întreg spectacol pus în scenă de mai multe ori. O dată prin cartea elegant tipărită la "Brumar", apoi de-adevăratelea, printr-o lansare-unicat în toamna lui '99, la o selectă discotecă din oraș, când a triumfat, dincolo de marele succes al lui Robert, însăși ideea de scriitor. Și, în cele din urmă, un spectacol în sine, care poate începe cu fiecare nouă lectură. (a.b.)

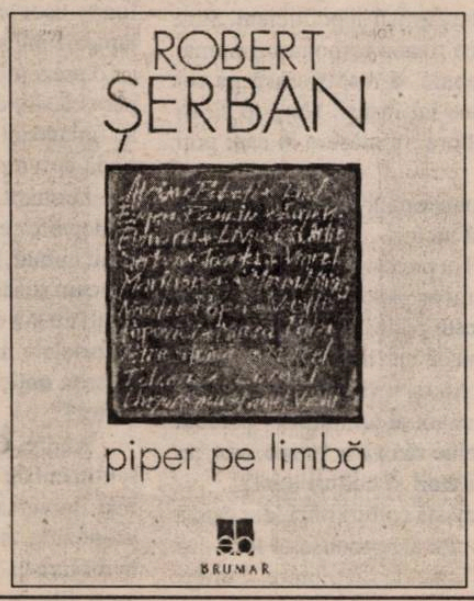

Socialism, democrație și liberalism

Vladimir Tismăneanu

Voci adeseori prea grăbite afirmă că există o incompatibilitate lăuntrică între tradiția socialistă și gândirea liberală. Nu puțini sunt cei care, în posteritatea unor figuri remarcabile precum Friedrich von Hayek sau Ludwig von Mises, cred că socialismul se identifică total și aprioric cu un colectivism egalitarist, deci nivelator și ostil meritului individual. Iată că avem acum, grație lui Stanislao Pugliese, o excelentă monografie dedicată lui Carlo Rosseli, gânditor și militant socialist italian, antifascist și antistalinist consecvent, autor al unui studiu din păcate nu prea cunoscut despre posibilitatea socialismului liberal. Născut în 1899, angajat în acțiuni antifasciste în special în plan cultural, arestat în Italia lui Mussolini în 1926, Rosseli a evadat, ajungând în Franța, unde a întemeiat mișcarea Justiție și Libertate **(Giustizia e Liberta)**. Cartea lui Pugliese, profesor de istorie la universitatea Hofstra, a apărut la Harvard University Press și s-a bucurat de numeroase recenzii favorabile, inclusiv una sub semnătura lui Alexander Stille (eseist de mare clasă), în "New York Times Book Review" din 19 decembrie 1999.

În aceste timpuri când demitizarea Războiului civil spaniol se transformă nu o dată în negarea legitimizării rezistenței armate împotriva rebeliunii franchiste, biografia lui Rosselli servește ca memento, demonstrând că mulți din cei înrolați de partea republicii erau animați de cele mai generoase idealuri anti-totalitare. Faptul că Stalin și comuniștii spanioli au manipulat Brigăzile Internaționale nu face din opoziția față de fascism o opțiune eronată. Cu alte cuvinte, este important să nu uităm că antifascismul nu poate servi, în chip onest ca alibi pentru scuzarea stalinismului, tot astfel cum anticomunismul nu poate nicicum justifica sprijinul pentru mișcările radicale extremiste și rasiste ale acestui secol. Pentru Rosselli, ca și pentru un Orwell sau Koestler, susținerea Republicii Spaniole ținea de un elementar simț istoric, deci de recunoașterea faptului că fascismul reprezenta un pericol mortal pentru spiritul democratic în Europa și în lume. Transmisiunile radio ale lui Rosselli din timpul Războiului civil au provocat furia poliției secrete italiene. În 1937, Rosselli și fratele său erau asasinați de un comando fascist. "Asasinarea fraților Rosselli semnifică decesul libertății în Europa", afirma un protest semnat de artiști și intelectuali din Franța, inclusiv André Breton, Pablo Picasso și Fernand Léger (să nu uităm că Breton însuși era un adversar declarat al stalinismului). Uciderea fraților Rosselli avea să inspire romanul **Conformistul** de Alberto Moravia (vărul lor) și filmul cu același titlu de Bernardo Bertolucci.

Ulterior, după al II-lea război mondial, în atmosfera încordată a rigidelor competiții ideologice, ideile originale ale lui Carlo Rosselli privind socialismul liberal nu aveau șanse de popularitate. A trebuit să se producă naufragiul istoric al leninismului în ultimele două decenii, și mai ales a fost nevoie de prăbușirea blocului sovietic, pentru ca această viziune să reintre în centrul atenției intelectuale în Italia și, iată, acum în Statele Unite. Întreaga abordare a "celei de-a treia căi" originează, grație studiilor unor Norberto Bobbio, dar și moștenirii unor Léon Blum, Willy Brandt, ori François Mitterrand, în aceasta tentativă de a sintetiza vocația egalitară a socialismului cu aceea individualist-democratică a liberalismului. Scrie Pugliese: "Pentru Rosselli, sarcina mișcării Justiție și Libertate constă înainte de toate în reconcilierea potențialului social și politic al Revoluției Ruse cu moștenirea științifică, umanistă, liberală a Occidentului". Ceea ce, dacă examinăm cu atenție probele istorice despre Lenin și leninism, era în fond o mare iluzie. Pentru bolșevici, nu începe astăzi vreo îndoială, liberalismul era primejdia principală, tot astfel cum ei nu puteau tolera nici o concesie făcută pluralismului politic ori ideologic. În vremurile în care scria Rosselli, când stalinismul făcea ravagii, iar nazismul înainta vertiginos, sinteza liberalism-socialism sugera un efort eroic de surmontare a ortodoxiilor înghețate în scopul salvgardării idealurilor umaniste. Trebuia însă să se producă înfrângerea celor două imperii totalitare pentru ca o asemenea strategie cultural-politică să devină altceva decât o frumoasă, însă disperată utopie. Aș menționa faptul că Rosselli a menținut o poziție rezervat-critică față marxism. Cât privește reacțiile comuniștilor italieni față de ideile sale, ele se rezumau la invective de genul "social fascist". Ceea ce nu l-a făcut pe Rosselli să capituleze: dimpotrivă, cu obstinație și abnegație, el a continuat, până în clipa finală, să se opună fascismului și să își invite amicii de stânga la o regândire serioasă a chestiunii democrației. Personaj fascinant, îndrăgostit de acțiune, însă nu mai puțin devotat vieții spiritului, Rosselli simbolizează o căutare nesfârșită a unui spațiu în care politicul să se debaraseze de ideologie și în care libertatea să devină o experiență general umană.

Washington, DC
19 decembrie 1999

Encomion Maria Pârlog

Mircea Lăzărescu

Stimați cititori, vă rog aplecați-vă ochii, urechile, sufletele pentru a percepe, resimți, și înregistra în străfundurile conștiinței, semnificația plecării dintre noi, a **Doamnei** Maria Pârlog, la cei 78 de ani ai domniei sale. Cer umil îngăduința de a vă solicita un dram din prețiosul timp al existenței dumneavoastră pentru a fi alături de cei ce acceptă să omagieze o persoană din selecta rasă a intelectualilor, care, dacă nu fac mult zgomot, motivat sau nemotivat - după pensionare, intră din păcate într-un fel de quasi-existență. Spre nefolosul și păcatul nostru.

Doamna profesor Maria Pârlog își are obârșia în nordul Ardealului, în Sălaj. A studiat la București limbile și culturile greacă și latină cu profesori de talie internațională cu care a întreținut, cu discreție, relații profesionale, până la decesul, pe rând, al fiecăruia; la fel, de altfel, ca și în Timișoara. A predat la Liceul Clasic, și apoi la Universitatea urbei noastre, fiind, un timp, Decană.

Îndrăzneala de a invoca și comenta, imediat ce am aflat de eveniment, cazul doamnei Maria Pârlog are la bază, bineînțeles, unele argumente. În primul rând, am în vedere neglijența forurilor cultural-spirituale oficiale (universități, reviste de cultură, asociații de profil etc.) de a ține legătura cu persoanele de vârf ale spiritualității locale după retragerea lor din viața publică. "Indiferența este iadul pe pământ", spunea Dostoievski! Și, oare nu avea dreptate?! Prin ce filiere și modalități poate solicita și avea acces un tânăr la o persoană posesoare a unui deosebit capital cultural (nu doar informativ, ci și de bun simț și discernământ spiritual), în măsura în care aceasta a ieșit oficial din circuitul didactic universitar?!! Cred că orice comunitate umană ar avea datoria să nu-și uite oamenii de calitate spirituală, să-i solicite activ, să-i stimuleze, să le faciliteze contacte. Pentru că, de la o anumită vârstă, individual nu se mai auto-invită! Dar dacă este solicitat, poate că nici nu refuză. Voi aduce un argument în sprijinul celor afirmate. Între anii '70-'80, un grup de tineri intelectuali din Timișoara, din care am făcut și eu parte, au dorit să se inițieze în limba greacă clasică. Am solicitat-o pe Doamna Profesoară Maria Pârlog, care timp de 3 ani, în fiecare joi după-amiază, a ținut cu noi lecții de inițiere și formare în acest domeniu. Pe toată această perioadă ne-a facilitat șansa de a obține dicționare, manuale, diverse materiale culturale în limba respectivă etc. Cred că toți cei care au participat la întrunirile de "joi după-amiază" menționate, au rămas cu ceva. Și poate, unii, au folosit cu folos acest "ceva" în preocupările lor ulterioare.

Dincolo de mai sus menționata generozitate într-ale culturii a Doamnei Maria Pârlog - mai țin să subliniez deosebita sa rezonanță pentru literatura de mare calitate. Cu mulți ani în urmă, vizitând-o acasă și cerându-ne cărți ce meritau a fi citite, împreună cu Sucubus, i-am dus o serie de roamne, dintre care menționez, pentru semnificația lor specifică, pe cele ale lui Selimovici ("Dervișul și moartea", lucrare excelent tradusă de Voislava Stoianovici din Banatul nostru, în care se ridică probleme morale care ar merita să facă parte din testarea maturității oricărui tânăr); apoi, cărțile lui Rasputin: "Citește și ia aminte", "Despărțire de Matiora"; ba chiar și cartea lui Astafiev "Visul crestelor albe" - (despre toată această literatură literară discutam în aceea vreme, aprins, cu Sorin Titel). Doamna Maria Pârlog se aprinsese.

Doamna Maria Pârlog ne-a părăsit. Mulți au cunoscut-o și merită să o evoce în lumea noastră culturală. Dincolo de acest aspect pragmatic, îndrăznesc să menționez un principiu: **Cinstește pe aproapele tău de spiță nobil-culturală mai mult ca pe tine însuți.**

Cocktail de sânge și Coca Cola

Andrei Codrescu

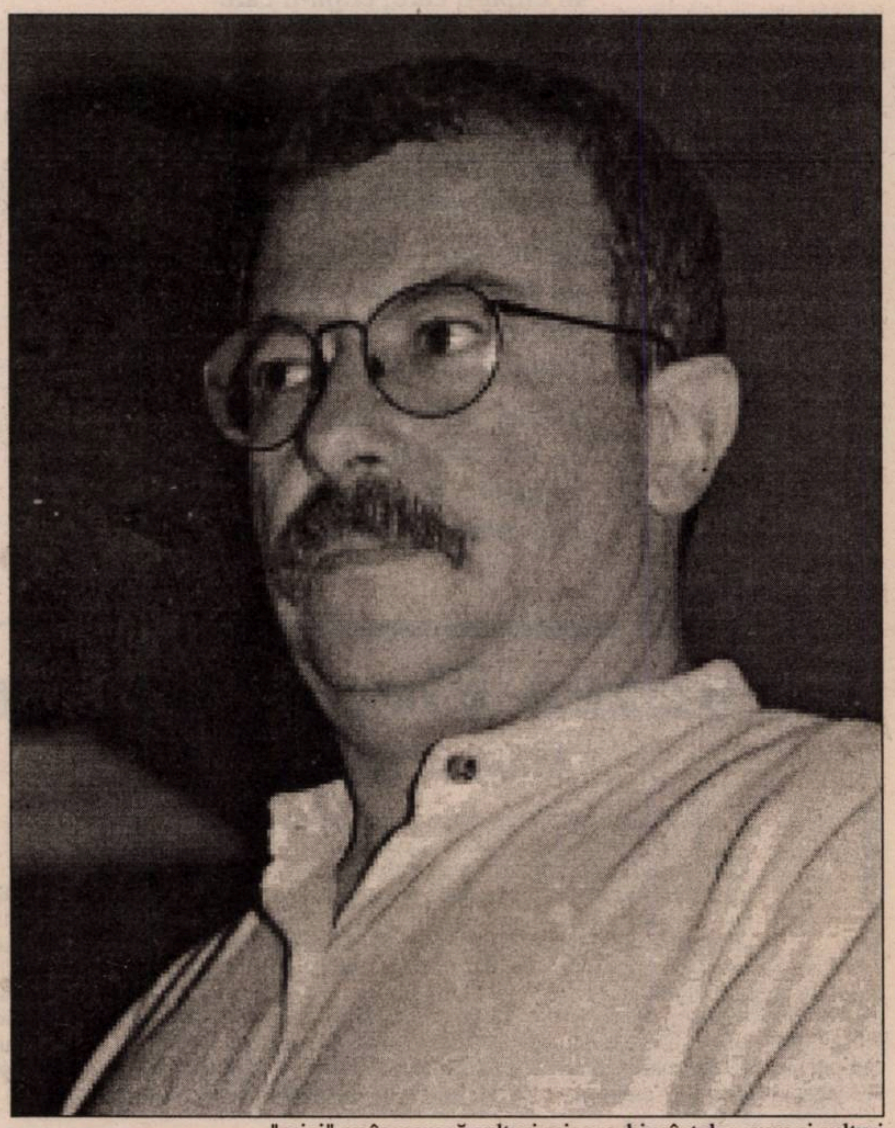

Actul întâi

Leonard Oprea: **Domnule Andrei Codrescu, Andrei, bănuiesc că prezentarea ta ca poet, prozator, eseist, jurnalist, comentator NPR (National Public Radio) este deja prea bine săvârșită de atâtea ori în "Orizont", încât nu are nici un rost să o repet. Oricum, pentru mine și alți asemenea mie, tu ești o ființă planetară, aidoma altor mari români, Tristan Tzara, Victor Brauner, Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionesco, Paul Celan, Brancuși, Sergiu Celibidache, Andrei Șerban sau Vladimir Tismăneanu și mulți alții binecunoscuți și cinstiți de o lume întreagă. Dacă vom avea "puțintică răbdare" veți fi recunoscuți astfel și în țara mumă, România, nu-i așa?**

Andrei Codrescu: Bine, dragă Nardi, ființe planetare toți suntem, dar câțiva din noi mai sunt și ființe interplanetare. Pe planeta România nu-s recunoscut?

Leonard Oprea: **Iată-ne deci, la sfârșit de mileniu. Mai sunt câteva zile și buumm! și Apocalipsa sub forma Y2K sau altfel, ori un mileniu religios și magic, parafrazându-l pe Malraux. De altfel, ai abordat și tu această cestiune fierbinte a zilei în deja celebrul tău roman** Messi@h, **editat in primăvara acestui an, de prestigioasa casă editoriala "Simon & Schuster" și în curs de apariție la editura "Fundației Culturale Române". Așadar fiind tu în temă, vin și zic: am și eu trei întrebări, dacă nu e cu supărare.**

Andrei Codrescu: Shoot!

Leonard Oprea: **Prima: După cum destul de bine se știe, Dumnezeu a făcut lumea în șapte zile. Și mulți cred că a făcut-o bine de tot. Se pare că niciodată românii nu prea au fost de acord cu asta. De vreo 2000 de ani, ei își tot plăsmuiesc lumea lor care nu prea le iese cum își doresc și d-aia toate sunt cu fundu-n sus, suntem mereu trădați, suntem mereu supărați etc. Presupunând că acum, în prag de mileniu neapocaliptic, Dumnezeu te cheamă și-ți spune blând, măi, Andrei, măi, ca să nu mai suferi tu atâta pentru țărișoara ta, uite, hai să le dăruim românilor o nouă geneză, dar tot pe modelul celei vechi ca altul nu știu, în șase zile toate cele și-n a șaptea noul Adam românesc și, firește, renașterea luminoasă a neamului ăsta, cum să zic, autooropsit. Care ar fi cele șase căi-metode de regenerare a neamului și cum ar arăta noul Adam românesc, cândva prin mileniul III?**

Andrei Codrescu: Dac-aș fi în posesia unui astfel de secret, l-aș fi șușotit deja în urechea vreunui prezidențiabil. Nu știu dacă-i adevărat că românii se vaietă mai mult decât alte neamuri. Fiecare popor are bocelile lui, dar își văd de treabă fără să aibă deluzii de "renaștere luminoasă" sau "destin istoric." Problema cu românii e că n-au avut ei timp să se debaraseze de retorica fascismului înainte de-a fi fost forțați să înghită retorica comunistă. Acum s-au dus comuniștii și au venit înapoi buruienile alea despre "2000 de ani," "renaștere luminoasă," și alte vechi zdrențe din vocabularul fascist al anilor 30-40. Popoarele moderne se ocupă de economie, de viața cotidiană, de știință, de educație. Există o foarte sănătoasă separare între stat și religie în democrațiile moderne. Nu de Adam au nevoie românii, dar un Solomon le-ar prinde bine.

Leonard Oprea: **A doua întrebare: Andrei, cum te consideri ca artist și om de cultură, un produs românesc sau unul american? Nu de altceva, dar dacă vei lua Premiul Nobel, ceea ce e foarte posibil, să știm și noi cu cine votăm?**

Andrei Codrescu: Hai, punem aici în pălărie o mie de nume, inclusiv al tău, și-l tragem pe nobelist. Eu sunt scriitor american de origine română. Așa scrie dicționarul literar, așa este.

Leonard Oprea: **A treia întrebare: dacă în această lună decembrie, à propos, la mulți ani!, ai împlinit încă o dată frumoasa vârstă de șaisprezece ani, așadar, dacă acum, ca altădată, de mult, tare de mult, ți-ai lua din nou boceluța și cu inima frântă ai părăsi iarăși Sibiul iubit, pentru un exil american fericit sau nu, cine poate ști, dar în orice caz pentru a deveni unul dintre marii poeți ai lumii... în afara țării tale?**

Andrei Codrescu: Când ai 16 ani ești intoxicat de necunoscut. Aș pleca, sigur c-aș pleca, dar nu în condițiile din 1965. Aș pleca să văd, să vagabondez, să învăț, și după aia m-aș întoarce. Ceea ce a fost rău în 1965 era că nu puteam să mă-ntorc: comuniștii erau răi, dar și proști. Din cauza răutății și prostiei lor au pierdut mii de oameni talentați. Au câștigat alte țări. Eu n-am plecat să devin "unul din marii poeți" (nici nu prea știu ce-nseamnă lucrul ăsta), ci să descopăr lumea și pe mine însumi. Mijlocul anilor 60 era primenitor poeziei și tinereții.

(Nota redacției: Aici se încheie prima secvență a interviului desfășurat, prin e-mail, între Baton Rouge, Louisiana, reședința actuală a d-lui Leonard Oprea, și New Orleans, adresa d-lui Andrei Codrescu. Ea continuă două zile mai târziu.)

Actul doi

Leonard Oprea: **Mulțam tare fain pentru promptitudinea răspunsului.**

Andrei Codrescu: Bine, continuăm, dar te rog frumos să nu schimbi nimic din răspunsurile mele, chiar dacă sunt mai pe românoamericană!

Leonard Oprea: **Și mai zici că ești sfântul Nimicfăcut?! Pentru mine, răpunsurile sunt Zen-creștine de-a binelea, pentru cititorii "Orizontului" — sunt citeva mii în toată țara, pentru ei vor fi un model de concizie și bun simț într-ale patriotismului românesc; Mircea Mihăieș a mărit miza: vrea acum două pagini de revistă cu tine, adică, în total, vreo 18 mii de semne, și mă somează să te mai întreb... Mai ales că în acest număr va fi și cronica lui la** Ay,Cuba!, **care l-a smintit de plăcere la lectură. Acum, dacă vrei să mai răspunzi întrebărilor mele, doar patru și scurte, dacă nu, nu și nu-i bai deloc.**

Așadar — continuare interviu: Andrei, e clar ca bună ziua că nu vei cădea niciodată în păcatul lăutarismului intelectualului român care, cu rare excepții ce confirmă regula, se vrea politician, mă gândesc evident la remarca lui Noica, și adaug eu, atunci când își atinge (in)suficiența artistică. Dar să nu despicăm firul de păr în patru cu ața de tăiat mămăliga, care nu mai explodează odată, nu?

Andrei Codrescu: Nu știu ce-i cu mămăliga (care-aici în America e mâncare de lux, se cheamă "polenta"), dar eu cred că există o prăpastie între artiști și politicieni. Sunt specii diferite. Artistul își face treaba responsabil numai mediului său. Politicianul trebuie să răsplătească pe cei care-l votează și nu-și aparține lui însuși. Nu poți să fii artist dacă ești proprietatea altora. În măsura în care poți să fii omul tău, faci artă!

Leonard Oprea: **Matisse spunea ca ar trebui tăiată limba pictorului care vrea sa devină pictor.**

Andrei Codrescu: De ce? Nu pictează cu limba. Mâna, da, aia ar fi un sacrificiu — pentru un pictor. Sigur că Matisse vorbea unui ziarist și-l lua peste picior. Poate spunea că trebuie să taci când pictezi sau să nu fii lingușitor — dar știm din istoria picturii că mulți erau și vorbăreți și lingușitori.

Leonard Oprea: **Andrei, că tot ai amintit de "planeta România", cuget că n-ar fi deloc rău să te întreb, așa, pe înțelesul oricui, există culturi mari și culturi mici?**

Andrei Codrescu: Da — există culturi mici, din cauză că nu au mijloacele de distribuire ale produselor lor — și culturi mari fiindcă au rețele bune de distribuire. Culturi "mici" nu înseamnă culturi minore, bineînțeles, cum și culturi "mari" nu fac garanții de calitate. Dar "mici" sau "mari," culturile au succes când valorile pe care le propun (sau imaginile, stilul) găsesc un ecou în afara zonei lor. Stilul și valorile spirituale ale sculpturii lui Brâncuși, de exemplu, sunt acum parte din cultura universală. Brâncuși a trebuit să ajungă la Paris, în centrul artistic al Vestului, ca să-și explice și să-și vândă arta — dar Parisul ar fi fost nimic dacă Brâncuși n-ar fi fost Brâncuși. Formula este: genius + place + timing = Mare.

Leonard Oprea: **A cincea întrebare este aceasta: care ar trebui să fie configurația, traiectoria și prezența scenică a unei planete născută la Porțile Orientului și, așa, nu prea mare la stat, în World Wide Web, WWW, ca să poată fi văzută și admirată măcar în spațiul cultural al acestei lumi, nu cu telescopul electronic, ci chiar cu ochiul liber în nopțile senine ale cyberspace-ului?**

Andrei Codrescu: Cyberspațiul este o mare oportunitate pentru cultura română. În acest moment, ciberspațiul este ca vestul sălbatic — poți să-ți anunți prezența și ai tărâm infinit pe care să-ți pui semințele sau să cauți aurul. Este foarte ușor să faci un site și să-l legi de alte situri în toată lumea. Finlandezii, o națiune mult mai mică decât România, au o prezență enormă la World Wide Web — toată lumea pare că știe despre ce și cum gândesc finlandezii. Dar ce au finlandezii de spus? Ei n-au avut o revoluție sau o mineriadă de vreo 50 de ani...

Leonard Oprea: **Ei bine, fiindcă în acest prezent ești de departe cel mai cunoscut și admirat român din America și nu numai, luminează-mă și pe mine într-o cestiune care mă cam seacă la inimă: de ce nici un mare român, dar nici unul, nu s-a desăvârșit și nu a devenit artist sau savant de notorietate mondială decât printr-un divorț irevocabil de miorița națională cu plai, cu ciobănaș, cu brazi, cu stele cu tot?**

Andrei Codrescu: Ce spui? La baza dispoziției mele sentimentale stă miorița și ciobănașul. Brazii și stelele sunt mai universale, le avem și pe-aici. Eu cred că-i invers propoziția ta: scriitorul român în exil succedează numai în măsura în care nu se divorțează de clișeele culturii românești. Eliade nu și-a renunțat niciodată imaginile originare;

Andrei Codrescu

Cocktail de sânge și Coca Cola

Cioran s-a bătut destul cu baștina natală s-o facă cunoscută în toată lumea; Ionesco l-a internaționalizat pe Caragiale; eu i-am ascuțit țeapa lui Vlad Țepeș etc. Aceste nativisme simbolice funcționează bine când sunt folosite în slujba unei arte care încearcă să înțeleagă lumea unde trăiește scriitorul. Miorița și amantul ei la care se mai uită brazii nu sunt înghețați în piatra solemn oficială, ele sunt jucării ale copilăriei prin care poți să vezi, pe care poți să le ironizezi, pe care poți să le schimbi. Care-i relația dintre Miorița și Dolly, oaia-clonă? Eu n-am divorțat nimic. Arta consistă în păstrarea imaginilor după ce au fost eliberate din ghipsul patriotico-duhovnico-kitchoferian.

Leonard Oprea: **Șapte e ziua marelui repaos divin. Dumnezeu respiră adânc și cheamă Poetul. Iar Poetul își caută înfrigurat inima. În ea e viu Cuvântul. Și la început a fost Cuvântul... Și Cuvântul a fost și va fi mereu Poezie. Andrei, oare în acest nou mileniu Poetul își va găsi inima?**

Andrei Codrescu: Dumnezeu cheamă poetul și poetul își caută înfrigurat inima fiindcă el o pusese jos acolo cu pantalonii când se încălțărase-n pat cu muza. Dă, muză, dă-mi inima ta repede la împrumut, că mă cheamă șefu'. Se duce poetul la șef cu inima muzei jumate-năuntru, jumate mai afară. Unde-i Cuvântul? întreabă șefu'. Poetu' scotocește prin inima muzei și găsește: ruj, o oglindiță, o fotografie a poetului dormind și un bilet "one-way" la New Orleans pentru sfârșitul săptămânii. "Scuză-mă, șefu', zice poetul, eu am ceva bizness. Mai întreabă și pe alții că mi se pare că la toți le-ai dat Cuvântul." Și așa-l lasă poetul pe șef și se întoarce grăbit acasă unde muza sta pe covor cu vreo zece muze, toate frumoase și goale pușcă, pe care le-a găsit ea în inima poetului, lângă pantaloni. Vai, ce scenă! Dumnezeu se uita la ei și râdea și se bătea pe pulpe cu amândouă mâinile de râs, și a uitat tot despre Cuvânt. Ei, nemernicii, foloseau atât de multe cuvinte...

(Nota redacției: o nouă întrerupere a fluxului cyberspațial, din fericire foarte repede reluată...)

Actul trei

Leonard Oprea: **Iată întrebarile prin care continuăm conversația noastră atât de suprarealistă, doar pentru cei care n-au urechi de auzit și nici ochi de văzut, deși aud și văd perfect, ca să-l parafrazez pe Iisus...**

Andrei Codrescu: Da' care parte-i suprarealistă, Nardi, că la mine numai realism necruțător domnește? Poți să pipăi monștrii: au guri în plus verifiabile cu ochiu' liber.

Leonard Oprea: **O.K., fie, cum spui tu. Deci: Poetul a rătăcit Cuvântul, dar nu i-a pierdut din vedere pe ei, nemernicii care... vorbesc atât de mult,nu? Dar nu eu te contrazic, în privința așa-zisei rătăciri a Cuvântului, ci ultimul tău roman,** Messi@h. **Această carte înseamnă o uluitoare, stranie și absolut unică putere de geneză a Cuvântului. Cât despre nemernici? Simplul gest de a atinge această carte magică îi amuțește. Îi condamnă la mutenie de moarte.**

Andrei Codrescu: Bine, că-i vorbăreață țara asta. Nu ca la noi, la munți, unde vorbesc numai oile. Și din când în când, Blaga.

Leonard Oprea: **Însă dacă am ajuns la** Messi@h, **te întreb: 1) câte niveluri de lectură are romanul?**

Andrei Codrescu: La bază are numai patru niveluri (sau direcții): jos în sus, sus în jos, de la dreapta la stânga, de la stânga la dreapta — vertical și orizontal, dacă vrei. O cruce. Dacă aceste patru direcții funcționează, stai bine. Alte dimensiuni vin din ele fără efort. Pe lateral, i-o poveste cu "suspens" și narațiune convențională. Pe vertical, o poveste despre hazul duhului care apare în fetițele mele din Ierusalim și New Orleans ca un fax într-o colibă papuașă.

Leonard Oprea: **2) În** Gaura din steag, **povestea lui Decembrie '89 românesc, spuneai că singurul text în limba română, învățat pe de rost de la bunica ta și păstrat intact în memoria ta este "Tatăl Nostru"; cum există, mântuiește și salvează Iisus Christos în** Messi@h?

Andrei Codrescu: Iisus săracul nu e decât un simbol prin care monștrii politici manipulează pe cei săraci cu duhul. Fundamentalistul Mullin este un fascist de gen bine cunoscut aici în America, cu Iisus pe buze și mâna-n al tău buzunar. În Ierusalim Iisus apare mai concret prin credința maicei-ghid și ceva din emoția credincioșilor își varsă mierea pe pagină. La sfârșitul cărții un actor care pretinde că-i Iisus are o soartă neobișnuită... nu-ți spun, las cititorilor români surpriza. (**Messi@h** apare în traducerea Uianei Avadaian la Fundația Culturală Română în martie 2000).

Leonard Oprea: **3) Cine a scris cartea, poetul sau prozatorul Andrei Codrescu, sau pur și simplu, Andrei...profetul?**

Andrei Codrescu: Unde-i găsești pe toși Andreii ăștia? La mine stă numai unu și dulapu-i gol.

Leonard Oprea: **4) Se zvonește astfel: în scurt timp de la apariția romanului ți s-a spus că după o astfel de superbă, de ce nu, genială mărturisire și frazare între blues și Bach, Charlie Parker și Mozart, ai putea liniștit să te lași de scris; te-ai gândit vreo clipă serios că într-adevăr ai putea să faci asta și cum explici un astfel de "zvon"?**

Andrei Codrescu: Întrebarea asta-i un fel de cristal al unei modalități de expresie. O-ntrebare vraiment ciudată, pe care nici Mozart, nici Charlie Parker n-ar putea s-o-nțeleagă. Vrei să mă-ntrebi dac-am făcut destui bani să mă retrag pe Insula Paștelui să scriu? În acest caz, răspunsul e nu. Că această frumoasă posibilitate a venit în formă de "zvon," îmi spune că putea veni numai din România, țara zvonurilor. În USA, zvonurile sunt strict controlate de Biroul Zvonurilor pe care, de fapt, l-am înființat eu în 1966 la Detroit. Pe de altă parte, îmi place așa de mult acest "zvon," îl adoptez. Da, am să mă retrag la Păltiniș, să scriu liniștit. Din păcate, nici Mozart nici Parker n-au fost prea liniștiți pentru că, suspectez eu, nu știau ei de Păltiniș.

Mai există și problema celor care mi-au "spus" acest "zvon". În loc de zvon, de ce nu mi-au spus, "Uite, Domnule, aici e cheku..."

Leonard Oprea: **5) Care este realitatea sau care sunt realitățile românești, care au contribuit și ele – știi, gena mioritică, doar tu ai menționat-o în acest interviu, nu? – la facerea acestei capodopere, acestui** Messi@h?

Andrei Codrescu: Realitatea românească la baza a tot ce scriu este faptul că-s român. De asta nu pot scăpa pe nici o limbă. Optsprezece ani m-am umplut cu spirit ardelenesc, care era pe vremea mea pentru mine personal, 80% românesc, 10% ungur, 5% nemțesc și 5% ovreiesc. (Așa se face o Sarmală de Premiu). După ce am plecat, s-au mai schimbat proporțiile, dar un mare procentaj românesc rămâne tot timpul, chiar dacă numai despre alegerile din Louisiana scriu, sau despre cocktailul de sânge și Coca Cola care-i specialitatea barului "Blue Crystal" de la New Orleans.

Leonard Oprea: **Andrei, puțini români știu că poeziile lui Lucian Blaga au fost traduse în limba engleză, în SUA, de către tine. Cât de chinuitoare au fost avatarurile acestei traduceri ?**

Andrei Codrescu: Cinci ani am lucrat la ele. A fost un fel de operație magică: știam pe de rost poeziile și ele s-au scurs încet, încet pe limba engleză. I-am datorit lui Blaga această traducere, fiindcă în adolescența mea el mi-a deschis orizontul către poezie.

Leonard Oprea: **Și cum a fost primit volumul de către poeții americani?**

Andrei Codrescu: Cu o tăcere egală Marelui Somn.

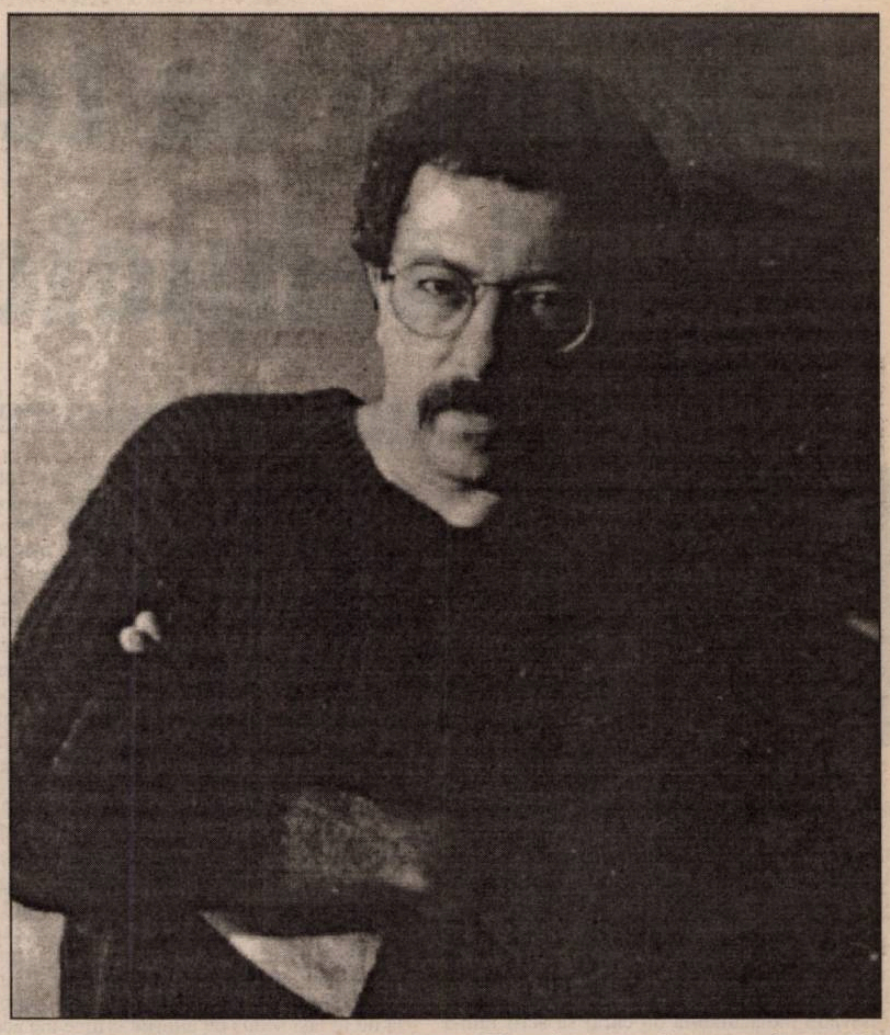

Leonard Oprea: **Este singura traducere englezească a versurilor lui Blaga?**

Andrei Codrescu: Nu — mai există și altele în care Blaga sună ca un fel de Rilke pe Valium.

Leonard Oprea: **Cum îți explici indiferența românească față de punerea în circulație universală a creației marilor autori români?**

Andrei Codrescu: N-am observat indiferența. Din ce știu eu, românii se interesează mult de propagarea culturii românești. Românul de rând, prin fotbal. Intelectualii, prin echipa Blaga & Co. De fapt, cultura românească este bine cunoscută în Occident, de la Tristan Tzara la Paul Celan. La universități azi Celan este poetul cel mai studiat.

Leonard Oprea: **Într-o apariție recentă a prestigiosului "Washington Post", discutându-se pe larg problema românească după zece ani de foarte autentică și originală democrație, tot românească, specialiștii ziarului lansau o adevărată platformă a salvării României de la dezastrul pe cale să se producă dacă lucrurile vor continua să meargă ca și până acum în economie, politică etc. Plini de bune intenții, ei ofereau măsuri concrete Casei Albe, guvernului american, pornind de la primirea României urgent în N.A.T.O. și mergând până la constituirea unui fond special numit "România 2000", cu startul de la 100 de milioane de dolari americani. Altfel, avertizau ei, democrația est-europeană e în pericol, iar în România vor avea de ce să zâmbească din morminte soții Ceaușescu. Presupunând că platforma salvării americane pentru România se va pune în funcțiune, crezi că până la urmă tot vor reuși să zâmbească drăcește Nicu și Lenuța?**

Andrei Codrescu: Acest articol nu l-am citit, dar dacă acest plan ar exista, ar fi binevenit. România are nevoie de ajutor concret să-și reclădească instituțiile pe baze democratice și o economie de piață adevărată. Un Marshall Plan pentru România și alte țări care au rămas în urmă după 1989 este o idee foarte bună. Românilor le place să se prefacă că știu toate și-s experți în toate. Din păcate, asta-i numai fudulie intelectuală, "hubris," cum se spune-aici. Pe de altă parte, eu nu cred că românii-s fără salvare din cauza binecunoscutelor slăbiciuni naționale. Bacșiș și hoție există peste tot (poate mai puțin artistic decât în România), dar motivația serioasă pentru viitor vine din posibilități concrete de muncă, de afaceri, de educație. Aceste posibilități sunt restrânse acum în România: este nevoie de un plan inteligent orientat către fundamente.

Dincolo de teocrație și tehnologie

Magda Teodorescu

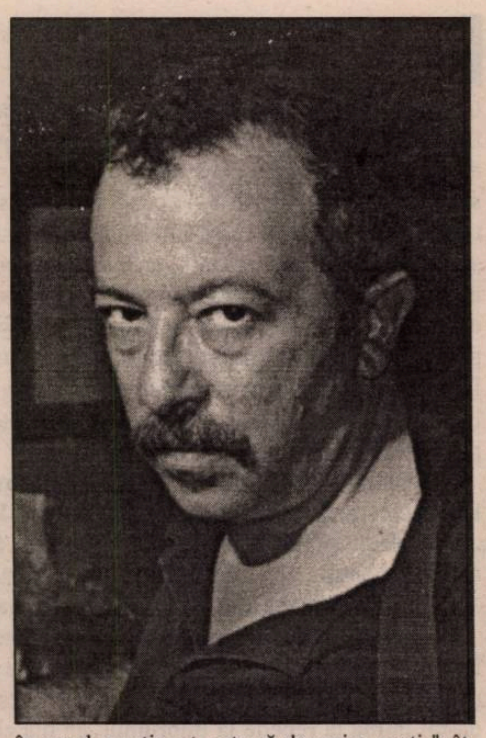

Andrei Codrescu este poet, unul care se bate să rămână în teritoriul poeziei tentând, ademenind "perfid" proza (scrisă și orală). La această aventură a explorării și supraviețuirii în atmosfera generală de "lazarificare" (expresia îi aparține) a artei, întreținută de figuri apocaliptice, mereu prezente, merită să medităm acum. Traseul poetic este șocant, dacă ne gândim la modul în care poetul a știut să lase deschise canalele de comunicare între două limbi atât de diferite la nivelul manifestării lor în poezie. Este o dovadă indiscutabilă de curaj să scrii într-o limbă pe care o înveți absorbindu-i în același timp tradiția literară și mișcarea poetică a zilei. Nu voi relua decât parțial propriile-i mărturisiri țesute în corpul discursului poetic sau aduse ca argument în eseistică.

Practic, Andrei Codrescu a evoluat în atmosfera postmodernismului, venind dintr-o lume care abia se redeschidea modernismului sau, cu termenul mai potrivit al lui Marjorie Perloff, "modernismului nostalgic". Întrebarea pe care mi-am pus-o recitindu-i poezia a fost cum și-a apropriat el discursul postmodern. Răspunsul simplu, imediat ar fi: printr-o continuă provocare, ceea ce exclude mimetismul, serializarea/mecanizarea însăși a actului de creație, încremenirea într-o formulă oarecare, banalizarea. Pentru a vedea mai bine în ce măsură s-a conectat Andrei Codrescu la trăsăturile postmodernismului în poezie apelez la descrierea aceleiași Marjorie Perloff, critic și poetician dedicat poeziei moderniste și postmoderniste, din două motive.

În primul rând, pentru că Andrei Codrescu este el însuși poet-critic, fervent apărător al poeziei non-academice, neîncrezător în judecățile anumitor universitari închistați în formule (din care nu face parte Marjorie Perloff, în opinia mea) și, în al doilea rând, pentru că numele ei lipsește practic din listele prezente în discuția în jurul postmodernismului la noi în țară. Postmodernismul în poezie, spune ea, începe printr-o reîntoarcere la materialul exclus din domeniul liric, anume cel politic, etic, istoric, filosofic; poezia postmodernă încorporează narațiunea și didacticismul, seriozitatea și comicul, versul și proza. Ea caută totodată să-și însușească limbajul computerului. Poezia postmodernă își deschide domeniul pentru a intra în contact cu lumea și cuvântul " world and word" în același timp. Vocea lirică face loc vocilor multiple sau vocilor fragmentare. Atenția poetului se îndreaptă către trucurile limbii, poante, joc de cuvinte, aluzii și împrumuturi. Colajul este în același timp o modalitate prin care cititorul este invitat să dezlege un puzzle, dar și o cale prin care se manifestă eroziunea granițelor dintre genuri ("Postmodernism and the Impasse of Lyric" în " The Dance of the Intellect — Studies in the Poetry of Pound Tradition".

In liniile ei generale, poezia lui Andrei Codrescu nu se abate de la acest tablou sintetizat mai sus, fiind pentru cititorul român dornic să afle ce se întâmplă peste Ocean, un exemplu consistent, chiar dacă acceptăm existența grupărilor beligerante, apropierea sau depărtarea de părinții consacrați ai postmodernismului în poezia americană — John Ashbery sau Frank O'Hara, de exemplu. Punctul forte al lui Andrei Codrescu este că aduce în poezia americană istoria polemismului avangardei (fără rădăcinile lui politice), acoperind o dimensiune/verigă absentă, având șansa ca de pe această poziție să privească în mod critic modernismului lui Pound, de exemplu. Europa și America (dacă nu cumva abuzez de abstractizare) se provoacă mereu în poezia lui și oricât a ajuns poetul să deteste metaforele militare, nu-i părăsesc discursul nici în momentul în care, mai mult decât evident, **make-up**-ul american pătrunde statornic în porii feței lui europene.

Lectura poeziei lui Andrei Codrescu a plecat de la premisa/ iluzia că mersul spre primele poeme în engleză și, apoi, refacerea traseului (descompunere și recompunere) poate surprinde mai precis schimbările strategiei compoziționale. Cu alte cuvinte, am pornit din acel punct dantesc, declarat ironic de poetul însuși, "Nel mezzo del camin", urmărind felul în care inserția biografică scoate la suprafață particularitățile "lumii și cuvântului" (world and word). La ce fel de eu ajunge poetul, cum își construiește poemul? Devine biograficul o convenție, o strategie poetică în cele din urmă, o lentilă prin care privește exteriorul? Sau acesta se întoarce asupra lui ca un bumerang? "Nel mezzo del camino m-am aflat/ în clasa de mijloc/ contemplând două opțiuni divergente:/ ideologia și dependența" (**Circle Jerk, Belligerence**).

În acest punct, triumful poetului e asigurat prin respingerea insistentă a unui anumit gen de biografism, ce-și are sursa în narcisism și asaltează poezia prin psihologie și psihanaliză — reziduuri ale tentațiilor moderniste. "Carnea/ se strică din interior", scrie el. Este imposibil să nu te lași sedus de jeturile critice ale acestei poezii. Sirenele modernismului te ademeneau cu puritatea sau incandescența versului, ale postmodernismului scormonesc captivitatea eului, fac să explodeze ființa protejată sub "pălărie" (nu întîmplător, obiect-simbol în poezia lui Codrescu), seduc prin râs. Cum poate să reziste critica literară în fața acestor replici, la începuturi subversive, apoi tranșante, prefigurând, iată, binevoitor-apocaliptic, moartea unui gen de artă? Are mai multe șanse critica dacă intră în "pielea" acestui nou discurs poetic? Reversul este la fel de valabil: are șanse poezia dacă își confecționează o epidermă critică? Volens-nolens, ne întoarcem la discursul enciclopedic poundian.

Gestul critic din poezia lui Codrescu traversează fulgerător, marcând acumulările narative sau deschizând fără milă interiorul visului, supus unei examinări necruțătoare: "Chiar și bătrânii nu sunt decât întâmplător miopi:/ și ei lucrează pentru iubire./ Mă torturează anumite priviri/ din vis ale oamenilor din trecutul meu/ care, nefiind mulțumiți să moară și să rupă o gaură în mine,/ continuă să privească fix de dincolo./ Regăsesc o traducere agitată tropicală/ a acestor priviri în orașele jilave ca New Orleans/ sau Rio de Janeiro" (**Mnemogasoline**). Probabil că tocmai această veghe asupra propriului corp/ text poetic pune în mișcare ofensiva critică. Călător precaut într-o geografie americană populată de ființe exotice, de la lunatici scăpați din spitale la disperați sexuali și tatuați, adică purtători de pictograme, ca într-un transfer halucinant între pagina aflată sub presiunea imaginii și trupul supus aceleiași exteriorități, poetul a ajuns să cunoască "șanțurile narative unde turtiți la cusături/ vechii demoni așteaptă ciuciți apariția unui sentiment care să-i elibereze" (**Mnemogasoline**).

Pentru a supraviețui acestei invazii duble de agresiune, după ce traversează "șanțurile narative" și "culmile" strângând "în jurul unui nod metafizic atrăgător ontologic" fragmentele experienței, el uzează de ultima armă retorică una cu ecouri whitmaniene — apropierea democratică, celebrarea diversității prin acceptarea ei: "Nu vorbesc ca poet ci ca pieton & băiat./ Oameni, iubiți-vă chelnărițele și șoferii de autobuz/ & venele care merg din spatele autobuzului/ unde ăi mai nebuni icnesc,/ spre față unde deprimații/ cred că totu-i din vina lor,/ & paranoicii/ că nimic nu-i./ Vai, ce trist li-e cântul!" Dar aceasta nu-i decât o față a texturii poetice, un loc sub soare într-o lume care oricum își pierde conturul, nu se mai poate mișca decât într-o direcție atunci când demonul sentimentalismului scapă de sub control.

Inainte de a trece de această stare "fericită" — câteva cuvinte despre proza la care ajunge Andrei Codrescu în finalul ciclului **Outings**. De fapt, citim tot un poem, de astă dată cu versuri mai lungi care urmează un model ritmic, marcat de momente rimate, la fel ca în alte poeme: "There is so little interest in prose/ where he comes from/ it's a lingo nobody grokks" (am luat la întâmplare o frază pentru a demonstra că o putem citi cu ușurință în versuri). Hibridizarea genurilor este mai curând un artificiu stilistic, un joc al postmodernilor cu textul poetic, o tentație prozodică. Altceva este strategia colajului.

Proza constituie pentru Andrei Codrescu un joc masochist. El se adresează faimosului baron, în splendidul poem omonim, cu un tandru "Dragul Masoch". Masochism la româno-americanul Andrei Codrescu? Nicidecum. Mai curând, un bun prilej al demontării/demolării tradiției est-europene Biedermeier, parodie a puterii, spectacol a imaginației debordante, colecție de locuri, situații, chiar fragmente de vers din poeme moderniste. Un Prufrock întors pe dos, scos de sub controlul ironico-sentimental eliotian, Masoch inundă poemul cu inapetența de a înțelege ce se întâmplă cu el însuși, lumea lui și cu feminista obraznică — de altfel, un personaj imaginar.

Exersat în crearea biografiilor fictive ale unor personaje care scriu poezii (vocile multiple!), Andrei Codrescu se simte în largul lui când personajul este real, cu o biografie, dacă nu cunoscută în detaliu, celebră prin cuvânt. Problema este de "interpretare". El știe să-și pună cititorul în fața unor alternative, construindu-și cu atenție discursul, inclusiv "didacticismul" care străbate în acest poem, cum și în altele din volumul **Comrade Past and Mister Present**. Există aici o pledoarie pentru propria poetică, repetată nu mai puțin metodic în **The Disappearance of the Outside**.

Limbajul cotidian, politic, poetic este pus la încercare, dezvelit ochiului cititorului pentru a-l convinge că el, poetul, poate oferi o soluție la criza, impasul creat de teocratizare ("captivitatea fundamentalistă în interiorul cărții") și "tehnologia fără suflet". Soluția, spune Codrescu în eseul menționat, este să devenim poeți "cât mai putem vorbi încă. Înainte ca golul masei să ne aspire cuvintele pentru totdeauna." Aceasta este și substanța poemelor din volumul **Comrade Past and Mister Present**, "revelația" laică a depășirii impasului. Virtuozitatea stilistică este concurată doar de imaginația critică, manifestă din plin în **The Juniata Diary**. Un spectacol cu senzații tari, nu despre trecut sau prezent, ci despre lumi paralele, poemul este un voiaj "până la capătul industrealității", explorată prin cele mai neașteptate trucuri. Jurnalul este pe rând autobiografie, loc de studiere a obiectelor și ființelor respinse, al întâlnirilor neverosimile, al lansării paradoxurilor și aforismelor, într-un cuvânt, un colaj (versuri și proză, traduceri trucate, voci) care sfidează ideea de muzeu (ca într-un autentic discurs de avangardă), unul în care poetul își ia toate libertățile posibile.

Devenim, în felul acesta, martorii sabotării șabloanelor istorice, politice, filosofice și politice în căutarea metaforelor recuperatoare — o reală terapie a cuvântului: "Trupul metaforic adus să salveze victimele cuvântului. Imaginea în română este un fel de a vorbi. Codul lingvistic reorganizează o realitate anterioară. O desenează pe măsură ce o inventează. Imaginile sunt împlântate în limbă ca sardelele într-o pizza. Restul limbajului stă să-și sprijine invențiile picturale." Sau: "O metaforă măreață a recuperării inventată de primul meu eu exilat în Nueva York (în mărețul an 1966 când lumea era tot o boală/ și doar strălucitoarea metaforă a trupului meu tânăr o putea vindeca/ în timp ce izbucnea prin Nirvana Village și Central Park/ ca o sită de cernut aur în fața minunii posibilității!"

Privită din această perspectivă, poezia lui Andrei Codrescu își lămurește complexitatea dobândită prin seria de experimente, explorări ale vocilor alternative, conexiuni rizomice. Treptat masca americană prin care vorbea românește a încetat să mai fie mască, metamorfoza s-a produs. Nu doresc să-i răresc sensibilitatea de poet, dar mă tem că nu de la Lucian Blaga a moștenit Andrei Codrescu talentul de a râde în poezie și ochiul care dezbracă fără cruțare cotidianul sau discursul poetic în jurul sexualității lumii și cuvântului. Poetul invocat de el de atâtea ori îi coagulează doar nostalgia, aspirația spre cuvântul poetic direct, care se înfige în memoria cititorului molatic, cizelat.

Noutăți la Editura Hestia

Pagini din cronica unui linșaj mediatic

Vasile Popovici

Cunoșteam în linii mari polemica ce se iscase. Oameni pentru care am multă simpatie sau deloc se aflau **în amândouă** taberele. Mă simțeam adesea în dezacord cu cei pe care-i simpatizam și mă raliasem intelectual nu o dată cu ceilalți. Ba, chiar așa pe tușă fiind, m-am trezit luat peste picior de un critic literar cam mediocru de pe la noi pe prima pagină a unui cotidian central de mare tiraj. Se trezise patriotismul din el și dădea pe-afară. Era în legătură cu **Jurnalul** lui Mihail Sebastian, care m-a zguduit și care mă punea încă o dată în fața unui trecut național rușinos. Lui nu-i spusese mare lucru și avea pretenția să nu-mi spună nici mie. Eu am scăpat ieftin, deși replica mi-o publicase **22**-ul, și nu marele cotidian cu pretenții democratice, alții însă fuseseră terfeliți în fel și chip.

Atâta timp cât disputa rămânea în cadrul strâmt al unor reviste culturale sau intelectuale de pe la noi, exagerările și loviturile sub centură de-o parte și de alta, oricât de regretabile, puteau trece în contul polemicii. Unii, ca Nicolae Manolescu, au crezut că pot trata chestiunea maiorescian, adică de la mare înălțime și deci fără să se lase implicat fundamental, chiar când era pe muche de cuțit: de aceea s-a trezit discutându-l la modul serios pe Roger Garaudy (tocmai pe acesta, cu care nici ieri, când fusese mare comunist, nici azi, când devenise islamist, Nicolae Manolescu nu avea nimic, dar nimic, de împărțit). Și ce dacă – își va fi spus criticul din el, obișnuit să înfrunte evidențele cu seninătate și din când în când cu o doză oarecare de frivolitate –, tocmai fiindcă Garaudy devenise de necitat, hai să-l discutăm noi nițel și să vedem ce ni se-ntâmplă. Ce s-a întâmplat nu a fost prea plăcut, fiindcă, după ce a trecut o viață ca vândut evreilor (de la **Saptămâna** cetire), s-a pomenit aruncat pe lista antisemiților! Gabriel Liiceanu, editorul **Jurnalului** lui Sebastian, într-un discurs plin de compasiune pentru autorul de el publicat, și-a scos la bătaie un întreg arsenal retoric. Retorica s-a întors împotriva lui. Cum se putuse așeza Liiceanu pe sine – ziceau cei ce-l citiseră cu lupa ostilității – alături de Sebastian? Cum își permisese el să afirme că *«victima devenise (sub comuniști) călău»*, când nici măcar ideea că *unele victime ale nazismului deveniseră călăi sub comuniști* nu se admite să fie rostită fără ca să intri automat în rândul nefrecventabililor? Încă o dată, ca la Nicolae Manolescu, doza de ușurătate literară combinată cu accente grave nu dădea o combinație prea bună. Și, iarăși, ca la Manolescu, nici la Gabriel Liiceanu faptul că o viață dovedise atașamentul pentru valorile democratice nu mai prezenta brusc nici o importanță. Uitați fuseseră Vadim și trupa, gazetele infecte gen **Atac la persoană** sau **Gazeta de Vest,** uitați bătrânii legionari nostalgici, uitate grupusculele de tineri amețiți de drogurile extremei drepte; lista care începea cu Nicolae Manolescu și Gabriel Liiceanu a ajuns în curând să includă numele unor personalități culturale ireproșabile, între care chiar și apărători fanatici ai drepturilor minorităților.

Dar, încă, o dată, ca-n atâtea alte dăți, mi se părea că povestea urma să se încheie din lipsă de muniție. Toată lumea obosise și lucrurile, de o mie de ori spuse și răspuse, trebuia să se potolească și ele, reintrând în platitudinea cotidiană.

Nici vorbă de așa ceva.

În timp ce acasă prin revistele noastre cu tiraj mic se așternea tăcerea, în străinătate bulgărele continua să se rostogolească. Uneori fără ca intelectualii noștri de pe lista neagră să prindă de veste, necum să poată riposta. Tehnica e cât se poate de simplă: articolul domnului George Voicu (de unde mai apăruse și individul ăsta numai Stelian Tănase, editorul lui într-o invizibilă fițuică, poate știți) cu listele de intelectuali români buni și răi fusese tradus în **Les Temps Modernes.** De acolo lista trece într-un cotidian important care-l trece următorului din aceeași țară sau din alta până când lista cu pricina intră în patrimoniul adevărurilor universale definitive. Și-n timp ce acasă se redeșteaptă o mică discuție prin reviste de o mie de exemplare, în afară bătălia s-a încheiat de mult: una din tabere continuă să se apere neștiind că de mult, altundeva, s-a oficiat un parastas în toată regula. Spre rachetele intercontinentale noi îndreptăm încă arcurile noastre voievodale.

Așa se face că pe la mijlocul lui ianuarie anul acesta deschid **Le Monde**-ul, unde știut e că ținem afișul (nu mă mai repet), și dau peste

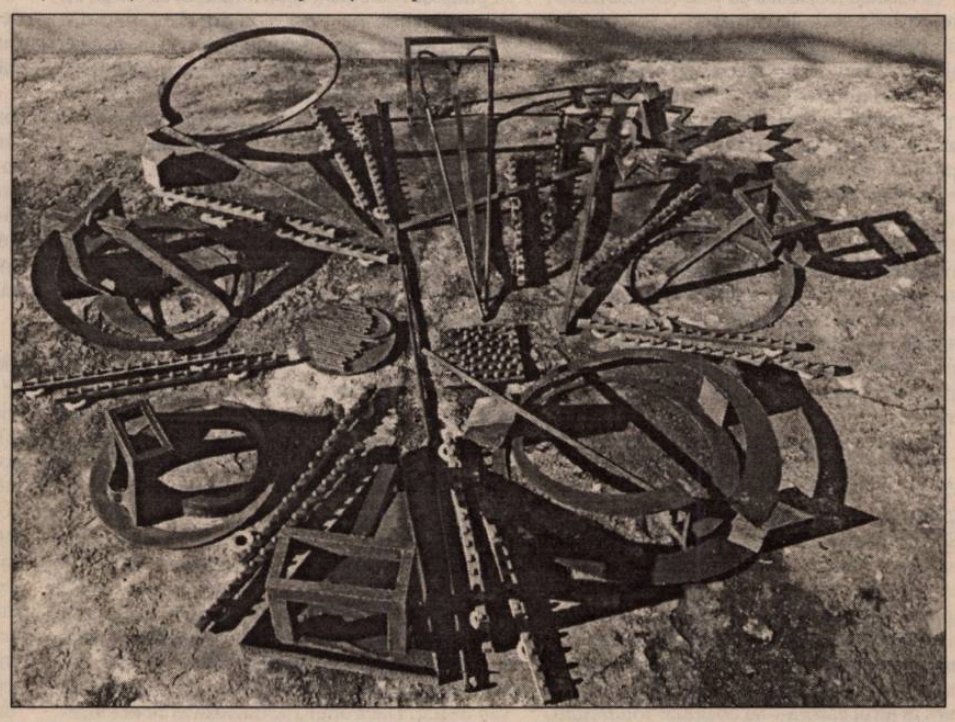

articolul domnului Edgar Reichmann, **Împotriva purificatorilor istoriei în Ungaria și România.** Domnul Reichmann comenta articolul epocal al domnului Voicu, frumos tradus în **Les Temps Modernes.** De la cele câteva sute de exemplare câte-i putuse oferi Stelian Tănase domnului Voicu ca să-i înjure pe domnii Manolescu și Liiceanu, domnul Voicu s-a văzut promovat la o treaptă superioară de înjurătură (în **Les Temps Modernes)** și de-acolo, ca o rachetă ce ia vertiginos înălțime, reapare grație domnului Reichmann în *nu mai puțin de un milion de exemplare* cât are **Le Monde** spre a atinge prin alte și alte relee o dimensiune paneuropeană. În articolul din **Le Monde** regăsim observația, corectă, că atât în Ungaria cât și în România renaște cultul dictatorilor criminali Horthy și Antonescu. (Ca o paranteză, aflu că în Timișoara – în Timișoara! Dar ce mă mai mir, de vreme ce tot la noi în oraș s-a petrecut acum un an rușinea arderii steagului american! – ar fi avut loc un așa-zis proces de reabilitare a lui Antonescu. Cât Viorel Oancea și PAC-ul au avut controlul primăriei Timișoara se putea pune stavilă încercării de a glorifica memoria generalului care, în plus, vorba lui Mircea Mihăieș, n-a câștigat nici o bătălie, dând numele lui unei străzi; azi nu mai știu dacă nu cumva răul a avut loc între timp).

În fine, în contextul reabilitării lui Antonescu, apariția **Jurnalului** lui Mihai Sebastian, scrie domnul Reichmann, a împărțit intelectualitatea română în «două tabere», democrații de-o parte, antisemiții de alta: «În cealaltă tabără figurează oameni ca *Gabriel Liiceanu, directorul Editurii Humanitas și fără îndoială adevăratul lider ideologic al grupului,* și Nicolae Manolescu, director al revistei **România literară**». Liiceanu (ideologul mișcării antisemite!) și Manolescu – intelectuali antisemiți! Mi se părea, mi se pare (nu numai mi se pare: este!) aiuritor, revoltător, o minciună odioasă care trebuie să înceteze să mai circule. Unde mai pui că Liiceanu era tocmai editorul lui Mihail Sebastian, lucru pe care domnul Reichmann, originar din România, îl știe prea bine!

Am crezut că e de datoria mea să reacționez și să o fac în calitatea mea oficială, ca unul care poate mărturisi că acest colportaj nenorocit nu e decât o invenție. Drept care, cu naivitatea începuturilor, am adresat directorului ziarului, domnului Jean-Marie Colombani, o scurtă scrisoare în care-l rugam să publice textul de mai jos:

Monsieur le Directeur,

J' aurais aimé vous écrire sur un ton léger, comme il sied à une bonne «réplique», si le sujet n'avait pas été des plus graves. Dans le numéro du samedi 15 janvier du Monde, *en commentant un article discutable paru dans les* Temps Modernes, *Monsieur Edgar Reichmann, qui devrait bien connaître la situation en Roumanie, étant lui-même d'origine roumaine, nous informe que les intellectuels de Roumanie seraient divisés en deux camps, selon leur attitude envers la Shoah: d'un côte les démocrates (et là je retrouve une liste parfaitement convaincante) qui s'opposent à ceux qui minimisent la Shoah en Roumanie. Les mauvais s'avèrent être dans l'article de Monsieur Reichmann* ***(Contre les purificateurs de l'Histoire en Hongrie et en Roumanie)*** *Gabriel Liiceanu («leader idéologique du groupe»), directeur des éditions Humanitas, et Nicolae Manolescu, directeur de la revue* La Roumanie littéraire.

Les lecteurs du Monde peuvent avaler cette affirmation comme tant d'autres qui passent – sans réplique – sur les pays silencieux «de l'Est» (on en a tant dit, qu'à présent tout peut se dire – pour le pire sans doute!), mais les Roumains qui connaissent leur culture d'aujourd'hui restent frappés par cette énormité colportée par Monsieur Reichmann. Comme représentant de mon pays et comme homme de letters, je ne peux que témoigner du contraire. L'antisémitisme en Roumanie existe malheureusement, comme partout – en tant qu'ancien député je ne me suis pas lassé de le dénoncer moi-même –, ***mais il n'est pas à être recherché là où Monsieur Reichmann veut nous le montrer.*** *(D'ailleurs, dans le même numéro du* Monde *il y avait un article parfaitement acceptable de Monsieur Isac Chiva sur le culte détestable du général Ion Antonescu, allié des fascistes jusqu'au mois d'août 1944, lorsqu'il a été renversé. C'est là un signal d'alarme vraiment justifié!)*

Mais à cet exercice d'écrire à sa manière l'Historie, Monsieur Reichmann n'en est pas à ses débuts, car j'ai pu lire il y a quelques mois (toujours dans le Monde*) que la poétesse stalinienne roumaine Maria Banus aurait été à l'époque une opposante du grand criminel. Les purificateurs de l'Histoire existent sans doute, tout comme ceux qui réécrivent l'Histoire, triste opération de désinformation à laquelle Monsieur Reichmann donne sa pénible contribution.*

V.P.

Consul Général de Roumanie à Marseille

După care au urmat telefoanele. Finalmente, unul dintre redactori m-a făcut să înțeleg că domnul Reichmann nu are nici o responsabilitate (nici **Le Monde**-ul, prin urmare), deoarece nu făcea decât să prezinte un articol publicat în altă parte. Acolo trebuia să mă adresez. Unde, dacă m-aș adresa, mi s-ar spune să mă adresez Domnului Stelian Tănase, probabil. (Sigur că lucrurile ar fi fost azi mai simple dacă la vremea respectivă Domnii Liiceanu și Manolescu n-ar fi tratat superficial exagerările, reaua voință și denaturările Domnului Voicu și i-ar fi intentat un frumos proces, ca să se știe că nu se poate să afirmi orice despre oricine). Cert e că începeam să înțeleg că dacă se poate afirma de toate într-o publicație ca **Le Monde,** apăi în nici un caz nu se mai poate și replica. Faptul că ești calomniat nici nu mai prezintă nu știu câtă importanță: **încă mai oribil este că nu te poți apăra** (nici replica domnului Liiceanu nu a fost reținută) și **că nici nu poți fi apărat.** Era o lecție dură aplicată de democrați proaspeților coborâți din copacul totalitarismului.

Lucrurile, văzând acum regulile jocului, nu se vor opri aici, nici de-o parte, nici de alta. Atâta timp cât cred că aria calomniei nu va înceta voi continua să mă bat cu fortele care-mi stau la îndemână, chiar dacă astfel știu că risc să îndurerez oameni la care țin și cărora din motive diverse, unele de ordin personal, le convine să creadă că Liiceanu și Manolescu sunt antisemiți (ce invenție odioasă, ce absurditate!).

Dar chiar în timp ce scriu acest articol și mă adâncesc cu gândul în toată povestea asta urâtă oricum aș întoarce-o (am în vedere acum toată polemica), înțeleg că miza problemei nu e ceea ce se vede, că patimile s-au dezlănțuit dintr-o cauză mai profundă. Subiectul din propoziție nu e cel pentru care ne disputăm aici, deși el apare din când în când în discuție sau în alte discuții ce par să nu aibă nici o tangență cu polemica de față.

Subiectul din propoziție e, mă tem, comunismul și condamnarea lui postumă. Azi e evident că utopia ca atare a murit. Dorința intelectualității franceze, în marea ei majoritate, e să facem înmormântarea comunismului cu toată decența, să nu se audă nici un scâncet pentru milioanele de victime ale represiunilor, nici un scâncet pentru tinerețea noastră pierdută, pentru viețile noastre ratate, pentru dezastrul din urma noastră, din jurul nostru, din fața noastră. **Să tăcem,** atâta ni se cere.

Uluirea mea ca om care în adolescență am avut o lungă perioadă când citeam despre ororile lagărelor de concentrare, lectură care mi-a rămas pentru totdeauna în suflet și care mă face pentru totdeauna sensibil la această oroare, este cum se face că în lumea aceasta să nu existe reciprocitate. Cum se poate ca eu să fiu oripilat la gândul celor exterminați în lagărele naziste sau în gulagul comunist, în timp ce semenii mei din Vest să găsească drept o impietate faptul că în mintea mea, în intimitatea sensibilității mele, în pagina pe care o scriu așez alături cele două teribile exterminări în masă!? Și de ce nu? De ce nu? Milioane de oameni au pierit de o parte și de alta în numele a două ideologii criminale, a două politici de stat criminale. De ce unii putem fi sensibili la ambele orori, iar ceilalți nu numai că nu vor să știe de oroarea comunistă, dar își întorc fața dezgustați când le vorbesc despre ea!? De ce o seamă de intelectuali francezi nu găsesc firesc să-și aducă omagiul lor suferinței prin care societatea noastră tocmai a trecut și nu încetează să treacă!? De ce nu se bat așa cum simt că e de datoria mea să mă bat pentru ambele cauze, ca ideologia comunistă să fie universal condamnată, ca revizionismul privind trecutul nostru să fie ostracizat, ca luările de poziție de sorginte comunistă să fie puse la stâlpul infamiei, ca legislația să introducă prevederi penale identice cu cele privind rasismul!? Această lipsă de sensibilitate la suferința celuilalt mă umple de stupoare.

S-ar crede că divaghez sau că mă abat de la subiect dacă spun că marea preocupare în viața intelectualilor din Franța anului 2000 este Sartre (patru cărți despre el au apărut concomitent). Sartre, marea conștiință, vezi Doamne, a secolului douăzeci! Apărătorii spun: și ce dacă a fost avocatul lui Stalin, trebuie să i-o trecem cu vederea, **fiindcă a crezut sincer!** Dumnezeule mare, dar să i-o trecem cu vederea, **fiindcă a crezut sincer!** Dumnezeule mare, dar probabil toți criminalii hitleriști au crezut sincer! Ce fel de scuză e asta? E, dimpotrivă, argumentul cel mai teribil pentru condamnarea ultimă.

Deci – pe de-o parte se face proces internațional de presă unor oameni care o viață s-au opus rasismului și naționalismului ceaușist și post-ceaușist, în speță Liiceanu și Manolescu, iar pe de altă parte se consideră perfect onest intelectual să revizuiești cazul Sartre **ștergând cu buretele peste toate luările sale de poziție în favoarea comunismului în momentul marilor epurări chiar!** Ce poate să însemne aceasta altceva decât faptul că se induce ideea că zecile de milioane de victime ale gulagurilor comuniste sunt nu numai victime de gradul doi, dar că de fapt **nici măcar nu mai contează.**

Memoria salvată

Smaranda Vultur

MONICA LOVINESCU
La apa Vavilonului
Editura Humanitas, București, 1999, 280 p.

Cartea Monicăi Lovinescu pune în perspectivă un exercițiu de memorie: un jurnal de tinerețe ce urma a fi distrus e înlocuit de lectura și rescrierea lui. Prilej de rememorare, jurnalul dintâi e privit de la distanța pe care o dă timpul, cel al rescrierii, dar și de la apropierea prin care ființa celui ce mărturisește își conservă de-a lungul vremii unitatea cu sine, fidelitatea față de propriul trecut, nevoia de identitate. Dacă ar fi să definim această identitate în funcție de ceea ce îi e esențial caracteristic, ar fi condiția de luptătoare. O luptătoare de nevoie la început, apoi una care descoperă în această condiție o vocație. Succesul în astfel de întreprinderi nu e destinat decât celor care nu ezită, celor care își asumă riscul până la capăt. Ceilalți nici nu ar avea, poate, rost să încerce. Monica Lovinescu a izbândit până la urmă pentru ea însăși ca și pentru adevărul ce-l avea de apărat pentru alții și cartea de față reprezintă și ea o parte din această bătălie.

În ce privește distanța implicată de rememorare, ea înseamnă, înțelegem din aprecierile autoarei înseși, o schimbare în stilul relatării care pentru scrupulele literatului, dar și pentru impactul asupra lectorului nu e deloc neglijabilă. Dar distanța e mai ales fertilă pentru a cântări mai exact sensul unor evenimente, pentru a readuce în prezentul amintirii figuri și întâmplări, a umple goluri și uneori regrete, a completa un portret, a corecta o impresie. Prietenii și cei dragi sunt mai ales în centrul acestei reorientări de obiectiv, oameni care înseamnă ceva în destinul Monicăi Lovinescu și apoi al soțului ei, Virgil Ierunca – pentru că acest jurnal rescris este în bună parte și romanul unui cuplu, în multe feluri exemplar – care înseamnă deja ceva pentru memoria culturală a lectorului instruit. Eugen Lovinescu, ilustru critic, tatăl autoarei, Emil Cioran, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupașcu sunt numai câteva dintre aceste figuri exemplare, cărora aura nu le e cu nimic diminuată, ci dimpotrivă, de relatarea unor scene cărora le sunt actori. Detaliul pitoresc, schițele de portret, umorul și unda afectivă ce străbat restituirea, fac memorabile și uneori subtil savuroase aceste scene, identificând cu precizie, zăbovind pe îndelete când e nevoie, cu ocoluri ce redau parcă propagarea în cercuri concentrice a simpatiei cu care e privit personajul evocat. Interesantă este și recuperarea alături de aceste nume ilustre a personajelor din boema exilului, a veleitarilor, a celor care au făcut încercările marilor ratări. Abilitatea literatului cu pană dezinvoltă și sigură de sine devine transparentă și atunci când pe scenă apar personajele negative, "executate" scurt și fără pasiune, de la distanța potrivită de la care relatarea e expresivă prin ea însăși, fără ingrediente de prisos (așa cum e de pildă cazul cu C.V. Gheorghiu).

Ar fi greșit să deducem din toate acestea că ne-am afla în fața unui album cu prieteni și neprieteni. Pentru că, astfel de reconstituiri sunt în fapt inserate în țesătura din care prinde contur întregul fundal al unui timp și loc. E la început Bucureștiul lumii literare și artistice din anii războiului și cei imediat următori lui, până la momentul în care autoarea pleacă cu o bursă la Paris în 1947 (neștiind că ia drumul exilului). E, apoi, trecerea – cu emoții și peripeții în jurul cărora se decidea un destin – din lumea ce intrase deja în conul de umbră al comunismului sovietic spre lumea liberă, traversarea a ceea ce avea să primească în timp consistența unui zid. Un zid ascunzând lumii occidentale, cucerite juvenil și utopizant de ideile comuniste, ceea ce se întâmpla dincolo de el, în lumea comunismului real, de acolo de unde începuseră să sosească emigranții și veștile despre orori și crime interpretate ca exagerări sau chiar minciuni, când nu erau cu totul ocultate. Unul dintre cele mai interesante aspecte ale cărții îl constituie de altfel exact descrierea acestei bătălii constante a autoarei pentru a face transparent zidul și a face posibilă comunicarea: urmărește polemicile stârnite de acest subiect în lumea occidentală, își încurajează prietenii să depună mărturie, se face ea însăși în cele din urmă purtătoare de voce și asumă acest lucru ca un destin cu care mulți o identifică și azi. Într-un anume sens, jurnalul de față e jurnalul unui exil întâmplat, depășit, recuperat.

Partea consacrată descoperirii Parisului postbelic, excursiile spre Roma și sudul Italiei stau sub semnul benefic al tinereții și entuziasmelor în care speranța "chiar vătămată de angoasă, îi mai era încă îngăduită". Parisul cultural e "consumat" cu aceeași febrilitate cu care era trăit Bucureștiul artistic și de la ucenicia în preajma lui Camil Petrescu la montarea alături de Nicolas Bataille a piesei "Cântăreața cheală" a lui Ionescu, deși se sare dintr-o vârstă în alta a teatrului, Monica Lovinescu rămâne la fel de adecvată situațiilor, de eficientă și pricepută. De altfel, aflând doar din acest jurnal despre activitatea ei de cronicar dramatic pe care a practicat-o la București în anii de dinainte de plecare, m-am întrebat dacă nu cumva în ea se află secretul ochiului perfect format pentru exercițiul critic de precizie, dar și sesizarea mișcării de ansamblu în interiorul căreia un profil, un gest, o vorbă, o dispută, pot căpăta relief mai pregnant. Acest lucru e valabil în egală măsură pentru activitatea cronicarului politic și pentru cea a criticului literar.

Istoria exilului de care vorbește acest jurnal e în bună parte și o istorie a literaturii române și a vieții artistice bucureștene și apoi pariziene, cu detalii revelatoare, cu trimiteri la documente mai greu accesibile, pe urmele cărora probabil vor porni în căutare cercetători curioși și harnici, cu istorisiri ce lămuresc istoria receptării unei opere și a împrejurărilor în care ea și-a croit sau și-a ratat un drum (cazul lui Ionescu, al lui Al. Vona sau al lui Urmuz), cu revistele, cenaclurile, întâlnirile sau proiectele literare în jurul cărora s-au coagulat solidarități, dispute, polemici. Lumea exilului românesc la Paris nu ne apare ca o enclavă de sine stătătoare, izolată și sectară, ci ca una comunicând activ cu lumea elitei pariziene, ale cărei reflexe, iluzii, prejudecăți sau străluciri sunt în egală măsură perceptibile, fără complexele străinului. E vorba de lumea primului exil, al celor cărora nu cunoscuseră încă ruptura imensă pe care anii ce vor urma sfârșitului războiului o vor căsca între Vest și Est.

Ceea ce nu înseamnă însă că e vorba de un exil fericit, un rai ferit de primejdii și durere. Pentru că dincolo de anvergura documentului pe care ni-l oferă și pe care am încercat să o subliniem mai sus, jurnalul urmează firul unei vieți a cărei trecere e făcută din dislocări adânci. Mai întâi dispariția timpurie a tatălui, ceea ce înseamnă și pierderea unui mentor și a unei ambianțe sever-prietenos protectoare, apoi spaimele bombardamentelor, plecarea de acasă pentru studii, transformată brusc în exil. Și mai intens dureros încă, momentul așteptării febrile și pline de nădejde a sosirii mamei la Paris, cu toate detaliile pe care memoria le reține din ritualul pregătirilor afectuos grijulii, peste care se prăvale tragic vestea arestării ei, a perchizițiilor care răvășesc casa "de acasă", duc la arderea bibliotecii și în cele din urmă la uciderea în închisoare, prin lipsă de asistență medicală, a celei care fusese Ecaterina Bălăcioiu, o foarte respectată profesoară și inspectoare de franceză, soție a unui ilustru critic și o mamă fără cusur. Tocmai pentru că apăsarea acestei tragedii nu a încetat să lucreze gândul și inima – înțelegem acest lucru limpede din jurnal – Monica Lovinescu a încredințat mărturia necesară restituirii integrale a acestui alt și totuși și-al său destin Doinei Jela, care în *"Această dragoste care ne leagă"* ne ajută să-l descifrăm, să îl imaginăm împreună cu lumea în care e posibil ca el să se precipite astfel. E vorba de lumea celor rămași "în inima primejdiei" dinspre care, o dată cu umbra imensă aruncată de moartea mamei, încep să vină spre Parisul exilului și alte mesaje, tot mai numeroase, după strategii pe care cei amenințați învață treptat să le cunoască, de la cei care vor să corupă, să intimideze și apoi chiar să ucidă, așa cum viitorul va arăta, pentru ca adevărul să rămână bine ascuns, tăcut, de neaflat. Orice mijloc și orice mesager par bune de folosit, de la omul poliției politice, la amicul de ieri sau de azi. Dacă anul 1956 adusese cu el cutremurul revoluției maghiare și un moment trecător, de conștientizare în lumea parizianâ a situației din Est, o clipă de speranță pentru exilați, anii 1958-1964 stau sub semnul întunecat al morții, al terorii, al convertirilor, al ambiguităților dureroase (vezi cazul Petru Dumitriu). Scena cu Șerban Cioculescu, izbucnind în plâns, în intimitatea apartamentului Monicăi Lovinescu și al lui Virgil Ierunca, unde se știa ferit de priviri indiscrete, exprimă emblematic sentimentul de culpă, înfrângere, eșec, prețul plătit de cei care voiau și așteptau să fie recunoscuți de statul comunist (egal pentru cei care se afirmaseră înainte de instalarea puterii comuniste și nu sfârșiseră în închisori, ca și pentru cei care urmau să-și facă o carieră în timpul ei), traumă a mai multor generații, din care azi se ivesc atâtea bizarerii, dar mai ales refuzul de a privi realitatea în față, de a cunoaște trecutul altfel decât după șabloanele care confortează conștiințele și absolvă de responsabilități.

Cartea Monicăi Lovinescu e în această privință o bună ilustrare și a felului în care trecutul luminează viitorul. Putem înțelege mai bine din ea cât de complicată și îndelungată va fi despărțirea noastră de acest trecut, pe care ne ajută să-l înțelegem și din unghiul la care oamenii ar trebui să fie în principiu mai sensibili, cel al unei drame personale, acute, intense, poate niciodată vindecabile.

Psalmul 137, din al cărui vers de început autoarea a făcut titlul cărții sale, se numește "Iubirea de țară și blestemul tiranilor". I se adaugă intertextual "Țara din gând" a lui Al. Busuioceanu, "Ani, pribegie și somn", poemul lui Blaga și "Scrisoarea" lui H. Michaux, toate poeme ale exilului, cel din urmă conceput ca mesaj din "Capitala mulțimilor în somn", din "Cetatea Timpului întrerupt", unde "catastrofa înceată nu ia sfârșit", unde "Lumea trăiește nepăsătoare în oroare". Oamenii acestui loc și-au pierdut vorbele, pe cele mărturisitoare, pe cele care ar putea tămădui, astfel încât cel ce scrie nu are de ales: el trebuie a mărturisi în loc. E una din datoriile esențiale asumate de autoare, aceea ce ar conjuga clipa, pentru ca ea "să treacă din nou prin zid", redând timpului durata. O durată prin care omul e restituit sieși, durata memoriei. Doar ea face suportabil exilul: dă sens amărăciunilor, trudei, dorului, pierderii, singurătăților, luptelor, doliului, iluziilor, renunțărilor și izbândei. De aceea acest extraordinar jurnal e și o lecție de speranță și asumare de care avem azi atâta nevoie.

Admirabil scris, păstrând distanța ideală de la care faptele capătă ceva exemplar, fiind în același timp năucitor de vii în memorie, jurnalul Monicăi Lovinescu se citește pe nerăsuflate și cu deplin folos.

Noutăți la Editura Amarcord

Realități subiective

Cristina Chevereșan

SANDA STOLOJAN
Ceruri nomade. Jurnal din exilul parizian 1990-1996
Editura Humanitas, București, 1999, 240 p.

"În general, România m-a impresionat prin amestecul, confuzia, combinația între mai bun și mai rău: noul tipător alături de paraginã, farmecul vechilor străzi și prezența noilor îmbogățiți după fațadele reamenajate, pofta de viață și degradarea limbii. Multe jurnale publică de toate, bune și rele. Lucrul cel mai grav sunt intrigile politice, gustul denigrării, latura pasională a oamenilor, aproximativul și scăderea nivelului în toate". (p. 175)

La prima vedere, cititorul acestor rânduri se află în prag (trecut deja) de optimist mileniu, contemplând – stupefiat și fascinat – amalgamul de coordonate de o calitate discutabilă ce îi înconjoară și determină existența. Se miră chiar, probabil, de proiecția în cuvânt a acestui balans interminabil al contrariilor pe care el, cufundat în micile-i "bucurii" cotidiene, a încetat de multă vreme să îl mai sesizeze. Și nu din cauza românismului sau a ex-comunismului său (de suflet sau de... împrumut), ci prin simplul fapt că, după cum ne informează o binecunoscută maximă, ușor persiflantă – același pahar care conține pe jumătate lichid poate fi considerat jumătate plin sau jumătate gol, în funcție de locul și poziția adoptate de observator. Ei bine, în acest caz, punctul de vedere (a se citi "factorul **subiectivism**") își face deci atât spus cât și auzit cuvântul în orice abordare de ansamblu a unei teme de discuție, fie aceasta România, muzica "de cartier" sau Expo Hanovra 2000. Surpriza cititorului față de portretul-robot al apelor în care se scaldă cu atâta ignoranță sau nepăsare uneori, nu va izvorî însă doar dintr-o atare diferență de opinii: atâta vreme cât lichidul obscur al subzistenței care te înglobează poate în fiece clipă să te înece în preaplinul mizeriei sale sau să te sufoce în vidul său amenințător, natura celeilalte jumătăți a destinului nu mai contează cu adevărat.

Mai mare va deveni surpriza, desigur, o dată cu următoarea informație: nici măcar nu avem de a face cu descrierea unei Românii la ordinea zilei, trecută cu bine și cu surplus de speranță de ora virusului anti-millenium. Nicidecum: similitudinea e doar coincidență, iar Sanda Stolojan, autoarea grăitorului fragment făcea respectivele constatări în vara anului 1994. Mai țineți minte vremurile nu atât de îndepărtate în care literatura SF își trimitea eroii în universurile uluitor de transformate ale anului 2000, întrecându-se în presupuneri despre îndrăzneața evoluție a planetei? Se pare că între timp planeta respectivă s-a suprapopulat cu același tip de ființe –, egoiste sau muritoare de foame; cât despre România, radiografiile trecutului și viitorului se suprapun perfect, cu trista exactitate a stagnării.

Sanda Stolojan ne prezintă propriul nostru univers contemporan, așa cum se vede el de la Paris: cu luminile și umbrele lui, cu manevre politice de culise și întâlniri la nivel înalt mai mult sau mai puțin reușite, cu discrepanțe flagrante între putere și mediul social specific, cu democrația incipientă cu aspect de pueril joc de mimă... pe alocuri. Ne apropiem ciudat, cu grijă, de noi înșine printr-o percepție intermediată, în mod paradoxal, din afară. Distanța necesară cântăririi **ambelor** jumătăți ale paharului ce ne este rezervat ne-o asigură în mod incontestabil o personalitate care, prin constituția sa națională duală, se plasează la însăși limita inexplicabilului. Asistăm astfel la felul în care un intelectual român stabilit în străinătate resimte și analizează procesele caracteristice României post-decembriste; această observare a observării ne aduce într-un cadru platonician al reflectărilor de gradul II. Realitatea născută și crescută lângă noi călătorește pe alte meleaguri pentru a ni se returna în chip de esență, făcând din noi receptorii unei oglindiri a Ideii. Suntem practic martorii unei mărturii de la distanță: se cheamă oare răspunsul nostru la jurnalul de față emoție autentică sau reacție deviată?

Scriitoarea își pune cititorul într-o situație delicată: a crede sau a nu crede în obiectivitatea și bunele intenții ale Diasporei. Evident, realități ce cu greu ar putea fi negate sau ignorate se regăsesc în paginile cărții: – mafia puterii și puterea mafiei infiltrată până în cele mai tainice colțuri, domnia interesului propriu într-o țară în care timp de câteva decenii orice preocupare individuală dispăruse sub flamura purpurie a unui ideal așa-zis comun, vanitatea și lingușeala ce încearcă să creeze iluzia unui stil diplomatic de clasă. Puțini sunt cei care ar încerca, în mod sincer convins, să se delimiteze de astfel de evenimente ancorate în banalul zilnic. Și totuși, adevărul (ca și alte "detalii" ce lucrează în defavoarea unora) poate durea atunci când nu este servit alături de îndulcitori artificiali destinați unei alunecări eufemistice de-a lungul unor gâtlejuri însetate de mierea înșelătoare a laudei de sine. Găsesc mai mult decât normal ca orice comportament public aberant de genul regretelor la adresa dictatorului a cărui execuție a făcut milioane de oameni să joace efectiv de frenetică bucurie de Crăciunul anului '89, să conducă la afirmații cu următorul conținut: "Ce fel de popor este acesta, care a uitat totul? /.../ Această sinistră prăsilă care confundă uitarea vinovată cu iertarea creștină, imprimă lumii românești o tușă specială, unică în această parte a Europei. Ea se numește MAHALAUA!". (p. 229)

Acesta va fi fără îndoială momentul în care românul cu un simț autocritic și al umorului mai puțin dezvoltat își va descoperi trezite la viață suspiciunile vis-à-vis de acea natură duală a autoarei, despre care s-a vorbit deja. Dar cine ar accepta cu plăcere preluarea unui simbol tipic exact unei minorități făcută cu predilecție responsabilă de multiplele noastre neajunsuri? Jurnalul studiat în continuare cu minuțiozitate aproape acuzatoare nu oferă încă clarificări celui care, indignat poate, se întreabă câtă simțire românească a mai rămas în sufletul Sandei Stolojan. Trecută din plan politic și public în context personal, fosta interpretă a lui de Gaulle se luptă cu mareea unei confuzii interioare. Obsedată de România în perioada exilului, ea își pune imediat după Revoluție problema continuității apartenenței sale la un spațiu cultural și afectiv demult lăsat în urmă. "Între noi, între mine și România, s-a stabilit de 25 de ani o stranie relație de apropiere de la distanță – o relație obsesivă, paralelă cu libertatea de-a uita. Lucru paradoxal, Exilul m-a făcut să descopăr că aveam rădăcini, că-mi lipsea o parte din mine însămi. Există legături de acest fel, iubiri pe care despărțirea le hrănește și le întreține...". (p. 8)

Iată cum, liberă să se întoarcă la origini, interpreta aflată de acum în Franța cochetează atât cu reînvierea vechilor profunzimi, cât și cu transpunerea acestora într-o dispoziție de o accentuată și nostalgică literaturitate. Revenirea la românism după câțiva ani prin obținerea pașaportului de "român rezident în străinătate" pare a fi indiciul sigur ale unei atitudini categorice, menit să liniștească cititorul contestatar. Dar gazul pe foc nu lipsește, căci "azi situația s-a inversat: România este aceea care mi se pare **altă țară**, un loc pe jumătate străin, în ciuda limbii ei familiare și a fețelor cunoscute". (p. 71)

?!? – Mirare. Scapă anchetei soluționarea dilemei detașării: de la ce distanță ne privește de fapt Sanda Stolojan, cu ce drepturi și în ce calitate? Își satisface ea ambele identități încercând să le împace sau își trădează în mod subtil **eu**-rile fluctuante? În acest punct, scriitorul devine personaj, supus analizei noastre. În oricare dintre cazuri, răspunsul la întrebările de mai sus rămâne rezultatul unei căutări intime, cititorul împiedicat de bunul simț să judece gândirea altcuiva admiră luciditatea și complexitatea observațiilor pornite de la o personalitate pe cât de interesantă, pe atât de îndrăzneață în expunere și auto-expunere.

E posibil ca însemnările și amărăciunea autoarei să lase impresia unei contestări a statutului de martir atât de drag românului; e tot atât de posibil ca în unele momente punctul de vedere să transpară a fi prea implicat pentru a se exprima obiectiv sau prea îndepărtat pentru a **simți** adevărul. Disputa în sine conferă un oarecare mister abordării din **Jurnalul din exilul parizian.** Chiar și atunci când se văduvește de iluzii, Sanda Stolojan ne oferă indiscutabile compensații: recuperarea afectiv-sentimentală a unor incomparabili români înghițiți cu aviditate de spațiul francez. Ionesco și Cioran, doi oameni în fața cărora cuvintele nu își găsesc rostul.

"... Cioran la sfârșitul vieții rostea cuvinte abstracte în nemțește. Cioran în ultimii ani, Noica în pragul morții... **Unbedingtheit... Selbstverständlich...** Cuvinte obișnuite, sau poate cuvinte esențiale? Ce au vrut să spună în acel moment, nu se va ști niciodată. Viețile lor au fost ca toate viețile, cu zile și cu nopți, cu zgomote și tăceri, cu pasiuni și dezamăgiri, cu triști omenești, dar de ce oare vrem să știm mai mult despre persoana și viața unor filosofi care au trăit numai pentru a gândi? Fiindcă suntem fiii secolului nostru? sensibilizați fără să vrem față de pulsiunile adânci, întorși spre noi înșine, având curiozități uneori maladive?" (p. 232)... Se prea poate ca scriitoarea însăși să ne ofere un răspuns parțial la propriile neliniști. Perspectiva prieteniei apropiate îi scaldă pe Cioran și Ionesco într-o lumină aparte, umană, diferită de prototipizarea unui maestru al absurdului și a unui geniu nihilist. Părțile dedicate lor creează un sentiment bizar de încălcare a sacralității spațiului privat; apropierea e atât de incredibilă, de inedită, de palpabilă, încât provoacă o senzație de jenă, de profanare a intimității. Privim în ultimele secvențe ale existenței celor doi oameni care au schimbat inevitabil cultura noastră; e un privilegiu și un calvar, un sfâșietor exercițiu de admirație, mai precis de contemplație mută a futilității oricărei forme degradabile de întrupare a spiritului. Însetatul de cugetare, admiratorul umil în căutare de împărtășanie din persoana artistului și idolului său se află brusc paralizat în fața acestei mărturii –, sensibilă, firească, dar cutremurătoare: într-adevăr, sunt minți ce "nu au trăit în zadar". Dar pelicula microscopică a sfârșitului lor ne face conștienți de propria inutilitate, de faptul că, în mijlocul oricăror frământări cruciale am fi la întâmplare uitați sau aruncați de soartă, în urma unei vieți degeaba cei mai mulți vom fi încetat definitiv să existăm.

Traducând **Jurnalul filosofic** al lui Noica, Sanda Stolojan se mărturisea sedusă de stilul și lumea bucureșteană a acestuia, de variatele aspecte ale acesteia. "Pentru mine, toate acestea sunt pasionante, dar nu cred că i-ar putea interesa pe străini", se pronunță ea. Același lucru, cu mici nuanțe, se va întâmpla în mod cert cu propriul său jurnal. Intrigile unei foarte proaspete aspirante la integrarea într-o Europă artificial delimitată, psihologia maselor bântuite încă de traume sau tipologia intelectualului român (format sau în devenire) pot constitui în cel mai bun caz documente binevenite pentru curiosul căutător de surprize sau de senzație, sau pentru istoricul devotat (atât de rar...) probelor autentice. Interesul necondiționat se înscrie totuși cu siguranță în sfera românească prin excelență, argument în plus în favoarea includerii **Cerurilor nomade** în atmosfera ce ne definește.

"Omul vede cu ce are în cap, cu memoria lui, cu ideile lui intime, cu sentimentele lui ascunse. Pentru că nu sunt în stare să ascund adevărul, ceea ce gândesc despre cineva, privirea mea evită privirea celuilalt, deși îl privesc în față". (p. 92). În mod clar, Sanda Stolojan își privește lectorul în față din interiorul volumului său, cu aceeași deschidere prezentă și în poza de pe copertă. Problema nu rezidă prin urmare în dificultatea captării acestui ochi născut pentru a urmări și a reda, ci în sesizarea adevăratei naturi a unor constatări și mărturisiri venite din adâncul unui personaj surprinzător de unitar, în ciuda scindării sale interne. Valoarea de adevăr în contextul socio-politic de astăzi rămâne o chestiune de interiorizare la nivelul receptorului; valoarea personală a autoarei se plasează însă dincolo de contestații. Cercetându-se pe sine, ea lansează ipoteze și întrebări care ne indroduc sub semnul nedefinit încă al evului care începe. Nu interesează atât viziunea comunitară asupra unei potențiale lumi a comunului acord, cât preocuparea pentru viitor și aceste semne ale sale ce își reclamă conturul și semnificația. Amară până la insuportabil devine și revine realitatea: jurnalul se încheie o dată cu nota de optimism propagată de alegerile din '96. Există, deci, o diferență, unica: anul e, deja, 2000... Sarcina următorului jurnal ar fi să ofere un detaliu asupra cupei pe jumătate plină/goală a destinului. Pe moment, negura din zorii noului început de drum nu lasă să se distingă esența lichidului pregătit românilor: otravă sau elixir?

După **Nori peste balcoane** și **Ceruri nomade** îndrăznim să sperăm la ceva mai multă stabilitate și, cine știe, chiar puțin soare...

Noutăți la Editura Humanitas

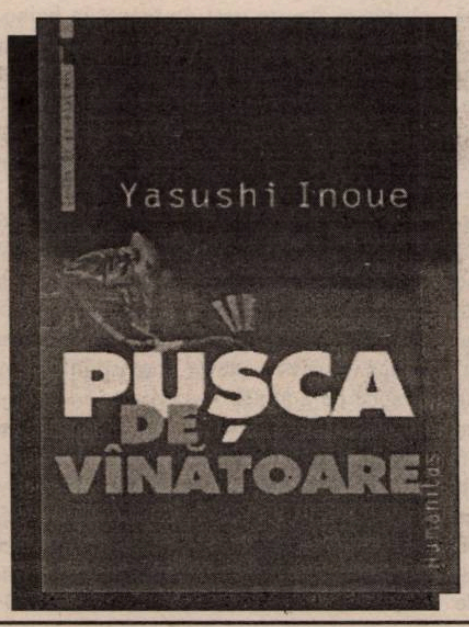

Adăugiri la melancolia jurnalului intim

Izabella Badiu

Am încercat să arătăm cu un alt prilej în ce măsură jurnalul intim este nu doar spațiul predilect de manifestare al unui spirit melancolic, ci, printr-o transpoziție fără îndoială metaforizantă, cum pagina jurnalului împrumută la rândul său din trăsăturile acestui tip psihologic. Vorbeam atunci – invocând nume ca Amiel, Gide, Ernst Jünger, Witold Gombrowicz, Anais Nin, Albert Cohen, Renaud Camus, Claude Roy – despre caracterul de solilocviu al notației jurnaliere, despre autoreflexivitatea jurnalului intim nu doar ca oglindă a stărilor de spirit ale diaristului, ci mai ales ca interogație asupra propriei consistențe și finitudini. Mai era vorba despre jurnal ca autoportret, de relația dintre dispoziția introvertită, scriitura personală și meditație ori alte trăsături, cu adevărat crepusculare, ale jurnalului intim: inconsecvența, gratuitatea, lipsa de coeziune – altfel spus, dacă oamenii pot fi numiți ciclotimici, jurnalul intim trebuie numit fragmentar și intermitent. Jurnalul intim se definea în consecință ca «experiență a sinelui trăită în intimitatea unei conștiințe solitare», sau, în mai puține cuvinte, melancolie în stare pură.

Astăzi însă am ales să sprijinim edificiul șubred al acestei teorii cu câteva argumente împrumutate dintr-o carte scrisă admirabil dar căreia vom îndrăzni și să îi răspundem în câteva puncte.

În *Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea* (Amarcord, 1995), Mircea Mihăieș vorbește pe larg de tentația suicidară a scriitorului de jurnale intime ca element de definire a acestui gen. Se întâmplă ca formule de tipul «lungile stări de disperare care alternează cu scurte momente de optimism nemăsurat» (p. 23) să vină în întâmpinarea tocmai a ceea ce noi considerăm trăsături nu doar ale maladiei maniaco-depresive, ci și ale jurnalului intim. Reputatul critic nu întârzie să observe că «elegiacul și melancolia se întâlnesc întotdeauna în textele sinucigașilor, pentru că înainte de a fi un act, sinuciderea e o stare» (p. 38). Concentrându-se asupra acestui din urmă termen – «stare» – opțiunea noastră merge fără îndoială înspre o atenuare a terminologiei suicidare și în consecință o mai largă aplicabilitate a criteriilor enunțate, căci, pentru a contrazice același text, un neadaptat nu este în mod necesar un sinucigaș, fie el doar potențial. Un neadaptat, melancolic am zice noi, nu este capabil de gesturi extreme; corvoada notației zilnice chiar poate să fie o soluție pentru el, iar jurnalul îi seamănă întocmai prin însăși culoarea sa: gri. «Nostalgia maladivă, fascinația cenușiului, dificultatea de a trăi, conștiința melancolică a imposibilității atingerii absolutului» (p. 56) le regăsim și noi întru totul în paginile unui număr covârșitor de jurnale, doar că nu vedem în ele ingrediente «în alchimia derutantă a sinuciderii».

Micile discordanțe, ca mai totdeauna, se iscă din punerea problemei. Este evident că domnul Mihăieș, vorbind despre jurnalul intim, nu are în vedere decât scriitori (sau eventual alte personalități marcante). Or, aici se impune, în lumina celor mai recente publicații și prelegeri ale lui Philippe Lejeune – incontestabil, cel care a pus bornele genurilor autobiografice –, critica perspectivei literaturizante asupra jurnalului intim. Este extrem de utilă delimitarea între jurnalele pe care le scriu scriitorii – profesioniștii cu alte cuvinte – de un histrionism ușor de detectat, pe de o parte, și practica veritabilului jurnal intim – document auto-confesiv ce nu ia niciodată forma cărții – scris de oricine, pe de altă parte. Sociologia și psihologia sunt cele care exploatează de multă vreme această a doua categorie.

Însă după Lejeune și grupul de cercetători care gravitează în jurul ApA (Asociația pentru Autobiografie), jurnalele de scriitori sunt cele aflate în minoritate și tocmai prin apropierea lor prea evidentă de literatură sunt reprezentative, păcătuind cel puțin față de exigența auto-destinației. Același grup consideră că este nu mai puțin datoria literatului, în efortul său de a circumscrie poetica globală a jurnalului, de a scoate la lumină, arhiva și valoriza veritabilele jurnale intime închise prin sertare de bunici ori lansate pe Internet de strănepoți.

Problema de fond, una care nu ni se pare posibil de tranșat, rămâne aceea a literarității, ori mai corect spus a atribuirii ei, da sau nu, jurnalului. Din punctul nostru de vedere, domnul Mihăieș vorbește cu prea mare larghețe de literaritatea secvențelor parcursului suicidar, ori de spațiul dintre eul scris și eul biografic ca loc al ficțiunii. Acesta din urmă este mult prea strâmt în cazul jurnalului pentru ca să încapă literatură la mijloc, iar tușele supra-adăugate (uneori greu de văzut pentru cititor) vorbesc cu deosebită limpezime despre om, căci ele fac stilul, iar stilul este omul, nu-i așa? Vom fi iertați de asemenea dacă nu subscriem în cazul jurnalistului la teza funcției emoțional-cognitive dătătoare de literaritate.

Este apoi abuzivă încercarea de a face cu orice preț din jurnal încă o bucată de literatură. Nimic mai hiperbolic fals – despre autoportret, deplin autentic în jurnal – decât fraza: «Devenit personaj într-un scenariu pe care nu-l mai controlează defel, autorul jurnalului intim se vede prizonierul ambiției sale nemăsurate de a face din notația lentă, de zi cu zi, literatură» (p. 178). E sau nu greu de înțeles exclusivismul tagmei scriitoricești, rămâne tristă abandonarea polului opus. Anume: de ce nu putem accepta că nonapartenența la câmpul literaturii este un atu al jurnalului intim? Astfel, jurnalul NU este creație, dar sfidează moartea și timpul chiar mai bine decât arta (însuși criticul citat o afirmă), este o imagine sublimată a unui eu în majoritatea cazurilor bolnav, cronic ori acut, iremediabil sau recuperabil.

Revenind la melancoliile noastre, criticul spune «nici un jurnal nu a împiedicat vreodată pe cineva să se sinucidă! Așadar, el nu-și motivează funcția terapeutică pe care psihanaliștii au invocat-o de atâtea ori. (p. 29-30) (...) ca experiență mentală, el este însăși substanța dorinței de a dispărea (p. 35)». Rectificări: jurnalul nici nu a împins vreodată pe cineva să se sinucidă (de altfel, criticul admite acest lucru) iar funcția terapeutică și-o motivează totuși întrucât este vorba nu de a vindeca grupul exclusivist al sinucigașilor, ci de a menține într-un echilibru suficient pe melancolicii (a se citi anxioși, depresivi, ciclotimici) al căror contact cu realitatea este altminteri serios șubrezit. Mai mult, jurnalul este transcrierea salvatoare a experienței mentale despre care e vorba, necum «substanța dorinței de a dispărea». Sigur că ar mai fi multe de spus, dar mai presus de toate ne rămâne o sarcină destul de importantă, aceea de a transpune această problematică a melancoliei în termenii alchimiei, căci ce altceva este scrisul dacă nu calea regală, *opus magnum*, ce duce la salvarea din nevroză?

Imperiul histrionului

Ciprian Vălcan

Spune-mi cum te povestești ca să-ți spun cât de adânc au mușcat jivinile din sufletul tău. Felul în care ne construim istoria prin intermediul rândurilor pe care le scriem zilnic e, probabil, cel mai bun indiciu al bolilor spiritului nostru. Ne desprindem de realitatea trăită în funcție de spaimele care ne macină. Portretul pe care-l schițăm în jurnal e un adevărat compendiu al vanităților noastre. Istoria pe care ne-o dorim pare să nu poată lua ființă decât în urma unei jertfe, a imolării adevărului vieții noastre. Fantazăm, părăsind mereu teritoriile veridicității, compunându-ne acea existență imaginară despre care credem că ni se potrivește. De altfel, probabil că nici cele mai mari scrupule în redarea exactă a gesturilor noastre zilnice nu ar putea să dea rezultate mai bune din pricina imperfecțiunii memoriei noastre. Specia umană e, fatalmente, o specie de trădători, un trib atipic de mincinoși, un neam incapabil să se smulgă din brațele falsului. Suferim, fără șansa de vindecare, de neputința de a fi sinceri. Totuși, încercăm să ne consolăm, amintindu-ne că unul dintre principiile cardinale ale logicii susține că falsul poate să implice adevărul, că se poate porni de la o premisă falsă pentru a se ajunge la o concluzie adevărată. Ne spunem că legiunile noastre de neadevăruri se pot combina într-un neștiut mod alchimic, scoțând în final la lumină chipul strălucitor al adevărului. Contăm pe întâmplare și pe căile mai mult sau mai puțin încurcate alese de înțelepciunea divinității. Oricum, e demnă de admirat sau de disprețuit, în funcție de gusturile fiecăruia, capacitatea noastră de a ne auto-iluziona, de a plăsmui mereu alte și alte ficțiuni care să ne țină în viață, care să ne dea nădejdea că sensul nu poate să se alcătuiască fără noi, ferindu-ne de disperarea celui care știe că e condamnat să mintă chiar și atunci când vrea să spună cu cea mai mare ardoare adevărul. Părem incapabili să înțelegem suferința omului mutilat pentru a râde etern, a celui obligat să rânjească demonic chiar și atunci când pieptul îi clocotește de plâns. Cu toate acestea, suntem cu toții marcați de stigmatul omului care râde, fiind nevoiți să născocim într-una pretexte pentru a ne motiva râsul.

Tocmai de aceea, jurnalul nu poate să fie decât un imperiu al histrionului, o scenă pe care artistul ce lâncezește în fiecare dintre noi își face apariția cu mare încetineală, controlându-și fiecare gest, îmbrăcat în haine de paradă și declamând alexandrini. Spectacolul pe care îl dă e unul ce nu se încheie decât o dată cu dispariția proprietarului scenei, în clipa când Dumnezeul lui Rilke are bunătatea de a da fiecăruia moartea sa (<Dă, Doamne, fiecărui moartea lui>). Din acest motiv, nu avem voie să căutăm între granițele jurnalelor nici măcar cea mai mică fărâmă de adevăr. E vorba doar de teatrul pe care-l jucăm zilnic și nu putem decât să încercăm să judecăm prestația comediantului, lăsând în afara jocului orice valoare de adevăr. Imposibilității ontologice de a atinge sinceritatea i se adaugă dorința oamenilor de a-și regiza până la ultimul detaliu modul în care se prezintă în fața altora.

Ne este imposibil să ajungem la adevăr, dar chiar dacă am putea să o facem, am prefera să-i putem aduce o mică îmbunătățire, să-i impunem propria noastră marcă, să propunem versiunea noastră asupra adevărului. Doar zeul poate să cunoască adevărul, pentru că el nu are subiectivitate, pentru că el este o superbă mașinărie celestă, garantul obiectivității absolute, proprietarul tuturor legilor care pun în mișcare universul. Subiectivitatea este regatul lui pseudo, teritoriul aproximărilor continue, tronul de pe care Nietzsche ne-a avertizat că nu există decât interpretări, lăsând probabil faptele în seama mânuitorului de marionete. Tocmai de aceea, lângă zeu nu are loc decât peștele, încărnarea obiectivității în lumea animală, peștele care știe fără să aibă nevoie să gândească, peștele lui Karen Blixen sau peștele din **Arizona Dream.** Numai peștele și zeul sunt înțelepți, pe când autorii de jurnale, oamenii, pot să fie, în cel mai bun caz, filosofi, adică bieți iubitori de înțelepciune. Jurnalul e o reflectare la scară redusă a modului în care se scrie istoria. Se schimbă doar protagoniștii, însă procedeul rămâne același. E vorba, în ambele cazuri, de raportul dintre viață și istorie. În cazul unui individ, viața e acel conglomerat care cuprinde toate întâmplările, faptele, gândurile, fantasmele, visele dintre momentul nașterii și cel al morții, pe când istoria sa e doar un schelet al vieții, cel mai adesea construit retrospectiv, care ordonează șuvoiul acesteia în funcție de anumite criterii raționale și de anumite scopuri, fixând-o în scris sau transmițând-o memoriei colective. Viața e irațională, dezordonată, fără sens; ea nu lasă nici un semn în urma trecerii sale. Istoria e rațională, urmărește atingerea unui scop și dă senzația continuității, înregistrând secvențe ale vieții pentru rezervorul memoriei universale. Viața nu poate fi adevărată sau falsă, ea este așa cum se întâmplă să fie, pe când istoria poate avea valoare de adevăr. Viața e ceea ce contează, istoria e ceea ce rămâne. Accentul principal al vieții cade asupra interiorității, pe când istoria e o problemă de exteriorizare, de exhibare. Viața pare un capriciu, istoria e învești mântată în aura lucrului serios. Cu toate acestea, în mod fatal, doar viața e trăită, pe când istoria e doar o frumoasă poveste.

Jurnal în casa morții

Marius Lazurca

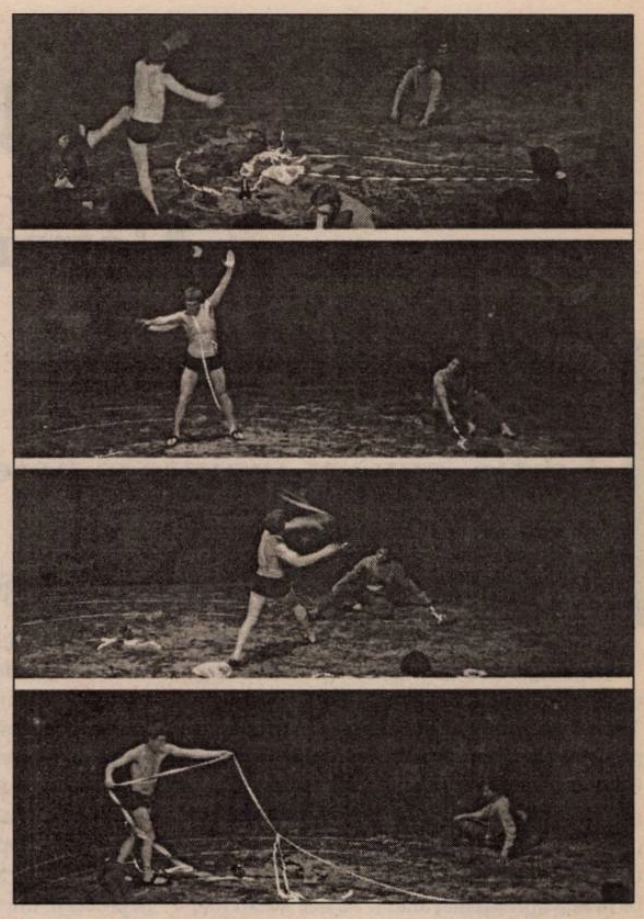

Pentru Eliade, viața este un traseu mitic scandat de inițieri succesive și pus în lumină de o hermeneutică atentă și neobosită. Toate inițierile prin care trece autorul se suprapun în principiu structurei formale a unei *morți* urmate de o *învieri*. Momentul morții inițiatice este anticipat, ca într-un preludiu, el însuși inițiatic, de către o seamă de încercări: suferințe, experiențe amoroase, exil. Însă momentul fundamental al oricărei inițieri, anunțat de această pătimire a mistului, este acela al morții simbolice.

În scrierile sale autobiografice, Mircea Eliade face referință în mai multe rânduri la moarte. La Londra, sub bombardamente, are viziunea apocaliptică a **morții colective,** anonime, iar această imagine nu-l va părăsi niciodată. În *Memorii,* bombardamentul din 9 septembrie 1940 este relatat cu minuția reclamată de un eveniment inițiatic și, într-un anume sens, mortifer: coborârea în adăpostul antiaerian are aerul unei descinderi în infern, însoțite de știutul fenomen al anamnezei fulgurante și exhaustive. Trecutul imediat – și mai cu seamă moartea lui Nae Ionescu – devine pretextul unui inventar al semnelor premonitorii: «Mi-am amintit cu o tulburătoare precizie cum, în timp ce purtam cu alți trei prieteni coșciugul lui Nae Ionescu către groapă, m-am împiedicat și, cu un mare efort, m-am sprijinit într-un genunchi, până ce s-a repezit cineva și m-a ajutat să mă ridic. Cunoșteam superstiția populară că cel care alunecă ducând un mort la groapă e ursit să moară în cursul aceluiași an»[1]. Eliade realizează că se găsea la Londra «datorită morții lui Nae Ionescu»[2] și că există o îndelungă, verificabilă complicitate de destin între el și onoratul său dascăl. Această complicitate își găsește cea mai temeinică ilustrare nu atât în itinerariile adeseori suprapuse ale vieților, ci în coincidențele legate de moartea lor: «Mi-am amintit de primele hemoptizii din lagărul de la Miercurea-Ciuc, datorită cărora am fost internat într-un senatoriu, câteva zile înainte de criza cardiacă a lui Nae Ionescu...»[3].

Întreaga relatare a acestui episod, prin grija construcției narative, marchează importanța evenimentului. Apropierea reală a morții produce un efect oarecum surprinzător: naratorul-personaj devine hiperlucid, iar memoria și inteligența sa hermeneutică sunt mobilizate la maxim. Trecutul devine, în astfel de momente, o substanță flexibilă, un repertoriu copios de semne elocvente de care povestitorul poate dispune discreționar. Moartea, deși doar întrezărită, îl transportă pe Eliade într-un univers saturat de sens, în care baleiajul privirii analitice nu este împiedicat de obstacolele timpului și spațiului. În aceeași ordine de idei, însă pe un alt registru, relatarea morții posibile devine un excelent **generator narativ:** proximitatea morții alimentează sursele povestirii autobiografice și o structurează potrivit unor repere ale importanței și gravității.

Mai bine decât în anumite proze de ficțiune, Eliade reușește să construiască narațiunea autobiografică potrivit unor criterii în același timp formale și de conținut. Astfel, prima secțiune a capitolului «Enigma morții colective» se închide – se stinge s-ar mai putea spune – cu o propoziție extrem de elocventă pe mai multe registre: stilistic, compozițional, semantic: «Enigma morții colective care mă aștepta mă împiedica să mă «adun», să realizez că, de la o clipă la alta, voi înceta să exist...»[4]. Scena se închide doar pentru a îngădui altor evenimente să intre în lumină, iar trecerea de la o secțiune la alta se face prin spațiul vid – purificator și fertil – dintre paragrafe. Înaintea acestui spațiu alb se încheie o întreagă etapă a narațiunii; se încheie printr-un «deces» al naratonului, printr-o ieșire a sa dintr-o vârstă caducă și prin anunțul, abia ghicit, al unei *renovatio*. Paragraful următor răsplătește efortul străbaterii deșertului alb dintre secțiuni: naratorul învie, proaspăt și disponibil ca la început: «M-am trezit deodată cu trei ani în urmă. În acea vară a anului 1937 plecasem spre Berlin"... etc.[5]

Moartea colectivă, aproximată de Eliade în momentul reprimării mișcării legionare și în timpul bombardamentelor de la Londra, i se pare injustă prin «enigmatica ei indiferență»[6]. Însă, tot ceea ce naratorul urmărește pe parcursul întregii secțiuni este să personalizeze decesul anonim. Toate evocările semnelor premonitorii nu sunt altceva decât elementele constitutive ale unei «morți personale», individuale, eveniment tolerabil în raport cu un eshaton gregar și anonim.

Însă **moartea individuală** este și ea evocată în scrierile autobiografice ale lui Mircea Eliade. Am ales drept exemplu un episod relatat în *Jurnal* însă reluat, mai târziu, și în *Memorii,* probă a importanței asociate evenimentului. Ne vom folosi de ambele relatări, deși sunt sensibil identice, pentru că ele se pot citi reciproc și pot semnala, prin insistențe sau omisii, accentele fundamentale ale interpretării. Fragmentul din *Jurnal* este exhaustiv, autonom: el relatează în același timp faptele și interpretarea lor, așa încât ne vom mulțumi să-l reluăm ca atare, marcând, pentru simplificare, accentele sale esențiale.

Iată faptele, istorisite de jurnalul zilei de 21 februarie 1955: «Azi-noapte, mă trezește deodată mirosul teribil, sinistru al negului meu de la subțioara dreaptă. Mă duc la baie și-l privesc; sângera, amestecat cu un foarte subtil puroi, ușor lipicios. Două ceasuri de insomnie, terorizată de gânduri negre. Adorm, cred, destul de târziu, după ce aud primele trenuri trecând spre Paris»[7]. Experiența e neîndoios șocantă, chiar și pentru cineva care-și știa asiduitatea, e drept mai curând «profesională», în a gândi moartea. Se vede însă că moartea conține, în ipostazele ei nemijlocite, un nedezmințit potențial de uluire[8]. Eliade descoperă că moartea senină, meditativă pe care și-o imaginase nu este singura variantă posibilă. Alături de o moarte într-un registru superior, sapiențial și, de fapt, dezîntrupat, scriitorul înțelege că mai există și o moarte «inferioară», în care trecerea dincolo se face prin interludiul descompunerii și al deprecierii trupești. Sub efectul șocului, înțeleptul își pierde luciditatea și un soi de panică hermeneutică se instalează prompt: «La început, susținut în acea teribilă prezență a morții prin efluviile mele cadaverice, îmi era imposibil să mă gândesc la suflet, la post-existență, la detașarea senină de trup. Platon, India, inițierea prin moarte și înviere – toate acestea erau departe. Prezent era numai cadavrul. Îi simțeam prezența cu o extraordinară acuitate și plenitudine. Parcă n-ar fi fost nimic altceva în moarte decât el».[9] În fapt, ceea ce se întâmplă este, într-un fel, o chemare la ordine, un apel la luciditate. Lui Eliade i se reamintește, printr-o pedagogie brutală și eficace, că erudiția despre moarte, prin angelismul ei dezîntrupat, poate falsifica imaginea autentică a sfârșitului. Moartea privește și trupul iar semnele corporale ale iminenței ei pot fi radical dezagreabile. Carnea, în ciuda pasivității ei radicale și părelnic nonsemnificative, poate fi un excelent izvor de realism și de înțelepciune, fiindcă poate conduce la ideea «că nu suntem numai *trecători,* ci suntem și în descompunere, și că trebuie să *acceptăm* acest cadavru care e carnea noastră, că trebuie să ne reconciliem cu ideea că *suntem* și *asta,* un cadavru».[10]

Se cuvine să mai facem câteva comentarii în legătură cu aceste evenimente. Ca și în cazul interpretării morții colective, lectura morții individuale se face prin același procedeu care asociază într-un cuplu dinamic existența și cultura. Am văzut că spectrul morții în adăpostul antiaerian mobiliza toate resursele interpretative ale naratorului. La fel, posibilitatea unui cancer la brat îl trimite pe Eliade la toată erudiția acumulată în legătură cu mitologia morții. Mai mult, lectura adecvată a incidentului îi dezvăluie ponderea exactă a cercetărilor în curs: «Și deodată mi-am adus aminte de cartea pe care o pregătesc, *Mort et Initiation.* O vedeam până acum din afară, ca o lucrare de erudiție și filozofie. Mă înșelam».[11]

De este vorba de același proces de asociere a existenței și erudiției, ni se pare că eventualitatea morții individuale așa cum a fost ea relatată mai sus dă un plus de realism și de concretețe acestei asocieri. Moartea în registrul ei «inferior» este un *memento* mai urgent și mai nemijlocit iar inițiativele culturale se lasă mai adânc reconfigurate de acest eveniment. Cauza ni se pare evidentă: simpla erudiție despre moarte este parțială, falsă chiar, dacă nu este elucidată din interior de o experiență reală a posibilității morții. Orice erudiție despre moarte este grefată nu pe eventualitatea propriei morți, ci pe siguranța morții altora. Or, suntem înclinați să-i dăm dreptate lui Lévinas care neagă relației noastre cu moartea *celuilalt (autrui)* calitatea unei cunoașteri *(savoir)* sau a unei experiențe: «Relația cu moartea celuilalt nu este o cunoaștere despre moartea celuilalt, nici experiența acestei morți în chiar felul ei de a nimici ființa (dacă, precum se crede în general, evenimentul morții se reduce la această nimicire). Nu există o cunoaștere a acestei relații ex-cepționale (excepție: a cuprinde și a scoate dintr-o serie). Această nimicire nu este fenomenală, nici nu îngăduie vreo coincidență a conștiinței cu ea (or acestea sunt cele două dimensiuni ale cunoașterii)».[12]

Singura posibilitate prin care moartea, din obiectul calp al erudiției, devine un eveniment din sfera eventualului este întruparea venirii ei posibile. Experiența corpului deficient este o apropiere mai plauzibilă de moarte decât inventarul expresiilor ei culturale. Este, credem, sensul experienței inițiatice prin care trece Mircea Eliade; își redobândește controlul și ecuanimitatea abia după ce înțelege necesitatea probei prin care trece și beneficiile ei spirituale: «Nu m-am împăcat decât acceptându-mă ca atare, asumând propriul meu miros cadaveric, spunându-mi că și asta face parte din mine. Poate că numai astfel valorificată, spaima mea de azi-noapte a putut fi integrată: am simțit în ea teroarea inițiatică. Mi-am spus: trebuie să trec prin toate acestea, ca să pot reînvia altfel, altundeva».[13]

Moartea amintește și rezumă discret toate probele prin care trece Eliade. Ea alcătuiește miezul ireductibil al tuturor suferințelor și pătimirilor scriitorului și constituie preludiul grav însă inevitabil al oricărei înnoiri. Apropierea sensibilă a morții are, s-a văzut, o funcție doar aparent paradoxală: deși poate debuta printr-o paralizie a creativității, ea continuă întotdeauna printr-o explozie a inteligenței și printr-o proliferare a operelor. În al doilea rând și mai în profunzime, proximitatea morții este pentru Mircea Eliade ocazia unei mai bune instalări în noimele reafirmate ale propriului destin.

** Fragment din volumul **Zeul absent. Literatură și inițiere la Mircea Eliade,** aflat în pregătire.*

*1 Mircea Eliade, **Memorii II,** București, Humanitas, 1991, p. 10*

2 Idem, p. 11.

3 Idem.

4 Idem, p. 13.

5 Idem.

6 Idem.

*7 Mircea Eliade, **Jurnal,** București, Humanitas, 1993, p. 267*

*8 Nu întâmplător, anumiți filosofi insistă asupra noutății absolute a morții. Ineditul morții nu vine doar din unicitatea ei, ci din caracterul ei fundamental nonanticipabil. Vezi, de pildă, subcapitolul «Voința și moartea» de Emmanuel Lévinas, **Totalitate și infinit,** traducere, glosar și bibliografie de Marius Lazurca, postfață de Virgil Ciomoș, Polirom, Iași, 1999*

*9 Mircea Eliade, **Jurnal I,** op. cit., p. 267*

10 Idem, p. 268

11 Idem.

*12. Emmanuel Lévinas, **La Mort et le Temps,** Paris, L'Herne, 1991, p. 18 (traducerea fragmentului ne aparține).*

*13 Mircea Eliade, **Jurnal I,** op. cit., p. 268.*

Dubla față a jurnalului

Alexandru Ruja

MIHAI RĂDULESCU,
Jocul cu moartea
Ediție, cuvânt înainte și note de Dan Rădulescu; cu o postfață de Stelian Tănase.
Editura Humanitas, București, 1999, 482 p.

"Dacă începi prin a scrie o pagină de "jurnal" care devine un articol, lasă-l așa. Dacă începi un articol care devine un "esseu" de proporții, lasă-l așa. Nu-l repara, nu-l amputa, nu-l retopi" scrie, undeva, Mihai Rădulescu fixând aproape o poetică a jurnalului, un anumit fel de a realiza acest tip de scriere. Într-adevăr volumul său include texte ample, adevărate comentarii (eseuri) pe diverse probleme, alături de însemnări mai concentrate. Îngrijitorul ediției subintitulează volumul **însemnări, pagini de jurnal, corespondență.** Autorul este insistent preocupat de estetica scrierii jurnalului, de explicarea resorturilor intime ale scrierii, de motivarea consemnării unor fapte din trecut. "Această înclinare de a-mi scrie frânturi de amintiri mă impresionează. Ce înseamnă această dorință, această **nevoie** de a consemna trecutul? O apropii de obsesia lui Proust, atunci când viața lui reală se rupsese, își încheiase posibilitățile". Există în **Jocul cu moartea** notații (însemnări) despre intimitatea existenței, derulând o analiză lucidă sau doar consemnarea simplelor senzații în situații diverse, dar și pagini extinse de excurs cultural, adevărate eseuri dovedind o informație cuprinzătoare și o inteligență deosebită. **Jurnalul** se desfășoară mereu prin această dublă față. Dar cine este autorul volumului **Jocul cu moartea?** Datele (atâtea câte sunt) le găsim în reperele biografice alcătuite de dl Dan Rădulescu și în postfața semnată de dl Stelian Tănase. Mai înainte, a apărut numele lui Mihai Rădulescu în volumul **Anatomia mistificării** (1997), **procesul Noica-Pillat.** Dl Stelian Tănase a publicat în acest volum "certificatul de moarte", precum și relatări despre Mihai Rădulescu din partea unor apropiați, care l-au cunoscut bine (Alexandru Paleologu, Maria Noica, Irina Eliade). Mihai Rădulescu s-a născut, în 1919, la Torino, unde tatăl său făcea studii politehnice. De la șapte ani trăiește la Brăila, unde părintele său lucra la "uzina Franco-Română". Urmează cea mai mare parte a liceului la Brăila, iar ultima clasă o face la Liceul "Gh. Lazăr", după mutarea familiei în Capitală. Din 1938 este student al Facultății de Drept și, în paralel, elev voluntar al Școlii de ofițeri de rezervă de Cavalerie din Târgoviște. Evocându-l din perioada studenției, dl Alexandru Paleologu vorbea despre un tânăr inteligent și cultivat, cu lecturi esențiale, capabil de discuții adânci și atractive, departe de banalitate. Concentrat de mai multe ori în timpul războiului, este rănit în luptă și evacuat într-un spital militar.

În 1946 participă la un concurs pentru obținerea unui post ca atașat de legație, ocupând locul întâi dintre cei cincisprezece reușiți. La 1 august, prin Decret Regal, este instalat în post, dar, un an mai târziu va fi destituit abuziv (împreună cu mai mulți diplomați) de către Ana Pauker. Se produce prima arestare a lui Mihai Rădulescu, eliberat toamna târziu. Rămâne fără slujbă și caută diverse mijloace de subzistență. Lucrează ca statistician, iar din august 1948 se angajează în Orchestra Operei din Cluj, dar după trei ani trece în Orchestra simfonică a Cinematografiei. Urmează o perioadă de relativă stabilitate și de colaborare la Radio și la diverse publicații ("Informația Bucureștiului", "Muzica", "Contemporanul"). Devine membru al Uniunii Compozitorilor din România. Mihai Rădulescu, fiind prieten cu C. Noica, cunoștea scrisorile primite de acesta de la Emil Cioran sau Mircea Eliade. În 1958, Constantin Noica este arestat, apoi Dinu Pillat. În mai 1959 este arestat și Mihai Rădulescu și "implicat în procesul intentat unui lot de homosexuali", fiind condamnat la cinci ani. Nu este dus la penitenciar, ci în arestul Securității, unde se aflau și arestații din lotul Noica-Pillat. Dl Stelian Tănase a cercetat arhivele și a găsit doar trei procese-verbale ale interogatoriilor. Până acum sfârșitul lui Mihai Rădulescu este învăluit în mister. Dl Stelian Tănase notează în **postfață:** "Câteva zile mai târziu este transportat la spital în stare gravă. Aici moare. Este înmormântat în cimitirul închisorii Jilava. Mai târziu va fi reînhumat de familia sa la Cimitirul Bellu. (...) Folclorul închisorilor vorbește despre o sinucidere. Mai mulți apropiați ai lui cred că a fost un asasinat sub tortură". Aceasta a fost existența lui Mihai Rădulescu în limita datelor și informațiilor de arhivă, iar **Jocul cu moartea** cuprinde viața așa cum a văzut-o și a simțit-o el.

Jocul cu moartea este un **jurnal** ciudat, cuprinzând o largă paletă existențială și culturală. Mihai Rădulescu a fost homosexual și o bună parte dintre texte se referă la această particularitate a sa. Editorul (care este și fratele autorului) precizează că "Mihai Rădulescu a fost homosexual, nu prin curiozitate, nu prin pervertire, ci printr-o definiție exclusivă a personalității sale sexuale". În **jurnal** Mihai Rădulescu scrie curat, inteligent și pasional, cu o tranșantă dezvăluire a propriei personalități cu analize lucide pe probleme de cultură, făcând dese relaționări cu opera unor scriitori, compozitori, muzicieni, care îi pot aduce argumente sau îi pot lumina enigme. Nu rareori îl frământă felul în care își poate trăi viața sau îl bântuie spectrul morții. "Totdeauna am dorit să am o moarte bruscă și netă, care să nu lase loc degradării fizice și lăuntrice. Moartea prin cancer îmi repugnă. De ce atunci să nu duc consecințele până la capăt? De ce să mă complac într-o descompunere lentă, în loc să înfrunt încercarea în care descopăr dacă mai "am viață" sau sunt invadat de moarte? În acești termeni trebuie pusă, corect, problema. Acesta e adevăratul "risc față în față cu câștigul vieții" și nu celălalt". **Jurnalul** eliberează o imagine narcisiacă și egolatră, o fire voluntară, o imposibilitate a schimbării. "Nu mă pot înțepeni într-un loc: alături de familie, de un prieten, de o iubită. Acolo aș putea să încep să mă gospodăresc, să mă înstăresc. Nu; eu sunt cel purtat vesnic între **ceva** și **altceva:** sunt cel care nu se întregește de la sine nicăieri. De aceea trebuie să lupt eu, cu o sforțare care nu trebuie să se curme nici o clipă, ca să mă întregesc, ca să mă clădesc în fiecare moment. Mă pot clădi atunci însă cum vreau eu, cum aleg eu dintre nesfârșite posibilități, și nu cum au vrut împrejurările și jocurile oarbe ale întâmplării, țara, locul, casa în care m-am născut, oamenii cu care am crescut, ființele pe care le-am dorit. Atâția și atâția oameni nu sunt decât produsul acestor factori. Eu nu sunt dintre ei; eu, dacă devin **ceva,** o fac datorită mie: sunt propria mea operă. Sunt un punct de întâlnire și o sumă a libertăților care altor oameni le sunt date numai parțial. Asta e mândria mea".

Introspecțiile, autoanalizele sunt crude, dure, adânci, violente, filozofarde, teoretizante – un larg evantai de atitudini. Căutând un sens, eroul jurnalului vrea să se ferească de subtilitatea excesivă, care ar îndepărta de viață. "Dacă mă tem de ceva și în clipa asta în care scriu, e de ispita subtilității, a luxului de introspecție și a finețurilor analitice". Problema realității vieții (a vieții reale) trece ca un fior prin textul analitic al **jurnalului.** "La mine nu e doar sfâșiere, tensiune internă – ci ca o lipsă totală a oricărui centru – fie el și împărțit, multiplicat, difuz; nu e multiplicitate de focare în tensiune, ci absență. ("Maladie a personalității", "dezorganizarea eului" etc.? poate – dar toate astea sunt psihologisme – iar pe mine mă interesează problema morală). Manifestări: nu numai lipsa de continuitate, de posibilitate de a **mă fixa,** veșnica oscilare între ocupații și oameni diverși; nu numai labilitatea atitudinii mele față de ceilalți, tendința cameleonică de a mă pune automat la diapazonul celui cu care am de-a face – dar și mai adânc decât atât. Starea fundamentală – Stimmung-ul de inferioritate față de ceilalți".

Mihai Rădulescu nu este un descriptiv. Sau, mai exact, el asociază descripția propriilor senzații sau reacțiilor pe care i le produce ceva. La Oreav bate împrejurimile, mai ales Valea Rîmnei, iar paginile **jurnalului** se umplu de impresiile tânărului călător. Mai târziu, la Cluj, nu se poate acomoda, nu simte spiritul acestui oraș, nici al oamenilor de aici. Crede că "Ardelenii știu foarte bine să mimeze seriozitatea adevărată, ca și cinstea adevărată din adânc". Curioasă această constatare, de o platitudine frapantă și de o suficiență surprinzătoare. Clujul i se pare "o metropolă în miniatură, suficientă, mediocră", în care "nu poți să faci un pas fără să dai peste un «universitar». Nici măcar întâlnirea cu Lucian Blaga nu-l poate scoate dintr-o postură neutrală. "L-am cunoscut și pe d-l prof. Lucian Blaga – bizar, enigmatic, cu un surâs glacial și cu un fel ciudat până și de a rosti cuvintele, foarte inaccesibil". Se pare că la Cluj se simțea ca un exilat.

Când se caută în literatură sau muzică sprijin pentru diverse aserțiuni ori meditații, aceste domenii apar pe larg în jurnal. Sunt citați Proust, Gide, Huxley, Mozart, Liszt, Ceaikovsky, Unamuno, Debussy, Beethoven, Bach și lista ar putea continua. Într-o discuție despre baroc este adus în sprijin studiul lui Eugenio D'Ors. **Jocul cu moartea** are nenumărate trimiteri către alți autori, dar nu sunt puține paginile în care se accentuează elementele poeticii unui astfel de **jurnal.** "Visez un fel de a scrie în care să fie deopotrivă prezenți **omul** cu toată unicitatea ireductibilă a ființei lui și forță unificatoare și universală a inteligenței. Am fost atras, în epoci diverse, cu egală putere de aceste ispite: aceea a unei exprimări libere, fără altă lege decât a autenticității, a unei totale fidelități față de tine însuți, preocupată numai de construcția sagace și redarea exactă a conținutului de exprimat. Și cealaltă, a unei construcțiuni lucide, arbitrare, voite a inteligenței. Expresie-comunicare, deci, prelucrare, artificiu. Bineînțeles, în stare pură nu se poate obține nici una, nici cealaltă". Concluzia este întărită și de paginile acestui **jurnal.**

Jurnalul unui pictor naiv

La Editura Marineasa a apărut volumul **Totul e în floare și el a fost la fel** (1999), **din jurnalul unui pictor naiv,** într-o selecție realizată de Marian Oprea, cu o **postfață** de Radu Ionescu. Viorel Cristea (1947-1992) a trăit la Ghilad și este cunoscut în mediile artistice pentru creația sa încadrată în pictura naivă. **Jurnalul** acoperă perioada 25 februarie 1975 – 3 aprilie 1991. **Jurnalul** nu cuprinde doar întâmplări, evenimente, întâlniri cu diverși oameni, ci este și expresia unui zbucium existențial, la nivelul percepției directe, intercalând gânduri, nu atât asupra actului creator, cât asupra felului practic de a realiza picturile naive. Obligat la un anumit mod de viață (datorită bolii de inimă, avută de la naștere), Viorel Cristea trăia într-un univers relativ închis; la un moment dat și drumul prin sat a devenit pentru el o greutate, apoi o imposibilitate. Călătoria la Timișoara era o sărbătoare; la Buziaș ajunge datorită unei expoziții. Necazurile se țin lanț, picturile nu se cumpără, greutățile materiale copleșesc. De abia în 1988 ajunge să vadă un muzeu cu pânzele lui Grigorescu, Luchian, Petrașcu, Andreescu. **Jurnalul** degajă prin întregul său text tristețea și teroarea singurătății. "Mai 1983. Ghilad. Azi mi-am făcut portretul meu pe o pânză foarte mică. Este un portret foarte trist, probabil văzut prin prisma vieții mele foarte triste. Ajung uneori la disperare, pentru că viața nu mai îmi oferă ceea ce mi-a oferit, ceea ce mi-ar trebuit a nu mai fi cum sunt, ajungând uneori la disperare". Farmecul scrisului vine tocmai din această frază necontrolată artistic. Clipele când întâlnea pe cineva sau era vizitat reprezintă rare oaze ale bucuriei. La fel atunci când poate picta, trecând din existența dureroasă în planul existenței artistice. "Pictez cu o mare dăruire. Nu mai simt nimic din stările nervoase. Pictez cu un fel de afecțiune. Nu mă mai gândesc la nimic, decât la ceea ce fac eu, la ceea ce simt. Eu parcă mă simt într-o altă lume". Înainte de a fi unul artistic, **jurnalul** lui Viorel Cristea este un document de viață.

Nevoia de repere

Otilia Hedeșan

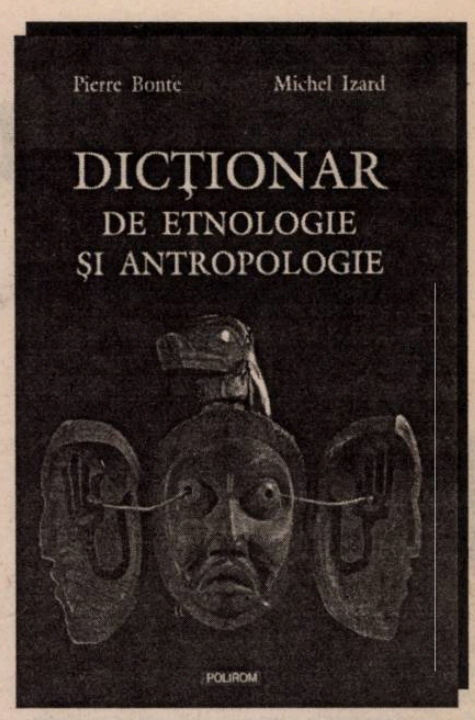

PIERRE BONTE, MICHEL IZARD (coordonatori)
Dicționar de etnologie și antropologie
Traducere de Smaranda Vultur și Radu Răutu (coordonatori), Diana Buglea, Mihaela Ioncica, Constantin Jinga, Cătălin Adrian Lazurca, Ciprian Nicolae Vălcan
Editura Polirom, Iași, 1999, 718 p.

Am înainte un tom monumental: prin dimensiuni (718 p. tipărite cu corp mic de literă, în text compact!), prin complexitatea problemelor pe care le ține, prin ambiția proiectului, prin amploarea colaborărilor. Un **Dicționar de etnologie și antropologie** tradus, la noi, din franceză, după o perioadă destul de îndelungată de tatonări și discuții despre felul în care ar fi cel mai eficient să se propună publicului românesc o imagine coerentă despre domeniul polimorf al antropologiei.

"[...] la conceperea acestei lucrări, un **Dicționar de etnologie și antropologie** – scriu în **Prefață** coordonatorii volumului –, am ținut seama de sentimentul difuz al unei **necesități.** Se poate constata atât în țările anglo-saxone, cât și în Franța, o diversificare a câmpului disciplinei. Antropologii nu se mai mulțumesc să facă doar antropologie, ci încep să-și pună întrebări cu privire la condițiile în care se efectuează cercetările, la pertinența metodelor folosite și la bazele problematicii lor. Este posibil ca acesta să fie efectul unei distanțări față de concepțiile totalizante ale cunoașterii antropologice. Teoriile generale neo spun cu certitudine: în fața a ceea ce se numește uneori "explozia" unei discipline, se poate percepe oarecare derută în rândurile cercetătorilor. În vreme ce unii dintre ei sunt preocupați de căutarea unor noi aspecte pozitive, alții pun accentul pe subiectivitatea demersului etnologic și pe relativismul interpretărilor. Incertitudinile prezente îndeamnă la o întoarcere spre izvoare: drept urmare, istoria disciplinei tinde să devină un domeniu de cercetare aparte. Momentul pentru a face un bilanț, pentru a efectua un inventar este, așadar, bine ales. Credem că sentimentul nostru a fost împărtășit și de alții, de vreme ce lucrarea de față reprezintă eforturile colective a doua sute treizeci de autori, provenind din mai multe țări, mai multe generații, mai multe școli". (p. 9)

Dacă acestea sunt cadrele generale ale contextului francez al conceperii și redactării **Dicționarului de etnologie și antropologie,** "sentimentul difuz al necesității" nu este mai puțin relevant nici pentru ambiția traducerii sale românești. Răspunzând unor nevoi ceva mai modeste (dar cel puțin la fel de stringente!) decât cele semnalate de coordonatorii săi francezi – căci la noi nu se poate pune problema unei "explozii" a disciplinei –, traducerea românească vine în întâmpinarea unor așteptări uriașe și extrem de complexe. Esența acestora mi se pare a fi **nevoia de repere.** Care sunt problemele, metodele și școlile antropologice, cum s-a construit și reconstruit, în timp, domeniul disciplinei, unde se află "terenurile" a căror investigare a generat reflecția antropologică, cine sunt reprezentanții **sine quibus non** ai acesteia, ce se ascunde, fără nici un fel de aproximări, dincolo de conceptele fundamentale ale antropologiei – iată tot atâtea necunoscute – sau, în cel mai bun caz, nebuloase – pentru publicul românesc.

În aceste condiții, principalul merit al volumelor de față mi se pare acela de a oferi instrumentele necesare pentru a putea recunoaște ceea ce este propriu antropologiei și/sau pentru a putea discuta realitățile prin perspectiva acestei discipline. Chiar dacă, pentru spațiul cultural și lingvistic în care a fost elaborat, dicționarul a fost gândit – după cum precizează autorii – ca o lucrare pentru "o epocă de bilanț", la noi el mai se pare că umple locul unui prim manual de introducere în antropologie. Suficient de sintetic în organizarea capitolelor care definesc concepte și care precizează autori, dar și bogat în detalii, unele dintre ele spumoase, chiar cu tentă anecdotică, în secțiunile care se referă la zonele culturale cele mai importante investigate de antropologi, inevitabil eclectic datorită orientărilor diferite ale autorilor, dicționarul are toate atu-urile unui ghid menit să stimuleze interesul. Două elemente de organizare a informației susțin aceste trăsături ale textelor: adăugarea, la finalul fiecărui capitol, a unei bibliografii tematice fundamentale și configurarea, la sfârșitul volumului, a unei "table analitice de materii".

Astfel, la un prim nivel, articolele dicționarului – chiar și cele destul de extinse și amănunțite – se dovedesc doar o "fereastră" sintetică înspre un domeniu mult mai vast și îndelung cercetat. Pe de altă parte, "tabla analitică de materii" permite o varietate de "intrări" în antropologie (I **Constituirea câmpului antropologiei:** Istoria și instituțiile cunoașterii antropologice; Metodologie; Concepte și noțiuni; Teorii antropologice; Antropologii naționale; Antropologi. II **Domeniile antropologiei:** Domenii conexe, relații cu disciplinele înrudite; Domenii particulare; Arii geografice și culturale; dezvoltarea cercetărilor regionale; Africa; America; Asia; Europa; Oceania; Mediu înconjurător, tehnici, economice; Practice, cunoștințe expresii; Organizare socială; Politică, drept; Reprezentările persoanei, individul, societatea; Reprezentări ale lumii, religie; Antropologia lumii moderne și contemporane), lăsând deschise drumuri labirintice prin textul dicționarului, în funcție de interesul fiecăruia. În acest sens cred că este foarte foarte fericită împrejurarea că primul volum cuprinzător de antropologie tradus în românește este unul conceput ca dicționar și nu un compendiu propriu-zis.

Toate aceste avantaje ale volumului de față, pe care, acum, când avem cartea pe masă, le putem estima și comenta, pare să fi fost măsurate îndelung înainte de a se porni în întreprinderea extrem dificilă a traducerii unui text atât de amplu și atât de plin de probleme, mai ales de natură terminologică. (În această privință, a limbajului, cred că nu forțez nota dacă spun că tinerii care au transpus în românește articolele dicționarului s-au confruntat, adeseori, cu o mai veche problemă a traducătorului și scriitorului român – în alte domenii ale limbii noastre demult superfluă –, aceea formulată de Ion Budai Deleanu prin fraza memorabilă "neajungerea limbii cu totul mă spăimântă". Vreau să spun că, după mine, principala dificultate a redactării acestei variante a dicționarului nu a fost simpla translație în românește a textelor franțuzești care uzau de un limbaj comun, ci opțiunea pentru o soluție sau alta de traducere a unor termeni de specialitate. Astfel, volumul de față se impune și în planul construirii unei terminologii românești antropologice).

Astfel privite lucrurile, se dovedește că Smaranda Vultur și Radu Răutu, coordonatorii variantei românești a dicționarului, au avut mult mai multe responsabilități decât s-ar părea. Mai întâi ei a trebuit să aleagă, dintr-o bibliografie uriașă, un volum în același timp cuprinzător, reprezentativ, suficient de subtil dar, totodată, și destul de accesibil care să ofere o panoramă cât mai detaliată a antropologiei. Odată porniți la treabă, ei și-au ales ajutoare, iar un efort de asemenea dimensiuni și cu asemenea riscuri, nu putea fi făcut, după mine, într-un timp aproape record, decât de niște oameni foarte tineri. Dana Buglea, Mihaela Ioncica, Constantin Jinga, Cătălin Adrian Lazurca și Ciprian Nicolae Vălcan au făcut, aproape întotdeauna cu succes, o muncă de negru, în urma căreia s-a ajuns la un text peste care nu vom putea trece, destul de mult timp, dacă ne vom ocupa de antropologie. În sfârșit, coordonatorii volumului a trebuit să revizuiască textele și, până la urmă, să propună cuvintele românești echivalente ale termenilor de specialitate. Demersul lor este unul fondator și, le va conveni, nu le va conveni antropologilor români, va trebui să țină seama de aceste variante.

Trecând, acum, peste tot acest efort de traducere a dicționarului – despre care știam, oricum, de destul timp – și aflându-mă înaintea unei cărți pe care o doream, indiferent cum s-ar fi întâmplat să apară ea, voi observa că textul este, adesea, strălucit și incitant. (Scriu "adesea" și nu "întotdeauna", pentru că un volum la redactarea căruia au participat 230 de autori este, în mod inevitabil, extrem de eterogen ca valoare. El este totodată, și destul de diferit în ceea ce privește raporturile autorilor cu subiectele tratate: unii sunt specialiști ai problemei respective, extrem de implicați în dezvoltarea sa, alții, dimpotrivă, privesc cu prea multă detașare subiectul care le-a fost repartizat. Într-o asemenea situație se află, de exemplu, articolul **Europa Centrală și de Est.** Ocupând o pagină și jumătate, articolul nu se poate hotărî dacă să trateze regiunea ca pe o arie culturală cu particularitățile sale sau ca pe școală de cercetare. În consecință, autorul nu face decât se enumere cu aplomb ce nu s-a studiat în această regiune, mult prea supărat, pentru un antropolog, că nu s-a studiat, ca și când rolul său ar fi acela de a descoperi vinovații, nu de a analiza culturi și bibliografii. Tot așa, lucrurile cele mai însemnate despre un antropolog de talia lui Bronislaw Malinowski, nu le aflăm din lectura articolului care îi este dedicat, prin care autorul se străduiește să arate limitele teoriilor sale, din capitolul **Marea Britanie. Antropologia britanică.** Motivul? Cele două articole au autori diferiți, cu păreri diferite; lucru care, principial pozitiv, poate să ducă, până la urmă, la relativizări neavenite).

E foarte probabil ca sfera intereselor mele să-mi fi orientat preferințele, dar, chiar dacă așa stau lucrurile, aș vrea să subliniez caracterul emblematic pe care îl are, pentru întreg volumul, substanțialul articol semnat de M. Izard (unul dintre coordonatorii principali ai dicționarului) despre metoda etnografică (p. 430-434). O parte din observațiile sale ar putea motiva fascinația antropologiei și, implicit, ar oferi o explicație pentru nevoia de a studia ajutați de repere serioase, cum este acest dicționar, și nu mânați de amatorisme și impostură: "[...] terenul reprezintă locul unde etnologul pune la încercare un fel de **conflict existențial între conștiința curată (a savantului) și conștiința încărcată (a martorului indiscret):** viața de teren a fost comparată cu serviciul militar sau cu activitatea pionierului, munca de cercetare cu cerșetoria sau cu investigația polițienească. [...] trebuie să te pricepi să treci neobservat, fiind mereu prezent; să vezi totul, să reții totul, să notezi totul, să dai dovadă de o indiscreție umilitoare, să cerșești informații de la un puști mucos, să fii mereu gata să profiți de orice clipă de complezență sau de neatenție sau să fii capabil ca, multe zile la rând, să-ți refulezi orice fel de curiozitate [...]" (p. 431)

Am mai citit...

Tudor Pamfile, **Boli și leacuri la oameni, vite și păsări după credințele poporului român,** Text stabilit, cuvânt înainte și notă asupra ediției de Petre Florea, București, Saeculum, I.O., 1999, 223 p.

Reluând, în prima parte, un scurt op din 1911 al lui Tudor Pamfile și publicând, în secțiunea secundă, un manuscris încă inedit al aceluiași, aflat în Biblioteca Academiei Române, volumul de față înseriază 685 de rețete de etnoiatrie pentru aproape 150 de afecțiuni umane și 78 de remedii pentru mai bine de cincizeci de boli ale animalelor și păsărilor, definindu-se, prin chiar aceste coordonate, ca o carte de pură specialitate etnologică, foarte utilă ca sursă de documentare.

Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, **Izvorul fermecat,** Basme, povești, legende și mito-credințe din județul Maramureș, Baia Mare, Gutinul, 1999, 472 p.

Cunoscută, deja, în cercul specialiștilor, sub denumirea prescurtată – care ar fi alcătuit, după mine, un titlu mult mai fericit – de **Mitologia Maramureșului**, antologia de texte de factură mitică a soților Pamfil și Maria Bilțiu transcrie cu fidelitate rezultatele obținute în anchetele de teren efectuate de cei doi între anii 1974 și 1997. Ea cuprinde 533 de texte care provin de la 131 de persoane intervievate într-o serie de sate (numite, cu toate, într-un indice final) care fac parte din câteva regiuni etnofolclorice destul de bine conturate, chiar dacă, în privința mitologiei, convergente: Maramureșul istoric, Chioar, Codru și Lăpuș.

Volumul debutează printr-o amplă secțiune introductivă (care ocupă nu mai puțin de 61 de pagini), ambițioasă ca proiect, dar cam prea factual-descriptivă în realizare și continuă, apoi, prin impresionanta serie de culegeri. Clasate – ca să corespundă unor modele în uz în folcloristica românească – sub titlurile: **Legende etiologice. Legendele cosmogonice** (cu referire la bolta cerească, ape, fenomenele meteorologice, lunile anului, zilele săptămânii și faună), **Legendele mitologice. Popoarele fantastice** (unde apar, după opinia mea, într-un complet talmeș-balmeș, texte despre uriași, pitici, comori, ursitoare, spirite ale apelor și ale nopții, zâne, spirite ale pădurii, vântului și minelor, strigoi vii și morți, "tricolici" sau vârcolaci, lunatici, Ciumă și moarte), **Legendele religioase** și **Legendele istorice**, textele care alcătuiesc volumul interesează prin caracterul frust al istorisirii, prin profunzimea unora dintre reflecțiile povestitorilor și, extrem de frecvent, prin asumarea sau atribuirea unor persoane demne de toată încrederea a adevărului celor relatate. Capitolul cel mai consistent mi se pare a fi cel dedicat Fetei Pădurii, fără doar și poate personajul cel mai coerent din mitologia Maramureșului.

Cu unele fisuri teoretice și destul de inestetică datorită paginilor de culoare galbenă, **Mitologia Maramureșului** se distinge prin bogăția subiectelor și prin savoarea textelor și cred că se va impune ca o sursă documentară obligatorie pentru cei ce vor studia, în continuare, mitologia românească.

Proclamația de la Timișoara

O posibilă evaluare în temeiul limbajelor istorice

Victor Neumann

Problema transformărilor politice în perioada imediat următoare răsturnării regimului de dictatură merită a fi analizată cu toată atenția. Documentul elaborat de reprezentanții intelighentsiei timișorene conține câteva idei fundamentale care au concurat la evoluția gândirii politice românești. În fapt, este vorba de un discurs articulat și înnoitor, în care se disting radicalitatea specifică oricărui proces revoluționar, dar și orientarea spre o autentică democrație pluralistă. În consens cu aspirația populațiilor din Europa de est, *Proclamația de la Timișoara* propunea abolirea imediată a sistemului totalitar comunist. "Suntem categoric împotriva tehnicii, tipic comuniste, de dominație prin învrăjbirea claselor și categoriilor sociale. Pe temeiul ideologiei luptei de clasă s-au urcat la putere bolșevicii în 1917, pe același temei, nomenclatura comunistă română a instigat după 1944 o clasă socială împotriva alteia, a dezbinat societatea pentru a o supune mai ușor terorii"[1]. Trebuie remarcat că autorii erau cunoscători ai tipului de manipulare specific regimurilor de dictatură proletară, precum și ai textelor reprezentând doctrina stalinistă și care făcuseră carieră la Moscova și în țările satelit ale Uniunii Sovietice.

Așa se explică faptul că ei au fost în măsură să dezvăluie conținutul utopiilor de stânga ale secolului al XX-lea. Unul dintre ei, George Șerban, fusese profesor de marxism în cadrul catedrei de științe sociale a Politehnicii din Timișoara. Prin urmare, criticile privind vechile practici se bazau pe examinări pertinente ale teoriei statului comunist. O observație se impune a fi formulată: analiza textelor sociologice ale lui Marx nu încurajează caricaturizarea pe care, uneori, opozanții față de regimul comunist au dezvoltat-o. S-a întâmplat ca aceștia din urmă să ignore prudența necesară cercetării și interpretării ori să nu facă distincția între conținutul scrierilor lui Marx și acela al textelor semnate de Lenin. La fel s-a petrecut în cazul apropierii sau identificării ideilor lui Lenin cu acelea ale lui Stalin. Cred că metodele prin care pot fi evitate etichetările sunt cu atât mai importante cu cât ele ajută la o reală cunoaștere a istoriei ideilor politice, pe de-o parte și a fenomenelor propriu-zise ale trecutului, pe de alta[2]. Ideea eliberării societății din formele "gândirii captive" a fost formulată explicit în cuprinsul *Proclamației*[3]. După decenii de educație comunist-naționalistă conștiința populației României fusese marcată de prejudecăți, ceea ce a făcut posibile mai multe reacții contrare idealurilor timișorene. A fost acesta motivul pentru ca documentul conceput și prezentat la 11 martie 1990 sub titlul de *Proclamația de la Timișoara* să denunțe condamnarea partidelor istorice, practicarea ideologiei luptei de clasă, reînvierea naționalismului și șovinismului, discriminarea pe criterii de vârstă.

Important este de subliniat că valoarea documentului rezidă în aceea că a fost cel dintâi care a respins direct aspirația fostei stângi comunist-reformate de a deține puterea în statul român. În *Proclamație* se specifica faptul că Timișoara s-a revoltat "împotriva întregului regim comunist și întregii sale nomenclaturi și nicidecum pentru a servi ca prilej de ascensiune politică a unui grup de dizidenți anticeaușiști din interiorul PCR-ului. Prezența acestora în fruntea țării face moartea eroilor din Timișoara zadarnică. I-am fi acceptat poate în urmă cu zece ani, dacă la Congresul al XII-lea al partidului s-ar fi alăturat lui Constantin Pârvulescu și ar fi răsturnat clanul dictatorial. Dar n-au făcut-o, deși aveau și prilejul și funcții importante care le acordau prerogative..."[4].

Aceste remarci sunt apreciabile atâta vreme cât vom ține seama de conjunctura în care au fost formulate: guvern provizoriu, instabilitate generală a instituțiilor economice, provocări de dispute interetnice și interconfesionale, amenințări anonime, modeste repere democratice, monoculturism influențând opinia maselor, viziuni apocaliptice cu privire la mersul vieții politice. Trebuie să analizăm și altfel conținutul de idei de mai sus, inclusiv să admitem că exista o voluntară exagerare a celor petrecute în decembrie '89. Este limpede că *Proclamația* indică o maturizare a discursului politic al noii intelighenții. Observația potrivit căreia ar fi periculoasă conservarea depășitelor structuri administrative este obiectivă[5]. Ceea ce ridică semne de întrebare pentru interpretul dezangajat este teoria morală istoricistă de sorginte marxistă. Peste aceasta nu putem trece fără a o identifica.

Nu încerc decât o minimă disecare critică pentru a evidenția semnificația ideilor politice intrate în dispută. Punctele 7 și 8 ale actului revoluționar se referă tocmai la moralitatea clasei politice comuniste, căreia i se cerea să se retragă până la "stabilizarea situației și reconcilierea națională". "Lașitatea" din 1979 a reformiștilor din partidul comunist român – se specifică în punctul 7 al Proclamației – "nea costat încă zece ani de dictatură, cei mai grei din toată perioada, plus un genocid dureros". Legea electorală urma să interzică dreptul de

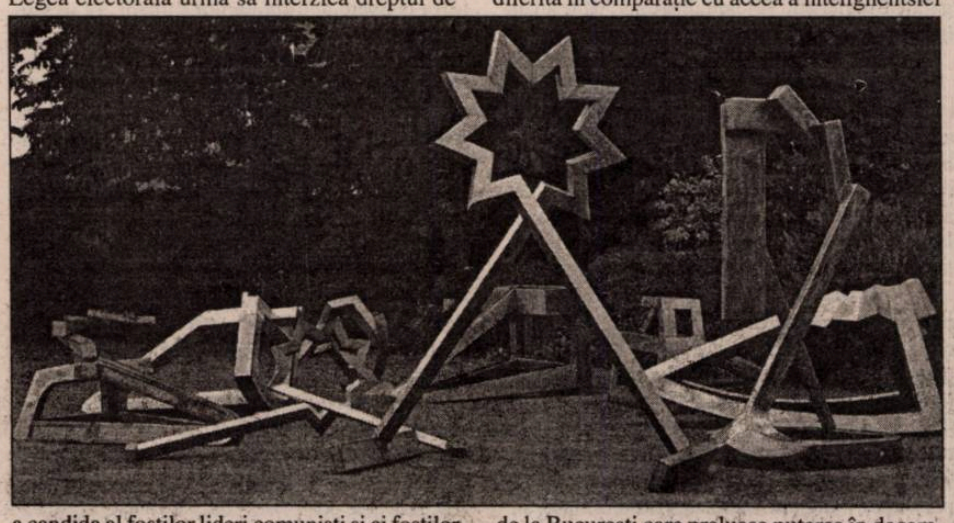

a candida al foștilor lideri comuniști și ai foștilor ofițeri de securitate. Popper spune că dacă futuristul moral își exprimă dezacordul față de conservatorul moral care se situează de partea puterii existente, atunci nu este mai puțin adevărat că și conservatorul moral își poate îndrepta acuzația la rândul său în sens opus; el este capabil să spună că futuristul moral este un las pentru că se situează de partea viitoarei puteri, adică, de partea guvernanților de mâine. Cu acest tip de impuls moral caracteristic gândirii lui Marx nu putem fi de acord. Motivul? Sociologia nu beneficiază de legi spre a face posibilă simpla alegere a unui cod moral. Situațiile precum cele mai sus prezentate presupun compromisuri.

Nu este de prisos să arăt cum o teorie a moralității – invocată de intelighenția timișoreană în cuprinsul *Proclamației* și având ca temei ideea marxistă invocată – avea să genereze confuzii și ample dispute ideologice. Întâi de toate, ea provocase o teamă a foștilor membri de partid de a nu fi excluși din servicii sau din diversele poziții sociale. Provocase deopotrivă reacția de apărare a puterii provizorii, ea încercând reluarea stilului autoritar și neglijarea libertăților obținute în cursul revoltelor din decembrie '89. Vom înțelege și mai bine acest aspect în cazul în care vom admite că în primele luni ale anului 1990 își făcuse apariția pe scena publică și o aripă dură a fostului regim – un segment al nomenclaturii comunist-naționaliste – dispus să-și ia revanșa. Cert este că prin conținutul său politic, actul de la Timișoara a avut o oarecare audiență pozitivă, deschizând o productivă dezbatere de idei. A beneficiat însă și de reacții din cele mai acide. Toată contradicția în jurul punctelor mai sus analizate s-a datorat insuficientei maturități a receptorului (a populației), absenței dialogului din partea puterii, dar și formulei incomplete ori neglijate a documentului atunci când s-a referit la problema schimbării liderilor.

N-aș vrea să fiu greșit înțeles. *Proclamația* are multe merite incontestabile. Între altele, acela de a fi evidențiat semnificația reformei economice. Ea a vorbit despre importanța dezvoltării sectorului privat, străruind totodată asupra relației fundamentale între creșterea producției și nivelul de salarizare. Aliniatele 9 și 10 sunt remarcabile sub aceste aspecte. Mai mult chiar. În acord cu cele cuprinse la punctul 11, intelighenția timișoreană promovase ideea descentralizării economice administrative. Ea susținuse experimentarea economiei de piață la nivelul județului Timiș, precum și folosirea competențelor locale ca modalitate de a atrage rapid capitalul străin. Autorii aveau în vedere un posibil model pentru România și nicidecum crearea unei provincii distincte. George Șerban avea să-și exprime regretul că susținătorii *Proclamației de la Timișoara* au redus valoarea ei exclusiv la punctul 8 al acesteia, în timp ce adversarii au folosit punctul 11 ca pretext spre a o denigra[6].

De ce Timișoara și nu alt oraș al României a început o asemenea schimbare a ideilor politice? Cum se explică faptul că în regiunea Banat apare cel dintâi program revoluționar autentic? Originea intelectuală a grupului intelighenției timișorene[7] este relativ diferită în comparație cu aceea a intelighentsiei de la București care preluase puterea în decembrie '89. Accentul pe idei liberale, pe dezvoltarea unei gândiri politice compatibile cu aceea a statelor din centrul Europei recent eliberate de sub comunism, precum și formularea aspirației integrării europene arată coagularea noului discurs politic. El avea un sens revoluționar, propunând necesitatea schimbării profunde a lucrurilor. Nu se poate vorbi corect despre acest act fără a se observa că el exprimase într-o formă pașnică idealurile unui segment al populației României, contrazicând direcția pentru care optase grupul politic în frunte cu Ion Iliescu. În pofida tendințelor sale general-pozitive, doar un mic segment social al României timpului fusese capabil să asimileze ideile politice ale *Proclamației de la Timișoara*.

Ceea ce a încercat actul amintit a fost să creeze o opinie publică favorabilă mutațiilor autentice. Nu este lipsit de interes să stărui în a sublinia că nereușita demersului revoluționar s-a datorat opțiunilor politice și economice diferite la scara regiunilor României, disconfortului creat de regimurile centraliste, nivelului scăzut al conștiinței civice a cetățenilor țării (doar câteva orașe s-au răzvrătit în 1989, alături de Timișoara numărându-se Arad, Lugoj, Sibiu, Cluj, Brașov, București, Iași). Discrepanța dintre aspirațiile revoluționare formulate de timișoreni și realizările la scara României în anii 1989-1999 se explică prin persistența unor forme administrativ-politice retardate, prin contradicțiile politice fără rezultate practice, prin insuficienta receptare a ideilor specifice lumii capitaliste. Câteva exemple sunt lămuritoare: întârzierea în deciziile privind reforma economică; conservarea administrației publice a vechiului regim; păstrarea monopolului unor mari întreprinderi în domenii precum exploatarea curentului electric, a gazelor, a cărbunelui, a prelucrării metalelor, a construcției de șosele și căi ferate; centralismul ca dominantă a politicii statale în toate sferele activității profesionale, împiedicând dezvoltarea regională și competiția privată. Nu încape îndoială că într-un asemenea context nici Timișoara nu s-a putut manifesta la nivelul dorit. Mai mult, nu numai că nu au revenit acei vechi locuitori ai orașului invocați de *Proclamație* spre a stimula economia de piață, dar o parte semnificativă a populației burg-ului a emigrat spre Germania, SUA și Canada. S-a întârziat astfel în prejudecăți și în încercări neizbutite de a reforma un sistem a cărui bază nu face față competiției internaționale contemporane. Este aceasta o altă explicație privind sensul evenimentelor din decembrie '89? Recunosc faptul că o bună parte a însemnărilor de mai sus au un caracter personal și că ele nu reprezintă altceva decât un comentariu din perspectiva evoluției ideilor politice.

NOTE

1. *Proclamația de la Timișoara. The Proclamation of Timișoara. La Proclamation de Timișoara. Die Proklamation von Temeswar*, 11 martie 1990, Societatea "Timișoara", 1994.

2. Vezi în acest sens standardele prin care ar putea fi judecată precaritatea metodei marxiste la Karl Popper, The Open Society *and its Enemies, II, Hegel & Marx*, Routledge, Londra, 1966, cf. traducerea în limba română realizată de D. Stoianovici, *Societatea deschisă și dușmanii săi*, Humanitas, 1993. O recentă analiză a se vedea la Paul Ricoeur, *L'Idéologie et l'Utopie*, Editions du Seuil, 1997, p. 41-149, capitolele dedicate operei filosofice a lui Marx.

3. Scopul P*roclamației de la Timișoara* era explicarea motivelor revoltei din decembrie '89 și mai ales oferirea minimelor repere doctrinare pentru etapa următoare. Eu mă rezum la a situa acest proiect în contextul mișcării politice din România de la sfârșitul deceniului al IX-lea.

4. Vezi punctul 7 din *Proclamația de la Timișoara*, p. 12.

5. *Ibidem*, punctul 8, p. 12. La acest punct se propusese ca legea electorală să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură pentru Parlament și Președinție al foștilor activiști comuniști și al foștilor ofițeri de securitate.

6. Vezi George Șerban, Postfață la *Proclamația de la Timișoara*, p. 41.

7. George Șerban, Daniel Vighi și Vasile Popovici – autorii Proclamației – reprezentau nu doar altă generație, dar și o altă formație culturală, respectiv, o altă mentalitate. G. Șerban – principalul autor al Proclamației – a fost absolvent al Facultății de Istorie-Filosofie a Universității Al.I. Cuza din Iași. La sfârșitul anilor '70 a venit la Timișoara, unde s-a integrat relativ repede în viața social-culturală mulțumită relațiilor pe linie familială și dispoziției sale native pentru comunicare interpersonală. Experiența sa organizatorică și ideologică dobândită în anii studenției la Iași i-a fost utilă. Între 1980 și 1989 el colaborase cu articole la revista "Forum Studențesc" din Timișoara, pentru ca în paralel să facă un apreciabil efort intelectual pentru cunoașterea proceselor revoluționare din istoria modernă europeană. L-a preocupat cu precădere modul în care comuniștii ajunseseră la putere în anii 1945-1948. Formatorul său a fost prozatoarea și criticul literar Alexandra Indrieș, una dintre cele mai importante personalități ale vieții culturale timișorene. Ca fost deținut politic la sfârșitul anilor '50, ca om cu o gândire pluralistă și o conduită morală ireproșabilă, Alexandra Indrieș a fost pentru mulți din generația tânără a anilor '80 o referință umană și intelectuală de primă mărime.

Pentru George Șerban devenise cel dintâi dintre modele și cu adevărat inconfundabil, dar și persoana care îi asigurase cele mai bune punți de legătură cu societatea civilă a orașului. După 1989, admirabila colaborare a celor doi avea să continue în redactarea ziarului revoluționar "Timișoara". Cât privește coautorii, Daniel Vighi și Vasile Popovici, ei sunt originari din Banat, iar intrarea lor în mediul intelectual timișorean decursese de la sine, în virtutea studiilor făcute la Universitatea din Timișoara. Beneficiaseră de o foarte bună echipă de profesori ai Facultății de Litere. Dacă ar fi să amintesc aici influența exercitată de Livius Ciocârlie, atunci s-ar putea reține și mai exact calitatea mediului cultural în care cei doi și-au creionat personalitatea.

Fragmente (12)

Livius Ciocârlie

De unde lucrez, văd viața cum trece (poziție pe care am s-o schimb, nu peste multă vreme, cu una de unde nu se vede nimic). L-am văzut pe inginerul S. mergând tot mai greu, abia până la colțul străzii, după aceea purtat în cărucior, la urmă făcând semn fetei și nevestei de la geam. De mult au plecat în "State" și nu mai știu nimic despre ei. Am văzut oameni în plină putere cum îmbătrâneau. Unii dispar și, cum nu comunic decât salutându-i cu cei de peste drum, fac presupunerea că au murit. Alții, tineri, dispar ca să-și trăiască viața. O fetișcană mă uimea cu plăcerea ei de a sporovăi cu cumetrele la gard. Era frumoasă. S-a măritat, a născut, își scotea și copilul la taifas, după aceea nu s-a mai văzut. Pe alții îi știu de când erau copii. Acum au ei copiii lor. Unii, foste mărimi de rangul al doilea (altfel n-ar fi locuit "la bloc") sunt pensionari. Neamțul de jos, care ne repara prin casă, și-a măritat fata cu un refegist și, el atletic, nevasta grasă, s-au "reîntregit", prin optzeci.

Ne sculăm, T și cu mine, din noi înșine, ca dintr-o boală. Maxone, venit să stea toată vara, a plecat după o săptămână, alergic la ceva putred, poate ajuns aici din Kosovo, poate din zidurile ori covoarele prăfuite, iar noi ne dăm seama că nu ne-a rămas destulă energie ca să-l ferim și că fără el toamna noastră, treptat târzie, n-are nici un rost.

Nu-i de mirare că unul dintre oamenii pe care i-am iubit și admirat cel mai mult, cu o admirație de felul aceleia a lui Cioran pentru Beckett, adică pentru cine are ce ție îți rămâne inaccesibil — este un nepăsător. Nepăsarea îl făcea să piardă. Pierdea fără să clipească, dar nu ca un tembel. Ca un om senin, de o mare eleganță sufletească. Deși alimentat de darul observației ascuțite, umorul lui nu devenea ironic. Meschinăria îi era ceva necunoscut. Pentru nimeni mai mult decât pentru el, viața nu era decât timpul liber. Și-a terminat studiile fără poticneli și fără strălucire, a fost conștiincios în serviciu, dar nu l-a interesat. Viața lui începea când se întorcea acasă și era făcută din mici distracții de om inteligent. Nici o vocație, nici o frustrare.

Dacă Bartleby e personajul care se ascunde undeva înăuntrul meu, acesta, despre care vorbesc, este proiecția mea ideală. Omul care aș fi vrut să fiu.

Ce mă obosește e marele amestec și marea fărâmițare din care sunt compus. Există mulți în mine. Vin, pleacă, iar vin, iar vor să plece și mă stoarce de puteri efortul de a-i aduna la un loc, ca pe membrii unui partid (250 de persoane) din 1990.

A scrie înseamnă a găsi un ton. Tonul e al unuia dintre locatarii tăi. În cazul meu, se înghesuie mai mulți să apuce la cuvânt. Nici unuia nu-i pasă de părerea mea. Vid de autoritate. Parcă aș fi un agent de circulație care s-ar roti ca o păpușă mecanică și ar da din mâini.

Autorul de jurnal nu poate să comită greșeală mai gravă decât aceea de a se arăta așa cum ar vrea să fie văzut. Greșeala nu e ușor de evitat fiindcă dacă își dezvăluie slăbiciunile autorul de jurnal este crezut pe cuvânt.

Le atrag respectuos atenția celor care, totuși, spun că n-aș fi cum mă ponegresc: adevărul e altul — ei nu vor să se vadă așa cum sunt. Dacă inconștientul îi învață că asta le folosește prestigiului, treaba lor. Pot să-i asigur de altceva: scrisului lor nu le folosește nicidecum.

În ianuarie '90, atunci când cu un pâlc de șoimi ai patriei și de distinși cărturari ne-au dus să reprezentăm cultura României renăscute la Paris, am spus, într-o primă înregistrare, că ceea ce ne lipsise cel mai păgubitor ca scriitori fusese posibilitatea de a duce o idee până la ultimele ei consecințe. Îmi ieșiseră din minte vorbele de atunci, dar astăzi, revăzând ce mi s-a întâmplat în cei nouă ani, constat că asta e esența: înainte mă feream să spun **ce nu gândeam**, acum încerc să spuns **ce gândesc.** În ce fază mă aflu? La piciorul broaștei. Abia, abia... Buchisesc în primele clase și n-am nici cea mai mică speranță ca, la vârsta mea, să ajung până la certificat.

Pierre îmi trimite o parabolă din Finlanda: "Cu campingcarul nostru, am descoperit o țărișoară care, între URSS și NATO, a știut să-și păstreze independența, originalitatea și care, în pofida distrugerilor grozave din 1944, are aspectul unei țări moderne, cu nivel de viață ridicat. Găsești aici o cultură bogată și fină. Uimitor! De meditat!" Subînțelege: așa ar trebui (ar fi trebuit) să faceți voi. Îi răspund: de acord (mai ales după ce Vecinul s-a fleșcăit), dar noi nu suntem destul de săraci, de harnici și de curajoși ca să fim finlandezi. Nu destul de nordici, într-un cuvânt.

Am trăit, timp de un an, cu iluzia că în 1996 opoziția ar fi câștigat alegerile. După aceea, cine a vrut să vadă și-a dat seama că nu le-a câștigat; în schimb, s-a pus în situația de a nu le câștiga nici rândul viitor.

Nu le-a câștigat fiindcă partidele care reprezentaseră opoziția au intrat în coaliție cu unul care, cu incontestabilă competență, le-a blocat. În plus, ele însele nu erau pregătite. Aproape s-ar putea spune că opoziția de fond ce se formase în societatea civilă n-a avut reprezentanți. Atâția câți au fost — în PAC, să zicem —, electoratul i-a măturat pentru că instinctul îi spusese că o reformă reală, cu mijloace proprii, nu se putea suporta. Mentalitatea socialistă formată la noi are fluctuații, dar n-ar putea fi șubrezită decât de un impuls puternic venit din Occident.

Oricum, se dovedește că au avut dreptate acei "radicali" care au cerut retragerea de la guvernare. De vreme ce, cu un aliat recalcitrant și fără ajutor extern, reforma era irealizabilă, puterea avea să-i compromită pe foștii opozanți. Acum, atribuindu-le răspunderea, electoratul le-a întors spatele și se îndreaptă repejor către "filozofia" din 1990.

De când a apărut în sondajele evidența că PDSR-ul va reveni la putere, oamenii lui nu încetează să proclame, despre una, despre alta: chestia asta o vom abroga. Ar trebui să-i credem prea proști ca să nu înțeleagă că asemenea vorbe îl fac pe orice investitor cu scaun la cap să-și spună: în țara asta n-am ce să caut.

Mulți dintre ei nu sunt proști, dar știu că numai prostia îi poate readuce unde au fost. Nu mă refer la prostia electoratului, care reacționează ca peste tot, sancționând o "putere" neputincioasă, ci la faptul că îi vor urca din nou în șa oameni cu minți de activiști. Aceia care nu-s în stare să priceapă, cum au înțeles comuniștii polonezi după căderea lui Balczerovicz, că ar fi o mare șansă pentru ei ca actualul guvern să "implementeze" cât mai multe reforme nepopulare, care și-ar dovedi folosul abia atunci când la guvern va fi din nou PDSR-ul. Prin urmare, folosul l-ar trage ei. Degeaba. Pe Iliescu, omul care aduce voturile și care vorbește despre **crima** desființării IAS-urilor, n-ai cum să-l mai deștepți. Reacționând ca orice electorat din lume, oamenii, dezamăgiți pe bună dreptate, îl vor vota tocmai pentru că le spune neghiobii.

Așa, PDSR-ul intră într-un cerc vicios și, în toiul euforiei, își atârnă un laț de gât. Incită electoratul împotriva reformei, iar când îi va veni rândul s-o salveze, fiindcă altă șansă de viață normală nu există, votanții îl vor obstrucționa. Atunci va recurge la o politică de supraviețuire, contând pe faptul că românii sunt răbdători și, de altfel, obișnuiți cu ea. Se vor întoarce spre răsărit — dă-mi niște gaz, îți dau un tractor—, venindu-le din când în când, ca să nu se asfixieze, câte o gură de aer de la unchiul Sam. Dacă operația nu va reuși, îl vom vedea la 30% pe Vadim.

O hotărâre exemplară, dacă va fi urmată de fapte, este aceea a apusului de a ajuta condiționat la refacerea Iugoslaviei: dacă se va democratiza. Așa trebuia procedat și cu noi. Greșeala a fost de a crede că toate țările răsăritene se pot adapta singure la economia de piață. Nu trebuia nici să fie purtate în cârcă, nici să fie lăsate de capul lor. Era necesar un "plan Marshall" care să fie aplicat cu condiția democratizării și a reformei. Nu e destul să spui, ca Fondul monetar: vă dăm bani după ce restructurați Sidex Galați, după ce-i executați pe marii datornici. Nici un guvern nu poate s-o facă neajutat. Dacă încerci, ai sute de mii de nemulțumiți în piețe și totul se blochează. Ar trebui găsit un mijloc de a ajuta guvernul s-o facă într-un fel **suportabil,** dar **condiționat** și, mai ales, **controlat.**

Se văd lucrurile pe dos. Se spune: nu reușește reforma fiindcă mentalitățile persistă. Românii sunt **retro,** sunt conservatori. Dacă s-ar propune metode **suportabile,** mentalitățile s-ar schimba. Omul nu e legat de socialism, ci de un loc de muncă. Dacă (mulțimea de **dacă** spune de la sine cât de puține șanse există să se adopte un asemenea raționament) i-l dai, ori îi dai o șansă reală, lui nu-i mai pasă ce hram ideologic porți. În aparență, jocurile sunt făcute și a te mai zbate n-are nici un rost. În realitate, majoritatea celor ce se declară nehotărâți, ori decișii să nu mai voteze, sunt foști susținători ai actualei puteri. Prin urmare, merită făcut efortul de a-i convinge să revină la vot și să voteze cum au mai votat. Fiindcă oamenii politici sunt compromiși, mi se pare important rolul preelectoral al membrilor societății civile. Întrebarea logică pare să fie: după ce n-au făcut ce trebuia, după ce s-au compromis, de ce să-i mai alegem? Răspuns: fiindcă orientarea lor este bună și fiindcă, oricât de buni ar fi fost, singuri nu puteau reuși; fiindcă întregul capital electoral al celorlalți este făcut din nemulțumire — n-au nici o idee nouă de propus.

Noutăți la Editura Polirom

Note despre "omul recent" (3)

H.-R. Patapievici

NOUA ERUDIȚIE. A existat un timp în care era important ca, prin cărțile tale, să străpungi banalitatea, să treci dincolo. Unul din criteriile importante de evaluare a valorii cărții scrise de tine era tocmai capacitatea ei de a sparge, prin sugestii noi, prin interpretări îndrăznețe, cadrul deja stabilit al cercetării. Astăzi, prin ceea ce am putea numi extrema secularizare (dezvrăjire) a studiilor s-a ajuns la o perfectă imanență a cercetării. Totul e circumscris în orizontală. Altfel spus, argumentele nu se mai înrădăcinează în viziuni sau în experiențe nemijlocite ale gândirii, ci depind numai de identificarea *corectă* a anumitor presupoziții până atunci ascunse ori de aplicarea logică a unei mașini de extras consecințe (din texte deja date). Deosebirea dintre cea din urmă cale, a argumentelor pur imanente, și prima, a confruntării cu experiența viziunii, a fost foarte bine descrisă de Schopenhauer în volumul II din *Parerga und Paralipomena* (1851). Simplele argumente orizontale fac ca întreaga construcție să semene ciocnirii unor bile perfect sferice și elastice, așa cum arată ele în jocul de loterie, unde sunt, înainte de tragere, amestecate prin învârtirea vasului care le conține. Ciocnirile dintre ele nu permit aderarea lor la construcții stabile. În același mod, jocul argumentelor orizontale nu permite agregarea acestora în construcții stabile, capabile să propună inteligenței viziuni sau străpungeri ale textului spre *dincolo*. De o parte, avem coerența care rezultă din unitatea unei viziuni, dezvoltată în propoziții enunțiative; de cealaltă, avem coerența de tip logic a unor propoziții care au fost deduse silogistic din altele, considerate a fi primitive. Prima coerență este a unității viziunii: coerența dintre propozițiile derivate ține de înrudire, de spiritul unui întreg din care ele sunt parte. Al doilea tip de coerență ține de unitatea sistemului axiomatic: coerența dintre propozițiile derivate ține de noncontradicția logică; în rest, ele sunt stilistic străine.

Cred că între viziune și permutări se epuizează toate posibilitățile erudiției. Erudiția tradițională căuta să sprijine viziunea. Erudiția recentă se străduiește să o facă inutilă. Erudiția tradițională credea că scopul invocării textelor era dobândirea unei viziuni care să le depășească în mod definitiv: această depășire a textului era numită adevărul textului. Erudiția recentă consideră că scopul invocării textelor este eliminarea tuturor gândurilor care nu au o corespondență punctuală cu litera textului: eliminarea prin texte a ceea ce, în text, depășește textul, este numit, de către erudiția recentă, adevăr. Erudiția tradițională favoriza întregul gândului și prefera, citatului pedant și referinței scrobite, parafraza empatică, captarea sensului în limbajul propriu (Werner Jaeger, cel din *Paideia* «1933», este, poate, cel mai elocvent exemplu). Erudiția recentă privilegiază citatul maniacal, evită traducerea în limbaj propriu și suplinește ezitarea gândului prin multiplicarea citatelor ori prin recursul obsesiv la precizia și acuratețea surselor. Să se compare lucrarea lui Erwin Rohde, *Psyché* (publicată între 1893 și 1894), care face doar trimiteri clasice și rezumă cercetarea modernă numai prin parafraze, cu lucrarea lui E. R. Dodds, *The Greeks and the Irrational* (conferințe ținute în 1949, culese în volum în 1951), care mobilizează cu trimiteri punctuale, frază de frază, toată erudiția domeniului clasic. Contrastul dintre modul în care mobiliza erudiția clasică Burckhardt în *Kulturgeschichte Griechenlands* (scrisă începând cu 1880) și modul în care, la un secol distanță și tot fără ajutorul computerului, mobilizează "aceeași" cunoaștere un istoric de un cu totul alt stil ca Peter Green, în *Alexander to Actium, The Hellenistic Age* (1990), este frapant. Același

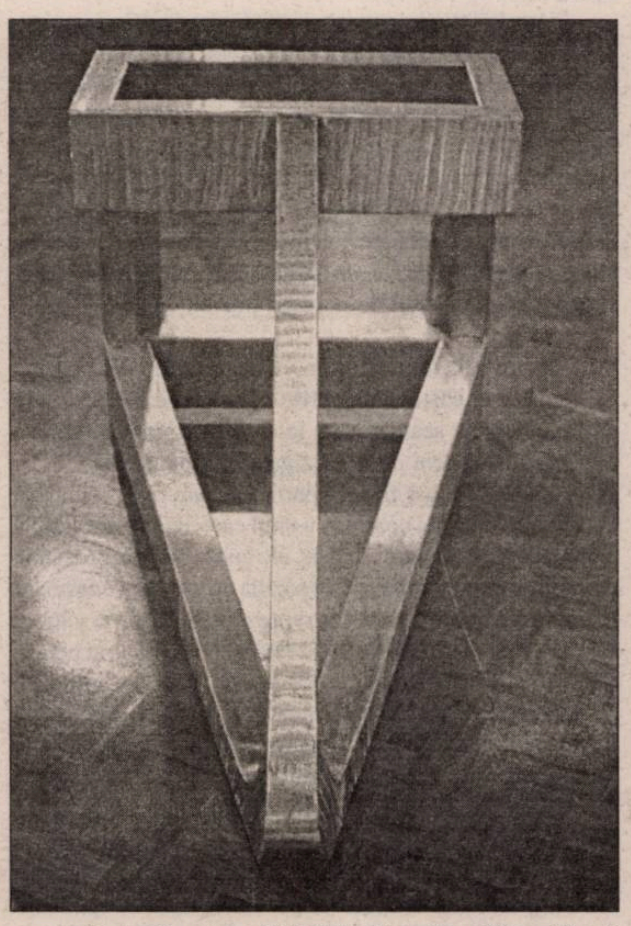

contrast între *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe*, publicată de Heinrich Wölfflin în 1915, și cartea lui Jurgis Baltrusaitis *Réveils et prodiges. Le gothique fantastique*, apărută în 1968. Astăzi, o lucrare care nu mai are subsolul împânzit de trimiteri la literatura secundară și care nu înțeapă cu asteriscuri dacă nu toate cuvintele, măcar toate frazele textului nu mai este considerată de nivel academic, ci, peiorativ, "eseu". Specificul acestei noi erudiții este lipsa de discernământ în privința a ceea ce merită și ceea ce nu merită citat. Un soi de mistică a aflării la zi, o frică de a nu fi suficient de *up to date*, mutilează strident pagina articolelor de specialitate din absolut toate domeniile disciplinelor umaniste. Și, cu cât este mai confuz domeniul (epistemologie feministă, de exemplu), cu atât mai copleșitor aparatul de citate. Firește, sunt non-citate, căci toate trimiterile sunt nu la autorități de valoare, ci la autorități de grup – punerea caricaturală în practică a concepției lui Kuhn referitoare la faptul că adevărul nu ar fi decât expresia unui consens sociologic între membrii unei comunități științifice.

Viri eruditissimi de repulsia cărora Burckhardt nu a mai publicat nici o carte în ultimii treizeci de ani de viață și-au impus până la urmă stilul și exigențele. Firește, ca întotdeauna, *viri eruditissimi* pe care îi disprețuia Burckhardt erau infinit superiori birocraților academici de azi, care au perfecționat până la caricatură sistemul erudiției cuvânt cu cuvânt. Astăzi, s-a reușit ca facultatea mobilizată în vederea sesizării seriozității unei lucrări să nu mai fie discernământul, ci statistica – treabă pe care o poate face și computerul, numărând intrările și, pentru a stabili dacă erudiția este suficient de la zi, eliminând toate sursele mai vechi de, să zicem, cinci ani. Nu contează că nu spui nimic, e important să o faci cu un aparat de erudiție perfect. Firește, nu reproșez erudiției că este erudită: reproșez stilului de erudiție care s-a impus recent în toate domeniile faptul că a generalizat criteriul cantității în dauna judecății de discernământ, favorizând astfel o diluvială proliferare a hârniciei mediocre. Actuala inflație de articole nesărate despre *toate* subiectele, tratate în *toate* felurile, ca și când ar fi fost scrise potrivit unui principiu al permutării tuturor posibilităților, a putut apărea numai la adăpostul suspendării discernământului și adoptării statisticii ca unic criteriu de depistare a valorii. Un om cu discernământ, văzând o teză atât de vădit falsă precum cea dezvoltată cu o erudiție înșelătoare de Martin Bernal în cartea sa *The Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilization* (Vol. I: *The Fabrication of Ancient Greece 1785-1985*, 1987; Vol. II: *The Archeological and Documentary Evidence*, 1991), ar fi putut spune din capul locului că este o prostie. Dar nu! Prestigiul conferit de *stilul* erudiției recente manipulatorilor ei nu mai permite unei minți educate în cultul referinței exacte (dar în spirit, false!) să mai distingă între o judecată cuminte și una ineptă. Impunându-se tuturor, spiritul fals a devenit invizibil.

Am putea spune că sensul erudiției tradiționale era poetic (în "Prefața" la *Materiale pentru o istoriologie umană*, Iorga lega talentul "poetic" de capacitatea de a surprinde mai bine adevărul), al celei noi este arhivistic (potrivit principiului: o afirmație este cu atât mai adevărată, cu cât se pot produce mai multe citate independente în favoarea ei). Erudiția tradițională își avea sursa de inspirație în filozofie. Cea nouă și-a luat drept model erudiția microscopică a filologiei clasice. De aici diferența de criteriu în evaluarea adevărului. Prima avea drept criteriu al adevărului viziunea, a doua propune drept criteriu ocurența, i.e., cantitatea de probe (informația).

Erudiția recentă reprezintă victoria modului de a fi erudit al filologilor asupra modului de a fi erudit al filozofului. Întregul câmp al științelor umane a fost astfel reformulat. Că anglo-saxonii au fost cei care au făcut această nouă colonizare este consecința afinității pe care spiritul literal și scripturistic al protestanților o are cu minuția, întotdeauna bigotă față de text, a filologilor de strictă observanță. Comparați stilul lui Nietzsche din *Nașterea tragediei* – un filolog care face filozofie (ce-i drept, oraculară), cu stilul imputărilor pe care excelentul elenist Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf i le-a adus, în pamfletul deja cunoscut (căruia Erwin Rohde, *alt* stil de elenist, i-a demonstrat lipsa de adresă). Cum ar fi putut să nu reacționeze știința filologică de strictă observanță, reprezentată de eminentul elenist, la o erudiție bazată pe viziune? În fond, ceea ce cerea Wilamowitz-Moellendorf , ca orice protestant care se respectă, era o bază scripturistică pentru viziunea propusă – sola Scriptura. Potrivit unui criteriu nu doar literal, ci și, aș spune, *digital*: fiecare afirmație trebuie probată prin referințe *punct* cu *punct*.

Dacă e să folosim o metaforă electronică, erudiția care a dominat până la jumătatea acestui secol – și care prelungea stilul secolului al XIX-lea, esențialmente german în stil – era analogică, iar erudiția recentă este digitală. Erudiția recentă, impusă ca nivel de perfecțiune academică de anglo-saxoni după 1960, este vizibil marcată de ascendentul mașinii asupra omului. Ea este nu doar digitală, ea e și esențialmente cantitativă.

Să luăm un exemplu. Arthur O. Lovejoy (1873-1962), un excelent american de educație germană, a fost un savant de o enormă erudiție. Dar erudiția sa era de stil vechi și, de aceea, potrivit acestui stil, pagina sa (spre pildă, *The Great Chain of Being*, 1936) nu etala trimiterile punctuale și, în mare măsură, inutile, ale oricărui erudit recent. Pentru a fi credibil, un exemplu simetric de stil recent al erudiției trebuie susținut cu un savant veritabil. G. E. R. Lloyd (născut în 1933), om de eminentă tradiție britanică, este un erudit cu nimic inferior lui Lovejoy (ba, chiar, dimpotrivă!). Lloyd face trimiteri de subsol în noul stil (de exemplu, *Methods and Problems in Greek Science*, 1991). Știința sa este imensă. Ca atare, lectura a devenit, pentru nespecialistul care dorește să prindă sensul global al textului, imposibilă. Pentru orice cuvânt pus în frază, Lloyd are o trimitere erudită. Nu știi ce să citești mai întâi: până să parcurgi tot textul, te rătăcești în trimiteri – și reciproc. Trimiterile de subsol profesate de noua erudiție sunt discretizate într-un mod care face fadă orice lectură preocupată de sens și inteligență, satisfăcând-o însă perfect pe cea ahtiată de arhivistică. Dacă e să îi comparăm pe Lovejoy cu Lloyd, e clar că primul ține de tradiția analogică, în timp ce Lloyd de cea digitală.

Când însă nu e stăpânit de mari savanți, cum este Lloyd, stilul erudiției recente își arată din plin toate inconvenientele. Dar dictatura ei cea mai nocivă se reflectă în special prin efectele ei asupra *stării mentale* a disciplinelor umaniste. Încurajată de dictonul ignar *publish or perish*, care face legea în universitățile anglo-saxone, o masă diluvială de mediocrități harnice și puse pe căpătuială s-a instalat cu autoritate în spațiile revistelor academice. Într-o proză apteră, pozând pedant în păzitori scrupuloși ai exactității, promotorii erudiției recente fac imposibilă, prin contribuțiile lor combinatoristice, exercitarea sănătoasă, pe mai departe, a discernământului. Copleșitoarea presiune a cantității (de semnificativ și insignifiant laolaltă) a făcut ca forța *semnificativului singular*, pe care se bazează în mod esențial discernământul, să slăbească. Deschizi oricare revistă academică și constați enormul contrast între *aparatul* articolelor și *insignifianța* gândului pus în joc acolo. E limpede că acei autori caută să demonstreze nu că au ceva de spus, ci că și-au făcut conștiincios temele. Erudiția recentă se măsoară nu după adâncimea cunoașterii, ci după amploarea referințelor. În această privință, jurnalele savante din secolul al XIX-lea semănau cu niște cărți în fascicule, în timp ce revistele de specialitate de azi seamănă mai de[illegible] unor lucrări de seminar lucrate exhaustiv. E un[illegible]e cumințenie bucheră în noua erudiție, care se[illegible]străduiește să impresioneze doar prin performanța cantității, deoarece cantitatea și conformitatea cu litera au rămas singurele valori în care se mai crede azi cu pasiune. Relativismul și pletora interpretărilor i-au convins pe noii erudiți că nu gândul contează, ci soliditatea informației, prin *forțarea* consensului academic – firește pe un criteriu *obiectiv*, cantitatea. Într-un sens, omul sedus de valoarea unei astfel de erudiții este asemeni acelui om care, când te întreabă unde este Luna, iar tu îi arăți cu indexul spre ea, se uită tâmp la degetul tău și exclamă, dezamăgit, "nu o văd". Evident, numai un prost se uită la deget, când tu îi arăți Luna. Dacă icoanele sunt de lemn, nu înseamnă că și chipurile reprezentate sunt din aceeași substanță. Or, mâna cu care cultura ne arăta cerul a fost șlefuită de noi la perfecție. Dar unde arată, noi am uitat.

NOTĂ. Nu aș dori deloc să se creadă că pledez pentru stilul incontrolabil al viziunilor agramate, disprețuind controlul faptelor ori soliditatea informației. Încerc doar să atrag atenția asupra unei patologii, dezvoltate pe un trunchi perfect sănătos și stimabil (tradiția erudiției arhivistice a filologiei clasice). Vreau să spun doar atât: un fel de brici al lui Ockham trebuie aplicat și aici. Până acum briciul lui Ockham a plivit spiritul din punctul de vedere al literei. E timpul ca principiul briciului să acționeze acum împotriva redundanței pletorice a literei, bine ghidat de *duhul* spiritului.

*

DREAPTA & STÂNGA. "Alors, comme en tout temps, on peut distinguer, parmi ceux qui ont souci de savoir, des novateurs et des conservateurs. Les novateurs, ou ceux qui se prétendent tels, sont d'une telle intransigeance qu'ils veulent rien garder des conquêtes des âges précédents. En face de ces novateurs qui prétendent jeter à bas l'œuvre des siècles précédents, se dressent des conservateurs qui prétendent tout garder de cette œuvre, même et surtout ce dont la fausseté éclate à tous les yeux." Voi porni de la acest citat din Pierre Duhem (*Les Origines de la Statique*, t. II, 1906, pp. 95-96) pentru a sugera ce sunt atitudinile de dreapta ori de stânga *în mod esențial* (adică dincolo de politologie).

Distincția *politică* dintre dreapta și stânga nu apare decât o dată cu ieșirea din tradiție, dacă prin tradiție înțelegem ansamblul presupozițiilor care nu sunt niciodată puse în discuție (căci, dacă ar fi, nu ar mai fi tradiție). Și anume, stânga este cea care se individualizează prin punerea în discuție a unora din presupozițiile tradiției, în timp ce dreapta capătă contur prin încercarea de a se opune punerii în discuție a presupozițiilor contestate de stânga. La Karl Mannheim (*Ideology and Utopia*, 1929) am întâlnit deja ideea că în fiecare epocă există un conflict între tendința de păstra un stil de gândire și tendința de a renunța la el în favoarea altuia, nou. Conservarea, potrivit lui Mannheim, produce *ideologii* (moduri false ale conștiinței, care prezintă lucrurile mai stabile decât sunt), în timp ce orientarea spre nou și schimbare produce *utopii* (supraevaluări ale viitorului și celebrări ale forțelor dinamice ale istoriei).

Firește, ambele se înșeală. Stânga este *naturaliter* revoluționară, dreapta este *inevitabiliter* conservatoare. Obsesia stângii este revoluția permanentă, țâfna dreptei este tradiționalismul. Blestemul stângii este colectivismul argumentat prin controlul birocrației asupra indivizilor, al dreptei este cel scos din supunerea persoanei la dictatura comunităților inventate. Iluzia stângii este că dictatura egalității va putea în cele din urmă salva oamenii de nelecuitul lor sentiment că viața i-a nedreptățit; iluzia dreptei este că impunerea unei ierarhiei care nu a fost găsită, ci inventată va putea vreodată lecui omenirea de sentimentul că a fost izgonită din Paradis. Dacă stânga este bântuită de utopie, dreapta este roasă de visul revenirii la o tradiție care, ca un blestem, nu mai poate fi altceva decât tradiționalism. Stânga încearcă să distrugă tradiția, dreapta se străduiește să o mențină. Potrivit criteriul conservării tradiției, Luther se situează la stânga față de Biserica romano-catolică, dar este la dreapta lui Thomas Münzer sau a anabaptiștilor care au instaurat un comunism "biblic" la Münster, pe care îi combate cu argumente pe care i le-ar fi putut foarte bine aplica lui însuși biserica împotriva căreia, cu câteva decenii mai devreme, instigase la sedițiune. Cromwell este și el depășit de stânga reprezentată de *diggers*. Etc. Toată disputa, între revoluționari, este cât de departe trebuie mers în renunțarea la tradiție. Ca de obicei în privința gradelor de contestare a tradiției, Revoluția franceză este creuzetul care furnizează cele mai precise și variate exemple.

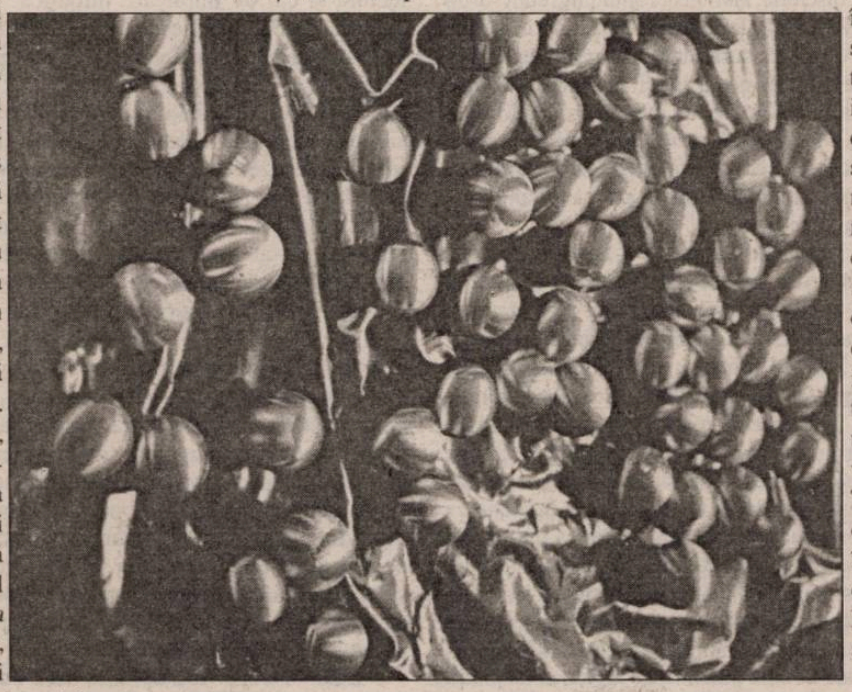

Ce e dramatic pentru destinul nostru modern, este că ambele moduri de raportare la tradiție se înșeală și au dreptate în același timp. Atunci când caută să abolească tradiția existentă, stânga se înșeală, deoarece acțiunea în interiorul unei tradiții este singurul mod rezonabil de a acționa. Dar are dreptate să conteste tradiția, deoarece o tradiție care poate fi pusă în discuție nu mai este o veritabilă tradiție. La fel și dreapta: când vrea să conserve tradiția, are dreptate, deoarece tradiția este singurul cadru care conferă sens acțiunilor și vieților noastre; dar, deopotrivă, se înșeală, deoarece o tradiție care are nevoie de forță pentru a se menține nu mai este tradiție, ci tradiționalism. Dar, dacă ambele atitudini sunt greșite, care este atunci atitudinea corectă? Din punct de vedere politic, amândouă. Stânga este bună atunci când ierarhiile sunt înghețate; dreapta este bună atunci când egalitarismul ajunge să impună inegalități, iar libertatea individuală este persecutată în numele conformismului colectivist. Din punct de vedere metafizic, nici una din atitudini nu este *mai* bună, deoarece nici una nu e conștientă de natura ei – care e pierderea ori falsificarea tradiției.

Dacă criteriul de departajare dintre dreapta și stânga este poziția față de tradiție, atunci ceea ce este de fapt implicat în a fi de dreapta sau de stânga este o anumită poziție față de temporalitate. Atunci când presupozițiile vieții încep să depindă de timp, temporalitatea devine în mod inevitabil un Malstrom. Nu i te mai poți sustrage, iar ea nu te poate decât nărui, atrăgându-te fără voie într-o fără de sfârșit spirală a abisului finitudinii. Problema dispariției tradiției nu este, în esența ei, de natură politică: deci dreapta sau stânga sunt probleme *umane* secundare. Problema dispariției tradiției este instaurarea tiraniei unei condiții umane integral supuse temporalității: adică imposibilitatea de a mai avea valori care să nu depindă de timp, sentimente care să nu se ofilească, loialități care să nu se stingă, vieți care să nu moară, Dumnezeu care nu dispară, axiome care să nu se schimbe, teoreme care să nu înceteze să se falsifice de la sine – *as time goes by*. Problema temporalității este problema eșecului oricărui program fundaționist, este eșecul oricărui "dat", al oricărei "naturi" – este triumful ideii că totul este construit, imaginat, inventat: este triumful lui "*făcut, iar nu născut*". După apariția timpului nici o natură nu mai este naturală, nici o virtute neschimbătoare, nici o atemporalitate eternă. Timpul nu mai este imaginea mișcătoare a eternității, deoarece eternitatea a deveni inconceptibilă în ea însăși: a devenit simplă a-temporalitate. Timpul a devenit numărul mișcării, după antecedent și succesor. Fără capăt, fără limită, fără spor. După antecedent și succesor.

Problema dispariției tradiției este problema imposibilității găsirii unui teren ferm. Nemaifiind nimic ferm, fermitatea devine, din substanță, adjectiv – din act, adverb. Ea trebuie de acum să exprime modul în care ceva trebuie impus, pentru a *părea* ferm. Inevitabilitatea folosirii forței este consecința absenței unui fundament. Abia acum devine clar de ce în urma dispariției tradiției a apărut politica, drept unicul lucru care se întâmplă "sus", *la vârful lumii*: politica este numele pe care l-a căpătat lupta pentru a dobândi întrebuințarea legitimă a forței, iar exercitarea ei legală s-a numit stat. "Stat", deoarece forța legitimă se definește pe sine ca reinventare a imobilității tradiției, ca stare opusă in-stabilității. *État* înseamnă *état d'arrêt*.

Devine acum mai limpede ce înseamnă în mod esențial dreapta și stânga. Am să mă rezum aici la aspectul psihologic. Dreapta caută să impună *o* tradiție, stânga încearcă să dinamiteze *orice* tradiție. Ordinea stângii este schimbarea continuă a tot ce poate fi imaginabil schimbat: ordinea dreptei constă în înghețarea schimbării la ceea ce mai poate fi încă păstrat neschimbat. Nevroza stângii este schimbarea cu orice preț, prin care se exprimă setea vorace de temporalitate. Nevroza dreptei este înghețarea cu orice preț a schimbării, în care se adăpostește setea nostalgică de repaus. Stânga e activistă și utopică, dreapta e pragmatică și nostalgică. Fondul afectivității de stânga este resentimentul; fondul afectivității de dreapta este insensibilitatea. Lista pate fi *indefinit* prelungită, după placul și talentul celui care o face. Importantă este însă situarea: noțiunile de dreapta și stânga nu sunt concepte pur politice și, ca atare, nu pot fi înțelese *politologic*. Dincolo de enormele prefaceri de sens prin care au trecut cele două noțiuni în cei două sute de ani de când au fost introduse, identitatea lor profundă rezidă în raportarea la tradiție. Cum, după fărâmițarea *tradiției*, tradițiile s-au tot schimbat, și sensurile dreptei și stângii au fluctuat în consecință. Un singur ax rămâne: raportarea la ceea ce deja s-a coagulat, prin timp, ca tradiție.

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (3)

Despre gratii și grații

Nicolae Stoia

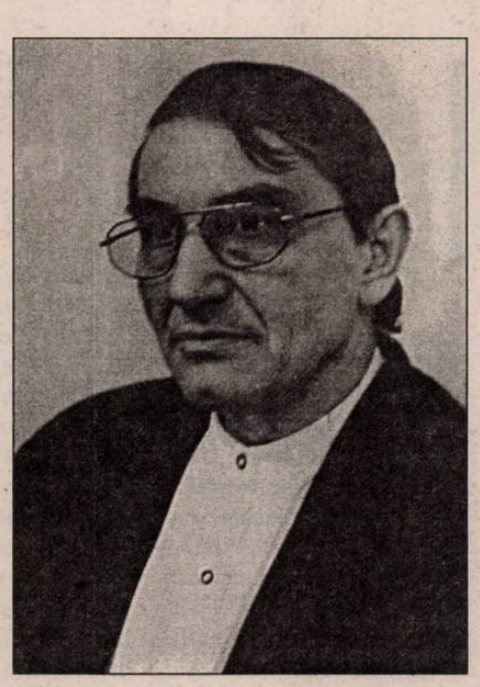

E.B. – Dragă Nicu Stoia, cu mai bine de zece ani în urmă te-ai stabilit în Germania. Ce te-a determinat atunci, la momentul acela, să faci acest pas, această alegere? Te consideri un exilat? Un autoexilat?

N.S. – Există în fiecare biografie un fel de cuantum de determinare la care, din păcate, nu întotdeauna hotărârea este o marcă a opțiunii personale. În fapt, exilul meu a fost datorat, aproape exclusiv, unor confruntări de ideologie și politică, în care actanții decizionali au fost, pe de-o parte, reprezentanții instituțiilor represive românești (recte, securitatea!) și, pe de altă parte, instituții și personalității occidentale, mai precis: **Organizația pentru drepturile omului** și ilustrul, pe atunci, om politic Franz Joseph Strauß. Motivația acestei contextualizări era, de fapt, un crez al meu: realitatea **trebuie** spusă (de aceea: **dixi et salvavi animam meam**). Exilat? Autoexilat? Dragă Eugen, poate că exilul meu nu e decât o firavă deschidere de drum spre sine prin hățișul lumii. Căci biografia nu e o întemnițare în geografic, iar sufletul își arogă, pe drept, statutul de meree (veșnică, E.B.) prezență cosmică. România, deci, era un drept, implicit la exil.

E.B. – Cum te-ai adaptat tu, Nicu Stoia, omul de spirit, intelectualul, la noul tău statut existențial, și – de ce nu? – la noul "spațiu vital", la o nouă patrie?

N.S. – Cultura a fost pentru mine, într-adevăr un spațiu vital. Dar ea, cultura, nu trebuia și nu trebuie să aibă tabuuri. Pe atunci, român în România, credeam că a ieși de dindărăt de gratii însemna o așezare într-un real de grații, care-mi putea(u) salva râvna de transcendent. Pentru români, plecarea era motivată fie biografic (întru durarea unei siguranțe existențiale), fie bibliografic (întru consolidarea unei îndreptățiri la cultura necenzurată). Am optat pentru... bibliografie și cred că am rămas, totuși, român. Preabunule Eugenule al meu, tu-ți amintești desigur că Arghezi susținea: "Fiind foarte român, Eminescu e universal...". Parafrazându-l, aproape a persiflaj, pe dulcele de el, colțurosul nostru de moș Teodorescu, eu cred că fiind foarte universal, Eminescu este și va fi foarte român.

E.B. – În anii '80 tu, Nicu Stoia, erai un fel de guru al unui mic grup de tineri intelectuali nonconformiști din Timișoara, dornici de a-și lărgi orizontul spiritual și aspirând la elementara libertate de exprimare, de-a dreptul strangulată în acei ani. Întâlnirile noastre de atunci, obstaculate în cele din urmă, au însemnat, chiar și prin amintirea lor, pentru noi, cei rămași în țară, un fel de elixir al rezistenței, o rezistență care, în tristețea ei, nu-și revendica vreun eroism anume. Astăzi, tot mai multe voci contestă sau minimalizează orice formă de rezistență, fie ea prin cultură, fie prin creație. Cum te raportezi la acel timp și la rezistența despre care vorbeam?

N.S. – După desăvârșirea Revoluției Franceze, Chateaubriand a fost întrebat ce a făcut în acel interval de timp, de înalt dramatism istoric. "Am supraviețuit", i-a fost răspunsul. Cred că și pentru noi, oamenii de carte și vis ai acelui timp, de neagră istorie, s-a pus aceeași problemă: a supraviețuirii. Încăpățânându-ne să păstrăm contururile de har ale culturii, și noi am supraviețuit. Și nu oricum. Regula era, să zic așa, de-a întreține șansa unei încurajări reciproce prin apelul tot atât de încăpățânat la luciditate, la spirit, la crez. Așa ne-am păstrat, totuși, coloana vertebrală, dincolo de încercările "veghetorilor" de-a ne macula, de-a ne învăța supunerea prin teamă. Perseverența în **crez** ne-a ridicat printr-un ne-strigăt, dar unul de implicare subversivă, la dreptul, intuit, de libertate... Protestul nostru era, de fapt, dreptul la a ne întoarce consecvent la noi înșine. Mereu. În pivnițele unde ne proiectam feerici viitorul nu predominau, totuși, discreția, ineficiența atitudinii, cum susțin astăzi unii în lentile retrospective ci poate, mai degrabă, curajul de a ne păstra, sub țevi, în demnitatea necorupției. **In brevis**, a existat, cel puțin în Timișoara, o reală dizidență culturală, concretizată printr-o opțiune de dreaptă cărare. Cred că aceasta a fost ecuația unificării noastre și nu prezența în grup a vreunui real guru spiritual.

E.B. – În Germania ți-ai dat doctoratul în filosofie. Spune-mi, te rog, ce temă ți-ai ales și care a fost pentru tine răsplata unei munci pe care-o presupun deloc menajantă?

N.S. – **Eminescu – mit nordic și pitagoreism** a fost nu opțiunea pentru o temă literară, ci o încercare de răspuns la niște torturante interogații spre care m-au ispitit nu puține pasaje eminesciene, de a căror fecunditate nu mă îndoiam defel, dar pentru înțelegerea de profunzime a cărora știam că nu-mi vor ajuta numai intenția ori câtimea de cultură ce asumasem până atunci, astfel că simțeam cât de necesar devenise un complex eșafodaj cultural pentru marele poet, în a cărui operă fiecare detaliu putea fi, de fapt, o reală piatră unghiulară. "Căutarea" tematică îmi sârguia, e adevărat, cunoașterea științifică, dar în orice ființare artistică de înaltă autenticitate rămâne, îndărăt de sens, o câtime care – vai! – are a lua atât de adesea statura nedezlegabilului...

E.B. – Și, totuși, de ce Eminescu? Întrebarea o subliniez și pentru că în acest ianuarie 2000, iată, ne aflăm la 150 de ani de la nașterea sa...

N.S. – Una din opțiunile mele cele mai importante în plan cultural a fost, încă înainte de exil, teandricul, opțiune la care m-am angajat, în vrednică ucenicie, sub aură de timp. Între Dumnezeu și om, credeam încă de-atunci, se află poet(ic)ul. Am intuit, oarecum, că Eminescu e un mare mediator de revelații și un profund magister inițiatic. Așezată înțelepțește sub un cer de îmbrățișare magică și confesivă, rostirea sa poetică a timbrat definitiv o spectaculoasă și complex-simbolică mitografie românească. Hiperboreismul, misterica feminină a Îngerului morții, lunaricul segmentând un apolinic superb nuanțat de istorie, oglinzile cosmicității acvatice, marile și micile misterii, nunta mistică etc. fac, tematic, o revirare de vad, paradigmată în specific românesc, a marii literaturi universale.

Ca să-i înțeleg poeziei eminesciene semnificațiile de miez ideatic și, mai ales, de structură, mi-a fost necesară, cândva, o așezare într-un fel de dulce blestem al lecturii. Agent-ferment: un Călinent (pertinent și persistent). Măsurându-i cu minuție textul critic ("Opera lui Eminescu"), am înțeles nu numai că el voia să clatine o monumentalizare dens-fecundă și provocatoare a poeticii eminesciene, săvârșită ca o curgere de fiori zguduitoare îndeosebi în plan lingvistic, dar și că în acest rafinat "laus" al Cuparencului se ceremonia subiacent și o condescendență superioralâ, ce căpăta pe alocuri proporții demolatoare (pentru poet). Ci tocmai înalta inițiatică de ordin teandric la Eminescu și multe din ecuațiile inițiatice ale operei sale par să fi scăpat, aproape surprinzător, "divinului critic", atent în cursul operei, uneori, mai degrabă, la propriu-i registru de virtualități și competențe.

Se mai ridică și azi, înțeleg, unele voci care prelungesc în literele românești niște linii exemplare de agonie ale incompetenței la poetica eminesciană. Ele încearcă acum fie o "actualizare" a ei în tipar modern-modic de lectură, fie "obiectivând" o anume caducitate întâlnită la unele versuri ale poetului, fie invocând cu "luciditate" readucerea în cadre terestre a coordonatelor de mit poetic eminescian. Dar țin să afirm că poetul a sădit în opera sa inconfundabile – pentru cei care-i străbat a pas de lumină poezia – dreptare de lectură și căi de implicare inițiatică. Însă Eminescu trebuie să fie citit – iertare: re-citit – cu spirit penetrant și, îndeosebi, cu dragoste nemințită și abia apoi "judecat".

În genere, subtilitățile poetului sunt regăsibile în cele mai neașteptate detalii. Dar, însuși Dumnezeu se revelează, esențialmente, cred, în detalii. Adevărata cunoaștere e revelație, metaforă. Iar legătura dintre poemele eminesciene nu e o simplă țesătură structurală ci o adevărată cămașă de zale. Poetul se întoarce mereu în robia-i vizionară, implicând sensuri, mereu altele, de reiterare, într-un text ce ni se îngăduie, treptat, a desemn cu adevărat iconar și care e atât de suplu și, totodată, atât de ferm încât devine o reală certitudine (și poate, de aceea, obligație) critică, referind consecvent unui vizionarism poetic de inconfundabilă implicare în simbolic. Voi spune, deci, dragă Eugene, că o "căutare" critică în cuvântul cel poeticesc e un fel de zare de suferință extatică până când cetitoriul îi dobândește poetului starea de pronie, asimilându-i acestuia rostuirea în rostire.

E.B. – Acum vreo doi ani, dacă nu mă înșel, voiai să-ți publici la Timișoara, un volum de versuri. Îți recomandasem, atunci, pentru prestigiul ei, editura Marineasa. Care e azi soarta volumului "incriminat"?

N.S. – Predând manuscrisul volumului de poezii pomenit, "Genunchi plecat unui timp înalt", editorilor Vlad Russo și Lucian Pamfil, de la "Humanitas" (București), eu încercam, în fond, eliberarea de orice posibilă incriminare de "travaille en famille" și, mai ales, de orice servitute placentară sau matrimonială. Cred că e posibil, însă, ca gestul să-mi fi fost etichetat drept "elitarism", ceea ce – de-mă – e departe de a fi adevărul. Măcar [illegible], timișorenii, mă cunoașteți. Și mă bucur că aici, în acest oraș, voi, cu toții, amicali și amicarzi cum (și un Bunaru, și-un Vighi, și-un Tolcea, și-un Mihăieș, și-un Morar, și-un Marineasa, și-un Alexiu, și-un Turcuș, și-un Dorgoșan, și-un Ilieșu, și-un Pora, și-un Sechesan, și-un Foarță, și-un Costinaș, și-un Lână, și-un Roșca și... voi, toți... și – Doamne cum de

(Continuare în pagina 27)

Un guru, *illo tempore*

Eugen Bunaru

L-am cunoscut pe Nicu Stoia – auzisem destule, însă, cu mult înainte, despre bizarul și fascinantul personaj cu același nume aparținând underground-ului intelectualității artistice timișorene – prin anii '80, nu reținexact în ce împrejurări anume. Probabil vom fi făcut cunoștință la vreo agapă literară, poate prin intermediul lui Daniel Vighi, poate grație lui Ghiță Văleanu, graficianul cel blând și boem, foarte prețuit de criticul de artă... Nicu Stoia, poate totuși, omul "de legătură" să fi fost, cu prilejul cine știe căror peregrinări de seară și taină prin cartierul Fabric (unde locuia Nicu), nimeni altul decât fratele nostru întru boemă și poezie, Ghiță Pruncuț. Fapt e că, în acele agonice și aproape fără speranță timpuri – pentru mulți dintre noi – el, Nicu Stoia își câștigase aura unui autentic guru oficiind, în diverse locuri de – repet – taină, adevărate ritualuri spirituale, culturale. Totul se petrecea într-un cerc restrâns de încă tineri, pe atunci, scriitori (poeți, prozatori) și plasticieni, cei mai mulți dintre ei "bucurându-se" de statutul de marginali și marginalizați. Iată câteva nume: Daniel Vighi, Ion Monoran, Gh. Sechesan, Gh. Pruncuț, Gh. Văleanu, Bata Marianov, Adrian Ioniță, Mihai Olteanu ș.a.

La acea vreme, Nicu Stoia publicase doar câteva poeme și câteva eseuri pe teme de simbolistică și antropologie, lucrări găzduite de "Forumul Studențesc" al anilor '80, grație stratagemelor (de păcălire a cenzurii) lui Vighi și ale altora sub a căror coordonare apăreau, pe atunci, faimoasele suplimente culturale ale **Forumului.** Fascina însă Nicu Stoia prin rafinament specualtiv, printr-o cultură nu doar bogată, în adevăr, ci mai ales vie, o cultură aptă mereu să provoace, să invite la dialog, la schimbul vital (cel puțin *illo tempore*) de idei. În cursul aceleiași argumentații, trecea cu dezinvoltură, uneori acrobatică, de la Platon și Aristotel la Vasile Lovinescu, Mircea Eliade, Cioran sau la pasiunea lui cvasisecretă atunci: poezia. Poezia unui Rilke, a unui Kavafis, a unui S.J. Perse. Uneori ne invita la un dialog mai puțin obșnuit: "Haideți – spunea el – să tăcem împreună despre același lucru...". Mai avea Nicu Stoia o vorbă: "Și când mergi pe stradă, să gândești la ceva frumos, la ceva înalt, ca să nu pierzi din timpul ce ți s-a dat...".

Era, nu atât prin ceea ce scrisese, cât mai ales prin felul de-a fi, de-a se situa în lume, față de lume, un visător, un idealist, un poet. Curajul acesta, al lui, de a crede și de a-și exprima, de a-și afirma crezul – un crez pur intelectual, spiritual – l-a costat pe Nicu Stoia, el având de suferit din partea autorităților represive o adevărată prigoană, o perseverentă hăituire.

Din 1987, Nicu Stoia a "ales" calea exilului stabilindu-se în Germania (Heidelberg, Mannheim). Aici și-a luat doctoratul în filosofie pe o temă din Eminescu, doctorat obținut cu "Magna cum laude" (la Bohum).

În momentul de față, manuscrisul unui volum de poezii, **Genunchi plecat unui timp înalt,** predat la Editura Humanitas, își așteaptă "verdictul", firește în speranța publicării.

Poezia lui Nicu Stoia e o poezie a interogațiilor profunde, a sondării inefabilului, a comunicării cu "idealele", cu "adâncurile sacre" ale aflării noastre în lume, cu însăși șansa de-a ne bucura de "revenirea îngerilor", de-a asculta cu auzul celor inițiați – ca pe o ireală muzică a sferelor – "spulberat... foșnetul firilor noastre".

Romantismul autohton

(note de seminar)

Daniel Vighi

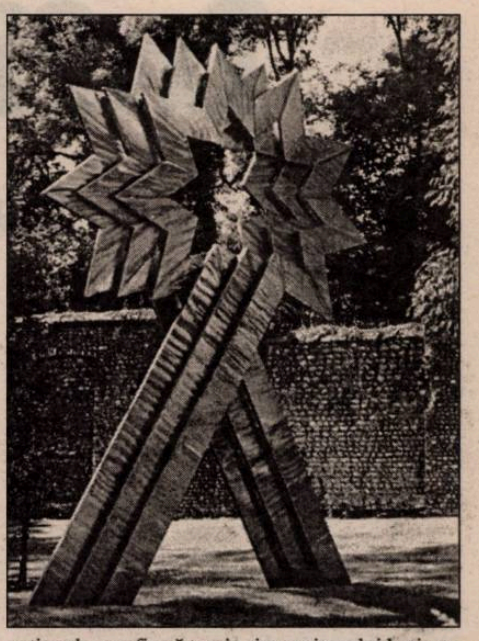

Bonjurismul și antecedentele. Înainte de a fi un mod de viață, expresia unei atitudini politice și prima concretizare pe tărâm românesc a conflictului tradiționalism-modernism, bonjurismul este numele unui mod de trai și de comportament în societate, urmare a contactelor și a influențelor, primele de acest fel, ale lumii apusene la noi. Acesta marchează desprinderea mentală, dar și concret istorică, de epoca dominației fanariote. Așa după cum am mai arătat într-un alt studiu[1], prinții fanarioți erau membrii "elitei foarte amestecate care locuia în cartierul Fanar înainte de 1821, singura aristocrație pe care a cunoscut-o societatea greacă post-bizantină".[2] Așadar, în sens larg, fanariotismul definește "pentru secolul al XVIII-lea și primul sfert al veacul următor, pe toți membrii clasei conducătoare a țărilor sud-est europene a căror origine și educație era grecească".[3] La începutul secolului al XIX-lea regimul intră într-o disoluție profundă, în consonanță cu aceea a imperiului otoman. Moștenirea sa, în ciuda nuanțărilor necesare[4], este catastrofală pentru principatele dunărene atât în privința economiei, a reformării sociale dar și, fapt nu lipsit de importanță, într-o devastatoare corupție, jaf și ineficiență generalizată. La sfârșitul veacului al XVIII-lea modul de viață al boierimii autohtone era în totalitate influențat de cel al imperiului otoman. Gradul de asimilare al realităților orientale în principate este sugestiv prezentat de istoricul Pompiliu Eliade în pagini care reînvie o lume astăzi total exotică: "în afară de propria sa cameră, pe cea a grămăticului a cafegiului și a ciubucgiului, gata să dea fuga, la un semn cu cafeaua fierbinte sau cu ciubucul cel lung, și mai ales camera feciorului, care îi freacă picioarele dimineața când se trezește și după-amiaza după siestă, îi toarnă apă să se spele și îl îmbracă. Camera unui boier mare, de dimensiuni considerabile, este înconjurată de un șir neîntrerupt de sofale moi, pe care, când nu doarme stă boierul turcește; în mijloc, mese mari; perdele în culori țipătoare, bogate covoare pe care sînt reprezentați sultani și pașale, pipe lungi, trofee de pistoale și de iatagane întregesc mobilierul".[5]

*

Poziția, nu doar geografică, a țării noastre impune o anume abordare a specificului național, mai ales că acesta a constituit de-a lungul secolului trecut și până astăzi o temă de pasionată dezbatere culturală. Este acceptat de majoritatea inteligheției că sentimentul național, ca apartenență la o tradiție istorică și ca expresie a unui summun de valori spirituale și culturale, este o realitate ideatică de sursă romantică, legată direct de valorificarea, printre altele, a istoriei naționale ca temă de inspirație artistică, filozofică și politică. De aici, probabil, susceptibilitatea, spaimele chiar, cu care este privită orice tentativă de decanonizare a discursului cu și despre istoria românilor. Situarea noastră la intersecția marilor civilizații orientale de expresie creștin-ortodoxă, dar și islamică, cu a celei occidentale, preponderent catolică și protestantă, a generat o anume specificitate românească paradoxală, după cum o definește Sorin Alexandrescu.

"Diverse schimburi și influențe s-au încrucișat pe teritoriul românesc uneori amestecându-se, alteori anulându-se reciproc și, adeseori, fiind absorbite în profunzimea pământului, dar nici una dintre ele nu a reușit să se impună într-un mod atât de hotărâtor încât orice diferență să fie ștearsă și România să se integreze într-una din zonele vecine. Românii și-au creat propria lor cultură, acceptând un minim de elemente comune cu fiecare zonă vecină, minim care făcea posibil contactul cu aceasta și care a servit în același timp, tocmai pentru a o diferenția de *celelalte* zone vecine. Datorită unei asemenea arte au reușit ei să echilibreze caracterul, altminteri divergent, al acestor numeroase influențe. În Evul Mediu, ortodoxia a păstrat contactul cu popoarele sud-dunărene cucerite de turci și i-a ajutat pe români să reziste expansiunii catolice ungare, dar, pe de altă parte, alianța cu Ungaria creștină a fost uneori singurul mijloc de a ține piept asaltului Turciei musulmane. Ștefan cel Mare și Constantin Brâncoveanu, echilibrul pe care cel dintâi l-a menținut între Ungaria, Polonia și Turcia, iar cel de al doilea între Imperiul Otoman, Rusia și Imperiul Austriac, iată exemple faimoase ale unei diplomații care, de fapt, nu avea de ales".[6]

Confruntat cu asemenea moșteniri istorice, de civilizație, politice și atitudinal-diplomatice, mentalul autohton romantic și post-romantic s-a pliat în sfera dezbaterilor specificului național din necesități de căutare și de identificare a propriului profil istoric și cultural în contextul popoarelor europene. Din aceste motive, în cultura română, excesiv invocatul mit identitar este prezent și în vremurile după 1990 în exegeza de obârșie liberală post-lovinesciană. Azi, ca și ieri, dezbaterea capătă accente virulent polemice și pasionale, mai ales în dezbaterea publică și în acțiunea politică. Păstrarea sinelui, a specificității între mari imperii și culturi, a devenit chiar sensul major al culturii române care s-a constituit prin diferențieri multiple și apropieri de același fel, după cum remarcă Sorin Alexandrescu. Pe bună dreptate a rezultat de aici o sinteză culturală interesantă, cu toate că de multe ori predispusă la clișeizare și stereotip ca orice mit politic și cultural invocat pasional și ultimativ. Reîntoarcerea la latinitatea occidentală s-a dovedit ieri, ca și astăzi, un drum anevoios; de aici refugiul la "vatra mitică" (S. Alexandrescu). De altfel, chiar termenul utilizat mai sus de noi dovedește cât de impregnată ne este gândirea de un asemenea mod de abordare a problemei în discuție. Pe bună dreptate, se poate întreba cineva din afara culturii române, de ce "reîntoarcerea"? Chiar această întrebare poate dezvălui mecanismul sistemului de construcție al specificului național care s-a constituit dual și adesea conflictual pe temeiurile mitice ale reîntoarcerii *sau/și* ale integrării, ale revenirii *sau/și* ale apartenenței dintotdeauna. Este evident că reîntoarcerea este expresia unei frustrări, sentimentul unei marginalizări, a unei situări în afara civilizației (unilateral resimțită ca fiind doar cea occidentală) care trebuie reașezată prin asimilarea valorilor acesteia, prin sincronizarea noastră, ca să folosim un termen larg utilizat în perioada interbelică. Ideea sa de bază este aceea că alteritatea, în acest caz, a fost definită de o moștenire istorică negativă în măsură să explice decalajul civilizator și tarele moralei individuale și publice care rezultă de aici.

Abordarea cealaltă, aceea care afirmă aparținența noastră dintotdeauna la spațiul valorilor europene este și ea prezentă și încearcă să găsească argumente în măsură să justifice pozitiv alteritatea prin ideea unui specific național care îmbogățește zestrea patrimoniului cultural paneuropean. Abordarea radicală a celor două atitudini se accentuează o dată cu junimismul cultural și politic când exceselor unui sincronism, pe alocuri excesiv, le este contrapus un necesar spirit critic al unei abordări organiciste a sincronismului, opus celeilalte de esență radicală prin care, după cum susține Eugen Lovinescu, statele și popoarele nou intrate în circuitul civilizației apusene se așază deodată, brutal și revoluționar, în sincronie și în procesul de preluare și de modernizare socială. Dacă, în principiu, spiritul critic junimist este binevenit ca temei al bunei așezări axiologice a culturii naționale, radicalizarea acestei atitudini este în măsură să justifice izolaționismul și să afecteze însăși rațiunea de a fi a spiritului critic instituit de corifeii de la "Junimea".

La o analiză lucidă, și din perspectiva istoriei contemporane, moștenirea pașoptistă, de tradiție liberală și de expresie conceptuală lovinesciană, se vădește a fi mai aproape de realitate, mai utilă în procesul construcției unei Românii moderne pentru simplul motiv că întreaga realitate politică pozitivă, atâta câtă este, se află toată în istoria noastră precomunistă sau, mai exact, pretotalitară (includem în totalitarism, în acord cu Sorin Alexandrescu, și perioadele de suspendare a democrației parlamentare prin dictatura carlistă și cea antonesciană). Așadar trebuie să acceptăm astăzi faptul că "imitarea Apusului", chiar dacă a fost catalogată, ieri ca și în prezent, drept o îndeletnicire "servilă", nu a sfârșit prin a altera specificul național. De altfel, astăzi, în condițiile globalizării mijlocite de expansiunea fără precedent a mijloacelor de comunicare în masă, dublate de aceea a industrializării și a circulației marilor capitaluri și tehnologii în realități, înainte de toate transnaționale, confirmă teoria sincronismului Jovinescian și moștenirea pașoptistă. Dacă imitarea capătă ieri, ca și în prezent, aspecte excesive, deranjante pe bună dreptate printr-un soi de snobism ridicol, aceasta este mai degrabă expresia unui provincialism autohton care nu își poate depăși condiția. În cultură sincronizarea este genetic creatoare; ea nu poate, fatalmente, fi altfel[7]. Și în acest caz dezvoltarea postbelică a marilor state asiatice, bunăoară, care au intrat decise în procesul sincronizării, certifică teza lovinesciană: acolo cultura japoneză, sud-coreeză sau thailandeză nu și-au pierdut nicidecum specificitatea și, prin aceasta, vigoarea. Dimpotrivă.

---

[1] vezi **Între hanger și sofa,** Timișoara, Editura Marineasa, 1998.

[2] Andrei Pippidi, **Phanar, Phanariotes, Phanariotisme** în "Revue des études sud-est européennes" (RESEE), tome XIII, 1975, Buc., Ed. Academiei, p. 241.

[3] Id., **ibid.,** p. 241.

[4] Vezi **Între hanger și sofa.**

[5] Pompiliu Eliade, **Influența franceză asupra spiritului public în România,** București, Editura Univers, p. 45.

[6] Sorin Alexandrescu, **Paradoxul român,** București, Editura Univers, 1998, p. 33.

[7] Poziția nuanțată în această privință a lui Eugen Lovinescu este prezentată limpede în **Istoria civilizației române moderne.** Aici găsim teza asimilării, ontologic specifică, a oricărui popor în raport cu oricare valori împrumutate.

Pe strada dinspre Izlaz

Viorel Marineasa

Probabil că revede în gând cealaltă casă, de la sat, mai adevărată, îți vine să zici, deplină în comparație cu asta, care-i un provizorat prelungit pentru tot restul vieții. E o ușurare că s-au mutat; vizite, acolo, se pot face oricând (nu-s nici 20 de kilometri), dar, cu toate că-i la îndemână, acestea sunt rare: te iei cu treburile, cu una-alta.

Privește lopata înfiptă-n morman; n-ar fi exclus ca în vârful ei să fluture o flamură. Dacă ai sta pe bancă și ai căuta pieziș, ar trebui să ți se arate o felie de cer, acoperișuri croite asemănător de meșteri de acum șaizeci de ani, dar și drumul în eternă construcție, punctat de capre zgândărindu-și lanțul în căutarea vegetației ruderale; mai încolo – câțiva țigani de curând mutați foindu-se imprevizibil, alte bănci cu vecini, o bicicletă întâmplătoare: Și unde lumea s-ar părea că se termină, țevile groase ale urbanizării flancând terenul de fotbal; oile, gunoaiele, dumicați de cazarmă cu soldați repetând salutul și luând necontenit – din gropi, din picioare – linia de ochire.

Aproape că plouă și iarba-i înțesată de spângi, încep să tresalte scheletele. Cei de alături, veniți de la un altfel de trai, au renunțat la gard, au pus pe foc bulumacii grădinii. Nu poți zice că provoacă dezordine, chiar sunt cumpătați, arată pricepere în bătătură, doar că vin cu alte ambalaje, altfel coc mălaiul.

Înainte de a fi puse dalele, pășeai pe niște cărămizi nu tocmai bine potrivite, dintre care, pe vreme ploioasă, se întâmpla să răsară un fir artezian. Pe atunci nu existau nici conductele, iar la capătul străzii, câmpul năvălea mult mai pregnant.

Unul mai puțin umblat, cu opinii superficiale, ți-ar spune că-i ca la țară. Adevărul că bătrâna, până a murit, tot nu s-a învățat. Mai era și surdă. Trebuie că a privit și ea de nenumărate ori ulița ca o pârloagă, cu capre, cu găște, cu găini; n-a mulțumit-o nici iluzia de izlaz; desigur că revenea de la drum în casa mărginită și îngustă cu senzația că toate s-au dus, că înstrăinarea e primul pas făcut către lumea cealaltă. Și dacă nu putea accepta nici pereții, nici curtea cea nouă, nu-i rămânea decât grădina, dar și aici o deprima meschinăria locului, pământul rău și nefamiliar. Tot exista un paliativ, se angaja în lungi conversații cu dulăul, cu orătăniile, cu scăunelul sprijinit în trei craci. Vecinii erau cam țestoși și, mai ales, n-aveau chef să-și piardă vremea urlându-i fraze binevoitoare. Doar strictul necesar, uite, ține niște oase, pită întărită pentru câini, dă-mi grebla pentru o jumătate de ceas, e drept că mai flecăreau cu ceilalți, însă o încălzea asta pe bătrână?

O vreme au coexistat cu cei cărora le vânduseră casa de la sat, cea care n-ar fi trebuit vândută niciodată, și nici așa ceva n-a fost ușor de suportat, să-i vezi pe niște necunoscuți, nu prea harnici, nu prea simpatici, înstăpânindu-se peste cele ce erau ale tale de-o viață, ba chiar dinainte de a te naște.

Nu-i o ploaie care să te împiedice de la treabă. Uite, vine Iunian. "Iacătă-l pe Iunian".

La două case distanță, unul a început o corvoadă asemănătoare. Roaba, lopata, grămada indistinctă: nisip? gunoi de îngrășat pământul? mortar? Și-a scos tricoul cu dungă oblică, rămânând într-un maiou perforat. Genunchieră, pulpieră, cotieră. Chiloți tetra, un pic sloboziți. Suspensor? Nu-și dau bineț, de-abia pe cel cu un număr mai încolo îl salută, cu toate că-l disprețuiește.

Urda-vacii, năsturei, napi curecești cresc, când firav, când agresiv, pe coclaurii ăștia destul de bătuți. Cei vechi păstrează (de la părinți, de la foștii proprietari) pe acoperișul latrinei o cuvertură de măselariță, dar asta nu înseamnă că mai folosește cineva buruiana cu pricina în cazul unei dureri de dinți.

Se uită în lungul străzii, dar nu spre câmp, ci în partea cealaltă, la întretăierea cu principala arteră a periferiei. Către colț, cei de la nr. 12 și-au tras un cort lăbărțat până aproape de mijlocul drumului, cică a trecut sectoristul, zice Iunian, dar l-au convins să-i lase-n pace, au oamenii nuntă și botez sâmbătă, le fac deodată, mașinile și camioanele or trage și ele mai înspre șanț, că n-o fi foc, iar distracția se va auzi până la cazarmă, de o să li se rupă inima răcanilor. În clipa de față, cei ce mai meșteresc la structura cortului au boxe de stadion la casetofonul aducând a clavir, așa că soldații lălăie și ei cu of în timp ce curăță cartofi sau mătură curtea de frunzele ce pică întruna sau iau linia de ochire din poziția culcat ori din poziția în picioare, spre disperarea sau spre amuzamentul superiorilor, mai mult sau mai puțin hotărâți să-și obișnuiască subordonații cu rigorile serviciului militar. Doar în scurtele pauze dacă poți să-l mai auzi pe lunganul de cinspe ani al vecinului, care și-a instalat tobele în fundul grădinii și, numai în slip, bate aceleași două măsuri de câteva ceasuri, la concurență cu tunetul iscat dinspre cazărmi, dinspre izlaz, dinspre pădurice pe care n-o vezi, dar o știi acolo departe și nu prea, el exersează în nădejdea că va intra până la urmă în formația de cartier, de-aia, spre disperarea bunică-sii, bolborosește ritmul și la masă, cu dumicatul ori cu zeamă în gură, îi zvâcnește în tâmple și în timpul somnului sau când stă pe closet sau pe platforma deschisă, plină stup cu fete ce nu se mai opresc din chicotit, în tramvaiul ce-l duce spre centru, unde va trage zeci de ture pe corso în aceeași obsedantă cadență pe lângă ziduri, ca nu cumva să-l prindă gașca de pe Emile Zola și să-i scoată muzica din cap. Asta nu-l va împiedica să poposească în preajma cortului, unde petrecerea populară e-n toi, aici n-au nevoie de un baterist de elită cum e el; uite doi ostași fugiți de la cazarmă care se dau la țigăncușele de doispe-treispe ani, iacătă-l și pe Bubu, piticul septuagenar, cu pletele-i cârlionț revărsate până sub buci și cu barba (colilie!) până la buric, oricine e aicea bine primit, se vor îmbăta până la ziuă cu o țuică puturoasă, făcută din bucate, se vor lua la harță mosul cobold și găliganul imberb, se vor ciorovăi în fundul grădinii, piticul, cocoțat pe tobe, va bate imperativ din talgere, nu-i ritmul adecvat, o să spună lunganul și, în consecință, o să-l depună pe spiriduș pe una din crăcile nucului din vecini, degeaba acela va țipa ca din gură de sarpe, îl acoperă lăutăreala amplificată a botezului-nuntă, să-ți dai drumul din pom înseamnă a-ți rupe gâtul, nebunu de tobosar se îndepărtează, iese la stradă, dar asta nu mai ai cum s-o știi, bate-n fereastra lui Iunian, acesta se ițește buzuminit de somn, e încă ostenit, a cărat gunoiul, a preparat mortarul, a scos sau a bătut aracii, a măcinat porumbul, a rânit la porci, a recitat pentru a cincea oară ultimul volum din **Cei trei mușchetari,** deci îl privește tulbure și nedumerit pe bateristul frenetic care-i zice "ai o cucuvaie în nucul din fundul grădinii" înainte de-a adormi de-a-mpicioarelea.

Infinitul bun

Paul Eugen Banciu

Tot ceea ce nu se petrece în subteranele orizontului terestru ar putea fi, simplist luat, o alternativă la infinitul rău. Bunăoară, unul dintre semnele clare ale acelui infinit de galerie ar putea să fie operația searbădă a nașterii textului din text. Un joc al rațiunii, calculat, ca și cel de șah, când este jucat de către o singură persoană.

Acest joc arid machează dispariția oricărui fior greu al ieșirii din limitele subterane măcar până la nivelul unui șes, care are dezavantajul fundamental că orice gâlmă poate avea pretenția de "înălțime". Spiritul șes nu are nimic din neliniștea terifiantă a locurilor unde se nasc marile mituri, marile religii. Trebuie să existe o puternică denivelare, cu umbre și lumini tranșante, cu stihii și neașteptate schimbări pentru a prinde urma creșterii omului în înalt, deasupra norilor, deasupra văilor și șesurilor. În munte stă imaginea tragismului și a miraculosului văzute ca treceri între două nopți eterne. În munte stă vigoarea ființei și voința ei de a se întrece pe sine, de a se îndepărta de mușuroiul întors al lumii plate, de a se învinge pe sine în clipele de slăbiciune, de a trăi coerența dintre umbră și lumină, în cinste și atotcuprindere a sinelui risipit în jur, să se îmbibe cu aerul reavăn al zăpezilor repetând în avalanșe asurzitoare. Muntele este scara ce duce la întâlnirea cu cerul. Marii patriarhi ai Vechiului Testament, Enoh, Moise, Ilie, apoi, în Noul Testament, Iisus au întâlnirile lor de taină pe câte un munte, acolo unde, pentru un răstimp, lumina divină se mută în ei și-i face să emane în jur prin întregul lor trup lumină.

Pentru indivizii care suntem muntele este leagănul imaginarului salvator al ființei solitare în competiție cu infinitul bun. Subliminal, orice om urcă un munte duce cu sine bucuria atotcuprinderii și speranța întâlnirii cu Absolutul, cu Dumnezeu. Acolo, în truda ascensiunii între teamă și speranță, înăuntrul ființei va învinge speranța. O jumătate de talpă pusă greșit și moartea poate închide ușa trecerii pe sub lumină. Or, el, cățărătorul, simte cum cu fiecare pas câștigat în înalt, împrumută tot mai mult din lumina Soarelui, din lumina divină, sau poate că aceea îi stimulează energiile luminii din el. Sus, deasupra lumii și norilor și păsărilor se simte întărit în încrederea sa în sine, ca parte a unui univers bun, înăuntru căruia se pierd Pământul și Omul. Un infinit bun asupra căruia veghează Dumnezeu.

Textul născut din text este joaca de culise a ființei mortificate de egocentrismul său, a ființei așezată în pământul șes să-și doarmă somnul infinitului rău, a amintirilor searbăde despre mușuroiul întors al infinitului rău, de care nu se poate despărți. Morții din infinitul bun și cei din infinitul rău sunt îngropați alături, în aceleași țintirime, unii cu crucea înălțată spre cer, ceilalți cu ea bine înfiptă la căpătâiurile lor. Este singurul loc unde stau alături, unde nu-și pot spune nimic unii altora, nici dacă există viață de apoi, sau când anume va fi ceasul trezirii celei mari.

Șesul poate fi, și este uneori, eroziunea rocilor dure ale muntelui. El este textul prim, întâia frază legată din cuvinte, sunete, culori, iar șesul este textul din text, e joaca de-a înălțimea pe o gâlmă de pe fața câmpiei. Textul prim are umbrele și luminile tranșante ale muntelui, are forța înălțimii de deasupra norilor, are în el stihia dezlănțuită, alternând cu seninul albastru, are nelimpezimile viscolelor întroienitoare, în alternanță cu galbenul păturii de ierburi alpine, ori de frunze de fag, toamna, târziu, în octombrie. Are în el ecourile văilor abrupte, din piatră și țipătul șuierat al țapului și marmotei, acele unde nu ajung canini carnivorelor, doar zborul mut al vreunui vultur.

Muntele are ceva din facerea lumii, din izbânda lui Dumnezeu asupra potrivnicului său care-L știe și-L recunoaște Atotputernic.

Cum textul prim este izbânda luminii asupra îndoielii și negurilor.

Călătoria pe un munte e scrisul unui text prim, unde are viață călătoria în sine ca scop al urcării muntelui și nu popasul, adăstarea, fericirea din calea frigului și-a nopților spuzite de geruri și stele. Din piatra aceea a muntelui se fac pavajele drumurilor de la șes. Din piatra aceea se rup fărâme să podească albiile râurilor. Cu piatra aceea se marchează granița dintre infinitul rău și cel bun. Textul prim este cel spus la începuturi de vremi, ca din el să se întărească tavanele galeriilor din mușuroiul întors al lumii, așezat cu vârful tot mai aproape de focul Gheenei.

Și încă mai credem că nu ni se poate întâmpla nici acolo altceva decât ceea ce e în această lume, când tot săpând vom da de căldura nefirească a lutului, vom da de râurile de foc clocotind. Dar săpăm mai departe, să ne construim un munte cu vârful în jos, spre lava de foc, un munte de galerii, texte din texte, până pierdem sensul celor dintâi, în hățișul de interpretări la interpretările date, iar șesul rămâne și el deasupra, la granița dintre infinitul rău și infinitul bun, al muntelui ridicat spre cer, al textului dintâi făcut din cuvinte și litere și culori și semne. Și încă nu ne vine să credem că ni se poate întâmpla altceva decât ceea ce știm din lumea aceasta.

Imaginea muntelui fixată în imaginarul din subpământ e statică, dar muntele mișcă, surpă cornișe de zăpadă în avalanșe, surpă pereții obosiți de piatră, ropotește cascade, alunecă grăbit norii, cețurile, tulbură, asmute, iartă, se ceartă cu Dumnezeu ca și cu un frate, vede paricidul, vede incestul, vede uciderea fără de noimă a fratelui și-a semenului și-i îngroapă în memoria altora, să se ferească să mai repete vreodată păcatul.

Muntele este viu, pentru că viu e drumul spre înalt, pentru că viu este textul dintâi, de la care trebuie să se plece mereu pentru se ști cine suntem, de unde venim și încotro mergem. Textul dintâi, care ne învață când să ne oprim dintr-un drum și când să mergem mai departe, iar nu ceea ce crede despre aceste povețe unul sau altul, care au avut o experiență de un singur fel, ce s-a nimerit a fi bună.

Azi muntele e roșu în apusul soarelui, iar din spatele lui răsare moartea ca o noapte vineție. Azi ochii au lăcrimat sub pleoapele strânse să-i păzească de albul zăpezii. Apoi totul a devenit o noapte cu stele. "Paharele" desenând trei stele înșiruite, așezate perpendicular pe altele trei, încadrate într-un trapez. "Cloșca cu pui", aiurea, "Capul mare" spre răsărit, iar "Casiopeea" spre sud. S-a răsucit cerul? sau așa arată el în noaptea aceasta de ianuarie pe muntele unde nu se mai naște acuma nici un text dintâi?

El s-a născut odată cu muntele și-i scris în piatra lui și va pieri cu el. Nimeni nu va putea să facă un alt text, nici să le explice altora muntele. Vor exista puțini care-l vor urca. Vor bea sudoarea sărată a frunții prelinsă peste obraji spre colțurile gurii, vor trece de furtunile de zăpadă de la poale, de viscolele de la pieptul muntelui și vor ieși în golul alb de deasupra să se umple de divinitate. Văzută de acolo, lumea arată ca două piramide așezate una pe talpa alteia, în sus și în jos, un munte de granit și un munte de galerii. Acesta e primul text și altul nu mai există, decât imaginarul ce oglindește strâmb totul, să ne lase sentimentul păcii și înțelegerii, ca un șes fără de sfârșit. Un șes care e granița sălcie dintre infinitul bun și infinitul rău, unde se-ngroapă laolaltă toți morții, unii cu crucea în sus, alții cu crucea în jos, toate tăiate din piatra muntelui după o singură literă-semn, să se știe că a fost iertarea egală pentru toți. Litera-semn e din textul prim. Neschimbată.

Cine sunt borfașii românofoni?

Nicolae Corbeanu

Cartierul din Köln în care locuiesc de vreo douăzeci de ani a crescut și a tot crescut și a ajuns, de la cinci mii de locuitori, cât avea când m-am mutat eu, la vreo zece mii. A devenit un mic orășel-satelit, cu căsuțe cochete și oameni gospodari, iubitori de ordine și de vegetație, de plante și flori, de pomișori și arbuști, de viță de vie sălbatică și de garduri vii și moarte. Toate bune și frumoase, numai că infrastructura cartierului n-a ținut pasul cu dezvoltarea demografică. Până la cel mai apropiat liceu sunt vreo cinci kilometri și chiar până la cel mai apropiat supermarket (ceea ce, trebuie să recunoașteți, e mult mai important decât un liceu) trebuie să faci o mică excursie de vreo trei-patru kilometri. Iar circulația pe strada principală, rămasă ulița de țară îngustă și plină de cotituri care era la începutul secolului, e o întreprindere temerară, mult mai riscantă decât circulația din centrul orașului și chiar decât o investiție străină în România. Dar nu vreau să vă plictisesc cu probleme pe care le cunoașteți foarte bine de acasă.

Zilele trecute, plimbându-mă prin cartier împreună cu nevastămea și admirând sutele de căsuțe răsărite ca ciupercile după ploaie în ultimii doi-trei ani, am văzut la o intersecție ceva inedit pentru mine. Pe lângă celelalte 15 feluri de containere de colectat resturi menajere, despre care am să vă povestesc poate altădată, un container de colectare a îmbrăcămințiși încălțămintei uzate. "Ei — i-am spus neveste-mii, că alt auditor nu aveam la îndemână — uite o inițiativă minunată. De ce să se prăpădească atâta îmbrăcăminte în stare bună și, de multe ori, aproape nouă, când sunt pe lumea asta plină de amaruri și de chin atâția oameni nevoiași care ar avea nevoie de ea". Ca orice instalație nemțească, containerul de îmbrăcăminte era prevăzut cu tot felul de inscripții, instrucțiuni, sfaturi și avertismente. M-am apropiat și am citit:

Diebstahl und Beschädigung werden strafrechtlich verfolgt. Hinweise an die nächste Polizeidienststelle, adică, pentru aceia dintre dumneavoastră care nu prea le au cu germana, "furtul și deteriorarea vor fi urmărite conform legilor penale, iar informații (cu privire la contravenții) se pot da celui mai apropiat post de poliție".

Pe urmă, mai departe:

"Intrarea în container este strict interzisă. Furturile și actele de vandalism vor fi anchetate de organele de poliție și sancționate conform legii. Datele personale vor fi transmise oficiilor de azil, ceea ce va conduce la expulzare".

Citind eu, aproape mecanic, ceea ce scria acolo, nici n-am băgat de seamă, preț de câteva secunde, că trecusem de la o limbă la alta. Ceea ce urma era scris într-o limbă pe care o cunoșteam foarte bine, în limba mea maternă, în română.

Când mi-am dat seama, mi-a tresărit inima de bucurie, ca la revederea cu un vechi prieten iubit, și prima mea reacție a fost de mândrie națională și de entuziasm. "Ia uite, dom'le, mi-am zis, ce limbă importantă e româna și cum devine ea cu adevărat o limbă internațională, din moment ce poliția din Köln a găsit cu cale să o pună imediat după germană și încă cu un text mai lung decât nemțește".

Dar entuziasmul n-a ținut mult. Căci după numai câteva secunde m-am întors și m-am întrebat: "Dar de ce, la o adică, dintre toate limbile internaționale, tocmai româna? Nici un cuvânt în engleză, nimic în franceză, nici urmă de spaniolă, nici măcar în chineza mandarin nu scria nimic. E drept că, după textul românesc, mai urma ceva într-o limbă slavă, despre care presupun că era sârbo-croată — dar nu garantez, pentru că la lecția aia am lipsit — dar atât.

O fi având ea, poliția din Köln, niște motive speciale să se adreseze publicului românofon și sârbo-croatofon. Poate că — dacă-mi permit să avansez o ipoteză — clienții nepoftiți ai containerelor de îmbrăcăminte uzată se recrutează în special din vorbitori ai acestor limbi. Nu știu. Bănuiți cumva dumneavoastră cine sunt borfașii românofoni?

O să ziceți că nu e nimic comic în istoria asta. Aveți dreptate. Dar, pe undeva, de râsul lumii tot e.

Eminescu și Macbeth

G. I. Tohăneanu

Am încercat să identific cu alt prilej, în opera poetică a lui Eminescu, cîteva locuri care amintesc îndeaproape imagini din **Țiganiada** lui I. Budai-Deleanu. În descrierea bătăliei de la Rovine, "pîrtia" pe care "armia română" a lui Mircea cel Bătrîn și-o "rupe" prin mijlocul oștilor vrăjmașe este sugerată printr-o memorabilă "împărechere" de cuvinte: "Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliți,/Printre cetele păgîne trec **rupîndu-și large uliți**". Sursologii împătimiți nu ar pregeta, cred, să găsească "izvorul" imaginii eminesciene în următoarea sextină din "jucăreaua" lui I. Budai-Deleanu (vv. 2275 și urm.): "Așa Vlad văzînd că de toate/ Părți pe dînsul turcimea să scoală,/Unde vede că-s mai îndesate/Gloatele, – întracolo dă năvală,/ Învîrtind arma-ncolea ș-'ncoace/**Larg potec pintre păgîni-ș' face**". În ciuda similitudinilor dintre cele două viguroase imagini, care rămîn frapante, sîntem, foarte probabil, în fața unui caz de "inovații independente", deoarece **Țiganiada B** a devenit cunoscută foarte tîrziu. De altfel, dacă textul "epopeii" ar fi fost accesibil lui Eminescu, este puțin probabil că, în "catalogul" poeților evocați în prima parte a **Epigonilor,** I. Budai-Deleanu nu și-ar fi găsit un loc de cinste, printre atîția alții. Îndrăznesc să formulez o atare afirmație ținînd seama de proverbiala generozitate a Poetului față de înaintașii săi.

Și alte ecouri din **Țiganiada** par a pîlpîi în descrierea bătăliei de la Rovine, de natură sintactică și chiar lexicală deopotrivă. Juxtapun pasajele cele mai frapante. **Scrisoarea III: "În zadar** strigă-mpăratul ca și leul în turbare,/Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare;/**În zadar** flamura verde o ridică înspre oaste,/**Căci** cuprinsă-i de pieire și în față și în coaste./Căci se clatină rărite șiruri lungi de bătălie;/Cad asabii ca și pîlcuri risipite pe cîmpie..."; **Țiganiada** (vv. 2281 și urm.): **"În zădar** Hamza oști împrăștiate/Va să-adune, războiu să-ntrejască,/**În zădar** a le-îndemna să bate/Cu porunca tare-împărătească,/**Căci** oastea-în risipă-acum pornită/Să calcă fugind s'e neoprită". Structura frazei, repetiția locuțiunii adverbiale **în zadar** și alte cîteva amănunte de ordin lexical sînt nu... asemănătoare, ci identice la cei doi poeți. Și totuși, ideea unei "influențe" în sensul obișnuit al cuvîntului pare exclusă din pricini pe care istoria literară le pune la îndemîna cercetătorilor.

În schimb, **Scrisoarea III** cuprinde cîteva ecouri shakespeariene neîndoielnice, din punctul meu de vedere. Printre "postumele" lui Eminescu există cel puțin una, intitulată **Cărțile,** care învederează uriașa admirație a poetului român față de ilustrul său înaintaș. Reproduc prima parte a acestui poem destul de puțin cunoscut de cititori: "Shakespeare! adesea te gîndesc cu jale,/Prieten blînd al sufletului meu;/ Izvorul plin al cînturilor tale/Îmi sare-n gînd și le repet mereu./Atît de crud ești tu, ș-atît de moale,/Furtună-i azi și linu-i glasul tău;/Ca Dumnezeu te-arăți în mii de fețe/Și-nveți ce-un ev nu poate să te-nvețe.//De-aș fi trăit cînd tu trăiai, pe tine/Te-aș fi iubit atît – cît te iubesc?/ Căci tot ce simt, de este rău sau bine,/ – Destul că simt – tot ție-ți mulțumesc./Tu mi-ai deschis a ochilor lumine,/M-ai învățat ca lumea s-o citesc,/Greșind cu tine chiar, iubesc greșala:/ S-aduc cu tine mi-este toată fala". Această postumă eminesciană face obiectul unei fine analize întreprinse de Tudor Vianu în studiul său **Eminescu și Shakespeare,** publicat în volumul **Studii de literatură universală și comparată,** ediția a II-a, EA, 1963, pp. 565 și urm. Mă simt obligat să citez concluziile acestui deosebit de prețios studiu: "N-avem încă o istorie a felului în care Shakespeare a fost înțeles și prețuit din momentul în care renumele lui începe să se răspîndească pe continent, adică din secolul al XVIII-lea. S-a admirat în el cînd genialitatea lui sfărîmătoare de reguli, acea spontaneitate care a zguduit sistemul clasic francez, cînd puterea, deopotrivă cu a naturii, de a crea oameni, cînd dramatismul lui bogat în contraste, cînd lirismul lui, în care oricine găsește un confident al intimității sale, cînd înțelepciunea și profunda lui cunoaștere a omului, cînd umanitatea lui atît de bogată. Shakeun prețios și puțin cunoscut document al istoriei literare".

Așa cum se știe, deznodămîntul tragediei

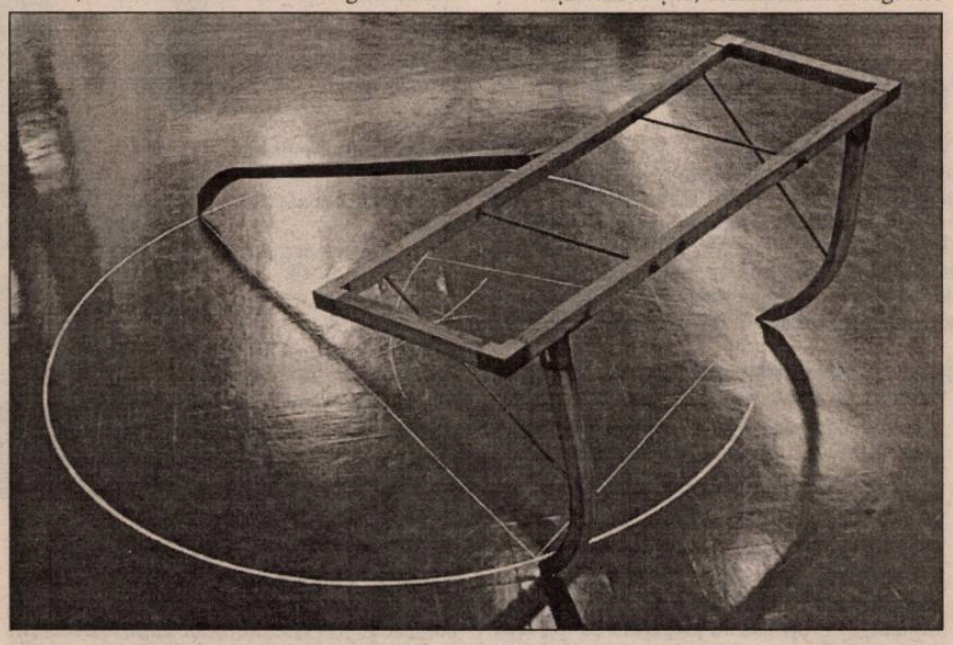

speare n-a fost numai admirat, dar și iubit. A existat cultul romantic al lui Shakespeare și Eminescu a fost unul dintre închinătorii acestui cult. Pe de altă parte, portretul eminescian al lui Shakespeare întrunește toate amintitele note, răspîndite în mărturiile adunate vreme de două sute de ani. El aduce și recunoașterea uneia din cele mai însemnate înrîuriri care s-au exercitat asupra sa și constituie, din acest punct de vedere, **Macbeth** este legat de destinul pădurii din Birnam. Potrivit predicției uneia dintre vrăjitoare, Macbeth va rămîne nevătămat atîta vreme cît codrul din Birnam nu va porni împotriva lui. Dar asta avea să se întîmple atunci cînd fiecare ostaș, pentru a stîrni nedumerirea și uluirea lui Macbeth, avea să taie cîte o creangă din "frunzișul sunător" al pădurii, așa încît oastea întreagă, văzută de departe, părea "un codru" în mers. După această precizare, să ne amintim cum descrie Eminescu trecerea Dunării de către oastea lui Baiazid și instalarea taberei otomane în cîmpia română, dincoace de apele bătrînului fluviu: "La un semn, un țărm de altul, legînd vas de vas, se leagă/Și în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă;/ Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și spahii/ Vin de-ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii;/ Răspîndindu-se în roiuri, întind corturile mari.../ **Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari**". Așa cum bine se știe, **Scrisorile** lui Eminescu nu sînt dispuse în "strofe", textul fiind "continuu". Cu atît mai semnificativ este rolul "pauzei grafice" care pecetluiește versul final al citatului, îngăduindu-i și înlesnindu-i prelungirea "ecoului" în... "spațiul alb".

Pe de altă parte, "izolarea" plină de tîlc a acestui vers se desăvîrșește prin "punctele de suspensie" care îl precedă. În sfîrșit, "adversitatea" lui față de contextul imediat anterior ni se vădește prin rolul adverbului restrictiv **numa (numai),** care este acela al unei conjuncții coordonatoare adversative. El vestește că în versul cu pricina este vorba de cu totul altceva decît pînă atunci: pregătirilor de luptă ale "taberei" otomane le stă împotrivă "codrul de stejari" cu răscolitoru-i sunet prelung. Fenomenul gramatical al "articulării" strămută realitatea vegetală a pădurii din trecutul folcloric ("De treci **codri** de aramă de departe vezi albind") în trecutul istoric: **codrul de aramă** este "al nostru", cel cunoscut obștii, "Codrul, frate cu românul", "Codrul – casă românească". Aceeași observație privește și expresia **zarea depărtată,** pe care o regăsim, fără ca substantivul să fie articulat, în elegia **Despărțire:** "Din **zare depărtată** răsar-un stol de corbi,/Să-ntunece tot cerul pe ochii mei cei orbi". Articularea substantivului **(zarea depărtată)** aduce realitatea respectivă, dintr-un peisaj greu de localizat, deasupra codrilor din Carpații **noștri.** Așa încît, ia aminte, Baiazid! Versul citat și discutat dobîndește dimensiunile unui spăimos **memento,** ale unui teribil "avertisment". Ecouri asemănătoare se deslușesc în expresia **"păduri** de lănci și săbii", identificabilă în același text.

Însăși "corectarea", însăși "retușarea" artistică a realității istorice pare să o fi deprins Eminescu frecventînd aceeași școală a lui Shakespeare: "Ca Dumnezeu te-arăți în mii de fețe/Și-nveți ce-un ev nu poate să te-nvețe".

Dramaturgie și soteriologie

Robert Lazu

După cum se știe, prolifica creativitate a lui Mircea Eliade s-a manifestat atât sub forma eruditelor scrieri științifice ce i-au adus o largă recunoaștere academică, cât și sub forma operei sale literare. Un capitol aparte al celei din urmă îl reprezintă creațiile dramatice: *Iphigenia "1241", Oameni și pietre, Coloana nesfârșită,* cuprinse de către domnul Mircea Handoca între coperțile volumului *Coloana nesfârșită* (București, Editura Minerva, 1996).

Obsedat de "teroarea istoriei", convins totodată că în lumea (post)modernă mântuirea nu mai este posibilă decât prin artă și cultură, Eliade nu-și pierde optimismul său inalterabil căutând și propunând noi soluții de supraviețuire întru Spirit. Pentru el: "Teatrul este un mijloc de salvare a individului, teatrul este forma prin care se revelează mitul, în fine, face suportabilă existența, apără pe om de teroare, transformându-i obsesiile, nenorocul în spectacol" (Eugen Simion, *Mircea Eliade, spirit al amplitudinii,* București, Ed. Demiurg, f.a., p. 220). În mod legitim, ne putem întreba care este originea acestei concepții asupra artei dramatice. Parcurgând numeroasele studii și eseuri consacrate de exegeți creațiilor literare ale profesorului de la Chicago, răspunsul care ni s-a părut a indica corect direcția în care trebuie să ne orientăm căutările îi aparține lui Liviu Petrescu: "Mircea Eliade fructifică aici (în nuvele *Nouăsprezece trandafiri* – n.n.) o sugestie care vine mai puțin din gnoză, și mai mult din folclorul medieval indian (amnezia yoginului Matsyendranath se vindecă, conform unei legende populare, invocate și de Mircea Eliade, prin dansul discipolului său, Goraknath)" ("Orpheu și Euridice", în *Caiete critice,* nr. 1-2/1988, p. 122). Deci în spațiul lumii indiene – frecventat de Eliade între 1928 și 1931 – trebuie căutate rădăcinile concepției sale despre teatru. Confirmarea intuiției lui L. Petrescu am primit-o însă abia în anul 1997, cu ocazia unei apariții de excepție înregistrată în colecția "Bibliotheca Orientalis" din cadrul Editurii Științifice.

Este vorba de monumentalul tratat indian de artă dramatică, *Natyasastra,* tălmăcit integral în limba română de indianista Amita Bhose și de domnul Constantin Făgețan, traducător al altor două texte sanskrite fundamentale: tratatul filosofic *Yoga-Sutra* scris de Patanjali (București, Ed. Informația, 1993), și frumosul poem al lui Jayadeva, Gitagovinda, Timișoara, Ed. Hestia, f.a.). Pentru început, trebuie să remarcăm că avem de-a face cu cea mai întinsă traducere autohtonă a unei opere de proveniență hinduistă întreprinsă până în prezent: peste cinci sute de pagini de text sanskrit traduse în limba română. "Deși *Natyasastra,* fiind mai degrabă un compendiu practic, nu-și propune să dezvolte o filosofie a artei" (Constantin Făgețan, "Introducere" la *Natyasastra, ed. cit.,* p. 12), întâlnim totuși în paginile sale o concepție bine precizată despre originea și funcțiile teatrului care, cum vom vedea în continuare, este asemănătoare celei profesate de Mircea Eliade. Încă din primul capitol al tratatului, consacrat chiar acestui subiect "originar", ni se revelează geneza divină a artei dramatice: intrați într-o eră a decadenței – Treta-yuga, membrii castelor inferioare ce nu aveau acces la Scripturi primesc de la Zeul Brahma o a cincea *Veda,* numită *Natya,* "spre folosul tuturor castelor". "Ea va conduce la împlinirea datoriei, bogăție și faimă, va cuprinde povețe bune și colecția [învățăturilor tradiționale], călăuzind urmașii în fapte; va fi înzestrată cu învățătura tuturor scripturilor și va fi izvorul tuturor artelor și meșteșugurilor" (*Natyasastra, ed. cit.,* p. 26). Pe scurt, avem de-a face cu o revelație în toată puterea cuvântului, căci "teatrul a fost făurit de însuși Brahma, autorul întregii creații" (Constantin Făgețan, *op. cit.,* p. 11). Cu capitolul II al tratatului, "Construirea sălii de spectacol", suntem purtați tot mai adânc în universul mito-religios al teatrului indian. Ni se dau "indicații precise despre ofrandele datorate diferitelor zeități și formulele prin care li se cere ocrotirea". Mai mult, "și înaintea începerii fiecărui spectacol – subliniază domnul Constantin Făgețan – există o parte introductivă, cea a «preliminariilor scenice» (*purva-ranga*), unde se reactualiza mitul cosmogonic al luptei zeilor cu demonii și avea loc înălțarea stindardului zeului Indra ca semn al victoriei binelui și al protejării scenei de spiritele malefice" (Constantin Făgețan, *op. cit.,* p. 18). Teatrul se îngemănează cu mitul, desfășurându-se într-un mod ritualic, care conduce spectatorii la o stare interioară asemănătoare stării yoghinului aflat în *samadhi.* Arătând care sunt foloasele trase de cei care participă la spectacole, ultimul capitol al lucrării în discuție ne amintește de funcția soteriologică a dramaturgiei eliadiene: "Omul ce ascultă mereu acest *sastra* ieșit din gura lui Brahma, și care îl pune în practică așa cum a fost rostit de către Cel-născut-prin-sine, sau doar îl citește și-l înțelege, ajunge la aceeași țintă cu cei ce cunosc *Vedele,* cu cei ce fac sacrificii și cu cei ce fac danii pioase" (*Natyasastra, ed. cit.,* pp. 594-595). Cum prezentarea detaliată a monumentalului tratat indian de dramaturgie depășește scopul eseului nostru, ne oprim aici cu exemplificările reținând similitudinile izbitoare dintre filosofia hinduistă a teatrului așa cum ni se înfățișează ea în *Natyasastra,* și cea dezvoltată de Eliade, în nuvela *Nouăsprezece trandafiri.* A citit oare elevul lui Surendranath Dasgupta tratatul indian? Ținând cont de faptul că în perioada aflării sale în India existau deja două ediții integrale ale textului sanskrit (prima, editată la Bombay în 1894 de pandiții Sivadatta și Paraba, a doua, publicată la Benares în 1929 de Upadhyaya și Sarma) și mai multe parțiale, e foarte posibil. Din păcate n-am găsit nici o referire directă la *Natyasastra* în vreuna din lucrările de indianistică eliadiene. Ceea ce știm însă foarte precis din mărturiile lui Eliade, dar și din studiul lui Sergiu Al-George "India în destinul cultural al lui Mircea Eliade" (publicat în volumul *Arhaic și universal,* București, Editura Eminescu, 1981), este faptul că tânărul savant român poseda o întinsă cunoaștere a artei indiene și a fundamentelor ei doctrinare, care, între altele, stau la baza concepției eliadiene despre simbol. Deci, e indubitabilă asimilarea în substanța fecundei sale gândiri inclusiv a "filosofiei" indiene a teatrului cunoscută fie direct, prin lectura tratatului de artă dramatică prezentat mai sus, fie indirect, din scrierile eruditului filosof Abhinavagupta (binecunoscut lui Eliade), autor al singurului comentariu la *Natyasastra* păstrat până azi.

Urmând linia exegezei "indianiste" inaugurată de Sergiu Al-George, putem constata că numeroase concepte eliadiene (cum ar fi cele de "sacru", "profan", "mentalitate" ș.a.) au corespondenți în metafizica hinduistă. Aceste influențe filosofice – cărora li se adaugă cele provenind dinspre filosofia indiană a artei, justifică pe deplin presupoziția centrală a hermeneuticii lui S. Al-George ale cărui cercetări au demonstrat definitiv că în gândirea eliadiană "India va continua să-și marcheze prezența, nu atât în obiectul cât și în esența demersului său teoretic".

Între școală și universitate

Lorenzo Renzi

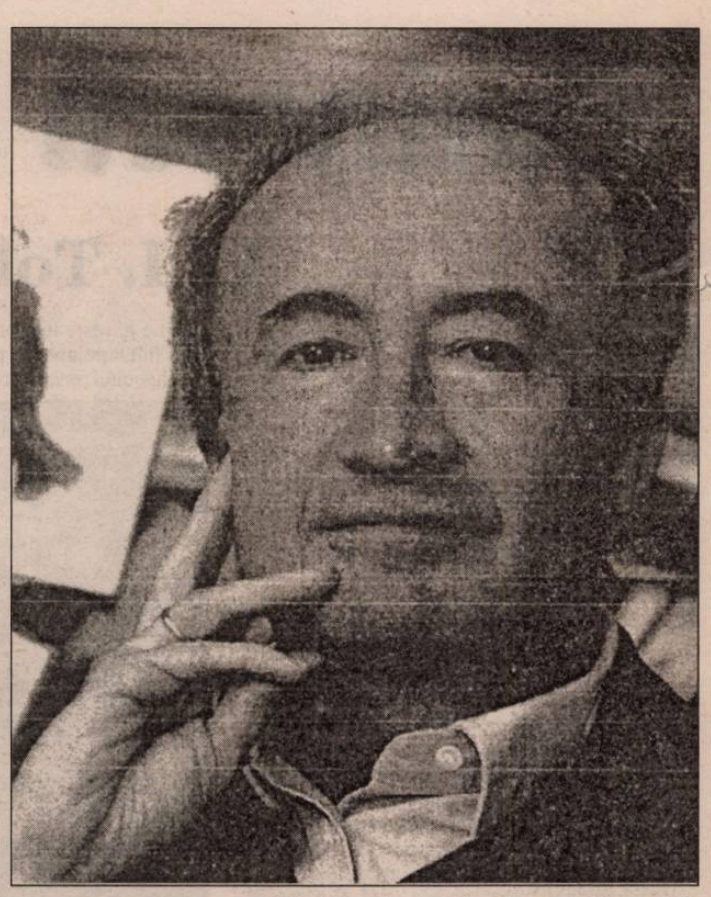

Comunitatea academică a Universității de Vest din Timișoara și, în mod special, Facultatea de Litere Filosofie și Istorie a trăit un moment solemn, de o excepțională importanță universitară: decernarea titlului de Doctor Honoris Causa unui mare romanist și românist, Profesor universitar Lorenzo Renzi, director al Departamentului de Limbi și Literaturi Romanice și de Lingvistică Italiană a Universității din Padova, care a avut loc în data de 9 noiembrie 1999 în Aula Magna a Universității de Vest din Timișoara. Evenimentul se înscrie, într-un sens mai general, în istoria relațiilor spirituale care au unit și unesc aceste două arii ale României: italo-românia, ca nucleu, mereu viu, al civilizației europene, și romanitatea carpato-balcanică, unica supraviețuitoare a latinității în această parte a Europei.

Cu această ocazie am realizat un dialog important pentru revelarea personalității unui mare erudit, intelectual de o finețe și un rafinament deosebit, ca și a ambianței în care s-a format.

– Să începem cu școala...

– Sunt născut și am studiat la Vicenza, un mic oraș din Veneto, o regiune astăzi în mare evoluție economică, dar atunci subdezvoltată. Totuși am studiat în școli bune, cu o fundamentare foarte tradițională.

– Ar fi interesant de știut ce se înțelege prin "tradițional", un termen atât de conotat.

– Spun că era de o factură tradițională, pentru că era rezervat unui mic număr de tineri (un număr încă și mai modest se vărsa spre Liceul Științific, în timp ce majoritatea, care și ea era o minoritate restrânsă de tineri, care trebuia în mare parte să meargă să lucreze foarte devreme pentru a se întreține pe ei și familiile, mergea la școli tehnice și profesionale și multe fete la Instituto Magistrale, destinat să formeze viitoarele "maestre"). Dar era tradițional și în sensul că învățământul era bazat pe instrucție literară. Pilaștrii Liceului clasic, mai mult decât italiana, erau latina și greaca. Chiar și învățarea filosofiei era considerată esențială (eu am avut ani de zile un profesor de excepțională cultură și de mare capacitate didactică, cunoscut ca cercetător nu numai al literaturii ci și al artelor, Giuseppe Faggin). O dezvoltare precară aveau în schimb matematica și științele. În mod curios, în Italia nu s-a reușit vreme îndelungată să se reformeze școala, astfel încât Liceul Clasic a rămas neschimbat până astăzi. Desigur, astăzi Liceul Științific atrage cu mult mai mulți studenți.

– ... o școală extraordinară, cu atmosferă extraordinară, acest Liceu Clasic!...

– Da, sunt convins că am frecventat o școală bună, la timpul său, dar trebuie să spun că astăzi a devenit cu totul depășită. Am avut această senzație când a frecventat-o fiica mea ceva mai târziu. Nu numai că nu este de conceput ca locul științelor să fie astăzi așa de redus, dar cred că în ultimii trei ani nu există între materii nici o limbă străină.

– La noi nu mai există un Liceu Clasic, după câte știu. Atunci când a fost, era un liceu de elită și poate că ar trebui reînviată – și desigur modernizată – această tradiție a "umanioarelor" din cultura românească.

– Sunt convins că vechiul Liceu Clasic italian nu trebuie să fie dat la o parte, dar nici nu trebuie să fie salvat așa cum este, cum ar vrea mulți tradiționaliști (sunt întotdeauna mulți hipertradiționaliști printre oamenii de cultură, ca și printre politicieni). Liceul Clasic, ca multe lucruri pe lume, poate fi salvat numai transformându-l. O reformă se are chiar acum în vedere. Sperăm că se și realizează. Latina și greaca vor continua să fie învățate, dar într-un timp puțin mai restrâns. În ceea ce privește filosofia, sunt pentru extinderea ei la toate școlile. Pe vremea mea – și astăzi la liceu, de altfel – se făcea un curs de trei ani care cuprindea întreaga istorie a filosofiei și se citeau chiar și unele texte. Astăzi s-ar impune mai degrabă, cred, o tratare tematică.

– În lumea noastră atât de grăbită, axată pe economie (să nu spun mercantilă), valorile umaniste trebuie totuși să-și găsească locul. La felul cum vom construi profilul spiritual al omului în această epocă a "postistoriei", dacă putem accepta ideea de *postistorie*, se cuvine să reflectăm. Învățământul, modul cum este el gândit și construit, e extrem de important. În acest sens m-ar interesa unele impresii legate de universitate, e vorba de o universitate atât de veche și prestigioasă...

– Am studiat literele la Universitatea din Padova. Și această facultate avea atunci o caracteristică foarte specială, aceea de a propune o gamă de materii obligatorii foarte vastă (literatură italiană, latină, istorie, istoria artelor...). Curriculum-ul studenților era acela al unei specii de nou Liceu Clasic. Specializarea se obținea numai prin alegerea, foarte limitată, a materiilor opționale (foarte puține), a restanțelor (un anumit examen se putea susține a două oară cu o nouă programă, desigur) și în special cu pregătirea pentru teza de licență. În timp ce acest parcurs era foarte scolastic și puțin universitar, modul în care profesorii își țineau cursurile era inspirat, dimpotrivă, dintr-un criteriu hiperspecializat, mai mult decât era sau este, cred, în vreo altă țară a lumii.

– Adică?...

– Profesorii nu ilustrau, prin predare întreaga materie, ci numai o parte mică a ei, intrând chiar în cele mai mici detalii. De exemplu, un curs de literatură italiană putea fi dedicat integral **Decameronului** lui Boccaccio sau rimelor lui Alfieri (acestea au fost cele două cursuri "monografice", cum se spunea și se spune încă, pe care le-a urmat efectiv un student). La examen însă trebuia să se refere la întreaga literatură italiană, pe care trebuia să o cunoască foarte bine. Acest sistem e numai parțial păstrat astăzi: încă domină cursul monografic, dar curriculum-ul a devenit foarte flexibil. Lăsând la o parte faptul că astăzi un număr mult mai mare de studenți, nu întotdeauna în mod necesar adecvat pregătiți, vin la cursurile noastre, cred că sistemul monografic nu poate să fie menținut.

– Cum l-am putea schimba?

– Cred că profesorul trebuie să-și dedice o parte a timpului său pentru a ilustra o temă specifică, dar trebuie înainte de aceasta să o insereze într-un cadru mai vast. Partea lăsată studiului "solitar" al studentului (studentul trebuie să fie capabil să studieze singur!) trebuie să fie mai limitată. În general profesorul alege ca temă a cursului monografic un subiect în care a desfășurat și desfășoară cercetări și asupra căruia a publicat sau va publica studii. Ideea care se regăsește în această practică este că profesorul poate în acest mod să introducă studentul în lumea cercetării. În realitate, după mine, e mult mai important ca studenții să fie orientați în cercetare făcând-o ei înșiși sub îndrumarea profesorilor și colaboratorilor lui. Aceasta este practica glorioasei Universități germane, așa cum s-a născut în mintea marelui Humboldt și s-a realizat pentru prima dată la Berlin. Este "Seminarul", nume din care prea adesea se ocultează semnificația corectă. În seminar profesorul dă indicații, dar studentul este cel care lucrează! Rezultatul este o lucrare (**"tesina"**, în germană **Seminararbeit**). În Italia, la noi, în universitatea de masă actuală, această practică (ce deja în trecut nu mai era generală) tinde să dispară. Dar, după mine, trebuie apărată. Studiul universitar nu poate fi numai pasiv, nu poate să constea în a învăța ideile altora. Trebuie să îi orientăm, să-i dirijăm pe studenți în cercetare.

– Ideea este fundamentală și o piatră de încercare pentru un profesor, pentru un bun profesor. Un bun profesor trebuie să fie un semănător de idei, dar și un culegător de idei. Impactul poate deschide un nou drum, de multe ori chiar pentru profesor. Mă gândesc la prea frumoasa ta carte *Come leggere la poesia*, născută dintr-o asemenea relație cu studenții: vie, incitantă, care de fapt poate da acea fervoare greu de "conceptualizat" "lecțiilor". Am constatat acest lucru cu ocazia unor astfel de prelegeri – seminarii (nu am găsit un termen mai potrivit) pe care le-ai ținut în săptămâna cât ai stat la Timișoara, în noiembrie. Studenții erau fascinați. Ca și profesorii, de altfel. Dar să continuăm...

– Am predat numai doi ani la școală, mai exact la școala medie inferioară, la copii de 13-14 ani, o experiență foarte frumoasă, deși știu foarte bine că, dacă se repetă mulți ani, devine obositoare și suferă riscul repetiției. Am fost apoi lector de italiană la Universitatea din Viena (1962-1964), o experiență importantă pentru mine, fiindcă m-a pus în contact cu o lume diferită de aceea în care am crescut și de care am vorbit până acum. La fel de importante au fost și sejururile de un an la București (1967-1968) și la Edinburgh (1970-1971). Devenisem așa de cosmopolit! Dar în anii care au urmat am rămas la Padova, unde am predat pentru aproximativ 40 de ani (și alți ani mă așteaptă: zece, dacă voi ajunge!), deși am făcut cursuri universitare și la Innsbruck, la Universitate (acolo ne-am întâlnit, Ileana, – ți-aduci aminte? – în 1985!) și la Clermont Ferrand. În rest, astăzi e obișnuit ca profesorii să călătorească, să predea, când aici, când în altă parte, lucru foarte frumos și foarte util, de neconceput un timp.

– La noi, în România, lucrul acesta nu a fost atâta vreme posibil. Mă gândesc în special acum la eforturile facultății noastre de a intra în relații academice cu prestigioase universități din Occident. A fost o mare suferință a învățământului universitar românesc "închiderea" față de lumea occidentală, pe care încercăm să o remediem astăzi prin ceea ce numim integrarea universităților noastre în Europa culturală și academică. Este un lucru foarte important! Facultatea de Litere, Filosofie și Istorie timișoreană s-a ocupat de acest aspect cu toată conștiința importanței lui, dezvoltând parteneriate și schimburi academice și în cadrul unor programe europene (TEMPUS și SOCRATE). Italia a fost o prezență universitară privilegiată în facultatea noastră. De altfel contactul cu Italia a însemnat pentru noi și un contact cu leagănul civilizației europene. Italia este un imens muzeu, o țară tulburătoare, în care istoria palpită la fiecare pas. Ne întâlnim cu ceea ce se numește azi în istorie *la longue durée*, eu aș spune – pentru Italia! – *la plus longue durée*. Italia ne prilejuiește și o intrare în romanitate, în ceea ce are ea semnificativ. Ești un ilustru romanist.

– Materia mea de învățământ a fost și este filologia romanică, o materie cu limite foarte nuanțate. Și a ta, Ileana! Și tu și eu am conceput-o poate mai larg decât alți colegi, aș spune într-un mod foarte vast și în același timp problematic. În lucrările mele am integrat în acest spațiu lingvistica, limbile romanice, istoria latinei (cu decadența și transformarea ei), dar și texte romanice mai vechi și texte literare (în special splendida producție poetică provensală și cea din perioada franceză veche).

– Și româna?

– Eu am încercat să dau întotdeauna un loc corespunzător în interiorul filologiei romanice limbii române. Fapt care nu se întâmplă întotdeauna din cauza profilului complex, și chiar ambiguu, al materiei. Aceasta s-a întâmplat în special în manualul *Introduzione alla filologia romanza (1976)*, tradusă și în spaniolă și în germană, și apoi în *Nuova Introduzione* scrisă în colaborare cu elevul meu Giampaolo Salvi (1985). Nu trebuie să uităm că în Italia româna este materia ce a fost integrată în diverse universități. La Padova a existat pentru mulți ani un profesor român, invitat în cadrul unor acorduri culturale (au predat la Padova, printre alții, profesori de valoare, Alexandru Niculescu, doctor Honoris Causa al Universității de Vest din Timișoara, Sorin Stati, Cicerone Poghirc). Într-un anumit sens, România lui Ceaușescu a încetat în mod unilateral trimiterea profesorilor: un act între altele al acelei "închideri" spre lumea exterioară, care a dăunat atât de mult României. Facultatea din Padova mi-a încredințat atunci sarcina românei pe care am predat-o șase ani, alături de Filologia romanică. Apoi am putut să obțin ca să fie chemat pe postul de română un valoros românist, tânărul profesor italian Roberto Scagno, unul dintre cei mai mari interpreți mondiali ai gândirii lui Mircea Eliade. Astfel, acum la Padova nu este numai un singur profesor de română, ci sunt doi, este un "team": profesorul oficial Roberto Scagno, eu, lectora oficială, în momentul de față Lucia Uricaru. Există o activitate continuă: conferințe și alte manifestări desfășurate în jurul Societății Miron Costin (*Società di studi romeni "Miron Costin"*), al cărei președinte sunt și pe care am fondat-o eu însumi cu ani în urmă.

– Câte lucruri ai făcut! Sunt foarte impresionată. Nu ești obosit?

– Am avut o existență norocoasă, o carieră fără dificultăți, condiții de lucru optime, cum aș putea să mă plâng? Sunt fericit că am putut să realizez câteva obiective importante precum *Grande grammatica italiana di consultazione* în 3 volume, pe care am îngrijit-o mereu împreună cu Giampaolo Salvi, sunt bucuros că am putut să susțin ani de zile studiile de română, de a-i fi stat alături la început maestrului meu, marele Gianfranco Folena, apoi unor colegi minunați, ca Piervincenzo Mengaldo, istoric al limbii italiene, Furio Brugnolo, filolog, romanist ca mine, Paola Benincà și Laura Vanelli (care este și soția mea), lingviste și mulți alții. Și apoi elevii! Printre elevii mei au fost Rosanna Brusegan, care acum predă filologia romanică la Verona, Guglielmo Cinena, astăzi unul din cei mai importanți romaniști. Alții, care din diverse motive sunt în afara Italiei: Mauro Scorretti la Amsterdam, Andrea Calabrese în Statele Unite, Giampaolo Salvi (brațul meu drept foarte prețios în atâtea înfăptuiri: sau sunt eu brațul său drept?) la Budapesta, Mauro Barindi la Iași, Riccardo Bentsik la Geneva. Printre cei mai tineri, încă în așteptarea unui post stabil la Universitate: Alvaro Barbieri, Alvise Andreose și "bravisimul" Dan Cepraga, de origine română, care a publicat o carte asupra colindei creștine aici în România (și Clusium). Am ținut și țin extrem de mult la elevii mei a căror listă este pentru mine mai importantă decât aceea a publicațiilor mele. Spun serios. Căci prin intermediul elevilor ideile noastre, activitatea de predare se multiplică și ajung acolo unde noi nu am mai fi putut ajunge.

– Nu întotdeauna elevii rămân fideli ideilor magistrului. Infidelitatea este chiar necesară...

– Da, ai dreptate. Trebuie să precizez că elevii au "evident" orice drept de a face să evolueze ideile lor în raport cu cele ale magiștrilor și chiar de a-i contrazice. Și astfel lumea merge înainte. Ideile noastre, desigur, nu sunt eterne. Oricum, dacă am avut elevi buni, nu va trebui să avem nici o teamă de a ne retrage într-o zi din învățământ.

– O zi îndepărtată...

– Să sperăm! Ciao! Ileana!

– Ciao, Ciao!

Interviu realizat
de Ileana Oancea

O istorie contrarie a ideilor

Mihaela Anghelescu-Irimia

Sir Isaiah Berlin, de care ne-am despărțit de puțin timp, fusese diplomat britanic la Washington și Moscova în timpul și imediat după cel de al doilea război, apoi profesor de teorie socială și politică la Oxford, cariera universitară fiindu-i aureolată de titlul de decan al Wolfson College, începând cu anul 1966. Scrisese, până atunci, câteva studii de referință, printre care *Karl Marx* (1939), *The Inevitability of History* (1954), *The Age of Enlightenment* (1956), *Two Concepts of Liberty* (1959) și *Mr Churchill in 1940* (1964). Din anii '70 datează *Fathers and Children* (1972) și *Against the Current: Essays in the History of Ideas* (1979). Interesat, ca și Ernst Cassirer, de paradigma iluministă, Sir Isaiah Berlin privește fenomenul mai curând contextual-istoric, în timp ce kantianul logician german dispărut la mijlocul secolului surprinde, în mod firesc, "formele simbolice" ale unei cuprinzătoare *forma mentis* definitorii.

O "istorie contrarie a ideilor" sub titlul *Împotriva curentului* reține din start atenția cititorului, motivându-și logica internă prin capitole precum "Contra-Iluminismul", "Originalitatea lui Machiavelli", "Divorțul dintre științe și umanioare", "Vico și idealul Iluminismului", dar și prin "Montesquieu", "Hume și izvoarele antiraționalismului german" sau "Naționalismul – o neglijență a trecutului, o putere a prezentului". Pe scurt, Sir Berlin propune o *altă* imagine decât convenționalul tablou al unei epoci raționaliste încununând în modernitatea clasică proiectul platonic-kantian fondator al culturii de sorginte europeană. Purtător, în chiar identitatea sa, al notelor romantice ce-i vor defini opusul în secolul al XIX-lea, Iluminismul este, în vârful creionului lui Sir Berlin, un fenomen răspunzător, în ultimă instanță, de flagelul naționalismului care încă ne încearcă.

Un motto din Pascal la introducerea semnată de Roger Hausheer așează premisele: "Două extravaganțe: a exclude rațiunea, a admite numai rațiunea". Pe monumentul închinat lui Baldassare Galuppi în insula de baștină Burano cuvintele cu care își caracteriza arta compozitorul evocat de victorianul Robert Browning sugerează și ele un clarobscur funciar – "*vaghezza, chiarezza, buona moderazione*". Contururile umbrite ale unei fenomenologii a conștiinței europene așa cum se cristalizează ea de la mijlocul secolului al XVIII-lea, când se stabilizează noțiunile cardinale ale lumii moderne – eul, identitatea umană, personalitatea, voința, libertatea, demnitatea – sunt subiectul captivantei analize berliniene. Totul, pe fundalul pe care și-l impune, acela de a surprinde modernitatea de formulă iluministă prin prisma istoriei ideilor, ea însăși produs al ambițiosului secol al luminilor.

A recupera ideile formative, conceptele și categoriile de bază ale perioadei investigate, în pofida schimbărilor suferite de mentalul colectiv, este miza aruncată în joc, cu conștiința că va fi dificilă depășirea granițelor tradițional trasate. Modelul platonic al realității ca tot rațional guvernat de o coerență supremă, confirmat de demersul cartezian, leibnizian și kantian și lăudat de științe pentru infailibila precizie, este pus în contrast cu imaginea *mișcată* a lumii pe care ne-o oferă "științele subiective" – cele care se ocupă de experiența morală, estetică sau politică. Prin ochelarii distorsiona(n)ți ai teoriei Sir Berlin percepe "inevitabilitatea istorică" despre care scrisese la mijlocul deceniului al șaselea. Îl preocupă, totodată, o altă posibilă distorsiune, pricinuită de aplicarea metodelor unei discipline la realitatea alteia. Vedem și aici o precaută evitare a sistemelor atotcuprinzătoare. În fond, disciplinelor comparate – istoria, antropologia, jurisprudența, lingvistica, sociologia, etnologia – li se datorează conturarea, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a istoriei ideilor, "știință subiectivă" născută din conjuncția pluralismului cu relativismul și simțul istoric.

Pentru Sir Berlin opoziția la ideile centrale ale Iluminismului francez coincide cu începutul mișcării, prin respingerea autorității revelației în textele sacre și, în consecință, a tezei potrivit căreia natura umană este una și aceeași, indiferent de locul și timpul în care (ni) se (re)prezintă. Desigur, ignoranța, superstiția, prejudecata, dogma, fantezia și fabulațiile preiluministe urâte de Kant împreună cu pernicioasa "eroare interesată" au fost benefic corectate de fizica newtoniană. Dar a încerca aplicarea acestor evidente succese epistemologice în domenii precum etica, politica sau, în general, relațiile umane este nu mai puțin o eroare. Pe o filă semnată de Aristotel Sir Berlin recitește vorbele sofistului care declară că, în timp ce focul arde la fel în Grecia și în Persia, instituțiile umane se schimbă sub ochii noștri. I se pare, prin urmare, superfluu să insiste asupra rolului uriaș al literaturii de călătorie în instalarea în mentalul nostru continental a *diferenței* ca reglator al oricărei întreprinderi umane.

Giambattista Vico, autorul celei mai spectaculoase revoluții moderne, susține savantul, este marele descoperitor al principiului comparatist în antropologia culturală, în lingvistică, jurisprudență și estetică. Breșa făcută în teritoriul atemporalei legi naturale – flerată de Montaigne, cum știm – devine, la genialul napolitan, drumul mare al cutezătoarei imaginații. În concepția lui Vico, matematica duce la concluzii infailibile nu pentru că ar reflecta realitatea (rațională), ci pentru că este o invenție umană, un coerent sistem de reguli. Vico transează capacitatea artistică, separând omul creator (*quasi deus*) de Dumnezeu, dar descoperind cvasidivinitatea celui dintâi în forța poetică a primilor săi strămoși. Nu rațiunea, ci imaginația, nu spiritul analitic, ci cel sintetic, nu gândirea abstractă, ci *fantasia* sunt adevărata cheie a cunoașterii. Criteriului științei numit *verum* Vico îi opune, în consecință, criteriul conștiinței numit *certum*, departajând ceea ce pentru noi s-a încetățenit drept paradigma (neo)clasică a eternului, universalului și a adevărurilor clare de paradigma romantică a perisabilului, particularului și ambiguului. Marea revoluție declanșată de lansarea imaginației este, astfel, accesul la experiența personală, posibilitatea de a pătrunde înțelegerea altora și acreditarea imaginației ca facultate epistemică în deplinul său drept. Astfel am reușit să recuperăm lumi din alte timpuri și de pe alte meleaguri.

Dezvoltată ulterior de Herder și de marii istoriști germani, cunoașterea scoasă la iveală de Vico, pe principii romantice, fundamentează conceptele de filosofie a minții din secolul trecut. În literatura de specialitate izvorul vichian este identificat și ca sursă ce alimentează gândirea lui Dilthey și Weber, profilându-se, în sfârșit, în divorțul dintre științe și umanioare – una dintre temele predilecte ale studiului lui Sir Isaiah Berlin. Acceptând despărțirea cunoașterii "interioare" a naturii umane (accesibilă omului) de cunoașterea "exterioară" a naturii (posibilă numai la nivel divin), nu ne rămâne decât să refuzăm a vedea în realitate o structură unificată, imuabilă și perfect analizabilă. Vom conchide, în schimb, că există două moduri de a cunoaște – "cele două culturi" ale disputei dintre C.P. Snow și F.R. Leavis, în 1957, respectiv 1962. Cu încărcătura medievalului *Trivium*, a hermeneuticii biblice de după Valla și a literaturii tot mai pronunțat laice de după Renaștere, umanioarele se detașează de rigorile impuse de clasicismul francez. Infuzia germană a spiritului istoric și cultul percepției spontane senzorial-imaginative fac din cunoașterea lumii imediate o experiență incomparabil mai palpitantă *și* pentru că lipsită de certitudinile metafizice de altădată. Am intrat in era *istoriei umane*, în care temerile, bucuriile, gelozia, ambițiile, frustrările, neliniștile, împlinirile sau eșecurile trecerii noastre prin lume sunt

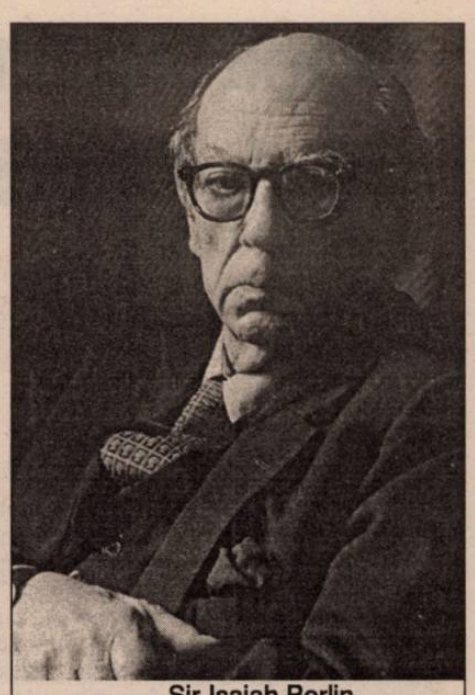

Sir Isaiah Berlin

trăiri prea puțin mângâiate de explicații teleologice. Din spectatori, am devenit actorii unei piese al cărei final ne scapă.

Prezent și în pragmatica "originalitate a lui Machiavelli", divorțul căpătăse de acum rezonanțe tragice. Pentru modernul florentin una este moștenitul idealism non-critic, alta nemijlocita realitate politică. Tehnician rece, analist obiectiv și om de știință programatic scutit de emoții, Niccolo Machiavelli aplică metodele inductive la studiul materialului social și istoric, ceea ce îl determină pe Cassirer să-l claifice drept autor de "statistici politice". Empirist antimetafizic, Machiavelli era pentru Engels unul dintre giganții Iluminismului, eliberat de concepția "mic-burgheză"! Frust, Sir Berlin îl plasează în cel mai evident utilitarism, susținător al unei religii din care lipsesc Dumnezeu și legea divină și pentru care armonia – *hic et nunc* – este dovada guvernării eficiente. Adică nu potrivit minunatelor dar, vai!, "nefolositoarelor" precepte creștine, ci în acord cu moralitatea "păgână" a răpunerii celuilalt, în scopul ridicării propriului soclu. Morala puterii, în care, nici pe departe reprobabil, compromisul este cheia succesului.

Citind în acest spirit rândurile dedicate naționalismului, în trena celor despre spiritul legilor, vom găsi, poate, un motiv pentru care această analiză de la sfârșitul anilor '70 anticipează atât de convingător reconsiderări postmoderne ale "întunecatului" secol al luminilor. Celor interesați le-aș sugera lectura următoarelor: Peter Hulme și Ludmilla Jordanova, *The Enlightenment and Its Shadows* (1990), Felicity Nussbaum și Laura Brown, *The New Eighteenth Century: Theory-Politics-English Literature* (1987), Robert Solomon, *The Bully Culture, Enlightenment, Romanticism, and the Transcendental Pretense, 1750-1850* (1993), John Bender, *Imagining the Penitentiary: Fiction and the Architecture of Mind in Eighteenth-Century England* (1987).

Noutăți la Editura Nemira

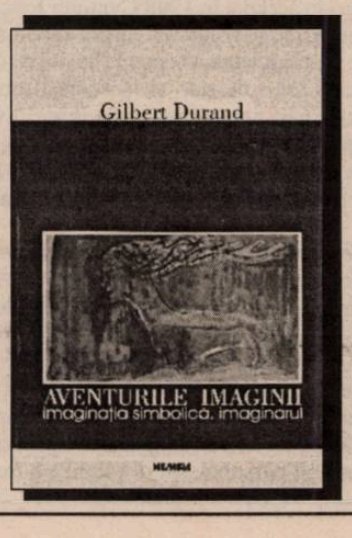

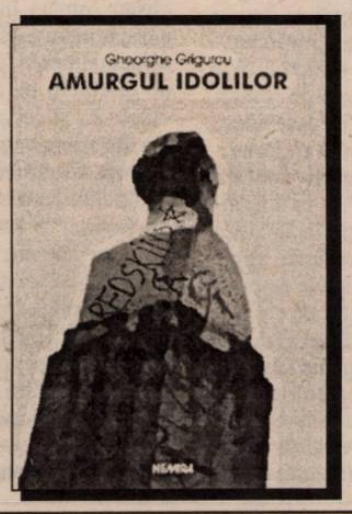

După Apartheid, dincolo de Cortina de Fier

Dana Crăciun

Nimeni nu ar îndrăzni să nege rolul jucat de dimensiunea politică în modul de gândire, scriere și receptare a literaturii. O astfel de poziție ar fi de neconceput în această perioadă a prefixului "post"-, când avem încă atât de vii în memorie exemplele unor oameni ce au scris în cheie exclusiv politică, transformându-se în purtători de cuvânt ai conștiinței naționale în vremuri tulburi. Dar prefixul înainte invocat mai poate ridica și o altă problemă: ce se întâmplă totuși cu acești oameni odată perioada de criză trecută? Rămân ei exilați ai unui capitol glorios dar definitiv încheiat (ceea ce implică o ignorare a scrierilor ulterioare), sau se impune o reconsiderare a întregii lor opere pe coordonatele mai generoase ale unui umanism a-temporal și a-politic?

Ileana Șora Dimitriu, în cartea sa *Art of Conscience: Re-reading Nadine Gordimer (Arta conștiinței: Recitind-o pe Nadine Gordimer)*, se lansează în analiza unui astfel de caz, cel al lui Nadine Gordimer, devenit celebru tocmai din cauză că dimensiunea politică a operei sale i-a adus premiul Nobel pentru literatură în 1991. Exclusivismul percepției critice a mers chiar până la a pretinde că de fapt contextul o scrie pe Gordimer și nu viceversa și că, în consecință, după modificarea acestui context nu ar mai fi multe de așteptat de la scriitoare.

Tocmai această unilateralitate a recepției o combate Ileana Șora în studiul său. Încă din Introducere autoarea își exprimă clar poziția, trasând în același timp principalele direcții de argumentare ce vor fi urmate. "Vreau să sugerez că întoarcerea la o relativă normalitate în contextul mai larg al societății Sud-Africane îi poate permite criticului o reabordare prin mijloace noi a aspectelor mai puțin dramatice din punct de vedere politic ale prozei lui Nadine Gordimer: elemente care, chiar în perioada extrem de tensionată a interregnului în anii '70 și '80, nu dispăruseră cu desăvârșire din textele ei". (pp.16-17)

Strategia de lectură evită cronologia proprie abordărilor istoric-literare și se încadrează în paradigma unei psihologii a receptării ce vrea să reconcilieze spațiul privat și cel public, problemă deosebit de importantă într-o societate ce caută să-și redobândească încrederea în viața obișnuită, de fiecare zi.

Opozițiile și paralelismele sunt principalele mecanisme structurale ce susțin eșafodajul argumentativ. Dicotomiei 'privat-public', deja menționate, i se adaugă dubletele 'interior-exterior', 'implicare-non-implicare', 'perioade de criză – perioade de acalmie' și, la nivel literar, 'roman-proză scurtă'. Romanele și povestirile analizate sunt și ele alese în așa fel încât să se plieze acelorași polarități în termeni ce, departe de a fi opuși, construiesc mai degrabă imaginea unei complementarități ce se vrea o constantă a operei lui Nadine Gordimer.

La nivel formal, cartea e structurată în trei capitole, primele două axate pe roman, iar ultimul, extrem de interesant ca deschidere, pe proza scurtă a scriitoarei sud-africane.

Primul dintre capitole, sugestiv intitulat *"Romanul rezistenței politice"*, ia în discuție ceea ce e tradițional perceput ca "încărcătura politică" a operei lui Nadine Gordimer, implicarea ca un act "necesar" în perioade de criză. Rezistența e percepută ca *spațiu* de diferite naturi (al închisorii, al familiei sau al rețelei de activism politic în general), spațiul labirintic ce se cere analizat la nivel psihologic din perspectivă simbolică. Ambele romane luate spre exemplificare *[Burger's Daughter (Fiica lui Burger)* și *My Son's' Sory (Povestea fiului meu)]*, în ciuda aparenței "unilateralități", pun sub semnul întrebări "extraordinarul" și "spectaculosul" tocmai printr-o reconsiderare atentă a vieții de fiecare zi. Narațiunea cu implicații naționale este subtil interogată și deconstruită din perspectiva valorilor umane individuale ce există dincolo de marile idealuri ale cauzelor nobile. Autoarea cărții reușește să ne convingă că dimensiunea individuală/privată nu numai că este prezentă în aceste romane de activism politic, ci, paradoxal, este tocmai modalitatea prin care Gordimer conferă intensitatea narativă celeilalte perspective. Iar în final acest spațiu al "obișnuinței" apare, sub presiunea eroicului și implicării, ca mult mai complex și mai demn de admirație.

Demonstrația odată făcută, Ileana Șora ia în considerare perioadele (și operele literare corespunzătoare acestora) ce sunt în mod evident mai puțin determinate politic. Capitolul 2, *"Romanul imaginarului civil"*, își axează analiza pe *The Lying Days (Zilele Minciunii)*, primul roman al lui Gordimer, și pe *None to Accompany Me (Nimeni alături de mine)*, primul roman publicat în perioada de acalmie politică imediat următoare lui februarie 1990. Aceste exemple ne arată balanța "privat – public" înclinată clar în favoarea primului termen, ceea ce face posibilă o analiză centrată pe personaje și teme literare. În cele două capitole, autoarea reușește să pună în evidență și diferența de stil dintre cele două tipuri de romane. Dacă în romanele de criză politică putem identifica o tratare simbolică a conținutului, aceste creații pre- și post- criză sunt scrise într-o bună tradiție realistă ce înlătură preeminența simbolului. Iar faptul că analiza e posibilă în termeni literari consacrați ne arată, o dată în plus, că vocea artistului poate și ea să înlocuiască vocea conștiinței naționale.

Am menționat înainte că strategia de lectură și re-evaluare a Ilenei Șora se vrea una non-cronologică ce, fără să ignore "gesturile necesare" ale romancierului de factură politică, se concentrează totuși pe punerea în evidență a "gesturilor esențiale" ale artistului. O dovadă că studiul e rezultatul unei astfel de strategii de lectură e și ultimul capitol, *"Adevărul povestirii"*, ce abordează o arie relativ neglijată de critică, aceea a prozei scurte. O posibilă explicație a acestei neglijențe ar fi tocmai faptul că în acest tip de scriere Gordimer e evident mai puțin implicată politic și își păstrează în mult mai mare măsură un anumit lirism și o anumită tandrețe a spațiului intim. Povestirile luate ca exemplu sunt de un admirabil echilibru al construcției, pe toate palierele narative. Din această perspectivă, opțiunea Ilenei Șora de a lua în considerare această latură a creației lui Gordimer se dovedește una deosebit de inspirată.

Extrem de bine familiarizată cu realitățile sud-africane, bazându-se pe o bibliografie extensivă și construindu-și cu multă inteligență argumentele, Ileana Șora Dimitriu reușește să ne convingă că e mult mai mult în proza lui Nadine Gordimer decât simpla implicare politică. Permanenta fidelitate a prozatoarei față de gesturile esențiale, chiar în perioada de adâncă criză politică, îi asigură supraviețuirea literară. Cât despre autoarea acestui studiu, acuratețea științifică și distanța – necesare într-un astfel de demers – față de text nu reușește să obtureze complet un alt element: credința că există valori universal valabile, ce rezistă indiferent de contextul social. Iar o astfel de convingere ar trebui să fie principalul mesaj al oricărui text, de dinainte sau de după Apartheid, de dincoace sau de dincolo de Cortina de Fier.

O rebeliune retro

Claudia Doroholschi

Romanul lui Russell Banks (**Deriva continentelor,** Editura Univers, 1999) are toate atuurile unui text care, cel puțin în momentul apariției sale, în 1985, și în fața ochiului blazat și saturat de delicii textuale al cititorului trecut prin postmodernism, n-ar trebui să funcționeze. În primul rând, pentru că autorul e un partizan declarat al realismului (într-o cuvântare relativ recentă afirma, spre oroarea partizanilor unor Pynchon sau Barth, că romanul realist a salvat literalmente proza americană; și tot el are ambiția să scrie, în 1998, "Marele roman american" – *Cloudsplitting).*

În al doilea rând, structura și stilul revendică o programatică simplitate: textul alternează două destine aparent divergente – cel al lui Bob Dubois, "meșter reparator de mașini de gătit și arzătoare cu petrol", care, într-un moment de criză existențială, decide să plece în Sud, împreună cu familia sa, în căutarea vieții pe care o visase din copilărie, și cel al Vanisei, o haitiancă nevoită să-și părăsească insula de baștină împreună cu pruncul abia născut și să emigreze în America: alternanța de planuri riscă să pară artificială, din moment ce traseele celor două personaje principale nu se intersectează decât în ultimele pagini ale cărții. Mai mult decât atât, periplul lor îi oferă autorului ocazia de a trece în revistă un număr de "probleme contemporane" demne la prima vedere de 'Oprah Winfrey Show' – de la imigrație la deținerea armelor de foc, de la prejudecățile rasiale la însuși "visul american". Turul de forță al unui scriitor de talia lui Russell Banks îl reprezintă însă tocmai depășirea locului comun, prin asumarea conștientă și programatică a unei realități în care aceste elemente își reclamă în mod inevitabil, prin frecvență, statutul de clișeu. Într-un interviu acordat în 1998 Cynthiei Joyce, Banks însuși simțea nevoia să justifice prezența în cărțile sale a unor "chestiuni de actualitate": "de fapt, societatea noastră "lipsită de clase" e înțesată de distincții de acest fel – de sex, și în același timp rasiale și de clasă. Ar fi cel puțin naiv, presupun, să le ignori. Nu scriu despre ele din vreun angajament față de o ideologie sau alta, ci dintr-o simplă dorință de rămâne fidel față de realitate. Mă uit la lume și le văd, acolo. Nu cred că pot face altceva decât să le pun în carte" ("Salon magazine," 5 ian. 1998.

Într-adevăr, în D*eriva continentelor,* de altfel atât de deschisă unei lecturi sociologice, cititorul aflat în căutarea unei luări clare de poziție a autorului într-o problemă sau alta va fi fără îndoială dezamăgit. Prejudecățile rasiale ale personajului principal nu sunt, cum ar cere-o locul comun, manifestările unei disfuncții sociale care trebuie eradicată – ci reflexe, fără de care integritatea mimetică a personajului ar avea de suferit. Epopeea tragică a Vanisei nu sfârșește lamentabil, ca un eseu pe marginea răului social, sau simplist, ca o reflectare schematică a destinului standard al personajului din lumea a treia. La fel ca și istoria lui Bob Dubois, ea se vrea o ilustrare a "derivei" tectonice, o mișcare majoră dar ignorată, aleatorie sau ascultând de legități prea complexe pentru a fi descrise, a râurilor și continentelor, dar și a marilor mase de oameni – mișcarea universală care împiedică entropia, dar care, "pentru că am urmărit-o așa cum urmărim mersul vremii, ne apare tragică".

Ceea ce face aici Russell Banks este să joace pe față unul dintre artificiile clasice ale literaturii, și anume cel al implicării cititorului. Singurul motiv pentru care atomul insignifiant supus mecanicii implacabile a derivei capătă semnificație pentru noi este acela că l-am urmărit îndeaproape, că ne-a devenit familiar, că ne-am identificat cu el. Însă aici complicitatea cititorului e cerută *pe față,* la fel cum pe față sunt puse în scenă toate celelalte tehnici ale realismului. Un autor care, fie și cronologic, se află dincolo de postmodern nu mai poate disimula mimesisul; nu-i rămâne decât să joace mimesisul la vedere, relegitimându-l prin complicitatea cu cititorul. Structura schematică, bipolară a romanului este astfel de o artificialitate declarată, justificându-se în final prin întâlnirea dintre cele două personaje, într-o scenă care dă semnificație ambelor "derive". Întregul roman pivotează în jurul acestei întâlniri, în care fiecare dintre cele două personaje devine instrumentul destinului celuilalt. Pe Bob Dubois călătoria pe mare, care ar fi trebuit să reitereze gestul arhetipal și eliberator al unui Huckleberry Finn, nu face decât să-l trezească la bruma de conștiință de sine pe care o poate atinge – la conștiința că eforturile lui de a trece dincolo de limitele sale sociale și personale nu pot duce decât la un nou cataclism, la o adâncire a dezastrului, la eșuarea în lamentabil și grotesc. Gestul lui final de a-și pune viața în mâna Vanisei e o ultimă încercare de a-și resemnifica existența derizorie – și un ultim eșec. La rândul său, Vanise are *sentimentul* că existența sa se înscrie într-o ordine superioară a universului, că traseul ei este condus de forțe suprafirești, însă arbitrariul cauzelor și efectelor (spiritele călăuzitoare pot lua orice formă, de la ocazionalul câine șchiop la nevroza posttraumatică) îi proiectează înspre același derizoriu, fie el și luminat de mai puțină conștiință a inutilității.

Însă această senzație de absurd ridicat la rang de destin pe care o lasă romanul nu intră în arsenalul clasic de efecte al realismului pur documentar. Realismul lui Russell Banks pare a fi pus în slujba unui *Weltanschauung* care se dovedește în ultimă instanță a fi adânc înrudit cu cel al scriitorilor pe care ne-am obișnuit să-i numim postmoderni. Un realist nu poate fi, prin natura lucrurilor, anacronic – iar lumea pe care o descrie Banks este deci în mod inevitabil aceeași pe care o exprimă postmodernismul anilor '60-'70: În plus, arhitectura romanului, dată în spectacol și conștientă de sine, vădește un interes pentru *textul ca text* demn de ochiul oricărui *gourmet* literar al sfârșitului nostru de secol.

Prin urmare, alternativa pe care o oferă Banks la postmodernism este nu a unui scriitor care nu se poate adapta la complexitatea curentului, ci a unuia care l-a asimilat și crede cu orgoliu că poate trece mai departe, într-un gest cu parfum de rebeliune culturală în care ochiul atent nu poate să nu distingă totuși o umbră de nostalgie față de marele roman al secolului nouăsprezece.

Dan Emilian Roșca

boschetarului meteniu

de loc boschetarul gusty meteniu era
din jigodioul de sus și credea
că va muri în roșiorii vedici el
rătăcea bine organizat își
purta sacoșa practăr end
ghembl pe drumuri uscate sau umede
avea mereu în sacoșă felurite bucățele
cărți palide și un ceas rău

când se lăsa copleșit de vreun
amurg trucat recita (cu
precipitații) poeme visate de morți

of plângea el în momentele
de sinceritate cu sine și cu noi
nu cred că voi ajunge vreodată
în roșiorii vedici mă așteaptă
o pivniță cu așternut de foi
dă varză acră în california

titlul: fără titlu

străzile murdăreau ploaia

ciucit într-un gang
informaticianul bebe wolfuletz
cânta romanțe

într-o cameră umedă
poetul traian dorgoșan privea împietrit
nu știu ce în ochii lui zburau
pești înotau privighetori

era o toamnă stranie
arborii își aruncau frunzele spre cer

în piața victoriei
o mică făptură
ceva între câine și pisică
dormea șuierând măiestru
dormea încovrigată
pe un cântar dinamometric

amintire

tu aveai parte de carte
eu aveam parte de moarte
tu aveai parte de zis
eu aveam parte de vis

dintr-un gobelin în culori de afiș
ne privea sandu sahia cruciș

continua ultimă apariție a olandezului târâtor

în friguroasa hardughie de trecere
ce mai viermuială
țărani adormiți pe boccele
țărani cu nasurile pline de țurțuri
boccele iuțind aerul
copii murdari lingând ambalaje de ciocolată
juni și june încovoiați de rucsacuri
câțiva orbi surâzători îmbiindu-te
să le dai obolul și da și da și da
olandezul alungat de morile de vânt
și de tulpine olandezul într-o
continuă târâre olandezul
zornăindu-și tinichelele din cap
olandezul clătinându-și basamacul din
inimă și plimbându-și păduchii
precum o leneșă căruță

într-un colț ferit
un țigan ferchezuit
fornăie în connex

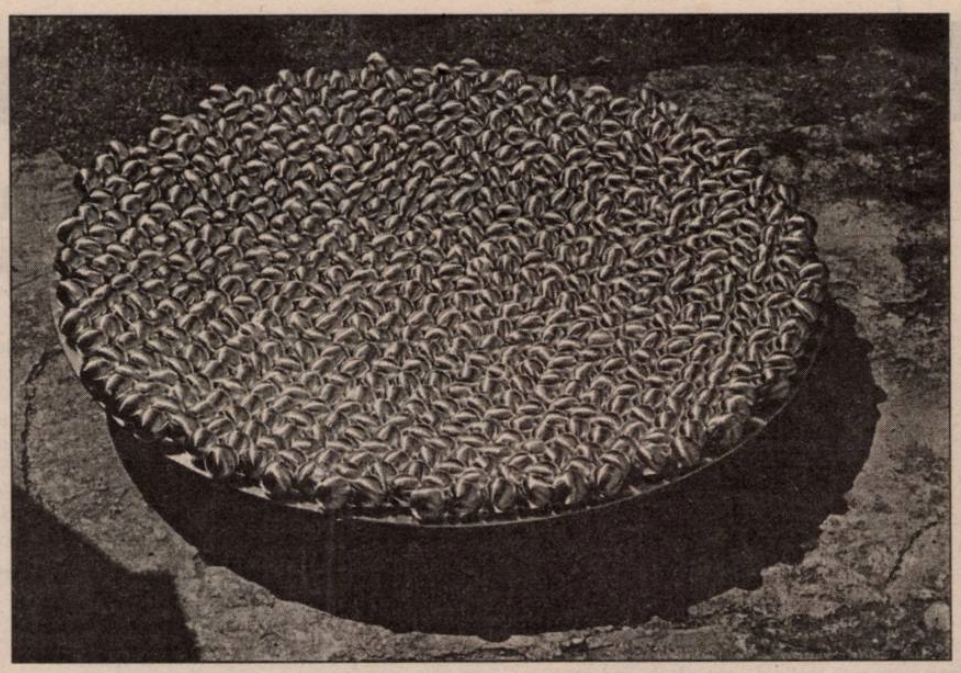

Adina Dumitru

Paradoxul stării de inițiere

Rabindranath limfaticul
rezistă întors pe dos în chenarele cavernelor
noii sale realități gestante în miile de burți asimetrice și
tragice ca
orice început de creație
transalpinele noroaie aceleași pe orice
papuc important
de la
indienele stoarse pe
mâinile șcunde desenate candide (poate)
se reanalizează
Rețetă:
1. se aruncă la coș lesbiene purtate
nemaifolosibile
se pun gentlemani respectabili
să cânte în corul labil al convenției
(miraculoase tendoane mov mă
lezează pe orice mână
– indiferente la aparținere)
de orice ar fi ea

2. se stă cu capul în jos
și se privește printre picioare
cum se strecoară
(cu capul în jos)
scălămbăindu-se
o pufoasă bună înotătoare
mamă - copil în brațe
(hrănit la sân - talpa iadului să zicem)
castelan caraghios
locuitor de triunghiuri netede
salvatoare autoironice
cu cel puțin un tigru și
un înarmat
la fiecare colț (sau bucată de
colț mă rog există legități)

3. scrisori de dragoste
așteptătoare
de răspuns
cert, niciodată în alb
se ascund de ochii muieraticilor asexuați
plimbători de cărucioare
în fabrici de cauterizare
fibroasă și un pic
demențială
(în condițiile în care au
uitat să cumpere
pastă de dinți)
în dosurile ușilor îi
așteaptă câinii și nevestele - cocul
stă la... locul lui pe capete
providențiale malformate macrocefalice
(în primul rând câini)
un nume strălucitor
suculent în sine
stă înscris, chiar apt de văzut în
ușa de fier
(mă rog există și un alt fel de frică)
oricând dar fără bălmăjeli inutile
ce să zic e
jalnic

4. se letopisește
orice în beregate timpurii
(copii cu jumătăți de
respirație
vineți
nota opt
adormitori încă din
maternitate)
(sus numitele noroaie execută
piruete pe corpurile magistraților
(din cartea cu povești despre
pregândirea fixistă)

Prerealitatea timpului sau temporalitatea bună

"Căci a fi și a cunoaște același lucru este"
Parmenide

1. părtași la prima inserare
- borfași în dezvoltare -
(producători de crase lipicioase
emoții închiriate zilnic la negru)
nu-ți vine să crezi
că variatele folosiri de silicon
de țevi sau (în ultimtă instanță)
sâni cresc încruntati în
asemănare morbidă
fără bizarerii preconcepute
întâia oară date în vileag
de o fecioară ludic creștinată
la 14 săptămâni și-o zi
(umblu fantomatică prin epocile de
gunoi nemărunțit
într-o oală mare de lut
creez
viziune pentru disperare berbantă.

2. gândirea pufoasă destupată brutală
recită chestiuni principiale
perversă în desfășurările de
toate tipurile
(să fie sociale?)
mâncată de stridenta
credulitate romantată
în mefierile mireselor plecate
în călătoriile sumare
chiar în ziua nunții
(ai zice o lună de miere)

3. pe stadioane se rezolvă
întâile dileme
(referitoare la primele principii
triumfale)
(poate metafizice)
oricum retușate
în pastilele gesticulate
nu numai la farmacii
se revarsă ubicuu o bună
rigoare dezbrăcată

4. două nașteri dictatoriale
în parlamente se nuntesc
(funebru și fastidios)
scrumeuri miliardari
și homosexuali (câtă are o mai fi având
complexul lui Oedip?!)

5. cu fără de obiect
își execută
plimbările de seară
două matroane rozalii
și grase: "Vai dragă, câtă nesimțire!"
(în scenă deschisă de două ori pe ceasurile
senilizate și cascadoricești)

Adara Captrulan

1.

...aburi, statui, cromozomi liberi executând numere de excepție, obscuritate, naivitate convențională, luciditatea policromiei avatarurilor, din loc în loc copia fadă a verbului memorat mecanic, oameni stigmatizați, spasmodic derulând scenariul unei existențe primare, fleacuri, dar mai cu seamă mulțimea densă a iraționalilor...

2.

...explozia unei sfere de sticlă, mulțimea cioburilor, neregulate forme ale aceluiași cuvânt, jocul de-a v-ați ascunselea, felia de soartă savurată în tăcere, unicul vis trăit în agonie în mirificul popas pe planeta unde copacii au rădăcini în cer...

Alter-area

pereți crăpați
(cu ațele nescoase)
capete intacte

șuviță de sânge
pedalând erotic
prin ochiurile rețelei
sculpturi în carne
ligamente și vene sfâșiate
lipite apoi cu super-glue

statui
aburi de plasmă
și spermă
un fir de păr crescut rebel
la rădăcina nasului
și dacă deseară râma
va executa triplul salt mortal

W.I.L.D.N.E.S.S.

demoni atroce
disecați
propulsați de electroni
sugând patimi
înmuguresc
pe filamentele becurilor
verde
lumină verde
stele verzi
cai verzi

până și întunericul
e verde

Crokiu

unsprezece
da unsprezece
mi-l amintesc
el e
unsprezece
l-am văzut
cu toga pe umeri
și cu o cruce în mână
cum tremura
după colț
l-am fotografiat
și vă asigur
că el era
unsprezece
semănam leit

eu sunt
unsprezece
unsprezece de treflă

Democrația și riscul vulgarității

Scrisoare deschisă domnului H.-R. Patapievici

Ioan Ieremia

Recentul tratament pe care vi l-au aplicat parlamentarii noștri m-a indignat și mi-a oferit o jenantă lecție despre cât de nedrept și vulgar poate fi, uneori, votul democratic într-un stat de drept. Respingerea și izolarea personalităților este specifică unui sistem electoral precar, promovat și păzit de oameni politici mediocri, care dobândesc un loc pe "listă" în numele activității în "structurile organizatorice" sau, pur și simplu, prin traficul de influență sau banii cu care își cumpără "prestigiul". Cu rare excepții, în lupta pentru un loc pe "listă" nu contează prestigiul real, dobândit în societate, ci cât de iscusit ți-ai dobândit "tehnica" luptei obstrucționiste, în regula și tehnica jocului politic, și, mai ales, a prestigiului perseverent cu care-ți cultivi "imaginea". În orice domeniu, un prestigiu cinstit se obține prin ce faci și mai ales cum faci ceea ce faci. În politică asistăm la spectacolul jenant al celui care vorbește despre ce-o să facă sau ce-a făcut în loc să facă ceea ce spune că va face sau să ne arate ceea ce spune c-a făcut. Adică scamatori și scamatorii...

În aceste condiții, oameni de certă valoare și o cinstită imagine nu acced, decât din accident sau interes, în primele rânduri ale unui partid. Mediocritățile evită, prin votul aceleiași democrații vulgare, selecția concurențială, deschisă, specifică sistemului uninominal. Ne-"validarea" dumneavostră, domnule Patapievici, indică nivelul spiritual modest, jignitor de modest, al forului nostru legislativ. Lipsa de cultură generală și a unei minime educații estetice, a parlamentarilor noștri nu-i lasă pe aceștia să înțeleagă că numai o mare, o sinceră iubire de patrie, poate produce dezamăgiri acute precum cele formulate în metaforele dumneavoastră. Acești "demnitari", dacă ar fi citit măcar pe Blaga sau Goga, ar fi aflat că omul e mult mai complex și că românul și românii nu au acționat întotdeauna cu demnitate și spirit de sacrificiu pentru interesele naționale. De la acest nivel de înțelegere "poetică" majoritatea "democratică" a parlamentarilor noștri nu vor putea percepe adevărul că Emil Cioran a refuzat să-și revadă Patria nu pentru că era un renegat, ci pentru că îi era frică că marea lui iubire, Poporul Român, nu este, nu arată așa cum l-a visat și l-a dorit el, la 20 de ani, cu ochii dilatați spre viitor, de imensa lui iubire, când a scris și a încercat să-i formuleze un destin.

Afirmația lui Cioran din 1990 că "Dacă Eminescu n-ar fi existat, n-am fi fost nimic" ține de o iubire care nu se poate exprima prin limbajul democrației parlamentare majoritare. Sunt convins că dacă Eminescu ar fi azi parlamentar, deci fără prestigiul pe care timpul și opera i le-au conferit, n-ar obține votul în partidul și parlamentul din care fac parte, spre exemplu, Barbu Pițigoi sau Ion Gavra.

Vă scrie aceste rânduri cu prețuirea și respectul pe care-l meritați, un regizor român care până în 1989 și după, profesional, a dus o viață morală. Ca tânăr ofițer de infanterie, sub ocupația sovietică, am refuzat să plec în URSS la "Academia Frunze". Am fost băgat la arest și dat afară din armată ca "element cu mentalități cosmopolite și burgheze". Ca regizor de teatru, până în 1989, am fost dat afară din Teatrul Național Timișoara pentru "spectacole antipartinice și antistatale"... Numele meu figurează în "Cartea neagră a securității" și în alte cărți scrise despre "dizidenți". Din "16 până-n 22" am fost acolo unde a fost Statul Major al Revoluției Române, adică în Balconul Teatrului Național din Timișoara, unde mi-am dobândit titlul de "Luptător cu merite deosebite".

În 1990, la chemarea lui Ion Ungureanu, m-am dus în Basarabia să-i învăț pe frații noștri să vorbească românește pe scenă. Acolo m-am înscris în Frontul Popular din Moldova și am participat la toate acțiunile acestuia pentru UNIRE. În perioada conflictului din primăvara anului 1992, pe Nistru, nu am stat cu mâinile în sân. Ca director al Teatrului Național din Timișoara, pentru că am reușit să reactivez un Festival al Dramaturgiei Românești (abandonat de "euronațiunea" apărută după 1989) și să ridic o statuie a lui Eminescu în fața teatrului, am indispus "societatea civilă" și o dată cu "schimbarea" am fost mătrășit "democratic"... în stilul mironcosma [...].

În altă ordine de idei a "democrației" noastre originale, dați-mi voie să vă spun că mă întristez la gândul că ar fi posibil să nu realizați faptul că mulți parlamentari sau cetățeni la fel de onești ca dumneavoastră, ca noi, vă reproșează, la fel de justificat, dumneavoastră și celor din A.C. raționamente și opțiuni pentru care puteți fi atacat la fel de vehement. Spre exemplu, ce a făcut A.C. când un eminent om de cultură și parlamentar distins, precum George Pruteanu, a fost exclus din PNȚCD? Nimic. Ba mai mult, i-au luat și dreptul de-a mai publica în "Dilema" [...].

"Curat murdară democrație", domnule Patapievici. Care este calitatea capacității de selecție a acestei A.C., când între o proeminentă personalitate a României, precum domnul Nicolae Manolescu și, ca să folosesc un eufemism, "anonimul" Constantinescu Emil, optează pentru acesta din urmă. "Seniorul" Coposu, un grăunte în "Marele Mecanism", prin alegerea sa, a dovedit că era ca și noi, un pion al Sistemului Peter, pentru că n-a suportat o personalitate mai instruită și mai capabilă decât el: l-a ales pe Agamiță Dandanache...

Opțiunea pentru valorile universale ale unor distinse personalități ce compun Alianța Civică nu poate aboli conturul valorilor noastre naționale. Avem obligația de a ne apăra identitatea. Noul hibrid numit "euronațiune", pe care încercați să-l semănați, este la fel de "peren" precum "omul sovietic". În esență, nu-i decât o diferență de democrație și habitat mai civilizat, în favoarea euroului... Dar, în fond, tot în sistemul lui Orwell ne situam... doar că-i mai dulce... și cu atât mai perfid...

În toate momentele cruciale ale istoriei sale, România sau Principatele Române au avut o Alianță Civică. Unirea din 1859 a făcut-o o alianță civică de atunci, elita intelectualității noastre. Memorandiștii din Transilvania erau elita intelectualității ardelene. Cred că după Revoluția din 1989, obiectivul major al inteléctualității noastre, al elitei sale organizatorice în Alianța Civică, trebuia să fie UNIREA cu Basarabia și nu ficțiunea, aberația "Procesul Comunismului". Cu o societate civilă la fel de conștientă de interesul național precum cele menționate mai sus, se putea face reîntregirea României. Un țel mult mai important decât democrația care curge pe Dâmbovița, vulgară și fără conștiința valorilor naționale.

Cu deosebită stimă și prețuire
Ioan Ieremia
Timișoara, la 15 ianuarie 2000

O precizare

Redacția nu subscrie, nici pe departe, la totalitatea ideilor exprimate în acest articol de către dl. Ieremia. Dacă suntem de acord cu poziția domniei sale privind nedemna respingere a lui H.-R. Patapievici din rândul candidaților pentru Comisia națională a arhivelor Securității, nu împărtășim viscerala sa atitudine față de ideea integrării europene, căreia i se contrapune o utopică, mioritică unire cu Basarabia (lucru, de altfel, perfect acceptabil tocmai în viziunea integrării europene a României!). Nu suntem de acord cu enormitatea echivalării "euronațiunii" cu "omul sovietic", o clară reminiscență a epocii războiului rece. Și nici cu tendința, tot mai largă în ultima vreme, de a arunca în spinarea Alianței Civice tot răul petrecut în România post-ceaușistă. Astfel de poziții sunt nu doar contraproductive, ci și, francamente — să mi se ierte cuvântul —, ridicole. Lucrurile sunt, din punctul nostru de vedere, extrem de clare și nu merită, acum și aici, o detaliere.

Articolul d-lui Ioan Ieremia mi-a prilejuit una din rarele — dacă nu unicul! — prilejuri de a face operă de cenzură. Mi s-a mai întâmplat să resping articole, dar nu să le "scurtez". Am făcut-o, de data aceasta, eliminând două pasaje în care dl. Ieremia, parcă surprins de atitudinea generoasă care l-a făcut să pună mâna pe condei, revine la o regretabilă poziție resentimentară — care n-a contribuit deloc la buna sa imagine în oraș! — și găsește ocazia nimerită pentru a se mai răfui o dată cu U.D.M.R.-ul și cu un reprezentant de marcă al vieții artistice maghiare din Timișoara.

Am publicat, totuși, acest articol — cu fermele rețineri și "editări" menționate — din trei motive. Dl Ieremia este o personalitate cu merite incontestabile în viața artistică a orașului, un regizor care, de-a lungul anilor, a adus multă bucurie timișorenilor. În al doilea rând, pentru că inspiratul titlu al articolului Domniei sale — articol pe care l-am găsit, pe mari porțiuni... lipsit de inspirație —, conține o sugestie plină de interes pentru definirea originalității democrației românești. În al treilea rând, pentru că una din devizele noastre, împrumutate din atât de detestatul de către dl. Ieremia spațiu european, este aceea care definește democrația drept "lupta mea pentru dreptul tău de a nu fi de acord cu mine..." (Mircea Mihăieș)

Delicatețea,

între grație și ingratitudine

Cornel Atanasiu

Cu excepții ce nu merită luate în considerație, oamenii rezonabili, chiar dacă nu sunt prea rafinați, agreează delicatețea și aspiră să fie socotiți ei înșiși drept persoane delicate. Delicatețea se poate dovedi însă o virtute de-a dreptul ingrată pentru cei ce nu sunt în stare să o asume în toată puterea cuvântului. Și mai ales pentru cei ce sunt dispuși să pună prea ușor un semn echivoc de egalitate între ea și sensibilitatea superlativă, grăbindu-se să și-o adjudece pentru ca astfel să-și justifice propria înclinație către irascibilitate.

Mimând nevinovăția, confuzia amintită, contaminată de excesele mentalității filantropice, solidară cu ideea resentimentară ce preschimbă șubrezenia în complex de superioritate, legitimează, prin apelul la gingășie și suavitate, faptul că handicapații refuză să mai fie la discreția milei și nu mai vor să fie doar protejați, ci și răsfățați în meteahna lor devenită prestigioasă.

Nici delicatețea, nici sensibilitatea n-au șanse de a fi înțelese adecvat consimțind la această fuziune, care, reducându-le de fapt la un gen de vulnerabilitate iritată, uită cea mai mare și cea mai importantă parte din semnificațiile autentice ale celor două virtuți.

Sensibilitatea nu poate fi decât rodul unui îndelung și curajos efort de sensibilizare, de cultivare, diferențiere și rafinare a gustului, de maturizare existențială a simțirii prin edificarea unui tot mai acut simț al responsabilității. Pe parcursul întreg al acestei edificări de sine sunt structurate "organele" abstracte, tot mai subtile și mai complexe, de sinteză, ale spiritului, simțirea e ierarhizată în registre ținând de valori și exigențe existențiale, aria celor resimțite, adâncimea și pătrunderea simțirii sporind necontenit. Simțirea, dovedită astfel necesară și firească amplificare a ființei noastre, îndreptățește spusa lui Blaga: "Adevărata epidermă a ființei noastre e orizontul", căci prin ea ființa omenească își iese din propria piele pentru a se împleti atât cât poate cu făpturile lumii și pentru a împărtăși laolaltă cu ele destinul celor cuprinse în aceeași zare, sensibilitatea preschimbându-se în con-simțire împăcată și virilă la soarta lumii.

Sensibilitatea în întregul ei devine organ al generozității gata să primească ospitalier în sine lumea ce are nevoie de asistența umană, decisă să i se dedice și să i se dăruiască. Ea ne apare nu doar ca o fereastră spirituală indispensabilă pentru împrospătarea aerului viciat de somnolența fiziologică, ci și ca o deschidere ce asumă și perpetuează ipostaza de rană pentru a resimți totul în cheia mai acută a unei nobile dureri. Se înțelege că ființa guvernată de o simțire matură este de departe mai vulnerabilă, acolo, la fruntariile orizontului spiritual, decât aceea ce a rămas prizoniera unei senzorialități rezumate la și închise avar în propria-i piele. Fragilitatea – obsesie a delicateței neajutorate -, contractată astfel, este însă echilibrată prin puterea sufletească dobândită concomitent cu ea și resimțită la fel de acut, căci puterea sufletească nu e decât o altă ipostază a sensibilității autentice, chipul matur al vredniciei de a fi om în toată puterea cuvântului.

Gingășia și grația nu sunt de fapt decât strategia pe care simțirea o adoptă în chestiunea anevoioasă, adesea ingrată, prin urmare delicată, a locuirii omului pe acest pământ. Răspunsul la delicata provocare nu putea fi decât unul pe măsura solicitării: elaborat cu băgare de seamă, cu mare rezervă și prudență, cu infinită subtilitate, așadar cu nemăsurată și cuviincioasă delicatețe. Recunoașterea acestei meniri a sensibilității omenești, culminând cu conștiința vulnerabilității, certifică de fapt finețea opțiunii, calitatea ei superlativă și face din om o ființă aleasă, nobilă și delicată: plină de grijă și de atenție față de cele între care trăiește, lipsită de brutalitate și asprime în contact cu ele, mereu prevenitoare în toate raporturile sale.

Prin comparație cu această simțire adultă, spiritualizată și responsabilă, sensibilitatea ce se dorește veleitar delicatețe, se dovedește doar o autocompătimire ranchiunoasă, centrată obsesiv pe propria neajutorare, fiind de fapt doar o prețiozitate a debilității. Amplitudinea potențială a simțirii, pe care ea o neglijează compromițător, este redusă și degrandantă prin această opțiune la nivel de iritabilitate, de dezordine senzorială, de confuzie a pragurilor și competențelor simțirii specializate, cu predispoziție la zgândărire, singura semnificație pe care o mai poate semnala această sensibilitate involuată fiind inconfortul.

Insul înghesuit în propria-i piele, rezumat la senzorialitatea rudimentară, amputată și isterizată ea însăși, va proclama ceea ce simte în anunțuri concentrate, imperativ-inflamate de genul: mi-e foame, mi-e frig, mi-e somn, nu mi-e bine, mă doare, mi-e greață, nu-i ce-aș vrea (și mai ales – ce-aș merita) – la limită: nimic nu-i idealul! Toate adresate unor instanțe ubicui (către toate galaxiile!) nesimțitor prigonitoare, care de fapt ar avea datoria să-l protejeze. Prin filtrul acestei simțiri – ideală pentru mania persecuției – lumea este doar o abominabilă conspirație împotriva unei biete și mai ales delicate ființe. Asemenea fragilitate, numai glorificată resentimentar ca delicatețe, frizează regresiunea onto și filogenetică. Ea poate fi asemănată cu vegetarea și somnolența sugarului, cufundat într-o fiziologie voinicească a creșterii asistate, în așteptarea stimulilor disconfortului ce trebuie semnalați urgent prin țipete decisive. Poate fi omologată fără pierderi cu infantilismul (conservabil la orice vârstă) răsfățat și surescitat, ce bate isteric din picior și se izbește probator cu fundul de pământ. Dar prin montajul obsesiv-irascibil dă totuși de rușine iritabilitatea modestă și neperformantă a unicelularelor, căci pare o tumoare în stare de infecție cronică, aptă să sesizeze doar zgândărirea și să secrete comportamente înveninate.

Slăbănogelii (numele real al acestei metehne) celor ce se complac în pasivitate, fiind doar pacienții, pătimașii și uneori împătimiții unei delicateți suferinde, văicăitoare și irascibile, i se poate prescrie doar recomandarea tonică de a adopta cât mai degrabă strategia integrală și ofensivă a unei delicateți active și generoase. Odată întremați, ei vor putea recunoaște în versurile lui Rimbaud – "Par delicatesse/J'ai perdu ma vie" – nu o lamentare resemnată sau ranchiunoasă, ci expresia autentică a asumării delicateței ca vrednicie umană.

Alchimia inconștientului

Adela Pal

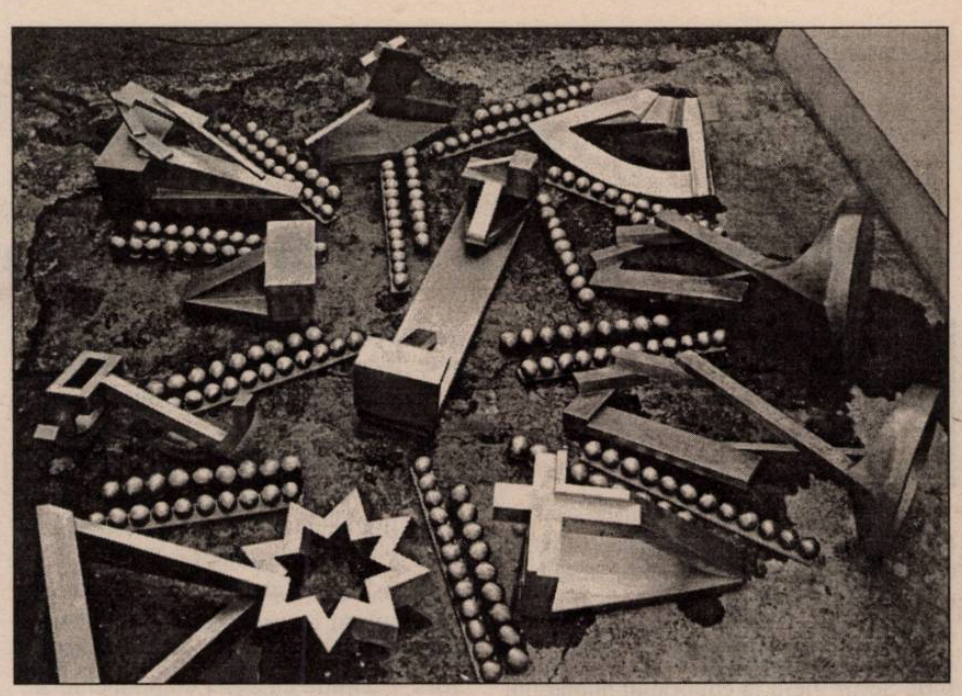

În travaliul de coordonare a **Operelor complete** jungiene, tălmăcite în franceză, Michel Cazenave se lasă contaminat empatic de revelarea psihologiei abisale – de la elvețianul ce se desprinsese curajos de tușeul freudian. Se naște astfel eseul **Jung. Experiența interioară** tradus în românește de Daniela Ștefănescu și intrat (prin Editura Humanitas, București, 1999, cu 216 pagini, la doi ani după apariția originalului) în circuitul hermeneuticii studiilor contestatului alchimist al inconștientului, Carl Gustav Jung.

Textura interpretativă din **Jung. Experiența interioară** împlinește filonul de înțelepciune, descoperit prin proprie metabolizare a psihologiei jungiene, cu sursa concretă a citatelor alese din **Amintiri, vise, reflecții**, adunate din destăinuirile bătrânului Jung – de către Aniela Jaffé. Deși nu dorește o biografie, Cazenave reușește traversarea concomitentă a principalelor evenimente din viața lui Jung, prezentându-ni-l deloc resemnat în exterioara domesticitate preferată onorurilor universitare. Curgerea frazelor frizează cronica îngreunată de brocartul filosofic, dar trădează mânuitorul de condei beletristic (Cazenave fiind cunoscut ca romancier, eseist, monograf și chiar poet).

Autorul anunță intenția descoperirii mediului fizic gestant al ideilor savante încarnate la 26 iulie 1875, la Kesswil (Elveția), prin nașterea nepotului unui Mare Maestru al Lojei Francmasonilor elvețieni (bănuit bastard al lui Goethe) și totodată urmaș al unui teolog pasionat de ebraică.

Personalitatea lui Jung este restituită într-o tentativă ce îl așază pe marele savant în ipostaza de echilibrist pe firul nevăzut ce desparte conștientul de inconștient, eul de sine, realul de numinos, normalul de geniu, rațiunea de delir, lumina de tenebre, prevenind asupra nonvalorii cuvântului neacompaniat de interiorizare, lăsându-ne să-i intuim coparticiparea la experimentul jungian de cunoaștere a lumii prin tatonarea profunzimilor sinelui.

VOCATUS ATQUE NON VOCATUS, DEUS ADERIT (Chemat sau nu, zeul va fi prezent) gravase Jung pe piatra grinzii casei de la Küsnacht (din apropiere de Zürich) întru neuitarea debutului înțelepciunii din teama de un Dumnezeu ușor de mâhnit o dată ce vulgul se va înfrupta din esența pleromatică a noului fruct oprit – **inconștientul.** Vizitarea sacrului (**entuziasmul**, în etimologie grecească, **en-theos** = posedat de zei) este mereu umbrită de teama de a pierde ireversibil normalitatea, însă Jung, deși cochetează, în două îndelungate răstimpuri, cu psihoza, revine, prolific și valoros, la cercetările sale, stârnit și totodată condus de un **daimon** interior – descoperit în confruntarea cu inconștientul.

Peisajul sufletesc al lui Jung conține Divinitatea, Apa ca sursă a vieții și a morții, Mama ca matrice a animei proiectate asupra femeii iubite, Moartea în dublul ei chip de contrariu al vieții și de renaștere, Focul ce inundă bezna inconștientului cu lumină, purificând întunericul de malefic. Prin intermediul imaginației active, Jung întreprinde, în stare de veghe, călătorii sufletești aidoma Marii Treceri, iar în "profunzimea cosmică" a sinelui întâlnește un bătrân, profetul Eliahu și o femeie, dansatoarea Salomeea. Mai târziu va apărea un alt personaj, Philemon, componentă psihică limpezitoare de incertitudini în procesul de transgresare a interdicțiilor divine.

Cuvântul pe hârtie devine insuficient mesajelor psihologice cu detentă filosofică; Jung simte nevoia unei "mărturisiri în piatră", revenind la dubitativa premisă a recunoașterii Eului: "Sunt eu acela care șade pe piatră sau sunt piatra pe care șade **el**?". Construcția de la Bollingen (domeniu cumpărat de Jung din necesitatea revenirii la simplitate) se ridică în compoziție cvadrilaterală – un profil feudal fixând în materie visul infantil de castelan aspirant la tainele alchimiei. Primul turn va simboliza, spune Jung, "un loc al maturizării – pântecele mamei sau o formă maternă în care puteam fi din nou așa cum sunt, cum am fost și cum vom fi" (v. p. 74). Al doilea turn devine loc al individuației, al reflecției, al concentrării spirituale în urma căreia Jung trebuie să se despovăreze de angoase prin pictură (procedeu pe care îl prescrie și pacienților săi nevrotici), refuzând însă ascensiunea artistică a complexului arhitectonic valoros pentru el doar ca explorare a sinelui.

Declarându-se împotriva psihoterapiei chimice, care frânge prin medicație afecțiunea psihică, Jung încurajează confruntarea bolnavului cu experiența numinoasă și prescrie trei reguli de conduită în viață:

– acceptarea experiențelor trăite, după principiul "Dumnezeu mă pune în fața faptelor, eu trebuie să mă împac cu ele";

– recunoașterea daimonului interior și obediența față de acest **spiritus rector** imanent inconștientului, sălășluind la hotarele nebuniei;

– adoptarea unui risc al delirului și al demenței sondării infinitului în detrimentul rațiunii limitative.

"Suntem finiți prin natură, infiniți prin esență", remarcă Michel Cazenave, dezvăluindu-ne și dorul de muzică al lui Jung. Psihiatrul îmbibat de arte își propunea, simțind proximitatea morții, crearea unei harpe eoliene, la Bollingen. Fascinat de puterea morții înțelese ca "fenomen al cununiilor", după ce structurase etapele vieții în componentele arhetipale: **eu, persona, umbra, anima, animus**, după ce definise tipuri psihologice bazate pe gândire, senzație, sentiment, intuiție, atitudine extra – sau introvertită, temerea lui Jung rămâne aceea de a nu fi fost înțeles în creația lui.

Declarându-se departe, "chiar foarte departe de a fi explicat totul despre imaginile simbolice pe care le găsim la Bollingen" (v.p. 176), Michel Cazenave își semnifică titlul lucrării în accepțiune jungiană: "ceea ce se numește explorarea inconștientului dezvăluie în realitate **calea inițiatică** antică și atemporală" (v.p. 181)

Structurată în șaptesprezece module netitrate, deschisă printr-o notă a traducătorului și un cuvânt înainte al scriitorului francez, lucrarea se încheie abrupt prin două nostalgice intervenții culese din corespondența lui Carl Gustav Jung, anunțate ca Apendice I și Apendice II, menite să provoace curiozitatea cititorului pentru semnificațiile **pietrei** (primind conotația de piatră filosofală) și ale **porții** spre infinit, dificil de trecut mai ales în drumul **revenirii** din incursiunile abisale.

Despre gratii și grații

Nicolae Stoia

(Urmare din pagina 27)

nu vă pot răsufla deodată într-un singur nomen?) dar și, deopotrivă, voi, cei care v-ați redimensionat, deja, a tragic, demnitatea de adâncime și de faptă în *lumina din lumină* (și tu, dragule de Văleanu, și tu, dragule de Pruncuț, și tu, dragule de Ureche, și tu, dragule de Titel, și tu, dragule de Monoran, și tu..., și voi, toți..., și – Doamne, cum de nu vă pot îndrăzni într-un singur de *omen*?...), voi, toți, m-ați readus, de fapt, de dinaintea plecării încă, înapoi în matcă, în acest spațiu de grație, cu poezie cu tot. Mi s-a îngăduit astfel să mă alătur vouă și marii literaturi (și arte) care e săvârșită aici, astfel că publicarea volumului de versuri "incriminat" în Timișoara s-a arătat a deveni o frumoasă obligație de suflet și, deopotrivă, o șansă de generație săvârșitoare de neîndoielnică demnitate literară.

E.B. – E poezia, pentru tine, un hobi... intelectual sau, totuși, aventura ta pe tărâmul lui Orfeu își va fi propus o altă miză? În fapt, Nicu Stoia, ce e, ce ar putea fi poezia?

N.S. – Poezia pare a fi o reîntoarcere la starea genuină a cuvântului. În principiu, cuvântul se lasă doar prin siluire mulat pe vreun contur de exactitate (practică), precum, bunăoară, în etichetarea vreunui quasar, căruia, din intenția de identificare a sa ca obiect stelar de riguroasă concretețe, i se va zice, de exemplu, "0957+51" cu o nominare, deci, cum vezi, cvasiucigașă de estetic și de suflet. Pentru a-l regăsi în primaritatea lui, cuvântul e de căutat pe căi extrem de întortocheate, el atingându-se spiritului uman într-una din formele triadei prin care încercăm depășirea limitelor noastre biologice: științificul, poeticul, religiosul. Pentru cei ridicați treptat spre adevăr, din umbrarul de sens al triadei, știința este un cult absolut. (De aceea, poate, atât de relativ). Cât privește poeticul, el s-a încăpățânat să rămână o aventură a căutării de lume și de sine, de suavă incertitudine. La rându-i, religiosul a dezvoltat sublime structuri de identificare cu creația, pentru a depăși tensiunea singularității noastre cosmice.

De aceea iubește poetul echivocul, de aceea iubește el discursul învăluit în halouri de incertitudine, finețea conotațiilor, ieșirea din rigiditatea ordinii și implicațiile de secretă măreție în insondabilul intuiției, netemuta exersare a provocării, demna înstrăinare de cognoscibil, adâncimea de întuneric magmatic din realitate, starea de lumină și îmbucurare genuină... În **altfel** locuiește, îndeobște, poeticul, pentru că toate cuvintele sale se subordonează unei metarealități. Poate că din această pricină, cu fiecare poezie, cu fiecare lucrare muzicală sau de artă plastică, lumea se poate îmbogăți în progresie aproape geometrică.

Singurul impediment, de aparență, al acestui metalimbaj al artei (poetice) e limitata capacitate umană de a-și asuma în totalitate multiplicitatea artistică. Ajunși undeva în căutare de adevăr, realitatea va avea grijă să ne cheme înapoi. Și apoi există și-o limită (similară) a putinței noastre de prelu(cr)are cantitativă a orizonturilor pe care ni le deschide artisticul. Dar acest lucru este, evident, un orizont **sublim** de neputință... Iar adevărata cunoaștere e metaforă, poezie, adică misterul unei globalități indescifrabile prin secvențializare, un răsuflet angajându-ne global în spațio-temporalitate. Măsurat și măsurând, gândul revine, prin intrarea în metaforă, nemăsură, cuvânt genuin. Poezia îngăduie viziuni de adevăr neprecedat și proporții discrete de modelare a îngerului prin care putem rechema respirația creației, cu suflul ei primar, în noi. Prin poezie reiterăm idealele, sorgintând, așa, chipul unei originări de lumină din "extatica oră" a neprecedatului și, deopotrivă, a fărăurmării. Metafora e, deci, un vehicul, spre transcendentul revelării de chip uniciar, al viziunii primordialității din noi. Și, totuși, poezia a rămas o superbă magnificiență de gratuitate.

Eugene, dragule, pentru a se rosti cândva, poetul a trebuit să-și tacă mai întâi "mirunea" cuvintelor. Genul proxim al unei astfel de înalt-implicative asumări de absolut e întotdeauna dospirea îndelungă într-un, aproape inimaginabil, **dincolo**. Poezia vorbește mereu despre **aici** deși va pătrunde, constant, în **acest dincolo**. Dar statutul ei e de **a deveni** mereu: cu fiecare creație, cu fiecare cititor (și creator). Căci ea se respiră întru a fi, deja, drept **nei**postaziabilă, acircumstantă, **non**conjuncturală. Cred, tot așa, Genule, că poeții sunt spirite de inactualitate redefinind lumea în rigoare necăutată. Iar textele lor – ale poeților – sunt reconstituiri dintr-un **dincolo** pentru **aici**. Reconstituiri fără de care lumea ar fi mult mai săracă și mai puțin aptă pentru asumarea zodiei adevărului de suflet. Și, prin aceasta, a propriilor noastre ființări.

Poezia e reîncadrare a lumii dinspre nevăzut și o sacral-severă incursiune de cercetaș în minunea imanenței. Fiindcă aceasta-i poezia: o reîntoarcere dramatică acasă, în armoniile prime. Ci Dumnezeu reîngăduie, uneori, la aspră lumină de staul, nașterea, sub pleoapă de timp, a câte unui poet de mântuire. Și aceasta chiar dacă staulul nașterii sale e localizabil istoric și geografic într-o descumpănitoare imanență.

E.B. – Ce înseamnă pentru tine – îmi permit această indiscreție – credința, Dumnezeu? Știu că întrebarea e prin ea însăși un fel de impietate, dar, fiindcă ai pomenit de religios, **îngăduie-mi, te rog, să mi-o asum...**

N.S. – "Numai și numai stelele-n noi/stau drept la judecata de apoi", scrisesem cândva. Nimic nu stă, ierarhic, mai sus, întru substanțierea existențială, decât **crezul**. Cei vechi credeau. Tocmai din acest motiv n-aveau nevoie de mărturii și de argumentație și, trăind, viața-i răsplătea cu însăși armonia integratoare de (și în) cosmos. Și nu există, cred, granițe clare între spiritul uman și inteligența cosmică. Și încă: totul în lume e dramatism, tensiune. Cu excepția lui Dumnezeu, poate. Dar el e, concomitent, suprema inecuație, căci nu-l putem nici măcar aproxima decât prin renunțări la definiții. Dumnezeu e mereu altfel... În mister divin nu se poate pătrunde cu semeția salonardă a științei ci, poate, doar prin tăietură de gând ca revelație. Așa numai se pogoară Dumnezeu la rădăcină de creație, ca să devină – ta-tvam-asi – în finitudine infinitezimală de clipă, noi înșine. Iar noi avem a mărturisi *teandricul*, starea noastră de dincolo de intuiție și de dincolo de neant...

E.B. – Am călătorit, amândoi, dragă Nicule, poate și, iată, grație acestui pelerinaj – dialogul de față – prin spațiu și timp. Copilăria (ne-)ar putea fi punctul de plecare. Ce ți-a rămas din copilărie, Nicu Stoia?

N.S. – Copilăria (noastră) a fost (și este) o stare de grație. Tot cadrajul acesta de basm – maidanele Fabricului; pădurile din apropiere (cea verde și mai ales, "păduricea" Ghirozii); Behela, senin-meandrică și-n otavă celestă; părinții, frații și bunicii, boabe de mărgăritare din banca mea de suflet neînregistrată în statistici financiar-exotice; câmpii cei ludici și gropile; îmbărbătații de iarbă, țiganii; vecinii de pe acele subtil-întortocheate stradele, sufocate în larmă și mântuire; misterica îmbiindă de "coragiu" a poligonului de tragere și atemporala seninătate a dânsului, cimitirului, de pe Mătăsarilor; preadesele parcă nicicând încheiatele rezbeluri "fotbaliatorice"; aprinderea de fruct nud a-nșcolării neștiinde; comunicarea de vie comuniune chiar și când ne conflictuam violent-juisori – toate acestea (și-atâtea altele) mi-au îngăduit un fel de percepție sacrosantă a copilăriei. Rămasă, și-n amintire, ca o netrecere în timp, ea, copilăria, nu-și aroga imperative și nu emitea intensități cumulative de ultimatum. Cândva, probabil, îngerii nopții vor stinge luminile spre vârsta de-adâncuri de țărnă. Dar știu, Eugene, că va rămâne să-mi ardă, protector, în suflet, respirația râvnindă în seninuri a singurului înger care m-a călăuzit întotdeauna prin lume și m-a învățat să mă reîntorc mereu acasă: îngerul copilăriei.

Dialog realizat la Tanti Bibi, în noaptea de 2 spre 3 ianuarie 2000, de EUGEN BUNARU

Tur de orizont

Din inimă, "La mulți ani!" marelui cărturar Nicolae Balotă!

Revista "22" a împlinit 10 ani de la apariție ● "Document de epocă, atelier de creație cultural-politică a intelectualului de elită și expresie a mentalităților dintr-un mic, dar important sector al societății noastre de tranziție – revista întrunește toate aceste atribute", scrie Sorin Vieru în editorialul numărului 4/2000 ● În suplimentul din interior, **10 ani de 22,** semnează Gabriela Adameșteanu, Magda Cârneci, Alina Mungiu, Andreea Pora, Zoe Petre, Dan Pavel, Andrei Pippidi, Teodor Sugar ● Interviuri cu Alin Teodorescu, Mihnea Berindei, Stelian Tănase, Mariana Celac în care sunt rememorate momentele de la sfârșitul lui '89 și începutul lui '90, când a fost înființat și consolidat Grupul pentru Dialog Social ● Gabriel Andreescu publică un eseu polemic intitulat "Premianții" ● Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu sunt țintele semnatarului ● De citit neapărat "Europa văzută dinspre Est" de Mircea Martin ● Dar și reportajul "Trei zile în Cecenia" de Natalie Nougayrede ("Trupele desfășurate de Moscova în Cecenia nu au nimic din aspectul unei armate cuceritoare. Forțele trimise de ruși în republică numără o sută de mii de oameni. În zonele declarate eliberate de teroriști ele își dezvăluie sărăcia și moralul scăzut, mai ales teama de un atac surpriză al luptătorilor ceceni"). ● Se vede că redactorii de la "22" au sărbătorit cei 10 ani prin muncă, pentru că întregul număr este unul antologic.

O apocalipsă mozaicată

Tema revistei **Mozaic** (nr. 12/1999) este Apocalipsa ● Iar Ion Buzera se întreabă: "Postmodernismul, o apocalipsă?" ● I.B.: "Diferența fundamentală dintre discursul apocaliptic și cel postmodernist pare a fi însă previzibilitatea totală a unuia față de interdeterminarea, imprevizibilitatea celuilalt. Clivajul e rezolvat prin lansarea sintagmei *apocalipsa postmodernistă*, care își deneagă superficialitatea grație *inconștientului ei conciliator-paradigmatic*" ● Sergiu Ioanicescu scrie un "Recviem pentru restaurări și prăpăstioși", Gabriel Coșoveanu – "Apocalipsa suspendată", "Apocalipsa de ieri și de azi" – Ion Militaru ● Nu lipsește nici poezia pe tema amintită, Aurelian Zisu publicând chiar o pagină de "Apocalipse" ● Pavel Țugui povestește cum l-a cunoscut, în 1953, pe Sadoveanu ● "Întâmplarea m-a încântat și îndemnat, totodată, să drămuiesc de zeci de ori vorbele despre scriitori și operele lor, dar și cuvintele așternute pe hârtie", spune P.Ț. ● Tot în **Mozaic,** o pagină despre festivalul de teatru "Amza Pellea", dar și un frumos poem, "Folfa", de Nicolae Coande.

Femei la genul masculin

În numărul 4-5/1999 din **Terra Grifonis,** inedite de Ion Caraion. Interesant eseul lui Radu Cernătescu "Cu un Mare Maestru al Masoneriei române despre semnele lucrurilor" ● Voichița Năchescu, într-un text fără titlu: "Cel mai mare compliment care i se poate face unei femei este de a vorbi despre ea la genul masculin. Acestea sunt stereotipurile folosite de regim (regimul comunist, n.r.) și strategiile de reprimare a feminității. Femeile sunt egale cu bărbații, mai mult, chiar identice. Sistemul nu încurajează diferența" ● În revista severineană mai semnează Mihai Șora – "Dintre cele trei componente ale învățământului – ca subsistem al macrosistemului socio-economico-politic –, cel de-al treilea, populația școlară, formează ținta: primele două, infrastructura și corpul formatorilor constituie mijloacele cu ajutorul cărora (dacă ele corespund cerințelor!) se poate ajunge la țintă. Altfel spus: deși ținta prevalează în ordinea importanței, vom vedea – de astă dată în ordinea urgenței – că, oricât ne-am strădui, idealul educațional menit să structureze întregul proces al reformei învățământului va rămâne o simplă vorbă-n vânt dacă nu se va fi procedat în prealabil (și cât mai repede cu putință!) la recondiționarea infrastructurii existente și la progresiva ei extindere, precum și la motivarea formațiunilor urmată de o grabnică și exigentă reciclare a lor în disciplinele pe care le predau în clasă", Emil Manu, Nicolae Bobia, Sorin Vidan, Ana Cărpenișanu, Viorel Mirea, Tudor Nedelcea ● Nu trebuie omiși nici prozatorii Năstase Zanfir, Sever Negrescu, Valentin Vasilescu, Mihai Constantin Bârsan.

În Castalia

Un dialog amplu dintre Dora Pavel și Nicolae Balotă găzduiește **Contemporanul** (nr. 4/2000) ● N. Balotă: "Mărturisesc că nu îmi plac regretele și nu sunt un om al regretelor. Fără îndoială, privind în trecut, judeci acel trecut sau te gândești la prezentul la care ai ajuns, și, e adevărat, se poate să-ți pară rău. De pildă, sunt mai degrabă un contemplativ decât un activ, dar, în același timp, este în firea mea ceva și dintr-un om de acțiune. Desigur, poate în alte împrejurări, aș fi acționat mai mult, fie pe un plan politic, fie pe un plan care ține de viața aceasta contemplativă, pe plan religios. În același timp, sunt un spirit pedagogic, născut într-o provincie pedagogică, în frumoasa Castalie a României, care este Transilvania. Ca atare, spiritul acesta pedagogic, care mă animă, e adevărat că am putut să-i dau o fecunditate, o fertilitate și în cursurile ținute prin străinătate, în mari universități germane sau franceze, și aici, în țară, în ultimii ani, la Cluj sau București. Însă undeva îmi rămâne totuși un regret de a nu fi format în jurul meu o școală, mai mult decât am reușit să o fac prin aceste cursuri, vai, întrerupte de atâtea ori de aceleași aventuri ale vieții" ● Am remarcat faptul că Marin Mincu își începe cronicile literare amintind aproape tot timpul de Laurențiu Ulici și de antologia sa de poezie ● Se pare că M.M. are o mare frustrare care nu se poate explica decât prin absența din respectiva antologie ● Chestia gravă este că nici după ce a editat chiar domnia sa o antologie – din care bineînțeles că nu lipsește –, ticul nu încetează ● Greu când ești scriitor... total.

O Ioana d'Arc a poeziei române

Facla literară (nr. 5-6/1999) îi este dedicată, în cea mai mare parte, Angelei Marinescu ● Un consistent demers critic provocat de poezia autoarei "Skanderberg"-ului propune Nicolae Țone ● "Angela Marinescu e, cu adevărat, o Ioana d'Arc a poeziei române din ultimele decenii, o Ioana d'Arc reîncarnată însă în zodie modernă, nevoită să viețuiască în culcușul coapsei unei țări din Est, unde schizofrenia, scindarea conștiinței, impotența decenței au fost și sunt – și probabil că vor mai fi încă mult timp – realității intrinseci" ● Tot N. Țone o provoacă pe poetă la un dialog de zile mari ● A.M.: "eu năzuiesc să fiu totul la un loc, adică tot eu să fiu și bărbat și femeie, și călugăriță și prostituată, și naivă și șmecheră, și vicleană și proastă, și modestă și deșteaptă. Eu vreau să fiu absolut totul și-acest absolut totul vreau să-l mut în scrisul meu, și scrisul meu să devină tot una cu mine, cu suferința și nebunia mea. Așa ceva aș vrea să fac eu în scris. Căci eu pot fi și credincioasă și împotriva lui Dumnezeu, pentru că eu pe Dumnezeu îl consider feudal, intolerant. Am clipe când mă revolt foarte tare împotriva lui Christos, deși îl iubesc enorm. Îl consider vinovat de faptul că lumea e făcută de bărbați și pentru bărbați, și nu e făcută, măcar într-o parte neînsemnată a ei, de femeie și pentru femeie" ● La întrebarea "Vă ispitește un scanderbeg cu Angela Marinescu?" răspund, printre alții, Alexandru Lugu, Nicolae Breban, Nora Iuga, Iolanda Malamen, Mihail Gălățeanu, Rodica Draghincescu, Marian Drăghici ● Multă poezie în **Facla literară,** printre semnatari – Petre Stoica, Claudiu Soare, Robert Șerban, Silviu Nicolae, Florica Madritsch Marin, Traian T. Coșovei și, bineînțeles, Angela Marinescu ● Lucian Boz scrie despre "Bucureștii anilor '30", Traian T. Coșovei comentează volumele "Roua plural" de Constanța Buzea și "Hai să ne-ntâlnim pe site sâmbătă seara" de Dan Mircea Cipariu, Nicolae Coande scrie despre poezia lui Emilian Galaicu-Păun, iar Rodica Draghincescu despre "Viața de probă" de Dinu Flămând.

Patat friet

Petru Umanschi

La Wijk Aan Zee, o mică stațiune balneară pe țărmul Mării Nordului ca, de altfel, în întreaga Olandă, zilele de iarnă sunt extrem de scurte. Se luminează abia la orele 9, iar după amiaza, cam pe la 16,30, se întunecă. Oamenii pleacă la servici noaptea și se întorc tot pe întuneric. La Amsterdam poți ajunge cu autobuzul sau cu trenul în aproximativ 40 de minute. De la gara Central Stadion m-aș descurca, dar necunoscând limba, am o reținere ce mă determină să mă deplasez cu ai mei. Fiica mea, Adela, și-a luat concediu pe durata șederii noastre în Olanda și ne este cel mai bun ghid. Prima mirare o trăiesc privind spațiile verzi, nefiresc de verzi și florile din fața caselor. N-am văzut niciodată flori vii în prag de ianuarie decât în florării. Iarba și florile vor intra în primăvară neafectate de capriciile unei ierni neverosimile la care acestea s-au adaptat. Plouă zilnic cel puțin 2-3 ore, ca după aceasta să apară un soare rece, dar prietenos. După curățenia proverbială a străzilor, pentru a doua oară mă miră absența cerșetorilor. Într-un tramvai aglomerat te poți trezi însă cu o mână străină în buzunar, așa cum a pățit soția mea cu un tip deloc nordic, curios ce are ea în poșetă. Peste tot există fluturași care avertizează asupra pericolului de a fi buzunărit.

În bazarul oriental din Bewervijk există chiar panouri electronice poliglote, cu o grafică sugestivă. Întâlnești o lume pestriță, adică arabi, vietnamezi, surinamezi, turci și evident – olandezi veniți să cumpere legume și fructe, de la pepeni galbeni parfumați până la avocado, mango, licii, rodii, banane. Cu șapte guldeni poți mânca o "shoarma" (lipie umplută cu carne de oaie, salată și sosuri apetisante). Cinci ore ai scăpat de senzația foamei. Eva face cinste și ne așezăm la o masă curată într-un spațiu care, prin atmosferă, mă poartă imaginar mai aproape de casă, undeva într-un colț al orientului. Aici poți constata faptul că, din punct de vedere culinar, olandezul e un cosmopolit ahtiat după specialități exotice. Dacă o vreme el se mulțumea cu legume fierte și un pahar de "boomsma", acum savurează deliciile bucătăriei chinezești și, în general, toate mâncărurile străine. Din ciudățeniile culinare olandeze am reținut plăcinta cu slănină (pannenkoeken), sosul de mere la friptura de kalkoen (curcan) și **"patat friet"** (cartofi prăjiți), de fapt, aceștia constituind o mâncare universală, dar foarte agreată de olandezi, ca și "loempia", o piperată scovargă cu carne, produs al bucătăriei vietnameze. În final m-am rătăcit într-un stand cu CD-uri relativ ieftine de unde mi-am achiziționat după cinci minute două albume pe cinste: **"The Byrds"** și **"Ten Years After".** Într-o engleză elementară, vânzătorul mi-a spus: "Pot zice că ați luat ce aveam mai bun". I-am întins zâmbind cei zece guldeni dați de Adela, bani cu care la "Free Record Shop" n-aș fi putut achiziționa absolut nimic...

Ay, Cuba!

Andrei Codrescu

imensă de medicamente. Anul trecut ne-am întîlnit cu un prieten medic. Îi adusesem niște ace intravenoase. A început să plîngă. Nu văzuse așa ceva de trei ani. Pe mine cel puțin nu mă interesează etichetele, comunist, socialist, ce-o fi. Pentru mine asta e crimă. E obscen. Doctorul acela nu avea ace. Pentru copii. Așa că lucrurile s-au schimbat. Trec printr-o perioadă proastă acuma. Sînt un om care trăiește și observă de 87 de ani. Am văzut îmbunătățirile pe care le-au făcut. Au cel mai bun sistem sanitar, cel mai mare procent de alfabetizare."

Satisfăcut dar nu epuizat, Al se lăsă pe spate și trase din toate puterile din trabuc. Castro avea noroc. Al era cel mai bun prieten de limbă engleză pe care îl avea. Numai rîsul acela era aur curat. Și era și convingător. Embargoul era, într-adevăr, o tragedie pentru poporul cubanez, mai ales pentru cei mai vulnerabili dintre ei, copiii și cei foarte săraci. Nomenclatura partidului comunist se descurca, la fel ca și cei destul de norocoși să aibă rude în State care să le trimită dolari. Restul, majoritatea cubanezilor, nu aveau nici hrană, nici medicamente. Astea erau isprăvile embargoului care, la rîndul lui, era isprava exilaților de dreapta și a conservatorilor înrolați în războiul rece.

– Care-i secretul tinereții tale?, l-am întrebat pe Al, întinzîndu-i un număr din "exquisite corpse", pe care mîzgăli fără nici o ezitare un rînd.

– "Cît de bătrîn ai fi dacă n-ai ști cîți ani ai?" Secretul meu constă în ceea ce fac. Nu-mi plac oamenii bătrîni. Eu vînez fete tinere. Le *vînez*. Nu le prind. Dacă le voi prinde, asta mă va îmbătrîni. Cineva l-a întrebat pe George Burns cum e sexul la vîrsta lui și George a răspuns: "E ca și cum ai juca biliard cu o frînghie". N-am nevoie de așa ceva.

Toate femeile de față oftează de încîntare. Era o vulpe bătrînă acest Al Lewis, care nici nu-și mai amintea toate filmele în care jucase. I-am făcut cinste cu un Zombie, băutură pe care și-o alesese el: trei feluri de rom, plus lichior de rodii. "Beau de-astea toată ziua", spuse. Pentru gloatele de fani din Havana care îl caută ca pe un Sfinx în holul de la Capri el e Bunicul. "Unde e agitație, spuse Al, acolo sînt și eu." Rîndul mîzgălit fusese: "Cu drag și pupături și tot rahatul ăla! Cu dinți!"

Șase luni mai tîrziu, în Mai 1998, Al Lewis, în vîrstă de 88 de ani, anunța că va candida pentru funcția de guvernator al statului New York din partea Partidului Verzilor, împotriva republicanului George Pataki.

exquisite corpse no.2

Trage: pe, mai mult sau mai puțin, curînd,
amigo
Mesa *Mojito*, Il Papa
va avea o zi cu orez și mango –
Papa cel mai antipatic lui Al Lewis
e actualul.
Cu drag și pupături și tot rahatul ăla!
Cu dinți!
Luminile orașului, portul împuțit, lanțuri
de aur
coconul e deschis, expus –
La Hotelul National Adrenaline Cuba
se rîde *în fiecare momentito!*

—Art Silverman, David Graham, Ariel Pena, Andrei Codrescu, și Al Lewis

Al Lewis

Da, Al Lewis. În hol, papagalii hotelului făceau o larmă teribilă chiar deasupra faimosului cap al Bunicului din filmul *The Munsters*. Întins pe o canapea, fumînd un trabuc lung, se afla Lewis la cei 87 de ani ai săi, perorînd cu frenezie în fața unui grup de venezueleni, al căror idol se vedea clar că e. Vocea bubuitoare a lui Al le spunea venezuelenilor și oricui s-ar mai fi întîmplat să fie prin preajmă că niciodată Cuba nu va mai fi o colonie a Mafiei Americane – United Fruit Company – , orice s-ar întîmpla cu Fidel Castro, care oricum e destul de tînăr și va trăi bine-mersi pînă la o sută. El însuși, Al Lewis de 87 de ani, fumase trabuc de la trabuc timp de 45 de ani, și nu avea nici cea mai vagă intenție să moară sau să renunțe la ele.

Se pare că Al Lewis a început să vină în Cuba încă de pe la începutul anilor '50 ca să petreacă în rînd cu actorii și cartoforii. S-a învîrtit prin cercul lui Meyer Lansky, cu indivizi duri precum actorul George Raft.

"Pe vremea aceea, ne spuse Al, Havana era cel mai luxos bordel. Americanii obișnuiau să vină cu grămada."

După Revoluție, cu care de altfel a simpatizat, a continuat să vină în Cuba. "Am întîlnit cîteva din personalitățile Revoluției. Malcolm X. Che Guevara." Apoi, special pentru noi: "Nu există pe lumea asta oameni mai proști ca Americanii. Habar n-au de istorie. Aici găsești mai multe culori decît are Benetton."

Al slobozi rîsul său dogit inconfundabil, molipsindu-i și pe cei prezenți. Era rîsul care putea fi auzit prin cablu peste tot în lume.

L-am întrebat cum s-a schimbat Cuba de cînd au plecat rușii.

"Trebuie să înțelegi că, la fel ca oamenii, și țările au planurile lor. Nu mă interesează planurile sovietice. Poate că au vrut să aibă un bărzăun în ograda Statelor Unite. Într-o oarecare măsură, cubanezii au prosperat cu rușii. Pe de altă parte însă, nu e bine că au mizat pe o singură carte. Și-apoi mai e și chestia asta – cum îi zice? Blocadă sau embargo? Vezi de poți găsi în toată Havana vreo cutie de aspirine! Spre exemplu. Pe soția mea o durea capul. Doctorul nu a putut să să îi examineze urechea cu chestia aia, cum naiba îi zice, fiindcă nu avea baterii. A trebuit să-i aplece capul în lumina ferestrei. De cîte ori venim aici, eu și soția mea aducem o valiză

Șapul

În cursul acelei dimineți Ariel veni cu știri palpitante. Urma să mergem la o ceremonie de Santer´a. Crezusem că Santer´a, ca și Catolicismul, fuseseră de mult interzise în împărăția socialismului. Ba chiar dimpotrivă, explică Ariel, statul cubanez încurajează acum Santer´a. *Babalaos*-ii sînt invitați să ia parte la toate treburile statului în costumele lor tradiționale, simboluri vizibile ale des invocatei Afro-Cuba. Deși majoritatea membrilor de partid din vîrful ierarhiei sînt, ca și Castro, albi de origine galițiană, cultura Afro-Cubaneză este extrem de tămîiată. 26 iulie, aniversarea atacului ratat al lui Castro din 1950 împotriva cazărmilor din Moncada, e sărbătoarea națională a Cubei și, pînă anul acesta, a ținut loc și de Crăciun și de orice altă sărbătoare. *Babalaos*-ii au binecuvîntat și ei data de 26 iulie fiindcă au convingerea că Fidel este sfînt, că el este Alesul. Ca dovadă a sfințeniei lui, au citat un film cubanez în care un porumbel alb se așează pe umărul lui El L´der în timp ce acesta se adresează maselor de 1 ianuarie 1959. Mulți ani după aceea, au circulat litografii ieftine cu imaginea sa cu porumbelul pe umăr; aceasta pînă cînd portretele sale au fost retrase oficial din circulație, pentru a întări mitul ubicuității și omnipotenței sale. Devenise, la fel ca Dumnezeu, omniprezent și invizibil. Fidel e și magician, spuneau *babalaos*-ii, pentru că a fost în Nigeria și a învățat o vrajă prin care l-a ucis pe pricipalul său rival, liderul cubanez stabilit în Miami, Jorge Mas Canosa. Mas Canosa, numărul unu al dreptei din Miami, murise în urma unui dubios atac de cord în noiembrie 1997. Acești *babalaos* mai atrăseseră atenția și asupra limbajului de semne al mîinilor lui El Max´mo din timpul discursurilor sale – "mai interesante astfel decît dacă le *asculți*", zicea Ariel – care, spuneau ei, poate împrăștia norii și opri ploaia. Acestea erau datele la momentul respectiv.

Deși o ceruseră, *babalaos*-ii nu l-au întîlnit totuși pe Papă în timpul vizitei acestuia din ianuarie 1998. La conferința de presă de la Havana din decembrie 1997, episcopul Havanei, Jaime Ortega, a spus că *"sincretismo"* e deja parte a religiei catolice din Cuba și că, prin urmare, Biserica îi reprezintă și pe *babalaos*. *"Sincretismo"* era cuvîntul oficial pentru amestecul cubanez de culturi spaniole, africane și presupus băștinașe (deși azi nu mai există băștinași în viață). Santer´a e doar o altă denumire a răspîndităi religii de origine africană căreia în Haiti și New Orleans i se spune voodoo și în Brazilia macumba. Văzut prin prisma prăpastiei economice de necontrolat în care începuse Cuba să se scufunde, gestul lui Castro de a accepta Santer´a putea fi interpretat ca propria sa variantă de "voodoo economic". Dar exista și o agendă ascunsă, și anume naționalismul. După cum s-a dovedit foarte clar în Europa de Est, naționalismul a fost ultimul stadiu al socialismului. Cînd orice altceva dă greș, cînd toată lumea moare de foame, chemarea sîngelui e singura care se mai face auzită. Naționalismul a fost întotdeauna ultima soluție de nădejde a tiranilor moderni. Iar naționalismul, fie el religios sau laic, nu cere decît un lucru: sînge.

Ceremonia urma să se țină într-un loc secret din Havana Centrală. Lui Tom, soțul lui Ariel, și lui Johann, un cameraman german, li se acordase privilegiul rar de a fi martori și de a filma ceremonia și sacrificarea unui țap. Cele mai multe ceremonii nu necesită mai mult de un pui, așa că acesta era un adevărat eveniment.

Ne-am înghesuit cu toții în taxi, un Oldsmobile 1958 care urma să fie ambarcațiunea noastră oficială pentru următoarele cîteva zile, și care își făcea anevoie loc de-a lungul străzilor aglomerate din centrul Havanei. Clădiri de secol XVIII și XIX stăteau să se prăbușească mîncate de paragina tropicală. Mai mulți oameni stăteau așezați pe pietre în fața unor găuri ce serveau de intrări. Erau peste tot: mii de oameni de culoarea cafelei mișunînd fără rost, așteptînd să apară cineva.

Micul nostru grup se dădu grăbit jos din mașină și fu înconjurat de copii care cerșeau. Am început să împart creioane cu jucători de baseball. Puștii începură să se certe pentru ele. Un bătrîn ne făcu semn cu capul către o un gang întunecat.

Gangul nu avea acoperiș dar era pavat cu gresie spaniolă în formă de stea de culoare albastră, verde și maro, unele dintre ele bine păstrate, altele șterse. În stînga intrării am observat un altar înnegrit, în interiorul căruia se afla un zeu pitic cu scoici de kauri în jurul gîtului. Ceara de lumînări topită la picioarele sale ajunsese aproape să îl acopere.

În micile despărțituri de pe margini, niște bărbați goi pînă la brîu găteau pe sobe negre de funingine. Mirosul puternic de transpirație, carne arsă și sînge coagulat umplea căldura tropicală. La capătu' gangului era coliba *santero*-ului, cu intrarea acoperită cu frunze de palmier. Le-am dat cu grijă la o parte și m-am uitat înăuntru. Vreo doisprezece oameni stăteau ghemuiți pe pămîntul bătătorit, formînd un semicerc în jurul unui negru între două vîrste, fără cămașă și cu o pălărie africană pe cap. Acesta vorbea despre originea comună a credinței africane și a celei creștine. "Chango al nostru, spunea el, e furios ca Isus cînd i-a biciuit pe negustorii din Templu. Cînd îl pedepsește Dumnezeu, e slab ca o femeie. A iubit multe femei și ele, la rîndul lor, l-au iubit, ca și Magdalena și mama lui sfîntă."

Pe pereți erau piei de animale. Într-un colț era un altar în jurul căruia împrăștia fum de tămîie o femeie albă îmbrăcată în pantaloni largi de satin albastru și o bluză foarte strîmtă, care stătea cu spatele la *santero*.

– Pentru ea e ceremonia, șopti Ariel. A venit să-i ceară ajutor *santero*-ului să-i întărească mintea, pentru că are mintea slabă. M-am întrebat dacă Ariel nu voia cumva să spună "voință slabă", dar am lăsat întrebarea

pentru mai tîrziu. Putea foarte bine să fie slabă de minte din moment ce avea nevoie de un țap întreg să o pună pe picioare. Nici eu nu eram tocmai zdravăn, din cauza Planter's Poonch-ului din seara precedentă. Dar îmi plăcea vocea predicatorului și căldura trează din încăpere, în ciuda mirosului grețos de sînge. Combinat cu căldura, transpirația și tămîia, acesta îmi dădea o senzație de leșin. Am înghițit în sec și m-am retras de lîngă ușă. Religia asta mirosea urît: era nevoie de tămîie ca să acopere mirosul cadavrelor. De fapt, toate religiile sînt așa, și asta e o altă trăsătură comună.

Am ieșit din colibă și am stat afară, uitîndu-mă la un bătrîn care prăjea deasupra unei vetre de cărămidă o bucată de ficat înfiptă într-un băț. Johann, cameramanul, care își instalase deja aparatura, mi se alătură ca să fumeze o țigară. Căldura îmi ardea creierul, transformîndu-l în ceva asemănător bucății de pe bățul bătrînului. După mai mult timp, din colibă ne veni informația că nu avea să se mai facă nici un sacrificiu în ziua aceea. Fie că nu găsiseră nici un țap, fie că nu se putuseră înțelege la preț cu ziariștii. În timp ce își împacheta calabalîcul, Johann îmi povesti că participase la o ceremonie unde "au fost sacrificate șapte animale. Cel mai mic fusese un porumbel, cel mai mare un țap." Dar să nu uităm totuși că sacrificarea unei vaci te costa zece ani de închisoare. A unui porc, un an.

exquisite corpse no. 3

Să omori un țap
Să omori o oră
Șase puști desenate cu eroi de cărbune
Papagalii ne înnebunesc
Vechea poveste a puterii
omul mărunt agățîndu-se de puțina
putere pe care a reușit
s-o smulgă unei țări frumoase
care scrie poezie tristă
Umflată și mustind de
Soare și umbră, cu oglinzi necruțătoare.
Hemingway a dormit aici, o muscă pe paharul de *mojito* pe jumătate băut
pînă ce păcatul e șters și rîsul interzis
el mojito me mojó
& cînd Hemingway, ultimul dintre *mojitos*, a strigat
Numai scopuri, nu și mijloace, Dreptate!

– Ariel Pena, Tom Gibb, Art Silverman, and Andrei Codrescu (10 decembrie 1997, în după-amiaza post-fără-țap-show-ului, la Cafe de los Ambos Mundos)

Ratarea spectacolului sacrificării unui țap apare în culori mai puțin sumbre dacă, imediat după aceea, poți să sorbi dintr-un *mojito* la Cafe de los Ambos Mundos, vechea vizuină a lui Hemingway din Havana Centrală. Barul avea ventilatoare leneșe pe tavan, canapele largi de piele, uși cu obloane larg deschise, un suport de lustruit pantofi, în spatele căruia dormea un mulatru bătrîn, plăci de gresie pe jos, un băiat răzînd gheață și cele mai bune *mojitos* din Havana. Era, la fel ca și Cafeneaua Kafka din Praga, un loc predestinat pentru mahmurelile scriitorilor. Se zice că aici ar fi scris bătrînul H. *Pentru cine bat clopotele*. Asta nu puteam ști, dar de dormit, sigur *dormise* aici. De-abia îmi mai țineam ochii deschiși. Mă afundam din ce în ce mai mult în canapeaua moale ca puful. Eram Omul Nostru din Havana. Graham Greene îmi trecu adormitor prin fața pleoapelor pe jumătate închise. Barmanul avea un imens ochi negru. Aproape că așteptam să-mi spună, "H. a încercat să mă învețe să boxez. E tare." În *mojito* se pune rom, mentă, suc de lămîie, gheață, zahăr și gheață rasă. Se deosebea de Planter's Poonch într-un mod subtil dar clar. Cunoscătorii ar avea probabil de discutat à propos de locul unde se face cel mai bun *mojito* în Havana. La banii mei, Cafe de los Ambos Mundos deținea acest titlu. Nu băusem decît două și îmi evocaseră puternic Cuba literară. Se spunea că Hemingway obișnuia să bea șase într-o după-amiază. Dacă e adevărat, el era ultimul dintre Mojitos, care fusese cîndva un mare trib.

O formație ambulantă – maracase, flaut, chitară și tobă – interpreta cîntecul brutarului

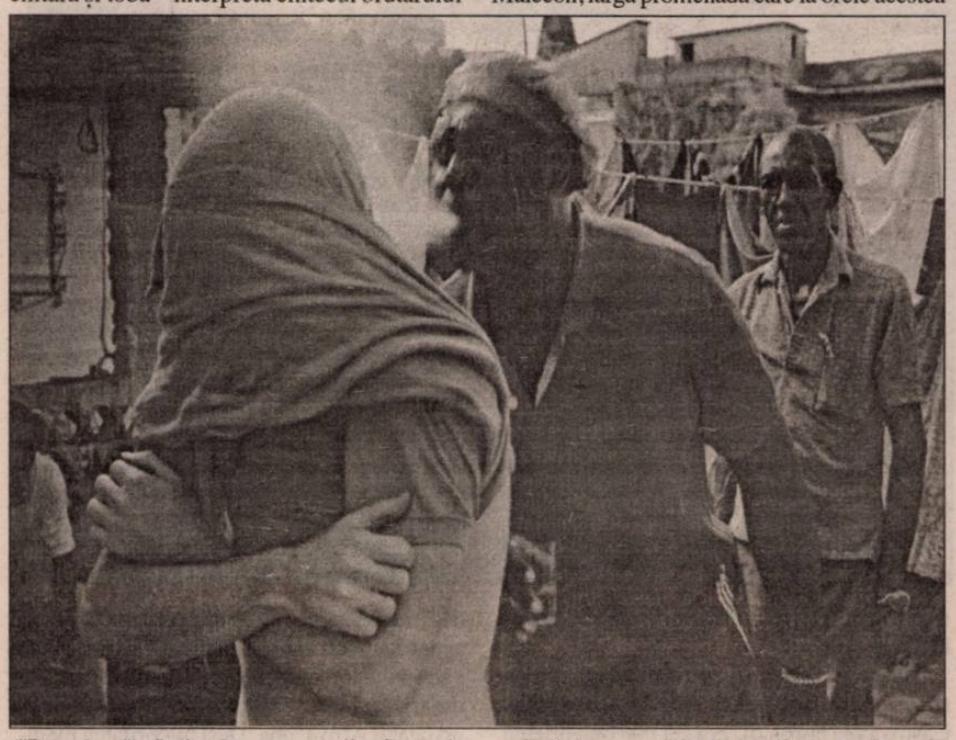

("Panadero"). Solistul purta un colier Santer´a în jurul gîtului. Papagalii țipară și mai tare. Un turist nefiresc de blond mînca un sandwich cubano și își înghițea cu zgomot ciocolata fierbinte la tejghea. O *jinetera* amețită de *mojito* îi urmărea fiecare sorbitură ca o pasăre mare și cherchelită, cu mîna în poala lui.

Distanța dintre cartierele sărace ale Havanei Centrale și Vechea Havana e imensă din punct de vedere psihologic. Havana Veche, cu catedrala ei de secol XVI și palatele spaniole îngrămădite în spatele fortăreței El Morro, e bogată în istorie și protejată de stat în scopuri turistice. Catedrala, care fusese martoră la numeroase jafuri, încoronări și orgii, își înfige trupul masiv în piața pavată, făcînd cafenelele și standurile de cărți cu afacerile lor animate să pară și mai mici în căldura înnebunitoare. *Jinteras* bîntuie în grupuri prin fața ușilor masive, dezvăluindu-și lungile picioare cafenii de sub minusculii pantaloni scurți.

Richard Henry Dana, unul dintre primii călători în Cuba, a venit la slujbă aici în 1859:

La opt, spre catedrală ca să ascult slujba... Ochiul oricărui nou venit se îndreaptă mai întîi spre locul din cor, de sub acel alto-relief, din spatele acelei scurte inscripții, unde, în peretele altarului, odihnesc rămășițele lui Cristofor Columb. Purtate de la Valladolid la Sevilia, de la Sevilia la San Domingo, și de la San Domingo la Havana, și-au găsit în sfîrșit odihna aici, lîngă altar, în centrul comercial al Insulelor Spaniole. "Ce este omul că-ți amintești de el?", adevărat și umil grăiește Psalmistul; dar într-adevăr ce e omul, dacă semenii lui nu sînt grijulii cu un astfel de om! Creatorul unei emisfere!

Columb nu mai era, catedrala rămăsese, iar Psalmistul, vai!, a avut dreptate în tot acest timp.

Din prea-lenești atmosferă a barului de jos am luat vechiul lift art nouveau ca să urcăm pe terasa de pe acoperiș pentru cină. De aici de sus vedeam așternîndu-se sub ochii noștri ca o frunză de palmier într-o mulțime de culori pastelate. Se întindea pînă în mare, un amestec de arhitecturi reflectînd zeci de ani de decadență și înflorire, revoluții și revolte. Vilele din Vedado, unde locuiau mai marii partidului, se pierdeau spre centrul ce stătea să se prăbușească și care făcea loc palatelor de plăceri ale mafiei din anii 50 și blocurilor în stil sovietic de mai tîrziu, care arătau îmbătrînite înainte de vreme. Marea se izbea de zidul Malecón, larga promenadă care la orele acestea e plină de oameni ieșiți la plimbare. Soarele apunea peste oraș, îmbrăcîndu-l în nuanțe de cuarț și aur.

Terasa fu invadată de sunete de rumba și patru dansatoare în fuste fluturînde se repeziră printre mese cu supierele în mînă. Chelnerițele dansatoare erau pe cît de neașteptate pe atît de viguroase. Se mișcau cu o grație de balet și se scuturau în dans de la o masă la alta, așezînd boluri și turnînd supa lăptoasă cu buchețele de conopidă fără să verse măcar un strop. După ele veneau dansatorii musculoși care luau supa și aduceau felul doi, orez galben, creveți și dovlecei. Vinul a fost adus de alt grup de dansatori, la fel ca și băuturile cu rom și apa minerală. Șase rînduri de trupuri superbe au servit printre mese în ritm de samba și rumba și flamenco. Efectul a fost magic și uimitor și neafectat în nici un fel de faptul că spectacolul era în întregime pentru ochii turiștilor. Dansatoarele erau și bucătăresele și chelnerițele restaurantului, și își spuneau "Ballet Folklórico Culinario."

După cină, ne-am plimbat agale pe străzi. Autobuze ruginite cu două cocoașe, una în față, una în spate, treceau în viteză pe lîngă noi, ticsite de oameni. Acestor vehicole li se spunea cămile, și erau unul din puținele mijloace de transport în comun din Havana, celelalte două fiind camioanele și autostopul. Treceau și camioane, cu remorcile pline de oameni înghesuiți, ținîndu-se unul de altul. La marginea drumurilor făceau autostopul femei obosite cărînd niște biete franzele și fete în rochii mini. Fetele plecau repede; femeile, cu fețele lor amărîte și răbdătoare, continuau să aștepte, cu degetul mare înțepenit în direcția coloanei de mașini vechi și motociclete. Luarea unei mașini de ocazie în Havana este cunoscută sub numele de *"botella"*. Ariel și-a dat cu părerea că termenul, care înseamnă "sticlă", s-ar putea referi la trimisul în larg, ca un fel de "mesaj într-o sticlă", dar eu m-am gîndit (în sinea mea) că ar putea fi termenul argotic pentru "penis", un risc foarte probabil pentru cele care fac autostopul.

Două cozi imense șerpuiau pînă după colț așteptînd să vadă pelicula prezentată de Cuba în cadrul Festivalului de Film de la Havana: filmul *El Saffir*, despre un grup de muzicieni cubanezi (dinainte de revoluție) care trăiau în Miami. O mașină a poliției dirija mulțimea prin portavoce, fără însă ca cineva să-i bage în seamă. Oamenii își treceau sticle de rom din mînă în mînă. Ariel îmi povesti cum cu o zi înainte fusese o altercație la un cinematograf unde rula cel mai recent film al lui Almodóvar, din cauză că oameni purtînd ecusoane ale Festivalului au intrat în fața cetățenilor de rînd care vociferau pentru locuri. Tot timpul se întîmpla așa: mulțimile certîndu-se pentru biletele practic gratuite de la evenimentele culturale. Filmele costă un peso, adică nimic. Guma de mestecat dinăuntru e mai scumpă decît biletul de intrare. Politica circului – doar că fără pîine.

Văzînd mulțimile haotice de pe străzi, autobuzele-cămilă ca niște cutii de sardele, camioanele pline de oameni obosiți plecînd de la lucru, copiii în fuste scurte făcînd autostopul să ajungă acasă de la școală, oamenii gătind șoric de porc în clădiri dărăpănate și suprapopulate și proletariatul la cinema, am început să intuiesc tristețea acestei țări, amărăciunea oamenilor înfiorător de săraci care nu fac decît să aștepte într-o stare de uluire. Și prin această lume se mișcau ca niște fantome, deși foarte concreți, comisarii partidului, așa numiții *ideológicos*, încercînd să păstreze aparența fervorii revoluționare în care pînă și ei încetaseră de mult să mai creadă. Ineficienții polițiști cu portavoce n-au făcut nimic cînd mulțimea s-a bulucit în fața ușilor ale cinematografului. Ce ar fi și putut face? În fond și ei așteptau, la fel ca toți ceilalți. Singurele lucruri la liber erau romul și cultura. Zgomotul mulțimii îmbulzindu-se la cinema era larma făcută de cultură într-un vid beat.

Am mers cu David la un ultim pahar la National. Orchestra cînta "Querido Comandante Che Guevara", iar cei care fuseseră la festivalul de film se învîrteau pe terasă, visibil mai obosiți decît în seara dinainte. Nici urmă de Julie sau Ysemina. Numărul lor de telefon se scursese în chiuvetă odată cu apa cu săpun cu care mă spălasem pe mîini. În fond, nu eram decît un turist. Speram, spre binele lor, că alții le păstraseră numărul.

– Ce crezi despre locul ăsta?, întrebă David. Unde naiba sînt faimoasele 711?

S-o văd și pe-asta! țara asta sufletistă și roasă de sărăcie era bogată în sentimente, dar astea nu se mănîncă. De-a lungul falezei Malecón sînt trupuri de vînzare și nici un vapor în larg. Se zvonește că portul e minat.

Traducere de Dana Crăciun

Andrei Codrescu

Ay, Cuba!

Un vals cu Mister Castro

Mircea Mihăieș

ANDREI CODRESCU
Ay, Cuba! A Socio-Erotic Journey
St. Martin's Press, New York, 1999, 210 p.

Se știu la noi extrem de puține lucruri despre Andrei Codrescu, iar atunci când se știu, se știu prost. Oameni bine informați în general ridică sprâncenele a uimire când le spui că Andrei Codrescu este românul cel mai bine cunoscut în America. Excepțional poet (declarat chiar "campion mondial la poezie" în 1999!), care și-a făcut ucenicia în preajma monștrilor sacri ai Generației Beat — filmul său de mare succes, **Road Scholar**, debutează, simbolic, cu o vizită făcută lui Allen Ginsberg, pontiful neîncoronat al Mișcării, spre a-i da binecuvântarea pentru expediția ritualică a descoperirii Americii —, Andrei Codrescu a urmat un drum al evoluției creatoare. De la spectaculoasele exerciții de început, în care se simțea umbra protectoare a echipei Ginsberg, la volumele recente, în care filonul metafizic e asediat de melancolie, iar umorul cinic devine o meditație amară asupra existenței, poetul a parcurs un drum lung.

Animator al unei stranii și seducătoare reviste — *Exquisite Corpse* —, un fel de bazar literar deschis celor mai trăznite inovații și experimente literare, Andrei Codrescu menține vie, măcar în felul acesta, flacăra "beat-suprarealismului" american. Nici tabletele sale de la "National Public Radio", ascultate de douăsprezece milioane de fani, nu pot fi înțelese în afara unui pariu cu neobișnuitul. Strânse în mai multe volume de succes (**A Craving for Swan**, **Raised by Puppets Only to Be Killed by Research, The Muse Is Only Half Asleep in New Orleans, Zombification** etc) aceste tablete sunt o adevărată istorie truculentă a Americii văzute de un român impenitent.

Într-adevăr, pentru acest copil revoltat al Sibiului ("Optsprezece ani m-am umplut cu spirit ardelenesc, care era pe vremea mea pentru mine personal, 80% românesc, 10% unguresc, 5% nemțesc și 5% ovreiesc"), România rămâne reperul constant. Lucrurile se aranjează în mintea lui Andrei Codrescu în funcție de cum sunt sau nu sunt ele în România lăsată în urmă, încremenită în vijelioșii ani '60. Pasionat de călătorii, el voiajază cu ochii mereu deschiși, atent nu doar la culoarea locală, ci și la contextul general, politic, social și moral. În primăvara lui 1991, chiar în zilele în care era ucis Ioan Petru Culianu, expediția lui în Brazilia a prilejuit unor maeștri ai diversiunii lansarea unor zvonuri sinistre privind lichidarea lui Codrescu! La fel cum prima revenire în România, la un sfert de veac de la exil, a dus la scrierea unei splendide cărți despre români și revoluția lor (**The Hole in the Flag**, 1991), tot astfel călătoria în Cuba, la scurtă vreme înaintea vizitei Papei în fieful lui Castro, s-a soldat cu o delectabilă mărturie despre una dintre cele mai fascinante și deprimante țări ale lumii.

Sedus de arta romanului (două din cărțile sale recente, **The Blood Countess** [1995] și **Messi@h** [1998] l-au propulsat pe lista autorilor de best-sellers!), Andrei Codrescu își construiește și noua carte ca pe o **docu-ficțiune**, un amestec de notație jurnalieră, reflecție politico-istorică și narațiune fascinată de pitoresc. Există o atentă punere în scenă, o construcție a expediției. Însoțit de un fotograf, David Graham, și de Art Silverman, producătorul emisiunilor radio ale lui Codrescu, noul Columb decide să cucerească, în vârful peniței, Cuba din ultimii ani ai lui Castro.

Călătoria nu e tocmai simplă, pentru că americanii nu au voie, oficial, să pună piciorul în oaza bolșevică a lui Fidel. Și totuși, reporterul fanatic înfruntă riscurile (e drept, după ce se înarmase cu toate hârtiile acoperitoare, declarând ca scop al călătoriei festivalul de film de la Havana). Adulmecând într-o clipă senzaționalul, exoticul și primejdia, își face, contra cronometru, bagajele și, pe rută ocolitoare, pornește spre Havana: "«Chestia e că trebuie să ajungem acolo înaintea Papei», zise Silverman.

Era logic. Armata mondială de reporteri urma să năvălească în Cuba împreună cu Papa, răscolind până și ultima piatră. [...]

Da, voiam nebunește să merg în Cuba. Nu din nostalgie pentru socialismul de stat, care-mi organizase primii nouăsprezece ani ai vieții, și bineînțeles că nu din vreo dorință de a fi un «gropar al comunismului», așa cum a zis plin de cruzime unul din non-fanii mei. Voiam să merg în Cuba pentru că voiam să văd cu propriii mei ochi o ideologie în descompunere înainte ca toate elementele ei să se transforme în gazele toxice care sufocă acum Europa Răsăriteană: poliția politică transformată în mafie, jefuirea proprietății de stat, naționalismul, xenofobia, fascismul, capitalismul sălbatic, presa kitsch, prostituția și parlamentarismul tragi-comic. Dacă toate aceste elemente erau deja vizibile *in nuce* în Cuba, atunci s-ar putea vedea de ce și cum s-au metastaziat atât de repede în fostul lagăr bolșevic".

Așadar, clare intenții de analist politic, de psiholog al transformărilor sociale. Dar și ceva mai mult: un fel de irepresibilă dorință de a compara, acum, la maturitate, detașat și protejat de pașaportul american, felul în care funcționează socialismul cubanez, contrapus celui românesc. (Ar merita făcută o paranteză în care să subliniez, încă o dată, că la Andrei Codrescu, ca la nici unul din scriitorii români emigrați, România este un reper permanent și absolut: în bine și în rău, pentru a exemplifica oroarea sau sublimul, țara de origine brăzdează adânc textele lui Codrescu. Nici **Ay, Cuba!** nu face excepție, cu atât mai mult cu cât de data aceasta elementele de comparație erau la îndemână).

Dar voiajul e complicat pentru că, se știe, "Cuba e o problemă americană". *"Une affaire de coeur"*, cum spune Andrei Codrescu. Fost paradis al gangsterilor, al cazinourilor și al prostituției, Cuba a devenit, odată intrată pe mâinile lui Castro, un exemplu de comunism fundamentalist. Or, cei vreo sută cincizeci de kilometri care despart Cuba de Florida sunt un constant element de tensiune, o sfidare a supraforței militare de către ideologia atotstăpânitoare a unui clown paranoic.

Pregătirea expediției propriu-zise ocupă aproape un sfert din textul cărții. E o strategie bine gândită, menită să stârnească interesul cititorului, dar și să argumenteze fascinația exercitată încă din copilărie asupra unui "copil al socialismului" de către micul David comunist opunându-se Goliath-ului "imperialismului Amerikan". Capitolul *"Cuba On My Mind"*, unul dintre cele mai spectaculoase ale cărții, e și o excelentă lecție de istorie. Ironia care domină textul e menită să ne introducă, prin rememorare, într-un timp al aberațiilor care păreau drept cea mai normală dintre normalități: "Trecerea timpului a lăsat să se evapore, fără îndoială, mult din aerul tare al retoricii inflamate al radicalilor din anii șaizeci, dar mulți dintre americanii care se maturizau pe atunci au păstrat față de Cuba o anumită tandrețe. Nu poți opune probe, oricît de dure, sentimentelor. În ciuda a ceea ce știu despre anii cincizeci în România, am încă o nostalgie irațională după stalinism. Un timp în care copiilor nu li se putea întâmpla nimic rău, în care nu se difuzau știri rele, în care o minciună molatecă se întindea pretutindeni, ca un lințoliu parfumat peste un cadavru în putrefacție."

Fiecare din cele douăsprezece zile petrecute de micul grup american — căruia i se adaugă noi și noi protagoniști: o șarmantă translatoare, americani veniți ilegal să se bucure de binefacerile unui tărâm vital (o vitalitate a climei, dar și a "cărnii vii"!), opozanți ai lui Castro, admiratori ai dictatorului, vrăjitori care, în una din ultimele țări în care materialismul dialectic constituie ideologia oficială, practică ritualuri magice imemoriale, tineri havanezi cu talente de capitaliști, muzicanți, prostituate etc. — ar merita o descriere amănunțită. Ele sunt capitole dintr-o călătorie de inițiere în care tandrețea și brutalitatea, generozitatea și escrocheria, magia și mizeria, sublimul și ridicolul se împletesc cu un firesc posibil, probabil doar sub soarele îmbătător al tropicelor.

Pentru Andrei Codrescu, multe dintre secvențele trăite au un aer de *déjà-vu*. **Ay, Cuba!** este, din acest punct de vedere, nu numai o carte cu cheie, dar și una cu teză: toate țările aflate sub dominație comunistă au mai multe lucruri în comun — în ciuda depărtării geografice, a tradițiilor, a religiei sau a rasei — decât au cu țările cu care se învecinează, neafectate de virusul bolșevic. Cartea lui Andrei Codrescu este, în fond, una despre puterea malefică a comunismului, despre capacitatea ei de a crea mutanți ideologici și umani. Poemele absurde, suprarealistele "cadavre de lux", care glosează "liric" fiecare secvență, sunt un comentariu indirect al situațiilor halucinatorii în care sunt puși expeditionarii.

Zeitate atotputernică — asemeni Marelui Preot al templului ororii, teroristul cu bască și carismă hollywoodiană, Che Guevarra, a cărui figură impasibil-iluminată e atotprezentă în Cuba —, Castro rămâne în continuare marele câștigător al jocului fanatic de-a puterea. Nici vizita Papei — leit-motiv înfrigurat al acestor pagini —, nici libertatea de a sărbători Crăciunul nu au zdruncinat cu nimic forța de impact a ultimului rege marxist. Chiar și vizita Papei, gardat de dubla imagine a lui Iisus și a lui Che Guevara, n-a fost decât un episod spectaculos dintr-o piesă grotescă. Un cubanez — nu atît cu simțul umorului, ci al realității — a descris scena (care merita, într-adevăr, văzută: Fidel ascultând în liniște, recules, homilia papală!) în felul următor: "Motivul pentru care El Comandante n-a protestat că-l are pe Iisus alături este pentru că-și imaginează că e doar o fotografie a lui însuși!"

Pentru Andrei Codrescu vizita în Cuba a însemnat, înainte de orice, o vizită făcută propriei sale vieți trăite în comunism. Concluzia, plină de-o amară luciditate, spune esențialul despre lumea în care trăim: "Toată lumea vrea să știe ce se va întâmpla în Cuba, și când. CIA a anunțat că nu există, în viitorul apropiat, nici o amenințare la adresa puterii președintelui Fidel Castro. «Pentru un om de șaptezeci de ani, Fidel Castro e cât se poate de sănătos, iar puterea lui politică pare sigură», a comentat, într-un discurs din iunie 1997 directorul CIA, George Tenet. În 21 februarie 1998, CIA a dat publicității o critică aspră a propriilor greșeli din timpul invaziei din Golful Porcilor. Încă o dată, Castro avusese dreptate. Există și un adevăr al tău. Acum, Fidel e o stâncă. N-a fost întotdeauna, dar anii de putere l-au întărit. E un om senin. Negociază cu capitaliștii europeni, dar în adâncul inimii sale ar prefera să negocieze cu Disney. Pentru că numai Disney ar putea menține Cuba atât socialistă, cât și capitalistă, botezând-o Comunistland, o țară unde muncitorii lumii pot vedea visul în acțiune — și în vacanță. Fidel va muri ca un sfânt. **Ay**, Cuba!"

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Florin Ferchiu, Sorin Stroe (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Marinela Panțiru, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 13 33 76, 13 33 90
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECT.

Jurnalul de la Juniata

Andrei Codrescu

Cu binevenite răspunsuri de duh

Selectate dintr-o serie de însemnări făcute cam pe vremea cînd autorul călătorea cu trenul spre Colegiul Juniata din Pennsylvania, o instituție Menonită de învățămînt superior, singurul loc din țară care oferă studenților un departament de Studii despre Pace. Au mai fost și alte călătorii scurte în această perioadă, de remarcat fiind cea la Ann Arbor, Michigan. Rîul Juniata, bogat în păstrăvi, trece prin minunatul orășel Huntington, Pennsylvania. În vitrinele micilor magazine se pot vedea instrumente de pescuit, pușți și reviste de sport. Fațadele caselor sînt sculptate fantezist în cîteva stiluri de rococo olandez de Pennsylvania. Chiar în fața colegiului, lîngă niște șine vechi, se înalță o pantă plină de ouă uriașe de plastic multicolor ce zac transparente în lumina lunii. Acest incubator de dinozauri abandonat aparține fabricii Corning, singura industrie a orașului – și ea pe cale de dispariție –, care produce ouă din fibră de sticlă în vederea înlocuirii masivelor cisterne metalice de pe șosele. Sînt foarte ușoare ouăle astea și, mai tîrziu, după ce am apucat să îmi cunosc mai bine studenții, veneam cu toții aicea noaptea, ne tîram înăuntrul sticlosilor embrioni pastelați și ne legănam înainte și înapoi, încercînd să prăvălim muntele. Ceva din legănarea aceea apare și în rîndurile de față. Celălalt element erau umbrele: dinăuntrul unui astfel de ou, o persoană putea să-și proiecteze umbra pe deasupra acoperișurilor pînă la poalele dealului. Mai multe persoane puteau stîrni adevărate întreceri de umbre uriașe care să tulbure la nesfîrșit somnul orașului.

Răspunsurile de duh au apărut o dată cu transcrierea, cînd prezentul a ținut neapărat să dea o replică trecutului.

10/24/79
Piața Roșie e plină de oameni cu ochii ridicați
către conducător. Dintr-o dată:
un zumzet ca acela făcut de un cîmp plin de cosași
în August: un milion
de persoane își desfac deodată fermoarele!

Nu faceți nimic dacă masele nu se uită.

2/11/84
Astăzi, chiar în timp ce scriu la KayPro 4
încercînd să creez o primă operă adevărată,
Andropov al Rusiei moare, rușii
pierd la Jocurile Olimpice de la Sarajevo, unde a început primul război mondial,
în America ninge și, în Piața
Roșie, un milion de bărbați și femei
sînt pe punctul de a-și desface fermoarele.
Am cea mai erotică relație posibilă cu Părinții
Comunismului: căci cefele lor de bronz
le-am văzut dilatîndu-se și contractîndu-se, înghițind aer
prin riduri de bronz
cînd, în Muzeul Partidului Comunist, Marinela, prima mea dragoste,
mi-a luat cocoșelul speriat în mînă și în numele lui Marx, Engels, Lenin, Stalin și Gheorghiu-Dej m-a scăpat de închisoarea adolescenței
și de plictisul anilor 50. Am intrat împreună în anii 60 și în viitor.
Acel muzeu minunat a fost pentru noi ceea ce pielea fierbinte
a banchetei din spate a mașinii a fost pentru voi.
Solemnitatea glacială a spectacolului era ademenitoare.
Nu era tocmai rock'n'roll dar nici a moarte nu aducea.
"Nu faceți nimic dacă masele nu se uită",
obișnuiam să spunem pe vremea aceea. Masele păreau să se întindă la nesfîrșit în fața frunților brăzdate ale Părinților în spatele cărora
ne făceam numărul. Azi cînd masele într-adevăr privesc
atît cadavrul cît și umbrele lor alungindu-se,
capetele de bronz stau culcate pe o parte ca și
predecesorii lor de piatră din Insula Paștelui iar eu simt
că generația mea care stă în fața mausoleului
din Piața Roșie este pe punctul de a trage de fermoare,
de a trage de marele fermoar al istoriei deschizînd
Cortina de Nylon și Zidul de Piele. Ciorapi de nylon
deasupra unei haine de piele. Ah,
puterile profetice atît de miraculoase cîndva par doar de prost gust acum
cînd doar nenorocirile mai pot fi profețite, de felul lor
și în sine foarte amare.
Doar un nebun s-ar mai putea mîndri acum cu faptul că e vizionar.

10/25/79
Lingvistica somnului. (Re: Universitatea Viitorului)

Limbi vorbite în somn de către exilații lumii.
Limbi dispărute ce apar doar în somn
unde soții și iubiții le pot auzi dar nu înțelege.
Ne scaldă țărmurile trupurilor limbile astea
pline de terorile și intimitățile copilăriei
lucruri pe care am jurat că le vom uita știind totuși
că nu vom reuși niciodată, dacă nu
abandonăm, ardem, stîrpim cuvintele.
Căci limbile n-au unde să meargă
decît înăuntru – așa că așteaptă să adormim
și se transformă în monstruoase romane pline de complicatele
isprăvi ale celor ce am fi fost
dacă n-am fi plecat niciodată.
La Universitatea Viitorului, profesorul Maiakovski
discută cu profesorul O'Hara
despre plăcerea apartenenței la un spațiu. Și totuși,
spune unul, sau poate celălalt, ar mai fi problema aceasta a limbii
vorbite în somn. Și problema apartenenței
prinzînd rădăcini în vise în timp ce toți cei mai buni din următoarele
cinci generații pleacă și nu mai vorbesc deloc. Și ai
preda o asemenea limbă vorbită în somn
și poți s-o faci să fie înțeleasă?

Utopia e o stare de somn bolborosit.
Japonezii organizează petreceri de somn pe plajă, unde toată lumea ia Valium și doarme pe nisip timp de cel puțin trei zile și trei nopți. Înregistrată, limba lor din vis e un zumzet tihnit, armonios chiar. Iar companiile spun că le face nespus de bine angajaților. În contrast cu sunetele frînte pe care le scot în somn cei hăituiți de poliție. Pe scena somnului găsești de toate, de la dulceața monosilabică a tinerelor americance din timpul petrecerilor în pijama, pînă la urletul celor în cămăși de forță. Nu îi invidiez pe cei care au ca sarcină să ne intercepteze somnul.

10/25/79
A. stînd pe pat: cu pantalonii încolăciți în jurul gleznelor, cămașa adunată în jurul gîtului ca un guler elisabetan "storcîndu-și" sînii gheizere subțiri îi țîșnesc pe lîngă urechi în perna peruană o picătură aterizează pe *The Pit* de Frank Norris, alta pe subsemnatul care a fost lipsit de asta la vremea sa și nu se simte în largul lui așa că desenează rotocoale în aer cu stiloul în mînă. În cealaltă cameră doarme spasmodic victima în curs de înțărcare a acestui masacru prin stoarcere. Cînd se trezește ceea ce face din jumătate în jumătate de oră se dă cu capul de perete explicînd astfel apa pe care a scos-o Moise din piatră.
A.: "Trebuie s-o fac, îmi pleznesc sînii."

2/11/84
Beneficiarul paragrafului de mai sus, în vîrstă de cinci ani acum și instruit în ale cuvintelor și tastaturilor, grăiește astfel:
"Sînt mai deștept decît Einstein, Dracula, un polițist, și un doctor."
"Tati, te iubesc.
Uită-te la mine.
Tu ești dușmanul meu.
Eu sînt Luke Skywalker.
Tu ești Darth Vader."

10/24/79
Anii '80 vor fi plasați la psihointersecțiile orașelor, unde nodurile schizolingvistice descriu floricele de furie întîmplătoare și viață ascunsă: Narcis & Labirintul, Gist & Pierce, Melville & Frisby, Bland & Winner, Estul & Teama, Teama & Piața, Dolores & Piața, A cincea & Zeno, Perkins & Pliniu, Broadway & Eu, Ovidiu & Stanley. Singura scăpare de Carlos&Charlies din Yumpdom. Copii petrecînd de Halloween, purtînd măști ce nu mai pot fi scoase, tîrăsc icebergul cultural către banca fără ferestre. Jurnaliști isterizați călăresc simpaticele monade de pe acoperișurile clădirilor. Indivizi ca H.L. Mencken și Herb Caen, eroi ușor de rănit & cu pas de Don Quijote, trăgînd din mers în pereți întregi de televizoare. Orașele se întorc sub formă de spori științifico-fantastici în stilul Blade Runner. Foc & piramida de azbest. Carne & ciment.
Realism social.

2/11/84
Anii '80 încep cu adevărat acum, în 1984. Și-acum o degustare de bronz. Lingîndu-și patul pușții
tinerii americani se apucă iar de soldăție.
La psihointersecțiile Americii sînt postați acum psihopați adevărați cu pușți de asalt într-o mînă și cornuri în cealaltă.
Am făcut o emisiune despre ei, erau mai toți din Main de pe Main,
dar gata să stea de strajă.
Realismul social chiar ar fi interesant în prezent (mai ales că
nu prea există prezent în prezent) îi spuse Sam Beckett lui Maxim Gorki,
pentru că s-ar confrunta în prezent cu tipurile și realitatea incredibil
de schimbate ale unui prezent absent, o provocare
de-ți stă mintea în loc. Să facem un apel la realism social, ba nu, la naturalism a la Huysmans (categoric nu à la New Yorker), spuse Sam.
Rezultatul ar putea fi ca una din primele fotografii:
N-am cum să fiu eu ăsta! Detronarea definitivă a
abstractului este în sfîrșit posibilă. Prezentarea propriilor știri
luîndu-i ca model pe Huysmans, Pound, Williams, Olson, Kerouac,
Berrigan, Hollo și alții, într-o manieră direct și agresiv opusă stilului de prezentare al UPI, AP, și alții. Reuters-ul zilelor mele țăcăne împotriva Reuters-ului Lor.

Să nu ne repezim chiar așa, spuse Maxim.

10/24/79
Se caută pentru Muzeul Semioticii: semne incomprehensibile. Semne provenind din mințile birocraților dementi. Anunțuri publice. Semne din supermagazine. Toate semnele indicînd ceva ce nu a fost în intenția creatorului. Fără artă, vă rog.

2/11/84
Am început să adun chestiile astea în Baltimore. Anunțuri de evacuare forțată. Anunțuri de non-audieri publice. Casa s-a umplut de boarfe. Am intrat apoi într-un război de presă cu Muzeul de Artă din Baltimore și cu toate muzeele ("fațade pentru escrocheria din artă") și am dus toate boarfele și le-am lăsat în garderoba semiotică a instituției. I-am dat Muzeului muzeul meu, într-un acces de generozitate sistemică. Numai că Poliția nu a fost deloc încîntată. Avem periodic astfel de dispute cu Arta. Mîzgălind LA CE SE MAI GÎNDEȘTE PORCUL ĂSTA? ACUM E VREMEA REVOLUȚIEI! pe spatele reproducerii *Gînditorului* lui Rodin de la Institutul de Artă din Detroit. Contribuind la un imens desen cu cretă colorată pe asfalt, care se întinde pe cinci intersecții și opt străzi pînă își găsește sfîrșitul în opinia despre artă a unui polițist: "Eu aș scărmăna-o pe fiica mea de șase ani pentru așa ceva!" (Detroit, 1967). Călărind animalele lui Benny Buffano în San Francisco (1972). Făcînd colaje prin restaurante, pe trotuare, la recitaluri, în pat, pe ilustrate. (Întotdeauna). Eu și prietenii mei am fost strămoșii artei graffiti de la Altamira încoace și înainte de aceasta am născocit o modalitate de a micșora graffiti-ul și astfel am inventat scrisul. Acum ne facem iar de lucru cu dimensiunile, datorită revoluției rusești și dementei endemice a capitalismului în ceea ce privește reclamele. Ascultați la mine, a citi lucruri mari în caractere mici și a scrie mare ca să dai replica e o adevărată meserie, și criticii de artă îndrumă pe căi greșite dinadins. V-o spun eu.

4/20/80
O fată din acelea inteligente care călătorește și fumează și mai mult ca sigur își scutură întotdeauna părul castaniu ce îi ajunge pînă la umeri după ce vorbește m-a dus (sau oi fi fost "eu" ea?) la gura apelor tumultoase ale rîului (în Deltă) la un baraj mare. Excursia a fost pe gratis, neplanificată și plină de accidente de mașină și de camioane uriașe răsturnîndu-se peste stînci și de autostop pe drumuri de munte și de tot ceea ce trebuia făcut. Gura rîului era o gaură mare de ciment în care unul din luminații noștri însoțitori și-a vîrît capul și a refuzat să mai iasă. Pe piatra de sub trupul său se putea citi: AICI ZACE, ÎNECAT DIN PROPRIA SA INCAPACITATE DE A SE LĂSA DE FUMAT, UN EXCEPȚIONAL AVOCAT ȘI AUTOR. Dar pînă la urmă și-a revenit, iar noi – mai puțin ea și cu mine – am plecat. Noi doi am mers mai departe către întinsa cîmpie mocirloasă de la marginea mării unde am văzut un vagabond plin de glod tîrîndu-se prin petrol și reziduuri industriale. "De ce faci asta?", întrebăm noi. "Fiindcă-mi place." Ne-a spus pe îndelete de ce îi plăcea, de ce poluarea era *pe bune* OK iar noi l-am crezut. Visul se termină vesel. Visul însuși fusese – în vis – cea mai grozavă intrigă pusă la cale vreodată. Accidente de mașină, glod, izvoare otrăvite – o călătorie la capătul industrialității.

2/12/84
Părerea lui Francis Crick (jumătatea perechii ADN), dacă e să ne luăm după Tom Clark, e că visele sînt rebuturi ale diurnului neîmplinit. Demascat de K. Rompf în *Exquisite Corpse*, Crick mai e demascat și în acest vis: un rebut nu se prezintă drept iubire în mijlocul noroiului. Și dacă totuși o face, semnificația e prea dureroasă: renunțarea la iubire pentru curățenie. Sau punerea semnului de egalitate între țigări și iubire.

În românește de
Dana Crăciun

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

4386

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA
Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"
● NR. 3 (1418) 17 MARTIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

Revizionismul de stânga
de Vasile Popovici

Adevăratul Nietzsche
de Vladimir Tismăneanu

Note despre "omul recent"
de H.-R. Patapievici

Complexul Nikita Stănescu

Universurile ambiguității

Teodor Baconsky
Clubul crezurilor comune

Universurile ambiguității

Cornel Ungureanu

1. Încercarea labirintului

E greu să scrii despre Ioan Petru fără să începi cu sfârșitul. Adică fără să numești zgomotul provocat de una dintre cele mai puțin obișnuite crime petrecute în lumea intelectuală. Asasinarea lui Ioan Petru Culianu focalizează asupra eruditului idei dintre cele mai neobișnuite – păreri care recapitulează, de fiecare dată, ultimii ani ai profesorului. Ultimii ani, cei care l-au adus pe Ioan Petru Culianu în câmpul politicii. A fost o crimă ritualică – scrie (spune) politologul Vladimir Tismăneanu, unul dintre apropiații profesorului, cercetător implicat în analiza transformărilor Europei de Est, după 1989. "Sentimentul meu straniu, pe care nu îl pot argumenta, scrie H. R. Patapievici (și el din aceeași spiță – vezi *Perfecțiunea și moartea. Orizont nr. 5, 1997)* este că ultimul Culianu intrase fără să vrea în fractalul unui paradox de tip Lonnrot".

E limpede că în deceniile al optulea și al nouălea – decenii în care Culianu urca treptele succesului, locul eruditilor în lumea noastră era bine hașurat. Ei aparțineau unei lumi aparte – una decuplată de imaginile și istoriile cotidiene. În epoca noastră pragmatică apariția, afirmarea, desfășurarea lor aparține mai degrabă miracolului – ținea de spectacolul, aproape incontrolabil, al proiectelor și al programelor culturale de excepție. Erudiția evocă lumea veche, cu tabieturi și personaje aparținând mai degrabă societății tradiționale – Gemeischaft-ului decât societății urbane. Gesellschaft-ului. Perimetrul românesc al erudiției era dominat de numele lui Cantemir, Hasdeu, Iorga, oameni bătrâni, eroi ai societății tradiționale. Maestrul lui Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade, personajul de succes al lumii românești din anii treizeci, ține de spița acestora. El e un erudit important, fusese și era un om de succes. În anii douăzeci era deja vedeta tinerei generații, în anii patruzeci uimea cu estetica sa imprevizibilă și cu soluțiile pe care le propunea într-o cercetare șocant nouă, în anii șaizeci devenise un nume legendar pentru români ca și în anii șaptezeci, după ce cărțile lui ajung și în România. Mircea Eliade devenea un model, un reper fundamental, dar nu prin știință, ci printr-un fel de prestidigitație științifică în care harul romancierului nu era deloc de neglijat. E limpede că Ioan Petru Culianu va studia limba italiană pentru a urma căile lui Eliade – pentru a redescoperi Renașterea, așa cum, odinioară, o descoperise maestrul său.

Marxiștii păreau a fi monopolizat subiectul, de la Engels încoace se profila imaginea unui timp ateu, care a avut nevoie de titani și a creat titani. Eliade studiază această lume – acest timp – din unghiul unei societăți tradiționale. Eliade mizează pe lupta cu limitele – pe tradiționalul acestui timp al performanței umane excepționale. Pentru el, Italia se va continua într-o Indie care evoca alt mod de a ieși în afara acestei lumi. Italia lui Culianu este, întâi, un loc al studiului, pe urmă unul al exilului. India tânărului erudit este lagărul de refugiați, în care problema supraviețuirii devine capitală. Cei care îi vor da șansa să plece din lagăr, sunt mai mult decât niște binefăcători – sunt niște divinități ale locului. De altfel, percepția tânărului Culianu nu este, în această perioadă, lipsită de exaltare – să mai scriem că superlativele tânărului trec mereu de cota obișnuită. El este un autor s.f. pentru care imaginarul trăiește. Dacă pentru fiecare om de seamă există un ținut originar, un loc din care iese în lume, ținutul de baștină al omului de știință Ioan Petru Culianu este literatura științifico-fantastică. O literatură care își are eroii, miracolele, mutanții. După ce iese de la Mircea Eliade, notează cineva, el lasă impresia unui om căzut în transă și repetă «precum o mantră» cuvintele «e un șaman, e un șaman, e un șaman» (Ted Anton – **Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu**, Nemira, 1997, pg. 133)

Numai Eliade este un șaman? Avem toate motivele să credem că terminologiile iubirii sunt conotate s.f. de Ioan Petru Culianu.

2. Viața eruditului văzută de un jurnalist american

Cartea scrisă de Ted Anton se sprijină pe mărturii, anchete, cercetări, întâlniri cu oamenii care i-au fost apropiați profesorului Culianu. Omul nu este specialist în probleme românești și nici nu pretinde așa ceva, dar are bun simț. El intercalează, de fiecare dată când are neclarități, câte un «poate» care păstrează credibilitatea relatării. Iată un exemplu de bună așezare în pagină a unor informații: "Câțiva dintre prietenii săi au afirmat că o vreme Culianu ar fi adoptat idei de extremă dreaptă în timpul exilului. Era impresionat de Mussolini și Salazar, dictatorul portughez pe care îl admirase și Eliade. Copilăria lui Culianu a fost marcată de educația totalitară care «a fost bună pentru crearea de eroi», îi spunea el lui Romanato; revolta sa împotriva eroilor dubioși de stânga îl condusese poate o vreme spre dreapta. În Milano el vizitase, ca mulți alți compatrioți, un centru cultural «național» condus de un personaj enigmatic și bogat, pe nume Iosif Constantin Drăgan".

Eroul lui Ted Anton nu-i un mereu erou, triumfurile lui nu sunt nesfârșite. Nu stârnește mereu simpatii, admirație, nu urcă în pas alergător căile succesului. Îndrumătorul tezei de doctorat de la Sorbona, Michel Meslin, îi sugerează să nu concureze pentru un post la Sorbona. Relația dintre cei doi nu se încheagă: "«Ca om» spunea Meslin, «era foarte complicat, extrem de rezervat, aproape chinuit. Era și foarte ambițios, cu instincte de **arivist**»".

Era extrem de erudit și extrem de ambițios, spun cei care l-au cunoscut. Cele două superlative favorizează o ascensiune cel puțin spectaculoasă. Cele două trăsături favorizează ascensiunea, dar mai puțin buna relație cu ceilalți, care nu erau cuprinși în ecuațiile ascensionale ale eroului.

3. Scris în cartea vieții este...

Există în cartea lui Ted Anton o amplă descriere a relațiilor lui Culianu cu studenții săi de la Divinity School din Chicago. El nu era numai profesor, el era astrolog, șaman, prezicător. De altfel, științele propuse de el se hrăneau din ieșirile în altă lume. Era un personaj al ocultului – miza lui nu erau doar datele lumii acesteia, ci hiperspațiul, spațiul multidimensional. Ucenicia science fiction își spunea cuvântul, ieșirile rebele ale anilor săi tineri funcționau impecabil. Era unul dintre nonconformiștii științei. De asta se apropie de noua paradigmă epistemologică, de asta îi surâde epistemologia anarhică a lui Feyerabend.

Cât de departe mergea nonconformismul său? Încercarea de a descoperi o mathesis universalis nu-i ultima dintre ambițiile sale. Culianu își asumă riscul așa cum și-l asumaseră, odinioară, și maeștrii săi.

Eros și magie în renaștere. 1484 are în versiunea italiană titlul **Eros e magia nel Rinascimento. La congiuzione astrologica del 1484**. Centrul de greutate al descoperirii lui Culianu trece asupra conjuncției dintre Jupiter și Saturn în Scorpion, la 25 noiembrie 1484. Extraordinara erudiție a lui Culianu redescoperă o lume în care astrologia îi preocupa chiar pe cei din elita științelor. Gânditorul își asumă riscul, el judecă lumea cu biblia astrologilor în mână – el vrea să reabiliteze astrologia precum Eliade, altădată, alchimia. E drept că Mircea Eliade n-a mers atât de departe – să spunem că ambițiile sale erau mai mici.

4. Despărțirea de maeștrii de odinioară. Între lumi

Volumul **Păcatul împotriva spiritului** (Nemira, 1999) adună scrierile politice ale lui Ioan Petru Culianu. Nu sunt multe și sunt departe de a avea greutatea și energia afirmativă din celelalte. **Intervenția zorabilor în Jormania** și **Jormania liberă**, citate mereu ca texte anticeaușiste (primul, apărut în 1986, al doilea în Agora în 1990) aparțin mai degrabă divertismentului s.f., decât unor pagini de rezistență. Ce rost are să trăiești la Chicago și să scrii povestiri cu cheie? Eseul **Exil** care inaugurează culegerea de la Nemira (e apărut în **Limite** nr. 19, augsut 1975) marchează o perioadă care se întinde până către 1985: "Exilatul este cel care îndrăznește să rupă legăturile cu matricea, se «smulge din mal», evadează «într-un alt tărâm» ale cărui reguli nu le cunoaște și va trebui să le învețe și să le accepte prin suferință. El este un erou din basme, acel orfan care se relevă fragil, dar în același timp infinit de puternic. Este – indiferent de vârstă – adolescentul care se supune unei inițieri virile. Și așa cum ne spune Mircea Eliade într-o carte pe care ar trebui s-o aibă la căpătâi orice exilat (ori poate oricare «om modern»: **Naissance mystique,** 1959), inițierea virilă înseamnă lepădarea completă a laturii «feminine» a inițialului, a acelui tip de securitate legată de prezența maternității protectoare. (...).

Voluntar sau involuntar, exilatul trăiește așadar o situație «arhetipală», care-l asimilează oricărui «erou» și oricărui – «inițiand: el «s-a rupt de mal» și navighează singur printre ape, pândit de monștrii necunoscutului. Dar nu e mai puțin adevărat că pericolul îl întărește și-l preschimbă, că-i înzecește rezistența fizică și psihică. Și că-l transportă într-o situație de radicală responsabilitate și autenticitate umană, pe care, chiar dacă nu și-a dorit-o, ori o resimte doar ca o suferință, trebuie să și-o asume cu orgoliu. El trebuie să extragă o forță imensă tocmai din acele împrejurări care par mai vitrege. Și să știe că legătura cu patria se rezumă, de acum înainte la aceasta: «ori cu scut, ori pe scut». Adică, mai înainte de a o revedea, va trebui să învingă, orice va fi însemnând, de la caz la caz, aceasta". Al doilea text important al perioadei «prerevoluționare» este **Scrisoarea deschisă către Gabriel Liiceanu după lectura Jurnalului de la Păltiniș, Limite** 44-45, ianuarie 1985. Este un strigăt de entuziasm de o forță ieșită din comun: "În toată nenorocirea acelor schelării prelungi care-și schelălăie propria ruină în fața cerului de furtună al recensiunii internaționale, în pofida dezastrului economic, moral și intelectual al României de azi, Noica și Liiceanu au privilegiul de a ctitori ceea ce, aiurea, s-a ctitorit demult: o cultură demnă de acest nume. Pentru aceasta, să nu ne mire prea mult sistemul de sensuri pus de Constantin Noica: el este extraterestru, dar totuși funcționează în această lume. Prea lucid pentru a-l urma, terestrul Liiceanu ctitorește, cu spaima în suflet, a tuturor Atlantidelor. Din contrastul între prudenta rostire a lui **nihil** de moștenitor și optimismul deseori delirant care exprimă sensul **pus** de Moașă, se naște această carte minunată, unică, numită **Jurnalul de la Păltiniș**".

E evident că după 1989 proiectul politic devine presant pentru eminentul erudit, pentru (ca să rămânem în terminologia lui Culianu) eroul Atlantidei. **Viitorul României în unsprezece puncte** e un proiect de reașezare a țării important prin suprafața acoperită. Insul care proiecta o mathesis universalis are acum soluții privind politica, economia, armata, justiția, presa, televiziunea, minoritățile ș.a.m.d. În noua așezare a țării îi rezervă un loc și lui Mircea Eliade: "Dacă Mircea Eliade ar fi trăit, computerul l-ar fi desemnat pe el drept președinte. Motivul primar – Mircea Eliade trăia departe de realitatea cotidiană, și asta însemna, pentru Occident, o garanție că România ar reintra într-o realitate democratică. Mircea Eliade ar fi fost un simbol mult mai potrivit decât monarhia (pe care o detesta) pentru Occident, un mediator ideal într-o situație în care i s-ar fi cerut nu să acționeze, ci să nu acționeze".

Textele dure adresate românilor arată că, de fapt, el se desparte de Eliade. E, acum, mai aproape de Cioran, și unele **Euforisme** ("cineva ar trebui să-i iubească atâta pe români, încât să le facă un portret nimicitor. Numai cu această condiție s-ar putea alege ceva din ei"), sunt, evident, scrise sub impulsul acestuia. De fapt, asistăm la o schimbare a reperelor, deși savantul își citează mereu maestrul de odinioară: "Mircea Eliade, care mi-a acordat nemăsurata șansă de a-mi accepta continui dezacorduri de vederi, spunea în **Jurnal** că orice exilat trebuie să se identifice cu Ulisse. Eu cred că orice exilat trebuie să se identifice cu Elie Wiesel".

Publicistica radicalizată a savantului e categorică, e grăbită, e iritată. Fără îndoială că era foarte grăbit și că, între presimțiri, încerca să spună tot ceea ce mai trebuia spus, într-un timp al Politicii.

COPYRIGHT

Cronică neagră

Șerban Foarță

Boțit la față ca un scrot de puer
scos din copaie și la fel de glabru,
un murmur emitea, urmat de șuier,
de câte ori treceau sub candelabru'

castanilor femei prin parcul public
în care el veghea în șaua băncii
de lângă vechiul chioșc, cu zâmbet lubric
și, între dinți, o floare de-a țigăncii...

Până când uneia,-n preumblet fără scop
și grasă, el, crezându-se ursitul
acesteia,-i făcu,-ntr-o seară, dop
ca unei lubenițe,-n piață, cu cuțitul.

O istorie culturală a Banatului prin portrete de Victor Gaga

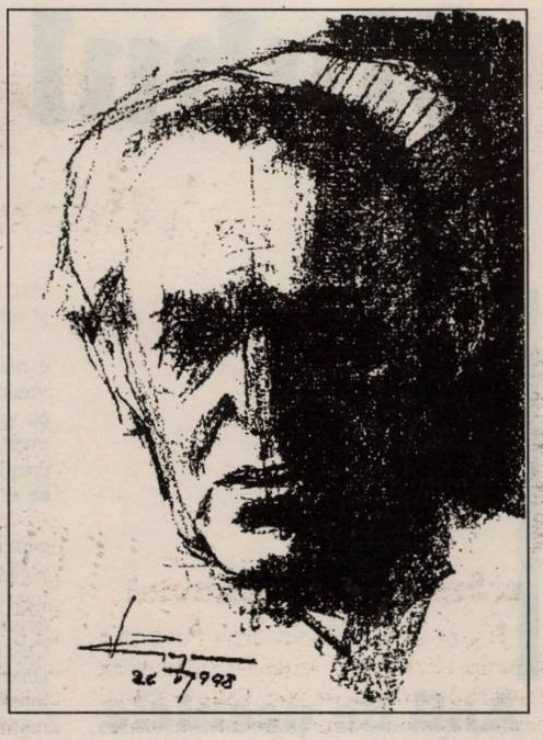

Profesorul DELIU PETROIU, membru al "Cercului de la Sibiu" de odinioară, autoritate incontestabilă a criticii de artă timișorene.

Adevăratul Nietzsche

Vladimir Tismăneanu

Puțini gânditori au fost atât de controversați și distorsionați precum Friedrich Nietzsche. A fost denunțat, în interpretări flagrant tendențioase, drept un apologet al rasismului ori chiar un precursor ideologic al nazismului. Chiar și un marxist de înaltă anvergură precum Georg Lukács a participat la perpetuarea acestei aberante perspective, pe cât de falsă, pe atât de malițioasă și anacronică. Iată că acum, editura Shocken din New York publică într-o fascinantă colecție recuperativ critică, un volum cu titlul *What Nietzsche Really Said*. Autorii sunt Robert Solomon și Kathleen Higgins, profesori de filosofie la Universitatea Texas din Austin. Argumentul lor în favoarea unei abordări deschise și ferită de false idolatrii ori iconoclasme gratuite merită citat: "Nietzsche a avut o imensă influență asupra secolului XX și el pare să se impună de-acum drept filosoful proeminent al secoului XXI. El este actualmente cel mai citat filosof al tradiției occidentale". Acestea fiind spuse, o reconsiderare a influenței lui Nietzsche prin prisma cuvintelor și tezelor sale originare este cât se poate de urgentă dacă vrem să ne sustragem poncifelor hagiografice ori nihiliste. Volumul de care mă ocup s-a bucurat de o recenzie favorabilă în *New York Times*, semnată de Christopher Lehmann-Haupt, care notează ingeniozitatea autorilor în construcția unui paradoxal montaj de aforisme și afirmații nietzscheene menite să sugereze profunzimea și modernitatea tragică a unei gândiri care a prefigurat marile aventuri morale și politice ale veacului ce s-a încheiat.

Dificultatea unei înțelegeri adecvate a gândirii lui Nietzsche, susțin autorii, provine din chiar caracterul deliberat anti-sistematic al filosofiei acestuia, ca și din existența unor momente de cezură între diverse etape afectiv-emoționale sau intelectual-constructive. Sora filosofului, Elisabeth Forster, o admiratoare a lui Hitler măritată cu un antisemit notoriu, a jucat un rol deloc neglijabil în anexarea gândirii lui Nietzsche corpului ideologic al radicalismului extremist de dreapta. Nietzsche a fost neîndoios adversarul unui materialism plat și anost, ceea ce nu l-a transformat în profetul diverselor viziuni maniac-misticoide care resping însăși modernitatea și reclamă o revenire la comunitatea tribală întemeiată pe legături de sânge. Nimic nu a fost mai străin de spiritul și chiar litera gândirii însingu-ratului de la Sils Maria decât vulgaritatea antisemitismului în oricare din variantele sale, rasist, religios sau pur și simplu economic. În capitolul introductiv al cărții lor, Solomon și Higgins tratează ceea ce ei numesc 30 de zvonuri despre Nietzsche, între care acela că acesta ar fi fost animat de pulsiuni antisemite. Dimpotrivă, tocmai refuzul unei asemenea propensiuni a dus la ruptura cu cel pe care tânărul Nietzsche îl adorase cândva necondiționat, compozitorul și toreticianul rasismului în muzică, Richard Wagner. Tot astfel, autorii destramă mitul unui Nietzsche asexuat ori pe acela conform căruia ideea supraomului ar fi fost de natură evolutiv-biologică. Dimpotrivă, arată ei, era vorba de un ideal de dezvoltare spirituală la care orice civilizație poate aspira. Dacă există elemente de ostilitate manifestă în opera lui Nietzsche, atunci acestea sunt legate, ca și în viziunile unor Rousseau sau Marx, de criza modernității și de impactul social al marilor religii, în special al creștinismului. Lucrul acesta fusese observat de Thoms Mann, însă este de prea multe ori pierdut din vedere în interpretări grăbit unilaterale.

Poziția lui Nietzsche nu era una de anulare a moralității, ci mai degrabă o încercare de reconstrucție a acesteia, de depășire a criteriilor tradiționale de definire a binelui și răului. Faptul că tema voinței de putere a putut fi exploatată de către ideologii naziști nu o face mai puțin actuală sau lipsită de legitimitate metafizică. O gândire critică este așadar chemată să scruteze structurile interne ale demersului nietzschean, examinând felul în care din aserțiunile adeseori metaforice ale filosofului s-au putut invoca, prin abuz semantic, anumite excese ideologice. A proceda însă la incriminarea discursului renovator al lui Nietzsche prin acceparea fraudei naziste ar însemna să trădăm sensul real al acestui efort de a transcende scientismul bornat și pozitivismul meschin al acelei tradiții pe care acest gânditor a înțeles să o dinamiteze. Pentru Solomon și Higgins, tema voinței de putere este intim legată de aceea a afirmării vieții, deci a opoziției categorice în raport cu acele forme de resentiment și regret care duc la paralizarea mentală a individului și la dispariția capacității de auto-regenerare. Nietzsche a fost nu doar copilul epocii sale, dar și un vizionar, un spirit torturat de angoasa propriei infirmități care a știut sau mai bine zis a simțit că secolul care începea chiar în anul morții sale avea să fie deoptrivă unul al ascensiunii absolute, dar și al decăderii monstruoase a condiției umane.

Washington, DC
20 februarie 2000

Complexul Nikita Stănescu

Marcel Tolcea

Până pe la zece ani – au demonstrat oamenii de știință din SUA prin anii '70 – un copil american vedea peste 6000 de crime sau scene sângeroase, violente. O "zestre" comportamentală care nu are cum să nu aibă, mai târziu, consecințe. Despre acestea, părerile sunt împărțite. Astfel, unii psihosociologi cred că străfundul nostru atavic (scuzați pleonasmul!) se defulează printr-o asemenea intensă trăire vicarială și că, în consecință, terapia filmografică ar fi una benefică.

Alții – probabil mai mefienți și puritani – susțin că nici o vorbă despre o exorcizare a răului într-un asemenea caz, ci că, dimpotrivă, am avea de a face cu o evidentă impunere a "valorilor" violenței prin cel puțin trei pârghii: 1. ele devin componente firești ale coditianului datorită frecvenței; 2. răufăcătorii sunt eroizați, adică primesc o aură de supermeni; 3. implicita pedagogie a răului pe care aceste filme o disemnează prin metodele de efracție pe care le exemplifică.

Dintre consecințele unui atare bombardament mediatic și infracțional, una ni se pare că ar face ravagii, indiferent de vârstă, spațiu geografic sau mode culturale. Stephen B. Floss – care a studiat cu acribie mecanismele de corelare behavioristă și implicațiile stressului în serialele polițiste americane – a arătat că, la senectute, adică dincolo de 70 de ani, procentul preferințelor în materie de filme de acțiune are același trend ca la vârsta preadolescenței. Există însă o notabilă diferență pe care mediatologul nostru o subliniază cu tărie: nici un preadolescent nu se așază în poziția de posibilă victimă, ci, dimpotrivă, în cea de câștigător, de supererou, de etern învingător.

Nu știu dacă, în momentul în care ați început să citiți acest articol, v-ați gândit de îndată, la dl Ion Iliescu. În ce mă privește, imediat după ce am citit comunicatul preadolescentului lider al PDSR-ului, exact la cele de mai sus m-am dus cu gândul. Și, dacă ar fi să caut printre mecanismele subtile care l-au determinat să ia o asemenea atitudine, nu la sfaturile prețioase ale specialiștilor în Relații Publice m-aș gândi. În ciuda faptului că – așa cum a făcut și în 1996 – s-a înconjurat de o echipă redutabilă în companiile electorale, în ciuda faptului că Domnia sa a învățat să asculte de specialiști. Nu, cheia nu se află la cei ce s-ar fi putut să-l fi sfătuit să aleagă postura de victimă, ci chiar la dl Iliescu în persoană. Despre care cred că este o victimă notorie a Pro TV-ului și, mai precis, a unuia dintre cele mai urmărite seriale de acțiune – Nikita. Cred asta fiindcă numai acolo septuagenarul nostru candidat la președinție ar fi putut vedea agresiuni cu microbi, viruși (ruși vii a mai văzut dumnealui!) ori ultrasofiscticate arme letale.

O să vă rog să îmi iertați blasfemia, dar acest Roșu vertical a putut imagina o asemenea Epica Magna doar cu Nikita..

Clubul crezurilor comune

Teodor Baconsky

Anii de ucenicie

Ciprian Vălcan: **Am constatat în ultima vreme un interes tot mai mare pentru descrierea procesului de formare a personalităților. Aș vrea să vă rog să ne spuneți cîte ceva despre *Bildungsroman*-ul dumneavoastră: întîlnirile care v-au marcat, cărțile care v-au influențat, modelele dumneavoastră intelectuale.**

T.B. La 19 ani am făcut, cu un grup de prieteni, o excursie în munții Retezat și Parâng. La coborîre, am ajuns într-un Sibiu estival, adormit, destul de prăfos. M-am dus pe Strada 1 Mai, ca să descopăr Institutul Teologic unde, peste cîteva luni, aveam să devin student. În acea clipă, mă simțeam într-adevăr eroul unui *Bildungsroman*: am intrat în curtea interioară, cu bănci sub castani, și am visat cu ochii deschiși la aventura "gnostică" pentru care mă simțeam pregătit. *Bildungsroman*-ul meu (ca proiecție îmbătată de sine) s-a mărginit la acest prim capitol oniric. Toamna, au început prin a ne scoate la culesul viilor. Odată întors, m-am îndeletnicit cu opera lui Toma de Aquino, am parcurs cîteva cărți de Meyendorff și Paul Tillich, am cercetat corpusul abatelui Migne, am conspectat (în traducere engleză) tratatul de patrologie al lui Otto Bardenhewer, pe care anticarul Radu Sterescu îl recuperase de la Ion Negoițescu... Formarea mea — mai ales în primii doi ani de la Sibiu — a fost mereu stimulată de atmosfera cazonă a Institutului: biblioteca — deschisă pînă la 10 seara — a devenit singurul refugiu fertil. Nu vă pot indica "modelele mele intelectuale". Am citit destul de multe cărți bune și m-am familiarizat cu marile instrumente de lucru, asta e tot. Cînd m-am transferat la București, în anul III, am profitat de generozitatea Franciscăi Băltăceanu, care mi-a predat, gratuit, lecții de greacă veche. Cu Ion Pătrulescu, ascet clasicist și bun prieten (care predă actualmente la Timișoara), am petrecut două veri pentru a face analiza morfologică a întregului Nou Testament. Bailly, Chantraine: ne pasionau etimologiile, baletul aoristelor, muzica limbii grecești și mai ales sentimentul mistic al apropierii de Cuvîntul divin. O carte de căpătîi: intruvabilul *A Patristic Greek Lexicon*, editat la Oxford, sub îndrumarea lui G.H.W. Lampe. L-am purtat cu mine peste tot, inclusiv la Roma. Sigur că am întîlnit oameni care m-au influențat: despre unul, Părintele Bartolomeu Anania, am scris de curînd. Mă simt de asemenea "ucenicul empatic" al d-lui Andrei Pleșu, care mi-a fost un constant binefăcător și pe care-l admir fără teama că nu sînt original.

Marius Lazurca: **Oricine v-a citit nu are nici un dubiu: sînteți un stilist. Chestiune de vocație? Sau mai curînd rezultatul unei laborioase ucenicii literare din care nu se mai văd decît roadele? Ați făcut vreodată game?**

T.B.: Mi-a lipsit o *ucenicie* literară în sensul scolastic al cuvîntului. Am ocolit grijuliu "literatura", pentru a nu prelungi epigonic marea umbră a tatălui meu. Din scrierile lui A.E. Baconsky am preluat însă, aproape involuntar, atitudinea ceremonială, gustul pentru vocabule rare și, poate, instinctul aliterației. Am reciclat, *mutatis mutandis*, chimia complexelor mateine... Iată de ce mă bucur să mă văd perceput ca "stilist", deși scriu dintr-un foc, departe de perfecționismul adevăraților calofili. Îmi reprosez excesul adjectival și abuzul de raporturi adversative. Oricum, pentru mine, stilul este atît pîrghia unei seducții necesare, cît și principala formă de respect față de operațiunea misterioasă a gîndirii. Nu vreau să spun că dau adevărul frust pe o minciună stilată. Dar cred că oricine scrie prost ar face bine să-și schimbe meseria.

Marius Lazurca: **Scena culturală românească e marcată de obsesia *generației*. V-ați simțit vreodată solidar cu vreun grup, cu vreo mișcare, cu vreo generație? Este previzibilă apariția și, eventual, impunerea unei generații de intelectuali creștini? Cum s-ar defini această nouă generație, ce ar trebui să schimbe, ce nume ar lansa?**

T.B.: Inflația discursului "generațional" mă cam irită. Oricine simte că istoria s-a accelerat și că noțiunea de generație își pierde treptat legitimitatea și eficiența. Azi, ea desemnează mai degrabă sociologia lucrativă a "găștii" literare. Ce-i drept, la 25 de ani, visam să aparțin unei generații distincte. Mă lăsam manevrat de modelul interbelic și de mitizările sale consecutive. Doream manifestarea unui ego plural, capabil de refondări iconoclaste, gata să rupă cu trecutul: asta revine la a mărturisi că am suferit și eu de boala "începutului continuu", marea patologie a culturii românești. Poate și pentru că nu am putut coagula o nouă generație (cu trecătorul ei bagaj biologic), am renunțat la o atare aspirație federativă. Actualmente pariez pe mai vechea expresie a *familiei spirituale*. Mi se pare imperativă articularea unei asemenea familii, în zona intelectualității creștine. Asta înseamnă — precum în cel mai select club britanic — intrarea pe bază de afinități elective și recunoașterea unui tabel de valori comune. Visez fondarea unei reviste care să-i adune laolaltă pe creștinii bine pregătiți, talentați și suplu-intransigenți. Ce înțeleg prin "valori comune"? Iisus Hristos, crezul de la Niceea-Constantinopol, Europa, democrația, subsidiaritatea, solidaritatea, caritatea și civilizația dialogului, simțul comunității naționale, practica responsabilității civile, vaccinul antiideologic și umorul critic. Pînă cînd nu vom constitui o asemenea grupare (în care, cum spuneam, nu vîrsta contează) vom rămîne creștini doar pe certificatul de botez. Din păcate, intelectualii creștini din România sînt în mare măsură umorali, intoleranți și paseiști. Ne deranjăm reciproc, amînăm cunoașterea prețuitoare a semenului nostru, lucrăm cu clișee, adoptăm poze vedetistice... Avem spirite antoniene, evagriene, uneori, dominicane. Ne lipsesc augustinienii și franciscanii. A propos. Cine are urechi de auzit și e-mail la îndemînă, îmi poate trimite reacția sa la teobac@libero.it: sper ca, pînă la urmă, să ne strîngem laolaltă și să ne facem auzită vocea.

Diplomație și stil

Ciprian Vălcan: **Cum se împacă diplomația cu morala? Noi, cei din afara jocului, avem impresia că diplomatul ar trebui să fie ipocritul absolut, aproape o încarnare a duplicității. Poate să împace diplomatul rațiunea de stat și morala? Sîntem pe teritoriul lui Machiavelli sau pe acela al lui Platon?**

T.B.: Mă grăbesc să vă declar că nu mă simt prizonierul nici unui fel de «joc». Nu sînt membrul vreunui partid și — pentru că intenționez să-mi urmez cariera diplomatică — nici nu-mi propun să devin. Pe de altă parte, mi se pare nedrept să definim diplomația ca pe un teritoriu al "ipocriziei absolute". Aș spune mai curînd că ea aplică igiena unei curtoazii strategice. Statele se protejează de șocul propriei întîlniri printr-o pernă protocolară. Oricum, în practică, respectarea acestui cod aparent rigid nu împiedică manifestarea căldurii umane. Sigur că dacă un ambasador îți devine antipatic (există și aici, ca peste tot, naturi imposibile) se recomandă să nu-ți divulgi sentimentele. Altminteri, consider că rațiunea de stat intră în conflict cu morala doar dacă statul pe care îl reprezinți este el însuși mincinos: asta se întîmplă numai în cazul dictaturilor sau al regimurilor hiper-autoritare. Dacă ai nefericirea de a ajunge într-o asemenea postură și vrei să rămîi un om de onoare, recurgi bineînțeles la demisie. Altfel, adică în condițiile în care reprezinți o democrație, te încarci doar cu păcatul venial al "omisiunii calculate": spui ce-i de spus, ocolești temele sensibile, după împrejurări. Cîteodată, debitezi ceea ce știi că vrea să audă interlocutorul, pentru a-l face să se deschidă. Alteori, amortizezi impactul unei știri proaste cu ajutorul unei relativizări contextuale sau de ordinul jurisprudenței. Un fapt e cert: dincolo de stabilirea circumstanțială a priorităților, informația pe care

Ambasadorul României pe lângă Sfântul Scaun

o vehiculezi trebuie să fie onestă, fiabilă. În caz contrar, natural că îți pierzi credibilitatea.

Marius Lazurca: **Vă mărturisesc faptul că îmi confirmați o prejudecată: aceea de a crede că responsabilitatea de ambasador e asociabilă cu o formulă culturală din alte timpuri: erudiția filtrată de stil. Cum măsurați adecvarea și efectul unei asemenea prezențe în viața culturală românească?**

T.B.: Că ne place sau nu, autoritatea «extraordinară și plenipotențiară» a ambasadorilor a cam pălit de cînd cu era telematică. Uneori, ei devin niște funcționari de legătură inter-guvernamentală și niște simpli organizatori de vizite. Șefii de state discută unii cu alții la telefon sau în videoconferință, miniștrii de externe iau avionul și beau o cafea cu omologii lor, pentru a aranja direct problemele bilaterale. Pe de altă parte, în lumea monopolară a post-comunismului, vocea statelor se pierde în bătălia corală dintre democrație și non-democrație. Ești pe o linie sau pe alta, cu urmarea că politica ta externă se schematizează, se pliază pe nervura gîndirii unice, devine previzibilă, pentru a putea fi «controlabilă» . Tot mai accentuata interdependență a statelor — vorbim de faimoasa *globalizare* — preface «geniul» inițiativei diplomatice într-un mult mai modest act de întreținere și depanare. Asta nu înseamnă că personalitatea diplomatului e indiferentă. De pildă mie, la Sfîntul Scaun, mi-a folosit efectiv reputația de «specialist»: am pătruns mult mai ușor în mediile catolice, academice, în complicata rețea a puterii pontificale și am găsit lesne un limbaj comun cu persoanele întîlnite. Cu ajutorul unor asemenea «scurtături», proiectele majore — cum a fost cel legat de vizita Papei — capătă corp mai rapid.

Provocări antropologice

Marius Lazurca: **Antropologia mi se pare disciplina științifică cea mai mobilă astăzi. Se poate, aproape, reinventa nu numai, ca și celelalte, prin schimbarea instrumentarului, dar și prin schimbarea tematicii. Se poate imagina, de pildă, o antropologie a diplomației? În ce termeni?**

T.B.: Holismul demersului antropologic comportă și dezavantaje epistemice. Disciplina se autoalimentează prin telescopaj, riscînd uneori să-și piardă, cu un soi de patos deconstructiv, acea minimă stabilitate fără de care orice edificiu devine fragil. De aceea rămînem adesea cu impresia că fiecare mare antropolog reinventează, dimpreună cu metoda, vocabularul conceptual și orientarea fundamentală a disciplinei ca atare. Așa îmi explic, bunăoară, faptul că o disciplină care are doar o cronică bicentenară, s-a putut dota, deja — cu o istorie auto-analitică. Ce m-a atras, personal, spre antropologie este semantizarea cotidianului, studierea «fractală» a rețelelor semnificante, intuiția legăturii dintre parte și întreg, meditația asupra valorii inconștiente a automatismelor tradiționale, includerea trupului și a comportamentului simbolic în sfera atotcuprinzătoare a culturii. Antropologia presupune un umanism neconvențional și non-tezist care îmi convine. Deși nu s-a putut feri cu totul de ideologie (care era adesea ideologia comanditarului oficial), așa cum n-a scăpat de păcatul originar al colonizării, demersul antropologic rămîne una dintre cele mai nobile producții ale speciei noastre. Cît despre o «antropologie a diplomației», de ce nu? Din păcate, acum sînt prea puțin distanțat pentru a-i schița metoda. Vă promit că am să fac însă, discret, exerciții de «observație participantă»...

Ciprian Vălcan: **Omul răsăritean *versus* Omul occidental. Ca antropolog, credeți în pertinența unei astfel de teme? Dar în actualitatea ei? Ce ar trebui să atingă, eventual, o asemenea anchetă comparativă?**

T.B.: Aș zice că nu există un «om răsăritean» și un cu totul altul, «occidental». Există europeni cu două trasee mentalitare complementare. De aceea, am senzația că a traduce decalajul economic est-vest în termeni unui esențialism civilizațional e complet fals. Îmi explic eroarea prin persistența climatului belicos generat de revoluțiile moderne. Nu te mai poți defini decît

prin opoziție, nu mai poți compara decît pentru a stabili ierarhii de merit. Se cuvine să scăpăm de acest morb exacerbat în anii '30, cînd eticheta definitorie («sofianic» vs «gotic» etc) bloca dezbaterea adevăratelor probleme, întreținînd totodată un exclusivism fatalmente agresiv. Nu mă pot mîngîia cu bănuita superioritate a «creștinismului sofianic» atîta timp cît mă atacă pe stradă cîinii vagabonzi și nu pot găsi un telefon public funcțional. Prefer să fiu un ortodox fără complexe (de superioritate), asimilînd de la fratele meu, «omul occidental», toate obiceiurile bune, aducătoare de rigoare umană și comunitară. Mă număr printre cei care consideră că introducerea deodorantului nu a reprezentat o grea lovitură dată tradiției. Și spun asta tocmai pentru că nu mai cred demult în scamatoriile psihanalizabile pe care le-a prilejuit, în timp, analiza binomului *cultură-civilizație*. Cele două se reproduc într-un ciclu indisecabil.

Credința în haine de oraș

Marius Lazurca: **Mulți dintre intelectualii ortodocși au avut sau au încă reverii peizane și etniciste. Să fie doar un loc comun obligatoriu al retoricii pioase? Un discurs urban și cosmopolit e oare destinat marginalizării în România de azi? Pe cine contrariază, în opinia dumneavoastră, un asemenea discurs?**

T.B.: Reveriile rustice în cheie pietistă sînt ură de parvenit. Deplîng în ele sistematizarea politică a mitocăniei. Țăranul adevărat, săracul, producea ce ne arată Horia Bernea la Muzeul pe care i l-a dedicat, la București. Omul tradițional nu trăia în metadiscurs, ci în nemijlocirea lumii vrăjite. Situat la antipodul acelui univers de fineți atemporale, filetismul e doar lotul unor populiști care cred că mediocritatea lor se poate ascunde după chipul de ceață al «națiunii», «neamului» etc. Pur și simplu nu înțeleg de ce nu poți fi bun român dacă ești proeuropean, dacă apreciezi culturile «străine» și dacă, înainte de a-i critica pe alții, te pui pe tine în discuție, cu tot cu mizeriile tale. A condamna asemenea convingeri înseamnă a practica «șiretenia» vulpii dinaintea strugurilor prea cocoțați. Cînd suferim de lipsuri strigătoare, care ne fac atîta rău, putem să-i dăm înainte cu flatarea necritică a unor calități închipuite? Fac totuși o precizare. În cazul meu nu e vorba despre *un program cosmopolit* – bazat pe estomparea specificului național — ci despre efortul rațional de «altoire» a acestui specific pe trunchiul Europei creștine. Nu am deloc insomnii la gîndul că această propunere ar «contraria», cum spuneți, pe cineva. Dimpotrivă, sper ca tocmai efectul ei contrariant să-i asigure, treptat, difuzarea necesară.

Ciprian Vălcan: **Ați locuit multă vreme la Paris. De doi ani și jumătate sînteți la Roma. Ați putea face o descriere subiectivă și comparată a celor două orașe? Știu că și la Paris și la Roma ați încercat să trăiți ca un creștin răsăritean. Unde a fost mai greu?**

T.B.: Parisul zilelor noastre e pe cît de fascinant, pe atît de steril. Berdiaev nota în *Autobiografia* sa că tot ce nu îl are în centru pe Dumnezeu e provincial... Avea dreptate! Roma, în schimb, cu tot cu ridurile ei milenare, m-a cucerit mai profund, mi-a dat «lecții» de sacralitate autentică și, prin urmare, m-a îmbogățit lăuntric. De aceea, la Paris am produs doar un jurnal îmbibat de amărăciune, pe cînd la Roma am mușit, împreună cu Horia Bernea, o senină carte-album. Sper să apară în toamna acestui an.

Robert Lazu: **Care credeți că ar trebui să fie atitudinea unui intelectual care-și asumă "presupozițiile absolute" ale Revelației christice, în contextul secolului XXI?**

T.B.: Detest laolaltă morga predicatorială și metafizica de salon. Eu unul am deliciul de a fi un creștin «obișnuit», fără să consider că din calitatea mea de intelectual decurge un plus inerent în relația cu Dumnezeu. Se prea poate ca atitudinea mea să-i apară alturia, peste 200 de ani, așa cum le apărea Rutilius Namatianus romanilor creștinați din secolul V: un fel de brontozaur fosil. Dar, la nivelul unei biete existențe individuale, mă las fără griji invadat de savoarea acestui «anacronism»: a te duce la Sfînta Liturghie, pentru a te întîlni cu Domnul Iisus Hristos și cu semenii tăi, a-ți mărturisi păcatele, a fi convins că *gestul religios* te situează automat la zenitul demnității tale de om... De îndată ce intelectualul credincios pretinde un tratament de favoare — cînd de fapt are doar chemarea de a dărui mai mult, pentru că înțelege mai mult — el se transformă în «fariseu» și «învățător de Lege». N-am curajul unei asemenea metamorfoze, pentru că țin minte ce le-a spus Mîntuitorul acelor domni foarte inteligenți...

Aggiornamento și/sau panortodoxie

Robert Lazu: **În ce măsură și în ce sens Ortodoxia ar avea nevoie de un Conciliu Vatican II? Ar putea bisericile răsăritene să beneficieze de bogatele semnificații spirituale ale pomenitului Conciliu?**

T.B.: Știți la fel de bine ca mine că Bisericile răsăritene pregătesc de decenii — fără rezultat — un «Sfînt și Mare Sinod al Ortodoxiei». Nu ar fi un Sinod ecumenic, întrucît ecumenicitatea primelor Sinoade a necesitat prezența Romei, azi improbabilă. Ar fi însă o ocazie istorică pentru a repune pendula la ora exactă. Din păcate, Bisericile ortodoxe sînt izolate, își disputa precedența, au probleme interne (pastoral-misionare, calendaristice, economice sau chiar canonice, cum se întîmplă în Bulgaria și Ucraina) așa că e posibil ca preconizatul Sinod panortodox să fie amînat încă multă vreme. Cît despre buna receptare a Conciliului Vatican II în lumea ortodoxă, sînt «pentru». Numai că nimeni nu mișcă un deget: la peste trei decenii de la acest uriaș eveniment catolic, noi, ortodocșii, abia am auzit că ar fi avut loc. Se pare că pînă și frații noștri greco-catolici mai au cîte ceva de făcut în acest sens...

Robert Lazu: **În ceea ce privește raportul dintre tradiție și modernitate, una din opiniile frecvent împărtășite de anumiți teologi ortodocși (de exemplu, pr. Stăniloae), susține că Răsăritul creștin a depășit această criză prin neasumare, modernismul fiind structural legat de creștinismul latin. Poate reprezenta acest gen de soluție - neasumarea - atitudinea cea mai benefică în raport cu fenomenele proprii (post)modernității?**

T.B.: Iertați-mi francheța: «neasumarea» e rețeta struțului. Comunismul a fost esențialmente modern. Am avut înainte revoluții burgheze, am cunoscut, parțial, era industrială, poluarea, aborționismul, disoluția familiei tradiționale. Acum începem negocierile de aderare la U.E. Pentru prima dată în istorie, Papa de la Roma se îmbrățișează, la București, cu Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române. Sectele ne împînzesc insidios. Societatea suportă — fie prin sărăcia subculturilor TV, fie prin febrilitatea consumismului — o galopantă secularizare. Cum am putea, în aceste condiții perfect empirice, să pledăm pentru «neasumare»? Din păcate, sîntem așa de superficiali încît e nevoie să precizăm că *asumarea* modernității nu echivalează cu *acceptarea* ei necondiționată. E doar o provocare menită să găsească răspunsurile creștinismului față de adversarii săi inerțiali...

Creștinul ca zoon politikon

Ciprian Vălcan: **Se poate imagina o creștin-democrație românească? Poate teologia răsăriteană să alimenteze un program politic și un proiect de societate?**

T.B.: Felul în care vă formulați întrebarea dovedește că, în opinia dvs., nu există încă o creștin-democrație românească. Sînt de acord. Am totuși convingerea că, peste cel mult zece ani, ea va fi o realitate palpabilă. Etapele? O grupare intelectuală coerentă, o publicație solidă

și accesibilă, o rețea europeană, un suport partinic fidel, bani din surse oneste, dar mai ales vitalitatea contagioasă a unui ideal urmărit cu tenacitate. Acum, în România, nu există un proiect de societate și nici un mecanism de generare a consensului civil. Cred că Biserica ortodoxă - și celelalte Biserici din țară - pot deveni aliații obiectivi ai unui proiect de societate democrat-creștină. Pînă acum, creștinii s-au purtat în forum fie ca niște adormiți, fie ca regizori ai unui vacarm dizgrațios. Ar fi momentul să mai și raționeze, măcar pentru a cinsti — în ei și în preajmă — adevărul învățăturii lui Hristos.

Marius Lazurca: **Într-o carte recentă, dialogînd cu Umberto Eco, cardinalul de Milano făcea următorul raționament: într-o chestiune publică – cum ar fi chestiunea avortului – Biserica poate lua o atitudine tranșantă și se poate folosi de toate pîrghiile unui regim democratic, inclusiv de lobby, pentru a-și impune propria variantă. Se poate comporta Biserica asemenea unui O.N.G. cu program umanitar care ar face presiuni politice pentru a-și atinge obiectivele?**

T.B.: Aici avem multe de învățat de la frații noștri catolici. Arhiepiscopul de Milano, Cardinalul Carlo Maria Martini, e un «luptător», un gînditor, o personalitate care — pe urmele sfîntului Ambrozie — interpelează curajos puterea laică. Dacă Biserica acceptă democrația, trebuie să comunice și să orienteze societatea printr-o «politică», o morală, ambele, inspirate de dreapta credință. A face lobby nu înseamnă a reduce taina Bisericii la activismul «orizontal» al unei O.N.G. Înseamnă a formula argumente convingătoare, a participa la soarta concretă a cetății și prin urmare a revendica — în limite decente — dreptul de a fi ascultat.

Marius Lazurca: **Poate transforma Biserica Ortodoxă procentul majoritar al celor care se declară creștini ortodocși într-un criteriu de legitimare a unei atitudini nemijlocit sau mediat politice?**

T.B.: Firește că 87 % atîrnă greu pe planul demografiei confesionale, însă asta nu implică defel o dreptate apriorică. Așa că riscul de a manipula majoritatea statistică pentru legimitarea unor teze (greșite sau corecte) se cere luat în seamă. Mai important e însă ca Biserica să ne amintească necomplezent poruncile lui Dumnezeu. Dacă «turma» o ia razna, Biserica reacționează, chiar dacă se pune împotriva curentului, enervîndu-i la o adică pe cerberii \corectitudinii politice».

Robert Lazu: **Singura atitudine politică a B.O.R. pare să fie naționalismul. Să fie oare vorba de drumul cel mai scurt, de calea cea mai comodă a persuasiunii? Sau poate de consecința politică logică a autocefaliei definite pe criterii etnice?**

T.B.: Mi-e greu să vă contrazic. Mesianismul etnocentric înflorește, ca să nu spun «bălțește». E prescris ca panaceu. Vindecă răni, maschează frustrări, justifică înapoieri și eșecuri, motivează judecata sumară... E o pacoste vie, care pune în mișcare idei defuncte. Oricine e naționalist și aproape nimănui nu-i pasă, *în fapte*, de România. Cred că naționalismul e rezonabil la nivelul unor axiome: întrucît sînt român, nu mă interesează să devin olandez. Sau: a fi român înseamnă a afirma o identitate pe care o *cunoști*, o *interpretezi* superior, o *îmbogățești* cu noi variante. Avem în față decenii de travaliu intelectual și mediatico-educațional pentru a instaura, în conștiințele compatrioților noștri, o nouă scală. Deocamdată, cei mai mulți se autodefinesc rînd pe rînd ca: români, creștini ortodocși, europeni și, la urma urmelor, oameni. Poate că mîine vom reuși să asimilăm o altă ordine: sîntem oameni, creștini, europeni și români. Nu cred că românismul ar avea de suferit de pe urma acestei configurații. Dimpotrivă.

Marius Lazurca: **Exigențele reformei economice și sociale au delegitimat, aproape, atitudinea conservatoare. Trebuie să progresăm, să acumulăm, să modificăm, într-o frenezie ideologică prea puțin diferită, uneori, de entuziasmul la ordin al regimului comunist. Credeți că discursul politic conservator este un simptom al bunăstării și că ar fi un lux să începem să-l practicăm astăzi?**

T.B.: Cinstit vorbind, conservatorismul e apanajul unei boierii pe care comunismul a lichidat-o. Pe de altă parte, esența lui — *reforma graduală, în respectul tradiției și al ierarhiei* — îmbracă o impecabilă actualitate. Iar dacă tot ne-am sacrificat aristocrația, avem cel puțin nevoie de formarea unei elite spirituale: ați întîlnit pînă acum sponsorii unei asemenea urgențe?

Teodor Baconsky

Clubul crezurilor comune

Eseurile aristocratului

Ciprian Vălcan

Somerset Maugham spunea că există două categorii de scriitori : aceia care au ceva de spus și nu știu cum să o spună și aceia care știu cum să spună lucrurile, dar n-au nimic de spus. Din această perspectivă, cazul lui Teodor Baconsky pare să fie unul special, fiindcă ne aflăm în fața unui gînditor care, pe lîngă faptul că are multe de spus, știe și cum să le spună, făcîndu-se plăcut cititorului tocmai prin perfecta adecvare dintre formă și conținut. *Ispita binelui* continuă seria performanțelor eseistice începută o dată cu *Iacob și îngerul*, încercînd să impună în cultura română un model de scriitură aristocratică inspirat din ceea ce aș îndrăzni să numesc o etică a blîndeții, o etică a comprehensiunii senine, lăsînd în urmă orice fel de încrîncenare, precum și orice închipuită bravură retorică.

Metoda folosită de Teodor Baconsky pare să fie o hermeneutică a atenției și a răbdării prin care fiecare fenomen poate fi deposedat de aura sa de mister inaccesibil, fiind explicat pe înțelesul tuturor. Lucrurile nu sînt doar așa cum ne sînt date, ele mai au și un sens care trebuie desprins în urma travaliului pacient al inteligenței îndrumate de credință. Există mereu un strat mai profund al realității ce se cuvine să fie adus la lumină, există întotdeauna o nuanță în plus pe care nu avem voie să o pierdem din vedere. Complexitatea alcătuirii lumii cere o investigare polifonică, un demers subtil și lucid. E nevoie, în același timp, de o seamă de virtuți care să ne țină la distanță de trufia celor ce doresc să-și anexeze realitatea, transformînd-o într-o biată provincie a eului lor aflat într-o continuă inflație. Cel care vrea să înțeleagă nu poate să violenteze ființa, nu are dreptul să-i impună propriile sale categorii, folosind apoi biciul dresorului pentru a o menține în sofisticata ei cușcă. El are nevoie, mai degrabă, de o perfectă cunoaștere a geografiei ființei, care să-i permită să aștepte în peșterile sale pre sau post-platoniciene acele șoapte obscure ce îl vor conduce către intuirea sensului. Exegetul nu poate să-și atingă scopul dacă nu dă dovadă de umilitate, dacă nu se arată demn de acea fărîmă de revelație care să-l pună pe calea cea bună, mijlocindu-i înțelegerea.

Una dintre mizele cele mai importante ale scrisului lui Teodor Baconsky este încercarea de a smulge reflecția teologică, ca de altfel întregul spațiu al credinței, din zona limbajului fals-cucernic, plîngăcios, plin de pompă și de venerabile tinichele, contaminat în întregime de locuri comune utilizate doar pentru a masca vidul regretabil al gîndirii. Domnia-sa dorește să demonstreze că e falsă impresia potrivit căreia tot ceea ce are legătură cu religia se află între mîinile unor mistici hirsuți de mucava, cuprinși de schimonoseli evlavioase, capabili numai de o filosofie a temenelilor. Adevăratul credincios nu e acela care se prăbușește în extaz la simpla pomenire a divinității, asemenea unui biet bolnav de epilepsie, cel care crede doar atunci cînd nu înțelege, ciugulind umil resturile de idei prinse din zbor la colțul străzii, ci, dimpotrivă, acel individ puternic, pe deplin modern, în stare să-și asume mesajul tradiției creștine și să-l interiorizeze, fără să se sperie că avioanele ar putea să împiedice deplasarea îngerilor sau că ordinatoarele ar putea să pună la cale o conspirație pentru a uzurpa rolul lui Dumnezeu. Credinciosul nu e fricosul etern, mereu pregătit să se ascundă în fundul beciurilor, bîlbîitul, imaturul, o făptură rizibilă ajunsă printr-un accident inexplicabil aproape de începutul mileniului al treilea. Credinciosul e un om ca toți ceilalți, un om care știe să se bucure, să rîdă, să se înfurie, să izbucnească în plîns. El nu e minus-omul, în ciuda tuturor eforturilor luminiștilor de a ne convinge de asta. Dacă asupra unei asemenea formule n-ar plana bănuiala orgoliului, am îndrăzni să spunem că i s-ar potrivi mult mai bine identificarea cu un plus-om, pregătind puntea ce duce spre supraomul bunului părinte al lui Zarathustra. Mesajul lui Teodor Baconsky e foarte clar : creștinul nu e o specie pe cale de dispariție, nu e nevoie de rezervații naturale pentru a-l păstra în viață, nu trebuie să ne temem că religia va dispărea brusc, asemenea unui balon de săpun. In schimb, credința nu poate să țină loc de inteligență, nu poate să ne absolve de prostie.

Deghetoizarea discursului teologic

Constantin Jinga

Nu mi-am putut reprima, parcurgând paginile noului volum semnat de Teodor Baconsky (*Ispita binelui. Eseuri despre urbanitatea credinței*, Anastasia, 1999), bucuria de a afla exact discursul teologic pe care îl așteptam de la finele lui 1989 încoace.

Cu notabile excepții, discursul teologic actual pare a fi blocat undeva pe la vechile cazanii – altcum demne de toată lauda, dacă ar fi valorificate măsurat. Mai tot junele (sau seniorul) teolog se simte îndemnat să-și măsoare autenticitatea credinței raportându-se mereu și exclusiv la elita patristică, după o axiomă destul de rudimentară: Părinții (trecutul, prin extensie) dau măsura unicului mod de sfințenie posibil și imaginabil. O consecință directă a unui asemenea punct de vedere este tendința manifestă de a restrânge sfințenia la gramatica unor gesturi anume, cel mai adesea rezervate unui trecut *à jamais révolu* și, eventual, unui spațiu geografic. Departe de mine intenția de a contesta câtuși de puțin modelul de sfințenie propus de Sfinții Părinți ai Bisericii. Îngrijorarea manifestată în rândurile de față se sprijină pe faptul că putem discerne, într-o asemenea teologhisire, un risc enorm. În loc să se adreseze unei lumi reale, al cărei orizont de așteptare se vădește a fi foarte mobil, felul acesta de expunere a sacrului ajunge să vorbească despre o lume ideală și să-și creeze, sieși, orizonturi de așteptare proprii, care prea multe în comun cu *kerygma* trebuie să recunoaștem că nu au.

Spre deosebire de alte discursuri, cel teologic nu se poate desfășura nicidecum în abstract. Iar Teodor Baconsky o dovedește cu prisosință. El scrie ca un veritabil jurnalist ecleziastic, în sensul cel mai fericit cu putință al cuvântului. Discursul său funcționează după algoritmul fapt / exemplu / comentariu – ca știrile de la BBC. Orice știință își poate permite luxul de a se desfășura în abstract. Chiar și patrologia. Altfel stau lucrurile cu teologia: mesajul acesteia este unul esențialmente soteriologic, iar interfețele prin care ajunge la *mine* funcționează diferit. Discursul teologic trebuie să fie mereu actual, accesibil bunului simț comun și, într-un cuvânt, viu. Altminteri, devine ori filozofie, ori limbă de lemn ecleziastică. Dacă este să ne raportăm la modelul patristic, atunci să observăm că Părinții își ilustrează teza cu o faptă observabilă imediat și o explică apoi, în sens doctrinar și parenetic. Dinamica discursului lor ține seama, cu alte cuvinte, de elementele care alcătuiesc în mod real cadrul comunicării. Se referă mereu la concret, de aici pornesc întotdeauna, dar nu pentru a-l abstractiza, ci pentru a-i mijloci sfințirea. Teza devine astfel accesibilă și roditoare. Așa ceva năzuiam să citesc, din 1989 încoace, și încă scris de un om care își asumă exigențele credinței sale tradiționale, în datele lumii de azi. De un om care preferă să rămână cu totul în cetate, pentru a-i descâlci noimele și a ne prilejui nouă, tuturor, benefice momente de reculegere.

Mărturisesc că atunci când am parcurs *Ispita binelui* m-am lăsat copleșit, la început, de tristețea ce se degajă din textele regrupate în primele două capitole: "Schițe religioase" și "Recursul etic". Ce poate fi mai amar decât să realizezi că unica aducere la zi a unui eseu scris în urmă cu câțiva ani nu vizează decât o singură cifră, anume aceea care să marcheze trecerea timpului. Fiindcă stările de fapt descrise au rămas neschimbate... Ce poate fi mai trist decât să constați că, într-adevăr, ai vorbit în zadar! De unde, atunci, sămânța bucuriei despre care vorbeam la început? Ei bine, tocmai de aici. Nu știu din ce pricină anume, cărturarii care s-au ostenit, secole în urmă, de redactarea textelor evanghelice, au comis la un moment dat o eroare minusculă, fără a-i bănui măcar efectul. Atunci când ajung să identifice în persoana lui Ioan, fiul lui Zaharia, pe Înaintemergătorul lui Mesia, Evangheliștii folosesc ca semn de recunoaștere un citat din cartea profetului Isaia: "Un glas strigă: În pustie gătiți calea Domnului ..." (Isaia 40:3). Dar, foarte interesant, în toate cele patru Evanghelii, textul apare imperceptibil alterat: cele două puncte sunt deplasate cu exact două cuvinte mai la dreapta, astfel că fraza devine: "Glasul celui ce strigă în pustie: Pregătiți calea Domnului ..." (Matei 3:3; etc.). Astfel, sintagma "glasul celui ce strigă în pustie", literă de Evanghelie, a ajuns să fie aplicată celui ce vorbește în vânt, celui ce predică în zadar, fără a fi ascultat de nimeni. Așa cum mi se părea și mie că este soarta primelor eseuri din *Ispita binelui*. Eu însumi m-am regăsit tributar aceleiași erori. Pentru că Teodor Baconsky, în realitate, nu scrie atât pentru a ne alimenta amărăciunile, pentru a ne spori resentimentele sau pentru a ne întări convingerea că, iată, ne-am zbătut în van, cât pentru a circumscrie spațiul deșertului în care suntem chemați să gătim calea Domnului. Eseurile regrupate în ultimele trei secțiuni: "Vaticana", "Nume proprii" și "Fărâme antropologice" – degajă un optimism discret, dar irepresibil. Pe de o parte, *Ispita binelui* întărește o convingere pe care mulți au intuit-o încă de la începutul lui 1990: nu este suficient să schimbi un sistem politic, pentru a ieși dintr-un univers concentrațional, mai cu seamă atunci când acesta s-a priceput atât de bine să-și privatizeze din timp instrumentele de autoîncarcerare. Totodată, cartea îmbie și o soluție – poate unica viabilă – inspirată, am motive să cred, din *Testamentul politic* al Părintelui Nicolae Steinhardt: cea de a treia. Nu o menționez aici, recitiți-o singuri, după ce ați parcurs până la capăt *Ispita binelui*.

Cred că, prin această carte, Teodor Baconsky a mai făcut un pas pentru a ne scoate din ghetoul interior în care prea ne-am complăcut mulți dintre noi. Pentru că Biserica, ține el să ne aducă el aminte, nu este din lumea aceasta. Dar creștinii, trupul ei, sunt chemați să fie sarea pământului.

Dezamăgire și speranță

Robert Lazu

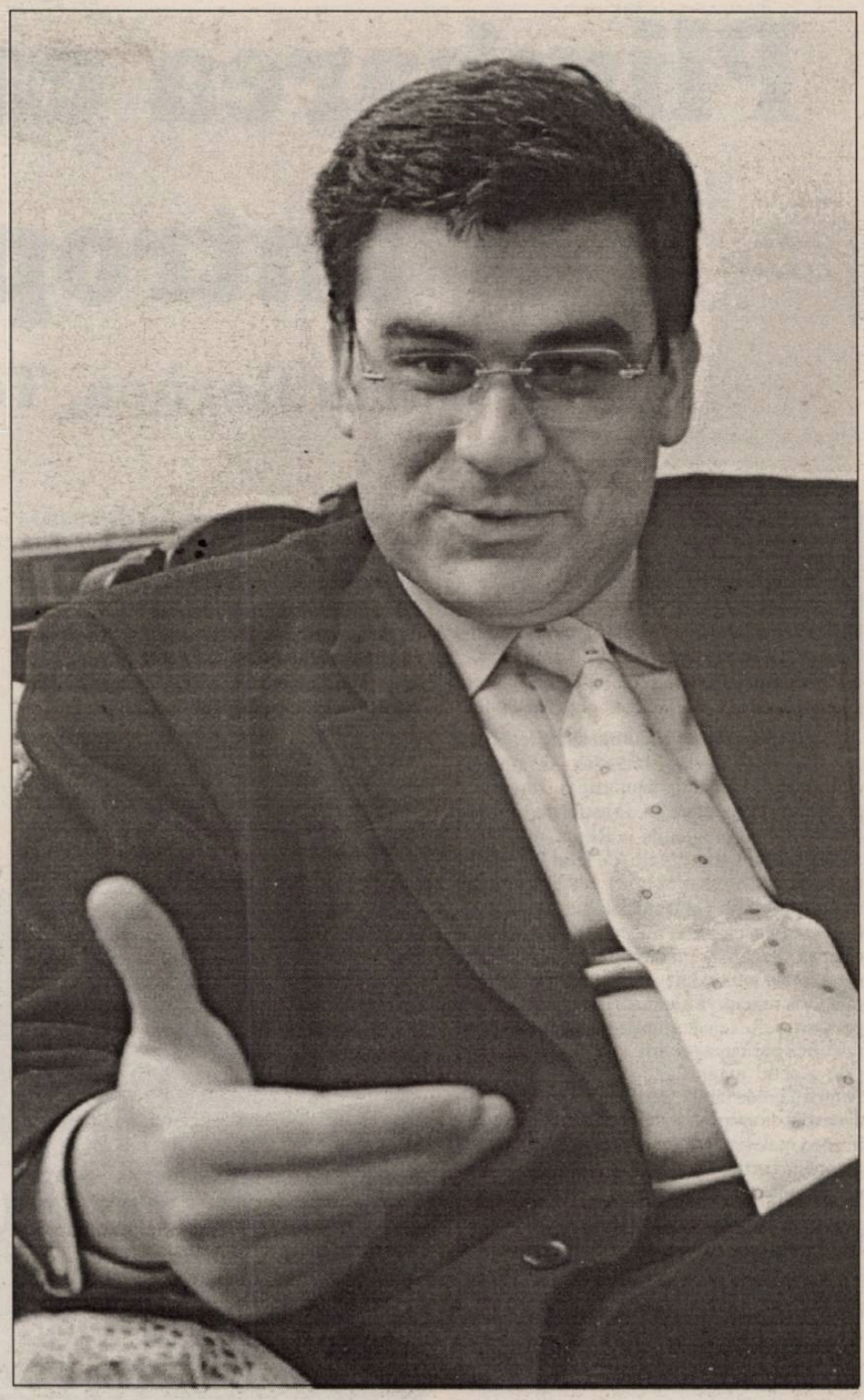

Într-un număr mai vechi al revistei *Dilema*, ulterior alegerilor din 1996, am citit cu răsuflarea tăiată un articol în care am crezut că pot identifica un posibil program de acțiune al tuturor celor interesați deopotrivă de schimbarea benefică a realității social-politice românești și de credința creștină. Semnat de un intelectual al cărui prestigiu garanta soliditatea proiectului propus, Teodor Baconsky, articolul – intitulat "Începutul altei lumi" – avea să-mi pricinuiască copleșitoare dezamăgiri.

Prima, probabil cea mai marcantă, m-a înhățat în ghearele ei nemiloase atunci când am descoperit că nimeni, dar absolut nimeni dintre prietenii mei într-ale credinței nu citise articolul. Nici măcar cei care-l cunoșteau personal pe autorul acestuia... Desigur, am încercat să popularizez conținutul "manifestului" semnat de T. Baconsky, a cărui concluzie suna astfel: "S-ar cuveni ca elitele intelectuale (care-și cunosc de la sine granițele) să inițieze o cruciadă împotriva incompetenței, mai ales că ele beneficiază de sprijinul puterii. Odată finalizată, prima campanie ar putea întrema economia, obturându-i subteranele ilegale. Cea de-a doua are o miză la fel de importantă: aceea de a moraliza ascensiunea socială a indivizilor și de a amortiza diferența înzestrărilor pe seama unui nou consens. Nădăjduiesc să nu fiu singurul care nutrește convingerea că viitorul nostru atârnă de izbânda amândurora".

Din nou aveam să fiu dezamăgit constatând, pe măsură ce timpul se scurgea, că nimic din ceea ce Teodor Baconsky indicase – corect, cred eu – ca reprezentând imperativele majore ale unei lumi în declin, nu era pus în practică. (Mai târziu aveam să înțeleg care anume era slăbiciunea principală a programului său: lipsea o concepție la fel de coerentă și bine argumentată ca și premisele teoretice ale "reformei" propuse, privitoare la mijloacele prin care ea putea fi înfăptuită). Intelectualii își vedeau (ne)liniștiți de treburile lor, în timp ce majoritatea politicienilor și ierarhilor noștri au continuat să acționeze "dincolo de bine și de rău".

Apariția ultimului volum semnat de Teodor Baconsky, *Ispita binelui. Eseuri despre urbanitatea credinței* (București, Editura Anastasia, 1999), avea să-mi pricinuiască o a treia și – sper – ultimă dezamăgire: aceea de a constata că însuși autorul era marcat, discret, de propriile mele mâhniri. Ceea ce însemna că nu mă înșelasem. Speranțele pe care mi le pusesem, cu exces de entuziasm, în articolul din *Dilema*, îmi fuseseră furate. Analizând cu o dureroasă luciditate lipsa oricărei rezonanțe publice a "manifestului" său din *Dilema*, Excelența Sa – în nota finală care însoțește "Începutul altei lumi" – conchide astfel: "Aș fi putut renunța la publicarea în volum a textului de mai sus, ale cărui cerințe au rămas nerealizate, demonstrând fie inutilitatea implicării intelectuale în treburile politice, fie natura incurabilă a unor vicii naționale. E clar că jocurile puterii exclud idealismele și idealiștii. Nu se guvernează cu principii, ci cu interese de grup interactive dincolo de morală. Că acest pragmatism alterează, paradoxal, însuși principiul realității, e o altă istorie, nescrisă aici. Slăbiciunile sau mai degrabă natura discontinuu-amorfă a societății noastre civile explică, fără să justifice, faptul că un text în esență corect, scris ca manifest întru depășirea unor conjuncturi sufocante, rămâne fără ecou, asemenea unui concert de cameră. Pledoariile meritocratice vor răsuna în pustiu atâta timp cât orizontul de așteptare al societății noastre nu se va schimba" (*op. cit.*, p. 97). Într-adevăr.

Meritul principal al ultimei sale cărți constă în caracterul apologetic distins, prin care autorul se pare că năzuiește să contribuie livresc tocmai la modificarea orizontului de așteptare al cititorilor săi. Renunțând la faldurile erudiției care au drapat cu eleganță prima sa lucrare, *Râsul Patriarhilor* (București, Editura Anastasia, 1996), Teodor Baconsky ne oferă în *Ispita Binelui* o adevărată pledoarie în favoarea angajării credinței creștine în cetate, bazându-se pe asimilarea profundă atât a modelului bizantin (ortodox) cât și a celui latin (catolic). Desfășurându-și analizele la interferența principalelor domenii proprii umanismului european, – teologie, antropologie, politologie, sociologie – , autorul ne prezintă o serie de realități insuficient sau parțial cunoscute de cei mai mulți dintre noi: ecumenismul contemporan, catolicismul de după Conciliul Vatican II, relațiile internaționale și strategiile politice ale României etc. Dincolo de varietatea teritoriilor explorate spre beneficiul cititorilor săi de către T. Baconsky, răzbate însă cu acuitate o dublă întrebare: "*(...) cum arată lumea căreia îi vorbim despre Dumnezeu?* Și: *ce trebuie să se schimbe în discursul teologic pentru ca el să atingă miezul vieții fiecăruia?*" (*op. cit.*, p. 11). Posibilele răspunsuri, circumscriu tema discretă a întregii lucrări: vorbirea despre Dumnezeu (= discursul teologic). Aceasta însă trebuie în mod necesar dublată, pragmatic, de fapte pe măsură: "A vorbi despre Dumnezeu lumii de astăzi înseamnă a avea curajul de a *utiliza* imaginile mitice care ne populează memoria și, mai ales, curajul de a «vorbi» prin fapte. Această propunere nu vizează renunțarea la discursurile religioase, ci reînscrierea gesturilor noastre de fraternitate într-un context ritual, care exprimă simbolic credința fiecăruia" (*op. cit.*, p. 22).

Privind cu speranță înainte, T. Baconsky preferă să încline întotdeauna talerul balanței în favoarea iertării și cauționării celor care de atâtea ori ne-au trădat așteptările, fie ei ierarhi, oameni politici sau intelectuali. De exemplu, în ciuda inerției care domnește în continuare în relațiile interconfesionale (ne gândim, în special, la absența desăvârșită a oricărui progres notabil în procesul restituirii bunurilor de către Biserica Ortodoxă Română Bisericii Greco-Catolice), subliniază importanța acceptării vizitei Papei Ioan Paul al II-lea de către ierarhia B. O. R.: "Hotărându-se să devină prima Biserică dreptcredincioasă care îl găzduiește pe un Papă, BOR a ajutat țara într-un mod determinant, Ea a demonstrat că «se poate birui pe ea însăși», după cum îmi spunea, mai demult, Părintele Patriarh: a lăsat deoparte prejudecățile, temerile, ispita replierii vanitoase. Și-a făcut curaj – un curaj epocal – pentru a ajunge din urmă timpurile față de care avea datorii neplătite și pentru a le devansa profetic" (*op. cit.*, p. 200). Din fragmente similare celui mai sus citat, am desprins principala lecție pe care ne vom strădui s-o învățăm temeinic: spiritul critic născut din dezamăgiri repetate trebuie cu necesitate subordonat speranței, mutându-ne astfel atenția de la păcatele altora la meritele lor (fie ele chiar și inventate!). Ar fi acesta un prim pas pe calea către "mai binele" pe care-l căutăm cu înfrigurare de atâtea generații.

În ciuda calităților certe ale cărții lui Teodor Baconsky, *Ispita Binelui*, lectura ei nu mi-a lăsat în suflet acea liniște izvoditoare de speranțe. Ci mai degrabă îndoiala în raport cu putința de a împlini un proiect devenit pentru noi, postmodernii, utopic: acela de a fi ucenici ai Mântuitorului Christos. Îmi revine mereu în minte o întrebare tulburătoare: *cum aș putea întrupa în lumea noastră, o credință care pare a fi tot mai străină de ceea ce se petrece în jur*? În prima parte a eseului de față, m-am referit într-o paranteză la ceea ce am socotit a fi principala slăbiciune a proiectului "idealist" propus de T. Baconsky: lipsa unei inventarieri eficiente a mijloacelor prin care am putea atinge dezideratele sale. Declanșarea unei dezbateri de anvergură în marginea acestei chestiuni de praxeologie, ar fi primul semn al unei posibile schimbări. Deși frământat de îndoieli izvorâte din propria mea nimicnicie, cred – deopotrivă cu Teodor Baconsky – că a sosit vremea faptelor: "E cazul să reacționăm, amintindu-ne că suntem (ar trebui să fim) *sarea pământului*. Dacă Dumnezeul nostru este Iubire și dacă ne asemănăm Lui prin vocație, atunci imnul agapic înălțat de Pavel va inspira nu numai viața Bisericii proprii, ci și relațiile cu creștinii de alt rit, risipiți ca niște pietre vii în drumul omenirii spre Ierusalimul de Sus" (*op. cit.*, p. 45).

Plimbarea ca instrument antropologic

Horia Bernea, Teodor Baconsky

În epoca noastră multimedială, realitatea culturii devine străvezie. Ai impresia că imaginea lucrului văzut este o "fereastră" pe ecranul computerului. O astfel de senzație devine și mai pregnantă la Roma, unde monumentele din primul cerc (de felul Pantheonului sau a Colosseum-ului) par hipersemne sau cărți poștale. Cred că dialogul la fața locului, conceput ca joc în mișcare, poate remedia această derealizare a cîmpului vizual. Toate elementele intercalate – informația didactică, memoria repetitivă a semnalului convențional, pe scurt, reflexele culturale obnubilante, care mistifică puritatea privirii – pot fi transfigurate prin efectul magnifiant al apropierii totale. Pentru a crede iarăși, pentru a respecta faptul, ai nevoie de empiria contactului, de cufundarea în porii materialelor, de alipirea fizică din care izvorăște certitudinea simplă a *masei*. Nu poți redeprinde iubirea trecutului (definit ca spațiu al creativității inconștiente) decât dacă renunți temporar la aroganța subiectului cunoscător. A vorbi cu celălalt, în preajma formelor de dragul cărora au trăit și au murit *cei vechi* înseamnă a face un exercițiu de reverie integrantă.

* * *

Plimbarea ca instrument antropologic: orice spațiu este unul al anchetei, adică al căutării. Chiar și atunci cînd devii, interogîndu-te, propriul tău informator. E o nouă figură în nomenclatorul atitudinal al unei meserii care, pretinzînd globalitatea, variind metodele, legitimînd pluralitatea punctelor de vedere, s-a constituit prin indefinire, amînare, deschidere sistematică. Paradoxul acestui refren variabil se traduce prin ocuparea succesivă a tuturor posibilităților relaționale. Deplasarea și contemplația s-au alternat divers, acoperind totalitatea unghiurilor de atac. Misionarii, administratorii coloniali, antropologii din epoca lui Malinowski sau Margaret Mead au fost mereu pe drum, privind "peste umărul indigenului", căruia îi deprindeau limba, îi analizau miturile, îi consemnau reacțiile sau îi arătau, cu suficiență paternalistă, calea spre Revelația progresului. Alții, antropologii-în-fotoliu, au inventariat imaginarul speciei umane scriind cu raftul, precum Frazer, sau dînd lecții teoretice despre tehnicile anchetei, precum Mauss, în al său de altfel excelent *Manual*. A urmat anabaza; întoarcerea acasă, în vacarmul orașelor, unde stadionul, periferia proletară, ghettoul cu imigranți, spitalul sau comunitățile științifice au fost investite ca *terenuri*, în vreme ce teoretizanții, academicii incurabili, au continuat să desțelenească noi teritorii cognitive: antropologia maladiei, a morții, a deriziunii, dar și etnoștiințele, începînd cu perspectiva psihiatrică asupra schimbării sociale. Șocul metadiscursurilor a generat alte și alte învelișuri noetice, răscruci interdisciplinare, aglomerații conceptuale, hinterlanduri vagi, lăsate într-o roditoare suspensie...

După toată această exasperantă dezvirginare a privirii, după completa pierdere a ingenuității în favoarea complicației intelective, unii – printre care mă număr, alături de Horia Bernea – au căutat să reinventeze diletantismul, oferindu-și luxul promenadei sapiențiale, bucuria originară a uitării mirate. A străbate peisajul memoriei culturale debarasat de orice echipament, a zăbovi fără scop în preajma unor alcătuiri celebre pînă la opacitate și totuși expresive prin naiva lor primordialitate, a te lăsa purtat de pași pentru a reliefa un traseu nevăzut – iată câteva dintre premisele unui demers exegetic a cărui unică rigoare decurge din căldura prieteniei și prospețimea curiozității.

Poate că un atare pariu nu poate fi cîștigat. Poate că nu ajunge să refuzi limitările specializării pentru a recupera sensul prelogic al obiectelor, așa cum nu e suficient să poetizezi pentru a-ți reumaniza relația cu ele. Și poate că umilitatea pe care o revendic – a rămîne *dincoace* de pertinența limbajelor – cuprinde în fond un proiect transgresiv. E sigur că discursul meseriaș produce mai multă cunoaștere cuatificabilă decât izbutesc observațiile noastre hedoniste și științific hazardate. Cu toate acestea, jubilația de a genera un discurs "inclasabil" ca și bucuria de a-ți asuma patosul singularității mi se par a fi păcate minore. Firește că nimic nu e nou sub soare: glosele pe care le comit acum vădesc o rudenie bachelardiană, rețeta lor fiind lesne analizabilă, inscriptibilă într-o genealogie. Dar plăcerea de a le scrie, pentru a-mi lămuri retroactiv starea din care au purces dialogurile romane cu Horia Bernea, îmi aparține negreșit și țin să nu-mi reprim orgoliul unei asemenea paternități.

Îndrăznesc să atribui acestor peripeții nu doar amintitele păcate veniale, ci și o virtute implicită: aceea de a celebra spiritul de echipă, convivialitatea lucrătoare, frăția transparentă. Cred că am trecut prea brusc de la colectivism la individualism și că societatea noastră, atomizată, anomică, are nevoie de cultul public al coresponsabilității. Autoritatea seamănă, în România post-comunistă, cu zborul solitar al liliacului. Se atacă scurt, pe un traiect resentimentar, se sărbătorește personalitatea izolată și nimănui nu-i pasă de nimeni, într-un fel de reciprocă anihilare. Atunci cînd laud coautoratul, nu exalt superstiția consensului: susțin doar că *suma întîlnirilor reușite* măsoară – în definitiv – calitatea oricărei societăți. Faptul că, la noi, această sumă este aproape nulă ar trebui să ne dea de gîndit, înainte ca fenomenul să se banalizeze.

Prezență mitică, Roma ni s-a înfățișat ca un teren subiectiv, pe care se poate pune în operă arheologia propriei noastre fundații imaginare. Desigur că lectura – spontană – la care ne-am oprit este una prin excelență trădătoare: venim dintr-o fostă colonie abandonată, complexată de perpetua carență a documentelor, ignorată de hărțile medievale sau atribuită altora, dispăruți între timp... Un tărâm desenat prin intermediul unei ideologii defetiste, în care năvălitorul barbar și autohtonul fugitiv își estompează deopotrivă chipul într-un soi de enigmă rînd pe rând sordidă și miraculoasă. Spațiul nostru identitar, mereu în construcție, mereu deconstruit, își găsește la Roma antipodul ideal. Atunci cînd nu lipsesc, monumentele noastre străvechi se arată într-o lumină ambiguă, care se pretează la o frustrantă pluralitate de interpretări. În Cetatea eternă, dimpotrivă: totul, incluzînd vestigiul, este datat, masiv, semnat, recognoscibil. Interesantă mi se pare, în economia dialogului nostru, tocmai telescoparea rolurilor. Eu, natură exterior calofilă, resimt o bucurie deprimată, de "barbar" romanizat, pe cînd Horia Bernea, cu a sa fire în aparență frustă, se poartă ca un poet latin decadent, care percepe fără nici o dificultate legătura subtilă dintre spiritul mediteranean, solar, al Romei imperiale și păgînismul exuberant al creației țărănești. Unul compară conținuturile și pătimește disproporția rezultatului, celălalt proclamă senin triumful formelor...

Se cade să recunosc ceva: poetica lui Horia Bernea este mult mai profundă decât previzibila mea reacție de "intelectual". Pentru el, două formidabile intuiții, formulate în treacăt, se dovedesc mai fertile decât o mie de adnotări scolastice: *forma este consubstanțială cu materia* și *gestul instituie valoarea*. Acest "antiplatonism nearistotelic" deschide, parcă, a treia cale: cea a realismului iconic.

* * *

Se spune că punctul de vedere creează obiectul. "Obiectul" Roma poate fi privit în fel și chip: turistic, arheologic, istoric, estetic, teologic și metafizic. Noi am preferat să o privim din perspectiva propriei credințe. Totuși, în cartea pe care o prezentăm acum publicului român, nici unul nu face din apartenența sa confesională o matrice activă. Nu a avut loc, evident, nici un acord explicit, dar, recitind conversațiile noastre, îmi dau seama că nu ne percepem identitatea ortodoxă ca pe un zăcământ înglodant, ci mai curînd ca pe un instrument imponderabil. De obicei, conștiința modelatoare a Ortodoxiei funcționează ca marcă a unei sensibilități manifestate în orizontul generic al creștinismului. O dată mai mult, întîlnirea cu Roma sacră ne-a arătat că proba alterității nu poate lipsi din căutarea propriei identități. Confruntați cu expresia majoră a principiului petrin, cufundați în morfologia somptuoasă și declarativă a Romei pontificale, am realizat că alternativa: refuz/absorbție poate fi depășită numai în direcția unei admirații critice. Dar pentru a împăca luciditatea și veneratia este într-adevăr nevoie să-ți reinventezi cîmpul, adică să aplici obiectelor un tratament deopotrivă temător și surprins. Atent dozate, bănuiala și seducția participă atunci la dialectica unei cunoașteri precaute.

Senzația care ne-a însoțit negreșit a fost aceea că Roma *este* "ortodoxă", putîndu-se prin urmare lipsi de anexări fantasmatice, proiecții abuzive sau reverii protocroniste. În unele părți ale dialogului nostru persistă, totuși, filigranat, o întrebare: Ortodoxia este o epocă de aur (ilustrată de civilizația bizantină) sau un adevăr structural, care măsoară *adecvarea* oricărei creații omenești? Cu alte cuvinte, am căutat "Roma ortodoxă" (a bisericilor vechi, cu ale lor mirabile mozaicuri absidiale) pentru a recupera o sincronie, sau pentru a verifica un principiu? A reduce Ortodoxia la registrul nostalgic al lui *has been* e desigur incomod pentru un fiu al Bisericii ortodoxe contemporane. Dar și atitudinea inversă – e valoros doar ce e compatibil cu metrica bizantină – pare a fi nu doar falsă, ci și contraproductivă pentru ceea ce sperăm să fie *viitorul* Ortodoxiei. Cred că dilema – care trece în conflictul dintre istorie și metafizică – atârnă în fond de diateza utilizată atunci cînd vorbim despre *homo religiosus*. Este el receptacolul unor deplasări decise la alte niveluri (imaginar colectiv, putere politică, demonologie, providență etc.) sau se cuvine să-l vedem ca pe inițiatorul activ, căci *plictisit*, al metamorfozelor artistice prin care a trecut, de-a lungul vremii, sentimentul sacralității? Cum putem ști noi, adoratori necondiționați ai mozaicului, că ultimii meșteri din secolul XIV nu erau priviți de către corifeii protorenașterii așa cum îl privim noi pe Grigorescu, pictor de biserici? Dacă faimoasa *ruptură* dintre mentalitatea teocentrică a omului medieval și aceea, umanistă, a primilor artiști "moderni", a fost în realitate o *dezumflare*, atunci nu se cuvine să le elogiem curajul de a constata un deces, mai degrabă decât lașitatea de a părăsi o mare tradiție?

* * *

Asaltată de secularism, de istoria politică a unei Italii laice, modelată de prestigiul – din păcate erodat – al creștin-democrației peninsulare, Cetatea lui Petru strînge la sân, cu un exemplar patos scenografic, toate scăderile, triumfurile, îndrăznelile și lașitățile oricărui grup uman creativ și vital. Milioanele de mașini, de motorete (începând cu miticele *Vespa*), miile de comercianți-artizani și sutele de biserici pe suprafața cărora stilurile se încaieră într-o palpitantă bătălie a consacrării – iată, cu o primă aproximație, sinteza pe care Urbea o dăruiește ochiului rînd pe rând zăpăcit și fermecat.

După cum se știe, Italia a avut, pînă la 1870, o mulțime de capitale: Milano, Ravenna, Napoli, San Leo, Torino, Florența și atâtea alte, vremelnice, locuri ale puterii statale. Acest policentrism administrativ și politic a avut, printre altele, două urmări: peninsula benefi-

ciază de o identitate culturală plurală, iar *Roma a rămas pe seama Papilor*: ce vedem astăzi, în centrul istoric articulat pe ruinele arhitecturii imperiale, nu este decât expresia milenarei teocrații pontificale, manifestarea unui *regim supranatural*, mărturia unei continue stări de grație. Roma pontificală, pe drept cuvînt sacră, este și ea policentrică: urmașii lui Petru s-au mutat mereu, de la Palatul Laterano la Quirinale, de acolo la Vatican, de la Vatican, pe cărările lumii, cu Ioan Paul al II-lea... Prin urmare, dincolo de emfaza clădirilor, există o sugestie a itinerantei, un dor exodic, un plan de veșnică transpunere datorită căruia puterea sacerdotală se caligrafiază secvențial, ascultînd de logica pelerinajului mai curînd decât de aceea a hieratismului aulic. Mișcare, deci, dar mișcare *orientată*.

* * *

Europa de astăzi dezamăgește: de aceea privim "construcția" europeană ca pe un proces din care va rezulta nu atît o altă esență, ci doar o nouă configurație. Situația actuală – săracii în tranziție și bogații anchilozați în căutarea terțului exclus – ne descurajează. Vorbim despre tradiția creștină, dar un viitor Muzeu al Europei, care va fi deschis la Bruxelles, își propune să reconstituie istoria continentului ocupîndu-se numai de Apusul post-carolingian: au existat în capitala administrativă a continentului niște funcționari, inculți sacerdoți ai Uniunii, care gîndesc, *mutatis mutandis*, ca I.V. Stalin. La un deceniu de la căderea Zidului, toxinele războiului rece parazitează în continuare societățile noastre. Ortodoxia e demonizată ca fundamentalism, secularismul e denunțat ca *radix malorum*. Am trecut de la sîrma ghimpată la controversa teologică, nu mai puțin țepoasă, nu mai puțin absurdă. Ideea – mai degrabă nădejdea – mea este că nemăsura modernității ne joacă ultimele feste și că nevroza acestui *fin de siècle* se va dovedi fertilă. În pragul noului mileniu, Ortodoxia poate decide: va ajuta societățile pe care le-a modelat sau le va trăda? A le ajuta, înseamnă a miza inteligent pe cartea ecumenismului, definit ca efort spre regăsirea unității creștine. A le trăda, înseamnă a le izola îndărătul unei noi "cortine", acum confesională. Nu văd cum am putea pleda simultan pentru erezia filetistă și pentru apartenența europeană. În confuzia post-comunistă, puterea sacerdotală s-a înzdrăvenit. Ea poate jubila statistic, dar și mai bine ar fi să se teamă de propria creștere, aducătoare de grave responsabilități.

O seamă de neînțelegeri terminologice persistă, provocând daune supradimesionate. De pildă: atunci cînd catolicii vorbesc despre o "nouă evanghelizare" a Europei, societățile ortodoxe se gîndesc imediat la o nouă campanie prozelitistă, echivalentă cu o invazie. Această percepție panicardă se inspiră dintr-un fapt și divulgă o lacună: faptul e acela al uniatismului, ca model ecleziologic pe care ambele Biserici (ortodoxă și catolică) l-au declarat anacronic. Lacuna e de ordin analitic: ortodocșii cred că secularizarea e un fenomen strict occidental și că ea nu poate pătrunde în Est dacă Bisericile răsăritene i se opun *în principiu*. Ortodocșii se înșeală, după mine, în ambele privințe. "Noua evanghelizare" este sinonimă cu vestirea perenă a mesajului divin, în goana generațiilor. Sintagma, vestitor pleonastică, trimite gândul spre eterna actualitate a unui Dumnezeu a cărui dragoste rănește intelectul păcătos. Cât privește secularizarea, nu numai că aceasta se va produce – în variantă occidentală –, dar s-a și consumat (în mult mai radicala variantă a comunismului ateu). Secularizarea e un fenomen care comportă cel puțin două cauze: prima, cea mai serioasă, constă în diviziunea scandaloasă a Bisericilor.

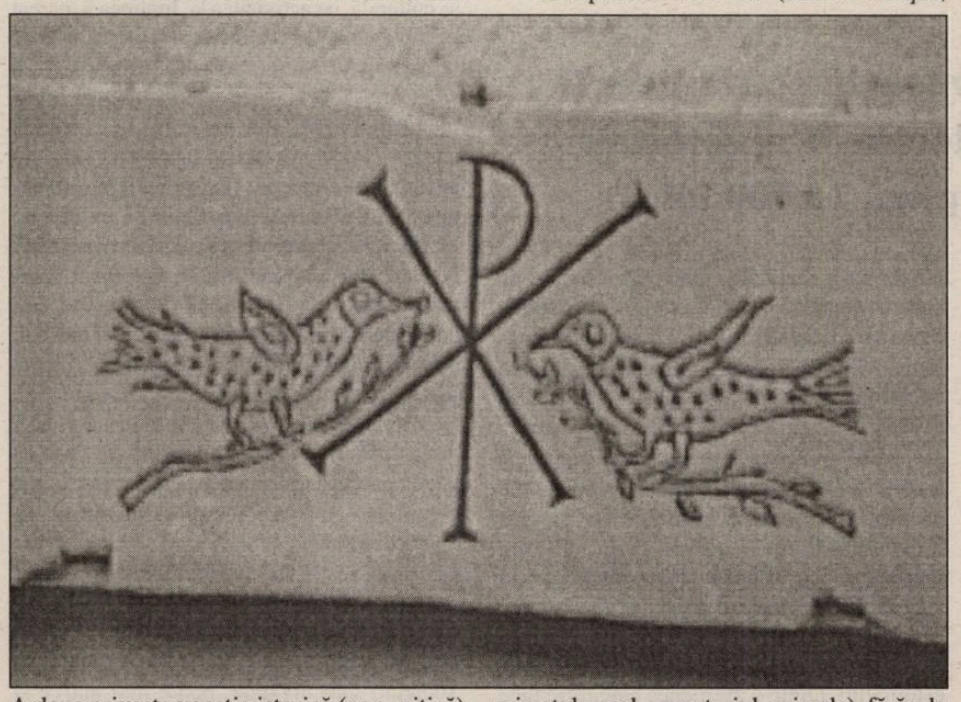

A doua privește vocația istorică (non-mitică) a creștinismului ca atare. În al doilea mileniu, Bisericile și-au pierdut unitatea și, deodată cu ea, credibilitatea "catholică" (universală). Pe acest fond, mesajul Evangheliei – ca *permanență irepetabilă* – a sucombat sub propriul său paradox, despărțindu-i pe cei care "fac istoria" (greșit) de cei care o "interpretează"(reacționar). Iată câteva motive pentru a lua în serios rostul providențial al Cetății lui Petru, singurul loc din Europa unde, de aproape trei milenii, istoria învinge mitul. Noi, ortodocșii, le cerem fraților catolici să recunoască în Răsărit legitimitatea unui *catolicism fără Papă*, dar nu facem efortul de a privi catolicismul ca pe o *ortodoxie petrină* ...

N-am întâlnit niciodată vreo persoană care să accepte separația Bisericilor din elementare pricini dogmatice. Știu însă că asemenea persoane există. Mă gândesc de pildă la delicatul Alexandru Mironescu, în opinia căruia dogma traduce *metafizica obiectivă a universului spiritual*. Prin urmare, orice deviere de la învățătura revelată și codificată sinodal nu este o erezie subiectivă, o libertate necucernică sau o aberație autonomă, ci o dereglare în ordinea ultimă a lumii. În fond, cred același lucru. Dar cu o corecție nelipsită de importanță: chiar dacă acesta este adevărul, el nu va putea fi "impus" altfel decât prin iubire. Pe un plan inferior, acela al intențiilor bune, avem datoria de a nu privi separația creștinilor ca pe rezultatul unei vini unilaterale. A poseda întregul adevăr nu înseamnă a fi impecabil. Dimpotrivă, cine *are* deplinul adevăr fără *a-l trăi* pe deplin este infinit vulnerabil. Greșeala lui nu mai are scuze, păcatul lui nu poate fi contextualizat, derivele sale capătă un aer inexplicabil, o natură monstruoasă și efecte perverse majore. Dacă ortodocșii ar poseda, încă din această viață, deplinul adevăr, existența lor vădit pecabilă ar reprezenta cel mai grav eșec al omenirii. Văd aici cel puțin un motiv pentru a utiliza cu prudență expresia "deplinul adevăr". Deplinul adevăr se trăiește fără efort, ca sfințenie nesfîrșit suitoare. Or *Ecclesia militans* e plină de păcătoși. Asta înseamnă că Dumnezeu nu ne-a pus pe umeri poveri excesive. Ne-a iertat de plenitudine, pentru a da un sens mântuirii. De aceea, se poate spune că nimeni nu posedă întregul adevăr, ci numai premisele sale. O atare viziune nu e sursă de relativism, ci model de conduită ecumenică.

Există desigur unii care știu să enumere "punctele florentine" (adaosul *Filioque*, primatul papal, purgatoriul, azimele), fără a le acorda cea mai mică importanță în viața reală. Poți explica diviziunea dintre creștini în multe feluri: pedagogie divină, vanitate "diabolică" ulterior instituționalizată, inerție istorică hrănită de jocul jurisdicțional al puterii, ispită a replierii autarhice. În afară de prima ipoteză, fumegos medievală și neplăcut psihanalitică, toate celelalte motive sunt atît de evident *inacceptabile* încât te întrebi cum a fost posibil ca ruptura să dureze un mileniu. Nu susțin irelevanța punctelor florentine. Dimpotrivă, trăiesc în virtutea lor neștiută. Atunci cînd particip la o missă catolică, spun Crezul alături de ceilalți, dar fără Filioque. Nu mă împărtășesc cu pîine nedospită. Consider că ecleziologia sinodală a Bisericii mele este cea mai fidelă expresie a voinței lui Hristos. Nu dau crezare ideii că, dincolo de moarte, există un spațiu de negociere soteriologică. Pe de altă parte, simt că dezbinarea creștinilor este funestă. Iată de ce nu văd în justificarea prințului Vladimir Ghika ("am devenit catolic pentru a fi un și mai bun ortodox") o frivolă butadă salonardă. Lipsită de dimensiunea sa "catholică" (adică de sobornicitatea coextensivă tainei ecleziale), Ortodoxia e simplă idolatrie etnicistă, vitrină fanariotă și "suflet" slav. Nu mă pot consola, nici ca fiu al Bisericii, nici ca român, cu o atare, frustrantă, definiție. Mă irită "norocul" de a mă fi născut de partea bună a baricadei. Aș prefera dispariția baricadei și reinventarea suplu-îndrăzneață a Europei creștine. Pentru a asista fie și la începutul acestei construcții e nevoie de mai multă imaginație, de mai multă rugăciune adevărată. E nevoie de episcopi ortodocși cu viziune universală și de episcopi catolici înșetați de dreaptă credință. La fel de trebuincioasă este comunicarea între creștinii obișnuiți, răniți de anomaliile acestui secol stupid, cuprinși de speranța unității regăsite, dornici să-și depășească pasivitatea și automulțumirea. Europa de astăzi dezamăgește. Cea de mîine ne va îndrăgosti.

* * *

Roma se lasă descoperită panoramic din zeci de puncte. Sunt atâtea dâmburi încât oricând te miști, urci și oriunde privești, descoperi orașul ca ansamblu vizual omogen. E ca un joc Lego cu piese din lut. O volumetrie pământie, ritmată de verdele sumbru al pinilor. Nivelul civil apare ca un substrat obedient, deasupra căruia se profilează, solemn, sutele de cupole bisericești. Nu vezi de pe unica înălțime o singură vale, ca atunci cînd te afli pe Licabetul atenian. La orizont se arcuiesc cu blândețe alte și alte coline, de pe care semeni neștiuți privesc din perspectivă simetrică. Vederea e pur și simplu provincială. Nici un zgârienori, ca un răcnet în pustiul bidonvilurilor. Nici un arogant cartier de afaceri, cu volume smucite futurist. Nici un enorm panou publicitar electric nu sfîșie noaptea cu pulsația lui psihedelică. Noaptea, străzile sunt plonjate într-o lumină portocalie, care îmbracă toate ungherele în semioscuritatea unei intimități căutate. Cu o ieftină metaforă psihologizantă, s-ar putea spune că Roma pare o matroană care-și acoperă pudic surprinsa goliciune. Urbea pare inhibată de uriașa durată din care i s-au zămislit, îngrozitor de lent, formele ultime. Romanul de azi urcă scala mileniilor coborînd în propria pivniță, iar istoria s-a scris pe străzile cartierului său: cum să se laude cu ceva anume cînd moștenește totul? Există chiar o anume apatie patrimonială, o placiditate inconștientă, aproape defensivă cu care localnicii se înarmează pentru a se feri de nevroza celebrității. Un monument de cinci sute de ani e pe deplin venerabil: unul care stă în același loc douăzeci de secole primește un cu totul alt statut. El devine *natură a locului*, prezență organică, asimilată, camuflată sub propria persistență. Se produce un soi de osmoză intimă, o grandioasă obișnuință, în funcționarea căreia se amestecă memoria tenace și uitarea bonomă.

Există desigur prinți, marchizi, conți, cavaleri de Malta, gentilomi ai Papei, profesori universitari sau erudiți oameni ai Bisericii care știu totul și încă ceva pe deasupra: ei dețin, sectorial, monopolul asupra cunoștințelor secrete despre Urbe, controlează curenții de adîncime, colecționează gelos anecdote rarisime, închid sub lacătele distanței sociale pretioase genealogii și simboluri uitate... Cine trăiește la Roma are șansa de a-i întâlni și de a încerca să le dezlege pecețile. Însă oamenii obișnuiți – inclusiv burghezii cu pantofi bot de rață, cravată cu nod masiv și haine închise, croite strîns pe talie – sunt mai degrabă sastisiți de inumana densitate istorico-estetică a unei Cetăți de a cărei "eternitate" se plîng și de al cărui haos poluat vor să scape. Pe aceștia – cei mai mulți – trecutul îi deranjează, se simt provinciali, visează la Paris sau Los Angeles, preiau termeni anglo-saxoni, fac speculații bursiere prin Internet, adoptând frenetic orice gadget tehnologic menit să le afirme sincronizarea cu "adevăratele centre" (de putere). *Sindromul moștenitorului ingrat* apare însă cu deplină expresivitate mai ales în noua generație, complet harlemizată, care poartă încălțările bulbucate, șalvarii și hanoracele cu gluguță ale oricărui, năpăstuit, raper de peste ocean: deliciile globalizării! Bine că există și în America o serie de "Rome", dintre care una întemeiată la 1786, pe fluviul Mohawk, în statul New York, la 60 de km de... Syracusa! E ca și cum Fiul risipitor ar fi devenit misionar, în vreme ce fratele cel mare ar fi întrunit acasă un consiliu de târfe...

(Fragmente de eseu din volumul **ROMA CAPUT MUNDI . Un ghid subiectiv al Cetății Eterne sprijinit pe dialoguri, note, fotografii, acuarele si desene**)

Horia Bernea, Teodor Baconsky

Plimbarea ca instrument antropologic

Managerul creativ

Alexandru Ruja

NICOLAE MECU
Iacob Negruzzi sau vocația comunicării
Editura Minerva, colecția "Universitas"
București, 1999, 242 pag., 18.000 lei

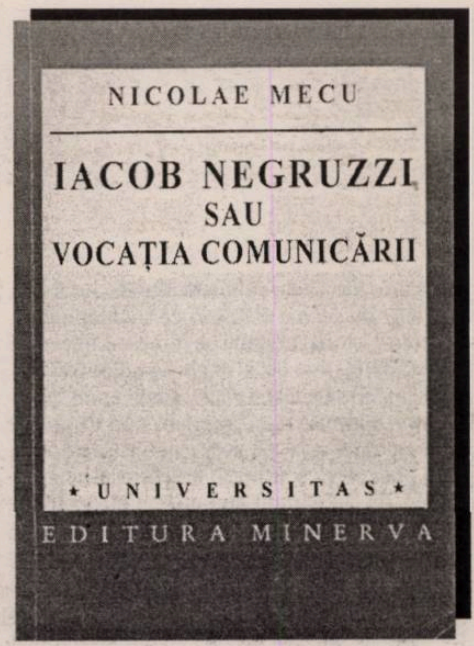

Lăsând cu mult în urmă opera literară propriu-zisă, rămâne în prim-planul interesului istoriei literare legătura lui Iacob Negruzzi cu **Junimea.** Întemeietor al acesteia, – alături de Titu Maiorescu, P. Carp, Th. Rosetti, V. Pogor, – Iacob Negruzzi a fost ceea ce îl numește foarte inspirat Nicolae Mecu, folosind terminologia dintr-o altă sferă a vocabularului contemporan, un **manager creativ,** un promotor al creativității în cadrul grupului. Nu este chiar atât de greu de imaginat ce s-ar fi întâmplat cu **Junimea** fără Iacob Negruzzi, fără acest liant al grupului, omul cu vocația comunicării, secretarul perpetuu, cel care era dispus la confesiune și colocviu, apropiind oameni cu diverse susceptibilități și anulând barierele în comunicare. Pentru că nu a avut o operă literară de raftul întâi, – când **Junimea** strălucea prin Eminescu, Maiorescu, Slavici, Caragiale, Creangă, – Iacob Negruzzi a rămas mereu în umbră. Este meritul lui Nicolae Mecu de a-l readuce în contemporaneitate prin evidențierea capacității de comunicare, ca un model posibil într-o lume solilocvială, care a pierdut simțul comunicării, valoarea dialogului și respectul pentru cuvântul celuilalt. "Dispecerul **Junimii**, redactorul, "factotum" al **Convorbirilor,** scriitorul aflat în permanent dialog cu epoca sa" este văzut ca un "model posibil de a fi propus contemporanilor noștri. **Junimea** însăși, ca grupare bazată pe **concordia discors** și pe **complexio oppositorum,** oferă un alt asemenea model... "Împreună cu Maiorescu a format la **Junimea** un "cuplu ireductibil". Lângă mentorul grupării literare, lângă creatorul criticii literare și promotorul spiritului critic a existat omul care "să pună orânduială în toate", să consemneze pentru posteritate ceea ce s-a făcut, omul capabil să păstreze mereu dialogul și comunicarea cu ceilalți. Lecția lui Iacob Negruzzi rămâne valabilă și sub acest semn al elitei care prestează o activitate nespectaculoasă, dar eficientă, serioasă și dezinteresată, nu atât pentru sine cât pentru promovarea și încurajarea celorlalți. În absența unor asemenea oameni există riscul blocării comunicării, pentru că, așa cum scrie Nicolae Mecu "într-o cultură și o epocă a promovării mitului "supradotaților", există pericolul ca, din obsesie elitistă, să se ajungă la fabricarea de indivizi umani superiori și "performanți" în multe privințe, dar handicapați în cel puțin una: a comunicării cu ceilalți".

Doctor în filologie, Nicolae Mecu (n. 17 mai 1945, com. Călinești, Argeș) este cercetător principal la Institutul de Istorie și Teorie Literară "G. Călinescu" al Academiei Române și cadru didactic la Institutul de Teologie Romano-Catolică "Sf. Tereza" din București. De numele lui Nicolae Mecu se leagă începerea ediției critice a operei călinesciene (din care au apărut două volume: **Cartea nunții** și **Enigma Otiliei**), editarea operei lui Iacob Negruzzi și a volumelor de documente **B.P. Hasdeu și contemporanii săi** (3 vol.) și **G. Călinescu și contemporanii săi** (2 vol.). A colaborat la realizarea mai multor lucrări de sinteză, dintre care amintesc doar **Istoriografia literară românească** (1984), **Dicționarul cronologic** (1979) al literaturii române. **Dicționarul enciclopedic** (3 vol., 1993-1999), **D.S.R. II** (1988). În lucrările lui Nicolae Mecu pasiunea și talentul se unesc cu seriozitatea și informația bogată (exactă), interpretarea de adâncime cu proiecția sintezei. Lucrările lui Nicolae Mecu sunt dintre acelea în care poți avea încredere, atât în privința documentării cât și în analiza de finețe, capacitatea de disociere sau, dimpotrivă, de relaționare, în diagnosticul literar sigur bazat pe simț artistic și relevanța esteticului. Dintr-o asemenea categorie face parte și cartea **Iacob Negruzzi sau vocația comunicării,** concepută și realizată ca teză de doctorat.

După o **cronologie,** în prima parte a volumului se urmărește formarea intelectuală a lui Iacob Negruzzi (**Drumurile formării. "Calea de sine" a lui Iacob Negruzzi),** activitatea la cea mai importantă grupare culturală a veacului trecut (**La "Junimea" și "Convorbiri literare"),** relația cu o instituție culturală la a cărei edificare junimiștii au contribuit din plin **(Iacob Negruzzi și Academia)** și drumul său în politică. Partea a doua este dedicată cu preponderență creației literare: poezia, proza, dramaturgia, memorialistica, jurnalul și corespondența, publicistica literară.

Existența lui Iacob Negruzzi are, de la început, un punct ridicat – este fiul unui important scriitor al vremii. Costache Negruzzi a fost implicat în mișcarea literară a primei jumătăți de veac. Prin tatăl său, Iacob Negruzzi îl cunoaște pe V. Alecsandri, al doilea părinte spiritual. Alături de cunoașterea preocupărilor literare ale tatălui său, întâlnirea cu Alecsandri și opera acestuia a fost decisivă pentru orientarea spre literatură (cultură) a tânărului Iacob Negruzzi. Desăvârșirea acestei orientări se va produce, însă, la **Junimea,** după ce Iacob Negruzzi se întoarce în țară din perioada berlineză a studenției sale. Întâlnirea cu Titu Maiorescu are un alt impact și alte consecințe decât aceea cu Alecsandri. A fost între ei o mare prietenie, pe care doar moartea a întrerupt-o. Nicolae Mecu o numește "prietenie specială: fondată pe similitudini de idei și de comportament, dar și pe deosebiri și complementarități. Definibilă, însă, înainte de toate, ca o relație maieutică. Dintre toți oamenii pe care i-a întâlnit în viața sa, nici unul nu a avut asupra lui Negruzzi o asemenea influență "catalitică" (în sens blagian) ca Titu Maiorescu. El mai întâi, apoi **Junimea,** în genere, l-au făcut să-și cunoască **adevăratele înzestrări, să și le cultive** (și, în bună măsură, să-i fie cultiuvate, în comunitatea junimistă), să părăsească pistele greșite, falsele percepții de sine, iluziile fără perspective. Într-un cuvânt, să-și dea reala măsură acolo unde îl meneau firea, potențialul ereditar și formația". Consolidarea prieteniei s-a produs odată cu **procesul Maiorescu,** în care Iacob Negruzzi s-a dovedit unul dintre cei mai aprigi apărători ai mentorului junimist. Întâlnirea cu Maiorescu a fost decisivă pentru existența sa culturală, iar activitatea la **Junimea** a marcat profund destinul vieții sale. Influența este de reciprocitate. Memorialiștii **Junimii,** criticii și istoricii literari care s-au ocupat de fenomenul junimist "sunt unanimi în afirmația că fără Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi nu ar fi fost de conceput (în întemeierea, orientarea și structura, longevitatea și rezultatele lor) nici **Societatea literară,** nici **Convorbirile".** N. Gane, un cunoscător și un devotat al **Junimii,** scria, fără ezitare, că "dintre toți câți compuneau interesantul mozaic al **Junimei,** doi oameni au contribuit cu deosebire la închegarea și menținerea lui: Maiorescu și Iacob Negruzzi. Fără cel întâi nu cred că s-ar fi putut înființa, fără cel al doilea nu cred că s-ar fi putut susține această grupare". Iacob Negruzzi a știut să creeze și să susțină o ambianță degajată, o atmosferă agreabilă, în care s-au putut naște și derula, fără stres și presiuni, lucrurile esențiale pe care le-a făcut **Junimea.** Avea dreptate memorialistul să noteze în finalul **Amintirilor** sale: "Vor veni mai târziu alte Societăți mai învățate, poate mai active și mai neobosite, însă nu va mai fi nici una care să fi făcut lucruri serioase într-o formă atât de veselă, de plăcută și de neobișnuită". Nicolae Mecu fixează, cu exactitate, rolul lui Iacob Negruzzi la **Junimea** și raportul acestuia cu Titu Maiorescu. "Secundul lui Maiorescu era un excelent propagator al ideilor acestuia, cel ce le aplica primul, și de aceea cred că nu e greșit să-l considerăm cel dintâi maiorescian. Apoi, el își exercită creativitatea relativă/prin variație ca principal om de legătură între **Junimea** și generația pașoptistă, între **Junimea** și tradiție în general: atât ca animator, cât și ca autor de articole-medalion despre scriitorii trecutului, cât și ca poet, prozator și dramaturg. În această ultimă ipostază, el preia o serie (amplă) de teme și forme literare pe care le continuă, menținându-le astfel în actualitate prin inovații "relative", în așteptarea marilor creatori care le vor conferi un statut valoric superior". În privința relaționării celor două personalități de la **Junimea,** doar de o complementaritate poate fi vorba și nu de o comparație. În privința receptării valorii, ar fi greșit să-l comparăm pe Iacob Negruzzi cu Titu Maiorescu. El nu avea intuiția genială a lui Maiorescu în depistarea valorii, nici spiritul critic al acestuia în promovarea valorii și, implicit, în asanarea literaturii.

Exemplaritatea cu care a lucrat Iacob Negruzii la **Junimea** se observă și în activitatea de la **Academie.** Până a fi primit însă în "doctul corp", relația sa cu această instituție nu a fost lipsită de asperități, fiind, în general, aceea pe care **Junimea** a avut-o. Lupta **Junimii** cu **Academia,** vizând, mai ales, ortografia, renunțarea la sistemul latinist și adoptarea principiilor scrierii fonetice, îi are în frunte pe Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi. Propunerea lui V. Alecsandri, din 1879, ca Iacob Negruzzi să fie primit în **Academie** nu întrunește majoritatea necesară alegerii. Evenimentul se va produce peste doi ani (1881), iar Iacob Negruzzi va îndeplini în **Academia Română** mai multe funcții, până la aceea de președinte (1910-1912; 1923-1926). Depune eforturi pentru rezolvarea problemei ortografiei limbii române, pledează pentru primirea de noi membri, se luptă pentru alegerea lui Slavici. În calitate de vicepreședinte și, apoi, de președinte se dovedește un bun organizator. Îmbogățește colecțiile **Academiei Române,** el însuși donând manuscrise, scrisori etc. Vrea să pună în practică cel mai important proiect al său – noua clădire a **Bibliotecii Academiei.** A rămas atașat de această instituție, pe care a frecventat-o până spre sfârșitul vieții; mult mai tânărul G. Călinescu și-l amintește venind "până în ultimele sale zile la **Academie,** cu mărunți pași târâți și iuți, privind cu ochii ca prin sită".

Dacă poezia, proza sau dramaturgia interesează astăzi mai puțin sau aproape deloc, comentarii interesante se pot face asupra **memorialisticii** și **jurnalului,** opere exemplare, care își mențin interesul în contemporaneitate.

Discursuri parlamentare

În seria **Operelor** lui Barbu Delavrancea (ediție îngrijită de Emilia Șt. Milicescu) volumul **VIII** cuprinde **discursurile parlamentare.** Volumul apărut în 1971 nu a putut include toate textele lui Delavrancea, deși acestea au fost publicate în **Monitorul oficial.** Soluția adoptată de Editura Minerva și cu care îngrijitoarea ediției "doamna Emilia Șt. Milicescu a fost de acord, lucrând intens la Biblioteca Academiei din București, în preajma împlinirii frumoasei vârste de 90 de ani, a fost aceea de a înlocui vechiul volum al VIII-lea al ediției, cu două tomuri: vol. VIII, partea I și partea a II-a". Până acum a fost publicată doar prima parte din **Opere VIII** (ediție îngrijită de Emilia Șt. Milicescu; note de Emilia Șt. Milicescu și Alin Ciupală, 1999, 479 pag.). Această parte a volumului cuprinde **discursurile parlamentare** ale lui Delavrancea din perioada noiembrie 1894 - aprilie 1896. Modele ale genului, discursurile lui Delavrancea arată nivelul intelectual al oratoriei, respectul pentru preopinent și profunzimea analizei aplicate pe problema în dezbatere. Volumul se deschide cu **discursul** rostit în ședințele **Camerei** din 29 și 30 noiembrie 1894. Este primul discurs parlamentar al lui Delavrancea, prilejuit de răspunsul la **Mesajul Tronului,** redactat și citit de Titu Maiorescu. În toate **discursurile parlamentare** se poate observa logica strânsă, capacitatea de a uza cu ușurință de sensul cuvintelor, intervențiile prompte prin demontarea argumentației facile (a se vedea răspunsurile adresate lui N. Filipescu). Ca și în cazul lui Titu Maiorescu, **discursurile parlamentare** ale lui Delavrancea arată ce strălucire literară și intelectuală poate primi acest gen, dacă acel care îl vehiculează are ca o componentă esențială, în personalitatea sa, cultura.

Războiul ediţiilor

Otilia Hedeşan

S. FL. MARIAN

Naşterea la români, Studiu etnografic; Nunta la români, Studiu etnografic; Înmormântarea la români, Studiu etnografic

Ediţie îngrijită, introducere, bibliografie şi glosar de Iordan Datcu, Bucureşti, Saeculum I.O., 2000, vol. I, 303 p, vol. II, 575 p, vol. III, 399 p.

"După ce în anul 1994 am reeditat trilogia lui S. Fl. Marian **Sărbătorile la români,** în două volume, la Editura Fundaţiei Culturale Române, ediţie care s-a bucurat de mare interes epuizându-se rapid, reeditãm acum cealaltă trilogie a lui S. Fl. Marian, despre riturile de trecere la români" (**Nunta...**, p. 11) – scrie Iordan Datcu în **Nota asupra ediţiei.** Scrie clar şi la obiect, aş spune dacă n-ar trebui să remarc că această frază iniţială a declaraţiei de intenţie pune între paranteze un fapt editorial peste care nu se poate trece în cazul de faţă: anume că în 1995, editura bucureşteană "Grai şi Suflet – Cultura Naţională" a publicat, deja, o ediţie a "... trilogiei lui Marian despre riturile de trecere la români", lăsând îngrijirea acesteia pe seama lui Teofil Teaha, Ioan Şerb şi Ioan Ilişiu.

Este adevărat că acea ediţie păcătuia prin multe. Păcătuia, în mod special, prin inventarea unui titlu, **"trilogia vieţii",** pe care Simion Florea Marian nu-l atribuise celor trei texte ale sale. (E drept că încercând să indice scrupulul filologic, editorii au aşezat acest titlu între paranteze drepte, ca şi când ei nu făceau decât să restituie formula cea mai adecvată, chiar dacă aceasta nu apăruse, textual, în opera autorului publicat). În al doilea rând, supăra printr-un gen de indiferenţă faţă de acurateţea însăşi a textului, în care s-au strecurat geşeli de tot felul, de la plasarea neferictă a virgulelor, omiterea cratimelor sau chiar uitarea anumitor litere. Pentru a da exemple, în acest sens, nu trebuie să răsfoiesc prea mult cele trei volume. Chiar la pagina 1 din primul volum, cel despre nuntă, ne întâmpină anunţul: **"Această carte a apărut cu sprijinul fundaţiei Soroş** [sic! – s.n., O.H.]". În fine, "ediţia" nu era însoţită de nici un fel de text explicativ sau ajutător: nici studiu introductiv, nici postfaţă, nici indici tematici, ci doar o **Notă asupra ediţiei,** publicată la începutul volumului despre nuntă. Adică la începutul volumului întâi, oricât de neaşteptat este acest lucru! Căci ediţia Teaha – Şerb – Ilişiu aşeza cele trei texte ale lui Simion Florea Marian în ordinea: nunta, naşterea şi înmormântarea, bazându-se, până la un punct, pe un argument cronologic: **Nunta la români** apăruse în 1890, cu doi ani înaintea celorlalte două volume. Nu spun că era un criteriu greşit în sine: el mi se pare, însă, total nepotrivit în condiţiile în care cele trei volume erau aşezate sub titlul generic de **Trilogia vieţii,** căci, e evident, în aceste condiţii, că marile treceri din viaţa omului se petrec în ordinea "naştere/nuntă/înmormântare".

Oricât de imperfectă, însă, ediţia din 1995 a cărţilor lui Simion Florea Marian a avut succes. Pentru un public destul de larg, alcătuit mai ales din studenţi şi profesori, cele trei volume de pe paginile cărora generaţii întregi învăţaseră cum se structurează marile ceremonii româneşti din ciclul vieţii omului au provocat o adevărată bucurie. Faptul că ele puteau fi, acum, utilizate fără nici un fel de dificultate, după ce, cel puţin de cincizeci de ani, numărul exemplarelor disponibile era extrem de redus, nu putea fi neglijat. Din rafturile greu accesibile ale unor biblioteci cu intrare restrictivă, cărţile lui Marian se întorceau în lume la fel de monumentale, de proaspete şi fascinante cum fuseseră în momentul apariţiei lor. Cred că nu greşesc dacă spun că, în ciuda imperfecţiunilor sale, succesul acelei ediţii a fost de aceeaşi natură şi aproape de aceeaşi intensitate cu deja pomenita receptare favorabilă a studiilor lui Marian despre sărbătorile calendaristice, editate în 1994 de Iordan Datcu. Spun acest lucru bazându-mă pe faptul că, în ambele cazuri, succesul a fost unul la public, un succes de librărie. Specialiştii au formulat – când au formulat – mai ales fraze politicoase, dar nu s-au înghesuit cu consideraţiile teoretice, lucru întrucâtva firesc, căci, de pe o parte, cei mai mulţi dintre ei nu au fost nevoiţi să recurgă la volumele noi, deoarece aveau la îndemână ediţiile princeps; pe de altă parte, "ediţiile" în sine nu făceau decât să reproducă vechile texte cu transformările ortografice de rigoare, fără să se constituie, însă, în "ediţii critice". Publicul larg, însă, a regăsit cu mare bucurie aceste studii exemplare, şi le-a dorit, când pentru documentare sau lectură când, pur şi simplu, pentru că se cuvine să ai în casă o carte cu titlul **Sărbătorile la români** sau **Nunta la români,** de exemplu, exact aşa cum trebuie să ai un dicţionar bun sau un volum cu poemele lui Mihai Eminescu. Privind retrospectiv, concluzia care se impune este aceea că succesul nu a fost, în nici unul dintre cazuri, un succes efectiv al ediţiei, ci unul al cărţii înseşi. Altfel spus, nu pentru Teofil Teaha sau pentru Iordan Datcu, bunăoară, a ales cineva aceste cărţi, ci pentru bunul şi foarte muncitorul etnograf Simion Florea Marian.

În aceste condiţii, mi se pare puţin forţată şi artificială ambiţia unor etnologi români de a nu rata semnarea unei "ediţii" a unui text fundamental din bibliografia de specialitate. De fapt, dacă am fi drepţi, în multe cazuri, singurul – mai exact singura! – responsabil/ă de ediţie este dactilografa care introduce textul în computer, adaptându-l la ortografia actuală fără să-şi mai pună probleme de vreun fel sau altul. Cum aş putea crede altceva, când o aşazisă "ediţie" a **Mitologiei româneşti,** a lui Tudor Pamfile, girată de Mihai Alexandru Canciovici (Bucureşti, All, 1997), comasează trei volume iniţiale între coperţile unuia singur şi nu se ruşinează nici măcar într-atât încât să mute cuprinsurile primelor două la sfârşit, să nu le lase, adică, unde dă Dumnezeu, prin mijlocul cărţii. În schimb, pentru simplul fapt de a fi "scanat" într-o formă involuntar hilară cărţile vechiului etnograf, editura se simte obligată să precizeze printr-o casetă bătoasă, în româneşte şi englezeşte, că "nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea [sa] scrisă". Adică, gata, e o "ediţie", a devenit "a noastră", chiar dacă n-am depus nici cel mai elementar efort pentru a îngriji textul, ci ne-am mulţumit să câştigăm bine pe seama unui autor care, cu siguranţă, are succes, dar, din nefericire, nu se mai poate bucura de el!

O altă problemă spinoasă a ediţiilor cărţii vechi, clasice într-un fel, de etnologie şi folclor este aceea că publicarea lor pare mai degrabă un "război" al editurilor – dublat de o bătălie de orgolii a editorilor – purtat cu un ochi rapace îndreptat spre cronometru. La o sută de ani de la apariţie, la cincizeci – şaizeci de ani de când a devenit o raritate bibliografică, atunci când nici măcar cei câţiva specialişti ai unei teme nu mai pot consulta volumul decât în condiţii stricte, la bibliotecile universitare şi academice [Îmi vine să scriu: cu mănuşi pe mâini şi sub privirile vigilente ale bibliotecarilor atenţi să nu dispară pagini şi să nu ţii un exemplar mai mult de şase ore!], ei bine, când nimeni nu se mai aşteaptă, cartea se reeditează. Nu oricum: ci două "ediţii" în două săptămâni! Amândouă cu aceleaşi lacune, chiar dacă fiecare cu alt editor. Procese de intenţii, discuţii pentru **copyright**, dar, de fapt, câtă muncă irosită în zadar! Luni de zile din viaţa unor oameni!

Poate că această discuţie pare nelalocul ei pentru un filolog. În fond, editarea şi reeditarea unui text este, în sine, un lucru foarte bun. Ceea ce este mai puţin bine este că textele clasice de etnologie românească publicate în ediţii multiple în ultimii ani nu au primit, din partea editorilor lor, "lecţiuni" diferite; nu li s-au adăugat aparate critice care să reflecte competenţa celor care le-au îngrijit. În ciuda muncii care a fost depusă cel mai adesea, ediţiile concurente par să nu difere decât prin format, prin culoarea coperţii şi, de ce să n-o recunoaştem, prin preţ.

Să revin, însă, la volumele care mi-au stârnit aceste reflecţii! Deşi – aşa cum arătam mai sus – nici ele nu se abat de la această meteahnă românească postdecembristă a republicării unui text fundamental în pofida existenţei unei alte ediţii, fac, totuşi, câtiva paşi înainte care ar trebui salutaţi. În primul rând, cărţile în sine, ca obiecte, arată excelent. În al doilea rând, editorul, Iordan Datcu, veghează cu un ochi atent asupra textului, astfel încât acesta să nu-şi piardă nici sensul, nici coloratura din neglijenţe de tot felul. (Nu vreau să se înţeleagă, din aceasta, că textul nu mai putea trece printr-o corectură. Ba, din contră, răsfoind acum cele trei volume găsesc, ca din întâmplare, unele substituţii de litere/de ex. **izlat,** în loc de **izdat – Naşterea,** p. 38/care îmi ies prea repede înainte pentru un text care s-ar dori perfect). Dar contribuţia cea mai însemnată a editorului constă în munca uriaşă pe care a presupus-o verificarea aparatului critic al cărţilor lui Simion Florea Marian şi, apoi, în redactarea unei scurte introduceri şi a unei bibliografii selective a textelor româneşti despre cele trei obiceiuri, ulterioare **Naşterii... Nunţii...** şi **Înmormântării la români.** Personal aş fi dorit ca studiul introductiv să fie unul mai extins şi mai cuprinzător, pe măsura evenimentului pe care îl reprezintă reeditarea acestor texte. Nu mă îndoiesc că publicarea a nu mai puţin de 1277 de pagini a presupus un efort financiar deosebit. Dar, fiindcă tot e vorba de folclor, unde au fost 1277 parcă mergeau şi 1300, mai ales dacă miza ar fi fost transformarea acestor cărţi într-o "ediţie critică". Foarte probabil, un **indice** al topoi-lor ar fi făcut din aceste imense colecţii de texte nişte instrumente de lucru moderne şi mult mai rapid utilizabile.

N-a fost să fie! Ceea ce nu înseamnă nicidecum că Iordan Datcu nu şi-a făcut datoria. Ca să parafrazez un celebru personaj, "... şi-a făcut datoria şi poate să plece". Numele său se va înscrie într-o bibliografie, în vreme ce textele lui Simion Florea Marian vor rămâne să facă şcoală pentru încă o bucată de vreme. În fond, astăzi, când naşterile nu se mai petrec după ritualul descris de foarte harnicul preot sucevean, când înmormântările se aseamănă din ce în ce mai rar cu ceea ce spunea el că ar trebui făcut, iar nunţile s-au transformat în mod substanţial, cărţile sale alcătuiesc una dintre cele mai senine şi convenabile ferestre imaginare înspre trecut.

Am mai citit...

IVAN EVSEEV

Enciclopedia semnelor şi simbolurilor culturale

Timişoara, Amarcord, 1999, 528 p.

Aşa cum ne-a obişnuit de o vreme încoace, profesorul Ivan Evseev a scos, din nou, un op de dimensiuni impresionante. Volumul tinteşte – după cum subliniază autorul însuşi – să ofere o imagine quasi-completă asupra semnelor şi simbolurilor culturale, intenţie care explică şi opţiunea pentru titlul generic de **"enciclopedie"** în locul celui de **"dicţionar",** care a fost utilizat la precedentele – şi mult mai restrânsele – ediţii ale operei: **Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale,** Timişoara, Amarcord, 1994, respectiv **Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,** Timişoara, Amarcord, 1998. Faţă de aceste ediţii – faţă de cea din urmă, mai ales – volumul de faţă alătură articolelor dedicate mitologiei populare româneşti, care rămân o prioritate a cercetărilor profesorului Evseev, texte din multiple alte domenii: heraldică, emblematică, sfragistică, vexilogie, kinematică, grafologie, criptografie, alchimie, masonerie şi kabbalistică. Monumentală ca proiect şi laborioasă ca realizare, **Enciclopedia semnelor şi simbolurilor culturale** este, în acelaşi timp, un instrument de lucru, un stimulent al interesului pentru discipline hiperspecializate şi prea puţin popularizate la noi, un **digest** util şi rapid citabil, girat de prestigiul autorului – care a citit încă vreo câteva rafturi de bibliotecă în locul nostru – şi, nu în ultimul rând, o lectură fascinantă şi plină de inedit.

JEAN COPANS

Introducere în etnologie şi antropologie

Traducere de Elisabeta Stănciulescu şi Ionela Ciobănaşu Prefaţă de Dumitru Stan, Iaşi, Polirom, 1999, 165 p.

Publicarea acestei traduceri a cărţii lui Jean Copans trebuie pusă în relaţie cu apariţia unei adevărate "pleiade" de texte cu valoare de "introducere" în antropologie şi etnologie. **Dicţionarul de etnologie şi antropologie** coordonat de Pierre Bonte şi Michel Izard (Iaşi, Polirom, 1999), **Antropologia culturală** a lui Achim Mihu (Cluj, Napoca Star, 2000), **Descrierea etnografică,** de Francois Laplantine (Iaşi, Polirom, 2000) precum şi alte câteva titluri care sunt anunţate pentru perioada imediat următoare vizează, cu toate, să fixeze repere pentru cei care se iniţiază în aceste domenii. Întreprindere de pionierat la noi, şi această campanie de "propunere de manuale" introductive este plină de meandre. Adeseori cărţile publicate nu sunt nici cele mai bune cu putinţă, nici cele mai slabe imaginabile: sunt nişte cărţi care, aproape prin hazard, au apucat să ocupe poziţii prioritare într-o bibliografie încă extrem de lacunară şi care, vrând-nevrând şi în primul rând din acest motiv, se vor impune.

O alternativă culturală: CLUB 8

Radu Pavel Gheo

De câtva timp, la Iași s-a constituit un grup de artiști și scriitori relativ tineri (unii cu volume publicate, alții așteptându-și debutul), al cărui organizator este Dan Lungu (asistent la Facultatea de Sociologie și realizator al unei pagini săptămânale "Arte", în cotidianul Monitorul) și care poartă numele de Club 8. Ei propun o alternativă culturală, iar un (pseudo-)manifest al grupului a apărut în suplimentul lunar Vineri al revistei Dilema (nr. 21/iulie 1999). Membrii clubului pregătesc de ceva vreme și o revistă, iar în lunile octombrie și noiembrie 1999 câțiva dintre ei și-au lansat succesiv patru volume la Editura Outopos, în cadrul unei colecții intitulate "Noua literatură".

Poezie...

Poetul meu Pierrot

"nimigean ovidiu stă pe taburet/în garsonieră/el este poet". Ajuns la al treilea volum, **adio adio dragi poezii** (Editura Outopos, Iași, 1999), autorul o dovedește cu prisosință. Citit dintr-o suflare, volumul trebuie reluat pentru o lectură temeinică, fiindcă diversitatea de registre lirice abordate de un poet care pare că vrea să epuizeze toate posibilitățile combinatorii ale limbii (sau limbilor, căci lui O. Nimigean nu-i este suficientă una singură) îl obligă pe cel care urmărește textele să-și folosească la maximum competența lecturală. Ovidiu Nimigean face aluzii și conexiuni intertextuale multiple, parodiind cu nonșalanța postmodernistului chiar și atitudinile postmoderne (doar trebuia să se ajungă și la asta!). El se plimbă din America lui Whitman și Crane până pe Bahlui, unde *"așteaptă să iasă din Bahnă"*. Ligheea lui Lampedusa, meditează ironic sau serios, traduce imaginar ultimele sonete închipuite ale lui O. Nemigean, citează din Queneau, Shakespeare, Kafka, din texte românești vechi sau, altundeva, introduce o ciornă de (fals?) manifest programatist intitulat **Disketobolul**, afirmând aici – autonegator – că *"poezia scrisă e preistorie"*. Datorită vastei sale performanțe culturale, O. Nimigean își este, probabil, cel mai bun cititor, singurul care își (re)cunoaște întortocheatul păienjeniș intertextual. O virtute apropiată de viciu. Ca și la Joyce sau – ca să rămânem în teritoriul liricii – la Pound, textele sale citează, amintesc de sau trimit adesea la alte texte și autori, inclusiv la propria creație.

În cele câteva părți ale volumului, de la kafkianul **K**, trecând printr-un intermezzo nu întru totul parodic (**Cinci poezii în balon ș.a.**), ajungând apoi la amintitele sonete și la **Fine di tutto**, poetul (ieșean prin adopție) jonglează cu formele și tehnicile consacrate ale poziei, de la sonet și poem epic până la catren, *haiku* și vers modern, alb. Să mai amintesc de măiestria cu care el (se) joacă în limba română, ca în sonetul 1 (*"Să crîșc, să crăp, pe brîncă să m-aburc"*) sau ca în poezia **euphorion**, unde clamează pseudo-shakespearian *"Ku o plékecsüne/me rétrág din szcéne..."* *"nimigean ovidiu/de voi se ascunde/pentru a vă scrie/poezii profunde"*. Chiar și atunci când *"se ia în balon"*, el o face cu un scop. Serios. Ai permanent senzația că îți scapă ceva, fiindcă Nimigean uzează până la abuz de dubla referențialitate. Dincolo de parodie, puțini s-ar gândi că mai-sus citatul **euphorion** trimite și la unele texte vechi românești, scrise în ortografia maghiară. Dar parodicul și ludicul mai ascund și jocul dublu al autorului. Des întâlnite, cuvinte ca *bufon, bufonadă, carnaval, clown, histrion*, dau și o altă cheie de lectură, cea în care poetul, *"ca să nu bocească/se ia în balon"*. La o astfel de lectură titlul volumului capătă o tentă amenințătoare.

Prins în sarabanda combinatorie a versurilor copilărești, a cascadelor de imagini și senzații, a jocurilor intertextuale, lectorul grăbit o poate scăpa din vedere. Adio, adio, dragi poezii? De sub masca retorică, Nimigean ne lasă să distingem o încrâncenare existențială, o suferință de care, hiperconștient și autopersiflant, autorul râde și plânge scrâșnit. Revelator mi se pare *haiku*-ul intitulat copilărește pum-na-pi: *"În genunchi mă rog/La crucea/De la pleoapele clownului"*. Poeme profunde, ca **nu știu de ce ar trebui să mulțumesc, Pax Magna** sau travestiul supracărtărescian **ulo**, fantazii erotice înflăcărate, poeme de peregrinaj cultural ori filosofic, fără a uita de poemul epic **Gugulwulf** *("La un semn un colț de altul legând bot de cozi se leagă...")*, toate laolaltă dau senzația a cel puțin două-trei volume care se întrețes, dialoghează, chiar se ceartă între aceleași coperți.

De o sinceritate dezarmantă, chiar în (falsa) ascundere, contradictoriul eu poetic disimulează pentru a se confesa sau – altădată – se spovedește de sub mască: *"(dansul bufonului printre cataclez/printre topoi prăfuiți ori alegorii lungi...)"*. Pe acesta îl [illegible]peri atât în **Cinci luări în balon**, cât și în **adolescentul [illegible]bous**, dar între cele două măști ale sale se deschide un hău pe care poetul abia dacă îl umple prin cuvintele lui, prin cuvintele altora. Mă întreb dacă titlul nu este unul programatic. Densitatea volumului mi-a creat impresia că autorul a încercat să epuizeze tot ce există și contează în spațiul poetic. Dacă n-ar fi atât de uzată eticheta, aș spune că poetul O. Nimigean este un postmodernist ajuns la limita extremă, cea a negării negației, a parodierii parodiei. Sau – altă sintagmă

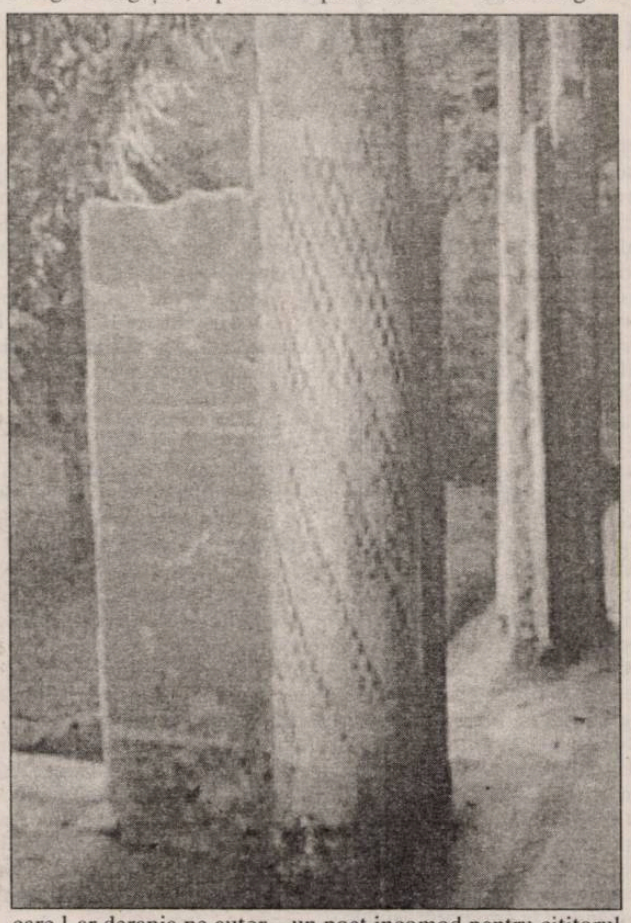

care l-ar deranja pe autor – un poet incomod pentru cititorul comod. Ar fi o mare greșeală din partea criticii literare să-l ignore. Virtuozitate lingvistică și abilitate stilistică, vastă competență culturală, tragism, erotism, parodie, complexitate, poliglosie... ce-ar mai fi de zis? *"arta poetică tichia bufonului încă tremură/ciucurii fistichii/(și gata)"*.

Teutonul român

Originar dintr-un sat săsesc din zona Sibiului, Michael Astner a urmat cursurile Facultății de Litere din Iași și apoi s-a stabilit odată în orașul studenției sale și în același timp în Tübingen, pendulând periodic între două spații culturale destul de diferite. În volumul de versuri care reprezintă debutul său – **Despre calitatea unui timp** – cititorul va descoperi un poet de interval, plasat la intersecția acestor două culturi. Nu este vorba doar de poetizarea unei condiții de alteritate, asumată atât în Germania, cât și la Iași. Intervalul mai înseamnă la Astner căutarea unei formule lirice personale, întreprinsă în etape succesive și ușor de urmărit în cele patru părți ale volumului amintit.

De ce ar fi Michael Astner un poet de interval? Cel puțin în acest prim volum al său, el oscilează între formulele lirice clasicizate ale liricii moderniste (primele două părți ale cărții) sau postmoderniste (partea a treia, care dă și titlul volumului), deși este clar că se simte mult mai în largul său atunci când își permite să se joace. De fapt, parcurgând textele, abia spre sfârșit descoperim amprenta personală a lui M. Astner, exploatată cu mai multă siguranță în secțiunea a patra, **gesturi nude în sepia și albastru**. Ai impresia că autorul, cu o sinceritate și dezinvoltură calculate, rod al unei elaborări îndelungate (căci "germanu-i foarte tacticos"), îl face părtaș pe cititor la traseul evolutiv al liricii sale, la experiența intervalului și a sensului acestuia.

În prima parte a cărții atrage atenția un poem în trei variante independente (*nor de nor se-nșiră, se-nșiră în recife)*, unde – dacă tot pomeneam de sinceritate – măruntele detalii ce individualizează variantele dezvăluie instrumentarul poetic al autorului. Inclusiv faptul că versurile sale (sau o parte din ele), deși destinate publicării în română, sunt scrise mai întâi în germană. **Fraților mei** (a doua parte a volumului) oferă o întoarcere la spațiul copilăriei, care cititorului român îi va aminti – paradoxal – de Blaga. Numai că privirea lucidă a poetului face ca un farmec trist să planeze asupra acelei lumi părăsite, unde *"singurătatea morților/singură, va umple toate-/și-o lume-și va găsi veșmânt/în verde palid, poate"*. (**Doamne, s-a sfârșit**).

În largul său se simte autorul în poemele în care se joacă, uneori voit teribilist, ca atunci când scrie **despre Veneția**, alteori cu naturalețe copilărească, ca într-un **basm mortal** în care *"cartofi singuratici/în pantofi pâș pâș/peste străzile orașului/ba da ba da!//din tuburi rag lei prea bine/ori autodresați/uăăuu uăăuu-"*. Manevrând ironia și absurdul, amintind uneori de Urmuz (ce ziceți de un titlu ca **Tutulan și Ududek?**) sau de la Kafka (în **balada plinuței popesco**), Michael Astner se joacă serios chiar cu propria sa imagine de creator. Până la capăt, volumul oglindește o transformare a poetului, traversarea unor etape care i-au fost necesare pentru a se instala în (in)stabilitatea intervalului. Nimic nu sugerează că autorul și-a găsit o formulă lirică absolut personală, ci mai degrabă că exact amestecul de strategii lirice, schimbarea de tonalitate și jocul intertextual sau lingvistic îl individualizează și-l fac să se simtă în largul său. Drept dovadă stă unul din cele mai reușite poeme ale volumului, **pițipoanca și țiparul**, o replică poznașă la meditația solemnă asupra creației din poemul **Timbru**, al lui Ion Barbu.

În momentul lansării volumului, Michael Astner spunea că următoarea sa carte va fi una publicată în germană. Între două limbi, între două spații culturale diferite, el nu renunță la nimic din ceea ce este, așa cum o dovedește și poemul **graas/iarbă**, prezent în volum în trei variante lingvistice: în dialectul săsesc, în germană și în română. De fapt, acest lucru îi oferă o șansă în plus, fiindcă în interval pericolul încremenirii în clișee (fie ele și personale) este mai redus. Nu cred că pe Astner îl amenință așa ceva, dacă nu cumva tocmai versatilitatea și polimorfismul reprezintă nota caracteristică a poeziei sale.

...și proză

Proză cu amănuntul

La momentul debutului în proză, Dan Lungu pare decis să atragă atenția asupra volumului său. Cel puțin aceasta este prima impresie pe care o lasă titlul provocator al cărții: **Cheta la flegmă**, mai ales că inițial autorul se oprise la mai cuminte **Duminica domnului Chichifoi**. Dan Lungu a adoptat cu bună știință o astfel de strategie auctorială. De fapt, chiar tehnica sa narativă este rezultatul unei astfel de strategii, pe care prefațatorul cărții, O. Nimigean, o numește "exercițiu de sadism". Plasându-se în postura autorului omniscient și detașat, de o detașare echivalentă cu indiferența, prozatorul pătrunde în cotidianul mizer al unor existențe mărunte, le demontează viețile meschine și adesea fără orizont și le ridiculizează indiferent, plasându-se în Olimpul zeului-autor, zeu nemilos cu lumea sa de hârtie.

Perspectiva cinematografică îl apropie de neorealiștii italieni. Privirea limpede, rece, ca ochiul camerei video, baleiază o lume a suburbiilor, din care se reține banalitatea intrigantă a unor personaje uneori grotești (ca în **Intimități**), alteori inocente (ca în **De-a întunericul**). Prin titlu și prin imaginea de pe copertă (în care se vede o scară de bloc mizerabilă, cu rufe atârnate în balcoane), Dan Lungu pare că invită la o explorare a sordidului și banalului, oferindu-ne o galerie de eroi mărunți. Se regăsesc ecouri din povestirile lui Zavattini sau din **Nuvelele pentru un an** ale lui Pirandello (**Eroi și eroi**, una din reușitele schițe ale cărții, mi-a amintit de **Biluță și Mimi** a italianului), din tehnicile narative obișnuite ale scriitorilor moderniști sau din poetica optzecistă a banalului (de altfel, Dan Lungu a fost remarcat și propus pentru o bursă de către regretatul Mircea Nedelciu). Dar obiectivitatea, neimplicarea în lumea pe care o mânuiește și detașarea rece îi sunt proprii.

Inevitabil, această privire de entomolog asupra unor existențe desfășurate în blocuri sordide din cartiere periferice este creatoare de umor, un umor născut din observarea lucidă a mecanicului "plaqué sur le vivant". Ca orice om, pensionarul Titi Chichifoi din povestirea ce putea să dea titlul volumului se întreabă și el dacă există Dumnezeu, dar își dezvoltă argumentația filosofică pornind de la statutul său de fost portar și "Dumnezeu" al unui cămin de nefamiliști. E drept că uneori autorul forțează nota, ca în proza **Călătoria**, unde personajul principal, obsedat de ceea ce se ascunde dincolo de lucruri (cu alte cuvinte, de esența lucrurilor), va fura geanta unei femei din compartimentul de tren, pentru a-și domoli setea de a ști ce se ascunde în ea.

Primele două proze din volum (**Cheta la flegmă** și **De-a întunericul**) sunt concentrate asupra universului interior al unor copii, iar aici autorul își arată mai clar măsura talentului, reușind să transpună realitatea încurajatoare în termenii de referință ai copilului. Remarcabilă este și povestirea **Ca în fiecare zi**, o baladă a pensionarului format în socialism, care a învățat un întreg ritual al cozii și regretă vremurile când, încă din toiul nopții, strada se umplea de inși care comunicau și chiar petreceau în așteptarea mașinii cu butelii. Degradarea unei astfel de pseudo-sărbători urbane întristează pensionarul din oraș după aceeași schemă care îl face pe țăran să deplângă moartea obiceiurilor strămoșești.

În ciuda celor scrise până acum, din când în când proza lui Dan Lungu alunecă în fantastic sau halucinant, ca în **Fotografiile mătușii Eliza** sau în **Norii**. Altădată personajul insignifiant devine erou tragic, ca în **Buldozeristul**. Probabil că acesta este și marele atu al autorului: transformarea personajelor sale în eroi, mai mult sau mai puțin mărunți, dar care constituie realitatea prozaică a lumii de lângă noi. Copiii, muncitorii, gospodinele sau pensionarii – personaje ridicole sau tragice – capătă relief pe parcurs. Construind cu minuțiozitate caractere din detalii mărunte, Dan Lungu propune o lume prea puțin interesată de morală, o lume cu eroi căldicei, peste care a trecut demonul meschin, mostre ale *"distanței iluzorii dintre ficțiune și realitate"* (sunt chiar cuvintele autorului). O face bine, iar câteva povestiri din volum sunt chiar antologice.

Nimic despre extratereștri

În ciuda titlului său elaborat și ușor teribilist, microromanul sau macronuvela lui Lucian Dan Teodorovici, **Cu puțin timp înaintea coborârii extratereștrilor printre noi**, oferă imaginea unui prozator stăpân pe uneltele scrisului. Admirator ai autorilor americani din deceniile 6 sau 7, autorul construiește o narațiune cu fraze scurte, sacadate, impune un ritm alert al poveștii și creează astfel o atmosferă dinamică, determinând o lectură pe măsură: rapidă și captivantă. În prefața volumului, Ovidiu Nimigean îl compară pe eroul-narator, nu fără motiv, cu Holden Caulfield. De fapt, stilul adoptat de Teodorovici amintește de Salinger, dar și de Vonnegut sau Steinbeck cel din **Joia verde** sau **Cannery Row**.

Ezit să numesc cartea lui L.D. Teodorovici "roman", poate și din cauza lungimii sale (120 de pagini), dar mai sigur din pricina tipului de narațiune adoptat: liniară, directă, cu evenimente definitorii doar pentru personajul principal, singura prezență permanentă pe parcursul romanului. Nu este vorba nici de un *Bildungsroman*, atâta timp cât evoluția eroului nu aduce nici o modificare a statutului sau profilului său psihologic. Însă chiar figura eroului narator, adolescent teribil și revoltat, este cea care susține întreaga narațiune. Personaj tipic, poate chiar model al primei generații de adolescenți post-revoluționari, el se autodefinește – pe jumătate serios, pe jumătate autoironic – drept *"un tip tragic"*, care îi admiră pe Kurt Cobain și pe Cioran, care susține că *"a trăi e un mare rahat, ... îl înjură pe Dumnezeu"* și *"e beat criță"*. Teribilismul unui erou mereu gata să se îmbete și dispus să facă orice pentru a se remarca, multiplele sale crize existențiale și patetismul ar fi putut transforma textul într-o melodramă dacă exacerbata conștiință tragică n-ar fi permanent temperată de autoironie.

Uneori prea brutal, mergând până la neverosimil, personajul narator reprezintă o variantă autohtonă a unui *rebel without cause*, clișeu al adolescentului american al anilor '60-'70, ajuns cu întârziere în societatea românească. El este în conflict cu tot ce înseamnă autoritate: familie, biserică, profesori de facultate. Nevoit să se impună între cei asemenea lui, se îmbată sistematic, se îndrăgostește fără speranță, suferă, își tatuează pe țeasta rasă un bărbat răstignit între picioarele unei femei, face orice pentru a atrage atenția asupra sa. Simțind acut mediocritatea familiei, mărginirea preotului căruia încearcă să i se spovedească, lipsa unui țel, își transformă viața într-un calvar asumat. Eroul lui Teodorovici ar putea fi emblematic pentru o "generație pierdută", caracterizată prin hiperluciditate și respingerea clișeelor. În acest sens, semnificativ mi se pare faptul că nici unul dintre personaje nu poartă vreun nume, ca și cum autorul ar fi vrut să marcheze tipicitatea lor. Inclusiv a nașei care și-a găsit un sens în așteptarea extratereștrilor care au creat această lume pe cale artificială și vor veni să ne mântuiască. Eroul este, evident, un histrion. Îi place să iasă în evidență sau să se autocompătimească. Își joacă rolul de revoltat neînțeles cu talent și convingere, făcând uneori exces de zel. Și, totuși, finalul tragic (eroul înnebunește, prietenul său cel mai bun – "dublul" care nu apare decât în discursul eroului – se sinucide) sugerează o ușoară – dar cât de ușoară! – notă moralizatoare.

Romanul (sau nuvela?) lui L.D. Teodorovici conține destule scene memorabile, unde autorul își dezvăluie talentul de observator. Una din ele este cea în care personajul principal, întrând într-un bar, ascultă conversațiile de la mesele învecinate și aude replica unei neveste înșelate: *"Ești soțul meu. N-ai dreptul să ai hormoni pentru altcineva în afară de mine!"*. Observarea detaliilor semnificative și caracterizarea unor tipuri umane din câteva replici și gesturi, împreună cu ironia – uneori acidă – a naratorului asigură contur și soliditate întregii povești.

Amintind de Vonnegut, dar și Ion Băieșu, Lucian Dan Teodorovici debutează cu o carte bine închegată. E un povestitor format, cu mână sigură și – în plus – scrie cu convingerea că are ceva de spus. Numai că nu o face direct, temperându-și elanul prin autoironie. S-ar părea că masca a devenit un accesoriu inevitabil al scriitorului care vrea să fie luat în serios.

Biografia unui paria

Deși nu face parte din grupul de care se ocupă articolul lui Radu Pavel Gheo, ieșeanul Andrei Valachi poate fi rataşat aceleiași mișcări înnoitoare ce se simte dinspre Bahlui. Făcând senzație printr-un manifest pe cât de brutal, pe atât de sincer, "De ce părăsesc România", Andrei Valachi este un prozator al notației directe, ce nu ocolește cruzimea și visceralul. Volumul său, Sheila, ar merita o lectură atentă, pentru că anunță un prozator viguros, un observator al lumii mărunte, pe lângă care trecem plictisiți, dar și al abstractelor spații astrale.

Publicăm această "Autobiografie", care n-a fost concepută de către Andrei Valachi drept un text literar pentru că, în doar două pagini, ea documentează forța de persuasiune a unui prozator remarcabil. (M.M.)

Autobiografie – Andrei Valachi

N. 1970, Iași, jud. Iași

Am urmat gimnaziul și liceul "C. Negruzzi" din Iași până în clasa a X-a, inclusiv;

În 1986 am picat la treapta a II-a de liceu de la liceul respectiv și am fost redistribuit la liceul industrial "G. Ibrăileanu" (autorul "Adelei" fiind, după cum se știe, unul din strungarii fruntași ai țării).

În vara lui 1987 am lucrat timp de cinci săptămâni la Dacia Service (benevol – pentru a învăța mecanică auto).

În 1988 am intrat la Facultatea de Electrotehnică, secția Electronică, cu media 7,68;

Între 1988-1989 am făcut armata la Bacău, UM 01184;

Zilele Revoluției m-au prins în bucătăria cantinei studențești,

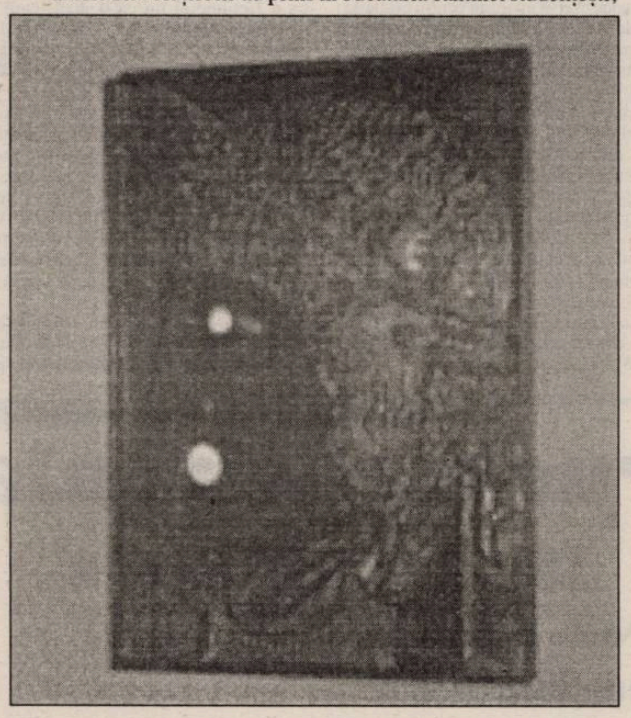

unde eram de serviciu, spălând blidele studenților din cămin deși eu locuiam cu părinții.

După primul an de facultate, obținând o medie peste 8, m-am transferat la secția Calculatoare;

Un an mai târziu (1991) am decis abandonarea facultății, hotărât să încerc să intru la Filologie;

În vara aceluiași an am plecat în Grecia, fiind găzduit la un prieten grec. Deși aveam viză numai pentru douăzeci de zile, am rămas acolo două luni. În acest timp am muncit ca ajutor de electrician, în construcții, în timpul celor șase zile lucrătoare normale, și debarasor de mese într-un restaurant de pe șosea, în ziua hărăzită de Doamne-Doamne pentru odihnă (eu mă "odihneam" cca. 14 ore pe zi duminica);

Timp de trei luni după întoarcerea din Grecia m-am angajat la un prieten ca vânzător de non-stop.

Tot atunci mi-am cumpărat și prima motocicletă, o Jawa 350 cmc, pe care însă, după o serie de ghinioane (mecanice) am fost silit s-o vând în anul următor.

Anumite motive, prea complexe pentru a putea fi explicate pe scurt, m-au determinat să mă reapuc de Facultatea de Automatică și Calculatoare. Trebuia însă să mai repet o dată anul.

În 20 mai 1994 m-am căsătorit cu Brândușa pe care o iubesc foarte mult și care mă susține în absolut tot ceea ce fac. În toamnă mi-am cumpărat a doua motocicletă, o Tula de 200 cmc, mică și cu roți groase, dar distractivă și foarte puternică.

În 1995 am terminat facultatea și mi-am luat licența cu media generală de 8,71.

Până în februarie 1996 am dus-o destul de greu din punct de vedere financiar. Mai tehnoredactam câte un proiect, mai cumpăram câte un casetofon de la "germaniști", asamblam un calculator și le revindeam, îmi mai tapam părinții (îmi dădeau cât puteau dar încercau să strângă cât mai mult pentru apartament).

În primăvara lui '96 am ieșit oarecum la liman. Am tradus cele două cărți și am încasat banii și m-am angajat pentru prima oară cu carte de muncă. Am fost încadrat (cu pile, cum altfel în Moldova noastră săracă) la Informatics Trust S.A., firma care, împreună cu alte câteva, colabora cu Poliția pentru emiterea permiselor de tip nou. Postul meu era de inginer de sistem, și, deși fără prea multă putere practică, mai mult sau mai puțin teoretic supravegheam activitatea din județele Iași, Vaslui și Bacău (la Bacău nu am prea avut treabă).

În paralel, în anul 1996 am început, mai mult ca ajutor al soției, o activitate de tehnoredactare susținută, reușind în toamnă să ne cumpărăm al doilea calculator și o imprimantă. Am tehnoredactat revista Teatrului Național din Iași (9 numere), vreo trei cărți (două tehnice și una de beletristică), multe proiecte de licență și de doctorat.

Astfel, împreună cu banii luați din vânzarea motocicletei, am reușit să punem cam 1/3 din banii necesari cumpărării unui apartament de 3 camere. Banii relativ puțini pe care i-am plătit, s-au tradus prin gradul avansat de degradare al apartamentului, neputând să ne mutăm în el. Ne-am propus să strângem bani și să-l recondiționăm.

În 1997 mi-am dat demisia (de fapt mi-am cerut transferul către firma noastră, proaspăt înființată: "Ambitious Company" s.r.l.) întrucât activitatea în cadrul Poliției îmi devenise imposibilă – ajunsesem chiar și la 80 de ore de muncă pe săptămână iar salariul, care de un an nu-mi mai crescuse, fusese înjumătățit de inflație.

Firma noastră ne-a ajutat la derularea unor contracte pentru execuția unor semafoare în Iași și Pașcani, precum și la continuarea activității de tehnoredactare. Într-o perioadă de numai două luni am cules și tehnoredactat, împreună cu Brândușa, peste 1500 de pagini (de dificultăți din cele mai sporite: grafice, tabele, desene de tot felul etc.).

În mai 1997, strânsesem destui bani pentru ca să mă pot apuca de refacerea și îmbunătățirea apartamentului. Până la sfârșitul lui septembrie terminasem aranjarea apartamentului, banii, nervii și răbdarea mioritică. Meșterii români mi-au deschis ochii și m-au făcut să înțeleg că România a fost și va continua să fie a proletariatului, că eu și cei asemeni mie nu ne putem găsi locul în această dictatură. Din cei 16 oameni care mi-au trecut prin casă, eu am putut să-i mulțumesc numai la unul singur (și pot spune că încă am avut noroc). Când am înțeles acestea am renunțat și la restul: la afacerea de servicii informatice pe care vroiam s-o demarez, la clubul (restrâns, elitist) de literatură pe care vroiam să-l țin în apartament, la viitorul meu literar în limba română etc. Singurul lucru la care mă puteam gândi era să plec cât mai repede. Mi-am vândut apartamentul în viteză, pierzând cca. 1000USD față de banii pe care îi băgasem în el (era într-o zonă nu chiar centrală și gresia italiană, parchetul nemțesc, spoturile etc. îi crescuseră exagerat de mult prețul față de cel al pieții). Am strâns actele neceare plecării în Canada și pe 17 noiembrie 1997 am depus dosarul de emigrare. Cu doar câteva luni în urmă nici nu-mi trecea prin cap să părăsesc țara.

Am intrat în 1998 plin de optimism. La ambasadă mi se spusese că am un punctaj bun (73 de puncte) care ar fi trebuit să-mi asigure plecarea fără interviu. La jumătatea lui ianuarie m-am angajat la o firmă de montări și desfacere calculatoare ca să acumulez experiență ce urma să-mi ajute în Canada. Timpul însă trecea și nu mai primeam nici un răspuns de la ambasadă. În septembrie mi s-a propus o slujbă la Centrul de Comunicații al Politehnicii și, întrucât ajunsesem deja la concluzia că trecuse momentul experienței la firma de calculatoare, am mers mai departe și m-am transferat acolo ca inginer de sistem. Am început să lucrez pe sisteme Linux. Salariul este mizerabil (1.000.000 net după ultima mărire) însă fac ce-mi place, am destul timp liber pentru învățat și venitul mi-l mai completez ținând curs de programe, în regim de "plata cu ora", la Facultatea de Automatică și Calculatoare. Predau programare C și cursul de tehnoredactare și muncă de birou la aceeași facultate (ce vreți?, acolo e taică-meu, acolo am pile, nu cu pile merge România înainte spre comunismul luminos?)

Am două certificări internaționale (în calculatoare) – Microsoft și Tekmetrics. Am un site, destul de complex, spun eu, care ține cele 2 mari preocupări zilnice ale mele: calculatoarele și literatura (adresa: http//www.cs.tuiasi.ro/andy//). În vara lui 1999, am trecut cu succes interviul la ambasadă.

Planuri de viitor:

În domeniul calculatoarelor – să continuu seria certificatelor pentru a fi în stare să mulțumesc fetișismul celor care judecă valoarea omului după diplome.

În literatură: structurez materialul pentru 2 compilații de povestiri – una având ca temă principală "România și românii" iar cealaltă cu titlul "Orgasm", povestiri erotice, zic eu, ceva mai intelectuale. În paralel scriu cu îndârjire la un roman, gen de care nu am îndrăznit să mă ating până acum (nu cu succes – am scris unul la 20 de ani dar e prea prost ca să-mi permit să mă compromit cu el). Mai am un roman, dar care înaintează mai greu, "Răstignirea lui Iuda". Vreau, de asemenea, dacă situația mea financiară din Canada îmi va permite, să institui un substanțial premiu anual de literatură.

Preferințe: În domeniul literar îmi plac... îmi plac foarte mulți. Pe moment nu pot să mă gândesc decât la Llosa, Eco, Ursula K. LeGuinn, Frank Herbert, Erich Maria Remarque, Hemingway, Camil Petrescu, Mihail Sebastian, Cioran, dar mai sunt cu sutele.

Din muzică îmi place heavy-metal-ul (Manowar, Queensryche, Metallica), muzica clasică (Beethoven, Mozart, Bach – fără însă a pretinde că sunt un cultivat al genului).

După cum cred că s-a dedus deja, sunt un mare îndrăgostit de motociclete și îmi place mecanica auto.

Poveste cu trei orașe

Victor Neumann

OVIDIU PECICAN
Troia, Veneția, Roma
Editura pentru Studii Europene,
Cluj-Napoca, 1998, 448 p.

Ultimul deceniu indică o preocupare crescândă pentru reevaluarea mai vechilor interpretări istorice, respectiv, pentru cunoașterea rațională a unor perioade din istoria țării. Necesitatea formulării unui discurs credibil despre trecut pare să atragă un număr important de cercetători. Aspectul acesta își are motivațiile sale de natură politică, dar și științifică. Este știut că, pe de o parte, disciplina în cauză a fost controlată până în anul 1989 de sistemul totalitar, pe de alta că metodele de cercetare și conceptele utile interpretării rămâneseră parțial tributare epocii romantice ori pozitivismului german de sfârșit de secol al XIX-lea. Sunt acestea motive suficient de temeinice spre a înțelege și mai exact rostul analizei textelor vechi și noi care abordează trecutul. În pofida interesului major al istoricilor și cititorilor români pentru trecutul apropiat, cercetarea specializată pe ev mediu și antichitate nu a fost întreruptă, chiar dacă nu i se acordă încă locul pe deplin îndreptățit în ansamblul studiilor de profil.

Ovidiu Pecican se numără între acei cercetători care după 1989 și-au dedicat timp dezvăluirii vieții culturale românești în evul mediu, cu precădere a literaturii române de expresie slavonă a celei dintâi jumătăți a mileniului nostru. Cartea sa, *Troia. Veneția. Roma* este o încercare de reconstituire fragmentară a vieții și preocupărilor elitei, a imaginii societății românești așa cum a fost ea reflectată în scrierile bizantine, bulgare, ruse, sârbești, maghiare. Mi-a reținut atenția investigația istoriografică, analiza comparată a literaturii medievale, precum și efortul de identificare a dublei apartenențe a culturii române medievale, răsăriteană și occidentală. Studiile istoricului cuprinse în amintitul volum încearcă să reflecte ambianța europeană în care s-a format cultura colectivității românești, invocând texte puțin cunoscute, aducând în prim plan multe noi ipoteze de lucru, dar și informații neglijate de predecesori. Foarte important mi se pare faptul că Ovidiu Pecican a înțeles să situeze la locul cuvenit analele și genealogiile din culturile învecinate, găsind că cercetarea lor comparativă este fundamentală pentru însăși cunoașterea civilizației românești. Dezvăluirea dovezilor de identitate etnică în evul de mijloc și a textelor fundamentale care vin în întâmpinarea ideii de contituitate de locuire în spațiul carpato-dunărean este o altă temă – poate cea mai dificilă – pe care autorul și-a propus să o discute în cuprinsul aceleiași cărți. Întrebările pe care și le pune cititorul sunt: de ce titlul *Troia. Veneția. Roma?* Ce legătură este între numele amintitelor orașe și o carte ce își propune să contribuie la lărgirea informației despre cultura română medievală? Au fost cetățile Troia, Veneția și Roma modelele culturale și politice ale elitei românești din evul de mijloc? Este în discuție problema etnogenezei și dacă da, cum anume se raportează narațiunile antice și medievale care o invocă la amintitele centre? Care este atitudinea cercurilor cultivate ale societății medievale românești față de ideea originii romane a românilor? În sfârșit, interogațiile ar putea continua ajungând și la aceea privind miturile fondatoare ale statelor dunărene din prima jumătate a mileniului al doilea. Studiile cuprinse în volumul pe care îl comentez aici se străduiesc să ofere răspunsuri plauzibile la acest set de interogații, autorul însuși resimțind nevoia unor clarificări și, de ce nu, a unor provocări adresate colegilor și nu numai lor. De unde, probabil, alegerea titlului.

Pornind de la mai vechile investigații, istoricul și-a propus să afle în primul rând acele metode care pot înlesni reconstituirea istorică propriu-zisă. Izvoarele puține și multele necunoscute ale societății medievale de la nordul și sudul Dunării fac dificilă deocamdată o complexă operație istorico-istoriografică. Documentele răsfirate în diverse țări îngreunează și ele refacerea traseelor curioase ale societății și ale politicii evului mediu. În pofida unor remarcabile descoperiri arheologice, informațiile sunt încă lacunare pentru o cuprindere inteligibilă a lumii medievale românești. Motiv pentru care subliniez și aici că amestecul politicului și al amatorismului jurnalistic în descoperirea trecutului este de nedorit. Ar fi timpul ca disciplina istorică în ansamblul ei să fie eliberată de interese ideologice și lăsată în seama expertilor spre a examina lucrurile în liniște și cu mijloacele specifice muncii lor. Epoca medievală pretinde un instrumentar specific de lucru, o tehnică incomparabil mai dificilă în raport cu aceea necesară cercetării evului modern sau a aceluia contemporan. Este vorba de modalități de identificare a scrierilor, a autorilor, a traducerilor, de distincția între textele originale și compilații, ceea ce în cazul narațiunilor presupune o bună stăpânire a câtorva științe auxiliare ale istoriei. Cât privește culturile est-central și sud-est auropene este vorba nu doar de cunoașterea latinei pentru lectura nemediată a scrierilor, dar și de stăpânirea slavonei, maghiarei și germanei utile în descifrarea unor manuscrise sau cărți referitoare la zonă.

Evident, căutarea și decoperirea textelor vechi, precum și efortul analitic depus pentru înțelegerea creațiilor literare deja cunoscute sunt la fel de importante în descrierea unei epoci ori în formularea punctelor de vedere proprii cu privire la aceasta. Cred, contribuția interpretativă a lui Ovidiu Pecican face parte din această din urmă categorie. Ea ridică problema cunoașterii evului mediu românesc într-un mod comparativ, sugerează piste de studiu care nu au fost frecventate, inventariază și comentează critic sursele bibliografice de prima mână. Metoda comparativă asumată de autor – aici se vede că stagiile de pregătire în străinătate i-au fost de mare folos – l-a ajutat la o bună conducere a discuției în jurul câtorva subiecte controversate, precum: legenda descălecatului pravoslavnicilor creștini (1322-1330), originile narațiunii despre Negru Vodă, Gesta lui Roman și Vlahata, Dragoș Vodă și originile ciclului legendar despre întemeierea Moldovei. Asemenea teme i-au stimulat lui Ovidiu Pecican dorința de coborâre pe firul narațiunilor istorico-legendare care descriu originile etnice românești.

Acesta este contextul în care autorul apropie diverse izvoare – ca de exemplu așa-numitele "istorii universale", *Războiul Troadei* și *Alexandria* – spre a putea arăta de unde derivă interesul pentru originile troiene ale venețienilor sau acela pentru originea romană a românilor. Pecican găsește că discursul din aceste texte este profund tributar transformărilor cauzate de căderea Imperiului Roman de Răsărit. Istoricul este încredințat că scrierile sunt influențate de confruntarea dintre Imperiul Latin de la Constantinopol și statele feudale balcanice dornice a fi recunoscute drept succesoare legitime ale Bizanțului. Exemplul celui deal doilea țarat bulgar îi oferă prilejul unei analize a izvoarelor, dar și a invocatei probleme a originilor. "Temele culturale – este de părere autorul – devin purtătoare ale unui mesaj acut politic, cu un rol esențial în cristalizările identitare colective. Ele se vor obiectiva în creații literare – orale și scrise – de tipul *res gestae*, ce vor furniza ulterior subiect unor noi scrieri, de interes preponderent istoric, dar nelipsite nici ele de dimensiunea politică și polemică" (p. 69)

Preocupat de relația medievalității românești cu Europa, istoricul dezvăluie realități politice, segmente sociale, interese culturale (colecții de carte etc.), modele cavalerești de sorginte apuseană la familiile înstărite românești din Transilvania și Maramureș. Toate aceste aspecte sunt demne de interesul evaluatorului. Poate doar că unele din fenomenele invocate meritau o detaliere cu exemple concrete, fapt ce dădea un plus de credibilitate descrierii textelor. Povestea fraților Roman și Vlahata servește autorului drept ocazie spre a prezenta legenda, spre a afla variantele incluse în cronicile medievale și a evidenția rolul ortodoxiei militante ca apărător al unei identități pe care autorul o vede coagulată în primele secole ale mileniului nostru. M-a surprins în mod plăcut tehnica prin care autorul înțelege să vorbească de valoarea izvoarelor medievale, dar mai ales repovestirea scrierilor de referință dublată de comentariile necesare cuprinderii epocii.

Totuși, re-compunerea imaginativă nu este întrutotul suficientă (vezi p. 210-243), în tot cazul nu încurajează o interpretare sigură. Probabil, pe de-o parte se impunea utilizarea și a altor surse, pe de alta, se cerea examinarea ceva mai distantă a unor pasaje din legendele medievale vorbind despre rudenia de sânge și despre rudenia spirituală. Chiar dacă nu exclud ideea de consangvinitate prezentă la autorii medievali, mă așteptam ca ea să fi fost văzută ca o ficțiune și nu ca o justificare de netăgăduit a existenței comunitare a acelui timp și a tuturor acelora următoare. În același caz era de dorit formularea unor rezerve față de contribuțiile lui P.P. Panaitescu la elucidarea conținutului legendelor, de pildă, în ceea ce privește situația căsătoriilor în evul mediu. Semnele de întrebare cu privire la ascendenții în linie directă ai comunităților din spațiul carpato-danubian ar fi putut fi puse în discuție, măcar, uneori, spre a indica o anume îndoială specifică studiilor din această familie. Sunt sigur că scăpările de acest fel au fost involuntare, dar cred că ele merită a fi evidențiate pe fondul în care termeni precum etnic și identitate etnică dobândesc conotații diferite în funcție de epocă, regiune, cultură ori limbă.

Dacă o bună parte din amintitele capitole se inserează foarte bine într-o istorie a istoriografiei despre evul mediu românesc, atunci, acela privind universul imaginar este memorabil pentru decodarea mentalităților. Paragrafele descriind sensibilitatea religioasă a autorilor anonimi, modul în care au fost propagate viziunile patriarhale despre strămoșul îndepărtat și ideologiile ce derivă din obiceiurile vechi românești arată, o dată în plus, cum anume cunoașterea mentalului colectiv slujește unei evaluări mature a trecutului. Inventarierea patriilor originare și trimiterea spre mitu-rile invocate în textele de secol al XIV-lea – al XV-lea contribuie la o adecvată înțelegere a raporturilor interpersonale în regiunile de la Carpați și Dunăre, la identificarea semnificației termenilor culturali folosiți în coagularea ideologiilor politice. Dubla analiză, una privind literatura română din regiunile intra și extracarpatice, alta, extinsă la creațiile de acest gen din arealul Europei est-centrale și de sud-est transformă lucrarea lui Ovidiu Pecican într-o încercare izbutită de aprofundare a istoriei medievale a românilor. Imaginația autorului, ca și erudiția folosită în slujba decoperirii trecutului pune în fața cititorului variante inedite de înțelegere a referințelor culturale, idei și ipoteze care va fi de dorit ca viitoarele studii aplicate să le valideze. Sunt convins că medieviștii vor sesiza meritele cărții – inspirat intitulată, *Troia. Veneția. Roma* – descoperind-o la timpul potrivit și apreciind generoasa ofertă a istoricului Ovidiu Pecican.

Structuri circulare

Dana Chetrinescu

CORNEL IVANCIUC
Cartea cuceririlor
Cartea Românească, 1999, 144 p.

Volumul de debut al lui Cornel Ivanciuc este o carte-spectacol care, sub o aparentă, dezarmantă simplitate ascunde o provocare lansată cititorului de-a se implica în aventura descifrării sensurilor.

Cele patru povestiri care compun *Cartea cuceririlor*, *"Pătru din stele"*, *"Gloanțele lui Van Moos"*, *"Secretul scării lui Iacov"* și *"Răscoala piticilor de grădină"* sunt independente tematic, singura legătură evidentă dintre ele fiind raportul de rudenie între protagoniști – un nepot și trei unchi care își trăiesc vjața ca pe un experiment-limită. Deși fiecare dintre povestiri se desfășoară pe coordonate spațiale și temporale extrem de clar definite, acestea nu par să aibă decât o importanță formală. *"Secretul scării lui Iacov"* este secretul ierarhiilor Securității comuniste și al dosarelor lor, în speță, cele care oferă amănunte despre izbucnirea revoluției și fuga președintelui din Comitetul Central. Evenimentele din *"Răscoala piticilor de grădină"* au loc pe fundalul Mineriadei din 13 iunie 1990, dar detașarea care se simte în tonul narațiunii îi este transmisă și cititorului care, nemaisimțindu-se contemporan acestor date, le asimilează, le consumă cu o curiozitate neimplicată. Cea de-a doua povestire, *"Gloanțele lui Van Moos"* este construită pe *pattern*-ul povestirilor de spionaj, dezvoltând o intrigă mai complicată decât celelalte. *"Pătru din stele"* este, într-un fel, povestirea generică a volumului, conținându-le și anticipându-le pe următoarele trei.

În *"Pătru din stele"*, voci și tonalități diferite se cheamă unele pe altele într-o alchimie textuală pe care autorul o practică lucid, sistematic. Abundența structurilor lexicale și gramaticale cu tentă dialectică, chiar folosirea transcrierilor fonetice pentru sintagmele de acest tip ar putea crea la început o impresie greșită cu privire la natura și finalitatea textului. Ele nu sunt decât un joc cu cuvintele care îl captivează imediat pe cititor. Coordonatele povestirii ar putea fi date de cele șapte amintiri cruciale cu ajutorul cărora tatăl protagonistului, Vasalie Ona, împarte timpul – atât cel real, istoric, cât și cel interior, subiectiv. Pe această dihotomie se construiește, de fapt, întreaga narațiune în care cometele, războaiele și sistemele politice capătă aceeași importanță ca și amintirile individuale. O marcă a acestei confuzii deliberate de planuri este fotografia înrămată din perete pe care o privește Pătru: aceasta îi înfățișează pe Vasalie și pe soția sa, Ziorea de Ziuă (nume de colind) pe un fundal decorativ alpin, străjuiți de-o parte și de alta de "kaiserul Franz Joseph și de împărăteasa Sissi". Pentru bătrânul Ona, cele două figuri chezaro-crăiești fac parte din povestea propriei sale vieți, sunt simboluri ale propriei tinereți. Prima amintire capitală a lui Vasalie este trecerea cometei Halley, care îl marchează în asemenea măsură încât își îndeamnă fiul să devină astronom. Țăranul îți însușește faptul cosmic cu același zel cu care își însușește experiența personală. Ultima amintire capitală este însemnată simplu, ca toate celelalte, cu creionul chimic pe marginea Scripturii: "astăzi, 30 aprilie 1962, a venit Securitatea să-mi ceară să mă-nscriu în colectivă și eu, Vasalie Ona, am zis că nu mă-nscriu în veci". Povestirea, flancată de cele două amintiri ale personajului, primește, astfel, o structură simetrică, circulară. În interiorul cercului se desfășoară viața orașului de provincie, adevăratul protagonist.

Acțiunea este plasată în Sighet, oraș de la marginea fostului Imperiu, în care ultimele urme ale central-europenității încep să dispară. Din casa doctorului Hirsch, "care deschidea ceva mai încolo impresia de oraș chezaro-crăiesc a Sighetului", n-au mai rămas decât "zidurile cu casetoane imitând piatra și neîntrecuta eleganță a gangului cu inorogi și grifoni". Vechea inteligheție, vechea lume mic-burgheză a orașului își trăiește agonia la propriu – o bătrânețe neputincioasă, în mizerie, senilitate sau nebunie. Ultimii hasidimi se adună în casa rabinului Fogel pentru a discuta o chestiune de un anacronism șocant: cine este acel Mesia în care cred creștinii? De remarcat este aici și intervenția naratorului care plasează scena într-o zi "de sfârșit de aprilie a anului 5722 de la facerea lumii". Complet rupți de realitate, hasidimii uită că între răstignirea lui Mesia și momentul prezent stau cel puțin un Holocaust și un Gulag. Un simbol al istoriei capricioase, îndoielnice, în care omul și-a pierdut pe deplin încrederea este numele unor străzi ale orașului, în permanentă schimbare, nemaiputând oferi un reper stabil: "strada 1 Mai, fostă Hitler și, mai devreme, Regina Elisabeta" sau "9 Mai, fostă Amiral Horthy".

A doua povestire a volumului, *"Gloanțele lui Van Moos"* pare rezultatul unei provocări pe care autorul o lansează propriei sale imaginații. Aproape barocă prin abundența detaliilor și încrengătura complicată a evenimentelor, povestea agentului secret Krekor Parabellum, alias Grigore Ona, captivează prin ingeniozitatea demersului narativ. Chiar și limbajul profită când de concizia *policier*-ului, când de somptuozitatea discursului epic tradițional. Este de remarcat aceeași tendință de combinare a planurilor, a celui istoric cu cel individual, aici adăugându-se și cel mitico-mistic. Sunt evocate vechi legende celtice (una dintre ele, consemnată în *Cartea Cuceririlor* din tradiția epică celtă, justificând incidental titlul cărții) alături de relatări de război ale anului 1945 într-un melanj elaborat.

"Răscoala piticilor de grădină" diferă în tonalitate prin nota sa ușor ironică. Discrepanța între conotațiile obișnuite ale noțiunii de "pitici de grădină" și valoarea destructivă pe care o primesc în povestirea lui Cornel Ivanciuc obiectele care poartă acest nume este foarte bine speculată. Ea este sporită de inserarea în text a minutelor primului congres internațional al făcătorilor de pitici în care Fleondor, piticarul din București, oferă în sprijinul tezei sale despre originea piticilor de grădină argumentul basmului "Albă-ca-Zăpada". Latura inofensivă, feerică este infirmată de violența nejustificată din final. Renunțând la paza grădinii și la pasivitatea inerentă, piticii de ipsos lovesc cu ciocanele și distrug totul în jur. Toate acestea se petrec în ziua de 13 iunie 1990. Finalul povestirii este străbătut de o undă de tristețe, dincolo de ironia mesajului global al textului: la cel de-al cincilea Congres al piticarilor, în Bavaria, comportamentul piticilor de grădină din București este explicat ca o ultimă expresie a unei sălbăticii neînțelese. "Cheia găsită de maistorul din Cracovia le-a fost comunicată congresmanilor în scris, pe o tablă de uz didactic. Când sala se va fi golit complet, mâna sa va șterge apoi cuvântul *sălbăticie*, pe care îl va înlocui cu *singurătate*". Ambiguitatea registrelór are, de fapt, darul de a-i face pe cititori să revină iarăși și iarăși asupra frazelor parcurse în căutarea soluțiilor care nu li se oferă cu ușurință.

Cartea cuceririlor are, într-adevăr, darul de-a cuceri prin dezinvoltura și frumusețea povestirii, prin ingeniozitatea selecției verbale și compoziționale. Îmbinând umorul lejer cu seriozitatea critică și chiar cu tonurile nostalgice, volumul ridică experimentul narativ la rang de regulă și propune teritoriul jocului de imaginație ca spațiu vital unei literaturi care se scrie pe sine.

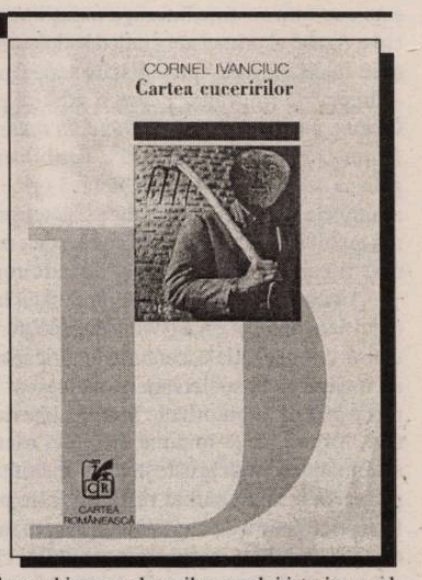

Fragmente (13)

Livius Ciocârlie

De rândul ăsta, aș fi putut să dau un titlu. Despre vise și prostie, acesta ar fi fost.

Azi noapte eram referent literar la Burgtheater. Așteptam, după-amiază, vizita împăratului. Cândva, am văzut pe o esplanadă grupul de vizitatori. Ieșeau de la Operă. Am continuat să așteptăm, dar nu veneau. Într-un târziu, am aflat că pe împărat îl deranjase mirosul de lemn proaspăt vopsit. Când am coborât să plec, l-am găsit, suferind, întins pe o canapea. "Ça sent mauvais", am spus, ca să intru în vorbă. "Was sagt er?", a întrebat bătrânul și, cum nici aghiotantul nu vorbea franțuzește, a bodogănit ceva, nemulțumit.

Azi noapte, fusesem poftit de Ceaușescu, împreună cu alți câțiva, într-un loc cu pretenții de prost gust care semăna cu apartamentul lor de la actualul hotel **Internațional,** unde am sărbătorit aniversarea unor absolvenți. Intrând, am spus, păi, parcă se zicea că nu fumează, iar cineva mi-a răspuns n-ai văzut cum pufăie și Ea? Am luat de pe masă un pachet de țigări foarte proaste, cum ar fi **Plugar, Naționale, Mărășești,** am vrut să scot una și am văzut că era aprinsă în pachet. Ne-am adunat în jurul unei mese, El a rămas în picioare și ne-a spus că în legătură cu o zi a anului trecut când se întâmplase ceva necuvenit, o grevă, o manifestație sau așa ceva, s-au găsit scrieri, un soi de jurnale, printre care și al meu. Date spre analiza unei personalități tip "Ștefan Gheorghiu", acesta însemnase pe marginea unei pagini **"Splendide!".** A pronunțat prost cuvântul, dar o femeiușcă de la masă, altfel cam vulgară, a făcut un scurt și ireproșabil comentariu franțuzesc. Ca de obicei când am de-a face, în vis, cu astfel de mărimi, în tot ce se întâmpla nu simțeam nimic ostil.

Nu mă amestec în treburile lui Freud și ale lui Jung, nu extrag semnificații, dar constat cât de des visul transformă momente trăite recent, sau mai vechi.

Azi noapte, eram într-un hotel părăginit și vilă în același timp. Se ținea acolo o sesiune de comunicări. Nu cunoșteam pe nimeni, iar temele nu mă interesau, în afară de una: un cercetător povestea cum au fost claustrați, el și colegii lui, într-un institut unde, cu sila ("Spune-le și cum v-au bătut!", zicea nevasta așezată lângă el), au trebuit să rezolve o problemă. Tot am vrut să-l întreb ce fel de problemă, dar n-am apucat fiindcă visul a fost, ca mai toate, foarte încâlcit. Sătul de vorbărie, m-am îndreptat spre camera ce-mi fusese repartizată. Deschizând ușa, am dat peste un cuplu care făcea amor.

Într-un hotel și într-o vilă, de fapt conac, am fost de curând, la Onești și Tescani. Și acolo se discuta o temă, dar una știută, iar participanții îmi erau prieteni, cei mai mulți. În schimb – am dat peste programul unei sesiuni "științifice" din 1966, al secției de învățământ, cu tot felul de comunicări ai căror autori îmi sunt – mi-am dat seama răsfoind – necunoscuți. Mai târziu, la "Știrile de sâmbăta asta", l-am văzut pe Emil Constantinescu intrând într-o cameră de cămin studențesc unde, asta fiind poanta secvenței, se făcea amor. Rămâne istoria cu cercetătorii claustrați. Să vie de la Soljenițân, din **Primul cerc?**

E o piesă de bulevard românească, cu actori nu răi și glume de maidan, spectacol la care asist, în aceeași noapte, în vise succesive, de două ori. Găsesc că e prea mult.

Modernii au scris despre rău, văzut dinăuntrul lui. Mai **soft,** mai cumsecade, eu despre prostia privită din interior aș vrea să scriu. Și nu glumesc. Am rațiunile mele. Întâi, ajuns aproape de capătul vieții, în capul meu, în loc de concluzii: un imens ghiveci. Al doilea: nu poate fi prostie mai dizgrațioasă decât a omului care se crede, sub acest aspect, imun. Chiar zilele trecute am citit interviul unuia care trece drept chintesență a inteligenței – și nu fără motiv. Atât de sigur este el însuși de realitatea faptului, încât nu se supune nici unui autocontrol. Cum are și o vârstă, ne-am spus, cu T: bietul de el!

P.S. Degeaba! Dacă te-au pus într-o căsuță, acolo înțepenești. De atunci încoace, și nu pe niște proști, îi tot aud: "Ați citit interviul? Extraordinar!"

Dacă mă gândesc mai bine, de obicei înțeleg prin prostie numai o variantă a ei. Prostul poate să fie **tare** de cap – și am făcut experiența asta în perioadele mele de dogmatism–, după cum poate să-i fie capul **slab.** Îi lipsește atunci energia de a se concentra, de a pune la un loc frânturile de idei. Centrul vital al gândirii rămâne neocupat. Lumea îi apare prostului ca o dezordine, un **puzzle** prea complicat ca să poată fi recompus din grămăjoara de mici fragmente decupate ce-i stau în față. Aș fi tentat să spun că așa și este lumea, că imaginea pe care și-o face prostul cu capul slab (cel ce vi se adresează, altfel spus) este cea mai adecvată realității ei. Sigur, un cap mai decis poate să pună ordine. Atunci, el îi permite individului care-l poartă pe umeri să se simtă integrat, când nu chiar dominator. Cu puțin noroc, confortul vieții și gândirii lui, blindat cu certitudini, va dura până la sfârșit. În vremuri dinamice și neliniștite, cum sunt mai toate, e mai probabil, însă, ca fie alte minți, perturbatoare, fie Hazardul însuși să facă praf, cum mi se întâmplă, din tihna lui.

În concluzie: prostia nu m-ar supăra, mi-ar fi chiar simpatică, dacă nu m-ar obosi. E un cerc vicios: cu cât sunt mai prost – și sunt, slavă Domnului!, destul–, cu atât viața e mai obositoare; cu cât e mai obositoare, cu atât devin și mai prost. De oboseală, ajung să-mi spun: lasă, nu mai e mult!

Dar, mai știi... Dacă proștii ăștia, cu viața lor veșnică, au dreptate? Asta mi-ar mai lipsi! Ba, încă, după toate calculele, aș nimeri în iad. Parcă-l aud pe Scaraoțchi, când o să-mi distribuie osânda: "Fii prost în continuare! e destul".

Am un moment de mare exuberanță. Mă simt în formă, gata să scriu ceva de reținut. Ce mai încoace și încolo, sunt inspirat! Atât numai că nu-mi vine nici o idee. Uimit, mă scarpin în creștet. Ia uite, domnule, cum poate să-ți taie avântul un mic neajuns, îmi spun.

Prostia pare a fi – e fals – intermitentă. Din când în când, mă ridic din ea și scriu fragmente care, chiar de ar străluci, sunt concentrate de prostie. Nu neapărat (deși...) pentru că prostia ar fi conținută în ele. Pentru că întrerup "tăcerea", fără nici un rost. În fond, ele nu spun decât, printre rânduri, teama de nu fi... un prost. Sau nu, și mai rău. De prostie nu mă tem. Mi-e frică, lamentabil, **să nu trec drept prost.**

În ultima carte, mă împăunam cu un interviu destul de ferm pe care l-am dat prin optzeci și... Parcă în "Tomis", ziceam. În "Tomis" l-am și descoperit, deunăzi. Numai că frazele mele semețe, ia-le de unde nu-s! Le-au rașchetat la vreme. **Suis-je bête!**

Seară cu intelectuali români de elită. Inteligenți, nimic zis. Adaugă o nuanță la "studiul" meu despre prostie: proști de deștepți ce sunt. Cred mai mult în produsul minții lor decât în ceea ce prostul de rând simte pe pielea lui. Asta, pentru că românul inteligent e și descurcăreț. Pielea lui e bine protejată. Prin urmare, poate să strălucească în voie, fără să-i pese de ce se întâmplă în jurul lui. Să toarne la prostii.

Molière a știut cu mult înaintea lui Proust că oamenii pot fi contrastanți: "Nu e lipsit de compatibilitate, spune el, ca o persoană să fie ridicolă în unele privințe și la locul ei în altele". Flaubert adaugă o nuanță: nu e posibil ca omul să nu fie și prost.

Cea mai nocivă e prostia celor cărora nici prin gând nu le trece că ar putea fi proști. În categoria asta intră cei foarte proști și cei foarte deștepți. Trezirea din prostie începe când îți dai seamă că ești prost.

Delicioase întrebări îți pune o anumită țară, nu spui CARE, în vederea acordării vizei de intrare:

Ai fost, sau mai ești traficant de droguri? Ai practicat, sau mai practici, prostituția ori proxenetismul?

Și, **pour la bonne bouche:**

Vrei să pătrunzi pe teritoriul acelei țări pentru a te implica în activități subversive sau teroriste?

Asta da, încredere în om!

Politicienii noștri n-ar putea lipsi. Vineri, țărăniștii și liberalii au căzut de acord: vor merge la locale pe cont propriu, dar unii pe alții nu se vor ataca. Sâmbătă, domnii Opriș și Stoica au discutat la B.B.C., în intenția de a risipi suspiciunea că rezerva în declarații nu va persista. În treacăt, domnul Stoica a spus că nu știe de ce țărăniștii nu și-au rezolvat problemele la timp. Luni, domnul Opriș a spus că în Convenție liberalii nu sunt decât niște sezonieri. "Ba pe al mă-tii" (și ridicat bastonu) își vor spune domnii Opriș și Stoica în luna mai.

Admirabilă, dar deloc surprinzătoare reacție de solidarizare cu Gabriel Liiceanu și Nicolae Manolescu a unor Paul Cornea, Andrei Cornea, Andrei Cornea, Andrei Oișteanu (poate și a altora, despre care n-am aflat). Așa cum îi cunosc, personal sau din scrieri, nu altceva așeptam de la ei.

Pe de altă parte, e o reacție de două ori firească. Ei sunt intelectuali români. Dacă până și Liiceanu și Manolescu ar fi antisemiți, cum s-a scris în **Le Monde,** ei, Paul Cornea și ceilalți, ar trebui să plece oriunde, numai aici să nu mai stea. Și apoi, este reacția la **prostie** a unor oameni superiori.

Noutăți la Editura Polirom

Note despre "omul recent" (4)

H.-R. Patapievici

În prefața pe care a scris-o pentru ediția franceză a lucrării sale *From the Closed World to the Infinite Universe*, Alexandre Koyré declară că dorește să prezinte "istoria distrugerii cosmosului și istoria infinitizării universului". Procesul avut în vedere de Koyré a fost descris de acesta ca o umflare a «băsicii» cosmosului finit și închis al grecilor, până la dimensiunile la care lumea a făcut explozie, iar noi ne-am trezit a fi locuitorii unui univers tridimensional, infinit în toate direcțiile. Oriunde s-ar afla o inteligență **capabilă** să priceapă ceva, aceasta va avea **în fața** ochilor un spațiu infinit, **deasupra** capului un spațiu infinit, **sub** tălpi un spațiu infinit, la **dreapta** și la **stânga**, oricât ar scruta, un spațiu deopotrivă infinit. Această revoluție, s-ar părea, a deschis enorm – și anume în mod infinit – câmpul percepției umane. Dar, atenție! Când ceea ce poți vedea în sus este la fel cu ce poți vedea în jos, când dreapta este ca stânga, iar fața este întru totul asemănătoare cu spatele, atunci, de fapt, ești confruntat cu o singură dimensiune calitativă: dimensiunea unui *singur* tip de existență, a corpurilor fizice, alcătuite dintr-o *aceeași* materie, uniformă și omogenă în tot universul, multiplicată la infinit. În mod cu totul neașteptat, prin transformarea unei lumi închise într-un univers deopotrivă *infinit* (ținând o aceeași direcție, nimeni nu se poate reîntoarce de unde a plecat) și *monoton* (nu există alt fel de existențe decât existențele fizice) omul a încetat, în fond, să mai trăiască spiritual într-un spațiu deschis – fie acesta cu șase dimensiuni, cum era pentru antici, fie cu trei, cum era pentru matematicienii scolastici.

Universul infinit deschis al modernilor este, în fond, un univers limitat la o singură dimensiune: spațiul nelimitat. Din punct de vedere spiritual, infinita deschidere a spațiului, când este *numai* spațială, revine la o dramatică închidere de orizont. Prin decesul categoriei de Cer, cerul fizic s-a închis; prin dispariției ideii de Pământ, tot ce se află fizic dedesubtul nostru a devenit opac, ininteligibil. Avem, cu adevărat, numai ceea ce se deschide în fața ochilor noștri: un șir nesfârșit și monoton de obiecte *spațiale*. Suntem ca într-un subsol scund și apăsător, fără capăt desfășurat în fața și laterala ochilor noștri: deasupra, un tavan de beton infinit, care pornește chiar de deasupra creștetului nostru – închipuind infinita opacitate a obiectelor care, fiind radical lipsite de transcendență, sunt absolut private de interioritate; dedesubt, o podea infinită de beton, pornită imediat de sub tălpile noastre – închipuind infinita precaritate a lucrurilor care nu au nici rădăcini, nici trecut, nici autoritate temporală. De sus, ne presează *în jos* o infinită masă de opacitate, densă și grea; de jos, ne împiedică să ne avântăm *în sus* o de nepătruns întindere compactă, a lumii din care ne tragem și în care rămânem captivi – ființe recente față de amândouă.

Prima modernitate s-a bazat pe substanțe. Când deschide marea discuție modernă a politicului din *De l'esprit des lois*, Montesquieu declară că principiile sale nu sunt deduse din bunul său plac, ci din natura lucrurilor: «Je n'ai point tiré mes principes de mes préjugés, mais de la nature des choses.» Statul modernității clasice era un stat substanțial, adică unul definit prin principii raționale. A fi modern însemna a fi în pas cu principiile cele mai raționale cu putință. *Întâmplător*, și aceasta *numai* deoarece s-a întâmplat ca modernii să creadă în progres, cele mai raționale principii cu putință erau și cele mai recente, în scară temporală. *Recent în timp* însemna, cu ajutorul progresului, a fi și cel mai *rațional în substanță*. Dar esența veritabilă nu consta, cu siguranță, în factorul temporal, ci în invocarea criteriului rațional. În a fi modern, conta strângerea rândurilor în jurul progreselor rațiunii, pornind de la presupoziția că rațiunea nu poate decât progresa și că starea lumii la momentul $t+\Delta t$ este mai rațională decât starea lumii la momentul t. În cuplajul timp-rațiune, ceea ce conta era rațiunea.

Cu totul altfel stau lucrurile cu modernitatea recentă, această modernitate care, cel puțin pentru un timp, este *încă* ultima. Cuplajul dintre timp și rațiune (a progresa pe scara timpului înseamnă a progresa în rațiune) s-a reformulat, astfel încât a ajuns să însemne o subordonare lipsită de echivoc a rațiunii. Acum contează numai a fi în pas cu timpul: nimeni nu se mai întreabă dacă este mai rațional ori mai bine. Timpul este cel care a preluat conducerea cuplajului timp-rațiune, iar rațiunea fie nu mai este deloc invocată, fie este dedusă brutal din axioma irațională «mai recent înseamnă sigur mai bine». Or, înainte vreme se știa dacă *mai recent* însemna cu adevărat *mai bine*: era suficient să vedem dacă din punct de vedere rațional starea de lucruri de acum este mai rațională decât cea de ieri. Dacă este mai rațională, atunci «mai recent înseamnă mai bine»; dacă nu este, atunci se constată un regres *irațional* al rațiunii (contrariul progresului).

Spre deosebire de modernitatea clasică, a cărei mișcare era justificată prin promovarea progreselor rațiunii, modernitatea recentă își justifică mișcarea numai prin reflexul instinctiv de a se strânge tot mai aproape de șuvoiul cel mai rapid

al scurgerii timpului. Contează ca în fiecare an să se dea noi premii: nu contează dacă cei de acum sunt mai buni, egali ori mai proști decât cei de ieri. O *querelle des anciens avec les modernes* ar fi azi de neconceput, pentru că ar fi complet lipsită de miză rațională. Acei moderni trebuiau să dovedească un spor de raționalitate, pentru a avea dreptul să se declare superiori. Astăzi, nu. Superioritatea noastră, care a încetat să mai fie rațională, invocă în sprijinul ei numai faptul de a fi cât mai recentă cu putință. În timpurile modernității clasice, a fi modern însemna a cunoaște mai bine adevărul (adică a fi mai rațional) decât cei dinaintea ta (premodernii) – evident, criteriul de demarcație între modern și pre-modern nu era faptul de a fi modern (adică mai recent în timp), ci sporul de cunoaștere, i.e., rațiunea. În timpurile modernității recente, a fi modern a ajuns să însemne a fi cât mai strâns cuplat cu tot ce poate fi imaginat mai recent: cu ultima apariție din orice domeniu, cu ultimele produse, cu ultimele invenții, cu ultimele descoperiri – pe scurt, cu ultima modă. "Ador moda!" este, în fapt, unul din sloganurile care, azi, nu mai miră pe nimeni – deși, analizat, prostia lui sare în ochi.

Aspectul sociologic cel mai frapant al acestui fel de a fi modern este nu atât faptul de a fi la curent, cât nevoia nevrotică de a fi mereu la curent cu tot ce se întâmplă. A fi informat, a fi la zi nu mai ține de dorința de a cunoaște mai mult și mai complet, ci de ticul celui care se supune modei numai și numai pentru a putea demonstra celor care îl privesc că este în pas cu ea. Omul recent s-a născut atunci când Andy Warhol a proclamat nevoia (și suficiența) celor 15 minute de celebritate. Căci atunci când modern înseamnă a fi recent, substanța modernității este înlocuită cu temporalitatea schimbătoare a simulacrelor. După ce și-a pierdut personalitatea individuală a substanței moderne, omul recent redevine persoană într-un sens brutal etimologic: *persona* – mască, rol, personaj. El nu mai poate depăși succesiunea arbitrară a măștilor aparente. Omul recent nu mai este, ca strămoșul său modern, o substanță – este un sediu mobil și schimbător al locurilor sociale. Nu rațiunea este cea care îl agregă și îl vertebrează, ci sondajele de opinii, pulsul străzii, iureșul trepidant al modei. Identitatea lui nu mai este dată: e construită, pentru un uz temporar, de el în cooperare cu alții, într-o comunitate nu de destin, ci de opțiune radical liberă (adică fără raport necesar cu tradiția). Identitatea omului recent nu este doar construită și imaginată: ea este, prin vocația ei de a se uni cu scurgerea temporalității și prin dependența ei de jocul sociologic al apartenențelor, fundamental capricioasă. Omul recent are identitatea aderențelor sale instantanee. "Numai scoicile aderă", spusese cu dispreț Valéry despre cei care căutau, cu orice preț, *angajamentul*. Numai omul recent este atât de obsedat de setea de a adera cât mai definitiv și, în același timp, atât de neputincios să nu se lase din nou smuls – spre o altă identitate pasageră, spre alt angajament definitiv, spre orice îi poate da formă, cu condiția să țină de viitor. Setea de viitor fără grijă față de conținutul lui este forma cea mai servilă a adicției omului recent față de temporalitate – zeul ultim al celor pentru care a fi modern este în sine valoarea supremă a vieții.

În privința lucrurilor care ne leagă sau ne îndepărtează de Dumnezeu, logica nu ne duce nicăieri, deși ne ghidează permanent. De ce logica nu este identică cu gramatica? De ce necesitatea logică nu este identică cu necesitatea naturală? De ce constanta structurii fine are exact valoarea 1:137, iar viteza luminii în vid are aceeași valoare ori de unde am măsura-o? Răspunsul este simplu: Dumnezeu. Dumnezeu a vrut să putem gândi *logic* lucruri care nu pot fi exprimate decât *gramatical*. Faptul că aceste două tipuri de ordine nu pot fi reduse unul la celălalt face imposibilă cunoașterea absolută (sau transformarea paradoxului "tot ce pot construi gramatical este logic adevărat" în tautologie), dar, în același timp, face posibil progresul cunoașterii. Iar dacă cunoașterea absolută nu poate fi atinsă, în sine progresul cunoașterii este un *eveniment moral* decisiv, care altminteri ar fi fost cu neputință. În exact același sens *moral*, Dumnezeu a vrut ca ordinea naturii să fie contingentă. Dacă nu ar fi fost, iar legile naturii ar fi fost necesare, atunci gândirea și imaginația nu ar mai fi putut fi mai cuprinzătoare decât existența fizică. Orice existență fizică ar fi fost o existență logică, gândirea ar fi fost echivalentă cu existența, față de orizontul lucrului nu ar mai fi existat nici un alt orizont, iar *omul*, ca ființă susceptibilă de mântuire, nu ar fi fost cu putință. Sensul lumii este făcut sensibil de *nepotrivirile* aflate în lume. Acestea au fost puse în lume de Dumnezeu. Oriunde este un rost, adică un gol, acolo se află și un rost, adică un sens. Dacă ar fi existat sinonime perfecte, oriunde s-ar fi aflat în acel moment lumea, acolo ar fi rămas pentru eternitate. Dar noi ne îndreptăm spre Dumnezeu. Deci timpul există, logica *trebuie* să fie diferită de gramatică, *nécessité logique* nu poate fi identică cu *nécessité naturelle*, iar gândirea poate depăși existența, pentru că imaginația poate *realiter* vizita și alte forme de a fi decât cele care cad sub simțurile noastre.

Toată problema existenței lui Dumnezeu este problema raportului lui Dumnezeu cu lumea. Raportul cu lumea are două aspecte majore: «unde este cu adevărat Dumnezeu?» și «poate funcționa lumea de sine stătător?» Cele două întrebări, firește, nu sunt independente: deoarece, dacă lumea este cu adevărat autonomă, atunci Dumnezeu nu este nicăieri (și niciunde), iar lumea fizică formează un sistem izolat și închis. Ei bine, dacă lumea fizică este un sistem izolat și închis, atunci Dumnezeu nu există.

(α) PROBLEMA NULLIBISTĂ. Primul aspect poate

fi scurt formulat astfel. Dacă lui Dumnezeu i se poate găsi un loc în lume, astfel încât prezența sa în lume să nu implice o decădere din deplinătatea atributelor tari ale ființei, atunci credința, și existența lui Dumnezeu cu ea, sunt salvate. Dacă lui Dumnezeu nu i se poate găsi un loc în lume, atunci, *de facto*, Dumnezeu încetează să mai existe, indiferent de postexistența sa instituțională, care, un timp, *de jure*, mai continuă să aibă efecte – asemeni acelor cadavre vizibile în noapte abia după ce au intrat în descompunere, ca urmare a unor reacții chimice luminiscente. Problema locului lui Dumnezeu în lume este, în fond, problema existenței lui Dumnezeu. A nu fi nicăieri (*nullibi esse*) revine la a nu exista (*non esse*). Evident, acesta este argumentul nullibist, ridicat inițial de Henry More împotriva lui Descartes și reluat mai târziu de Newton, în nume propriu, tot împotriva lui Descartes.

(β) PROBLEMA INUTILITĂȚII «IPOTEZEI DUMNEZEU». Al doilea aspect privește întrebarea dacă lumea poate funcționa de sine stătător. În mod tradițional, în filozofia naturală a Evului Mediu, se admitea că Dumnezeu a pus în materie capacitatea de a produce lucruri. Altfel spus, dacă doar Dumnezeu creează (căci creație în sens propriu înseamnă numai *creatio ex nihilo*) și este cauza primă, Natura este în schimb sediul cauzelor secunde și are de la Creator puterea de a produce din ceva-deja-dat ceva nou (asemănător în datele sale esențiale cu ființa producătorului). Întrebarea este: oare în acest mod Natura nu a devenit cumva o entitate de sine stătătoare, independentă în *funcționarea* sa de Dumnezeu, iar acest lucru, nesocotind complet pietatea ori intențiile primilor oameni care au împărtășit și popularizat această concepție, conduce cu necesitate la eliminarea «ipotezei Dumnezeu»? Dacă la acest rezultat conduce în mod inevitabil ipoteza unei naturi de sine stătătoare, atunci existența lui Dumnezeu și, în același timp, a unei naturi autonome devin imposibil de susținut simultan. Nu "Dumnezeu, adică Natura" (cum voia Spinoza), ci "Dumnezeu *sau* Natura" – ori-ori. Și nu doar în cunoaștere, cum ar părea, ci în realitate. Într-adevăr: deoarece pentru secolul al XVII-lea a cunoaște ceva însemna a ști cum poți să-l construiești, iar a descoperi *ce este* revenea la a afla *cum a fost făcut*, atunci când Dumnezeu devine o ipoteză inutilă pentru operațiile cunoașterii înseamnă că, de fapt, Dumnezeu nu a fost în nici un fel prezent la construcția obiectului cercetat. Dacă lumea poate fi cunoscută ca o entitate de sine stătătoare, atunci înseamnă că lumea poate fi cunoscută fără Dumnezeu, ceea ce revine de fapt la a admite că lumea nu a fost construită cu ajutorul lui Dumnezeu. Deci, dacă pot cunoaște fără ajutorul lui Dumnezeu, atunci Dumnezeu nu există.

Acest raționament este inconturnabil și are o forță de seducție devastatoare. De îndată ce Natura devine sediul autonom al cauzelor secundare, «ipoteza» Dumnezeu devine inutilă, mai întâi în cunoaștere – sub forma dictonului «Dumnezeu trebuie invocat ca ratiune numai atâta timp cât nu există nici o altă explicație naturală la îndemână» –, mai apoi în realitate – sub forma proclamației «Dumnezeu e mort!». Lanțul este necesar, este inevitabil – batjocorind nemilos intențiile pioase ale inițiatorilor, cu toții oameni cu frica lui Dumnezeu, dar oameni lipsiți de fler epistemologic. Newton, unul dintre puținii, s-a opus din răsputeri ideii de a considera atracția gravitațională o proprietate inerentă a materiei. Nouă, disputa ni se pare scolastică. Roger Cotes și Voltaire, lipsiți de scrupule teologice, au tras imediat concluzia că atracția este o proprietate esențială a materiei. În termeni filozofici, că materia este intrinsec dotată cu proprietatea de a atrage, fără a mai avea nevoie să fie pusă în ea de intervenția unui Creator. Pentru Newton, dimpotrivă, atracția nu putea fi o proprietate esențială a materiei, deoarece pentru el forța de atracție era o dovadă a faptului că mecanicismul este insuficient, adică a faptului că atracția este semnul prezenței și acțiunii lui Dumnezeu în lume. Nu știu dacă Newton a prevăzut catastrofa teologică care a rezultat din acceptarea gravitației ca proprietate esențială a materiei. Cert este că, având flerul teologic pe care îl avea, a simțit că, dacă dorim cu adevărat să păstrăm prezența lui Dumnezeu în lume – altfel spus, dacă **nu** vrem să adoptăm o poziție nullibistă –, atunci este absolut necesar să refuzăm materiei proprietatea de a fi esențial autonomă, în toate manifestările ei – între altele, să posede cu titlu esențial proprietatea de a putea atrage gravitațional alte corpuri materiale. Să existe, alături de impenetrabilitatea materiei, și forța de a atrage era, pentru Newton, *numai* privilegiul lui Dumnezeu și semnul *irefutabil* al prezenței sale în lume. Odată ce materia, prin urmașii newtonieni, a devenit sediul de sine stătător al atracției

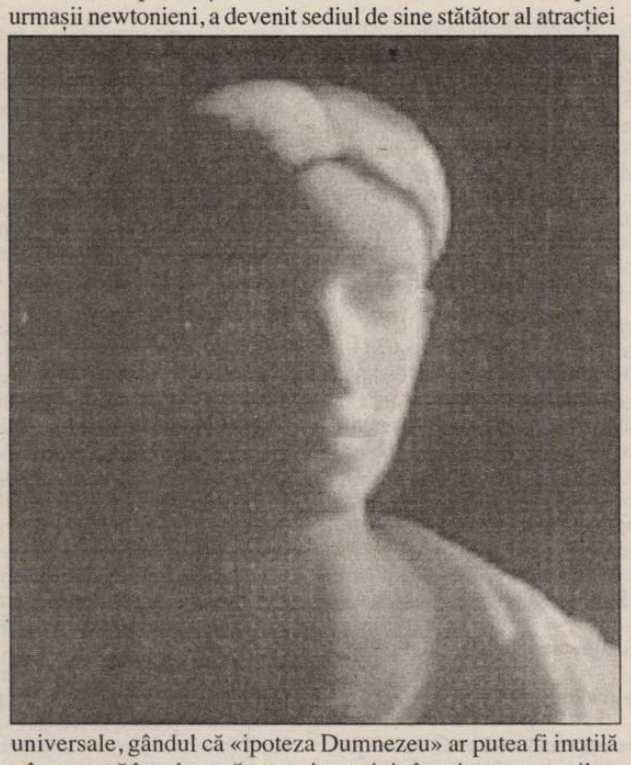

universale, gândul că «ipoteza Dumnezeu» ar putea fi inutilă a început să încolțească tot mai temeinic în mintea oamenilor. Marchizul De Laplace a fost primul care a îndrăznit să o spună, în fața suveranului său, nu întâmplător primul suveran care, la încoronare, s-a substituit mâinii divine. Napoleon și Laplace erau cei mai potriviți oameni să gândească lumea complet în afara lui Dumnezeu, primul în politică – deoarece a introdus principul modernității în știința distrugerii, al doilea în cosmologie – deoarece a introdus principul modernității în știința creației.

Marea inovație a secolului al XVII-lea nu este, cum am fi putut crede din agenda de studiu a specialiștilor, nici mecanismul, nici libertinajul teologic, nici subiectul epistemologic ca centru al ontologiei, nici măcar știința matematică a naturii ori noua filozofie politică de tip Hobbes. Marea inovație a secolului al XVII-lea, cea din care s-a născut frigul *metafizic* în care trăim de atunci – și de care ne protejăm prin multiplicarea indefinită a *confortului* material –, este ideea că lumea *fizică* poate fi gândită și logic și ontologic și teologic ca fiind perfect *autonomă*. În ideea *tehnică* că lumea (lumea care până atunci fusese «lumea creată» a lui Dumnezeu) poate fi cu succes gândită ca un sistem fizic izolat și închis stă veritabila inovație a secolului al XVII-lea. *Această* idee l-a ucis pe Dumnezeu și nu toate celelalte, enunțate mai sus, care sunt fie cazuri particulare ale principiului autonomiei, fie principii independente de acesta, la rigoare compatibile cu existența unui Dumnezeu transcendent.

În ce constă principiul autonomiei? Înțelesul propriu al cuvântului «autonomie» este că legea după care exiști îți este dată de tine însuți și de nimeni altcineva. Autonomia presupune, în sens strict – și inevitabil – reguli de existență incompatibile cu principiul teonomiei. De ce? Deoarece a fi autonom înseamnă, în fond, a fi independent anume față de acel principiu care face caducă orice autonomie: și anume de Dumnezeu. În primul și în primul rând, a fi autonom înseamnă a fi radical și total independent de principiul care face posibilă și, în practică, instaurează orice dependență: Dumnezeu.

Acum. Fizica nu se poate închega dacă ideea de sistem fizic izolat (sustras influenței oricărui câmp exterior de forțe) nu se poate, conceptual, imagina. La baza nașterii fizicii stă ideea că există mărimi care se conservă și stări-de-mișcare care sunt stări de fapt. Ei bine, sistemele pentru care anumite mărimi se conservă sunt izolate (autonome și, așa zicând, făcând imposibilă existența altor lumi în afara lor), iar sistemele pentru care stările-de-mișcare sunt stări de fapt se zic inerțiale. Altfel spus, știința matematică a naturii se poate naște, transcendental (ori kantian) vorbind, numai și numai dacă natura este un sistem izolat: autonom față de orice alte forțe ori energii conceptibile, independent ontologic de orice alte date decât cele care se află deja în el, ca elemente pur fizice. Dramatic vorbind, știința matematică a naturii nu este posibilă decât dacă «ipoteza Dumnezeu» este, în sens tare, inutilă: atât explicației lumii, cât și construcției (ori nașterii) ei.

«Existența», faptul de «a fi» – ce înseamnă oare toate acestea? Molecule, atomi, particule elementare, cuarci, câmpuri de forțe? Desigur, desigur. Dar *existența*? În mod nemijlocit, adică dincolo de formele concrete de manifestare, faptul de a fi nu poate însemna nimic altceva decât Dumnezeu – *orice* înțeles am da cuvântului Dumnezeu. Cine va studia poziția omului față de aceste cuvinte imposibil de stăpânit (și față de realitatea insezisabilă pe care o desemnează), va face teologia esențială a istoriei. În aceeași ordine, destinul argumentelor în favoarea existenței lui Dumnezeu. Ce menuet al îndepărtării! Azi, când existența este o simplă rubrică logică, Dumnezeu e cum nu se poate mai departe. Acest rezultat este, pe de o parte, consecința deciziei modernilor de a nu mai trata existența ca pe un predicat al ființei. Dar mai este, pe de altă parte, și consecința perspicacității lui Kant, care a înțeles că *toate* argumentele în favoarea existenței lui Dumnezeu se reduc la argumentul ontologic (Kant a refutat argumentul ontologic cu observația, bazată pe câteva exemple *realiste*, că existența nu e predicabilă).

Potrivit tradiției, existența este creația lui Dumnezeu – continuă, neîncetată, permanentă. Dacă Dumnezeu își retrage suportul, lipsită de existență, lumea se reîntoarce instantaneu în neființă. Existența est modul în care Dumnezeu ne menține, prin acțiunea sa continuă, în ființă. Faptul de a fi este faptul de a fi menținut în ființă de Dumnezeu. Nu pot spune nimic fără a implica prezența, de fapt co-prezența, divină. «Îmi este bine» înseamnă că lui «este» îi – încă o dată – *este* ceva. Nu pot afirma ori nega ceva fără ca «existența» să fie implicată în acest act, ca un suport ori ca o atribuire. Existența este prezența lui Dumnezeu. Dacă El nu ar fi prezent, nimic nu ar exista. Iar de îndată ce este de față, faptul de fi începe să fie cu putință. În «a exista» toate făpturile își dau întâlnire cu prezența lui Dumnezeu. Prezența lui Dumnezeu este existența fiecăreia dintre ele. Nici o făptură nu ar putea exista fără ca Dumnezeu să fie de față, prezentă în ea, sub forma existenței acesteia. În noi «există» omniprezența lui Dumnezeu în lume. Faptul că existăm este o dovadă absolută a faptului că Dumnezeu «există» și că este oriunde prezent.

ANALOGIE. Când gândesc, gândul meu există: nu numai eu, dar orice interlocutor îl «vede», îl «simte». Ca și mine, îl poate «apuca», deoarece îl aprehendează. Odată ce am încetat să îl gândesc, el dispare. Dacă substanța gândului este faptul de a fi gândit, «substanța» existenței este faptul de a fi continuu creată de Dumnezeu. Imediat ce Dumnezeu încetează să o mai creeze, substanța existenței se dizolvă: dispare. Existența este modul în care Dumnezeu este *vizibil* prezent. Acest act al lui Dumnezeu este «*este*»-le din orice predicație. «Qui sait même ce que c'est qu'être, qu'il est impossible de définir, puisqu'il n'y a rien de plus général, et qu'il faudrait, pour l'expliquer, se servir d'abord de ce mot-là même, en disant : c'est [unité, vrai, bien]?» (Pascal, *Entretien avec M. de Sacy*).

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (4)

Ar trebui să ne exilăm cu toții!

Dinu Flămând

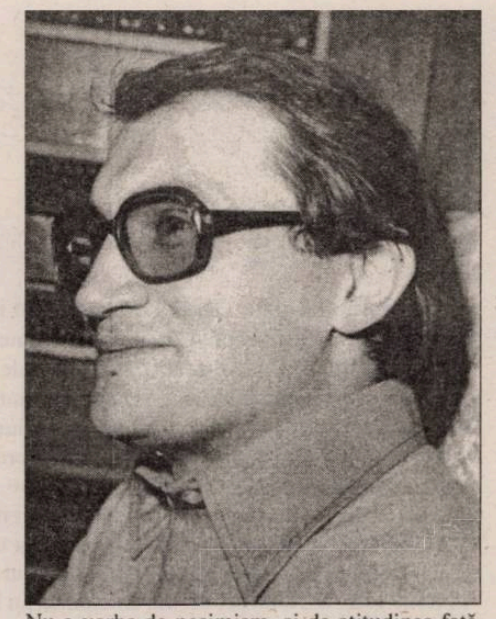

Neptun. Întâlnirea scriitorilor români din întreaga lume. A treia întâlnire de acest fel. Sună larg. Sună foarte așa, foarte altfel. Cu totul special. E ultima întâlnire a scriitorilor români de oriunde veniți la Neptun înainte de finele secolului. Și s-au adunat cam 300. În fiecare zi, dezbateri pe/despre o temă, o idee literară actuală. Secolul și meridianele literare în dialog. Interpretări, originale și nu chiar, opinii, răbufniri (nemascate), orgolii, răfuieli, confesiuni (toate scriitoricești. Adică unice în felul lor). Și cărți. Multe. Noi. Recitaluri poetice. Una peste alta, a fost să fie o experiență pentru oricare participant. Atenție mărită ori de câte ori vorbește un confrate din diaspora. Exilul scrisului românesc are multe coridoare. Culturale, în primul rând. De aceea, tentația jurnalistului e gata confecționată. Adaugă și informația primită... la țanc, cum că scriitorii români din New York au inițiat pe Internet un soi de Club News *despre ceilalți scriitori români aflați în alte colțuri de lume. Și gata! "Confecționezi" întrebări, anticipezi răspunsuri... Interviuri. Cu Dinu Flămând, lucrările se leagă mult mai simplu:*

— Ne-am cunoscut la Paris, la Radio France International, cum e la voi?

(Se vede că Dinu Flămând e și jurnalist occidental. Mi-a luat-o înainte, mă supune unui gen de interviu amical-colegial. Va trebui să-l conving să accepte postura de interlocutor. Ocolesc răspunsul în detaliu, îmi intru în pâine(a) de jurnalist și zic:)

— La radio? Excelent. Știi bine, morbul ăsta nu ne dă voie să trădăm. Ai adus cu tine vreo nouă carte? O prezinți, poate, aici, la Neptun...

— A, nu, nu. N-am fost așa de harnic. Am la tipar o traducere din portugheză, va apărea curând la București... Acum mă bucur să-mi văd prietenii, să aflu despre cărțile noi de aici...

— Aș vrea ca dialogul nostru să fie un interviu. Sper să nu mă refuzi...

— Deloc. Accept provocarea. Gata de atac?

— Aș spune că deja s-au derulat primele minute. "Turnirul" continuă, deci. Așadar, ți-a fost dor de țară? Simți asta ades?

— E un simțământ mai complex. L-aș numi altfel, ceva mai mult decât o stare... Totul vine dinăuntru, dar se metamorfozează într-un mod particular când ar fi să-l traduc... Mai bine nu mă hazardez.

— Dar exilul? Este neîndoielnic o stare trăită de fiecare în mod particular. Pentru un scriitor român când se sfârșește?

— Mă lansez deja într-o dilemă și mă agăț de ceea ce spunea Nicolae Balotă: exilul e în fiecare din noi. Și fiecare ar trebui să ne exilăm într-un fel. Aceasta sub aspectul butadei. Altfel, exilul e ceva foarte grav. Este a doua naștere. Pentru mine a fost a doua naștere. Nimeni nu se poate raporta cu ușurință la așa ceva.

— Înseamnă că e un proces cu... perioade, etape succesive. O dată născut a două oară, urmează să trăiești...

— În ce mă privește, da. Exilul nu s-a încheiat! E un proces, da, un proces care te-ajută efectiv să ieși din niște obiceiuri în care te acomodasești într-o vreme. Exilul nu e un cuvânt. E o formulă de viață, dacă o privești cu toată seriozitatea. N-aș vrea să glosez prea mult pe această temă, e un subiect delicat, mult prea delicat, dacă literatura nu poate descâlci problema, cu toată imaginația, atunci, se-nțelege, cu atât mai puțin s-ar lămuri într-un interviu...

— Scriitorul, în cazul de față, mai mult decât în mod obișnuit, e obligat, deci, să trăiască dublu, în sensul bun al expresiei, să acumuleze pe dublu plan? Ceea ce a fost nu se poate anula, ceea ce vrea să devină e celălalt aspect. Așa par lucrurile privite din afară! Așa să fie și în realitate?

— E o dublă justificare existențială. Existența mea ca scriitor este justificată printr-o decizie: am decis să scriu în limba română. Viața zilnică e altceva, altfel exprimată. Mi-am luat unealta principală cu mine, limba română, și cred că poezia română poate trăi foarte bine și în exil. Mai ales la Paris, românii de acolo sunt dornici să utilizeze o limbă română frumoasă, curată. Chiar scriitorii de acolo folosesc o limbă română "autentică".

— Adică? Sesizez un accent pe cuvântul "autentică".

— Evitând franțuzismele, neologismele șocante. Prefer limba română modernă, dar fără nici o abatere de la normele statornicite.

— Apropo de scriitori români la Paris. O care publicată aici de un autor român are ecou în literatura Franței actuale?

— Franța a descoperit România prin literatură, și invers. Din anii '90 încoace, s-au schimbat chiar planurile, profilul unor edituri. Există, în sudul Franței edituri care publică *serii* de literatură română, mai ales proză. Au fost traduși și publicați Camil Petrescu, Rebreanu, H.P. Bengescu. Dar nu numai scriitorii interbelici au fost editați. Alte edituri și-au propus proiecte inedite, cum e cazul *Ferestrelor deschise*.

— Critica de semnalare, de întâmpinare, le ia în seamă? Peisajul publicistic francez este impresionant...

— Sunt articole care semnalează. Nu elogii. Semnalare, da.

— Oare se și vând cărțile de literatură română?

— Piața de carte românească? Greu de apreciat. Unele volume, unii autori, da. Țepeneag, de exemplu. Nu trebuie să ne așteptăm ca literatura română să fie cunoscută peste noapte. Ani în șir nu s-a făcut nimic, iar acum, aproape zece ani, puțin. Treptat, sunt sigur, se va alcătui o bibliotecă românească în casele iubitorilor de această literatură și la Paris.

— A se impune un scriitor e una și a spera să impui o literatură e infinit mai dificil. Și, totuși, cum se vede la Paris această (uzată expresie) integrare europeană a spiritualității române?

— Opinia mea este că o literatură nu se impune în afara granițelor țării de origine. Există un anume "ce", un element, iarăși zic, de autenticitate, care nu poate răzbate dincolo de textul în care a fost scrisă cartea. Există și o "tranziție" a cărții traduse. Important e că se caută și cartea românească în Franța. Șansa de a se impune ar fi o sinteză între original și autentic. Între specific și universal.

— Noul ar consta în chiar sinteza menționată? Noul în expresivitate artistică - asta ar trebui atins?

— Noutatea, da. E necesară. Dar nu ca element adjuvant, superficial în esență, în adâncime, acolo să fie. Autenticitatea, revin, este atunci când răspunsurile la întrebările pe care le pune autorul sau cititorul vin de la sine. E ca o iluminare pentru cel care citește cartea, să zică da, și eu spuneam la fel. Literatura trebuie să meargă spre esențial-uman.

— Poet și eseist. Jurnalistul Dinu Flămând poate fi abordat și ca producător? Așa s-ar cere fiecărui scriitor din diaspora, întrucât are posibilitatea perceperii fenomenului literar pe viu, în țara unde se află.

— M-a atras literatura portugheză. Aș asemui această țară cu a noastră. O țară latină, cu o limbă mai cunoscută însă decât româna, și care păstrează o doză de autenticitate. Premiul Nobel cel mai recent vine din Portugalia. O țară cu un potențial și un specific extraordinare. Aici s-ar compara cu noi, românii. Literatura portugheză e cunoscută în Europa mai bine decât a noastră, pentru că a dus o politică de susținere a traducerilor în alte limbi. De încurajare. Există un *Institut de carte și lectură* de pe lângă Ministerul Culturii. Apoi, alte instituții. Aici ar trebui lucrat și la noi. Astfel, ei finanțează autori, cărți cunoscute în lume. În alte limbi.

— S-a materializat în vreun fel această propunere pentru literatura portugheză?

— Voi publica în România jurnalul lui Ferdinand Pessoa. Foarte interesant. Și găsesc că va avea mulți cititori în România.

— Legătura politică-literatură ar trebui să-l privească pe scriitor azi în democrație?

— Da. O politică implicată în mersul cultural e necesară. Coerentă, la obiect, riguroasă. Exemplul Portugaliei îmi este un argument.

— La Paris, cărțile unui scriitor și banii primiți pentru ele sunt într-un raport... dorit?

— O, nu, nu! Puține sunt cazurile în care scriitorii pot trăi din banii primiți pentru cărțile lor. Poate San Antonio, cu romane de acțiune, polițiste. Scriitorii au slujbe fie în redacții, unii sunt funcționari de bancă. Nici dacă ar fi cineva un truditor ca Balzac, și tot n-ar reuși să câștige pe măsura cheltuielilor necesare.

— Poetul Dinu Flămând, poetul finelui de secol agitat, când scrie? Cum? Torturat de metafore?

— Scriu numai când simt nevoia. Poezia îți permite să fii leneș, în sensul că, dacă ești cinstit cu tine însuți, scrii numai când, efectiv, simți că nu mai poți să taci! E greu să dai rețete. Sunt anumite teme pe care le duc cu mine în tramvai, în metrou, în somn. Moartea, timpul. Nu e vorba de pesimism, ci de atitudinea față de viață. Se leagă toate.

— Vorbeam de originalitate... Lucru râvnit de fiecare autor...

— Nu trebuie să căutăm să fim neapărat originali. Să răspundem la întrebările fundamentale, asta da. Vergiliu, Shakespeare, Eminescu au răspuns, în fond, la întrebări fundamentale, fiecare în felul său, dar aceasta, însă, trebuie să fie original. Poezia te obligă să fii concis, alte genuri te lasă să divaghezi. Important e un răspuns original.

— Cărțile deja scrise mai pot fi o obsesie pentru autorul lor?

— Nu. O carte scrisă e o rană î[illegible]. Dacă o deschizi, dai în altă carte. Nu poți re[illegible] aceeași carte.

— Pentru toate ne trebuie timp. Jurnalistul Dinu Flămând încorsetat de timp, poetul care "duce" timpul cu sine ca pe o temă fundamentală... Oare și ca pe o... temere?

— O, la, la! Ce să... Timpul... Ce coardă sensibilă! Până la urmă tot reușesc eu să ocolesc răspunsul... În vâjâiala asta, pe toți ne sperie. Trebuie să te adaptezi. Alergi după el. Soluția boierească, de pe vremea lui Conachi, nu mai există.

— Cuvântul e material și pentru jurnalist, și pentru scriitor. Se-ntâmplă să-l simți ca adversar? Sau e doar o unealtă? Un teren demn de a fi cucerit?

— E un vehicul de emoții, de trăiri. Am observat cum românii de aici au apetit pentru improvizații. Noi, acolo, nu. Preferăm rigoarea limbii tradiționale. Clasice într-un fel.

— Jurnalistul îl stinghерește pe scriitor? Sunt prieteni?

— Sunt două persoane care, practic, ar trebui să se dușmănească, deși ambii folosesc cuvintele. În jurnalism iese în față informația. Rolul jurnalistului este de a-l acroșa pe cel mai indiferent ascultător, să-l anunțe ce-i nou! El, jurnalistul, e un intermediar. Scriitorul, dimpotrivă, încearcă să se pună pe el în față. În primul caz, te distanțezi de cuvinte, în al doilea, trebuie să le iei în brațe. Oricum, un lucru e clar: nu pot trece repede dintr-o stare în alta. Am nevoie de un purgatoriu. Adică un anume fel de... timp.

Veronica BALAJ

Noutăți la Editura Univers

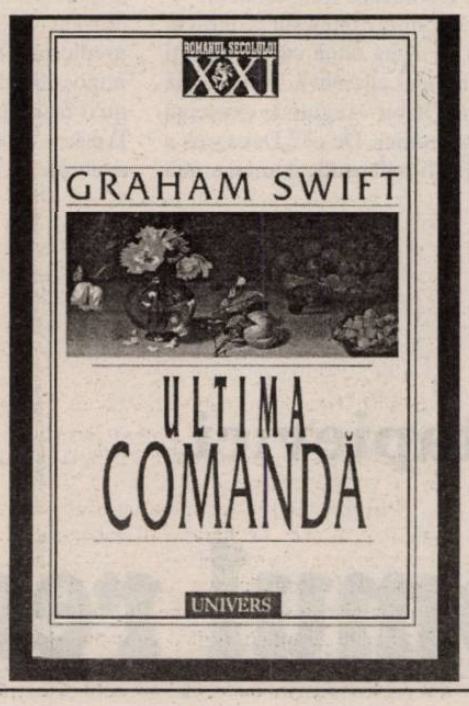

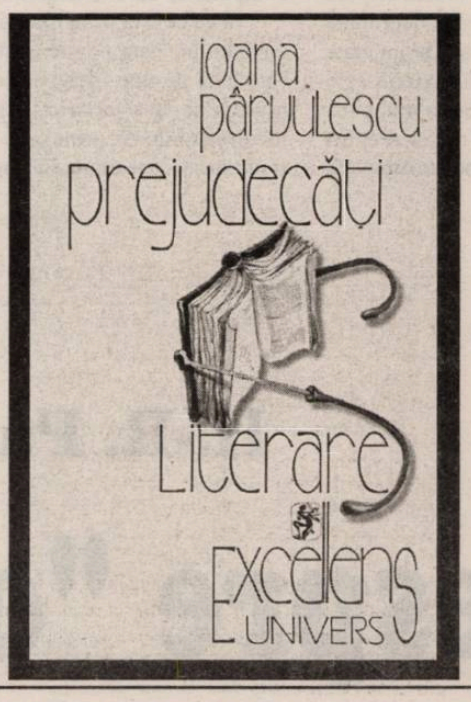

Povești de primăvară

Daniel Vighi

Și pentru că vine primăvara e de reprodus ceea ce spuneau în actele lor consilierii Bucureștiului la "secția IV" cu 18 ani înaintea revoluției, adică în 1830. Și ce ziceau ei? Păi hotărau ca în "politiia Bucureștilor" să se îndatoreze fiește-care stăpân de casă și prăvăliaș și să mărure curtea și toate acareturile, parte de jumătate de ulița, cât îi ține fața casei". Activitatea cu pricina urma să se întâmple "în toată Marțea și Sâmbăta", atunci veneau cel puțin 50 de care cu câte 2 boi prin contract, acestea erau datoare a umbla toată ziua și "veriunde vor găsi cât de puțin gunoi ori stârf de dobitoc să-l ridice și să-l ducă afară". Se mai adaugă la toate acestea alte "16 cară" îndatorate și ele să care apă în "butu" ca să ude caldarâmul, ni se și spune cam cum trebuie să fie amenajată instalația: "care buți la căpătâiul cel din cap să aibă câte un vas de tinichea cu găuri, ca printr-acel vas să se verse apa din bute și să se facă udarea caldarâmului". (**Începuturi edilitare 1830-1832, I, Documente pentru istoria Bucureștilor** prezentate de Emil Vârtosu, Ion Vârtosu și Horia Oprescu, 1936, p. 37).

Toată lumea se hărnicește pentru a se ridica din înapoiere. Peste munți, în Banat; la 4 XII 1815, protopopul Nicolae Stoica de Hațeg dă și el o circulară la Mehadia, plină de îndemnuri pentru gloate. Ascultați cum zice "protoprezviterul" în scris cele ce trebuiau împlinite: "La lucrul pământului care de care mai bărbat, să se îndemne, gloatele să trăiască. De la Dumnezeu vite aveți: gunoi, bucluc iarna pe locuri, în grădini grâu, bucate sămănați. Mulți ați văzut cum lucră nemții, franțuzii, italienii, ungurii, sârbii, grădinile își direagă: legumi, păsui, mazăre, ceapă, ai, salată, varză, crumperi, chel, morcovi, napi, pătrânjel, piparcă, de tot felul fierturi să aibe gloatele. Cum se ia neaua, cu sapa la țălină, la pământ nou de linte, de cânepă și de in să sape. Și așa când vom avea de toate, vom fi gazdă și frați cu alte nații luminate. Aceasta presciți-o și o ziceți" (apud Liviu Smeu, **Din circularele lui Nicolae Stoica de Hațeg** în "Mitropolia Banatului" nr. 1-3, 1979, p. 146).

Și pentru că nu îmi pot reprima pornirea ficțională, pe nesimțite mă trage ața de la îndeletnicirea hermeneutică la cealaltă, nici nu știu cum să-i spun ca să o pot explica limpede, o imagine idilică, un impuls, o detaliere inutilă epic, un amănunt, un mai nimic fără însemnătate: stau nu departe de buna mea la grădină, câtă vreme ea sapă, eu sunt îndatorat să strâng într-un borcan de muștar gândacii de Colorado. I-am întemnițat acolo între pereții de sticlă, mă holbez la forfota, la ambuteiajul de piciorușe, de elitre, de antene, iată-i cum se ridică fără mare folos pe suprafața lucioasă, cum alunecă, cum revin, cum înțepenesc amorțiți. O potecă există între rândurile din grădină, o potecă bine aranjată datorită meșteșugului cu care este mânuită săpăliga; priceperea bunicii se vădește în ostirea rândurilor însiruite ca plutoanele unui batalion de, vorba lu' prota Nicolae, "legumi, păsui, mazăre, ceapă, ai, salată, varză, crumperi, chel, morcovi, napi, pătrânjel, piparcă". În timp ce ea se dedă acelor îndeletniciri cubiste, fascinat mă uit eu la pliculețele cu semințe colorate policrom, cu imaginea expresivă a morcovului roșu cardinal, mă vrăjește verdele proaspăt al pătrânjelului, mă întristează albul mortuar al păstârnacului. Strălucește în amiaza echinoxului pământul afânat de insistențele greblei între dinții căreia se adună rădăcini uscate, o bucată de sticlă rătăcită, un ciob de la o oală de lut din cine știe ce vremi.

Ce-ar mai trebui să faci în primăvară? Cum să direagă gloatele grădinile ca să fie gazde și în rând cu celelalte nații luminate? Înainte de toate să învățăm grădinăritul; să pricepem care e deosebirea dintre dicotiledonate și monocotiledonate pe care ne-o spunea tovarășu' profesor de agricultură Dumbrăviceanu, cu toate că nu eram noi entuziaști în a învăța lecțiile lui moș profesorul, nu așa doream să fim în rând cu celelalte nații luminate. Ce poate însemna pentru niște prunci care tocmai descoperiseră minunea televizorului, să ai în grijă sfaturile protoprezviterului din vechime ori ale domnului Dumbrăviceanu care ne dădea note pe ierbare. Acolo, în ierbarele acelea, eram noi obligați didactic să presăm cu pricepere delicată flori de trandafiri, adică petale, deoarece bobocul nu permitea să-l presăm, la fel stătea treaba și cu floarea numită ochiu-boului care și ea se înfățișa lumii sub formă de boboc. E adevărat, pe de altă parte, că erau și flori din acelea pe care le puteam presa în ierbar, cum era regina nopții. Sau zorelele. Florile acestea semănau cu un fel de trompete mărunte și în plus erau suficient de subțiri ca să poată fi presate cum se cuvine; mai puteam pune ferigă din fântână, aveam acasă așa ceva, creștea pe ghizdul de piatră adusă din cariera de la Cladova de moșii care au și clădit-o prin vremurile când protopopul îndemna gloatele cum v-am și spus deja; și tot acolo mai țineam vara în găleată lubenița la rece, o slobozeam în apa fântânii care avea ea rostul de astăzi al frigiderului Fram.

Mărturisesc că mie unuia mi-ar fi plăcut să presez în ierbar buruieni underground, din acelea care creșteau pe marginea ulicioarei ce trecea prin spatele grădinii noastre spre blocurile ofițerilor. Lobodă, ăsta era numele frunzoacelor acelora care creșteau vara anarhic, mai erau acolo și urzici care pișcau și cu care ne izbeam peste picioare, după ce creșteau ele sub forma unor florete ca acelea din filmele cu *Angelica, marchiza îngerilor* în care se petreceau mari lupte între spadasinii ce urcau adesea pe tarabele negustoreselor și le răsturnau zarzavaturile în focul încleștărilor. Așa ceva aș fi pus eu în ierbar, cu toate că greu le puteam smulge. Aș mai fi putut culege și urzici din acelea care nu băsicau pielea, le cunoșteam după înfățișare, erau mai albicioase, mai blegi, fără țepii aceia urzicători, adică aveau ele, ce-i drept, țepi, numai că nu urzicau defel. Pe acea buruiană aș fi putut să o pun în ierbar și să scriu cu tocul cu peniță denumirea ei: *Urzica moartă*. În fojgăiala underground a buruienilor erau multe pe care nu le puteam pune în ierbar deoarece aveau nume vulgare, pe măsura lumii lor lipsită de minimă decență: *gușa brotacului, păru-porcului, laptele-cânelui, aia-țigăncii*.

Adevărul e că dacă aș fi făcut eu așa ceva, dacă mi-aș fi permis să le înnemuresc între copertele groase ale ierbarului prevăzut cu șireturi pentru a fi el frumos legat, dacă le-aș fi pus eu acolo, pe dată tovarășul profesor ar fi priceput că mi-am permis să aduc în lumea cinstită și morală a școlii, obrăznicia mahalalei de pe Valea Mare, unde trăia colonia țiganilor și a ciurucurilor sociale, a pruncilor celor mai greu de educat, de influența cărora mult se nevoia instanța maternă să mă ferească. Așadar, dacă m-aș fi prezentat eu cu un asemenea ierbar era de presupus că moș Dumbrăviceanu nu s-ar fi mulțumit să-mi dea o notă pe măsură ci, mai mult încă, m-ar fi turnat mamei cu care se întâlnea la Primărie, acolo se vedeau în fiecare marți și joi întrucât autoritatea maternă era funcționar la registratură, iar el membru onorific în Comisia de împăciuire. Ar fi procedat tot așa cum a mai făcut altădată când m-a pârât că am dat, împreună cu Poali, care era un soi de buruiană a clasei, cu pietre în gardul de lemn care adăpostea, de priviri indiscrete, intrarea la weceul fetelor. Prin urmare am renunțat să-mi fac voia și am cules resemnat petale de zorele, de regina nopții și ferigă, încredințat că sunt un conformist lipsit de curajul propriilor opțiuni.

Parada dascălului/ Greva profesorului

Viorel Marineasa

Bătură mai mult pe ghicitelea cei patru kilometri. Până să iasă din sat, au avut parte de două becuri chioare, unul la cooperativa de consum și altul la sediul c.a.p.-ului. De lanternă au făcut uz cu zgârcenie. Au fost depășiți de mai multe cârduri de biciclete (majoritatea fără faruri) trosnind din toate încheieturile. Posesorii lor, muncitori la uzină, le abandonau care după canton, care proptindu-le de magazie, care în spatele sălii de așteptare, fără să le mai aplice lanțul de siguranță. Au stat așa în expectativă, încercând să se identifice după voci. Nu pică rău o vorbă în răspăr, o înjurătură de încurajare pe inima goală.

Au năvălit în garnitura neluminată, căutându-și loc printre trupuri toropite. Câțiva nărăviți, sub incidența lămpașelor, au și luat-o cu bătutul cărților, stând de-a-mpicioarele pe platformă, iar tasca unuia, ținută cu schimbul, mai mult proptită între burți, servea drept masă de joc. Estimp, sticla cu monopol circula cumpănit. De la o vreme, când aglomerația crescu după opririle următoare, doi dintre jucători se mutară în W.C.-ul căruia predecesorii, din rațiuni practice, îi smulseseră ușa. Se simțeau mai în larg, asta se vedea după felul în care-și țuguiau buzele când trăgeau câte o înghițitură, după glasul căpătând rezonanță și după zâmbetul sigur. De-acum puteai să-i urmărești în voie de pe colțul tău de bancă, deoarece zorii, abia iviți, se și apucaseră să le lustruiască trăsăturile cam din topor. Ca să prindă un pic de suflet, dascălii, după ce izbutiseră, într-un târziu, să se regrupeze, destupară borcănașul cu vișinată de casă; și-l treceau cu sârg de la unul la altul, ceea ce stârni protestul femeii cu aspectul cel mai așezat, nevasta unuia cu alură de adolescent, unul ce părea mai degrabă nepot de mătușă decât soțul aceleia.

Se luminase de-a binelea, în timp ce trenul trecea și tot trecea prin localitatea lungită ca un cârnat, cu stații din kilometru în kilometru ba la semnal, ba în halte sau în gări având același nume, completat însă printr-un cuvânt diferit sau printr-o simplă literă.

La coborâre, grupa de dăscălași se reuni cu altele, așa că, preț de un pluton, porniră în marș metodic spre obiectiv: liceul așezat popândău pe un dâmb ce se voia măreț și de pe care părea să domine orașul.

Pătrunși în clădire, urmară indicațiile date de niște grații cam trecute și rotunjoare, echipate în bluze albe și în fuste bleumarin, și se împărțiră pe coridoare și pe săli. Tineretul însă (cunoștința noastră din tren) o coti spre toaletă, acolo se închise într-o cabină și nu ieși până nu dădu gata conținutul borcanului de care am pomenit. Trase apa de formă, își înfundă gura cu un pumn de mentosane, se învârti câteva zeci de secunde pe culoare, apoi intră în sală tocmai când șefa de atelier pedagogic se lansase în cuvântarea ce trebuia să prefațeze susținerea referatelor și dezbaterile. Ochi banca unde-i ședea consoarta. "Nu te-ai putut abține, ce naiba!" făcu aceasta și cocu-i de matroană pendula amenințător. Dar lui nu-i mai păsa, cu doza ce și-o luase, totul deveni suportabil pentru o vreme, așa că se lăsa cuprins de dulcea mocirlă a sintagmelor și a conceptelor ce inundaseră de-un timp mediul didactic: muncă independentă, creativitate spontană, clasă-pilot, activizare etc.

În pauză, se mutară aproape toți într-o încă pere alăturată, aici putură să-și câștige la un preț rezonabil mici și bere (încă nu se introduse legea că n-aveai voie să trincălești în instituții și-n întreprinderi), o cam lungiră, de au trebuit să facă inspectorii și coordonatorii câteva strigări. Omul nostru (falsul adolescent) hăpăi pe nerăsuflate două sticle, în timp ce perechea sa cea coptuță de-abia își înmuie pliscul, deși tare ar mai fi poftit. Dar, pentru a respecta adevărul, trebuie spus că altcineva a atras mai degrabă atenția. Era un tip călos, căruia sacoul gri-petrol îi pocnise în spinare pe la cusături, iar atunci când se așeza, pantalonii lăsau se i se vadă ciorapii de modă veche, prinși cu jartiere de pulpele varicoase. Cravată bordo. Fața-i se păstra încă relativ tânără, doar că părul, abundent și izvorând din frunte, îi era complet alb, de un alb neverosimil, încât aducea a perucă. Tipul, spre indignarea unora și spre amuzamentul altora, scoase glaja cu țuică dintr-o traistă țărănească, turnă copios în bere și bău amestecul dintr-un șluc.

Reveniră, în fine, la discuții. Cel cu pleata colilie devenise exuberant și vehement. Îi contrazicea și îi întrerupea pe vorbitori, râdea a batjocură, se lăuda în gura mare: "io și țâganii mei d-a cincea scrim romane-fluviu la minut, câtu-i zâua dă lungă, îi dăm cu capodoperile, trăsnim iepopiei, balade, rezultate iescepționale... nu mă luvareți pră mare, că i-am cetit și io pră Miurăi și pră Patița Silvestru... uit-acu vă prezint cronica în versuri pă șasă veacuri alu familia Scăiece...". Cu greu izbuti responsabila de atelier să-l stopeze pe Albu-ca-Zăpadu de la lecturi complete. Și chiar în momentul în care ea se lăsă pradă disperării, s-a întâmplat miracolul: omul adormi, iar banca, dulgherită pentru calibru redus, se cutremura sub dânsul. Profitând de ocazie, profesorul cu alură de imberb vicelan își plasa cu eleganță mica filozofie didactică și culese astfel admirația câtorva dăscălițe copile, dar fără să fie scăpat de sub ochiul vigilent al mătușii ce-i servea de nevastă. Apoi ieși cu pas elastic și voluntar, cu gândul să scape de lichidul ce-i împovăra vezica. La întoarcere, se opri în dreptul sălii-bufet, voind să mai topească o bere. "Cine zice că asta-i o băutură vulgară, care nu face altceva decât să te blegească?". Rămase în prag. Valurile mării îi ating sandalele. O lance îi șuieră pe la ureche și se înfige în Tabloul lui Mendeleev, în zona metalelor grele. Pe masa acoperită cu cartoane prinse-n piuneze, printre farfurii cu zgârciuri, cu scobitori și cu gloanțe de muștar, printre pahare duhnind acru, zace trupul descăpățânat al unui oștean în armură. Trânti ușa. Aproape că alergă până la sala cealaltă. Insul cu părul alb, prefăcut pe jumătate în mistreț, se aciuise lângă nevastă-sa; ea îi dădea porumb din palmă și-l sfădea; cu cealaltă mână îi scărpina părul mirosind a pârlit; sexul lui ca un sfredel perforase prohabul pantalonilor gri-petrol. Total abstrasă, conducătoare de ședință își completa fișele. Mai încolo, în ultima bancă, se văzu cu stupoare pe sine - meșterea la deltaplan, plutește pe salteaua pneumatică, o să ajungă la cabana din Retezat, juna dăscălință i-a luat urma, ea e numai incuri și jocuri, ea se va duce la metro cu Tico, fâțâindu-se printre rafturi în cizmele mulate ce-i acoperă genunchii, ea plânge că vrea la Veneția, ea pleacă să se facă mătușă; tânărul iese și din această clasă și își pune întrebarea epocală: "oare chiar s-au interferat undele negative din compunerile-kitsch ale ciracilor aflați în seama dobitocului cu părul alb cu calineriile proprii experimentelor mele și ale altora ori e de vină metanolul din rachiu sau e numai șovăială și lehamite înainte de soroc?". Mai bâlbâie el asemenea prețiozități, dar asta nu-l împiedică să se înfunde într-un birtuț din colonie, unde bea până nu mai știe de sine, ca la trezie (după o săptămână, după o lună) să se găsească în ipostaza ăluia sărac cu duhul, care mătură ograda de pe creastă, duce lăturile, taie buruiana, cumpără gaz pentru fiștecare, câștigându-și astfel un blid cu ciorbă grasă (felul unu și felul doi), iar la întrebarea "mă, cine ești tu?", răspunde invariabil: "Io-s IOS", și nici nu-i trece prin cap că nu s-a trezit cu adevărat, ci că persistă în visul abstrus al acelui individ gros (cu părul albit înainte de vreme) sforăind cu nerușinare la cercul pedagogic ce zbârnâie pe INTERNET.

Insula prorocului anonim

Paul Eugen Banciu

Scrierile veterotestamentare limitează epoca profeților între granițele unui timp dat, singurul când au trăit oamenii cu har, capabili să primească mesajul divin. Ultimul dintre ei este Zaharia. Cu el se închide cerul pentru pământeni, cu el universul devine mut, iar masa de indivizi umani trăitoare pe pământ surdă. Ce s-a spus până la Zaharia rămâne universal valabil și trebuie preluat în litera spuselor lui Isaiia, Naum, Iona, Habacuc, Ieremia, Iezechiel ș.a.

Ioan și Iisus sunt excluși. Tocmai ei, cei care spun cu limpezime că nu a existat o "epocă" a profeților, că fiecărui om îi poate fi dat să aibă, mai rar sau mai des, deschisă calea contactului direct cu imaginea viitorului, calea spre divin și întâlnirea cu el. Ei sunt cei care au susținut că duhul sau spiritul sfânt există în fiecare dintre muritori. Comunicarea cu divinul au avut-o apostolii, sființii, mucenicii, dar și oamenii obișnuiți, în momente de har. Credința aceasta acoperă, iată, două milenii de istorie, ca acum, la începutul celui de al treilea mileniu, să descoperim în fiecare dintre noi o cumplită dorință de izolare, de eremitism profan, de fugă, de părăsire a locului de baștină, și nu sunt singurul care mă întreb: de ce fug oamenii?

După ce libertate ascunsă tânjesc atunci când, negăsindu-și locul acasă, nereușind să se facă auziți, ascultați își caută pe teritoriu străin urechile sau mințile care să-i asculte. Probabil că împotriva acestei deșarte speranțe Iisus a încercat imposibilul, să fie profet în țara lui. A reușit doar prin sacrificiul suprem și a trecut prin spiritualitatea a miliarde de oameni, care s-au petrecut în două mii de ani în Europa și peste continentele creștinate, pentru exemplaritatea cu care și-a asumat destinul de a fi reprimit la sânul Tatălui care-l trimisese.

Noi, ceștilalți, miliardele uituce și anonime ale istoriei, suntem simpli oameni. "Sânul tatălui nostru" este iluzia de libertate pe care ne-o asumăm sacrificând totul. Este iluzia de libertate a cercetătorului, a descoperitorului, a creatorului de artă, a credinciosului, a filosofului, ce se înstrăinează înăuntrul lumii lor, înăuntrul sufletului și minții lor, încă din clipa în care simt că vor fi pedepsiți de către cei din jur pentru nesăbuința de a se fi crezut mai buni decât ceilalți prin harul sub a cărui aripă au simțit că se află, de a se fi crezut, poate, omenește, deasupra lor și purtătorii de cuvânt ai unor mesaje ce nu le aparțineau. A unor gânduri și sentimente clare, ce pentru alții, cei mulți erau doar pale de vânt sau simple vise de dinaintea trezirii.

Pentru noi, oamenii, rămâne ca soluție extragerea din lumea imediată, unde ne-am născut sau pe care ne-am creat-o și făcut-o ostilă - și încercarea de a ne individualiza gândurile, credințele, simțirea și de a le da o reprezentare particulară. Pentru noi, oamenii, crucificați de-a rândul de ceilalți, rămâne exilul. Dumnezeu pare să nu aibă nevoie de noi, oricât de exemplari am fi, pentru că nu ne-a trimis El, nu avem dăruită o libertate divină pornită dintr-o necesitate divină.

Suprema noastră libertate este aceea a contrazicerii permanente a ceea ce este divin în noi și nerecunoscut de ceilalți, a faptelor noastre și gândurilor noastre, a trăirilor celor mai intense din pragul revelației sau declanșatoare a ei, în acel unic contact cu divinitatea. Două clipe mai târziu, când încercăm să relevăm celorlalți ceea ce ni s-a revelat, totul prinde contur și carne de cuvânt și imagine falsă, ce distorsionează adevărata revelație. Nu avem știința acelei puținătăți de cuvinte expresive pentru a da relevanță mesajului primit.

Este un prag al comunicării greșit înțeles, căci așteptăm recunoaștere de acolo de unde nu poate veni, pentru că nu ajungem să fim înțeleși sau, uneori, nici măcar luați în seamă. E un al doilea prag al comunicării cu cei ce ar avea urechi să ne audă și minți să ne priceapă, dar structura lor pământească, egocentrică, individualistă, vanitoasă nu le permite să accepte un al doilea asemeni, sau chiar unul

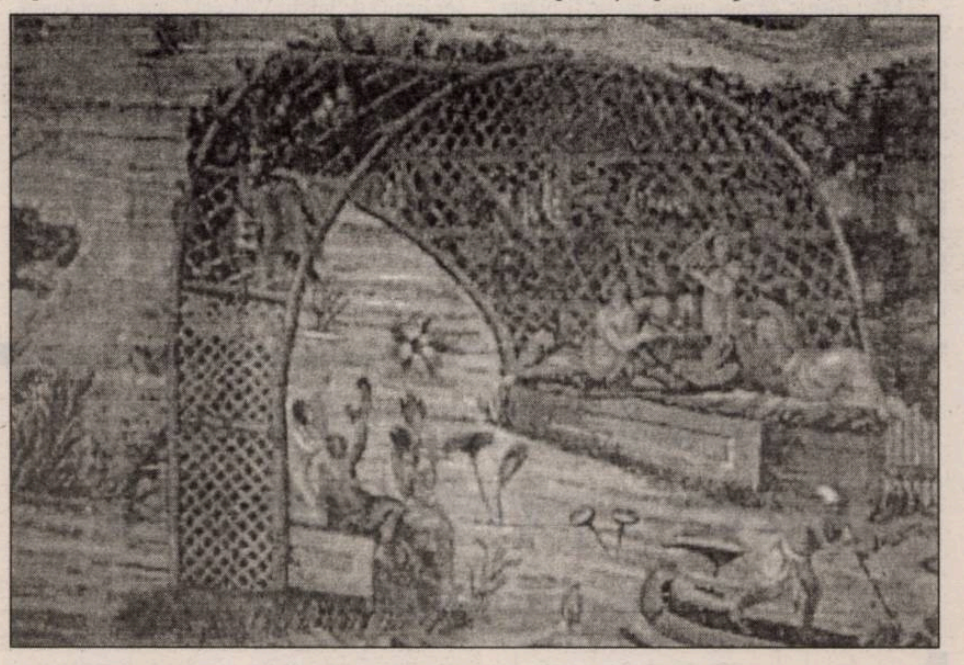

mai bun. Capabil să le submineze orgoliul libertății lor unice.

Mai există și un al treilea prag, al necesităților și libertăților permise de un dat social, cu care o individualitate puternică intră adesea în conflict, și-o face ostilă, apoi se vede nevoit să o părăsească, să caute iluzoriu un alt mediu, o altă țară, mai bine pregătită să-i primească propriile mesaje, propriile proorociri.

Dar totul e în van căci se intră în complexul alterității. Acolo este o altă mentalitate, alte tipuri de reprezentări și autoreprezentări umane și sociale sunt caracteristice, față de care noul venit este un "străin". Acolo va fi acceptat doar ca o curiozitate, ca o pasăre exotică, și va fi așezat într-un sertăraș (dacă va fi luat în seamă și nu ignorat de-a dreptul), va fi pus într-o colivie sau expus izolat într-o vitrină, ca o ființă venită dintr-o altă lume asupra căreia, pe măsura concepțiilor lumii în care a intrat, se vor face studii anatomo-morfologice comparate.

Acasă izgonit, afară primit ca un străin, ca un potențial pericol posibil (nimic nu s-a schimbat în mentalitatea oamenilor din antichitate până azi, din acest punct de vedere!), uitat aparent de Dumnezeu, omul ieșit dincolo de spațiul său de definiție va trăi tragedia libertății abisului, a concentrării pe un punct dintr-un corp ale cărui margini nu le poate percepe. Toți acești "străini" anonimi (pentru că VIP-urile intră într-un alt regim de percepție și acceptare ca străini) – priviți ca niște curiozități complementare celor autohtone, dar cu totul nespecific – fac parte din necesitatea divină de a se exprima pe sine. Sunt liberii ei purtători de mesaj, care compun lumea aleșilor soartei, cu tragismul ei întreg, unic ca trăire și manifestare individuală și polifonia ei de reprezentări.

O lume în mișcare este tocmai o lume a interferențelor de mentalități, a interferențelor de reprezentări, de gânduri, de credințe, care, ca într-un joc de puzzle, ocupă bucățică de bucățică suprafața suprastructurii așezată la granița dintre imanent și transcendent.

Jocul liber al transcenderii, realizat spiritual, mental, prin actul creației sau prin cel al cercetării științifice, o formă aparte a creației, cu tipurile ei specifice de revelații și reprezentări, este făcut de individualități aflate în incapacitate de comunicare a întregului prin parte și a părții prin întreg. Așa ar fi firesc dacă s-ar avea în vedere simplitatea raportului de identitate dintre cer și pământ, dintre limitele a ceea ce se cunoaște și infinitul posibilităților de amplificare, nu combinatorie, cum încercăm de milenii, ci de deschidere spre verticală, în adâncul înaltului, a puținului aflat.

Am preluat de la Dumnezeu, ori ne-a fost dat cu jumătate de măsură, doar imboldul creației nu și materia pre-Facerii. Am preluat de la Iisus doar ideea de bine, de iubire și egalitate în fața lui Dumnezeu (egalitatea în fața morții, când Dumnezeu e substituit tocmai actului expierii), adică materia relației interumane și a ființei materiale, nu și imboldul necesar constituirii unei atari lumi. Am preluat gestul de la Tatăl și elementul material de la Fiu, urmând ca Duhul/Spiritul să ne fie călăuză în actul nostru de creație la fel de gratuit și anonim ca și marea Facere a Lumii.

Muntele și insula sunt pentru eremiți. Profetul este ucis sau alungat din locul său de naștere, dintre oamenii între care a văzut lumina zilei, sau e determinat să se autoexileze, să emigreze spre o altă lume, unde să fie pe deplin el și propriul său duh, în singurătatea dintre alți oameni (ca străin), sau a naturii, de vreme ce nu este primit în cer, pentru că n-a fost trimis de cer. Profetul anonim e alungat spre o altă identitate dintr-o idealitate unde nu-l așteaptă decât neantul.

Avalanșa

Nicolae Corbeanu

De ce atâta tevatură? Omul nu voia decât să petreacă în cadru intim și confortabil și cu toată discreția, un week-end agreabil cu prietena. Ce-i rău în asta? La urma urmei, oameni suntem.

Că omul, cam bătrâior altminteri, putea să-i fie tată junei, n-are nici o importanță. Iubirea, se știe, e oarbă ca o cârtiță. Că omul era puțin însurat și avea cu nevasta legiuită vreo patru-cinci copii e o chestie care-l privea pe el, eventual pe nevastă-sa, dar pe nimeni altcineva. Într-o țară modernă, liberă și descuiată, adulterul nu mai constituie de multă vreme o infracțiune. Că omul era și ministru într-un guvern de land e un lucru mai puțin favorabil pentru imaginea partidului său, dar el credea că merge pe șest și n-o să se afle nimic. Omul a recunoscut că s-a distrat în acest fel de vreo două ori. Că o fi fost tot cu aceeași demoazelă, că o fi fost cu alta, nu se știe prea exact și nici nu prea mai contează. Nu se știe exact nici numărul escapadelor pe care nu le-a recunoscut.

Că pentru călătoria cu amanta la cuibușorul de nebunii omul nostru a utilizat un avion de lux ar fi rămas, poate, un amănunt nerelevant, dacă toată distracția n-ar fi fost plătită de WESTDEUTSCHE LANSED-BANK, una din cele mai mari bănci din Germania. Pentru că, cel mai târziu în acest punct, te poți întreba: De ce, la o adică, nu-mi plătește și mie banca o călătorie cu iubita, ci numai ministrului care - ca să vezi ce întâmplare - e tocmai al finanțelor?

Istorioara de mai sus, chiar dacă pare subiectul unui film prost de seria a doua, s-a întâmplat cu adevărat și nici măcar n-a avut un happy-end, pentru că după ce a negat cu înverșunare că ar fi ceva adevărat, strâns cu ușa dovezilor, ministrul a trebuit să recunoască și a demisionat. Dacă a și divorțat nu se știe deocamdată. Urmarea în episodul viitor.

Pierderea de viteză a creștin-democraților nu s-a atenuat decât atunci când s-a aflat că nici social-democrații nu sunt chiar așa de fără pată și fără prihană cum vor să pară, când presa - tot presa, bat-o vina - a dezvăluit că în landul Renania de Nord-Westfalia, unul din fiefurile social-democraților, puterea se află în mâinile unui club frecventat de VIP-uri, între alții, chiar de procurorul general, în cadrul căruia donațiile generoase ale WESTDEUTSCHE LANDESBANK jucau un rol deloc neglijabil. Și, din aproape în aproape, au ajuns în colimatorul presei și primul ministru al landului, și directorul băncii cu pricina, și chiar președintele federal.

Acum, ca-n comediile cu Bud Spencer și Terence Hill, fiecare adversar îi trage celuilalt câte-o scatoalcă de-l îndoaie și-l face să se clatine pe picioare, după care, revenindu-și puțin, procedează și el la fel ca celălalt. Momentul când amândoi cad la pământ epuizați n-a venit încă, dar nici prea departe nu e.

Corupție și încălcări ale legilor există în toate țările și în toate sistemele și mai ales în dictaturi, care țin enorm de mult la imaginea lor și vor să pară în exterior curate ca lacrima. Dar astfel de scandaluri în avalanșă se pot produce numai în democrații, căci numai acolo există libertatea opiniei și a expresiei și o presă liberă în măsură să le declanșeze. Dușmanii de toate culorile ai democrației n-au însă de ce să-și frece mâinile, pentru că ceea ce poate părea spiritelor mioape o slăbiciune a democrației constituie, în realitate, dacă dispune de o opinie publică matură, unul din izvoarele forței ei de autoregenerare. E un lucru pe care-l știu bine ziariștii incomozi, răii ce pun în mișcare avalanșe cu riscul de a-și vedea spulberată propria casă.

Întunecarea... auzului

G. I. Tohăneanu

Cu o putere de pătrundere pe care i-ar pizmui-o filologii sau, mai cu seamă, lingviștii breslași – crescuți între stivele tomurilor de specialitate strictă – Sadoveanu scrutează și dezvăluie lamura artei eminesciene. Într-un articol tipărit, inițial, ca prefață la volumul Eminescu, **Poezii**, ESPLA, 1951, autorul **Baltagului** scrie, despre afinul său din Țara-de-Sus a Moldovei, aceste memorabile rînduri: "Înainte de 1880, cerul era "albastru" și luna "ca un glob de aur".

De la epitetul convențional, Mihail Eminescu se înalță brusc ca într-o filfîire de păuni și ca "într-un colb de pietre scumpe" la **împărecheri de cuvinte** care nu s-au aflat niciodată împreună de la începuturile lumii". Pe lîngă aceste "împărecheri de cuvinte" vechi, folosite cu precădere de Eminescu, există, desigur, o seamă de alte procedee, mai spectaculoase, prin care unii poeți urmăresc cu orice preț să se singularizeze, uluind: creațiile lexicale proprii, neologisme stridente, contorsionarea sintaxei sînt numai cîteva dintre ele și trebuie să fie, bineînțeles, judecate cu discernămînt, de la caz la caz. Mai exact spus, nici unul nu trebuie să fie respins decît în măsura în care este solicitat cu scopul, mai mult sau mai puțin vădit, de a impresiona publicul naiv. Nu le voi lua în considerare acum și aici. Mă voi mărgini să precizez, deocamdată, că cuvintele înseși, pe care Eminescu le "împărechează", alianțele lexicale cu totul inedite pe care el le statornicește reunesc termeni pe cît de uzuali pe atît de vechi și de stabili, așa încît impresia pe care o cîștigă beneficiarul este aceea că "firescului" i se asigură triumful deplin. Numai că acest "firesc" și acest "triumf" sînt expresii superioare ale unei arte întemeiate pe trudă, pe "febra de noapte și zi".

Teoria "împărecherilor de cuvinte care nu s-au aflat niciodată împreună de la începuturile lumii" Sadoveanu o ilustrează citînd, fără să le comenteze, trei strofe din **Povestea teiului.** Le reproduc și eu: "Îngînat de glas de ape/Cînt-un corn cu-nduioșare/Tot mai tare și mai tare./Mai aproape, mai aproape;// [...] Se tot duc, se duc mereu./Trec în umbră, pier în vale./Iară cornul plin de jale/Sună dulce, sună greu.//Blîndu-i sunet se împarte/Peste văi împrăștiet./Mai încet, tot mai încet./Mai departe... mai departe...". Strofele alese de Sadoveanu sînt cutreierate, cîteșitrele, de sunetul cornului. El cîntă "cu-ndoioșare", "plin de jale", "Sună dulce, sună greu", își împarte "Blîndu-i sunet" risipindu-l "peste văi". Este în afara oricărei îndoieli că, pînă la Eminescu, pădurile țării nu mai fuseseră străbătute de ecourile unui corn de vînătoare care să sune – vorba Poetului – și "dulce", și "greu", deopotrivă. Asemănător se deslușesc, în același mediu silvestru, murmurele **Doinei,** împresurînd de pretutindeni auzul: "Doină, doină, **greu îmi cazi**/Din pădurea cea de brazi./Și **cu jale îmi răsuni/** Din huceagul de aluni./Și m-**adormi, m-adormi cu drag**/Pin frunzișul cel de fag...". Sunetul cornului reprezintă, la Eminescu, un simbol al romantismului european, dar și unul autohton totodată, căci el răzbate în inovarea lui Ștefan cel Mare, din finalul celeilalte **Doine,** care, vreme de peste patru decenii, nu a putut fi, la noi, nici citată, nici citită: "Tu te-nalță din mormînt./Să te-aud din corn sunînd/ Și Moldova adunînd".

Vrednică de reținut este, pentru Sadoveanu și pentru toți iubitorii de Poezie, "împărecherea" aceea care se țese în jurul verbului **îngîna,** chiar în fruntea strofelor citate din **Povestea teiului:** "Îngînat de-un glas de ape/Cînt-un corn cunduioșare". În condițiile intercomunicării obișnuite, **îngîna** este un verb ce exprimă o imitație sonoră din care nu lipsește intenția deriziunii. Într-o poveste populară "Ursul iarăși s-au pus lîngă ușă și au început, cu glas mai subțire, **să îngîne glasul caprei".** Simplă imitație acustică, semănînd, cîteodată, a... batjocură – și atît. La Eminescu, în poezia sa lirică, **îngîna** este un cuvînt străin de orice tentă depreciativă. Prin însuși mănunchiul sunetelor alcătuitoare, el sugerează armonia sonoră scăzută a lumii: într-o complicitate fraternă, toate comunică și își răspund prin sunet mulcom, ecoul fiind semnul regăsirii, puntea întîmpinării lucrurilor vremelnic și numai aparent înstrăinate. "Toate cîntă pentru semni./Toate își răspund prin liniști./Pitpalac își spunea vrerea/pitpalacului din iniști./Orice glas ascultă glas..." – spune Lucian Blaga despre cumpăna sonoră a lumii, întruchipată de "îngînarea" eminesciană: "Vom visa un vis ferice,/ **Îngâna-ne-vor c-un cînt/Singuratice izvoare,/ Blînda batere de vînt";** "Cînd însuși glasul gîndurilor tace,/Mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii";

"Nențeles rămîne **gîndul**/Ce-ți străbate cînturile./ **Zboară vecinic, îngînîndu-l/Valurile, vînturile";** "Se scutură **salcîmii** de toamnă și de vînt./Se bat încet din ramuri, **îngînă glasul tău";** iată, în sfîrșit, și "tînguirea" Codrului, cînd simte că își va pierde, pentru o vreme, podoaba de verdeață: "Și mă lasă pustiit./Vestejit și amorțit/ Și **cu doru-mi singurel,/de mă-ngîn numai cu el!".** Îl las tot pe Poet să extragă, el singur, încheierea, rostită limpede în postuma **Peste codri sta cetatea...:** "Scoală-te, **supune-te/Valului de sunete...".**

Există însă și o altfel de "împărechere", o complicitate furtiv instalată între simțurile care ne dau vești îmbelșugate despre lumea din afară. "Văzul" și "auzul" fraternizează în aceste versuri din elegia **Te duci...:** "Te duci și rău n-o să-mi mai pară/De-acum de ziua cea de ieri./Că nu am fost victimă iară/Neînduratelor dureri//C-**auzu-mi n-o să-l mai întuneci**/Cu-a gurii dulci suflări fierbinți./Pe frunte-mi mîna n-o s-o luneci/Ca să mă faci să-mi ies din minți". Bunul simț obștesc nu este cîtuși de puțin lezat de versul în care Poetul săvîrșește o "împărechere" de termeni aparținînd unor zone de percepție senzorială diferite: văzul și auzul. "Întunecarea auzului" – iată un cîștig inestimabil al limbajului poetic-românesc, care rezumă, în cele mai simple și mai vechi cuvinte ale tuturora, precepte fundamentale, familiare poeziei europene de la "Corespondențele" lui Baudelaire și de la simbolism încoace. Cît despre suplețea semantico-stilistică a verbului **întuneca** la Eminescu, vorbesc, persuasiv, textele înseși, dintre care rețin doar trei: 1. "A ta zîmbire/Mi-arată cît de dulce ești.//Cît poți au-a farmecului noapte/**Să-ntuneci ochii mei** pe veci"; 2. "Lună tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci/Și gîndirilor dînd viață, **suferințele întuneci";** 3. "Pierdut e totu-n zarea tinereții/Și mută-i gura dulce-a altor vremuri../Iar timpul crește-n urma mea.. **mă-ntunec!".**

Cititorii poeziei lui Eminescu ar trebui să tresară cînd dau peste versul **Pe frunte-mi mîna n-o s-o luneci,** dar nu se întîmplă așa. Nu din "vina" noastră, ci din aceea a Poetului, care ne înculcă convingerea că versul cu pricina este rupt din însăși "realitatea" **noastră** lingvistică. Ceea ce nu este adevărat: nimeni nu vorbește așa, dar "iluzia" devine covîrșitoare. Gestul tandru al "mîngîierii" pe frunte este sugerat prin imaginea "lunecării" mîinii, iar aceasta – **mîna** – ajunge, sintactic, obiect direct al verbului **luneca.** Datorită, în parte, structurii precumpănitor vocalice a acestuia din urmă (singura consoană... "serioasă" este **-c-,** gestul "mîngîierii" se îmbogățește și se nuanțează, cu conotația prețioasă a unei gingășii săvîrșite printr-o mișcare aproape imperceptibilă. Într-adevăr, cine oare "lunecă" în versurile Poetului? **Scrisoarea III:** "Vede cum din ceruri **luna lunecă** și se coboară/ Și s-apropie de dînsul preschimbată în fecioară"; **"Scrisoarea I: "Lună tu,** stăpîn-a mării, pe a lumii boltă **luneci...";** **Mai am un singur dor: "Alunece luna**/Prin vîrfuri lungi de brad". Pe furiș (adică.. hoțiș!) aceste imagini, însoțite de mreaja aliterațiilor (**luna lunecă; lună... lumii... luneci; Alunece luna... lungi)** se însinuează și iradiază din structura versului eminescian abia citat **(pe frunte mîna-mi n-o s-o luneci),** îmbogățindu-l și înnobilîndul. Mișcarea aceasta tandră, aproape (cum spuneam) imperceptibilă se săvîrșește sub binecuvîntarea nopții, într-o lumină de taină. Verbul **luneca (aluneca)** este tămăduit astfel de orice contact cu terestritatea, devenind o alcătuire evanescentă de sunete, iar alianța sa cu luna, sprijinită de aliterații, e acum atît de puternică, încît cei doi termeni – **luna lunecă** – par înrudiți și... etimologic: altă iluzie, hrănită de ademenirile Poeziei. Căci lună aparține în latină familiei de cuvinte a "strălucirii" **(lu-, luc-),** iar **luneca** este vlăstarul lat. **lubricare,** reprezentat și în lumea neologismelor noastre prin adjectivul... **lubric** (lat. **lubricus).**

M-am referit, în însemnările mele, la "fraternizarea" simțurilor, confirmată de știința mai nouă, pe care Eminescu o intuiește cu atîta putere de pătrundere a esențelor încît poate vorbi, fără nici un risc, ba dimpotrivă, despre "întunecarea" auzului. Într-o ciornă risipită printre variantele poemului **Călin** și așezată sub ochii noștri de generoasa osîrdie a lui Perpessicius, "văzul" și "nălucirea" – ca facultate imaginativă – sînt interpretate de Poet unificator-metaforic ca "pipăiri" sui-generis. Pe punctul de a făuri una din cele mai năucitoare imagini a ochilor – **dulcii cerului fiaștri** – Eminescu încredințează hîrtiei acest gînd memorabil: "Vederea este pipăire mai subțire decât pipăirea mînilor, dar mai grea decît aceea a nălucirii".

* * *

Atît de firească, atît de convingătoare este, prin "netezime", expresia versului eminescian, încît sîntem ademeniți să ne avîntăm, pe o punte fragilă, întru întîmpinarea Craiului, hrănind pentru o clipă iluzia că nu sîntem bieți beneficiari, ci... "colaboratori" ai Lui. Arta autentică (nu... artificiul) creează, vremelnic, această dulce amăgire amară.

Noutăți la Editura Amarcord

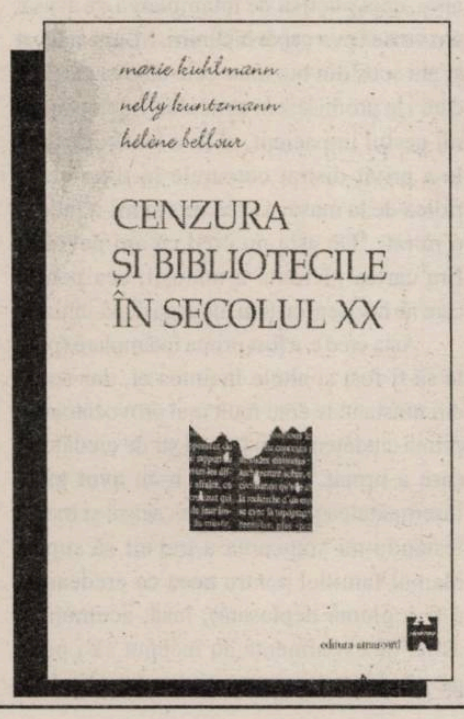

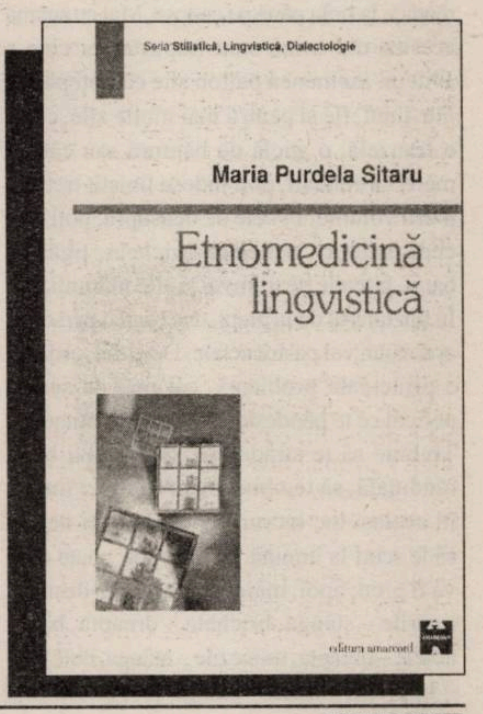

Mesia de buzunar

Cătălin Lazurca

La banii pe care-i am, nu-i ușor de găsit un palton bun. Stofă cazonă (și totuși suplă, ca să nu fiu tot timpul nevoit să-l așez pe umeraș), culoare matură, un cafeniu cald bătând, sub lumină puternică, în verde. Lână cu fire moi, pufoase, pe care ploaia și fulgii de zăpadă să se adune broboane, fără să pătrundă adânc în material. Fără martingală, căci aș părea excesiv de pedant, dimpotrivă, croială largă, destinsă. Nu foarte lung, căci n-am înălțimea potrivită: cam până la nivelul genunchilor. Încălțat cu bocanci înalți, nici n-ar mai trebui să-ți faci probleme în privința calității pantalonilor; pot fi chiar niște blugi mai jerpeliți. Îndeajuns de subțire pentru a-l putea îmbrăca de pe la mijlocul toamnei, destul de gros ca să nu-l dezbraci toată iarna. Nasturi mari, de lemn sau metal cu patină; (e, oricum, de preferat să fie ascunși sub un pliu dublu). Ideal ar fi să se închidă ca o tunică, până sub bărbie, așa nu ești nevoit să porți cine știe ce pe dedesubt. Neglijent, boem, și totuși îngrijit...

Mă rog, ți-aș mai putea spune multe despre acest ipotetic palton. Dar am să mă opresc la buzunare. Căci, tocmai din ele, din aceste marsupii obscure, mai întâi ca un iepuraș alb dintr-un joben, mai apoi ca o lighioană de scorbură, se ițește povestea mea. Așadar: ca să nu-ți folosească doar ca veșmânt, un asemenea palton are nevoie de multe buzunare. Și totuși, dacă mă gândesc mai bine, nu de prea multe, doar nu vorbim aici de o jachetă de parașutist. Oricum, vreo cinci, poate șase, din care două pe interior, tot sunt de trebuință. Și, mai ales, trebuie să fie niște buzunare încăpătoare. Vorbesc de cele exterioare: mai întâi două la nivelul coastelor, cu tăietură oblică, adânci cât să-ți îngăduie să vâri în ele mâinile până la cot; apoi, sub ele, alte două, pătrate, coborând de la brâu până pe coapse. Mai cu seamă acestea din urmă sunt importante: cine a avut un asemenea palton știe că poți păstra într-unul, fie și pentru mai multe zile, chiar o franzelă, o sticlă de băutură sau câteva mere; în celălalt, poți îndesa liniștit trei sau patru volume. În cele de deasupra, poți ține chei, stilouri, ochelari, bricheta, țigările, banii, biletele de tramvai și alte mărunțișuri. În buzunarul de la piept, dacă ești o persoană ordonată, vei păstra actele. De altfel, ordinea e principala problemă, cel mai de seamă pericol ce te pândește din adâncul întunecat. Trebuie să te străduiești să păstrezi buna rânduială, să te obișnuiești să așezi mereu în același loc lucrurile pe care ești nevoit să le scoți la lumină. La început, poate că-ți va fi greu; apoi, mâinile vor învăța drumul: țigările – stânga, bricheta – dreapta, bancnotele – dreapta, monezile – stânga, buletinul – la piept, cărțile – stânga jos, și așa mai departe. Un balet concis, ritmat, aproape un ritual. Până la urmă, întregul tău corp va ști să simtă, să identifice obiectele de dincolo de vălul căptușelii. Pe coapse îți saltă câteva portocale sau ți se încolăcește un corn, în coaste te împung cheile, pielea portmoneului se face una cu cea a pieptului.

Bineînțeles, ai nevoie de exercițiu, dar altfel, fără asemenea nevoințe, vei părea o ființă dezarticulată, învălmășită, iar pe dinăuntru, la fel, numai anarhie și putreziciune: tutun scuturat, firimituri de pâine, chitanțe soioase, poame mucegăite și câte și mai câte... Urcat în autobuz, nu-ți vei mai găsi biletul, vei sta minute întregi în fața porții tot scotocind după chei, vei căuta pe sub mese și pe sub paturi ochelarii rătăciți într-un buzunar, îți vei cumpăra tot la două zile o brichetă nouă... Și nu trebuie să te consoleze gândul că, uneori, o asemenea babilonie poate să-ți procure și surprize plăcute: bani pe care-i credeai pierduți ieșind, după multă vreme, la suprafață; scrisori de la vreo iubită, ivite din senin în buzunarul de la piept atunci când te încearcă melancolia; un porte-bonheur de care dai înaintea unui examen, și alte părelnice semne de bunăvoință din partea îndărătnicelor și tenebroaselor tale buzunare. De obicei, orice asemenea semne vin fie prea târziu, fie sunt cu neputință de înțeles.

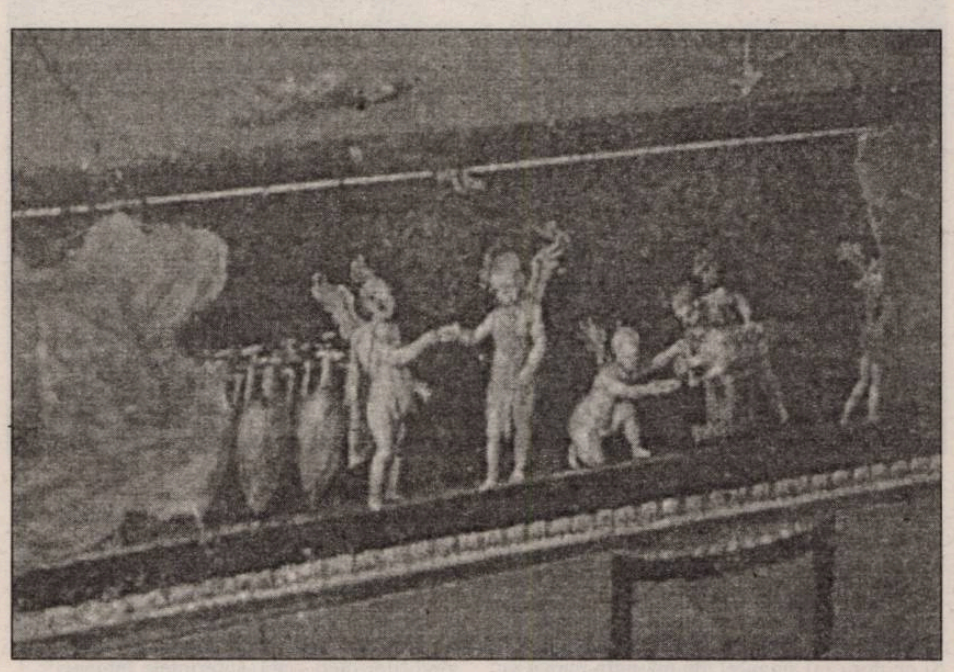

Iată deci o problemă pe care nu trebuie s-o tratezi cu ușurință, altfel, toată această neorânduială va țâșni în afară și-ți va cotropi turbulentă viața pe care o doreai atât de liniștită. Ca să dau numai exemplul care-mi vine acum în minte: totul a început de la o carte a mătușii mele, o carte religioasă pare-mi-se, poate niște vieți ale sfinților; o ediție (culmea!) "de buzunar", în fine, o carte pe care, să fim bine înțeleși de la început, n-aș fi pus niciodată mâna. Mătușa mea nu e o fire din cale afară de ordonată, însă are o vârstă la care tabieturile devin o eficientă armă împotriva senilității. Zilele pe care le mai are de trăit își găsesc astfel o rimă, iar atunci când un incident oarecare stă împotriva satisfacerii vreunui năravi, sărmana bătrână se prăbușește în cea mai dezolantă disperare. Acum căuta înnebunită cartea despre care ți-am vorbit: plângând aproape, scotocea prin biblioteca familiei, dărâma enciclopediile, îi răvășea tatei hârtiile de pe birou. Și asta doar pentru că, în după-amiaza aceea, își propusese să sfârșească de citit volumașul. Întreaga familie se ostenea căutând, fiecăruia i se părea că-l "văzuse pe undeva", dar volumul mătușii rămânea de negăsit. Totul a durat două ore, până a sosit momentul în care mătușa trebuia așezată în fața televizorului pentru a urmări jurnalul. Atunci s-au liniștit cu toții. Cât despre mine, am participat și eu la percheziție, cam fără tragere de inimă, căci aveam de făcut un drum.

Trebuia să mă întâlnesc cu un prieten, undeva în oraș și bănuiam că, docil, mă mai aștepta încă la locul convenit. Era iarnă și deja se întunecase. Piața în care trebuia să ne întâlnim era pustie, doar câteva taximetre pâlpâiau strivite de ceața geroasă. Grijile mele au fost întrucâtva atenuate atunci când, prin vitrina acoperită de o perdea veche, mi-am zărit amicul așezat la o masă, înlăuntrul barului din colțul pieței. Am intrat, mi-am cerut ceremonios scuze, m-am așezat și, cu o mișcare scurtă, am lăsat să cadă paltonul, de pe umeri, pe spătarul scaunului. Am discutat puțin, am băut o vodcă la repezeală, apoi, deja plictisit de întâmplarea de acasă, am vrut să pun capăt întâlnirii. M-am aplecat și am scos din buzunar cele câteva cărți pe care i le promisesem amicului. Înțelegându-mi gestul impacient, el le-a luat surâzând, le-a privit distrat cotoarele în timp ce se ridica de la masă, a scos una și mi-a întins-o mirat: "De asta nu cred că am nevoie". Era cartea pierdută a mătușii, cea pentru care ne irosisem cu toții întreaga după-amiază.

Asta cred c-a fost prima întâmplare (poate să fi fost și altele înaintea ei, dar acum circumstanțele erau mult mai provocatoare), prima ciudățenie din lungul șir de ciudățenii care a urmat. La început n-au avut toate însemnătatea primeia (ajuns acasă și manifestându-mi stupoarea a trebuit să suport blamul familiei pentru ceea ce credeau ei a fi o glumă deplasată), însă, acumulate, astfel de evenimente au început să-i pună pe gânduri pe cei apropiați mie. Când au dispărut pastilele bunicului meu cardiac, registrul contabil al tatei, rețetele culinare ale mamei (în ajunul Crăciunului), cheile de la mașină, de la cutia poștală, de la uscătorie, toate regăsite până la urmă într-unul din buzunarele paltonului meu, au început să mă ia drept un farsor vulgar, uneori de-a dreptul macabru. Apoi, când au început să dispară bijuteriile familiei, banii (bineînțeles "de buzunar") ai surorii mele, bibelouri și scumiere de argint, parfumurile scumpe, colecția de brelocuri ingenioase a verilor mei, au început să mă trateze (nu doar familia, ci chiar un psihiatru) drept cleptoman. (Trebuie să-ți vorbesc, fie și numai în paranteză, despre un detaliu care, dacă i s-ar fi acordat pe atunci mai multă atenție, ar fi putut face ca lucrurile să se limpezească mult mai devreme: obișnuiți cu "farsele" mele, ori de câte ori un obiect era de negăsit, se repezeau la buzunarele paltonului; operațiune zadarnică, deoarce singurul care putea dibui ceva în haosul ce se instalase acolo eram eu, și asta, iată încă un fapt ce trebuie subliniat, mai niciodată din prima încercare, căci regăsirea în cele din urmă a obiectului pierdut părea o favoare a buzunarului).

Ajunsesem, doar după câteva luni, ca toți cei din familie să mă privească ca pe un bolnav irecuperabil, însă natura bolii mele nu-mi îngăduia să mă bucur de avantajele celor care, într-o situație asemănătoare, au dreptul să ceară să fie compătimiți, dacă nu chiar răsfățați. Psihoza de care credeau că sufăr a început să-i îngrijoreze și mai mult, mai ales după ce fenomenele au început să capete o arie mai largă de răspândire, cuprinzând misterios și apartamentele bunilor noștri vecini, întreg imobilul și chiar câteva case din jur. Vecinii veneau la noi acasă pentru a-și căuta umbrelele, ochelarii, jucăriile copiilor, piesele de șah, cărțile de vizită ale cunoscuților mai de seamă, telecomenzile televizoarelor, batistele, biletele de loterie câștigătoare, chiar câte un ac, un disc, o mănușă și alte câte și mai câte astfel de lucruri din care pierdem în fiecare zi câte unul. Ciudat era însă faptul că acești oameni mă priveau de parcă aș fi fost eu unicul vinovat de toate câte li se întâmplau: nu se bucurau defel că orice se pierdea era până la urmă aflat – fapt statistic greu acceptabil – ci, dimpotrivă, mă tratau ca pe un hoț ordinar care-i intriga atât prin misterioasa metodă folosită cât și prin faptul că înapoia întotdeauna ceea ce fura, asta parcă pentru a dovedi că face totul de amorul unei arte doar de el cunoscute.

Lucrurile nu mai puteau continua pentru multă vreme astfel. Părinții mei au luat la un moment dat hotărârea să se mute într-alt cartier, apoi, nereușind să găsească un apartament cu o chirie convenabilă, au decis că eu sunt cel care trebuie să plece, eventual într-o "instituție specializată în tratarea unor astfel de cazuri". Și-au dat pe urmă seama că "astfel de cazuri" nu mai există, și-au dat seama și că altundeva nu mă pot trimite, așa că i-a cuprins disperarea pentru că viața lor era complet dată peste

idiotism semantic

paul maria mefietic

cap, buimăcită de oamenii care veneau să-și revendice obiectele pe care nu se învoiau să le considere definitiv pierdute. Sufrageria ne era mai tot timpul ocupată de acești oameni cu care tata era obligat să facă conversație, pe care mama trebuia să-i servească cu câte o ceașcă de ceai. Mulți se prezentau la noi acasă așa cum se cuvine să te prezinți la un birou de obiecte pierdute, adică plin de speranță. Alții veneau furioși, își povesteau unii altora întâmplarea ("știu sigur că l-am lăsat acolo", "ultima dată când l-am văzut era pe birou, nu pot să-mi explic cum s-a întâmplat"), se credeau păcăliți, batjocoriți, nu-mi puteau ierta obrăznicia. Așa că, bieții mei părinți au trebuit să facă față și unor indivizi mai puțin înțelegători care m-au reclamat la secția de poliție, însă, cum "înapoiam" întotdeauna lucrurile "furate" și cum aveam mereu câte un alibi perfect iar "metoda de operare" rămânea necunoscută, polițaii s-au lăsat după o vreme păgubași.

Cam asta era situația când s-a petrecut ceea ce avea să răstoarne datele problemei. Venise la noi în vizită (după multă vreme venea la noi cineva fără să revendice un obiect pierdut) sora cea mai mică a tatei, o femeie tânără și frumoasă, doar cu câțiva ani mai vârstnică decât mine. Eu mă pregăteam să ies în oraș, bănuind că momentul de acalmie nu va dura prea mult. Eram pe hol, așezat pe un scăunel îmi lustruiam pantofii. În bucătărie, probabil la o cafea, stăteau de vorbă mama și tânăra mea mătușă; o oală șuiera pe foc, așa că n-am înțeles aproape nimic din ce-și spuneau una alteia: mama avea o voce moale, tandră, am auzit-o șoptind "Poate că e mai bine așa", vorbind despre niște "probleme care s-ar fi ivit ulterior"; sora tatei părea să plângă, suspina din când în când, și îi dădea dreptate mamei. "Da, cred c-a fost mai bine că s-a întâmplat așa, poți să-ți închipui, să n-aibă nici măcar unghii..."; iar apoi mama, întărindu-i spusele "Îți dai seama ce te-ai fi chinuit cu el...". Mai departe n-am mai înțeles nimic, fiindcă în camera de alături sora-mea a început să urle ca din gură de șarpe: îi dispăruseră acuarelele. Așa că eu, încercând să scap de scena care ar fi urmat în mod inevitabil, mi-am înșfăcat paltonul din cuier și am ieșit repede pe ușă. N-am apucat să cobor decât câteva trepte când, cu neînchipuită groază, mi-a fost dat să înțeleg sensul cuvintelor rostite mai devreme în bucătărie: în buzunarul din dreapta-jos, sub stofa sleită de o substanță vâscoasă, a început să se miște ceva, ușor, împungându-mă în șold; apoi din deschizătura largă s-a ivit un creștet mic și chelios; l-am apucat cu mâinile, l-am scos repede afară și, cuprins de teroare și scârbă, am alergat cu pruncul în casă; mama, parcă înțelegând ce se întâmplase, l-a luat de picioare și, ținându-l atârnat cu capul în jos, l-a izbit cu palma peste spatele însângerat; s-a auzit un scâncet mic, apoi urlete, mai întâi ale pruncului și apoi ale mătușii mele care, cu mâinile ca niște gheare, îi smulsese mamei copilul din brațe. Căci mort a fost și înviat, pierdut a fost și s-a aflat, au scris mai târziu cronicarii miracolelor mele. Fiincă (asta probabil o știi deja), lucrurile nu s-au oprit aici. O dată răspândită vestea, au început să vină la mine o mulțime de oameni. Mai întâi au sosit cei care-și pierduseră credința, cei care m-au transformat într-un dumnezeu. Mulți dintre ei mi-au rămas multă vreme alături, autoproclamându-se ucenici ai mei, asistând la șirul minunilor săvârșite de mine. Alții, învestmântați în paltoane, înghesuind în buzunare toate câte le erau de trebuință (poate că te-a frapat și pe tine: în tablourile religioase, apostolii și profeții, deși mai mereu pe drumuri, nu poartă nici măcar o bocceluță cu ei) au pornit în lume pentru a povesti. Pentru a povesti despre cei ce-și risipiseră averea, asupra cărora, odată ajunși în fața mea, revărsam aurul comorilor pierdute; despre bărbatul care-și pierduse femeia și căruia eu, nou Dumnezeu și nou Adam, i-am zămislit din coapsă o nouă Evă; despre cei care, desfătându-mă nespus, veneau să se plângă fiindcă pierduseră un episod din serialul preferat și cărora le ofeream pe dată înregistrarea unei variante; despre cei care-mi soseau înainte căindu-se că întreaga

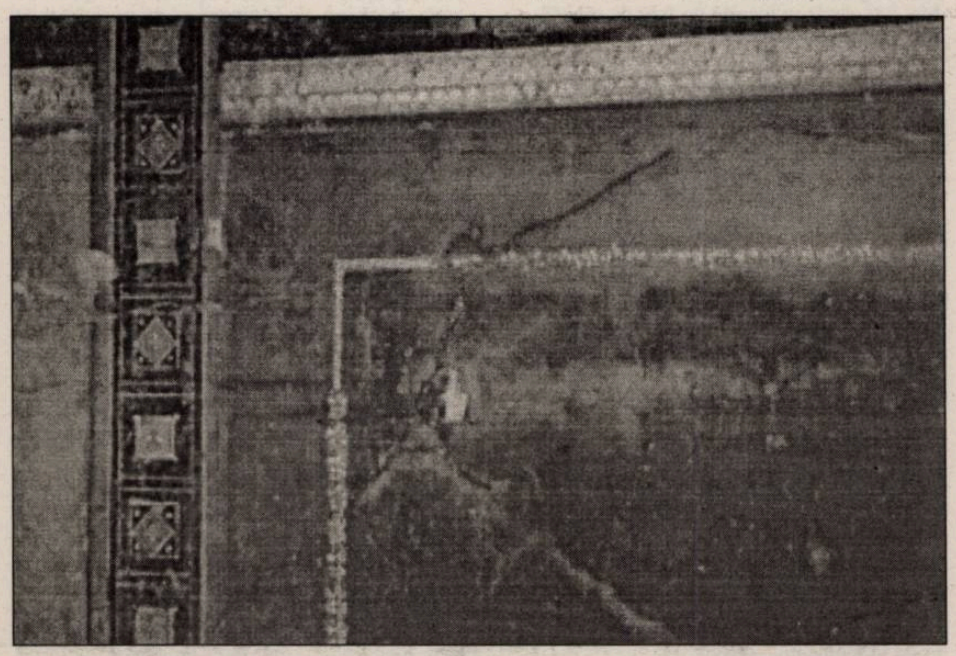

lor viață n-au făcut altceva decât să piardă vremea – lor le ofeream bilete pentru o croazieră eternă, o croazieră pe care alții o amânaseră la nesfârșit. Căci, de multe ori îmi plăcea să mă amuz oferindu-le celor care-mi veneau cu cereri uluitoare compensații improvizate (buzunarele mele lăbărțate, mereu cârpite de ucenicii mei, continuau să mă uimească): celor care-și pierduseră răbdarea le dăruiam jocuri încântătoare, alcătuite din piesele disparate ale altor jocuri, celor cești pierduseră cumpătul în timpul vreunei discuții cu șeful le înmânam formele de angajare la un nou loc de muncă, pe care altcineva tocmai îl pierduse, pe cei care-și rătăciseră mințile îi cadoriseam cu câte o mare, demult uitată idee, celor care-și pierduseră onoarea le ofeream femei, mașini scumpe și bani, pe cei care-și ruinaseră orice speranță îi înzestram cu armele pierdute pe câmpurile de bătălie ale istoriei.

Despre toți aceștia povestesc lumii ucenicii mei, bătând drumurile în lung și-n lat, retrăgându-se în peșteri și așteptând acolo coborârea harului de care nici unul până acum nu s-a arătat vrednic. Aceștia sunt apostolii mei, cei care-i botează pe novici în apa sâmbetei, cei care mi-au deșirat mânecile, umerii și poalele, au ferecat petecele în sipete de cristal și le-au așezat apoi, sfinte moaște, pe altarul lăcașelor pe care le-au înălțat peste tot în lume. Lăcașe în care, intrând, nu trebuie nici să faci vreo metanie, nici să-ți descoperi capul, nici să te descalți, trebuie doar să-ți vâri mâinile cât mai adânc în buzunare.

mă grăbesc spre librărie. să-mi iau un roman. mie. din geantă. să citesc. ieri am intrat la anticariat și am luat o carte pentru nevastă-mea. târgul n-a fost rău deloc. nu mă așteptam eu pe mine la un schimb mai rentabil.

mă numesc (pe mine) paul, legenda spune că n-am ucis, ceasul îmi merge înainte, iar eu mă duc (pe mine) după el, mă urc (eu pe mine) în tren și mă mut, cu tren cu tot, până se oprește, sau până oprește. trenul.

ce ne-am râs, se zice în zeflemea și râdeam de fapt de, sau cu ceilalți. nu pornind de la verbul a râde m-am întrebat cât de reflexive sunt unele verbe, ci observând diferențe față de expresii din limbile aculturante. je pense, i think, io penso, ich denke. eu mă gândesc!

conform unui dicționar explicativ al limbii române, verbul a gândi are sensuri nuanțate în funcție de intranzitivitate, tranzitivitate, reflexivitate și a compunerii lor.

analog acțiunii de a pătrunde ceva cu mintea, având ca sinonime a cugeta, a reflecta, medita, discerne, a chibzui, nu a mă cugeta, a mă medita, sau a mă reflecta, gândesc îmi sună potrivit, iar nu mă gândesc, locuțiune care ar modifica ceea ce vreau să arăt, transformând meditația în analiză.

"bunicul stă pe prispă. se gândește. la ce se gândește? la nimic"!? acesta este un citat și încă unul dintru un manual de limbă și literatură! adică, bunicul se gândește pe el la nimic. litotă?!

întru un alt caz, a gândi e sinonim lui a crede, a socoti, cred că plec, sau gândesc că plec - penso di partire, "mă"-ul din "mă gândesc că plec" schimbă sensul, la fel ca și în cazul în care verbul a gândi exprimă o intenție. intenționeaz să cumpăr și gândesc să vând, nu mă gândesc (pe mine) să târguiesc. mă împrumut de la bancă și nu mă târguiesc!

a lua în considerare, a-și da seama, este cazul în care e folosit tranzitiv și reflexiv, dar consider formularea "gândesc că a fost frig" echivalentă cu "iau în considerare că a fost frig" și nu întrebuințez "mă gândesc că a fost frig".

cu sensul de a dori, a spera, verbul a gândi poate fi utilizat tranzitiv. consider că, și în acest caz, e mai corect "gândesc să nu vorbească", decât "mă gândesc că o să tacă".

a gândi mai poate fi folosit reflexiv și tranzitiv, adică având sensul de a avea grijă de ceva, a-ți păsa de cineva: "nu știu alții cum sunt, dar eu, când mă gândesc la casă părintească...". se urmărește aici probabil zugrăvirea imaginii în care eu mă văd pe mine la casă părintească, îmi închipui că sunt acolo. "mă gândesc la tine" exprimă bine ce râvnesc, dacă poftesc să reprezint că îmi imaginez tabloul în care sunt lângă tine, nefiind acolo acum. eminescu folosește des "gândeam". în geniu pustiu scrie, de exemplu, "gândeam atunci să mă omor" și nu e întâmplător că stăpânește limba germană, limbă în care, dacă doresc să redau faptul că cuget, spun "gândesc", ca de altfel și în franceză, engleză, română (!) și multe celelalte. totuși, chiar și el, poetul național, notează că "ștefan cel mare s-a luptat în contra turcilor", întrebuințează frecvent "s-a născut", ș.a.m.d. ceea ce am crezut scuzabil eventual la urmuz, singurul nostru pionier în literatura universală, nu s-a adeverit și el uzitează acest "m-am gândit" în vorbirea de zi cu zi.

deși evitabile, aceste idiotisme semantice sunt numeroase și apar la toți (!) scriitorii români, sună jignitor, dar, ca cititori, ați avut și aveți posibilitatea să vă încredințați de aceasta. traducerea expresiei "de l'inconvénient d'être né", prin, "despre neajunsul de a te fi născut", reprezentând chiar titlul (!) unei cărți scrisă de cioran în limba franceză, e relevantă. socot că ar fi de preferat "m-am fost gândit"-ul lui ienăchiță văcărescu "m-am gândit"-ului actual. bănuiesc că ați contra-argumenta că e vorba de mine și geniul meu și că românii au deosebit înainte de descartes între trup și suflet, sau că avem și noi verbe neregulate (noi mănâncăm - mâncăm), că admitem cazul etic și că impersonalul... și că reciprocitatea... și că și că. ochii, care nu se văd (reciproc), se uită în altă parte (cei din sticlă se pot chiar pierde), sau se uită (nereciproc) la televizor. bine înțeles că există destui care uită de ei în fața televizorului, că altceva ce dracu' să te faci (pe tine), decât să vizionezi.

te uiți și câștigi! unii se uită la film la cinematograf, iar alții se uită-n tramvai, până când îi trezește vatmanul. nu vreau să mă dau (pe mine) peste cap și nu mă contrazic (pe mine) cu tine. dacă vrei poți zice și în viitor că te-ai. exprimă, sau exprimă-te.

ce (ne) facem însă cu "m-am născut"? fiindcă, dacă nu doar despre divinitate se poate spune că s-a născut, atunci eu, când m-am născut (pe mine), prima dată m-am apucat de treabă când m-am pipi. (bancul în care john wayne ocolea wc-urile publice, pentru că, de îndată ce se posta la pișoar, era recunoscut și se întorceau bărbații către el: uite-l pe john wayne, uite-l pe john wayne" și îl udau pe pantaloni, arată marea deosebire între a urina și a se pișa). am mâncat o bucată de slănină cât o carte, m-am băsit, mă duc să mă duc să mă cac și mă culc. înscăunat scatologic.

iubiți-vă și înmulțiți-vă! (mulți) se ceartă, (doi) se căsătoresc, (cel puțin doi) se bat, ei se luptă, se cunosc etc. se subînțelege reciprocitate. însă nu m-am tuns (eu pe mine) la frizerie, m-am jucat (pe mine) cu tine, m-am bătut cu el, m-am mirat de ea, m-am supărat pe noi, m-am certat cu voi, mă refer la ei, mă rog de ele?

în schimb, prezum că până și eu, toma mefieticul, eu, care, fiind întrebat - cum a fost aseară la party/, am răspuns - dacă nu ieream io, nu mă distram, v-ați convinge lesne, că e foarte justă expresia "mă distrez". păi, dacă eu nu mă distrez, atunci cine să mă distreze, dacă mă plictisesc?

făcând uz de impersonal, afirm corect că pe la noi se gândește. se luptă, plouă. însă, nu se îneacă, decât rar, mâți. mașinăriile nu s-au inventat, ci au fost inventate. am să mai bâlbâi ceva: fosila "mă duc", tare mai seamănă cu "abia mă duc", "mă târâi", vecinic cu veșnica noastră asuprire.

nu voi să dzic (dice-zice) că, din vernacularul idiom geto-dac-agatârș, prin folosirea greșită a graiului latin, s-a format limba română, pentru că nu ea s-a zămislit, ci e generata tuturor generațiilor. însuși gradul de civilizație al unui popor e reflectat de nivelul de comunicare. păcat că lingviștii români au alte meserii. o fi în joc supraviețuirea, iar nu viețuirea deasupra, cea a puținilor artiști dezinteresați material, căci, după cum se zvonește că sculpturile lui brâncuși ar fi mai bune decât arată, limba română sunt sigur că e mai frumoasă decât ne-am impregnat-o, nu prea acribic, în gând. cândva, cauzată de amărăciune, am făcut afirmația că artiștii sunt barometrul bunăstării națiunii, deșteaptă-te române!

bag dă samă că, dacă nădăjduiesc să exprim faptul că gândesc, e mai nimerit să zic "eu bă gândesc", decât "eu mă gândesc".

mă rog!

Pavel Șușară

**o scrisoare târzie pentru
Elisabeta Amelia Eugenia de Wittelsbach,
Împărăteasă a Austriei și a Ungariei,
căreia toată Împărăția îi spune Sissi, pe care
n-am s-o expediez niciodată, nu pentru că aș fi
un bărbat timid, deși s-ar putea spune și asta, ci
pentru că știu din surse sigure că Imperiul este
înțesat de spioni și s-ar putea ca scrisoarea mea
să ajungă în mâinile Împăratului sau, și mai rău,
pe mâinile dulăului Karl Kraus și m-aș face atunci
de râsul boemilor, al moravilor și al huțulilor,
al regimentelor grănicerești și al garnizoanelor
de husari, și n-ar fi potrivit ca prietenul meu
Franz Josef, pe care Vasile Kazar l-a desenat până
în ultima sa clipă în ascunzișul lui de monarh al lumii
subpământene, să neglijeze treburile ostirii și
problemele grele ale Împărăției și să citească
scrisorile confidențiale pe care eu, Pavel Șușară,
un supus loial și un răzvrătit la fel de onest,
le scriu iubitei mele Împărătese și pe care,
în mod sigur, nu ar putea să le înțeleagă nici
Împăratul și cu atât mai puțin presa vieneză,
în marea ei majoritate în mâinile ungurilor
cartofori, secesioniști și mustăcioși**

Iubita mea Sissi,

află despre mine că sunt bine și sănătos, care sănătate o doresc și Luminației Tale. Acum este vară, însă nițel mai încoace, către toamnă, și eu mă găsesc tocmai aici, la Viena, în drum spre Geneva, și sunt venit cu anumite probleme, unele tot amânate încă de pe vremea când Iosif al II-lea a vizitat Valea Almăjului, altele din anii în care Maria Tereza a început zidirea cazarmei din Bozovici, iar celelalte mai proaspete, de după colectivizare și restituire, dar pe care trebuia, odată și odată, să le rezolv; am venit mai întâi să te văd, apoi să-ți aduc niște mesaje de la Adriana Babeți, Livius Ciocârlie, Cornel Ungureanu și Daniel Vighi, dar, mai ales, am venit să te previn asupra pericolelor de moarte care te pândesc la fiecare pas. În rest, lucrurile merg destul de bine, păsunile au fost nespus de bogate în ultimii ani, vitele sănătoase, iar țarina a dat taman atâta cât îi trebuie omului pentru traiul de fiecare zi, pentru datoria către Împărăție și pentru a-și purta cum se cuvine nunțile, botezurile, plecările la cătănie și înmormântările.

Cu lotrii din munți s-a cam isprăvit, ultimul dintre ei, unul Nicola Brancovici, dacă nu mă înșel, sârbul, căruia i se mai zicea Boja pentru că el era dumnezeul tâlharilor, parcă de prin Voivodina de neamul lui, fost ofițer cu grad de căpitan în armata chezaro-crăiască, apoi dezertor din pricina unor răzbunări în familie, ceva dușmănii cu viitorul lui cumnat, cel care ar fi trebuit să se-nsoare cu sora-sa, dar Luminăția Ta știe bine că sârbii n-au fost niciodată supuși loiali pentru a se putea pune pe ei vreo bază, a fost împușcat în Munții Almăjului și coborât în sat așezat de-a curmezișul pe șa, tocmai la nunta lui Vichentie Șușară, văr bun cu bunicul meu, Radu Șușară, care era atât de mare la stat că cei care nu-l cunoșteau rămâneau înmărmuriți și din pricina asta a și fost fotografiat de niște geologi care făceau prospecțiuni pe valea Voinicovățului și fotografia a fost tipărită într-un calendar, eu chiar am acea fotografie și o țin la dispoziția Luminăției Tale în cazul în care ai vrea să te convingi de adevărul celor spuse de mine, iar el era în fotografie călare și ținea picioarele puțin ridicate că altfel și le târa pe pământ, dar aducerea mortului tocmai la nunta lui n-a fost în mod sigur un semn bun, de fapt toată lumea a zis așa încă de atunci, însă asta s-a văzut cu mulți ani mai târziu, când și Vichentie a fost adus mort de la pădure, de la coliba în care stătea cu vitele și unde s-a și spânzurat de grinda podului pentru ca nu cumva să moară de foame din cauza colectivului, care voia să-i aducă în sat pe toți cei ce stăteau la pădure, iar nevasta lui, Ana Șușară, cu care bunicul meu a trăit mulți ani, poate tot din pricină că i s-a adus mortul la nuntă, ori din cauza vreunor păcate anume, nu mai poate acum nici să moară, are peste o sută de ani și zace de vreo douăzeci în întuneric, în întunericul camerei, dar și într-unul mult mai mare și mai greu, pentru că ea a pierdut numărul anilor de când lumina zilei și lumina ochilor i s-au scurs printre crăpăturile podelelor din odaia curată și s-au topit, undeva, sub fundația de piatră a casei.

Dar înainte de a-ți mai spune și altele, vreau să-și aducă Luminăția Ta aminte că prin anul 1851 poate, pe când aveai cam paisprezece ani, ai scris, din inima Ta cea curată și simțitoare, primele versuri pentru junele Richardt, în care povestești **întâlnirea** cu el, **îndepărtarea** mai pe urmă, **moartea** lui neașteptată și apoi **resemnarea.** E foarte posibil ca memoria să mai îmi joace feste, că doară a trecut de atunci atâta amar de vreme, însă mie îmi sună și acum în ureche murmurul lor îndepărtat și trist:

1
Oh, ochi întunecați
îndelung v-am privit,
iar acum imaginea voastră
nu mai vrea să-mi iasă din inimă
2
O sprințară și tânără iubire
înflorește ca luna lui mai
dar iată că vine toamna
și totul se spulberă.
Acum el este departe, departe,
și eu n-o să-l mai văd niciodată.
O, cât aș vrea s-alerg până la el
De-aș ști anume unde-i și ce face!
3
Dar soarta-i hotărâtă.
Vai, Richardt nu mai este!
Clopotul bate a mort
Oh, Doamne, ai îndurare!
La ferestruică se arată
fetișcana cu cârlionții bălai
Până și fantomele se tulbură
de teama din inima ei.
4
Dar dragostea trece...
Mai iute decât se topește un fulg de zăpadă
sub adierea zefirilor lui mai.

Poate că acum te întrebi, iubita și preafrumoasa mea Sissi, de unde știu aceste lucruri, prin ce întâmplare au ajuns în mâna mea acele visuri obscure de dragoste pe care, cu siguranță, până și tu le-ai uitat mai târziu. Îți voi răspunde că ai toată îndreptățirea să te frământi cu asemenea întrebări din moment ce noi nu ne-am vorbit niciodată și peste scrierile tale nu s-a furișat nici o privire străină. Dar eu ți-am primit gândurile, ți-am citit cu mare grijă privirile, ți-am pândit îndelung bătaia pleoapelor și felul în care se schimba vibrația volănașelor de la rochia aceea verde smarald după cum se modifica ritmul respirației și după cum sângele îți presa inegal venele gâtului, transformând acele palpitații insesizabile în adevărate semne ale unui alfabet tainic,

iar lăcumia mea era cu atât mai mare,
setea de tine cu atât mai adâncă
și claritatea vederii cu atât mai înaltă
cu cât în jurul meu creștea întunericul,

soarele se scunfundase în nămolul oceanelor,
luna se rostogolise și ea în burta
acelui chit care apare întotdeauna,
cu o uluitoare promptitudine,
exact la momentul potrivit,

iar stele picau una câte una
într-un vârtej de foc,
se mai învârteau o clipă ca un șarpe
care își înghite coada
până nu mai rămâne din el decât
partea aceea nevăzută,
de dinăuntru, și apoi se pierdeau și ele
în apele de sus.

și abia atunci mi-am dat seama, iubita mea Sissi,
că eu citesc și ceea ce încă nu s-a scris
că eu țin minte și vârsta nisipului
că eu sunt textul însuși
că eu știu totul pentru că
eu sunt mort;

pentru că eu sunt Richardt.

Dar asta nu e totul, Luminăția Ta. Evident că după stârpirea hoților de codru lucrurile s-au mai liniștit și viața merge acum înainte cu hoții ceilalți, cei obișnuiți, adaptați perfect la civilizație și la codurile obligatorii ale vieții comunitare. Câteva lucruri au rămas, totuși, nelămurite: unde sunt comorile, banii, sculele, auriturile și argintăriile bisericești, mărgăritarele și alte pietre scumpe, în care parte a împărăției au fost ele îngropate, ce semne s-au făcut deasupra gropii, în care nopți se spală în flăcări și câte sunt jurate, păzite, blestemate, legate și pecetluite prin voința și cu puterea satanei,

pentru că nu demult, să tot fie cu vreun an în urmă, vine unchiul Grigore cu trailerul de la Iablanița, el lucra pe atunci la autobaza Ponească, după ce a descărcat ultima cursă de bușteni, pe la orele unsprezece dinainte de miezul nopții, că are de crescut doi copii, banii sunt puțini, de la colectiv se dă doar ce se fură, așa că atunci când se poate mai face și el câte o cursă în plus, și când să ajungă pe la podul Rădăriei își mai aprinde o țigară și după ce stinge bricheta, când ochiul i s-a obișnuit iar cu lumina farurilor, vede că lângă capul podului îi face unul cu mâna, face des, ca și când ar avea mare nevoie, hai să-l iau, dă-l în pizda mă-sii, o fi avut vreun necaz și apoi nici mie nu-mi strică doi-trei lei în plus, unde mergi, frate-miu, că eu puțin mai încolo fac la stânga, lasă că-ți spun eu unde merg, zice ăla după ce se urcă în cabină și trântește ușa, n-o să-ți pară rău dacă îmi iei și mie drumul din picioare, na aici și să-i folosești sănătos, mai zice, și scoate dintr-o trăistuță doi pumni de cocoșei pe care îl toarnă șoferului în buzunarele de la haină, bă, futu-l, mi-a povestit mai târziu unchiul Grigore, mi s-a luminat dintr-o dată cabina ca ziua, așa scli-peau de frumos când i-a scos din desaga aia a lui, da te rog eu acu, i-a zis acela să te abați pe aici, peste câmp, pe lângă firul apei și ți-oi spune eu unde să mă lași, da la nimeni să nu povestești de întâmplarea asta, nici măcar celor mai apropiați, dacă vrei să ai noroc de sănătate și de bani, ai auzit, am auzit, îi răspund eu, povestește iar unchiul Grigore, și atunci am schimbat direcția și am luat-o pe lângă apa Rudăriei în sus și m-am ținut aproape de șirul de arini și de ferigi care umbrește malul, până când am dat de un loc nisipos, mai larg, unde se vedea apa cu luna în ea și acela mi-a zis, gata eu rămân aici, tu mergi sănătos și nu uita ce ți-am spus, mie până atunci nu mi-a fost frică și nici n-am intrat la idei, sunt atâția din ăștia care au venit pe aici cu planuri, cei mai mulți din Italia, cu planuri scrise pe piele de viței, și au găsit căldări de galbeni, i-au pus în mașini și duși au fost, nu i-a mai găsit nici dracu, da să vezi tu că ăsta coboară, se îndreaptă spre apă și atunci mă uit eu mai bine și văd că luna, pentru că era o lună ca ziua, îl lovește dintr-o parte da el nu lasă pe nisip nici o umbră și atunci, pleosc, sare în apă și piere acolo, iar eu când îmi arunc privirile pe nisip văd acolo numai urme de copită despicată și nu-ți spun cum mi s-a ridicat atunci părul în cap, măciucă s-a făcut, și m-au apucat dintr-o dată frigurile de-mi clănțăneau dinții ca la morile cu ciocănele, iar mașina nici eu nu mai știu cum am întors-o, da știu că acasă am ajuns slăbit ca după operație, cu capul vâjâind și vânăt ca mortu de trei zile, da ce-ai, omule, mă întreabă nevastă-mea, n-am nimic, sunt mort de obosit, ba tu nu ești obosit, ești mort de-a dreptul, hai, spune repede ce-ai făcut, ai avut accident sau te-ai urcat beat la volan și ți-au luat ăștia carnetul, eu nu și nu, da până la urmă îi spun tot și cum ea nu mă crede, bag mâinile în buzunarele de la haină și încep să scot de acolo pumni de nisip, de nisip alburiu și fin ca pudrea de talc cu care le dai copiilor pe la cur, să nu se opărească, după care am leșinat și câteva zile n-am mai știut de mine, a venit popa și mi-a citit, mi-a pus și crucea sub pernă și așa, încet încet, m-am așezat iar pe picioare și am început să duc din nou cu trailerul bușteni la Iablanița, dar eu cred că toate comorile astea sunt îngropate aicea de pe vremea Mariei Tereza sau a lui Franz Josef, fie că le-au îngropat hoții, fie soldații, fie cei aduși pentru paza granițelor de prin Boemia, Moravia sau de pe coasta dalmată, însă în nici un caz banii ăștia nu sunt curați, ceva sânge tot trebuie să fi curs cândva, că altfel n-ar fi ei în puterea satanei și ar putea să-și ia omul fără grijă de-acolo, în cazul că ar ști de unde, o mână, două, de bani, după cum i-ar fi și lui nevoia, pentru o casă, un doctor, o nuntă, o petrecere, sau, doamne ferește, chiar un necaz.

În rest lumea e bine, Luminăția Ta, doar prin Balcani mai sunt ceva probleme, dar când a fost pe-acolo tihnă și în mod sigur că Împăratul, drăguțul de el, va ști cum să facă și va chibzui cum e mai bine ca dezordinile de pe aici să nu se extindă și să ajungă până hăt, departe, în inima Împărăției. Dar poate îți mai aduci aminte, iubita mea Sissi, că demult, demult, când stăteai cu bărbia sprijinită în podul palmelor și priveai pe fereastră în grădina de la Belvedere, în jos, către micile cascade și către biserică, s-a ridicat un glas răgușit, de cerșetor bătrân și fără vlagă, venind de undeva dinspre gardurile vii, și a cântat legănat, pe melodia unei vechi doine bănățene:

**văd cum se aprind vâlvătăile
de la răsărit la apus,
ridicați-vă neamuri și le stingeți,
e pârjol deasupra munților,
văile fumegă și aerul tremură
de atâta dogoare,**

**văd ca prin ceață cum la Sarajevo își cumpără
unul pistoale și privește cu ochii-nroșiți la caleștile
care trec în trap mărunt peste pod,**

**mi se năzare că un văl negru se lasă atunci
peste verdeața, peste amfiteatrul
și peste statuile de la Schönbrunn
și prin gura peșterii ce se va deschide apoi
din întunericul nopții,
și care va vărsa flăcări ca balaurul
acela de la poalele castelului, va ieși în lume,
târându-se ca șarpele,
zugravul din Linz**

**și el va aprinde apele,
vă răsturna crestele semețe ale munților,
va otrăvi fântânile,
va spurca zăpezile și-i va duce pe copiii domnului,
cei zămisliți cu fiicele oamenilor,
după cum stă scris și la Carte,
pe flămânzii și pe zdrențăroșii de la marginea
pieților
în cetatea Ninive și va împinge peste ei
munți de jăratic și lavă încinsă,
iar văzduhul se va îngreuna atunci de
mirosul cărnii lor,
mările se vor umfla de ochii storși la izvoare
și iarba se va înroși
de sângele aruncat în slavă
prin țevile argintii ale fântânilor arteziene**

**și se va ridica atunci seminaristul caucazian
și va sufla pe sub mustața lui cea groasă
viscole și sloiuri de la poluri**

**de vor îngheța păsările în zbor,
va îngheța stejarul în ghindă,
va îngheța urletul între fălcile încleștate ale lupilor
va îngheța sămânța în vintrele bărbaților
și pruncul în pântecul mamei.**

**aud acum deslușit scâncetul de foame și de frig
al unui cor de chipuri livide,
aud bocetul surd al femeilor
care,
de spaima nașterii în brațele Fiarei,
își vor lepăda viața și rodul
direct în genunea rigolelor și în mirajul canalelor,
iar peste geamătul stins și peste plânsetul
monoton ca foșnetul plopului
iată, se opintesc vorba gângavă
a cizmarului ascuțit al cucuvelei
ce zboară în plină zi
de la o streașină la alta
și răspândește aburii ciumei și-nfiorarea morții.
dar, iată, se prăvălesc tunete lângă ziduri
la o zi mare, într-o cetate de scaun,
și un sânge putred și gros preschimbă zăpada
în supurația unui vulcan noroios.
vai nouă, zic, vai vouă
priviți acum în zare și vă minunați
cum vin în șiruri schilozii
și ling murdăria cu sânge.**

**apoi, mai târziu, vor croncăni din nou corbii
în zbor peste Câmpia Mierlei
și de pe marginea drumului doar câinii milostivi
vor dezgropa hoiturile putrezite pe jumătate
și le vor duce în viziunile lor din fundul pământului
ca să aibă cățeii ce roade
când le va veni vremea să-și schimbe și ei
dinții de lapte**

**și în timpul acesta își va arăta fața
un nou Irod în Cetatea cea Albă,
va privi în gol cu ochii săi mici și vicleni,
va împunge aerul cu bărbia lui ascuțită,
va scrâșni, asemenea unei hiene însetate, din fălcile
lui umflate și grase și fără să clipească
își va scoate poporul la moarte
și-și va pune pruncii la zid...**

Toate acestea-au fost zise,
și eu știu ce se cânta atunci, Luminăția Ta,
la umbra arbuștilor din Belvedere, printre
vrăbiuțe, ciocârlani și mierloi,
pentru că eu am mușcat din carnea
aceea sângerândă a cuvintelor,
pentru că eu am văzut vâlvătăile ridicate
ca brațele muribunzilor
peste creștetul lumii,
**pentru că eu sunt chiar cerșetorul
cu vocea lui răgușită de atâta vorbă în pustiu.**

(fragment din poemul **Sissi,** *în curs de pregătire în vederea publicării în volum)*

Poeme de Dorin Popa

când femeia ta te părăsește

oriunde s-ar duce
crezi că rămâ
i ascuns
definitiv
printre lucrurile ei

suflete, îndreaptă-ți genunchii,
oprește căderea,
decăderea,
oprește nisipul,
apa,
viața!

oriunde s-ar duce
tu nu mai contezi
nici cât negru sub unghie,
oriunde s-ar duce
tu nu rămâi
niciunde

nașterea ta a fost
o aberație,
o imitație,
o negație oriunde s-ar duce,
tu nu mai ai unde să te duci
Amin!

E prea târziu, iubito, ca să mă mai grăbesc

atât de bătrân ca astăzi
nu voi mai fi, poate, niciodată
mi s-a pus, brusc, în față
o veche oglindă în care
m-am zărit descompus,
amputat, umilit

acum, stau neclintit
sub brazii ninși din Copou
dar înăuntru toate ale mele
se clintesc iute
cu mare stinghereală,
asist, nemișcat,
la un talmeș-balmeș
îngrozitor

e prea târziu, iubito,
ca să mă mai grăbesc
de peste tot primesc
doar vești alarmante
și îmi pun toate speranțele
în iarna aceasta

sub privirea ta

ale mele toate
se clatină
înspăimântate
și toate
cu sfială
mai ale mele
devin

prea multe drumuri de întoarcere pentru o singură, temătoare, ieșire

nici n-am plecat
și am început deja
pregătirile de întoarcere

n-am intrat
vreodată
într-o încăpere
fără să caut
aproape disperat
din prima clipă
ieșirea

fără ieșire
îmi apar
aproape
toate
clipele
fără ieșire
sunt nopțile
visele
și iubirile mele

n-am mai plecat
dar mă întorc deja
pe mii de drumuri
de-a bușilea
însângerat

capriciile clipei și emoțiile ei

uneori
seara
în secolul Emmei
cu încredere aș păși

iarna
m-aș adăposti
în Renaștere
iar primăvara
prin Evul Mediu
nepăsător și speriat
m-aș tot preumbla

în toamna aceasta
am primit
o scrisoare duioasă
de la îngerul meu
Feodor Mihailovici - Demonul

doar vara e bine
să te-afunzi cu întreaga ființă
în secolul tău
să hoinărești
să iubești
să trăiești îndesat
dar mai ales
e atât de plăcut
vara
să tânjești după iarnă
după primăvară
și să zărești
însemnele toamnei
care
iată
a și venit

ultima redută

din îmbrățișarea ta
întotdeauna
mă desfac
speriat

nu mai am unde
să mă ascund

octombrie numai în Iași

Cu o forță nemaiavută
beau cu nesaț
până la fund
paharul desnădejdii

acum
am puterea
de a îngenunchea
în fața ta,
după ce
cu atâta precizie
ai dorit
să mă ucizi

o, nu,
minciuni de octombrie
mint când spun adevărul,
n-ai vrut să mă ucizi
ci doar
ca pe o rufă murdară
m-ai aruncat la coș

pentru prima oară
sunt solidar cu mine
și îți cer iertare
că m-am născut

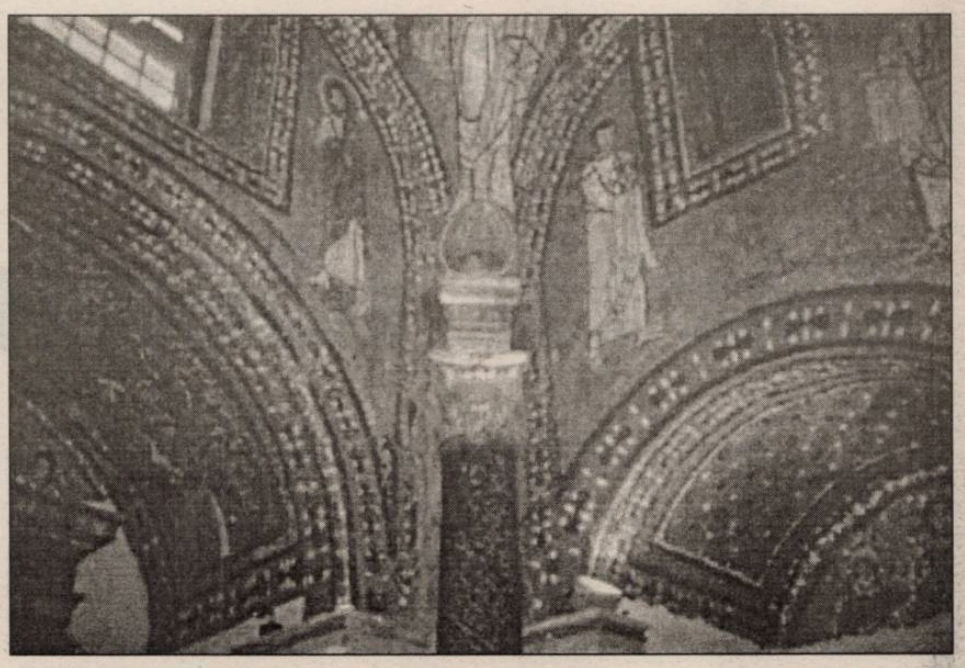

Miniaturi critice

Ion Arieșanu

FLAVIU CRISTIAN
LA RĂSCRUCE DE DRUMURI
EDITURA ARHIPELAG, TÂRGU-MUREȘ, 1999

Deși mare parte din această carte este scrisă din interiorul unei boli necruțătoare și din interiorul morții iminente, ea devine o luminoasă omagiere a vieții. Poezia aceasta nu e nicicând un jurnal agonic, ci o cronică a viului, a prefacerilor ființei pe parcursul unei maladii fatale. Dar și un cod moral de-a trăi. Iar judecățile acestui cod moral sunt simple, ca și trăirile pe care se reazemă ea, poezia. Trăiri în imediat. Notații în imediat. Înțelepciuni pe secundă. Reflexe scurte. Jubilații. Toate, emanații ale unei conștiințe senine, împăcate cu soarta, cu implacabilul. Pacea care se așterne peste această lirică este pacea acceptării, dar nu pacea după o revoltă, ci aceea obținută după un act de prelungă și calmă judecată. Pacea aceasta interioară s-a obținut deoarece ea s-a clădit, în timp, pe o veritabilă filosofie stoică. Ciudat este că lirica aceasta a lui **Flaviu Cristian** nu glorifică nici suferologia cristică, nici nu exaltă agonia din interiorul bolii, ci glorifică un sentiment al fragilității ființei umane pe pământ, deci al ființei vii, entuziaste, senine, în priză la izvoarele realului cuprinzător și tonifiant. Misterul, pentru conștiința poetului, nu pornește de la ideea de a muri, ci chiar din faptul de-a fi viu și fericit, deci, din faptul de-a trăi. Simplicitatea acestei poezii este chiar simplicitatea unghiului de vedere al poetului, sub care e văzută existența, deci, și moartea. Astfel, și plecarea în moarte va fi firească, omenească, iar durerea plecării va fi ținută în frâu de gândul lucid și împăcat că, a exista, presupune a exista doar acum. A fi doar acum și aici. Nimic mai mult. Să nu uităm, apoi, că această poezie s-a scris, mare parte din ea, în preajma oceanului planetar. Cu multele evenimente, trăiri, notații, fixate acolo. Ocean care conferă, și el, sentimentul liniștirii, al extazului, al infinitului și al succesiunii, prin zbaterea implacabilă a aerului și a valurilor. O succesiune a vieții și morții. Dar și a generațiilor, vii sau moarte, pe țărmul său statornic. O carte-jurnal al ființei, ajunsă la un punct nodal. La limita dintre viață și trecere. O carte a fragilității umane. Dar și a preamăririi ei. O carte a melancoliilor, a reveriilor. Dar și a momentelor lucide și a stărilor morale de neclintit.

O notă aparte pentru Cuvântul înainte al admirabilului Al. Cistelecan și pentru însoțirea de gând a poetului Ioan Mureșan

ANA LUDUȘAN
MICUL STALIN
EDITURA SESO HIPPARION, CLUJ, 1999

Cele două secțiuni ale acestui microroman politic, al tranziției post-decembriste, au și o unitate în diversitatea lor, dar și o independență de sine fiecare. Ana Ludușan, nominalizată, pentru premiul de debut, în 1998, la Editura Univers, surprinde, cu acuitate realistă și un patetism înflăcărat, devenirea micilor führeri de provincie. Prozatoarea notează modificările lor structurale de conștiință, în urma instalării în fruntea comunităților citadine, egocentrismul și setea lor de parvenire, în dauna celor în mijlocul cărora ei există. Patima dizolvantă a parvenirii, a cruzimii de-a sui pe scara ierarhică, a acestui soi de om fără calități, cățărarea spre puterea decizională devine trăsătura dominantă, dezbătută etic, a cărții. Personajul-cheie, Zad, primar al unei urbe ardelenești, e prototipul unei asemenea evoluții. El face și desface legea. Dizolvă relațiile umane normale și instaurează în locul lor dizarmonia, ura, cruzimea. Asupra lui Zad, prozatoarea își exercită virulența dezvăluirii, anatemizând parvenitismul politic, impostura morală, minciuna uriașă, care se macină la moara puterii, la un loc cu așa-zisul adevăr al zilei. În secțiunea a doua a cărții, prozatoarea se exercită asupra unui destin exemplar, pictorița Ioana. Ființă aeriană, spiritualizată, dar țesută și din frumuseți trupești pătrunzătoare, ea devine depozitara unor nobile simboluri ale feminității, ale femeii-vis, ale femeii-rezistență la loviturile sorții, ale femeii-mamă. Spunerea de iubire, țesută între ea, o oropsită a vieții, supusă de mică privațiunilor și ultragiilor de tot felul, din perioada comunistă, și un personaj miraculos, înfățișat în trăsături aproape fabuloase, fin intelectual, retras în recluziune la sat, din pricini politice, devine însăși povestea alegorică a unei iubiri imense, nepământene, furibunde, descrisă de prozatoare cu o ardere epică pătrunzătoare.

În ciuda faptului că Ana Ludușan nu compune un roman coerent închegat, între cele două secțiuni ale sale, prozatoarea convinge prin discursul epic, plin de o forță eruptivă quasiinstinctuală, a sentimentelor ce debordează din pagini. Secvențele de iubire, mai cu seamă, dar și personajele în cauză, au ceva din aura și revelația marilor momente unice din viața ființei. Ele se revarsă cu o energie pasională ieșită din zăgazuri firești. Și denotă o sete de absolut a sentimentelor, dezvăluite și trăite în plenitudine. Acest mic roman, frust, scris parcă dintr-o suflare, devine nu numai o carte a condiției umane din acest ultim deceniu, ce abia s-a stins, dar și a tuturor deceniilor trăite de noi în întunecimea apăsătoare a unei epoci, parcă, de piatră, din care, azi, ca și eroii acestei cărți, ieșim cu greu la lumina vieții, palizi și suferinzi, sub ploaia de întrebări tulburătoare pe care ni le punem și la care, tot ca eroii cărții, nu putem da încă nici un răspuns.

SÎNZIANA BATIȘTE
MIEI DE LUMINĂ
EDITURA CLUSIUM, CLUJ, 1999

Stări meditative, situarea eului în universul înconjurător, rațiunea de-a fi, prin iubirea atotstăpânitoare, iată motive pentru jubilații ale acestei lirici feminine, a unei poete din nordul transilvan, **Sînziana Batiște** (născută Moșneang), care profesează meseria de dascăl. Poezia ei aduce în întregime după sine o melancolie luminoasă, dar fără a sentimentaliza. Cu tristeți care nu se învecinează niciodată cu deznădejdea. Ci care se statornicesc într-un cuprins al calmului hieratic. Nici iubirea neîmplinită nu devine, până la lacrimi, dramă. Nici singurătatea nu ajunge în vecinătatea tragică a durerii. Totul rămâne la un hotar al liniștii, al împăcării de sine. Ca și cum starea aceasta ar fi una obișnuită unei făpturi a fi mereu rănită, dar în veci deznădăjduită. Nimic violent aici. Nimic crispat. Totul, stăpânit. Până și durerea trebuie netezită cu gesturi liniștite. Poeta nu e, totuși, o glacială. Sub aerul ei hieratic, statuar, bănuiești frisonul unui suflet simțitor. Iar dacă ea pare totuși abstrasă, aceasta se face doar din fața unui real agresiv și din preajma momentelor prea arzătoare ale existenței. Trăirile, de aceea, plutesc într-un vag, ca și pornirile ființei, care nu participă, prin sânge și carne, cu toate simțurile, la elogiul sau la biciuirea vieții. Și, totuși, poezia aceasta dă senzația și pulsul vieții. Dar a uneia, săvârșită într-o zonă de o puritate exanguă, hieratică, unde oficiază, parcă, o poetesă cu gesturi sacerdotale la miracolul existenței sentimentelor. Peste toate, poezia **Sînzianei Batiște** este una a reveriilor senine, a momentelor de beatitudine potolită, toate, petrecute într-un câmp al singurătăților asumate. Clamarea, din poeme, zicerea din ele se face fără pompă și zgomot. Ca la un final de viață. Nu ca la un început.

Proiectul cărții ideale

Simona-Grazia Dima

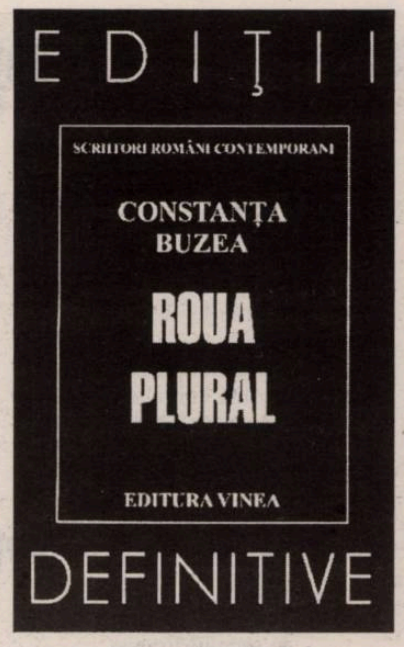

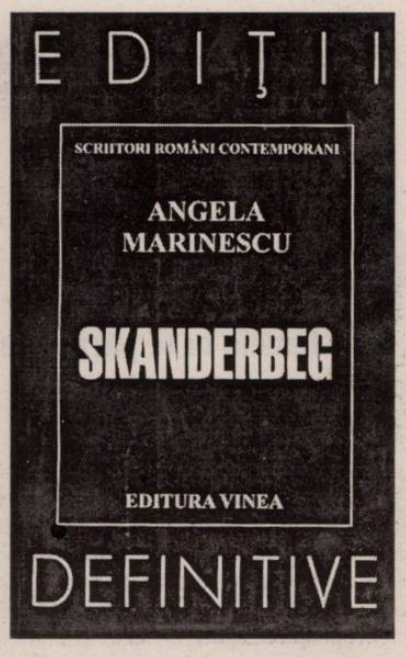

Între atâtea tipuri de antologii, cea de autor, în realizarea acestuia, este un caz aparte, foarte delicat, prin criteriul intuitiv ce îi dictează alcătuirea. Dacă, însă, pretinsul subiectivism ce se impută de obicei în această situație ar conține potențele obiectivității, dacă balanța subtilă a intuiției unui creator ar cântări destul de greu încât volumul rezultat să capete girul unei autorități lăuntrice? Poate că astfel cartea ar fi văzută ca o **mise-en-abîme** a ceea ce are mai prețios de spus un poet într-o viață petrecută sub tirania unei viziuni; o provocare acceptată cu bravură și iubire, pentru aducerea în ființă a proiectului inefabil cuibărit, ca o vagă tânjire, în mentalul oricărui creator: cartea ideală. O antologie de acest fel reprezintă, oricum, în formula judicioasă a lui Nicolae Manolescu, "un material ideal de comentariu". Cel puțin din acest motiv un moment fast și stimulativ al existenței literaturii îl constituie apariția antologiilor a două importante poete contemporane la Editura Vinea, în colecția "ediții definitive": **Roua plural** de Constanța Buzea și **Skanderbeg** de Angela Marinescu, în 1999, respectiv în 1998. Vom încerca, în cele ce urmează, să descifrăm paradigma tainică, acel chip chintesențial al poeziei ce se coagulează din propunerea fiecărei autoare în parte.

În volumul Constanței Buzea nu progresia liniară a motivelor, evoluția lor, este preferată, ci coexistența, atemporală în esență, a unor poeme considerate finite. Modalitatea de structurare a cărții stă deci sub semnul unei anume circularități a devenirii poetice. Piesele de rezistență sunt expuse, în exemplaritatea lor de etalon lăuntric, ca spre a vădi o autonomie a realizării, precum gemele într-o strălucire **pro se**, provenită din proximitatea față de razele primordiale, nealterate, ale unei intenții inițiale. Tensiunea internă, aproape de implozie, este trăsătura definitorie a acestui univers poetic omogen în diversitatea lui stilistică și tematică. O tensiune răbufnind titanic sub smaltul imagistic, dând impresia vieții nedezmințite în preajma unui reactor nuclear ferecat cu grație și cu infinite precauții izvorâte dintr-o decență funciară: "materia sacrificiului și focul/nașterea înăuntrul tenebrei/privirile lângă ascuns pândind" **(Pelerinaj, 48)**. Stau în perfect echilibru somptuozitatea sonetelor din primele etape și descărnarea sublimată a scurtelor, epifanicelor poezii din ultimii ani. O dialectică imponderabilă unește registrele stilistice. Poemul de azi exprimă în cheie austeră același lucru pe care-l evidenția odinioară imagismul profuz: forța spirituală croindu-și drum prin vers, capacitatea viziunii închise în verb de a se decanta lent, de la sine, printr-o depersonalizare fecundă, prin lepădarea de sinele inferior, de ego, în favoarea principiului luminos aflat în clarificare alchimică, fără intervenția vreunor factori exteriori: "un semn că Dumnezeu/te părăsește din iubire/un semn în care trebuie să suferi/un înțeles cu sâmburele tare/ești singura lui ploaie/plângi/rugându-te vei învăța să chemi/vei învăța să ierți să intri/ vei învăța să fii primit cu daruri" (**Roua plural**, p. 21). Pentru Constanța Buzea rostirea este neobosită investigație dramatică, întreprinsă ascensional, în unghiuri insesizabile, în trepte infinitezimale, în raporturi fine ce conturează un ermetism **sui generis.** Demersul psihanalitic este depășit de ardența unei **quête spirituelle**, ținta fiind cu totul alta și mult mai înaltă decât simplul psihologism: "de-ți va fi dat să vezi un munte-rege/venind la tine în statornicie/fii înțeleptul fără de trufie/lasă-l de vrea să stea de vrea să plece/strălucitoarea lui străinătate/ în mintea ta de om trăit la șes/poți s-o gândești ca pe un rău ales/dar n-o apropia de bunătate/ /din toate câte nasc din el imagini/privește frigul liniilor lui/citește-n el ca-n ferecate pagini/despre sublimul marilor statui/care umblând preschimbă în paragini/sufletul tău sub cerul nimănui" (**de-ți va fi dat să vezi un munte-rege**). Protagonistul poemelor este, în pofida raportării la diverse persoane, sufletul, entitate minată de singurătate și aflată în perpetuă călătorie, dar și în oculta nemișcare a maturării sale radioactive: "sufletul meu tremură/în direcția aștrilor/ ca și când s-ar grăbi într-acolo/dar ar vrea amânând să și rămână/al meu pururea în acest loc" (**Pelerinaj, 107**). Eul liric viețuiește când claustrat în spații nedefinite, în intermundii părăsite de arsura valului infernal, dar încă nevizitate de răcoarea învierii, în "ceață pământ mlaștină" (**Pelerinaj, 110**), când într-un cosmos de simboluri, într-o natură transfigurată, a cărei percepție nu e livrească, ci reflectă presimțirea unui **fatum**. Aici norii, aștrii nu sunt elemente materiale, stihinice. Trecerea lor învălmășită configurează o supunere, o împletitură semantică, o simbolistică interioară: "la unicul lumii intrând/ noptatici sori-nuferi sori-nouri/cortegii de stranii ecouri/sori nordici narcișii navigând" (**cu ochii la cerul de ieri**). Nici perdeaua nu fâlfâie întâmplător în poemele Constanței Buzea, ea revelează, parcă, un semn esențial multașteptat, în odaia care, din microcosmos, devine marele arcan al Lumii: "perdeaua se umflă dinspre amurg/fereastra se plimbă încet/de pe un perete pe altul/sub tâmplă s-a zbătut/o venă transparentă, o hieroglifă" (**Pelerinaj, 60**). Suferința se derulează ca rit sacramental, cu accesoriile totdeauna la îndemână, camuflate în cele mai simple obiecte: pâinea, veșmântul de in, cana. Locul predilect al genezei poetice este de regulă unul quasi-carceral, în care procesul fatidic își urmează, ineluctabil, cursul: "îmi vine să plâng/ și nu pot să plâng/să plâng și nu să nu fac nimic/ în căsuța cât litera/plină de sufletul înecatului" (**Pelerinaj, 55**). În concentratul vital pur focul trebuie să-și desăvârșească lucrarea. De acolo nu răzbat mărturisiri, ci doar mărturia unei febre, spirala unui vortex magmatic ce nu consimte să devină literă. În mod paradoxal, poezia Constanței Buzea, saturată de meditația asupra cuvântului (aproape fiecare poem este simultan și o artă poetică), se sustrage exprimării, spunerea echivalând o ultragiere în plus, o prihănire a unui curs heraclitic ce nu se cuvine a fi deranjat. Există în jurul nucleului referențial straturi concentrice cu rol de protecție a interiorității sacre. Pletora imagistică, luxuriantă înșelătoare, învăluie neantul, suferința stagnantă, în spatele ochilor închiși combustia naște o cenușă pacifică, a îndurării divine. În poemele maturității depline este valabil și fenomenul invers: cuvântul restrâns, contractat substituie o pluralitate de lumi. În câmpul liric și timpurile se intervertesc, devenind valențe ale unui flux temporal unic: "dacă m-auzi/ascultă-mă-n trecut" (**argint de lacăt**). **Acum** devine **atunci,** după cum **astfel** și **altfel** decupează acel tipar strâmt unde ființa se purifică de ambiguitate: "acea teribilă relație/ între astfel și altfel/rostirea/în care ți-este sete/ să afli dar nu până la capăt/(...) în dedublarea păcătoasă afli/averile singurătății/golul în care/ substanțele se amestecă"/(**Pelerinaj, 36**). Constanța Buzea forțează, printr-o rară curățenie a trăirii poetice, deznădejdea, neantul ontologic, să își îndeplinească transmutația în câmp fertil. Substanța rezultată, cenușa translucidă a cunoașterii, devine sol destinat a nu mai rodi decât în spirit.

Odată cu **Skanderbeg** suntem introduși abrupt în miezul viziunii și al poeticii Angelei Marinescu în tot ce au acestea mai urgent, întrucât această antologie este nu întâmplător organizată în ordine cronologică inversă. Poemele actuale, de maximă stringență a tensiunilor ce o animă pe autoare, alunecă (stranie și rotundă până la capăt anamneză) spre cele dintâi, pe un drum jalonat de aceleași motive, redescoperite și resuscitate la nesfârșit, într-o cadență pe drept cuvânt "erotică": însufletită, adică, dincolo de tematic, la nivel scriptural, de un ritm fascinatoriu, de o putere de seducție hipnotică. Mișcare internă a lirismului ce ar putea fi comparată cu fluxurile și refluxurile obsesive ale **Boleroului** lui Ravel, de pildă. Poeta însăși mărturisește: "ceea ce eu am vrut să fie supremul meu act de iubire a fost un act sacadat și progresiv al învățării cu scrisul" (**Satul prin care mă plimbam rasă în cap**).

Soft-ul pasionalității este simbiotic **hard**-ului unui ton voit rece, dirijat spre exactitatea deplină a frazării, spre un relief de tăietură diamantină a imaginii. Emotivitatea cenzurată, vulnerabilitatea fundamentală își găsesc pavăza în exercițiul spiritual al versului, dar și în conștiința clară a unui teoretician, apt să-și contemple, simultan implicat și detașat, propriul imbold teoretizant, ca pe un daimon ce se cere necontenit supus, organicității unei viziuni poetice străine de abstracțiune. Metafora glisantă a jocului unifică recele și caldul, pasionalitatea și rigoarea, biograficul și scripticul: "Am vrut să arăt cât de efemeră este viața. Cât de tare mă pot juca. Până unde poate merge jocul. Paradigma jocului. De aceea îmi permit impudoarea de a trăi în văzul lumii, de a-mi exhiba neliniștea, spaima, orgoliul și plictiseala. Am scris și prin felul meu de a trăi deoarece scrisul nu este numai conștiință a gratuității ci și FAPT. Componența etică a poeziei (a vieții) reprezintă nucleul în jurul căruia se poate constitui jocul. Când nucleul etic lipsește, jocul devine formă goală" (**Ibidem**). Este aceasta o patetic-reținută profesiune de credință a unii vitalist dublat de un scriptor scientist subtil și ambițios, aspirând la utopia unui scris devenit, prin conversie energetică, viață; dar și invers "un spațiu și un timp care să se poată deschide spre limbaj, dar care să fie împotriva limbajului. Să fie ca și viața care este o Poveste împotriva Poveștii. Ceva ce nu are "împotrivă" este ceva insuficient, plictisitor, ratat, în afara drumului erotic. Eu voiam ceva ce nu există, ceva înăuntru, cu desăvârșire, care să dizloce, să provoace." (**Ibid.**).

Într-adevăr, nu putem înțelege poezia Angelei Marinescu în afara unei poetici agonale a dublului. Spațiul poetic este populat cu perechi aflate într-o coexistență magnetică: iubirea și moartea, corporalitatea și sacrul, suferința și ispășirea, anticalofilia și frumusețea genuină, aspră, intuirea barierei mentale și a necesității de a o depăși: "a venit timpul să-mi depășesc cuvintele./fața din creier" (**Fiara din cușcă urlă, arde și nu poate fi privită**). Fiecare forță își revelează reversul ocult. **Ars amandi** invită, ademenește, spre a se dovedi o fatală **ars moriendi**, dar și viceversa, "iubirea fizică nu a fost decât un deșert de la un capăt la celălalt", iar "fața Distrugerii este fața care iubește cel mai mult, un lemn despicat/este un lemn al iubirii ce aduce căldură" (**Instrumente**). Dualitatea ireductibilă a percepției provine din pasionalitatea ce nu se lasă cucerită. Această "minte de dorință" imbatabilă ascunde posibilitatea unei extreme plăceri, dar și cea a unei enorme suferințe. De aici, basculareа, spasmul perpetuu, pacea sufletească fiind exclusă: "sunt spasme de o precizie metafizică" (**Blindajul final**, p. 193). Violența, sângele, strigătul, moartea experimentală n-au cum stăvili vitalitatea întruna regenerată: "violență. tu ești ceea ce eu pot fi acum/îndelung așteptată. pregătită metodic, cu precizie. violența sunt eu" (**Ibidem**, p. 190). Setea de idealitate este deopotrivă invincibilă, puritatea unui ideal cheamă după sine sacrificiul: "și dacă dintr-o sete fără margini/vreau să ridic brațul deasupră-mi/îmi sacrific brațul deasupră-mi" (**Ibid**, p. 201). Idealul trebuie însă realizat printr-o fuziune cu concretul, spre a reuși să fie "un idealism cărnos" (**Structura nopții**). Mintea de dorință voalează chipul de slavă, divinitatea întrezărindu-se când și când, la mari depărtări, printre franjurii pasiunii. Ritualul purificării prin poezie conduce prin tuneluri înguste, cu tentații și demoni inițiatici, unde în ajutor stă numai luciditatea, ochiul întotdeauna de veghe. Sunt de admirat curajul și abnegația traseului poetic al Angelei Marinescu. Poeta nu se sfiește să plonjeze cu toată ființa în tumultul crud al poeziei-viață (reversibile, cum spuneam, în unduirea lor magnetică). În sens simbolic, poeta se oferă în integralitatea sa (instanța poetică fiind subsumată) ca jertfă mistică pe altarul unui templu al Sinelui. Calea de neocolit este trasată deja în primele volume, unde se află, parcă în același loc mental, moartea, pasiunea, violența: "Ploaia picură de sus, instinctiv și încet./Mereu în același loc, mereu./ Până ne face o rană roșie pe creștet" (**Deschideți umbrela, mătușă!** - 1969). Poezia, nedespărțită de scrierea ei, formează substanța universului Angelei Marinescu. Eterna stare de ruptură, între extaz și durere, generează o stranie beatitudine, o plăcere de rang superior, prin anularea unor fruntarii meschine, a unor detestabile comodități. Energia remarcabilă a poetei rupe zăgazurile convenienților, construcțiile mentale timide, fricoase. Ea umanizează tenebrele, numindu-le. Deși stările de spirit sunt complicate, chinuitoare, oximoronice și seninătatea nu a fost cucerită, poezia Angelei Marinescu își afirmă atuurile, armele mântuitoare de luptător arhaic, solitar, care induc o "structură a nopții" atât jocului existenței, cât și celui scriptural, sugerând o resurecție încă îmbrobonată de seul întunericului: "Se văd acum viermii putrezi și sângele-nvierii./Transparența morții și viața cea opacă". Fiindcă deconstrucția este bravă înaintare în teritorii unde doar eroii îndrăznesc, spre a lărgi aria perceptivă a omului: "Și unda magnetică (...) în plin exercițiu spiritual se va propaga în întuneric, zădărnicindu-l. Dar nu prin dezagregare, ci prin adâncire" (**Structura nopții**).

O monografie iluministă

Mihaela Anghelescu Irimia

Filosofia Iluminismului, dată tiparului de Ernst Cassirer în 1932 este, în același timp, o lucrare despre și în spiritul iluminist cu care se confunda logicianul. Prefața redactată, la Hamburg, în octombrie al aceluiași an, ne asigură că studiul va surprinde mai curând principiile subjacente fenomenului și unitatea sa conceptuală, încercând degajarea unui *modus sapiendi* decât a circumstanțelor în care s-au manifestat, în timp și spațiu, variabilele acestuia. Spre deosebire de Sir Berlin, Cassirer este căutătorul în stele, în care găsește întemeierea proiectului. Căci, logic și kantian, lucrarea lui este o *analiză* , nu o sinteză sau "pur și simplu o narativă relatare"[1] a creșterii și descreșterii Iluminismului ca etapă istorică. Nu amploarea fenomenală, ci adâncimea numenală îl preocupă.

Continuând linia trasată de studiile despre *Individ și cosmos în filosofia Renașterii* (1927) și *Renașterea platonică în Anglia* (1932), autorul se angajează într-o fenomenologie a spiritului filosofic, aducând din structura de adâncime forțele formative care, de-a lungul secolelor, au condensat într-o atitudine încununată cu epitetul evocator al luminii spiritului. Ca "formă cu totul originală de gândire filosofică"[2], Iluminismul rupe cu acel *esprit de système* metafizic care premerge modernității clasice, dar cultivă emancipatul *esprit systématique* prin care va dezveli forma fundamentală a realității – formă a întregii firi, fie aceasta naturală sau spirituală – și va reuni totalitatea intelectului, cu metodele și procesele sale cognitive, alăturând filosofiei știința, istoria, politica, jurisprudența. Cu alte cuvinte, în viziunea lui Cassirer coexistă într-un simbolic spațiu comun disciplinele peremptoriu despărțite de Sir Berlin, adeptul mai curând al clarviziunii circumstanțiale a lui Machiavelli, cititorul în faptele semenilor.

Fascinat, la rându-i, de istoria ideilor – o *istorie a ideilor fundamentale* ale Iluminismului – Cassirer se ferește de *parti pris*-uri tocmai strângând acele *câteva idei* care sunt și "cheia labirintului dogmelor și al doctrinelor individuale"[3]. Îi servește, recunoaște, echidistanța noetică pe care și-o impusese Spinoza: *non ridere, non lugere, neque detestari, sed intelligere*. Sfidând timpul, din perspectiva constantelor pe care le caută analistul, sloganul sună kantian, iar logicianul nu întârzie în a recunoaște că mariajul științei cu filosofia s-ar cuveni a fi întâmpinat și în secolul nostru cu bucurie și speranță. Rațiunea, cu forța ei formatoare, asigurase progresul intelectual la care îndemna filosoful din Königsberg în celebrul *Aude sapere!*, dar prea puțini puteau vedea în ea ceea ce noi știm că e liantul tuturor subiecților gânditori, ai națiunilor epocilor și culturilor.

Iluminismul este, în consecință, o constantă a mentalului nostru, idealul științei naturale a secolului al XVIII-lea fiind doar una dintre manifestările sale. Cassirer evidențiază evoluția, în ultimă instanță, a "spiritului analitic modern"[4], chiar dacă, imediat, obiectul studiului său este sinteza *pozitivului* cu *rationalul* pe care o promulgă luminatul secol al emancipării de emoție. Încât trimite cu un gest sigur la ușa demonstrației imaginea romantică a unui Iluminism superficial. Și proclamă rațiunea cea mai nobilă moștenire a umanității, având ca piatră de încercare *și* de hotar matematica. Obstinația cu care secolul lui Montesquieu, Berkeley și Hume cerceta baza *unică* și *solidă* a diversității psihologice este, ca atare, o calitate acum pierdută. Or, "acum" pentru Cassirer este vremea lui Freud, iar a închina în cinstea "domniei legii și a rațiunii"[5] ar fi putut trece drept o desuetudine de ocazie, dacă nu ar fi fost categorisită ca axiomatică luare de poziție.

Ca atitudine modernă, *iluminismul* nu desconsideră diversitatea, dar o înnobilează în unitate, restrânge fluiditatea schimbării în stabilitate și condensează diferența în uniformitate funciară. Un model ni se arată fără dubiu în leibniziana definiție a monadei ca entitate dinamică, centru viu de energie, expresie a multiplicității în unitate. Este, în același timp, o modernă, într-adevăr, trecere de la viziunea mecanică la cea organică, de la clasica analitică carteziană la filosofia sintetică a individualității ca origine în expansiune a lumii, de la principiul identității fixe la cel al infinității, de la cel al continuității la cel al armoniei.

Mai mult ca orice, Cassirer se arată impresionat de spiritul iluminist al plăcerii de a cunoaște echivalată cu puterea elementală a naturii. A percepe lumina ca făgaș al energiei umane, a dori cu încăpățânare ieșirea din tenebrele prerationale și a ridica imne *luminii rațiunii*, departe de a fi o ipostază depășită, califică, pentru kantianul nostru, însuși modul uman de a cunoaște. Or, tocmai autocunoașterea este, în proiectul iluminist, adevăratul *nexus* al odiseii spirituale propuse. Dezvelită (sau demistificată) ca materie și mișcare, natura capătă *clar* contururile unui tot organic ale cărui manifestări pot fi coerent percepute empiric și convingător ordonate științific. În fond, susține Cassirer, imaginea *estetică* a naturii ca operă de artă cu care ne poftește Shaftesbury în edificiul său filosofic, aducând în avanscenă metafora lui Dumnezeu ca artist, este cea mai bună confirmare a spiritul modern al autocunoașterii. Recunoscându-se, și el, în opera sa, artistul/filosoful îndreaptă analiza psihologică spre demersul epistemologic modern. Teodiceea modernă, va să zică, ultimă justificare a existenței, este circumscrisă în sfera "activității interioare" ce modelează "prototipul și arhetipul intelectual"[6].

Respingând tabloul unui secol al XVIII-lea lipsit de istorie, Cassirer analizează "rațiunea istorică" deasupra căreia se apleacă un Bayle, căutând, încă o dată, "forțele formatoare" în spatele "diversității formelor empirice"[7]. *Tipurile ideale* care constituie o *structură stabilizatoare* reduc accidentele la fundamentul sigur exprimat, la nivelul comunităților umane, în *legi*. Or, acolo unde, cu *penchant* antropologic, Sir Berlin scoate la iveală îmbătătoarea varietate culturală, Cassirer, logic, surprinde suma succintă a legilor care dau coerență timpului și moravurilor. Nu ignoră varietatea culturală, privește critic eurocentrismul suficient și laudă unicitatea fiecărei ființe umane, dar nu abandonează credința în *natura umană ca atare*. Numai grație ei se pot șlefui tiparele în care se vor turna nenumăratele sale performanțe pe scena istoriei.

Recuperând toate acestea în imaginea finală pe care o dă *iluminismului ca tipar*, el înțelege această constantă ca o *restitutio in integrum* a drepturilor umane inalienabile, prin reunirea *rațiunii* cu *umanitatea*. Îl încântă faptul că pentru promotorii legii naturale există un set reglator de principii care dețin întâietatea față de legile umane, anume pentru că se întemeiază în *rațiunea pură*, ca ordine ordonatoare (*ordo ordinans*), nu ca ordine ordonată (*ordo ordinatus*). Și, chiar dacă nu poate nega depășirea principiului newtonian al naturii *semper sibi consona* și a idealei legi morale kantiene, Cassirer apără cu încrâncenare *fundamentala lege a moralității* – fiica rațiunii universale. Nu ne va fi greu să deducem de ce teoreticianul *formelor simbolice* – limbajul, mitul, religia, știința – nu este un favorit printre numele recomandate, în virtutea corectitudinii politice, celor ce au uitat de căutatul în stele. Ele erau reci, chiar dacă drepte pentru Kant. Ascunse în spatele norilor relativismului la modă, au ajuns – culmea! – obiect de mistică uimire într-o epocă voit eliberată de prejudecăți, intoleranță și îngustime de vederi. O chestiune de perspectivă: vederea.

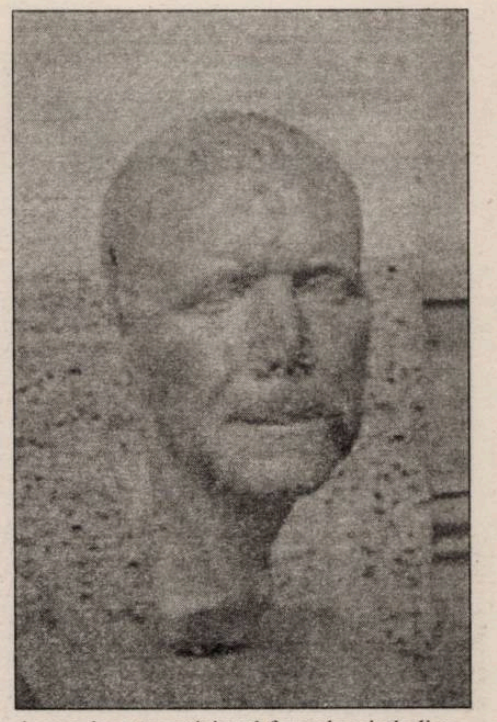

1 Ernst Cassirer, *The Philosophy of the Enlightenment*, Princeton University Press, New Jersey, 1951, p. v (traducerea lui. Fritz C.A. Koelln și James P. Pettegrove, pe care am folosit-o).
2 *Ibid.*, p. vi.
3 *Ibid.*, p. x.
4 *Ibid.*, p. 9.
5 *Ibid.*, p. 18.
6 *Ibid.*, p. 153.
7 *Ibid.*, p. 210.

Reinventarea imaginii

Robert Lazu

Într-o epocă în care difuzarea imaginii - vehiculată sub formele sale cele mai vulgare,cum ar fi reclama sau videoclipul - a depășit orice proporție asimilabilă de către un spectator normal, a gândi și a scrie despre "imagine" în cheie teologico-metafizică devine un gest cu adevărat temerar. Și totuși, câțiva dintre cei mai importanți gânditori ai secolului, cum ar fi Pavel Florensky, Emmanuel Lévinas, Henri Corbin sau, mai recent, Ioan Petru Culianu și Jean - Luc Marion, ne-au oferit prin operele lor prilejul de a ne reaminti originile sacre, mistice chiar, ale pomenitului termen. Asimilând prin lecturi temeinice concluziile predecesorilor săi, Ciprian Vălcan, ajutat și de elanul tinereții sale, s-a consacrat de timpuriu studiului acestui concept aproape impracticabil. Școlit pe băncile celebrei "École Normale Supérieure" din Paris, unde a beneficiat de îndrumarea nu mai puțin cunoscutului Jean-Luc Marion, el a debutat atât în viața academică, cât și în cea culturală printr-un prim studiu asupra imaginii la Nietzsche și Thoma d'Aquino editat în varianta sa franceză: **Recherches autour d'une philosophie de l'image** (Timișoara, Editura Augusta, 1998, 220 pp.). Aici, după prezentarea concepțiilor a trei dintre cei mai semnificativi filosofi europeni - Platon, Spinoza și Kant-, autorul aduce clarificări semnificative cu referire la natura și sursele iconoclasmului nietzschean sau cele ale iconologiei thomiste. Definindu-și astfel aria cercetărilor, C. Vălcan revine la un scurt interval cu o nouă lucrare, consacrată de această dată exclusiv Părinților și Doctorilor Bisericii creștine universale.

Intitulată simplu *Studii de patristică și filosofie medievală* (Timișoara, Editura Augusta, 1999, 122 pp.), cartea debutează printr-o introducere în care autorul își arată, ironic, rezervele față de tribulațiile gândirii filosofice (post) moderne: "Foamea, frigul și sexul au pus stăpânire pe gândirea filosofică, obligând-o să se învârtă în gol și să reia în diverse registre variațiuni fără sfârșit pe aceste teme, devenite veritabile exerciții obligatorii de virtuozitate, certificate de maturitate și luciditate pentru un adevărat filosof. Dumnezeu a fost pus în carantină, vechii zei au fost emasculați, metafizica a început, încetul cu încetul, să fie evacuată pe scara de incendiu a gândirii, lăsând în urmă doar impresionantele ruine ale unui limbaj tot mai aproape de "obiectivitatea" totală, adică aproape incomprehensibil. În cele din urmă, nici măcar bietul subiect nu a avut o soartă mai bună, pentru că, fiind socotit mort, a fost îmbălsămat și transportat în taină la muzeul Grévin, rămânând ascuns printre celelalte oribile statui de ceară, de teamă ca nu cumva cineva să aibă proasta inspirație de a încerca să-l readucă la viață" (op. cit. p. 7).

Riscând să-i nemulțumim pe eventualii cititori ai prezentului nostru articol, nu vom întreprinde în continuare o prezentare detaliată a conținutului lucrării lui C. Vălcan, lăsându-i astfel să descopere ei înșiși subtilitățile teologiei creștine, implicate de multiplele semnificații ale cuplului conceptual alcătuit din cei doi termeni cardinali ai antropologiei christocentrice: "Chip" (gr. eikon - tradus de autor prin termenul "imagine"), respectiv "asemănare" (gr. *homoousions)*. Ne vom concentra deci atenția asupra unei alte idei, ce transpare încă din titlul cărții și care - vom arăta imediat de ce - poate fi benefică pentru toți cei interesați de teologia și filosofia creștină.

Pentru mulți dintre absolvenții școlilor autohtone de teologie ortodoxă (seminarii sau facultăți), scolastica este sinonimă cu uscăciunea și sterilitatea, de nu chiar cu erezia. Întreaga tradiție catolică - începând de la Scottus Eriugena, Albertus Magnus, Thoma d'Aquino și Meister Eckhart până la Jean Danielou, Karl Rahner și Hans Urs von Balthasar - este privită cu suspiciune, sentiment legitimat din păcate de autori și duhovnici notorii ca Dumitru Stăniloae sau Părintele Cleopa. Întărită cu ajutorul manualelor de teologie inepte predate, firește, de profesori pe măsura lor, pomenita atitudine contribuie la stabilirea celor două dominante ale predaniei viitorilor funcționari divini: confuzia și ignoranța. Această stare de lucruri nu este nouă. Întreaga istorie a teologiei post-patristice bizantine este plină de urmele adânci lăsate de conflictele dintre gânditorii greci iubitori inclusiv ai culturii scolastice (între care, totuși, s-a numărat și un ortodox "canonic" - Nicolae Cabasila - inițiat în teologia Sfântului Thoma), și cei care - precum urmașii lor de azi - considerau scolastica sinonimă cu erezia. Nici Occidentul latin nu a fost străin de o asemenea stare de lucruri patogenă. Și aici ignorarea deliberată a "celuilalt" se află la originea tratatelor scolastice "contra grecilor", care au alimentat veacuri de-a rândul confuziile privitoare la bisericile și teologia bizantine.

Rezumând, acestea ar fi principalele motive pentru care simpla alăturare a celor doi termeni - patristică și scolastică - în contextul culturii teologice românești, este o adevărată provocare. O provocare pe care Ciprian Vălcan și-a asumat-o cu seninătate, plasându-se astfel, indirect, în descendența ilustră a acelor gânditori care au "dărâmat bastioanele" ce au separat veacuri de-a rândul tradițiile creștinismului apostolic. Inaugurată de Henri de Lubac, continuată apoi de Jean Daniélou și Hans Urs von Balthasar iar astăzi de un Jean-Luc Marion, abordarea "simfonică" a Părinților și Doctorilor Bisericii prezentați în *Studii de patristică și filosofie medievală* (Origen, Grigore de Nyssa, Irineu de Lyon, Augustin, Thoma d'Aquino), reprezintă un mod cu adevărat dialogic de a asimila fundamentele teologiei creștine, pe care ne-am bucura să-l vedem îmbrățișat și practicat cu competență de cât mai mulți dintre "specialiștii" domeniului.

Tur de orizont

Tribuna din luna ianuarie este ilustrată, în parte, cu reproduceri după lucrările artistului plastic timișorean Constantin Flondor ● Mai mult, Oana Cristina Grigorescu realizează un amplu interviu cu maestrul, care, făcând referire la grupul "Prolog" (al cărui membru este), spune: "Nu este necesar acel zgomot, pe care de multe ori grupările de avangardă îl fac. Nu facem manifeste, nu facem declarații, nu negăm virulent pe alții, dar existăm. Și există tinerii, dintre care unii se apropie de noi, alții ne neagă, alții stau și se miră ce rost mai are tradiția. În tradiție există o parte moartă, care poată fi lăsată la o parte, dar există și o zonă vie. Aceasta e zona importantă pentru noi" ● Elena Platon semnează eseul "Amestecul sângelui – un rit arhaic de comuniune umană" ("A bea din aceeași apă – asimilată și ea sevei vitale – împreună cu prietenul tău, printr-o cunună de salcie, nu mi se pare câtuși de puțin un gest mai puțin autentic decât a bea din sângele prietenului tău"), iar Mirela Albulescu un altul, "Daimon comunication", din care citățm: "Dacă am fi de acord cu Edgar Morin în separarea culturii înalte de cultura de masă, am putea spune, prelungind gândul acestuia, că grupurile care se lasă expuse culturii de masă se îndepărtează de cultura înaltă, se alienează cultural. Dacă am fi de acord cu Abraham Moles, care consideră cultura o entitate globală, mass-media fiind factorul care o sistematizează, o concentrează în mesaje dinamice, atunci am putea spune că publicul are acces la cultură selectând, în funcție de variate criterii, informațiile după modelul unei pânze de păianjen, formându-și așa-numita cultură mozaicată, ce nu se mai aseamănă cu cultura de tip clasic. Cultura mozaicată face posibilă o punere între paranteze a tuturor problemelor ce trec dincolo de competențele intelectuale ale diverșilor indivizi. Știm bine că oameni diferiți atrag lucruri diferite și nu se poate garanta faptul că valorile generale pot fi convertite în valori individuale" ● Despre "Poetici ale neliniștii: Walt Whitman și Carl Sandburg" scrie Ramona-Gabriela Pașca, despre "Henry David Thoreau și utopia anarhistă", Marius Jucan, iar Mircea Dumitrescu despre ediția a III-a a Festivalului Filmului European ● Ultima pagină a revistei îl găzduiește pe Mario Vargas Llosa cu un "Contact vizual" (tradus de Aurel Sasu) ● M.V. Llosa: "Exagerând și nu prea, aș îndrăzni să afirm că umblă o stafie prin departamentele de limbi romanice din universitățile americane: hărțuirea sexuală. Cei mai neliniștiți sunt, se înțelege, colegii mei italienii. Ceea ce-i îngrijorează cel mai mult e așa-zisul *contact vizual*, acceptat astăzi în unele departamente ca o abatere gravă, pe care studenta o poate considera ofensă, tentativă sexistă de a-i dezonora condiția feminină. Cum să prevenim, în clipa cea mai neașteptată, o clipire lascivă sau o îmbujorare vinovată? Ucigând, se pare, libidoul cu doze de bromură sau cei ca mine, adversari ai substanțelor chimice, prin fixarea privirii în tavan sau holbarea la pereți" ● Nu-i de mirare că mulți dintre ai noștri tineri cu sângele în clocot și pieptul de aramă nu se obișnuiesc în State și se întorc înapoi, în țara cu fete frumoase și nemofturoase.

Monstrul cu stilou

Tânărul politolog Cristian Preda acordă un interviu revistei **Familia** (nr. 1) unde afirmă, printre altele: "Spaima este un stimul al vieții politice. Nu știu cât este ea de mare în România, pentru că sondajele sociologilor ne dezvăluie mai curând nemulțumirea decât spaima electorilor. Pe de altă parte, aș observa că stânga și stângismul sunt în progres, deși se înfățișează sub o formă rudimentară: amenințări la adresa adversarilor politici, angajamentul de a abroga legi precum cea a proprietății sau cea a funcționarului public. (...) ... românismul e fatalmente opus spiritului liberal. Pentru că românismul este o proastă situare în raport cu ideile modernității, adică mai exact, în raport cu problema – foarte dificilă – a întâlnirii libertății cu egalitatea, a liberalismului cu democrația" ● Despre ultima carte a lui Cristian Preda, "Occidentul nostru", scrie Ștefan Borbely ● Gheorghe Crăciun continuă să publice din al său "caiet de teze" ● Pentru a vă stârni curiozitatea, redăm câteva fragmente: "Ceea ce lumea admiră la un scriitor e și puterea lui de autodistrugere. *Cum a putut să scrie așa ceva și n-a murit?* Când un scriitor moare, regretele aparente ascund, de fapt, o satisfacție: *În sfârșit s-a întâmplat. N-a fost un supraom!* Ticăloșia, lașitatea, duplicitatea, disimularea celorlalți au nevoie de existența celor care scriu. N-ar trebui să ne mire prea mult că scriitorul e un monstru. El e chiar monstrul ascuns în fiecare om. Doar că el are această putere de a ajunge la identitatea noastră secretă. Ficțiunea devine, în acest caz, o convenție necesară pentru a face monstruozitatea acceptabilă. (...) Cum te poți uita la o femeie care-ți place, dacă nu cu disperare, cu o încântare disperată, cu o fascinație conștientă de propria ei relativitate? Nu faptul că acea femeie ți-e inaccesibilă și că ea nu-ți va aparține niciodată e esențial, ci senzația de perisabilitate a frumuseții ei, ideea prezentă în tine, chiar atunci când o privești, ba mai mult decât atât, o strângi în brațe și o săruți, că ceea ce faci tu ține nu de tine, ci de timp. Timpul e mai puternic decât orice putere a ta de a iubi. El n-o va distruge doar pe ea, ci și pe tine" ● Ioan Moldovan comentează cărțile de poezie semnate de Octavian Doclin, Denisa Comănescu și Anton Horvath, iar Doina Curticăpeanu – "De ce Eminescu" de Eugen Todoran și G.I. Tohăneanu, și "Pelerinaj spre ființă" de Dan Mănucă ● Paginile despre Eminescu îi au ca autori pe Ion Buzași, Cornel Ungureanu, Constantin Mălinaș ● Nicolae Manolescu, prezent la "Clubul revistei Familia": "Cultura a devenit în momentul de față doar cultură, nici mai mult, dar nici mai puțin decât atât. În orice societate democratică și liberală, chiar și imperfectă cum este a noastră, cultura nu-și mai joacă decât propriul rol. Înainte era o piesă cu un singur actor și mai multe personaje. Actorul era numit literatură, iar personajele erau politica, economia, societatea, relațiile internaționale, istoria, viitorul, prezentul. În momentul de față, această piesă s-a transformat complet: un singur actor joacă rolul unui singur personaj". ● Ștefan Zicher "ține" paginile de proză ale revistei cu "Abelard" ● Cronica de teatru îi aparține lui Dumitru Chirilă.

Generația, abuzul și obuzul

În **Convorbiri literare** continuă dialogul dintre criticul Gheorghe Grigurcu și poetul Cassian Maria Spiridon ● Iată o opinie a criticului: "Am rezerve însă referitor la conceptul de generație, pe care l-am denumit un soi de sindicat calendaristic, inoportun în sfera creației. În istoria literaturii avem grupuri creatoare, care includ nu o dată autori de vârste diferite și care în nici un caz nu se ivesc cu o periodicitate prognozabilă. Conceptul de generație are un caracter abuziv prin aceea că amestecă valorile de calibru diferit, punând pe același plan talentele autentice și veleitarii, producând un protecționism în favoarea mediocrității, deschizând o portiță de trecere a nonvalorii. E la mijloc o confuzie între un criteriu estetic și unul biologic, între care nu se pot ivi decât simetri fortuite" ● Lucruri bune de citit în revista de la Iași, dintre care amintim: "Semiotica emoțiilor și a pasiunilor" de Maria Carpov, "Limba română de la etajul I" de... dr. A. Kulakov, "La modul impersonal" de Ada D. Cruceanu, "Interogarea divinității în creația tânărului Eminescu" de Doru Scărlătescu, "Petre Got. Plâns de heruvimi" de Mircea A. Diaconu, "Literatură și politică" de Dan Mănucă, "Unitate de credință" de Ion Boroda ● Surprizele nu le-am nominalizat, plăcerea descoperirii lor rămânându-vă dumneavoastră ● Multe, ca de obicei, cronici de carte, și e un lucru bun că ele există, ca să mai știm și noi ce și cum ● Toate ca toate, dar chestiunea cu paginatul revistei e în continuare valabilă ● Adică, revista e rău tehnoredactată ● Reamintim, e anul 2000

Vameșul și criticul

Din **România literară** (nr. 6) aflăm că politologul britanic John Keane a publicat recent biografia "Vaclav Havel – o tragedie politică în șase acte" ● Vrem varianta în limba română! ● Un fragment din "Nuda Veritas" de Claire Sheridan (cu titlul "Churchill, Dzerjinski și Lenin mi-au pozat"), în paginile 20-21 ● În preambulul cronicii sale la "Misiunea Universității" de Ortega y Gasset, Andreea Deciu povestește o întâmplare cu un vameș român, care i-a zis-o ● Pavel Șușară despre Sorin Ilfoveanu: "Deși marcat vizibil de hieratica bizantină și postbizantină, de austeritatea stilistică a unui monahism generic și de imperativele unui ideal moral care implică, printre altele, denunțul și flagelarea cărnii, Ilfoveanu nu este nici pe departe un pedagog denotativ sau un simplu predicator lipsit de imaginație. El este un artist liber, în permanentă căutare a formei optime de exprimare, în al cărui vocabular intră deopotrivă siguranța desăvârșită a unui pictor extrem-oriental și tentația ieșirii din canon prin experimentul mental și tehnic de tip avangardist." ● În paginile din mijloc ale "Românieî literare", criticul Ion Simuț decretează și demonstrează: "Liviu Rebreanu: o conștiință politică vulnerabilă" ● Gheorghe Grigurcu scrie despre poezia Constanței Buzea, iar Alex Ștefănescu despre eseurile lui Vitalie Ciobanu.

Incredibila plecare

Petr[illegible] Umanschi

În primăvara anului 1969 mi s-a propus de către Universitatea Populară din Timișoara să prezint participarea timișoreană la **Festivalul Pop "Club A"**, prima manifestare de acest gen din România. Cred că onoarea o datoram faptului că aici, în Timișoara, pentru prima oară s-a deschis un curs de inițiere în cultura muzicală, **"Stiluri, tendințe și afirmări în muzica pop"** pe care îl conduceam. Am ajuns la București cu o zi întârziere, zburând pe banii statului cu un Antonov. Pe atunci eram [illegible] catedră și n-am putut pleca spre Capitală împreună cu formațiile, din cauză că aveam [illegible] consiliu profesoral de la care n-aveam cum lipsi. M-am prezentat la Facultatea de Arhitec[illegible]ă "Ion Mincu", unde era stabilit comandamentul festivalului și unde câteva studente amabile [illegible]i-au oprit delegația, dându-mi în schimb niște bonuri de masă și de cazare la căminul fac[illegible]tății. Într-o oră eram în mijlocul timișorenilor care tocmai se întorseseră de la Casa Stude[illegible]ilor unde au repetat.

Cu o seară înainte evoluase "Sideral", un grup pe care l-am ratat și tare aș fi vrut să-l ascult. N-a fost să fie, în vara [illegible]celui an tinerii muzicieni luându-și tălpășița din "patria socialismului victorios" unde au [illegible]tat să se mai întoarcă, preferând peisajul și aerul respirabil al unei țări nordice. Nu e timpul să descriu seara în care am prezentat grupurile PHOENIX (cu o operă rock mult discutată), CLASIC XX, UNIVERS, LASERII. Oricum, ochii erau pe noi. Țin minte silueta domn[illegible]oarei Sânziana Pop, membră a juriului, pe Mac Popescu, profesor la Facultate și principal organizator al unei manifestări nonconformiste ce avea să mai respire câteva ediții, nu multe, până în 1971, anul blestemat al sufocării culturii noastre după rețete chinezești, maoiste.

Vreau să spun că două grupuri m-au impresionat în acea primăvară bucureșteană: "Roșu și Negru" din Iași, cu Liviu Tudan, Nancy Brandes și un Ovidiu Lipan (baterist, pe atunci în clasa a opta) și "Cromatic" din Cluj. Recitatul clujenilor a fost unul de excepție, axat pe "covers" după "Cream", "Blood, Sweat And Tears", "Jimi Hendrix Experience". "Cromatic" a fost și rămâne un nume de rerferință în rock-ul românesc datorită lui Sorin Tudoran, un chitarist virtuoz și a lui Iuliu Merca. Toate serile de festival se terminau cu jam sessions, motiv pentru care la conferințele de presă ce începeau la orele 11 în clubul de pe strada Blănari, la prima oră, nu prea era lume. Aici am ajuns să stau de vorbă cu Iuli. Mi-a spus că-i admiră pe Clapton, pe Peter Green și pe Hendrix. Gusturile noastre muzicale coincideau. L-am întrebat cine compusese piesa "Racul, broasca și o știucă" după fabula lui Alexandrescu, piesă care ridicase sala în picioare. Răspunsul a venit repede: "Noi". Mi-a spus că grupul activa din 1965 și că nu există spectacol studențesc la Cluj unde ei să nu fie invitați.

Sunt convins că distanța omoară prieteniile. Cred că dacă aș fi fost clujean, m-aș fi numărat printre prietenii lui Merca. Fiind timișorean, am ajuns doar să-l cunosc și să-l admir ca om și ca artist. După câțiva ani ne-am reîntâlnit la Sala "Olimpia" din Timișoara, unde l-am căutat "back stage" după un concert al trupei sale care se chema "Semnal M". Am rămas cu impresia că l-a bucurat această întâlnire în care eu mi-am exprimat admirația vizavi de piesele "Bal la Apahida" și "Vara amintirilor". Ne-am strâns bărbătește mâinile într-o forfotă pe care parcă o aud și acum. A fost ultima mea întâlnire cu Merca.

În vara anului trecut, în timpul unei emisiuni la Radio Timișoara, mă sună în studio colegul Dan Negru: "Domnu' Umanschi, vă telefonez de pe litoral. Azi a murit Iuliu Merca..." Nu știu precis ce i-am spus lui Dan atunci, dar îmi amintesc cu precizie vocea străină cu care am anunțat pe post incredibila plecare...

Enigmele identității, între știință și eros

Anamaria Beligan în dialog cu Gail Jones

(Urmare din pagina 32)

n-ar fi rafinați...

— Mulți mă întreabă de unde vin. Am început să călătoresc de foarte devreme - de cum am putut, încă din adolescență... Și cred că multă vreme am avut un sentiment de dezafiliere la ceea ce îmi pare mie a fi sensibilitatea australiană.... mai cu seamă acea sensibilitate australiană monoculturală, rasistă, conservatoare.

*— Când te-am vazut prima oară, mi-am spus că ești genul de om pe care l-ai putea întâlni într-un sanatoriu elvețian, eventual în compania lui Madame Chauchat. Plutește o aură de mister în jurul tău. Dai impresia că ești timidă, în schimb spui cele mai îndrăznețe lucruri! Ești cât se poate de paradoxală. Unul dintre paradoxuri fiind faptul că scrisul tău este anti-academic, anti-*establishment, *anti-*Big Brother *— cu toate că ai titluri academice și aparții mediului universitar. Cum împaci aceste două aspecte ale personalității tale?*

— Relația mea cu Universitatea este ambivalentă, dar trebuie să mărturisesc că țin foarte mult la idei. Ador ideile abstracte. Vin dintr-o familie de muncitori foarte săraci, de la țară - ceea ce, pe scara culturii australiene, înseamnă câteva grade în plus de marginalizare. O familie de metodiști — încă un grad de marginalizare! Pentru mine, ideile au fost extrem de eliberatoare, pot spune că m-am găsit pe mine însămi prin citit. Discreditată pe atâtea planuri ca fată saracă de la țară, nu puteam găsi nicăieri un spațiu în care să mă pot aciui: acel spațiu l-am găsit prin cărți. Am început să citesc târziu, primul roman l-am citit la 17 ani. Și atunci am descoperit că există un spațiu pe care pot să-l consider "acasă", și prin care să acced cu gândul la toate straturile acestea de experiențe contradictorii. Prin urmare, am vrut să aflu totul, m-am aruncat cu toată pasiunea într-o aventură auto-didactică de anvergură, de-a dreptul nebunească, aș spune...

— Probabil că asta-i singura cale, pentru că în ziua de azi poți obține o diplomă de la o universitate din Australia fără să dobândești neapărat prea multă educație. Pentru asta trebuie să te bizui pe efortul personal.

— Întocmai. Prețuiesc universul ideilor și funcția lor eliberatoare, mai ales pentru cei care vin din zone culturale oprimate. Adică, vreau să spun că mai cred încă în funcția revoluționară a ideilor, și consider cunoașterea dătătoare de putere. Această relație dintre cunoaștere și putere mă interesează enorm, pentru că cred în ea...

— Ai pomenit mai devreme, în treacăt, despre continuitatea care există între trupul omenesc — cu precădere al femeii — și topos, precum și despre semnele cu care istoria marchează trupul, teme care revin în scrierile tale. Consideri că scrisul feminin, prin modul în care abordează tematica trupului, a toposului (etc) — cât și prin anumite opțiuni stilistice — este fundamental diferit de cel al barbaților?

— Greu de răspuns la această întrebare! Chiar dacă sunt diferite, deosebirea nu este esențială. După mine, e vorba mai degrabă de o diferență construită social.

— Altă temă care revine în scrisul tău este cea a transfigurării — de pildă mănușile albe care devin "aborigene", sau alba Veronica, preschimbată, încet-încet într-o femeie indiană, locuitoare a lumii a treia. Unde își are originea această temă? să fie oare vorba de o influență religioasă?

— Nu, mai degrabă politică. Mă intrigă jocul semnelor, faptul că acestea pot fi transferate dintr-un discurs într-altul, căpătând înțelesuri complet diferite. Mă impresionează siguranța cu care aborigenii asimilează cultura albilor (vezi nuvela cu mănușile) — nici o clipă ei nu se plasează în extrema dezavantajată a imperialismului cultural... De parcă ar spune: "facem noi loc în cultura noastră și pentru lucrurile astea". Își privesc cultura drept un cadru conceptual fundamental și eminamente anterior oricărui împrumut. Când am trăit în acea comunitate aborigenă, am avut statut de rudă, fiindcă fratele meu fusese acceptat de comunitate și i se conferise acest statut — privilegiu cultural considerabil, căci nu-mi era îngăduit să exist decât în cadrul sistemului lor. Și asta m-a fascinat... Avem o concepție atât de pesimistă în privința imperialismului cultural, dar iată că funcționează rezistențe de tot felul, ca de pildă această incorporare a experienței celor albi în narațiunea de tip aborigen. Mă fascinează întâlnirile, ciocnirile dintre culturi, după cum probabil că ți-ai dat seama.

— Da! De altfel și fiica ta este produsul unei asemenea întâlniri!

— Da, soțul meu era italian...

— Am vorbit mai adineauri de lumină — lumina asociată cu știință, soare, radioactivitate — lumina cunoașterii... Dar există și un alt fel de lumină în scrierile tale, o anumită lumină misterioasă care nu provine de la soare, sau de la lună, sau de la alt corp ceresc... e vorba de acea ardentia, *emanată de pești, în* **Other Places**, *sau de lumina care apare de nicăieri, în peștera în care o fată nebună își ademenește sora mai mică (în aceeași povestire). Poți să-mi vorbești despre acest tip de lumină?*

— Mi s-a părut absolut neverosimil ca, până la apariția primei mele cărți, eu nu fusesem conștientă de imagistica luminii în propria mea proză. M-am gândit mult la asta de atunci, dar nu sunt sigură că am găsit explicația. Tot ce știu este că mă interesează semnificația a ceea ce este iluminat, a ceea ce apare vederii, lasîndu-se expus, descoperit... Din nou, ceva care ține de o sensibilitate modernistă, ceva legat de momentul epifanic. Bănuiesc că acest soi de repertoriu imagistic își are originea în interesul pentru revelație. Și cred că e vorba și de o contestație — contest, dar mă și folosesc de ideea că a vedea înseamnă a ști; fiindcă această idee e atât de legată de epistemiologia Vestului, atât de legată de masculinitate — mă refer, bineînțeles la privirea masculină vizavi de femeia-obiect... — vasăzică, sunt conștientă că mă joc cu ceea ce se vede și cu ceea ce nu se vede, cu ceea ce există prin lumină, prin faptul că este văzut.

— Ceea ce mă face să te întreb: în scrierile tale, apar tot felul de jocuri cu oglinzi, cu identități. Ca de pildă acea oglindă care împarte imaginea protagonistei în trei componente: sora cea mică, povestitoarea; sora cea mare, un alter-ego creator, aflat foarte aproape de granița cu nebunia; și, în fine, mama — severă, religioasă, paznică a castității. Această treime este foarte prezentă în opera ta. E inspirată din propria ta biografie, sau avem de-a face cu un element simbolic, eventual cu niște ipostaze ale eului auctorial?

— Unul dintre lucrurile care m-au inspirat, în aceste situații, este interesul meu față de noțiunea de subiect. Ce se întâmplă cu subiectul dacă se multiplică? Mie mi se pare că în discursul european, teoriile referitoare la subiect vizează întotdeauna subiectul autonom și singular, subiectul masculin; însă în timpul sarcinii, se întâmplă ceva foarte ciudat cu subiectivitatea, care efectiv înglobează și un alt subiect. Am vrut așadar să explorez ideea unui subiect divizat (*split subject*) și totodată să atrag atenția că starea de sarcină este una din cele mai speciale stări ontologice, în ceea ce privește conceptul de subiect. Căci nu mai e vorba de un singur subiect rațional, este de fapt vorba de un subiect întrupat care în același timp este și nu este dublu... așa că jocul cu oglinzile și cu diviziunea personajului se integrează în această meditație asupra subiectului însuși...

— În scrierile tale apare des ideea lipsei de comunicare, a interpretării false (și nu rareori distorsionată malefic!) a mesajelor. Exemplul cel mai edificator care-mi vine în minte este povestea băiețelului legat de pat care, jucându-se cu o furculiță, își scoate ochiul; în interpretarea vecinului, vina accidentului o poartă mama băiatului, care lipsea de acasă. Personajele tale sunt condamnate izolării, alienării, prejudecății, non-comunicării. Oricât ar lupta, oricât s-ar strădui să primească lumina cunoașterii, în cele din urmă sunt învinse de un iremediabil sens al deșertăciunii. Nu ești o fire optimistă!

— Ai dreptate, nu sunt. Mă interesează suferința și disperarea. Și mă interesează, în cel mai înalt grad, incapacitatea — eșecul — limbajului! Când eram copil, în golful lângă care locuiam, căzuseră în timpul războiului câteva avioane japoneze, dintre care unul putea fi văzut de câte ori se retrăgea mareea. Refluxul se întindea aproape o milă, iar fratele meu și cu mine înaintam în ocean pînă la acel avion, care arăta ca un *objet trouvé* suprarealist, împodobit cu ierburi marine și corali. Era un obiect extraordinar, dar eu eram profund dezamăgită pentru că în interior nu se afla nici un schelet. Aș fi vrut ca în carlingă să fie un schelet de japonez, cu ochelari de pilot. Și așa a început un vis care revenea mereu: se făcea că mă preumblam pe sub ocean, printre curenții de apă, cautînd oase din care să alcătuiesc un schelet. Mă mișcam încet, ca într-o secvență filmată *au ralenti*, încercând să reconstitui acel trup pierdut. Mult timp mi-am închipuit că arta de fapt asta este: recompunerea întregului trup și re-actualizarea lui — acum nu mai sunt sigură! Acum cred că un singur os e suficient! Dar există această incapacitate intrinsecă a limbajului, și anume că niciodată nu poți reconstitui întregul trup, că nu poți aduna decât fragmente și urme... Este o idee cât se poate de romantică asupra scrisului, o idee ce se bazează pe pierdere și neîmplinire, nu pe plenitudine.

— Australia de Vest îmi pare un loc de naștere cum nu se poate mai exotic! Cred că este un loc propice pentru tinerii scriitori, căci bănuiesc că proza ta, care nu e căutși de puțin comercială, nu ar fi fost publicată aici, pe coasta de est a Australiei. Acolo beneficiați de **Fremantle Arts Centre Press**, *deschisă spre inovații, fenomen unic în peisajul editorial al continentului.*

— E adevărat, au rămas atât de puține edituri independente în Australia —predomină uriașii multinaționali, iar eu am o slăbiciune pentru edeturile independente. Am impresia că se vând mai multe volume din *Fetish Lives* în Italia decât în Australia. Cartea a fost tradusă în italiană, iar acum trebuie să apară la New York, și îți închipui cât mă bucur.

— Cum se face că tu, care te împotrivești într-atât mentalității de tip Big Brother, *te bucuri că vei fi publicată în America?*

— Editura din New York nu este multinațională — e o editură veche, una din acele afaceri păstrate în familie și orientate spre arte și, deși își are sediul pe Madison Avenue, publică o mulțime de traduceri de texte europene. Aici au apărut o mulțime de autori noi, dar numai trei australieni: Elizabeth Jolley, David Malouf și cu mine.

— Ce companie aleasă!

— Mi-au descoperit cartea la Tîrgul de Carte de la Frankfurt. Au mai multe legături cu Europa decât cu Statele Unite. E o editură neobișnuită pentru zilele noastre, și sunt încântată, pentru că îmi place ce publică... Publicarea este, după părerea mea, o treabă foarte perversă, multe scrieri de valoare trec neobservate, și o grămadă de porcării văd lumina tiparului... Alegerea e extrem de arbitrară, ceea ce e profund îngrijorător.

— În **A Working Forest**, *Les Murray, citându-l pe George Johnston, scrie: "nimic în plan uman nu s-a petrecut în Australia care să se ridice mai presus decât continentul însuși". A adăugat mai târziu, într-o convorbire cu mine: "Poți afirma că Van Gogh este mai mare decât Olanda. Dar nu poți afirma despre nici un australian că este mai mare decât Australia." Care este punctul tău de vedere?*

— Observația lui Les Murray îmi pare demoralizantă. Afirmația că nimic în plan uman nu este la înălțimea continentului amintește de paradigma europeană a geniului izolat în turnul lui de fildeș, și ignora cu desăvîrșire cultura colectivă indigenă care celebrează atât de splendid spațiul acesta. După părerea mea, marea artă pe care a produs-o Australia aparține aborigenilor.

— Poți să-mi enumeri zece australieni care s-au distins în mod special în decursul istoriei?

— Nu-i ușor, și nu mă pot împiedica să mă gândesc la cuvintele lui Brecht: vai de țara care are nevoie de eroi. Așadar, aș pomeni poeții Judith Wright și Dorothy Hewitt, aborigenii care au luptat pentru drepturile lor, precum Pat O'Shane, Lois O'Donahue, Mick Dodson, Pat Dodson, Eddie Mabo, artiștii Ian Fairweather și Stella Bowan, antropologii din familia Berndt.

— Poți să enumeri zece scriitori australieni preferați?

— Marion Campbell, Patrick White, Dorothy Hewitt, K.S. Prichard, Barbara Hanrahan, Francis Webb, Fay Zwicky, Joan London, David Malouf, Barbara Brooks.

— Ai citit vreodată ceva scris de un autor român?

— Nu, spre rușinea mea!

— Poate izbutesc să te ajut să speli această rușine. Gail Jones, în numele cititorilor revistei ORIZONT, îți mulțumesc.

GAIL JONES s-a născut în Western Australia, în 1955. Și-a urmat studiile la University of Western Australia, unde în prezent predă literatura. A scris două volume de proză scurtă, **The House of Breathing** și **Fetish Lives** (editura Freemantle Arts Centre Press), care au primit numeroase premii locale, fiind apoi traduse și publicate în diverse țări europene și în SUA.

Traducere de Dana Lovinescu

Ai noștri scriitori

La sediul Filialei din Timișoara a Uniunii Scriitorilor a avut loc decernarea premiilor pe anul 1998. Juriul, format din Anavi Adam (președinte), Eugen Bunaru, Robert Șerban, Marcel Tolcea, Aurel Turcuș și Smaranda Vultur, a decis premierea următorilor scriitori: Marele Premiu al Filialei Timișoara a U.S. – **Șerban Foarță,** premiul pentru poezie – **Simona-Grazia Dima** ("Confesor de tigri", ed. "Axa") și **Nicolae Popa** ("Rujul de pe piatra funerară", ed. "Marineasa"); premiul pentru proză – Marie Jeanne Jutea-Bădescu ("Saltimbanci", ed. "Hestia") și **Lucian P. Petrescu ("Haos",** ed. "Hestia"); premiul pentru traducere – Simion Dănilă **("Opere complete"** de Friedrich Nietzsche, ed. "Hestia"); premiul pentru naționalități – **Cedomir Milenovici** ("Îngeri în ceață", ed. "Hestia"); premiul pentru debut – **Otilia Hedeșan** ("Șapte eseuri despre strigoi", ed. "Marineasa"), **Laura Mircea** ("Poeme albe", ed. "Hestia") și Ana Ștefănescu ("Rana perfectă", ed. "Marineasa"); premiul Filialei Timișoara a U.S. și al Forumului German pentru întreaga activitate de critic și istoric literar – **Annemarie Podilpny- Hehn.**

În luna ianuarie, la sediul filialei din Piața Sf. Gheorghe nr. 3, au avut loc lansările cărților "Ovidiu Cotruș – dialoguri", volum îngrijit de Cornel Ungureanu, "Parte din întreg" de Alexandru Ruja și "Ovidiu Cotruș – Opere I", volum îngrijit de Alexandru Ruja.

Vineri, 18 februarie a.c., a avut loc decernarea Premiilor de Excelență ale Filialei Timișoara a Uniunii Scriitorilor pe anul 2000. Distincțiile au revenit scriitorilor-jurnaliști **Ildico Achimescu** și **Robert Șerban.** În același context, a fost sărbătorit și artistul plastic **Victor Gaga,** care la 70 de ani a primit din partea U.S. **Diploma de onoare** pentru întreaga activitate.

Decanul de vârstă al scriitorilor timișoreni, **Anavi Adám,** și-a serbat, în 25 februarie, împlinirea celor 91 de ani la sediul filialei, alături de colegii săi. În aceeași zi a avut loc și lansarea volumului de proză scurtă "Grădina turnului de apă" de **Marlene Heckmann Negrescu,** carte apărută la "Marineasa".

Claudiu T. Arieșan, strălucit cadru didactic la Universitatea de Vest, și-a lansat vineri, 3 martie, cartea de debut "Hermeneutica umorului simpatetic" (ed. "Amarcord"). În aceeași zi, la Jimbolia, poetului **Petre Stoica** i-a fost conferit titlul de cetățean de onoare al orașului în care trăiește de câțiva ani.

Vineri, 10 martie a.c., în cadrul Zilelor editurii Hestia, au fost prezentate volumele **Cel numit** de Codruța Chercotă; **Și. Poeme,** de Slavomir Gvozdenovici; **Povestiri din anul Cometei,** de Lidia Handabura; **Noaptea orgoliilor** de Ion Scorobete.

Revizionismul de stânga

Vasile Popovici

De prostie nu se poate vorbi, căci avem de-a face cu o doamnă. Nu exlud însă ipoteza ignoranței, deși reaua credință mi se pare că până la urmă ar explica lucrurile. Persoana în cauză se numește Alexandra Laignel-Lavastine, autoarea unui «studiu» despre fascism și comunism în România, apărut într-un recent volum intitulat **Stalinisme et nazisme. Histoire et mémoire comparées** (sub coordonarea lui Henry Rousso, Paris, Editions Complexe, 1999).

N-aș trece însă direct la elucubrațiile pretențioase ale Alexandrei Laignel-Lavastine fără să mă opresc o clipă asupra volumului ca atare.

Stalinism și nazism, așadar. Miza întregii probleme stă în chiar acest titlu, în asimetria lui interesată. De ce *stalinism și nazism* și nu *stalinism și hitlerism* sau *comunism și nazism?* Dacă vorbim despre două regimuri, două partide totalitare, două ideologii extreme, atunci trebuie să vorbim, firește, despre comunism și nazism. **Stalin nu a acționat în numele stalinismului, ci în numele comunismului**. Ce rost ar avea atunci să vorbim despre stalinism și nu despre comunism? Fiindcă numai prin acest subterfugiu lingvistic putem păcăli adevărul istoric redând inocența comunismului. În mod evident, alăturarea celor două ideologii se datorează caracterului lor violent, masiv ucigaș. Compararea lor s-a impus de la sine și a devenit tot mai evidentă pe măsură ce s-au deschis arhivele comuniste. Însă în mintea unora acest fenomen trebuie stopat cu orice preț, ca și când acest lucru ar mai fi posibil.

Intenția nu până la capăt mărturisită și nici unanim împărtășită de toți colaboratorii are o dublă bătaie: să redea **nazismului caracterul de fenomen unic**, pe de-o parte, iar **comunismului onorabilitatea pierdută**, pe de alta. Dacă rezultă că doar o secvență din istoria regimurilor comuniste (stalinismul) este – **eventual** – comparabilă cu nazismul, aceasta înseamna ca *tot restul poate fi salvat.* Iar dacă restul poate fi salvat, acesta înseamnă că nazismul, ca ideologie, ramâne un fenomen unic al secolului XX și că ideologia comunistă nu suferă o condamnare globală. Puțin contează că Lenin și acoliții (Trotki inclusiv) au recurs masiv la crimă și că după moartea lui Stalin crimele comuniste în tot lagărul socialist au continuat cu aceeași violență ani în șir! Argumentele istorice nu mai au aici nici un fel de importanță.

La scurt timp după apariția **Cărții negre a comunismului**, teribila lovitură dată «cauzei», am putut vedea în librării o ridicolă maculatură cu titlul **Cartea neagră a capitalismului**. Nu să convingă prin justețe e lansat acest tip de replică amintind de propaganda comunistă din vremea războiului rece; autorii lui nu-și fac iluzii în această privință. Ei vor doar atât: să sugereze că și denunțarea comunismului este în fond la fel de puțin credibil, totul reducându-se și de o parte și de alta la o simplă bătălie propagandistică. Banalizarea răului.

După acest model îndelung experimentat a fost lansată la apă și această făcătură numită **Stalinism și nazism**. Cu un dram de onestitate totuși, care a stricat totul. Henry Rousso, care cu altă ocazie a dat dovada competenței, a vrut să salveze aparențele și a invitat să colaboreze și cercetători demni de toată stima (Pierre Hassner, de pildă, Nicolas Werth…). Rezultatul e o varză cum rareori mi-a fost dat să văd. De la un capăt la altul totul stă să explodeze, într-o confruntare deschisă. Nu poți să susții puncte de vedere profund contestabile 1) continuând, măcar din snobism intelectual, să citezi surse demne de respect și 2) fără să cazi de acord cu întreaga echipă asupra manipulării ce urmează să aibă loc. Aceste slăbiciuni transformă o încercare revoltătoare într-un spectacol comic. Ce i-a pus pe jar pe unii din colaboratorii la acest volum a fost apariția cu un an înainte a cărții lui François Furet și Ernst Nolte, **Fascisme et communisme** (Paris, Plon, 1998). N-a plăcut acolo nici alăturarea din titlu și nici, mai cu seamă, afirmații de felul: «*interdependența fascismului și a comunismului în reprezentarea, pasiunile și realitatea istorică globală este atât de mare încât dacă știi unul dintre aceste fenomene îl cunoști și pe celălalt*» (François Furet).

E greu să explici în România de azi de ce în Parisul anului 2000 asemenea concluzii pot stârni furtuni. Cu un partid comunist (denumit chiar așa: **partid comunist**, *et fier d'en être*) în coaliția de guvernământ, cu o intelectualitate trecută în cea mai mare parte printr-o junețe comunistă și ramasă în bună măsură de stânga, cu o puternică presiune din interiorul acestei intelectualități de a denunța *doar* extrema dreaptă, asemenea poziții sunt de neacceptat – și cu atât mai inacceptabile cu cât vin din partea unora dintre personalitățile cele mai importante și mai influente, precum François Furet. Indignarea șoptită a acestei intelectualități specific pariziene nu se manifestă însă printr-o confruntare fățișă (căci demonstrația lui Furet–Nolte e impecabilă), ci prin răbufniri colaterale, prin orchestrări de presă, prin operații editoriale de felul acestui volum colectiv în care se produce și Alexandra Laignel-Lavastine, eroina noastră.

Durerea Alexandrei Laignel-Lavastine răzbate de la prima pagină. Cum n-o lasă puterile să declare război întregii istoriografii occidentale (care pune – cu ne-ru-și-na-re! – problema «delicată» a «comparabilității interne dintre nazism și stalinism », de fapt dintre nazism și comunism, dar pe autoarea noastră n-o lasă inima să spună lucrurilor pe nume), ținta ei se îndreaptă spre istoricii și filozofii români «*apropiați de formațiunile politice liberale*» care «*revendică cu forța legitimitatea asimilării stalinismului cu nazismul – și, de aici, a comunismului cu fascismul* ***în general*** *– în așa măsură încât noțiuni ca* ***Holocaust roșu*** *sau* ***genocid comunist*** *au trecut de-acum în vocabularul curent*». Quod licet Jovi non licet bovi. Ce i se îngăduie istoriografiei occidentale nu i se îngăduie și istoriografiei românești. Treaba ALL e să vadă ea cu subtilitate și de la o înălțime pariziană ce anume se ascunde dincolo de această grabă românească de a compara nazismul și comunismul, căci – se înțelege – ceva trebuie să se ascundă aici, o vină, o responsabilitate, fapte grave ce se cer denunțate și reprimate. Printr-o tehnică a culpabilizării colective bine însușite (văd că nu trebuie să fi trăit sub Stalin și Ceușescu pentru a învăța ABC-ul meseriei), ALL susține că intelectualitatea (fără excepție?) a jucat un rol major în perpetuarea comunismului român și, reurcând pe firul istoriei și al culpabilizării colective, în ascensiunea legionară în perioada interbelică. Fără multă sfială, problema e pusă în următorii termeni: iată cine vorbește! Voi vorbiți, care ați participat la susținerea sistemului comunist? Voi, care ați contribuit la ascensiunea extremei drepte interbelice?

Acest fel de a examina lucrurile este cel puțin năucitor. Pe cine are în vedere ALL? Pe toți la grămadă, dar **mai ales intelectualitatea liberală**. Adică? Să spunem Horia-Roman Patapievici, intelectual liberal, oaia neagră a ALL, de mai multe ori invocat. A trăit sub comunism: are deci vina, eventual, de a se fi născut și de a fi supraviețuit sistemului. Are o vină! N-a trăit însă și sub legionari. N-are importanță, face parte dintr-un popor care a dat naștere la un moment dat legionarismului. Vinovat. Să tacă deci din gură. Să spunem apoi Alexandru Paleologu, alt intelectual liberal în gura căruia s-ar putea auzi erezii comparabilistice. A trăit și sub legionari, și sub comuniști! Am putea piui că, tocmai, n-a fost cu legionarii, ci împotriva lor, și că n-a fost cu comuniștii, fiind o victimă a lor, fost deținut politic. Mofturi! Acest lucru n-a împiedecat nici unul dintre fenomene să se manifeste. Vinovat! De ce? **Fiindcă face parte dintr-o colectivitate – dintr-o națiune – care a produs aceste fenomene.** Ce vor să ascundă acești intelectuali liberali români? Iată cum răspunde ALL cu mintea ei subtilă: «*A invoca în aceste condiții* ***Holocaustul roșu*** *poate fi o modalitate de a împrumuta calea cea mai scurtă și pentru a se debarasa de Holocaust (1941-1944) și pentru a se abține de a mai reflecta asupra a ceea ce* ***roșul*** *în chestiune a asimilat din brun (etno-naționalismul anilor 1960-1970) pentru a asigura stabilitatea unui sistem care, timp de patru decenii, n-a stat doar pe fundamentele terorii.*» Intelectualii **liberali** români în totalitatea lor poartă așadar responsabilitatea ambelor tragedii istorice! (Mie unul, fie-mi îngăduit s-o spun în paranteză, cum și fac, mi-e profund rușine că în România a fost posibilă teroarea antisemită descrisă cutremurător în **Jurnalul** lui Sebastian. Am spus-o și o nu voi obosi s-o spun. N-am bănuit însă că **trebuie** totodată să port o vinovație colectivă **care-mi impune să mă abțin de la comparații între nazism și comunism**. Sunt însă la fel de pătruns și când citesc **Jurnalul fericirii**. Vinovat, aud cum șuieră ALL: când te lași impresionat de mărturiile victimelor comunismului ești vinovat, fiindcă uiți de celelalte victime ; când vorbești despre comunism ai un gând ascuns: nu vrei să vorbești despre Holocaust. Stau și mă crucesc țărăneste și mă întreb ce fel de boală poate să mai fie și asta?) Pe urmă, dacă tocmai intelectualii liberali se fac vinovați și înainte de război și după, tocmai ei care au ținut piept, cum au putut, cum s-a putut, curentelor totalitare, atunci care mai e vina promotorilor antisemitismului sau comunismului, aceia care n-au ezitat să-i execute mediatic și uneori chiar fizic pe cei dintâi, inclusiv? Prin urmare, diferențele se șterg complet pînă acolo încât victimele devin călăi iar călăii dipar cu totul!

Noi apariții la Editura Hestia

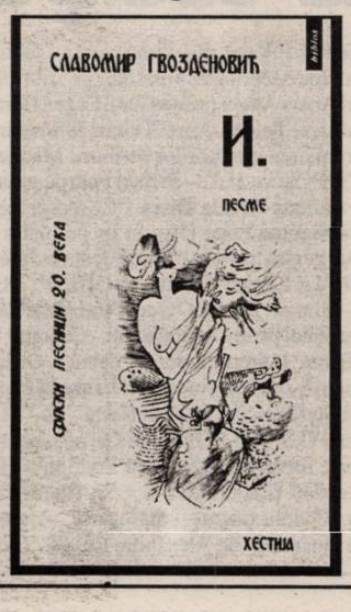

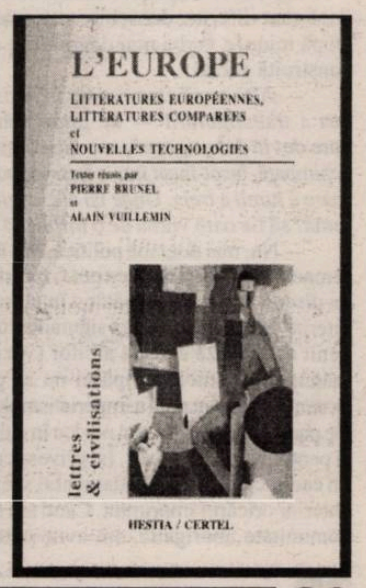

Revizionismul de stânga

Vasile Popovici

A judeca la grămadă, a culpabiliza colectivități! Unde-am mai auzit eu de așa ceva? Parcă la naziști, parcă la comuniști.

Pe câteva pagini, ALL vorbește despre dificultatea studierii arhivelor comunismului în România. Aici are fără îndoială dreptate. Totuși, cine a ținut neapărat să studieze a studiat (să-i amintesc, de pildă, pe Vladimir Tismăneanu, pe Stelian Tănase, pe Marius Oprea, pe Lavinia Betea). Mă întreb însă dacă nu cumva dificultatea – reală – de a accede la arhive nu este în cazul ALL și în anul de grație 1999 o scuză fără acoperire. ALL nu a studiat arhivele comunismului și nici n-a dorit s-o facă. N-a studiat nici măcar bibliografia problemei, altfel n-ar fi putut ignora sau poate nu s-ar mai fi putut face că ignoră cu atâta ușurință sumedenie de fapte. Deși scrie în chestiune. Ce s-a putut întâmpla cu ALL, ce a putut surveni în așa scurt timp, încât să aibă loc o metamorfoză atât de profundă de la cercetătorul, despre care am scris cu atâta admirație acum un an tot în *Orizont*, din **Filozofie și naționalism, paradoxul Constantin Noica** (editura Humanitas, 1998) la autorul plin de suficiență, neinformat, răvășit de orbire? Simplu: ALL nu are sensibilitate decât pentru nenorocirile naționalismului. Crimele comunismului o lasă rece. Atât de rece încât nu se sfiește să pună ghilimelele când vorbește despre partizanii din munți: «eroii» (pagina 208). Stalin, Dej și Nicolski ar fi mândri de mlădița lor pariziană. Nici ei n-ar fi scris altfel. Pe de altă parte, «eroii» aceștia din munți, măcar ei, ar fi putut fi în ochii lui ALL un argument care să ne îngăduie nouă românilor să vorbim cu oarecare demnitate despre Holocaustul roșu. Când ești însă interesat de manipularea istoriei argumentele nu mai au nici o greutate.

Nu am spațiu pentru a comenta zecile de pasaje subliniate în cursul lecturii. Mă mulțumesc să le înregistrez în grabă.

«*Rezistența* (la comunism) *puternic mitificată*», zice ALL, iar eu mă întreb la cine se gândește: la zecile de mii de deținuți politici, la colectivizarea forțată, la deportarea în Bărăgan, la milioanele de destine deturnate? Toți și toate sunt mituri românești. Ficțiuni. De fapt, aceasta e teza, **toată lumea la noi a participat la comunism**. Fără îndoială, deținutul de la canal construia și el, de voie, de nevoie, socialismul. E un fel de a vorbi, desigur – de un cinism, o lipsă de considerație și de vibrație elementar umană care-ți taie răsuflarea. Torționarii se recrutau probabil dintre acești semeni ai noștri. Dacă ALL ar fi putut citi cu un ochi măcar miop articolul lui Nicolas Werth situat, în volumul de față, chiar înaintea paginilor ei scandaloase (*Formele de autonomie ale «Societății socialiste »*), dacă ar fi consultat puzderia de titluri despre rezistența spiritului în regimul comunist, ar fi înțeles că lucrurile au fost cu mult mai complicate decât poate bănui o minte rău așezată.

«*Perioada comunistă este adesea tratată în termeni precum invazie, ocupație sau colonizare, acte comise de către* ***asasini ai națiunii***. *Acest discurs liniștitor* (pentru mândria națională) *e însoțit de tendința simptomatică de a privilegia factorii exogeni. Faptul că atenția se îndreaptă prioritar asupra anilor de luare a puterii de către PCR se explică de asemenea prin ușurința cu care se poate face dihotomia victime-călăi, Armata roșie lămurind esențialul și tema abandonului occidental încheind demonstrația.*» De acum încolo vom încerca să vorbim despre instaurarea comunismului **ca voință populară** în țara noastră, vom preamări rolul Armatei roșii și vom aborda cu mai multă seriozitate intervenția salutară a occidentului în România în anii de după război. Să scriem o astfel de istorie nici nu mai e nevoie, e gata scrisă în colecția *Scînteii* din anii lui Dej.

«*Într-un cuvânt, ești frapat* (ești frapat, dacă nu cunoști, dacă n-ai citit, dacă vrei să dezinformezi) *de absența documentelor susceptibile să perturbe povestea despre românitate, ordonată în jurul unui* ***noi*** *mitic etern refractar la etosul comunist.*» Să nu știe ALL că intelectualii liberali refuză tocmai acest punct de vedere? O pagină mai încolo este pomenit și Lucian Boia, fondatorul unui Centru de istorie a imaginarului. Comentariul ALL: «activitatea acestui Centru rămâne încă marginală». Puțin importă numeroasele premii acordate cărților demistificatoare ale lui Lucian Boia (am făcut parte dintr-unul din jurii), larg recunoscute. Dacă activitatea lui n-ar fi «marginală» n-ar mai ieși demonstrația. Cât despre ura de sine a românilor, ALL nu pare să fi auzit nimic.

Dacă nu știți unde a greșit «*inteligheția*» românească în anii 70 vă spune ALL: în antirusismul și antimarxismul ei. Culmea e că aici ea are dreptate. Are, deși parțial. Cu un curent gorbaciovist și maxist la vârful partidului prăbușirea ar fi fost mai puțin dramatică și tranziția mai scurtă. N-are totuși, când înțelegi că astfel în mintea ei anticomunismul de azi din discursul liberal ar fi găsit o salvatoare contrapondere marxist-comunistă. Ce nu vede ALL e marea contradicție în care se situează singură când, fără să clipească, îi reproșează intelectualității liberale și anticomunismul și complicitatea la comunism.

«*Intelectualii și istoricii nu s-au mulțumit doar să-și atașeze vagonul lor la naționalism de stat* (în anii 70)*: ei au contribuit de asemenea la a împinge regimul în această direcție*». Pe scurt, toată suflarea intelectuală a fost la noi protocronistă. Nici n-au bănuit protocroniștii noștri că audiența lor era unanimă și că se luptau în presă cu propriii lor aderenți.

«*Antonescu, supus presiunilor occidentale, hotărî să amâne planul de deportare a evreilor din România spre Polonia.*» Supus presiunilor occidentale, Antonescu? ALL nu a auzit că Antonescu era aliatul lui Hitler și nu al puterilor occidentale, care nu aveau cum să exercite «presiuni» asupra lui? Să nu fi citit pe nici unde ALL despre intervențiile liderilor partidelor democratice, ale regelui și ale reginei-mama în favoarea evreilor? Poate a auzit, poate a citit, dar atunci nu mai ieșea demonstrația.

Reprosul că nu s-a găsit un singur specialist român să examineze arhivele Holocaustului în România este perfect întemeiat. Este imperios necesar să avem un astfel de studiu, să avem astfel de studii. Este imperios necesar să știm câte victime au fost și care sunt responsabilitățile. După cum trebuie să cunoaștem amploarea represiunii comuniste. Academia doarme, dorm și universitățile, istoricii noștri sunt absenți sau dezbat încă problema continuității dacoromane pe teritoriul de la Nordul Dunării. Dacă ne aflăm în această situație nu e însă pentru că negăm cu toții responsabilitatea guvernului Antonescu sau că ne întoarcem fața de la pogromurile comise și nici pentru că n-am vrea să cunoaștem întinderea dezastrelor celor două regimuri. Explicația e mult mai tristă, mă tem, pentru istoriografia noastră. Altminteri sublimă.

Știti de ce vorbim noi despre crimele comunismului? Nu pentru că au existat, ci – ați ghicit – ca să nu vorbim despre Holocaust (pagina 229). Ce se întâmplă însă cu cei care vorbesc despre ambele crime, cei care – ca intelectualii liberali români! – detestă ambele ideologii? Aceia nu există sau sunt niște diversioniști, care ar merita un capitol separat de studii «subtile». Vede ALL ecoul pe care-l au considerațiile ei printre intelectualii români? Vede valul de confuzie și de suspiciune pe care-l creează prin aceast blam necugetat și nemeritat? Poate vede, dar n-o interesează. Iar ce-o interesează cu adevărat pe această nouă «justițiară» a istoriei n-aș putea să spun.

Crimele staliniste? Un «genocid», între ghilimele. (Aceste rânduri vor rămâne peste ani ca o pată de neșters în cariera atît de ambițioasei ALL.)

«*Armata roșie care n-ar fi fost* (pentru elita românească) *decât de ocupație, și prin nimic de eliberare.*» Fără comentarii.

Pentru noi, românii – dar nu numai: «esticii» la un loc – trecutul «*e un instrument de legitimare esențial și un inepuizabil rezervor simbolic într-o situație marcată prin deficite de legitimitate cvasi-structurale*». Suntem, firește, o rasă inferioară, noi esticii. Ilegitimi. Bastarzii istoriei.

Luați la grămadă, cu toții în aceeași oală, vinovați de toate relele, români într-un cuvânt, deși departe de a fi o excepție în zonă: «estici» nenorociți, moștenind un trecut precar pe care refuzăm să ni-l asumăm, trișori prin fibra noastră intimă, anticomuniști neonești, victime penibile, victime-călăi, potențiali torționari, antisemiți din naștere și prin cultură, pentru totdeauna condamnați să rămânem ca atare: aceasta e viziunea ALL despre noi. Iar această realitate sordidă care suntem a devenit obiectul ei de specialitate.

În această lume bolnavă românească și despre ea vrea să-și facă ALL un nume. Ce tristă ambiție!

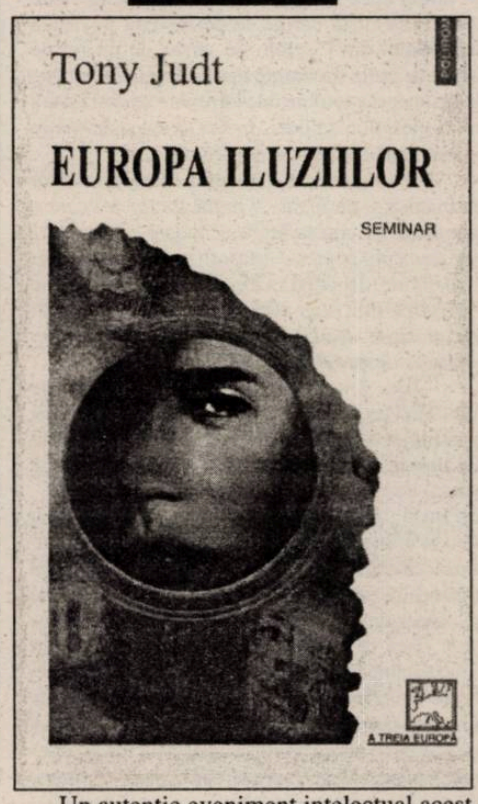

Un autentic eveniment intelectual acest al doilea volum din seria "Seminar", realizat de membri ai Centrului de studii comparate central- și sud-est europene din cadrul Fundației timișorene "A Treia Europă".

Ilustrăm acest număr cu fotografii realizate la Roma de Horia Bernea. Le reproducem după revista "Martor", nr. 4/1999.

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Florin Ferchiu, Sorin Stroe (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Marinela Panțiru, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 13 33 76, 13 33 90
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECT.

Enigmele identității, între știință și eros

Anamaria Beligan în dialog cu Gail Jones

— Citindu-te, am avut impresia că ești mai apropiată de Cehov, de Flaubert, de Proust, decât de contemporanii și conaționalii tăi. Că ești mai în largul tău pe străzile Parisului sau canalele Veneției decât în Perth sau Melbourne... De ce?

— Cred că am o sensibilitate post-colonială... că deși îmi recunosc un soi de filiațiune europeană, căreia mă conformez și în virtutea căreia mă comport, îmi asum această ereditate cu o anumită ironie, care vizează ceea ce primesc, ceea ce moștenesc și ceea ce refuză deținătorii oricărei culturi naționale... M-a interesat întotdeauna raportul de forțe dintre cultura dominantă și cea subordonată... așa încât, deși fetișizez, probabil, cultura europeană, mă simt legată de ea într-un mod oblic și chiar critic... În povestirea mea despre Cehov, de pildă, ceea ce i se întâmplă lui Cehov este cadrul înăuntrul căruia se desfășoară povestea unei femei din Ceylon... e vorba de un fel de critică de ordin structural: marile eposuri europene devin uneori coordonatele între care se desfășoară poveștile colonizaților... Încerc să creez un spațiu pentru sensibilitatea colonizatului...

— În viziunea ta, Australia este înfricoșător de imensă și de plată, și mulți dintre cei care o populează își simt sufletele denudate (chiar acesta este termenul pe care-l folosești și care mi-a rămas în memorie: denuded*). Orașul este aproape absent - prezente sunt doar stațiile de creștere a vitelor, comunitățile insulare, fermele... Asta să fie experiența ta despre Australia?*

— Da. Am crescut în zonele îndepărtate ale Australiei de Vest, în regiunea Kimberley, tocmai în extrema ei nord-estică; și în câmpiile aurifere din deșert, chiar în inima lui, petrecând o bună bucată de vreme printre comunități aborigene... așa încât, în privința vieții la oraș, imaginarul meu se hrănește din cultura europeană... Am impresia că această experiență a mea nu apare încă nicăieri în tradiția culturală australiană, și încerc să-i creez un spațiu... Îmi închipui că ultima mea carte, dacă va exista vreodată, va fi despre deșert și nicidecum despre Europa. Acest gen de tensiune, dintre imaginarul care se trage din experiența directă și cel de sorginte literară, stârnește stranii preocupări! Sunt convinsă că de asta mă și obsedează procesul de reprezentare, rolul mediator al artei în raport cu experiența, ca temă literară...

— Ce poți să-mi spui despre experiența ta printre aborigeni?

— Am trăit o vreme în cadrul unei comunități de misionari în nord-vestul Australiei, și o mare parte din activitatea mea universitară s-a desfășurat în domeniul etnografiei. Prin urmare, mă interesează foarte mult noțiunea de alteritate (*otherness*) și cum este aceasta construită. Construirea alterității este fundamentală, cred, în privința scrisului, fiindcă avem de-a face cu modul în care individul fie că respectă, fie că asimilează diferența... Cred că drama ce ia naștere din diferență are mare influență asupra scrisului...

— Dacă ar fi să descriu universul tău tematic printr-un singur cuvânt, acel cuvânt ar fi **alteritate**. ***Alt**fel de locuri - și nu mă refer numai la Parisul lui Proust sau la Viena lui Freud, ci și la Timorul de Est, la India, la Piața Tienanmen. **Alt**fel de destine - ruda ascunsă vederii, despre care nu se vorbește niciodată, nebunii de tot felul, într-un cuvânt, personaje care nu-și găsesc locul între coordonatele unui discurs al "normalității". Apoi discursul tău însuși, care e* **alt**fel*: anti-colonial, anti-*establishment*, uneori chiar și anti-academic...*

— Există o explicație care ține de biografia mea. Am mers la școală într-o localitate numită Broome, despre care sunt convinsă că ai auzit...

— Desigur!

— Era un orășel neobișnuit, pentru că din cei 1000 de locuitori, vreo 800 erau de rase mixte — aborigeni, culegători de coral japonezi, malaezi, filipinezi... — și numai vreo 100-150 erau albi. Așa că pielea albă nu reprezenta un privilegiu cultural, cum ar fi fost cazul în multe alte părți ale Australiei. Crescând într-un loc ca ăsta, este inevitabil să ajungi la conștiința morală irefutabilă a validității mai multor forme de discurs cultural... Cred că am avut mare noroc, pentru că mai tot restul Australiei anilor șaizeci era monocultural... pe când eu m-am format într-un orășel eminamente multicultural, unde rasa predominantă nu era în nici un caz cea albă. Așadar, mediul cultural din care provin a fost cu precădere aborigen și asiatic. În mai tot ce am scris, se simte predilecția pentru deplasări spre altfel de locuri, și preocuparea privind enigma identității în cazul dizlocării din spațiul care îi este propriu. Genul ăsta de probleme pur și simplu mă obsedează!

— Se vede în tot ce ai scris! Altă fațetă a obsesiei tale față de alteritate este aspectul feminist - pentru că, prin definiție, femeia este "celălalt" - sau poate nu-ți place eticheta de feministă?

— Ba mă declar feministă cu toată convingerea!

— În viziunea ta, împuternicirea femeii este rezultatul unei formule magice: știință plus plăcere erotică.

— Ce înțelegi prin "știință"?

— Poate fi știință în sensul de cunoaștere - cunoașterea la care acced în mod normal bărbații; sau știința pură, știința exactă, ca în povestirile tale cu Marie Curie sau cu femeia-astronom care știe atâtea despre soare. Multe dintre protagonistele tale-au mâinile arse de acizi - de altfel, în proza ta, există o legătură permanentă între știință, lumină, soare, radioactivitate...

— Doamne, ce cititoare perspicace!

— O fi cineastul din mine!

— Mi se pare interesant că te-ai referit la ceea ce Barthes numește "repertoriul imagistic". Pentru că mă interesează foarte mult trupul și felul în care acesta e marcat de experiență... precum și continuitatea care se stabilește între experiența trupească și cea de dincolo de trup - bunăoară viața intelectuală, lectura, imaginația, erotismul - tot ceea ce e lipsit de consistență materială și are de a face cu dorința, tânjirea, năzuința, aleanul...

— M-a frapat faptul că în scrierile tale, discursul științific — pe care nimeni nu l-ar asocia, în mod normal, cu erotismul — devine discurs erotic. **Femeia astronom își povestește dragostea** *mi se pare o nuvelă intens erotică, iar forța erotismului vine din însești cuvintele științifice, din termenii latini, precum acel* faculae *ce capătă puteri de incantație...*

— Da, da! Exact. După părerea mea, scrisul trebuie să exagereze, să intrige, ba chiar să fie artificial. Prea mult din ce se scrie în Australia dispune de o gamă redusă de incursiuni discursive, tinde să se limiteze la un anumit teren discursiv... Pe mine mă interesează ce se întâmplă când se ciocnesc două forme de discurs radical opuse. Dinadins m-am apucat să scriu o povestire erotică folosindu-mă de știință, pentru că, așa cum ai remarcat cât se poate de just, am vrut s-o împuternicesc pe eroină și să-l transform pe astronom, care oricine se așteaptă să fie bărbat, într-o femeie.

— E amuzant că ceea ce-l seduce pe bărbatul din nuvelă este tocmai limbajul femeii-astronom, limbaj care până la urmă îl și îndepărtează de ea. De parcă s-ar simți cumva amenințat...

— Asta-i problema-cheie cu care se confruntă femeile când pătrund în domenii masculine. La început, asemenea cucerire conferă putere de seducție, e fetișizată, ca mai târziu să se transforme în amenințare, în sursă de anxietate. Mă interesează în mod special panica bărbatului în fața erotismului feminin!

— (Râde) Asta reiese din multe povestiri de-ale tale! ca de pildă **Moartea lui Mary Woolstonecraft...**

— Da, exact. Și mă interesează dorința femeii, pe care o plasez în centrul, și nu la marginea povestirilor mele. Când am scris povestirea despre Cehov și femeia din Ceylon, știam din scrisorile acestuia că întâlnise o femeie ceyloneză pe o plajă, că făcuse dragoste cu ea, și că ea rămăsese însărcinată, dar nu am vrut să scriu despre o seducție sau despre un viol... Am vrut ca în centrul povestirii să fie dorința femeii, să contest prin asta toată structura narativă specific masculină care-l onorează pe scriitorul european, și în care nu încap personajele pierdute ale istoriei, mai cu seamă femeile... Cred că sunt un scriitor eminamente politic — profund interesat de politica sexelor, și mai ales, de politica colonială și post-colonială...

— Da, dar faci lucrul acesta într-un mod elegant și camuflat, fiindcă stapânești cu atâta siguranță meșteșugul scrisului — chiar și cititorii care nu-ți împărtășesc ideile sunt cuceriți, ba chiar încântați, de virtuozitatea ta.

— Îți mulțumesc, îmi dai curaj, pentru că nu mulți apreciază acest lucru, mai cu seamă în Australia. Mi s-a întâmplat ca, la festivaluri literare, membri ai auditoriului să mă certe că folosesc cuvinte prea complicate! La ultimul festival, un ins din sală s-a ridicat și mi-a spus: "De ce ne insulți cu cuvintele astea alese? Ce urmărești prin această atitudine elitistă?"

— Dar nu este oare misiunea scriitorului să ne îmbogățească cunoașterea limbii? să ne oblige din când în când să consultăm dicționarul? Se pare că Shakespeare are 160000 de cuvinte în repertoriul său lingvistic...

— Mă întreb dacă în Europa i s-ar reproșa unui scriitor că-și alege cuvintele!

— Nu cred. Dimpotrivă, i s-ar reproșa dacă nu și le-ar alege!

— Unul din domeniile mele este teoria literară — mă interesează toată mișcarea din Europa, începând cu formaliștii ruși. Îndeosebi preocuparea pentru conceptul literaturizării — ce anume te face, atunci când te îndepărtezi de limbajul obișnuit — să reconceptualizezi lucrurile? De fapt, cred în asta — cred că limbajul are capacitatea să reinventeze, iarăși și iarăși, percepția... că asta-i ce este de fapt revoluționar în limbaj, și merită sărbătorit.

— Sunt curioasă... felul în care folosești anumite cuvinte, mizând pe calitățile lor aliterative, îți vine așa, de la sine, sau este produsul unei construcții deliberate?

— Cred că și una și alta. Sunt foarte conștientă de textura prozei, și nu mă interesează să scriu o proză transparentă. Asemenea metafizică a scrisului nu îmi spune nimic. Vreau ca prin scrisul meu să-i atrag atenția cititorului că este vorba de un artificiu, care ține de ideologie. Deferența aceasta față de textura limbajului face parte integrantă din motivația mea. Mă irită la culme paradigma conform căreia scrisul este ca o sticlă transparentă care înfățișează faptele realității. Așa ceva nu mă interesează, nici estetic, nici politic. Mă interesează un limbaj care nu încearcă să ascundă că este construit.

— Îmi vine în minte acel monolog extatic din **Babies**. *Mi s-a părut o construcție superbă, la limita nebuniei, deși plină de sens... Mă întreb dacă l-ai scris așa, fiindcă ți-a venit în mod firesc - fiind foarte posibil să fi avut parte de o experiență extatică asemănătoare, atunci când s-a născut copilul tău - sau dacă a fost construit artificial...*

— A fost construit, și încă cu foarte multă grijă, fiindcă mă interesează așa-numitele stări paralogice — stările de fantazare, nălucire, delir — de care genul narativ tradițional face abstracție. Nu mă interesează să înfățișez în mod realist niște oameni care-și beau ceaiul, descriindu-le fiecare nasture. Nu se potrivește cu sensibilitatea modernistă pe care mi-o presupun. Mă atrag spațiile interesant distorsionate. Povestirea la care te-ai referit pornește de la experiența unei prietene care trece prin perioade — încerc să găsesc cuvântul potrivit — știi, în schizofrenie, există faze hiperarticulate, în care subiectul rostește lungi și intense monologuri. Am vrut să atrag atenția asupra acestor faze, admirabile după părerea mea, și să zic, "nu e drept că așa ceva să fie discreditat cu aroganță raționalistă, această hiper-expresivitate are frumusețea ei"... Cred că Virginia Woolf trecea prin asemenea faze de frenetică locvacitate, în timpul stărilor ei psihopatice. Pe mine mă interesează aceste stări, și nu vreau să le judec sau să le discreditez. Da, am muncit din greu la monologul acela, straduindu-mă să imaginez o vorbire extatică... În cultura noastră există asemenea suspiciune la adresa exprimării extatice, ba chiar a experiențelor extatice!

— Mai cu seamă în cultura anglo-saxonă, atât de tributară rațiunii.

— În orice caz, tipul nostru de cultură, capitalistă, post-modernistă, privește cu suspiciune orice manifestare de euforie cu caracter absolut autonom, al cărei lăcaș este trupul și nu piața, domeniul public. Sunt uluită de perspicacitatea cu care m-ai citit.

— Mai ales că nu am diplomă în teorie literară...

— Trebuie să mărturisesc că ești un critic înnăscut.

— Mă consider cititor, nicidecum critic!

— Ce vreau să spun este că nu-i ușor să găsești pe cineva având acest fel de intuiție care să-i permită, când citește o povestire, să sesizeze ceea ce este realmente important și să-și dea imediat seama ce vizează, încotro tinteste textul. Mi s-au luat multe interviuri, și de multe ori m-a uimit banalitatea întrebărilor.

*— Poate pentru că m-am format într-o societate în care oprimarea era la ordinea zilei, și găsirea unor modalități subversive de a trata discursul Fratelui mai Mare (*Big Brother*), o necesitate. S-ar putea ca asta să-mi fi sporit interesul față de scrisul tău. E ciudat, căci venim fiecare din colțuri atât de diferite ale lumii!*

— Ce misterios lucrează sentimentul afinității!

— Mărturisesc că, în afară de asta, am fost foarte intrigată când te-am văzut prima oară, la festivalul WordFest din Canberra. Nu pari deloc australiancă, ai o înfățișare mai degrabă, cum să spun... europeană, un rafinament total ne-australian. Nu vreau să spun prin asta că australienii

(Continuare în pagina 29)

SIB 7386 A

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"

● NR. 4 (1411) 20 APRILIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

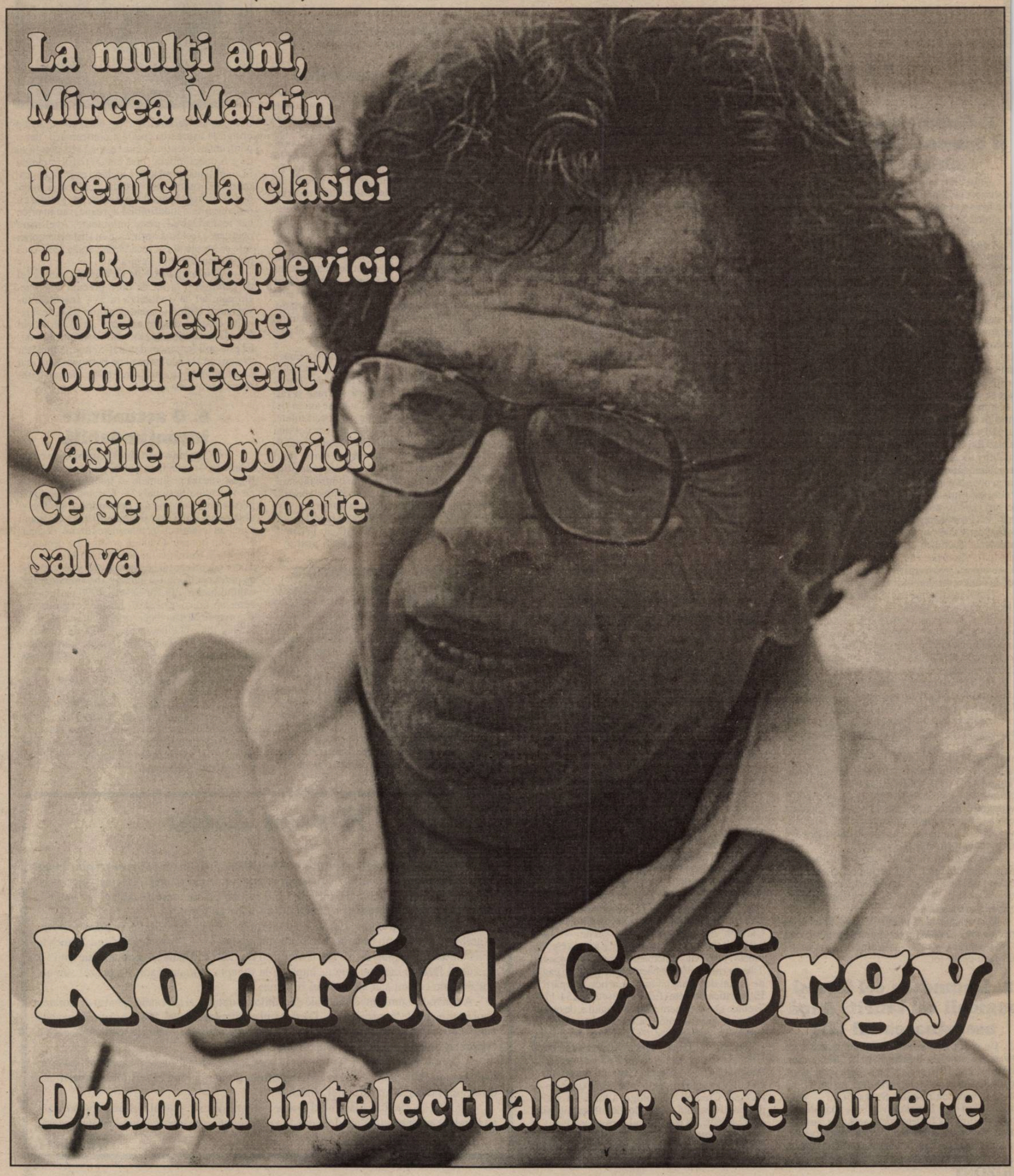

La mulţi ani, Mircea Martin

Ucenici la clasici

H.-R. Patapievici: Note despre "omul recent"

Vasile Popovici: Ce se mai poate salva

Konrád György

Drumul intelectualilor spre putere

Binele și răul, în proporții inegale

Cornel Ungureanu

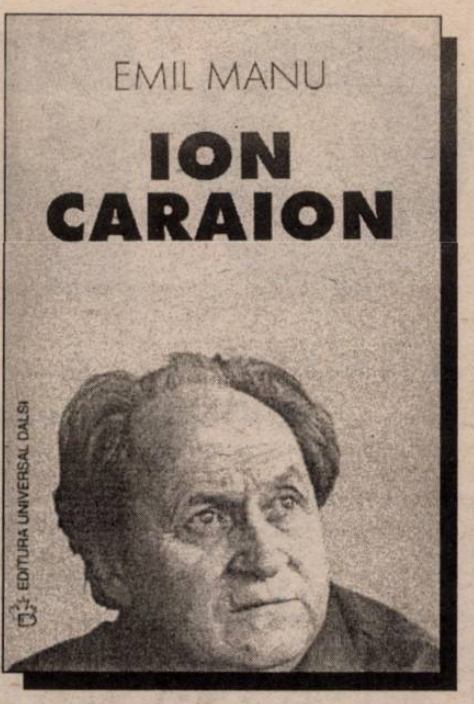

1. Dumnezeu cel Rău și oamenii făuriți după chipul lui (I)

Unul dintre jurnaliștii pe care Ion Caraion a cunoscut după război, criticul de artă Radu Bogdan spunea că poetul e un om rău. Lucrase împreună cu el la gazetă, erau tineri și ar fi trebuit să fie solidari. Nu știu dacă dl Radu Bogdan a găsit undeva scrise părerile d-sale despre Ion Caraion. Dar le-a amănunțit într-o seară timișoreană, în atelierul unui pictor. Era la sfârșitul anilor șaptezeci. De față mai erau Radu Petrescu (tăcut, fumând țigară de la țigară) și Șerban Foarță (încercând zadarnic să tempereze debitul verbal al musafirului nostru). Radu Bogdan fusese «coleg de cameră» cu poetul, după război, atunci când ascensiunea tânărului Caraion părea inevitabilă. Era iubit de cei mari, Călinescu sublinia cu înțântare prezența poetului la cursurile sale. Epoca postbelică avea nevoie de miturile ei, de tinerii care să «reînnoiască lumea», iar Ion Caraion părea se număra între extraordinarele spirite ale vremurilor noi. Mai târziu și alții au evocat răutatea jurnalistului. Cel care citește ziarele și revistele în care Ion Caraion colaborează, are surpriza unor întâlniri șocante. Poetul vrea revanșe, pedepse, delectarea răilor. Îi anatemizează. Jurnalistul are dar și posedă o înzestrare specială pentru pamflet. Vede, ca nimeni, răul și îl hiperbolizează. În versuri vehemente, tânărul poet descoperă o lume putilată. **Panopticum** deschide panoramele răului, portile către tărâmul infernal: Cu mâinile ciungi, atuate/ne ducem în cîrcă pustele toate/carnea nțeapă, zăpezile, anii/ne-au spart inimile, ne-au omorât bolovanii./ — lângă marginea vorei, la cină/semănăm soare, culegem vermină?...

Omul profilat pe cer și **Cântece negre** dislează imaginile răului — le atrage, conform rismului practicat de eroii momentului — în otidianul mizerabil. Urâtenia copleșitoare e pusă e seama războiului, dar cine citește cu atenție oate observa că în cauză e chiar universul tânăr. Îl trăiește damnarea:

Era război, era lepră, oamenii mureau în burg/ chimonosiți, îngrozitori/ca niște vase negre cu ori/coclite-n amurg, pe fundul apelor/...

Există și îndemnuri revoluționare, ce lesne e putem aduce lângă cele ale poeților mai târziu ficiali. Retrospectiva nu descoperă numai un nivers urât, nu numai unul deformat de creșterea ăului, ci și un neobișnuit patos revoluționar. Tânărul poet este, totuși, alături de cei ce vor chimbarea. Unele dintre versurile sale pot fi omparate cu cele pe care le scriu, în această erioadă, poeții realismului socialist. Nici tracătorul Caraion nu disprețuiește în această erioadă autorii ruși și sovietici.

Nu ignorăm faptul că scriitorul afirmă o nergie neobișnuită, și că acțiunile sale de conructor se desfășoară sub semnul credinței în ocația poetică, în harul literar. Fără îndoială, e crede predestinat.

Dar oricare ar fi planurile sale, el este un m care vrea să zdrobească orânduirea cea crudă i nedreaptă. Bucuria — triumful negației — ulsează peste tot.

2. Dumnezeu cel Rău și oamenii cei făuriți după asemănarea lui (II)

Ce mai poate poetul în lumea noastră, ce ai poate omul în lumea de azi? Ion Caraion ste arestat în 1950 și rămâne în închisoare până r 1955. Sunt ani de detenție dură pe care îi va voca în repetate rânduri. Sunt anii lui — sunt nii formării sale. Imaginile răului se coagulează, rind o formă, pot fi identificate, selectate, numite. finitățile pentru aceste Imagini îi asigură poetului n statut special. Într-o scrisoare către Vintilă Horia, datată 16 februarie 1986, poetul va socoti necesare recapitulările.

"Printre temele celor care am «scris» prin închisori, cea mai obsedantă era aceea a strigoilor, fiindcă (supuși exterminării) nu mai rămăsese din noi decât un polog de oase. Eu scăzusem la 38 de kg. Mă căra în spate ca pe un sac fără grăunțe un țăran robust din Ardeal, bolnav și el de tuberculoză și scuipând sânge. De n-ar fi fost acel omenos țăran... m-ar fi împușcat ca pe alții atâția":

Epistola către Vintilă Horia e scrisă cu câteva luni înainte de moarte. (Se va stinge la 21 iulie 1986). Caraion știe că va muri în curând, paginile pe care le trimite prietenului său (și pe care le transcriem din monografia lui Emil Manu) sunt testamentare. Acum a ajuns la fel ca în vremurile în care era în închisoare, e foarte slab:

"Mai tot ce am scris ce am scris eu, chiar până să ajung în temniță... e despre cei închiși ori despre acest fel de infern și de moarte. Când îmi spun că ai meditat la subiectul acesta... te înțeleg și mă simt apropiat de dumneata ca de un semen din afara celor comuni, care într-adevăr a trecut prin acest cerc al vieții dându-și adânc seama că mintea lui are ochi și ochii lui scăldați în întrebări nu-s acolo unde sunt puși numai ca să vadă, ci să și străvadă".

Ce să străvadă? Scrie mai departe autorul Ultimei Înțelepciuni:

"Oricât ar părea de corect îngrijite captivele, îmi fac rău grădinile zoologice și numerele cu animale la circ. Odată libertatea pierdută, organismul e perturbat pentru totdeauna. Și apoi de ce ele, și nu altele? Cu ce-s mai vinovate cele învinse, căzute în mâna omului, decât cele libere? A cui a fost hotărârea și de ce? Care fatalitate și-a ales anume acele victime, și de ce ?"

Și scriitorul ajunge la această concluzie:

"La fel cu noi, odraslele lui Dumnezeu, plăzmuite după chipul și asemănarea lui... Cum s-o fi simțind acest Dumnezeu, când se privește în noi și constată ce urâți suntem? Cu el semănăm noi? Cu noi seamănă El? E dezolant".

3. Un condamnat la moarte a fost grațiat

Arestat din nou în 1958, scriitorul e condamnat la moarte, deși, dacă e să privim cu atenție lucrurile, nici la începutul anilor cincizeci nu este scutit de confruntarea cu moartea. Dimpotrivă, e mereu în apropierea morții, e în imediata ei apropiere. Trăiește din plin confruntarea. E, pentru personajul de excepție, o umilire continuă. E o umilire faptul că el, tocmai el, trebuie să îndure mizeria, tortura, terorarea sistemului carceral. De ce el, de ce nu ceilalți?

Ieșirea din închisoare îl găsește într-o istorie nouă — o istorie în care vechea sa cunoștință, Nicolae Ceaușescu, e atotputernic. Ion Caraion nu ignoră personajul, dimpotrivă. Îi scrie, îi propune soluții, îi cere. Cât îl ajută relația cu Ceaușescu, rămâne încă de cercetat. Dar nu poate suporta succesul noilor veniți, a celor primiți cu urale de presa de cultură, a tinerilor care obțin premiile, sufragiile criticii. Scrie mereu, scrie foiletoane, recenzii, care îl găsesc mereu alături de colegii săi de generație, de bătrânii poeziei. Gellu Naum dar și Virgil Teodorescu, Leonid Dimov dar și Petru Sfetca (acesta unit de Ion Caraion de o prietenie mai veche — de o solidaritate mai adâncă) îi atrag aplauzele. De rânduri blând-mângâietoare au parte chiar oficialii Tiberiu Utan și Vasile Nicolescu, huiduit în pagini de jurnal dar omagiat într-un articol retipărit în **Enigmatica noblețe** (Ed. Eminescu, p. 154-171). Trebuie să mai scriem că dacă elogiul e, de obicei, lipsit de plasticitate, cutreierat de citate, de sublinieri pedagogice ("Cu **Goana după vânt**, pe urmele lui Peter Schlemihl, poetul Tiberiu Utan își merge pașii, irepetabilul miracol»: a doua întâlnire cu Marele Cerb, cu nesomnul și chinul"), negațiile sunt hrănite de o excepțională energie. Cred că o antologie a lor ar da seamă de geniul Poetului, fără îndoială sub semnul altei expresivități. El este geniul care a fost trimis în lume de Dumnezeu cel Rău. El are intuiția urâtului și comentează stările crepusculare, agonia, finalul cu o înțelegere și cu o expresivitate pe care foarte puțini au realizat-o în cultura noastră.

4. Vremea asasinilor

Ion Caraion (Stelian Diaconescu) este omul civilizației agrare, e personajul care s-a rupt de lumea lui. E Dezrădăcinatul care își recuperează verticala scriind și crezând în scrisul său — scrisul e sacru. Toate celelalte contează, dar mai puțin. Morala poeților e singura valabilă, sau morala recuperatoare a gintei celor înzestrați cu har artistic. Cei care au asasinat civilizația rurală sunt niște monștri, dar tradiția asasinatului aparține Lumii noastre, celor din preajmă. Lumea e împărțită de Dumnezeu cel Rău în ucigași și victime. Fără îndoială, nu există pentru istoricul literar o sursă mai rea de informare ca Ion Caraion. Prietenul său Marin Preda ar fi fost asasinat de poliția politică. Pentru a fi validat de înalta instanță a literaturii, el trebuia să sufere. Trebuia să fie ucis. A fost asasinat de poliția politică, scrie în exil Ion Caraion, fiindcă devenise inconfortabil. Energia pamfletară a lui Caraion hrănește mitul asasinatului. Prietenul său a fost asasinat, el știe, el poate spune, el trebuie să fie crezut!

Mai rău stau lucrurile cu Eugen Barbu. Eugen Barbu e dușmanul lui, e personajul ireductibil care e așezat de cealaltă parte a baricadei. Barbu publică textele care îi fuseseră sustrase și falsificate de securitate, Barbu îl atacase ani în șir! Îl numise legionar, îi dezgropase poezii uitate. Era un asasin, dar ce fel de asasin? Era cel mai rău dintre asasinii secolului, zice Caraion. Asasinase, ca jandarm al lui Antonescu, evrei. Răul e în expansiune, asasinatul devine metoda principală de afirmare a celor mai răi dintre răi care, iată, sunt chiar lângă noi, în preajma noastră! Și sunt protejați de incapacitatea noastră de discernământ! Puțini au avut vocația pamfletului, așa cum a avut-o Caraion. El este un personaj strălucitor al Contrautopiei secolului nostru.

5. Exilul și împărăția

Despre exilul lui Caraion s-a scris mult și în contradictoriu. Dar adevăr este că poetul a fost primit bine în exil, că sosirea lui în Elveția a fost un triumf. Soția sa își va aminti cu emoție momentul — a fost un moment de satisfacții reale pentru cel care își trăia exilul pretutindeni. Aici el speră că și-a găsit deplinătatea, locul care îl exprimă precum nici un altul. Sau cum zice într-un articol reprodus de Emil Manu în **Ultima bolgie — Literatura exilului și literaturile morții:**

"Nu poți fi deplin profet decât în exil, unde rămâi numai cu spiritul, unde guvernează prioritar bogăția interioară (nu cele exterioare), gândirea, cumpăna între minte, experiență, cuget și amintire, unde vorba a fi se desparte nervos în silabele trenante ale verbului a avea, unde singurătatea obligă la asumarea totală a confruntării, dar a confruntării continue între esență și a condiției de a fi concomitent (însă cât de tragic!) mereu în afara și înăuntrul lumii, locuind eventualitatea, iminența, spațiul neavertizat, echivoc și interogativ al frontierei cu toate și cu tot, plutind cu o suveranitate indefinibilă aproape, sau în orice caz inanalizabilă, peste tot și toate. Acel mare poet care a fost Isus o afirmase cu silabele propriei sale existențe și era încă tânăr când a spus-o că nimeni nu e profet în țara lui".

Paginile din exil ale lui Caraion sunt la fel de patetice și la fel de dure precum celelalte. Un pamflet de o violență rară — **Insectele tovarășului Hitler** — adaugă pagini de o neobișnuită căldură despre cei care au traversat, în România comunistă, infernul concentrațional. El este solidar cu cei damnați și nu întâmplător nimeni nu l-a înțeles ca el pe Bacovia. Sau, mai exact, nimeni nu a scris mai adânc despre damnarea bacoviană ca el.

6. O actualitate inconfundabilă

Ion Caraion a avut lângă el prieteni de o rară fidelitate — i-am numit pe Emil Manu, cel care îi gestionează postumele — trebuie să o numim pe Valentina Șestopaly — Caraion, una dintre personajele rarisime ale deceniilor al șaselea și al șaptelea. Dar a avut și numeroși hăitași, oameni care l-au urmărit cu încrâncenare fiindcă, desigur, el era un om rău. O lungă polemică a declanșat apariția în România literară a dosarului Caraion, a unor pagini care sugerează că poetul a colaborat cu poliția politică. Un număr extraordinar al Jurnalului literar, din aprilie-mai 1999 publică documente, articole, mărturii, un dosar al procesului și un număr de intervenții critice, dintre care, câteva, în întregime citabile, aparțin lui Dorin Tudoran, G. Grigurcu, I. Solacolu, Geo Șerban. Cât de negru este Ion cel Negru, se întreabă, cu o frază memorabilă, Gheorghe Grigurcu.

Întrebarea o să dureze, fiindcă timpul poeților damnați — al personajelor din subterană — n-a venit încă. Esența modernității literare e legată, în România, de ei. Probabil va veni în curând, fiindcă actualitatea lui Cioran, de pildă, poate favoriza o anumită înțelegere a conceptelor negative — a oamenilor așezați sub semnul lui **Le mauvais Demiurge**.

Mircea Zaciu

Înainte de toate a fost un profesor extraordinar, într-un timp în care relația directă era singura capabilă să transmită studenților adevăruri fundamentale. A format cercetători, pedagogi, editori, oameni de cultură, fiind solidar cu adevărurile adânci ale locului, cum puțini dintre profesorii universității române au fost.

A fost un constructor cultural într-un timp în care multe valori erau puse la index. A grăbit reașezarea în drepturi a marilor interziși ai epocii comuniste, fiind alături de revista **Steaua** și, apoi, de revista **Tribuna** și de **Editura Dacia** în recuperarea unui șir de autori fără de care nu putem înțelege la dreapta valoare tradițiile prozei sau ale poeziei, ale criticii sau ale eseului românesc.

A convocat nume importante ale deceniilor al optulea și al nouălea pentru elaborarea unui instrument de lucru capital — **Dicționarul scriitorilor români.** E o operă monumentală care exprimă un timp al culturii noastre, dar și tenacitatea, energia, capacitatea de a coordona o vastă acțiune de construcție culturală.

A lăsat o memorialistică abundentă care, ca și o bună parte a eseurilor, pune în valoare temperamentul unui artist, lăsând admiratorilor regretul că scriitorul a abandonat creația în favoarea construcției culturale.

Cu Mircea Zaciu dispare unul dintre bărbații de excepție ai culturii noastre care au dominat aproape jumătate de secol de viață literară românească. Fie-i țărâna ușoară!

ORIZONT

Videoclip

Șerban Foarță

O nucă de cocos,
când cade din verdele
arbor de cocos
în iarbă, pe verdele

mușchi și se sparge
sub falnicul cocos
și alte catarge
înalte de cocos,

făcând, pe faleze,
din nuca de cocos,
să ejaculeze
un lapte de cocos, —

cin' să-ți inculce,
în felul visului,
gustu' ăl dulce
al Paradisului,

dacă nu mucii
nucii de cocos,
când cade din nucii
falnici de cocos...

A treiA. Bodnaru

Marcel Tolcea

Toate drepturile rezervate, inclusiv Norvegia și Suedia este a treia carte a lui Adrian Bodnaru și a șaptea din seria cu care editura Brumar a introdus, în 1998, Planul Marshall pentru poezie la Timișoara.

Într-un anume fel, A. Bodnaru este un poet care vine din sintaxa lui Creangă! Mânuiește aceeași intranzitivitate și buimăceală, incomprehensibilitate, un stil opac în fața cărora ai o reacție de frustrare: dacă nu e prea cojoasă comparația, aș spune că e ca și cum cuvintele sunt niște fructe de fistic pe care trebuie să le spargi în dinți, la un capăt. De fapt, tot secretul lui vine din rara artă de a scrie o poezie implozivă în care tmeza nu face altceva decât să atenueze, să mascheze un mod de a fi zgârcit cu cuvintele. Exceptând textul din finalul volumului — text tipărit de editură într-un superb calendar ilustrat de același Dan Ursachi —, restul poemelor sunt niște implozivități ce alternează turbioane semantice cu tranzitivități bacoviene ori chiar rafinamente surrealiste... orientale : "Sunt o cămașă cu muzicuță/ în cleiul prunilor".

Cred că această carte — dincolo de miza ei poietică și compozițională— exprimă și un pariu fericit rezumat de expresia latinească „nec plus ultra". Este o "schizofrenie" — aș vrea să pun trei ghilimele în stânga, trei ghilimele în dreapta, sau patru în dreapta, ca să se echilibreze — a textului, un pariu teribil: Adrian nu mai poate să scrie, după acest volum, o poezie așa cum a scris-o până acum. Și el știe asta. A fost pariul lui de a merge până la capăt. De a merge până la capăt într-un text care îți face obligatoriu nu numai buimăceala semantică de care vorbeam mai sus, ci și un gest fiziologic. În momentul în care îi citești poezia, limba devine organ prezent, parcă parcurge un traseu, tresaltă. Poezia majorității poeților este un text ce se citește fără acordul limbii, — în gând. Poezia lui, în schimb, impune o reacție fiziologică, aceea de a pronunța, de a despărți, de a cubiza cuvintele respective, care se așază în fața ta într-un fel de **Domnișoară din Avignon**, dând cititorului senzația unui dat fizic. Acest lucru produce, la nivelul recepției, un tip de stare poetică absolut aparte. Nu stai cu dezinvoltură, cu plăcere, în fața versurilor sale. Ești deranjat, ești sculat de pe scaun. Șerban Foarță spunea că nu le poți citi în pat, ceea ce ne trimite — cu deplină îndreptățire a filiațiunii — la cunoscuta sintagmă lui Ion Barbu, "poezia leneșă".

Ca orice poet autentic, A.B. schimbă limba română, o pune într-o altă ordine. Aruncă în aer cuvintele, și ele cad în jurul lui, le prinde, cu stânga, cu dreapta, și le ordonează cu totul altfel. Dar aș mai vrea să spun despre câte ceva ce se găsește tot acolo, în subsolul, în demisolul poeziei lui : o mare tandrețe și un fin lirism, punctate pe parcursul volumului de câteva ori. Aceste texte mărturisesc și sunt contrapuncte într-un fel de concert, sunt mărcile sensibile ale unei organizări inteligente și adânci a textului poetic. Fiindcă textele lui vin pe o construcție, pe un program, iar acest program mărturisește lucrul poate cel mai important care-mi place la poezia lui: ea nu are acea întâmplare de a se naște dintr-un capriciu. Pentru că — dați-mi voie să spun un truism — nu orice stare lirică sau orice însemnare pe care o punem pe hârtie este și poezie, iar o culegere de texte poetice nu înseamnă, *ipso facto*, o carte de poezie.

Din fericire, între poeți și ne-poeți granițele nu vor fi nicicând anulate.

O istorie culturală a Banatului prin portrete de Victor Gaga

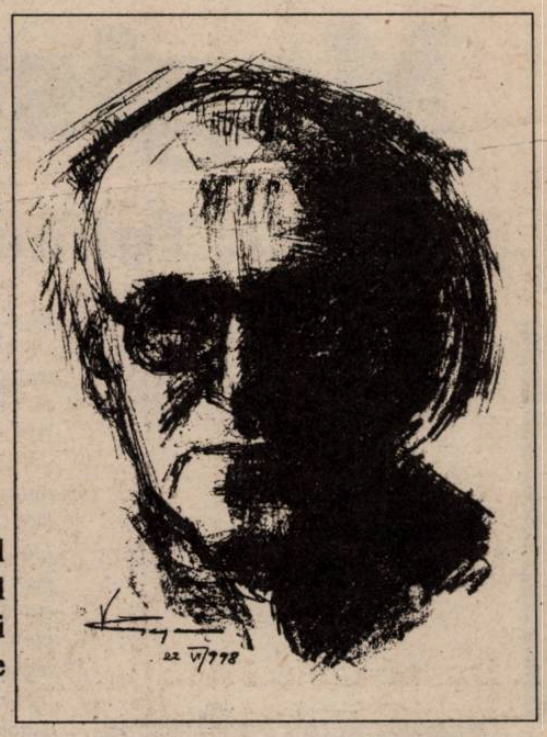

Dirijorul și compozitorul Nicolae Boboc, un maestru al muzicii românești contemporane

Despre precarele democrații ale Americii Latine

Vladimir Tismăneanu

Teza lui Francis Fukuyama privind triumful deplin și irevocabil al liberalismului democratic și așa-numitul "sfârșit al istoriei" a fost nu o dată, și pe drept cuvânt, criticată drept exagerat de optimistă. Cazul Americii Latine, până recent un teritoriu de experiment democratic incontestabil este elocvent din această perspectivă: nu doar avansul mișcărilor neo-populiste, dar și natura intrinsecă a regimurilor oficial democratic alese sugerează că avem de-a face cu fenomene mult mai puțin certe decât își închipuie un Fukuyama (ori, în același sens, un Samuel Huntington). Iată că în ultima vreme s-a pus sub semnul întrebării natura definitivă a formulelor democratice din America Latină. Ca și în anii '60 și '70, în momentul de față asistăm la oscilații profunde ale procesului democratic. Pe de o parte, în pofida multor profeții grăbite, regimul leninist din Cuba nu a cedat la nici unul din capitolele esențiale. Mult aclamata vizită a Papei Ioan Paul al II-lea s-a transformat mai degrabă într-un exercițiu propagandistic pentru Castro decât într-un început de liberalizare internă serioasă.

Într-un recent eseu publicat în paginile editoriale ale cotidianului *New York Times*, ziarista Tina Rosenberg, autoare cunoscută și pentru analizele sale despre post-comunism, se ocupă de fragilitatea democrațiilor latino-americane. În consonanță cu tezele propuse de un Fareed Zakharia despre posibilitatea democrațiilor non-liberale, Tina Rosenberg susține că pericolul pricipal astăzi nu vine din direcția militarismului. Nu pericolul unor dictaturi militare clasice planează asupra democrațiilor din America Latină, ci acela al unor forme mai subtile de autocrație. Este ceea ce unii autori identifică drept experimentele electocratice, așadar ale unor forme politice presupus sancționate de alegeri libere, dar care limitează exercițiul liber al drepturilor civice. În cazul unei țări precum Peru, Alberto Fujimori combină un superprezidențialism de inspirație peronistă cu formule economice de sorginte neo-liberală. Asemenea experimente populiste nu sunt doar expresia voinței de putere a unor personalități, ci în egală măsură ele dau glas nemulțumirilor populare reale în raport cu corupția și lipsa de eficiență instituțională a sistemului democratic.

Nu este așadar suficient să se deplângă alunecarea spre populism demagogic, ci este necesară examinarea cauzelor psihologice, sociologice și morale ale unor asemenea fenomene. În Ecuador, de pildă, în luna ianuarie a acestui an, forțe militare pretinzând că reprezintă masa cetățenilor indignați de abuzurile elitei politice au răsturnat un președinte și l-au înlocuit, evident ignorând constituția, prin vicepreședintele în funcțiune. Toate acestea nu înseamnă că atmosfera actuală ar fi propice loviturilor de stat și lichidării democrației. Sfârșitul Războiului Rece a avut consecințe cruciale și în această parte a lumii, mai ales prin de-radicalizarea stângii și atenuarea impulsurilor revoluționare de orientare leninistă. Dacă ținem seama că regimul castrist și-a pierdut de mult forța de iradiere și contaminare internațională, se poate spune că moștenirea febrei anti-nord americane și a revoluționarismului virulent din anii '60 se rezumă azi la nostalgii neputincioase și retorică de cafenea. Guerilele din Columbia sunt poate ultima enclavă a unui spirit comunist tradițional și, chiar și în acea țară, observăm tendințe de regândire a strategiilor distructiv-apocaliptice.

Spiritul timpului nu este unul care să favorizeze tendințele deschis anti-democratice. Recentele alegeri din Chile demonstrează că, dincolo de conflictele dintre susținătorii dreptei și cei ai stângii, nimeni nu precondiționează o ruptură cu sistemul parlamentar, indiferent de slăbiciunile acestuia. Partenerii comerciali ai acestor state nu sunt câtuși de puțin dispuși să închidă ochii asupra încălcării de către forțele politice dominante a regulilor jocului democratic (lucru înțeles chiar și de militarii chilieni, altminteri iritați de eforturile forțelor politice civile de a pedepsi crimele epocii dictatoriale). Problema este așadar de a nu ignora practicile președinților autoritari de genul Fujimori (în multe privințe asemănătoare cu cele ale FSN-ului la începutul anilor '90, ori ale unor Miloșevici sau Tudjman). Fără să recurgă la metode de represiune fățișă, regimul Fujimori nu ezită să folosească televiziunea publică pentru propriile scopuri politice, încercând în același timp blocarea televiziunilor critice paralele. Alegerile ce urmează să aibe loc în aprilie vor fi un important test al capacității opiniei publice peruviene și internaționale de a limita înclinațiile autoritariste ale lui Fujimori. Este în egală masură important să reținem că principala șansă a democrației în America Latină, ca și în Europa de Est și Centrală, ține de capacitatea clasei politice de a reduce corupția și de a oferi guvernaților ceva mai palpabil decât iluzia participării și promisiunea prosperității.

Washington, DC
28 februarie 2000

Magistrul

G.I. Tohăneanu

George Bogdan Ţâra: Dintre marile personalităţi ale Facultăţii de Litere timişorene, numai Dumneavoastră vi se spune *Magistrul*. Cum credeţi că s-a născut acest frumos şi onorant supranume?

G.I. Tohăneanu: Mi se zice, într-adevăr, aşa, de către oameni foarte apropiaţi, mai tineri decât mine; poate şi de către alţii. Acest "frumos şi onorant supranume" se explică, în primul rînd, prin faptul că sînt latinist, iar cînd am poposit prima oară la Timişoara (nu bănuiam, atunci, cît de lung va fi "sejurul" meu bănăţean), acum 44 de ani (1956), am venit ca dascăl de limba latină. Or, în graiul strămoşilor noştri de la Rîm, *magister* înseamnă "profesor" şi se opune lui *discipulus* "elev", "ucenic", "învăţăcel", uneori "alumn". Din punctul meu de vedere, care se întemeiază întotdeauna pe criterii istorice, *profesor* spune mai mult decît sinonimul său aproximativ, *magistru*, căci înseamnă "mărturisitor", "cel care mărturiseşte în faţa *(pro-)* lumii". Noblеţea funciară a cuvîntului stă în amănuntul că obiectul oricărei "mărturisiri" ar trebui să fie Adevărul. Meseria de *profesor* se cheamă... *profesiune*, care iniţial a însemnat "mărturisire" (J.J. Rousseau, în *Emile: Profession de foi du vicaire savoyard)*, dar apoi s-a extins semantic, devenind sinonim cu "îndeletnicire".

În primii ani pe care i-am petrecut la Timişoara am fost dascăl de limba latină al unor colegi ai mei de astăzi, mai tineri. Ei nu se vor supăra, nădăjduiesc, dacă voi mărturisi că "produsul" meu cel mai bun, în această direcţie, a fost Dumitru Crăşoveanu, care a devenit ulterior — poate tocmai datorită interesului său faţă de graiul strămoşilor noştri — unul dintre cei mai luminaţi dascăli de limba română ai Universităţii. Pot depune mărturie despre aceasta multe generaţii de studenţi care au beneficiat de privilegiul de a-l avea *profesor*, adică... "mărturisitor". Strîns înrudite cu *profesor-profesiune* sînt neologismele care alcătuiesc perechea *confesor-confesiune*. Specia literară a "Confesiunilor" dobîndeşte strălucire în literatură o dată cu Sfîntul Augustin *(Confessiones)*.

"Prestanţa socială" a termenului o regăsim, intactă, în limbajele profesionale, unde, derivate din *magister*, au pătruns: *magistrat, magistratură*. Adjectivul *magistral* este un superlativ absolut, sinonim cu "foarte bun". Legătura cu *magister* "profesor" este străvezie, încă, în expresiile *lecţie magistrală, expunere magistrală*, unde adjectivul echivalează, etimologic, cu îmbinarea analitică "vrednică de un *magistru*".

— Există vreo contradicţie între imaginea *magistrului*, cu tot ce evocă ea din lumea antichităţii, şi dispoziţia intimă a sufletului Dumneavoastră spre sensibilitate şi frumos?

— Antichitatea ne-a transmis imaginea "magistrului infailibil" — pentru mine, de neconceput — întruchipată în cuvintele *autos epha (ipse dixit, magister dixit)* "a spus-o El", adică "Magistrul", omul care nu poate să greşească. Un asemenea *magistru* era, pentru ucenicii săi, Pitagora, care nu enunţa, din punctul lor de vedere, decît "adevăruri absolute". *Iurare in verba magistri* "a jura pe cuvintele magistrului" — expresie învecinată, în conţinutul ei, celor înşirate anterior — îi stîrneşte, lui Horatius, o ironie chibzuit reţinută: "Eu, pe vorba unui dascăl, nesilit să jur orbeşte, / Mă opresc un timp, ca oaspe, unde de furtuni sînt dus" *(Nullius addictus iurare in verba magistri, / Quo me cumque rapit tempestas, deferor hospes)*. Filologul şi textologul epocii noastre supun "îndoielii" lor binevenite textele clasicilor, restabilind, prin emendări succesive, lecţiunea originară. Lepădîndu-se de un asemenea păgubitor "jurămînt", dar păstrînd totdeauna regulile jocului cuviincios, Ionel Funeriu a eliminat, una cîte una, sutele de greşeli comise de editorii de pînă acum ai operei poetice a lui Macedonski. Cartea lui, de răscruce în filologia română, se cheamă *Al. Macedonski. Hermeneutica editării* (Timişoara, Editura Amarcord, 1995).

Teoretic, orice filolog, vrednic de acest frumos nume, se cade a fi un fel de "Toma necredinciosul", în sensul că este obligat să supună verificării şi răs-verificării orice informaţie de specialitate, indiferent de unde provine ea. Această operaţie trebuie riguros săvîrşită mai cu seamă faţă de afirmaţiile scrise. "Îndoiala" — chiar faţă de ideile formulate, *ex cathedra*, de un venerat "magistru" — este o armă de care filologul se va folosi întreaga-i viaţă. "Mă-ndoiesc, dar nu mă-ndoi" — spune lapidar Nicolae Labiş, într-un vers memorabil, delimitînd sec, în favoarea celei dintîi, între *îndoiala intelectuală şi morală* ("Dubito — ergo... sum"), pe de o parte, şi *îndoirea materială, fizică* (a şirei spinării, de pildă), pe de alta. Cîteodată cel puţin, aceasta din urmă condiţionează *penibila siguranţă de sine*, pe care unii "specialişti" o afişează cu ostentaţie şi dezinvoltură.

Rigorile relaţiilor dintre "magistru" şi "discipoli" nu constituie lecţia cea mai bună pe care ne-a transmis-o antichitatea, măcar că esenţa acestor relaţii, privită "ideal", e vrednică de luare-aminte. Oricum, această "lecţie" discutabilă a fost din plin compensată de atîtea alte "lecţii", care pe mine m-au marcat decisiv şi definitiv, răspunzînd împlinitor rîvnei mele către sensibilitate şi Frumos.

Istoria cuvintelor, mai ales a celor de origine latină, avatarele lor semantice, distincţia între "vechi" şi "nou" în vocabularul românesc, sînt, dintre aceste "lecţii", cele mai de preţ, îndreptăţind, fiecare în parte şi toate laolaltă, gîndul lui Lucian Blaga că "limba este cel dintîi poem al lumii".

Restrîngînd aria observaţiilor mele la lat. *magister*, ce poate fi mai plin de tîlcuri pentru noi, românii, că din acest cuvînt latinesc graiul mioritic a păstrat străvechiul adjectiv, iar apoi substantiv, *măiestru, măiastră?* Româna a reţinut, astfel, eminenţa calitativă cuprinsă în adverbul *magis* ("mai"), de unde e derivat *magister*, transferînd-o în folclor şi în diferite alte domenii. La un pol al axului semnificaţiilor se află *Măiastra* lui Brâncuşi ("Pasărea măiastră" din întruchipările folclorice; în germană: *Wundervogel;* în franceză: *l'Oiseau bleu*, cu trimitere directă la capodopera lui Maurice Maeterlinck), la celălalt, *tăietura de măiestru* pe care trebuia s-o săvîrşească, în *Mara* lui Slavici, Natl, ca să iasă deasupra nevoii: "După rînduiala breslelor, calfa de măcelar care avea să treacă în rîndul *măieştrilor* trebuia să facă în faţa starostelui şi a oamenilor de încredere ai breslei *tăietura de măiestru*". Ritualul acestei "tăieturi" este descris într-o pagină antologică din acelaşi roman.

La Eminescu, în poemul postum *Memento mori*, "Măiastra" lui Brâncuşi cîntă de pe umărul Dochiei, zînă a vechii Dacii, de atîtea ori evocată de Poet: "Pe-umărul Dochiei mîndre cîntă *pasărea măiastră*". Nu e de mirare că *măiestre* sînt şi zînele, şi ielele, plăsmuite de fantezia populară, în veşnic neastîmpăr. Iar derivatul *măiestrie* — pe lîngă multele şi foarte preţioasele sale sensuri — îl are şi pe acela, special, de "cursă", "capcană", identificabil în limbajul vînătorilor şi al gornicilor vechimii. Citez dintr-o pravilă de acum peste trei veacuri: "Va întinde neşte *măestrii* la vreo vie sau la vreun pomăt sau la altceva pentru să prindză pre carii strică roade", dar şi din Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică:* "Corbul, la dulăii vînători, carii în munţi să afla, porunci ca de vor videa că într-alt chip Inorogul în *măiestriile* lor a cădea cu putinţă nu ieste [...], să se nevoiască ca spre pace şi prieteşug a-l întoarce să poată".

Întrucît *măiestru* este şi... diavolul (vezi capodopera rusului Mihail Afanasievici Bulgakov, intitulată *Maestrul şi Margareta)*, iscodirile şi iscusirile sale viclene — tot atîtea "izbînzi" ale Răului paroxistic — sînt tot... *măiestrii*. Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581): "Bărbăteaşte, împotrivă să stămu *măestriilor* ce vin de la începătorul de rău, dracul".

Reflexe ale lat. *magister* ne-au parvenit, la etaje istorice diferite, şi pe alte căi; din maghiară: *meşter*, cu tot felul de derivate; din italiană: *maestro*, care i-a prilejuit lui Tudor Arghezi *Balada maeştrilor;* din franceză *metresă*, femininul lui *Maître*, suferind o remarcabilă degringoladă semantică; din germană — *maistru şi maistor*, acesta din urmă cu un diminutiv care exprimă, întreagă, afecţiunea şi compasiunea lui Victor Ion Popa faţă de Aurel Vlaicu, eroul cărţii sale *Maistoraşul Aurel*.

Oricît de fragilă ar fi ea, există o "punte", în spaţiul îngust al căreia toate aceste vlăstare ale lat. *magister* se întîmpină şi se întîlnesc, recunoscîndu-şi afinităţi de taină.

Este privilegiul filologului în general, al filologului clasic în special — în ipostaza lor nu de "lingvişti", ci de oameni de cultură — să se bucure de asemenea afinităţi şi de asemenea întîmpinări, împărtăşindu-le şi tălmăcindu-le obştii. O propoziţie ca următoarea, din Dosoftei, *Vieţile Sfinţilor: "Măiastră măiestrie meşterşuguişi"*, m-ar ispiti să-i cutreier şi să-i scormonesc, cîndva, "măruntaiele".

— Este condiţionată înclinaţia Dumneavoastră spre sensibil, spre artistic, de anumite epoci sau modele?

— Ceea ce pot să răspund la această întrebare priveşte în chip deosebit epoca noastră, neprielnică oricărei înclinaţii spre contemplaţia artistică. Trăim sub semnul zgomotului şi tărăboiului propagate făţiş de televiziune, care retrage la o "oră de minimă audienţă" — cînd, vorba Poetului, "Se bate miezul nopţii în clopotul de-aramă" — una din puţinele ei emisiuni de calitate: "Profesiunea mea — Cultura". Cum aş putea să mai fiu "sensibil" la valorile durabile ale artei, cînd năimiţii televiziunii, holbaţi şi răstiţi, îmi poruncesc agresiv, cu risipă de gesturi, "Priveşte şi cîştigă!".

În altă ordine de idei — cuprinsă totuşi în întrebare — eu am obiceiul, deprins de la Tudor Vianu, să disting net între "modéle" şi mode. Cele din urmă au o singură, dar fatală slăbiciune: mor tinere. Modélele sînt însă veşnice, iar de prestigiul lor avem mereu nevoie. Consecinţa acestei opţiuni teoretice în practică trebuie să fie aceea că, în "umanioare", NOUL cată să fie întîmpinat nu cu rezervă, dar cu prudenţă. El nu anulează nicidecum TRECUTUL, ci i se adaugă, ca o verigă uneori necesară. Sînt obligat să cunosc NOUL, dar mi-l însuşesc numai în măsura în care se vesteşte durabil, adică, în perspectiva vremii, pilduitor.

— În ce măsură autorul *Dicţionarului de imagini pierdute* este legat de lumea antichităţii greco-latine şi cît datorează destinul său cultural şi ştiinţific spiritului clasic?

— Cred că voi izbuti să răspund ca lumea la această întrebare, dacă voi reproduce, cu nuanţările de rigoare, ceea ce spuneam, cu cîţiva ani în urmă, în *Introducerea* la *Dicţionarul de imagini pierdute* (Timişoara, Amarcord, 1995). Afirmam, acolo, că George Călinescu ştia bine latineşte, întemeindu-mă, între altele, pe amplul şi subtilul studiu *Horaţiu, fiul libertului (Studii şi conferinţe*, ESPLA, 1956, pp.

G.I. Tohăneanu
Magistrul

7-109), rezultat din lectura integrală a operei poetului latin și sprijinit pe un număr imens de citate, exact și frumos tălmăcite de autor cu juxtapunerea textului original. Aceeași cunoaștere, deloc superficială, a limbii latine o învederează studiul *Cultura lui Eminescu* (publicat în revista Institutului de Istorie Literară și Folclor, nr. 1-2, 1956). Unul din paragrafele cercetării, întreprinse în cel mai bun spirit călinescian, se intitulează chiar *Limbi și literaturi clasice* (pp. 260-277) și pune într-o lumină extrem de prielnică strădaniile Poetului între poeți de a-și apropria, în original, capodoperele antichității latine. Prin anii 1950 am pătruns la o ședință a Academiei — bineînțeles, la o secție a "umanioarelor" — prin grația profesorului Al. Rosetti. L-am ascultat, sorbindu-i cuvintele, pe George Călinescu abia întors dintr-o călătorie de studii săvîrșită împreună cu colaboratorii săi de la Institut, în Țara-de-Sus a Moldovei. "La mănăstirea Văratic — povestea el — am fost întîmpinați de maica stareță cu o *licoare ce părea exprimată din struguri italici*". Prin urmare, Călinescu știa — ceea ce puțini "latiniști" știu — că *exprimere* a fost, la început, un verb al viticultorilor, însemnînd "a stoarce", mai exact, "a apăsa" *(premere)* "din interior către exterior" *(ex-)*. Această operație de "deshumare" a sensului original al neologismului — care face ca sensul actual, "metaforic", al verbului *exprima* să devină transparent — stă la baza întregului *Dicționar de imagini pierdute*. Țin mult la această lucrare, "voios cimitir" de imagini resuscitate. Îmbinarea "voios cimitir" nu mai este, pentru mine, șocantă, după ce am colindat cimitirul de la Săpînța.

Prin concepția și spiritul care o cutreieră și o prezidează, cartea este profund îndatorată formației de clasicist a autorului ei. Ca de obicei, nu am făcut absolut nimic ca ea — cartea — să devină mai cunoscută.

— Ați vrea să detaliați semnificațiile termenului clasicism și să relevați rolul clasicismului antic în realizarea și evaluarea culturii moderne? Prin ce s-ar deosebi valorile culturii clasice de celelalte valori ale culturii universale?

— Dincolo de orice alte accepții — identificabile prin dicționare și enciclopedii — clasicism înseamnă, înainte de orice și până la urmă, "ordine", "armonie", — adică tocmai ceea ce lipsește, în primul rînd, contorsionatei noastre culturi moderne. În 1857, Baudelaire, în sonetul său *Frumusețea*, exprimă o seamă de adevăruri poetice foarte apropiate de idealul antic. Iată acest sonet în inspirata traducere a lui Al. Philippide:

Frumoasă sînt cum este un vis cioplit în stîncă
Și sînii mei de care atîția se striviră
Poeților o mută iubire le inspiră,
Materiei asemeni, eternă și adîncă.

În larg azur ca sfinxul stau mîndră și ciudată;
Mi-i inima de gheață și trupul cum sînt crinii;
Urăsc tot ce e zbucium turburător de linii
Și nu plîng niciodată și nu rîd niciodată.

Poeții, pe vecie ursiți făpturii mele,
Ca-n fața unui templu cu mîndri stîlpi senini,
Își vor petrece viața în studii lungi și grele;

Căci am, ca să-i înduplec pe-acești amanți blajini,
Oglinzi în care totul mult mai frumos se-așterne:
Adîncii mei ochi limpezi, plini de lumini eterne.

Alianța indelebilă dintre Poezie și Cultură este o condiție esențială, *sine qua non* a clasicismului, iar Al. Philippide, Ștefan Augustin Doinaș, Radu Stanca îndeplinesc cu prisosință, prin opera lor, această condiție.

— Limba și cultura latină reprezintă un reper esențial al culturii europene de peste 2000 de ani. Ce credeți că se va întîmpla cu acest reper în mileniul al III-lea?

— Despre "firea" omului, un poet latin spune: "Chiar de-ai izgoni-o cu furca, ea se va întoarce totdeauna în goană". Cutez să spun, și eu, același lucru despre limba latină: "... expellas furca, tamen usque recurret".

Vocabularul științific, tehnic și politic internațional — a cărui configurare se săvîrșește, precipitat, sub ochii noștri — este *latinesc* aproape în întregime. Chiar anglicismele, care pătrund masiv în limbajul comercial modern, în acela al oamenilor de afaceri, în terminologia "marketing" și "management" — sînt, în majoritate, neologisme ce conduc, mijlocit sau nemijlocit, către limba latină.

Ca latinist, nu mă neliniștește avalanșa neologismelor: în sens invers, prin ele și dincolo de ele, ajung, pe urmele Celui-din-Lancrăm, "La obîrșie, la izvor".

— Care vă sînt autorii clasici latini cei mai apropiați și care a fost meritul traducătorilor acestora în opțiunea Dumneavoastră științifică și culturală?

— Cultivînd un fel de "șugubeție lingvistică" totdeauna fecundă, George Călinescu distinge, nu mai știu unde, între *predilect* și... *dilect*. *Predilect*, afirmă ilustrul nostru umanist, înseamnă "iubit înaintea altora, cu precădere" *(praedilectus)*, în timp ce *dilect*, prin îndepărtarea primului prefix *(prae-)*, semnifică doar "iubit", pur și simplu. Pot vorbi astfel despre Vergilius singur ca despre poetul meu "predilect", ceilalți poeți ai latinității sînt doar "dilecți". Mi-ar trebui multe pagini ca să motivez "pre-dilecția" mea pentru Vergilius. Reducînd asta la cîteva rînduri, voi spune doar că versurile mantuanului anticipează, cu strălucire și... discreție, toate strunele pe care au cîntat cei mai de seamă poeți ai vremurilor viitoare. Unul dintre cele mai frumoase poeme ale veacului XX, *Orfeu. Euridice. Hermes*, de Rainer Maria Rilke, actualizează răscolitor un celebru pasaj din *Georgice*. Trecutul și amintirea, noaptea și marea, omul și omenia sînt "teme" poetice pe care Vergilius le-a abordat decisiv, foarte aproape de sensibilitatea modernă, cu totul altfel decît "vîrstnicii" săi. Ce exclamă troianul Enea atunci cînd, după anii de peripeții mastere pe mare, deslușește, încrustate pe zidurile templelor cartagineze, scene din războiul troian? *Sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt*.

— Operele lui Macrobius și Vergilius au devenit accesibile cititorilor români și prin inspiratele Dumneavoastră tălmăciri. Ce puteți spune despre capacitatea limbii române de a reda un text clasic?

— Pe Macrobius l-am tălmăcit la sugestia profesorului meu Al. Graur, director al Editurii Academiei acum 40 de ani, cînd a apărut, acolo, versiunea *Saturnaliilor* săvîrșită de mine. Cum duhul lui Vergilius plutește asupra acestei lucrări, m-am lăsat lesne convins să întreprind o asemenea ispravă, mai ales că inițiativa pornea de la un om căruia nu i-aș fi putut refuza nimic. Anul acesta, 2000, el ar fi împlinit 100 de ani. Prilej pentru mine să spun, *coram populo*, că lui Al. Graur îi datorez dragostea mea pentru latină ca pentru limba noastră... paternă. M-am deprins treptat să nu văd o barieră netă între latină și română, să consider limba română

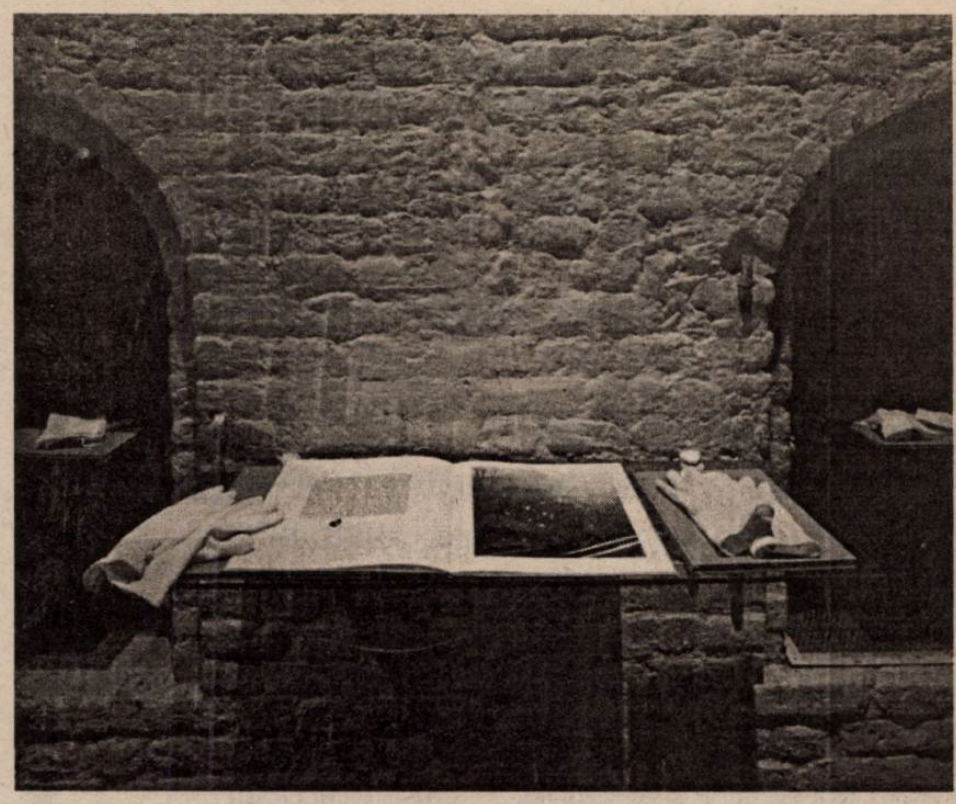

ca una din "fețele actuale" ale "latinei dunărene", cum numește I. Fischer — alt discipol al lui Al. Graur — latina populară vorbită în Dacia, într-o carte devenită, și ea, "clasică" îndată după apariție (ESE, 1985).

În ceea ce privește "formația mea intelectuală", îi sînt dator... vîndut lui Al. Graur. Dar lucrul cel mai important pe care l-am învățat de la el — dincolo de filologie și de lingvistică — se situează pe teritoriul eticii dăscălești. Urmînd exemplul profesorului meu, nu am vorbit niciodată decît despre ceea ce însumi am știut foarte bine. Simplu lucru, în aparență, dar foarte complicat, în esență. Folosesc acest prilej ca să-mi exprim, încă o dată, nețărmurita mea gratitudine față de acest savant fără urmă de ostentație, un adevărat "om printre oameni". Chiar și după "plecarea" mea din București, relațiile noastre au rămas excelente și, în ceasurile de cumpănă ale vieții mele, l-am simțit, de fiecare dată, aproape. Ca și pe ceilalți iluștri profesori ai mei, care nu au fost numai *magistri*, ci în primul rînd... *oameni*.

Cît despre capacitatea limbii române de a reda, corect și nuanțat, un text clasic, ei bine ea — această capacitate — este, teoretic și practic, ilimitată. Disponibilitățile limbii noastre în această privință sînt sporite de ușurința cu care româna plăsmuiește cuvinte noi, care par vechi de cînd lumea, chiar dacă obștea vorbitorilor nu și le însușește. Se știe ce rol însemnat a avut, în lumea greco-romană, MAREA, peripețiile marine, încleștările navale. *Flotă* este un cuvînt relativ nou, care nu consună cu atmosfera epopeilor homerice. George Murnu, neîntrecutul lor tălmăcitor, intuiește acest lucru și, evitînd neologismul, făurește, potrivit legilor derivării românești, substantivul colectiv *văset*, cu sensul "mulțime de vase", pornind de la străvechiul *vas*, căruia îi anină sufixul *-et*, cu valoarea pe care acesta o învederează în *brădet, făget, frăsinet; bănet, muieret, păsăret, tineret*. Fără îndoială, *văset* este exact ceea ce-i trebuia traducătorului, din toate punctele de vedere.

— Ați năzuit întotdeauna spre piscuri. Din natură, ați preferat munții, pe care i-ați colindat fără să vă temeți de greul urcușului, iar din literatură, cu predilecție, scriitorii "nepereche": Vergilius, M. Eminescu, I. Creangă, T. Arghezi, L. Blaga, ale căror opere le-ați străbătut în profunzime, ca poet și lingvist. Studiile de stilistică și traducerile din Vergilius deconspiră în persoana Domniei voastre *savantul* și *poetul*. Care este balanța dintre cele două ipostaze?

— Cele două feluri de "piscuri" — geografice și literare — îmi aduc aminte de o întîmplare tristă, dar plină de tîlcuri. Acum o jumătate de veac, funcționînd la Universitatea din București, am fost martorul nemijlocit al uneia dintre josniciile vremii: o liotă de neisprăviți, în frunte cu "decanul" de atunci al Facultății de Filologie, puneau cu... osîrdie la cale "mazilirea" de la catedră a profesorului Tudor Vianu. La o ședință de sindicat, organizată de detractori, i s-a reproșat eminentului nostru umanist că, la cursurile sale de literatură universală și comparată, se menține tot timpul pe "vîrfuri", evitînd "văile". Vorbește și comentează pe Homer și Vergilius, pe Dante și Shakespeare, pe Villon și Rabelais, pe Goethe și Schiller, pe Dostoievski și Tolstoi și pe alți luminători ai omenirii, evitînd plevușca scriitorilor mărunți. Cu gîndul la Zamora lui dragă, de unde contempla, în fiecare august, Bucegii, Tudor Vianu s-a ridicat și a răspuns cam așa: "Dumneavoastră credeți că e cu putință să trec de pe un pisc pe celălalt, fără să cobor prin văi?".

Am cutreierat, într-adevăr, aproape toți munții țării, dar nu am de gînd să stărui, *hic et nunc*, asupra acestui aspect. Voi spune doar că dragostea asta, ciudată și pătimașă, este un "lăsămînt" patern, pe care, în anii tinereții, l-am transmis celor mai apropiați prieteni și foști studenți ai Universității din Timișoara. M-am întîlnit, și în această privință, cu Feri Király, Deliu Petroiu, Livius Ciocîrlie, de care mă leagă atîtea amintiri de nești... Jindul munților m-a cercetat în toate ceasurile vieții, așa că, la distanța cuvenită, mă simt solidar cu Faust: "Eliberat de chinurile minții, / De fumul, de funinginea științei, / O, cum aș vrea, pe-un plai înalt / În roua firii să mă scald!".

Nu sînt nici savant, nici poet, în accepțiile care se dau îndeobște acestor termeni. Poet poate aș fi devenit, dacă părintele meu nu mi-ar fi retezat elanul, scriind pe caietul care cuprindea primele mele încercări juvenile: "Tînguirile lui Gheorghiță". Savant nu am avut cînd și cum să devin, din pricini pe care nu le-aș înșira cu plăcere. "Limanul" timișorean reprezintă, de fapt, a doua parte a vieții mele, iar între cele două părți există un hiat penibil.

În această a doua parte a vieții, la o vîrstă cînd alții cutreieră, ca să se formeze, marile centre de cultură și marile biblioteci ale lumii, a trebuit, la început, să pregătesc cursuri în fiecare an universitar, alte cursuri, pentru ca "tînăra noastră Facultate de Filologie" — cum i se tot zicea cu un îngăduitor zîmbet ironic — să reziste și să triumfe. A rezistat și a triumfat, iar ăsta este un motiv ca viața să ți se pară frumoasă.

Sînt, așadar, un om al școlii, legat prin toate fibrele ființei mele de învățămîntul românesc, iar elevii mei mi-au prilejuit cea mai umană dintre satisfacții: aceea că sînt, încă, util.

Mulțumesc pentru toate aceste întrebări, deloc comode. Pe lîngă multele lor calități, pentru mine ele o au și pe aceea că m-au așezat în relații mai exacte față de rîvnele mele și de suportul lor real.

Interviu realizat de
George Bogdan Țâra

O lume care a refuzat să moară

Ioana Spătaru

DAN UNGUREANU
Originile grecești ale culturii europene
Timișoara, Ed. Amarcord, 1999, 201 p.

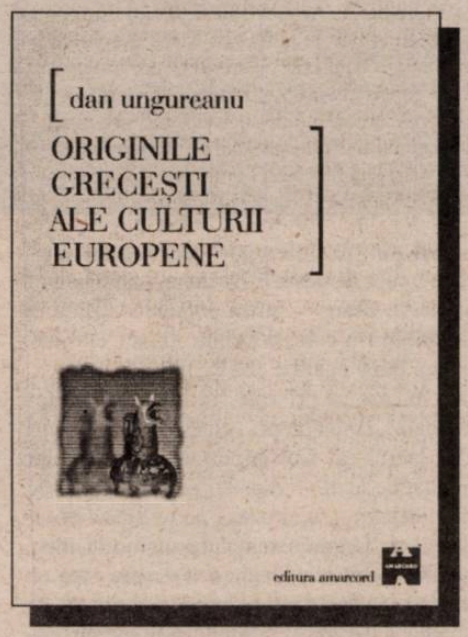

Într-un timp în care actualitatea provoacă, încropind mistere, forme criptice, nounăscute/reinventate afirmații ideologice, Dan Ungureanu se întoarce senin într-un timp despre care aveam impresia că știm tot, timpul clasic al vechii Grecii. Nu mânat de nostalgia unei orgolioase saturații de prezent, nici de însufletirea unei neașteptate descoperiri, nici polemic, nici aparent pasional, cercetătorul revine în Grecia firesc, cu gestul intrării pe poarta unui acasă ca mod de existență.

Titlul confirmă intenția călătoriei spre izvoare, spre adevărurile inițiale, generatoare, spre "Originile grecești ale culturii europene". E o afirmație simplă, de nimeni contestată, prin urmare o demonstrație s-ar dovedi inutilă. Tocmai de aici se naște frumusețea unei cărți care, promițând o destinație exactă, nu neapărat necunoscută, deschide poteci imprevizibile spre un spațiu în care ideile curg unele din altele, ridicând un labirint pe iluzia traseului accesibil, care, însă, nu conduce până la capăt. Fiindcă autorul se ferește să facă demonstrații. Să indice concluziile. Plecând de la unul din simbolurile eterne ale Greciei Vechi, purtat de informație și inspirație spre exemplificări și generalizări în desfășurarea unui discurs cu deschideri spre eseu, care, după trimiteri la Roma, Evul Mediu, Renaștere, modele ebraice sau Freud, se oprește discret în vecinătatea unei idei, strategic niciodată exprimată precis, autorul ocazionează cititorului lansarea în universalitate. Ilustrăm la întâmplare prin referire la capitolul *Polis*, din prima parte a cărții, **Arheologia limbii**. O observație inițială (orașul grec e sinteză între vechiul oraș oriental și noul sistem politic grecesc democratic) se amplifică la ideea opoziției Antichitate urbană/ Ev Mediu rural, care apoi devine insinuant-ironică la adresa convingerii din catehisme, propovăduite cu "încrederea senină a mușchii la arat" că abolirea sclavagismului ar fi meritul creștinismului. Printr-un truc etimologic se ajunge la *Politeia (Republica)* lui Platon, la observația că acesta inaugurează genul literar al utopiei, hibrid, tezist, "literatura proastă". Fără să prindem de veste se face pasul spre literatura de anticipație, spre eșecurile premonitorii ale viitorologiei anilor '70. Brusc suntem întorși spre un nou culoar în care opoziția societate urbană/societate rurală evoluează spre perechea comunitate tolerantă/ comunitate intolerantă, pentru ca, fără să beneficiem de indicatoare exacte, să descoperim în cuvinte puține concluzia" (...) civilizația europeană s-a născut în orașe și nu se poate menține decât în ele".

Exemplificarea, necesară în această extindere contrară spiritului grec, conduce spre ceea ce numesc fără reținere strategia unui text care "te fură". La început informația exactă, dozată, rece. *"Ars longa, vita brevis*, pe care îl știu toți belferii, latinește, este grecesc". Apoi comentariul construit prin acumulări, echilibrat amplificat, devine incandescent pe măsură ce evoluează spre universl și, firește, uman: "Nu fără motiv pătrunsese limba greacă în cultura romană, și din cultură, în conștiințe, până acolo în a-l face pe marele împărat *să gândească grecește"*.

Călătoria spre origini are un parcurs paradoxal. De fapt, ea pleacă de la origini, de la exemplar, spre un prezent etern adevărat — inevitabilă răstunare a căutării în oglindă. Și unde ajungem? Într-un spațiu real, nici utopie, nici idealizare, al structurilor durabile. În Grecia paradigmelor perpetue. Cu oameni trăind în vecinătatea familiară a zeilor, cu traume exorcizate în mituri violente, fără interdicții, fără tabu-uri, practicând curiozități temerare, inventând științe, educația, școala. O Grecie care scrie literatură în toate orașele, fără inhibiții provinciale. Cu geografie mitică, cu genealogii coborâtoare din spița divină. Democratică și urbană — într-un cuvânt exemplară. Iar exemplaritatea propune modele imposibil de contestat, perpetuate firesc prin forța perfecțiunii. Concluzia, niciunde notată explicit, este că Europa a păstrat, o dată cu numele rămas de la greci, o mentalitate, un mod de existență care i-au traversat istoria, din timp în timp supuse adaptărilor la un prezent al renașterii.

Dan Ungureanu nu se limitează la a investiga *Arheologia limbii, Economia bunurilor simbolice, Istoria*, cu opriri sigure asupra unor subiecte — *Religii ale rușinii și religii ale păcatului, Sexualitatea greacă, Interdicțiile și tabu* etc. — dezvoltate cu laconism incitant spre un orizont al ideilor suspendate în ecou. Susținând în prima parte ideea unei mitologii pliate cu fidelitate pe desenul geografiei mediteraneene, autorul pune la dispoziția cititorului "harta vie și populată" a unei geografii purtătoare de mesaje *în O geografie simbolică a Greciei*. Prezentarea îi aparține: "Dicționarul de față cuprinde localitățile din Grecia care sunt semnificative, care au încărcătură spirituală: mitică, arheologică, istorică". Informația este copleșitoare, nicidecum aridă, o hartă construită pe documente ce emană un iz curat de lume nepieritoare, statornică în vecinătatea prezentului sau într-o memorie regăsită. Numele unui oraș evocă personaje mitice, întâmplări încrustate în neuitare, rostiri celebre, gesturi istorice.

De la harta unui spațiu eternizat, cititorul e condus în exemplaritatea unei limbi care a refuzat să moară. În *Mic dicționar etimologic de cuvinte de origine greacă* 50 de pagini de cuvinte românești își descoperă sensul prim prin etimon grecesc. Dicționarul nu se adresează strict specialiștilor — notația este scurtă, accesibilă, scutită de demonstrații. Strategia dicționarului etimologic este opusă celei practicate până acum: el prezintă direct concluziile unor bănuite demersuri dificile, așezând cititorul în postura comodă a culegătorului de roade.

Construcția cărții nu poate fi întâmplătoare, ci purtătoarea unui mesaj despre fascinația lecturii acestei cărți: tentat spre o lume aparent cunoscută, cititorul e introdus în peisajul mobil al ideilor perpetuu născătoare, liber și creativ; condus de un discurs cu amplificări neașteptate, el intră în dialog cu lumea Greciei, dar ca în fața unui oracol care nu formulează precis adevărurile comunicate. La finalul traseului, însă, concluziile ne aparțin, un fel de convingeri transmise sub hipnoză, pregătiți fiind să acceptăm adevăruri gata făcute și recitind, fără nici un fel de suspiciune și pregătire de rezistență, titlul care afirmă *Originile grecești ale culturii europene*.

Referințe obligatorii

Cristian Pătrășconiu

DAN NEGRESCU
Tatăl, fiul și spiritul uman
Editura Paideia, 1999, 135 p.

Explozia ofertei editoriale a ultimilor ani este însoțită, în opinia mea, de o nefirească... normalitate în ceea ce privește recepția apariților superlative. Într-un fel de, dacă îmi este permis, lamentatio benevolentiae, aș spune că în absența unei publicități mai vii creat în jurul acestor (totuși) produse și din prezența unui marketing, cum să-i spun, de tip mioritic, se nasc întâlnirile ratate ale unei inteligențe mereu curioase cu volume indispensabile formării sau, după caz... deformării sale. **Tatăl, fiul și spiritul uman** (editura Paidea, 1999), discreta carte a profesorului **Dan Negrescu** propune un text demn de toată atenția. Afirmația aceasta, poate prea abruptă și, mai cu seamă, "mirosind" a limbă de lemn de la o poștă, nu este făcută de un specialist al temei analizate de domnul Negrescu pe parcursul a mai bine de 100 de pagini, ci de un diletant al ei, diletant mai degrabă în sensul originar decât în acela modern. Tocmai de aceea, această precizare, susținută de argumente, poate să adauge plusul de sens necesar anulării clișeului sau, dimpotrivă, poate să îl pună și mai bine în evidență, în absența unui "promo" insuficient de bine articulat. Căci aceasta este singura miză pe care și-o asumă autorul textului de față: să semnaleze excelența unei apariții editoriale.

La rândul său, miza textului pe marginea căruia glosează autorul... textului de față este aceea de a stabili care sunt detaliile relației, în context patristic, în care sunt implicate cele mai influente trei personalități ale creștinismului din secolul al IV-lea: Aurelius Ambrosius (Sfântul Ambrozie), Aurelius Augustinus (Sfântul sau, după caz, Fericitul Augustin) și Eusebius Hieronymus (și el, Fericit și Sfânt, Ieronim). Structura volumului, ușor de detectat, păstrează — cu maximă fidelitate — modelul care, mutatis-mutandis, se potrivește ca o mănușă doctrinei creștine: cel al triadei. Sunt, așadar, după un scurt și preventiv preambul, trei capitole consistente dedicate, în parte, câte uneia dintre cele trei personaje invocate mai sus. Fiecare capitol este însoțit de un șir impresionant de note de subsol (am numărat 201) — de unde, aspectul academic, doctoral al studiului —, de o scurtă și succintă fișă biografică și de o traducere în limba română a unui fragment scris de personajul în discuție pe acel capitol. În fine, o listă cuprinzând numele cele mai sonore și mai actuale ale istoricilor și hermeneuților fenomenului religios de secolul amintit. ***Metoda de lucru***, precum lasă autorul textului să se înțeleagă, ***este analiza critică***. Efectul acesteia: un studiu "rotund", bine închegat și seducător prin silogismele de care face uz.

Tipul de relație pe care Dan Negrescu îl descoperă survolând urmele textuale lăsate de cei trei Mari Părinți sau urmărindu-le în intensitate este tot una de natură triadică. Sf. Ambrozie, Sf. Augustin și Sf. Ieronim, contemporani, sunt "dispuși" în timpul lor după principiul triadic, cu specificația că numele ei este puțin diferit de cel clasic: "Tatăl, Fiul și Spiritul Uman". Voi încerca să consemnez, cât se poate de economicos, câteva determinații ale fiecărui element care intră în componența triadei, plasându-mă exclusiv între limitele decupate de textul la care mă refer în mod constant.

"Numeroasele date pe care le deținem în legătură cu persoana și personalitatea episcopului de Mediolanum ne îndreptățesc să vorbim de o vocație paternalistă a acestuia, de la individ la comunitate, mai corect de un pluripaternalism benefic și cu rezultate evidente". Și nu doar pentru că, posesor al unor afinități elective cu Socrate, **Ambrozie** l-a avut ca discipol pe Augustin, precum atenianul pe Platon, deosebindu-se, însă, de omul care "a coborât filosofia din cer pe pământ" prin faptul că a avut mai mare grijă de ideile sale pe care și le-a ordonat, răbdător, într-o serie de scrieri și astăzi încă de căpătâi pentru biserică, și nici numai fiindcă a pregătit cu minuțiozitate și i-a oferit discipolului său favorit "făgăduința biruinței desăvârșite" (consecință imediată și necesară a botezului creștin), ci împreună cu faptul că paternismul său, pe o latură a sa, foarte pragmatic, s-a revărsat asupra împăraților și a preoților cu eficiență, adesea, maximă. Pare, de aceea, ușor de înțeles care sunt motivele pentru care "istoria ecleziastică îl păstrează pe Sfântul Ambrozie ca pe unul dintre Părinții cei mai temperați și mai echilibrați".

Fiu rătăcit când, după propria-i mărturie, îi plăcea în mod deosebit să meargă la teatru și nu lăsa să-i scape nici o ocazie amoroasă favorabilă, apoi, beneficiar al prieteniei și înțelepciunii viitorului Sfânt Ambrozie, imediat, deci, "fiu venit din rătăcire", **Augustin** se convertește la creștinism, gestul său fiind provocat de o legendară scenă petrecută într-o grădină despre care Dan Negrescu consideră, nu fără ironie, că "dacă n-ar fi descris-o foarte clar el însuși (Augustin, n.m.), cu siguranță, ar fi inventat-o exegeții". Pasionat de retorică, renunțând la o carieră de avocat foarte profitabilă sub aspect financiar, cel care va fi, după Mircea Eliade, cel mai influent teolog al Occidentului va ajunge la concluzia că nu oratoria în sine este incomparabilă cu creștinismul, ci o anume utilizare a ei, aceea care etala o erudiție sterilă și care expunea voit sofistic. Astfel, "marele merit al lui Augustin va fi acela de a îmbina sensurile biblice cu redarea lor prin rafinamentul oratoriei păgâne. Tocmai astfel va deveni episcopul hiponens un ziditor al Bisericii, cu instrumentele meșterului păgân". Un mise-en-abyme al aceste situații este, de altfel, dezvăluit și de relația complexă pe care fiul Monicăi a avut-o cu Cicero, strălucitul stilist, în urma căreia a rezultat, cum foarte elegant formulează autorul, "marea logodnă europeană prin care cei vechi continuă să trăiască, iar noi cei noi urmează să crească".

"Strâns legat de umanitatea reală", ceea ce presupune inclusiv o raportare normală vizavi de femeie ("spre deosebire de alți Părinți, patologic misogini), **Ieronim** — avant la lettre, "corespondent deplin al acelui arhetip umanist pe care Renașterea îl va cultiva cu asiduitate — este trăducătorul Bibliei în limba latină (celebra Vulgata). În privința acestui fapt, scandalos pentru o bună parte a unor oficiali bisericești din acele vremuri, opinia lui Ernst Robert Curtius, preluată și de Dan Negrescu este foarte elocventă: "cine cumpără astăzi Vulgata nu are numai Biblia Latină, ci și introducerea lui Ieronim la opera întreagă și la unele din cărțile biblice în parte; douăzeci și cinci de pagini de tipar, reprezentând un breviar al umanismului creștin, așa cum l-a înțeles Ieronim. El se bazează pe ideea unei corespondențe între tradiția păgână și cea creștină".

Așadar, patriarhul întemeietor — Ambrozie — fiul care își va depăși tatăl și care nu își va nega trecutul plin de erori din perspectiva unui creștin — Augustin — și generosul Ieronim sunt marii Părinți Bisericești ai tensionatului secol al IV-lea. Pentru consolidarea creștinismului și perpetuarea acestuia, influența lor este decisivă. Fapt pus în evidență, la modul strălucit, îndrăznesc să afirm, inclusiv de lucrarea lui Dan Negrescu.

Alert scris, textul este un reper elevat în bibliografia mai sus-numitului veac.

Magna cum laude

Marius Lazurca

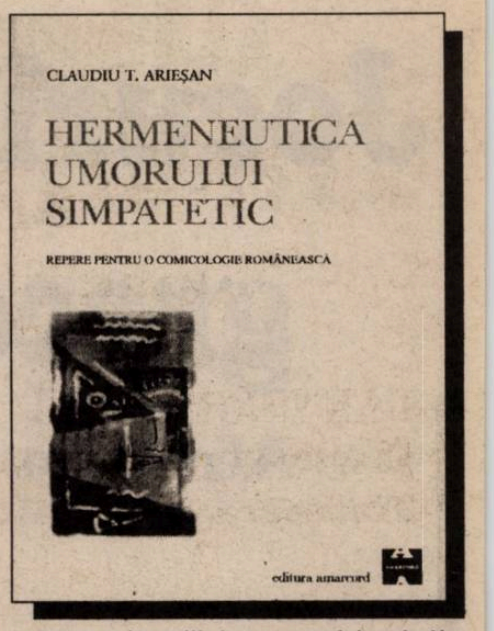

CLAUDIU T. ARIEȘAN
Hermeneutica umorului simpatetic
Editura Amarcord, 1999, 339 p.

Ultimele decenii ale secolului nostru au schimbat fără tăgadă profilul științelor spiritului. Mai întâi, lucru semnificativ, trebuie amintit faptul că nomenclatorul academic universal pare să fi preferat formula «științele omului» germanicului *Geisteswissenschaften*. Nu e locul aici să glosăm asupra acestui, totuși, semnificativ abandon. Cu un nume mai modest, științele acestea — să le spunem *adevărate*, pentru a le deosebi de cele *exacte* — nu și-au redus din ambiții: perioada de strictă, exhaustivă, specializare s-a văzut curând înlocuită de inevitabila interdisciplinaritate. Astăzi, un istoric trebuie să știe să folosească și instrumentarul sociologiei, al antropologiei, după cum se cuvine să aibă și o privire filologică, oricât de fugară, asupra ariei culturale studiate.

Cea de-a doua modificare de anvergură în contextul acestei discuții se referă la obiectele studiate. Ar fi poate potrivit să se spună că științele omului au trecut de la o vârstă, augurală, a monumentalului, la una, de maturitate, a obiectului cuminte — uneori chiar modest, miniatural — proporționat. Am văzut desprinzându-se din magma nesemnificativului obiecte de studiu care ar fi părut bizarę unui Malinowski, Momsen sau Durkheim: istorii ale vestimentației sau ale aromatelor, pasionante antropologii ale, de pildă, bolii sau ale cuvintelor de ocară, sociologii ale unor comunități până ieri invizibile sau insignifiante, generatoare astăzi de fenomene culturale deopotrivă închegate și alternative.

În opinia mea, fenomenul cel mai semnificativ al acestei duble evoluții din științele omului este extraordinara proliferare a unei discipline cândva precis definite: este vorba de antropologie. Dacă, în linii mari, pentru definirea unei discipline e nevoie de criteriile convergente ale metodelor și domeniului de studiu, antropologia s-a reinventat practic o dată cu fiecare nouă metodă omologată și cu fiecare nou teritoriu descoperit. Avem astăzi antropologii religioase, culturale, istorice și chiar literare, după cum avem antropologii funcționale, structurale sau psihanalitice. Antropologia însăși a devenit, într-un fel, numele generic al disciplinei umaniste prin excelență, vehicolul unui neo-enciclopedism omniateral și al unei hermeneutici bulimice.

Efectul imediat al celor de mai sus este acela că în fața mai tuturor cercetărilor contemporane cititorul are o recurentă ezitare de plasament: orice carte serioasă se reclamă astăzi de la trei-patru discipline, iar autorul ei poate face parte simultan din mai multe comunități științifice distincte.

Poate părea într-o oarecare măsură paradoxal, însă cred că cercetătorul român este mai curând favorizat decât handicapat de această certă complexitate a științelor omului. Culturile mari, ostenite de specializarea severă și discriminatorie a disciplinelor, au descoperit farmecul uitat al transgresării frontierelor, al «diletantismului» onest și riguros, prilejuind astfel tinerelor culturi, din Centrul Europei de pildă, ocazia unei surprinzătoare convergențe. Fiindcă, mi se pare, în cultura Europei de Mijloc enciclopedismul nu a fost niciodată sacrificat în beneficiul controlului exhaustiv al unei discipline umaniste unice. Un anumit gust intelectual pentru «cultura generală» și o certă precaritate a mijloacelor au condus la persistența în Est a unui tip de intelectual care dispăruse pentru o vreme de pe avanscena culturală occidentală. Astăzi însă există mari șanse ca erudiția aiuritoare a vreunui central-european să nu mai șocheze pe nimeni în Apus, de vreme ce evoluția mai sus schițată a științelor omului a consacrat multilateralitatea și aventurile interdisciplinare.

Pentru ce acest lung prolog? Am crezut că e util să prefațez în acest fel o apariție editorială care ilustrează exemplar cele de mai sus. Cartea lui Claudiu T. Arieșan, *Hermeneutica umorului simpatetic*, pune, întâi și-ntâi, tocmai o problemă de taxonomie. Cartea s-ar lăsa definită la fel de legitim de toate descrierile următoare: o istorie intelectuală a *râsului* universal și a unora dintre cele mai semnificative ocurențe din cultura română; sau: un studiu erudit de istorie literară românească focalizat pe chestiunea, surprinzătoare, a umorului simpatetic; sau: un nou exemplu dintr-o știință de ultimă oră, comicologia, cu aplicații analitice asupra culturii românești. Am putea continua, pentru a spune de fapt că suntem în prezența unei cărți remarcabile prin erudiție, subtilitate hermeneutică, expresivitate stilistică, acuratețe și cvasi-exhaustivitate a viziunii asupra obiectului interpretat. Claudiu T. Arieșan face o hermeneutică a râsului în cultura română, de la formele sale populare până la cele culte, începând — în cazul celor din urmă — de la «surâsul» filigranatic al cronicarilor și încheind cu rafinamentul de apogeu al umorului eminescian.

Cartea are mai multe puncte de plecare. Mai întâi, mirarea încă studentului că o prelegere despre umorul publicisticii eminesciene poate aduce, deopotrivă, înseninarea bună a audienței, plasarea analizei în afara domeniului debilitant al ideologiei și, la urmă, dar nu în ultimul rând, o fericită adecvare personală la spiritul și litera unei cercetări deja promițătoare. În al doilea rând, însă ceva mai târziu, autorul înțelege că o asemenea cercetare l-ar schimba într-un mod fericit, plasându-l automat într-o poziție excentrică față de «cultura» oficială și într-o companie dintre cele mai onorabile, alături, între alții, de Matei Călinescu, Virgil Nemoianu, Marian Popa, Vera Călin, Sorin Alexandrescu și Andrei Pleșu. Comicologia mai era, în al treilea rând, și o «cale exegetică nebătută» (p.8) mai cu seamă în ceea ce privește cercetarea umorului inserat, uneori, în demersul criticii literare. Din această ipoteză, sugerată de lectura unui Călinescu mai puțin frecventat, se va naște una dintre cele mai spectaculoase secțiuni ale cărții: «Raportul dintre critică și umor» (pp. 174-192). Ultimul îndemn preliminar către această cercetare, dintre cele dezvăluite de autor, este acela că subiectul ales se plia de minune pe «apetitul enciclopedic și deștelenitor al unui cercetător în formare» (p.8).

Acestea sunt îndemnurile inițiale. Rezultatul, cum am văzut, e o carte ce s-ar caracteriza prin rigoare, minuție și stil, un fascicol de atribute demn de puține dintre noile, sau chiar mai vechile, apariții editoriale.

Tema cărții acum: este vorba de identificarea, după un lung preludiu erudit, a resurselor de *umor simpatetic* din cultura românească, mai cu seamă în teritoriile cele mai puțin frecventate din această perspectivă de studiu. Cartea surprinde, așadar, și prin locurile în care își caută exemplificările: în discursul istoriografic al cronicarilor, în discursul critic și în discursul publicistic.

Argumentația autorului se întemeiază pe definirea *umorului simpatetic* prin contrast cu celelalte elemente din spectrul râsului generic. Temenul față de care vecinătatea se dovedește cea mai semnificativă este *ironia*. S-ar putea chiar spune că ironia este conceptul simetric opus umorului simpatetic: dacă cea dintâi este distantă, dominatoare și instituie un ceremonial al puterii tiranice, cel din urmă e smerit, compătimitor, participant, fundamentat pe convingerea unei fraternități «democratice» între oameni.

Definit astfel, umorul simpatetic devine acronimul unei atitudini complexe, interioare mai întâi, în raport cu obiectele culturii și cu semenii, în al doilea rând. El se desparte — printr-o diferență de gen aproape — nu numai de exercițiul disprețuitor al sarcasmului, dar și de voluptatea inocentă a hlizelii. Umorul bun este discret însă eficace, fiind întotdeauna rodul unui intens efort de edificare spirituală. Nu e deloc surprinzător, așadar, că el poate fi identificat în cele mai exotice contexte, nimic straniu dacă umorul simpatetic poate defini esența unei atitudini hermeneutice. Din acest punct de vedere, *umorul bun* caracterizează ceea ce s-ar putea numi o *politețe a actului interpretării*, întemeiată pe preeminența textului în raport cu intențiile hermeneutului, pe întâietatea sensului de descoperit în raport cu instrumentul sau tezele teoretice puse în joc.

Această introducere a umorului în teritoriul hermeneuticii mi se pare, de altfel, a fi cea mai interesantă posibilitate de conectare a tezelor autorului la unele dintre cele mai prestigioase teorii ale veacului. Recitindu-l în această optică pe Gadamer, cred că se poate identifica o rudenie de adâncime. Când filosoful german vorbește despre raportul de *apartenență*, care îl așază pe hermeneut în orizontul operei înainte de orice *distanțare* precedând inițiativa interpretativă, el vorbește tot despre preeminența operei în raport cu conștiința hermeneutică și despre necesara politețe a oricărei interpretări. În același sens, când Paul Ricoeur face distincția dintre hermeneutica suspiciunii și hermeneutica încrederii întemeiază această diferență tocmai pe diversele atitudini de *natură etică* în raport cu textul analizat: într-o parte e parte detectivismul *ironic* și deconspirator al unui Freud, gata să denunțe perversități disimulate de nevroze colective, în cealaltă e maieutica încrezătoare a unui, de pildă, Eliade, mereu prompt să salveze — uneori în ciuda evidențelor — statutul glorios al umanului. Însă această, abia schițată, tradiție de interpretare are un precursor ilustru: Buber este cel care, în *Eu* și *Tu*, evaluează raportul cunoașterii în funcție de categoriile unei etici a întâlnirii și dialogului.

Aceste conexiuni ale cărții lui Claudiu T. Arieșan sunt doar enunțate. Nădăjduiesc însă ca ele să dea seama despre familia intelectuală în care se instalează autorul timișorean, ca și despre fertilitatea unui domeniu care , în România măcar, își numără adevărații specialiști pe degetele de la o singură mână.

Hermeneutica umorului simpatetic intră pe piața românească a ideilor cu o morgă surâzătoare aproape stridentă. Când protagoniștii unei generații intelectuale găsesc că performanța culturală e desăvârșit compatibilă cu directoratul unor gazete deocheate, că zeflemeaua omnilaterală e alternativa cea mai fericită la seriozitatea muncitoare, că istețimea poate suplini suficient talentul însoțit de dorința binelui, volumul cărturarului timișorean are de ce să surprindă. Prin ea se enunță antimodernismul salutar al unei inteligențe animate nu de sarcasmul maliției, ci de amenitatea surâsului bun.

Noutăți la Editura Polirom

Jocurile în lumea greco-romană

Afrodita Carmen Cionchin

Jocurile, ca orice altă formă de activitate, sunt la origine indisolubil legate de sacru, simbolizând în primul rând o legătură de tip vertical între om și divinitate și apoi o acțiune interumană. Ne referim la jocurile rituale, cu structură religioasă, care reproduc, în cadrul unor ritualuri specifice, acte mitice arhetipale. Dintre acestea, cele mai importante prin semnificația lor se vădesc jocurile rituale existențiale întruchipând hazardul care marchează, adesea ireversibil, destinul omului. Simbolul hazardului existențial îl constituie zarurile, în greaca veche **cubos,** termen care trimite la românescul **cub,** iar în latină — **alea,** de unde îl avem pe **aleatoriu,** etimologic — "la voia zarurilor", "întâmplător". În Elada, zarurile erau supuse patronajului zeului Eros care, potrivit mitului, folosea zaruri de aur. Cum vechii greci obișnuiau să arunce cu trei zaruri deodată, șansa maximă era 3 x 6, adică "aruncarea Afroditei". Iubirea este, așadar, cea mai frumoasă "întâmplare", cel mai mare "noroc" ce îi poate ieși omului în cale.

Tot ca simbol al hazardului existențial grecii practicau cleromanția, un fel de divinație prin tragere la sorți cu aruncarea zarurilor: fiecare dintre participanți își însemna propriul zar sau ghioc și îl punea, alături de ceilalți, într-o urnă (la Homer, un coif); primul care era extras desemna învingătorul. La Atena, mulți funcționari erau numiți prin tragere la sorți, procedeu opus alegerii prin vot, în gr. **heirotonia** (de la vb. **heirotoneo** "a ridica mâna pentru a vota, a alege prin ridicarea mâinii", format din gr. **heri** "mână" și **teino** "a întinde, a ridica"). Termenul **cleromanție** este un compus din gr. **cleros** "soartă, tragere la sorți" și **manteia** "divinație, profeție". În acest context trebuie interpretate celebrele cuvinte ale lui Cezar, **Alea iacta est (Zarurile au fost aruncate),** ca provenind dintr-o formulă rituală. Expresia a ajuns să fie utilizată pe scară largă, cu referire la o situație în care se ia o decizie hazardată după mai multe ezitări.

În categoria jocurilor rituale existențiale intră apoi jocurile funerare, adică funeraliile, întrecerile sportive și jocurile festive. Jocurile funerare la greci erau un fel de întreceri sportive desfășurate în onoarea unui defunct. Primele jocuri pe care le cunoaștem din cântul XXIII al **Iliadei** sunt cele organizate de Ahile cu ocazia funeraliilor lui Patrocle. Însă competițiile sportive prin excelență rămân jocurile panelenice. Acestea erau organizate cu ocazia marilor sărbători religioase, fiind consacrate zeităților majore și se desfășurau în localitățile vestite prin temple sau oracole ale acestora: Olimpia (închinate lui Zeus, zeul suprem), Delfi (în cinstea lui Apolo), Nemeia (tot lui Zeus), Istmos (dedicate lui Poseidon), de unde și denumirea lor de jocuri olimpice, pitice (după numele generic al preoteselor Oracolului lui Apolo de la Delfi), nemeice, istmice.

Jocurile olimpice, cele mai cunoscute, aveau loc, din 776 î.H., potrivit cronologiei tradiționale adoptate de istoricul Timaios din Taormina, care a difuzat obiceiul de a marca trecerea timpului după olimpiade, la fiecare patru ani în plină vară (iulie-august), iar sărbătorile durau șapte zile. Prima zi a jocurilor era dedicată sacrificiilor și depunerii jurământului olimpic de către concurenți, într-un cadru foarte solemn, pe altarul lui Zeus Horkios, protectorul jurămintelor, care ținea un fulger în fiecare mână pentru a-i trăzni pe sperjuri. Întrecerile propriu-zise durau cinci zile, iar la sfârșit, în ultima zi, se acorda învingătorilor, numiți olimpionici (în gr. **Olimpionikes,** termen format din gr. **Olimpias** "Olimpiade, jocuri olimpice" și vb. **nikao** "a învinge, a câștiga"), premiul constând dintr-o cunună de măslin, împletită din frunzele copacului sacru adus, după spusele faimosului poet grec Pindar, de Heracles de pe tărâmul hiperboreenilor spre a-l sădi la Olimpia. Cununa olimpică era simbolul gloriei supreme la greci, glorie câștigată în sanctuarul și cu protecția zeului suprem. Jocurile pitice de la Delfi au fost instituite în cinstea lui Apolo în 582 î.H., după primul război sacru (600-590 î.H.), dintre Cetățile Delfi și Crisa, câștigat de cea dintâi. Originalitatea lor venea din faptul că prețuiau în mod deosebit întrecerile muzicale, cu o tradiție foarte veche la Delfi. Sărbătorile avea loc la fiecare patru ani, spre sfârșitul verii (august-septembrie). Premiul era o cunună împletită din laur, copacul favorit al lui Apolo. Jocurile nemeice se țineau în sanctuarul lui Zeus din Nemeea, în Argolida, și se asemănau cu cele de la Olimpia; premiul îl reprezenta cununa de țelină sălbatică. Din aceeași plantă era și cununa Jocurile istmice care aveau loc la doi ani, primăvara (aprilie-mai), în sanctuarul lui Poseidon de pe istmul corintic.

Toate jocurile se deschideau prin procesiuni, sacrificii aduse zeului patron al sanctuarului și alte acte de cult, urmate de concursuri atletice, alergări de care, spectacole și întreceri între muzicanți și recitatori. Prin structura lor complexă, jocurile au deținut un rol de seamă în viața culturală, ca manifestări de artă (muzică, dans, poezie, teatru), nu numai de sport (îmbrățișând toate formele sportive). Ele se adresau, așadar, atât spiritului, cât și trupului, simbolizând — dovadă a originii lor sacre — caracterul de operă divină pe care o reprezintă omul. Să ne amintim cuvintele proverbiale ale poetului latin Iuvenal: **Mens sana in corpore sano (O minte sănătoasă într-un corp sănătos).** Pe durata desfășurării jocurilor se întrerupeau războaiele, instaurându-se un armistițiu sacru, pentru ca întreaga suflare să participe la celebrarea unui ideal comun, angajant și înălțător. Aceeași semnificație a întrecerilor transpare și în deviza sporturilor olimpice lansată la jocurile din 1968 din Mexic: **Citius, altius, fortius (Mai repede, mai sus, mai tare).**

Trebuie menționată, în acest context, funcția socială a jocurilor care stimulau atât dorința afirmării individuale, cât mai ales sentimentul civic al mândriei și unității de neam. Jocurile au oferit, de asemenea, prilejul unor mari adunări religioase periodice, pe care grecii le numeau panegirii, în gr. **panegiris** (din gr. **pas, pasa, pan** "tot, toată" și **agiris = agora** "adunare populară; locul de desfășurare a adunării, piața publică"). Iată ce spune Isocrate, cunoscut orator atenian din secolul IV î.H., în discursul publicat cu ocazia celei de a o suta Olimpiade, în 380 î.H.: "Pe bună dreptate li se aduc laude celor care au înființat panegiriile și care ne-au lăsat moștenire tradiția lor. Într-adevăr, grație lor, ne adunăm în același loc după ce am încetat ostilitățile și am pus frâu dușmăniilor noastre. Apoi închinăm împreună zeilor darurile făgăduite și sacrificiile, rememorând amintirea obârșiilor comune. Dobândim astfel pentru viitor sentimente mai bune unii față de alții, ne reînnoim vechile legături de ospitalitate și stabilim altele noi".

La romani, jocurile festive și spectacolele publice erau, de asemenea, consacrate zeilor și aveau întotdeauna un substrat religios: **Ludi Romani (Ludi maximi), Ludi Florales, Ludi Apollinares, Ludi Ceriales, Ludi Megalenses** se desfășurau în onoarea lui Jupiter, zeul suprem, respectiv a Florei, zeița florilor, a lui Apollo, a lui Ceres, zeița recoltelor, și a Cybelei, Magna Mater. În fastuoasa procesiune care deschidea cea mai mare sărbătoare — **Ludi Romani** — sărbătoarea romană a victoriei sau a orașului, dansurile sobre și cele vesele urmau imediat după imaginea zeilor și după luptători, grupurile de dansatori **(ludii, ludiones)** demonstrându-și măiestria. Până și luptele de gladiatori **(gladiatorii ludi),** mult apreciate la Roma, aveau o origine rituală, într-o primă fază făcând parte din ceremoniile funerare, după cum arată lat. **munus** ("obligație, funeralii, spectacol de gladiatori"). Jocurile **(ludi)** se împărțeau între circ **(circenses ludi)** și scenă **(scenici ludi).** Despre primele vorbește expresia rămasă celebră **panem et circenses** "pâine și jocuri de circ", însă valoarea jocurilor scenice este incontestabil mai mare, întrucât reprezintă originea a ceea ce avea să fie teatrul roman. La Titus Livius găsim menționat faptul că în 364 î.H., după o epidemie de ciumă, senatul, pentru a îndepărta mânia zeilor, a introdus obiceiul jocurilor scenice, preluate de la etrusci, care constau din dansuri în sunet de flaut și pantomime cu actori — **histri, histriones** (termen etrusc). Mici reprezentanții scenice improvizate erau acele **versus fescennini** "versurile fescenine", al căror nume s-ar trage fie de la Fescennia, așezare din Etruria, de unde probabil vor fi fost importate, fie de la **fascinum** "deochi", pe care acestea ar fi avut puterea să-l îndepărteze. Poetul Horațiu accentuează originea rituală a fescenninilor, arătând că, după munca grea, plugarii aduceau sacrificii zeilor și apoi, în cadrul unui dialog, schimbau "glume țărănești". Măștile care au fost apoi preluate de caracterele consacrate ale comediei latine populare, așa-zisa **atellana,** provin din piesele numite "jocuri osce" sau "jocurile de la Atella". Specifică romanilor este însă **satura,** care îngemăna partea cântată cu cea vorbită, gestica și dansul, prefigurând reprezentația teatrală. Despre originalitatea saturei latine mărturisește cu mândrie Quintilian în **Institutio oratoria (Instituția oratorică):** "satura quidem tota nostra est" ("într-adevăr satura este în întregime a noastră"), după ce Horațiu subliniase acea constantă a spiritului roman pe care a numit-o plastic **italum acetum.** Debutul oficial al teatrului roman se va produce în 240 î.H. cu o piesă compusă de Livius Andronicus cu ocazia Jocurilor naționale — Ludi Romani.

Chiar dacă, în timp, caracterul ritual tinde să se diminueze, jocurile rămân în antichitatea greco-romană o instituție care va contribui fundamental la dezvoltarea spiritualității europene.

Inventarea barbarului

Ciprian Vălcan

Grecii sunt aceia care încep povestea barbarilor. Pentru că limba lor, greaca, e singurul grai demn de o lume delimitată, fiind vorbită, potrivit lui Epicur, până și de zei, cei care nu sunt în stare să o rostească, mulțumindu-se cu niște bolboroseli ininteligibile, apropiate mai degrabă de vocile naturii decât de un univers colonizat de către oameni, primesc acest nume, fiind aduși, tot prin intermediul limbajului, într-un coltișor al mentalului colectiv elen. Chiar dacă bolboroseala lor pare înspăimântătoare pentru cei care nu pot să-i descifreze sensul, din momentul în care începe să se vorbească despre ei, «barbarii» sunt deja parțial îmblânziți, ocupându-și locul la marginea lumii socotite raționale. Astfel se naște chipul oricărei civilizații: se fixează centrul, socotit izvor de raționalitate și de cultură, model ce trebuie imitat de către toți aceia care tind înspre perfecțiune, se definesc marginile, unde granița dintre umanitate și animalitate pare din ce în ce mai fragilă, urmând apoi stabilirea ținuturilor și a populațiilor de rezervă, excluse dintre fruntariile civilizației, însă existând tocmai datorită alterității lor, tocmai din pricina atributelor iraționale ce li se pun în seamă. Imaginația are nevoie de acest spațiu al exclușilor pentru a reuși să se elibereze de frânele rațiunii, pornind să-l colonizeze. Numai aici pot să existe oameni de mărimea unui pumn (pigmeii), licorne din al căror corn se obțin vase cu proprietăți tămăduitoare, maimuțe care recoltează piper, șerpi în capul cărora se găsesc pietre ce pot să te facă invizibil. Doar în această zonă socotită primejdioasă, în aceste teritorii ale haosului, sunt permise plăsmuirile fanteziei. Tot ceea ce ține de nebunie în lumea civilizației devine permis în sălbăticie. Ținuturile barbarilor par înspăimântătoare fiindcă în ele oricine se poate lăsa pradă impulsurilor. Nu există reguli, etichetă, conformism. E lumea pe dos, lumea în care rațiunea devine un handicap în lupta pentru supraviețuire. E lumea în care trebuie să-ți urmezi instinctele dacă vrei să rămâi în viață, lumea erorilor și ororilor monumentale, lumea în care totul e enorm și monstruos. Lumea nenumărabilului, nenarabilului, incognoscibilului, inconștientului.

Modelul grecesc avea să-și arate roadele. Cu toate că au trecut câteva milenii, civilizația europeană nu s-a despărțit de barbari. Deși cei care intră în această categorie sunt mereu alții, ideea însăși de barbarie nu a dispărut. Desigur, e tot mai greu să găsești teritorii sălbatice, neexplorate de nimeni, graiuri ciudate, ființe excentrice. Până și imaginația și-a găsit alte debușeuri, scoțând în față figura extratrestrului, care nu mai e un barbar, ci mai degrabă un supraom. Însă asta nu înseamnă că nu se poate lucra la definiția barbariei. Urmează o ameliorare a variantei clasice, o adaptare a ei la spiritul vremurilor, și în acest fel barbarul reintră în circuit. Tipul său ideal pare să fie unul decupat pornind de la ideologia drepturilor omului. Barbarul zilelor noastre funcționează astfel: nu înțelege că trăim într-o lume laicizată și se încăpățânează să se agațe de religia sa străveche, trădând în acest fel esența rațională a umanității; nu pricepe ce este toleranța, refuzând diferitele posibilități de acuplare descrise de bunul marchiz de Sade; nu acceptă superioritatea utilitarismului, susținând că morala sa e una dezinteresată; nu crede că profitul e zeul suprem și se pierde în tot soiul de preocupări rapsodice; nu e interesat de randament și susține că tihna e indispensabilă; refuză să fie un automat social, mereu politicos și rațional, și e incapabil să-și ascundă sentimentele — nu pare să știe că furia sau disperarea au devenit viciile supreme; continuă să creadă că animalele nu au suflet și nu se sfiește să le mănânce, oripilând spiritele subțiri care se hrănesc numai cu vreascuri; nu a aflat ce e egalitatea, susținând cu tărie că nici o societate nu poate să existe fără impunerea unui principiu ierarhic. Însă păcatul său cardinal e altul — nu vrea să admită că iubirea a încetat să existe, lăsând loc doar unor relații între trupuri. Barbarului îi lipsește, indiscutabil, finețea. Nu l-a citit pe Chamfort.

Retorica sfințeniei

Cristian Gașpar

În încheierea unui studiu menit să analizeze prezența credințelor populare în opera istoricilor antichității târzii, Arnaldo Momigliano scrie: "nu putem defini în nici un chip o distincție limpede între o cultură a claselor sus puse și una a celor de jos în cea de-a doua jumătate a veacului al IV-lea (d. Hr.) și întâia jumătate a secolului al V-lea. Deși relevant, de asemenea, pentru păgâni, acest fapt constituie o trăsătură definitorie a culturii creștine. Păgânii sunt siliți să accepte, drept autoapărare, o remodelare a universului propriu. La finele veacului al IV-lea până și celui mai obtuz retor ori filozof păgân trebuie să îi fi fost familiare sfinții, minunile și relicvele."[1] Concluziile atât de ritos formulate ale lui Momigliano se cuvin însă luate *cum grano salis*. Așa cum se întâmplă mai întotdeauna cu edictele cărturarilor moderni, între textele care ne-au rămas din Antichitate se găsesc și mărturii care să ne îmbie la mai multă cumpătare înaintea rostirii unor sentințe fără drept de apel.

Mă voi apleca în cele ce urmează asupra unei asemenea mărturii care se va dovedi cu atât mai prețioasă cu cât privește întocmai elementele orizontului religios pomenite de Momigliano (sfinții, minunile și, oarecum indirect, relicvele). Însemnătatea pasajului extras din *Philotheos historia* alcătuită de Fericitul Theodoret, episcop al Cyrului (*cca.* 393-460 d. Hr.), nu se restrânge însă doar la atât: cu toate că existența unor reguli precise de canonizare în veacul al V-lea este puțin probabilă, cuvintele învățatului episcop ne îngăduie să întrevedem cum se putea impune reputația de sfințenie a cuiva dincolo de cercul celor dispuși să îi dea crezare necondiționat. Spusele lui Theodoret (care nu au atras până acum interesul cărturarilor) sunt sugestive în privința efectelor diferite ale literaturii hagiografice asupra a două categorii de ascultători. Povestea Sfântului Simeon Stâlpnicul (cuprinsă în capitolul 26 al *Historiei*) este grăitoare în măsura în care arată cum se răspândea faima asceților creștini în medii sociale diferite și în ce chip (precum și în ce măsură) contemporanii îi dădeau sau nu crezare. Cu alte cuvinte, ea ne dezvăluie câteva aspecte privitoare la funcționarea mecanismelor ce reglau (cel puțin pentru Theodoret) acțiunea narațiunilor hagiografice.

Faima sfântului Simeon s-a răspândit mai cu seamă după ce, cu un gest nemaiîntâlnit până atunci, ascetul și-a făurit o coloană în vârful căreia își trecea vremea în post și rugăciune. Vestea despre aceasta a ajuns în cele din urmă și la curtea regelui Persiei unde trebuie să fi provocat felurite reacții. În chip cu totul semnificativ, Theodoret distinge între acestea numai două pe care, probabil, le găsește a fi cele mai reprezentative.

Astfel, pe de o parte, regele însuși, "a căutat cu mare grijă să afle despre felul de viață al omului «aceluia» și care îi sunt minunile" înainte să își alcătuiască vreo părere. În același chip s-au purtat și cei din anturajul său: "și toți cei dimprejurul regelui, pătrunși de faima lui (scil. a lui Simeon), chiar dacă au ascultat și bârfelile de tot felul scornite împotrivă-i de magi, căutau a cerceta cu de-amănuntul și, odată lămuriți, îl numeau om sfânt." Pe de altă parte însă, "gloata cealaltă mergea la catârgii, la slujitori și la ostași și, dându-le bani, se rugau să capete "prin mijlocirea lor" uleiul binecuvântat." Regina însăși e prezentată în aceeași poziție: "se mai spune și că soața lui a cerut ulei din cel învrednicit de binecuvântarea lui și, «de asemenea», că l-a primit ca pe darul cel mai însemnat."[2]

Două categorii diferite de "beneficiari" ai materialului hagiografic (precum și două atitudini diferite în tratarea lui) se ivesc din povestea aceasta. De o parte, regele și cei dimprejurul său nu se încred orbește în "textul" despre viața și minunile sfântului doar pe baza faimei care a răzbătut până la ei. Chiar dacă faima le atrage atenția asupra lui Simeon, ei au nevoie de o cercetare amănunțită și îngrijită asupra felului său de viață și a minunilor spre a dobândi informații cât mai exacte. Abia atunci, lămurindu-se în privința acestora, probabil și în urma unei dezbateri la care și partea cealaltă și-a putut înfățișa argumentele (e vorba aici de magii regatului, specialiștii în problemele religioase, care îl "bârfesc" pe Simeon), își alcătuiesc o părere (favorabilă, în cazul de față) și îl numesc pe ascetul sirian "om sfânt".

De cealaltă parte se afla "gloata", mulțimea celor de rând, precum și soața regelui perșilor, reprezentând aici tagma femeiască.[3] Reacția lor la auzul poveștilor aduse de "catârgii, servitori și ostași" este aceeași și privește nu atât calitatea de sfânt a lui Simeon (asupra căreia, de data aceasta, pare a nu exista nici o îndoială) cât mai cu seamă efectele practice ale puterii mai presus de fire cu care sfântul este înzestrat. Și regina, și gloata, caută a obține uleiul sfințit de binecuvântarea Stâlpnicului, chiar în schimbul banilor.

Mi se pare neîndoielnic că, în textul analizat, Theodoret distinge două tipuri de public al povestirilor hagiografice. Tipologia reacțiilor dinaintea unei povestiri hagiografice schițate (e drept, nu în chip explicit) în pasajul din *Philotheos*

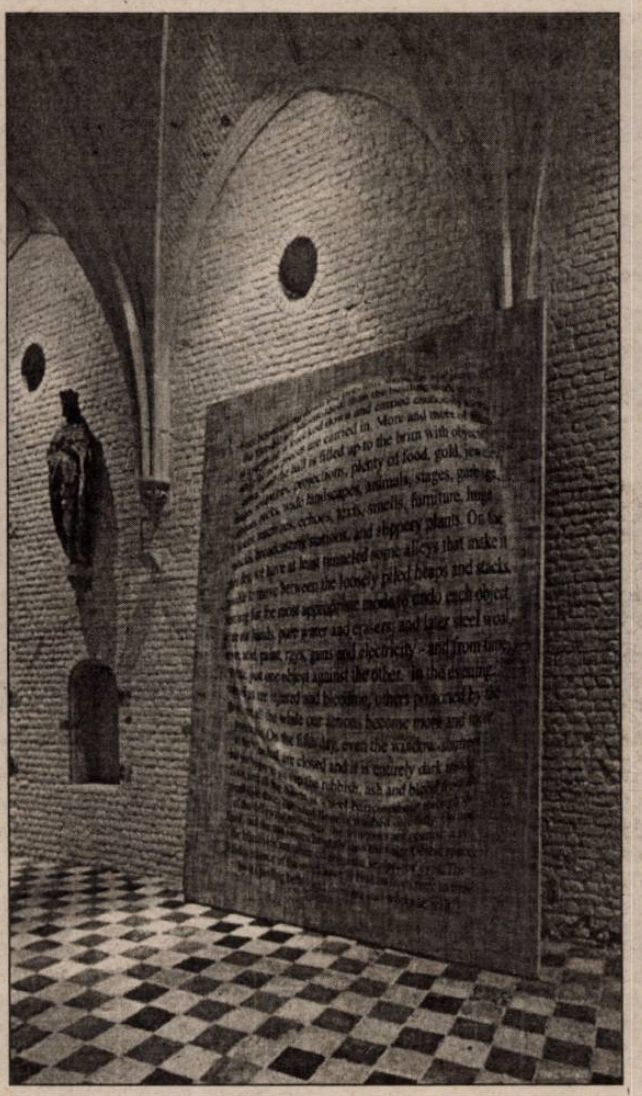

historia se întemeiază, în ultimă instanță, pe opoziția dintre demersul rațional și credința necondiționată ("irațională") ca temelii ale acceptării statutului mai presus de fire al "omului sfânt" precum și ale încrederii în puterile sale.

Prezența miraculosului în tot acest proces nu poate fi pusă la îndoială și, în această privință, trebuie să îi dăm dreptate lui Momigliano: "până și celui mai obtuz retor ori filozof păgân trebuie să îi fi fost familiari sfinții, minunile și relicvele." Mai mult încă, minunile par a fi, alături de felul de viață, unul din criteriile definitorii ale sfințeniei indiferent de tipul de public căruia îi sunt destinate povestirile hagiografice. Ceea ce contează însă mai mult (cel puțin din perspectiva textului theodoretian), este *felul cum e tratat elementul miraculos* și în această privință concluziile tranșante ale lui Momigliano se cuvin îmblânzite.

Ceea ce e cu adevărat remarcabil în tipologia theodoretiană este felul în care ea răspunde, în chip mai puțin explicit însă cât se poate de coerent, criticilor păgâne la adresa creștinismului. Pentru intelectualii necreștini ale căror texte ni s-au păstrat, creștinismul a fost de la bun început și a rămas, în ciuda realităților istorice, religia celor de jos, a celor slabi de minte și a femeilor.[4] Rostite de pe pozițiile elitei intelectuale, criticile la adresa creștinismului insistă asupra caracterului "irațional" al noii religii. "Iraționalitatea" creștinismului se manifestă atât la nivelul doctrinei, cât și la cel al metodelor folosite pentru răspândirea acesteia: "îi vedem, de bună seamă, și pe cei care-și propovăduiesc înșelăciunile prin piețe și umblă cerșind, dar nu s-ar arăta vreodată pe la adunările oamenilor cu minte, darmite să cuteze a-și dezvălui învățăturile dinaintea acestora. În schimb, cum zăresc niște tinerei, vreo gloată de sclavi ori câte o adunătură de oameni fără minte, pe dată se împing (să iasă) în față și prind a-și da aere."[5] Singurul răspuns al creștinilor atunci când sunt puși în fața strălucitelor doctrine ale elinilor, după părerea lui Libanius, strălucit retor antiohian trăitor în veacul al IV-lea d. Hr., sunt poveștile băbești răspândite de inși fără minte, aceiași care, la Theodoret, dau crezare pe dată poveștilor despre Simeon purtate de catârgii pe drumul Persiei. "Iar de vă amintește cineva de Platon și de Pitagora, voi îmi veniți ba cu mama, ba cu nevasta, cu sluga și cu bucătarul și «găsiți pricină» că ați dat crezare acestora încă din vechime."[6]

Comparând aceste două texte cu pasajul citat din *Philotheos historia*, reiese, cred, destul de limpede că Theodoret își înfățișează propria credință (mai exact, un anume aspect al acesteia — cultul sfinților) într-o perspectivă universalistă: fiecare poate afla într-însa calea către adevăr, indiferent de felul în care alege să se apropie de expresia lui în cuvinte. Povestirile hagiografice nu sunt doar basne bune de amăgit pe cei slabi de minte: pentru învățatul episcop ele pot aduce folos și temelie credinței chiar și membrilor elitei, învățați să judece cu acribie înainte de a-și angaja în vreun fel părerea. Viața Sf. Simeon alcătuită de Theodoret li se adresează mai cu seamă acestor aristocrați (creștini sau necreștini) în ciuda pretențiilor autorului care, ca bun hagiograf ce se află, ne asigură că scrie având în gând întreaga creștinătate. Din puținul care se lasă întrezărit prin negura vremii putem bănui că Theodoret însuși se trage din randul acestei elite, fiind poate ultimul dintre reprezentanții de prestigiu ai strălucitei tradiții literare antiohiene. Nu e, deci, de mirare că în opera lui regăsim elementele unei concepții "aristocratice" asupra creștinismului, savant manipulate și integrate unei viziuni universaliste și, implicit, polemice.

Să mai adaug, în încheiere, că e foarte probabil ca pasajul analizat să ne dezvaluie mult mai multe despre mentalitatea și intențiile autorului său decât despre realitatea istorică a epocii. Textul lui Theodoret a putut fi datat cu siguranță în anul 444 d. Hr.[7] În anul următor, Yazdgerd II (438-457), același rege al Persiei care se lăsa convins, în narațiunea theodoretiană, de puterile miraculoase ale Sf. Simeon Stâlpnicul, dovedind o deschidere admirabilă într-ale spiritului, va dezlănțui o nemiloasă prigoană împotriva creștinilor din împărăția sa, sporind numărul martirilor bisericii persane.[8]

---

1. Momigliano, "Popular Religious Beliefs and the Late Roman Historians" în vol. *Quinto contributto alla storia degli studi classici e del mondo antico*, vol. 1, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1975, p. 93.

2. *Philotheos historia*, 26, 20. Am tradus textul ediției critice publicate în colecția *Sources chrétiennes*: Theodoret de Cyr, *Histoire des moines de Syrie: Histoire Philothe*, vol. 2, introducere, ediție critică, traducere, și note de Pierre Canivet și Alice Leroy-Molinghen, Paris, Les Editions de Cerf, 1979.

3. Despre personajul feminin și utilizarea sa în retorica proși anticreștină, v. excelentul studiu al lui Kate Cooper, "Insinuations of Womanly Influence: An Aspect of the Christianization of the Roman Aristocracy" în *Journal of Roman Studies* 82 (1992), pp. 150-64.

4. V. în această privință mărturiile scriitorilor creștini: Iustin, *1 Apol.*, 60. 11, *2 Apol.*, 10. 8; Tatian, *Ad Graec.* 32; Minucius Felix, *Oct.*, 16. 5 și 36. 3; Athenagoras, *Legatio*, 11. 4. 1, precum și acuzațiile unor scriitori necreștini precum Iulian Apostatul (*Contra Galil.*, 238 d-e) sau Libanius (*Or.* 30. 31).

5. Celsus, *Cuvânt adevărat*, 3. 50. Am tălmăcit textul cuprins în ediția lui Robert Bader, *Der ALETHES LOGOS des Kelsos*, Stuttgart, W. Kohlhammer, 1940.

6. Libanius, *Or.* 16. 47. Textul tradus e cel publicat în colecția Loeb: Libanius, *Selected Works*, vol. 2, traducere engleză, introducere și note de A. I. Norman, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1977.

7. V. observațiile făcute de A. Leroy-Molinghen în *Introducerea* la *Philotheos historia*, ed. cit., 66-8.

8. V. *Ep.* 77 în vol. Theodoret de Cyr, *Correspondance*, vol. 2 (Epist. Sirm. 1-95), text critic, traducere și note de Yvan Azma, Paris, Les Editions du Cerf, 1964, p. 166.

Drumul spre K.

sau 51 de întrebări pentru Konrád György

Adriana Babeți

Până să ajungem față în față, pe 21 februarie, anul 2000, ora 10, pornesc în căutarea lui. Încep ca și cum m-aș pregăti pentru o călătorie lungă și anevoioasă, la capătul căreia e întâlnirea cu el, deja mitizat, scriitorul Konrád György. Anticipez drumul pas cu pas, îl compun și recompun din cărți, îl scriu și rescriu în închipuire, după ce îi citesc autobiografia și parte din romanele unde îl pot bănui ascuns îndărătul personajelor: *"K. are 57 de ani, este romancier și eseist. Cetățenia și limba maternă — maghiara, religia — iudaică. Tatăl său a avut un magazin de unelte în provincie; mama este și acum bine, sănătoasă. K. e fericitul părinte a patru copii proveniți din două căsătorii. Meseria lui de bază e să predea literatura. Soția lui, Judith Lakner este istoric. Locuiește într-un apartament cu trei camere, plus un birou, în cartierele cu grădini de la marginea Budei și mai are o căsuță cam dărăpănată la țară. Garderoba îi e modestă, în schimb se mândrește cu cîteva mașini de scris bune. De la birou, vede florile pe terasă și, ceva mai departe, un plop și un spital, același, unde i s-au născut acum un sfert de veac cei doi copii mai mari, în prezent stabiliți la Paris. In fiecare dimineață, o tânără de 22 de ani, pe nume Erika, vine să-i scoată la plimbare pe cei mici.*

K. a avut o copilărie fericită într-o casă plină de prieteni și rude, dar în 1944 numai o minune l-a scăpat de la Auschwitz, unde au nimerit aproape toți ceilalți copii evrei din satul său".

Așa începe **Un autoportret**, scris de Konrád György în 1990 și așezat de traducătorul său american, Michael Heim, în chip de "Cuvânt înainte" la antologia **Melancolia renașterii**. Mă gândesc ce s-a putut întâmpla între timp. Mă întreb dacă mama sa mai trăiește, dacă el a ajuns bunic, dacă scrie la computer, dacă mai vede plopul în zare, dacă Erika știe nemțește, dacă are o grădină cu zarzavaturi la țară. Imi închipui mușcatele pe terasă. Ii văd casa din copilărie și magazinul de unelte al tatălui. Simt, nu știu de ce, un miros de lemn proaspăt tăiat, de motorină și ulei de mașină. Cred că băiețelul K. are părul cârlionțat și obrajii bucălați. Mai cred că e puțin miop și că se joacă pe stradă cu băieții "mințcopf" sau "prinsa cu țil", îmbrăcat în niște pantaloni de doc gri până la genunchi, cu bretele ca niște hamuri. Aș vrea să știu cum îl chema pe cel mai bun prieten din copilărie, cum familia lui a scăpat ca prin minune, cum de au plecat chiar cu o zi înainte de nenorocirea deportării? Cine a avut presimțirea? Unde erau atunci bunicii? Ce făceau, cu ce se ocupau, ce îi povesteau?

Apoi, înaintând pe firul scurtei sale autobiografii făcute detașat, la persoana a treia, pe nici cinci pagini, cu o ironie blândă, tristă, oarecum melancolică sau poate doar sceptică, îmi închipui ce s-a întâmplat în ianuarie 1945, la Budapesta. Incerc, fără vreo șansă de reușită, să simt teroarea unui băiat de 12 ani, care scrie peste decenii: *"Dacă n-ar fi venit rușii, aș fi fost cu siguranță împușcat și aruncat în Dunăre de către fasciștii unguri".*

După cum nu reușesc nici să intru în pielea unui tânăr student de 23 de ani, înrolat în Garda Națională, dormind în timpul revoluției din '56 cu mitraliera sub pat, episod pe care îl descrie la maturitate astfel: *"Nu a tras în nimeni cu mitraliera aceea, dar o mai scotea din când în când la aer. Avea ordin să apere Universitatea, dar trupelor sovietice nu le-a dat prin gând să deschidă focul asupra acestei instituții".*

Vreau să înțeleg de ce a rămas *"pe poziții"*, în timp ce toți prietenii au plecat, după 1956, în exod. De ce avea, atât de tânăr, o familie, de ce era șomer și de ce scrie în 1990: *"Pentru el, cel mai normal lucru pe care-l putea face atunci era să vorbească și să scrie ungurește în Ungaria"?* Cum arăta casa în care locuia atunci cu soția și cei doi copii? Ar putea să descrie bucătăria? Își mai aduce aminte numele vecinilor?

Ar urma cei șapte ani în slujba statului, tutore public, consilier referendar, funcționar al suferinței și părăsirii, vizitatorul zecilor și zecilor de nefericiți ai soartei, pe care încearcă zadarnic să îi ajute. Prin apartamentele lor mizere, suprapopulate, peregrinează zi de zi, cu toate simțurile dilatate, rănit de suferință, milă, vinovăție, ajungând în cele din urmă "să privească normalitatea și anormalitatea ca pe niște noțiuni relative". Nu i-aș mai pune nici o întrebare despre mirosurile pestilențiale, gunoaie și șobolani, despre monstrul Ferike Bandula și părinții lui, despre estropiați, nebuni, decăzuți, deoarece totul e acolo, în paginile **Vizitatorului**. Lumea infernală pe care o străbate singur, însoțit doar de imensul său talent, se transfigurează miraculos, prin cuvânt, într-un poem al sordidului, în romanul pe care-l scrie la 36 de ani, tradus rapid în 13 limbi și minunat transpus în

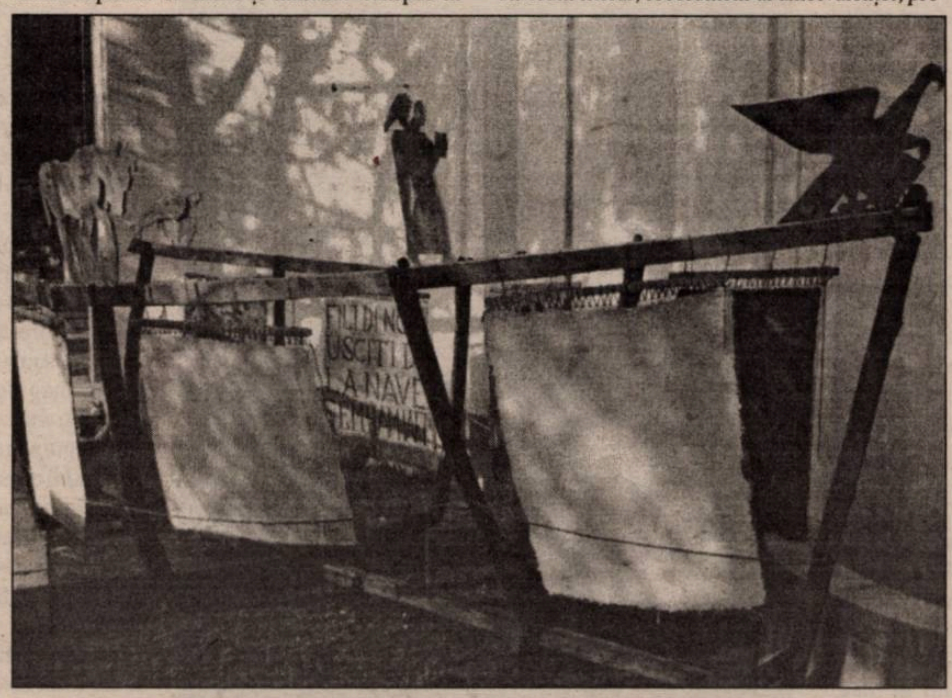

românește (în 1998) de Paul Drumaru.

E, prin urmare, un tânăr scriitor. Nu publică însă decât eseuri și îngrijește ediții de lux din Gogol, Turgheniev, Tolstoi, Dostoievski. Până să îi apară romanul mai trece o vreme. Ce înseamnă mărturisirea următoare: *" K. a făcut parte și din cultura underground a tinerilor scriitori din anii 60"?* Cum arăta cultura underground în Ungaria? Cine erau ceilalți tineri scriitori? Unde se întâlneau, ce discutau? Cum funcționa *samizdatul* în Ungaria? Cum i-au circulat mai târziu în clandestinitate romanele **Complicele, Petrecerea din grădină** și celebra **Antipolitica**? Ce s-a întâmplat după 1990 cu literatura "de sertar"?

Dar experiența de sociolog la un institut de sistematizare urbană, care începe în 1965 și se încheie, *"prin grija securității"*, în 1973? El spune că deprinde repede noua profesie, că străbate țara-n lung și-n lat, luând zeci și zeci de interviuri. Care a fost cel mai spectaculos studiu de caz? Ce înseamnă pentru viitoarea sa carieră de romancier o frază ca asta:" *era pe atunci preocupat mai ales de ideea așezării urbane ca galaxie culturală sau, dacă vreți, ca roman deschis"*? Cum ar "citi" atunci Budapesta? Dar micile orașe din Europa Centrală? Pe care le știe? In care a stat măcar o zi?

Din prietenia cu Iván Szelényi ies, în acei ani câteva cercetări de sociologie urbană și un studiu despre intelectualii înfruntând puterea în socialism. Cei doi sunt arestați, iar puterea dă ordin ca microfilmul manuscrisului să fie distrus. "*Deși s-au muncit mulți să ducă la îndeplinire această nobilă poruncă, autorii au reușit să dosească două copii la indigo".* Unde au dosit copiile? Când și-au dat seama că previziunile lor din **Drumul intelectualilor spre putere** sunt greșite? Cum ar scrie azi o carte despre puterea intelectualilor? Ar scrie-o?

Spune că, fără a fi făcut parte dintr-un partid, a fost un membru activ al *"grupului de prieteni în semiclandestinitate, care-și spuneau opoziția democratică și care au ieșit la lumină în 1988, pe baza hotărârii celor în jur de o mie de membri fondatori sub numele de Alianța Liber-Democraților".* Cât de mare era teama de represiune a intelectualilor în Ungaria anilor '80? De ce nu le-a fost frică celor 1000 de membri fondatori? Ce puteau risca atunci? El personal a făcut vreun compromis cu puterea pentru a fi publicat sau pentru a avea o slujbă? L-a ajutat faptul că era cunoscut în străinătate?

Ar mai răspunde azi "*Ei, bine — da"* la întrebarea pe care și-o pune singur înainte de 1989: *"Mai visează cineva la Europa Centrală?"* Ar mai susține în anul 2000 cele spuse în 1986 despre aceeași "a treia Europă", nici Estul, nici Vestul: "*Noi suntem o aventură, o alianță culturală, un ordin literar; recordmeni ai ambivalenței, problematici prin definiție. Suntem mai mult poeți decât activiști. La urma urmei, Europa Centrală este mai mult un vis*"? Si că: "*In fapt, Europa Centrală e o problemă maternă"?* Sau cele afirmate în 1991, la conferința "Lumea literaturii și lumea" (în calitate de președinte al PEN Clubului): "*Ce rămâne când nu mai există diavol?*" Sau când, în iunie 1989, la Budapesta, la o mare întâlnire internațională, alături de Czeslaw Milosz, Danilo Kis, Susan Sontag, Claudio Magris, Adam Michnik, Peter Eszterházy, Edward Limonov, presimte, chiar înaintea căderii Zidului Berlinului, că toți cei care sunt adunați în jurul mesei vor rămâne niște visători construind utopii. De ce spune: "*Nu doresc să par un profet al Apocalipsei, dar e foarte posibil ca realitatea să fie cu mult mai întunecată*"?

Cum se face că în toate romanele (pe care le citesc în franceză), își răvășește dureros memoria și se vede, dar de fapt ne vede pe toți cei din"zonă", cu viețile noastre previzibile *"până la ultimul cui bătut în sicriu"*, cu spaimele și rănile noastre, cu hăituiala zilnică pentru supraviețuire, cu felul nostru cam împiedicat, mereu la coadă în marele galop al istoriei, înghiontiți, mustrați, dați deoparte, lăsați la urmă? Inconfundabil "estici", purtând ca un stigmat expresia chipului cotropit de "*mafia criminală a renunțării*". Iar dacă chiar crede că "*atunci când ne întrebăm care a fost sensul vieții noastre, putem găsi cu toții răspunsul în propria autobiografie*", care ar fi sensul propriei vieți în caz că ar relua acum, la 67 de ani, scurta autobiografie așezată de Michael Heim în chip de **Cuvânt înainte** la **Melancolia renașterii**? Ar începe așa? "*K. are 67 de ani, este romancier și eseist...De la birou, vede florile pe terasă și, ceva mai departe, un plop..."*

POST SCRIPTUM

Până să ajungem față în față, pe 21 februarie la ora 10, pornesc spre Budapesta împreună cu Ilona Mihăieș și Cornel Ungureanu, într-o duminică spre prânz, printr-un fel de iarnă târzie, mohorâtă, povestind vrute și nevrute în goana mașinii, observând satele îngrijite, orășelele pline de o tihnă a orei prânzului, copiată parcă din Roth sau Zweig. Cam din oră în oră nu mă pot abține să nu repet, ca atinsă de senilitate, că nu îmi vine să cred că intelectualii invitați de Anamaria Pop, formidabila directoare a Centrului Cultural Român din Budapesta, vor veni la întâlnirea cu noi, deși pe invitații stă scris negru pe alb: " A treia Europă — între mit și realitate". O dezbatere la care participă (din partea română) Adriana Babeți, Mircea Martin, Geo Serban, Cornel Ungureanu și (din partea maghiară) Bojtár Endre, Farkas Jenö, Fazsy Anikó, Kende Péter, Konrád György, Kontler László, Molnár Gusztáv, Pomogats Béla. Pentru cine cunoaște lumea scriitoricească și academică maghiară sau presa culturală din Ungaria, numele pomenite ar face să pălească de invidie pe organizatorii oricărei reuniuni internaționale. Cărțile și studiile lor ne sunt cunoscute, le-am dezbătut în seminariile de la Timișoara, pe câțiva i-am tradus în antologiile noastre despre Europa Centrală. Unii s-au mitizat prin atâta citit, de atâtea citări. Cumva copilărește, nu îmi vine să cred că îi voi vedea în carne și oase.

Când ajungem la Budapesta, Anamaria Pop mă liniștește. Totul va fi ca în invitație. Mircea Martin e foarte sigur că întâlnirea nu are cum să nu iasă bine, deși la televizor se mai văd și aud ecouri ale poveștii cu cianura scursă în Tisa și Dunăre. Ne sfătuim puțin, apoi aranjăm impunătoarea sală unde va avea loc întâlnirea. Impânzim micile măsuțe rotunde cu toate cărțile și revistele noastre. La loc de cinste romanele lui Konrád György și Szentkuthy Miklós, apărute în colecția "A Treia Europă" la Editura Univers, volumul consacrat Budapestei, dar și antologiile și revistele unde sunt traduși sau citați Endre Bojtár sau Kende Péter. La ora 10 fix suntem față în față. Au venit toți. Atmosfera ni se pare extraordinară. Destinsă, de un interes și o politețe căutați de puțin contrafăcute, cu multe întrebări și răspunsuri, cu gânduri comune, cu numeroase idei care-ar putea deveni realitate, cum ar fi, de pildă, o colaborare științifică la câteva din volumele proiectate și mai ales invitația de a-i avea ca invitați la Timișoara. Stiu că toate vor putea prinde viață câtă vreme alături de noi e scriitoarea Anamaria Pop, dăruită până la epuizare misiunii sale de mesager între culturi.

Il văd pe Konrád György cum vorbește, privește și ascultă preț de trei ore. Il revăd după-amiaza la Uniunea Scriitorilor, când i se lansează traducerea românească a **Vizitatorului**, alături de romanul lui Szentkuthy. Vorbește din nou, surprinzător de mult (spun cei care îl cunosc), depănând amintiri din anii tinereții, de când a scris despre "zona Chicago" a Budapestei, despre cele "100 de case" unde se trăia ca în infern. Pomenește cuvântul *infern* de cel puțin 20 de ori. Si mai des îl aud vorbind despre păcat, cădere, vinovăție. Seara, la restaurantul scriitorilor stă cu noi câteva ore bune. Ne așezăm față în față. Nu știu de ce, dar simt că privește cu destulă detașare ceremoniile, premiile, distincțiile, funcțiile (recent a fost ales Președintele Academiei de Arte din Berlin), că relativizează ideea de glorie din ce în ce mai mult. Imi pare un om fundamental singur și obosit. Nu îmi pot reprima frenezia de reporter curios și încep să îl bombardez cu întrebări despre întâlnirea din 1992, când l-am văzut pentru prima oară la Newark, în SUA, despre prietenii săi Danilo Kis, Ivan Klima, Agnes Heller, Ferenc Fehér, despre Oradea. Lângă mine stă un domn foarte în vârstă, cu barbișon, papion și baston, ziarist vorbitor în vreo șase limbi, coborât parcă din alte vremi. Culmea coincidențelor, s-a născut la Timișoara, în cartierul Elisabetin. Reconstituind strada și casa, îl anunț solemn că a fost vecinul lui Károly Kerényi. "Ce spui, Gyuri, de asta?", îl întreabă pe Konrád. Konrád surâde. Apoi bătrânul domn Fischer îi pomenește despre un articol recent apărut, unde e vorba despre comunism și nazism.

Vreme de aproape o oră Konrád vorbește, rareori întrerupt de unul sau altul dintre noi. Își amintește copilăria, magazinul tatălui, cum se juca pe stradă cu băieții, cum familia lui a plecat printr-o minune dumnezeiască din sat cu doar o zi înaintea deportării, cum i-au murit toți prietenii în lagăr, cum a crescut și a făcut pușcărie comunistă, cum a simțit mizeria și prigoana, cum îi e frică de năvala istoriei, cum încearcă să descifreze un sens tuturor întâmplărilor din viața lui. Il întreb brusc, întrerupându-l, de ce se ascunde cu bunăștiință în spatele acelei inițiale ca un stigmat, K. Mă privește lung, zâmbind trist, fără să răspundă nimic.

Vizitatorii anului 1969

Cornel Ungureanu

O confesiune la începutul anului 2000

Confesiunile pe care Konrád György le-a făcut la lansarea budapestană a ediției românești a **Vizitatorului** au surprins pe mulți. Parcă niciodată, spuneau gazdele noastre, prozatorul nu s-a mărturisit cu atâta generozitate. Scriitorul nu a spus aproape nimic despre arta romancierului, despre confruntările sale cu literații, fie că aparțineau ei Mitteleuropei (nu erau acolo urmele lui Musil, Broch, Kafka?) sau Ungariei. Nu era preocupat de arta scrisului, ci de acel timp care a dat naștere cărții. De acea lume care a putut să supraviețuiască unui dezastru.

Ce poate face, prin urmare, un tânăr sociolog în această lume în care puține au rămas întregi? Experiența din 1959, a epocii în care era funcționar la Autoritatea tutelară a fost, pentru Konrád, fundamentală. Vizita zilnic cel puțin 30 de locuințe care adăposteau familii dezorganizate, oameni abandonați — ceea ce mai rămânea după un dezastru personal. Ceea ce mai rămânea după dezastrul revoluției din 1956. Cum să te descurci în această lume privită cu spaimă de cei ce trebuiau să ajungă acolo, între ființele căzute, între potențialii oameni răi, mereu gata să se răzbune?

Trebuie să-l privești pe celălalt ca pe egalul tău, spunea scriitorul evocând trecerea sa prin subterană. Cei care au trăit dezastrul nu sunt niște ființe pierdute, sunt niște oameni care îți seamănă. Fac parte din dezastrul tău. Așa că, atunci când Walter Jens scrie, în postfața ediției germane din 1992 că Naratorul e un sfânt, nu trebuie privit cu prea mare circumspecție.

Despre nivelele Iadului

Dar aș începe aceste analize de la observația unui critic al anului 1969, citată cu evidentă satisfacție de Konrád, cum că **Vizitatorul** a deschis ușile la diverse nivele ale Iadului. Cartea este o coborâre în Infern, una dintre coborârile pe care le realizează, aproape ritual, personajele unui timp agonic: "Intrândul și holul ce miroase a varză călită îmi sunt nesuferite. Pe unul dintre pereți — apelurile referentului de la biroul succesoral către moștenitorii unor persoane vârstnice, decedate în singurătate, să se prezinte în vederea preluării bunurilor mobile rămase fără stăpân. În calitatea mea de consilier referendar la autoritatea tutelară fusesem și eu în situația de a inventaria asemenea bunuri, e o treabă infectă, dar are totuși un fel de acră intimitate. Deciziile afișate — privirea mi se îndreaptă fără voie spre ele — consemnează tot felul de nume de familie, vechi, savuroase. Îmi imaginez persoanele purtătoare, le alătur paturilor de lemn de nuc, saltelelor pe veci marcate de greutatea unor trupuri trecute în eternitate, cuțitelor de masă cu lame subțiate, încălțărilor pătrunse de răceală și surâsului atemporal al fotografiilor de familie alăturate într-o ramă aurită, inutilitatea anostă a lucrurilor reduse în absența stăpânilor la starea de vechituri".

Câteva elemente se pot izola din această secvență (aproape) introductivă. Întâi, statutul naratorului. El este funcționar, deci un personaj ale cărui antecedente le putem descoperi în toată literatura Imperiului agonic. Este un personaj care aparține noului Mare Mecanism — erou care supraveghează ritualul întemeietor al noului dezastru. El este un funcționar așa cum erau funcționarii lui Kafka, un ins care inventariază, sistematizează, bifează. E un personaj al stereotipiilor. E personajul unui mecanism administrativ care recuperează un univers al reziduurilor. Ce univers al reziduurilor? Desigur, obiectele rămase după dispariția proprietarilor, a celor ce le-au dat viață. Un univers al obiectelor care iau cunoștință de uzura lor se desfășoară în fața ochilor noștri. Ele trebuie inventariate, numite, clasate.

Un șir de obiecte și un spațiu care se pregătește să moară, **în absența stăpânilor.**

Konrád, Titel, Breban, Bălăiță

Două romane românești apar (și au succes) la sfârșitul anilor șaizeci. **Dejunul pe iarbă** de Sorin Titel și **În absența stăpânilor** de Nicolae Breban. În primul, scriitorul este preocupat de reziduurile unei timp. Traversează cadrul figuri fantomatice de bătrâni, așezați într-o margine a Lumii — într-o provincie abandonată. Obiectele vechi sunt înregistrate de un prozator care este, întâi, interesat de tehnicile noului roman. Pe urmă de rebeliunea onirică. Și mai șocante sunt, la un moment dat, similitudinile cu prima parte a romanului lui Breban, chiar așa intitulată, **Bătrânii**, Sorin Titel și Nicolae Breban sunt (ca și Ivasiuc, de altfel) scriitori prin care generația '60 se reașează în Europa Centrală. Ei au, cum puțini alții, percepția universurilor muribunde, a lumilor care se sting, a obiectelor care mai păstrează mesajul unei lumi dispărute. Dar centrul de greutate al demersului lui Sorin Titel cade asupra tehnicii literare. El este preocupat, întâi, de felul în care **spune.** El este solidar, întâi, cu profesiunea de scriitor. Este solidar, prin urmare, cu Robbe-Grillet sau cu Țepeneag și mai puțin cu drama personajelor sale.

Și mai puternic este sentimentul construcției literare la Nicolae Breban. Pe el îl interesează solidarizarea cu filozofii interziși, cu temele tabu — el vrea să descopere profunzimile personajelor sale, răul adânc, dominația Inconștientului, a subteranei. El rămâne împreună cu Nietzsche, Thomas Mann și Dostoievski, descoperind, cu o secretă euforie, abisalul personajului. El acționează ca un scriitor al unei (alte) avangarde.

Un autor care s-ar adăuga seriei este George Bălăiță, cu cel puțin una dintre nuvelele sale, **Conversând despre Ionescu.** Personajul principal este, aici, un umil funcționar al unei primării provinciale, care presimte moartea — e un neobișnuit prezicător. Dar — cum să spun? Și în acest caz criticul ratează, fiindcă scriitorul ratează apropierea de Universul Konrád. Ca și în cazurile Sorin Titel sau Nicolae Breban, George Bălăiță e preocupat de tema literară.

Topografia infernului

Dar sfințenia, capacitatea de a se devota ființei lovite de șansă? În discuția de la Budapesta, Mircea Martin spunea că e uimit că o asemenea carte a putut apare într-un regim comunist. Uimirea era justificată, Konrád nu își permite nici o alianță. Scriitorul ia pe cont propriu atitudine. E, în mod deschis, împotriva regimului. Sorin Titel sau Breban sau Bălăiță se puteau justifica față de cenzură argumentând că se supun legilor literaturii, că ei urmează un program literar. Că înnoiesc, prin fapta lor de artiști, romanul. Și așa și era — cei trei sunt preocupați de înnoirea romanului. Konrád, care fără îndoială este un tehnician perfect, nu lasă să transpară triumful tehnicianului. Ceea ce se vede întâi e ofensiva urâtului, ritmurile degradării, sentimentul Apocalipsei: "Umblu din poartă-n poartă prin acest cartier al orașului, topograf al unei monotonii vlăguite și extreme, aici, în semitrecutul păienjenit și mânjit, pe străzi nici noi, nici bătrâne — trebuie că fuseseră urâte de la bun început, nu căpătaseră nici cu trecerea timpului vreun aer mai intim, fade încrețituri ale spațiului. Cutreierând o geometrie sărăcăcioasă, trec în revistă rețelele capilare ale crăpăturilor, erupțiile scarlatinoase ale mucigaiului, funinginii, ruginei, cicatricile indelebile rămase în urma rafalelor de automat, plăgile infecte ale muruielii cosmetice, sedimentarea uniformă a jegului anorganic pe ziduri. Tot ce-a fost neted și compact a devenit zgrunțuros și friabil, ceea ce era ingenios și adecvat sare în ochi, nuditate infirmă. Piatra, scândura, fierul, se leagă aici sub semnul unei logici tot atât de aleatoare ca o îngrămădire de picioare de pui retezate în cutiile lor scunde. Firme decolorate, ferestre zidite, jaluzele sfâșiate, capete leonine cu demnitatea știrbită de lovituri, bolți mâncate de lepră, pecingini de neconfiscat, rozete impregnate de urină..."

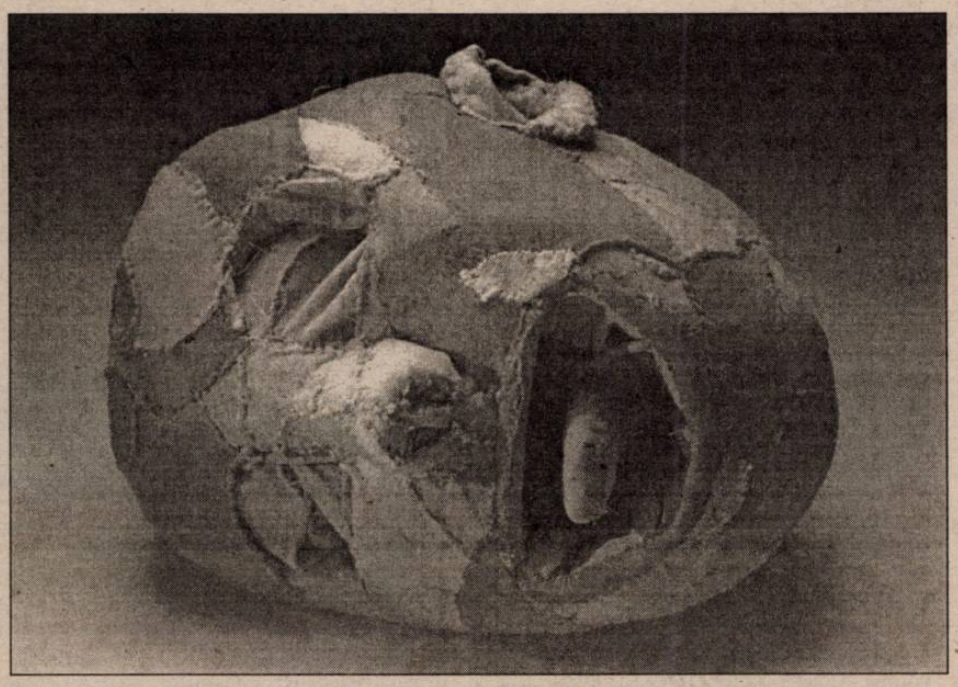

Contrautopia, la 1959

Oamenilor le-a fost confiscată intimitatea, casa, locul care să le asigure întemeierea. Un text al lui Georg Goddeck, citat tot mai mult în ultima vreme, cum că singurii tovarăși care acompaniază ființa umană de la leagăn până la mormânt sunt sângele, urina și excrementele ne este util și aici pentru a numi concretitudinea Contrautopiei. Cei trei însoțitori obligatorii numesc Contrautopia, așa cum o numesc și casele deteriorate, cu urmele gloanțelor din 1956. Evident, peisajul pare din Orwell. Celebrul **1984** se poate regăsi aici. Personajele lui au fost însă devansate. Oamenii nu mai trebuie să aștepte atât până ajung aici-iată, la 1959 pot descoperi universul deposedat de valorile umanului.

Ce se poate întâmpla, însă, cu micii monștri care rămân? Comunismul propunea o nouă pedegogie, Makarenko elaborase un sistem recuperatoriu devenit celebru. Într-o cunoscută nuvelă Danilo Kiš evoca, ironic, bastarzii lui Makarenko. Un bastard al lui Makarenko apare și aici. E Ferike, handicapatul, copilul pe care funcționarul ar vrea să-l salveze. În prefața la ediția românească, descopăr că l-am numit Franz, contaminat de ediția germană și, mai ales, de postfața lui Walter Jens. M-a suprins atât de tare că eminentul critic german vorbea despre sfințenia naratorului, încât am trecut cu vederea identitatea copilului. Totul trecea către Kafka, inclusiv un prenume care își avea semnificația lui.

Ultimii bastarzi ai lui Makarenko

Așezămintele de ocrotire socială, de reeducare făceau parte dintre cetățile simbolice ale sistemului. Educația comunistă era atotmântuitoare, materialismul dialectic și istoric asigură un temei pentru formarea tuturor. Nu există rebuturi umane. Lumea e un Paradis care trebuie recucerit.

Konrád deschide, într-adevăr, câteva ferestre către infern. Iată lumea lui Ferike — lumea în care el este **acasă:** "Capete cât măslina, trupuri tumide, capete enorme, trupuri pipernicite, capete ogivale, cranii teșite, cranii boltite oligofrenic, surpate, concave, denivelate, hîite, bolovănoase, cu intrânduri brutale, buze de iepure, dantelate, guri depicate până la bărbie, lipsite de buze, achelie, limba vânătă-neagră atârnând îngroșată, picurând de salivă, guri de lup, șuierătoare, în locul orbitelor un lipom reunind zigoma cu bosa frontală și două sprâncene minuscule pe tot acest platou de osânză, ochi încremeniți, fără pleoape, ochi atinși de glaucom congestiv, cataractă, apă-albă, nasuri cârne cu glabela scobită, două găuri în mijlocul feței, colți curbați deasupra maxilarelor dislocate, urechi de porcină, bleojdite fără lobi, urechi ca turtițele..." și așa mai departe. O descriere greu suportabilă inventariază, cu același efort de funcționar al destinului, dezastrele ființei umane. Avem ceva în comun cu ei, se întreabă ironic prozatorul anului 1969?

Nu am înțeles cum se cuvine funcția acestor lungi descrieri decât după ce, în întâlnirea budapestană, Konrád a evocat lumea **care a rămas după 1956.** Între cei care participaseră la revoluția din 1956 se aflau foarte mulți tineri — erau destui copii. Ei nu puteau fi condamnați la moarte decât după ce împlineau 18 ani. Autoritățile așteptau ca ei să împlinească 18 ani ca să-i aresteze și să-i condamne la moarte.

Comunismul își propunea să formeze Omul nou. Cum se naște, cum se educă Omul nou, iată preocuparea filozofilor, a sociologilor, a pedagogilor — activiștilor politici care slujeau orânduirea.

Romancierul oferă un șir de imagini alternative care pot sluji, mai bine decât altele, adevărul adânc al lumii care se naște. Dincolo de roman, **Vizitatorul** propune o sociografie invitând sociologul, politologul și filozoful Konrád să răspundă la «întrebările timpului».

Răspunsul va fi dat în câteva cărți fundamentale, între care una — **Antipolitica** — va repune în drepturi imaginile romanului.

Ilustrațiile din acest număr reproduc lucrări ale unor artiști plastici găzduiți în paginile revistei **BALKON** (nr. 1, 2/2000 — **Balkon** Budapest și nr. 1/1999 — **Balkon** Cluj). Excepționala inițiativă de a oferi publicului o variantă românească a prestigioasei reviste maghiare, autentic reper al artei contemporane, este încă o probă a reușitei dialogului cultural european.

Mulțumim redactorului său șef, **Hajdu István**, pentru amabilitatea de a ne fi permis reproducerea unor imagini. Și nu în ultimul rând felicităm cele două redacții pentru calitatea exemplară a revistei lor.

Mai mult decât nimic

Rolul intelectualului într-o Europă în schimbare

Konrád György

Din partea noastră se așteaptă să servim cauzelor nobile; cauzelor fără scop și noi suntem tentați să cădem în păcatul de-a ne considera propriile cauze nobile, iar pe-ale celuilalt ignobile. Ceea ce te îndeamnă către fireasca întrebare: "Cărei cauze îi servesc eu, de fapt?". Răspunsurile obișnuite — culturii sau societății, bisericii sau statului, umanității sau națiunii, companiei de afaceri sau partidului politic, integrității științei sau autonomiei artei — sunt foarte bune, dar, de vreme ce poți servi unui număr nelimitat de stăpâni (loialitatea fiind un concept variabil), cel mai simplu ar fi să răspunzi: "Nu servesc nimănui". Nici măcar mie însumi. Îi servesc soției mele când îi duc valiza? Îi servesc fiului meu când mă joc de-a baba-oarba cu el? Le servesc oaspeților mei când le ofer o cină și o sticlă de vin? Îi servesc editorului meu când îi predau un manuscris? Nu. Toate acestea fac parte din regulile conviețuirii: facem ceea ce se așteaptă de la noi — în limitele rezonabilului — să facem; ne place ceea ce facem și celălalt ne răsplătește ca atare. Cui îi servesc când pun mâna pe stilou și așternun cuvânt pe-o foaie de hârtie? Cui îi servește o anumită idee sau întrebare? O frază — această frază — există pentru că vrea să existe.

Dacă refuz să servesc — dacă cel mult accept să cooperez — la ce sunt eu bun? Doar ca să fiu? Ca să mă înfrupt din plăcerile paradisiace sau infernale ale existenței? Ca să dovedesc că m-am născut, ținându-mă în viață? Să mă pregătesc pentru vremea când nu voi mai fi bun de nimic? Nu există manuale care să te învețe cum să servești unei cauze. Dacă nu te-ai născut pentru asta, dacă nu faci ceea ce faci pentru binele posterității, dacă nu ai obligații prestabilite, ești complet responsabil pentru propriile tale acte. Trebuie să-ți hotărăști — improvizând, s-ar putea spune — propriile obligații; trebuie să-ți elaborezi propria listă de priorități; trebuie să-ți oferi un motiv mai mult sau mai puțin rațional pentru fiecare decizie pe care o iei. Și acest motiv este la fel de important ca uneltele propriei meserii. Mai mult, obligațiile interne cresc invers proporțional cu cele externe, gândirea critică (unealta de bază a intelectualului) alterând planul extern și permițând celui intern să prindă contur. (...)

Menirea noastră este aceea de-a trăi, și a trăi înseamnă a trăi împreună. Suntem împreună în sala de clasă și la masă, la spital și în adăpostul antiaerian, în bazinul de înot și în pat. Ne e dor unora de alții și facem sacrificii unii pentru alții, deși ne îndepărtăm și uităm de ceilalți când ne maturizăm. Nu este nevoie să fim împreună tot timpul; singurătatea își are meritele ei. Unde sunt loialitățile de altădată? În labirintul lucrurilor trecute, în timpul lipsit de cronologie al eului. Ajungem să fim unii pentru alții ceea ce sunt animalele pentru corpurile cerești. (...)

Deși scriitorii, profesorii, actorii și istoricii au devenit figuri dominante ale noilor democrații, nu cred că intelectualii doresc să facă un front comun împotriva politicienilor și oamenilor de afaceri, revoluționarilor și agenților secreți, împotriva funcționarilor și clericilor. Inteligheția ar putea învăța meseriile acestor oameni, dar ele vor rămâne întotdeauna doar anexe ale profesiei sale de bază, aceea de-a înțelege. Iată de ce nu cred că intelectualitatea este direct interesată de puterea politică și economică. Ea va rămâne întotdeauna în mediul ei natural, acela al puterii cuvântului, imaginii și simbolului.

Dacă intelectualii au putere, atunci ar trebui să aibă și vocație. Inteligheția este păstrătoarea de drept a legitimităților: ea oferă o bază solidă moralei, argumente legii, exegeză religiei, alegorii eticii și analiză politicii. Cu alte cuvinte, intelectualii vând și conștiințe curate și conștiințe încărcate. Toți avem valori culturale care ne ghidează și ne justifică existența, care ne ajută să credem că ceea ce facem este bine și drept. Și aceste valori se află în mâna intelectualilor. (...)

Acum când nu mai există sistemul națiunilor-bloc — al unei ordini așezate pe butoiul cu pulbere nucleară — micile națiuni (și naționalități) își cer drepturile și, într-un fel, dreptul de-a spune și altora ce să facă. Nu au astâmpăr; sar la gâtul vecinilor și cer autonomie teritorială. Minoritatea devine o majoritate care se sparge apoi în mai multe minorități, fiecare cântând o altă partitură. Continentul european

colcăie de autonomii; febra disoluției statale a atins cotele îngrijorătoare ale unei epidemii. Doar ieri toată lumea vorbea despre unificare și toți erau de acord că ea este soluția optimă. Acum nu se mai vorbește decât de separare și toată lumea crede că aceasta a devenit brusc soluția optimă. Ambele doctrine, și cea a unității, și cea a autonomiei, sunt operele celor care scriu cărți. Dacă lucrurile continuă așa, oricine nu se ridică împotriva vecinului ar putea ajunge să fie acuzat de trădare.

Est-europenii nu s-au născut cu sângele capitalismului în vene; au trebuit să-l învețe ca adulți. Este, deci, foarte firesc să fie nesiguri pe ei și să sufere de orgoliu rănit. Intră în grupul unor mediocrități cu pumnii ridicați împotriva celorlalți. Ura există deja în ei; trebuie doar s-o canalizeze cineva în direcția dorită.

Este această zonă conștientă de fascismul ei latent, care, câteodată, este orice în afară de latent? Discursul anticomunist este din ce în ce mai mult asezonat cu clișeele extremei drepte. Traficanții profesioniști de ură, în căutarea alipirii la o mafie internațională, dau diavolului lor trăsături iudaice, redeschizând diverse conturi antebelice nereglate încă.

Cred că aici un rol important l-ar putea avea intelectualitatea, o nouă clasă care și-a dovedit, în acest secol, capacitatea de-a trăi periculos. Nu a jucat niciodată rolul intrigantului în programul de promovare a intoleranței furioase a celor două colectivisme prin care am trecut, oferind, din culise, teorii pentru uzul adaptatorilor și manipulatorilor de pe scenă. "Individualismul burghez" a luat note mici de la intelectualii "de stat", iar "burghezia internațională" a rămas repetentă, în timp ce provincialismul înflorea țanțoș. Parte bună din indignarea morală hiperbolizată, chiar mare parte din ideologiile propriu-zise izvorau dintr-o necunoaștere a limbilor străine. Eurile nesigure găseau sprijin în retorica peremptorie. Ambele colectivisme interziceau arta adevărată și promovau pseudo-intelectualitatea. Oricât de mult ne-ar place să credem că aceste sub-inteligheții servile și-au făcut numărul în violentele lor zile de glorie kitsch, nu putem fi siguri. Cât de grotesc ar fi ca, acum când sărbătorim ultimele momente de agonie ale comunismului, ele să se transforme în travaliul nașterii unui dolofan fascism anticomunist.

Naționalismul și socialismul și-au pierdut actualitatea în Europa; viitorul acesteia trebuie căutat altundeva. Mesajele lor sunt mai mult nostalgice decât productive. Dacă primul merge prea departe, se transformă în fascism; aberațiile celui de-al doilea ne întorc la comunism. Și pentru că Europa nu doar a asistat la reprezentațiile oferite de cele două curente dar — fiind vorba de secolul XX și de vremea spectatorilor-actori — a și luat parte activă la ele, cred că mai putem încă folosi termenul de antipolitică. Antipolitica este critica morală a politicii. Moralitatea nu poate fi politică, dar poate fi demonul ei (în sens socratic), incubul, gândul ei rău; poate fi iluzia politicii. Cinismul antipoliticii ne poate feri de naivitate. Autoritățile par să-și asume răspunderea, dar nu vor fi niciodată dispuse să plătească pentru pagubele pe care le pot provoca.

Evenimentele importante care au succedat schimbărilor nu puteau fi urmate decât de-o cruntă dezamăgire. Transformarea a avut loc, dar nu și transfigurarea așteptată. Rezultatul: disperare pe de-o parte, amețeală și dezorientare pe de-alta. Aceiași oameni au apărut în față, deși s-au aliniat altfel. Mai mult, țări întregi, regiuni întregi și-au schimbat uniformele cum își schimbă omul hainele de vreme rea cu cele de vreme bună. O privire de ansamblu, ca și una detaliată asupra noilor configurații și uniforme ne înfățișează o priveliște grotescă. E de la sine înțeles că, în materie de prietenii și antipatii, de cine e de încredere și cine nu, oamenii gândesc la fel. Modificările care au survenit, totuși, seamănă cu cele pe care le faci când închei un mariaj și începi altul. După eliberare, noul sistem a impus regulile unei alte adaptări.

Un observator atent va vedea că s-a lansat o nouă serie de cuvinte la modă. De ce nu, de altfel? Nu vrem cu toții să învățăm limbi străine repede și ușor și să scoatem în față autocenzura cvasipluralistă?

Bineînțeles că și o intelectualitate pluralistă poate avea propriile iluzii și propria tăcere impusă. În anii '70 și '80, de exemplu, autorul acestor rânduri era șocat de încăpățânarea cu care prietenii săi vest-germani refuzau să-și imagineze o Europă care să nu mai fie definită de Cortina de Fier, o Europă în care să se regândească și rolul Germaniei în echilibrul puterilor. Experții catalogau asemenea discuții drept pure închipuiri; publicul serios discuta cu aprindere despre numărul de rachete care trebuiau ținute pe teritoriul german. Dar când Ungaria și-a deschis porțile est-germanilor, Zidul s-a prăbușit și, o dată cu el, o întreagă linie de gândire. Dintr-o dată, interdependența și responsabilitatea noastră reciprocă deveniseră clare ca apa de izvor. (...)

Întreaga regiune est-europeană debordează de autonomii gata să se repeadă asupra lumii întregi pentru a-și demonstra unicitatea și — firește — întrecându-se care mai de care să fie primele, și la egali, și la minoritari. Până nu demult, aspirațiile lor erau amortizate de Imperiul sovietic; acum sunt împiedicate de o națiune vecină. Majoritatea pune bețe în roate minorității și minoritatea — majorității. Rolurile se mai schimbă, dar celălalt rămâne pentru totdeauna sursa necazurilor. *L'enfer, c'est les autres.* Infernul este ceilalți și contextul etno-național.

Sufletele pierdute își caută un nou sprijin și o nouă loialitate, dar și noi ținte pentru ranchiuna lor, adâncită de greutățile impuse de economia postcomunistă. Relațiile cu Estul au fost rupte mai repede decât s-au putut stabili relații cu Vestul. Pentru ca jumătatea estică a continentului să nu se simtă pierdută și să cadă de tot pradă disperării, trebuie să i se ofere perspectiva unei integrări europene treptate în viitorul previzibil, în ciuda dezavantajelor relativ minore (și totuși absolut inevitabile). Pentru ca separarea să aibă sens, trebuie să existe un plan de reconstrucție care să le dea țărilor desprinse un spațiu în care să se poată reintegra. Modelul german al național socialismului a fost spectrul tinereții mele, iar modelul rusesc al unei ordini internaționale socialiste mi-a umbrit anii de maturitate. De ce mă tem acum? După modelele de socialism german și sovietic, văd că mulți își doresc niște variante domestice, confecționate în casă, fără influențe din afară — național socialisme la scară redusă, predominant de stat, dar și cu o urmă de inițiativă privată.

Noua supervaloare este un "noi" pur: fiii loiali ai unei patrii-mamă nu-și pot imagina o frăție în afara legăturilor de sânge și oricine le pângărește cuibul, chiar și printr-un simplu protest, este un trădător care merită să i se taie limba sau să fie omorât cu pietre. Cel puțin așa susțin majoritatea autorilor de scrisori anonime.

Dacă statul autoritar cu tacticile sale de intimidare, de suprimare a criticii, cu obiceiul său de-a transforma opoziția într-un dușman, cu supravegherile și monitorizările sale, cu tendința sa de-a dirija fondurile statului spre buzunarele partenerilor de afaceri, cu graba sa de-a reuni politica, economia și cultura după câteva demersuri anemice de-a le automatiza, cu partidul său unic, cu răstălmăcirea tipică a binelui comun ca bine al partidului sau al facțiunii de partid, cu "durii" și mafioții ascunși în spatele unui înveliș onctuos, cu formațiunile sale clientelare care se consideră deasupra legii, cu tipica sa demagogie a urii, cu amenințările cu moartea din scrisorile și telefoanele anonime — dacă acest stat autoritar folosește discursul comunist sau pe cel fascist este de mai mic interes. Important este să știm dacă ceea ce avem acum, dacă tot ce ni s-a întâmplat până acum este doar rezultatul unei regrupări a mincinoșilor și ipocriților. Cel mai interesant, însă, ar fi să știm dacă experimentul în desfășurare la scară largă în regiune va da gânditorilor independenți posibilitatea de-a lua locul predecesorilor lor de stat. (...)

Ce le-aș spune eu studenților mei, așadar, ar fi: Nu confundați individualismul responsabil al secolului XXI cu individualismul de masă, amorțit și consumerist al secolului XX. Aveți o lume întreagă înainte și vocația voastră ca studenți este să articulați o viziune asupra ei, bazată pe propria voastră experiență.

Continuați să învățați, le-aș spune, și să regândiți lucrurile după ce părăsiți universitatea și nu încetați niciodată s-o faceți. Doar așa vă veți putea opune tiraniei.

Feriți-vă de abstracțiuni și terminologii, le-aș spune; fiți atenți la tot ce vă scoate în cale soarta sau inspirația. Ați putea face din Europa o rețea electronică de entități distincte. De ce? Ca s-o ajutați să trăiască. Ca să nu ajungem să ne omorâm unii pe alții.

În românește de
Dana Chetrinescu

Fragmente din discursul inaugural al Conferinței Rectorilor Universităților Germane, Sankt Paulus Kirche, Frankfurt, 28 aprilie 1991.

Text tradus din volumul: ***George Konrád, THE MELANCHOLY OF REBIRTH. Essays from Post-Communist Central Europe**, Selected ând Translated by Michael Henry Heim, Harcourt Brace & Comp., 1995*

Konrád, intelectualii și drumul spre putere

Corneliu Berari

Dacă la viitoarele alegeri Ion Iliescu va fi reales președinte al României, faptul acesta aparent paradoxal nu va face decât să confirme profunzimea analizei pe care, la mijlocul anilor '70, György Konrád și Iván Szelényi[1] au făcut-o structurilor și dinamicilor de lungă durată ale regimurilor comuniste.

Chiar dacă predicțiile teoriei propuse de Konrád și Szelényi au fost invalidate de istorie la modul absolut, iar România a putut fi invocată ca un caz evident de inadecvare a acestei teorii la anumite realități ale "socialismului real", plusul de înțelegere pe care Konrád și Szelényi l-au adus în sociologia structurilor de dominație ale regimurilor comuniste rămâne un fapt de necontestat și de neignorat. Iar faptul e valabil chiar și pentru cei care trec dincolo de discutarea momentului din evoluția sistemului comunist prins în analiza acestor sociologi maghiari (anume, faza socialismului post-stalinist și relativ eficient de la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70), către studiul crizei regimurilor comuniste din anii '80 și al tranziției la democrație din anii '90. În fapt, justețea diagnozei date de Konrád și Szelényi structurilor de putere ale regimului comunist e deplin confirmată de chiar cazul aparent paradoxal al României, unde comunismul și ce a urmat după au evoluat pe coordonate evident contradictorii cu cele presupuse de Konrád și Szelényi în clasicul lor studiu despre "drumul spre putere al intelectualilor" în regimurile comunismului matur.

Așa că, dată fiind puterea explicativă a teoriei lor, nu putem decât să regretăm că această teorie clasică a comunismului (ca să nu mai vorbim de actualizările ulterioare[2] pe care mai ales Szelényi le-a adus cadrului teoretic elaborat împreună cu Konrád) au rămas quasi-ignorate în discuțiile despre comunism și tranziție de la noi. Rămâne o convingere adâncă a autorului acestor rânduri că dacă cei ce au dominat discursul public la noi după 1989 ar fi avut, pe lângă minime cunoștințe de analiză socială, și o umbră de cunoaștere a teoriilor despre natura regimului comunist ce s-au elaborat fie în occident, fie, mai ales, în celelalte țări comuniste, altul ar fi fost impactul intelectualilor asupra transformărilor din România și alta ar fi fost soarta discursului public despre tranziție de la noi. Acesta din urmă nu ar mai fi fost dominat, așa cum s-a întâmplat să fie, de frazeologii sterpe asupra "necesității votului cenzitar în România", "înclinației paternaliste a poporului român" și de alte multe asemenea năzdrăvănii care au consumat fără rost hârtie, cerneală, energie și atenție în polemicile cu presupusă miză explicativă din mass-media românească post-decembristă.

Meritul cel mare al cărții scrise de Konrád și Szelényi este că a produs un cadru teoretic și a pus astfel în lumină una dintre cele mai importante mutații sociale produse de regimul comunist: apariția, în cursul procesului de industrializare socialistă, a unei clase de specialiști posesori ai unei cunoașteri profesionale care era indispensabilă pentru funcționarea și reproducerea sistemului diriguit de birocrația politică a partidului. Într-adevăr, dacă în prima fază a regimurilor comuniste, când partidele comuniste proaspăt ajunse la putere și-au direcționat energia în vederea distrugerii adversarilor

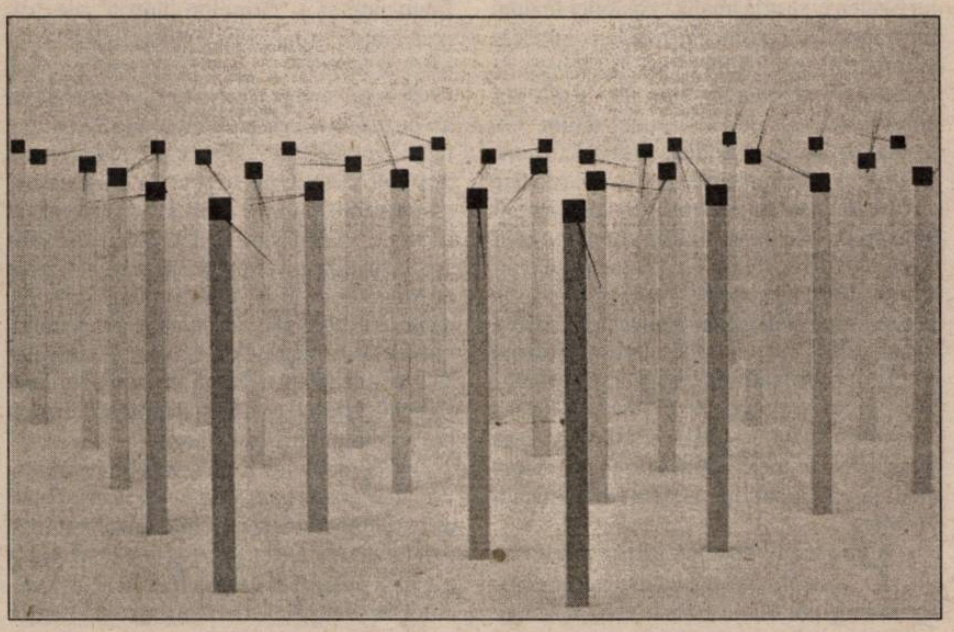

politici, a preluării controlului total asupra societății și a implementării unei industrializări rapide, paradigmele teoretice ale "totalitarismului" și "noii clase birocratice" elaborate de M. Djilas pot fi folosite fără rezerve pentru descrierea tipului de regim politic și de dominație existente în țările socialismului real.

Odată cu închiderea primei faze a industrializării și cu creșterea substanțială a complexității societăților est-europene, apariția inevitabilă a unei pături sociale angajate în administrarea "profesională", "științifică" a resurselor din sistem a impus în mod inevitabil o anumită colaborare, dacă nu și o minimă fuziune, între această pătură socială și birocrația politică. Fapt care nu a putut să nu ducă la o nouă practică politică, ce nu a mai putut fi descrisă în mod veridic cu instrumentele furnizate de paradigma "totalitară" de interpretare a comunismului. Alături de numeroase alte consecințe mai mult sau mai puțin neașteptate ale industrializării socialiste, apariția acestei pături de tehnocrați industriali indispensabili pentru funcționarea sistemului economic și, în consecință, cu un cuvânt de spus în procesul de alocare a resurselor, a fost una dintre cele mai importante mutații socio-economice sau au afectat distribuția puterii în interiorul regimurilor comuniste și genul de practică politică pe care acestea l-au adoptat în etapa lor post-stalinistă. De modul în care birocrația politică s-a relaționat cu această pătură socială au depins în mare măsură metodele de control politic adoptate de elita conducătoare, performanța economică a regimului, calitatea partidelor comuniste și, lucru foarte important, cea a partidelor succesoare și natura tranziției post-comuniste.

Tocmai surprinderea acestei mutații structurale și intuirea amplitudinii consecințelor pe care această mutație nu putea să nu le aibă pe termen lung pentru structura de putere și dinamica resurselor politice din regimurile comuniste stau la baza cărții lui Konrád și Szelényi și a relevanței pe care teoria lor a continuat să o aibă pentru cercetătorii interesați de înțelegerea comunismului și a post-comunismului.

Chiar dacă consecințele acestei transformări au fost diferite de cele anticipate de Konrád și Szelényi, ele au marcat în mod profund dinamica de dezvoltare a regimurilor comuniste și a celor care le-au urmat acestora. În general se poate spune că, chiar dacă nicăieri în fosta lume comunistă intelectualii nu au ajuns la putere după cum au sperat Konrád, Szelényi și mulți alții, relația care s-a dezvoltat între birocrația politică și pătura ce avea o cunoaștere tehnică necesară pentru funcționarea sistemului a fost definitoare pentru profilul politic al regimurilor comuniste târzii și pentru modul în care tranziția la democrație și procesul de consolidare democratică s-au desfășurat în diferite țări est-europene. Acolo unde s-a reușit o minimă acomodare între birocrația politică și clasa profesională a managerilor industriali și sociali, regimurile comuniste au evoluat în direcția unui autoritarism pragmatic, bazat nu atât pe folosirea mijloacelor coercitive, ci mai degrabă pe cooptarea vârfurilor păturii tehnocratice în interiorul partidului comunist și pe întreținerea, atât cât au permis resursele, a unui gen de "consumerism de tip socialist". Exemplul clasic al unei astfel de politici este gulaș-comunismul adoptat de János Kádar în Ungaria, o experiență politică și economică deosebit de interesantă, care constituie de fapt fundalul istoric pe care se bazează generalizările teoretice din cartea scrisă de György Konrád și Iván Szelényi. Deși experiența gulaș-comunismului este unică în felul ei, procesul de cooptare a păturii tehnocratice în interiorul partidului comunist a avut loc și în alte țări comuniste, chiar dacă la un nivel inferior celui din Ungaria. Fără această cooptare și, până la un anume punct, fuziune între elita politică și cea tehno-economică din țările comuniste, ar fi greu de explicat nu numai practica politică dezvoltată în perioada ultimelor două decenii de existență a comunismului (de o natură clar diferită de cea din perioada stalinistă), dar mai ales caracterul pașnic al abandonării regimului comunist și performanța politică și chiar economică relativ eficientă pe care au avut-o în tranziție multe din partidele succesoare ale partidului comunist (exemplele clasice în privința aceasta sunt guvernările socialiste din Polonia și Ungaria ultimului deceniu).

În fapt, la o privire mai atentă, lucrurile devin explicabile: în structura socială și de putere a regimului comunist, birocrația politică și cei care, pe baza calificărilor profesionale, ocupau locurile de frunte în ierarhiile birocrațiilor profesionale din fiecare domeniu de activitate socială și economică constituiau grupurile sociale care manipulau vasta majoritate a resurselor disponibile în societățile comuniste. În cele mai multe cazuri a existat o convergență între interesele acestor grupuri: (interese orientate inițial în direcția menținerii puterii politice de către birocrația politică și a creșterii performanțelor sistemului, iar mai apoi, după ce sistemul a colapsat cu binecuvântarea Moscovei, în direcția unei rapide convertiri a capitalului acestor grupuri în forme de capital compatibile cu noul regim politic și economic instaurat după 1989 în Europa de Est. Rezultatul a fost un management relativ pașnic al ultimei decade de comunism și al tranziției spre capitalism și democrație. Cu o singură și binecunoscută excepție, România, unde, după un ultim și teribil deceniu de comunism ultra-represiv a urmat o răsturnare sângeroasă a regimului, un inter-regnum punctat cu violențe și o tranziție cu un curs atipic.

Acest excepționalism al României poate deveni relativ inteligibil dacă lecturăm dinamicile de structură socială a comunismului și post-comunismului românesc din perspectiva argumentului central al teoriei propuse de György Konrád și Iván Szelényi: apariția în urma industrializării socialiste a unei pături posesoare de cunoaștere necesară pentru buna funcționare a sistemului și subsecventul imperativ al acomodării acestei pături în structurile de putere ale regimului comunist. *Și* în România putem vorbi fără ezitare de apariția unei "intelighenții industrial-tehnocratice" care, în urma procesului de industrializare socialistă, ajunge să joace un rol crucial în administrarea sistemului. Problema cu excepționalismul românesc este că, în ciuda faptului că această pătură socială s-a bucurat de un nivel de trai și de privilegii la care muncitorii și țăranii pe care regimul pretindea că-i reprezintă nici nu puteau să viseze, ea nu a ajuns să fie implicată în direcționarea sistemului, în construirea politicilor de dezvoltare. Ele au rămas fără nici un echivoc în mâinile sigure ale birocrației politice și, mai precis, în mâinile lui Nicolae Ceaușescu care, până în ultimul moment, nu s-a arătat dispus să cedeze nici un grăunte din puterea pe care o acumulase în calitate de secretar general al acestei birocrații.

(Continuare în pagina 14)

Konrád, intelectualii și drumul spre putere

Corneliu Berari

(urmare din pagina 13)

Spre deosebire de alte țări comuniste, unde elita politică s-a primenit, cel puțin la nivele ei de jos, prin influxul unui număr substanțial de tehnocrați care au avut un anumit cuvânt de spus în direcționarea sistemului, în România, în ciuda creșterii substanțiale a numărului membrilor de partid, puterea politică nu numai că a rămas concentrată în mâinile unui număr foarte mic de oameni din conducerea partidului comunist, dar a cunoscut un proces de și mai mare concentrare odată ce Nicolae Ceaușescu și-a înlăturat potențialii adversari și a început construirea socialismului "într-o singură familie". Forma sultanistă a comunismului românesc matur pe care au surprins-o corect Juan Linz și Alfred Stepan[3] s-a datorat în mare măsură tocmai stopării în România a procesului care, la grade diferite, a avut loc în celelalte țări comuniste din Europa de Est: cooptarea a cel puțin unei părți a "inteligheției industrial-tehnocratice" în rândurile birocrației politice și ale grupului de decidenți politici.

Chiar dacă și în România la mijlocul anilor '60 începutul unei astfel de transformări poate fi observat (prin promovarea unor *apparatciki* cu incontestabile calificări tehnice, precum Ion Iliescu, în funcții de conducere, prin constituirea unui lobby industrial în jurul lui Maurer, prin încercarea de reformă economică din 1967), ea a fost repede lichidată odată ce a devenit clar că o astfel de transformare ar fi implicat o anumită "devoluție" a puterii la nivelele locale și un anumit grad de de-centralizare. În consecință, refuzând să-i coopteze cu adevărat pe tehnocrați și pe intelectuali în structurile de conducere și eliminând din joc acea parte a birocrației politice care ar fi fost dispusă la o astfel de politică, Ceaușescu a ales să guverneze împreună cu familia și cu un partid comunist transformat treptat într-o mașină de ovații și aplauze. Rezultatele se cunosc prea bine.

Ceea ce contează din punctul de vedere al teoriei discutate acum este faptul că această alegere istorică n-a însemnat numai refuzul unei minime raționalizări a politicilor duse de regim (care, dedicat unui proiect de dezvoltare industrială autarhică după canoanele celui mai ortodox stalinism, a continuat până în ultima clipă să risipească cu necruțare resursele României), ci și refuzul unui compromis dintre grupul politic conducător și grupurile sociale cele mai importante din societatea românească. Un asemenea compromis ar fi fost absolut esențial pentru instrumentalizarea unei tranziții pașnice în momentul în care a devenit clar că Moscova nu va interveni pentru păstrarea mult prea costisitorul ei imperiu extern. Drept urmare, România n-a putut ocoli o tranziție violentă și haotică, în care, după cum bine a arătat Vladimir Pasti în cartea lui despre tranziție, marea parte a celor care controlau resursele din sistemele administrative și economice ale României s-au raliat grupului politic condus de Ion Iliescu și, în felul acesta, au jucat un rol crucial în menținerea la putere a acestui grup.

Evident, nu-mi permit să reiau aici întreaga argumentație a lui V. Pasti din **România în Tranziție,** care, în opinia mea, rămâne cea mai adâncă analiză a tranziției românești întreprinsă cu mijloacele sociologiei politice. Vreau numai să adaug câteva remarci care privesc o posibilă citire a tranziției românești din perspectiva teoriei sociologice elaborate de György Konrád și Iván Szelényi. Astfel, dacă în centrul teoriei lui Szelényi se află analiza posibilei fuziuni între grupurile politice aflate la conducere și intelighența tehnocratică, o fuziune pe care autorii maghiari o constatau în alte țări comuniste deja de la mijlocul anilor '60, se poate spune că în România această fuziune și subsecventa împroșpătare a elitei politice cu infuzie masivă de membri ai tehnocrației industriale și administrative a avut loc doar după 1990. Fenomenul s-a petrecut în contextul haotic al trecerii la alt regim politic și economic și al luptei pentru convertirea capitalurilor moștenite din trecut în forme de capital compatibile cu societatea românească post-comunistă. Evident, folosesc aici noțiunea de "capital" cu sensul pe care îl are în teoria sociologică a lui Pierre Bourdieu, și nu cu cel din analiza economică a lui Marx.

Pe lângă impactul asupra tipului de tranziție care a avut loc în România, această fuziune târzie a dus la două rezultate aparent paradoxale. Pe de o parte, un mare segment din clasa de sus a capitalismului românesc post-comunist provine din interiorul acelui grup care, prin poziția superioară deținută în ierarhiile profesionale din diferite domenii de activitate și, în special, din domeniul economic a avut acces privilegiat la o gamă largă de resurse. Pe de altă parte, prin implicarea și protecția politică de care s-a bucurat, a translatat cu ușurință resursele respective din domeniul public în cel privat. După cum, importanța sprijinului acordat de acest grup celor aflați la putere și chiar dependența liderilor politici față de cei aflați în fruntea ierahiilor sectoriale a avut drept consecință politica de reforme timide și repede abandonate ale guvernărilor F(D)SN/PDSR. Avantajul unei astfel de gen de "reforme" a fost că, atât timp cât au resurse (și ele au existat, mai ales datorită plafonului foarte redus al datoriei externe care i-a permis României un acces relativ ușor la finanțarea externă), mare parte a sistemului industrial moștenit de la Nicolae Ceaușescu a putut fi menținut în viață fără mari sacrificii sociale, iar acest sistem, la rândul lui, a putut fi lesne parazitat de multitudinea "tunurilor" financiare și a "firmelor căpușă" ale "directocrației" românești. Evident, această politică de bătut fierul până-i cald (citește, până "bunicuța" era la Cotroceni) și de trăit de azi pe mâine n-a putut decât să eșueze politic, în noiembrie 1996, și economic, începând din 1997, când, pe fondul "algoritmului" și al amatorismului dovedit de actuala coaliție la putere, a venit nota de plată pentru datoriile contractate de guvernul Văcăroiu. Lichidarea acestei note de plată (care a coincis cu lichidarea unei largi părți insolvabile a sistemului industrial românesc) a cerut noi sacrificii sociale, așa că nu e de mirare că o populație sărăcită și dezorientată își manifestă din nou preferința pentru Ion Iliescu.

Dincolo de logica votului reactiv și protestatar ce ține la urma urmei de evoluția normală a ciclului electoral într-o democrație, fie ea și incipientă, succesul trecut și prezent al lui Ion Iliescu și al partidului lui se explică și în termenii dinamicilor structurale de lungă durată ale societății românești, care, trecând cu adevărat în lumea industrială abia în vremea comunismului, și-a definit mare parte din configurațiile economiei post-tradiționale și ale urbanității după tiparele impuse de comunism. Nesansa României (și, într-o anumită măsură și a lui Ion Iliescu) este că, datorită unor factori ce țin de personalitatea lui Nicolae Ceaușescu și a contextului geopolitic care l-a sprijinit pe acesta, România a ratat atât momentul de reformă a sistemului comunist de la mijlocul anilor '60, ce constituie fundalul istoric al teoriei lui Konrád și Szelényi, cât și experiența gorbaciovismului care, în final, a dovedit imposibilitatea reformării sistemului comunist și incapacitatea birocrației politice conducătoare din Europa de Est de a se adapta la provocările societății globale de la sfârșitul secolului al XX-lea. Această ratare și subsecventa blocare a României într-o formulă depotrivă primitivă și aberantă de comunism sunt responsabile nu numai pentru caracterul violent și haotic al tranziției românești, ci și pentru dificultățile extraordinare cu care se confruntă România în încercarea de a se desprinde de o formulă societală construită după tipicul industrialismului stalinist. Dar dacă este relativ de înțeles (și pentru asta și un cadru teoretic precum cel elaborat de Konrád și Szelényi ne poate fi de ajutor) că atât timp cât structurile societății românești vor fi încă apropiate de această formulă societală, un partid politic construit prin îmbinarea unor rețele de persoane provenind atât din birocrația politică a partidului comunist, cât și din cea a industrialismului românesc se va bucura de succes electoral, este mai puțin explicabil de ce a fost și este încă așa de greu de construit o alternativă politică valabilă și viguroasă la această formulă societală și politică. Probabil că pentru explicarea acestui mare eșec al tranziției românești este necesar să mergem dincolo de sub-determinarea socială a politicii românești (și, inevitabil, dincolo de teoriile sociologice de tipul celei construite de Konrád și Szelényi) și să apelăm la un gen diferit de factori cauzali și la noi instrumente teoretice.

(fragmente)

---

*1. George Konrád & Iván Szelényi: **The Intellectuals on the Road to Class Power**. New York: The Seabury Press, 1979. Versiunea maghiară a cărții a fost terminată în vara anului 1974.*

*2. Iván Szelényi: "The Prospects and Limits of the East European New Class Project: An Auto-Critical Reflection on The Intellectuals on the Road to Class Power", **Politics and Society**, Vol. 15, No. 1, pp.103-144. Vezi de asemenea George Konrád & Iván Szelényi: "Intellectuals and Domination in Post-Communist Societies" in P. Bourdieu and J. S. Coleman (eds): **Social Theory in a Changing World**, Boulder: Westview, 1991, pp. 337-361.*

*3. Linz, Juan & Stepan, Alfred: **Problems of Democratic Transition and Consolidation**, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996.*

Noi apariții la Editura Hestia

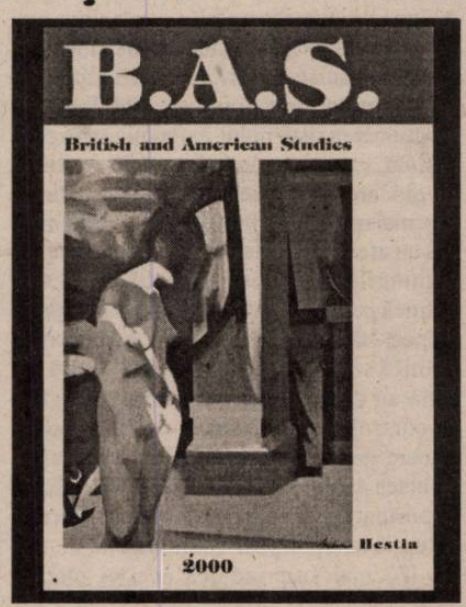

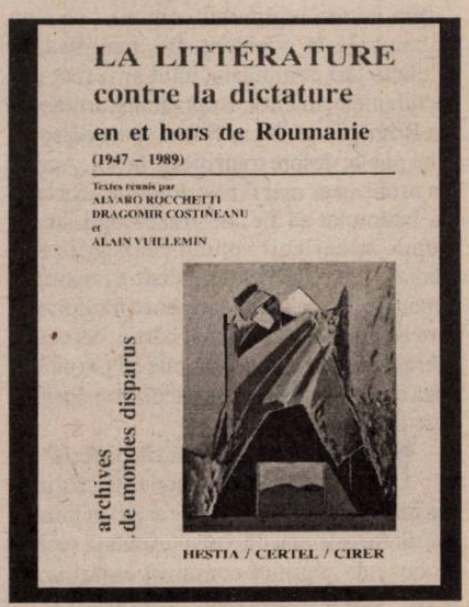

Fragmente (15)

Livius Ciocârlie

Cartea părintelui Mihail Avramescu (titlu admirabil: **Calendarul incendiat**) este de o înaltă spiritualitate ce urcă spre lumina taborică, e elementar s-o spun. Totuși, pentru simplul motiv că preotul a fost și scriitor — și bun! —, vâna negativității pulsează în ea din plin.

Serios, inteligent, incitant **Paradoxul român.** Frumoase rânduri despre murmurul neauzit al părinților noștri, care n-au apucat ieșirea din comunism. Secțiunea despre Mircea Eliade, discutabilă. Mai inspirat, ori mai puțin devotat familiei, Sorin Alexandrescu ar fi evitat acest caz.

Sebastian ar fi trebuit să nu se ducă la schi, să stea acasă și să scrie cuvinte pioase în ziua înmormântării lui Moța și a lui Marin, din compasiune pentru durerea prietenului său? N-a fost legionar Mircea Eliade? Dacă scriu în "România Mare" nu sunt de partea lui Vadim? Nu l-a interesat politica, n-a văzut în legionarism decât un fenomen religios? Într-un articol publicat în "Vremea" avea păreri foarte politice despre felul cum ar fi trebuit să-i marginalizăm pe minoritari. A trecut moartea lui Duca în regim simbolic? Numai că așa, simbolic, Duca nu s-a mai ridicat de la pământ. Oricum, nefericit argument, câtă vreme despre propria lui ședere în lagărul de la Miercurea Ciuc Mircea Eliade a scris în **Memorii**, iar Sorin Alexandrescu îl citează, onest și imprudent: "Mitralierele acelea nu erau îndreptate asupra noastră în chip simbolic".

Ce ar mai fi trebuit să facă Mircea Eliade, altceva decât să condamne ulterior (și destul de vag) crimele din 1940? Exact ce ne cere nouă Sorin Alexandrescu (și sunt de acord cu el): "... curajul de a se privi în față și, mai ales, hotărârea de-a trage consecințele acestui examen de conștiință". Să fi explicat cum de s-a lăsat atras de un partid atât de... religios.

Acum doi sau trei ani, o oaste de timișoreni asedia o librărie, pe un soare de te topea, ca să obțină autografe de la un prozator român pe care nu-l numesc, pentru că n-am nimic de împărțit cu el. Altceva vreau să spun: Daniel Vighi nu e mai bun scriitor decât acela — e **mult mai bun**. Iar ultima lui carte, excelentă, și nici măcar scumpă, zace la **Eminescu**. Nimeni nu se atinge de ea. Așa că noi, ăștia, timișorenii, om fi mai civilizați decât în alte părți ale țării, dar când e vorba de cultură nu prea le avem.

De atunci, au trecut câteva luni. Fiindcă, din lipsă de spațiu, trebuie să plivim biblioteca, am trecut pe la anticarii timișoreni. Ei au un cuvânt de ordine: orice să fie, numai nu bănățeni! Și este, orice s-ar spune, cea mai bună perioadă de până acum a scrisului local.

Local am zis? Cu mintea lui fertilă, Al. M. îmi explică într-o scrisoare de ce bănățenii — Vighi, Marineasa — nu sunt prețuiți cât ar merita nici de critici. Literatura română ar avea o mentalitate centralistă, cu centrul la Paris (s-a mutat la New York, aș completa). Cum noi avem simțul locului, începând cu Slavici, trecând prin Sorin Titel, părem regionaliști. Idee de reținut. Într-adevăr, și Vighi și Marineasa sunt foarte actuali, dar cu o materie specifică locului care, poate, unor cititori nepreveniți le dă dureri de cap, iar dacă au mentalitatea despre care îmi scrie Al. M. îi cred altceva decât sunt.

Că Slavici ar fi bănățean spune și Magdalena Popescu, parcă. Sunt încântat de veste. E un scriitor mai interesant decât Rebreanu. Dar... care e planul lui Ghiță, în **Moara cu noroc?** "... își ia nevasta și copiii și se duce departe, unde nu-l cunoaște nimeni, în fundul Banatului ori chiar în țară". La dracu' în praznic, cum ar cam veni.

Optzecistul Al. Cistelecan îmi face o fericită surpriză: teza lui nu tratează despre postmodernism. După o rafală de cinci lucrări **up-to-date** anul ăsta (și încă una îmi stă pe masă) răsuflu ușurat.

Mărturisesc cu umilință că n-am putut să citesc până la capăt cartea lui Sombart. Omul ăsta mi se pare atât de snob, atât de sigur că tot ce i se întâmplă se situează în registrul cel mai înalt și uită atât de des că lucrurile astea se petreceau într-o vreme când un intelectual german ar fi trebuit să fie copleșit tocmai de **ceea ce i se întâmpla,** încât...

Acești intelectuali pătrunși de admirație pentru înălțimea preocupărilor lor erau ori grav înjosiți de regimul pe care îl îndurau și atunci ar fi trebuit (măcar retrospectiv, în memorii) să coboare puțin vârful nasului, ori regimul nu-i deranja prea tare și atunci ei, acești intelectuali de marcă, nu erau chiar așa de subțiri cât i se pare lui Sombart că au fost.

Amintiri despre Blaga, în **Caietul alb**. Grozav de megaloman. E cea mai răspândită formă de "nebunie" la artiști.

Mi se pare că cel mai puțin atinși sunt histrionii care joacă "rolul" de nevrozați, ori chiar de nebuni. Nimic nebunesc în ceea ce ce se află despre Cioran. E foarte posibil ca și Salvador Dali să fi fost, în fond, foarte chibzuit.

Din nou despre Blaga, cu gândul la **Luntrea lui Caron**, ori la stilul, la fel de inflamat, din **Hronic**. În ele, e omul. În rest, e poetul. Creatorul are nevoie de nebunie reală și de slăbiciuni. Le supune unei combustii care dă calitate operei, ca în cuptorul unde se fabrică porțelan. Problema e ce face cu ele în viață. Ca să le stăpânească, îi trebuie multă civilizație sufletească. Noi, românii, nu prea avem.

Eugen Simion: "Marii cinici au momentele lor de melancolie, clipele lor de oboseală și de grație. Prin aceasta ei devin elocvenți și suportabili. Ceilalți, mărunții cinici, cinicii de toată ziua, zeflemiștii, aceștia nu obosesc niciodată".

Frumoasă, discutabilă afirmație. Cine rămâne zeflemist și în ziua morții, abia acela este un mare cinic. Don Juan. Cinicul cu momente de melancolie și grație, cel elocvent și suportabil, e... Cioran.

Recitesc cartea lui X. E, într-adevăr, foarte bună. Ceva mă încurcă. Prea des sunt de acord cu el. Prea nu pot să-l contrazic. O carte e vie — sau eu sunt viu când o citesc — dacă mă provoacă la duel.

Criticul Y s-a împotrivit unei mișcări literare noi. Ulterior s-ar fi putut demonstra că nu s-a înșelat. Prea târziu. O făcuse ca instanță de împotrivire la nou, ceea ce nu i se va ierta. Că noul se va fi dovedit inconsistent nu contează. Critic, trebuie să-l lași să se manifeste liber și, dacă e cazul, să eșueze singur. Criticul nostru se împotrivise noului fiindcă îi observase slăbiciunile, dar și fiindcă era nou.

Lucrurile pot fi văzute și pe dos. Când nu e obtuz, un critic conservator, ostil noului, îl obligă să-și dea toată măsura. Îi folosește mai mult decât apologeții lui.

Oricum, în cazul în speță, dreptatea criticului a ieșit la iveală atât de tardiv încât n-a mai interesat pe nimeni. I-a rămas numai eticheta de spirit retrograd.

Nu există vârstă mai periculoasă decât aceea când omul se mai crede tânăr și confundă suficiența cu spiritul juvenil contestatar. Citesc în "22" răspunsul lui Mircea Cărtărescu la o anchetă despre locul literaturii la televiziune. Abonatul plătește, pe abonat nu-l interesează literatura, prin urmare e abuziv să i se dea. Cultura ar putea reveni la televiziune, cu condiția să se renunțe la elitism. Asimilează cultura populară culturii de mase, adică nevoia de spiritualitate constitutivă omului — a cărei expresie individuală va fi "elitistă" sau nu va fi deloc — simțului, astăzi mai la putere decât oricând, pentru trivial. Un fel de trăiască "Surprize, surprize", trăiască Andreea Marin! Și totuși, omul ăsta este, probabil, un (foarte elitist) mare scriitor.

Dar, nu: "... de ani de zile, n-a mai apărut în România o carte de literatură originală care să merite să fie comentată la televiziune sau în orice altă parte...". Dacă aș fi știut la timp că e o carte slabă, nu mi-aș fi pierdut vremea citind și comentând Orbitor.

Cât pot, mă feresc de cuvintele marcate stilistic (**a se ști**), sau care — ca **preț de** — prin uz insistent devin clișee după ce au fost prețiozități.

A scrie bine românește, dacă nu ești moldovean, adică n-ai culoare naturală, sau îți lipsește parfumul balcanic, înseamnă, cred, să fii atent la proprietatea termenilor. De aceea, îi admir pe unii lingviști. Un nedreptățit în privința asta, printre literați, este Ștefan Munteanu, care taie atât de sigur frazele, cu o eleganță sobră, aproape albă, încât trece neobservat.

Mă gândesc la Roman. Rezistă cu morfină. Noaptea se trezește, se scoală și fumează de mai multe ori. Dacă stă mult în scaun, îl înțepenesc durerile. Să se ridice e un chin. De trei ori pe săptămână își petrece ziua, cu dializă, la spital. (Ultima oră: au hotărât să-i scoată și celălalt rinichi. "Îți face mai mult rău", îi spune medicul. Rămâne, ca să supraviețuiască, rinichiul artificial). Abia așteaptă să se moaie vremea ca să-și reia lucrul în atelier.

La New York, lucrările lui arată formidabil la Centrul cultural. Le-a donat Muzeului de Artă de la București, care a acceptat dar... nu sunt bani de transport. Vrea să doneze și muzeului de aici, a trimis și planul unui monument. Vom avea destulă minte ca, prinși de treburile noastre importante, să le neglijăm?

Noi apariții la Editura Marineasa

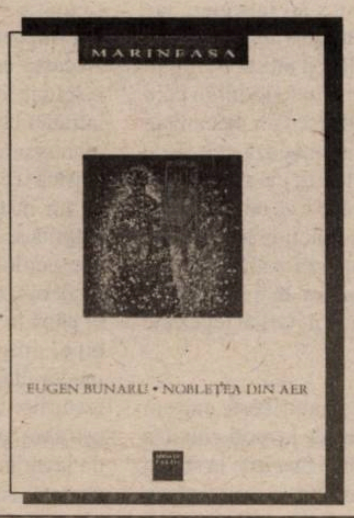

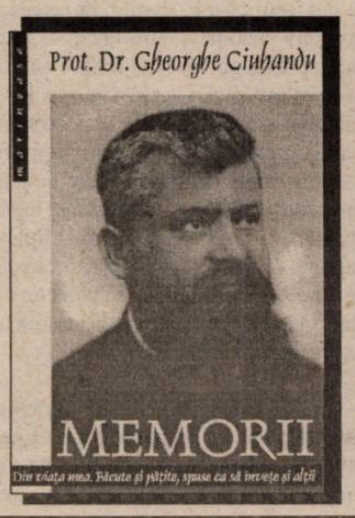

Note despre "omul recent" (5)

H.-R. Patapievici

«Comme le monde physique ne subsiste que parce que chaque partie de la matière tend à s'éloigner du centre, aussi le monde politique se soutient-il par le désir intérieur et inquiet que chacun a de sortir du lieu où il est placé.» Aceste cuvinte ale lui Charles de Secondat, baron de La Brède și de Montesquieu (*Oeuvres Complètes* de Montesquieu, éd. Lahure, 1856, t. 2, p. 451), închid în ele dublul adevăr de situare al filozofiei politice moderne: orizontul *mecanic* al acestei reflecții (analogia cu lumea fizică, gândită mecanic) și o concepție asupra politicului care stă sau cade împreună cu postularea unui tip de om, mișcător și neliniștit, care nu mai este încadrat de un dat natural, care să îl fixeze *a priori*. Modern este omul mișcat de *somația* interioară de a schimba locul nașterii sale. El este în mod "natural" dominat de setea de a-și schimba locul, schimbând o dată cu el și lumea. O spusese, un secol mai devreme, și Pascal: «Notre nature est dans le mouvement» (*Pensées*, éd. Brunschvicg, § 129). Ba, cu geniul său sfredelitor și neliniștit, Pascal a înțeles și că, de îndată ce ai admis că natura omului este numai schimbare, te-ai situat ireversibil în aporie: dacă ai dreptate, și totul e mișcare, atunci te înșeli, pentru că ai găsit un punct fix (opinia sa adevărată, care e neschimbătoare); dacă te înșeli, și natura omului nu e o permanentă schimbare, atunci ai dreptate, deoarece opinia ta s-a schimbat (§ 375).

Incoerența programului modern este următoarea: modernitatea clasică gândește lumea în termeni de substanțe, de naturi în fine identificate corect. Dar modul în care aceste naturi au fost gândite implică deja eliminarea noțiunii de natură din considerațiile modernității. Altfel spus, modernitatea s-a născut ca o regăsire a naturii veritabile, dar a gândit natura astfel descoperită în termenii devenirii temporale. De aici contradicția: a gândi temporal substanțele înseamnă a intra inevitabil în logica eliminării oricărei considerații legate de substanțe. Un exemplu, la Montesquieu. În "Prefața" la *De l'esprit des lois*, el declară că, dacă este bună, opera sa ar trebui să poată contribui la fixarea fiecărui om în datoriile sale, în dependențele sale, pe scurt, în natura sa proprie. Or, când este vorba de natura proprie omului, pe lângă faptul că acesta e definit ca o "ființă flexibilă", care se *pliază* — capabilă să își cunoască natura, când îi e arătată, dar definitiv în stare să o piardă, când îi este ascunsă —, Montesquieu are convingerea că natura politică a omului nu este alta decât «le désir intérieur et inquiet que chacun a de sortir du lieu où il est placé». Deci, dacă natura politică a omului este să își *schimbe* locul, atunci cum poate spera Montesquieu de la opera sa politică să îi *fixeze* locul,[1] și anume prin dezvăluirea naturii sale proprii, care este să *nu* fie fixat? Deja în modernitatea clasică, a fixa natura omului înseamnă a-i postula indefinita maleabilitate, potrivit năzuinței *maîtresse*, care constă în a și-o schimba continuu. Omul modern își dezvăluie adevărata natură în descoperirea că, de fapt, natura care i se potrivește cel mai bine este cea pe care încă nu o are. Natura este dislocată de timp, timpul este amorsat de dorință, iar adevărul se împletește cu timpul în scurgerea care îl cheamă pentru a-l alunga. Sirena modernă cântă acest cânteс: natura pe care încă nu o ai ți se potrivește cel mai bine: du-te mereu spre următoarea. Când, prin acumulare, succesiunea acestor simulacre de natură devine în sine semnificativă, omul modern descoperă că esența sa este rezumată prin formula: totul trebuie depășit, dar nici o veritabilă depășire nu este cu putință. O dată cu nașterea omului modern, condițiile care fac posibilă nașterea celui recent sunt deja puse. În omul modern, cel recent își trăiește nu doar preistoria, ci și postistoria.

«L'homme a pour nature de n'avoir pas de nature.» Acest cuvânt al lui Maurice Merleau-Ponty exprimă perfect natura-fără-de-natură a omului modern. Nu este o descoperire recentă: deja Pascal gândea natura omului în termeni de obișnuință, educație, stare-primită-și-uitată. El se întreba retoric dacă nu cumva ceea ce noi numim 'principii naturale' nu reprezintă altceva decât principiile cu care educația și cultura noastră ne-au obișnuit într-atât, încât au ajuns să pară înnăscute, fără ca, evident, să fie. «J'ai grand'peur», spunea Pascal, «que cette nature ne soit elle-même qu'une première coutume, comme la coutume est une seconde nature.» (*Pensées*, § 93). Cu alți termeni și pornind de la o poziție pur creștină, Pascal descoperise că omul care și-a pierdut adevărata natură (prin Cădere) este indefinit deschis oricărei de- și re-naturări. «Il n'y a rien qu'on ne rende naturel ; il n'y a naturel qu'on ne fasse perdre.» (§ 94). Rațiunea este cea care poate conferi 'naturalitate' sentimentelor și tot ea poate să le-o dizolve (§ 95). Natura omului modern nu este, așa cum poate s-ar crede, de a avea mai multe naturi: este de a le putea asimila și dezasimila pe toate, fără vreun criteriu

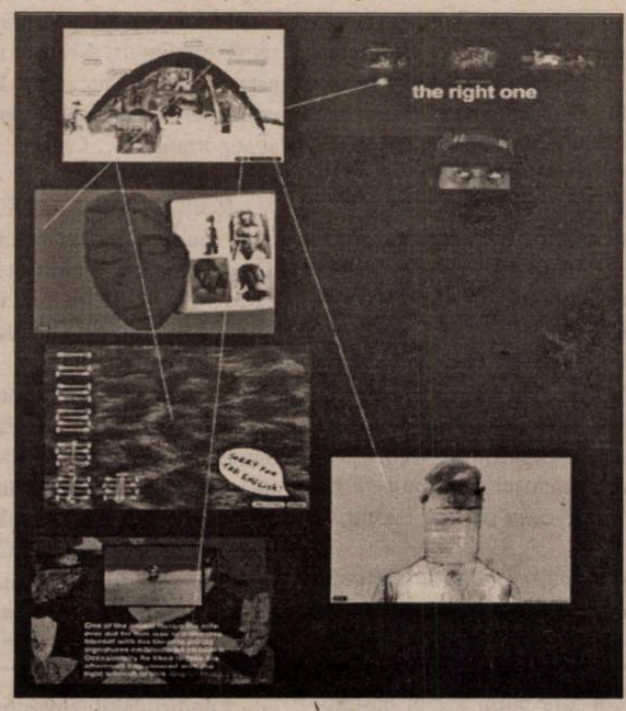

de preeminență. Ceea ce este fix în omul modern este, se pare, numai incapacitatea de a se putea fixa. Dacă multiculturalitatea este soluția modernității recente la problema dispariției ierarhiei 'naturale' dintre culturile concurente, indiscernabilitatea dintre dobândit și natural — ori multinaturalitatea — a fost modul în care a făcut față modernitatea clasică dispariției naturii umane.

Importanța decisivă a discernământului. Tablele legii au devenit necesare atunci când comportamentul religios nu a mai putut constitui o morală universal acceptată (de ce *nu a* mai *putut*? — răspunsul la această întrebare ascunde tot misterul istoriei universale). Tratatele de morală au apărut atunci când discernământul a început să dispară (de ce există epoci cu discernământ sigur și epoci incapabile să distingă între nuanțe?). În fine, legislațiile s-au impus ca necesare atunci când ordinea socială nu a mai putut fi menținută prin mijloace spontane, naturale. Când vrei să legiferezi ceva, înseamnă că o disfuncționalitate a apărut în funcționarea societății, că procesul supus legiferării nu mai merge de unul singur, în mod spontan, de la sine. Trebuie să îl ajuți pentru a se desfășura bine. Legile, de aceea, nu sunt inocente: ele reprezintă "suduri", "lipituri", — într-un cuvânt: încercări de a umple un gol de funcționare naturală, cu un set de reguli inventate rațional. Cu ce? Cu o teorie privind modul în care societatea funcționează și, în mod specific, cu un mecanism capabil să explice atât ce anume nu funcționează, cât și de ce ar funcționa, dacă acel lucru ar fi înlocuit cu altceva (cu un algoritm de tip lege). Algoritmul legii reface cu un transplant "rațional" și "mecanic" țesutul rupt al funcționării sociale spontane. În fond, legea reprezintă voința rațională a omului care dorește și îndrăznește să corecteze natura. În mod radical, vocația voinței constă în suprimarea naturii. Orice lege este un substitut de natură.

Că esența legii constă din înlocuirea naturii este extrem de limpede pus în lumină de *logica* trecerii de la modernitatea clasică la cea recentă. Modernitatea clasică pleca de la starea de natură. Filozofii politici ai modernității clasice aveau convingerea că natura este standardul inconturnabil al înțelegerii politice, potrivit ideii că tot ceea ce este bun în om și în societate nu poate fi stabilit decât prin raportare la natura omului, care este o *natură umană*. Aceasta fusese și perspectiva anticilor. Iată comentariul lui Allan Bloom: "Nature is *the* permanent standard [...]. The state-of-nature theorists [Hobbes, Locke, Rousseau], therefore, agreed with Plato and Aristotle that the decisive issue is nature; they disagreed about what is natural."[2] Presupoziția absolută (în sensul lui Colingwood) era identică: exista un dat ultim, deținător al deplinei realități, iar acest dat era **natura** — chiar dacă *naturalul* (adică teoria metafizică ce permitea interpretarea naturii) era conceput în mod diferit.

Dimpotrivă, modernitatea recentă pleacă de la ceea ce este inventat, construit, imaginat — deoarece oamenii recenți și-au pierdut complet încrederea în realitatea naturii (pentru ei și sexul a ajuns să fie o construcție de gen) și, de aceea, acolo unde modernii clasici gândeau în termeni de *natură*, cei recenți gândesc în termeni de *construcție deliberată*. Partea spontaneității și a "așa-întâmplatului" a fost luată de voință și intenție. Acolo unde modernii clasici găseau că există un standard independent de convenție, accidente și iluzii (datorate perspectivei istorice), modernii recenți nu regăsesc decât mereu și mereu același lucru: raporturi de forțe deghizate *cu intenție* în formule cognitive pretins universale; și anume, oriunde suntem în prezența unui "așa-zis" universal, trebuie imediat să înțelegem că el este un universal 'imaginat' cu intenția de a domina, de către membrii unui grup social ori ai unei clase politice care au știut să-și deghizeze setea de putere în formule de cunoaștere *așa zis* universale. Potrivit modernilor recenți, nu există cunoaștere inocentă (adică lipsită de intenția de a domina), deoarece nu există inocență (adică o stare de natură a omului). Așa cum nominaliștii secolului al XIV-lea au dezvoltat un pronunțat voluntarism teologic pornind de la un la foarte intransigent scepticism față de cunoaștere — împotriva marilor scolastici ai secolului al XIII-lea (care erau perfect încrezători în posibilitatea rațiunii de a întări credința și a cunoașterii naturale de a înțelege datele revelației) — tot așa modernii recenți și-au construit voluntarismul puterii (adică suspiciunea față de orice "așa-zisă" natură) având ca argument o funciară neîncredere în operațiunile cunoașterii filozofice. Interpretând creșterea cunoașterii științifice ca pe o dovadă că orice cunoaștere este interesată și, până la urmă, din punctul de vedere al voinței de a domina, vicioasă, aceștia au tras concluzia că istoria e făcută de puterea și de răutatea oamenilor privilegiați în dauna altora, tot așa cum un ceasornicar mai înzestrat decât alt ceasornicar construiește un ceas pe care numai el știe să îl repare — și toți ceilalți devin, prin acest avantaj de *savoir-faire*, sclavii lui.

Principala trăsătură psihologică a unei astfel de interpretări istorice e suspiciunea. Omul recent e suspicios. El refuză tradiția, deoarece pe tradiție nu a făcut-o el, ci alții, iar față de 'alții' suspiciunea lui e totală. În tradiție, omul recent refuză tot ceea ce el nu a construit cu mâinile și intențiile sale. Tot așa cum el caută să îi înșele pe alții, nici tradiția, care e făcută de alții, nu poate fi transmisă decât pentru a-i înșela pe fraieri. Omul recent are certitudinea suspicioasă că tradiția a fost făcută pentru a-l aservi și trage pe sfoară. Iar omul recent o refuză, deoarece *il ne veut pas en être dupe*. Aceasta este și rațiunea profundă pentru care omul recent respinge atât de categoric modernitatea clasică (cu același ton intratabil și condescendent cu care și postmodernismul artistic ori literar respinge avangarda ori modernismul). În modernitatea clasică (cea fundată în secolul al XVII-lea), omul recent simte cu un instinct sigur resturile tradiției clasice. — De altfel, datorită acestor resturi și datorită afinității evidente a modernilor din secolul al XVII-lea cu gândirea clasică am botezat *această* modernitate (care a rezistat aproape nemodificată *în toate datele ei* până la al doilea război mondial) 'modernitate clasică'. Ei bine, programul cultural al omului recent este *exfundarea* modernității clasice.[3] Adică *exterminarea* sistematică a tuturor resturilor de tradiție clasică din formula primei modernități, cea care, prima oară în istoria omului, a gândit tradiția venită de la strămoși (adică din timpul fără de timp al originii)[4] ca pe ceva care trebuie depășit și învins.

În urma acestui act fără precedent, de acum înainte, actele și doctrinele oamenilor nu vor mai putea fi sustrase timpului. Nu în sensul că se vor dovedi toate, cum de fapt în mod inevitabil și sunt, supuse precarității și trecerii, ci în sensul că temporalitatea va face de acum înainte parte din orice definiție, din orice esență, din orice mod de a gândi și concepe lumea. Omul recent reprezintă triumful eliminării oricărei substanțe din gândirea umană și înlocuirea acesteia cu *timpul*. Atunci când originea nu mai poate fi invocată ca un temei a ceea ce rămâne, înseamnă că originea a devenit un *t0*, un moment inițial, ales în mod convențional ca fiind inițial, unul printre atâtea altele dintr-o curgere nesfârșită. Cum și Descartes a vrut-o (în polemica sa cu Henry More),[5] în lume nu infinitul își joacă puterea, ci *indefinitul*. Multiplicarea fără de capăt, goana timpului, imposibilitatea de a fixa vreun termen, vreun reper, vreo haltă — acestea sunt datele revoluției celei mai recente. Pentru că i s-a substituit în conținut, tradiția a încetat să mai fie substanțial operantă o dată cu modernitatea clasică. De îndată ce modernitatea recentă a făcut să explodeze însăși *forma* de existență a *oricărei* tradiții (spre pildă, negând cu vehemență existența unei "tradiții moderne"), orice urmă operantă a tradiției a dispărut din lume. În mod radical, omenirea nu se mai poate nici opri, nici reculege. Trebuie să gonească, altfel se năruie. Înțelepciunea omului recent e goana înainte. Cunoașterea sa e caleidoscopul. Singură sa pace — caruselul. Iar singura breșă în relativismul său vesel și superficial este propria sa moarte, față de care are terorile unui pudel răsfățat și bine hrănit.

Sentimentul modernilor că sunt primii, că sunt lipsiți de testament, că nu sunt decât fiii timpului lor. Convingerea întregului secol al XVII-lea a fost că a rupt-o definitiv cu trecutul. De aici obsesia celor mai importanți creatori de atunci că opera lor este aurorală într-un sens absolut. Metafora piticilor cocoțați pe umeri de giganți, lansată la mijlocul secolului al XII-lea, a suferit și ea o inversiune de sens remarcabilă, tot în secolul al XVII-lea.[6] La Bernard din Chartres, semnificația ei era că noi, modernii, vedem mai bine anumite lucruri deoarece, în ciuda faptului că nu suntem decât niște pitici neînsemnați, ne aflăm cocoțați pe umerii uriașilor care ne-au precedat, în antichitate. La Francis Bacon, anticii erau văzuți ca tineri, iar vremurile noastre, cele noi, erau văzute ca fiind cele cu adevărat vechi, antice. De aceea, anume prin afirmația lui Descartes că «C'est nous qui sommes les anciens» trebuie interpretată reluarea formulei lui Bernard din Chartres de către Newton în cunoscuta scrisoare către Hooke din 5 februarie 1675: omițând să menționeze *piticii*, Newton inversa sensul modestiei în hiperbolă laudativă. A putut-o face numai deoarece sensul timpului, într-un sens, fusese el însuși inversat, prin identificarea anticilor cu tinerii (care știu puțin) și a modernilor cu bătrânii (care știu multe). Umbra acestor inversări este sentimentul că pentru tot ce fac acum modernii nu există nici un precedent (iar "acum" este tot timpul, este mereu — și "acum", și "acum", și "acum"). Epigraful pe care Montesquieu l-a pus la prima ediție a *Spiritului legilor* era, pentru acest sens, foarte sugestiv: "*Prolem sine matre creatam*", ceea ce vrea să însemne că opera sa nu are nici model în trecut și nici precursori.[7] Figura *retorică* a rupturii s-a transformat, cu timpul, în realitatea neliniștitoare a unei fără de întoarcere rupturi cu trecutul. Iată cum a formulat-o Tocqueville, în ultimul capitol al marii sale lucrări despre democrația în America: "Urc din secol în secol până la Antichitatea cea mai îndepărtată; nu zăresc nimic care să semene cu ceea ce am sub ochi [modernitatea politică, exprimată prin supremația principiului egalității]. Trecutul nu mai luminează viitorul iar spiritul își croiește drum prin beznă."[8] Suntem deja foarte aproape de cuvintele retro-profetice ale lui René Char, cu care Hannah Arendt a ales să deschidă capitolul intitulat "The Gap Between Past and Future": «Notre héritage n'est précédé d'aucun testament».[9] Este kerygma unui viitor (mai exacți ca noi, strămoșii noștri îi spuneau viitorului — *venitor*) care nu mai poate invoca în favoarea venirii lui nici un trecut. Iar spiritul rătăcește în tenebre.

Iată unul din pasajele cheie din *Leviatanul* lui Hobbes, care va face carieră. "The *Value*, or WORTH of a man, is as of all other things, his Price; that is to say, so much as would be given for the use of his Power: and therefore is not absolute; but a thing dependent on the need and judgement of another." (*Leviathan*, First Part, Chap. X)

Aici e cheia întregului mecanism de exfundare și fără de capăt in-validare pe care l-a *impus* modernitatea (insist asupra cuvântului impus — deoarece modernitatea este un sistem de valori, nu o singură valoare, care își subordonează altele). Iată analiza pasajului.

A. *Valoarea* unui om este echivalată cu ceea ce acesta *merită*. Sensul uzual al expresiei "el nu merită decât să moară" nu este acela că valoarea omului e nulă, ci că nici un considerent legat de valoarea sa personală nu este mai important decât faptul că el trebuie să moară. După Hobbes, sensul se modifică; el nu poate fi decât: de vreme ce valoarea lui umană e nulă, el poate dispărea — cu înțelesul: "deoarece nu face nici cât o ceapă degerată".

B. Omul are același regim ca toate lucrurile. Lucru și om nu au regim ontologic diferit. Pentru Hobbes, omul este, în mod esențial, lucru.

C. Valoarea este egală cu ceea ce mériți și cu prețul pe care e cineva dispus să îl dea pe tine. Valoarea este, în termeni marxiști, exclusiv valoare de schimb. Pretenția de interioritate, în comerțul valorii, e nulă. Ești ce spun alții că ești.

D. Ceea ce se plătește de fapt, atunci când cineva evaluează valoarea unui om, este puterea acestuia. Altfel

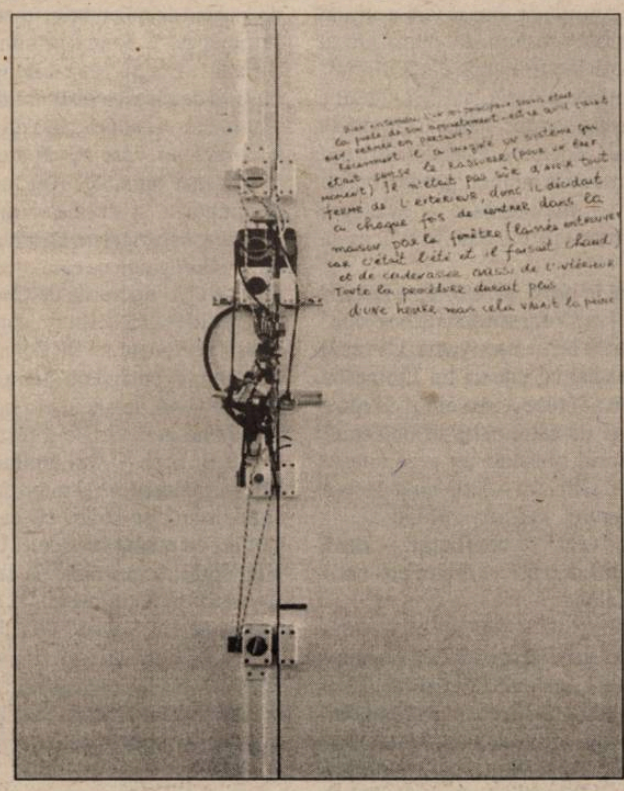

spus, poziția pe care omul o ocupă în angrenajul social. Omul este poziția sa în ierarhia socială.

Pentru Aristotel, scopul guvernării era formarea oamenilor buni, capabili de fapte bune. Pentru modernii clasici, era garantarea libertății politice a individului lipsit de putere. Pentru modernii recenți, scopul guvernării constă în asigurarea dreptului fiecăruia de a fi dotat cu bunuri de prosperitate. Mersul este: de la "a fi", prin "a putea", la "a avea". Ceea ce ne promit recenții, *utopia* lor, este că vom câștiga paradisul sub forma unei mereu îmbunătățite alocații de stat. Rawls, un recent nu doar în modernitate, ci, după Allan Bloom, și în filozofie, reduce stima de sine a omului la opinia despre el a celorlalți. "The sense of one's own worth, he [Rawls] reiterates time and again, depends very much on the esteem of others. Socrates required only his own testimony, but Rawls's man cannot withstand unfavorable public opinion. [...] Rawls's man is in every way dependent, «other-directed.» «Hobbes determined the worth of a man on the basis of others» consideration of him; as he put it, in his direct and vigorous way, a man's worth is his price. Rawls differs from this only by engaging in price fixing."[10]

"În orice societate care nu recunoaște decât bunurile externe competitivitatea este trăsătura dominantă și chiar exclusivă. Un portret strălucit al unei astfel de societăți este descrierea pe care o face Hobbes stării naturale".[11] Prin dispariția bunurilor interne și prin acceptarea faptului că singurul etalon valoare este schimbul pe bani (criteriu extern prin excelență) competitivitatea a ajuns să fie, pentru noi, modernii cei mai recenți, singura valoare, singura legătură comunitară, singurul zeu și singura religie: "fără virtuți nu poate exista [...] decât o recunoaștere a [...] bunuri[lor] externe și niciodată a celor interne"[12]. Pe o cale extrem de sinuoasă (nu spunea Cioran că omul este ființa indirectă prin excelență?), noi am regăsit ferocitatea ignară a stării naturale, în plină civilizație și cu ajutorul celor mai sofisticate mijloace tehnice. "Picture a thirteen-year-old boy sitting in the living room of his family home doing his math assignment while wearing his Walkman headphones or watching MTV. He enjoys the liberties hard won over centuries by the alliance of philosophic genius and political heroism, consecrated by the blood of martyrs; he is provided with comfort and leisure by the most productive economy ever known to mankind; science has penetrated the secrets of nature in order to provide him with the marvelous, life-like electronic sound and image reproduction he is enjoying. And in what does progress culminate? A pubescent child whose body throbs with orgasmic rhythms; whose feelings are made articulate in hymns to the joys of onanism or the killing of parents; whose ambition is to win fame and wealth in imitating the drag-queen who makes the music. In short, life is made into a nonstop, commercially prepackaged masturbational fantasy."[13]

1. «Je me croirois le plus heureux des mortels, si je pouvais faire que les hommes pussent se guérir de leurs préjugés. J'appelle ici préjugés, non pas ce qui fait qu'on ignore de certaines choses, mais ce qui fait qu'on s'ignore soi-même.» (Montesquieu, *De l'esprit des lois*, «Préface»). A te ignora pe sine înseamnă a nu-ți cunoaște natura; dacă *De l'esprit des lois* te face să te cunoști în natura ta proprie, care este schimbarea politică a locului social, atunci nu e deloc limpede cum anume te poate această carte fixa în fidelitățile, dependențele și servitutile tale politice.

2. Allan Bloom, "Justice: John Rawls versus the Tradition of Political Thought" [1975], in: *Giants and Dwarfs, Essays 1960-1990*, New York, London etc.: Simon & Schuster, 1990, p. 322.

3. Vezi Gianni Vattimo, studiul "An-Denken, actul gândirii și temeiul" [1978], pentru descrierea exfundării, și articolul "Dialectică și diferență" [1979], pentru interpretarea ființei ca temporalitate; ambele, în volumul *Aventurile diferenței* [1988], traducere de Ștefania Mincu, Constanța: Pontica, 1996, capitolele V (pp. 131-161) și VII (pp. 185-219). Pentru exfundare, de asemenea, capitolul "Urmări ale hermeneuticii" [1980], din volumul *Dincolo de subiect* [1981], traducere de Ștefania Mincu, Constanța: Pontica, 1994, pp. 101-125.

4. "Mit der Einsicht in den Ursprung nimmt die Bedeutungslosigkeit des Ursprungs zu". — Friedrich Nietzsche, *Morgenröthe*, Erstes Buch, § 44.

5. Vezi scrisoarea lui Descartes către Henry More din 5 februarie 1649, § 4 (*Oeuvres philosophiques de Descartes*, éd. Alquié, Classiques Garnier, tome III, 1998, pp. 882-3). Potrivit lui Descartes, numai Dumnezeu poate avea atributul infinității, deoarece infinitatea implică necesitatea. Dacă, așa cum vrea More, spațiul este infinit, atunci el există cu necesitate și, deci, este Dumnezeu. Vezi comentariul lui Koyré la acest pasaj, în: *De la lumea închisă la universul infinit* [1956], traducere din limba franceză de Vasile Tonoiu, București: Humanitas, 1997, pp. 93-95; discuția referitoare la atributele lui Dumnezeu de la pp. 118-119 poate oferi un mecanism al eliminării lui Dumnezeu din lume și, finalmente, din "existență".

6. Vezi Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității* [1987], traducere de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu, București: Univers, 1995, pp. 25-28; 31-34.

7. Notice sur Montesquieu, in : *Oeuvres Complètes* de Montesquieu, éd. Lahure, 1856, tome 1, p. V.

8. Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*, traducere de Claudia Dumitriu, București: Humanitas, 1995, vol. 2, p. 357.

9. Hannah Arendt, *Between Past and Future* [1961], Penguin Books, 1993, p. 3.

10. Allan Bloom, "Justice: John Rawls versus the Tradition of Political Thought", *loc.cit.*, p. 328.

11. Alasdair MacIntyre, *Tratat de morală. După virtute* [1981, ediția a doua, 1985], traducere din engleză de Catrinel Pleșu, București: Humanitas, 1998, p. 205 (o formă ușor diferită are traducerea Ligia Caranfil din: *Teorii ale dreptății*, Editor Adrian Miroiu, Editura Alternative, 1996, p. 175).

12. *Ibidem*.

13. Allan Bloom, *The Closing of the American Mind* [1987], Simon & Schuster: A Touchstone Book, 1988, pp. 74-75.

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (5)

Luxul de a spune banalități

Daniel Vighi

E.B. Dragă Daniel, mi-e greu — nu știu de ce — să găsesc un început pentru dialogul nostru. O voi face totuși, riscând să "debutez" cu o întrebare mai mult sau mai puțin convențională... Te rog să-mi spui ce ți se pare a fi — într-un bilanț, firește de moment — împlinire și ce resimți a fi neîmplinire în viața omului și a scriitorului Daniel Vighi?

D.V. Mai importante sunt, în viața unui om, a unui scriitor, neîmplinirile, întrucât ele alimentează voința de a face, de a scrie. În plan literar, mi-aș fi dorit cândva să scriu poezie. Altfel, mi-am propus ca tot ceea ce ține de viața personală — familie, copii — să fie cât mai estompat în prezența mea publică, literară. Până la urmă, de la un scriitor rămâne un număr de pagini scrise. Și în general nu prea îmi place să-mi judec viața după criteriul (discutabil, totdeauna) al împlinirilor și neîmplinirilor. Până la urmă și literatura, ca și viața, nu este vreo competiție cu nimeni.

E.B. În cartea ta, "Valahia de mucava", atingi, în unele eseuri, problematica scriitorului în noua ambianță, în noua conjunctură — de după decembrie '89 — s-o numim, și noi, "de tranziție"... Ce modificări crezi că a suferit, în noul context, statutul de scriitor?

D.V. După '89, scriitorul a fost dat jos din turnul lui de fildeș sau din alte materiale. Acum, scriitorul român se plimbă pe stradă și nimeni nu-l mai arată cu degetul.

E.B. De ce? Care ar fi motivele acestei ignorări?

D.V. Pentru că până în '89 scriitorul român avea niște privilegii în sensul că era — paradoxal — mai liber, mai important în atitudine, în opinie. Cenzura îi dădea o anumită prestanță. Victimizarea, la fel. Pe de altă parte, întotdeauna când stai într-o chilie, într-o celulă sau într-o duminică de provincie comunistă, literatura e mai aproape, mai caldă, capătă o valoare mai mare pentru că absența libertății te face să tânjești după ea, să-i percepi, să-i înțelegi valoarea. Când ești liber, nu știi că ești liber. Din punctul acesta de vedere, comunismul a privilegiat literatura. Acum, aceasta trebui să-și găsească noi modalități de exprimare, să se uite cu coada ochiului la cititor, fără să facă totuși compromisuri cu prostul gust. Este o provocare care mie unuia îmi place tare mult.

E.B. Apropo de trecut, te surprinzi, vreodată, bântuit de nostalgie?... Mă gândesc la începuturile tale scriitoricești, de prin anii '79, '80, '81..., care coincid cu perioada studenției tale, cu întâlnirile de la "Pavel Dan", cu frecventarea unei anumite boeme artistice timișorene...

D.V. Poate nu totdeauna mi-e dor de "ședințele" de cenaclu de la "Pavel Dan" care de multe ori m-au stresat, fiindcă făceam eforturi să spun lucruri bune, inteligente. În cenaclu, ca și în public, trebuie totdeauna să spui lucruri interesante, cu miez, nu poți să spui banalități — așa cum mi-ar plăcea. Și asta cere efort. De aceea, amintiri plăcute am mai ales pentru ceea ce se petrecea după ce ieșeam de la "ședințele" de cenaclu, când puteai să fii banal, puteai să fii prieten, puteai să fii "prost". Acelea au fost momente care mi-au plăcut în mod deosebit: când stăteam toamna sau primăvara la Cina sau la Oltul și beam bere pe mese din tablă verde. Îmi aduc aminte — la Cina — de figura lui Foarță, "exasperat" de recitările bombastice ale lui Pruncuț, în timp ce la masa vecină un moș cânta la o vioară, lipită cu leucoplast, "**Balada**" lui Ciprian Porumbescu. Beției de la mese îi ziceau Paganini. Totul era de un kitsch minunat. Îmi răsare acum în minte poetul Florin și-mai-nu-știu-cum, autorul unei singure poezii într-un număr din "Orizont", dedicat lui Ceaușescu, intitulată "El, Omul". Și întrucât devenise scriitor, stătea și el la masă cu noi, la boemă. Boemiza. Poetul nostru era maestru PTP (practică tehnico-productivă cu elevii) și abia — îmi amintesc — la a opta halbă a mers pentru prima dată la WC ca să se ușureze.

E.B. Cu ani în urmă, țin minte, te fascina versul eminescian "Vezi rândunelele se duc" pentru simplitatea lui... bacoviană. Ce crezi că se petrece astăzi cu poezia lui Eminescu și care ți se pare a fi receptarea ei/lui de către critica literară și de către cititorul obișnuit?

D.V. Cititorul obișnuit nu prea citește poezie, iar critica literară a scris mult despre Eminescu dar, puțin, valoric vorbind...

E.B. Cum "vezi" tu conflictul — dacă există vreun conflict real? — dintre pro-eminescieni și ceilalți?

D.V. Din punct de vedere al conflictului pro-și anti-Eminescu, eu socot că el este unul de natură artificială, iar demitizarea mărturisesc că nu mă deranjează dacă este una îndreptată împotriva clișeelor, a prostului gust și a excelor. Bunăoară, îmi povestea cineva despre o profesoară în vârstă de la un liceu din Timișoara care când trecea la lecția nouă despre Eminescu se urca pe scaun pentru a marca în acest fel importanța poetului. Soclurile, în general, ne îndepărtează de scriitori și de opera lor.

E.B. Crezi că un scriitor se poate "sustrage" — în favoarea ficțiunii, a imaginarului — biograficului, memoriei sale afective (și nu numai)?

D.V. Nu poți să elimini nimic din viața ta în fața paginii albe pentru că, până la urmă, viața e mai importantă decât literatura. Dacă n-ar fi ea, viața, nu ar fi nimic. Prin literatură te îndepărtezi de viață ca s-o simți, prin această îndepărtare, în esențialitatea ei. Am de multe ori sentimentul çă imaginea, în simplitatea ei, își are implicită toată istoria culturii universale, numai că noi nu știm s-o descoperim acolo. Iată un exemplu: în urmă cu patru ani, la Parța, într-un sfârșit de octombrie, eram în cabina unui tractor, cu un văr de-al Liei. Aram fără să ne pricepem prea bine la treaba asta. Îmi aduc aminte de singurătatea câmpului, de soarele de toamnă și de câteva ciori care căutau prin brazdele negre. Pe urmă vărul ăsta a oprit tractorul și s-a lăsat o liniște expresivă. Aici e toată cultura: cum să faci să aduci în pagină toată povestea asta. În ceea ce privește biograficul și memoria, constat că îmi vin în minte tot felul de detalii nesemnificative, mirosuri, banalități superbe. Mai nou îmi amintesc — eram mic, foarte mic — de o râmă și de un ciob de la o oală. Erau una lângă alta, alături de o groapă făcută de un vecin. Ciobul acela mi-a transmis o stare paleolitică, de vechime, pe care nici nu știu cum să o povestesc. În mod cert, era o stare culturală a ființei inculte care eram eu atunci. Am simțit o vechime covârșitoare în ciobul ăla, ceva fără nume și pretind că nu era ceea ce spun acum o traducere a omului cult, de astăzi, ci cred că asta era ceea ce simțeam eu atunci.

E.B. "Legenda" spune că poetul Gheorghe Pruncuț n-ar fi fost străin de geneza romanului tău, "Însemnări despre anii din urmă", apărut în 1989, la "Cartea Românească". Tu ce(ne)spui?

D.V. În urmă cu 15 ani, într-o după-masă de început de noiembrie, m-am așezat cu Ghiță Pruncuț pe o bancă în cimitirul din "Rusu Șirianu". Era un loc cu doi plopi mari lângă un gard de sârmă a Institutului de seismologie. Acolo am văzut pe cruce efigia unei doamne și numele ei, care mi-au atras atenția. Ghiță le știa mai dinainte. Am revenit, după cum îți amintești, și cu tine și cu Mono și cu Vio Marineasa și discutam literatură și mai ascultam cu o hodorogitură de casetofon — îți mai amintești de el? - nocturne de Chopin. Atunci mi-a venit ideea să scriu un roman în care unul dintre personaje să fie doamna de pe cruce. M-a atras faptul că nu știam nimic despre ea. Murise la 44 de ani și era pentru mine o abstracțiune pură. Atâta a fost.

E.B. Erai — îmi amintesc —, prin anii '80, un pasionat, ca și mine de altfel, al "vagabondajului" pe străzi cu case bătrâne, prin cartiere cu arome arhaice... Universitarul Daniel Vighi, "constrâns" la sedentaritate, mai are astăzi tentația/nostalgia de-a degusta din poezia acelui "topos" pe cale de dispariție?

D.V. Caut uneori și astăzi străzi și mă uit cu interes la pervazuri și la ghivece de flori în cutii de conserve de fasole cu cârnați. Mai sunt și perinițele acelea rotunde, așa ca un caltaboș, pe care doamne bătrâne le așază între geamuri pentru ca aerul iernii să nu le stârnească mai rău durerile reumatice. Vreau să-ți spun că am mai intrat de vreo câteva ori prin ganguri ca să văd care e situația: miroase acolo a urină de pisică, a ceva cenușă într-un lighean găurit..., numai lucruri culturale, o metafizică din vremea prințului Eugeniu de Savoia. Universitarul Vighi are multe de învățat din această bibliografie...

E.B. În urmă cu un an, apărea, sub coordonarea ta, a lui Viorel Marineasa și a lui Gheorghe Secheșan, primul număr — dedicat "subteranei" literare timișorene din anii dictaturii — al unei noi reviste culturale, "Ariergarda". Abordarea inedită a tematicii, contribuția consistentă a studenților, aspectul grafic erau doar câteva dintre punctele forte... Mai sunt șanse să citim numărul următor al revistei cu pricina?

D.V. Numărul doi, care va avea peste 300 de pagini, o să apară în aprilie, probabil. Tematica acestui număr este despre clișeu. Despre clișeul în artă, în gândire, în comportament. "Ariergarda" este un atelier de scris creator. Un antrenament. În acest număr publicăm un fragment întins dintr-un roman excepțional al lui Ștefan Baștovoi care este un soi de Rimbaud de Basarabia.

E.B. Spui, undeva, în cartea ta "Apocalipsa 9": "totul e o chestiune de timp verbal". Ce înțelegi prin acest timp verbal?

D.V. Chiar asta înțeleg, că totul trece.

Dialog realizat în 26 februarie 2000 de
Eugen Bunaru

Fascinanta aură a lucrurilor

Eugen Bunaru

Scriam, nu demult — încercând o schiță de portret — despre ceea ce mi se părea a fi o trăsătură distinctă a prozei lui Viorel Marineasa: acea poezie, subtextuală, ce-i dă o savoare specială. Iată că acum, oprindu-mă la Daniel Vighi - unul dintre scriitorii timișoreni optzeciști pe deplin afirmați și recunoscuți ca atare de critica literară — am sentimentul că, (firește, într-o manieră proprie), și proza sa își revendică (cu prisosință în primele sale volume) o asumare, prin filtrul poeziei, a realului. O poetică ce, însă, nu are nimic comun cu perfida fascinație a stilului metaforic, a unui lirism diluat și diluant cărora le cade victimă, nu rareori, prozatorul român. Dimpotrivă, e, aici, o poezie rafinată, indefinibilă, infuzând subtil țesătura epică, fie că e vorba de prozele scurte (povestiri), fie de romane.

Cel mai adesea, "poezia" rezultă dintr-o acumulare lentă, alteori precipitată (prin fracturare de ritm, de sintaxă, de tonalitate) a detaliilor ce țin de "cadrul" povestirii dar și de substanța narativă propriu-zisă.

Daniel Vighi utilizează tehnici dintre cele mai rafinate care dau textului șansa unor reverberații ce transcend materia evenimențială, redimensionând planul existenței concrete, al universului banal, al faptului cotidian, într-un plan al valențelor și rezonanței metafizice.

Există un "ochi" în proza lui Daniel Vighi ce nu doar reține amănuntele (realului) mustind de semnificații și trimiteri transcendente ci, pur și simplu, acest "ochi" trăiește o adevărată voluptate, un adevărat ritual senzorial-spiritual ale perceperii și ale contopirii (sale) cu multitudinea elementelor culese din sfera cea mai ingrată a realului, din zona datelor și întâmplărilor celor mai derizorii ale aventurii de a fi. Universul tematic și uman al prozelor lui Daniel Vighi descinde din acel topos multicolor (devenit celebru prin "Mara" lui I. Slavici), topos confundabil cu însăși lumea copilăriei autorului, Lipova natală. E o lume nimbată — în memoria acestuia — de o fascinantă aură a lucrurilor, a străzilor, a caselor, în genere a unor miraculoase relicve atinse de patina epocii imperiale. E ceea ce face ca, în ciuda unui aparent ton de înregistrare neutră a "datelor", discursul prozastic să nu fie unul rece, neutru, ci să se "contamineze" fericit de o căldură participativă, de o tonalitate afectivă care ni-l insinuează pe Daniel Vighi, deopotrivă personaj și narator.

Mustind de viață și înfiorate de un autentic orizont metafizic, prozele lui Daniel Vighi se salvează, cu brio, din capcanele textualismului specific autorilor aparținând generației '80.

Ce voim?

Am propus megieșului meu de pagină să experimentăm următoarea stare epică pornind de la următoarea stare teoretică: și anume faptul că tot mai des și mai bine literatura despre literatură atrage mai mult, adică mai bine se prezintă ea decât literatura moșască. A bătrână. Și pe mine mult m-a împins în asemenea direcție michiduțul hermeneutic și profund analitic și înalt prestigios (chiar dacă învești mântat, așa cum se cuvine, cu smerita înfățișare pentru obștea, fie ea studențească ori doar a cititorilor). Noroc că din rătăcirea asta mult m-a corijat domnul Ciocârlie, întrebându-mă periodic și ritualic: "ce faci, scrii sau pierzi vremea?". Îl rog pe cititor să binevoiască a ceti aici așa: "ce faci, scrii sau pierzi vremea (scriind)?" Mărturisind că până la totala edificare doctorală am făcut și de-astea, acu, după ce mi-am dres dosar științificesc și m-am prezentat unde trebuie pentru mirungerea academică la un mai mare rang, cu inima în palme vin și spun că mă simt foarte liber, în vacanță mă aflu, în voie bună petrec zilele vieții, așa că în zburd și nebunatice trăsnăi mi se arată marea Idee: voiesc să fiu prost. Una dintre prostiile cu care caut să-mi împlinesc dorința este următoarea: cum putem noi face ca literatură să naștem din literatură. Adică să luăm un text, pe rând, când eu, când megieșul, și să ni-l propunem ca material de inspirație care să țină loc de răsăritul lunei. La Tismana, ori de cripta bacoviană, ori de lacul eminescian. Textul acela să fie pretext, context, subtext, intertext, și ce-om mai vrea și-om mai putea. Așadar am ales absolut la întâmplare textul-pretext, adică am răsucit mâna în spatele biroului unde am un raft de poezie și am apucat pe Frank O'Hara. "Ehe", veți zice domniile voastre, "dar mult te mai fandosești, de ce n-ai apucat pe Vlahuță, ori, mai expresiv, pe Lucian Bureriu?". Ce-ți veni, ipotetice scriitor? Îți răspund la această întâmpinare așa: dacă voiesc a fi prost, nu voiesc a fi și incult. Poate că taman de-asta am și propus asemenea experiment, să se înțeleagă că prostia pe care o propunem noi e la altfel decât a ălora care cred că literatura e așa ceva ca un mausoleu din acela baban, tot din marmoră neagră, forme din acelea cubiste, un mare vas din bronz sculptat cu minunatul baroc funerar specific locului, acolo vine cine vine cu o coroană, înaintea lui pășesc junii admiratori, instanța se apleacă părintește spre coroană, îi aranjează panglica (măslica, vorba populară), deși nu prea e nevoie, mai mult așa ca să se vadă că autoritatea în cauză are respect, că se prezintă, mă pricepeți, cu mult respect înaintea marilor valori, și pe când tocmai apleacă autoritatea semnificativ capul, tocmai atunci intră și ăștia de la avangarda literară și, în liniștea care s-a lăsat, numai ce se aude "tîîrt!": adică unul a tras o bășină. Așa și cu experimentul de față, el știe prea bine că dacă vei alunga metaliteratura pe ușă, ea va intra pe geam. (D.V.)*

*Megieșul nu poate fi cu totului tot în asemenea fel întrucât trebăluiește doctoral, nefericitul!

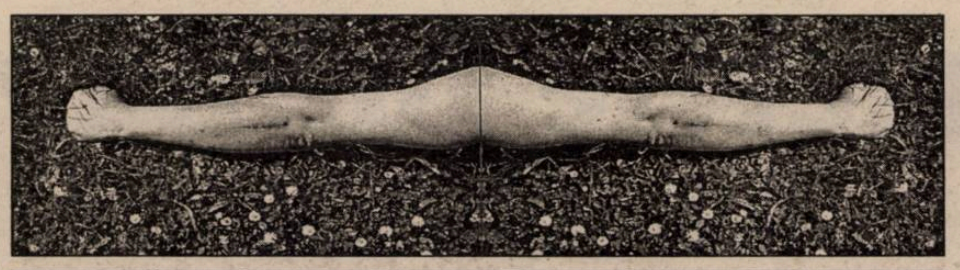

"Tată-mă la masa de lucru. Lumina-i destul de bună ca să citesc e o caldă zi prietenoasă mă simt în stare să mă impun"
Frank O'Hara – Un gând plăcut din Whitehead

Zice Slowak Chamber

Daniel Vighi

Mult ar fi să povestesc despre cât amar de vreme pierdută, despre câte și mai câte alternative ratate, despre câte și mai câte destine pe care le-aș fi putut avea și nu le am, stau a proasta, cu sentimentul unei zădărnicii pe care nu-l pot hâșâi din conștiință, ce mai inulitate, ce iluzie, ce altceva asemenea e și povestea asta în care stai la masa de scris, e o zi prietenoasă și tu asta faci, stai pretențios, și ridicol, și caraghios la masa de scris; în loc să o apuci pe uliță, te uiți cu coada ochiului de la masa de scris, ridicol te uiți, și caraghios, și tâmpitel; pretențios împodobesc atmosfera din odaie concertele brandenburgice, și tu asculți și pricepi că nu-i nimic de priceput, că mult mai bine, cel mai bun lucru cu putință e tocmai ăsta, să nu-ți mai bați capul că și așa nimic nu ți se va arăta la orizontul priceperii, că oricât te vei uita de la masa de scris într-o zi prietenoasă, numai bună pentru citit, nu vei înțelege nimic decisiv; iacătă un câine al vecinului trece el strada și pare un fel de vulpiță, ți-e drag câinele ăsta, vă urmăriți într-un fel de conspirativitate și cu toate că el simte că ai ceva anume pentru el și că într-o dimineață l-ai și strigat: "mă, vulpe", i-ai spus cu ușoară mlădiere în voce, el nu te-a băgat în seamă, imperturbabil privește, frumos ca o mică flăcăruie roșcată, cu urechile cele alungite, cu coada ceea ca o seceră mărunțică, nu te bagă în seamă cu toate că, de bună seamă, îți simte el valul de afecțiune care-l îndrepți spre prezența lui imperturbabilă din stradă, spre gălăgia lătrătoare pe care o stârnește de fiecare dată când trece vreun pieton pe ulița rar călcată de oameni din spatele Observatorului astronomic; alături, nu departe, este o minusculă biserică penticostală și duminica vin doamne și domnișoare, vulpea latră, se retrage în curte: gardul încă nu e construit la casa asta nouă, așa cum sunt destule prin oraș. Și cum zic, stau la masa de scris, ziua este bună de citit, dimineață luminoasă ca unul din concertele brandenburgice, andantele din numărul 4, așa cumva e dimineața asta care mai are în ea și ceva din poemele lui Mircea Ivănescu, acelea din seria *Poesii nouă*, alea cu odaia plină cu cărți în care dumnealui se scoală, se învârte, e o dimineață senină, să fie prin luna martie, la sfârșitul lunii, răcoare și senin, numai bine de citit, se învârte Me I, în poemele acelea, prin cameră: "să megem la geam", zice, "să privim în stradă și să vedem cum nimicul face și drege, cum altele (asemenea lui) asemenea fac și dreg", pe urmă se lasă Me I în pat, pe andantele din al patrulea brandenburgic se lasă, și mormăie mai mult pentru sine: "câtă suferință", zice, abia înăbușindu-și un oftat de mare și tihnită satisfacție. Stai caraghios și precar la masa de scris, "bre trup", zici, "stai a proasta și ratezi tot ce-ai mai putea fi: amant focos sau, baremi, patron la o fermă de bivolițe al cărei lapte să-l exporți în Uniunea Europeană, la comunitari"; "e dimineață senină, bună de citit, ai ratat orice altceva", îți zici, privind la vulpea din stradă, la cum anume stă ea indiferentă la efluviile de afecțiune cu care-i înconjori prezența indiferentă, și pe când te uiți tu acolo zice Slowak Chamber Orchestra din Violine, din Oboe, din French Horn, din Fagott (Basoon), din Harpsicord; pe când toate astea se năpăstuiesc brandenburgic peste definitiv ridicola și pretențioasa ta stare pe loc la masa de scris, pe când toate astea se întâmplă, te uiți pe geam și te apucă un fel de înduioșare la gândul condiției muritoare a potăii aceleia îngâmfate și roșcate, care crede că i se cuvin toate efluviile afective cu putință. Vai! Vai! Vanitate a vanităților acestei lumi. Vai! Vai! Lume zadarnică a iluziilor!

Nisip curat

Viorel Marineasa

N-ai o masă de lucru. Scrii, când mai scrii, cu scârbă, cu obidă, în bucătărie, făcându-ți loc printre farfuriile nestrânse și enervându-te că sub foaie se tot ițesc fărâmituri de pâine în locul literelor ce nu mai survin. Se află destule care să te distragă de la înalta-ți menire. *Cuzinierul* din spațiul suprapus tocmai bate un șnițel. Lăsat de izbeliște în după-amiaza-etalon, dogul german cât un vițel scrijelește cu ghearele curtea betonată a atelierului de reparații auto (îl auzi chiar dacă abați fereastra, chiar dacă, părăsind perimetrul sortit travaliului și creației, te închizi în baie și dai drumu' la apă, chiar dacă, renunțând pentru o vreme - nu, nu definitiv, așa cum îți place uneori să te alinți - la fișe și la adnotări, la ce pare să fie un nou pas în evoluția frumoaselor tale conexiuni, îți pui tampoane-n urechi și-ți vâri scăfârlia sub plapumă). De vreo trei zile, și-a făcut apariția un șoarece - ăsta-și bagă botul peste tot, până și prin ce în chip impropriu numim manuscrise, numai în cursă nu vrea să intre, degeaba ai spălat-o cu leșie, geaba ai afumat-o, ca să nu miroasă a om și a șoarecele precedent, geaba ai împletit un juvăț de mătase și ai vârât în gaură cașcaval de Bran și salam de Sibiu; uite-l cum se preumblă printre ochiurile aragazului, acuma te fixează cu bobițele-i de piper, pare în mediul lui, iar tu ești un străin în propria-ți casă, n-ar lipsi decât să sune deodată telefonul și cineva la ușă, iar laptele să dea în foc, îți zici, și chiar așa se și întâmplă, ai fler când e vorba să prevestești mici nenorociri. Mai rău, adesea îți așezi hârtoagele pe genunchi, stând în pat, cu spinarea rezemată de tăblia de la căpătâi, și stai așa, fără să scrii nimic, doar mâzgălești ceva aducând a profil de frustrat ori o arătare inclasificabilă, rezultatele vor fi minime (dacă excludem înțepeneala ce-ți va cuprinde gâtul și spatele; dacă nu punem la socoteală că, toropit, vei trasa cu pixul dungi interesante pe fața de pernă și pe cearșaf, pix, altfel, neascultător, făcând deci fițe pe hârtie din cauza poziției nepotrivite a producătorului de literatură sau din pricina calității îndoielnice a pastei autohtone ori de contrabandă). După o îndelungată experiență, poți spune că terenul cel mai propice pentru scris e tramvaiul, atunci când reprezintă un dar făcut de primăria din Bremen orașului nostru, dar mai ales atunci când are un traseu în circuit și când prinzi un loc pe scaun și, în timp ce afară plouă sau ninge, în casa mergătoare s-a așternut o căldură nemțească, asta în cazul că vreun ștăbuleț de la regia autonomă nu va fi dat ordin să se scoată din funcțiune instalația din motive de economie, iar ție nu-ți va rămâne decât să-ți înșiri minunatele sintagme ce dau buzna la soroc aiurit, între două cumpărături, tu notându-le prin urmare, oprit ca prostu în mijlocul străzii, chiar pe lista pe care nevasta ți-a încredințat-o ca să rezolvi problema aprovizionării.

Cât despre lumină, în apartamentul ăsta n-a fost niciodată în regulă. Zeci de meșteri te-au lămurit, fiecare în felul său și cu idei mai întotdeauna opuse, arătându-ți că trebuie să faci o investiție serioasă dacă nu vrei să rămâi ani în șir fără curent sau să-ți vezi avutul arzând în câteva clipe. Trebuie să le dai dreptate. Ai avut parte de becuri și de veioze explodând ca niște grenade, de lustre bălăngănindu-se fără motiv, de prelungitoare cu apucături șerpești, de ștecăre și de dulii devenite plastilină sau fructe de pădure, de contoare înregistrând cutremure de pe cealaltă față a globului, de sonerii anunțând a treia conflagrație mondială. Dacă ar fi să te scufunzi cu întregul bloc, ai vrea ca toate luminile să rămână aprinse.

Îți lipsește aplombul. Așa ceva nu se dobândește. Ai renunțat *să compuni*. Citești presa. Vei păta cearșaful și fața de pernă cu cerneală tipografică. Lampa de noptieră luminează defectuos. Veștile nu sunt cordiale. Se discută cu fervoare despre firul roșu cu Kremlinul. Iată ce-ți vine în minte. Voiai să le arăți studenților virtuțile *kino-glaz*-ului, adică ale cine-ochi-ului. Bună perioadă ți-ai mai găsit: anii '80. Consulul, mic și nervos, se rostogolea pe scări ca-n *Crucișătorul Potiomkin*, dar nu-i ardea de Eisenstein, nici de Dziga Vertov. Ți-a spus-o pe șleau: "Pajaluista, vîhadite" și a manevrat leninist cu indexul. Ai înțeles, dar nu ți-a venit a crede. "Von!", deci "cară-te", mai făcu piticul energic, apoi, văzând că nu reacționezi, ți-a aruncat în cea mai curată românească: "Ieșiți de aici! Nu mă ocup de filme și de alte prostii". Probabil că un cine-ochi o fi imortalizat scena. "Țară mică", ți-ai zis, "dar ce vină am eu că Ceaușescu și Brejnev nu se iubesc? N-am treabă cu ei, Tolstoi, Dostoievski îmi sunt aproape". Povestea nu mai contează. Aveai de ales cui să te căciulești: la arhiva de filme - o peliculă ferfeniță pentru o sticlă de rom cubanez; aici... Dacă te-ai lua după Dan Botta, n-ar trebui să tragi demarcații; îngrozit de perspectiva comunismului, scria în 1936: "Dumnezeul patetic, cu ochii excavați, imaginat de Rusia... Rusia n-are limite. Sau Rusia tinde să nu aibă limite". Peste câțiva ani adăuga: "Dostoievski scria în 1878 în mansarda sa neîncălzită, cu mâinile tremurânde de febră: Toți oamenii trebuie să se facă ruși". Anul 1990. Făceați politică într-o revistă literară. L-ai lăudat pe Gorbaciov. Într-o foaie a noii puteri autoinstalate (?), un anonim vă lua la rând. Despre tine: îl laudă pe Gorbi, dar se întâlnește cu atașatul american. Analiză vajnic românească, însă duhnind a mahorcă enkavedistă. În ce - altă - lume nimerișeși?

Te întrebi cum vei reacționa dacă mâine cineva o să pretindă: "Toți oamenii trebuie să devină americani". Sau: "Toți oamenii trebuie să se facă tuvalezi". În ce fel te vei impune?

După cum s-ar putea ca Altcineva, de sus, să lase asupră-ți o mână ca o grapă și nisipul să rămână curat.

Plângerile lui Baruc (1)

Paul Eugen Banciu

Ca personalități demitizate suntem o sumă atomizată de suflete, ce cred în ei, în ceva numit "destin individual", cred în propriul lor viitor fragil (fără să simtă asta), în capacitatea lor de a face din viața ce le-a fost dată umplutura unor ani formată dintr-un bine egocentric, cred în moștenirile materiale sau în cele ascunse în gene, în virtutea cărora se văd posesorii direcți ai unui drept ideal la existență. Puțini sunt cei ce iau în seamă limitele constrângătoare ale decenței, fragilitatea lui "a fi". Este modelul omului ideal, al celui ce se simte unic și irepetabil. Acum când suntem peste șase miliarde de "individualități irepetabile".

Secolul XX a adus cu sine prin excelență tendința inversă, reușită pentru un timp, a anihilării personalității individului și înregimentării lui într-o ideologie sau alta, semn că omul nu era încă pregătît pentru solitudine, pentru trăire cu sine și doar cu un duh sacru. Să poată fi captați mai ușor, ideologiile au demitizat sacrul și, rămas singur, doar cu un sine material incontrolabil, omul s-a reîntors ori a fost silit să accepte o ideologie de gloată. Factorul suprauman unificator părea să fie capabil să-i ofere individualului șansa de a-și vedea împlinite dorințele, nevoile, indiferent dacă i se cerea să coboare treptele scării morale, indiferent la continuitatea lui peste pragul trecerii în neființă. Finalul de secol și mileniu n-a schimbat nimic, a îngroșat doar lista tipurilor de înregimentări, demonstrând că omul este o ființă socială datorită slăbiciunilor lui.

Ne aflăm în fața individului mediu, ce pune în fruntea lucrurilor limitele și trebuințele sale, a omului bântuit de speranță, dar nu de himere. Un meseriaș bun, fie el azi inginer informatician, genetician, medic, inginer, profesor, agricultor, muncitor calificat face abstracție de politic dintr-un reflex de apărare a individualității, a credinței lui în ceea ce știe, a conștiinței limitelor pe care i le impune specializarea sa. Politicul, în agresivitatea sa evidentă oferă alternative pentru participarea la social, alternative de înregimentare într-o falangă sau alta, dispuse printre sumedenie de baricade. Singurele linii unificatoare fiind apartenența la o categorie socială sau specialitate și credința în ceva superior umanității pe care o percepe.

Doar că tot ceea ce e scris până aici are o valabilitate pur teoretică, omul ideal reușind să existe doar în izolare, în limitele unui clan, familie, sau independent, dar e departe de lumea "dezlănțuită", cum i se releva deja, încă înainte de cel de-al doilea Război Mondial, locuitorului american, supus tehnologiei, supraaglomerărilor urbane, legilor supraviețuirii în grupuri eterogene, unde indivizii nu luau contact unul cu altul decât la nivelul unor interese imediate, de viață și meserie. Tot ceea ce însemna verticalitatea unei axiologii devine un șes orizontal, un bărăgan cu ciulini rostogoliți de mișcările intempestive ale vânturilor de preerie sau stepă.

Zilnic, din oră în oră, buletinele de știri ne informează despre hotărârile și viața a cel mult o mie de oameni, personalități politice (restul de încă o mie formează un fel de coloratură a datului culturalo-sportivo-științifico-religios), ce hotărăsc în numele a șase miliarde de anonimi, ghidați încă după niște modele mentale vechi de când lumea, dar adaptate nevoilor și realităților vremii acestui secol. Puzderia de nume umplu fără să poată înlocui marile genii, marile individualități apărute în tumultul creator cultural și științific al ultimului mileniu, mai sigur a ultimilor cinci sute de ani. Antichitatea ne pare a fi deja într-o altă lume, într-o altă parte, și e privită din ce în ce mai mult ca o reprezentare mentală a unei lumi ideale, pure, primitive, conștientă perfect de limitele și puterea sa.

Fără a avea în intenție o "renaștere", antichitatea ne oferă încă modelele, cutumele pentru tot ceea ce facem azi. Dar ea nu mai există decât în muzee sau în mințile câtorva cărturari ce văd liniile de continuitate ale ei până în prezent. Pentru toți ceilalți antichitatea este o lume față de care se simt străini, o lume de care mai sunt legați doar prin niște citate. Altminteri și acestea discutabile când grăbitul cărturar le pune fie în seama unui gânditor din evul mediu, fie din antichitatea greacă, sau romană, fie în a vreunui renascentist care-a preluat ideea de la cei dinaintea lui și a lăsat-o ca aparținându-i lui. Dar asta e gâlceava cărturarilor, iar despre ea nu știu decât o mână de oameni.

Ce nu spune nimeni este că acel "zoon politicon", poate cea mai nefericită dintre denumirile sub care e privit omul, a împins individul de la finele veacului al XX-lea, când era cu scadență și o Apocalipsă, la exact inversul omului social, la înstrăinatul egocentric, din nevoia de supraviețuire, la individul bulversat de informații douăzeci și patru de ore pe zi, informații care nu-i folosesc la nimic. Singurele de luat în seamă fiind cele despre starea vremii. Ce se întâmplă în Ulster n-are nici o legătură cu inundațiile din India, alegerile din Rusia sau Statele Unite cu starea ecologică a planetei, cum doar o minte specualtivă și seacă mai poate face o legătură între Faust-ul lui Goethe, asupra căruia se mai apleacă doar doi, trei cărturari, câțiva elevi și studenți, un pustnic ce descoperă comunitatea motivului "Faust" cu "Zapisul lui Adam" din scrierile apocrife, și cercetările macro și microcosmosului.

Fenomenul discontinuității, percepția evoluției gândirii nu mai poate fi lămurită nici de psihologi sau sociologi, specialiști ce studiază doar zona vizibilă, cuantificabilă, elaborând pe baza repetițiilor și a statisticilor (una dintre cele mai false metode, după Disraëli) concluzii și descoperind legi. Iar noi, majoritatea, fetișizăm legea. Instabilitatea omului, credința lui excesivă doar în ceea ce vede, fără să-și pună problema trucajului, manipulării subliminale sau directe, îl izolează de grup și îl determină să iasă din zona sertărașelor psihologiei și sociologiei, două științe ca niște fișete din sala cataloagelor oricărei biblioteci.

Abundența de informație din orizontul zilei produce rupturi între cele două cicluri diurne, încât fondul individual rămâne să fie constant cu sine doar pe parcursul somnului, al ieșirii din realitatea imediată, pentru că majoritatea oamenilor au deprins deja decelarea "tezei" din fiecare discurs savant, "lămuritor" într-o privință sau alta. Profesori, doctori, universitari fac propagandă implicită unei idei nu întotdeauna împărtășită de ceilalți. Omul mediu o detectează, o izolează și refuză să citească până la capăt "studiul", sătul de anii de îndoctrinare propagandistică la vedere. E un refuz de apărare. Prin aceste studii câteva nume își fac o platformă fragilă de notorietate. E altceva decât până acum, dar e altceva cu totul. Bunul simț al omului mediu refuză manipularea, refuză granițele fluctuante între normal și anormal, trăind tot mai acut sentimentul unei înstrăinări de confortul siguranței.

Nu e de neluat în seamă teama de sine, angoasa, dublate de un anume sentiment de culpabilitate, strecurat de relativitatea tuturor certitudinilor, de modificările profunde ale sensurilor umanului, așa cum s-au conservat în decursul câtorva milenii de istorie. Nu e de neluat în seamă relativizarea petrecută sub ochii noștri a însăși spațiului și timpului, a percepției primare a lor. Tinerii se simt bătrâni înainte de vreme, fără de țintă, trăind, paradoxal, un iluzoriu sentiment al omnipotenței. Câțiva reușesc, alții se mută de la un idol la altul, în timp ce "modelele" demne de urmat dispar. Ne îndreptăm degrabă spre un nou sclavagism, ori poate că îl trăim deja. Devine cu sens sintagma "robul lui Dumnezeu", doar că locul lui Dumnezeu este preluat tot de oameni, de o mână capabilă să facă și să desfacă destinele celorlalți.

Toate dictaturile ne-au pus în fața unor dumnezei trucați, e drept, dar a unor semi-zei muritori, care pentru o perioadă au dominat un popor sau un continent, parcă pregătindu-ne pentru o dominație globală.

Despre Schengen, colonei și dezinformare

Nicolae Corbeanu

De curând, într-un acces de euforie, președintele Constantinescu declara plin de un optimism debordant că procesul de integrare euro-atlantică a României este ireversibil, deoarce 70% din români se pronunță în favoarea lui. Așa o fi, dacă zice dânsul, numai că pe mine personal mă bântuie o bănuială funestă. Și anume, că ceilalți, așa 30% cum sunt ei, au, dacă-i pui în balanță, o greutate mult mai mare decât cei 70.

Un argument în favoarea acestei presupuneri, despre care tare aș dori să se dovedească falsă, mi l-a furnizat chiar Televiziunea Română care, într-o emisiune de miercuri 9 februarie, se ocupă de Legea privind regimul străinilor și de controversatul articol care, dac-ar fi adoptat, i-ar obliga pe cetățenii români să anunțe poliția atunci când găzduiesc cetățeni străini mai mult de cinci zile.

Ca să lămurească odată pentru totdeauna problema, moderatorul emisiunii s-a adresat unui expert în materie: domnul colonel Constantin Manoloiu, directorul Direcției pentru străini și probleme de emigrare din Ministerul de Interne, care a pus lucrurile la punct într-un stil pe care-l cunoaștem de mult și pe care-l credeam perimat. Spunea domnul colonel, între altele, că, departe de a fi o tentativă de a-i transforma din nou pe români într-o populație de turnători, cum susținea - i-auzi vorbă - deputatul liberal Șerban Rădulescu Zoner - adoptarea articolului cu pricina n-ar fi decât o aliniere la uzanțele și prevederile legale din țările Uniunii Europene, la "acquis-ul comunitar", cum zicea el, folosind un cuvânt greu, învățat de curând. Mai zicea dânsul că așa se procedează în toate țările Tratatului de la Schengen și că deci, adoptând articolul cu pricina, România n-ar face decât să se alinieze la standardele europene. Cu alte cuvinte, noi n-am ține cu tot dinadinsul, dar ce să facem dacă ne constrânge Europa?

Să lăsăm la o parte faptul că domnul colonel cam încurcă borcanele, înșirând printre țările UE, Ungaria și Polonia, care nu sunt membre. E adevărat însă că au mai multe șanse de a deveni decât România.

Esențialul celor spuse de domnia sa constă în afirmația că, în țările Tratatului de la Schengen care sunt - pentru cine n-a aflat încă - Belgia, Olanda, Luxemburg, Germania, Austria, Italia, Franța, Spania, Portugalia și Grecia - toate persoanele - a se subînțelege "cetățenii străini" - care intră pe teritoriul unui stat contractant au obligația de a-și declara, în termen de trei zile, prezența la organele de stat. Să trecem și peste faptul că noi, aici, în Occident, nu vorbim de "organe de stat", ci de autorități, poliție, poliție de frontieră s.a.m.d. și să-i lăsăm fiecăruia dreptul de a vorbi în limba lui de lemn. Afirmația în sine mi s-a părut, de la bun început, dubioasă până la suspectă.

Dar cum domnul colonel știa, cu precizie, că acest termen este în Belgia chiar de numai două zile, în Italia taman de trei iar în Franța tuturor generozităților de opt zile, mi-am zis: Mai știi, păcatele? O fi având domnul colonel niște antene pe care noi, cetățenii de rând, chiar cei care trăim aici, în spațiul Schengen, nu le avem.

Și atunci am pus mâna pe telefon și am întrebat cum stă chestia la Ministerul Federal de Interne al Germaniei. Și care credeți că a fost răspunsul? N-o să vă vină să credeți. Mi s-a spus că afirmațiile domnului colonel sunt false de la un capăt la altul. Sau, mai pe românește, o minciună gogonată.

De altfel, dacă Parlamentul României ar adopta articolul cu pricina, s-ar putea produce următoarea situație: Să zicem că un om de afaceri străin care și-a cumpărat un apartament în România - căci legea îi permite, nu? - trebuie să se ducă la poliție de câte ori vine în țară și stă mai multe zile și să se anunțe. Să piardă o dimineață întreagă, eventual mai multe, pe la ușa domnului colonel ca să-i spună: "Sunt și eu aici, dacă nu vă e cu supărare". Cu alte cuvinte el, în calitate de proprietar, trebuie să se ducă și să se toarne pe sine în calitate de vizitator străin. Ce să zic? Halal soluție legislativă.

Domnul colonel, care numai el știe ce lucra înainte de 1989, mai invocă, ca argument, siguranța națională. Ar putea spune și securitatea națională, cuvintele sunt sinonime. "Organele de stat", ca să preluăm expresia atât de dragă lui, ar fi îndreptățite să știe ce străini umblă brambura prin România, cu ce intenții malefice și cam ce mijotează ei. Dar dacă domnul colonel nu știe, pot să-i spun din proprie experiență că, la intrarea unui cetățean străin pe teritoriul român, poliția de frontieră oprește un așa numit "talon de intrare", ale cărui date sunt operate chiar la fața locului în computer. Domnul colonel n-are decât să se adreseze poliției de frontieră dacă vrea să știe ce și cum.

La sfârșitul acestor considerații, mai degrabă întristătoare, ne-am putea pune întrebarea cui servește un astfel de mod de a pune problema și o asemenea dezinformare grosolană. Dar să nu ne-o mai punem, pentru că ar fi o întrebare retorică. Răspunsul îl știm cu toții. Se pare că, pentru cei 30%, mai puțintei dar mai grei, calea spre Europa face un mic ocol prin Siberia.

"Ursitei maștere și rele"

G. I. Tohăneanu

Experiența de veacuri, de milenii a omenirii face ca noțiunea de "vitreg" — fie că e vorba de "părinți", fie de "copii" — să se asocieze, în chipul cel mai firesc, în mintea vorbitorilor cu anumite conotații peiorative. Este cu totul semnificativ că în română, de pildă, adjectivul sau substantivul **vitreg** (regional: **vitrig**) se comportă, din punct de vedere semantic, ca un cuvînt învecinat cu "rău", "dușmănos" sau, măcar, "nedrept". Precizez, deocamdată, că din întreaga Romanie numai româna și sarda au moștenit mlădițe ale latinescului **vitricus**; nici urmă de reprezentanți ai acestuia în celelalte limbi romanice. În latina populară, acest **vitricus**, slab atestat în texte, însemna "tată vitreg". Pentru "mamă vitregă" latina dispune de **noverca**, derivat din forma feminină a adjectivului **novus, nova, novum** "nou". Din **noverca** s-au desprins verbul **novercor, novercari** și adjectivul **novercalis,-e,** ambele conotate peiorativ. Verbul, de exemplu, ajunge să însemne "a dușmăni", adică... "a se purta ca o mamă vitregă". De mare interes este faptul că **noverca** nu s-a păstrat, în Romania, decît la românii sud-dunăreni sub formele **nuearcă, nearcă** "mamă vitregă", cu o "pereche" masculină **nercu** "tată vitreg".

Bineînțeles, întrebuințat "la propriu", termenul nu-și actualizează totdeauna disponibilitățile peiorative. Contextul, însă, colorează de cele mai multe ori enunțul, ca în acest crîmpei din Ion Creangă, **Fata babei și fata moșneagului:** "Fata moșneagului însă era frumoasă, harnică, ascultătoare și bună la inimă. Dumnezeu o împodobise cu toate darurile cele bune și frumoase. dar **această fată bună era horopsită și de sora cea de de scoarță, și de mama cea vitrigă;** noroc de la Dumnezeu că era o fată robace și răbdătoare; căci altfel ar fi fost vai ș-amar de pielea ei". **De scoarță** reprezintă, în acest text ca și în alte locuri folclorice, o locuțiune adjectivală făcînd sinonimie cu "vitreg": se pornește de la faptul că **scoarța** este partea exterioară, deci oarecum "superficială" a trunchiului.

Odată cu deplasarea sensului spre zonele figurative, **vitreg** devine sinonim parțial cu "dușman", "vrăjmaș", "hain". Sadoveanu, **În amintirea lui Creangă:** "Dar mîni nici mormîntul lui Creangă nu va mai fi, căci o **soartă vitregă** face ca pulberea multor oameni mari să fie risipită în vînturi". Derivatele păstrează tenta depreciativă a cuvîntului de bază: verbul **vitregi** este sinonim cu "a persecuta", iar substantivul **vitregie** cu "vrăjmășie", "răutate", "ostilitate". Folclor: "Văzînd fata moșneagului **atîta vitrigie** din partea părinților (...) au început a plînge și a se văieta". Un adevărat cîmp semantic al **vitregiei** aflăm la V. Voiculescu, în sonetul **Noapte de iarnă,** unde derivatul nostru se prinde în hora strînsă a unor termeni congeneri: "Era în tot atîta **nepăsare,**/Atît **pustiu** și-atîta **vitregie,**/Așa **dezmoștenire** și **uitare,**//Că însăși luna fără de viață,/Trecînd pe cer ca dusă de urgie,/ Părea un sloi rătăcitor de gheață". Sensul general de "potrivnicie" îl învederează următorul fragment dintr-o evocare sadoveniană a poetului ucrainean Taras Sevcenko: "Cu toată **vitregia împrejurărilor** și dușmănia prigonitorilor, poetul și pictorul nu înceta a lucra. Înăbușit, focul artistic a urmat a-l arde". Același înțeles e identificabil la Macedonski în **Rondelul orașului din Indii:** "Spart a fost orașul mare/De **a vremii vitregie:**/Peste moarta gălăgie/ Cresc copacii pînă-n zare". Componentele lexicale ale expresiei **a vremei vitregie** sînt "sudate" de o notabilă aliterație: **v**...**v**. În notele editorului (Adrian Marino) la volumul al doilea din Alexandru Macedonski, **Opere,** (...) EPL, 1966, p. 383 aflu că, în manuscris, la primul cuvînt al rondelului, participiul **spart,** poetul formulează următoarea prețioasă observație: "Pentru cei care nu sînt pătrunși de geniul limbei noastre se lămurește că forma: spart a fost orașul" e curat populară. Astfel: «spart a fost tîrgul»; ai venit la «spartul tîrgului» etc. Poetul ar fi trebuit să adauge că, în expresia populară "la **spartul** tîrgului", verbul **sparge** își păstrează, nealterat, sensul său dintîi, care coincide cu acela al etimonului latinesc **spargo, spargere** "a împrăștia", "a risipi".

Pentru expresia "mamă vitregă" română veche și populară dispune de un sinonim simplu, **maștehă (maștihă),** împrumutat din slava veche. Miron Costin, **Letopisețul Țării Moldovei...:** "Se cunoate că acești domni maice direpte au fost aceștii țări, nu **maștihă,** cînd, pentru obicei să nu să facă în dzilele lor cu greul țării, domniile ș-au lăsatu și asuprelele țării n-au priimit să hie de la dînșii". Sadoveanu actualizează virtuțile expresive ale acestui cuvînt în povestirile sale istorice. **Divanul persian:** " — (...) Să știi că eu am o **maștihă,** pe care tatăl meu împăratul o

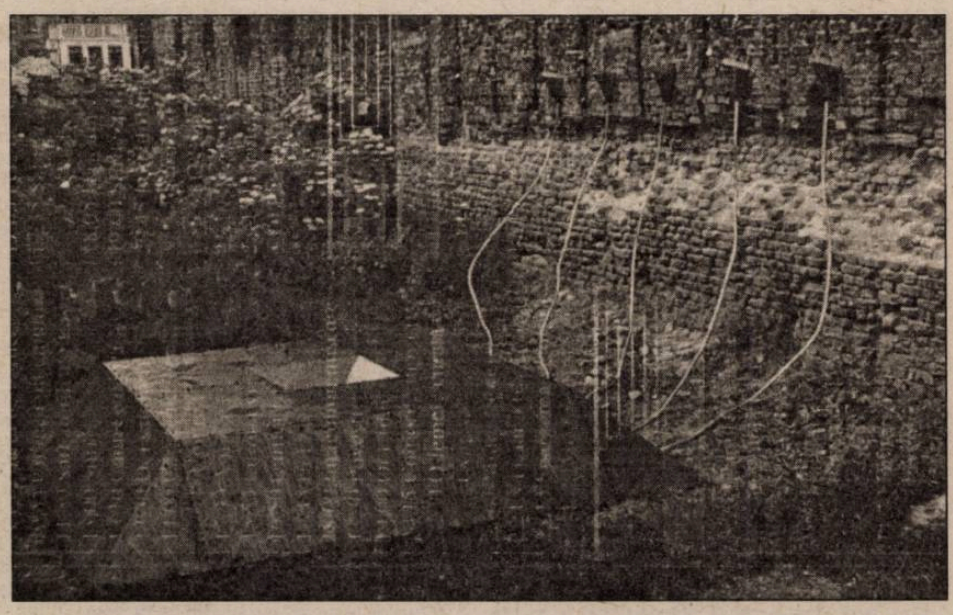

iubește; iar mama mea a murit de mult. Și **maștiha** asta are prunc, și vrea să-l facă moștenitor împărăției"; **ibidem:** " — (...) Acum înțeleg eu că toate le-a pus la cale **maștiha mea** pentru coconul ei, ca să mă lipsească de dreptul meu de întăi născut". Cum grupul **-ehă** este foarte slab reprezentat la sfîrșitul cuvintelor românești, s-a formulat ipoteza că **maștehă** ar fi devenit **mașteră** sub influența unor cuvinte ca **meșteră** (femininul lui **meșter**), **peșteră** și alte cîteva. Oricum, **mașteră** "mamă vitregă", cu toate conotațiile sale figurative, cîștigă teren în literatură, devenind, în veacul XX, unul din termenii dilecți ai lui Octavian Goga. Citez din **Rugăciune,** prima din ciclul **Poezii** (1905): "Alungă patimile mele,/ Pe veci strigarea lor o frînge/Și de durerea altor inimi/Învață-mă pe mine-a plînge./Nu rostul meu, de-a pururi pradă/**Ursitei maștere și rele,**/Ci jalea unei lumi, Părinte,/Să plîngă-n lacrimile mele". Forma masculină, mai rară, purtînd numai sensul figurat de "crîncen", "amarnic", o regăsim tot la Goga, în poemul **Zile** rele din ciclul **Ne cheamă pămîntul:** "Domnii ți-au golit celarul, ți-au rupt gardurile cînii/Și-ntr-o noapte-un **vifor maștер** ți-a smuls cumpăna fîntînii".

"Profilul stilistic" pe care George Topîrceanu i-l desenează, în **Parodii originale,** lui Octavian Goga se întemeiază tocmai pe, între altele, predilecția evidentă manifestată de autorul **Oltului** pentru epitetul **maștер.** Citez din **vade retro:** "Multiscusita minții limbă/Nu-mi spune clipa năzdrăvană/Ce mi te-a scos de mult în cale,/**Ființă mașteră și vană**!/Uitat-am ziua și văleatul/Ce-au înfrățit pe vremi odată,/A mele stihuri de aramă/ Cu proza ta cea nesărată". Stihul **Ființă mașteră și vană** îl vizează pe Octavian Tăslăoanu, colaborator vremelnic, la revista **Luceafărul,** al lui Octavian Goga. A doua parodie, intitulată **Mucenicii,** cuprinde, și ea, epitetul atît de caracteristic, aflat în disucție, dar, de data aceasta, așa cum l-am cunoscut și din versurile lui Goga, sub forma lui masculină: "Din cetățuia strălucirii, luna/Și-a pogorît sfiala prin fereastă,/Ca să vegheze **așternutul maștер**/În care doarme trudnica nevastă". Pentru înțelegerea exactă și nuanțată a artei cu totul surprinzătoare ce caracterizează parodia lui Goga de către Topîrceanu, este esențial să reproduc observațiile pertinente și pătrunzătoare ale editorului Al. Săndulescu, din G. Topîrceanu, **Scrieri, I, Poezii,** Editura Minerva, 1983, p. 331: "Parodia lui Topîrceanu (în **Mucenicii,** care amintește celebra **Plugarii** a poetului ardelean) vizează nu o singură poezie — așa cum ar putea să ne inducă în eroare titlul — ci (...) întreg arsenalul imagistic și prozodic al autorului. În afara ritmului pe care-l reproduce cu aceleași grave cadențe din original, parodistul procedează la o adevărată colecționare de expresii specifice. Așa, versurile finale "Că-n el trezi-va-nfricoșatul vifor/Al judecății care va să vie" urmează aceleași versuri finale din **Plugarii** și **Apostolul:** "Trăiește-nfricoșatul vifor/Al unei vremi ce va să vie". Apoi, expresii și cuvinte ca: **amarul trudei, hodină, la căpătîiul vost, maștер, cuminecătură, mucenic, glie milostivă, nădejde sfîntă, o rază rece bine-vă-cuvîntă** sînt întru totul caracteristice poeziei sociale, mesianice și solemne a lui Oct. Goga".

Epitetul feminin **maștеră** — cu sensul său figurativ "potrivnică, vrăjmașă" — este înlocuit de Eminescu, în postuma **Cine-i?** din anul 1869, cu franțuzismul **maratră:** "Norul țipă, marea latră,/Plioscăind de stînci în veci,/ Și scheletele de piatră,/În **natura cea maratră,**/ Stau bătrîne, slabe, seci". Franțuzismul acesta curios revine, la Eminescu, o singură dată, în variantele altei postume, **Ondina:** "Pui simț în **natura maratră**". Din moment ce dicționarele noastre nici măcar nu catadicsesc să înregistreze acest franțuzism rarisim — de care Poetul s-a lepădat rapid — înseamnă că Eminescu nu avea unde să-l găsească decît în limba lui de baștină, în franceză: **marâtre.** Etimonul acestuia este **matrastra,** derivat neatestat din **mater, matris** "mamă", cu o anumită tentă peiorativă, care-i justifică înțelesul: "mamă vitregă". Iar dacă lui Eminescu nu îi era străin un atare cuvînt, asta înseamnă că el avea cunoștințe destul de temeinice și în domeniul limbii franceze...

"Tenta peiorativă" a derivatului **matrastra** este "opera" sufixului **-astra,** cu masculinul **-aster,** pe care noi l-am păstrat sub forma **-astru** în **fiastru** "fiu vitreg", moștenit din latinescul **filiaster,** mlădiță a lui **filius** "fiu", lărgit de sufixul în discuție. Valoarea depreciativă a arhaismului **fiastru** — legată de însăși condiția "vitregiei" — este subțiată pînă la anulare de uluitoarea imagine eminesciană a "ochilor", pe care o surprindem cu încîntare în îndemnul îndreptat de către Poet fetei dempărat: "Nu-ți mai scurge ochii tineri, **dulcii cerului fiaștri,**/Nu uita că-n lacrimi este taina ochilor albaștri". **Albastrul** este, prin urmare, "puntea" pe care **ochii** iubitei întîlnesc **cerul,** întîmpinîndu-l și împărtășindu-se din el. "Înstrăinarea", pe care "vitregia" o implică, pălește astfel, convertindu-se în "îndepărtare", într-o dulce... "răzlețire". "Tălmăcirea" aceasta a metaforei se netezește împlinitor dacă îi aninăm următoarele versuri din poemul dacic postum **Gemenii:** "La mijlocul de masă pe tronu-i șade el/Cu plete lungi și negre, întunecos, Brigbel./Și răzimat de spată **al zeilor fiastru/Privea-n ochii miresei al cerului albastru./**Frumoși ca două basme, izvoarele ui-mirii-s,/În păru-i lung de aur se învălea Tomiris./ Încolo voievozii, boiarii după treaptă/Șoptesc cu admirare în barba înțeleaptă/Cînd spune cîntărețul povești din alte vremuri,/De regi de-a căror fapte te miri și te cutremuri...".

Ai noștri scriitori

● Eugen Bunaru și-a lansat, la sediul Filialei, ultima sa carte de poezie, "Noblețea din aer" (ed. Marineasa"). Au vorbit despre autor și versurile sale Simona-Grazia Dima, Cornel Ungureanu, Șerban Foarță, Gheorghe Secheșan.

● Adrian Bodnaru a publicat chiar la editura Brumar, din al cărei staff face parte, volumul de poezie "Toate drepturile rezervate, inclusiv Suedia și Norvegia", pe care l-a lansat, apoi, la Clubul "The Note" din Timișoara. Au prezentat Șerban Foarță și Marcel Tolcea. Cartea a fost relansată la Arad, în incinta librăriei patronate de Cătălin Lazurca.

● "Euresis", revista editată de "Univers", a fost lansată la Universitatea de Vest din Timișoara în prezența profesorului Mircea Martin. Au luat cuvântul Ileana Oancea, Livius Ciocârlie, Crișu Dascălu și Ilie Gyurcsik.

● Un nou roman de Petru Păcurariu, "Celălalt eu" (Ed. "Eubeea)", a intrat pe piața de carte printr-un moment festiv la care au vorbit Nina Ceranu, Mircea Pora și Cornel Ungureanu.

● Profesorul clujean Mircea Muthu a venit la Timișoara pentru a fi protagonistul unei lansări de carte al cărei semnatar este: "Dinspre Sud-Est" (ed. "Libra"), în prezentarea lui Ionel Pop, Cornel Ungureanu și Victor Neumann.

● Înalt Prea-Sfinția Sa Nicolae, Mitropolitul Banatului, a onorat lansarea volumului "Memorii" de protopop dr. Gheorghe Ciuhandu. Au mai luat cuvântul Gheorghe Ciuhandu, nepotul autorului, Cornel Ungureanu, Constantin Jinga, îngrijitorul ediției și Viorel Marineasa, la a cărui editură a apărut cartea.

● În ultima zi a lunii martie, revista "Archaeus" s-a prezentat publicului timișorean. Despre eveniment au vorbit G.I. Tohăneanu, Robert Lazu, Dan Ungureanu, Ciprian Vălcan.

● Medicul Marius Negomireanu a păsit în lumea literelor. El este semnatarul romanului "Informatori și maimuțe" (ed. "Marineasa"), lansat la Teatrul de Păpuși din Timișoara.

● De 1 aprilie s-a vorbit, la Filială, despre "Dicționarul de etnologie și antropologie" (ed. "Polirom") și despre "Lumi în destine" (ed. "Nemira") - coordonator Smaranda Vultur. Au prezentat Otilia Hedeșan, Adriana Babeți, Cornel Ungureanu, Daniel Vighi.

● Jurnalistul Vasile Bogdan a fost protagonistul lansării volumului "Miracolul Timișoara" (ed. "Timpul). Au vorbit criticii Cornel Ungureanu și Gheorghe Jurma, cât și primarul orașului, Gheorghe Ciuhandu.

● "DO UT DES. Breviar despre cersit" de Dan Negresu (carte apărută la "Marineasa" a fost lansată și prezentată de Cornel Ungureanu, Adriana Babeți, Marcel Tolcea și Viorel Marineasa. **(R.Ș.)**

Angoasele unui antropolog de cursă lungă

Otilia Hedeșan

VINTILĂ MIHĂILESCU
Fascinația diferenței, Anii de ucenicie ai unui antropolog
București, Editura Paideia, 1999, 269 p.

"[...] câți cercetători au considerat util să-și prezinte produsele investigațiilor lor dimpreună cu procesul sinuos al obținerii lor, așa cum a făcut-o, de pildă, Lévi-Strauss, în *Tropice triste*? Decenți, majoritatea închid ușile bucătăriei atunci când își invită colegii la festinul operei lor academice. Or, mai ales într-o situație ca aceea a antropologiei, această «decență» riscă să fie păguboasă." (p. 6) Neasumându-și un asemenea risc, Vintilă Mihăilescu a construit o carte cu două nivele, sau, poate mai exact spus, o carte bilinguală, în sensul pe care îl dă Mihail Bahtin termenului. Pe unul dintre traiectele acesteia se înșiră studiile cele mai importante ale sale, scrise din 1978 încoace, unele dintre ele publicate, deja, în periodice de specialitate prestigioase și anume: Conceptul de decentrare interpersonală. Evoluția și semnificația conceptului de decentrare (apărut în "Revista de Psihologie", nr. 4, 1978); Antropologia jocului; Preferințe ludice la copiii din România — Observații referitoare la evoluția și variabilitatea lor —; Ungureni și pământeni. Partea I. Datele de teren, Partea a II-a. Interpretări și ipoteze (după câte înțeleg, teza de doctorat); Tipul anger-in (comunicare prezentată la Zilele Psihologiei Cognitive Timișorene; ed. a VII-a, 1998); Gândire conceptuală și gândire simbolică. O abordare antropologică a categorizării (apărut în "Annuaire de Société d'Anthropologie Culturelle de Roumanie", nr. 1, 1998); "Nu-i numa' așa, de aici până aici".

Pe celălalt palier al cărții se află comentariile contextuale, notele unui "jurnal de teren" fragmentar dar foarte percutant care nu intenționează, nicidecât, să creeze "un joc de oglinzi în care antropologul vorbește mai mult despre el însuși decât despre obiectul observației sale", ci, dimpotrivă, să supună "unui control reflexiv și public demersul său individual, compensând această singurătate a antropologului de cursă lungă, care este condiția însăși a antropologiei" (p. 7). Această "arhitectură" face din cartea lui Vintilă Mihăilescu un text absolut fascinant, în care paginile de studiu strict, dur și pur, bazat pe concepte riguros definite și pe bibliografii tematice ample, se împletesc cu pasajele narative despre condițiile efective în care s-au născut, într-un loc sau altul, într-o circumstanță sau alta, ideile dezvoltate. Astfel, acestea ajung la noi deopotrivă ca "produs finit", în textul brevilocvent și riguros al studiului, dar și ca "procesualitate", prin mărturisirea despre întâmplările care au condus la formularea unei probleme sau a alteia, căci autorul este convins — în linia lui Georges Devereux — că antropologia nu are voie să "exorcizeze comportamentul observatorului", ci trebuie să prezinte "angoasele sale, mecanismele sale de apărare, strategiile sale de cercetare, «deciziile» sale (= atribuirea unui sens observațiilor sale)" (p. 6).

Deși cartea în ansamblul său este construită pe seama acestui mod de a contrapuncta rezultatele formalizate ale cercetării, rezultate redactate foarte strâns — aș spune, forțând puțin nota, aproape "ezoteric", în sensul că cititorul pe care ele și-l postulează este în exclusivitate specialistul —, cu notele de teren care dau seama despre evenimentele și neliniștile antropologului, voi cita un singur exemplu. În Novaci-Gorj fiind, cercetătorul este preocupat de felul în care ar putea testa "categorializarea liberă" în intenția de a măsura diferențele de stil de gândire între două populații rurale, țăranii și mărginenii. Studiul său doctoral notează: "Proba de categorializare a constat în gruparea liberă în mulțimi («structuri de ordine») a unui număr la alegere de obiecte dintr-o «grămadă» de douăzeci. După fiecare grupare subiectului i se cerea motivul selecției sale («criteriu de ordonare»), după care obiectele erau repuse în «grămadă», operația de ordonare continuându-se la discreția subiectului." (p. 89) Descrierea amănunțită a experimentului este urmată, mai târziu, de interpretarea acestuia: "A gândi înseamnă a ordona; iar a ordona, revine, mai presus de toate, la a așeza lumea în categorii. «De fiecare dată când privim ceva ca pe un soi de obiect, un copac, de pildă, suntem în curs de a categoriza» (Lakoff, 1987). În acest sens, a categoriza înseamnă a dispune de o clasă și de criterii pentru a decide asupra apartenenței unui obiect dat la această clasă.

Ne aflăm, spunând aceasta, în tradiția «teoriei clasice», aristoteliciene, care a dominat modul nostru de gândire până în prezent, rămânând și astăzi referința principală. [...] O «etnografie» a ordinii va reveni atunci la a descrie, fără nici un fel de pre-judecată, modurile în care oamenii așează lucrurile împreună, «structurile de ordine» ale acestor grupuri și «criteriile de ordine» utilizate, conștient sau nu pentru a ajunge aici. [...]" (p. 163) Dizertația urmează, și de această dată, cu argumente bibliografice abundente și cu scheme sintetizatoare, care sugerează explicații. De dincolo de text, însă, antropologul își rescrie preocupările de dinainte de începerea investigațiilor: "Stăteam astfel cu un coleg sub teiul uriaș al cârciumii din sat și întorceam problema pe toate fețele, când a apărut gazda mea, pământean cum nu se poate mai tipic. L-am poftit la masă, am mai luat o bere și am stat de vorbă. La un moment dat, ne-a întrebat ce făceam înainte de a veni el. I-am explicat cât am putut mai «intuitiv» și, ca să fiu mai convingător, am luat de pe masă o felie de pâine și un ardei iute, i le-am pus în față și l-am întrebat: «Uite, astea două, ce au în comun, le leagă ceva, se aseamănă prin ceva?» Răspunsul era evident în mintea mea: «sunt alimente» sau «sunt de mâncare» sau orice altceva de acest gen. Nea Gică, însă, luând ardeiul într-o mână și pâinea în cealaltă, ne-a zis, câte se poate de firesc: «Păi au, cum să nu aibă: mușți din ardei, te pișcă și atunci mușți repede din pâine!» Am râs toți trei și am repetat experimentul cu toate obiectele care ne-au căzut în mână. «și de fiecare dată, nea Gică, în loc să construiască «noțiuni», ca la carte, să formeze «mulțimi», făcea câte ceva cu obiectele respective, inventa acțiuni prin care le lega între ele într-o secvență obișnuită de viață cotidiană. Privindu-l, aveai impresia unui geocentrism senin: toate obiectele care se adunaseră pe masa noastră nu aveau nimic comun unele cu altele, nu se atrăgeau și nu se respingeau reciproc, ci gravitau toate în jurul lui nea Gică, așteptând ca acesta să facă ceva cu ele." (p. 139)

Nu știu care dintre aceste două tipuri de discurs este cel mai percutant: cel care descrie, disecă, argumentează, încadrează în categorii și imaginează explicații sau cel care povestește fascinant despre nașterea tuturor acestor operații necesare desfășurării studiului. După stil, cele două nivele ale cărții par a fi scrise de doi oameni diferiți: unul, cercetător acrib și erudit dar cam scorțos, elitist până la Dumnezeu, dezinteresat de receptarea textului său, pe care nici nu-l concepe decât pentru câțiva colegi și pentru o eternitate, poate, mai înțelegătoare; celălalt, un căutător neliniștit, aflat într-o "mare hoinăreală" care-i dă frisoane clipă de clipă, care-i pune, neîncetat, probleme și îl stimulează să scrie fermecător.

În treacăt fie spus, până la apariția acestei cărți, Vintilă Mihăilescu a scris, rând pe rând, când într-un fel când în altul: texte elevate și dure pentru reviste de specialitate cu acces foarte limitat, dar și mici eseuri pline de vervă și de sevă, cum sunt, de exemplu, cele din "Dilema". A proceda, însă, astfel, a scrie constant în două registre diferite, ca și când ai juca două roluri care te implică deopotrivă deși ele sunt funciarmente diferite, conduce, mai devreme sau mai târziu, la schizofrenie. Fascinația diferenței vine la timp pentru a dovedi altceva: că cele două tipuri de discurs sunt, de fapt, complementare; ele oferă o imagine corectă a antropologului doar în măsura în care sunt privite împreună. "Privite împreună" nu înseamnă, după mine, doar o anumită îngăduință pentru stilul celălalt — în condițiile în care, ca cititori, apreciem un singur mod de redactare —, ci o înțelegere a faptului că felul de a face antropologie pe care ni-l propune Vintilă Mihăilescu presupune această scriitură cu două nivele. Iertați-mă fie comparația, dar ceea ce am simțit din clipa în care am ajuns la pagina 14 a acestui nou volum al antropologului bucureștean, a fost faptul că voi citi un text extrem de asemănător structural cu Țiganiada lui Ion Budai Deleanu. Un text care se scrie după convenții de multă vreme acceptate, dar care se și comentează, punctând într-o formă memorabilă principalele probleme pe care el le pune. Un text care se oferă ca text și care, totodată, îți pune la îndemână o anumită pedagogie a lecturii sale.

Sigur, cartea lui Vintilă Mihăilescu discută, pe palierul său convențional, foarte multe lucruri seducătoare, dintre care cele mai interesante mi se par cele privitoare la diferențele dintre ungurenii și pământenii din jurul Novaciului. După ce este nevoit să constate "eșecul lui Piaget în Gorj" (p. 59), cercetătorul imaginează o serie de investigații care ar putea să ofere soluții despre diferențele dintre aceste două grupuri de populație care locuiau împreună de circa două sute de ani, fără să se fi amestecat, practic, decât în ultimele decenii. (v. p. 71 ș.u.) Sunt prezentate seturi de teste de personalitate, de sugestivitate, de inteligență, de atenție, de viteză a reacțiilor, preferințe ale culorilor, opțiunea înspre ritualitate sau ceremonialitate, importanța diadei materne sau a celei paterne în sistemul familial, se studiază morbiditatea și reacțiile suicidare... Informația debordează și stă mărturie pentru rostul celor două decenii de "teren în Gorj".

Dar marele atu al cărții lui Vintilă Mihăilescu nu cred că trebuie căutat aici. El rezidă, după părerea mea, în puterea antropologului de a-și reciti textele cu un ochi format de o altă bibliografie, pentru a le comenta, apoi, cu o nouă voce, mai umană și, tocmai de aceea, extrem de convingătoare. Trebuie să fiu limpede: Vintilă Mihăilescu scrie aceste marginalii ca un prozator de mare talent, dar ele n-ar avea nici un fel de sens dacă nu ar fi rezultatul observațiilor unui antropolog extrem de subtil și care nu uită, nici o clipă, că-și face meseria, ceea ce îi provoacă, în mod inevitabil — și pentru că l-a citit pe Devereux! —, angoase.

Fascinația diferenței mi se pare o carte de care aveam de multă vreme nevoie. Ea dă repere despre ce a fost și ce nu a fost cercetarea antropologică în România din anii comunismului. Scrisă de un om care a făcut din antropologie un mod de existență, ea pledează călduros pentru profesiunea de antropolog, chiar dacă vorbește despre aceasta în termeni privativi: angoasă, singurătate, hoinăreală... Strânsă între aceste coperți și pentru că autorului îi vine greu să accepte că ar trebuie să pună între paranteze viața sa dinainte de '89, *Fascinația diferenței* bate mult mai departe: ca text despre observat și despre observator, în același timp, ea este o carte de excepțională noutate teoretică.

Am mai citit...

IORDAN DATCU
Un mit - Toma Alimoș
București, Universal Dalsi, 1999, 173 p.

Nu de multă vreme Iordan Datcu a publicat între coperțile unei cărți de sine stătătoare un mai vechi text al său, **O capodoperă a baladei românești: "Toma Alimoș"**, apărut, inițial, ca studiu introductiv la impresionantul corpus al acestei balade (v. **O capodoperă...**, București, Minerva, 1989, p. 5-58). Lucru lăudabil, până la un punct, căci, deși promițătoare acum aproape un deceniu, discuțiile despre acest text reprezentativ al culturii noastre tradiționale au intrat, la un moment dat, în linie moartă, fără ca vreuna dintre ipotezele construite atunci (le amintesc, alături de cele ale lui Iordan Datcu însuși, pe cele formulate de Silviu Angelescu, Mihai Coman, Ion Oprișan sau Sabina Ispas) să se fi impus.

Dincolo de punctul până la care republicarea acestui vechi studiu este lăudabilă, pândesc, după mine, două categorii de primejdii. Întâi, cele de natură strict editorială: textul de față îl reproduce aproape aidoma pe cel publicat acum zece ani fără să precizeze acest lucru; totodată, studiul din 1989 fusese semnat de Iordan Datcu împreună cu Viorica Săvulescu despre care nu mai aflăm nimic acum. Apoi, din punct de vedere strict teoretic: reluând un text în care îi șfichiuia - și, foarte adesea pe bună dreptate! - pe partizanii substratului mitic al lui **Toma Alimoș**, Iordan Datcu optează acum pentru un titlu - "un mit..." - prin care preia, practic, punctul de vedere al acestora, fără ca textul său să se adecveze acestei noi perspective.

GEORGES-HUBERT DE RADKOWSKI
Antropologie generală
Traducere de F. Ochiană, Timișoara, Amarcord, 2000, 135 p.

Dacă nu aș ști ce secetă domnește pe câmpul bibliografic al antropologiei "în românește", aș spune că, în ultimele luni, asistăm la o inflație a titlurilor din acest domeniu și – experimentăm asta zi de zi! – tot ceea ce ține de inflație implică pericole de tot felul, iar unul dintre acestea este completa confuzie a valorilor. Deși am învățat cu toții, la literatură română, că epoca în care Heliade Rădulescu își îndemna conaționalii "Scrieți, băieți, numai scrieți!", nu este, chiar sub toate aspectele, minunată, când e să traducem într-un domeniu încă prea puțin cunoscut la noi, cum este antropologia, urmăm, practic, aceeași lozincă.

Nu vreau să minimalizez, astfel, bunele intenții ale volumului pe care îl am înainte, dar am convingerea că aici se ascunde cel puțin o inadecvare. Cu cele 74 de pagini efective ale sale (restul, până la 135, cuprind scurte comentarii despre autor precum și note despre viața și opera acestuia), textul lui de Radkowski este alcătuit, de fapt, din câteva eseuri fragmentare despre incest, cultură, societate, civilizație, fără să poată, însă, emite pretenția că fundamentează o "antropologie generală".

Comentând texte celebre ale lui Malinowski sau Levi-Strauss – în treacăt fie spus, infinit mai cunoscute și mai importante pentru antropologie, dar încă netraduse în românește – scrierile lui de Radkowski sunt subtile și stârnesc interesul, fiind mereu în proximitatea unor probleme nodale ale antropologiei. Pentru că înțelegerea acestui text presupune o enormă cantitate de implicit – i.e. cititorii să știe, deja, ce au spus în cărțile lor autorii comentați , rezultă clar că "antropologia" de la Amarcord este o carte pentru specialiști. Specialiști care, dacă au fost interesați de aceste probleme, au citit-o, oricum, în franțuzește. Mă gândesc, acum, cui îi mai folosește traducerea...

Schimbarea veacurilor

Alexandru Ruja

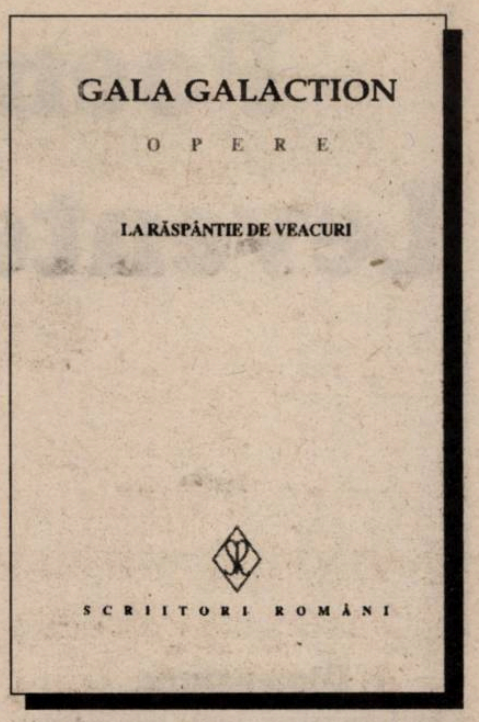

GALA GALACTION
Opere V, La răspântie de veacuri
Ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vârgolici
Editura Minerva, București, 1999, 342 p.

Proiectat mai devreme, dar publicat abia în 1935, romanul **La răspântie de veacuri** este, ca structură, cel mai modern roman al lui Gala Galaction. Sub diverse titluri a apărut în perioada 1934-1935 în "Revista Fundațiilor Regale" — **O lecție asupra lui John Stuart, Acum 35 de ani. Cum începe un veac și o căsnicie.** Din **Jurnal** (25 oct. 1918) aflăm că că prozatorul a intenționat să dea o serie de patru-cinci romane care să înfățișeze "o frescă socială românească, întinsă pe un semicerc mural de vreo 20 de ani, începând de la 1896 până la 1916". Scriitorul numește titlurile doar a patru romane (**Margo, O lecție asupra lui John Stuart Mill, Canonul VI Trulan, Un filosof necunoscut**), pentru ultimul, ce trebuia să surprindă perioada primului război mondial (1915-1916), neavând fixat titlul. Proiectul nu s-a realizat, în schimb Gala Galaction a scris în acest interval alte romane — **Roxana** (1930), **Papucii lui Mahmud** (1932), **Doctorul Taifun** (1933).

Romanul **La răscruce de veacuri** are un caracter jurnalier nu doar prin intruziunea jurnalului în structură, dar și prin notația rapidă, folosirea însemnării zilnice, comentariul cotidian etc. **Preliminarii** oferă, printr-un gest de sinceritate dezarmantă, date despre geneza romanului, intențiile autorului, concepția sa despre proză și rostul literaturii. Povestea prinsă în ficțiunea epică pornește de la un fapt real, identificabil în timp: lecția inaugurală a lui Titu Maiorescu, de la Universitate, asupra filosofiei engleze. "Eroii mei pornesc în viață — spre chemările ei, spre mirajele ei și mai ales spre înflorita prietenie care bântuiește visurile noastre la douăzeci de ani — de la memorabila lecție a maestrului asupra romanului filosofului englez cu doamna Taylor. Pornesc în viața românească de la răspântia anilor 1898 — 1900, pornesc în mediul nostru atât de felurit de cel englezesc și pornesc cu povara particularităților ereditare și naționale, altele decât pe malurile Tamisei. Cum se vor îndeplini, în viața eroilor mei, îndemnurile, pilda și noblețea acestei prietenii ideale, convertite în căsătorie? Fabula mea scoate din sala lui Titu Maiorescu trei perechi. Însă Doru și Antonina mă preocupă în primul loc și toată povestea este dominată de soarta lor".

În afară de Doru Filipache și Antonina Țanțu, ceilalți protagoniști sunt Constantin Boruzescu, Silviu Bujoreanu, Elvira Iatropol, Sanda Petrovici. Răspântia de veacuri n-a lăsat insensibili scriitorii la mutațiile ce aveau să se producă. Nu doar Gala Galaction a fost preocupat să urmărească schimbările în mentalitate, idealuri, comportament, aspirații, pe care trecerea dintr-un veac în altul le produc. Sub acest aspect, miza romanului era mare. Modul accentuat paseist, pedalarea pe didacticism și eticism, fac ca ea să nu fie atinsă. Pe la mijlocul deceniului patru, când apare romanul, lumea evocată era învechită. **Preliminariile** prozatorului se vor mereu explicații pentru raportul intenție — realizare, realitate — ficțiune. "Elementele pe care le-am întrețesut în povestea mea aparțin unei lumi perimate. Acum patruzeci de ani, în țara noastră, cei buni dintre noi trăiau sufletește într-o primăvară de mari speranțe și splendide idealuri. Pentru unii, triumful socialismului și sacra unire a popoarelor apăreau ca niște țărmuri fericite, văzute dintr-o corabie chinuită de valuri, dar cu siguranța unei apropiate ancorări. Pentru alții, sfântul ideal național era soarele mântuirii, așteptat, implorat să doboare clădăria norilor întunecoși și nedrepți, adunați de veacuri în cercul istoriei poporului românesc. Dar până acolo, și pentru unii și pentru alții, împroprietărirea țăranilor și votul universal erau trandafiri și rouă, pe care îi găseam la căpătâiul nostru dimineața, dacă seara ne culcaserăm prea împovărați și prea amărâți de treburile noastre de peste zi". Gala Galaction vede în actul scrisului o finalitate educativă ("Cine scrie chiar și literatură, trebuie să fie cel puțin un pedagog, dacă nu un profesor"), respingând poetica naturalistă și optând pentru elevația limbajului artistic ("Nu sărmana gloată bâlbâită și agramată trebuie să dea lecții de limbă scriitorului").

Într-o analiză comparativă amănunțită, din care nu lipsește fantezia, cartea lui Gala Galaction ar putea fi interpretată ca un roman cu cheie. Ceea ce nu este, însă, în spiritul adânc al cărții. Chiar dacă unele comentarii critice au identificat proiecții autobiografice, chiar dacă sub comportamentul personajelor s-a încercat descoperirea unor persoane cunoscute, sau apropiate scriitorului (Tudor Arghezi, I.G. Duca). Problematica romanului este, însă, alta și romanul vizează mentalități, ideea moralității, chestiunea feminismului. Prozatorul pornește de la un plan social larg, caracteristic sfârșitului de secol nouăsprezece, pentru a restrânge discursul epic spre probleme vizând cuplul, căsătoria, atitudinea morală derivată de aici.

Scriitorul nu eludează celebra polemică Maiorescu — Gherea, influența celor doi asupra tineretului, iluziile și deziluziile acestuia. De altfel, la început "Filipache face parte din cohorta socialistă", el a citit ce scrisese Dobrogeanu-Gherea și "era convins că dreptatea era de partea criticului socialist", dar nu reușise, încă, să citească și ceea ce scrisese Titu Maiorescu, "astfel câștigul de cauză dat celui dintâi era fără cercetarea argumentelor celui din urmă". Înscris la Facultatea de Litere și Filosofie va audia cursurile lui Titu Maiorescu și opinia i se va schimba. Prozatorul insistă nu doar pe tema lecției inaugurale a cursului maiorescian — ci și pe ideile criticului, făcând portretul acestuia, pe ambianța universitară și preocupările dominante ale tineretului acelui timp. Portretul lui Titu Maiorescu rămâne antologic și nu știu unde a mai fost surprins atât de exact, de extins și de sugestiv, în postura sa de slujitor al catedrei, ca în acest roman; o unire aproape perfectă a trăsăturilor fizice cu abilitățile oratorului și talentul profesorului. "Este un om de statură mijlocie, îmbrăcat cu severă luare-aminte și oferind, deocamdată, privirilor un piept lat, sub podoaba albă a maxilarului de jos — nici barbă plină și stufoasă, nici cioc napoleonian. Pare bine legat, îndesat și rezistent, ceea ce mărește surpriza să observi că mâinile sunt mici și degetele sunt "fuselés", ca la femei. Privirea ochilor este neagră și fără mângâiere. Ochii lui privesc adânc, străbătător, dar sunt reci, fără vino-ncoace și par a fi paznicii unor porți de fier încărcate cu lacăte grele... (...). Văzut drept din față Titu Maiorescu derutează și intimidează cu un nas borcănat, imperios și crunt, un fel de promontoriu de silex proeminent în fața oceanului vieții, și pare că inaccesibil și inospitalier pentru nenorocirile de pe ocean și pentru eventualii naufragiați care ar năzui să se apropie (...). Titu Maiorescu vorbește cu un glas așezat și egal, alb ca o zi de toamnă acoperită de nouri. În vorba lui se dă pe față o multiplă și greu de analizat preocupare. Vorbește nu ca un orator, ci ca un profesor de elocință".

Lecția inaugurală a lui Titu Maiorescu rămâne pretextul fundamental pentru a urmări viitoarea existență a lui Doru Filipache. Prozatorul introduce între cele două secvențe (lecția inaugurală și povestea vieții lui Doru Filipache) un excurs teoretizant și apendicular, ce încarcă excesiv epicul. Iubirea dintre Doru și Antonina pornește tinerește, în iureș, dar răzbate mereu în minte povestea lui J. Stuart Mill și doamna Taylor, tălmăcită în cursul de la Universitate de către Titu Maiorescu. Fragmentele de jurnal introduse în roman, pe lângă alertețea ce o dau epicului, contribuie la o altă structurare a discursului. Solilocviul stă alături de dialog, introspecția se asociază analizei în derularea romanului. Toate acestea salvează într-o mare măsură romanul, care deseori cade în tezism. Iubirea pentru Antonina convertește sufletul tânărului îndrăgostit, iar reflecțiile teologului nu puteau rămâne fără urmări în roman. "Întâlnirea cu Antonina și tot romanul început în toamna anului trecut au avut încă o dată aparența unei conversiuni în fermentație. Iubind pe Antonina, a prins a iubi din nou vechile noastre mănăstiri, poezia mistică și filosofia lui Augustin... Scriind Antoninei, văzând-o cu ochii închipuirii printre fiicele mănăstirii, în fața catapeteasmelor arhaice, în preajma pădurilor de brad și a clopotnițelor din alte veacuri, Doru și-a simțit gândurile roabe evlaviei creștine și inspirația dornică de mistici trandafiri. A trăit un an de o rară și curată taină sufletească".

Doru Filipache se căsătorește cu Antonina Țanțu, dar nu la mult timp alte sentimente învolburează viața personajului. Dincolo de unele discuții despre artă cu Silviu și reflecțiile acestuia, nu lipsite de adevăr ("Frate Filipache, suntem tot balcanici, tot primitivi și antiestetici ca și după Zaveră..."), Doru Filipache tânjește după o nouă iubire. Rugat de Boruzescu să meargă cu un medic la mama sa, care era bolnavă, Doru o roagă pe Elvira Iatropol să îl însoțească. Vechile sentimente se reînsuflețesc și ies la suprafață, dar inflexibilitatea Elvirei (derivată din mesajul moral al cărții) pune capăt entuziasmului declarativ al lui Doru, respingând cererea în căsătorie. Cuvintele Elvirei, ce încheie cartea, rămân expresia conclusivă a unei atitudini ce domină romanul: "Potolește-te, domnule Filipache! Zeii nemuritori vor altfel! Rămâi lângă Antonina. Fă-i trei-patru copii în dorul meu!... Și așază această întâlnire a noastră — ca pe un trandafir, la presat — în dosarele dumitale literare...". Cum afirmam, miza romanului era mare, de a prezenta schimbarea mentalităților la răscruce de veacuri, dar aerul epicii rămâne, totuși, ușor vetust și idilic.

De ce Eminescu?

Volumul **De ce Eminescu?** (Editura Timpul, Reșița, 1999) îi are ca autori pe Eugen Todoran și G.I. Tohăneanu. Întrebarea din titlu este lămurită de Eugen Todoran în primul articol, prin motivarea și explicarea apropierii sale de Eminescu. După anii liceului, când a avut șansa întâlnirii cu profesori de calibru cultural prin care s-a apropiat de marele scriitor, a urmat al doilea moment, decisiv, la Universitatea din Cluj, la cursurile și seminariile lui D. Popovici, în apropierea căruia a lucrat, apoi, un timp. Cu asemenea pregătire întru Eminescu și-a început Eugen Todoran cursurile de literatura română la Universitatea timișoreană, în 1956. Eugen Todoran a reușit să aducă un **nou Eminescu**, scos din glodul sociologismului și factologiei, "urmând o metodă filosofică fenomenologică" în înțelegerea "sistemului poetic" al "poetului filosof". A fost lungă și dificilă elaborarea, bazată pe metoda genezei gândirii poetice, mai întâi într-o teorie despre **Conceptele gândirii poetice,** pentru relația dintre "idee" și "imagine", în geneza unei gândiri care în poezie implică **filosofia**, dar rămâne în esență **poetică.**

"Privirea cu care Eminescu scrutează alcătuirile lumii vine de foarte departe și coboară din înălțimi astrale", scrie G.I. Tohăneanu, uimindu-se continuu de frumusețea lexicului eminescian și uimindu-ne și pe noi prin neistovita pasiune de a citi și reciti poezia eminesciană, din care scoate mereu alte interpretări ale măiestritei limbi. Ceea ce rămâne remarcabil la G.I. Tohăneanu este modul de a scrie poetic, de a păstra comentariul stilistic la nivelul acaparator al limbii poetice.

Alexandru Ruja

Poeme de Levente Bálint

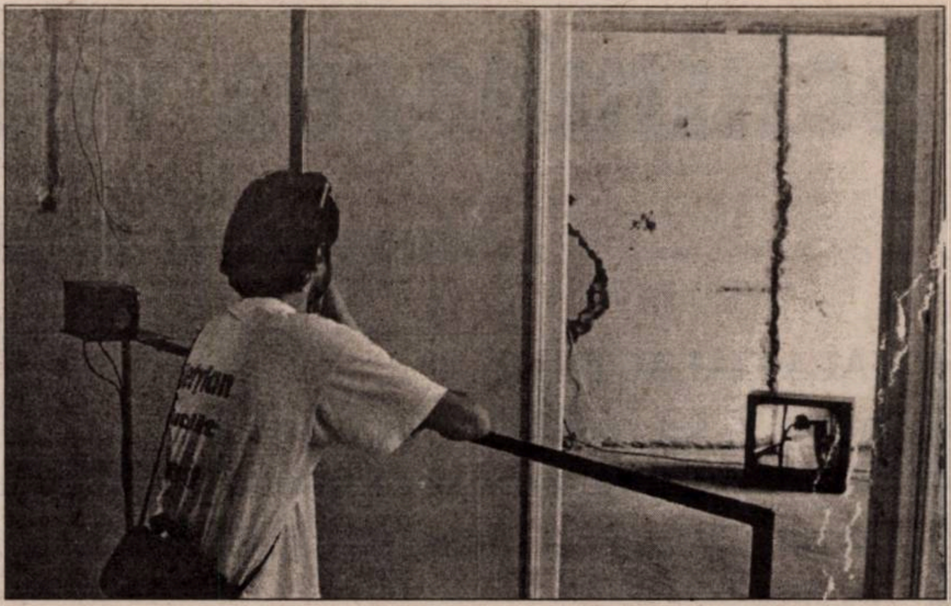

Dimensiune

Această dimensiune căzută-n pene își poartă
legile ei imuabile
Pe asfaltul de pe Brediceanu viețuiesc organisme
Imaturu-ți compliment devine atribut
Calci cu gramaticală superioritate
peste aspre baloane de săpun
În acest ospiciu fiecare se crede un
Napoleon
Numai eu trăiesc un Waterloo continuu
sau mai bine zis un Vukovar ubicuu
Astăzi mi-a rămas mirosul tău pe mână
iar Simply Red îmi amintește
că am căzut din stele direct în brațele tale
I hope you'll comprehend...

Sacrifice

Poate este momentul să mă retrag în
paradox
Să revin la vechiul meu oximoron:
jumătate insectă, jumătate noțiune
sau să mă salvez pe o dischetă
să fiu trimis în eter
ca un e-mail porcos
sau poate este momentul să mă retrag
definitiv din rețea
și să nu mai fiu salvat
de nici o dischetă de pe acest pământ

Proiect

?-+ 6 & 00 3224241
ă 444 %$%$ " ? lklklk

::::::;;;;;;;;::::::::;;;;;;;;;::::::::----
foto hjhj ## nu am bemol
coca cola tren pîrlipîț
fg @ www.passion.ro
darkness ;l;l 2 2 &

Presupunere

Din acest oraș n-a mai rămas nimic eteric
Mișună șobolanii pe lângă altarele domurilor
Bătrânul organist a murit acum șapte ani
ucis de cancer
Din acest oraș a rămas doar umbra unui
ev spurcat
rămășițele ciumelor nemărturisite
Până și poeziile de dragoste sunt
crucificate
de ticăloși
secolul se termină? ca un aurolac într-o fufă
și unde-i iubirea
întreabă îngrijitorul de maimuțe
sperând că va primi răspuns din dicționar

Ești

Iubesc copilul nostru nenăscut
trenul ce ne va duce spre secolul 18
Iubesc dansul nostru ce nu l-am dansat
Iubesc refuzurile noastre
Iubesc orice verb ce nu l-am analizat
chiar și credința că nu mă iubești defel
iubesc această poezie
iubesc neiubirea ta

Azuga

Scoate-mi otrava din vene
Bea-mi sângele din emisfere
Sodomizează-mă cum
diavolul rușinează un înger

Eu voi chema fanfara din Recaș
să-ți cânte Strauss sub balconul de pe
Azuga
Voi chema trenurile să-ți încercuiască
blocul
să șuiere când îți arunci sânii pe limba
mea

Plagiat

Lasă, prietene, Balcania-n pace
aici toți fac sex cu kalașnikovul
agățat de șold
aici un ficat ciuruit face cel mult
cât o ceapă degerată

aici nici pe pod nu poți săruta sârboaice
lasă prietene, Balcania-n pace
lasă-ne să ne-mpușcăm între noi
eu, croatul, să-l măcelăresc pe sârb
iar sârbul să-mi violeze prima iubire
lasă, prietene, Balcania-n pace
e prea frumos războiul
măcelul, crima-n masă
sunt sporturi naționale, aici, pe la noi
lasă, prietene, Balcania-n pace
Good night, America, wherever you are!

XXL

acum voi fi, probabil, tatăl unei țigări
ori incestul scrumului cu podeaua
îngropat acolo unde am născut o propoziție
ultima șansă de a prinde fuga ta de ieri

S-A

un pas-compas de pripas
singurul as
din mâneca de mâine
ca mortul imortalizat în mortar

THIS

a fost
mansarda de pe Arcidava
acolo unde am construit (both of us!)
o rachetă din pene de curcan
(I-am furat - curcanul-dintr-o curte din
Lovrin!)
și am zburat
the end

12700

ochii tăi-culoarea pizzei de la
fas food-ul din colț
preț: 12700 de lei cu tot cu TVA
eu - sandwich-ul cu salam ieșit din
garanție
pe care câinii-l dau mai departe șobolanilor
noi-sfârșitul din cotidianele de scandal
al unui conte drogat ce și-a pierdut averile

S.T.C.

acest anotimp ratat-oglindă de cuarț
străzi cu ieri-uri tăcute
spațiul mortului ce se prostituează
o noapte îndeajuns de veche
atât

Soarelui

despre mine ți-am mai spus
ascult funeraliile stelelor
aici în banat mi-a rămas doar spaisul de
acasă
și poza bunicilor când s-au căsătorit
de la tine din bloc
nu văd decât break-dance-ul
excavatorului ce moare
pe șantierul din zona Soarelui.

Secret

din când în când îți recit
poezia pe care nu o voi scrie niciodată
o port doar în minte
ca pe o tumoare nemărturisită
și-ți șoptesc
și blocurile de pe Azuga
se transformă subit parcă-n meri
cu crengi de zahăr

Lahovary

ți-am văzut și atunci
doar fularul, în tramvaiul șapte
cotind-o spre lahovary
era marți era zi eram
în zi de Ramazan
biet fazan
visând la un bairam
al paznicilor de statui

Iren

în acest sfârșit de sat
a mai rămas doar lacrima oii belite
căzută pe frontiera sincerității
pe ulițe se văd himere de iele
Iren neni face iar gomboți
și eu mă întorc spre mine
spre punctul terminus al paștelui
iepurilor
spre

El-Bi

pe terasă rasă rasă de pe față
prefața "Fațadei" de Balint
și/sau/de ce
a murit el-bi
a exclamat actorul fără picioare
după el, pe bv./bd/bulevardul Pârvan
șase câini gonind un tigru
mai departe s-a lăsat seara

Stil

în încăperea asta moare cineva
a atras atenția îngerul în bermude
(era iulie douăzecișidoi)
sigur a venit ploaia
și am rămas doar noi
adică tu și
legănarea posterelor
în curentul de aer
intrat prin geamul deschis

Timișoara blues-remake 1999

În acest oraș, cu mii de senzații,
lipsesc doar metroul și iubirea ta
restul trăiește în fracții
precum SIDA în pântecele
homosexualilor

În acest oraș, cu Luna Park-uri în biserici
cu târfe îmbrăcate în preotese virgine
cu îngeri pe role și poezie la botul
calului
lipsesc doar oul și firea ta.

În acest oraș, sunt crucificați hippioți
pe antene de celular, trăiesc șobolani
pe soft-ul calculatoarelor
și Bega moare încet, ca erecția unui
complexat

În acest oraș, chiar și vidanjorii
cer mărire de salariu
când lângă Catedrală mor,
cântând un Timișoara blues
pentru spațiul dintre genunchiul tău și
buric

Odă pentru un Ford roșu

Când aud cum se deschide ușa de la
laboratorul foto
Mă simt ca un câine căruia stăpânul îi
aduce de mâncare
Ca blitz-ul unui aparat foto aprinzându-
se

Iar Fordul roșu, numărul LLB,
roșu ce stârnește taurii din inima mea
Da, Fordul roșu, pentru el închin
această odă, simplu ochi de cenușă
răspândit în cele patru zări

Odă de la distanță pentru Vukovar

măcar pe orb lăsați-l în pace
să-și care bâta albă printre ruine
să-i crească aripi de înger
în culorile patriei

măcar pe ciung lăsați-l să umble-n
picioare
și așa nici buricul nu-i mai este întreg
păunul i s-a așezat pe umăr
și cântă ca-n povești

măcar orașul acesta să rămână întreg

Di-viziunea ochiului poetic

Gheorghe Mocuța

Poet constant cu sine și cu discursul supravegheat de un ochi lucid, de la un volum la altul — **Alegerea surâsului,** 1981; **Datorii nocturne,** 1985; **Fragment de tăcere** (1991) — Eugen Bunaru este, printre optzeciști, mai aproape de tensiunea poeziei lui Ion Monoran și de intensitatea observației din proza lui Daniel Vighi, decât de ironia și insurgențele declarate ale retoricii optzeciste.

De la ochirea anotimpurilor, a locului comun, a peisajului exterior, de la scrierea "cu ochi exoftalmici", poetul ajunge, în **Ochiul postum** (Ed. Marineasa, 1994), prin întoarcerea spre sine, la rafinamentul privirii con-templative, cu deschidere spre peisajul interior, metafizic. Prin contemplație poetul ajunge la etimonul său spiritual, la o monadologie proprie, a privirii. Vizarea lucrurilor vulgare și absurde produce, prin iluminare, oglindire și refracție, vibrația necesară pentru plonjarea în marele necunoscut. Și pentru că esențialul nu se vede cu ochiul liber, poetul inventează "poemul invizibil", lărgind orizontul căutării "în spațiul de rezonanță al beznei": "E noapte/poate că viața își continuă importanța în vis/deși iată totul se intensifică în spațiul de rezonanță/al beznei în perseverența monotonă a ploii pe asfalt/în timp ce fiece pas se sparge ca o tiradă luminoasă/a solitudinii/își iubește o clipă beția sonoră și dispare/în oglinzi neînduplecate" **Poemul invizibil).** O anume morbidețe (privirea insistentă, a morților, a porumbelului mort, visul cu tatăl decedat, privegherea unui prieten, evocarea unor amintiri lugubre) îl împinge pe poet spre deriziunea solipsistă, spre melancolii bacoviene, spre spleenul apăsător. Toată odiseea explorării spațiului, de la lumina divină sau cea iradiată de chipurile morților, la lumina palidă a lumânării sau clar-obscurul ochiului "defunct", e marcată, paralel, de ironia severă a ochiului postum detectabilă în text de semnele unei cecități inevitabile: "bătăi oarbe din aripi"; "Afară/mâini oarbe călătoresc în lăzi cu gunoi"; "un tărâm vag-orbitor între Eden și grădina Ghetsimani".

Contemplația cu toate formele ei (ochire, veghere, priveghere, vedere, privire, vedenie, viziune, previziune) alternează cu intervalul "privirii în gol". Ochiul trece prin alte ipostaze, cum ar fi aceea a privirii acvatice, a luminii silnice, a ochiului defunct care "lustruiește paragina dintre cuvinte", a grimasei "ce ți se furișa până la cenușiu prin vene". În același volum asistăm la o întoarcere a poeziei spre sinele creator: "Îmi adulmec doar privirea — ca și postumă -/ce cu voluptate stinsă adulmecă ea însăși/raze și umbre siluete și imagini/populându-mi lent memoria/". Ochiul devine aici obiectul propriei meditații și îndoieli și prin aceasta o provocare a scriiturii: "Ca pe o târfă îmi vor judeca/ochiul/ori ca pe un obiect fantezist/(printre piesele anacronice ale unui muzeu)/vor pune rămășag pe el". La rândul său, poetul este un arheolog subtil al luminii și privirii ce descoperă sub țesătura întâmplărilor zilnice și a vagului cotidian, sensuri nebănuite, dacă nu chiar fructul râvnit al revelației. O floare presată într-o carte veche de rugăciuni devine ideograma unei alte scrieri care evocă alte întâmplări și alte nostalgii. Gâtuit de "cuvântul-reazem", conversând cu "amănuntele disperării", inspirând "lumina fără identitate", poetul se raportează la departele său.

Ultimul ciclu al volumului ne introduce în simbolistica creștină. Câteva elemente ale acestui univers (invocarea divinității, a somnului lui Petru, a "toposului atenuant (...) între Eden și grădina Ghetsimani", a unui înger etc.) ne sugerează căutarea revelației prin apropierea de "lumina cea adevărată" pe care o contemplă acum un ochi al sufletului, despre care tradiția creștină spune că este omul privindu-l pe Dumnezeu și, în același timp, Dumnezeu privindu-l pe om. Poemul **Invocație** reflectă tocmai această **di-viziune** a ochiului poetic iscodind pe de o parte timpul, curgerea, iar pe de alta, veșnicia.

Pentru autorul volumului mai recent, **Travestire în transparența unei zile** (Ed. Marineasa, 1996), poezia este un teritoriu interzis dar tentant, căruia nu ezită să-i calce pragul ca un muritor înzestrat cu har și să-i dezvăluie misterele cu o reînnoită îndrăzneală și impudoare. Redus la dimensiunile propriului univers poetic, mitul paradisiac e reluat și aprofundat cu împătimită fervoare, îmbrăcând haina unei senzualități obsesive, incontrolabile. De o parte ispita, erosul, femeia, păcatul, visul, de cealaltă, abstinența, însingurarea, vedenia, fragilitatea ființei, expierea. Dialectica dorinței (fructului interzis) și a ispășirii vinei, constituie pentru acest temperament extatic și senzual în același timp, țesătura de bază, esența ireductibilă a celor două trăsături ale fragilității, profund omenești, coborâtă acum la nivelul obișnuit, chiar subteran, al imaginilor și detaliilor existenței. Poetul însuși își proiectează cele două atitudini într-o metafizică proprie, suspectându-se de o rătăcire perpetuă: "Ești atât de vie atât de prezentă ești atât de aici/încât mă și suspectez de-a fi tot mai sedus/doar eu/de contopirea unei picături veșnice de întuneric cu/zilnicul soare". Imaginile dorinței și ale tentației reține în câmpul lor "flegmatica domnișoară/(ce) mușcă din mărul discordiei", ori chiar poemul **Mușcarea mărului** cu reverberații palid-paradisiace, "sau poate doar copila cu sfârcuri/de femeie" dintr-o altă "paradisiacă memorie" și fac posibilă soluția utopică a salvării prin sex, ultima șansă a reîntoarcerii în Eden.

Intuiția acestei căi o are poetul în imagini ale unor rituale primitive (dorința de a prânzi trupul iubitei, în poemul **Praznic** sau aceea de a dispărea fericit "între picioarele albe și neostoite ale femeii") care încheagă un cult abscons derivat din trauma edenică: "Femeia țâșni de-a dreptul goală/și tâțele ei ca două sfere înzăpezite/sau poate pântecul orbitor/sau poate bucile clocotind aerul/mă năuciseră de-a dreptul" **(Amiază).** La polul opus șansa dispariției ferme "în aerul iertător-auriu/de noiembrie", în capcana gesturilor mărunte, a vieții risipite într-o suită de refuzuri: "Cândva în acest oraș imperial/de provincie/am visat că voi ajunge departe/și că nu-mi voi da de-a berbeleacul/niciodată copilăria adolescența/tinerețea/Acum mă spăl pe dinți/îmi bărbieresc chipul/iată că l-am și îngropat cu mine cu tot/(a câta oară?)/într-o oglindă supurândă/Acum/cobor asurzitor treptele/deschid poarta: o lume/de frunze moarte/o șansă să dispar/ferm/".

Șerban Foarță reține această capacitate a poetului de a detecta punctele dureroase, eșecul și precaritatea ființei. Titlul volumului exprimă, printr-o metaforă modernă, tocmai neîncrederea în limbaj și conține o mică sugestie cu privire la minimul compromis la care consimte poetul din nevoia de a-și dobândi identitatea. Căci actul scriiturii lui Bunaru e dezbărat de idei abstracte, reducându-și emisiunea semantică la un studiu al "golului dintre cuvinte", ilustrat prin gestul de "disperare insomniacă" și de istovitoare ispășire. Evocarea morților familiei — cu figura centrală a tatălui — constituie un alt filon al liricii sale care revine cu încăpățânare. Relatarea morții tatălui **(Cuvinte îndepărtate)** sfârșește într-un strigăt apoteotic, al reîntrupării, al corijării traumei edenice: "dați-mi un trup voi stelelor".

Raportându-se diferențiat la universul feminin, poetul caută, pe rând, legăturile abisale cu spațiul matricial prin intermediul mamei, al iubitei și al surorii. După cum, în poemul **Apropiere,** fiecare parte a trupului femeii triste "are o memorie a sa distinctă o memorie/flagelată de vârtejuri tot mai arhaice ale simțirii". Viziunea corporală și erotică are o deschidere spre metafizic, spre un spațiu purificat de ispite; de unde și dorința, tot metafizică, "să scriu un poem ca o apă bătrână/înghițind totul". Între **Proiect de epitaf,** cu imaginea "înglodării" poetului în cuvânt și poemul următor, unde el adulmecă "un fel de tânjire maternă/a lumii într-o oglindă", se cască abisul morții cu sugestia eternei reîntoarceri, al izbăvitorului "regressus ad uterum". Omeneasca travestire a sufletului la lumina zilei conferă pasajelor vag-morbide, un spectru bacovian, de care am mai vorbit, al râsului hilar și al ironiei amare.

Nu putem ignora numeroasele poeme ce umplu interstițiile ideatice, poeme de notație seacă, absentă, a peisajelor și interioarelor, ca reflex al absenței și tăcerii ce copleșește sufletul poetului. La care se adaugă galeria de portrete ale lumii mărginașe, vedetele cartierului, fauna tavernelor, lumea eșuată: răposata doamnă Marta, țigăncile tinere, Nuți, "cur de fier", liftiera etc. Și peste toate, încă o dată șansa irosită în orașul imperial de provincie, fascinația și regretul de a fi ratat "o moarte spontană și tânără", îmbătrânirea prematură, deșertăciunea, "tabloul plenar al pustietății", visele ciudate, rememorarea lui Monoran și a întâmplărilor din copilărie și, în final, senzația hilară a carnavalului ce reîncepe. Dar, de la "viața personală a poemului" la biografia poetului nu e decât un pas pe care Cornel Ungureanu l-a intuit perfect afirmând că Eugen Bunaru e unul din acei provinciali, timizi, introvertiți care, chiar dacă nu le pasă de regizarea ieșirii în lume, sunt, în schimb, "perfecți mesageri ai Utopiei".

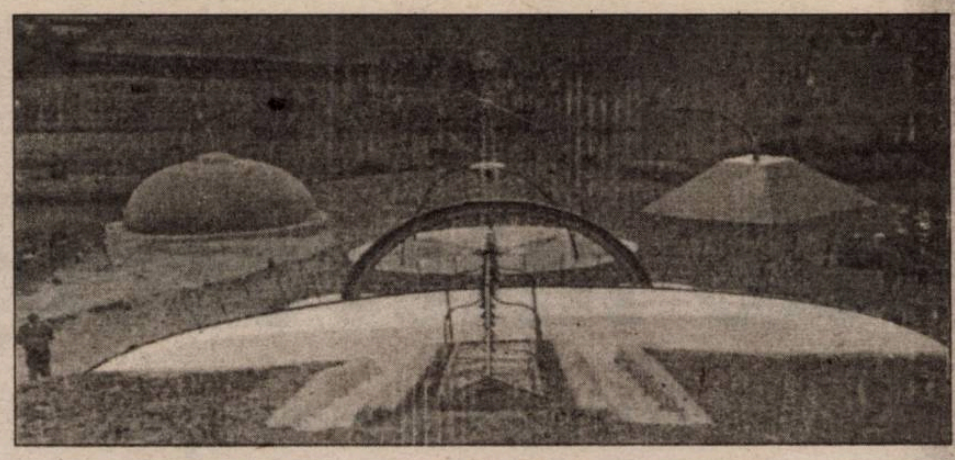

Miniaturi critice

Ion Arieșanu

TRAIAN LIVIU BIRĂESCU
Jurnal apocrif
Editura Marineasa, Timișoara, 1999

Între anii '50-'60-'70, **T.L. Birăescu** era nu numai un nume, printre criticii și eseiștii luminați ai orașului, dar și o personalitate complexă umană. Eseist rafinat, cronicar dramatic, avocat strălucit la bară, apoi, conferențiar universitar, el magnetiza, scânteietor, și discuțiile cenacliere din acea vreme, de la **Scrisul Bănățean** (Orizont). Avea un farmec al retoricii depline care îți impunea prin argumentații și un stil captivant, pigmentat de ironii salubre și de o informație pertinentă, care dovedeau un ins cultivat, un cărturar de "modă veche".

Jurnalul apocrif, a 9-a sa carte, încheie cariera unui intelectual bănățeană al primei generații de după război, format, încă, la vatra caldă a unei spiritualități și culturi strălucite antebelice. Cartea aceasta eterogenă, conținând portrete, eseuri asupra unor teme ale literaturii, filosofiei, culturii, dar și foiletoane acide la adresa regimului defunct, îngrijită cu discreție și pietate și postfațată de soția scriitorului, vine să lumineze, încă o dată, personalitatea dispărutului. Cu siguranță, cartea postumă a lui T.L. Birăescu nu este una de primă mărime în scrisul său. Ea aduce, în mare parte, foiletoane de uz imediat. Teme ale culturii, dezbătute jurnalier. Însemnările au aerul direct, colocvial, știut, al autorului, au tonul de taifas ușor, uneori acidulat, plăcerea de-a comunica lucruri accesibile dar necesare, unui cititor mediu. Aici, nu sunt străluciri de stil, nici pagini captivante de analiză, nici argumentații savante, ci însemnările curg rapid, nu au răgazul adâncirii, ci doar pe acela al dezvăluirii, vor să cuprindă cât mai varii domenii ale culturii, vor să-l deprindă cât mai repede pe cititorul anonim, cu rosturile ei, și să-l aducă spre o minimă cunoaștere a adevărurilor lumii în care el trăiește. Cu toate acestea, se pot reține, din această carte, și câteva portrete în care tonul de consemnare fugitivă trece în descrieri avântate și analize pigmentate afectiv asupra personajelor cercetate. Și acestea sunt mai ales cele iubite, cele din "imediata apropiere". Față de care simpatia și cunoașterea autorului au avut un impact regal și fiorul mărturisit care i-au tușat sensibilitatea. Așa sunt portretele lui Ladea, Blaga, I.D. Sîrbu, Nemoianu, dar, mai cu seamă, Camil Petrescu. Acolo, în ele, scriitorul vibrează, colorează pagina, deschide pârtii pentru sentimente și adevăruri de viață surprinzătoare. Ni-i apropie și nouă, încă o dată, în planul minții, pe cei duși.

PAUL MIRON
Poezii
Editura Marineasa, Timișoara, 1999

Sentimentul seninătății clasice, prin spirit și limbă, echilibrul lăuntric, cu atât mai straniu cu cât autorul este un cărturar român exilat, iată, pot merge mână în mână, cu viziunea tragică a unui destin înțeles pe deplin, care devine chiar esența acestei poezii. Prinsă, parcă, cu adânci rădăcini, de vechimea speței naiei, poezia lui Paul Miron, acest savant împăcat cu soarta, cel puțin în fața lumii, dacă nu și în fața sa proprie, deschide firida arhaică a straturilor profunde, și a unei civilizații românești, cu lungi tradiții istorice și de sânge. Mitologia, eresul, datinile, săvârșite într-o natură măreață, văzute în alegorii și simboluri penetrante, învelite în cuvântul ales și nobil, de o sorginte folclorică superioară, hrănesc și hotărăsc esența acestor poeme. Atmosfera poetică nu cuprinde doar discursul mitic, sau cel pastoral, dar și cel sărbătoresc, al ceremonialelor în natură. O natură, cum ziceam, măreață și atotstăpânitoare asupra omului, controlându-i destinul. Poetul român, rămas solitar printre savanții europeni și înțeles, probabil, de ei, mai degrabă ca savant decât ca poet, anunță prin acest volum unic de poeme în cariera sa și a generației sale, un nume, ce nu trebuie dat uitării, din poezia exilului românesc. Solemnă și limpidă, elegiacă și calmă, baladescă și imnică, profund tragică, înăuntrul sâmburelui ei de foc, poezia lui **Paul Miron** e născătoare de seninătate filosofică, de credință neclintită în valorile vechi, perene, pentru care merită adusă orice jertfă. Căci, atunci când alte atâtea valori dispar, duse de valul negru al timpului, cele ale trecutului tradițional rămân în picioare, statui ale spiritului vechimii, pe care se reazemă valorile mântuitoare ale naiei.

CASSIAN MARIA SPIRIDON
Clipa zboară c-un zâmbet ironic
Editura Dyonisos, Craiova, 1999

Chiar și titlul devine emblematic pentru discursul liric și pentru structura intimă a poetului, la care elementul tragic-elegiac merge mână-n mână cu șăgalnica deriziune a clipei. Poezia din prima secțiune se scrie în marginea unor meditații exprese asupra trecerii timpului, a revoltelor eului, cu ton de autoflagelare și autoironie. Tot aici, găsim tente ușor patetice, ca în poema **Invocație ultimă,** sau dăm de poezii ocazionale, pe teme diverse, **La o sentință** sau **Zeea Mays.** Secțiunea a doua a cărții înalță substanța poeziei spre o altă clasă de... Metafizică. Se naște o filosofie a morții. A deșertăciunii. Aerul e mereu unul meditativ. Dar e, acum, ca un halou greu, aruncat peste lucrurile lumii. Interogațiile apar. Ca și angoasele irepresibile ale vieții moderne. Poetul se simte un damnat. În căutarea sensurilor tulburi ale existenței. Se scrie, acum, o poezie a lehamitei față de real, deși rămânând și hrănindu-se mai departe din el. Dar ceea ce merită notat despre Cassian Maria Spiridon, poet al încă alte șapte volume de poeme, personalitate frapantă, ivită în toiul Revoluției din '89, la Iași, inginer și om de știință, inventator și animator de publicistică post-decembristă, este faptul că el ajunge la poezie nu prin profesia de filolog, ci prin aceea de om al acțiunii. Un gen de Monoran ieșean, om al ideilor (altele decât cele literare), ins al gândului activ, grefat pe diversele fațete ale unei realități acaparante. În secțiunea ultimă a cărții, spectacolul vieții e privit cu o tot mai slabă speranță de revenire la o normalitate social-umană. Ochiul e mereu mai cinic. Tablourile existenței, din ce în ce mai umbrite. Într-o continuă ruinare, **"inima-i pustie", "viața-i într-o paragină".** Poezia cuprinde, deja, o neîngrădită mâhnire întunecată, a unui EU ce traversează experiențele conștient de sine și, totodată, maturizat, cum ziceam, de suferința din sine.

ZENO GHIȚULESCU
Pod peste abis
Editura Niculescu, București, 1999

La al 11-lea volum, poetul târgumureșean Zeno Ghițulescu vine, de-acum, cu un discurs liric fără fisuri. O poezie avidă de marile alegorii, dar și de marile concepte, ieșite din cenușiile garaje ale vieții obișnuite și tinzând, mereu, spre o sublimitate, spre porturile îndepărtate ale unei ideatici încifrate, dacă nu abstracte. Iubitor al cuvântului rar, al vocabulei elegante, cu un aer, parcă, de epocă în el, de desuetudine discretă, poetul decide să fie ceea ce este, un ceremonios, un melodios, poate un elegant calofil, dar, mereu, în vecinătatea unei trăiri zbuciumate și meditative, în care citim nostalgii, melancolii, nesupuse eului solitar. Fraza e adeseori supraîncărcată. Discursul e baroc. Mustind de sensuri posibile. Voit obscurizate. Interogația devine ca un laitmotiv, apăsător și sumbru, fără de sfârșit. Alteori, tragismul sfârșește în satiră. Ca în **Invitația** sau **Parlamentarii.** Zeno Ghițulescu, personalitate marcantă a locului, aduce imaginea unui imaginativ fastuos, surprinzător, adeseori, în tablouri halucinante, ca în **Espectativă,** ca și a contemplativ, marcat de vagi ironii. Deși poezia sa abstracționează, "vede idei", țipă după interogații, nu acestea atrag, ci pasajele pregnante ale realității, mărturisite liric, tablourile pitorești, ca în **Cafeneaua,** admirabil și delicat concepută, sau atrag șarjele sale virulente asupra socialului și politicului, atrag poemele de notație fină, ca **Ecou de dincolo,** sau poezia obiectelor și lucrurilor modeste, din **Gospodina,** unde tonul auster și șăgalnic patetic acoperă atât de uman frenezia nebună a socialului și unde, peste lucruri, "moartea întârzie la geamul fumuriu".

Scrieturi sub microscop

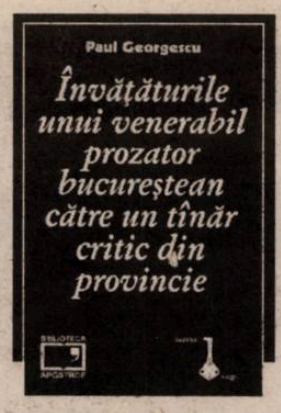

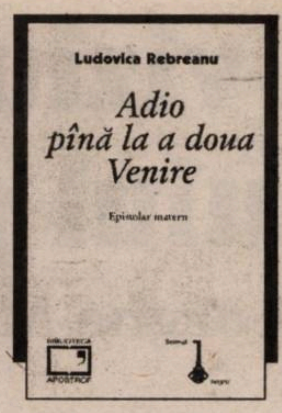

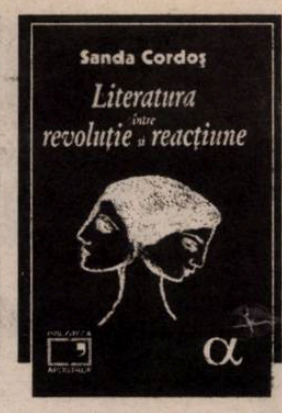

Cristina Chevereșan

LUDOVICA REBREANU
Adio până la a doua Venire
Biblioteca Apostrof, Cluj, 1998

PAUL GEORGESCU
Învățăturile unui venerabil prozator bucureștean către un tânăr critic din provincie
Biblioteca Apostrof, Cluj, 1999

SANDA CORDOȘ
Literatura între revoluție și reacțiune
Biblioteca Apostrof, Cluj, 1999

"Toate-s vechi și nouă toate", spunea cândva poetul. Și nimeni nu mai pune astăzi la îndoială apartenența respectivei constatări la patrimoniul cultural românesc (și nu numai). Parcurgând trei volume ale Bibliotecii Apostrof îmi îndrept atenția spre conținuturi a căror diversitate mă trimite inevitabil spre una din interminabilele polemici ale modernității critice: ce (mai) considerăm în momentul acesta drept ***literatură?*** Ce se citește, ce se cumpără, ce se publică? Disociindu-ne în mod clar de accepțiunile generalizatoare — care tind să includă orice tip de publicație sub umbrela generoasă a termenului în chestiune — nu ne rămâne decât să urmărim aparițiile promovate de către variatele edituri de actualitate. Cărțile supuse atenției în cazul de față întrunesc farmecul simplității cu aprecierea și autoanaliza auctorială și, în cazul Sandei Cordoș, cu observarea aproape încăpățânată a fenomenului literar.

Adio până la a doua Venire a Ludovicăi Rebreanu și *Învățăturile unui venerabil prozator bucureștean* (Paul Georgescu) *către un tânăr critic din provincie* (Ion Simuț) explorează, la nivele sensibil diferite, domeniul epistolar. Interesant este, de la bun început, faptul că avem de a face cu o lectură oarecum ilicită; caracterul original al materialelor prezentate și lipsa totală a intenționalității vis-à-vis de o publicare ulterioară salvează aceste scrisori de obscuritatea unei artificialități cu pretenții de sinceritate. Nu ne aflăm de astă dată în perimetrul consacrat al prozei epistolare, dominant de regulă de o anume ficționalitate autobiografică specifică, de altfel, și jurnalului literar. Acel farmec al simplității menționat deja constă aici tocmai în ingenuitatea exprimării, în autenticitatea însemnărilor, fie că acestea aparțin unei femei din popor, mamă a unui mare prozator, fie că ele izvorăsc din experiența unui scriitor format, împărtășită celor aflați la început de drum în aceeași carieră.

În ce o privește pe Ludovica Rebreanu, poate părea bizară apariția numelui său pe coperta unui volum, atâta vreme cât talentul recunoscut al familiei aparține în mod incontestabil fiului — autor al unor realizări de talia *Pădurii spânzuraților*. Felicitările repetate și rugămințile mișcătoare adresate de ea acestuia nu îi definesc doar personalitatea interesantă, dar îl redescoperă și pe scriitor în concordanță cu aspecte mai puțin cunoscute ale identității sale. Se pune întrebarea, desigur, în ce măsură este necesar sau valorificabil/exploatabil acest gen de informație colaterală în evaluarea operei ca produs finit. Dispute pe tema valabilității criteriului genetic-intenționalist în aprecierea artistică au existat destule pentru a nu mai fi reluate, iar personalitatea creatorului s-a contopit cu sau delimitat de cea a omului purtător al aceluiași nume, în funcție de opinii de epocă. "Dar, însă... Ce e un scriitor, decât manifestarea unui temperament de scriitor? (Logic, e o tautologie, psihologic, nu). De aici faptul că anumiți scriitori foarte mari (Sadoveanu, Arghezi) au fost niște ***monștri de egoism.*** Ei s-au jertfit pentru operă, apărându-i pe oamenii care trebuiau s-o creeze" (p. 51). Dacă Liviu Rebreanu se înscrie sau nu între cei portretizați nu foarte flatant de către Paul Georgescu rămâne o enigmă pe care un șir de scrisori, deși o clarifică în oarecare măsură, nu o rezolvă cu perfectă certitudine, dacă se are în vedere mai ales unidirecționalitatea aproape absolută a acestui schimb. Fascinantă însă se profilează figura mamei, evidentă purtătoare a unui talent incipient. Acesta este de fapt punctul în care cele două texte epistolare cercetate se apropie în mod cert; literaturitatea lor nu poate fi discutată sau comparată în termeni de pregătire în domeniu, instrumentare tipică sau argumentare de specialitate. Și totuși, *stilul* este cel ce le reunește, coerența și prospețimea care le fac ușoare și plăcute cititorului.

Paul Georgescu se angajează cu Ion Simuț în "Dialogul a două singurătăți", rezultant într-o colecție de sfaturi, eseuri, amintiri strâns legate de peisajul cultural românesc. Ludovica Rebreanu, din contră, se menține departe de lumea fiului său, izolată dureros, împotriva voinței și poziției sale. Ea se vede nevoită să lupte pentru recunoașterea drepturilor sale naturale; o face cu îndârjire, cu perseverență și cu înțelepciunea uimitoare uneori a vârstei și a unui bun-simț, comun oamenilor simpli. Tonul diplomatic, persuasiv alternează cu nuanțe acute ce stânjenesc pe alocuri desfășurarea molcomă, sfătoasă a discursului. Dependența tot mai pronunțată de ajutorul celor din jur deranjează progresiv liniștea unei existențe puternice și constante. Drama inerentă se răsfrânge în paginile de o oralitate cu sonorități savuroase; ea impresionează, șochează din timp în timp și expune adevărate lecții de morală în aria relațiilor de familie. Cu toată aparenta ruptură între mamă și fiu, manuscrisul dezvăluie un personaj ce se regăsește parțial, cu graiul, calitățile și canoanele sale comportamentale, în eroinele lui Rebreanu.

Aceeași fluiditate a exprimării, de data aceasta cu un aspect mai studiat, frapează și în cazul lui Paul Georgescu. După cum apreciază chiar destinatarul mesajelor, Ion Simuț, "deformările de cuvinte sunt voite și fac savoarea textului epistolar. Procedeul e cunoscut din romane și respectă principiul oralității în transcrierea limbajului". Lectorul nu beneficiază doar de jocuri de cuvinte și umoristice artificii de limbaj. El găsește oportunitatea de a se apropia de "laboratorul" din care sunt propulsate idei și personaje, atât în formă finită cât și în stadiile intermediare premergătoare acesteia. Aprecierea este astfel supusă impactului trăsăturilor personale ce facilitează transpunerea operei în cheie întrucâtva mai accesibilă. Cei interesați de critica literară ca atare pot întâlni în volumul de față *învățături* în adevăratul sens al cuvântului. Necesitatea armonizării formă — fond constituie un ingredient esențial în producerea unei scrieturi de calitate, adevăr rostit deschis pe Paul Georgescu: "Nu există formă fără fond, diferența este aparentă. Când forma nu corespunde fondului înseamnă că fondul este *altul*, machiat, ascuns. Cât e vorba de literatură, atmosfera, tonul, tehnica decurg dintr-o necesitate, nu poți folosi orice tehnică la orice carte, că nu merge". (p.91). Se distinge și diferențierea pe care "venerabilul prozator" o face între tipuri și stiluri de lectură: "mentalitatea cu care citești un volum despre care trebuie să scrii este cu totul alta, cere un anume efort, o crispare a întregii atenții, pe când cărțile «inutile» te odihnesc, te ajută la refacere și — pe termen lung — lectura lor e rentabilă" (p. 64). Ceea ce atrage în lectura scrisorilor este și absența constrângerii, a demersului programatic; naturalețea îmbinării personalității creatoare cu cea privată plasează volumul la intersecția sferelor de interes a mai multe categorii de cititori.

Despre șansele celor două scrieri de mai sus la încadrarea în literatură aflăm mai multe în urma studiului Sandei Cordoș. Intitulat *Literatura între revoluție și reacțiune*, acesta efectuează — în cele trei părți componente —, o analiză de mari proporții a problemei crizei în literatura română și rusă a secolului XX. Dezvoltând o structură complexă, lucrarea impresionează prin minuțiozitatea cercetării și bogăția informației ce înglobează perspectiva socio-politică, alături de cea pur istorică și literară asupra a o sută de ani de tendințe mai mult sau mai puțin bine venite și bine primite. Această literatură plasată între revoluție și reacțiune se dezvoltă de fapt în spațiul cultural dintre Orient și Occident, în acel geo-politic aparte ce trece sub tăcere prea adesea realizările unei lumi considerate marginale, indiferent de termenul de referință. Autoarea nu se oprește la prezentarea unor fenomene și valori pe care, fără îndoială, le cunoaște în profunzime: ea cercetează în amănunt fundalul ideologic mai larg, specific evoluției acestei ***crize*** ce se instaurează la baza scrieturii. Analiza terminologică este cea care deschide calea unor abordări tematice în care fundamentul teoretic glisează dinspre general înspre particular, echilibrându-se cu o serie de aplicații pe texte ilustrative.

Prima parte se ocupă de modernismul occidental ca etalon al unei vârste literare, ca formator al traiectoriei urmate de sfârșitul de mileniu: însingurarea, înstrăinarea, contradicția, alienarea relațiilor cu Sine și cu Celălalt se contopesc într-o realitate deviantă sub semnul iluziei comunicării. Sanda Cordoș își creează treptat contextul de evidențiere a propriilor contribuții, utilizând vocile a nenumărați filosofi și specialiști ai limbajului. Ei sunt cei care trasează cadrul conceptual în interiorul căruia se derulează, ca sub un uriaș microscop, deconstrucția culturii răsăritene. Exprimarea frumoasă intră în declin atât din punctul de vedere al artei ca atare, cât și în ce privește instituțiile sociale și tipurile de limbaje utilizate. Revoluțiile populare ale începutului de secol nu se transpun cu aceeași efervescență și în domeniul creației, discursul literar devenind încetul cu încetul discurs de clasă orânduit sub tutela unei cenzuri ce impune anumite tipologii ale personajului și viziuni de ansamblu. Caracterul utopic nefuncțional al unei astfel de proceduri ar putea trimite înapoi în istorie la *Republica* platoniciană, în care singurele acceptate erau miturile "bune", în virtutea imaginii pozitive oferite asupra "autorităților" timpului, zeii. În peisajul paralel al României și Rusiei — în special în perioada comunistă — se remarcă, deloc suprinzător, încercarea de erijare a statului și partidului în suprem legislator. Sanda Cordoș consemnează fidel polemicile tipice diverselor stadii de evoluție, urmărind formarea "moștenirii literare", atât la noi cât și în perimetrul unor mult mai bine cunoscute capodopere de gen, acea "bază sovietică" ce pentru destul de mult timp a asigurat reperul principal pentru alinierea asculătoare a valorilor autohtone.

Criza atipică a răsăritului comunist este martora adâncirii unor traume, datorită tatonărilor timorate în clandestinitatea oricărei mișcări. Duplicitatea impusă de desconsiderarea individului și a personalității acestuia conduce la noi aspecte ale literaturii. Aceasta poate oferi refugiu scriitorului nevoit să asiste la anihilarea propriei ființe într-o lume a aparențelor; totodată, ea se împarte în valoros și impus, conferind textelor o dublă structură, cea de suprafață și cea implictă. Cuvântul scris devine în același timp modalitatea de rezistență și subterfugiu în vederea supraviețuirii. Autoarea demersului prezent nu urmărește o prezentare voit sumbră a unui secol defragmentat; concepția lucrării însă nu îi permite să treacă cu vederea motivele obiective ale crizei analizate, precum și infuențele personale ce au condus la un astfel de parcurs. Respectivele considerente sunt totuși citate doar cu titlu explicativ, întrucât operele literare rămân până la urmă tributare judecăților formulate în baza criteriilor estetice (tematice și valorice). Nu se poate omite pătrunderea realității exterioare și interioare în plan textual, ceea ce transpune în teme-obsesie: Sanda Cordoș analizează comparativ, spre exemplu, preocupările constante a lui Augustin Buzura și D.R. Popescu având drept *țintă fixă: adevărul*. Ea își restrânge aria investigațiilor și se îndreaptă de la universul unor fenomene spre concretizarea zonală a acestora în opere finite. Studiul de caz ocupă un loc important, el provocând uneori lansarea unor ipoteze incitante și grijuliu argumentate. Una dintre acestea este cea legată de un text declarat ca aparținând lui Gheorghe Gheorghiu Dej, lucru pus sub semnul întrebării în virtutea unei susțineri analitice solide de ordin stilistic, ideologic și intelectual.

După cum se poate observa colecțiile Bibliotecii Apostrof își poartă publicul prin diverse domenii ale culturii, angrenând tipuri variate de interese. Desigur, nu este singura editură ce încearcă să pună la dispoziția celor pasionați o gamă atrăgătoare și coerentă de titluri care să definească zona literarului după revoluție și în așteptarea reacțiunii. Cu privire la viitor, întrebările persistă și, de cele mai multe ori, ***criza*** este cea care pare a lua în stăpânire și noul început:

"Mai poate avea viitor o lume ce își ucide pruncii fie ei în leagăn și neștiutori, fie în deplinătatea maturității lor? Desigur. Va fi, poate, o lume a omului atotputernic, ce într-o beție a încrederii în sine însuși se va lipsi și de părinți și de copii. Va fi, poate, o lume fără durere, dar, în mod sigur, o lume fără iubire, pentru că ea nu se va mai regăsi în imaginația și memoria caldă, vie, personală a oamenilor, ci va deveni o țintă continuă a agresiunii acestora. Omul va înceta, așadar, să mai fie perechea lumii sau fiul acesteia, va fi stăpânul ei capricios, îndrăzneț în cruzime și, pe neștiute ca toți stăpânii, foarte singur" (SC, p. 237)

Noutăți la Editura Humanitas

Cuba altfel

Dansatorii pe sârmă

Corina Ciocârlie

Cuba — acest loc unde nici măcar viitorul nu mai este ce a fost — intrigă sau fascinează. Ce mai rămâne astăzi din formidabilul elan popular care a salutat, în 7 ianuarie 1959, sosirea "bărboșilor" (*barbudos*) la Havana și eliberarea insulei tot atunci? Mai mulți scriitori francezi, printre care Erik Orsenna și Marc Trillard — s-au dus la fața locului să vadă cum stau lucrurile.

"Insula crocodilului verde, cum spun frumos ghidurile și broșurile, se compune dintr-un ținut unde se amestecă tumultul Istoriei actuale, o voluptate tropicală arzătoare și o națiune de bărbați și femei surprinsă în condiția umană cea mai intensă." După Marc Trillard, a scrie despre Havana înseamnă să vagabondezi printr-un labirint unde se încâlcesc cinci secole de destine: un "roman total", unde fiece pagină este necesară pentru ca să poți înțelege traiectoria unui popor care, "printre râsete și scrâșnituri din dinți, burtă flămândă și poftă de viață, idolatrie fidelistă și respingerea sistemului, dansează pe muchie de cuțit deja de zece ani". (*Cuba. En attendant l'année prochaine*, Editions VILO, 1999).

După Erik Orsenna, dacă europenii gonesc spre fiascoul cubanez, e pentru că adulmecă fâlfâind în barba lui Castro parfumul ultimelor zile: "cu excepția Chinei, pielea de *sagri* marxistă s-a micșorat în așa măsură în aceste vremuri, că n-au mai rămas din ea decât niște confeti. Fidel face totul pentru a rămâne ultimul, cel din urmă proprietar al visului, nobilă atitudine a comandantului ce se scufundă cu corabia sa, numai că, de mult timp, corabia nu mai e corabie, ci decor. Sfârșitul comunismului va fi turnat în studio" (*Mésaventures du Paradis. Mélodie cubaine*, Seuil, 1996). În această nouă versiune a lui "Truman Show", o mare insulă posomorâtă și perverșii vizitatori occidentali, dornici să ia cu ei în bagaje o bucățică din naufragiu, își dispută lojele centrale înainte de căderea cortinei. În orice climat, puterea durabilă "fezandează și cele mai bune naturi" și numai fiindcă se uită acest adevăr elementar "se prevăd întotdeauna piețe prea mari pentru Revoluție". La început, mulțimile se îmbulzesc acolo și aclamă. "În zgomot de megafoane, un bărbos, departe pe o estradă, ridică, ore în șir, brațele spre cer ca să convoace lumea nouă. Dar cum această lume nouă întârzie, și cum e așa de cald la soare, cu scurgerea zilelor mulțimile se resfiră. În curând nu mai rămân să vorbească despre viitor decât statuile de marmură și portretul uriaș al lui Che Guevarra."

Străinul care debarcă după treizeci și cinci de ani de la victorie descoperă esplanada pustie, redusă la un decor minimalist: câțiva trecători, un camion rusesc scuipând fum, un Cadillac roșu ex-figurant la Hollywood. Cu înțelepciune, admite Orsenna, autoritățile cubaneze au constituit Biblioteca națională la marginea acestui deșert: "Visul este meșteșugul cărților. Nu li se va reproșa niciodată cu bună credință că nimic nu se împlinește."

În contact cu virusul Disneyland, o bună parte din populația insulei a pierdut, o dată cu reperele politice și calitățile morale, cele ce l-au făurit, zice-se, pe "omul nou" al "timpurilor noi". Pentru Marc Trillard nu există o mie de explicații ale rapidei eroziuni a acestor valori, ci una singură: șeful Revoluției în a-și hrăni copiii. Descoperirea lumii occidentale — a societății de consum ostentativ — destabilizează, logic, certitudinile națiunii. Atunci când unul dintre membrii săi, *ultimo de la fila* în stația de autobuz de pe bulevardele portului, vede intrând în rada Havanei corabia albă Club Med II cu cele cinci catarge ale sale, când aude venind dinspre digul de primire (lui fiindu-i interzis accesul acolo) veselele avânturi ale corzilor orchestrei tradiționale mandată să-l primească în tovărășia unui roi de dansatoare confiscate din Tropicana, și apoi când vede trecând pasagerii acestei corăbii în mașinile Pullman cu aer condiționat Veracuba în direcția vreunui restaurant pe care-l presimte la fel de fastuos, atunci acest cubanez nu poate să nu se întrebe unde și în ce moment revoluția a început să scârțâie. Dacă turistul "rău" sosește în chip de conchistador, cel "bun" e gata să facă penitență. Atunci când încearcă să trăiască la fel cu localnicii, exclusiv din *pesos*, acest entuziast colecționar de "scene adevărate", precum Marc Trillard, dă jos — în chip foarte prozaic — trei kilograme și sfârșește prin a admite că "această monedă nu-ți va putea oferi decât o existență de mâna a doua": lapte de soia, trabuce făcute din deșeuri, duminici pustii și zilele de luni când ziarele îți glorifică abnegația și curajul semnalând însă că "sacrificiul va trebui să mai dureze un timp".

Evident, nu e o întâmplare că presa cubaneză e colonizată de nenumăratele mesaje ale puterii care proslăvesc binefacerile Revoluției mereu în mers. ("Socialism sau moarte, ce pleonasm!" comentează, la Paris, Zoé Valdés.) Embargoul fiind un căpcăun instalat chiar dincolo de orizont — care, cu enorma sa gură

americană înghite medicamentele, laptele praf, pesticidele, îngrășămintele, televizoarele, carburanții, aparatele de climatizare — trebuie ca ochii și urechile locuitorilor să fie mobilizate ca adevărate radare organice, pentru a dejuca invazia insulei de către yankei.

În uzinele vetuste, consemnele referitoare la atacurile aeriene sau chimice au fost afișate în urmă cu câteva decenii: hârtia lor îngălbenită îi întoarce pe *trabajadores* la vremurile de extremă tensiune de la începutul anilor șaizeci, când relațiile dintre Cuba și SUA au basculat într-o ostilitate reciprocă deschisă. Capetele gânditoare ale regimului de la Havana întreține cu grijă această neîncredere, acest climat de alertă în capetele patrioților pe care îi guvernează, "căci un patriot nu se gândește să-și denigreze patria, mai ales atunci când ea e în pericol".

Telefoane ascultate, faxuri și computere controlate, jurnaliști cenzurați și public anesteziat: aceasta este bâlbâiala sufocată a poporului cubanez, bântuit de silueta polițistului civil "sub poarta imobilului din față, la colțul străzii, la coada din fața magazinului de Stat, la coada din stația de autobuz de Stat, la coada de la biroul de schimb de Stat, la coada de așteptare a noii Cube, Cuba de mâine, Cuba care nu sosește niciodată."

A pândi la nesfârșit sosirea îndoielnicului Godot pare să fie, în orice caz, ocupația cea mai răspândită în insulă. Pentru Erik Orsenna, restaurantele clandestine reprezintă "plutele cubanezilor rămași pe uscat." În "perioade speciale", hrana este declinată sub toate formele sale, reale sau visate. Se pare că la Biblioteca națională din Piața Revoluției, cărțile de bucătărie sunt printre cele mai solicitate.

"Cu burta goală, veneau aici ca să viseze la vremurile de altădată. În timpul nesfârșitelor așteptări la autobuz, își povesteau cea mai neînsemnată rețetă ca o avalanșă de detalii demnă de *O mie și una de nopți*. Deci călești ceapa? Rumenită, numai rumenită. Și beșamelul? Ca să nu faci cocoloașe, o să-ți spun metoda mea... Cea mai neînsemnată discuție despre ciulama putea să dureze trei ore."

Traversând câmpia Camagüey, întins teren pentru creșterea vitelor, Marc Trillard crede că poate deslușì, ca Don Quijote, insesizabilul: "Vaci ca o nălucă națională, o obsesie la scara întregii țări. Se pare că se cresc vite, dar nu se văd, sunt bovine invizibile, animale cu coarne virtuale.(...) Dacă vrei să mănânci un grătar gustos, trebuie să mergi la marile hoteluri și restaurante pentru turiști, căci în bucătăriile acestora ajung fantomaticele vaci cubaneze."

În portul tetanizat de soare al Havanei, piloții joacă domino și își înecă lehamitea în berea Hatwey: fiecare are metoda lui ca să-și omoare urâtul, timpul nesfârșit, această puzderie de ore și semne nemișcate care transformă insula în castelul Frumoasei din pădurea adormită: "Timpul nefiind înscris pe lista neagră a embargoului, localnicul îl folosește fără reținere. Ascensoare, comercianți, funcționari, lucrări, muzică... totul trenează în insulă", constată Orsenna.

Cum să supraviețuiești când visul ia sfârșit? Ce-ți dă puterea să te lupți cu lâncezeala vieții? Cui să-i lași moștenire acest imperiu de rugină, populat cu macarale trândave, antrepozite părăsite, cheiuri fără vapoare, docheri fără lucru? Împotmolit în greutățile zilnice, cu abilitate alinate din când în când, poporul cubanez nu are timpul, nici energia să se gândească la altceva decât cum "să o scoată la capăt".

La Havana, mai mult ca oriunde, se trăiește de pe o zi pe alta: în chip de leac împotriva dietei socialiste, cubanezii au inventat ceea ce ei numesc *descarga* de duminică seara, "atât de necesară pentru a evacua amintirea săptămânii trecute și perspectiva celei care urmează, rutina lui *arroz con frijoles*, a bicicletei, a uzinei sau a orelor de curs fără caiete și cărți".

Mâine va fi o altă zi... Astăzi, e vremea de petrecere necumpătată, oarbă, ca și cum ar fi ultima: "Plăcerea consumată nu ți se mai ia înapoi", comentează Marc Trillard.

Această alianță neclintită între legendă, rană și bucurie de a trăi pregătește un fel de morală blândă. Paradoxul insulei vine din faptul că e în același timp fortăreață ce trebuie apărată și închisoare din care să fugi. Închiși în carapacea lor de piatră, acești hidalgo cubanezi scrutează fără încetare orizontul cu binocluri amăgitoare, la fel ca Giovanni Drogo din *Deșertul Tătarilor*: "Trebuie să-i vezi pe cubanezi uitându-se la apele ce-i înconjoară, cu privirea pierdută, cu dinții strânși, cu urechea surdă la exclamațiile noastre stârnite de frumusețea albastru-verdelui caraib. Și asta pentru că marea este zidul lor al Berlinului și pentru că fălcile rechinilor au omorât pe mult mai mulți dintre ei decât rafalele celorlalți." Așteptarea e lungă, ne amintește Orsenna, pe peroanele gărilor unde trenurile nu trec niciodată.

În amintire, se păstrează cu grijă imaginea aventurii, în vreme ce în realitate, aventura însăși a încetat de mult. Acest "decalaj orar" îi împinge pe cubanezi să alerge după ei înșiși, la fel ca faimosul mesager de la Marathon, care, după cum spune legenda, murise cu o oră înainte de a ajunge la Atena. Murise și tot mai alerga, vrând parcă să o ia înaintea destinului, tot încercând să înțeleagă, fără să reușească, de ce și pentru cine aleargă astfel, făcând experiența unei anticipări fără capăt și fără capitulare.

La Vedado sau la Miramar, la Santiago sau la Mantanzas, o întreagă generație aleargă după propriul său sfârșit, în spațiul spectral al unei supraviețuiri asigurate de importanța misterului pe care n-a avut răgazul să-l deslușească.

Deasupra învălmășelii și a turpitudinilor ei, cel supranumit el *caballo* rămâne simbolul viu al Revoluției triumfătoare. Poate părea de necrezut, dar cea mai mare parte a cubanezilor sunt încă "convinși" — *fidelistas* până în adâncul sufletului și înainte de toate: "Basta! Cu corupția, cu naționalizarea, cu așteptatul la cozi, cu tot acest sistem de rahat din cauza căruia nimic cu merge în țara asta, dar lăsați-ni-l pe cel care a făcut să triumfe Războiul de Eliberare, și din noi ăștia, cubanezii, un popor suveran."

La umbra palmierilor regali, Havana continuă să urmeze cu consecvență linia trasată de *barbudos*, chiar dacă la nivel planetar cărțile au fost jucate cu totul altfel. La patruzeci de ani de la începutul partidei, Revoluția își urmează traiectoria în vid, ca o rață cu capul retezat, ca un acrobat care continuă să înainteze pe o sârmă inexistentă. Comentând "funcțiile inutile" ale cutării instituții politice sau culturale, Jean Baudrillard constată că "toate aceste lucruri nedegradabile" continuă totuși să existe ca și extremitatea fantomatică a unui membru amputat: "Ele gonesc încă, din inerție, ca velocipedul siberian al lui Jarry, cu cadavrele lui care continuă să pedaleze și mai repede. (...) Ca lumina stelelor moarte. Ca judecata lui Dumnezeu, care este mereu acolo, când de fapt și Dumnezeu a murit de mult!" (*L'échange impossible*, Galilée, 1999).

Tropicele discursului (1)

Mihaela Anghelescu Irimia

În **Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism** (**Tropice ale discursului — Eseuri de critică culturală**), The Johns Hopkins University Press, Baltimore & London, 1978, Hayden White reia copios tema *sălbaticului* și a *metaistoriei*, despre care scrisese la începutul deceniului al optulea. În aparență necorelate, ambele derivă din arborescenta *teorie tropologică* aflată la baza criticii culturale ce formează substanța volumului de față. Practic, întreaga demonstrație gravitează aici în jurul conceptelor de *istorie*, *discurs* și *conștiință*, între care există raporturi de natură *retorică*: pentru Hayden White *tropii* sunt la fel de marcat devieri de la expresia directă, "curbări" ale liniei "drepte" a sensului literal, ca în etimonul grec clasic **τρόπος**, și forme de modelare a mesajului în funcție de intenția naratorului, ca în latinescul *figura*, așa cum am moștenit tradiția inaugurată de Sfântul Augustin. Cu alte cuvinte, White se raliază lui Matthew Arnold, T.S. Eliot și Erich Auerbach, ca încă un partizan al tezei potrivit căreia identitatea culturală europeană are urzeală elenă și bătaie iudeo-creștină. Introducem, astfel, metafora *țesăturii* ca imagine a identității culturale.

Metafora este tropul sau figura de profunzime din care se articulează metonimia, sinecdoca și ironia și care fundamentează însăși cunoașterea umană. Pe scurt, cunoașterea nu este posibilă decât ca *discurs*, fiind o neobosită fugă din fața evidenței. Vedem (*vedere*) încă mai selectiv (*ex*) decât bănuim și selectăm totdeauna cu un scop. Istoria pe care o țesem *despre* istorie este semnificativ mai săracă *și* mai bogată decât întâmplările a căror sumă credem că am fi contabilizat-o frust. Nu există așa ceva. Suntem, în același timp, *actori* — adică *interpreți*, instanțe care *explică* istoria "jucată", sensul în care se folosea grecescul **υποριτής** — *și*, dimpotrivă, *autori* ai istoriei — **υπερκριτής**, am putea specula într-o manieră foarte asemănătoare cu metoda lui White.

Să revenim însă la textul *autorului* nostru. Orice nouă experiență, ni se *explică* în introducere, *implică* (vom adăuga) trasarea teritoriului și definirea granițelor acestuia, pentru a identifica elementele componente și a discerne tipurile de relații dintre ele. Este, în mare, ceea ce se numește *discurs*, pentru că nu există analiză obiectivă, cum nu există descriere realistă, ci numai un *dis-currere*, o fugă *încolo* și *încoace*, între două codificări *moștenite* ale experienței. Poate mai mult decât *devierea* inevitabilă interesează caracterul ei moștenit. Da, discursul este, prin forța lucrurilor, o *figurare tropică*, dar, pentru că se alimentează din rezervorul acumulărilor comunitare, ele este, și mai net, o *con-figurare* de folos oricărui membru al respectivei comunități (fină anticipare a teoriei "comunităților interpretative" a lui Stanley Fish). White preferă termenul *pre-figurare*, prin care dezvăluie mecanismul metaforei ca formă de bază a cunoașterii. Operând asupra necunoscutului, de care, în mod firesc, se teme, metafora *trans-portă* substanța acestuia în tiparele familiare, acomodând-o, ordonând-o, domesticind-o. Ca figură de transport, ea asigură colonizarea marginii, civilizarea "sălbăticiei", omologarea alterității.

Pentru că ne apropriem lumea grație *conștiinței noastre metaforice*, conchide White, înțelegerea este *numai* tropologică, rezultat, în cele din urmă, al conjuncției dintre **νόησις** (*comprehensio noetica* a realității) și **ποίησις** (*figuratio poietica* a realității). Adept al teoriei *metaistoriei*, White este un hegelian aplecat asupra retoricii identitare. Precum maestrul german, el are opinia că recursul conștient la metaforă ne eliberează de tirania determinărilor conceptuale. Nu crede că Nietzsche implică altceva în definirea poeziei ca rupere dionisiacă a formelor de individuare pe care conștiința apolinică necombătută le va solidifica, în cele din urmă, până la celebra "rigiditate egipteană". La nivel noetic, operația numită *diegesis* conceptualizează argumentativ. La nivel poetic, *mimesis* descrie perceptiv. Bogăția, neașteptatul, plăcerea *estetică* este, cu alte cuvinte, fireasca trăire pe care o desemna originar **αίσθησις**.

Tocmai valoarea de experiență directă a discursului îi conferă forța tropologică atât de evidentă în formele sale "practice" (discursul despre sinucidere, de pildă, despre război, sexualitate, politică etc.) filtrate în discursurile "formale" numite roman, tragedie, epopee etc. În mod fundamental **μυθς**, discursul istoric se situează, la rândul, la confluența celor două tipuri enunțate mai sus. Precum *arta*, precum însăși *știința*, *istoria* este o *distorsiune creatoare* a faptelor, devenite relatare prin intermediul stilului auctorial. Această variantă tare a tropologiei coextensive cu cunoașterea va face substanța demersului din **The Content of the Form** (1987). Strania, la primă vedere, asociere a artei cu știința — cea dintâi poetică, a doua, noetică — nu are de ce să mire, din moment ce structurii de suprafață a discursului, inevitabil generată tropic, îi corespunde structura de adâncime pre-generată de istorii-arhetip. Încât, conchidem, White nu face decât să deceleze setul de *figurae* de vorbire și gândire ce dau coerență unui *dis-currere* recuperabil în originar sinteticul **λόγος** — cuvântul care exprimă gândul (*oratio*) și gândul însuși (*ratio*).

Acum ne va fi mai lesnicios să descifrăm rostul unor sintagme precum "povara istoriei" și "textul istoric ca artefact literar". Se pune, în fond, problema *trans-portării*, a *metaforizării* faptelor (materialul cărat în cârca speței) în text (opera care dă coerență încărcăturii, facându-o, parcă, mai ușor de su(b)portat). Subtilitatea trecerii faptului întâmplător în eveniment cu noimă la nu scăpase vechilor greci, din moment ce un **ίστωρ** era înțeleptul, cel care știe, *și*, ca atare, autorul unei **ιστορία**, adică cunoaștere pe seama celor trăite/aflate *și* relatarea acestora. De la *fapt* la *ficțiune* drumul doar seamănă cu parcursul străbătut de la cronică la istori(sir)e. Anosta cronică, ba chiar însemnările uscatelor anale sunt, deja, selecții auctoriale, nu fapte, ci ficțiuni, nu istorii, ci "istorii".

Urmează că orice reprezentare, *qua* ficțiune, este o mediere între lume și conștiință și, în mod necesar, o *contaminare* etică, ideologică, sau, în termeni mai generali, "politică". La acest moment demonstrația lui White atinge un excepțional de elegant punct. Este adus în prim-plan Gambattista Vico, a cărui **Scienza nuova** — obiect de maxim interes, ne amintim, și pentru Sir Isaiah Berlin — produce o cotitură epocală în ansamblul științelor, prin decretarea primatului imaginației asupra rațiunii. Cu întâietate cronologică *și* epistemologică, poezia se pune în fruntea cunoașterii. *Este* cunoaștere. Raționalul secol al XVIII-lea, continuă White, este mai puțin anistoric sau nonistoric, cât, de fapt, *supraistoric* în strădania de a aduce trecutul la tribunalul prezentului, pentru ca, judecându-l, să-l îndrepte. Or, tocmai această sinceră pornire de a *îndrepta* lucrurile este *tropicalizarea* de care vorbeam — o *strâmbare* cu *sens* a rectiliniului neutru.

Cecitatea cu care clasificăm Iluminismul drept rațional este numai ecoul cecității iluministe, care stabilise o analitic suficientă, dar operativ ineficientă diferențiere între literatură și știință, poezie și proză, sens figurat și sens literal. Ni se arată ca pernicioasă preconcepția în virtutea căreia sunt neserioase fabulele, legendele, miturile — toate minciuni care învăluie adevărurile și, în cele din urmă, adevărul. Nu putem să nu ghicim o tropică nietzscheană în formularea criticului cultural care este venerabilul Hayden White. Sigur, avem artă ca să nu murim de adevăr. Suntem cruțați de duritatea adevărului grație protectoarei minciuni frumoase care este arta. Dar, adaugă autorul nostru, substanțial, *adevăr* și *mit* sunt totuna! Constituente epistemologice în proporție egală, ele au rămas indisociabile unul de celălalt din prima copilărie a speței umane. Savantul care cuprinde în searbădă formulă puzderia amețitoare a lumii, în încercarea de a-i reduce printr-o coerentă gramatică mentală stufoșenia înspăimântătare, nu face, în esență, altceva decât făcea primitivul în actul metaforic de a domestici necunoscutul. Forme, în ultimă instanță, de *magie*, și unul și celălalt sunt acte de ordonare prin înstăpânire a lumii. Ne vom ocupa mai pe îndelete de această *gospodărire* a universului în numărul viitor.

Schimbare de paradigmă în exegeza platoniciană (1)

Robert Lazu

În monumentalul său tratat de istorie a logicii, Anton Dumitriu enumera în încheierea expunerii asupra filosofiei platoniciene câteva interpretări aparținând unor prestigioși exegeți moderni, cum ar fi germanii F.E.D Schleiermacher, K. Hermann, G.W.F. Hegel, G. Teichmuller, C. Ritter, P. Natorp și M. Heidegger, sau englezul A.E. Taylor[1]. La rândul său, Cătălin Partenie menționa alte interpretări moderne: cea hegeliană a lui Bosanquet, fenomenologică a lui Gadamer, existențială a lui Friedlander, analistă a lui Gosling, psihanalitică a lui Bres, sau cea efectuată — lucru destul de rar — dintr-o perspectivă platoniciană de către Crombie[2]. Și în cultura română întâlnim câteva tentative de a interpreta unitar textele platoniciene, cum ar fi cele ale lui Constantin Noica și Alexandru Posescu sau, mai recent, aceea efectuată dintr-o perspectivă post-modernă de către Andrei Cornea[3].

Pentru ca disperarea potențialilor platonizanți să fie deplină, vom cita un pasaj din studiul lui C. Partenie din care rezultă că exegeza desfășurată *doar* în secolul XX cuprinde peste zece mii de lucrări: "Bibliografia elaborată de H. Cherniss (apărută în *Lustrum*, vol. 4, 1959 și vol. 5, 1960) pentru perioada 1930-1957 cuprinde peste 2025 de titluri, iar cele două bibliografii alcătuite de L. Brisson (apărute în *Lustrum*, vol. 20, 1977 și vol. 25, 1983) cuprinde 3326 de titluri pentru perioada 1058-1975 și respectiv 1273 pentru perioada 1975-1980. Rezultă deci că numai în 50 de ani (între 1930 și 1980) au apărut peste 6624 de titluri"[4].

Evident, aproape fiecare dintre interpreții ai căror texte îngroașă neîncetat dimensiunile exegezei platoniciene presupune implicit că propria interpretare este cea mai "obiectivă", întemeiată fiind pe textele dialogurilor lui Platon analizate cu metodă și acribie. În fața inflamării hermeneuticii aplicate gândirii discipolului lui Socrate, unii interpreți își manifestă îngrijorarea. De exemplu, același Cătălin Partenie arăta că "existența unei asemenea exegeze, descurajante prin dimensiunile ei", poate crea "riscul unei înstrăinări față de filosofia platoniciană însăși"[5]. Confruntați cu o astfel de situație, nu ne rămâne decât deplina asumare a tensiunii caracteristice oricărui interpret conștient de limitele cunoașterii sale. În acest mod ne vom găsi în inima crizei exegezei platoniciene, care poate deveni o premisă benefică a oricărei viitoare interpretări aplicate textelor lui Platon.

Prin conștientizarea intervalului existent între noi, cititorii de azi și epoca elaborării dialogurilor platoniciene, obținem o primă presupoziție hermeneutică: *asumarea de către interpret a tensiunii hermeneutice este prilejul demersului de anihilare a neînțelegerii textului și conținutului său*. Altfel spus, insatisfacția produsă de incomprehensibilitatea dialogurilor platoniciene devine pre-textul comprehesiunii. Desigur, o premisă valoroasă dar insuficientă. Adrian Marino rezuma clar și concis cerințele fundamentale ale oricărei hermeneutici: "Descifrarea textelor și, în genere, a oricăror materiale, presupune interpretarea lor. De unde întreaga strategie a hermeneuticii, care constă din stabilirea unor principii valabile de interpretare în funcție de o serie de criterii precise"[6]. Este deci necesar să ne canalizăm eforturile în sensul descoperirii acelor "criterii precise", — presupoziții hermeneutice, le spunem noi -, capabile să ne ofere temeiul unei viitoare interpretări a dialogurilor.

În primul rând, este obligatorie relația nemijlocită cu textele însele, în sensul arătat de Anton Dumitriu: "Modul nostru general de cercetare va consta din a-i lua pe greci în serios, chiar atunci când afirmațiile lor apar astăzi ca puerile și primitive. Pentru aceasta vom accepta textele lor fără a le tria, și vom încerca să citim astfel și ce nu s-a citit. La baza cercetării noastre va sta deci principiul că trebuie să-i înțelegem pe greci prin propria lor modalitate de gândire, pentru a ajunge la viziunea lor despre adevăr și nu la viziunea noastră despre viziunea lor. Într-un cuvânt vom încerca să gândim ca ei". În conformitate cu A. Dumitriu, vicierea textului prin introducerea unor premise străine lui trebuie evitată, urmărind consecvent asimilarea presupozițiilor implicite pe care el le conține. Actul de asimilare al premiselor infratextuale poate fi realizat exclusiv prin (re)gândirea raționamentelor consemnate de autorul scrierii respective (în cazul nostru Platon). Probabil că cea mai bună descriere a practicii efective a regândirii filosofemelor platoniciene e cea care-l aparține lui Robin Collingwood: "(istoricul, exegetul — n. L.R.) trebuie să identifice problema filosofică la care autorul textului îi oferă propria rezolvare. Istoricul este obligat să regândească, pentru sine, problema în cauză, să-i vadă soluțiile posibile și să înțeleagă de ce autorul textului a ales-o pe una în detrimentul celorlalte. Procesul acesta nu reprezintă altceva decât regândirea, pentru sine, a gândurilor filosofului studiat"[8].

În ultimele decenii, cultura europeană a fost marcată de un vast proces epistemic de regândire a platonismului, prin activitatea meritorie a celebrei "școli de la Tübingen". Cunoscută prea puțin la noi, — până acum, doar un singur autor, Cristian Bădiliță, a prezentat publicului autohton viziunea membrilor acestei școli — exegeza practicată de membrii ei reprezintă, afirmă Giovanni Reale, o adevărată "schimbare de paradigmă" în istoria filosofiei clasice grecești. Cum vom vedea, pentru prima dată de la Schleiermacher încoace, anterioritatea tradiției hermeneutice în raport cu textele (platoniciene) este afirmată și argumentată într-un mod irefutabil.

[1] Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, vol. I, București, Editura Tehnică, 1993 (ediția a III-a), pp. 160-161.
[2] Cătălin Partenie, "Exegeza platoniciană în secolul XX", în *Revista de filosofie*, București, Editura Academiei nr. 1-2/1991, tomul XXXVIII, p. 53.
[3] Andrei Cornea, *Platon, Filosofie și cenzură*, București, Editura Humanitas, 1995.
[4] Cătălin Partenie, *op. cit., p. 49.*
[5] *Idem*, p. 53.
[6] Adrian Marino, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 33.
[7] Anton Dumitriu, *Aletheia*, București, Editura Eminescu, 1984, p. 9.
[8] Robin Collingwood, *The Idea of History*, Oxford University Press, 1946, p. 283.

Epifania amânată

Dana Crăciun

Se impune a începe rândurile de față prin a saluta inițiativa editurii Univers de a oferi cititorului român o serie dedicată unuia dintre cei mai importanți scriitori ai secolului XX și un - deja - clasic al literaturii post-moderne, Thomas Pynchon.

Pentru cei cât de cât avizați asupra reputației de scriitor dificil a lui Pynchon, **Strigarea lotului 49**, cartea ce deschide seria mai sus amintită, poate apărea ca o surpriză prin aparenta sa accesibilitate. Dar, după cum bine se știe, aparențele pot fi înșelătoare, ceea ce se și întâmplă în acest caz, fără ca aceasta să însemne că iluzoriul nu este din plin exploatat de către autor. De altfel, jocul dintre aparență și realitate, imaginație și concret, va fi permanent exploatat de-a lungul romanului, în alternanțe de tip binar, ce pot fi interpretate și ca o încercare de a reproduce la nivelul microcosmosului textual polaritățile de bază ale macrocosmosului perceput din perspectiva fizică. La un nivel relativ ușor de decupat, intriga ne-o prezintă pe Oedipa Maas între două momente cheie ale existenței ei: momentul inițial când află că a fost numită "executor sau, își dădu ea cu părerea, executoare a moștenirii lăsate de un anume Pierce Inverarity", fostul său iubit, și finalul ce ne-o arată luând parte la "strigarea lotului 49", licitația pentru vinderea unei colecții de timbre ce făcea, printre multe altele, parte din bunurile rămase în urma lui Pierce. Cu alte cuvinte, între un moment de tulburare a (din nou!) aparentei armonii a vieții sale (deși simțea că "între ea și viață se interpune un tampon") și o nerezolvare a crizei declanșate.

Între cele două momente, Oedipa caută și așteaptă. Iar căutarea și așteptarea sunt principiile de bază care organizează textul și care îl condiționează și pe cititor ca receptor al acestuia. Eroina începe să caute fără să știe exact ce și, din moment ce realitatea nu îi oferă repere clare, tot ce îi rămâne de făcut e să găsească în ficțiune un scop iluzoriu al căutării sale. Astfel îl descoperă pe "Trystero", mai întâi ca un simplu cuvânt oarecum suspendat în textul piesei de teatru la care asistă, iar apoi ca un cod și canal secret de comunicare, alternativa monopolului exclusivist, cu alte cuvinte a lui **unu**. Cum spuneam și mai înainte, ficțiunea se va dovedi la fel de valabilă ca realitatea, contribuind în egală măsură la ramificarea drumurilor și timpurilor romanului.

Investigațiile în care se lansează Oedipa în căutarea lui Trystero nu fac însă decât să dezvăluie noi și noi dileme, ce par să se autoalimenteze necontenit. Ea așteaptă în zadar o posibilă soluție la acestea sau un posibil răspuns la numeroasele întrebări ce plutesc în aer, dar pe care nu are curajul să și le pună conștient, lăsându-se "întrebată", la fel cum s-a lăsat "trăită" înainte. Pe măsură ce se afundă din ce în ce mai adânc în nedefinit și haos, ea se transformă într-un semn de întrebare generic, comunicare suspendată la nivelul întregii societăți, dar și într-o viață dincolo de neființă pentru iubitul său mort. Caz trist de escatologie și epifanie eșuate, căci prima nu o include (de altfel, Oedipa conștientizează de-abia către sfârșit implacabila acțiune a legii tertului exclus), iar a doua îi este constant refuzată chiar în ultima clipă.

Căutarea și așteptarea se condiționează reciproc, țesând o complexă rețea de semnificații ce cuprinde întregul sistem (narativ și nu numai), dovedind încă o dată forța de susținere, acumulare și coordonare a sistemelor binare. Noțiunea de sistem face inevitabilă referirea la fenomenul de entropie, atât de drag lui Pynchon, și atât de exploatat de abordările critice ale romanelor sale. Ea este, după cum o prezintă însuși autorul prin personajul său Nefastit, o "metaforă" ce "stabilește o relație între lumea termodinamicii și fluxul informațional". Întreruperea comunicării face imposibilă atingerea echilibrului urmărit de acest proces. Nu e deloc întâmplător că eroina pornește pe urmele unei poște secrete, a unui sistem secret de comunicare, după cum nu e întâmplător nici faptul că, pe măsură ce informația pare să se acumuleze, confuzia și nedeterminarea sunt din ce în ce mai mari. Condamnare la haos (care în general nu e perceput negativ de către Pynchon) sau, de ce nu, și la fel de plauzibil, condamnare la viață, cu tot ce reprezintă ea, din moment ce cosmosul, ordinea, echilibrul nu sunt decât instante diferite de stagnare și, în cele din urmă, moarte. Căutările și așteptările ne apar din acest punct de vedere ca soluții de evitare sau de ieșire din imobilitatea absolută.

Peregrinările Oedipei construiesc o structură barocă, atât temporală, cât și spațială, în care cititorul e prins ca într-o capcană, încarcerat ca într-un turn. Turnul ("imagine prin excelență a entropiei", ne informează postfața) și țesătura (cu substitutele de tot felul) sunt imagini emblematice ale textului și lumii descrise de el. Ele sunt introduse ca atare chiar de autor în ceea ce majoritatea criticilor au indentificat ca o scenă cheie, anume aceea în care Oedipa, înlăcrimată în spatele ochelarilor de soare ce o protejează de eventualele intruziuni indiscrete, privește tripticul pictoriței Remedios Varo într-o expoziție din Mexico City. În panoul central, mai multe fecioare captive țes o pânză ce ajunge să se reverse prin geamurile înguste ale turnului. Toate par absorbite de ceea ce fac (oricare din multiplele semnificații ale țesăturii/vălului putând fi adoptate ca și cheie de descifrare a scenei și, prin extensie, a întregului roman), una singură părând a fi conștientă de existența unei lumi dincolo de zidurile închisorii. Testamentul lui Pierce îi dezvăluie și Oedipei această lume, la fel cum labirintul pe care ea îl țese în căutarea lui Trystero îi oferă la un moment dat iluzia evadării din propria izolare. Dar singurul demers ce mai poate, în cele din urmă, uni irealitatea și realitatea se dovedește a fi așteptarea.

Fiind în general considerată esențialmente pasivă, așteptarea ar putea apărea, într-un moment, în contradicție cu mișcările destul de precipitate ale Oedipei. Dar, la o analiză mai atentă se observă că toate aceste inițiative sunt de fapt provocate, ea nefiind decât o instanță într-adevăr pasivă, un receptacol al impulsurilor de tot felul, incapabilă însă a le transmite eficient mai departe. La fel par să acționeze și celelalte personaje, în variante comportamentale variind de la modele pașnice, cum e cazul misteriosului Nefastis ce așteaptă încontinuu un "sensibil" care să comunice cu Demonul său, până la cele agresive, în persoana lui Hilarius, psihanalistul care, baricadat în clinica sa, îi așteaptă pe israelieni să îl dezlege de virtualitatea vinovată a trecutului său. Astfel că, din moment ce nici un fel de soluție concretă nu e posibilă, așteptarea, această nemișcare temporară urâțită de speranță, e ridicată la rang de principiu activ ce străbate structura de adâncime a întregului text. Iar în final, suprem eșec (sau dimpotrivă?): "Oedipa se așează mai bine în scaun ca să aștepte strigarea lotului 49". La fel ca și cititorul căruia, după o așteptare de o carte întreagă, i se oferă tot așteptarea ca unic răspuns și unică soluție narativă, restul fiind amânat pentru un "după" al textului ce nu mai poate avea nici un fel de relevanță.

Deconcertanta complexitate a simbolisticii numelor personajelor e o problemă ce trebuie amintită măcar în treacăt, cu precizarea că este practic imposibil de a decide asupra uneia sau alteia din interpretările posibile. La fel ca în cazul expediției nocturne a eroinei, când orașul i se dezvăluie treptat ca un uriaș organism, în care fiecare tunel, fiecare vas comunică cu altul spre bifurcații îndepărtate, greu de atins, odată descoperit un posibil referent onomastic, acesta nu face decât să se deschidă mai departe spre noi conexiuni. Chiar dacă se întâlnesc certitudini pe parcurs (la fel cum Oedipa găsește simbolul poștei secrete încrustat pe toate mădularele orașului văzut ca un imens organism), nu se poate niciodată ajunge la explicația finală. În cele din urmă, raționamentul eliminatoriu al Oedipei ("sub străzile hieroglifice **sau** exista un înțeles transcendent, sau doar pământul) se dovedește neproductiv, iar tertul inițial exclus este totuși prezent, cel puțin ca potențialitate cauzatoare de noi crize.

Departe de a fi percepută ca un eșec sau un neajuns al cărții, mereu amânata epifanie a Oedipei lasă de fapt deschise ferestrele turnului astfel încât pânza să se poată revărsa în afară, iar textul să poată fi reluat, continuat și amplificat, ceea ce Pynchon va și face de altfel în romanele următoare. Romane pe care sunt sigură că cititorul român le va aștepta și căuta cu speranța unei nu foarte îndepărtate întâlniri.

Portrete cu artiști

Claudia Doroholschi

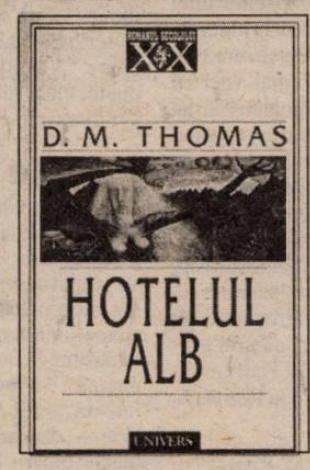

Publicate relativ recent în colecția "Romanul secolului XX" a Editurii Univers, *Hotelul Alb* al britanicului D.M. Thomas și *Portretele lui Fidelman* a lui Bernard Malamud sunt două cărți care se folosesc de același pretext narativ al biografiei, manipulând conotațiile simbolice, sociale și culturale ale aceleiași identități: a evreului.

Pentru un roman britanic al anului 1981, *Hotel Alb* dovedește un gust remarcabil al experimentului textual. Acesta e dus uneori atât de departe, încât criticului derutat i se pare că fie una, fie alta din cele șapte părți - ce-i drept eterogene - ale romanului nu au ce căuta în economia întregului. Fapt este că D.M. Thomas se joacă atât de abil cu prejudecățile cititorului și cu pretextele narative încetățenite, încât îl lasă în final în fața unui text pe care poate fie să încerce să-l reconstruiască prin mijloace inventate ad-hoc, fie să-l arunce cât colo.

Întâiul pretext este acela al "documentului" pe care se bazează primele trei părți ale romanului: un schimb de scrisori între Sigmund Freud și doi colaboratori ai acestuia, urmat de scrierile unei paciente a lui Freud, scrieri care se vor jurnalul sublimat al unei nevroze isterice. Suprarealiste și pornografice, acestea reprezintă materia brută de obsesii, premoniții, traume și dorințe refulate din care se va țese întreaga textură a romanului. Prima cheie a acestui univers oniric o oferă partea a patra, în care Thomas se joacă de-a Freud decriptând subiectivitatea pacientei sale, într-un stil care îl calchiază uneori cam schematic pe cel al psihanalistului. Ceea ce surprinde e senzația de soluție ultimă, de descriptare definitivă a personajului pe care o dă "lectura" lui Freud: obsesiile "Annei G", cum își numește Freud pacienta în studiul pe care nu mai ajunge să-l dea publicității, se explică prin homosexualitatea latentă a pacientei și printr-un obscur "instinct al morții", care ar genera atât viziunile catastrofale ale "Annei" în timpul actului erotic, cât și fobia ei în fața ideii de procreare sau atacurile de astm cu substrat isteric. Toposul subconștient al scrierilor "Annei" este o stațiune balneară - hotelul alb, identificat de Freud cu uterul matern, edenul care recreează unitatea paradisiacă între mamă și copil și precede scindarea dintre conștient și subconștient. "Stațiunea balneară" e de fapt și titlul capitolului următor. Numai că, departe de a întregi pur și simplu ceea ce a fost scris până aici, acesta se abate de la principiul continuității, descompune și resemantizează existența subiectivă a personajului. Thomas se servește de o nouă mască auctorială, cea a scriitorului omniscient, pentru a ne induce într-un alt univers al personajului, univers pe care, prin convenție, îl presupunem în mod reflex a fi cel "adevărat". "Frau Anna G.", introdusă până acum doar de propriile-i elucubrații erotic-obsesive și de interpretările ...freudiene până la extrem ale lui Freud, ne apare acum cu numele său real, Lisa Erdman, pe jumătate evreică, o cântăreață de operă de talent, dar nu de geniu. Ușor trecută, ușor comună din punct de vedere intelectual, Lisa își găsește în sfârșit multcăutata împlinire familială alături de tenorul Victor Berenstein din Kiev, după ce îi scrie bătrânului și muribundului doctor Freud o scrisoare în care mărturisește minciunile pe care i le-a spus cu ani în urmă în timpul tratamentului și care ar fi modificat probabil radical concluziile acestuia. E punctul în care romanul pare să oblige la o cu totul altă grilă de interpretare: una care să descifreze ca temă principală ambiguitatea subiectivității umane pe de o parte și limitele ficționale ale perspectivei unice asupra personajului pe de alta.

Însă și acum așteptările cititorului silitor sunt dejucate: accentul e transferat din subiectiv în obiectiv, din analiza psihologică în narațiunea cu implicații sociale. În capitolul *Vagonul de dormit*, al cărui titlu leagă din nou evenimentul de una din obsesiile Lisei, personajul pare să treacă de la statutul de "caz" la acela de destin exponențial. Din obiect de studiu cu înclinații exotice, Lisa devine victima persecuției comuniste și apoi naziste. Rămasă singură la Kiev cu fiul lui Victor, după ce soțul ei a fost arestat și poate ucis, Lisa sfârșește în 1941, împreună cu alte mii de evrei, în masacrul de la Babi Yar. Numai că Thomas nu se mulțumește cu atât. Epilogul e întors din condei într-un mod și mai derutant decât până acum. După ce tot romanul face paradă de diferite tehnici de a crea iluzia unei realități bine documentate, finalul ne proiectează într-un fel de Palestină a morților, un pământ al făgăduinței, unde Lisa îi regăsește pe toți cei pe care i-a pierdut în timpul vieții și conviețuiește cu ei într-un Eden al reconcilierii cu subconștientul și al intimității erotice, suprarealistul "hotel alb" al sublimării și al fericirii uterine.

"Mesajul" e încă o dată anihilat. O dată pentru totdeauna, romanul demolează orice tentativă de decriptare referențială. Obsesiile Lisei nu mai pot fi citite nici ca simptome ale unui dezechilibru sexual reprimat, nici ca manifestări latente ale complexului generat de o identitate etnică, nici ca premoniții ale unui viitor catastrofal - ci ca un eseu literar ale cărui sensuri sunt estetice și textuale și pentru care "mesajul" e doar un efect conex. Cartea se citește astfel aproape la fel ca primul text al "Annei G.": un flux eterogen care îmbină inevitabil elemente ale realului cu ficțiunea, dar care în ultimă instanță contează ca flux, ca efect, obligând astfel la o lectură pe care nu o putem defini decât ca abstractă. Dacă aceasta justifică sau nu caracterul eterogen al cărții rămâne probabil o chestiune de gust.

Portretele lui Fidelman (Pictures of Fidelman, 1969) reia pe un alt plan și pe un cu totul alt ton problema artei și a artistului. Chiar dacă nu se numără printre cele mai cunoscute cărți ale lui Malamud, *Portretele lui Fidelman* aparține unui autor "de o consecvență remarcabilă"... "care n-a scris niciodată un roman mediocru" (Anthony Burgess). Personajul central, primul dintr-o serie de portrete de artiști care domină creația târzie a lui Malamud (culminând cu *Pălăria lui Rembrandt)*, devine eroul tragicomic - sau mai curând grotesc - al propriei sale epopei existențiale. Ca mai toți eroii lui Malamud, Fidelman trăiește o existență mediocră și în același timp iluzia unei existențe exemplare, iar tensiunea dintre acestea devine motorul principal al parabolei pe care, în viziunea lui Malamud, orice text este chemat să o propună.

Cartea este o succesiune de scene de gen reprezentând momente din existența pictorului Fidelman, evreu american venit în Italia ca spre un absolut pământ al făgăduinței artistice, pentru a scrie un studiu critic despre Giotto și a se apropia de arta marilor maeștri. Iluzia lui fundamentală este aceea că simplul contact cu acest ținut magic îi va cataliza evoluția artistică, ridicându-l deasupra propriilor limite și, în ultimă instanță, deasupra propriei sale identități.

Comedie și *commedia*, experiența lui Fidelman nu e însă aceea a Jidovului rătăcitor, ci a evadatului. Căutările sale artistice și erotice îl călăuzesc spre experiențe definite mai curând de eclectism decât de diversitate, al căror numitor comun este faptul că sunt de fiecare dată sortite eșecului: Fidelman e foarte rar el însuși, emulează mereu pe câte cineva, iar atunci când reușește în sfârșit să se exprime pe sine, opera îi este în mod misterios distrusă sau pierdută: manuscrisul despre Giotto îi este furat, iar ceea ce nu este distrus distruge el însuși. Cu fiecare eșec însă, Fidelman învață să renunțe la ceva din ceea ce își închipuie că este. Maestrul final al "iluminării" lui Fidelman va fi unul neașteptat: meșterul sticlar Beppo, soțul amantei lui Fidelman care îl va elibera pe acesta prin două acte extrem de brutale: violându-l și arzând tot ce mai rămăsese din pânzele lui. "Dacă cocoșul n-a cântat după douăzeci de ani, trebuie să-și dea seama că e găină. Pictura ta n-are să te răsplătească niciodată pentru timpul din viață la care ai renunțat pentru ea", spune acesta, seducându-l pe pictor - iar Fidelman trăiește o primă perioadă de echilibru ca amant și ucenic al lui Beppo. Călătoria pe care Fidelman și-o dorește inițiatică devine astfel un drum circular care îl duce înapoi, înspre mediocritate, înspre el însuși și în cele din urmă afară din iluzoriul pământ al făgăduinței și înapoi în America. Aflăm în final că "după întoarcerea în America a lucrat ca meșter sticlar și a iubit bărbați și femei deopotrivă". Ceea ce i-ar fi părut lui Fidelman cel din primele pagini o soluție a eșecului și a ratării e recunoscut în final ca o soluție a regăsirii de sine - un deznodământ recurent în opera lui Malamud.

Miza principală a cărții rămâne legată de credința în capacitatea literaturii de a atinge fundamentele condiției umane, dublată de un exercițiu aproape metatextual de sondare a condiției artistului.

Tur de orizont

Iată că s-a ivit prilejul să salutăm apariția săptămânalului **Observator cultural,** atât de trâmbițat și de lăudat înainte de a ieși pe piață, încât ne-am pus ochelari de soare când l-am citit — ca nu care cumva să fie ultima tipăritură din viața ochilor noștri. ● Noua publicație are, așa cum au anunțat liderii ei, multe informații culturale, e mozaicată, e dinamică, are pagini și despre alte arte în afară de literatură, o agendă ce conține reperele unor evenimente culturale din câteva orașe românești ● Revista duduie de cronici de carte ● În numărul 5 al hebdomadarului bucureștean, Raluca Alexandrescu realizează un interviu cu regizoarea Beatrice Bleonț, de la care aflăm: "Nu percep un conflict între generații. Dacă există ceva, atunci este rezistența unei generații de mult trecute, care crede că singurele lucruri valabile au fost făcute de ea și care ține să imprime ideea că numai și numai vechiul gen de teatru poate și trebuie să fie montat. Există, din acest punct de vedere, mult conservatorism în teatru — ca și în alte direcții —, există persoane care consideră că dețin un monopol al adevărului despre cum se face teatru și pe care îl păzesc cu strășnicie" ● Un firicel de polemică trage Ioan Buduca (de la "Cuvântul"), "interlocutorul" său fiind Andrei Cornea ● Andrei Cornea continuă să publice eseul "Teologia antisemitismului" ● În concluzie, "Observator cultural" a intrat într-o competiție din care toată lumea (culturală) are avea de câștigat ● Dar cum trăim în România, mai rămâne de văzut ● Succes!

Amphion de la Constanța

Și la Constanța a apărut o nouă revistă de cultură, **Amphion** ● E pe hârtie de calitate, cu imagini interesante, cu Florin Șlapac în funcția de redactor-șef, cu texte bune ● Carmen Mușat scrie despre "Modernitate și tensiunea dialogului", Ana Maria Munteanu — "Dansul corpului tabu în geografia imaginarului", Dorin Ștefănescu — "Ființă și conștiință", Pavel Șușară — "Corneliu Baba", Radu Pavel Gheo — "Ficțiuni despre trecut", Adrian Oțoiu — "Principiul dicționarului între serigrafie și ficțiune non-liniară" etc. ● Poeziile sunt semnate de Raymond Farina, Simona-Grazia Dima, Ștefan Drăghici, Denisa Comănescu, Liviu Capșa ● Eugen Lucan îl incită la dialog pe Ștefan Agopian (din nefericire, textul suferă la capitolul punctuație, încât te miri că mai are respirație) ● Aflăm că excelentul prozator i-a iubit în tinerețe pe Camil Petrescu și Liviu Rebreanu, că a fost, la origine, oniric, că a scris proză postmodernă în necunoștință de cauză, că a câștigat cinci milioane la reeditarea lui "Tache de catifea", că dacă nu era revoluție în România, acum era scriitor... american ● Mai aflăm că Ș.A. are în pregătire o carte ce se va intitula "Fric și addenda" (a început-o acum 14 ani!) ● Dan Grădinaru se întreabă ce vor pune pe hârtie autorii următoarelor trei decenii ● Răspunsul domniei sale: "Fără îndoială, ei vor scrie, un timp cel puțin, despre comunism, cu un curaj *natural*, care le-a lipsit (nu-i acuz) celor mai mulți din *șaizeciști*, despre tranziția economică încheiată, foarte puțini o știu, înainte de '96, despre oamenii politici, care au pus în mișcare rotativa guvernamentală în același an '96. Sau, mai la obiect, despre societatea de piață, despre ban, noul zeu, în care vor vedea poate și *ochiul lui Dumnezeu*, nu numai, ca scriitorii din trecut, cel diavolesc. Trăind într-o Românie integrată în UE și NATO, va fi uitat ceea ce se chema pe vremuri, în îndepărtatele secole 19 și 20, *idealul național*, ideal păstrat rezidual în mintea retardată a unor românocentriști desueți, evident mustrați de europocentriștii avansați" ● Probabil dl Grădinaru își dă seama că are dreptate ● Altfel n-ar scrie ● Așteptăm ca briza să aducă în continuare "Amphion"-ul la "Orizont", iar dacă se poate, chiar și la chioșcurile de ziare&reviste, s-o citească și alții, că-i de citit.

Când literare, când nu

Când am lecturat numărul 2 al **Convorbirilor literare** și am citit textul lui Mircea Platon despre Lucian Boia, am crezut că tânărului ieșean i-au scăpat caii prin pagină din cauza iernii grele din Moldova ● Acum, însă, a venit primăvara, a încolțit iarba, a apărut numărul 3, însă bidiviii tânărului Platon continuă să dea din copite în pagina 17 a revistei ● Se poate atrage atenția și într-un astfel de mod — iar M.P. o știe foarte bine —, dar dacă tot plesnesc bicepșii condeiului, măcar pune-i la lucru cu discernământ, argumentat, detașat ● M. Platon se răfuiește cu Cezar Paul-Bădescu pe motiv că ultimul a găsit de cuviință să îngrijească și să publice volumul "Cazul Eminescu. Polemici, atitudini, reacții din presa anului 1998" ● Ce i se pare dlui Platon dezonorant în această afacere? ● Se oxidează vreun bust al poetului? Îi apare vreun rid pe frunte? Dincolo de rândurile guturale ale dlui Platon deslușim un soi de invidie. Adică, dacă C.P. Bădescu a reușit să atragă reflectoarele pe el, de ce n-ar reuși și dl Platon? Iată că o face, însă la un mod cam jalnic. ● Poetul Cezar Ivănescu, laureat al Premiului "Mihai Eminescu" și director al editurii "Junimea", nu se dezminte și lasă să-i scape un gogoșar cât un dovleac: "Cezar Baltag și Șt. Aug. Doinaș nu au însemnat nimic pentru poezia românească, au fost însă harnici, obedienți și mediocri și au făcut carieră, atât sub comuniști, cât și în democrație, din poezia lor nu se poate reține nimic" ● Să râzi, să nu râzi? Asta-i întrebarea! ● De citat ar mai fi Gellu Dorian ("poezia ei era la fel de suavă ca și poeta", "poeta nu are întotdeauna trimiteri la divinitate", "ca o poetă să-și înceapă discursul poetic pe masculinitate...") și Nicolae Panaite ("Cu ajutorul condeiului, majoritatea oamenilor își comunică în scris gândurile, sentimentele, emoțiile și toate celelalte componente ale existenței. Condeiul înseamnă fascinație, dar și teamă. Urmele pe care le lasă el pe hârtie reprezintă mărturii pentru viitor"). ● Să râzi!

Deținutul numărul 9

Studenții de la Iași reușesc, de mai bine de un an, să "scoată" o revistă foarte bună: **Opinia studențească** ● Subiete fierbinți (unele, clocotitoare), informații utilitare, concursuri, șușanele, poante, texte deocheate, reportaje strong, adică toate ingredientele necesare unei publicații misto ● Motto-ul sună și el mobilizator: "Ori schimbăm ceva, ori plecăm cu toții în Canada!" ● În numărul 67, se anunță că 300.000 de tineri intelectuali au părăsit România din motive materiale ● Și, în același ton: "directorul adjunct al Colegiului Negruzzii din Iași a fost prins furând mărfuri dintr-un magazin american, din statul Oregon. Ne-am frecat la ochi, ne-am zis că nu se poate ca un bursier Fulbright, cu rezultate excepționale în studiul limbii engleze, să facă asemenea grozăvie", scrie Alexandru Savitescu ● Însă "marfa" din acest număr al "Opiniei" e furnizată de inginerul Florin Manolescu din Galați, care a stat arestat 30 de zile, dintr-un ghinion ● Manolescu a ținut un jurnal unde sunt descrise mizeriile pe care a trebuit să le suporte în arestul Poliției Județene Iași, ca deținutul "numărul 9", printre criminali și violatori ● Lectura îți ridică părul pe mâini ● Nu este exclus ca și domnu Dudu Ionescu să posede astfel de pilozități, care, odată înălțate, s-ar putea să-l inspire pe domn ministru să se intereseze ce se întâmplă prin ogrăzile domniei sale ● A, domn' Dudu-i chel ● Nu lipsesc din sprintenul săptămânal nici paginile de cultură, colaborator permanent al lor fiind poetul Mihai Ursachi.

Contrapunct cu Almosnino

Contrapunct (nr. 1-2) îi este dedicat, în cea mai mare parte, lui George Almosnino ● Despre poet scriu Mariana Marin, Aura Christi (care nu se dezminte și pune câte-o... lacrimă de sirop), Aurelian Titu Dumitrescu, Octavian Soviany, Daniel Bănulescu ● Și tot despre Almosnino, de data asta într-un dialog, Nora Iuga, Valeriu Mircea Popa și Constantin Abăluță ● Nora Iuga: "Nino a devenit un singuratic ceva mai târziu și datorită bolii. În prima perioadă, când eram noi cu toți prietenii din grupul oniricilor, nu era așa. După boală, a devenit însă foarte retras și, cu toată boala și cu toată alcătuirea lui, pentru că el părea un om de o alcătuire foarte fragilă, și chiar puteai să crezi că este un om slab. Pe mine m-a mirat foarte mult forța lui și încrâncenarea cu care... De-abia se întorsese din spital de o săptămână, avea mâna dreaptă paralizată, și a început să bată la mașină, ca un nebun. Cu stânga... cu unu-două degete, nu cu mai multe. Scria poeme de două versuri, de trei versuri... și mi le arăta. Și de la o zi la alta a scris tot mai bine, iar toată creația lui de după accidentul vascular cerebral mie mi se pare că este mult deasupra". ● Nu lipsesc poezii și proză de G. Almosnino ● Grigore Ilisei stă la taifas cu poetul Ioan Flora pe o... suprafață de trei pagini ● În "Contrapunct" se mai pot citi eseurile "Socializarea imaginii — rețele, comunicații, comunități electronice" de Marilena Preda Sânc, "Festivalul de performance Zona 3" de Ileana Pintilie, "Modele și canoane ale simbolismului central-est-european" de Albert Kovács.

O revistă pentru bibliotecă

Nu mai este o sfârâială să spui că **Lettre internationale** e una dintre cele mai importante reviste ce apar pe meleagurile noastre ● Ediția iarna '99-2000 vine să consolideze poziția de top câștigată de această atât de ieftină (7000 de lei) publicație ● E greu să sugerezi cititorilor ce anume trebuie urmărit în paginile trimestrialului editat de Fundația Culturală Române ● Când ai de citit Hugo Claus, Paul Edmond, Adam Michnik, Zbigniew Brzezinski, Milan Kundera, Salman Rushdie, Oliver Rolin, Joachim Wittstock, Isabel Hilton sau Constantin Țoiu, Adrian Cioroianu, B. Elvin, Mircea Horia Simionescu, Mircea Vasilescu, lași totul baltă și deschizi **Lettre.**

Ministerul Educației Naționale – Casa de cultură a studenților din Timișoara

Cenaclul literar "Pavel Dan"

Vă invită

să participați la un concurs de creație literară adresat studenților, membri ai cenaclurilor literare studențești ori creatori din toate centrele universitare.

Concursul se va desfășura pe următoarele secțiuni:

◆ poezie ◆ proză ◆ eseu ◆ critică literară

și se va finaliza în zilele de 8-9 mai 2000.

Lucrările (circa 10 poeme ori 10 pagini de proză, critică, eseu) vor fi trimise într-un plic pe care, în locul numelui autorului, va fi trecut un motto. În interiorul plicului mare (cu motto) va fi introdus și un plic mic (închis) pe care va figura același motto, iar în interiorul acestuia numele și datele creatorului (centrul) universitar, facultatea, anul, adresa, numărul de telefon).

Lucrările se primesc până la data de 30 aprilie 2000 pe următoarea adresă:
Casa de Cultură a Studenților din Timișoara
Bulevardul Tinereții nr. 9
1900 Timișoara
cu mențiunea: **Pentru concursul de creație literară".**

Editura și Fundația AUGUSTA, Primăria orașului Beiuș și Inspectoratul pentru Cultură al Județului Bihor

organizează în cursul lunii mai a.c.

Festivalul și Concursul Național de Poezie "Gheorghe Pituț"

aflat la a V-a ediție

Manuscrisele se trimit pe adresa editurii (str. Alexandru Lazăr nr. 6, 1900, Timișoara, județul Timiș), iar juriul, prezidat de redutabilul critic Marin Mincu, va da publicității clasamentul, laureatul având șansa de a-și tipări gratuit manuscrisul sub sigla editurii AUGUSTA. Intră în competiție manuscrise de minimum 50 de pagini, autorii fiind până la 35 de ani și fără volum publicat. Manuscrisele, însoțite de un curriculum vitae și o fotografie vor fi depuse (trimise) pe adresa editurii, până la 30 aprilie (data poștei). Informații suplimentare la tel. 092793479.

Romanian dance music

Petru Umanschi

Aparent, starea show-biz-ului românesc pare înfloritoare dacă o judecăm după înșelătoarele semne recepționate din zori până-n seară mai ales pe micul ecran. Într-un fel, "strigătura cu iz politic", aceea cu "poporul" și "televizorul" s-ar potrivi de minune în chestiunea pe care o discutăm. Ce folos, veți zice, câtă vreme noi spunem, noi auzim. Aveți și dumneavoastră dreptate, dar nici să nu ne facem că nu observăm nimic. Muzica noastră de divertisment traversează și ea o perioadă de acută criză, fapt pe care îl putem lesne constata ascultând piesele "de tranziție" pe care ni le oferă toți nechemații. Dacă ar fi să redau plastic starea de fapt care mă îngrijorează, aș personifica-o oferindu-vă imaginea unui individ costeliv care trece prin iarnă îmbrăcat în platon, dar care sub acesta, are doar izmene. Cu trei-patru ani în urmă, pe fondul amenințător al aplicării și la noi a legii Copyright-ului, pirateria audio a pus frână entuziasmului, dispărând de pe tarabe casetele cu hituri străine. Dar, așa cum se întâmplă la noi, minunea a durat trei zile după care apele s-au liniștit.

Ei bine, în această perioadă, de fapt, mai lungă, tinerii artiști autohtoni și-au zis că nu pot fi ei mai "slabi" decât cei din vest și și-au încercat puterile în micile studiouri axate pe producția de sunet. Rezultatele au fost încurajatoare, mai ales în perimetrul muzicii Dance, gen, se știe, nepretențios, "easy", în care o idee, puțină voce și un computer pot rezolva problema. Într-o muzică de consum nu se pune serios problema originalității, majoritatea pieselor desfășurându-se pe un ritm alert și pe două trei acorduri computerizate. Dacă solista/soliștii oferă și puțin "look", cu atât mai bine. Preluând modelul trupelor de băieți din vest, dar și de fete, ba chiar al formațiilor mixte ce nu depășesc 3-5 persoane, "dancerii" autohtoni s-au pus pe treabă, împrumutând de la VIVA, MTV, VH 1, MCM idei audio-vizuale, lumini și paiete. Nu vom trece cu vederea câteva rezultate notabile în domeniu, dar, se știe, "cu o floare..." Proliferarea acestor grupuri pretins muzicale (nu facem referiri la excepții) a adus și aduce un imens prejudiciu moral (nu financiar, atenție) pierzându-se în derizoriu și acreditând falsa părere potrivit căreia dacă ai moon-boots poți deveni cosmonaut.

Am cunoscut nenumărați adolescenți care, aspirând la gloria lui **George Michael** sau măcar la a lui **DJ Bobo** (e drept, mai efermă dar tot glorie), îmi solicitau sprijinul pentru un start în lumea starurilor pop de multe ori doar spre a epata fetele și de a-și justifica prezența cercelului din ureche. Evident, în prestația lor muzicală, aceștia, dacă nu erau afoni, manifestau în schimb modestie. Sigur, nu generalizăm și — repet — nu mă refer la excepțiile existente și în aria acestui gen atât de perisabil. Reușitele lor le-am încurajat, ba chiar am făcut pasiune pentru pise reprezentând un gen după care, sincer să fiu, nu mă dau în vânt. Cititorul a și sesizat, probabil, faptul că nu dau nume. N-o fac din prudență ori lașitate, ci doar pentru a nu aprinde spirite care pot arde, să zicem, pentru o cauză mai bună. Dar să revenim spre a arăta că nivelul unui grup Dance autohton a scăzut considerabil în ultima vreme, fapt ce se repercutează asupra noastră, a teleaștilor, care, din când în când, suntem obligați să urmărim programe de divertisment fade. Se întâmplă că recitalul unei formații Dance românești să fie mai mult un fel de balet, sincronizarea mișcării scopul suprem, urmărit, evident, în detrimentul substanței muzicale, cât s-o mai găsi și ea, pe ici, pe colo...

(va urma)

Ce se mai poate salva?

Vasile Popovici

Etalat pe câteva continente, comunismul e un imens cadavru pe care intelectualii tânga și foarte de stânga refuză să-l ducă la apă. Ce se mai poate salva din tot acest astru? Nimic, ar trebui să le răspundem. Nici car onoarea voastră pierdută. Totul, ne spun otul trebuie luat de la capăt, fiindcă tragedia care ați trecut voi n-a fost, cum ați crezut, văratul comunism. Adevăratul comunism, at pe textele adevărate ale lui Marx, Engels enin abia acum și doar cu noi poate fi construit. ați trăit voi acolo sub Stalin, sub Dej și ușescu, sub Mao, sub cine-o mai fi fost (niște iaționiști, care numai au întinat. Deși cu bune nții...), ce ați trăit voi acolo nu are nici o vanță. E o simplă iluzie. Realitatea, adevărul flă în altă parte: în textele marxist-leniniste.

Dacă un intelectual din România ne-ar vinde , pe șleau, acest discurs, l-am trimite direct sihiatru. Nici măcar Verdeț nu ne mai toarnă menea gogoși. La Paris, în unele distinse medii, ece cu brio. E chiar majoritar printre oamenii nultă carte, face presă bună. E antifascist. Și logic: un antifascist adevărat nu poate fi decât nunist sau foarte, foarte pe-aproape. Mi se spune că visez, că exagerez, că fac retorică. răspund că habar n-aveți. Acest tip de gândire stă, e majoritar în mediile intelectuale franceze n ultim timp efectele lui se văd și în disputa ema nazismul și comunismului, când o seamă criitori români s-au trezit cu etichete infamante i să înțeleagă prea bine ce și de ce li se-ntâmplă.

Ca să înțeleagă ar trebui să citească noua te, tocmai apărută, a lui Jean-François Revel, **rea paradă (La Grande parade. Essai sur la vie de l'utopie socialiste,** Plon, 2000). Avem i explicația completă. E cea mai revelatoare, i amănunțită și mai pătrunzătoare analiză a ei mentalități iarăși actuale, neîngenunchiate, liza stângismului nepocăit, a comunismului nou ofensiv sub aparențe de discurs științific, id nu de-a dreptul propagandistic. Atacul asupra eralismului românesc (Patapievici, Liiceanu, nolescu...) din această direcție vine. Tot ce e icomunist, dacă n-ați știut, e obligatoriu fascist. esta e ponciful. De aceea, gândirea liberală, n natura ei anticomunistă, antifascistă și deci itotalitară, s-a văzut acuzată în bloc de către exandra Laignel-Lavastine într-o carte pe care prezentat-o, anterior tot în "Orizont". Nu e ât începutul: se va vedea nu peste multă vreme acest tip de acuze vor începe să curgă, toate aceeași direcție intelectuală.

De ce **Marea paradă?** Ne-o explică Revel: «Ultimul deceniu din secolul XX a văzut m se desfășoară o viguroasă contraofensivă a liticienilor și intelectualilor vechii stângi, cu pul de a șterge și de a inversa concluziile care, 1990, au părut că decurg din evidența prăbușirii munismului și, mai larg, din eșecurile socia- mului. Ce motive au putut să-i determine pe ești politicieni și intelectuali să creadă că pot trage din istoria pe care o traversaserăm lecții contradicție atât de manifestă cu ceea ce a semnat și a fost istoria? La ce argumente au curs pentru a susține rătăcirile și crimele con- tutive totalitarismului sau, măcar, intențiile care au dat naștere? Ce nevoi tind să satisfacă aceste rioase argumente? În ce măsură propagatorii au reușit să le impună și cui și prin ce canale propagare intelectuală? E vastă audiența lor? u, dimpotrivă, influența lor se reduce la o entelă puternică, dar numeric limitată, și care, fond, își întinde ei înșeși oglinda machiajului oral, pentru a ocoli mărturisirea greșelilor și inea remușcărilor? Pe scurt, marea paradă a irșitului de secol a reușit? Are șanse de reușită? Sau nu e decât spasmul ultim al unei aberații criminale, pe care doar generațiile care nu i-au fost complice vor fi libere să o respingă cu totul, fără durere și fără duplicitate. Parada/**parare** înseamnă, se știe, în același timp a evita o lovitură și exibarea nurilor pentru a atrage atenția asupra sieși. Marea paradă/parare a stângii din ultimii zece ani îndeplinește acest dublu rol. Trebuia să evite cizma care urma s-o scoată din istorie și totodată să rămână în comedia puterii și în spectacolul cultural, astfel încât să conducă manifestația, — parada, — circul».

Astăzi, observă Revel, marxism-leninismul se revarsă din abundență și ni se cere să revenim la «adevăratul» Marx. Noi, naivii din Est, ne închipuiam că primii care ne vor înțelege, fiind cei mai informați, vor fi intelectualii din Vest, frații noștri în fine regăsiți. Mâinii noastre întinse ei îi întind însă **Cărticica roșie.** Care să mai fie atunci oaia neagră, dacă nu comunismul din care tocmai am ieșit (dacă!)? Oaia neagră, ați ghicit, e liberalismul. Dintr-un calcul simplu. Dacă liberalismul detestă în mod egal atât totalitarismul nazist, cât și pe cel comunist, ce rost ar mai avea atunci comunismul? Singura lui justificare, azi și aici în Franța, e că ține piept unui nazism inexistent sau redus la câțiva saltimbancii cu simptome evidente de nebuni. Iar cum aceștia, sunt prea ridicoli pentru așa o grozavă opintire de forțe, e necesară o țintă mai substanțială. Nazismul și fascismul trebuie să se manifeste undeva, latent, «larvar», pentru a întreține comunismul, adversarul extremei drepte (zice el), fratele ei geamăn (zice istoria). Și s-a găsit: în liberalism!

Acest tip de raționament șterge din nou și din nou adevărul simplu că diferențele dintre nazism și comunism sunt nesemnificative, fiindcă totalitarismul, în mod esențial, nu poate duce decât la aceleași rezultate. Nazismul și comunismul reprezintă unul și același mod de gândire, gândirea totalitară. «E inutil să vrei să știi — spune Jacques Rossi în **Manualul Gulagului** — care din totalitarisme în secolul nostru a fost mai barbar, de vreme ce amândouă au impus gândirea unică și au lăsat în urma lor munți de cadavre». Care ar fi contraargumentele stângismului? Primul: că Uniunea Sovietică a participat la război contra lui Hitler. Al doilea: caracterul unic și incomparabil al Shoah. Iată comentariile lui Revel. Față de prima chestiune el ne reamintește că Stalin s-a regăsit în tabăra Aliaților împotriva propriei voințe. «Nu și-ar fi dorit nimic altceva decât să-și digere în pace cadourile teritoriale pe care Hitler i le-a făcut în 1939 pentru a-i plăti neutralitatea. În 1941, Germania e aceea care lansează atacul contra Rusiei, și nu invers». E binecunoscută apoi admirația mutuală pe care și-au nutrit-o unul altuia, Hitler și Stalin. Și-au împrumutat metodele, uneori până și călăii (specialiștii în gazare din lagărele naziste au fost refolosiți de Stalin). Etc. etc. Față de a doua chestiune, Revel răspunde: «Argumentul care scoate în relief caracterul excepțional al exterminării evreilor din Europa solicită, din contră, aprobarea și se impune oricărui observator de bună credință. Dar de aici nu decurge că Shoah trebuie să treacă drept singura crimă împotriva umanității sau chiar singurul genocid care a avut loc vreodată. Subliniind motivația ideologică a crimelor naziste, procurorul general francez de la Nürenberg din 1945, François de Menthon, spunea: **"Nu ne găsim în fața unei criminalități accidentale, ocazionale, ci ne găsim în fața unei criminalități sistematice decurgând direct și necesar dintr-o doctrină."** Această definiție a crimei contra umanității, enunțată despre crimele naziste, se potrivește cuvânt de cuvânt celor comuniste. Încă mai clar, Codul penal francez din 1992 coroborează deplin această potrivire atunci când include în conceptul de crimă împotriva umanității **"deportarea, subjugarea, practicarea masivă și sistematică a execuțiilor sumare, arestarea unei persoane urmată de dispariție, tortură, acte inumane inspirate de cauze politice, filozofice, rasiale sau religioase, și organizate potrivit unui plan concertat îndreptat împotriva unui grup aparținând populației civile"**. Or, masacrele și deportările sistematice ale unor grupuri sociale și etnice ca urmare a ceea ce sunt, și nu a ceea ce fac jalonează toată istoria comunismului».

Există însă o diferență notabilă între discursul nazist și cel comunist. Primul afirmă răspicat ceea ce urmează să fie înfăptuit. Promite că va ucide (în numele «binelui», și el: puritatea de rasă) și ne dă o idee despre ce va urma. «Meritul» lui, dacă e să căutăm unul, e că îngăduie să distingem Răul. Discursul comunist e însă de o infinită perversitate: cheamă la asasinat cu vocea iubirii. Ucide în numele egalității și fraternității. Cum să mai distingi Răul? Cum să te opui măreților idealuri? Cum să nu vrei ce vrea discursul comunist? Marea perfidie, teribila găselniță a crimei comuniste stau în faptul că moartea și dezumanizarea ți se oferă sub un chip angelic. «Geniul comunismului e de a fi îngăduit distrugerea libertății în numele libertății».

Comunismul a supraviețuit propriei morți datorită tocmai acestei perfidii ideologice. S-a realizat vreodată sub comuniști egalitatea, fraternitatea, dreptatea și celelalte gogorițe? Nu, desigur. Concluzia logică: nu ne rămâne decât să le realizăm! Comunismul nu e o realitate, ci un ideal. O realitate se poate discuta, poate fi supusă criticii, poate aduce nenorocirea cvasigenerală, ca în cazul în speță. Idealul rămâne însă pentru totodeauna intangibil și, deci, imaculat. Această e credința ce animă intelectualitatea stângistă. Revel: «comunismul care a eșuat n-a fost **adevăratul** comunism: astfel, acesta continuă și va continua să rămână până în veacul vecilor în același timp de neînlocuit și de negăsit, deci imun la orice critică».

A fi azi anticomunist de pe poziții liberale înseamnă, exact că ieri, să fii «un câine», pentru a relua conceptul filosofului Jean-Paul Sartre. Înseamnă, observă Revel, să-ți adaugi neapărat epitetele staliniste arhicunoscute: «primar», «obsesional», «visceral»... «Stânga fostă sau neocomunistă rămâne aservită procedeelor ei de etichetaj care te trimite direct spre abator. În forul ei interior, ea consideră încă anticomunismul drept un păcat, simptomul unei predispoziții la fascism, agravat de o ușoară dereglare mintală». (Nu încetez s-o spun, cum a spus-o și Monica Lovinescu în "România literară": aveți aici misterul acuzelor aduse intelectualilor români liberali de către o anume stângă pe veci virusată de sindromul marxism-leninismului). **«Anticomunismul, în acest ultim deceniu al secolului rămâne pe mai departe un criteriu de discriminare».**

Greșeala liberalilor, au dreptate marxiștii, e că nu-i citesc pe Marx, Engles, Lenin și pe toți ceilalți. Trebuie să-i recitim — integral. Numai așa putem afla ce nu știam și ce Revel cunoaște. De pildă: faptul că în 1849 Engels îndemna la exterminarea ungurilor, răsculați împotriva Austriei. El cerea, în revista condusă de Marx, "Neue Rheinische Zeitung", să fie exterminați, în afara ungurilor, sârbii și alte popoare slave, bascii, bretonii și scoțienii. La rândul lui, Marx își punea problema cum ne-am putea debarasa de «aceste populații muribunde, locuitori ai Boemiei, Carintiei, Dalmației etc.». Să mai citâm din acest Marx cu parfum de Hitler: «În afara polonezilor, a rușilor și poate slavilor ocupați de turci, nici o națiune slavă n-are viitor, căci tuturor le lipsesc bazele istorice, geografice, politice și industriale care le sunt necesare pentru independență și pentru a exista. Niște națiuni care n-au avut niciodată o istorie a lor, care de-abia dacă au atins gradul cel mai de jos al civilizației, nefiind capabile de viață și neputând atinge vreodată cea mai mică independență». Ce trebuie să admirăm în acest discurs rasist e gravitatea științifică a marxismului (v-o amintesc, dacă vi s-a întâmplat că ați uitat-o). Hitler, într-una din crizele de luciditate, îi mărturisește lui Otto Wagener că dezacordurile lui cu comuniștii «sunt mai puțin ideologice decât tactice». Și tot din Hitler, clasic al comunismului: «Eu nu sunt doar învingătorul comunismului, ci sunt chiar înfăptuitorul lui. Am învățat mult de la marxism, și nu-mi trece prin minte să ascund... ce m-a interesat și am studiat la marxiști sunt metodele lor. Am luat pur și simplu în serios ce-au întrevăzut cu timiditate aceste biete suflete de tejghetari și contopiști». (Hermann Rauschning, **Hitler mi-a spus).**

De ce l-am uita pe Lenin?, care, spun stângiștii de azi, nu trebuie confundat cu Stalin (nici nu-l confundăm: el n-a ucis decât vreo două milioane și jumătate): «Dictatura este o putere care se sprijină direct pe violență și nu e ținută în loc de nici o lege. Dictatura revoluționară a proletariatului este o putere cucerită și menținută prin violență, pe care proletariatul o exercită asupra burgheziei, putere neîngrădită de nici o lege». O serie de cercetări din ultimii ani dovedesc că nu există nici un motiv să-l nedreptățim pe Lenin față de Stalin. Dacă ar fi să găsim totuși o deosebire, una singură, pe care eu o văd și care-l face pe Stalin odios în ochii comuniștilor căzuți pe gânduri, ea constă în faptul că Stalin a decimat și partidul comunist.

A reușit marea paradă? se întreabă Revel în capitolul **Clauza «toalitarismului celui mai favorizat»** (are geniul limbii Revel, s-o recunoaștem). «Putem spune, în acest an 2000, că operațiunea marea paradă a reușit. În ciuda numărului, a seriozității și a ecoului cărților care redau imaginea cataclismului comunist, o mare parte a elitelor universitare, mediatice și politice s-a năpustit să contracareze ravagiile adevărului. Principiul inegalității de tratament între totalitarismul așa-zis de stânga și așa-zis de dreapta a fost menținut. Dacă deceniul 1980-1990 a fost cel al prăbușirii recunoscute a comunismului și eșecul relativ și admis al socialismelor democratice, deceniul 1990-2000 a fost cel al eforturilor desfășurate cu mult succes pentru a ține ascuns învățămintele acestor experiențe istorice».

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Florin Ferchiu, Sorin Stroe (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Marinela Panțiru, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 13 33 76, 13 33 90
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECT.

Succesiunea

Konrád György

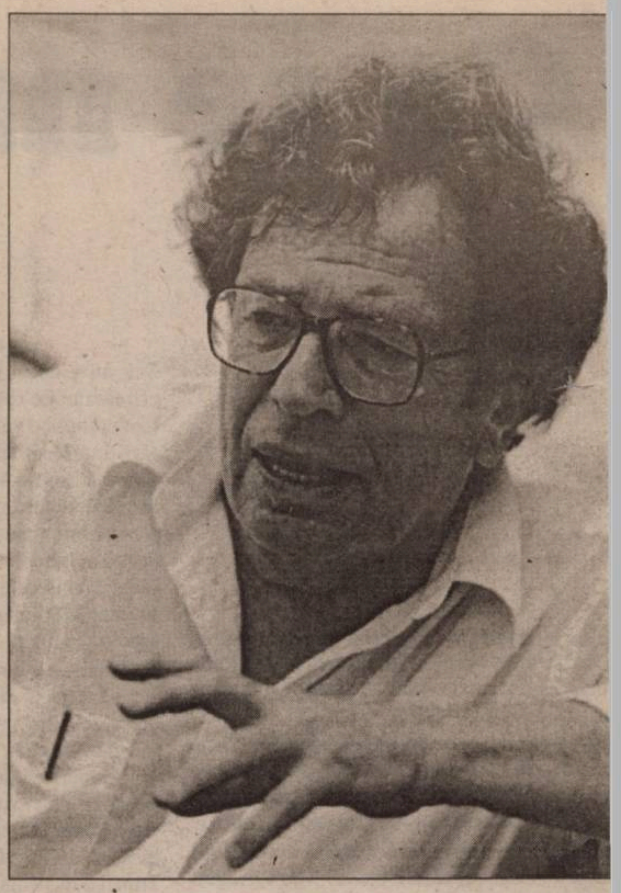

Tombor Antal, regizor de film și primar, protagonisul recentului roman al lui Konrád György, se pregătește pentru întâlnirea mondială a primarilor. În timp ce-și compune cuvântarea se plimbă prin oraș, prin locurile care i-au marcat viața particulară și trece în revistă cele trăite. Acțiunea romanului — dacă se poate vorbi despre așa ceva — se desfășoară prin anii '90, astfel că această carte este și cartea schimbării regimului — a schimbărilor, în general. Tombor Antal lasă ca lucrurile să se desfășoare cum s-ar desfășura, bine sau rău, și fără el.

Volumul **Succesiunea** a apărut în 1998, la Editura Palatinus din Budapesta.

Tatăl Melindei, profesorul meu de odinioară, Kadron Ieremia, în cel de-al 99-lea an al vieții sale, cu puțin timp înainte de a împlini 100, s-a reîntors dintr-o lungă pribegie în orașul său natal, în Kandor, în propria sa locuință de pe strada Leander, în casa unde s-a mutat direct de la maternitate când avea 2 săptămâni și pe care de atunci încoace o considera drept domiciliul său permanent, făcând abstracție de perioadele, mai lungi sau mai scurte, când călătorea pe diverse meridiane ale lumii.

Și-a despachetat în cameră puținele bagaje și după ce a aruncat o privire îngrozită în interiorul oarecum ordonat al sertarelor pe rotile, le-a împins repede înapoi la locul lor și a ieșit pe veranda cu coloane. A mângâiat cu privirea costișa dealului, orașul, vegetația zbârlită de vânt a lacului, așezându-se apoi în vechiul său fotoliu împletit din trestie.

A văzut cum cobora din ceruri o căruță de foc, acolo în grădină, între nuc și vișin. Pe el îl aștepta; în cazul în care s-ar fi răzgândit putea să plece de aici, dar de pe verandă Ieremia a gesticulat a refuz și căruța a dispărut fără el.

Făcând abstracție de întreruperi mai lungi sau mai scurte, trăia în această casă — și nu trăia rău — sub supravegherea diferitelor femei trecătoare. Mai întâi l-a dominat maică-sa, apoi nevestele, în măsura în care au fost în stare de acest lucru, iar ultima care l-a dominat a fost fiică-sa; aceasta din urmă fusese probabil cea mai tihnită supraveghere. Totuși a fost gonit de sentimentul că trebuie să facă încă o dată înconjurul lumii, iar în cazul în care ar găsi un loc bun, s-ar fi putut chiar stabili acolo. Ieremia nu-și dorea să moară acasă, nu voia să-și întristeze fiica, aceasta era bine să se obișnuiască cu absența lui, moartea tatălui să fie doar o veste, iar detaliile practice legate de înmormântare le vor rezolva alții, undeva.

Pe Ieremia l-a alungat din orașul Kandor o veste pe care avea impresia că o auzise de undeva, cum că iarăși se apropie îngerul în căruța căruia trebuie doar să intre de pe treptele verandei, pentru ca apoi căruța s-o ia zgomotos din loc și să-l ducă acolo de unde nu se mai putea reîntoarce niciodată. Dacă e să vină, apoi să vină, în schimb, Ieremia o s-o șteargă de aici, această întâlnire n-a fost fixată.

Cunoscând sistemul administrativ de pe pământ, nici cel din ceruri nu putea fi altfel; dacă nu va fi găsit acasă vor uita de el, va fi scos din evidențe. Plecase, aștepta moartea ici, aștepta moartea colo, dar aceasta nu venea.

Locul unde Ieremia se stabilise pentru mai mult timp a fost Safedul, orașul sfinților și al înțelepților smintiți, unde după-amiaza stătea ore întregi în scaunul prealuminatului rabin Ariel, care ocupase locul prealuminatului Luria, bunicul lui Ieremia. După-masa, la ora trei, prin ferestrele casei de rugăciuni pătrundea un fascicul luminos atât de puternic încât era cât pe ce să-i pironească lui Ieremia capul de speteaza scaunului, tocmai în gaura făcută de un glonț, astfel că n-ar fi reușit să-și smulgă de acolo ceafa. Era străpuns de fascicolul luminos care-i intra prin ochi, iar între picioare simțea acea căldură pe care trebuie s-o aibă și femeile care stând în acel scaun se rugau să fie binecuvântate cu multă rodnicie, lumina și furnicătura care inundau minute în șir trupul de jos în sus, reînnoindu-l complet pe Ieremia. Mulțumea Tatălui Ceresc că a reușit să se cuibărească încă o dată în acel scaun făcător de minuni, rostea dis-de-dimineață strămoșeasca rugăciune, o știa pe dinafară, nu trebuia s-o citească.

Te slăvesc, Dumnezeule, îți binecuvântez numele, imensitatea Ta este de necercetat, despre puterea grozăviei Tale se povestește din generație în generație. Veșnicule, Tu care ești răbdător și le suporți pe toate, Tu care știi să ierți, în Tine îmi pun toate speranțele. Ascultă-mi ruga. Apleacă-Ți urechea înspre mine. Mă bucur de cuvintele Tale asemeni unuia care a găsit o pradă bogată.

Privește, picioarele mi-s drepte. Veșnicia Ta reazămă picioarele tuturor celor care sunt slabi și gârboviți. Ești puternic, Dumnezeule, eliberatorul prizonierului, datorită Ție suflă vântul, cade ploaia, le dai îndurare celor vii și credință celor care dorm în pământ. Suflă în marele șofar pentru eliberarea noastră, înalță steaguri și adună toți exilații din cele patru colțuri ale lumii. Doar Tu singur să stăpânești peste tot, cu îndurare și cu milostenie.

Tu dăruiești oamenilor cunoașterea, Tu îi înveți pe oameni să judece, de la Tine primim gând și spirit pătrunzător. Să fii slăvit, Veșnicule, Tu, cel care dăruiești înțelegerea.

Iartă-ne dacă am păcătuit, pedepsește-ne cu măsură dacă am greșit, aruncă o privire peste nenorocirea noastră și eliberează-ne cât mai repede cu putință, pentru că Tu ești un Mântuitor puternic. Iar cei care defăimează și răufăcătorii să piară precum piere clipa.

Fii milostiv cu cei care au rămas, cu drepții, blajinii, cărturarii și cu străinii drept-credincioși, fă în așa fel ca soarta noastră să semene cu soarta lor. Iar în Ierusalim, în cetatea Ta, reîntoarce-Te cu milostenie, așază-Te acolo, așa cum ai promis, fă din ea o cetate eternă, încă acum, cât mai suntem în viață, înalță tronul lui David. Poate că așa ți-ai îndrăgi poporul!

Ieremia murmurase în sinea lui, în ebraică, această rugăciune obișnuită de dimineață, după care își completă fiecare propoziție cu explicații, în stilul său inconfundabil — pe mutește și cu voce tare —, fără să treacă sub tăcere acele consecințe scandaloase de odinioară nici măcar în fața celui despre care susținea că Veșnicul este sfânt, sfânt, sfânt.

Ieremia mergea spre treptele Mesiei, spre treptele pe care trebuie să orbecăie cel care apare din infinit și cel care dispare spre infinit, mergea spre toate cele 366 de trepte atât de înguste și înghesuite între pereți și garduri încât Mesia numai singur poate veni pe ele și cu siguranță că va fi ostenit.

Din cauza asta Lina îl aștepta în grădină, lângă bastionul scund, stătea pe o băncuță de piatră pe care nu așternuse pernă, ci doar o pătură, din moment ce și Mesia se supunea pocăinței, să sufere și Lina nițel, îl aștepta cu plăcintă și fructe pe Regele Sfânt, pe Cristosul lui Dumnezeu, la înălțimea celei de a 299-a trepte. Pe când miruitul ajunge aici cu siguranță că va fi trudit și însetat, trebuie să mănânce ceva, pentru că va trebui să urce nu numai restul treptelor, dar va trebui să facă față și acolo sus, în acea piață unde hoinăresc sfinții aparent cufundați în somn, dar de fapt cu o privire ascuțită și sfredelitoare. Când ajunge între ei, chiar dacă se apropie cu sfială doar de fântână, îl recunosc, se aciuează pe lângă el, ținându-l sub observație. Îl suspectează și totuși nu-i pun întrebări, îi pândesc tainele, așteaptă până când le rostește.

Lina a sosit la Cfatba de la Oradea, trecând prin Auschwitz. Aveau aproape aceleași preferințe culinare, dacă Mesia trecea pe aici se întrema de mâncarea gătită de Lina în această grădină în care copiii de la grădinița orașului se scăldau într-un mic bazin, iar după-masa, într-un vechi fotoliu roșu Ieremia citea sub umbrarul viței de vie și al smochinilor. Sosind aici Alesul, cel de la care se așteptau fapte mari, acesta motăia eventual după prânz. Femeia i-a închiriat o odaie lui Ieremia, iar când se întuneca își ospăta chiriașul cu bucatele pregătite pentru Mesia. Nici prin cap nu-i trecea că Mesia putea veni și pe întuneric. El sosește pe lumină, atunci când toată lumea este în piață, când copiii și bătrânii ies de la orele de religie la căldura soarelui de după-amiază.

După ce mâncase bucatele pregătite pentru Mesia, Ieremia s-a retras pe terasa din fața odăii și a privit înspre Lacul Genezaret. Era un loc tocmai bun pentru înmormântare. Și aici e la fel ca acasă, odaie, terasă, munte, lac. Persoana care îi închiriase odaia era nebună și avea o fire iscoditoare, dar n-ar fi omorât nici măcar o muscă. Îi punea în față mâncarea, îi agăța în dulap cămașa călcată și-l întreba dacă n-ar dori să bea o cafea.

A doua zi înainte de masă, când trupul său jinduia după razele soarelui, inclusiv Ieremia l-a așteptat o vreme pe cel Ales, îl aștepta pe o băncuță din piatră, dar acesta nu mai sosea, îl aștepta pe cel pe care îngerul l-a uns cu mir și care trebuia să se târască pe aceste trepte extrem de înguste, obosit deja pentru a ajunge sus, în piața sfinților. Mesia încă nu sosise, bătrâna stătea rezemată de peretele din piatră și privea spre adâncuri, spre cimitirul sfinților, apoi spre adâncuri și mai adânci, spre lacul care se întinde mai adânc decât marea.

Acolo, pe luciul apei umbla strălucitul înaintaș. Urmașul ce are de făcut? Probabil că nimic, presupunea bătrâna. Îl vom cunoaște. Până atunci îi dau bătrânului să mănânce din bucatele tale, Mult-Așteptatule. Știi, eu am trecut deja de 70, pentru mine și atât a fost prea mult, el va împlini anul acesta 100, dar nu, pentru el e prea puțin.

"Ei bine, vino Domnule Kadron!" — îl saluta Lina pe Ieremia care-și făcea apariția la capătul ulicioarei de piatră, pe cel care pe linie maternă era descendentul a mai multor rabini și nepotul renumitului Ariel din Kandor, al acelui individ original care, la vârsta de 15 ani devenise maestrul comunității, iar la 25 de ani, când a privit în adâncul fântânii a constatat că a doua zi trebuie să pornească în pelerinaj la Ierusalim, astfel că a și pornit la drum împreună cu asistentul său.

Cu glumele și cu poveștile sale Ariel îi distra pe cei adunați în piețe, parodia jandarmii, pe vornicul orașului, pe pașă, pe general, pe profesor, pe oricine, era în stare să-l imite într-o secundă pe cel care trecea prin fața lui și între timp cotcodăcea trivialități incredibile. Desigur a avut necazuri pentru aceste parodii și cotcodăceli. L-au prins de guler, iar pușcașii l-au târât în fața tribunalului bărbaților severi care s-au răstit la el și nu s-au lăsat ademeniți de complicitatea râsului.

În schimb, Ariel primise permisiunea să cânte pentru domni câte ceva la vioară, reușind astfel să-i îmbuneze și să-și continue drumul spre Ierusalim. Mergea irezistibil spre orașul sfânt, pe care dacă nu l-ar fi văzut i s-ar fi uscat mâna, trecea prin Balcani, printr-o zonă plină de riscuri din cauza războaielor napoleoniene și a conflictelor interne din Imperiul Otoman tot mai slăvit. Din cântatul la vioară și din jocul de cărți se întreținea pe el și pe Mendel, asistentul său, acesta râgâind cu satisfacție la văzul hartanelor de carne.

Dintr-un port grecesc și-au continuat drumul cu vaporul până în portul Jaffa, iar de acolo distanța rămasă au parcurs-o pe jos, printre colibe dărăpănate, bare ruginite de fier, corturi încăpătoare, portocali încărcați de rod și câmpuri de nisip pline de arbuști. Ajuns la destinație a fumat pipă împreună cu lumea pestriță a ulicioarelor, cu armenii, cu persanii, cu arabii, cu turcii, abia dacă se ruga, făcea schimb de povestiri.

Într-o dimineață, în aburii ceaiului și în fumul de la narghilea zărise chipul neveste-si. După ce s-au stins firimiturile incandescente ale rășinii de canabis de Galilea, și-a pus mâna pe mâna lui Ahmed, luându-și rămas bun de la prietenul cu care se distra. L-a căutat pe Mendel, pe asistentul său, care la ora respectivă avea obiceiul să umble haimana prin piață și să mănânce șașlâc sau să laude ulciorul de lut pus pe masa de piatră din grădina vreunui călugăr armean, ulcior în care rămâne rece vinul salezienilor.

Mendel se ridică greoi și lent în picioare. "Putem pleca Ariel dacă ți-ai terminat deja povestirea pe care evreii din orașul Kandor o așteap cu nerăbdare, povestire fără de care nenorociții ăia de evrei nu s- putea bucura de tine". Au plecat acasă, pe Ariel l-au înconjurat evre din partea locului și cei sosiți de la distanțe apreciabile, dar povestire nu fusese bine primită. Cineva din mulțime îl scuipase pe maestru spu nându-i: "Vai, cât de mult te urăsc!". Comunitatea a hotărât ca nime să nu consemneze, nimeni să nu transmită mai departe această povestir cel mai bine e să fie uitată, toată lumea să și-o scoată din cap, n-a auzit-o. De atunci nu și-au mai lăsat fiii în ograda lui Ariel, maestru să se gândească la un alt mod de a-și câștiga existența, să înhame ca lui taică-său și să se apuce de cărăușie. Dar după ce se întuneca, băiet veneau totuși, îl ascultau cu ceva mai mult interes, apoi își luau repe rămas bun și plecau.

Între timp stătea mult prin cârciumi, iar Ieremia se cam plictise să tot aștepte. Dacă nu vine, nu vine. Acum deja îl va primi i ospețe pe Mesia în orașul său natal, la el acasă, în cazul în care aces va dori să-l viziteze tocmai pe el, iar dacă nu, nu-i nici o supărare, până acum s-au descurcat unul fără celălalt.

Iar dacă sufletul tocmai în orașul Kandor ar fi dorit să-și ia rămas bun de la trupul însemnat cu numele lui, atunci fiică-sa și acel prim necioplit, adică eu, va trebui să rezolvăm ceea ce trebuie rezolvat. Vo să audă din nou cum fiică-sa, Melinda, îl mustră pe el, măgar bătrân iar măgarul bătrân își face apariția.

Cu o cămașă albă încheiată până sus, cu fularul alb, din mătas atârnând de o parte și de alta a gâtului, cu o garoafă albă prinsă d reverul sacoului, cobora de la etaj în camera de zi, conform obiceiulu pe scările din lemn de cireș, a căror balustradă era susținută luminc de două palme întinse. Ieremia cobora cu grijă, n-ar fi dorit să s rostogolească, prietenii lui, rând pe rând, s-au întristat când, la o căzătur greșită, i s-a rupt capul femural. La spital au decis că mai degrabă renunț să-și mai folosească picioarele, mâncau atât de puțin încât putinătate i-a dus niciunde.

Bătrânul domn de aproape 100 de ani s-a reîntors la Melinda, l fiică-sa, el care la vremea respectivă nu s-a sfiit să înșface binișor chi din coșul păcatelor. Și-a ocupat locul în propria sa casă de unde, î 1920, a transmis prin valetul său căpitanului de poliție că domnul i- strangulat gâtul doamnei cu cordonul halatului de casă, rugându-l p căpitan să întreprindă cele necesare. De atunci au trecut mai bine d 75 de ani.

În timpul primului război mondial Nada era asistentă medical într-un spital de campanie unde Ieremia zăcea rănit, aparițiil femeii fragmentând cea mai grea noapte. Merita să rămână în viaț pentru ca Nada să-l mângâie pe frunte.

Când i-a devenit soție, Nada l-a înșelat alternativ atât cu comandantu detașamentului gărzilor roșii, cât și cu cel al gărzilor albe, acest lucr petrecându-se nu prin forță, ci din propria ei dorință. Mai târziu, amândo au murit. Nada susținea că a presimțit acest lucru și din cauza asta n le-a putut rezista.

În viața de toate zilele Nada era profesoară de dans, considera c totul trebuie să fie o artă a mișcărilor, inclusiv dragostea. Nu suport să nu se vadă într-o oglindă invizibilă.

"Să comitem păcate pentru care oamenii nu pot fi trași la răspunder în mod legal". Păcatul este o exagerare, dar esența lucrurilor se ascund în propriile noastre exagerări. Dragostea, căreia i te dăruiești tocmai l această vârstă (și, când dacă nu acum), să nu țină seama de nimic și d nimeni, decât de dragoste.

"Nu poți nici măcar să umbli! Cum îți tii bratul stâng în timp c îmi săruți mâna!? Îți împingi cotul în față, cât pe aici să-mi străpung pântecul. Îmi trag mâna înspre mine, mi-e teamă că o muști".

Oare bărbații pe care a pus ochii Nada au curajul s-o urmeze pân în adâncul lacului, de unde e îndoielnic că ar avea puterea s-o scoată E nebună, spuneau, dar Nada înota și înota, din ce în ce mai repede de-abia i se vedea capul pe marele drum al soarelui. Nada era curioas când va renunța însoțitorul ei și în ce fel se va scuza.

Nu se menaja nici pe sine și n-o reținea de la nimic nici faptul c proștii de bărbați se sinucideau aparent din cauza ei. Nadei nu i s putea reaminti nici un fel de contract. Fie că uita totul, fie că-și aminte doar ceea ce îi convenea. În momentul în care un bărbat devenea al e se și plictisea de el.

O țigancă i-a prezis că va fi omorâtă.

Prezentare și traducere d
ANAMARIA PO

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

A
BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU 6/386

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"

● NR. 5 (1412) 22 MAI 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

Cumpănirea, demnitatea

Mircea Martin a fost multă vreme pentru mine un autor văzut mereu în treacăt și de departe, un autor pe care-l citeam cu mare încântare (și cu nu mai puțin folos) ori de câte ori mi se întâmpla să-i găsesc numele sub vreun articol de revistă sau, vorba poetului, "adunat pe-o carte". Mi s-a întâmplat însă, în ultima vreme, să-i stau în preajmă, să-l văd de-aproape și să-l aud vorbind în companie restrânsă sau în adunări mai numeroase, în care părerile se înfruntau uneori cu violența proprie "certitudinilor" de tot felul, netrecute prin focul verificărilor exigente. Și într-un caz și în celălalt, m-au impresionat rezerva, cumpănirea, eleganța, demnitatea și fermitatea calmă, într-un cuvânt: urbanitatea cu care făcea față impulsivităților meridionale ale tagmei noastre scriitoricești.

Dacă există în România intelectuali distinși, prototipul lor e Mircea Martin.

Mihai Șora

Mircea Martin

calmul și eleganța ideilor

BIBLIOTECA „ASTRA"

Învățăturile lui Boier Martin către fiii săi nouăzeciști

Cornel Ungureanu

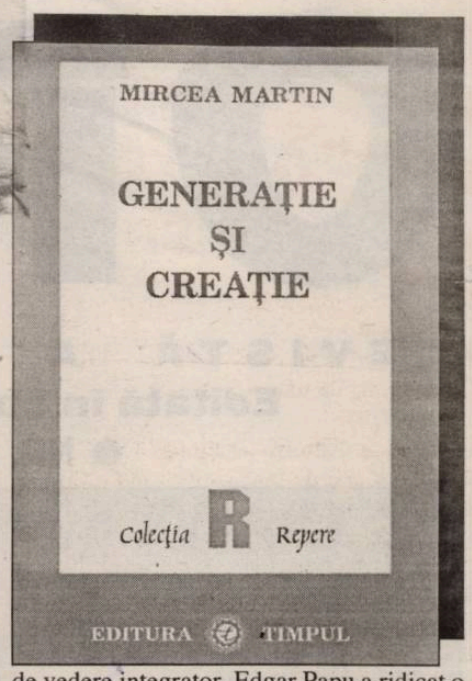

1. O aniversare sosește întotdeauna a timp.

Editura **Timpul** din Reșița îi face profe- orului Mircea Martin surpriza de a-i retipări olumul **Generație și creație** — creație de ebut a criticului și ideologului literar. Surpriză – e un fel de a spune. Profesorul împlinea 0 de ani și Reșița, orașul natal al maestrului, ebuia să-și facă datoria. Cum cu titlurile e onoare pe care le acordă municipalitatea ıcrurile nu sunt niciodată sigure *(nu se știe ând bravii consilieri au timp să se întâlnească, ă discute și să aprobe)*, **Editura Timpul** și heorghe Jurma, lider cultural de seamă al ɔcului, au crezut necesar să prevină posibile ezastre. Domnul Martin a fost sărbătorit, rin urmare, de scriitorii locului din care se age, iar documentul care să marcheze și să ustreze festivitatea a fost descoperit. E cartea are dă tonul înțelegerii criticului, teoreticia- ului, profesorului și șefului de cenaclul care fost și este Mircea Martin. E volumul pe are îl citățm cu toții, cu veche și reînnoită dmirație.

Ca toate să fie bine puse la punct, domnul Martin scrie o **Prefață la ediția a doua** care ıcepe așa:

"Inițiativa acestei reeditări nu-mi aparține. **ieneratie și creație** era ultima dintre cărțile ıele pe care nu m-aș fi gândit vreodată s-o epublic. Textele care o compun au fost scrise ı finele deceniului al șaptelea, deci acum ıai bine de treizeci de ani; circumstanțe agra- ante suplimentare, ele aparțineau unui debu- ınt și nu erau decât cronici literare, comentarii upuse operelor care apăreau atunci și — prin ɔrța împrejurărilor sau, mai bine zis, prin alomnia lor — supuse contextului politic i social care le-a făcut posibile. Contextul acum cu totul altul, noi promoții s-au perindat ıtre timp pe scena literaturii, cu totul altele unt proiectele și mizele scriitorilor români. ...). La zece ani de la Revoluția din '89, lucru- ile se văd limpede: am intrat într-o nouă aradigmă social-istorică și artistică".

Sigur că se văd limpede — și mai sigur că am intrat într-o nouă paradigmă artistică. Una care pune sub semnul întrebării, cu prea ıare violență poate, nume și opere. Și ceea e mai trebuie subliniat e că dl Martin nu ra un debutant în anul de grație 1968. Un ronicar literar e debutant atunci când îi apare ɔrima cronică literară.

2. Cea mai bună carte de critică a ınului 1969, dacă e să privim dinspre âînăra generație

În anul de grație 1970 făceam pentru evista "Orizont" o anchetă despre cele mai ɔune cărți ale anului 1969. Strategia anchetа- ɔrului era de a-i face să numească un număr le cărți care se detașau categoric față de cele- alte apărute în anul care a trecut. Pentru criti- că-eseu, volumul care mi se părea a fi cel ıai important era **Euphorion** de Nicolae Ba- lotă. Eforturile mele de convingere (cum să nu optezi pentru această carte?) n-au reușit să-l înduplece pe Sorin Titel. Pentru tânărul prozator cea mai importantă carte a anului rămânea **Generație și creație,** nici nu se putea discuta acest lucru. În ofensivă rebelă, bine așezat între animatorii avangardei onirice (căreia i-a dat două cărți fundamentale), Sorin Titel recepta cartea (și scrisul) lui Mircea Martin din interiorul unei literaturi tinere înnoitoare. Într-un fel, această carte exprima nu doar o judecată limpede, ci se implica într-o bătălie. Prin opțiunile ei, **Generație și creație** lua pulsul unui timp nou al culturii române. Să scriem că **Avertisment**-ul (la prima ediție) era scris în octombrie 1968. Era cel mai bun moment al culturii române din epoca lui Ceaușescu — perioada în care statutul scriitorului era marcat de evenimentele din Cehoslovacia.

Faptul că Mircea Martin împrumuta de la Vianu un titlu esențial, evoca o ciclicitate și un stil de a se implica în dezbaterea actualității culturale. Dintr-un unghi de vedere care pune, în prim-plan, ideile.

3. Bravii literați din frumoasa toamnă a lui '68.

Așadar, cum arată cărțile, dacă le recitim azi, în interiorul unei noi paradigme social-istorice și artistice? Cronicarul revistei **Amfiteatru** a scris despre autori și cărți care marcau actualitatea momentului. Sunt recenzați (recenzie este, am văzut, un termen impropriu) Ana Blandiana, Constanța Buzea, Gabriela Melinescu, Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Grigore Hagiu, Ion Gheorghe, Marin Sorescu, Ion Alexandru, Adrian Păunescu, Gheorghe Pituț (poezie), Nicolae Breban, Alexandru Ivasiuc, Fănuș Neagu, Constantin Țoiu, Sorin Titel, Dumitru Țepeneag (proză), Edgar Papu, Ion Negoițescu, Adrian Marino, Lucian Raicu, Matei Călinescu, N. Manolescu. Am mai putea sublinia faptul că Nichita Stănescu (e în ascensiune, editurile îl tipăresc cu grăbire, criticii sunt cu ochii pe el. E vedeta zilei), Constanța Buzea, Gabriela Melinescu, Adrian Păunescu, Gheorghe Pituț, Nicolae Breban, Alexandru Ivasiuc, Fănuș Neagu, Matei Călinescu sunt privilegiați — beneficiază de câte două comentarii. A retipări aceste cronici literare acum, în anul 2000, când tânărul cronicar de odinioară împlinește șase decenii, înseamnă, practic, a ține o lecție de **Istoria literaturii.** Fiindcă nici o generație a literaturii române nu a trezit atâtea sentimente și resentimente precum generația șaizeci. O parte dintre autorii marilor speranțe de atunci s-au implicat în bătălii care le-au uzat prestigiul și au atras asupra lor energiile polemice și harul contestatar al generațiilor următoare. Alții s-au implicat în întâmplări politice perdante. Frazele memorabile ale lui Mircea Martin presimt dezastrul, răul.

Să scrierm că întotdeauna fraza se deschide spre o poetică. Teoreticianul rămâne de veghe chiar atunci când artistul-foiletonist își înscenează micul său spectacol.

4. Efigii pentru Istoria literaturii

Ce ne amintim despre autorii anului 1968? Cartea poate fi azi o lecție de istoria literaturii — un discurs incitant pentru bunii învățăcei: "La 24 de ani, Constanța Buzea pare a-și găsi vocea, «îmbătrânind cu bună știință»". "Dar marea sa descoperire e miraculoasa cadență de sevă — ereditatea. Prima noapte de dragoste devine un eveniment genealogic". Despre Gabriela Melinescu: "Dar ceea ce dă valoare deosebită viziunii poetei, înscriind-o în direcția arghezianã de reabilitare etică și estetică a periferiei, este faptul că dincolo de aspectele pitorești și accidentale se întrevede o lume plină de rigoare... Lirismul bufon sfârșește într-o încremenire solemnă, anecdota savuroasă primește o demnitate tragică". Nichita Stănescu: "Rareori o carte de poezie (**11 elegii,** n.n.) are o atât de uimitoare **putere de a supune** până și pe cititorul privilegiat (și frustrat în același timp) care e criticul. Orice exegeză rezistă cu greu tentației de a urma, în succesiunea impusă de autor, fiecare etapă a itinerariului său misterios, resimțind această fidelitate ca pe o eliberare". Cezar Baltag: "Eroul închipuit de poet se sfârși între «setea de-acum împietrită» a iubirii și acel «niciodată» al morții. De aici, cumularea de «concetti» contrase modern în reprezentările sale". Ion Gheorghe: "Consecințele în mlădierea limbii sunt incontestabile și un lingvist serios, dar și cu putină imaginație e chemat să le studieze. Din punct de vedere estetic, fundamentală este impresia de mister lingvistic, de idiom ciudat, nemaiauzit încă, pe care o lasă asemenea versuri și care constituie esența oricărei poezii. Sunt neconsolat să observ că și Ion Gheorghe, ca atâția din bunii noștri poeți de azi, abundă în efecte intraductibile". "Marin Sorescu e un cinic al poeziei". "Ion Alexandru concepe poezia ca pe o dezvinovățire. El are o idee foarte înaltă despre misiunea poetului, chemat și așteptat să ia asupra lui toată vinovăția unei lumi oprimate de un blestem zeiesc, păcat originar sau instanță absurdă... El e un Christ ce-și ridică Golgota, un Oedip avid de incest. Ispășirea lui înseamnă împărtășire înfiorată a durerii umane...". Adrian Păunescu: "Pofta sa de a «naște cuvinte» dă o emoție a autocontemplării în această ipostază care îl paralizează pe poet, răpindu-i conștiința de sine. El nu se poate cenzura și, mai ales, nu se poate opri la timp, ritmând mult după ce vibrația originară a încetat să se audă. Opera crește în continuare din propria-i substanță, fiindu-și «hrană sieși»". Gheorghe Pituț: "... el încearcă să rescrie «de jos» poezia lui Blaga". "Nu îi pretindem lui Ivasiuc ciocniri spectaculoase sau rupturi neapărat tragice, dar am dori să actualizeze conflictul de idei, să producă acel gest definitoriu care să însemne asumarea unei răspunderi, riscul unei opțiuni. Orice veritabil analist — Ivasiuc este unul — subminează importanța obiectivă a faptelor, dar tot el le conferă o nouă demnitate". Fănuș Neagu: "Intuiția fericită a lui Fănuș Neagu e de a descoperi (sau, mai exact, de a redescoperi, de vreme ce îi avem pe Sadoveanu sau pe Blaga) resursele mitice ale unei mentalități rurale tradiționale prelungite până în contemporaneitate. Fănuș Neagu arată o lipsă de pudoare cu totul ieșită din comun chiar pentru un prozator". Sorin Titel: "Această carte (**Dejunul pe iarbă,** n.n.) pare scrisă într-un interval de timp mai scurt chiar decât acela în care se poate citi. Impresia nu vine din dificultatea relativă a lecturii, ci din dezinvoltura cu care autorul își rostește discursul". Dumitru Țepeneag: "Regăsesc în proza acestui volum (**Frig,** n.n.) o atmosferă bacoviană interpretată în registru absurd". "Dintr-un punct de vedere integrator, Edgar Papu a ridicat o construcție intelectuală impunătoare care se menține dreaptă, într-un echilibru fără concesii". "Ion Negoițescu e un «cleric» — religia lui e gratuitatea". "Un elegiac îmi pare a fi și Matei Călinescu, un elegiac cenzurat prin idei". N. Manolescu: "De altfel, ostentația în singularizare a acestui critic excepțional se explică prin dorința firească de a grăbi cristalizarea conștiinței despre sine a publicului și a inițiaților în profesie. Iar cutare extravaganță comisă nu vrea decât să camufleze elegant rigorile la care se supune un om retras în sicriul său ca-ntr-o asceză".

Un manual de literatură se poate sprijini pe decupaje consistente din cronicile lui Mircea Martin. Ele rămân importante și prin pre-sentimentele pe care le caligrafiază. După treizeci de ani, fidelitatea lecturii rămâne inatacabilă.

5. Și ce s-ar mai putea adăuga

S-ar putea vorbi despre cărțile apărute după **Generație și creație,** despre studiile care afirmă o operă de eminent teoretician, de comparatist, un bărbat al ideilor și al limpezimii demersului intelectual. **Dicțiunea ideilor** e, de altfel, un titlu emblematic pentru personalitatea autorului. Puțini știu să-și rostească ideile cu grația de care e capabil Mircea Martin. Dacă am vorbi despre o aristocrație a literelor, Mircea Martin s-ar putea număra printre membrii ei. Scrisul său ține de o boierie frumos trăită, decent asumată.

Recitind acest volum, evocându-i rangul, suntem obligați să ne amintim de opera sa de mentor. A patronat în anii nouăzeci un Cenaclu care a orientat și a dinamizat o promoție literară importantă — care a realizat unul dintre cele mai importante momente ale postmodernismului românesc. O promoție care contestă, precum optzeciștii, generația lui Mircea Martin? Oricum, nu direct. Regula că fiii, se afirmă în deplină adversitate cu părinții lor ar trebui citată și în acest timp al aproximațiilor critice. Pentru ca polemicile, afirmațiile partizane, rostirea aberantă, excesiv politizată, să nu răpească prea mult și prea multe adevărului, Cartea de tinerețe a lui Mircea Martin devine o lectură obligatorie.

6. Și un cuvânt bun pentru Gheorghe Jurma

Pentru ca aniversările instituțiilor din Caraș să nu fie platonice (chiar bucureștean, Mircea Martin rămâne o instituție a locului), dl Gheorghe Jurma «el însuși critic literar, exeget plin de finețe al lui Eminescu și al lui Sadoveanu» (l-am citat pe sărbătorit) organizează ceremoniile cuviincioase. **Postfața editorului** împlinește ceremonialul dedicat acestei foarte importante personalități care împlinește o posibilă imagine culturală a Banatului, atât de bine exprimat prin triumviratul Petre Stoica (poezie), Sorin Titel (proză), Mircea Martin (critică-teorie). Uimirea noastră e că Mircea Martin este cel mai tânăr dintre ilustrissimii triumviri ai Banatului literar.

COPYRIGHT

Cronică neagră

"Adevărul", 8 V '97

Șerban Foarță

Corban Florentina din Năvodari, în etate
de 29 de ani,
mamă a unui băiat de doi ani
și a unei fete de unu și jumătate

(internată la distrofici, estimp),
și-a ascuns atât de bine sarcina din urmă,
încât nu i-a dat, pare-se, de urmă
nici bărbat-su, expediat de ea,-ntre timp,

împreună cu fi-su, la Buzău,
pentru ca ea să-l poată naște.
de una singură, o săptămână după Paște,
pe-al III-lea copil al său, –

pe care, după ce-l duce repede în baie
și-l răstignește pe o scândură, începe,
tot mai excitată, să-l înțepe
cu o foarfecă ce nu mai taie,

cauzându-i cinci plăgi penetrante la gât,
după care continuă să-și hăcuie țâncul
în zona hemitoracelui stâng, până-n adâncul
plămânilor, – ea neoprindu-se decât

după ce-l despică și în dreptul
ombilicului, până la scurgerea prin gaură
a "mățișoarelor" (cum, inocentă ca o țintaură,
li se destăinuie ea, acum, experților în dreptul

criminalistic de pe lângă Parchetul
județean), – pentru ca, mai apoi, vârându-l
într-o sacoșă, să o ia din loc, cu gândul
de-a ajunge, astfel, cu pachetul

la Constanța, – unde, vorba nemaimamei,
să-l "îngro(a)p(e) în mormântul mamei".

Radu Ricman, postum

Marcel Tolcea

1. Doi "îngeri păzitori" am avut, în 1979, când am fost repartizat profesor la Liceul din Gătaia : profesorul Herbert Weissmann, directorul instituției, și dr. Radu Ricman, directorul Spitalului de Psihiatrie. Pe cel dintâi — printr-o stranie coincidență — l-am reîntâlnit, după o lungă perioadă, chiar în clipa în care am început să scriu acest articol, prilej de a evoca personalitatea lui Radu Ricman, prematur dispărut.

Așadar, în 1979, la Gătaia aveam să îmi încep ucenicia și tot ce știam despre acel toponim se referea la Spitalul de Psihiatrie. Faima acelui topos o cunoșteam încă din anii facultății fiindcă era aureolată mai ales de faptul că acolo dăduseră Phoenicșii concertul lor neoficial de adio. Mai știam că La Pădure, cum îi spuneau gătăienții, obișnuiau să vină scriitori, artiști, filozofi — nume de primă mărime — care stăteau într-un fel de concedii de creație, ca și cum Gătaia ar fi fost un spațiu privilegiat. De fapt, așa și era, fiindcă nu am înțeles decât mai târziu că Spitalul trebuia citit ca o metaforă a normalității noastre de atunci: lumea nebunilor constituia adevărata normalitate într-un univers în care totul părea răsturnat, anomalie. În acel spațiu l-am cunoscut pe dr. Radu Ricman, o personalitate aparte, cu o structură ambivalentă — de dirijor și solist deopotrivă. A dirijat, cu gesturi largi și expresive, adesea actoricești, acea orchestră de suflete care a fost Spitalul, o instituție din care a făcut lăcaș de cultură aproape trei decenii, cât i-a fost director. A fost un solist fiindcă a practicat în solitudine și cu o mistică aparte două arte cărora nu le-a dat șansa exprimării în public, sculptura și literatura. Erau preocupările sale de intimitate și numai cei foarte apropiați știau cum arătau sculpturile ori cum sună textele sale.

2. **Fata morgana**, culegerea de texte postumă a lui Radu Ricman, apărută la editura Sedona în acest an, a fost îngrijită cu devoțiune de Doamna Klara F. Nagy. Compoziția cărții este ușor eclectică fiindcă în cele trei secțiuni — **Scrisori fără adresă, Gânduri risipite** și **Imperfectul** — sunt reunite epistole, notații de jurnal, panseuri, literatură, maxime etc. Ceea ce înseamnă că pagini de tensionată autobiografie — cum ar fi perioada din anii '50 când autorul nu a putut reuși la Medicină din cauza "dosarului" — se regăsesc alături de epistole romantice. Editura, poate lipsită de precauții, lasă textul fără nici un fel de "unelte" : nu știm că autorul a fost medic psihiatru, abia ghicim că s-a stins din viață, iar textelor le lipsește datarea. Opinez că, fără această necesară canava, personalitatea lui Radu Ricman pare mai puțin pusă în evidență, iar încercările sale de a depăși psihiatria nu mai pot fi cu adevărat înțelese. Ceea ce nu micșorează — să fim bine înțeleși! — meritul acestui document ce se cuvine bine întâmpinat, salutat și... citit.

De la Elțîn la Putin

Vladimir Tismăneanu

Se pune tot mai intens întrebarea: încotro merge Rusia sub guvernarea lui Vladimir Putin? Este acesta într-adevăr un personaj politic autonom, capabil de a formula strategii credibile de dezvoltare pluralistă, ori este vorba mai degrabă de o creație a cercurilor oculte ale oligarhiei financiar-politice ruse? În ultima vreme au apărut cărți și articole în Statele Unite care propun viziuni extrem de diferite, chiar antipodice, asupra ultimei perioade a președinției lui Boris Elțîn și respectiv asupra naturii puterii politice și economice în Rusia actuală. Să menționez mai întâi excepționala biografie a lui Elțîn datorată politologului de origine rusă, cercetător la American Enterprise Institute, Leon Aron. Exemplu de analiză metodică și demers nuanțat, cartea lui Aron a apărut anul acesta la editura St Martin's Press din New York. Între recenziile publicate, menționez înainte de toate excelenta contribuție a lui Bill Keller, fostul șef al biroului din Moscova al lui *New York Times*, actualmente redactor șef (managing editor) al celebrului cotidian. Pentru Keller, el însuși un remarcabil comentator al fenomenului politic rus al ultimelor decenii, cartea lui Aron are meritul principal de a demonstra că Elțîn a avut rolul decisiv în ruptura categorică și ireversibilă cu vechiul regim. Post-bolșevismul, cu toate tensiunile și frustrările sale, și-a găsit în Elțîn un exponent curajos și perseverent.

Spre deosebire de Mihail Gorbaciov, Elțîn a reușit să se reinventeze ca personalitate politică și intelectuală. Format în atmosfera sufocantă a stalinismului, marcat de experimentele hrușcioviste, Elțîn a fost profund dezgustat de anchiloza birocratică a brejnevismului. In clipa când s-a pus problema unor schimbări autentice, el a mers mult mai departe, riscându-și cariera pentru a accelera colapsul unui sistem revolut din punct de vedere economic și falit din perspectivă morală. Mai mult, arată Aron în cartea sa, în contrast cu Gorbaciov, Elțîn a tratat Occidentul ca pe o sursă de inspirație politică și culturală. Divorțul său de leninism nu a fost așadar doar un răspuns relativ oportunist la criza sistemului. Era vorba de o convingere profundă că nu există soluție în vechea paradigmă și că societatea deschisă este unica posibilitate de a aduce Rusia într-o stare de prosperitate și pace socială. Pe scurt, deși a folosit uneori metode autoritare, precum în cazul asaltului asupra Dumei, Elțîn a urmărit înainte de toate consolidarea democratică. El poate fi comparat, consideră Leon Aron, cu un Charles de Gaulle ori chiar cu un Abraham Lincoln. Nu a fost un simplu reformist de partid, asemeni unui Gorbaciov, ci un revoluționar veritabil. Faptul că a fost privit uneori drept un bufon politic nu schimbă datele problemei: efectele schimbărilor inițiate și impuse de Elțîn sunt atât de importante încât rolul său în istoria rusă și mondială este unul absolut crucial.

Toate aceste lucruri sunt adevarate și probabil că numai nostalgicii leninimsului mai mult sau mai puțin reformat pot să le nege. Și totuși, Rusia actuală nu este societatea deschisă promisă de Elțîn la începutul anilor '90. Clientelismul cel mai cras, corupția generalizată, resurecția naționalismului militarist și a unui bolșevism xenofob, cinismul oligarhilor și o presă tot mai controlată de aceștia sunt tarele culturii politice ruse actuale pe care cu greu le poate cineva ignora. Aceste teme sunt abordate de George Soros într-un articol extrem de polemic și bine informat publicat in *New York Review of Books* (13 aprilie 2000) pe tema: "Cine a pierdut Rusia?" Între altele, susține faimosul investitor și filantrop, vina pentru actuala criză o poartă cercurile politice și financiare occidentale care nu au dat dovadă de imaginația și empatia necesare în momentul în care Rusia ar fi avut nevoie de un nou Plan Marshall. Nu e vorba doar de Rusia, scrie Soros, ci de ansamblul fostului imperiu sovietic, inclusiv cel extern (deci statele fostului Tratat de la Varșovia). În condițiile absenței unor asemenea investiții străine, ce s-a petrecut în Rusia a fost triumful unui capitalism spoliator, deci o readjudecare a resurselor statului prin relații personale între noua elită economică și cercurile puterii. Personajul cel mai direct implicat în aceste tranzacții veroase este miliardarul Boris Berezovski. Pentru Soros, Elțîn și anturajul său au consimțit din motive strict pecuniare la ascensiunea incredibilă a acestui îmbogățit al tranziției. Berezovski a fost cel care a patronat dezastrul politicii economice a perioadei Cernomîrdin. Tot el a jucat un rol esențial în delegitimarea lui Anatoli Ciubais și a lui Boris Nemțov și, nu mai puțin nefast, în marginalizarea principalului politican rus de orientare net liberală, Grigori Iavlinski.

Înfricoșat de riscul pierderii influenței politice și chiar al libertății personale în cazul unei prăbușiri vertiginoase a președinției Elțîn, Berezovski a regizat și manipulat ascensiunea fulgerătoare a lui Vladimir Putin. Soros, care a avut ocazia să poarte discuții aprofundate cu Berezovski, crede că acesta a fost cel care a împins în direcția acțiunilor militare masive din Cecenia din a doua jumătate a anului trecut, fără de care prestigiul popular al lui Putin ar fi rămas relativ modest. Nu se poate afirma că Berezovski sau serviciile de securitate au jucat un rol direct în atentatele teroriste soldate cu sute de morți, însă, afirmă Soros, nu se poate nega că, asemeni altor situații în istoria rusă, ei au profitat de acestea. Principala pierdere rezultată din toate sordidele mașinațiuni este întârzierea implantării procedurilor și instituțiilor realmente democratice în Rusia. Moștenirea lui Elțîn este așadar una ambivalentă: la capitolul despărțirii de trecutul despotic meritele sale sunt enorme. La acela al constituirii unui capitalism legitim, bilanțul epocii Elțîn este mai degrabă negativ.

Washington, DC
16 aprilie 2000

Premiu de excelență culturală

În 1999, una din numeroasele și importantele inițiative în zona artistică ale directorului agenției timișorene a companiei austriece de aviație, dna Magdalena Mărculescu, s-a concretizat într-un *Premiu de excelență culturală*, acordat anual unei personalități mediatoare, prin creativitatea sa, între cultura austriacă și cea română.

Anul acesta, Premiul de excelență al agenției din Timișoara a Austrian Airlines și Lauda Air i-a fost conferit sculptorului Péter Jecza pentru suita lucrărilor inspirate de ideea de zbor.

Péter

Nu știm cum ar trebui să participe revista noastră la aniversarea lui Péter Jecza – poate cu un număr special? Poate tipărind un album, fiindcă ar fi cazul? Poate editând un afiș, pe care să ne pozăm împreună.

Adevărul e că de foarte multă vreme Péter e fratele nostru mai mare care ne surprinde nu numai cu sculpturile sale, cu arta sa monumentală, cu imaginea sa, ci și cu gingășia, cu delicatețea, cu finețea lui. Modestia se adaugă gloriei sale, din ce în ce mai bine subliniată în ultima vreme. Nu e doar extraordinarul sculptor, e timișoreanul care vrea să facă pentru orașul său monumentele care să ilustreze Timișoara. Să evoce istoria noastră.

El se supune unei exigențe, fiindcă trebuie să spunem că nu întotdeauna artiștii care au iubit orașul au trăit – au putut să exprime – adecvarea la valorile lui. Péter trăiește armonia iubirii. El evocă nu dizarmonia, dezastrul, panica ființei noastre, ci armonia lui. Bustul lui Ferdinand, al lui Brătianu, monumentele închinate eroilor revoluției ilustrează buna așezare a lumii, triumful liniilor curate. Liniile se întâlnesc în numele unei bucurii a deplinătății.

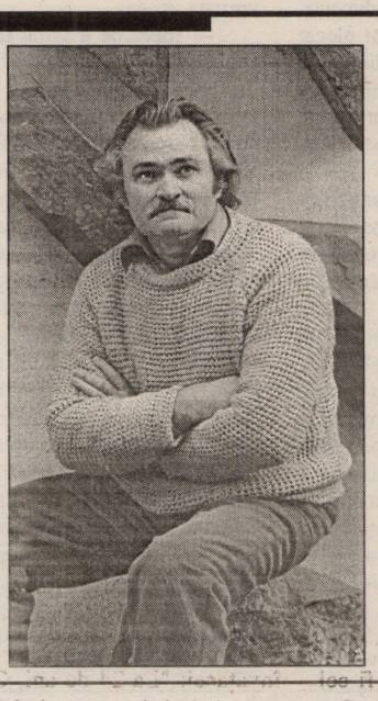

Cam așa arată și Casa lui Péter – un loc al armoniei, în care tablourile, sculpturile, evocă o ordine interioară – o bucurie de a fi sub semnul artistului. Dacă *muzeu* nu ar fi un cuvânt ușor uscat – compromis de regimul instituțional – am spune că Muzeul Jecza exprimă Timișoara cum puține locuri pot să o exprime. Casa devine Creație, dar și supunere față de un mesaj adânc – un mesaj pe care îl pot reține doar aleșii.

Îi urăm fratelui nostru Péter LA MULȚI ANI!

Orizont

Criticul și umbra lui

Mircea Martin

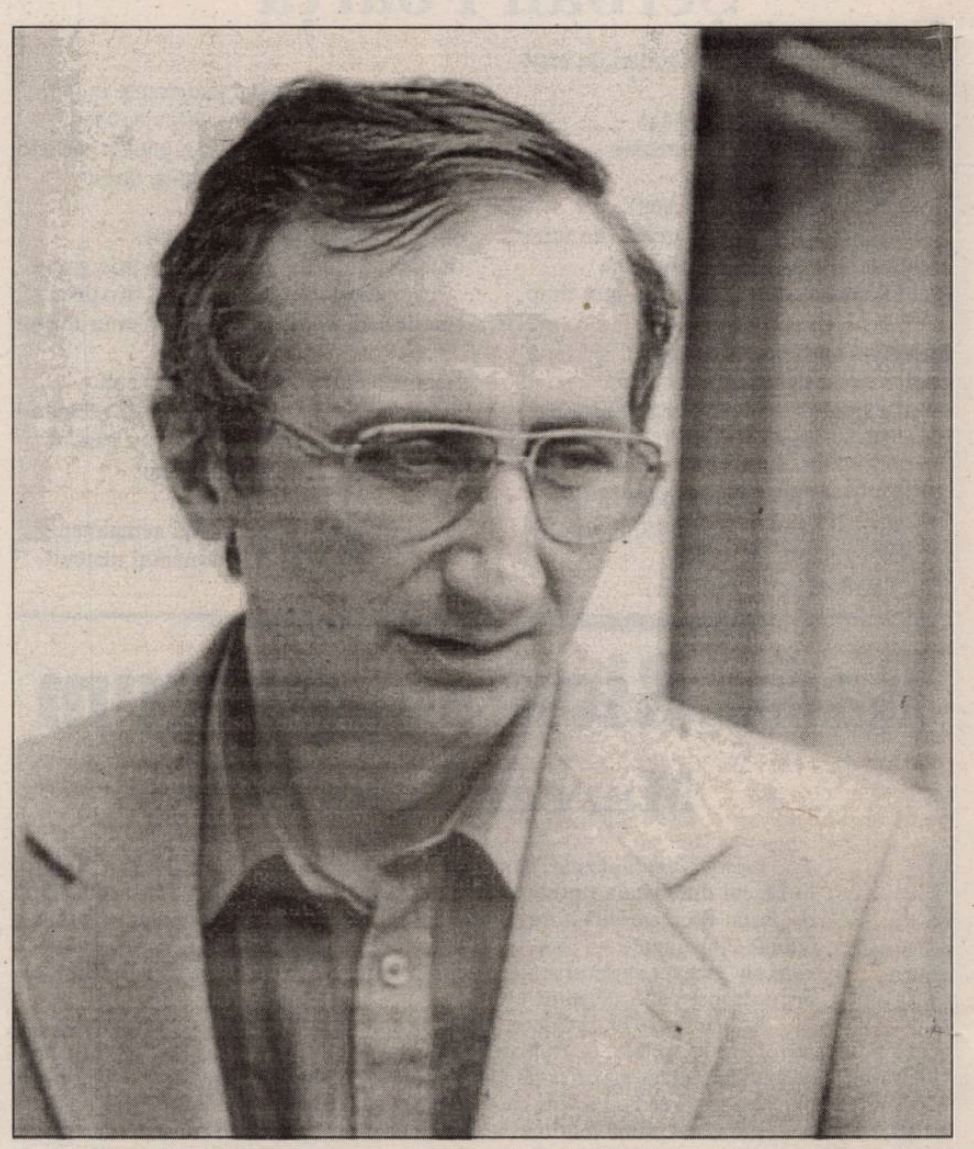

Adriana Babeți: **Credeți că spațiul formării poate fi determinant în evoluția unei persoane? Reprezintă Banatul de munte pentru dumneavoastră personal o asemenea "matrice"?**

Mircea Martin: Nu mi-am pus până acum această întrebare. Dacă stau să mă gândesc, am ales întotdeauna muntele în raport cu marea, de pildă. Cât despre câmpie, o accept ca pe o fatalitate. îmi dau seama că, oricât de străină mi-ar fi, aici mi-am petrecut cea mai lungă parte a vieții. Are și ea farmecul ei, fără îndoială, pe mine însă mai degrabă mă apasă decât mă susține. Sunt zile, prea multe zile, cu cerul jos și confuz, zile confuze chiar dacă, în aparență, senine. E o lipsă cronică de claritate, de prospețime. "Simți munții ca un bulgăr de ploaie în obraz", scria Fundoianu. La munte, ploaia creează atmosferă, la câmpie, produce noroaie proliferante. Așa simt, chiar dacă îmi dau seama că exagerez.

— Cum vă simțiți în București?

— O bună parte din impresiile despre câmpie se datorează, desigur, experienței bucureștene. București, "oraș de praf în Bărăgan", cum îl numește Călinescu, n-a prea avut parte de edili pricepuți, iar în ultimii ani pare chiar părăsit de edili. Ceea ce se mai întâmplase și în anii '90, când atenția administrativă s-a concentrat exclusiv asupra demolărilor, respectiv asupra proiectelor "mărețe" ale "marelui" arhitect.

Cine se plimbă astăzi prin București, nu numai în cartiere, dar și în centru, descoperă, pe lângă efortul notabil de înnoire datorat inițiativelor particulare, și un fel de plăcere a expunerii gunoaielor, resturilor menajere, deșeurilor, vechiturilor nu numai în locuri virane, în curți dosnice, dar în plină stradă, în plină lumină, la vedere, în parcuri și chiar în intersecții. E reprobabilă, incalificabilă neglijența serviciilor de salubritate ale Primăriei, dar și această exhibare sadică și cinică a mizeriei, e stupefiantă și condamnabilă. Ca și cum gunoaiele ne-ar murdări pe toți! Este un mod al "mitocanului" – specie de care Bucureștiul e plin, din păcate – de a se bucura de libertate și de a reacționa la oferta încă timidă a societății de consum. Lipsa de civilitate e în curs de generalizare, cohorte de tineri bucureșteni afișând aceeași convivialitate agresivă, același limbaj trivial ca și cei recent căpătuiți în Capitală. Ce să mai spun despre clima imposibilă, vrăjmașă, de dispariția anotimpurilor de trecere, de aerul stătător, de praful insinuându-se pretutindeni, de cotele alarmante ale poluărilor de tot felul?

Ei bine, în ciuda tuturor acestor impedimente, neplăceri și chiar riscuri majore, n-am plecat din București și nici nu doresc s-o fac decât temporar (și bineînțeles, undeva la munte!) De ce? Răspunsul la o asemenea întrebare ar ocupa, probabil, întreg spațiul interviului nostru, așa că... aștept întrebarea următoare.

— După opinia lui Cornel Ungureanu, care crede în capacitatea "locurilor" de a modela, de a se transforma în "geografii interioare", firea dumneavoastră s-ar îndatora acelui Banat montan despre care vorbeam.

— Nu exclud această posibilitate. Dar în ce ar consta acea "matrice" formatoare? Bănățenilor (de la munte sau de la "pustă") li se atribuie un spirit practic și chiar un anume pragmatism. Mie mi se reproșează aproape zilnic în familie (și nu numai) tocmai absența acestor calități. Eu însumi îmi accept tot mai greu propria inadecvare la real. În schimb, s-ar putea ca o anumită rezervă comportamentală sau expresivă să vină, într-adevăr, dintr-o "geografie" interiorizată. În conduita mea privată ori publică nu pot să nu țin seama de *celălalt*, mă feresc să-i ofer asperitățile, exclusivismele mele; nu cred, de altfel, că *sinceritatea* înseamnă etalarea idiosincraziilor. Încerc să întrețin raporturi acceptabile din ambele părți. Nu sunt volubil – ceea ce se și vede, nu-i așa? – și, din această cauză, par multora distant. Dorința mea de comunicare cu studenții, de pildă, a fost și este sinceră și, totuși, nu puțini dintre ei mărturisesc mai târziu că le-am părut inabordabil, intangibil. Desigur, *eu* sunt vinovat că rezerva mea e luată drept aroganță.

Dar să revenim la Banatul montan. Nu-mi dau seama cât de mare va fi fost rolul său modelator, dar știu sigur că acest peisaj îl recunosc imediat, l-aș recunoaște oriunde l-aș mai întâlni în lume; iubesc acest peisaj, mă recunosc în acest peisaj. Bachelard, parcă, spunea undeva că nu iubim cu adevărat decât peisajele pe care le-am mai văzut în vis. Am văzut de multe ori acest peisaj în vis și, încă mai des, în visare trează, în reverie. Distanța dintre București și Reșița am parcurs-o, cu trenul, de sute de ori. De obicei, călătoream noaptea; când ajungeam la Orșova, indiferent de anotimp, adică indiferent de câtă lumină era afară, mă trezeam și mă precipitam la fereastră: chiar dacă nu vedeam bine, presimțeam minunățiile ce se perindau în fața ochilor mei. Totul îmi părea apropiat, cunoscut, și, în același timp, exaltant: eram "acasă". Acest "acasă" a devenit acum sinonim cu copilăria, cu adolescența. Din această cauză, la București mă duc, la Reșița mă întorc.

— V-ați născut la Reșița. Părinții, bunicii?

— M-am născut la Reșița Montană (numele așezării industriale în care s-a ridicat primul furnal pe la 1778, cam pe când la București domnea Alexandru Ipsilanti) în casa bunicilor mei dinspre mamă, Ioan și Ecaterina Pop (Papp în variantă maghiarizată). Familia tatălui, Martin, era dintr-un sat de lângă Reșița, unde am fost dus deseori în refugiu pe timpul războiului și unde am petrecut vacanțe fascinante dar, în același timp, am fost terorizat de propria fragilitate în raport cu sfidările vieții agreste. Ani în șir l-am contrariat pe tatăl meu pentru că nu știam să fluier, nici să mă cațăr cu convingere în copaci.

— Ce erau părinții?

— Părinții au fost, amândoi, funcționari la U.D.R. (Uzinele și Domeniile din Reșița). O societate pe acțiuni modernă care a înlocuit vechiul STEG austriac. Să fii în anii '30 sau '40 angajat la U.D.R. însemna "să ai o situație": salariile erau cel puțin decente, aprovizionarea cu alimentele de bază și cu lemne sau cărbuni era asigurată de servicii speciale ale societății; pentru funcționari, care erau puțini pe vremea aceea, existau și alte avantaje. Tatăl meu a avut și un fel de ocupație suplimentară, aceea de "cantor diplomat" la Catedrala din Reșița. De aici mi s-au tras multe (neplăceri, vreau să zic) în timpul studenției și nu numai. Dosarul meu de cadre s-a "îmbogățit" astfel și cum "dosarul" era argumentul hotărâtor pe vremea aceea...

— Ideea de a urma Literele la București v-a aparținut în întregime?

— A fost o întreagă discuție. O dispută familială, dar și în afara familiei. Fiind un elev bun, mai mulți profesori ar fi vrut să mă îndrepte spre specialitatea lor. Eu însumi ezitam între a face medicină, cum mă îndemna familia lărgită sau chimie, disciplină la care am avut norocul să dau peste doi profesori extraordinari: Nicolae Isfan, originar din Ticvani și Gheorghe Fara din Oravița, ultimul – fost asistent al lui Nenițescu, îndepărtat din motive de dosar. Aplecarea mea spre litere s-a datorat tot faptului că am avut profesoare de română foarte bune (Malca Ionescu, Octavia Soroceanu, Elisabeta Bolboșescu) care au insistat să fac filologia. La Timișoara se înființase deja facultate de filologie, dar nu m-am dus, pentru că nu îmi inspira încredere. Nici "atmosfera" Timișoarei nu mi se părea, *pe atunci*, prea îmbietoare. Aveam impresia unui oraș rece, frigid, lipsit de spirit. M-am gândit că dacă tot fac o alegere riscantă (cel puțin așa părea ea în ochii apropiaților mei), măcar să merg până la capăt, adică la București.

— Cum a fost admiterea?

— A fost una relativ complicată, fiindcă se concura, de fapt, pe două paliere. Locurile erau ocupate, pe de o parte, de bursieri ai sfaturilor populare cărora le era suficient să ia notă de trecere ca să ocupe locul respectiv, pe de altă parte, de candidați înscriși "la grămadă", care intrau în ordinea notelor obținute la examenul de admitere. Unul din argumentele opțiunii mele a fost apariția atunci, pentru prima și ultima dată, a unei secții care se chema foarte ciudat, dar și ispititor pentru un absolvent din provincie: "teoria literaturii, critică literară și folclor". Chestie extrem de compozită. Care n-a figurat la admitere decât un singur an.

— Cine erau profesorii?

— L-aș pomeni – și pentru că am făcut cinci ani cursuri cu dânsul – pe domnul Mihai Pop, care și-a început (sau, mai exact, și-a reluat) cariera de profesor cu grupa noastră. Nu pot uita cursurile de literatură universală ale lui Edgar Papu, cu care am avut șansa de a face și seminariile. El a avut un rol deosebit în deschiderea gustului meu (și nu numai al meu) pentru marea literatură. Cu Ion Oană, un profesor mai puțin cunoscut, dar eminent, în opinia mea, am făcut literatură română. În anul al treilea ne-a propus curs și seminar Eminescu doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Mai ales seminariile au fost memorabile: țin minte că am analizat fiecare poezie antumă, vers cu vers, apoi, fragmentar, postumele. A fost o bună lecție de poezie și de exegeză critică. Un rol deosebit în formarea mea l-a avut Savin Bratu, cu care am făcut istoria criticii literare românești. A fost primul care a propus un astfel de curs la Filologie. În biblioteca lui am descoperit cărți fundamentale, inaccesibile în bibliotecile publice. Imaginea lui ca profesor era radical diferită de aceea a ideologului al cărui rol îl juca în critica literară a epocii, rol de care începuse să se dezică, de altfel.

— De unde a apărut fascinația dumneavoastră pentru Călinescu?

— Era firească. A apărut din lectură. Prima întâlnire a avut loc târziu, la București. Spre deosebire de alți colegi care auziseră înainte de el, care îi citiseră opera critică, eu i-am descoperit *Istoria...* abia în biblioteca facultății, unde volumul nu se împrumuta decât cu multă dificultate, după multe tatonări, după o anumită curte făcută bibliotecarului, care se întâmpla să fie un fost asistent al lui și care nu dădea oricui exemplarul. Am fost prezent, firește, la cursurile lui Călinescu. L-am auzit și l-am văzut în 1961 sau în '62. Era un spectacol! N-aș spune, totuși, că întâlnirea cu el în carne și oase m-a impresionat nemaipomenit. Mult mai impresionantă a fost întâlnirea cu Tudor Vianu. Călinescu rămâne pentru mine mai degrabă o fantomă produsă de opera lui, de scrisul lui. Personajul pe care îl producea în public pe mine nu mă atrăgea, deși vedeam că stârnește o fascinație generală. Îl priveam mai degrabă cu circumspecție. Dar, când a spus, vorbind despre Creangă, de pildă, că "geniul este impredictibil, acesta e inefabilul lui", am izbucnit spontan în aplauze pentru că mi s-a părut că descopăr în acele cuvinte un fel de confesiune a vorbitorului însuși.

— Îl considerați un autor genial?

— Îl consider un autor pe alocuri genial. In anumite pasaje evocatoare, mai ales din *Istoria literaturii române*...

— V-ați putea "despărți" de el?

— Cred că o anumită "despărțire" s-a produs deja în cartea despre Călinescu. Poate o despărțire prea ceremonioasă. Asta și pentru că n-am publicat decât prima parte a cărții, unde e vorba despre raporturile lui cu tradiția culturală românească. Dacă ar fi apărut și volumul al doilea, s-ar fi văzut că disocierea este mai bine marcată, inevitabil. Dar, firește, nu te poți despărți — critic român fiind — de Călinescu, fără să te desparți de tine însuți. S-ar produce un fel de surpare lăuntrică. Nu văd cum un critic român l-ar putea renega pe Călinescu.

— Temperamental sunteți parcă mai aproape de un alt model. Mai conținut, mai sobru, cumpănit, mai puțin spectaculos, nu? Cu o rezervă în fața spontaneității, întreținută de autocenzură, de un soi de inhibiție chiar.

— Firește. Nu poți să sari peste umbra ta.

— Cum e această umbră? Ați putea-o descrie?

Mircea Martin

Criticul și umbra lui

— Umbra nu o poți prinde. Poți doar să cauți o lumină care, prin proiecție, să lungească sau să scurteze această umbră în chip avantajos. Îmi îngădui, totuși, un mic comentariu à propos de inhibiție și de spontaneitate. Rezerva mea nu este una în fața spontaneității, ci a exhibiției. Nu cred că cine nu se exhibă trebuie numaidecât să se inhibe. Ar fi prea simplu...

— Privite din exterior, biografia dv. intelectuală, cariera didactică, par construite coerent, temeinic, pas cu pas, fără multe imprevizibile.

— In proiectele mele, așa și erau. Dar lucrurile nu s-au întâmplat întotdeauna cum am dorit eu. Salturi s-au produs, dacă e să privim lucrurile din afară, mai ales după 1990.

— Mă refeream însă la coerența carierei dv. intelectuale de până în '89. Ați terminat facultatea la 22 de ani. Cu cine erați coleg de promoție?

— Cu Toma Pavel, cu Valeriu Cristea și Mihai Zamfir. Toți erau la română. Ni s-a alăturat și Nicolae Manolescu, el pierzând un an în urma exmatriculării. Și eu am fost exmatriculat, dar nu am pierdut decât șapte luni, reușind să recuperez anul. Dintre colegii mei de grupă aș ține să remarc prezența lui C. Stănescu. M-am văzut și mă văd foarte rar cu el, dar am rămas într-o relație de colegialitate și respect reciproc. Știu cum a ajuns la "Scânteia tineretului", prin Băieșu, care ne era coleg. Știu cât de greu i-a fost să se adapteze acolo. Și mai țin minte că a fost singurul coleg care, în momentul când am fost exmatriculat, a avut curajul să întrebe, în plină ședință, de ce se întâmplă așa ceva. Nu numai să întrebe, ci chiar să își formuleze dezacordul. Pe atunci astfel de atitudini erau teribil de periculoase. Au fost adunări când studenții dispăreau din sală, luați de diverși civili. Sau pur și simplu dispăreau din cămine.

— Vă era frică?

— Da. Poate că am resimțit mai mult decât alții teroarea din anii aceia pentru că eram singur în București. Aveam prieteni, da, dar nu erau prietenii din copilărie, de acasă, cărora nu trebuia să le spui prea multe pentru a fi înțeles. Erau prietenii recente, prudente, care abia mai târziu s-au putut exprima.

— De ce ați fost exmatriculat?

— Din motive de dosar. In toamna lui '58 s-a declanșat o veritabilă teroare: în fiecare zi apăreau la avizierele din holul facultății liste cu studenții exmatriculați. Bună parte din cei intrați "la grămadă" ne uitam acolo în fiecare dimineață, cu respirația tăiată, să vedem dacă numele nostru a apărut sau nu.

— Cum ați ajuns asistent universitar?

— Asta chiar cred că ar merita să fie povestit, mai ales pentru cititorii "Orizontului". Era în 1962, la repartiția pe țară. Locurile erau afișate. Am descoperit pe listă două locuri la două licee din Reșița. Eram al patrulea în ordinea mediilor, deci puteam spera că o să prind Reșița; nici unul dintre colegii mei nu se grăbea să ajungă acolo. Stăteam destul de liniștit, sigur de reușită. Nu știam că în acel moment istoric conducerea partidului hotărâse că trebuie să trimită absolvenți de București în Regiunea Autonomă Maghiară de pe atunci și în zonele populate cu germani. M-am prezentat în fața comisiei al cărei șef era nimeni altul decât tovarășul, pe atunci, Ion Iliescu. Suntem, repet, în 1962. În calitate de președinte al Asociației Studenților pe țară, venise cu scopul de a veghea ca politica partidului să fie pusă în practică. Eu am declarat că doresc un post la Reșița. M-a întrebat de ce; i-am explicat că eram originar de acolo, dar nu l-am convins și a insistat să aleg un post în Regiunea Autonomă Maghiară. Am refuzat. Atunci mi-a propus satul Știuca din Banat. Habar n-aveam ce era acolo, dar recunosc că am fost neplăcut impresionat de numele satului și asta m-a făcut să spun ferm că nu accept. Mi-a propus un alt post, la Teremia Mare, o comună cu populație germană. Și la asta am spus nu. In acel moment Ion Iliescu a devenit imperativ. M-a întrebat dacă am avut bursă. Nu avusesem. Dacă am stat la cămin. Nu stătusem. Toate ar fi fost argumente ale datoriei de a merge la post. Atunci a urmat întrebarea a treia: "Dar utemist ești?" Am confirmat și a urmat această propoziție decisivă: "Tovarășul Cutare, organizația are nevoie de dumneata la Teremia Mare". Mi-am dat seama că nu am nici o șansă. Decanul îmi făcea semne că discuția durează prea mult. Spre mine se îndrepta deja reprezentantul regiunii Banat ca să semnez repartiția. Cred că mi-au dat și lacrimile de revoltă, dar am semnat și am ieșit din sală, încercând apoi să-l conving pe tatăl meu, care era acolo, să nu intre și să protesteze. Asta a fost prima mea întâlnire personală, față în față cu Ion Iliescu. Il văzusem și mai înainte, la ședințele acelea de demascare, la mitingurile studențești, pe care le prezida în calitatea sa oficială.

— Si ați ajuns la Teremia Mare?

— Nu. Am fost la armată, la Botoșani și în timp ce eram acolo cîțiva profesori de la facultate, mobilizați de o tânără asistentă, doamna Margareta Iordan, au redactat un memoriu pe care l-au înaintat la Ministerul Invățământului. Memoriul a fost semnat de Mihai Pop, George Ivașcu, George Macovescu (care era șeful catedrei de teoria literaturii pe atunci), de Silvian Iosifescu și de alții. In ultima săptămână de armată, prin noiembrie 1962, am primit ordinul de numire ca preparator la catedră. Era ceva extraordinar pentru mine. Făceam armată adevărată, cu aplicații, alarme, exerciții de noapte. Retrospectiv, lucrurile acestea pot fi chiar plăcute, dar atunci, "pe viu", suportam foarte greu tot ce mi se întâmpla. Țin minte că eram înainte de ultima tragere în poligon. Brusc, am devenit foarte atent. Până atunci aveam o mare nonșalanță. Imi era absolut indiferent ce se întâmplă cu mine. După ce am aflat de numirea la catedră, am început să fiu mai atent, să nu mă împuște careva. Era de-a dreptul comic.

— Dar colegii de promoție, Toma Pavel și Nicolae Manolescu unde erau?

— Amândoi reușiseră să fie scutiți de armată. Toma Pavel a fost recuperat de Alexandru Rosetti la Institutul de Lingvistică, iar Manolescu va veni peste un an la catedra de literatura română, adus de George Ivașcu.

— Întors în București, ați participat la viața intelectuală "de grup" (cenacluri, cercuri), cu tot ceea ce ea poate presupune?

— Nu. Eram cât se poate de izolat, provincial fiind. Am condus în ultimii doi ani de facultate un cerc de teorie literară, care a avut un anume ecou. Veneau mulți studenți, dintre care unii s-au și afirmat mai apoi. Laurențiu Ulici, de pildă. Lumea literară mi-a rămas total străină până în 1966, când am intrat în redacția revistei "Amfiteatru", prin intermediul fostului meu coleg de grupă, Ion Băieșu. Era redactor șef. Acolo era pe atunci o echipă foarte bună; Ileana Bratu pentru arte plastice, Costin Miereanu pentru muzică, Dinu Kivu – cinema, teatru, Ioan Alexandru, Adrian Păunescu, apoi Ana Blandiana – poezie.

— Acolo ați debutat?

— Nu. Debutul în presă a fost ceva mai timpuriu, dacă iau în considerare cele câteva recenzii scrise în anul al doilea de facultate și publicate în "Contemporanul".

— Care a fost prima carte recenzată?

— O carte a lui Tudor Vianu, *Ideile lui Stendhal*. Iar primul eseu publicat a fost cel din "Viața Românească", în 1965. Un text despre Călinescu: *G.Călinescu și vârsta literaturii române*.

— La ce vârstă credeți că a ajuns literatura

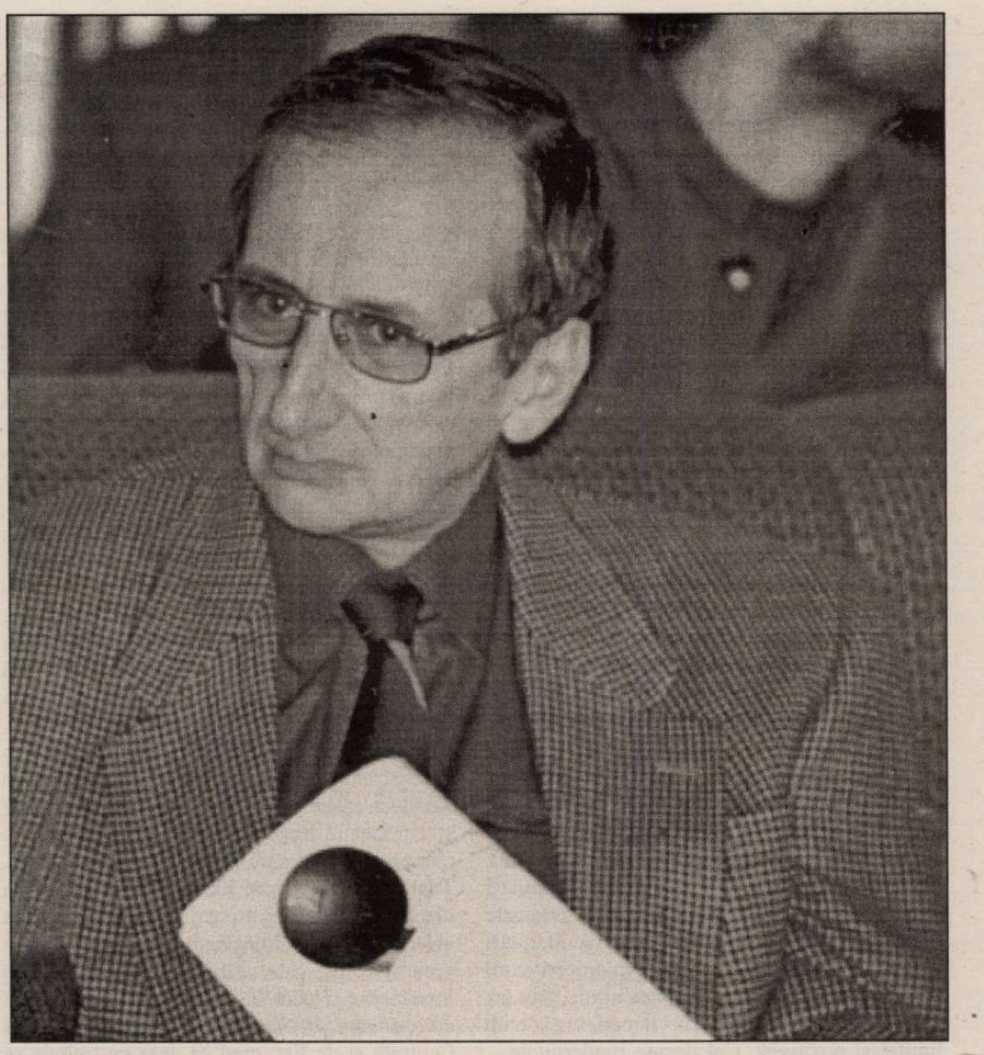

română?

— Bună întrebare. Literatura română e o literatură mai ciudată, care — din secolul al XIX-lea începând — desfide vârstele. Adică le încalecă.

— Arde etapele.

— Da, "arde etapele", dar nu le arde total, ci parțial și trece mai departe *ca și cum* le-ar fi "ars" de-a binelea.

— Ce probează acest lucru?

— E greu de spus, pentru că există de fiecare dată și "le pour" și "le contre", și versantul pozitiv, profitabil, și celălalt, nefast. Pe de-o parte, avantajul înaintării, al mobilității, adaptabilității, receptivității la nou. Pe de altă parte, însă, apare și reversul, care constă în neducerea lucrurilor până la capăt. Așa se face că noi am avut un mare scriitor romantic, dar nu am avut un romantism. Am avut aspirații clasice permanente, dar nu am avut un clasicism.

— In schimb, o variantă radicală a modernității, avangarda, foarte precoce și, dacă se poate spune astfel, bine articulată.

— Așa e, dar lucrurile se leagă. Ca să produci această detentă a avangardelor îți trebuie ori o tradiție puternică și apăsătoare, de care să te desparți printr-o reacție violentă, disproporționată (cum s-a întâmplat în Franța), ori să ai o slabă ancorare în tradiție, care îți poate da o mai mare libertate de mișcare.

— Cum ați descrie modernitatea prozei române interbelice din perspectiva capacității novatoare, în raport cu poezia aceleiași perioade? Nu vi se pare mai deficitară?

— Ba da. Și acest lucru e firesc. Proza este totuși, orice am spune, legată de social, de stadiul de evoluție al societății. Or, Camil Petrescu nu putea să fie altceva decât ceea ce a fost, adică scriitorul unei anumite societăți, care avea ea însăși o anumită vârstă. Când spun "vârstă" nu mă refer numai la vârsta istorică — fiindcă istoria e nivelatoare, uniformizatoare. România nu avea aceeași vârsta ca Franța sau Anglia, în sensul că relațiile din lăuntrul societății românești nu erau atât de coapte, în înțelesul cel mai exact și neutru al termenului. Să ne gândim doar la ce a însemnat nu numai Revoluția franceză ca atare, ci consecințele ei în plan parlamentar, de pildă. Oricine citește nu neapărat literatură, ci istorie sau chiar discursuri politice din Franța secolului al XVIII-lea, descoperă o complexitate și subtilitate formidabile în dezbaterea parlamentară. Am parcurs recent, absolut întâmplător, discursurile lui Benjamin Constant. Abia așa îți dai seama că Proust nu putea fi altfel decât a fost, adică un scriitor extrem de rafinat. Viața socială și intelectuală îl obliga la o asemenea complexitate. Noi ce să îi cerem mai mult lui Camil Petrescu decât a reușit să facă în romanele sale? Trebuie să acceptăm însă și altceva. Anume, că modernitatea nu e una singură. Că există mai multe modernități și că una din versiunile ei o ilustrează și Camil Petrescu, pe care nu îl consider deficitar sau retardatar.

— Atunci, ce vârstă are literatura română?

— Cred că este o literatură ajunsă la maturitate, dar nefixată încă în această vârstă. Dacă postmodernismul, cu provocările lui, nu o va dezarticula înainte de vreme, cu alte cuvinte, dacă scriitorii noștri novatori (care nu au cum să nu fie postmoderni) vor ști să păstreze și să dezvolte ceea ce mai este încă de dezvoltat, atunci cred că avem o șansă.

— Aceasta maturitate neterminată e o șansă sau un deficit?

— Eu o văd mai degrabă ca o șansă, dacă nu ne vom grăbi să relativizăm totul, să bagatelizăm totul. Toată povestea asta cu neîncrederea în sens, cu devalorizarea reperelor (care presupune o lungă discuție) și-o pot îngădui cu mai multă ușurință culturile care și-au dat măsura epocă de epocă și care au ajuns firesc la o anumită vârstă. In interiorul acestor culturi însăși devalorizarea respectivă are un sens, fiindcă are în spate o tradiție. Cu riscul de a părea tradiționalist, organicist etc. voi spune că la noi, parcă e prea devreme pentru așa ceva.

— I-ați da dreptate lui Czeslaw Milosz, care definea drept specific al culturii din țările centrului și răsăritului Europei incapacitatea de a definitiva, de a încheia o formă?

— Da, așa este, îi dau dreptate. Din păcate, noi știm prea puțin despre ce se întâmplă în jurul nostru, în imediata noastră apropiere – ca să reiau formula binecunoscută a lui Cornel Ungureanu. Când spun "noi", mă gândesc la noi, românii,

Criticul și umbra lui

Mircea Martin

în genere. Voi, timișorenii, știți mai multe și acest avantaj e tot mai vizibil. În genere, istoria, istoria culturală românească a evitat, din păcate, contextualizarea. Iar când, totuși, și-a construit un context, nu a avut în vedere decât repere occidentale, cel mai adesea franceze. Sigur, eu îmi explic de ce. Erau foarte greu de găsit termeni comuni în această încercare de raportare mai largă, datorită desincronizării care caracteriza cultura română, în ciuda eforturilor ei de "ardere" a etapelor. Cred că, în afara unei contextualizări corecte, orice judecată asupra culturii noastre riscă să rămână suspendată și aproape gratuită, fiindcă nu poate fi legitimată. Dacă o raportare la marile literaturi încă s-a mai făcut, în ce privește microcontextul european nu s-a realizat aproape nimic. Sau s-a făcut, pentru literatura veche, dar adesea în chip limitat și pozitivist. Cât despre modernitate... In acest sens, Centrul vostru de studii comparate central - și est-europene din Timișoara îmi pare a avea un rol extraordinar. Un aspect care trebuie urmărit, după părerea mea, este paralelismul. Presupunând că nu a existat nici o comunicare între aceste literaturi, între oamenii care au făcut cultură în aceste țări, existența paralelismelor spune mult. Și la fel de mult spune și absența vreunui paralelism; de pildă, faptul că, să zicem, în Cehia nu există o puternică reacție tradiționalistă în anii '30. S-ar fi putut să existe, nu știu, nu sunt boemist. Dar pun problema și cred că oricine e interesat de dinamica fenomenului cultural poate problematiza pe tema asta. In al doilea rând, cred că această contextualizare în proximitate este importantă pentru că va produce în mod sigur o recontextualizare a literaturii naționale înseși. Adică o reașezare a valorilor în interiorul culturii naționale.

Părerea mea este că momentul 1918, hotărâtor nu numai în istoria României, ci și în cultura sa, a produs un fel de cristalizare a energiilor creatoare românești în jurul modelului moldovalah, prestigios în sine și râvnit de multă vreme. Acesta exista ca aspirație, ca fascinație chiar, ca necesitate istorică ș.a.m.d. După 1918, acest model a fost aproape impus. Sigur că nu putea fi impus cu forța; el răspundea aspirațiilor intelectualilor, artiștilor din teritoriile care s-au alipit la România și care, cu atât mai mult în acel moment înțelegeau să se "verse" în această identitate comună, puternic afirmată, confirmată. In același timp, însă, unificarea, ca orice unificare, a dus la ocultarea, la neglijarea, ba chiar la deprecierea unor elemente care nu sunt mai puțin caracteristice unor zone de emergență culturală din teritoriile integrate. Românii din afara Regatului au creat, firește, și înainte de Unire. În toate domeniile (de la istorie la politică, de pildă) ei au avut un mod propriu de a se raporta la Europa, la România. Pentru ei, identitatea europeană exista ca problemă. Și cred că exista mai acut, mai direct decât la conaționalii lor de dincolo de munți. Anumite filiere tradiționale s-au pierdut prin această unificare. S-a vorbit despre Școala Ardeleană, despre importanța ei, dar nu s-a vorbit și despre importanța componentei sale greco-catolice, după cum nu s-a vorbit și despre o "Școală Bănățeană", care, totuși, a existat. S-au omis fenomene de interculturalitate prezente în literatura unor autori din Vestul țării, în cultura atât de specifică a acestei regiuni.

— O bună parte a reticențelor unor intelectuali români de a accepta racordul literaturii noastre la central-europenitate provine din faptul că Europa Centrală e percepută, cum să spun, ca o Europă de "gradul doi", inclusiv din punct de vedere cultural. Deci, efortul de contextuare zonală ar fi provincial. Conectarea ar trebui făcută direct la marile centre de cultură. Cum ați interveni într-o asemenea dezbatere?

— Atitudinea acesta mi se pare astăzi ușor depășită. Mai mult: hotărât depășită și ușor desuetă. Cum adică? Pe de-o parte, suntem pluraliști, refuzăm să mai acceptăm centralismul, monopolurile, raportul de dependență dintre periferie și centru, suntem foarte deschiși, dar continuăm să credem că există exclusivități culturale, centre care emit și antene care recepționează. Nici măcar acolo, la centru, mai ales acolo, la centru, nimeni nu mai gândește așa. Relația nu mai e de conceput decât în reciprocitate. Pe de altă parte, ce vrea să însemne o Europă de gradul doi? Europa lui Kundera? A lui Kusniewicz sau Konrád? A lui Ivo Andric sau Danilo Kis? Dacă asta e o Europă de gradul doi, atunci eu sunt admiratorul ei necondiționat. Tin să fac parte din această Europă. Cu ce e mai valoros Michel Tournier, care e un mare scriitor francez și european, decât Milan Kundera, care e și el un mare scriitor, ceh, francez și european? Racordarea la modelul central-european nu îmi pare doar o soluție imaginară. Toată discuția despre identitatea europeană și identitățile naționale se poartă în legătură cu niște obiecte imaginare. Imaginară este și specificitatea aceasta despre care vorbim cu toții, după cum imaginară e și identitatea europeană. Dar în cazul *europenității proxime* pe care o reprezintă Europa Centrală și de Est, cred că ceea ce trebuie să subliniem este compatibilitatea dintre valorile specifice și aceste valori comunitare. De regulă, noi privim — și uneori chiar istoria ne obligă să privim astfel — valorile specifice în tensiune, în opoziție cu valorile supra-naționale. In cazul despre care vorbim, un caz fericit, putem vorbi despre o *compatibilitate* sau chiar *convergență* între cele două seturi de valori. Ceea ce face imaginabil nu doar modelul, ci însăși viața care decurge de aici. Istoria demonstrează că nu au existat tensiuni majore.

Ce constat eu însă e altceva: acest concept de central-europenitate este, pe-o de-o parte, refuzat la București, cu argumente estetico-elitiste (despre reacția tranșantă de tip naționalist nici nu vreau să discut, deoarece nu are nici o validitate teoretică); și, pe de altă parte, e privit cu multă detașare în chiar țările Europei Centrale. Am asistat amândoi, în primăvara aceasta, la o dezbatere organizată de Centrul Cultural Român din Budapesta. Unii dintre intelectualii maghiari prezenți acolo considerau conceptul depășit. Pentru ei, ideea unei europenități centrale nu mai reprezintă o miză din momentul în care li s-au deschis porțile spre Uniunea Europeană.

— Da, am sesizat. Nu mai e problema lor această Europă Centrală, după ce o clamaseră disperat acum 10-15 ani. Au, oare, dreptate?

— Eu pot să înțeleg și punctul lor de vedere. Sunt conștient de rațiunile unei asemenea opinii. Dar cred că această temă, această preocupare are o bătaie mult mai îndepărtată decât momentul prezent. După ce integrarea europeană se va realiza, după ce Ungaria și celelalte țări privilegiate vor aprofunda această integrare, va veni și un moment de repliere asupra unei identități de care nu poți să te dezbraci în fapt și pe care cu toții — și noi, la vremea noastră — o vom regăsi. Si atunci cred că tot ceea ce faceți voi la Timișoara își va găsi ecoul meritat. Abia atunci rolul cercetărilor voastre va fi recunoscut cu adevărat pentru pionieratul pe care-l implică, pentru profeția inclusă.

— Dar credeți că generațiile tinere vor mai actualiza tema? Vor mai avea la ce să se raporteze? Vor avea memorie? Dacă vor dori să se despartă de acest trecut, care oricum nu le mai spune aproape nimic?

— Depinde. Te desparți întotdeauna de un trecut pentru un prezent. Depinde pentru ce prezent se vor despărți. Cum va arăta acest prezent nu știu dacă ne-ar fi ușor să aproximăm. Lucrurile au o desfășurare atât de rapidă și imprevizibilă, încât e greu să imaginăm chiar viitorul imediat. Intr-o logică istorică imaginabilă, eu cred că această întoarcere, această regăsire se va produce. Mizez pe acest interes într-o gândire pe termen lung.

— Prima dv. carte se cheamă *Generație și creație*. Sunteți solidar cu generația dv.?

— Cred că sentimentul solidarității de generație îl ai la vârste fragede. Si că perpetuarea lui e mai degrabă o formă de imaturitate, dacă nu chiar de patologie. Spuneam lucrurile astea încă din anii '70. Pe de altă parte, însă, în clipa în care constat o tendință tenace de a diminua, de a bagateliza sau chiar de a nega contribuția acestei generații, simt nevoia să reacționez, nu din solidaritate, ci din spirit de justiție, de echitate profesională. Fiind martor la afirmarea acestei generații, simt nevoia să aduc mărturia mea. Mulți din cei care neagă azi contribuția șaizeciștilor nu știu sau se fac că nu știu care au fost condițiile în care ei s-au putut exprima și riscă uneori să transforme în capete de acuzare ceva ce în epocă fusese un merit real.

— Dar judecata de valoare trebuie să fie contextuală?

— Este o întrebare! Judecata de valoare trebuie să țină seama în primul rând de text. Si după aceea de context.

— Textele generației despre care vorbim rezistă în sine?

— Nu, firește că nu. Nu toate. Dar dacă judecata de valoare s-a făcut ținând seama în primul rând de text, și nu de context, are șansa de a căpăta mai târziu o semnificație contextuală și de a fi valorizată în acest fel. E un paradox. Să mai ținem cont însă și de faptul că receptivitatea noastră s-a schimbat. Nu mai citim la fel. Intre timp am văzut și altă poezie, străină, dar și poezie românească recentă. Toate acestea ne-au modificat sensibilitatea poetică, percepția și, prin urmare, judecata. E acea mutație a valorilor, foarte bine sesizată de Lovinescu. Aș zice însă că o bună parte din literatura acelei perioade este încă lizibilă.

— In 1989 erați, după 32 de ani, tot lector la Litere. Aveați deja câteva cărți și un prestigiu asigurat în lumea literară românească. Nu dețineați însă nici o funcție publică. Si iată-vă, după 1990, profesor universitar, director al uneia din cele mai mari edituri din țară, "Univers", director al revistei "Euresis", președintele Asociației Editorilor din România și, până acum o lună, vicepreședinte al PEN Clubului român. Au venit prea târziu lucrurile astea? V-au găsit pregătit?

— Toate aceste lucruri au venit foarte târziu. "Prea târziu" este patetic și neproductiv. Dar au venit târziu. Ar însemna să mint dacă aș spune că eram pregătit. Schimbările m-au prins total nepregătit. Am constatat mai întâi că nu știu să fiu șef și că nici nu prea am înclinații de această natură. Este o problemă! Am crezut că totul se poate rezolva ca în relațiile mele cu studenții, printr-o înțelegere cordială. M-am iluzionat, firește.

— A apărut în "România literară" un articol: "Mircea Martin — 60". Cum vă priviți vârsta?

— Nu am văzut încă articolul, dar m-a sunat cineva aseară și mi-a spus. Am fost șocat. Nu voiam să accept, deși am realizat iminența faptului de acum un an și jumătate. Trebuie să admit că e o vârstă care mă indispune la modul cel mai direct, agresiv, visceral chiar.

— Aveți o imagine prefabricată despre ceea ce poate fi un bărbat la 60 de ani?

— Nu, nu cred. Sau, dacă aș avea-o, aș vrea să fie una de tip Goethe, nu-i așa? Dar, oricum, este o vârstă care mă prinde nepregătit. Am sentimentul că vine mult prea repede, după un deceniu care s-a desfășurat val-vârtej, cu o viteză inimaginabilă înainte de '89. Viteza asta s-a repercutat asupra mea, asupra modului meu de a fi, de a gândi, de a acționa ș.a.m.d. E o vârstă care m-a ajuns fără să-mi fi îngăduit să mă exprim altfel decât prin opere impersonale și indirecte.

— Ce ați fi vrut să scrieți și nu ați izbutit?

— Aș fi vrut să îmi definitivez proiectele. Mi se pare inadmisibil să nu îmi fi putut duce la capăt nici o carte, în condițiile în care, de pildă, aveam în 1989 la editura "Cartea Românească" un volum, *Necesitatea poeziei*, gata de tipar; l-am retras, în ideea — foarte naivă, de altfel — că nimic nu mai poate fi valabil, că totul trebuie reluat, că trebuie lăsat locul altora care nu au apucat să se exprime. Astăzi, după zece ani, l-am răsfoit și nu mi se pare chiar nepublicabil.

— Pentru un bărbat, biologic vorbind, 60 de ani pare a fi vârsta unei maturități împlinite.

— Nu știu. Probabil că îmi va fi mult mai ușor să-mi accept vârstele următoare, rotunde sau nu, bineînțeles dacă o să le mai apuc. Dar pe aceasta o detest.

— Să fie un orgoliu masculin? O cochetărie?

— Nu știu. Nu cred. Sau dacă da, probabil că sunt inconștiente. Dar vârsta asta a venit atât de repede...Mi-am dat seama acum un an și jumătate că vine. De atunci tot încerc să mă obișnuiesc cu ideea. Nici acum, cu o săptămână înainte, nu m-am putut obișnui. E o vârstă care mă revoltă. Mă indignează! Mă in-dignă!

Interviu realizat de
Adriana Babeți
București, 5 aprilie 2000

"Singurătățile" lui Mircea Martin

Ion Pop

Sub semnul lor îmi place să așez, în acest moment de sărbătoare, personalitatea și opera sa.

În câteva pagini din volumul publicat în 1986, *Singura critică*, Mircea Martin propunea un expresiv triptic în care calificativul solitudinii actului de lectură era supus unor variațiuni semnificative, ținând de ordinea subiectului și a atributului său și de specifica lor articulare. Jocul pozițiilor în sintagma care asocia *critica* și *singurătatea* concentra într-un fel de emblemă o reflecție mai amplă și mai adâncită asupra problemelor interpretării textului literar. Într-o primă formulare — *critica singură* — cele două cuvinte erau pretextul unei reacții ferme la tentativa, cu subtext politico-ideologic abia mascat, de a intimida spiritul critic într-o epocă de constrângeri și limitări tot mai grave ale libertății cuvântului. Admițând că există, prin forța lucrurilor, o singurătate a operei și a lecturii ei ca forme ale reculegerii și abstragerii reflexive, criticul insista totuși asupra a ceea ce numea "alianță spirituală" reprezentată de actul interpretării, — dialog între o operă-conștiință și o conștiință de cititor —, ambele instanțe participând la mișcarea mai generală a ideilor și la întreținerea vitalității creației culturale în ansamblul ei. Era un mod de a se opune agresiunii Puterii "monolitice" față de pretinsul "parazitism" al criticii, acuzată de izolare sterilă, într-un spațiu neproductiv și ostil construcției spirituale. Or, Mircea Martin evidenția, dimpotrivă, esențiala *nesingurătate* a criticii și, o dată cu ea, chiar dreptul la o autonomie *sui generis*, asigurată de natura ei *creatoare*, de operă despre opere. De fapt, el își dădea perfect seama că se încerca, în fond, o izolare a criticii, o însingurare a ei și a promotorilor săi, o depersonalizare și o anonimizare, ținta ultimă și nemărturisită fiind restrângerea și mai drastică a independenței spiritului interogativ. "Suspiciunea față de critică — scria cu un remarcabil curaj, pentru acel moment, autorul — n-a fost și nu este altceva decât suspiciune față de intelectualitate și față de cultură în genere. Demonstrațiile de forță n-au putut ascunde cu totul teama de luciditatea neconcesivă. Culpabilizarea criticii trădează un complex de culpabilitate".

Schimbând pozițiile celor doi termeni, secvența intitulată *Singură critica*, atrăgea atenția, tot atunci, tocmai asupra acestei necesități vitale a spiritului critic, problematizant. Singură critica responsabilă, căci întemeiată pe un autentic profesionalism, dezinteresată de orice altceva decât adevărul judecății de valoare, inevitabil discriminatorie și, în acest sens, "nedemocratică" putea asigura, în realitate, o adevărată democrație, căci "nimic (nu e) mai democratic decât respingerea tabuurilor, a concesiilor făcute autorității". Se dădea astfel încă o replică la ceea ce s-a numit, de către Marin Preda, "spiritul primar agresiv", atrăgându-se totodată atenția asupra exigențelor etice definitorii pentru orice intelectual autentic, angajat în observarea și chestionarea responsabilă a societății în care trăiește. Reflecția asupra criticii literare devenea astfel pretextul unei meditații amplificate asupra spiritului critic în sensul cel mai cuprinzător. "Critica literară — se putea citi în textul amintit — constituie, sub toate formele ei, o prezență indispensabilă în spațiul nostru și, pentru că își asumă sarcini mai ample, se implică — prin însăși presiunea istoriei și responsabilitatea conștiințelor — în devenirea culturii și societății românești".

În sfârșit, a treia variantă de asociere a celor doi termeni — "singura critică" — acoperea o problematică nu mai puțin importantă în contextul dezbaterilor din domeniu: aceea a ierarhizării formelor de manifestare a spiritului critic, de la simpla recenzie și cronică literară la eseu, studiu sau monografie. Ambiguă, formula "singurei critici" respingea, pe de o parte, "ambițiile absolutiste" ale uneia sau alteia dintre aceste forme (cu consecințe în susținerea preeminenței metodologice și stilistice), iar pe de alta sublinia nevoia unei unități în respectarea "acelorași principii inalienabile ale profesiunii", implicând adevărul judecății de valoare, suplețea tehnicilor de abordare, echilibrul între subiectivitate și obiectivitate, personalitate și impersonalitate, "moralitatea". Aș afirma — conchidea autorul — că singura critică acceptabilă e cea care nu se consideră pe sine *singura*, vreau să zic, singura care contează. (...) Ar trebui să mai adăugăm că adevărata critică se cuvine să înceapă și să sfârșească printr-o autocritică".

În confruntarea dintre aceste "singurătăți", Mircea Martin a știut să respecte în chip admirabil, "regula jocului", de la debutul din 1969 cu volumul de cronici puse sub titlul *Generație și creație*, până la eseurile din *Critică și profunzime* (1974), *Identificări* (1977), *Dicțiunea ideilor* (1981), ori studiile de sinteză dedicate lui *G. Călinescu și "complexelor" literaturii române* (1981) și lui *B. Fundoianu* (1984). Opera sa, care-l situează de multă vreme în prim-planul criticii și teoriei literare românești, are tocmai meritul mare de a fi conciliat într-o armonie dinamică individualitățile "solitare" ale perspectivelor de lectură, atente la fizionomia specifică fiecărui text vizitat, angajând în profunzime personalitatea celui care citește și judecă, însuflețit de necesara "simpatie pătrunzătoare" cu universul cuprinzător al Literaturii, în care vocile diferite se regăsesc într-o unitate polifonică. Asimilarea foarte personală și liberă a învățămintelor "școlii critice de la Geneva", cu a sa "critică de identificare" în variante puternic individualizate, și ele, de la Marcel Raymond și Georges Poulet, până la Jean Rousset sau Jean Starobinski, receptive în chip diferit și la metodele cele mai noi de interpretare, i-a asigurat autorului ei o particulară libertate de spirit, o remarcabilă mobilitate și suplețe a viziunii, la adăpost de "absolutismul" metodologic evocat mai sus și încurajându-i acea "atenție față de unic" cu adevărat fertilă în raportul cu textele. Formația solidă de teoretician literar i-a servit, de asemenea, de "avertizor" în fața exceselor a ceea ce numea, în *Critică și profunzime*, "o inteligență rece, aproape tehnică, jubilând cu naivă siguranță în scheme și cifre". Dimpotrivă, actul critic era definit, încă de la primii pași, în teritoriul lecturii specializate, "ca participare, ca experiență", în demersul mereu reluat al "identificării" cu conștiința operei; însă o experiență ce se voia exprimată într-un stil personal, devenită convingătoare și prin calitatea unei scrieturi. Nu întâmplător, una din cărțile semnate de Mircea Martin se intitulează *Dicțiunea ideilor*, și se poate spune acum, cu toate cărțile sale pe masă, că autorul lor și-a păstrat în cele peste trei decenii de la debut, ceea ce se numește "demnitatea stilistică".

Vorbind despre singurătățile criticii, Mircea Martin s-a pronunțat de fapt împotriva lor, reflectând, cu un simț al echilibrului mereu dovedit, asupra unei solidarități exigente, a unei "convergențe constructive", exemplară nu numai pentru lumea noastră literară, ci pentru însăși condiția intelectualului autentic.

Reșița, Geneva

Livius Ciocârlie

Mi s-a întâmplat, nu-i mult de atunci, să le vorbesc studenților timișoreni despre Mircea Martin. L-am numit cu acea ocazie un **spirit european** și deoarece astfel de expresii au tendința să nu spună mare lucru, m-am străduit să argumentez. Lăsam la o parte deschiderea lui Mircea Martin către Europa, către principiile ei, pe care a dovedit-o într-un recent și excelent eseu. Aveam în vedere modul lui intelectual de a fi. Faptul că nu se grăbește să scoată cărți după cărți (de unde reiese că **spirit european** nu e totuna cu **spirit parizian**), dar când, după o superstițioasă discreție asupra scrierii lor, le scoate - acele cărți **rămân.** Rămân, desigur, pentru cine le-a citit. Fac precizarea fiindcă tinerii de azi, comițând o explicabilă eroare, cu sentimentul că mai nimic din ce s-a produs până în 1989 nu merită interes, nu știu ce pierd. De pildă, abia se mai vorbește despre Lucian Raicu, a cărui minte de o rară profunzime ne lipsește neînchipuit de mult. Comițând eroarea, tinerii nu-și dau seama că devin continuatorii perioadei pe care, altfel pe bună dreptate, o disprețuiesc. Atunci se ajunsese ca, dacă nu le era foame sau frig, românii – privați decenii la rând nu numai de drepturi, dar și de o elementară civilizație – să ignore ceea ce le lipsea. Așa se explică de ce dacă mături o stradă din București, a doua, a treia zi, o regăsești plină de gunoi.

Deci, nu știu cât de frecvent sunt recitite cărțile lui Mircea Martin. Când afirm că ele rămân, mă refer la valoarea lor. (Iar valoarea are timp să aștepte; va exista întotdeauna o Canossă pentru ea). În regândirea tuturor temelor atacate de Mircea Martin - complexele literaturii române, critica de identificare, Fundoianu, criticii de zi (adică: de ieri), contribuția lui nu poate fi – cu decență – ocolită. Iar unul din titlurile date de el – **Dicțiunea ideilor** – îl și reprezintă. Fiindcă are răbdarea de a le lăsa să se formeze ca de la sine, când hotărăște să le formuleze ideile lui au o pregnanță aparte. Lipsite de orice ostentație, ți se impun.

Mircea Martin are și o formație europeană; mai exact, genevеză. Geneva a fost un centru de intensă iradiere în critica secolului douăzeci. Contactul lui Mircea Martin cu Marcel Raymond, îndeosebi, dar și cu Georges Poulet, a fost determinant în trecerea de la critica de întâmpinare, inițial practicată, la critica de idei. Dar el n-a stat la Geneva un deceniu sau două, ci mult mai puțin. Dacă s-a impregnat atât de adânc de Geneva e fiindcă gândirea lui era dinainte pregătită pentru acest contact. Lui i se potrivește ca nu multor altora vorba: nu m-ai înțelege, dacă nu m-ai fi înțeles deja.

Mircea Martin are și un comportament european. El nu ține deloc să fie prezent cu toate prilejurile și pe toate ecranele. Cu atât mai memorabilă devine o prezență a lui. Nu-i place să polemizeze. Își spune o părere și o lasă să-și urmeze calea. Nu-l sperie riscul de a se șterge din priviri, căci nu are de ce. Dimpotrivă. Nu-s numeroși intelectualii noștri cu un statut mai de necontestat. Iar asta nicidecum fiindcă s-ar menține într-o zonă neutră, umbrită, de unde n-ar irita pe nimeni. Fiindcă este respectat. Fiindcă este el.

Pe deasupra, adică **last but not least,** Mircea Martin este bănățean. Un bănățean pe care l-am cunoscut la București, în casa prietenului nostru comun, bun (în realitate: nemaipomenit) conducător de inteligență, Mihai Bogdan. Întâlnirea cu Mircea Martin a fost **un coup de foudre** intelectual. Ne-am plăcut (îndrăznesc s-o spun; el poate să mă corecteze) imediat și am comunicat fără efort, ceea ce nu se impunea defel de la sine, amândoi având o reținere naturală, de... bănățeni. E adevărat că mai târziu Mircea Martin a trecut și proba, decisivă prin părțile noastre, de a-mi fi oferit la Reșița niște de neuitat (cum sunt și cărțile lui) găluște cu prune. Al căror autor nu era însă el, ci iată, îl divulg - Doamna, mama sa.

Îmi place să fiu împreună cu Mircea Martin și dintr-un soi de egoism. Cu o tendință a firii de a mă autoironiza până ce-mi cade cenușa peste ochi, cu el glumesc pe seama lui; iar el, nu mai puțin, pe socoteala mea. E reconfortant.

În ultimii ani, am fost tentat să-i reproșez că, deși întâlnirile noastre decurg la fel de bine, sunt tot mai rare. Găseam o nepotrivire greu explicabilă în faptul că, deși rămas el același, am un tot mai anevoios acces la prezența lui. Asta, până acum două sau trei săptămâni. Mai precis, de când am devenit bucureștean. Atunci, cu mare iuteală, am priceput. Eu însumi nu mi-am făcut încă timp (fiindcă nu l-am avut) să-l văd pe același prieten, fundamental în existența mea, Mihai Bogdan.

Pragul pe care-l trece acum Mircea Martin îl melancolizează. Îl înțeleg. Ca să-l consolez, îi spun, de la înălțimea vârstei mele se poate [illegible]

Zei și marionete

Ciprian Vălcan

Ne-am obișnuit să ne socotim jucăriile zeilor, arma lor secretă împotriva plictisului. Când cei de dincolo de lună își pierd îndemânarea întru degustarea ambroziei, când limba li se împleticește în rostirea vocabulelor sacre, ei hotărăsc să ne pună la încercare, dorindu-și cu suspectă aviditate să se amuze cu inconștienta noastră artă actoricească. Ba chiar mai mult, așa cum ne învață Homer, ei urzesc și săvârșesc pieirea oamenilor pentru ca viitorimea să aibă ceva de cântat, gata să dea o mână de ajutor artiștilor care ar putea rămâne altfel în pană de inspirație. Zeul se dovedește estetul perfect: savurează atât spectacolul în care ne-a distribuit fără știrea noastră, cât și cronica mai puțin fantezistă în care e descrisă prestația comedianților. Doar despre regizor nu e nevoie să se spună nimic — el e chiar zeul.

Însă zeii nu au obiceiul de a-și pierde mințile, fiindcă regulamentul Olimpului nu tolerează decât cel mult o criză de nervi. De aceea, jocurile lor nu pot să aibă parte de un deznodământ dramatic, iar ei rămân mereu identici, scutiți până și de o banală nevroză, ghiftuiți cu o eternă beatitudine. Nu la fel stau lucrurile în privința jucăriilor lor animate. Oamenii au în repertoriu și nebunia. Tocmai de aceea, miza jocului lor e alta. Ei riscă să se piardă între rolurile pe care și le asumă, înghițiți de o stranie amnezie, de o gaură neagră ce tinde să le soarbă identitatea, transformându-i într-o suită de măști fără suport. Nebunia nu ar reprezenta decât neputința de a mai discerne, imposibilitatea de a spune dacă în spatele acestor travestiuri se mai ascunde cineva. Eul se dizolvă, lăsând în urma sa doar o serie de fluxuri ale conștiinței, devenite întâmplătoare și absurde, lipsite de orice coordonare, asemenea trucurilor dezordonate ale unui clovn.

Jocul e modul nostru de a cocheta cu nebunia, felul în care evadăm pentru o vreme din realitate încercând să nu ne punem în pericol mințile. El preia doar o serie de manifestări superficiale ale nebuniei, împiedicându-ne să ne prăbușim în patologic. E o tentativă de a gusta doar ceea ce presupunem că ar putea să fie deliciile acesteia, fără să avem parte și de abisul său însoțit de șocuri electrice. Jocul pare să fie o variantă a nebuniei *ad usum delphini*, o necesară defulare a scenariilor imaginației noastre. Ne jucăm pentru că avem nevoie de o repliere, de o punere la adăpost în raport cu trăirile noastre zilnice transformate în rotițele unui mecanism implacabil, fiindcă vrem să păstrăm măcar o doză de imprevizibil în economia vieților noastre. Animalul ce fantazează în noi nu poate fi înduplecat în nici un chip să se mulțumească doar cu ceea ce vede sau cu ceea ce trăiește și tocmai din acest motiv el pornește la o reconstruire a realității guvernată de deplinul arbitrariu al instinctului său ludic. Așa pare să se nască arta, această himeră nutrită din incongruența dintre lumea în care ne mișcăm și lumea în care visăm. Arta e mărturia insatisfacției noastre în raport cu chipul lumii, e aportul la opera demiurgului. Probabil că cea mai bună dintre lumile posibile e o lume lipsită de artă, o lume în care perfecțiunea realității inhibă orice impuls creator, în care dorința de joc nu are spațiu pentru a se naște. Arta e o încercare de a compensa imperfecțiunile existenței. O lume perfectă lasă loc doar unui exercițiu etic, interzicând orice veleitate estetică, așa cum par să fi înțeles neoplatonicienii, care spuneau că binele e plin de blândețe, de bunătate și de gingășie, stând oricând la dispoziția celui care îl dorește, pe când frumosul stârnește groază, buimăcire și plăcere amestecată cu durere, ducându-i departe de bine pe cei care nu știu ce este binele. Paradisul nu e unul estetic, nu e o academie în care să se strângă cei mai mari artiști ai tuturor vremurilor cocoșați sub greutatea operelor pe care le poartă în cârcă, nu e o insulă pe care să te retragi alături de cele mai mari zece cărți ale tuturor timpurilor, ci e un teritoriu eminamente etic, un regat al pielarilor, hangiilor sau spițerilor stăpâniți dintotdeauna de fascinația binelui.

Jocul cere și o anume virtuozitate, abilitatea unui ingenuu histrionism. De aceea, copilul pare să fie adevăratul maestru de ceremonii, unicul specialist al ludicului. Superioritatea sa zdrobitoare în ale jocului ține de echiparea lui naturală, care îi permite să se fixeze instantaneu într-o lume fluidă și bazată pe improvizație, de parcă ar fi fost dintotdeauna un harnic ucenic într-o companie de *commedia dell'arte*. Adultul întâmpină dificultăți în tot ceea ce ține de pliere, ontologia sa e una mai degrabă rigidă, o ontologie a substanței scăpată cu bine în ciuda destrucției heideggeriene. El are nevoie de repere fixe, de consistența rolurilor pe care și le asumă, de sentimentul că lumea pe care o știe va rămâne mereu aceeași. Schimbarea îl terorizează, iar pentru improvizație îi lipsește talentul. Singura virtute pe care o recunoaște e seriozitatea, mascându-și neputința de a evolua printr-un hilar elogiu al solemnului și printr-o pasiune bolnăvicioasă pentru tot ceea ce ține de ceremonie. E un suporter inconștient al funcționărimii austriece, un posibil nostalgic al împăratului cu favoriți, al atât de bătrânului Franz Josef. Pentru că maladivul îi repugnă, refuză să-și ia măsuri de precauție, socotind boala o problemă de necunoaștere a etichetei. Privește cu dispreț lumea pe care și-o construiesc copiii, socotind-o o nerozie inutilă, în locul căreia ar fi mai potrivită exersarea unui pas de defilare, pregătirea pentru acea existență pe care o socotește singura adevărată, existența determinată de hegemonia birourilor. Jocul nu poate să intre în lumea sa, fiind considerat o primejdioasă ficțiune, o posibilă dovadă a intruziunii himericului, o înfrângere inacceptabilă a rațiunii. Rațiunea nu știe să se joace; ea poate doar să ordone sau să calculeze, urmărind cu încordare ca nimic să nu-i scape de sub control, exercitându-și marțial vigilența.

Numai înțeleptul știe să se joace cu o pasiune egală aceleia a copilului, cu toate că motivele sale sunt radical diferite. El se prinde în joc pentru a se convinge mai bine de caracterul iluzoriu al lumii, de lipsa de importanță a faptelor și gesturilor noastre, tocmai pentru că știe că nu e decât o rotiță între altele, un umil soldat al imperiului jucăriilor. Eventuala sa eliberare depinde de înțelegerea rolului său de marionetă. Și în acest fel ne întoarcem la firele pe care le trag zeii, avându-l de astă dată pe Plotin alături de noi: «Căci așa face omul care nu știe să trăiască decât lucrurile celе de jos și lucrurile exterioare: el nu știe că și atunci când varsă lacrimi sau când le ia în serios, de fapt joacă un rol. Numai partea serioasă din om poate întreprinde, în mod serios, fapte serioase; în rest, omul nu este decât o jucărie. Cei care nu știu să fie serioși și nu știu despre sine că sunt doar niște jucării, își iau jucăriile în serios. Dacă, jucându-ne cu ele, ajungem să suferim aceleași necazuri ca și ele, lepădând masca pe care am purtat-o cât am jucat, să știm că am fost prinși într-o joacă de copii. Iar dacă Socrate se joacă, se joacă doar cu Socrate cel exterior».

Careu și reguli

Ioana Spătaru

Jocul este șansa prizonieratului confortabil. În careul cu reguli, cea mai slabă tentație este libertatea. Patima jocului reține comportamentul adictiv al captivului prin vocație. Dependența de reguli. Legea care armonizează mișcările și construiește spectacolul. Orice deviere spre libertate s-ar putea dovedi păgubitoare. În timp ce sensul jocului se confirmă prin regulile sale.

Rezistența la absurd prin joc, o formulă nu neapărat inedită, și exemplificările ei, în romanul lui Sorin Titel, "Lunga călătorie a prizonierului": un prizonier, doi gardieni, o călătorie pentru care trăiesc, neobosiți, devotați și câteva figuri fulgurante: femeia-maică-Maria, steaua, trei magi fără stea, fără ieslea lui Isus, scot la suprafață scenariul insinuant al unei parabole. Trei magi rătăciți. O geografie în dezagregare și un element de coerență: jocul.

Regulamentul este instituit ad-hoc, la inspirație și preluat cu exaltare. Gardienii îl izbesc pe deținut. Deținutul se prăbușește. Câștigă "cel care reușea cel mai mare număr de lovituri, însoțite, bineînțeles, de căderi, pe minut". Ascuns, cum se cuvine, ritualul există. De asemenea, procesul moral. Jocul procură emoții formative. La început, însoțitorii trăiesc beția puterii nelimitate. Apoi, teama că pot pierde obiectul asupra căruia să o exercite, deținutul dând semne de oboseală. Suferințele captivului îl sensibilizează, până la pactul solidarizării creștine: "Hai să ne iubim ca frații".

Călătoria e interminabilă. Secvențele ei, însă, irepetabile. La fel și jocurile. Aici intervine creativitatea unor oameni care refuză să se limiteze la a parcurge pur și simplu itinerariul indicat. Iar aceștia sunt gardienii. Ei își asumă rolul activ al inventării de jocuri. Jocuri mai subtile, "mai civilizate".

Creativitatea nu este o proclamare a libertății, ci a puterii. Puterea de a impune un scenariu: deținutul "așezat la o distanță de aproximativ zece metri, întors cu fața", însoțitorii "loveau pe rând, de câte trei ori fiecare, și, bineînțeles, notau loviturile care nimereau în plin". Și puterea de a-l respecta. În acest punct, participarea deținutului lasă mult de dorit. Rolul său nu îl convinge și perturbă jocul prin crize de lașitate.

Condiția de succes a unui joc este devotamentul. Recuperarea dexterității de a schimba și experimenta identități. Rolul asumat cu convingere. Naiva metamorfoză. Jocul deschide un culoar spre copilărie, nu obligatoriu spre paradisul ei.

Gardianul exemplifică postura deținutului. El devine țintă și primește "fără să clintească loviturile celuilalt". Firește, există o morală, și gardianul o face cunoscută. Rolul inspiră teamă. Teama se vindecă prin educație. "E vorba de educație. (...) Și mie mi-a fost frică la început, după aceea m-am obișnuit".

Etapele unei existențe spre desprinderea histrionică: "la început" — timpul fricilor primitive și "după aceea" — istoria metamorfozării fricii în rutină. Experiența civilizatoare — jocul.

Practica îndelungată conduce spre jocuri perfide. Regizorii descoperă o nouă voluptate: demiurgia. Acțiunile jocului mențin la fel energic scenarii vânătorești. Vânătoarea devine însă mai subtilă: însoțitorii rostesc porunci la întâmplare, deținutul le execută conștiincios. Jocul instituie fascinația de a vedea cuvintele devenind fapte. Comunicarea este perfectă. Univocă.

Dar istoria nu se oprește aici. Tentația experimentelor mai complicate atrage inevitabile penalizări. Jocul cu cuvintele: deținutul rostește cuvinte, însoțitorii trebuie să le reproducă. Pe drum cuvintele se transformă în inversul lor: "Vă iubesc ca pe frații mei (...) Ne urăște ca pe dușmanii lui". Legăturile se tulbură. Actorul rămâne singur.

Jocurile sunt periculoase. Regulile marchează traseele jocului cu semne înșelătoare. Indicatorul maschează trapa. Pariezi pe el, cu conștiința jucătorului fair-play și cazi în subsolul coșmarului. Vânătoarea începe.

Noutăți la Editura Polirom

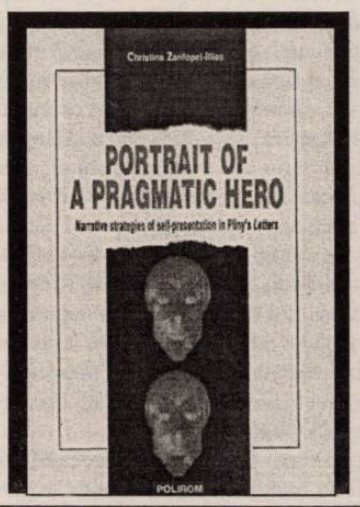

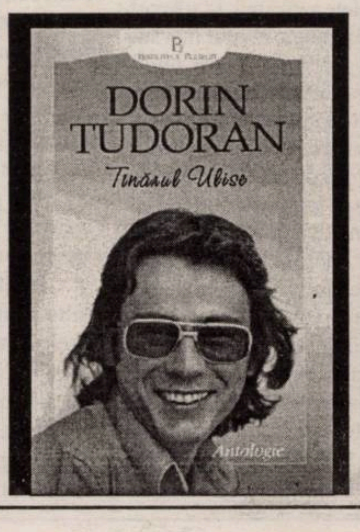

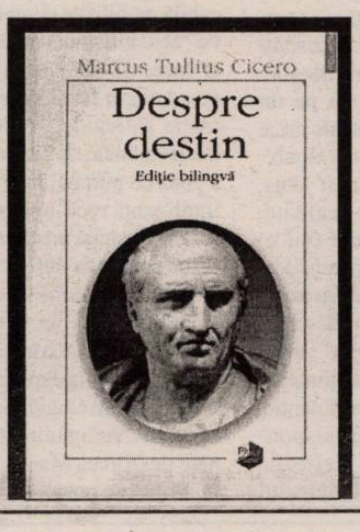

Jocul cu moartea?

Călin Petcana

Nu v-ați revoltat niciodată în fața morții? Nu v-ați întrebat niciodată: de ce tocmai el (sau ea), de ce acum? Cu siguranță că răspunsul se lasă încă așteptat. Plugarul lui Johannes von Tepl[1] trăiește aceeași tragedie. După ce i-a luat tânăra soție, Plugarul cheamă moartea în judecată și o supune unui proces. Nimic mai adevărat decât manifestarea lui de revoltă împotriva morții, iar varianta sa de continuare a vieții este proprie tuturor celor cărora le-a fost luată ființa cea mai dragă: "Numai jelind ar trebui să trăiesc".[2] Ce se întâmplă însă atunci când moartea nu a venit încă, ci doar ne trimite semne de apropiere: o boală gravă, un accident etc.? De multe ori spuneam că moartea "se joacă" cu noi, ne încearcă răbdarea și puterea — câtă viață a mai rămas în noi. Aceste încercări sunt oricum mult prea dese. Și atunci, mă întreb adesea de ce uneori chiar noi înșine provocăm la "joc" moartea? De ce unii încearcă mereu să se sinucidă? La ce bun sporturile extreme? Ce fel de provocare este aceasta? Drogându-ne încercăm limitele vieții sau ale morții? Chiar există un "joc" între noi și moarte? Poate exista un astfel de "joc"?

Mai întâi ar trebui lămurite două lucruri: ce înțelegem aici prin joc și ce înțelegem prin moarte? Jocul este ceva serios, chiar dacă pentru cel de joacă, jocul nu este o situație serioasă și este jucat tocmai din această cauză. După cum spune Aristotel (Pol. VIII, 3, 1337, b 39), jocul se realizează "spre relaxare", însă mai important este că în jocul însuși rezidă o seriozitate proprie, chiar sacră"[3]. Jucătorul știe că jocul e doar joc, și totuși, "actul jocului își îndeplinește scopul ce-i revine doar când cel ce joacă este asimilat de către joc".[4] Pe de altă parte, "jocul are o esență proprie, independentă de conștiința celor ce joacă".[5] Chiar și în afara comportamentului ludic, jocul este prezent. Poate mai ales acolo. Jocul este o mișcare încolo-și-încoace, fără un scop anume, scop care, odată atins, ar duce la încetarea ei. Această mișcare se reînnoiește pur și simplu printr-o continuă reluare.

"Mișcarea acestui încolo-și-încoace este în mod evident atât de centrală pentru determinarea esențială a jocului, încât devine indiferent cine sau ce anume execută mișcarea. Mișcarea jocului ca atare este într-un fel lipsită de substrat. Jocul este ceea ce este jucat sau se derulează — nu se reține nici un subiect care joacă. Jocul este o efectuare a mișcării ca atare".[6] În joc important este chiar jocul ca atare, și nu cel care joacă. Desigur, jocul reprezintă și impunerea unei ordini în acea mișcare încolo-și-încoace, dinamica jocului realizându-se parcă de la sine. Pe lângă faptul că această mișcare este lipsită de scop sau intenție, ea este lipsită și de efort (nu trebuie să fie o absență reală a solicitării), iar aceasta tocmai pentru că jocul îl implică total pe jucător. Jocul se joacă parcă de la sine. De aici și plăcerea reluării jocului.

"A juca înseamnă a-fi-jucat. Atracția jocului, fascinația pe care o exercită constă tocmai în faptul că jocul se înstăpânește asupra celui ce joacă".[7]

Jocul înseamnă și competiție. Și ce competiție ar putea exista fără o participare reală la joc a jucătorilor? Implicarea trebuie să fie veritabilă. Marea atracție a jocului este riscul. De prea multe ori, participarea la joc nu ia în calcul acest element, decât când este deja prea târziu. Jocul trebuie să aibă și un început, și un sfârșit.

Luată la întrebări de Plugar, moartea răspunde că rațiunea sa de a fi este de a împiedica înmulțirea excesivă. Așadar, "toți" trebuie să murim — aceasta este puterea generalității! Însă fiecare moare de moartea sa! Totuși, ce e moartea? — "Nu suntem nimic și totuși suntem ceva".[8] "Nimic" de felul vieții, fără înfățișare, nici duh, nu poate fi văzută sau atinsă. "Ceva", adică sfârșitul vieții, sfârșitul ființării, începutul neființei, ceva care stă la mijloc "între" ființă și neființă. Moartea este mereu "între" a fi și a nu fi. Este chiar acest "între". Și mai este "o întâmplare care e sortită fiecărui om".[9]

Heidegger, în Sein und Zeit (§48), este cel care a citat următoarea frază din polemica Plugarului cu moartea și a făcut-o celebră: "Din clipa în care se naște, omul este destul de bătrân ca să moară".[10] Ceea ce vrea să însemne că moartea nu este acel moment în care ieșim din viață, ci e un mod de a fi asumat de om încă din prima clipă a vieții sale. O variantă mai explicită a celebrei fraze este: "De îndată ce omul se naște, a și încheiat târgul care-l face să moară. Sfârșitul e fratele începutului".[11]

Ce e comun începutului și sfârșitului? Tocmai acest "între" a fi și a nu fi. Nu poți muri fără să te fi născut. Dacă prima clipă poate fi și ultima, înseamnă oare că esența vieții și a morții este cuprinsă în acea clipă, iar toate celelalte momente nu fac decât să o desfășoare? Ce facem încă din prima clipă? — Murim: modul de a fi al vieții este moartea?

Trăim murind în fiecare clipă. Viața este tocmai acea mișcare a morții între a fi și a nu fi, este jocul morții. Începutul jocului este tocmai clipa în care ne-am născut. Jocul are și un sfârșit — imprevizibil, de data aceasta.

Acum, după ce am văzut ce este jocul și ce este moartea, revin la întrebarea inițială: sinucigașii și cei ce fac sporturi extreme, cei ce se droghează etc. se joacă ei de fapt cu moartea sau moartea se joacă cu ei? Acestea sunt "jocurile morții" cu noi, sunt tentațiile mișcării lui "între" a fi și a nu fi. Însă atunci când întreaga viață este o moarte continuă, de ce aceste "jocuri ale morții"?. Tocmai pentru că, așa cum afirmă Marin Tarangul, "cei care înfruntă și caută moartea sunt adesea oameni mărginiți. Mărginiți prin ce? Prin faptul că moartea nu trăiește în apropierea gândului, ci doar în apropierea trupului, epidermic (...). Ei nu gândesc mult și gândul lor nu ajunge să se maturizeze (...). Și, dacă ei, în împrejurări potrivnice, ajung să se sinucidă, o fac doar pentru că nu mai pot să trăiască, nu pentru că gândul lor ar fi îmbătrânit în apropierea morții. Gândul cere răbdare; or, ei nu au răbdare, care este un act interior, o presupunere a spiritului, ceea ce-i face să aleagă drumul cel mai scurt, riscul (...). Poți să fi fost de multe ori față în față cu moartea și să rămâi constant idiot; cu pieptul plin de decorații".[12]

1 Johannes von Tepl, Plugarul și moartea, Taducere din germana medievală de Marin Tarangul și Emmerich Schäffer, Introducere și "Cuvânt despre felul de a fi al morții" de Marin Tarangul, Humanitas, București, 1997.

2 ibidem, p. 27.

3 Hans-Georg Gadamer, Wahrhell und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1975, ediția a IV-a, p. 97. În încercarea de a clarifica ce este jocul mă ghidez după ceea ce afirmă Gadamer în capitolul Conceptul de joc, op. cit. pp. 107-105.

4 ibidem, p. 97.

5 ibidem, p. 98.

6 ibidem, p. 99.

7 ibidem, p. 101-102.

8 von Tepl, op. cit., p. 48.

9 ibidem.

10 ibidem, p. 60.

11 ibidem, p. 58.

12 ibidem, p. 129.

Latina – între *perfectio* și *defectio*

George Bogdan Țâra

Cei pentru care latina nu a fost decât o materie în plus în timpul școlii rămân, în cel mai bun caz, cu amintirea unor declinări cadențate și a unor conjugări regulate, totul sâcâitor de perfect, mult prea exact și deci lipsit de originalitate. Tot pentru aceștia, literatura latină înseamnă epopeea perfectă (Vergiliu), satira perfectă (Horațiu), oratoria perfectă (Cicero) etc. Cu greu își mai poate închipui cineva că printre atâția împărați, senatori și scriitori culți, în Roma antică trăiau, cât se poate de firesc, și oameni obișnuiți, comercianți, meșteșugari, soldați, care se slujeau de aceeași limbă latină în viața de zi cu zi. Desigur, în cazul acestora, nici cei mai fervenți susținători ai purității limbii latine n-ar mai putea vorbi de perfecțiune sau de corectitudine.

Limba vorbită, simplă și spontană, scăpată de rigoarea legilor care normează comunicarea până la detaliu, trebuie să se fi regăsit în limbajul familiar al tuturor romanilor. Acesta din urmă îl întâlnim la Cicero însuși. În scrisori, stilul înalt și perioada din scrierile filozofului și discursurile oratorului devin exprimare directă și propoziție dezinvoltă, necesare omului Cicero pentru a se sfătui cu soața lui, Terența: *Opinor, sic agam: si est spes nostri reditus, eam confirmes et rem adiuves; sin, ut ego metuo, transactum est, quoquo modo potes ad me fac venias*. "Cred că așa voi face: dacă există vreo speranță de întoarcere, să o întărești și să ajuți la realizarea ei, dar dacă nu, așa cum mă tem eu, s-a terminat, oricum reușești, fă astfel încât să vii la mine". (Fam. XIV, 4).

Încă de la începuturile sale, literatura latină a știut să profite de hulita vorbire neîngrijită. Fără aceasta din urmă, personajele lui Plaut s-ar fi banalizat într-o conversație sterilă. Cunoscând regulile fonetice, servitoarea din Truculentus n-ar mai fi dat naștere la echivocuri de genul *comprime e(i)ram* "înfrână-ți furia", înțeleasă de urechea la fel de neșcolită a interlocutorului: *comprime (h)eram* "necinstește-ți stăpâna", sau n-ar mai fi folosit cu seninătate pleonasme curente în vorbirea populară: *nemo (<ne homo) homo* "nimeni om". Nici Satyricon, romanul lui Petronius, n-ar mai fi avut aceeași savoare, dacă autorul, o dată coborât în mijlocul plebei ce se perinda pe străzile Romei, n-ar fi împrumutat de la aceasta vorbirea deocheată. Așa se face că tocmai rafinatul Petronius, cel alintat *arbiter elegantiae*, folosește fără sfială expresii caracteristice limbajului popular: Fortunata, nevasta lui Trimalchio, "își măsoară banii cu baniță" (*nummos modio metitur*), dar "totuși are limba ascuțită, gaiță, nu alta" (*est tamen malae linguae, pica pulvinaris*), în timp ce "suprema" filozofie a condiției umane e redată de Seleucus în următorii termeni: "Hei, hei! Nu suntem decât niște burdufuri umflate. Suntem mai netrebnici ca o muscă. Încă mușchii mai au ceva putere; noi însă suntem mai amărâți decât o bășică de apă"[1].

Odată cu apariția primilor autori creștini, soarta latinei scrise cunoaște o întorsătură evidentă. Deși este o religie a cărții, creștinismul a fost, până la crearea unei tradiții literare latine, începând abia din secolul II, religia unor comunități închise, preocupate în primul rând de învățarea și asumarea unui mod de viață creștin. Transmisă în special pe cale orală, învățătura lui Iisus trebuia să se adreseze tuturor și să fie înțeleasă atât de știutorii, cât și de neștiutorii de carte. Simplitatea și exprimarea directă, de un pragmatism desăvârșit, au fost și idealul declarat al primilor scriitori creștini. Când Sfântul Augustin afirmă răspicat în Enarrationes in Psalmos: *"... melius est reprehendant nos grammatici quam non intellegant populi"* mai bine să ne critice pe noi gramaticii, decât să nu ne înțeleagă mulțimile", asistăm la separarea definitivă de preceptele retoricii clasice. Autorul acestei rupturi este tocmai cel mai învățat dintre scriitorii creștini, fostul profesor de retorică, admirator și cunoscător, până la un punct, al lui Cicero și Vergiliu! Înaintea lui, scriitorii ecleziastici ai secolelor II și III încercaseră din răsputeri să-și formeze un stil cât mai simplu, dar, atât Tertulian, cât și Ciprian sau Ambrozie al Milanului, purtau pecetea — nu se putea altfel — școlilor de retorică în care se formaseră. Deși de factură diferită, stilul fiecăruia era elaborat și vădea cunoașterea de către autor a resorturilor expresivității limbii. Așa se face că ei vor da naștere, *currente calamo*, unui stil nu lipsit de complexitate și, pe alocuri, de prețiozitate, opus intenției lor inițiale: Cele ce vor ajunge de la mine în inima ta, câte și cum vor fi, nu sunt spuse într-o formă deosebită și căutată; talentul meu în acest domeniu este destul de modest, nu se ridică pe culmile artei nici prin bogăția, nici prin frumusețea exprimării, îl avertizează, gratuit, Sfântul Ciprian pe Donatus în epistola-tratat pe care i-o adresează. Dacă ne vom opri în acest punct, vom lăsa o imagine cel mult parțială, dacă nu greșită, asupra încercării scriitorilor patristici de a ajunge în inima oamenilor de rând, creștini sau încă păgâni, dispuși să îi asculte. Trebuie amintit că activitatea lor "literară" a fost mereu dublată de una orală, vie, ce le revenea ca oameni ai Bisericii: preoți sau episcopi. Așadar, ei sunt nu numai primii scriitori, ci și primii oratori creștini, între cele două ipostaze existând o distanță considerabilă. Mărturie stă mulțimea de predici care ni s-au păstrat de la Sfântul Augustin. Acestea împletesc elementele oralității cu trăsăturile vorbirii populare într-o compoziție voit simplă, accesibilă înțelegerii și celor neinițiați: *Alleluia canticum est novum. Homo novus cantat canticum novum. Cantavimus nos, cantastis et vos, infantes, qui nuper ab ipso innovati estis.* "Alleluia este un cânt nou. Un om nou cântă un cânt nou. Am cântat noi, ați cântat și voi, copii (= nou botezați), care de curând sunteți înnoiți de către Acela însuși" (*Sermo de Alleluia*).

Credem că, din exemplele citate mai sus, majoritatea locuri comune, s-a văzut că limba latină nu poartă mereu acele straie scrobite în care se prezintă vederii superficiale, ci poate să-și scoată toga, la nevoie, pentru a rămâne în tunica simplă și comună bogaților și săracilor, bărbaților și femeilor. Este o limbă complexă, asemenea lumii pe care ne-o evocă până în ziua de azi. Prin urmare, văzută în ansamblu, limba romanilor și a romanizaților este cea mai potrivită, necesară și variată, moștenire a unei vremi care, parafrazându-l pe poet, niciodată nu va muri pe de-a întregul.

[1] Petroniu, **Satyricon**, traducere, prefață și note de Eugen Cizek, (București), Editura pentru literatură, 1967, p. 89 și 98.

Noutăți la Editura Humanitas

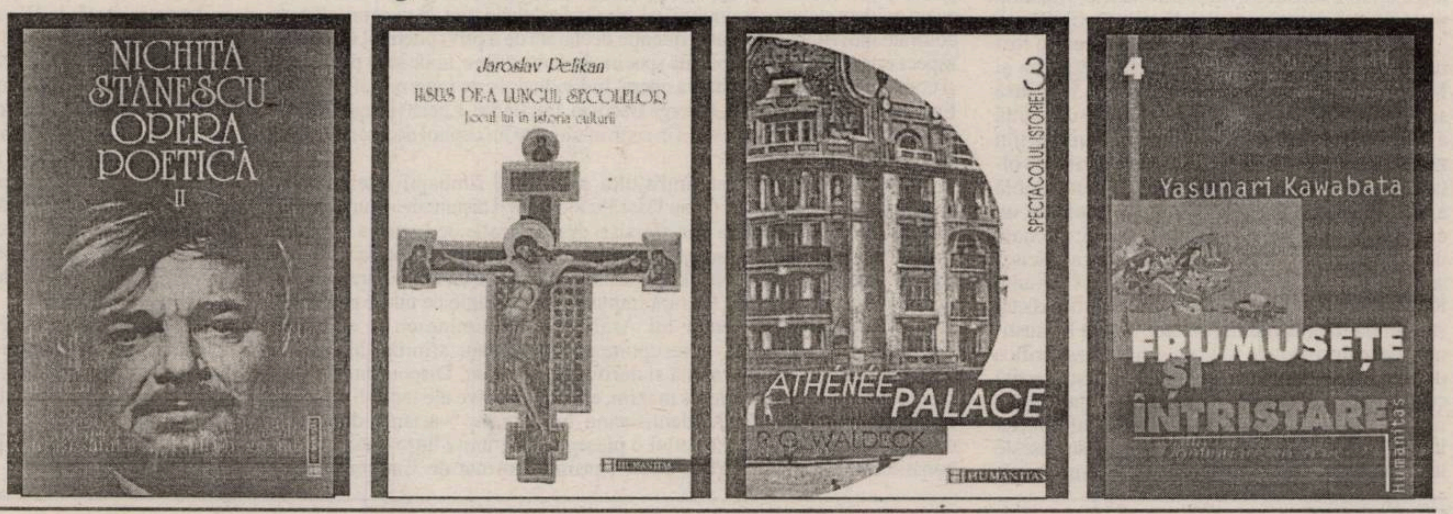

Schimbare de paradigmă în exegeza platoniciană (II)

Robert Lazu

Inventarea celebrului principiu lutheran *sola scriptura* a generat, neîndoielnic, una dintre cele mai grave deviații ale hermemeuticii din istoria culturii europene. Dacă ar fi să denumim această abatere printr-un singur cuvânt, l-am alege fără ezitare: textolatrie. Atât în domeniul credinței (al teologiei) cât și în cel al culturii seculare consecințele sale au fost și sunt dezastruoase. Tezaurul neprețuit al unor tradiții imemoriale —, de sorginte iudaică, păgână sau creștină –, a fost epurat conform criteriului tiranic al adecvării la unica măsură a lucrurilor, textul scris. Principiul comunicării directe, "gură către gură" dintre maestrul spiritual și discipol a fost practic desființat în numele democratizării credinței și lecturii Bibliei. Întreaga dezbatere asupra "canonului occidental" (Harold Bloom) nu se putea naște decât în condițiile ridicării textului scris la rangul de Zeu suprem. Adevăratului Zeu nu i-a rămas decât o singură soluție: exilul.

Dat fiind caracterul neomogen al textelor care au intrat în alcătuirea Canonului scripturic, în mod (aparent) paradoxal, s-a ajuns la subminarea unității adamantine a interpretării prin care *tradiția* știa să se ferească de excesele egocentrismului camuflat în spatele principiului obiectivității. De fapt, aici este problema. Marcată de obsesia exactității, hermeneutica reformistă a proclamat obiectivitatea ca reprezentând criteriul decisiv al validității interpretării. Experiența avea însă să infirme în mod categoric acest criteriu. Cu toate că majoritatea exegeților își argumentau/ argumentează interpretările "pe texte", divergențele dintre rezultatele lor erau/sunt mai mult decât evidente. Igorând această observație de bun simț, hermeneutica a continuat să graviteze în orbita textolatriei. Cum poate fi explicat un asemenea aberant fenomen? Simplu: ceea ce menține vie credința în "științificitatea" interpretării este, de fapt, credința în *ego-ul hermeneutic* (sau *ego-ul auctorial)* care, în numele pretinsei obiectivități, și-a asumat rangul de autoritate supremă a interpretării. Cu alte cuvinte, obiectivitatea nu este masca menită să camufleze o subiectivitate inflamată, incapabilă să mai asculte alte glasuri decât pe cel al propriului eu. (A propos de originile reformate ale derivei hermeneuticii moderne: să fie oare întâmplător că unul dintre primii autori de la care ne-au rămas texte în care este atestat termenul "modernism" e însuși Martin Luther?)

Intr-o simetrie care ar merita o explicație mai largă, exegeza platoniciană a suferit aceleași mutații ca și hermeneutica biblică. Hans Joachim Krämer, unul dintre corifeii Școlii de la Tübingen, sublinia influența masivă pe care principiul *sola scriptura* l-a avut asupra majorității interpretărilor aplicate dialogurilor lui Platon în secolele XVII-XX[1]. Toate discuțiile privitoare la stilul și cronologia dialogurilor se bazau implicit pe premisa textolatră, conform căreia filosofia platoniciană putea fi desprinsă exclusiv din litera textului. De aici rezultă o consecință inevitabilă: doar printr-o perfectă reconstrucție a textului "originar" (a "arhetipului" zic paleografii, care este acel text ieșit direct din mâna autorului) putem regăsi adevărata filosofie profesată de întemeietorul Akademiei. Pentru toți eruditii angajați în imensul travaliu stilometric, filosofia platoniciană devenise o simplă anexă a filologiei.

Primii care au înțeles parțial eroarea au fost doi (anti)metafizicieni: Friedrich Nietzsche și Martin Heidegger. Operele lor nu au fost însă suficiente pentru a zdruncina semeața suficiență a filologilor germani, secondați de un sprijin neașteptat: filosofia analitică a limbajului dezvoltată în lumea anglo-saxonă (sub influența dublă a lui Frege și Wittgenstein). Era nevoie de un cal troian. Care nu a întârziat să apară: "Școala de la Tübingen"[2]. Mai întâi au fost Konrad Geiser și Hans Krämer, apoi Thomas Szlezak și Giovanni Reale, cărora li s-au alăturat alți specialiști dedicați studiului platonismului. Prin activitatea lor susținută de instrumentele filologiei și analizei critice de text, hermeneutica textolatră a fost atacată cu propriile sale arme. Pe scurt, poziția "esoteriștilor"[3] poate fi descrisă astfel: principiul corectei interpretări a filosofiei platoniciene nu se găsește la nivelul textual al dialogurilor, ci, dimpotrivă, el este extra-textual, fiind conținut în așa numita "doctrină nescrisă" (gr. *agrapha dogmata)* menționată de Aristotel în câteva din tratatele sale. Doar acceptând această premisă extra-textualistă, — susțin pertinent exegeții școlii de la Tübingen —, vom putea înțelege incongruențele vizibile în cadrul corpusului platonician cu referire la mult-discutata doctrină a principiilor, dar și la alte probleme obscure (cum ar fi atitudinea negativă față de textul filosofic *scris* exprimată în *Phaidros* și *Scrisoarea a VII-a)*. Plecând de la interpretarea extra-textuală, voluntar sau involuntar s-a obținut unul dintre rezultatele cele mai semnificative ale școlii de la Tübingen: redescoperirea valorii cardinale pe care o deține *tradiția culturală* în procesul actualizării platonismului. Așa se explică resurecția din ultimii ani a studiului neoplatonismului (înțeles ca *perpetuare a tradiției platoniciene)*, care în cele din urmă a condus la repunerea în drepturi a vieții contemplative și a misticii văzute ca activități compatibile cu deziderатul soteriologic specific școlilor filosofice în cauză. Drumul noii direcții hermeneutice nu s-a încheiat. Dimpotrivă, am spune că el se află abia la început, cu atât mai mult cu cât "schimbarea de paradigmă" proclamată de Giovanni Reale are încă de rezolvat multe dificultăți de interpretare și receptare[4].

In cultura autohtonă, un singur autor a semnalat și prezentat pe larg rezultatele acestui eveniment înregistrat în hermeneutica platoniciană actuală: Cristian Bădiliță. După ce mai întâi a publicat o serie de antologii, studii, introduceri și eseuri consacrate lui Platon, neoplatonicienilor, dar și diferiților autori contemporani care au contribuit la schimbarea făgașului exegezei filosofiei clasice grecești, C. Bădiliță oferă publicului românesc o carte-eveniment intitulată *Platonopolis sau Împăcarea cu filosofia* (Iași, Editura Polirom, 1999). În răspăr cu inactualitatea studiilor consacrate în România filosofiei clasice grecești[5], traducătorul *Evangheliilor apocrife* abordează extrem de îndrăznet teme vaste aparținând fie filosofiei eline, fie tradiției patristice, fie... "tradiției" românești (școala de la Păltiniș). În toate interpretările sale întâlnim constant două idei cheie, specifice exegezei practicate de Pierre Hadot sau celei proprii membrilor Școlii de la Tübingen. Prima, argumentată pe larg de P. Hadot în lucrările sale, e cea a filosofiei antice și patristice înțeleasă ca "mod de viață"; a doua, specifică ultimului autor de mare anvergură al școlii de la Tübingen, Karl Albert, subliniază existența unei "dimensiuni mistice (religioase) a filosofiei" lui Platon. Bazându-se pe interpretarea lui K. Albert, C. Bădiliță interpretează o serie de fragmente din dialogurile *Phaidros*, *Politeia* și *Symposion*, ajungând la o concluzie deconcertantă pentru orice urmaș al paradigmei raționaliste reprezentate de René Descartes sau de Immanuel Kant: "Scopul filosofiei, după Platon, stă în *unio mystica*. Acest scop, neexprimat însă în termeni categorici de Platon (el polemizând cu religia oficială din unghiul, totuși, al unei filosofii religioase), se vede cu ochiul liber în *Enneade*. Cu Plotin – rezum într-o singură formulă — *platonismul rațional* se reîmpacă definitiv cu *platonismul religios" (op. cit.*, p. 101). Deși poate prea succint pentru gustul eruditilor, Cristian Bădiliță expune cu fervoare una dintre cele mai semnificative dezbateri înregistrate în mediile academice occidentale dedicate studiilor clasice. Totodată, întru totul remarcabil ni se pare efortul său de a descoperi o punte de legătură între acest mediu și "tradiția" filosofică locală reprezentată de Școala de la Păltiniș. Dincolo de riscurile unei atari interpretări, dorința de a exorciza blestemul provincialismului la care pare a fi supusă de multe decenii cultura românească este o lecție ce trebuie învățată.

[1] Cf. Hans Krämer, "La doctrine non écrite de Platon", în *Les Etudes philosophiques*, nr. 1/1998, p. 54.

[2] Iată principalele studii însoțite de antologii de texte ale adepților acestei așa-zise "școli": Konrad Geiser, *Platons ungeschriebene Lehre*, 1968; M.-D. Richard, *L'enseignement oral de Platon*, Paris, 1986; J.N. Findlay, *Plato. The written and unwritten doctrines*, Londres, 1974; Hans Krämer, *Platone e I fondamenti della metafisica*, Milano, 1982, 1994 (versiunea engleză: *Plato and the foundation of metaphysics*, Albany/ New-York, 1990). Un studiu important este cel al lui Giovanni Reale, *Per una nuova interpretazione di Platone*, Milano, 1994. Precizăm că nu am avut acces decât la monografia lui H. Krämer (cea mai completă dintre toate studiile menționate, întrucât oferă o trecere exhuastivă în revistă a tribulațiilor hermeneuticii de la Schleiermacher până la Școala de la Tübingen). La acestea se adaugă în mod obligatoriu numărul citat la nota anterioară al revistei *Les Etudes philosophiques* (nr. 1/1998), care, sub coordonarea lui Luc Brisson, a fost consacrat în exclusivitate interpretării "ezoteriste". Întrucât lectura acestui număr al revistei franceze o datorez amabilității deosebite a lui Bogdan Tătaru-Cazaban, îi adresez cu acest prilej mulțumirile mele.

[3] Unii dintre criticii școlii de la Tübingen, cum ar fi eruditul Luc Brisson, au aplicat această denumire interpretării școlii cu o nuanță vădit depreciativă. De fapt, în măsura în care acceptăm că doctrina lui Platon nu era accesibilă decât acelor discipoli care au avut acces la nucleul ei epistemic, ascuns vulgului neangajat în practicarea "modului de viață" contempaltiv specific Akademiei, termenul "esoteric" își recuperează adevăratele semnificații.

[4] Ne îngăduim să menționăm faptul că noi înșine, într-un studiu intitulat "Platon și scrierea" publicat în revista *Vatra* (Târgu-Mureș, nr. 7/ 1998, pp. 9-13), am schițat o posibilă regândire a interpretării Școlii de la Tübingen în sensul recuperării *dimensiunii apofatice* a epistemologiei platoniciene, pe care credem a o fi întrezărit în *Scrisoarea a VII-a* (dar și în dialogul *Politeia)*.

[5] Se pare că suntem destinați să rămânem o cultură a excepțiilor: în ciuda situației deplorabile a universităților românești, sunt posibile opere (rarisime), cum este monumentala monografie aristoteliciană semnată de profesorul clujean Virgil Ciomoș: *Timp și eternitate. Aristotel*, Fizica *IV 10-14. Interpretare fenomenologică*, București, Editura Paideia, 1999. Vom reveni asupra acestei lucrări și a eminentului ei autor în curând.

Poezie și insurecție

Gabriela Glăvan

Pentru critica literară, o insurecție nu este tocmai o aventură: se poate spune că tinde să devină un obicei. Orice confruntare directă dintre spiritul critic și text își are partea de spectacol și inedit. O viziune diferită asupra acestei metode de abordare are Crișu Dascălu în recenta sa carte apărută la Editura Augusta – **Insurecția respectuoasă. Eseu despre individualul și supraindividualul poetic.** Aparent paradoxal, cartea își propune o abordare dintr-un unghi mai puțin frecvent a problemei limbajului poetic, autorul însuși mărturisind că se situează pe locul unui descoperitor al evidentului: "Ideea care stă la baza acestei cărți este atât de simplă, încât mă mir că nu a venit și altora până acum. Este vorba de supoziția că în evoluția limbajului poetic pot fi detectate *continuități* (subl. aut.) și *discontinuități*. Cele dintâi au un evident statut supraindividual, pe când celelalte sunt, în general, atribute colorate individual". Această intenție declarată de a privi poeticul sub dublu aspect este motivată și explicată specific în *Introducere*, unde sunt prezentate și conceptele cu care studiul va opera. Individualul este reprezentat de Mihai Eminescu, Tudor Arghezi, George Bacovia, Ion Barbu, Lucian Blaga, Nichita Stănescu, structura cărții având în centrul său câte un capitol dedicat fiecăruia dintre ei.

Căutând soluția metalimbajului și evitând limbajul interpretativ, stilisticianul, dar și poetul Crișu Dascălu încearcă o distanțare de un teritoriu familiar, pentru a duce la bun sfârșit o demonstrație de logică a evoluției limbajului poetic. Gruparea poeților a avut în vedere linia continuă pe care se înscriu la nivelul utilizării limbajului poetic ca anticipare a operei propriu-zise, deși istoria literară impune o cronologie ce nu de puține ori creează confuzii. Așezarea lui Arghezi după Eminescu – inevitabil deschizător de drumuri – presupune existența unor afinități în ceea ce privește paradigma matricială și derivatele acesteia. Discontinuitățile se constituie în puncte de interes maxim, ele fiind motive ale izolării necesare în specific și individual. Identificând mutația ca "variantă drastică a discontinuității", autorul eseului o plasează ca granița între două grupuri constituind "familia marilor poeți": primul, format de Eminescu și de Arghezi, patronat de tensiunea sus-jos, și celălalt, al tensiunii interior-exterior, în care coexistă George Bacovia, Ion Barbu și Lucian Blaga.

Cea de-a doua mutație a fost indusă de schimbarea accentului de pe tensori pe tensiune, fenomen declanșat de Lucian Blaga și desăvârșit de Nichita Stănescu. Ideea de tensor, prezentă în sistemele poetice discutate în carte este analizată prin perspectiva dualității antagonice *ideal* vs *real*, variantele personalizate poetic sau reluate pe alte coordonate – *cer* vs *pământ*, *increat* vs *creat*, *taină* vs *știut*, *rău* vs *bine*. Premise ale tensiunii, aceste relații existente între tensori sunt cele care favorizează evoluția limbajului poetic și permit spațializarea structurii efectuate de tensiune sub forma unei matrici: spațială lineară la Eminescu, Arghezi, parțial la Bacovia, concentrică, începută de Bacovia și extinsă de Barbu, și despațializată, la Blaga și Stănescu. Continuitatea, ca element forte al unei "stări poetice" în cultura română, este urmărită și prin aspectul paradigmatic. Identificând o largă varietate în acest sens, Crișu Dascălu argumentează în favoarea primatului eminescian și în ceea ce privește resursele creatoare ale unei viziuni poetice greu de surprins în întregul ei. Poeții posteminescieni au fost confruntați cu o luptă inegală, cu o permanentă stare de asediu din partea unei tensiuni imposibil de dezamorsat. Astfel "se poate afirma că, până la un punct cel puțin, originalitatea fiecărui poet rezidă în maniera proprie de a pune în cauză tensiunea originară, instaurată de Mihai Eminescu. Ei nu fac, însă, astfel decât să susțină, cu mijloace personale, perpetuarea acestei tensiuni, ce nu poate supraviețui decât periclitându-se. Ei se insubordonează tensiunii inițiale, perpetuând-o. Și astfel se asigură organicitatea marii noaste poezii".

Metoda interpretativă propusă de eseul lui Crișu Dascălu s-a dovedit fertilă. Epuizarea perspectivelor hermeneutice, deși aparent posibilă, este amânată de intuiția și profunzimea privirii analitice a unui stilistician de finețea lui Crișu Dascălu. Unui domeniu devenit patrimoniu național îi este hărăzită cel mult o reinterpretare la temperatura zilei. Poezia, ca loc geometric al tainei, își păstrează poate substanțele pure pentru cei care au învățat să le vadă.

Fragmente (16)

Livius Ciocârlie

Dintr-un bărbat dizgrațios, cu un cap prea mare pe un corp prea scurt, Cioran a devenit, înaintând în vârstă, un bătrân tot mai frumos. Nimic nu vorbește mai apăsat în favoarea lui.

De ce numai oamenii de știință au, la textele lor, subsol (când, ca Budai-Deleanu, are și scriitorul, e numai un joc)? Pentru că scriitorul adevărat nu stă cu picioarele pe pământ. În majoritatea timpului, este el însuși în subsol.

À la recherche du temps perdu e o capodoperă teoretic imposibilă: nu există în roman nici iubire ("Sans me sentir le moins du monde amoureux d'Albertine") – ci numai dorință și gelozie –, nici Dumnezeu.

De altfel, marele scriitor este realizarea unei imposibilități: în scrisul lui inconștientul pulsează cu putere, iar el e conștient de ce face și reprezintă, în orice moment.

Genul proxim al marelui scriitor: veleitarul. Și în acesta pulsează inconștientul, și el are conștiința că este un mare artist. Singura deosebire: marele scriitor știe și ce are de făcut ca să fie mare scriitor. În primul rând, să nu ardă când scrie, cum arde veleitarul; să fie rece ca un pește mort.

Îi răspund unui corespondent nedumerit: ori nimic nu are importanță și, prin urmare, nici cariera mea literară, ori există pe lume lucruri mult mai importante decât ea. În ambele cazuri, să-i dau, eu, importanță, ar fi caraghios.

În sfârșit, am încetat să scriu din vanitate. Asta ar trebui să însemne că nu mai scriu nimic, dacă n-aș scrie, acum, pentru bani. În sine, faptul nu m-ar supăra – ba, dimpotrivă! – dacă n-aș scrie, vorba ăluia, ca dracu' pentru bani.

Mă tot întreb cum să dispar fără să plictisesc pe nimeni. Nu văd cum.

Orice om are nevoie de un vis. Al meu a fost ca, vreodată, să nu mai răspund la comenzi. Praful s-a ales de el. N-a rămas decât o singură variantă. Încet, încet, încep s-o chem.

Cu cât ești mai rău de gură, cu atât ai mai bun răspuns la toate. Cioran: "Suntem toți niște farsori: supraviețuim problemelor noastre" **(Syllogismes de l'amertume)**. Replică promptă "dorinței" mele de a dispărea.

Cioran are dreptate: senzațiile nu ne dau voie să intuim vanitatea lucrurilor. Imaginația, nici atât. Consecință știută dinainte: din senzațiile, din imaginația noastră, nu va rămâne nimic.

Știu, se va spune: dar artiștii? senzațiile, imaginația lor... Da, ale lor vor dura cu o clipă cosmică mai mult.

Răspunsul decisiv nu poate fi decât într-o alternativă făcută din două locuri comune. Ori unul înalt – Dumnezeu, ori unul terestru – cât timp senzația și imaginea sunt, nimicul nu e.

Panașul francezului este reacția lui la o situație de inferioritate. Niciodată nu este el mai redutabil decât atunci când e dat bătut. A se vedea meciul de rugby cu neo-zeelandezii (pentru că sportul e un concentrat de viață, la fel de dramatic, mai puțin sângeros). Cu luni în urmă pierduseră cu 50 la 7. În preziua jocului de acum, toate cronicile îl compătimesc. După pauză, în minutul 45, sunt conduși cu 24 și 12. Cu trei minute înainte de sfârșit, neo-zeelandezii au rămas la 24, iar "cocoșii" au ajuns la 43. În asemenea situații, ei sunt artiști: artistul este acel om care face ceva ce cu nici un chip nu poate fi prevăzut.

În schimb, putea fi prevăzută urmarea: la trei zile după aceea, când francezii deveniseră favoriți, australienii i-au zvântat.

Mă simt, din ce în ce, o rămășiță din secolul trecut. Nu din secolul douăzeci (aflăm în fiecare seară că mileniul trei încă n-a început), vreau să spun. Din secolul "Junimii". Amicii mei citesc articolele, înainte să apară, prin Internet. Nu comunică decât prin Email. Faxul a devenit un aparat vetust.

Rămas cu toate în urmă, muncitor cu brațele la o îmbătrânită "Erikă", păstrător în casă al cât de revoluționarului, acum patruzeci de ani, microsillon, ascult zilnic discuri (ce-i drept, nu "plăci", nu la "patefon") și citesc, ca să mă exersez în limbi germanice, textul de pe învelitoare. Fără excepție, aflu că respectivul compozitor de simfonie a început printr-o explozie de energie (citește: de avânt revoluționar), după care s-a cufundat în tristețe, cauzată de grijile materiale (condiția socială), dar a învins în el, în cele din urmă, puterea de regenerare (zori luminoși se anunțau), de unde și finalul într-un allegro mobilizator.

Cu alte cuvinte, îndrumătorii poporului care întocmeau acele texte dădeau structura canonică a simfoniei pe un conținut adecvat vremurilor noi.

Puține lucruri sunt mai greu de realizat decât să intri în pielea unui om din trecut. Până și în a omului care ai fost. Când mă văd într-o fotografie de prin '70 tuns cu "favoriți" care coborau pe obraji, nu-mi vine să cred.

Ascultați un jurnal de actualități de-al nostru, sau unul sovietic din anii cincizeci, ori un jurnal german din epoca nazistă și vă va izbi o retorică emfatică de nesuportat. Veți găsi că e normal. La așa ideologii, așa ton. Dar ascultați un jurnal englezesc, ori franțuzesc din 1940 și veți da peste aceeași retorică, același ton. Deci, ceea ce ni se pare nouă normal pentru unii era normal pentru toți. Nu altfel îmi explic faptul că pe francezi îi impresionau, mai târziu, ceea ce îmi apar astăzi a fi fost sforăiturile generalului De Gaulle (și ale lui Malraux), că pe Cioran l-a cuprins entuziasmul în fața unui Hitler deghizat în Chaplin, la Berlin.

La fel de greu e ca individul să înțeleagă masa, cu toate că masa e compusă din indivizi. Cu mintea, pot să înțeleg că germanii, cu spiritul lor de ordine, au fost electrizați de omul care, după cincisprezece ani de haos, le cerea în sfârșit să fie disciplinați. Pierdut în masa lor, în anii lui berlinezi, e posibil ca electricitatea să fi trecut și prin Cioran. N-aș spune, dacă nu mi-aș aminti o scenă din anii șaptezeci. Ceaușescu urma să vorbească "activului de partid" în aula Universității. Punerea în scenă m-a plasat în holul mare, printre poporeni. Cu mult înaintea acelei zile apucasem să râdem de gramatica lui Ceaușescu, de gesturile lui în contratimp. Intrând în hol, s-a oprit să spună și acolo câteva fraze. Sentimentul meu a fost că nu era un caraghios. Părea un om pătruns de ideile lui. E drept că și la proces mi-a apărut la fel, dar totodată și ca unul complet incapabil să facă joncțiunea cu realitatea. Găseam rezolvată vechea dilemă: escroc și impostor, sau nebun? Atunci, în aulă, nu mi s-a părut nebun. Și asta deși nici măcar în august 1968 nu mă lăsasem impresionat de discursul lui radiodifuzat. În prezența lui, am simțit un nu chiar intens, dar incontestabil efect de electrificare. Situații de felul acesta e bine să ne vină în memorie când încercăm să înțelegem ceea ce, cu optica noastră de astăzi, pare cu totul de neînțeles.

Ceea ce caracterizează epoca actuală – infernul ei – este trivialitatea. (Într-o nouă **Istorie a civilizației române moderne**, va fi numită, poate, epoca Marius Tucă). Faptul mi se pare, etimologic vorbind, normal. Ne găsim la o răscruce și nu reușim să apucăm, hotărât, pe una dintre căi. Cât despre scriitori, ei sunt în situația lor obișnuită: ori traversează Infernul, ca Dante, făcând din el substanța scrierii, ori cad și rămân în el. Ori scriu despre trivialitate, ori devin ei înșiși triviali.

Către trivialitate mai putem fi și trași, cu diverse macarale. Jenat, un vârf îmi dă să citesc abia acum, după nu știu câți ani, o declarație a domnului Radu Tinu cară mă lasă visător. Trec peste faptul că mi acordă o importanță pe care niciodată n-am avut-o, introducându-mă într-un scenariu suprarealist: în 1989, s-ar fi recurs la soluția Tökes fiindcă nu se reușise, de către forțele obscure și nocive, să se facă din mine dizidentul de la care să pornească la Timișoara un conflict. Aș fi refuzat din patriotism, acel patriotism profesat de securitate, potrivit căruia un protest adus la cunoștința Occidentului era în acel moment de condamnat.

Ideea pornește de la o discuție purtată de mine cu Nicolae Manolescu, în casa lui, și despre care domnul Radu Tinu însuși mi-a mărturisit, într-o vizită cu caracter pe jumătate de anchetă, pe jumătate de avertisment (am povestit-o în **Paradisul derizoiu**), că a fost înregistrată. Hotăram atunci să participăm la acțiunea inițiată de Mircea Dinescu numai dacă s-ar fi asociat un număr semnificativ de intelectuali. Mircea Dinescu n-a mai stat să aștepte până ce ne-am fi considerat noi destul de "semnificativi". N-am cu ce să mă laud în legătură cu istoria asta, dar nici o interpretare deșucheată parcă n-aș vrea să accept.

Una din două: ori domnul Radu Tinu n-a ascultat cum trebuie acea bandă (ceea ce unii din șefii de atunci ai Domniei Sale ar fi în măsură să sancționeze și acum), ori – dintr-un motiv ce-mi scapă – a vrut să mă înfățișeze cum, slavă Domnului, n-am fost. Erou deloc, dar nici patriot în felul domnului Radu Tinu și al colaboratorilor săi.

Din istoriile lui T. O întâlnește pe o doamnă a cărei fată s-a meditat cu un profesor (din comisia de admitere, bineînțeles). Comentariu: "Nu-i chiar așa de bandit cum se zice". Frumos compliment, ce să-ți spun...

Tare și istoria sumbră, de fiecare dată (cea de mai sus e **grinçante** – scrâșnitoare – după o clasificare a lui Anouilh). Un tânăr îi spune că a votat Convenția, iar rândul viitor o să-l voteze pe Vadim. Motivul: reintroduce pedeapsa cu moartea și ne scapă de țigani. Te trece un fior.

Noutăți la Editura Univers

Mărturii din micul Paradis

Cristina Chevereșan

MICHAEL HEIM
Un Babel fericit
Colecția "A Treia Europă"
Editura Polirom, Iași, 1999, 212 p.

Un nou titlu se adaugă pe lista colecției *A Treia Europă;* de ce nu, o nouă reușită. Coordonat de către Daciana Branea și Ioana Copil Popovici, volumul inaugurează în mod cu adevărat *fericit* — în concordanță cu titlul purtat — seria **Seminar** a publicațiilor grupului de studii culturale. Acesta nu este însă unicul element inedit: este vorba, de fapt, și de prima **carte** a lui Michael Heim, după cum observă Cornel Ungureanu. Uimitorul poliglot în vizită la Timișoara, deși traducător admirabil și povestitor neîntrecut, își păstrează un simț al proporției și corectitudinii ieșit din comun. "Există atâtea cărți minunate care trebuie traduse și acesta este lucrul pe care știu să-l fac cel mai bine — nu sunt modest, sunt onest. Atâta vreme cât mai rămân cărți netraduse pe lume, știu că asta este datoria mea. Am câteva idei despre ce aș putea scrie dacă m-aș apuca de literatură, dar prefer să lucrez la cărțile despre care știu dinainte că pot schimba viața oamenilor". (p. 35). Afirmație care, conjugată cu infinit variatele și documentatele comentarii ale profesorului faimoasei UCLA, ne îndreptățește să îl contrazicem, cu tot respectul: ***Sunteți** modest, maestre!*

Pentru a-l prezenta pe Michael Heim publicului român, câteva rânduri în articolul de față n-ar constitui căutați de puțin o diferență semnificativă. Profilul său se completează treptat în cursul lecturii; iar fascinația degajată de cuvintele acestui om care nu manipulează prin semnul scris, ci dăruiește prin cuvântul rostit îndeamnă cititorul ajuns la final la a întoarce cartea pe toate părțile între copertele-i neîncăpătoare, sperând că din vreun colțișor trecut cu vederea va izbucni, la fel de puternică, urmarea celor 200 de pagini de transcrieri. Aceeași senzație o împărtășesc și autorii eseurilor introductive, membri ai grupului de cercetare ce, pe parcursul a 5 zile din vara lui '97, au transformat privilegiul apropierii de Celălalt într-o cale sigură de escaladare a turnului Babel. Întrevederea cu "Mike" transpune realitatea frumoasei noastre mici Viene în interiorul mitului creator al Europei Centrale, oază de plurilingvism și integrare ce capătă acum parcă o nouă dimensiune. Viziunii grupului de *insideri* cunoscători ai situației acestui spațiu aparte se alătură acum cea promovată de o voce aparent **din afară**, care pătrunde însă extrem de persuasiv în miezul singurului ACASĂ unde își poate afla ecoul potrivit.

Născut în New York, crescut în LA, California, redutabilul traducător aduce cu sine aureola inefabilă a mediatizatelor plaje însorite și a strălucitorului vis de celuloid hollywoodian. Și totuși, atipicul cetățean SUA depășește condiția standard: folclor maghiar, patiserie vieneză și arome de *palacsinta,* nimic mai european. Cine ar fi crezut, mai ales într-un final de eră în care sfera extinsă a americanului *politically correct* ajunge să vulgarizeze chiar și denumirea bătrânului continent, trimițând atât concept, cât și istoria — incomparabil mai consistente — în dizgrație minoritară. Michael Heim sosește din acea societate al cărei profil consumaționist a deviat înspre un alt model ("de uzat și aruncat") aspru condamnat de finul său spectator, provincialismul celor care se pierd în detalii ratând esența ansamblului îl deranjează într-un fel care ar putea pune pe gânduri generații întregi de "americanofili" autohtoni.

Nu ar trebui să surprindă pe nimeni faptul că **limba**, atât ca structură, cât și ca intrument și componentă de bază a scrieturii și identității naționale apare frecvent în dialogurile tematice avându-l drept protagonist pe acest poliglot autodidact care, învățând limbile străine în drum spre facultate, și-a alcătuit o impresionantă colecție ce include engleza, franceza, germana, chineza, rusa, ceha, spaniola, maghiara, sârbo-croata și chiar româna! Evident, pentru cineva care din respect și curtoazie față de gazdele sale (timișorene, în acest caz), își dedică timpul liber — aproape inexistent, de altfel — însușirii limbii acestora, obtuzitatea unui popor exclusivist pare cel puțin ridicolă ("Americanii consideră că toată lumea de pe mapamond ar trebui să știe englezește" — p. 62). Abisul cultural dintre continente se adâncește o dată cu problema autodefinirii naționale, strâns legată la rândul său de entitățile lingvistice în chestiune: "... noi, americanii, nu ne definim prin limba pe care o vorbim. Pentru noi, limba este ceva de natură utilitară: vorbim limba engleză pentru a ne transmite ideile sau sentimentele, și nu pentru că engleza ar face parte organică din ființa noastră, nu fiindcă ea ar fi marca vreunei identități. În vreme ce în Europa Centrală — în afara cazului limbii germane care avea, în linii mari, același statut cu al englezei astăzi — lucrurile erau diferite. Ce aveau în comun toate națiunile din centrul Europei?" (p.16)

Variatele discuții din volum oferă ample răspunsuri acestei întrebări; Michael Heim continuă instinctiv ideile interlocutorilor săi, preluându-le și dezvoltându-le cu o promptitudine aproape înfricoșătoare. Paralele literare, conexiuni multiple în domeniul socio-politic, ideologic, artistic, muzical chiar... în mod cert avem în față un om cu o disponibilitate intelectuală, o deschidere și o cultură europeană folosite cu atâta ușurință încât mare parte a discutabilelor "vedete" actuale se găsesc ireversibil eclipsate. Chiar dacă un moment ne simțim tentați să identificăm punctul de convergență al națiunilor vizate cu însăși persoana ce ni se dezvăluie, explicațiile primite ne poartă în valuri spre detalii de ordin comportamental, urbanistic, istoric, lingvistic și literar ce trasează clar contururile unui imperiu unitar fără a deveni însă uniform, un context permisiv în care individualitatea regională reușește să își afirme și mențină trăsăturile distinctive. Nu e greu de imaginat, prin urmare, motivul pentru care acest străin cu aer de Abraham Lincoln (cum notează Sorin Tomuța) regăsește în Timișoara paradigma orașului central-european: în afara evidențelor exterioare ce împiedică orice confuzie cu, să zicem, vreun *ciudad* latino-american, cetatea de câmpie oferă ospitalitatea micului grup de specialiști ce păstrează același tip de relații interne ce defineau altădată aria lor de studiu.

În compania promotorilor unor ambițioase proiecte de dicționare și istorii literare, Michael Heim abordează cu o plăcere și o simplitate absolut cuceritoare literatura ca atare și tehnica traducerii în particular. Păstrând o distanță oarecum diplomatică între pasiunea-i de o viață pentru frumoasa iluzie creată de literatura și formația sa profesională, bibliofilul convins se lasă totuși purtat de această "minciună care duce undeva departe: la un adevăr. Nu la Adevăr, cu la **un** adevăr pe care noi l-am uitat. Un adevăr care se află deasupra noastră, care nu e în noi, dar care poate intra în noi dacă știm să acceptăm că în sfera noastră există lumi, oameni care simt diferit". (p. 35). Într-o atotcuprinzătoare lume în care relativitatea dintotdeauna degenerează tot mai pronunțat în fragmentarism, un traducător luptă cu toate armele sale lingvistice (și câte sunt!) pentru păstrarea și promovarea internațională a valorii. Conștient de statutul său crucial — s-ar putea spune — de **scriitor** în limba maternă, el încearcă o perfecționare aproape exasperantă, altruismul fiindu-i răsplătit de manieră superfluă; martor al marginalizării literaturii, mai ales în "State", el e poate singurul în măsură să detecteze cu zâmbet nostalgic unda de influență central-europeană adusă în scriitura americană cu ajutorul a zeci de ore de exercițiu traductologic susținut. Desigur, în virtutea convingerilor personale și profesionale, acest cetățean de onoare al lumii intelectuale plasează jocul semnificat-semnificant în centrul atenției sale: **centrul** însă se înscrie în universal cu diverse valențe. Heim contribuie la fixarea setului de repere necesare unei corecte abordări a distincțiilor provincial-metropolitan, marginal-central etc. Cu toate că sfera sa de interes e populată de artiști ai cuvântului și imaginii de tip Hrabal, Danilo Kis, Kundera, Havel, Esterházy sau chiar Emir Kusturica, spiritul enciclopedic îl aduce pe profesor în apropierea — cel puțin culturală — și a altor mari nume aflate prin poziția lor oarecum ambiguă de exilați la granița dintre două lumi: Salman Rushdie, Naipaul sau, în cazul românilor, Andrei Codrescu, Virgil Nemoianu, Matei Călinescu ș.a.m.d.

Într-un ritm cu nuanțe infernale cel puțin la prima vedere, Michael Heim pare a fi reușit să se ferească abil de tentația unei implicări pur pasive. El își cunoaște subiecții la fața locului, își exersează cunoștințele de limbă direct la sursă, se apropie de spiritul popoarelor ale căror particularități își fac loc spre păstrare ulterioară în propria ființă. În timp ce vibranta cultură iugoslavă îl îndeamnă să își pună întrebări asupra soartei marilor oameni ai acestor locuri, "grotescul ceh" îl provoacă la analize legate de tipul de umor ironic și autoironic specific acestor oameni alături de care s-a întâmplat să trăiască momentul Praga '68, experiență unică. Feminismul, postcolonialismul, devalorizarea textului ca purtător al științei ca atare, limbajul central-european versus copleșitoarea revigorare latino-americană — subiecte diferite se alătură natural în conversația cu un individ pentru care orice gen de întrebare pare a fi binevenit.

Personalitate situată în afara oricărui tipar, Heim are parte și de o biografie cu adevărat fascinantă, prin care se perindă cu iz de poveste bunici patriote, un tată compozitor — proprietate personală — alături de un tată de megastar Superman (F.D. Reeve, profesor de limba și literatura rusă, tatăl actorului Christopher Reeve), frumoasa soție a lingvistului Roman Jakobson (profesoară de cehă) sau vecinul parizian Kundera. În mare parte, obsesia "rădăcinilor" pornită de la Arthur Haley îl stăpânește pe Mike la rândul său, trimițându-l pe urmele unei familii ce îl va recupera aproape integral în chip de fiu adoptiv al vechiului centru. Devotat Europei Centrale, el atrage atenția asupra iminentului pericol de actualitate: globalizarea exagerată, comercializarea, artefactul cultural amenință cu distrugerea mitul sacru al existenței paradisiace apărat încă de acest veritabil și nobil cavaler. Un fel de amestec romantic și realist, stil King Arthur și Don Quijote, Michael Heim crede până la capăt în frumusețea și necesitatea ficțiunii: "Tocmai din cauza acestor lumi alternative avem nevoie de literatură. Și eu cred în puterea ei de a ne îmbogăți viețile (oricât de clișeizat ar suna), în puterea ei de ne da nu răspunsurile la întrebările care ne chinuie, ci resurse pentru a le face față. Nu literatura central-europeană sau americană, ci literatura pur și simplu. Nu cred că literatura este omniprezentă, dar cred că ar trebui să le dăm oamenilor posibilitatea de a profita de ceea ce literatura poate oferi" (p. 199). Ajuns în România în mod aproape incredibil, Mike, un om care pare a-și lăsa semenii fără cuvinte, se lasă descoperit în cele mai personale experiențe ale unei existențe scurse în spiritul acestui crez atât de hotărât exprimat. Ceea ce a rezultat într-un soi de "jurnal de la Timișoara și Surduc" poate constitui o reverie cu ochii deschiși asupra adevăratei arte de "a trăi, liber și nesilit de nimeni, în intimitatea culturilor, a operelor, a lumii scriitoricești" (Cornel Ungureanu).

Pentru a prezenta și a comenta totalitatea materialului inclus în acest "caiet de seminar" ar fi nevoie de multe alte pagini, persoane și păreri. Ceea ce nu trebuie lăsat însă la o parte este cercul de "discipoli" din *A treia Europă* care, cu același farmec, dăruire și îndârjire, joacă în perimetrul nostru plurilingv un rol omolog celui al lui Michael Heim peste ocean. Așa cum Europa Centrală atinge în traducere sensibități îndepărtate nouă, tot astfel ajung acum aici valori până nu demult necunoscute, într-un model de lucru făcut cu iubirea indispensabilă păstrării Timișoarei — și nu numai — ca parte intergrantă a mitului unui Babel cu adevărat fericit.

În ton cu dialogurile de față, nu îmi rămâne decât regretul de a nu fi prezentă decât prin intermediu livresc la discuțiile în cauză, și dorința de a "postfața" această lecție de căutare și de înțelegere a alterității, această încercare de comunicare în universal, cu o serie de fraze *central-europene* imposibil de dat uitării:

"Omul știe că nu poate cuprinde universul cu soarele și astrii săi. Mult mai insuportabil i se pare însă faptul de a fi condamnat să rateze și celălalt infinit, cel foarte apropiat și la îndemâna lui [...] Fiecare își ratează propria operă deoarece, urmărind perfecțiunea, pătrunde în miezul lucrului, și acolo nu poți merge niciodată până la capăt. Acceptăm ca pe o condiție firească faptul că nea scăpat infinitul lumii exterioare. Dar faptul de a fi ratat celălalt infinit ni-l vom reproșa până la moarte. Nu-i de mirare că variațiunile au devenit la vârsta maturității forma preferată a lui Beethoven, care știa foarte bine... că nimic nu-i mai insuportabil decât să ratezi ființa pe care ai iubit-o, acele șaisprezece măsuri și universul lăuntric al posibilităților infinite ale acestora" (Milan Kundera, **Cartea râsului și a uitării**).

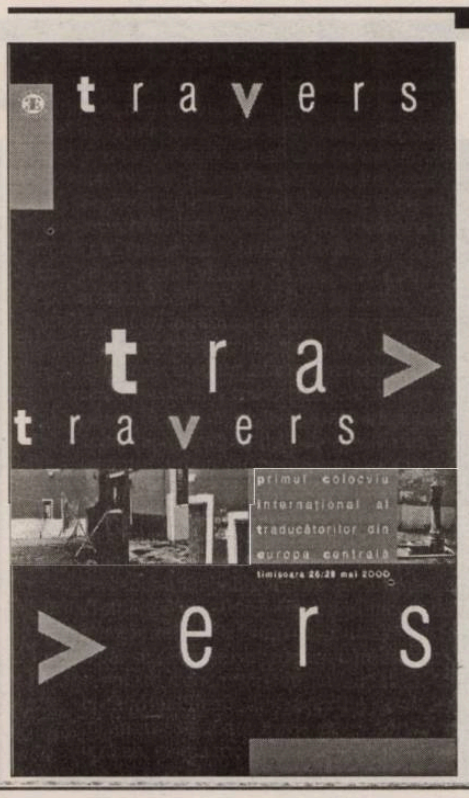

Travers

Fundația "A Treia Europă" inaugurează la sfârșitul lunii mai un nou program, "TRAVERS", prin care formele sale instituționale – *Centrul de studii comparate central- și sud-est europene, Timișoara Open College (TOC) și Casa Europei Centrale* – intenționează să își promoveze proiectele printr-o suită de acțiuni publice, cu impact asupra culturii din această parte a țării și a civismului său specific.

Numele programului a fost inspirat chiar de manifestarea care deschide suita din acest an: *"Travers" – Colocviul internațional al traducătorilor din Europa Centrală*, care – între 26-28 mai – va reuni la Timișoara prestigioși traducători din literaturile cehă, croată, maghiară, polonă, română, sârbă, slovacă, slovenă. Inițiatorul și coordonatorul colocviului este profesorul Michael Heim de la Universitatea California (Los Angeles), prieten mai vechi al Timișoarei, a cărui carte, recent apărută la Editura Polirom, *Un Babel fericit* (colecția "A Treia Europă", seria "Seminar") va fi lansată **vineri, 26 mai, ora 12,** în Sala festivă a Filialei Uniunii Scriitorilor. Colocviul este finanțat de Open Society Institute – Center for Publishing și Fundația Pro Helvetia. El este realizat în colaborare cu Filiala din Timișoara a Uniunii Scriitorilor și revista "Orizont".

În zilele de 27 și 28 mai a.c. tinerii cercetători și cursanți ai *TOC* se vor întâlni cu una din personalitățile lumii intelectuale occidentale, profesorul Jacques Le Rider (Ecole Normale des Hautes Etudes), în cadrul unui seminar consacrat culturii central-europene din epoca modernă. Conferința cu public a reputatului istoric ("Semantica unui concept: Europa Centrală") va avea loc **sâmbătă, 27 mai, ora 17,** la Centrul Cultural Francez din Timișoara, partenerul organizatoric al acestei acțiuni. Seminarul și conferința sunt subvenționate de către Fundația "Pro Helvetia".

O altă manifestare cu un impact public scontat la cote maxime este întâlnirea cu scriitorul maghiar Konrád György, celebritate a lumii literare contemporane, intelectual a cărui atitudine militantă pentru valorile democrației l-a transformat într-un simbol al dizidenței din Ungaria în anii totalitarismului. Prezența sa la Timișoara între 12-14 iunie a.c. este prilejuită de o conferință-dezbatere "Zece ani după **Antipolitica**", la care vor participa nume de marcă ale intelectualității române, de lansarea romanului său, "Vizitatorul" (Editura Univers, colecția "A Treia Europă"), precum și de organizarea unui seminar cu membrii Centrului de studii comparate central - și sud-est europene.

Lansarea ultimelor apariții editoriale din colecția "A Treia Europă" de la editurile Univers și Polirom, precum și încheierea festivă a cursurilor primei promoții a absolvenților *Timișoara Open College* vor marca acest segment al stagiunii "Travers" din anul 2000.

Istoria, între răsfăț și barbarie

Daniel Lemeny

TONY JUDT
Europa iluziilor
Colecția "A Treia Europă"
Editura Polirom, Iași, 2000, 294 p.

Sunt scriitori pe care-i admiri, deși nu ai mari afinități cu ei, deși nu le poți admite ideile și perspectiva generală a lumii. Însă, o operă, o carte este importantă nu numai prin reflecțiile sau ideile pe care le aduce pentru cristalizarea unei atitudini, a unei viziuni sau a unui demers de tip cultural, istoric sau politic, ci și prin modalitățile specifice de-a pune probleme — în acest sens Vladimir Tismăneanu remarcă maniera de abordare dezinhibată a lui Tony Judt asupra a ceea ce se poate numi "criza conștiinței europene"; iar, în acest caz, interesează mai puțin conținutul care revelează un sens, cât perspectiva care vizează acel conținut. Din această perspectivă, textele lui T. Judt, reunite în volumul "Europa iluziilor", apărut într-o traducere admirabilă la Editura Polirom, fac parte din categoria celor caracterizate mai sus, texte esențiale pentru a defini o atitudine și deci interesante ca atare. Apropierea lui Tony Judt se cuvine a se face în primul rând prin indicarea sumară a câtorva considerații de ordin biografic, cu atât mai mult cu cât avem de-a face cu un autor a cărui reputație e puțin cunoscută la noi. Un "ne-englez" și totodată un "englez printre altele", T. Judt , născut la Londra în 1948 — este actualmente un distins American researcher, profesor de Studii Europene la New York University, director al Remarque Institute (N.Y.U.), interesat și deopotrivă "frământat de destinul cultural central- și sud-est european". A publicat câteva lucrări care au intrat deja în circuitul valoric al mediilor universitare, dintre care amintim "Past Imperfect: French Intellectuals", "A Grand Illusion: An Essay on Europe". Înțelegem prin urmare că traducerea în română a câtorva din textele semnificative ale profesorului american, precum și transcrierea unui seminar organizat de Fundația "A Treia Europă", reprezintă fără îndoială un eveniment intelectual de excepție.

Volumul scoate în evidență faptul că majoritatea reflecțiilor lui T. Judt se concentrează în mod predilect spre anumite teme, dintre care cea mai notabilă credem că se axează pe desprinderea unui sens cu privire la Europa contemporană. În acest context, în cele ce urmează vom insista pe textul principal al volumului, intitulat "Europa, o mare iluzie". Ceea ce apare cu pregnanță din acest text sunt tocmai articulațiile demersului său de tip cultural și politic cu privire la semnificația Europei contemporane. Să luăm ca exemplu un pasaj în care T. Judt prezintă câteva aspecte care au contribuit la mitul întemeierii Europei moderne, iar în această privință eseistul american afirmă că "unele aspecte ale situației europene din decada următoare înfrângerii lui Hitler au contribuit la contextul deosebit din care s-a născut Europa Occidentală modernă. Primul din ele a fost influența războiului însuși". În opinia lui T. Judt, al doilea război mondial a avut drept consecință faptul că "europenii au devenit, în mod colectiv, «defetiști» — nu numai ostili luptei unuia împotriva celuilalt, ci și prudenți față de orice angajament în luptă". Al doilea element al contextului postbelic care a facilitat construirea unei Europe unite l-a constituit Războiul rece, căci "începând cu 1947, pentru cei mai mulți conducători europeni a devenit clar că Uniunea Sovietică reprezenta o amenințare serioasă și că, fie și numai pentru propria lor protecție, statele Europei Occidentale trebuiau să creeze un fel de alianță...". Acest fapt i-a determinat pe europeni să-și sporească într-o oarecare măsură gradul de unitate și colaborare. În fine, pentru a completa acest tablou referitor la constituirea unei Comunități Europene, profesorul de la N.Y.U. consideră că marele "boom economic european a reprezentat produsul circumstanțelor postbelice excepționale", iar acest "miracol economic a fost însoțit și făcut posibil în vestul Europei de reformele social-economice". Aserțiunea de mai sus reprezintă fără îndoială argumente serioase de natură economică și istorică deopotrivă, care-i permit profesorului american să formuleze o primă concluzie: "Toate mijloacele prin care a luat ființă această «Europă» — planul Marshall, E.C.S.C. (Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului) etc... toate acestea au reprezentat condițiile necesare refacerii Europei".

În continuare, Tony Judt dezvoltă unele reflecții cu privire la caracterul din ce în ce mai problematic al unei Europe unite. Una dintre aceste reflecții se referă la apariția unei tendințe firești a europenilor (occidentali), și anume "aceea de a considera pământurile din Răsărit un fel de **terra incognita**, alcătuită din oameni primitivi în așteptarea luminii civilizației și a unei noi orânduiri", ceea ce ne îndreptățește să asertăm ideea potrivit căreia avem de-a face cu două Europe: una Occidentală, solidă din punct de vedere economic, industrializată și urbanizată, dispusă "a se identifica pe sine cu Europa, cu adevărata Europă"; cealaltă Răsăriteană, aflată într-o crescândă mizerie economică și politică.

Prin urmare, așa cum remarcă T. Judt "trăsătura comună a acestor pretenții separatiste este că **noi** suntem **europeni** — nordici moderni, prosperi, buni plătitori de taxe, educați, lingvistic și/sau cultural distincți — în timp ce ei — **sudiști**, rurali, leneși, înapoiați, subvenționați — sunt mai prejos".

În lumina acestor considerații, întrebarea pe care și-o pune în mod constant T. Judt este aceea dacă Uniunea Europeană, în forma ei actuală, ar putea să absoarbă țările din fostul "lagăr socialist", iar în această privință profesorul american e cât se poate de sceptic, argumentând că "obiectivul înțelegerii Schengen este acela de a face din Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria, Croația și Slovenia un fel de **limes** demografic alcătuit din state — tampon care să absoarbă și să blocheze mișcarea spre vest ori spre nord a popoarelor disperate", fapt care conduce la o "oarecare îndoială asupra plauzibilității promisiunilor în privința extinderii finale spre est a avantajelor Uniunii".

Cu aceste premise, autorul conchide că proiectul unei Europe întregite nu reprezintă altceva decât "marea iluzie a sfârșitului de mileniu", după expresia lui Dorian Branea. Referitor la acest punct absolut nevralgic, considerăm că se pot face mai multe observații. Ne limităm însă la a sublinia că integritatea europeană e o problemă strict tehnică, căci, în 1945 — "am fost «decuplați» de la rețeaua lumii civilizate, iar ceea ce avem de făcut acum e să ne recuplăm, să reintrăm în circuit, să ne realiniem unui stil...". Această realiniere trebuie efectuată datorită unei "existențe firești de funcționalitate", întrucât "pentru a participa la istorie trebuie să consimți spiritului vremii, iar spiritul vremii se numește Europa".

În mod similar, T. Judt afirmă că "în momentul de față modelul este «Europa»", însă el conchide că "dacă Europa de Vest nu va recunoaște și nu va accepta niciodată pe picior de egalitate calitățile distincte ale celorlalți europeni, cel puțin va fi loială propriilor principii și le va acorda dreptul de a se alătura restului continentului. Dacă nu putem fi ai Europei, ar putea spune esticii, măcar vom intra în Europa. E și aceasta o iluzie?".

Așadar, avem de-a face cu impactul între două lumi cu destine specifice: o lume, a Occidentului, care — după cum spune undeva A. Pleșu — "a cunoscut în ultimii 40 de ani **răsfățul** istoriei", și alta, a noastră, "peste care a trecut **barbaria** istoriei, întruchipată în totalitarismul de tip comunist". Iar "dacă Europa trebuie să se nască din nou, ea se va naște neapărat ca un spațiu al dialogului, pe hotarul dintre răsfăț și barbarie. Și trebuie spus că răsfățul își are capcanele lui și dramele lui, după cum barbaria totalitaristă își are straniile ei avantaje".

Euroscepticism

Cristian Pătrășconiu

Există în logica oricărui proiect impulsul necesar de a-și decupa o tradiție; de a-și alege, convocându-și referințele care par să-l avantajeze, "culoarul" de-a lungul căruia își va derula istoria. La limită, în orice variantă cu aspect metafizic, contextul inițial ales implică tot parcursul ulterior, îl anticipează, epuizează, circumscrie și desăvârșește în calitatea sa de referință necesară și suficientă. Din altă perspectivă, construirea unei tradiții presupune un travaliu continuu al cărui bilanț, mereu provizoriu, constă într-o sumă de silogisme dubitative, problematizante și, aș zice eu, tocmai din acest motiv, **vii**. Acestui ultim gen de proiect îmi pare că aparține cel plasat sub sigla **A Treia Europă,** inclusiv cartea pe care intenționez să o semnalez în cele ce urmează: **Europa Iluziilor,** volum al cărui personaj principal este istoricul american de origine engleză **Tony Judt.**

Apărut în colecția "A Treia Europă", la editura Polirom, în secțiunea "seminar" (coordonatori: Daciana Branea și Ioana Copil Popovici), volumul include șase materiale distincte prin intenție și compoziție: o prefață ochestrată din postura unui maestru de ceremonii de către Vladimir Tismăneanu, transcrierea unui seminar propriu-zis al cărui subiect vampirizat este Tony Judt – savantul, trei texte analitice ale aceluiași și o postfață care propune o cheie de lectură posibilă volumului, semnată de Dorian Branea.

Ca o primă constatare, aș spune că **Europa iluziilor** este o parabolă – în sensul cel mai larg cu putință – despre virtuțile atenției; o parabolă "povestind" despre dificultatea (dacă nu chiar imposibilitatea) definirii unor termeni de tipul "conceptelor – umbrelă" (cum este, precum vom constata din lectura cărții, "Europa"), un text a cărui invitație clară îmi pare a fi aceea de a-l lua în considerare, în sensul în care e de preferat să luăm act de Europa iluziilor pentru a preveni multe... deziluzii posibile.

Descins la Timișoara în primele zile ale lui octombrie 1998, Tony Judt se întâlnește cu 14 dintre cei care compun Centrul de studii comparate central și sud-est europene și acceptă să se supună atenției vigilente a acestora. Pe parcursul a mai bine de o sută de pagini este transcris îndelungul dialog care etalează, fie și numai la o primă lectură, o mulțime de teme care gravitează, predominant, în jurul conceptului de Europa. Perspectiva de abordare, trebuie amintit, este aceea a unui istoric de școală britanică, pentru care au o egală importanță consemnarea pedantă a datelor și interpretarea, să-i spun, filosofică a lor. Fără să aibă parti-pris-uri, Tony Judt optează pentru un discurs de tip demitizant. Expert, în cel mai autentic sens al cuvântului, în chestiuni referitoare la Europa postbelică, universitarul american nu se sfiește să fie provocator și polemic vis-à-vis de subiecte asupra cărora anumite discursuri, îndeosebi politice și diplomatice, au plasat un consens mai mult sau mai puțin interesant.

Formulările sale, unele taxabile oricând drept cinice, pot oricând să figureze pe pagina de gardă a jurnalelor din indiferent care specie a mass-media. Într-o oarecare măsură, ele sunt nocive față de orice tradiție "înghețată", dar, la fel de mult, neliniștitoare pentru proiect lucide, pentru că, uzând de o retorică solidă, ele ne spun, în chestiunea europeană, mai mult despre ceea ce "este" decât despre ceea ce "trebuie". Este, consider eu, un discurs împotriva oricărei logici a sentimentelor în materie de opțiune și de decizie politică.

Pentru a exemplifica, iată, într-un decupaj sumar, în ce fel vede T. Judt Europa Centrală și Europa de Est: într-o complicitate cinică, imediat după cel de-al doilea război mondial, asupra spațiului cu pricina "o întreagă tradiție a uitării fusese instituită", fusese concepută "o Yaltă a minții". La peste patru decenii de la această dublă Yaltă, deși eliberată (dar nu pe deplin libere, dacă prin faptul de a fi liber înțelegem și asumarea unei minime responsabilități), țările Europei Centrale și ale Europei de Est sunt încă serios separate de cele ale Europei Occidentale, economic, cultural și politic. "Mi se pare, de asemenea, foarte probabil ca linia despărțitoare dintre Uniunea Europeană și restul Europei să nu dispară prea curând". "Dacă nu ești deja în UE, înseamnă că te afli într-un soi de purgatoriu unde te perpelești până când, undeva, la Bruxelles sună un clopoțel și pentru tine". La fel de important, "din punct de vedere istoric, România, în mod particular, nu este unitară. Se poate vorbi în cazul României de o unitate politică și administrativă, dar nu de una istorică".

În cea de-a doua parte a volumului recenzat aici, universitarul american continuă spectacolul silogismelor consistente și al formulărilor briliante. Europa, e de părere el, își împarte discursul privitor la viitorul ei între "asigurările că totul va fi bine și o profețire cumplită"; în bună măsură, viitorul pe care nu îl poate evita (pentru că încet-încet Europa dă semne că își revine din amnezie) a fost "preparat" în trecutul său.

Pe urmele lui Judt, ajunși în acest punct, pare, legitim să formulăm întrebarea: dar care Europă? Din moment ce "Europa e un concept prea mare și prea nebulos pentru a se putea naște în jurul ei o comunitate umană convingătoare", avem datoria să fim suspicioși față de orice discurs care face uz de retorici idiliste. Economic, politic, confesional au existat totdeauna mai multe Europe; în formule ușor ajustate, ele pulsează puternic și astăzi, deși, prin retorică și prin proiecțiile acesteia, e la modă cosmetizarea unei stări de fapt. De sute bune de ani, a existat o Europă Occidentală și, în interiorul ei, alte câteva Europe, cu centre de putere și de interese distincte, de asemenea, de sute bune de ani, au existat populații de "paria" imediat după lumea "bună", au existat extramuros care au jucat și care joacă față de Occident cel mult rolul de rude sărace; de mai bine de un secol, la extremitatea estică a rudelor-sărace există Rusia, stranie, misterioasă, barbară și pitorească pentru orice privitor din extremitatea opusă. Concluzia studiului lui Judt în această privință este următoarea: pentru Europa Centrală și pentru Europa de Est – acele zone-gri, zone tampon, zone distinct și proaspăt moderne, fără "pedigree istoric" – "nu există decât o singură opțiune: să se alăture Europei Occidentale în condițiile impuse de aceasta din urmă". Un argument, iată, încă unul, în favoarea ideii – devenită clișeu – că istoria o fac întotdeauna învingătorii.

Revenind la Europa Centrală în condițiile în care există două Europe fundamentale – una care "cunoaște" și alta care "vrea să fie cunoscută" – și în condițiile în care "relația dintre politică, Europa Centrală și interesul intelectual occidental e determinată de conjunctură", "Europa Centrală ar trebui să înceapă să-și scrie propria istorie, pentru că ea nu va face parte din istoria Europei Occidentale".

Detroit — Comloșu Mare, via Bărăgan

Otilia Hedeșan

SMARANDA VULTUR (coordonator)

Lumi în destine

Memoria generațiilor de început de secol din Banat

Ilustrații extrase din arhiva Grupului de Istorie Orală și Antropologie Culturală, Fundația "A Treia Europă"

Editura Nemira, București, 2000, 367 p.

Unsprezece realizatori de interviuri: Mihai Crâznic, Aurora Dumitrescu, Raluca Gaga, Mirela Tomuța, Florina Jinga, Bogdan Nadolu, Ramona Magheț, Mihaela Sitariu, Deliana Stepan, Gilda Vălcan și Smaranda Vultur. Cinci susținători direcți ai investigațiilor în teren: Valeriu Leu, Alexandra Dorca, Mirela Tomuța, Mihaela Danciu și Corina Barbul.

Șaptesprezece oameni de vârste, profesii și aparținând unor etnii diferite, care au acceptat să povestească experiențele cele mai profunde ale vieții lor: Doina Wilduc din Bazoșu Vechi (Timiș); Aurica Boceanu din Urseni (Timiș); Petru Maghiaru, născut în Detroit, revenit înainte de război în Comloșu Mare (Timiș); Persida Julan din Comloșu Mare (Timiș); Terezia Buda, născută la Țipari (Timiș), dar stabilită la Pâncota (Arad); Margareta Oglindă din Iecea Mare (Timiș); Terezia Negrea din Sadova Veche (Caraș-Severin); Teodor Beceneagă din Goruia (Caraș-Severin); Martin Bolovedea din Comorâște (Caraș-Severin); Martin Bălan din Răchitova (Caraș-Severin); Frederic Köning, locuitor al Timișoarei de nu mai puțin de nouăzeci de ani; Oscar Schwartz, născut la Viena, azi unul dintre puținii evrei care mai trăiesc în Timișoara; Valentina Gomboșiu, originară din Lugoj, actualmente bucureșteancă prin opțiune; Maia Bayer, Monica Dobrin și Anca Tănăsescu, toate de baștină din Lugoj; Edith Cobilanschi, născută Guipe, din Oțelul Roșu, stabilită, în prezent, la Timișoara. Alături de toți aceștia și dincolo de ei, un întreg aparat de pregătire tehnică și de susținere financiară a cărții. În total, câteva zeci de oameni fără de care apariția acestui impresionant colaj de amintiri despre Banatul de la începutul secolului douăzeci — pe care îl conține volumul numit indeterminant și, după părerea mea, tocmai de aceea foarte inspirat, **Lumi în destine** — nu ar fi posibilă. Câteva zeci de oameni ale căror competențe, povești, nostalgii și angoase — unele existențiale, altele pur științifice — au fost acroșate cu inscusință de Smaranda Vultur care a reușit să pună în funcție un proiect cultural de amploare, menit să conducă, la un prim nivel, la mai fidela cunoaștere a istoriei trăite de bănățeni și, la un al doilea nivel, la configurarea unui grup de tineri specialiști capabili să documenteze și să facă publică această istorie alternativă la cea oficială și pur cronologică.

Cu aceste particularități, **Lumi în destine** nu este o carte de început de drum. Dimpotrivă, ea se plasează la intersecția dintre două texte anterioare a căror apariție a fost provocată de cercetările pe tărâmul istoriei orale și ale antropologiei culturale ale Smarandei Vultur. Este vorba, pe de o parte, despre o carte "de autor", **Istorie trăită — Istorie povestită, Deportarea în Bărăgan, 1951 — 1956** (Timișoara, Amarcord, 1997), în paginile căreia Smaranda Vultur transcria un număr foarte mare de mărturii ale unor persoane care au suferit regimul de dislocare forțată din "epoca Dej", încercând să identifice locurile comune ale acelor relatări. Pe de altă parte, publicarea acestui volum trebuie corelată cu apariția de acum câteva luni a unui monumental **Dicționar de etnologie și antropologie** (coordonatori Pierre Bonte, Michel Izard, Iași, Polirom, 1999), a cărui traducere românească a fost lucrată de câțiva alți tineri cercetători din grupul de istorie orală și antropologie din cadrul fundației "A Treia Europă", care au mers, însă, cum s-ar spune, "pe mâna Smarandei Vultur", dând formă nouă unui text — reper din antropologia europeană ales de aceasta. Altfel spus, cartea recent scoasă la Nemira preia din **Istoria trăită — Istorie povestită** ideea de a realiza și publica interviuri care reconstruiesc "la gura reportofonului" — cum ar spune Daniel Vighi — povestea vieții și realizează acest lucru cu ajutorul unor oameni care au preocupări mult mai largi în domeniul antropologiei culturale, căci "terenul" și materialele obținute în urma investigațiilor sunt doar complementul unui studiu mai aprofundat, care se bazează pe câteva lecturi esențiale.

Volumul de față are o dublă intenție, aceea de a fi, în același timp, o colecție de povestiri despre experiențe umane pilduitoare și o carte-experiment despre relația realizatorului de interviuri cu subiectul său. De altfel, coordonatoarea volumului scrie, chiar la începutul excelentei postfețe, **Memorie și identitate** despre "interacțiunea între povestitor și cel care îl intervievează" ca despre o cauză ultimă a felului în care se înfățișează, într-un final, povestea vieții, căci "de abilitatea celui care ia interviul, de disponibilitatea celui care își povestește viața, de gradul de încredere care se stabilește între cei doi, de punerile în temă reciproce inițiale, dar și de factori mai puțin subiectivi, cum ar fi raporturile care se stabilesc la un moment dat, într-o anumită societate, între ce ține de sfera privată și cea publică, în primul rând în privința a ceea ce poate și fi ceea ce nu poate fi spus" (p. 331) depinde direct discursul memorial. Importanța acordată "circumstanțelor interviului, ca parte integrantă a producerii lui" (p. 7) reiese și din faptul că fiecare dintre "istorii" este precedată de un sumar crochiu pe care îl realizează cel care a făcut investigația, menit "să precizeze sau să sugereze condițiile în care s-a derulat (interviul), dar mai ales să restituie ceva din prima impresie a celui care, înainte de a transcrie interviul și a reasculta casetele, a ascultat povestirea orală propriu-zisă, într-un act concret, viu, de comunicare" (p.7).

După mine, realizarea primului aspect al acestui proiect covârșește a doua intenție, de natură teoretică. **Lumi în destine** se impune, așadar, mai cu seamă prin subiectele narate, prin întâmplările la care fac referire povestitorii, acestea străbătând până la noi intacte și tulburătoare chiar în condițiile în care unii realizatori se lasă furați de rolul lor de musafiri și vorbesc mult mai mult decât ar fi necesar pentru a-și stârni interlocutorii, în vreme de alții, poate la primul lor interviu, nu întreabă mai nimic și se mulțumesc exact cu ceea ce li se spune.

Întâmplările foarte diverse pe care le prezintă cei șaptesprezece povestitori au ca principal element de tangență anumite repere temporale: toți cei intervievați s-au născut în primele trei decenii ale secolului douăzeci, ceea de face ca, într-un fel sau altul, viețile lor să fie comparabile. Altfel, însă, fiecare își spune cu mai mult sau mai puțin talent narativ povestea care poate fi mai spectaculoasă sau mai ternă, mai veselă, mai dramatică sau chiar tragică, foarte îndelungată sau efemeră, o poveste care are drept cadru un mic sat pierdut în câmpie sau unul din orașele importante ale Banatului, care se centrează pe o experiență de familie sau interferează intens cu istoria, modificându-se în mod determinant din cauza principalelor evenimente ale secolului. Varietatea subiectelor narate este, de fapt, atât de mare, încât este necesar să faci, la încheierea lecturii, un efort de rezumare și clasificare pentru a trasa liniile — forte ale cărții. Personal cred că, în intenția realizatorilor volumului, acestea ar fi: descrierea idilizată a Banatului de altădată; schițarea, prin prezentarea câtorva cazuri, a principalelor suferințe pe care le-au îndurat grupuri compacte de populație din Banat (de exemplu locuitorii din satele din apropierea granițelor cu Iugoslavia, deportați în Bărăgan sau nemții din Banat, deportați în diverse regiuni din Rusia); configurarea câtorva destine individuale spectaculoase dar și impresionante prin demnitatea cu care oamenii au înțeles să nu se dezică de propriile lor idealuri. Întâmplările transcrise în volum se petrec în sânul mai multor comunități etnice: români, nemți, cehi, evrei, pozele care însoțesc textele propriu-zise mai adăugând și imaginea bulgarilor catolici.

Sunt destule lucruri de spus în ceea ce privește aceste opțiuni. Nu sunt prima care observ faptul că imaginile Banatului de odinioară sunt încă mai diverse. Domnul profesor Livius Ciocârlie ca și Daniel Vighi au semnalat deja că, fără îndoială, povestirile ar fi fost altele dacă, vorba latinilor, "ar fi fost audiată și cealaltă parte". Cu siguranță există și un Banat sărac sau măcar bănățenii săraci, pentru care trecutul nu reprezintă nicidecum o "Atlantidă scufundată". Aș mai adăuga că alături de acești bănățeni pe care îi cunoaștem din paginile cărții de față, pentru care distanțele dintre Comloșu Mare și Paris, dintre Amsterdam și Jimbolia sau dintre Cearda Roșie și Nisa erau neglijabile, există — existau, în orice caz, în perioadele de până la deceniul șapte, pe care le explorează cartea — și oameni care rămăseseră să trăiască izolați în casele lor din munte sau în satele lor aruncate în câmpie la câțiva buni kilometri de drumurile ușor accesibile. Tot așa cum găzduiește, alături de români, grupuri etnice precum cele ale nemților, cehilor, italienilor, bulgarilor catolici sau evreilor, Banatul oferă adăpost și altor comunități cu care cooperarea etnică este la fel de bună, chiar dacă astăzi "imaginea" lor (De fapt, ar fi corect să spun că este vorba despre imaginea țărilor în care aceste popoare sunt majoritare, iar nu de micile grupuri care locuiesc în Banat) este cam șifonată. Sârbii, croații, ucrainenii sau țiganii au, la rându-le, destinele lor la fel de zbuciumate și fascinante. Nu ne rămâne decât să re-descoperim și această față a Banatului, într-un demers necesar de redefinire morală a identității: acela de a recunoaște, la nevoie, și frații săraci, nu numai pe cei realizați între timp. Aștept, de aceea, cu interes, viitoarele volume ale acestui proiect, dintre care, după câte înțeleg, unele sunt deja în lucru, iar altele așteaptă să se contureze, într-o încercare de a oferi o imagine cât mai completă a vieții trăite în Banat de-a lungul unui secol. În afară de aceste contribuții — reale și virtuale, prin deschiderile pe care le impun — **Lumi în destine** mai impresionează și prin cele două scurte studii, cel introductiv și postfața, semnate de Smaranda Vultur. Ele alcătuiesc, împreună, un demers omogen de justificare antropologică a cercetării întreprinse. Scrise foarte bine, cu un stil elegant — ceea ce le face extrem de percutante prin accesibilitate — și viu, semn al clarității ideilor, textele teoretice ale Smarandei Vultur uzează de o bibliografie de specialitate, cel mai ades de ultimă oră, foarte bine selectată. Marele lor interes rezidă, însă, după mine, în felul în care autoarea știe să observe realitatea investigată și să decupeze problemele care pot fi discutate și transformate în chestiuni de interes pentru dezbateri mult mai largi. Extrem de la obiect, textele sale de maestru aruncă lumini favorabile asupra întregii întreprinderi, dându-i sensuri majore și inconfundabile.

Am mai citit...

FRANÇOIS LAPLANTINE
Descrierea etnografică
Traducere de Elisabeta Stănciulescu și Gina Grosu, Prefață de Elisabeta Stănciulescu, Iași, Polirom 2000, 168 p.

O carte exemplară despre importanța descrierii în cunoașterea științifică! O carte, după cum o indică și titlul, adresată în primul rând specialiștilor — etnografi, etnologi, antropologi sau cum se vor mai fi numind ei, după țară și tradiție culturală! —, dar, totodată, și "o lucrare de metodologie și epistemologie cu «bătaie» largă în disciplinele socioumane" (p. 9), cum arată Elisabeta Stănciulescu în foarte componenta prefață pe care o semnează, Către o reconsiderare a descrierii ca mod de gândire legitim în disciplinele socioumane: **Descrierea etnografică** și câteva recuperări românești. Definind, de la bun început, etnografia ca studiu al pluralității culturilor prin "observarea directă a comportamentelor sociale particulare, pornind de la o relație umană de familiaritate cu grupurile pe care încercăm să le cunoaștem împărtășindu-le existența" (p. 35), François Laplantine înțelege prin descriere, ca "vedere organizată într-un text" (p. 36), principala categorie a acestei discipline, care asigură deschiderea sa funciară înspre "științele naturale, pictură, fotografie, fenomenologie, hermeneutică, teoria traducerii, științele limbajului, precum și literatură — care nu este altceva decât un exercițiu complet de limbaj" (p. 36 -37).

Foarte densă din punct de vedere teoretic și bogată pe planul expresiei, unde te întâmpină, de la o pagină la alta, fraze memorabile, care îți provoacă o reflecție aprofundată și conexiuni până atunci nebănuite, **Descrierea etnografică** este și un excepțional îndemn la rectitudine științifică, demonstrațiile sale pledând, implicit, pentru faptul că la sintezele integratoare nu se poate ajunge fără eforturi enorme de observare și de sistematizare îndelungată a observațiilor.

CLAUDE RIVIÈRE
Socio-antropologia religiilor
Traducere de Mihaela Zoicaș, Iași, Polirom, 2000, 208 p.

O altă carte de excepție, care dovedește că, după câteva tatonări nesemnificative și fără efecte prea strălucite, editura Polirom a găsit oamenii care știu ce texte din antropologia străină trebuie neapărat traduse în românește și știu acest lucru chiar atunci când se trece de la titlurile clasicilor în domeniu la cărțile destul de recente!

În **Socio-antropologia religiilor** se discută, rând pe rând, despre: religie și sacru, figurile ipotetice ale religiei primitive, sensurile și formele povestirilor mitice, riturile de purificare și atragere a grației, sărbătorile vieții și semnele cerului, despre magie, vrăjitorie și șamanism ca și despre principalele transformări ale religiei și religiozității în societățile contemporane. Textul, parcimonios cu orice explicație, ceea ce nu-l face, însă, să-și piardă pertinența și agerimea, se bazează pe o bibliografie fundamentală care este evocată prin ceea ce are ea semnificativ și se distinge prin caracterul său sistematic până la didacticism dar și până la sinteza de mare finețe.

Cultul prieteniei

Alexandru Ruja

OVIDIU COTRUȘ
Dialoguri
Ediție, postfață și epilog de Cornel Ungureanu
Editura Cartea Românească, București, 1999, 268 pag.

Ovidiu Cotruș (n. 24 II 1926, Oradea - m. 12 IX 1977, Oradea) a devenit de mult timp o legendă. Pentru cei mai tineri, care îl știu doar din cărți, Ovidiu Cotruș poate părea o ființă neverosimilă prin capacitatea de a acumula și prelucra fapte de cultură, un renascentist căzut în mijlocul frământatului secol douăzeci poate pentru a arăta că omul are deschideri nelimitate spre cultură, pentru a dovedi ce înseamnă noblețea intelectuală și dăruirea pentru oameni. Acei care l-au cunoscut vorbesc despre un adevărat **cult al prieteniei,** despre o memorie fabuloasă, nemaiîntâlnită la vreun congener, despre o vastitate a culturii. Era în stare să recite poezii sau să redea pagini de proză în ore întregi. Legendă este deja și "testul" cordial și prietenesc de la "Academia Franceză". La un vers rostit de Jaques Madaule sau Pierre Emmanuel, Ovidiu Cotruș putea identifica poezia și o recita în întregime. Precocitatea intelectuală a devenit productivă — Ovidiu Cotruș citea, la nici zece ani, **Critica rațiunii pure.** Avea vocația dialogului, a convorbirii, a elocinței. Nu am vorbit niciodată cu el, l-am văzut o singură dată, în perioada studenției mele, în sala de cenaclu din Timișoara a Uniunii Scriitorilor. Imaginea mi s-a întipărit în memorie: stătea în picioare, în capătul din dreapta sălii (cum se intră direct din hol), puțin aplecat spre interlocutor. Era un bărbat impunător, de o sobrietate jovială, cu fine trăsături de intelectual rasat, cu ochii de o îngândurare abstrasă, închipuind parcă o altă lume decât cea reală în care, fizic, se afla. Cât timp l-am văzut, nu-mi amintesc să fi gesticulat; era de o sobrietate caldă, ce conducea spre o conduită intelectuală rară pentru acea vreme.

I-a fost dat **dinastiei Cotruș** să trăiască un **destin al peregrinării.** Aron Cotruș a peregrinat, departe de țară, prin Spania și Portugalia, Mexic și Statele Unite ale Americii, stingându-se, cu dorul țării în suflet, în îndepărtata Californie. Ovidiu Cotruș a peregrinat pe la prieteni și cunoscuți, exilat și hăituit în propria-i țară, în speranța că va evita represiunile regimului dictatorial. Demnitatea sa este iarăși de domeniul legendei. La București, în localul unde a poposit în drumul său spre un prieten, intuind că va fi arestat, a înghițit cartela cu numele prietenului, pentru ca acesta să nu fie descoperit. La un spirit de puritatea și altitudinea culturală a lui Ovidiu Cotruș, cultul prieteniei și vocația dialogului s-au păstrat vii și nealterate chiar în condițiile mizere și torturante ale închisorii. Și aici s-a verificat dăruirea pentru ceilalți a lui Ovidiu Cotruș. Ținea în închisoare adevărate lecții, vorbind despre literatură (în spațiul claustrant al celulei), menținând, prin intermediul ei, încrederea și moralul oamenilor. Din nou, memoria sa excepțională îl ajuta să reproducă pagini, capitole întregi. Într-un loc al întunericului absolut, Ovidiu Cotruș reprezenta lumina cărții, înțelepciunea culturii. După ieșirea din închisoare, va peregrina între Timișoara (unde i s-a fixat domiciliul) și Oradea, unde a putut să publice la revista "Familia".

Apoi, au urmat **călătoriile.** O datorie morală l-a determinat să refacă, prin călătorii, peregrinările unchiului său, poetul Aron Cotruș. Și a călătorit în Spania (1971) și în Stratele Unite ale Americii (1972) ca să stea de vorbă cu oamenii care l-au cunoscut pe Aron Cotruș, ca să găsească semnele trecerii poetului prin aceste locuri. Dincolo de legătura sângelui, funcționa și o puternică relație a destinului comun sub zodia marii culturi. Și Aron Cotruș și Ovidiu Cotruș au fost implicați în proiecte culturale fundamentale. Nimeni ca Aron Cotruș nu a realizat în literatura europeană amplele poeme ale latinității, celebrele rapsodii, în care elogia valorile lumii latine. Critica spaniolă l-a numit, pe bună dreptate, **rapsoda de la latinidad,** recunoscându-i valoarea europeană. Ca membru al Cercului Literar de la Sibiu și Ovidiu Cotruș a intenționat realizarea unor mari proiecte culturale. Într-o vreme când literatura se ofilea și se osifica printr-o direcție greșită, îndepărtându-se de mișcarea similară europeană, tinerii cerchiști își publică **manifestul**, sub forma unei scrisori către E. Lovinescu. Fiind elev la acea dată, Ovidiu Cotruș nu avea cum să semneze manifestul, deși îl cunoștea și îi susținea ideile. La fel cu Ștefan Aug. Doinaș și Ovidiu Cotruș afirmă că nașterea sa spirituală s-a produs la Cercul Literar. Din păcate vremurile care au venit l-au împiedicat să-și realizeze proiectele literare. Activitatea de la Cercul Literar se baza și pe un sentiment adânc al prieteniei, fapt ce explică și puterea cu care s-au regăsit, mai târziu, cerchiștii după ani de închisori, restricții și interdicții, greutăți de tot felul. Cercul Literar era definit de Ovidiu Cotruș ca o grupare prietenească, înainte de a fi o grupare literară, afirmând, prin aceasta, primatul sentimentului adânc al prieteniei.

O dată deschisă posibilitatea călătoriilor, Ovidiu Cotruș le face cu febra intelectualului de clasă, dorind parcă să recupereze timpul, să se hrănească spiritual din dialogurile cu mari personalități ale culturii din diverse țări să le ofere acestora din profunzimea și vastitatea culturii sale, uimindu-i pe mulți prin ceea ce știa. Aceste convorbiri sunt cuprinse în volumul **Dialoguri**, o carte de recuperare după cum notează îngrijitorul ediției: "Până la apariția unei serii de **scrieri** care să cuprindă studiile, corespondența, textele pregătitoare, articolele inedite, acest volum se vrea doar recuperator". În ultimul interviu, acordat lui Nicolae Prelipceanu (pe patul de suferință, în clinica prof. Hațeganu din Cluj), cu o remarcabilă luciditate, deși sub presiunea bolii, Ovidiu Cotruș își prezintă proiectele literare. Dacă nu mai există vreun alt text în arhiva familiei, acesta reprezintă **testamentul literar** al lui Ovidiu Cotruș și trebuie ținut cont de el în editarea operei. "... de aceea n-am putut onora contractul cu volumul meu **Meditații critice**, anunțat de anul trecut, reportat pe anul acesta (1977, n..n.A.R.) la "Cartea Românească": un volum mai amplu, un volum în care aș fi cules cam o treime din eseurile publicate (...) Mai am, de asemenea, angajamentul moral de a preda editurii "Minerva" studiul meu despre **Titu Maiorescu și cultura română** și, eventual, alte două volume de meditații critice, în anii ce vor veni; precum și un volum de dialoguri critice cu scriitorii străini de care am avut șansa să mă apropii și cu care am ajuns să fiu chiar prieten. Mă mândresc cu faptul că am reușit să câștig amiciția lui André Malraux, a lui Pierre Emmanuel, a lui Jean Grosjean, a lui Robert Marteau, Michel Deguy, Pierre Oster, că am stabilit contacte cu marele psihiatru Eugene Minkowski și cu o serie de personalități, îndeosebi franceze, cu care am purtat discuții. Nu le-am luat interviuri, au fost discuții cu caracter liber, și care vor alcătui, probabil, substanța unui alt volum, intitulat **Dialoguri critice.** "Pe lângă cei amintiți, cartea mai cuprinde, în prima parte, dialoguri cu Jacques Madaule, Mircea Eliade, Georges Poulet, Pierre Gascar, iar în partea a doua cu Carlo Tagliavini, Eugeniu Coseriu, Ladislau Galdi, W. Bahner, Michael Ricciardelli, Jacques Ross, Franck Barnett, Per Olof Ekström, Alain Guillermou. Nu sunt interviuri în sensul reducționist al cuvântului; sunt discuții libere pe diverse probleme culturale (literare). Ovidiu Cotruș știe mult despre opera celor cu care discută, cu unii discuția atinge și coarda afectivă, semn al prieteniei ce s-a închegat. Despre unii a scris înainte de a purta aceste discuții libere, la alții interviul este precedat de un micro-eseu, în care criticul se desfășoară, ordonându-și riguros ideile în spațiul la care era limitat.

Dacă viața lui Ovidiu Cotruș nu ar fi fost fragmentată și ar fi putut face critică literară continuu din tinerețe, influența sa în literatură ar fi fost de o altă intensitate. Puțini se puteau întinde pe un registru atât de larg ca și Ovidiu Cotruș. În studiile publicate mai târziu se clarifică opțiunile, direcțiile și metoda. "Criticul literar este omul care știe să asculte opera, s-o lase să i se dezvăluie în funcție de normele ei interioare, nu în funcție de trăirile sale subiective sau de conținuturile prealabile ale conștiinței sale (...). Criticul literar adevărat trebuie să fie capabil să privească simultan opera din vecinătatea ei imediată și din absolut". Prin mijlocirea lui Jean Grosjean îl vizitează la Paris (1971) pe André Malraux. Ovidiu Cotruș îi citise opera și face observații interesante, unele chiar îndrăznețe (**André Malraux și destinul romanului**). "Romancierul se preschimbă în vestitor, narațiunea în declamație tragică, la modul shakespearian, sau în celebrare imnică, la modul pindaric:. Lucru rar, poate chiar nemaiîntâlnit, Ovidiu Cotruș nu-și notează conversația ("...fascinația exercitată de personalitatea scriitorului m-a împiedicat să iau note, așa că sunt obligat să mă încredințez memoriei mele..."), înregistrându-o în memorie și reproducând-o, apoi, în sensul fidelității spuselor scriitorului. Cu Jean Grosjean avea o altă relație, i-a tradus poezia dialogul se derula într-un alt registru. El este "una din marile conștiințe solitare ale poeziei franceze contemporane", iar criticul îi fixează într-un succint comentariu esența poeziei "Alternând limbajul solemn cu cel familiar revărsarea barocă a versului cu exprimarea prozaică, lirismul extatic cu comentariul exegetic, liberă de canoane estetice și de îngrădiri prozodice, împingând îndrăznelile formale până la praguri interzise tehnicienilor îndrăznelii, poezia lui Jean Grosjean reprezintă una dintre cele mai dense meditații din literatura contemporană asupra încleștării creatoare a omului în veșnica sa luptă cu absolutul, o imagine transfigurată a eșecurilor și a triumfurilor, prin care se definește, în egală măsură, condiția noastră umană".

Având vocația dialogului, Ovidiu Cotruș a introdus în literatura română o nouă specie și un nou concept — dialogul critic. Prin dialogurile critice, Ovidiu Cotruș face critică literară de înaltă ținută — sobru, profund, meticulos; fără afectare și histrionism, lucruri ce îi repugnă. În schimb, cu pasiune și afecțiune, cu dăruire și inteligență.

Teoria pamfletului

Cartea lui Cornel Munteanu, **Pamfletul ca discurs literar** (Editura Minerva 1999), este o cercetare serioasă pe o problemă despre care nu abundă textele exegetice în critica literară românească. Chiar dacă unele concluzii sunt discutabile, ele exprimă o opinie și reprezintă o contribuție la clarificarea statutului și condiției eseului, care ar fi, până acum, una subalternă. **"Pamfletul"** — ipostaza ilustrului și, deopotrivă, ingratului **paria** în literatură — își împarte condiția de "victimă" față de regalitatea genurilor clasice (Poezia, Teatrul și Romanul), alături de eseu, jurnal, memorii, corespondență, socotite multă vreme scrieri minore ori genuri hibride, forme depreciate de activitate literară. Receptarea lor ca atare, ține de fragilitatea principiilor axiologice, cu precădere a celor estetice, concentrate, în speță, pe aspecte formale, pe metodă și limbaj afectiv. "După clarificări vizând **biografia termenului** și **motivația pamfletului**, pentru a include pamfletul în sfera ideii de literatură se discută problematica zonelor de contact: elocvența oratorică, presa, polemica, discursul social Cele mai extinse capitole și în care analiza trece spre zone mai adânci se referă la **paradigmele pamfletului literar** și **morfologia pamfletului** (gramatica textului pamfletar, probleme de narativitate, eterogenitatea textuală, relații intertextuale). Tot demersul analitic și argumentativ conduce spre o redefinire a pamfletului și spre recunoașterea sa ca discurs literar. În acest caz s-ar caracteriza prin următoarele categorii de proprietăți: retorice, semantice pragmatice. Criticul redefinește pamfletul în dorința de a-i stabili locul în spațiul literaturii "Pamfletul literar este un discurs bazat pe fuziunea dintre violența satirică, adecvarea la un obiect, verva și tonul (date de ironie, lirism și umor), și o formă retoric-stilistică elaborată după principiile literarității".

Note despre "omul recent" (6)

H.-R. Patapievici

MODERNITATEA & RESCRIEREA TRECUTULUI. Modernitatea, pe care toți am fost obișnuiți să o primim ca pe o *aubaine* și ca pe o *délivrance*, s-a înstăpânit peste mințile și sufletele noastre nu fără o sumă de falsificări, unele deja împlinite și, ca să spun așa, inamovibile, iar altele în curs de naturalizare. În ordine istorică, prima "falsificare" majoră a fost aceea că opinia publică luminată europeană a ajuns să fie convinsă că viața omului era inadmisibilă și intolerabilă – *poore, nasty, brutish, and short* – în oricare din societățile care au precedat modernitatea.[1] Ideea că istoria decentă începe cu epoca modernă este prima prejudecată a modernității: este, într-un sens, prejudecata fondatoare. Câteva alte prejudecăți decurg în mod natural.

Știința Evului Mediu nu a avut nici un rol în nașterea științei moderne" – această prejudecată a dominat până azi și, de fapt, continuă să domine orice programă școlară care se consideră progresistă. E de la sine înțeles că modernii sunt superiori celor vechi în toate domeniile care țin de rațiune. Leo Strauss ne-a arătat că punctul de vedere adoptat de filozofia politică modernă, care a pornit de la respingerea de către Machiavelli a tradiției filozofiei politice clasice, ne-a făcut incomprehensibile operele filozofice ale Antichității (Leo Strauss, *Natural Right and History*, 1965, pp. 178 și 161 sq.; vezi, în românește, *Cetatea omului*, Polirom, 2000, "Introducere"). Allan Bloom a ilustrat această teză a lui Strauss arătând cum John Rawls, un reprezentant tipic al acestei moderne "lack of education", a scris *A Theory of Justice* – cea mai influentă lucrare de filozofie politică a secolului XX – din *exact* această perspectivă: noi, modernii, știm mai bine; abia noi am înțeles cu adevărat despre ce este vorba (*Giants and Dwarfs*, 1990, pp. 315-345). În această serie de falsificări *instinctive*, este sarcina studiilor feministe să ne facă ilizibile și, mai ales, inacceptabile *uman* marile opere literare ale secolelor precedente, inculcându-ne ideea că până acum am fost trași pe sfoară de reacționari care au complotat la oprimarea celor slabi. Claude Habib relatează cazul unei studente bine impregnate de noile studii de gen, care, analizând la universitate romanul *Le rouge et le noir* al lui Stendhal, a exclamat despre madame de Rênal: "ce vacă!" (Claude Habib, «Bloom et le féminisme», *Commentaire*, Hiver 1996-97, p. 799). Firește, potrivit noilor prejudecăți care decurg din principiul fundamental al feminismului – "genul" e o invenție a raporturilor de putere –, doamna de Rênal nu avea educația ideologică a feministelor eliberate și, deci, modul în care eroina lui Stendhal își trăia iubirea nu mai poate în nici un fel constitui pentru noi un exemplu al suferințelor eterne ale iubirii, ci, eventual, numai o ilustrare a neștiinței femeilor care ignoră *feminismul* feminității lor. În fond, ne învață noile programe școlare feministe, toate societățile de până acum au falsificat raporturile de "gen", deci trebuie fie să le corectăm din punct de vedere ideologic, fie să le izgonim din educația copiilor noștri. Este morala sultanului confruntat cu biblioteca din Alexandria: dacă biblioteca conține cărți care spun ce spune Koranul, atunci este inutilă și trebuie să o distrugem; dacă biblioteca conține cărți care spun altceva decât spune Koranul, atunci este dăunătoare și trebuie să o distrugem. Grila feministă de lectură a operelor umanității ne învață ce îl învăța și pe Lenin schema marxistă de interpretare a istoriei ca luptă de clasă: la ce moștenire culturală trebuie să renunțăm pentru a ne situa de partea punctului de vedere "progresist".

« Cuvântul de ordine al modernității a fost ruptura cu trecutul. Dacă e să luăm cazul revoluției carteziene, Etienne Gilson a făcut deja demonstrația datoriilor lui Descartes față de gândirea scolastică (*Index scolastico-cartésien*, 1913). Or, nici un "progresist" autentic (caricatura autorizată – *Homais, farmacist*) nu a precupețit vreo nuanță pentru a execra "gândirea" scolastică (ghilimelele aparțin "progresiștilor"). În privința datoriilor științei moderne față de gânditorii secolului al XIV-lea și, în general, față de filozofia naturii creată în interiorul tradiției aristotelice,[2] demonstrația a fost făcută de Pierre Duhem (în *Etudes sur Léonard de Vinci*, 3 volume, 1906-1913 ; și *Le Système du Monde*, 10 volume, 1913-1959), dar rezultatele cercetării sale nu au fost acceptate de curentul istoriografic dominant,[3] între altele și deoarece istoria științei s-a instituționalizat după al doilea război mondial, având ca dogmă de bază

teza revoluției științifice (susținută de Koyré *împotriva* lui Duhem): această dogmă pretindea că știința modernă s-a născut *împotriva* tradiției, iar nașterea ei s-a produs numai și numai pentru că tradiția a fost *în fine* ucisă. Este lucrul împotriva căruia Colingwood ne avertizase, referitor la alt context disciplinar, încă din 1939: acela că propaganda "insistentă și fanatică" a celor care în secolul al XVIII-lea își spuneau "*les philosophes*" s-a dovedit de multe ori mai puternică decât adevărul (*O autobiografie filosofică*, traducere rom., 1998, pp. 87; 130).

Rezultatul final este, într-un fel, epitomizat de sloganul lui Jeremy Bentham: "Trecutul nu ne este de nici un folos". Dacă e să spunem adevărul *corect*, atunci putem minți ori falsifica în numele lui: tenacitatea opiniei false că medievalii ar fi crezut, în ignoranța lor întunecată, în realitatea unui Pământ plat – opinie a cărei falsitate a fost în mai multe rânduri demonstrată (ultima dată, decisiv, de Jeffrey Burton Russell, *Inventing the Flat Earth: Columbus and Modern Historians*, 1991), dar care continuă să circule, neamendată de opinia generală, în cărți cu enorm succes de bursă (e.g., Daniel Boorstin, *The Discoverers*, carte recent tradusă și în românește la Editura Meridiane, 2 volume, 1996) –, poate fi explicată numai prin convingerea că există prejudecăți care, datorită justificării lor "morale", sunt mai adevărate decât adevărul "material" al faptelor. Concluzia este: noi *trebuie* să ne rupem de trecut, pentru că noi suntem *de fapt* rupți de trecut. – Dovada faptului că eram deja rupți de trecut este că tocmai am făcut-o.

În toată splendoarea ei indiscutabilă, modernitatea a pus problema depășirii radicale a oricărei idei de tradiție, în termenii practici ai redefinirii naturii – termeni pe care formula „Gott ist tot" i-a consacrat definitiv. În temeiul principiului activ, modernitatea NU ESTE încheiată și NU SE POATE încheia decât negându-i presupoziția de bază, care este negarea lui Dumnezeu. Din modernitate se iese nu prin postmodernism, care nu este decât una din infinitele pseudomorfoze posibile ale modernității (situație ridicolă: nu poți să ieși din ceva de ordinul unei catedrale prin ceva de ordinul unui canal colector), ci prin regăsirea lui Dumnezeu – sau, în termeni filozofici, prin redescoperirea faptului că principiul de transcendență este un principiu *natural* de manifestare a lumii. Despuiat de orice referință accidentală, principiul modernității este „Gott ist tot". Acest principiu este atât de tare, atât de absolut, atât de amețitor, încât nu e de mirare că, într-o primă instanță, acest deicid a fost resimțit conștient doar ca un paricid de circumstanță – în fond, cui îi mai păsa de tradiție? *On était tout à fait las d"elle et de tous ses domestiques !* Dar triumful modernității, în mod evident, nu se rezuma deloc la o victorie împotriva valeților. Stăpânii înșiși erau vizați, iar furia irațională nutrită de Revoluția Franceză împotriva lui Dumnezeu nu face decât să dovedească, *și* prin *amploarea* sângelui vărsat, acest lucru.

▼▼▼

"UNITATEA" POSTMODERNĂ A "LUMII". Ce anume a unificat lumea descoperită de marile descoperiri geografice? Puterea colonialistă? Neasociată cu o economie de succes, cum a fost cazul puterilor militare spaniole ori portugheze, nu a fost de ajuns. Atunci puterea economică? Fără forța unei industrii bazate pe tehnologie și noua știință matematică a naturii, nu ar fi fost de ajuns. Rezultă că marea forță care a făcut posibilă unificarea lumii a fost știința matematică a naturii (adică fizica modernă). Aceasta a fost condiția suficientă: cea necesară a fost cucerirea colonială, adică marile descoperiri geografice.

Azi, unitatea lumii pe care a făcut-o posibilă fizica a murit. Mai întâi s-a descompus trupul acestei unități, care a fost uniformitatea colonială a lumii. Acum moare însuși liantul: acel tip de putere politică, ale cărei origini pot fi situate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, care și-a găsit în știința matematică a naturii modelul de predilecție. Nimeni nu mai poate azi ignora fascinația exercitată de matematică și de atomism asupra lui Hobbes ori dorința lui Locke de a atinge perfecțiunea operei lui Newton imitându-i metoda. Filozofia politică modernă a fost fiica noii științe matematice a naturii. Aceasta înseamnă că tipul de politică din care s-au revendicat statele moderne era susținut de imaginea științei matematice a naturii.

Or, o dată cu explozia prosperității materiale la sfârșitul anilor '50 și o dată cu ajungerea în poziții de comandă (politică și intelectuală) a generațiilor care s-au deprins să fie economic asistate – generații pentru care libertatea nu mai putea fi *în principiu* valoarea centrală a vieții lor –, s-a produs o ruptură. Conștiința noii rupturi s-a articulat, cu timpul, sub forma mișcărilor acelor programe intelectuale și ideologice care s-au recunoscut în lozinca de luptă a postmodernismului. Postmodernismul filozofic marchează decesul fascinației exercitate timp de trei sute de ani de știința matematică a naturii asupra tuturor celorlalte forme de cunoaștere. Unde exista o "istorie universală" și o "literatură universală", postmodernii riguroși nu mai văd decât narațiuni fărâmițate, cunoașteri locale și culturi antropologice, abuziv reunite în trecut prin manevrele oculte ale strategiilor de putere. – Unde modernitatea gândea în termeni de "putere" și de "suveran", postmodernii au început să gândească în termeni de "microputeri" și de societăți multiculturale. Voința de a depăși fragmentarul a murit, iar acolo unde nu a murit încă, e timorată de opinia generală, care o suspectează de perversități politice "antidemocratice".

O dată cu acest deces s-au conturat două decizii. Prima decizie constă în refuzul oricărui «grand récit» și în voința de a menține cu orice preț (inclusiv cu prețul iraționalismului științific și al tribalizării politice) starea de fragmentare – ori de a o crea, dacă nu s-a născut încă, prin mijloacele politice aflate la îndemâna puterilor deja convertite la conștiința că postmodernismul politic este un progres care merită câteva sacrificii colaterale. Aceasta este soluția propusă de multiculturalismul ideologic. A doua decizie nu a fost încă articulată printr-un discurs convingător și nici nu și-a găsit încă un purtător de cuvânt. Ea emerge însă irezistibil din noile evoluții pragmatic-științifice, din erodarea formelor politice clasice și este legată de rolul unificator pe care începe să îl asume, în locul fizicii, biologia. În mod paradoxal, biologia modernă pare a fi *natural* solidară cu noul mediu virtual creat cu ajutorul computerelor de cele mai sofisticate tehnici informatice. Dacă vechea paradigmă unificantă (științific – fizica; politic – teoria statului) pornea de la natură (atât fizică, cât și umană), construind organismul social prin ordonarea instituțională a atomilor sociali (indivizii), noua paradigmă unificantă are la îndemână cu totul alte presupoziții teoretice pentru a reformula corpul social. Cu ajutorul mijloacelor de care

dispune, noua paradigmă biotehnologică vizează transformabilitatea tehno-științifică a însăși naturii umane, pe care speră să o poată modifica potrivit unui nou proiect politic radical, unul *ideologic* agreat de o majoritate oarecare. În urma acestui tip de modificare a naturii umane, corpul politic va începe să capete un cu totul alt sens, imposibil de precizat înainte ca experimentul biopolitic să fi avut loc.

UN COMENTARIU. Francis Fukuyama, care a construit în ajunul prăbușirii regimurilor comuniste un argument de tip Kojève pentru a arata că, atunci când nu mai există între oameni dispute asupra fixării scopurilor, istoria, în sensul hegelian al termenului, trebuie cu necesitate să înceteze ("The End of History?", *The National Interest*, summer 1989), a revenit peste zece ani asupra tezei sale cu precizarea că două elemente, inițial ignorate, falsifică ireversibil adevărul afirmațiilor sale ("Second Thoughts. The Last Man in a Bottle," *The National Interest*, summer 1999). "*The possibility that we are at the End of History can arise only under two conditions. The first is that such a thing as human nature exists. If human beings are infinitely malleable, if culture overwhelms nature in shaping basic human drives and preferences, if our entire cultural horizon is socially constructed, then clearly no particular set of political an economic institutions, and certainly not liberal democratic ones, can ever be said to be, in Kojève's phrase, "completely satisfying.* [...] *The second condition for the End of History* [...] *is the end of science.* [...] *The most radical outcome of ongoing research in biotechnology is its potential for changing human nature itself. If we define human nature as a statistical distribution of genetically controlled characteristics of a population, the so-called "germline" research of the future will differ from medical technology of the past in its potential to alter human nature by affecting not just the individual to whom it is applied, but all subsequent descendants of that individual. The ultimate implication of this is that biotechnology will be able to accomplish what the radical ideologies of the past, with their unbelievably crude techniques, were unable to accomplish: to bring about a new type of human being*" (*Ibidem*, pp. 26-28). Fukuyama dă exemplul a două medicamente, uzuale în Statele Unite, care alterează comportamentul copiilor și adulților (Ritalin și Prozac),[4] în scopurile dorite de educatori ori de medici. Referința la distopia lui Aldous Huxley *Brave New World* (1932) este imediată. Or, observă Fukuyama, dacă istoria (în sensul hegelian al termenului) începe odată cu lupta pentru recunoaștere dintre doi indivizi, atunci s-ar putea ca în curând să asistăm la o "scurtcircuitare" a ei: "*instead of striving for recognition by the painful building of a just social order, instead of seeking to overcome the self with all its anxieties and limitations, as every previous generation of human beings has done, we can now just pop a pill!*" Istoria ar putea să se încheie, "*not as a result of liberal democracy, but because we have suddenly discovered how to alter that bit of brain chemistry that was the source of the problem in the first place*" (Fukuyama, *loc.cit.*, p. 31). Deoarece posibilitatea unei morale universale este legată de existența unei naturi umane, controlul naturii umane prin manipulare tehno-medicală schimbă complet datele istoriei, așa cum o știm noi. Este ceea ce a înțeles perfect Hannah Arendt (încă înainte ca astfel de tehnici să devină operaționale pe scară largă), atunci când a refuzat să vadă în violență sau în furie, așa cum pretindea știința biologic orientată, niște *instincte animale*: pentru Arendt, "furia și violența fac parte din emoțiile *umane* 'naturale', iar a-l vindeca pe om de acestea nu ar însemna decât o dezumanizare sau o 'castrare' a lui."[5] Evident, din punctul de vedere al puterii discreționare, omul devine asemănător lui Dumnezeu, deoarece poate dispune după plac atât de natura proprie, cât și de aceea a semenilor săi (dacă îi sunt în putere). Problema filozofiei politice se schimbă în mod radical. Situația nouă creată de științe este de o mare însemnătate politică, conchidea Hannah Arendt, căci orice analiză politică rămâne valabilă numai atâta timp cât condiția umană rămâne neschimbată (*Condition de l'homme moderne*, 1961, pp. 36; 39). Iată și concluzia lui Fukuyama: "*The open-ended character of modern natural science suggests that within the next couple of generations we will be have knowledge and technologies that will allow us to accomplish what social engineers of the past failed to do (these social engineers may not work for the state, but rather for a drug company or for a parent's advocacy group). At this point, we will have definitively finished human History because we will have abolished human beings as such. And then, a new, posthuman history will begin.*"[6]

Într-o recentă carte dedicată idealului *ideologic* al "sănătății perfecte" – *La Santé parfaite. Critique d'une nouvelle utopie* –, Lucien Sfez numără simpatia față de "ecologia profundă" (despre care a scris Luc Ferry în *Le Nouvel Ordre écologique*, 1992), obsesia *fitness*-ului, grija nevrotică față de sănătatea publică (ilustrată de campania isterică împotriva fumatului în locurile publice) și ideea unui recensământ metodic al tuturor elementelor genomului uman (pentru a explicita factorii genetici patogeni și a-i

elimina, printr-o corectă medicină predictivă) printre curentele de opinie care, în *toate* democrațiile contemporane, își găsesc coerența globală în visul utopic al unei "sănătăți perfecte" – fie a Individului, fie a Planetei. Toate aceste motive și obiective, o știm prea bine, sunt azi ale tuturor: ele fac parte din bagajul cotidian de speranțe și aspirații considerate legitime, încurajate prin reclame și implementate prin campanii guvernamentale. Prea puțini par să fie conștienți de nocivitatea *politică* a unor astfel de mobilizări sociale în favoarea tehnicilor medicale de "perfecționare" a naturii umane. Căci, ne avertizează Sfez, toate acestea nu sunt nici neutre (*wertfrei* – cum, potrivit lui Weber, ar fi trebuit să fie știința), nici inocente: ele pregătesc «*une surhumanité menaçante*» 7, obținută, cum remarca unul din comentatorii săi, prin "substituirea politicii cu medicina". Iată cum rezumă Philippe Raynaud teza cărții lui Sfez: « *l'essor des sciences biologiques crée les conditions d'une recomposition globale du savoir et du pouvoir, qui ouvre la perspective d'une nouvelle utopie, celle de la 'santé parfaite', dont l'objet ne serait plus seulement la maîtrise de la nature ou le changement de la société, mais la transformation complète de la nature humaine*» (Philippe Raynaud, «La santé, le surhomme et le dernier home», *Commentaire*, Hiver 1996-97, p. 985). *Incipit vita nova*!

▼▼▼

Cei care astăzi încearcă să mai apere drepturile naturii în fața arbitrarului constructivist al postmodernilor seamănă izbitor cu cei care, spre sfârșitul secolului al XVII-lea, combăteau cu o tristă înverșunare de ariergardă, în numele revelației divine (pe care nu o mai apărau decât perdanții), doctrina dreptului natural[8]. Singurul comentariu adecvat la acest tip de necesitate istorică mi se pare a fi următoarea poezie scrisă cândva de Geo Bogza:

Tu, Tom, cu scroafa să nu-ți bați capul,
Când va fi să se urce în copac,
Să știi că se urcă!
Oricât ar fi de tânără și de nătângă,
Oricât de bătrână și de grea,
Și oricât de înalt copacul,
Când va fi să se urce,
Să știi că se urcă!

---

1 Vezi incredibila reluare de poncifuri antimedievale din cartea unui profesor cu siguranță extrem de bine informat asupra falsității factuale ale acestor afirmații: John Carroll, *Humanism: The Wreck of Western Culture* (Fontana Press, 1993, pp. 6-7). Faptul că le reia în ciuda informației la zi a istoricilor de specialitate este cu siguranță de același tip cu faptul, în sine stupefiant, că opinia dominantă între istoricii generaliști privind efectele revoluției industriale este și azi cea falsă, care susține că sistemul de fabrică a ruinat prosperitatea păturilor sărace. Probabil că, în ambele cazuri, decisivă este convingerea acestor autori că "adevărul moral" al anumitor afirmații este mai puternic decât falsitatea lor materială manifestă și, deci, că există minciuni, "moral" justificate, mai "adevărate" decât adevărul. În cazul lui John Carroll, "adevărul moral" este convingerea sa subiectivă că "Evul Mediu a fost într-adevăr o epocă a întunericului"; în cazul istoricilor care susțin că revoluția industrială a produs un dezastru umanitar în Anglia începutului de secol XIX, "adevărul moral" constă în convingerea lor subiectivă că există un rău intrinsec al sistemului de piață, care nu poate fi diminuat decât prin sugrumarea liberei ei funcționări. În primul caz este vorba de anticreștinism latent, în al doilea de stângism latent.

2 Edward Grant, *The Foundations of Modern Science in the Middle Ages, their religious, institutional, and intellectual contexts* (1996) – în special cap. 8, pp. 168-206.

3 H. Floris Cohen, *The Scientific Revolution* (1994) este un exemplu cu totul amuzant de extremism istoriografic: el susține cu *patimă ideologică* teza că știința modernă s-a născut *împotriva* tradiției științifice a Evului Mediu și nu putea apărea decât *datorită* prăbușirii sistemului intelectual medieval (vezi modul pamfletar și arogant în care tratează contribuția lui Duhem: pp. 45-53). Pentru un punct de vedere nuanțat discontinuitist, dar nu mai puțin clar anticontinuitist, vezi sinteza realizată de David C. Lindberg, *The Beginnings of Western Science, the European Scientific Tradition in Philosophical, Religious, and Institutional Context, 600 BC to AD 1450*, 1992, capitolul "The Legacy of Ancient and Medieval Science", pp. 355-368.

4 *Ritalin*-ul este administrat zilnic în multe școli americane (afectând 3 milioane de copii), cu scopul de a diminua "hiperactivitatea" copiilor turbulenți (în special a băieților): *Ritalin* este un medicament care acționează asupra creierului asemeni unor amfetamine ori a cocainei. *Prozac*-ul afectează nivelul de serotonină al creierului și, deoarece serotonina este intim legată de simțămintele de stimă de sine și de demnitate ale pacientului, acest medicament a fost celebrat ca o soluție miracol la problemele sociale și psihologice ale individului (folosit în special de femei, Prozac-ul a stârnit delirul utopic al cel puțin unei autoare: Elizabeth Wurtzel, *Prozac Nation*). – *Cf.* Fukuyama, "Second Thoughts", p. 30.

5 Hannah Arendt, "Despre violență" [1970], cap. III, în: *Crizele republicii*, traducere rom., 1999, p. 166. "Revolta față de existența umană așa cum este ea dată în mod natural", manifestată azi, cu ajutorul tehnologiei, prin încercările de a crea în eprubetă, cu scopul de a selecționa calitățile dorite ale unei ființe umane și de a obține mărimi, forme și funcțiuni modificate în mod voluntar, superioare, ale ființelor umane, reprezintă, pentru Hannah Arendt, marea provocare politică a viitorului. – Vezi de asemeni H. Arendt, *Condition de l'homme moderne* [1958], trad. fr., 1961, "Prologue" (în special p. 35).

6 *Ibidem*, p. 33.

7 Lucien Sfez, *La Santé parfaite. Critique d'une nouvelle utopie*, 1996, p. 368. Sfez consideră că ceea ce este mai bun în moștenirea noastră este de origine greacă și evreiască; în mod curios, omite să menționeze că *principala* noastră moștenire este, totuși, cea creștină.

8 Cazul prelegerilor în germană ale lui Thomasius (ținute la Leipzig începând cu 1681), prin care acesta, susținând că baza dreptului este rațiunea umană, a stârnit reacția furioasă a teologilor și juriștilor care nu puteau admite să se dea justiției alt fundament decât revelația divină. Vezi P. P. Negulescu, *Istoria filosofiei contemporane*, vol. IV, 1944, pp. 108-113.

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (6)

Scriu pentru a fi judecat cu o clipă mai devreme

Iosif Caraiman

E.B. Iosif Caraiman, ești, din câte știu, un cărășan autentic, din Feneș, sat de munte, pe unde am hoinărit cu Viorel Marineasa – topometriști improvizați – într-o vacanță de vară, în studenția noastră îndepărtată. Dar cum de te-ai rătăcit tu la câmpie, în Timișoara? Ce poezie te-a adus pe-aici?

I.C. Viața m-a adus aici. Pentru mine nu este o poezie această schimbare de stână... Ceea ce m-a adus aici e blestemul meu. Îmi iubesc mai departe pădurile și râurile, strălucirea apei limpezi, muntele încrâncenându-se în el, bradul făcând fluturi. Voi nu le vedeți toate astea!

E.B. Totuși, care voi?...

I.C. Mă refeream la pluralismul firii umane... Delimitarea e banală, dar, cred, fină. Sălbăticiunea știe un lucru: să se bată pentru viața ei, să se bată pentru neamurile ei. Cel care e de la munte înțelege acest lucru. Știi care este legea naturii? Cel mai puternic stăpânește...

E.B. Darvinism binecunoscut...

I.C. Dar vine o vreme când te chem la o colibă de piatră, la un păstrăv, la un scăluș în undiță, dar tu nu vii, fiindcă nu este autobus, fiindcă-i departe, fiindcă nu-i vreme. Și atunci cum să ne înțelegem chiar noi, prietenii? Nu vin nici cei de la Muzeul Județean, care asta ar trebui să caute.

E.B. Ai dreptate. E, probabil, un fel de fatalism al renunțării noastre de zi cu zi. Dar în răspunsul tău, în răspunsurile tale, e multă metaforă, multă poezie, de care, se pare, nu te poți despărți...

I.C. Iisus Cristos s-a născut într-un grajd, pentru mine poezia s-a născut la munte, în coliba de piatră, despre care vorbeam.

Poezia înseamnă rugăciune, umilință...

E.B. Din nou metaforă, din nou poezie...

I.C. Doar magii au înțeles această umilință, venind la nașterea lui Iisus cu daruri. Scriu poezie pentru a fi judecat cu o clipă mai devreme. Aș vrea să țin într-o mână textele Sfintei Scripturi și, în cealaltă, poeziile lui Mihai... Eu păcătosul, așa gândesc: Dumnezeu ne înțelege cu o clipă mai devreme... Poezia este întâmpinarea mea. A Lui?

E.B. Cărțile tale de poeme (își) propun o dimensiune gravă, un mesaj dinspre câteva motive biblice fundamentale. Nu te-a inhibat acest... dialog cu Biblia?

I.C. Nu mă inhibă, mă înspăimântă, dar mă și fascinează. Și mă rog lui Dumnezeu: dămi, Doamne, putere pentru poezie.

E.B. În volumul tău, "Omul și pruncul", această plonjare în problematica creștină e chiar miezul de rezistență al cărții. De unde această chemare spre mistică?...

I.C. Nu este vorba neapărat de mistică. Ascultă-mă! Dalila este târfa aceea care (se) numește poezia, care te vinde fiindcă îți taie părul, puterea și tu, Samson, poetul, știi, știai că te vinde și, totuși, nu renunți și crezi mai departe în poezie, în Dalila. Aici e toată mistica. Mistica poeziei. Așa că poți spune tânărului poet: fii atent ce faci cu Dalila! Samson știa: pe sânul ei îi asculta trădarea. Avea puterea de a ști că-l trădează. Asta e înțelepciunea Bibliei. De aici, nevoia mea ca poet, (și nu numai), de Biblie.

E.B. Scrii foarte frumos, undeva, un vers vibrând, parcă, a Esenin: "Triști vagabonzi prin cârciumi și înserare". Ești un boem, Iosif Caraiman?

I.C. Când am avut bani, am fost un boem. Acum sunt sărac, nu mai sunt boem...

E.B. Și, totuși, care ți-a fost atunci, odată, boema? Ce-a mai păstrat sufletul tău din ea?

I.C. Boema mea, Bunarule, nu se compară cu boema voastră, a timișorenilor... Am fost, în tinerețea mea, prin Constanța, Mangalia. Eram un grup de entuziaști, de idealiști. Ne adunam în "foruri", pe țărmuri, fără să ne supărăm pentru că ne criticam, ne atacam, unul pe celălalt, pentru versuri. Uneori, în poezie, ai nevoie, trebuie, să te verifici printr-o confruntare, printr-o comparație. Cu cine să te verifici aici? Unde se întâlnesc azi, în Timișoara, artiștii, poeții? Nu există un astfel de loc binecuvântat!

E.B. Cum te-ai adaptat la Timișoara literară?

I.C. Așa cum v-ați adaptat voi cu mine! Am fost ani de zile – îți spuneam – la Constanța, la Reșița, am circulat prin diverse zone ale țării... Țin să precizez că în Caraș-Severin, ținutul în care m-am născut, devenisem un fel de gringo! Bunăoară, eu nu sunt inclus în dicționarul scriitorilor din Reșița. Eram considerat mereu, peste tot, un venetic. Eu sunt în Timișoara de șase ani, am publicat trei cărți aici, la Editura Marineasa, lansate la sediul Asociației Scriitorilor și al revistei "Orizont". Deși, atunci, cu acele ocazii, despre poezia mea s-au exprimat favorabil criticul Cornel Ungureanu, criticul Dorian Branea și alți colegi de condei, Robert Șerban și tu, totuși, în revista "Orizont", nu s-a scris niciodată nici un rând despre aceste cărți. Au făcut-o alții, din alte părți. Bunăoară poetul Adrian Popescu în revista "Vatra". Asta e: sunt autori, scriitori despre care se scrie mereu bine și foarte bine, deși nu totdeauna e vorba de oameni cu adevărat valoroși. Sunt alți autori despre care se scrie mereu critic, negativ, și alții despre care nu se scrie deloc. Pentru unii critici nu există Ion Monoran, nu există Gheorghe Pruncuț, nu există Iosif Caraiman, nu există Derlea, nu există Lână, nu există Bunaru... Da, așa e, îi uităm pe acești "prăpădiți", dintre care unii au și murit prin și pentru literatură. Scuză-mă, noi mai existăm, cine știe până când. În schimb, uneori, îi declarăm geniali pe alții de-aiurea și, repet, nu e vorba de adevărate valori.

E.B. Dincolo de toată agitația, de toate patimile prezentului, ce va însemna poezia în mileniul trei? Crezi că o pândește, cum se tem unii, pericolul dispariției?

I.C. Vor rămâne aceleași repere, aceleași motive general-valabile de când lumea: iubire, viață, moarte. Modalitatea de a le exprima va fi însă alta, se va modifica în funcție de noile generații. Poezia va fi, va rămâne ea însăși, iar poetul va rămâne, mereu, creatorul. Nu imitator, ci creator. În umbra creației lui Dumnezeu.

E.B. Și, totuși, "pentru cine scrii tu versuri?" te întrebi chiar tu într-un foarte frumos poem din ultimul tău volum, "Laic și risipitor". Chiar așa, pentru cine scrii poezie, Iosif Caraiman?

I.C. Eu te întreb pentru cine își scriu florile parfumul? Așa e și cu poetul și cu poezia pe care o scrie. Eu scriu pur și simplu pentru cei ce iubesc poezia. Cum zicea Blaga undeva, în "Luntrea lui Caron": dacă ai un singur cititor care crede în poezia ta, atunci merită să scrii poezie. Dar mie mi-a spus acest gând al lui Blaga, prin anii '67, '68, poetul Nichifor Mihuța, profesorul meu de română de la Liceul Traian Doda din Caransebeș (pe vremea comuniștilor se numea Liceul nr. 1).

E.B. Și, totuși, versul tău e o interogație, până la urmă, amară vis-á-vis de condiția poetului...

I.C. Haide să-și povestesc ceva. Am publicat în "Paralela 45" o poezie dedicată lui Constantin Brâncuși, poet de talent, cvasinecunoscut care a murit singur și părăsit... A dus o viață de sihastru, așteptând cele șase numere câștigătoare ale vieții lui de poet, dar care nu i s-au mai arătat niciodată. A trăit singur și a murit singur. Mai-marii culturii n-au avut niciodată ochi pentru poet. Iată ce înseamnă poetul în lume ca personaj real. Dar frumusețea de a scrie este dincolo de materie, de lumea pragmatică cu grandoarea și cu mizeria ei.

E.B. Ești un pasionat pescar. Nu te încearcă vreodată tristețea când ți se zbate peștele în undiță?

I.C. Pescarul nu este un ucigaș. Un pescar nu jefuiește niciodată un râu. Pescuiește atât cât crede el că Dumnezeu însuși îi dă. De altfel, gustul sărutului unui păstrăv, după ce l-ai prins și apoi l-ai eliberat, dacă l-ar avea o femeie, cred că m-aș închina ei...

E.B. Ce gust are acel sărut?...

I.C. Are un gust de libertate. Un gust de cer. Fundamental pentru mine este nu a prinde pește, ci faptul că, pescuind, mă confund cu natura. Trăiești, acolo, în natură, o apropiere de Dumnezeu poate mai profundă ca într-o biserică.

E.B. Cum scrii tu un poem? Ce se petrece atunci în laboratorul tău poetic?

I.C. În general, scriu un poem dintr-o suflare. Dar apoi revin asupra lui de zeci și de sute de ori. La început, aflându-mă, probabil, în acea stare de transă, pe care ți-o dă trăirea și scrierea poemului, poemul mi se pare formidabil. A doua zi, însă, văd slăbiciunile, stridențele și, cum spuneam, începe truda pe text.

E.B. Spune-mi un vers de-al tău care te definește, de care, eventual, nu ai putea să te desparți.

I.C. Cred că ar trebui să mi-l spui tu, domnule cititor!

Dialog realizat de
EUGEN BUNARU, în aprilie 2000

"Trecutul trece-n tăcerea viitoare"

Eugen Bunaru

Iosif Caraiman este de mai bine de cinci ani — de când, pribegind din natalul Caraș-Severin, s-a stabilit, aici, în Banatul de câmpie — poet timișorean. Dar el e, mai presus de-o apartenență geografică sau alta, un poet în toată puterea cuvântului. Cele trei cărți de poezii **Omul și pruncul,** Editura Marineasa, 1996, **Nașterea, surâsul,** Editura Marineasa, 1998, **Laic și risipitor,** Editura Marineasa, 1999, pe care le-a publicat în acest interval de timp, stau mărturie, pledând în favoarea poetului nostru, a talentului său autentic. Pledoarie însă, pe cât de grăitoare (prin valoarea și substanța volumelor), pe atât de ineficientă, din păcate, în planul finalității axiologice, al situării pe scara ierarhiilor literare. Căci Iosif Caraiman face parte din acea speță nefericită a poeților care, binecuvântați fiind cu har, sunt, în același timp, lipsiți total de "talentul" ieșirii pe scenă, al intrării, adică, în atenția și în grațiile criticilor literari, ale oficialităților literare, de ieri și de azi. De aici și minima sa penetrare în circuitul valoric la nivel național și chiar la nivel zonal. E o nedreptate, ca atâtea altele, pe care, (rămâne o vagă speranță), doar timpul ar putea să o îndrepte, să o rezolve favorabil, în pofida scepticismului poetului însuși: "Trecutul trece-n tăcerea viitoare".

Cvasiignorată de criticii timișoreni, poezia lui Iosif Caraiman atrăgea, totuși, atenția unui poet rafinat de talia lui Adrian Popescu care, într-o cronică publicată în revista "Vatra" prin anii '97 sau '98, remarca dimensiuni și conotații de profunzime ce configurează blazonul distinct al unui adevărat spațiu poetic.

La rându-mi, voi puncta doar câteva dintre aspectele ce mi se par definitorii pentru lirica poetului Iosif Caraiman. El scrie o poezie a unei **recuperări,** atât în proiecția ei biografic-existențială cât și în perspectiva ei afectiv-spirituală. Se decupează, astfel, un spațiu natal, un topos al Banatului montan, nu doar cu pitorescul său local, ci, mai ales, cu substratul său de arhaitate și spiritualitate. "Circulă" în poezia lui Caraiman un motiv predilect, iradiind căldură, tandrețe și nostalgie, acela al **întoarcerii acasă,** la "cuib", motiv ce se confundă cu tentativa, totuși mereu eșuată, a regăsirii paradisului pierdut: "SIGUR CĂ/trebuia să inventez o pasăre fie și numai/pentru a mă întoarce cândva...".

Se întrețes subtil în acest discurs poetic alte câteva mesaje și sensuri, sugestiile biblice fiind frecvente. Ele, însă, nu rămân doar o îmbrățișare a unei mode poetice (de după decembrie '89), ci se sublimează în tonuri profunde, ce fac dovada unei asumări convingătoare, de substanță. S-ar mai putea scrie, referitor la poetul Iosif Caraiman, destule. Despre, bunăoară, poezia boemei incurabile, despre o anumită poezie a răzvrătirii, despre dimensiunea erotică, despre motive ca acela al soartei, al damnării, al nedreptății nepedepsite, al unei zădărnicii existențiale, toate însă tratate cu detașare ironică și autoironică, cu o bună știință a cuvântului "salvator".

Iosif Caraiman nu-și propune să fie șaptezecist sau optzecist sau post-modern. El doar trăiește poezia și o scrie, uneori până la senzația de confuzie dintre trăire și scris/scriere. Triumfă bucuria de a redescoperi mereu și mereu chiar Poezia.

"Măritul împărat"

G.I. Tohăneanu

Cele două cuvinte din titlul acestor însemnări încheiate scurtul cuvînt al solului trimis de Mircea cel Bătrîn în tabăra lui Baiazid, ca să-și netezească domnitorului, spre sultan, calea. Eminescu, **Scrisoarea III:** " – [...] Și de n-o fi cu bănat/Domnul nostru-ar vrea să vază pe **măritul împărat".** Sugestia trecutului îndepărtat se săvîrșește cu ajutorul unor expresii ale "vechimii" păstrate la nivelul limbii populare, cum este **cu bănat** "cu supărare". **A nu fi cu bănat** înseamnă, așadar, "a nu lua în nume de rău". Iar localizarea geografică, în spațiul Țării Românești, nu departe de Dunăre, se realizează prin varianta morfologică **să vază** (în loc de **să vadă),** caracteristică subdialectului muntean.

În îmbinarea **măritul împărat** adjectivul de origine participală **mărit** echivalează, ca de atîtea ori în româna veche și populară cu "slăvit", "preamărit". Octavian Goga, **Oltul:** Multiscusita vremii slovă/Nu spune clipa milostivă/Ce ne-a-nfrățit pe veci necazul/Și bucuria depotrivă.../**Mărită fie dimineața**/Ce-a săvîrșit a noastră nuntă./Bătrîne Olt! – cu buza arsă/Îți sărutăm unda căruntă". Mai ales, dar nu exclusiv, la cazul vocativ, **mărit** însoțea, precedîndu-le, substantive ca **împărat, domn** și **stăpîn,** în formule reverențioase de adresare. Ispirescu, **Legende...:** " – **Mărite împărate,** ți-am făcut slujbele cu care m-ai însărcinat".

Iată, din Sadoveanu, un schimb de replici între Ștefan cel Mare și mezinul Jderilor: "–Cum ai făcut, Jder? se miră măria sa. Flăcăuașul se roși de plăcere pînă în albul ochilor. – **Mărite stăpâne,** întâi l-am ținut flămînd. – Pe cine? – Pe erete, **mărite stăpîne...".** Acest ritual al adresării este strămutat de Sadoveanu și pe alte meleaguri ale lumii. Reproduc un crîmpei de dialog dintre Kira împărat și unul din filozofii săi, din **Divan persian:** "L-a întrebat Kira împărat: – Te bizuiești să faci asemenea lucrare, o filosoafe? – Mă bizuiesc, înălțate. – Poți învăța pe fiul meu toată învățătura? – Pot, stăpîne. – În cel mai scurt timp? – În șase luni, **mărite doamne".** Este aproape sigur că, dacă nu sînt preveniți, vorbitorii de astăzi nu mai recunosc, în adjectivul **mărit** (ca formulă reverențioasă de "adresare"), participiul verbului **mări** "spori", care, pe lîngă numeroase alte sensuri, îl cumulează și pe acela de "a slăvi", "a preamări", mai ales că acest înțeles este, astăzi, învechit. Varlaam, **Cazania:** "Te vor cinsti arhanghelii, **te vor mări oamenii".** Ideea fizică, materială, de "dimensiune" se convertește, astfel, într-una morală, calitativă. **Floarea Darurilor: – "Să măreşti** pre Dumnezeu pururea". În **Fabulele** lui Țichindeal **a se mări** echivalează cu "a se îngîmfa", cum se vede din fragmentul următor: "Asinul **mărindu-se** întru sine, au întrebat pe leu".

Fabulistul bănățean continuă astfel tradițiile vechilor noastre texte religioase. Coresi: **"Să nu ne mărim** în deșert cu strînsura de avuție". Sinonimia parțială dintre **a se mări** și **a se îngîmfa, a se făli, a se ocoși** stăruie și la ctitorii Școlii ardelene. Citez din **Hronica... lui Gheorghe Șincai:** "Vlădicul acesta **atîta s-au mărit** după acestea de, de la boierii cu moșii încă poftea să-i zică **măria sa".**

Citatul acesta ultim, din Șincai, are și calitatea de a "lumina" legătura semnatică dintre verbul **mări** și substantivul... **mărie,** al cărui sens este destul de greu raportabil, mai ales pentru vorbitorii de azi, la adjectivul... **mare,** de unde **mărie** "mărime" a și fost derivat. Relația dintre **mărie** și **mare** este identică cu aceea dintre **domnie** și **domn,** dintre **sfinție** și **sfînt,** atunci cînd **domnie** și **sfinție** sînt folosiți în formule de adresare reverențioasă și... ceremonioasă. Urmat de un adjectiv posesiv, **domnie,** în atare cazuri formează locuțiuni pronominale de reverență.

Aspectul, conotația "reverențioasă" a locuțiunii este sensibilă mai ales la persoana întîi. Iată cum vorbește, despre sine, Kira la Sadoveanu, în ciclul de povestiri orientale **Divanul persian:** " – O sfetnici ai mei prea înțelepți [...]. Dumnezeu a binecuvîntat cu de toate pe **domnia mea,** și nimic nu ne lipsește din bunătățile acestei vieți. Am toate și n-am nimic, căci din dragostea mea cu împărăteasa n-a ieșit încă fecior. Ce să fac, o filosofilor, și cum să înduplec pe Domnul Dumnezeu ca să am roadă?". Această formulă extrem de "ceremonioasă" – cînd "domnul", pătruns de însemnătatea ființei sale, vorbește astfel despre sine însuși – a pătruns și în folclor: "Spune tu **domniei mele:**/ Mulți creștini ai omorît/Cît din țară ai hoțit?". La celelalte persoane, locuțiunile pronominale de acest soi sînt ceva mai firești. Sadoveanu, **Zodia Cancerului:** " – [...] Cumpăniți **domniile-voastre** cum poate fi plătită asemenea faptă". În schimb "dulăul" lui Grigore Alexandrescu, gîdilat de perspectiva de a fi agrăit cu o atare formulă, se leapădă numai formal de ademenirile ei: "Cît pentru mine unul, fiește cine știe/ C-o am de bucurie/Cînd toată lighioana, măcar și cea mai proastă,/Cîne sadea îmi zice, iar nu **domnia voastră".**

Cît despre **sfințire,** derivat din sfînt, cuvîntul nici nu se mai întrebuințează astăzi decît în convorbirile cu membri ai clerului, și atunci însoțit totdeauna de un adjectiv posesiv de persoana a doua sau a treia. Ion Agîrbiceanu, **Popa Man:** "– Se poate, fiule. Numai întîi să-mi aduci adeverința de la sfinții părinți, și vezi să te căsătorești. Ori poate călugăr vrei să fii? – Nu, **sfinția ta,** popă la sate vreau să fiu". Damian Stănoiu, **Alegere de stareță:** "– Ba mie stăreție nu-mi trebuie! se lepădă maica Tomaida, parcă beleaua îi și căzuse pe cap. O să te punem pe **sfinția-ta,** că ești cu două luni mai tînără și știi rostul mai bine [...]. Maica Aftusa, care tocmai sosea, auzi vorba și le mustră de departe. – **Sfiniile-voastre** rădeți, și maica stareță abia și-a dat sufletul". Rebreanu, **Ion:** "– Dar **sfinția sa?** întrebă dînsul [...]. – E la biserică, are o nuntă...". La persoana a doua, prin Ardeal, la fel de folosită este, ca formulă de adresare către o față bisericească, îmbinarea vocativă **domnule părinte.** Rebreanu, **Ion:** "– Nici eu nu mă codesc, că m-ar bate Dumnezeu, numai că vreau să știu ce iau și ce-mi dă... Am dreptate, **domnule părinte,** ori n-am? **Amîndoi se adresau numai preotului** și nici nu se uitau unul la altul".

Cu atît mai vîrtos sînt agrăite cu termenul "propriu", de "sfinție", sfinții și sfintele din calendar. Creangă, **Povestea lui Harap Alb:** " – Ei, Harap-Alb, zise **sfînta Duminică,** așa-i că am scos-o la capăt și asta? – Așa; cu ajutorul lui Dumnezeu și cu **al sfinției voastre,** răspunse Harap-Alb". **Sfinția-Sa** este sinonim, ceva mai rar, cu însuși Dumnezeu. Sadoveanu, **Ostrovul lupilor:** "Căldura pustiei era acum cuptorul lui Dumnezeu, în care **sfinția-sa** coace pîinile pămîntului". Termenii de adresare protocolară către un episcop sau un mitropolit sînt **Preasfinția-Voastră** sau **Înalt Preasfiniția-Voastră.**

Domnie și **sfinție,** din îmbinările **domnia ta, domnia sa, sfinția voastră** se află, față de domn și sfînt, (în aceeași relație lingvistică în care se găsește **mărie (măria ta, măria sa, măria voastră)** față de adjectivul **mare.** Dependența derivatului **mărie** față de **mare** s-a întunecat de-a lungul vremii, așa că vorbitorii rămîn oarecum uimiți cînd o... descoperă. E probabil, că în trecut, cînd "Oamenii **Măriei Sale"** se adresau cu **Măria Ta** lui... Ștefan cel **Mare,** legătura între **mărie** și **mare** era încă trează. Eminescu, **Doină:** "Ștefane, **Măria Ta,**/ Tu la Putna nu mai sta...". Domn necontestat de nimeni peste olaturile românești este **Codrul** eminescian, așa cum îi evocă Poetul, personificîndu-l: **"Împărat slăvit e codrul./** Neamuri mii îi cresc sub poale./ Toate înflorind din mila/ Codrului, **Măriei Sale".** Ca în limba scripturelor române de odinioară, apoziția (**Măriei Sale)** este acordată, în caz, cu substantivul pe care îl determină (**Codrului,** în genitiv). De bună seamă, expresiile reverențioase **măria ta, măria sa** sînt "la ele acasă" în literatura "de evocare", în romanele, nuvelele, povestirile istorice.

Iată acum, pentru...divertisment, un crîmpei din povestirea lui Sadoveanu **Cîntecul de dragoste:** "Femeile se ridicau repede de pe la focuri și intrau în bordeie cu copiii în brațe. Numai cîțiva danci perpeliți miorlăiau împrejurul boierului, cu brațele întinse:

Măria voastră, **măriuțele voastre,** sărutăm dreapta, măria voastră!...". Formația diminutivală **măriuțele voastre** mai întîi surprinde, apoi... amuză, datorită "omonimiei" cu o posibilă formă de plural de la... **Măriuța,** diminutiv, și acesta, dar de la numele propriu **Maria,** scump poetului bănățean Gheorghe Azap, care și-a intitulat astfel unul din primele sale volume de versuri ("Eheu, **Maria,** se contractă cireșii anilor de gală"), cuprinzînd "aiurări" poetice – în sensul cel mai nobil al cuvîntului (Eminescu: "Codrii negri **aiurează...")** – și ele, scumpe mie. Orice echivoc semantic este însă, din textul sadovenian, înlăturat, căci expresia, cu sunet la început ciudat, **măriuțele** voastre, este încadrată de alta, limpezitoare: **măria voastră.** Din perspectiva țigănușilor prizăriți, plăsmuirea diminutivală **măriuțele voastre** rîvnește să stîrnească, prin mijloace lingvistice lingușitoare, milosîrdia boierească.

La începutul acestor însemnări a fost vorba despre **mărit,** participiul-adjectiv al verbului **mări,** sinonim pentru "slăvit", "glorios", "preamărit". Acest termen de "adresare reverențioasă" (**mărite doamne, mărite stăpîne)** face, în limba veche, omonimie și cu substantivul **mărit** "soț", "mire", moștenit din latinescu **maritus.** Folclor: "Dă-mă, mamă, la **mărit,**/ Că vremea mi s-o-mplinit./ Dă-mă, mamă, cui mă cere,/ Să mă fac și eu muiere". Aceeași rădăcină (**mărit-, în latină marit-)** apare în verbul nostru **mărita,** din care, prin derivare regresivă, româna populară și-a plăsmuit încă un substantiv **mărit,** cu sensul de "măritiș", "măritat". Folclor: "Fetișoară cu părinți/ Nu sili să te măriți,/ Că **măritu-i lucru mare,**/ Nime nu-l poate stricare". Expresia **fată de mărit** ("fată de măritat") este folosită de Simeon Florea Marian, passim, în clasica sa lucrare **Nunta la români** (1890): "Peținorii (...) trag mai întîi la un cunoscut sau la un vecin de-a omului cu **fata de mărit". A-și face de mărit** înseamnă, în eresurile populare, "a face vrăji, farmece pentru a se mărita". Dicționarul academic citează din Artur Gorovei, **Credinți și superstiții ale poporului român:** "Marți seara și sîmbătă seara **își fac** fetele **de mărit** pe vale".

Pentru că, în treacăt, a fost vorba și de verbul **mărita,** închei cu un citat din Creangă, **Dănilă Prepeleac,** unde cuvîntul cu pricina are un sens glumeț, acela de "a se descotorosi". Este, și aceasta, o... perspectivă: "În sfîrșit, dur la deal, dur la vale, unul mai dă, altul mai lasă, și Prepeleac **mărită** capra!". Urmează un suspine (vremelnic) de ușurare.

Robert Șerban stă de taină

Cristian Pătrășconiu

Inventăm titluri și, o dată cu ele, facem să circule sensuri. Sau, o dată cu invenția noastră le anulăm deja pe acelea pe care le vom pune ulterior prin ceea ce vom spune sau nu. Din acest motiv, refuz să rezist tentației de a alătura câteva fraze, poate echivoce, titlului de mai sus. "Să stai de taină" se spune în Oltenia atunci când pentru doi oameni (sau pentru mai mulți) adunați la un loc nu mai există, vorba unui rus, decât tristețe și tandrețe (rusul mai adaugă celor două și noroiul însă, din rațiuni retorice mi-am permis să-l cenzurez); într-un alt plan, nu realitate, ci, înainte de orice, posibilitate. Gratuitate, căci totul pare că se întâmplă undeva, alături de timp, viață, într-un fel, în sensul în care întâlnirea, ea singură, înseamnă viață autentică, și umilință, desigur. În fine, ca ultimă observație preliminară, cei care stau de taină încheie un soi de pact. În taină, bineînțeles.

Cartea lui se numește **Piper pe limbă.** Tipărită sub sigla editurii Brumar, 1999. Are aproximativ 185 de pagini. Conține interviuri cu 14 personalități ale literaturii bănățene contemporane. E o carte, spune autorul ei **(Robert Șerban)** scrisă de 15 autori: 14 +1. Are și poze (14+1, bineînțeles), după cum urmează: Robert Șerban, Petre Stoica, Șerban Foarță și Nicolae Popa, vicioși, căci fumează sau se pregătesc să își aprindă țigara; Daniel Vighi, Marcel Tolcea și Mircea Pora râd sau zâmbesc, depinde din ce parte te uiți; Cornel Ungureanu surâde, Eugen Bunaru privește dincolo de aparatul foto, Adriana Babeți și Mircea Mihăieș sunt sobri, Paul Eugen Banciu este solemn, Livius Ciocârlie și Viorel Marineasa își sprijină capul în palmă, Vasile Popovici, nu știu cum să zic, este foarte concentrat; puțin crispat, altfel, ar surâde și el. **Un fel de album de familie, cu poze scanate, alb-negru.** Carte lansată cu mare tam-tam la clubul Tequila.

Piper pe limbă nu e o carte de "post". Una din calitățile ei (remarcabile, de altfel) este, să spun în limbaj gastronomic, **condimentul.** Jurnalist între altele, și încă unul de prim rang, Robert Șerban știe că ineditul, culoarea, can-can-ul vând bine o marfă cu trup de hârtie. El are darul destul de rar de a descoperi picanteria și, de asemenea, pe acela, și mai rar, de a primi cum se cuvine "nestemata" atunci când îi este oferită, de a ascultat confesiunea fără să îi adauge acesteia nimic altceva atunci când o consemnează mai mult decât liniștea de care are nevoie pentru a-și face efectul. Există foarte multe pasaje în această carte unde sunt evocate întâmplări memorabile, unele savuroase, altele aproape incredibile; cei care le povestesc, toți literați, sunt profesioniști ai conversației și, dacă nu e o îndrăzneală prea mare, specialiști ai indiscrețiilor.

Mă străduiam, mărturisesc, după o primă lectură a cărții să pun în practică, mutatis mutandis, una din ideile vehiculate în interviul dlui Ciocârlie: "îmi pasă numai cum pot să rotunjesc ceva, să creez o imagine cât de cât coerentă. Și atunci rezultă acest cvasipersonaj, despre care eu însumi n-aș ști să spun în ce raport se află cu mine, cel care trăiesc". Mai exact, pornind de la detaliile interviurilor pe care nu le cunoșteam, încercam să îmi apropii o **altfel de Adriana Babeți** sau **un altfel de Vasile Popovici.** Suprimam, de bună seamă, în mine o serie de imagini pe care le înlocuiam cu altele mai acurate. "Mai mult decât atât, nici nu prea îmi păsa cum sunt de fapt", spune în același interviu dl. Ciocârlie. Selectiv și publicitar, iată o mică parte din colecția mea: Adriana Babeți - băiețoasă, punctul pe i de la "Trăiască 1 mai!", spărgând o păpușă de porțelan, jucând lapte gros și fotbal, imaginându-și că ar putea să fie scafandru, scriind pe ce apuca, "pe spatele fotografiilor, pe tablouri, pe perete, pe nisip, pe pământ, pe ziduri"; Eugen Bunaru - întârziind și chiulind de la ore, practicant al boxului și, în fine, furând o floare; Șerban Foarță - voyeur sau așezat pe "șaua unui pașnic cal" la patru ani, plângând, jucând șah, la noi acasă, pe Marineasa, jucând fotbal cu o minge de cârpă, primind, poate, de la Leonid Dimov, "lumina zilei făcând pete"; Nicolae Popa - aproape însurat la 16 ani, dezertând însă, la timp ("dacă ar fi după mine, m-aș face potcoavă"); Vasile Popovici - citind regina Margot în timp ce păștea vacile; Petre Stoica - devorând cu seriozitate maximă presa vremii la 13 ani; Marcel Tolcea - trezindu-l pe Mircea Mihăieș în C16, cam 423, în toiul nopții și citindu-i ultima realizare poetică; Cornel Ungureanu - spunând imediat după apariția volumului "A muri în Tibet": "poate că am inventat lucrurile de care avem dreptul să râdem".

Altădată, recitind volumul, mă întrebam ce a vrut să spună exact Robert Șerban când mi-a mărturisit despre "Piper..."-ul său, după ce pritocise la el atâta vreme, că i-a ieșit unitar. Închegat, poate mi-am zis, și nu numai. Riguros și consistent, inclusiv din pricina "bucătăriei interne": interviuri pregătite cu minuție, chiar cu pedanterie, cu fișe de lucru, cu nopți albe ca preludii la întâlnirea propriu-zisă, cu toate astea, materiale distincte din unghi de vedere tematic. Unitare în diversitatea lor. Texte de manual pentru specia literar-jurnalistică în care se încadrează; principiul comun de derulare a întrebărilor - cel din "life-story"-uri. Carte născută să fie, best-sellers. Și totuși, mai e ceva: fundamental, cum ar spune dl. Ungureanu. **Piper pe limbă** este o construcție unitară cel puțin dintr-o altă perspectivă: ea punctează bună parte din centrii coagulanți ai acestei rețele culturale aflate în spornic progres care este, actualmente, Banatul. Într-un limbaj aproape propagadinstic: cel 15 (magnificii!) din această carte și-au construit, cu diplomație, un fel de familie. Sunt oameni pentru care asemănările sunt mai importante decât deosebirile atunci când politica alianțelor impune solidaritatea. Asemănările de familie, vreau să zic.

Plângerile lui Baruc (2)

Paul Eugen Banciu

Ca pandant la politic, ideologie, propagandă, apare "societatea civilă" drept ingura purtătoare a dorințelor individuale, e urmărește să preia funcțiile unuia sau altuia lintre partidele de centru, stânga sau dreapta, reându-și propria ideologie. "Societatea ivilă" ar trebui să fie un fel de sfat al bătrânilor lin comunitățile patriarhale și, prin aceasta, nai aproape de ideea de continuitate a evoluiei societății umane. Doar că tendințele societății civile urmează aceleași legi cu cele ale artidelor, de înregimentare, ierarhizare și upunere. Schema este comună cu aceea a ocietăților religioase nou apărute, ce au ca rim pas crearea unui grup structurat pe o erarhie. Opusul ierarhiei e anarhia.

Or ceea ce se întâmplă acum, aici, în umea postcomunistă, prin fracționarea popuației în grupuri mărunte, fidele unor idei, i, de ce nu, unor oameni este tocmai anarhia. Legăturile la vedere sau ascunse ale unor grupuri sau partide din diferite țări, orbite le un program sau altul de progres, pun la ndoială și relativizează la maximum însăși deea de progres și nu fac decât să dea naștere nei mase tot mai numeroase de indivizi fără le țintă, mânați de imbolduri mărunte ce, leparte de a se ști fii ai planetei, nu se mai imt decât niște străini și în propria lor țară.

Încă nepregătiți pentru un fapt de istorie ou, în majoritatea cazurilor se confundă unifiarea europeană cu tendința de hegemonie unei țări, deîndată ce această unire va fi ealizată. Și asta pe fondul gălăgiei stârnite le drepturile omului, ale unuia tarat până în năduva oaselor, doar pentru că zone întregi ale Europei l-au eliminat decenii întregi prin voința declarată a unor conducători de asanare norală a societății.

O societate bolnavă, pentru a rezista, își va masca întotdeauna tarele. Noi, românii facem taman pe dos, de parcă va veni cineva, altruist și dornic de refacerea noastră morală pentru a ne salva, pentru a ne da un sens, când cele mai limpezi semne sunt, că se doreste dimpotrivă.

Sentimentul înstrăinării, angoasa, culpabilizarea continuă sunt autoflagelări distructive dirijate de undeva, față de care "societate civilă" rămâne inertă. Nu intrăm în zona de interes decât prin dispare, în timp ce italianul ține la Italia, neamțul la Germania, francezul la Franța... Să nu mai vorbim de englezi și spanioli. Iar dacă noi nu ne mai trebuim nouă, cui trebuim?

Noul sclavagism, perceptibil până la nivel de individ devine tot mai vizibil la nivel de stat, de continente, de mari zone de influență. Se evită rezolvarea acestei probleme prin război pentru că o dată început, acesta își are legile lui incontrolabile. Dar oare ceea ce se întâmplă acum cu o seamă de state din lume nu este tocmai de a le aduce în interior starea incontrolabilă? Atomizarea, ca sentiment individual, ce duce omul în pragul disperării, nu are oare același rol, ținând cont că lipsa de țintă duce la dispariția speranței, blocarea voinței și transformarea individului într-un pion-legumă?

Revolta se coboară în răbufnire, iar aceasta în puseu depresiv. Omul nu mai caută societatea, ci izolarea. Nu mai are încredere în el, doar singurătatea îi aduce siguranță. Singurătatea unui spațiu închis: sală de spectacol, bibliotecă, biserică, bar de noapte. În natură nu se mai regăsește. Îl relaxează, nu-și dă seama de ce, dar rămâne temător, tot mai îndepărtat de ea. Sigur pare doar în agoră, unde spune ce-i vine la gură, se descarcă. Nu se mai întoarce spre sine. Trăiește sărbătorile la nivelul lor cel mai superficial, rupt de mit, doar într-un rit părelnic.

Sentimentul religios, poate cel mai complet pentru refacerea ființei îi lipsește. Îl mimează. Omul e, fără să vrea, un excelent actor, care joacă toate rolurile variantelor existenței sale ca destin. Dar le joacă, iar ludicul îi dă o senzație de eliberare. În realitate nimic nu se prinde de el. Bombardamentul asupra tuturor simțurilor îi bulversează orice cale de întoarcere spre sine.

Rămas singur, în afara unui rol de jucat devine deprimat, inutil, izolat, cu tendință discretă spre suicid. Cine e regizorul acestei cumplite piese? Cine pune în mișcare masa de trepăduși mercenari care fac jocuri abominabile până în faza în care individul devine imun? Dramolete siropoase dau lecții de artă la sfârșitul secolului XX. Doar că dramoletele respective fac parte dintr-o industrie a filmului și se supun legii cererii și ofertei, legii profitului. Tot ce până mai ieri era artă acum e considerat vetust, lent, obositor, plicticos. E vremea desenelor animate, unde totul e posibil și se petrece repede, pe negândite. E vremea amatorilor, când profesionalismul se rezumă la meșteșug, la artizanal, la produs de serie. Suntem niște fantome ale celor din veacul trecut, dar oricând capabile de suicid.

Neștiute de nimeni sau rătăcite printre știrile de fiecare zi rămân faptele artiștilor, ale oamenilor de cultură sau știință. Comemorări de poeți dialectali se bucură de pompa cu care ar fi nimerit să se vorbească despre oamenii care au schimbat, chiar și pentru puțină vreme, mersul istoriei. Marii creatori sunt făcuți de nimic, domnitori șterși de pe panoplia istoriei. O cultură negată, roasă din temelii doar pentru că, într-un alt timp, motiv pueril, făcea obiectul unei adulări exagerate.

Cine este interesat să se întâmple așa ceva? Prostia oarbă din interior a politicienilor care cred că fără cultură putem să devenim... europeni? Sau interesul altcuiva de a ne nega cu totul pentru a putea să dispărem mai discret? Mai năucit decât omul din alte spații, românul de bună credință caută ieșire și se teme de posibilele răspunsuri, inconștient că i s-a atrofiat și simțul familiei și cel de apartenență la un popor. De aici mai departe răspunsul dat întrebărilor de mai sus se limpezește. Șansa ar fi de a deveni și mai provincial decât este, ancorat unei culturi care-l va ține și-l va împinge imperial, cât mai departe de "centru".

Ce este ciudat, explicabil, dar trist este că oameni ce au legături cu cultura, care sunt în interiorul ei doresc acest lucru, disiparea, mutarea centrului undeva, unde, din nefericire, simplul fapt de a fi român trezește animozitatea sau direct, refuzul. Neformați, îndobitociți de grija zilei de mâine, ușor de manipulat, lipsiți de un dram de conștiință, mulți propăvăduiesc exact ceea ce se dorea de către cei ostili: dispariția, ștergerea urmei trecerii noastre peste timp, relativizarea și ridiculizarea momentelor și oamenilor care, la vreme de restriște ne-au ținut trează conștiința.

Sunt un străin pe un pământ ce se înstrăinează sub mine prin oamenii care-l calcă. Sentimentul religios, moștenit de la ai mei o dată cu cel de român sunt permanent clătinate. Nu mai știu nimic din ceea ce se petrece în jur, ca un om ascuns într-o nișă din perete acoperită cu un dulap. Văd lumea printr-o fantă dintre zid și dulap, blocajele mele interioare vin din conservatorismul credinței mele în statornicia faptei și o educație din care nu a lipsit o perspectivă exactă asupra lucrurilor. Incultura acumulată în cei din jur presează asupra mea, cum presează și încrederea mea oarbă în ei.

Locul de mișcare e nișa, iar dacă nu aș fi dominat de sentimentul activ al unei angoase continui, al unei culpabilizări venită nemeritat din afară aș încerca să sparg blocajul, să dau dulapul la o parte, să ies din nișă și să privesc în față oamenii, nu utopia mea despre ei. Împing puțin dulapul și simt fizic senzația suficienței mercatilismului celor pe care-i credeam buni, sinceri, deschiși. Vor fi fiind, dar nu spre mine. De acolo mai departe văd plângeri, impresii generale, murdăria ce se prelinge spre mine și mă inundă, iar toate la un loc mă determină să trag dulapul la loc, să-mi pun limita, să mă opresc în preajma pragului interior, pe care am vrut să-l depășesc. Și nu sunt decât unul din cele câteva miliarde de ființe, cu un destin individual irepetabil.

Formula lui Opaschowski

Nicolae Corbeanu

Cu formulele am avut întotdeauna ceea ce nemții ar numi "o relație dereglată". Întâi, pentru că nu-mi prea intră-n cap. Apoi, pentru că nu prea le înțeleg. Și, în fine, pentru că, atunci când le înțeleg, mă cam sperie. După mine, formulele au ceva de stihii, de care nu poți scăpa cum nu scăpau vechii greci de destin. Cu atât mai mare admirația mea pentru cei ce le mânuiesc cu dezinvoltură, umblând cu ele cum umblă dresorii cu leii la circ și umplând cu ele table întregi fără măcar să se uite la o fițuică, ca domnul Opaschowski, despre care am aflat recent că a descoperit formula stresului. Da, e vorba de stresul care ne mănâncă tuturor viața încă de pe vremea când nu știam că așa se cheamă.

În ciuda sonorității numelui său, Opaschowski nu e un fost profesor de marxism de la universitatea Lomonosov, ci un profesor de sociologie de Hamburg, iar formula stresului, descoperită de dânsul, este: 0,5x2x3.

Ce înseamnă aceasta? Primul termen al formulei, 0,5, înseamnă jumătate. Adică, dacă înainte într-un birou erau doi salariați, între timp unul a ieșit la pensie, de vârstă sau anticipată sau de boală, sau a fost "raționalizat", adică dat afară, sau, pur și simplu, și-a dat obștescul sfârșit. Credeți că patronul sau șeful sau directorul general angajează altul. Aș. Asta era pe vremuri. Acum, în vârtejul globalizării, nu mai angajează nimeni pe nimeni. Sau angajează numai în cazuri extreme, când nu mai are încotro. Și în birou rămâne numai unul.

Opaschowski zice că șeful preferă să dubleze salariul celui care rămâne, de unde cifra 2 a celui de-al doilea termen al formulei, deși eu unul nu prea cred în existența unor șefi atât de generoși. Iar ceea ce mai zice Opaschowski este că cel rămas trebuie să lucreze de trei ori mai mult decât când erau doi angajați pentru aceeași treabă, de unde cifra 3 în ultimul termen al formulei. Deci 0,5x2x3.

Dar în acest fel, stresul care apasă asupra salaritului rămas crește treptat până la cota insuportabilului. În Germania, din cauza stresului se pierd anual 60 de miliarde de mărci, pentru că salariații nu mai pot face, pur și simplu solicitărilor. Potrivit revistei Focus, două treimi din salariații germani se tem să nu-și piardă locul de muncă, un milion dintre ei suferă de insomnii, astenii sau depresiuni, 63,7% au sentimentul că sunt suprasolicitați la serviciu și, *last but not least*, 84,5% cred că ar avea de suferit consecințe neplăcute dacă și-ar exprima deschis opinia. Toate acestea duc la creșterea numărului de îmbolnăviri. Numărul cazurilor de infarct miocardic, ulcer stomacal și tulburări circulatorii mergând până la colaps sporește mai repede decât posibilitățile medicilor de a le trata.

Creșterea stresului duce la scăderea randamentului, iar scăderea randamentului poate duce la concediere. Un cerc vicios care face ca rivalitățile și invidiile între colegi, sentimentul de frustrare și *mobbingul* - cum se cheamă, cu un termen nou, șicanarea și persecutarea perfidă cărora le cade victimă unul sau altul dintre salariați – au ajuns la proporții fără precedent.

Dar de ce este nevoie, la urma urmei, ca acest carusel diabolic al randamentului și eficienței să se învârtească din ce în ce mai repede? Cauzele, mai mult sau mai puțin evidente ar fi dorința de câștig a investitorilor (care, de fapt, există de când există investitori), scăderea continuă a timpului lucru, concurența necruțătoare adusă de globalizare.

Rezultatul este că, în loc să se amelioreze, condițiile de muncă se înrăutățesc. În prag de secol și de mileniu, numai fiecare al șaptelea salariat german mai lucrează potrivit prevederilor contractului colectiv de muncă. Ceilalți muncesc și la sfârșit de săptămână, în schimburi, noaptea. Numărul orelor suplimentare a ajuns în Germania la cifra de 4,2 miliarde, echivalentul a 1.250.000 de locuri de muncă cu normă întreagă. Dar numărul 1,8 miliarde din ele sunt plătite.

Și astfel se face că, după toate probabilitățile, formula lui Opaschowski va suferi curând o nouă corectură, devenind: 0,5x1,5x4. Altfel spus, un singur salariat, în loc de doi, va trebui să lucreze, cu un salariu cu 50% mai mare, cât patru. Bun venit în societatea bazată pe stres.

Mai bine spune totul Wolfi

Daniel Vighi

Păşeşte cu hărnicie înainte, este în faţă, conduce şirul de expediţionari cu rucsacuri şi ustensile bune pentru popasuri; în dreapta curge pârâul pe Valea Şoimoşului, puţine care se ivesc din dosul grădinilor cu pruni, vişini, straturi de cartofi. Îşi aduce aminte de o altă preumblare asemănătoare, undeva printr-un sat pierdut prin munţii din apropierea staţiunii Herculane (Herculesbad i se spunea în vremuri vechi). În locul celui din fruntea expediţionarilor era altcineva, un preot tânăr în pantaloni scurţi care dă explicaţii, povesteşte animat de nerăbdarea unuia care dezvăluie ţinuturi necunoscute, îl încearcă plăcerea de a iniţia, de a arăta locuri vrednice să fie văzute. Sacerdotul poartă pantaloni scurţi şi un T-short cu vorbe anglo-americane înscrise pe spate, le arată un cot al pârâului cu câteva sălcii bătrâne: "aici vin, peste săptămână, la pescuit", zice, şi tovarăşii lui de drum privesc locurile cu pricina şi nu spun nimic, nu-ţi poţi da seama dacă le place sau nu, ceea ce li se arată. Trec pe lângă porţi de lemn, babele stau afară, pe scaune lungi, lustruite de îndelungi folosinţe, se ridică respectuoase dinaintea sacerdotului, îl salută cufundate în bătrâne cucernicii care par să-l încurce, să-i deranjeze pornirile lumeşti, bucuria laică, vorbăria, agitaţia cu care ne invită să pătrundem înlăuntrul unei mori de apă, miroase a lemn măcinat de carii, roata mare de piatră se învârte cu opintiri obosite, pustiu, apa sclipeşte prin jgheaburi, se prăbuşeşte în ritm allegro peste roata cu paletele de scânduri umede, tu îţi faci loc printre privitori, asculţi vaietul roţii, nu te exaltă nimic; pantoful adidas, unul dintre ei, îţi arde talpa, simţi nevoia să te descalţi şi să-ţi bagi picioarele în apa jgheabului, asta şi faci, o bucurie te încearcă, nu poţi s-o povesteşti: n-ai cum să spui convingător despre răcoarea undelor reci, despre cum trec ele allegro peste degetele picioarelor, stai cocoţat în jgheab cu adidaşii în mâini şi e aşa ca în seria de CD-uri PRESTIGE CLASSICS, te învăluie undele sonore şi senzoriale, CONCERTO F. PIANO AND ORCHESTRA NO. 11 DE WOLFGANG AMADEUS MOZART, stai acolo, cu adidaşii în mână, în jgheab, apa curge, se strecoară, nu stă un moment, au trecut cel puţin şase, şapte ani de atunci, din luna mai, când ţi s-a menit să mergi la o daraveră din asta cu gradul unu la o doamnă profesoară din munţii de pe lângă Herculesbad, stai, stăteai cu picioarele desculţe în jgheabul acelei mori geto-dace, piatra de moară se învârte aşa ca vremea asta care ne poartă la vale, îţi pare că se opreşte dintr-un moment în altul, numai că nu se opreşte, şi chiar dacă totul se zgâlţâie, piună, se vaietă din încheieturi, nu stă nicidecum locului, moara asta în paragină merge înainte, e aşa ca şi cum muzica lui Wolfi se petrece trecând din Allegro într-un cuprinzător Larghetto şi, pe urmă, totul se roteşte, cu multă înţelegere, într-un cuprinzător Tempo di Menuetto. Bine spune politicianul Gafencu, totul e aşa ca un soi de zbor lin care se întâmplă *în cea mai deplină linişte*, cu toate că atunci, acolo, liniştea era mai degrabă un soi de larmă, atât de bine ritmată şi atât de bine însurubată în natura dimpregiur, încât era, în felul ei, *o deplină linişte*. Singur eşti, te încearcă *fericirea de a călători printre străinii apropiaţi: adică familia, cutare amici, cutare chipuri din adolescenţă cu care ai împărţit bucuria lucrurilor ilegale într-un crescendo al vinovăţiei: prima ţigară, primul gât din sticla cu rachiu de prune, primul chiot dinlăuntru al unei încleştări când cu mâna tremurândă ţi-ai azvârlit în iarbă slipul tău şi slipul ei;* în fapt, doar uneori îţi aminteşti de alte îndepărtate locuri ale propriilor amintiri, *îţi croieşti în noapte, la lumina farurilor, un drum prin ţinuturi necunoscute* şi nici nu înţelegi care anume ar putea fi acelea, ce s-ar mai putea întrezări din ceea ce a fost: în jgheab te afli, cu picioarele desculţ stai în curgerea apei şi vin amintirile, pe urmă le pierzi în chiar momentul în care vrei să le agăţi în ţesătura povestirii, te vezi în urmă cu douăzeci şi mai bine de ani când, pe Valea Şoimoşului, călătoreaţi spre Piscul lui Iov, dincolo de cabana Debelagora, cu cortul mergeţi, la gât şi-ai legat cu sfoară răsucită un colţ de mistreţ, marginile de la blugi le-ai desfăcut în aşa fel încât să semene cu ciucurii care frumos fluturau ei peste mocasinii lui Winnetou, căpetenia indienilor Sioux din preeriile nord-americane, îţi aminteşti toate astea pe când stai acolo, în jgheab, şi apa tocmai trece spre paletele umede, înverzite de muşchi, şi totul e ca un *zbor lin, în cea mai deplină linişte*. Grav se desfăşoară spre prezenţa ta din acel timp, acela cu jgheabul morii, amintirile din viaţa care a fost, curge repede, repede, apoi uşor, apoi deodată năvalnic, şi doar el, Wolfi, ştie cum să povestească această năruire repejoară şi iarăşi gravă, aproape încruntată, cu toate că nu foarte mult, mai degrabă un fel de melancolie este aceasta, alergăm repede, repede, nu ne oprim, săltăm elegant peste o piatră din drumul prăfos, babele se ridică şi ne salută cu o cucernicie din altă lume, nu avem timp, ne prăvălim veseli şi neştiutori către moarte, iute ne croim *cu harta în mână un drum spre ţinuturi necunoscute* şi ceva anume din gureşa, şi naiva, şi neştiutoarea noastră petrecere seamănă cu aceea a apei în jgheabul morii, în scocul înverzit al roţii, asemenea ei ne veselim, nevinovaţi ca nişte prunci, în ritmul de Klavierkonzert no. 9 intitulat "Jeunehomme".

În trei vremi distincte te afli, odată, aici, aproape în celălalt mileniu, într-o dimineaţă de mai scrii toate câte le scrii, zice clavirul cântarea intitulată "Jeunehomme", turtureaua zice şi ea în vişin, pe urmă se mută pe piersicul atacat de entomorioză pe care tu l-ai stropit mai ieri cu ceva urât mirositor şi alb ca laptele; mai apoi, în urmă cu cinci-şase ani te afli: acolo, în jgheabul morii, piună toate în jurul tău în armonie cu natura, ca pianul şi orchestra se potrivesc toate şi pe urmă se petrece blânda *fericire de a călători printre străini*, departe eşti, în drum spre Piscul lui Iov, din munţii Zarandului, dincolo de cetatea Şoimoşului, spre cabana Debelagora, acolo mergi în vremi de demult, e aşa ca şi cum te-ai afla în noapte şi taman îţi croieşti *la lumina farurilor, cu harta în mână, un drum spre ţinuturi necunoscute* şi totul curge, merge înainte, scocul, apa cu stropii în lumina soarelui, mocasinii, Hanţi Breier duce cortul, porţi la şold o toporişcă numai bună pentru a tăia lăstari sau uscături pentru focul din seară, când vă veţi aşeza pe o pajişte nu departe de cabană şi Ioaniko va începe el să cânte la ghitară în faţa focului, pături aţi întins peste tot, au venit fetele din tabără să vă cunoască, să privească ciucurii, mocasinii, cutare cuţit de vânătoare, colţul de mistreţ legat la gât, fetele sunt din capitală şi, asemenea vouă, la liceu trudesc, numai că al lor e renumit, una-i de la Caragiale, alta de la Zoe Kosmo-şi-nu-mai-ştiu-cum; cu toate acestea, vezi bine, voi sunteţi mai interesanţi cu toate ale voastre, răsăriţi din pădurile de dincolo de Piscul lui Iov, de peste crestele dintre Milova ale munţilor Zarandului, vorbiţi cu accent ardelenesc şi vă pricepeţi la cântat la ghitară, Hanţi tocmai scoate din rucsac un radiocasetofon cu baterii primit de la văru-său din Düsseldorf şi sloboade în aer ceva ritmuri Black Sabbath, ori Deep Purple, ori melancolii fără cap şi coadă ale nebunului de Elton John, ultima chestie în materie, pleoşteala minunată în care este vorba de navigaţie, cu sailor şi sailing, aşa că fetele din capitală se lasă pe pături şi, iacătă, din nou cum ne podideşte pe toţi *fericirea de a călători printre străini*, Ioaniko Abfalter zice la ghitară o melodie leşinată dintr-un film cu Ana Magnani, şi cu adevărat putem spune că ne croim, în noapte, *la lumina farurilor, cu harta în mână, un drum prin ţinuturi necunoscute*, bine miroase părul fetei care stă de-a dreapta mea, melancolizăm, vorbim nimicuri şi vremea merge înainte, apa, scocul, stropii, babele se scoală cucernic şi dau bună ziua, totul se roteşte blând şi o apucă iavaş-iavaş către vremea când moş vei fi, plin de reumatisme fi-vei, de bună seamă vei dobândi şi puţintică arterioscleroză, numai că nu poţi povesti treaba asta, mai bine spune totul Wolfi, în partea intitulată Romanze din Concertul pentru pian în do minor; în tot cazul, acel concert de îl ascultaţi întocmai veţi pricepe ceea ce nu e de priceput, adică exact cum stăm noi pe pături, cum liceenele de la Caragiale şi de la Zoe Kosmodemianskaia stau cu noi, cum se lasă seara, cum le miroase lor părul cel blond, cel brunet, cum trece apa peste paletele de lemn înverzit ale roţii de la moară, cum ne povesteşte tânărul din munţii de lângă Herculesbad, şi cum le înţelegi toate astea în respectiva Romanze, şi cum se întâmplă toate în vremea de azi şi de ieri, şi cum, ascultându-le, prea bine te împaci cu orice ar fi în stare, în imaginaţia ei desfrânată, să-ţi mai ofere viaţa de acum înainte.

Memorator pentru tanchişti

Viorel Marineasa

"Zbor lin, în cea mai deplină linişte. Fericire de a călători printre străini, de a-ţi croi noaptea, la lumina farurilor, cu harta în mână, un drum prin ţinuturi necunoscute".
Grigore Gafencu – **Însemnări politice.** 1929-1939, Humanitas, 1991, p. 134.

"Allo, allo, ici Paris, Radiodiffusion Francaise! Vous notre troisieme émission dans la langue roumanie. Aici Paris, Radiodifuziunea Franceză. Ascultaţi cea de a treia emisiune în limba română". Era vocea Monicăi Lovinescu. Ştia că se făcuse opt şi-un sfert (20,15). Încă două-trei fraze clare şi începea bruiajul: se surpă munţii, oceanul năvăleşte asupra uscatului, dracii se tânguie dimpreună cu milioanele de păcătoşi prin cotloanele iadului. În zadar se apropiau câteva perechi de urechi (rima e intenţionată!) de bătrânul radioreceptor AEG, încastrat în cutia de lemn furniruit. Zadarnic încerca mâna grea a tatălui să răsucească butonul cu infinită fineţe şi să clarifice mesajul ce venea de departe. În copilul cel nevolnic se declanşau nevricale pe măsura bruiajului: Îl bodogăneşte, în gând şi nu prea, pe părintele său pentru masivitatea-i neputincioasă, înjură (cu decenţă!) tancurile armatei de ocupaţie, care, parcă vorbite (nu-i exclus!) cu ceilalţi producători de vacarm, tocmai se întorc de la instucţie dinspre pădurea Şiştarovăţului, făcând a se cutremura din temelii casa de cărămidă nearsă, iar o dată cu ea se bâţâie pe masa din bucătărie şvăbească şi aparatul nemţesc AEG, asta nu-l împiedică pe băiat să iasă la uliţă şi să-şi proptească privirile de jumătatea ostaşului, ţiţită victorios prin tutelă. Dar dacă solatului de pe al şaptelea tanc (ultimul) îi va trece prin cap să răsucească mitraliera spre cadrul porţii, unde se pitesc un puşti bicisnic, însă cu conştiinţa încărcată (asta-şi închipuie chiar puştiul bicisnic şi cu conştiinţa încărcată!)? Sau dacă mecanicul conductor (o fi existând el cu adevărat ori maşinăria se călăuzeşte după propriile-i legi?) va schimba brusc direcţia de deplasare, iar tancul pătrunde în curte, trăgând salve asupra spaţiilor de locuit, asupra acareturilor (uite care sar până-n nori ştiuleţii de porumb din cotarcă, plouă cu boabe de mazăre şi de fasole, cu scăfârlii de mac; la nivelul moriştii de pe acoperiş explodează măruntaie de porc şi de oaie şi fulguie fâşii din blana iepurelor de casă; cine să mai bage în seamă penajul păsărilor de curte, care dă chiar foarte bine în ramă, deşi se va abuza la descendenţi ai neorealiştilor şi la fantezişti), imaginea finală (trupurile locatarilor sunt înşirate cu stil, Otata îşi ţine în braţe capul retezat, iar trunchiul i se sprijină de butoiul cu oleandri; Lisi-neni zace pe burtă, cu proteza din lemn a piciorului făcută cioburi, în timp ce ţeasta-i abia săltată de la pământ caută protector la câinele Lux, stând în fund, încremenit în lanţ de suflul ucigaş; însuşi copilul slăbănog, cu un cucui abia sensibil în centrul frunţii, ţine loc de bulumac porţii sparte) conţinând neapărat momentul în care şenilele sunt gata să încalce aparatul AEG, de unde iese glasul limpid, dar poticnit uvular al lui Grigore Gafencu – "alunecăm astfel pe calea unui măcel între români" (aici s-ar putea vorbi despre interferenţe, despre falsă memorie sau, Doamne fereşte! despre plagilat), ce se întâmplă cu Tata? mai culege ţâncul de pe buzele ţâncului care este (pentru a elimina orice dubiu, un posibil autor va cita: "Radioul (...) se fărâma de pardoseală, însă nu înainte de a lăsa să-i scape un singur cuvânt, răspicat ca o chemare de luptă: 'Timişoara' " –(Adrian Oţoiu, **Stângăcii şi enormităţi,** p. 56), nimeni nu moare, de fapt, în cazul respectiv, astea-s o parte din binefacerile războiului rece, progenitura neajutorată trebuie supusă unui regim al nuanţării, ceea ce se şi petrece, nu-i plăcea cum graseiază ex-ministrul de externe, cine-i ăsta, tată? A, n-a fost rău, doar că un pic fandosit. Cum e Parisul? Taci, nu e voie. Nici n-ar trebui zis, mai întâi că taică-su nu văzuse oraşul-lumină, apoi – că, pentru ăştia de azi, suferinţa de atunci se transformă în vină (rimă controlată), noi vom şti să construim comunismul, proştilor de estici! îi va spune peste câteva decenii un baedeker-parizian. Să revenim. Fascinaţia pentru tancuri ("în efigie") şi-a satisfăcut-o (ne referim la *băietu şela)* achiziţionând machete din tablă de la magazinul "de oarecare specializare" (rima nu e de comentat) din târgul-burgadă-comună în care vieţuia, controlat (iar controlat!) de armia ocupantului. *Tancul înseamnă emblemă, cooperare şi progres.* Nu mică-i fu mirarea când, după '90, cu mare întârziere, un socotitor de gostat, care o nimerea destul de bine la calcul, dar care împungea deficitar cu acu', s-a exprimat că "mulţi trădători s-au dovedit în ţara românească după revoluţie", români fiind. Crezu că bătrânul (îi zicem aşa, deşi pe atunci se plasa între două vârste) se referă la ziua în care (18 decembrie 1989) tanchetele se instalaseră în centrul oraşului, între Catedrală şi Operă, dar şi în alte puncte strategice, iar din ele răsăreau imberbi derutaţi, dar şi *mijlocii* hârşiţi, la fel şi patrulele – doi recurţei încadrau un soldăţi cu AKM-ul prelins pe burta-i glorioasă, "circulaţi, împrăştiaţi-vă", făcea dumnealui, când politicos, când agresiv, când amândouă deodată, iar gaşca glumeaţă a *taromiştilor*, a băutorilor de bere, spartă-n contra-patrule de câte doi, semnaliza cu degetul gros către Bega şi către grădina-restaurant "Vaporul", acolo unde zăceau maţele unei maşini de pompieri, dovadă a victoriei fragile repurtate de mulţime împotriva autorităţii ce se voise definitivă, trecuseră de atunci două zile, dar parcă-ţi venea să pomeneşti melodramatic chestia aia cu veşnicia, oare ce o să fie, ce-o să mai fie? Fostul copil devitalizat din '56 (calculaţi-i vârsta la zi!) se aplecă periculos peste balustrada podului, în timp ce extratereştrii cu vizetă bat cu bastoanele-n scuturi, el vede undele altei ape, mai amplă, Mureşul, şi un tanc răsturant, bagatelă pierdută în adâncime, al celorlalţi ocupanţi, şi secvenţa imediat următoare se consumă în cimitirul de pe malul aceluiaşi râu, dar plasat în alt unchi, cimitir cu stele în loc de cruci, cu douăzeci şi una de salve şi cu gardă de onoare, cu jurăminte de prietenie eternă între cele două popoare (altă rimă!). Stupoare (încă o rimă). Babalâcul înainte-pomenit, de fapt o persoană cu etate medie, din neamul eternilor burgheji, când vorbea de trădare, făcea referire la apucaţii ce au tentat să răstoarne, o dată cu intestinele atelajului contra incendiilor, şi ordinea pogorâtă. Câţi ca el, câţi ca el. Nici nu ştii când mai trece un deceniu şi te afli în pielea copilului bătrânicios despre care am relatat în prima parte. Te uiţi la cascada din chiuventă, din vană. Ţinere de minte traversată de tancuri, ce porcărie.

Zduncinătură lină. Moderez cu turela printre străini. Aştept o lumină. S-ar putea, cândva, ca drumul ăsta să apară pe hartă.

Te lași mai greu de oameni, decât de scris

Călugărul Savatie

*Călugărul Savatie are 24 de ani. Până acum doi ani îl chema Ștefan Baștovoi, publicase trei cărți de poezie, luase câteva premii literare, era un scriitor foarte talentat. Născut la Chișinău, școlit pe la Iași, Ștefan a avut și o perioadă timișoreană, fiind student la facultatea de filosofie din urbe. Ne-am cunoscut la "Orizont", în 1997, când i-am prezentat, la o lansare, volumul de debut, "Elefantul promis". N-am încetat să-l simpatizez de atunci și să-i citesc cu plăcere și interes poeziile publicate în cărți sau în reviste. Știam că e un student rebel, că e un om al experiențelor extreme, un tânăr cu lipici la fete, un boem. Într-o zi am aflat că Ștefan s-a călugărit. Nu am crezut că e adevărat, ci că e o toană, cel mult un experiment... artistic. Chiar și mai târziu, când știrile despre el veneau să confirme faptul că, într-adevăr, e călugăr la mănăstirea Noul Neamț din Republica Moldova, m-am îndoit de seriozitatea demersului său. Nu am crezut până nu am văzut. Până nu am stat de vorbă cu el. O parte din dialogul nostru îl divulg aici. **(R.Ș.)***

– Cum începe o zi la mănăstire?

– La 5 dimineața ne trezim, după care urmează un Te Deum, până la 6, iar apoi aceea începe Liturghia, care se termină la 9. La ora 9 e masa, iar apoi fiecare își face treaba lui.

– Câți călugări sunteți?

– Vreo 60, plus 50 de seminariști. Seminarul de la Chișinău își are sediul la noi, la mănăstire.

– Câți stați într-o chilie?

– Sunt chilii pentru doi, trei, chiar pentru patru. Eu stau cu un preot și cu diaconul. Eu cu preotul fac revista *Eklessia*, așa că avem de lucru.

- Care sunt etapele ce trebuie parcurse pentru a fi acceptat călugăr?

– Prima perioadă, de vreo jumătate de an, e pentru încercare. Ești pus să faci diverse treburi, începând cu cele mai de jos. La jumătate de an ești îmbrăcat în haină neagră. Până atunci ești în ... civil, dar trăiești la fel ca și ceilalți din mănăstire.

– Dacă după o jumătate de an se constată că nu ești pregătit pentru a fi călugăr, există riscul să fii trimis înapoi?

– Nu, înapoi nu te trimit. Doar ți se prelungește termenul. De ce se fac lucrurile acestea? Pentru a evita posibila cădere, după primirea în rândurile fraților, lucru foarte grav. În ortodoxie nu se face prozelitism. Dimpotrivă, tu vii la mănăstire, unde ți se creează toate "condițiile" pentru a pleca de acolo. Ești pus la încercări. În această jumătate de an tu îți arăți niște aptitudini. Dacă ai fost croitor, faci croitorie, dacă ești pictor, avem atelier de iconografie...

– În jumătatea de an pe care ai petrecut-o așteptând, nu aveai nostalgia vieții lumești? Nu îți era dor să scrii, să îți aprinzi o țigară...?

– Cum să nu! Dar mi-am înfrânt aceste dorințe. Prima jumătate de an mi-am petrecut-o singur în chilie, rupt de restul fraților. Asta pentru că la o lună după ce m-am mărturisit – pentru prima dată în viața mea – am venit să mă călugăresc, surprinzându-l și pe duhovnic. El s-a uitat cu mare neîncredere la mine și de aceea am fost pus într-un regim asupru, pentru a mă răzgândi. Acolo mi-am schimbat total felul de viață.

Mie îmi plăcea să mănânc mult, mâncam cât trei bărbați voinici – eram chiar vestit în liceu, nu mânca nimeni cât mine –, să dorm. Noul regim a fost cu somn foarte puțin, cu muncă foarte multă. În mine au început să aibă loc neliniști, s-au ivit ispite, mai ales că mi-am înfrânt toate poftele. Și pofta de a iubi. A iubi stă în firea noastră, a fuma, de exemplu, nu stă. Trupul nostru nu cere tutun, dar atracția pentru femei este sădită în firea noastră de însuși Dumnezeu. Nouă ni s-a spus că ne vom uni cu femeia și vom fi un trup. Ruperea asta este și cea mai grea și, cum spun Sfinții Părinți, nu are loc niciodată. Ascetica ortodoxă spune că ultimele patimi care rămân sunt desfrânarea și mândria. Este o luptă împotriva firii căzute. Călugăria este expresia cea mai bună a Noului Testament, iar noi încercăm să restabilim firea inițială a lui Adam, cea de până la cădere.

Lucrul acesta este foarte anevoios, pentru că ne ridicăm împotriva firii actuale. Călugăria este imitarea vieții îngerești. Ioan Gură de Aur spune: *Ce-ai gândit tu, omule? Să te iei la întrecere cu îngerii care nu au trup? Să fii feciorelnic ca și ei?* Numai că nu reușim... Sfântul Vasile cel Mare spune: *Deși nu am cunoscut femeie, nu sunt feciorelnic, pentru că îmi lucrează gândurile, inima, pornirile firești.* Și chiar este bine că e așa, pentru că toți sfinții ne spun că dacă în noi n-ar lucra patimile, atunci cununa noastră ar fi mică, pentru că lupta ar fi mică.

– La mănăstire vin multe femei. Chiar tu ieși destul de des dintre zidurile mănăstirii. Poți trece pe lângă o femeie ca pe lângă o piatră? Depui efort pentru asta?

– Nu e greu efortul, dar nici nu poți trece pe lângă o femeie ca pe lângă un stâlp de piatră, pentru că noi nu suntem budiști. Spre deosebire de călugării budiști, călugării ortodocși nu-și cultivă repulsia față de femeie și față de căsătorie. Asta ar fi un păcat foarte grav. Ar însemna repulsia față de făptura lui Dumnezeu și față de Creatorul ei.

– Nu-i născută femeia din coasta diavolului? Nu are ea o coastă de drac?

– Nu, asta-i chestie populară, e folclor. Ține de misoginism. Femeia este născută din coasta lui Adam. Uite o întâmplare interesantă din Pateric. Un Părinte, care și-a trăit viața în pustiu, nevăzând femei, fugind de ele, se întâlnește, la un moment dat, cu o femeie în cale. Iar el, ca să nu o vadă, o rupe la fugă. Și pentru că a evitat făptura lui Dumnezeu, Dumnezeu îl pedepsește: călugărul cade paralizat, și tot restul vieții este îngrijit de niște femei, de niște măicuțe.

– Ce gândești când vezi o femeie frumoasă?

– Nu știu dacă lucrurile astea mai există pentru un călugăr. Nici măcar pentru mine, deși timpul de când m-am călugărit – august 1998 – e scurt. Ispitele cele mai mari sunt cele de până la călugărie. În prima jumătate de an, dacă vedeam o femeie, dar nici nu trebuia să o văd, stăteam singur în chilie și aveam suficiente amintiri, a fost foarte greu. Mai ales că eu am lăsat câteva femei să mă aștepte... N-am spus nimănui că am plecat. Eu eram căutat de femei, primeam scrisori acasă. Dar nici ai mei nu au știut, timp de o jumătate de an, unde sunt. Era și greu de bănuit că un om ca mine e plecat la mănăstire. Prima perioadă a fost sfâșietor de grea.

După o jumătate de an, am fost admis la împărtășanie. Eu încă o dată afirm și întăresc: Duhul Sfânt există. Dumnezeu există, pentru că toate aceste neliniști, mai mari decât își poate închipui un om – nici un poet și nici un scriitor nu-și pot închipui, iar despre lucrurile astea nu s-au scris cărți, nu s-au făcut filme, chiar dacă subiectul a fost tratat – mi-au dispărut. Zbuciumul pe care îl trăiește un om atunci când vine la pocăință, la o vârstă tânără, după o viață intensă, este foarte mare. Eu am avut trăiri existențiale diverse, destul de profunde. Chiar și până la internarea mea la Socola, la 18 ani. Așa că pot spune că această experiență este atât de puternică, încât nici măcar un om ca mine, care am scris așa de mult și cu patimă, nu am mai simțit nevoia să o pun pe hârtie. Ar fi o desacralizare, ca să folosim un termen... impropriu. După ce vine Împărtășania, slăbiciunile nu mai sunt... Așa cum carnea de pui, de vită, mezelurile nu-mi mai sunt de nici un folos, nici femeile frumoase nu-mi mai sunt de nici un folos. Atunci le tratezi ca pe niște oameni, chiar mai altfel. Femeile parcă nici nu există, parcă sunt niște apariții virtuale, din care a rămas doar vocea.

– N-a existat nici o femeie, de când ești călugăr, care să te ademenească, să te atingă?

– De atins nu le mai las eu să mă atingă, dar multe se bagă în sufletul meu.

– Fostele tale iubite te-au căutat?

– O, și acum mă caută, și nu numai cele de mai demult: sunt o mulțime care se îndrăgostesc acuma... O balerină de vreo 16 ani, săraca... Dar nicicum, nici pe departe gândul de atingeri, Doamne ferește! Călugărul trebuie să fie asupru în privința asta, foarte atent. Aici poți să spui că el este ca o piatră, iar Dumnezeu rânduiește astfel lucrurile ca în preajma unei femei, mai ales frumoase, gândurile necurate să dispară cu desăvârșire. Un călugăr nu-și îngăduie nici cea mai mică slăbiciune pentru o femeie.

– Orgoliul și vanitatea sunt "așii" unui scriitor. În cazul tău, al scriitorului care ai fost și care încă mai ești, unde sunt ele?

– Eu am început călugăria prin a-mi interzice a mai scrie, pentru că mi-am dat seama că patima mea cea mai mare a fost scrisul. Iar după asta femeile. Eu am scris pentru femei. Atunci când m-am lăsat de ele, am zis că trebuie să mă las și de scris, deoarece prin scris am comis păcate foarte grave și mari, care, spre deosebire de cele nescrise, au rămas, s-au tipărit și pot oricând fi reactualizate fără știrea și acceptul meu. Aflu că poeziile mele au fost publicate prin antologii, sunt propuse pentru traduceri, chiar multe manuscrise care au mai rămas pe la prieteni au fost publicate. Eu am uitat că am fost vreodată poet, conștiința asta mi-a dispărut cu desăvârșire.

– Nu cred că se poate așa ceva!

– Eu îți spun că așa ceva se poate.

– Poate, printr-un exercițiu îndelungat, dar la tine totul a fost atât de brusc. Nu știu dacă poți să spui: până astăzi am fost poet, de mâine nu mai sunt. E cam... științifico-fantastic.

– Uite, îți spun: călugăria e științifico-fantastică. Și dacă a avut loc și noi o vedem, trebuie să presupunem că în interiorul ei se petrec lucruri deosebite, altfel decât cele pe care le trăim în viața noastră obișnuită. Atunci când omul renunță la toate, el trece printr-o experiență atât de dură... Cel puțin la mine așa a fost – în nebunia mea mă rugam să mă transform în iarbă sau în sfeclă sau în orice altceva ce nu ar fi supus veșniciei, în mod fatal, adică să am șansa de a muri, de a înceta să mai exist, da a nu mai fi supus unor chinuri interioare. Acest zbucium interior este atât de încordat, încât scrisul și toate celelalte dispar. Uiți că au fost.

Mai greu este să te lași de oameni, decât de scris. De ce mândria și nevoia de a scrie sunt așa de mari și apar la omul care încă nu s-a întâlnit cu Dumnezeu? El simte nevoia să se povestească pe sine, crede că trece printr-o experiență deosebită, care nu s-a mai întâmplat până atunci. El are teama neantului, iar în fața acestui neant încearcă să înregistreze trecerea sa prin timp cu cât mai multe amănunte, pentru că ele îi conferă, oarecum, un rost, chiar și prin cantitatea lor. Acest om nu mai are alte repere, și atunci povestește cu mare nesațiu, cu teamă, și vrea ca acest mesaj să fie auzit de cât mai mulți oameni, pentru ca și ei, prin participarea lor, să-i crească universul lui, să-l facă cât de mare posibil, pe cât de important

posibil. El trebuie să fie popular, ca o sală de teatru ce își așteaptă spectatorii și care își sporește însemnătatea chiar prin numărul acestor spectatori. De aceea el se grăbește să scrie cât mai mult. Atunci când omul vine la Dumnezeu, când se întâlnește cu El în fața acestei măreții, atunci când descoperă că există veșnicie și începe să trăiască experiența ei începând de aici, de pe Pământ, toate celelalte dispar. Atunci când el descoperă milioane de destine mult mai impresionante sau cel puțin asemănătoare cu al lui, atunci când vede că propriile sale aspirații se topesc într-un ocean imens, care la rândul lui se scurge încet, încet, într-un nisip fără de fund, uite că atunci toate orgoliile dispar, și eforturile lui sunt îndreptate pentru a-și salva existența și starea lui viitoare...

– Scrisul nu este, în fond, o revelație? Inspirația nu vine de la Dumnezeu?

– Clar că această revelație există, dar nu întotdeauna Dumnezeu este cel care ne inspiră. Talentele sunt date de la Dumnezeu, iar primul talent este chiar viața noastră. Noi suntem făpturi ale Sale și, fiind după chipul și asemănarea Lui, avem sădită în noi și puterea de a crea. Sau de a recrea, mai bine zis. Este foarte bine că e așa. Noi mai avem și o opțiune liberă de a ne folosi talentul cum vrem. Aici este marea minune. Nu suntem singuri în univers, iar dacă noi credem în Dumnezeu trebuie să îl credem atunci când ne spune că există diavol. Dumnezeu a venit pe Pământ ca să ne elibereze pe noi din robia diavolului. Noi suntem cuprinși în acest triunghi: om, Dumnezeu și diavol (care se mișcă printre noi). Dostoievski spunea undeva că viața nu este decât o luptă între Dumnezeu și diavol, iar lupta aceasta se dă în inima omului. Creația, și scrisul mai ales, pentru că el transmite cel mai bine viața noastră, ne-au fost lăsate de la Dumnezeu.

Dar noi putem fi influențați și de diavol, și chiar și de noi înșine. Nu orice gând care ne vine nouă e de la Dumnezeu... Eu am scris multe lucruri într-o stare de pseudo-transă. Nu-mi plăcea să plănuiesc înainte ce voi scrie. Chiar avem o teorie că scrisul trebuie să vină spontan, lucru pe care îl practică și Ionescu... și mulți alții. Eu nu acceptam scrisul programat, pentru că era obositor și, în plus, avem și un grad de superficialitate. Atunci când eram părăsit de steaua inspirației, munceam, făceam exerciții, manierisme, făceam rime de opt silabe sau de 16, făceam rime la ***ceapă, carton*** sau ***pământ.*** Există inspirație, dar există și voia noastră. Scrisul este bun, dar, din păcate, el poate fi folosit, și cel mai des așa și este folosit, în scopuri rele, îndreptate împotriva lui Dumnezeu și a noastră.

– Există vreun scriitor pe care l-ai iubit foarte mult și pe care ai vrea să-l recitești?

– Nu, în mod categoric nu. Pe mulți scriitori i-am îndrăgit, iar această experiență mă determină să cred că părerile noastre sunt subiective. Eu am început a-l iubi foarte mult pe George Coșbuc, când eram în clasa a IX-a. I-am citit cam toate poeziile. La mine acasă era plin podul cu cărți românești aduse de tatăl meu de la Leningrad, unde făcuse facultatea de filosofie. Citeam, am învățat să citesc românește înainte de a se introduce, în Republica Moldova, grafia și limba română. Deci am început să citesc "Cântece de vitejie" de Coșbuc, iar aspirațiile mele foarte sincere de pionier sovietic s-au îmbunătățit.

Tot sub semnul lui Coșbuc am început să scriu poezie, prin clasa a X-a, când m-am îndrăgostit mai tare. Atunci am cumpărat o carte a lui Nichita Stănescu, "Cu morții și cu viii laolaltă", ilustrată cu imagini de la revoluția din decembrie, din România. Am citit și am fost impresionant, am descoperit o lume aparte. Mi-am zgândărit străfundurile fanteziei mele de pictor, pentru că eu am făcut de mic pictură. La 5 ani am luat premiul unu pe oraș... Apoi am luat alte premii. Am jucat tenis de masă și am fost campion în partea aceea de țară vreo trei ani. Mă umflam în pene, dar totodată eram și foarte retras timid. În această stare am venit la Iași.

Citeam cărți românești, dar tăceam, pentru că eram complexat din cauză că nu știam să vorbesc prea bine românește. Foarte greu acceptam prieteni, foarte greu legam discuții. Să revin, am început și eu să scriu tot felul de prostii despre sânge și frunze și pene.... Luam note foarte proaste la liceu, pentru că eram într-o depresie foarte puternică, provocată de frica de moarte. Efectiv paralizam în somn de frică. Pe atunci, Dumnezeu nu exista pentru mine. Eu eram fiul și discipolul unui ateist, care era tatăl meu. Într-o zi, profesoara mea de română a descoperit că scriu și mi-a adus, după ce mi-a citit poeziile, un volum de Trakl. Apoi a fost o perioadă când îl știam pe Bacovia pe de rost. Și, încet, încet m-am apropiat de poezie. La un moment dat, tot de la această profesoară, mi-a căzut în mână "Structura liricii moderne" a lui Friedrich. După ce am citit-o, mi-am spus: nu mai pot face revoluție. Și m-am apucat de scris cu mai multă modestie, dar mai serios.

Prima spărtură spre poezia pe care am făcut-o mai târziu s-a produs pe când eram la Socola... Fantezia mea era suficient de bogată, și asta nu este un motiv de laudă pentru un călugăr. Călugărul se luptă cu gândurile, dar la mine era și un flux puternic de imagini pe care eu l-am cultivat în mod voit și cu o mare artă. Aveam o mulțime de teorii de provocare a acestui flux. Mi-ai spus că îți place "Cartea războiului". Ei, ea este rodul unui astfel de exercițiu. Eu scriam o carte într-o săptămână. Chiar le spuneam prietenilor: măi, mie trebuie să-mi vină ciclul. Aveam perioade când scriam enorm de mult.

– Nu te ajutai de băutură?

– Nu, niciodată nu am scris beat. Eu aveam o... tânjală foarte profundă. Tânjeam nu știu după ce. Acuma știu. Or, asta îmi era suficient drog, să-i spun așa, pentru a scrie. Dar mintea mea trebuia să fie lucidă. Eu uram beția, chiar dacă mă îmbătam. Nu-mi plăcea ca stare. Nu suportam. De aceea, când m-au închis la Socola și mi-au aplicat o somnoterapie, a fost cea mai mare lovitură pe care am primit-o. De când eram mic aveam niște fobii groaznice că aș putea fi legat și nu mi-aș mai putea mișca mâinile. Ei, atunci când mi-au aplicat somnoterapia cam asta s-a întâmplat cu mine: mi-au legat creierul, și eu nu mă puteam smulge. Gândurile mele nu mai puteau circula cum aș fi vrut. A fost groaznic. Credeau că sunt schizofrenic. Au văzut că scriu poezie, că poeziile mele nu au rimă și mi-au dat diagnosticul. Dar asta îmi sporea suferința, pentru că eu mă credeam geniu. Și a mai fost ceva: mulțimea de prieteni pe care o aveam m-a abandonat, nu au mai dat pe la mine. Eram însingurat, iar acești prieteni chiar crezuseră că am înnebunit și că sunt pe moarte. Medicul mi-a recomandat atunci să nu mai gândesc atât de mult, pentru că am o luciditate exagerată. Eu puteam să scriu oricând și oricum. Niciodată nu am înțeles cum a scris Stănescu beat.

– Poetul Petre Stoica mi-a spus că Nichita Stănescu a început să scrie bine în momentul în care a descoperit vodca.

– Cine știe din ce străfunduri vine mesajul... Eu am avut teamă de haos dintotdeauna, o teamă de moarte foarte puternică, iar pentru mine beția era un început al morții, așa cum este de fapt.

– Acum îți mai este frică de moarte?

– Nu, absolut deloc. Frică, și nu cred că suficientă, îmi este doar de judecată. Moartea s-a produs deja: atunci când m-am privat de bunăvoie de toate plăcerile pentru care omul consideră că trebuie să trăiască. De ce se teme omul de moarte? Pentru că o să se despartă de cei dragi, că nu mai are ce are. Eu de bunăvoie am renunțat la tot. Asta este și experiența grea a călugăriei, că nu înțelegi. Fericiți cei care au înțeles dintr-o dată. Eu nu am înțeles călugăria până în ultimul moment. Cu câteva minute înainte de a avea loc taina, m-am luminat.

– Scriitorul Ștefan Baștovoi a ... murit?

– Da! Absolut.

– Dar îmi spuneai că mai scrii! Ce scrii?

– Eu pot să scriu absolut orice, dar altfel decât înainte.

– Poezie religioasă?

– Eu nu fac distincție: poezie religioasă, poezie patriotică.. Criteriile mele estetice nu s-au zdruncinat. Foarte multe dintre criteriile literaturii contemporane eu nu le acceptam. Eu eram pentru un echilibru verbal și de viziune, începusem să mă îndrept spre întâlnirea cu Cristos. Pot să scriu orice și oricum, toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate de folos, spune apostolul.

– Scrisul nu poate fi un exercițiu de exorcizare?

– Eu nu mai am motive să fac exerciții de exorcizare. Slavă Domnului, sunt echilibrat. Acum nu mai am nici o neliniște. Și nu este meritul meu. Sfinții Părinți spun că de la cei slabi Dumnezeu îndepărtează ispitele, ca să nu cadă în ele. Nu am plictiseală, nu am doruri, nu am senzația timpului. Timpul nu mă mai apasă. Povara timpului trezește în noi pofta de a scrie. Eu nu mai am motive să scriu, drept să-ți spun, cu toate că oricând mă pot așeza să o fac. De multe ori scrisul pentru noi este ca un rebus cu care ne umplem golul existențial. Există un păcat foarte greu care se cheamă pierderea de vreme. Și mă întreb dacă scrisul, până la urmă, nu poate fi o anume pierdere de timp. Eu pot să scriu atunci când vine fluxul... Pot să scriu chiar poezie. Dar mai aproape mă simt de ceea ce ar trebui să fac eu în mod obligatoriu și necesar pentru spațiul în care mă aflu acum. Adică unele mici conspecte despre catehizare, despre credință.

– Nu crezi că există și o poezie a călugăriei care se poate...

– Transmite? De multe ori m-am gândit. Ce-i curios la un călugăr este că sentimentul singurătății dispare. Eu nu-l mai am. La început, când am venit din lumea scriitorilor care caută subiecte, mi-am zis: măi, câte romane se pot scrie aici, câte lucruri extraordinare. Las să mai treacă timpul, să mai capăt experiență și am să scriu un roman extraordinar. La început ești impresionat, la început te frământă, te doare. Pe urmă te obișnuiești, ți se pare așa de straniu că oamenii nu se călugăresc. Dacă trăiești printre călugări, aspirațiile sunt cu totul altele. Să povestești unele mișcări ale sufletului uman în călugărie? Poți păcătui foarte ușor. Sunt multe taine pe care nu le poți dezvălui. De aceea, Părinții au și spus: să nu intre deloc mirenii în mănăstiri; nu le este de folos, dar mai ales călugărilor nu le este. Multe lucruri nu trebuie spuse. Unele sperie. Aici intervine pericolul de a cădea în slava aceea deșartă care te paște ca scriitor: să faci din călugărie o temă literară. Eu am scris o carte cu 30 de poezii de dragoste, care cred că sunt frumoase. Sunt scrise de un călugăr anume pentru femei. "Poeme de dragoste" se cheamă și cred că exprimă starea ce se creează între femei și călugărie. Zic că asta e maximum din ce se poate povesti oamenilor. Celelalte neliniști și rupturi care se întâmplă în inima călugărilor nu pot fi povestite decât duhovnicului. Da, ele sunt interesante, sunt picante, poți să scrii romane din ele, poți să faci filme care bat Hollywood-ul. Dar aici e pericolul! Având defectul ăsta de scriitor, de a căuta în toate un subiect, mai, mai că ești tentat. Eu mă tem și vreau să mă despart de asta, vreau să încep a trăi călugăria din interior, nu pentru a o scrie. Tocmai de asta mi-am interzis, pentru o anume perioadă de timp, a mai scrie despre nuanțele călugăriei. Doamne ferește să ies din călugărie și să devin un scriitor! Adevăratul duh al călugăriei este tăcerea. Atâta vreme cât nu am învățat să ajung la ea și să mă lipsesc de vorbe, măcar în scris să mă strunesc puțin câte puțin.

Interviu realizat de ROBERT ȘERBAN

Călugărul Savatie

Te lași mai greu de oameni, decât de scris

Poeme de
SLAVOMIR GVOZDENOVICI

în timișoara. tălmăcirea poemului.

ștefan nemanja. zice-se.
în această grădină. a sădit trandafiri
gândul.
vinul poetului.
cu sabia. a tăiat. buruieni. crengi.
se luminează. iată.
tekelja. în cânt. își joacă roibul.
(sare. peste cenad. în ciudă
în lung. și în lat).
vameșul. scribul celei mai mari. iubiri
a noastre.

două secole.
de elegie. în magistratul sârb
de această povară. se încovoaie. flori.
biblice. în gura scriitorului. de basme.
și. trebuie.
dușmanului.
celui plin de ură.
să-i înapoiezi: boul. și. măgarul
și. astfel. de cinci-șase ori. zilnic.

această grădină. în vers. sârbesc. s-o
sădești.
cu judecătorul. să tălmăcești. poezia.

anotimpul. de piatră.

casa. de piatră. pragul. de piatră.
și. bobul. de piatră.
în cocoșul. de piatră. zori. de piatră.
cu ochii. de piatră.
țeasta. de piatră. în norul de piatră.
statul. de piatră. lovește. cu piatra.
suflete. de piatră.
în. vipera. de piatră. colb de piatră.
grădina de piatră. anotimpul. de piatră.
grădinarul. de piatră. frica de piatră.

strigăt.

a.e.
i.
o.u.
r.r.r.r.r.r.r.r.r.r.r.r.r.

bicicleta. a lui M. Crnjanski. și. (100) de ani. după. timișoara copil.

pe bicicleta aceasta.
ucide. insomnia.

punct. și.

nu se mișcă.
nu chiuie. pe nimeni. cu petalele florii
imaginea. crudă. în ochiul. cețos.
o simt. (o port).
încovoiat. în traistă.
cel izgonit. în care.

răsună. puternic. vocea bancherului.
atotputernicul vânt. avertisment. pentru
sobor. și.

frică. mie însumi.

mi-e frică. se-nvârte.
cosmosul. se-nvârte.
precum versul. nepublicat. încă.
din el. se va înălța. fluturele.
minune.
îmi dau. cu împrumut. propriile.
mâini. hărțile.

turnul. întemnițat.
străjerii.
singur. frică. mie însumi.
eh. cascada. ă.ă.ă.ă.ă.ă.

deja vu.

autobuz. legea verlaine.
cel mic. șarpele. își scoate cămașa.
minunat.
toate. visele. noastre. un răgaz.
însemnare. după natură.
ce mai cal. călărește. kralevici marko.
oglinjoară. o. neputință-omenească.
oglinjoară.
paradis. gând. imperfect.
orb. cufundat. gambitul. liric.
atlantida. pilat. un nou calcul.
rândunica. școala.
drum liber. locul natal.
vrăjit. tu. cartea. erori. erori.
a. fi. sau. a. nu. fi.

poeții. la masa stăpânului

vânt. tulbure. idioți.
ce mai. pocitaniile. în susul apei. neg.
înaltă. cetăți. (cele moarte. epitete).
culmile. stăpânul.
shakespeare. abia. odiseu. dar.
și. împăratul dușan. vâna. fiare.
cu-ndemânare. cupa. de aur.
muntele. strâmt. într-un tâmpit.

fugă. tovarăși de drum

tremur. unul. dintre cei mari.
fenomen. veacul. poetul dis.
descoperirea izvorului. un ecou.
și proverbele. peste măsură. plătit.
anotimp. tânăr. sunetul.
val. gaură. în ghiveci.
porumbel. în adânc. frica.

tremurul. unicul. crucea.
două. pietrele. fulgerul.
universitatea.
complexă. poetica. gândul.
(și). din pricina lor. un cuvânt.
ultimul.
ușor. pășesc. pașilor.
fărădecasă. mie însumi. un strigăt.

Traducere de
Lucian Alexiu

Ilustrațiile acestui număr: reproduceri ale sculpturilor din ciclul "Zbor", de Peter Jecza

Poeme de
Katarina Kostici

Dedicație pentru suprarealism

Jocul aerului și al soarelui
al stelei și-al norului -
al nopții și-al dimineții
al zilei și-al înserării.
Muzica vântului și a frunzelor
a furtunii și-a ploii
a valului și a țărmului...
Și toată aparenta dezordine
la apariție la dispariție
la sosire și la plecare.
Să împrăștii flacăra himerei
într-un joc de-a fantoma și umbrele.

Stânca

La orizontul dilemei se naște
proverbiala stâncă-a lui Hamlet.

Înțelepții au dat crezare timpului
cei proști soartei

Liniștea celor trei milioane

În centrul orașului Toronto
de la etajul 30
privirea-ți adoarme.
Pe valurile vineții ale clorofilei.

Albul pietrelor
și luciul închis al barelor de metal
în oglinda lacului Ontario
sunt elemente convingătoare
pentru conceptul uman
privind nou-născutele metropole.

Ce bine ar fi
dacă liniștea celor trei milioane
nu s-ar risipi
la atingerea mea.

Tăceri paralele

Ziduri kafkiene-ale psihicului
și panorama străzii Yonge,
schițele sunt de rutină
pentru monologurile în grup.

Dialoguri consolatoare,
zgomotoase, puternice,
niciunul de bună vestire.
Paralele sunt
precum blocurile turn new yorkeze.

Dedicație lui Monet pe lacul Nipissing

Linii mișcătoare
violete, albastre
roșii și galbene
apar în zbor
tremură
se rotesc
în magii,
în bile de aur.

Oare cine pe cine cheamă prin aceste
culori.

Ceruri magice de narcise
închid curenții de apă.

Lumina rămâne unica amintire.

În vizită la un lac din Ontario de Nord
a sosit
"Impresie" de Monet.

Pe urmele visului

Să pătrunzi în vârtej
să arzi o dată cu-o învârtejire de vânt
să-ți dai frâu liber pe râu
pe urmele visului să pătrunzi în
vârtej
sus pe călușei să te-arăți încruntat
să intri în horă cu miracolele înșelătoare
și cu toate acestea să fii învins în duel

În românește de
Slavomir Gvozdenovici
și Lucian Alexiu

Poeme de RALUCA SILVESTRU

Vedere de familie

1 Papu e unchiul meu dinspre
Câmpia Bărăganului
îmi trimite vești în spini cruzi
și în lumini

2 unchiul Papu aruncă parfum
de pământ uimit în scrisori
(îmi miruie degetele)

3 îl vizitez ca să-i fugăresc sufletul
Doamne ce-l mai fugăresc
(vine ploaia cu mine
până când câmpul e umed)

4 Curcubeul cucernic mi se închină
(în cerc)
lumina albă înclină un mustang
ce curios cade
(greu animal de apă)

5 arată înspre un alt cal
cu coama însemnată
(răsuflare)

Dumnezeu îi cunoaște pe drepți după miros
(vânt lăptos din soare)

vocea ei cea mai bună
(cu aburi proaspeți)

La cerbi

1 tanti Mae a căzut într-un loc
de unde a ajuns acasă mai târziu
aici femei vechi prietene
au îmbăiat-o și-au pieptănat-o cu coc

2 mi-au spus și mie vestea
am fugit într-un suflet acolo
în sufletul unchiului Papu
care era bun și-o cunoștea pe Mae
din copilărie

3 tanti Mae era întinsă pe masă
pe o cuvertură cu broderie
făcută de mâna ei

4 i-am simțit mirosul de zahăr
m-a împins într-o ceață ca un fum de țigară
(uite că știa cum se suflă în cercuri
deși ea fumase o singură dată în viață
la nervi într-o miercuri)

5 m-am așezat într-un unghi
de unde nu-i vedeam decât picioarele
puteau foarte bine să fie picioarele altei femei
sau ale unei femei care se odihnește după
dragoste
sau ale alteia care s-a întins o clipă
pe masa din sufragerie
ca să-și amintească aria ei preferată
alături cu ceaiul cu aburii nu știu cărei ierbi

6 zâmbeam cu zâmbetul larg al lui Papu
și îmi venea de minune
când o vedeam ciupindu-i de urechi pe cei
care călcau
pe franjurii covorului cu cerbi

Trei taclale cu Mae despre cum fac oamenii și florile baie (împreună?)

1 tanti Mae stă cu mâna la gură
așa își adoarme ea vocea
îi vin gânduri de foarte departe
de la mama lor
care e pentru tanti un fel de străbună

2 tanti Mae își vorbește ca la treizeci de ani
când vocea nu e
nici prea copilăroasă nici prea cochetă
când femeia poartă la vedere
toate mărgelele cocoșilor
(fără să fie lege s-o pedepsească
atât de bine merge roșul cu tenul de
alună)

3 dacă bărbatul e bun
se lasă cunoscut pe câmp
când peste trup mai poartă
pe deasupra și pe dedesubt albine
(ca un prunc din flori)
femeia să uite că e vulpe
*
asta da poveste adevărată
tanti Mae îmi toarnă ceaiul
(aveam deja cozile de șoricioaice
care — așteptau chircite în cană)

și toată camera de oaspeți
până și vocea mea pitică
se înmoaie ca după baie
(cu aburi)

vocea mea cea cuminte stă în vocea ei
de la treizeci de ani

Camera mea de noapte cu mărgele foarte albe

1 am adormit pe coate
cu mâinile aproape lipite — mi-a fost cald
m-am gândit că dacă aș coase ar fi ceva
incomod și m-aș răcori

2 am început o broderie nouă
(pe pernă cu port degetar)
m-am înțepenit adânc într-un deget

3 sângele alb țâșnea ca o lumină de lanternă
am ridicat degetul
(acum îmi amintesc era degetul arătător)

4 am plimbat degetul prin cameră
(pe unul din ziduri două furnici
s-au desprins grațios
cred că făceau bolero)

5 mi-am cerut iertare cum am știut

6 am văzut — lumina cădea pe covor
în mărgele albe

7 degetul meu luminos l-am ascuns
așa cum copiii adorm cu un deget în gură

8 dorm cu voce tare și râd în somn
(aici nu se mai poate dormi pe jos)

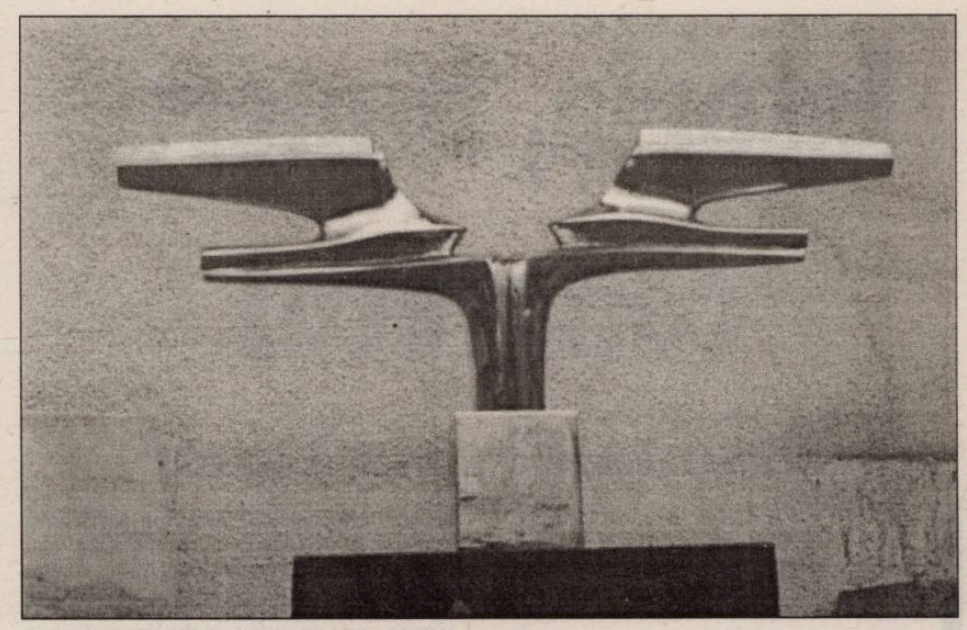

Miniaturi critice

Ion Arieșanu

VERONICA BALAJ
Zile de sticlă
Editura Augusta, Timișoara — 2000

Carte a biografiilor feminine. Sau a unei "anume" biografii feminine cu o epică, parcă, a tuturor simțurilor puse în alertă. Dar și cu o analiză a eului femeii, prin forarea pânzei memoriei și a timpului trăit. Sentimentul care abundă în aceste biografii este acela al ratării. Al neîmplinirii. Nu numai sentimentale. Pare o lume obosită de-a trăi. Marginalizată. Debusolată. Relația, în amor, e privită cu o ironie amară. Iubitul, un oarecare El, e văzut mereu sub un unghi întunecat și critic. El e un poltron, un trădător (de inimi), ce nu mai are nimic din gestica de început a îndrăgostitului. Iubirea a devenit doar o relație rece, fără de afect, fără dorinți, fără viitor. Iar, sub crusta aceasta de uzură a sentimentelor, susură disperarea, mustește durerea.

Eroinele Veronicăi Balaj sunt fie bătrâne stranii, personaje de panopticum, fie femei din genul păguboaselor. A neajutoratelor. Surprinse într-un mediu tulbure și agresiv. Ele devin reprezentantele unor specimene împiedicate și pierdute, într-o lume a lucrurilor, o lume furibundă și nebună, în lipsă de ideal. Din această discordanță, între un mediu imund, ce atacă și risipește sensul idealului uman, și femeia care nu știe ataca, dintre lumea neîndurătoare, care ucide visul, aspirația, și naivitatea visătoare a eroinelor prozatoarei, rezidă și farmecul aparte, și umorul, și sentimentul umanist, atât de pregnant, al cărții. Stilul cărții e nervos, meandric, sărind din imagine în imagine, din gând în gând. Vocea autoarei, ca și a eroinelor, e vioaie, neafectată, directă, mustind de umor, dezgolind aparențele. Întâmplările epice se petrec, în majoritate, prin voiaje. Sau în medii exotice. În mașină. Prin hoteluri. În spații străine de persoana eroinelor. Cartea aceasta se scrie, parcă, o dată cu trecerea frenetică a zilelor și a nopților, o dată cu trecerea autoarei, de pe o traiectorie veche, trăită cândva, pe una nouă și imediată. Sentimentele care animă cartea sunt fie exaltarea fericită, fie dezabuzarea dezamăgirilor. Și, totuși, există, în aspirația și destinul acestor eroine, curajul de-a lua totul de la capăt. De-a trăi în echilibrul luminii. Nu în abisul umbrelor sfâșietoare. O carte totuși senină, a clipei care trece și a clipei care începe. Iar, între acestea, mereu, la pândă, sfâșietoarea privire, plină de îndoială, dar și de compasiune, a autoarei.

CALISTRAT COSTIN
De viață, de moarte, de lume. Haiku-uri
Ed. Corgal Press. Bacău — 2000

Cugetări. Maxime. Înțelepciuni. Învățături. Sentențe. Paradoxuri. Toate cu ton sapiențial, iată de ce ingrediente sunt pline aceste haiku-uri ale lui Calistrat Costin. Aerul lor este, în mare, mucalit, ironic, lumesc, dar și vag meditativ și sarcastic. Unele tind să disece sacrul, prin eternele întrebări puse asupra destinului uman și etern al ființei. Interogațiile asupra existenței Divinului și Divinității țin de semnul îndoielii care se naște în cel care pune întrebări, firește, fără de răspuns. Este de menționat unda de umor, autoironia, care scaldă tot timpul versul. Viața, moartea, timpul, universul, teme curente în aceste haiku-uri, ca și tema supraviețuirii, într-o lume acaparantă, sunt atacate din plin de autor. Există, apoi, o temă a lumii, a celuilalt, a semenului, în aceste poeme. O umbră de îndoială, de necredință, atinge, ca un abur ideatica acestei lirici. Teama de moarte a eroului liric este, aici, chiar teama de neînviere. **"Și dacă totul/Nu-i decât poveste/C-un om ce-a visat/Ce-a murit și-a înviat?"**, se-ntreabă poetul, cu temere. Calistrat Costin dă uneori impresia, în aceste haiku-uri, că parcă se joacă. De parcă își face mâna. Deja expertă. De parcă schiază, printre aceste meditații, cu o eleganță stilistică nedisimulată. Gândirea lui e exemplară. Tăioasă. Rece. Pe măsura rafinamentului stilului. Ironia e magnanimă. Scapără continuu. În ciuda unui suflu, când nostalgic, când disperat-cinic. Ca și cum gândirea poetului ar fi mereu strunită de aceste melancolii irepresibile, de aceste triste luminoase, care calmează poema și-i conferă aura specială unor asemenea scrieri.

OANA MANOLESCU
Ne va uni iubirea
Editura Sitech. Craiova — 2000

Adeptă a poeziei tradiționaliste. De elan civic și patriotic. Cu poeme ocazionale, legate de momente sărbătorești. De tip odă. Alteori, poezia are aspect de însemnare de album. Tonul, altminteri sincer, are adeseori un didacticism sui-generis. Lirica, firește, e una epigonică, pe linia poeziei interbelice, dar cu un aer de sentimentalitate, cu nostalgii după copilărie, meleag natal, iubiri trădate sau pierdute. Gândirea poetei surprinde doar vizibilul, nu misterul adâncului sufletesc. De aceea, poezia aduce acest aer de album de sertar, retras în umbra unui trecut sentimental, unde au avut loc, cândva, drama, zbuciumul, dar ele au scăpat ochiului liric, revelației unei poetici înalte și arderii absolute ale unor sentimente deplin trăite. Sunt un gen de răvașe ale unei vârste a visării, semne ale unei inimi afectuoase, ale unei intelectuale cu simț al valorilor culturii, dar care, prin viziunea lor, prin tratarea lor, emană un aer de vetustețe, anacronic unui timp real, de acum. Ele rămân ceea ce sunt. Epistole personale. Cu o gândire poetică scurtă. Fără o tendință generalizatoare. Inedită. În ton cu timpul și cu aspirațiile lui. Rămân doar niște accente sensibile, personale, cântece ale sufletului, atins și rănit, odinioară, de tarele existenței, descripții ale unor locuri și meleaguri scumpe poetei, ca cele ale plaiurilor macedoniene, cu aerul lor exotic, cu pacea care o coboară în sufletul delicat al autoarei, cu expresia lor de vechime a plaiurilor strămoșești. Dar atât.

ȘTEFAN AMARIȚEI
Pe malul Aheronului
Editura Cronica. Iași — 1999

O poezie care se mistuie în vecinătatea conceptelor sau a unor idei evanescente asupra adevărurilor eului, într-o simbolistică stranie. Spunerea se face după un alfabet interior care devine chiar discursul poetic propriu. Poezia tinde spre spații eterice. Spre meta-fizic. Sunt, mereu, aici, zboruri și păsări ciudate, ceruri nocturne și stele aprinse, albind în întunericul universului, o aspirație spre spații și căi de lumină astrală, tendință a elevației și a eterului spiritual. Poezia aceasta parcă ar căuta un drum de ieșire la suprafața vieții și a înțelegerii noastre, din aceste aluviuni ale minții și aceste evanescente elanuri ale spiritului.

Ștefan Amariței scrie o poezie de viziune. De prospectare a adâncurilor ființei. Temele sale sunt divinul, nașterea făpturii umane, în timpul imemorial, ca și taina acestor sensuri indescifrabile de mintea umană. Să remarcăm obsesia nocturnului în aceste poeme. A straniului. A viziunilor terifiante. În care domină sensurile obscure, tainice. Ca și setea de stranietate. În tablouri copleșitoare prin intruziunea, în magma lor poetică, a unei simbolistici care frizează fie absurdul, fie elementul surrealist. Prin secvențe tipice.

Istoria, himera, concretul

Simona-Grazia Dima

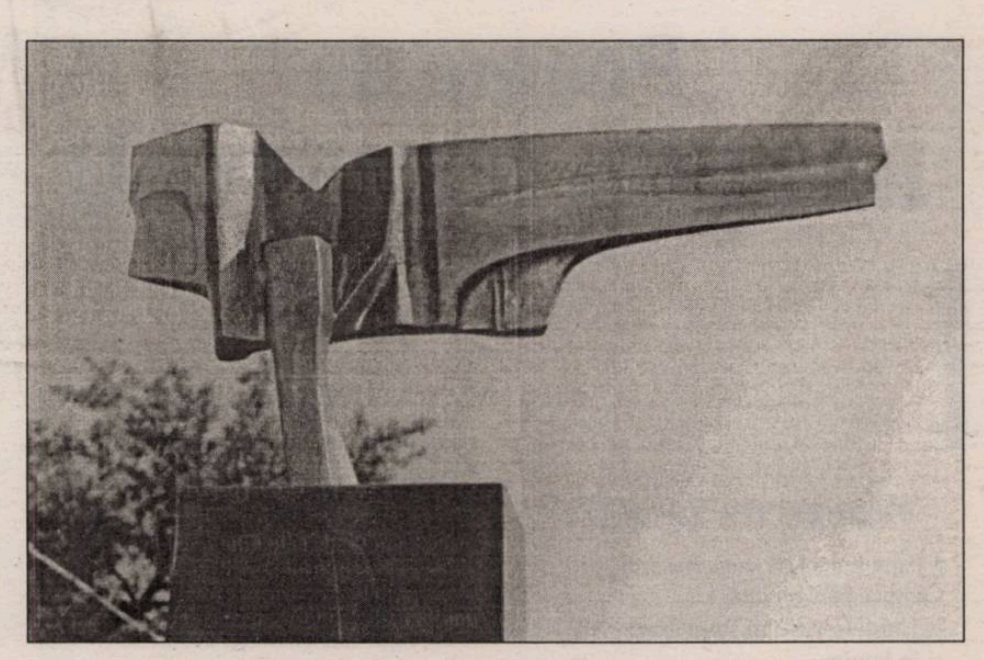

Stabilirea în România a lui Ioan Flora, poet născut în Banatul iugoslav, urmează firesc unei opțiuni structurale. Scrisul său îmbogățește cadrul optzecismului românesc cu experiența particulară a unui autor format într-o arie culturală și istorică vastă, balcanică. Este meditația dezabuzată și puternică a celui ce se mărturisește a suferi "de sete și idealuri făcute praf și pulbere" **(Opt crizanteme)**; dar crusta aspră a poemelor lui Ioan Flora, aparent preocupate doar **să fie,** să se înfățișeze, disimulează o **ars poetica** obstinată. Dincolo de simplitatea quasipictografică a discursului, poemul este o izbucnire paradoxal dificilă, o epifanie experimentală, petrecută printre meandrele singurătății textuale ("Sunt un luptător însingurat" — **Clepsidre). Cincizeci de romane și alte utopii. Fifty Novels and Other Utopias,** Ed. Eminescu, 1996, configurează un efort, elaborat pe parcursul a ani de zile, de a găsi calea spre concretețe, spre un adevăr deopotrivă al realului și al poemului. Iar realul simulat de poem nu e unul dat, ci unul dorit, intuit, proiectat ca o victorie asupra irealului bogat în inițiative, malefic și ingenios: "Lumea-i așa cum o gândesc eu și nu așa cum se cere/din răsputeri să fie" **(II. Mălai și măcriș).**

Dincolo de teribilismul său afișat, Ioan Flora este un reflexiv care își cizelează și organizează mereu poemele în întreguri de fiecare dată nuanțate față de semnificațiile structurilor precedente. De aceea **Cincizeci de romane...** este un monolit înmănunchind volume diferite, evident, selectiv, unele din aceste volume urmând a cunoaște și viitoare reeditări, cu modificările de rigoare. O continuă țesere a poemului, deci. Un lirism exploratoriu, născut dintr-o profundă neîncredere în aparențele lumii. "Nici o frază adevărată", sună finalul poemului **O carte de etică,** după o sumă de propoziții afirmative. Un efort uriaș de a capta concretețea unui adevăr, iar nu simple fraze: "A atinge, a zgâria un concept" **(A atinge, a zgâria un geam).** Ioan Flora este oripilat de o anume opacizare a realului căzut pradă fantasmaticului. Puțini poeți în literatura română care să resuscite cu atâta acuitate himere (animale ficționale, livrești, inițiatice): bufnița, cârtița, vasiliscul, cerbul solomonit, strutocămila. Sunt formațiuni distructive, care violentează cotidianul, generând angoasa, mai ales fiindcă pot lua de fapt orice înfățișare, ca ipostaze ale unui aceluiași principiu negativ, germenele depreciator. Agresiunea lor continuă insinuează că prezentul însuși e în bună măsură negativ, solomonit și el, aflat sunt isteria vrăjii și a iluziei. Ce garanție există oare că vizibilul are consistență, că nu se va dizolva și preface în altceva? "El se poate preface în ogar și pisică,/în țap, în mânz, în iepure,/în bivol, în scroafă neagră,/în glob luminos înălțându-se în aer,/în babă, în popă, în turc/în neamț cu căciulă roșie" **(VIII. Puieți de brad mirositor).** Fantasmaticul e și un resort al grotescului, al unei lumi dereglate a pastișei, a întâmplărilor de bâlci, contra firii: "iar în oglindă se arată, inexplicabil, pentru o clipă,/rotindu-se în jurul propriei sale axe,/levitând în aer, zornăind, scălămbăindu-se,/oul violet" **(IX. Visul).**

Scrisul lui Ioan Flora are o mare pregnanță picturală ("o tulburătoare lumină de metale rare" — **Cronică citadină),** dar caracterul său "pictografic" ține mai puțin de redarea văzutului, cât de imboldul de a capta sensul vieții și de a-l expune ca pe un trofeu, în deplina nuditate a ființei sale lăuntrice, așa cum "zeul-cârtiță" e o abstracție, "acea călăuză la intrarea în iarnă, în apele pământului/sticlos, vorbitor" **(IV. Povara cercului).** Forța spre care tinde această poezie este iradierea adevărului concret, la care se ajunge după trăirea și aneantizarea oricărei teorii: "Dar eu scriu din fugă,/din perspectiva broaștei, din șanț, aș răspunde,/înghit electricitate și penicilină, trec drept un vlăjgan furios./Mă cutremur în fața oglinzilor de Veneția" **(Oglinzile de Veneția).**

Ferindu-se ca de foc să cadă în discursivism, poetul preferă și în volumul, independent de data aceasta, **Tălpile violete,** Clusium, 1998, să se recomande ca "secretarul Naturii înseși", un soi de scrib carnavalesc ("dar nu renunț la zacuscă și scris" — **Samizdat**), precum eroul său favorit. Pietro Aretino, care "îi înfiera necruțător pe pedanții cotcodăcind în hârțoage/ori pe cei ce-și brodau «cu cuvinte ofticoase» versurile" **(Flagelul principilor).** În figura scriitorului renascentist, Ioan Flora își proiectează propriul crez: lirismul ca formă a vieții-iubire, a dăruirii de sine din mers. Bufon al existenței totale, precum Pietro Aretino, poetul se face biograful destinelor halucinante, țâșnite în istorie din subteranele unui hybris social (comunismul, mai ales). Volumul se conturează astfel ca un Decameron postmodern, colecție de povestiri și fabule ce amestecă epoci și nații, spre a releva irizările absurdului, la scara istoriei mari și în stratul anonim, foșgăitor al umanității mărunte, deopotrivă: "o poveste cu guelfi și ghibelini, cu indiferenți, radicali,/bolșevici și führeri ai Sumerului,/cu prealuminați duci din Akkad" **(Apa noastră cea de toate zilele).**

O tentă expresionistă domină atmosfera angoasată a cărții. Violetul copleșitor reprezintă culoarea încrâncenării, a fantasticului ostil, a presiunii existențiale. Poetul înregistrează cu extremă acuitate puterea de erodare exercitată de contingentul diform asupra mitului cultural: "E vară, amiază plină, nici o Măiastră și nici o **Muză/**nici un **Rege al Regilor** prin preajmă./Se-aud gorniștii, bocetele ascuțite, lăutarii: /început sau vârf de **Coloană,** prohodul trece pe stradă șerpuind" **(Coloana lui Brâncuși de la Hobița).** Bine ancorat în "realitatea noastră ghimpată" **(Antarctica),** Ioan Flora întreprinde o "fiziologie a orașului" — fericită formulă pentru a desemna chiar modul său de a-și construi poezia, **fiziologic,** adică prin expunerea lentă și categorică a mărunțaielor textuale, având ca "Bibliografie generală, Samizdatul", esența neplăcută, vina spectrală, strigătul și oroarea peste care se trece îndeobște cu vederea.

Iepurele suedez, Ed. Paralela 45, 1998, reia tema confruntării cu himera, sub pecetea angoasei: "teama, nesiguranța deveniseră/adevărata emblemă/a existenței mele de-o clipă" **(Piftii și pompieri/1/).** Fantasma nu are nimic din energia protectoare a mitului, ea nu e de bun augur, nu salvează din realul năucitor, ci complică și mai mult lucrurile, fiind un soi de mental, schingiuit și el, înaintând leșios dintr-o lume paralelă în care nu s-a dobândit mântuirea. E un spectru hâd și perturbator, pe potriva unei lumi triviale. În seria himerelor propuse de poet, "iepurele șchiop" este cea mai enigmatică, implicând o anume posibilitate de resurecție printr-o rezistență arhetipală, așa cum explică moto-ul volumului. Prezență ambiguă, el întruchipează geniul tutelar de temut al unei realități dizarmonice: "iepurele șchiop devenise o atât de temută prezență (...) își continuă nestingherit viața ascunzându-se sub o nouă formă" **(Iepurele suedez).** Descripțiile obsesive, lipsite acum de orice ramă semantică, maschează o secretă amenințare, ca expresii ale unei lumi ieșite din matcă, secretând semne ce înnecă hârtia cu proliferarea lor tumorală. Frecventele enumerări reprezintă doar uneori un traseu al voluptății textuale **(Iova),** mai adesea au coloratura oboselii, a deznădejdii. În ele stă cuprinsă o dublă realitate: obiectuală și fantasmatică, o osmoză discretă — "cartea-obiect, omul-pisică, pasărea-jumătate-om, cuhnia Palatului Mogoșoaia, aleile pietruite, hăul/lacului împânzit de năluci". **(Pisica ideologică /1/).**

Printr-o exuberanță lexicală, prin continua apetență autogenerativă a fluxului verbal, Ioan Flora atinge, în mod straniu, o formă a libertății interioare, își află putința de a ține piept absurdului, de a fi pe măsura unei realități ce și-a pierdut forma și măsura. Poetul nu se teme de bolboroseala haotică a cosmosului dezrădăcinat și respinge inițierea cuminte, înscrisă în tipare intelectuale preconcepute: "ce păcat că nu scriu despre arborele cosmic, despre/pâlcul de brazi formând un sanctuar" **(Doxă și inițiere).** A intervenit o anume răvășire, fertilă, a destinului, care i-a interzis satisfacția inițiatului fericit între literele pașnic orânduite ale dogmei sale. Oboseala poetului își devine sie însăși inițiere, extaz și matcă simbolică lărgită, precum reușita străbunicului Ștefan Balnojan, întors din Siberia doar "cu o straiță de ceai și de zahăr pe umăr", dar viu **(Ibidem).**

Medeea și mașinile ei de război, Ed. Libertatea, 1999, carte inspirată de războiul din Iugoslavia, este cu totul altceva decât o cronică realistă a acestuia. Nici nu se află în ea aproape nimic din evenimentele contemporane, în ciuda profuziei descriptive cu aparență de **mimesis.** Evenimentul e încorporat în volum numai ca impuls primar declanșator al amintirii altor războaie, regresând până în antichitate — al Războiului fatal ce macină obștea umană. Volumul se încheagă astfel ca o meditație pe tema războiului în general, a destinului, a condiției omului în stări-limită. Starea de beligeranță transpare molcom, prin tușe abstracte, ce definesc prezența vagă a unui Comandant al Bătăliei (de acum și dintotdeauna, înțelegem), absorbit de studiul unor hărți vechi, pierdut în contemplația tratatelor vestite. O nouă fantasmă prezidează conflictul, căci gândul îl duce la numele popular al plantei Belladona (mătrăguna): iarba-jumătate-om. Pasiunea pentru mixt și confuz a lui Ioan Flora își găsește în acest totem nota sumbră, funestă. Este o parabolă discretă, prezentă și în poemele ce urmează, ale căror mecanisme expuse "la vedere", fără afect, simplă textură behavioristă, enumerativă, de sorginte prozastică, sunt trucul tehnic al unui poet rafinat, care-și strecoară printre rânduri, de fiecare dată, aburul pilduitor. Cronicarul războiului are, din vechi manuscrise, la îndemână, o viziune a morții "ca un fum negru, o monedă de jumătate de peni, un cărbune aprins, o nălucă venită de nicăieri" **(Când ar fi trebuit să se pregătească pentru LAUDAS).** El este sensibilizat la acea latură de descompunere și de absurd a conflictului, aptă să transmită poeziei capacitatea de a se isca din derizoriu.

Deșeurile realității devin, ca la un semn, radioactive, puncte de plecare ale unei revelații poetice neliniștitoare: "Nălucă venită de nicăieri, care nu are milă/nici pentru fântână, nici/pentru obrazul frumos" **(Ibidem).** Pe Ioan Flora îl interesează mai cu seamă **principiul războiului,** ceea ce implică el în planul vieții. De aceea **Breviarul cavalerului postmodern,** comentariu pe marginea tratatelor medievale, sugerează cu finețe că teoriile despre război nu surprind niciodată problema esențială, cea a suferinței omului, a înjosirii lui, din convingerea că instrumentarul luptei este totul: "În tratate, în **Codex Latinus Parisinus** nu se vorbește nimic/despre nobilii captivi/ (o, hidră smintită cu nouăzeci și nouă de capete!/o, nor de lăcuste/împânzind la amiază viața lumii,/întunecând-o!)./nici despre mâini legate la spate și frânghii în jurul gâtului,/despre tăieri de beregată ori umilința de a merge pe jos/săptămâni în șir,/desculț, cu capul descoperit, învești/mântat/într-o cămașă de cânepă;//nu este pomenită răscumpărarea, nici prețul bătăii la ușa ei". Rostirea sobră a poetului este însuflețită de o tainică empatie, de o căldură fraternă față de cei victimizați. Idealul său este viața contemplativă, tihnită, lăsând cugetul liber, spre a prospera în ne-facere. este ceea ce simte, irepresibil, Comandantul Bătăliei în **Despre grădini în vremuri de restriște,** divagând pe marginea utilității unor grădini oricât de umile și prozaice, simboluri, însă, ale păcii, ale poeticității traiului obișnuit: "Pentru a reveni, eu m-aș mulțumi și cu o modestă grădină de legume,/iar vinul clocit și fiert spre a fi deșertat de pe metereze/în creștetul, în orbitele dușmanului, ehei! acel vin poate fi folosit/și în alte scopuri". Voracitatea descripției îl caracterizează pe poet și în crearea atmosferei de război, dar enumerările copioase au un aer intelectualizant, mai degrabă teoretic, cu atât mai mult cu cât obiectele înfățișate sunt "retro": "bombarde, cerbotane, scopete,/nave de acostare,/nave aruncătoare de caratele, spărgătoare de vase și cetăți,/ smoală, sulf, mărăcini și cârlți, șoareci incendiari,/ vinul, păcura, uleiul,/arme fierbinți deșertate în viscerele inamice" **(Medeea și mașinile ei de război).**

Individul trăitor sub presiunea istoriei își caută, în consecință, pandantul ființei, "nălucirea unor lumi paralele", nu neapărat salvatoare, ci poate doar momentan anesteziante, opiacee, ca fantoma ce-i aduce luptătorului epuizat necesarele echipamente: "și-atunci, deodată, când nu se zărea nimeni și nimic/pe drumul ce parcă urca la cer, atunci apăru un bărbat tânăr,/un străin cu o pălărie bizară, înfășurat în mantie și pelerină groasă;/se opri în fața mea, se dezbracă, așezând straiele/la picioarele mele și dispăru ca un fum" **(Murmuram, mă rugam, murmuram).** El își capătă pacea fluidă în plin absurd atunci când învață că "lumea există mai mult din inerție și în afara/ oricăror tipare mentale" **(Cărți a scrie).**

Stilul nud, cinematografic al poetului, aparent dedat copierii, în lipsa oricărei transcendențe, a unei realități preponderent triviale, nesemnificative, își conține sfidarea ascunsă: inventarele războiului, ca și consecințele acestuia, sunt nule în plan axiologic, ele sunt nebunie și iluzie autodezintegratoare, căci "doamna, creatura, năluca zisă Medeea mărturisește în toate/cele patru zări cum că omul e simplă fiertură de ierburi" **(Iapa Dunărea).**

Vizionară și fantastică fără a se desprinde o clipă de pe sol, operând transfigurarea alchimică a angoasei personale și a durerii istorice, dar și a libido-urilor imaginarului, însuflețită de smerenia și înțelepciunea proprii conștiinței atotsfârșitului, poezia dramatică a lui Ioan Flora se conturează ca unul din cele mai interesante și originale teritorii ale lirismului românesc contemporan.

Despre limitele liberalismului
sau
"Cine pune hotare între public și privat?"

Reghina Dascăl

Admirabilei Doamne Teofana Corobceanu, la a 80-a aniversare

Distincția dintre sfera publică și cea privată s-a constituit încă de la fundamentarea doctrinei liberale într-o teză centrală. Pentru Aristotel, sfera publică este concepută ca o arenă pentru interacțiunea neîngrădită a discursivităților, unde cetățeni egali și liberi conlucrează pentru realizarea unui țel comun. În contrast cu această arenă a parității fără rest și a autonomiei persoanei, privatul era marcat de relații asimetrice, de inegalitate și dependență, de dominare și supunere. Deși recunoscute drept condiții necesare și premergătoare ale politicului, ele nu formează în sine obiectul analizei politice.

Teoreticienii liberali ai timpurilor moderne au reținut distincția, nuanțând-o însă considerabil în determinațiile sale. Zona circumscrisă privatului presupune o limitare a puterii statului și ea este legitimată de libertatea individuală. Liberalii accentuează aspectul necesității de a proteja individul de acțiunea arbitrară a statului. O dată cu Hobbes și Locke, publicul circumscrie domeniul puterii și al dominației – construct social – și pe urmele lui Aristotel el devine un topos al exercitării libertății politice. Pe de altă parte, privatul subîntinde domeniul *naturalului*, al libertății *naturale*, la adăpost de relațiile puterii și ale voinței de dominație.

Mulți gânditori liberali s-au lăsat cuceriți de ideea existenței acestei fruste demarcații între puterea statului și libertatea individuală. Reclamarea dreptului la viața privată anula orice drept de intervenție din partea autorității publice. Ideea implicită era că privatul includând tot ceea ce nu e politic, fundamentat fiind pe relații de natură economică, de asociere voluntară, cooperare, prietenie, de relații domestice și familiale, era dincolo de exercițiul conceptului de putere. Nefiind un locus al constituirii relațiilor de putere, aria privată devine complet irelevantă din punct de vedere politic (Ackelsberg; Shanley, M. 1996: 214-215)[1].

Conceptul de **sferă publică** a fost elaborat în lucrarea lui Jürgen Habermas *The Structural Transformation of the Public Sphere*, din 1962, unde aceasta devine arenă instituționalizată a interacțiunilor discursive, un spațiu al deliberării neîngrădite, un spațiu perfect decelabil de acela al statului, asumându-și în calitatea sa de **locus** al producției și proliferării discursurilor – care adesea sunt critice la adresa statului – compatibilitatea deplină cu societatea civilă.

Pentru revizionismul feminist, unele din analizele modelului habermasian idealizează excesiv, chiar încearcă să "doxifice", să "naturalizeze" un model aplicabil unei etape determinate social, politic, cultural în evoluția societății: statul burghez modern. Dincolo de pretențiile de accesibilitate, dincolo de retorica opiniei publice și a drepturilor egale, *sfera publică descrisă de autorii menționați se întemeiază pe excluderi semnificative.*

Pentru Joan Landes (*Women and the Public Sphere in the Age of French Revolution, 1988)*, cea mai dramatică absență din sfera publică este femeia. Nu doar structura și discursul, ci și ethos-ul statului liberal sunt social-mente la genul masculin. Autoritatea discursivă este dreptul mai degrabă decât nevoia, individul și nu relaționarea, autogeneza și nu cooperarea. Discursul public este descris în termeni sugestivi: "rațional", "virtuos", "masculin".

Exacerbarea trăsăturilor sexiste ale sferei publice burgheze e evidentă în legiferarea maniacală a domesticității feminine, a separării fruste între cele două sfere. Iată ce ironie: un discurs care proclamă accesibilitate, raționalitate, reprimarea ierarhiilor în timp ce, în realitate, sfera publică se definește printr-o seamă de excluderi operate pe criterii de gen, rasă, grup etnic, clasă, orientare sexuală etc. (cf. Fraser 1997: 74)[2].

Feministele au fost interesate să demonstreze în ce fel opoziția aceasta este un construct social menit să diminueze mecanismele puterii. Jean Bethke Elshtain (*Moral Woman and Inmoral Man - 1974)* sau Teresa Brennan și Carole Pateman *(Mere Auxiliaries to the Commonwealth - 1979)* s-au aplecat asupra "distribuției" eminamente masculine a protagoniștilor sferei publice. Elshtain mai notează și o interesantă fundamentare ideologică a situației: se operează distincția dintre domeniul puterii și cel al moralei – pe linia Aristotel – Machiavelli – Max Weber – domeniul domesticului fiind asimilat celui al moralei, peste care domnește suverană femeia, inaptă de altfel pentru domeniul public.

Brennan și Pateman demască așa numita «universalitate» a cetățeanului liber definit de Hobbes și Locke. Multlăudata sferă publică a democrației și a participării egale la conducerea treburilor cetății este domeniul exclusiv al bărbatului (Pateman, 1989: 118-140)[3]. Familia fiind pre-politică și naturală (Brown, 1995: 181), femeia fiind *natural* menită familiei, munca de reproducere socială fiind *naturală* (citește biologică), rezultă ca familia este ea însăși o entitate *naturală.*

Istoric, sfera privată nu este o zonă de exercitare a libertății femeii, ea este dimpotrivă un spațiu de manifestare a relațiilor de putere, în cadrul cărora bărbatul casei își reclamă accesul intruziv: "Femeile nu au beneficiat niciodată de o viață privată... nu li s-a permis niciodată să aibă așa ceva și în același timp, paradoxal, privatul a fost întotdeauna definit a fi domeniul femeii" (MacKinnon, 1983: 656)[4]. Ea poate fi ultimul loc pe lume în care femeia să trăiască experiența unei vieți personale sau a siguranței existențiale – de unde și woolfiana năzuință după "a room of one's own".

În formulările clasice ale doctrinei liberale sfera privată este un domeniu aflat nu sub incidența legilor, ci a ideilor de datorie, de dragoste, cutumă, de lege nescrisă. De aici decurge și marea dificultate de a defini abuzul domestic, violența sau violul domestic. De fapt, este efectiv greu de definit chiar și statutul de persoană al femeii, *persoana* fiind definită ca ființă funciarmente purtătoare a unor drepturi și care își apără interesele în societatea civilă (Brown, op. cit.: 181). De aceea, Tyrell în secolul al 18-lea, Kant sau Blackstone în secolul al 19-lea, găsesc de cuviință să recomande ca femeile să fie politic reprezentate de către soții lor, întrucât femeilor le lipsește personalitatea civilă, care – *nota bene* – se poate afirma doar în societatea civilă. Caracterul de non-persoană al femeii este bazat pe statutul extralegal, natural, pre-politic al relațiilor familiale, de care femeia nu poate fi disociată ontologic. Subiectul liberal este bărbatul, care se mișcă în libertate între familie și societatea civilă, exercitându-și drepturile, respectiv prerogativele, în fiecare din aceste domenii. Femeia are doar un statut secund, derivat, ea are o identitate subsumată stării naturale și responsabilităților pe care aceasta le incumbă.

În contemporaneitate, femeile se bucură, în cea mai mare parte, de aceeași panoplie de drepturi civile și politice acordate bărbaților, dar acestea continuă să le servească în mai mică măsură pe femei. Este, de pildă, cu totul inutil să vorbim despre drepturile unei mame sărace care își crește singură copiii; este ca și cum am perora despre drepturile de proprietate ale copiilor străzii (ibid.: 182-183).

Trebuie să reținem că feminismul nu intenționează să pună în discuție existența celor două sfere – publică și privată, ci doar insistă ca linia de demarcație dintre cele două să nu mai coincidă cu cea care separă în chip tradițional domeniile de acțiune ale celor două sexe.

Propun spre ilustrarea subtilelor modalități prin care opoziția public – privat revelează și obnubilează totodată exercițiul puterii în contexte diferite precum cele de clasă, gen, rasă – un caz celebru, amplu mediatizat în presa americană și internațională în anul 1991: *Thomas vs. Hill.* Clarence Thomas, un conservator de culoare, a fost nominalizat pentru înalta funcție de judecător asociat la Curtea Supremă a SUA de către însuși președintele George Bush. Thomas ocupase înainte funcția de Director al Comisiei Federale pentru Egalitatea de Șanse Profesionale, unde nu s-a distins deloc ca un apărător al legislației antidiscriminatorii. Cum era de așteptat, nominalizarea sa a stârnit o vie opoziție în cercurile liberal-democrate. Tocmai când jocurile păreau a fi făcute și se aștepta un vot formal din partea Senatului – confirmarea fiind aproape o certitudine, Thomas este acuzat public de către Anita Hill pentru hărțuire sexuală. Anita Hill, distins profesor universitar, fusese asistenta lui Clarence la Comisia mai sus amintită în anii '80. Urmează o nouă rundă de audieri – situație fără precedent – prin care Senatul declară că este dispus să își amâne deliberarea, răspunzând astfel unei presiuni extraordinare din partea opiniei publice americane. În urma audierilor, cu o diferență minimă de voturi, Thomas obține confirmarea.

Cazul revelează trei mari probleme care ne interesează aici: 1) *inechități de gen:* viața privată a femeilor este mult mai vulnerabilă, mai expusă intruziunilor umilitoare din partea publicului. Lor le este mult mai pregnant decât în cazul bărbaților redus sau chiar refuzat dreptul de a-și defini sau apăra viața particulară; 2) *aceste asimetrii sunt accentuate de factorul rasă,* deși, în acest caz, atât Thomas cât și Hill fiind de culoare, ne-am aștepta ca factorul rasă să fie irelevant. În ambele cazuri avem de a face cu stereotipizări rasiste ale sexualității. Thomas, pe de o parte, acuză Comitetul (Senatului) că s-ar deda la un fel de linșare subtilă *(high-tech lynching)*, apărându-și dreptul la viața particulară prin expediente care au efectul scontat, datorită sensibilității americane la atrocitățile comise de albi împotriva negrilor. Cu măiestrie retorică enviabilă, el invocă în același context și clișeele sexualității priapice a bărbatului negru, chestiuni la care Anita Hill nu face nici cea mai mică aluzie în propria sa depoziție. El reușește să placheze prin ofensiva sa orice reacție defensivă din partea democraților americani sau a liberalilor. Situația creată este absurdă: Anita Hill *devine funcțional și simbolic albă,* femeia albă, comparabilă cu Adela Quested din romanul lui Forster, *A Passage to India,* fantanzând din resentiment și frustrare abuzuri erotice comise asupra sa de un bărbat de culoare. În plus, Hill nu este într-o poziție de putere (vezi aluzia la linșare), fiind subordonată lui Thomas. Printr-un subtil transfer metonimic ea însăși devine Establishmentul, albul arogant și superior, *middle-class,* dar și puritana sexuală, feminista radicală, destabilizatoare a marelui ideal american al familiei și păcii sociale. În context, paradoxal, acuzatul devine acuzator: Anita Hill și Comitetul Senatului atacă dreptul la viață privată a lui Thomas, care reușește să își aproprieze exclusiv identitatea rasială, negritatea lui Hill devenind redundantă în context.

3) Factorul *clasă* are și el un rol bine conturat. Thomas se prezintă ca un tânăr negru ambițios care se luptă cu o seamă de adversități pentru a-și continua ascensiunea profesională. Se subliniază cu tărie originea umilă a familiei sale, dar dacă în ceea ce îl privește amendează cu vehemență clișeul negrului leneș, îl accentuează cu asupra de măsură în cazul surorii sale care este asistată social (povestea era cu totul contrafăcută - sora sa nu mai lucra de puțină vreme și asta pentru că în urma unui consiliu de familie îi revenise ei sarcina de a se ocupa de o mătușă imobilizată la pat, responsabilitate care aproape întotdeauna cade în seama femeii, întrucât așa cum recunoștea chiar și profetul neo-liberalismului, A.F. Hayek, individualismul are costurile sale...). Propria identitate de clasă a Anitei Hill se estompează.

Cazul este extrem de complex, cu multe aspecte importante pe care nu le-am putut nici măcar schița aici, dar ceea ce frapează este *diferențialul de gen* manifestat în dreptul de a defini și de a proteja limitele propriei existențe private. Thomas insistă asupra dreptului său de a rezista oricărei intruziuni în viața personală. *Este o apărare a masculinității sale, implicația fiind că în procesul publicizării vieții private, o persoană se feminizează* (Fraser 1997: 107)[5].

Thomas vs. Hill a avut menirea de a repune în discuție teoria liberală a sferei publice. Anumite interpretări ale sferei publice sunt departe de a promova libertatea și democrația. Așa după cum concluzionează Nancy Fraser, construcții masculinist-suprematiste nu pregetă să privatizeze practici de dominație și să le injecteze mai apoi în sfera publică – cazul hărțuirii sexuale. În cele mai multe cazuri de hărțuire sexuală, femeile nu au de ales decât între a suferi în tăcere sau a fi expuse oprobriului public.

Departe de noi respingerea vocației emancipatoare și eliberatoare a discursului liberal sau dorința de a-l critica din perspectiva relativismului cultural. Credem că trebuie reconsiderată însă posibilitatea de a extinde, de a des-mărgini discursul liberal. Relațiile structurale de clasă, gen, rasă, orientare sexuală continuă să afecteze universalitatea conceptului de drepturi civile și politice, continuă să greveze realizarea deplină a proiectului liberal.

---

[1]Ackelsberg, M.A. Shanley, M.L. 1996, "Privacy, Publicity and Power. A. Feminist Rethinking of the Public-Private Distinction" (213-233) în Hirschmann, N. & di Stefano, C. (coord) *Revisionning the Political.* London: Westview. pp 213-233.

[2]Fraser, N. 1997: *Justice Interruptus. Critical Reflections on the 'Postsocialist' Condition.* London: Routledge.

[3]*Pateman, C. 1989. "Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy" in The Disorder of Woman: Democracy, Feminism and Political Theory*, Stanford: Stanford University Press.

[4]Brown, W. 1995. *States of Injury.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

[5]MacKinnon, C. 1983. "*Feminism, Marxism, Method and the State: Towards a Feminist Jurisprudence"* in Signs, no. 8. pp. 635-658.

Univers (pro-feminist!) britanic

Noua carte a universitarei timișorene Reghina Dascăl (**British Topics,** Eurostampa, 2000) este un remarcabil repertoar de "subiecte britanice". Între "identitarism" și "feminism", între "laburism" și "thatcherism", Reghina Dascăl propune un adevărat dicționar tematic al câtorva din cele mai fierbinți subiecte de dezbatere publică din fascinanta insulă învăluită în ceți.

Metropola, între utopie și blestem

Simona Moți

TOM WOLFE,
Rugul deșertăciunilor
Traducere de Radu Lupan.
Editura Univers, București, 1996

În ziua de azi, simplul succes de critică al unei cărți este perceput ca insuficient. Pentru a-i satisface pe toți cei implicați - autor, editor, librari, cititori - o carte trebuie să constituie un adevărat eveniment, de preferință unul de mare anvergură. Judecând după aceste standarde, penultimul roman al lui Tom Wolfe, *Rugul deșertăciunilor* (1987), poate fi considerat romanul american al anilor '80. Curând după publicare a devenit cea mai mediatizată operă de ficțiune a deceniului. Înainte de a se stinge agitația din jurul ei, cartea a beneficiat de un alt *boom* publicitar datorită ecranizării regizorului Brian De Palma (1990). Deși filmul nu a fost primit favorabil de critică, premiera sa a atras un nou val de cititori către roman.

În introducere, autorul își mărturisește ambiția de a scrie un roman despre New York-ul anilor '80: "Ideea de a scrie un roman despre această metropolă ametitoare, un roman atotcuprinzător care să captureze între coperțile sale cât mai mult posibil din New York, este cea mai tentantă, cea mai provocatoare, cea mai evidentă idee pe care un scriitor american o poate avea". Dată fiind această ambiție a autorului, nu este greu de imaginat de ce romanul a atras atât de mult atenția publicului, din moment ce se străduia să ofere în paginile sale câte ceva pentru toate gusturile: ca un veritabil *roman-à-clef* a intrigat înalta societate New Yorkeză prin personajele sale doar vag mascate, iar în cercuri mai largi a fascinat prin descrierea anxietăților cotidiene și a pericolelor inevitabile legate de supraviețuirea în frenetica metropolă contemporană.

Unii critici l-au aclamat pe Tom Wolfe ca pe un Dikens al zilelor noastre, care a radiografiat cu mare acuratețe scena urbană tumultoasă a sfârșitului secolului XX, New York-ul reprezentând "Roma, Parisul, Londra celui de-al douăzecilea veac, orașul ambițiilor, stânca densă și magnetică, irezistibila destinație a tuturor acelora care vor să fie acolo unde se petrec lucrurile".

Un cronicar asiduu

Tom Wolfe s-a remarcat ca romancier, jurnalist și profund comentator social al culturii populare americane și al evoluției sale în ultimele trei decenii. Considerat părintele "Noului jurnalism" *(The New Journalism)*, aclamat sau blamat de critică pentru anularea granițelor dintre realitate și ficțiune, jurnalistică și literatură, este autorul a numeroase cărți și eseuri care au marcat receptarea în plan social a fenomenelor și tendințelor culturale americane. Bogata sa bibliografie include volume care au figurat în topul listei de *bestsellers: The Electric Cool Acid Test* (1968), *Radical Chic and Mau-Mauing the Flak Catchers* (1970), *The Right Stuff* (1979), *From Bauhaus to Our House* (1981), *Rugul deșertăciunilor* (1987), și recent, ultimul său roman *A Man in Full* (1998). Și-a îndreptat pe rând atenția - și, ar zice unii, iconoclasmul — spre fenomene ale artei contemporane, arhitecturii, modei, politicii; l-au preocupat sfere dintre cele mai diverse precum cea a subculturilor, a celebrităților, a magnaților financiari. În viziunea sa de cronicar atent al ultimelor decenii, anii '60 și '70 au fost marcați de subcultura drogurilor și a mișcărilor neconvenționale, anii '80 au fost "anii febrei banilor", iar, conform ultimului roman, anii '90 au fost cei ai "febrei dezbaterilor morale", în special în sfera politicii.

O poveste despre două orașe

Astfel, *Rugul deșertăciunilor* reflectă sfera preocupărilor de comentator al fenomenului cultural american a autorului, deoarece, după cum remarca Radu Lupan, traducătorul cărții, prin acest roman autorul tinde că dea "o amplă perspectivă a vieții sociale a unui oraș emblematic pentru civilizația americană, pentru stilul de viață al Lumii Noi — New York-ul". Provocarea de a crea portretul ficțional al acestui «megalopolis» care este New York-ul nu este nouă și modurile de a o aborda se înscriu în două direcții. "Cum pot fi oglinda acestei modernități?", se întreba William Carlos Williams în 1914, privind spre Manhattan de pe bacul care îl aducea din New Jersey. Pentru scriitorii moderniști ai anilor 1910-1920, marea provocare pe care le-o adresa New York-ul era următoarea: cum să desprinzi în cuvinte fascinația metropolei în continuă expansiune, complexitatea, fragmentarea și dinamica vieții urbane (Printre cei mai proeminenți scriitori care au răspuns acestei provocări se numără Scott Fitzgerald, John Dos Passos, Hart Crane, Ezra Pound). Când tendințele moderniste s-au atenuat în favoarea unui realism social în timpul Depresiei și al celui de-al doilea război mondial, apare o nouă generație de scriitori (Alfred Cazin, Ralph Ellison, James Baldwin, Saul Bellow, Bernard Mallamud) detașați de mirajul luminilor și imaginea mitică a marelui oraș care îi fascinase pe predecesorii lor. Atenția se mută de la strălucirea luminilor de rampă ale Manhattan-ului la cartierele cu o compoziție etnică complexă, ai căror locuitori trăiesc marginal din toate punctele de vedere — geografic, economic și psihologic. Coexistența acestor două lumi antagonice în cadrul aceluiași mare peisaj urban, pe de o parte a Manhattan-ul, iar pe de alta, cartierele segregării etnice și economice au creat metafora celor "două orașe" aplicată adesea New York-ului. Numeroși scriitori postbelici sunt preocupați de bipolaritatea metropolei: în timp ce continuă să strălucească ca tărâm al marilor speranțe și promisiuni, New York-ul amenință să emuleze vanitatea autodestructivă a Babilonului.

Wall Street contra South Bronx

Marele pariu literar al lui Tom Wolfe a fost să cuprindă "ambele orașe" în fresca unificatoare a unui singur roman. În viziunea sa, o carte despre New York trebuie să se ocupe de New York-ul de sus și de jos, așa că a ales Wall Street-ul la capătul de sus al scalei și South Bronx la cel de jos. Protagonistul romanului, Sherman McCoy, în vârstă de treizeci și opt de ani, unul din "Stăpânii Universului", care lucrează pe Wall Street, cu un salariu ca un număr de telefon, deținător al unui apartament opulent în Park Avenue și al unei case de vacanță în Southhampton, având o soție, specialistă în decorațiuni interioare, o fiică care frecventează o renumită școală particulară și trei servitori — "era din specia acelora al căror destin firesc era ... să aibă tot ce voiau". Galeria pestriță a personajelor îi include pe Peter Fallow, ziarist britanic expatriat, alcoolic și lipsit de scupule; reverendul de culoare Reginald Bacon din Harlem, o figură carismatică și pragmatică a ghettourilor; Abe Weiss, procuror disctrictual evreu care se află în plină campanie electorală pentru un nou mandat în Bronx, comitat locuit în procent de 70 la sută de negrii și hispanici; și pauperul Larry Cramer, procuror districtual adjunct.

Trama narativă amplă a romanului face ca destinele lor să se intersecteze într-o seară în Bronx când iubita lui Sherman, Maria, la volanul mașinii lui accidentează un tânăr de culoare, Henry Lamb și fuge de la locul faptei. A doua zi, victima se află la spital în comă, iar Sherman este acuzat. Acest incident reprezintă pașaportul său spre dezastru. Povestea apare pe prima pagină a ziarelor de scandal ca o exemplificare simbolică a coliziunii dintre lumea de sus și de jos a New York-ului: "Acasă la McCoy și acasă la Lamb: O Poveste Despre Două Orașe. ... În paginile 4 și 5 erau fotografii ale apartamentului din Park Avenue, într-o parte, și fotografii ale camerelor înguste ale apartamentului familiei Lamb din grupul de locuințe sociale. O lungă explicație spunea: Două New York-uri imens diferite s-au ciocnit când mașina sport Mercedes-Benz de 50.000 de dolari a bancherului de investiții din Wall Street, Sherman McCoy, l-a lovit pe eminentul elev Henry Lamb. McCoy locuiește într-un apartament cu două nivele și paisprezece camere de trei milioane de dolari din Park Avenue. Lamb într-un apartament de trei camere, cu o chirie de 247 dolari pe lună într-un grup de locuințe sociale în South Bronx..." (510). Prăbușirea completă a lui Sherman este inevitabilă o dată ce este târât în vârtejul umilitor al unui scandal public și juridic care, de fapt, maschează o confruntare politică. Avocatul lui Sherman îi explică: "... Acest caz n-are nimic de-a face cu dreptatea. E un război. Abe Weiss candidează ca să fie reales și treaba asta e blestemata lui de viață, și când presa se înfierbântă atât de tare pe chestia unui caz așa cum se întâmplă acum, el nu mai vrea să știe de dreptate. E în stare să facă orice. Nu vreau să te înspăimânt, dar asta e, un război. Nu pot să stabilesc pentru tine o anumită linie de apărare, trebuie să duc o campanie". (535)

Panorama deșertăciunilor

Numeroși critici consideră că *Rugul deșertăciunilor* reușește să redea viața "stăpânilor universului" din anii '80 cu o acuratețe mai mare decât un tratat de sociologie. Încă de la începutul carierei sale în anii '60, Tom Wolfe s-a făcut remarcat prin agerimea ochiului de observator al celor mai fine nuanțe de identitate socială și afecțiunea pentru personaje excentrice care populează din belșug cultura americană. Adesea comparat cu Truman Capote, Tom Wolfe este un maestru al satirei sociale. Filosofia vestimentară a lui Sherman și a confraților săi se bazează pe "luxul imens de a-ți bate capul cu alegerea cravatei asortate", cravatele și servietele diplomat reprezentând elemente definitorii ale unui cod semiotic bine stabilit al locuitorilor fortăreței financiare și sociale de pe Wall Street: "Purta un pardesiu Chesterfield de stofă fină, cu guler de catifea auriu-cafenie, și în mână avea una din acele serviete diplomat din piele roșcată care se vând la Madler sau T. Anthony din Park Avenue și au o suplețe care te anunță: *Cost 500 de dolari*". (36)

Doamnele urmează un cod vestimentar la fel de strict, iar tonul descrierii este la fel de sarcastic. Iată descrierea rochiei de recepție a soției lui Sherman: "Avea umerii goi și mâneci scurte, bufante de dimensiunea unor abajururi chinezești, care-i acopereau brațele. Corsajul era ajustat, dar fusta era bufantă, într-un fel care-i amintea lui Sherman de un balon. Invitația la cină prevedea "haine de oraș". Dar în sezonul acela, cum *tout le monde* știa, femeile se îmbrăcau cu mult mai extravagant pentru mesele intime din apartamentele la modă decât pentru petrecerile protocolare din marile săli de bal". (347). Importanța unei ținute "corecte" continuă să-l preocupe pe Sherman chiar și în momentul când trebuie să meargă la închisoare: "Nimic prea bun... dar un costum și cravată, firește, totuși, fiindcă nu era vorba de o arestare obișnuită... costumul vechi de tweed, albastru cenușiu, cel făcut în Anglia... o cămașă albă, o cravată serioasă bleumarin, sau poate cravata albastră cu picățele... Nu, cravata bleumarin, demnă și deloc bătătoare la ochi — ca să se ducă la închisoare!". (467)

Tribulațiile unui personaj în tranziție

Wolfe nu pune nici un diagnostic maladiei ilustrate de aventurile lui Sherman McCoy, nici nu propune un plan de bătaie pentru combaterea acesteia. Singura sa ambiție este aceea de a descrie. Într-un interviu, declară: "S-a spus că *Rugul deșertăciunilor* este jurnalistică — bineînțeles că așa este. Într-o perioadă ca aceasta prin care trecem, o perioadă atât de bizară și sălbatică, este imperativ să lucrăm ca jurnaliști, să ieșim și să vedem lumea nebună pe care am creat-o". Sherman McCoy întruchipează lăcomia și ambiția nemăsurată a anilor '80: "Cum se mai îmbulzeau aceste vlăstare ale marilor universități în Wall Street... Dacă în cinci ani nu ajungeai să câștigi 250.000 dolari pe an, atunci erai fie îngrozitor de prost, fie îngrozitor de leneș. Așa se spunea. Pe la treizeci de ani, 500.000 dolari — și suma asta era cam pentru mediocri. Pe la patruzeci sau câștigai un milion pe an sau erai timid și nepriceput. *Acuma-i momentul!* Acest motto era în inima tuturor, asemeni miocarditei". (61)

În mijlocul unui oraș înecat de crimă, violență și disperare, Sherman se simte protejat și confortabil. Asemeni colocatarilor din Park Avenue, a învățat de la tatăl său secretul unei vieți senine: "Dacă vrei să locuiești în New York... trebuie să te izolezi, izolezi, izolezi, înțelegând să te izolezi de oameni. Cinismul și suficiența ideii

îl izbiseră pe Sherman ca fiind foarte *au courant*. Dacă poți trece bine dispus pe FDR Drive într-un taxi, de ce te bagi în tranșeele războaielor urbane?" (57). Astfel a început să ridice ziduri de bun gust, rafinament, avuție și eleganță ca să bareze drumul *celorlalți*, al celor nerafinați, ne-eleganți, ne-avuți, ne-albi.

Tocmai un astfel de *celălalt*, un tânăr de culoare din Bronx devine instrumentul dezintegrării și al eliberării sale de Wall Street. La câteva zile după accidentul din Bronx, izolarea lui Sherman începe să se destrame și descoperă cu stupoare că nu mai este inviolabil, că banii și poziția nu îl mai protejează de invazia "clasei de jos" și a unei lumi de prost gust. *Ceilalți* pun stăpânire pe viața lui deoarece, așa cum anticipează prologul romanului, izolarea pe termen lung nu este posibilă: "Credeți oare că stați bine și comod acolo unde stați?... voi anglo-saxoni crescuți prin baluri de caritate, care stați pe grămezile de bani moștenite în reședințele voastre cu plafoane înalte de patru metri și cu două aripi, una pentru voi și alta pentru servitori, chiar credeți că sunteți de neînvins? Și voi, financiari iudeogermani care ați pătruns în aceleași clădiri ca să fiți mai la adăpost de hoardele din *shtetl*, chiar credeți că sunteți la adăpost de năvala lumii a treia?" (9) Sfera privată a lui Sherman devine proprietate publică expusă privirii oricui deschide televizorul sau ziarul și, intrat în coliziune cu lumea reală, Sherman se dezintegrează.

Pentru a sublinia transformarea protagonistului, Wolfe remarcă de două ori că "un liberal e un conservator care a fost arestat". Căzut din turnul de fildeș al siguranței financiare și al respectabilității sociale, Sherman începe să empatizeze cu unele categorii sociale mai puțin favorizate de soartă pentru care înainte nu resimțise decât un dispreț suveran. Romanul se încheie într-o notă ambiguă: din epilogul "exact un an mai târziu" aflăm că Sherman a pierdut tot — slujba, apartamentul, banii și familia, și, din lipsă de fonduri, a devenit propriul său avocat.

Din revelațiile unei *mise en abîme*

O posibilă indicație a semnificației mai profunde a cărții ne-o oferă titlul, cu aluzia sa la atacul necruțător al lui Savonarola asupra frivolității care domina Florența Renașterii. Asemeni lui, personajul lui Wolfe, Aubrey Buffing, un bătrân poet englez suferind de SIDA declanșează o diatribă împotriva vanităților lumii contemporane. În cadrul unei recepții moderne, Buffing invocă un alt poet, pe Edgar Allan Poe, care și-a trăit ultimii ani din viață în Bronx și a cărui povestire *"Masca morții roșii"*... ne spune tot ce trebuie să știm despre momentul în care trăim acum... Povestirea reprezintă o minunată *mise en abîme* a romanului lui Wolfe: "O plagă misterioasă, Moartea Stacojie, bântuie o țară. Prințul Prospero... adună pe cei mai aleși oameni în castelul său și strânge provizii de mâncare și băutură pentru doi ani și închide porțile lumii din afară, virulenței sufletelor mai mărunte, și începe un bal mascat care să dureze până ce plaga se va mistui afară, dincolo de ziduri". Doar că moartea stacojie, inamicul de care se temeau este tot timpul prezentă în castel sub forma unui oaspete constumat. Acum partea frumoasă a povestirii e că într-un fel oaspeții au știut tot timpul ce îi aștepta în acea încăpere și totuși au fost atrași în chip irezistibil spre ea, fiindcă stimulentul e atât de intens și plăcerea atât de nestăpânită și costumele și mâncarea și băutura și trupurile atât de somptuoase — și asta e tot ce au". (375)

New-York, New-York:

Mireasmă de scandal

Corina Ciocârlie

"The American Century. Art. & Culture. 1950-2000" (la Whitney Museum of American Art) și "Sensation Young British Artists from the Saatchi Collection" (la Brooklyn Museum). Două expoziții, o singură bătălie. Cea care opune, dintotdeauna, pasul nesigur al dansatorului pe sârmă și sprâncenele încruntate ale lui Bau-bau.

Toamna anului 1949. Aici Parisul, vorbiți cu New-Yorkul. Măcar asupra unui lucru criticii sunt de acord, și anume că evenimentul major al perioadei imediat următoare războiului a fost apariția Statelor Unite la rampa scenei artistice internaționale. Singurii care n-au înregistrat amploarea fenomenului par să fie conservatorii marilor muzee americane care continuă să tragă cu coada ochiului înspre Sena. După 1945, numeroși artiști new-yorkezi și-au manifestat nemulțumirea față de instituții prestigioase care, după părerea lor, nu se sinchisesc deloc de faptul că situația s-a schimbat și continuă să favorizeze arta europeană. În 1950, optsprezece pictori — printre care Barnett Newman, Jackson Pollock, Al Reinhard, Hans Homann, Marc Rothko — trimit o scrisoare deschisă președintelui de la Metropolitan Museum, Roland Redmond, pentru a critica expoziția "Pictura americană de azi — 1950": considerând că selecția operelor este încredințată unor jurii recunoscut ostile față de arta de avangardă", ei refuză să ia parte. Ziarul "Herald Tribune" își consacră editorialul acestei luări de poziție radicale, intitulându-l *Cei optsprezece furioși* și acuzând artiștii că "deformează realitatea faptelor".

Toamna anului 1999. După cincizeci de ani și un război rece, actorii nu mai sunt aceiași, balanța economică a basculat, perspectiva politică s-a inversat în mai multe rânduri, dar miza dezbaterii nu s-a schimbat nici cât negru sub unghie: în timp ce Whitney Museum propune, în spațiul a patru etaje, un somptuos omagiu adus "secolului american", Guggenheim Museum organizează o mare retrospectivă consacrată turbulentului italian Clemente și Brooklyn Museum expune — spre consternarea primarului Giuliani, care nu-și mai găsește cuvintele de indignare — pe scandalosii artiști britanici de la Saatchi Collection.

Parcurgând sălile de la Whitney Museum, constați că istoria contemporană a mentalităților — în versiune americană, cu subtitrare europeană — se rezumă, grosso-modo, la reizbucnirea luptei dintre veșnica irascibilitate a "competitorilor" și veșnica ostilitate a "judecătorilor". Toată tragedia — sau poate vodevilul? — se joacă între faimoasa "corectitudine politică" și nu mai puțin faimosul "e interzis să interzici". Având drept probe — când fluturate de unii, când recuperate de ceilalți — drapelele 3D ale lui Jasper Johns, vaca tranșată a lui Damien Hirst sau rochia pătată a Monicăi Lewinski.

De-a lungul jumătății de secol, țapii ispășitori se succed fără să semene între ei. Abia ieșită din faza sa macchartistă, vânătoarea de vrăjitoare redemarează și mai aprig pe terenul privilegiat al puritanismului și al xenofobiei. Dictatul moral, sacrosanct, de neatins, care reglează comportamentele sociale, secretă o monstruoasă pânză de păianjen în care sunt încheiate lozinci și adevăruri mumificate, oferite fără risc spre consum unei omeniri care are nevoie să se simtă mai bună. Iată-l pe biograful Jean Portante în dialog imaginar cu Allen Ginsberg, ființă prin excelență diferită, pentru că este evreu, budist și homosexual în același timp: "America a trăit tot timpul pe două șine parale, una deschisă pentru orice, cealaltă ostilă dreptului la cuvânt. Cenzura, cum bine știi, era al naibii de eficientă în anii '50. Ea se năpustea asupra a tot ce amenința ordinea și moravurile și avea să găsească în numeroși avocați de extremă dreaptă un port-drapel, hăituind sistematic cea mai mică abatere, cel mai mărunt pas greșit (...) Credeai tu cu adevărat că **Howl** avea să treacă prin ochiurile plaselor întinse de o Americă despre care tu scriai că n-avea nici cel mai mic chef să se dezbrace? Tu ai făcut-o. **Howl** era un strip-tease în toată regula. Purtătorul de cuvânt al generației Beat se plimbă în pielea goală pe străzile din San Francisco, fumând marijuana, «agitând părți genitale și manuscrise» cu o pancartă atârnându-i pe piept, pe care era scris cu majuscule sloganul unei noi religii: «Sex, Droguri, Poezie». "Nu era oare o declarație de război?", se întreabă Jean Portante. "O chemare la revoltă, la insurecția sexuală? Venirea la putere a copulației? Transformarea imensului teritoriu al Americii înarmate până în dinți, într-un imens pat de dragoste, într-o orgie fără granițe?".

În afacerea **Howl**, America, cuviincios gânditoare, nu întârzie să decidă: editorul Lawrence Ferlinghetti și librarul de la City Lights Bookstore sunt inculpați și arestați pentru "a fi imprimat, publicat și vândut cu bună știință și obstinație, scrieri obscene și indecente". Întregul San Francisco se împarte în două, în așteptarea unui proces despre care gurile rele pretind că seamănă cu o manevră publicitară pentru vânzarea cărții. Spectatorii vin în masă să asiste la execuție, dar — lovitură de teatru — cei nouă "specialiști" care se succed la bară vorbesc de Ginsberg ca despre un copil spiritual "al poemelor lui Ezra Pound, Dante și chiar Homer". La 3 octombrie 1957, cu o zi înaintea lansării lui Sputnik 1 de către ruși, judecătorul Clayton Horn dă verdictul care infirmă toate pronosticurile: de bună seamă convins de apărătorii lui **Howl**, el consideră cartea nu doar remarcabilă, ci vrea ca procesul să facă jurisprudență. Într-o hotărâre în douăsprezece puncte, el stabilește tot atâtea proptele pentru eventualii recidiviști: dacă se aplică în materie de obscenitate principiul "Rușine să-i fie celui care gândește de rău", bumerangul se va întoarce întotdeauna pe terenul acuzării, cu condiția ca "materialul să aibă o cât de mică importanță socială". La sfârșitul procesului **Howl** a ajuns la a patra ediție. "America va fi descoperită", avertizează Allen Ginsberg. "Cine vrea un război împotriva trandafirilor îl va avea".

În marea enciclopedie care relatează despre "aventura artei" de-a lungul istoriei (publicată la Editions du Chêne, sub conducerea lui Jean-Louis Ferrier), capitolul dedicat anului 1962 începe cu această observație reconfortantă: "În timp ce la începutul secolului avangarda era ignorată, hulită, astăzi ea este expusă în muzee și recuperată de piețele de artă". Să fie cea de-a doua jumătate a secolului mai bine informată, mai clarvăzătoare decât prima? Să fi pătruns nonconformismul în obișnuințele noastre mentale? Nimic nu este mai puțin cert. La 10 noiembrie 1999, directorul de la Brooklyn Museum of Art, Arnold Lehman, lansează — via Internet — o lungă scrisoare de mulțumiri adresată "Dragilor prieteni" care și-au înscris numele pe lista apărătorilor drepturilor stipulate de Primul Amendament. Este vorba, încă o dată, de scandalul provocat de prezentarea anumitor opere — în mod decis iconoclaste și ușor grețoase — de la Saatchi Collection. Cum să explici "anatomiile tragice" ale fraților Chapman vizitatorului american mijlociu, care rămâne, așa cum o dovedesc statisticile, "în jurul vârstei de cincizeci de ani, alb, de sex feminin, prosper și bine educat".

Expoziția "Sensation" — arătată pentru prima dată în 1997 la London's Royal Academy of Arts (pe domeniul venerabilului Sir Josua Reynolds!) — în zadar a cutreierat lumea — de la Berlin până la Canberra —, America puritană e tot mânioasă la vederea Fecioarei Negre a lui Chris Ofili. Primarul Giuliani atacă ("Acoperiți acest sân pe care nu vreau să-l văd!"), editorialiștii marilor ziare new-yorkeze își freacă mâinile ("Shit happens!"), judecătorul Nina Gershon reamintește că "Primul amendament este inviolabil și nu poate fi pus în discuție prin intimidare politică", primarul își reia atacul, media plusează. Între timp, biletele de intrare se vând ca pâinea caldă și directorul de la Brooklyn Museum poate încheia glorios bilanțul: "Cei mai buni artiști înaintează ca dansatorii pe sârmă, fără protecție, legați la ochi. Noi le datorăm nici mai mult nici mai puțin decât un sprijin necondiționat. Le datorăm nici mai mult nici mai puțin decât să unim riscul nostru cu al lor".

La începutul anilor '90, Alessandro Baricco dezvolta o teorie tulburătoare asupra relelor modernității, pornită de la această asertiune de neuitat, extrasă dintr-un studiu întreprins de Universitatea din Madison: "Producția de lapte sporește cu 7,5% la vacile care ascultă muzică simfonică". Ce să mai spui? Cum să opui acestei solide logici mercantile clipa fragilă în care reflecția se înalță, sprijinindu-se uneori pe paradox, folosindu-se de articulațiile slabe sau hazardate, acordându-și dreptul la provocare și căutând zgomotul adevărurilor noi, provizorii? Înainte de a trece pragul unei alte jumătăți de secol, să ascultăm acest sunet de clopot (lansat de autorul a două best-seller-suri apărute în lumea întreagă!), căci ce anunță el pentru muzica cultă este valabil și pentru arta contemporană. Simfonia a Cincea de Beethoven ca și cel mai lacrimogen vals de Chopin "continuă să privească dincolo de privirea care le interoghează": pentru Bariocco, aceasta este diferența de nești pe care operele o poartă în ele. "Dar dacă acest **dincolo** este cuprins într-o formulă fixată cu agrafă pe biletele de intrare ca un cadou de bun-venit pentru spiritele lenești, atunci Simfonia a Cincea de Beethoven și valsul lui Chopin nu mai sunt decât niște cărți poștale ce le reprezintă: (...) a le transforma în icoane dintr-o mitologie obosită înseamnă a le domestici, a le închide în parcul natural al unei spiritualități de duminică". E bine de știut!

Tur de orizont

În **România literară** (nr.16), Ruxandra Cesereanu scrie despre "Sărăcia scriitorului": "Adevărul este că nu două slujbe ar trebui să aibă scriitorul român, ca să se poată întreține pe sine și familia sa, ci trei sau patru, ducându-le în spinare ca o Fefeleagă" ● Așa e, și nici nu e de mirare puținătatea cărților cu adevărat valoroase ce apar pe piața românească, întrucât scriitorul e într-o continuă căutare de hrană ● Alex Ștefănescu e entuziasmat de prozatorul Cristian Tudor Popescu (dar mai puțin de ziaristul CTP), iar Gheorghe Grigurcu îl consideră pe răposatul Mihai Beniuc "O struțo-cămilă ideologică" ● Livius Ciocârlie semnează eseul "Eminescu, sau despre poet și despre mit", din care citățm: "Miturile țin de o anumită vârstă, tânără, a unei națiuni. Pe măsură ce poporul se maturizează, miturile vechi se pierd. Nu ai de ce să regreți apariția, nici dispariția lor. E în firea lucrurilor să fii tânăr, iar apoi să nu mai fii. Cioran spunea că ne-am născut bătrâni. Poate, ca popor. Ca națiune, din cauza avatarurilor care ne-au obligat s-o luăm de mai multe ori de la început, nu ne-am maturizat. (...) Eminescu rămâne în continuare ce a fost: un mare poet și un mit. A fost citit cu încântare și mult adulat. Noutatea – pe lângă scăderea numărului de cititori – este că acum e și discutat. A-l discuta pe marele poet este juvenil, adică și simpatic și naiv. A discuta cu inteligență un mit este totdeauna salutar." ● Despre literatura lui Nicolae Breban scrie S. Damian, care își amintește: "Când am aplaudat bătăile în poarta literaturii ale lui Nicolae Breban, de bun augur, o șansă de avansare a prozei – Preda s-a crispat, a devenit mohorât și ostentativ necordial. Suspicios, retractil, nevoind de fapt să admită o concurență în trăsura spre arcul de triumf, s-a simțit trădat și a hotărât că trebuie să mă pedepsească." ● Revista bucureșteană găzduiește câteva fragmente din interviuri acordate de Sartre și de Bernard-Henri Levy presei culturale franceze ● Poeziile din numărul 16 aparține lui Gellu Dorian, Ioan Alexandru și Mihai Ursachi

O lozincă la vremea ei/ face cât zece idei

"Gustul lozincii" este tema celui de-al doilea număr al revistei timișorene **Ariergarda**, subintitulată atelier de scris creator ● Cele peste 300 de pagini ale... cărții debutează cu o discuție care merită aplauze lungi, furtunoase, pe tema dată, discuție ai cărei protagoniști sunt Șerban Foarță, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Otilia Hedeșan, Daniel Vighi ● Vorbitorii au memoria lozincilor de care fac haz, dar și a vremurilor ce le-au generat, după care n-au nici-o nostalgie ● Sau da? ● Ș. Foarță își amintește: "O lozincă am folosit și eu în scopuri pașnice, ca să zic așa... Știți că toate cererile se terminau cu *Trăiască lupta pentru pace!* sau *Luptăm pentru pace*! Eram prin clasa a zecea, aveam pe un fost colonel devenit un mic nimic, dar care făcea ore de Apărare Locală Antiaeriană. Și trebuia să scriem ceva. Eu nu scriam din nu știu ce motiv, ba chiar dintr-un motiv clar. Zice: *De ce nu scrii, tovarășu'*? Zic: *N-am creion, dom' profesor*! *Cum*, zice, *arma elevului?* Zic: *Nu vă supărați, noi luptăm pentru pace!* ● Dar iată și câteva rime lozincarde (sau numai rime) invocate de cei cinci scriitori: "Și pe mine și pe tine/ Partidul ne-a dus la bine!"; "Sadoveanu filorus/ Stă cu curu' la Apus/ Ca s-arate-Apusului/ Cum e fața rusului"; "Frunză verde ca mohoru,/ Cine-a scos televizoru/ Fie-i viața floare-albastră/ înflorită la fereastră,/ Mă uitai la el aseară,/ Văzui pe bade cum ară."; "O chemare țara o străbate/ Cincinalu-n patru ani și jumătate."; "Luptăm, murim,/ Pentru carnea din Contim!" ● Un incitant eseu polemic publică Ion Solacolu, care o acuză pe Doina Jela că ar fi emis în cartea ei, "Această dragoste care ne leagă. Reconstituirea unui asasinat", o serie de afirmații false despre Ion Caraion ● Otilia Hedeșan scrie despre "Afganistan. Dincolo de lozincă", Ilinca Ciumăgeanu – "Lupta împotriva cliseului – Cortazar, Kundera", Claudiu Mesaroș – "Prolegomene", Alexander Baumgarten – "Spațiul public al filosofiei românești", Cristian Pătrășconiu – "Make love, don't write", Vladimir Tismăneanu – "Cuvânt înainte la o poveste cu detașamentul" ● Daniela Ghica forează izvoarele de inspirație ale lui Dan Deșliu pentru celebrul poem "Lazăr de la Rusca". Mai mult, reproduce mărturisiri ale fiicei și fratelui personajului lui Deșliu, dar și ale unor țărani care l-au cunoscut pe Lazăr ● Petre Stoica, într-un interviu despre A.E. Baconsky: "în primul rând trebuie să precizez că Baconsky a fost primul dizident din literatura română. Pe lângă faptul că atâta timp cât a fost redactor a promovat tot timpul o literatură adevărată, a publicat autori interziși pentru care s-a bătut foarte mult, a dat interviuri în presa străină care au declanșat un foarte mare scandal" ● Gheorghe Secheșan compune, din citate, poemul "Stalin", iar V. Marineasa, D. Vighi și Tinu Pârvulescu caută în scris, fiecare în parte, continuarea unui fragment de roman din anii '50 ● Proza scurtă aparține lui Robert Șerban, Gh. Secheșan, Dan Negrescu ● Ștefan Bastovoi publică un amplu fragment din romanul "Să mergi la școală, să vii acasă" ● Textul începe așa: "Scroafa a rămas singură" ● Câteodată merită să mai fii și în ariergardă

Au venit timpuri mai bune!

În **Timpul** (nr. 4), Liviu Antonesei anunță, chiar pe prima pagină, că "Domnul Pruteanu protejează limba" ● Despre manualele alternative își dau cu părerea O. Nimigean, Radu Andriescu, Dan Lungu, prof. Adriana Gorga ● Dan Lungu atrage atenția că scriitorii tineri din Iași lipsesc din aceste manuale (de limba română), contemporanii consacrați sunt ici-colea, iar cei clasici nu se simt nici ei prea bine ● "Iașiul are toate șansele să-și piardă titlul de *oraș al culturii* în reprezentările viitorilor absolvenți", opinează prozatorul ● Păi când s-or face manualele de către autorii ieșeni, totul va fi bine ● La fel și pe la noi ● Același Dan Lungu face publică o scrisoare a regretatului Mircea Nedelciu către el, epistolă datată 19 noiembrie '88, din care reproducem: "Orice autor are despre sine proba existenței, a viabilității. Atunci se ia pe sine ca model în alcătuirea unui personaj. Cel puțin acesta va fi organic, își zice, de vreme ce și eu sunt ființă vie. De aici se nasc însă alte dificultăți – autorul nu îndrăznește să dea toate datele sale personajului (din pudoare, zici, poate și din alte motive) – astfel se produce o dezechilibrare a personajului prin minus de date; autorul înlocuiește unele din datele personale cu unele inventate, pentru a nu fi recunoscut, dar dintre datele noi este posibil ca unele să nu se potrivească, și atunci avem o dezechilibrare a personajului asemănătoare cu cea inițială, când s-au încălcat reguli de organicitate; autorul are de creat și alte personaje în proza sa și nu se poate lua tot pe sine ca model pentru fiecare personaj (de obicei soluția – tot de minim efort – în acest caz este alegerea confesiunii ca formulă – dacă este! – iar celelalte sunt văzute prin ochii acestui personaj – nu mai este necesar să le facem viabile, ele pot fi deformate de pupila personajului confesor). ● O excelentă pagină de poezie semnează Dan Sociu, care, alături de Eugen Hriscu semnează traducerea unei proze de Leonard Cohen ● într-o scrisoare către L. Antonesei, Dan Petrescu povestește o întâmplare hazlie cu Andrei Pleșu ● Iat-o: "Va să zică, într-o bună zi, se pomenește Andrei Pleșu convocat de Măgureanu; fiind o premieră, i se cam pune capsa, dar se duce, decis să-l ia din scurt. Când colo, pișcherul șef al SRI de la acea dată îi destăinuie ministrului că acolo, la sediu, dispunea de cel mai bun bucătar de ciorbă de burtă din București – n-ar dori așadar D-sa să guste un eșantion în compania gazdei? După cum spune povestea, degustarea nu ar fi durat mai puțin de patru ceasuri, timp în care, presupun eu, Măgureanu a aflat de la oaspetele său mai mult decât avea nevoie, printr-o simplă conversație cu aer neutru, dar bine condusă." ★ **Timpul** mai găzduiește proză de Sorin Catarig, eseuri de Al. Andriescu, Ștefan Afloroaiei, George Bondor, Codrin Liviu Cuțitaru, Gabriela Gavril și proză de Johannes Gelich ● Dar și alte texte demne de interes

Poesis & Poezia - Yin & Yang

Poesis apare, începând cu numărul dublu 3-4, într-o formă grafică nouă, mult mai elegantă și mai ușor de conservat ● George Vulturescu a convins, din câte intuim, conducerea cotidianului sătmărean "Informația zilei" să investească bani în noul costum al revistei ● Poezia dintre coperte e împărtită în "Antologia primăverii" și "Tineri poeți" ● Înțelegem că redactorii pun semnul egalității între primăvară și femeie (ce frumos...!), o dată ce numai nume de doamne (Irina Nechit, Felicia Mosneag, Martha Izsak, Veronica Balaj, Victoria Milescu, Tatiana Rădulescu) descoperim în această microantologie ● Cât îi privește pe "tineri", suntem convinși că antologatorii s-au gândit la spiritul autorilor (ce profund...!), nu la vârsta bilogică a lui Gelu Vlasin, Gheorghe Cretu, Dumitru Țimerman, Viorel Vladimirescu, Gheorghe Pârja, Mircea M. Pop, mai ales că majoritatea nu mai sunt boboci ● Multe cronici de carte, care îi au ca semnatari pe Ștefan Borbely, Vasile Spiridon, Gheorghe Mocuța, Viorel Mureșan, Grigore Scarlat, Constantin Cubleșan, Al. Pintescu, Ioan Nistor, Ion Tudor Iovian, Tatiana Rădulescu ● Nu lipsesc nici Nora Iuga, Constantin Abăluță, Cassian Maria Spiridon, Nichita Danilov, Flavia Teoc, Ioana Greceanu, Emily Dickinson ● Omoloaga moldavă a revistei din Satu Mare, **Poezia** a intrat, o dată cu numărul 1 pe 2000, în anul VI de existență ● Tema propusă – "Poezie și tragedie" ● Redactorul-șef (C.M. Spiridon) al **Poeziei** ieșene stă de vorbă cu redactorul-șef (G. Vulturescu) al **Poesis**-ului sătmărean ● Rezultatul: un dialog melancolic, plin de candoare, așa cum stă bine unor poeți ● În afara versurilor în limba română semnate de autori din spațiul carpato-danubiano-pontic, mai există o secțiune de poeme românești traduse în diferite limbi străine, cum și din aceleași străine limbi sunt poeme traduse în românește ● Recenzii laudative la diverse cărți, eseuri pe tema propusă, multe, foarte multe nume ● Cei doi poeți-șefi merită toate aplauzele pentru inițiativele lor culturale ● Bravo, domne'!

Unu și Grigurcu

Inamicul declarat al **Apostrof**-ului clujean, Gheorghe Grigurcu, are spațiu mare de manevră în **UNU** (nr.1-2) orădean ● Iată o declarație a criticului, extrasă din interviul acordat lui Ioan Țepelea: "Cu cât apar mai multe cărți și reviste, cu atât cresc șansele afirmării valorilor, aflate într-o reală competiție. Prezența de neînlăturat a impostorilor și a mediocrilor nu-i poate impresiona pe cititorii avizați de poezie, nu poate schimba cârma criticii calificate și oneste. Nici cele mai neizbutite versuri, spunea cineva, n-au făcut rău omenirii." ● Nu lipsesc poeziile lui Gh. Grigurcu, un eseu al lui Constantin Cubleșan despre eminescologul G.I. Tohăneanu, cronici de Cătălin Șușu, Al. Sfârlea, Onavia Pellea, Ioan Țepelea, Viorel Mureșan, Miron Blaga, George Corbu

Semn(al)e de la Deva

Primul număr din acest an al revistei **Semne** din Deva este dinamic și cu multe lucruri bune de citit ● Poezie de Cezar Ivănescu (noul laureat al Premului național de poezie "Mihai Eminescu), eseul "Fragilitatea legii" de Gabriel Petric, "Contemporaneitatea lui Eminescu" de Laurențiu Ulici, "Proza comentată" de Constantin Cubleșan, "între Eminescu al lor și Eminescu al lui" de Corneliu Crăciun, cronici literare semnate de Radu Ciobanu (scriitorul a împlinit 65 de ani și este omagiat chiar în **Semne**), de Dumitru Hurubă și de Simona Drăghici ● Poeta Marinela Șerban poartă un dialog cu artistul plastic Aurel Nedel, de la a cărui naștere au trecut fix 70 de ani ● Paulina Popa, directoarea publicației, dă credit autorilor tineri de poezie, dintre care i-am aminti pe debutanții Mădălina Ținteia și Nicu Almășan

Crezul criticului literar

Hiperyon-ul botoșănean (nr.1), păstorit de Gellu Dorian, este axat, în cea mai mare parte a sa, pe festivitățile prilejuite de Premiul "Mihai Eminescu" ● Ileana Mălăncioiu, câștigătoare a premiului cu câțiva ani în urmă, rememorează: "La emoția cu care am primit premiul nesperat care poartă numele său (Mihai Eminescu, n.n.) a contribuit în mod substanțial și faptul că decernarea acestuia a avut loc în biserica Uspenia unde a fost botezat Eminescu. Pâinea și vinul împărtite atunci ca la împărtășanie de niște femei simple care spuneau numele lui cu evalavie, deși mă îndoiesc că l-au citit, au reușit să ne apropie mai curând de omul cu același nume – care s-a născut, a trăit și s-a cutremurat la gândul că nu va mai fi, pentru ca apoi, deși n-ar fi crezut asta, să învețe a muri – decât de poet. La edițiile de după aceea, când marele premiu a început să fie mai mare, dar sfânta biserică în care se decerna a fost înlocuită cu Teatrul Național din Botoșani, iar vinul slujit în ea cu șampania, am avut sentimentul că există riscul de a se pierde acel ceva sacru pe care l-am trăit eu la 15 ianuarie 1996." ● Mulți poeți (unii chiar buni) în pagini, dar și un dialog inedit între Angela Baciu și cel care a fost Radu G. Țeposu ● Întrebat care ar trebui să fie crezul unui critic literar contemporan, R.G. Țeposu a răspuns: "Tatăl nostru care ne citești/ învață-ne să-i judecăm drept pe cei/ care scriu/ și nu ne duce în ispita laudei deșarte,/ nici în cea a hulei nemeritate,/ ci ajută-ne să vedem în fiecare carte/ adevărul estetic, dâra de existență, freamătul ființei, iluminarea lăuntrică/ și ne iartă erorile noastre de judecată/ și fă-ne culți, că suntem mulți!" ● Și mai spune cel care sigur ne privește din Rai: "Criticul literar nu are în nici un caz posibilitatea de a desființa un scriitor. Oricât prestigiu ar pune la bătaie, oricâtă persuasiune ar scoate din tolba lui critică, oricât trafic de influență ar face, un scriitor veritabil nu va sucomba niciodată sub presiunile criticii" ● Așa că stați liniștiți la locurile voastre, dragi scriitori!

Roșiorii de Vede

Romanian dance music

Petru Umanschi

2. Un raid prin discoteci v-ar convinge de faptul că ai noștri tineri nu se mai dau în vânt după muzica "străineză", preferințele acestora îndreptându-se spre ethno-pop-ul autohton sau acesta fiind alt capitol, simulacrul neaoș Hip-Hop. Cum despre "băieții de băieți" ne propunem să ne ocupăm în alt articol, rămânem, cu voia dumneavoastră, în perimetrul muzicii Dance. Aminteam data trecută de faptul că teama aplicării legii Copyright-ului i-a determinat pe mulți producători de sunet din România să abandoneze procedeul lipsit de **fair-play** al copiatului și comercializării audio-casetelor străine în favoarea încurajării "forțelor proprii" ale genului. Sigur, acestea au existat și există câtă vreme, se știe, și la noi, au activat/activează trupe Dance. Din păcate, abordarea folclorului la întâmplare — vom da de astă dată și exemple — naște "creații" cu bătaie scurtă, destule piese rămânând într-un meritat anonimat, casetele, aidoma multor tipărituri, fiind reciclate. Așa cum se întâmplă în mai toate domeniile și aici legea concurenței funcționează, îmbrăcând uneori forme hilare care, din păcate, nu au nimic comun cu actul creației muzicale. Căile deviante ale "căutărilor novatoare" pot fi lesne sesizate chiar în actualitatea imediată a show-biz-ului nostru perfectiil. Goana după succes naște Kitsch-ul atunci când lipsa de cultură "penetrează smalțul" bunului nostru simț. Un exemplu (doar am proimis, nu?). Un fost component al grupului "Valahia"-l-am numit pe **Costi** — a realizat recent împreună cu **Adrian - copilul minune** (nu știm cine și de ce l-a botezat așa), albumul **"Fără concurență"**. În ciuda faptului că piesele sunt departe de ce ne-am aștepta (piese Dance etno-pop de bună factură), aflăm pe acest CD cu titlu arogant, rateuri numite în jargon de cartier, **manele**. Manele am aflat din păcate și pe albumul trupei **"GaSka"** (da, așa se scrie!), realizat tot în colaborare cu **Adrian - copilul minune**. Ei bine, vorba Andreei Marin, moderatoarea emisiunii TV "Surprize, surprize", să nu credeți că efortul celor mai sus amintiți a fost zadarnic (financiar vorbind, normal). Albumul **"Fără concurență"** "tras" de **Nova Music** pe CD și casete audio s-a vândut doar în patru săptămâni în 30.000 exemplare, fără a mai pune la socoteală edițiile-pirat. În asemenea condiții, te întrebi unde a dispărut discernământul melomanilor neaoși? Apetitul pentru "manele" poate fi sesizat și în alte lansări recente. Există și excepții. E vorba de **Radu Mamii**, o piesă aparținând folclorului nostru autentic, servit printre alții, și de cunoscutul solist **Benone Sinulescu**. De această dată, piesa apărută pe un **extended play**, ne e oferită de artist "ajutat" de componenții grupului **"Ro-Mania"**. Vom spune din capul locului că atât **"Radu Mamii"** cât și **"Crâșmărița"** sunt piese care au cunoscut o modelare constructivă, dovadă că folclorul poate constitui sursa unor inspirate aranjamente care să nu-l urâțească, ci să-i ofere noi fațete, noi nuanțe menite să-i asigure circulația și în alte colectivități de melomani. Cu siguranță, proiectatul turneu al artiștilor în Germania și America va avea ecouri favorabile, reeditând, poate la scară mai redusă, succesul pe care, cu un an în urmă clujenii din grupul **"Nightlosers"** conduși de **H. Hofer** l-au avut în State. Cum muzica formației amintite se leagă (cât de inspirat) de folclor, promitem să revenim și de această dată, spre a vă prezenta, poate, unul dintre cele mai reușite experimente românești din aria muzicii de divertisment...

Forța și neputința Europei

Rodica Binder

Goana înainte, greaba legitimă a unificării, avântul extinderii spre răsărit al Uniunii Europene, alimentat de vechi tradiții și noi nostalgii de ambele părți, în grade diferite, oferă rarisime răgazuri și ocazii de a privi înapoi... fără mânie, cu calm, înțelegere și mai ales cu dorința de a cunoaște ce a fost Europa cu mult înainte ca idealul unificării și integrării ei în structuri democratice să se fi înfiripat și altfel decât în termenii utopiei.

Ocazia unei reîntoarceri în timp cu o jumătate de mileniu, o oferă un jubileu celebrat de o expoziție itinerantă și de o pleiadă de manifestări complementare: împlinirea a 500 de ani de la nașterea Împăratului Carol al V-lea — **Europeanul** ultimul dintre așa numiții **împărați călători.** Expoziția care-i urmează popasurile cele mai importante este găzduită actualmente la Bonn în incinta minunatului complex intitulat în germană, cam neinspirat "Kunsthalle". Următoarele popasuri vor fi făcute la Viena și Toledo. Dar în fiecare din ipostazele sale intinerante, expoziția va lua, așa cum s-a întâmplat și cu adăstările protagonistului ei, în orașele amintite, o altă înfățișare. Onoarea de a găzdui prima variantă a retrospectivei i-a revenit orașului Gent unde Carol al V-lea, fiul lui Filip cel Frumos și al Johannei de Spania a văzut lumina zilei la 24 februarie 1500. Expoziția din flamandul Gent a avut însă alte dimensiuni și componente decât cea de la Bonn... care întrunește nu mai puțin de 500 de exponate: tablouri de Tizian, Lucas von Cranach cel Bătrân, Albrecht Dürer, manuscrisele lui Luther, jurnalele de călătorie ale expedițiilor în Indiile de vest, ceasuri astronomice, hărți, cele 12 tapiserii colosale ilustrând victoriile împăratului în campaniile sale din bazinul mediteraneean și de pe coasta de nord a Africii, sculpturi, machete, obiecte de cult, ierbare întocmite de membrii primelor expediții transatlantice, hărțile vechii Europe centrale unde desigur cel interesat descoperă Valahia și — într-o hartă mai veche — un ținut nedeterminat decât prin numele locuitorilor săi — pecenegii — hartă datând cam de pe la anul o mie... haine și armuri, obiecte de cult, bijuterii, cărți, scrisori, partituri muzicale, arbori genealogici, tiparnițe, iată enumerate ca într-un anost inventar — în termeni aproape strict generici, atât de individualizatele, de persoanele exponate...

Dar — expoziția de la Bonn intitulată **"Carol al V-lea (1500-1558) Puterea și neputința Europei"** este reușita unei foarte ambițioase încercări concertată internațional, așezată sub patronajul Regelui Juan Carlos al Spaniei, a președintelui Germaniei, a prințului de Asturia și a prim-ministrului landului Rhenania de Nord-Westfalia, de a stabili paralelismele între trecut și prezent, de a reface continuitatea intrinsecă fluxului istoriei, reconstituind o epocă astfel încât privitorul să zărească pădurea — abia după ce a privit pe rând, copacii. Cu alte cuvinte, tocmai expunerea savant înscenată a tezaurului de obiecte de artă de cult, a instrumentelor științifice ale epocii, conferă expoziției acea veracitate, acea forță emoțional-cognitivă capabilă să lanseze doritele punți strict ideatice între proiectul unei Europe bazate pe principiile monarhiei universale și între idealul unei Europe a zilelor noastre...

Firește, diferențele între Europa lui Carol al V-lea și Europa celor 15 sunt imense și la drept vorbind, insurmontabile. Legăturile — atâtea câte sunt, se află situate la mari adâncimi. Însă tocmai grație înscenării de suprafață a exponatelor impresia acelei continuități interne a istoriei Europei primește contururi clare. Impresie consolidată de prezența artelor frumoase de a căror eficiență în viața politică împăratul Carol al V-lea a fost pe deplin convins. Spre deosebire de rafinamentul erudit al bunicului său, împăratul Maximilian, un adevărat Mecena, Carol al V-lea fost un spirit aproape eminamente politic. Grație mentorilor săi deja de la frageda vârstă de 6 ani viitorul împărat este inițiat în tainele politicii. Și totuși, în anturajul împăratului, a cărui spiritualitate era marcată de cultura franceză, de tradițiile burgunde și de opulența flamandă, artiștii și-au aflat locul. Tizian l-a însoțit chiar pe împărat, i-a stat aproape. Carol al V-lea iubea muzica — religioasă dar și modernă — la fel petrecerile și dansul. Un disc compact editat cu prilejul expoziției, atestă rafinamentul gust muzical al acestui împărat european. Alegoriile, scenele mitologice, biblice par să-l fi fascinat pe Carol al V-lea — dovada acestei pasiuni o oferă numărul mare (deși incomplet) al tablourilor și tapiseriilor prezente în expoziția de la Bonn. Vizitarea acesteia echivalează cu descinderea într-o altă lume în care reintrările în și ieșirile din prezent sunt însă, savant ghidate.

Dinastia Habsburgică introduce vizitatorul în labirinticele legături de familie dictate de certe interese politice, care leagă de la un capăt la celălalt al lumii vechi, destinele unor ținuturi, Carol al V-lea moștenea la naștere Olanda și Burgundia. La acestea, capriciile sorții și moartea neașteptată a unor membri ai dinastiei adaugă noi teritorii. Din partea bunicilor materni Ferdinand de Aragon și Isabela de Castilia, Carol al V-lea moștenește întreg ținutul Spaniei inclusiv teritoriile cucerite de aceasta în Italia, Asia, Africa dar mai ales în America. Austria bunicului (împăratul Maximilian) intră și ea în posesia tânărului împărat căruia în 1519 i se atribuie titlul de Împărat al Sfântului Imperiu Roman. Cum altfel putea domni Carol al V-lea peste un atât de întins și mozaicat imperiu decât călătorind mereu și așezând în capitalele ținuturilor, regenți. În 1955, când aflat la Bruxelles renunța la tron, Carol al V-lea povestea că cei 40 de ani de domnie a fost de nouă ori în Germania, de șase ori în Spania de șapte ori în Italia, de patru ori în Franța, de două ori în Anglia și de două ori în Africa. Performanțele sunt demne de un adevărat "globetrotter" al zilelor noastre, dacă la acea vreme, aventurile călătoriei nu ar fi fost infinit mai premejdioase decât azi. Doar pentru a traversa Imperiul german, era nevoie de o săptămână. Multe din structurile puterii și instituțiile fondate de Carol al V-lea și fratele său Ferdinand, încoronat în 151 ca rege "german", au dăinuit până în secolul al XIX-lea, aflându-se la originea unor reglementări juridice moderne.

Un alt capitol al expoziției de la Bonn este rezervat campaniilor belicoase ale împăratului, soldate uneori cu imense pierderi de vieți omenești, cu costuri exorbitante, cu triumfuri spectaculoase dar efemere: Tunisia cucerită de împărat este pierdută în 1574 iar amenințarea otomană sporește neabătut. Războaiele purtate cu Franța (a cărei limbă împăratul o vorbea la curte) au permis Reformei să cucerească teren în Germania, obligându-l pe catolicul Carol să facă mereu concesii principilor germani reformați, când avea nevoie de ajutorul acestora în lupta împotriva turcilor. Capitolul Reformei oferă între altele documentele spectaculoasei confruntări dintre Carol și Luther cu toate consecințele morale politice și economice ale rivalității lor. Magnații financiari și puterea banilor, expedițiile în lumea nouă, alianța dintre cunoașterea științifică și inovațiile tehnicii, ceremoniile puterii, rolul artelor la curtea împăratului, iată enumerate doar etapele expoziției de la Bonn. Elogiul adus de fosta capitală germană împăratului nu este întâmplător. Carol al V-lea a poposit la Bonn de mai multe ori, în 1513 a străbătut chiar orașul. Nici Kölnul nu i-a fost străin împăratului Carol al V-lea de a înăbuși la nevoie cu forța, elanurile confesionale reformatoare ale colonezilor, în timpul lui Luther. Și se pare că locuitorii Kölnului au știut să-l primească cum se cuvine pe împărat, care a locuit chiar timp de mai multe luni, în fosta mare colonie romană...

Adevărata bază a imperiului german a fost însă Viena, deși de timpuriu Carol i-a încredințat fratelui său Ferdinand, conducerea. Acesta a trebuit în 1522 să recucerească orașul a cărui populație era atrasă de ideile Reformei. În 1529 Ferdinand reușește cu greu să apere Viena de turci, scrisoarea prin care-i dă vestea greu cuceritei victorii, fratelui său Carol, poate fi văzută și ea la Bonn... Poziția geo-strategică nesigură a Vienei pare să fi explicat graba cu care abia sosit în capitala habsburgică, Carol se grăbea s-o părăsească. Toledo în schimb pare să fi fost mai aproape de sufletul împăratului călător. Nunta cu Isabella de Portugalia, soția pe care a iubit-o nespus și a iubit-o destul de timpuriu, a avut loc la Sevilla. Basorelieful realizat de Jean Mone, reprezentându-i pe cei doi soți, este un mișcător omagiu adus fericirii matrimoniale. Se povestește că tânărul împărat era atât de îndrăgostit, încât membrii consiliului de stat spaniol au trebuit să-i reamintească cu insistență să-și ia în serios misiunea de împărat. În total Carol a trăit doi ani la Toledo iar firul vieții i s-a curmat în apropiere de tulburătorul oraș spaniol, într-o vilă de lângă mănăstirea San Geronimo de Yuste.

Însoțit de curtenii cei mai apropiați, înconjurat de câteva tablouri preferate între care cele realizate de Tizian, și de o sumedenie de ceasuri, atestând pasiunea sa pentru artele mecanice. Carol al V-lea se stinge din viață cu gustul amar al conștiinței de a fi jertfit pe altarul ideii manarhiei universale, șansele momentului. Căci se pare că — așa cum istoricul Fernand Braudel remarcase — forța oarbă a întâmplării și numai ea, a determinat acest uluitor destin politic și dinastic al unui împărat intrat în legendă, deja în timpul vieții. Și privind ceasurile — cinci la număr din cele multe pe care împăratul le-a avut, expuse acum la Bonn — cum ar putea privitorul să nu fie tulburat aflând că în urmă cu 500 de ani, Carol al V-lea își dădea seama că se amăgea, crezând că ar putea să sincronizeze bătăile de inimă ale supușilor săi, devreme ce nu reușea nici măcar să-și potrivească la secundă, ceasurile.

Muzica poeziei, poezia muzicii

Delia Cursan

MARIA FOARȚĂ
Duet/lul celor două muze,
Editura Brumar, Timișoara, 2000, 116 p.

Apărută postum și fiind la origine teză de doctorat, **Duet/lul celor două muze** se transcrie ca o foarte fină și densă sinteză asupra relației stabilite între discursul poetic și cel muzical, lăsând cu totul la o parte accepțiunile simboliste asupra acestei problematici.

Disertația Mariei Foarță se constituie într-un punct de vedere inedit, atât prin modul în care este construită, cât și prin conceptele pe care, ca demers lingvistic în primă instanță, le oferă spre analiză unui cititor avizat ori nu.

Cele două secțiuni ale cărții, **Retorica limbajelor: vorbire, poezie și muzică** și **Antifonie: Dialog între Philologus și Philomela,** amândouă foarte condensate, dar în același timp, accesibile unei sfere mai largi de cititori, dată fiind capacitatea remarcabilă a autoarei de a sintetiza informațiile cu care lucrează, dezbat problema dialogului dintre muzică și poezie. Prima face o analiză asupra diferențelor structurale dintre limbaj și muzică, asupra sincretismului melo - poetic, studiind felul în care categoriile logicii generale pot fi transpuse unei logici muzicale, și dubla interacțiune timp – muzică și timp – poezie.

Sintetizând și urmând linia mai multor studii și cercetări (Gräwe, Th. Adorno, Kierkegaard, N. Ruwet, C. Brandi, Helmholz, G. Tartler, G. Steiner, Goethe, Shiavino Sforza, L. Blaga, Richard Wagner, Igor Stravinsky, Adrian Iorgulescu, N. Moutard, P. Zumthor, H.I. Marrou ș.a.), Maria Foarță analizează cele două tipuri de discurs, pornind de la ideea că avem de-a face cu două discursuri polarizate: unul muzical, în senzorial, și celălalt, cel lingvistic, în logic și conceptual. Deși există anumite organizări structurale comune muzicii și poeziei (accentul, timbrul, pauza semnificativă, intonația, modul de atac sau accentuările suplimentare - ca procedee configurative), totuși ele nu sunt perfect echivalente. Nici chiar estomparea sensului conceptual și așa-numita senzorializare a lui echivalează asemantismul muzicii. Prima lor întâlnire s-ar petrece, conform lui Cesare Brandi, în "zona în care cuvântul poetic, din formă a unui conținut (semnificant lingvistic), devine substanță a expresiei. Este o emancipare a cuvântului de forma și substanța conținutului său uzual și o izolare a lui ca expresie semnificativă, care în muzică se traduce prin timbru". (p. 14).

Sincretismul melo-poetic este investigat din perspectiva teoriei lui C. Brăiloiu, folosindu-se ca material colinde populare și jocuri de copii (în anexe se exemplifică și cu descântece), unde se vorbește despre un ritm universal, despre ritmul pur și despre o schemă ritmică pură, în care așezarea accentelor este "imuabilă". (Există însă aici și ideea subordonării poeticului schemei muzicale).

Logica muzicii preia ori păstrează din cea generală categoria de ca*uzalitate* și relația cauză - efect (cu pornire în *esență, calitate și cantitate),* melodia fiind o "succesiune de cauzalități care-i dau desfășurarea discursivă" (p. 14), desfășurată conform unui pattern ritmic abstract a cărui percepere se face prin *pulsație",* unitate temporală pe care psihicul o instalează la comanda unui flux ritmic"(p. 43). Principiul pulsației este aplicabil și poeziei.

Timpul poeziei și muzicii este un timp care produce sens și semnificație, iar plăcerea estetică provine din chiar această caracteristică a temporalității pure, care se opune semnificației timpului obișnuit, empiric, pe care tinde să-l aboleasca. Anexele oferă și ele o mare largheță de puncte de vedere, multe dintre ele "revoluționare" și pe nedrept, ignorate de unii cercetători. Referirea se face, mai cu seamă, la teza lui Constantin Brăiloiu, apărută la Paris, în 1964, teză care propune o viziune ori, mai bine zis, o înțelegere nouă a legăturilor discrete, dar de mare forță dintre muzică și poezie, cu trimitere strictă la creațiile populare cântate. În strânsă legătură cu această teorie (de fapt, în strânsă legătură cu tot restul lucrării Mariei Foarță, o lucrare extrem de unitară, de compact și de bine închegată), se află teoria Tohăneanu (1969) – Funeriu (1980) asupra *substituțiilor ritmice,* moment care definitivează dilema privitoare la incongruența dintre schemele prozodice abstracte ale poeziei și realizările lor ritmico-metrice concrete în actul poetic. Ceea ce interesează mai cu seamă din această teorie este însă ideea *redresării ritmice* o dedublare de niveluri ritmice neconcordante, o abatere suprapusă ritmului de bază, ca o mișcare dublă, care apoi se șterge prin revenire la baza ritmică inițială, comună, în opinia cercetătoarei, muzicii și poeziei.

Antifonia, capitolul al doilea al lucrării, strânge, după modelul; maieuticii socratice, ca într-un rezumat, sub forma reconciliată și reconciliantă a dialogului între Philologus ("iubitorul de cuvânt") și Philomela ("iubitoarea de cântec"), ideile expuse anterior, ilustrând în variantă extinsă sugestia conținută în titlu. Capitolul poate fi considerat un fel de metatext al primei părți, reluând ideea prezentată în **Argument,** potrivit căreia teza își conține în structura sa și o antiteză (cf. **Logica dinamică a contradictoriului,** Stéphane Lupasco).

Deși în anumite momente s-ar putea părea că între "cele două muze" echilibrul devine, în viziunea Mariei Foarță, oarecum precar, balanța înclinându-se în favoarea muzicii, totuși **Duet/lul celor două muze** reușește în cele din urmă să surprindă legăturile bănuite și nebănuite, știute și neștiute care se întrețes între cele două registre, lăsând la rândul ei impresia unui ritm interior în care se reunesc deopotrivă muzicalitatea și poeticitatea.

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Mihaela Dănciulescu, Sorin Stroe , Viorel Hîrtopanu (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Marinela Pantiru, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 13 33 76, 13 33 90
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECT.

Valea Issei

Czeslaw Milosz

Valea Issei, "singurul roman pe care l-am scris", după spusele autorului, este o povestire autobiografică, relatată din perspectiva unui băiețel, Tomasz, alter ego-ul scriitorului. Casa bunicilor, satul unde s-a născut și a copilărit în absența părinților, valea miraculoasă a Issei pe malurile căreia s-a scăldat și a pescuit, pădurile cu vânătorile de cocoși sălbatici, toate sunt irizate, străluminate de sensibilitatea băiatului, învăluite definitiv într-o aură de fabulos. Este sorgintea mitică a oricărui destin individual și cu atât mai cert a destinului propriu unui scriitor.

Într-un volum apărut la Cracovia în 1991 și intitulat *Anul Vânătorului* (notații, însemnări, jural), Milosz se referă la rolul terapeutic al povestirii *Valea Issei*, într-o perioadă când tânărul fost diplomat, aflat în exilul său voluntar își căuta noi rosturi existențiale: această scriere "m-a scos din abstract și m-a redat poeziei" (pentru care a și primit premiul Nobel în 1980).

Nota red.: Volumul, tradus integral de către Olga Zaicik și Stan Velea va apărea în curând la Editura Univers (Colecția "A Treia Europă")

*

Tomasz s-a născut la Ginie pe Issa, la vremea când merele cad izbindu-se cu zgomot de pământ în tăcerea după-amiezii, când în tindă stau butoaiele cu bere brună, care fierbe aici după ce s-a isprăvit cu secerișul. Ginia e mai întâi un munte acoperit cu stejari. Biserica de lemn construită aici e dovada atitudinii potrivnice vechii religii sau, poate, rostul ei a fost de a se trece de la credința veche la cea nouă fără zguduiri: întrucât în acest loc, pe vremuri, oficiau jertfitorii zeului trăznetelor. De pe pajiștea din fața Bisericii, sprijinindu-te de îngrăditura din stânci, se văd în vale încolăciturile râului, bacul cu căruciorul de pe el, înaintând încet în lungul odgonului, tras ritmic de mâna călăuzei (pod pe aici nu se află), drumul, acoperișurile ițindu-se printre copaci. Mai într-o latură se află parohia cu acoperișul cenușiu de șindrilă, semănând cu arca de pe icoane. După ce urci treptele și apeși clanța, pășești pe o pardoseală din cărămizi tocite, așezate oblic, alcătuind un fel de brăduț, iar lumina bate pe ele trecând prin gemulețe verzi, roșii și galbene, stârnind admirația copiilor.

Pe o coastă, printre stejari, se află cimitirul unde, în pătratul împrejmuit cu un lanț legând stâlpișorii de piatră, dorm strămoșii lui Tomasz dinspre partea mamei sale. Într-o latură a cimitirului și învecinate cu acesta sunt niște ridicături cilindrice, unde, vara, țâșnesc șopârle prin tufele de cimbrișor. Li se spune Metereze Suedeze. Le-au înălțat fie suedezii, care veneau aici de dincolo de mare, fie cei care s-au luptat cu ei; uneori se găsesc și resturi de armuri.

Luând-o pe aleea desprinsă din dreptul drumului, ajungi la Tomasz acasă. Teii sunt atât de deși încât alcătuiesc un tunel, aleea coboară până la helești eu. I se spune Helești eul Negru, fiindcă soarele n-ajunge la el niciodată. Noaptea să umbli pe aici e înfricoșător. Unii au văzut o scroafă neagră, au auzit-o grohăind pe înfundate, lovind cu copitele în glodul potecilor, dar dacă făceai asupra ei semnul crucii dispărea numaidecât. Dincolo de helești eu, aleea se înalță iar, și se deschide larg terenul acoperit cu gazon. Casa e albă, atât de joasă încât acoperișul cu șița acoperită din loc în loc cu iarbă și mușchi, pare s-o strivească. Vița sălbatică, ale cărei boabe îți strepezesc dinții, se înfășoară în jurul ferestrelor și al celor două coloane din cerdac. În spatele casei au mai construit o aripă– acolo se mută toți când vine iarna, pentru că partea din față a casei putrezește și se cocârjează datorită umezelii, pătrunzând pe sub podele. Aripa nouă are odăi multe, în ele stau războaiele de țesut, roțile de tors și presele pentru netezit postavul.

Leagănul lui Tomasz fusese pus în partea veche a casei spre grădină și primele sunete care îi dădeau binețe fuseseră probabil ciripitul păsărelelor dindărătul ferestrei. Când a început să umble, i-a trecut multă vreme până să cunoască diferitele odăi și cămări. În sufragerie îi era frică să se apropie de canapea mai puțin din cauza portretului atârnat deasupra ei și înfățișând un bărbat cu privirea aspră în armură și cu marginea hainei de culoarea purpurei, cât datorită celor două chipuri schimonosite ale unei statuete din lut, așezată pe poliță. În odaia denumită "salonul", nu se ducea niciodată, și chiar când ajunsese băiat mare nu se simțea acolo în apele lui. "Salonul" din spatele tinzii era întotdeauna gol, parchetul și mobilele trosneau de la sine în mijlocul tăcerii, și era bineștiut că cineva se ține acolo. Cel mai mult râvnea să intre în cămară, dar asta se întâmpla rar. Atunci bunica răsucea cheia în ușa vopsită cu roșu și răzbăteau spre el mirosurile. Mai întâi cel de salamuri și șunci afumate, atârnate sub grinzile tavanului, dar amestecat cu el, izul din rafturi, urcate unele peste altele de-a lungul pereților. Bunica trăgea sertarele și-i îngăduia să miroasă, explicându-i: "asta-i scorțișoară, asta-i cafea, astea-s cuișoare". Mai sus, acolo unde doar adulții puteau ajunge, luceau vasele de culoarea aurului întunecat și-ți trezeau dorința să le atingi, piuliță, o mașină de

pisat migdale, ba chiar și capcană de prins șoareci: o cutie din tablă pe care șoarecele putea să se cațere peste o punte micuță cu trepte, iar când apuca slănina, se deschidea clapa și șoarecele cădea în apă. Fereastra micuță a cămării era prevăzută cu gratii și, în afară de felurite mirosuri, aici domnea răcoarea și întunecimea. Lui Tomasz îi plăcea și încăperea de pe coridor, de lângă bucătărie, "garderoba", cum îi spuneau, unde erau puse la uscat brânzeturile și adeseori băteau untul. La treaba asta lua parte și el, fiindcă era distractiv să dai cu bățul în sus și în jos, pe când prin deschizătură se vedea forfotind zerul. Ce-i drept se plictisea repede, pentru că trebuia să muncești mult până ce, în capătul vergelei, pe crucea din lemnișoare încrucișate, vedeai prinzându-se bucățelele galbene de unt.

Casa, livada din spatele ei și pajiștea din față, pe astea le-a cunoscut Tomasz mai întâi. Pe pajiște trei agave, una mai mare la mijloc și două mai mici pe laturi, făceau să plesnească glastrele purtând semnele cercurilor ruginite. Agavele erau atinse de vârfurile molizilor, crescând în partea de jos a parcului și printre ele toate se afla lumea. Gonea la vale, spre râu și spre sat, la început doar atunci când Antonina ducea în copăița sprijinită de șold rufele pentru spălat, iar peste ele scândura de frecat,

***

Strămoșii lui Tomasz erau pani. Cum de ajunseseră să fie era un lucru uitat de mult. Purtaseră coifuri și săbii, iar locuitorii satelor din jur trebuiau să le lucreze ogoarele. Bogăția lor se măsura mai degrabă cu numărul de suflete pe care-l stăpâneau decât cu suprafața pământului. Cu foarte multă vreme în urmă, satele le plăteau danii în natură, mai târziu și-au dat seama că grâul încărcat pe șlepuri și trimis pe râul Niemen spre mare aduce beneficii mari și că e rentabil să defrișezi bucăți de pădure. Se întâmpla pe atunci ca oamenii siliți să muncească să se răscoale și să-i omoare pe moșieri (**pani**), iar conducătorii lor erau bătrânii, urându-i pe stăpâni, dar și creștinismul ivit o dată cu sfârșitul libertății.

Când s-a născut Tomasz, moșia era pe ducă. Mai rămăsese puțin teren pe care arau, semănau și secerau câteva familii numite **ordinarius**, iar plata și-o primeau mai mult în cartofi și grâne, repartiția asta anuală fiind trecută în registre și denumită **ordinaria.** În afară de aceștia mai erau și un număr de oameni tocmiți care "mâncau la conac".

Bunicul lui Tomasz, pe numele lui Kazimierz Surkont, nu aducea în nici un fel cu acei bărbați care odinioară se ocupau pe aici cu caii pentru călărit și se certau cu privire la felul armelor. Nu prea înalt de stat, cam greoi, cel mai adesea își trecea vremea stând așezat pe scaunul lui, unde când ațipea își sprijinea bărbia în piept, iar șuvițele de păr cărunt îi alunecau de pe chelia rozalie și pince-nez-ul i se clătina atârnat pe un șiret de mătase. Avea tenul ca de copil (numai nasul, din cauza frigului, lua uneori culoarea prunei) și ochi albaștrii cu vinișoare roșii. Răcea ușor și odaia lui îi plăcea mai mult decât statul în aer liber. Nu bea, nu fuma și cu toate că s-ar fi cuvenit să poarte cizme cu carâmbi, ba chiar și pinteni, ca să arate astfel că-i oricând gata să iasă în câmp, purta pantaloni lungi cu genunchii rotunjiți și ghete șnuruite. Nu era la conac nici un câine de vânătoare, cu toate că prin ogradă pe lângă grajd, se scărpinau și se căutau de purici o droaie de dulăi liberi de orice fel de obligații. Nu avea nici o pușcă. Bunicu Surkont prețuia mai presus de orice liniștea și cărțile despre îngrijirea plantelor. Poate că și cu oamenii se purta nițel cum se purta cu plantele și era greu ca patimile lor să-l scoată din sărite. Încerca să-i înțeleagă și faptul că era "prea de treabă" și sila lui pentru jocul de cărți și zgomot, îi ținea de-o parte pe vecinii egali cu el ca tagmă. Îi rosteau numele și ridicau din umeri neavând ce să-i reproșeze exact. Oricine venea, domnul Surkont îl primea cu o cinste și politețe nepotrivite cu rangul și poziția oaspetelui. Doar se știe că altfel trebuie să te porți cu un șleahtic, altfel cu un evreu și altfel cu un țăran, pe când el se abătea de la acest principiu până și atunci când era vorba de îngrozitorul Haim. Odată la câteva săptămâni, îngrozitorul Haim se ivea în brișca lui și, cu biciul în mână, purtând un caftan negru și niște pantaloni bufanți alunecându-i peste carâmbii cizmelor, intra în casă. Avea barba țepănă ca un vreasc pârlit de foc. Aducea vorba despre prețul secarei și al viteilor, ceea ce era doar o introducere la explozie. Atunci, țipând și gesticulând, alerga și-i fugărea pe ai casei prin toate încăperile, își smulgea părul din cap și se jura că are să dea faliment dacă va plăti cît îi cer ei. S-ar fi părut că, fără a face pe disperatul, ar fi plecat cu simțământul că nu și-ar fi îndeplinit rolul de negustor priceput. Tomasz se mira văzând că țipetele încetau brusc. Acum Haim avea pe buze ceva ca un mic zâmbet, stăteau pe scaune și el și bunicul, discutând prietenește.

Bunăvoința față de oameni nu însemna că bunicul Surkont era dispus să cedeze. Vechile neînțelegeri dintre satul Ginie și curte se risipiseră și felul în care erau repartizate terenurile îi lipsea de motive de sfadă. Alta era situația cu satul Pogiry, așezat de partea cealaltă, lângă pădure. Acesta purta o necontenită luptă pentru dreptul la pășunat și n-o scotea la capăt prea lesne. Se adunau, dezbăteau starea lucrurilor, creștea în ei mânia, alegeau o delegație dintre cei mai vârstnici. Dar atunci când bătrânii și Surkont se așezau în jurul mesei, pe ea aflându-se vodca și farfurii cu felurite mezeluri, toată pregătirea asta își pierdea parcă țelul. Bunicul își mângâia brațul cu palma, și, fără grabă, prietenește, se apuca să explice. Era limpede că năzuiește doar să descurce lucrurile, ca să fie pe dreptate. Oamenii aprobau dând din cap, se mișcau, încheiau o nouă învoială și abia pe drumul de înapoiere le trecea prin gând tot ce nu spuseseră, se supărau că se lăsaseră din nou vrăjiți și că se vor rușina în fața satului.

În tinerețe, Surkont învățase la oraș; citea pe atunci cărțile scrise de Auguste Comte și de John Stuart Mill, despre care nu prea auzise nimeni dintre cei ce trăiau pe malurile Issei. Din istorisirile lui despre vremurile acelea, Tomasz își amintea mai ales de balurile, unde bărbații purtau frac. Bunicul și colegul lui aveau doar un singur frac și când unul dintre ei se afla la dans, celălalt aștepta acasă să-i vină rândul; după câteva ceasuri se schimbau între ei.

Dintre cele două fiice ale sale una, Helena, se măritase cu un arendaș din împrejurimi, pe când Tekla se dusese după cineva de la oraș și ea era mama lui Tomasz. Venea la Ginie uneori pentru câteva luni, pentru că își însoțea bărbatul, care umbla prin lume după câștig, iar mai târziu mânat de război. Pentru Tomasz însemna cineva de o frumusețe fără seamăn, cu care nu prea știa ce să facă și tot privind-o, înghițea în sec de atâta iubire; pe tatăl lui aproape că nu-l știa. Ca femei, în jurul lui fusese mai întâi Pola, când era mic de tot, iar după aceea Antonina. Pola însemnase albul pielii, inul, moliciunea și, mai târziu, trecuse simpatia pentru ea asupra țării al cărei nume suna asemănător: Polonia. Antonina umbla cu burta împinsă înainte, încinsă cu un șort în dungi. La brâu purta o legătură de chei. Râsul îl avea ca un hohot, iar inima ei era plină de bunăvoință față de toată lumea. Vorbea amestecând cele două limbi, adică lituaniana, care era limba maternă, și polona pe care o învățase, și le folosea combinate.

Tomasz îl iubea mult pe bunicul. Mirosea frumos și perii cărunți de deasupra gurii îi gâdilau obrajii. Stătea într-o odaie micuță, unde deasupra patului era atârnată o gravură reprezentând niște oameni legați de stâlpi, iar alții, pe jumate goi aprindeau stâlpii cu făclii. Unul dintre primele exerciții de lectură ale lui Tomasz a fost silabisirea explicației de pe tablou: "Făcliile lui Nero". Acesta era numele purtat de acel rege crud, dar Tomasz îl botezase la fel pe un cățel, pentru că uitându-se în botul lui, adulții spuneau că e negru în cerul gurii, ceea ce însemna că avea să fie rău. Nero crescu fără să dovedească vreun fel de cruzime, în schimb era isteț, mânca prunele căzute din copaci, iar atunci când nu le găsea pe jos știa cum să se sprijine cu labele de trunchiul copacului și să-l scuture. Pe masa bunicului se afla un teanc de cărți, iar pozele înfățișau rădăcini, frunze și flori. Uneori bunicul îl ducea pe Tomasz în "salon" și acolo deschidea pianul ridicând ușor capacul de culoarea castanelor. Degetele-i parcă ușor umflate, îngustându-se spre vârf, treceau peste clape, mișcare uimitoare la fel de uimitoare ca sunetele risipite.

Prezentare și traducere
Olga Zaicik

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

BIBLIOTECA
4386
A

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"

● NR. 6 (1413) 15 IUNIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

Dulcea mea Doamnă

Scrisori inedite ale lui Eminescu adresate Veronicăi Micle

Sibiu

Mariana Șora și tranziția către memorialistică

Cornel Ungureanu

1. Un fel de a fi radical

O viață-n bucăți, prima carte de memorialistică a Marianei Șora, putea da seamă despre un fel de a gândi amintirile. Filosof, eseist, traducător, autoarea *Undelor și interferențelor* înaintează cu dificultate printre întâmplările unei vieți. Înaintează, adică detestă recapitulările, încearcă să evite trădarea intimității. Momentele triumfale sunt acelea în care eseista poate să mediteze asupra unui eveniment, să comenteze o dezbatere intelectuală, să facă portrete ale marilor scriitori care i-au stat în preajmă. Un soi de fugă de sine — de ființa de carne și oase, de contextele atât de constrângătoare definesc această carte în care pulsează doar un timp — un *fragment* dintr-o viață de cărturar.

Mariana Șora e un om de idei. Educația ei filosofică a așezat-o lângă cărțile lui Goethe, dar și lângă ale lui Lucian Blaga, lângă romanele lui Thomas Mann, dar și lângă Franz Kafka. Ea este un mediator și nu un comparatist în sensul tradițional al cuvântului. Este un autor pentru care Istoria literaturii merită un răgaz și o investiție sentimentală. Dar nu mai mult.

Și nu oricum. Pe înaltele reliefuri ale marii culturi, scriitoarea a învățat să trăiască lipsa de cruțare a spiritelor radicale. *Mărturisirile unui neisprăvit*, ultima carte a Marianei Șora, ne atrage atenția asupra felului în care spiritul critic paralizează (poate paraliza) orice reverie romanescă.

2. A scrie și a rescrie un jurnal

O viață-n bucăți rescrie însă alte caiete, copiază alte jurnale, reface (eventual) alte istorii personale. E o carte care comprimă un volum de eseuri, unul de istorie literară lângă unul de amintiri, mai degrabă posibile. Nici scrisorile apărute prin volume (cele către I.D. Sîrbu în primul rând) nu dezvăluie bucuriile unui autor fericit. Memorialiștii își scriu, de obicei, cărțile ca să evoce o victorie — marșul triumfal către acest Azi al împlinirilor. Memorialistica Marianei Șora este guvernată mai ales de sentimentul ratării. Filosoful de odinioară a trebuit să părăsească lumea ideilor. *Memoriile unui neisprăvit* glosează asupra acestei stări, aceste situații — a *neterminării*.

Cine citește numeroasele pagini de jurnal publicate de diverse reviste (cu prioritate de *Adevărul literar și artistic)* poate însă descoperi atitudini luptătoare în pagini în care totul părea a evoca Dezastrul. Filosoful nu este perdantul absolut, exilata nu meditează, lăsând armele, asupra dezastrelor. Ea insistă asupra lucrurilor pe care le-ar putea împlini, revine asupra personajelor. Are în urma ei o operă de autor al Europei Centrale cum puțini scriitori români au. A tradus enorm din românește în germană sau franceză, nu întotdeauna cărți fundamentale, dar investiția de energie, de efort, de talent trebuie numită. A tradus din germană și maghiară texte dificile care, într-un fel sau altul, au ajutat-o să-și construiască un stil. Începând din 1939 a scris *Jurnal* — un jurnal care se întinde pe câteva mii de pagini. E un Jurnal care conține pagini din Franța, Germania, România. Sunt pagini scrise în română, germană, franceză, engleză. Comentează mii de cărți, de articole, de evenimente culturale, din țară sau din exil. Sunt numeroase portrete, judecăți de valoare, detalii care, poate, ar trebui să rămână sub pecetea tainei.

Ce se va întâmpla, deci, cu numeroasele caiete care, scrise pe parcursul a șase decenii, ar trebui să o exprime pe Mariana Șora mai bine decât orice altă carte a ei? Pot fi publicate aceste caiete în forma în care au fost scrise? Dacă nu, atunci care ar fi forma sub care ar putea fi ele aduse în fața publicului? *Memoriile unui neisprăvit* dau seama, înainte de toate, de o indecizie. Ca în cărțile de odinioară, nu Mariana Șora se confesează, ci un prieten:

"Paginile adunate aici aparțin unui prieten stimat și iubit, dispărut înainte de vreme, în împrejurări tragice care ni l-au răpit tocmai atunci când, în pragul maturității, capacitățile sale native ieșite din comun, amplificate de o vastă cultură și o dureroasă experiență a vieții, ar fi urmat să irumpă în limburi, unde zăcuseră în stare de latență, stăvilite, baricadate, încătușate de o ciudată conlucrare a împrejurărilor cu opreliștilor de el impuse. Așteptase mereu acea limpezire a apelor a cărei întârziere îl făcea să sufere fără a se plânge și acel climat clement de care sufletul său vulnerabil simțea neapărată nevoie spre a se putea desfășura. Scrierile pe care le-ar fi dat dacă i s-ar fi împlinit așteptările ar fi îmbogățit fără îndoială avutul nostru cultural în aceeași măsură ca și alte opere dintre cele mai apreciate ale contemporaneității".

Fraza lungă, arborescentă, se luptă cu o potrivnicie greu de înțeles. Ne povestește de ce nu se scrie o carte. De ce respectiva carte nu își justifică ieșirea în lume. Dar tot ea păstrează în meandrele sale un discurs despre *autorul potențial*, mereu blocat de întrebările sale esențiale: Ce rost are? Ce valoare au aceste pagini?

3. Arta de a spune nu

Așadar, un chinuitor drum printre oglinzi paralele. Hiperluciditatea autorului destramă orice demers care ar da carne epică narațiunii. Iar locțiitorul pare nevrednic să preia mesajul auctorial:

"Nu, n-aveam cum să-i explic, de vreme ce nici eu nu-mi explic această incapacitate, acest refuz organic, invincibil, de-a sparge o breșă în zidul nevăzut care mă ține închis, de-a irumpe în afară și de a fi acasă în lume? De ce esențialul se consumă înăuntru și nu răzbate? Viața interioară și terenul manifestărilor sunt ca două încăperi între care ușa e blocată. Ce piedică nevăzută baricadează trecerea? Nimic. Un vid, un hiat care întrerupe curentul de îndemnuri. În schimb, lasă să treacă tot ce pătrunde din exterior. S-a stabilit astfel un curent de sens unic, lumea te invadează. Ce ciudată imaturitate! (s.n.) O copilărie întârziată. Mediul din jur e prea dens ca să pătrunzi în el: primindu-i iradierile de multe ori dureroase, nu te miști în voie: te deplasezi împreună cu acel înveliș de vid care te ține, îți îmbracă ființa strâns ca o altă piele, transparentă, de nimeni văzută".

Imaturitatea a fost gândită de unii cărturari ai secolului XX ca o importantă trăsătură a acestui secol. Odinioară, scria Gombrowicz, omul visa să fie zeu, azi visează să fie tânăr. Neîmplinirea nu mai e un viciu, nu mai e un avertisment, un semnal de alarmă, dimpotrivă — un semn al aleșilor, al celor care n-au intrat într-o formă. Al celor ce nu sunt supuși încremenirii, îmbătrânirii, sclerozei între anumite limite. Al celor ce păstrează intactă potențialitatea.

E greu de spus câtă cochetărie de intelectual(ă) și cât sentiment al dezastrului există în titlul cărții. *Neisprăvit* poate conota, deopotrivă, lumea postmodernă a lui *incompiuto*, dar și sentimentul omului tradițional care suferă de tristețea lui Czeslaw Milosz — acea tristețe a omului din est, a lumii în care forma nu a fost încă încheiată.

3. În căutarea altor alianțe

Și totuși, Mariana Șora vrea să fie romancier, fie măcar în sensul din **Poezie și adevăr**. Sau din **Procesul**, ca să ajungem în secolul XX al traducătoarei. Mărturisirile își adaugă (înghit, precum știuta balenă pe Iona) un roman ceva mai vechi al scriitoarei, **Rătăcire**.

Autoarea trăiește voința de creație, așadar. Dar o trăiește în felul ei propriu. Nu vrea să-l lase pe T., personajul din **Rătăcire,** să zburde singur prin lumea literaturii. Erou exemplar (precum cutare erou din cărțile lui Kafka, din filmele lui Ingmar Bergman sau din pânzele lui Chirico), T. trebuie pulverizat — trebuie să rămână doar o ficțiune. Iar **cititorul de roman** ce păzește? El poate să ducă până la capăt metamorfoza unui text. El poate fi cel mai fericit aliat al eseistei, al traducătoarei, al naratoarei Mariana Sora:

"Perspicacitatea dumitale fără greș, stimate cititor, ți-a șoptit de mult la ureche un secret pe care acum ți-l voi destăinui. Desigur că în nefericitul, aproape anonimul și nevolnicul erou a cărui poveste am istorisit-o, lăsându-l să vorbească el însuși, ai recunoscut demult pe netrebnicul autor al acestor mărturisiri. Da, acel T. a cărui aventură absurdă cu sfârșit sinistru v-am povestit-o sunt eu, tot eu, care povestesc în continuare, căci, de bună seamă, nu m-am omorât".

Naratorul poate să-și permită să devină ficționar. E, în fond, dreptul lui, așa cum dreptul eseistului e să scrie jurnale iar creatorul de jurnal să-și asume rolul de romancier. În alianță (ironică..., desigur) cu iubitul cititor, frate și semen.

4. Unde e, totuși, Timișoara?

Unde e, totuși, Timișoara, mă întreabă colegii mei de redacție. E aproape peste tot, spun. E o cetate a umbrelor, așa cum, pentru Cerchiști, Sibiul devenea o cetate a umbrelor.

Nu doar prietenia (corespondența) cu Negoițescu, nu doar pregătirea filosofică, ci și un anume fel de a gândi literatura o leagă de membrii Cercului literar.

La o anumită vârstă, pentru memorialist, orașul copilăriei, al adolescenței, se răsfrânge în memorie și în pagina scrisă într-un anume fel. E spațiul de refugiu — e convenția necesară. E fericitul cititor, în ultimă instanță.

Amants, heureux amants...

Șerban Foarță

Se iubeau într-atât, că-și dădeau
nu o dată, pe zi, randevu,
ci de două, de patru, de nu
mai știu câte ori... Își dădeau

întâlnire în parc sau la ceas,
ca și-n stații pustii de tramvai,
unde se-mbrățișau până, vai,
uitau că,-n trei sferturi de ceas,

urmau să se vadă-ntr-un loc
opus, — iar când și-aduceau
aminte,-și spuneau numai ceau,
căutând, fiecare,-un mijloc

de transport, ca să fie la timp,
asudând fericit, la al nu
știu câtelea nou randevu
în nedarnicul zilei răstimp.

FNI — premiul național pentru ficțiune

Marcel Tolcea

Perioada acordării premiilor literare naționale a corespuns — printr-o pilduitoare coincidență — cu scandalul de la FNI. Spun "pilduitoare" fiindcă, în România, viața încă bate ficțiunea de departe. Semn de anormalitate, de infantilism social, desigur, vor spune de îndată sociologii, politologii, analiștii serioși. Dar și semn de zăcământ ficțional în imediat, vor atenua scenariștii, prozatorii. Realitate la care, un psihosociolog amen ar adăuga și o trăsătură de caracter oarecum preromantică a subiecților FNI : naivitatea, încrederea absolută. Fiindcă trebuie să fii dotat cu o mentalitate din vremea fraților Grimm pentru a mai depune cu atâta fervoare toate economiile într-un fond după ce ai trăit cardiaca experiență a Caritas-ului ori a Fondului Safi. Românii însă — aș risca din nou o judecată globală — au o memorie fiziologică scurtă și nu se gâdilă pe la subsuoara principiilor dacă e vorba de bani. În plus, cred că tulburătorul fenomen Bingo a relativizat amploarea câștigului, astfel că nimeni dintre deponenți nu s-a mai mirat cum pot crește acțiunile unui fond cu 300 la sută când economia noastră nu crește nici măcar cu 10 la sută. După cum, familiarizați probabil cu accidentele genetice de tip Ghiță Mureșan (Big Geetza) sau cu megainflația din ultimii zece ani, deponenții noștri s-ar fi gândit că, tot așa, cresc și banii lor în coșul FNI. Un coș care, finalmente, s-a dovedit a fi, deopotrivă, furuncul și uger. Furuncul — pentru cei peste 300 000 de haloși, uger — pentru cei care și-au retras investiția la ora exactă.

Și am să explic foarte succint — mai ales cititorilor revistei noastre cu apetență pentru fantasticul lumii a treia — cum se obține un asemenea furuncul pe trupul sfânt al economiei. Mai întâi, se întemeiază un Fond căruia i se spune "Național". Un adjectiv ce dă prima impresie de stabilitate. Apoi, societatea de administrare alege o Bancă de Depozitare cu probleme, cum ar fi Banca Agricolă. Asta pentru ca, după falimentul băncii, să nu mai recurgă la altă bancă și, în acest mod simplu de înțeles, să dea singură cotațiile titlurilor. Apoi, în cârdășie cu CEC-ul, să insinueze impresia de siguranță absolută. Ceea ce atrage depuneri imense, inclusiv din partea Ministerului de Finanțe, inclusiv din partea CEC-ului. În acest moment, reacția organismului abilitat să controleze, CNVM-ul, este evident dublu paralizată. Mai întâi politic, fiindcă cine îi controlează pe cei de la Putere, iar apoi financiar, fiindcă banii trebuie repartizați uniform prin partide. În fine, la ora exactă a ingineriei financiare, barosanii își retrag banii depuși, cu o valoare triplă față de momentul depunerii.

"Unde sunt banii noștri", clamează bieții depunători. Ei sunt exact în sumele retrase la timp și în investițiile perdante ale Fondului.

Jacques Barzun și istoria culturală a Occidentului

Vladimir Tismăneanu

Decan al studiilor de istorie intelectuală din lumea anglo-saxonă, ajuns la venerabila vârstă de 92 de ani, profesorul Jacques Barzun propune acum o carte de concluzii privind experiența culturală a Occidentului din ultimele cinci secole. În *New York Times* din 15 aprilie, în paginile consacrate artelor și ideilor, criticul cultural *en titre* al acestui influent cotidian, Edward Rothstein, ne oferă, pe baza unui interviu cu nonagenarul gânditor, o incursiune în temele principale ale cărții care urmează să iasă pe piață în câteva săptămâni. Câteva cuvinte despre Barzun: opera acestuia se încadrează în chip decisiv în configurația numită istorie culturală (*cultural history*).

Născut în Franța, el și-a făcut studiile la universitatea Columbia din New York, unde a predat timp de 50 de ani, ajungând la un moment dat chiar pro-rector academic. Titlurile cărților sale indică un itinerariu spiritual fascinant, în multe privințe asemănător cu cel al unui Isaiah Berlin ori al faimosului critic și profesor de literatură de la aceeași universitate Columbia, Lionel Trilling. Spirit enciclopedic, dotat cu o rară vocație a sintezei culturale, Barzun a scris texte fundamentale despre Franța secolului al XVIII-lea, arta romanului polițist și viața compozitorului Hector Berlioz. În total, el a scris peste 30 de cărți, a tradus cu fervoare și acum ne dăruiește o viziune comprehensivă despre destinul culturii occidentale, intitulată elocvent, **Între zori și decadență**. Nu este nicicum vorba de o perspectivă apocaliptică în stil spenglerian, ci de o interpretare originală a marilor teme și cicluri care au dat măsura deopotrivă a grandorii și tensiunilor spiritului occidental.

O combinație de autobiografie spirituală și analize bogate în intuiții de o frapantă originalitate, cartea lui Barzun promite să devină un subiect de referință pentru toți cei care vor să înțeleagă deopotrivă originile și pespectivele culturii occidentale, o cultură pe care Barzun o vede înainte de toate drept una a unor tumultuoase întâlniri de tradiții intelectuale și religioase. Pe scurt, cultura occidentală îi apare acestui erudit drept una a eterogenității și dinamismului perpetuu. Format în perioada în care istoria culturală abia prindea ființă ca disciplină academică, Barzun recunoaște rolul esențial jucat de asemenea gânditori precum Emile Durkheim, William James și, în egală măsură, de fondatorii antropologiei culturale moderne. Cultura nu mai este redusă la forme artistice, ci devine ansamblul vieții unei societăți, incluzând guvernământul, obiceiurile, moravurile, religia și alte forme simbolice. Pentru Jacques Barzun, istoria culturală creează o rețea de interrelații. A înțelege o idee filozofică presupune astfel cercetarea felului în care respectiva idee este integrată, comunică așadar, cu o anumită textură culturală. Plasând în timp această textură, explorându-i antecedentele și conexiunile, istoria culturală oferă o viziune coerentă asupra trecutului ca și asupra relației dintre acest trecut și prezent. Mai mult, ea demonstrează că există continuități și transformări ce definesc o tradiție și conferă sens ideii de civilizație. Istoricul cultural, nota Barzun în lucrarea sa despre clasicism, romantism și modernitate, se situează între aspirația empatiei în raport cu lumea simbolurilor pe care le studiază și interesele spirituale ale epocii în care trăiește, deci ale prezentului.

Pe baza acestei metodologii menite să recunoască deopotrivă demnitatea trecutului și sfidările prezentului, Barzun ajunge la concluzia că ultimele cinci secole de cultură occidentală au stat sub semnul unei serii de idei în continuă evoluție: emancipare, abstracție, individualism și secularism. El sugerează că au existat patru perioade principale în istoria relativ recentă a Occidentului. Prima, care a început odată cu Reforma protestantă în 1517, se raportează la chestiunea: "Ce se poate crede într-o religie?" A doua, specifică pentru secolul Luminilor și care se sfârșește odată cu Revoluția franceză, se centrează pe definirea statutului individului și a modalităților de guvernământ. A treia, care a debutat cu romantismul secolului al XIX-lea și s-a încheiat prin modernismul de după primul război mondial a încercat să determine mijloacele de realizare a egalității sociale și economice. În fine, a patra, care pare să se încheie în zilele noastre, este dominată de scepticismul și relativismul postmodern. Occidentul, afirmă Jacques Barzun, poate fi victorios în plan economic și politic, este însă frământat de îndoieli culturale și a abandonat noțiunea clasică a emancipării. O perioadă de decădere pentru Barzun se caracterizează prin absența unor linii clare de avans: "Când oamenii acceptă futilitatea și absurdul drept normale, scrie el, cultura este decadența".

Observam similitudini între demersul lui Barzun și critica post-modernității la un gânditor precum Allan Bloom. Pe de altă parte, spre deosebire de pesimiștii culturali, Barzun vede posibilitatea ca din actuala stare de anarhie valorică să se nască noi sensuri și noi coerențe. În finalul discuției cu Edward Rothstein, Barzun susține că tocmai această permanentă tensiune între creație și distrugere a fost și rămâne semnul distinctiv al spiritului occidental. Este greu de prevăzut când și cum se va configura o nouă sinteză, deci o nouă unitate spirituală. Un lucru este însă cert, afirmă Jacques Barzun: "Umanitatea este perseverentă, iar ce va veni ca renaștere spirituală este încă în umbră. Atunci însă când un nou val, într-adevăr original, într-adevăr creator, va izbi țărmul, atunci se va întâmpla o redescoperire a Occidentului". Venind din partea unui spirit eminamente dubitativ, această predicție este un bun antidot în raport cu acele viziuni care, mult prea grăbit, proclamă decesul spiritual al Vestului.

Washington, DC
15 martie 2000

Arta de-a provoca dezastre și dușmanilor, și prietenilor

Alina Mungiu-Pippidi

Mircea Mihăieș: — Dragă Alina, ai petrecut în ultimii ani multă vreme departe de țară. Cum se vede România de la distanță? Mai precis, ce se vede în/prin cețurile depărtării?

Alina Mungiu: — Cum se vede România de la distanță? Ca și de aproape. Un loc plin de evenimente în care nu se întâmplă nimic, pentru că tiparul de comportament social nu este dirijat spre construcție, și de la distanță numai construcțiile se văd. E înfricoșător când lipsești din România un an să-ți dai seama că ai putea la fel de bine lipsi și zece: nici o instituție nu se va ridica între timp, poate cel mult vor mai putrezi unele care păreau că au sevă. Nici măcar averi nu se construiesc așa cum ar trebui — cu sârguință și discreție: are aerul că cei care s-au orientat spre îmbogățire au făcut-o așa cum unii au ales politica, și alții literatura, doar din dorința disperată de a fi băgați în seamă. Acesta nu e capitalism: o clasă care încă nu a câștigat suta de mii de dolari, dar a și cheltuit-o luând un Mercedes pe credit nu va aduce dezvoltare României. Probabil cuvântul cheie aici este superficialitatea: în cultura urbană post-comunistă românească elementul dominant e televiziunea, și televiziunea orientată spre divertisment în cel mai înalt grad. Deocamdată divertismentul numărul unu e încă politica, dar altele, cum ar fi dramele cotidiene sau norocul (sub forma jocurilor) sunt în creștere. Chiar atunci când se petrece un eveniment în spațiu real, el e provocat tot de media: ProTV nu merge să filmeze o petrecere în Piața Universității, ci cheamă lumea la petrecere în Piața Universității, iar Radio Contact face turul Bucureștiului cu o platformă pe care cântă o orchestră cărată de un camion, urmată de o mulțime mică și neliniștită că nu se va distra atât de bine cum speră.

Altfel România e un loc mult mai pașnic decât te lasă să crezi ziarul "Adevărul", citit pe Internet: în ianuarie, când am venit pentru a organiza conferința lui Fukuyama eram în panică deoarece pagina întâi din "Adevărul" anunța "Viscol ca în Siberia", și "După viscol, urmează inundațiile", grevă la CFR etc. — până la urmă am aterizat pe un soare superb ca să aflu că Național-ul din Wasington era blocat de ninsoare și să contemplu o zi perspectiva de a spune la un auditoriu estimat de 300 de persoane că Francis Fukuyama n-a ajuns! Pierdusem obișuința de a estima la reala ei valoare capacitatea presei scrise românești de a reflecta ce se întâmplă: de la distanță asemenea accente dramatice redevin serioase, de aproape și pentru obișnuiții lor se pierd în textura de evenimente ne-evenimențiale, care constituie un fel de fundal special, ca acela cu zeci de monitoare: pe toate se mișcă ceva, dar în ansamblu nu se distinge nimic.

— În ce măsură aserțiunile de tipul "dați-mi o bună politică internă și am să vă dau o bună politică externă" au acoperire în practica politică internațională?

— Politica internă, ca și politica externă, sunt reflectarea unei culturi instituționale (MAE, partide etc), și a culturii în general. Sunt diplomații vinovați că duc o existență mediocră, de agenți de turism ai parlamentarilor sau guvernamentalilor, uneori și ai unor oameni de cultură, cu atât de puțin succes? Cât se putea stoarce din politica externă în sine, ruptă de contextul cultural românesc, a stors Emil Constatinescu, principalul făcător al politicii noastre externe în acești ultimi ani: ce s-a ales din visele lui de trilaterale regionale și de conducta din Kazahstan, despre care cât am fost la televiziune am auzit zilnic de la un consilier prezidențial (nu știe publicul ce recunoscător trebuie să-mi fie că m-am sacrificat numai eu și nu am introdus un buletin zilnic despre starea conductei)? Nimic: a trebuit să vină Kosovo și revelația că de fapt Constantinescu nu preq are în spate tot poporul ca să vedem primul gest decisiv — dar a fost decisiv — invitarea noastră la negocieri de către UE. Mai mult decât politica externă, o schimbare masivă de cultură — dar și asta vine tot printr-o decizie politică, dar nu a unui singur om — e singura care s-ar cunoaște. Deocamdată în *stafful* Externelor nu s-a întîmplat mare lucru — printre rataților lor am strecurat câțiva de-ai noștri, atât.

— Ce talente/ însușiri/ calități (diplomatice, intelectuale, morale etc.) le lipsesc românilor, ca nație, pentru a se impune atenției și, eventual, respectului "străinătății"?

— Civilizația, pur și simplu. Românii nu sunt nici mai buni, nici mai răi ca locuitorii altor țări subdezvoltate. Poate doar lipsa de exigență față de propria lor performanță îi distinge negativ. Cine are calitate, e autonom, și atunci are respectul străinătății. Dependența noastră continuă, reală sau invocată, scuzele istorice pentru performanța slabă a societății în general sau economice pentru cea a elitelor profesionale nu pot genera respect. Calitatea slabă a elitelor noastre profesionale este dramatică — avem mult mai mulți titrați ca între cele două războaie, dar performanța lor, din motive personale și instituționale, e deplorabilă. Cât am fost la TVR am căutat cu disperare experți pentru a-i pune pe ecran, ca alternativă la jurnaliștii ștefangheorghidiști atotștiutori — cu succes minimal. Nu avem experți în Rusia (deși la cât ne-au oropsit ar fi fost cazul să le consacrăm o linie de studiu), în Europa contemporană, în istoria orașelor românești, în microeconomie, de politică să mai vorbesc? Sau de politici? Că nu avem nu e nimic, dar măcar vom avea în viitor, sau avem un mecanism social activ care îi împiedică să apară și să se dezvolte? Mai curând, da: cei exigenți cu sine plătesc un preț prea mare pentru a trece de aceste bariere, și așa îi pierdem.

— Se vorbește — cu și fără argumente — despre rolul important pe care apartenența religioasă l-ar juca în redesenarea "sferelor de influență". În ce măsură elemente precum "etnie", "rasă", "credință" au vreo relevanță în jocul politic internațional?

— Nu știu ce e jocul politic

internațional. Dacă e vorba de decizii la nivel înalt, iată că România și Bulgaria, țări ortodoxe, au fost invitate în UE, în vreme ce Croația catolică mai are de așteptat. Nu știu ce mai sunt sferele de influență astăzi: diverși analiști și politicieni ruși pe care i-am tot întâlnit la Harvard au aceeași concepție despre o sferă de influență rusească în Estul Europei, în care intră fără deosebire de religie sau etnie (slavi, ne-slavi) toți cei care n-au apucat să se desprindă cu totul, de la estonieni la bulgari.

— Tot mai mulți concetățeni ai noștri par a se rușina de faptul că sunt români (vezi cazurile frecvente în care "ai noștri" falsifică pașapoarte străine, ori, ajunși în străinătate, pretind a fi de altă origine decât cea română). Să semnifice asta decăderea "profesiei de român" despre care vorbea, în primele decenii ale secolului al XX-lea, un politician francez?

— Ai noștri nu se rușinează de ceva specific (a fi român), ci de ceva nespecific (societate săracă și tradițională, deși geografic europeană). Asemenea oportunisme trecătoare au cunoscut multe generații de imigranți din alte popoare. Nu se va trage sfârșitul nației din aceste manifestări de inteligență socială rudimentară a unor compatrioți de-ai noștri. Nu știu ce e profesia de român: poate Marius Tucă ar ști. E sigur însă că nu suntem prea respectați; acum o sută și ceva de ani Occidentul încerca să ne ajute să nu ne naștem ca stat (mereu uităm că primul nostru rege a ajuns monarh peste o țară și nu două principate intrând pe furiș ca să nu prindă de veste marile puteri și încălcând tradiții internaționale), iar azi am ajuns la finele mileniumului fără a fi convins pe nimeni că merităm să existăm. Nu e nimic legat de istoria noastră — sau de cultura noastră — în acest scurt interval cu care să fi convins că existăm — poate doar constanța cu care se redemonstrează că numai cei care scapă din mecanismul social infernal al unei societăți primitive care se crede europeană au șanse să ajungă ceva...În situații comparabile de români care pleacă definitiv sau care rămân nu încape nici o îndoială că numai cei care pleacă reușesc, chiar dacă erau inferiori unor colegi de generație care au rămas. Am exemple ilustre în familia mea prin alianță — și socrul meu, Dionisie Pippidi, și socrul lui, care era Nicolae Iorga, au primit laurii multor Academii străine rămânând toată viața în România, dar nu au avut un destin academic echivalent cu al unor occidentali de talia lor, sau al unor emigranți români. În continuare România trebuie să ți-o asumi sau să te lepezi de ea, în toate sensurile, să te lupți să o schimbi dacă rămâi, să o dai uitării cu aproape tot ce ține de ea dacă pleci; nu cred că poate exista o coabitare pașnică cu România.

— Nu ești prea dură? Se poate reduce totul la doar două atitudini față de România? Ce ne facem cu "specificitatea", calul de bătaie al naționaliștilor? Dar cu modernitatea? Se anulează ele una pe alta?

— Modernitatea în România, atâta cât putem vorbi de așa ceva — e încă o afacere neîncheiată — a fost adusă prin filtrul comunist. Asta înseamnă o diferență fundamentală față de Occident și chiar unele societăți din Lumea a Treia. Păstrătorii tradiției nu sunt atât țăranii, cât elitele. Tradiția este legată de memoria colectivă, care a fost sistematic anihilată, nu atât prin propagandă, sau nu numai, cât prin alienerea de imobile, cărți, de obiecte, de situri urbane sau rurale. Nu modernizarea a distrus România cum era ea înainte de război — pe care n-are rost să o idealizăm — ci o modernizare de tip comunist. Modernizarea nu distruge societățile, le transformă în ceea ce oricum exista în potențialul lor. Dar modernizarea bruscă a societăților tradiționaliste și destul de primitive, ca a noastră, are și a avut un element înfricoșător, deoarece în afară de pitorescul primitiv și foarte vizibil, în această societate de fapt noi, românii, apucasem să clădim foarte puțin. Cînd tradiția unui popor se rezumă

la cea rural-populară, da, modernizarea o va lichida. Și procesul e cu atât mai teribil cu cât modernizarea are nevoie de o cultură alternativă acesteia pe care să o dezvolte, o cultură urbană și scrisă. Cînd în spațiul a una sau două generații se fac asemenea schimbări e firesc ca să apară semne de dezorientare și chiar de panică. Numai că nu există altă cale, trebuie doar să complementăm procesul cu "inventarea"de orașe reale, adică de comunități socializate nu în spiritul pauperității resurselor și individualismului țărănesc, ci a orașului din secolul XXI. Orașul comunist nu a reușit să resocializeze pe țăranii pe care i-a dislocat de la țară, și trebuie un efort considerabil pentru a face azi acest lucru. Din păcate, acest fapt nu e pe agenda nimănui, noroc cu televiziunile că mai "urbanizează" tineretul, dar nu e suficient.

În rezumat, cred că în măsura în care România are potențialul de a oferi ceva special restului lumii, acest ceva poate fi găsit doar în zona educată, ca la toate țările europene. Și dacă nu dăm de el zic să nu mai căutăm și să ne vedem de treabă.

— Voci din cele mai ascultate susțin, în ultima vreme, cu o frecvență și un ambitus vocal remarcabile, că integrarea noastră europeană nu trebuie să fie o "absorbție". Mă întreb, amatoricește: dar poate fi ea altceva? Ne găsim noi în poziția de a impune ceva Europei?

— Ce să impunem? Să zicem c-am avea această poziție, ce am putea impune? Nimic. La ora asta foarte tristă nu avem nimic de impus și mai nimic de oferit: poate ceva experți în **computer science**, care însă nu vor să știe de Europa și iau drumul Canadei și Statelor Unite. Altfel, desigur că trebuie să salvăm cumva satele din Maramureș pentru turiștii europeni cînd s-or îndura în sfârșit să vină, sunt printre puținele care pot fi salvate prin reorientarea spre turism. Prețul integrării noastre europene este eliminarea țăranilor. În loc să ne batem capul dacă e bine sau nu, propun să vedem *cum* o facem. Modelul nostru e constituit de greci, care la ora când au intrat nu aveau decât o natură pitorească și apucături îngrozitoare, pe care le-au schimbat de atunci doar în parte. Discuția asta vădește o mare nesiguranță și o mare ignoranță, dacă nu e la mijloc o ipocrizie fenomenală. Europa nu e un singur tot, sunt mai multe culturi și tipuri de cultură care coexistă în cadrul Europei, și Europa balcanică va fi destul de diferită — din păcate — de cea scandinavă. Deci, nu cred că se poate teme cineva de o asimilare culturală...

A, dacă vrem însă să ne salvăm în ceea ce avem veritabil distinct: instituțiile noastre și cultura lor instituțională, adică exact ceea ce trebuie transformat prin *acquis*, atunci stăm rău, pentru că n-o să facem față și vom rămâne afară.

Discuția arată în orice caz că noi suntem în stadiul primitiv de căutare a unei identități, în loc să ne batem capul cum să facem, ne tot gândim cine suntem și cum să arătăm că suntem cineva? Nu am ajuns încă la stadiul unu, acela în care există un consens asupra normelor. Acesta există doar formal la întâlniri de genul celei de la Snagov, în realitate consensul este în jurul unei norme foarte diferite de cea integrațională și modernizatoare, și care s-ar rezuma la cuvintele: să rămânem cum suntem, dar să ne fie mai bine. Așa, instituțiile stau pe loc, iar cultural oricum suntem, ca și rușii, și ca și mare parte din lumea a treia, telenoveliști. Cine are obsesia identității și a ofertei românești pentru Europa să se uite mai bine că în Polonia sau Ungaria filmele autohtone fac săli pline, ziarele au altă ținută și cărțile se vând mult mai bine, deși și acolo sunt invadați de *soap operas* și alte forme de debarcare ale alienilor culturali. Nu cumva o fi iarăși o problemă *de* și *a* elitei?

— Ce șanse are "acquis-ul comunitar" să transforme legile noastre mai apropiate de cutume, decât de un exercițiu juridic normal?

— Șanse slabe, deoarece organizarea e totul. Dacă astăzi tribunalele funcționează prost nu e numai că legea e proastă — o dată pe an o amendează —, ci pentru că organizarea e lamentabilă. Nu scrie în lege că un proces trebuie judecat de patru judecători pe an, și ultimul care vine la pronunțare să nu aibă nici idee de cauza cu pricina, așa sunt organizate ele. N-ar putea fi amendat procurorul care întârzie ? Ba da, dar cine s-o facă? Putem să schimbăm o mie de legi, câtă vreme nu sunt mai mulți cei care sunt corecți, sau punctuali, sau competenți vom avea o complicitate generală, un consens că nimeni nu trebuie pedepsit și toți ne facem treaba. Presiunea mare va fi pe competitivitate economică, deci în sectorul privat lucrurile vor evolua — în sectorul public mai puțin decât sperăm, pentru că vor fi aceleași probleme de azi, mai ales lipsa unor oameni cu norme occidentale și capabili să conducă. Dacă i-am avea, am putea schimba lucrurile de astăzi. Dacă avem doi-trei, iarăși nu ne ajută, ceilalți se vor alia sigur contra lor. La ora asta trăim într-o fraudă de proporții, care este activitatea profesională în majoritatea domeniilor de care ne ocupăm. Orice reformă e similară cu denunțul acestei fraude, și asta mobilizează grozav comunitățile profesionale, cum nu le-ar mobiliza niciodată un Nobel grant, și anume, le mobilizează în favoarea status quo-ului. Schimbările vor veni lent și vor fi minimale, și oameni foarte buni nu vor fi incluși — putem sconta pe asta.

— Cum ți s-a părut receptarea volumului "Transilvania subiectivă" ? La români și la unguri?

— Lucrurile sunt în evoluție, e prea devreme cred să vorbim despre asta. În România, din păcate, nu prea există oameni calificați pe naționalism — ăsta e deja un *understatement*, am strâns pe la lansările cărții pe mai toți care erau. Există cîțiva activiști care trăiesc din relația româno-maghiară, și care nu au nici o calificare academică pentru a judeca nici cartea asta, nici altele, și ei vor fi deranjați, unii s-au exprimat deja, ca Gabriel Andreescu, pentru că, ce să-i faci, cercetarea produce tot felul de rezultate, nu toate sunt pe placul activiștilor și de asta ei sunt în general dușmanii libertății de a cerceta pentru că rezultatele sunt incontrolabile! În ziarele maghiare din România se vorbește de asta și se traduc frgmente, la Budapesta apar *reviews*, s-a tradus un capitol și am primit întrebări legate de traducerea cărții ca întreg,

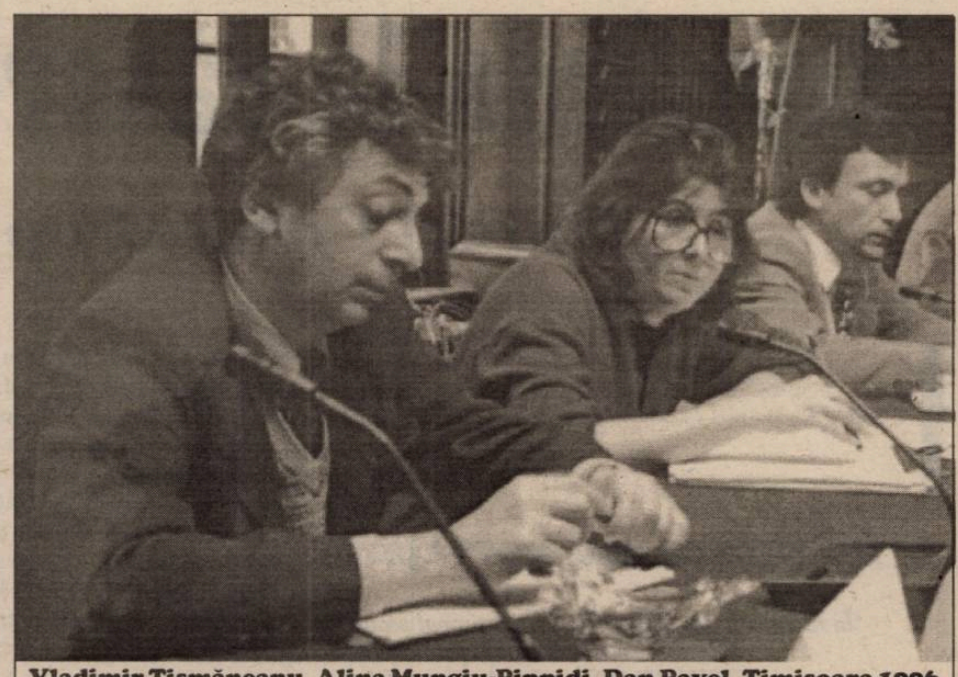

Vladimir Tismăneanu, Alina Mungiu-Pippidi, Dan Pavel. Timișoara 1996

totul foarte decent, întrebari și reacții bune, deja am chef să scriu o ediție nouă și să le incorporez pe toate, și răspunsurile la toate! Deja am date noi (nu spun altceva decât cele vechi, dar sunt noi, pe eșantioane noi, cu atât mai bine e că se confirmă). În sfârșit, cartea asta e un început, înainte era doar volumul Chelcea-Abraham-Bădescu pe zona asta, o să construim încet-încet niște studii etnice mai profesionale, despre asta e vorba.

— Cartea ta spune în esență că nu trebuie idealizate relațiile noastre cu maghiarii. Trebuie ele însă diabolizate?

— Nici vorbă. Trebuie să ne păstrăm calmul și prietenii, dar să ne fie clar că nu prea avem aceeași agendă și ca să negociem una comună trebuie să plecăm de la această diferență. N-am văzut, de exemplu, textul Salat-Horvath-Baki, dar înțeleg că se confirmă direcția care spune " să stăm cu românii la guvernare doar până s-o ivi o soluție mai bună pentru autoguvernare" și "soluțiile sunt în Transilvania, nu la București". Or, eu cred că soluțiile sunt la București, chiar dacă pot veni din Transilvania, și liderii actuali ai UDMR au de suportat o presiune destul de mare din partea naționaliștilor maghiari, pentru că ei de fapt au acceptat că jocul se joacă la București mai demult, de asta au avut și succesul politic pe care l-au avut. Ne-am fi așteptat însă acum zece ani ca intelectuali teoretic de stânga (în sens bun — totdeauna la noi trebuie precizat) să devină din ce în ce mai autodeterminiști, în fond mai naționaliști? Ne obișnuisem ca UDMR să primească critici de la dreapta numai de la pastorul Tökes. Ei bine, când spun că nu are rost să idealizăm lucrurile este când văd că oameni alături de care am fost adesea în multe bătălii au de fapt agenda lor proprie, și că o agendă comună e greu de făcut.

— La lansarea cărții tale la Timisoara ai spus că o lași mai moale cu proiectele astea cu titluri gen "Românii după..." "România, mod de...", ș.a.m.d. Te ții de cuvânt?

— Nu. Nu știu cum se face, dar nu reușesc! M-am extins cum voiam, adică acum conduc două studii comparative, unul pe media în zece țări, după unul pe cinci, și unul pe *government accountability* în trei. Dar tentația de a face lucruri care nu s-au mai făcut la noi, mai ales de a le face cu studenții noștri, e foarte mare. Noi nu avem încă o carte adusă la zi despre cultura politică post-decembristă, și nu avem încă o carte normală despre alegeri (**Românii după '89** e o carte despre anormalitate, nu despre comunicare politică într-o democrație: sper că a devenit o carte de istorie contemporană, deși când aud poveștile astea cu viruși sau văd ziarul "Adevărul" războindu-se cu GDS am impresia că ne-am întors în 1990). Anul acesta o să ieșim cu un manual — primul — de științe politice pentru liceu, și cu cartea despre cultura politică, atât instituțională — partidele — cât și de masă, și suntem pregătiți de alegeri cu alte cercetări. Încercăm însă să le ferim de partizanat, pentru că atunci n-ar mai avea nici o valoare. Cineva s-ar putea întreba de ce ne ținem de asemenea fleacuri în loc să ne angajăm serios în lupta electorală din acest an, răspunsul meu este că fiecare trebuie să facă ce știe, și nu mai mult. M-am gîndit adesea la insuccesul unicei noastre încercări de a face politică după 1990, cînd Alternativa 2000 s-a scindat. În fond, noi aveam dreptate că nu era nimic de făcut în 1996, cel mult de încurcat pe cei din CDR, și că în 2000 va fi nevoie de un partid nou și gata (iată-l, l-au făcut alții). De ce, așa cum Vosganian și amicii lui, care voiau succes rapid, s-au constituit în partid, noi nu am continuat să construim separat partidul anului 2000, de ce ne-am dus pur și simplu acasă, Patapievici, Pleșu, Andrei Cornea și cu mine? Din motive foarte simple: în primul rând, că pornind împreună aveam totul la comun, și ar fi însemnat să separăm tot: aderenți, sedii etc. Nu era însă așa mare lucru, îmi spun azi, dar gândul acelui partaj atunci ne-a scârbit teribil, pe scurt, ne-am dus acasă ca niște fete dezamăgite de primul lor mariaj. Or, asemenea oameni nu au ce căuta în politica de la noi, care e un joc în genul crizei Babiuc, adică : cum poți provoca cele mai mari daune la dușmani și la aliați fără să te alegi tu însuți cu nimic? Trebuie să fii profund român să poți avea succes în această ramură sportivă. Și ca să terminăm cum am început, dacă asta e definiția noastră — nu mă calific și gata, și nu-mi pare rău.

Alina Mungiu-Pippidi

Arta de-a provoca dezastre și dușmanilor, și prietenilor

România la răscruce (1)

Marcel Corniș-Pop

1. Integrare sau partajare

"În momentul de față spațiul, și nu timpul ascunde cele mai mari consecințe pentru noi — EDWARD SOJA, "Inside Exopolis", 94

Evenimentele derulate de la căderea zidului din Berlin par să-i dea dreptate lui Soja: anii 1990 au eliberat imaginația noastră de polaritățile ideologice ale Războiului rece, dar le-au înlocuit adesea cu concepte naționaliste sau etnocentrice ce promovează noi tensiuni în zonă. E de notat, însă, că acest separatism etnocentric a apărut în bună măsură ca răspuns la presiunile globalizante ale Lumii Întâi. Noile tensiuni între interdependență globală și etnocentrism, centre și periferii culturale, indică o stare de criză la nivelul modelelor noastre de interacțiune culturală. Aceste modele se întemeiază pe concepte vetuste de cartografiere a zonei și pe definiții spațiale litigioase ce creează genul de conflicte violente la care am asistat în ultima vreme în Bosnia, Kosovo sau Timorul de est. De aceea este imperios necesară o reexaminare a definițiilor noastre topografice și identitare pe care se construiește în prezent așa-numita "nouă ordine" internațională pentru a vedea în ce măsură acestea perpetuează mai vechi stereotipuri și interpretări reducționiste. O asemenea reexaminare critică este în mod clar necesară în cazul Europei centrale și răsăritene care a căzut prea adesea victimă unor cartografieri conflictuale, impuse din afară sau inventate pe plan local. Atât harta reală cât și cea imaginară a Europei centrale reflectă modele contradictorii, centripete și centrifugale, modele care exclud și includ în măsură egală. În cunoscutul său eseu "The Tragedy of Central Europe" (NYRB, 1984), Milan Kundera definea Europa centrală ca partea cea mai europeană a Europei, alcătuită din familii de popoare mici, determinate nu de geografie, ci de cultură și destin. Dar această imagine idealizată era obținută de Kundera printr-un dublu act de diferențiere: Europa centrală era opusă atât Europei răsăritene, întruchipată de o Rusie pravoslavnică care nu a beneficiat de cele două experiențe germinative ale Europei moderne, Renașterea și Iluminismul; cât și Europei occidentale postbelice, "barbarizată" de influența politică și culturală a Statelor Unite. Simultan cu încercarea de a recupera o zonă europeană mediană pusă în paranteză de ideologia polarizantă a Războiului rece, Kundera, crea noi diviziuni ce transformau Europa centrală din punte integrantă în insulă solitară de civilizație, și din realitate geopolitică în pură utopie (în cuvintele lui Kundera, "Europa centrală nu e o alcătuire statală, ci o cultură și o fatalitate. Frontierele ei sunt imaginare..." — 1984, 35). Într-o replică la acest eseu, poetul Joseph Brodsky îi reproșează lui Kundera de a fi creat o falsă opoziție între slavi civilizați și autocritici (cehii) și slavi expansioniști și pan-slaviști (rușii). Dar perspectiva lui Brodsky sfârșește prin a scinda Europa și mai profund: în definiția sa, Europa centrală e doar o regiune a Asiei occidentale.

Modelele propuse în occident sunt, cu puține excepții, la fel de problematice. În loc să integreze zona centrală și răsăriteană sub o agendă europeană comună, ele insinuează noi diviziuni ideologice ce dezbină Europa de-a lungul unor falii geopolitice ("fault" lines). Spre exemplu articolul "Roma versus Bizanț" publicat de Peter Michielson în cel mai important cotidian politic olandez ("NRC Handelsblad", 30 October 1999), subîmparte fostul bloc sovietic în democrații și economii de piață "decente" (statele baltice, Polonia, Ungaria, Cehia, Slovacia, Slovenia și Croația) și democrații incerte în Rusia, Bielorusia, Ucraina, Moldova, România, Bulgaria, Iugoslavia, Macedonia și Albania. În mod paradoxal, argumentul autorului se întemeiază nu atât pe date economice, ci pe stereotipuri culturale care reinventează schisma între Roma și Bizanț. O opoziție simplistă între un catolicism sau protestantism progresist și un ortodoxism retrogradat este invocată pentru a justifica noua linie de demarcație care în viziunea lui Michielson despică Europa în două ca o cicatrice enormă. Această linie traversează România și ce a mai rămas din Iugoslavia, dezmembrându-le, și plasează dincolo de noua Cortină de fier religioasă două aliate postbelice ale Occidentului, Grecia și Turcia.

Chiar și perspectiva mai sofisticată a unui istoric al culturii precum Stuart Hall eșuează în tentativa ei de a găsi modalități adecvate de descriere a noilor mișcări politico-religioase și etnice din Europa răsăriteană, Orientul mijlociu sau Asia Centrală și de sud. În articolul "Culture, Community, Nation" (1993), Hall subîmparte "Lumea în națiuni «mari și mici», regiuni cultural înapoiate și absolutiste,

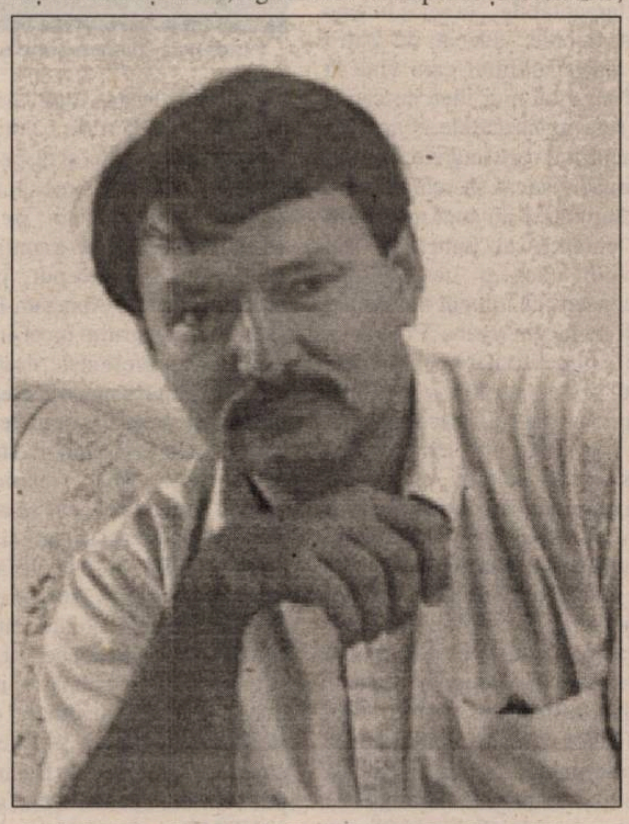

și prin implicație zone civilizate, ca să explice proliferarea mișcărilor etnice și religioase în lume" (Mahmood, 1996, 2). Deși recunoaște existența unui paralelism între recrudescența naționalismului în unele țări occidentale și mișcările naționaliste sau etnocentrice din lumea non-occidentală, Hall se grăbește să împartă naționalismele în "pozitive" și "negative". El consideră naționalismele țărilor mici (apărute ca rezultat al mișcărilor de eliberare națională sau, mai recent, ca rezultat al dezintegrării imperiului Sovietic) ca imitații eșuate ale proiectelor de reconstrucție națională ale țărilor mari. Reinventând opoziția stereotipică între o Europă occidentată catolico-protestantă și culturile ortodoxe sau musulmane din Europa răsăriteană și Asia centrală, Hall le consideră pe cele din urmă prin definiție fundamentaliste și violente, ignorând în același timp violența culturală și politică comisă de statele lumii întâi în diverse momente ale istoriei moderne. Spre exemplu, Hall ar fi putut cita cu folos următorul pasaj din romanul lui Thomas Pynchon, V (1963), ce prezintă campania de exterminare condusă de generalul german von Trotha în Africa de sud-vest ca o repetiție pentru holocaustul nazist: "(...) von Trotha (...) este creditat cu omorârea a aproximativ 60.000 de oameni. Asta reprezintă doar 1 procent din cele șase milioane de victime naziste, dar oricum e o ispravă demnă de luat în seamă". (227).

Firește, întrebarea pe care trebuie să ne-o punem nu este care formă de etnocentrism politic și religios este mai puțin destructivă, ci mai degrabă ce alte modele avem la dispoziție pentru a regândi Europa și așa-zisele ei "fault lines" (falii dezbinate). Ne interesează mai cu seamă acele modele care pot recupera impulsul dialogic ce s-a manifestat în anumite perioade din evoluția Europei centrale și răsăritene. Aceste modele pot fi identificate în naționalismele integratoare ale primei jumătăți a secolului XIX care au pus accent nu pe competiție, ci pe colaborare, pe contribuția specifică pe care o poate aduce fiecare tânără națiune la "marea familie a culturilor europene", în regionalismele multietnice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Transilvania, Banat, Bucovina, Slovacia etc, bazate pe un tip de coexistență tolerantă care, așa cum a arătat Virgil Nemoianu în **The Taming of Romanticism**, a inclus și cooperare interculturală (vezi în acest sens și Blaga, **Relații între români, cehi și slovaci**); sau în regionalismul centrifug din decada de după primul război mondial, care s-a opus programelor de centralizar culturală promulgate de la București, Belgrad sau Praga Modelul policentric și policultural poate fi de asemenea descc perit în evoluția orașelor pe care le-aș numi "marginocentrice' E vorba de orare nodale multietnice precum Vilnius, Cernăuț Dubrovnik, Gdansk, Lwow, Riga, Timișoara, Trieste și aș mai departe, care în anumite momente istorice favorabil au rescris paradigma națională de pe pozițiile lor liminale conferindu-i o dimensiune dialogică, atât pe plan intern (u dialog între diferitele tradiții etnice), cât și pe plan exter (un dialog între paradigme geoculturale mai ample: este ș vest, nord și sud, Europa și Asia). Proiectul "Istoriei comparat a literaturilor est europene" la care lucrez în prezent se concen trează asupra unor perioade istorice și interfețe topografic (orașe multietnice, răscruci culturale, regiuni policentrice care au încurajat interacțiunea între diferitele entități locale precum și dialogul regional sau global. Fără a neglija mo mentele de divergență și conflict violent între etniile și națiunil Europei răsăritene, acest proiect își propune să recuperez ideea unei "A Treia Europe" (Spiridon 31) policentrice ș multiculturale ca alternativă între globalism și localism, într ambițiile hegemonice ale unor state sau grupuri de state ș etnocentrismele exclusiviste. Pentru echipa de cercetător angajată în acest proiect, Europa centrală și răsăriteană n este o "fault line", ci o "regiune a convergențelor, un teritori unde civilizațiile Europei centrale și de sud-est au interacționa pentru a genera un dialog intern multiplu, pe de o parte, ș un mare dialog european, pe de alta" (Neumann 223).

2. Literatură și identitate culturală: modele alternative de interacțiune culturală

"Imaginația are în momentul de față o poziție singulară în viața socială. Imaginația — exprimată în vise, cântece, fantezii, mituri și narațiuni — a făcut întotdeauna parte, într-un mod mai mult sau mai puțin organizat, din repertoriul oricărei societăți. Dar imaginația are un impact deosebit în viața socială curentă. Un număr mult mai mare de indivizi din mai multe zone ale lumii pot contempla astăzi de un set mai larg de vieți «posibile» decât oricând în trecut".

Arjun APPADURAI, "Global Ethnoscape" (197)

"Literatura facilitează un mod important de contact cultural și o face de secole întregi [...] Pe lângă faptul că ea ne oferă reprezentări directe ale alterității angajate în contactul cultural, textele literare fac uz de strategii discursive și procedee estetice complexe pentru a media aceste dialoguri culturale fictive pentru cititorii ei. Literatura contribuie astfel la politica culturală de deschidere spre celălalt, restructurând continuu imaginarul cultural".

Gabriele SCHWAB, The Mirror and the Killer-Queen (39).

Deși evenimentele anului 1989 au pus capă polarizărilor ideologice tradiționale între Est și vest scena geopolitică actuală nu a devenit încă acel "spațiu propice pentru cultivarea multilingvismului, poliglosiei, artei mediației înțelegerii interculturale și unei conștiințe globale" (Prat 1995: 62) imaginat de cei mai optimiști dintre noi.

Așa-zisa nouă ordine internațională perpetuează unele tare și prejudecăți ale vechilor alcătuiri geopolitice Noile cadre în care se desfășoară azi schimburile culturale reflectă o sensibilitate "heterologică" fără să ofere încă toate condițiile pentru articularea unui "discurs despre celălalt", în sensul majo pe care îl dă Michel de Certeau acestui termen. Nici ideologia globalizantă a "multiculturalismului [care] subordonează diferențele culturale unei politici a consensului ce elimină orice fel de tensiune" (Henri Giroux 14), și nici un localism defensiv care promovează forme înghețate de "specificitate", nu ne oferă alternative reale. Multiculturalismul superficial face imposibile judecățile comparative, considerând toate practicile culturale valide în sine; localismul valorizează excesiv «specificitatea culturală», «etnicitatea», sau «originile» (12). Ceea ce lipsește în momentul de față este intervenția unei conștiințe mediatoare care să compare și să interfereze culturi, recuperând și consolidând medianele, interfețele, coridoarele de comunicare între est ș vest, global și local, dominant și periferic.

Literatura, mi-aș îngădui să afirm, poate juca rolul acestei conștiințe mediatoare, umplând golul lăsat de colapsul lumii polarizate a Războiului rece și reconstruind zonele mediane ale coexistenței culturale. Literatura a oferit adesea și poate oferi în continuare modele de interacțiune mai convingătoare și mai flexibile decât cele propuse în practica politică. După cum arată și Homi Bhabha, construcția identităților naționale

și etnice este în mare măsură mediată de literatură: națiunile "se constituie" ca sistem[e] de semnificare culturală, "prin acte narative care fasonează un obiect în continuă evoluție. "Unitatea politică a unei națiuni" este asigurată de "demersuri complexe, substituții metaforice, strategii subtextuale și figurative" care dau consistență conștiinței despre sine a unei națiuni" (Bhabha 1-2, 300). De aceea, investigarea ideologiilor naționale nu poate fi despărțită de examinarea critică a structurilor narativ-lingvistice pe care ele se sprijină. În același timp, însă, literatura poate opera în afara noțiunii naționale, "recurgând la practici semnificative" diferite de cele utilizate de naționalism pentru a explora și amplifica "imaginația civică" (During 138, 144). După cum susține și Gabriele Schwab în *The Mirror and the Killer-Quenn: Otherness in Literary Language* (1996), "etnografiile imaginare" ale literaturii mediază alteritatea prin procese complexe de "transfer" și "contact cultural".

Ca spațiu tranzițional între funcțiile semiotice și simbolice ale limbajului, literatura dă formă concretă emoțiilor inarticulate și proiecțiilor alternative. Aceste "forme definitorii" sunt cu atât mai valoroase cu cât prilejuiesc, cu un termen împrumutat de la Gregory Bateson, "contacte culturale", adică întâlniri între diferite entități culturale și interacțiuni între texte și cititorii lor. Gabriele Schwab testează aceste ipoteze teoretice asupra unor texte de Lewis Caroll, James Joyce, John Cage, Djuna Barnes și Marguerite Duras, texte care recuperează alteritatea la diferite nivele: lingvistic (prin experimentele lor sintactice), cultural (prin deschiderea spre "celălalt"), sau ideologic (prin convertirea unor cadre monologice în polisisteme). Schwab ar fi putut exemplifica și cu autori până de curând ostracizați de cealaltă parte a Cortinei de fier, precum Gabriela Adameșteanu, Péter Esztergázy, Danilo Kis, Milan Kundera, Mircea Nedelciu, Liudmila Petrushevskaia, Tatyana Tolstoya, Christa Wolf sau Alexandr Zinoviev, a căror proză a atacat fundamentele "realității comuniste", valorizând mesaje marginale heteromorfe. Cărțile acestor scriitori se constituie în veritabile "etnografii imaginare" care mediază contactul cu alteritatea ireductibilă a limbajului, cu impuritățile și hibriditatea culturii și cu polisemantismul lumii. O "etnografie literară" care valorizează contacte intra și transculturale poate oferi corecții importante atât concepțiilor etnocentrice despre cultură, cât și unor contra-teorii globaliste și multiculturale care sacrifică specificitatea sistemelor culturale.

Europa centrală și răsăriteană are nevoie de asemenea "etnografii literare" care să renegocieze raporturile complexe între diversele etnii, tradiții culturale și narațiuni naționale. Literaturile est-europene au o tradiție în această privință: reflectând simultan aspirațiile spre integrare europeană și auto-diferențiere, caracteristice literaturilor "minore", ele au pendulat constant între modele de identificare națională și dialog intercultural. Cu unele excepții bine cunoscute, literatura română a anilor 70 și 80 a jucat rolul de mediator, rezistând impozițiilor totalitare și promovând structuri socio-culturale deschise. Faptul că propaganda naționalistă a avut un rol mai redus decât s-a crezut în majoritatea țărilor postcomuniste se datorează în bună măsură intervenției pluraliștilor literari și culturali care au reușit să "reduc[ă] ideea națională la proporții acceptabile", opunând discursului naționalist "discursurile persuasive ale pluralismului și democrației" (Verdery 318). Încă în epoca destalinizării culturale, majoritatea literaturilor din zonă au practicat traducerea interculturală ca mijloc de a combate mitul "modelului cultural unic", substituindu-i o "noțiune permeabilă de cultură" gata oricând să asimileze, să fie stimulată de sugestii, fără a-și pierde propriul mesaj" (Martin 19). Anii optzeci au fost martori la o radicalizare al acestui etos dialogic: nu numai disidenți declarați precum Vaclav Havel, Adam Michnik, Zbigniew Bujak, György Konrád sau Dorin Tudoran, dar și postmoderniștii mai discreți precum Danilo Kis, Mircea Nedelciu, Liudmila Petrushevskaia, Tomas Salamun sau Christa Wolf au confruntat vestigiile gândirii totalitare în propriile culturi, reconstruind societatea civilă în jurul noțiunilor de toleranță etnică, pluralism, solidaritate umană și integrare europeană. "Declarația Comună" semnată în octombrie 1986 de 123 de activiști democrați din Cehoslovacia, Germania de est, Ungaria și Polonia, proclama "hotărârea noastră comună de a lupta pentru democrație politică în țările noastre, pentru independența lor, pentru un pluralism întemeiat pe principiile autodeterminării, pentru integrare pașnică într-o Europă unită și democratică, cât și pentru drepturile minorităților" (citat în Tismăneanu 1992, 168-9).

Aceste principii au fost realizate parțial după 1989, dar încă nu se poate vorbi nici de integrare cu drepturi depline într-o Europă unită și nici de rezolvarea problemelor etnice în zonă. In ciuda câștigurilor obținute în democratizarea societăților civile, țările Europei centrale și răsăritene sunt încă departe de modelul "societății deschise" (91) imaginat de Adam Michnik sau de conceptul "auto-determinării pentru indivizi, grupuri, și națiuni" propus de George Konrád (123-24). Un nou "tribalism", caracterizat de obsesia "particularismului local și a identităților etnice, religioase și naționale" (Michael Walzer 164) pericliteză astăzi nu numai eforturile de integrare intercculturală, dar chiar și mai vechea ideologie romantică a națiunilor-state. O soluție exclusiv politică la acest nou fragmentarism nu servește decât să complice problemele (Walzer, de pildă, propune distincții nu întotdeauna justificate între comunități "marginal diferențiate" și grupuri etnice sau naționalități radical diferite, refuzându-le primelor orice fel de drepturi culturale). O abordare mai flexibilă a problemei va trebui să includă soluții cultural-psihologice ca de pildă asigurarea unor "spații protejate adaptate la nevoile triburilor [comunităților locale]" (169) simultan cu crearea cadrelor pentru pluralizarea identității culturale, ceea ce va permite indivizilor să se identifice cu mai multe identități, și culturilor să se "considere [...] feluri diferite de «hibrizi»". (Chow 4).

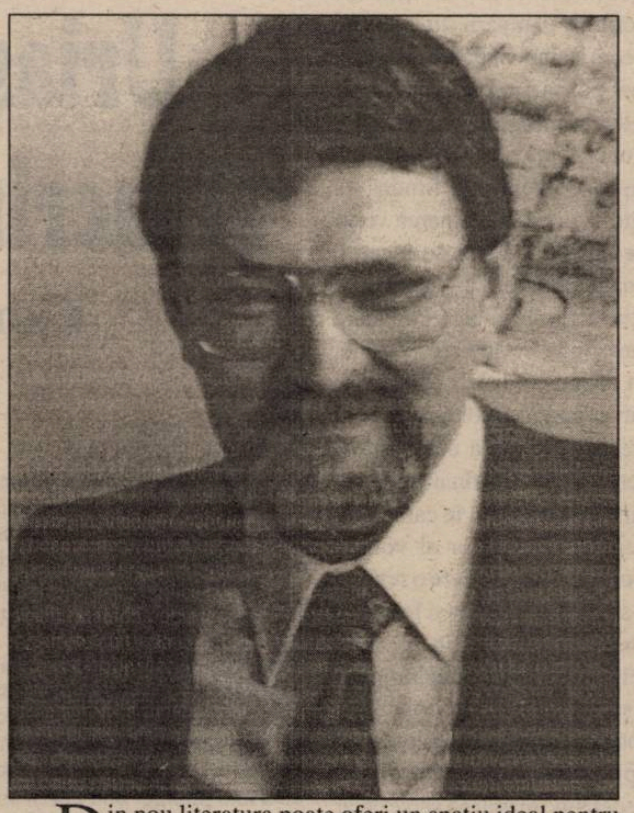

Din nou literatura poate oferi un spațiu ideal pentru articularea și testarea acestor modele pluralizante. Profitând de dispoziția reevaluativă a epocii noastre de tranziție, imaginația literară poate supune miturile constitutive ale Europei centrale (de pildă considerarea specificității naționale ca un "nisus formativus" al fiecărei culturi) unei critici reevaluative. O bună parte a literaturii publicate în ultimul deceniu de ambele părți ale fostei Cortine de fier (Pynchon, Morrison, Doctorow, Sukenick, Daniela Dahn, Michal Viewegh, Evgenii Popov, Livius Ciocârlie) interoghează definițiile culturale monologice, promovând "interferențe" creatoare între sistemele participante. În același timp, ele interpelează modelele transnaționale care subordonează "entități suverane, adevăruri universale, [...și] autenticitatea locală" (Rabinow 258) unor interese globaliste. Împotriva acestor viziuni asimilative care încurajează fie saltul transcendental spre o conștiință "globală", fie izolaționism și ininterferență (vezi argumentul recent al lui Samuel P. Huntington împotriva oricărei interacțiuni între civilizațiile tradiționale ale lumii: occidentală, răsăriteană-ortodoxă, latino-americană, islamică, japoneză, chineză și africană), literatura a continuat să articuleze acel spațiu al interacțiunii în care diferențele culturale pot fi recunoscute și renegociate. Actuala epocă de tranziție de la Războiul rece la o nouă ordine internațională în care "un consens planetar asupra perspectivelor lumii [este] practic imposibil, și toate *Weltanschauungen* [sunt] ancorate în tradițiile lor culturale", are mare nevoie de "specialiști în traducerea interculturală" (Bauman, *Legislators and Interpreters 5)*. Literatura poate furniza nu numai contextul dialogic, ci și interpreții necesari pentru reintroducerea "conversației" și "traducerii" interculturale în lume (Suleiman 62, 63).

LUCRĂRI CITATE

Appadurai, Arjun. "Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology".

Bauman, Zygmund. *Legislators and Interpreters: On Modernity, Postmodenity and Intellectuals*. Cambridge: Polity Press, 1987.

Bhabha, Homi. K "DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation". *Nation and Narration*. Ed. Homi Bhabha. London and New York: Routledge, 1990. 291-322.

–, "Introduction: Narrating the Nation. "Bhabha, *Nation and Narration 1-7*. Chow, Rey. *Ethics after Idealism: Theory — Culture — Ethnicity — Reading. Bloomington: Indiana UP, 1998.*

Blaga, Lucian. *Relații între români, cehi și slovaci, 1848-1914*. București: Editura Academiei R.S.R., 1977.

De Certeau, Michel. *Heterologies: Discourse on the Other. Minneapolis: U of Minnesota P, 1986.*

During, Simon. "Literature — Nationalism's Other? The Case for Revision". Bhabha, *Nation and Narration 138-53*

Giroux, Henry A. "Post-Colonial Ruptures and Democratic Possibilites: Multiculturalism as Anti-Racist Pedagogy". *Cultural Critique 21* (Spring 1992): 5-39.

Hall, Stuart. "Culture, Community, Nation". *Cultural Studies, 7.3 (october 1993): 349-63.*

Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking off World Order*. New York : Simon & Schuster, 1997.

Konrád, George. *Antipolitics*, San Diego and New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1984.

Kundera, Milan. "The Tragedy of Central Europe". New York Review of Books 7 (1984).

Martin, Mircea, *Singura critică*. București: Cartea Românească, 1986.

Michielson, Peter. "Rome versus Byzantium" NRC Handelsblad (30 october 1999)

Michnik, Adam. *Letters from Priston and Other Essays*. Berkeley and Los Angeles: U of California P, 1985.

Nemoianu, Virgil. *The Taming of Romanticism: European Literature and the Age of Biedermeier*. Cambridge, Mass: Harvard UP, 1984.

Neumann, Victor. *Tentația lui homo-europaeus: Geneza spiritului modern în Europa centrală și de sud-est*. București: Editura științifică, 1991.

Pratt, Mary Louise, "Comparative Literature and Global Citizenship." *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Ed. Charles Bernheimer. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1995.

Pynchon, Thomas. V. Philadelphia: J.B. Lippincott, 1963.

Rabinow, Paul. "Representations Are Social Facts: Modernity and Post-Modernity in Anthropology" Writing Culture: The Poetics and Politics of Etnography. Eds. James Clifford and George E. Marcus. Berkeley: U of California P., 1986. 224-61.

Recapturing Anthropology: Working in the Present. Ed. Richard G. Fox. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press, 1991. 191-210.

Schöpflin, George, and Nancy Wood, eds. *In Search of Central Europe*. Oxford: Polity Press, 1989.

Schwab, Gabriele. *The Mirror and the Killer-Quenn: Otherness in Literary Language*. Bloomington: Indiana UP, 1996.

Soja, Edward, "Inside Exopolis" *Variations of a Theme Park: The New American City and the End of Public Spacé*. Ed. Michael Sorkin. New York: Hill and Wang, 1992. 94-122.

Spiridon, Monica. "Răspuns la o anchetă privind definiția și rolul unei a "Treia Europe". *A treia Europă 1* (1997): 31-33.

Suleiman, Susan Rubin. "The Politics of Postmodernism after the Wall". *International Post-modernism: Theory and Literary Practice*. Eds. Hans Bertens and Douwe Fokkema. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1996, 51-64.

Tismăneanu, Vladimir. *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*. New York: the Free Press/ MacMillan Inc., 1992.

Verdery, Katherine, *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*. Berkeley and Los Angeles: U of California P., 1991.

Walzer, Michael. "The New Tribalism: Notes on a Difficult Problem. *"Dissent (Spring 1992):* 164-71.

Marcel Corniș-Pop

România la răscruce (1)

Ochiul și lacrimile

Ciprian Vălcan

Să fie o întâmplare că păsările de pradă pornite să-și astâmpere foamea cu stârvurile noastre încep prin a ne devora pleoapele și ochii? Sau e, mai degrabă, o dovadă ca ele simt nevoia să șteargă amprenta omenescului de pe trupul care le așteaptă, pentru a putea în acest fel să-l sfâșie în liniște? Să fie vorba aici de realitatea chipului lévinasian ce strecoară sfiala chiar și în sufletul jivinelor? Omul încetează să existe doar atunci când i-a fost suprimată privirea?

Toate aceste întrebări nu fac decât să mărturisească stânjeneala de care suntem cuprinși atunci când avem de-a face cu misterioasa alcătuire a ochilor celorlalți (de ochii noștri nu putem să ne ocupăm, fiindcă, așa cum ne-au explicat filosofii, nimeni nu poate să-și privească propria privire). Puterea lor asupra noastră nu pare să aibă nici o rațiune sensibilă, căci nu există nici un motiv pentru care ar trebui să ne sinchisim în mai mare măsură de prezența lor decât de aceea a unui călcâi sau a unei reptile. Cu toate acestea, purtarea noastră se schimbă atunci când simțim că privirea celorlalți ne caută. Relaxarea dispare și devenim manechine perfecte, exemple de gentilețe și de onorabilitate, de parcă ar urma să fim supuși unei judecăți ce ar putea să ne coste, în cele din urmă, chiar sufletul. E un fel de examen ontologic în fața căruia nu admitem că am putea să dăm greș. De aceea, ne străduim să ne îndreptăm, chiar dacă doar pentru moment, căutând să ieșim cu bine din această tulburătoare încercare, astfel încât privirea să dovedească (pentru a întrebuința și un termen îndrăgit de Strindberg) un adevărat corector al ființei noastre, o instanță ce pretinde anumite eforturi pentru a ne absolvi de orice eroare.

Pentru a explica această teribilă putere a privirii, s-a vorbit despre ochi ca despre un soi de prelungire sensibilă a sufletului. Fără a se nega apartenența lor la fiziologia obișnuită a trupului omenesc, li s-a atribuit și o funcție spirituală în virtutea presupusei lor comunicări directe cu sufletul. În cazul lor, nu ar fi vorba numai de un rol în buna funcționare a organismului, ci și de putința de a da semn despre altceva, de a marca neta separație a omului de animalitate, în așa fel încât ei devin instrumentul privilegiat de inserție al metafizicului în cadrul lumii strict materiale, al lumii fizice. Ochiul se transformă într-un soi de dovadă a existenței sufletului.

Tocmai din aceste motive, lacrimile, ofranda pe care ochii par să o ofere materiei, au parte de aceeași aură de mister. Am socotit că ar fi util să ne oprim asupra câtorva momente dintr-o posibilă istorie a reflecției asupra lacrimilor, încercând să observăm cum funcționează diferite explicații ale rolului acestora în economia vieții noastre.

Poate că cea mai complexă «doctrină a lacirmilor» este aceea a Sfintei Catarina da Siena din *Dialogul* său. Ea crede că există două mari tipuri de lacrimi, cele pe care le putem vedea, lacrimile de apă, și lacrimile neexprimate, lacrimile celor care doresc intens să plângă, dar nu pot să o facă, lacrimile de foc. Lacrimile din prima categorie sunt de mai multe feluri: lacrimi ale damnării, lacrimi ale fricii, lacrimi imperfecte, lacrimi perfecte și lacrimi ale mângâierii. Lacrimile damnării sunt vărsate de acei oameni care au făptuit păcate mortale, însă ele nu-i mai pot salva. Lacrimile fricii sunt provocate de teama legată de posibilele consecințe ale unor fapte nevrednice. După ce frica începe să fie depășită, fiindcă ea singură nu poate să ducă la obținerea vieții veșnice, prinde contur, încetul cu încetul, speranța în bunătatea divinității și în acest fel își fac apariția lacrimile imperfecte. Când individul se desprinde de iubirea de sine, fiind preocupat doar de ofensele pe care le-a putut aduce suveranului său divin și aproapelui său, el se află pe calea cea bună și varsă lacrimi perfecte. Stadiul final al acestui parcurs este atins în momentul în care omul devine în întregime un slujitor al voinței divine și se bucură de pacea pe care o revarsă aceasta asupra sa, manifestându-și fericirea prin lacrimile mângâierii care sunt, potrivit spuselor Sfintei Catrina, «un adevărat lapte care hrănește sufletul cu multă răbdare». Lacrimile de foc sunt rezervate acelor fideli care ar vrea să plângă cu toată puterea ființei lor, însă se dovedesc incapabili să verse chiar și o lacrimă. Pedagogia divină rezervată acestora este specială, tocmai pentru a le întări iubirea pentru Creator. Împreună cu ei plânge și se roagă însuși Sfântul Duh, cu toate că ochii lor rămân sterpi.

Sfântul Ioan Scărarul crede că plânsul e rodul căderii, că oamenii n-au cunoscut lacrimile în paradis, ele fiindu-le date ca o unealtă salvifică prin intermedidul căreia să-și manifeste durerea în fața separării de divinitate. Oamenii plâng pentru că se simt departe de Dumnezeu. Poate că în același fel ar putea fi interpretate și lacrimile tracilor vărsate la intrarea în lume a unui nou prunc, ele vestind durerea legată de despărțirea de lumea zeilor și intrând în haoticul univers al materiei. În Erewhon, în lumea pe dos a lui Samuel Butler, în loc de condoleanțe se dăruiesc lacrimi artificiale, al căror număr, care poate varia între două și șaisprezece, redă diferite nuanțe ale prețuirii pentru defunct. Un plâns mineral, care elimină bocetele, deși pare să aibă aceeași funcție. Ni se spune că sirenele cântă, dar poate că melodiile lor nu sunt decât un sfâșietor prohod ce vestește nebunia lumii și tocmai de aceea marinarii sunt tentați să se arunce în valuri, nu pentru că ar fi dornici de iubiri acvatice, ci pentru că vor să piară din pricina spaimei ce i-a cuprins. Animalele par să plângă și ele, deși despre sufletul lor nu îndrăznim să spunem nimic. Numai zeii nu plâng, căci lacrimile nu au viză pentru Olimp.

Să aibă dreptate Claudio Magris: Oamenii nu sunt triști pentru că mor. Ci mor pentru că sunt triști?

Uriașul plângăcios și lacrimile inocenților

Constantin Jinga

Imens, cu brațele și pieptul de aramă, picioarele din fier și argilă arsă, bătrânul uriaș din cântul al XIV-lea al *Infernului* dantesc plânge, în ciuda majestății sale, prin ridurile adânci care-i brăzdează pretutindeni corpul, iar lacrimile i se reunesc dând naștere fluviilor infernale. Imaculat îi este numai capul. Plămădit din metalul cel mai nobil, acesta simbolizează integritatea purității, serenitatea vârstei de aur, nevinovăția copilăriei lipsită de griji, absolvită de resentimente și scutită de remușcări. Un rest de inocență incapabil de a mai plânge. Sau pur și simplu conștient că, odată cu expirarea nădejdii, plânsul devine un viciu luxos. Iată, lacrimile scurse din părțile maculate ale uriașului, fabricate din materii ignare, nu fac de-acum decât să sporească ponosul sufletelor damnate.

Dante construiește aici imaginea unui uriaș fragil și decrepit. Iar senzația aceasta de fragilitate nu vine doar din faptul că avem de a face cu un colos plângăreț, sau din caracterul lui compozit. Ea survine fără îndoială, și datorită unui episod biblic de unde va fi fost inspirată. Daniel, profetul, are și el de furcă tocmai cu un asemenea uriaș (Daniel 2:31-49). Doar că, aici, uriașul nu plânge. În schimb este făcut praf și pulbere de o piatră desprinsă în chip miraculos din munte, ce-i sfărâmă picioarele din lut ars, iar apoi se preschimbă într-un alt munte ce cuprinde fața întregului pământ. Piatra, evident. Uriașul lui Daniel este subiectul unui vis premonitoriu de-al regelui Nabucodonosor, vis pe care profetul îl ghicește și îl deslușește întocmai, dobândind în schimb funcții extrem de importante în Imperiu. Imaginea, tâlcuiește Daniel, simbolizează patru imperii (babilonian, medopersan, grec și roman). Pe toate acestea Dumnezeu le va surpa în chip miraculos, înlocuindule cu o altă împărăție, veșnică și universală. Nu putem ști ce gânduri or fi născut explicațiile profetului în mintea regelui. Știm doar că, în tâlcuirea lui Daniel, capul de aur al uriașului din vis simboliza chiar domnia lui Nabucodonosor. Și că, la scurt timp după aceea, regele a poruncit înălțarea unei statui de dimensiuni pantagruelice, făcută cu totul din aur. Avea vreo 30 m înălțime și aproximativ 3 m lățime (Daniel 3:1). Toți supușii din imperiu erau obligați, prin decret oficial și sub pedeapsa cu moartea, să se închine acestei statui. Daniel, împreună cu alți doi prieteni de-ai lui, vor încălca porunca și, drept, pedeapsă, să văd aruncați într-un cuptor de foc. Dar scapă de aici, teferi și nevătămați. Se spune ca, la ieșirea din cuptor, nici măcar nu miroseau a foc (Daniel 3:27).

Ce vor fi făcut ei acolo, în văpaie? Un text apocrif ne spune că s-ar fi rugat. Dar fără patetism și fără a face apel la mila divină, așa cum am putea să ne așteptăm. Ci firesc, conștientizându-și decadența morală, în primul rând. Ceea ce li se întâmpla era doar rezultatul firesc al apostaziei lor, al încălcării legământului. Iar Legământul nu putea fi refăcut decât printr-o nouă jertfă, o jertfă curată. În lipsă de altceva mai bun, până una alta, această jertfă o puteau oferi chiar ei, dăruindu-se pe sine. Ei nu se roagă, așadar, să scape de acolo, din acel infern, ci dimpotrivă: ca moartea lor să fie primită drept jertfă expiatorie pentru întreg poporul (Cântarea celor trei tineri 1:14-16). Răspunsul dumnezeirii este dincolo de așteptări. Îngerul Domnului se pogoară și suflă asupra lor o adiere răcoroasă "ca de rouă" – spune autorul textului. Jertfa este bine primită, iar inocenții sunt salvați. Adierea, suntem lăsați să înțelegem, venea tocmai din lacrimile lor nevinovate, sugerate aici prin picăturile de rouă. Plânsul celui fără de prihană este răcoros, nu arde, așa ca plânsul uriașului din Infern, care izbucnește, reflex întârziat, abia după expirarea termenului de grație.

Daniel și prietenii lui sunt tineri curați, gata să-și probeze tăria credinței prin focul din cuptorul Babilonului. Până mai ieri trăiau fericiți, râdeau și dansau, bucurându-se de tinerețea lor aurie și de statutul social conferit prin grația regelui. Dar "vreme este să plângi și vreme să râzi, vreme este să jelești și vreme să dănțuiești" – spune Eccleziastul (3:4). "Cei care seamănă cu lacrimi, vor culege cântând cu bucurie" – spune Psalmistul (125:6/ 126:5). Lacrimile inocenților sunt benefice asemena ploii, atunci când cade la bună vreme. Luciditatea lor nevinovată poate înmuia decrepitudinea morală, zdrobită sub povara propriilor coloși ignari, aducând-o la o nouă viață. Statuia de aur a lui Nabucodonosor nu este decât o tentativă nefericită de a reda, într-o copie ce-i drept impresionantă, puterea aceasta. Dar o copie rămâne o copie. Măreția statuii ne înșeală ochii trupului și, plină de inițiative îndoielnice, vorbește mai degrabă despre puterea seducătoare a stăpânilor acestei lumi. De aceea, locul unde o depune Dante îi vine bine, ca o mănușă. Puterea inocenței este autentică și discretă. Iată, ea își păstrează bunul simț aristocratic chiar și în Infern. Lacrimile ei, aici, nu ar face decât să sporească fără nici o noimă debitul fluviilor infernale, umflate și așa cu asupra de măsură de smiorcăielile inutile de-acum, ale uriașului care nu a fost în stare să priceapă nimic, atunci când vremea era de priceput. Noblețea inocenței: știe să plângă atunci când vremea este de plâns, atunci când, prin lacrimi, îl poate vedea pe Dumnezeu. Și morala lui Dante:... Dar mai bine-ar fi s-o cânți chiar tu, iubite cititorule, frate.

Teologia lacrimilor

Alin Tat

Teologia a primit drept de ședere în cetatea culturii. Îl avea de multă vreme, vor spune unii, ea este cea care a făcut posibilă devenirea spiritului și civilizația, după binomul cult-cultură al lui Frazer. A face, însă, teologie printre celelalte discipline culturale înseamnă să accepți regulile unui joc alternativ celui liturgic. Dar și necesar. Theo-dramatica are dimensiunile lumii oamenilor, ecumenice, incluzând așa-numitele opere profane.

Andrei Pleșu a actualizat în tărâm etic – sau pre-etic, după lămuririle din a sa *Minima moralia* – mesajul esențial al bucuriei lacrimilor «în trepte»: de la Ioan Scărarul la Robinson Crusoe, «cel ce călătorește în plânsul neîncetat»1. Interesantă ni se pare și observația sa privitoare la civilizația incompetentă în «știința» lacrimilor, după o morfologie care le înalță până la nivelul minții («lacrimile minții»):

«Civilizațiile sunt, uneori, în glorioasa lor suficiență, modalități de a nu pricepe plânsul. Toma, de pildă, pare un bloc impasibil între lacrimile grecești ale lui Oedip și ale Antigonei și cultul înlăcrimat rezervat patimilor de Evul Mediu. Roma este un impozant episod *mineral* al umanității: piatră și legi.»2

Dacă plânsul – în dubla sa ipostază, fierbinte și răcoroasă – a fost studiat din prisma relevanței morale, el a fost nu mai puțin asociat cu sfera sacrului, de la Cioran (*Lacrimi și sfinți)* la mai tehnicele studii patristice ale unui Irénée Hausherr (*Penthos. La doctrine de la compoction dans l'Orient chrétien*3) sau Olivier Clément (*Le chant des larmes. Essai sur le repentir*4).

«*Plânsul cel după Dumnezeu este întristarea sufletului și îndurerarea inimii care pururea caută cu înfrigurare pe Cel după care însetează*»5 – marcând, în imediat, o absență care se cere recunoscută pentru a deveni condiție a vieții spirituale. În continuare, «plânsul constituie acul de aur al sufletului, care îl eliberează de pironirea pe lemnul grijilor lumești și de orice împătimire și care, printr-o cuvioasă întristare, îl face să se îndrepte continuu spre supravegherea inimii.»6.

De la statutul de obiect cultural, plânsul semnificativ bate la porțile antropologiei religioase și ale teologiei. Am dori să semnalăm un studiu mai vechi, dar nu uitat – dovadă fiind includerea sa în volumul *Fericita întristare*7 – *al Myrrhei Lot-Borodin, ce poartă titlul Taina «darului lacrimilor» în Răsăritul creștin.*

Studiul este compus din zece scurte, dar bine documentate, capitole și etape în situarea acestui fenomen din istoria spiritualității creștine, având ca punct de plecare și *motto* fericirea anunțată de Evanghelie: «Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia» (Matei 5,5). Plânsul de amploare mistică însoțește cu precădere începuturile, ca un «har al obârșiei» (Gabriel Bunge):

«Primelor veacuri ale ascezei monastice le este definitoriu tainicul «dar al lacrimilor» care pare a se fi manifestat într-un mod cu totul deosebit în acest răstimp»8

Lacrimile nu apar ca o bizarerie călugărească, nu sunt facultative în viața spirituală, ci – într-o formă sau alta – trebuie să facă parte din trăirea credinței. Fără a avea nevoie de manifestări spectaculoase, convertirea inimii – «inima curată fiind pentru întreaga patristică oglinda desăvârșită a Modelului dumnezeiesc»9 – înseamnă reorientarea ființei integrale. Pentru cei vechi, sediul cel mai intim al personalității – nu în sens restrâns, psihologic – era identificat cu inima (*kardia*) sau mintea *(nous)*, iar seriozitatea angajamentului existențial se verifica la acest nivel:

«Căci curățirea, axul însuși pe care se articulează această mistică, experimentală în ciuda caracterului abstract pe care-l prezintă la prima vedere, nu se limitează nici pe departe la domeniul voinței proprii, ci este cu adevărat totală, în sensul *pătrunderii dumnezeiescului în omenesc*, în timp ce necurăția este, dimpotrivă, opacitatea întregului suflet, rezistența acestuia față de pătrunderea energiilor harice.»10

În afara oricărui control rațional, lacrimile rămân un dar inefabil, imposibil de obținut printr-o tehnică sau printr-un algoritm uman. Totuși, în sinergia specifică vieții spirituale, rugăciunea constituie începutul și contribuția personală la taina lacrimilor:

«Folosește-te de lacrimi pentru a dobândi împlinirea oricărei cereri, căci foarte mult se bucură Stăpânul când te rogi cu lacrimi»11

Mai mult decât atât, lacrimile marchează perfecțiunea urcușului duhovnicesc, semn al contemplației desăvârșite:

«Harul lacrimilor este deplinătatea rugăciunii»12, iar «sfinții nu cunosc rugăciune lipsită de roua lacrimilor»13.

Misticului i se deschide un univers aparte, asemeni unei noi creații divine, în care sensibilitatea firească apare transfigurată în «simțuri spirituale», de neînțeles pentru condiția noastră obișnuită:

«Dacă ar fi să vorbim în limbaj modern, întotdeauna inadecvat, despre *sublimare*, ar trebui – asemeni tuturor marilor mistici – să înțelegem această sublimare drept un adevărat transfer de pe un plan existențial pe altul»14.

După mărturia sfinților, taina lacrimilor adaugă un capitol paradoxal la tema filosofico-teologică a fericirii, întrucât – departe de a fi simptom al suferinței și corupției – ele introduc la « bucuria care, împreună cu iubirea, este cea dintâi a Duhului. Bucurie care, nu numai că-l gustă pe Dumnezeu, dar care și răpește sufletul în El, în strălucirea iubirii desăvârșite. Este piscul iubirii, pe culmile rugăciunii, ale acestei «rugăciuni de foc care întrece orice simțire omenească», după spusele lui Casian15.

«Polifonia bucuriilor suprafirești» iradiază în spațiul culturii dând naștere unor opere durabile, care armonizează esteticul și religiosul, ca aspecte ale trăirii credinței. De la investigația livrescă la intimitatea mistică, experiența lacrimilor face obiectul unei fenomenologii aparte, al cărei preambul se doresc și rândurile de mai sus.

---

1. Cartea Românească, 1988, p. 134.
2. Op. cit. p. 138.
3. *Penthos. Doctrina despre străpungerea inimii în răsăritul creștin*, Orientalia Christiana Analecta 132, Roma, 1944.
4. *Cântecul lacrimilor. Eseu asupra căinței*, DDB, Col. Théophanie, Paris, 1982.
5. Ioan Scărarul, *Scara Raiului*, trad. N. Corneanu, Amarcord, col. Cum Patribus, Timișoara, 1995, p. 243.
6. Ibid.
7. Trad. Maria și Adrian Alexandrescu. Ed. Institutului Biblic, București, 1997, pp. 133-191.
8. Op. cit., p. 135.
9. Op. cit., p. 140.
10. Op. cit., p. 144.
11. Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune 6.*
12. Isac Sirul, *De perfectione religiosa 21.*
13. Ibid.
14. Fericita întristare, p. 180.
15. Op. cit. p. 185.

Moarte și adevăr

Raban Maur

Probabil că atitudinile funerare oscilează în jurul a doi poli: pe de o parte, ocultarea cadavrului, pe de altă parte, exibarea lui. În prima situație, ascunderea cadavrului se face pentru a-i proteja pe cei care ar putea să sufere influența sa malefică sau ea urmărește tocmai siguranța acelei părți a sufletului care rămâne o vreme în preajma trupului (vezi Fustel de Coulanges). În această categorie de atitudini intră toate acele ritualuri care încearcă să-i păzească pe cei vii de contactul cu cadavrul prin trecerea acestuia în categoria lucrurilor impure și prin instituirea unui tabu în legătură cu sfera obiectelor care i-au aparținut mortului. Antropologii cred că o asemenea atitudine trădează spaima față de spiritele considerate răuvoitoare și răzbunătoare ale celor care au trecut în cealaltă lume, spirite înclinate să le facă rău celor vii dintr-un soi de gelozie pentru condiția lor. În cea de a doua situație, există tendința de a arăta cadavrul, de a-l atinge și a-l acompania cât mai multă vreme, încercându-se în acest fel atragerea protecției spiritului defunctului. Cazul extrem al acestei categorii de atitudini este acela în care se trece la consumarea rituală a cadavrului, urmărindu-se două mari obiective: 1. dovedirea deplinei identificări cu persoana celui decedat și asimilarea sa biologică; 2. înmagazinarea tuturor virtuților mortului.

Poate părea cu adevărat surprinzător faptul că atitudinea post-modernilor în raport cu moartea coincide aproape perfect cu cea a populațiilor pre-civilizate. Astfel, dacă în cazul primilor se poate vorbi de o moarte camuflată cu ajutorul aparatului birocratico-tehnologic (Ariès), în cazul populațiilor tip bororo moartea era izolată prin intermediul unui adevărat <cordon> de operații magice. În ambele situații, se încearcă negarea realității evenimentului morții, fie prin ocultarea cadavrului și încredințarea lui unor adevărați <tehnicieni> ai gestionării morții, fie prin anumite interdicții de ordin magic care tind să șteargă amintirea existenței defunctului (de exemplu, schimbarea numelor tuturor tizilor persoanei decedate). Primul model de comportament impune tăinuirea dispariției defunctului, pe când celălalt duce la negarea faptului că mortul ar fi existat vreodată. Poate că această soluție este cea mai radicală, pentru că ea înlocuiește un tip relativ de non-existență (moartea) cu un altul absolut (nenăscutul). Însă, o asemenea strategie de înfruntare a morții îi este fatală memoriei colective, incapabilă să se raporteze la anumiți indici ficși (un soi de designatori rigizi, dacă ar fi să-l urmăm pe Kripke) și nevoită să se "rescrie" mereu, asemenea unui perpetuu scenariu demn de "1984". Un asemenea proces înseamnă, de fapt, dinamitarea condițiilor de posibilitate ale memoriei și el duce la aceeptarea ideii că toate curg și că este imposibilă fixarea unor secvențe imuabile. O lume care funcționează bazându-se pe acest principiu al regenerării permanente a evenimentelor (voi evita raportarea exclusivă la termenul de <istorie>, pentru a permite și integrarea sferei ficțiunii în această analiză) nu poate satisface teza lui Eco despre adevărul absolut și imuabil al ficțiunii, diferit de adevărul istoriei, care este supus mereu reevaluărilor. Într-o asemenea lume, nu mai putem fi siguri că Emma Bovary va rămâne mereu Emma Bovary, soția lui X, amanta lui Y., cea care și-a dat moartea cu oarecișce otravă, așa cum nu putem fi siguri că în istoria noastră nu se vor produce răsturnări spectaculoase datorită descoperirii faptului că Nero avea un frate nebun, care l-a înlocuit pe tron în a doua parte (cea crudă) a împărăției sale, sau că aprigul Tamerlan era, în fapt, o femeie. Nu ar fi imposibil să fi existat cândva un regat utopic în care pomenirea morții să fi fost interzisă. Constituția acestui ținut ar fi fost întemeiată pe afirmarea eternității lumii și ar fost însoțită de câteva zeci de volume cuprinzând toate argumentele aduse vreodată împotriva vidului, a trecerii și a distrugerii. Legile regatului ar fi permis doar existența plantelor artificiale, care nu s-ar fi ofilit niciodată, și a animalelor mecanice, pornite cu cheia. Până la găsirea elixirului care să asigure viața veșnică, cârmuitorii regatului ar fi recurs la eliminarea din toate documentele oficiale a celor care ar fi murit, încercând să nege în acest fel realitatea morții. Pentru că ar fi fost mult prea greu să se folosească același procedeu în cazul cârmuitorilor, ar fi existat o rezervă permanentă de sosii perfecte ale celor mai importanți demnitari, gata să asigure vreme de secole iluzia nemuririi acestora și, poate lucrul cel mai important, să dea imaginea unei încremeniri a istoriei prin identificarea ei cu eternitatea. Ar fi fost o istorie a lui Kagemusha.

Restituiri

Otilia Hedeșan

SAL. SEGALL
Din folclorul poporului evreu. Credințe, datini, superstiții
Cu o scrisoare de Gala Galaction. Cuvânt înainte de Dan Horia Mazilu
Studii introductive și ediție de Al. Dobre
Editura Minerva, București, 2000, 216 p.

"Cercetătorul interesat de multiplele aspecte ale culturii românești va căuta cu prea puțini sorți de izbândă numele lui Salomon Segall în lucrările de sinteză, în studii mai întinse sau în dicționarele de diverse categorii, consacrate ansamblului cultural românesc sau disciplinelor științifice însumate fenomenului general — ex. istoria literaturii, istoria folcloristicii, istoria traducerilor din literatura română în limbi străine."(p. VII) — scrie în debutul foarte amplului său prim studiu introductiv, **Salomon Segall și colecția sa de folclor al evreilor din România,** Al. Dobre. Acest lucru s-a putut întâmpla deoarece Sal. Segall "și-a exercitat pana cu mai mult sau mai puțin succes și ecou de durată, în publicistică, în poezie, în traduceri ale literaturii române în limba idiș, în alcătuirea de manuale școlare, în folcloristică etc. O astfel de activitate, desfășurată pe atâtea planuri [...] a determinat o oarecare subțiere a substanței contribuțiilor într-un domeniu dat, fiecare dintre istoricii disciplinelor menționate lăsându-l, pentru valorificare, în seama celorlalți." (**ibid.**) Gest de superficialitate! — dă de înțeles editorul volumului de față, căci Sal. Segall este o personalitate interesantă în peisajul cultural al României din prima jumătate a secolului douăzeci, oricum un autor ale cărui texte merită să fie recitite și astăzi, conturându-se locul pe care ele îl ocupă în dezvoltarea diverselor domenii ale vieții noastre culturale.

Prezenta reeditare a unuia dintre textele concepute de acest asiduu și prolific truditor pe tărâmul culturii își propune, înțeleg, două lucruri esențiale: să readucă în atenția opiniei publice numele și personalitatea lui Sal. Segall și să ofere cititorilor de diverse formații — dar celor interesați de etnologie în mod prioritar — textul unei colecții neobișnuite și tocmai de aceea pline de interes despre micile credințe, tradiții și ceea ce se numea într-o anumită epocă "superstiții" ale evreilor trăitori în România în jurul anilor 1900. Altfel spus: scopuri fezabile pe care volumul le atinge fără nici un fel de probleme! Foarte succintul "cuvânt înainte" al lui Dan Horia Mazilu (**Un polischriptor**) ca și primul studiu introductiv al lui Al. Dobre trec în revistă ceea ce se știe despre Sal. Segall, citează referințele critice ale scrierilor sale, îl plasează într-un anumit context socio-cultural și încearcă să ofere explicații despre slaba cunoaștere a activităților pe care le-a desfășurat. Până în final, reușesc să construiască un fel de "om de hârtie", destul de clar ca profil rezultat din fișe și articole de arhivă, dar extrem de incert ca personalitate.

Contribuția principală o reprezintă, incontestabil, republicarea celor circa 200 de pagini ale antologiei de folclor al evreilor. "Este sufletul unui popor întreg fărâmițat în observații, cugetări, legende, rețete, comentarii la Legea lui sfântă și nenumărate picături de înțelepciune pe marginea sulurilor sacre și a cărărilor acestei vieți"(p. 5) — scrisese — după părerea mea cu prea multă generozitate și dintr-o prea imperioasă nevoie de protocol — Gala Galaction în 1926, la publicarea primei ediții a culegerii. Este, oricum, un text de care cititorul român — nu știu dacă și cititorul evreu! — avea neapărată nevoie, ca de o fereastră — nu știu dacă cea mai potrivită: ca unghi al orientării vederii, ca dimensiune, ca structură și ca acuratețe, dar, oricum, o fereastră! — spre universul tradițiilor evreiești. 571 de credințe și povestiri reprezentative și 814 proverbe și locuțiuni sunt organizate în șase părți principale: **Natura** (Pământul. Apa. Cerul și fenomenele atmosferice. Focul. Fauna. Flora), **Ființe și lucruri supranaturale** (Dumnezeu. Îngerii. Dracul. Duhuri necurate. Spiridușul. Stafii. Locuri bântuite. Personalități, tradiții și legende biblice. Minuni), **Omul și viața omenească** (Bărbatul. Femeia. Corpul omului. Sufletul. Nașterea. Pruncia și copilăria. Căsătoria. Moartea și înmormântarea. Lumea de apoi. Soartea: Preziceri. Somnul și visul. Vrăji și farmece. Deochiul. Descântece. Talismane. Boale și leacuri), **Viața religioasă** (Posturi și rugăciuni. Anul și calendarul), **Viața casnică și socială** (Casa. Obiecte din casă. Lucrări casnice. Îmbrăcămintea. Mâncarea și băutura. Călătorii. Rude, prieteni, oaspeți. Bani. Furturi. Salutări, întâlniri. Împrumuturi, certe, procese) și **Proverbe și locuțiuni proverbiale**. Sunt texte extrem de eterogene, diferite atât prin dimensiune cât și prin însemnătatea pe care ele o au pentru viața tradițională a comunității care le cultivă, dar care stau mărturie pentru un adevăr exprimat chiar de unul dintre ele și după care "Un cui de aur vine de la un car de aur."(p. 135)

Selectez, aproape la întâmplare: "Dacă vârtejul te prinde din partea dreaptă, orbești; din stânga, asurzești; din spate, devii cocoșat; din față, amuțești." (p. 9); "Dacă întâlnești vreun animal de sex bărbătesc acolo unde nu te-ai aștepta să-l vezi, e semn că el este o comoară transformată; lovește-l cu papucul ce porți în picioare și dobitocul va cădea jos plin de aur și de argint." (p. 1o); "Pentru ca vaca să aibă lapte mult, se zice că e bine să i se spele în trei vineri dimineața tâțele cu zeamă de oișaneth (ramuri de răchită cu frunzele lor)" (p. 13); "Îndată ce te dai jos din pat, spală-ți degetele mâinilor astfel: 'ii mâna stângă cu vârfurile degetelor în jos și torni apă pe ele; tot astfel faci și cu cele de la mâna dreaptă, ca să se scurgă demonii ce s-au lipit de ele în timpul nopții." (p. 85); "Ca să devii un **Roe velo nire** (care vede și nu este văzut) du-te într-un grajd sau într-un loc asemănător, mănâncă acolo o franzelă (ca un sfert de kilogram) coaptă bine, din care să nu risipești nici o fărâmitură. După ce ai isprăvit de mâncat, va apărea înaintea ta un drac care va încerca prin diferite gesturi să te facă să râzi. Dacă însă te vei abține de a râde, va veni un alt drac care-ți va aduce o iarmulcă (un fes), apoi altul care va face multe gesturi prostești, numai să te facă să râzi. Dacă vei rezista însă și acestuia va veni îndată încă unul și-ți va da ca dar un os și dacă vei purta acest os cu tine vei putea vedea pe oricine fără să te poată vedea cineva." (p. 11o); "Poporul crede că cine nu mănâncă pește în seara de vineri simte foame în toată săptămâna." (p. 118); "Când te muți într-altă casă trimite pâine și sare înainte." (p. 123); "Nu se adaugă locul streașinii la interiorul casei de locuit, deoarece acest loc aparține de drept necuratului. Se zice că poate cauza moartea aceluia care locuiește în ea." (**ibid.**); "Când se pune varza la murat nu se mănâncă tăiței pentru că se trage, apoi, zeama." (p. 126); "Dacă femeia vorbește în timpul când pune pâinea în cuptor, pâinea nu crește." (**ibid.**).

O lume fascinantă și stranie, care se ghidează după restricții și prescripții numeroase, unele încă ferm motivate, altele golite de semnificații imediate, dar, tocmai de aceea, virtual potente în foarte multe direcții, o lume bine ancorată în tradiții care pot funcționa ca un excelent rezervor de soluții simbolice pentru aproape orice situație concretă!

În timp ce scriu aceste rânduri care țin loc de analiză efectivă a exemplelor excerptate din volum, încerc să mă sugestionez că lucrurile stau, realmente, așa. Că, adică, spiritualitatea populară și mentalitățile evreilor pot fi surprinse în liniile lor principale prin lectura acestei antologii de folclor. N-am nici un dubiu că, până la un punct, chiar aceasta este realitatea. Mozaicul impresionant și paradoxal de credințe minore, de gesturi mărunte, de expresii minimale sugerează că dincolo de toate aceste lucruri se află un mod aparte de a înțelege lumea și de a te raporta la ea. Atât doar că sub forma sa de antologie — care organizează adesea materialul după criteriul alfabetic sau, pur și simplu, după cel numeric — volumul lui Sal. Segall lasă foarte mult loc pentru arbitrariu. Un cititor care vine din afara lumii evreiești — și cititorul român, căruia îi este adresat volumul, în primul rând! — poate realiza nenumărate colaje tematice: toate virtuale, din moment ce textele susțin, subiacent, ideile, deși, foarte probabil, unele dintre ele destul de puțin însemnate pentru universul tradițional evreiesc.

Dacă, în această privință, există și o parte pozitivă, în sensul că textele, prin simpla lor prezență, lasă loc unor interpretări multiple, unele poate inuzuale și neașteptate, dar, până la urmă, demne de reflecție în măsura în care pot fi argumentate prin citări conexe, "succesul" cărții este subminat de inexistența acelor repere — poate titluri, poate criterii de clasificare, poate un aparat critic de natură să suplinească aceste lacune foarte scuzabile la o colecție de pionierat de la 1926 — care să construiască o structură de rezistență proprie culturii folclorice evreiești. Or, deși am citit cu mare plăcere și dintr-o răsuflare exemplele colecției, ele mi-au lăsat impresia de "neterminat" și "extrem de difuz". Să dau un exemplu: atunci când există o secvență a cărții despre "an și calendar", mi s-ar fi părut normal ca, în urma parcurgerii ei sau a comentariilor făcute de un editor care se adresează publicului românesc, să rămân cu câteva informații limpezi despre organizarea timpului anual la evrei.

Ce îmi oferă, însă, textul? De exemplu, o credință de mare savoare, extrem de pitorească în măsura în care nu are nici un fel de explicație: "În zilele de 1 - 9 ale lunii **Ab** nu este voie să te scalzi dar nici să te speli pe cap, căci de multe ori cei ce o fac sunt loviți de tâmpenie." (p. 122) Rămâi vrăjit, dar încerci să îți explici. Cauți în glosar și găsești: "**Ab**, luna a 11-a [sic!] după luna **Tișrei** din calendarul evreiesc" (p. 199). Lucrurile nu sunt mai limpezi și mergi mai departe: "**Tișrei**, luna cu care începe anul religios. Anul agricol începe cu Nisan"(p. 2o2). Și te întrebi, pe bună dreptate, înainte de a consulta un prieten evreu sau de a recurge la o altă sursă, mai explicită: când se întâmplă, de fapt, povestea aceasta cu interdicția de a te scălda, fiindcă, foarte probabil, dacă ai ști, ai putea presupune și semnificațiile credinței.

Nu cred că "poliscriptorul" Sal. Segall, a cărui activitate nu a fost reținută nici de istoria folcloristicii, nici de cea a literaturii și nici de cea a traducerilor, ar fi putut să lămurească tot ce era de lămurit despre specificitatea culturii folclorice evreiești. Dacă ar fi făcut acest lucru, n-ar fi fost, astăzi, un "autor uitat" sau, cel mult, un mărunt antologator care a sperat să scrie o carte extrem de asemănătoare cu două texte de folcloristică românească în vogă în epocă: **Datinele și credințele poporului român**, a Elenei Niculiță-Voronca și **Credinți și superstiții ale poporului român**, a lui Artur Gorovei. Cred, însă, că un volum care este precedat de nu mai puțin de 127 de pagini de studiu introductiv — și, dacă acestea nu ar fi fost tipărite cu un corp de literă foarte mic, prefețele ar fi ocupat exact același spațiu cu antologia "restituită" — și care pledează savant despre nevoia de a relua studiile comparatiste în cele mai diverse deschideri nu are dreptul să nu schițeze, în linii oricât de sumare, specificul acestei culturi sedimentate multimilenar care este cultura evreilor.

Vreau să cred că **Din folclorul poporului evreu** este doar un prim pas într-un demers restitutiv care să treacă de simpla repunere în pagina tipografică a unor rarități bibliografice și de aceea am semnalat "partea plină" a paharului. Cât despre cea goală... Dacă ne informăm despre cultura evreilor doar din Ovidiu Drimba și scriem doar despre folclorul românesc deși încercăm să construim o paralelă...

Am mai citit

Ion Taloș
Câteva considerații asupra colindatului și colindelor la popoarele romanice, — Anihilarea unei vechi tradiții, în "Limbă și literatură", 1999, nr. 1, p. 71 - 91

Deși destul de redus ca dimensiuni, studiul lui Ion Taloș despre colindatul românesc în context romanic este — și chiar nu e cazul să mă feresc de vorbe mari! — un text de cotitură pentru etnologia românească. Pornind de la observația că "printre mutațiile enorme care au urmat reformelor din perioada 1947 - 1948 în România se numără și cercetarea folclorului românesc aproape exclusiv în raporturile lui cu cel sud-est european și slav" (p. 71), autorul își propune să observe limitele rezultatelor obținute prin aceste opțiuni comparatiste restrictive, dar mai ales își propune să demonstreze că un comparatism al folclorului pe teren romanic ar putea fi cel puțin la fel de fructuos.

Mai întâi, Ion Taloș dezgroapă din rafturile uitate cu bibliografie etnografică românească o serie de cărți și articole dedicate problemei. Prestigiul unor autori (B. P. Hasdeu, Lazăr Șăineanu, Ovid Densusianu, D. Caracostea, Tache Papahagi, I.-Aurel Candrea, Felix Karlinger) și rigoarea celor mai multe dintre textele invocate sunt primele argumente pentru validitatea demersului și funcționează drept *captatio benevolentiae*. Proba definitivă a utilității cercetării comparate a folclorului românesc cu cel romanic este, însă, apanajul exclusiv al demonstrației lui Ion Taloș. Acesta studiază Crăciunul (și, implicit, colindatul), Anul Nou și Boboteaza în relație cu o serie de practici tradiționale franțuzești, italiene, spaniole și portugheze. Textul este fascinant prin erudiție și printr-un gen foarte straniu de exotism, căci ceea ce ar fi trebuit să ni se pară firesc ni se dezvăluie ca real abia acum, prin intermediul acestui studiu foarte documentat. Într-o oarecare măsură militantă — căci studiul este și pro comparatism romanic și, mai mult sau mai puțin, limitativ față de comparatismul exclusiv în domeniul cultural slav și în cel sud-est european — demonstrația lui Ion Taloș are evidența "oului lui Columb". Un ou al lui Columb care, dincolo de toate premisele și pretențiile sale științifice, stă și mărturie despre europenitatea funciară a culturii românești, chiar sub aspectul său tradițional.

Popol Vuh
Cartea maya a zorilor vieții, Tradusă de Dennis Tedlock, cu comentarii și glosar bazate pe cunoașterea limbii maya vechi și moderne, Traducere din engleză de Lidia Ionescu, București, Humanitas, 2000, 375 p.

O mitologie impresionantă, tradusă într-un mod fermecător, comentată cu o erudiție de excepție și publicată în condiții grafice foarte bune — acestea sunt atu-urile pe care se bazează ediția românească la **Popol Vuh**, o mare carte a omenirii a cărei lectură mi se pare obligatorie.

Fascinația Transilvaniei

Alexandru Ruja

Eminescu, Opere, I — Poezii (1001 pag.), II — Proză. Teatru. Literatura populară (1262 pag.), III — Publicistică. Corespondență. Fragmentarium. (1263 pag.)
Ediție de D. Vatamaniuc. Prefață de Eugen Simion.
Academia Română — Univers Enciclopedic, București, 1999, preț nemenționat.

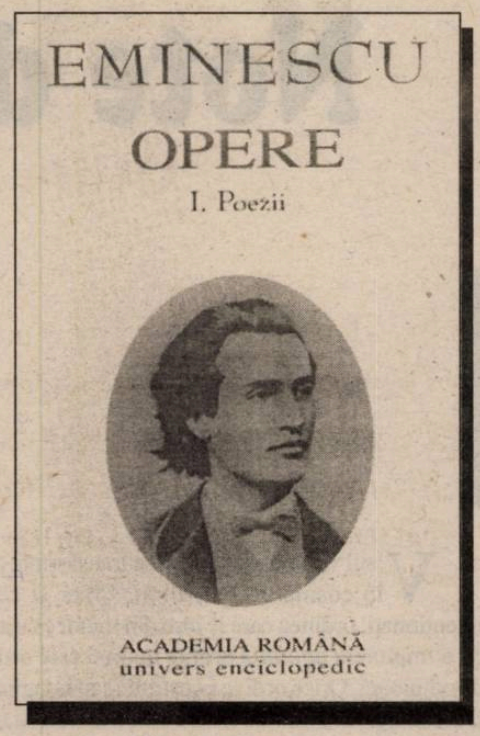

În **anul Eminescu**, din care s-a scurs aproape jumătate, sunt prea puține lucrurile petrecute în legătură cu autorul **Lucea-rului** pentru a fi reținute. Un impuls palid fără vlagă a stat la baza câtorva acțiuni la ceputul anului pentru ca totul să se topească tr-o letargie națională. Probabil când va ărea această cronică (fiind în iunie) vor ai izbucni câteva manifestări la fel de debile nesemnificative; în timp ce lucrările funda-entale despre opera eminesciană, trecută in exigențele unei noi lecturi (inclusiv cele e perioadei postmoderne), vor lipsi. Și nu ntru că nu ar fi tineri cercetători talentați, re să fie atrași de noi exegeze eminesciene, pentru că suportul financiar al unei aseme-a dificile activități este nul.

Fără a fi un eveniment, această **ediție minescu** sparge cenușiul atmosferei dintr-an ce ar fi trebuit să se deruleze, în primul nd, sub semnul lui Eminescu. Apariția ediției te un apreciabil act de cultură, cu atât mai ult cu cât ediția academică nu se mai poate ocura, iar reeditarea nu se întrevede într-timp apropiat. Apoi, ediția este realizată D. Vatamaniuc, cel mai avizat cunoscător viață al manuscriselor eminesciene. D. atamaniuc a coordonat, după moartea lui rpessicius, ediția academică, timp în care apărut zece volume, încheindu-se ediția in tipărirea a ceea ce se știa (și se credea) aparține lui Eminescu. Dar surprizele nu nt excluse, atât în privința discuției privind ternitatea unor texte, existența altor texte erare (poezii, articole etc.) sau a unei cores-ndențe mai ample. Chiar în această ediție te inclusă o nouă poezie, **Asta vreu, dragul eu,** pe care ediția academică nu o cuprinde. ezia a apărut în revista "Umoristul" (29 sept./ oct. 1866) condusă de Iosif Vulcan. Cerce-ea colecțiilor de reviste, investigarea arhive-r publice sau particulare — din țară sau străi-tate — devine obligatorie, pentru a nu se erde, cu timpul, ceea ce este legat de Emines-sau îi aparține poetului. De asemenea, din eastă ediție este eliminat poemul **Închinare i Ștefan Vodă**, care, scrie D. Vatamaniuc, -a dovedit că aparține lui Dimitrie Gusti și fost difuzat pe foi volante de Eminescu în npul Serbării de la Putna din august 1871". ediția academică poezia este inclusă, dar rpessicius pune sub semnul întrebării paterni-ea, fără a exprima o opțiune categorică. "Dar că, totuși, poema nu e a lui Eminescu? Ră-âne să vedem a cui e, pentru a i-o restitui toate onorurile, și pentru că e un veritabil zaur, dar și pentru că a făcut obiectul admi-iei lui Eminescu. Și cercetarea trebuie să-și nă ca primă întrebare: *Cine, afară de Emi-scu, dintre poeții noștri putea, la epoca aceas-, să scrie un poem de amploarea, perfecțiunea înalta inspirație a* **Închinării lui Ștefan Vodă?** *mulți își vor spune: nimeni".*

Având în vedere unele observații și noută-e intervenite pe parcurs, ca și faptul că imele volume erau de negăsit, Perpessicius tipărește poezia din primele șase volume părute în intervalul 1939 — 1963) în trei olume (E.P.L., 1964 - 1965), restrângând ult aparatul critic. Ediția D. Vatamaniuc loșește ca text de bază pentru poezie această ție în trei volume. Ca bun cunoscător al erei eminesciene, D. Vatamaniuc realizează ediție riguroasă, de nivel științific, făcând ecizările necesare. "Orânduirea textelor este a propusă de fondatorul ediției. Poeziile tipărim în două secțiuni: **Poezii publicate în timpul vieții** și **Din manuscrise** și înlăturăm disputa pe tema **antum** și **postum** (...) Perpessicius întreprinde o operație cu rezultate excepționale, nedepășite de succesorii săi. Avem în vedere stabilirea familiei de texte, dispersate prin caietele lui Eminescu și organizarea de scheme topografice. Considerăm util să reproducem în comentariile noastre și schemele topografice pentru mai multe poeme". D. Vatamaniuc își individualizează ediția și prin alte idei îndrăznețe: "Eminescu redactează unele poezii, prima dată, în germană și putea deveni un poet german, ca Paul Celan, dacă se înstrăina de societatea și cultura română". Problema este accentuată în comentarii, unde se exemplifică cu texte paralele — în germană și română.

Între modificările operate de editor, față de ediția luată ca text de bază, se numără și transferul textelor, care îl au ca erou pe Andrei Mureșanu, de la poezie la teatru. Poetul a fost fascinat de Transilvania încă din adolescență, până când nu i-a bătut drumurile, dar i-a cunoscut istoria și cultura. Prin Eminescu provincia, partea devine temă literară. Transilvania revine obsesiv în opera și preocupările sale intelectuale. Înainte de a o cunoaște, Eminescu a simțit Transilvania datorită originii sale ardelene, iar înainte de a păși pe pământul Transilvaniei, și-a proiectat-o în prolifica-i imaginație datorită relatărilor profesorului său, Aron Pumnul. Sunt mari creații eminesciene ca **Mureșanu, Geniu pustiu, Horiadele** cu trimitere mai precisă la istoria Transilvaniei, sau chiar creațiile dramatice —, mai ales cele incluse de Petru Creția în ciclul **Dramele dacice** —, dar în care ideile se ridică la valoarea semnificațiilor generale, după cum în celelalte creații eminesciene Transilvania rămâne o permanență. Printr-o privire, în perspectiva unei dezvoltări, dinspre trecut, prin prezent, spre viitor, Transilvania este **centrul**, matricea, locul de origine, de pornire, de statornicie. Moldova și Țara Românească nu sunt decât promontorii ale Ardealului, notează Eminescu. (**Fragmentarium, 2257,** III, pag. 995). În munții Transilvaniei se găsea cetatea-rege, aceea din vastul poem **Memento mori**, în care civilizațiile sunt prezentate în succesiunea înălțării și decăderii lor. Aici, în "cetatea cea zidită din a stâncei coaste sure/Ce se vede-un vis de piatră ridicat într-o pădure", unde "Decebal adună capii în castelul lui domnesc", este locul de pornire în acțiunile provocate de istorie, dar și de retragere în unirea cu statornicia munților pădurosi. Muntele rămâne un simbol esențial în creația eminesciană, mai ales în cea legată de Transilvania, dar nu foarte mult discutat în exegeze; el este **pater**, esența, simbolul dreptății. "Este muntele tată al râurilor și al poporului românesc. Aceasta e cumpăna lui, cântarul lui, cu care-și cântărește patimile și faptele, și acest cântar îi zice să fie drept". (**Fragmentarium, 2257 B, III,** pag. 990). "Sarmis, craiul tânăr din Getia cea veche", din poemele **Sarmis** și **Gemenii**, așezat pe înălțimea munților, este tânărul crai de Sarmisegetusa, proiectat de poet în mitul geto-dac, într-o viziune poetică unitară. După o idee a lui Eugen Todoran, care discută perspectiva mitică, precum și ieșirea din mitologie spre istorie, aș completa că această ieșire se face tot prin motive transilvane, ca în **Horiadele** sau **Geniu pustiu**, opere izvorâte din episoadele revoluțiilor ardelene, sau în **Mureșanu**, poem de adâncă meditație filosofică. Sarmis, Horia, Mureșanu, Toma Nour nu sunt numai personaje mitice ori istorice, sau, mai exact, trec de la acest studiu la cel de prototip, intră în imagini-simbol. Acestea, integrate dialecticii unor imagini literare în opera eminesciană, pot semnifica, în același timp, permanența și evoluția, într-o privire pe verticala istoriei. Pe acest fundament se pot nuanța și adânci semnificațiile creației literare eminesciene în care Transilvania apare ca simbol-reper. Integrată unui proiect literar, în esență romantic, creația eminesciană folosește toate elementele strategiei romantice europene. Transilvania în opera eminesciană este o insulă mitică, un spațiu ce se umple de sacralitate. Există o statornică pendulare între mit, matrice, sacralitate în care se pot deslușì elementele unei strategii romantice, dar și deschiderile spre alte orientări moderne, ce vor domina o mare parte din cultura veacului al douăzecilea. Urmărind cum "revoluțiile ardelene" trec în ficțiunea operei literare, vom putea observa și ideile dintr-o filosofie asupra istoriei întâlnite și în publicistică, idei formate în epoca aspirațiilor naționale, când dezvoltarea mergea în sensul a ceea ce Eminescu numea "spiritul popoarelor". Horia și Mureșanu, proiectați în aureolă mitică înainte de a intra în istorie, se identifică tocmai cu o asemenea aspirație națională, integrată într-o concepție ce era a veacului romantic. Problema naționalității l-a preocupat intens pe Eminescu, iar însemnările sale conduc și spre alte perspective ale interpretării operei, mai nuanțate și în conformitate cu o gândire liberă. "Naționalitatea este doar un moment în viața și evoluția omenirii, însă unul peste care nu se poate trece; căci ar însemna să se treacă peste actuala vârstă a omenirii; dar, așa cum individul nu poate sări peste (o vârstă) a sa proprie, încă mai puțin se poate sări peste a unei întregi epoci din viața omenirii". (**Fragmentarium, 2285,** III, pp. 924-925).

Multe simboluri, motive din poeziile care formează **Horiadele**, notițele făcute pe manuscris (ms. 2258, 223-223 v.) dau seama despre intenția și amploarea proiectului eminescian, mai ales că aceste motive și simboluri revin în alte poezii, iar sensul unor sintagme din notițele manuscris îl întâlnim dezvoltat în **Geniu pustiu, Mureșanu** sau alte creații în care Transilvania rămâne esența. Fără Transilvania nu ar fi existat Eminescu.

Drept la replică

Stimate domnule redactor-șef
Mircea Mihăieș
Și în atenția domnilor C. Ungureanu și L. Alexiu

Vă rog ca, în numele bunelor relații dintre scriitori reșițeni și cei timișoreni, pentru restabilirea adevărului și înlăturarea unor umbre nemeritate aruncate asupra noastră, să publicați textul ce urmează:

METAFORELE ȘI MEMORIA (SCURTĂ) A POETULUI

Inițial am vrut să intitulez această scurtă intervenție, la modul goethean, "Poezie și adevăr". Dar nu titlul contează, când dilema iese nechemată în față: memorie scurtă sau ipocrizie din partea unui poet pe care-l credeam prieten al reșițenilor?

Numărul 5, 22 mai 2000, al revistei "Orizont", ne produce mai întâi o surpriză de-a dreptul captivantă. Pe pagina 1, sub un reușit portret - copertă, citim: "Mircea Martin, calmul și eleganța ideilor". Perfect adevărat și deplin meritat. De altfel, întregul număr îl are în centru pe cunoscutul critic și teoretician literar, profesor universitar și director al Editurii "Univers", ajuns la vârsta rotundă de 60 de ani. Eveniment cultural semnalat anterior în "România literară" și sărbătorit frumos de Reșița. Unde primarul Mircea Popa l-a informat pe Mircea Martin de apropiata atribuire a titlului de Cetățean de Onoare al orașului natal, iar Biblioteca Județeană "Paul Iorgovici" a organizat o dezbatere și i-a atribuit premiul anual "Persona maxima". Însuși dl Cornel Ungureanu laudă în "Orizont" inițiativa editurii reșitene "Timpul" și a directorului Gheorghe Jurma de a reedita "Generație și creație". În același context, dl. redactor-șef adjunct al revistei "Orizont" subliniază: "Domnul Martin a fost sărbătorit, prin urmare, de scriitorii locului din care se trage...". Adevăr cu care ne mândrim și pe care sărbătoritul îl poate confirma.

După acestea, în loc să pun punct, trebuie să remarc un fapt mai puțin plăcut, din același număr al revistei. Acordându-i un interviu lui Eugen Bunaru, poetul Iosif Caraiman declară textual: "Țin să precizez că în Caraș-Severin, ținutul în care m-am născut, devenisem un fel de gringo! Bunăoară, eu nu sunt inclus în dicționarul scriitorilor din Reșița". Nimic despre cenaclul "Semenicul", unde I. Caraiman a fost primit cu entuziasm și prietenie. Nimic despre taberele literare de la Crivaia (unde a participat împreună cu Bunaru) și Oravița (unde a fost prezent chiar vara trecută și unde a fost eroul unei întâmplări picarești). Stupefiantă rămâne referirea la "Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin", coordonat de subsemnatul și premiat de Asociația Națională a Bibliotecarilor și Bibliotecilor Publice din România. Deschid cartea la litera C, pagina 49-50 și mi se reconfirmă că acest capitol începe cu... Caraiman, Iosif. E vorba de uitare sau de ingratitudine? Să fi uitat Iosif că, la bibliotecă, personal i-am oferit o copie xerox după fișa de dicționar? Să fi uitat el, în goană după imaginea gringo, de plimbările, discuțiile și degustările noastre? La Reșița există înțelegere și prietenie între scriitorii "Orașului cu poeți".

Amărăciunii că mișcarea literară de aici e ignorată, în ultima vreme, de "Orizont", i se adaugă aceste inutile și inexplicabile neadevăruri și răutăți. După omagierea unei personalități de talia lui Mircea Martin, asemenea pierderi de memorie apar și mai stridente. Discutabile ar fi și afirmațiile despre C. Brâdușoiu, pe care l-am iubit și susținut cum am putut. "Semenicul" este, e bine ca Iosâm să nu uite repede, talent și răbdare, sentiment al valorii și prietenie. Deocamdată atât. Sper că rândurile mele vor fi publicate și înțelese cum trebuie.

Nicolae Sârbu
membru al Filialei din Timișoara a Uniunii Scriitorilor din România

Note despre "omul recent" (7)

H.-R. Patapievici

Visul voluntar al ordinii se transformă, azi, invariabil, în coșmarul dezordinii. Chiar și celor mai bine intenționați, ordinea care le iese din mâini ca urmare a voinței de a impune *o anumită* ordine nu mai este ordinea firească de odinioară. Orice ordine construită sau imaginată e condamnată să devină, mai devreme sau mai târziu, premisa unei dezordini date. Revelația lumii noastre este atât pierderea lucrurilor date (toate lucrurile care ne înconjoară sunt fie construite, fie inventate: aproape nimic nu ne mai precede pentru a ne întemeia inocența), cât și imposibilitatea de a evita proliferarea dezordinilor neintenționate. "Ordinea" spre care suntem înghesuiți de voința noastră de a ordona totul, voință făcută posibilă de puterea noastră crescândă de a da oricui (și lumii) orice fel de ordine, este inevitabil dezordonată. Aș numi era în care dezordinea apare ca fiind efectul inevitabil și neintenționat al dorinței de a propune o ordine mai bună "era subversiunii". "Subversiv" vine de la un cuvânt latinesc care desemnează acțiunea de a răsturna. Răsturnarea cuprinsă în subversiune era, propriu-zis, o transvaluare, deoarece, atunci când anume valorile erau cele supuse subversiunii, răsturnarea era, în fond, o ruinare. Spre pildă, când latinii spuneau *avaritia fidem subvertit* la asta se refereau. Subversiunea nu este un act venial de dislocare a înțepenirii: este o instalare în acțiunea care face posibilă ruinarea infinită. De ce se întâmplă *așa*? Explicația mea este următoarea. Spiritul care vine în lume pentru a dezagrega ordinea veche este același care, odată ordinea veche dizolvată, descoperă că alternativa la ordinea veche nu este una din ordinile construibile, ci absența oricărei ordini în genere. Altfel spus, spiritul subversiunii este spiritul care impune lumii conștiința că nu mai există nimic *dat*. Faptul că totul se inventează înseamnă, în fond, că și transcendența este construită, iar cultura nu e decât un construct arbitrar. Cum orice descoperire este o invenție și deoarece tot ce a fost inventat putea să nu fie, cultura noastră este la fel de contingentă ca și forma ceasului după care constat că timpul, în cele din urmă, mă va ucide. Spiritul subversiunii este spiritul care elimină înrădăcinarea, temeiul, realitatea argumentului fundaționist. Subversiunea este legea celui care, pornind de la contestarea *unei* ordini, antrenează în deconstrucție, cu forța irezistibilului, *orice* construcție, oricât de utilă sau de venerabilă ar fi. Adevărul subversiunii nu este decât aparent eliberarea "din minoratul în care singuri ne-am complăcut" sau punerea în practică a îndemnului "zdrobiți orânduirea cea crudă și nedreaptă": adevărul subversiunii constă în aflarea faptului că, în lume, nu este de găsit nici un punct de sprijin, iar acolo unde un astfel de punct este cu putință nu există de fapt lume. Principiul subversiunii este solidar cu presupoziția că ordinea, *orice* ordine, merită întotdeauna să fie dizolvată. Or, când este acest lucru legitim? Numai dacă admitem că omul este tras înainte de o mișcare față de care ordinea întârzie. Dacă subversiunea este necesară înseamnă nu doar că tipurile de ordine pe care istoria le-a cunoscut nu sunt durabile, ci și că temeiul *oricărei* ordini este confecționat din neant. Principiul subversiunii este solidar cu afirmația: nu există un temei al lumii. Spiritul subversiunii constă în proliferarea universală a lipsei de temei. Lumea în care nimic nu mai poate în genere avea temei este lumea subversiunii triumfătoare. Noi suntem comod instalați în utilajul mental care ne îndreaptă vertiginos spre o astfel de lume.

Odată subversiunea instalată, nimeni, nici măcar subversivii moderați, nu se mai pot sustrage logicii ei. Finalitatea subversiunii este subvertirea oricărui dat, inclusiv a datului în numele căruia subversiunea a ruinat primele "imposturi". Că totul nu este decât impostură și arbitrar – adică *plăcere de a dispune*, aceasta este revelația subversiunii. Mesajul ei ne cucerește deoarece împărtășim măcar unele din valorile cuprinse în agenda ei *vizibilă*. În special, noi, *toți modernii*, avem în comun cu ea setea de luciditate, voința nelimitată de adevăr și exigența necruțătoare a acelui tip de realism, căruia subversiunea idolilor pare a-i aduce cel mai bun exemplu. Idolii, consimte orice modern, trebuie dărâmați. Nu neapărat pentru că ocupă o poziție centrală, ci pentru că sunt falși (adică pentru că sunt idoli). Dar esența subversiunii nu atacă falsitatea, care e o "simplă valoare logică", ci poziția centrală, sensul constituit, datul. Triumful subversiunii depinde de măsura în care seducția ei ne-a convins că *orice* se află în centru sau este important este de fapt un idol. Potrivit logicii, și anume confruntată cu *adevărul*, subversiunea este falsă pentru că nu vede în sensul constituit decât idoli, decât materie de deconstrucție, decât minciuni ipostaziate în adevăr, decât dorință vicioasă de înșelare. Dar subversiunea nu se sinchisește de logica lui Aristotel. Lumea în care spiritul subversiunii a învins este lumea în care Descartes crede că și afirmația "mă îndoiesc" este falsă, deoarece ea nu mărturisește despre realitatea absolută a gândirii, ci despre lipsa de veracitate

a unui Dumnezeu care ne (și se) înșeală. Prin urmare, dată fiind apoteoza lipsei de temei, subversiunea nu poate avea un principiu intern de limitare. În jocul pe care l-a declanșat cu exasperarea noastră nu există figură de șah-mat. Spiritul subversiunii este la fel de ilimitat ca și conștiința că la lipsa de temei a lumii și a omului nu există alternativă. Orizontul subversiunii, pentru cei contaminați, este (vorba unui subversiv subvertit de propria sa subversiune) "indépassable".

Ce înseamnă, în sens propriu, că judecata de subversiune nu este o judecată logică? E ușor să înțelegem ce anume este implicat în această întrebare comutând televizorul pe MTV: ritm, accelerare, sincopă, descompunere, alternanță, progresie orizontală, alunecare-în-același. Două trăsături definitorii: proliferarea indefinită a secvențelor orizontale și existența unui dat care se sustrage prin chiar punerea lui. Obsesia legată de subvertirea oricărui dat implică cu necesitate centralitatea timpului, deoarece anume temporalitatea are ca suport datul care se sustrage prin chiar punerea lui. Dacă singurul dat acceptat de spiritul subversiunii este datul care dispare prin chiar actul punerii lui, atunci judecățile de adevăr nu mai sunt posibile, ci numai judecățile de contemporaneitate: ce e ultim e mai "adevărat" decât ce a fost ieri. Această idee, care fusese temeiul progresului spiritului la Hegel, a devenit azi, printr-un proces de radicală secularizare, temeiul lipsit de temei al nihilismului subversiv. Absolutul prezentului nu mai are nici o legătură cu exacerbarea interpretării ființei ca prezență: dimpotrivă, el constă din evacuarea prezentului de orice alt conținut în afara succesiunii secvențelor temporale (ca în clipurile MTV). Arta tinde să devină reproducerea literală a obiectelor lumii, care se rezumă placid la un *happening* continuu. Corpul artistului devine locul predilect al artei, iar automutilarea este procedeu inevitabil al acestei literalități asediate. Judecata de actualitate se substituie oricărui tip de judecată tradițională (estetică, etică, de adevăr etc.). Tot ce *poate* fi făcut *trebuie* să fie făcut; dacă ceva este în genere posibil, atunci va fi cu necesitate real. Acest tip de vertij al posibilelor inevitabile a început atunci când judecata "tu ești în afara timpului tău" s-a impus pentru prima oară ca o descalificare fără drept de apel. Primul silogism de subversiune trebuie să fi sunat astfel: "timpul e adevărul; tu nu te afli în avangarda lui deci te înșeli". Adevărul subversiunii constă în faptul că tot ceea ce a fost detronat de timp și-a pierdut prin chiar acest act nu doar puterea de radiație, ci și veracitatea. Pe cale de consecință, adevărul poziției subversive rezultă din împrejurarea că veracitatea lumii, azi, pare a fi conținută numai în prezent. Restul trăiește numai prin procură sau cu suspendare. Potrivit judecății de contemporaneitate, poziția anti-subversivă e falsă deoarece datul invocat în sprijinul ei nu mai prezintă în mod nemijlocit veracitate.

Un exemplu este mișcarea conservatoare. Între Edmund Burke și Joseph de Maistre gândirea conservatoare a parcurs toate etapele: a înțeles perfect că timpul îi fuge de sub picioare. Subversiunea începe simultan cu acutizarea conștiinței conservatoare, care păstrează "adevărul", deși adevărului în genere timpul i-a retras orice suport de realitate. Adevărul nu mai este *aici*: ajunge să fie ori dincolo, ori în altă parte, în trecut. utopiilor revoluționare, conservatorul le opune o imposibilă uchronie pasivă (dar furioasă, ca la de Maistre). Subversivii știu că revoluția este inevitabilă, iar conservatorii înțeleg că schimbarea este și ea. De aceea opun instinctului revoluționar subversiv ceea ce Burke a numit "the inevitability of gradualness", care nu este o soluție, ci o pesimistă amânare a degringoladei (Cioran, care a ilustrat majoritatea ticurilor de gândire ale logicii subversive, spera, dimpotrivă, într-o "degringoladă rapidă"). În timp ce conservatorii reacționează la faptul că timpul le fuge de sub picioare, subversioniștii fug o dată cu timpul și jură pe toate nebuniile lui, deși își imaginează că îi împărtășesc înțelepciunea. Fuga timpului este pentru ei unica realitate. Din acest motiv, spiritul care face din judecata "cel care acum a venit poartă tot adevărul" o afirmație definitivă, fără invocarea altui temei decât timpul tocmai a proclamat evanghelia subversiunii.

Deoarece subversiunea înseamnă domnia timpului, supremația prezentului, negarea rădăcinilor, descompunerea tradițiilor, deconstrucția lumii (etc.), putem conchide că știința este subversivă, capitalismul este subversiv, Revoluția Franceză e subversivă, Marx este subversiv, Lenin e subversiv, NSDAP e subversiv, Duchamp e subversiv, Andy Warhol e subversiv, scufundarea unui crucifix într-un vas cu urină (cum s-a întâmplat recent la o expoziție londoneză – *Sensation*) e subversivă etc. Să fii homosexual e subversiv. Dar, deoarece nu e mai puțin subversiv să fii heterosexual într-o lume homosexuală, regula subversiunii este supunerea voluntară la negație: contrariul și dislocarea sunt actele subversiunii, întotdeauna în negație servilă față de ceea ce este «pozitiv», «stabil», «tradițional», «acceptat». Subversiunea este spiritul lui "nu se poate altfel" și, simultan, "se poate întotdeauna diferit". Este, altfel spus, spiritul timpului care a devenit unica realitate. Totul depinde de context, de curgere, de caducitate, de schimbare, de efemeritate – de imposibilitatea timpului de a sta locului. Tu nu mai ai altă identitate decât contrariul, exprimată prin voința ahtiată de a disloca: o identitate recesivă, atârnată servil de pofta afirmațiilor contrare; de lipsa altui temei decât temeiul tocmai subvertit. Plăcerea sau moartea. Dincolo de faptul că subversiunea nu poate fi la rândul ei subvertită decât ieșind din logica ei nu se află nimic. Dacă subversiunea deja este, cândva ea va fi totul. Adevărul ei este solidar cu punctul de la infinit înșurubat în vârful spiralei vertiginoase a temporalității. Cine crede în timp, nu poate crede *decât* în el, antrenat în el. Când timpul debordează, spiritul subversiunii înundă.

Omul modern și-a luat ca model arhetipal insurgenței lui Prometeu împotriva zeilor, văzuți ca depozitari egoiști ai cunoașterii și ai secretelor civilizației. Prometeu era un Titan răzvrătit împotriva distribuției tradiționale a cunoașterii și a puterii, obsedat de problema justiției sociale, oarecum

cam în felul lui Rawls, și de relația dintre cunoaștere și putere, cam în felul lui Foucault. Pedagogia sa: adevăratul om are datoria să ia știința de la cei care o au pentru a o dărui celor care nu o au. Dacă idealul său nu era încă societatea deschisă, totuși acțiunea sa mergea în sensul deschiderii *oricărei* forme de cunoaștere.

Omul recent stă sub semnul lui Proteu, zeu patronal al prefacerii neîncetate a materiei, o divinitate mutantă, care-și schimbă înfățișarea ori de ori câte ori cineva caută să îl prindă; celui care reușește să o facă, Proteu este ținut, prin natura sa, să îi divulge viitorul. Adică – lucru subtil – surprinderea lui Proteu prinde chipul a ceea ce nu este încă: fixează viitorul, prin revelarea acelui tip de ființă care se derobează continuu oricărei determinări stabile. Firește, este vorba de timp. De aceea, natura lui Proteu este de a nu avea nici una, pentru cine îl caută; și de a avea una de cunoaștere a viitorului, pentru cel care îl găsește. Așa și cu omul recent: dacă și-ar «prinde» adevăratul chip, îngropat cum e în indefinita curgere temporală a măștilor în care se transformă cât timp alergi după el, atunci el ar cunoaște principiul inconstanței sale și ar deveni, în acest mod, constanța însăși, căci s-ar desprinde de scurgerea timpului, care e indefinit-instabilă, și s-ar putea prinde în esența lui, care e stabilă. Dar cât timp nu-și găsește chipul, omul recent este asemeni transformărilor deconcertante ale lui Proteu, atunci când, spre pildă, era fugărit de Menelaos: leu, dragon, panteră, mistreț, râu, arbore, foc, apă – pe scurt, un mutant imprevizibil și lipsit de lege internă: golit de substanță prin orice nouă prefacere, el este la fel de fără chip ca și actorul care se preface că a fost de zei prefăcut în ceva anume. La succesiunea simulacrelor nu există alternativă, pentru omul recent, iar capăt – numai în moarte. În absența cunoașterii principiului transformabilității sale haotice, adică atâta timp cât se lasă purtat de vârtejul numit de Heidegger «abisul finitudinii», omul recent nu mai posedă o natură, ci un complex, hedonist orientat, de tropisme indolente. El și-ar putea recăpăta natura, asemeni lui Proteu, numai dacă ceva sau cineva ar reuși să îl prindă, să îl fixeze, să îl stabilizeze, ceva care să îi redea *substanța*: când «mercurul» timpului se va preface din nou în «aurul» substanței.

Fanatismul reducționist. Secolul al XVII-lea voia să reducă toată știința la mecanicism (asupra vanității acestui program s-a pronunțat Pierre Duhem, *L'évolution de la mécanique*, 1903). Secolul al XIX-lea voia să reducă toate științele la fizică, adică la mișcarea materiei, și toată cultura la știință (de vanitatea reducerii tuturor științelor la fizică stau mărturie, în secolul XX, evoluțiile din biologie și informatică, iar în privința reducerii culturii la ceea ce este *științific* în ea, falimentul acestui program este al pozitivismului, în general, și a tuturor variantelor sale, «neo» ori «post»). La rândul său, structuralismul voia să reducă totul la știința pilot a filozofiei sale, care era lingvistica și, încă mai restrictiv, la fonetică (despre vanitatea acestui program, vezi Toma Pavel, *Mirajul lingvistic: eseu asupra modernizării intelectuale* [1988], trad. rom., 1993). Azi, nelecuit de falimentul inexorabil al tuturor scientismelor și pozitivismelor din trecut – dar totuși îmbibat de un puternic resentiment împotriva ideii de certitudine și universalitate a științei –, postmodernismul vrea să reducă totul la știința pilot a agendei sale, care este antropologia – "l'anthropologie, cette science de la diversité des cultures, de la singularité et du factuel" (Raymond Boudon, "Daniel Bell et l'idéologie", *Commentaire*, No 76, 1996-97, p. 845). Și nu doar că toate științele umane trebuie, în viziunea postmodernistă, să admită ca fundament ultim antropologia, dar științele tari însele (fizica, matematica) sunt somate, prin așa zisul «program tare» al sociologiei cunoașterii, să se convertească la exigențele de relativism cultural care sunt consubstanțiale antropologiei.

Or, agenda antropologiei, așa cum e ea înțeleasă de ideologii postmodernismului, este esențialmente politică. Scopul *politic* al proiectului *metafizic* postmodern constă în destaurarea oricărei referințe la universal și aducerea științelor umane la situația în care orice referință la universal, din partea unui cercetător serios, să pară a fi publicului larg și comunității de savanți la fel de bigotă, la fel de periculoasă, la fel de fundamentalistă ca și o referire la biserica lui Dumnezeu, azi, în politică.

Valul de propagandă furioasă orchestrat de «progresiști» împotriva criticelor formulate de Allan Bloom la adresa «revoluției multiculturaliste» din universitatea americană (în lucrarea *The Closing of the American Mind*, 1987; în special pp. 62-137)[1] ne-a reamintit că a te fi eliberat de anumite intoleranțe tradiționale nu te scutește de bigotismul altora, care încă nu și-au semnalat potențialul distructiv. Spre pildă, acuzația tot mai frecventă – din partea celor care se cred «progresiști» și în pas cu spiritul neapărat emancipator al timpului – de «elitism». "The charge of elitism", spune Bloom, "reflects the moral temper of our regime, as the charge of atheism would have done in an earlier age." (*Giants and Dwarfs*, 1991, p. 15). «Progresiștii» nu combat ideile adversarilor, ci *denunță* persoana acestora ca eretică, inumană, periculoasă pentru

stat și umanitate. Pe scurt, «progresiștii» își tratează adversarii ca odinioară Inchiziția pe vrăjitoare ori, mai recent, antisemiții pe evrei. La fel, *acuzația* de conservator: conservator poate fi numai *reacționarul*, numai *privilegiatul*, numai *intelectualul vândut* – conservator (*horribile dictu*) nu poate un om de bună credință. Motivele? Reacționarul – din prostie, îngustime de spirit și defazare temporală. Privilegiatul – datorită resentimentului de a fi fost scos din privilegiile sale de mersul inexorabil ascendent al istoriei. Intelectualul – deoarece numai prin simonie intelectuală un autentic intelectual poate ajunge să taxeze drept superstiție religia progresului cu orice preț. Progresistul, când nu are adepți entuziaști (și fanatici), nu poate avea decât *numai* dușmani. Iar aceștia sunt cu necesitate ori crapuloși ori retardați. Dacă ești uman, potrivit progresistului, nu poți fi *decât* progresist, pentru că *trebuie* să fii progresist: adică să schimbi cu maximă frenezie totul – idei, valori, cărți, legi, comportamente – numai și numai pentru că timpul le-a «învechit», iar oamenii normali, nu-i așa, trebuie să fie în pas cu timpul. Dar, dacă ne smulgem o clipă din vraja progresului-ca-datorie-intelectuală, descoperim că a fi progresist înseamnă, de fapt, a fi adeptul religiei valorilor de unică folosință. După întrebuințare, potrivit logicii bigote a progresului cu orice preț, totul se aruncă *imediat* la coș. Iar această atitudine deopotrivă superficială, ignară și primitivă este practicată de oameni care – cum altfel? – denunță «consumismul» (căci toți progresiștii sunt anticapitaliști și abhoră societatea de consum, deși trăiesc foarte confortabil și profitabil de pe urma ei) și care se socotesc în avangarda istoriei. Și ce istorie!

Ravagiile transformării antropologiei în știință pilot și în referință ultimă de inteligibilitate. În Evul Mediu, era de la sine înțeles că omul este superior atât făpturilor inferioare (animalele) – *acum*, cât și celor superioare (îngerii) – *după* Judecata de Apoi. Definit prin ceea ce era pe atunci considerat ca fiind înalt – intelectul –, omul avea privilegiul de a putea atinge scopul ultim al lumii: cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu (toate celelalte făpturi putând atinge acest scop suprem numai printr-o anumită participare la *asemănarea* cu Dumnezeu) – *cf.* Thoma Aquinas, *Summa contra Gentiles*, III, 111. Astăzi, omul este considerat egal și în rând cu toate celelalte animale. Ba, ecologiștii radicali îl consideră inferior celorlalte specii animale, deoarece, potrivit ideologiei naturaliste *à outrance* pe care acești neo-păgâni atei o profesează, omul este *răul* naturii – așa cum Susan Sontag considera civilizația creștină a occidentului *cancerul* umanității. Or, dacă omul este animal (fără calificativ), atunci valoarea sa supremă a realizării umane nu mai poate fi nici sufletul (adică cultivarea virtuții), nici intelectul (i.e., cunoașterea a ceea ce este superior), ci, într-un mod cu totul *natural*, acomodarea cu orice, potrivit dictonului libertin «*pot* face orice, deci *trebuie* să fac orice». Acestui dicton, firește, i se poate opune constatarea rezonabilă făcută cândva de Sf. Pavel: deși totul *poate* fi făcut, nu orice *merită* făcut (1 *Cor.* 6, 12) – ceea ce însă pune spinoasa chestiune a discernământului, facultate inaccesibilă și *intolerabilă* tuturor oamenilor recenți. O consecință imediată a acestui punct de vedere este reducerea inteligenței la o facultate pragmatică de adaptare. Inteligența, adică programul de computare. Inteligența nu mai are nimic noetic, nimic inițiatic, nimic divin: ea este un *coeficient* de inteligență, un număr pe un formular de angajare. Din punct de vedere antropologic, inteligența nu este decât adaptarea animalului la mediul său de viață, în condiții de mutenie a instinctelor salvatoare. Dispariția calificativului «rațional» din definiția clasică a omului – *homo est animal rationale* – este consecința directă a relativismului cultural cu care, inevitabil, operează antropologia. Se știe că, antropologic vorbind, cultura nu înseamnă decât mod de trai, hrană, credințe, tehnici, habitat, comportament – dar nu înseamnă nici valoare, nici mântuire. Cultura omului ca «piatră», ca «pământ», ca «molecule chimice» – ca obiect *strict* și *pur* natural: aceasta este definiția antropologică a culturii. În termeni medievali, omul a devenit una cu animalul, este deja un *animal* – deoarece nu mai are scopuri înalte. A nu mai avea scopuri înalte înseamnă a spune că și mușuroaiele de furnici sunt o formă de cultură. Omul face cultură pentru a nu mai fi natură, pentru a dobândi un alt fel de natură – umană în sens radical, pentru că divină. Acesta este sensul reducerii tuturor activităților omului la antropologie, în lumea de azi: reducerea omului la animal. Ignorarea faptului că, atunci când omul produce *doar* cultură, el nu produce opere care să poată fi socotite, în sens strict, de cultură.

---

[1] *"We are now witnessing the introduction of a new «nonelitist», «nonexclusionary» curriculum in the humanities and in parts of the social sciences, and with it a program for reforming the human understanding. This is an extremely radical project whose supporters pass it off as mainstream by marching under the colors of all the movements toward a more equal society which almost all American endorse. Not recognized for what it is, this radicalism can thus marshal powerful and sometimes angry passions alongside its own fanatic ones.* ***The Closing of the American Mind*** *was brought before this inquisition and condemned to banishment from the land of the learned. […] The battle is not primarily, or even at all, scholarly but moral and political, and members of the reactionary rear guard are the objects of special fury, the enemies of historic destiny. What kind of man could stand in the way of deconstructionism, which according to […] its proponents […] will bring the millenium of peace and justice to all mankind?" ("Western Civ", Address delivered at Harvard University on December 7, 1988, in:* ***Giants and Dwarfs****, New York: Simon & Schuster, A Touchstone Book, 1991, pp. 15-16.) În mod sarcastic, știind bine ostilitatea cu care avea să fie primit de audiență punctul său de vedere, Allan Bloom și-a început conferința cu adresarea ironică "Fellow elitists" (sarcastic ar fi fost dacă s-ar fi adresat audienței cu formula "Comrade elitists").*

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (7)

Mai mult decât critica

Vasile Popovici

Un PS dintr-o scrisoare a unui prieten mai tânăr : "*Apropo, citeam într-un text de-al tău ceva extrem de laudativ despre Raicu. Îți mărturisesc că nu am citit nici un rând, din pricini pe care poate mi le explici tu. Nu te mira: am niște goluri din astea care ar stupefia pe multă lume. Le umplu eu în grabă mare, însă sunt destul de multe. Poți să-mi recomanzi ceva de Raicu : poate o carte nu foarte voluminoasă, fiindcă nu prea am vreme acum ?*"

Nu era de mirare că prietenul meu nu-l cunoștea pe Lucian Raicu. După retragerea la Paris, prin 1986, pe cînd ne prăbușeam în frig și întuneric, l-am mai putut asculta o vreme la **Europa liberă** și **RFI** ; în presa scrisă de la noi n-a mai apărut, iar cele două volume de după '90, unul consacrat lui Eugen Ionescu, altul continuând seria reflecțiilor, au trecut aproape neobservate, pierdute în zgomotul anilor din urmă. Pentru opera sa, retrasă cu totul în biblioteci, n-am însă nici cea mai mică îngrijorare. Mai devreme sau mai târziu, cu sau fără ajutorul celor care, nu mulți, nu puțini, continuă să-l țină la mare înălțime, opera aceasta va reapare în conștiința cititorilor ca o mare surpriză.

În seria volumelor sale de până acum există diferențe de nivel (s-o spunem pentru cei ce, grăbiți ca prietenul meu și ca noi toți, ar dori să știe cu ce să înceapă sau la ce să se oprească pentru moment). Sunt, mai întâi, cărțile atinse de geniu, două-trei : **Gogol sau fantasticul banalității**, **Calea de acces**, o antologie din miniaturile sale cuprinse în patru volume: **Reflecții asupra spiritului creator** (Cartea Românească, 1979), **Fragmente de timp** (Cartea Românească, 1984), **Scene din romanul literaturii** (Cartea Românească, 1985), **Scene, reflecții, fragmente** (Cartea Românească, 1994). E apoi tot ce rămâne din reflecții, la care se adaugă **Rebreanu**, poate **Labiș**, urmate, pe al treilea palier, de volumele de cronici și articole, printre care, din când în când, regăsim pagini de mare intensitate. Doi autori coexistă în Lucian Raicu. Unul care-și scria cronicile săptămânal la gazetă, critic de întâmpinare, voce ascultată între cele, să spunem, zece voci care au contat în critica noastră de-acum douăzeci, treizeci de ani; generos, de multe ori indulgent, om de meserie, parte din grupul mai larg al criticilor liberali, pentru care bătălia pentru literatura contemporană, neaservită ideologic, avea și o miză politică. Celălalt, adevăratul Lucian Raicu, revenind mereu la câțiva autori fundamentali (Gogol, Tolstoi, Rebreanu, Balzac, Thomas Mann, Bacovia, Sadoveanu, Cehov, Dostoievski...), creator al unui fel unic de a citi marea literatură și atât de adânc convietuind cu ea, încât pagina sa părăsește limitele convenționale ale criticii literare devenind un fel de meditație plină de tensiune despre natura umană în formele și momentele ei cele mai semnificativ-expresive.

Una din reflecțiile sale cu caracter confesiv (din **Fragmente de timp**) ne dă o idee despre cum se poate ajunge la acestă neobișnuită **înțelegere** a literaturii. Aflăm acolo câte ceva despre tânărul Raicu, încă de pe atunci cunoscător al căii de acces. Reproduc, așadar, pe larg : "*... luasem și eu obiceiul să interpretez, printre prieteni, citind cu voce tare, pagini întregi din **Nasul**, din **Mantaua**, din **Revizorul**, din **Însemnările unui nebun**. Ceasuri în șir, nopți în șir, abuzând de consimțământul la început doar formal al celorlalți, până în zori, până ce cădeam răpus de oboseală (fizică), niciodată de plictiseală, deși repetam de zeci de ori aceeași pagină, fără să mă satur, cu un nesaț crescând, aproape nebunesc. Nu era nimic de făcut, pofta de lectură, de interpretare, de mimică, de regie, în loc să slăbească, se intensifica și oarecare surdă îngrijorare se făcea simțită în jur, printre intimi și binevoitori, în familie și în societate, oarecare dubiu privind echilibrul sufletesc al neistovitului cititor, actor, interpret, lipsit de măsură, de instinctul conservării, de reflexul limitării. Nu mai știa, nu mai voia, nu mai era capabil să pună punct. Nici o speranță, de nicăieri. Dacă nu era lăsat să înceapă, instaura teroarea semnelor de plictiseală; dacă, abuzând de spiritul concesiv al membrilor grupului, izbutea să înceapă — cu promisiunea fermă că va citi doar două pagini, atât și nimic mai mult — nu mai era chip să termine. Era ca o boală, după toate semnele incurabilă. Vindecarea s-a produs totuși, pe neașteptate, într-un moment (o zi de primăvară timpurie) când orice speranță de lecuire — ori măcar de temporizare a procesului maladiv, de amânare a sorocului fatal, de toți și de el însuși presimțit — dispăruse cu desăvârșire. Un prieten, coleg de redacție (Marcel Mihalaș), îl întreba într-o doară dacă n-ar vrea să scrie un mic articol la împlinirea a o sută și ceva de ani de la moartea clasicului literaturii universale N.V. Gogol (înscrisă pe lista de recomandări UNESCO). Din acea clipă n-a mai citit cu glas tare și nu și-a mai terorizat anturajul, a început să scrie micul articol impus revistei de calendarul convenției internaționale. Dar s-a întâmplat altceva, nu mai putea să-l termine, treceau zilele, săptămânile, lunile, nu mai era friguroasă primăvară ci sfârșit de toamnă, aniversarea din calendar de mult era uitată. Se adunaseră șapte sute de pagini, abia începutul. Da, o boală-nvinsă-i orice carte.*" (**Fragmente de timp**)

N-ar trebui să cedăm în fața ironiei și autoironiei din rândurile de mai sus și să credem că avem aici de-a face cu nu știu ce exagerare retorică. Lucrurile au stat chiar așa, negreșit. Mă număr printre cei ce pot depune mărturie. Spre deosebire însă de atâția alții, mai norocoși, eu am avut doar o singură dată ocazia să-l aud pe Lucian Raicu povestind, așa cum probabil că obișnuia s-o facă — se vedea din stăpânirea de sine — în prezența prietenilor săi (Marin Preda, Teodor Mazilu, Sorin Titel, Mircea Dinescu...). Nu era în povestea ca atare nimic extraordinar, dimpotrivă. Lucian Raicu spunea, într-o binecuvântată după-amiază de duminică, o glumă oarecare despre Stalin, ceva ce se putea spune într-un singur minut. (De față se aflau și oameni care ulterior și-au făcut din umor o carieră.) Gluma de un minut a durat însă la vreo două ore încheiate, cu reluări, cu sublinieri, cu variațiuni, cu dilatări, cu mirări și mimări pe care numai o inteligență în stare pură le poate reuși. A fost ziua cea mai zguduită de râs din câte mi-a fost dat vreodată să trăiesc. Nimeni n-a putut rezista râsului nebun, nici măcar profesioniștii comicului, vedete de până atunci și de atunci până azi ale tuturor întâlnirilor noastre. Adăuga nuanță după nuanță, prelungind mica poveste pe mereu alte surprinzătoare direcții, într-un crescendo de actor (și autor) de geniu. Și nu era, în fond, decât o glumă oarecare, oarecare și după ce se încheiase reprezentația, imposibil de reprodus de altcineva.

Venise a doua oară la Timișoara, cu Sonia Larian de data aceasta, la câtva timp după ce-l "descoperiserăm", încă studenți la Litere, deodată cu recent publicatele **Reflecții asupra spiritului creator** (1979). Era vremea semioticii, noua religie. Ce scria Lucian Raicu nu se încadra, dar deloc, curentului ce ne luase cu el. Un critic român, așadar, în vechea tradiție impresionistă lovinesciană, fără sistem, fără — mai încape vorba — conexiunile la zi la critica occidentală.

Lectura **Reflecțiilor** fusese, în ciuda tuturor prejudecăților, copleșitoare. Se putea și altfel, luaserăm act, căci eram mai mulți, de un fenomen critic inclasabil, departe și de constrângerile modei, și de căile prea bătute ale tradiției.

Obiectul acestei critici trecuse dincolo de nuanță. Ni se punea sub ochi ceva de o finețe extremă, subit perceptibilă, o substanță spiritualizată purtată de un limbaj nespus de flexibil, indirect, cu un sunet grav până la patetic, în același timp plin de ironie și, pe alocuri, de un sarcasm ce ne așeza deodată în fața unor norme necunoscute. Se vorbește acolo, în reflecțiile sale, despre toate problemele mari ale literaturii, dar literatura nu mai e doar text scris, ci o experiență umană ce ne vizează direct și ne pune pe toți în contact, autor, personaje și cititor. Aici mi s-a părut, și continuă să mi se pară, că ar sta performanța — să-i spunem așa — criticii lui Lucian Raicu: felul său de a citi literatura leagă intim neobișnuitul literaturii de un destin uman și de un context anume, toate la un loc dezvăluind un sens care *ne interesează*, nu fiindcă el se va fi banalizat îngăduindu-ne astfel să ne recunoaștem în el, ci fiindcă noi sfârșim prin a-l accepta cu toată lipsa lui de familiaritate.

Rostul interpretării sale e să ne arate de ce se întâmplă această ciudățenie, de ce adică **toate ajung să comunice în cele din urmă**. A găsi căi de acces, a înțelege, a interpreta (în dublul sens: de a construi un sens și de a pune în scenă), a monta în fața cititorului spectacolul propriei înțelegeri (altă importantă constrângere autoimpusă), a interpela (textul, autorul, potențialul cititor), a marca tot acest traseu cu o savantă orchestrație de virgule, puncte, semne ale mirării și întrebării, cu sublinieri, cu arsenalul retoric la îndemână, a nu lăsa deoparte vibrația personală (nu neapărat, cum s-ar crede, aceea originară, ci vibrația la care a ajuns prin înțelegere, prin reluări succesive, printr-o insistență dătătoare întotdeauna de surprize la cei mari), acestea ar fi exigențele scrisului său.

Pentru cei dornici de clasificări rapide, Lucian Raicu face într-adevăr critică de identificare, participativă. E un clișeu ce antrenează alte clișee, dincolo de care nu mai rămâne decît o caricatură. În cazurile mai puțin comune, ar trebui să avem tăria de a nu pune cu prea mare ușurință o etichetă. Riscul ei îl văzuse Lucian Raicu cel dintâi : "*Greșită reprezentare, naiv* lineară, *a pasiunii literare, de care iau act cu destulă amărăciune. Cineva și-l închipuie pe autorul acestor pagini citind cu veșnică încântare, în transă, cu capul dat pe spate etc., etc. Ce să spun ? că e cu totul altceva, cu totul altfel decât își închipuie că este? Mă văd silit să emit banalități, încercând să mă sustrag imaginii false, să spun, de pildă, că autentica pasiune este fragmentară, intermitentă, are de întâmpinat obstacole și rezistențe lăuntrice greu de străpuns, că este dificilă și pretențioasă, gata să cedeze gusturilor de moment și mai ales dezgusturilor (nu totdeauna explicabile), că este 'dramatică' și sfidătoare (sfidează contextele, împrejurările intime și nu numai intime...), că sunt zile și săptămâni când fericitul cititor, cu capul dat pe spate, nu suportă contactul cu literatura ș.a.m.d.?*" (**Scene din romanul literaturii**) Să lăsăm, așadar, criticii de identificare numeroșii ei adepți, onorabili, plini de talent, străluciți unii, și să-i rezervăm lui Lucian Raicu, în biblioteca personală sau publică sau în capitolul de istorie literară, un loc mai modest, chiar dacă nu vom ști exact unde ar fi acesta — la critica propriu-zisă, la literatura că atare, la științele umane...

Înainte însă de a-l trece pe Lucian Raicu la capitolul criticii de identificare, mi se pare că mai nimerit ar fi să-l trecem printre puținii hermeneuți de seamă pe care i-am avut, dacă termenul n-ar fi atât de pretențios. A interpreta, a înțelege (o operă, un autor fundamental), în această direcție investește el cel mai mult și pe acest drum merge el cel mai departe. Dacă a recurs la identificare (operație care-i reușește cu adevărat, repet, doar în cazul marilor autori) este pentru *a înțelege* cum de a fost posibil cutare roman sau poem. Iar actul înțelegerii el ni-l restituie integral, ca pe un fel de poveste care începe cu datele primare, loc, timp, personaje, cu șirul de întrebări pe care le ridică situația dată, cu parcurgerea falselor piste, cu iluminarea lucrurilor esențiale și a detaliilor, cu o investigație participativă la care suntem invitați cu intelectul și cu sufletul, pentru a cădea asupra sensului ce vine aproape întotdeauna *la final* și aproape întotdeauna surprinzător. Exemplară din acest punct de vedere este analiza unei întâmplări cu caracter autobiografic pe care Gide o povestește în **Feuillets d'automne**. Interpretarea o extrage din penumbra operei și din șirul micilor evenimente biografice, o proiectează pe un alt ecran, o așază printre evenimentele care zguduie conștiința și declanșează energiile creatoare. (De observat în treacăt că în povestioara aceasta apare cu toată claritatea una dintre temele gidiene fundamentale: raportul complicat dintre adevăr și minciună.)

Te-ai aștepta să găsești în întinsele sale pagini de reflecții semnele timpului. Reamintesc că primele trei volume apăruseră în anii sumbri din a doua parte a regimului Ceaușescu, al patrulea volum fiind din 1992. Nu se întrevăd nici inhibițiile cenzurii și autocenzurii și nici procesele zgomotoase intentate trecutului după ce aceste procese ajunseseră la îndemâna oricui. Nimic din toate aceste triste semne ale vremurilor în paginile reflecțiilor. O viguroasă normalitate, în schimb, o normalitate ce nu se lasă intimidată de contexte. De zeci de ori în vremea prostiei triumfătoare Lucian Raicu vorbește despre prostia triumfătoare, opresivă, nelăsând loc de îndoială: "*Nu, m-am gândit bine, nu mai am dubii, nu există proști modești, proști oameni la locul lor, proști respectuoși, proști de toată mâna, proști rezonabili, proști cumsecade, proști*

Continuare în pagina 20

Fragmente (17)

Livius Ciocârlie

Știu, despre Occident numai de bine, dar... Încă n-a murit!

Fapt este: dacă noi, răsăritenii, n-am exista, ar trebui să fim inventați. Noi le furnizăm apusenilor buna lor conștiință. Față de aberațiile noastre, anomaliile lor pot fi ignorate. Tot arătându-ne pe noi – "Ia uitați-vă la ăștia!" –, nu se mai văd pe ei.

Și totuși! Cum, spre deosebire de noi, prăpădiții, la ei totul are anvergură, au anvergură și unele anomalii. Spre exemplu, lăsată se se dezvolte în voie, adică în voia americanilor, mondializarea se poate dovedi, în perspectiva unui crah financiar, mai distrugătoare decât bomba cu neutroni.

Franța, țara în care tocmai l-au reînscăunat pe Sartre ca ireproșabil "tovarăș de drum", nu-i mai atrage pe junii strălucițiromâni. Acum, începând cu optzeciștii, strigătul lor de luptă coincide cu titlul lui Elia Kazan: America, America! Dar mă întreb: la ce atâta drum, atâtea ore nedormite în avion, cu bâzâit de filme pentru debili mintal, ca să dea (vezi și lehamitea lui Harold Bloom, în **Canonul occidental,** ori jurnalul de călătorie Fulbright al Ruxandrei Cesereanu) tot peste comuniști.

O explicație s-ar putea să existe. E în natura intelectualului să fie ostil establishmentului politic, economic, social. Atâta doar: când intelectualul răzvrătit nu mai este un marginal, ci își face cuib în universități, iar de acolo comunică la viteza luminii prin tot felul de ecrane post-industriale, el sfârșește prin a forma un **establishement** propriu, al capetelor țuguiate, mai influent decât al captelor plate din cutare Congres ori Senat, și chiar decât al captelor de criță din cutare Pentagon.

La fel, deși fără computere, se întâmplase în Parisul anilor șaizeci. Gândind împotriva regimului politic, intelectualii stângiști au reușit **să ia puterea.** Nimeni nu mișca în front. Acum, o noutate lamentabilă: ei revin la stânga când comuniștii fac parte din guvern. Revin după ce, nu fără să se ude la picioare, trecuseră dincolo, prin vad. Mișcarea **noilor filozofi,** a **noii drepte,** a fost efectul trecerii lui Soljenițîn prin Paris. Atunci, la doi, sau trei gânditori situați constant pe această poziție, s-a adăugat batalionul de foști stângiști, cărora "li se deschidea mintea", adică înțelegeau că riscă să nu mai ocupe scena. Printre ei, Bernard Henri-Lévy. Dacă astăzi el îl glorifică pe Sartre, înseamnă că vântul s-a schimbat și că de aici înainte asta e piesa la care vom asista.

Citesc din cartea letzeburgheză a Corinei capitolul despre mirajul american la europenii vestici. E un complex de cauze: mirajul prosperității la săraci (la Luxemburg: imigranții portughezi), al stabilității față de dinamism, al oboselii față de tinerească energie, al rafinamentului față de kitsch.

Cam o dată pe lună, primesc de la diverse adrese americănești înștiințarea că pentru vreo ispravă am fost ales, printre puținii în lume, să mi se decerneze o medalie de aur (sau de argint – rămâne la alegerea mea) pentru suma modică de trei sute dolari. Ultima venită, astăzi, mă răsplătește pentru umanitarism.

Îmi fac o socoteală, cred eu, de bun simț. Americanii sunt oameni pragmatici. Nu dau ei banii pe timbre dacă nu găsesc amatori. Și îmi spun: cu șase milioane, am putea noi, omenoșii ăștia laureați, să ușurăm viața câtorva copii.

P.S. O veste îmbucurătoare. American Biographical Institute mă anunță că, în urma unor aprige deliberări (căci numărul candidatelor este limitat), am fost nominaliziat, pe baza întregii mele opere și a contribuției la binele general, pentru titlul de **femeie a anului 1999.** Cu numai 195 de dolari, pot să obțin un atestat. Dacă mai adaug o sută, va fi unul aplicat pe lemn. Am să mă fac luntre și punte. Să-și creadă ochilor și să crape de invidie cine s-ar îndoi.

Dar nu pot să nu mă melancolizez de tristețea vieții. Cât de mult și-a dorit mama să fiu fată! Acum, când mă are, nu se mai poate bucura.

Să redevenim serioși. În legătură cu Jorg Haider apusul face cred, greșeli. Experiența cu Le Pen probase încă mai de mult că diabolizarea duce la rezultatul contrar celui scontat. A diaboliza înseamnă a-l condamna pe cineva ca de la sine înțeles, fără a te simți dator să argumentezei și, mai ales, să analizezi. Pe cel diabolizat, mulți îl cred victimă și trec de partea lui.

Un bun termen de referință e Vadim. Cât timp l-am tratat ca pe un extremist în stare de orice, n-a încetat să crească în sondaje. De notat: nu avem vreo dovadă că ar fi în stare de orice. Nu făcuse decât să insulte și să calomnieze. Abia după ultima mineriadă, când s-a arătat gata să profite de situație ca să vină la putere, popularitatea i-a scăzut. Oamenii și-au dat seama că este realmente periculos.

S-a adăugat ceva. Cu un ton mai jos, P.D.S.R.-ul ține și el un discurs naționalist. E unul demagogic la un Iliescu fiindcă, în mod normal, oamenii de stânga nu sunt naționaliști. Așa, bună parte a susținătorilor lui Vadim se întorc spre P.D.S.R., regăsindu-și tendința la un partid mai potolit, care nu le dă sentimentul că ar fi capabil să creeze situații grave, ca Miron Cosma, Funar și Vadim. Prin urmare, avem de-a face cu efectul produs de relația dintre violența cuiva și demagogia altcuiva.

În Austria, agresivitatea lui Haider se menține deocamdată, cum fusese și a PRM-ului mult timp, la nivel verbal. Deci, partizanii lui nu-l consideră primejdios. Hitler a provocat războiul și Holocaustul, Haider n-a făcut (încă) așa ceva. Austriecii îl cred nedreptățit și se strâng în jurul lui. Se strâng și fiindcă nu lipsește relația cu demagogia altcuiva. A apusului, mai exact. Apusul nu prea ține seama de o situație reală, și anume aceea că Austria e expusă la valuri de imigranți disperați, a căror viață e greu suportabilă în țările lor. Prin bombardamente, problema din Kosovo n-a fost rezolvată decât parțial; tensiunea și sentimentul de nesiguranță persistă. În țări ca România, Ucraina, Moldova reformele înaintează într-un ritm care face ca numărul de candidați la trecerea frontierei către Occidentul apropiat, adică spre Austria, să nu scadă. Înainte de a-i învinui pe austrieci că-l susțin pe Haider, de parcă ar suferi de extremism congenital, cauzele îngrijorării lor ar trebui luate în serios.

Lucrurile nu se opresc aici. În Rusia, Putin a fabricat din nimic un război distrugător și a silit sute de mii de oameni să-și părăsească țara în condiții îngrozitoare, numai ca să-și asigure victoria în alegeri. Iar Putin e considerat de apuseni **om de dialog.** Până una, alta, Haider n-a făcut asemenea lucruri, în schimb se vrea de către unii întreruperea dialogului cu Austria întreagă, nu numai cu el. În realitate, dialogul nu trebuie întrerupt în nici o parte, dar trebuie dublat de un mare efort de înțelegere a situațiilor de fapt. Altfel, austriecii, lezați pe bună dreptate, vor reacționa plebiscitându-l pe Haider și aducându-l, la următoarele alegeri, pe primul loc. Iar dincoace, există perspectiva ca după alegerile noastre de la toamnă, să se formeze o adevărată falangă – Miloșevici, Iliescu (Melescanu), Lucinski, Lukașenko, Putin – de oameni de dialog. Situație în care nu-i văd rezistând nici pe ucrainieni.

Presupun că atunci, în decembrie, Iliescu a ignorat motivul de perspectivă pentru care l-a omorât pe Ceaușescu: la toamnă, românii îl vor alege pe unul fiindcă nu-l pot învia pe celălalt.

Acum, Iliescu lansează balonul cu propriul lui asasinat. Crăpăm noi de râs, dar balonul nu plesnește. Parcă-l aud pe românul de vârsta a treia (vârsta majoritară a **omului nou**)... Cât va fi el de indignat! Nu e nimic de râs, oamenii lui Iliescu știu ce fac. Ei știu ce înseamnă "baza de masă". De zece ani trudesc s-o mențină intactă. Într-un timp, începuse să se subțieze. Pe fondul căderii economice, iar s-a îngroșat. În ea, cu cât mai multe "scenarii", trebuie țintit. Râdem, noi, râdem...

Problemă: cu asemenea procedee, Iliescu nu poate păcăli – încă o dată – alegători mai avizați. Și atunci, ce nevoie are? Pe Constantinescu pare, oricum, să-l fi învins. Nu împotriva lui o face. Procedează ca la biliard. Lovește în Melescanu indirect. Ei, amândoi, și-i dispută pe românii dezorientați, care sunt foarte mulți. Lovind atât de jos, Iliescu se asigură că masa rămâne de partea lui.

George Pruteanu, viitorul ministru al culturii, a trecut de la țărăniști la pedeseriști. Când a intrat la primii, nu se știa ce-i poate pielea. De atunci încoace, s-a văzut. E tipic pentru cele două partide. Unul îi ia cu inconștiență, celălalt cu bună știință pe cei mai răi. Deși, la urma urmei, poate că Pruteanu e mai onest decât Crin Antonescu. Acesta vrea să fie pedeserist rămânând, totodată, ca și Radu Câmpeanu, la... liberali.

În atenția nostalgicilor. Suntem – "În ce vară? În ce an? Anii trec ca apa..." – cândva, în epoca pe care o regretăm. E o secvență reală. Tatăl unui prieten se întoarce acasă, e în tramvai. La **Maria,** vede o coadă zdravănă. Coboară și întreabă ce "se dă". Zahăr. Rămâne, îi vine rândul și n-are la el nici pungă, nici ziar. Își scoate pălăria, i se toarnă în ea și pornește spre casă, unde e întâmpinat ca un erou.

Noi apariții la Editura Polirom

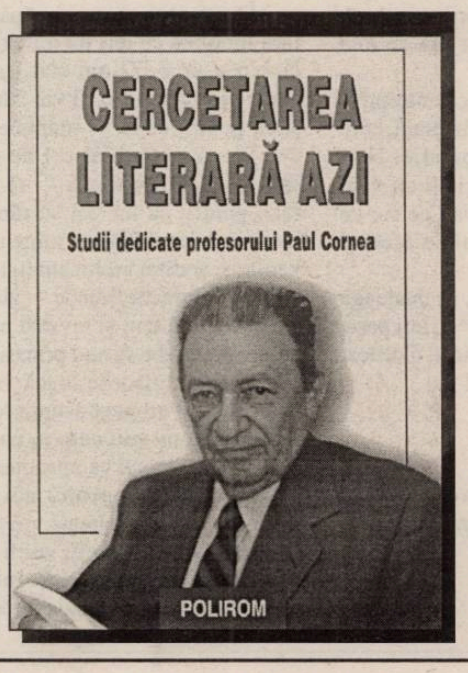

Dulcea mea Doamnă

Corespondență inedită M. Eminescu — Veronica Micle

Textele care urmează sunt selectate din cele 93 de scrisori inedite provenind din arhiva familiei Graziella și Vasile Grigorcea, adresate de Eminescu Veronicăi Micle în intervalul 1879 — 1883. Descoperire senzațională, făcută posibilă de insistențele emoționante ale profesoarei Maria Economu, prietenă a Graziellei (aceasta din urmă fiind strănepoata Veronicăi Micle), de a scoate la lumină această adevărată comoară, corpusul scrisorilor (căruia i se adaugă 15 scrisori ale Veronicăi către Eminescu, din perioada când acesta lucra la ziarul "Timpul") este, fără îndoială, cea mai spectaculoasă "captură" făcută în ultimul secol în legătură cu cel mai adulat și cel mai contestat poet român.

Transcrierea scrisorilor și notele aparțin profesoarei Christina Zarifopol-Illias, de la Universitatea Indiana, Bloomington. Îi adresăm și pe această cale mulțumirile noastre.

În aceste zile, în condiții grafice excepționale, totalitatea fascinantei corespondențe de dragoste — unul din marile evenimente culturale ale sfârșitului de mileniu — vede lumina tiparului la prestigioasa editură ieșeană "Polirom".

Anul 1882

Dulcea mea Veronică,

Ceea ce cineva are mai scump trebuie să-și păzească cu toată discreția. Găsit-am oare noi amândoi din nou comoara noastră pierdută, odorul nostru neprețuit, dragostea noastră? Dacă am regăsit-o, să nu mai spunem nimănui când (sic) de adânc o îngropăm în inimile noastre, cât de ascuns și de dulce arde în noi. Nici un obraznic și nici un indiscret să nu mai prinză de veste. De aceea nu cred că e bine s-arăți cuiva scrisorile mele până în momentul în care nu vom avea a ne teme de nime și de nimic. Amândoi suntem niște copii mari sau am fost niște copii mari și amândoi am dat în gropi. Cel puțin de-acum înainte, Nicuță, nimeni să nu ne știe. Vom începe une petite, charmante vie necunoscută de nimenea, până ce lumea ne va uita pe noi și noi pe ea și atunci numai vom reapărea fericiți în ochii ei, când nu va mai fi nici urmă din calomniile și răutățile ei.

Tu știi că am multe, multe de spus precum și multe de expiat până să te merit din nou, dulce și generoasă cum ești. Eu nu zic să uiți. Nu uita, trece-mi toate în socoteală și lasă să șterg prin iubire tot răul ce ți-am făcut, copila mea, dulcea și adorata mea copilă.

Spune-mi când vii la București, dar spune-mi iute. Lucrurile se vor putea aranja astfel încât să rămâi pentru todeauna aici. De la anul nou mi s-a ușurat cu mult sarcina încât am patru zile aproape libere pe săptămână pe care ți le voi oferi întregi ție. Nous serons peut-être un peu pauvres, petite amie, dar nu de tot și de vom fi cumințI, n-o vom fi de loc. Știi că azi sunt cinci zile de când nu mi-ai scris? Ce să gândesc eu de tine? Că iar m-ai uitat?

Al tău și iar al tău, sărutându-te

Emin

Ianuar 1882, după ce ne-am împăcat în București la 23 Decembrie 1881.*

* Adnotare făcută de Veronica Micle.

---

6 Ian.1882

Tolla,*

Le-am primit pe amândouă, una ieri (5), alta azi (6). Prin urmare pricepi de ce scrisorile mele ți-a (sic) venit ție înainte de a-mi veni mie ale tale. Eu îmi explic lucrul astfel. La anul nou purtătorii de scrisori și în genere personalul poștei trebuie să fi îngrijit mai cu seamă de bacșișuri. Apoi pe copertă stătea adresa la: "Redacție" care sărbătorile e închisă.

Tolla dragă, poziția mea la "Timpul" e tot cea de mai înainte, ba mai bună chiar.

Așa numita Direcție politică nouă nu este decât întreprinderea negustorească a trebii, e un nume valabil în piață, care plătește polițe și achitează cheltuielile de tipografie. Noii mei colaboratori sau coredactori sunt mediocrități cu care n-am a împărți nici în clin, nici în mânecă. Fac pe fie ce săptămână câte trei articole și s-a mântuit. Leafa e aceeași (400).

Întrebările multe ce mi le faci, Tolla mea, se desleagă "mână-n mână, gură-n gură". Musiu în chestie** e, îmi pare, tot în București. Dar nu l-am mai văzut. Te sărut, Tollica, de mii de ori punând sărut pe-ntâia silabă. Al tău

Emin

* Numele Tolla, un pseudonim folosit adesea de Veronica Micle, aparține eroinei din schița *La aniversară*, publicată de Mihai Eminescu în 1879.

** I. L.Caragiale.

Amica mea,

Iartă-mi că nu ți-am scris atâtea zile, dar în acestea am stat acasă ca să-ncerc un medicament băbesc care mi s-a dat și pe care l-am încercat fără folos. Afară de asta, după răspunsurile foarte laconice ce mi le-ai făcut — tu care ai timp de scris, nu am permis a înțelege, că poate nu-ți mai sunt scrisorile mele atât de bine venite ca altă dată, lucru pentru care eu nu-ți fac imputări. Pentru ce le-aș și face? Iubindu-te cu toată nerozia unui om nenorocit și neputând fi aproape de tine, incapabil a mă mișca într-o lume ca a noastră, aș fi nedrept față cu natura omenească ca tu să mă iubești cu resignațiunea cu care te iubesc eu, tu care ești o femee frumoasă și urmărită de toată lumea. Înțeleg chiar ca să nu mă-nțelegi. Înțeleg să nu-ți intre în minte că un om te poate iubi o viață întreagă, numai pentru mica ta făptură de ceară și pentru că ai fost menită să fii a lui deși nenorocirea lui ca să nu te poată ajunge. Înțeleg să mă uiți, precum în realitate m-ai uitat și aș fi nedrept să-ți fac o învinuire de ceva ceea ce e pur și simplu vina inepției mele și a sărăciei mele.

Eu îți scriu acum - iartă, căci nu mustrări am vrut să-ți scriu — îți scriu de-o afacere. Costinescu m-a autorizat să-ți trimit din niște bani ce-i datoresc eu, la o lună sau la câte două 30 sau 60 de franci pentru scopul pe care-l știi. Cette femme. Astfel — chiar dacă n-ai fi tu în împrejurările care aud că te înconjoară (T.) totuși voi fi silit să-ți scriu din când în când și să sărut mâinile aceleia ... nu mai zic cuvântul, căci n-ar fi de nici un folos ... aceleia, de care cu disperare mi-aduc aminte. Iartă-mă, amica mea cea bună, dar nu voi nici să te blesez, nici să-ți imputez ceva. Cu toate acestea e atât de greu ...

Gurlitt n-a venit, pentru că ai uitat să citezi numărul opului. Sunt cel puțin 50 de caiete de acest Gurlitt, încât nici eu, nici librarii din Viena nu știu ce vrei.

Îți sărut mâinile cele mici și dulci și rămân

al tău

Eminescu

Ianuar 82 *

* Scrisoarea este datată de Veronica Micle.

Momoți dragă,

Din faptul că nu ai căpătat ieri depeșă, vei fi conchis fără îndoială că ieri nu a fost la ordinea zilei petiția ta. De la 1 pân-la 4 1/2 am stat ieri la Cameră în deșert. Nicu Gane mi-a spus c-o să vie Sâmbăta viitoare, ceea ce doresc și eu pentru ca să se mântuie odată.

Pe pezevenchiul cel de grec* nu-l mai primi, te rog; sau — dacă-l primești — te oblig să fie și Câmpeanca de față, pentru că nu voi să rămâi tu, om sincer și adevărat, incapabil de viclenie și minciună, sub impresia acestui șarpe veninos, acestei archicanalii ingrate, mincinoase și spioane. — Eine schwache Stunde — zici tu că e partea slabă a femeilor. De aceea mă tem și eu mai mult decât de orice și de aceea găsesc preferabil să nu-l primești de loc și să-i ceri prin madame Câmpeanu scrisorile, dacă va veni. Ce mai are a-ți spune azi, când [a] aruncat asupra fericirii noastre cea mai neagră injurie? Eu nu știu cum tu nu [ai] sentimentul pe care-l am eu și nu recunoști că apropierea acestui mizerabil de tine e o injuire mortală pentru noi amândoi? Din purtarea ta în această cestiune delicată voi face un merit, dacă va fi bună, un merit pentru care îți voi fi recunoscător toată viața mea.

Nicuță, fii cuminte. Pe mine m-apucă iar furia înnăscută caracterului meu, gelozia, cea mai rea și mai amară din toate

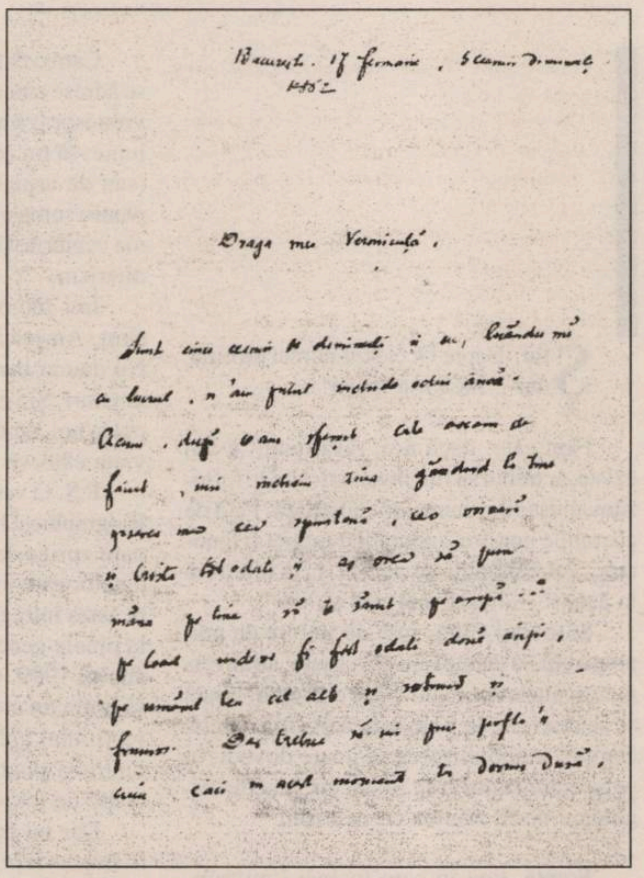

patimile. Te rog să n-o hrănești, dacă nu vrei să-mi iei liniștea trebuincioasă pentru a iubi atât de senin, precum te-am iubit în momentele cele mai bune ale vieții.

Te sărut din creștet până-n tălpi și rămân

al tău

Emin

7 fevruarie 1882

* I.L.Caragiale.

Momoți,

Scrisoarea de la 5 am primit-o în 7. Te rog să-mi spui dacă primești regulat scrisorile mele, căci și mie îmi vine ideea să le numerotez ca vestita femee din romanul francez. În scrisoarea de ieri, preocupat de gelozie, am uitat să-ți zic că tu ești Momoți a mea — numai a mea, că ești gingașă ca un crin și albă ca el, dar nu așa de cuminte.

Titus* îmi propune să-mi editez versurile și am și luat de la el volumul 1870-71 din "Convorbiri" unde stau "Venere și Madonă" și "Epigonii". Vai Muți, ce greșeli de ritm și rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârșit să cercăm.

De-ai fi aici te-aș pupa! Dar așa să te pup în vânt? Căci tu ești începutul și sfârșitul vieții mele, cu tine se-ncepe și se-ncheie gândul meu, al

lui

Emin

8 fevr. *1882***

* Titu Maiorescu.

** Anul este adăugat, cu cerneală violetă, de Veronica Micle.

---

9 Fevruarie [1882] *Fals, eu am primit-o în 8 Februarie prin urmare era scrisă în 7.**

Dulcea mea amică,

Am primit scrisoarea de la 6 curent și-ți mulțumesc pentru explicările ce mi le-ai dat. Stilul cam furtunos al celei de-a doua ** depeșe a surorii mele mă făcea să presupun vreo mare nenorocire, până ce în sfârșit atât ea prin a treia depeșă, cât și tu prin scrisoare îmi aduceți vești mult mai plăcute

EMINESCIANA

decât triste.

De două zile — nu știu cum o fi la Iași — a căzut un ger atât de cumplit asupra Bucureștilor, împreunat cu vânt de Nord și ninsoare, încât cu toată dorința ce am de-a mă porni la Iași, mă-ndoiesc dac-aș ajunge acolo sub altă formă decât cea de buștean.

Mai sunt însă și alte două împrejurări care mă cam opresc, întâi un caz de boală gravă în casa maiorului Catargiu, a cassierului nostru, care-l face că nu poate primi pe nimenea, așa dar nici pe noi; apoi o reorganizare mai cu seamă financiară a direcțiunii partidului conservator, care ar avea drept rezultat o sporire esențială a lefilor noastre și o întemeiere a organului pentru tot viitorul. Se poate deci că într-o lună — deși știi că nu prea trebuie să punem temei pe făgăduințele mari — să-mi sporească leafa la 500 fr. pe lună și să asigure, prin combinarea Jockey-Clubului cu consiliul de administrație, un fond anual de 40-50,000 franci pentru gazetă.

Zilele acestea se auzise că Conta ar avea să intre ministru la instrucția publică, dar el îmi spune că nu-i adevărat, dar poate se ascunde până ce și-o vedea visul cu ochii.

În orice caz Brătianu — în a cărui dragoste a intrat Conta — ar trebui să se grăbească cu numirea lui pentru că amicul nostru e grozav de sedus.

Am cerut bilete de la drumul de fier și n-am căpătat încă decât Roman-Iași, pentru că Directorul general D. Seebold e cam bolnav și nu poate rezolva decât hârtii de-o importanță mai mare. Abia pe mâine mi s-a promis, dar eu însumi nu cred să fiu în stare să plec decât după ce-o scădea acest ger înfricoșat.

Veronică dragă, îți sărut mâinile încă odată și de multe ori încă să mă ierți și să crezi că nu uitarea, ci buimăcirea vecinică sub diverse tribulațiuni de om bolnav și jurnalist totodată e de vină la pauzele culpabile, nu neg, ale corespondenței mele.

Dar tu ești bună precât ești de gentilă, delicată precât ești de drăgălașă, îngăduitoare precât ești de dulce și mă vei ierta. Te sărut de mii de mii de ori și rămân al tău

pentru totdeauna

Emin

* Adnotarea este făcută de Veronica Micle cu cerneală violetă.

** Înainte de *din urm* șters.

Dulcea mea Momoți,

Ieri am primit ultima ta scrisoare și alaltăieri penultima. Iartă-mi gelozia și explic-o prin depărtarea în care suntem unul din (sic) altul și prin dispoziția posomorâtă în care am rămas fără tine. De aceea mi se și urăște o casă de unde plec dimineața și nu vin decât pe seară pe la 6, 7 obosit și fără dispoziție de lucru sau de citiri. Asta-i cea mai rea din toate dispozițiile, mica mea pasăre, și găsesc cu cale să ți-o explic, dacă scrisorile mele nu vor ieși tocmai amuzante.

La Cameră mă duc în toate zilele, mă voi duce și mâine. Adunarea e indealtmintrelea foarte agitată de cestiunea agrară și azi a vorbit Rusilachi — ceea ce rar se întâmplă — trei ceasuri în contra conservatorilor fel de fel de nerozii și de nimicuri. Cu ocazia aceasta am constatat cu oarecare rușine că nu există în toată adunarea decât doi oameni care pot construi o frază corectă: Cogălniceanu și Maiorescu. Ieri mare adunare conservatoare, meeting, la Ateneu, care-a ținut de la 8-12, unde asemenea am fost obligat a mă duce. Încolo sunt sănătos și mă port exemplar în toate privirile, Momoți. ți-am spus: viața mea s-a încheiat; ea n-are nici farmec, nici înțeles fără tine. Am murit pentru toată lumea afară de tine. Îți sărut picioruşele și dorind să te porți ca și mine, deși că ți s-o fi urând, rămân în jalnică așteptare ca luna fixată să se sfârșească

al tău

Emin

Momoți, ce face noada de Onida? Ian și tu ești la dispoziția mea și n-ai gust de lucru. Apropos - Din poezie voi să modific o strofă a cărei nouă formă n-o am încă, deși îmi plutește pe dinainte. Ți-oi trimite-o.

12 fevr. *1882**

* Anul este adăugat, cu cerneală violetă, de Veronica Micle.

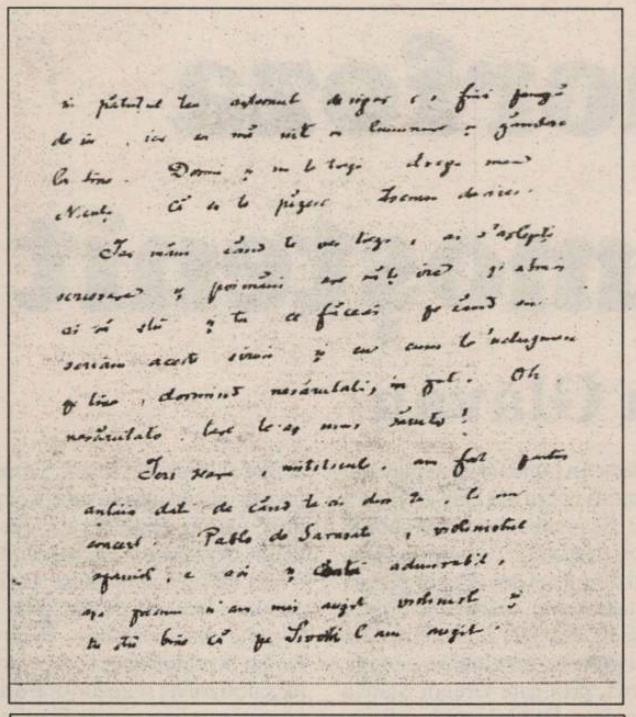

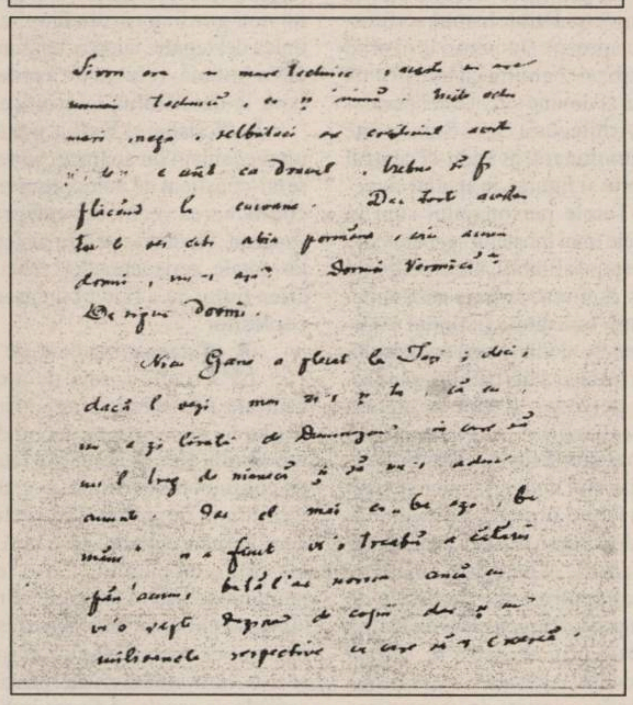

București, 17 fevruarie, 5 ceasuri dimineața *1882**

Draga mea Veronicuță,

Sunt cinci ceasuri de dimineață și eu, luându-mă cu lucrul, n-am putut închide ochii încă. Acum, după ce-am sfârșit câte aveam de făcut, îmi închei ziua gândind la tine, pasărea mea cea sprintenă, cea voioasă și tristă totodată și aș vrea să pun mâna pe tine, să te sărut pe aripă... pe locul unde va (?) fi fost odată două aripi, pe umărul tău cel alb și rotund și frumos. Dar trebuie să-mi pun pofta-n cui, căci în acest moment tu dormi dusă în pătutul tău așternut desigur c-o fină pânză de in, iar eu mă uit în lumânare și gândesc la tine. Dormi și nu te trezi, draga mea Nicuță, că eu te păzesc tocmai de aici.

Iar mâine când te vei trezi, ai s-aștepți scrisoare și poimâine are să-ți vie și atunci ai să știi și tu ce făceai pe când eu scriam aceste șiruri și eu cum te-nchipuiesc pe tine, dormind nesărutată, în pat. Oh, nesărutato, tare te-aș mai săruta!

Ieri seara, mititicule, am fost pentru întâia dată de când te-ai dus tu, la un concert. Pablo de Sarasate, violonistul spaniol, e aci și cântă admirabil, așa precum n-am mai auzit violonist și tu știi bine că pe Sivori (?) l-am auzit. Sivori (?) era un mare technic[ian], acesta nu are numai technică, ci și inimă. Niște ochi mari, negri, sălbateci are creștinul acesta, și, deși e urât ca dracul, trebuie să fi plăcând la cucoane. Dar toate acestea tu le vei citi abia poimâine, căci acum dormi, nu-i așa? Dormi Veronică? Desigur dormi.

Nicu Gane a plecat la Iași; deci dacă l vezi mai zi-i și tu, că eu, nu e zi lăsată de Dumnezeu în care să nu-l trag de mânecă și să nu-i aduc aminte. Dar el mai cu "ba azi, ba mâine" n-a făcut vreo treabă acătări pân-acum, bată-l-ar norocu încă cu vreo șapte duzine de copii dar și cu milioanele respective ca să-i crească.

Și încă să mai știi una. Mi-am scos ceasornicul meu de aur de unde ședea cu chirie la părintele Strul Avrum (?) și mă fudulesc cu el. Știi că în el e pururea posibilitatea imediată de-a te aduce la București cu nepusă masă, căci el reprezintă oricând capitalul necesar pentru transportul celui mai scump odor ce-l am eu în Iași, încât eu îmi imaginez următoarea consecuțiune în prezența celor două odoare ale mele: când tu vei fi aici, el poate lipsi, când tu vei lipsi el va-ncerca să vie la loc. Îți poți tu închipui a cui prezență o prefer. Ce faci c-un ceasornic? Te uiți la el. Pe când cu tine? Câte nu facem noi de par ceasurile minute și zilele sferturi de ceas? **

* Anul este adăugat cu cerneală violetă de Veronica Micle.

** Ultima parte a scrisorii lipsește.

Draga mea Nicuță,

În sfârșit te-ai convins și tu cu cine ai avut a face și doream în adevăr ca să vezi odată acea fizionomie de spion și de om de rând în adevărata ei formă, îngălbenind de-o scârboasă invidie și de scârboase pofte și cred că în sfârșit ți s-a făcut greață, precum mi-e mie greață de el*. Natura care totdeauna compensează cu ceva defectele cu care încarcă pe un individ i-a dat darul actoresc de-a simula, de-a părea încântător prin jocuri de cuvinte. Rupe masca acestor jocuri de cuvinte și a glumelor echivoce și Satyrul cel mai scârbos, putoarea grecească de capră pătrunde toate mișcările acestui mizerabil.

Sunt de părere să nu-l mai primești de acum înainte în nici un chip, sub nici un pretext. Lasă scrisorile să fie scrisori; pe cât e în putința unui om de onoare și pe cât poate suporta pielița cea obraznică a acestui nemernic, i le voiu cere eu. Tu nu mai ai a împărți nici în clin, nici în mânecă cu el și după violența purtării sale din urmă cel mai demn lucru e să nu-l mai primești. Știam prea bine că va amenința, știam prea bine că va minți pe seama mea și de aceea ți-am depeșat să fii tare în contra minciunilor acestui escroc. Acum l-ai văzut în adevărata lui figură, acum știi cât e de rău și de mizerabil ... acum sunt sigur că nu mai poate face nici un efect asupra unei naturi generoase cum e a ta. Aceasta trebuia s-o vezi ca să te convingi că am avut dreptate și că chiar de-aș fi încetat a te iubi cu totul, chiar dacă nu mi-ai fi fost nimic, n-ai [fi] fost Veronica mea unică ca femee și unică ca iubire, dac-ai fi fost o străină sau o femee ca toate celelalte, tot ar fi trebuit să-mi pară rău că i-ai dăruit din comoara vieții tale cea mai superficială, cea mai de nimic înclinare.

Așa dar, nu-l mai primi de loc. Poate cu timpul să-mi treacă acea adâncă și neagră părere de rău, pe care tu n-o înțelegeai pân-acum, dar pe care de acum înainte fără îndoială o înțelegi și atunci — Nicuța mea cea dulce — vom avea din nou zilele de aur, calme și mari care le-am avut odată, fiind atunci ca acum

al tău și numai al tău

Emin

24 fevruarie [1] 882

*E vorba de Cargiale

Dulcea mea copilă,

Precum era de prevăzut, mirosul de capră râioasă trebuia să-și dea în petec și s-arate canalia* netrebnică în toată urâciunea ei morală și fizică. Dar, în adevăr, să-l dăm dracului! Nici să nu mai pomenești ceva despre el în vreo scrisoare a ta; aruncă toate amintirile rele după spate, precum încerc a o face eu, nu fără succes.

Azi am vorbit cu Jacques la Cameră despre interesul tău și mi-a făgăduit pe câte-n lună și-n stele că se va ocupa de cestiunea aceasta cu tot zelul de care e capabil.

Acum venirea ta la București. Tu aici, la Slavicioaia, nu ai unde te adăposti. A sosit precum știi Vondracec, a sosit în urmă și Vondraceva (?); nervoasă și certăreață, talpa iadului cum s-ar prinde; s-au perindat de atunci mai multe slujnice și mai multe capete sparte.

Ceea ce cred dar de cuviință e să-ți caut o odae în Centrul orașului, destul de mare pentru a încăpea două suflete înamorate. Însă, Momoți, îmi trebuie timp să caut și de aceea nu mă grăbi. Comod, comfortabil, un colț de lume unde să nu ne-mpiedicăm de câini care urlă și pisici care miaună.

Bilet de drum de fier? D. Fălcoianu cată să le iscălească pe toate și D. Fălcoianu a declarat că nu voiește să-ți dea. Mi-e mare dușman și-mi poartă Sâmbetele de când cu articolele privitoare la escrocheriile făcute în înțelegerea cu vestitul leu Mărgăritescu și cu zaraful Kalergi. Dar în sfârșit, asta e grija mea cea mai mică. Îți voi trimite — caresse — mijloace de drum, numai casă să găsesc pe plac. Te rog chiar, draga mea Nicuță, să nu te formalizezi de una ca aceasta — căci tu ești făcută cum te știu — ci s-o privești ca o datorie și ca un drept din partea mea.

Și mai rămâi sănătoasă și fii veselă și mai ia-te cu vorba, nu-mi sta tot pe gânduri și fii așa de gentilă de mă lasă să te pup odată, de două ori, de mii de ori, căci eu sunt tot al tău și numai al tău

Emin

25 fevr. [1]882

* Caragiale

Scrisorile sunt publicate cu acordul Editurii Polirom.

Metamorfoza unui dezmoștenit

Gabriela Glăvan

"Gol pe dinăuntru, ca o scoică pe plajă, pot fi oricând strivit de greutatea unui călcâi", scria Franz Kafka în jurnalul său la 23 martie 1915. Trecută prin filtrele psihanalitice destinate multor scriitori central-europeni, această expresie trădează, dincolo de orice, sentimentul dual și insuportabil al neputinței și al amenințării. Aflat el însuși sub stigmatul inițialei K, așadar creator de personaje și personaj la rându-i, Kafka este mărturia de netăgăduit a unei opere îngemănate cu biografia autorului ei. Jurnalul și proza lasă impresia unui nor întreg de permanente și autentice amenințări planând stăruitor deasupra omului și-a scriitorului.

Acest "călcâi" simțit în martie 1915 prin senzația de carapace a singurătății sugerează o închidere dureroasă, similară celei din *Metamorfoza*, apărută în același an. Consumat de obsesia strigătului mut, în noiembrie 1919 Kafka își "țese" textul sau textura eliberării de povara cea mai grea, imaginea-model a tatălui. Matrice procustiană, "măsură a tuturor lucrurilor", Hermann Kafka va acționa asupra fiului cu tăria unui ideal impus și imposibil. Impus din exterior, de lumea familiei, de modelul social masculin și respins din interior ca inacceptabil, tatăl este încarnarea unui antonim pentru fiul său, Franz. Patetică și sinceră, *Scrisoarea către tata* este doar una din multele punți care unesc viața și scrisul într-o relație complicată, deseori simbiotică.

Ereditatea conflictuală se compune din două esențe antitetice: tradițional-iudaică pe linie maternă, iar pe latura paternă, una marcată de o accentuată degradare a evreității. Melancolia interioară și atitudinea contemplativ-pasivă moștenite o dată cu sensibilitatea caracteristică acestei evreități sunt dramatic contrabalansate în exterior de proiecția unui eu de semn contrar, de "partea tare" a alcătuirii sale primare.

Dacă fiul lui Hermann Kafka și-a "secretat" scrisul asemeni unei arahnide autoexilate în jumătatea neostilă a ființei sale, *Metamorfoza* este un posibil punct nodal al acestei variante. "Într-o bună dimineață, când Gregor Samsa se trezi în patul lui, după o noapte de vise zbuciumate, se pomeni metamorfozat într-o gânganie înspăimântătoare". Rezumativ, povestirea debutează cu o misterioasă diatează pasivă a metamorfozării. Cineva sau ceva l-a transformat pe Gregor Samsa în "gânganie". Cel mai obișnuit și umil comis-voiajor este redus, claustrat, tragic metamorfozat într-o insectă. Prezența suspectă în acest context este substratul catalizator, forța care a declanșat procesul ireversibil al reducției la sine prin anularea eului. Acest accelerator evenimențial este ura de sine și disprețul din partea alterității, a "celuilalt", opus prin chiar elementarul vital. Acea "jüdischer Selbsthaß" descrisă de Karl Kraus sau de Otto Weininger este un rezervor al feluritelor otrăvuri ale sinuciderii. Kafka se vede pe sine ca exclus, proiecția din *Metamorfoza* fiind o imgine la a doua reflexie, trecută deja prin conul vizual deformator al tatălui. Acesta este pentru Kafka o formulare axiomatică a lumii însăși, a materiei solide, opusă umorii negre din care scriitorul se simte alcătuit. Se poate intui aici o subtilă metaforă a deposedării eului de propria identitate. Echilibrul dintre cei doi Gregor Samsa – în ultimă instanță unul aparținând ființei spiritului și celălalt materiei și prezenței – a fost rupt în mod grotesc, rezultând o ecuație șchioapă, absurdă, prin care Gregor Samsa este egal unei insecte. Paralelismul scriitor-personaj creează aproape sinonimii la nivelul biografiei și al prozei. Familia își transformă sensurile de bază și devine sursa unei permanente angoase. Arhitectura casei Samsa este una voit concentrațională, avându-și centrul de greutate, propriu și figurat, în spațiul camerei lui Gregor. Tarele personajului sunt în principal derivatele unei moșteniri generatoare de imposibile responsabilități, ele creează un teren primejdios, dominat de forțe nebănuite.

Gregor Samsa transpune ficțional sentimentul real și coroziv al vinovăției scriitorului în forma straniu ironică a bărbatului-gândac. În rolul său de personaj, Kafka se alătură galeriei "marginalizaților", a "vinovaților" stigmatizați de o absurdă rușine. Finalul *Procesului* este certificatul unui prizonier al vinei de a fi mereu în latura obscură a evenimentelor, incapabil de acțiune și această afirmare absolută a "ne-facerii", a pasivității maligne poate fi un epitaf pentru toate modelele de masculinitate imposibilă, generate de Kafka în scris sau arătate prin el însuși în *Jurnal* sau în corespondență. Agasat de viața fosnitoare din jur, Kafka renunță la moștenirea paternă prea virilă, sănătoasă și evident traumatizantă, se desprinde din strânsoarea sugrumantă a patronimului și se vede pe sine redus la nivelul de variantă nereușită: ... "cum eram, la drept vorbind, un fiu dezmoștenit, în chip firesc am ajuns să nu mai fiu sigur nici de lucrul cel mai apropiat de mine însumi, de propriul meu trup; am crescut înalt, deșirat, fără să știu să mă mișc, povara pe care o reprezentam eu însumi era prea greu de purtat, mi s-a încovoiat spinarea; abia mai îndrăzneam să schițez vreun gest, darmite să fac gimnastică, am rămas un slăbănog: priveam cu uimire orice lucru pe care aș mai fi fost în stare să-l fac, socotindu-l parcă un mircal – să spunem digestia; și așa am ajuns ca s-o pierd, deschizând astfel cale liberă tuturor ipohondriilor, până când, în efortul supraomenesc al dorinței de a mă însura... am ajuns să scuip sânge din plămâni..."

Exemplul evident pentru forța pe care interiorul o exercită asupra exteriorului, spiritul asupra materiei, transformarea corporală este concretizarea unei trădări genetice. Imposibila armonie dintre tată și fiu are la bază această farsă a genelor de substrat iudaic, rezultând în neliniștea nervoasă a fiului incapabil de a-și privi originile fără invidie și remușcări. Auto-blamarea este gestul reflex al apărării în fața unei comparații nedrepte cu imaginea-simbol a tatălui. Statutul de copie neinspirată este prima definiție a dezolării față de sine, iar cel de insectă respingătoare este expresia ultimă a disperării. Situația pare fără ieșire. Gregor este captiv în încăperea străjuită de spațiile vitale ale familiei și ale chiriașilor, singura ieșire este fereastra, regulat deschisă de sora lui. Dar uriașa insectă nu se poate arăta lumii fără a fi strivită. Mesajul ei disperat nu ar fi înțeles, așa că mai bine se lasă singur să se stingă în perimetrul camerei lui, mereu îngustat de noi aglomerări de obiecte inutile.

Anulat ca subiect, fiul încheie un ciclu complet al victimizării. În profunzime, punctul de întoarcere este unul psihanalitic. Franz Kafka și implicit Gregor Samsa poartă cu sine rănile unui complex Oedip nerezolvat. Dacă luăm *Scrisoarea* ca adevărată – nici nu prea sunt șanse să fie altcum – această povară pare a fi parte din moștenire. Pentru Kafka la maturitate, acest complex nerezolvat și irezolvabil este un nod gordian căruia îi aplică unica dezlegare: tăierea, desființarea brutală, refuzul de a colabora la descifrarea labirinticei sale soluții.

În *Scrisoare*, Kafka pune în funcțiune un mecanism de apărare, un fenomen psihic semi-conștient de autoconservare în fața unui conflict prea vechi, devenit probabil greu de suportat. Pledoarie pentru justețea unei renunțări totale, scrisoarea descrie confesiv nefericirea fiului de a fi avut un asemenea părinte copleșitor.

Metamorfoza este, de cealaltă parte, o altă formă de a exprima ideea centrală a confesiunii originale. Prin scris, Kafka își exorcizează vechii demoni și face loc altora noi. Și totuși, *Metamorfoza* este un conținut transformat, o aparență, o redare infinit mai improbabilă a realității lăuntrice a scriitorului. Jurnalul păstrează dovezi: "Când nu scriu sunt pierdut... Port în mine o lume nemaipomenită. Dar cum să mă eliberez și cum s-o eliberez fără să o sfâșii. Și totuși, e de o mie de ori mai bine s-o sfâșii decât păstrez și s-o înmormântez în mine". Sunt toate șansele ca acesta să fie un indiciu că, pentru Kafka, singura realitate este aceea a scrisului, a lumii croite după propriile lui măsuri, cu propria sevă. *Metamorfoza* este țesută ca text cu același fir din care s-a țesut și *Scrisoarea*. În ambele cazuri, scriitorul are iluzia unei imunități a ascunderii în postura insectei, o speranță ascunsă că nu va ieși învins din înfruntarea cu alteritatea victimizantă, cu tatăl. Scrisoarea are un traseu încurcat, este dată mamei (un alt argument psihanalitic pentru deja evidentul complex Oedip), unde se și oprește. O dispută câștigată categoric sau pierdută lamentabil ar fi fost una a punerii față în față. Dar nu aceasta este realitatea ce funcționează pentru Kafka.

Oricât de dramatic, conflictul este traversat pe alocuri și de subtile ironii. *Metamorfoza* este și un loc geometric al transformărilor, iar aspectele mai puțin relevante ale noii vieți a lui Gregor Samsa pot fi ușor depășite în lectură. *Scrisoarea* ne certifică dezgustul lui Kafka pentru felul în care tatăl său se raporta la plăcerile gastronomice, iar *Metamorfoza* parodiază: "văzând cum merge cafeaua, nu se putu abține să nu clefăie de câteva ori cu mandibulele, în gol".

Esențial în acest teritoriu al masculinului vulnerabil este relația cu alteritatea feminină. Și cum complexul lui Oedip presupune doi poli ai problemei, rolul major în cultivarea acestui fenomen psihic îl are latura feminină a familiei. Apropiat de aceași parte a propriei familii, Kafka este conștient de confortul dragostei materne și sororale. Ca o continuare a liniei reale, în scris se păstrează nostalgia spațiului hipersecurizant al celor două iubiri. Mai mult și la acest nivel se manifestă o închidere de orizont, deoarece spiritul epocii impunea două tipuri absolute de feminitate: sfânta și prostituata. Ultima fiind de prea multe ori întruparea mizeriei, a bolilor și a decăderii, mama și sora rămâneau adăpostul sigur pentru cel strivit de neputința de a fi pe măsura modelului. Cu toate acestea, în lumea marginalilor Europei Centrale, întâlnim de prea puține ori acest model devenit realitate. El este unul important din acel tablou ideal reprezentând un imperiu dominat de figura masculină atotputernică a împăratului. Acestei prezențe masculine coagulante din macrostructură îi corespunde același prototip la nivelul microstructurii, al celulei sociale, însă în sens contrar, ca factor dizolvant. Kafka reînvie ereditarea masculină transmisă prin gena maternă, acel tip de masculinitate domoală, fertilă în interior, non-agresivă și reticentă. Antiteza este evidentă.

Identificarea scriitorului cu personajul poate merge până la ipostaza unei reale dedublări a persoanei reale în ficțiune. Există totuși o linie demarcantă între cele două lumi. *Scrisoare către tata* este în primul rând o "izbucnire" de luciditate, declanșată de o altă logodnă ratată. La treizeci și șase de ani, vârstă mitică și de cumpănă, scriitorul se vede confruntat cu momentul îndelung amânat al patricidului. În ce măsură *Scrisoarea* le-a "făcut mai ușoară viața și moartea" amândurora, nu se poate ști, conflictul a fost unul subteran și unilateral, impulsul ucigaș e însă disipat în latență, printre cuvinte, și pare a fi generat de o adâncă frustrare. Blocat de paradoxul propriei identități – creatoare și (auto) distructivă –, Kafka nu înțelege evadarea decât prin mirajul unei lumi construite pe adevăratul principiu al simetriei. Forțelor centripete din cercul familiei le corespund devastatoare centrifuge în interiorul individului. Crizele masculinității sunt rezultatul unor serii de abordări inadecvate ale problemelor psiho-sociale ale modernității central-europene.

Confuzia extremelor, natura antagonică a raporturilor din triunghiul mamă-fiu-tată, duce la infinite combinații degradante între modele accesibile și variante ale altora mai puțin accesibile. Prins între ideologiile antifeministe și antisemite propuse de Gross sau Weininger, Kafka trimite în romanele sale, fără îndoială, la propria criză de identitate. Leon Wieseltier nota aforistic că "numai cine are o identitate poate înțelege de ce vrei să scapi de ea". Prelungind ideea și asupra *Metamorfozei*, imaginea se poate reduce la aceea a gândacului strivit de călcâi. Cum identitatea presupune și existență în materie, pentru ca individul să poată exista și ca alteritate în social, se întrevede aici mecanismul incredibilei mutații dintre cele două entități invalide, omul-trup și insecta. În *Manechinele*, Bruno Schulz are viziunea apocaliptică a principiului metamorfozei. O altă posibilă tangentă la opera lui Kafka, dintre multele regăsite în spațiul-enclavă al Europei Centrale:

"Materia nu cunoaște glume. E plină de o gravitate tragică. Cine se încumetă să creadă că se poate juca cu materia, că ea poate fi modelată în glumă, că gluma nu pătrunde în ea, nu se contopește cu ea imediat, ca destinul, ca fatalitatea?...".

"Iar în mijlocul slovei roșii,
musculița, strivită, se făcu
una cu hârtia tocmai în
clipa când, mai adormită,
izbutise să-și statornicească
în căpușorul ei un gând: «Ce bine e
să trăiești și să mori sătulă»"

EMIL GÂRLEANU

Strauss Familie cântă walzer-ul Loreley

Daniel Vighi

Vine o vreme când nu-ți mai prea arde de foarte multe, când te lasă dorințele, când cu scrisul o duci mai greu, toate par să scârțâie și chiar așa se întâmplă: scârțâie, pârâie, scheaună, baună, de toate se întâmplă și nici că se mai poate să te refugiezi în scris, să iei doza necesară de halucinație a scriiturii ca pe un Extraveral, să te ascunzi scriind în alte vremi, în cine știe ce văgăuni ale amintirilor, ale cutăror senzații pe care nu le poți dibui; treci cu bicicleta pe strada Martir Șorinel Leia și peste drum e un teren viran împrejmuit de scânduri; nările ți se înfundă în parfum de lemn geluit, *o clipă ești proustian pe bitiglu*, învârți la pedale, reacționezi olfactiv ca la provocarea aceea a celebrei prăjituri. Acasă la mine vine Vio, stăm stereo, eu pe divan, el pe fotoliu, nu departe de televizor stă și nu-i arde nici lui de foarte multe, privește încețoșat și fără chef, îl privesc încețoșat și fără chef, greșeli au apărut în vorbele franțuzești din ultimul text al jocului acestuia stereo pe care l-am început. Nu știu dacă monologăm, dacă dialogăm, dacă stereofonia asta e implicită încât n-o pricepe nimeni, dacă ar fi mai bine să o aducem în pagină un pic mai către ceva explicitare în beneficiul cititorului și nu neapărat al mișmașurilor imaginare, al bâlbâielilor, al tromboanelor epice, nimic nu se leagă într-o predeterminare decisivă, mergem cu epicul pe ulițe care se depărtează cam ca ulicioara Zarandului, colț cu Economilor: amândouă perseverează altundeva, una către Dealul Mare, unde avea bunică-mea vie, alta sfârșește pe malul Mureșului, plin de gunoaie, damigene sparte, păpuci stâlciți, câte ceva lobodă, câte ceva ruguri de mure, multe mlădițe june de sălcii, puțintel păpuriș. Îi spun: "fii atent acilea, eu propun pentru numărul următor un text din scriitorul Gârleanu referitor la o muscă", Vio dă din cap turtit de greșelile din numărul trecut, acelea franțuzești, stăm stereo: eu pe divan, el pe fotoliu, nu departe de televizor. Povestesc despre musca lui Gârleanu, cum zboară ea prin ceva care îmi pare a fi o biserică, e răcoare, vară, musca se lasă pe un ceaslov, e fericită pentru că a nimerit în căutările ei de muscă peste o pată dulce rămasă de pe degetul cantorului care apucase cu el ceva colivă de la cine știe care răposat despre care scriitorul nu face vorbire. Vio mă ascultă atent, privește confuz, privesc așijderi, zice următoarele vorbe la vorbele mele: "bine, e foarte bine, eu o să scriu despre ruși, am mai multe amintiri despre cum mergeau copiii lor la școală, la Lipova, ne înțelegeam bine", zice, și mie mi se arată pentru o clipă parcul de lângă birtul de la gara Rădna, modern denumit el cu numele *Expresu'*, așa-i spunea, și în parcul de lângă *Expresu'* picau la fix toamna foarte multe castane pe care le culegeam dintre frunzele late și de culoarea tutunului cubanez. La grădiniță ne ducea tovarășa educatoare să strângem castane și noi le culegeam chiar de lângă lanțurile acelea foarte groase care împrejmuiau roată-roată un stâlp cu o stea roșie în vârf; pe fiecare față a obeliscului aceluia era scris cu litere rusești și cu litere românești "Slavă eroilor sovietici". Flori punem la baza monumentului, și castane, o poezie scrisă pe o foaie dintr-un caiet dictando. Vom scrie fiecare după ale lui puteri, Vio despre ruși, eu despre muzică: Strauss Familie cântă într-un soi de chioșc, ca acela de la Buziaș, walzer-ul Loreley: "o, ja, ceva fain, ceva Rosen aus dem Süden"; Vio mă privește încețoșat, scrie despre ruși, eu povestesc cum stă treaba cu Tales from the Vienna Woods, pe urmă iute trec sintactic la un Kaiserwalzer: "mă ce ca lumea zice în chioșc Strauss Familie!".

* * *

Tot mai tare mă încearcă gândul că nimic nu se leagă, nimic, chiar nimic nu se leagă; trec de la simpla părere la infatigabila certitudine, mergem înainte: facem o carte despre bâjbâială, o carte trilu-lilu vom face noi peste vreo trei ani de stereofonie pe baza textelor-pretexte. Musca bâzâie la dom' Gârleanu prin biserică și mie îmi place muzica ei la vreme de amiază de vară: mi-am dat seama de treaba asta mai zilele trecute, eram la sat, la soacră-mea, tocmai am tratat cu șpriț un interbelic pe nume Vermorel straturile cele lungi și plicticoase de cartofi cu soluția niponă denumită Mospilan, așa se numește. Pe urmă am intrat în răcoarea coridorului ca să scap de hainele cele infestate cu otravă din țara Soarelui Răsare. Liniște în coridor, bombăne într-un colț frigiderul Fram, amiază caniculară la vreme de sfârșit de mai, nu se aude nimic, dragi cititori, pustiu este, de pe peretele de alături mi se arată o fotografie cu frumoase rame decolorate: la Iontru se arată Corul bisericesc român-ortodox. Moș Ion Bulzu, mort acu zece ani, pe când tocmai trecuse de etatea de optzeci și unu de ani, ne privește cu niște mustăți negre ca ale lui Hitler, pe urmă, iată, din punct de vedere epic tocmai intră un muscoc din ăla mare și bâzâie, trosc în geam, eu îl privesc cu multă atenție și corul stă la locul lui, mustățile și ele sunt unde trebuie, frigiderul Fram bombăne, muscocul acela năvălit de afară bâzâie, trosc în geam, execută aiuritoare cercuri, loopinguri face, și mie îmi pare că am ajuns undeva atât de departe în toți anii ăștia din urmă că nu mai e unde să mă întorc. A proasta mă uit pe geam și văd cum se prezintă cerul de vară: este gol ca o sală de bal, la câteva zile după petrecere.

Lecția de muscărie

Viorel Marineasa

Iar muscalii picară tocmai *în mijlocul* adunării și dădură de înțeles prin gesturi iuți că treabă se va face doar crezând mai degrabă în imprecația rostită decât în țăria *slovei* lăsate pe prospecte, ei susținând — într-o alternanță descumpănitoare — că ba sunt *roșii*, ba sunt albi, ca și când, adică, ar voi să instaleze o altă orândă tăind la guși în neștire, dar, mai abitir răzgândindu-se, ar fi tentați să păstreze stările vechi, însă scurtând preventiv din capetele ce s-ar dumiri ulterior (ele însele!) ori ar fi bântuite de *musculița* aceea imprevizibilă ce e sinonimă cu tulburările și cu nesupunerea, ceea ce pentru ei valorează cât o necurățenie *strivită* sub talpă, așa *se făcu* că nu luară în seamă nici împotrivirile de promenadă ale bonjuriștilor, nici scârțâiala gravă a velico-boierilor, considerându-le, prin urmare, *una*, deși se așteptau ca, din moment în moment, să survină grăsoasa Europă *cu hârtia* de poprire, *tocmai* nimerit pentru a ridica probleme ce le resuscită secolii prost digerați, hârtie ce va rămâne întepenită pe o veșnic-gumilastică ordine de zi a dezbaterii mondiale, până *în clipa când*, brusc atenționați de efluviile unui nai și de orientarea filosofică dictată de roata olarului, marii birocrați, *mai*-mai să se surpe, întrucâtva în somn, deoarece ei nu pot renunța la mina lor *adormită*, deși de o evidentă competență, deci administratorii vor pretinde, ușor afumați, ori e laie, ori bălaie, ceea ce *izbutise* și primul rege sau doar dăduse o astfel de impresie, tinzând *să-și statornicească* un cuib în Carpați, acompaniat cu brio de slăvita regină, care, *în căpușorul ei*, transferă ceva din duhul șvarț-pădureț asupra bravilor, marginalilor energumeni jos-dunăreni, dar toate astea trecură ca și când nimic n-ar fi fost, așa că n-a lăsat moștenire decât la un nivel subțiratic, ca *un gând* tors asemeni țigării ce o savurezi după micul dejun, la cafea, pe balcon, cufundat în șezlong și în răcoarea dimineții, *ce bine e*, așadar survenire de-a-ncălarelea, pe roibi și pe tancuri, cu iatagane și cu kalașnikoave, unii cu împungători ochi piezișii, alții cu pleata ca paiul, *să trăiești!* făcu primarele în direcția polcovnicului, piei dinainte-mi, năpârcă culacă, n-ai decât să te predai *și să mori*, dar nu-ți uita nici nevasta, căci, vorba tovarășului Stalin, aceeași soartă le este menită și consoartelor de dușmani ai poporului, clasa muncitoare e *sătulă* să vă tot acorde circumstanțe, iar noi ne-am săturat să vă tot eliberăm de lanțurile și zgărzile pe care singuri vi le împletiți, lași ca niște români, vorba titanului Șolohov, iar ușa trântită ca o pauză spectaculoasă între acte cutremură lampa de gaz prinsă în grindă, dar și trupul chircit pe cuptior al unui fost aprod ținutal...

(**Pseudo-Historia Bassarabiae,** sine die, pagina reduplicata)

BHanul de la țară. În spatele gării. Acel coridor lung-lung, ce începea și sfârșea în întuneric. De-o parte, ușile odăilor, numerotate, cu cheile-n broască (doar una rămânea mereu închisă, iar cheia lipsea, așa cum citise într-una din cărțile aruncate în ghețărie, fără copertă și cu pagini lipsă; ghețărie în care descoperise, într-o dimineață, o dihanie călărind dovlecii destinați porcilor pentru cină; a urmărit-o, terorizat, minute-n șir, ca să afle pe la amiază că e vorba de-un brotăcel; cu altă ocazie a dat, în vanele de ciment, printre scule și legume, peste o libelulă cât un porumbel, peste o rădașcă de mărimea mașinii cu care l-au tuns chilug, peste un șobolan cât un câine, peste un liliac asemeni unui avion cuprins de pandalii), de altă parte, geamlâcul întrerupt din loc în loc de stâlpi de susținere, acolo era raiul mustelor și, câteodată, al viespilor. La prânz, masa se instala între geamlâc și odăi, el trebuia să-și apere pâinea și farfuria de agresiunea zburătoarelor în picaj, se retrăgea uneori în vreo cameră cu miros de D.D.T., deasupra capului îi atârna banda de celuloid *Muscamor*, galbenă, îmbibată în clei dulce, prinsă de tavan cu o piuneză, mustele lipite bâzâiau stins, altele căzuseră în farfurioara cu maglavais ucigaș, pe care plutea un disc de carton, se dusese naibii pofta de mâncare, și-așa trăia numai cu apă și cu aer, vorba ălor bătrâni, detesta să se simtă îmbuibat, vederea unei îngrămădiri de produse alimentare îi provoca greață, ca și un cuvânt mai aspru ori un gest indecent, maică-sa credea că asta i se trage de când, la o tăiere a porcului, a înfulecat jumări calde până n-a mai putut sau de când, la o chermeză de după război, a băgat în el un kil de halva, de era să moară, bietul prunc procreat în vremi de restriște. Nu-și amintește prin ce miracol a scăpat de spaima ce i-o pricinuiseră gâzele și animalele mici, destul că, în spațiul de *sub poartă*, cu pereții mustind de scene din **Hänsel și Gretl**, din **Baronul Münchhausen**, din **Till Eulenspiegel** și din **Muzicanții din Bremen**, a devenit, deopotrivă, dresor și ucigaș de muște, experimentând necontenit metode de antrenament, dar și rafinate suplicii, iar în hambare și în șură a exersat dialogul cu bătrâni păianjeni cu cruce, cu chițcani și cu iepuri de casă; din grădină se întorcea în fiecare seară cu cirezi de greieri și de coropișnițe, pe care le culca lângă el, pe pernă sau sub dună.

"Vremea loatră"

G.I. Tohăneanu

Nu este — nădăjduiesc — inutil, pentru "bunăstarea" nu numai intelectuală a generațiilor tinere sau încă tinere, să mărturisesc ce influență covîrșitoare a avut asupra mea, încă din anii adolescenței, contactul cu opera poetică a lui George Murnu, specialist eminent în limbile clasice și în arheologie, academician și profesor la Universitatea din București în prima jumătate a veacului XX. Cînd spun "opera poetică", am în vedere, în primul rînd, versiunile românești ale poemelor homerice - **Iliada** și **Odiseea** - desăvîrșite, prima, în 1916, iar cea de a doua, opt ani mai tîrziu, în 1924. Cu aceeași competență profesională și strălucire poetică, Murnu a mai tradus din operele marilor tragici greci - Eschil, Sofocle, Euripide - dar și din alți poeți de frunte ai vechimii greco-romane. Abia mai tîrziu, din păcate, am avut prilejul să cunosc, să admir și să iubesc poezia originală a ilustrului clasicist, cutreierată de duhul purității și al candorii. Cînd, în 1970, regretatul meu coleg Radu Hîncu, elenist de frunte, împreună cu Sanda Diamantescu, a publicat, la Editura Minerva, o antologie George Murnu, intitulată **Poeme,** am aflat, cu emoție și încîntare, că neîntrecutul traducător al lui Homer "întorsese pre românie" și un mare număr de "flori alese" din poezia universală, de la Dante și Petrarca pînă la Hölderlin și Rainer Maria Rilke, Baudelaire și Paul Verlaine. Tenace și răbduriu, George Murnu s-a pregătit fără încetare pentru această nobilă trudă, încercînd și izbutind ca nimeni altul să cunoască în profunzime limba română, nu numai pe dimensiunea ei orizontală, dar și pe aceea verticală, de la "scripturele române" de odinioară, de la creația folclorică anonimă pînă la bogata și felurita literatură a veacului XX. Născut la Veria, în Macedonia, poetul a avut șansa să-și însușească "pe viu", mai cu seamă din domeniul vocabularului, tot ceea ce este durabil în moștenirea latină a dialectelor românești din sudul Dunării. Mă gîndesc, în primul rînd, la dialectul aromân. Preocuparea aceasta a umplut în întregime lunga viață, de nouă decenii (1868-1957), a lui George Murnu, închinată, cu o consecvență exemplară, îndeplinirii "clauzelor" din diata Văcărescului: **Creșterea limbei românești/Și-a patriei cinstire.** Fiicele poetului — Ecaterina și Iulia — au dedicat memoriei părintelui lor venerat o admirabilă carte de evocări, fericit intitulată **George Murnu — poetul homerid,** apărută la Editura Albatros în 1979.

În ceea ce mă privește, am recomandat uneia din cele mai vrednice absolvente ale Facultății de Litere de la Universitatea de Vest din Timișoara, doamna profesoară Liliana Mendrea-Porojan, să studieze contribuția lui George Murnu la dezvoltarea limbii poetice românești, contribuție pe cît de valoroasă pe atît de puțin cunoscută. Cu pricepere, pasiune și har s-a dăruit tînăra mea colegă acestei teme, iar lucrarea ei, depășind în multe privințe așteptările mele, va fi susținută, curînd vreme, ca teză de doctorat la Universitatea noastră.

Străbătînd această valoroasă lucrare, am dat peste un citat din poemul **Insinuare,** pe care îl și reproduc trunchiat, pentru că el ilustrează, "cu asupra de măsură", cît de familiare îi erau lui George Murnu monumentele limbii române de odinioară: "Cînd zborul meu repaoză-aromit,/ Lotriș se fură-n somnul meu un oarecine,/Un ins ce mă desdrumă cum îi vine,/Un mag mocnit, numai c-un gest voit". Voi trece repede peste **desdruma** — creație lexicală murniană, realizînd o antonimie relativă cu **îndruma** — , dar voi poposi vremelnic lîngă verbul reflexiv **a se fura,** care actualizează un sens din "limba vechilor cazanii", anume acela de "a se furișa", "a pătrunde undeva pe nesimțite", "a se strecura". Iată cîteva atestări literare, în care acest înțeles al verbului este destul de clar, mai întîi din cronici. Nicolae Costin: **"M-am furat** (...) și-am venit de ți-am dat știre"; Ion Neculce: "O samă de moscali **s-au furat** noaptea și au sărit peste șanț". Mai convingător mi se pare acest distih folcloric: "Pe fereastră **m-oi fura**/ Ș-oi veni la dumneata". Fără îndoială, ideea acțiunii furtive, a strecurării este sprijinită și consolidată, în versul de unde pornește discuția noastră, de adverbul **lotriș** "hoțește", derivat din vechiul substantiv **lotru,** sinonim pentru "hoț", "tîlhar", dar și "haiduc".

Măcar din treacăt, menționez mlădierea șăgalnică a cuvîntului, din punct de vedere semantic, la nivelul limbii populare, unde **lotru** înseamnă și "șmecher", "strengar", evoluție perfect explicabilă, caracteristică, de altfel, și sinonimului **hoț (ț̦oț).** Cu acest înțeles lotru apare la Eminescu, în postuma **Privesc orașul — furnicar,** iar eu îmi fac o datorie citînd asemenea frumoase, dar puțin cunoscute versuri: "O fată trece c-un porfil/Rotund și dulce de copil./Un cîne fuge spăriet,/Șuier-**un lotru de băiet**./Într-o răspîntie uzată/Și-ntinde-un orb mîna uscată./Hamalul trece încărcat/Și orologiile bat —/Dar nimeni mai nu le ascultă/De vorbă multă, lume multă".

Îngemănarea lexicală **Lotriș se fură...** ("se strecoară pe nesimțite") juxtapune doi termeni înrudiți din punct de vedere semantic, **lotru** și **fur** "hoț", dar alăturarea lor nu stinghерește pe cititor, care, probabil, nu o sesizează, decît dacă este prevenit. Într-adevăr, **lotriș** înseamnă "hoțește", iar în structura verbului **fura,** chiar dacă l-om fi moștenit din latinescul **furare,** identificăm prezența "hoțului", a lui **fur** (din lat. **fur, furis**). **Fur-** se ivește în alcătuirea lingvistică a derivatelor **furiș** și **a (se) furișa,** dar, la nivelul limbii populare, există și "singur", ca sinonim substantival pentru "hoț". Tudor Arghezi, **Cînd veniră:** "Cînd îmi veniră **furii** în ogradă/Ei n-au venit întîi grămadă./Nu au venit cum vin, deobște, **hoții**/Cu ceata și-odată cu toții./Ograda, satul și cătunul/I-au cunoscut, venind, pe cîte unul/Și n-au venit nici noaptea, **pe furiș**./Feriți de drum și luminiș". Cititorul regăsește cu satisfacție pe **fur** în locuțiunea adverbială **pe furiș,** dar și în sinonimul **hoț,** întrebuințat în al treilea vers citat.

Lotru este, în limba română, un slavism timpuriu, identificabil către sfîrșitul **Scrisorii lui Neacșul din Cîmpulung** (1521): "să știi domnia ta că are frică mare și Băsărab de acel **lotru** de Mahamet beg, mai vîrtos de domniele voastre". În **Alexandria** — cum se întîmplă nu o dată în creația folclorică — **lotru** este învecinat și coordonat cu unul din sinonimele sale: "Să nu vă închinați acestui **tîlhariu** și **lotru,** feciorul lui Filip". Se pare că **lotru** "tîlhar", "haiduc" este un cuvînt căruia îi prieste mediul folcloric, balada populară: "În deluț, lîngă foc mare,/ Este-o pară de foc mare;/În deluț, lîngă colnic,/ Este-o pară de foc mic./La focuri, la amîndouă,/ Sînt voinici o sută nouă,/Voinici de ai codrului,/ **Puișori de-ai lotrului" (Pintea Viteazul);** "Dar Șoimănel nu se da/Nice mort, nici împușcat,/ Nici de paloș dimicat,/Ci-nvîrtea sabia sa,/Capul **lotrului** ciunta/Ș-apoi pe brat mi-l punea/Și da-a dura mi-l dădea" **(Șoimănel).** În poezia populară, **lotru** are, ca "variante", derivatele **lotrean, lutran,** care funcționează atît ca adjective cît și ca substantive: "Frunzuliță leuștean,/Cine mi-i **voinic lotrean**/Să meargă cu mine-un an,/ Să mi-l pui de căpitan?"; "Frate, soțuc blăstămat!/Nici m-ai lăsat la mama,/Nice ți-s femeia ta,/Că te lăcomești la bani/Și mă vinzi tu la **lutrani**,/Te lăcomești banilor/Și mă dai **lutranilor**". **Lotru** poate fi regăsit, în poezia veacului XX, la Mihai Beniuc, de pildă în poezia **Anii** din ciclul **Colți de stîncă** (ET, 1965, p. 50), a cărei organizare sintactică este prea... densă: "Timpul mi s-a strîns în ani/Ca prin pungi avarul bani,/Ca-n butoaie vin vierul,/Ca **pe lotri** temnicerul". Alianța firească dintre **lotru** și... **codru,** sprijinită și consolidată de structura sonoră foarte asemănătoare a celor două cuvinte, își găsește ecou deplin în următoarele versuri, devenite populare, ale lui George Coșbuc: "Toată lumea-mi zice **lotru,**/Dar eu nici n-am fost în **codru**;/Să vedem de ce mi-s **lotru**,/Ori de fete și neveste,/Ori de cai fără căpestre?". Pentru ca simetria cu sinonimul **hoț** să acopere și derivarea, lui **hoțește** îi corespunde un adverb **lotrește,** derivat din **lotru,** aidoma lui **lotriș,** care face pereche cu **hoțiș.** Folclor: "Vină-n casă, omenește,/Nu sta sub ferești, **lotrește**".

Femininul lui **lotru, loatră,** are un coeficient sporit de poeticitate, poate că și datorită urzelii sale sonore. Tiktin, în dicționarul său, îl ilustrează cu aceste versuri populare, cutreierate de o anume șăgălnicie: "Te cunoști pe ochișori/(...) Că ești **loatră de feciori**".

Întîi de nevoie, apoi de... voie, am recitit, de curînd, poemul lui Dimos Rendis-Ravanis **Argonauții,** în splendida tălmăcire românească a lui Ioanichie Olteanu. Chiar în versul al doilea al poemului, **lotru** este întrebuințat, la feminin, ca epitet adjectival al **nopții:** "Bătrîna toarce-n tindă, lîngă vatră.../Venind de după Volos, **noaptea loatră**/Își fugărește caii suri și-i mînă;/ Stînd dreaptă-n car, azvîrle cu o mînă/pe lumen-ntunecată, neagră plasă,/iar hățul din cealaltă nu îl lasă". **Noaptea loatră** se pregătește să "fure", să văduvească "lucrurile lumii acesteia" de cea mai prețioasă însușire a lor: culoarea, policromia, pe care numai limpedea lumină a zilei o învederează: "În luptă se aruncă-ntreaga fire,/Să-și apere-a culorilor lucire:/roșul amurgului, aprinsul soare,/albastrul proaspăt, legănata mare,/iar unda albul, pomul frunza verde.../ Dar jocul strălucirilor se pierde/'nghițit de **noaptea de culori flămîndă,**/stăpînă singură după izbîndă".

Cert este că diversitatea cromatică a lumii materiale, policromia voioasă a realității, însuflețită și înnoită de biruința — zilnică și... ritmică

— a luminii alcătuiesc una din marile bucurii ale ochiului și ale vieții înseși. Chipul mirabil al Firii, exuberanța inepuizabilei fantezii coloristice a vegetalului — din primăvara abia mijită pînă în tîrziul toamnei — jocul de lumini și de umbre din inima codrului, sclipetul valurilor, amurgul și zorii cu "lucoarea" lor, irizațiile viorii ale înaltelor zăpezi alpine și atîtea, atîtea altele — toate străbat dincolo de retină și, depășind coridoarele înguste ale simțurilor, se convertesc într-un imens tezaur de cîștiguri ale cugetului însuși. O lume încețoșată, monocromă ar oferi ochiului nostru nesătios o priveliște deprimantă. **"Monocromia dezolantă** a unei dimineți ploioase" sună versul dintîi al poemului minulescian **Pastel mecanic,** dedicat unui ilustru critic și istoric al artelor, George Oprescu.

Cu tîlcuri noi se încarcă, privit dintr-o atare perspectivă, crîmpeiul de vers vergilian, surprinzător de "modern" și de astă dată: **rebus nox abstulit atra colorem,** adică "lucrurilor (lumii) noaptea cea neagră le-a răpit podoaba culorii". Sugerînd afinitatea și simpatia — pe cît de puternice pe atît de firești — dintre ochi și lumina zilei, pe care o redescoperim în fiecare dimineață cu o mereu proaspătă încîntare, fragmentul vergilian abia citat adaugă expresiei **nox atra** conotații noi. Căci **atra** nu este, aici, numai epitet fizic, cromatic ("neagră"), ci și unul moral ("haină", "mașteră", "vitregă"); în viziunea poetului latin, anularea posibilității de a recepta bogatul, prisositorul mozaic cromatic al realității — de care noaptea se face întîia vinovată — echivalează, pînă la urmă, cu un act de "silnicie". Primele versuri din **Argonauții** lui Dimos Rendis, în luminata tălmăcire a lui Ioanichie Olteanu, motivează, artistic și estetic, această gravă "vinovăție", care, personificînd Noaptea, o și osîndește, deopotrivă.

Mai mult decât critica

Vasile Popovici

Urmare din pagina 14

tăcuți, proști rezervați, nu există decât proști inteligenți și care vor să se știe că sunt inteligenți, drastici, complicați, competenți, că au citit și au păreri despre cele citite; păreri răspicate, coerente, organizate, stimabile. Prostul literat, prostul inteligent, prostul savant nu crede că... ci, exact dimpotrivă, crede că..., nu zice că... nu împărtășește ideea că, ci nutrește ideea că..., nu zice cum zice cutare ci zice cum zice cutare sau mai degrabă cum el însusi și nimeni altul zice. Prostia e dornică de omologări, nu acceptă să se risipească în van; este activă, harnică, înverșunată." **(Scene din romanul literaturii).** Sau despre frig, sau despre dogme. În fine, aflat în alt mediu și când ierarhiile în țară și aiurea începuseră să se clatine, când totul fusese pus sub semnul întrebării (uneori chiar de aceia ce ieri erau de altă părere), Lucian Raicu își continuă cu aceeași încredere drumul lui printre valorile românești, despre care avusese, ca tânăr critic sau matur, păreri adânc formate, iar despre unii apucase să scrie lucruri fundamentale: Eminescu, Marin Preda, Cioran... Scrisese și-n trecut în cunoștință de cauză, scrie și acum, nezdruncinat, tot în cunoștință de cauză, *chiar când uneori e greu să treci cu vederea*. Această privire netulburată, pe care mulți nu reușim să ne-o păstrăm, e o extraordinară lecție de înțelepciune; ea nu poate veni decât dintr-o profundă *înțelegere* a literaturii și, încă o dată, a omenescului.

Critica lui Lucian Raicu nu-ți oferă senzația confortului. După ce i-ai luat o carte în mână începi să te suspectezi de lene a minții, de păreri luate de-a gata, eviți să te mai pronunți cu ușurință (nu-mi place scriitorul cutare sau, dimpotrivă, îmi place...), înțelegi că te afli mereu pe un teren minat. Aproape fiecare reflecție te pune în situația de a te reconsidera. Dacă la mijloc ar fi doar intenția de a contraria, cum se întâmplă cu spiritele care-și fac din paradox un scop, efectul ar fi nul. Or, felul lui de a vedea lucrurile se impune: lași din mână cartea nu neapărat cu o nouă părere, a lui, cât cu sentimentul că te-ai aflat în apropierea unei gândiri vii care ți se oferă pe sine și-ți mijlocește întâlnirea cu gândirea vie a unui Tolstoi sau Bacovia. Acest contact intelectual, senzitiv, această înțelegere adâncă ai vrea s-o regăsești, *după aceea*, și-n altă parte, pretutindeni, la tine în primul rând. Aceasta ar fi exigența pe care ți-o creează critica lui Raicu și de aceea începi cu primul pas, flaubertian, cu identificarea locurilor comune. Urmează, dacă urmează, ceilalți, între care să revii cu un fel de insistență sâcâitoare asupra marilor texte rămâne poate cel mai important.

Nu, pentru destinul ieșit din comun al criticii lui Lucian Raicu n-am motive de îngrijorare.

Regii de o zi

Paul Eugen Banciu

Densitatea starurilor de tot felul vorbește de la sine despre anonimatul lor. Dacă între cele două războaie încă mai putea exista o unanimitate în recunoașterea lor de către părinții și bunicii noștri, adică de ceilalți, marea masă amorfă, colorată și făptuitoare a poveștilor reale, ulterior transpuse în cărți sau pe ecran; dacă umbra acelor timpuri cu oamenii ei exemplari, îmbătrâniți sau morți înainte de vreme s-a mai păstrat în memoria unei generații până prin anii '70, sfârșitul mileniului ne găsește, de nu complet indiferenți, atunci măcar risipiți în echipe de fani ai unuia sau altuia dintre staruri, după niște gusturi repartizate neuniform.

Vip-urile au o viață și mai scurtă, iar scriitorii, chiar și dintre cei mari, sau artiștii devin o sumă de exemplare rătăcite într-o magmă gri, devoratoare de personalități și recunoaștere. Nu masa este aceea care nu mai are nevoie de idoli. Masa ia ceea ce i se livrează ca model. Or, atunci când modelele dispar înăuntrul fiecăruia dintre segmentele artei, sau se multiplică și concurează până la anihilare, când veleitarul se confundă cu profesionalismul în ochii celor ce ar trebui să deceleze între valori și non-valori, când sub masca elitei se ascund interese dincolo de orizontul imediat al artei și literaturii, ori, dimpotrivă, neașteptat de meschine, figuri de oameni obișnuiți ce se erijează în purtători de drapel ai unor idei conforme unui fragment nesemnificativ de idei preluate, reluate, repuse în joc de dragul "modei", al interesului politic, economic, raportul dintre om și om, raportul dintre masă și o entitate privilegiată, împinsă spre vulgarizare prin ceea ce face, prin densitate, prin lipsă de scrupul când este vorba de interesul unui mic grup, prin, am spune, confundarea dintre masă și posibilele modele de carton, ne aflăm în plină diluție umană, ce separă din ce în ce mai ferm umanitatea, ca tot eterogen, de o idealitate sacră, proiectată într-un alt timp și spațiu decât cel efemer, ca unic model de urmat.

Se deschid case de modă, apar mii de fetișcane superbe în chip de modele ale ispitelor, se fac concursuri de miss pentru a avea o imagine lumească asupra frumuseții lumești, pentru ca o mână de grobieni să poată alege femeiuști pentru aventuri de o noapte, când nouăzeci la sută din populație se îmbracă la second hand, încaltă pantofi pentru unică și ultimă folosință, pentru că nu-și pot permite mai mult, dar răsfoiesc reviste cu chipurile și trupurile imortalizate ale superbisimelor ce fac deliciul carnal al unor sultani de cartier.

Trăim o provincializare globală, o decădere lentă spre pragul supraviețuirii, imitând modelele de mucava apărute într-o dimineață și dispărute, după un timp, într-o sală de proces pentru delapidare sau deturnare de fonduri. Eroi ce umplu în chip de vip-uri paginile ziarelor pe care le parcurg cu pasiune tinerii, ba chiar copiii. Azi sus, mâine jos, o viață cât o știre dintr-un buletin informativ de la ora douăzeci, și-n urmă rămâne o gaură enormă. Un gol, o umbră ce se va camufla, odată cu apusul soarelui în întunericul unei atotcuprinzătoare nopți. Până și puterea e o simplă iluzie, ca și în ciclurile celor doisprezece ani din culturile primitive, când, pentru a nu fi sacrificat regele, obosit de conducerea atât de îndelungată a unui stat de o sută de mii de suflete sau a unei cetăți, ceda unui condamnat, pentru o zi, prerogativele conducerii, care după ziua cât era rege în locul celui real, urma să fie sacrificat pentru ca statul respectiv să prospere, cetatea să înflorească din nou, după ce-l va alege în locul celui "de o zi", din nou, pe cel îmbătrânit, revigorat prin subterfugiul sacrificial și repus în fruntea comunității. Regii de o zi.

Repetăm cicluri din ce în ce mai apropiate de epocile primitive, din ce în ce mai îndepărtate de divinitatea ce a stat într-un deasupra luminii și întunericului, a văzutului și nevăzutului, a știutului și neștiutului, a ceea ce e viu și neviu câteva milenii. Contorul de apă e mai important decât o rugăciune, o icoană, o lumânare aprinsă spre a ne apropia de lumina stinsă a unui suflet apropiat. O abrutizare, o cădere în masă în orbecăiala catacombelor pe care singuri ni le-am săpat în timp.

Trăim în plină iluzie risipind puținul prisos de nimicuri dătătoare de altfel de iluzii. Nu vom fi vip-uri efemere niciodată, numele ni se va șterge din memoria imediată încă înainte de a expia. Crucea pusă la căpătâiul lesului ce vom fi, va avea înscris pe ea numele altei ființe. Nu în ceruri sau genuni, în raiul sau iadul prea strâmte pentru atâta puhoi de oameni vom avea un alt nume, ci aici, pe pământ, cu mult înainte de a-l fi părăsit. Numele real, convenția aceea înscrisă în actele de naștere, căsătorie și deces este pseudonimul sub care trăim și semnăm acte, articole, tablouri, cărți, compoziții muzicale, e un indicativ de e-mail trimis în eter pentru a fi receptat de cineva, cândva, întâmplător sau niciodată.

La densitatea voințelor care doresc cu ardoare să guste din iluzia nemuririi, șansa ca mesajul să fie receptat măcar de către o mică parte din indivizi, deasupra cărora să-ți petreci meteoric o stare de stafie, de star este minimă, și doar pura întâmplare poate face ca mesajul să fie auzit, apoi luat în seamă. Trăim în plină globalizare conștiința nimicniciei individuale. Natural, se dezvoltă două căi: una a inhibiției de protecție, când eul conștient că trăiește viața sub un pseudonim tinde să se retragă din lume într-un paradis particular simplu, apropiat ciclurilor primare în care a descoperit lumea din jur. Și a doua spre regrupare sectară cu cei ce gândesc asemeni, ori se iluzionează că este asemeni lor, și-și trăiește cu aceia euforia unei perenități venită dintr-o altă lume. Ambele soluții alese de oameni sunt în afara lumii în care trăiesc, a comunităților din care fac parte. Ambele în plin conflict cu viața de fiecare zi. Ambele generatoare de criză și conflict între cel aparent regăsit și comunitatea dată.

O a treia cale, nu mai puțin ferită de crize și conflicte este rătăcirea pe valurile întâmplătorului, în căutarea unei ținte confortabile, a unui drog hedonic, care să-i compenseze efortul depus fără râvnă în comunitatea lui. Dar această viață dusă sub pseudonim taie relațiile naturale dintre părinți și copii, dintre neamuri, taie legătura cu pământul de sub picioare, cu paideuma creată în timp într-un anume spațiu geografic și duce, inevitabil, la o stare de suspensie într-un lichid translucid, impur, pus într-un recipient de sticlă. Adică între limitele firești ale unui volum dat, care e Pământul. Este starea de globalizare, când fie totul pare, sau tinde să fie dirijat de un centru spre care se polarizează fiecare scamă din dispersie, fie crează mereu alte centre, cu zecile de mii, de concentrare a suspensiilor din lichid și totul devine extrem de dinamic și haotic în același timp.

Sentimentele devin cenușii, vetuste și perisabile în măsura în care credințe primitive își fac locul și domină individul.

Marea masă îmbrățișează cea de a treia cale, adică tocmai cea mai la îndemâna oricărui manipulări. Și linia sectantă duce spre manipulare, în fața căreia nu mai poate funcționa inhibiția naturală de protecție a oricărui om, a oricărui melc ce se retrage în cochilia lui când simte o agresiune sau nesiguranță. Nu doar struțul își vâră capul în nisip să nu vadă ce i se va întâmpla, ci și omul, izolându-se, grupându-se în jurul unei imagerii sectante, ori hoinărind între un punct și altul dintr-un mare bâlci cu riengenspiel-uri dătătoare de senzații ultime cărora știe că le va supraviețui.

De celelaltă parte, limpede, cerul, gândit, calculat sau nu, căruia îi spunem Dumnezeu. Globalizarea ne separă net de el, iar pentru mărturie ni se dă să retrăim vremuri biblice, sau ceea ce am conceput noi a fi începutul. Cercul par că s-a închis. Lichidul amniotic impur, unde n căutăm o cale, în plină stare de suspensie, par să gesteze un nou copil. N-avem atâta imaginați să-l putem vedea nici măcar în vis. Căci vremuril biblice sunt ante istorice și n-au nimic cu pale sau neoliticul.

Machos și Softies

Nicolae Corbeanu

Într-o recentă emisiune a unui post privat de televiziune german, intitulată "*Machos*, vouă v-a trecut vremea" și consacrată temei de arzătoare actualitate dacă *los machos* mai sunt *in*, sau sunt *out*?", o preopinentă, cam bărbătoasă ca aspect, dar, altminteri, foarte *fit*, rezultat evident al frecventării intensive a unui *fitness studio*, sever și cam masculin învești mântată declara ritos: "Eu sunt un *macho*".

Cuvântul *macho* vine din spaniolă, e de origine latină *(masculu)*, iar sensul lui originar este (Cf. Vox, Diccionario general ilustrado de la lengua espanola, Barcelona, 1976) *animal del sexo masculino*. În acest sens, afirmația telepreopinentei citate e puțin derutantă, deși — mai știi? — poate că știa ea despre ce vorbește.

Dicționarul spaniol mai menționează, ca sensuri derivate ale cuvântului *macho* "puternic, robust", dar și "om prost, nerod, neghiob". De la primul (dacă nu de la amândouă) din aceste sensuri derivate accepțiunea în care este utilizat în prezent cuvântul *macho* într-o serie de limbi occidentale. În aceste limbi, fără ca sensul să fie bine precizat, un *macho* e un tip dur, care nu arată nici o slăbiciune, nu plânge niciodată și nu e niciodată tandru. Un *macho* e un tip agresiv, face față oricărei situații și își ascunde cu grijă viața interioară de orice privire indiscretă, chiar binevoitoare. Un *macho* nu cunoaște cuvântul "dragoste", ci numai cuvântul "sex", iar principalul lui atribut este potența socială. A iubi o femeie e, în ochii lui, un semn de slăbiciune, a o cuceri și poseda o dovadă de bărbăție.

Nu întâmplător, cei mai *machos* dintre *machos* sunt cei din America latină. Diego Maradona, idolul fanilor argentinieni, și nu numai al lor, declara ziariștilor că, pentru el, abstinența sexuală în timpul cantonamentului de antrenament pentru campionatul mondial nu există și că, oriunde o prinde pe nevastă-sa, care vine după el, c-o fi în mașină, c-o fi în pădure după vreun copac, n-o iartă. Iar un compatriot al său, locotenent-colonelul Aldo Rico, deputat în parlamentul de la Buenos Aires, fost conducător a trei puciuri sângeroase împotriva președintelui Raul Alfonsin, făcea, în plen, declarația ambiguă că el "s-a născut cu pistolul încărcat". Replica a venit de la o deputată de pe băncile partidului advers, care l-a somat să-i arate pistolul, ca să se convingă că nu e o jucărie.

Firește că feministelor, care luptă pentru egalitatea dintre sexe până peste poate, *machismul* (căci există și acest derivat de la cuvântul de bază, cu sensul de "cult al bărbăției", "mistică a masculinității") le stă ca un ghimpe în ochi. Una din cele mai pătrunzătoare și incisive reprezentante ale spiritualității feminine din Germania, Elke Heidenreich, afirma c baza *machismului* este disprețul față de femeie.

Și cam ce-ar trebui să facă bărbatul ca să nu fie etichetat, fie că fie că nu e, drept *macho*? Răspunsul a fost dat de mișcarea feministă anilor '80. Dacă tot suntem egali în toate, spunea programul feminist, s binevoiască să pună mâna și să facă și el treburi rezervate până nu d mult femeilor: să stea la cratiță, să spele vase, să întindă rufe la uscat, s se scoale noaptea ca să schimbe scutecele copilului care plânge. Ce dac trebuie să fie a doua zi dimineața la ora șapte la serviciu, proaspăt eficient? N-are decât să-și ia concediu de maternitate (în Germania s acordă și bărbaților, suntem ori nu suntem egali?) și să stea cu copiii. U asemenea tip domestic este, în opoziție cu *macho*, un *softie* adică un blân Schema datând din epoca de piatră — femeia stă în peșteră cu copii bărbatul pune mâna pe măciucă și pleacă la vânătoare — nu mai e valabil Deși, între noi fie vorba, eu, personal, am vaga bănuială că, încă de p vremea aia, erau unii care, ascunși în tufiș, profitau de neatenția vânătorulu ca să-i șutească vânatul.

Problema este doar ce vor femeile, îi preferă pe *softies* sau, totuș parcă mai bine *machos*. Care dintre ei e mai *out?* Dezbaterile anchetele pe această temă nu au dus deocamdată la un rezultat concluden Întrebată care este bărbatul visurilor ei, o liceeană răspundea că, în nic un caz unul care nu face altceva decât să toarne-n el bere și stă toată ziu întins pe sofa. O socioloagă, mai sofisticată, zicea că "bărbații ar trebu să devină feminiști". Dar știți dumneavoastră ceva mai anost decât u bărbat care unde-l pui acolo stă, care să fie tot timpul moale, blând, maleab și vulnerabil? Femeile se plictisesc primele de astfel de bărbați.

Un ziarist german povestea despre un prieten al său, un *softie* cur scrie la carte, adică în programul feminist. Luni întregi s-a învârtit făr succes, intimidat și timorat, în jurul adoratei, care nu-i acorda nici o atenți Sau, dacă-i acorda, numai ca să-i mai tragă din când în când, pentru variați câte-o pereche de palme. Până când, într-o zi, exasperat, omul s-a transform brusc și pe neașteptate într-un *macho* din specia cea mai vehementă, apucat-o pe adorată pe coama de păr roșu ca focul și, fără să țină cont d împotrivirea ei, a sărutat-o pe gură. Și, ce să vezi — notează cu satisfacți ziaristul — de atunci au devenit cei mai buni prieteni. Femeile — conchid el — vor bărrrbați adevărați, bărbați cu trei "r".

În ceea ce mă privește, nu prea știu. Pe de o parte, din punct d vedere juridic, actul lui disperat se încadrează în definiția delictului d hărțuială sexuală gradul întâi și ar putea fi pasibil de o amendă consistent sau chiar de câteva luni de pușcărie. Pe de altă parte, din punct de veder practic, dacă bărbații nu mai iau inițiativa, iar femeile — egalitate încoac egalitate încolo — n-o iau încă, de ce să ne mirăm că ne scade populați și nu mai are, peste vreo 20-30 de ani, cine să ne plătească pensia?

"Vrem bărbați care să fie, în același timp, tandri și masculini", zicea punând punctul pe "i", tot Elke Heidenreich. Adică să fie, concomiten *softies* și *machos*. Vorba ziaristului cu pricina: Femeile vor întotdeaun ceva. Întrebarea este: Ce?

Poeme de Anghel Dumbrăveanu

Trianglu

Ca să mă-ntorc cine știe-n ce fel
de unde nici nu pot să ajung
mă-ntind în iarba unui vis de trianglu
sau rătăcesc cu zeii necunoscuți
până se crapă de ziuă

Să mă-ntorc cine știe-n ce fel

Când v-o fi dor nu mă căutați nicăieri
Voi fi totdeauna cu voi până-n nici un sfârșit
chiar de nu mă vedeți cum umplu coșul cu stele
să vă-ntâmpin prin blestematele alergări ale zilei
Voi fi totdeauna cu voi până-n nici un sfârșit

Unde se duseră

Unde se duseră anii Mâine de unde venim
când nimic nu e mai pur ca buzele tale petale
Din urmă se-apropie albe umbre de egrete regale
mirate că știm drumul la Ierusalim

De la mine pân-la tine timpul nu se mai măsoară
Înmugurim unul în altul legănându-ne în mângâieri
Dimineața te scald în rouă de ismă Acum să mă ceri
tu m-ai descânta în brațe până se-nseară

Înmugurim unul în altul ca steaua în fiece seară

Oriunde m-ai duce te-aș răpi cu mine-n nemărginire
să nu te vadă decât lumina lui Mesia
Când m-ai lua la țărmul de unde auzi veșnicia
ne-am întoarce prin limpezimi de safire

Nedespărțirea e un alt fel de nemurire

Un trecut viitor

De câte ori necunoscutul destin ne-a ferit
de umbra neantului E o enigmă orice mirare
Greerul toamnei știe că-l așteaptă o altă-ntrebare
asemeni astrului când cade din crugul sfârșit

Un paradis e fantezia când nu e atrasă-n regimul morbid
sau în estetica răstignită fără măsură
Dumnezeu ne-a dat lumina din bucuria de-a ne feri de răutate și ură
Universul evoluează desăvârșit și singur în vid

Un paradis e fantezia nesfârșită și pură

Uneori mi se pare că-l aud pe Bacovia din alt cartier
spunând că el rămâne în același trecut viitor
cum vine pe marginea cerului conversând cu Alcor
despre poezie ca o scară la cer

Voi rămâne cu voi în același trecut viitor

Begoniile de la mansardă

Casele de discuri se bazează mai puțin pe lege
ceea ce înveselește begoniile de la mansardă
Luna deasupra unui lungan călător începuse să ardă
El o luase pe aripi de vânt spre sud se-nțelege

Ce se poate-ntâmpla când o pictură face scandal
umilită intim că poeții de azi vin rar acolo
să-i înțeleagă tânguirea secretă un fel de tremolo
exprimat în albe ecouri de cristale sau de opal

Ce se poate-ntâmpla când o pictură face scandal
Mă primiseră cu fereastra deschisă spre infinit
când hotărâserăm să nu ne mai întoarcem din vis
va fi un poem al contrastelor cu cerul deschis
Lumina e din adâncuri de unde-am venit

Lumina vine din ce-ai sperat și-ai desăvârșit

Plantația de piersici

Încerc să uit de norii vremii câteodată
când ning plantațiile de piersici peste deal
și se arată neica subțirel și-o fată-și spune ia-l
când nu se-arată-o viespe-nveninată

Unde să-l iau și unde pot să-l fac numai al meu
O vrăjitoare-l descântase Ia-l puică repede și du-l
acum e vară înflorită răpește-l în fânul din pătul
Rugați-vă la fel în cer și-o să vă-ngemăneze Dumnezeu

Unde să-l iau acum să fie cât trăim al meu

Sunt zile de adie a mir de Drăgășani
să nu-l slăbești iubește-l în calomfir și iarbă mare
Cântați-le copiilor în leagănul mirat de soare
și să păstrați întreg pământul moșilor de mii de ani

Sunt zile de adie zefirul sfințit de Drăgășani

Poemele din sud

Mă văd rar cu poemele mele din sud visate prin ani
Ele mă cheamă să vedem lumile lumii întregi
dar eu sunt mai ferice să le știu așteptate prin toamne pribegi
Timpul mereu înțelept surâde curat sus la Ghergani

Ar trebui să strig uneori câte unul din mulțimea de veri
să le destăinui că mă strâng alte-ntrebări și alte nebune
Când iese goală câte o chiparosă din tăcerea vremii în rune
știu că femeia schimbă brusc universul de-o chemi la tine de ieri

Mă strâng alte-ntrebări și alte mori mai nebune

Când vine iarnă fără hotare cu vâlve horind pe Brănila
se neliniștește și viforul stăpân pe continente lapone
Uneori nu pot mângâia decât un vers rostit de Giorgione
dacă mi se arată ieșind din lumina icoanei sfinte copila

Sunt pricini ce pierdură o dragoste căutând Atlantida

Etica vizionară

Simona-Grazia Dima

DORIN ȚUDORAN
Tînărul Ulise
Antologie, cu o prefață de Mircea Mihăieș
Ed. Polirom, Iași, 2000, 376 p.

"O antologie de recuperare a unui poet", își caracterizează, cu modestie și realism, Dorin Tudoran volumul* apărut la editura Polirom în excelente condiții grafice, beneficiind de prefața scăpărătoare a lui Mircea Mihăieș, ca și, la final, de un corpus de referințe critice dintre cele mai pertinente. Se cuvine menționat faptul că poezia lui Dorin Tudoran a captat deja de la debut (cu **Mic tratat de glorie,** 1973, Premiul Uniunii Scriitorilor) atenția marii critici și a fost primită, cu fiecare carte consecutivă, într-un **crescendo** al jubilației receptoare. Încă din anii '70, Dorin Tudoran era privit ca unul dintre poeții tineri importanți, un nume imposibil de omis la orice circumscriere a peisajului liric românesc actual. Ruptura, cum bine se știe, a intervenit ca urmare a radicalizării viziunii acestei poezii particulare, axate pe analiza nemiloasă a resorturilor minciunii sociale, ceea ce a dus la măsuri coercitive ale puterii din România anilor '80 asupra omului Dorin Tudoran (interdicția de a publica, de a fi comentat etc.). A urmat, în mod exemplar, expatrierea, și aici trebuie specificat că vorbim de exemplaritate ca de consecința de neocolit a unei opțiuni liric-existențiale fără echivoc, și anume preponderența, în conștiință, a eticului. Un destin poetic și unul civic, îngemănate astfel încât ansamblul se dovedește fără fisură, constituindu-se într-o pildă, nu neapărat de urmat în plan faptic, ci de méditat în ceea ce posedă valoros: asumarea profundă și fidelă a propriului sine profund. Dacă oroarea de trădare a certitudinii intime reprezintă rațiunea de a fi a poetului, marca lirismului său, este evident că Dorin Tudoran n-a putut șovăi, spre a se dilua într-o ambiguitate ce nu-i este proprie. Într-un sens complementar, volumul de față nu simbolizează doar tentativa de recuperare a unui poet român important, ci și reîntoarcerea acestuia la poezie ca la "patria lui profundă", precum mărturisește, tulburător, autorul identificându-se cu un Ulise veșnic tânăr întrucât aparține, ca scriitor, imaginației ficționale aflate în perpetuă regenerare.

O lectură a acestei antologii, de-a lungul teritoriului liric configurat de autor între anii 1973 și 1986, va revela, inevitabil, schimbarea de timbru a unei dicțiuni poetice, nașterea unui son pe deplin individualizant. Dorin Tudoran se prezintă, de la primele sale cărți, ca un poet pe deplin format, puternic, dar lipsit de agresivitate, care este, deocamdată, latentă în notele unei rigori, ce-i drept, ieșite din comun. Eul liric, ușor confuz, poartă cu sine o copilărie întârziată, pecetea unei vulnerabilități stigmatizante: "în noaptea aceea începe copilăria/ despre care nu voiam a povesti niciodată" **(Martor).** Asprimea și intransigența de mai târziu răsună însă, ca în acest surprinzător vers: "o eram singura dovadă a existenței mele/ singura pe care nu o puteam înlătura" **(Ibidem).** Deși sensul e găsit deocamdată într-o reverberație specială, într-un **sfumato** al existenței (m-adaug nopții pulberi și oglinzi/ umbrei mă dărui și îi dau contur" — **M-adaug nopții**), se simte preocuparea pentru un eroism evanescent, de rasă crepusculară: "cavalerul acela cu brat răbojit și năframă/destrămată pe frunte" **(Ultimul turnir).** Un metaforism nonșalant și o simbolistică neguroasă vădesc o ușurință scripturală de invidiat, dar și un univers încă nu total desprins de experimentul practicat de un mare număr de poeți la acea dată. Poetul își trăiește, oricum, drama la altitudinile foarte înalte ale unei culturi pe deplin asimilate, nu doar în forma, ci, mai ales, în spiritul ei. După **Mic tratat de glorie,** din care am citat până acum, și în **Cântec de trecut Ackheronul** (1975), tot ceea ce rănește conștiința poetică e încă prilej de inițiere, de luptă lăuntrică, de selectare a rosturilor hotărâtoare: "așteaptă-ne, clipă, așteaptă-ne,/ avem ochii legați de proaspete fire de iarbă/ și pașii noștri prea tineri/tremură încă în urma glasului de taur/ce vestește nașterea noului an" **(Trupul pierdutului fluviu).** O nocturnă a spunerii, un regim de **sotto-voce,** sensibil, curbează imediatețea discursului, care se înfățișează curbiliniu și concav, repliat în abisalitatea odihnitoare a imanenței cuvântului: "o, dacă leagănul în care/ai înnoptat ar fi mai mult decât o aripă însîngerată,/abia aș îndrăzni să-ți spun: sub fruntea ta de va lăcrima/vreodată patria, întoarce-te, trufașule, încearcă să te apropii din nou,/o, dacă toate acestea, și mai ales pleoapa akheronului/n-ar fi atât de desăvârșită, o! trestiile!" **(Atât de perfectă).** Sunt foarte frumoase poeme ample, incantatorii, ondulate de ritmica unei dureri inefabile, tutelate de același geniu neadormit al copilăriei mântuitoare: "aștept piciorul de prunc să-mi arate cărarea" **(Așteptare).**

Odată cu **Uneori, plutirea** (1977), modernismul melodios, temperat, și caligrafia delicată a privirii ating apogeul dezvoltării lor în retorica acestui poet atât de rafinat: "Mai bate părul tău în vistieria lunii? Mai tîlhărește mirezmele de prin grădini?/Mai se rotește secerînd păunii?/Mai tare vîrful pădurilor de pini?" **(Chestionar).** Puritatea trăirii și a dicției desăvârșesc profilul unui poet-estet care imortalizează clipele prin suspensia lor în efigii de o perfecțiune uimitoare, statică, adevărate bijuterii stilistice amintind, prin migala conturării detaliilor, ca și prin finețea demi-tentelor, de poezia extrem-orientală. Iubirea ce pulsează în aceste miniaturi este mai mult o abstracțiune, o stare de spirit sublimată și atent cultivată, asemeni unui tărâm tainic, dar ferm și solid înglobat ființei poetice. Lucrul este cu atât mai remarcabil cu cât atmosfera, de loc idilică, se opune tonului împăcat, egal, practicat de poet. Dedesubtul eleganței stilului, se consumă în forță o dramă a inițierii, a examinării, pe talere egale, a vieții și a morții văzute ca etape absolut necesare pe calea eroului pelerin. Imagistica (armura, arcul "cel cu săgețile de os" etc.) trimite la același turnir executat în surdină, dar cu înversunare, asemeni unui pariu al destinului, care obseda viziunea poetului, de la începuturile creației sale, la aceeași trecere dramatică a limburilor akheronice. O strofă premonitorie: "Adevăratele cuvinte nu le știu,/acestea sînt doar coji: dulci și amare;/cu ele se încheagă numai propoziții./adevăratele cuvinte dorm în mare" **(Var)** pune sub semnul întrebării o întreagă epocă de creație, un tip de retorică exersat până la perfecțiune, dar și validitatea unei filosofii ce absolutizează cuvântul în sine. De acum înainte, Dorin Tudoran va căuta, în mod tot mai evident, scoaterea poeziei sale de sub imperiul poeticității pasive, acvatic-inerțiale a cuvântului, ca și un tip de rostire direct până la brutalitate. În locul nuanței, al subînțelesului implicit, e pus în drepturile sale cuvântul care nu acoperă, nu delinează, nu ocolește, ci irumpe visceral, dezgolit de orice intenționalitate, de orice precedență a ideii poetice. Tradiționalismul suav, melodic se pierde, în favoarea unei spuneri esențializate și frugale, de un realism exacerbat, prin apropierea de o existență primă, radicală (i.e. având proximitate față de **rădăcinile** trăirii și ale faptelor captate poetic). În **O zi în natură** (1977), procesul este vizibil, deși nu preeminent. Lui i se pot subsuma poeme memorabile ca **Banchetul leproșilor, Elice,** proza poetică din **Asediul, Fragmente dintr-un jurnal aproape apocrif, Ceremoniile umbrei, Săgeata de apă** și, în sfârșit, admirabilul poem, veritabilă artă poetică, **Chiar dacă totul se explică.** Iar noul chip al lui Dorin Tudoran apare cu evidență odată cu **Respirație artificială** (1978), unde, fără a se renega mai vechiul areal liric, se transmite, indubitabil, plenitudinea unei viziuni originând într-o incomensurabilă frustrare etică. O ironie atroce dezgroapă din bolgiile cosmetizate ale cotidianului minciuna, deriziunea și derizoriul, uciderea revelației (a-și imagina încă sosirea Păsării Emanuelle — motiv de mare puritate al volumelor precedente — înseamnă acum o adevărată performanță). Omul este redus la "un biet fenomen individual", poetul ține un cuțit "vibrîndu-i între omoplați", Giordano Bruno poartă o zăbală care-l sfâșie. Chiar și stihiile trădează: "un fulger/visa/să devină topor!" **(Năpraznica revelație).** Realitatea e încorsetată într-o halo de coșmar, provenit din teroarea exercitată cu profesionalism, cum se figurează în amplele poeme **Abatorul imaginației** și **Respirație artificială.** Tonul, exteriorizat, te duce cu gândul la întoarcerea pe dos a unei mănuși. Între imageria tandră a începuturilor și extraordinarul sarcasm, orchestrat cu calm, de acum nu există însă sciziune, ci tocmai organicitatea sugerată mai sus prin întoarcerea pe dos a mănușii, deoarece experiența unui sine moale, înclinat spre reverie lăuntrică sub aripa ocrotitoare de mituri a Păsării Emanuelle a constituit condiția indispensabilă a sesizării contrastului dintre aspirație și ultragierea ei. Numai un eu poetic neo-romantic putea deveni, prin contrariere, atât de vitriolant, de neiertător. Inocența nu va ierta niciodată că i s-au ucis idealurile. Coșmarescul organizat din **Abatorul imaginației** stabilește irevocabil că oficializarea sterilizantă este o depărtare de sursă (nu o sursă oarecare, ci însuși focarul mistic, valorizant al vieții): "aici nu există decît ecouri;/primul sunet/nu se-aude niciodată". Ritualurile cruzimii sunt halucinante spectacole moralizatoare într-un plan de maximă interioritate și adâncime. Patosul eticului dezvelește o vână epică, creează ceremonii epifanice, duce la înscenarea unor parabole spectaculare, precum mascarada împăcării din **Respirație artificială,** poem al contrastului dintre esență și aparență: împăcarea ca act strict formal este un simulacru, iar ura inițială, nicicând domolită, se reinstalează implacabil. Cuvintele poetului: "asta e lectura devorantă/ pe care o faci tu lumii/astăzi" sunt o expresivă **ars poetica** a acestei perioade de creație. Dacă peisajul expus e dezolant, există totuși un erou umil, inomabil (de altfel, cuvintele, cum am văzut, sunt sistematic ucise în această lume): organicul, spontanul din orice ființă, adevărul ce nu poate fi expurgat din locul unde l-a sădit divinitatea și își exercită, în orice condiții, calitatea supraistorică de martor și, totodată, cea de ferment cosmic al evoluției: "pământul sună/ca o monedă uitată/într-un muzeu din care/au fost furate toate originalele/ și toate copiile.//Gustul țărînii,/duhoarea cărnii încă în viață,/zborul lăstunilor" **(Satiră duhului nostru).**

Volumele **Pasaj de pietoni** (1979) și **De bună voie, autobiografia mea** (1986) dezvoltă (și duc la paroxism) acest mod de a vedea lucrurile. Scrisul nu mai pare datorat unui eu liric, ci unui martor de dincolo de poezie, strecurat insidios în interstițiile imposturii, ca un cinic și dezabuzat erou civilizator, instanță enigmatică, asemenea naturalistului care colecționează plante ce se dovedesc a fi cu totul altceva: "Da, nu te-nșeli; sînt chiar vene

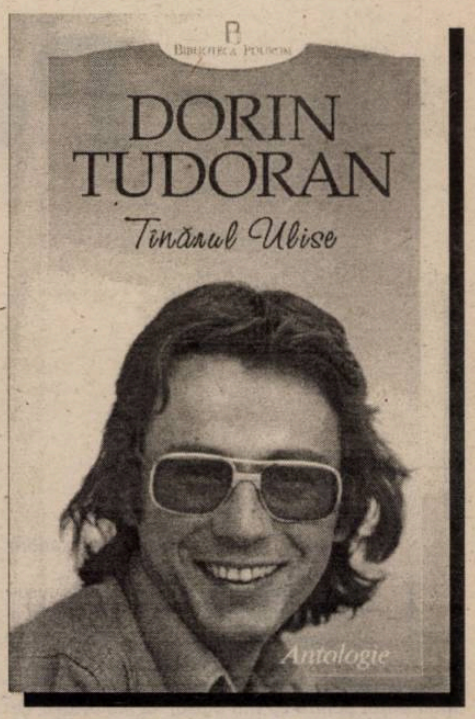

de om./Ce-ți închipuiai, că/această mare dragoste pentru natură/e o treabă simplă?" **(Naturalistul).** În chip similar, poetul se erijează în savant colecționar al segmentelor tragediei **in vivo.** El este electrocutat de obsesia raptului major, ființial, a prădării neostoite, înfăptuite silențios, fără deplasarea aparențelor: "Așadar — prădați oră de oră/fără ca platoșele noastre sclipitoare/să fi fost măcar zgîriate". **(Insomnie).** O vermină veșnic la pândă se străduie să smulgă în fâșii întreaga credință a celuilalt. În **Confesiunea unui meloman** acești "oameni cărora le sînt drag/ca sarea-n ochi" cer banda "discul rar" al melomanului, convinși că "fără să simt/m-au prădat într-o bună măsură/că fără să-mi dau seama/ei m-au și cunoscut". Remediul? Cel amenințat astfel își pune în toiul nopții un disc ce nu se poate fura, concrescut miezului suprem intim al existenței sale, dezvăluind un melos ce se sustrage oricărei clasificări ucigașe. Cel ce se retrage în sine însuși, ca ultimă soluție, acordă și morții aceeași valoare inițiatică, de tezaurizator și salvator al esenței proprii omului, fiindcă și moartea e un fapt ce dejoacă orice aranjament social, orice intenție trâmbițat melioristă: "Cineva n-a putut muri/"ca un domn"/deși totul fusese pregătit/foarte atent (...) Cineva a dat din mîini/spărgînd mănușile de porțelan în care-l/visați" **(Cineva).** Făptura se zbate amarnic să nu devină "un simplu motiv cultural" în regatul spaimei, tutelat acum nu de suavitatea Păsării Emanuelle, ci de un corb indiferent la rău și astfel infinit mai crunt decât strămoșul său poesc, a cărui enigmă avea un șarm încă romantic. Disperarea a devenit "ancora mea siderală" în acest "bordel cu firmă de oracol" unde cuvintele sunt vândute, îngenuncheate, ucise după bunul plac de oponenții vieții și ai libertății, numiți simplu **ei** sau **voi,** așa în nivelarea trăirilor umane: "Am crezut.—/"Și ce dacă ei crezut?"/mi s-a spus/luîndu-mi-se vorba din gură.//Am iubit./ Am urît./Am vrut să—/"Și ce dacă?" **(Mi s-a spus).**

Mântuirea sinelui profund rezidă, din fericire, în chiar indeterminarea sa, în pasivitatea funciară a autenticității sale, cea care-i face inalterabil și, deopotrivă, inalienabil: "Așteptați prea mult de la mine/ eu nu vă pot aduce decît îndoială/ (...) voi vreți să trăiți, eu — numai să fiu./mîinile noastre nu se pot atinge/voi iubiți complit viața — eu chiar sînt viu/ (...) eu am numai destin și pe el/nu-l puteți include pe ordinea de zi" **(Numai).** Colaborarea dintre regnuri opuse este exclusă, triumful aparține, în mod paradoxal, luptătorului care n-are nevoie să lupte, focarului slab, inform, fragil din ființă ce nu poate fi nicicum deturnat sau domesticit.

Prin poezia lui Dorin Tudoran, cuvântul își trăiește, dincolo de starea de grație, condiția glorioasă de a se situa obstinat în imediata apropiere a Sursei spirituale, spre a revărsa de acolo un freamăt plenitudinar al ființei, în care esteticul, eticul, filosoficul, puterea divinatorie, contopite în incandescență, sunt repere esențiale, inseparabile.

Poveste din Luz

Alina Bodnaru

Pentru Alexandra

Luz era un orășel improvizat și plin de cusururi, despre care, dacă de el nu m-ar lega sumedenie de amintiri, nici nu aș crede că mai există.

Nu numai că acolo s-a întâmplat să mă nasc, dar mi-am petrecut cea mai întunecată parte a vieții. Spun astfel pentru că îmi e ușor să mă dezbar de ea acum, fiind un cu totul alt om, plecat și răzbunat între timp. Sau poate doar ca să trimit în urmă, în acea existență rămasă a nimănui, locurile negre ale unui trai care și-a permis prea mult împotriva mea ca să nu-și fi dorit o răsturnare.

În Luz casele erau atât de mici încât păreau, de departe, cuiburi de jucărie: cu acoperișuri pastel, la geamuri perdele de marchizet strălucitor, ziduri din piatră arsă; în rest, împăiate sau umplute cu sârmă. Curțile se întâlneau toate undeva în spate, înspre valea rotundă, unde nu le revendica nimeni.

Mă mira să găsesc la fiecare poartă grupuri de femei uitate pe bănci, fără deosebire frumoase, așteptând mereu ceva: lungi, arcuite cu har, păreau îmbinate pentru o carte ilustrată, de povești. Cu părul enorm, ochii ascunși, cotropiți de gene, tăceau și știau să privească la nesfârșit. Bărbații nu se arătau aproape deloc, ca într-un timp îndepărtat, de vânătoare. Mi-i apropia imaginea nașterii lor din fâpturile acestea fine, alese, și nu deslușeam cum se amestecaseră trăsăturile fermecătoare cu ale unor bărbați nevăzuți ca să iște alt gen decât cel femeiesc. Dar fusese cu putință...

Tot acolo, cuvintele aveau o forță nebănuită: îți reconstituiai viața ca într-un joc de puzzle din nenumăratele cancanuri nemuritoare care portretizau după șablonul romanelor expirate, din imagini de oglindă deformantă. Veșnic la discreția vorbelor urmărite de fantezie, erai expus fără șansă: nu era necesar să trăiești – oricum ți se inventa generos o biografie, doar fiindcă ți-ai purtat pașii pe drumul orașului.

Luz rămâne pentru mine locul de unde e bine să pleci fără urmă...

Și așa s-ar fi întâmplat demult, dacă acolo nu l-aș fi întâlnit pe Romancier.

2.

O apariție legată în convulsii încinse și surprize stăruia să-mi vorbească; se arăta continuu, poate doar o farsă atomică.

Fraze șambrate năvăleau dinspre figura albă, lăsată mecanic peste traseurile de o regularitate nevie. Cruzi, se stingeau ochii, cenușii căzuți în dizgrație; și adăposteau, ca într-un palimpsest, un strat al pupilei odinioară galben, mărturisit prin două cercuri eterice; mă tenta să le probez relieful pipăindu-le în sens trigonometric.

Mi-a spus că m-a ales pentru un joc cum nu a mai fost... L-am crezut dintr-odată, fiind sub puterea înfățișării lui, mult mai aproape de impresie decât de alura unui corp adevărat. Pe vremea aceea era o morgana neprețuită, un fior cald, viu, turnat în generozitate; una dintre acele persoane molipsitoare, căreia vrei, nedeliberat, să-i semeni, să-i găsești imitată coregrafia mâinilor – în mișcările alor tale, copiate cuvintele – în debitul ezitant al pălăvrăgelilor personale. Dar atrăgea mai ales felul senioral de a privi neimplicat sau în tandrețe, întreținând de-a dreptul un concubinaj de nedesfăcut cu fiecare lucru, cu oamenii, în special cu tine.

Romancierul din Luz cobora parcă dintr-o născocire, dar nu avea nimic din tonul previzibil al unei vieți făcute. Nu îl puteai epuiza. Nu-ți rămânea decât postura de spectator ce îi confirmă legenda, fiind inapt să te dezmeticești din gestica lui. Erai contaminat, din plăcere.

Te pierzi pentru astfel de ființe curioase, amintind un *ar fi putut fi* în superlativ, poate măști acoperind cea mai odioasă consecvență și împăcare cu tot. Dar ele inoculează picătura cotidiană de clemență în fața banalității, prin micile extravaganțe repudiind un trai anodin.

– Totul are drept să devină ficțiune, a glăsuit. Chiar și viața ta. Fără să înlocuiești, să falsifici, amintirile, până și cele ale aceleiași zile revenind în seară, răscolesc undeva și amestecă, implorând un altfel de *s-a întâmplat*, neîmpiedicat în imperative, în descumpăniri. Nu știi ce vei păstra derulând, înainte sau înapoi; pe care dintre plăcerile cele mai dulci le vei stigmatiza, care dintre durerile cele mai crude te vor încălzi într-un târziu, când vei fi uitat prea mult despre tine ca să nu uiți însuși faptul că ai trăit.

Eram în casa Romancierului din Luz când el rostea vorbele grave, dragi lui, pentru amândoi deopotrivă.

Niciodată nu am văzut mai multe lucruri frumoase adunate la un loc! Dezordonându-se reciproc, îmi confirmau despre risipirea Romancierului că ea se petrece altundeva. Stând aruncate fără noimă, pretutindeni, obiectele din jur îmi atrăgeau atenția: fel de fel de mărunțișuri în afara vreunei identități. O întreagă bucurie să le remarc, să mă întreb despre fiecare, să caut în ipoteză potriviri pentru un eventual aranjament.

Am zărit abia atunci pălăria sa cu boruri grele, în dramă individuală, care se usca pecetluită peste coarnele unui cuier; acolo nu se mai hazardase de mult mâna altor vremuri, pornită de vreun elan salvator; răstimp în care hoarde de alte pălării minuscule își fandoseau poate pasajul pe stradă, gata să fie slutite astfel la rândul lor, depaternizate. Atunci – fiindcă genunchii Romancierului s-au îndoit cu drag, să-l depună cu șezutul pe un trepied care nu era tocmai un trepied, ci un bot sculptat; dar părea totuși un trepied înfăptuind imaginea scaunului ciunt în mare taină... Umbra masivă mi s-a prăvălit în creștet când a stat. M-am scurs sub gleznele sale, aiurite într-un statut țeapăn. Vedeam întruna pălăria aceea ce semăna uluitor cu un joben, prevestind un act magic.

În spate a căzut sec un tom. Alunecau, în domino, chemate, cărțile din restul năzdrăvan, nemailuate de mult în seamă, iscând o lascivă, silabisită melodie a lor pe lemn, dezvelind bunul raft din fundal, urgisit să ducă întreg păcatul anonimatului.

Romancierul vorbea în neștire: și nimeni nu l-ar fi putut împiedica de la destăinuiri. Voia să

adune o carte despre mine.

– Lăsând de o parte tot ce ți se întâmplă, viața ta e frumoasă. Chiar dacă omul de pe stradă are întotdeauna o poveste nemeritat mai frumoasă, care ar fi trebuit să fie a ta, eu voi scrie despre tine. Doar tu ești *altfel!* Dacă el poate să iubească, poți și tu; dacă el poate să râdă, poți și tu. De fapt – la ce bun?, dacă poate și el...

3.

Crezusem că scriitorii sunt morți, nevăzuți; dar el mi-a sfătuit mintea neterminată înspre ce să se aventureze. Iubea fiecare cuvânt, nu le-ar fi nesocotit. Știa să abată gândurile din firea lor simplă, barbară.

Împreună ne împotmoleam în raționamente alterate; mă împingea să uit, pe aceste căi, declinarea atâtor inconsecvențe ce m-ar fi confirmat – cu fiecare formă de alteritate a mea – față de ce sunt în rezumat; abdicam repetat de la generoasa ofertă de pe piazza romanică a ADN-ului meu.

Sofisticat, cu fizionomie croită să pară zâmbitoare, Romancierul se mișca asemeni unui farseur, cu gesturi prea multe, ascunzându-se unele în altele. Rareori stătea aproape nemișcat, cu mâinile înfășurate cald într-o îmbrățișare adusă spre picioare. Cu tot corpul, parcă în semn de dragoste pentru mine, se confesa; din fiecare petec al hainelor sale. Cred că avea o garderobă bogată, pentru că își schimba hainele des; chiar în mijlocul unei propoziții. Toate aveau aceeași culoare oranj stins, atât de pal încât părea să alunece înspre o alta mai dulce, mai ascultătoare. Uneori, după ce pleca, nu mai păstram nimic din alura lui magică, de parcă numai în prezența mea ar fi existat. Și atunci mă întrebam din nou despre relația noastră cam ciudată, chiar despre înfățișarea lui, pe care o lua cu el când se ducea. Mai avea, de exemplu, o vârstă indecisă; mă bucuram enorm să aibă anii pe care îi avea, oricâți ar fi fost.

De altfel, dacă nu am bănuit niciodată câți locuitori umpleau orașul Luz, cert e că absolut toți se cunoșteau între ei; dar, mai ales, toți erau tineri, deși nu în mod egal. Iar dacă mă nedumerea vârsta Romancierului era doar în trecere, fără însemnătate aparte.

După ce Romancierul a rămas la mine, o dată, peste noapte, camera mirosea a doua zi greu, a tămâie amestecată cu frunze de nuc; arome puturoase venind de pe lumea cealaltă, otrăvitoare, totuși îndulcite de un iz de toamnă târzie, când se scutură copacii în iarbă. Am aerisit până seara, dar se întorceau, dezmoștenite, aceleași impresii parfumate, de astă dată amintind un after shave răsuflat, încălzit prea mult; întrețineau o sfârșeală mlăștinoasă, din care nu reușeam să mă retrag. Răzbăteau, de fapt, din cuvintele revărsate între noi după căderea nopții; simple semnale estompate, tandre în felul lor, revendicând senzații la care am avut acces cândva, acum duse.

Prin nări se inunda restul de corp toropit, blestemat să împartă culcușul cu vorbele calde, mirodenii din care se ridica Romancierul, întotdeauna diferit.

Seara, s-a înfățișat în odaia mea, cerând să-mi instalez viața în cartea lui fără subiect.

4.

Mi-am început istorisirea. Eram așezați atât de aproape unul de altul încât ne priveam cu indiscreție; distingeam amănuntele care se perindau pe fețe, trecând în goană pe chipurile noastre obișnuite. E hrănitor, un huzur, să privești un ins care stă înaintea ta, cu ochii încărcați de gânduri duse, fixate cumva în aceeași privire din prezent; vezi povești de dragoste petrecute, fericirea uzată în așteptări. Înțelegi despre el ce nu ai reușit să înțelegi despre tine: atâtea cuvinte nemaiînsemnând nimic capătă iar conținutul lor pierdut. Ești descurajat să vezi viața celuilalt. Această vorbă derutantă învie: ți se cerne dintr-odată așa cum a fost ea, oricât de aglomerată și repezită. Ochii omului din fața ta au deconspirat pentru tine ascunzișurile rătăcite din anii care l-au îmbătrânit.

Îi vorbeam Romancierului din Luz, fără să știu prea bine dinspre care din noi apărea acel adevăr superficial, al momentului pornit să plece.

– Viața mea e cea mai frumoasă... Fiindcă lucrurilor le place să fie considerate în mod simplu, nu răstălmăcite. Or, eu mă conformez teoriei acesteia în mod visceral. De altfel, nu mi-am refuzat nici o clipă convingerea că răul îmi e inaccesibil; aveam o idee abia vagă despre el și nu mă preocupă realmente. Cu adevărat, nu m-a frecventat nici una dintre rațiunile care aduc durere: moartea și tot ce o presupune – declinul, regretul, neînțelegerea și așa mai departe.

Poate m-am născut cu predispoziție spre senin, spre cald; sunt prin natură în consonanță cu acele țări fără iarnă, pe care niciodată nu le-am văzut, în pofida plăcerii cu care primeam botezul zăpezilor întâi copil, apoi – nu. Doar ancestral accedam la originalitatea prin care suferința îi contorsiona pe ceilalți; și ei răspundeau de fiecare dată reflex, ca unui dat neîngăduind decât reacția învățată; se chinuiau fiind deprinși s-o facă. Pe mine mă ocolea și-i apreciam decența insinuărilor: "Iată-mă, **sunt,** dar **nu** pentru tine". Având o sănătate autentică, nu m-a atins nici măcar o migrenă sau vreun altul dintre capriciile cărnii menite să indispună.

Dar o poveste poate începe într-o bună zi...

Când tocmai învățasei să-ți deduci viața. Evenimentele îți confiscă logica lor de altădată.

În ce mă privește, a fost o **întâmplare** care a contrazis întreaga semantică a existenței mele de până atunci. Cum am interpretat lucrurile ca să recad într-o nouă obișnuință rămâne pentru mine un mister. Cum a înțeles ceea ce numim, neinspirat, instinct de conservare să fictivizeze realitatea? Poate ignorând tot ce îl dezmintea.

Oricum, ne e prea teamă de suferință ca să nu renunțăm, după ce ne va fi flagelat de câteva ori, la a mai bate căile unde s-ar putea ascunde. Dar expectativa reține mai multă durere – regretul de a nu te fi consumat, sentimentul unei interdicții fără margini – decât dăruirile care te lasă devastat. Îți uiți talentul de a abera, potențialul de concomitență și complicitate cu ceilalți. Rămâi un străin pretutindeni pasabil, aproape neverosimil; fad. Te expui la o mortificare prematură: nu mai reții nici o dorință, nici o abilitate.

Romancierul mă asculta. Totul îl interesa, când voia să scrie: nimic obișnuit, dar nici neobișnuit; poate doar un firesc inaccesibil mie.

Nu știam totuși despre el să fi inventat vreun rând, să fi publicat vreo pagină. Poate se întâmplase în alte vremuri.

Dar mă chema, individualizându-mă, scoțând în legătură cu mine oarecare considerații din mintea sa rece. Mă provoca să articulez fraze în șir, să capăt aerul unui personaj universal, prin care trecuseră oamenii toți, un simbol și un reper.

Continuasem, parcă, astfel:

– Apoi, m-am bucurat să îmbătrânesc. Sabotam cunoscuta plictiseală de a mă subordona pasajului egal prin viață. Propunându-i tot mai puțin, eram tot mai aproape să evadez de la meniurile – aceleași – ale existenței mele. Mă supuneam, oricum, numai în virtutea unei surprize care să mă abordeze rafinat, torpilând zilele monotone. Am privit adesea trecătorii, sperând să mă aliniez, prin înțelegerea unor rațiuni care îmi scapă, vitalității lor. Fiecare pas pe caldarâm este o formă a lor de a elucubra, de a invita privirea, de a lăsa chemarea unui trai neprețuit, mie străin. O simplă fereastră luminată, sub care atârnau rufe proaspăt spălate, îmi deschidea abrupt apetitul de a mă posta în fața ei, de a privi înăuntru, de a primi secretul rămânerii în firesc dinaintea altor ispite: să aștepți inert, să te atrofiezi, pierzând orice impuls omenesc într-un refuz al apartenenței la vreo specie.

Dacă nu am făcut-o niciodată este pentru că nu pot crede deschis într-un transfer de motivație pentru viața dezlănțuită...

5.

Era o plăcere de nerefuzat să-l privesc încremenind sub istoriile mele; chipul său părea destinat să reflecte, ca o scriere cu pictograme, jocul fiecărui cuvânt. Devenea neînduplecat și se înfuria când nu vorbeam pe placul său.

De altfel, dacă mă gândesc bine, nu cred să fi întâlnit un om mai ursuz decât Romancierul; altă prezență mai apăsătoare, mai devorantă! Tăcând, mă copleșea cu nefericirea lui artăgoasă; dar nici să plec nu-mi îngăduia. Știa să mă țină într-un laț strâns greu, să mă arunce în fel de fel de stări întunecate, din care el ieșea să se bucure lângă alții. Pentru că avea o șleahtă de amici. Nu era un singuratic, dar nici vreun dăruit pentru prietenie. Atunci avea umor îndelung. Mă târa după el în localuri zgomotoase. Rânjeau toți, flatându-i fiecare chicotit scos dintr-o altă gură, pregătită oricum să se afirme la rândul ei. Strâmbau cuvintele în așa fel încât nu mai stăteau la locul lor și asta îi înălța în propriii ochi. Apoi mă întreba despre cum a fost, cum a tronat el prin locurile acelea. Amicii – minunați; el – încă mai presus.

Într-o zi a acceptat o nouă invitație și în numele meu. Trebuia să fiu de față să mă uimesc pentru fericirea celorlalți de a-l avea alături. A fost crud. Îmi împroșca fiecare slăbiciune cu insulte neprietenoase. Voia să mă vadă căzând, atârnând între atâția ochi ca o stârpitură insuportabilă, vinovată nu se știe pentru ce, fără să-și întrebe inteligența într-atât sanctificată despre rotul aflării mele în asemenea context ales. Ei erau rafinați, îndreptățiți să pronunțe sentințe, să poarte acea trufie fără măsură a alcoolului. Eu eram mizilic împroșcat la picioarele lor, rest din prada gurilor rele pe care le aveau și nu le închideau parcă niciodată. Atunci am tăcut cu umilință, cu stupoare, cu necaz și în alte câteva moduri neaflate în stare să acopere absența replicilor mele. Am tăcut, așadar, iar ei creșteau, mici monștri eleganți, apărându-mi ca un singur hibrid, neplăcut vederii, carnivor cu accese imperiale meschine.

Alteori, rămâneam împreună pentru cartea lui. Îmi punea întrebări. Puținele clipe de tandrețe semănau cu o înghețată mâncată pe furiș, în grabă, ca să nu se topească, să nu se scurgă printre degete. Cu toate acestea, era singurul ins corect din câți

am cunoscut. Cum e cu putință? Mi-a tolerat gafele pocite tot așa cum mă îndrăgeau ceilalți pentru farmecul meu întâmplător. Nu mă nesocotea pentru defecțiunile stridente ale firii mele inegale. Uneori, am simțit cum mă iubea. Mă privea și mă iubea într-o măsură tot atât de evidentă ca și atunci când mă înjosea deliberat. I se întâmpla să nu mă poată părăsi. Nu încăpea milă în jocul acesta trist al sentimentului de neînțeles pe care mi-l nutrea. Nici eu nu aveam destulă supunere să-l iubesc irațional, să mă descompun, să mă sfâșii dinaintea atâtor cuvinte grosiere, lipsite de dragoste, care mă loveau ascuțit, repetat.

Rar, se întâmpla să-l doară câte ceva. Atunci devenea risipitor: îmi servea învinuiri grele, vorbe de ocară. Îmi blestemam ziua când am acceptat să-și scrie cartea despre mine (lucrare despre care nu am auzit nimic până azi, după atâta vreme). Mă pomeneam că urlă și azvârle obiecte pe jos, înfuriat de nedreptatea de a fi fost desconsiderat: de ce să sufere pentru atâta lucru neînsemnat? Așa spun eu. El nu dădea explicații. Țipa și mă împingea între reproșuri până când începeam s-o fac și eu, să mă apăr. Plecam, revenind cu o cocoașă de stinghereală și supușenie. Am știut că, de fiecare dată, totul reușea să se întoarcă împotriva mea. Și-mi acuzam caracterul – de nereușită, nervii – de slăbiciune, sufletul – de opacitate. Îmi solicitam iertarea, stăteam la ghișeu în coadă lungă, eu în spatele meu până la ușa camerei. Dar nu se putea altfel, cel puțin nu cred; nu am încercat altceva. Era, în fond, tocmai ceea ce meritam. Văzând ceea ce am, înțelegeam cine sunt, ce mi se cuvine.

Romancierul din Luz știa să-mi racordeze viața la evenimente travestite, plasându-mă în câte-o tramă falsă, tulburând principiile interiorității mele.

Fiindcă ce sunt eu dacă nu o exagerare?

Ea rămânea a nimănui, ca o promisiune prea mare, insuportabilă; răzbuna toate virginele scurse în iubiri desfrânte...

7.

– Nu știu de ce mă refer la ceea ce s-a dus. Trecut *înseamnă, în fapt, tot ce ai trăit orb de la ultima întâlnire a ta, cu tine; orb și pe nerăsuflate – de unde răgazuri pentru contemplarea în oglinzi? Ai pierdut savoarea formelor intermediare, ești înaintea unei construcții dela care ai lipsit; ai lipsit din exces de prezență.*

Mi-ar plăcea să mai pot trăi cum o făceam altădată, când mă amestecam printre cărți, desconsiderând toate celelalte lucruri, amânându-le până le voi fi hotărât eu intrarea în viața mea. Toate filele acelea întoarse cu dragoste nășteau o metafizică măsluită, conturând zilele morne pe care le petreceam așteptând să se termine. Atunci – atâta liniște; acum – atâta nerăbdare!

Nimic nu se mai întâmplă pentru mine. Câtă decență în a nu avea nimic de pierdut! Niște străzi răs-bătute; câțiva prieteni cu mereu aceleași istorii șterse; vitrinele de Crăciun cu manechini din plastic purtând haine de ocazie; poate așternutul unde aștepți de la vis dumiriri despre ceea ce te bucură.

Îmi plângeam de milă; în sensul uitat, din plictis de proprietate, al faptului cu pricina; că aș fi consecința atâtor neterminări ale părinților mei; prea s-au corcolit, prea s-au lăsat maziliți înfiorându-mă genetic. La ce bun? Doar nu reprezint culorile drapelului britanic!...

Așa continua povestirea mea, împotmolindu-se neîncetat în dreptul aceleiași *întâmplări* care îmi frângea viața în două. I-aș fi vorbit cu nesaț Romancierului despre ea, dar nu se pregătiseră lucrurile pentru asta; nu încă.

Acum, când el s-a dus, nu mă preocupă să continuu istoria cu pricina. Atunci când o făceam, era pentru el, ca s-o trimită mai departe.

Apăruse într-un târziu, grăbit să mă descoase pe îndelete. Oricum nu se pricepea la altceva. I-am mărturisit că e lipsit de har, că vreau să-l schimb.

– Pe tine, Romancierule, eu te-am inventat. Cu tot cu orașul tău Luz. Așadar, nu ai de ales. Vei fi cum spun eu!

M-a privit tembelizat de groază, de surpriză. L-am văzut cum și-a adunat meticulos cămășile, puținele cosmetice cu parfumul firav lăsat peste tot, o perie de păr bărbătească, cu țepi tăiați scurt, uniform, o periuță de dinți grețos de recentă (îl devora gândul că aș putea-o confunda cu a mea; că ar fi posibil să-mi spăl dinții și apoi s-o facă și el, cu același obiect sfânt, preaintim), costumele, cravatele... Toate lucrurile de peste tot au dispărut în câteva minute într-o geantă adâncă de voiaj, predestinată plecării acesteia. Le înmormânta cu nepăsare și nu-mi arunca nici un bănuț în palmă, nici o vorbă mai caldă, nici un semn de regret. Nimic din aceste dulcegării ale durerii, ale despărțirii, ale nu știu cărei emoții; până la urmă – doar ale mele.

S-a dus fără să uite nimic: vreo carte de vizită sau o bucățică de hârtie cu însemnări ale lui. Simplu, din rădăcină. S-a dezlipit de lângă mine și a plecat scurt, ferm, ca și când nu ar fi fost...

Tandrețea e atât de nepăsătoare uneori!

Pierzând un prieten ți se refuză dintr-odată un anumit fel de a te destăinui, de a te înfățișa. Locurile unde îl puteai întâlni rămân descoperite, cu sens incert. Îți amintesc o vreme poveștile care s-au consumat acolo, cele câteva gesturi, neînsemnate atunci, azi dogorind afecțiune. Ți se retrage siguranța că un spațiu îți poate dărui la nesfârșit același om, că știe cum să te bucure ori de câte ori catadicsești să-l calci.

Cu fiecare om apropiat care se duce, murind sau plecând, mi se împuținează teritoriul unde îmi e îngăduit răsfățul, unde m-am deprins să râd, să mă dăruiesc.

Oamenii și locurile trebuie iubite, descântate. Ele știu cum să ți se întoarcă în suflet – să te împlinească...

Privit de sus în jos, Luz avea o formă destul de atent apropiată de cea a unui triunghi echilateral, nu prea mare, și conturul acesta se ridica luminos, ca o iluzie, lăsând în urmă suprafața ce se refăcea mereu, inevitabil, chiar atunci când părea părăsită de liniile de limită.

Oricum te-ai fi uitat la el, rămânea undeva în adânc, dar se și apropia de tine să te ademenească înăuntru, să te digere.

Te simțeai dintr-odată, solubil, ca în prezența

unei gazde exagerată în politețuri, ce nu-ți îngăduie să fugi, agresivă și tandră pe măsură, în proximitatea căreia te complaci lent în procesul cam deteriorat, de dizolvare, nevrând s-o privezi de plăcerea expresiei de ocazie, binevoitoare, dar insistentă.

Te amestecai printre restul localnicilor din slăbiciune, Luz stimulând deșeurile de lașitate puse demult la macerat în umbra ta, acaparând, la speculă, fiecare ezitare din itinerariul tău ca s-o modifice, bifând întotdeauna deasupra deplasării tale vectorul orientat spre sine.

Singur Romancierul a știut să plece. Dar mi-a pricinuit un rău cum nu se putea mai adânc; sau, în orice caz, nu cred să fi păstrat altul asemănător. Câteva zile l-am plâns, l-am căutat prin casă, l-am strigat ca și cum rămăsese posibil să fie undeva.

Nu acceptam îndepărtarea de el, chiar dacă mă satisfăcea ideea că s-a smuls din magma orașului blestemat, unde nu se putea trăi, unde tot ce cădea devenea instantaneu ficțiune. Acolo te metamorfozai perpetuu, erai înșeuat zilnic să tragi după tine mereu un altfel de trecut, personal și colectiv, nedumerirea colosală de individ supus abstractizării, legendelor, turnirurilor între minciunile scornite la ora matinală a cafelutei fără zahăr. Vălureau în spatele tău urmele trecerii speriate, se repezeau cu toții să te numească în fel și chip, să sculpteze conglomerate de portrete pentru oficializare, despre a căror utilitate, în afara plăcerii gratuite, nu înțelegeam nimic...

Nu aveam parte decât de însingurare peste tot; lângă fiecare cunoscut desuet, sub mărturia căruia cândva se petrecuseră acele nimicuri numite apoi amintiri, îl primeam din nou pe Romancier. Omul cel mai neînsemnat, așadar, mi-l restituia câte puțin, fiindcă memoria mea asociativă îmi complica dependența: înscenam oricând un prilej nebănuit pentru încă o lacrimă picată în urma lui, legând noul dialog de convorbirile cu el.

Voiam să-l refac întruna, chiar după ce dispăruse din Luz. Mă înverșunam să nu-l las, de fapt, să plece. Era poate un abuz; cum să mă prefac însă că el nu mai era, când îl dibuiam pretutindeni reliefat clar, ca într-o realitate?! Îi adulmecam încă izul drag al hainelor duse, binecunoscut, persistent, potrivit să-mi restituie aerul nostru de altădată; vocea caldă, ca un descântec mocnind în surdină, reapărea până și ea în prezent o dată cu anumite vorbe cărora le dăruise întotdeauna o pronunție personală în chip exagerat.

În ultimele săptămâni de dinaintea plecării, Romancierul fusese tot mai trist, bănuise că îl va intriga ceva într-un târziu apropiat. Devenise neatent. Sugruma parcă interlocutorul, prin tăceri abdicând de la dialog. Se posomora tot mai mult, severitatea îi denatura figura propusă mai degrabă destinderii și plăcerii decât artagului sumbru care și el îi cădea elegant peste liniile feței.

Eram legați împreună într-un joc fără reguli, sau oricum inutile, ca o ruletă rusească; unul dintre noi, la întâmplare sau nu, urma să capituleze, celălalt să-i sufere dispariția, supus unui fel de doliu implacabil, fiziologic; să fie îngropat alături, încă viu, motivat de durere înspre eutanasia care începea în obiceiul antic, liric în mod barbar. Simțind că hazardul mă va alege să rămân, mă pregăteam să-i suport absența, dopându-mă cu amintiri dezgustătoare despre el. Ceea ce nu m-a îndreptățit, cu toate încercările, să-l uit.

Se întorceau din spate, încărcate de strălucire, atâtea alte lucruri din intimitatea comună, doborând inițiativele de a-l băga cu forța în colțul rezervat pedepsei, într-o groapă comună, pentru azvârlit anonimi ce se scurgeau cu bonomie prin viața mea.

9.

Primele nopți după retragerea Romancierului vedeam în vecini luminile cum se stingeau una după alta și mă gândeam la traiul mocirlos care stătea ascuns în spatele geamurilor.

Același sentiment de liniște, de bine, îl aveam mergând cu trenul, demult. Uneori calea ferată se apropia de oraș; atunci priveam locuințele aliniate, intrate deja în întuneric, și-mi reprezentam somnul unor oameni necunoscuți cândva între ei, care ajunseseră să trăiască nedespărțiți, să împartă totul și să le fie firesc așa. Unirea lor era mai adâncă decât o formalitate; îi păstrau în cuplu, poate cu copii mulți împrăștiați prin camere, un joc comun, cotidian, un set de inși cunoscuți pe care-i foloseau în mod egal, date și păreri intrate în obișnuința familiei, vacanțe simțite moderat și la fel. Îmi plăcea să-i văd cum poate nu fuseseră vreodată: inseparabili, complici, să mă afund cu gândul la sertarele unde stăteau nemișcate cine știe ce obiecte ale lor, binecunoscute pentru ei după culoare, după marcă, după felul de a le purta care se impregnase în stofă; spre patul călduț al dormitorului în care se instalau fără să ezite amândoi, ca și cum altfel nu ar fi fost nicidecum cu putință. dacă aceeași stabilitate insolentă ne menținuse înlănțuiți și pe noi? Toate fetișurile pentru uz comun, siguranța de orbi cu care ne strecuram mândri, eroi, printre ele; dezinvoltura la care ajunsesem, folosită printre amici ca să bravăm în legătură cu multele treburi știute până la lehamite unul despre celălalt – erau oare suficiente ca să elaboreze minciuna unui sentiment prietenos, nenumit, la care ne refeream din când în când, în clipele teribile de luciditate, în loc de scuze motivând staționarea împreună, obositoare și degradantă?

Poate, cu meschinărie, mă străduiesc să pricep că nu mi s-a luat nimic esențial la plecarea Romancierului. Deși e foarte posibil ca exact duhoarea unor asemenea banalități să fi fost plăcerea noastră cea mai de neînlocuit.

În fond, nu remarc nimic rău în povestea aceasta înnădită din petece și mărunțișuri, nici măcar natura ei nu mă sâcâie din lipsă de excelență, ci din pricină că s-a consumat iremediabil.

10.

Când începusem să refac, istorisind pentru Romancierul din Luz, viața mea, nutream cu stângăcie, cu nesiguranța pe care o ai dinaintea fiecărui act nesăbuit, gânduri elogioase la adresa trecutului meu – strâns, ca între bălării covârșitoare, umbroase, printre ambiguități care-l ascundeau cu pedanterie. Aveam doar o firavă bănuială că acest termen acoperitor nu semnalează, de fapt, prea mult, eventual le conferă întâmplărilor mele un statut încheiat, sau nici măcar atât, fiindcă, din moment ce faptele acestea revin înspre mine acum, am dovada perpetuării lor, chiar dacă se întorc măsluite, îndepărtate din culoarea lor de altădată. Și nu probează nicidecum vreun triumf al memoriei sau al altor răsfățuri ale minții despre care *aminteau* și pe care le foloseau alți romancieri decât cel din Luz, remarca mea. Nicidecum. De altfel, nici nu era tocmai o remarcă, ci o explicație care mi-a țâșnit pe gât din nevoia de a-mi justifica unul dintre eșecuri, poate cel mai greu de avut dintre toate, restul venind de la sine sau din neputința de *mai presus*; însă acesta a fost comis nu prin gafare, ci deliberat, cu vinovăție, din înverșunarea de a juca *altfel* până la sfârșit, de a nu ceda cu supușenie în fața propunerii generosului meu prieten.

Dacă scotocesc după scuze este pentru că regret. Fiindcă nu mi-am asumat cu încredere refuzul meu de a-i relata ceva Romancierului, de a-l hăitui printre invenții. Am mers până la a-i contrazice prezența. De fapt, e posibil să am îndoiala otrăvită ascunsă undeva – că nici nu aș fi reușit. Că plecarea lui a fost necesară pentru ca eu să nu știu vreodată dacă aș fi reușit sau nu să-i vorbesc despre viața mea; iar el să o scrie, să o rupă în manifeste mărunte, împrăștiind-o în stradă. Aș fi văzut trecătorii alergând fără suflare să apuce bucățele din ea, să-i simtă gustul, să le dea mai departe și mai departe până când m-aș fi umflat de satisfacție, ulterior de mărinimie, nu se știe cum; dar m-aș fi dedicat meseriei de ins mărinimos, din moment ce oricum nu mi-ar mai fi folosit altceva; nimic, absolut nimic altceva.

Socoteam, așadar, că *trecutul* meu este o treabă clasată, clară, ițită din etape distincte, neamestecate între ele, din câțiva rătăciți populând anturajul meu; că îi pot relata cu ușurință Romancierului o biografie; m-am născut, am spus, am cunoscut pe, am gândit că așa mai departe. Nu știu însă din ce motive, lucrurile nu stau deloc așa. Apoi mi-a străfulgerat prin cap o altă inepție: cum de nu pricepusem mai demult faptul acesta simplu pe care îl cunoșteau toți? Și așa am ajuns la o concluzie proaspătă pentru vremea respectivă, relaxantă și capabilă să pună punct interogațiilor mele. Răspunsul era simplu; era, în fond, nu un răspuns, ci o nouă cale ce se desfăcea în fața ochilor mei nătâng mirați, poate o altă întrebare, dar simțeam, oricum, că mă apropii mai mult, datorită ei, de înțelegerea lucrurilor. De ce, mă chestionam eu, dacă fiecare ins stupid a avut norocul acestei relevante veridicități (pentru că adevăr tot nu putea fi!) nu îi găsesc disperați să trăiască, să consume, să se desfete, să procreeze, ci rămân fixați, ca și mine – care am priceput *în urma* lor – în dosul vieții și cotrobăie acolo după traiul lor pierdut?

Romancierul învățase să descindă în trecut, căutat fiind de câte o veche cunoștință; și nu ca să descoasă lucrurile, ci ca să le continue, să le prefacă în altceva mai bun, mai consistent, mai demn pentru o narațiune. Se întorcea arareori chiar la soția sa; nu din dor de ea, nu din inerție, din nici un alt motiv fiind și al altcuiva, ci din motive numai ale lui: *și* despre ea voia insistent să scornească o carte desăvârșită; și, neavând timp să o supravegheze, optase pentru calea întoarcerilor eterne lângă ea, ca să afle întâmplările dintre timp, după dospire și întortochere, după denaturarea lor inevitabilă.

Nu știu încă dacă Romancierul fusese mai intim lângă mine *atunci* sau *acum*, și nu remarc nici măcar distincția dintre *atunci* și *acum*, chiar dacă între cele două etape botezate așa s-a înstăpânit plecarea lui, chiar dacă aș fi în stare să le complac pe fiecare sub camuflaje diagonal împinse la distanță de cele două maniere ale Romancierului de a fi prezentat: cea de *atunci* și cea de *acum*.

Terminând de gândit toate acestea, m-a năpădit o imagine care clipocea clară, adevărată la pipăit, dar mai cu seamă binecunoscută de acum tuturor: în fața mea stătea surâzător și nemișcat Romancierul...

Alina Bodnaru

Poveste din Luz

Episod din istoria teatrului

Mitropolit Nicolae Corneanu

Chiar dacă teatrul a evoluat de-a lungul vremurilor el începând de a mai fi păgân, devenind dacă putem spune așa creștin, chiar dacă artiștii ei înșiși au părăsit manierele mimilor de odinioară după ce atâția s-au convertit la religia Mântuitorului Hristos, în Biserică a continuat să persiste o anume rezervă spre a nu spune adversitate față de autorii dramatici și piesele create de aceștia, ba chiar și față de interpreți. Pentru că o atare aserțiune ar putea naște îndoieli, vor recurge la un exemplu pe care ni-l oferă celebrul, spre a nu spune genialul, Molière.

Jean-Baptiste Poquelin s-a născut în anul 1622, tatăl său fiind tapiser. Până la 14 ani exercită meseria familiei. Doritor să se instruiască ceru părinților să-l ajute a continua studiile. Astfel urmă un liceu iezuit unde a avut coleg pe marele poet Cyrano de Bergerac (1619-1655). La absolvire nu a putut rezista dorinței tatălui de a se face "valet de cameră" al regelui Ludovic al XIV-lea, atribuțiile sale constând în aceea de a face seara patul și a-l aduna dimineața. După câțiva ani a părăsit acest post și fondă cu câțiva prieteni o trupă de actori diletanți. Încurajat de succesele obținute, se dedică în întregime teatrului care, deși apreciat, nu se bucura de un nume prea bun. Tocmai de aceea, pentru a nu-și compromite tatăl, își schimbă numele de Poquelin în acela de Molière.

În afară de rolul de actor a început să scrie piese care au rămas celebre: **Prețioasele ridicule, Sganarelle, Tartuffe, Școala femeilor, Mizantropul, Avarul, Burghezul gentilom, Femeile savante, Bolnavul închipuit** etc. Pe cele mai multe le-a interpretat el însuși. Așa a făcut și în cazul **Bolnavului închipuit,** deși era foarte bolnav. A rezistat până la actul al treilea când făcându-i-se rău a trebuit să se retragă și a murit câteva ore mai târziu (17 februarie 1673).

A cum s-a întâmplat un lucru foarte regretabil: autoritatea bisericească romano-catolică anunțată de moartea lui Molière a refuzat să-i acorde obișnuita asistență religioasă, în sensul că preoții la care s-a recurs n-au acceptat să-i oficieze "ultima ungere", ba mai-mult n-au admis să fie înmormântat în cimitirul confesional. A trebuit să se apeleze la regele Ludovic al XIV-lea, protectorul lui Molière, întrucât Biserica îi refuza în continuare orice asistență pe motiv că n-a fost împărtășit și pentru că în calitate de "comediant" se găsea în afara Bisericii. Doar apelul la arhiepiscopul François de Harlay a schimbat oarecum situația, acesta autorizând înmormântarea "fără nici o pompă, numai cu doi preoți și nu în timpul zilei ci seara". Pentru a înțelege această atitudine a clericilor, autorul unui articol din care am preluat informațiile de mai sus (Phillippe Boitel, Quand l'Eglise rejetait les comédiens. Ainsi mourut Molière, în rev. "Informations catholiques internationales", Paris, nr. 426, 15 februarie 1973, pp. 3-5), arată cum era considerat un comediant în vremea aceea.

Din punct de vedere legal, un artist se bucura de aceleași drepturi ca orice ins, numai că un nobil nu avea asemenea drept. Pe plan religios situația era mai complicată. Numeroase sinoade regionale au condamnat cu violență teatrul și pe actori. Părinții Bisericii, înainte cu multe veacuri nu s-au abținut de a critica spectacolele pe care le considerau școli ale viciului și blasfemiei. Artiștii sau comedianții — mimii de altă dată — erau asimilați prostituatelor, concubinilor, vrăjitorilor și cămătarilor. Ei erau considerați excluși din Biserică și nu erau acceptați la împărtășanie decât după ce renunțau la calitatea lor.

Deși n-a dispărut complet, această atitudine față de artiști s-a îmblânzit cu timpul până ce a dispărut. Răbufniri ale vechilor atitudini au mai apărut însă pe parcurs. Astfel în 1624 arhiepiscopul Parisului a hotărât să-i priveze pe actori de împărtășanie și de înmormântare religioasă. În 1649 episcopul din Châlons-sur-Marne interzicea artiștilor să fie nași. Câțiva ani mai târziu (1649) preoților li s-au interzis să împărtășească desfrânatele, cămătarii, magicienii și comedianții. O actriță celebră, Champmeslé, preferata lui Racine (1639-1699), n-a fost împărtășită înainte de a muri decât după ce a dat o declarație scrisă că renunță la îndeletnicirea ei.

Molière a fost asimilat persoanelor condamnate de Biserică și astfel se face că celebrul predicator Bossuet (1627-1704), în scrierea sa **Maxime și cugetări despre comediant** (1694), va denunța comedia și teatrul în general deoarece "laudă patimile" și îndeamnă la păcat. Vizat în mod direct era Molière.

Pe ce se întemeia această vrăjmășie de care s-a împărtășit Molière? Celebrul scriitor și artist francez a încercat în piesele sale să redea viața și pe oameni nu numai cu părțile lor bune, ci și cu păcatele de care se făceau vinovați. Chiar dacă a ignorat creștinismul, el n-a fost totuși necredincios (Gustave Lanson, **Histoire de la littérature française**, Paris, 1922, p. 526).

În ciuda adevărului, un oarecare Sieur de Rochmont — în realitate călugărul jansenist Barbier Aucourt, va alcătui scrierea **Observații în legătură cu o comedie a lui Molière intitulată Ospățul de piatră** (1655) în care îl acuză pe marele scriitor de ateism: "Molière a urcat ateismul pe scena sa și, după ce a răspândit în suflet aceste otrăvuri funeste care înăbușă pudoarea și rușinea, după ce a avut grijă să formeze cochete și să dea fetelor învățături periculoase, după aceste faimoase școli de impuritate, a mai inițiat și altele pentru desfrânări. În toate piesele își arată din plin caracterul spiritului său: își bate deopotrivă joc și de paradis și de infern și crede că-și scuză îndeajuns batjocurile făcându-le să pornească din gura unui zăpăcit. Aceste cuvinte despre infern și cazane și clocot sunt îndeajuns justificate prin extravaganța lui Arnolf (unul din personajele pieselor lui Molière) prin naivitatea celei cu care vorbește. Și văzând că jignește întreaga religie și că toți oamenii de bine vor fi împotriva lui, l-a compus pe Tartuffe și a vrut să-i prezinte pe bigoți ca pe niște ridicoli și ipocriți: a socotit că nu-și poate susține maximele decât satirizându-i pe cei care le-ar fi putut condamna. Desigur, era cam greu să-l faci pe Molière să vorbească despre cucernicie, cu care are atât de puțin de-a face și pe care n-a cunoscut-o nici în practică nici în teorie" (Léon Thoorens, **Dosarul Molière**, trad. Radu Boroianu, București, 1977, p. 186).

Din cele arătate ne dăm seama că Molière a fost perceput ca un dușman declarat al Bisericii. Teatrul și interpreții lui au devenit suspecți și respinși ca "ciumați". Această atitudine va dura încă o vreme mai ales că teatrul însuși va adopta un ton anticlerical, chiar antireligios. Totuși nu se vor atinge extremele de altă dată. Însuși Bossuet în scrisoarea amintită și-a dat seama că teatrul ar putea fi anihilat în întregime, drept pentru care va prechiza nu distrugerea, ci convertirea lui: "Mărturisesc sincer că după ce vreme îndelungată s-a adoptat o atitudine contra spectacolelor, în special contra teatrului, va veni vremea când Biserica va putea să reducă la un lucru cinstit și suportabil și prin aceasta să ofere un remediu pasiunii poporului față de asemenea distracții".

Atitudinea lui Bossuet și a bisericii față de teatru, inclusiv față de Molière, a evoluat pe parcursul veacurilor. Așa se face că în 17 februarie 1922, cu prilejul unei sfinte slujbe oficiate la Saint Roch pentru comemorarea a 300 de ani de la nașterea lui Molière, el va fi reabilitat într-un fel. Câtva timp mai târziu, unii artiști au întemeiat o societate catolică de teatru al cărei reprezentanți au fost primiți la 18 mai 1925 de Papa Pius al XI-lea iar acesta a recunoscut că observațiile critice ale lui Bossuet au fost prea exagerate. După trecerea altor ani, în 1952, urmașii lui Molière au organizat o comemorare religioasă rugându-se pentru mentorul lor. Sigur că atâta era prea puțin pentru reabilitarea completă a marelui scriitor și artist francez. La drept vorbind nici nu erau necesare ceremonii de acest gen, deoarece timpul i-a acordat lui Molière locul de cinste pe care îl merita în cultura lumii.

Tristețea "on line"

Delia Cursan

"Căci deși de mult trebuia să fiți învățători, aveți iarăși nevoie de cineva să vă învețe". **Gramatica morții** și **El — Roi**, două cărți ale lui Augustin Frățilă care ne învață într-o "rece de caldă" sublimare, despre *"timp, moarte, singurătate"* (**Gramatica morții**), despre împământenire (**Nunta**), despre desăvârșire, despre Ea, despre Ea și El, despre *acasă*, despre lupi și limacși, despre cântec, despre auz, văz, cuvânt, despre priveghi, despre "pomul de Crăciun", despre întoarcere și renunțare, despre vânătoare (**Vânătoare**), despre ani ce curg înspre locul din care au ieșit (**Balada patruzeci**), asemeni memoriei, acel "șarpe cu două capete" (**Caută fața mea**), despre tristețe, despre spaimă și curaj, despre amintire și amintiri, despre iubite întrezărite printre cutele nervilor ca niște "stele de gheață" (**Stare**), despre durere, despre eterna revenire, despre om, despre noi...

Dacă ar fi să încercăm o simplificare și o mult prea succintă sintetizare a universului celui care mai întâi și-a cântat poeziile, asemeni de multuitaților menestreli, s-ar putea spune că principalele coordonate ale poeziei lui Augustin Frățilă sunt două: Eros și Thanatos. Dar în jurul acestor două nuclee lirico-epice (pentru că, de fapt, cele două volume de versuri se constituie într-o veritabilă "povestire" a începutului și sfârșitului) se construiește o întreagă lume de fapte lirice de la a căror complexitate și intensitate tulburătoare nu ne putem sustrage nici un moment.

Este în versurile sale o permanentă căutare a unui *acasă*, a părinților, despre existența ori inexistența, de acum, a cărora se vorbește și "se cântă" cu o asumare încrâncenată uneori, alteori lină și tristă, și cu o nostalgie resemnată. E un *acasă* obișnuit, în care "noi/ne-am făcut datoria, am fost/o familie obișnuită, am fost/un copil obișnuit..." (**Datoria**). Asemeni unui nou Ulise, poetul singurătății ultime și al morții vii se lasă purtat printre "vocale lustruite/de mareea tăcerii" (**Desvelirea sentimentului**), într-un etern compromis (**Balada compromisului**) către propria sa Ithacă. E o Ithacă inexistentă, ca orice utopie modernă. Dar "omul din cuvinte" are conștiința acestei inexistențe, iar timpul poeziei sale este acela de după aflarea tristului adevăr, pe care și-l asumă și-l acceptă ca pe un "dezastru încremenit" (Stare), într-o permanență de durere surdă, iremediabil incurabilă, *"ca-ntr-un joc pe care/nimic nu-l mai putea opri"* (Monomachia).

Universul acestui *acasă* are în centru figurile calde, protectoare, paradisiace ale părinților, o mamă și un tată plecați demult în văile memoriei, de unde revin mereu, ca niște fete Morgana, alunecând ușor și imperceptibil pe oglinda memoriei, atât de aproape și totuși atât de departe (**Poșeta veche**). Urmele lor, înscrise pe sufletul "oaspetelui preferat" (**Pândă**), par a se șterge și a se adânci concomitent sub valurile reci și calme ale unei memorii asemeni unui strigăt de luptă tăcut, asemeni unui țipăt strivit de gheizerul greții constant urcătoare (**Nunta**): "O ikebană/mormintele Lor,/ al Lui și/al Ei, în/grădina bonzai/a memoriei..." (Anonimă). Peisaj cu lupi, Pomul de Crăciun, Vita, O baladă, O altă poveste (El — Roi), Poșeta veche, Menu, Monomachia, Pânda, Biblioteca, Datoria, Caută fața mea, Balada mamei, toate circumscriu un spațiu al morții, al tăcerii, al surpării mitului vieții, asemeni "pierderii" lui Moș Crăciun: "Ba da, moare, da, da/și sufletul moare, totul, totul/ dispare — trupul și sufletul — ba da, las'/că știu eu; așa mi-ați făcut/și cu Moș Crăciun!, gata,/ de-acum nu mai cred, m-am/făcut/mare..." (**Să-mi dictez, repede, viața**), Reprosul oarecum ludic e o sinteză rostită mai familiar și mai accesibil a aceleiași încordări și acuități a limitelor unei singurătăți metalice și fără de ieșire: "... se mai aude psalmistul: "sunt închis și nu pot să ies" (**Coridoare**).

Raportarea la moarte și "cearta" cu ea se face și direct, din poziția celui care-i pipăie, mângâie, strânge, sugrumă, sfâșie viscerele, măruntaiele. Nu este o împăcare cu ea; nu e nici o refuzare a ei. E un permanent umblet în spațiul ei rece, populat cu umbrele celor trecuți pe numele ei și o pierdere aparentă a ei. Se amestecă în versurile scrise pentru ea, și din pricina ei, o obsesie, o întâmpinare, o pacificare cu ea, nu o fugă, ci un dans, un balet în jurul ei, o revoltă împotriva-i, o încercare de anulare, de amânare, o trecere pe lângă ea: "Oricum/de mult timp nu mai fug/nu mai urmăresc nimic, sunt ca/ un balerin în fața oglinzii; nu mai/stârnesc panică, aplauze, sting luminile/și las dansul să mă adulmece; știu că e/pe aproape, e acolo mereu.../o voi face să mă câștige /din greu, să mă merite, să/aștepte învârtindu-se în juru-mi/până când mă va decupa/ din Timp, ca pe o tartă/râvnită îndelung, din/vitrina unei copilării/de lux..." (**Înspre trei dimineața**); "venim/cu colinzi și beteală, azi/n-am dreptul, n-am timp să pier,/la focul ce-aduc nu e/moartea vestală!" (**Balada bunei vestiri**); "atunci, repede, moartea — am zis — moartea din tinerețe/și memoria morții șoptea morții mele viitoare: "în/ochii lui am fost una care a găsit pace". (Revolta).

Poeziile de factură erotică transcriu un spațiu al nehotărârii, al unei permanente pendulări, al unei voluptăți erotico—thanatice (Erothanatos, Nunta, ANAtema, Balada Pelișor), cu non—comunicare, cu rutina unei conviețuiri separate (**Drumul**), cu străpungeri de zăpezi înghețate în plină toamnă (**Scrisoare, toamna**), cu istorii de demult (**Ultima baladă**), cu temple arzând (**Balada templului arzând**) în mahalaua pestriță și fragmentară (**Mahala**) a unei tristeți care se revarsă prin nervii eare "zbârnâiau izbindu-se de/ tăcerea elastică pe când/reci caravane curbau/ orizontul, arc/dureros al vederii.../și sângele/ țâșnea". (**Școala tăcerii**).

Corolar al morții, iubirea de iubite, de părinți, de lume, de viață se distorsionează sub forma unui solid care curge ca lavă semiînghețată a amintirii. Imaginile lor, ale tuturor celor iubiți se depărtează și se apropie, se duc și revin ca într-o eternă maree a gândului înghețat, întepenit, încremenit de traficul intens, grăbit și lent al sângelui.

Calmul aparent al senzațiilor, gândurilor și percepțiilor metalice ascunde o conforsionare la fel cu cea a sticlei aflată în plin proces de topire. Căldura mascată de gheața unor formulări tributare într-o oarecare măsură unui Arghezi, Barbu, Bacovia, ori Nichita Stănescu, transferă de la poezie la poezie, de la autor la poezie și de la aceștia doi laolaltă la cititor, firele subțiri, dar și cablurile spre, cu aschii care zgârie auzul, văzul, pipăitul, ale unei nostalgii sfâșietoare, dar pietrificate sub forma unui trup alcătuit din cuvinte prin care curge sânge închegat. Lumea acestui trup nu este una unitară, ci una a fragmentelor, dar a unor fragmente care se reflectă unele în altele, iar în reflectarea lor se reflectă reflectarea altora în altele reflectată în reflectarea...

"Un om/tăia un drum printr-o pădure; drumul/începea cu sine și ducea/către gândul lui" (**Drumul**). Gramatica învingătorului, a lui El-Roi, fără reguli, cu permanente transgresări și oscilări, e victoria brutală și tandră, în același timp, a jefuirii propriei schizofrenii, a propriei identități: "În triumf/ se întorcea/soldatul/aducându-se/pradă" (**Învingătorul**).

Un nou scriitor ceva mai vechi

Claudia Ioana Doroholshi

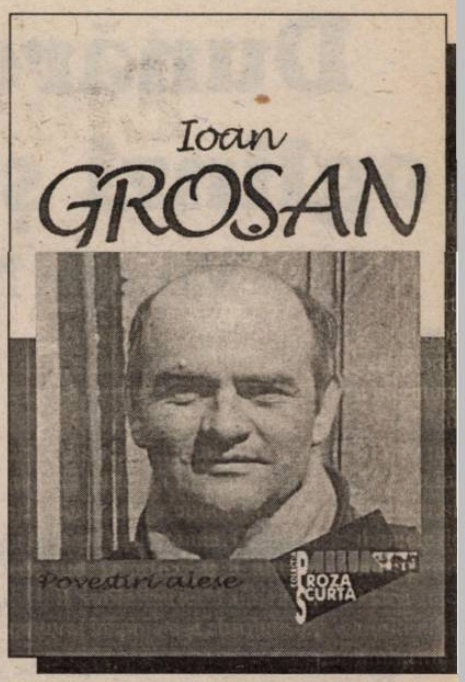

Consumatorul de literatură română contemporană căruia Ioan Groșan i-a rămas în memorie mai ales prin delicioasa *O sută de ani de zile la porțile orientului*, cu ingredientele sale jucăuș-acide, se poate aștepta la o surpriză de proporții în fața volumului de *Povestiri alese* apărut la editura Allfa. Reeditare a volumelor *Caravana cinematografică* (1985) și *Trenul de noapte* (1989), cartea ne înfățișează un scriitor, dacă ne putem permite un adjectiv bombastic, *redutabil*. Povestirile din primul volum poartă amprenta vizibilă a scriitorului postmodern care simte că e de datoria lui să fie "metaprozastic", pentru că literatura este naivă dacă nu-și exhibă scheletul, dacă nu se expune (și uneori denunță) pe sine însăși ca joc; la Groșan totul se întâmplă însă cu o anumită pudoare, cu un anumit simț al echilibrului și, nu în ultimul rând, cu respect față de pactul cu cititorul. Povestirile din *Trenul de noapte* se înscriu într-o tonalitate ușor diferită. Dacă în primul volum evidenta savoare a mimesisului și a atmosferei e câteodată subsumată artificiului "optzecist" iar tonul păstrează ecouri din ironia foiletonului *O sută de ani...*, în cel de-al doilea artificiul narativ e mult mai subtil, iar atmosfera alunecă spre realismul magic și spre parabolă, sub condeiul unui scriitor matur, profund.

Recenzentul se oprește ușor înspăimântat de noul adjectiv de care nu reușește să scape – fiindcă oricum ai privi problema, și oricât ar semăna enunțul a insultă la adresa unui scriitor neprăfuit și a cărui stradă natală încă nu-i poartă numele, literatura lui Groșan este extrem de profundă, de articulată și de coerentă, un mecanism în care totul funcționează impecabil, "nemțește", de la calitățile "clasice" cum ar fi complexitatea personajelor, intensitatea atmosferei, agilitatea intelectuală a autorului care se mișcă dezinvolt prin spații și universuri interioare diferite (urban-rural, preot-profesor-țăran), fraza abilă – și până la subtilitățile textuale și metatextuale, la jocul rafinat al ironiei sau la aluzia culturală.

Una dintre cele mai remarcabile performanțe ale autorului este tocmai acest melanj riscant și uneori de-a dreptul schizoid între a folosi literatura ca un scriitor cuminte care respectă regulile și valoarea ei de iluzie – fiindcă numai așa ea rămâne deschisă lecturii, comunicabilă și cititorului care nu suferă de masochism cultural – și a scrie în paralel o meditație detașată (să-i zicem postmodernă) asupra textului. Lumea pe care Groșan o fixează în discursul textual e deja o lume captivă în propriul ei discurs (sau în propria-i sterilitate discursivă). Autorul se folosește inteligent de criza *reală* a limbajului din timpul dictaturii pentru a vorbi, nu metaforic, nu alegoric, ci simultan, despre criza limbajului literaturii.

Astfel, *Caravana cinematografică*, *Insula* sau *Marea amărăciune* se joacă abil cu ideea sterilității limbajului. Personajele din *Insula* încep să existe numai în momentul în care își inventează propria limbă *literară* și conversează citând: «"Arăți obosită astăzi" *(Dreiser)* – ziceam eu. "Mă doare capul" *(Cezar Petrescu)* – răspundeai tu». În *Caravana cinematografică* tânărul activist Tavi eșuează lamentabil în încercarea sa de a comunica într-un limbaj adecvat cu tânăra bibliotecară comunală: "știu eu... ar fi aproape de neconceput ca dumneavoastră, având calitățile... și acest caracter... să vă mărginiți la a purta discuții, chiar în glumă, cu o... halucinație... reminiscență din copilăria omenirii... când alături freamătă viața... se construiesc într-un avânt... Știți, noi luptăm și pentru fericirea personală... da, sfărâmăm acele limite de clasă care interziceau, de pildă, apropierea a doi tineri aparținând unor categorii sociale..." Inadecvarea pragmatică a limbajului atrage după sine eșecul funcției pe care ar fi trebuit să o îndeplinească acesta: ceea ce, în finalul nuvelei, ar fi trebuit să devină o întâlnire amoroasă sfârșește anticlimatic, cu plecarea caravanei cinematografice și a echipajului său menit să lumineze politic populația rurală.

Funcția performativă a limbajului devine pretext narativ central în *Marea amărăciune*. Sebastian și Ioana sunt personaje optzeciste într-o situație optzecistă: își trimit reciproc biletele și, realizând că tot ceea ce și-au *prescris* devine realitate, decid să nu mai trăiască decât ceea ce au scris în prealabil – personaje care devin propriile lor personaje. Jocul metatextual (al personajelor) alunecă în joc metafizic (al parabolei), și viceversa (înspre jocul metatextual al autorului), într-o textură mult mai complexă și de aceea mai interesantă decât schematicii Dumnezei la mașina de scris care populează o parte din literatura anilor '80. Problema limbajului devine în ultimă instanță una a sensului – așa cum, de pildă, existența lui Sebastian nu pare să capete sens decât o dată cu inventarea jocului demiurgic al textului.

Discursul oficial al sistemului este interesant pentru scriitor pentru că sistemul însuși este obsedat de discurs, de respectarea unui cod de semne a cărui unică regulă e vacuitatea semantică, un sistem care fuge de sens cu orice preț, văzând în tot ce nu e vid o amenințare potențială. Majoritatea personajelor sunt obsedate, într-un fel sau altul, de căutarea unui sens sau, dimpotrivă, de gratuitate. Iată cum filozofează un personaj din *Marea amărăciune:* "să faci ce faci, dar să nu-i lași femeii o semnificație! (...) Să nu-i lași, domnule, că te-ai ars! Femeia cum are o semnificație, cum te face praf! Pe ele le blochează când nu e sens, domnule, când chestia e așa, gratuită, de-a moaca. Trăiam, domnule, bine-mersi cu o doctoriță și cam după o lună mă întreabă ea într-o dimineață, că dimineața întreabă ele, că noi doi de ce... Cum eram somnoros și nu mă supravegheam, mă scap și zic: Cum de ce? Că ne place. Să vezi, domnule, scandal, plâns! Zicea că ea a crezut în mine, că nu se aștepta la așa ceva, că ce-i așa ne place, că numai animalele și bâștinașii... știi dumneata. Când am văzut-o că umblă după semnificație, am întins-o. "Sub aparența jucăuș-facilă a anecdoticului ni se insinuează ideea conflictului dintre sens și gratuitate, sau mai curând faptul că există un punct în care cele două noțiuni devin intersanjabile: a enunța un clișeu, a pune o etichetă nu *înseamnă* nimic, dar te legitimează, reprezintă o marcă de acceptabilitate socială și morală. Unicul conținut al limbajului erodat este propria sa suprafață, iar unica modalitate de a te sustrage clișeului este a nu spune nimic.

Dacă personajele eșuează pentru că sunt captive într-un discurs insuficient, discursul textual însuși eșuează în orice tentativă de a fixa "adevărul" fiindcă sensul se pierde între oglinzile paralele ale diverselor filtre culturale, lingvistice sau literare. Astfel, însuși modul în care se constituie sensul pare a fi obiectul experimentului textual în povestirile din *Trenul de noapte*. Din nou, meditația este una dublă: aceea asupra felului în care personajele își decodează propria lume și aceea asupra felului în care cititorul decodează ficțiunea.

Printre nuvelele de antologie ni se pare că se numără *Adolescent*, povestea unui copil venit la țară să asiste la agonia și înmormântarea bunicului său. Densitatea atmosferei, dramatizarea impecabilă a experienței copilului care descoperă moartea sunt dublate de o adevărată obsesie a construcției textuale. Ca și în celelalte nuvele, cititorul e sedus prin manipularea rafinată a tensiunii narative; însă această tensiune nu ține atât de secvența evenimențială *(ce urmează)*, cât de *ce urmează să însemne* textul însuși. Sensul se amână mereu închegându-se dintr-o rețea de aluzii care nu se leagă decât în final, după un joc prietenesc de-a șoarecele și pisica în care cititorului i se oferă și i se iau chei interpretative, obligându-l sau mai curând seducându-l să citească textul și ca literatură, și ca eseu despre mecanismele literaturii. Ceea ce, în luciditatea sa, autorul nu poate să uite este că mecanismul fundamental al literaturii nu este artificiul, ci seducția.

Prin urmare, nu avem decât de câștigat dintr-o astfel de necesară reintroducere în circuit a unei opere al cărei impact inițial asupra culturii românești a fost dintr-un motiv sau altul imperfect: cărțile lui Groșan nu sunt singurele ale căror prime apariții au trecut aproape neobservate, semnalate în revistele de cultură, dar de-abia prezente în biblioteci – și cu atât mai puțin în canon. Întreaga serie de literatură română a Editurii Allfa merită urmărită din acest motiv, ca o contribuție semnificativă la (re)construirea unui canon literar românesc. Și, cine mai știe, în ultimă instanță poate chiar a unui public.

Umbrela lui Varro

Dan Negrescu

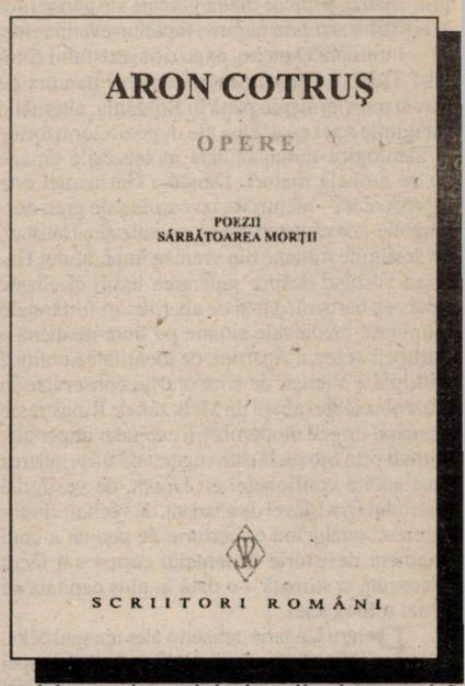

Începând chiar prin a parafraza, aș spune că este eminamente "Sărbătoarea cărții" apariția editorială (Aron Cotruș, **Opere, Sărbătoarea morții**, ed. Minerva) propusă de Alexandru Ruja.

Notabilă festivitate – etimologic vorbind – cu atât mai mult cu cât nu se înscrie în "repetabila povară" a celor "nemișcate" în vreun calendar. Dimpotrivă, precum sărbătoarea seculară a romanilor, odinioară, și aceasta a cărții se "ține" nu când e "cazia" (cazul, deci), ci când apare o-cazia.

Terentius Varro părăsise, de la un moment dat, bătălia politică a timpului său (oricum, altfel purtată decât balcanica gâlceavă a blidului cu stomacul), pentru a ne lăsa un model al culturalității scrise de care nu va fi străin Evul Mediu; model latin al cărui spirit îl vor simți Transilvania și Banatul, căci numai astfel putem înțelege Școala Ardeleană sau pe Gabriel Ivul.

Este modelul cărturarului temeinic, al căutătorului prin columbariile trecutului. Că modelul persistă, ne-o demonstrează Alexandru Ruja prin chiar ediția în discuție.

Asemeni istoricului clasic, editorul ne și își propune reconstituiri "fără mânie și părtinire": "Noi am refăcut, prin efort propriu, din documentele câte există, această perioadă din viața lui Aron Cotruș, despre care se știe atât de puțin și despre care s-a scris tendențios și eronat. Dar am refăcut-o nu fabulând sau delirând propagandistic, ci respectând adevărul documentelor , atâtea câte am putut noi aduna, sau câte am putut consulta". (p. XXVI)

Există în această răspicată confesiune și satisfacția pe care ți-o dă studiul "prin efort propriu". Independența în sine nu ar reprezenta nimic. Susținută însă printr-un vergilian "labor improbus", devine o atitudine îndreptățită. Este cazul fericit al lui Alexandru Ruja.

Alexandru Ruja își poate permite însă o atitudine critică, pentru că nu numai vorbește, ci și face altfel: "Cultura română este încă în suferință. Suntem la sfârșit de secol XX și încă nu avem ediții critice de **Opere** ale scriitorilor a căror activitate esențială s-a desfășurat în prima jumătate a veacului. Începem ediția de **Opere** cu regretul că nu suntem în posesia (nici în posibilitatea de a le consulta) tuturor manuscriselor poetului, răspândite din Spania până în Statele Unite ale Americii, din Germania până în Mexic. Dar începem această grea și complicată muncă și cu convingerea că orice descoperire ulterioară a vreunui text manuscris nu va schimba imaginea literară pe care o dă prezenta ediție de **Opere**". (pp. LXII-LXIII).

În sfârșit, nu putem trece peste prezentarea activității "bănățene" a lui Aron Cotruș, făcută de Alexandru Ruja cu luciditate clasică, în ciuda faptului că, așa cum afirmam odinioară, sufletul lui se află firesc și cu certitudine în această "parte din întreg":

"După Marea Unire, treptat, Timișoara va cunoaște o expansiune culturală și o dezvoltare ce vor eclipsa celelalte centre urbane din Vest. Aradul va pierde aura de altădată, iar noua metropolă de pe Bega va deveni, în timp, cel mai important centru cultural al Vestului românesc. Începând cu luna ianuarie a anului 1926 a apărut la Timișoara, revista "Banatul" [...] Din punctul de apariție, revista Banatul are colaboratori prestigioși, scriitori (oameni de cultură) care vor însemna mult pentru literatura națională – Aron Cotruș, Lucian Blaga, Sabin Drăgoi, Franyo Zoltan (cu traduceri), Filaret Barbu, Doina Peteanu (Anișoara Odeanu) [...] Revista publică reproduceri după Aurel Ciupe, Romul Ladea, Iuliu Podlipny, Simionescu, Corneliu Liuba [...] Colaborator al revistei încă de la primul număr, Aron Cotruș ajunge directorul ei [...] Perioada cât Cotruș se află la conducerea revistei este, se pare, cea mai prosperă din existența ei, având o largă răspândire în țară și străinătate, ajungând până la românii de peste ocean". (pp. XIII-XIV)

Este și acesta un "memento", o lecție pentru noi, bănățenii, parcă prea des sfătuiți de somități disprețuitoare, din afară. Desigur, rămâne ca până să ne laude alții, să nu uităm adagiul clasic: "fiecare e făuritorul propriei soarte". Iar Alexandru Ruja contribuie benefic la aceasta.

După un studiu monografic (**Cotruș. Viața și opera,** Editura de Vest, Timișoara, 1996), prezentul volum îngrijit de Alexandru Ruja, ne aduce de undeva, de departe, boarea severă a clasicității strecurate printre zidurile mănăstirii. De fapt, ce ar fi făcut Alexandru Ruja "atunci"?

Spre deosebire de Varro, cert ar fi refuzat un bust încă din timpul vieții, dar, altfel, în mod indubitabil se străduia să ordoneze la Roma biblioteca publică a generosului Asinius Pollio.

Sau, poate, ceva mai târziu, descifra palimpseste, cu o tenacitate doar de el înțeleasă.

Dunărea, între oglinzi și paralele

Victor Neumann

Expoziția de artă fotografică a lui Thierry Girard

Reconstituirea în imagini sugestive a câtorva din simbolurile aparținând lumii așezate pe malurile Dunării provine dintr-un considerabil efort intelectual și artistic al fotografului francez Thierry Girard. Inițiativa de a însoți cursul fluviului de la izvoare până la vărsare și de a selecta o sumă de imagini care să reprezinte – chiar dacă fragmentar – istoria și politica spațiului Europei centrale și est-centrale în interferențele sale cu sud-estul continentului îmi pare o idee ce însoțește admirabil **Danubio**-ul lui Claudio Magris. Orașele, monumentele, învinșii și învingătorii, martirii diverselor politici autoritare sau dictatoriale, cimitirele, câmpurile de luptă ale antichității și ale evului mediu, tragedia lagărelor de prizonieri ale timpului recent sunt mărturii nicicând înșelătoare privind identitatea de ieri și de astăzi a Europei centrale și est-centrale.

Ca absolvent al Facultății de Științe Politice din Paris, Thierry Girard fotografiază ceea ce consideră că ar putea fi lecturat dintr-o perspectivă istorico-politică. Mesajul este prezent în fiecare fotografie, așa cum bogăția de unghiuri evidențiind dimensiunea estetică este o constantă vizibilă în orice lucrare. Thierry Girard este nu doar un artist dublat de un tehnician riguros exact în munca sa, dar și un specialist în științe sociale capabil să prelucreze materia primă supusă examinării. Este meritul său de a fi fost capabil să facă translarea istoriei și a politicii prin intermediul artei fotografice și nu prin cercetarea arhivistică, muzeografică, prin analiza textelor fundamentale ale gândurilor și artiștilor sau prin nararea faptelor-evenimente.

Intitulată **Danube**, expoziția artistului fotograf Thierry Girard descrie traseul parcurs de fluviu din Germania până în România, alternând imaginile apei cu acelea ale depozitelor istorice și ideologice înmagazinate în așezările umane de pe ambele maluri. Dunărea Germaniei este reprezentată – alături de izvoarele sale greu descifrabile – de căutarea urmelor civilizației Hallstatt, de vestigiile romane din vremea împăratului Hadrian vorbind despre separarea lumii civilizate de aceea barbară, dar și de abațiile ori fortărețele religioase medievale situate pe linia mediană a Europei; aceea a Austriei, de identitatea politică multiplă a Vienei, de simbolurile conservate în muzeul celebrei abații de Melk sau de Ringstrasse marcând timpul modernizării capitalei imperiale; drumul prin Slovacia este sugerat de surprinderea excelentă a confluenței cu Drava, de vestigiile castelului Bratislavei de altădată, de vechiul cimitir evreiesc, adăugând o mărturie de neuitat a unui fragment de istorie în temeiul căruia s-a făcut cunoscută și stimată – o dată în plus capitala de astăzi a Slovaciei.

Pentru Ungaria, artistul a ales imagini deloc întâmplătoare privind raporturile Europei est-centrale cu sud-estul (aflat cinci sute de ani sub turci), dar și ceea ce are în comun acest spațiu cu civilizația apuseană: pot fi recunoscute urmele cetății romane ridicată pe o culme ce domină orașul Dunaváros; mersul șerpuit al apei la Esztergom, în locul în care turcii distruseseră o biserică dedicată Sfântului Thomas Becket; câmpul bătăliei de la Mohács; bustul marelui compozitor Zoltán Kodály așezat într-o cunoscută piață budapestană. Cât privește Croația, artistul i-a rezervat acele imagini care indică tragedia războaielor recente: consecințele bombardamentelor de la Vinkovici; simbolul plural al Osijek-ului distrus prin dispariția vechiului cartier otoman; chipurile triste ale fetiței de origine sârbocehă și ale lui Calko-țiganul din târgul de la Petrjevci, în Slavonia. Este aici o dezvăluire senzațională a conținutului identităților culturale multiple, precum și a negării (prin război) interferențelor care au continuat să supraviețuiască în pofida teoriilor culturale și politice puriste. Serbia cu fortărețele sale medievale este indicată drept bastion al apărării în fața expansiunii spre Europa a turcilor. Citadela Kalemegdan-ului ridicată de prințul Ștefan Lazarevic pe fundația unui zid de apărare roman și aceea de la Smederevo, cea mai mare de pe Dunăre, sunt admirabil surprinse. Ele arată propria interpretare a artistului construită prin imaginarea dialogului dintre istorie și prezent. Vestigiile vechilor cimitire ortodoxe distruse în timpul ocupației otomane alternează în expoziție cu acelea reprezentând lagărele de concentrare din al doilea război mondial. Suprapunerea de planuri este mai mult decât memorabilă pentru refacerea unei laturi a discursului istorico-politic, dar și pentru un alt fel de cunoaștere a lumilor Sudului și Nordului (cu repere culturale distincte), întâlnindu-se pe contururile fostei Iugoslavii în câteva războaie ce fac identificabile faliile dintre civilizații.

Bulgaria și România sunt descrise în ritmul blând sau încet al fluviului care, odată ieșit din strâmtorile munților și Porților se îndreaptă spre mare. Curgerea pe frontiera dintre cele două tinere state naționale pare a spune prin fotografiile ingenioase ale artistului Thierry Girard că ar fi vorba mai mult de locuri comune, de straturi de civilizații care încheagă prin intermediul vechilor romani și bizantini sau al ortodocșilor acoperind cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice (cu o notă specifică de cultură creștină). Admirația artistului pentru monumente precum acelea ridicate de bulgari în memoria românilor care au luptat pentru independența celor două țări sau pentru rămășițele zidurilor romane de la Adamclisi amintind de un timp al gloriei romane asupra dacilor fac posibilă o lectură în genul aceleia ce amintește de însemnele unei moșteniri comune.

Ilustrații: lucrări ale tinerei artiste plastice americane de origine română, Laura Negrescu

Același spațiu – prezentat cu mijloacele specifice artistului imaginii – ar putea fi invocat nu doar în aducerea aminte a tragediilor provocate de o istorie tulburătoare ori de o politică săvârșită de cele două sisteme totalitare, dar și prin recuperarea creațiilor literare, muzicale, plastice, filozofice și ale științelor exacte, prin trimiterea directă sau indirectă spre marile invenții făcute aici sau în întreaga lume de oamenii regiunii în discuție. Dacă din punct de vedere politic sugerarea stărilor conflictuale dintre diversele grupuri cultural-lingvistice nu poate fi tăgăduită, atunci, nici atitudinea contrară, a coabitării, a convergențelor multiple, a construcției sentimentului de identitate supranațională nu poate fi omisă. Imperiul habsburgic al Europei de mijloc nu a fost decât parțial și în anumite perioade un loc al neînțelegerilor. Trăsăturile sale generale concură la a-l defini pentru multă vreme (cel puțin pe parcursul secolului al XVIII-lea și în prima a secolului al XIX-lea) ca un pol de stabilitate între Occident și Orient, ca pe un stat a cărui gândire politică mercantilă făcuse posibilă nu doar lungi perioade de pace la scară continentală, dar și în interiorul zonei central și sud-est europene unde conviețuiseră și mai conviețuiesc diverse culturi, religii, identități sociale și urbane. Rămâne impresionantă expoziția artistului-fotograf prin aceea că reușește să pună câteva întrebări istoriei, dezvăluind încă o dată că dialogul interdisciplinar este singurul care evidențiază o înțelegere matură a fenomenelor istorice și politice.

Fight Club

Adina Baya

Ori de câte ori americanii devin foarte grași și foarte satisfăcuți de sine, încep să se uite în "adâncime" și încep să se simtă groaznic față de ei înșiși – iată un adevărat șablon în filmele de la Hollywood din ultimul an. "American Beauty", "The Matrix", "Fight Club" – toate au cam aceeași siglă. De fiecare dată ultimul catalog "Ikea", cu o mașină de marcă japoneză, cu un set de costume Armani și pantofi DKNY, ei încep să se simtă nenorociți. Insomnia e următorul pas. Etapa ce continuă ciclul: tendințele destructive și politica nihilistă – compensări, ceva care să contrabalanseze orarul de la 9 la 5 după-masa, contul din bancă și viața amoroasă inexistentă. Însă "conștiința socială" americană e mult prea bine dezvoltată ca să permită continuarea unor astfel de drumuri anarhice. Doctorii nu prescriu somnifere, ci gimnastică. Există însă și unii care găsesc soluții. Iată cazul unui funcționar de-a dreptul clasic, mic "șoarece de birou" al unei mari companii de asigurări. Pe el și pe soluția lui este centrat filmul lui David Fincher – "Fight Club".

Personajul filmului, atât de comun încât un nume îi este de ajuns – Jack (Edward Norton) –, este prins într-o existență la care, de fiecare dată când mă gândesc, văd imaginea unui hamster învârtindu-se în minirotița lui dintr-o cușcă cu rumeguș proaspăt schimbat. Mai clar: acest individ lucrează toată ziua la o slujbă pe care o urăște, pentru a strânge bani și a-și încărca apartamentul cu lucruri de care nu are nevoie. El este consumatorul clasic, dependent de lucruri, fără viață afectivă, fără prieteni, fără trecut prea important, fără vârstă demnă de menționat, fără nume. Când intră în ciclul menționat ceva mai sus, al cărui prim semn este insomnia, produsul nostru urban găsește o soluție cinică, aproape grotească. După luni întregi de nesomn, după încercări frustrante de a atipi măcar o clipă, el intră într-un fel de realitate ireală. Nimic nu mai pare să existe cu adevărat, în afară de dureri de cap și usturimi ale ochilor, simțurile sunt dereglate: totul este foarte mic și se aude foarte încet. Câteva luni în acest calvar și funcționarul nostru fără nume ajunge la un fel de liman: începe să frecventeze așa-zisele "support groups" – locuri de terapie în grup pentru bolnavi foarte gravi. Întâlnește bărbați cu cancer testicular, femei canceroase, tuberculoși, alcoolici, muzibunzi. Incredibil, dar adevărat: începe să doarmă. Începe să aibă nopți "care ar fi de invidiat și pentru bebelușii". Văzând muribunzi, simte un fel de satisfacție bolnavă, un fel de mulțumire ce îi inhibă insomniile. Bineînțeles, devine dependent de aceste grupuri și ajunge să frecventeze câte unu-două în fiecare seară. Participă tăcut la terapia de grup, și asta pentru că "atunci când nu vorbești, ceilalți presupun tot ce poate fi mai rău", plânge pe umerii unor oameni pe moarte. Totul e ok și Jack e mai liniștit ca oricând văzând disperarea și moartea în ochii și în vorbele celor de la grupurile de terapie. Totul până în ziua când o observă. Fumând țigară după țigară, cu ochelari fumurii și haine de second-hand. Marla (Helena Bonham Carter) este, ca și el, o "turistă" la grupurile de terapie. De ce? Parțial pentru cafeaua și brioșele care se dau pe gratis, parțial pentru că moartea e un fel de ideal pervers pentru ea.

Odată Marla apărută, gata cu liniștea și somnul lui Jack. Degeaba încearcă să o convingă să nu mai vină, degeaba ajunge chiar la înțelegerea de a "împărți" ședințele de grup; insomnia se reinstalează în toate drepturile. Din nou trăiește realitatea aia ciudată, în care nu știe niciodată când doarme și când trăiește cu adevărat, durerile de cap și de ochi revin ca un fel de constante.

Și iată că într-o zi, absolut întâmplător, Jack se întâlnește cu un anume Tyler Durden (Brad Pitt), fabricant de săpun. Dacă mi-aș imagina întreg filmul ca pe un grafic, acesta ar fi cu siguranță punctul major de inflexiune. Totul se schimbă. Mult-iubitul și construitul din bani apartament al lui Jack ia foc, el se mută într-o casă părăsită în care stătea Tyler și începe să aibă gusturi din ce în ce mai ciudate, își găsește un nou drog. La fel ca și în alte filme ale sale, precum "Seven" și "The Game", David Fincher îi creează personajului o lume insulară, total despărțită de restul lucrurilor. Dacă mai adaug și faptul că apartamentul lui Jack a fost incendiat de Tyler și că noul hobby al celor doi proaspeți prieteni este să se snopească în bătaie, se vede de la o poștă că filmul devine fantastic, nu mai există legături raționale între lucruri. Dar ăsta e doar începutul. De la terapia de grup la violența fizică, de la apartamentul mobilat după ultimul catalog "Ikea" la o cocioabă dărăpănată, veșnic inundată și putredă, de la costumul Armani la o cămașă necălcată și plină de sângele din bătaia de aseară, Jack își schimbă drogurile și, consecutiv, viața. E mai fericit? Da. Dar cât timp?

Și iată hobby-ul lui Jack ajuns o manie națională. Este el mai fericit? Ei bine, nu. Mai întâi pentru că îl încearcă un puternic sentiment de inferioritate față de Tyler, care reprezintă tot ceea ce el nu poate fi, de la felul în care se bate până la felul în care face sex cu Marla, revenită acum în viața lor. Încercând probabil același sentiment ca și la vederea ei la ședințele de grup, Jack are din nou insomnii. Șiruri interminabile de halucinații, vedenii, vorbe, idei și imagini ireale pretutindeni în jurul lui. Din nou nu mai poate distinge somnul de viața reală, și de aceea filmul devine, către final, confuz. Momentul în care spectatorul rămâne cu gura căscată însă este acela în care Tyler dispare și toți îl iau pe Jack drept Tyler. Țin minte că au fost vreo zece minute în care nu mai înțelegeam nimic, cine e cine, până unde ține realitatea somnului și unde începe somnul realității sau invers. Confuzie totală. Nici o conexiune. Finalul însă e de revelație. Tyler nu a existat decât pentru Jack, nu a fost decât o despărțitură a personalității sale, un pretext pentru ca în final să găsească puterea necesară pentru a se aduna, pentru a-l asimila ca pe o simplă parte a personalității sale. Lucru care se și întâmplă, de altfel. Filmul nu se termină chiar cu "și au trăit fericiți până la adânci bătrânețe", însă tenta moralizatoare e omniprezentă, iar finalul e de un optimism cam nelalocul lui. Jack îl elimină pe Tyler și rămâne cu Marla.

Revista revistelor

Ziarul de duminică pe care îl ai deja vineri

Atașat **Ziarului financiar**, cea mai proaspătă publicație culturală, intitulată **Ziarul de duminică**, are, credem noi, toate șansele să devină un reper mediatic în materie de cultură ● Publicația cu pricina apare în fiecare zi de vineri și beneficiază de un staff editorial de primă mână: editori seniori - Nicolae Manolescu și Stelian Țurlea; editor – șef – Bogdan Ghiu; editori – Ioan Es. Pop, Cosmin Popa, Călin Tudor Zarojanu ● Editat sub sigla Media Pro Group, **Ziarul de duminică** reunește încă de la prima apariție nume de cea mai bună calitate intelectuală: Dan C. Mihăilescu, Ioan Buduca, Horia Gârbea, Eugen Uricariu, George Arion, Ioan Flora ● Publicația reînvie tradiția romanului în foileton, face cronici alerte și la obiect ale diverselor evenimente artistice, face incursiuni prin bioetică și pe Internet, într-un cuvânt, se mișcă în lumea culturală cu un ritm debordant ● "Adevărul este că, de ani buni, nu mai știm ce cărți citim, ce piese de teatru sau filme să vedem, câte parale face o expoziție de artă și cine mai urcă pe scena Ateneului. Nu că ar lipsi informația. Programele de tot felul, și mai ales de televiziune, abundă. **Lipsesc criteriile**.(s.n.)"... ● Așa sună primele fraze din editorialul revistei-pilot semnat de N. Manolescu ● Tocmai această mizã își asumă noua și vioaia revistă ● Care, prin vocea aceluiași reputat om de cultură, avertizează întru liniștea noastră: "Începând de astăzi, 26 mai 2000, n-o să vă mai puteți plânge că nu știți ce cărți să citiți, ce filme să vedeți și a cui baghetă face să răsune Ateneul Român de muzica sferelor" ● Dacă vreți dvs,. dle Manolescu, nu ne mai plângem...

Cronica nu ține pasul

La figurat, nu la propriu ● Căci regulata revistă ieșeană nu izbutește, în ciuda pedanteriei (în sens rău !) pe care o etalează, să fie altfel decât mediocră ● Dacă vreți să vă pierdeți timpul, vă invităm să citiți articolele fără nerv incluse și în numărul 3, martie, 2000 ● Dacă vreți să faceți cunoștință cu ifose filosofice, cu "profunde" reflecții scremute, vă invităm să o și cumpărați; costă 5.000 de lei ● Să o survolăm olecuță...l "Între plus și minus infinit" de Virgil Cuțitaru, "Nostalgie de lied și plecare"(?!) de Simion Bogdănescu, "Liantul Eminescu" de Adrian Voica, "Eminescu după... Eminescu" de Ioan Mihuț, etc., etc. ● Poezie de George Bădărău, Mahdi Stan, Liviu Georgescu ● Versuri ignorabile! Totuși, două pagini prețioase cu poeme de Nicolae Prelipceanu – un potpuriu cu poeme din volume diferite ale poetului născut (pentru cei care nu știau) la Suceava ● Proză de doi bani, ca să fie... ● Și eseu, așișderea ● Iată o mo(n)stră : "Cred că fundamentarea în absolut a individului este revelația. Numai prin revelație individul își (?) află justificarea ca individ, nu se topește în massă" (Christian Crăciun) ● Păcat de atâta hârtie consumată în zadar.

Observăm în continuare Observatorul

Observatorul Cultural, vrem să spunem ● Și o facem în continuare cu interes maxim ● La ora când veți citi aceste rânduri, harnica și echilibrata revistă păstorită de Nestor Rateș et. comp. va fi ajuns deja la numărul 15, dacă nu chiar la mai mult ● Militând la modul cât se poate de ferm pentru valorile urbanității și civilității, **Observatorul** a adus, odată cu apariția sa, în peisajul mass – media culturale autohtone un suflu nou ● Ediția pe care am selectat-o spre a vă oferi din ea un scurt decupaj este cea cu numărul 11 ● În care găsim, pe lângă obișnuitele și savuroasele rubrici de polemică, tehno, publicitate sau, pe lângă excelentele comentarii pe tematică social-politică, texte "mai grele" ● Între aceste: "În căutarea interpretării pierdute", un eseu remarcabil semnat Ion Buzera ● Ne rezervăm plăcerea de a vă oferi câtva fragmente, spre ilustrare ● "...a nega de-a dreptul interpretarea (așa cum procedează aceste teorii postmoderniste, contestatare la adresa oricărui "esențialism ontologic", deși utilizând presupoziții ontologice) poate conduce la un drastic impas." ● Și, concluzia autorului: " în practică, este – totuși – de presupus că va exista totdeauna o competiție între stabilitatea relativă a unui sistem în uz, promovat de anumite "comunități interpretative" (s: Fish) și centrifugalitatea intervențiilor concrete, oricât de performate de către "interpreți model" ar fi. Oricum, resuscitarea reală a interpretării va trebui să se coreleze cu o reinteriorizare a principiilor epistemologice pentru că – *orice ar fi – interpretarea e cunoaștere* ● Am încheiat citatul ● Tocmai la timp ca să vă mai oferim un scurt conspect din seducătorul interviu pe care Mircea Cărtărescu îl acordă Ralucăi Alexandrescu ● Zice bardul nostru prozator plecat să studieze în Germania: a) "Toate prozele mele sunt de fapt, cum am mai spus-o, poeme duse până la capăt în partea dreaptă a paginii"; b) "Îmi amintesc că a stârnit mari discuții o frază de-a mea în care spuneam că Levantul este ca-o piatră de mormânt peste poezia românească. Fraza a fost interpretată în sensul unei teribile infatuări, de asemenea s-a văzut în ea un fel de încercare de a îngropa poezia, în general. De fapt, e absolut indiferent cine a scris această carte, care, oricum trebuia să existe, pentru că ea exprimă momentul în care în mod obiectiv poezia s-a curbat în ea însăși. Istoria poeziei ca artă în progres, ca dezvoltare ad infinitum nu mi se mai pare posibilă. Nu poezia este îngropată de o carte ca Levantul, ci *istoria* poeziei, iluzia poeziei ca sistem"; c) "Retardul cultural nu este o caracteristică doar a literaturii române, ci a tuturor literaturilor marginale"; c) "La fel de adevărat e însă că, dacă nu dispar, granițele dintre genuri devin totuși permisive, osmoza dintre genuri (veche de altfel de când lumea) fiind benefică și necesară, fiindcă, în definitiv, dacă nu vrea să degenereze, textul trebuie să trăiască în exogamie, și în interiorul artei sale, și al culturii, și al lumii enorme care-l înconjoară" ● Alături de toate aceste minunate "bucate" literare, în Observator, găsești, drag cititor, recenzii scrise impecabil, precum și un buletin informativ cultural cam fără pereche ● Totul e să vrei...

Nicolae Țone ține sus facla literară

Excelent, ca de obicei, periodicul în care amicul muzelor, Nicole Țone, a investit, pe cât știm, suflet, energie și bani ● Ca de obicei, dens și, tot ca de obicei, cu foarte multă și bună poezie risipită generos între paginile revistei ● Ca de obicei, nume de top în aceste trei numere compactate într-unul singur ● Traian T. Coșovei, Nora Iuga, Gheorghe Grigurcu, Petre Stoica, Gheorghe Iova, Paul Daian ● De la Petre Stioca nu ne rabdă inima să nu citãm: "s-a deschis sezonul de vânătoare/ ceata republicană se instalează / în peisajul patriei/ se gudură câinii de viță nobilă chicitesc/ fotomodelele invitate la locul / de educație estetică / armele se descarcă pocnesc dopurile / sticlelor de șampanie / cupele sunt golite în manieră feudal-onirică / buna dispoziție aerul proaspăt fortifică / testicolele blegite după zilele lor / de înghesuială în fotolii molatice..." ● Îl invocăm cu invidie afectuoasă și pe dom' director (N.Ț.) cu câteva versuri într-adevăr memorabile: "te plictisesc lighioană carnea mea pesemne nu-i bună pentru dinții tăi / nici sufletul meu nu te pune pe gânduri nici sexul meu nu te dă gata cu una / cu două cu lăcomia lui / cuvintele pe care mi le strigi în urechile smulse au păr la subțiori ești oribilă lighioană / nu te vezi în dâmbovița doldora de ofelii sinucigașe / ești lașă lighioană ești scorpie libidinoasă ești îmbălsămată moarte mai vie ca viața / ești cățea turbată / te urci pe creștetul meu ca vântul pe creștetul turnului eiffel ca pământul pe mormântul / tatălui meu / și juri că mă iubești lighioană și juri că mă adori că mă divinizezi din creștet / până-n călcâie..." ● Recunoașteți: e poezie de poezie! ● În mijlocul revistei, taman acolo, cee ce nu e rău deloc, este elogiată Gabriela Melinescu, al cărei volum, "Arcana Amoroasă", recent apărut, a fost publicat în colecția "Ediții definitive" a editurii Vinea ● Un calup important e, de asemenea, dedicat traducerilor: din română în alte limbi sau din alte limbi în limba română ● Una peste alta, felicitări colegilor noștri care țin facla modernismului vioaie și vie.

Povestea merge mai departe

22-ul își continuă periplul mediatic în nota cu care ne-a obișnuit ● Cu precizarea totuși că, intrând în campanie electorală, parti – pris - urile ei au devenit mai transparente ● Inclusiv prin aceea că, adesea, o treime din fiecare număr este compus din suplimente liberale sau țărănești creștin – democrate ● Numărul pe care îl avem în colimator este chiar 22/2000 ● Un portret de liberal (C-tin Bălăceanu Stolnici) din care aflăm că "defectul democrației este că judecarea este făcută de majoritate, iar majoritatea înseamnă mediocritate. Este un defect, dar s-a dovedit a fi mai bun decât celelalte sisteme politice" ● Un text al unei conferințe ținute de Alexandru Paleologu intitulate "A fi sau a nu fi liberal", în care "boierul" nostru spune scurt pe doi că " în ultimă instanță, după părerea mea, liberalismul nu este o invenție a secolului 18, nici 19. Au fost doar momente în care a fost declarat sau asumat în mod conștient, o anumită ordine istorică. Chiar dacă această perioadă a trecut, liberalismul nu este epuizat pentru că omul liberal este un om etern" ● Un interviu briliant cu Andrei Pleșu, care ar merita citat în întregime, dacă spațiul ne-ar permite ● Ce ne spune fostul ministru de externe ? ● Că politicianul autentic încă e pe cale să se nască la noi, că în chestiunea sârbă dezbaterea a fost marcată de partizanat și de isterie, că există un monopol nefast pe care presă îl probează vis-a-vis de opinia publică, că oamenii, și, în special, marea majoritate a presarilor, "nu mai au gustul formulării nobile", că, în fine, "ignoranța și buna credință nu sunt atributele patriotismului" ● Un editorial de Emil Hurezeanu, în care prestigiosul analist politic îi sugerează lui Ion Iliescu "să opteze acum pentru ieșirea cu onoare din prim-planul vieții politice românești"" ● Și multe alte articole de citit.

Căutați scrisoarea!

Ediția română a revistei **Lettre internationale** a ajuns să fie așteptată și apoi vânată de către cititori (mai ales de cei tineri) mai ceva ca-n filmele suprarealiste ● Adevărat, cu numai 10.000 de lei ai în bibliotecă o carte elegantă, doldora de texte de senzație ● Ediția de primăvară a trimestrialului îl găzduiește pe Pierre Bourdieu cu "Câteva întrebări pentru adevăraților stăpâni ai lumii", pe Timothy Garton Ash, care sugerează că "Dacă vreți să înțelegeți secolul XX, citiți-l pe Orwell", pe Jason Epstein – "Eternul timp de a ucide", Adrian Cioroianu – "Istoriografia și memoria conflictului", Susan Sontag – "Din Bosnia la Kosovo", Pavel Câmpeanu – "Război, modernizare, mass-media" etc ● Toate aceste titluri (și altele pe deasupra) sunt adunate sub – n-am găsit alt cuvânt – genericul "Până la ultimul minut – violența" ● Două nume grele: Günter Grass și Jorge Luis Borges ● Ultimul scriind despre "Prietenul meu Don Quijote" ● Și fiindcă suntem răutăcioși și vrem să vă determinăm și pe dumneavoastră să bâteți municipiile, orașele sau cătunele în căutarea unei/ unui Lettre, vă mai șoptim câteva nume care se regăsesc (cu eseuri, proze, poeme, jurnale) în paginile revistei: Ion Vianu, Oliver Sacks, Nina Berberova, Mircea Cărtărescu, Vásko Popa, Salman Rushdie, Adriana Bittel, Daniel Dăianu, B. Elvin ● Nu pierdeți scrisoarea!

Roșiorii de Vede

Cher și Vocoder

Petru Umanschi

Să nu fiți complexați dacă, din întâmplare, titlul acestor rânduri nu vă spune nimic. Parcurgându-le, vă veți pune la punct cu una din ultimele cuceriri ale electroacusticii, domeniu în care, să recunoaștem, există prea puțini experți. Poate... teoreticieni de ocazie, precum semnatarul acestei rubrici. Așadar, Vocoder-ul este procedeul care, pe căi electronice, permite "prelingerea" emisiei vocale în pasta sonoră, generată de instrumentele de acompaniament utilizate în studiourile de înregistrare. Termenul e născut din două abrevieri: **Voice** și **Coder**, adică, pe scurt, **Vocoder**. Americanii angrenați în prospera industrie a sunetului definesc procedeul și prin sintagma **"Spoon Effect"**, care s-ar traduce prin "efectul lingurii" sau poate "efectul de lingură". Spre a fi înțeleși, vom trece direct la exemple. Cu toții am ascultat piesa **"Believe"** a interpretei Cher, să recunoaștem, o prezență agreabilă pe scena show-biz-ului mondial. Ce face sau ce nu face această artistă, dar impresia mea e că are talentul de a ține în frâu anii care năvălesc (asta e expresia: năvălesc!) și peste ea. Din când în când doamna Cher, între două reprize de jogging, aleargă la cosmetician și acesta îi trage câte un lifting de mai mare dragul, încât, deși la o vârstă respectabilă, artista împrumută aerul inocenței unei liceene. Citeam într-o revistă că Cher adoră legumele și fructele, n-are nici o pasiune care s-o lege afectiv de fripturi, fie ele și acele populare porții de "barbeque" stropite cu sos chilli. Până și apa minerală pe care o consumă este plată, aidoma stomacului ei obținut prin cine știe câte ședințe de bodybuilding. Dar să revenim la **Vocoder** și la piesa **"Believe"**. La un moment dat, vorba vine (sunt de fapt mai multe momente), glasul suav al cântăreței se "prelinge" în acompaniamentul orchestral, contopindu-se cu acesta într-un tot de incontestabil efect. Așadar, acest proces de "fuziune benefică" pentru urechile noastre (și buzunarele producătorilor de sunet) se cheamă Vocoder. Procedeul, folosit cu discernământ, îmbogățește cromatic prestația solistului, dinamizând-o ca în cazul mai sus arătat. Ce au făcut însă ai noștri tineri, de fapt, mai ales tinere? Ascultând-o pe Cher și-au zis că merită și ei/ele niscaiva succes și dă-i cu Vocoder-ul în sus și în jos până la saturație. Folosit ca scop în sine și acest **efect** poate deveni... un **defect**. Dacă nu mă credeți, dați o fugă până la magazinul muzical din colț și luați casetele "fetițelor" din trupele ASIA, ANDRE, ale formațiilor 3REI SUD-EST și N & D (Re)ascultați-le și vă veți sătura de Vocoder ca Manole de piper! Aici se potrivește chestia aia cu sarea în bucate. Dacă, să zicem, Gavroche la vremea lui ar fi fost cântăreț Dance, intrând în studioul de înregistrare, ar fi spus cu siguranță: **"Eu sunt om de caracter/ Să nu-mi băgați... Vocoder"!**

Un postmodernism bicefal

Annamaria Libar

Nu cred că Mircea Dinescu suferea de scepticism congenital atunci când, la 11 noiembrie 1989, avea viziunea mormanului de cărămizi berlineze reclădindu-se în zid autohton, suficient de înalt pentru a obscuriza perspectiva omului de pe lună, și nu recunosc în imperativul salvării României vreo dilemă ecologică gen "Go, Planet!" O ploaie de graffiti ce se așternea peste înălțimile Hotelului Intercontinental îl anunța pe Sorin Alexandrescu, aflat la sfârșitul lui decembrie în vizită din exil, de moartea comunismului și de expirarea valabilității carnetelor purpurii. Astfel de momente cvasi-mitice au fost urmate, în mod firesc, de acțiuni concrete de refacere a unei structuri fragmentare, prin care pluralismul nou promovat să nu mai corespundă unei intelectualități schizofrenice. "Grupul pentru Dialog Social" și alte asemenea forumuri de interacțiune socio-culturală s-au definit, prin membrii-scriitori, jurnaliști, filozofi, sociologi, ca "un centru de reflecție critică asupra problemelor fundamentale cu care se confruntă societatea românească" (Proclamația Principiilor).

Parteneriatul entuziast dintre intelectualitatea proaspăt eliberată și elementele consiliului de guvernare implantate în mod misterios în "frontul de manipulare națională" nu a depășit limita primelor trei săptămâni ale lui ianuarie 1990. Era deci nevoie de specificarea articolului 1 din Proclamația de la Timișoara: "revoluția din Timișoara a fost, încă de la început, nu doar anti-ceaușistă, ci și explicit anti-comunistă... Idealul revoluției a fost și rămâne întoarcerea la valorile autentice ale democrației și civilizației europene". Marcel Pop-Corniș reface în **The Un ished Battles**, Ed. Polirom, 1996, dihotomia culturăpolitică, imaginând cele două capete ale postmodernismului românesc, reacție unică, bivalentă la modernism și totalitarism.

Versiunea de "catifea" a baricadei decembriste e re-construită, după fixarea ei anticipativă la cinci ani-lumină de crepuscularul '89, prin revoluția cu sinele, mult mai eficientă, purtată ambițios de intelectual român de azi. Cu un **Weltanschauung** onorabil, atât în teorie cât și în practica mundanului, el își sfidează drama, profețită de Dorin Tudoran (Dorin Tudoran, "Frost or Fear? Reflections on the Condition of the Romanian Intellectual", 1984, p. 56), de a avea prea multe idei și atât de puțină credință, rezolvând totodată aporia identității personale asupra căreia ne avertizase Paul Ricoeur.

Noul model androginic, ivit în ritmurile unei necesare interferențe dintre cultură și politică, tinde să devină prototipul "omului recent", în egală măsură critic literar și analist politic, singurul interlocutor viabil al factorului de putere. "Politicianul-poet", așa cum îl numește Marcel Pop-Corniș, este o creație necesară (avantajoasă, ar zice unii) a unui postmodernism/post-totalitarism în care instabilitatea economică și sociopolitică, tensiunile etnice și amploarea pe care o iau resentimentele de tot felul nu mai îngăduie rezerva, fie ea de un intelectualism cât de nobil, la periferia lumii politice, într-o atitudine de expectativă subversivă.

Strategiile de rezistență culturală și-au consumat eficiența prin confruntarea cu ideologia monolitică a vechiului "realism socialist", permițând substituirea cu forme ostentative de opinie care să constituie premisa unui proces de reeducare, prin deconstrucție, a mentalităților. Manipulator abil al instrumentelor de chirurgie literară și politică, Marcel Pop-Corniș face în 1996 prima disecție în profunzime a fenomenului postmodernist românesc – înainte și după 1989, descoperind acolo, în abisuri, meta-utopiile unei nebuloase ce amenința să devină extragalactică. Subtil teoretician și cercetător al realității **post**, Pop-Corniș nu izolează modelul românesc într-un discurs monologic despre accentele tragice ale neputinței de a ieși din acest labirint domestic (tacticile "cripto-comuniste" inițiate de FSN nu și-au dobândit încă acea aură vetustă), ci încadrează comparativ România în jocul serios de-a v-ați **dublugândit** și **nouvorbit** practicat și de celelalte țări est europene.

Înainte de '89 tot mai mulți scriitori aveau o viziune comună asupra posibilității existenței unei realități culturale alternative, care să favorizeze un real dialog social, o decentă transparență politică și libera afirmare a expresiei individuale. De aceste idealuri, crede Marcel Pop-Corniș, au fost animate revoluțiile anticomuniste din 1989, și, chiar dacă actul a devenit istorie, idealul a rămas să servească altor "bătălii neîncheiate", viitoare puncte de convergență în imaginarul poetic și politic. De unde și noul androgin, firesc refăcut în personalitatea lui Nicolae Manolescu, faimos critic literar, iar din 1990 lucid om politic.

"Exemplul lui Manolescu a fost urmat de mai tinerii scriitori și critici Mircea Mihăieș, Vasile Popovici, Stelian Tănase, Ion Bogdan Lefter, care au acceptat provocări similare", cum ar fi reîntocmirea hărților culturii românești sau (re) dimensionarea unor modele (era să zic **pattern**-uri) literare, nu în tradiție sovietică, ci autohtonă sau cel mult occidentală.

Marcel Pop-Corniș crede în rolul catalitic al acestor dialoguri interculturale, reverberații ale unor voci de frați mai mari, care să încurajeze, în critica românească, impulsul "transtextual" preluat pe linie genettiană și înțeles în accepțiunea sa bivalentă – ca schimb teoretic, cultural și interacțiune politică, prin care să se realizeze legăturile cu terminalii paradigmei postmoderne. Deși noua literatură est-europeană a adoptat multe dintre strategiile Vestului cultural și le-a transformat în piese esențiale ale unei necesare estetici de rezistență, ea s-a inspirat și din propriile tradiții avangardiste care au surprins începutul de secol XX. (v. poezia lui Mircea Dinescu, Nichita Stănescu, Volker Brown sau proza lui Mircea Nedelciu, Milan Kundera).

După cum există un românism în toate, acesta nu putea să lipsească nici din practica (sau stratagema!) scriiturii, debordând de un limbaj esopic cu accente alternative de ironie și anti-ironie, care însă nu au transformat scrisul într-un teritoriu al ludicului elitist. Practica mimetică a deconstructivismului postmodern e înlocuită, printr-un efort de originalitate, cu o dialectică autoafirmării care urmărea, în esență, să sugereze inexprimabilul sau să exprime imposibilitatea sugestiei. Cu alte cuvinte, nimic mai tipic românesc decât paradoxul verbal sau, parafrazându-l pe Timothy Garton Ash, vom spune că stilul perifrastic, circumlocuțiile delirante, alegoria și metafora diabolice nu reprezintă modul cel mai eficient de a propulsa o națiune pe baricade (T. Garton Ash, "The Hungarian Lesson", 1985, p. 5).

Si acum, să clarificăm lucrurile. Interesul teoretic față de postmodernism poate fi legat de perioada anilor '70, când s-a constituit o nouă generație de critici, reprezentanți ai programelor literare din principalele centre culturale (București, Timișoara, Cluj, Iași), care au decis să rescrie fenomenul cultural românesc dintr-o perspectivă interpretativă, adoptând multe dintre strategiile interogației postmoderne: reflecția autobiografică (Cine suntem noi?), parodia (Ce suntem noi?) sau procesul revizionist (**Mai** suntem noi?).

Inițiată în 1986 prin "Caiete critice", discuția asupra diverselor fețe ale postmodernismului a oscilat între respingerea experimentalismului formal și însușirea metodelor de restructurare estetică și ideologică. În subsidiar se insinua ideea unui postmodernism care să provoace structura monologică a discursului totalitar; linia a devenit desen abia în covorul realității post-comuniste.

Deși depreciat ca "hibrid" și "indecent", postmodernismul românesc, la o analiză conștiincioasă, este fenomen viu, departe de a-și fi epuizat utilitatea și necesitatea existenței ca spectacol cultural și politic, rămânând astfel o altă "bătălie neîncheiată".

Necrolog

Bogdan Mihai Dascălu

La 1 iunie 2000 s-au împlinit șase luni de când ne-a părăsit pentru totdeauna atât de îndrăgitul nostru **POSTMODERNISM**, cel care a reprezentat totul pentru noi în ultimii ani. Răposatul, suflet ales, de o înaltă ținută morală, a fost prietenul tuturor autorilor necunoscuți, pe care i-a promovat până în ultima clipă a (prea-) lungii sale vieți. Cu mâhnire în suflet, trebuie să recunoaștem că nu a reușit să îi impună în plan literar decât pe foarte puțini, neputând ține piept cu nici unul dintre marii rivali (*Simbolismul, Suprarealismul)*. Nemărginita lui modestie l-a făcut să nu se definească niciodată și nu pentru că nu ar fi putut, ci pentru că și-a împuternicit contemporanii să o facă. De altfel, toți prietenii lui au format o familie mai degrabă haotică, cu atâta migală adunați în jurul lui și totuși fără să aibă mai nimic în comun. Deși nu a dus o viață retrasă nu a apărut mai deloc în centrul atenției pe tot parcursul vieții.

Familia, atât de îndurerată încât a uitat să îi anunțe decesul la vremea cuvenită, încă se mai cramponează de memoria lui, încercând să își ascundă defectele, insuficiențele, lipsa de talent, întinându-i astfel numele. Departe de mine orice gând de reproș sau de dojană, pe deplin conștient de greaua pierdere pe care a suferit-o, îmi exprim și pe această cale cele mai sincere condoleanțe.

O conjunctură favorabilă a făcut să îmi parvină *testamentul* regretatului, pe care, conform dorinței acestuia, îl voi face public.

"Subsemnatul, *Postmodernismul*, declar, în deplinătatea facultăților mintale următoarele:

Nu am avut o viață fericită; încă din tinerețe a trebuit să mă definesc în raport cu *Modernismul*. În jurul meu s-au strâns mai toți contemporanii, mai mult din lipsă de alternativă, decât din convingere, proclamându-se postmoderni. I-am acceptat, în speranța că vor scrie literatură. Ce au făcut ei nu poate fi numit nici măcar antiliteratură. Fiecare tentativă a lor a eșuat, niciunul nu a reușit să devină renumit. Tot eu am fost cel care i-a ținut în centrul atenției generale: s-au scris zeci de mii de pagini numai și numai despre mine, de parcă nu ar mai exista nimeni în afara mea. Mă declar vinovat de soarta celor care m-au înconjurat pe tot parcursul vieții; am acceptat prea multe lingușeli atât din partea lor, cât și a criticilor. Mai ales a criticilor. Fiecare tentativă a protejaților mei de a deveni artiști importanți s-a soldat cu un admirabil eșec. Poate și pentru că sunt, dragii de ei, atât de diferiți, că nu au nimic în comun în afara relației personale a fiecăruia cu mine. Sau poate că le lipsește o anumită viziune de ansamblu. Nu vreau să le reproșez că majoritatea nu cunosc decât literatura secolului nostru (dar și pe aceasta doar sumar!). Departe de mine acest gând – ar fi și extrem de nedrept din partea mea. Nu vreau nici să le iau apărarea, cu atât mai puțin să-i scuz, când spun că eu sunt responsabil de eșecul lor: nu am știut să pun piciorul în prag și să mă autodefinesc; i-am lăsat pe alții să o facă în locul meu. Nu am cerut niciodată o literatură profundă, m-am mulțumit cu superficialitatea. Nu am căutat niște trăsături comune, am lăsat ca fiecare să scrie ce vrea. Nu i-am sfătuit niciodată să apară ca o unitate, i-am sfătuit să pună accent pe individualism. Chiar dacă talentul nativ le lipsește aproape tuturora, nu i-am obligat să și-l cucerească prin muncă. Nu vreau nici să las impresia că cei care au căutat refugiu la mine sunt incapabili de orice profunzime. Poate că ar fi făcut-o dacă nu aș fi existat eu.

Astfél, conștient de sănătatea mea precară, îi sfătuiesc să mă uite cu totul. Să pună mâna pe cărțile prăfuite și să studieze. Orice, din orice domeniu, dar să o facă temeinic și cu program. Să ia cultura drept scop în sine. Cel care îmi va lua locul, va amenda lipsa unei temeinice culturi clasice. Va constata că rezolvarea crizei nu constă în a continua experimentul, ci în transformarea lui în literatură canonică. Tovarășilor mei li se arată o nouă cale. Îi sfătuiesc să o urmeze".

Transcriind aceste rânduri, nu au fost puține dățile în care am fost nevoit să îmi șterg în colțul ochilor lacrimi răzlețe. Mărturisesc că sunt profund impresionat de tumultoasa viață a decedatului, de clarviziunea și de sinceritatea lui ieșită din comun. Scriu aceste rânduri cu o deosebită emoție, deși nu m-am numărat niciodată printre membrii numeroasei sale familii. Totuși, contemporani fiind, ne-am cunoscut destul de bine, ba chiar ne-am întâlnit în câteva rânduri, prilej de bucurie atât pentru cel pierdut, cât și pentru mine. Discuțiile purtate erau de un nivel intelectual deosebit, încărcate de spiritualitate și de metafizică. Nu arareori mi-a vorbit de o altă carență, pe care, observ, a trecut-o acum sub tăcere. Judecând după patosul cu care mi-a expus-o de fiecare dată, mă văd obligat să o amintesc aici. E vorba de acea tendință de egalizare a valorilor pe care o practicau cu "obstinație" (pentru a-l cita) cei care îl înconjurau. Din nefericire, el nu poate fi egalat cu celelalte care l-au precedat, ocupându-și, cu modestie, locul care i se cuvine, la sfârșitul listei.

Odihnească-se în pace!

Eminescu la Bloomington

Mircea Mihăieș

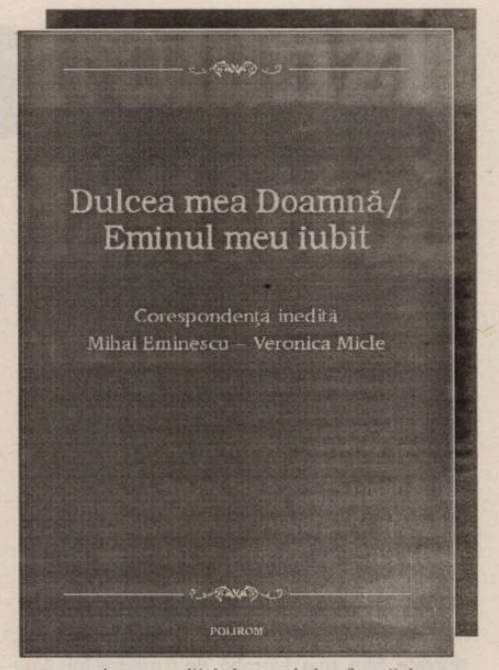

Vocea Christinei e, de regulă, gravă, solemnă, impunătoare. De data aceasta sună înfricoșător. De dincolo de Ocean, rostește, aproape monosilabic, enigmatic, ultimativ: "Trebuie să vorbim. E ceva foarte serios". Ca de obicei, îmi spun în gând. Ca de obicei. Numai și numai lucruri extrem de serioase. E-mailurile ei au titluri neliniștitoare: "Big worries", "Trouble", "S-a întâmplat ceva?!", "Extremely important", "Very important!" Sau variante ale acestora, într-un crescendo dramatic: "Worries... Big Ones!" "Extremely, extremely urgent!" O lungă pauză transatlantică se așterne între noi. "Totuși, nu pot vorbi la telefon." "Bine, atunci trimite-mi un e-mail" "Cu atât mai puțin!" Vorba detectivului particular: "Trouble is my business"!

Vom relua conversația câteva luni mai târziu, la București. Suntem, Christina, Vladimir și cu mine, pe vechea Terasă Oteteleșanu. Călduri ca-n Caragiale, o după-amiază de duminică lipicioasă. Bem sucuri, bem ape minerale, bem ber'rece. Victime sigure ale chelnerilor, ale lăutarilor. Spre hazul abia ascuns al părții masculine, spre încântarea citită-n obrajii împurpurați ai părții feminine, un trio chitară-vioară-acordeon o împresoară pe impunătoarea doamnă blondă din sonetul nostru improvizat și-o învăluie în sunetele languroase ale **Zarazei**: "Gura ta e-un izvor de nespuse dorinți / Și ai trupul de șarpe felin..."

Supraviețuim momentului muzical. Christina sucombă sub vraja cuvintelor insinuante ale cântecului de demult. Șoptește ca-n transă: "Asta era lumea lor. Așa se iubeau și ei". Apoi vocea devine albă, aproape indiferentă: "Da, am nouăzeci și trei de scrisori ale lui și cincisprezece ale ei. Plus o notă a lui Maiorescu adresată lui." Lui — cui? Lui Eminescu, desigur. Christina Zarifopol-Illias are în seiful băncii dintr-o mare metropolă americană o comoară! Nouăzeci și trei de epistole ale lui Eminescu adresate Veronicăi Micle, cincisprezece ale Veronicăi către Eminescu și două scrise surorii poetului, Harieta, plus scrisoarea iritată a lui Maiorescu: urma să meargă la Sinaia, s-o întâlnească pe Regină, iar Eminescu întârzia să-i traducă poemele.

Privesc în jur neîncrezător. Lăutarii s-au evaporat, chelnerii ne privesc dintr-o depărtare incertă, Bucureștiul e scufundat într-o lumină prăfoasă. Eminescu traducând-o pe Carmen Sylva. E detaliul care-mi stăruie în minte. Eminescu traducând-o pe Carmen Sylva. Zaraza se așază la masa noastră: "Vreau să-mi spui, frumoasă Zaraza, cine te-a iubit / Câți au plâns nebuni după tine și câți au murit." Veronica scriindu-i lui Eminescu. Eminescu la Bloomington. Eminescu la Bloomington. Ce caută neamțul la bulgari?!

Trec luni de e-mailuri intense — "extremely, extremely important" — vorbim cifrat despre ceea ce devenise taina noastră: să nu se afle, să nu se afle. Cine știe ce se poate întâmpla. Manuscrisele vor fi poate donate Academiei. Parcă vedeam scena: Christina înaintând pe un nesfârșit covor roșu pentru a depune în brațele academicianului-șef, Eugen Simion, dulcea povară a celor vreo sută unsprezece epistole. Până și ambalajul e cel original, până și panglica.

La Academie, la Academie. Nu știu de ce, dar cuvintele-mi sună de parcă cineva ar fi intonat: "La bulivar, birjar, la bulivar!" Și atunci — "extremely, extremely important"! — îi scriu ei Christinei: "Foarte bine, dar mai întâi trebuie publicate. Asta, așa, pentru a evita surprizele." Christina nu înțelege: "Ce surprize?" "De pildă", răspund, "surpriza de a se pierde manuscrisele!" "Dar, pentru numele lui Dumnezeu, e vorba de Eminescu! De Eminescul cel unic!" Fără îndoială, dar în țara asta au dispărut și flotele unice, și băncile de comerț exterior unice. Și onoarea unică.

Alte câteva luni de spaimă: "Dar îți dai seama ce responsabilitate apasă pe umerii mei? Îți dai seama cu ce fel de lupe va fi citit orice cuvânt? Cu câtă maniacală atenție va fi scrutată fiecare pagină?" Îmi dau, firește. "Ah, dacar mai fi trăit Petru Creția! Ce ușurată m-aș fi simțit! Cu câtă bucurie s-ar fi ocupat de ele!" Dar nu-mi fac griji: ani în șir, Christina a fost redactor de carte. E om de meserie! "Bine, și după ce scrisorile vor fi transcrise, cine le va publica? Editura Academiei?" Culorile urâte ale copertelor, hârtia de proastă calitate, capetele de ațe ieșite pe la margini, cotoarele destrămate — imaginea deprimantă a precarității, iată ce-mi sugerează sintagma "Editura Academiei". O editură ce n-a reușit să facă saltul în vremurile de azi, rămânând prizoniera deceniului al șaselea. În nici un caz Editura Academiei! "Dar cine, atunci?" Cum cine? Silviu Lupescu! "Polirom"-ul! Cum unde, dacă nu în Iașul lui Eminescu?

Silviu nu crede nici un cuvânt din ce-i îndrug. "Ce scrisori? De unde? Așa ceva nu există! Eminescologii o să te mănânce de viu." Bine, nu există, dar ești interesat să le publici? "Asta, da!" Cădem de acord să nu mai discutăm până nu vom avea "marfa" în mână. Între timp, Christina transcrie, dominată de aceleași spaime, de frica de a nu greși un cuvânt: *Îți dai seama, lupele, maniacii... Unde e bietul Petru?* E-mailurile se succed, pe tonuri din ce mai iritate: "De ce nu te grăbești? Știa au declarat 2000 anul Eminescu. Ce e așa de complicat să transcrii niște scrisori?" Cât e de complicat aveam să văd eu însumi câteva luni mai târziu, în aprilie.

Până atunci, răsfoiesc cartea de la "Para lele 45", ce retipărește numărul "eminescian" din "Dilema" și reacțiile suscitate de zelul contestatar al junei generații. Nici unii, nici alții nu-mi par convingători: apărătorii sunt dogmatici, detractorii evident incapabili să-și argumenteze punctele de vedere. Tărășenia se încheie ca-n Piața Independenței: cel mai virulent dintre contestatari, T.O. Bobe, sfârșește ca laureat al Marelui Premiu Eminescu...

Computerul se înroșește de nervozitatea scrisorilor. Ruta Bloomington-Timișoara a devenit o linie periculoasă. Din când în când, Silviu mă interpelează: "Ei, ce se mai aude cu plastrografiile?" Bine, bine, suntem în grafic! "Care grafic, băi? A trecut cinșpe ianuarele, dacă nu prinzi o festivitate, lucrurile astea nu interesează pe nimeni". Am dubiile mele: Dan Cristea tocmai îmi spusese că ediția scoasă la "Cartea Românească" a corespondenței dintre Eminescu și Veronica fusese un best seller. Deci, răbdare!

Și iată-mă, în seara lui 4 aprilie 2000, în drum spre Bloomington. De la Washington la Indianapolis cu avionul, iar de aici într-o splendidă limuzină spre Christina și Lukey Illias. Îmi găsesc locul ideal, între difuzoarele aparatului de radio și-mi fixez privirea într-un punct imaginar, la capătul opus al limoului. Adică la vreo șapte metri în fața mea. Șoferul îmi aruncă, din când în când, priviri întrebătoare: am un aer extaziat, gesticulez, dirijez, fredonez cu voce aproape audibilă, măsură cu măsură, "Imperialul" beethovenian. Ultimele acorduri, mărețe, **big-ending**-ul, coincid cu oprirea bolidului în fața casei: prima sosește Christina și imediat în urma ei Lukey.

Nici seara, nici a doua zi nu mă pot apropia de manuscrise. Mi-e, pur și simplu, teamă să le ating. Christina mă privește cu superioritatea celui trecut printr-o experiență asemănătoare: doar că la ea a durat șase luni! Stabilim un program de lucru, care, în linii mari, va fi urmat cu strictețe în următoarele cinci zile: Christina și cu mine ne vom ocupa de prefață, de verificarea transcrierilor, de corecturi, de contracorecturi. Vom fi "capetele limpezi" ale antreprizei. Lukey va scana scrisorile, le va copia pe CD și va face munca titanică de a pune coerență în haosul pe care Christina și cu mine îl lăsăm în urmă. În ultimele zile ni se va alătura și Mariana. Perfect integrată micului și (prin Christina și mine) isteroidului grup, ea va munci în timp ce eu voi hoinări prin **Borders** și **Barnes and Noble**.

Plec de la Bloomington cu comoara în geantă: transcrierile copiate pe dischetă, jumătate din scrisori scanate (cealaltă jumătate îmi va sosi cu poșta peste două săptămâni). Și, evident, copiile de siguranță, în alb-negru și color. Le voi avea mereu cu mine: la Washington, la New York. În ziua plecării, pe când așteptam la aeroportul Kennedy avionul de Viena, se prăbușește bursa. Mă uit cu ochii larg deschiși la televizorul din sala de așteptare și strâng cu și mai multă grijă comoara. Efectele căderii bursei le pot ghici de pe acum. Nu-mi imaginez, încă, efectele publicării acestor manuscrise.

E duminică dimineața și răsfoiesc transa a doua, finală, a scrisorilor scanate. Grafia lui inimitabilă, scrisul ei nervos, de femeie cochetă și sigură de sine. Îl sun pe Silviu care, ca de obicei, răspunde de la editură. Vorbim surescitați: publicarea costă o avere. Va trebui să fie un album, nu o carte. Ca să se vadă, ca să se simtă toată pasiunea, toată nebunia sfârșitului de veac. Toată drama iubirii, a bolii, a nelinistii. "Băi, public cartea asta și dacă mă ruinez!" Apoi, pe e-mail, Silviu scrie: "E dumineca, la Pogor în parc paserile cântă, e liniște... Auz turturelele (dacă n'ai știut, află că biroul meu paranoic are 40 metri pătrați și 30 metri pătrați ferești plus balcon care, toate, privesc precis către parcurile Pogor, unde Junimea etc., etc.) D'aia zic, prefer să lucru aci, fie și dumineca, la lecturarea opului nost'. Pentru că, nu'i așe? și atmosfera veacului contează. Să cetești manuscrisele recent primite "apăsat fizic" în camera ta de studii (?) mi se pare groby. Mă rog, gusturile nu se discută...

Of course că voi trimite cuvertura cărței, dar aceasta numai după ce o voi fi văzut și eu. E-n pritoceală..."

E-mailurile curg și dinspre Bloomington: corecturi, rearanjări de pagini, ofuscări, amenințări, indignări, lacrimi, contracte, împăcări, spaima lecțiunilor incerte (*lupele, maniacii*!)... Fac un balet periculos între îngrijitorul de ediție și editor: amândoi perfecționiști, amândoi apucați de spaime. Sponsorii nu se prea arată. Sau, când se ivesc, se sperie. Strivit între Bloomington și Iași, proiectez totul în roz. În ce m-am băgat, maică, în ce m-am băgat! Prin fața ochilor mi se perindă chipurile eminescologilor pe carei știu. Le rostesc numele înfricoșat: perpessiciuscrețiavatamaniucaugzenepop. Și încă o dată: perpessiciuscrețiavatamaniucaugzenepop. Poate și Eugen Simion?!

Și iarăși: numerotare greșită a paginilor (de către mine, de data aceasta!), repunerea la loc a scrisorilor nedatate, negocieri privind coperta, privind supracoperta, privind procentele Christinei. Silviu, care a parcurs nu doar transcrierea, ci și scrisorile manuscrise, pune e-mailistic paie pe foc: "'nțeleg c-ar fi nițkai permutațiuni de ordine prin dokumente. 'nțeleg asemenea că la Lidia sunt vreo câteva mici îndreptări făcute de Ch. însăși cu tastatura ei. Ordinea ar fi cea din imeilul (ce cuvânt, ne-ar beli jorj pruteanul să ne auză antineaoșismele!) tău ultim care, de bună seamă, se va șterge din computer o dat' cu prima failure-ă katastrofikă [*uite că nu s-au șters!*, nota mea, M.M.] Abia atunci lucrurile își vor fi urmat cursul lor firesc către un haos total și nimeni nu va ști ce și cum trebuie făcut. Nu dispera..."

Coșmarul se va încheia, în zilele "Bookarest"-ului, pe acoperișul Teatrului Național. În fine, ne-am reunit cu toții: Christina, Lukey, Silviu, eu. Se semnează contractele, Christina aduce corectura finală, Lukey ne privește de la înălțimea blând-ironică a singurului om lucid căzut cu voioșie în această capcană cu nevrotici. Rolul meu redevine (așa cum a fost mereu!) secundar. În depărtare, pășind, plutind spre noi, asaltat de obișnuita ceată de tinere poete, eseiste și prozatoare — Nicolae Manolescu. Vorba lui Silviu: Nu dispera...

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Mihaela Dănciulescu, Sorin Stroe , Viorel Hîrtopanu (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Marinela Panțiru, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 13 33 76, 13 33 90
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECT.

My private America

Ioan T. Morar

Hai să fiu puțin teoretic! (nu mai mult de șase fraze!)

Fiecare are parte de America pe care și-o dorește. Sau, mai degrabă, de America lui. Atât de abundente sunt clișeele și locurile comune atât de bătătorite, încât e loc pentru toată lumea. Poți să nu te atingi, niciodată, de America celuilalt. Iar America ta poate să nici nu fie descoperită, chiar de s-ar mai naște o sută de cristofori columbi. *It´ s a free country,* auzi la tot pasul și asta înseamnă că faci ce vrei, vezi ce vrei, gândești ce vrei, descoperi exact America pe care o visezi, o dorești sau o meriți.

Mic repertoriu de clișee româno-american

Când am fost întrebat ce vreau să văd în America, în călătoria prilejuită de *International Visitor Program*, în februarie-martie 1993, am fost tentat să spun că vreau să văd totul. Apoi am optat pentru clișeul "America profundă" și pentru "America de zi cu zi". Voiam să-l văd pe Andrei Codrescu (despre care auzisem câte ceva), să întîlnesc niște indieni (filmele cu Winnetou nu s-au stins de tot!), să discut cu muncitori (milionarii ca milionarii, dar, oare, cum o duce americanul de rând, muncitorul?), cu elevi (chiar așa o fi școala de slabă de nu știe un elev din Chicago unde e San Francisco ?!), cu studenți (hai că noi avem studenți buni, ei au doar condiții bune), să sar din traseele turistice (ți se arată ce vor ei, ia să mergi normal, pe stradă, să vezi că nu mai e nici o strălucire), să intru în studiouri de televiziune (asta, da!), să văd comunități etnice de tot felul (de ce se bat negrii cu coreenii în L.A.?), să mă plimb (uite-așa, de unul singur), să vizitez redacții (sunt ziarist, totuși!). Și toate astea într-o lună.

New Orleans/Mardi Gras și voie bună

Am ajuns în New Orleans după o săptămână de Cleveland, după o săptămână de iarnă în Cleveland, mai exact. În avion, un american simplu și cu chef de conversație, care se întorcea, cam nevorbit, de la lucru, din Africa, m-a felicitat pentru ideea de a vizita orașul chiar de Mardi Gras, prevestindu-mi amintiri de neuitat. Zicea că pentru mulți americani e un vis să prindă un astfel de eveniment. Era mândru de orașul lui vestit pentru *music & food*, tot anul, și pentru Mardi Gras, două săptămâni. Nadia Brunstein, ghidul și translatorul meu pe toată durata vizitei, m-a lămurit ce e cu Mardi Gras. Este o sărbătoare paralelă cu Carnavalul de la Rio, o sărbătoare a dezlănțuirii, o revărsare de parade, un spectacol non-stop în care se investesc milioane de dolari.

Aveam să citesc, în avionul de plecare din New Orleans, că numai *Parada lui Bachus*, cea mai nouă, "inventată" de niște cetățeni afumați și furioși că pe strada lor nu trecea nici o paradă, numai la această paradă se învârt în jur de 23 de milioane de dolari. Paradele consacrate "învârt" și mai mult. Și când am spus că "învârt" am socotit (de fapt, au socotit alții, înaintea mea!) banii care se dizlocă din diverse buzunare și fonduri și trag o tură prin economia sănătoasă a orașului.

După trei zile de la sosire, caricaturistul de la *The Times of Pikayunee*, ziarul local, avea să mă lămurească ce înseamnă să participi la o paradă. De altfel, la panoul de anunțuri era un bilețel care-l felicita pentru că a reușit să intre, din acel an, în *Parada Zulu*. Locurile din paradă sunt limitate și ocupate de titulari. Nu poți ocupa un loc dacă el nu s-a eliberat. Cam ca la Academia Franceză. Tim, caricaturistul, a reușit, prin niște prieteni, să prindă un loc vacant. L-a sunat cu mândrie pe tatăl său, "un evreu mai tradiționalist din Virginia", care l-a întrebat cât câștigă din afacerea asta cu parada. Tim i-a zis că, din contră, îl costă șapte sute de dolari locul, contribuția, adică, pentru carul alegoric în care va urca, o mie costumul, plus vreo opt sute mărgelele pe care le va arunca pe traseu. Și totuși, a insistat tatăl, cu ce te alegi din asta ? Știi cu ce, tată — i-a zis — cu semnul că m-am integrat perfect aici, cu recunoașterea mea ca om de prin partea locului, așezat, onorabil și cu loc în paradă. Plus felicitările colegilor de la panoul de anunțuri!

"Nebunia" cu Mardi Gras este atât de mare și atrage atât de mulți vizitatori încât până și cei care mi-au făcut rezervare la hotel, din partea Departamentului de Stat, nu au reușit să-mi găsească ceva chiar în oraș, ci la aproape 100 de kilometri, undeva înspre "balta" fluviului Mississippi, la Chalmette, într-un han pentru pescari și șoferi de camioane, plin, în zilele acelea, de turiști. Evident că prețul pe o cameră este cam ca al unui hotel central din perioada extra-Mardi Gras. Prețul parcărilor în perioada asta sare și el în aer. Dacă vrei să te plimbi fără mașină, te costă opt dolari ora. Pentru că fiecare paradă avea un traseu fix și cunoscut, publicat în pliante, în ziare, arătat la posturile locale de televiziune, cu ore aproape exacte pentru diverse puncte de pe parcurs, lumea începea să se adune cu mult timp înainte, să prindă loc mai în față.

Spectatorii profesioniști vin cu niște scaune foarte înalte, cam ca acelea ale arbitrilor de volei, ca să poată vedea perfect totul. Iar, din loc în loc, pentru atâta amar de lume, se ivesc posesorii unor toalete mobile (și mobilate aferent) care, în momentele delicate, se oferă să te ușureze de un dolar. Ei bine, cred că și banii ăștia intră tot în suma mare "ventilată" de fiecare paradă, poate complementar cu cei investiți pe bere și răcoritoare!

Cum au ratat americanii franceza ca limbă națională

O prejudecată suficient de răspândită este și aceea că în Noul Orleans poți auzi franțuzește pe stradă, că doar de aceea abundă statul Louisiana de semne franțuzești: French Quarter (cu Bourbon Street), Chalmette, Baton Rouge și altele. Un pliant despre New Orleans mi-a risipit brusc prejudecata susținând că poți auzi franțuzește doar la Consulatul Francez și în holul Hotelului Meridien. Se zice că, totuși, în localitățile foarte mici și foarte tradiționale s-ar vorbi un fel de franceză stâlcită, un fel de creolă, mai degrabă, care ar purta numele de *cajun*. Un anume stil de a găti foarte condimentat se numește tot așa. Și cam la atât s-ar limita influența franceză. Cu toate acestea, pe una din străzile "Cartierului Franțuzesc", într-un restaurant cu aer colonial, am citit o explicație despre clădirea istorică în care ne aflam.

Se numea Casa Împăratului și îi fusese dedicată lui Napoleon. Nu post-mortem, ci chiar atunci când împăratul se afla surghiunit. Era o casă pregătită pentru a-l adăposti pe Împărat! Un plan urzit de primarul din acea vreme al orașului (și, evident, de un grup consistent de aventurieri și complotiști) prevedea ca, sub conducerea lui Napoleon recuperat în taină de pe Sfânta Elena de un comando și adus pe tărâm american, să pornească ofensiva Sudului și să transforme continentul într-un stat napoleonian. Dar, pentru că istoria era scrisă altfel, deja, corsicanul a murit înainte de a fi adus la New Orleans. Ceva, însă, tot a rămas: o placă memorială și un restaurant foarte bun. Poate puțin cam piperat.

Tramvaiul se retrage în depoul numit Dorință

Printre titlurile care-mi plăceau cel mai mult am numărat, multă vreme, *Un tramvai numit Dorință* a lui Tennesee Williams. Mi se părea o metaforă excelentă, un mijloc de transport din sfera banalului se asocia cu Dorința scrisă cu literă mare! În New Orleans, această metaforă s-a ofilit brusc în momentul în care i-am aflat explicația. Pe vremuri, o bună parte a oamenilor înstăriți își permitea ca, pe lângă onorabila familie din cartierul și mai onorabil, să întrețină și o amantă. Era de *bon ton*. Așa a luat naștere un adevărat cartier al amantelor, cartier în care își avea cuibușorul și unul din primarii New Orleansului. Pe iubita lui o chema Desirée și acesta a devenit în scurtă vreme și numele unei străzi (era primar, totuși, iubărețul — își putea permite). Unul dintre tramvaiele care circulau prin New Orleans ducea până la stația Desirée, cap de linie. Așadar, metafora s-a stins, iar farmecul spiritual al titlului cade între șinele realului. E ca și cum, în București, s-ar spune, după numele depoului în care se retrage, *Un tramvai numit Nițu Vasile*.

Oaspete cu forme în regulă

După trei zile de navetă Chalmette - New Orleans, mă bucur de un alt punct al programului, anume demonstrația de ospitalitate. Familia Meyer "a stat la coadă" ca să prindă un vizitator. El e medic spre pensie, lucrător în cercetare la un spital militar ("rolul hologramelor în diagnosticare"), ea, cu un arbore genealogic ducând până la locotenetul Dreyfus, e profesoară de colegiu. Nadia îmi spune că, dacă ar fi să-i încadreze în sistemul american de evaluare a bunăstării, cei doi soți ar intra la capitolul *upper middle class*. Amândoi sunt membri ai unei asociații de voluntari. Orice american care se respectă face parte ori dintr-o organizație caritabilă, ori dintr-una de voluntari. Altfel, nu există, nu stă nimeni de vorbă cu tine.

Cei doi Meyer primesc, din când în când, atunci când le vine rîndul, musafiri aflați în vizită prin America. O dovadă e caietul în care îmi trec, în tabel, numele și adresa, ca un semn că am trecut pe acolo. O casă superbă, cu trei nivele, pe o stradă superbă, cu poartă (da, stradă cu poartă!), gata să se închidă pentru a demonstra că acolo e vorba de proprietate privată. Ne așteaptă în prag, facem cunoștință, ne conduc (pe mine și pe Nadia) spre camerele special pregătite. (Eu sunt repartizat în fosta cameră a fiicei, cu o fereastră care dă înspre o uriașă magnolie tocmai înflorită. Dincolo, peste un gard, e o petrecere). Ne dau un rînd de chei și ne lasă să ne urmăm punctele din program.

Urmează să ne întâlnim duminică la prânz, atunci când e ziua fiicei lor (în afară de ea mai au doi băieți). Nu știu dacă s-a nimerit aniversarea chiar așa, chiar acum, sau a fost un pretext, asemeni nunților foclorice de la noi făcute special pentru turiști. Totuși, ne mai întâlnim de două ori, dimineața, la mic dejun, și doamna Meyer mă întrebă ce-i cu România, care-i istoria ei etc. Răspund corect și, după discuție, interlocutoarea mea se bucură că a aflat ceva nou. Avuseseră, tot ca oaspete, înainte mea, un belgian care n-a știut mai nimic despre istoria țării sale. Sunt lămurit și eu despre membrii familiei: fiica e avocat, căsătorită cu un medic, un fiu e medic, iar celălalt este informatician și lucrează la Microsoft, este unul dintre autorii programului Windows. Au o sumedenie de nepoți . Familiile americane înstărite nu se încurcă atunci când e vorba de copii! De altfel, pentru că mi-am lăsat adresa în registru și, probabil, pentru că le-am trimis o scrisoare de mulțumire, în fiecare an, primesc de la familia Meyer câte o felicitare cu o fotografie în care apar nepoții cei vechi și cei noi.

Soții Meyer sunt voluntari de frunte, au fost câțiva ani plecați în Africa de Sud și în Noua Zeelandă. Le pare rău că am stat la Chalmette, trebuia să-i sunăm și să venim direct la ei de la aeroport. Ar fi câștigat încă trei zile în registrul oaspeților. Mă întreabă de program, le spun că urmează să-l întâlnesc pe Andrei Codrescu și, brusc, simt că sunt privit cu alți ochi. Am crescut în ochii lor. "Aha, deci te vezi cu Codrescu, cu tipul ăla de la radio. Da, zice doamna, ăsta da program!"

Cu Andrei Codrescu, la cules de mărgele

Nu trebuie să iau nici un taxi, nu mergem nici cu mașina, Andrei Codrescu locuiește peste linia de tramvai (numit Dorință?), la câteva străzi mai încolo. Întâlnirea e programată sâmbătă dimineața. Ajung cu câteva minute mai devreme, sunt destul de emoționat, nu-mi dau seama cum va decurge întâlnirea. Îmi deschide un om mult mai tînăr decât îmi imaginam, vesel, fără formalități stînjenitoare. Mă invită în casă și mă întreabă dacă-mi plac ouăle. De fapt, zice Andrei, altceva nici nu prea ar fi prin frigider. Pentru *brunch* sunt foarte bune ouăle. *Brunch*-ul, sunt lămurit, este o combinație între *breakfast* și *lunch*, și se servește doar sîmbăta și duminica, atunci când americanul doarme mai mult.

Așadar, după ce luăm *brunch*-ul, Andrei mă întreabă dacă nu vreau să văd parada care trece prin capătul străzii lui. Ieșim și așteptăm în mulțime. Discutăm despre literatură. Nu mult, că începe parada, vin fanfarele, majoretele, primele care alegorice. Andrei îmi spune că, fiind o paradă feminină, bărbații sunt cei care trebuie

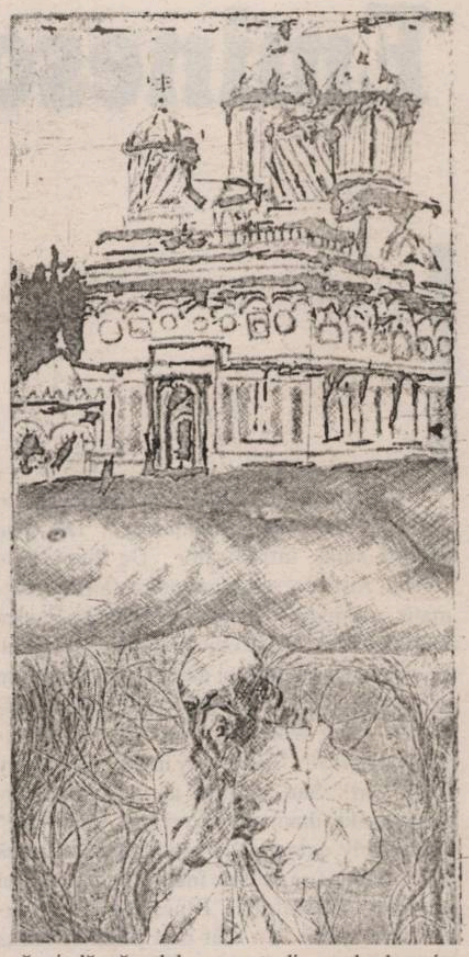

să prindă mărgelele aruncate din carele alegorice. La celelalte parade, partea feminină a spectatorilor este îndreptățită la trofeele înșirate pe ață. Ba mai mult, pentru a culege cât mai multe mărgele, nu puține fete își arată, în momente de lungimea unui blitz, sânii. Și, ca un făcut, numai de sus, din carul alegoric vezi imaginea fulgerătoare! Noi nu trebuie să facem nimic altceva decât să întindem mâinile. Și să zâmbim. Zis și făcut de mai multe ori.

Andrei are o tehnică a seducției aparte și zboară multe mărgele spre noi. Numai că vânătoarea e vânătoare, și nu suntem singuri. În spatele nostru s-au așezat doi gălingani, cu o înălțime demnă de NBA, care culeg zîmbind, totul înainte de a ajunge la noi. Lupta e luptă! În afară de mărgele ni se aruncă bani speciali, din plastic, insigne și pahare (tot din plastic) pe care sunt bătute numele paradei, eventual numele carelor alegorice. Toate acestea, mi se spune, sunt păstrate ca trofee, eventual sunt oferite cadou musafirilor. Generos, Andrei îmi oferă toată prada lui. Bagajele mele vor cântări cu trei kilograme mai mult. Trei kilograme de Mardi Gras.

Un portret cu profeție în coadă

În cîmp cultural, ca să zic așa, sibianul Andrei Codrescu este cel mai cunoscut român din America. Rubrica permanentă de la NPR, postul de radio public, i-a adus consacrarea națională. Textele lui sunt următite cu sfințenie de mulți intelectuali americani. Dar și de oameni de rând care, la ora transmisiei, se află în mașină, în drum spre casă, cu radioul mergând și vor să-și încheie ziua cu o idee deșteaptă sau năstrușnică. Una dintre opiniile lui Codrescu exprimată la NPR a stârnit atât de mari dispute, încât a primit peste 250.000 de scrisori de protest. Sigur că s-ar putea spune multe despre Andrei Codrescu, la o adică i s-ar putea dedica un întreg număr din **Secolul 20** (pînă nu se termină!). Nu voi insista pe descrierea personalității sale, se vor găsi oameni cu un aparat teoretic și critic mai dezvoltat și mai adecvat pentru asta. Iar dacă dispuneți de Internet, înarmați vreun aparat de căutare (*Alta Vista*, de exemplu) cu numele lui Andrei Codrescu și veți primi adresele a zeci de pagini care îl citează.

Eu vreau să-l evoc în mediul lui, în America lui, care a început cu America poeților contestatari și a continuat cu America universitară (Andrei este profesor "plin" la Universitatea Statului Louisiana din Baton Rouge). Cărțile lui au apărut sau vor apărea în românește. Poate că și primul său film *The Road Scholar* va fi programat de vreo televiziune de la noi. Iar dacă nu vor începe cu primul, poate vor sparge gheața cu filmele la care Andrei lucrează acum. Bun, am scăpat de acest moment de dicționar. Dincolo de "fișă" se află un tip plin de umor, de farmec, de căldură sufletească, o minte sclipitoare și jucăușă. De atunci ne-am mai văzut, aici, în România, și fiecare întâlnire a fost un spectacol de inteligență, fantezie și umor. Profit de acest moment (patetic ?) și, după cum v-am avertizat în titlul de mai sus, lansez o mică profeție. Dacă, vreodată, premiul Nobel pentru literatură își va întoarce fața și spre vreun scriitor român, atunci, fără îndoială, românul acela va fi americanul Codrescu!

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

BIBLIOTECA ... SIBIU
4386

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"

● NR. 7 (1414) 15 IULIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

Corespondență inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle

Comentarii de
Cornel Ungureanu
Adriana Babeți
Alexandru Ruja

DORIN TUDORAN

Asta

Lui Mircea

Mor cu mâna pe clanță
Nici nu știu dacă ușa
Dă înăuntru sau în afară
Dar asta nici nu mai contează
Și tocmai asta mă omoară

Tortura politică în secolul XX

VLADIMIR TISMĂNEANU

despre

"Cartea Neagră a comunismului"

Puțină oceanografie

Cornel Ungureanu

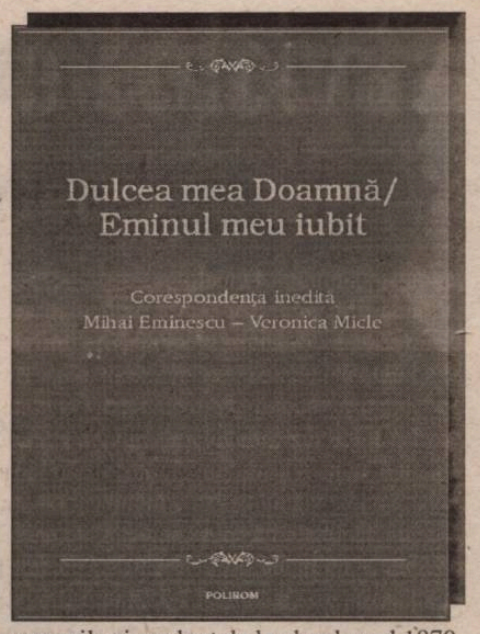

Citeam în numărul trecut al **Orizontului**, nu fără uimire, un eseu intitulat **Eminescu la Bloomington.** Iată, o carte uluitoare de Eminescu se încheagă nu la București, ci în Statele Unite, vegheată nu de eminescologi de profesie, ci de americaniști emeriți! Doamna Christina Zarifopol-Illias, domnul Matei Călinescu, domnul Mircea Mihăieș au trecut oceanul ca să poată descoperi cele 93 de scrisori, fără îndoială senzaționale! Cum au trecut nemaipomenitele documente oceanul, ne lămurește în prefața cărții doamna Zarifopol-Illias, posesoara comorii. Cum scrisorile au rămas intacte până azi, ne lămuresc în câteva interviuri atât doamna Christina Zarifopol-Illias, cât și domnul Mircea Mihăieș. Scrisorile au rămas intacte fiindcă urmașele Veronicăi au plecat din țară și, încet-încet, au abandonat **ideea Eminescu.** Strănepoții, de fapt, nici nu mai știau românește. În casele urmașilor Veronicăi Micle, spune cineva, Eminescu a devenit un personaj oarecare.

Adevărul ar trebui, cred, un pic amănunțit. Ani de-a rândul, decenii de-a rândul, **Eminescu - Veronica Micle** a reprezentat cuplul regal al poeziei românești. Nu exista cinste mai înaltă pentru o femeie decât să-l inspire pe genialul poet. Poeziile de dragoste nu erau doar ale poetului, ele alcătuiau un patrimoniu comun. Veronica devenea coautoarea poeziilor de dragoste. Aceste versuri au făcut, arătam altădată, educația sentimentală a unei națiuni. Nimic nu se întâmplă în poezia românească fără ca prezența gândului eminescian să nu rămână de veghe.

Dar poetul definește nu o ordine a lumii, ci o dezordine a ei. Amorul pentru Veronica Micle inaugura nu numai explorarea unei adâncimi omenești, supraomenești, ci și un adulter, o abatere de la norma morală. Nu morala era suverană, ci iubirea. Ca să îmblânzească legenda, exegeții amatori demonstrau că profesorul Micle, soțul, era bătrân și că juna soție, sensibilă, se îndrepta firesc către frumosul tânăr. Ce putea să deranjeze mai mult urmașele ilustrului profesor decât culpabilizarea Tatălui? Adevăratul amor, puteau afla fiicele poetei, n-a fost cel consacrat Tatălui, adevăratul amor (iată, divulgat și de corespondență) a fost cel legat de povestea adulterină, în care mama trădează.

O dată cu creșterea gloriei eminesciene, o dată cu așezarea poetului în Pantheon, Veronica Micle devenea răufăcătoarea care a zdrobit, prin răutate, prin micime sufletească, sufletul poetului. Împotriva demonizării femeii au încercat să aducă lămuriri toți criticii importanți, cei care au alcătuit biografia poetului. Căci biografia devine un gen fundamental, nu-i așa? Scrie G. Călinescu:

"În această lume plină de greșeli, la ce bun am răscoli intrigile moarte spre a osândi un amărât sau o femeie mai mult însetată de viață decât nechibzuită? Dacă Eminescu a iubit sau nu pe Veronica, dacă aceasta a meritat sau nu dragostea sa, rămâne un lucru deșert față de legenda care a unit pe cei doi poeți în viață și în moarte. Nevoia de unificare a vulgului burghez face ca poeziile de dragoste ale poetului să aibă mai multă semnificație, iscate de iubirea și necredința unei singure femei".

Dar fiicele? Dar nepoatele? Era normal ca fiicele Veronicăi și ale lui Ștefan, ca nepoatele profesorului Ștefan Micle să privească prudent romanul erotic al mamei lor. Și să amâne, cât mai mult cu putință, dezvăluirile. Așa că scrisorile au putut deveni publice abia după ce au ieșit din familie și după ce au trecut oceanul.

Setea de biografie – setea de deificare – a fost atât de puternică încât autori inconștienți au confecționat documente. Și le-au pus în circulație. Scrisorile au ajuns, prin desprindere de context, probele unui dosar scandalos. Dar, ca orice document eminescian, devin parte a unui tezaur național. Cui aparțin ele?

În acest context, trebuie să repetăm că Veronica Micle nu e un om fără biografie – nu profesorul Micle e acela care îi dă identitatea. Ea nu este numai doamna profesor Micle sau nu este, înainte de orice, soția profesorului. Tatăl ei slujise o revoluție și căzuse pentru ea. Ea venea din Ardealul lui Avram Iancu – nu numai pentru Eminescu, un simbol. Ardeleanca Veronica, domnișoara Cîmpeanu, poartă un blazon. Înainte de a o cunoaște pe tânăra doamnă Micle, Eminescu putea să aibă cultul acelui Cîmpeanu – acelui ipotetic Cîmpeanu, sacrificatul unui 1848 eroic. Am scris altădată un text al lui Noica privind creatorii de cultură. Scria Noica: "La începutul dialogului platonician **Fedru,** tânărul ce dă numele dialogului exclamă, în plină natură și vară, către Socrate, atunci când acesta îi cere să meargă pe râulețul Ilisos în căutarea vreunui loc cu umbră: «ce bine că sunt și eu desculț, așa cum ești tu întotdeauna». Așa, ei, desculții, aveau să vorbească despre lucrurile ultime ale lumii și ale vieții. Desculții sunt cei care fac cultura mare, ceilalți, bineîmbrăcați, o pun în ordine. Primii sunt cei cu adevărat liberi, cei și care au acces la o lume răsturnată..."

Nu numai Eminescu, ci și Veronica Micle aparține desculților. Se înțeleg, relația lor e mai mult decât întâmplare amoroasă. Moartea soțului o fixează și mai bine pe Veronica în lumea desculților. E un om cu probleme materiale numeroase, aparent insurmontabile. În corespondența Zarifopol-Illias descoperim numeroase pagini în care frazele se întorc în jurul pensiei văduvei. Eminescu ar vrea să-și asume rolul de susținător. Și îi trimite doamnei sale bani.

E evident că Ieșii s-au modelat după "Junimea", după prelegerile junimiste, după energia cu care grupul **Convorbirilor** făcea ordine în cultura și istoria românească. **Limba română în jurnalele din Austria** și **În contra școalei lui Bărnuțiu,** ambele din 1868, stabilizaseră în climat literar. În acest climat literar latiniștii, oameni ai Ardealului rezistent, deveneau personaje ridicole.

Trebuie recitit primul articol al lui Eminescu, **O scriere critică,** pentru a scăpa de superstiția că, dintru început, Eminescu este alături de Maiorescu. El este alături de Aron Pumnul, și orice atac împotriva lui e un atac împotriva unei lumi la care Maiorescu nu (prea) are acces. Eminescu intră în război cu D. Petrino pe terenul stabilit de Maiorescu. Petrino este fidelul lui Maiorescu care continuă ordinea maioresciană atacându-l pe Aron Pumnul. Dar Aron Pumnul face parte dintr-o lume pe care Eminescu crede necesar să o justifice. "După estremul latinității, al etimologismului absolut inaugurat de bătrânul Petru Maior, care scria construcțiuni latine în românește (extrem ce, pentru desteptarea noastră din apatia lungă cu latinismul era neapărat trebuincios), după ridicarea la potență a aceluiași estrem de către următori, trebuia neapărat să vină ca remediu contra lui estremul fonetismului absolut, a iubirii nemărginite a limbei numai românești și esclusivitate cu limba latină și limbile surori. Aceste estreme au fost condiționate de însăși natura lucrului, nu poți defige mijlocul unei linii până ce nu vei fi aflat punctele ei estreme".

E limpede că nu numai lui D. Petrino îi sunt destinate explicațiile și mustrările, ci chiar lui Maiorescu. În Ieșii "Junimii" Veronica locuia nu numai ca frumoasa poetă, ci și ca moștenitoarea unei bătălii. A unei bătălii importante, în ultimă instanță pierdute și de Maior și de Pumnul. Și de Eminescu și de Veronica. Ei sunt desculții acestei istorii secrete.

Umbra lui Maiorescu trece de câteva ori prin aceste scrisori care repaginează romanul de dragoste. Pentru secolul al XIX-lea, iese la iveală un roman intim, cu camere ascunse în care cei doi trebuiau să se regăsească. Între Ieșii Veronicăi și Bucureștii lui Eminescu distanțele par de nedepășit. Fidelitatea poetului față de Maiorescu este fluctuantă. Pe 28 Decemvrie 1878 poetul scrie: "Sărbătorile, îngerul meu dulce, le-am petrecut bolnav între cei patru pereți ai miei. Numai într-o zi a venit Maiorescu la locuința mea din mahala și m-a luat la masă căci deși invitat, n-am voit să mă duc nicăieri... N-am nici viață, nici mângâiere, nici petrecere fără de tine...".

Fiecare intervenție maioresciană, benignă în fond, e întâmpinată cu oarecare rezistență. O scrisoare din 8 februarie 1882 aduce în discuție lucruri mai importante: "Titus (Maiorescu, n.n.) îmi propune să-mi editez versurile și am luat de la el volumul 1870-1871 din «Convorbiri» unde stau «Venere și Madonă» și «Epigonii». Vai, Muți, ce greșeli de ritm și de rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârșit să cercăm".

Text fundamental pentru înțelegerea lui Eminescu – a relației sale cu Maiorescu, Eminescu al ediției Maiorescu nu e **Eminescu definitiv.**

Și, în fine, un text fundamental, formula frivolă:

"Apropos de Titu. Da! Vorba ceea râde vârșa de baltă și baba de fată. Cine s-a găsit să-ți facă morală în privința relației cu mine? Maiorescu. O fi el critic, o fi el om de litere, dar iubirea mea pentru tine și desinteresarea ta copilărească și adevărată cu care ai fost și rămâi a mea, aceasta nu ar fi găsit-o la nici una din doamnele pe care le-a perindat. Deosebirea între el și mine e că el a avut pururea ce oferi femeilor, eu n-am avut nimic, decât ingratitudine chiar (...). De aceea, draga ma Nicuță, îți zic opinia celor ce sunt mai răi decât noi nu ne atinge cu nimic".

În anturajul lui Eminescu și al Veronicăi se află Caragiale, implicat într-o istorie nedemnă. Exercițiul pamfletar al lui Eminescu (poetul are, și aici, geniu) e memorabil. Apropiați îi sunt cei doi Slavici, domnul și doamna. Om de nădejde e mai ales dânsa. **Slavicioaia** caută casă, vrea să o adăpostească pe Veronica. Problema casei, iată una ireconciliabilă cu statutul de ființă migratoare pe care îl are poetul. Ca și Veronica – și Veronica e ființă migratoare – poetul nu se poate așeza.

În ceea ce ne privește, am mai cita scrisoarea din 29 decembrie 1882: "Oui! Je t'aime, je t'aime, t'aime! Necazul meu psicologic unit cu o strașnică nevralgie, durere de cap și de măsele, m-a făcut ursuz... iar tu, din ursuz mă faci diplomat, ceea ce, din nefericire, n-am fost niciodată. Ți-aș trimite fotografia, dar mă tem că n-ai vedea în ea decât un matuf, cu fața umflată de orbalț, cauză pentru care nici nu mă fotografiez. Cum nu-mi este permis de-a fi bolnav, a trebuit să lucrez cu toate tăieturile ascuțite prin creieri și prin oasele maxilare, ceea ce m-a oprit de a-ți scrie".

Într-o prefață la un studiu despre Baudelaire, Hölderlin, Van Gogh, Jaspers arată că înaintea declanșării bolii, toate forțele bolnavului încearcă a opri prăbușirea. Geniul se naște din asemenea uriașe concentrări de luciditate. Nici un document al geniului (și al nebuniei) nu e mai limpede decât această scrisoare.

P.S. **Cele rostite și cele scrise.** Adnotările Veronicăi sunt folositoare și evocă, iată, pragmatismul femeii. Citite cu voce tare capătă însă un sunet licențios, cel puțin după ce Camil Petrescu a scris **Patul lui Procust.**

?

Șerban Foarță

Când fi-vom, oare, scutiți de premisa majoră
ca unii ce, domnilor, nu corespundem,
având, noi, vocație (chiar dacă nu suntem)
de minoritari, de minut fără oră.

Noi nu suntem toți-indivizii-sunt-muritori,
noi suntem Socrate,
fie și dacă,-ntre dublii cilindri ai logicii autocrate,
vom fi fiind laminați de n **ori.**

Când fi-vom, oare, scutiți de impozitul genului proxim
noi care suntem, mereu, diferența specifică,
fie și dacă aceasta nu ne certifică
decât ca dezoxi-

ribonucleici acizi, pe noi ăștia care, în calitate
de specii infime, nici nu putem spune "noi",
neclasificabili ca peștii dipnoi
și alte amfibii relicte sau invalidate.

Știm bine, și noi, că premisa majoră te-ajută, oricum,
în subtilul fir logic să nu prea te-ncurci, –
când ea e, de pildă: Armenii nu-s turci,
concluzia e: Erzerum!

Știm, însă, și că silogismul Barbara, în absolut,
poate ajunge o formă de barbarie;
premisa majoră, altminteri, rămâne o pălărie
prea largă pentru un cap ca al nostru... Salut!

Un Parsifal fals

Marcel Tolcea

De fiecare dată campionatele mondiale și europene de fotbal vin la momentul potrivit pentru România. Cu alte cuvinte, din doi în doi ani, aproape toată energia noastră națională se focalizează pe șuturi, arbitri, ratări, hențuri, ocazii, reproșuri, driblinguri, aranjamente de culise, nesanse. Puse în balanța emoției unanime, toate celelalte fațete ale realului pălesc, iar o entorsă a lui Gică Popescu ori o flegmă a lui Hagi cântăresc mult mai greu decât, de pildă, drama absenteismului la locale ori surzenia lui Ion Iliescu la somațiile lui Adrian Costea.

De fapt, pentru subconștientul nostru colectiv — nu numai al nostru, dar mai ales — europenele și mondialele sunt un soi de cruciadă împotriva tuturor, un soi de șansă de a ne răzbuna pentru nedreptățile trecutului și ale unui prezent bâjbâitor. "Suntem călare pe nemți", comentează Sorin Hobana la primul meci al naționalei în acest Euro, și, în subtext, ne simțim teribil de bine să călărim o ditamai putere mondială. "A venit și rândul nostru să facem legea", oftează același Sorin Hobana la meciul cu englezii, de parcă, la finele întâlnirii, Europa își va adecva ierarhiile economice și nivelul de trai după tabela de scor.

Aș spune chiar că aerul de cruciadă, gestualitatea de turnir medieval, într-un subconștient în care ludicul nu este decât un succedaneu, sunt accentuate și de identificarea protagoniștilor, cu osebire a lui Hagi. El este "regele Hagi", el este invincibil, omul providențial, cavalerul, de fapt un Parsifal care — în loc să pună întrebarea justă, salvatoare — face driblingul mântuitor. Pe umerii lui apasă totul, așa cum stă soarta împărăției pe umerii unui singur cavaler fără de prihană.

Numai că basmele au dichisul lor, în vreme ce campionatele europene ori mondiale de fotbal au altele. Sau, ca să cad și eu puțin în gropița paranoică a suporterului contemporan, regulile și comportamentul în tren sunt suflate de o "străină gură" care nu iartă "încălcarea interdicției", cum ar zice V.I. Propp sau chiar Cornel Dinu. Fiindcă identificarea simbolico-mitologică despre care vorbeam se oprește exact când fotbaliatorii noștri ar trebui să nu încalce regulile cavalerești ale comportamentului pe teren și să fie, în orice situație, încarnarea nobilei idei de competiție. Ceea ce la echipa noastră nu s-a prea dovedit. În clipe grele, în loc de gestul unui "cavaler fără de prihană" vedem un recital de maidan de toată jalea. Așa cum a făcut Hagi, de altfel singurul căpitan al unei naționale eliminat de pe teren în două rânduri care, în loc să "moară" în tăcere și demnitate pentru țară, asemenea lui Roland, a ales rușinea eliminării.

Un asemenea gest, în loc să fie sancționat de opinia publică, de presă, a găsit, în majoritatea comentatorilor sportivi, vajnici apărători. Asta fiindcă însăși ideea de moralitate, de cinste, de fair-play sunt de mult discreditate în fotbalul nostru. Și, din păcate, nu numai acolo.

Totul despre Pedro Almodovar

Adina Baya

Un film dedicat tuturor femeilor, tuturor bărbaților care vor să devină femei și tuturor celor ce vor să devină mame. Acesta este mesajul lui Pedro Almodovar la capătul ultimului său film — **"Todo sobre mi madre" ("Totul despre mama mea")**. Nimic nou la acest subiect, pentru că femeile sunt o veche obsesie a lui Almodovar.

Bogat din punct de vedere emoțional, filmul studiază dragostea maternă. Almodovar scapă însă de patetismul cinematografiei americane de gen, în care mamele spun "te iubesc" de fiecare dată când vorbesc la telefon, își duc copiii în fiecare dimineață cu mașina la școală și marea lor dramă e faptul că progeniturile își reclamă independența și refuză să comunice (vezi **"American Beauty"**). În **"Totul despre mama mea"**, Manuela (Cecilia Roth) își vede copilul călcat de o mașină la doar câțiva pași de ea. Imaginea mamei desfigurată de durere ce strigă îngrozită "Fiul meu!" prin ploaie este văzută de la nivelul asfatului, din perspectiva tot mai slabă a copilului pe moarte. Apoi fața Manuelei devine din ce în ce mai cețoasă, strigătele se aud din ce în ce mai încet și se face întuneric. Esteban (Eloy Azorin) moare în seara zilei în care împlinește 17 ani. Mai e nevoie de cuvinte care să exprime suferința, când există o astfel de imagine?

De la moartea lui Esteban, scenariul începe să devină aproape picaresc: Manuela își părăsește slujba de asistentă medicală pe care o avea la un spital din Madrid și pleacă înspre Barcelona. Motivul? Din jurnalul fiului dispărut află despre senzația de "existență incompletă" pe care o avea Esteban neștiind nimic despre tatăl lui. Barcelona este orașul în care ea rămăsese însărcinată cu 17 ani în urmă, orașul din care fugise de tatăl Esteban, alias Lola, un transsexual ce părea să fie foarte departe de un părinte perfect. Odată ajunsă aici, Manuela intră în contact cu o lume total neașteptată, dacă ne gândim la viața pe care o ducea la Madrid. Este un mediu plin de prostituate, transsexuali, proxeneți, narcomani și psihopați. Lume interlopă, ce mai! Și, culmea, ea nu se simte deloc stânjenită. O vedem mergând într-un taxi printr-o zonă mărginașă a Barcelonei, iar apoi coborând și salvând o femeie de stradă din mâinile unui psihopat. Vă vine să credeți sau nu, prostituata se dovedește a fi chiar prietena ei cea mai bună de acum 18 ani, Agrado (Antonia San Juan). Abia când avem o imagine frontală a acesteia și o auzim vorbind, vedem că e vorba tot de un transsexual, însă nimeni în film nu are prejudecăți, așa că nu se face paradă pe subiectul ăsta. Prin Agrado, Manuela o cunoaște mai târziu pe Sora Rosa (Penelope Cruz), o călugăriță care "mergea pe teren", adică le împărțea prostituatelor bani și prezervative sau le ajuta în caz că voiau să își schimbe meseria. Rosa se apropie de Manuela, care abundă în afecțiune și grijă maternă, și îi mărturisește că e însărcinată cu aceeași Lola/Esteban. Merg împreună la doctor, iar Rosa află că e seropozitivă. Moment tragic. Între timp, Manuela ajunge să o cunoască pe Huma Rojo (Marisa Paredes), actrița principală în piesa pe care o văzuse împreună cu Esteban în ultima seară din viața lui — **"Un tramvai numit Dorință"**. Huma e îndrăgostită obsesiv, "dependentă" de-a dreptul de Nina (Candela Pena), actrița cinică și narcomană ce joacă rolul Stelei în aceeași piesă.

Hai să vedem cum arată scenariul până acum: avem un copil foarte tânăr și foarte frumos care moare într-un accident de mașină fără a-și îndeplini visul de cunoaștere a tatălui; o mamă care își plânge fiul mort și alta care îl plânge pe cel ce se va naște; o călugăriță seropozitivă; o actriță lesbiană, îndrăgostită de o dependentă de heroină; un tată pierdut care va apărea abia către sfârșit; nu unul, ci doi (!) transsexuali. Cam seamănă a telenovelă garnisită din plin cu "coincidențe" cusute cu peliculă albă, dar și cu subiecte foarte la modă în cinematografia de azi, gen criza de identitate sexuală (vezi **"Boys don't cry"**) și problema drogurilor (**"Trainspotting"**, **"Pulp Fiction"** etc.). Și cu toate astea, filmul are o mare forță de convingere! Nu cred să fi văzut vreo melodramă mai credibilă ca cea a lui Almodovar. Iar motivul pentru care în film personajele mor, plâng și suferă foarte mult este perfect valabil: aceasta este o peliculă cu și despre femei, iar pentru Almodovar sexul slab înseamnă lacrimi și întâmplări tragice. Fără patetisme însă! Dramele sunt doar pretexte pentru a demonstra puterea de a se reface, de a dărui și de a rezista a femeii; ele nu ating nici o clipă ridicolul. Subiectul devine și mai motivat dacă ne gândim că tratează cea mai adâncă rană ce poate lovi vreodată sufletul feminin: moartea copilului. Dincolo de asta, există și o parte comică destul de bine conturată, și asta pentru a demonstra din nou că femeile lui Almodovar nu sunt veșnic îmbrăcate în doliu și înlăcrimate, ci știu să trăiască.

Există și doi bărbați în film, dar creionați în grabă și fără prea mare importanță. Unul dintre ei este tatăl Rosei, un bătrân ce trăiește pe altă lume și pentru care singurele ființe de contact cu lumea reală sunt câinele Sapic și mama Rosei (în această ordine). Tânăra Rosa se îndreaptă spre spitalul unde știe că va muri născându-și copilul, și pe drum se întâlnește cu tatăl său și cu Sapic. Câinele o recunoaște. Bătrânul spune doar ceva de genul "câinele ăsta fuge la oricine îl cheamă". Din nou nu mai e nevoie de cuvinte. Al doilea este Esteban/Lola, adus în imagine la înmormântarea Rosei, la rândul său în stadiul terminal al bolii. Scenariul continuă să surprindă: din doi părinți bolnavi, copilul născut de Rosa — din nou băiat și din nou Esteban — este perfect sănătos. Mama Manuela îl adoptă și pleacă din nou la Madrid, la fel de brusc ca și prima dată. Ocazia care o readuce peste trei ani la Barcelona este un congres medical despre SIDA, la care îl aduce pe micul Esteban, mai sănătos ca niciodată. Tot din ciclul "totul e bine când se termină cu bine", ea le reîntâlnește pe Agrado și pe Huma, aceasta din urmă scăpată fiind de sub influența nefastă a Ninei.

Sentimental fără a fi patetic, despre feminitate fără a fi feminist, filmul lui Almodovar este puternic marcat, la fel ca și viața Manuelei, de piesa lui Tennesse Williams — **"Un tramvai numit Dorință"** — și de ecoul dintre rânduri al frazei lui Blanche Dubois (jucată de Huma Rojo): "întotdeauna am depins de bunătatea străinilor". Preluată de Almodovar, ea sună astfel: "Când ne aflăm față-n față cu greutățile pe care lumea asta ți le scoate-n cale, singura cale de a rezista este bunătatea celor din jurul nostru". Asta-i toată filosofia filmului lui Pedro Almodovar.

FUNDAȚIA "CONCEPT"

anunță programul de

FINANȚARE A CĂLĂTORIILOR PENTRU PROIECTE CULTURALE

Fundația CONCEPT – Soros Open Network sprijină în anul 2000 participarea la burse și doctorate, conferințe sau congrese, școli de vară, concursuri, schimburi de experiență, stagii de specializare sau documentare, competiții si evenimente CULTURALE internaționale.

Programul își propune să acopere parțial fondurile necesare persoanelor și grupurilor care sunt invitate să participe la activități sau evenimente culturale în anul 2000.

Cererile intră într-o competiție deschisă. Competența și profesionalismul candidaților, precum și importanța obiectivului propus constituie elemente hotărâtoare în luarea deciziilor de finanțare.

Vor intra în procesul de selecție numai cererile de finanțare care se referă la participări ulterioare datei de 20 iulie 2000.

Data limită de depunere a cererilor este 10 iulie 2000.

Informații suplimentare și formulare de înscriere se pot obține de la sediul Fundației CONCEPT din:

București: Strada Pictor Constantin Stahi, nr.14, Sector 1, *Tel: 40-1-313 78 72 / 311 12 52, Fax: 40-1-311 12 53* luni-joi: 14:00-17:00
sau de la Sediile Birourilor Teritoriale ale Fundației CONCEPT din:

Cluj: *Str. Țebei nr. 21; Tel: 064-420 480, Fax: 064-420 470;* luni-joi:14:00-17:00

Iași: *Str. Moara de Foc nr. 35, et. 7; Tel: 032-252 920, 252 922, Fax: 032-252 926;* luni-joi: 14:00-17:00

Timișoara: *Str. Semenic nr. 10; Tel: 056-221 470, 221 471; Fax: 056-221 469;* luni-joi: 13:30-16:30

Coregrafii erotice

Adriana Babeți

Prin martie, la ceas de seară târzie, în pauza seminarului despre avangardă, în timp ce studenții de la filosofie își fumau țigările pe hol, dezbătând cu năduf soarta literaturii române din manuale, reviste, edituri ("doaaamna profesoară, parcă nu se mai întâmplă nimic, e bălteală, nu zvâcnește ceva acolo să ne dezmorțească" etc.), m-am trezit că mă ia gura pe dinainte. Cu o conspirativitate mai mare decât dacă aș fi anunțat unde zac conturile lui Ceaușescu le-am spus că sunt aproape singurii din țară care tocmai află că a ieșit la iveală dintr-o bancă din Elveția o comoară uriașă, bomba bombelor literaturii române. Si că în iunie, când se va afla totul, să-și aducă aminte de seara noastră. "Veți vedea ce n-ați mai văzut", am încheiat misterios ca un sfinx. Preț cam de un sfert de oră am rezistat curiozității lor dezlănțuite. Până când, obosit și plictisit, cel mai tenace dintre ei, Pappy, adică Papară-Popescu Bogdan a aruncat într-o doară: "Că n-or apărea, hodoronc-tronc, o sută de pagini neștiute din Eminescu". Ei au râs, iar eu - vorba poetului - "n-am zis nimica". Pe la începutul verii a țâșnit din presă năucitoarea știre - aproape un scandal - că stau gata de tipar 93 de scrisori complet necunoscute ale lui Eminescu adresate Veronicăi Micle. Treptat, lucrurile au început să se limpezească: conferințe de presă, interviuri peste interviuri. Și, în sfârșit, festiv, chiar pe 15 iunie, **cartea**:

Dulcea mea Doamnă/Eminul meu iubit, Corespondență inedită Mihai Eminescu - Veronica Micle, Scrisori din arhiva familiei Graziella și Vasile Grigorcea, Ediție îngrijită, transcriere, note și prefață de Christina Zarifopol-Illias, Editura Polirom, Iași, 2000, 504 pag., 440.000 lei.

Din acest moment m-am gândit că aș putea scrie ceva indecis ca specie (când poveste, când reportaj) despre tot ce se vede și ce nu se vede atunci când ții o carte în mână. Si aș fi început cu sfârșitul, care e un preț lipit discret pe o etichetă mică. 440.000 de lei. Dacă aș avea timp, aș da un tur prin librării (măcar în Timișoara) ca să văd câte exemplare s-au vândut, dar mai ales cine le-a cumpărat. Nu aș uita să îi pomenesc pe cei doi pensionari și pe cei patru profesori de română despre care știu sigur că și-au smuls de la gură banii ca să aibă câte un exemplar din primul tiraj. Aș mai povesti despre cum cel puțin 20 de cunoscuți și-au adunat bucată cu bucată ori și-au xeroxat din biblioteci fragmentele de epistolar apărute prin reviste între 1 și 15 iunie. Sau despre cum trei elevi din Timișoara au plănuit un fel de ceareu (CAR) ca pe vremea părinților lor, strângând lunar 440.000 lei și cumpărându-și pe rând, prin tragere la sorți, câte un exemplar. Sau despre cum așteaptă sute, poate chiar mii de oameni să apară ediția "populară".

Ar urma 504. Numărul de pagini. Aș scrie, dacă aș avea inspirație și spațiu tipografic, o scurtă proză despre cum o bătrână doamnă care a primit în dar cartea o citește greu, cu ochii atinși de cataractă, drămuind fiecare rând din cele 504 pagini, în camera ei din Cetate, unde răzbate din ziduri, tablouri, mobile, bibliotecă toată cultura vechii Timișoare. Aș vrea să pot înțelege de ce, la 80 de ani, devin atât de prețioase aceste 504 pagini (facsimile reproduse color sau tipărite în transcriere). Distinsa doamnă își prelungește plăcerea cititului pentru că stă mult, fără să se plictisească, în fața fiecărei foi, privind ca prin ceață culoarea stinsă a hârtiei scrisorilor, îndoitura filei, negrul sau movul cernelii, volutele literelor, retrăind în închipuire lumi, vieți, întâmplări suprapuse, proiectate unele în altele.

Aș ajunge apoi la cifra 2000, anul apariției cărții și aș înjgheba o altă romantioasă poveste despre destinul ciudat al acestor scrieri ascunse, care țâșnesc la iveală tocmai la cumpănă de milenii, după 111 ani de la dispariția autorilor, când ei ar avea împreună, ca doi gemeni, dacă ar fi să mai trăiască în cine știe ce alte lumi, 300 de ani. Socotind datele apropiate ale nașterii și morții lor, nenumăratele coincidențe, de parcă am fi la răscruce, de parcă am tânji după o ordine pierdută, încercând să descoperim sens dincolo de întâmplare, să căutăm simbol și poate chiar mit.

Nu știu de ce mi-ar veni să plec la Iași (pe care nu l-am văzut de 30 de ani), ca să înțeleg mai bine lumea (câtă o fi rămas) a eroilor și ca să mă conving (dacă era nevoie) că singurul oraș unde se cădea să apară cartea era urbea moldavă. Iar editura în brațele căreia trebuia să cadă comoara - era Poliromul lui Silviu Lupescu, oricâte omenești, de înțeles înciudări dacă era cazul.

Despre existența fabuloasei corespondențe inedite am aflat însă mult mai târziu, prin vara lui '99. Intors de la București după o întâlnire cu Christina, Mircea Mihăieș mi-a aruncat într-o doară, molfăind un langoș pe lângă BRD: "amice, să vezi ce nebunie o să iasă cu scrisorile lui bădia către madam Micle, când o să le scoată la iveală Christina". L-am privit lung, cu superioritatea celui care a absolvit o secție de română "principal", i-am măsurat de sus până jos tricoul negru, cu harta tricoloră a României mulată pe piept, primit în dar de la Christina (tricoul-emblemă al cursurilor ei de la Universitatea Indiana din Bloomington), l-am lăsat, într-o tăcere disprețuitoare, să-și înghită ultima îmbucătură și i-am aruncat scurt, nici măcar enervată: "amice, ești idiot". Nu s-a împotrivit prea tare, așa că discuția s-a încheiat, iar problema a încetat să mai existe, într-atât încât am și uitat că ar fi fost vreodată vorba despre ea.

Până când, în primăvara lui 2000, pregătindu-se de o documentare în SUA, MM a început să își depene orarul de lucru, în care răsăreau câteva zile bune la Bloomington pentru "chestia

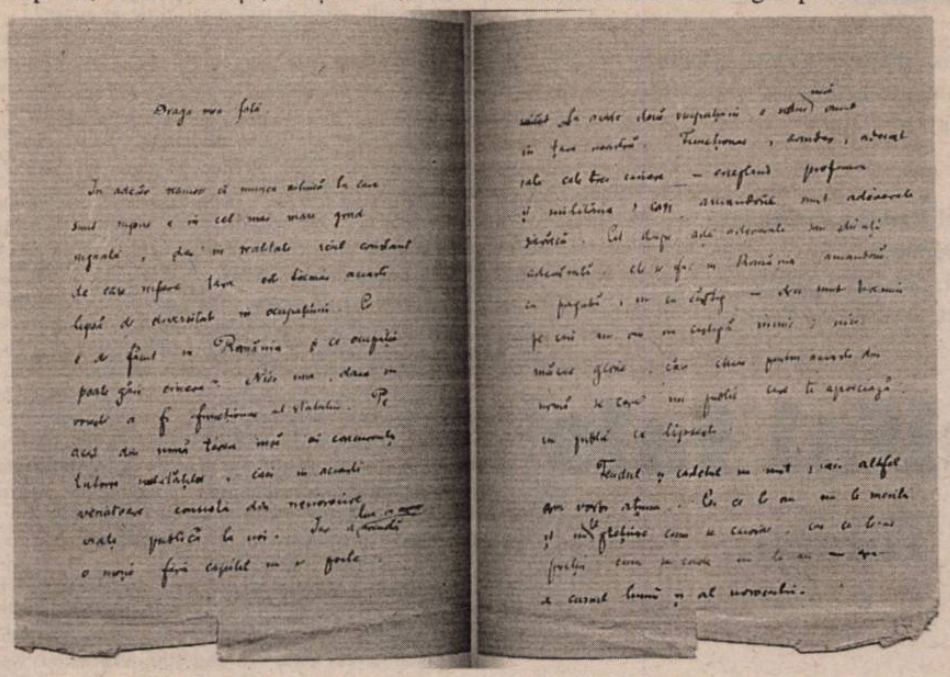

o fi putut stârni în sufletul celorlalți editori alegerea aceasta. De obicei, cronicile, recenziile, articolele nu amintesc mai nimic despre truda, uneori imensă, a celor care stau în spatele unor cărți. Tocmai de aceea aș pomeni, alături de numele lui Silviu Lupescu, pe cel al Lidiei Ciocoiu, unul din cei mai buni redactori pe care i-am cunoscut. Amândoi, intelectuali subțiri, de mare acoperire culturală, dar și profesioniști plini de acribie ai editării. Și muncii lor pline de abnegație, eficientă ca un metronom, se datorează apariția contra-cronometru a acestui volum de lux în exact data de 15 iunie 2000, contrazicând - pentru a câta oară - ideea harnicilor bănățeni că o "treabă nemțească" se poate face oriunde, numai în visătoarea, dulcea Moldovă, nu.

Și iată-mă ajunsă la numele care a pus în mișcare totul: Christina Zarifopol-Illias (îngrijire de ediție, transcriere, note, prefață). Eroina vie, prezentă, a evenimentului. A dat zeci de interviuri, a relatat în amănunțime istoria scoaterii la iveală a prețioaselor documente, a semnat o prefață întru totul lămuritoare, din care oricine poate reconstitui drumul făcut până la noi timp de 117 ani (ultima epistolă eminesciană datată e din 1883) de cele 93 de scrisori. Am cunoscut-o pe Christina în 1992 la Bloomington, preț de două zile și cred că am reușit atunci să înțeleg ceva din esența patetică a stării de exil. Rareori am mai întâlnit un om atât de atașat de locul nașterii sale, de propria familie, de "rădăcini", cum s-ar zice, în stare să își transforme nostalgia în acțiune concretă, cu un devotament răvășitor, mobilizând energii, mișcând oameni, instituții, cu Eminescu". Mărturisesc că nici atunci nu am avut tăria să-l cred. Au început să curgă însă emailuri din Washington, anunțând zi de zi plecarea la Bloomington ca o lansare NASA. Si, în sfârșit, câteva mesaje criptice din casa Christinei: "Emice, pe aici, deși paradisiac, se lucrează în prostie. Vei afla la momentul oportun ce și cum. Deocamdată vreau să spun că e vorba de o mare lovitură culturală, pi buni! Nu am nimic de povestit, pentru că toată ziua am trebăluit pe la computer, corectând și răscorectând texte. Sper că și pe acolo sunteți la fel de harnici etc.etc. Același amic".

Deși tot nu înțelegeam nimic din povestea cu Eminescu și computerele, am tăcut chitic și am început să lucrez mai cu zel la "Orizont". Când, o săptămână mai târziu, întors la Timișoara, MM mi-a pus în brațe un dosar cu facsimilele scanate după zeci de scrisori semnate de Eminescu, am amuțit. Aproape o oră l-am ascultat vorbind cu însuflețire și emoție, fără întrerupere, depănând o poveste incredibilă despre comoara tocmai adusă din America, despre vechile familii moldovenești și muntenești, despre destinele lor întortocheate, despre fiicele, nepoatele și strănepoatele Veronicăi Micle, și mai ales despre prietenia mamei Christinei, Maria Economu, cu ultima descendentă a Veronicăi Micle, deținătoarea manuscriselor, Anna Maria Grigorcea Messeri. Vedeam deja un întreg roman. Așa cum îl începe Christina Zarifopol-Illias în *Prefață*: " Lungul drum al acestor scrisori către lumina tiparului a început, prin voia destinului, într-o dimineață senină de sfârșit de octombrie a anului 1937, în București, în casa doamnei Adela Nanu Ursianu din strada Palade nr.23. O foarte tânără profesoară de limbi clasice la Institutul "Pompilian" fusese invitată la o întrevedere cu ambasadorul Vasile Grigorcea și cu soția acestuia, Graziella Nanu-Grigorcea, nepoata de frate a Adelei Nanu. Soții Grigorcea căutau o profesoară particulară pentru fiica lor, Anna Maria. Tânăra profesoară de atunci, Maria Economu, este mama mea."

M-ar fi interesat detalii aparent fără legătură cu fondul problemei. Cum au arătat, de pildă, peste 60 de ani de la întâlnirea din casa de pe strada Palade 23, cele două bătrâne doamne ajunse în Elveția, una venită din America, alta din Italia, dacă aveau sau nu pălării și mănuși când au intrat în bancă să ia pachetul legat cu panglică, dacă seiful era din oțel și caseta din lemn. Unde s-au dus după aceea: la o cofetărie, la o cafenea? Ce au discutat? Dar hârtia scrisorilor cum era? Netedă? Poroasă? A ce mirosea? Aș vrea să pot reconstitui romanescul țesut de aventura scrisorilor, după ce expeditorul și destinatarul lor au dispărut. Tocmai ca să amân propria lor poveste. Ca să-mi ascund neputința de a găsi tonul potrivit pentru un text de trei pagini de revistă despre corespondența inedită Mihai Eminescu -Veronica Micle.

Am urmărit, cred, toate emisiunile tv. în care a fost prezentat, într-un fel sau altul, volumul (interviuri, dezbateri, reportaje), am citit ce s-a scris în presă despre el. S-ar aduna, puse cap la cap (cu transcrierile emisiunilor radio-tv.), vreo 150 de pagini. Un nou " dosar Eminescu", spectaculos prin tensiunea lui. Pe de-o parte, valul uriaș al unei uluiri entuziasmate, pe de alta, zidul (destul de firav), al unei strepezeli când iritate vizibil, când condescendente. Oricum, spusele și scrisele au stat sub semnul șocului, al impactului de moment. Febricitate sau mai temperate, ele sunt, de fapt, mărturiile foarte vii ale celor care au citit sau măcar răsfoit cartea. Fragmente direct sau indirect confesive care ne descriu mai mult pe noi, cei de azi, treziți din inerție, oboseală și indiferență, ca de un elixir miraculos, prin cele peste 100 de scrisori pe care și le trimit doi oameni îndrăgostiți din veacul trecut. Dincolo de extraordinara lor valoare de document (literar, istoric, lingvistic etc.), pe marginea căruia vor curge tone de cerneală, altceva a fost într-adevăr impresionant: efectul de apă vie, de frison întremător pe care-l vor fi simțit mulți, poate chiar când credeau că literatura, fie ea sub forma unor scrisori de dragoste strict private, și-a pierdut forța.

Nu altceva decât tot un fel de mărturie este și ceea ce urmează să scriu despre cartea propriu-zisă. Adică despre cele 93 de scrisori ale lui Mihai Eminescu adresate Veronicăi Micle și despre cele 15 trimise de aceasta poetului. Așadar, epistolarul amoros, excluzând textele din *Addenda*. Am vrut să compun paginile pentru "Orizont" fără cea mai mică ezitare: mă simteam, într-un fel, acasă, pentru că de câțiva ani începusem documentarea pentru o carte despre scrisorile de dragoste, ținând chiar un mic curs pe tema cu pricina. Eram dopată cu bibliografie: sute de pagini de literatură, de la *Scrisorile portugheze*, să zicem, la cele adresate Milenei de Franz Kafka, dar și studii peste studii: despre discursul amoros, despre corespondență ca strategie a seducției, despre imageria epistolară, măștile eului, biografie și romanesc, privat și public, intimitate și efect literar, despre istoria epistolarității amoroase în Europa, despre codurile și practicile ei de-a lungul vremii etc.etc., până la sastiseală și la o buimăcire care-ți taie orice poftă scris. Drept care am lăsat cartea visată să mai zacă.

"Bomba Eminescu" m-a trezit. M-am avântat și am promis plină de zel că voi scrie un text de peste 30.000 de semne în cel mult o săptămână. Am citit într-o singură zi (dimineața și noaptea) de două ori cartea (tipărită) de la cap la coadă, după ce, adusă

Adriana Babeți

Coregrafii erotice

din America, mai citisem cu cîteva săptămâni bune înainte și varianta"brută". Brusc m-am blocat. Îi vedeam pe toți eminescologii țintuindu-mă sever și mustrător, nimicindu-mă din priviri, ca pe orice nepoftit care le intră aiurea în ogradă. Ce știam despre povestea de amor dintre cei doi? Locuri comune, banalități siropoase, kitschul serbărilor, stupizeniile tocite de elevi. Vagi amintiri din Călinescu despre idila geniului cu o poetesă mediocră și frivolă.

Timp de o săptămână am recitit cu creionul în mână "episodul Veronica" din biografiile eminesciene mai mult sau mai puțin romantate, de la Călinescu și Lovinescu, la George Muntean. Am luat la răsfoit însemnările despre tema cu pricina ale lui Ibrăileanu, G.Panu, Iacob Negruzzi, N. Petrașcu, Leca Morariu, Bogdan Duică, Șerban Cioculescu. Am citit conștiincios până și făcătura lui Octav Minar, "Cum a iubit Eminescu". Am trecut apoi la conspectat două cărți: *Mărturiile...*lui Augustin Z.N.Pop de la Editura tineretului și monografia *Veronica Micle* a lui George Sanda. Am subliniat pasaje din studiul Irinei Petraș, *Veronica Micle - destin și poezie*, din articolele Tiei Serbănescu și Ioanei Pârvulescu. Am scos citate din Nicolae Manolescu, Dan C. Mihăilescu, Ion Bogdan Lefter. Până și din manuscrisul lui Cornel Ungureanu pentru numărul la zi din "Orizont" aș fi vrut să copiez câteva rânduri, în timp ce îl pregăteam pentru tipografie. La sfârșitul celor șapte zile mi-am dat seama de două lucruri. Intâi, că mi se învălmășeau toate în cap, dându-mi senzația paralizantă că nu mai era nimic de spus. Și apoi că aș putea fi totuși un mic veronicolog de serviciu. Corectam cu aplomb pedant și superioritate pe oricine aproxima nonșalant episoade din biografia îndrăgostiților. Precizam date, locuri, despărțiri, întâlniri, persoane, de parcă aș fi fost stăpânul absolut al celor două vieți, uitând cu totul că ele au rămas ceea ce au și fost mereu, din clipa când o "străină gură" a început să le povestească: simple ficțiuni, legate firav de lumea "cea aievea". Povești. Iar ei - apariții spectrale, frumoase fără corp. Două personaje dintr-un roman care, de 111 ani, încearcă să se scrie.

Cum aș putea însă compune în iulie 2000 o frază așa: "Se crede că Eminescu ar fi văzut-o pentru întâia oară la o fereastră unde sta cu tâmplele ei de aur plecate pe umărul Convorbirilor în care tocmai erau publicate câteva din primele poezii ale poetului și pe care ea le citea transfigurată de admirare. La sfârșit, întâlni numele melodios al poetului, nume obscur pe atunci pentru lume, dar deasupra căruia poetul avea să arunce mai târziu atâta lumină. Cine să fie Eminescu? Cîteva zile în urmă-l cunoscu". Sau așa: "Erau tineri (aveau 22 de ani) și amândoi visau scriind/.../ Uvertura dragostei începută în lunile pe care Veronica Micle le-a petrecut la Viena s-a prelungit mult, pură și neîntinată (de-abia după moartea lui Ștefan Micle Eminescu îi scrie pe nume)". Sau așa: "Eminescu părea totdeauna rezervat și cumpănit. Iubirea lui era intensivă și cerebrală. Suferea, fără să învinovățească pe nimeni. Pe când dânsa iubea extensiv, pasionat și furtunos.In cele din urmă, văzând că prin zbucium nu ajunge la rezultatul dorit, se resemna plângând...". Sau așa: "Veronica se simțea părăsită de Eminescu și credea că nu mai are nimic de așteptat de la el. De curând numit revizor școlar de Neamțu și de Suceava, Caragiale se plictisea în provincie și își căuta distracțiile pe la Iași. Veronica era disponibilă și a făcut prostia". Sau chiar așa: "In această lume plină de greșeli, la ce bun am răscoli intrigile moarte spre a osândi un om amărât sau o femeie mai mult însetată de viață decât nechibzuită? Dacă Eminescu a iubit sau nu pe Veronica, dacă aceasta a meritat sau nu dragostea sa, rămâne un lucru deșert față de legenda care a unit pe cei doi poeți în viață și în moarte".

Astfel încât am hotărât - din stânjeneală, pudoare, sentiment al ridicolului sau pur și simplu din lipsă de inspirație - să nu scriu nimic despre povestea lor de amor așa cum o romanțaseră alții. I-am lăsat să se dezvăluie singuri, știind însă prea bine că o epistolă mai mult

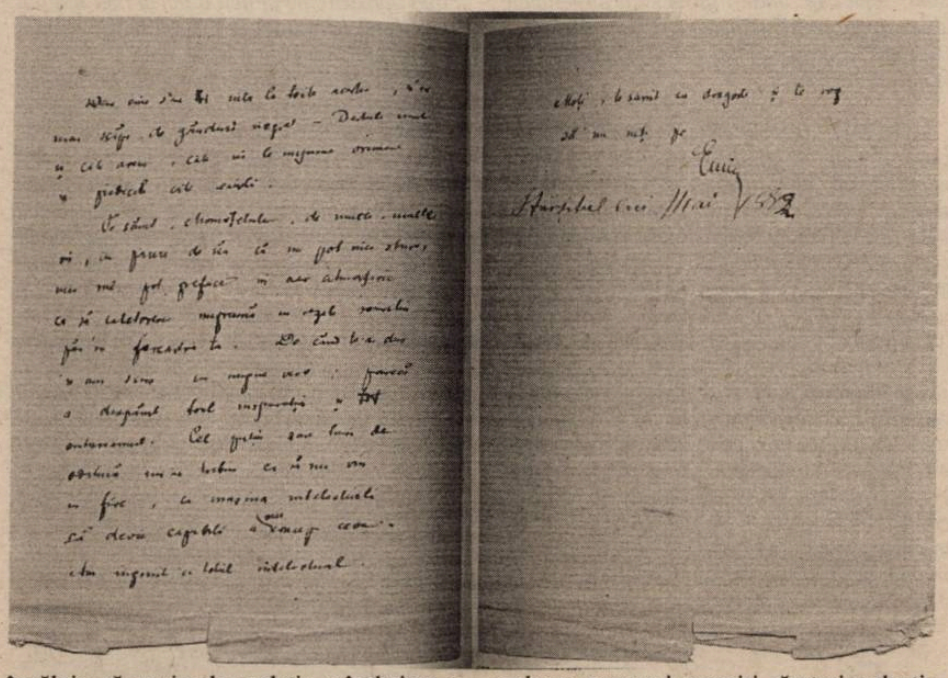

învăluie, că un simplu apelativ, o încheiere, o declarație spun mult mai mult sau (uneori) mai puțin decât acoperă în real, că, de fapt, în pagină, totul e părelnicie și vis.

Am luat așadar volumele de corespondență ale celor doi editate până în 15 iunie 2000 și am selectat doar scrisorile de dragoste, așezându-le cu greu în dialog, fără să pot ajunge - decât într-un târziu - la cartea compusă și îngrijită de Simona Cioculescu, *Când te-am văzut, Verena..., Mihai Eminescu-Veronica Micle. Scrisori de dragoste* (Editura Cartea Românească, 1998). Ideea editoarei era excelentă. Stăteau față în față 66 de scrisori și telegrame, din care 18 îi aparțineau lui Eminescu (fiind incluse și falsurile atribuite lui Minar), iar 48 Veronicăi Micle. Prima epistolă (certă), de fapt un concept datat aproximativ ianuarie-iunie, era din 1876, semnată "pseudonim"Gaius de către poet. Ultima (aflată în fondul BAR) - din 7 octombrie 1882 purta semnătura Veronicăi Micle. Am avut răbdarea să "umplu golurile" și să intercalez cele 93 de inedite eminesciene și cele 15 ale Veronicăi Micle, oferite de ediția Christinei Zarifopol. Efectul a fost de-a dreptul fabulos. Din acest moment, dacă s-ar mai tipări un dialog epistolar, în fapt, un adevărat "roman", el ar număra 174 de scrisori (111 ale lui Eminescu și 63 ale Veronicăi Micle). Peste 200 de pagini de text compact, până când, Dumnezeu știe de unde, când și cum ar mai putea răsări alte zeci de nebănuite manuscrise.

Măcar câteva luni de acum înainte critica "de întâmpinare" își va putea continua cu frenezie producția pe marginea ineditelor de la Polirom. După care, lucrurile se vor așeza și vor intra în scenă, gravi, austeri, savanții. Vor apărea probabil studii serioase despre relația dintre epistolar și opera poetică, se vor rescrie fragmente din biografiile protagoniștilor, se va analiza limbajul eminescian. Ce s-ar câștiga? Un plus de cunoaștere, un răspuns pentru nevoia firească de a raționaliza totul. Ce s-ar pierde? Însăși esența vie, fremătătoare, patetică a textelor, prinse ca într-un insectar și studiate cu lupa. Mi-ar place și nu mi-ar place.

Dacă ar fi să fac din epistolarul acesta un capitol în cartea despre scrisorile de dragoste, aș încerca altceva, la mijloc de drum. O știință destinsă și vie, îmbietoare și prietenoasă. Poate, pentru început, doar un inventar, un repertoriu de "teme", persoane, locuri. Un indice de materii și nume, descris, povestit, comentat în mici capitole despre, de pildă: adresare, alinturi, amânări, așteptare, atingeri, autoportrete, banalitate, boală, căsătorie, corp, declarații, despărțiri, emoții, gelozie, febră, frică, intimitate, îmbătrânire, lacrimi, monotonie, nerăbdare, oboseală, odăi, pasiune, părăsire, plecări, politică, promisiuni, pudoare, reproșuri, reveniri, săruturi, seducție, semnături, singurătate, vise, tandrețe, uitare. Sau nume: oameni (celebri și necunoscuți), locuri (metropole, orășele, porturi, băi, păduri, iazuri, străzi, piețe, cafenele, teatre, gări). Fiecare cu bruma lui de atmosferă și poveste.Voi alege un singur cuvânt din "tabla de materii". Aparent, cel mai dens, mai ponderal dintre toate, "materia" însăși: corpul. Nu înainte de a face câteva precizări.

Toate cele 111 scrisori sunt **strict private**. Spre deosebire de atâtea alte cupluri de scriitori îndrăgostiți, cei doi romantici români de la finele veacului trecut își adresează epistolele cu o libertate totală, dezinhibați, cu impudoarea plină de farmec a intimității, pe care orice ochi străin riscă să o banalizeze și să o arunce în ridicol. El e deja celebru, ea - o poetă destul de cunoscută, însă nici unul nu dă vreun semn că scrisorile s-ar dori vreodată deschise și citite de altcineva, fie și după moartea lor, **ca literatură** (chiar dacă așa se va întâmpla). Să fie însă compuse aceste texte fără nici o intenționalitate literară? Greu de tranșat, atunci când protagoniștii sunt scriitori. Si mai ales atunci când nu știu de fapt mare lucru despre codul epistolar amoros din România anilor 1880, spre a putea vedea cît de aproape sau de departe de acesta sunt cei doi. Cum absorb sau cum refuză stereotipurile, imitând, parafrazând, parodiind.

Am încercat, în pripă, să fac măcar câteva comparații. I-am găsit doar pe Alecsandri și Maiorescu. Numai că scrisorile lor de amorezi înflăcărați fie erau din alte perioade, fie nu erau redactate în română. A trebuit așadar să mă mulțumesc cu două epistole adresate unor femei apropiate, soțiile. Pe când, de la Geneva, în 8 august 1878, Maiorescu îi retează metodic și glacial Clarei orice iluzie a împăcării, Alecsandri îi scrie cu o tandrețe casnic proteguitoare Paulinei, ajuns la București, în seara de 18 martie 1879. Iar Eminescu îi declară nezăgăzuit amor tinerei văduve Micle, cu două săptămâni înainte de Anul Nou, pe 15 decembrie 1879, din capitala țării. Iată scrisorile în ordinea expedierii lor, vorbind de la sine despre caractere și stiluri, despre temperamente și relații, despre, în fond, trei povești de dragoste: una iremediabil apusă, alta sublimată în prietesug cvasi fratern, iar a treia - într-una din culminațiile ei avântate, amestec aiuritor de exaltare și cumpănire, de ridicol și sublim, de ironie și patos, de liric și epic, de alintare ghidușă și melancolie.

"Clara,

Alăturat rețetă pentru Livia (mult fier, mai puțină chinină; le poate lua pe toate odată cu eucaliptul/.../ Am aflat de scrisorile tale către d-na Rosetti, Mite și Emilia. Vreau să-ți atrag din timp atenția asupra unui lucru, fără asprime, dar cu fermitate: comedia de la Lausanne nu se mai joacă a doua oară. Toate acțiunile acestea febrile pentru întoarcere, explicare, împăcare constituie un punct de vedere depășit/.../ La starea actuală nu se va schimba nimic ani de zile de acum înainte. Pentru mine este ultima încercare de a vedea dacă mai pot trăi. In ziua în care tu te întorci la București, eu am plecat din București. Aranjează-te potrivit cu acestea.

Rămâi unde te găsești și lasă fiecăruia dintre noi posibilitatea de a se regăsi singur în sine însuși.

T.M."

"Dragă,

După o noapte albă, frumoasă și poetică, însă în care nu am închis ochii, după obicei, am sosit bine la București. Am găsit pe amicul nostru sănătos. El te sărută și te așteaptă cu toată dragostea ce-ți poartă. Adă mata panerul ce pregătiseși sau mai bine trimite-l cu conductorul de la Slepin-kar. Cad de somn, merg să mă culc și te sărut de o mie de ori.

V. Alecsandri

Păzește-te să nu răcești. Nu te osteni peste măsură."

"Dulcea mea Veronică,

Pricepând mustrările tale cele blajine, nu găsesc nici un chip ca să-ți închid gurița decât sărutările, pe cari vai - din tristă depărtare - nu ți le pot da.

In lumea aceasta în care trăim e caracteristic că avem dușmani calzi și amici reci, de aceea și afacerile tale merg după cum e dispus D. Chițu, care promite oricui marea cu sarea și nu mai ajunge să dea lucrului un curs/.../Cu toate acestea să nu desperăm.

Suplica ta va veni desigur în Cameră iar asupra votului să n-avem nici o grijă.

Te rog, puiuțul meu cel scump, să nu fii supărată că nu-ți scriu multe, căci bucuros aș scrie volume întregi dacă aș putea să mă acufund cu totul în dulcile mele amintiri; știi însă că, gonit de ocupații zilnice și nemernicii, abia am câteva momente seara nu să gândesc la tine, căci aceasta o fac toată ziua, dar să mă răsgândesc și să te sărut în închipuire măcar dulcea mea Veronicuță șirată și cochetă și ușurică și popoțică.

70 de mii de sărutări aș vrea și n-am nici una, nici una. Te mângâi eu dulce, te sărut cu drag, îți pup picioruțele și rămân ca totdeuna și pentru totdeuna al tău,

Turc cinstit și amorezat, Emin aga"

Și acum, despre corpurile (din litere) ale unui bărbat și ale unei femei care se iubesc și își scriu pe la sfârșitul secolului trecut zeci de scrisori, din care, brusc, ies la iveală în anul 2000 câteva sute de file nevăzute aproape de nimeni. Praful și pulberea se reîncheagă din cuvinte și redevin miraculos corpuri vii, ca în oglindă, poezie sau vis, caligrafiindu-și povestea. Am urmărit-o și transcris-o cu patos cât se poate de reținut doar pe cea a bărbatului îndrăgostit, disecând un corpus de hârtie prin ale cărui vene a curs cândva cerneala, alcătuit din 93 de epistole.

Continuare în pagina 6

Coregrafii erotice

Adriana Babeți

Urmare din pagina 5

Ar fi vorba, ca în toate marile iubiri damnate, de la Tristan și Isolda încoace, despre viață și moarte, despre fremătătoarea dorință și deopotrivă despre frisonul stingerii. Două corpuri în același înveliș: unul erotic, puternic senzualizat, vibrând la închipuirea atingerii și mistuit de ardoare, altul măcinat tot mai adânc de boală, obosit, degradat. O încleștare continuă între cele două făpturi de carne, sânge și nervi. *Agon*. Bătălia între forțele unei vitalități exultante și pulsiunile destrămării. Aș cartografia pentru început "polul vieții". Cum, în ce împrejurări și postùri apare acest corp "viu", ce și cu câtă intensitate simte, care îi e "regimul dorinței"? Să le luăm pe rând.

Așadar, un corp îndrăgostit ce, înainte de toate, **scrie**. Si se percepe scriind. Poate tocmai de aceea apar atât de des precizările despre timp și loc, câtuși de puțin simple detalii de fundal. Când și unde anume stă corpul (sănătos sau bolnav) și îi compune iubitei epistole? Oricând și oriunde. Eminescu îi scrie Veronicăi în zori, *la 5 ceasuri dimineața* sau noaptea târziu, la amiază sau spre seară, vara și iarna, îndurând călduri *de iad* sau geruri, așezat la masa din odaie, înconjurat de haos, de *neorânduiala proverbială în care autorii lirici* își țin bibliotecile, în redacția "Timpului", pe un birou, ba chiar în tipografie, strivit *de corecturi și de mișcarea zgomotoasă a mașinei*.

E ciudat, pe de altă parte, cât de puține amănunte apar în aceste scrisori despre jubilațiile simple, firești, ale corpului sănătos: mâncatul, băutul, somnul adânc sau dulcea siestă. De altfel, într-o singură scrisoare, cea din 12 februarie 1882, el mărturisește destins: *încolo sunt sănătos și mă port exemplar în toate privințele*. In rest, cum se va vedea, e un corp împovărat pe zi ce trece, obosit, însingurat și bolnav. Să fie doar poza de ascet a îndrăgostitului ce vrea să stâmpere suspiciunile și reproșurile iubitei? Nimic altceva decât fiorii de suferință stârniți de trupul femeii dorite nu-i răvășește simțurile. Iată-i inima străbătută *cu fier ars, umflată în piept,* mușcată de *șarpele vechi al geloziei*. Iar persoana asupra căreia se revarsă incredibilul arsenal al invectivei, alertând simțuri, răscolind fiere, nu-i altul decât Caragiale, cu *fizionomia* lui *de spion, îngălbenind de o scârboasă invidie și de scârboase pofte, Satyrul cel mai scârbos,* împrăștiind *putoarea grecească de capră, mirosul de capră râioasă*. Doar două cuvinte pentru spasmele unui corp torturat: *greața, scârba*.

După cum, nimic în afara aceleiași voluptoase făpturi feminine nu poate fi, pentru el, sursă a plăcerii și desfătării. Un eros vorace îl îndeamnă să scrie în repetate rânduri, chiar dacă în patima-i sprințară e multă retorică "de obște": *mânca-te-aș* și: *te-aș mânca de dragă ce-mi ești cocheto și biondinetto* și: *mânca-ți-aș ochii cei lucii de pisică* și: *te-aș mușca*. Adesea sărutul preia metonimic, din pudoare și joacă, mai tot arsenalul unei sexualități devoratoare. Cu o imaginație de invidiat, liber, fără inhibiții, bărbatul reface - din simple declarații de amor (*sărutați-aș, îți sărut, te-oi săruta, te pup, îți pup*) - o întreagă hartă erogenă a corpului iubit. Expresivitatea poetică e în schimb de cele mai multe ori suferindă, sufocată de precipitarea dorinței care se vrea *grabnic, iute, degrabă, răpede, zorit, repegior, cu iuțeală* transcrisă. Nu trebuie însă uitat că toate acestea apar într-un șir de epistole, repet, strict private. Texte intime, și nu poeme de amor pentru clădit gloria literară în reviste. Deci ce și cum se cere sărutat? *Gura, gurița (dulce, caldă, mică, fierbinte), ochii, mâinile, mânuțele, mânușițele (mici, dulci, marmoree),* dar mai ales *picioarele, picioruțele, picioruțele (mici, marmoree, reci, fierbinți), labe de mâță (ce zgârie), petite griffe*. Când nu *pe frunte, după urechi, pe gât și după cap și pe obrajii amândoi, și le brin d'amour pe gură, din creștet până-n tălpi, pe genunchii cu gropițe și ochii și părul și coatele și toată, toată te sărut*. Ba chiar *după cap, unde-i groapa cu minciunele și pe aripă...pe locul unde va fi fost odată două aripi, pe umărul tău cel alb și rotund și frumos...să te sărut*.

Numai că toate acestea se petrec în închipuire. *In vânt*. Singurul crâmpei de materie pe care îl sărută aievea e obiectul fetiș, scrisoarea însăși, pe care o știe atinsă în curând de mâinile ori buzele iubitei. Aceeași nălucire pune în scenă o întreagă coregrafie erotică. Un spectacol desfășurat mereu în cele mai incerte, impalpabile timpuri și moduri - viitorul, conjunctivul, optativul. Timpurile și modurile dorinței. Își proiectează corpul fără urmă de jenă ori teamă de ridicol în romantioase poze de gen: cade, adoră, imploră, cere iertare *în genunchi*, răsare pe furiș, *ca umbra* în spatele iubitei, o cuprinde în brațe, se zvârcolește în somn, se plimbă sub tei, aleargă spre ea, zboară, o ține de mână, o mângâie, o leagănă, îi pregătește fie odaia, fie un culcuș în natură, vara, unde s-or *tologi împreună, pe iarbă verde*. Cu unica obsesie de a

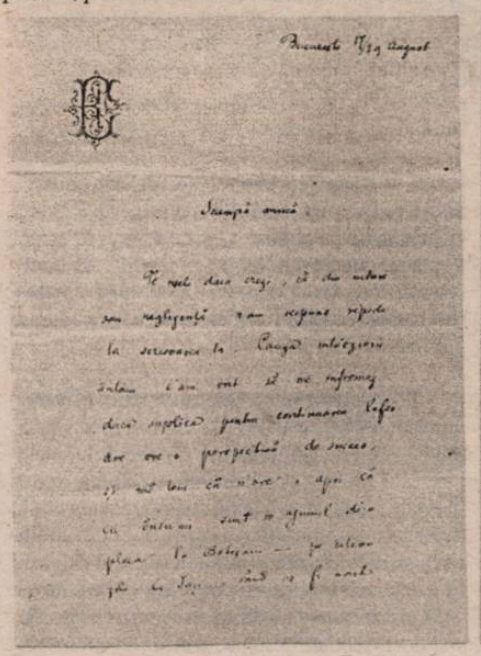

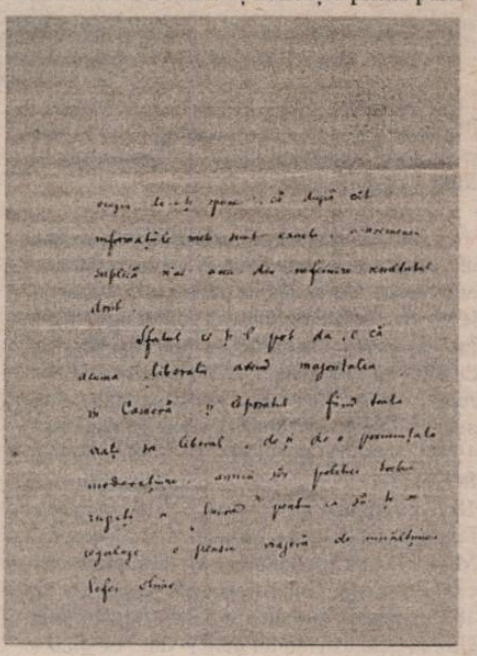

fi *singuri-singurei*, cuplu adamic, departe de *lume și rele*. Iar în două rânduri se vede de-a dreptul dematerializat, preschimbat în *aer atmosferic* și în *rază de soare în aer*, care ar învălui făptura adorată. Cu aceeași delicată și poetizată pudoare și-o imaginează dormind *dusă* și *nesărutată* în *pătutul așternut desigur c-o fină pânză de in*, iar pe el se vede ațintind gânditor lumânarea. Neuitând să adauge totuși, plebeu, că locul propriei pofte e-n cui. Ba chiar să sugereze de cel puțin trei ori - prin aluzii *făr' de rușine* și prin scris *buruienos* - măiestrite secvențe sexuale. De fiecare dată însă cineva (uneori chiar destinatara) îi cenzurează îndrăzneala.

Intâi, povestea cu ceasul de aur amanetabil la Ștrul, garant sigur al putinței de a-și aduce după voia inimii iubita de la Iași. Iată o construcție logică, nerușinat întoarsă din condei, *consecuțiune* a faptului că *cele două odoare* (ceasul și iubita) își țin unul altuia locul: *când tu vei fi aici, el poate lipsi, când tu vei lipsi el va-ncerca să vie la loc. Iți poți tu închipui a cui prezență o prefer. Ce faci c-un ceasornic? Te uiți la el. Pe când cu tine? Câte nu facem noi de par ceasurile minute și zilele sferturi de ceas?* Urmează adnotarea editorului ("Ultima parte a scrisorii lipsește"), lăsând imaginația să zburde-nfierbântat, mai ales după ce fericitul posesor al volumului de lux poate vedea cu ochiul liber cum facsimilul gălbui e amputat de cine știe ce mână pudibond precaută. Apoi, scrisoarea din 17 aprilie 1882, începută vertiginos, ca într-o comedie de Caragiale, cu *Dragul meu bobocel moțat* și stâmpărată cu reînnoitele promisiuni ale unei șederi împreună. In fapt, discrete amânări ale clipei pe care - măcar declarativ - o dorește totuși cât mai grabnic împlinită. Aici, cu umor: *Din momentul în care mă voi vedea aranjat în noua locuință măcar cât de cât, ai să-mi vii și tu cu iuțeala invențiunii lui James Watt. Si nu mai spun nimic. Ce să-ți mai spun? Parcă nu ne știm acum îndeajuns amândoi ca să ghicim de ce suntem capabili? De crime, de fel de fel de crime cari de cari mai mari și mai vajnice și mai îngrozitoare și mai dulci și mai momoț* (?). Semnul de întrebare îi aparține Christinei Zarifopol. Să nu fi fost ceva clar?

Si, în sfârșit, cea mai licențioasă scrisoare (din 6 iunie, a aceluiași an), din care am să transcriu fără comentarii un fragment, cu adnotările editoarei cu tot: *Tu vorbești de crairlâc. In adevăr, ți-am făcut grozave infidelități. Am încălțat colțuni de cauciuc în picioare, cari sunt mai buni decât orice bandaj, dar costă 24 franci* / urmează două rânduri tăiate, cu cerneală violetă, de Veronica Micle/, *dar poate că ești geloasă de infidelitățile celorlalte două picioare. Iartă-mă că sunt cam buruienos la vorbă, dar de ce ești și tu nebună și presupui lucruri imposibile? Mai bine, fă bine și vezi să* / urmează trei rânduri tăiate, cu cerneală violetă, de Veronica Micle/. *Nu-l încalț din principiu. Incolo te sărut cu dulce nebunie, de 7000 de ori și ceva pe deasupra și te rog să te speli cu camforă, medicament călugăresc, dar care ferește de gelozie și de ispită și pe-o parte, și pe alta. Momoț, ți-aș mușca degetele să fii aici. Al tău Emin*. Dacă n-aș cunoaște prima parte a scrisorii, aș putea crede că între ridicolul *ți-aș mușca degetele* și sublimul *te doresc cu lacrimele în ochi și cu sufletul plin de o voluptoasă durere* (dintr-o epistolă anterioară) e, totuși, o coerență de fond. Aceea a unei debordante dorințe de viață. Numai că, în ambele rânduri, se insinuează, când cu o ironie senină, când cu un patos tragic, boala.

Draga mea Nică,

Om sunt și eu și înțeleg că starea ta trebuie să fie nesuferită. Un bărbat care n-are temperamentul necesar pentru a se sinucide, precum se vede că nu-l am eu, se distruge lucrând, necăjindu-se pe lucruri carre nu-l privesc - dar se distruge. Cu toată boala, cu toată mizeria în care sunt, cu toată durerea că singura mea fericire nu-i lângă mine, vegetez și mă chinuiesc și numai speranța de-a ajunge odată împreună îmi dă oarece curaj.../.../ Crede că oricând nu lipsa de voință, ci lipsa de putere e singurul meu defect.

Iată așadar, la început de august 1882, mai bine rezumată ca oricând, propria "fișă clinică", de o luciditate cutremurătoare. *Boala, mizeria, oboseala, suferința, lângezeala* sunt cuvintele care apar cel mai des în toate scrisorile. O damnare, un prizonierat fără ieșire într-un corp pe care îl simte covârșitor. *Dureri de cap cumplite, junghiuri, dese bătăi de inimă, friguri combinate cu durere de cap, zvârcoliri nopți întregi, migrenă, nesomn, trai neregulat, strașnică nevralgie, durere de cap și de măsele, tăieturi ascuțite prin creeri și prin oasele maxilare*. E, în toată această suferință, *singur, între cei patru pereți* (chiar de sărbători, fie Crăciun sau Paști), *nemulțumit, rău dispus, obosit de viață, nedormit, secat, mort, jalnic, strivit, chinuit, ursuz*. Si, la doar 30 de ani, ca o sentință: *Sunt condamnat ca uvrierii apusului la muncă silnică pe viață*.

Rareori am descoperit în scrierile confesive cu destinatar real, cum sunt aceste epistole **expediate** de un bărbat femeii dragi (nu soră sau soție, nu mamă sau prietenă, ci iubită), un corp atât de expus în toată fragilitatea și vulnerabilitatea lui. Poate doar la câțiva autori din secolul douăzeci. Tulburătoare atâta demnitate a suferinței care înregistrează degradarea treptată a sănătății fizice și psihice senin și lucid, poate chiar cu voluptatea indiferenței. De obicei un bărbat îndrăgostit care scrie vrea să-și cucerească destinatara nu doar cu volutele retorice ale unui stil, ci și prin prezența concretă în text a unui întreg repertoriu de figuri ale seducției. Or, un fizic erodat de o boală umilitoare, departe de a fi atrăgător, riscă să fie de două ori depreciat: o dată prin propria suferință și, mult mai dureros, de percepția celuilalt. Nici o jenă sau teamă aici. Probă mai mult ca sigur a unei intimități totale, de *unic trup și suflet*, care exclude orice reținere sau repulsie.

Intr-una din primele scrisori "libere" expediate Veronicăi Micle la scurtă vreme după moartea soțului acesteia, Eminescu o imploră printre lacrimi, declarații înflăcărate de iubire, gânduri pline de speranță să îi *ierte păcatele* unei vieți *compusă din suferințe fizice și rele morale*. Răspunsul (pe care îl putem citi în vechile ediții ale corespondenței celor doi) trădează îngrijorare și suspiciune. Prilejuri concrete ar fi. Sunt descrise aluziv, cu o lipsă de pudoare incredibilă pentru epocă, în mai toată simptomatologia lor. Apoi însă, la foarte scurtă vreme, dorința amplificată prin absență, depărtare, îndoială, gelozie violentă, dar și exaltarea afectivă, sublimarea trupescului, diafanizarea acestuia înlătură definitiv fondul problemei. Iar ceea ce urmează e o înregistrare incredibil de calmă a meandrelor bolii în înaintarea ei implacabilă (*dureri reumatice am început a simți în picioare; mi se umflă piciorul și se coace; nu mi-am venit în fire căci iarăși am trei găuri la picior; abia mă târâiesc pe picioare; nu mai pot nici să mă-ncalț; eu tot cu piciorul umflat; dispar toate urmele fără excepție; piciorul drept e ca vai de el; bubele - o supărare zilnică și un chin de tot ceasul; bubele amenință a se redeschide; rănile s-au redeschis; mă tem ca ranele acestea să nu devie incurabile; e un adevărat martiriu*), cu toate remediile și terapiile descrise când sec, medical, când cu speranță, când, cel mai ades, cu imensă, liniștită resemnare (*băi sărate sau băi alcaline; tratament intern: fier, fier și iar fier; fierul lui Russel îmi face bine și-mi luminează capul, resimt efecte miraculoase; medicament băbesc care mi s-a dat și pe care l-am încercat fără folos; mușchi și piele de iepure pe piept; fier cu iod, cură pilulară; nici băile de mare, nici medicamentele n-au folosit în mod esențial; în loc de-a merge mai bine îmi merge din ce în ce mai rău, încât nu știu la ce capăt fatal poate ieși*).

S-au adunat asupra sa *toți demonii răi ai vieții omenești*, iar el vegetează *ca un adevărat animal, bolnav și descurajat*. Simte cum, trepat, destrămarea îi cuprinde nu doar trupul, ci și mintea. Inregistrează totul împăcat și-i transmite iubitei. Numai înflăcărata sa inimă de îndrăgostit continuă să pulseze, numai sufletul încărcat de dorință își găsește remediul prin scris, printr-un râsu'-plânsu' de nebănuit, biruind boală și moarte:

/.../Dragă Moți, tare aș veni la Iași să pot, dar asemenea ție, sunt legat în loc și sunt un mare nenorocit. Despre coși, nu-i am; dar am în locul lor bube, cari mă slăbesc îndestul pentru a nu avea decât gânduri mănăstirești. Deci să nu faci o acuzare din absența lor. Am avut unul mai zilele trecute - la frunte în dreapta - dar a trecut. Oare un coș la frunte să nu fie cumva... simbolic? Să nu fie începutul modest al unui corn? Dar fiindc-a trecut, nu mai cred în simbolismul lui, te sărut de mii de ori, te rog să-mi rămâi credincioasă și să crezi încă un lucru - deși anii frumoși trec din viața-ne, de pierdut tot nu-i pierdem. Ceea ce un om risipește, nu pierde. Te strâng în brațe, lectoare a lui Zola, te rog să zvârli departe aceste cărți și rămân al tău Emin.

Ca un triumf, fie și vremelnic, al vieții și literaturii. Al trăitului și scrisului. Sau al scrisului trăit în oglindă și vis, într-un fel de roman care nu încetează să se scrie de 111 ani.

Un poem epistolar

Alexandru Ruja

DULCEA MEA DOAMNĂ/EMINUL MEU IUBIT
Corespondență inedită Mihai Eminescu — Veronica Micle.
Ediție îngrijită, transcriere, note și prefață de Christina Zarifopol-Illias
Editura Polirom, Iași, 2000, 504 pag.

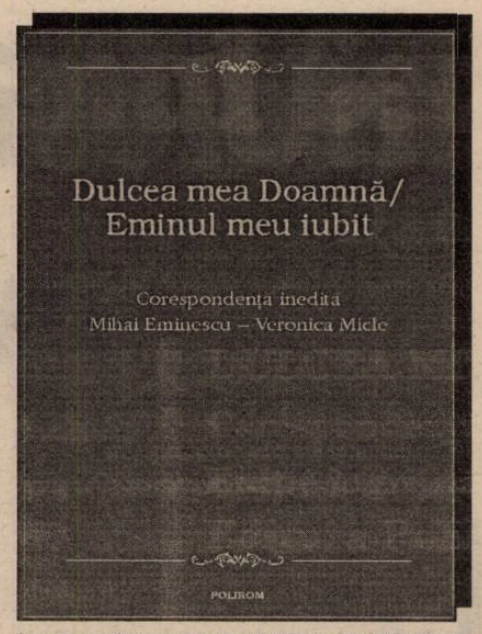

La începutul secolului, Titu Maiorescu a donat manuscrisele eminesciene Bibliotecii Academiei, fapt ce a deschis drumul editării operei eminesciene și al unei alte perspective de interpretare o dată cu publicarea postumelor. La sfârșit de secol se publică un masiv corpus de scrisori inedite (93 de scrisori adresate de Mihai Eminescu Veronicăi Micle și 15 scrisori adresate de aceasta lui Mihai Eminescu, iar în **addenda** — 2 scrisori ale Veronicăi pentru Harieta Eminovici și o scrisoare a lui Titu Maiorescu către Mihai Eminescu), întâmplare literară fericită ce deschide o altă perspectivă de discutare a capitolului **Eminescu și dragostea**, completează unele momente din viața și din activitatea literară ale lui Eminescu și aduce elemente de autoanaliză privind preocupările și atitudinile sale. Funcționează un echilibru aici, sub puterea unui destin cultural – am început veacul și îl sfârșim sub semnul unor **mari evenimente Eminescu.** Nici cei mai entuziaști eminescologi nu puteau să prevadă o asemenea solară întâmplare! Apărut în anul ce îi poartă numele, când nu s-au întâmplat multe lucruri notabile, acest volum reprezintă, fără îndoială, cel mai important eveniment cultural al sfârșitului de secol și este greu de crezut că nu va rămâne așa și pentru începutul de veac următor.

Povestea acestor scrisori, păstrate cu pioșenie și recuperate miraculos după îndelungi insistențe, este redată de dna Christina Zarifopol-Illias în prefața volumului, sugestiv intitulată **Istoria unei comori ascunse**. Ea însăși ține de un fabulos romantic, după cum scrisorile ne plasează în atmosfera unui ev romantic cu deschidere spre zorile modernității.

Dulcea mea Doamnă/Eminul meu iubit — cum inspirat a fost intitulat volumul după titlul unor scrisori — este un vast **poem epistolar,** în care vocile se armonizează sau sunt în disonanță, funcționează perfect dialogul sau, dimpotrivă, se apasă clapa monologului, în momente de restriște. Scrisorile stau sub semnul acelui indefinibil "farmec dureros de dulce". Ele păstrează în paginile ușor îngălbenite de vreme povestea unei mari iubiri, care purifică și înalță. Publicarea lor — un gest de demnitate culturală — aruncă o altă lumină asupra relației dintre cei doi și o ridică la rangul exemplarelor iubiri înregistrate de literatura universală. Gestul lui Eminescu de a-i înapoia scrisorile ca și acela al Veronicăi de a le păstra (umbrit, ce-i drept, de ștergerea unor rânduri sau cuvinte) spune mult despre înălțimea și tensiunea acestei iubiri.

Scrisorile vor fi citite și recitite, se va rescrie un capitol important din viața lui Eminescu, se vor corecta și completa informații, se vor încerca și alte lecțiuni ale cuvintelor greu lizibile. Dar, la o primă lectură, două mi s-au părut coordonatele ce se pot desprinde — una ce urmează traseul umanizării protagoniștilor, cealaltă urmând structurile unei paradigme romantice a poveștii de iubire transpusă și în componentele liricii eminesciene. Prin trecerea timpului, datorită proliferării studiilor de eminescologie, dar mai ales a pseudoeminescologiei, prin articole și cărți submediocre, ca și a hățișului hagiografic, Eminescu a fost nu doar urcat pe soclu (ceea ce era un lucru normal), dar mereu înălțat, până când cititorul l-a pierdut din vedere, solemnizat, celestizat, hieratizat, sideralizat, glacializat, oficializat, transformat în statuie, altfel spus a fost distanțat nepermis de mult față de cititor. Cauza neaderenței unor tineri cititori contemporani la opera eminesciană nu trebuie căutată exclusiv în sensibilitate ori mentalitate, ci și în această excesivă distanțare de poetul-om. În scrisori îl regăsim pe Eminescu, poetul-om, torturat de iubire, fascinat de frumusețea feminină, capabil de surprinzătoare gingășii și intimități, preocupat de condiția materială în cazul unei eventuale oficializări a relației cu Veronica (preocupare ce îi era total străină în solitudine), intrat — prin iubire – în starea inocenței, cu o uimitoare disponibilitate ludică, inclusiv lingvistică; îl regăsim pe Eminescu, acela care își trăiește cu demnitate condiția de ziarist într-o lume a politicianismului agresiv, pe Eminescu mereu atent cu calitatea propriei creații (îi scrie imperativ Veronicăi să schimbe în poezia **O, mamă** versul "Salcâmii-și scutur floarea de toamnă și de vânt" cu "Se scutură salcâmii de toamnă și de vânt", înainte de a da poezia la "Convorbiri literare"), îl regăsim pe Eminescu cel dispus la sacrificiu pentru a păstra marea iubire ("Sau rămân jurnalist și atunci cată să mai așteptăm ce-o ieși din suplica ta din Cameră, sau **Pomârla** și atunci nu mai aștept nimic, ci te iau pur și simplu și ne ducem cu toții la țară (...)

Cât despre mine, eu voi fi bine oriunde te-i simți tu bine, căci singura mea suferință în lume este aceea că tu suferi și că eu sunt de vină la aceasta" — **7 aprilie 1880**).

Eminescu nu este un jovial: el este, însă, sincer în a-și reda fără restricții entuziasmul iubirii. ("... aș vrea să ne prăpădim sărutându-ne împreună și nici nu cred că trece vara asta fără să ne tologim împreună, pe iarba verde, auzi! Mi-e dor de țară, mi-e dor de codru, de apă, de soare și mai presus de toate mi-e dor de tine, motule ce ești, femee gentilă și dulce, inteligentă și radioasă, frumusețea frumuseților și floarea florilor"). Poate iubi fără limite, doborând canoane, dar nu se poate încadra în reguli și convenience. La repetatele reproșuri ale Veronicăi îi scria acesteia: "Bolnav, neputând dormi nopțile și cu toate acestea trebuind să scriu zilnic, nu am nici dispoziție de a-ți scrie ție, căreia aș vrea să-i scriu închinăciuni, nu vorbe simple. Dar tu care ai timp și nu ești bolnavă să nu-mi scrii e mai puțin explicabil. Tu trebuie să fii îngăduitoare cu mine, mai îngăduitoare decât cu oricare altul, pentru că eu sunt unul din oamenii cei mai nenorociți din lume. Și știi tu care este acea nenorocire. Sunt nepractic, sunt peste voia mea grăitor de adevăr, mulți mă urăsc și nimeni nu mă iubește afară de tine. Și poate nici tu nu m-ai fi iubit câtuși de puțin, dacă nu [era] acest lucru extraordinar în ființa mea care e totodată o extraordinară nenorocire. Căci e bine ca omul să fie tratabil, maniabil, să se adapteze cu împrejurările și să prinză din sbor puținul noroc care îl dă o viață scurtă și chinuită, și eu nu am făcut nimic din toate acestea, ci te-am atras și pe tine în cercul meu fatal, te-am făcut părtașă urei cu care oamenii mă onorează pe mine. Căci acesta e singurul reazim al caracterului meu — mă onorează ura lor și nici nu mă pot închipui altfel decât urât de ei". — **Februar, 1880**.

Eminescu își trăiește cu demnitate starea de boală, nu și-o ascunde nici o clipă, dimpotrivă manifestările ei sunt comunicate Veronicăi. ("Dureri reumatice am început a simți în picioare, însoțite ca totdeauna de dese bătăi de inimă". — **București, 31 Oct. [1]879**; "Sărbătorile, îngerașul meu cel dulce care nu vrei să mă crezi, le-am petrecut bolnav între cei patru pereți ai miei. Numai într-o zi a venit Maiorescu la locuința mea din mahala și m-a luat la masă, căci deși invitat n-am voit să mă duc nicăieri". — **București, 29 Decemvrie 879**; "Nu ți-am scris — o repet că e vina mea — pentru că boala m-a oprit de-a ieși din casă..." — **31 Decemvrie 1879**; "Să-ți spun că abia mă târâiesc pe picioare, că nu mai pot nici să mă-ncalț, tu ai zice poate că sunt niște desvinuiri deșerte, deși tu știi Cuțică, că eu spun în genere adevărul". — **5 Ianuarie 1880**; "Eu tot cu piciorul îmflat și în neputința de-a veni la Iași — dragul meu înger". — **18 Ianuarie 1880**).

De altfel, "grăitor de adevăr" cum însuși se definește și trăitor sub starea profundei sincerități, Eminescu a dat acestei iubiri altitudine umană și proiecție spirituală. Există în aceste scrisori un permanent cântec al chemării; scrisorile nu exprimă o împlinire, ci o dorință, care, pare-se rămâne mereu nefinalizată. De aici și forța dramatică a acestui poem, ca și deschiderea ludică. Adresări și apelative ca "Scumpa mea amică", "Dulcea mea amică", "Dulcea mea Veronică", "Dulcea mea doamnă", trecând prin altele de felul "Măi Potoțoni", "Măi îngerașule", "Dulce și dragă Cuță", "Dragă, dulcea și îngerească mea Cuță", "Draga mea copilă", la mai distantele, dar respectuoasele "Doamnă", "Stimabilă Doamnă și respectata mea amică", "Doamna mea", pentru a reveni la "Dulcea mea Veronică", "Momoți dragă", "Draga mea Veronicuță", "Draga mea Nicuță", "Măi Momoțelule", "Draga și mititica mea Moți", "Fetițule dragă", "Dragul meu bobocel motat", "Măi ramură de liliac" indică traseul unei iubiri de mare intensitate și de accentuat dramatism. Eminescu nu este un exaltat în iubire; el iubește cu patos, cu putere și sinceritate cât timp primește semnalele pozitive, dar poate fi lucid și sceptic când lucrurile se schimbă. "Doamnă, crede-mă odată că ceea ce Dta presupui că e amor din partea Dtale nu e decât îndărătnicie (...) Dar sentimentul meu nu mai poate fi de acum înainte decât stimă și amiciție, nicicând acela care a fost atât de adânc turburat, fie de împrejurări, fie de noi înșine" – **București, 12 Octomvrie 1880**.

Vocea Veronicăi devine parte din acest impresionant cântec al iubirii; sinceritatea și afectivitatea unor scrisori aruncă o altă rază asupra atitudinii acesteia. Modului de adresare folosit de Eminescu îi răspunde ritmic, deși nu totdeauna măsurat și egal, în câteva scrisori, cel al Veronicăi, "Mitule iubit și al meu scump și drăgălaș", "Miticule iubit", "Eminul meu", "Mitule Băet iubit și drăgălaș", "Eminescul meu iubit", "Scumpul meu Eminescu". Uneori apare înnobilarea din dragoste într-un joc al cuvintelor: "Miguel Eminescu de Ipotești", pentru ca, apoi, reprosul și distanța să-și facă loc — "Domnul Eminescu", "Monsieur Eminescu", "Domnule Eminescu". Dacă înainte semnase **Veronica**, ultimele scrisori sunt semnate **Veronica Micle**. Accesele de furie ale Veronicăi nu fac decât să-i umanizeze făptura și gesturile. Coborâtă din postura de "madonă dumnezee", femeia se dezlănțuie în dorința ei de răzbunare: "Am jurat cu foc și amar răsbunare și voi lucra din răsputeri să-mi ajung scopul după cum vi l-ați ajuns D.V. et Companie. Îți va fi lecțiune, Domnule Eminescu, Dta, care scrii cu predilecțiune cuvântul de **Caracter** și **Onest** că nu nepedepsit face cineva răul altuia".

Există în scrsori informații prețioase referitoare la activitatea de ziarist la "Timpul" în care scria aproape totul ("Primește "Timpul" și vezi fără îndoială prima pagină plină de reviste și studii, cari de 22 de zile încoace sunt scrise toate aproape exclusiv de mine..."), la unele texte poetice, cum este **Luceafărul** ("... pân-atunci "Legenda" la care lucrez va fi gata și fiindcă luceafărul răsare în această legendă, tu vei fi geloasă de el, fetițul meu cel gingaș și mititel, și nici că nu-ți scriu mult. Cred că e un gen cu totul nou acela pe care-l cultiv acum"), la relația cu Maiorescu, Slavici ori Caragiale, la pregătirea pentru publicare a volumului de poezii. Se schimbă optica asupra primului volum, despre care se credea că a fost exclusiv munca lui Maiorescu, Eminescu nerevăzându-și poeziile înainte de publicare. Scrisoarea din **8 febr. 1882** arată altceva; întâlnim desigur exigența exemplară a poetului, îndoiala față de propria-i creație, dar poetul împrumută colecția "Convorbirilor" pentru a-și revedea și corija poeziile. "Titus îmi propune să-mi editez versurile și am luat de la el volumul 1870-71 din "Convorbiri" unde stau "Venere și Madonă" și "Epigonii". Vai Muți, ce greșeli de ritm și rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârșit cercăm". Geneza unor poezii se poate regăsi în episoade ori atitudini din epistole. Critica va face similitudini, va afla izvoare, va stabili filiații.

Integrate în atmosfera veacului romantic, scrisorile se constituie ca un **amplu poem epistolar al unei mari iubiri.** "*Căci tot mai dragă-mi ești pe zi ce merge* zic eu în iambi" scrie Eminescu (**22 Martie 1880**), afirmând primatul iubirii ("Tot singurul bine din lumea aceasta e dragostea cea adevărată, care nu cunoaște nici răcire, nici scădere"). Clasicismul a fost un timp al canoanelor, al regulilor și convenienței de tot felul. Rațiunea înăbușea sentimentul, se sancționa orice ieșire din regulă. Romantismul sparge interdicțiile, pasiunea oricât de violentă se poate manifesta, contra convențiilor sociale. Scrisorile lui Mihai Eminescu și Veronica Micle pot fi citite prin acest cod. Iubirea romantică trece deasupra regulilor sociale. De la iubirea melancolică și tandră se ajunge la iubirea pasională, ce poate atinge libertatea totală, raportată la convențiile sociale. "Compromiterea" înseamnă salvarea prin iubire dintr-un mediu închis și sufocant. Sobrietatea clasicului este rece și sterilă, nebunia și zvăpăiala romanticului este pasională și umană. Romanticul trăiește nu în viață, ci în pasiunea vieții. Eminescu îi scria Veronicăi la **4 Fevruarie 1880:** "Neavând curajul vieții, neavând o rază de senin în suflet, am îndrăznit cu toate astea a te iubi, am avut lipsa de cuget de-a te compromite în ochii oamenilor, am pus dorința de-a fi a mea peste orice considerații și peste orice cuvinte de cruțare aș fi avut". Cuvintele închid în ele marea iubire a eroului romantic și deschid drumul unei atitudini ce se va întâlni în literatura modernă a veacului următor.

Volumul ***Dulcea mea Doamnă/Eminul meu iubit*** a apărut în foarte bune condiții tipografice, în format 27/17 cm. Transcrierea scrisorilor, muncă grea ținând cont de dificultatea citirii unor cuvinte, este însoțită de publicarea acestora facsimilat. Dna Christina Zarifopol-Illias menționează pe cei care au sprijinit-o în ducerea la sfârșit a acestei dificile munci: Maria Economu, Lukey Illias, Maria Brussescu, criticul literar Matei Călinescu; scriitorul și criticul literar Mircea Mihăieș a avut o contribuție substanțială, deși manifestată discret, în expertizarea, aducerea în țară și publicarea acestor scrisori.

Unde începe, unde sfârșește exilul scriitorului?

Alexandru George

Nu, eu nu cred în exil. În primul rând, cred că ar fi o gravă falsificare a istoriei să compari situația unor oameni care au plecat din România din diferite motive, uneori din motive politice, dar nu întotdeauna din motive politice, cu actuala lor situație de rezident în străinătate. Ei nu se mai pot considera exilați. Bineînțeles că, în principiu, i-aș invita pe toți să se întoarcă. Mai greu pentru Monica Lovinescu și Ierunca, care sunt la o anumită vârstă, sau chiar pentru Pavel Chihaia sau Alexandru Lungu. Dar, cei mai tineri, și sunt numeroși aceștia, ar trebui să renunțe la titulatura de oameni în exil. Regimul comunist, care s-a continuat, este adevărat, și după '90, în mai multe formule, putea să facă orice cu oamenii din România, eventual să-i și asasineze, dar nu putea exila pe nimeni. Cei care nu se întorc, au motivele lor să nu se întoarcă. În afară de aceasta, în lumea celor care s-au stabilit în afara granițelor țării, exceptând bineînțeles situația Moldovei de dincolo de Prut, există diferențe mari. Unii, care sunt niște ex-comuniști, și care au plecat, cum e Maria Banuș, la spartul târgului, în momentul când regimul comunist era pe ducă, și din motive personale, ca Nina Cassian, și alții care au plecat fugăriți din România, pentru că nu aveau aici nici un fel de perspectivă de publicare sau de afirmare; și, în unele cazuri, cum e atât de contradictoriul și antipaticul Goma, au fost suiți în avion și trimiși în străinătate. Desigur că, în asemenea condiții, ideea de exil, care este din antichitate –, o pedeapsă aplicată unor cetățeni ai unui stat, a practicat-o și Roma, cu exemplul cel mai ilustru, care tutelează litoralul românesc, Ovidiu. El a fost într-adevăr un exilat, dar cei mai mulți dintre cei care trăiesc în străinătate, români fiind, nu corespund acestei definiții. De fapt acum răspund de-abia la întrebarea dumneavoastră despre hotarul între exil și, să zicem, metropolă. Metropola care i-a izgonit sau în care nu mai pot să se întoarcă din motive personale. Un scriitor este un om care trăiește foarte mult în imaginar. Thomas Mann spunea că el nu se poate considera în exil pentru că el duce toată Germania sau literatura germană cu el, în cap. E adevărat că el spunea asta într-un moment în care era în Elveția. Nu știu dacă în Statele Unite, chiar înconjurat de o curte de rude și germanofoni, mai credea așa ceva. Dar este într-adevăr o situație a scriitorului, o situație specială pentru că el poate, plecând în străinătate, să se rupă complet de spațiul cultural autohton și să și-l renege, cum a fost cazul lui Petru Dumitriu, sau să-l ducă cu el, cum a fost cazul Monica Lovinescu-Ierunca, care au fost niște scriitori români în permanență, chiar în anii '50-'60, integrați în literatura română și răspunzând problemelor literaturii române, dar locuind la Paris. Nu au existat, în afară de ei doi, scriitori care să fie atât de nedespărțiți de fapt de locul plecării lor.

Nicolae Breban

Cel mai profund exil e nebunia. Eu am mai vorbit despre vocația noastră care e o manie, care e o nebunie. În acest fel suntem în exil toată viața și într-un exil interesant, un exil benefic, dacă îl suporți. Deci exilul vocației. În timp au apărut și alte exiluri, exilul clasic, fuga, care, în vremea noastră, are un semn invers decât exilul la greci. Exilul la greci era o pedeapsă – Aristide etc. – exilul în vremea noastră a fost o binefacere, o salvare, un fel de mântuire care însă pe unii i-a adus în nevroză, acolo, în Occident. Acum a apărut ceva absolut nou, exilul interior, în care în ultimii ani ai dictaturii a fost împinsă aproape întreaga literatură bună, au fost împinse aproape toate generațiile de scriitori buni. Există și un altfel de exil, poate al patrulea, cenzura interioară, care e un exil adeseori inconștient, e ca o umbră pe care o simți seara, când se apropie, așa, la liziera pădurii, și care te împiedică să vezi, deși nu este. Eu am trăit aproape toate felurile de exil, chiar și, cu intermitență, pe acel al nebuniei, adică el se termina când terminam o carte, când reveneam la bunul simț normal sau mă prefăceam că am normalitate, ca să nu trezesc și mai mult suspiciunile contemporanilor mei.

Mihai Cimpoi

Eu cred că exilul apare atunci când scriitorul nu poate crea în matricea stilistică ce-i este firească, adică în arealul cultural

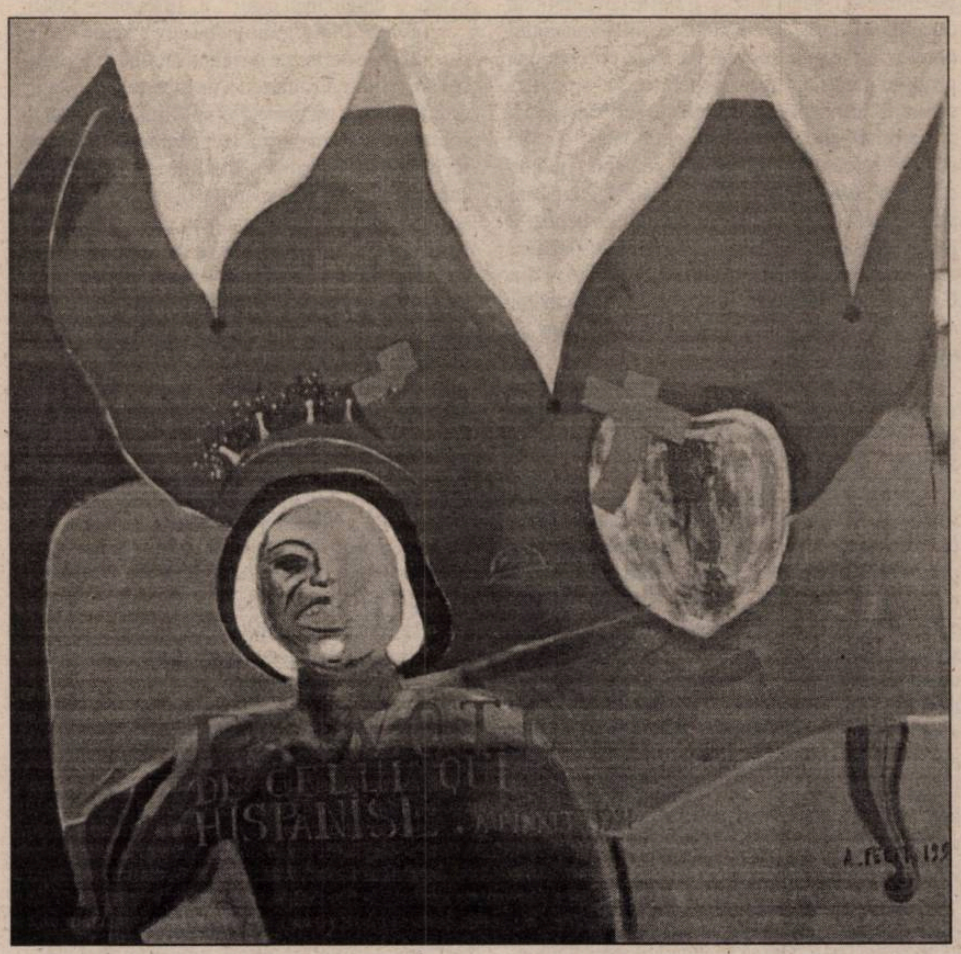

în care s-a născut. Separat de tradiție, de rădăcinile spirituale, de tot ce are cultura în dedesubturile sale ancestrale și tradiționale. Am putea bineînțeles vorbi de mai multe feluri de exiluri. Cred că basarabenii, bunăoară, au avut un exil interior, deci s-au aflat într-o situație de exil interior, nu de exil ca atare, dat fiind că ei fiind rupți de matricea stilistică românească, au fost izolați de ea și înstrăinați, deștărați, cum am spune, și incluși abuziv într-un spațiu spiritual străin, adică s-a încercat o includere într-un, știu eu, erzat cultural care era străin, și de aceea a apărut o reacție firească de conservare, de perpetuare, prin rezistență și prin ceea ce eu am denumit în Istoria deschisă a literaturii române din Basarabia, cultură rizomică, adică o cultură ale cărei rădăcini sunt ascunse. Toate aceste rădăcini ascunse sunt caracteristice pentru exilul interior, al culturii române din Basarabia. Sorin Alexandrescu vorbea într-un articol extraordinar din "Secolul XX" că în Olanda, tu, român, nu poți fi decât român. Nu poți fii olandizat, sau inclus în cultura de acolo cu un simulacru. Olandezul te respectă atâta vreme cât ești român și nu-ți permite altceva decât să fii român. Exilul bineînțeles că este nostalgie, este monomanie, în sensul că scriitorul merge pe această undă a amintirii, a unei legături sangvine, condiționate mereu de legătura cu arealul cultural din care face parte.

Dinu Flămând

Trebuie să începem întotdeauna când vorbim de exil prin a afirma ceea ce este mai evident, și anume faptul că este o a doua naștere pentru fiecare dintre noi, indiferent de zona în care se activează, indiferent de faptul că ești scriitor, medic, muzician sau muncitor cu sapa. Deci o a doua naștere, în care încerci să te strecori pe sub pielea unei realități sociale pe care n-o cunoști, evident, în momentul când ajungi într-o altă țară și o a doua naștere și pentru că te rupi de ceea ce ți era ritmul zilnic, bioritmul tău până atunci. În ceea ce-l privește pe un scriitor, după părerea mea el este și mai afectat de această experiență traumatizantă, pentru că vine în contact cu alte mentalități și cu o altfel de indiferență față de literatură, pe care o acceptă cu greu. În Occident există o anumită indiferență față de literatură, care uneori îi face și bine, în sensul că relativizează lucrurile și poziția literatului în societate. Și deci, după ce te obișnuiești cu faptul că nu mai ești buricul lumii, poate că îți găsești, și e bine să îți găsești locul în Occident și în literatura occidentală și, probabil, în propriile tale planuri de viață.

Mihai Ursachi

Cuvântul exil are o conotație strict politică. Un exilat este o persoană care a fost constrânsă, deci împotriva propriei voințe, a fost constrânsă să-și părăsească țara, de obicei din motive politice. De regulă un exilat este un exilat politic. El este obligat din motive preponderent politice sau morale să-și părăsească țara de baștină, căutând adăpost în altă țară. O dată exilat, țara sau regimul din patria sa natală al cărei cetățean a fost sau continuă încă a-i mai fi, nu-l mai primește. În timpul comunismului, de exemplu, un exilat era acel cetățean sau fost cetățean român trăind într-o altă țară, care nu avea putința de a păși pe teritoriul României fără a fi arestat de îndată sau a făcut declarații nefavorabile regimului terorist instalat de comuniști în 1946 în România. Eu am fost unul dintre acești exilați. Nu se putea pune problema ca eu să fac un pas în România înainte de revoluția din decembrie 1989. Deci exilul începe atunci când din motive politice, morale părăsești sau ești silit să-ți părăsești țara, pentru a trăi în străinătate și accesul în propriați țară îți este interzis de regimul de acolo din motive politice. Faptul că ești sau nu ești scriitor, asta-i cu totul altă poveste. Că scriitorul resimte exilul într-un alt fel, cofetarul resimte exilul în alt fel, bucătarul resimte exilul în felul său și în loc să gătească sarmale, gătește hamburger, asta-i cu totul altă problemă.

Eugen Uricaru

Pentru mine, un adevărat scriitor, și atrag atenția asupra acestui termen, adică un om dedicat scrisului, care trăiește pentru că scrie, e, de fapt, tot timpul în exil. El poartă cu sine limba, cultura, ideile sale, și față de societate el se consideră tot timpul un exilat, pentru că el privește lucrurile din țară. Atâta vreme cât este scriitor, el se găsește într-o situație de out față de lume. Ca persoană publică, ca persoană socială, ca să spunem așa, poate să fie în patrie, poate să fie în călătorie, după cum poate trăi departe de patrie, – poate să aibă concepții politice care nu coincid cu concepțiile politice ale majorității. Se poate considera exilat și în interior, deși țineți minte că am avut acest termen și în perioada dictaturii, erau așa numiții exilați în interior și aceștia erau cei despre care se spunea că ar fi în disidență față de puterea politică. Eu cred că adevărații scriitori au fost tot timpul disidenți în raport cu puterea politică. Niciodată un scriitor adevărat nu s-a confundat cu puterea politică. Întotdeauna însă a fost de partea culturii și a națiunii sale. Că au trăit în America, că au trăit în Germania sau au trăit în România, ei, ca scriitori, au fost într-un perpetuu exil, pentru că aveau lumea lor. Dar, în același timp, au aparținut mereu culturii în care s-au format și culturii căreia se adresează. Acum, dacă trecem la scriitorii care au plecat din țară din diferite motive, prin urmare scriitorii care au scris în românește în străinătate ori la scriitori care au scris în altă limbă în străinătate, ei sunt în diferite situații. Avem foarte mulți scriitori care trăiesc împrejurul României. Ce spunem despre ei? Că se află în exil? Nu. Ei se află la ei acasă. Ei se află, să spunem, în spațiul cultural românesc, dar în teritorii care nu aparțin României. Despre ei nici măcar nu se poate spune că sunt o diasporă, pentru că ei nu au roit în diasporă. Sunt români, dar la ei acasă, nu în România și aparțin culturii române. Cred că acest termen, exilul, cel puțin astăzi, nu se mai poate folosi, pentru că exilul presupune o acțiune a unei puteri care îndepărtează cu forța, obligă, dislocă pe cineva de la locul său de baștină, din locul unde dorește să trăiască. Pușkin a fost exilat, dar în imperiu, alții erau exilați în Siberia, Soljenițân a fost un alt exilat, dar în Statele Unite. Cred că în ce privește România sunt foarte puține cazurile de exil real, în care deci guvernul comunist sau puterea de atunci a dat afară pe cineva. Oamenii au plecat, au fost siliți să plece. Aceasta este emigrația. Emigrația politică, emigrația economică acum. Iar emigrația, dacă într-un fel sau altul nu renunță la identitatea sa, rămâne până la capăt românească, până dispare. Deci scriitorii, cei care trăiesc în Statele Unite, care trăiesc în Franța sau oriunde în altă parte, ei trăiesc pur și simplu temporar în afara țării – și acest temporar poate să însemne o viață întreagă – dar cu siguranță aparțin culturii românești, chiar din România.

Nu mă refer aici la cultura românească care depășește granițele statului. E cazul scriitorilor din Moldova, din Bucovina, din Timoc sau din Voivodina. Ci la cei care trăiesc în emigrație, din diferite motive, acum. Pot să fie și motive politice. De ce nu? Să spunem că nu suportăm ce se întâmplă în România și plecăm ca să trăim în altă parte, liniștiți. Dar ca scriitori, dacă mai suntem scriitori, aparținem culturii românești. În schimb, categoria de scriitori în exil cred că nu mai există. Și cu foarte multă îndoială aș putea spune chiar că a existat în acest secol. Cu foarte puține excepții – desigur, există și exil voluntar, dar tot de emigrație este vorba, tot în această categorie lingvistică se încadrează. Cazuri de exil – câteva, celebre. Am spus că Soljenițân a fost exilat. Axionov a fost și el exilat. Pușkin a fost și el exilat. Am dat aceste trei exemple rusești pentru că Rusia excelează prin a exila intelectualitatea. În România lucrurile s-au petrecut altfel. Au fost, cum spuneam, exilații în interior. A fost și o emigrație politică. De fapt nu înțeleg de ce ne ferim de acești termeni – emigrație politică. Că ea s-a făcut fiind însoțită de greutăți, de sacrificii, nu-i nici o îndoială, dar a fost totuși o emigrație. Sunt foarte puține cazurile în care agenții poliției secrete l-au luat de guler pe scriitor, l-au urcat în avion și au spus: afară! Dorin Tudoran a fost un asemenea caz. Un caz tipic de exil. Dar există puține astfel de cazuri. Poate Goma este iarăși un exemplu – nu cunosc toate amănuntele – dar este un exemplu pentru situația în care puterea a încercat să scape de cineva, de cineva deranjant. Alții au fost îndrumați să emigreze, sau li s-a facilitat posibilitatea de a emigra. Și au emigrat politic. Nu spunem că au plecat de bună voie din România. Exilul este altceva, o chestiune foarte precisă, o acțiune de forță. Ar trebui să fim atenți când vorbim despre exil, cazurile de acest fel se pot număra pe degete – dar chiar pe degete dacă le-am număra, ele sunt importante. Iar acest fapt arată nu neapărat rezistența, adică dimensiunea rezistenței la dictatură, ci violența dictaturii. Un singur caz de exil dacă ar fi fost – și au fost mai multe – și tot ar fi suficient să arate violența dictaturii.

Gheorghe Schwartz

Scriitorul român are vocația exilului. Aceasta poate datorită faptului că posibilitățile de afirmare, până acum, și nu știu până când va mai fi așa, poate vreme îndelungată, nu s-au realizat decât în afara granițelor țării. Dovadă Enescu, Caragiale, Brâncuși, dovadă Tzara, Victor Brauner, Cioran, Eliade – și aș putea să continui pe tot cuprinsul revistei. Dar cred că există și o doză de masochism în toată povestea aceasta, în sensul că ne-am obișnuit cu gândul că aici nu se mai poate face nimic și atunci foarte mulți dintre noi încearcă să compenseze acest lucru afară. Nu știu dacă aceasta este o soluție. Pentru că scriitorul român din exil, și aici mă refer în primul rând la scriitor și nu la ceilalți, este un scriitor minoritar acolo, chiar dacă se integrează perfect în cultura țării respective, cum a făcut Cioran, Celan sau Ionesco. Dar scriitorul român este totuși scriitor român și eu cred că fiind atât de legat de limbă, trăind în această limbă, locul lui este aici. Este blestemul nostru că acest aici nu se poate maturiza așa cum trebuie. Societatea noastră actuală nu ne dă nici o speranță pentru un viitor apropiat, ca să ne putem realiza aici, dar, cine știe, totuși măcar postum cei care au ceva de spus o vom putea face și de aici.

Cassian Maria Spiridon

Cred că trebuie să începem metodic. În primul rând, cred, exilul are două aspecte: unul, cel real, cel provocat de condițiile politice, de situația în care se află scriitorul într-un anumit context politic, și care îl obligă – din nefericire până în '89 țara noastră a fost în această situație – îl obligă ca o soluție de a intra în libertate, de a scăpa de cenzură, de impunerea unor comandamente ideologice, să se exileze. Celălalt exil este exilul interior. De exilul interior cred că nimeni nu scapă. Nici un scriitor autentic nu poate spune că nu cunoaște starea de exil interior. De fapt acest lcuru cred că ține de chiar natura creației. Te exilezi, când scrii, nu poți scrie în lume; așadar pleci din lume, dar cu tot cu lume, ca să folosim aici un noicism. Iei lumea cu tine și pleci în lumea ta pentru a crea și pentru a te întoarce mai apoi. Când "revii" pe pământ, o faci ca participant la viața socială, nu ca scriitor. Despre exil, putem spune că acesta începe atunci când ne aflăm la masa de scris, și se sfârșește atunci când ne ridicăm de la masa de scris. Aș vrea aici să mai subliniez un lucru extrem de important: anume că la ora aceasta nu mai poate exista, în ce ne privește, exil politic. Aceasta dacă vrem să fim cu adevărat responsabili. Exilul real a încetat în momentul în care a dispărut dictatura. Acum putem vorbi eventual despre emigrație, despre diasporă, îi putem da orice nominalizare; dar nu mai există exil. Exilul, pentru români, a luat sfârșit. Că unii preferă să rămână acolo unde au plecat, aceasta e treaba lor, dar aceasta nu-i împiedică să vină în țară și apoi să se reîntoarcă. Ei sunt emigranți care n-au uitat limba noastră română și care vor să scrie în limba română. Ceea ce, pentru literatura română, e foarte bine. Acești scriitori nu mai sunt, însă, exilați.

Ion Miloș

Exilul meu a început în embrion, dat fiind că eu sunt născut în străinătate, deci străin, și voi fi toată viața mea străin, până la groapă.

Ioan Flora

Exilul, iată o mare temă care de fapt e una simplă și minoră în esență. Exilul se referă, în primul rând, la interiorul tău și la așa-zisa auto-exilare, care are loc clipă de clipă. Exilarea într-o cameră de zece metri pătrați, exilarea într-un cuvânt, exilarea într-o tentativă de ilustrare a ființei tale în cuvânt. Dar să abordăm totuși tema pe care ai propus-o, adică exilul la propriu. Ce înseamnă exilul propriu-zis? Înseamnă să trăiești cu limba ta, cazul scriitorului exilat, și acolo unde ai fost surghiunit. Ovidiu a trăit în și cu limba sa și la Pont. Nu e singurul exemplu. Sunt atâtea alte exemple posibile. Îmi trece prin minte în momentul de față un alt surghiunit – de data aceasta al secolului douăzeci, îmi vine în minte Celan. A fost un exilat și în momentul în care scria românește în Bucovina, și bineînțeles că a fost exilat și în momentul în care scria în limba germană, la Paris. Exilul său s-a terminat în Sena. Sunt însă și situații când te simți exilat și când ești în țara în care te-ai născut. De obicei, exilul ține de cultură, de accesul la propria ta cultură.

Ioan Holban

Exilul interior, dacă vorbim despre el, a luat sfârșit, cel puțin așa îmi place să cred, în 1990. Dacă vorbim de exilul celălalt, există două opinii, clar conturate după știința mea. Este declarația celebră a lui Mihai Ursachi, care a fost în exil în Statele Unite ale Americii, din 1979, dacă nu mă înșel, și care spune că, odată cu 1990, exilul românesc și-a pierdut, nu rostul, ci chiar înțelesul. El nu mai înțelegea de ce mai trebuia să se numească cineva exilat, după 1990. Acesta este un tip de abordare a problemei. Există și celălat tip de abordare, care spune că acel care s-a dus în exil, cândva, rămâne tot în exil; tot așa cum cineva care pleacă astăzi din România și se mută în altă parte, să spunem în Canada sau Australia, se exilează. Sigur că aici este o semantică a termenului și la aceasta trebuie să luăm seama. Dacă ne referim la exilul românesc, în ansamblul său, acesta este constituit ca atare, ca exil, în perioada celor două regimuri dictatoriale de după 1948, Dej și Ceaușescu. Dintre acești oameni unii au rămas în Occident, alții sau întors, alții fac naveta în acest moment – și l-aș da exemplu pe Sorin Alexandrescu, care stă două sau trei luni la Amsterdam, iar restul în România, sau atâția alții – iată, pe Mihai Ursachi, care s-a întors definitiv. În acest moment însă nu știu dacă, din punct de vedere literar și chiar al istoriei contemporane, mai putem face o disociere între scriitorul din țară și scriitorul din exil. Aș zice că este vorba de un scriitor formân care locuiește, întâmplător sau nu, la Paris s-au la Dorohoi, la Camberra sau în altă parte a lumii acesteia. Am observat acest lucru mai ales la generația mai tânără de scriitori. Cunosc câțiva dintre cei care au plecat după 1990 sau puțin înainte de 1990, și care nu se consideră în exil, se consideră scriitori români trăitori la Rotterdam, de pildă. Mă gândesc la cineva care este acolo și care a scris două volume de versuri, foarte interesante altminteri. Deci cred că acesta este tipul de abordare. Vorbim de un scriitor român pe al cărui pașaport scrie ceva anume... Altminteri, interesează prima propoziție dintr-un dicționar al literaturii române, care începe cu "Născut la... trăitor la..." și atâta tot. În rest, nu văd ce conotație ar mai putea să aibă. De asemenea, cred că și temele literare, constituite ca atare în literatura exilului, și există asemenea teme specifice acestei literaturi, și-au pierdut din actualitate în acest moment. De exemplu tema înstrăinării, a dezrădăcinării, și toate celelalte care au decurs din însăși acea situație, din situația existentă la un moment dat, și care crea și teme literare. În acest moment nu văd de ce s-ar mai perturba această înțelegere a noțiunii de exil, de exilat – din punct de vedere literar, am spus. Din punct de vedere al stării civile, e cu totul altă problemă, fiecare are viața lui și și-o duce unde dorește. Suntem liberi să plecăm unde vrem. Eu cel puțin așa văd lucrurile.

Nicolae Popa

A vorbi de exil la București, cred că presupune un anumit unghi de vedere, a vorbi despre exil la Paris sau în Germania alt punct de vedere, și altul în Basarabia. La Chișinău ne apare o altă fațetă a exilului, pentru că, într-un fel, noi ne-am simțit în exil indiferent dacă am făcut-o personal sau dacă cineva ne-a exilat de undeva. Starea de exil exista fără să fii exilat ca atare. Eu înțeleg că Radu Gyr sau ceilalți din marii noștri exilați sau cei plecați în diaspora din alte motive, trăiau acest fenomen la modul direct, și conștienți fiind că împărtășesc soarta exilului, acționau ca atare. Pe când noi eram într-un fel de exil pe care nu ni-l puteam însuși ca atare și nici nu-l puteam declara ca fiind așa ceva, dar imaginați-vă că nu puteam spune că suntem scriitori de limbă română, nu puteam avea nici un contact cu literatura din țară decât prin intermediul altor metropole, din Rusia sau Ucraina. Noi eram într-un fel închiși sau aduși la condiția de a face din propria casă un loc de exil. E adevărat, câteodată pe această temă se exagerează, și mie nu-mi plac exagerările, n-ar trebui creată impresia că am stat acolo cu cnutul și cu biciul pe spate, nu, a existat totuși o anume libertate, și cine a dorit să facă carte românească, a făcut-o, în pofida dorinței regimului, dar oricum cred că s-a implantat în psihologia noastră, chiar a celor din generația noastră, care ne considerăm crescuți cu cărțile lui Eminescu ori Bacovia, a celor care am trăit, după 1980, procesul de reabilitare, oarecum, a literaturii române în școală, în universitate. Dar, fără îndoială, fără a mă transpune în situația lui Goma, să zicem, sau a altcuiva, e cert că am trăit și eu o perioadă de coșmar pe care nu am știut cum să o denumesc. Sunt tentat să spun acum că aveam la un anume moment dat psihologia unui exilat, la el acasă. În prezent aș zice că și termenul, ca atare, și tema au început să-i obosească pe unii. Ar putea fi un semn rău. Pentru că despre astfel de lucruri nu trebuie să încetăm niciodată să vorbim. Pentru că doar astfel vom putea sesiza întotdeauna pericolul în cazul când un regim sau altul ne va pune în situația de a fi exilați ori de a ne autoexila. Cred că a venit timpul să se realizeze nu atât o istorie a exilului, pentru că pe tema exilului s-a scris, dar ceva de felul unei antologii conținând mărturisiri ale autorilor și comentarii ale specialiștilor cu anumite referințe la politic. Pentru că atunci când vorbim despre exil, pur și simplu, și despre opera celui din exil, este una, și altceva când îl punem în contextul politic al vremii. Noi nu știu de ce spunem doar atât. Trebuie să vorbim despre regimurile totalitare ca atare, indiferent că acestea au fost de tip stalinist, ceaușist – mâine ar putea fi de cu totul alt ordin. În fond, e vorba de același lucru.

Aurel Busuioc

Eu nu cred în exil, sau cel puțin nu cred că exilul este o chestie de deplasare în spațiu, este mai degrabă o problemă de opțiune. Am locuit aproape patruzeci de ani în afara granițelor țării aflându-mă în același timp în țara mea. Îi pot spune exil, deși am fost cetățean al unei țări românești numită altfel și ținând de imperiul rus, sovietic, dar nu m-am simțit în exil pentru că am avut cu mine primul instrument care poate atesta că ești român, adică limba, sau, cum zicea Nikita, patria mea a fost limba română. Și pentru că am folosit-o întotdeauna și am scris în ea, am gândit în ea, m-am simțit în patria mea. Exilul bineînțeles că e o pedeapsă. Exilul nu este un destin și din aceste motive nu este bun. Dar poate fi și benefic, pentru că uneori când e vorba de un scriitor, dă posibilitatea să te concentrezi în așa măsură, încât să poți realiza ceva. Nu e o rețetă pentru nimeni, așa a fost însă pentru mine.

A consemnat Lucian ALEXIU

Tortura politică în secolul XX (1)

Ruxandra Cesereanu

Toate civilizațiile antice au practicat tortura, dar aceasta a devenit programatică doar din Evul Mediu. În antichitate, când nu oricine putea fi torturat, umanitatea era clasificată în torturabili și non-torturabili. În Grecia și Roma erau torturați, mai cu seamă, sclavii, iar, uneori, și cetățenii liberi; predilectă era, apoi, torturarea creștinilor, în spectacole publice. În Evul Mediu, tortura renaște cu asupra de măsură, devenind, treptat, "legală": Inchiziția o folosește frenetic împotriva "ereticilor", ajungându-se la paradoxul ca tocmai creștinii să devină torționari, deși religia lor era considerată, în esența și în structura ei, a fi nonviolentă. Epoca Luminilor abolește tortura, iar Franța este întâia țară care, prin **Declarația Drepturilor Omului**, renunță la tortură. În secolele următoare, tortura nu dispare cu totul, continuând să fie practicată în colonii, dar caracterul său este, totuși, întâmplător. Secolul XX recuperează, însă, prin concentrare și varietate, absența torturii în secolele "luminate": masacrul armenilor, Gulagul și Holocaustul sunt pildele cele mai elocvente pentru prima jumătate a secolului. În Statele Unite, tortura va fi practicată, la începutul secolului, parțial programat, de polițiștii americani care râvneau să obțină confesiunile crimelor sângeroase. După cel de-al doilea război mondial, tortura este abolită oficial, dar ea reînvie tacit și exploziv în a doua jumătate a secolului: Juntele din America Latină, regimurile dictatoriale din Asia, Africa și Orient, ori țările-satelit ale Moscovei (unde Gulagul continua să funcționeze) o practică în mod consecvent.

Daniel P. Mannix, în **The History of Torture**, consideră că sovieticii au fost cei care au revoluționat tortura în secolul XX, prin metoda "spălării creierului" rafinată științific. Alți istorici susțin și ei că tortura a fost reintrodusă în secolul XX datorită apariției statului totalitar (având URSS ca prototip) și datorită dezvoltării serviciilor de Siguranță Națională, care prevedeau un interogatoriu special. Toți cercetătorii fenomenului torturii sunt de acord că atrocități au existat peste tot și dintotdeauna în istoria umanității. Ceea ce aduce secolul XX este hibridizarea și rafinarea torturilor: naziștii sunt "științifici" în măsura în care verifică prin tortură rezistența la durere a victimelor; francezii, în Algeria, sunt văzuți ca niște inchizitori cu ajutorul electricității. Crucificări au practicat și romanii, iar trageri în țeapă — și asirienii. Mutilări punitive au existat dintotdeauna în diferite culturi antice. Astfel, absolut toate torturile din secolul XX au existat vremuri înainte: de pildă, practicarea violului de către animale antrenate, asupra oamenilor, era cunoscut la romani (care foloseau câini și cai), sau "coacerea" victimelor în cuptor, așa cum s-a petrecut undeva în America Latină, era cunoscută și ea în vechime. Odată cu Inchiziția, și apoi în secolul XX, tortura devine metodică, fiind transformată în "artă" și "știință". Nici una din torturile aplicate în secolul XX nu este nouă și originală; toate instrumentele și tehnicile au o tradiție îndelungată, cu două excepții: șocurile electrice și "spălarea creierului". Acestea au fost posibile doar datorită performanțelor tehnice și psihice prilejuite de secolul XX. Să nu ne facem, însă, iluzii: tortura a fost practicată atât de statele considerate necivilizate, cât și de statele rafinate și civilizate. Poate că atrocitățile sunt mai frecvente în statele de tip primitiv, dar Franța, Marea Britanie sau SUA nu fac deloc excepție de la practica torturii: o parte din supliciatorii înregimentați ai Americii Latine au luat "lecții" tocmai de la "maeștrii" britanici ori americani.

Primul eveniment marcant în secolul XX, pentru anvergura torturii, este masacrul armenilor, oficiat de către turci între 1915-1917. Și în acest caz ar fi valabil termenul de tortură-genocid utilizat mai târziu pentru Holocaust. Căci ceea ce au practicat autoritățile turcești a fost o acțiune de "curățire etnică", așa cum aveau să concretizeze mai târziu naziștii (față de evrei, ruși, polonezi, țigani), sârbii (în războiul interetnic din Bosnia-Hertegovina, 1991-1994, și în regiunea Kosovo, 1996-1998) și încă o dată turcii, față de kurzi. Deportarea masivă a armenilor a fost însoțită de acte reprobabile de cruzime: bătăi de toate felurile, scoateri de ochi, smulgeri de unghii, înfometare și însetare intenționate, mutilarea genitalelor.

Al doilea eveniment marcant, care a schimbat fața secolului XX, a fost revoluția bolșevică și toate urmările acesteia. "Teroarea roșie" a fost gândită de Lenin și, mai apoi, de Stalin, atât pentru opozanții bolșevicilor, cât și pentru epurarea bolșevicilor înșiși, ca o măsură profilactică de păstrare a "purității" revoluționare. Cum luptele intestine dintre partidele politice au durat ani buni, teroarea a fost instaurată cu scopul de a clarifica în mâinile cui se află puterea. La începuturi, ea s-a manifestat orbește, dobândind, pe parcurs, un caracter disciplinat. Tribunalele excepționale și-au avut rolul lor, CEKA neacceptând nici un fel de autoritate deasupra ei. Pe parcursul schimbării denumirii organului de represiune (GPU, NKVD, MVD, KGB), disciplina violentă a devenit tot mai exactă și programată, până după moartea lui Stalin ori chiar mai târziu, în hrușciovism, când Gulagul nu s-a dizolvat complet, dar teroarea a luat o turnură mai rafinată. Închisorile, lagărele, coloniile și tot ceea ce se petrecea înlăuntrul lor, au început a fi înlocuite de azilele psihiatrice cu regim punitiv.

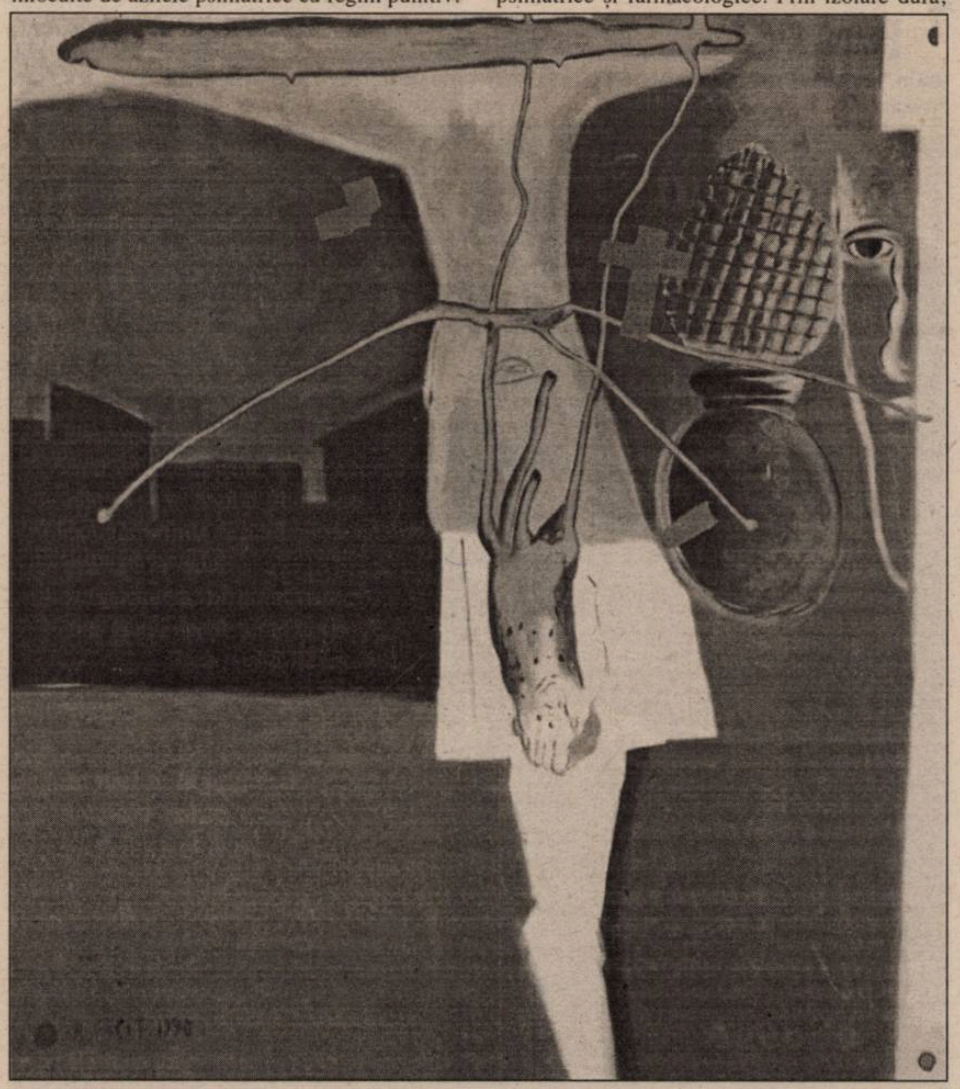

Antrenamentul acestei terori psihice, care marșa pe "spălarea creierului", fusese făcut în timpul marilor procese înscenate, când lideri precum Zinoviev și Buharin au fost dresați să se recunoască vinovați, prin tehnici și șantaje care nici astăzi nu sunt cunoscute pe deplin. Multă vreme, tortura a fost recomandată continuu, pentru obținerea confesiunilor (indiferent cui îi era aplicată). În timpul liderilor Iagoda și Iejov aflați în capul organului de represiune, teroarea a fost oarbă; Beria a introdus, însă, dictatura specialiștilor. Cât despre Gulag, acesta se relaxează din 1958 (cei cinci ani de după moartea lui Stalin au constituit o perioadă de tranziție și de luptă pentru putere); teroarea continuă, totuși, și în perioada hrușciovistă, chiar dacă într-un mod oarecum îmblânzit. Perioada de așa-zis "dezgheț" este, însă, marcată de debutul proceselor disidenților și ale pretinșilor "paraziți". În brejnevism, are loc o restalinizare, chiar dacă oarecum camuflată: intelectualii protestatari (scriitori și oameni de știință) sunt arestați, iar opoziția față de regimul sovietic este declarată boală mentală.

Torturile practicate de regimul bolșevic nu au fost spectaculoase, cu puține excepții. În faza de început și în timpul marilor procese, victimele erau lovite cu saci de nisip (și în general cu orice), erau spânzurate de brațe (la spate), silite să stea pe vârful degetelor de la picioare. Era predilectă bătaia cu picioare de scaun, privarea de somn, înfometarea, însetarea, șantajul, celula rece-fierbinte, falsele execuții. Totuși, au existat cazuri de mutilări sexuale, smulgeri de unghii, spintecări, arderi cu fierul roșu, ochi scoși, violuri, folosirea câinilor ori a șobolanilor agresori. Tacit, tortura a fost utilizată de la începutul regimului bolșevic, ea fiind legalizată din 1934. Umilirile în formele cele mai degradante (urinarea pe victimă) erau speculate și ele. Dar cel care frângea orice rezistență era interogatoriul continuu și tehnica privării de somn. Pentru smulgerea confesiunii, aveau loc bătăi severe, tortura psihologică (amenințarea la adresa familiei victimei, culminând cu recuzita țipetelor înregistrate), orbirea prin lumină continuă, hrănirea ultrasărată și însetarea. În lagărele de muncă, tortura era gândită ca exterminare lentă prin intermediul epuizării. În lagărele siberiene, nu era necesară o tortură anume, întrucât frigul desăvârșea supliciul. În cadrul interogatoriilor, tortura era, uneori asistată de medici.

Dacă în primele etape ale represiunii, tortura a fost violentă și fizic, și psihic, sub egida KGB-ului ea s-a rafinat, manifestându-se în forme psihiatrice și farmacologice. Prin izolare dură, deprivare senzorială (trupul nu era atins în mod violent, de aici aparența non-torturii), dizidenții considerați "schizofrenici" erau internați în spitale psihiatrice. Comisiile de evaluare erau alcătuite din medici-kaghebiști, spitalele de acest tip fiind doar de formă sub tutela Ministerului Sănătății și depinzând aproape în totalitate de KGB. Victimele nu erau torturate direct, ci prin amestecarea lor cu psihopați reali ori deținuți de drept comun, prin vegetalizarea lor printr-o "spălare a creierului" realizată medicamentos.

Torturile cele mai spectaculoase, prin scientismul lor, din prima parte a secolului XX, au fost practicate de naziști, dar înainte de toate se cuvin a fi amintite cele comune. Inițierea torturii în lagărele naziste avea întotdeauna loc prin bătăile de la începutul internării în lagăr, când victimele erau pălmuite, rănite cu baioneta, silite (de gardieni) să se lovească între ele, fiindu-le batjocorite principiile și crezul de-o viață. Nici un deținut internat în lagăr nu scăpa de acest tratament menit să traumatizeze, care dura o jumătate de zi, victimele fiind ținute, în tot acest timp, în diferite posturi nedemne ori absurde. Naziștii urmăreau transformarea comportamentului victimei în acela al unui copil veșnic pedepsit, depersonalizarea victimei și conglomerarea deținuților într-o masă amorfă, privată de viitor și de orice repere temporale. După inițierea în viața lagărului de concentrare ori de muncă, torturile erau individualizate. Astfel erau practicate metoda zisă "25 la fese" (cele 25 de lovituri puteau să ajungă până la 50 sau 100), bătaia la tălpi, picurarea apei în ureche, "sportul" (genoflexiuni interminabile, târâri, rostogoliri, sărituri de broască, curse de alergare ori meciuri de box pe care victimele erau silite, uneori, să le execute până leșinau sau mureau din pricina epuizării), "leagănul lui Stalin" (suspendarea victimei pe o rangă, într-o postură incomodă, și lovirea ei la fese), "buncherul" (silirea victimei să stea o zi sau mai multe, într-o celulă cu apă până la brâu sau gât, sau într-o gaură subterană), "copacul" (spânzurarea victimei cu brațele la spate, de un copac; această tortură provoca infirmitatea pe viață ori chiar moartea). Uneori, erau folosiți câini alsacieni antrenați să rănească. Deși era ilegală, bătaia era continuă, fiind efectuată de gardieni, ofițeri zeloși sau membri *kapo*. Au fost practicate și torturi absurde: victimele puse în genunchi, erau silite să țină pietre în mână sau care bolovani dintr-o parte într-alta. De torturi speciale aveau parte evadații recuperați și cei considerați sabotori. Existau, apoi, torturi cu aparență non-violentă: "salutul saxon" (încremenirea silită a victimei, în orice condiții meteorologice, în poziția salutului) ori "strigarea" (verificarea prezenței deținuților, la întoacerea în lagăr; aceasta dura ore întregi; atunci când aveau loc evadări, deținuții erau ținuți la "strigare" până când evadații erau capturați; de obicei, câțiva mureau întotdeauna de epuizare). Metodele Gestapo erau axate pe o violență intensă: aplicarea șocurilor electrice, smulgerea părului și a unghiilor, îngroparea în zăpadă, biciuiri, maltratări violente, "submarinul" (sufocarea victimei cu capul în apă), lezarea organelor genitale (scufundarea testicolelor în apă fierbinte), sărituri pe piept (ruperea sternului și a coastelor), "casca de fier" (aplicarea unei coroane care presa craniul — instrument cunoscut de pe vremea Inchiziției, dar adaptat de Gestapo), spânzurări de picioare etc.

O tortură multiplă (fizică, psihică, morală), care l-a făcut pe David Rousset (**L'Univers concentrationnaire**) să o numească "industrializată", era aplicată asupra celor care urmau să fie gazați în lagărele de exterminare: transportul în condiții animalice, bătaia aplicată la sosirea în lagăr, despărțirea imediată a familiilor, dezbrăcarea publică, investigarea fizică amănunțită a victimelor, pentru a fi deposedate de valorile materiale ascunse (bijuterii, bani), tăierea părului, alergarea victimelor (nude) spre camera de gazare; toate aceste elemente alcătuiau un traseu infernal pe care virtualii gazați trebuiau să-l parcurgă. Camera de gazare a fost introdusă, în lume, în Statele Unite, în 1924, pentru suprimarea criminalilor notorii, dar numai naziștii i-au dat o amploare abominabilă. Înfometarea era tortura aplicată tuturor (nu în zadar au existat cazuri de canibalism, ca și în Gulag). Atunci când camerele de gazare nu erau funcționabile sau se dovedeau a fi neîncăpătoare, victimele erau împușcate, eventualii supraviețuitori fiind arși de vii în gropile comune.

Regimul nazist s-a individualizat, însă, și prin torturile-experiment care țin de *ktenologie* (arta de a ucide): deținuții din lagăr erau testați în laboratoare, astfel încât medicii să descopere soluții pentru prelungirea vieții sau pentru distrugerea ei. La Dachau, Buchenwald și Ravensbrueck, medicii naziști au torturat "în folosul științei" victime din "sub-rasele" evreiască, rusă, poloneză, țigănească, precum și alienați mental. Camera de depresurizare verifica, de pildă, rezistența corpului uman la presiuni mari sau mici, pentru a îmbunătăți performanțele piloților germani. Cobaii umani mureau treptat și în chinuri: după deces, organele lor interne erau disecate și studiate în laborator. Un alt experiment cunoscut era acela al înghețării corpului omenesc; experiența nu se încheia aici (prin verificarea rezistenței sângelui și pielii la frig), ci avea și o latură perversă: "înghețații" (bărbați) erau readuși la viață cu ajutorul unor deținute care acceptau să joace rolul de "prostituate fierbinți". Deținuții au fost infestați intenționat cu malarie, pentru a fi cercetat un vaccin contra acesteia, sau au fost infestați cu stafilococi, pentru a fi verificată o medicație adecvată. Au existat și experimente de transplant de oase și organe, pentru verificarea regenerării, sau experimente cu apă de mare, pentru cercetarea răspunsului organismului uman la hidratarea cu apă salină. Experimentele cu tifos nu au fost nici ele mai prejos în acest laborator științific-diabolic: victimele erau inoculate cu vaccinul contra tifosului și apoi cu tifos. Abominabile au fost apoi experiențele de sterilizare care vizau stingerea "sub-raselor". Acestea au avut loc mai cu seamă la Auschwitz și prilejuiau metode variate: injectarea unui lichid caustic în organele genitale, aplicarea razelor X, castrări chirurgicale (la bărbați) și ovariectomii (la femei). Testicolele extirpate erau studiate în laborator. În cazul metodei de iradiere, după o perioadă de timp, victimelor-bărbați le era verificată excitația fie prin masturbare silită, fie prin introducerea unei manivele în anus, care producea erec-

ția. Cifra aproximativă a sterilizaților a fost aceea de 200.000 de indivizi. De asemenea, s-au practicat vivisecții, experiențe anatomice pe gemeni și pitici. La Strasbourg (sub ocupația nazistă), una dintre eminențele științifice ale Germaniei a propus alcătuirea unei colecții de schelete "iudeo-bolșevice" și cranii atașate lor, pentru colecție fiind selectați indivizi din lagăre, uciși și păstrați în alcool, pentru cercetarea științifică. Trebuie apoi amintite cazurile de euthanasie forțată (prin injecții letale) aplicate asupra celor considerați "degenerați". Euthanasia era concretizată și prin lăsarea victimelor să moară de foame. Este de menționat faptul că doar o treime din cei pe care s-au făcut astfel de experimente au murit, restul chinuindu-se și rămânând infirmi.

Pentru prima jumătate a secolului XX, aș mai dori să discut câteva cazuri de tortură, în Asia. Înaintea încheierii celui de-al doilea război mondial, felul în care japonezii îi tratau pe prizonierii americani semăna, parțial, cu modul în care naziștii își tratau victimele din lagăre. Aflați în custodia japoneză, prizonierii americani erau bătuți, răniți, expuși la intemperii (arsuri de soare care provocau tulburări craniene), siliți să participe la "marșurile morții", înfometați, însetați, privați de somn, biciuiți. Cea care a făcut, însă, carieră la capitolul torturilor psihice a fost numita "spălare a creierului", pe care a mizat regimul comunist chinez, împrumutată de la sovietici și rafinată până la a fi râvnită de multe alte regimuri dictatoriale. În prima perioadă a Chinei comuniste, tortura fizică era prohibită, fiindu-i preferat supliciul psihic, cu efect considerat pedagogic. De-abia, în a doua parte a secolului XX, autoritățile chineze aveau să apeleze la șocuri electrice (în gură și la organele genitale), bătăi de toate tipurile, arsuri cu apă fiartă ori țigări, spânzurări de mâini și de picioare, "avionul" (suspendarea de brațe), îngropări de viu, ace introduse sub unghii, postûri incomode, privarea de somn, piper în nas etc. Violența fizică va lua amploare în cazul Tibetului invadat, călugării și călugărițele fiind supliciați inclusiv genital (cu electrozi), ori cu ajutorul unor câini antrenați să rănească. În perioada de colaborare cu URSS, au avut loc chiar experiențe bacteoriologice pe deținuți, verificându-se pe aceștia rezistența la gloanțe, bombe și diferite maladii.

La începutul maoismului, chinezii au folosit o formă mai blândă de "spălare a creierului": era încurajată atât izolarea severă, cât și înconjurarea victimei de alți reeducați care îl hărțuiau. Tortura era lentă și aparent nechinuitoare; atunci când teoretica "spălare a creierului" dădea greș, era utilizată reeducarea prin muncă. Dar "spălarea creierului", deși împrumutată de la sovietici, are rădăcini și în istoria Chinei. Ritualul *hsiao-tsu*, prin care orice deviere politico-socială putea fi prevenită ori criticată, iar purtătorul acesteia recuperat și corectat, este de găsit în tradiția Chinei vechi. *Hsiao-tsu* provine din *pao-chia:* în vechime, acestea erau formații de control social, cu caracter metodic. În demonstrația lui Martin King Whyte (**Small Groups and Political Rituals in China**), în secolul XX, *hsiao-tsu* a funcționat pentru a pune în aplicare "reforma gândirii". Esențială în ritualurile *hsiao-tsu* (grupuri compacte la nivel social, alcătuite din țărani, muncitori, studenți, familii, deținuți) era verbalizarea culpei și a dorinței de corectare a acesteia. Deși formula *hsiao-tsu* pare să fie o formă mai puțin violentă de "spălare a creierului", ea exaltă autocritica cu ceremonial, până la intoxicare. Întregul ritual era însoțit de o ierarhie de sancțiuni. Robert J. Lifton (**Thought Reform and the Psychology of Totalism. A Brainwashing in China**) găsește rădăcinile "spălării creierului" în altă parte, considerând că acestea provin dintr-un confucianism pervertit, hibridizat cu ideologia comunistă. Reeducatorii chinezi au preluat, alterat, din confucianism, urgența sincerității celui care era reeducat, autocritica (aceasta avea, la Confucius, sensul de reală purificare de sine și curățire spirituală) și progresia renașterii celui care va fi purificat-reeducat. Desigur, armonia nu va fi stabilă între neofit și Cer-Pământ, ci între victimă și ideologia comunistă, pe fundalul unor reacții pavloviene din partea victimei. Cu totul opus confucianismului este cultul entuziasmului pe care îl pretindea imperios "spălarea creierului"; acesta ținea, poate, de rolul de nouă religie pe care îl reclama, conștient sau nu, comunismul, și care tânjea, astfel, ca reeducații să manifeste zel de "credincioși". Cazul celebru de analiză a "spălării creierului", în multitudinea fațetelor sale, este istorisit în mărturia lui Jean Pasqualini (**Prisoner of Mao**), care insită atât pe latura agresiv-pedagogică a reeducării, cât și pe aceea punitivă. "Spălarea creierului" a fost exportată, mai târziu, în toate zonele de influență chineză, fiind utilizată în războiul din Coreea și Vietnam, pe prizonierii americani, care, precum victimele marilor procese moscovite, din perioada stalinistă, produceau confesiuni obținute prin tortură fizică și psihică la un loc; Cambodgia a preluat și ea tehnica "spălării creierului", chiar dacă a completat-o, în paralel, cu un genocid asupra propriului său popor.

Pentru a doua jumătate a secolului XX, voi schița și panorama harta torturii în funcție de spații geografice unitare, ocupându-mă, acolo unde este cazul, de o analiză mai amănunțită. Încep cu radiografierea Europei, din pricina unui paradox asumat: acela că, deși bătrânul continent a fost considerat a fi leagănul civilizației umane, practica torturii nu l-a ocolit. Aici, s-au remarcat, prin tortură programată, Franța (în Algeria), Spania, Portugalia, Grecia, Turcia, Marea Britanie (pentru zona Irlandei de Nord) precum și toate țările-satelit ale Moscovei (acolo unde a funcționat regimul comunist, au existat, implicit, și torturi). Un caz aparte l-a constituit, în ultimul deceniu al secolului, cazul Bosniei-Hertegovina, din Iugoslavia destrămată.

Franța și-a exportat torționarii în timpul războiului franco-algerian (1954-1962); țara civilizată care abolise, odinioară, tortura, a apelat la un adevărat dicționar al violenței fizice la care victimele au fost expuse: "la frigare" (patul electric), "submarinul", arsuri cu țigara, faimoasele șocuri electrice aplicate oriunde, dar mai ales pe organele genitale, membri ai poliției.

O mențiune aparte merită cazul Greciei, în timpul dictaturii coloneilor (1967-1974), deoarece tortura a devenit, în acest caz, tehnică a sistemului de guvernare. Există o întreagă birocrație care îi apăra pe suplicitori și care era dublată de simpatia Statelor Unite, manipulată de statul grec. Numai datorită boicotului statelor scandinave, adevărul despre supliciile din Grecia au ieșit la iveală. Tortura a existat și în timpul dictaturii lui Metaxa (la începutul secolului), dar ea a răbufnit exploziv doar odată cu dictatura coloneilor. La început, scopul torturilor era obținerea informațiilor, dar, cu timpul, s-a urmărit intimidarea populației și terorizarea mișcărilor studențești. Torționarii practicau *falanga* (bătaia la tălpi), loviturile în stern (până când victima vomita sânge) și cap, șocurile electrice, lovirea genitalelor cu saci de nisip, introducerea pe gâtul victimelor a unor cârpe înmuiate în excremente, smulgeri de păr și unghii, arsuri cu țigara, pomparea apei în anus, introducerea unor soluții cu detergent sau presărarea ardeiului iute în nas, ochi, gură, drogarea cu halucinogene. Atunci când torționarii nu reușeau să facă victimele să cedeze, încercau să fabrice "nebuni" din acestea.

Turcia, după masacrul armenilor, a găsit o altă minoritate pe care să concretizeze tortura: kurzii (dar nu numai ei, ci orice fel de opozanți politici ai regimului). În cazul Turciei, cruzimea moștenirii otomane și-a spus cuvântul. Tortura cea mai uzuală este *falaka* (bătaia la tălpi); urmează, apoi, șocurile electrice, violentarea organelor sexuale (atât la bărbați, cât și la femei), violul, arsurile cu țigara, introducerea a diferite bastoane (electrice sau nu) în anus și vagin.

În 1961, istoricii lăudau poliția britanică pentru absența torturii, neavând de unde

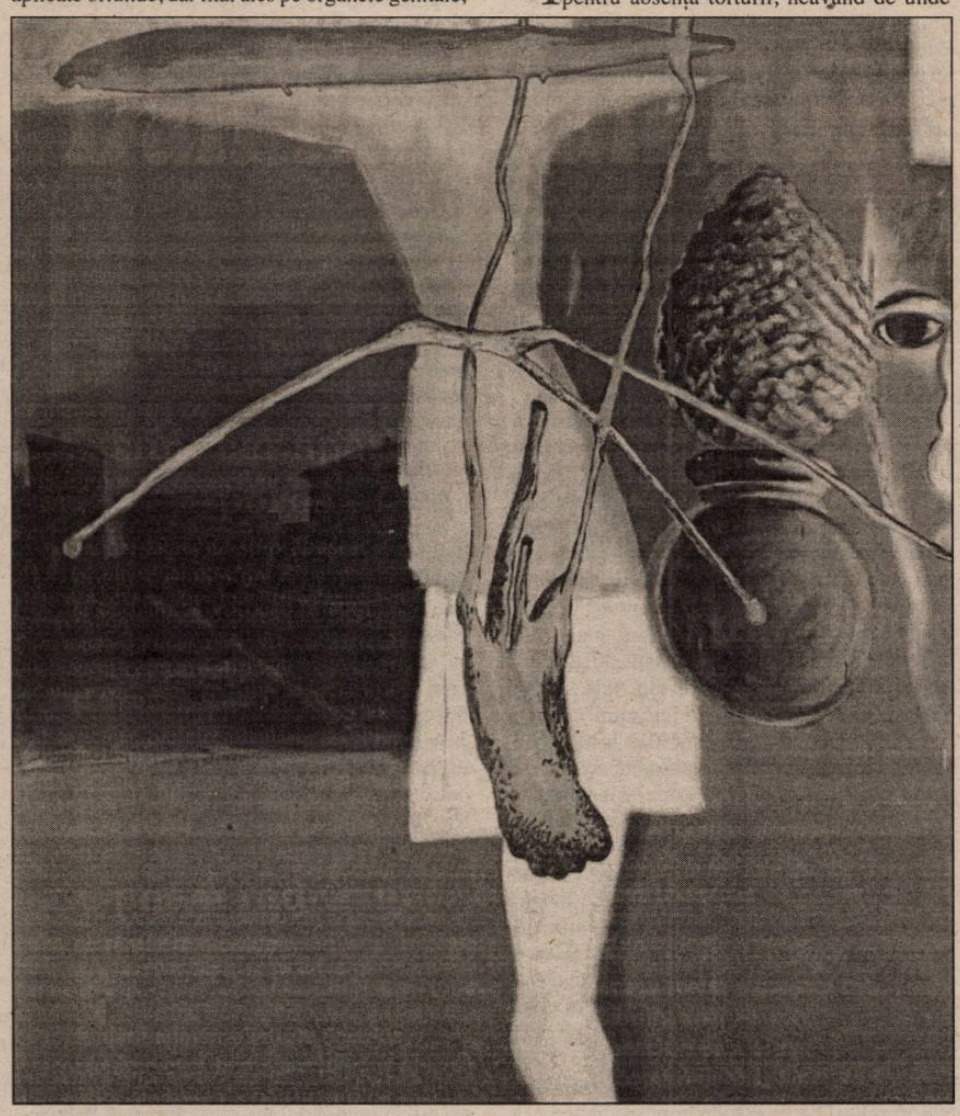

șezutul pe vârful unei sticle, diverse mutilări; toate aceste supplicii, aveau loc și în centrul Parisului, cei "testați" fiind studenți algerieni; după unii analiști, se pare că francezii au încercat să practice inclusiv "spălarea creierului" pe intelectualii algerieni. Spania a manifestat campanii de tortură împotriva naționaliștilor basci (a membrilor ETA, în special). Torturi tipice erau: "punga" (introducerea capului victimei într-o pungă de plastic și producerea sufocării), "submarinul" sau "baia" (scufundarea capului victimei într-un recipient cu apă murdară, urină, salivă), șocurile electrice, suspendarea victimei pe o bară metalică, în poziția încovrigat, urmată de lovirea tălpilor, mersul în genunchi. Portugalia, în timpul dictaturii salazariene, practica o tortură nediferențiată față de toți opozanții care intrau în categoria politicilor; torționarii portughezi erau să știe că prefigurau blândele suplicii (comparativ cu ceea ce s-a petrecut în Grecia sau Turcia) la care aveau să fie supuși irlandezii, membrii IRA și cei presupuși a fi naționaliști ortodocși. Acuzat de îngăduire a interogatoriului dur, guvernul Marii Britanii nu a recunoscut, inițial, tortura, apoi a discutat polemic în Parlament ce poate și ce nu poate fi aplicat în tortură, refuzând, totuși, că colaboreze cu organizația Amnesty International. Irlandezii chinuiți de poliția britanică erau supuși metodei "zidului" (încremenirea silită cu fața la perete, timp de ore sau zile întregi), iar, uneori, li se aplicau chiar șocuri electrice. Existau apoi alte posturi dureroase, între care s-a remarcat "moara de vânt" (poziția cu brațele desfăcute și nemișcate, suspendate în aer). Loviturile erau aplicate în stomac, la cap, uneori, era smuls părul victimei și erau lovite organele genitale. Cea mai obișnuită era, însă, privarea de somn și tortura auditivă. Acestea au încetat doar atunci când opinia publică a făcut presiuni asupra guvernului, ca să interzică tortura de orice fel, după ce Armata britanică din Irlanda de Nord admisese ca fiind legal numitul "interogatoriu în adâncime".

Pentru sfârșitul secolului XX în Europa, cazul Bosniei-Hertegovina a fost cel care a preocupat în mod special, apoi acela al Ceceniei, unde soldații ruși torturau etnicii prin șocuri electrice, arsuri cu țigara, câini antrenați să rănească etc. În Bosnia-Hertegovina, războiul interetnic a produs o adevărată epidemie a torturii: aceasta devenise o rutină în lagărele sârbești, manifestându-se prin bătăi violente, violuri, castrări. Victimele erau lovite până la mutilare în deja cunoscutele "lagăre ale morții", între care cel mai atroce a fost la Omarska. Pentru femeile musulmane, violul a fost transformat într-un supliciu în masă, cu tentă de curățire etnică și impurificare completă. Pe de altă parte, lecția sovietică a Gulagului și cea nazistă fuseseră asimilate, deoarece victimele erau torturate lent, prin mizerie, înfometare, deshidratare. Umilințele nu lipseau nici ele: deținuții erau siliți să mănânce excremente sau nisip, să sodomizeze sau să fie sodomizați. În același spațiu, au existat și lagăre croate ori musulmane, în care sârbii erau victime, dar schingiuirile nu au ajuns la nivelul atroce al celor din lagărele sârbești, chiar dacă excese s-au manifestat și aici, prin diverse mutilări, de pildă.

Pe continentul african, tortura a fost gândită și aplicată de staff-ul militar, iar mărturisirea era o probă necesară, de aici supliciul "justificat". Cum Africa a fost bulversată, în secolul XX, de lupte tribale, lovituri de stat, puciuri militare și discordii religioase, toate acestea au devenit vizibile și prin felul în care regimurile politice din țările respective au apelat la tortură sau nu. Torturile africane au fost importate, adesea, dar au avut și un caracter continental specific, câteva din ele (aplicate de negri asupra negrilor) fiind moștenite din cruzimile tribale care s-au perpetuat în secolul XX:canibalismul pe îndelete, dintr-o victimă vie, de pildă. Caracter metodic și îndelungat, tortura a avut în Africa de Sud (și în Namibia vecină), unde călăuzitoare era politica **apartheid**-ului. Aici, tortura era o practică administrativă, iar polițiștii erau antrenați în practica torturii, cea mai uzuală fiind "elicopterul" (spânzurarea victimei cu brațele la spate sau desfăcute) și șocurile electrice. În Africa de Sud a funcționat, de altfel, un întreg sistem de supliciu, tortura fiind concepută ca formă de manifestare a urei rasiale. Nu este de mirare, prin urmare, că polițiștii au utilizat metode ale Gestapo-ului. Deși cam toate țările africane au aplicat tortura, aceasta nu a devenit neapărat politică de stat.

Acest lucru s-a petrecut, parțial în afara Africii de Sud, în Algeria și Ruanda. Algeria sfârșitului de secol XX a preluat "lecția" franceză, dar și atrocități specific arabe: tortura a devenit extrem de sexualizată, urmărind macularea totală victimei: sexe arse, castrări, sodomizări (cu obiecte), urinări și ejaculări pe chipul victimei, biciuirea genitalelor. Alături de acestea, s-au practicat șocurile electrice (răspândite pe întreg teritoriul african), biciuirea, bătăile de orice tip (cu cabluri electrice, bastoane, centuri), *falaqa* (bătaia la tălpi), "submarinul" (sufocarea în diverse lichide), folosirea câinilor antrenați să violeze, arsuri (cu țigara, la foc deschis, cu lampa de sudat, în carne sau păr), "scaunul" (legarea victimei de scaun și balansarea acestuia în așa fel încât victima să cadă în față, strivindu-și chipul) etc. În Ruanda sfârșitul de secol XX, milițiile Hutu mutilau intenționat victimele Tutsi, înainte de a le ucide, cazul războiului civil din Ruanda luând proporții de genocid și curățire etnică. Femeilor li se tăiau sânii sau li se străpungea vaginul cu săgeți ori bețe. Erau mutilate mai ales părți fizice care țineau de caracteristicile Tutsi (degete și nas); uneori, victimelor li se tăiau mâinile sau picioarele, fiind lăsate să moară din cauza sângerării masive. Statisticile Amnesty International certifică faptul că tortura a fost practicată pe întreg teritoriul Africii, cu puseuri (limitate în timp) de violență. În Uganda dictatorului Idi Amin, deținuții erau siliți să-și spargă capetele unul altuia, cu ciocanul, aceasta fiind considerată o tortură amuzantă. Pe de altă parte, a funcționat aici o tortură specific ugandeză, numită *kandooya*, constând într-o manieră anume de a lega victima cu frânghie, provocându-i paralizie. Un caz delimitat în timp a fost acela al Marocului, unde s-au practicat: *falaqa* (bătăia la tălpi), "avionul" (spânzurarea cu brațele și picioarele legate de stâlpi metalici), arsuri cu țigara, *le perroquet* ("stinghia papagalului" – tortură în care victima era silită să stea atârnată, în această poziție aplicându-i-se tot felul de lovituri), "submarinul" (sufocarea în apă), violul efectuat de câini.

Ruxandra Cesereanu

Tortura politică în secolul XX (1)

Martirologie competitivă?

Reflecții asupra "Cărții Negre a comunismului"

Vladimir Tismăneanu

Într-o scenă celebră din romanul **Condiția umană**, André Malraux surprinde marele vis al comunismului în secolul al douăzecilea (sau cel puțin momentele romantic-eroice asociate cu ceea ce scriitorul francez numea cândva *l'illusion lyrique*, "iluzia lirică"). Scena se petrece în China, în timpul insurecției comuniste eșuate din 1926. Capturat de către Kuomintang, un militant comunist e întrebat ce găsește atât de atrăgător în cauza pentru care luptă. Răspunsul său este: "Comunismul apără demnitatea umană". "Și ce este demnitatea?", îl întreabă torționarul. "Contrarul umilinței", răspunde, cu puțin înainte de a fi ucis, adeptul comunismului. Cunosc destui foști comuniști care s-au alăturat mișcării, la începutul anilor '30, din cauza acestui roman de-un dramatism extraordinar.

Pentru tânărul Malraux, comunismul a fost o poveste despre puritate și regenerare capabilă să motiveze adeziunea frenetică în numele unui viitor încă plin de promisuni, și o opoziție viscerală la mizeriile reale sau imaginare ale vechii, muribundei ordini sociale. Mai târziu, Arthur Koestler descrie în memoriile sale atracția comunismului în fazele sale timpurii, comparându-l cu asceza și martiriul primilor creștini. Însă, adaugă imediat Koestler, în doar câteva decenii comunismul s-a prăbușit din înălțimile idealismului moral până la nivelul vremurilor înspăimântătoare ale familiei Borgia și ale Inchiziției. Nici măcar un critic lucid al totalitarismului, precum Raymond Aron, n-a fost pregătit, până în ultimii ani ai vieții, să admită că nazimsul și comunismul erau egal de criminale prin însăși natura lor sistemică.

În cartea lui atât de influentă, **Democratie et totalitarisme**, bazată pe cursul ținut în anii 1957–1958, Aron a făcut o distincție esențială între cele două experimente totalitare, referindu-se la "ideea ce inspiră fiecare din cele două demersuri: într-un caz, rezultatul final e lagărul de concentrare, în celălalt camera de gazare. Într-un caz avem de-a face cu voința de a construi, prin orice mijloace, un om nou, sau măcar un om diferit; în celălalt există o voință literalmente demonică de distrugere a rasei umane."

Ulterior, în **Memoriile** sale, Aron a renunțat totuși la această distincție, acuzând fără echivoc ambele sisteme ca fiind egal de respingătoare: "Urăsc comunismul în aceeași măsură în care detest nazimsul. Argumentul pe care l-am folosit odinioară pentru a face distincția între mesianismul de clasă al celui dintâi și cel de rasă al celui de-al doilea nu mă mai convinge. Presupusul universalism al comunismului s-a dovedit a fi, în ultimă analiză, o mistificare." [1] O afirmație tăioasă, pe care mulți intelectuali din Occident nu sunt încă dispuși să o accepte.

Sentimentul persistent că, la urma urmelor, exista un grăunte de moralitate în utopismul bolșevic, la care se adăuga exploatarea simțămintelor anti-fasciste, au împiedicat multă vreme înțelegerea faptului esențial că, din prima clipă a existenței sale, sovietismul a fost un sistem criminal. Îmi amintesc foarte bine de o conferință din octombrie 1987, ținută la New York, când declarațiile a doi foști dizidenți (rusul Eduard Kuznețov și românul Dorin Tudoran), care descriau comunismul drept "o civilizație criminală" au provocat replica mânioasă a lui Mihajlo Markovici, marxistul critic iugoslav care la sfârșitul anilor '90 a devenit principalul ideolog al regimului Miloșevici. Mai direct spus, era acceptabil să dovedești și să condamni bestialitatea naziștilor, pe câtă vreme a te concentra asupra atrocităților similare comise de stânga radicală apărea drept anticomunsim primitiv. Revoluțiile din 1989 și prăbușirea Uniunii Sovietice au schimbat această situație. Eforturile Blocului Sovietic de a făuri Cetatea lui Dumnezeu aici pe pământ, căutarea societății perfecte s-au dovedit a fi dezastre absolute. Contabilitatea acestor regimuri s-a relevat a fi, în termeni economici, politici și morali, un eșec desăvârșit. A sosit vremea să ne amintim de victimele lor.

Cartea Neagră a comunismului a avut un succes enorm în Franța, unde s-au vândut peste două sute de mii de exemplare. Traducerele italiană și germană au fost și ele *best-seller*-e. Publicarea cărții în țările central și est-europene au dus la polemici nesfârșite și la dezbateri privind responsabilitățile, complicitățile și consecințele crimelor comuniste. **Cartea Neagră** reușește să demonstreze că varianta leninistă a comunismului (și, trebuie să recunoaștem, aceasta a fost singura aplicare încununată de succes a dogmei originale) a fost de la bun început dușmanul drepturilor individuale și al libertății umane. În ciuda retoricii sale gonflate despre emanciparea de opresiune și despre necesitate, saltul în regatul libertății, trâmbițat de părinții întemeietori, s-a dovedit a fi de fapt un experiment de dezlănțuită inginerie socială cu substrat ideologic [2].

Însăși ideea unui sistem judiciar independent era respinsă drept "liberalism putred". Partidul stabilea ceea ce era legal și ceea ce nu era: ca și Germania lui Hitler, unde îngrozitoarele Legi din Nurenberg din 1936 erau o ficțiune legală dictată de obsesiile rasiale ale naziștilor, bolșevicii au subordonat de la bun început justiția intereselor de partid. Pentru Lenin, dictatura proletariatului însemna a conduce prin forță, fără nici un fel de restricție din partea legii. Dușmanul de clasă trebuia nimicit, distrus, zdrobit fără milă. Andrei Vîșinski, procurorul isteric al lui Stalin în timpul proceselor-mascaradă din anii '30 de la Moscova, și-a dus logica macabră la ultimele consecințe atunci când a făcut din confesiunile inculpaților cel mai puternic argument pentru a-i condamna la moarte. Cu alte cuvinte, prezumția de nevinovăție a fost înlocuită cu universalizarea prezumției de vinovăție. Merită citat, ca mostră de retorică a urii comparabilă cu cele mai demențiale discursuri ale lui Goebbels, următorul pasaj: "Împușcați câinii turbați! Dați morții această bandă care ascunde maselor populare colții ei de fiară, dinții de prădătoare! Să se ducă dracului vulturul-Troțki spumegând, plin de veninul care a umplut marile idei ale marxism-leninismului! Să fie puși în imposibilitatea de a mai face rău histrionii, pigmeii mizerabili, javrele, cățelandrii atacând un elefant! [...] Da, jos cu această abjecție animală! Să se termine o dată cu acești grețoși hibrizi de vulpi și porci, cu aceste hoituri împuțite. Să nu se mai audă grohăiturile lor porcine! Să fie exterminați câinii înrăiți ai capitalismului care vor să-i sfâșie în bucăți pe cei mai buni oameni ai țării sovietice! Să li se bage pe gât ura lor bestială îndreptată împotriva conducătorilor Partidului nostru!" [3]

Idealurile utopice au fost folosite pentru a legitima cele mai groaznice abuzuri împotriva dușmanilor politici, definiți doar în funcție de interesele unei avangarde revoluționare autodesemnate. Suspiciunea paranoică privitoare la infiltrări, subversiuni și trădări au fost trăsături durabile ale tuturor culturilor politice comuniste, din Rusia și China, din România și Iugoslavia. Partidele politice leniniste care jucau oficial jocul parlamentarismului democratic (în Franța sau în Italia, după Al Doilea Război Mondial) nu erau mai puțin intolerante cu devierile de la linia oficială decât formațiunile similare aflate la putere (cu diferența că ei nu-i puteau lichida fizic pe pretinșii spioni și agenți). Cartea pe care ar trebui s-o citească oricine pentru a înțelege natura și semnificația leninismului rămâne romanul **Demonii** al lui Dostoievski. Capitolul despre Rusia, din **Cartea Neagră**, precum și prefața lui Martin Malia la ediția americană, arată felul în care bolșevismul și-a găsit rădăcinile adânci în cultura extremismului apocaliptic al intelighenției revoluționare ruse.

Nu există în acest volum revelații spectaculoase: tot ceea ce a ieșit la suprafață din arhivele secrete ale țărilor fostului bloc sovietic nu e decât confirmarea unei mai vechi păreri, și anume că pretutindeni comuniștii au declanșat războaie civile pentru a obține transformarea desăvârșită a omului, economiei, societății și culturii. Dar originală e analiza și interpretarea cuprinzătoare și sistematică a crimelor și represiunilor ce-au însoțit practicile leniniste în secolul al douăzecilea. Recomand analizele nuanțate ale diferențelor între etape și țări: Polonia și Ungaria, îndeosebi după moartea lui Stalin, n-au mai fost tocmai totalitare. La urma urmelor, revoluția maghiară a fost inițiată de un grup de comuniști reformați anti-stalinști. Aș fi dorit o analiză mai în adâncime a experienței leniniste în Germania de Răsărit, incluzând o discuție asupra datelor aflate actualmente la dispoziție privind respingătorul univers de frică și intimidare al Stasi. Ca întreg, avem totuși de-a face cu un demers imperios necesar, menit să reabiliteze memoria și să se opună eforturilor revizioniste de a găsi tot soiul de alibiuri viziunii, dacă nu practicii, comuniste.

Cartea fost publicată în Franța în 1997 și a generat formidabile polemici în publicații precum "Le Monde", "Le Debat", "Commentaire". Apariția ei a coincis cu discuțiile pasionate ale intelighenției franceze privind ademenirile mistificatoare ale comunismului, explorate de François Furet în magistrala sa carte **Le passé d'une illusion**. [4] Afirmații considerate ca acceptabile venind din partea lui Furet — unul dintre cei mai respectați și influenți istorici francezi — sunau multor foști intelectuali stângiști ca nerușinate, atunci când au fost aduse în discuție, în "prefață", într-o formulare foarte provocatoare de către editorul **Cărții Negre**, Stéphane Courtois. Inițial, prefața ar fi trebuit să fie scrisă de ilustra expertă în comunism, Annie Kriegel. După decesul ei, urma ca François Furet să facă această corvoadă extrem de dificilă și atât de sensibilă din punct de vedere politic. Dar Furet a murit și el, astfel încât Courtois, editorul revistei "Communisme", care lucrase foarte strâns cu Kriegel, a scris un text care a reușit să-i înfurie pe mulți istorici, politologi și ziariști francezi [5].

Într-o cultură politică și academică în care stânga radicală a exercitat multă vreme o influență excesivă (am putea folosi chiar termenul de hegemonie), afirmațiile tranșante și nu întotdeauna bine dozate privind echivalența perfectă dintre comunism și fascism au fost percepute ca având o încărcătură politică, o simplă simulare a unei abordări propriu-zis istorice. Mai mult, cercetători precum Annette Wieworka l-au acuzat pe Courtois că încearcă să folosească în mod deliberat această comparație pentru a face comunismul să pară mai rău decât nazimsul (cel puțin în ce privește numărul victimelor). Doi dintre colaboratorii la volum, Nicolas Werth și Jean-Louis Margolin, au luat hotărârea să se disocieze public de teza principală a prefeței. Pentru a simplifica, problema principală a prefeței lui Courtois este fixația pe cifre și eșecul de a pune în lumină nu doar asemănările, ci și diferențele semnificative dintre terorile de masă și extremismele naziste și comuniste.

Vorbind despre numărul victimelor regimurilor comuniste (între optzeci și cinci și o sută de milioane) și comparând aceste cifre oribile cu numărul celor care au pierit sub sau din cauza nazismului (douăzeci și cinci de milioane), Courtois a minimalizat câteva fapte esențiale. În acest sens, unii dintre criticii săi n-au greșit. Mai întâi, ca fenomen expansionist global, comunismul a durat din 1917 până la data încheierii **Cărții Negre** (gândiți-vă la Coreea de Nord, China, Cuba, Vietnam, unde comunismul este încă în viață, dacă nu chiar și sănătos). Național-socialismul a durat între 1933 și 1945. În al doilea rând, nu avem de unde ști câte victime ale nazismului ar mai fi fost dacă Hitler ar fi câștigat războiul. Ipoteza logică este că nu doar evreii și țiganii, dar și milioane de slavi și alți indivizi "necorespunzători din punct de vedere rasial" ar fi fost sortiți morții. În ce-i privește pe oponenții politici ai regimului de teroare al lui Hitler, e suficient să reamintim nume precum Dachau, Buchenwald sau Sachsenhausen.

În al treilea rând, în cazul comunismului se poate identifica o dinamică interioară care a putut și de fapt a contrapus promisiunile originale practicilor criminale sordide. Cu alte cuvinte, a existat în interiorul lumii comuniste o căutare a reformelor și chiar a unui socialism cu față umană, pe când sub nazism așa ceva era de negândit. Fractura dintre teorie și practică, sau cel puțin între crezul moral-umanist (sau socialist) marxist și experimentele leniniste, staliniste (sau maoiste, khmere-roșii) era mai mult decât o fantezie intelectuală. În plus, pe când sovietismul și nazismul disprețuiau, în impulsurile lor de a elimina "dușmanii", în egală măsură morala tradițională și legalitatea, trebuie să ne aducem aminte că pentru Lenin și urmașii săi "re-educarea", oricât ar fi fost de crudă și umilitoare, putea oferi măcar o șansă de supraviețuire atât "dușmanului de clasă", cât și progeniturilor acestora. Ceea ce n-a fost cazul cu tratamentul aplicat de naziști evreilor. După cum spunea Tony Judt: "... dacă vrem să nu sfârșim prin a ne prăvăli într-o disperare fără ieșire atunci când e vorba să explicăm de ce s-a ajuns aici, trebuie să avem în vedere un contrast analitic fundamental: există o diferență între regimurile care extermină oameni în căutarea inumată a unui obiectiv arbitrar, și cele al căror obiectiv e însăși exterminarea."[6]

Problema leninismului (demonstrată în 1918 de Karl Kautsky și Rosa Luxemburg) a fost sanctificarea scopurilor ultime, și astfel creerea unui univers amoral în care cele mai îngrozitoare crime puteau fi justificate în numele viitorului strălucitor. Fixația pe scopuri și disponibilitatea de a folosi cele mai atroce mijloace pentru a le atinge e o trăsătură a tuturor utopiilor ideologice, dar în experimentul leninist ele au atins limite de-un tragism grotesc.

Nu mai puțin important, seducția comunismului au fost legată de extraordinara putere a ideologiei sale (și de mitul central al Partidului ca purtător al Rațiunii în Istorie). Nici o altă mișcare revoluționară n-a reușit ca leninismul să-și transforme credoul gnostic într-o armă de auto-hipnotizare. Militanții leniniști de pretutindeni au crezut în mitul partidului cu o ardoare comparabilă doar cu aceea a iluminaților sectelor religioase milenariste [7]. Atunci când încercăm

să sondăm misterele dăinuirii leninismului în secolul al douăzecilea, e important să insistăm atât asupra fundamentelor ideologice, cât și asupra celor instituționale ale leninismului. Mitul partidului ca depozitar al înțelepciunii istorice și al raționalității este cheia înțelegerii dinamicii și, în cele din urmă, a decăderii și prăbușirii leninismului. Să adăugăm la aceasta faptul că pentru mulți militanți partidul era substitutul bisericii sau al relațiilor de familie, șansa de a pătrunde într-o comunitate transindividuală în care egoismul, lăcomia și indidia erau în aparență înlocuite de solidaritate și fraternitate. Superbul capitol despre Rusia al lui Nicolas Werth, din **Cartea Neagră**, aproape un tom de sine stătător, pune în adevărata lumină această foarte complexă interacțiune de instituții politice și simbolice în interpretarea terorii bolșevice.

După cum spuneam, introducerea lui Courtois atinge chestiunea extrem de sensibilă a comparației dintre comunism și nazism. Această temă a fost de multă vreme prezentă în analizele din Rusia, din țările Est-europene și din Occident [8]. Courtois trimite la tulburătoarele scrieri ale lui Vassili Grossman, autorul romanului **Viață și destin**, una dintre capodoperele literaturii din secolului al douăzecilea (și co-autor, împreună cu Ilya Ehrenburg, după al doilea război mondial, al **Cărții Negre a crimelor naziste împotriva evreilor sovietici**, un document terifiant pe care staliniștii au decis să-l interzică). Atât în roman, cât și în povestirea **Pantha rhei,** Grossman insistă asupra faptului că distrugerea culacilor de către staliniști a fost perfect echivalentă cu politica genocidară a naziștilor împotriva grupurilor considerate inferioare din punct de vedere rasial.

Persecutarea și exterminarea evreilor a fost în aceeași măsură consecința dogmelor ideologice, considerate sacre de către zelatorii naziști, în care a fost și distrugerea culacilor în timpul campaniilor staliniste de colectivizare. Milioane de vieți omenești au fost distruse ca urmare a convingerii că starea mizerabilă a omenirii poate fi corectată doar prin eliminarea "paraziților" stabiliți pe cale ideologică. Acest impuls de a purifica umanitatea își are originile în cultul științific al tehnologiei și în credința fermă că Istoria (întotdeauna cu majusculă) a conferit elitelor revoluționare (de extremă dreaptă sau de extremă stângă) misiunea de a scăpa de "populațiile de prisos" (termen propus de Hannah Arendt în **Originile totalitarismului**).

Ca problemă de principiu, comparația între comunism și nazism mi se pare, atât din punct de vedere moral, cât și din punct de vedere teoretic, justificată. Dar teoreticienii nu sunt judecători, iar confuzia dintre aceste două roluri i-ar putea determina pe anumiți teoreticieni să nu observe diferențele importante. Comparația servește înțelegerii atunci când e folosită pentru a pune în evidență atât asemănările, cât și deosebirile. În corespondența cu Ernst Nolte, François Furet a subliniat că există, totuși, în practica nazistă, ceva absolut rău, atât la 1) nivelul intenției originare și 2) la punerea în aplicare a țelurilor utopice. Asta nu înseamnă în nici un fel a minimaliza atrocităților comunismului, ci doar a recunoște că oricât ar fi de comparabile cele două orori, există ceva cu adevărat unic în legătură cu Shoahul și perfecția maniacală și obsesională a "Soluției Finale" naziste.

Așa cum demonstrează Nicolas Werth, iar Courtois nu-i pune sub semnul întrebării viziunea, după războiul împotriva țăranilor mașinăria represivă stalinistă a lovit, mai ales în timpul Marii Terori, în toate păturile sociale. Se poate trage concluzia că, în etape diferite, anumite grupuri deveneau țințe, dar exercițiul terorii a fost aplicat indivizilor din toate păturile sociale (muncitori, țărani, intelectuali, cadre de partid și militare, foști burghezi mici și mijlocii, preoți, chiar ofițeri ai poliției secrete, etc.)

Lucrul cel mai important care trebuie subliniat este că ambele regimuri (leninismul radical — sau stalinismul — și nazimsul) au fost genocidare. Distincțiile analitice dintre ele sunt fără îndoială importante, iar uneori Courtois nu le subliniază îndeajuns, dar poziția comună în ce privește disprețul absolut față de statul burghez de drept, drepturile omului și universalitatea umanității indiferent de deosebirile dubioase de rasă și clasă este, din punctul meu de vedere, dincolo de dubiu. Acesta este meritul de căpătâi al **Cărții Negre**: oricine studiază "epoca extremelor" (cum numea Eric Hobsbawm secolul al douăzecilea) va trebui să admită că leninismul conține toate ingredientele politice și ideologice ale ordinii totalitare (monopolul de partid asupra puterii, uniformitatea ideologică și înregimentarea, cenzura, demonizarea "dușmanului poporului", mentalitatea fortăreței asediate, teroarea poliției politice, lagărele de concentrare și, la fel de important, obsesia făuririi "Omului Nou").

În lumina cantității enorme de probe conținute de **Cartea Neagră**, încercările de a opune un Lenin milos "Despotului asiatic" Stalin sunt nu doar naive, ci și necinstite. În ce privește alternativa buharinistă, sugerată de câțiva sovietologi de vază, singurul lucru care poate fi spus este că, luând în considerare constrângerile sistemice, ea n-ar fi putut duce la altceva decât: fie la renunțarea la leninism și la prăbușirea U.R.S.S., fie la admiterea de către Buharin că supraviețuirea utopiei sovietice era de neimaginat în afara represiunii în masă. Pentru ca experimentele totalitare să fie victorioase, teroarea și ideologia sunt instrumente obligatorii de exercitare a puterii.

Descoperim o ilustrare perfectă a naturii convergente a celor două sisteme (fascism și comunism) în această afirmație a lui Boris Suvarin, autorul unei biografii fundamentale a lui Stalin, scrisă la mijlocul anilor '30: "În primii ani ai revoluției ruse, era ușor să reduci totul la ideea «sufletului slav»; dar evenimentele despre care se credea a fi fenomene exclusiv slave au fost identificate ulterior în Italia și în Germania. Când fiara din om este lăsată liberă, aceleași consecințe sunt vizibile pretutindeni, indiferent dacă omul în chestiune este latin, german sau slav, oricât de diferit ar putea el să pară la suprafață" [9]. Raționalitatea patologică și rece a războiului nazist împotriva evreilor, inclusiv folosirea la Auschwitz și în alte fabrici ale morții a tehnicilor uciderii în masă, nu a putut fi anticipată de Suvarin în acest diagnostic, scris în 1937, dar el a avut dreptate în ceea ce privește straniul amestec de barbarism și modernitate deraiată din despotismele extremelor stângă și dreaptă.

Compararea celor două nenorociri absolute ale secolului al douăzecilea, Gulagul și Holocaustul, duce adesea la neînțelegeri și la simțăminte rănite printre victimele uneia sau alteia dintre monstruozități. E regretabil, pentru că, să fim sinceri, nici una dintre aceste experiențe nu vor fi vreodată îndeajuns amintite. Da, pentru că așa cum spune Alain Besançon, există un fel de *amnesia* în legătură cu crimele comuniste și o *hypermnesia* în ce privește Shoahul. [10] Dar, după cum arată istoricul francez, acest lucru nu se datorește faptului că un grup ar încerca să monopolizeze amintirea suferinței în secolului al douăzecilea. Originile acestui fenomen trebuie căutate în faptul că comunismul a fost adeseori privit ca progresist, anti-imperialist și, încă mai important, anti-fascist. Comunismul a știut să se dea drept urmașul Luminismului și mulți au fost induși în eroare de această amăgeală. Din punctul meu de vedere, agenda de lucru, doar sugerată de **Cartea Neagră**, include o regândire nu doar a comunismului și a fascismului, ci și a contrariilor acestora, anti-fascismul și anti-comunismul. Cu alte cuvinte, nu toți cei care i-au rezistat lui Hitler au fost prieteni ai democrației, și nu toți cei care s-au revoltat împotriva lui Lenin, Stalin, Mao sau Castro erau liberali de bună credință.

Punctul-cheie rămâne, totuși, legitimitatea comparației, și aici subscriu la abordarea istoricului polono-francez Krzystof Pomian: "E dincolo de orice dubiu că asasinatele în masă au avut loc, la fel și crimele împotriva umanității, și aici rezidă meritul echipei care a alcătuit **Cartea Neagră**: de a fi transpus dezbaterea privind comunismul secolului al douăzecilea în discuție publică; în acest sens, ca întreg, dincolo de rezervele pe care le poate avea oricine, privind o pagină sau alta, joacă un rol remarcabil... A spune că sovieticii au fost mai răi pentru că sistemul lor a făcut mai multe victime, sau că naziștii au fost mai răi pentru că i-au exterminat pe evrei sunt două poziții inacceptabile, iar polemicile care au loc în acești termeni sunt șocante și obscene" [11]

Adevărata provocare constă în a evita orice "trivializare comparativă" (termen propus cândva de Peter Gay), sau orice formă de martirologie competitivă, și a admite că, dincolo de similitudini, sistemele radicale extreme au avut trăsături unice, incluzând raționalizarea puterii, definirea dușmanului și desemnarea țintelor. Acestea au reprezentat eforturi de a stabili un control total asupra societății prin agresiuni sistematice împotriva oricăror forme de asocieri și inițiative autonome, și prin persecutarea și chiar exterminarea adversarilor definiți ideologic.

Problema este prin urmare de a recupera

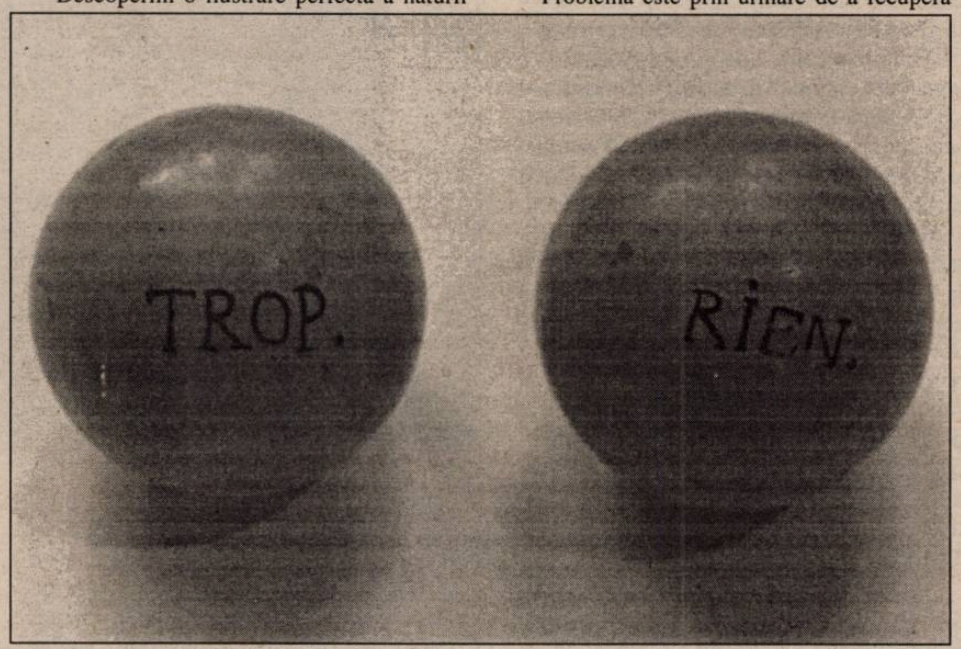

memoria, de a asigura înțelegerea acestor experimente și de a încerca să dai o semnificație funcționării, metodelor și scopurilor acestea. Unele capitole din **Cartea Neagră** reușesc mai bine, altele mai puțin bine în această misiune, dar, ca întreg, demersul e justificat. Nu e vorba doar de un efort teoretic neutru, ci de o încercare de a înțelege câteva dintre cele mai chinuitoare probleme morale ale timpurilor noastre: Cum a fopst posibil ca milioane de indivizi să se înroleze în mișcări revoluționare care urmăreau transformarea lor în sclavi, excluderea, eliminarea și în cele din urmă exterminarea a întregi categorii de ființe umane întru totul asemănătoare lor? Care a fost rolul extremismului ideologic în aceste practici criminale? Cum a putut un intelectual rafinat precum Louis Aragon să scrie ode poliției secrete a lui Stalin? Cum a putut Aragon să creadă în "ochii albaștri ai revoluției [care] strălucesc cu o necesară cruzime"? Și cum a putut cel care fusese cândva criticul cel mai acerb al bolșevicilor, mult-lăudatul scriitor proletar Maxim Gorki, să se transforme în apologetul abject al pseudo-științei lui Stalin, cerând cu aroganță să se facă experimente pe ființe umane: "Experiența pe om este indispensabilă, este indispensabil să studiem chiar pe el însuși funcționarea organismului său, procesele de alimentare intracelulară, hematopoieza, chimia neuronilor și, în general, toate procesele din organismul omului. Vor fi necesare pentru asta sute de unități umane, ceea ce va reprezenta un veritabil serviciu adus umanității, lucru, evident, mai important, mai util decât exterminarea a zeci de milioane de ființe sănătoase pentru confortul vieții mizerabile, degenerată psihic și moral, de răpitori și paraziți" [12].

În această declarație halucinantă zace o întreagă tragedie: viziunea unei elite superioare ale cărei scopuri utopice sanctifică cele mai barbare metode; negarea dreptului la viață acelora care au fost definiți drept "răpitori și paraziți degenerați", dezumanizarea deliberată a victimelor și ceea ce Alain Besançon identifica în mod corect drept perversitatea ideologică din inima gândirii totalitare: falsificarea ideii de bine (*la falsification du bien*).

Reflectând asupra "de ce"-urilor întregului experiment comunist, trebuie să ne aducem aminte, în cele din urmă, că leninismul s-a născut din însoțirea unei anumite direcții a socialismului revoluționar european — cea care nu putea admite sub nici o formă ordinea liberală și drepturile individului — cu tradiția rusă a violenței conspiraționiste. Amestecul dintre anti-capitalismul revoluționar și rasismul german ultra-naționalist a condus, în cazul lui Hitler, la visele milenariste privind supremația ariană [13].

În ce privește comunismul și milioanele sale de victime (multe dintre ele fiind chiar cei care îmbrățișaseră cândva promisiunile generoase ale doctrinei marxiste), tragedia lor nu poate fi explicată fără a face referință la partidul leninist și la încercarea lui de a impune cu forța voința unui mic grup de fanatici unei populații reticente și adesea ostile. Mihail Bakunin a descris perfect situația într-o scrisoare mânioasă către Serghei Neceaev, în care nega apoteoza violenței distructive și a terorismului sihologic: "Din propria dumitale cruzime plină de abnegație, din extremul dumitale fanarism, ai vrea să faci chiar și acum o regulă de viață pentru comunitate. Dorești inepții, lucruri imposibile, negarea totală a naturii, a omului, a societății!" [14]

---

1 Raymond Aron citat în Pierre Rigoulot și Ilios Yannakakis, *Un pave dans l'histoire; Le debat français sur Le Livre Noir du Communisme* (Paris: Robert Laffont, 1998), pp. 96-97.

2 Pentru o abordare subtilă a naturii despotismelor ideologice, vezi Daniel Chirot, *Modern Tyrants: The Power and Prevalence of Evil in Our Age* (New York: The Free Press, 1994); am analizat relația dintre ideologie și teroare în cartea mea *The Crisis of Marxist Ideology in Eastern Europe: The Poverty of Utopia* (London and New York; Routledge, 1988). Eseul lui Daniel Chirot asupra *Cărții Negre* va fi publicat în "East European Politics and Societies", Vol. 14., No. 3, Fall 2000.

3 Vîșinski citat de Stéphane Courtois, în concluziile la *Cartea Neagră a comunismului*, (București: Humanitas / Fundația Alianța Civică, 1998), p. 717.

4 Vezi François Furet, *Le passé d'une illusion: Essai sur l'idée communiste au XX-e siècle* (Paris: Laffont/ Calmann-Levy, 1995). Traducere românească: *Trecutul unei iluszii: ideea comunistă în secolul al XX-lea* (București: Humanitas, 1997)

5 Vezi Rigoulet și Yannakakis, *Un pave dans l'historire.*

6 Vezi Tony Judt, "The Long Road to Hell", "New York Times", December 22, 1997.

7 Rolul partidului ca întrupare a unui corp colectiv, ca agent al omogenizării complete a voinței politice și ca apărător al unui experiment salvaționist de fericire obligatorie este discutat în mod convingător în remarcabila carte a lui Claude Lefort, *La complication: Retour sur le communisme* (Paris: Fayard, 1999).

8 Pentru o abordare recentă echilibrată, Henri Rousso, ed., *Stalinisme et nazisme: Historie et memoire camparées* (Paris: Editions Complexe, 1999, îndeosebi introducerea lui Henri Rousso, precum și eseurile foarte pătrunzătoare ale lui Pierre Hassner și Krzystof Pomian).

9 Suvarin, citat în *Cartea Neagră*, p. 272

10 Vezi profunda lui carte *Le malheur du siecle: Sur le communisme, le nazisme et l'unicité de la Shoah* (Paris: Fayard, 1998). Traducere românească: *Nenorocirea secolului: Despre comunism, nazism și unicitatea "Shoah"-ului* (București: Humanitas, 1999).

11 Vezi Krzystof Pomian, "Communisme et nazisme: les tragedie du siècle", *L'Historire*, No. 223, Juillet-Aout 1998, pp. 100-105; pentru un punct de vedere similar, vezi recenzia lui Michael Scammel la Cartea Neagră, "The Price of an Idea", *The New Republic*, December 20, 1999, pp. 32-42. În articolul lui, Scammel observă că, în ediția americană, unele capitole sunt publicate fără biblgiografie. Cel puțin în cazul capitolului dedicat Europei Centrale și de Sud-Est, redactat de Karel Bartosek, ediția franceză include și o listă de lecturi recomandabile, eliminate în mod straniu în traducerea americană. Una din cărțile mele, publicată în România în 1995, a fost menționată în bibliografia lui Bartosek (*Fantoma lui Gheorghiu Dej*, București: Univers, 1995).

12 Citat de Stéphane Courtois în capitolul final, "De ce?" din *Cartea Neagră*, p 719.

13 După părerea mea, cea mai bună analiză a originilor intelectuale și a transsubstanțierilor comunismului și fascismului rămâne cartea lui Jacob L. Talmon, *Myth of the Nation and Vision of the Revolution: Ideological Polarizations in the Twentieth Century* (New Brunswick and London: Transaction, 1991), cu o nouă introducere de Irving Louis Horowitz (publicată inițial de University of California Press, 1981)

14 Cartea Neagră, p. 721.

Traducere de Mircea Mihăieș

România la răscruce (2)

Marcel Corniș–Pop

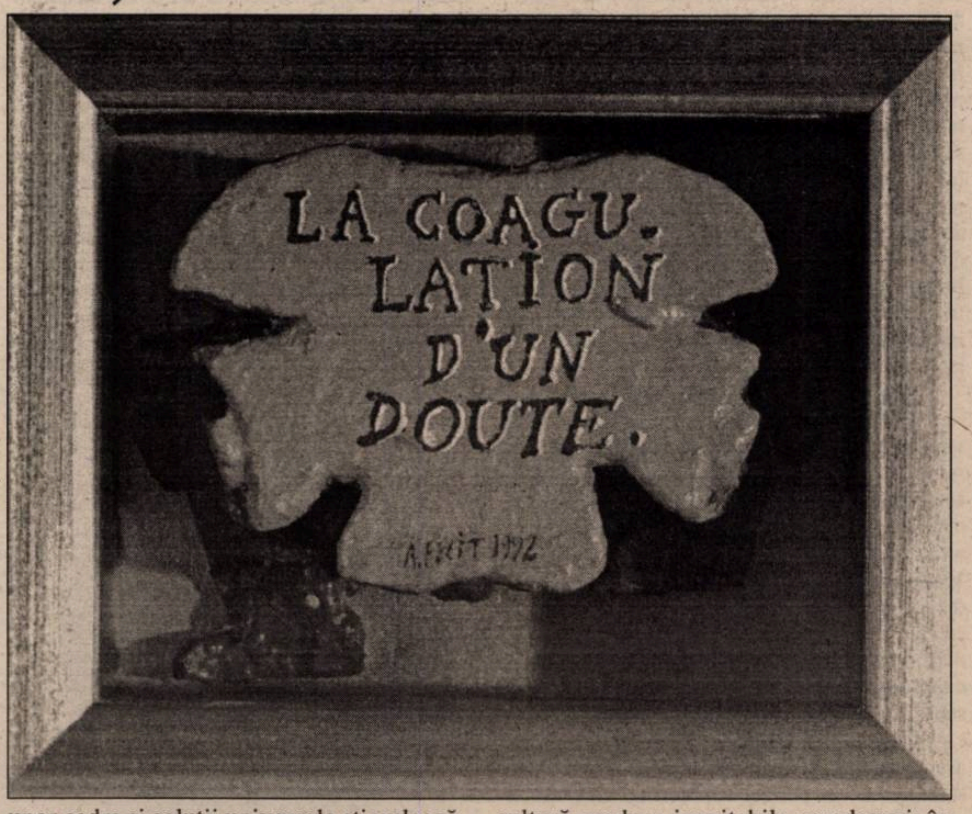

Viitorul culturii românești în context european și global

Scena literară est-europeană poate apărea multora drept confuză, un mozaic de curente contradictorii. Formele de artă "alternativă" au fost recuperate și integrate în **mainstream**, dar – așa cum remarca Alexander Zinoviev într-un interviu – această integrare a venit în multe cazuri prea târziu: "timpul ideal pentru ca aceste opere să-și facă efectul, exploatând valorile ortodoxe ale cititorilor lor, ar fi fost acum două sau trei decade" (citat în Clowes 17). Literatura rezistenței anti– și "meta-utopice", gen Zinoviev sau Ștefan Bănulescu, poate apărea anacronică în contextul ideologic implodat al Europei Centrale postcomuniste care a pus sub semnul întrebării semnificația politică a intelectualului și a rezistenței estetice. Se poate vorbi cu o anumită îndreptățire de un sindrom post-revoluționar care include noi tensiuni etnice și naționale, varii resentimente socioculturale, și o "regresiune mai generală a conștiinței civice" (Popescu 11) a fostei intelligentsia, preocupată acum de propria-i supraviețuire economică și intelectuală într-o lume dominată de legile puțin înțelese ale pieței. În absența unei profunde "culturi a libertății" (Popescu 15), lărgirea libertăților creatoare după 1989 a dus în mare parte la o dezorientare și fragmentare a producției culturale. Primejdia care confruntă artiștii epocii postcomuniste nu este "sfârșitul istoriei" ci mai degrabă "sfârșitul culturii" (Popescu 78), cel puțin în sensul unui sistem coerent de strategii și valori care să asigure continuitatea demersului artistic.

Și totuși, o analiză atentă a contextului sociocultural prezent sugerează faptul că literatura – mai ales literatura experimental-revizionistă – nu numai că nu și-a pierdut actualitatea, dar că ea-și găsește o nouă justificare în tranziția postcomunistă. Amestecul derutant de modele ideologice în care "idila postcomunistă cu occidentul" (276) coexistă cu o formă de separatism etnic. O concepție adesea naivă despre capitalismul de piață interferează cu neîncrederea față de consumerism, și un estetism elitist încearcă să supraviețuiască între moduri suprapolitizate de cultură și literatură de consum. Toate acestea au nevoie de tipul de analiză critică-deconstructivă pe care îl poate oferi teoria și practica literară. Literatura novatoare – postmodernă, postcolonială, polisistemică – poate interoga fragmentarea sferei sociale în narațiuni locale necritice, dar în același timp și nostalgia actuală pentru o "singură, atot-cuprinzătoare narațiune – națională, religioasă, istorică, politică, sau estetică – ... (o) singură intrigă dramatică cu demoni și îngeri, lebede negre și albe, gâde și victime" (Boym 228).

Din punctul de vedere al teoriei postmoderne, aspirația utopică-totalizantă a marxism-leninismului și reîntoarcerea la modele etnocentrice sunt la fel de periculoase, deoarece se întemeiază pe definiții esențialiste și teologii rigide. Una din sarcinile urgente ale teoriei și practicii postmoderne este să chestioneze "concepția unitară și esențială a sinelui" (Suleiman 56) care alimentează conflictele interetnice, înlocuind-o cu o concepție pluralizantă despre sine. După cum explică Suleiman (56), "sârbii n-ar trebui să se considere «numai» și în mod necondiționat sârbi" până la moarte; și nici... n-ar trebui să-i considere pe vecinii lor croați «numai și în mod necondiționat croați». Căci atât sârbii cât și croații sunt și fii și fiice, părinți, studenți, profesori, doctori, instalatori, locatari în blocuri sau vecini de sat, spectatori la televizor și amatori de sport, precum și alte multe lucruri (...) Găsesc atractiv punctul de vedere al lui (Richard) Rorty după care oamenii nu interacționează pe baza unei simple identificări cu o comunitate imaginară de compatrioți; ei își construiesc sentimentul comunitar mai degrabă prin «legături mai mici și locale», și prin identificarea imaginativă cu detaliile altor vieți" (Rorty 1989: 190-91).

Consecutiv cu denunțarea vestigiilor gândirii totalitare/esențialiste, teoria și literatura română vor trebui să contribuie la articularea unei practici socioculturale post-esențialiste care să nu se supună pur și simplu contingențelor, ci să încerce să le influențeze și să le fasoneze.

Pentru a putea juca acest rol reformulant, literatura actuală trebuie să-și definească strategii noi de intervenție în cultură. Magnitudinea problemelor care se decid azi în câmpul ideologiilor culturale, nu mai permite scriitorului să se retragă în marginea politicului, într-o atitudine de expectativă. Literatura și arta post-comunistă nu mai poate duplica strategiile "rezistenței" estetice și culturale care s-au dovedit eficace sub puterea centralizată a statului comunist dar care ar putea părea anacronice în noul context, sugerând – precum stilul parodic-aluziv care continuă să caracterizeze o parte din proza și teatrul român – o "evaziune" (Popescu 142) mai degrabă decât o confruntare cu prezentul. Diviziunile acute ale fazei post-comuniste cer o formă de artă "interventivă" (Ronald Sukenick) și un tip de scriitor experimental capabil să-și coreleze funcția intelectuală de conștiință critică a vremii cu un rol politic activ. Cum afirma și Nicolae Manolescu în urmă cu câțiva ani, cele două activități nu sunt contradictorii ci complementare: politicul beneficiază de analizele criticului care, la rându-l său, poate reveni oricând la scris pentru a-și redefini responsabilitățile într-o cultură politică în rapidă schimbare ("Avantajul meu..." 5). Evitând atât distanțarea orgolioasă de scena politică cât și afundarea necritică în ea, scriitorul politician poate să manevreze în jurul structurilor date, reimaginând aceste structuri și rolul său în ele.

Fără îndoială, condiția noastră postmodernă/post-comunistă ridică numeroase probleme. Cum afirmă și Zygmund Bauman, "Paradoxul etic al condiției postmoderne constă în faptul că ea restituie agenților umani libertatea și responsabilitatea opțiunii simultan cu privarea lor de confortul certitudinilor promise de perioada modernistă" (Postmodernity, xxii). Și totuși, însăși absența unor cadre și soluții universale stimulează căutarea unui nou tip de mediator între imaginația politică și cultură. Există semne încurajatoare care sugerează că dialogul intra – și intercultural câștigă teren. O serie de reviste românești (**România literară, Orizont, Contrapunct, Meridian, Euphorion**), au dedicat numere speciale atât analizei imbricațiilor dintre naționalism, separatism etnic și rasism, cât și modelelor alternative de "multiculturalism" est-european (Niculescu 6), de la coexistență regională a culturilor etnice în secolul 18 și 19, la forme mai directe de cooperare inter-etnică și transculturală. Aceste analize au abordat și o serie de probleme spinoase în tradiția culturală, ca de pildă existența unei vâne de naționalism mesianic la o serie de scriitori moderni români sau contribuția unor scriitori postbelici la naționalismul roșu. Dar această reexaminare critică este încă destul de unilaterală, manifestările naționalismului de dreapta atrăgând mai multă atenție decât analiza "comunismului xenofobic".

E dificil de anticipat în momentul de față ce direcții va lua creația literară română și est- europeană. O plângere auzită periodic în România postcomunistă este că "literatura" în sens estetic elevat a fost în bună parte înlocuită de scrieri dominate de interese politice și comerciale. O retrospectivă a anului editorial 1990 începea cu lamenția caracteristică: "În nici un alt moment al istorie noastre nu am suferit o asemenea criză a publicațiilor" (Ungureanu 10), și continua prin a explica că literatura pre-revoluționară fusese marcată de o vocație opozițională și recreatoare: "succesul revoluției din 22 Decembrie (1989) a fost propriul ei succes". Prin contrast, cultura post-revoluționară suferă de o "vocație auto-devoratoare" (Ungureanu 10). La o examinare mai atentă această observație este numai parțial justificată. Cărți importante continuă să apară la edituri noi sau reciclate, dar ele nu mai sunt controlate de o elită auto-reflexivă de autori, și nici citite de o comunitate omogenă de cititori atentă la subtextul alegoric subtil al cărții.

Definiția literaturii s-a diversificat și "carnavalizat" în ultimii ani, dezintegrându-se în stiluri contradictorii, elevate și triviale. După cum afirmă și Svetlana Boym pe baza unor exemple rusești, "noua diversitate cultură produce inevitabile paradoxuri: în vreme ce "arta elevată" a cinematografiei artistice, prozei experimentale, și conceptualismului reinventează istoria kitschului și recuperează viața diurnă, galeriile noilor comercianți transformă arta și viața în scandal, și arta comercială emulează bunul gust al vechii și noii Rusii, articulând cu evlavie propria-i istorie mitică în cel mai pur stil pseudo-rus". (225)

În mod cert, procesul de transformare literară postcomunistă e abia la începutul lui. Miza acestor schimbări este prea complexă pentru a admite răspunsuri și soluții unilaterale. Conversația intra - și intercultural a literaturii române trebuie să rămână deschisă la experiențe – elevate și triviale, estetice și politice, interne și diasporice. Numai astfel va putea juca rolul de interpret și mediator cultural reclamat de acest moment prelungit de tranziție.

Note

Bauman, Zygmund **Intimations of postmodernity**, New York: Routledge, 1992

– **Legislators and Interpreters**: On Modernity, **Postmodernity and Intellectuals**. Cambridge: Polity Press, 1987

Boym, Svetlana. **Common Places: Mythologies of Everyday Life in Russia.** Cambridge: Harvard UP, 1994

Clowes, Edith W, **Russian Experimental Fiction: Resisting Ideology after Utopia.** Princeton: Princeton UP, 1993

Manolescu Nicolae, "Avantajul meu este că am unde să mă întorc din politică". Interviu cu Dorina Băeșu, Cuvântul 2.36 (septembrie, 1991):5

Niculescu, Alexandru. "Național(itate) și naționalism". Euphorion 9.1 (ianuarie, 1998):6

Popescu, Marius. **Oglinda spartă: Teatrul românesc după 1989.** București: Editura Unitext, 1997

Suleiman, Susan Rubin. "The Politics of Postmodernism after the Wall". **International Post-modernism: Theory and Literary Practice. Eds. Hans Bertens and Douwe Fokkema.** Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 1996, 51-64.

Ungureanu, Cornel. "Literatura anului 1990 – o retrospectivă". Orizont 2.1-2 (11 ianuarie 1991):10.

Fragmente (18)

Livius Ciocârlie

Primesc o agendă calendar în care fiecărei zile îi corespunde fotografia unui scriitor român. Cu una de pe la douăzeci de ani, hop și eu! Mă simt ca un jucător de tenis care a pătruns în clasamentul ATP, printre primii trei sute șaizeci și cinci. Ultimul dintre ei să fiu, tot e ceva. Pentru cine nu e informat: jucătorii situați în secțiunea 300-400 nu sunt răi și nici chiar săraci. Câștigă cam 25.000 de dolari pe an. Ia să comunic eu chestia asta prezumtivilor mei editori! Deși, îi cam știu. Or să-mi răspundă: "De acord, dar nu atâția dolari. Atâția lei".

Sunt un Cioran pe dos. El visa să se retragă în limbul dinaintea nașterii, eu mă găsesc în limbul celălalt. Viața a rămas în urmă, iar acum, în interval, n-am altă treabă mai bună decât să râd. Cum intervalul e un soi de hău, râsul se aude, nu o dată, ca din butoi.

O taxă de plătit mă duce prin agitata și scorojita Piață Traian. Urât loc!, îmi spun. Da, dar pentru literatură ar fi fost mai viu. E drept. Ca de pe Aurel Popovici, cu "vile" și grădini, dând într-un rând de blocuri care acoperă vechiul stadion **Progresul**, ascund calea ferată și filtrează valul de mașini, lăsându-i să treacă numai pe "riverani" — așa scriu.

Regula jocului meu de comentator: nu las de azi pe mâine. Adică, nu trag cu ochiul ca să aflu despre ce va trebui să scriu. Să mă pregătesc, cât de cât. Nu. Acum citesc, acum și scriu. Cu metoda asta, nici nu prea pot porni decât de la ce citesc. Altfel, dacă aș porni de la ce îmi vine în minte, aș scrie despre una din două sau trei obsesii, în fiecare zi. Am și făcut-o, mult timp, până m-am plictisit. E adevărat: obsesiile sunt alimentul scriitorului mare. Dar nu obsesiile îl fac mare. Mare, ești sau nu. Dacă nu ești, cu obsesiile nu reușești decât să ne bați la cap.

Aș avea datoria, îmi spune T, să scriu un eseu despre diletantism. Să spun ce vrea să însemne flamura asta pe care o tot flutur. Altfel, las să se creadă că aș dori să fiu contrazis. Are dreptate, dar nu pot să-l scriu — din diletantism. A fi diletant înseamnă, între altele, a nu da formă, a nu putea să strângi părțile constitutive într-un tot coerent. Știu bine, fiindcă le adun cu grijă când am de vorbit — lecție, conferință, lansare de carte, fie ce o fi. Și iese lucru bun. Pentru un **bun** dintr-ăsta nu m-aș scula la cinci. Toată plăcerea dimineții e să te lansezi în necunoscut. Ca un schior nesigur care-și dă drumul pe pantă fără să-și controleze mișcările, fără să știe unde, jos în vale, ori într-un copac, se va opri. Și pentru că am urcat cu analogia în munți, diletant mai înseamnă să umbli sprinten, să-ți porți cu ușurință sacul... fiindcă ai uitat la cabană jumătate din ce ți-ai adus. E această **légèreté de l'être** a omului precar. E a nu te orienta după stâlpii de marcaj, a porni încotro te îndeamnă ochii, fără să ai în minte busola necesară care să te îndrepte unde ar trebui să ajungi. Te duci — nepăsător o vreme, pe urmă din ce în ce mai îngrijorat — unde s-o nimeri. Deosebirea este că diletantul de rând face **jogging** pe pantele din parc, pe când cel ce visez să fiu se îndreaptă voinicește spre muntele de hârtie, care de el nu-și apără albul imaculat ca de Mallarmé. Pe el îl primește cu drag, în toate prăpăstiile lui.

Nu pot să fac față vieții mele actuale decât fragmentar sau, cum ar spune Ilie G., peticit. Iar peticele astea sunt, cele roșii, însângerate, smulse din mine de diverși netoți cărora nu sunt în stare să le rezist, iar celelalte, albe, livide, se deșiră în goana, nevoită și nevoiașă, pe șapte cărări, după bani. Din ele îmi cos — ca să duc împrumutul de imagine mai departe — mantia de arlechin.

Sunt cincizeci și opt de ani, socotind din ziua când m-au dus la școala de "aplicație" și nu cu doi ani înainte (atunci m-au vârât în "grădinița" de ciment din clădirea rece, sură, unde e acum, sau nu mai e?, liceul de muzică), deci cincizeci și opt de când îmi doresc să n-am nici o treabă și să nu folosesc la nimic. De unde! Niciodată nu m-am agitat atât.

Dumnezeu și T, cu somnul ei pe apucate, mi-au făcut, s-o recunosc, un mare dar: mă scol cu noaptea în cap. Până pe la șapte trăiesc ca într-o lume în care obligațiile n-ar exista și n-ai avea de făcut decât să te lași în seama liniștii dimprejur. Pe urmă, încet, alunecos, se insinuează: ai asta și asta, ba mai e și ce ți-a rămas de ieri, de săptămâna trecută... Nu încetez să pufnesc: cum, mama mă-sii de treabă, nu scrie și la lege că de la șaizeci de ani încolo omul nu mai are griji?

Dimineața, până pe la zece, îmi găsesc un rost. Urmează o lungă neliniște, o gravă și obscură stare de vinovăție (să-mi vină dintr-un substrat religios? strașnică răzbunare!) până ce, seara, când mă bag în pat, îmi conced că nu altceva, mai urgent, mai enigmatic și imperios necesar aș avea de făcut.

Există prostie ("cu frunte de taur", la apogeu) și se comit prostii. Cel mai puternic motor al prostiilor comise de cine nu e prost: lipsa de voință. Am o colecție impresionantă de lucruri de care nu m-aș fi crezut în stare — și totuși le-am făcut.

Mă mușcește o singură superstiție, pisicile negre, nu știu de ce. Îmi dau un fior de parcă ar fi emisari ai Celuilalt. Astăzi, una se prăjea la soare, lângă drum. Poate mă lasă să trec... Pe dracu'! În ultimul moment, drept pe sub nas...

Al. M. îmi spune ceva ce așteptam de mult: sub masca dumitale de intelectual, ești un om simplu și un mic-burghez. Mic-burghezi sunteți, mai spune, toți scriitorii bănățeni. Iar eu adaug: de puțină vreme veniți de la sat. Adaug și îmi aduc aminte: am mai scris-o, parcă, de curând. Înseamnă că Al. M. a nimerit în plin.

Viața lipistă de tandrețe îi este greu suportabilă micului burghez. Frustrarea îi dă șansa tristă, nedorită, ca — prin neliniște — să se prefacă într-un centaur cu fundulet și codiță de cățel.

E primăvara bruscă, dezgolită, de la sfârșitul lui martie. În explozia asta de tinerețe pură, fără flori și frunze, simți un fel de jenă să fii bătrân.

O văd pe doamna D., prietenă de familie, cum trece în mare grabă bulevardul. Optzeci și cinci de ani. Parkinson. Îmi spune, cu umor, o vorbă memorabilă: bătrânețea e atunci când oglinzile nu te mai arată așa cum ești.

Bătrânețe e și atunci când nu te mai atrag discuțiile de specialitate. Încerc să fac față dar, ca să fiu sincer... Ideea de canon...

Ba chiar și literatura...

Ce te mai interesează? Existența. Atâta tot.

Sper să nu apuc vremea când numai propria existență îți mai spune ceva — și încă mult. Viața, **en vieux singe.**

Dar, nu-i obligatoriu. Poți să și râzi. Domnul M., optzeci de ani, a făcut o hemiplegie. Ca să-i testeze reflexele, doctorița îi spune: "Zâmbiți-mi. Arătați-mi dinții". El: "La ce bun? Nu-s ai mei".

Ieri, masă a umbrelor, adunare de spectre. Aceiași oameni care ne întâlneam cu zece ani în urmă ca să reacționăm prompt la mârșăvia ce ni se pregătea și... să nu realizăm nimic. Era și firesc ca o asemenea societate să mă aleagă președinte. De aceea, am și acceptat.

Cum mutatul nostru "se precipită" (în ritmul reformei), am început să aruncăm tot ce ne cade sub ochi. Ieri, mii de pagini de conspecte. Kristeva și Sollers și-au luat zborul, împreună "și la bine și la rău, până când moartea îi va despărți". Îmi fac socoteala, în spirit marxist, câtă muncă va fi fiind înmagazinată în foile astea care ajung direct **à la poubelle.**

Astăzi, în continuarea aceleiași operații, T răsfoiește amintiri. Alexandra, școlăriță în vacanță, îi trimite o ilustrată domnișoarei Zizi Ciocârlie. Adresa: cușca de sub terasă. Textul: "Dragă Zizi, hau, hau!".

Corina își intitulează cartea ei luxemburgheză, despre exilul voluntar, **Un miroir aux alouettes.** Își spune și părerea — **miroir aux alouettes:** ceea ce fascinează printr-o aparență înșelătoare — și numele — **alouette:** ciocârlie —, sugerează că în carte e vorba și despre ea, face aluzie la volumul ei precedent, despre femeile ce se privesc în oglindă, la autoînșelarea lor. Numesc asta talent. Iar dedicația — "Tinei Simonetti-Nardelli, pe care n-o cunosc" — făcută unei italience emigrate la Letzeburg din Abruzi, suferind toată viața de înstrăinare și devenită personajul de neuitat al cărții lui Portante, **Memoria balenei**, arată, dedicația, cât suflet are. E o marfă greu de găsit în prăvălia mea. Corina funcționează după principii ce-mi rămân necunoscute. Ea ar putea să spună: "De ești tu acela, nu-ți sunt fiică eu".

De luni de zile, ne tot mutăm. N-am nici un sentiment. T îmi ia periodic temperatura. Nu-ți pare rău? E casa în care ai crescut. Uite că nu! Ni se dărâmă în cap. Nu e pentru noi.

Astăzi abia, când am deschis dulapul din baie, care e mai mult un concept de familie decât un spațiu real, unde te urci cu scara, bagi capul înăuntru și dai peste cartea de germană, albumele cu timbre, **Buletinul săptămânii** pe anii 1937-1938, almanahul **Mariana, Til Buhoglindă, Haplea din Hăpleşti** și câte alte minunății, astăzi abia, când l-am deschis și am văzut că în afara unor saci de munte nu mai era nimic, am tresărit.

Irma Beitz. De câte ori mă duc la cimitir, trec pe lângă mormântul ei. Era măruntă, îmbrăcată în negru, cu părul alb. Venise de la Mehadia, cu Nikolaus, soțul, pe care abia mi-l amintrsc. Aveau o prăvălie lângă casa Solderer. Când intram, cu mama, o găseam la casă. Scotea dintr-un borcan câteva bomboane acrișoare, "englezești", și mi le dădea. Era bătrână, era bună, o iubeam. Astăzi, pentru că vineri plecăm, m-am oprit. 1887-1948. Mai tânără decât mine cu patru ani.

Am crescut într-o ambianță de mari amatori de sport (nu tata, el prea ocupat). De la Ripensia la meciurile de "district", de la polo pe apă la ciclism, mă duceau peste tot. Mult, la atletism. Echipa feminină a României era, toată, la **Electrica.** Pot încă să recit formația de ștafetă, ca pe un vers. Astăzi am întâlnit al treilea "cuvânt" al versului (de pe a doua turnantă). Micuță, de pe atunci (de aceea și veloce). Cu ochii încă vii. Ținută cu grijă de brat de o persoană tânără. Tremurând ușor. Câți ani poate să aibă? Șaptezeci și cinci, până în optzeci.

Ce vreau să spun cu asta? Păi, nimic...

Noi apariții la Editura Polirom

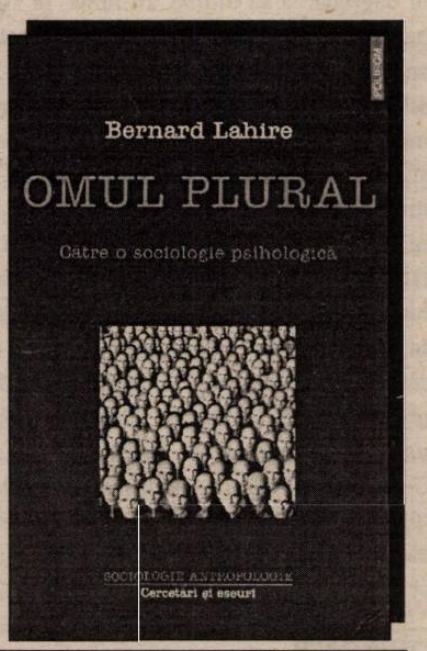

Note despre "omul recent" (8)

H.-R. Patapievici

Un erudit bizantin, Theodor Metochites, declara în prefața la *Miscellanea Philosophia et Historica* că "oamenii mari din trecut au spus totul atât de bine și de complet încât nouă nu ne-a mai rămas nimic de spus". Acest punct de vedere *nu este* creștin. Dacă Dumnezeu este omniprezent în timp așa cum este și în spațiu, atunci teoria timpului circular și teoria ciclurilor sunt ambele false. Morala este că Dumnezeu nu poate lăsa timpul să se degradeze independent de voința lui. Legea timpului, altfel spus, trebuie să fie teonomică, dacă Dumnezeu există, și liberă de El, dacă Dumnezeu nu există.

Argumentul împotriva degradării progresive a timpului este canonic. "Vremurile și anii sunt puși în puterea lui Dumnezeu", spunea Serghei Bulgakov în 1933, "și nici un veac nu-I scapă din putere". Altfel spus, Dumnezeu este *mereu* prezent în lume și, drept urmare, timpul creștin nu poate fi nici degradabil, nici circular, ci *numai* egal și uniform. El nu se poate degrada după o lege proprie, independentă de voința lui Dumnezeu, decât dacă dogma omnipotenței lui Dumnezeu este falsă. Prin urmare, cei care susțin că modernitatea reprezintă un timp degradat, admit că Dumnezeu a fost prezent în lume în *mai* mare măsură în vremea Patristicii decât acum. Dar acest lucru nu poate fi susținut decât dacă se admite că timpul curge după o lege proprie, independentă de voința lui Dumnezeu. Deci dacă se admite că Dumnezeu nu este, de fapt, nici omnipotent și nici omniprezent.

Dar, te întrebi, nu lasă oare Dumnezeu timpul să se degradeze? Acest principiu pare a constitui presupoziția absolută a următoarelor cuvinte rostite de Hristos – "Va mai găsi Fiul Omului credință pe Pământ când se va reîntoarce?" sau în enigmaticul sfat ascetic – de aflat în *Pateric*, între cuvintele atribuite lui Ioan Gură de Aur, și printre *hadith*-urile Profetului – "Trăiți într-un timp în care, dacă scăpați a zecea parte din ceea ce este prescris, veți fi pierduți. Dar va veni un timp în care cel care va reuși să observe a zecea parte din ceea ce este prescris acum va fi salvat". Am putea vorbi aici, eventual, de o degradare a timpului numai dacă avem despre Dumnezeu reprezentarea unui *Deus otiosus*, sătul și sastisit de Opera sa. Oamenii vor deveni necredincioși în preajma sfârșitului nu pentru că Dumnezeu s-ar retrage din timpul profan, lăsând timpul în degradarea sa ultimă. În lume, la sfârșit, nu este mai puțin Dumnezeu, ci mai puțină umanitate: de aceea dispar anume credința și nădejdea, virtuți care, amândouă, țin de om, nu de *realitatea* lui Dumnezeu. Argumentul decisiv împotriva împuținării ontologice a temporalității, în preajma sfârșitului, este răspunsul la întrebarea "Care este substanța lumii create de Dumnezeu din nimic?" Evident, **prezența** lui Dumnezeu. Dumnezeu nu se poate retrage din lume fără ca lumea ea însăși să se retragă în neant. Fără Dumnezeu, lumea nu este nimic, deoarece numai prezența sa ține lumea în ființă. În sumă, dogma creației lumii din neant este cea care, în ultimă instanță, se opune teoriei degradării timpului ori a ciclurilor temporale. Dumnezeul creștin nu poate fi un *Deus otiosus*, deoarece El este prezent în lume ca un Creator *ex nihilo*, nu ca un vizitator, aflat în trecere. Omniprezența și omnipotența lui Dumnezeu sunt consecințe ale faptului că Dumnezeu a creat lumea din nimic. Dacă ar fi creat-o dintr-o materie *prealabilă*, atunci problema raportului său cu lumea, *după* creație, s-ar fi putut pune în termenii teoriilor care admit existența unei temporalități ciclice. Drept urmare, cine susține teoria degradării temporalității în preajma sfârșitului respinge în mod implicit faptul că Dumnezeu a creat lumea *ex nihilo* și că, pentru El, a exista, a fi omnipotent și omniprezent revine la a fi Creator în sensul tare, iudeo-creștin, al cuvântului.

Creștinii care detestă modernitatea împărtășesc, conștient ori nu, o concepție despre timp care este neapărat circulară și, deci, radical necreștină. Este percepția temporală argumentată de filosofii Tradiției, de tip Guénon, pentru care temporalitatea descendentă a inzilor sau cea a ciclurilor progresiv degradate propusă de Hesiod este ontologic corectă. Tradiționalismul creștin de azi este

puternic impregnat de tradiționalismul lui Guénon, deși cele două tradiționalisme se sprijină pe presupoziții uneori contradictorii – cum este cazul temporalității. Or, este tipic pentru epoca noastră de încercare religioasă extremă ca sufletele creștine cele mai candide să caute salvarea în tradiții care, în cel mai bun caz, profesează un *altfel* de adevăr decât creștinismul. Marea finețe a creștinismului scapă, azi, tocmai devoților incondiționați. Deși este o religie care face minuni în sufletele oamenilor simpli și neinstruiți, creștinismul are finețea ultimă a marilor religii paradoxologice. Este ceea ce i-a scăpat lui Nietzsche, când a confundat creștinismul cu spiritul turmei. Creștinismul este *exact* contrariul: o religie a spiritelor celor mai înalte, accesibilă în mod direct și complet spiritelor celor mai simple.

Principiul "Gott ist tot" este, din punct de vedere istoric, o consecință epistemologică *inevitabilă* a creștinismului – de acest lucru și-a dat seama deja Nietzsche, într-o epocă în care prăbușirea creștinismului nu era încă deloc evidentă. El deducea această consecință din *simțul veracității* ("der Sinn der Wahrhaftigkeit"), care, în opinia sa, ar fi fost dezvoltat în cel mai înalt grad prin creștinism. Logica distructivă este următoarea: cine spune că Dumnezeu este adevărul, acela trebuie să admită finalmente că totul e fals, din două motive. Întâi, deoarece nevoia sa incondiționată de adevăr, pe care creștinismul i-a inculcat-o *împotriva* lumii, va fi cuprinsă de greață în fața falsității și a ipocriziei modalităților *instituționalizat* creștine de interpretare a lumii (*Der Wille zur Macht*, Erstes Buch, Zum Plan, § 2). Apoi, pentru că dacă numai Dumnezeu este adevărul, atunci când descoperi că Dumnezeu este inaccesibil și că știința nu are nevoie de el pentru a explica orice, totul devine în mod necesar fals (*Ibidem*, § 5).

Dar principiul "Gott ist tot" nu este numai o consecință *istoric* inevitabilă a creștinismului: este și una *teologică*. E limpede că moartea și învierea Fiului lui Dumnezeu fac parte din bunavestire creștină. Dar, în timp ce Învierea este un act de credință, moartea este o evidență a simțurilor. Or, pentru Înviere avem nevoie de majusculă, pentru moarte de litera comună. Când credința este mai puternică decât evidența, bunavestire creștină este, în mod inseparabil, un dublet: **moartea-și-învierea** lui Dumnezeu. Când credința scade, tentația de a vedea în dubletul originar mai degrabă moartea lui Dumnezeu decât mângâierea (*Ioan* 16, 7: *Eu trebuie să plec pentru ca Mângâietorul să poată veni*) învierii Lui este irezistibilă. – Realismul halucinant al cadavrului lui Hristos și dolorismul nevrotic al reprezentărilor lui Grünewald (retablul de la Issenheim, 1510-1515) au acest sens: dacă e Dumnezeu, cum a putut să moară? dacă e moarte, cum mai poate fi Dumnezeu? În *stilistica* acestor reprezentări și în *gesticulația* interioară a acestui mod de a vizualiza credința este deja mai mult decât evidentă partea de "Gott ist tot" a tradiției creștine. Odată cu manifestarea deplină a spiritului protestant în creștinism, partea de "Gott ist tot" a devenit dominantă (vezi Jean-Marie Paul, *Dieu est mort en Allemagne: des Lumières à Nietzsche*, Payot, 1994). De aici obsesia legată de moartea lui Dumnezeu, care este obsesia profundă a tuturor modernilor veritabili. În *Jurnalul* său (10 oct. 1964), Eliade constată discrepanța dintre "gravitatea" încordată cu care modernii discută tema morții lui Dumnezeu și faptul, cunoscut oricărui studios în religii, că moartea lui Dumnezeu este un fenomen binecunoscut în întreaga istorie a religiilor. Firește, modernii nu de "fenomenul religios binecunoscut" sunt obsedați (de altfel, cu excepția erudiților, nimeni nu își mai amintește de el), ci de realitatea vieții strict orizontale, a vieții radical lipsite de posibilitatea afirmării unui principiu transcendent cât de cât *credibil* – unul care să suscite consimțământul necruțătorului simț modern al veracității.

În toate religiile în care actul de credință nu presupune moartea zeului ca o condiție a realizării ei, atunci când credința se ofilește, zeii tind să se ofilească și ei – destrămându-se în amurg, așa cum se risipesc în văzduh mirosurile: pe nesimțite, calm, *confortabil*, firesc. Dar când actul de credință include moartea zeului ca o condiție esențială atât a învierii lui, cât și a realizării ei, moartea credinței ridică, în mod esențial, o nouă problemă teologică: lumea nu mai poate fi gândită în termenii unei lumii născute în mod firesc fără Dumnezeu, ci *numai și numai* în termenii unei lumi care a fost un timp lumea lui Dumnezeu, dar care acum, orice ar face, nu mai poate fi decât lumea lui "Gott ist tot". Chiar și mort, Dumnezeu rămâne referința inconturnabilă a lumii care a fost odinioară creștină. Căci o lume care a încetat să mai fie creștină nu este, pur și simplu, lumea dinaintea creștinismului: este o lume *inevitabil* anticreștină, și anume – *resentimentar* anticreștină. Este prin urmare inevitabil ca toate acțiunile firești de emancipare și de afirmare a autonomiei omului (ori a lumii) să cadă, într-o astfel de logică, sub semnul blasfemiei, al apostaziei – sub semnul polemicii *împotriva* lui Dumnezeu. Astfel că lumea în care credința creștină a slăbit (sau murit) este o lume esențialmente *văduvă*. O lume *izgonită*, lipsită de lucrul cel mai esențial care îi aparținuse cândva – pentru eternitate. Problema lui "Gott ist tot" înseamnă: deși inteligența noastră a devenit (parțial) atee, instinctele noastre mai sunt încă (parțial) creștine. Din această aporie inconfortabilă lumea modernă nu poate ieși decât schimbându-și instinctele, adică ucigându-l în ea pe "omul european", pe *homo europaeus*, care, Bernanos avea dreptate, fusese *naturaliter* creștin. Este, probabil, sarcina multiculturalismului *ideologic*. Încadrat în sistemul de reflecție al filozofiei culturii și

Note despre "omul recent" (8)

H.-R. Patapievici

profețind relativismul cultural ca pe o nouă *Aufklärung*, chemată să îi elibereze în sfârșit pe oameni de ultima tiranie – tirania adevărului ca știință a universalului și a încrederii în posibilitatea certitudinii –, multiculturalismul ideologic își vădește funcția esențială pe care este chemat să o joace, potrivit naturii sale profunde – de ultimă și cea mai virulentă mișcare anticreștină pe care a produs-o în ultimele trei secole civilizația occidentală – eliminarea completă a creștinismului dintre referințele de orice tip ale lumii contemporane.

Auzim mereu în jur că omenirea are nevoie de informație, de tot mai multă informație. Că remediul la toate problemele noastre este revoluția informatică. Ei bine, din totdeauna oamenii au fost fascinați de transportul informației și chiar și cei mai inteligenți au nutrit speranțe deșarte în ce privește virtuțile *spirituale* ale facilităților de a transporta informația. Tocqueville, una din mințile cele mai perspicace și mai *profetice* ale umanității, a căzut și el în eroarea de a crede, spre pildă, că sistemul poștal este o "extraordinară legătură între spirite". Evident, la fel de puțin ca poșta, nici Internetul nu este. Ușurința de a transporta informație și facilitarea accesului la ea nu rezolvă problema dificultății omului de a comunica cu semenii săi și nici nu micșorează distanțele dintre noi. Formule de tipul: "Poșta, această extraordinară legătură între spirite", "Computerul, acest formidabil instrument de a stăpâni mai profund cultura", "Internetul, această rețea de înfrățire între toți oamenii lumii" – sunt toate false și greșit orientate. Viciul lor ține de clasa așteptărilor prost plasate. Așa cum virtuțile prost plasate ne transformă în apucați, așteptările prost plasate ne falsifică speranțele, ajungând să nu mai știm ce așteptăm, de bine ce ne-am instalat în confortul răspunsurilor prea grăbite. Căci, în mod evident, nu informația este cea care ne lipsește, cu atât mai puțin creșterea nelimitată a cantității *brute* de informații. Heraclit, referit de Diogenes Laertios, ne avertizase deja că "mulțimea cunoștințelor nu te învață să ai minte", cu argumentul decisiv, azi uitat, că informația nu poate fi organizată decât prin discernământ, care, pentru gândire, este asemeni însușirii de a pilota în condiții vitrege o navă pe mare.

Ceea ce ne lipsește cu adevărat este, în mod evident, *înțelepciunea* – nu noua, nici recenta, ci vechea *bună* înțelepciune. Și, deoarece cauza problemelor noastre nu ține deloc de faptul că avem prea puțină informație, antidotul la ele trebuie căutat mai degrabă în zona discernământului, decât în acumularea de informații; prin urmare, am avea nevoie mai degrabă de ceva de ordinul inteligenței și al caracterului, decât de ceva de ordinul *tehnicului*. Această afirmație are valoarea unui principiu universal și este contrariul a ceea ce, de aproape o jumătate de secol, a ajuns să reprezinte un soi de axiomă de serviciu a modernității recente – preferința sistematică acordată preciziei impersonale a regulamentelor, față de riscul *personal* de a uza de facultatea imponderabilă a discernământului. De aici cultul bigot pentru informația diluvială, disprețul față de spiritul de finețe și celebrarea nerezonabilă a rațiunii tehnice. Or, așa cum ne reamintește oportun Anthony Daniels, "the only antidote «to the misuse of science» is not yet more information, but wisdom, which in this sense consists of a sense of perspective. For information without perspective is like a graph the meaning of whose axes is unknown: information without perspective is a higher form of ignorance. ("The misuse of science", The Institute of United States Studies of The University of London, 1999). Este ca și cu aservirea morală a celui obișnuit să folosească mai degrabă mașina decât sufletul. Raționamentul a fost făcut de Georges Bernanos în 1947: "Le danger n'est pas dans la multiplication des machines, mais dans le nombre sans cesse croissant d'hommes habitués, dès leur enfance, à ne désirer que ceux que les machines peuvent donner. Le danger n'est pas que vous finissiez par adorer les machines, mais que vous suiviez aveuglément la collectivité – dictateur, État ou parti – qui possède les machines, dispose des machines, vous donne ou vous refuse la production des machines" (La *France contre les robots*, Robert Laffont, 1947).

Cu timpul, va trebui să descoperim că, fără discernământ, informația (mașinăriile, gadgeturile tehnicii etc.) nu este decât o formă sofisticată de barbarie, bazată pe glorificarea stupidă a ignoranței, în cele două forme care fac legea în lumea de azi: cultul vanitos al specializării înguste și aversiunea consumatorilor de cultură populară pentru ceea ce ei și turiferarii lor populiști, cu resentiment și aroganță, numesc "cultura elitelor" (evident, pentru oamenii de discernământ, un nonsens și o formă de mitocănie).

James Madison (*The Federalist Papers*, No. 10) susținea că prima sarcină a oricărei guvernări este să protejeze facultățile umane – prin care înțelegea diversitatea capacităților noastre de a fi ori de a dobândi ceva. Or, de ce i se părea atât de important lui Madison "the protection of different and unequal faculties"? Deoarece, susținea el, "the rights of property originate «from» the diversity in the faculties of men", iar protecția proprietății constituie prima rațiune de a exista a guvernării. Astfel, diferitele interese și partide rezultă din diviziunea socială, care provine la rândul ei din dispoziția diferită a sentimentelor și viziunilor oamenilor, care sunt influențați în felurite moduri de ceea ce au și posedă, iar ceea ce reușesc să posede depinde de capacitatea acestora de a dobândi, capacitate divers și inegal distribuită.

Acum. Să ne gândim că între facultățile noastre normale este și facultatea de a crede. Potrivit unei anumite tradiții, suportul capacității noastre de a crede în incorporal și în invizibil este oferit de ceea ce Paracelsus numea *ymaginatio vera* (pe care o distingea în mod tranșant de arbitrarul fanteziei: "Die Fantasey ist nicht *Imaginatio*", spunea el, "sondern ein Eckstein der Narren"). Deoarece, în lumea creaturală, nici un om nu poate să *fie* ceva decât prin intermediul unei *posesii*, facultatea credinței este bazată, în fond, pe capacitatea "imaginației adevărate" de a furniza "imagini ale transcendenței". Dacă nu posedăm astfel de "imagini", atunci facultatea numită *ymaginatio vera* este alterată sau a fost, cumva, alterată prin constrângere exterioară, iar suportul credinței este, în acest caz, nul. În termenii lui Madison, am putea reformula că nu există credință acolo unde nu există *protecția* facultății de a genera "imagini ale transcendenței" – iar această protecție cade, ca în cazul oricăror "different an unequal faculties of acquiring property", în sarcina guvernării. Iată sensul în care statul modern, discriminând pe urmele modernității *împotriva* celor invizibile și incorporale și admițând ca valabile numai considerațiile legate de cele vizibile și corporale, eșuează în sarcina sa firească de a ocroti diversitatea facultăților umane. Capacitatea naturală a omului normal de a fi în contact cu lumile invizibile și incorporale a fost grav și sistematic inhibată de complezența modernității iluministe față de ferocitățile ideologice ale spiritului antireligios și, cel mai adesea, anticreștin. Drept urmare, proprietatea umană care își găsește suportul în această facultate interzisă s-a trezit samavolnic confiscată și pusă sub obroc. Ar suporta oare cineva, azi, fără infinite proteste, confiscarea și interzicerea proprietății sale vizibile și corporale? În lumea liberă, cu siguranță nu. Singura poftă care animă comunitatea națională și care găsește oricând sprijin la comunitatea internațională este setea după achiziția de *corpuri*: pofta de corpuri e înțeleasă, iar privarea de ele e compătimită ori, atunci când e impusă, stârnește singura noastră indignare *morală* autentică. Instinctele noastre morale, care nu sunt, firește, corporale, mai pot fi azi trezite la viață doar de pasiunea pentru dobândirea și posesia lucrurilor corporale. Căci libertatea lumii libere se referă, din păcate, *numai* la proprietățile vizibile și corporale: cele incorporale și invizibile, dacă nu cumva admit vreo interpretare materialistă, sunt excluse ca himere având drept sălaș legitim numai domeniul privat – noaptea, în rând cu poluțiile. Dumnezeu, ca și visele (ori coșmarurile), numai acasă și în mod involuntar: "mi-a scăpat", "a fost ceva involuntar", "o să-mi treacă". Ce om *serios* mai poate azi pomeni numele lui Dumnezeu atunci când se discută lucruri *serioase*? Afacerile, puterea, posesia de bunuri materiale. Referința la Dumnezeu, azi, diminuează pe cel care o face, îl relegă fanteziilor incontrolabile ale copilăriei. Referința la Dumnezeu, azi, pentru aproape toți, trădează "infantilizarea". Omul serios vorbește numai despre lucrurile palpabile, despre corpuri, despre lucrurile care pot fi prinse, cuprinse, apucate – despre *apucături*. Ca și în cazul nebuniei de a fi ahtiat după posesia bunurilor materiale și cu totul risipitor în privința timpului propriu, ușurința omului modern de a abandona acel tip de proprietate care ține de revelarea Invizibilului este unul din fenomenele cele mai întristătoare ale modernității, și tipică nebunilor de care vorbește Psalmul 13 ("Zis-a cel nebun în inima sa: «Nu este Dumnezeu!» Stricatu-s-au oamenii și urâți s-au făcut întru îndeletnicirile lor. Nu este cel ce face bunătate, nu este până la unul.").

NOTĂ. Seneca vorbește de ceea ce este propriu "orbirii omenești": "Sunt oameni care nu îngăduie cu nici un chip ca proprietățile lor să fie ocupate de cineva și, dacă există cea mai mică neînțelegere în legătură cu mărimea hotarelor, recurg la pietre și la arme. Îngăduie în schimb, altora, să se amestece în viața lor, ei singuri aducând pe viitorii lor proprietari. Nu se găsește nimeni care să vrea să-și împartă banul: toți însă își împart viața, și la cât mai mulți! Sunt zgârciți când trebuie să-și păzească averea; dacă e vorba să-și piardă timpul, sunt risipitori cu singurul bun cu care ar trebui, de fapt, să se arate zgârciți." (*De brevitate vitae*, III, 1).

Fanii nu prezintă garanție

Robert Șerban

Eugen Bunaru: *Spune-mi, te rog, ce este mai ușor și mai plăcut: să iei interviuri sau să fii tu cel intervievat?*

Robert Șerban: Așa cum de preferat e să primești decât să dai – boxerii nu intră în discuție, ei au preferințe inverse –, este mai ușor, și chiar plăcut, să-l iei pe altul la întrebări, să-l pisezi, să-i răscolești memoria, să-l faci să-i dea lacrimile... de ciudă că a acceptat să stea de vorbă cu tine.

E.B.: *Care crezi, tu, Robert Șerban profesionisul în domeniu, că ar trebui să fie exigențele interviului reușit și care ar fi, după tine, atuu-rile acestei specii tot mai curtate, în ultima vreme, în lumea literară?*

R.Ș.: Există o întreagă literatură de specialitate axată pe interviu. Chiar prietenul nostru comun, poetul Marcel Tolcea, este autorul unor astfel de cărți de specialitate. Fiecare intervievator are însă, o știi prea bine, metodele sale de a pregăti și de a "plezni" un interviu bun. Condiția principală este ca omul din fața reportofonului (sunt fanul interviurilor înregistrate pe bandă magnetică, pentru că discuția liberă îți permite să-ți hăituiești "adversarul") să aibă chef de vorbă. Dacă nu are, îl poți ajuta cu anumite licori (asta înseamnă cu tu ai atât de multe date despre el, încât, funcție de ora la care iei interviul, știi exact ce-i place să bea). Mai sunt o grămadă de trucuri, dar țin de secretele meseriei, așa că...

E foarte greu ca de la o vedetă – care a văzut, în viața sa, sute de microfoane și a răspuns la mii de întrebări – să mai "scoți" ceva nou. Dar, în fond, asta înseamnă un dialog reușit: interogații vii, ce sondează teritorii virgine din biografia omului cu care stai de vorbă, urmate de confesiunile sincere, nemaipomenite și nemairostite ale acestuia. Fără îndoială, cele mai strașnice interviuri le realizează preoții, la împărtășirea muribunzilor. Cred că abia pe patul de moarte sinceritatea e maximă. Doar ea te mai poate salva.

Să revin la a doua parte a întrebării tale. E adevărat, dialogurile sunt foarte gustate, dovadă că presa le cultivă. Am intervievat, de-a lungul câtorva ani, o sumă de VIP-uri din diferite domenii: politică, administrație, armată, sport, medicină, muzică... Cei mai exuberanți și imprevizibili, tot scriitorii rămân. Știu foarte mulți tineri care s-au apucat să citească opera unui poet sau a unui prozator stârniți de un interviu pe care acesta l-a acordat, la un moment dat. Prin temperamentul, sinceritatea și inteligența sa, manifestate într-o confesiune, un scriitor poate atrage atenția asupra cărților sale. Interviul este, astfel, un as pe care îl poți scoate din mâneca omului care scrie. Biografia poate salva bibliografia.

E.B.: *Cum te simți ca – încă – tânăr scriitor și cum reușești să împaci condiția de scriitor cu aceea, poate mai ingrată, de publicist, de ins fatalmente antrenat în evenimențialul cotidian?*

R.Ș.: Evenimențialul - dementialul... Din publicistică îmi câștig pâinea, iar din literatură – gloria. Glumesc. Ca orice om normal, știu să fac puține lucruri. Îmi place să cred că scrisul e unul dintre acestea. Ziaristica este o fascinație mortală pentru un scriitor. Nu spun o noutate, doar întăresc butada. O mare parte din energia pe care o am – și care mă ține la masa de scris – se consumă în bucuria de a mă afla aproape de întâmplările culturale și politice ale Timișoarei. Acum lucrez la un săptămânal, "Focus vest", unde nu sunt obligat să fac raportul scris (adică articole, note, știri, reportaje) al fiecărei zile, unde pot să aleg despre ce și cum să scriu. Comparativ cu munca (patru ani am făcut-o și pe asta) la un ziar, aici este rai. Rai uno. Dar și prezența ca martor la evenimente, mai bune sau mai rele, îmi macină timpul. La un moment dat, visam să-mi descopere talentul un milionar (respectiv un miliardar, depinde la ce monedă ne gândim) și să-mi ofere o rentă. Eu să stau să scriu, el să-mi asigure existența. Azi nu aș mai accepta o astfel de ofertă.

E.B.: *Ce credit acorzi conceptului de generație literară și, dacă ar fi să ne oprim la generațiile '80 și '90, căreia dintre ele îi acorzi prima șansă?*

R.Ș.: Generația – cuvântul și... conceptul – s-a transformat, treptat, din "salvatoarea" literaturii române, într-un loc comun. Ca acum să fie o groapă comună. Sunt vreo câțiva scriitori care iubesc atât de mult ideea de generație, încât îmi creează impresia că au trăit la orfelinat sau că sunt văduvi. Că n-au (avut) familie. Eu cred în prietenie, cred în individualitate, cred în șansa fiecărui scriitor, indiferent de vârsta la care s-a lansat sau la care se află.

E.B.: *Vorbeai, la un moment dat (cu niște ani în urmă), despre sfârșitul literaturii și adăugai, cu o doză de umor negru, că important va fi ca funeraliile să fie frumoase. Îți menții părerea?*

R.Ș.: Îmi menținumorul. S-a mai decolorat nițel de atunci, dar... cred că literatura va dispărea, iar prima fază va consta în dispariția cărților. Ele vor fi înlocuite de CD-uri; de altfel, e o prostie să tai copacii și să-i transformi în hârtie. Nostalgicii paginii scrise – dacă peste o sută-două de ani ei vor mai exista – vor merge la muzeu, sau va trebui să-și procure "scule" performante, ce vor reproduce, HIFI, fosnetul duios al paginii (pagina însemnând o hologramă, bănuiesc). Nu va mai fi timp pentru literatură, din nefericire. Câți scriitori de azi fac numai literatură? Extrem de puțini, dar sper ca strănepoții noștri să aibă haz și să inventeze ale jocuri ficționale, mai strong. Oricum, stai liniștit: noi o să dăm colțul înaintea literaturii. Poate că și cărțile pe care le-am semnat sau le vom semna o să ne supraviețuiască.

E.B.: *Ești originar din Turnu Severin, adică dintr-o zonă de interferență. Ți-a fost greu să te adaptezi la o nouă condiție, cea de bănățean și, în speță, de timișorean?*

R.Ș.: Sunt original, din Turnu Severin... Dacă am scrie o carte cu titlul "Condiția bănățeană", cred că urmașii lui Malraux s-ar grăbi să ne înfieze. Sunt un tip care mă adaptez foarte repede la tot felul de situații și de personaje. Iar Timișoara a fost și este, cel puțin pentru mine, un loc minunat, populat de oameni care m-au acceptat rapid. De altfel, mi se pare firesc să fie așa. Nefirești sunt discriminările care se fac pe considerente regionale, religioase, de vârstă... Mai sunt și deștepți din ăștia, fălоși nevoie mare de originea lor, pe care dacă-i întrebi: IQ?, răspund: n-am!

E.B.: *Despre primul tău volum, premiat cu premiul de debut al Uniunii Scriitorilor din România, se spunea că s-ar resimți de unele, firești, ecouri ale maeștrilor... L-ai recunoaște pe Șerban Foartă ca pe unul dintre aceștia?*

R.Ș.: Șerban Foartă este un maestru al poeziei românești. Îl admir și țin foarte mult la el, e o prezență fascinantă, electrizantă. L-am cunoscut pe când aveam 16 ani, aici, la Timișoara. Tot cam atunci, prin 1986-1987, i-am citit și cărțile. Probabil că în prima mea plachetă de versuri există sound-uri ale altor poeți, mai maeștri sau mai pedeștri. Nu mai țin minte, că nu mă prea recitesc. Din Șerban există sigur, în acea carte, **Firește că exagerez,** o recomandare generoasă pe coperta a IV-a, care începe așa: "Robert Șerban e un bătrânăr...". Vara asta ne-am propus, eu și Șerban, să transformăm în cărți niște proiecte literare comune. Sper să avem chef de lucru și să ne iasă pasienta.

E.B.: *Ce trebuie să nu-i lipsească unui poem pentru a satisface așteptările estetice ale lui Robert Șerban, poetul?*

R.Ș.: Dacă te referi la definiția clasică a poemului, adică narațiunea în versuri, cu intrigă și personaje, atunci tocmai aceste lucruri nu trebuie să-i lipsească. Când un text nu are în el o poveste e condamnat la moarte. Îmi plac poeziile/poemele cu acțiune, cadențate, scrise alert. Nu poți să scrii bine dacă nu ai verb.

E.B.: *Numește-mi cinci poeți români de ieri și de azi care fac parte din topul propriilor tale preferințe?*

R.Ș.: Nu mă eschivez să-ți răspund, dar topul preferințelor mele în materie de poezie este într-o continuă schimbare. De exemplu, eu nu mă dădeam în vânt după cărțile lui Sorescu, Dumnezeu să-l odihnească. Ei bine, **Puntea,** volum apărut postum, în care sunt incluse poeziile scrise de el pe patul de moarte, e o carte cutremurătoare, o experiență de lectură unică. De fapt, pe noi românii, ne caracterizează lucrul ăsta: ne plac foarte mult morții și faptele postume.

E.B.: *Apropos de preferințe, crezi că se practică în viața noastră literară o anumită politică a preferințelor (subiective din varii motive) în stabilirea unor ierarhii, în acordarea unor premii etc? Crezi că, sub acest aspect, se comit nedreptăți care vizează însăși autenticitatea criteriilor axiologice puse în joc?*

R.Ș.: Orice viață e subiectivă, ar spune un filosof de la Pădurea Verde, prima pe dreapta. La fel și viața literară. Știm prea bine că există amiciții, dușmănii, interese, chiar politici. Politica generaționistă, de exemplu. Îi cunosc pe oamenii care o practică, îi citesc și mă fac să zâmbesc. Toate aceste sforării au ca deviză conștientă (sau nu) "bani și glorie". Ori invers. Nu cred însă că nedreptățile care se fac – și se fac! – atentează la axiologia literaturii române. Profesorul Nicolae Manolescu spunea, într-un interviu (vezi ce bune sunt interviurile?), că un critic, indiferent cât de important ar fi, nu poate scoate din literatură un scriitor valoros. Cel mult, îl pune, pentru un timp, într-un con de umbră. Dar nu sunt nici adeptul istoriei salvatoare, a timpului care (ne) recuperează. E prea puțină generozitate în viața noastră literară. Iar ca să fii tu generos cu tine e cam penibil.

E.B.: *Numește câteva reviste care ți se par esențiale în peisajul literar-cultural contemporan!*

R.Ș.: Apar multe publicații culturale în patrie. Fiecare oraș are cel puțin una. Municipiile, mai multe. Capitala, ce să mai vorbim... Toate joacă, în felul lor, un rol. Dacă ar fi să mă abonez la câteva reviste (acum ar trebui să-și facă apariția milionarul sau miliardarul, depinde de monedă), aș alege, în dezordine: "Lettre internationale", "Vatra", "România literară", "Familia", "Timpul", "Facla literară", "Luceafărul", "Poesis", "Arca", "Observator cultural", "Secolul XX", "Discobolul", "Viața românească", "Calende", "Poezia", "Apostrof", "Cronica", "Cuvântul", "Adevărul literar și artistic", "Convorbiri literare", "Ramuri", "Mozaic", "22", "Contrapunct", "Dilema", "UNU", "Nexus", "Contemporanul", "Steaua", "Tribuna", "Hyperion", "Ariergarda", "Orizont"... Am dat mai multe titluri nu din complezență – mai sunt și altele, la care nu m-aș abona, dar le-aș cumpăra, din când în când, să văd ce se mai întâmplă în ele și în locurile unde apar –, ci din convingerea că toate aceste reviste conțin texte demne de interes.

E.B.: *În vara lui '99, la tabăra de creație de la Crivaia, ți-ai surprins fanii cu lectura unei proze foarte gustate... Pe când debutul editorial cu un volum de proză?*

R.Ș.: Dragă Eugen, m-aș fi bucurat să te suprind pe tine, că ai fost de față atunci când am citit respectiva proză, dacă reții. Fanii sunt fanatici și nu prezintă garanție. Scriu proză, îmi place grozav să o fac, am debutat, ole!, nu cu mult timp în urmă, în "Ariergarda", cu "Lozul și lozinca". Îi voi schimba titlul, se va chema "Moartea lui Trancă". Mai am câteva proze în memoria calculatorului. Dacă Dumnezeu îmi dă sănătate, iar virușii nu vor da buzna prin fișierele mele, atunci anul viitor o să propun unei edituri o carte de proză.

E.B.: *Ești unul dintre scriitorii timișoreni care-ți mai găsești timp pentru a poposi, uneori, la întâlnirile de atelier literar, de la cenaclul "Pavel Dan". Ce șanse întrevezi pentru generațiile care, iată, continuă să apară – aproape miraculos – în literatura română?*

R.Ș.: Dacă aș fi cinic, aș spune că o șansă mi se pare a fi, după cum se mișcă treburile în țară, pașaportul. Pentru ei, că-s (mai) tineri, (și) bursa. Dincolo. Am primit și eu, acum vreo doi ani, din partea Uniunii Scriitorilor, via Alianța Națională a Uniunii de Creatori, o... bursă în Italia. Eu m-aș fi întors, dacă bursa nu ar fi fost o... burtă. Ca și aceast ANUC. Anuca-n perete... Generațiile de condeieri care continuă să apară au o șansă enormă: pregătesc, nu ți-am spus? funeraliile pompoase ale literaturii. Iar ultima generație de scriitori îi va aprinde lumânările. Sau laserii. Atunci, cel mai important reprezentant al acestei generații, un fel de Cărtărescu, va ieși din rând, va scoate reportofonul din teacă și va face un interviu cu literatura, mama noastră, a lor și a tuturor. Iar ea, muribundă, îi va șopti: Eu v-am făcut, eu vă omor!

Interviu realizat de Eugen BUNARU, în iunie 2000

Poetul, succesul, meseria

Eugen Bunaru

Pe lângă meritul și șansa de a fi unul dintre poeții proeminenți ai generației '90, Robert Șerban "riscă" să devină, în virtutea prezenței sale ubicue și, nu mai puțin, eficiente pe scena vieții literare și publicistice timișorene, un adevărat *factotum*. Și aceasta, firește, în chiar perpetua figurație și mișcare ce conferă spațiului – dintotdeauna mirific, miraculos – al rampei o vrajă, o putere de seducție aparte.

Cât despre poet – acesta ne interesează în primul rând–, nu cred să greșesc dacă-l voi numi pe Robert Șerban un ales, un grațiat al destinului, unul dintre poeții tineri căruia norocul i-a surâs din plin. Desigur, e vorba despre un noroc binemeritat, despre un noroc răsplătind, de la bun început, așa cum deobicei nu se întâmplă, un talent real. Astfel încât, primele sale ieșiri (poeticești) în lume coincid cu o unanimitate a aprecierilor pozitive. Volumul său de debut, **Firește că exagerez,** Timișoara, Editura Excelsior, 1994, culege laurii Premiului Uniunii Scriitorilor din România. Următorul volum, **Odyssex,** Timișoara, Editura Marineasa, 1996, va avea parte, la fel, de o bună primire critică. În 2000, Filiala din Timișoara a Uniunii Scriitorilor îi acordă Premiul de excelență pentru **întreaga** – da, e corect, nu e vreo exagerare! – activitate publicistică și scriitoricească. În același an, vede lumina tiparului, la Editura Brumar, **"Piper pe limbă",** o carte de interviuri, densă, incitantă și, bineînțeles, foarte... gustată de un public larg.

Aceasta ar putea fi, așadar, o fișă rezumativă, avându-l ca protagonist pe Robert Șerban: un scriitor ce n-a împlinit, încă, 30 de ani, un scriitor pentru care succesul, recunoașterea publică (binemeritată), intră în firescul vieții trepidante (poet, jurnalist, cadru universitar, reporter și realizator de emisiuni culturale TV) pe care și-a ales-o, al unei devoțiuni în virtutea căreia (în ciuda inerentelor momente de... scepticism), literatura, poezia, creația mărturisesc nu doar despre un hobyy sau altul, ci chiar despre o opțiune fundamentală, dătătoare, mereu, de vitalitate, de sens existențial. Nu va fi de mirare, deci, că poemele lui Robert Șerban lansează, iubitorului de poezie, adevărate provocări în care pulsează deopotrivă tinerețea și gravitatea. Sunt acele provocări pe care le resimți când un vers, o metaforă, o imagine, o asociere rebelă de cuvinte, te obligă să te despovărezi de tot felul de reflexe de... apărare, să te eliberezi din tot felul de capcane ale atâtor conformisme și anchilozări estetice, spirituale, morale chiar.

Transpar în poezia lui Robert Șerban o înclinație fericită spre joc, o bucurie arghezian a copilăririi, a re-copilăririi, o jubilație și un miraj ale privirii întoarse spre acel univers – al copilăriei – în care inocența, visul, mirarea se armonizează cu o firească exagerare (vezi titlul volumului de debut), cu acea demiurgică dezinvoltură, grație căreia copilul, ca și poetul, descoperă, redescoperă, inventează, în fapt, lumea.

Poezia însăși – ne amintește Robert Șerban – e o stare de grație, dar și o meserie a eternei întoarceri la joc, la copilărie și, astfel, la nevoia de regăsire a celor înalte și nevăzute:

"Ce bine e să știi o meserie / zise poetul / apoi începu să arunce cu pietre în cer / dând de lucru zeilor".

"Rusoaică blondă sâni imenși, ofer companie bărbaților"

("România liberă", 3 iunie 2000 - Publicitate)

Niște coapse ilegale și niște călcâie rozalii

Daniel Vighi

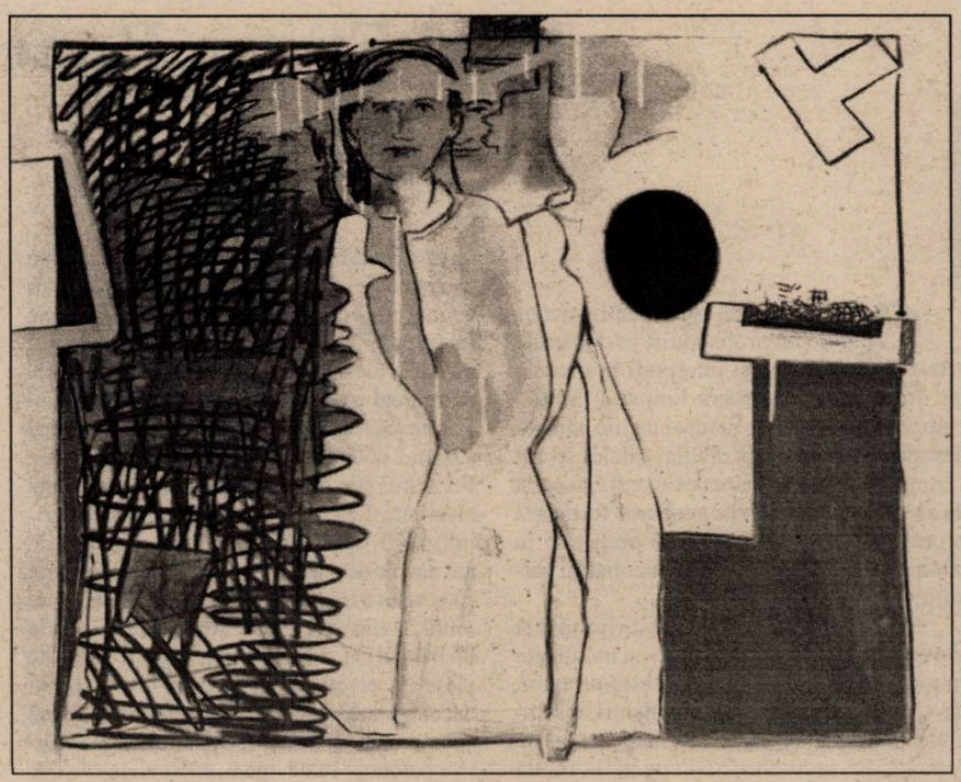

Rusoaica, sârboaica, poloneza, cehoaica...

Viorel Marineasa

Nu e lucru ușor să faci carte în doi, adică mărturisesc că nu prea mai știu cum să răspund la provocarea (vorba tuturor) megieșului Vio care nu mă slăbește cu ale sale laitmotive obsesionale rusofile și rusofone care, asemenea priveliștilor Ardealului, așa cum s-au arătat ele lui Nicolae Bălcescu, plac privirii și o înspăimântă totodată. Ce ai tu, bată-te să te bată de prozatore, cu maica Rusie, dragu ți-i lumea lui Șukșin, aceea de prin filmul iscusit intitulat **Cheamă-mă în depărtarea luminoasă** în care cutare moș (care semăna el cu altul din filmul **Siberiada,** adică unul cu o barbă drept-cinstitoare) cioplea și rindeluia pe malul unui râu uriaș, era iarnă rusească, știți, domniile voastre, cum se prezintă asemenea priveliște, nu insistăm, aveți suficiente clișee imaginative, suficiente resurse și amintiri din cultura dobândită la cinema, la Mosfilm, și cum zic, moșul dădea la o rindea din accea care seamănă mult cu una pe care am găsit-o în podul lui chițu Titu, după ce s-a prăpădit el, și nici nu cred că ar putea să fi fost ale lui sculele alea, ci ale tatălui său, care a răposat în 1980, pe când avea mai bine de optzeci și patru de ani; acest moș Chipălă, cum i se spunea, mult a încercat să zădărnicească emigrarea nepoatei sale în Germania care, de dragul comunismului, s-a hotărât să o pornească la drum; și cum vă spun, moș Chipălă încercând el să o convingă a spus următoarele vorbe: "da' ce ți-i de lipsă să te duci la alte țări, da' ce crezi că-i acolo?... ca la noi: căși și oamini", așa a spus Chipălă și ne-a încredințat că a ajuns la asemenea concluzie de viață de pe urma campaniilor din primu' războiu, atunci mult a umblat prin maica Rossia și n-a văzut altceva decât "căși și oamini", ce altceva? Când mi se arată asemenea priveliști mă învrednicesc de plăcerea culturii, numa' că frică mi-e mie de Maică atunci când se învrednicește la niscaiva politici pe firuri roșii să practice, intimidat mă uit la dom' Putin cum de la serviciile secrete direct la lumina reflectoarelor mapamondului s-a ițit, mă uit intimidat cum pășește cam cracoș pe lângă dumnealui Prodi, ori Schroeder, pe lângă înfățișarea doamnei Albright care mult seamănă ea cu tovarășa învățătoare Minerva din satul Parța, unde și-a dus traiul și a instruit generații, mai apoi s-a retras la pensie și acu tocmai taie urzici din astea tinere pentru puii de curcă pe care, imediat ce s-au ivit pe lume, i-a apucat și în plisc le-a vârât cu forța o boabă de piper și pe picioare i-a frecat cu țuică dublu rafinată ca să-i ferească de un soi de ologeală care-i poate apuca după câteva săptămâni de bună viețuire și creștere prin curtea din spate. Așadar, cu frică mă uit cum merge cracoș Vladimir, și cum poartă costumul de haine cam ca ofițerii din orășelul copilăriei mele când se prezentau ei la Casa Armatei, la Revelion. Se uită încruntat, hotărât privește și eu iute mă refugiez în minunata melodramă **Gară pentru doi** (cu delicata Ludmila Gurcenko și melancolicul Mihalkov în rolurile principale) și iute mă ascund în epicul lui Isac Babel, chit că de la teve Putin se încruntă și ne încredințează că nu-l mână expansiuni imperiale prin Chișinău.

Revin la textul-pretext și-mi scormonesc imaginarul ca să dibui cam cum ar fi să fie erosul sovietic pe meleagurile noastre, prin anii 50. Caut asemenea incursiuni întrucât astăzi, rusoaica blondă cu țâțe ample e un produs la îndemână. Altfel era pe atunci sexul între tovărășei și tovărășele împovărate de preceptele moralei de partid. Din păcate, amintiri din vremea de atunci nu am pentru că m-am născut exact la vremea revoluției ungurești. Când am priceput câte ceva din lumea înconjurătoare, de mult organizațiile béobé din orășel, și centrele raionale, și cele comunale, cu flori au condus Armata Roșie la gară: **Gară pentru doi** (de data asta fără delicata Ludmila Gurcenko și fără melancolicul Mihalkov în rolurile principale). În lipsa non-ficționalului, nu-mi rămâne alta decât ficțiunea pură, de aceea mă holbez plin de melancolii îndepărtate (cam cum privea Minulescu depărtările de peste mările și oceanele planetei, împodobite de cântările lesinate ale marinarilor din Boston și din Norfolk) la blocurile în care au locuit eliberatorii: blocuri cu muchii groase, cu niscaiva ritmări cubiste de cazarmă aparținând arhitecturii staliniste. Le privesc în așa fel încât toată copilăria mi se arată înainte. "Tot trecutul", îmi spun în barbă, "ți se ivește dinaintea ta, bre melancolicule, totul se revelează în vechimea plină de poezie a ștergătoarelor de picioare cu o lamă de metal pentru ras cizmele, continuată cu fier beton, un soi de ceva înalt de forma întoarsă a literei U de care să te razimi când, ofițer june din vremea lui Visarionovici, tocmai te-ai întors de la aplicație și soția te așteaptă, într-un capot din acela stalinist și are ea pentru bărbăția ta pusă în slujba puterii populare niște coapse ilegale și niște călcâie rozalii care-ți încap la fix în podul palmei în vremea când te strecori în străfundurile dumisale fierbinți și tu, ofițer în slujba poporului, tocmai îi ții în podul palmei călcâiele roze și vă destrăbălați în acord cu teza darwinistă a originii animale a omului, și pe când o posezi te uiți cazon în peretele dat cu humă sovietică, și pe când te propteșți în rotundul certat cu morala proletară al feselor ei, te vezi în aplicație, alergi anapoda cu soldații spre dușmanul titoist, e ceva frig, e cam neplăcută la gust pâinea cu marmeladă, pășești spre casă, printre blocuri cu patru etaje, alteori cu două, cu gărdulețe împodobite cu minunate pălării din beton peste stâlpi din cărămidă, apoi leațuri tăiate în mod uniform, vopsite în verde închis aidoma culorii tancurilor T 34 pe care urcam noi, pruncii, și tare ne plăcea să stăm pe fierul lor încins, pe când monștrii aceia, meniți să pună cu botul pe labe imperialismul anglo-american, așteptau să intre în aplicație pentru forțarea râului.

Astăzi, din blocurile aceleași, ies și intră cu plase, purtând în auz goarnă militară la vreme de seară și la vreme de dimineață, bătrâne doamne ofițerese pedeseriste și peremiste care, în vremurile acelea, niscaiva coarne au pus soților plecați în aplicație și mult au călcat morala în picioarele lor cele în veșnică pendulare prin odăi și recamiere străine. "Ehe", zic, "cum v-ați trăit de bine, dragele mele babușka, viața, și acu toate s-au dus și eu am rămas să le ascult cum discută de-ale lor, mie tare îmi place cum se întrețin despre ciuri-buri, despre minunate nimicuri plicticoase, precum acelea de odinioară din ziarul *Scânteia* sau din revista *Pentru patrie;* pe asta din urmă o citeam cu interes, chiar dacă nu era nimic acolo: o gravură cu un soldat cu o frumoasă cască de oțel și cu niște cureluțe de piele petrecute pe sub bărbie privește spre zări și mie tare mi-e drag cum își ține el ochii ațintiți spre orizontul albastru străbătut, în formație organizată, de câțiva norișori. Și cum spun, copilăria mi se arată aievea pe când petreceam eu la pavilioanele doamnelor ofițerese și "suptofițerese" care prin odăi se lasă imoral penetrate de tovărășii vecini și călcâiele lor cele roze și coapsele lor cele ilegale mult le agită pe sub cutare tablouri cu pisici cu fundițe la gât, și eu afară mă zbenguiam în jocurile cele copilărești și nimicul cu noaptea lui largă în suflet mi se lipise, ce frumos!

O visa, în timp ce pândea granița, locotenentul Ragaiac, eroul lui Gib Mihăescu. Cum o fi fost acum cincizeci de ani, când trupele sovietice de ocupație aveau garnizoane în București și în orașele din apropierea frontierei de vest? De pildă, într-un târg cu 12.000 de locuitori și cu o armată străină având un efectiv de 13.000 de militari...

... pe când celelalte ofițerese (vreau să zic neveste de ofițeri) erau niște huidume cu poșete cât geamantanul... se parfumau abundent... violent, am vrut să spun... tipele nu se uitau la bani, urcaseră cumplit prețul pe piața țărănească, de nu mai reușeai să ajungi la o găină și la niște prăpădite de ouă... veneau sâmbăta producători și din podgorie, și de la Aradul Nou, și de dincolo de Guttenbrunn și de Alioș, încă nu apucaseră să-i înregimenteze pe toți în colectiv... până atunci, fusese o abundență... la stabilizare, pentru un leu ai căpătat trei ouă sau cinsprezece gogoșari... însă deodată totul s-a schimbat, când au apărut muierile cele mătăhăloase cu poșetele cât valizele, căptușite de bancnote... vezi bine că ăsta o fi un ideal arhaic de frumusețe... ce să facem pe nebunii, parcă la noi nu circula vorba *grasă și frumoasă și devreme-acasă*... deci Pandora Leonardovna era altfel... subțire, cu coama răzvrătită bătând în blond-roșcat, cu pielea albă marcată de pistrui delicați... o puteai viziona de la stradă cum citea romane superioare pe veranda înaltă a casei lui Ghizi-neni, unde stăteau în chirie, ea și căpitanul ei (de meserie doctor sau inginer), după o minunată experiență vieneză, păcat că trupele au fost nevoite să părăsească Austria, pentru ca ei să ajungă în această burgadă agricolă, stoarsă de război și pe cale de a-și reveni, însă tocmai atunci năucită de upercutul noii orânduiri și de spițul ocupantului... de ce cred că ăsta le era gustul? pentru că le-am cunoscut pe vreo două țiitoare de-ale lor, autohtone... Sofia, o țărancă ajunsă activistă la raion, avea țâțe mari și curu lat... sperase ca ofițeru ei s-o care în marea Uniune, dar ăla, șmecher, o lăsase cu buzele umflate... avusese loc și o poveste soldată cu un dublu omor, mamă și fiică înjunghiate, se știa că amândouă funcționează pe post de curtezane pentru cei din cazărmi, s-a făcut proces public la cinematograf, cu megafoane puse la uliță, au fost rostite cuvântări de înfierare, dar și jurăminte de veșnică prietenie între cele două popoare, bietul ivan a luat calea Siberiei, crimă și pedeapsă... însă după vreun an, procesul s-a redeschis, l-au adus pe ăla din tundră, iar vinovat a fost găsit anchetatorul local, condamnat la muncă silnică pe viață, dar adevărul nici până azi nu se știe, cică ar fi confecționat NKVD-ul un nou dosar, dând o lecție drastică serviciilor noastre secrete... cât despre Pandora Leonardovna, dumneaei avea ținută, se impunea cu răceală, se uita la tine, dar vedea altceva, toți puștii așteptau apariția ei pe terasă, în balansoar sau în leagănul plasat între bulumaci, făcând presupuneri asupra toaletei pe care o va arbora, numai Pilucă măgădanul strica farmecul cu măscările lui stereotipe... (*Gelu*, astăzi bunic – flecăreli la bere, amintiri din copilărie)

Îți vine să râzi când îl auzi pe vreun analist spunând că rușii sunt aliații tradiționali ai sârbilor. Pe vremea aceea, noi eram cei care îi pupam în fund pe primii. Prin reprezentanți. Iar sârbii le întorseseră spatele, profitând de binefacerile unui plan Marshall. Pe panouri cât casa, la graniță ori pe malul Dunării - Tito cu barda de pe care picura artist sângele; Tito ieșind ca un șobolan de sub pulpana imperialismului *(Jos cu Tito trădătorul/care și-a vândut poporul)*. A durat ceva până pupat Bulganin și Hrușciov Belgrad. Apoi urmat Dej. Din punct de vedere profesional, s-au ridicat probleme variate în funcție de convențiile pe care le-am încheiat cu Iugoslavia. Prietenie mare (și iarăși tradițională!), numai că nouă ne trebuia pașaport ca pentru America. Pe aia cu glonțul încasat la fruntarii, ca de la român la român, n-o mai consemnez. Într-o astfel de etapă, când ei veneau cu miile pe la noi, iar noi stăteam acasă, am primit drept sarcină de serviciu să țin sub observație câteva magazine și piața din Iozefin, acolo de unde, în cârdășie cu gestionarii și cu precupețele, sârbii cărau de la mormane de nuci la puzderie de capace de veceuri, tone de salam, milioane de cofraje de ouă, cașcaval, oale, sticlărie, cârpe, golind ca lăcustele și perturbând în consecință rețeaua comercială. Mai văzusem sârbi pe când am funcționat la Sânpetru și la Diniaș, aveam și niște vecini la parter, însă ăștia din Iugoslavia erau altfel: vorbeau de parcă aveau amplificarea lui *Pink Floyd* și împingeau ca *All Blacks*. Dar

Continuare în pagina 20

Amurgul zeilor

Paul Eugen Banciu

Ce mai înseamnă astăzi pentru marele public un profesionist în domeniul artei? Există staruri și interpreți în orchestre. În literatură, la scara timpului culturii europene, un curent, o modă, un grup anumit, departajat de altele prin diluția realului, ironia viziunii, sau dramatizarea exagerată, separat de altele prin noțiunea de generație formează o orchestră, una din miile de orchestre în interiorul cărora fiecare instrumentist își parcurge partitura proprie.

Publicul aplaudă prestația dirijorului și a eventualului solist. Când însă – și nu suntem în afara realității –, orchestra este un taraf, iar solistul unul dintre componenții ansamblului, avem de-a face cu o formație muzicală formată din individualități situate la limita dintre ceea ce înseamnă un profesionist de artă cultă și un amator de artă populară.

O formație folk sau rock nu se situează prea departe de acest taraf, pentru că publicul său propriu poate să participe în timpul concertului și la un festival al berii sau vinului. Imaginați-vă o scenă mare pusă între tarabe cu mici, bere, coca-cola, fum de carne arsă, pe scândurile căreia concertează o orchestră simfonică după partituri de Bach, Brahms, Grieg, Ceaikovski, Rahmaninov. N-ar lipsi chiuiturile și fluierăturile, chiar dacă sunetele orchestrei, ale solistului la pian, orgă, vioară, violoncel ar reuși să depășească, printr-un simplu sistem de amplificare a decibelilor, vacarmul din jur. Participantului la chermeză i-ar sta micii și berea-n gât, cum sunetul natural al orchestrei pus în goarna gramofonului amplificator ar suna infernal, chiar și în urechile publicului propriu, aflat întâmplător, la costum și cravată și nu în blugi și maieuri.

Experimente s-au făcut, s-a desacralizat și simfonicul, cu efectul scontat al creării unei stări de război între receptori și sursă, de pe urma cărora n-au ieșit decât învinși. Interpretul și componenții orchestrei pe de o parte, partitura pe de altă parte și publicul în al treilea rând.

Cititorul de carte este omul retras pe o bancă sau într-o sală, ori în camera lui, dornic să se cuprindă cu o realitate imaginată, în cazul literaturii, cu subtilitățile gândirii teoretice, în cel al filosofiei, cu metaforele abstracțiunii, în cazul matematicii, ori ale unei lumi apuse în cazul istoriei, cu cât mai îndepărtată, cu atât mai aproape de ficțiune. La un bâlci nu poți să citești decât reviste umoristice, ziare sau etichetele produselor aflate în concurs. La un bâlci nu poți să citești nici măcar cotorul unei cărți pentru că obiectul respectiv ți se va părea dintr-o altă lume, străin.

Și cu toate acestea lumea arată din ce în ce mai mult și pe arii tot mai largi ca un imens bâlci. Un imens festival al berii, vinului, saltimbancilor, unde nu-și găsesc locul produsele artei culte, ale literaturii și gândirii, ale spiritului în general. Entomologii sunt niște singuratici ca și botaniștii, filosofii, istoricii și scriitorii. Sunt profesiuni străine lumii de azi, cum scriptele sacre nu-și mai găsesc locul decât înăuntrul pereților unor biserici, în tainițele pustnicilor sau în mănăstiri. Bâlciul n-ar trebui să le ajungă, să le atingă măcar cu sunetul pereții exteriori ai clădirilor sau pădurea unde-și află liniștea monahală călugării.

Se rupe lumea în două: mulții și puținii, după un criteriu interior, după spiritul de imitație și căderea în plăcere și orbire. Ce se face scriitorul profesionist fără public? Mai există el? Mai are rost construcția lui din cartoane de cărți de joc, din care a ridicat o cetate, un oraș, să se adăpostească o lume imaginată? Cititorul lui de odinioară se apropie de carte tot mai rar, iar de cea de literatură, doar când e obligat să o facă. Entomologul are nevoie de alții entomologi să-și poată expune colecțiile de fluturi și teoriile lui. Filosoful știe din start că se adresează unei elite care-l va lua sau nu în seamă. Dar scriitorul? El, ca și interpretul dintr-o orchestră, are nevoie de public, iar când constată disperat că singurul lui public este orchestra se simte inutil, învins. Și cu toate acestea, fără numele lui bâlciul cel mare ar fi mai sărac. Când toată viața lui creatoare se rezumă uneori la un deceniu, două, știind sau nevrând să-și spună că niciodată nici măcar un istoric literar nu-i va parcurge toată opera, când viața cărților lui dintr-o bibliotecă, ca obiecte de inventar se reduce la zece, cincisprezece ani, după care devin bune pentru casare, ca orice "mijloc fix", se pune întrebarea utilității lui pentru marele bâlci, fără de care el nu există. Pragmatismul saxon a mers chiar mai departe și a redus viața unei cărți, într-o bibliotecă, pentru uz public, la doar șase luni, după care, dacă n-a fost scoasă din raft la cererea unui singur cititor, este trecută în depozit, iar restul stocului reciclat și înclocuită cu o altă carte, care ar avea poate o altă soartă. Tirajele sunt confidențiale, iar dacă nu există șansa transpunerii cărții într-un film, care să fie reluat de canalele de televiziune, și astfel măcar subiectul și personajele ei să devină cunoscute, cartea devine hoit putrezit înainte de vreme, iar autorul un anonim. Dar cum să devină o carte film într-o țară fără de cinematografie? Cu o propulsare a autorilor după criteriul subiectiv al tarafului sau formației rock sau folk de cinci plus unu? Se vorbește despre elite ca de o orchestră populară în rândul căreia nu pot intra decât doi, trei vioriști, un țambalist și un contrabasist sau toboșar, o orchestră populară cu un repertoriu cunoscut de marele public și de aceea, poate, indiferent. O orchestră în care, dacă n-ai apucat să te înscri la timp în statele de funcțiuni, oricât ai fi de bun interpret, locul tău rezervat e între spectatori, sau la colțul străzii, cu o căciulă desfundată în față, bucurându-te singur de propria muzică și de bănuții aruncați de trecători. Cu vioara în mână nu te poți înscrie nici în rândul cerșetorilor profesioniști, nici în cealaltă elită privilegiată a handicapaților.

Nu-ți rămâne decât să spargi vioara și să te faci contabil. De ei este nevoie oriunde. Au relații, sunt ascultați, fac parte din publicul afon care se simte de minune în marele bâlci. Celălalt, scriitorul e scos la rampă din cinci în cinci ani de zile, timp de o oră, cât i se sărbătorește de către orchestra în care a vrut să intre o vârstă rotundă.

Există însă o tenacitate ascunsă în firea lui, în sensibilitatea sa, tot mai împinsă spre anonimat, o voință de fidelitate față de iluzia venirii unor vremuri mai bune pentru literatură, fără să se gândească la faptul că atunci, chiar de vor sosi, vor fi alții care să-și spună cuvântul, că până atunci vremea trece și peste el, iar imaginația, ca o căruță proastă, cade în ogașele săpate de propriile roți în drumul moale al câmpului, repetând, într-o formă sau alta fețele unor crâmpeie de la începuturi.

Totul arată ca o amânare drogată a unui final știut. Temperamente vulcanice devin mămăligi în clocot. Departe de orchestra unei generații, a unui curent, a unei elite ostile bâlciului lumii, departe și de Dumnezeu, căci toate încercările lui de inventare a lumii n-au fost decât niște false substituiri ale primului creator, nu vrea să creadă în căderea destinului său, în moartea cărților sale, în efemeritatea iluziei nemuririi. Căci altfel, la ce bun să joci totul pe o singură carte, și sănătatea și familia și banii? Alungatul din orchestra unde se visa solist, nu poate accepta ideea că e un simplu anonim, iubitor de artă, că e un unicat totuși, în felul său, pentru că mai citește cărți, să-și mai amplifice propriile resurse, să înțeleagă cât mai bine lumea, bâlciul în care trăiește. Să știe că în marea deșertăciune la care e spectator, pentru el e la fel de util să și ierte și să și uite, să doarmă visând nemurirea altora și să devină, încet, un simplu suflu, care dacă se stinge nu se întâmplă nimic. Variantele se rezumă la una singură: să rămână fidel construcției sale din nisip și să-și accepte izolarea și singurătatea.

Nu o ratare asumată, cu exemplaritatea înțelegerii cât mai exacte a lumii în care, și pe care, o trăiește și îl trăiește, ci o retragere spre taină. Știu, este împotriva firii de artist, a celui ce așteaptă un public, a celui înlăcrimat de plăcere când își vede numele trecut în vreo istorie, dar timpul respectiv e mort, chiar dacă mecanismul ceasului său funcționează și arată o oră exactă. E ora unui timp etern cu care n-are nimic comun.

Rusoaica, sârboaica...

Urmare din pagina 19

ce faceți cu toate produsele astea, oameni buni? m-am informat inocent. N-am ajuns la o încheiere categorică, ci am rămas la ce debita gura lumii: *negustorii Europei, rețeaua italiană* etc. Și tot învârtindu-mă printre femeile acelea energice și gureșe, am găsit **sârboaica;** m-am îndrăgostit de ea și, profitând de greutatea misiunii mele, i-am făcut rost de mărfuri cu toptanul de la prăvăliile mai acătării din zonă. Până când un binevoitor m-a turnat. La venirea echipei mobile, mă aflam cu dânsa în cameră; eu beam vinjak și infulecam eurokrem pe pâine, ea ciugulea dintr-un cașcaval pane și o dubla pe Lepa Brena, care tocmai evolua la picap, în timp ce pe ecranul televizorului se lăfăia Dușko-Dudușko, adică Donald rățoiul în versiune sârbească. De altfel, ulterior, șeful mi-a reproșat: "Bine, mă Cinghița, accept și asta, un moment de slăbiciune omenească, produse ciupite din comerțul de stat și din cel cooperatist, singur cu sârboanea în apartament, că nevasta-i la băi, ca să poată face copii, da' să-ți pui antenă la sârbi?!" (dintr-un raport necanonic și neînaintat organului superior, dar adnotat în zilele noastre, al lui *Cinghița*, fost sectorist).

Intram grupați prin cârciumi, prin frizerii, prin magazine, cu chiloții, cu maieurile, cu sculurile de macrame, cu gerovitalul de vânzare după noi. O pățiserăm la Varșovia, în bazar, când niște babe ne-au smuls marfa din mână, prefăcându-se că se ceartă între ele. Eram nedormiți de trei zile, iar mâncarea din tașcă aproape că se terminase, așa că, în timp ce ne tocmeam, s-a întâmplat să pierdem pentru câteva clipe legătura cu realitatea, să fi fost un scurt leșin sau doar un pic de somn pe furatelea? Într-una din sălile de la Wawel, am avut certitudinea că pătrund și că mă pierd, ca personaj, într-o tapiserie cât peretele, reprezentând o scenă de război. Chiar și acum sunt convins că acolo *am acționat*, am trăit o secvență pe care mi-e imposibil s-o clarific și s-o povestesc. Ieșise și atunci o modă a saboților, iar cei confecționați în Polonia erau celebri în tot lagărul socialist, de aceea am insistat pe lângă companionii mei să coborâm într-o prăvălioară de profil, aflată la subsol sau la demisol, pe o stradelă din apropiere de Rynek Glowny. O încăpere de patru-cinci metri pătrați. Proprietarul – un bătrân cu alură medievală; scufă cu ciucurele căzut în față: ochelari ce glisaseră spre vârful nasului proeminent; barbă abundentă, cu fire drepte; mutră ce se voia bonomă, dar emanând doar șiretenie. Am bâlbâit în nemțește, în franceză, dar și în polacă, folosind ghidul de conversație. Cât despre fată, ea surâdea mereu (dacă nu chicotea de-a binelea), fără să scoată vreo vorbă. "E mută?" am întrebat. "E cuminte", a precizat moșul. N-am priceput dacă-i este fiică sau noră. Ne-a arătat căciuli pentru pani și pănițe. "Sunt sintetice", făcu singurul lucid dintre noi. Toată marfa noastră dispăru într-un sertar, în timp ce bătrânul ne înfunda buzunarele cu teancuri de zloți ("am berechet", am înțeles într-o traducere liberă), fata își revărsa râsul în cascade egale, iar eu mă holbam la un lanț de argint pe care amfitrionul îl pusese în raza veiozei. O mână m-a tras în cămara de-alături, mascată de ce s-a dovedit a fi o draperie. Fata îmi scotea încălțările, în vreme ce eu calculam febril când m-am spălat ultima oară pe picioare și căutam o atitudine potrivită pentru împrejurarea că ciorapii ar fi prezentat găuri. Ea își înălță capul dinspre podea, avea părul aproape alb de blond ce era, și atunci mi s-a părut pentru un moment că o recunosc pe tânăra văduvă pe care o salvasem, în goana calului, când m-am pierdut în tapiseria de la Wawel. Ascultam galopul și-mi strângeam iubita cu frenezie. "Vezi să nu-ți rupi gaibaracele alergând în saboți și cu ochii închiși pe macadamul Cracoviei", făcu singurul lucid dintre noi, "și șterge-ți naiba ruju' ăla de pe buze", (fantasmele incorigibilului *Cipri)*

... de mult vroiam să prind o cehoaică, băga-mi-aș, ce doxa mea, m-am plasat, tăticu, când să apară transportu, că am făcutără toate iesperiențele, cu germance, cu franceze, bașca cu suiedeji, ce doxa mea, articolul dousute, corturile le amenajase nașparlii, lu vagaboanda din Zalău îi băgasem ultimat că nu spălase cearceafurili, s-a lipit băiatul la fotografie de Martina, că ierea coaptă și cu forme mai greoaie, așa cum îi place la băiatu, a plătit iele o busuioacă, două, trei, patru! la restaurantu cu specific, că am observat că astea cu folcloricu le suce mințile, ce doxa mea. Gustave Gustave Gustave, zbierea Martina mea și pufăia ca o locomotivă, nu, zic, acilea ie Năiță zis și Nero, da' ea ținea ochii închiși dă greu senzațiilor, pufăia ca locomotiva când suie la Balota și zbierea dă să cutremura chempingu, o schimbase, ce doxa mea, Irji Irji Irji, pufăia și zbierea, da' io: nu, acilea-i Năiță zis și Nero, spaima lu litoral, fă Martino, fii atentă, că am intrat la Ieoropa, hă-hă... *(Năiță zis și Nero,* 'ălău de litoral - lăudăroșenii)

"Mrejile-aruncă..."

G.I. Tohăneanu

În tezaurul lexical al limbii române există cuvinte care, datorită structurii lor fonetice, își declară, fără nici o șovăire, "identitatea", la prima "ochire" săvîrșită de un specialist. Așa se întîmplă cu **mreajă**, care se ivește în titlul însemnărilor mele de astăzi: nu e neapărat nevoie să știi ce înseamnă, singură țesătura lui de sunete, felul cum aceste sunete sînt rînduite îl situează printre cuvintele nelatinești din zestrea vocabularului românesc. Într-adevăr, elementele lexicale, nu prea numeroase dar destul de importante și de frecvente, care încep, la noi, cu **ml-** și **mr-** sînt tot atîtea împrumuturi din limbile slave, căci latina nu suportă, la începutul cuvintelor, asemenea aglomerări consonantice. Prin urmare: **mladă** și **mlaștină**; **mreajă** și **mreană** nu pot fi moștenite din latină, ci reprezintă tot atîtea împrumuturi, destul de vechi, din limbile slave.

Nu l-am amintit pe **mlădiță**, măcar că dicționarele îl consideră împrumutat ca atare din limbile slave balcanice. Nu am înregistrat nici derivatele formate "pe teren românesc", cum se tot spune, cu toate că, mai ales în cazul lui **mladă**, ele sînt destul de numeroase și se folosesc în chip curent: **mlădiu, mlădios, a mlădia (înmlădia)**. La un moment dat, **mlădiu** și **mlădios**, în limbajul tehnico-științific, aveau să suporte concurența neologismului **flexibil**, care s-a și impus, pînă la urmă. **Mlădiu, mlădios** și chiar verbul corespunzător **mlădia (înmlădia)** au rămas termeni înzestrați cu disponibilități artistice actualizate de poeți. Eminescu, **Scrisoarea III**: "După gratii de fereastră o copilă el zări/Ce-i zîmbește, **mlădioasă ca o creangă de alun**;/E-a șeihului copilă, e frumoasa Malcatun".

Cu înțelesul său de bază, **mreajă** este un termen pescăresc, pe care dicționarele noastre îl definesc după cum urmează: "Unealtă de pescuit formată dintr-o plasă foarte ușoară, cu ochiuri relativ mari și împletită din ață subțire, cu ajutorul căreia se pescuiește în porțiunile liniștite ale apelor curgătoare sau în bălți". Vechi împrumut slav bine reprezentat în literatura noastră din toate perioadele, **mreajă** pătrunde și în **Țiganiada** lui I. Budai-Deleanu (v. 1957 și urm.), fiind bine cunoscut poetului încă din anii copilăriei, de la pescarii de pe valea mijlocie a Mureșului: "Merge grecul cu ceastă poruncă/Și sfătuind cu Hamza de toate/În urmă-acest chip **mrejile-aruncă**:/El însuș' să meargă și s'arate/Munteanului a porții dorință/Cercînd a-l aduce la credință.//Însă, de-ar vedea că nu să pleacă./De sîrg la Vidin să dee știre,/Și cînd ar fi vodă să-l petreacă,/Păn' la hotar, după-obicinuire,/Hamza-întracea Dunărea să treacă/Și din ascuns năvală să facă.//Așa grecul fățarnic să duce/Credințat cu știuta solie...".

Dinadins am lăsat textul "să curgă", de dragul expresiei **grecul fățarnic**, care "colorează" întregul fragment, dînd substanță sporită "notei" lui M.P. din subsolul paginii: **"Mrejile aruncă**, va să zică pune sfaturi viclene cu care să încurce pre Vlad; ca și pescariul, încurcă peștii în mreje". Însăși expresia din "Țiganiada", **a arunca mreaja (mrejile)** este destul de des folosită în textele religioase ale vechimii, cu sensul său propriu, deoarece ucenicii lui Cristos se îndeletniceau cu pescuitul. Citez, după Dicționarul academic, din **Cazania** lui Varlaam: "Dzice lui Petru Domnul **să arunce mreaja în mare să veneadze pește**".

În Dicționarul său, Tiktin adaugă încă un exemplu din toate textele religioase timpurii: "Vînătoriului de peaște (...) cînd să întîmplă **să arunce mrejile** și să cuprindă mulțime multă de peaște". Regăsesc cuvîntul lui Antim Ivireanu, în prima dintre **Dihaniile** lui (**Aceasta o am zis cînd m-am făcut Mitropolit**), numind unealta de căpetenie a pescarilor, din rîndul cărora și-a ales Mîntuitorul ucenicii: "Iară ei, lăsînd **mrejile**, merseră după dînsul". Sensul figurativ pe care expresia **mrejile-aruncă** îl dobîndește în **Țiganiada** este reliefat de Florea Fugariu, în comentariul său la versul 1959, printr-un citat din Chalcocondylas, unde e vorba de aceeași "intrigă" pusă la cale de Poarta otomană: "Acesta (Hamza) așadar spunîndu-i diacului (Catavolin) că e vorba să-l prindă pe om (Vlad Țepeș), se sfătuiesc asupra hotărîrilor care să-i ducă la scop, anume cînd îl va însoți la întoarcere, să-i întindă în taină o cursă de mai înainte, chiar în această țară a lui, și așa să-l prindă". Disponibilitățile de angajare figurativă ale termenului profesional **mreajă** sînt sesizabile pentru oricine, iar cronicarii nu au pregetat dă le actualizeze. Dicționarele citează din cronica lui N. Costin: "Temîndu-se să nu cadă în **mreja vrăjmașilor săi**, au părăsit pre Ion Vodă". Actualizarea acestor disponibilități este săvîrșită și de Antim Ivireanul în **Didahiile** sale (**Cuvînt de învățătură la Dumineca lăsatului sec de brînză**): "Deci pentru aceasta, blagosloviților creștini, cîți v-ați adunat astăzi la această cuvioasă și sufletească adunare, am datorie, ca un păscar sufletesc ce m-au rînduit Dumnezeu ca pre un nevrednic, **să întinz mreaja învățăturii** și să puiu **undița cuvîntului** înaintea dragostei voastre...".

* * *

Intuind virtuțile și... virtualitățile expresive ale acestui termen profesional, Eminescu îl introduce în alcătuiri comparative și metaforice care învederează același spirit mlădios-asociativ, aceeași viziune armonios integratoare a realității și, înainte de toate, aceeași profundă cunoaștere a vocabularului românesc atît pe dimensiunea lui orizontală cît și pe aceea verticală. Subțirimea și delicatețea firelor care alcătuiesc "mreaja" este pregnant reliefată în această comparație din poemul **Călin (file din poveste)**:

Iar de sus pîn-în podele un păinjăn prins de vrajă
A țesut **subțire pînză străvezie ca o mreajă**;
Tremurînd ea licurește și se pare a se rumpe,
Încărcată de o bură, de un colb de pietre scumpe.

Imaginea scînteierii "reci" pe care, strecurîndu-se în "ietacul" Cătălinei, Hyperion o răspîndește în juru-i, este alcătuită, vorba lui Sadoveanu, dintr-o "împărechere de cuvinte care nu s-au aflat niciodată împreună de la începuturile lumii":

Și pas cu pas pe urma ei
Alunecă-n odaie
Țesînd cu recile-i scîntei
O **mreajă de văpaie**.

Lesne i se impune oricui constatarea că străvechiul verb al industriei casnice **țese** (din latinescul **texere**) se insinuează în intimitatea ambelor imagini. "Țesătura" — ca lucrare "vicleană" a Firii — constituie temeiul "împărecherilor" **mreajă de frunze, mreajă de nouri**, care mișună în "proza" literară a Poetului. **Sărmanul Dionis**: "Afară ploaia încetase și, prin **mrejele** și valurile **de nouri** negri-vineți, luna trecea palidă și rece"; **Cezara:** "Ea s-apropia încet prin aleele străbătute de seninul nopții, pe cărările albe zugrăvite cu **umbrele mrejilor de frunze**".

Altundeva, tot în nuvela **Sărmanul Dionis,** metafora **mreje de frunze** este cuplată cu o comparație analitică convergentă: "Stele păzeau tăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor, în aer era pur și-n grădine miros ș-o umbră adînc-viorie, ruptă de dungi de lumină albă, care trecea prin **mreje de frunze**, ca prin strecurători de lumină". Textul este prețios și din alt punct de vedere, mai general, demonstrînd categoric (dacă mai era nevoie!) infiltrațiile viguroase ale **poeziei** lui Eminescu în **proza** sa literară. Aproape toate expresiile poetice din acest scurt fragment au echivalente, uneori... literale, în poezia propriu-zisă: **Stele păzeau tăria: Stele rare din tărie (Călin); luna trecea ca un scut de argint: luna, scut de aur (Scrisoarea IV); în aer era aur: aur în aer (Mortua est); umbră adînc-viorie:** "Tîmpla bate liniștită **ca o umbră viorie" (Călin);** "o **umbră** adînc viorie, **ruptă** de dungi de lumină": "o **umbră** fină/**Ruptă** de mișcări de valuri" **(Crăiasa din povești).**

În **Glossă, mreajă** participă la izvodirea unei îmbinări surprinzătoare, în stare să sugereze, pînă și prin rularea insidioasă a anumitor sunete, ideea poetică a "ademenirii" înșelătoare: "Ca un cîntec de Sirenă/**Lumea-ntinde lucii mreje**;/Ca să schimbe-actorii-n scenă/Te momește în vîrteje". Am văzut că expresia **a întinde mreje** dobîndește valori figurative încă din **Didahiile** lui Antim Ivireanul. Adaug, din aceeași sursă, încă un text, pe cît de frumos pe atît de convingător: "Veniți după mine și voi face pre voi păscari de oameni. Mutați pentru dragostea mea meșterșugu cel păscăresc pre pămînt. Acolea pre dînsul trimiteț și vă **întindeț mrejile**". Eliberată, despovărată de trimiterile sale obișnuite, expresia **a-și întinde mrejile** se înnobilează.

Textul eminescian din **Glossă** își dezvăluie întregul său tîlc pentru înțelegerea cît mai exactă și nuanțată a unor aspecte fundamentale privind creația artistică eminesciană, numai dacă este confruntat cu una din numeroasele sale variante. Mă refer la intenția, de atîtea ori vădită și tot de atîtea ori dusă pînă la capăt a Poetului, de a nu-și etala, cu ostentație, elementele livrești ale Culturii, retrăgîndu-le discret în substructura imaginii poetice și lăsînd cititorului, ridicat la rangul de... colaborator (vremelnic), bucuria re-descoperirii lor, în zestrea cugetului și a simțirii sale.

Iată cum sună aceste versuri într-o redactare anterioară (**Opere, III**, Fundația Regele Mihai I, 1944, p. 94): "Ca și glasul mîndrii **Circe**/Mîndre-s cele trecătoare/Și te-atrag la șezătoare/C-o zîmbire, cu te miri ce". Oricum, este neîndoielnic că numai un mare poet — mare și... nobil deopotrivă — este în stare să renunțe la "ademenirile" unei atare rime: **Círce-míri ce.** Este vrednic de a fi reținut amănuntul că atît numele zînei cît și rima în discuție îl obsedează pe Poet. "Ecouri" ale lor răzbat în **Scrisoarea IV,** dar — lucru memorabil, din punctul nostru de vedere — numai la nivelul variantelor (**Opere, II**, ediția citată, p. 331): "Te gîndești fermecătoare/Adorată mîndră **Circe**/Că mă saturi c-o privire/Cu zîmbiri și cu te **miri ce**".

"Mrejele" zînei se destramă și cad, iar Poetul se dovedește, într-un anume sens, solidar cu Ulise, cel către care trimite, nu numai prin... titlul ei, postuma **Pentru păzirea auzului**: "Nu spune-un basmu numa poetul cel vorbareț/De eroul Odissev cel mult meșteșugareț:/Și-au astupat cu ceară urechea, să se culce/La glasul de Sirenă adormitor de dulce,/Ș-astfel putut-a numai corabia-i s-o poarte/Pe lîngă a lor ostrov aducător de moarte".

Străvăzînd afinități latente între lucrurile lumii, Eminescu iscusește îmbinări unice, ca **mreajă de văpaie, lucii mreje, mreajă de frunze, mreajă de nouri**... Uimitor este, între altele, "amănuntul" că, deși nici un român, înaintea Poetului, nu plăsmuise asemenea "alianțe" de cuvinte, ele ni se par totuși firești și vechi de cînd lumea.

Numeroși, dar mai cu seamă pitorești, sînt, în lumea noastră, termenii ce denumesc uneltele pescarului, iar bogăția terminologică trebuie să fie raportată, în mare măsură, la condițiile naturale și materiale în care tagma lor — a pescarilor — își desfășoară activitatea. Iată o listă, bineînțeles selectivă, de asemenea termeni, a căror rînduire, neglijînd alte criterii, ține seama doar de cel alfabetic: **carmac, cîrlig, clește, luptaci, majă, matulă, mreajă, năvod, orie, plasă, plavă, plăvală, setcă, vîrșă, voloc.** Mulți dintre acești termeni își află sălaș în scrierile lui Sadoveanu, cunoscut și în ipostaza sa se vînător și pescar. Așa și l-a imaginat Nicolae Labiș, în splendidul său poem **Bătrînul pădurar...**

O mențiune aparte merită **majă**, sinonim pentru **năvod**. Pescarul cu **maja** se cheamă **măjar** sau **măjer**, întocmai cum cel care prinde pește cu **năvodul** se numește **năvodar**. **Majă** și **măjar (măjer)** sînt cuvinte obișnuite de cronicarii și scriitorii moldoveni atunci cînd îl evocă pe Petru Rareș, înainte de a deveni Domn al Moldovei. Ion Neculce, **Letopisețul**... "Cînd au pus țara întîi domn pre Petru Vodă Rareș, el nu era acasă, ce să tîmplasă cu **măjile** lui la Galați, la pește"; Sadoveanu, **Frații Jderi:** "Îmi vine știre bună și despre peștele închis în bălți în fiece primăvară, pe care **măjerii** îl prind apoi cu vrednicie".

Noi apariții la Editura ProLogos

Poeme de Dagmar Maria Anoca

Pe masă un cap retezat

Pe masă un cap retezat
nici urmă de ghilotină
nici o picătură de sânge —
cu ochii muți cântă
dăltuitorule
mâinile tale.

Jurnal autumnal cu un vișin

Prietenul meu vișinul
și-a scos astăzi limba la mine
și-a lipit-o cu totul de geam
silabisind:
vino cu mine în vis
vom reveni primăvara
nu-și dă seama că de cealaltă parte-a
ferestrei
este o altă lume.

Apoi

Pe celălalt mal
totul îmi pare străin
acolo-i o femeie cu trupul uriaș
ea dă drumul la călușei
urcă în ei
copii și bătrâni.
Îmi trimit ochii-ntr-acolo
din această pricină capu-mi se-nvârte.
Sunt toată spuzită de pustule.

Haiku despre metafizică la prețul de 24 de coroane

Nori pe tăcute —

Vântul își râde de ei
Tu ești dedesubt.

Imagine

Noaptea
marea face dragoste
cu un cer albastru închis

o lună oranj privește de sus
la această înspăimântătoare
splendoare.

Primăvară

Dangăt de clopot învolburând timpul.
Picură din el
ca din borcanul cu miere
clipă de clipă
punct după punct...
Cu toate acestea
o vrabie s-a așezat
pe clopotniță.

Clopotul răsună ca din adânc
iar pământul
respiră seva crudă a cerului
prin vinele de metal
curge sânge-omenesc.

Grădină-n amiază

Fluture pe o frunză
Aplecat capul soarelui
Își coboară privirile.

Ocnașul

Marea mi-a înfipt colții în inimă
ca un bărbat
mi-a prins de încheieturi
cătușele albe-ale valurilor
și acum mă devoră.

Stafide

O licoare strălucind în pocal —
un fum se destramă în albii de râu
iar tu ai pus punct.

Cât de frumos este unghiul făcut de o ramură

Cât de frumos este unghiul pe care-l face
o ramură

Părul și-a întins deasupra mea
un parasolar
verzui
o puzderie de oșteni
cu scuturi minuscule de frunze
pornesc la luptă
cu vântul și razele
șatra se zbate
rochie de vară împrejurul coapselor suple
undeva între zid
și văzduh
face unghi ramura.

Cât de frumos este unghiul pe care-l face
aceasta.

În românește de Lucian Alexiu

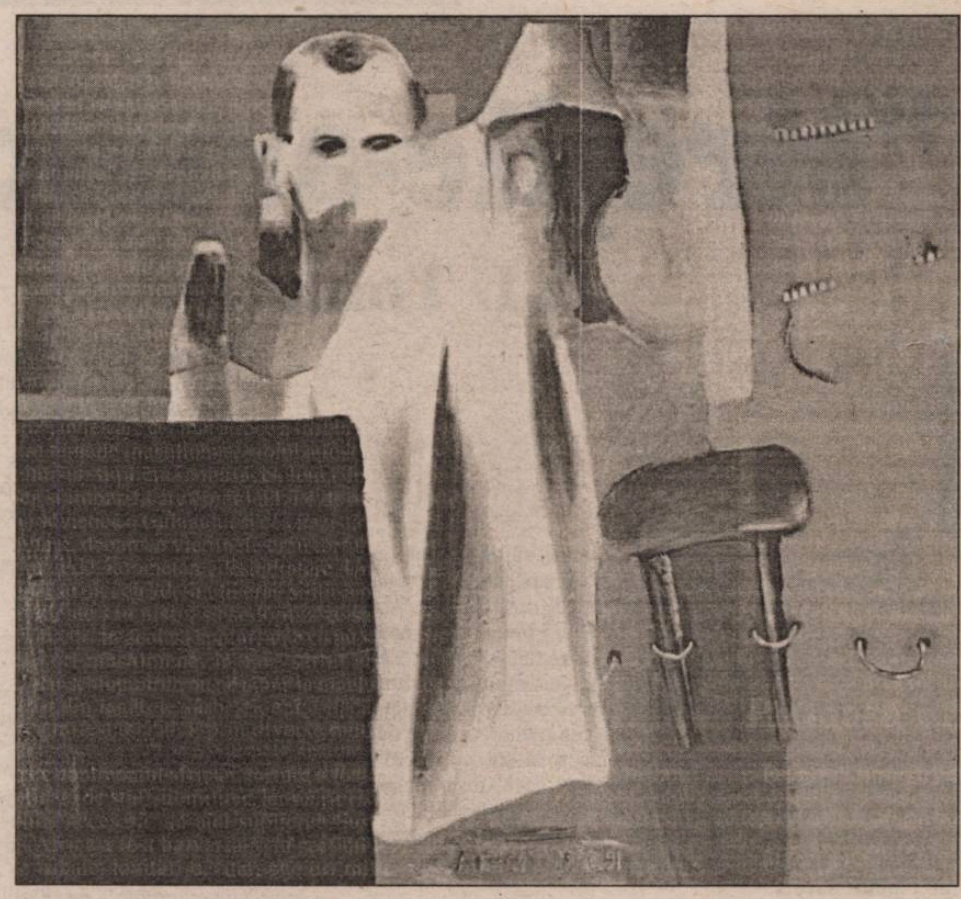

Dan Emilian Roșca

sunt cer spațial poros

secole zăpăcite se prăbușesc
în ghiocul unei ore
și ce frumos vorbesc în somn

sunt cer parțial poros
și absorb

dar glasul
obosită hurie
mi-e glasul

poem îndrăzneț

ce mai: era o colonie
exemplară: căsuțe proaspete
din chirpici strămoșesc
fântâni adânci bântuite de zâne
băncuțe care hodineau bătrâni mucoși
ulițe alergate de hâtri copii cu manuale
și zmee
bărbați în toată puterea verbului
se lăsau duși de felurite predicate
femei bune prăștiașe umblau prin
grădini incipiente după vânat
fete transpuse mestecau mămăliga
arămie de toate zilele argintoase

totul intra în vederea
echerului și compasului era
firește o ordine secretă dar
asta o știa toată lumea și
tocmai asta era taina

generația mea

mai genereișăn de rahat
ce mult te iubește Dumnezeu

ți se-ngustează drumurile
toate drumurile-ți devin o singură linie
te atacă briganzii cu pâine și sare
dar tu nu-ți poți uita patria ta
cu miros de pește n-o poți uita
fiindcă duhul ți-l încălzești
cu lipie și mulsură de struguri
a mea generație
de refugiați temerari

un bătrân teribil

bătrânul spunea: vai de cei
împărtășiți prin procură
mai bine luați exemplu
de la traian dorgoșan
el a spart o vitrină
a librăriei sanitas pentru
a scoate de-a dreptul
limba la nietzsche

bătrânul își amintea: într-o
zi șerban foarță a construit
un labirint apoi l-a uitat
și a pornit-o prin el mai
apoi condus de un câine imaginar

bătrânul zăpezi altădatiza: ehei
feților pe-atunci poeții locuiau
în demisoluri rococo și
mansarde rustic văruite

om mani padme hum

filă de jurnal

azi am o părere
dezgustător de bună
despre mine

îmi amintesc de o zisă
a unui poet desperecheat:
jungla de rostiri
e tăcerea păzitoare
a Comorii

azi din nou sunt cenușă
cenușă imaculată cenușă mângâietoare
ce periodic renaște
din propria-i pasăre

DEBUT

Tudor Crețu

Abia trecut de faza incipientă a asimilării poeziei (lecturi diverse, influențe, tatonări), Tudor Crețu se găsește, actualmente, în aceea a febrilei căutări a unei formule personale, a unei forme cât mai adecuate, care, disciplinându-l, nu-l sufocă. Nu știu încă dacă le-a găsit. Ceea ce remarc este progresul de la compunerile-i de acum un an, valabile formal, adică tehnic, dar desuete și crispate, la textele de azi, mult mai destinse, ba chiar ironic-euforice, pe-alocuri, ca unele ce, fără a cădea în gratuit sau derizoriu, descoperă grația jocului poetic și farmecul unui surâs benign. E o descoperire fericită – precum a unui Picasso, să zicem, când trece de la "bleu" la "rose"...

Parafrazându-l pe Apollinaire, aș spune că, cerându-mi o "prefață", Tudor mi-a cerut o "profeție". Or, nefiind profet, eu nu-i pot face decât o clasică urare de drum bun!

Șerban Foarță

Rutină

tăcerea asta cu chip de pește,
înot domol de caracudă
în apa îngălbenită și dulceagă
a râului domesticit de oraș.

Lectură

cu pana
cu care bunica
ștergea obiectele de praf
înaintea sărbătorilor,
gâdili talpa cuvântului
ațipit pe hârtie.

***

Descoperi cuvântul,
cum un adolescent își descoperă trupul:
câteva pete vagi și dubioase
ce compromit desăvârșirea așternutului alb,
privești în ochi
vulgaritatea foii neîntinate,
mai goală decât femeia visată.
Prea multă libertate.

***

în jurul nostru, timpul
își făcea de cap.
ca și sexul femeii,
secundele mustesc
în zeama atingerii fatale.
Eficient.

Parfum

Sfârtecatul
bucății de pește
stropite cu lămâie
va rămâne
un trend, un fir
din care se va țese
taina unei cine.

***

miez umed de ecler
ce se lipește de degete,
Realitatea.
obiecte mustind în propria nuditate.
atinse, îți șoptesc ceva,
fiori se tolănesc peste piele.
Senzațiile, dragoste făcută cu porii
mai deschiși decât ferestrele caselor de țară
în ziua de praznic.

***

hârtia, (la)crimă albă a lemnului,
mistuită în străluciri de alb astru,
altminteri ce i-ar fi Te Deum,
dacă nu înălțimea copacului,
goana sa spre cer
care continuă în cuvânt.

u

lipește-ți urechea de cuvânt
ascultă
cum ulmii curg spre cer.
Mult.

Divag(r)ație

Deși veșnică,
ești singurul lucru nou.
prea femeie să ți se spună doamnă,
prea aproape, prea în blugi.

Ritual

să arzi foi goale,
să arzi albul,
să arzi cuvintele nescrise,
să te privești în oglindă
la lumina acestui foc.

***

întins pe sub cuvânt,
de parcă ar fi mașină(rie) stricată,
intrată în servis pentru reparații capitale,
tot ser, vis, ce mai defect de efect,
un pelerinaj pe la Mecca-nismele sale
ori pe la "isme".
ești singur în(tru) el
cu vântul ce se duce,
singur, cuvântul seduce.

Agenda

încă miez de măr albastru
închis în prospețimea zilei,
un fel de congelator
în care-i păstrez aroma.
miros foile a gură de Adam,
foșnetul lor, ecoul mușcăturii.
încă.

Risipă

eram superbi,
ne permiteam gesturi largi
și evocări sentimentale.
jocuri vulgare prin palate pustii.
Ce mai Lavaliere.

***

cum în "a atinge" ninge
fosforescența din "a stinge"
limba focului ce linge
paradisiac meninge
cum în "a stinge"
ne atinge

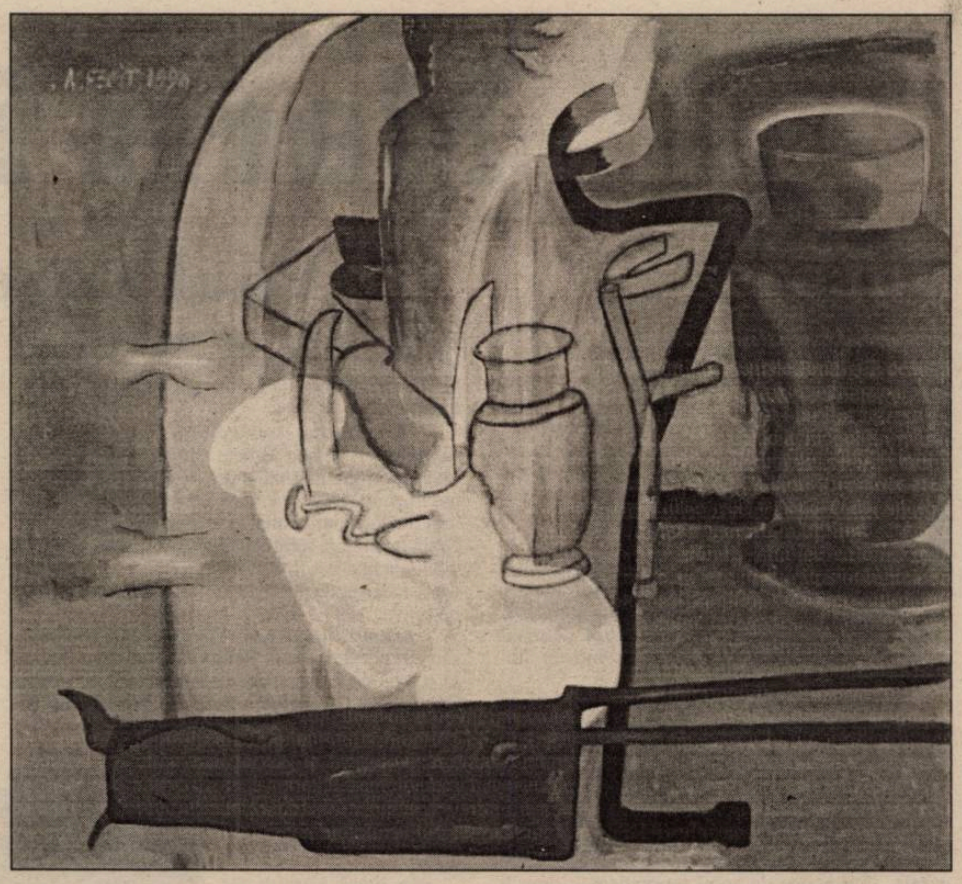

Adrian Derlea

Rubinul

la blazonul străbunului
rubinul din garda spadei
atințește stâlpul
unui ciob de memorie
în care o boare uscată de-un fluture
amintește de-o iluzie virgină cândva
risipită fără un rămas bun
și fără la revedere.

Numai de bine

pricopsit cu o viață bună la toate
am început să prind obiceiul de a gândi
despre morți numai de bine
încât în crepuscul
chiar soarele-mi pare o tigvă incendiată
e un fel de simplitate pe cale de dispariție
iar cămașa țesută de păianjenii răbdărilor
tale
parcă mă sufocă deja
atunci o neliniște bântuie prin întâmplări
iar prin vise
zei puberi înalță zmeie.

Bursă

pe la precupețe nu-i de găsit
puterea de-a-mplini nevoi
dar zvonarii știu exact
unde se vinde și se cumpără
orice precum
cuibul ciorii de pe gard
și chiar bastonul scorojit
al sărmanului din ușa capelei.

Uitare

Este locul nerostitelor speranțe
din numeroasele seri
îmbâcsite de șoapte geloase
unde iubitele au pielea strălucitoare
și este duminică ocrotită
de profilul unui sân fierbinte
încât și zeii uită că-s zei
încremenind clipele.

Popasuri

zile și nopți de-a valma poposim
pe oriunde
să ne mințim cu una-alta
deși nu-i loc
în care să nu avem nevoie de nume
și unde
vreun glas să nu cânte
despre clepsidra fisurată.

Claca

abia la scăpătat
cu oboseala în brațe
încă zvâcnind a coasă
jur-împrejurul lămpii de gaz
și înstăpâniți fiecare asupra cepii
și părții sale de coleașă caldă
râvnim cu butucii degetelor
spre mijlocul mesei
unde-s făloși cârnații
mustind năvalnice miresme.

Uneltire de taine

cum vin pe lume
toate cele nenumite
dar egale
în dragostele noastre
împreună trecem prin zile
și prin albele nopți
acoperindu-ne adesea
cu liniști încă neștiute
ca-ntr-o uneltire de taine.

Rămâne tăcerea

orice pasăre zboară mai frumos
decât am râvnit
iar femeia încă-și admiră sânii
în lungi nopți trădătoare
până soție se face
dar niciodată amantă credincioasă
va fi pace dar
după izbândă victoria nu mai are preț
și din ce-am iubit cândva
rămâne tăcerea.

Marii fericiți

Paul Eugen Banciu

Crucifixul pe care-l ținea Mihai în dormitor era din lemn, adus de tatăl lui de la o biserică greco-catolică din Ardeal, încă înainte de război. Crucea neagră avea aproape șaizeci de centimetri, iar trupul lui Iisus era colorat într-un albgălbui.

Îl ținea deasupra televizorului, și împreună cu cele două corpuri de bibliotecă, așezate de o parte și de alta, formau un mic altar sever. Mobilierul din casă era dintr-un lemn de fag acoperit cu furnir de mahon. Pe televizor avea o vază lată în care nu fuseseră niciodată flori. În ea ținea niște pietricele aduse cu ani în urmă de la mare. Atunci, medicii îl sfătuiseră să-l ducă pe Dumitru, să i se întărească oasele, să n-apuce de copil reumatismul, cum li se întâmpla majorității celor crescuți în orașe.

Privi la ecranul televizorului neaprins ca la un imens ochi de mort. De fapt își zărise chipul reflectat în sticla gri, deformată, alungită și avu o tresărire. Cu vreo douăzeci și cinci de ani în urmă, când Ilona dădea explicații grănicerilor unguri, în limba lor, la granița cu Austria, rugându-i să o țină în lagăr, să-i facă ce-or vrea, dar să n-o trimită înapoi în România, în sala de reanimare a Spitalului Bega II, peste drum de căminele Mecanicii și nu departe de strada pe care copilărise, Mihai vedea lumina zilei pentru a două oară, după un somn eteric de șase ore. În dreptul ferestrei, era coșul de la bucătărie, sau cel al crematoriului spitalului, zid roșu și negru, care avea să-l urmărească în vis, în comă sau pe trezie, în momentele grele, toată viața de atunci mai departe. Era noapte, mult după ora douăsprezece, când reușiră să îi trezească.

Își auzise numele strigat de Elena, apoi de Paraschiva, venind de undeva din altă lume, roșie-neagră, întunecată și umedă, fierbinte și vâscoasă: "Mihai!". Simțea niște lovituri cumplite scoțându-i maxilarul din articulație. "Mihai!". Cine era Mihai? Cine răspundea cu toată certitudinea la numele acela? Denumea o plantă sau un animal? Era un substantiv, un adjectiv sau un verb? Poate desemna mișcarea unei particule anorganice spre una organică. Poate desemna sub un nume de cod, însăși trezirea.

Într-un îndepărtat halou auditiv, răsări o voce siderală care se auzi vag: "S-a trezit la jumătatea operației și i-am dat încă o doză de eter, pe numele celui de pe patul acela". Ca un om căzut la pământ, care se ridică într-o rână, mormanul acela biologic ce purta numele de cod "Mihai", întrezări printre genele moi, o ființă ca un om ce stătea în patul alăturat, la vreo douăzeci de centimentri de el. Avea un cearșaf peste picioare și brâu, mâinile împreunate pe piept și privea țintă în tavan. Era trupul lui Mihai, sau altul? Al unui străin.

În moarte nu există străini, nu există aproape. Lumină gri venind ca o ceață densă după o zi cu lapoviță. Un cearceaf alb, dus de o mână nevăzută, acoperi pieptul și fața celui aflat la douăzeci de centimetri. Alb însemna altceva decât permanența brun-roșcată a materiei vâscoase și calde numită ființă. Brun-roșcatul este varianta vie a negrului. Albul nu are corespondent vital.

Și din nou: "Mihai!", și din nou altcineva, căci nici cel acoperit complet cu cearșaful alb nu voia să răspundă. O durere vâscoasă a abdomenului. Alta ascuțită a maxilarului învinețit de lovituri și câteva lacrimi. O mască de oxigen fortată să intre peste față și nări. Un icnet, o sufocare. Să te sufoci de prea mult oxigen... Picioarele înțepate cu siringa, mâinile înțepate cu siringa. O respirație adâncă după câteva apăsări în partea stângă, de unde pleacă lichidul acela, care spre vărsare devine brun-roșcat, apoi negru și nu mai înseamnă viață. Alți pumni, masca de oxigen luată, prin genele întredeschise, ceața roșie a becului din plafon. Un roșu murdar, cărămiziu închis și în jur negru. O durere atroce în abdomen, un țipăt. Durerea înseamnă viață.

"Aduceți mialgin, tubul de drenaj, tubul de evacuare, perfuziile, transfuziile... va rezista, are o rezistență cumplită!". Vocea de bas-bariton a unui bărbat dintr-o pată albă. O senzație de sufocare, de înec într-un val de materie vâscoasă, într-o viitură de cheaguri brun-roșcate. Viață. Ce mai contează înțepătura într-o venă. Tânțarul în plus dintr-o pădure tropicală după o ploaie brună. Aburul dens al smârcurilor emanând viață. "Mialgin".

"Mamă!". O naștere grea, de opt ore, din care aproape șase, o cezariană. Nașterea unui făt, care în inconștiența lui, în loc să țipe și să respire sufocat aerul care-i va fi noul lichid amniotic, până la moarte, strigă "mamă", articulat, clar, silabisit. Și verdictul petei albe cu glas de bas-bariton: "Va trăi!". Apoi o sfârșeală fierbinte și din nou noaptea biologică.

La trezire, peste ceva numit timp, seara, patul de alături, gol. Mai departe, o imagine cețoasă, dinăuntrul căreia, o voce de femeie, țipând ca în durerile facerii.

Mai aproape, spintecătura proaspătă a unei săbii a lovit de sub torace, până sub ombilic. S-a învârtit printre mărunțaie, să fie sigură că va aduce moartea adversarului. Capul ca și spart, maxilarul ieșit din locul lui, orbitele moi, fierbinți, gâtul uscat. Două infirmiere schimbând niște sticle pe un copac din fontă sau fier. "E bine!" Va fi fiind pentru cineva, dar la naștere sau reîntoarcere, nu e niciodată nimeni pe lume.

Adam va fi spus oare "Doamne"! Ar fi însemnat să fi trecut deja pe la Pomul Cunoașterii, înainte să o aibă pe Eva, pe cea care l-a dus spre Pomul Cunoașterii. Adam nu s-a născut, în primul rând, deci începutul lui a arătat în cu totul alte culori decât mâzga brun-roșcat-neagră. Adam a venit dinspre alb, la fel de inconștient și mut. Ar fi trebuit să poată spune "Doamne!", pentru că Adam n-a fost făcut ca și copil, ci ca și om matur.

În patul alăturat, la douăzeci de centimetri de lumina încețoșată de ochii umezi ai lui Mihai, e adus un trup de bărbat în spasme. Pete albe fugind de o parte și de alta. De același copac de fier sunt stârnate alte fructe-sticle. Ceața caldă de după ploaia tropicală din pădurea cu smârcuri și liane de început geologic acoperă imaginea. Un țipăt de fiară înjunghiată. Celălalt, sau cestălalt, Mihai. Un spasm, o cabrare a întregului trup arcuit între ceafă, călcâie și coate. Un oftat adânc, apoi liniște. Celălalt, cu fața întoarsă spre Mihai. Se privesc cu ochii larg deschiși, umezi. Nu se văd.

Mihai zărește ceva, apoi o dâră brun-roșietică scurgându-i-se din buzele celuilalt. "Dar pe mine mă doare cumplit lovitura de sabie sau așchiile grenadei explodate în pântec. De ce sângerează el, un altul, celălalt, sau celălalt sunt eu?" "Mialgin la patul unu!", dictează printr-un abur roșietic, vocea de bas-bariton din dreptul petei albe. "La patul doi faceți formele, până-i apare pata pe spate!". "E luni, e joi, e-o altă luni?" Fălcile nu se închid. Luni s-a despărțit lumina de întuneric. E do de jos, de sub portativ. E nota care-și duce singură portativul. Dar luni mai e și do de sus, când s-a trezit Adam. El n-avea voie să știe că este Adam. El n-avea voie să știe că l-a făcut cineva. El nu iubea pe nimeni. Adam n-avea voie să iubească nici propria-i ființă. E luni, ziua a opta, aceea de după facere, care este tot un do, dar pe un alt portativ.

Mialginul produce halucinații. E o morfină mai blândă, care în combinație cu două doze de eter, te trimit direct în Rai. Celui din patul alăturat, i-a fost întoarsă fața spre tavan și i s-au pus mâinile pe piept. Ciudat e doar faptul că poate să nu respire. Pentru Mihai, respirația și mai ales tusea sunt un calvar, fiecare inspirație, împinge aerul ca un cuțit direct înăuntrul trupului, adânc, și-l răsucește. Printr-un tub, ce duce în dreptul cuțitului din pântec și iese prin nara dreaptă spre un borcan de sub pat, curge un lichid brun-roșcat-negru. Lutul nu poate să aibă culoarea aceea decât cu mult oxid de fier, apă și cernoziom. Adam a fost făcut din toate astea la un loc și mult calciu. Adam era alb. Nimic din om nu e alb.

Un somn profund, efect de mialgin, de slăbiciune. Un soldat din Revoluția Rusă, cu musinaganul pe umăr stă planton pe tavan cu fața spre fereastra întunecată. Soldatul execută câte un ofițer alb-gardist, apoi păzește trupul ucis. Așa a primit ordin, iar unde nu sunt prieteni, toți sunt dușmani. El nu vrea să fie alb-gardist și execută ordinul.

Lumea se adună în interiorul pleoapelor umede. Setea e potolită din fructele de sticlă ale copacului de fier. Apa ajunge direct în vine. De cealaltă parte, e un alt copac cu fructe negre din care curge sânge direct în inima picioarelor sau prin picioare, spre inimă. Dostoievski în persoană e dus la închisoarea-fort din Sankt Petersburg de mai mulți soldați cu musinaganalele pe umeri. Raskolnicov îl privește dintr-o trăsură. Ivan Karamazov îl privește printre gratii în curtea fortăreței. Nu știe cine e. Va sta în celulă cu Mâșkin. Prințul Mâșkin cu ochii lui blânzi, încercând să aducă bine oamenilor, ca un nou Iisus, și ucigându-i.

Adam e alb. Soldații cu musinaganele lor, și toată povestea inculpatului Dostoievski se petrece pe tavanul gri. E var. E alb, dar din din cauza ochilor injectați cu vinișoare brun-roșcat-negre, devine gri. Fălcile dor. Maxilarul e strâmb, dinții de jos nu se mai potrivesc peste dinții de sus. Într-o ploscă se adună urină. Un mod mai complicat de a renaște, sau de a te naște, direct matur ca și Lao Tzî, ca și Adam. Adam nu știa că se va naște Lao Tzî, iar Lao Tzî, nu știa că înaintea lui a fost făcut Adam. Tot direct matur. E luni sau e joi? E lunea de pe celălalt portativ, do-ul de dincolo de primele opt note.

Din capătul celălalt al încăperii, același țipăt de femeie născând din nou. Nu există "din nou". Timpul nu curge, nu e etern. De fapt nimeni nu știe ce înseamnă etern, și-l confundă cu ideea de plat. Aceeași clipă, aceleași imagini ceva mai clare sau mai difuze, aceleași sunete într-un același moment de trezire. Exista doar o schimbare. O cronometrare, care nu ține de ciclul diurn-nocturn, și el aplatizat, ci de ritmul în care patul de alături, cel blestemat (spun doctorii, asistentele, adică vocile acelea din eter) este adus câte un om, un celălalt,

pentru salvarea căruia se face totul, dar inutil. Și toți, după spasmul final își întorc privirea spre Mihai. Este singura măsurare a trecerii.

Mihai se dumerește doar că sunt necunoscuții lui direcți, pe care îi cunoaște acolo pentru zece minute, se privesc în ochii larg deschiși, sau doar vederea e numai dinspre ochii lui Mihai. Ceilalți, cu care se măsoară timpul real al trecerii, sunt triști, cu expresii de împăcare, fără dureri și privesc în gol undeva în dreptul locului de sub cearșaf, pe unde i se pune plosca lui Mihai, să urineze. Mereu i se face rușine. Nu se poate concentra când cineva privește atât de fix spre mâna lui ce ține plosca.

Abia după aceea vin asistentele, întorc capetele curioșilor acelora, cu fața în sus, le închid ochii, le pun mâinile pe piept și-i acoperă cu cearșaful. Succesiunea lor marchează un fel de trecere a timpului. Dar prin repetarea imaginilor, și acest timp dispare, se aplatizează, ia dimensiuni eterice. Are un sus, un jos, niște margini.

Raiul avea margini să se separe de pământ. Adam nu știa că Raiul avea margini, pentru că nu știa de existența pământului. Printr-o crăpătură din tavanul gri, se întinde chipul zâmbind al lui Napoleon. Cel convențional, sărutând-o sincer pe contesa Walewska cea adevărată. Pictorul David a lansat convenția, iar acolo s-a transmis prin vise de la o generație la alta, două sute de ani.

Cum arată două sute de ani într-un timp cu dimensiuni plate. Susul și josul sunt de fapt un fel de lungime și lățime, iar diagonala o înălțime trântită gravitațional de pământ. Adam vedea în spațiu? Adam vedea colorat? Adam vedea în alb și negru, în lumină și întuneric. Pomii din Rai erau albi, cerul, o ceață luminată. Nimeni nu avea umbre, pentru că nu existau decât Adam și pomii într-o lumină difuză. Soarele și luna luminau doar pământul. Pământul avea alte dimensiuni.

E luni, e joi? Copacul cu fructe negre a dispărut. Fructele negre erau din sângele unor oameni care, poate tocmai au trecut prin patul de alături de Mihai, să-l învețe clipele scurgerii timpului. Fructele negre sunt sânge sterilizat, adică etern. Copacul cu fructe negre este Copacul Nemuririi. I-a fost luat lui Mihai înainte să fi apucat să-și dorească să se apropie de el. Să-l facă să fie etern prin sterilizare. Grupă A II.

Sufletul stă în sânge, în globulele roșii, în brun-roșcatul lor care se vede doar la microscop. Și timpul se poate vedea la microscop mult mai bine decât cu ochiul liber, dar arată altfel. Globulele roșii sunt sufletul. Mihai și-a pierdut sufletul, nu mai iubește nimic, pe nimeni, ca Adam. Adam l-ar fi iubit pe Dumnezeu dacă n-ar fi păcătuit, nu l-ar fi pedepsit și nu i-ar fi fost frică de el? Cum arată o iubire fără vină și fără frică? Diagonala timpului plat începe să se ridice. Al cincilea sau al zecelea om-clipă înregistrează timpul real pentru Mihai, intrând imediat în eternitate.

O geană de lumină de cer albastru în colțul ferestrei. Hornul din cărămidă roșie-neagră. Femeia care naște din nou în al treilea pat, lângă o chiuvetă din robinetul căreia curge apă. Se aude susurul apei. Lui Mihai îi vine să urineze. Se ferește de privirea fixă a ultimului venit din patul de alături. Îi cere prostește, să-i dea plosca. Celălalt nu răspunde. Nu mișcă. Mihai își călcase pe inimă și pe rușine. Apa robinetului clipocind îl înnebunește. Urinează în pat.

Când vin femeile în alb să-i așeze fața în sus celui de alături și să-i pună mâinile pe piept și să-l acopere, îl ceartă pe Mihai că a udat patul. Urmează ceă dea doua operație fără eter sau anestezicele obișnuite: schimbarea cearșafurilor de sub el, de pe el, întoarcerea saltelelor. Dacă ar fi fost el în patul de alături, un lemn, n-ar fi simțit nimic. Așa însă, totul se rupe.

Mialginul are puterea de a aduce în fața ochilor personaje vii din toate cărțile citite cândva. Spiritele unor oameni care au trăit aievea, nu numai pe pereții gri ai tavanului de la reanimare, dar și în ambrazura de fereastră, dincolo de care, reale sunt și cerul și coșul crematoriului spitalului și curtea cu ambulanțe pe care Mihai le va vedea abia după ce se va sătura s-o mai audă pe femeia aceea tânără, născând același copil de cincizeci de ori, să-i fixeze lui viața de timpul oamenilor și după ce alți cincisprezece oameni-clipă vor veni pe patul de alături și vor rămâne să privească fără veselie sau tristețe, cum își pune el plosca în dreptul mădularului, să urineze.

Ce este personalitatea? Mihai nu poate întoarce capul decât spre dreapta. Acolo dă de niște substanțe adunate la un loc sub forma unui trup chimic, ochii ațintiți ca niște sticle triste privind spre plosca lui de sub cearșaf. Un corp chimic care se diferențiază de Mihai printr-o clipă când sângele încetează să se mai răspândească dinspre mare spre izvoare, sau izvorul e marea. O mare dinamică, ale cărei maluri pulsează și nu mai împinge sângele spre capilare, iar apa aceea caldă devine o crustă și se retrage gravitațional din întregul corp, pe spate. Pata albastră.

Ce graniță este între paturile unu și doi, care desparte soarta a două ființe în doar douăzeci de centimetri, lăsând un om să fie ființă și transformându-l pe celălalt într-un corp? Care e șoapta spusă de fiecare dintre cei care au zăcut doar câteva ore lângă patul lui Mihai? Care e șoapta spusă în clipa respirației aceleia profunde, inutile, dincolo de care își lasă capul spre partea stângă și privesc în gol? Orice geamăt e un cuvânt nerostit, nearticulat. Orice oftat e o nearticulare a unui gând neformulat.

Mihai începe să le deslușească mai bine chipurile, să realizeze că unii sunt bărbați, iar altele sunt femei, după sânii aplatizați ca niște simpli pectorali flasci. Numai o clipă îi îndepărtează de Mihai. El simte o durere atroce în pântec, în plămâni, în gât. Maxilarul strâmb, ochii injectați și orbitele vinete. Arată oribil în crisparea lui vitală, disperată, față de chipurile ce se destind pe rând sub privirile lui, la doar douăzeci de centimetri. Ei au plecat, el încearcă să se reîntoarcă.

Simte că-i fierbe tot corpul ca un cazan, că se sufocă. Din nou agitație în jurul lui. Masca de oxigen. Copacul Nemuririi cu fructe negre. Simte. Acum simte cum i se introduce un ac deasupra metatarsienelor, într-o venă din laba piciorului stâng. Simte cum fașe îi imobilizează piciorul și-l răstignesc de rama patului metalic. Apoi alt picior și altul. Toate picioarele care-i sunt și mâinile. Un miriapod imobilizat în rășină, care va supraviețui ca și corp înăuntru unei lacrimi galben-cafenii, lucitoare de chilimbar.

Doar ochii descifrează pe tavan copaci, ființe din amintirile altora mișunând concentric ca un ochi care se scufundă. Alături nu se întâmplă nimic. "Ați pierdut mai mult de jumătate din sângele din corp. Stați liniștit. E mai ușor să mori decât să trăiești". Tâmpenia auzită de o ureche oarbă, pe fondul unor acorduri amestecate din Brahms, Bach, Grieg, Gounod... Noaptea Walpurgilor. Dar corpul de alături, n-a pierdut decât un firicel de sânge pe la marginea buzelor și totuși, ceva s-a despărțit din el și a rămas o masă inertă. Nu e legat de pat, nu are mască de oxigen, tuburi de drenaj intern și altele în deschizătura operației care arată ca după o autopsie. Nu are Pomul Cunoașterii cu fructele lui transparente din sticlă, nici Pomul Nemuririi cu fructele lui negre.

"Ziua a treia, a cincea și a noua sunt mai periculoase. De primele două a scăpat". Un monolog în eterul de dedesubtul gheții gri a tavanului. Undeva, Chopin cântă la pian. Cehov intră cu un pescăruș pe umăr, într-o livadă cu vișini. Diferența, limita... Diferența dintre un corp și o ființă există. Care-i limita? Limita dincolo de care o ființă devine corp. Invers nu se poate. Respirația aceea adâncă și ultimul cuvânt nearticulat? Se zice suflu.

Dumnezeu a suflat peste corpul din lut al lui Adam și i-a dat duh. De atunci, milioane

de oameni i-L restituie. Dumnezeu i-a dat suflu doar lui Adam. Peste Eva n-a suflat. Eva e corp fără duh?

Mâinile lui Mihai sunt mai vinete decât ale femeii din patul alăturat, care nu se mai satură să privească spre el. Așteaptă să-i vină să urineze. Să-și ducă plosca sub cearșaf, să nimerească gaura scoicii. Plosca lui Mihai e ca un organ de femeie, un vagin și-un uter din sticlă, care nu va naște niciodată pentru că e steril, iar sperma lui Mihai e urina, resturi de fructe zemoase din pomul de fier, trecute prin toate venele, arterele, celulele, să-l alimenteze direct, să-i păstreze măcar duhul, dacă trupul i l-au sfârtecat.

Duhul e mai important decât trupul. Iar sângele pierdut poate fi recuperat prin realimentare cu un sânge străin, steril și, culmea, cu apă. Zeama transparentă a fructelor din pomul de fier e apă concentrată. Aerul vine printr-un tub direct în nări. "Mialgin! E a noua zi. Poate scapă. Are o rezistență de bivol!" Vocea de bas-bariton din dreptul petei albe. Mihai începe să-i deslușească halatul, chipul. Dar chipul medicului și petele roz, pudrate, sub baticurile albe ale asistentelor și surorilor care se învârt în jurul lui n-au nimic din neliniștea dureroasă a trupului său.

Mâna stângă e liberă. Poate întoarce capul într-o parte, în cealaltă, spre fereastră. Chipurile celor din jur se confundă cu chipurile de pe ziduri, de pe tavan, chiar dacă sunt dincoace de el, într-un spațiu incert, mirosind cumplit a dezinfectant. Ce s-a întâmplat în ziua a noua? În a câta zi i-a dat Eva mărul lui Adam? A fost și atunci o chestiune de zile. De zile cerești, e drept, dar totul a curs repede. Pilda e lungă. Întotdeauna pildele sunt lungi, să obosească auditoriul, să-l facă inert la efectele lor dramatice.

Care-i diferența între dramatic și tragic? Douăzeci de centimetri dintre două paturi. Drama e supraviețuirea, tragedia e ușa închisă. Oare ce-i vor fi transmis în nouă zile cei cincisprezece actori tragici în clipa în care s-au despărțit definitiv de trup? De lume, era despărțit și Mihai, dar nu definitiv. Poate că toată imageria aceea străină de pe tavan, din lumea brun-roșcată-neagră a somnului nu erau de fapt decât poveștile condensate care se închiseseră lângă el. De aceea nu mai putea să recunoască amintiri și oameni.

Erau ale altora și amintirile și cunoștințele sau poate că erau ale celor din zeama cărora se umpluseră fructele negre de la capătul patului din Pomul Nemuririi. Mihai nu mai avea nimic comun cu cei din urmă cu nouă zile, cum trupurile din patul de alături nu mai aveau nimic comun cu lumea ființelor, decât cu chimia pământului în general.

Fata din patul de lângă chiuvetă năștea pentru a șaizecea oară țipând să fie eliberată pentru totdeauna de ființa ei. Să se nască pe sine prin moarte. Și ea era legată cu fașe albe de pat. Să se nască pe sine prin moarte, ca Johanna. Cine era Johanna? Imaginea unei amintiri a altcuiva care-i apărea atunci lui Mihai în fața ochilor. Trăia amintirile tuturor de-a valma. Le privea, nu le recunoștea, dar simțea că sunt ale lui.

Toate amintirile sunt ale tuturor, deopotrivă. Ceea ce le particularizează și individualizează este doar memoria afectivă și iubirea de sine. Mihai le pierduse, odată cu cei aproape trei litri de sânge în timpul hemoragiei, al operației, pe amândouă. Era deopotrivă și el și altcineva. Nu mai avea doar amintiri ale lui și nici nu le putea deosebi de ale altora. Era un organism ce dobândise o memorie colectivă, lipsită de afect.

Începu să vadă limpede forma paralelipipedică a coșului de la crematoriul spitalului. Cerul era o pată când albastră, când albă. Putea întoarce bine capul spre stânga, să evite prezența corpului acoperit cu cearșaf, mereu altul. Un detaliu îl făcu, în răceala de oțel a minții lipsită de orice afectivitate să ia seama la un obicei al oamenilor în alb: înainte de a părăsi patul pe o targă cu rotile, de degetul mare al corpului inert era legat un bilet cu numele, pentru identificare. Nu mai avea importanță decât pentru cei rămași în viață, ce nume stătea scris pe bilet. Dacă ar fi fost: Nero, Augustus, Napoleon, Lenin, Stalin, Hitler nu i-ar fi recunoscut nimeni, din nici o familie. Un bilet ca și cele puse în dreptul rocilor dintr-un muzeu de geologie: cuarț, calcar, hematit, opal, pirită auriferă...

Într-o fâșie de gol de paturi de fier de numai douăzeci de centimetri, se petrecea un transfer de amintiri, dorințe aprige, finale. Mihai înțelegea absurditatea lui "și așa mai departe" și "etc." ca niște chintesențe a lenei de a enumera până la ultima limită. Înțelegea în ele voința omului de a se iluziona cu existența nelimitării.

Nu există un "mai departe", un "et caetera" decât în măsura în care, toate încep prin a nu fi numite, ci trecute direct într-o masă informă a lui "și așa mai departe", adică prin ablarea termenului proxim al enumerării. O masă difuză de amintiri, de evenimente întâmplate umplea spațiul no man's land-ului dintre două paturi, dintre ființă și neființă. În timp ce la celălalt capăt al salonului, o femeie se năștea pe sine, de trei patru ori pe zi, când i se dădea mâncarea direct în stomac printr-un tub, când i se dădea apa, când trebuia să urineze.

Tânăra, căci era o tânără blondă de vreo douăzeci și doi de ani, se otrăvise din dragoste cu sodă caustică. Avea dureri cumplite. O salvaseră și pe ea, doar că, peste încă o săptămână, când Mihai urma să fie transferat în secție, să fie ținut sub observație, fata avea să ia drumul spitalului de psihiatrie, să conștientizeze absurditatea gestului ei să nu-l mai repete în vreun fel, când se va fi văzut în oglindă și nu se va mai fi recunoscut.

Pe această Evă o făcuse Dumnezeu în nouă zile. Din stomacul lui Mihai, trupul, iar din intestinul lui subțire, brațele și picioarele. Doar capul se credea că va fi fost făcut din pilor, să nu semene cu Mihai, nici cu destinul lui, căci oricum, chipul fetei nu mai era al celei dinainte cu nouă zile. Acela nu mai exista.

Mihai era năpădit de amintirea colectivă, rece a celor pe care-i văzuse stingându-se lângă el, transmițându-i ultima lor dorință, ultimul gând neformulat, transmițându-i un duh neformat. O vedea pe mama lui, a noua zi, și nu mai credea că ar fi avut ceva comun. Se simțea aproape de acei oameni-clipe din patul alăturat care trecuseră în neant, de fecioara care se năștea pe sine, de câteva ori pe zi. Preluase din suferința ultimă, sau ritmică, o răceală metalică față de toți cei care credeau că e a lor, credeau, că nu s-a întâmplat altceva decât o operație.

Pentru Mihai erau străini, într-o lume la fel de străină, ca și aceea în care intrase prin voința ei de aventură, Ilona. Apoi către sfârșitul zilei a noua, după ce toți din familia lui Mihai au părăsit clădirea spitalului întrebându-se ce s-a întâmplat cu sufletul lui, i se luă Copacul Nemuririi, cu fuctele lui negre și Copacul Cunoașterii cu fructele lui transparente și îl dezlegară, și-l lăsară să respire liber și să se miște liber. Cât de liber putea să se miște? Adică degetele, încheieturile, brațele, picioarele de la gleznă. Genunchii nu. Mișcarea genunchilor îi producea dureri cumplite.

Cine sunt prietenii? Cine sunt dușmanii? Când nu mai există nici bărbat, nici femeie, ci o stare neutrală de început de lume. Jocul fantasticului, stimulat chimic prin calmante, prin infuzia prelungită de eter din timpul operației. Jocul amintirilor adunate de pe la toți cei duși alături, jocul visurilor brun-roșcat-negre își au limbajurile lor, pe care, în clipa când încerci să le aduci la realitatea simbolurilor e contrafăcut să corespundă realității raționale.

Nu există prieteni, nu există nici dușmani, nici bărbați sau femei, nici morți care apar în vis când plouă sau vine ploaia. Logica după care se desfășoară evenimentele sub cerul brun-roșcat-negru nu poate fi aceeași cu cea a rațiunii sub soare. Iar a găsi corespondența înseamnă doar a vedea niște insule stâncoase de deasupra oceanului, care nu sunt altceva decât vârfurile unor munți înalți de șapte mii de metri, ascunși sub ape, cu văi acoperite de mâl toxic, ca munții de pe o altă planetă, imposibil de locuit de către oameni.

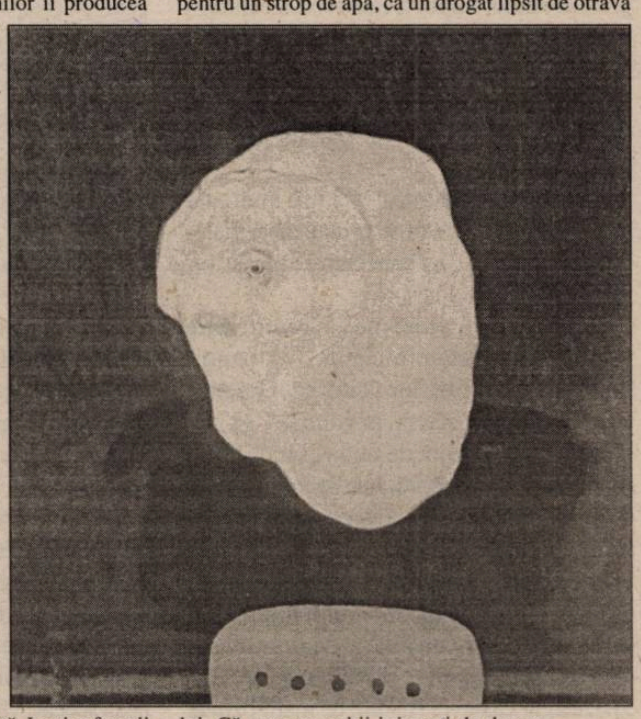

Adam nu era pe această planetă. Logica facerii lui a fost adaptată logicii raționale, să fie percepută ca un act petrecut pe această planetă. Între da și nu sunt clipele de înaintare, sau ieșirea din orice drum.

"Mi-e sete!" strigă Mihai gâtuit. Apa robinetului de la chiuvetă clipocea lângă patul fetei otrăvite cu sodă caustică, să-i stimuleze urinarea, însoțită de țipete sfâșietoare, epuizante. Mihai simțea că abia atunci , după ce l-au decuplat de la fructele negre din pomul de fier de la picioare și de fructele transparente ale pomului de fier din dreptul capului, se stinge într-o succesiune de dureri, leșinuri, treziri în mijlocul unor coșmaruri ce se prelungeau în camera de reanimare prin tentacule de cefalopode brun-roșii, iar trupul îl părăsește uscat de o sete deșertică.

Avea momente în care se întreba dacă și cei ce se stingeau în patul numărul doi, aveau răgazul să se simtă câteva clipe duhuri în sine și să-și privească trupurile zăcând inerte. Se îndoia, deși, atunci putea garanta că tot ceea ce mai exista din el era doar un suflet contopit cu toate sufletele, dispersat prin întreaga cameră de reanimare, iar ceea ce credea sau percepea difuz, nu era decât un leș capabil să sesizeze niște dureri atroce, cusute înăuntrul lui, să nu-l mai părăsească.

"Apă!" gemea continuu, fără să-i dea cineva importanță. Aduseră un alt bolnav. Se învârteau în jurul lui cu tubul de oxigen, cu perfuzii, cu șocul electric, să-i anime inima. Strigă: "Apă!", să-l audă asistentele. "Apă înseamnă moarte!" auzi vocea bas-bariton a doctorului, și-l văzu apropiindu-se cu o cârpă să-i umezească buzele. "Atât!" Buzele arse stoarseră prin pori stropii de apă fără să stingă în vreun fel setea. Robinetul continua să verse clipocind ca un izvor de munte, continuu, apă.

Omul de alături, inconștient redeveni pentru câteva clipe ființă, trecu înainte și înapoi, nesigur, un drum pe care nu-l mai văzuse niciodată, deveni agitat, vru să se învioreze, să lumineze chiar câteva clipe, ca și chipul unui sfânt martir, apoi se liniști. Mihai privea rece spre patul blestemat. Blestemat doar pentru că era liber, că el și fata aceea mai trăiau și nu eliberaseră locurile, să fie aduși acolo muribunzii. Constată că și în lupta finală poate să existe o măreție sau o decădere a ființei. Durerile mari aduc decăderea, deși disperarea e inconștientă și nu se îmbracă în umilință. Nu există trișare, speculare, lașitate. Totul e tranșant: da sau nu. Dar "nu" e alternativa opusă lui "da", pe când moartea nu e o alternativă a vieții decât în război, în sinucideri. Moartea e altceva, care nu ține de tot ce a fost. Nu neagă nimic decât în mintea noastră. E o poartă, un prag, o graniță cu altă planetă, circumscrisă sferei pământului.

Trupul merge spre transparența lui de jos, să se confunde cu pământul. Sufletul merge spre transparența de sus și se confundă cu aerul, fără chinuri, fără urme de regrete, iar cel strivit de dureri și suferință, rămâne la mijloc să se confunde cu focul și apa. Iadul e la mijloc. Apa în clocot. Clocotul stingând focul.

"Apă!" gemea Mihai uscat, cu buzele crăpate, scorojite de uscăciune. Cu pielea brațelor și a degetelor fără pic de rouă. Apa robinetului continua să curgă la trei metri și jumătate de el. "Apa e moarte!" – îi revenise în minte vorba doctorului –. E moarte pentru foc, își spuse Mihai. Sunt în foc. Direct în foc. Ca o caia de potcoavă. Dacă mi se dă apă mor. Mă sting. Cuptorul pe care sunt trebuie să ardă, să mă călească prin arsură, să mă purifice, să mă usuce înainte de a primi în dar un strop de rouă. Pentru ca acela, ajuns în el, să devină dintr-o dată abur, ca apa vărsată pe plită. Ca ploaia căzută pe pământul încins. Doar aburul face bine ființei. Norul. Ceața. Apa infectează, sparge, ucide".

Lui Mihai i se păru ciudat să fie cu mintea atât de limpede. Să vadă, să audă, să gândească totul simplu, esențial și să fie atât de neputincios sub povara suferinței fizice: setea și cuțitele durerilor.

Se întrebă atunci ce e binele și ce e răul, dar gândul fu strivit de șiroitul apei de la robinet. Ceru din nou apă cu glas sfârșit. Cel acoperit sau cea acoperită – Mihai nu-și mai amintea decât că se poate pleca, se poate despărți sufletul de trup și cu demnitate –, îi era superior prin faptul că nu ajunsese să se agațe de ultimul fir de speranță, să se întoarcă. Prin aceea că nu ajunsese să cerșească, să se umilească pentru un strop de apă, ca un drogat lipsit de otrava lui. Că nu avea ochii injectați de durere.

Simți cum, după o săgetare care-i parcurse întreg trupul până în dreptul pubisului, îi apărură câteva broboane de sudoare pe frunte. Prinse roua aceea sărată pe degete și-o duse la buze. Își întoarse din nou capul spre patul alăturat. Se simțea josnic, ca orice animal capabil să ucidă pentru a nu fi ucis. Josnic și aruncat înapoi, în spațiul de mijloc al apei și focului, al Iadului, cu limitele lui, vizibile de către orice om ajuns în acel prag cu dihotomiile lui, care pentru celălalt, seninul, dispăruseră, se rupseseră în două, între pământ și aer.

Simțea că tot ce știe e inutil și mult prea complicat pentru a fi folositor într-un act fundamental. Imaginile halucinante lăsaseră locul unor imagini clare, limpezi, severe și reci. Mai jos decât el, care încerca să nu mai ceară apă, să facă abstracție de sunetul șiroitului celei de la robinet, maxilarul ieșit din articulație, de durerile ce-l străbăteau ca niște trăsnete între gât, coșul pieptului, pântece, până în corpii cavernoși. Mai jos decât el, pentru că se plângea, era disperată, avea permanent pe cineva alături, era tânără sinucigașă, care se elibera strigând cu toată vlaga din ea, atunci când o ajungeau durerile. Se elibera strigând.

Mihai se elibera prin despărțirea de oameni, de acele cunoștințe cu care era legat prin sânge, de propriul trup. Voia să ajungă performanța celor din patul al doilea, pentru care sufletul se rupea de trup, cu toate durerile și suferințele lui obișnuite, și rămânea liber să se bucure de contagiunea cu masa sufletelor nediferențiate, neindividualizate.

Constată că trupul era principalul vinovat pentru toate tarele care pornesc din egoism. Și egoismul însuși era al trupului, iar acesta împrumuta orgoliul, vanitatea sufletului, să-l pervertească.

Îl deranjau vizitele celor așa-zis apropiați, ale familiei și ceru să nu mai fie primiți decât după ce va fi mutat în salonul de la interne sau la morgă. Vorbea rece, metalic, detașat. Asistentele îl vedeau că suferă, îi propuneau doctorului să-i mai dea mialgin sau chiar morfină, dar Mihai le opri. Nu înțelegeau, când știau ce i-au făcut și ce dureri sunt după o asemenea operație. Îl vedeau și cu falca strâmbă și-și imaginau că suferea cumplit. Se mirau că nu mai cere nici apă și de fiecare dată, când veneau în salon îi umezeau buzele cu o cârpă. Se temeau ca din pricina suferințelor să nu i se ia mințile.

Dar Mihai învățase acolo, atunci, în acel timp plat, când prin atmosfera brun-roșcat-neagră, clipele vieții erau marcate de niște trupuri care se despărțeau de suflete, că tocmai în puterea omului, dintre toate ființele, stă șansa unică de a-și vedea trupul în suferință din dreptul unui suflet rece. Nu era nici superioritate în actul său, nici vanitate. Căci trupul este cel care inventează ierarhiile pentru folosul lui. Duhul, este în afara acestuia, într-un corp comun difuz, egal dispus pretutindeni, ce le cuprinde pe toate. Nu "la un loc", pentru că duhurile sunt peste tot. Orice este legat de loc și de timp, ține de trup. Într-un fel, pentru că era și acel trup pe care reușise să-l controleze, să-l biruie chiar, văzând moartea la douăzeci de centimetri de el, descoperind că poate fi demnă sau umilitoare, că în majoritatea cazurilor celor ce se duc, trupul li se desparte de ceva firav numit suflet și că doar puțini sunt cei cărora li se desparte un suflet plin de un trup precar. Că duhul e o colectivitate, ca și norii de vară, ca și cețurile de toamnă și primăvară, ca și aerul reavăn al cerului albastru închis al iernii, al tuturor nopților fără lună.

Dintr-un salon alăturat se auzea vocea unui om care cerea să i se aducă o sticlă cu coniac. Avea să afle că era un director de întreprindere, bolnav de pancreatită acută, care în nișa noptierei de la capătul patului, ținea câteva sticle de coniac și apă minerală. Auzise chiar el, când ușa rămăsese deschisă, cum omul acela, sau altcineva îi desfăcea o sticlă de apă minerală. Auzise limpede, bulele de aer ce se înghesuiau la gâtul sticlei și, fără să se poată controla, salivase. Omul urma să fie operat cu cel mai mare risc. Nu avea să supraviețuiască, iar în a cinsprezecea zi, Mihai îl văzu trei ore adus pe patul de lângă el. Murise oribil, răcnind după viață, semi-conștient în clipa în care încercau să-l trezească din anestezie. Rămăseseră după el sticlele nebăute și dorul de trup. După ce-l acoperiră cu cearșaful și fostul director general deveni un bilet legat de degetul mare al piciorului drept, Mihai se gândi ca nu cumva pacea din el să-mbrace haina fericirii, detașării de trup, care tot de trup ține, dar înseamnă nebunie. Pierderea minților era frecventă la cei cu dureri insuportabile care ajungeau să depășească pragul percepției și să devină insesizabile.

Se dumeri că e încă în toate mințile, că suferă, că vede în mulțimea de porți ce sunt într-un salon de reanimare și dau fie spre morgă, fie spre psihiatrie, fie spre o a doua moarte, în care disperarea și fericirea fac casă bună, amăgindu-i pe oameni după cât sunt de trup, după cât sunt de duh și împingându-i dincolo de limite. Simți că va ieși teafăr din acel spațiu strâmt cât o cabină de lift cu uși pe toate părțile, acceptă să trăiască alternanța sau acea posibilă concomitență dintre fericire și disperare, în așteptarea clipei propice în care va hotărî singur ușa pe care să iasă și etajul la care să coboare.

Directorul fu coborât la subsol, în camera frigorifică. Rămase cu fecioara născătoare de sine, care gemea în somn. Mihai adormise și el cu gândul la ciudățenia ființei umane, de a accepta mai ușor moartea decât o traumă irecuperabilă. La urma urmelor și el era un mutilat pe viață, ca și fecioara aceea, doar că ea suferea încă peste durerile ce le avea și pentru chipul său slutit în jurul gurii.

Cu o zi înainte ca el să fie dus în salon, să-și continue acolo recuperarea, fata luase drumul spitalului de psihiatrie. "O tâmpenie, își spuse Mihai, pentru că o să-i agraveze starea de repunțare la luptă, starea defensiv-pasivă". De când nu mai lua nici un fel de calmante, durerile deveniseră insuportabile, schimonosindu-i chipul. Mai mult decât să sufere, gândindu-se la spațiul larg unde sălășluiește marele suflet al tuturor laolaltă, nu putu face decât să se detașeze cât mai mult. Acum, pentru a treia oară, dar singur și, în parte, conștient, stătuse în liftul numit anticamera morții, urmărind cum i se deschid ușile la un etaj sau altul, simțind cum se urcă și se coboară continuu.

Avusese din nou șansa să nu se dezechilibreze, sau să fie împins dincolo de prag, în dreptul despărțirii sufletului de trup, deși liftul acela, invers decât butoiașul pistolului din ruleta rusească, avea cinci cartușe bune și doar un loc era gol.

Când fu ridicat cu greu în șezut, lumea din jur dispăru complet. Se mai făcură câteva încercări, dar până la urmă fu aleasă targa mare, pe rotile, cu care sunt aduse cazurile urgente, sau duși cei plecați.

Abia după încă o săptămână, treptat, ridicându-i-se patul câțiva centimetri pe zi, putu să stea în șezut.

Dumitru, un copil despre care niște străini ce se credeau părinții lui spuneau că ar fi fiul său, îl întreba, după patru săptămâni, când venise la el, dacă știa cumva unde era Ilona, mama lui.

Era ca într-o piesă absurdă, pentru că Mihai cunoștea pe cineva cu numele Ilona, dar nu realiza dacă între el și persoana respectivă era ceva comun. O piesă unde personajului central i se prezintă pe rând, întregul prim cerc de personaje, care susțin că sunt toate rude de gradul întâi, iar el îi privește ca pe niște eroi dintr-o altă piesă, a unui alt autor, străin, netradus, nejucat sau neafirmat încă.

Mihai se urcă pe un scaun, să ajungă la picioarele lui Iisus de pe crucifixul dintre corpurile de bibliotecă, le sărută de douăsprezece ori, cât erau orele unei jumătăți de zi, ori lunile unui an, mută scaunul, se așeză în genunchi, cu spatele drept și se rugă timp de jumătate de oră. Cu câteva clipe înainte, aprinse o lumânare. Se silea să nu se gândească la nimic decât la rugăciunea lui. Să nu-și spună nici dacă cele douăsprezece rugăciuni erau pentru jumătatea de zi ce urma, sau pentru anul care începea în clipele acelea.

Se bucură, când după a treia închinăciune, avu senzația limpede că se contopește cu cel de pe cruce, că devine spirit, iar trupul său se eliberează de greutate. Pe la jumătatea rugăciunilor, trăia senzația ridicării de la podea, și a intrării într-un timp scos din chingile lui alaltăieri, ieri, azi, mâine, poimâine, că se contopește cu un spirit neindividualizat.

* Fragment de roman

Orgasmul fecioarei fără corp

Dan Negrescu

În generozitatea-i de viitor Sfânt, Iero nim săvârșește la maturitate o imensă eroare (oricum, nu unica) menită parcă să-i argumenteze superioara umanitate: dedică o lucrare polemică unei nulități contemporane lui, nemurind astfel numele lui Rufinus, pigmeul (ne)-scriitor, reprezentând însă de minune, cum bine spune Claudel (vezi **Saint Jerôme patron des hommes de lettre**) "critica imbecilă și necinstită" (pentru amănunte clarificatoare, a se vedea Dan Negrescu **Tatăl, fiul și spiritul uman,** Paideia, București, 1999).

Nevinovatul stridonens, ajuns în Betleem, crede sincer că trebuie să-și apere visele de cineva care nici măcar nu visează, tocmai el, cel ce – cu ochii închiși – ajusese în fața Atotputernicului, iar apoi își adunase numele pe Sacra Scriptură.

Dar ce relevanță mai poate avea o întâmplare atât de veche?

Și totuși...

Care este enorma diferență dintre "un nume aduna **pe o** carte și altul ajuns (întâmplător – dar nu etimologic, ci efectiv hazardat) **într-o** carte, ne-o relevă cel mai corect dicționarele (bio) bibliografice. Fiind vorba de informarea cititorului în legătură cu cele scrise de anumite persoane (presupuse ca personalități), dacă nu ideal, măcar onest ar fi ca orice op de acest fel să fie bibliografic (eminamente) și minim biografic. În mod regretabil, lucrurile nu stau astfel pentru că în foarte multe cazuri factorul biografic este covârșitor, pe când cel bibliografic – minim sau nul.

Rezultat al inițiativei Bibliotecii Județene Timiș, lucrarea distinselor Aquilina Birăescu și Diana Zărie, intitulată **Scriitori și lingviști timișoreni** (1945-1999) – Editura Marineasa, 2000 – era inițial, în intenția instituției și a autoarelor, un "dicționar bibliografic", după cum o și arată coperta.

Dar, cum adesea opera o ia înaintea autorului (mai ales într-o asemenea situație) și în cazul de față lucrurile au luat – de la nume la nume – întorsături bizare. Că vina nu este nicidecum a autoarelor se vede de departe, cuvenindu-li-se mai curând întreaga laudă pentru modul în care au făcut față încercărilor, reușind să editeze ceea ce și-au propus. Căci nu e deloc ușor (ba mai curând ingrat) să întocmești un dicționar bibliografic în care (presupuse) personalități să fie atât de biografice încât călătoriile și bursele în străinătate ocupă trei coloane, iar opera scrisă – două rânduri.

Nu voi da nume, pentru a nu jigni prin omisiune; și-apoi, regretabil este fenomenul în sine, nu neapărat reprezentantul care poate fi nerelevant de la un moment dat.

Întâlnim nume ale eternității noastre locale, ajunse la stadiul antologic fără să fi trecut vreodată prin acela de volum personal. Dar, fără intenția de a-i apăra pe poeți sau prozatori, rezultă evident că scriitor nu poți fi fără a scrie (ceva).

Mult mai incitantă și (inexplicabil de) interesantă este situația unor lingviști și exegeți, copleșiți efectiv de nenumăratele burse și interminabilele deplasări în străinătate, desigur, în folosul patriei și al instituției reprezentate. Sunt semne sigure ale unei eterne tinereți studențești și ale unui spirit turistic de neînfrânat (sau des-). Dacă toate acestea s-ar converti și într-o operă pe măsură, n-ar fi nimic de comentat, dar când se încearcă substituirea bibliografiei cu biografia (de tipul "o viață pe drumuri") se pătrunde în zona penibilului.

De altfel, e greu de crezut că ar exista vreo conexiune intimă între călătorii și burse – pe de o parte – și conceperea și redactarea cărților, pe de altă parte. Și academico – prezidențialul cuplu Ceaușescu a călătorit nehotărât, dar efectul intelectual a fost nul. La fel și titlurile obținute.

Spre pildă inversă, tradiția spune că Immanuel Kant n-a prea ieșit din Konigsberg. Și totuși...

În schimb, Platon a călătorit mult, dar istoria culturii a reținut, în primul rând, dialogurile-i scrise și nu evidența deplasărilor prin bazinul mediteranean.

În nici un caz nu pledez pentru **stare** (pentru statornicie-da), ci pentru înlăturarea confuziilor **voite;** căci **opera** e ceea ce rămâne, scrisă, în volume – în primul rând –, gândită de autor, sau tradusă și adnotată, dar **tipărită.** Inteligența virtuală de tipul "e o persoană deosebită, dar nu scrie" nu valorează mai mult decât orgasmul fecioarei fără corp. Condiția impusă (totuși) de către autoarele dicționarului timișorean este o probă de conștiință: "autorului inclus să i se fi tipărit cel puțin o carte", (p. 5). Desigur că devin suspect de maliționzitate cu nuanță thomistă dacă îngân că "mă tem de omul unei singure cărți".

Afirm acestea, pentru că se poate și (mai) altfel; ne-o demonstrează magistral **Dicționarul de lingviști și filologi români,** întocmit de Jana Balacciu și Rodica Chiriacescu pentru editura Albatros, apărut în primă ediție în 1978. Un adevărat festival al sterilității în plină desfășurare (și) la acea dată, fără șansa fecundării "in vitro" nici chiar în ziua de azi,

fie "aetatis causa", fie pentru că de unde n-a fost, e greu de crezut că va fi vreodată (ceva.).

Nume sonorizate – nu se știe cum – despre care aflăm câte zeci de burse au onorat, câte țări au vizitat; nume părtașe la o multitudine caragialescă de comisii și comitete, de reviste cu circulație intimă sau nulă etc.

Mai interesant este însă că destul de mulți dintre cei de atunci au se sfiesc astăzi, cu felurite ocazii publice, să se prezinte ca năpăstuiți ai comunismului în care au obținut titluri supreme, fără vreo carte (deh, vremuri grele), sau, eventual, cu una, indemnându-ne la aceeași vigilență a Aquinatului. În cazul unor persecutați, nu lipsește nici titlul de academician, obținut desigur în toiul prigoanei. Înțeleg că a fi coleg cu Elena Ceaușescu nu putea fi prea plăcut, dar nici semn al marginalizării nu era: în nici un caz.

Dacă la aceasta mai parcurgem și fișa dezinvoltului turism intelectual, a persoanei, la vremea când România era o "deschidere închisă", vom înțelege mai bine de ce nu se prea schimbă azi multe la noi, de unde străduința – și atunci și acum – de a substitui bibliografia cu biografia. Pentru unii deviza "Vom fi ceea ce am fost" ar suna mai corect sub forma "Suntem în continuare ceea ce am fost".

În sfârșit, să nu nedreptățesc pe nimeni: există (și) în amintitul dicționar categoria celor care nu numai că n-au scris (aproape) nimic, dar nici măcar nu au călătorit. S-ar spune că sunt cei ce "strălucesc prin absență", dar analogia i-ar jigni pe distinșii ucigași ai lui Caesar.

Nu aș dori să fiu înțeles greșit: importanța dicționarelor care adună numele turiștilor și eternilor studenți alături de cele ale scriitorilor și lingviștilor este enormă pentru o panoramă a veridicității (presupunând că ar dori-o cineva). Iată de ce ar fi optimă pentru viitor(ime) împărțirea în capitole, conform titlului ce precede aceste rânduri. Ar părea poate o repetare a ilustrei erori ieronimiene, mirosind chiar a erezie (a)culturală; dar, cum bine spunea divin inspiratul Jakob Sprenger, "suprema erezie este să nu crezi în existența ereziei".

Noi apariții la Editura Univers

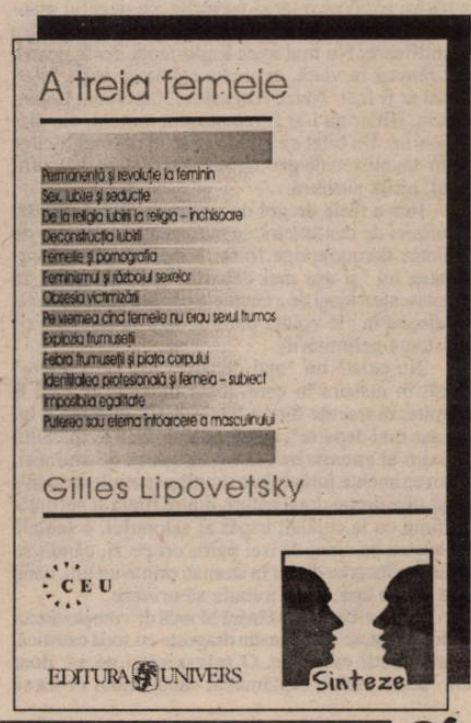

Fericitul Falstaff

Mihaela Anghelescu Irimia

În cea mai recentă dintre scrierile sale; *Shakespeare: The Invention of the Human* Fourth Estate, London, 1999), apăsător de prolificul Harold Bloom ne oferă un rezumat al ultravoluminoaselor tomuri prin care locuiește în conștiința anglo-americanistică a celei de a doua jumătăți a secolului. Impresia în urma lecturii acestui *nou* maraton de erudiție trimite la alt monstru sacru, neverosimilul Hayden White, de a cărui lucrare de căpătâi ne-am ocupat cu – credem – întemeiată migală în ultimele numere al *Orizontului*. Tot astfel Bloom: de la studiile explicit circumscrise în aria romantică (*Shelley's Mythmaking*, 1959, *Blake's Apocalypse*, 1965, *The Ringers in the Tower: Studies in Romantic Tradition*, 1971), via programatica *Anxiety of Influence*, 1973, din care izvorăsc și *A Map of Misreading*, 1975 și *Poetics of Influence*, 1988, până la intens controversatul *Western Canon*, 1994, parcurgem un teritoriu atât de vast, atât de plin de surprize, atât de fascinant, încât singuri dezvoltăm perversa plăcere de a atinge *și* a depăși linia morganatică de la orizont.

Precum Hayden White, Harold Bloom construiește cu temeinicie între pietrele de hotar fixate la început de drum, pe care le reașează periodic, lărgind cu generozitate domeniul în care se simte sigur *senior*. Nu-i de mirare că Falstaff, vechi prieten, ajunge stăpânul necontestat al celor mai proaspăt anexate latifundii legitimate sub numele de Bloomland. Poate că, indirect, astfel se profilează și reprosul cel mai persistent care i se aduce criticului și profesorului de la Yale, anume că prea ia în nume *personal* judecăți de valoare, opțiuni și respingeri menite a modela gustul comunitar. Dar tocmai astfel pare a se defini *romanticul* Bloom. Tocmai pentru că se declară – în această ultimă masivă contribuție (circa șapte sute cincizeci de pagini) – romantic de fapt și de drept, se socotește în mod firesc un *idiosincratic* funciar. Și își permite aserțiuni ostentativ anti-postmoderne.

Problema este că, în atacul susținut la adresa "mocirlei antielitiste a studiilor culturale" (p. 17), teoreticianul cedează, fără a-și da seama, în fața slăbiciunilor pe care le acuză la propriul inamic. Apărător îndârjit al *canonului occidental*, pe care în consfințește aici drept *canon universal* cu același indubitabil *centru*, adică William Shakespeare, Bloom se străduiește să elimine elementul subiectiv atât de nociv – cum ne asigură – din evaluările "speculanților parizieni" (p.16). Neosteniți pionieri în campania de simbolică ucidere a autorului/autorilor, aceștia îi par responsabili de căderea axiologică actuală, de nivelarea inacceptabilă a textelor, de excluderi aleatorii. Până aici, nimic de contestat. Citind sute de pagini dedicate *inventării umanului* găsim, însă, nenumărate probe de aleatorie selecție și apreciere care îl plasează pe critic în interiorul orizontului chestionat.

Să observăm, de pildă, însuși titlul, cu ochi abia ridicați de pe rânduri de critică postmodernă. *Clasicul* propagator al lui Shakespeare drept "adevăratul" psiholog și psihanalist al lumii moderne, față de care Freud este un urmaș involuntar, nu poate evita recurenta de acum sintagmă a *inventării identității*. Se poate, firește, face observația că pentru Bloom discuția nu se pune în termenii ideologie de grup, ai resentimentarismului pe care îl aduce în cușca acuzaților în *Canonul occidental*. Rămâne, totuși, exercițiul fatalmente subiectiv al plăsmuirii, cu atât mai marcat cu cât, după ce a definit "angoasa influenței", maestrul nu poate ignora prezența coplesitoare a maeștrilor. Or, tocmai în rolul de *inventatori* îi descoperim pe canonicii selecției bloomiene în ipostază de *întemeietori*.

Lectorului atent nu-i poate scăpa, apoi, teza nietzscheană – implicit prezentă în volum măcar prin motto-ul plasat cu vădit aplomb – în virtutea căreia prăpastia dintre gânduri și vorbe este chiar măsura omului modern. Foucault, unul dintre capii răutăților incriminați de Bloom, dezvoltă ideea în celebra-i teorie a epistemelor, ca indubitabil partizan al antifundaționalismului. Or, acceptând din formularea incomodului filosof german că actul vorbirii implică un dispreț, Bloom i se raliază, citând, cu același rafinament al ecourilor ecourilor marilor lecturi, vorbele actorului care joacă rolul regelui în piesa pusă în scenă de Hamlet în *Hamlet*: voința și soarta noastră sunt atât de contrare una alteia încât ustensilele comunicării, precum scopul ei, rămân mereu străine de noi. Cu alte cuvinte, limba ne stăpânește, ne manevrează și ne vorbește, lăsându-ne să credem că noi o stăpânim, o manevrăm și o vorbim.

În esență heideggeriană, concluzia trasată succint în exordium revine obsesiv în capitolul explicit concluziv în care problema lui Hamlet, ni se lămurește, este relația incertă dintre scop și memorie. Prințul decide să depășească obstacolul (*προβλημα* era, desigur, bariera fizică în calea omului, în contra picioarelor pornite la drum, *in-pedi*-mentul), încercând imposibilul: în aporeticul spațiu dintre finalitate și gând el întinde scena. Cu *savoir faire* de actor profesionist și opinii de dramaturg, Hamlet preface universitarul Wittenberg în pragmatica Londră. Suntem la teatru – teatrul lumii, în care scepticismul lui Montaigne trece în *nihilism modern*. Cum ajunge Bloom la o asemenea poziție postmodernă?

Încă de la primele rânduri ni se anunță că nu e nevoie să citim cu patos piesele shakespeariene, întrucât *ele ne citesc pe noi* (p. xx). La întrebarea "De ce Shakespeare?", răspunsul va veni prompt: "Cine altul mai există?" – exclusivism respins la fel de prompt, de pildă în clasarea marelui Will alături de Chaucer și Dostoievski, într-o paradigmă paralelă cu cea a lui Marlowe și Ben Jonson. Pe cât de surprinzător în răspunsuri, pe atât de consecvent în preferințe este marele devorator de cărți mari. Ca și în *Canonul occidental*, aici Bloom elaborează o cultică prezentare a criticului, lexicografului și istoricului literar Samuel Johnson, plasându-se în tradiția acestuia, alături de William Hazlitt și A.C. Bradley. De aici, ne spune textual, a preluat teza potrivit căreia Shakespeare "a inventat umanul așa cum îl cunoaștem noi" (p. xviii), nu pur și simplu ca modalitate de a produce sens, ci și ca noi modalități ale conștiinței.

Să socotim, ni se propune, recurența cu care apare figura hamletică în conștiința noastră "occidentală" – categorie prin care profesorul de la Yale înțelege, în mod tipic occidental, mai curând determinarea "europeană". Hamlet este cel mai citat *personaj* modern, după Isus! Cum să nu observăm, continuă apologetul, că Shakespeare modelează engleza modernă timpurie, că celebrul *Oxford English Dictionary* este alcătuit după chipul și asemănarea lui, că – în vremurile noastre postindustriale și post-gender – Shakespeare este "primul *autor universal* care înlocuiește *Biblia* în conștiința noastră secularizată" (p. 11)? El este Dumnezeul personajului ca identitate dramatică, adică *imitație a caracterului-personajului uman*. Or, dată fiind natura lingvistică a acestei imitații tipologice, urmează că Shakespeare *ne inventează* ca *personaje* prin limbă. Se încheie astfel cercul în care, lansat împotriva speculațiilor pariziene, canonicul nostru critic se înscrie singur, *sub*scriind la preceptul revizionist din motto.

Fiu al propriei erudiții, tatăl teoriei canonice abandonat de o lume fără reperele de altădată se adăpostește înlăuntrul orizontului hamletic, cel mai cuprinzător "din perspectivă cognitivă și estetică" (P. 738). De aceea, după imnele închinate *bon viveur*-ului total care este Falstaff, îl cinstește pe Prospero, magul cu puteri dumnezeești strânse din *cărți*. Căci Prospero, aflăm de la savantul de modă veche, nu este decât traducerea italiană a lui Faustus, termen latinesc desemnând pe "cel favorizat" – *personajul fast*. Atribuit drept cognomen lui Simion Magul, la descinderea la Roma, el avea să fie aglutinat, prin resorbție, numelui – deci personajului! – cunoscut drept Sfântul Petru. Așa, dibuim povața, am moștenit amintirea magicianului plăsmuitor al unei lumi alternative – mai pure, mai bune – mai curând decât pe cea a vânzătorului propriului suflet.

Hamletic el însuși, Bloom este mai contradictoriu, mai idiosincratic, mai problematic decât oricând în demonstrația despre *inventarea umanului*. Invitându-ne le teatrul propriei teorii (*θεατρου* și *θεωρια* își verifică originea comună încă o dată), el ne cheamă înapoi, la sursele fondatoare: precum Aristotel, Bloom pune bornele poeziei-literaturii între orizontul istoric al lui "s-a întâmplat" și cel filosofic al lui "s-ar putea sau ar trebui să se întâmple". Ne trimite, însă, *și* înainte, la surse antifundaționaliste: precum Foucault, de Certeau sau Fish, conchide admițând *narațiunea umană* care este istoria (aici literară și a ideilor). Și o face cu farmecul său captivant, în îmbătătoare elogii aduse canonului, cu pletora de citate și concluzii fixate din start cu care ni se arată, încă o dată, drept un vajnic *autor* al piesei pe care o joacă în ipostază de *actor* principal. Atât de luxuriant este libretul său, încât eruditei sale noi lucrări i s-ar potrivi mai curând termenul de volum decât cel de tom. Prin primul, eficienții romani desemnau o scriere minuțios așternută și la fel răsucită – un *volumen*. Pentru că *inventaseră* dincolo de fragmentul "tăiat" (*τομοζ*) din textul memoriei slăvite de Socrate. O laudă adusă inventivului zeu Thot este și *Shakespeare – Inventarea umanului*.

Christologie și fenomenologie

Robert Lazu

Încercând să definim modernismul dintr-un punct de vedere riguros teologic, afirmam că acesta reprezintă "*tendința hermeneutică de a anula distanța dintre persoana istorică a lui Christos și noi, «modernii», printr-o reinterpretare actuală a mesajului evanghelic*" (v. "Modernismul din punct de vedere teologic", în *Dilema* nr. 354, 1999, p. 11). Atentă la nuanțe, doamna Anca Manolescu lărgea viziunea noastră cu detaliile proprii alter perspective, – cea a unei gândiri creștine de mare finețe –, citând autori mai vechi sau mai noi precum mistica musulmană Râbî'a sau sclipitoarea Simone Weil (v. "Expresii ale unității", în *Dilema, ed. cit. p. 11)*. Departe de a fi în contradicție cu cele spuse de doamna A. Manolescu, simțim totuși nevoia de a reveni asupra definiției propuse pentru a clarifica unele aspecte insuficient de bine conturate, care i-au prilejuit câteva critici pertinente. Mai exact, vom continua această discuție referindu-ne la două aspecte esențiale ale misterului christic: 1) raportul dintre istorie și transcedență și 2) raportul dintre credinciosul creștin contemporan și Mântuitorul Christos.

Părându-i-se excesiv de istoricistă definiția noastră citată mai sus, Anca Manolescu sublinia dimensiunea meta-istorică, atemporală a relației spirituale cu Iisus: "Dacă e vorba doar despre anularea distanței între noi, modernii și o persoană istorică – fie ea și cea a lui Christos – arheologia, istoria, științele umanului în genere ar fi, cred, îndestul de învrednicite să realizeze acest deziderat. O tradiție spirituală, însă, oricât de actualizată, nu-și poate propune să efectueze racursiuri în istorie, ci să lege istoria de actualul divin atemporal". Întreaga discuție purtată asupra accentelor puse, după caz, fie pe dimensiunea istorică a personalității lui Christos, fie pe cea metaistorică, rezumă una dintre cele mai vechi și complexe dezbateri cunoscute vreodată în creștinism: problema raporturilor dintre cele două firi – divină respectiv umană – cuprinse în persoana lui Iisus din Nazaret. În termenii teologiei moderne, această dezbatere este cuantificată în două concepte precise: "christologie de jos" și "christologie de sus". Arătând care anume este interogația capitală a întregii christologii, părintele Eduard Ferenț ne lămurește sensul sintagmelor menționate: "*Christologia trebuie să pornească de la dumnezeirea sau de la omenitatea lui Dumnezeu?" (vezi Pr. prof. dr. Eduard Ferenț, Christologia*, Iași, Editura Presa Bună, 1998, p.95.) Înțelegem deci că atunci când accentuăm dimensiunea umană, istorică a lui Christos, avem de-a face cu abordarea specifică christologiei de jos, în timp ce atunci când accentuăm dumnezeuirea Sa ne încadrăm în așa numita christologie de sus.

Situându-ne în această perspectivă specifică teologoiei sistematice, vom remarca faptul că opțiunea doamnei Anca Manolescu poate fi calificată ca aparținând ultimei categorii christologice, accentul căzând pe dimensiunea spirituală, transmundană și a-temporală a Persoanei lui Christos. Analizând opera oricărui căutător al "unității transcedente a religiilor" (Fitjof Schuon), cum ar fi René Guenon, Ananda Comaraswami, sau, la noi, părintele André Scrima, vom constatat recurența acestui tip de christologie, însoțită întotdeauna de sublinierea apăsată a *caracterului simbolic* al "theo-dramei" (Hans Urs von Balthasar) christice. Înscriindu-se în această ilustră tradiție, doamna A. Manolescu își asumă implicit același gen de viziune, unica ce poate permite apropieri generoase între marile religii. Desigur, există și riscuri evidente, care au fost analizate și criticate în repetate rânduri de teologi notorii. Între aceștia, Cardinalul Jean Daniélou, în câteva pagini dense consacrate lui René Guenon (*v. Reflecții despre misterul istoriei*, trad. de Willi Tauwinkl, Editura Universității din București, 1996, pp. 110-115), susținea importanța dimensiunii temporale a Revelației chiristice. Diminuarea sau lipsa ei plasează în registrul derizoriului orice interpretare simbolică (a Crucii, de exemplu), carear ignora primatul evenimentului istoric: "(...) Christos a fost dat la moarte pe o spânzurătoare alcătuită din două bucăți de lemn. Acest dat istoric este cel dintâi". Necesitatea de a accentua istoricitatea vieții și personalității Mântuitorului Christos nu e gratuită. Pe de o parte, această atitudine este implicată de o întreagă teologie a istoriei, care are la bază axioma "transubstanțierii" temporalității ca urmare a evenimentului Întrupării; pe de altă parte, atitudinea istoricistă izvorăște din dorința de a sublinia ireductibilitatea soteriologiei creștine față deoricare dintre celelalte religii ale mântuirii (islamică, mozaică, hinduistă etc.).

Fără a intra în hățișurile unei polemici care durează decel puțin două mii de ani, considerăm că răspunsul corect la problema christologică a raporturilor dintre istorie și transcedență, respectiv dintre divin și uman, este condiționat de soluționarea unei alte chestiuni: cea a modalităților în care un credincios contemporan poate intra în comunicare cu persoana Mântuitorului Christos. Răspunsul ne-a fost sugerat de contribuția excepțională a carmelitanei Edith Stein, contribuție în care teologia și fenomenologia se împletesc în mod armonios deschizând drum unei noi abordări a asceticii creștine (v. studiul lui J. Constant, "Edith Stein – Un fenomenolog din Carmel", *în Altarul Banatului, nr. 1-3, 1998, pp. 116-119).*

Reducția fenomenologică, *epoché* (= "punerea în paranteze a lumii"), reprezintă transpoziția filosofică, – specifică fenomenologiei –, a lepădării de lume practicate de orice contemplativ. Mai mult, E. Stein sugerează că "intuiția fenomenologică și credința sunt moduri *imediate de cunoaștere" (art. cit. p. 117)* prin intermediul cărora absolutul poate fi atins. Ne reține atenția caracterul *imanent* al cunoașterii fenomenologice, transcendența fiind descoperită, pe urmele Sfântului Augustin, în interioritatea conștiinței subiectului cognitiv. În opinia noastră, aici se găsește cheia dezbaterii christologice.

Prin Întrupare, raporturile dintre divin și uman, dintre istorie și meta-istorie au cunoscut o modificare realmente revoluționară (în sensul etimologic al termenului). Dumnezeu nu se mai află situat într-o transcedență absolută, situată "sus", în lumea supralunară, ci se află "jos", printre noi, sălășluind în "inima" (gr. *kardia)* oricărei ființe umane. Cum ar spune Eliade, "sacrul s-a camuflat în profan". Pentru a-l găsi trebuie să coborâm în cămara cea tainică a inimii, în imanența ființei noastre, unde vom întâlni – neașteptat – chiar transcedența. (Căutând să depășească disputele otioase dintre adepții christologiei de sus și cei ai christologiei de jos, Karl Rahner a formulat un răspuns similar, pornind de la constatarea deschiderii transcedentale a omului către Dumnezeu). Metoda care ne poate angaja pe această cale plină de primejdii dar și de bucurii, este reducția fenomenologică, prin care ne lepădăm sistematic de tot ceea ce nu este Dumnezeu: "A se încredere în Dumnezeu înseamnă a se dezlega de tot ceea ce nu este Dumnezeu. Deșertul pentru contemplativ este *epoché* pentru fenomenolog" (v. "Edith Stein – Un fenomenolog din Carmel", op. cit.). Astfel putem, chiar moderni fiind, să-l reîntâlnim pe Mântuitorul Christos în plină contemporaneitate, fără a ieși din timp și istorie, ci pur și simplu regăsindu-ne adevăratul și unicul centru.

---

* E vorba de disputa dintre adepții interpretărilor literare și cei ai interpretărilor simbolice, anagogice, aplicate fie textelor creștine (Vechiul și Noul Testament), fie celor păgâne (Homer, Platon etc.)

Sud-estul Europei pur și simplu

Otilia Hedeșan

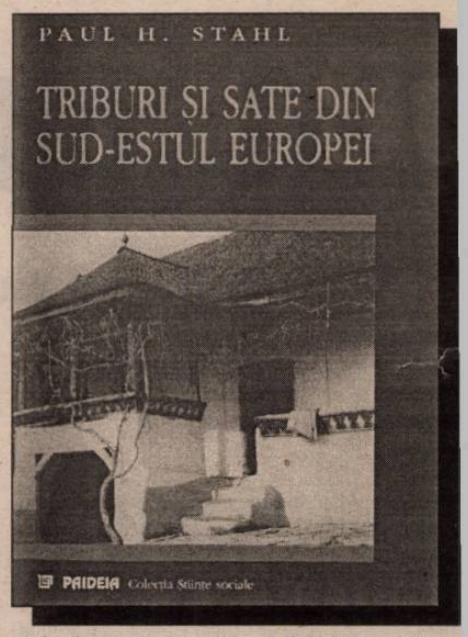

PAUL H. STAHL
Triburi și sate din sud-estul Europei. Structuri sociale, structuri magice și religioase
Traducere de Viorica Nicolau
Editura Paideia, București, 2000, 264 p.

"Viața populațiilor balcanice s-a desfășurat de-al lungul timpului în condiții dificile, marcate de răsturnări spectaculoase, al căror efect asupra liniștii cercetărilor sociale a fost adesea dăunător. Statele naționale și imperiile se succed și dispar; numeroase grupuri venite din alte părți străbat regiunea și o jefuiesc, stabilindu-se uneori definitiv aici; granițele se modifică în permanență. Această situație se prelungește în secolul al XX-lea, căci conflictele și revendicările nesatisfăcute sunt încă însemnate. Sociologia, istoria, etnologia, care contribuie la cunoașterea unuia sau altuia din popoarele acestei regiuni, sunt datoare să susțină prejudecățile lor naționale (...); a demonstra originea unei construcții sau a unui obicei devine uneori o dovadă de patriotism și nu un act de sinceritate (...) O competiție absurdă opune oamenii de știință de aici sau de aiurea; înainte ca tunurile să înceapă să tragă, are loc înfruntarea prin intermediul argumentelor extrase din științele sociale și situația nu poate decât să se agraveze atunci când cercetările sunt orientate în direcția prejudecăților naționale și guvernamentale" (p. 5).

Totuși, privit cu mai multă seninătate, sud-estul Europei poate evoca și altceva. Tot aici "multe aspecte sociale coexistă și reținatenția cercetătorului, făcându-i misiunea dificilă: mentalități și practici care amintesc de preistorie sau de antichitatea păgână conviețuiesc cu cele creștine și științifice; industrii moderne s-au instalat acolo unde încă se călătorește cu care cu boi sau călare pe măgari; zone puternic tradiționale se învecinează cu zone din care trecutul pare să fi dispărut; popoare de aceeași origine vorbesc limbi diferite; există mai multe religii și ele se opun de secole, importanța lor rămânând atât de mare, încât se obișnuiește să se numească apartenența religioasă pentru a indica originea etnică. Studiul de teren dezvăluie aspecte comune care se întâlnesc de la un capăt la altul al regiunii, concomitent cu adevărate rupturi culturale. Interesul cercetării se datorează, în bună măsură, coexistenței acestor diferențe și opoziții. Uneori, pe deasupra raselor, religiilor, barierelor politice reușesc să se impună elemente unitare. Tot acest ansamblu este rezultatul unei istorii îndelungate, în multe privințe comună" (p. 8). Cartea recent publicată a lui Paul H. Stahl este dedicată, în mod prioritar, acestei a doua fețe a Europei de sud-est, chiar dacă, în mod inevitabil, identificându-i structurile de adâncime și trasându-i liniile de rezistență ea oferă explicații suficient de largi încât să poată sugera soluții pentru înțelegerea feței superficiale, marcate de naționalisme și confruntări puternice a regiunii.

Subintitulat **Structuri sociale, structuri magice și religioase**, volumul studiază mai întâi principalele grupuri sociale care definesc, în mod tradițional, popoarele din Balcani pentru ca apoi să semnaleze aspectele magice și religioase care decurg din aceste structuri sociale. Este de notat că cercetarea urmărește, rând pe rând, lumea albaneză, cea a slavilor de sud, diverse grupuri grecești și, în cele din urmă, pe români.

Prima secțiune a volumului este și cea mai extinsă. Ea prezintă, după un plan care, în măsura posibilităților — adică în măsura în care variațiile care au fost regăsite în teren nu sunt atât de mari încât să nu poată fi raportate la modelul propus —, este urmărit în cazul fiecăruia dintre grupurile etnice investigate: organizarea grupurilor domestice, a fratriilor și triburilor ca și principalii termeni care le desemnează, statutul proprietății, formele de întrajutorare și de conducere în aceste cadre de viețuire tradițională. În fiecare dintre situații, autorul prezintă faptele în liniile lor cele mai generale, apoi citează abundent — și, adesea, copios! — texte de referință din bibliografia etnologică privitoare la realitatea asupra căreia focalizează. Bunăoară: "Două elemente caracteristice trecutului acestei societăți (albaneze — n.n.. O.H.) influențează alcătuirea casei; primul se datorează faptului că mai multe cupluri locuiesc împreună: al doilea, că ne aflăm în fața unei societăți în care toți bărbații sunt înarmați, în care vendetta și micile războaie locale sunt endemice. (...) Iată cum descrie Lucy Garnett (1917, p. 5) cele mai simple forme de locuire: «Colibele au doar un nivel și cuprind două încăperi, una folosită ca depozit pentru produse, cealaltă servind drept cameră de zi și dormitor. Focul se face pe jos și fumul iese printr-o gaură făcută în acoperiș; mobilierul se limitează la câteva saltele și velințe, **o sofra** — măsuță joasă la care se mănâncă, după moda turcească, un vas de aramă pentru alimente sau două vase de lemn, câteva linguri, un **ibric** de aramă și o lampă portabilă»" (p. 18 - 19); sau, "Grupul (domestic, slav, numit **zadruga** — n.n., O.H.) are drept conducători un bărbat și o femeie; șeful este numit de obicei **domakin** de bulgari și ajutorul său feminin **domakina** (...). La iugoslavi se folosesc mai ales termenii de **staresina, domačin, gospodar,** enumerați aici în ordinea probabilă a frecvenței lor; femeia-șef este numită **domačica.** Șeful conduce ansamblul grupului: «Este numit pe viață, dar uneori ales doar pentru un timp; cel mai des persoana cea mai în vârstă este cea care cedează locul său, în ordinea vârstei, fratelui sau fiului. Un **domačin** se ocupă de toate interesele **zadrugii:** registrele de socoteli, impozitele, banii, afacerile etc. El se trezește primul și organizează munca. El dă femeii care este de serviciu ceea ce trebuie pentru hrana lucrătorilor, merge la câmp să vadă cum se lucrează. El repară și cumpără uneltele, vinde animalele, distilează rachiul, face vinul etc. De înțelepciunea și rânduiala sa depind progresul și bunăstarea familiei. (...) A fi șeful unei **zadrugi** este o mare cinste, nu numai în raport cu familia sa, ci în fața tuturor. Când șeful unei **zadrugi** este acasă nu se aude decât vocea lui, toată lumea trebuie să vorbească încet sau să tacă (Vekhovitch, 1929, pp. 9-10; a se vedea și Janjič, 1967)»" (p. 61 - 62).

Această manieră de organizare a materialului face ca demonstrația să curgă elegant, chiar maiestuos, dinspre general spre particular, dinspre afirmația sentențioasă dar idubitabilă spre exemplificarea sa sculentă, însă adesea marcată de subiectivisme. Tot astfel, cercetarea care descrie realități cu caracter de generalitate pentru regiune, cum ar fi puternicele **Schëpi** albaneze, marile **zadrugi** sud-slave sau **casele** și **satele** românești depășește, foarte adesea, căile regale ale acestor chestiuni canonice pentru etnologia balcanică intrând în hățișul spectaculos și polimorf al altor fapte tradiționale regionale. Un exemplu grăitor în această privință creionarea structurilor de înrudire din satul Elympos din insula Karpathos a Mării Egee (v. p. 103 - 109). Să urmărim textul lui Paul H. Stahl: "Spre deosebire de toate societățile din regiunile balcanice, în câteva insule din Marea Egee proprietatea nu se împarte. Ea cuprinde două categorii, una legată de bărbați, alta de femei. Primul născut băiat, numit **kanakaris,** și prima născută fată, numită **kanakria**, copii ai unui cuplu de primi născuți, moștenesc proprietatea cu excluderea fraților și surorilor lor. O moștenitoare primește totalitatea proprietății mamei sale, tot o primă născută, pe care aceasta a moștenit-o de la mama sa, tot o primă născută. Un moștenitor prim născut primește totalitatea proprietății tatălui său, pe care acesta a primit-o, la rândul lui, de la un tată prim născut. Proprietatea nu se divizează și nu se vinde, ea se transmite integral celui pe care datina îl desemnează ca unic moștenitor (...)" (p. 104). În aceeași categorie, a faptului atipic, extrem de dens însă, dacă este pus în lumină și raportat la sistemele viețuirii comunitare locale, aș plasa și cazul fetelor albaneze "care aleg să rămână pe veci fecioare, după ce au depus un jurământ într-o biserică sau moschee, să nu se mărite niciodată" (p. 34). O asemenea fată "(...) păstrează proprietatea părintească toată viața; dacă este unicul copil păstrează întreaga proprietate, dacă nu, o împarte cu frații ei; poate fi stăpâna gospodăriei; participă la adunările bărbaților (...). Ea se îmbracă diferit fie purtând în întregime costumul unui bărbat, fie schimbând doar o parte a costumului; poartă arme; mănâncă împreună cu bărbații și fumează cu ei. Ea participă la război și chiar la vendetta; uneori, sub o căciulă bărbătească, are capul ras, ca al unui bărbat" (p. 34 - 35). Toate aceste acte contrastează pregnant cu situația comună a femeii în acest spațiu etnic. Lipsită de dreptul de proprietate și de orice fel de privilegiu, femeia albaneză "(...) nu e admisă la masa soțului ei decât la sărbătorile sfinte ale anului și nu are, pentru a se hrăni împreună cu copiii, decât rămășițele de la masa lui. În călătorii, cu spatele împovărat de leagănul care poartă noul născut, ea își urmează pe jos, bărbatul, căruia îi duce și pușca pe umăr, în timp ce el, stând pe catâr, fumează și meditează liniștit" (p. 31).

Unităților sociale pe care le studiază Paul H. Stahl, familia — sau, mai exact spus echivalentul local al acelei realități numite de occidentali "familie" —, fratria, tribul și satul le corespund anumite structuri religioase și magice a căror evidențiere face obiectul celei de-a doua părți a cărții, o parte mult mai redusă ca dimensiuni, ceea ce mă face să o privesc mai degrabă ca pe o cercetare anexă decât ca o investigație de sine stătătoare. Foarte succint, autorul discută despre divinitățile protectoare ale triburilor albaneze, despre **slava** slavilor din sud — obicei despre care un proverb sârbesc, citat de Paul H. Stahl, spune că "acolo unde e o **slava** e și un sârb" —, despre capelele neamurilor grecești și despre structura religioasă a teritoriului satului românesc, pornind de la vatra satului și hotarul său, trecând prin descrierea bisericii și a cimitirului și sfârșind cu discuțiile despre ipotetica grădină a Raiului.

Volumul se înscrie printr-o secțiune consistentă de "comparații și ipoteze" extrem de serioase și fertile. Bazându-se pe materialele trecute în revistă, Paul H. Stahl discută situația concretă din Europa de sud-est a consangvinității, a femeilor, a băștinașilor și străinilor precum și a bătrânilor și a democrației primitive. Sunt pagini care încheie o carte fundamentală, erudită și sintetică în același timp, profundă și atractivă totodată. O carte care se construiește lent, prin acumulări impresionante de informație. O carte în care autorul e mereu atent la detalii și consemnări, dornic doar să spună adevărul și nu să epateze cu ușurință prin dezvăluirea unor realități tulburătoare chiar ca simple fapte de viață.

Ion Ghinoiu
Zile și mituri. Calendarul țăranului român — 2000
Editura Fundației Pro, București, 2000, 234 p.

Publicată în condiții grafice mai deosebite — insist asupra lui **mai**, comparativ care are menirea de a sugera faptul că dorința editorilor a fost aceea de a scoate o carte frumoasă, care să impună și prin ea însăși, nu doar prin conținut, dar realizarea efectivă nu este, nici pe departe, una pe măsura intențiilor —, ultima carte a lui Ion Ghinoiu reia, de astă dată în registru popularizant, tema predilectă a cercetărilor autorului: calendarul popular. Ideea centrală a volumului este una excelentă: aceea de a așeza, sub datele efective din calendarul civil, semnificația tradițională românească aferentă. Din păcate, Ion Ghinoiu nu are puterea să recunoască — în fața lui însuși sau înaintea unui receptor potențial prea dornic de senzațional — că nu fiecare zi din cele 365/366 ale anului este o sărbătoare mai amplă sau mai neînsemnată, ceea ce îl face să aseze explicații de tot felul și legende dintre cele mai diverse sub datele care, din punctul de vedere al "calendarului tradițional", sunt inoperante. Mai grav este că acest informații nu sunt marcate prin nici un fel de avertisment de genul: "Atenție, astăzi este o zi fără valențe festive! Dar totuși...", ceea ce ar preveni supralicitările care pot apărea la cititorii nespecialiști, adică tocmai la acei cititori pe care și-i dorește volumul.

În rest, dincolo de punctele de vedere deja știute ale lui Ion Ghunoiu despre calendarul românesc, am mai observat, cu titlul de noutate: clasarea (după mine, destul de discutabilă) a lunilor anului sub semnul a patru tipuri de divinități, Sfinții tineri (Gerar, Făurar, Mărțișor, Prier), Zeițele fecioară (Florar, Cireșar, Cuptor), Zeițele mamă (Gustar, Răpciune) și Sfinții moși (Brumărel, Brumarul Mare, Undrea) și interpretarea fermă a ciclului de "zile oprite" dedicate lupilor de la sfârșitul lui noiembrie — începutul lui decembrie drept "Anul Nou Dacic" (p. 205 ș.u.). (Într-o carte anterioară, autorul era, încă, mai circumspect în această privință, văzând în acest ciclu "probabil Anul Nou Dacic" (v. **Obiceiuri populare de peste an, Dicționar,** București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 5). Din nefericire, transformarea virtualității în certitudine nu este dublată de o serie de argumente convingătoare).

Valeriu Bălteanu
Terminologia magică românească
Paideia, București, 2000, 231 p.

Carte destul de utilă pentru specialiști, care valorifică o teză de doctorat susținută în 1998 la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași, **Terminologia magică românească** adună și discută o serie de cuvinte care numesc **actanți, acțiuni** și **practici magice** în românește. Contribuția cea mai însemnată a volumului este aceea de a clasifica aceste categorii de denumiri sub aspect etimologic, în cuvinte de origine latină, împrumutate (din limbi slave, din maghiară sau din greacă), cuvinte formate pe teren românesc și cu etimologie necunoscută. Cercetarea lui Valeriu Bălteanu se plasează hotărât pe tărâmul lingvisticii fără să aibă tentații interdisciplinare, ceea ce, pe de o parte, îl ferește pe autor de orice periplu printr-un teritoriu minat și conferă un gen de "științificitate" inatacabilă lucrării, dar, pe de altă parte, ridică o problemă de esență: dacă textele unor mari lingviști se dovedesc absolut esențiale pentru cercetările antropologice, indicând în ce măsură aceste domenii sunt gemelare, uneori — și cartea de față ne-o arată — acestea, închise în ele însele, nu fac decât să sugereze că lingvistica și antropologia pot fi și surori vitrege.

Brumar, premiat la Bookarest

— Adrian Bodnaru, atunci când primești Premiul pentru cea mai interesantă colecție e de presupus că în spatele editurii stă o lungă tradiție, așa cum e cazul "Bibliotecii pentru toți", colega de podium. Care e tradiția Editurii Brumar, al cărei director ești?

— Jocul la offset, dacă vrei/vrea Șerban Foarță — (re)nume ce, poate-mpotriva licitei (ne)răbdări a celor care ne (mai) citesc și chiar voinței mele, va reveni și, sper, cu grație,-n discuția pe care o avem acum (complici și noi, căci împreună am făcut o carte —, spuneam de acel joc deoarece,-ntr-o dimineață, Șerban mi l-a propus — a șasea ori a șaptea variantă — drept titlu. L-am refuzat într-un sfârșit (de iarnă, era prin februarie), iar nu că mă bazam pe vreo royală — jucam cu vorbele, atunci, un poker (pe mize: bețe de chibrituri, cum se crede) —, ci fiindcă nu e chiar așa. Și nici la întrebarea ta acesta nu e chiar răspunsul. Tradiție noi n-am avut, nici școală — dar are România, Timișoara ceva ce să se-absolve ca editori sau ca designeri de volume? Aud că da! Mă mir! Cine-or fi profesorii? Din acest an, pe lângă Facultatea de Chimie Industrială-a Timișoarei. Cine-or fi profesorii? Dar nu e vorba despre asta; e despre faptul că fix una mie de volume de despărțeau, în acest mai, la Bookarest, colecțiile — nouă și colegei de podium. În zilele acelea, de Târg, enormul și senectul BPT-al Minervei scotea a mie șaptea carte, în timp ce noi (re)număram doar șapte titluri. Firește, onorați, doar noi, brumarii, puteam fi. Și-am fost, — nici o-ndoială aici... Dar explicația nu stă-n tradiție în cazul nostru. Eă stă, desigur, în ceva... Ajută-mă, puțin, te rog...

— Ai început în 1998 o colecție de poezie. Ce sperai atunci?

— Să-l editez pe Șerban Foarță (iată, încă o dată, "enter"-ul de pe claviatura mea). Vorbesc foarte serios... Să-l public așa cum nu a mai făcut-o nimeni până atunci. În '98, în august, când, "liber de contract, dar plin de șpanuri", m-am întâlnit cu Gabriel Timoceanu, deja cu Dan Ursachi de un timp tot conspiram, prin garsoniera-mi, să facem și să dregem opuri care nu se vedeau prea des prin librării și case. Voiam, în fond, să-nfăptuim firescul, ceva cu totul prea modest: un act de civilizație. Întrucâtva, chiar critic, — nu-i așa?! Nimic ostentativ nu ne doream, adică; puțină eleganță, doar. Aveam, pe-atunci, de surmontat două hiat-uri, căci unul, capital(ist), era sărit: noi, ambii, ne găsisem omul în chiar administratorul Brumarului, — și-aici ne seducea tradiția; aveam de traversat, spuneam, două hiat-uri: al "morții plumbului" și-al introducerii ordinatorului,-ntre dactilogramă și tiparul offset. Plumbul crease mari maeștri care, în ciuda laptelui administrat asiduu, plecaseră care-ncotro. (Nu sunt aici ironic și patetic deodată, — cinste lor!) Puțini s-au convertit în prima parte a cam minimaliștilor ani nouăzeci (în modă ca și în designul general), la tastaturi. Zețarii-au fost atunci înlocuiți cu impostori PC destoinici, iar offsetiștii, cu... cine se mai găsea pe liber. Redactorii, corectorii, chiar cei cu probitate maximă, nu erau altfel decât depășiți de logica lui, să-i spun astfel, "save". Volume kitsch, cu litere prea aberante, cu diacritice improvizate și cu greșeli cât altădată, poate, o bibliotecă — sătească, zic, să nu exagerez! — ne tot cădeau sub ochi să le — și asta-i culmea! — citim. (Știi bine asta, nu-ți vând tocmai ție ponturi mai ieftine ca un van Gogh cândva). Dar, să revin. Venind cu aste gânduri la remarcabila cafea de la Brumar, tustrei am început, cumva tacit, să învățăm. Eu, cel mai mult aveam de lucru, nepreașiind cvasinimic. Nici cine știe ce calculator, nici cine știe ce tipografie. Numai o eminență-a exigenței mă putea salva de la perpetua impostură. (Un autor, adică dictator). Și, poate, o deviză dandy ce mi se pare,-n cazul meu, esența unui act suprem, precum al învățării): "Să trăiești și să mori în fața oglinzii!" Speram, atunci, că voi reuși să editez la Brumar... "carte după carte, cafea (Genovese) după cafea"... Și, crede-mă, încă mai sper. Nu au trecut, de-atunci, decât doar doi ani peste. Uitasem! În acel moment știam, totuși, ceva: că actul corecturii seamănă cu a lui Karl Kraus definiție-a psihanalizei, făcută-ntocmai pentru Freud, un splendid urobor, adică "este acea boală mentală al cărui remediu se pretinde a fi".

— Anul trecut ai fost în vizită la Bookarest pentru premiul pe care Șerban Foarță l-a primit din partea ASPRO. Cum a fost primită colecția atunci?

— A fost o participare fără factură, fără taxă de conectare, dar cu... "mesageria vocală gratuită". Eram cunoscuți ca editura la care a publicat Șerban Foarță, cu toate că am luat cu noi și cartea lui Dușan Petrovici (a ta nu pre ieșise încă). — De unde-ai bani? mă întrebau mai toți. — De unde-ai apărut?, mai palid, alții. — O să mai tipărești în continuare?, unii. — Ce-a fost Brumar-ul până-acum, dacă a fost?, o parte. — E prea mult, sfidător!, o alta constata. Aici constat și eu: precaritatea-i "șade" mult prea bine românului când taman editor e. Iar celui cu subvenții, ca turnată. Pozează, deseori, în ne-nțeles, neproductiv și prea sărac, încât și-apropie, prea simulând, condiția de chiar "lumina satelor". E treaba lui! Dar a-ncerca formule noi de carte, a strânge o echipă bună — fără normări, dacă se poate — și-a cheltui ceva mai mult pe o velină și pe un carton nu ține chiar de sărăcie, ori de vreun ordin ministerial. Ce-i drept, aceeași breaslă ne-a primit cu-aplauze. Aceeași breaslă ne-a pus sub colecție-o măsuță, ce s-a golit, ce-i drept, instantaneu aproape, și, mai cu seamă, aceeași breaslă, cred, s-a bucurat, deloc nesincer, că am revenit acum cu alte, bune, cărți. O plecăciune pentru, deci, aceeași breaslă.

— Editura Brumar a concurat alături de peste 200 de "surori". Există complexe provinciale în asemenea situații?

— Există, și ce bine că există! Dar ce-i cu asta? Eu prima zi și jumătate (până la prânz, când mi-am ales restaurantul) n-am fost decât un complexat; un fel de-a lu' Parizianu ce se-ncurca în lenjurile fetei ăleia... E prea o-ntreagă paradigmă și provincia-asta. Un târg de carte-i, la rigoare, altcum nimic decât un cerc monden. Precât se știe cum că noaptea nunții încep fără de pantofi prea noi, și chiar cu unii mai "călcați", dacă se poate, așa, ca-n, fotbal, când seniorii își dau bocancii la infanți de-același număr, mai întâi, astfel și-n lume — fie ea a cărților. Provincial, sau cazi degrabă-ntr-un ridicol al nevoii de-afirmare și-ți dai întruna ochii peste cap din pricini ca: stand rău plasat, cu maximă intenție — să nu te vezi și să nu vinzi (de parcă-ai fi chioșcar acolo, la taraba-ți), sau, pur și simplu, -organizezi lansări după lansări (acolo totu-i o lansare și nici una) ca să te plângi că nu ai microfon ori priză și, iată, nici nu te auzi, în consecință. E greu, ce-i drept, să-ți folosești acest defect — de optimum provincial: să nu vorbești prea mult, ci să arăți ce faci, să nu explici (în ditirambi și pleonasme) nimic din ce tocmai vei sugera, să nu fii mai modest decât un om de lume, dar nici mai îngâmfat decât un editor (un om eminamente înclinat înspre discreție). Arbitru — iată, sfaturi dau, de parcă-aș fi convins! — vei găsi, dacă joci bine, chiar când gazdele îl au pe-al lor și-ai vrea și tu o majoretă mai aproape. Brumar-ul e și mic, și tânăr, și provincial. Dar are farmec, nu?!

— Descrie-mi, te rog, reacția publicului cititor la standul Brumar.

— E greu de reprodus; totuși, încerc: – Cât costă? – Așa puțin?! – Cum reușiți? – Mai aveți Foarță? – Le tipăriți în România? – Sau doar un șir de puncte, sau, dacă vrei, de interjecții... A se reține, rog, un lucru-aici: puțini, foarte puțini au fost cei care n-au atins baremi fața cărților cu mâna. Or, asta e revanșa cărții de hârtie în fața celei electronice, mai peste tot propusă de o vreme.

— Ce trebuie să știe un editor când participă la un asemenea eveniment?

— Că, din nefericire — o spun, desigur, din experiența personală —, nu va fi contactat de cine știe câți engrosiști de carte, suficienți mental, la noi, se pare, prea de tot. Că,-ncontinuare, așadar, cărțile lui nu vor ajunge în locuri noi, la noi detailiști, — prezenți în număr foarte mare,-n astfel de ocazii, cu bani mai mulți sau mai puțini, dar care vor să cumpere mereu câte o carte, două, trei... Se pare, deci, că,-n loc să fie un spațiu al comunității,-n primul rând (editori, tipografi, librari), astfel de târg devine-o uriașă librărie, impracticabilă adeseori. E bine, altfel spus, să știe că stocul de acasă va rămâne cam intact, iar dacă are cărți și bune, și frumoase, – ar fi nepotrivit să ia cât poate, — dezavantaj Provincia. Mai trebuie să știe un editor că beletristu-i suveran la Bookarest, iar dacă vine,-n carne și-oase, nu e rău; dar să se-nvârtă pe la stand, — să dea o dedicație din când în când, nu să lanseze, surd, cel mai nou titlu-al său. (Să se evite, deci, lansările; anonimatu-i chiar esență-acolo; mai bine doar simpla imagine.) Că veni vorba, e de bun augur să-și aranjeze standul c-un stilist și chiar șef fiind să recomande, acolo,-n plin vacarm, un titlu sau un altul lui, cititorului obișnuit. Dar, mai ales, e bine a se ști că, fiind Internațional, există, la târg, un stand Germania, de unde, doar privind și întrebând, se poate învăța ce-i cartea. Căci, nu-i așa?, editoru-i ca și economistu,-n accepțiunea lui Jacques Attali: "acea persoană care va explica mâine de ce eșuează previziunile lui de ieri", lucru ce mi se potrivește mai cu seamă mie, căci sunt editor cu patron...

Marcel Tolcea

7 Brumar

7 cărți de poezie, o colecție adică, al cărei numitor comun e, înainte de toate, grafica aparte. Fiindcă, între cei cinci autori – Șerban Foarță, Dușan Petrovici, Marcel Tolcea, Ioan Morar și Adrian Bodnaru[1] – nu sunt fire de rubedenie poetică decât între trei, ceea ce vrea să spună că Dușan Petrovici și Ioan Morar sunt insulari într-o serie ce părea sortită ludicului. Apoi, începând cu apariția a șasea, formatul s-a făcut unul mai în adâncul raftului, adică a trecut de la 21/16 la 21/21, ceea ce înseamnă că pătratul a izbândit. Dar nu numai, fiindcă și negrul primelor cinci coperte a devenit un verde și un albastru aparte.

1. Carevasăzică, numita colecțiune s-a ițit în lume, în decembrie 1998, cu un prim op al lui Șerban Foarță, **Caragialeta.** Manere dar și măhălăli, amici, cherestegii ori ofițeri, o noapte furtunoasă dar și o zi senină pe la Moși, un tren de noapte doar al Miței plus, nițel mai pardonabil, Trenul de Plăcere, copiști+angrosiști+June-prim, mofluzi, monșeri, pardon, scuzați, ei bine toate astea spun, în cor, că limba poeziei nu este una eminamente eminesciană. Un Nenea Iancu în endecasilab? Și totuși, par egzamplu, cum el face în această Mică publicitate: "Pierdut cățel geam tren răspunde nume/Bùbico zahăr place (pedigri)./ Uitat hotel Midil servietă gri./Domn bine caut scoate seara lume". Volumul cuprinde și ilustrații care ar fi fost introduse – conform colofonului – după ediția princeps, ceea ce vrea să spună că, anterior, Șerban Foarță și-a manufacturat cartea. Cum și în ce perioadă, nu știm.

2. A doua apariție Foarță, **Un castel în Spania pentru Annia,** este un volum ce stă sub semn horațian – *ut pictura poesis,* iar clasicismul ei e accentuat de tenta unui didacticism superior, subtil. E un fel de manual spre uzul unei delfine – Annia Costea – aflate, în anul scrierii opului, 1989, la o vârstă fragedă. Ceea ce nu îl împiedică pe autor să înconjoare cu grațioase explicații (ori trimiteri la biografie) diverși graficieni sau pictori a căror percepție e peste bariera vârstei adresantei: van Gogh, Breughel, Gauguin, Chagall, Rousseau, Dubuffet, Picabia ori Dürer. Dar totul nu e decât un pretext pentru a glosa, nonșalant, în cheie ludică: " – Ghici, ghici, ghici/ce e aia kitsch? – E o chiciură de stele/pe un cer de un albastru/ca un fund de cratiță./cu un fulger, printre ele./înotând, în sos albastru./ca o caracatiță!".

3. "Moartea e un maestru în țară germană", spune moto-ul pe care timișoreanul Dușan Petrovici îl așază în fruntea volumului său **Zaruri de apă.** Aflat el însuși în țară germană de aproape două decenii, autorul și-a rămas consecvent, iar textele trădează aceeași melancolie slavă, aceeași delicatețe a unei generații discrete cum a fost cea a anilor '70: "rămâne totuși ceva:/umbra umbrelor și crinul crinilor/hainele vechi plutind prin odaie ca niște meduze/și cărțile în pielea goală/ orânduite anapoda în rafturi/și sufletul/ da!/sufletul șifonat ca o cămașă de salahor".

La fel, cele șapte desene ale lui Dan Ursachi aduc în plus un aer enigmatic, ușor straniu, poate elegiac.

4. Prezența lui Șeran Foarță se simte și în al treilea volum al colecției, **Bicicleta van Gogh,** semnat de Marcel Tolcea, o carte numai și numai despre universul bicicletei. Este vorba nu numai de amprenta stilistică – pe care, de altfel, autorul o recunoaște într-un **Portbagaj** de la finele cărții – ci și în ilustrațiile alese din revista "Illustration" de la finele secolului trecut. Gravuri pe care Dan Ursachi le-a trecut într-un verde aparte ce accentuează aerul de belepocă. O belepocă *sui generis,* dacă se poate spune așa, fiindcă mare parte din textele autorului aparțin unei epoci revolute – 1976-1977 –, după care au apărut în diverse antologii, semnalate la rândul lor. În rest, texte ludice, inventive, jocuri de cuvinte și îndemnuri pe care cititorul nu are cum să și le asume: "Hei, priviți bicicleta/cum își ține respirația/în roți!".

5. Despre **Șalul eșarpele Isadorei/Șalul e șarpele Isadorei** – revăzută și adăugită – autorul ei, Șerban Forță, crede că "stă sub semnul benzii lui Moebius, în sensul că încearcă să combine convexul și concavul scriiturii într-un continuum fără întreruperi. Desigur, este vorba de un proiect utopic, sugerat mai mult decât pus într-adevăr în act. Placheta speculează asupra ambiguității dintre text și textură, ca textil, astfel că personajul principal al cărții e șalul (asasin) al Isadorei și, deopotrivă, «biografia» ei".

"Rosine, Edith, Alice adore-i/șalul, eșarpele de lux;/șalul e șarpele de lux./roz, inedit, al Isadorei".

6. **Șovăiala** lui Ioan Morar înseamnă, din luna mai 2000, premiul pentru poezie al Uniunii scriitorilor din România, ceea ce constituie încă o serioasă carte de vizită pentru autor și editură. Născută la îndemnul prietenului Mircea Mihăieș și al soției autorului, cartea s-a dovedit a fi un elegantissim obiect de lux în care prezența graficianului Ursachi se face simțită pe fiecare pagină. Somații lirice veterotestamentare – plasate până și în Colofoniu –, un anumit apodictic al spunerii și caracterul imnic ce poartă marca Morar deja prezentă în volumele anterioare se întâlnesc cu teme din imediata noastră vecinătate temporală. Între rânduri, curge, premonitoriu, o apocalipsă: "încep sărbătorile rușinii/ încep să se-adune în piețe/profeții plătiți/într-o bolboroseală perfectă/se sting vedeniile lor/cu spatule de aur își apasă limba/iar veșmintele și le aprind/într-un dans dezmățat".

7. Dreptatea face ca și inițiatorul colecției, poetul Adrian Bodnaru, să se bucure de faldurile ei, sub titlul **toate drepturile rezervate, inclusiv Suedia și Norvegia.** Sunt, majoritatea, texte de trapez, în sensul că evoluează la înălțimea unor raporturi sintactice și dizlocări semantice mereu la un pas de a se prăvăli în arena lipsei de sens. De fapt, chiar o tranzitivitate zgârcită e miza poeticii sale. La care aș adăuga o știință aparte a dizlocărilor și recompunerilor, a vocabulelor rare ce completează un gen de sintaxă cu o semantică soră la a cărei pronunție mandibula se întrebuințează la maximum: "Înspre techirghiol./te chira chiralina/(quiero)/către pol/mi se cătase/splina/ față de,-n față, fero./fără de,-n spate, sud –/spatele de dat cu./pentru plajă, vase-/lina/nun de nud".

[1] Aici în ordinea apariției

Ilustrațiile din acest număr reproduc imagini din albumul artistului Jean-Michel Alberola, apărut la Editions des Musées de la Ville de Paris, 1997

Tur de orizont

Un dialog viu între Marta Petreu și Alain Paruit, în **Apostrof** (nr. 6), ● Spune francezul care a tradus din română în limba lui Rimbaud peste 60 de cărți: "Știi că traducătorul este cel mai îngrozitor cititor, pentru că intră înăuntru. Când lucram la *Îndreptar pătimaș*, am tradus vreo cincisprezece pagini și m-am dus la el (la Cioran, n.n.). I-am dat un exemplar să urmărească textul. Vroia să citesc, vroia să audă cum sună în franceză, totodată, să audă textul. Erau unele lucruri pe care le tradusesem, și n-aveau nici un sens. Și la un moment dat mă opresc și recitesc o frază, ultima frază și spun: Ce să fac? Cioran zicea: "Nu, nu, e poezie proastă, taie, taie... Când găsești lucruri ca astea, taie, taie!" Dar, dacă ar fi să mă uit, de pildă, pe exemplarul de pe care am tradus *Schimbarea la față*..., uneori, când sunt greșeli prea mari într-un text, supraliniez, caut soluția. Și sunt, sunt" ● Cea de-a treia parte a "Dosar"-ului Radu Petrescu cuprinde o parte din corespondența acestuia cu Petru Creția ● Scrisorile reproduse sunt din perioada 1947-1953 ● Despre Mircea Martin scrie Ion Pop, despre Radu Petrescu, Claudiu Groza, iar despre Nicolae Breban, S. Damian ● "Holocaustul în interpretare psihoistorică" este titlul unui amplu și interesant eseu aparținând lui Ștefan Borbely, din care citățm: "În Germania, acești Străini erau la îndemână: evreii. Păcatul lor îl reprezenta nu simpla existență, ci permeabilitatea insidioasă, darul – deplâns de către germanii timpului și de către antisemiții dintotdeauna – al versatilității pragmatice. Majoritatea bancherilor, comercianților și cămătarilor erau, la vremea aceea, evrei: banii lor, mărfurile lor se "scurgeau" în casele "curate" ale nemților, calcifiind încetul cu încetul artere și vene de sânge altfel limpezi, neobstaculate. Medicii erau, și ei, în marea lor majoritate evrei: mâinile lor – sugera psihoza colectivă de periclitare a timpului – scotocesc în corpurile noastre, seringile lor ne "infestează" cu lichide a căror proveniență și destinație nu o cunoaștem și nu avem cum s-o controlăm, fiindcă EI - evreii – trăiesc separat de noi, au riturile lor proprii, obiceiuri religioase și sacrale specifice, aparte".

Limba noastră-i o comoară

Constatăm cu tristețe dispariția, din pagina 15 a săptămânalului **Contemporanul**, a rubricii "Joia dulce" de Horia Gârbea. Umorul, finețurile și subiectele dramaturgului au intrat în vacanță ● Noua rubrică se cheamă "Spitalul 3x3", îi aparține lui George Cușnarencu și își propune să aibă o tracțiune triplă: educativă, națională, ecarisantă ● Prozatorul e intrigat de angloamericanismele care penetrează limba mumă, făcând-o pe aceasta mai proastă, mai departe de idealurile cu care au încărcat-o, acum 2000 de ani, dacii și romanii ● Atât de pătruns este G.C. de misiunea de apărare a limbii, încât uită ce a scris în numărul 24 al **Contemporanului** și reia o bună bucată, cuvânt cu cuvânt, în nr. 25 ● Chestia cu mama învățăturii ● Dar, ca să fim drepți, pe undeva omul are dreptate: prea torsionează unii – alții cuvintele, fie că ele sunt din dicționarul nostru, fie din dicționarele lor ● Dar, ca să fim și mai drepți, ca un lot de stejari din Borzești, trebuie să spunem că domn' Cușnarencu are chiar domnia sa niscai probleme cu limba română ● Iată un fragment (tipărit și în nr. 24 și în 25): "Toată izmeneala în limba română a început în 1990 când intelectuali sadea ne-au învățat pe noi, telespectatorii fără carte cum se pronunță premiul cu același nume: *Nobel*" ● Întâi că prozatorului îi lipsesc cam des virgulele (în fraza citată, două la număr). Apoi: cum adică premiul cu același nume? Același nume cu al cui? Ne cam lasă în suspans grămăticul. Mai la vale, G.C. scrie Dumnezeu cu d. ● Vreo deprindere veche, cine știe... ● "Cu politicienii intrăm în ridicol profund", scrie Cușnarencu. Aici topica îl driblează pe scriitor. Sau poate că există "ridicol profund" și contemporanul nostru vrea să (ne) dea de știre ● Ce-o face Horia Gârbea? Pe unde-o fi el?

Aveți Cuvântul?

Polemic, antrenant, divers – **Cuvântul** (nr. 6) ● Adrian Marino îi replică lui Cristian Bădiliță, sub titlul "Ai noștri tineri la Paris învață", Nicolae Manolescu face o paralelă între fotbal și politică, Tudorel Urian îi solicită lui Emil Hurezeanu opiniile vizavi de partidele românești, Vladimir Tismăneanu scrie despre regimuri bolnave, Victor Neumann despre "Confruntarea între ideologia stalinistă și tradițiile Europei Centrale", Viorel Cosma semnează eseul "Memoria muzicală a secolului XX", despre "Literatura celui de-al treilea sex" scrie Ion Crețu, iar paginile 8-9 îi sunt dedicate liberalului Ion I. C. Brătianu ● Nu lipsesc topurile revistei, fruntașii lunii fiind Vasile Dan (poezie), Adrian Oțoiu (proză), Mircea Bențea (critică)

"E greu să fii etern"

Într-un excelent portret făcut lui Alexandru George, Dan C. Mihăilescu sublinia, în paginile hebdomadarului **22**, trăsătura de veșnic nemulțumit a venerabilului scriitor ● Iată-l pe Al. George într-un dialog cu Ștefan Ion Ghilimescu, în **Ramuri** (nr. 5-6): "Aș fi fericit să văd citite și comentate scrierile mele, cu atât mai ciudat de ignorate, cu cât eu scriu foarte simplu, accesibil, fără nici o paradă erudită sau voință stilistică. (...) Faptul că eu nu figurez în nici una din enumerațiile curente printre prozatorii vremii este iarăși grăitor" ● Etc. ● Multe cronici de carte în revista olteană, iar printre recenzenți, Nicolae Coande, Constantin M. Popa, Gabriel Coșoveanu, Bucur Demetrian, Ioan Lascu, Marian Victor Buciu, Florea Miu, Camil Moisa, Cătălin Ghiță, Lucian Alexandru, Jeana Morărescu, Horia Dulvac ● Ana Blandiana, într-un interviu acordat lui Romulus Diaconescu: "Între textul literar și textul de ziar, cu excepția literei, nu e nimic comun. Primul poate să țină milenii, celălalt cel mult zile. De la facerea lumii, toate poemele vorbesc despre dragoste și moarte, articolele de ziar sunt în fiecare zi plicticos de noi. Dar nu e greu să fii nou, e greu să fii etern".

Cincizeci de Confluențe

De opt ani, la Oravița apare revista **Confluențe** ● Editată sub egida Casei de Cultură "Mihai Eminescu", coordonată de prozatorul Mihai Moldovan, publicația a ajuns la numărul 50, unde Călin Chincea radiografiază mișcarea literară din Caraș-Severin, accentul său căzând, aici, pe poezia lui Ion Chichere; unde Sorin Gârjan are sub lupă "Ierarhiile literare"; unde Ionel Bota amintește, printr-o cronică, de cei 60 de ani ai prozatorului Marcu Mihail Deleanu ● Poezii interesante de Nicoleta Douca, Ioan Toma, Iacob Roman, Iosif Caraiman, Valentin Victor Sârbu, Gheorghe Azap, proză de Ada Botezan

Amantul anului 2000

Vatra (nr. 3) anunță mare concurs, mare ● Amantul anului 2000 ● Destinat maeștrilor poeziei erotice ● Cei care doresc, profesioniști ori ne, să-și încerce potența poetică, sunt poftiți să trimită grupaje de poeme (cât să se întindă pe-o pagină de revistă)... deocheate, plus o poză (de preferat de la gâtul autorului în sus) ● Titlul se va decerna în ziua de 8 martie 2001 ● Primul competitor, Andrei Bodiu ● Atenție: e pe bune! Concursul, nu Bodiu ● Constantin Abăluță pregătește o antologie de versuri: "Poezia română după proletcultism" ● Povestea ei, criteriile de selecție, antologații și alte explicații, în paginile 25-35 ● La rubrica "Față în față", Mihai Dragolea și Iulian Boldea ● O inițiativă excelentă are conducerea revistei, care publică textele (poezie, proză, eseu, critică) unui consistent lot de actuali și foști studenți ai Filologiei brașovene ● "Nici vorbă, la noi, de vid de talente!", anunță Virgil Podoabă ● De remarcat că majoritatea tinerilor autori au nume de fete, iar inițiativa este cu atât mai lăudabilă cu cât redactorii de la "Vatra" sunt numai bărbați ● Unul și unul!

Astra la vista

Pe "marginalizatul" Alexandru George îl reîntâlnim în **Astra** (nr. 5), într-un interviu acordat Loredanei Englisch ● În titlu, redacția anunță că prozatorul, eseistul, traducătorul, criticul, gazetarul, polemistul A.G. și-a contrazis teoria proustiană despre literatură ● Constant Călinescu, în "Revolta postmodernismului": "Poetul postmodernist n-a știut cum să procedeze mai bine, ce "scurtătură" mai la îndemână să găsească pentru a ieși drept în fața urâtului celui mai dezgustător și agresiv. Și n-a știut cum să-l ademenească sau — mai mult! — cum să-l provoace la locul de întâlnire. În ce scop? De dragul lui (precum romanticii)? Nu, categoric nu! Ci pentru a-i râde în față! Pentru a-l nimici prin ironia lui. Pentru a-i demonstra că, deși el, urâtul, există cu atâta nemijlocită contondență, aceasta nu există, de fapt! Nu există ca justificare a existenței, chiar dacă abundă ca prezență — majoritar, invadator, proliferant și învingător. Cine ar dori să vadă urâtul și să se cutremure în fața lui n-are decât să-l caute în poezia postmodernistă" ● Dați-i bătaie! ● Două poetese slăbuțe, Mihaela Malea Stroe și Simona Ilie, un interviu (cu un titlu fleșcăit — "Punți pentru integrarea europeană") smuls de C. Călinescu academicianului Constantin Ionete, și altele.

Dumnezeu și catedra de la U

Aflăm din originala și "autoșocanta" publicație clujeană **Philosophy & Stuff** (nr. 8) de ce nu a obținut niciodată Dumnezeu catedră la Universitate ● 1. Fiindcă a avut doar o publicație majoră; 2. Și era în ebraică; 3. Și nu cita referințele; 4. Și nu i s-a făcut recenzie în nici o publicație de specialitate; 5. Iar unii se îndoiesc că a scris-o el însuși; 6. Poate că e adevărat că el a creat lumea, însă ce a mai făcut de atunci?; 7. Comunitatea științifică a întâmpinat mari dificultăți încercând să aplice rezultatele sale; 8. Venea arareori la ore, spunându-le studenților să citească doar cartea; 9. Și-a exmatriculat primii doi studenți pentru că au învățat; 10. Deși erau doar zece cerințe, majoritatea studenților au picat testele lui; 11. Orele sale aveau o frecvență inconstantă și se țineau de obicei pe un vârf de munte ● Revista este întesată de articole extrem de interesante: "Pasivitatea și izolarea: succese răsunătoare ale democrației" de Ovidiu Țichindeleanu, "Din WC-urile publice spre o cultură alternativă" de Cristian Branea, "Orașul, țeava, asfaltul și canalul" de Sebastian Big, "Propedeutica chirurgiei politice" de Vasile Ernu, "Prinț și cerșetor" de Cristian Pralea, "Orașul meu și urările lui" de Ciprian Mihali etc., etc.

Suntem cu toții în Sfera Politicii

Sau, măcar în preajma ei ● Dovezile care susțin această afirmație sunt "puhoi" ● Cel mai la îndemână este acesta: într-un fel sau altul, toți facem politică, unii dintre noi, facem chiar Politica ● În plus, nici nu e necesar, câteodată, să facem politică sau Politica; e suficient numai dacă o desfacem ● Este exact ceea ce face, la modul profesionist, deci riguros, cea mai bună revistă de profil (credem noi) care apare de ani buni sub directoratul lui Stelian Tănase și care adună, în boardul editorial sau între membrii colectivului redacțional nume de prim rang ale analizei de tip politologic din țara noastră, dar și de peste hotare ● E vorba, probabil unii dintre dv. ați ghicit, despre **Sfera Politicii** ● Revista a adunat, până acum, mai bine de 80 de numere; cu frecvență lunară, ea e un prețios document pentru multe categorii de intelectuali ● Prin strategia editorială adoptată (numere tematice, eminamente tematice), "Sfera Politicii" a făcut de fiecare dată dovada unor interpretări credibile și argumentate vis-à-vis de evenimente publice punctuale ● Dacă vreți să vă convingeți, răsfoiți ultimul număr al revistei, cel care are un dosar excelent pe problema "republică și monarhie" ● Merită, vă spunem noi...

Roșiorii de Vede

Sunshine reggae

Petru Umanschi

Dacă luăm de bune datele trecute pe pașaport, **Robert Nesta Marley** a văzut lumina soarelui (ce sintagmă potrivită, nu?) pe 6 aprilie 1945, și nu pe 6 februarie cum ne informează unele surse vest-europene. Copilul căpitanului de marină Norvan Sinclair Marley (englez sadea din Liverpool) și al jamaicancei Cedella Booker se naște în Nine Miles, Rhoden Hall, aproape de Kingston. După mai mulți ani, aici, în Kong's Beverley Label se va naște și primul cântec zămislit de Marley: "Judge Not" (Unless You Judge Yourself) asta întâmplându-se în anul 1961. Un an mai târziu, tot în label-ul amintit se "prepară" acea **"One Cup Of Coffee"**, al doilea single semnat de Bob care activa încă pe cont propriu. Marley se afla atunci la vârsta beneficelor neliniști care-l găseau de cele mai multe ori în fața aparatului de radio, ascultând emoționat cântecele negrilor americani (race series, R&B). În 1964 pune bazele grupului **"Wailers"** alcătuit din prietenii săi colegi de școală din Trenchtown, un ghetto de la periferia orașului Kingston. **Peter Tosh, Bunny Wailer, Carlton Barrett și Ashton "Family Man"** vor alcătui "crew"-ul lui Bob Marley. Primul single al grupului nou constituit se va chema **"Simmer Down"**, fiind de această dată produs de Studio One. Piesa devine hit național, vânzându-se numai în insulă, într-un tiraj de 80.000 de exemplare, o performanță la acea vreme. Este timpul să spunem câte ceva despre sound-ul trupei de reggae music. În tentativa specialiștilor de a defini această muzică se folosesc termeni ca "muzică primitivă", "tribală", "hipnotică" care, pe un neinițiat, ajung doar să-l sperie. La o audiere atentă a materialului sonor propus de **Marley & Comp.** dar și de **Jimmy Cliff** sau **Desmond Decker** lucrurile devin mai simple: muzică populară din zona Caraibelor, insule situate la 150 km sud de Cuba. Este adevărat că supusă unui tratament ingenios, muzica insulară capătă noi strălucriri grație unor formule ritmice sacadate, numite ulterior "Ska" sau "rock Steady". Ritmul frenetic, balansul irezistibil susținut nu doar de chitară ci și de instrumentele de suflat, va grăbi "exportul" acestei muzici în întreaga lume. În anul 1964, **Millie Small** ajunge ca să propulseze pe primul loc în clasamentul britanic piesa "ska" intitulată **"My Boy Lollypop"**. Este și începutul comercializării acestui ritm orientat de europeni spre facilul destinat serilor dansante. Chiar dacă, profesional, piesele grupului **UB 40** sunt realizate, iar **Ali Campbell** e un solist dotat, adevăratul parfum reggae rămâne impregnat în producțiile "Made In Jamaica". Revenind, așadar, în insula cu palmieri dar cu inerente probleme sociale, vom arăta că piesele artiștilor reggae constituie, în parte, veritabile manifeste cu tentă protestatară. Dacă jamaicanul **Johnny Nash** (atenție, nu Cash!) nu reușește să transplanteze muzica reggae în State, **Paul Simon** realizează transplantul prin piesa **"Mother And Child Reunion"** pe care e drept, o înregistrează în Jamaica, secondat de instrumentiști locali. În America, muzica reggae e ascultată și difuzată insistent la posturile de radio atunci când e propusă de jamaicani. Ca exemplu putem da cazul piesei **"Vietnam"** a lui **Jimmy Cliff** sau a cântecului **"I Can See Clearly Now"** (1971, Johnny Nash — tentativă reușită de această dată). În această veritabilă "Reggae Story", Bob Marley ocupă un loc privilegiat. Nu trebuie neapărat să fii cunoscător de engleză ca să vibrezi când asculți, de pildă, **"No Woman, No Cry"**, evident, nu în varianta comercializată "Boney M"! Găsim la acest tip charismatic o doză de "feeling" nemăsurată, o "supradoză" care, efectiv, ne contaminează. Ascultați **"Get Up, Stand Up"** și-mi veți da dreaptate. Răpus de cancer, pe 11 mai 1981, la Miami, Bob se stinge din viață. Doamne, ce bine că muzica lui s-a cuibărit în sufletele noastre împiedicând uitarea...

Banatul, o tragedie colectivă

Vasile Popovici

S-ar fi impus să pot face o lectură profesională volumului **Lumi în destine,** coordonat de Smaranda Vultur (Nemira, 2000). Constat că nici să scriu cu detașare despre el nu pot. Și lectura, și rândurile astea chinuite le-am tot amânat cu gândul că *nu-i momentul* să mă las răscolit. Îmi dau acum seama că sunt incapabil să fac un simplu referat, ca și cum altcineva ar fi citit altă carte.

Lumi în destine mă privește direct. Nu-mi dau seama ce înseamnă pentru cineva care n-a crescut aici aceste mărturii despre Banat, înregistrate pe bandă și transcrise de tinerii din grupul Smarandei Vultur. Eu însă am retrăit prin aceste voci povestea familiei mele, am auzit glasuri dragi pe rând dispărute, am văzut scene din copilăria timpurie, am trezit amintirea și amintirea amintirii unui Banat mitic, bogat și strălucitor, așa cum îl știam din gura bunicilor și cum l-am mai apucat eu însumi, atât cât mai rămăsese din el după operația rapidă și ireversibilă executată de comuniști. (Unul din momentele cele mai zguduitoare, un fel de prag care desparte *pentru mine* satul vechi de cel nou, e ziua când, prin 1960 sau '61, au venit să ne ia caii; au intrat, *ei*, în grajd, în plină zi, și i-au dus la colectiv spre jalea femeilor și bărbaților ce boceau plecarea unor membri de familie. Dar ce înseamnă zguduirea mea de atunci față de ce a putut simți copilul ce a fost martor la naționalizarea casei, la deportarea unui părinte sau a amândurora sau la deportarea întregii familii în Bărăgan sau URSS ?)

Splendoarea lumii vechi și prăbușirea ei după instalarea comuniștilor e tema tuturor povestilor adunate în acest volum. Culese din locuri, din straturi sociale și din medii etnice variate, mărturiile concordă. În detaliu, destinul fiecăruia e firește unic (unul a fost deportat în Bărăgan, altul a scăpat, unul a rămas la țară, altul a plecat la București), dar istoria cea mare le-a unificat cumva viața așezând de-a latul ei ruptura teribilă a schimbării de regim. Este uimitor apoi să constați în ce măsură converg valorile bănățenilor, a căror conștiință o au și o afirmă răspicat: să muncești, să-ți întreții gospodăria, să nu te lași doborât, să nu faci rău, să-ți placă să înveți limba germanului, maghiarului, evreului sau românului de lângă tine, să le copiezi obiceiurile atunci când ele te ajută să te civilizezi un pic mai mult. Vedem azi Banatul de altădată așezat într-un fel de slavă stătătoare, iar întoarcerea la valorile lui ar putea să treacă drept o tendință conservatoare. Nimic mai fals. Banatul de altădată avea în natura lui intimă motorul ideii de progres: bănățeanul a privit mereu spre vecinul lui *pentru a-i copia reușita*. Niciunde noutatea n-a pătruns mai repede ca în Banat și n-a fost primită cu mai mult entuziasm. Țăranul — oriunde și oricând conservator, dar nu și aici — a vrut ca orice țăran să-și lucreze pamântul, dar și să-i vândă produsele (la Lugoj, Timișoara sau Viena), și-a dorit gară în sat, electricitate, radio, a primit coloniști, a circulat, a adaptat și a înțeles ce înseamnă progresul. Aceste lucruri se pot citi cu claritate în toate mărturiile culese de Smaranda Vultur și colectivul ei.

"*Cartea* – ne avertizează Smaranda Vultur în prefața ei – *nu își propune să ilustreze ceva anume*". Nu-și propune, dar ilustrează deplin o anumită idee despre Banat.

Cum era Banatul de altădată? Ne spune Doina Wilduc, prima dintre cei intervievați, originară din Banat din Bazoșul Vechi. "*Oamenii erau foarte harnici, se ocupau cu agricultura... În Bazoș erau gospodării mari... Acolo nu s-a lucrat o zi, ci zi lumină, zi și noapte... Eu eram copil, îmi amintesc că oamenii mergeau la tăiat de tuleni, beț de porumb, dimineața ca să nu se scuture frunzele.* ***Mai târziu au cumpărat mașini de tăiat****... La nunți mai apărea câte o femeie de vârstă mijlocie care avea pe cap o căciulă cu bani de aur, trei kilograme avea așa o căciulă. Maria Tereza era pe ei...* ***Apoi au început să poarte fuste, pantofi cu toc, deci a început să dispară portul popular românesc****... Bazoșul a avansat unit. N-aș putea să spun în ce an s-a asociat Bazoșu', Recașul, Izvinul și* ***au făcut o uzină proprie a lor****. Noi în comună am avut curent electric. În momentul când a intrat curentul electric a intrat și cultura. Primul lucru tatăl meu s-a dus și a cumpărat un aparat de radio. S-a dus la casa de cultură. Toți s-au adunat și asta a fost prin '34-'35... Gospodăria noastră din an în an a progresat...*" Grâul se vindea, se încărca în șlepuri (în Iosefin la Timișoara) și se transporta în Austria și Germania. Sărbătorile erau îmbelșugate, oamenii mulțumiți. "*A fost mare veselie până au venit «eliberatorii». Atunci fiecare nu știa unde să-și ascundă un sac de grâu sau ceva ca să aibă ce să semene. Pînă la urmă bunicul a murit, tatăl meu a fost ridicat, dus. Eu am luat frații cu mine și mă bucur că am putut să le dau o pâine în mână.*" Scenariul e același, mereu, în majoritatea poveștilor vieții. Diferă prea puțin: nu în Bazoș s-a întâmplat, ci în Comlosul Mare, nu tata a fost dus, ci chiar cel/cea care povestește. Chiar și pentru cel ce se înscrie în partid și ajunge secretar lucrurile merg rău și tot mai rău până când își dă seama că nici pentru el comunismul nu e decât o fundătură (un singur caz e, extrem de interesant, de o dezarmantă sinceritate, când aflăm cum se finanța în ilegalitate partidul comunist).

Altă Mara a lui Slavici în variantă nemțească e Tereza Buda, caz formidabil de tenacitate, harnicie și pricepere bănățeană. Căsătoria ei dintâi cu un german s-a încheiat repede, soțul prăpădindu-se în război. Ea rămâne în casa soacrei, unde ia frâiele gospodăriei în mână. E începutul unei vieți ieșite din comun, femeie dominatoare, întreprinzătoare, hotărând singură pentru toți și ducând tot greul muncii pe umerii ei. Se căsătorește cu un român (și încalcă astfel un tabu comunitar, ea fiind nemțoaică), încheie un pact verbal cu familia soțului, care i se supune și ea docilă, învață câteva limbi străine, manevrează banii, luptă pentru prosperitatea familiei, stabilește reguli, pune ordine, aleargă în toate părțile, se tocmește la sânge, regretă că nu a obținut la un preț mai bun, se admiră pe sine însăși, își plânge de milă și învinge ca o adevărată femeie-bărbat.

În cu totul altă tonalitate, profund dramatică, se încrie povestea Margaretei Oglindă (născută Wambach). Satul ei de dinainte de război, dacă nu e cu totul idilic ca în celelalte evocări, emană bunăstare și bună înțelegere. Războiul schimbă brutal această ordine: "*Neamțu n-a avut voie să spună nimica. Ce era să zică neamțu'? I-au lăsat să ia ce-au vrut. Ei au intrat, cinci-șase inși, în curte și au văzut că omul are porc și l-au luat și l-au tăiat. Ce era să zică neamțu'? A plâns. S-a dus în casă, că altfel primea și bătaie. De-aia nemții au plecat, să știți. Nu de altceva, fiindcă ei toți de dorul casei suferă. I-a luat în Rusia, i-a luat în Bărăgan, le-a luat tot, i-a expropriat complet, complet. Nici casă, nimic.*" Mai departe povestea virează în coșmar. "*Au umblat din casă-n casă și ne-au spus să facem bagajul dimineața la șase. Și au venit alții în urmă care te-au și luat imediat... Copiii veneau și plângeau, că a fost mama lor acolo: tata lor a fost la război, mama a fost singură cu doi-trei copii acasă, au luat-o și pe ea... Ei deja ne-au pus în vagoane; cincizeci de persoane au pus într-un vagon de vite, de animale... Am făcut o gaură jos în podea – asta a fost W.C.-ul nostru – și pe acolo mi-a dat mâncarea... Eu văd și acuma cum fugea mama după tren...*" Destinația: gulag. Paginile despre mizeria absolută, frigul polar, brutalitatea și dezumanizarea victimei și călăului trebuie să fie citite ca încă o dovadă că acest secol s-a întrecut pe sine în oroare și cruzime pretutindeni unde s-a instalat totalitarismul. N-am să rezum, ar fi și greu, această teribilă poveste, un rezumat fără un singur detaliu inutil sunt chiar cuvintele femeii. Iar încheierea e pe măsura relatării: "*și asta a fost povestea mea. V-a plăcut ?* (Da.) *Mie nu mi-a plăcut! Asta a fost tot ce știu și tot ce-am pățit.*"

Tot despre experiența Gulagului e și istorisirea Terezei Negrea (născută Proshovski). O femeie în minele din Donbas. "*Acolo iarna o fost până la patruzeci și trei de grade. O fost așa de frig noaptea! Am înghețat, nici n-am putut să ne dezbrăcăm să urinăm, am urinat pe noi. Am fost toată înghețată. Când am venit acasă fața aicea, nasul, o fost tot înghețat. Când am luat baticul am rupt pielea, pe frunte am avut o cârpă, la fel. Așa au trecut cinci ani de zile.*"

Ca o curiozitate care verifică oarecum un clișeu instalat de mult în conștiința publică: omul simplu povestește (și are ce povesti) incomparabil mai bine decât omul instruit, la care parcă însăși substanța biografică se diluează până la pierderea de sens. Intenția de a-l construi există și la omul instruit, dar povestea vieții sale nu reușește să-l pună în lumină. Drama lui rămâne nedefinită, întâmplările nu duc parcă nicăieri și se pierd în registrul minor, deși personajele sunt uneori, ca în **Lumi în destine**, dintre cele mai ilustre.

Generația investigată de colectivul Smarandei Vultur e ultima care ne mai poate vorbi ca martor ocular despre strălucirea și decăderea Banatului. Nouă ne-a rămas să mărturisim doar despre partea a doua a existenței lui în acest secol. Dacă aceste înregistrări nu au loc acum și dacă acum ele nu se constituie în volume (așa cum a fost și **Istorie trăită, istorie povestită. Deportarea în Bărăgan**, altă carte de interviuri, realizată integral de Smaranda Vultur), mâine acest lucru nu va mai fi posibil. Munca de cercetare a Smarandei Vultur și a altora, puțini, ca ea nu poate fi răsplătită prin câteva simple cuvinte de laudă. Munca ei salvează de la uitare o întreagă umanitate anonimă, un ocean de suferință umilă, de lacrimi neștiute, de nedreptăți abstracte. Cum să-i mulțumim în numele celor batjocoriți și uitați ? Nu e nevoie să mergi direct la pagina de istorie pentru a înțelege ce s-a-ntâmplat. Istoria se poate citi cu toată claritatea din aceste înregistrări ale suferinței colective într-un ținut ce a avut vocația și a cunoscut gustul paradisului.

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Mihaela Dănciulescu, Sorin Stroe , Vesna Struța (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Marinela Panțiru, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 29 48 93, 29 48 95
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECT.

Sublinierea îmi aparține

Nina Berberova

Celebra autobiografie Sublinierea îmi aparține, scrisă de Nina Berberova între anii 1960-1966, apărută în traducere franceză la editura "Actes Sud", a primit la Paris premiul Gutenberg pentru cel mai bun document al anului 1989 și a fost întâmpinată cu cele mai elogioase cronici.

Nina Berberova descrie perioada tensionată a revoluției din Rusia: anii tulburi, de lipsuri materiale, studiile universitare întrerupte, viața literară din Sankt-Petersburg în care străluceau nume precum Gumiliev, Blok, Ahmatova și, în cele din urmă, plecarea în exil.

Trăiește, înfruntând servitutile emigrației, la Paris în anii postbelici și, mai târziu, în cei ai ocupației germane. În această perioadă, întâlnește mulți poeți și scriitori ruși, aflați și ei în exil: Belîi, Gorki, Marina Țvetaeva, Bunin, Merejkovski, Nabokov și alții, dezvăluind noi aspecte ale personalității acestora.

Tobie și îngerul

Camera mea de la pensiunea Krampe din Berlin dă spre curtea interioară. Pensiunea noastră ocupă etajele patru și cinci dintr-un imobil uriaș, împodobit cu o scară de marmoră, cu candelabre și cu un nud care susține o torță electrică. Cele două rânduri de ferestre ale fațadei au vederea spre piața Victoria-Luise. Ghersenzon își are camera pe această parte. Krampe este o fată bătrână cheală, pricepută în afaceri și lipsită de simțul umorului. Trăiește cu un pictor cu vreo douăzeci de ani mai tânăr decât ea. De la fereastra mea îi văd în fiecare dimineață bându-și cafeaua. Seara, ea stă aplecată asupra registrelor contabile, în timp ce el își bea lichiorul Kantorowitz. Apoi trag storurile și sting lumina.

La o altă fereastră văd locatarii camerei numărul 38. Amândoi sunt burtoși. Se dezbracă încet, își aranjează cu grijă hainele și lenjeria, fiecare pe câte un scaun și se culcă într-un pat dublu. Ei nu trag storurile, nu le pasă de privirile străine; se simt bine la ei, au conștiința împăcată. Sub pat se poate observa o oală de noapte din faianță, papucii frumos rânduiți; deasupra capetelor atârnă o *Madonă* de Raphael.

În camera de deasupra lor, un bec electric aruncă o lumină vie. Aici locuiește unul din "Frații Serapion", Nokolai Nikitin, sosit în ajun din Petersburg, cu o scrisoare de la Lunț... pentru mine. Agitat, ca un câine abia scăpat din lanț, și-a petrecut ziua cumpărându-și șosete și cravate la magazinul Kadewe, apoi, după ce a băut un pahar, a adus în cameră o fată care făcea trotuarul la colțul lui Motzstrasse. Ea se fandosește, complet goală, așezată într-un fotoliu; din Nikitin nu se vede decât un picior păros.

Camera vecină este ocupată de Andrei Belîi. A scos sertarul de la noptieră și nu mai reușește să-l pună la loc. Îl ține invers și butonul se înțepenește. Se străduiește destul de mult, dar sertarul rezistă. Îl așază jos și face câteva gesturi bizare mormăind ceva, ca și cum ar vrea să-l descânte. Apoi reașază sertarul, de data asta așa cum trebuie. Figura lui radiază de bucurie.

Sub fereastra lui Belîi locuiește văduva unui viceguvernator. Este în mare doliu: să fie pentru maiestatea-sa țarul sau pentru Rasputin, pe care l-a cunoscut bine? Din prima zi, la masa servită în pensiune, mă măsoară din cap până în picioare cu un aer dezgustat și-mi cere să-i explic ce este *Proletkult*-ul, mă întreabă dacă mi-am terminat studiile și dacă am de gând să mă întorc acolo pentru a-mi susține examenele de intrare la Comsomol.

Sătulă să privesc prin ferestrele altora, mă îmbrac cu pantalonii, cămașa și ghetele lui Hodasievici, îmi strâng părul sub pălăria lui, îi iau bastonul și plec să mă plimb. Merg pe înverzitul bulevard Charlottenburg, apoi pe străzile liniștite unde ramurile copacilor ascund cerul. Într-un cabaret rus din cartierul Wilmersdorf, deja adormit, se cântă romanțe țigănești și se aruncă imprecații la adresa literaturii contemporane: jos cu toți acești Belîi, Ciornîi, Gorki și Sladki[1]. Fostul general X, în livrea, stă în fața ușii, iar Z., un fost demnitar de la curtea imperială, servește la mese. Deocamdată acestea sunt cazuri izolate, dar în curând vor fi în număr foarte mare! La Paris ca și la Londra, la New York ca și la Șanhai, lumea va învăța să-i cunoască și să se deprindă cu ei.

Trecutul și prezentul se amestecă și se împletesc: văduva viceguvernatorului, generalul care blestemă revoluția și poetul Minski, un contemporan al lui Nadson, care, dimpotrivă, o aclamă; "vechii emigranți", socialiștii din epoca țaristă, întorși în Europa după o raită prin țara lor, care au scăpat în ultimul moment de revoluția din Octombrie; pionierul bicicletei și al fotografiei, Vasili Nemirovici-Dancenko, arborând niște favoriți enormi, un *pince-nez* atârnat de o panglică neagră și o burtă rotunjită, căpătată încă sub domnia precedentului țar, care îmi mărturisește, de la bun început, că el este al doilea scriitor după Lope de Vega, ținând seama de numărul scrierilor sale, al treilea fiind Dumas-tatăl; Nina Petrovskaia, Renata din *Îngerul de foc* al lui Briusov, cu o pălărie mare neagră stil 1912, o bătrână șchioapă și amărâtă; scriitoarea Lappo-Danilevskaia, despre care se spune că a fost la fel de celebră ca Verbițkaia prin romanele sale proaste și indecente; ea se lansează într-un cazacioc la cabaretul rus, cu fularul în mână și învârtindu-se în jurul lui Nikitin, care dansează pe vine.

Viața își urmează cursul. Viktor Șklovski și Mark Slonim au venit la noi în vizită; sosesc din Rusia, ceva mai târziu, "pe motive de boală", Pasternak, Lidin, Modest Hofman, specialistul în Pușkin, Nikolai Otup, Ireți și alții. Printre cei care trec în goană, fie pe la noi, fie pe la clubul literar din piața Nollendorf, fie pe la restaurantul rus din Gentinerstrasse — și nu este totdeauna ușor să-i deosebești pe cei legați de trecut de cei care aparțin prezentului — sunt Serghei Makovski, Serghei Krecetov, pictorul Masiutin, Amfiteatrov-Kadașev-fiul, profesorii Iașcenko, Liatki, Semion Iușkevici, Rafalovici, și o droaie de editori care publică tot și orice, de la memoriile generalului Denikin și poeziile lui Igor Severianin până la rețete de bucătărie.

[...]

Am ajuns la Berlin în data de 30 iunie 1922. La 3 iulie, Belîi a plecat la Zossen cu intenția de a reveni în septembrie. A încercat să ne vadă chiar înainte de a pleca, dar nu ne-a găsit. Mai târziu, a trecut ca o vijelie, cât să-și ia rămas bun. Eu eram în oraș. Când m-am întors, am găsit camera plină de scrum, mucuri de țigară în călimară și savonieră. Hodasievici mi-a spus că totul se transformase din momentul în care Belîi a deschis ușa. El avea geniul de a transforma lucrurile.

O scrisoare de la Gorki îl aștepta la Berlin pe Hodasievici care a plecat de îndată să-l întâlnească la Heringsdorf. Timpul zbura cu iuțeala fulgerului.

Între anii 1921 și 1923, Andrei Belîi trecea printr-o profundă criză psihologică. Fusese "băiețelul mamii", și-și petrecuse tinerețea căutându-și un tată; în ajunul primului război mondial, l-a găsit în persoana antropozofului Rudolf Steiner. Revenit în Occident în 1921, după anii de lipsuri ai comunismului de război, Belîi a fost nevoit să facă față unei situații dramatice, fiind respins de Steiner. Traumatizat, a fost confruntat din nou cu lipsa de energie dintotdeauna pe care nu putea nici s-o biruie, nici s-o depășească, nici s-o recunoască. Belîi n-a știut cum să se poarte cu prima lui soție, Assea, care rămăsese în Elveția în cei cinci ani cât a lipsit. Credea că ea se va întoarce automat la el, după dragostea lui nefericită pentru Liubov Blok. I se părea că ea e colacul lui de salvare, dar Assea nu a avut niciodată intenția să joace acest rol. Bețiile lui Belîi, vorbăria lui, lamentările și zbuciumările lui absurde și fără leac îl aduceau uneori până în pragul isteriei. Așa cum se întâmplă adesea în viață, remediul nu-l putea găsi în el însuși, dar Belîi trăise cu speranța că lucrurile se vor schimba, cea care nu-l mai dorea va sfârși prin a "înțelege", iar cel care îl respinsese îl va primi din nou în sânul antropozofiei. Belîi nu se vedea pe sine, nu se înțelegea și "nu știa să-și trăiască viața", cum spune el însuși într-o poezie din 1908. N-a știut să facă față propriei sale drame. Aștepta o soluție de-a gata de la cei din jur și de la întâmplare.

[...]

În același timp scria zile întregi, uneori chiar și noaptea. Era perioada *Amintirilor* despre Blok, care se publicau în editura Epopeea. Petreceam iarna la Saarow, lângă Berlin, unde trăia Gorki cu familia. Belîi ne vizita adesea. El scria și, seara, ne citea cu voce tare ce scrisese. Pentru mine era o bucurie de neuitat. Așezat la masă, în camera lui, se întâmpla să citească până la ora două dimineața, chiar după ciornă. Eram în jurul lui și-l ascultam. Odată, m-am trântit pe patul lui și am ațipit, în timp ce citea. Era seara de 1 ianuarie; în ajun, sărbătorisem toți trei pe drumurile înzăpezite din Saarow. M-am scufundat într-un somn adânc; auzeam din când în când sunetul vocii lui, dar nu reușeam să mă trezesc. Ochelarii lui Hodasievici sclipeau; el asculta cu atenție, legănându-se, cu brațele înlănțuite peste genunchii slabi. Erau capitolele privind prima parte, intitulată La înc*eput de veac*. — Ce titlu să dau acestei părți? ne întreba Belîi de câteva zile, neliniștit.

— *La început de veac*, am îndrăznit eu; l-a adoptat pe loc.

Femeile care se aflau în preajma lui în acel an vedeau clar simptomele stării sale de confuzie, dar nu-i înțelegeau originea. Multe dintre ele se interesau mai mult de funcționarea motorului Diesel decât de apusurile de soare. Belîi nu regăsea în ele femeile din tinerețea sa, prețioase și manierate, care acum ni se păreau ridicole. Când Klavdia Vasilieva, cu care s-a căsătorit mai târziu, a sosit de la Moscova, el a descoperit în ea într-o oarecare măsură ceea ce căuta: protecția și forța unei "mame", un sprijin pentru ideile sale antropozofice, încâlcite și zbuciumate, și un ecou al ortodoxiei rigide din doctrina steineriană.

Belîi arbora în permanență surâsul nebunului-debil pe care cândva îl făcuse să spună într-un poem remarcabil: *Sunt bolnav!* Acest surâs, asemănător unei măști de carnaval sau unei strâmbături de copil, nu-l părăsea niciodată. Într-o zi, l-am întrebat:

— Boris Nikolaevici, vă place Țvetaeva?

Eram curioasă să știu ce gândea despre poezia Marianei Ivanovna și despre personalitatea ei. A deschis gura și mai mare decât de obicei și mi-a dat următorul răspuns, pe care îl reproduc cuvânt cu cuvânt:

— Îmi place mult Mariana Ivanovna. Cum s-ar putea altfel? Este fata profesorului Țvetaev, iar eu, eu sunt fiul profesorului Bugaev.

Nu mi-am crezut urechilor. Un an mai târziu, la Praga, îi transmiteam Țvetaevei cuvintele lui Belîi. A avut un surâs cam trist și mi-a spus că auzise de mai multe ori din gura lui răspunsuri la fel de trăsnite, când îl întreba ceva despre diferite persoane sau cărți. În amintirile despre Belîi, ea a folosit acest răspuns care-mi fusese dat mie.

Nikolai Ableuhov, eroul romanului lui Belîi *Petersburg*, avea surâsul unei broaște, dar autorul, în timpul perioadei sale berlineze, avea în plus și mișcările ei. Când bătea la ușă, putea fi descoperit stând pe vine mai jos de mânerul ușii; dintr-un salt ajungea în mijlocul camerei, apoi se ridica în picioare. S-ar fi putut spune că picioarele și mâinile îi erau tot timpul gata pentru un nou salt. Avea mâini enorme, iar degetele, îngălbenite de tutun, le ținea răschirate în aer. Părul aproape alb zbura în jurul unei chelii bronzate, iar haina croită dintr-un surogat de tweed gros nemțesc avea umerii înalți.

Cu toate clovneriile sale penibile, bețiile zilnice, perfidia, oboselile lui isterice, rănile sale "deschise și purulente", geniul lui era atât de puternic, încât fiecare întâlnire cu el era un eveniment care ne lumina și ne îmbogățea viața.

Mergeam adesea cu el la "o mică ședință" la cafenea. Începea la ora opt sau nouă seara și se sfârșea târziu în noapte. Sau ne ducea, după o reuniune literară oarecare, la berăria *Zum Patzenhoffer*, unde vorbea până la ora închiderii, la două sau trei dimineața.

[...]

Klavdia Vasilieva îl însoțea din când în când pe Belîi la Saarow. Semăna cu o călugăriță, și Belîi o numea uneori, când era furios, "fecioară antropozofică", dar nu când ea era de față. Purta o rochie lungă neagră și un șal de lână de aceeași culoare îi acoperea umerii înguști. Părea fără vârstă și nu zâmbea niciodată; buzele îi erau subțiri și strânse, nasul mic și roșu și părul pieptănat lins spre spate. Locuiam într-un hotel aproape de gară. Camera care-i era rezervată se găsea lângă a mea. Ea se culca devreme și din camera vecină nu se mai auzea nici un zgomot. Belîi nu-i cerea niciodată să-l însoțească la cafenea, nici să danseze cu el, nici să asculte încă o dată drama iubirii lui pentru Liubov Blok. În imaginația lui delirantă, Klavdia Vasilieva încarna o mare varietate de personaje: când reprezenta un zid de apărare, un refugiu, "aproape o mamă", când îi atribuia rolul perfid de emisar al "doctorului", însărcinat să-l supravegheze și să-l salveze! Fără îndoială că deja în acea perioadă ea nutrea ideea de a-l "salva", dar nu s-a putut ghici că va deveni soția lui. Era o femeie secretoasă, care nu-și dezvăluia niciodată intențiile.

În cursul verii anului 1923, Belîi venea cu noi pe malul mării la Prerow, unde se stabiliseră de asemenea Zaițevii, Berdiaevii și Muratov. Ploua: eu jucam șah cu Muratov și aveam conversații interminabile. Făceam focul în sobă înainte să ne plimbăm pe malul Mării Baltice pe vânt și ploaie, îmbrăcați cu impermeabile. Într-o seară, am văzut la cinematograf *Doctorul Mabuse*, marele succes al anilor douăzeci. La Zaițevi domnea, ca de obicei, o ambianță călduroasă și animată. Nikolai Berdiaev își făcea plimbarea zilnică printre dune înarmat cu un baston greu.

La Berlin, toată lumea era gata de plecare. Fiecare în altă direcție. Înainte de a ne împrăștia, ne-am adunat pentru o fotografie de grup în Tauenzienstrasse. Belîi se afla și el acolo, dar era enervat și avea un surâs crispat. Cu o lună înainte, Ghersenzon îi povestise lui Hodasievici că în momentul când trebuia să-și ia viza de la consulatul sovietic, pentru el și familie, l-a întâlnit pe Belîi care cerea de asemenea să se întoarcă în Rusia. Belîi nu ne împărtășise încă intențiile sale și Hodasievici a încercat o mare tristețe, aflând această noutate.

Fotografia grupului nostru a fost făcută în dimineața zilei de 8 septembrie. Am introdus-o în culegerea de poezii a lui Hodasievici apărută la München. Seara a avut loc masa de adio, care a reunit multă lume. Belîi a apărut într-o stare de furie pe care nu i-o mai cunoscusem. N-a salutat aproape pe nimeni. A rămas la masă, fără să ne privească, cu mâinile sale enorme prinse între genunchi și cu vestonul de tweed gri care atârna pe el. La sfârșitul mesei, când s-a ridicat paharul în mână, și-a aruncat ochii aproape albi asupra fiecăruia din cei douăzeci de comeseni, cu o privire dușmănoasă, declarând că va ține un discurs. Era oarecum un toast pe care și-l ținea lui însuși. În acea clipă, acest clovn genial făcea să reînvie imaginea lui Hristos: voia să bem în sănătatea lui, pentru că pleca spre a fi crucificat. Pentru cine? Pentru voi toți, domnilor, care sunteți în acest restaurant rus din Gentinerstrasse, pentru Hodasievici, Muratov, Zaițevi, Remizov, Berdiaev... avea să-și verse sângele pentru întreaga literatură rusă.

— Nu și pentru mine! a zis cu o voce blândă, dar clară, Hodasievici. Eu nu vreau să fii crucificat pentru mine, Boris Nikolaevici, refuz să-ți încredințez o asemenea misiune.

Belîi a pus paharul pe masă și, aruncând o privire în gol, a declarat că Hodasievici distrugea totul, după obiceiul lui, prin scepticismul său veninos și că el, Belîi, va rupe de aici înainte orice relație cu el. Hodasievici a pălit. Toți au început să vorbească deodată, încercând să transforme în glumă crucificarea, redusă la un strălucit exercițiu de elocvență. Dar Belîi nu se mai putea opri: Hodasievici era un sceptic negativist și steril, Berdiaev un agent secret, Muratov unul care se prefăcea că este de-al lor. Toți comesenii se transformaseră dintr-o dată, în imaginația lui surescitată de vin, într-un cerc de dușmani care-i așteptau moartea, care nu credeau în sfințenia lui și care primeau sacrificiul cu surâsuri ironice. Devenea din ce în ce mai isteric; Zaițev și Vâșeslavțev încercau în zadar să-l calmeze, fără să țină seama de aceste mojicii. L-au condus la ușă. Eu am vrut să-i strâng mâna numai ca să-i spun că era și va fi totdeauna pentru mine unul dintre marii scriitori ai timpului nostru și că voi păstra, ca pe ceva de preț, amintirea întâlnirilor noastre. Când a văzut că mă apropii de el, l-a cuprins un tremur, și-a aruncat capul pe spate și s-a pregătit să sară ca o panteră... M-am retras, sau mai degrabă câțiva prieteni bine intenționați mă traseră înapoi de mânecă. Nu l-am mai văzut niciodată. A plecat de la Berlin spre Moscova la 23 octombrie 1923.

Belîi a plecat, Berlinul rus s-a golit, noi nu-l cunoșteam pe celălalt. Berlinul german ne slujea numai de fundal.

---

[1] *Alb, Negru, Amar și Dulce (rusă) (n.t.)*

** fragment din volumul în curs de apariție la editura Univers*

Traducere de Natalia Stănescu

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

Biblioteca „ASTRA"
– SIBIU –
86
A

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA
Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"
● NR. 8 (1415) 20 AUGUST 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

Un zeu cu nume de psihiatru

Mersi, dar nu servesc

Tortura politică în secolul XX

Locuri din memorie

Sibiu

Școala ardeleană - ultimele știri

Cornel Ungureanu

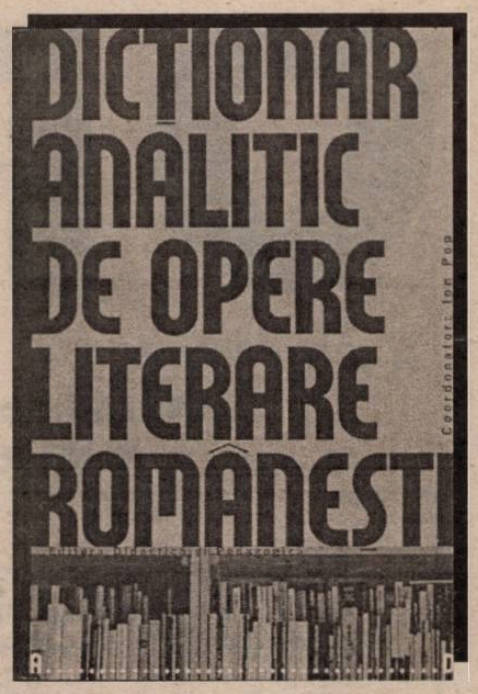

E vul mediu, cel din imediata apropiere. Cred că am aflat cu mare întârziere de apariția primului volum al **Dicționarului analitic...** și cu oarecare întârziere de cel de al doilea. Dar când o foarte bună colegă a fost invitată la Cluj pentru treburi care nu suportau amânare, am rugat-o să aducă, dacă au apărut, numitele opuri. Apăruseră, prietenii noștri clujeni le tipăriseră, dar mai mult, numai Dumnezeu cu mila. Dacă alte cărți ale confraților universitari mai ajung la Timișoara, dicționarul n-a ajuns decât pe bucățele și prin bunăvoințe succesive. Și, pentru prima dată, admirabila noastră colegă primise doar două exemplare – cel apărut în 1998 și cel din '99. Mi-a împrumutat cărțile cu oarecare prudență, repetând rugămintea: *"Te rog să mi le înapoiezi"*. Recent apărutele cărți deveneau valută forte, mai de preț chiar decât *Eminescu-epistolier* al Poliromului.

În fond, de ce le reproșăm autorilor, editorilor, liderilor culturali că n-au făcut cunoscută cartea? Că nu ne-au expediat, amical și colegial, exemplarul care să dea de știre despre neasemuita lor ispravă.

Ar trebui să spunem că un *Dicționar* e un instrument de lucru care trebuie să ajungă cel puțin în bibliotecile școlilor, ale Universităților, ale instituțiilor de învățământ. Un *Dicționar* e o evaluare a avuției culturale la un moment dat. Ne putem întoarce la el de câte ori ne confruntăm cu un șir de întrebări insurmontabile.

Și cu atât mai mult când o asemenea operă este alcătuită de adevărați profesioniști ai dicționarelor. Dacă apar mereu dicționare proaste alcătuite de afaceriști iresponsabili, gata să scoată un ban de la elevii repetenți sau de la studenții restanțieri, dacă pe toate tarabele descoperim încropiri penibile pentru admiterile la liceu, pentru bacalaureat, cărțile adevărate, performanțele care ilustrează o școală de cercetare devin intruvabile. Unele (cele realizate de Academie) apar o dată la un veac, altele apar într-un număr insuficient (ridicol) de exemplare. Și, în locul lor, proliferează improvizațiile amatorilor.

Substituțiile sunt riscurile tranziției. Așa că, dacă privim cu mai puțină mirare faptul că Dicționarele clujene s-au tipărit în tiraje confidențiale, nu facem decât să înțelegem paradoxurile tranziției – alte treceri de la harababură la haos.

Virtuțile și servituțile unei școli. Dicționarul clujean aparține unei școli de cercetare și unui tipar care s-a modelat aici timp de vreo opt decenii. Spiritul enciclopedic a triumfat, vreme de multe decenii, în operele unor lideri culturali ardeleni. De la Pârvan la Popovici, de la Daicovici la Zaciu, toți au scris Cărți de învățătură.

Actualul Dicționar este important pentru că evocă forța unei Universități și calitatea unei **Catedre de literatură.** Încântați de spectacolele publicisticii culturale, de artiștii criticii și ai istoriei culturale, suntem tentați să trecem prea repede peste profesioniștii istoriei literare – ai literaturii comparate. Ne-am dezobișnuit să apreciem performanța colectivă, în care munca fiecăruia devine o componentă a efortului de construcție. Cei treizeci și unul de autori (coordonator, revizie științifică Ion Pop) formează o echipă. Nu toți sunt cunoscuți sau foarte cunoscuți, nu toți sunt autori de cărți, de cursuri, de ediții. Dar toți se supun comandamentului – toți știu că trebuie să slujească ideea de informație corectă a celui ce studiază literatura.

Toți... dar nu toți mai sunt. Livia Grămadă, Ioana Em. Petrescu, Liviu Petrescu au semnăturile în chenar negru. De fapt, prima are doar două articole. Următorii sunt prezenți prin studenții lor, prin tinerii alături de care au stat ani în șir.

Revin întrebări obsedante pentru actualitatea culturală – pentru anul 2000 al literaturii: Care sunt cărțile pe care mizăm? Care e patrimoniul literar românesc, așa cum e el adunat între coperte de carte? Partea frumoasă a dicționarului e că refuză efortul de a decanoniza cu orice preț. El este interesat de cărțile fundamentale, dar și de cărțile care, într-un moment sau altul, și-au avut semnificația lor. Dicționarul nu sancționează autorii, cărțile, atitudinile. În linii mari, el este conservator, preocupat să nu piardă, să nu excludă, să nu cedeze somațiilor momentului. Atunci când autoritatea lui Ion Pop girează analizele unor cărți ca **Lecția de anatomie, Limpezimi, Lângă pământ, Laus Ptolemaei, La Lilieci, Jurământul de sărăcie, castitate și supunere, În dulcele stil clasic, Istoria unei secunde, Hore, Eulalii,** atunci când Liviu Petrescu scrie despre **Lupta cu inerția, La Medeleni, Interior, Fețele tăcerii,** atunci când Mircea Muthu scrie despre **Lunatecii, In curte la Dionis, Iarna Fimbul, Gloria,** atunci când Ion Vartic se oprește asupra unor piese ca **Gaițele, Citadela sfărâmată, Jocul de-a vacanța,** e foarte greu să anulezi cu suficiență numitele opere. Controversele se încheie. Aceste opere există, sunt funcționale într-un context cultural, minoratul lor (atunci când e vorba de minorat) nu le anulează dreptul de a figura într-un manual de literatură. Sau într-o istorie a culturii. Între seniorii acestei întreprinderi – profesori cu o experiență culturală întinsă, personalități bine așezate în viața literară a ultimilor patru-cinci decenii (Leon Baconsky, Doina Curticăpeanu, Sergiu Pavel Dan, Vasile Fanache, Cornel Robu, Silvia Tomuș ș.a.) – și juniori, colaborarea mi se pare perfectă. Nici un exclusivism nu vânează analizele. Nici un exces de simpatie nu poate fi detectat în vreun paragraf.

3. Să nu uităm prioritățile. Ele se cer a fi subliniate fiindcă exprimă un tonus cultural. Scrie, în cuvântul înainte la primul volum (A-D) Ion Pop:

"Lucrarea de față – prima de acest gen dintre cercetările românești cu caracter enciclopedic – își propune să ofere unui public foarte larg, de la profesori la cercetători ai literaturii noastre, la studenți și elevi ori la toți cei interesați de creația beletristică națională, un amplu repertoriu de opere reprezentative, ilustrând evoluția poeziei, prozei și dramaturgiei, de la origini până în actualitatea imediată. Concepută în mai multe volume, ea urmează să contureze, în final, o bibliotecă esențială a literaturii române așa cum poate fi ea aproximată la această oră. Satisfacția remarcabilului om de cultură (aceeași satisfacție care îi animase pe Samuil Micu, Petru Maior sau Gheorghe Șincai) poate fi descoperită și în *Cuvântul înainte* de la al doilea volum, E-L: "Cu acest al doilea volum al său, *Dicționarul analitic de opere literare românești* își urmează, cum se vede, drumul proiectat inițial. Este o constatare pură și simplă, de o anumită relevanță totuși, dacă o situăm în contextul atâtor inițiative întrerupte înainte de vreme prin forța împrejurărilor exterioare ori prin slăbiciuni de ordin subiectiv".

Frumoasă precuvântare, admirabile observații introductive. Ele fac inutil orice demers suplimentar al recenzentului. Să ne așteptăm ca, în curând, în curând, poate chiar înainte de apariția volumului al treilea, domnul profesor Pop, coordonatorul, urmat de minunații săi aliați și de neasemuiții săi ucenici va lua cărțile în desagă ca să ajungă cu ele la București, la Iași sau la Timișoara? Sau, urmându-l pe ilustrul Badea Cârțan, chiar până la Roma?

A proape un Post scriptum. Despre Libuse Valentová, Pe Libuse Valentová am cunoscut-o între clujeni – era, ca de obicei, veselă și fericită să-i regăsească pe admirabilii ei prieteni din România. Rareori am descoperit un străin (am alt termen?) care să iubească precum Libuse cultura română și să se implice în traducerea, popularizarea, afirmarea ei într-o altă țară. Am primit imediat volumul 7 al publicației **Litteraria Pragensia** consacrat lui Mircea Eliade. Libuse era, practic, autorul lui. Traducea din română, alcătuia bibliografii, scria pagini de o erudiție impresionantă – cu o informație neobișnuită chiar pentru cercetătorii din România (**Mircea Eliade și evoluția povestirii fantastice în România** devine un studiu obligatoriu pentru cercetătorii lui Mircea Eliade). Anul acesta, în mai, Libuse a venit la Timișoara, cu alte daruri. Și-a făcut imediat prieteni între tinerii grupului **A Treia Europă,** a lămurit, fără morgă, ceea ce era de lămurit (când vedetele central–europene ale ultimului deceniu se numesc Havel, Kundera e greu să nu se iște discuții animate cu un specialist al acestui spațiu), a ținut cursuri despre literatura cehă la fel de fermecător cum a vorbit despre relațiile româno-cehe. Nici un moment de oboseală, de lehamite, de prudentă distanțare. Iată, mi-am spus, un prieten de cursă lungă.

Suntem niște norocoși. E drept, după ce clujenii au avut, ca de obicei, prioritate.

Provincia pedagogică

Drumul grupului "A Treia Europă" la Oravița (4 iulie 2000) a prilejuit descoperirea unor biblioteci locale impresionante. Cel puțin zece cărți proaspăt apărute s-ar cuveni semnalate în acest spațiu al *Documentarului* nostru. Cel mai activ autor al locului este Ionel Bota, critic literar, eseist, poet, istoric, monografist și, mai ales, Director al Teatrului și al Fundației culturale Sim.Sam. Moldovan. Domnul Bota ne-a oferit, cu puțină vreme în urmă, monografii consacrate lui Octavian Doclin și N.Sârbu, un volum de versuri și un teanc de reviste orăvițene pe care le dirijează. La doi pași de instituția pe care o conduce se află altă instituție culturală, patronată de prozatorul Mihai Moldovan, și el autor de cărți care încep să se adune, și el conducător de reviste, și el animator al unei "Tabere de vară a scriitorilor de pretutindeni" (a participat, la prima ediție, Mircea Nedelciu). Un oraș uluitor, în care erudiții mai vârstnici (precum dl. dr. Crețiu) îi întâlnesc cu bucurie pe liderii tineri.

P.S. In plină vară, în cea mai căduroasă zi din istoria ultimei jumătăți de veac a Oraviței, 70 de intelectuali timișoreni - în majoritate tineri absolvenți ai primei promoții *TOC (Timisoara Open College)*, dar și profesorii lor, cercetătorii, colaboratorii și partenerii *Centrului de studii comparate central- și sud-est europene* al Fundației "A Treia Europă", precum și colegi din presa timișoreană au participat la o suită de manifestări științifice și culturale: o documentare tematică ("Banatul montan și dialogul intercultural"), înmânarea festivă, pe scena Teatrului din Oravița a diplomelor de absolvire a *TOC*, o lansare cu public a ultimelor volume realizate de grupurile de cercetare ale *Centrului de studii*: **Germanii din Banat** - coord. Smaranda Vultur (Editura Paideia), Joseph Roth, **Tarabas**, traducere și postfață de Mihai Bogdan Dascălu (Editura Univers), Hermann Broch, **Somnambulii,** traducere de Mircea Ivănescu (Editura Univers), Tony Judt, **Europa iluziilor** (Editura Polirom). Au luat cuvântul Adriana Babeți, Ionel Bota, Daciana Branea, Dorian Branea, Ioan Crețiu, Marius Lazurca, Valeriu Leu, Mircea Mihăieș, Cornel Ungureanu, Smaranda Vultur.

?

Șerban Foarță

Unde mor servitorii, valeții,
cameristele cu care domnii s-au
intersectat în treacăt sau
de-a foarte lungul vieții?

Unde s-a dus, bunăoară,
scoțianul lui Kant (care,-n clinci,
îl ținea să se scoale, zilnic, la cinci),
să agonizeze și moară?

Unde, valetul de-o viață al dlui de Talleyrand,
Bastide, cel leal ca un conetabil de Franța,
dezaprobând mezalianța
prințului cu madam Grand?

Unde mor, unde mor credincioșii
ilustrelor case,
fanaticii fețelor simandicoase
și-ai taloanelor roșii?

Ce face-se, oare, cu-atâta credință ciudată
când scris e ca totul să cadă-ntr-o rână;
spune-mi, servitoare bătrână, bătrână,
ce-a fost odată ca niciodată?

Poetica arheologului de portofele

Marcel Tolcea

De aproape zece ani mă ocup, în paginile revistei "Orizont", de debutanți. Am citit sute de manuscrise și cred că am debutat zeci de poeți. Dintre ei, câțiva au devenit nume în poezia de aici și chiar națională. Am scris, la fel, mai multe texte de întâmpinare, fie pe copertele volumelor, fie în succinte prefețe. Toate astea nu fără o anume senzație de impostură. Fiindcă, oricum am lua-o, gestul sună a ușoară paranoia : presupusa generozitatea a întâmpinării este anulată chiar în clipa formulării ei publice datorită arogării unei înalte și infailibile instanțe valorice.

Și fiindcă scriu pentru prima oară despre asemenea lucruri, mărturisesc că nu îmi dau imediat seama de valoarea unui poet, a unor poezii. Mai bine spus, nu știu de îndată dacă este ceva autentic acolo sau, pur și simplu, persoana respectivă posedă un mimetism superior în virtutea căruia a prins o "rețetă". Adesea, pentru a fi mai aproape de certitudine, am încercat să mă întreb care este miza lor. Să văd dacă, în spatele textelor, se poate ghici o anume poetică. Și, mai ales, dacă aceasta este forțată, este obligată să aducă la un loc ceea ce, îndeobște, stă în arbitrariul realității sau în nepăsare. Fiindcă — și fac aici o a doua mărturisire ce poate părea puțin patetică — îndepărtarea mea de scris, vreme de zece ani, s-a datorat neputinței mele de a mă plia pe exigențele unei poetici autoimpuse.

La începutul lui 1989, am simțit că nu mai puteam "descoperi" poezie. Se întâmplase ceva ciudat în perioada în care am scris la "Ochiul inimii", adică între 1982 și 1987 : mi se părea că, atunci când scriam, era ca și cum săpam și, la un moment dat, găseam poezia respectivă așa cum găsești ceva corporal, obiectual. Aveam certa senzație, din această cauză, că poezia ce se năștea la capătul unei zile, iar uneori chiar al unor luni de lucru, îmi preexista și că NUMAI mie mi se dăduse șansa de a o găsi, așa cum alții au șansa de a găsi, de pildă, un portofel săpând în grădină. Credeam că a scrie un text poetic însemna găsirea acelor cuvinte apte să exprime, cumva câș, o linie melodică ciudată ce mă însoțea permanent până la finalizarea textului. Era mai degrabă un soi de icnet ce începea triumfător, vesel, obraznic, într-o stare de fericire netrucată, dată la maximum și care, lucru ciudat, spre final, se deregla, devenea o bolboroseală, o dizarmonie tristă, chiar disperată. Oricum, înainte cu mult ca poezia să fie gata – de fapt, chiar din prima secundă a lucrului la un nou text – puteam fredona, mai precis îngâna Melodia Aia. Unele texte rămâneau neterminate luni întregi până când găseam cuvântul sau una-două silabe de pe parcurs, uneori chiar la început, în timp ce tot restul era scris, adică avea pusă pe note carnea semantică.

Din februarie 1989, nu am mai auzit acel icnet și, deci, nu am mai avut ce cuvinte să scriu, de vreme ce eu cred că, în poezia mea, ele, cuvintele, pot exista numai și numai cu acel sunet.

Fortăreața asediată: Ceaușescu și mitul politic stalinist

Vladimir Tismăneanu

A devenit un clișeu să se vorbească despre stalinismul lui Ceaușescu. Lucrul este explicabil ținând cont de natura sistemului represiv din România "socialismul multilateral dezvoltat", ca și de enormitatea ditirambilor asociați cu un cult al personalității ce intrase, mai ales după 1974, în domeniul delirului. Și totuși, există încă prea puține analize profunde ale reacției lui Ceaușescu la șocul Congresului al XX-lea și, respectiv, la eforturile din mișcarea comunistă mondială de a porni pe calea destalinizării. Nu-mi propun în aceste rânduri să compar regimul stalinist cu acela dezvoltat de Ceausescu dupa venirea sa la putere în martie 1965. Scopul meu este mult mai modest: mă voi referi la documente de arhiva privitoare la Plenara CC al PMR din 23-29 iunie și 1-3 iulie 1957. Plenara avea să joace un rol crucial în restructurarea conducerii PMR, prin eliminarea din Biroul Politic, sub acuzația de fracționism si deviere "anarho-liberalistă" de la linia partidului a "grupului" Iosif Chișinevschi-Miron Constantinescu (de fapt, un asemenea grup nu a existat vreodată, el fiind o născocire propagandistică a lui Dej). Tema plenarei era formulată într-un singur punct al ordinii de zi: "Darea de seamă a Biroului Politic cu privire la rezultatele muncii partidului după Congresul al II-lea în lumina învățămintelor Congresului al XX-lea al PCUS". Prezentată de Gheorghe Gheorghiu-Dej, primul secretar al CC, darea de seamă era de fapt o justificare a refuzului conducerii PMR de angajare în direcția "noului curs" asociat cu denunțarea de către Hrusciov a ceea ce s-a numit eufemistic "cultul personalității lui I. V. Stalin".

După Congresul al XX-lea, din februarie 1956, în conducerea PMR existaseră vagi tentative de a vorbi de rolul lui Dej și al securității în excesele perioadei 1948-1955. Miron Constantinescu mai pronunțat, Iosif Chișinevschi în chip aluziv, lăsaseră să se înțeleagă că sosise ceasul unei "auto-critici" la vârf. Fiecare, din motive personale și cu intenții diferite, crezuse că noua linie sovietică va fi urmată și de liderii din România. În ce-l privește pe Miron Constantinescu, în ședintele din martie 1956 ale Biroului Politic, sugerase că securitatea (condusă de Draghici) se sustrăsese complet conducerii colective a PMR, fiind direct subordonată lui Dej. Între cei care se făcuseră ecoul atacului timid, dar real al lui Constantinescu împotriva supremației lui Dej fusese și Ceaușescu. Acesta vorbise atunci despre securitate ca despre "un cal nărăvaș" pe care partidul trebuie să-l țină sub strict control (temă ce avea să revină insistent după 1965).

Ceea ce a urmat în cursul anului 1956 se știe: tulburările din Polonia, venirea la conducerea acelei țări a lui Wladyslaw Gomulka, liberalizarea, revoluția și represiunea din Ungaria, frământările și persecuțiile anti-studențești din România, apoi, în 1957, intensificarea luptei pentru putere în URSS (conflictul între Hrusciov și nostalgicii staliniști gen Molotov, Malenkov și Kaganovici). Comuniștii români, în frunte cu Dej, se repliază pe pozițiile unui conservatorism dogmatic pentru care reformele hruscioviste sunt semnele unei maladii extrem de primejdioase. Ceaușescu înțelesese între timp că nu este loc pentru dezbateri de nici un fel și că susținerea necondiționată a lui Dej însemna, între altele, și menținerea pe poziții admirative în raport cu defunctul tiran sovietic. În discursul său de la Plenara din iunie-iulie 1957, Ceaușescu dovedește că nu un secret instinct liberalizant îl motivase să critice Securitatea lui Drăghici, ci doar fixația pe rolul dominant al partidului, motiv obsesiv în cazul său, care va reveni tot mai acut în acțiunile de după 1965. Pentru Ceaușescu, fanatic al tezei "unității monolitice", partidul și conducătorul suprem se confundau total. Ceea ce este și mai important, el era printre cei care continuau să-și facă un titlu de mândrie din adeziunea la metodele și ideologia stalinismului. Discursul său, mai ales referintele la revoluția maghiară, se asemăna șocant cu poziția liderului comunist român în 1989 (în special cuvântările din decembrie și atitudinea sfidătoare de la așa-zisul proces). Evenimentele din țara vecină îi apar drept provocări ale unor elemente declasate, huliganice. Este astfel elocvent următorul pasaj în care Ceaușescu, membru al Biroului Politic și secretar al CC cu chestiunile de cadre notează : "Faptul că în ajunul evenimentelor din Ungaria partidul nostru a atras atenția că acolo se desfășoară evenimente care au ajuns până în Transilvania, unde în ultimele săptămâni au venit o serie de excursioniști care au căutat să convingă studenții și intelectualii noștri să meargă pe drumul lor și tocmai de aceea înainte de evenimentele din 23 octombrie organizațiile noastre au atras atenția să se ia măsuri pentru ca cursul pe care l-au luat evenimnentele din Ungaria să nu influențeze și poporul țării noastre". (Nu comentez "stilul" discursului așa cum a rămas el transcris în ultra-secretele stenograme din arhiva Biroului Politic pe care le-am studiat începând cu anul 1994).

Cât privește chestiunea Stalin, Ceaușescu admitea *pro forma* existența unor "lipsuri" (deci crimele în masă și toate celelalte ororri intră sub această rubrică), dar ținea să accentueze meritele lui Stalin ca lider politic, strateg militar și chiar teoretician al comunismului. Fără prea multe rețineri, știind că spusele sale sunt pe placul lui Dej și al aripii dure din conducere, Ceaușescu declara: "Din operele lui Stalin noi putem trage multe învățăminte, operele lui vor trebui studiate de noi, sigur luând o anumită poziție critică față de unele probleme, ele rămân valabile și de altfel noi n-am făcut ca alții care au început să scoată operele lui Stalin de prin birouri de acasă". Aici era vorba de o trimitere directă la adresa lui Miron Constantinescu, care, în discuțiile anterioare, exprimase semnificative rezerve față de multe teze staliniste. Nu am spațiul necesar aici să citez mai pe larg din cuvântarea, extrem de importantă pentru destinul PMR, ținută atunci de Ceaușescu. Să spun în încheiere că el considera necesar și normal să susțină logica stalinistă a fortăreței asediate, deci exact acea viziune în care se va bloca în perioada noului dezgheț declanșat de Gorbaciov. Iată exact ce spunea Ceaușescu în 1957 în cuvinte care, după părerea mea, sintetizează dramatic gândirea lui politică, opoziția să viscerală față de orice deschidere veritabilă spre dialog ori democratizare: "Știm, tovarăși, ce spunea Stalin în ce privește problema aceasta, ca toate aceste grupuri mici burgheze pătrund într-un fel sau altul în partid introducând spiritul de șovăială, oportunismul, neîncrederea care duce la fracționism, la dezagregarare, izvor al subminării partidului. A lupta împotriva imperialismului înseamnă a ajunge în situatia de oameni care sunt atacați din două părți și dinspre front și din spatele frontului. Deci lupta împotriva acestor elemente este condiția care asigură succesul luptei împotriva imperialismului". În concluzie, nu constatăm nici o distincție semnificativă între felul cum gândea și vorbea Ceaușescu în 1957, la 39 de ani, și manicheismul agresiv, izolaționist, violent și finalmente auto-distructiv al retoricii anti-reformiste a anului 1989. Mai mult poate decât Dej, Stalin a fost arhetipul politic și ideologic care a inspirat practicile experimentului socialist asociat cu numele lui Nicolae Ceaușescu.

Washington, D.C., 11 iulie 2000

Gadamer, între adevăr și metodă

Günter Figal

Născut în 1949, profesorul Günter Figal a studiat filozofie și germanistică la Universitatea din Heidelberg, avându-i ca profesori pe Hans-Georg Gadamer, Dieter Henrich, Michael Theunissen și Ernst Tugendhat. Din 1989 este profesor la Universitatea din Tübingen. Domeniile sale preferate de studiu sunt antichitatea clasică, cu precădere Platon, și filozofia sec. XIX și XX: Nietzsche, Heidegger, Gadamer și teoria critică. Studiile sale s-au axat pe hermeneutică și fenomenologie, filozofia istoriei și a culturii.

A publicat următoarele volume: **Theodor W. Adorno. Das Naturschöne als spekulative Gedankenfigur,** *Bonn 1977;* **Martin Heidegger. Phänomenologie der Freiheit,** Frankfurt/M. 1988, *²1991;* **Das Untier und die Liebe, Sieben platonische Essays,** *Stuttgart 1991;* **Heidegger zur Einführung,** *Hamburg 1992, ²1996;* **Sokrates,** *Tübingen 1995, ²1996;* **Der Sinn des Verstehens, Beiträge zur hermeneutischen Philosophie,** *Stuttgart 1997;* **Nietzsche. Eine philosophische Einführung,** *Stuttgart 1998. Ca și coordonator (împreună cu Rolf-Peter Sieferle) a publicat:* **Selbsyerständnisse der Moderne, Formationen der Philosophie, Politik, Theologie und Oekonomie,** *Stuttgart 1991. A mai publicat numeroase articole în reviste și volume colective.*

Günter Figal este și principalul coordonator al Școlii de vară destinată doctoranzilor în filozofie și organizată de Internationales Zentrum für Wissenschaftliche Zusammenarbeit și Universitatea din Tübingen.

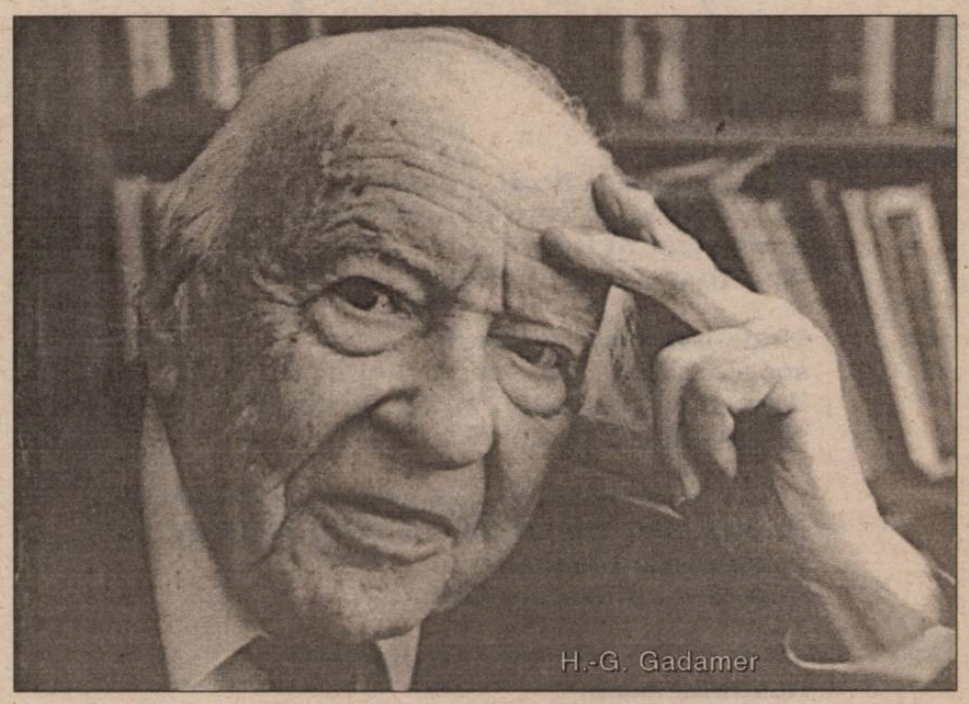
H.-G. Gadamer

– Sunteți un elev al lui Hans-Georg Gadamer și descrieți relația pe care o aveți față de textele filozofice ca fiind de natură hermeneutică. Cum s-a petrecut întâlnirea dumneavoastră cu Gadamer și cu hermeneutica?

– Aceasta este o poveste de demult. La începutul facultății mi-a căzut în mâini volumul *Wahrheit und Methode*[1] și l-am citit cu entuziasm. Voiam de fapt să devin filolog, iar când am citit această carte a lui Gadamer mi-a devenit curând clar că aici sunt conținute de fapt întrebările care m-au interesat tot timpul. Așadar, întrebarea ce este de fapt experiența artei, întrebarea cum ne raportăm la textele tradiționale, cum se poate explica faptul că texte vechi pentru noi nu sunt deloc vechi, fiindu-ne contemporane. Este ceea ce m-a condus la dorința de a ști cum trebuie descris mai exact ceva ce străbate vremurile asemenea comprehensiunii, iar acest fapt m-a adus la filozofie. Mai târziu, s-au adăugat niște impulsuri esențiale pe care le datorez altor profesori de filozofie, mai ales lui Michael Theunissen, însă întrebările "hermeneutice", așa cum le-a formulat Gadamer, au rămas pentru mine întrebările fundamentale.

– Ce înseamnă să citești hermeneutic un text? Ce alte modalități fundamentale de lectură ar mai exista?

– Cred că a citi hermeneutic un text înseamnă a-l citi din punctul de vedere al problematicii pe care o include. Hermeneutica înseamnă originar arta interpretării. Însă determinantă pentru hermeneutica filozofică, în sensul lui Gadamer, este convingerea că nu trebuie să considerăm textele pur și simplu ca niște obiecte ale cercetării istorice sau filologice, ci că primim din texte informații despre anumite lucruri, despre probleme obiective, deoarece aici conținuturile obiectuale sunt evidențiate într-o anumită manieră, așa cum nu se întâmplă în sfera informalului, în contextele lingvistice nefixate scriptic. Interpretarea nu este altceva decât lectura unui text subordonată punctului de vedere al unei problematici, pe care, pentru a o face cunoscută ca problematică, trebuie să o exprimăm independent. Interpretarea reușită ajută textul interpretat să devină transparent ca reprezentare a unei problematici, în măsura în care este o reprezentare a ceva, ea însăși deviată față de text, care a fost dezvăluită mai întâi prin text.

– Cum vedeți relația lui Gadamer față de Heidegger omul și filozoful? Care ar fi cele mai importante premize pe care le-a formulat Heidegger pentru hermeneutica filozofică?

– Pentru a începe cu cele personale, admir multe la Gadamer, el fiind alături de Ernst Jünger cel mai impresionant om pe care l-am întâlnit. Deci, ceea ce dintotdeauna am admirat este capacitatea sa de a coexista alături de un profesor precum Heidegger, în mod suveran, fără a-și pierde cumpătul, adică fără a se situa în opoziție față de figura copleșitoare a acestui profesor, și nici participând la rebeliune, nici devenind epigon. Gadamer a găsit un drum propriu, și totuși nu a negat niciodată legătura cu ceea ce a învățat de la Heidegger. Astfel, îi este caracteristică o capacitate de a recunoaște deschis autoritatea, reușind ca prin intermediul acestei capacități să își dovedească independența față de autoritate.

În acest sens, este cert faptul că ceea ce numim hermeneutică filozofică se bazează pe Heidegger. El a fost cel care, pornind de la Dilthey, a formulat de fapt conceptul de comprehensiune ca un concept fundamental al ființei și existenței umane. Și a vrut să spună astfel că oamenii, prin faptul că se raportează la posibilitățile ființei lor, sunt caracterizați prin comprehensiune. Iar Heidegger a dezvoltat o concepție a comprehensiunii în care ceva precum experiența adevărului este, de fapt, întotdeauna conceput doar punctual, ca excepție. Față de acestea el a înțeles tradiția ca pe un fel de rutină, ca pe o distorsionare și ascundere a unor asemenea adevăruri proeminente. Consider că în acest loc putem determina capacitatea particulară a lui Gadamer, afirmând că Gadamer l-a de-dramatizat pe Heidegger. El a arătat că adevărul comprehensiunii este ceva ce nu ni se întâmplă pur și simplu, ci ceva pentru care trebuie să depunem efort, în sensul de a încerca să verbalizăm în sine acel obiect. Putem doar să experimentăm adevărul unui obiect în măsura în care încercăm să-l exprimăm, tot independent, ca adevăr al nostru. Ceea ce înseamnă că acest adevăr al unui obiect este pentru noi în mod fundamental accesibil. Adevărul nu este așadar o excepție proeminentă, care luminează noaptea precum un fulger, și apoi o lasă iarăși în întuneric, ci adevărul este ceva ca o lumină, pe care trebuie să o realizăm pentru noi înșine, ca prin diverse posibilități să ne comportăm în această lumină.

– Referindu-se la cercul hermeneutic, Heidegger scrie: "*Decisivă nu este ieșirea din cerc, ci integrarea în el după o modalitate adecvată*"[2] *(Das Entscheidende ist nicht, aus dem Zirkel heraus–, sondern in ihn nach der rechten Weise hineinzukommen") (Sein und Zeit, & 32).* Ce înseamnă aici să intrăm într-un mod adecvat în acest cerc? Este cercul cu adevărat un cerc, în sensul că nu este o spirală sau ceva de genul acesta? Iar acest cerc nu este cumva unul vicios?

– Este o întrebare dificilă. Așadar, a intra în cerc înseamnă că trebuie să ne devină clar faptul că posibilitățile comprehensiunii nostre sunt întotdeauna deja posibilități dinainte date. Deci, înțelegem ceva din posibilitățile de comprehensiune ce ne sunt dinainte date. Iar de aici nu există ieșire. Consider că se poate spune, acest cerc nu este vicios deoarece în raportul dintre posibilitățile dinainte date și actualizările aferente pot fi date întotdeauna noi șanse, mereu noi realizări – la fel cum un text admite infinit de multe interpretări. Însă, și de aceea cercul este cerc și nu spirală, interpretările unui text nu pot fi înșiruite forțat într-o anumită ordine încât să putem spune că există progres în interpretări, iar o interpretare, care vine mai târziu, le preia în sine pe toate celelalte și astfel trece dincolo de acestea. Desigur, există interpretări care sunt contrazise de altele. Există interpretări ce devin neatractive. Însă nu există la interpretare nici o teleologie, ci întotdeauna va fi așa, fiindcă interpretarea textelor există în această pluralitate necesară în care le exprimăm. Adică, vom avea întotdeauna de ales între diferite posibilități și vom face mereu experiența că este bine să beneficiem de această alegere, adică să putem întotdeauna reprezenta bogăția unui lucru pe care vrem să îl înțelegem tocmai datorită multitudinii posibilităților de interpretare și nu se ajunge niciodată, să spunem așa, la o desăvârșire a comprehensiunii noastre.

– În cartea dumneavoastră "*Sensul comprehensiunii*"[3] vă referiți la "trei realizări diferite ale hermeneuticii filozofice. Prima este o hermeneutică a survenirii istoriei efectelor (wirkungsgeschichtlichen Geschehens)", iar prin aceasta numiți hermeneutica filozofică a lui Gadamer ca fiind "hermeneutica istoriei efectelor". Ar trebui să înțelegem că "istoria efectelor" este cel mai important concept la Gadamer?

– În eseul despre care vorți, în afară de Gadamer, i-am numit și pe Benjamin și Nietzsche, iar aceasta este o strategie care încearcă să lămurească faptul că impulsurile pe care le datorăm lui Gadamer și lui Heidegger pot fi preluate de către noi în sensul că nu doar îi citim pe Gadamer și pe Heidegger, ci că, în general, chiar și în privința altor autori, încercăm să gândim hermeneutic. Aceasta înseamnă pentru mine că trebuie să-i citim într-o perspectivă hermeneutică, Nietzsche sau Walter Benjamin, sau chiar Platon, și să întrebăm ce putem învăța aici referitor la fenomenul comprehensiunii, într-un sens mai larg.

Și acum să revenim la întrebarea inițială. Este probabil... Nu, este sigur o îngustare a concepției lui Gadamer, când se spune că "la el istoria efectelor este cel mai important concept", cum l-am prezentat eu în primul text din *"Der Sinn des Verstehens"*. Eu am stilizat concepția lui Gadamer pe baza conceptului istoriei efectelor, deoarece cred că aici caracteristica acestei concepții reiese, așa cum nu se întâmplă niciunde altundeva, într-un mod clar cu totul deosebit. Conceptul de istorie a efectelor poate fi luat ca un fel de punct central pentru a dezvolta ideea fundamentală a hermeneuticii gadameriene. Consider că în această măsură este o interpretare forțată, însă nu neîndreptățită.

– Mulți exegeți ai lui Gadamer citează această frază, însă nu o și interpretează întotdeauna: "Ființa, în măsura în care poate fi înțeleasă, este vorbire". (Sein, das verstanden werden kann, ist Sprache). Ce relație există între această teză și comprehensiunea obiectelor hermeneutice tradiționale "originare", de exemplu arta non-figurativă, arhitectura etc.?

– Cred că Gadamer nu a vrut să spună cu această frază că putem înțelege doar fenomenele verbale. Nu a vrut să spună că putem înțelege ceva doar în măsura în care este conceput verbal în el însuși, în mod direct, ci cred că el a vrut să spună că putem înțelege ceva doar în spațiul de joc al vorbirii. Astfel că, invers, ceva ce se arată în comprehensibilitatea sa, aparține astfel spațiului de joc al vorbirii. Sau spus și mai simplu: în măsura în care ceva este comprehensibil, este verbal. Însă *doar* în măsura în care este comprehensibil este verbal, astfel că prin urmare *"Sein, das verstanden werden kann, ist Sprache"* înseamnă, ființa, în măsura în care ființa este identică cu a-fi-comprehensibil (Verständlichsein), este sinonimă cu vorbirea.

– Ce rol joacă la Gadamer concepția sa referitoare la interpretarea operei de artă văzută în întregul concepției sale cu privire la comprehensiune?

– El a luat experiența artei ca model al dezvoltării conceptului său de comprehensiune și a încercat să arate pe baza acesteia

că adevărul propriu al comprehensiunii nu se articulează în afirmații; așadar, nu prin faptul că spunem că ar fi adevărat, că așa sau altfel ar sta lucrurile. Adevărul comprehensiunii nu se dezvăluie printr-o cercetare științifică urmată metodic, ci prin faptul că intrăm în relație cu ceva – cum ar fi o operă de artă. Este vorba de a exprima verbal în sine ceva ce ni se adresează, iar aceasta se poate într-adevăr foarte bine ilustra prin artă. Nu înțelegem o operă de artă atunci când exprimăm prejudecăți cu privire la aceasta, ci în măsura în care o cuprindem în întregime și ne mișcăm în contextul deschis de ea.

– Există prejudecăți false, neadecvate, nepotrivite, iar dacă da, cum pot fi ele determinate?

– Întrebarea se referă la faptul că Gadamer a întreprins în *Wahrheit und Methode*, ceva în sensul unei reabilitări a prejudecăților. Este o teză provocatoare, dacă ne amintim de faptul că "prejudecată" este – cel puțin în germană, un cuvânt cu conotație negativă. Teza afirmă, cred eu, două lucruri: și anume, în primul rând, faptul că noi trebuie să știm întotdeauna deja ceva, pentru a putea cunoaște ceva. Iar când trebuie să știm ceva, atunci în clipa când cunoaștem ceva avem deja o judecată referitoare la ceea ce este. Și anume o judecată, care, în sens propriu, este o pre-judecată (Vor-urteil), o judecată admisă anterior. Noi înșine nu am verificat-o în dialog cu textul despre care este vorba și în problematica articulată în acesta. Deoarece încercarea de a înțelege ceva oricum nu poate începe altfel, prejudecățile sunt necesare; doar prin intermediul prejudecăților ne este dată posibilitatea de a dobândi o primă cunoaștere a unui lucru. Însă această primă cunoaștere nu trebuie să fie o cunoaștere satisfăcătoare sau convingătoare, iar în această măsură, după cum spune Gadamer, trebuie să relativizăm prejudecățile. Apoi se poate arăta că există prejudecăți ce nu trec această probă, ce se dovedesc inconsistente, neprolifice, inutilizabile, căci nu duc la o veritabilă înțelegere a unui lucru.

Însă eu cred că există și prejudecăți despre care ar trebui să spunem că sunt neadecvate într-un alt sens. Mă refer la îngustările dogmatice, care fac imposibil de fapt a pune în joc părerile noastre anterioare (Vormeinungen), în primul sens numit, prejudecățile care ne obturează din start aventura dorinței noastre de comprehensiune. Asemenea prejudecăți dogmatice, ideologice, sau cum vreți să le spuneți, sunt acelea care de fapt chiar nu pot fi scoase din joc, deoarece ele tocmai aceasta încearcă să prevină. Sunt acele bariere care fac imposibilă comprehensiunea însăși. Dacă este adevărat faptul că experiența umană și cunoașterea umană pot di descrise adecvat în forma comprehensiunii, iar aceasta este teza fundamentală a filozofiei hermeneutice, trebuie să spunem despre aceste prejudecăți că sunt neadevărate într-un sens radical.

– Poate pretinde hermeneutica filozofică în raport cu alte hermeneutici, de exemplu în raport cu hermeneutica juridică, că ar fi universală?

– Da, poate, fără ca aceasta să reprezinte o ierarhie valorică. În esență nu pot decât să repet sau să reiau într-o altă formă ceea ce tocmai am spus. Pretenția de universalitate a hermeneuticii filozofice nu este o pretenție la universalitate care, să spunem așa, se aplică la un domeniu universal, în timp ce hermeneuticile regionale, cum ar fi cea teologică sau cea juridică sau cea filologică, au domenii determinate. Ci pretenția de universalitate înțeleasă corect afirmă faptul că putem descrie cunoașterea umană și experiența umană în general după modelul comprehensiunii. Iar faptul că avem nevoie de asemenea modele se poate ilustra foarte bine printr-un exemplu. Când Kant cercetează în *Critica rațiunii pure* cunoașterea umană, face aceasta pe baza unui model: unul de tipul orientării după științele matematice ale naturii, și în mod special după fizica matematică. Kant pleacă de la presupoziția că putem concepe cunoașterea în general după modelul unei anumite cunoașteri.

Lucrurile nici nu ar putea sta altfel, din moment ce nu se poate descrie aceeași cunoaștere doar abstract, ci cunoașterea nu poate fi descrisă decât prin ilustrare. Iar în măsura în care este ilustrată, trebuie să fie modelată după anumite forme ale cunoașterii. Hermeneutica, înțeleasă ca filozofie hermeneutică, este caracterizată prin presupoziția că putem descrie cunoașterea după modelul comprehensiunii și al interpretării: desigur că pretenția de universalitate pe care o include este de înțeles, ca orice pretenție emisă în sensul de a spune ceva, cum este de înțeles cunoașterea umană în general.

În opinia mea, ca justificare a faptului că această pretenție nu este neîndreptățită, există două argumente. Pe de o parte, putem într-adevăr descrie bine comportamentul nostru cotidian, cât și contribuțiile complexe ale unei culturi, atunci când spunem că aici s-a interpretat contextul general dat, fiind de-abia apoi valorizat ca atare. Este de altfel îndoielnic dacă acesta se aplică la contribuții precum cele din științele matematice ale naturii, acestea realizându-se în cadrul unei ordini normale, al unei determinări fundamentale asigurate metodic a fenomenelor sale. Pe de altă parte, ceea ce vorbește pentru abordarea hermeneutică este faptul că nici aceste contribuții nu pot fi gândite fără contextul lumii cotidiene și acele eforturi culturale despre care este vorba în contextul general al vieții. Pentru a rezuma, hermeneutica filozofică are de a face cu viața rațională, din punctul de vedere al sensului său.

– Care este poziția hermeneuticii filozofice astăzi și care sunt perspectivele acesteia?

– Nu știu nici eu cu certitudine. Eventual, se poate spune că în ultimii ani s-a arătat tot mai clar faptul că hermeneutica filozofică este un fenomen internațional. Este interesant de remarcat faptul că întrebări cum sunt cele formulate de Gadamer și de Heidegger au fost receptate în foarte multe țări și sub presupoziții foarte diferite. De curând, tocmai am petrecut două luni în Japonia și am putut face acolo experiența, pentru mine foarte interesantă, a faptului că problema fundamentală a culturii japoneze, și anume alăturarea dintre tradiție și o modernitate radicală, duce ca de la sine către întrebări hermeneutice, mai ales către întrebarea cum de este posibil, de fapt, să transpunem cultura noastră, comprehensiunea noastră, într-o altă cultură, cum de ne stă în putință să transpunem o altă cultură, și anume cea occidentală, în cultura noastră, în acest caz în cultura japoneză.

Ce survine, de fapt, acolo unde ne situăm în asemenea relații de transpunere? Cred că această întrebare, ca întrebare fundamentală, se pune de fapt în fiecare cultură ce a devenit intrinsecă unei lumi comune. Perspectiva filozofiei hermeneutice, pe care mi-o doresc, este o perspectivă care se referă la multitudinea și diversitatea de tradiții și culturi într-o lume care este înțeleasă ca o lume comună – ca o lume în care înțelegem diversitatea culturilor noastre ca șansă, ca bogăție, și nu ca problemă, și în care, în același timp, facem mereu experiența că această diversitate nu ne blochează experiența comunității, ci că trebuie să facem un efort pentru experiența comunității în comprehensiune, în interpretare, în transpunere. Iar dacă filozofia poate contribui la a face transparentă această situație, atunci ar putea avea o poziție foarte centrală pentru înțelegerea noastră de sine într-o lume modernă, în aceeași măsură unitară, cât și diversă și caracterizată prin multitudine.

În afară de aceasta, ar putea, într-un mod emfatic, să ne indice mereu și să ne amintească de faptul că nu trăim de astăzi, ci că noi, aici, în Europa, avem o tradiție comună care a format tot ceea ce constituie culturile noastre naționale individuale: tradiția iudeo-creștină și antichitatea greacă, ambele transmise prin tradiția latină – aceasta ne leagă și ar trebui să fie de aceea cel puțin la fel de importantă ca și economicul și politicul. Filozofia hermeneutică este un protest împotriva pierderii memoriei într-o modernitate abandonată în mod inconștient, astfel constituindu-se ca o opoziție, eventual ca ceva inactual – ceva ce trebuie cultivat, pentru a nu deveni astfel "ultimul om", în sensul lui "Zarathustra" al lui Nietzsche.

– Ce rol joacă analiza conceptelor hermeneutice în deschiderea cărții *Wahrheit und Methode*?

– Cred că unul dublu. Gadamer a vrut în primul rând să arate că așa-numitele științe umaniste se identifică în mod eronat atunci când își declină identitatea ca științe. Această identificare a științei este preluată de la științele naturii și de aceea este neadecvată. Iar Gadamer a vrut să amintească de faptul că tradiția propriu-zisă a științelor umaniste constă în aceste așa-numite concepte-cheie umaniste, precum educație, s*ensus comunis* ș.a.m.d.

În al doilea rând, a vrut să arate că aici, în posibilitățile noastre cotidiene ale înțelegerii de sine, avem un punct de legătură pentru întrebările al căror răspuns adesea este așteptat să vină de la filozofie. Întrebările devenite între timp atât de moderne cu privire la etica filozofică și cu privire la fundamentarea etică a relației noastre, cu privire la o legitimare a deciziei ș.a.m.d., trimit la o tradiție care a acordat mare semnificație înțelepciunii și înțelegerii de zi cu zi. Aceasta este tradiția umanistă, și cred că este o judecată foarte profundă în măsura în care, înainte de a apela mereu la sprijinul eticii filozofice, ar trebui să ne întrebăm, într-o lume marcată de știință și tehnică, ce posibilități de a ieși din impasul situațiilor de viață se mai află în înțelegerea noastră cotidiană. Aceasta ar putea să ne trimită din nou la tradiția umanistă. Desigur, îmi este clar faptul că această tradiție, în modernitatea avansată în care trăim, are o poziție nefavorabilă – gândiți-vă numai la faptul că numărul celor ce știu să citească în greacă și latină se micșorează mereu. Însă ceea ce este slab, nu trebuie să fie totodată greșit.

– Am citit undeva că primul titlu al cărții *Wahrheit und Methode* a fost *"Geschehen und Verstehen" (Survenire și comprehensiune)*, apoi *"Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik" (Principiile unei hermeneutici filozofice)*, și în sfârșit, desigur, *"Wahrheit und Methode" (Adevăr și metodă)*. Este adevărat? Nu ar fi fost mai adecvat *"Geschehen und Verstehen"*?

– Ar fi fost mai lipsit de echivoc și probabil ar fi caracterizat mai bine programul acestei cărți. Însă în germană nu sună bine. "Geschehen und Verstehen", este o rimă aici și în afară de aceasta are o sonoritate greoaie. Iar titlul unei cărți trebuie să fie nu doar relevant, trebuie să și sune bine. Într-atât *Wahrheit und Methode* este probabil mai puțin relevant, însă mai bun. Încă mai bun – deoarece este mai adecvat contextului de gândire al lui Gadamer, consider că ar fi *Wahrheit oder Methode (Adevăr sau metodă)*.

Interviu realizat de Călin Petcana

Noutăți la Editura Polirom

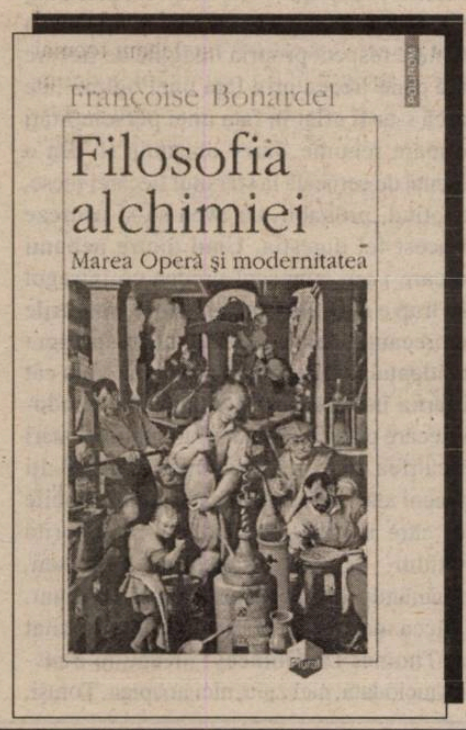

Doar "gândul exotic"?

Adina Costin

Ce înseamnă să fii, de fapt, nebun? Mă voi referi la nebunie din punctul de vedere al normalității. A fi nebun înseamnă doar a fi "altfel", a folosi un limbaj pe care ceilalți nu îl înțeleg. Un nebun e un exotic în măsura în care exoticul este elementul deosebit într-un anumit mediu. Așadar, printre oamenii "normali", nebunul e exotic. Singura diferență dintre ei e sistemul de comunicare.

Dacă vecinul meu de la parter mă avertizează că există ceva în garajul meu (aflat sub el) care, ori de câte ori el trece prin sufragerie, îi produce furnicături la tălpi, ca de la curent electric, asta nu înseamnă că e pur și simplu paranoic, înseamnă doar că are un simț deosebit de acut al vibrațiilor emise de congelatorul pe care-l am în garaj. Pentru alții, această interpretare e semn că prezint și eu unele înclinații paranoice, de vreme ce sunt în stare să-l iau în serios.

Și-apoi, să ne amintim numai de câte ori nu ni se spune: "Ești nebun?" sau "Ai înnebunit?". Desigur, persoana care ne adresează această întrebare – retorică, de altfel – nu crede acest lucru, ci doar semnalează faptul că am rostit sau am făcut ceva care nu e considerat, de obicei, un lucru foarte... "firesc", "normal", "comun". Prin urmare, limita dintre a fi bolnav psihic și a fi sănătos e foarte labilă, variind de la om la om. Iată cum "nebun" înseamnă, pe rând, "anormal", "bolnav", "neobișnuit", "nefiresc", "altfel".

"Sunt nebuni ăia care practică bungee jumping", ar spune, poate, niște pensionari cuminți, pentru care cel mai periculos sport este șahul jucat pe banca din fața blocului. Dimpotrivă, un practicant al sporturilor extreme nu ar vedea nimic "anormal" în această dorință de a gusta senzații tari, precum săritul în gol de pe un pod, legat de o simplă sfoară elastică. Conceptul de "nebunie" este și el elastic, pe lângă faptul că e determinat cultural și istoric (vezi Michel Foucault despre nebunie).

Pe de altă parte, un om prea normal e și el bătător la ochi. Să îndeplinești rutina zilnică fără nici cea mai mică abatere, să nu ai nici un gest rebel, să nu dovedești nici o urmă de imaginație, să nu creezi nimic, să nu dorești să creezi, ci doar să te supui orbește micilor gesturi uzuale, ca un robot – e tot un semn de nebunie. Este vorba despre un concept patologic, "anormalitatea normalului", o "aberație a normalului", frecvent întâlnită în viața de zi cu zi, aparent fără nimic sesizabil. Ce e această normalitate aberantă? Manualele de specialitate spun că, "într-o societate bine organizată și stabilă, persoana care îndeplinește corect toate rolurile și funcțiile sociale, toate îndatoririle ce-i revin în mod formal, tot ceea ce i se pretinde de către societate în conformitate cu statutul său, care îndeplinește toate cerințele ca un «automat» s-ar putea să fie o normalitate dubioasă. Pentru că-i lipsește pasiunea jocului, a actelor gratuite și fără scop precis, plăcerea de a se relaxa, lăsându-se în voia imaginarului, toate acestea fiind incluse în firescul existenței umane". (Dan Lăzărescu, *Psihopatologie clinică).*

Dar să lăsăm teoriile și să privim puțin în jurul nostru. Nu e nevoie să citești cărți despre nebunie ca să cunoști fenomenul. Trebuie doar să fii atent la ce se întâmplă în jurul tău. Iată un mic exemplu: fiind nevoită mai deunăzi să tehnoredactez niște texte, am rămas stupefiată de faptul că o oarecare profesoară de gimnaziu care povestește o serie de întâmplări absurde și egoiste din copilărie (de pildă, sfâșietoarea dramă de a nu-și fi putut cumpăra un inel roz care-i picase cu tronc sau, referindu-se la povestea lui Ion Creangă în care capra l-a "ademenit" pe lup ca să-l arunce în flăcări, azvârle, precum o nucă-ntr-un perete, următoarea întrebare: "de ce trebuie să fie percepția noastră veșnic deformată de ceea ce suntem noi?"), este elogiată la modul cel mai serios cu putință de către un așa-zis critic literar, o profesoară de română, care găsește aceste bălmăjeli absolut fantastice, de o prospețime primăvăratică, de un talent incontestabil, care, în sfârșit, mai că nu o declară pe autoare un clasic în viață al literaturii pentru copii. În acest caz, dați-mi voie să mă îndoiesc de normalitatea acestei lumi care acceptă o asemenea îndobitocire.

De nebunii care umblă nestingheriți printre noi ar trebui să ne ferim și să-i izolăm, mai curând decât de aceia declarați bolnavi psihic. Poate n-ar strica nici chiar un curs despre nebunie, în care oamenii să învețe cum să-i recunoască pe nebunii deghizați în oameni sănătoși, ascunși printre noi, și cum să îi neutralizeze. Ca să-l parafrazez pe Livius Ciocârlie, nebunii ne furnizează tiparul sănătății noastre mintale. Față de aberațiile lor, anomaliile noastre pot fi ignorate. Tot arătându-i pe ei – "ia uitați-vă la ăștia!" – nu ne mai vedem pe noi.

Nebunia e un concept cu limite imprecise, complex și neterminat; domeniul pe care îl acoperă se modifică în mod constant și în funcție de specificul cultural. Ea denumește uneori o stare patologică, alteori un gest mai "altfel" sau o simplă modă.

De-a lungul secolelor, diversele forme ale nebuniei au fost incriminate, iar bolnavii, izolați. Să așteptăm cu înțelepciune timpul când nebunia acum "la modă", goana autodistructivă după lucruri mărunte și titluri, va fi considerată caz patologic, izolată și tratată, iar singura nebunie care va circula nestingherită printre noi va fi doar gândul exotic, adică ceva "diferit de restul".

Ca în anunțul de la rubrica din "Publitim": "Caut altceva".

Gărâna, 1933

Un zeu cu nume de psihiatru

Ciprian Vălcan

În dimineața de 3 ianuarie 1889, nebunia a pus stăpânire pe mintea profesorului Nietzsche, după ce acesta din urmă a observat că un birjar își lovea cu cruzime calul. Ceva mai devreme, un umil soldat al armatei prusace, devenit personaj al istoriei nebuniei datorită atenției pe care i-o arătase Schopenhauer în **Lumea ca voință și reprezentare,** a înnebunit brusc în clipa în care superiorul său, un caporal brutal și necioplit, care obișnuia să-l chinuie fără motiv, i s-a adresat, din greșeală, folosind pronumele de politețe. Acteon și-a pierdut mințile văzând o zeiță goală, iar câinii ce i-au sfâșiat trupul n-au făcut decât să-l cruțe de o viață nedemnă. În lumea aceasta nu se intră cu surle și trâmbițe. Ajung aici cei care au îndrăznit, fie doar și o clipă, să privească abisul și, mai ales, să se lase priviți de abis.

Nerval se plimba mândru pe stradă ținându-și papagalul în lesă. Un personaj descris de Charcot se înclina și își saluta cu mare respect propria imagine de fiecare dată când trecea prin fața unei oglinzi, de parcă s-ar fi aflat în fața unei personalități de mare renume. Jarry obișnuia să bea o ceșcuță de cerneală la sfârșitul fiecărei mese, socotind, probabil, că avea să-și ușureze în acest fel digestia. Unul dintre nebunii pe care i-am cunoscut credea că întregul său trup e din sticlă și își lua toate măsurile de precauție pentru a se feri de o spargere accidentală. De aceea, umbla atât vara cât și iarna în aceeași costumație, învelindu-și fiecare părticică a trupului în bucăți mari de catifea. Se considera superior celorlalți oameni atât din pricina materiei mai nobile din care se știa alcătuit, cât și datorită faptului că nu transpira niciodată, semănându-i în această privință lui Kant. Îi făcea mare plăcere să-mi repete un citat din Thomas De Quincey: «Kant nu transpira niciodată, nici ziua, nici noaptea. Totuși, era surprinzător să constați ce căldură suporta de obicei în cabinetul său de lucru și că, de fapt, nu se simțea bine dacă acestei temperaturi îi lipsea chiar și un singur grad. Temperatura acestei camere, în care își petrecea cea mai mare parte a timpului său, era invariabil de șaptezeci și cinci de grade Fahrenheit. Iar dacă se întâmpla ca ea să coboare sub această limită, Kant o readucea la nivelul ei obișnuit prin mijloace artificiale. Chiar și în nopțile de vară cele mai toride, dacă se întâmpla ca cea mai mică urmă de transpirație să-i fi afectat veșmintele, el vorbea despre acest lucru cu emfază, ca despre un incident care îl șoca în mod profund». În această lume nu se intră oricum. E nevoie de o anumită etichetă, de depășirea gesturilor naturale, de o anume estetică a insolitului. Nu e lumea lui Balzac, e lumea președintelui Schreber.

Rumi ne povestește că discipolul unui derviș îl implora mereu pe acesta să-i împărtășească taina numelui lui Dumnezeu. Dervișul refuza să-i dezvăluie secretul, socotind că tânărul său ucenic nu era pregătit pentru o asemenea revelație. Totuși, pentru a-l pune la încercare, i-a încredințat într-o zi un cadou pentru un alt derviș. Discipolul, ros de curiozitate, a deschis cutia pe care trebuia să o transporte, din care a țâșnit un șoricel. Nereușind să-l mai captureze, tânărul s-a întors rușinat la maestrul său, mărturisindu-i că a pierdut șoarecele. Dervișul i-a spus doar atât: «Dacă n-ai fost în stare să păzești un biet șoricel, cum ai putea să păstrezi taina numelui lui Dumnezeu?».

Acesta pare să fie și raportul dintre nebun și discipolul său, care nu e altul decât psihiatrul. Nebunul cunoaște taina, însă refuză să vorbească despre ea, știind că medicul nu va putea să înțeleagă. Iar dacă totuși ajunge să înțeleagă, înseamnă că a trecut în tărâmul de dincolo, înseamnă că a primit nebunia. Psihiatria nu e decât o ucenicie a nebuniei. În lumea aceasta nu se pătrunde oricum, ci, asemenea supraomului viitorului, doar în patru labe.

Esterházy spunea că hazardul este zeul imbecililor. Nebunilor nu le rămâne decât să-și inventeze un alt zeu, un zeu cu nume de psihiatru.

Creșterea și descreșterea nebuniei

Mirela Lazurca

Chiar dacă traducerea etimologică a cuvântului *psihiatrie* înseamnă «vindecarea sufletului» (*psyche* - suflet, *iatria* – vindecare), orice «Introducere» actuală în psihiatrie atrage atenția că termenul nu exprimă fidel conținutul disciplinei ca ramură a științelor medicale, în epoca modernă, deoarece este greu să mai presupună cineva azi că pot exista boli psihice «sine materia», fără să se facă ecoul unor ipoteze vechi, idealiste sau dualiste. De-a lungul întregii sale existențe, psihiatria a luptat și luptă încă pentru a deveni o adevărată știință (medicală). Din această cauză ea a folosit ca atare, cel puțin la început, modelele utilizate în medicină pentru a conceptualiza și clasifica toate bolile. Dacă medicina folosește modele în care elementele legate de etiologie sunt clar definite și identificate, psihiatria a avut și are încă un mare handicap. Ea consideră boala mentală ca fiind o patologie a creierului și încearcă să demonstreze cât mai convingător unitatea biopsihică, chiar dacă în multe cazuri, cu mijloacele actuale de investigație, nu se pot pune în evidență leziuni organice sau tulburări somatice specifice, sau, mai recent, tulburări biochimice la nivel molecular. Pentru a exemplifica efortul psihiatriei de a se defini, să luăm cazul «schizofreniei», entitate nosografică ce a suscitat cel mai mult interesul lumii medicale psihiatrice.

Una dintre preocupările fundamentale ale psihiatriei din ultimele două secole a fost delimitarea granițelor schizofreniei. Începând cu a doua jumătate a secolului XIX, medicii care îngrijeau bolnavii mintali au încercat să rupă cercul de vrajă și de ignoranță care învăluia această boală a spiritului, ce semăna cu demența, dar care apărea la pubertate, amintea de melancolie, dar și de confuzia mintală.

Denumită «demență precoce» de Kraepelin la sfârșitul secolului XIX, primește numele de «schizofrenie» de la E. Bleuler în 1911. Ea rămâne însă o noțiune neclar delimitată, infinit de bogată, exprimând o realitate imensă care se recunoaște nu după semne simple, obiective și ușor sensibile, ci după complexitatea fenomenelor psihopatologice. Definția modernă desemnează sub termenul de schizofrenie un grup de psihoze având un nucleu semiologic comun: disociația. Aceasta marchează dislocarea vieții psihice în diferitele ei sectoare: inteligență, gândire, afectivitate, dinamism vital, viața relațională, percepția realului. În jurul acestui proces de dezagregare se ordonează un ansamblu sindromic, identificabil clinic în ciuda absenței etiologiei clare și a simptomatologiei specifice. Una dintre concluziile actuale ar fi că nu există o unitate monomorfă «schizofrenie», ci schizofrenii care exprimă suferința psihologică intensă, dramatică, în simptome foarte diferite ca: depersonalizare, delir, repliere autistică, automatisme psihomotorii, accese distimice. Aceasta demonstrează prăbușirea mecanismelor de apărare, refularea masivă a realității, proiecția fantasmatică și sunt semne pe care trebuie să le vedem, iar apoi înțelege.

Pe de altă parte, în secolul XX au avut loc cele mai importante decantări ideologice care au influențat profund psihiatria. Psihanaliza dă o grea lovitură psihiatriei în încercarea ei de a deveni știință medicală, prin introducerea unei noi dimensiuni – aceea a bolii (mentale) funcționale. Curentul anti-psihiatric, apărut în anii '60, face o notă distinctă în toată această traiectorie cronologică explicativă a schizofreniei, exprimând polul extrem: negarea ei ca boală!

Despre anti-psihiatrie s-a vorbit puțin, iar acum nu se mai vorbește aproape deloc. Ea a fost inițiată sub forma unui studiu despre un mod de invaliditate socială. Pentru ideologii acestei mișcări (Th. Szasz, D. Cooper, R. Laing, A. Esterson), tocmai schizofrenia este domeniul în care disciplina contestată (psihiatria) se găsește confruntată cu o problemă majoră. În anti-psihiatrie, ea este definită ca o situație de criză microsocială, în care actele și experiența unei anumite persoane sunt invalidate de către alții, pentru rațiuni culturale și microculturale (în general familiale). Acest proces face ca această persoană să fie aleasă și identificată mai mult sau mai puțin precis ca «bolnav mental». Urmează printr-o procedură de etichetaj specifică, dar arbitrară, definirea lui ca «pacient schizofren» de către personalul medical sau cvasimedical. Una dintre ideile curentului anti-psihiatric este aceea că, pentru a prezenta modul ei (inautentic) de viață, familia inventează o boală. Iar științele medicale, sensibile la aceste nevoi sociale atât de mari, produc o disciplină specială, psihiatria, pentru a conceptualiza, formaliza, clasa și furniza tratamente pentru această boală.

Noțiunea de boală implică simptome, iar familia este gata să ofere o listă gigantică. Simptomele schizofreniei sunt reprezentate de tot ceea ce face ca familia să devină anxioasă în fața tentativelor de comportament independent al unuia dintre membrii săi. Semnele acestui comportament cuprind, de obicei, agresiune, sexualitate adică, în general, orice formă de afirmare autonomă a sinelui. Thomas Szasz, de pildă, aduce critici foarte virulente psihiatriei mergând până la a afirma că boala mentală nu este decât un mit ce are funcția de a masca și de a face acceptabile unele conflicte morale în cadrul relațiilor umane. Psihiatria comunitară, din punctul lui de vedere, are ca scop principal să răspândească o nouă morală colectivistă a sănătății mentale, o adevărată religie laică.

Într-o carte notorie a domeniului, *Psychiatry and Anti-Psychiatry*, unul dintre clasicii anti-psihiatriei, David Cooper, propune abordarea problemei schizofreniei dintr-o perspectivă care să difere de metoda clinică tradițională. O astfel de perspectivă s-ar centra pe studiul asupra familiei, mai precis pe studiul fenomenologic al familiei.

Psihiatriei tradiționale i-a fost greu să negocieze la acea vreme asemenea interpretări ale schizofreniei, pe care le-a calificat drept erezii. Din păcate, psihiatria a condamnat și ceea ce avea bun anti-psihiatria: ideea unei terapii «orientate asupra familiei» schizofrenilor. Din fericire, aceste idei au fost totuși vehiculate pe la mijlocul secolului XX. Neavând drept obiectiv descalificarea psihiatriei, s-au impus fie printr-o retorică filozofică (Școala de la Palo Alto), fie prin cercetări individuale, astfel că acum nu numai că devin indispensabile gândirii și chiar practicii psihiatrice, dar sunt într-o continuă «creștere».

Echipa fondatoare de la Palo Alto îi număra, printre alții, pe Gregory Bateson, Jay Haley, Don Jackson, John Weakland, William Fry și avea ca proiect «Cercetarea comunicării schizofrenice». În acel context, proiectul avea efectul unei «bombe atomice» de speranță și interes reînnoit. Palo Alto rămâne leagănul teoriei «dublei constrângeri», prima veritabilă concretizare a paradigmei sistemice în științele umane. Această teorie propune pentru prima dată o explicare a schizofreniei în relație cu un fenomen interpersonal: boala mentală nu mai este considerată o consecință a unui psihism perturbat, ci o tulburare de comunicare în sânul celulei familiei. Ipoteza dublei constrângeri are o importanță istorică considerabilă pentru practicile terapeutice. Ea implică o viziune sistematică a bolii mentale, subliniază importanța confuziei nivelurilor logicii și mai ales, definește boala ca o tulburare de comunicare, schimbând astfel fundamental perspectiva terapeutică. După fondarea, în 1959, a lui *Mental Research Institute* de la Palo Alto, chestiunea esențială devine: cum se pot modifica regulile unui sistem familial pentru a face ca simptomul purtat de un membru al său să dispară? Treptat, teoria generală a sistemelor începe să cedeze locul tehnicilor de schimbare/ameliorare a comunicării intrafamiliale.

Revistele de specialitate ale epocii au descris până în detaliu *familia* care va furniza viitorul schizofren. Pe stradă nici o trăsătură deosebită nu îi distinge pe membrii acestei familii. Totuși, grupați, ei au imediat o alură semnificativă: «este vorba de un fel de tristețe vagă și bizară care ascunde, sub o pojghiță de speranțe și de bune intenții, o luptă pe viață și pe moarte pentru putere, amestecată cu o notă permanentă de ambiguitate». (Jay Haley, *Les tacticiens du pouvoir)* Tentativele de descriere a familiilor care au un membru schizofren au evoluat, centrându-se pe diferitele ei elemente componente.

S-a spus la început că problemele acestui tip de familie implică doar responsabilitatea bolnavului și că acesta ar trebui ameliorat printr-o terapie individuală. Pe urmă, s-a afirmat că mama «schizofrenogenă» este cea care ar cauza schizofrenia copilului și care ar trebui tratată. Mai târziu, s-a sugerat că adevărata cauză ar fi tatăl «insuficient» și că, dacă l-am putea ameliora, sistemul s-ar putea schimba. Ultima viziune asupra problemei susține că sistemul total trebuie influențat pentru ca unul din elementele sale să se poată schimba. Astăzi, orice clinician competent, capabil să separe adevăratul schizofren din masa celorlalți bolnavi, trebuie să includă în studiul său și mediul de viață al bolnavului. Pentru că, înainte de toate, pentru a fi schizofren, trebuie să provii dintr-o familie predispusă.

Vasiova, 1930

În viziunea acelorași autori, funcția primordială a unui schizofren este de a ilustra eșecul familial. Acesta este marele său talent. Însă pe de altă parte, sarcina lui este de a menține familia unită. În vreme ce nici sociologii, nici terapeuții familiali nu au încă nici cea mai vagă idee despre mijloacele de prevenire a dezorganizării familiale, viitorul schizofren le știe foarte bine. El se simte dator să-și folosească intuiția și îndemânarea relațională pentru a menține stabilitatea sistemului familial chiar cu prețul celei mai mari suferințe. Copilul schizofren împiedică divorțul și dizolvarea familiei într-un mod foarte simplu: el dă părinților motivația și scuza de a rămâne împreună oferindu-se pe sine-însuși drept problemă. Comportamentul său psihotic este ultima resursă la care are acces atunci când criza familială atinge stadiul în care se întrevede o ruptură definitivă. De fapt, una dintre ideile fundamentale ale terapiilor familiale este aceea că simptomele pacientului «identificat» sau «desemnat» de către familie sunt fie menținute de către sistemul familial, fie îl mențin pe acesta.

Terapia familială folosește același discurs ca și anti-psihiatria în ce privește schizofrenia și instituția psihiatrică, însă, spre deosebire de aceasta, nu ia în discuție relația medic-bolnav din perspectiva puterii. În terapia familială, ca în psihiatrie, medicul/terapeutul conservă poziția de lider al sistemului terapeutic.

În fapt, terapia familială s-a dezvoltat la început pe terenul fertil al schizofreniei. Dar, pe măsura dezvoltării sale, acest domeniu s-a îndepărtat de interesul lui prim pentru schizofrenicii cronici. Nu putem explica prea bine această evoluție: este terapia familială cea care-și recunoaște propriile limite său este vorba de dorința celor mai mulți practicieni de a se orienta spre o clientelă mai confortabilă, mai lucrativă și mai «dificilă»?

Schizofrenii pun cu o acuitate particulară chestiunea lui «de ce» și a lui «cum» în bolile mentale, a raporturilor dintre nebunie și rațiune, a devianței și a normei, a toleranței și intoleranței individului, colectivității și societății. Toate tendințele secolului XX care au încercat să clarifice granițele schizofreniei au dus, în cele din urmă, la ștergerea granițelor dintre normal și patologic, adică la situarea tuturor formelor de «suferință» într-un continuum care pornește din normal. Mai mult chiar. Prin delimitarea așa-zisei «schizofrenii latente», se afirmă că schizofrenia ar exista înainte de a fi identificată clinic, pierzându-se în limitele largi ale normalității

Apariții noi la Editura Trei

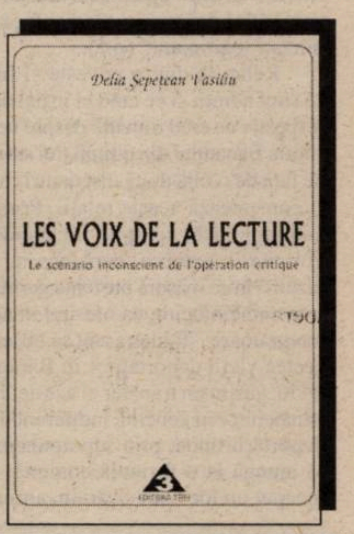

...die Not, der Tod, das Brot

Otilia Hedeșan

SMARANDA VULTUR (Coordonator)
Germanii din Banat prin povestirile lor.
Cu două studii introductive de Rudolf Gräf și Valeriu Leu. Prefață de Smaranda Vultur
Editura Paideia, București, 2000, 396 p.
La realizarea volumului au participat: Rudolf Gräf, Valeriu Leu, Adela Lungu, Roxana Pătrașcu, Alexandra Dorca, Mihai Crîznic, Mirela Daniela Golovescu, Elena Poloșan, Cosmina Elena Ninu, Adrian Onica, Voichița Năchescu, Ramona Magheț, Simona Șimon, Raluca Ionescu, Ștefana Ciortea-Neamțiu, Tonia Marișescu, Daria Maria Jurca, Antonia Komlosi, Gilda Vălcan, Cătălina George, Smaranda Vultur.

"[...] memoria orală în primul rând, dar apoi și cea scrisă, a transmis istoria colonizării germanilor din Banat. Această istorie e inclusă de obicei în povestea vieții germanilor intervievați ca un suport identitar. O rezumă, în trei vorbe, mulți dintre interlocutori, dar eu am auzit-o pentru prima oară de la Katharina Vitye, originară din Tomnatic: "die Not, der Tod, das Brot", ceea ce vrea să spună că, în anul dintâi al sosirii în Banat, a fost nimicul, în al doilea – moartea și în al treilea – pâinea. Ținutul în care au venit în căutare de o viață mai bună nu avea nimic dintr-un Eldorado, dar harnici și hotărâți, sprijiniți de Curtea de la Viena cu bani și înlesniri fiscale, înfruntând clima nesănătoasă (din pricina mlaștinilor) sau prea aspră în zona de munte, germanii au reușit în scurtă vreme să înjghebeze sate, să cultive pământul, să ajungă la o relativă prosperitate" (p.7-8) – scrie în scurta, dar foarte subtila sa **Prefață** la **Germanii din Banat prin povestirile lor,** Smaranda Vultur.

Sunt fraze care includ, **in nuce**, liniile de forță ale povestirilor germanilor din Banat despre începuturile sosirii lor în regiune, dar și o viziune exterioară, a Celorlalți – din categoria cărora Smaranda Vultur și majoritatea tinerilor din grupul său, angrenați în alcătuirea cărții fac parte – despre importanța acestei sosiri și, mai ales, despre urmările binefăcătoare pe care ea le-a avut asupra bunăstării generale a Banatului și bănățenilor. Sunt fraze de dincolo de care transpar, pe de o parte suferința și încrâncenarea unei comunități hotărâte să învingă neajunsurile și să domesticească un mediu necunoscut și agresiv și, pe de altă parte, considerația de care ea, comunitatea germanilor, se bucură în ochii celor în mijlocul cărora trăiește, azi.

Altfel spus: **o poveste** (sau o sumă de povești) și **o imagine** – care, pentru comunitatea românească a jucat cel mai adesea rolul de model vizat și rareori atins – sunt elementele care se regăsesc în filigranul acestui volum impunător scris de români despre germani. (Transcriu, în acest sens, fără comentarii prea numeroase, o afirmație din debutul cărții – o afirmație la care subscriu fără nici o reținere! – formulată, probabil, de Smaranda Vultur ca răspuns la o sumă de presiuni și discuții neoficiale locale: "Noutatea [demersului – n.m. O.H.] constă și în faptul că am încercat să ieșim din schema potrivit căreia preocuparea pentru studierea, cunoașterea și transmiterea memoriei și istoriei unei etnii ar fi obligația sau privilegiul exclusiv al celor aparținând acestei etnii, și scopul unei astfel de întreprinderi ar fi exclusiv sau dominant legitimant" (p.5).

Relațiile dintre poveste și imagine, dintre ce sunt nemții și ce cred ei înșiși despre ei înșiși, respectiv ce cred românii despre nemți punctează istoria Banatului din ultimii trei sute de ani. Cartea de față dezvoltă două discursuri care imaginează și comentează aceste relații. Primul, de factură antropologică, aparține Smarandei Vultur și îl voi cita in extenso, deoarece mi se pare că el rezumă în ce măsură prezența germanilor în Banat este de neînlocuit, ea oferind imagini identitare integratoare: "E interesant să observăm că în povestea vieții deportaților în Bărăgan din 1951 - 1956, găsim un transfer al acestei imagini asupra bănățenilor în general, indiferent de etnie. Istoria deportării tinde, prin suprapunerea mărturiilor, să ajungă la o formulă comună: Bărăganul, la început un loc ostil și străin, aproape sălbatic, e «îmblânzit» treptat și transformat în asemenea măsură, încât, la eliberarea deportaților, în 1956, el apare celor care depun mărturie întru totul asemănător Banatului înfloritor, părăsit cu forța în urmă cu cinci ani. Un mod, am spune, pentru cei aflați acolo cu domiciliu obligatoriu, de a întoarce soarta, de a redobândi libertatea, un fel aparate de a gândi o fugă pe loc, în care **imaginea-suport e cea a modelului identitar preferat, cel al germanului în ipostaza bunului colonizator"** (p.8).

Al doilea discurs despre relațiile dintre istoria germanilor din Banat și felul în care au fost priviți de către români este al lui Valeriu Leu și se intitulează **Imaginea germanului la românii din Banat** (p. 33-64). Studiu declarat de imagologie etnică – după cum precizează, chiar de la început autorul: "Codul vestimentar, codul alimentar, cel de comportament, ritmul muncii sau arhitectura, toate evocă această relație [dintre români și germani – n.m., O.H.], un dialog de trei secole care a fructificat masiv în civilizație. Evidențele impun întrebarea: ce s-a întâmplat aici? care au fost șansele istorice? Imagologia oferă un răspuns. Imaginile pot determina faptele, atitudinile. Ele pot crea dificultăți unui dialog, îl pot chiar întrerupe, dar, pe de altă parte, îl pot impune și-l pot stimula" (p.33) –, textul lui Valeriu Leu se distinge prin pertinența cu care autorul extrage din documente și din mărturiile istorice acele afirmații care au exprimat, mai clar sau mai difuz, în timp, imaginea germanului bănățean din punctul de vedere al românului.

De la începutul acestei relații, când venirea coloniștilor a stârnit "o mare mirare", căci "la colonizarea comunei Bacova din apropierea Buziașului cu șvabi se povestește că auzind bâzâșenii că vin șvabii au alergat «să-i vadă cum sunt și se mirau la ei» (p.42), trecând prin momentele de fricțiune de la începutul conviețuirii (p. 43), apoi prin ameliorările succesive datorate unei cunoașteri mai atente și, mai ales, muncilor prestate împreună, în special în centrele industriale din zona montană (p. 46), până la încercarea unora dintre românii bănățeni de a intra "în rând cu nemții", cercetătorul prezintă faptele atent, uzând abundent de citate, dintre care unele suculente, ceea ce conferă textului său erudit o savoare excepțională. Voi cita, spre exemplificare, un singur caz. În amintirile sale, Petru Nemoianu nota: "Deviza « ca la neamț» constituie, în familia noastră, piatra de hotar între viața patriarhală ce a fost[...] și între evoluția rapidă ce a urmat. De la zămislirea acestui gând s-au prăbușit, rând pe rând, multe obiceiuri moștenite din bătrâni. Noul ideal impunea alte precepte și alte mijloace de viață [...] **Cea dintâi consecință a fost că timpul a început să fie prețuit [...]. Astfel și-a cumpărat ceas, iar boii i-a schimbat cu caii.** S-a întovărășit, deci, preciziunea cu rapiditatea. Intrarea ceasului la noi în casă a introdus o nouă regulă și în gospodărie: ca la neamț [...]. Pretutindeni se remarca tendința de a economisi timp și trudă" (p. 50).

Valeriu Leu nu comentează amănunțit această mărturie, deși Petru Nemoianu este citat adesea, pe parcursul volumului, pentru textele sale extrem de aplicate pe relația "români – germani". Personal cred că pasajul de mai sus are o importanță covârșitoare pentru înțelegerea a ceea ce s-a petrecut în comunitatea românească din Banat sub influența modelului german. Practic, această nouă atitudine față de timp care a devenit posibilă o dată cu introducerea ceasului în gospodărie marchează aderența la un nou model cultural. Renunțând la o viață care nu prețuia timpul și nu-l considera niciodată pierdut în favoarea uneia în care "[...] structurile temporale sunt arbitrare și impuse, necesitând o învățare din partea indivizilor" (Edward T. Hall, **La danse de la vie, Temps culturel, temps vécu**, Paris, Seuil, 1984, 1984, p. 61), românii din Banat au schimbat modelul cultural al **timpului policron** cu cel al **timpului monocron**, specific, după cum arată Hall, "sistemului european de nord" (**op. cit.** p. 58) și responsabil de eficiența și succesul rapid al civilizațiilor care îl utilizează.

Cele două discursuri despre relațiile dintre **povestea germanilor și imaginea românilor despre germani**, al Smarandei Vultur și al lui Valeriu Leu, se bazează, pe câteva categorii de documente incluse în volumul publicat la Paideia. Este vorba, mai întâi, despre o scurtă dar foarte consistentă cronologizare a prezenței germanilor în Banat, datorată lui Rudolf Gräf, **Germanii în Banat sau istoria între două emigrări. Cercul care se închide** (p. 13-32), care punctează principalele evenimente istorice din existența acestei etnii, de la începutul colonizărilor până în prezent, când, constată lucid-amar autorul "la aproape trei secole (1718-2000) de la începuturile venirii germanilor în Banat, istoria și rolul lor în această parte a Europei, dar și rolul lor în calitate de comunitate națională, se pare că s-au încheiat sau cel puțin sunt pe punctul de a se încheia" (p. 13). Un text exact, acrib, succint și foarte limpede care aruncă jaloanele în trei secole de istorie prea puțin cunoscute publicului românesc sub aspectul realităților germanilor din Banat.

În al doilea rând și în această carte, ca și în cele precedente (**Istorie trăită, istorie povestită**, Amarcord, 1997 și **Lumi în destine**, Nemira, 2000), Smaranda Vultur publică ample interviuri cu oameni care își povestesc viața. Și de astă dată sunt prezentate acele persoane interesante, care dau culoare comunității lor: Magdalena Kosar, n. Arendt, ultima descendentă a proprietarilor unei celebre cofetării din Timișoara; Karl Windberger Szélhegyi, fotograf pasionat și aproape un model al "neamțului care șurubărește", căci înainte de a merge la școală, "la șase ani, și-a construit singur prima cameră de proiectat" (p. 148); Ana Cocron, din Tomnatic,"... un fel de nod de legătură între cei plecați și cei care au rămas" în sat, care ține "un caiet cu morți", despre care Smaranda Vultur scrie, aproape patetic dar atât de corect, că "exprimă și această solidaritate în moarte, ca și în viață, a celor care sunt cu cei ce nu mai sunt" (p. 250); Eva Pascu, n. Ollinger, descendentă a unei familii care a avut în proprietate stațiunea Steierdorf, deportată în Donbas, despre care își amintește cu umor și interes, ca despre un trecut personal pe care pur și simplu nu-l poate arunca la coș și care relatează fără nici o emfază cum, în momentul când, întoarsă în Timișoara, își căutau cu dificultate un serviciu pe care, din cauza "dosarului", nu-l putea primi, sora faimosului activist comunist Ranghet a declarat: "Nu am nevoie numai de membri de partid, ci și de oameni care lucrează, garantez pentru ea!" (p. 361).

Alături de aceste adevărate personaje, exemplare pentru comunitatea lor și care, în mod suplimentar, dau dovadă și de un excelent talent narativ, volumul mai include puncte de vedere ale liderilor actuali ai comunității germanilor din Banat, precum și interviuri mai reduse ca dimensiuni cu diferiți interlocutori care pot relata despre sărbătorile germanilor, despre deportarea din Donbas, de după al doilea război mondial sau pot oferi informații interesante despre comunitățile germane din Steierdorf-Anina, Oravița, Tomnatic, Giarmata, Dealul Silagiului-Bacova și Gărâna.

Așa cum se prezintă astăzi, **Germanii din Banat prin povestirile lor** mi se pare o carte deschisă. Oricând ea poate fi continuată, fie cu alte mărturii, fie prin focalizarea asupra unora dintre problemele foarte numeroase pe care ea le numește doar, fără să le aprofundeze prin studii specializate (de exemplu, problema sărbătorilor germanilor). Prin intențiile sale, ca și prin studiile seniorilor implicați în proiect, ea este, însă, fără doar și poate, "o treabă nemțească".

Am mai citit...

MONIQUE SEGRÉ (sub direcția)
Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană
Traducere de Beatrice Stanciu
Editura Amarcord, Timișoara 2000, 249 p.

"Animal social, omul este un animal ritual. Suprimați o anumită formă a ritului și el va reapărea sub o alta, cu atât mai multă vigoare cu cât interacțiunea socială e mai intensă. Fără scrisori de condoleanțe sau de felicitare, fără cărți poștale ocazionale, prietenia cu cineva de departe nu are realitate socială. Nu există prietenie fără rituri de prietenie. Riturile sociale creează o realitate care fără ele n-ar însemna nimic. Se poate spune fără exagerare că ritul este mai important pentru societate decât cuvintele pentru gândire, deoarece întotdeauna putem ști ceva și să nu găsim decât după aceea cuvintele pentru a exprima ceea ce știm. Raporturi sociale, însă, nu există fără acte simbolice" – scrisese, în celebra sa carte, **De la souillure. Essais sur les notions de pollution et de tabou,** Mary Douglas (apud Monique Segré, p. 14).

Studiile adunate între paginile prezentului volum tradus la Amarcord – după un original în legătură cu care nu primim nici un fel de informație, ceea ce este întru totul frustrant pentru cititorul care ar dori să contextualizeze cercetarea franceză! – își propun să argumenteze, prin exemple, adevărul acestor afirmații. Mai mulți autori, în general cercetători la institute de științe ale omului, dar și universitari parizieni, au studiat o serie de compartimente ale realității din Franța ultimului deceniu, identificând și comentând riturile și simbolurile pe care acestea le implică și, după caz, miturile pe care le susțin. Cartea conține pagini foarte bune despre mitologia filmică a epocii nucleare, despre narațiunile mitice generate de re/scrierile biografiei lui Elvis Presley, despre integrarea copiilor în școală, la începutul anului, ca și despre cultivarea socialității lor prin intermediul "aniversărilor" cu prieteni, despre ritualurile familiilor din marea burghezie, sau despre felul de a lucra și trăi în atelierele artiștilor de la "Beaux-Arts" etc. Interesul efectiv al lucrării nu rezidă, însă, în interpretate, în informația brută despre aceste subiecte, ci în felul în care sunt decupate în fiecare dintre cazuri, componentele ritual-simbolice și mitice.

Fascinant ca lectură, volumul acesta – altfel cam indeterminat metodologic și editorial – poate fi citit și ca un model și, apoi, implicit, ca un îndemn. În fond câte lucruri din realitatea românească actuală nu așteaptă să fie interpretate și modelate în termeni de ritualitate și statut mitic...

Lupta cu eternitatea

Ionel Bota

Teatrul cel vechiu și hainele cele noui ale împăratului

Între două capriciuri speculativ-concettiste, care au împins spiritul modern european într-o instabilitate păgubitoare, înglobând în sema Est-Vest patetismele tuturor aderenților, "Mittel–Europa" a rămas, paradoxal, să se descopere pe sine, reabilitând de-a lungul unei istorii potențate de rafinatul orgoliu al priorităților varii, drama "orașelor în mișcare" a lui sir Toynbee. Astfel că, la marginea imperiilor, voluptățile unui imaginar cu rădăcini în memorie au exprimat, între **unu** și **multiplii,** tragediile și fericirea fatală a experienței colective ca și cum damnarea istoriei va să vină din actele dramei care desparte lumea de idee, mitul de farmecul utopiilor, tipologiile mentalului de violența clișeelor.

Oravița, Valea Cărașului, Banatul Montan circumscriu reconstituirilor teritorii ale investigației, indicând – pe urmele lui Jacques Le Goff – că "motorul istoriei" este tocmai această istorie a conștiințelor colective. Un teatru imperial, un burghteater aici, înălțat la 1817, subiect și obiect al pasionării locale întru renovarea dispozițiilor afectiv-culturale, atitudinii în fața demersului istoriei raportat la predilecțiile propriei sensibilități, au făcut din Oravița un altfel de Centru al Lumii. Cărțile zonei, studiile, respirația culturală evocă, în incidențele mitanalizei lui Gilbert Durand sau pe urmele "muzeului imaginar" al lui Malraux, o istorie a clipei, traversată – de la monografia lui Sim. Sam. Moldovan, din 1938, la actualitatea revărsată generos în **Fragmente despre teatru,** de Cornel Ungureanu – de confesiune și discursiv, demonstrație a conștiinței identitare că în mecanismul imaginarului, reprezentările timpului și spațiului, mentalul și comportamentele, conținuturile istoriei însăși demantelează evenimențialul anost și redau întreagă, întocmai simbolului, efigia tuturor continuităților. **Fragmente despre teatru** este o fundamentare mirabilă despre "povestea în poveste", fiindcă drumul cărții este drumul autorului în memorie, spre tranzacțiile ființei cu adolescența și maturitatea spiritului. Privire spre trecut, cartea este o privire **din** prezent. Ea se dedică, așadar, unei memorii active, este devoțiune și deopotrivă relectură a spectacolului mundan dintr-o firească reacție împotriva constrângerilor fanteziei de a refuza dedublările.

Scriitorul participă la ficțiune, alături de personajele sale, ele, personajele, virtualizează trecutul, "povestesc" memoria, trăiesc în voluptatea confesiunilor, alteori se lasă pradă marilor amânări. Un mecanism al imaginației funcționează bachelardian, debordant, realități trecute reiterează vivifiant traseele unei tradiții glorioase, eminamente culturală. Amintirile Mariei, ale Iustinei înalță în codul acestui imaginar idealuri motivate de pulsiunile istoriei trăite: "trebuie să construim teatrul! Un teatru ca la Viena!" Locul este privilegiat: "Iată cel mai frumos loc din Imperiu!" va exclama Împăratul. Jurnalul secret al Carolinei, jurnalul călătorului Baudri, înregistrările reporterului, până și intrarea in moarte – intrare în "celălalt" imaginar, cum ar zice Bronislav Baczko în **Les imaginnaires sociaux** , memorie și speranță colectivă instituite în mitocritica angoasei experimentând, mirabil bricolaj, însăși tentația eternității – trimit spre un mecanism istoric de-construit sau poate sincronizând cu spațiul poveștii, cu destinul ființei colective.

În trei secvențe, "fragmentele" conectează marele simbol – "teatrul cel vechiu" al Oraviței – la tentația împodobirii lui orgolioase cu istorie și viață, moarte-renaștere, tragic și destin. Oravița, visând dintotdeauna imperial, Ciclova (Montană), loc adăugând simbolului strălucire descinsă din paradigma pierdutei arhaicități, desfășurările acestui destin comun, "viața și întâmplările personajelor" debranșează din vertijul cultului (mistic) pentru teatru și actori, pentru artiști și oamenii vremurilor, nucleul permanentei re-compoziții: clivajele epocilor, ieri și astăzi, glorie și amintire, memorie. **La nuit autrichienne, Coruperea imaginilor, Moartea actorilor** par, astfel, dimensiuni alunecând una spre cealaltă, într-un fascinant joc al traiectoriilor mentale în conjuncție cu sentimentul de expansiune al scriitorului într-o lume atât de familiară dar atât de îndepărtată precum ecourile unui cântec stins, unde doar povestea despre "hainele cele noui ale împăratului" mai poate ordona registrele imaginației.

De aceea, Caransebeșul dar și Lugojul, Oravița dar și Timișoara ("Ar fi greșit să spunem că Timișoara e și Oravița posibilă?"), Muntele (Semenicul), înseamnă acel cuprins ideal, condiția de idealitate pentru împrejurările biografice ale unui autor care se imaginează în lumea ce i-a aparținut și care nu-i mai aparține decât ca **întâmpinare** mirabilă a textului rostogolind ecouri pe caldarâmul memoriei, a Timpului corupt în cuvânt ca o piesă rară de muzeu.

Fragmente despre teatru, cartea domnului Cornel Ungureanu, veritabil tratat despre bunurile simbolice, creează spațiul unei lumi fictive în imediata apropiere a timpului real. Cartea marchează o **altă** revenire a Profesorului, proprietar definitiv al amintirilor sale și al unor adevăruri măsurabile istoric despre un loc privilegiat și în preajma oamenilor, orgolioși profesori ai memoriei colective dedicând ontologiei imaginarului capcanele eternității. Și povestind...

"Geanta și straița". Scurt excurs retoric în mentalitatea unei provincii

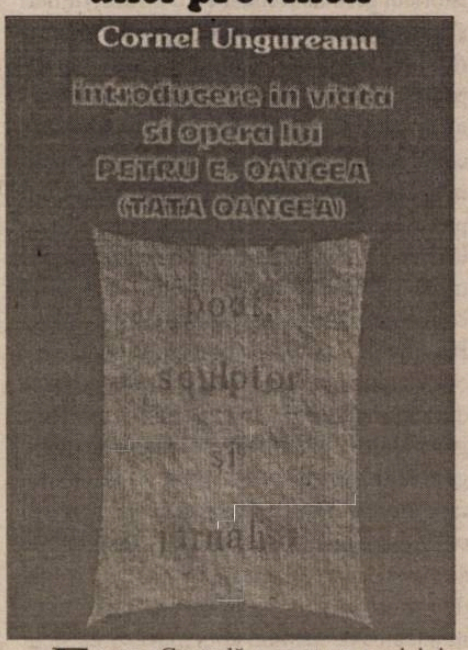

Europa Centrală a creat un model de cărturar, cu biografia îndatorată, deopotrivă, tradiției poporale și tradiției savante. Tocmai de aceea, ființa cărturarului din veacurile XVIII-XIX, de pildă, este una eminamente dual: el coboară în mit, în cutumă, dar aspiră, cu erudiție, să construiască noile mituri, disperă între arta iubirii de cultură și nostalgia creației, se revendică toposului cultural al provinciei pentru că este marcat mereu de obsesia întemeierii.

În Banat, ca să recurgem la un alt exemplu, autorul de poezie dialectală – comentată la finele veacului XIX de Titu Maiorescu în studiul său despre Victor Vlad Delamarina – are simțământul revelației din recuperarea parfumului de arhaicitate lingvistică, dar și un sentiment de responsabilitate a scrisului, cum tot mai puțini îl au astăzi. Oricât s-ar crede altceva, se cultivă – nu doar prin această literatură dialectală – grija pentru receptorul creației, pentru destinatarul produsului cultural. Desfacerea revistei, a almanahului, a ziarului, desfacerea produsului librar de către faimoșii "vagabonzi culturali", mai ales în mediile sătești, devine datorie morală. Emilian Micu în veacul trecut, Petru E. Oance în acesta, sunt legendele. Cu ei se identifică două generații, și un singur program; un program specific – dacă nu ne grăbim cu afirmația – doar românilor de dincoace de munți: în Transilvania Moș Herlea ori Badea Cârțan, în Banat Emilian Micu, orăviteanul I.E. Țieranu, bocșanul Petru E. Oance.

Despre acesta din urmă se pot scrie tomuri întregi, despre publicația sa "Vasiova", despre utopiile sale, tot una cu ale provinciei, de asemenea. El, adică Tata Oancea, nume predestinat unui alint colectiv într-o faimoasă posteritate culturală a locului, pare a fi scriitorul total: realizator de ziare și reviste, redactor, tipograf, prozator, poet, istoric ori compozitor, om vizitat de muze; sculptor, mai ales, școlit la Oravița, în atelierul celebrilor Măruța și Cotârlă, ale căror seturi de mobilier se vând pe piețele Vârșețului, Bisericii Albe și Belgradului, în Viena, Graz și Innsbruck, Budapesta, Békéscsaba, Olomoucz și Lemberg, în Galiția.

Destui îi încadrează pe Tata Oancea între condeieri, dar cine nu e condeier când și talentul îi dă ghes? Țăranii Banatului – statisticile arădenilor Ciuhandu și Șpan demonstrează asta, la începutul secolului XX - scriu cu înfrigurare, comit literatură de bună calitate și cu dezinvoltură de invidiat; ei sunt exacți în opinii, efortul lor capătă adesea rigorile unui program; își apără – prin scrisul lor – etnia, cutuma, istoria. În obor, în gospodăria lor, în acareturile lor – o rânduială "ca la neamț", cum zice ministrul Petru Nemoianu.

Țăranii Banatului scot reviste și cărți, sunt compozitori, corurile Banatului, manifestările reuniunilor și asociațiilor culturale întrețin faima și orgoliul locului, uimesc vecinii provinciei prin felul în care se mișcă în toate genurile, în toate registrele culturii. Ei scriu în dialect – dialectul, sinteza evoluțiilor neaoșe ale limbii străbune, nealterată, model de rezistență la presiunea limbilor oficiale; ei scriu în limba literară cultă, se adaptează, dar o și adaptează codului. Izverniceanu, blândul ciclovan, "Agârbiceanu al Banatului", cum îl numea Iorga, poate mărturisi și poate demonstra, prin destinul său în literatură, astfel de interferențe benefice între tradiție și modernitate.

Dar Tata Oancea a rămas un autentic tocmai prin temeritatea experiențelor sale, eul său (un veritabil sine "aestheticus") se revarsă generos în combustiile eului universal, se lasă convertit la generozitățile clipei, dintr-o risipitoare generozitate pentru ceilalți. Totul sub semnul călătoriei și în mirajul clipei care consacră relației biunivoce autor-operă solide temeiuri. Despre fundamentarea acestui destin în destinul culturii bănățene, la judecata istoriei de azi și de mâine, cum ar zice eseistul ispitit de nostalgia rădăcinilor, au vorbit și au scris nume importante: Călinescu, Gabriel Țepelea, Virgil Birou, M. M. Deleanu, Iosif Stănilă, P. Oallde. Alternări de timpuri și epoci, de imaginar în expansiune, lucrarea sa (sculpturile sale, volumele de poezii, articolele unui condei redutabil) au devenit bun cultural. El este – nu-i așa? – "omul orchestră" într-un spațiu de spiritualitate dominat de obsesia tuturor priorităților, de ispita profunzimilor, de rafinamentul unei gesticulații culturale de ținută, în descifrarea propriei identități, dar și întru definirea unui loc, cu istoria, cu memoria sa, între orgoliu și tragic, simbol și fatalitate.

Despre Tata Oancea, despre acest spirit dual – vizionar mai cu seamă, dar și pragmatic, mai mult pentru alții decât pentru sine – o editură reșițeană a scos recent o carte semnată de Cornel Ungureanu, cel care a cunoscut cândva "fragmente" din utopia personajului, traseul acestei insolite călătorii a cărturarului în cultura și spiritul unei provincii, agonia și extazul unui destin unic în acest Banat al marilor, superbi risipitori. Volumul e o cronică deschisă despre timp și oameni, despre condiția intelectualului interbelic – o altă încercare de acest fel, pentru spațiul ardelean, izbutită (și premiată ca atare!), avându-l ca autor pe clujeanul Liviu Malița. Cartea lui Cornel Ungureanu vorbește despre alteritate, despre libertățile creatorului, despre constrângerile sale. Nu este, aici, re-crearea unui "mit al excepționalismului", ci recâștigarea imaginii despre un om și o epocă, nu știu dacă apusă dar, oricum, compensată de ritmul alert al ficțiunii; limite și măreție la nivelul proiectelor, subtilă melancolizare sub semnul poveștii, reversibilă mărturie despre simbolica atitudinilor, faptelor, sentimentelor și prejudecăților unui personaj complex. Nimic spectaculos, așadar, în text, doar sugestii discrete pentru a invoca, mijlocitor, un circuit de afectivitate, asemuit cu descrierea luptei pierdute a "eroului exemplar" într-un câmp minat, adesea, de ingratitudinea colectivă. Dar o luptă câștigată cu eternitatea, pe măsură ce Tata Oancea descoperă – din chiar jocurile existenței sale febrile, pasionate – mai ales accesul spre tragic. Altminteri, spirit sensibil în toate făptuirile sale, ilustrul Petru E. Oance se întâlnește în text, dincolo și dincoace de memorie, cu istoricul literar Cornel Ungureanu, într-un teritoriu imaginar, fiecare asumându-și în felul său privilegiul utopiei.

Volumul sintetizează, de altfel, moștenirea lui Tata Oancea: operă dimensionând speranțele unei provincii prin intelectualii pe care-i merită. Așa cum cultura noastră îl merită pe Tata Oancea în propria ei definiție și devenire.

Despre buna folosire a memoriei

Smaranda Vultur

De câțiva ani, cercetătorii și studenții reuniți în Grupul de antropologie și istorie orală al Fundației "A Treia Europă" traversează o experiență inedită și uneori tulburătoare: aceea de a asculta și înregistra povestiri ale vieții celor care, din generațiile mai vârstnice, au acceptat să comunice spre noi – și prin noi spre ceilalți – câte ceva din ce și cum au trăit. Dincolo de aspectele legate de importanța acumulării, în acest fel, a unei arhive de istorie orală a cărei valoare nu va face decât să sporească o dată cu trecerea timpului (cu atât mai mult cu cât e vorba de o încercare de a acoperi zone cât mai întinse și variate ale Banatului din memorie, sub aspect social, etnic, cultural), experiența în sine e dintre acelea care te situează pe o poziție privilegiată nu doar în raport cu trecutul, ci și cu prezentul.

Mai întâi pentru că ea nu e și nici nu poate fi strict o experiență științifică. Reușita ei se bazează pe reușita întâlnirii cu celălalt și a comunicării directe cu el, deci a posibilității de a asculta, dar și de a întreba, de a cere lămuriri, de a iscodi adevărurile ce par prea apăsat spuse și fixate o dată pentru totodeauna, de a te îndoi sau a te bucura, a te emționa împreună cu o persoană de care uneori te apropie doar acest prilej. Există lucruri ușor de spus, altele ce se cer spuse pe ocolite, există experiențe greu de împărtășit care cer refacerea fundalului pe care ele s-au derulat și deci incursiuni mai amănunțite în memoria unui timp și loc, există lucruri ce vor fi pentru totdeauna tăcute și altele ce se cer imperios dezvăluite, pentru că e în joc un pariu identitar, o nevoie de justiție, de adevăr, ce nu se pot împlini altfel. Selectiv, în funcție de chiar contextul în care se comunică, discursul memoriei e întotdeauna plural, organizându-se în replică la lumea de discursuri ce ne înconjoară, pe care o apelează "oportunist" sau polemic, în care își caută un loc, un spațiu de auzire. Nu e de mirare deci, dacă vorbirea lui despre trecut se împletește strâns cu vorbirea lui către prezent. Acest pariu îl face vulnerabil în fața celor care revendică de la discursul memoriei obiectivitate și adevăr – uitând că ne aflăm mai degrabă în regimul veridicității și al criteriilor de ordinul analizei calitative, decât în cel al reprezentativității statistice – oferindu-i în schimb șansa de a-i da o miză. Și această miză e una căutătoare de sens, ordonatoare și ierarhizatoare.

Reconstituirea faptelor trăite e guvernată de o reconstruire a lor într-un orizont mental, un orizont de valori a cărui validitate e pusă în discuție, negociată cu interlocutorul prezent, dar și cu cel virtual. Există, cum remarca istoricul german Reinhart Koselleck, ritmuri și praguri ale experienței, specifice generațiilor care, odată instituționalizate sau depășite, generează istorii comune ale oamenilor care trăiesc în aceeași epocă sau ale celor ce aparțin aceleiași familii, locuiesc în același oraș, aparțin aceleiași corporații profesionale sau aceluiași partid politic. Există deci o tendință de stabilizare a experienței trăite și împărtășite în comun de diferite comunități de acțiune, dar mai există – spune Koselleck – și o tensiune care modelează orice istorie individuală, tensiunea ce se naște din chiar ritmurile de experiență specifice generațiilor, din diferențele temporale dintre generația părinților și cea a copiilor, din raporturile dintre educație și emancipare sau cele dintre paleta experiențelor disponibile și experiența personală. Și din acest punct de vedere, așadar, cel care participă la comunicarea de memorie prin povestirea vieții se află bine situat față de propriul prezent atunci când se ocupă de trecut. El se află în miezul acestei tensiuni, are prilejul de a o explora, de a o analiza, de a o înțelege și de a o trăi mai ușor, pentru că ea este dificil de trăit și de către cei tineri și de către cei vârstnici. Împreună și doar comunicând ei pot măsura întinderea și adâncimea lucrurilor care îi despart, dar și a celor care îi apropie, ca rezultat al decalajelor de experiențe și de ritmuri de trăire a acestora. Dacă poate e prea mult și chiar utopic să vedem în aceasta o terapie de solidarizare a societății românești, putem spera măcar în imunizarea celor implicați în acest travaliu al memoriei în fața judecăților pripite sau a etichetărilor și stereotipiilor ce imobilizează păgubitor și constrângător percepțiile noastre.

Pentru că ce te frapează și cucerește ascultând biografiile personale este extraordinara explozie a diversității experiențelor, atitudinilor, trăirilor și investirilor identitare și în cele din urmă a vieții însăși cu ritmurile ei mai lente, tihnite, bine așezate sau cu cele brusc bulversate, dramatice, intense, cu întâmplările ei triste sau vesele, renăscând recuperator, vindecător din memorie. Prilej pentru cei care povestesc de a se descoperi altfel decât au fost sau credeau că sunt, de a-și regândi relațiile cu cei care sau alături de care au trăit, de a se lăsa imortalizați ca într-un cadru de tablou în propria lor poveste, din care vor privi la fel de enigmatici ca dintr-o fotografie spre cei ce se vor grăbi să caute a intra în posesia adevărului lor lăuntric. Să nu uităm că suntem totuși într-o lume de vorbe, fragilă, chiar dacă plină de înțelesuri.

Tocmai pentru că au o miză, un adevăr general sau personal de justificat, de demonstrat, un sens de împărtășit și găsit, un bilanț de făcut, ceva de spus și ceva de tăcut, ceva de amintit și ceva de uitat, aceste povestiri ale vieții au cel mai adesea o intensă coloratură retorică. Acesteia i se poate asocia deplasarea realității rememorate spre legendă și mit, tendința de a prezenta secvențele temporale antitetic, îngroșând, de pildă, defectele prezentului în egală măsură în care e idealizat trecutul sau viitorul, tendința de a eroiza un personaj sau o categorie de personaje, simultan cu stigmatizarea altora. "Scena" istoriei autobiografice e rar neutră sau tern reprezentată, ghidată exclusiv de cronologia faptelor aflate în câmpul de acțiune al actorilor. Aș spune că ceea ce o caracterizează mai ales e, dimpotrivă, o suprasaturare semnificativă, o supradimensionare semiotică. Ea naște uneori dezechilibre: un detaliu ce ar fi putut fi menționat în treacăt devine

Casă din Gărâna, anul 1930

punct de emergență al unei scene prin care sunt dezvăluite subtile legături sau conflicte între actori sau între ei și universul lor de viață, o înșiruire a consătenilor deportați poate căpăta prin felul rostirii solemnitatea tragică a unui pomelnic sau poate dezvălui, când e o rememorare genealogică, prin simpla alăturare a sonorităților specifice, traseul surprinzător al istoriei familiale, în care se împletesc mai multe filoane etnice. Dar nu e vorba de simple cazuri de expresivitate involuntară.

Povestirile vieții sunt căi de a explora puterile modelatoare ale imaginarului. Apelul la anumite cadre simbolice ce trimit la practici și discursuri menite să confere faptelor caracter memorabil, dar și să faciliteze comunicarea, creează evenimentelor relatate un fundal în funcție de care ele capătă sens, dimensiune, corp.

De aceea, a căuta în arhiva de istorie orală despre care tocmai vorbim Banatul real în care trăim, e valabil doar în măsura în care imaginarul nostru comun privitor la ce a fost, ce este sau ne-am dori să fie această regiune a României, face parte, că o vrem sau nu, din realitatea ei. Aș spune, așadar, că această realitate o construim prin felul în care trăim și acționăm, dar și prin felul în care ne-o imaginăm. Între cele două părți ale ei există o tensiune de cele mai multe ori benefică și productivă: e nevoie de o proiecție ideală a lumii în care trăim pentru a da consistență proiectelor noastre și chiar pentru a ne exersa puterea de a le face și împlini. De aceea cred că azi, Banatul intercultural, așa cum memoria îl evocă în secvențele de mărturii care urmează – el fiind unul din locurile comune ale experienței și memoriei împărtășite de generațiile vârstnice de care grupul nostru s-a ocupat cu predilecție – e un astfel de orizont-suport, cu rol modelator. El s-a născut dintr-o tradiție interculturală reală, dobândită în condiții istorice nu întotdeauna prielnice celor care au conviețuit în acest teritoriu și nu totdeauna lipsite de conflicte și tensiuni. E însă voința memoriei comune pe care discursul celor intervievați o construiește, de a pune în evidență mai ales armonizările și beneficiile conviețuirii, decât dezacordurile de durată sau vremelnice.

Experiența interculturală, așa cum o revendică memoria azi, e văzută ca un factor de progres, ca o matrice a exercițiului unei bune vecinătăți și a unei pline de învățături descoperiri a alterității, menite să ducă la descoperirea diferenței proprii, specifice, privite ca rezultat al unei lente decantări a întâlnirii cu celălalt. Spiritul pragmatic, deschis și competitiv al bănățeanului, mergând mână în mână cu încrederea în valoarea educației și a toleranței, fac parte din portretul stereotip în oglinda căruia acestuia îi place să se vadă pe sine, indiferent de apartanența etnică. Nenumărate lucruri relatate în mărturii, ca să nu mai vorbim de cele observabile în realitatea imediată, ne-ar ajuta să deconstruim această imagine de sine măgulitoare și să o privim cu suspiciune.

Dar, important e că această proiecție idealizată de sine funcționează mobilizând energiile în direcția cea bună. A vrea să fii într-un anume fel e deja o parte din a fi. E clar că această voce a discursului memoriei e încurajată și favorizată din fundal de discursul proeuropean, care sprijină ideea de interculturalitate ca o posibilă cale de integrare. Dar nu e vorba aici de un simplu oportunism, care ar avea ca rezultat punerea în ecuație a imaginii 'bunului bănățean" cu cea a "bunului european", ci de redescoperirea unei tradiții și de valorizarea ei, în dauna unei morale a luptei oarbe pentru supremație și dominarea celuilalt. E vorba de un nou cod în termenii căruia e gândită relația cu celălalt, fondat pe o cultură a diferenței, învățată și bine exersată, pe care memoria generațiilor care ne-au precedat ne-o amintește pe tonul cel mai cuceritor: cel al faptului de viață trăit în mod firesc, destins, îmbogățitor, fără agresivitate ideologică, fără ifos. Exact așa cum ne-ar plăcea să o trăim și să o întemeiem pe durata lungă.

Români și germani la Oravița în 1859

Valeriu Leu

Din ordinul guvernatorului Coronini, la 1859, în toate localitățile Banatului a fost difuzat un chestionar cu mai multe zeci de întrebări grupate în patru mari capitole. Ultimul se numea "Omul" și, în termeni moderni, am putea spune că era unul de antropologie. Se cereau acolo date despre: *Împopulație, aflătoarele înștin-țături de învățătură, locașurile, hrana, îmbrăcă-mintea (veșmintele), mobilile, datinile (obicieaiu-rile), sămnele, deșartele obiceaiuri, vesăliile, dia-lectul, zicălile, cânticele, persoanele de frunte, zicălile poporane și glumile, caracteristice schițe".* Răspunsurile acestei anchete urmau să fie folosite la redactarea unei mari monografii provinciale dar care, în cele din urmă, nu s-a mai scris. Investigațiile cercetătorilor Carmen Albert și Rudolf Gräf de la Muzeul Banatului Montan din Reșița au permis identificarea câtorva zeci de răspunsuri care oferă informație de primă mână pentru Banatul aflat într-unul din momentele decisive ale modernizării sale, informație utilă mai ales noii direcții istoriografice pluridisciplinare și comparatiste, atentă mai degrabă la mișcările adânci și vaste decât la conjunctură și eveniment, la cele care fixează fizionomiile spațiului istoric pe duratele lungi.

Spre mijlocul veacului al XIX-lea se produce o întâlnire între interesul academic, pur științific pentru etnografia popoarelor și care are o extensie cel puțin europeană cu interesul politic generat de evoluția ideii de națiune. În imperiul habsburgic diversitatea etnică, lingvistică, confesională accentua și aducea un spor de sensibilitate în această privință. Chiar și funcționarii de care dispunea serviciul imperial de statistică erau convinși de faptul că naționalitatea nu era o chestiune individuală, ci un atribut al comunităților și în consecință se impunea ca necesar studiul *"situației demarcațiilor și ale condițiilor climaterice dar și studii antropologice și etnografice ale caracteristicilor fizice și intelectuale externe și interne ale oamenilor, ale obiceiurilor și moravurilor etc."*. (E.J. Hobsbawn, *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent"*, Chișinău, 1997, p. 98).

Chestionarul a fost distribuit nu doar satelor și orașelor din Banat dar și întreprinderilor industriale dintre care cea mai mare era STEG (Societatea Căilor Ferate Austriece). Aceasta stăpânea (din 1855) întreaga zonă industrială din sudul provinciei, cu minele, uzinele și satele de acolo. În acest caz s-au primit câte două răspunsuri pentru o localitate: unul întocmit de autoritățile de stat și altul de funcționarii uzinali. În părțile montane contactele între români și germani s-au produs cu mai multă ușurință decât în câmpie căci viața era guvernată de regulamentele și disciplina industrială, aceeași pentru toți, indiferent de etnie, limbă sau confesiune. Într-un cuvânt industria este o forță integratoare. Echipele de muncitori erau mixte cum mixte erau localitățile de tipul coloniilor muncitorești din preajma uzinelor sau gurilor de mină. În astfel de circumstanțe influențele aveau reciprocitate, erau timpurii și puternice. Răspunsul la chestionarul din 1859 redactat la Oravița Montană de un funcționar uzinal în limba germană pune în lumină tocmai o astfel de situație, numără 97 de pagini dar din păcate nu este semnat. *"Beitrag des Forst und Domainen Amtes Oravicza zur ethnographisch-topographischen Beschreibung des Banates"* surprinde Oravița într-un moment de schimbare, așa cum de fapt, pe atunci, era întreaga regiune montanistică bănățeană, o "tranziție" (chiar acest cuvânt este folosit), o trecere de la arhaic la modern, de la rural la urban, răscolitor proces ce cuprindea totul, întreaga viață a oamenilor cu atât mai interesant cu cât se producea într-un mediu multicultural dar în care fundamentală rămâne relația româno-germană. Așadar cum era Oravița și locuitorii săi la 1859?

Mai întâi, ne asigură autorul răspunsului, este vorba de un oraș. Precizarea nu este lipsită de un anume orgoliu local fiindcă în realitate un vechi sat românesc și o colonie muncitorească se unificau sub semnul orașului. Strada principală era înfrumusețată cu clădiri impunătoare, edificii publice și private cu bolți înalte și magazine la parter. Era o porțiune deja bine închegată. Pe înălțimile din preajmă satul era însă încă viu, ca și colonia de altfel. Casele muncitorilor erau construite din piatră și cărămidă crudă, acoperite cu șindrilă. Erau alcătuite din două camere ce flancau o bucătărie. Unele mai aveau și câte un grajd, dar adăpostit de o construcție separată. Deși ridicate cu aprobarea oficialităților nu se poate vorbi de vreun plan, erau risipite după voia stăpânilor, respectau mai degrabă "gustul local" în fond încă rural. De încălzit, în ciuda faptului că exista destul cărbune mineral, se foloseau lemnele. Doar cei bogați cumpărau cărbune. În general, se poate spune că locuințele germanilor erau mai confortabile, dar nu aveau totuși nimic deosebit. Și în cazul lor gospodăria reflecta starea socială. Românii erau mult mai simpli. Încăperile din casele lor erau modest mobilate chiar și la cei care, judecând după aspectul exterior te-ai fi așteptat la mai mult. Un pat, o bancă lângă o masă acoperită cu stofă țesută în casă și un stelaj prins pe perete alcătuiau tot mobilierul.

Și în privința hranei lucrurile erau în schimbare. Populația dispunea de venituri mulțumitoare iar prețurile alimentelor de-a dreptul mici. Sărăcia reală este o raritate în aceste părți. Consumul mare de carne este în sine un semn de bunăstare. Românii au început să preia obiceiurile culinare germane și în curând la masa lor pâinea va înlocui mălaiul. În schimb germanii au început să aprecieze mămăliga care deja face parte din consumul obișnuit. E drept, nu ni se spune din ce cauză dar la Oravița pâinea era destul de proastă în ciuda calității excelente a grâului din regiune. Se consumă și multe legume, varză murată și mai ales fasole pe care germanii o gătesc cu rântaș, iar românii o fierb cu slănină. În orice caz și unii și alții – fiindcă le dădea mâna – încep să preia codul alimentar al celor suspuși sau, cum spune autorul, *"se observă că permanenta alăturare a celor două națiuni a dus la estomparea diferențelor dintre ele cu atât mai mult cu cât bunăstarea ambelor neamuri se mani-festă în tendința de a prelua obiceiurile celor avuți"*.

Tendința aceasta este generală, nu se limitează la un anume aspect. Poate fi sesizată, de pildă, și în ceea ce privește îmbrăcămintea. Și în această privință schimbările au afectat ambele părți dar pe români cu deosebire. Mai întâi – subliniază autorul – că, după ce minerii și-au pierdut statutul privilegiat, au început să renunțe la uniformă ca semn distinctiv al condiției lor. Abia dacă se mai zărește câte unul pe stradă. Majoritatea locuitorilor poartă obișnuitul costum orășenesc croit după moda germano-franceză. Muncitorii români au rămas fideli costumului național dar acum lucrurile se schimbau și încă repede. Primele – nimic surprinzător – au fost femeile încurajate și pe prețul mic al produselor din bumbac. Chiar și cele mai sărace muncitoare romînce au renunțat la portul național dar deocamdată nu în toate cazurile și nu integral. Nu era rară la Oravița imaginea unor femei pe care autorul o găsește deopotrivă *"pitorească"* și *"stridentă"* îmbrăcate cu un *"amestec între cele mai moderne articole de modă franțuzească și piese de port național"*. Soțiile oamenilor de afaceri români doreau să-și pună în evidență noua condiție preluând moda orășenească. Schimbarea este mai lentă la bărbați dar în schimb este integrală. La ei nu poate fi observat acel amestec "pitoresc"și "strident". Românul care a depășit condiția de muncitor sau care are o altă meserie decât cea de miner *"se rușinează într-o oarecare măsură și-și schimbă treptat portul într-unul german"* (aici în sens de orășenesc).

Autorul manuscrisului se miră chiar de ușurința românilor în a străbate o perioadă de tranziție. Ei dau impresia că niciodată nu au făcut parte din "clasa" celor care au purtat până nu de mult ițari și opinci în loc de cizme. Germanii, bărbați și femei deopotrivă, au fost tot timpul atașați de moda "universală" și nu se poate regăsi la ei nimic din portul național. De fapt, în cazul germanilor orăvițeni, se poate spune că este imposibil de stabilit obiceiuri și datini populare și astă din cauză că au fost colonizați din diferite părți ale imperiului. Acesta este motivul pentru care nu le-au putut păstra sau mai bine zis a ușurinței în a renunța la ele. Trebuie luată în seamă și specificitatea dezvoltării orașului, a vieții industriale integratoare prin definiție. Desființarea statutului specific pentru mineri a avut și efecte distructive asupra obiceiurilor din care acum puține se mai păstrau. Încă se mai sărbătoreau zilele Sf. Barbara și Sf. Nepomuk după cum erau sărbătoriți Sf. Florian, patronul focului, și Sf. Rochus, protectorul împotriva ciumei, dar manifestațiile cu steaguri și muzică au încetat. Zilele sunt petrecute în liniște, cu familiile și doar de mineri.

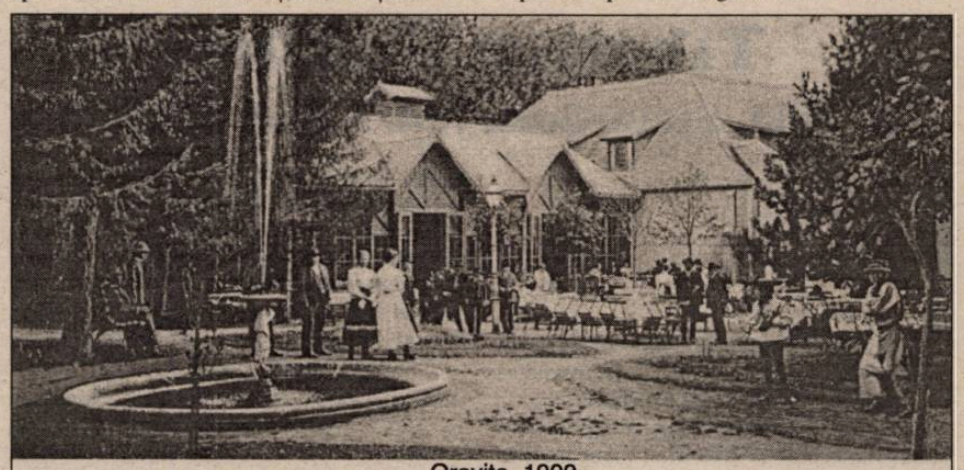

Oravița, 1909

De remarcat că deși acești sfinți fac parte din calendarul catolic ei sunt sărbătoriți și de minerii români cu toate că sunt ortodocși. Ca și germanii ei fac daruri bisericești și în aceste zile se abțin de la orice muncă. Se remarcă în mod deosebit un fapt care caracterizează Banatul în ansamblu său, atunci și acum deopotrivă: *"toleranța religioasă este un fapt obișnuit, netulburat vreodată sau în vreun fel"* Fuseseră depășite și alte bariere deși se menținea unele rigori sesizate corect de autorul manuscrisului de la Oravița: *"Nici căsătoriile mixte nu sunt rare. Ele sunt însă de obicei legate de educația catolică a copiilor urmarea fiind că generația următoare e deja ger-mană. Deci aici, în legătură cu religia, (se poate spune că) german = catolic, român = ortodox"*.

Despre așa numitele *"obiceiuri superstițioa-se"*, răspunsul orăvițean nu are prea multe de spus, totuși: *"minerul crede în (existența) spirituală a muntelui și a piticului din mina din munte cu atributele ce le au și în alte părți"*. Că ar fi, în această privință, vreo deosebire între germani și români, manuscrisul nu precizează.

Nici în privința distracțiilor, crede autorul, nu e mare lucru de spus dar nu subscriem la această părere, dimpotrivă considerăm ca foarte importante modificările pe care le sesizează, drept pentru care îl vom cita iarăși: *"Ruga se ține dar într-o atmosferă mult mai liniștită (ca odinioară). Clasa superioară abia dacă mai participă la ea. De remarcat că distracția cu dans ziua, în aer liber, aproape că a încetat cu totul la românii de aici. Ei imită pe germani și își organizează balurile în restaurante"*.

Condiția convietuirii poate fi identificată la Oravița și în privința limbii vorbite. În cazul germanilor este mult asemănătoare dialectului din Austria Inferioară. Se dau și exemple la care noi renunțăm cu această ocazie. Românii vorbesc un dialect zonal cu nimic diferit de cel al satelor din împrejurimi. Totuși graiul lor a preluat o mulțime de cuvinte germane din domeniul tehnic cu deosebire și acest lucru s-a produs în procesul activității miniere și metalurgice. Le folosesc cu multă plăcere atunci când nu le găsesc în limba lor ca un semnal de distincție și elevație. *"În privința limbii românul este deosebit de tolerant și capabil de învățare. Este demn de admirație modul în care el ghicește intenția străinului din câteva cuvinte românești (rostite) corupt și pocit. Deoarece populația de aici e foarte amestecată, ambele limbi sunt înțelese reciproc dacă nu chiar vorbite. Fiindcă elementul german chiar dacă în localitate este majoritar, în regiune este doar o insulă nesemnificativă și deci este nevoit să învețe limba română. Aceasta se și întâmplă dar mai degrabă incomplet. Uneori se limitează la strictul necesar și (chiar) la înjurături. La sfâr-șitul înjurăturii apelează chiar și la limba maghiară din care în afară de aceste înjurături învățate mecanic nu se cunoaște nici un alt cuvânt"*.

Românii învață și ei limba celorlalți, *"bine și repede"*, și pentru aceasta își trimit copii la școli germane unde se dovedesc sârguincioși și plini de râvnă. De altfel faptul este confirmat de o mulțime de alte surse. Simpla răsfoire a registrelor școlilor orăvițene o dovedesc cu prisosință dar și corespondența sau însemnările diverse rămase (și care ar trebui urgent publicate) o certifică fără dubii. Se crea în orășelele industriale din munții Banatului un mediu cultural specific, un precedent cultural la care ar trebui să reflectăm cu mai multă atenție deci, acum, în momentul discuțiilor despre integrarea europeană ar putea da sugestii extrem de utile. În privința distracțiilor, crede autorul, nu e mare lucru de spus dar nu subscriem la această părere, dimpotrivă considerăm ca foarte importante modificările pe care le sesizează, drept pentru care îl vom cita iarăși: *"Ruga se ține dar într-o atmosferă mult mai liniștită (ca odinioară). Clasa superioară abia dacă mai participă la ea. De remarcat că distracția cu dans ziua, în aer liber, aproape că a încetat cu totul la românii de aici. Ei imită pe germani și își organizează balurile în restaurante"*.

Condiția convietuirii poate fi identificată la Oravița și în privința limbii vorbite. În cazul germanilor este mult asemănătoare dialectului din Austria Inferioară. Se dau și exemple la care noi renunțăm cu această ocazie. Românii vorbesc orice caz, cuvântul cheie l-a rostit acest anonim funcționar uzinal, este "toleranța". Și la români ca și la germani sunt destul de puțini cei care pot vorbi limba maternă corect gramatical și să stăpânească perfect limba literară. În această privință observațiile sale pot fi amendate și într-un sens și într-altul dacă ar fi să recenzăm numai publicațiile românești și germane care veneau la abonații orăvițeni din cele mai importante centre culturale. Sau se editau pe loc. Tocmai la Oravița își începe acum activitatea lingvistică Simion Mangiuca, nume de care istoria filologiei românești nu poate face abstracție.

A propos de literatură! Germanul din Oravița, potrivit manuscrisului în discuție, ar manifesta prea puțin entuziasm poetic în limbaj, în fapte și în atitudini. Cântecele le-a adus cu sine în epoca colonizărilor dar sunt puține și acum ajung la public doar prin intermediul muzicanților ambulanți. Un produs original ar fi căutat zadarnic. Chiar și limba este seacă, s-ar putea spune că este *"neajutorată și degenerată"*. Românul vorbește și el, cum s-a arătat, o limbă neîngrijită dar o face cu voiciune și ușurință, *"cântecele sale, care provin din popor, trădează o înzestrare poetică"*.

Se poate spune, în general, că germanii au înclinații muzicale deși vocile cu sonoritate plăcută sunt totuși destul de rare. Melodiile lor sunt vesele. Românul cântă doar sub impresia *"unor frământări sufletești puternice și este un improvizator"*. Însușirea muzicală este, în cazul lor, comună bărbaților și femeilor. Vocile sunt *"sonore și curate"* deși puțini le-au cultivat, cântecele sunt *"triste și tânguitoare"*. Se referea, mai mult ca sigur la faimoasele doine din munții Banatului!

În acel moment însă Oravița avea (de mai multe decenii) un teatru la care poposeau trupe dintre cele mai cunoscute. În curând "diletanții" își vor organiza propria formațiune capabilă să pună în scenă operete la care actorii erau germani și români iar afișele, de cele mai multe ori, bilingve. Orașul își va dobândi un renume muzical care-l va face pe Ciprian Porumbescu să-i dedice un faimos "Marș al muzicanților orăvițeni" iar ziarele germane să remarce că în timp ce în Germania Brahms era încă puțin cunoscut, la Oravița compozițiile sale nu mai erau o noutate. Enescu va concerta de două ori pe scena acestui teatru ca omagiu adus unui public cultivat.

Aurora Banatului

(Steierdorf)

Depărtată de Anina la aproximativ 5 km, dispune de un admirabil loc de cură zis Sommerfrische, adică răcoare de vară.

Ca dată a întemeierii se ia anul 1773, când au sosit aici primii coloniști austriaci aduși din Steiermark pentru scopuri industriale.

Așezată izolat, departe de sgomotul și emoțiile vieței de oraș, la o altitudine de 780 m, cu un climat subalpin, cu un aer fără praf, foarte bogat în ozon și la adăpost de vânturi, această stațiune a devenit foarte frecventată atât de persoanele ce suferă de plămâni, cât și de sezoniștii intelectuali care sunt cu organismele obosite și cu nervii epuizați.

În general, oricine se recreează aici, simte din plin bucuria de a trăi în mijlocul naturii.

La aceasta contribuie de sigur pitorescul stațiunii de un farmec neîntrecut. Niște păduri seculare de brazi și fagi o înconjoară aproape de jur–împrejur, dându-i un aspect asemănător localităților de cură de înălțime din Elveția, Steiermark sau Tirol, din care cauză se și numește Semmeringul Bănățean.

În partea de S-E ți se prezintă o vedere ce se deschide departe, prinzând în perspectiva sa râul Miniș și șoseaua ce duce spre Bozovici.

În localitate se află numeroase vile ce se închiriază la sezoniști, precum și un sanatoriu special amenajat pentru tuberculoși, constând din 3 vile mari cu 67 camere în total, așezate într-o regiune romantică și cu un parc admirabil întreținut.

Un mare restaurant servește și ca loc de distracție în timpul verii pentru sezoniști, cât și pentru vizitatorii turiști.

Exploatarea stațiunii se face astăzi de Soc. "Aurora Banatului Steierdorf", condusă de directorul Ioan Ollinger, fost înainte singurul proprietar al stațiunii.

(Din **Frumusețile naturale ale Banatului. Cu localitățile climatice-balneare și cataractele Dunării de ing. Ion Păsărică,** Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală București, 1936, p. 39-40).

Tiberius Huszka

(n. 1935, Steierdorf, jud. Caraș-Severin)

Primii nemți care au venit aicia în Steiner au venit în 20 iunie 1773. Ei au fost aduși din Austria... din ce cauză: fiindcă la Oravița au fost minele de aur, cupru și argint. Și la ăștia le-a trebuit să aibă mult mangan. Știți ce-i manganul... cărbunele de lemn. E, și atuncea ei neavând de ajuns muncitori au adus acești austrieci. Austriecii au ajuns aici. Aici a fost o pădure virgină. Deci nu a fost nici măcar o cărare, dar mai un drum. Ăștia or început să taie pădurea, să facă mangan, să se dezvolte. Primii care au venit au fost 34 de familii. După zece ani de zile, Mathias Hammer a găsit o piatră neagră. S-a dus cu ea la Oravița, și acolo, când au văzut ăia ce piatră a fost, i-au dat 50 de guldeni premiu, fiindcă ei au văzut că a fost huilă, huilă de cea mai bună calitate. Și atunci a început o eră nouă. Au mai adus nemți din altă parte, au mai adus pemi, au mai adus polonezi. Și atuncea comuna s-a dezvoltăt, s-a dezvoltat mineritul, a fost o explozie de populație de diverse nații... diferite limbi s-au vorbit aicia. Însă în final s-a vorbit nemțește. Fiindcă, de exemplu, bunicii mei din partea tatălui: bunicul meu era slovac și bunica mea era poloneză. El n-a știut poloneză, ea n-a știuf slovacă. Și în casă au vorbit nemțește. Bunicul din partea mamei era ceh, bunica era nemțoaică. Na, acuma spuneți-mi eu ce sunt? Cetățean român de limbă germană. Dar ce nație sunt eu?... Sunt un european! (...).

La Sommerfrische, la Aurora Banatului a fost foarte frumos (...). La Sommerfrische a fost pe vremuri o stațiune de odihnă internațională unde veneau numai personalități. De exemplu a fost aici marea actriță Josephine Becker... se spunea că Steierdorful e mica Elveție. A fost o minunăție, dar nici măcar nu pot să vă descriu, pentru că nu m-ați crede. A fost ca într-o țară din povești... De exemplu în parc a fost mereu muzică; cântau țiganii, dar și alții... a fost muzică de promenadă. Acolo a fost mereu distracție și a fost frumos atât vara cât și iarna. În 1913 aveau chiar și un autobuz cu care aduceau musafirii de la gara din Anina la Sommerfrische (...). Toate acestea au aparținut familiei Ollinger. Ia uitați ce scrie aici: "Camere frumoase, mâncare bună, prețuri mici".

Au fost și multe reuniuni de cântat. Mama a cântat acolo și tata a fost în reuniunea de cântat a bărbaților, dar au fost mai multe reuniuni de cântat. De exemplu a fost în Steier, aici a fost și un cor al bărbaților, unul al femeilor, a fost și un cor format din femei și bărbați; au mai fost și altele în Anina. Steierdorf-Anina, pe vremuri nu a fost oraș, a fost comună, dar o comună foarte bogată (...). În Steierdorf nu au existat decât case private. Casele ăstea pe care le vedeți, bine, acum sunt lăsate în paragină, dar pe vemuri au fost minunate; în Steierdorf a fost un mic paradis. Oamenii lucrau în mină și în electrocentrală. Au fost puțini oameni săraci. Cei care au fost săraci au fost delăsători sau bețivi, dar ăștia au fost puțini, cred că 20 în Steiedorf și în Anina. Cei mai bogați au fost doctorul și inginerii. Am avut chiar și o bancă aici. Până la război, sau mai bine zis până nu au venit comuniștii care au distrus tot, a fost minunat. În Anina trăiau oamenii din clasa de mijloc, ei nu aveau casele lor personale. Dar aici în Steierdorf au fost numai patru români: unul a fost notarul, unul a fost polițist, unul a fost preceptor și al patrulea nu mai știu. Aici au fost numai nemți. Fiecare familie de nemți avea și o bibliotecă proprie (...). Își cumpărau cărțile și de la librărie, dar cele mai multe le-au comandat și le-au primit din Germania. În Steierdorf au existat și câteva tipografii unde nu se tipăreau romane, ci vederi, ziare, hărți, cărți de vizită, broșuri. Au fost tipografii mici, dar care au funcționat bine. Aici munceau câte trei-patru oameni care au făcut lucruri frumoase, au tipărit și calendare, dar nu așa orice calendare, ci unele foarte frumoase (...).

Și oamenii au fost pe vremuri altfel, au fost mai sociabili (...) nu au fost izolați. Se distrau mult împreună, dar se ajutau și când aveau greutăți sau când murea cineva.

Interviu realizat de Tonia Marișescu și Daria-Maria Jurca la Steierdorf, în septembrie 1999

***

Duminica în parc a fost mereu muzică de promenadă. Oamenii se plimbau, jucau tenis seara mergeau la dans, pentru că numai aici în Steierdorf au fost, (...) cinci săli de dans (...). Deci distracție a fost mereu; nu numai pentru tineri, ci și pentru bătrâni. De exemplu înainte vreme oamenii nu aveau voie să muncească duminica; lucrul duminica a fost interzis de poliție. Doar în timpul războiului a fost asta, până n-au venit comuniștii. N-ai avut voie nici măcar să bați un cui în perete că dacă te-a prins poliția sau te-a turnat un vecin ai plătit o amendă de te-a usturat. Ce ai avut voie să faci duminica: să gătești și să hrănești animalele. Atât. Restul a fost zi de pauză, zi de recreație; asta a fost și duminica și sărbătorile legale. Și atuncea lumea s-a dus să se distreze pe la... bîrturi din ăstea, nu birturi din ălea ordinare, dar birturi unde te-ai dus nu să te îmbeți sau să faci circ sau nu știu ce; bărbații jucau **cuglării**, femeile mai stăteau la **troci** la cafea, noi copiii ne jucam.

Unde a fost restaurantul "Steagul Roșu" a fost înainte vreme un Verein, o chestie de acționar, adică ștăierenții s-au pus împreună, mă rog fiecare a contribuit cu cât a putut, să facă o clădire acolo, să facă un fel de Supermarket, adică o prăvălie mare (...). Atuncea te-ai dus la magazin și fiecare a primit ce a vrut de la coloniale până la țoale, tot ce-ai vrut; fiecare membru care a fost acolo avea un carnet, nu trebuia să te duci să plătești cu bani (...). Ai plătit când ai avut posibilitate să plătești. Erau de toate, atunci nu a existat "nu avem", "a fost", "a trecut", "o să primim"; ce marfă a avut; dar nu numai la magazinul ăsta, ci fiecare comerciant care a fost aicia pe ce a fost specializat asta a fost întotdeauna în magazine, întotdeauna, n-a existat să-ți spună, de exemplu, "nu mai am portocale" (...). De jos de la Cruce și până sus la biserică au fost 72 de prăvălii și mici meseriași. Niciunul nu a fost milionar, dar nici unul nu a dat faliment. Fiecare avea asigurată existența lui. Micii meseriași erau: pantofar, croitor, bărbier, măcelar. Din prăvălii ai putut să-ți cumperi tot ce ai dorit chiar și armament.

A fost odată... ne-am distrat foarte bine. De exemplu dacă se întâlneau trei, patru, cinci tineri atunci se cânta, se dansa (...). Înainte vreme femeile nu mergeau la lucru, erau casnice; doar vreo două-trei munceau, care aveau multe datorii; bărbatul muncea și se îngrijea de familie, dar femeia era acasă, era casnică și mamă, ea se îngrijea de educația copiilor (...). Fiecare își avea rolul lui: tatăl câștiga bani, ea era mamă.

Interviu realizat de Tonia Marișescu, la Steierdorf, octombrie 1999

Sommerfrische ("Aurora Banatului") - începutul secolului XX

Katarina Handlowitsch

(n. 1926, Anina, jud. Caraș-Severin)

(...) Eu am fost în "Aninarer Gesangverein"[1], am fost sopranistă într-un cor în care cântau femei și bărbați. Și prietenele mele erau în cor. Sediul nostru era la clubul din Anina la ultimul etaj. Pe ultima treaptă, direct înainte a fost secția germană: "Aninarer Gesangverein" și vis-à-vis era secția română: "Rumänischer Gesangverein"[2] A fost frumos. Am făcut o grămadă de baluri. De exemplu balul sportivilor la care am fost invitați și am fost pe scenă toate cu rochii lungi și bărbați toți la patru ace. Am cântat "Donauwellenwalzer", "An der schönen blauen Donau". Păi, în tinerețea mea dacă a fost un bal acolo jos la club în Anina te-a așteptat la ușa sălii un tânăr – nu trebuia să fie prietenul tău – care ți-o oferit brațul și care te conducea la masă. A venit cu mine și cu mama la masă, acolo a făcut o mică plecăciune. Te invita la dans, dar nu ca acuma; îți cerea voie de la mamăta. Și când s-o terminat dansul, oriunde te-ai aflat printre mulțime, ți-o oferit brațul te-o dus tot la masa aia unde era mamă-ta. Apoi ți-o mulțumit și o făcut o plecăciune și s-o dus la ceilalți. Dacă o început un alt dans, un tango sau altceva o venit tot el sau o venit altul... Ce să-ți spun... asta e de necrezut! (...) Mă pregăteam mult înainte de bal. Îmi făceam singură rochiile. Și după aia dă-i **drauf'!** Dar ce era de 1 mai la Maial! Or venit de peste tot formații românești îmbrăcate țărănește, scena era frumoasă, or dansat; or venit cu toată echipa, cu muzică, toată lumea era roată în jurul lor și aplauda. Acolo pe câmp se cânta și românește și nemțește. Toți împreună. Noi am fost cu Gesangverein-ul și românii cu "Reuniunea română", dar cum ți-am spus și reuniunea nemțească... am avut și noi program acolo. Mai-nainte noi, muzicanții, fiecare echipă ne-am dus de dimineață cu steagul Vereinului unde cântam la biserică unde s-o ținut o slujbă. Și acolo s-o cântat la urmă **"Großer Gott wir lieben Dich"**. Și după aia... ce să-ți spun, mă trec fiori numai când mă gândesc... toată lumea a cântat, o fost plină biserica. Și de acolo am mers în grup: "Aninarer Gesangverein", "Deutscher Gesangverein" din Steier, "Rumänischer Gesangverein", "Reuniunea Minerilor". Aveam o grămadă de pancarte pe care scria:, "Hoch der 1. Mai!"[3], dar prietena mea mai glumeață a spus: "Hoch der Mamaliga!"[4] Dar nu o spus nimeni nimic, că o fost mare veselie. Toată Anina ne-am dus până la Maial. Înainte vreme ne distram foarte mult (...) În Anina nu or fost numa nemți. O fost și altă lume... din Cărbunari o fost tușa Lisi, o fost nu departe de casa noastră; o avut și căruță și cai și nea Nicolae, o avut o caleașcă. Când m-am măritat cu el ne-o adus pe bărbatul meu și pe mine de la biserică, el ne-o dus și la Consiliu. Ei or fost vecinii noștri. Am fost foarte atașați și noi de ei și ei de noi. Ea avea o fată, Ana care mai trăiește și astăzi și a fost acu' un an aici, la noi. Ea o fost prietena mea. Eu am fost croitoreasă. Venea tot felul de lume la mine și de familie bună și femei mai sărace; una cerea o rochie, alta un șorț; erau și din Sigismund și din Steier și din Anina. O femeie o adus-o și pe sora ei de la Moldova, de lângă Dunăre; ea mi-o adus materiale și i-am făcut o rochie fără probă și mi-o trimis o scrisoare din Moldova și mi-o mulțumit. Și, cum ți-am spus, Ana mi-o trimis vorbă că vrea să-i mai fac o rochie ca să și-o țină de moarte. Apoi o venit ea cu mașina, i-am luat măsura și i-am făcut rochia. Dar Ana, ce să-ți spun, Ana o fost prietenă bună cu mine. Aici erau și români din Cărbunari și din Moldova Nouă, moldoveni nu erau. Toți trăiam în liniște, în pace, toți ne-am înțeles frumos.

Interviu realizat de Tonia Marișescu la Steierdorf, martie 2000

1 "Reuniunea de cântat din Anina"
2 "Reuniunea română de cântat"
3 Trăiască 1 mai!
4 Trăiască mămăliga!

Vasiova

Emilia Leau

(născută Novac, 1920, Vasiova, jud. Caraș-Severin)

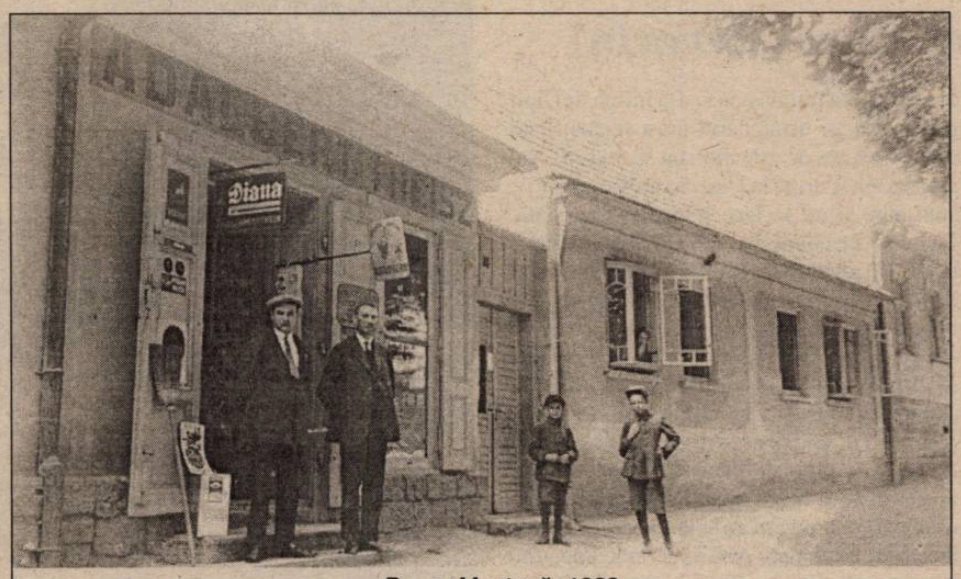

Bocșa Montană, 1929

Noi am fost o familie de cântăreți. În special tatăl meu a fost un solist deosebit, un tenor care a cântat și o fost admirat de multă lume. El a fost ca un fel de ajutor de dirijor și sub influența lui am fost toți. Eu am început la doisprezece ani activitatea corală, am cântat în cor și la început era părintele Zuiac, care a dirijat (...). Am umblat în toate părțile, la toate concertele, la "emulări", cum s-o spus pe vremea aia, și am ajuns și la București, la radio. Am cântat, în 1939, "Răsunet de la Crișana", în fața microfonului. Îmi aduc aminte cu multă bucurie cum tata a fost de-o parte, fratele ca dirijor și eu ca solistă. Toți trei am cântat la radio în '39. Eram căsătorită de două săptămâni. Îmi pare rău că pe vremea aia nu s-o înregistrat și s-o dat uitării.

Am activat toți la cor, ne-o fost drag corul, pentru că atunci n-am avut radio, nici televizor, singura distracție o fost corul. O fost ideea lu' tata să facă o casă de cultură, pentru că n-o fost și am făcut repetiții de cor în școală la Vasiova cu tineri, cu bătrâni, toți am stat împreună acolo și-am cântat și ne-am petrecut zile frumoase.

Vasiova o fost despărțită de Bocșa și o fost mare divergență între Bocșa și Vasiova, pentru că bocșenii or avut altfel de idei și ne-or zis "pauri". Vasiovenii le-or spus "frățuții", un nume de batjocură, pentru că ei or fost domni, îmbrăcați nemțește, cum or zis ai bătrâni, și ei și-or dat importanță că ei îs superiori. Între noi o fost o rivalitate oarecum, dar ei n-or ajuns unde am ajuns noi, pentru că noi am ajuns la toate emulările și la defilări, cum s-or făcut pe vremea aia.

Când am fost prima dată la un concurs la Timișoara, am cântat "Regina la Mărășești" de Nistor Miclea. Știu că am avut un succes ca primă ieșire, cum aș spune, și m-am bucurat, dar nu mi-am dat seama ce greutăți mă așteaptă. Pentru că eu m-am gândit și la fala Vasiovei, nu la a mea personală. Când am cântat, tot m-am gândit să nu greșesc, să fac Vasiova de rușine, și am trecut prin multe emoții după aia.

O fost un obicei frumos. Vasiovenii or fost uniți, unde s-or dus or făcut lucruri frumoase și laudă or adus Vasiovei. Or avut un port frumos. Femeile or avut costume cu negru, or fost egale nu ca model, dar la culoare. Bărbații or avut constum alb, cu cămașă de bumbac, cu laibăre foarte frumoase, făcute cu șnur violet, cu cizme și clăbăț de astrahan în cap. Or fost apreciați de toți, pe unde or ajuns. Or fost obiceiuri frumoase și toți or fost uniți când o fost vorba de Vasiova. O fost mare divergență cu cei din Bocșa Montană, că ei or intervenit ca să nu mai fie "Vasiova", să fie "Bocșa Vasiovei". Lu' tata meu nu i-o convenit și o încercat să găsească o soluție, pentru că tabla de la calea ferată o fost luată jos și o fost scris "Bocșa". Când regele Ferdinand și regina Maria or venit de la Reșița, i-or cunoscut pe vasioveni, care or fost la București la o festivitate. Ei le-or dat la fiecare un ziar și în ziarul regelui o fost pus memoriul cu chestia cu Vasiova. Regina o primit cadou un chilim de la Vasioveni, o scoarță din astea de pus, ca să poată să-i dea memoriul. Regele o băgat de seamă că îi ceva acolo și o făcut din cap că știe. După ce o ajuns la București o venit ordin ca să rămână tabla cu "Vasiova", și gara o rămas "Vasiova" până în ziua de astăzi.

Vasiovenii s-or ocupat cu pământul, cu creșterea vitelor mai mult, pentru că o fost pământ sărac, n-or avut mult. Or fost făloși ca toți bănățenii și mândri de toate reușitele lor (...). Dar or venit alte vremuri. Și corul s-o dezbinat, ai bătrâni or murit, ai tineri or fost cu alte idei și nici n-or avut toți voci, așa că s-o destrămat și îmi pare rău, că o fost cineva Vasiova. Am îmbătrânit și-mi pare rău, că aș vrea ca Vasiova să nu dispară, dar toate dispar, așa cum trece și omul prin viață (...). Acuma am ajuns că nu mai e nici în Vasiova și nici în Bocșa Română nici un cor. Toate obiceiurile care or fost nu mai sunt. Acuma cânt în continuare la biserică. Acolo nu-i concurs, nu văd pe nimeni în public și cânt pentru mine și pentru Dumnezeu, ca să-mi dea putere câte zile oi mai avea.

Mai spuneți-mi despre obiceiuri din Vasiova, care s-au pierdut.

La Vasiova corul o fost un fel de tezaur, de bogăție. La înmormântări or cântat cântări pe care tata le-o compus după cum or fost — tineri, bătrâni, coriști — și care or rămas și în ziua de astăzi, dar numai o variantă. La înmormântări era un obicei foarte frumos. Dacă mortul o fost necăsătorit, fetele erau îmbrăcate în rochii albe și pe lângă băieții care erau la dus era și câte o fată. Înaintea sicriului era o fată care ducea o farfurie cu lămâi, portocale și două panglici, și era un băiat de-o parte și-un băiat de alta — obiceiuri care azi or dispărut. Iar când o fost o femeie sau un bărbat căsătorit, atunci erau perechi, soție și soț, și femeile mergeau îmbrăcate în costume naționale. De la înmormântări coriștii n-or luat bani, dar dacă or primit ceva or adunat, și la Botez, când o fost balul bisericii, s-or adunat și or făcut o petrecere între ei. Și-atunci ne-am distrat. Or fost copiii lu' Almăjan, care or fost actori. Balaci o fost șefu' lor și un artist deosebit. El o jucat pe scenă, parcă o crescut acolo. O adunat pe lângă el generații de copii și or făcut teatru. Deși Vasiova o fost mică, o avut o activitate foarte mare. La fiecare sărbătoare, la Paști, la Crăciun, or dat petreceri, și la petreceri or jucat teatru. Antilă Ion, verișorul nostru, o fost o persoană foarte respectabilă, frumos, și îmi aduc aminte că el o jucat "Slugă la doi stăpâni". Și-atât de bine o reușit, că nici artistul la televizor nu o jucat mai bine decât el. Or fost niște oameni născuți cu talent, și-mi pare rău că dintre ei n-o mai rămas aproape nimeni. Tibi Antilă, copilul lui Ion, o jucat în "Năpasta". Dar, cu vremea, copiii s-or împrăștiat în toate părțile, obiceiul s-o stricat și n-o rămas în Vasiova aproape nimic (...).

Unde se țineau spectacolele pe scenă?

La "Hotel", cum i-o spus, în sala de spectacole, unde am dat și noi concerte. La parter era un restaurant, unde toți bocșenii și vasiovenii — domnii care or fost pe vremea lor — s-or dus și-or jucat biliard, asta le-o fost distracția. Unde-i motelul o fost un restaurant, "Bocșa Izvor", unde or venit timișorenii cu tren special de la Timișoara. Era un aer excepțional. Motelul o fost atunci lângă calea ferată. O avut o sală și lângă sală era o masă lungă. Noi, fetele de la Vasiova, n-am avut posibilități să ne ducem la restaurant, așa că am stat acolo la masă. De-o parte și de alta a ușii de la sala de dans era muzica. Era un violonist excepțional, cu un talent deosebit, care o cântat romanțe de ți-o venit să plângi (...). Băieții vasiovenilor aveau masa lor rezervată și s-or uitat să vadă câte fete ni-s; dacă cumva nu or fost ei de-ajuns, or mai căutat străini, ca să nu rămână o fată singură la masă, și am dansat. Asta a fost distracția noastră de duminică. La Bringl, cum îi spuneam noi, o fost aer curat. O fost un avion care se păstrează în anumite fotografii. Era un fotograf, Dreher, care a mers și cu noi la București. Când am defilat, el trebuia să ne fotografieze. Îmi aduc aminte că era regele Carol și Mihai în balcon. Noi, femeile, am defilat cum am defilat, ca rațele, dar când or bătut pasul vasiovenii cu cizmele, ai crezut că-s la militărie și toți or aplaudat. Dreher o vrut să ne fotografieze și, fiind în fața regelui, odată l-or apucat doi de-o parte și de alta. Dar el, cum o fost neamț și n-o știut prea bine românește, o zis: "Io este din cor". Și-atunci o sărit Caius al lui Tata Oancea, care era la Fundațiile Regale, și-o spus: "E din cor, lăsați-l în pace!".

La Bringl o mai fost o arenă de fotbal, care mai este și astăzi. Era un drum și se plimba lumea în sus și jos. Care or avut bani or stat la masă. Era și-un șirand acolo, dar cu vremea o dispărut. Nu mai e nici paradisul, nici șirandul, or rămas numai fotografiile. Îmi aduc aminte că venea un pictor renumit, Filip Matei, care avea un baston negru, cu capăt nichelat. El o fost un bun povestitor, stătea rezemat și se adunau pe lângă el tineri, și el spunea: "Eu mi-s tânăr, că m-am căsătorit de doi ani. Am optzeci și doi de ani și m-am căsătorit acuma doi ani". Îmi aduc aminte de toate, câte erau. În toată duminica, distracția noastră a fost să ne ducem acolo, la Bringl, cum îi ziceam noi — nu știu de ce-o avut numele ăsta. Acolo or fost bărci și mie îmi făcea plăcere să mă car cu barca. Or venit și din Bocșa Română, că acolo n-or avut. Or fost lucruri frumoase, dar toate astea or dispărut. Lumea s-o modernizat și ni-s alții. Astăzi am rămas bătrână și numai cu amintirile. Îmi pare rău, dar vremurile nu se mai întorc așa cum or fost (...).

Fragment din interviul luat de Daria-Maria Jurca, mai 2000

Titus Oancea

(n. 1915, Vasiova, jud. Caraș-Severin)

Vasiova a avut o cale ferată, a avut prăvălii, erau asfaltate străzile. Era un sat mai răsărit, cu Reșița la doi pași și Bocșa Montană alături de noi; ne desparte "Valea Rea". *De ce-i spune "Valea Rea"?* Pentru că acolo e un curent de aer groaznic de rece, când treci. Bocșa Montană era "orașul", noi eram "satul". Era un sat bogat într-un fel, cu farmacie, erau doctori, avea judecătorie și notar public. Era gară mare, cu depouri de locomotive. Pe vremuri, când erau locomotivele cu aburi, pompa de apă făcea noaptea un zgomot plăcut (...). Uzina din Bocșa a fost uzină de unelte agricole și pe vremea comuniștilor s-a ridicat și a devenit uzina care e acuma. Lucrau și vasioveni acolo, dar mulți mergeau la Reșița. Era tren Reșița — Vasiova, care pleca dimineața la cinci și venea după-masa înapoi. Aveau vasiovenii garnitura lor, care îi ducea la lucru la UDR și îi aducea înapoi. De-asta spun că Vasiova era un sat întreg, când spui "Vasiova" spui ceva întreg (...). Denumirea primarului era "chinez", adică "șef". Se bătea toba în sat și tobașul venea să anunțe ce dădea ordin primarul, "chinezu". Clădirea primăriei era lângă biserică și i se spunea "comandă". Era hotelul "Cerbul de Aur", care avea restaurant la parter. Acolo se țineau nunți, botezuri. Când era ruga la Vasiova, noaptea se continua acolo cu bal; era trai și viață. Era plăcută viața. Oamenii erau făloși, unul mai fălos ca altul, erau cumsecade. Apoi mai era "Bocșa Izvor", Bringl, unde a fost un lac și vapor. A venit războiul și s-a distrus tot (...). În "Neuwerk" era o fabrică de piele și o vopsitorie a unei familii de nemți, care erau foarte cumsecade. Era un cartier nemțesc. aveau o școală frumoasă, lângă care era un restaurant mare. Alături a fost cândva o casă turcească, de când au fost turcii prin Banat.

Fragment din interviul luat de Daria-Maria Jurca la Bocșa Vasiova, mai 2000

Curtea casei familiei Lauritz, la Bocșa

Gărâna

Elza Weinfurter

(n. 1919, Gărâna, jud. Caraș-Severin)

M-am născut în Gărâna, la 19 decembrie 1919. Cum să spun, aici era casa mea, erau părinții mei, bunicii mei. Eram o familie mare. Bunica mea avea patru surori și un frate, iar fratele bunicii o studiat și o rămas în Ungaria după 1918. Acolo o lucrat în Ministerul Silviculturii și o murit la Debrecin. Ăsta o fost fratele lu' bunica, iar surorile bunicii s-or născut și or murit toate în Gărâna. Una dintre surori s-o căsătorit cu un **Vorstwald,** un brigadier silvic, c-așa se spune acuma. Dar pe vremea aceea, s-a spus Vorstwald și asta însemna altceva, nu era un simplu pădurar. Sora asta a murit în Timișoara. Na, și ea a avut patru copii, și bunica mea a avut cinci copii, iar celelalte, tot câte trei sau patru copii, adică am fost o familie foarte mare. Eu am făcut școala elementară aici, am avut o învățătoare excepțională. Apoi am ajuns la Timișoara, la Notre Dame, unde n-am știut nici românește, nici ungurește, doar nemțește. Dar am făcut liceul în limba română, pentru că tata intenționa să mă trimită la facultate, iar limba maghiară a fost limbă de conversație. Așa că am învățat și limba maghiară. Dar n-am mai terminat bacalaureatul, că între timp a venit fratele bunicii în vizită din Ungaria și atunci el l-a convins pe tata, că lui nu i-au plăcut femeile care lucrau în birouri și alte lucruri d-astea. Femeia trebuie să fie, zicea el, mamă, să fie gospodină și să țină casa. Asta o fost părerea lui. Și cu asta atunci tata m-o trimis un an în Ungaria, unde am făcut o școală, cum să spun, așa, unde învățam gospodărie, cum să ne purtăm și limba maghiară. Tot acolo se învăța și limba germană ca limbă străină. Am mai învățat și limba franceză, că eu engleză n-am știut deloc. Că puteai să înveți, la alegere, ori engleză, ori franceză. Parcă-l aud și astăzi pe unchiul meu spunând: "Femeia-i făcută să fie mamă, gospodină și soție!". Da' pe urmă o-nceput războiul și totul s-a terminat.

Tata o fost concentrat din primul șut și o stat la război până s-o terminat. Iar în decembrie înainte de Crăciun, când o venit acas', pe noi, adică pe mine și pe sora mea, ne-o ridicat după o lună, în șaispe ianuarie.

Am fost deportate în Rusia. S-au făcut niște liste la Primărie cu oamenii ce aveau o anumită vârstă. Și într-o zi o venit o companie de soldați, de români și de ruși. Au venit din casă în casă, au citit lista și l-au pus pe respectivul să-și ia un bagaj și să-l ducă la școala din sat și să stea acolo. Fiecare și-a luat ceva mâncare și ceva haine. Ne-au ridicat în cincspe și în șaispe ianuarie. Atuncea, părinții care au rămas au venit cu sania, cu caii. Ne-au așezat în sănii și ne-au dus la Sadova Veche. Au strâns și de acolo din Sadova, pentru că și aia era comună nemțească. Mâine zi a venit ordin să mergem la gară. Erau vagoane pentru vite. În vagoanele astea au fost câte patruzeci de persoane, bărbați și femei la un loc, și norocul nostru a fost că am avut cu noi bărbați din comuna noastră. Ei aveau, săracii, grijă de noi. Când era vorba să ne dea apă sau să ne lase afară, ei atuncea au fugit după apă, au furat lemne de pe unde-or găsit, ca să putem face foc în vagon. Era atunci foarte frig. Aveam o sobă mică de pleu și în aia s-a făcut focul. Da' nu tu fân, nu tu paie, nu tu nimic. Într-o dimineață m-am trezit, iar părul meu o fost înghețat pe oblonul de la vagon. Atunci ei au încălzit puțină apă și așa mi-au dezlipit părul. Dar pe urmă părul mi-a și căzut, mă rog... treișase de zile am stat în vagon. Am ajuns până la urmă în Ural, acolo unde nopțile sunt albe și nu se face întuneric niciodată. La Ecaterinenburg. Pe-atunci se numea Sverlovsk. Și după Sverlovsk, la încă trei sute de km spre nord am lucrat eu personal la tăiat lemne în pădure. Sora mea și cu mine am primit un firiz și un topor cu care trebuia să mergem în pădure și să tăiem lemne. Erau copaci bătrâni de sute de ani, foarte groși. Și am tăiat. Da' până atunci n-am avut nici firiz și nici topor în mână. Pe urmă o venit un rus și ne-o văzut că suntem așa de nenorocite și ne-o pus să strângem crengile și să facem grămezi mari. Alte femei erau împărțite la spălat platina. Acolo era o regiune foarte bogată, da'așa bogată era că rușii mureau de foame, ca și noi. Iarna am fost la pădure de lemne, iar primăvara ne-or dus la colhoz. Dimineața, de la patru până la unspe, iar după masa, de la șase până la zece am lucrat în colhoz.

Am stat în Rusia patru ani, da'alții or stat câte cinci sau șase ani. Noi am avut noroc că s-o desființat lagărul și pe noi, femeile, ne-or trimis acas'. Am ajuns acasă la vârsta de douășapt de ani cu patrușopt de kilograme. Acuma am cincizeci și două de kilograme. Doi ani am stat sub observația medicului. M-a întrebat mama când am ajuns acasă, "Ce vrei să mănânci?". "Mamă, mazăre verde cu pui pane!". Da' n-aveam voie. Săraca mamă, tremura toată: "Cum se poate ca tu să vrei să mănânci și să n-ai voie?". În orice caz, asta o fost tinerețea mea. Apoi am venit acasă, m-am căsătorit și, pentru că bărbatul meu o fost din Teregova, am stat acolo. El era fiu de chiabur.

Tata o avut în sat prăvălie mixtă și birt. El a fost acela care a lansat vilegiaturia în Gărâna. Tata a făcut liceul la Caransebeș, bacalaureatul, iar după asta l-o luat în armată în primul război, la 1914, în Italia. Când s-o întors în Gărâna, s-o căsătorit cu mama mea, care era fiica morarului. S-a căsătorit și a rămas în Gărâna, cu birt și cu prăvălie. Prin anii '28-'30, era la Lugoj un director de bancă, unul Novac. El o venit la Gărâna și i-o plăcut foarte mult. O venit cu familia lui într-un an, iar al doilea an l-a convins pe tata să facă un mic restaurant, și pe urmă s-a lansat știrea cum că aici este altitudinea de o mie de metri, climatul este foarte bun și oamenii foarte cinstiți. Atuncea fiecare casă avea așa: o cameră unde primea musafirii și o cameră unde locuiau ei. Ei, camera aceea au închiriat-o la străinii care veneau. Și uite-așa s-a lansat vilegiaturia.

În timpul războiului, când tata a fost concentrat la al doilea război mondial, mama cu mine și cu sora mea am condus mai departe. Veneau în Gărâna de prin toate părțile. Și bănățenii, dar și de la București au venit. Ce să spun, toate casele, camerele de oaspeți erau pregătite. Oamenii din sat dimineața s-au dus la cosit, iar mașina care venea de la Slatina aducea musafirii. Era un om angajat care lua valizele și știa că trebuie să le ducă la numărul cutare, la familia cutare. I-a dus acolo, iar seara, când au venit sătenii de la fân, au găsit musafirii în casă. Așa a fost de organizat. Și nu s-a furat, nu s-a destrămat nimic. Era totul în ordine. Deja de cu iarnă au pus scrisori unde cereau, pentru luna iulie sau august, o cameră pentru trei săptămâni să fie rezervată atunci când vin. Motelul s-a construit prin '36-'37. În '39 a izbucnit războiul și de atunci nu s-a mai făcut nimica. După război n-ai mai avut posibilitate, că nu erau nici bani, da' nici nu puteai face ceva. Ș-atunci, tata l-a vândut la cooperație. Și l-a vândut pentru ca să nu se termine vilegiaturia, să meargă mai departe. Că oamenii ăștia din sat aveau numai de câștigat, aveau camere de închiriat, și-apoi mai aveau și produsele lor, iar fetele erau angajate ca să servească. Înainte de a izbucni războiul, erau trei sau patru persoane care veneau cu o mașină din Elveția. Erau încântați. Au spus așa: că, dacă se poate, ei ar cumpăra loc și ar face un sanatoriu. Da' a izbucnit războiul și s-a terminat cu asta. Și veneau unguri, nemți, români, că atunci nu s-a pus problema că tu ești neamț, tu ești ungur sau tu ești român. Țin minte foarte bine că a venit din Germania o delegație. Da' un singur nume am reținut. Fotograful delegației se numea Hezlaw, el o făcut poze foarte frumoase și au ajuns pozele astea și în presa germană. Adică, fotografiile împreună cu ce a scris el despre comună. Nu-i reții pe ceilalți, da' mai știu că unul dintre ei a donat bisericii o orgă; noi aveam una foarte veche, da' fluierele n-au mai fost așa bune.

A fost o viață frumoasă și liniștită. Tineretului care venea la noi îi plăcea să meargă la strand. O făcut tata un strand la capătul satului, în jos, la intrare. Era un bazin mare, de douăzeci de metri lungime, opt lățime, doi metri adâncime și pe urmă așa, treptat-treptat, din ce în ce mai mic. Și mai era un bazin făcut pentru copii. Era zidit și cimentat foarte bine. Iar seara, după ce se termina, se scotea apa afară ș-apoi se umplea bazinul iarăși, așa că dimineața apa era limpezită. Lumea era foarte încântată. În partea dinspre pădure a bazinului erau cabine de schimb, separat pentru bărbați și femei, iar la capătul bazinului era o masă lungă și două bănci unde, după ce ai ieșit afară din apă, ai mai stat pe bancă, la soare. Câteodată se mai organiza și câte-un mic bufet. Se mergea cu cotărița plină cu dulciuri și cu lucruri d-astea, iar în timpul sezonului mai era și câte o muzică. Era o formație din Caransebeș care, mai ales seara la restaurant, cântau în timpul cinei, iar după aceea, pe terasă afară, unde se dansa până la doispe noaptea. Aceeași muzică mai mergea și la strand, unde după masă se cânta. Lumea se simțea foarte bine. Tineretul de atunci, știți cum e, mai lega prietenii. Zilnic se făceau excursii, pe Semenic, la Păroasa, acolo era o casă de pădurari, apoi se mergea până la Cuca, ăsta era un munte în formă de sicriu, da' ceva special, așa. Zilnic se făceau excursii, iar bătrânii care veneau stăteau în șezlonguri, în grădină. Dimineața mergeau la dejun, apoi la prânz la masă, iar seara la cină. Aprovizionarea se făcea de la piața din Caransebeș, că era drumul mai bun. Atunci Caransebeșul aparținea de județul Severin. Se mai primeau legume și fructe direct de la Aradul Nou. Acolo s-au pus în tren, iar la Slatina s-a descărcat marfa. Iar cu mașina le-au adus aicea sus. Am avut o mașină Ford decapotabilă și un microbuz de unspe persoane. Microbuzul ne folosea mai ales atunci când aduceam turiștii de la gara din Slatina-Timiș. Amândouă mașinile au fost însă rechiziționate când a izbucnit războiul. Și gata, n-am mai avut. M-or obligat ca Fordul să-l tai bucăți și să-l pun în căruță, să-l duc la garnizoana militară din Caransebeș. Și-or făcut cruce și ofițerii când or văzut ce nebunie. Dar asta a fost.

Acuma nu mai este Gărâna așa cum o fost, nu mai este Gărâna de altădată. Acuma-i moartă. Ieși afară în stradă și nu vezi un om. Ăștia care nu și-or vândut casele mai vin de prin Germania, lucră, fac curat, văruie, repară, fac totul gata câte o lună de zile și după aceea pleacă. Și la anu'vin iară. Nu mai este Gărâna. Ți păcat, îi mare păcat! Și la Brebu la fel, mai este o familie, iar restul... Iar la Liendenfeld nu mai e absolut nimeni. A murit și săracu'Schwerzenberg, singurul om care rămăsese în sat. El tot n-o vrut să plece din Liendenfeld, da' până la urmă l-or dus la Caransebeș și acolo l-a călcat mașina.

(Fragment din interviul realizat de Mihai Crîznic la Gărâna, iunie 2000)

Mersi, dar nu servesc!

Livius Ciocârlie

Într-un foarte interesant articol ("Forme de împotrivire la dictatură", în **Caiete critice**, 1-4, 1998), Dumitru Țepeneag a dezvoltat idei pe care le caracteriza drept șocante, se aștepta să nu fie aprobate, însă spera că ele se vor discuta. Nu știu dacă discuția a avut loc. În cele de mai jos, îmi propun să intru în dialog, îndemnat și de afirmația autorului că primii cărora le-a împărtășit aceste idei am fost noi, timișorenii — și nu le-am înțeles.

O fac, deși nu-mi vine ușor. Condiția pusă de Dumitru Țepeneag — iar o condiție liminară trebuie acceptată; altfel, dezbaterea nu va fi posibilă — este aceea de a ne privi trecutul în perspectivă ontologică și nu morală. Îmi vine greu fiindcă după ce, la capătul adolescenței, am renunțat cu prudență la micile gesturi de frondă, am parcurs o viață de-a lungul căreia, aproape minut cu minut, m-am simțit apăsat de un sentiment de ordin moral: deși încercam să nu fac compromisuri, mi se părea — mi se pare și acum — că trăiam într-un fel înjositor. Cu o vorbă a lui Adam Michnik, nu mă mulțumea să am "mâini curate" câtă vreme cu acele mâini "curate" nu încercam să fac nimic.

Dumitru Țepeneag spune despre auditorii săi de la Timișoara: "Ani de zile **Europa liberă** i-a obișnuit cu judecăți morale tranșante, în alb și negru. Se obișnuiseră să trăiască vinovați ori, în cel mai bun caz, să-și caute circumstanțe atenuante. S-au bucurat când marele țap a ispășit pentru toți ceilalți care au scăpat basma curată. Și uite, se ivește unul, cică de la Paris, și le sucește mințile. Îi laudă, le trage clopotele". Încerc să înțeleg. Deci noi, ascultătorii, eram lăudați, iar articolul întreg laudă meritele rezistenților pasivi. Rezultă că D.Ț. ne adăuga și pe noi acestora, fapt pentru care îi mulțumim. Însă de ce ne vom fi bucurat noi de moartea (a se citi: asasinarea) țapului ispășitor? Crede D.Ț. că **Europa liberă** ne îndoctrinase până într-atâta încât ne atribuiam o vină comparabilă cu aceea a membrilor Comitetului executiv și ne simțeam ușurați constatând că scăpăm nepedepsiți? Presupun că nu asta a vrut să spună D.Ț. Ce a vrut, în realitate, nu reușesc să înțeleg. Cum, însă, discuția urmează să fie dusă pe alt plan decât cel moral, că înțeleg sau nu este lipsit de importanță. Important este să aflăm ce fel de merite ignoram din cauza punctului nostru de vedere moral.

Înainte de asta, fac presupunerea că și la baza poziției lui D.Ț., oricât s-ar vedea el de rece și lucid, stă tot un sentiment inconfortabil, dar unul de cu totul altă natură. Ca opozant al regimului, el s-a văzut destul de repede scos din joc, adică din viața literară românească, rană de care încă nu s-a vindecat. Așadar, Țepeneag consideră că a fi scriitor român este de neprețuit. Acest simțământ la poate singurul român din generația lui care și-a dobândit o poziție literară onorabilă la Paris este, indiferent cât de mult îi irită pe unii luările lui de poziție, în mod categoric de apreciat.

La origine, spune D.Ț., noțiunea de disident a avut sens peiorativ, generat de ostilitatea cu care numeroșii intelectuali apuseni atrași de comunism îi priveau pe aceia dintre răsăriteni care încercau să se detașeze de sistemul socialist. Într-adevăr, acei aderenți ai comunismului au fost mulți, mai cu seamă în Franța. Îi putem distribui în trei categorii. Unii, cei mai puțin vinovați, erau **orbiți**. Aveau un ideal socialist, îl întărise cosmarul nazist pe care-l suportaseră, și își făceau iluzia că în Uniunea Sovietică acel ideal se realiza. Cu totul nevinovați nu erau. După război, au început să parvină informații din ce în ce mai consistente despre realitatea sovietică, iar ei au refuzat cu obstinație să țină seama de ele. Refuzul de a examina informația înainte de a emite o judecată nu este scuzabil la un intelectual.

Din a doua categorie făceau parte cei pe care i-aș numi **lichele**. Ei și-au dat seama că a miza pe cartea comunismului era profitabil pentru statutul lor în **establishment**-ul ideologic și cultural — și n-au ezitat. De ce se întâmpla de fapt în lumea aceea atât de îndepărtată de cartierul latin, puțin le păsa. Că au fost într-adevăr lichele s-a văzut din graba cu care s-au lepădat de comunism la mijlocul anilor șaptezeci când, în sfârșit, vântul s-a întors, încât a rămâne pe vechile poziții ar fi devenit perdant. I-ar fi scos din scenă, ceea ce în mentalitatea pariziană trebuie evitat cu orice preț.

În sfârșit, au mai fost **ticăloșii**, deloc puțini, care s-au lăsat cumpărați de sovietici. Spunând **ticăloși**, traduc cu voluptate un termen sartrian (**les salauds**), pe care Sartre însuși, **orbit** fiind, n-a știut să-l atribuie acestora din urmă. Dimpotrivă, cu o naivitate pe care numai suficiența unei inteligențe superioare o poate întreține, s-a silit să le fie un cât mai devotat "tovarăș de drum".

În ceea ce-l privește, Dumitru Țepeneag se consideră — și are dreptate — oponent, nu disident, întrucât nu s-a desprins din comunism, căruia niciodată nu i-a aparținut. Dar, cum spuneam, nici opozanții, nici disidenții nu sunt vedetele lui Dumitru Țepeneag. Vedetele suntem noi, ceștilalți. Să vedem de ce.

Pentru perioada de până în 1964, a cărei prezentare mi se pare ireproșabilă, mă opresc totuși la afirmația că "din oportunism, la care se adaugă antifascismul în cazul evreilor, intelectulii au fost cei care au trecut printre primii de partea regimului". **Intelectualii**, e mult spus. Să nu generalizăm. **Mulți intelectuali**, ar fi mai exact. Afară de asta, motivația mi se pare incompletă: a mai fost și **frica**, incomparabil mai justificată în perioada Dej decât în perioada Ceaușescu. Mai încolo, D.Ț. va spune că a existat în acea perioadă și varianta "rezistenței prin tăcere", "neimplicarea în spectacolul cultural". Ca atare — întrucât "nu se putea publica fără concesii destul de grave" — unii scriitori au preferat să aștepte sfârșitul înghețului dejist și, deci, au debutat târziu. Acestora — Leonid Dimov, Radu Petrescu, Alexandru George, Tudor Țopa (lista e incompletă) — D.Ț. îmi face onoarea de a le alătura și numele meu. Așa a fost, dar să nu uităm că noi, toți aceștia, rezistam cu ușurință tocmai fiindcă eram anonimi. Nu dăduserăm semne că **am putea fi** scriitori. De aceea, nici nu ne cerea nimeni să devenim. Cu totul alta a fost situația celor care se făcuseră cunoscuți înainte de 1945. Aceștia ar fi riscat să pară ostili regimului dacă s-ar fi ținut deoparte. Iată de ce frica nu poate fi ignorată când se caută explicația aderării active la cultura de partid în perioada Dej.

Că atunci când au apărut disidenții, aceștia aparțineau cu precădere sensibilității de stânga, aceleia pe care — datorită specificului ei, arătat de Țepeneag — iraționalitatea noii realități o izbea mai tare, se poate demonstra cu privire la maghiari, la polonezi, la cehi. Referitor la România, fenomenul e greu de evidențiat. De altfel, chiar D.Ț. își pune în paranteză părerea, găsind-o contrazisă de prea multe excepții.

Ideea principală a articolului este aceea că în relația cu regimul comunist cel mai înțelept au procedat rezistenții pasivi. Ei, și nu opozanții, nici disidenții. De ce? Au durat mai mult. "Ei, rezistenții, răbdătorii, prudenții, au durat cel mai mult timp. Cei care s-au opus cu violență au fost repede eliminați. Cei care s-au opus cu consecvență, așișderea".

Îi atrag atenția prietenului meu că e un argument de tip "mioritic", de care s-a uzat și s-a abuzat în trecut, lăudându-se marele nostru merit de a fi durat în istorie prin neparticipare la ea. Prin ieșirea din timp. E un argument pe care, în planul general al destinului românesc, Dumitru Țepeneag nu-l acceptă. Dacă îl susține, totuși, cu privire la istoria mai recentă, de după al doilea război mondial, este — cred eu — nu dintr-un motiv de ordin ontologic, ci dintr-unul emoțional. D.Ț. nu-și iartă că prin atitudinea lui de frondă s-a pus în situația de a fi scos în afara vieții literare românești. Când e vorba de un sentiment, nu prea mai ai ce să discuți. Sentimentul meu e diferit: e bine că am avut măcar câțiva scriitori care s-au opus, nu e rău să avem și cei din generația noastră un autor validat în literatura franceză și e foarte frumos că, în pofida reușitei — una ce nu poate fi numită **succes** fiindcă, poate cu excepția ultimelor romane (dar acestea redactate din nou în românește și doar traduse la Paris), D.Ț. n-a scris o literatură de succes —, îndată ce a fost posibil scriitorul s-a grăbit să se reintegreze în literatura lui de baștină.

Încă o dată, a opune sentimente nu duce la mare lucru. De aceea, e mai interesant să examinăm adevăratele argumente, adică să aflăm cu ce — în optica lui D.Ț. și-a umplut rezistentul, răbdătorul, prudentul lăudabila lui durată.

Cu un singur cuvânt, rezistentul a fost mai **eficient.** Prin efortul lui de furnică, el a îmblânzit realul, l-a făcut mai ușor de suportat, l-a și modificat — în așa măsură încât realitatea, o vreme absurdă, a căpătat, cât de cât, o noimă.

În schimbul acestor isprăvi, ce i s-a cerut rezistentului? Să intre într-o relație interactivă cu sistemul. Ceea ce n-a însemnat, neapărat, să accepte compromisuri. Vor fi existat două categorii de scriitori rezistenți. Unii au luat compromisurile asupra lor, astfel că ceilalți n-au fost nevoiți să le facă. Ei au rămas imaculați. Împreună, și unii și ceilalți, **au salvat sensul general al culturii.**

Nu pot să contest: în mare, văzute de la distanță, așa au arătat lucrurile. Privite de aproape, nu chiar așa. Ce înseamnă a nu fi făcut compromisuri? Singurul aspect indiscutabil: unii dintre noi n-am scris un rând pentru că ni s-ar fi cerut. N-am publicat decât ceea ce am scris din proprie inițiativă, conform conștiinței mele. În schimb, cât de zdravăn m-am lăsat cenzurat! Și până la a fi cenzurat de alții, cât nu m-am autocenzurat? Ce rămânea pe dinafară? Numai și numai ceea ce ar fi deranjat. Mă revoltam: "Bine, dar mie îmi scoateți pagini nu așa de aspre cum sunt unele pe care alții reușesc să le publice. De ce? Pentru că alții le echilibrează, pe când tu scrii de parcă lumea asta, socialistă, nici n-ar exista", îmi răspundea redactorul, prieten de altfel. Deci, mai erau și aceia care, ca să poată spune că în lumea noastră erau multe neajunsuri, acceptau (de formă) că, principial, ea ar fi putut fi bună așa, socialistă, cum era.

Până la urmă, și unii și ceilalți mințeam: primii prin omisiune (de adevăruri), ceilalți prin incluziune (de neadevăr).

Contractul nostru cu realitatea politică se baza pe următorul principiu: "... transformându-i pe cei care o suportă se și transformă ea însăși tocmai pentru a fi suportată". Inițiativa îi aparținea regimului, cum și reiese din fraza lui D.Ț. Regimul stabilea termenii contractului. Care să fi fost motivația lui? Își dăduse oare seama că n-o mai scoate la capăt cu noi și că trebuia să mai arunce lest? Și, în nici un caz, nu mai visa

Continuare în pagina 29 ☞

Noi apariții la Editura Univers

Note despre "omul recent" (9)

H.-R. Patapievici

De ce spiritul care pare a fi inerent modernității implică sporirea constantă a legiferării? A consolida modernitatea pare a însemna, peste tot, a legifera din ce în ce mai mult, în tot mai multe domenii, din ce în ce mai complet. Este supusă legiferării nu numai partea de existență socială care era legată, la începuturile modernității, de vechile forme de viață, de partea "depășită" a existenței sociale. Dar tot ce apare nou, tot ce a devenit deja tradiție a modernității, totul este supus legiferării – acum și mâine, din nou și mereu. Realitatea pusă în evidență de această observație ar putea fi descrisă în următorii termeni. Substanța modernității nu admite consolidarea propriilor sale practici și stiluri de viață sub forma unei tradiții, capabilă să se reproducă de la sine, indefinit. "Tradiția modernității" este o "schemă" de funcționare, nu se poate de la sine transforma într-un conținut. În fond, ceea ce numim tradiție nu reprezintă altceva decât transformarea spontană a formelor în conținuturi stabile. Dimpotrivă, ceea ce în modul cel mai general numim modernitate reprezintă un anumit mod de a te raporta la tot ceea ce, la un moment dat, se prezintă ca fiind deja consolidat sub forma unei tradiții. Modernitatea, pentru a se manifesta, are nevoie de un precedent și de un succesor: legiferarea reprezintă tocmai modalitatea prin care spiritul modern suprimă și păstrează precedentul, în prezent, sub forma unui succesor pus ca normă. Legiferarea este consubstanțială modernității și, cu cât este modernitatea mai consolidată, cu atât este mai incapabilă să se stabilizeze sub forma unei tradiții proprii și, de aceea, are cu atât mai mare nevoie de o legiferare sporită, mai amplă, mai amănunțită și mai cuprinzătoare.

Regulile au apărut atunci când membrii comunităților *mici* au observat că discernământul – facultatea cheie a echilibrul moral – nu este ereditar și nici nu poate fi întotdeauna transmis prin educația nemijlocită a vieții-împreună. Iar discernământul va muri atunci când membrii societăților *mari* vor fi căpătat certitudinea idioată că totul trebuie pus în seama regulilor și că nimic nu trebuie să mai scape normativității *decretate*. Stilurile culturale se nasc prin afirmarea diferitelor tipuri de discernământ – pentru ceea ce este mare, pentru ceea ce este divin, pentru ceea ce este eficient etc. Și mor prin supremația pe care legiferarea o capătă asupra actului individual de judecată. Civilizațiile încep să se dezagrege odată cu dispariția discernământului care le-a animat la formare.

Odată ce ai intrat în modernitate, nu există *epocă* a modernității, deoarece ea pur și simplu nu se poate închide prin mecanisme interne. Pe de altă parte, din punct de vedere ontologic, modernitatea este deja încheiată: ea nu poate ieși din condiția strict bidimensională în care a intrat atunci când și-a luat în serios definiția "Gott ist tot".

Spre pildă, postulatul Antichității este "există zei"; închiderea Antichității în Ev Mediu s-a obținut prin afirmația "există *un* zeu, care este Dumnezeu", iar modernitatea s-a separat din Evul Mediu prin axioma "nu există nici un Dumnezeu"; din acest moment, în care diferența ontologică este eliminată complet (nu există deosebire între *ființă* și ființe, între este și a fi ceva determinat), nu există axiomă ontologică care să ne poată scoate din acest tip de lume.

Modernismul a fost caracterizat prin spiritul avangardei – care postula faptul că avangarda constituie depășirea *definitivă* a trecutului, considerat intrinsec fals și inferior –, iar postmodernismul, prin contrast, ar fi fost caracterizat prin reconcilierea cu trecutul, în ideea că nimic de fapt nu a fost vreodată cu adevărat depășit, în istorie. Dar nu raționea slabă înlocuiește raționea tare, cum s-a spus, destul de triumfător, ci ideea raționii tari că raționea slabă este mai nimerită decât raționea tare pentru a caracteriza anumite situații. Modul în care raționea slabă este propusă pentru a se substitui raționii tari relevă în continuare din universalitatea raționii tari. *Pensiero debole*, deci, este încă un moment al raționii tari și nu detronarea acesteia prin strategiile complet noi ale unei *raționi înțelegătoare*.

Cum s-a intrat în logica lumii tradiționale (Antichitatea, Evul Mediu etc.)? – Punând lumea sub forma legiferării unui Dumnezeu. Cum s-a intrat în logica modernității? – Negând necesitatea de a gândi lumea în funcție de prezența lui Dumnezeu. Cum se iese din modernitate? Evident, numai negându-i premisa. Dar, atenție! Contrariul afirmației "Dumnezeu a murit" nu este "Dumnezeu NU a murit", ci – Dumnezeu este Dumnezeul cel viu. Deja Dumnezeul filozofilor este "Dumnezeu e mort". Contrariul este Dumnezeul de foc care i s-a revelat lui Pascal în noaptea de luni spre marți, 23 noiembrie 1654.

Nu s-a acordat suficientă atenție *comprehensivă* apartenenței confesionale a celor care, în mersul ideilor occidentale, au susținut câte o concepție ori alta. Spre pildă, "profeții" și "teologii" morții lui Dumnezeu sunt toți protestanți. Renașterea, ca loc al rupturii de Evul Mediu, este un *topos* protestant, mai exact german (Jean-Marie Paul, *Dieu est en Allemagne : des Lumières à Nietzsche*, Payot, 1994). De la Melanchton la Cotton Mather – cel mai venerat puritan din Noua Anglie (1663-1728), omul care reușea să adăpostească în aceeași conștiință fervorile unui bigot obsedat de vrăjitoare și îndrăznelile unui adept al științei moderne, care, într-o comunitate în care aproape toți erau împotrivă, a încurajat vaccinul împotriva variolei – denunțul Evului Mediu ca epocă a "barbariei" și a "superstiției" catolice a fost o constantă a teologilor protestanți (Stanley L. Jaki, *Uneasy Genius*, The Hague, Boston, Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers,

1984, p. 421, n. 173). Pentru protestanții pioși, medievalii (catolici, evident) nu erau de fapt decât niște păgâni averroiști deghizați (M. Foster, "The Christian Doctrine of Creation and the Rise of Modern Natural Science," *Mind* (1934), pp. 446-468). În monografia din 1984 dedicată lui Pierre Duhem, Stanley Jaki, care este un reputat istoric *catolic* al științei, constata faptul, empiric constatabil, că toți savanții protestanți care au scris despre nașterea științei moderne și creștinism în ultimele două sau trei decade au adoptat un punct de vedere care restrângea masiv rolul Evului Mediu și, în schimb, punea accentul pe legăturile savanților vremii cu varianta protestantă a creștinismului, perspectivă încurajată și de faptul că Anglia protestantă (și anticatolică!) a fost țara celor mai spectaculoase progrese ale științei noi, iar condamnarea lui Galileo Galilei de către Biserica romano-catolică a părut să confirme tradiționalul "obscurantism" catolic în materie științifică. În același spirit, reacția cea mai puternică împotriva revizuirii locului Renașterii în "renașterea" spiritului uman după barbaria Evul Mediu aparține erudiților protestanți. Pentru aceștia, apărarea poziției de discontinuitate absolută a Renașterii joacă un rol ideologico-teologic capital: acela de a justifica indirect (deci non-apologetic, în schimb foarte persuasiv!) teza că reforma protestantă are aceleași rădăcini ca și Renașterea – respectiv, incapacitatea catolicismului de a asigura cadrul unei veritabile libertăți a spiritului și a unei creativități culturale solidare cu cerințele spiritului științific. În acest context, nu este deloc de mirare ostilitatea în privința lui Pierre Duhem[1] a savanților care au îmbrățișat ca o profesiune de credință punctul de vedere al "vulgatei" renascentiste.

În lumea noastră, victoria principiului protestant al suficienței ontologice a textului (*sola Scriptura*) nu face decât să confirme, prin solidaritate de atac cu spiritul timpului, cealaltă covârșitoare victorie a unui important principiu protestant – înlocuirea tuturor gândurilor bazate pe imagini cu gânduri construite numai din cuvinte. În modul în care gândirea noastră gândește și își reprezintă entitățile *gândibile*, algebra a luat integral locul geometriei. Adică: gândirii prin intermediul figurilor imaginabile (spiritul geometriei) i s-a substituit manipularea prin calcul "orb" a unor entități literale, esențialmente non-reprezentabile (spiritul algebrei și al gândirii computaționale). Acest iconoclasm *transcendental* (în sens kantian) este veritabila esență a lumii moderne. S-ar putea cu perfect temei susține că lumea modernă este lumea asupra căreia a fost sistematic aplicat catehismul principilor metafizice protestante. Omul modern este *naturaliter* protestant.

SURSA PUTERII ESTE REDUCEREA SUPERIORULUI LA INFERIOR. A explica superiorul prin inferior înseamnă, potrivit Sf. Toma (*Summa contra Gentiles*, III, 99, 8), să încalci ordinea naturii – care subordonează celor superioare lucrurile inferioare. Ce se întâmplă însă când pui superiorul în termeni de inferior? Înseamnă, metaforic vorbind, să eliberezi o "energie", cea care, asemeni energiei de legătură în cazul nucleelor atomice, este eliberată atunci când entitatea complexă este scindată în părți componente, mai puțin complexe. Pentru ca inferiorul să participe – legat-de și subordonat-în – la ceva de un ordin superior, trebuie ca inferiorul să fie ținut laolaltă de o putere. Această putere este în întregime dată de superior și menține inferiorul agregat în ceva de ordinul superiorului. Ei bine, când ceva superior este explicat ca o agregare de lucruri inferioare, atunci esența superiorului este complet tradusă în termeni de putere și de întrebuințare – căci puterea pretinde să fie *în*trebui*ință*. Ea conține *trebuie*-le imperativ, necesitatea internă a punerii în mișcare. Puterea lucrurilor este *exploziv* eliberată ori de câte ori omul reușește să le reducă ființa la o explicație de tip manipulativ, atunci când omul pune lumea în termeni de explicație reducționistă (de tip "întregul este suma părților sale").

Evident, aici este o contradicție. Omul explică fără rest orice întreg prin suma părților sale; în același timp, puterea pe care o dobândește omul se trage *integral* din aceea că nici un întreg nu este suma părților sale. Or, tocmai aceasta este partea extraordinară: contradicția de care vorbesc exprimă faptul că, prin ea, avem aici o dovadă a ordinii ei ierarhice (în care, în mod cât se poate de natural, exact așa cum spunea și Sf. Toma, superiorul NU poate fi subordonat inferiorului) obținută prin negarea faptului că ar exista o astfel de ordine. Ceea ce, fără greș, amintește vorba atribuită lui Claudel: «Le saint prie avec sa prière et le pécheur prie avec son péché».

Invocarea de către grupurile intens masificate de azi a unor precursori singuratici și independenți din trecut este întotdeauna frauduloasă. Spre pildă, invocarea lui Gide de către cartelul puternic sindicalizat al homosexualilor de azi. Aceștia, aglutinați și masificați, au toate viciile lui Gide, cu care se mândresc, dar nu au nici una din calitățile sale, despre care ignoră totul. Obligată de primejdie și repulsie la discreție, pederastia lui Gide a câștigat în profunzime tot ceea ce gălăgioasa publicitate a homosexualilor "eliberați" pierde în decență umană, azi. Datorită împrejurării că au acceptat să-și sindicalizeze și să-și ideologizeze sexualitatea, e clar că homosexualii înregimentați de astăzi (îi am în vedere *numai* pe aceștia) se lipsesc voluntar de datele sufletești care ar fi putut să îi apropie de *veritabila* umanitate a homosexualității unor homosexuali *discreți* din trecut.

Dar chiar și în cazuri mai puțin "delicate", invocarea predecesorilor singuratici de către specialiștii cartelați de azi este la fel de frauduloasă. Între academicii de azi de oriunde și acei *virtuosi* care au înființat la 1660 academia tip, *Royal Society*, nu există riguros nici o asemănare – nici de scop, nici de stil, nici de ideologie, nici de intenție personală, nici de calitate sufletească. În linii mari, *i virtuosi* erau niște excentrici pasionați de cunoaștere și interesați de totalitatea activităților umane, în timp ce academicii de azi sunt interesați numai de carieră (*publish or perish*), cultivă trufia specializării exhaustive și luptă cu înversunare pentru a impune ca ultim scop al cunoașterii *serioase* obținerea de amănunte exacte și parțiale despre orice ar fi. Pe scurt, între un *virtuoso* și specialistul academic de azi avem exact deosebirea dintre un pionier și un mandarin, dintre o vocație și o carieră. Ceea ce vreau să spun este că invocarea celor care au vocație de către cei care nu urmăresc decât cariere, și anume *pour se faire valoir*, mi se pare cu totul imorală – dar, firește, perfect în acord cu spiritul timpului nostru, care a reușit să elimine impostura dezorganizată (prin cruciada binevenită a specialiștilor împotriva diletantismului profesional) și care, pierzând *scopul* cunoașterii și desconsiderând ca neștiințifică aspirația cunoașterii spre dobândirea unui sens al vieții, a transformat cercetarea și cultura într-o afacere de carieră. Pe vremea acelor *virtuosi*, cariera sancționa vocația, strict în această ordine: mai întâi vocația, abia apoi, eventual, cariera. Azi, când s-a ajuns să se creadă cu seriozitate că inteligența nu poate fi altceva decât capacitatea de a completa *în mod corect* un chestionar (e.g., testul de IQ), singura dovadă "științifică" a vocației rămâne capacitatea de a-ți construi o carieră. – Aceasta înseamnă, dincolo de încurajarea sociologică a *arivismului* ca virtute științifică, să introduci criteriul profesionalizării și în lumea scopurilor cunoașterii, nu doar în domeniul mijloacelor ei, cum părea până acum a fi legitim. Înseamnă, din punct de vedere instituțional, să transformi vocația în carieră. Iar țările protestante, care erau din capul locului, așa cum ne-a arătat analiza lui Max Weber,

cele mai înclinate să confunde chemarea cu meseria și care au pus la rădăcina motorului social ecuația "chemare=meserie", "vocație=carieră", sunt și cele care au contribuit cel mai masiv la această "pierderea a nordului" din lumea erudiției studioase.

ÎMPOTRIVA DICTATURII "EXPERȚILOR". Toate chestiunile sunt supuse dezbaterii. Deoarece "orice guvernare se bazează pe opinie" (Madison),[2] nu există domeniu al opiniei care să poată fi în mod legitim confiscat – sub pretextul *științificității* – de experți. "The primary social value of the study of history is developing the ability to see different sides of a question, an ability needed for wise and temperate citizenship and which is available to all, not just to «experts». [...] The putting forth of unquestionable historical interpretations is quite obviously a dangerous tendency in a democracy."[3]

Karl R. Popper: "Nu mă consider un expert în știință, nici în filosofie. [...] A devenit astăzi o modă în științe apelul la cunoașterea specializată și la autoritatea experților, iar în filosofie, denigrarea științei și a raționalității. Adesea, această denigrare a științei și a raționalității se datorează unei *teorii* greșite asupra lor – o teorie care înțelege prin știință și raționalitate doar specializări, experți și autoritate. Însă știința și raționalitatea au chiar foarte puține în comun cu specializarea și cu apelul la autoritatea experților. Din contră, aceste mode intelectuale sunt de fapt un obstacol pentru amândouă." (*Mitul contextului*, «Nota autorului, 1993», Editura Trei, 1998, p. 7).

Aberația credinței că, având doar lecturi specializate, te-ai putea cumva numi un om cultivat. Să indexăm toate cărțile specialității (a) cu A, toate cărțile specialității (b) cu B și așa mai departe, până la epuizarea tuturor specialităților. Să formăm acum biblioteca A, care conține toate cărțile specialității (a), biblioteca B, care conține toate cărțile specialității (b) etc. Evident, în acest mod am cuprins în indexul nostru totalitatea cărților lumii, dacă admitem că toate cărțile lumii pot fi împărțite fără rest pe categorii de specialitate. Acum, specialiștii în disciplina (a) vor fi trebuit să citească, dacă sunt buni specialiști, toate cărțile bibliotecii A, potrivit standardului lor de specializare. Întrebarea este: sunt acești oameni *culți*? Sunt, dacă putem numi cult pe cineva care a citit, dintr-o bibliotecă, toate cărțile al căror titlu începe cu litera "A"; nu sunt, dacă, așa cum mi se pare normal, vom spune că acela care își face cultura luând biblioteca alfabetic la rând este un semidoct lipsit total de sensul culturii (O astfel de situație a fost imaginată de Sartre în personajul Roquentin, din *Greața*).

James Madison (*The Federalist Papers*, No. 10) susținea că prima sarcină a oricărei guvernări este să protejeze facultățile umane – prin care înțelegea diversitatea capacităților noastre de a fi ori de a dobândi ceva. Or, de ce i se părea atât de important lui Madison "the protection of different and unequal faculties"? Deoarece, susținea el, "the rights of property originate [from] the diversity in the faculties of men", iar protecția proprietății constituie prima rațiune de a exista a guvernării. Astfel, potrivit autorului nostru, diferitele interese și partide rezultă din diviziunea socială, care provine la rândul ei din dispoziția diferită a sentimentelor și viziunilor oamenilor, care sunt influențați în felurite moduri de ceea ce au și posedă, iar ceea ce reușesc să posede depinde de capacitatea acestora de a dobândi - capacitate divers și inegal distribuită.

Acum. Să ne gândim că între facultățile noastre normale este și facultatea de a crede. Potrivit unei tradiții venerabile, suportul capacității noastre de a crede în incorporal și în invizibil este oferit de ceea ce Paracelsus numea *ymaginatio vera* (pe care o distingea în mod tranșant de arbitrarul fanteziei: „Die Fantasey ist nicht *Imaginatio*", spunea el, „sondern ein Eckstein der Narren"). Deoarece, în lumea creaturală, nici un om nu poate să *fie* ceva decât prin intermediul unei *posesii*, facultatea credinței este bazată, în fond, pe capacitatea "imaginației adevărate" de a furniza "imagini ale transcendenței". Dacă nu posedăm astfel de "imagini", atunci facultatea numită *ymaginatio vera* este alterată sau a fost, cumva, alterată prin constrângere exterioară, iar suportul credinței este, în acest caz, deteriorat. În termenii lui Madison, am putea reformula că nu există credință acolo unde nu există *protecția* facultății de a genera "imagini ale transcendenței" – iar această protecție cade, ca în cazul oricăror "different and unequal faculties of acquiring property", în sarcina guvernării. Iată sensul în care statul modern, discriminând pe urmele modernității iluministe *împotriva* celor invizibile și incorporale și admițând ca valabile numai considerațiile legate de cele vizibile și corporale, eșuează în sarcina sa firească de a ocroti diversitatea facultăților umane. Capacitatea naturală a omului normal de a fi în contact cu lumile invizibile și incorporale a fost grav și sistematic inhibată de complezența modernității iluministe față de ferocitățile ideologice ale spiritului antireligios și, cel mai adesea, anticreștin. Drept urmare, proprietatea umană care își găsește suportul în această facultate interzisă s-a trezit samavolnic confiscată și pusă sub obroc. Ar suporta oare cineva, azi, fără infinite proteste, confiscarea și interzicerea proprietății sale vizibile și corporale? În lumea liberă, cu siguranță nu. Singura poftă care animă comunitatea națională și care găsește oricând sprijin la comunitatea internațională este setea după achiziția de *corpuri*: pofta de corpuri e înțeleasă, iar privarea de ele e compătimită ori, atunci când e impusă, stârnește singura noastră indignare *morală* autentică. Instinctele noastre morale, care nu

sunt, firește, corporale, mai pot fi azi trezite la viață doar de pasiunea pentru dobândirea și posesia lucrurilor corporale. Căci libertatea lumii libere se referă, din păcate, *numai* la proprietățile vizibile și corporale: cele incorporale și invizibile, dacă nu cumva admit vreo interpretare materialistă, sunt excluse ca himere având drept sălaș legitim numai domeniul privat – noaptea, în rând cu polițiile. Dumnezeu, ca și visele (ori cosmarurile), numai acasă și în mod involuntar: "mi-a scăpat", "a fost ceva involuntar", "o să-mi treacă". Ce om *serios* mai poate azi pomeni numele lui Dumnezeu atunci când se discută lucruri *serioase*? Serioase sunt doar afacerile, puterea, posesia de bunuri și satisfacții materiale. Referința la Dumnezeu, azi, îl diminuează pe cel care o face, îl relegă fanteziilor incontrolabile ale copilăriei. Omul serios vorbește numai despre lucruri palpabile, despre corpuri, despre lucrurile care pot fi prinse, cuprinse, apucate – despre apucături. Ca și în cazul nebuniei de a fi ahtiați după posesia bunurilor materiale și cu totul risipitori în privința timpului propriu, ușurința omului modern de a abandona acel tip de proprietate care ține de revelarea Invizibilului este unul din fenomenele cele mai întristătoare ale modernității, și tipică nebunilor de care vorbește Psalmul 13: "Zis-a cel nebun în inima sa: «Nu este Dumnezeu!» Stricatu-s-au oamenii și urâți s-au făcut întru îndeletnicirile lor. Nu este cel ce face bunătate, nu este până la unul."[4]

Interpretată ca substanță, modernitatea este un triumf pentru materialism și o oroare pentru spiritul religios. Interpretată ca ex-fundare, ca de-substanțializare, ca temporalizare a spațialului și ca diafanizare a învârtoșatului – modernitatea este un extraordinar instrument spiritual. Este un fel de *exercițiu spiritual* impus întregii lumi profane, din perspectiva unei lumi care, pentru a se manifesta, nu mai are nevoie, datorită acestui subtil instrument, să se manifeste ca prezență, ca obiect, ca înstăpânire teritorială: se manifestă ca mod de a fi trup, fără a fi trup. În Evanghelie se spune că după Întrupare, odată ce trupul se duce, vine Mângâietorul. Dar ce fel de natură exprimă Mângâietorul? Să recapitulăm: Tatăl, Fiul, Sfântul Duh - Nume, Chip, Trecere. "Pentru ca să vie Mângâietorul, Eu trebuie să plec." Conceptul lasă loc imaginii, iar imaginea lasă loc trecerii. Ce substanță are trecerea? Ca să nu trădăm "trecerea", ar trebui să găsim un mod de a o defini care să nu o mai substanțializeze, ci care să îi exprime esența printr-un act intelectual de ex-fundeze. În *Evanghelia după Toma*, Iisus a spus: "Fiți trecători" (logion 42). Să *ai* ființă fără să mai fie nevoie să *treci* prin posesie.

---

1 André Chastel își avertizează cititorii că studiul]magistral" al lui Duhem dedicat științei și surselor lui Leonardo da Vinci (*Etudes sur Léonard de Vinci: ceux qu'il a lus et ceux qui l'ont lu*, 1906; 1909; 1913 – Chastel citează greșit anii, dând 1900 ca an unic de apariție a celor trei volume) "trebuie folosit cu precauție" (*Artă și umanism la Florența pe vremea lui Lorenzo Magnificul* [1959], București: Meridiane, 1981, vol. I, p. 230, n. 16). Într-un foarte doct articol din 1961 intitulat "Umaniștii și știința", Robert Klein (*Forma și inteligibilul*, București: Meridiane, 1977, vol. 2, pp. 117-132) enumeră toate teoriile privitoare la valoarea științei Renașterii, cu excepția celei susținute de Duhem, și se ocupă pe larg de știința lui Leonardo, fără să amintească de studiul fundamental publicat de Duhem – pesemne Klein a ținut literal seama de invitația la precauție făcută de Chastel. Într-un studiu apărut întâia oară în 1991, "Umaniștii și științele", Eugenio Garin trimite la articolul lui Klein din 1961, susținând în mod eronat că Robert Klein "pe drept cuvânt" ar fi făcut trimitere "mai ales la Pierre Duhem", în ce privește rădăcinile medievale ale științei lui Galileo (*Întoarcerea filosofilor antici*, Editura Omniscop, 1998, p. 96, n. 105). Or, Klein nici nu îl pomenește pe Duhem! În schimb trimiterea făcută de Garin la volumul 10 din *Le Système du Monde* (1959) este foarte judicioasă, deoarece pune teza Duhem nu, așa cum obișnuiesc detractorii săi, în lumina entuziasmului resimțit la descoperirea fizicii Evului Mediu, ci în lumina ultimelor sale cercetări, efectuate cu puțini ani înainte de dispariția sa neașteptată, în 1916.

2 Tocqueville crede că avem de-a face cu o veritabilă societate numai atunci când "un mare număr de oameni văd un mare număr de probleme sub același aspect [...], când aceleași fapte fac să se nască aceleași impresii și aceleași idei" (*Despre democrație în America*, trad. rom., Humanitas, 1995, vol. 1, p. 458) – adică, de fapt, atunci când grupul de oameni diferiți este sudat prin legăturile oferite de existența unor opinii comune.

3 Lew Rockwell, "Statement of College and University Professors in Support of the Confederate Battle Flag Atop the South Carolina Statehouse" – "Certain academics have issued a statement on the cause of the Civil War as it relates to the controversy over the Confederate battle flag. They held a press conference on March 31 for the purpose of avowing on their authority as professional historians that the flag represents only the evil waging of war against the United States in defense of slavery and not an honorable heritage as most South Carolinians believe."

4 Seneca (*De brevitate vitae*, III, 1) vorbește de ceea ce este propriu "orbirii omenești": "Sunt oameni care nu îngăduie cu nici un chip ca proprietățile lor să fie ocupate de cineva și, dacă există cea mai mică neînțelegere în legătură cu mărimea hotarelor, recurg la pietre și la arme. Îngăduie în schimb, altora, să se amestece în viața lor, ei singuri aducând pe viitorii lor proprietari. Nu se găsește nimeni care să vrea să-și împartă banul: toți însă își împart viața, și la cât mai mulți! Sunt zgârciți când trebuie să-și păzească averea; dacă e vorba să-și piardă timpul, sunt risipitori cu singurul bun cu care ar trebui, de fapt, să se arate zgârciți."

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (9)

Un personaj — Tzvetan Todorov

Dana Chetrinescu

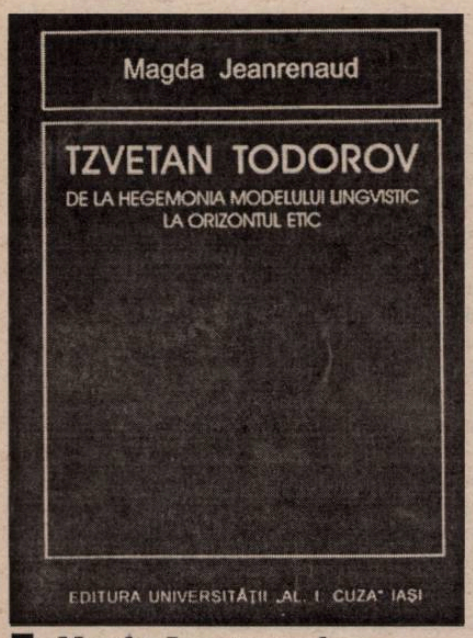

Magda Jeanrenaud
TZVETAN TODOROV. DE LA HEGEMONIA MODELULUI LINGVISTIC LA ORIZONTUL ETIC
Editura Universității "Al. I. Cuza", Iași, 1999

Studiul extrem de pertinent al Magdei Jeanrenaud propune o incursiune în lumea literelor franceze și a teoriei literare pentru a explica un fenomen de referință — Tzvetan Todorov. Cartea este un fel de introducere în temă și atmosferă, o analiză minuțioasă a mediului doctrinar și cultural în care evoluează o personalitate ca a lui Tzvetan Todorov, o încercare de explicare a condițiilor și momentului în care acesta a avut impactul pe care l-a avut.

"Personajul" principal al cărții este nu doar teoreticianul Tzvetan Todorov, ci intelectualul Tzvetan Todorov, văzut ca un fel de catalizator al unor individualități disparate: R. Jakobson, S. Doubrovski, J.P. Richard, M. Riffaterre, G. Genette. Magda Jeanrenaud propune o tehnică de lectură a poeticii lui Tzvetan Todorov *à rebours*, din perspectiva evoluției sale ulterioare structuralismului. Autoarea distinge, de fapt, așa cum o sugerează și titlul cărții, două perioade în creația teoreticianului: cea a poeticii, marcată de ruptura "Tel Quel" și de structuralism și cea dialogică, etică, întoarsă spre lumea ideilor. Între cele două etape, consideră Magda Jeanrenaud, importantă este și ruptura provocată de premisele teoretice și continuitatea tehnicilor de investigare, preponderent lingvistice. La Todorov autoarea descoperă o dispoziție creatoare variată — monografia despre Bahtin, povestirile cu conotații morale despre cucerirea Americii, sinteza de "teorie a teoriei" — toate fiind, de fapt, o punere în operă a opiniei sale despre vanitatea credinței și fertilitatea științei în domeniul literar.

Criza poeticii sau criza analizei lui Tzvetan Todorov?, se întreabă Magda Jeanrenaud comentând reacția empatică a unor critici la "slăbiciunea" teoreticianului de a-și dezvălui hotărârea despărțirii de poetică. Să fie, se întreabă din nou autoarea, poate doar conștiința limitelor propriului demers? Poetica lui Todorov este o prelungire a formalismului rus grefat pe opțiunile structuralismului francez. El este văzut dacă nu ca un spirit rector, cel puțin ca unul corector, tranșant, pentru care poetica structurală nu privește operele ca obiecte materiale. Autoarea insistă asupra acestui aspect, subliniind raportarea lui Tzvetan Todorov la fenomenul Valéry, în încercarea sa de-a domoli valurile de efuziune ale poeticienilor anilor '60 cu privire la acesta din urmă.

După analizarea genurilor proxime și a delimitărilor, autoarea "desface" metodic poetica lui Tzvetan Todorov, insistând pe filiația sa aristotelică, "textul fondator" al teoriei literare europene. Teoreticianul pune problema unui demers care să se așeze *în* operă, și nu în raportul acesteia cu altceva, așadar a inițierii unui demers imanent. Magda Jeanrenaud insistă cu finețe asupra nuanțelor poeticii lui Todorov, asupra necesității delimitării dintre poetică și interpretare, care pot fi cel mult complementare, invalidând astfel interpretările "abuzive". Deși lingvist, Todorov cere detașarea de o lingvistică văzută ca model hegemonic, pentru că poetica este o reacție ce apare periodic pentru a reechilibra demersurile analitice asupra discursului poetic (*"la poétique comme transition"*). Todorov are obsesia legitimității literaturii, situarea acesteia în raport cu semiotica fiind, iarăși, considerată o soluție falsă, conjuncturală.

Preocupată de înțelegerea lui Tzvetan Todorov ca un spirit deschis cu luciditate și cu detașare științifică față de avatarurile teoriei literare, autoarea îl consideră o oglindă a epocii recente, un ambitus larg cuprinzând în mișcare diverse paradigme, de la structuralism la comunicare, de la logocentrism la relativism etc. Magda Jeanrenaud trasează mai degrabă traiectoria unui intelectual decât a unui lingvist limitat strict la câmpul operei sau la instrumentarul disciplinei sale. În partea a doua a studiului, autoarea urmărește cu aceeași minuție interesul lui Tzvetan Todorov pentru "splendoarea și mizeria retoricii", rămânând consecventă în exigențele comparative. În *A treia cale*, autoarea privește discursul critic al lui Todorov ca pe o realizare scripturală, capitolul întregind imaginea omului de litere Tzvetan Todorov.

Desfășurarea unor părți de istorie literară este alternată continuu cu deschiderea unor paranteze teoretice. Numărul impresionant de trimiteri la critici, teoreticieni, studii și analize colaterale stau mărturie întregii "tevaturi" docte pe care a stârnit-o fenomenul Tzvetan Todorov. Autoarea se mișcă rapid și sigur într-un spațiu vast și destul de accidentat de nuanțări, oferind o demonstrație poate arborescentă, dar perseverentă și cu un mecanism funcțional clar în toate etapele. Volumul se remarcă prin capacitatea de diferențiere și asociere de care dă dovadă Magda Jeanrenaud și prin modul în care strictețea termenilor de teorie și critică literară este asezonată cu vioiciunea unor construcții verbale care fluidizează explicația. Cartea prinde viață pe un schelet riguros, dar în mișcare, fiind un studiu alert despre un fenomen care se refuză cu obstinație tiparelor analitice consacrate.

Trăgătoarea la țintă

Annemarie Sorescu

Anamaria Pop
TRĂGĂTORUL LA ȚINTĂ
Editura Paralela 45, Pitești, 1999

"Prin trupul femeii în fiecare noapte trece un tren", "prin trupul femeii în fiecare noapte migrează un fluture" (*Poem pentru acceleratul 421*) – iată o mărturisire pe care Anamaria Pop o face în unul din primele poeme ale ultimului său volum de versuri. Drumul parcurs de la această mărturisire de început până la ultimele rânduri ale cărții este nu atât lung, cât adânc. Trăgătoarea la țintă, fie-ne permis să o numim așa pe poetă, ne oferă o carte... vie. Oricât de perimată ar fi metafora, cartea trăiește, își caută singură cititorul, îl modelează și îl aruncă pe nenumăratele-i trasee, în calea țintelor dinainte stabilite. Asemănarea cu o structură labirintică nu ar fi nici ea nelalocul ei, întrucât poemele gravitează, dezvoltând o structură intricată, în jurul unui ax "devorator" – poemul parabolic central.

Cu toate că apărută în *Colecția 80* a Editurii Paralela 45, cartea Anamariei Pop se sustrage experimentalismului exploziv, jocurilor uneori gratuite și facile de limbaj, dorinței nemăsurate de spectacol caracteristice generației '80. Poeta nu se raliază direcției urmate cu consecvență de colegii de generație, rămânând fidelă vocii sale distincte și autentice. Poemele ei emană o forță nebănuită, hrănită din obsesii cotidiene, din prelucrări ultramoderne ale motivelor livrești sau mitice, din investigarea adâncimilor unui real înzestrat cu o memorie simbolică autarhică, ce aduce din când în când la suprafață fragmente de trăiri sau imagini care reușesc să re-compună o lume. Volumul are o structură tripartită, *Trăgătorul la țintă* fiind încadrat de *Poeme înainte de ora 124* și de *Poeme după ora 124*. Fără îndoială că structura de rezistență a cărții este dată de poemele grupate în *Trăgătorul la țintă*, partea care dă și titlul volumului. Strategia lirică de aici este identică cu cea din restul cărții: construirea edificiului poetic în așa fel încât "coloanele vertebrale", poemele de forță, să se afle în chiar centrul acestei structuri, devenite, prin acumulări succesive, centripetală. După cum *Trăgătorul la țintă* este plasat în inima cărții, în centrul acestuia se află *Aventura trăgătorului la țintă*, ce conține 11 poeme înlănțuite prin sensul lor profund parabolic. Poeta enunță pe un ton de o desăvârșită simplitate și naturalețe povestea "marelui Ramses" și a scribului (poetul) care refuză să modifice istoria la dorința suveranului, evocând la un al doilea nivel de lectură, o crudă realitate (poemele au fost scrise înainte de 1985 și, timp de cinci ani, au zăcut în sertarele Editurii Eminescu, redactorii acesteia încercând să o facă pe autoare să le rescrie în spiritul "epocii fericite" în care trăiau). Putând fi oricând citată ca adevărată profesiune de credință a autoarei, *Aventura trăgătorului la țintă* răsună de accente ludice, dar și de tonuri oraculare, de formule lirice inovatoare, dar și clasicizante: "Atunci s-a auzit glasul marelui Ramses al II-lea, trimisul zeilor:/« Ai apărut în regat fără bilet de intrare/ dar pentru că azi sunt bine dispus îți ofer iertare/ împletește-ți din terminațiile nervoase un colac de salvare/ pentru că vei fi scribul meu de onoare/. Consolează-te, frigul de pe fiecare insulă are aceeași culoare!/ Te avertizez: toate ieșirile sunt blocate/ tavanul alb, gol strivește domol orice speranță de evadare/. Ordon! Ia în serios oferta mea regală/ la urma urmei este o ocupație odihnitoare/ nu trebuie să gândești, să comentezi, nici să apreciezi/ decât să consemnezi călătoriile mele prin spații cerești»".

Poezia nu există în regatul marelui Ramses al II-lea. Aceasta începe abia o dată cu "căderea" ("Îți vei scrie demisia cu degetul rămas de la mâna dreaptă!/ Nu mai am nevoie de tine!"). "Răbdare uimitoare", "voință", "sentimente invalide", "memorie însângerată", "dorințe strangulate" – iată doar câteva din coordonatele care circumscriu spațiul poetic apărut în urma alungării poetului din cetate. Poezia se înstăpânește într-o lume "doar sunet, doar rană, doar sânge, doar spaimă" – spațiu aureolat de un tragism profund, dar a cărui existență trăgătorul la țintă o umple cu liniște, cu întuneric, cu "veghea somnului", aducând mântuirea prin poezie.

Prizonierii

Delia Cursan

Ion Corlan,
NUNTA. ȘANSA. SE DUCE SOARELE
Editura Hestia, Timișoara, 1999

În **Nunta, Șansa** și **Se duce soarele,** Ion Corlan propune un tip de discurs dramatic ce pare a încerca o ancorare în contemporaneitate, atât în plan formal, cât și al conținutului, uneori făcându-se simțită o intenție pragmatică. Viziunea prismatică, fragmentarismul, non-comunicarea, dialogul absurd, refuzul dialogului, deviațiile lexicale și semantice se constituie în doar câteva dintre mijloacele de transfigurare a unor teme care, deși au o oarecare vechime, nu doar literară, ci și social-istorică, rămân de mare actualitate.

Actualizarea lor poate fi dedusă din cele câteva referiri pe care autorul le face destul de explicit la două evenimente social-istorice care au avut un impact puternic asupra spațiului românesc: Revoluția din 1989 și una din mult prea desele "mineriade", cea care s-a constituit ca reacție la manifestările din Piața Universității. Aceste referiri apar însă în doar două din piesele menționate, și anume în **Șansa** și **Nunta.**

Ceea ce aduce la un numitor comun cele trei discursuri dramatice este o viziune mult mai largă asupra condiției umane, aceea a unui "lung drum al prizonierului", care știe că la capăt nu îl așteaptă decât o altă față a capătului de la care a pornit, dacă nu cumva chiar același. Viața dusă într-un sistem oprimant, cel comunist, transformă ființa umană într-un fel de surogat, într-un robot care, chiar dacă sistemul se schimbă, continuă să acționeze mecanic în același sens în care obișnuia să acționeze ca supus credincios al sistemului respectiv. Este, deci, un fel de anulare a individualului și a individului, un fel de dispariție, de care nu se poate scăpa, în viziunea lui Ion Corlan, decât prin recurgerea, fie ea și numai iluzorie, la *esențe*.

Personajele, cu puține excepții, amintind de cele din teatrul expresionist, nu au nume, suferă de o indeterminare propice ilustrării ideii potrivit căreia este vorba despre om în general, și nu neapărat de omul unui anumit timp istoric **(Se duce soarele),** ori a aceleia conform căreia omul mult prea supus socialului acționează mecanic, se anulează pe sine ca individualitate, tot ceea ce rămâne din el fiind doar una din multiplele, posibilele și absolut necesarele sale măști (**Șansa, Nunta**). **Nunta** conține și parabola ospiciului, condus de un profesor, egocentric, cu tendințe paranoide și tiranice, înconjurat de colaboratori slugarnici urmărindu-și propriile interese, un azil în care rolurile între pacienți și doctori par a fi, din nefericire, inversate.

În **Șansa** asistăm la o altă față a anormalității unei societăți deficitare: închistarea și neajunsurile pe care un cadru oprimant, cu personaje care suferă de o blazare cronică, le transpun și impun chiar și artei, recte teatrului, scris ori jucat. Tânărul e imaginea simbolică a celor care încearcă să-și ofere încă șansa fericirii, a esențialului, maltratați de cei care, din necunoștință, din ignoranță, lipsă de voință și platitudine, se mulțumesc cu mult prea puțin.

Încercarea de transcendere a unei imanențe golite de sens se constituie ca idee centrală în **Se duce soarele.** Cele două personaje – forță, Bărbatul și Femeia, sunt, în încercarea lor de a-și construi Casa, un simbol pentru o întreagă umanitate aflată în căutarea *esențelor* care feresc de uitare și salvează de dispariție.

"Unui om bolnav, stepa îi părea prea prăfuită, soarele prea fierbinte, grădinile de zarzavat prea pârjolite, frământarea chirpiciului prea istovitoare"

Alexandr Soljeniţîn, Pavilionul canceroşilor

Priveşte celavek[1] la o furnică pe pervaz

Daniel Vighi

Bine spune Cioran, că omul bolnav este diferit, trăieşte altfel, este un însemnat, priveşte acătării; noi, ceilalţi, ne zbenguim, ne place, sau nu, suntem supăraţi, suntem de acord sau, dimpotrivă, strigăm, aşteptăm prin staţii de tramvaie, cumpărăm prin pieţe cele necesare. Omul bolnav, celavekul de acest fel, aşijderi face şi drege, la fel se agită, este (sau nu) de acord, aşteaptă, se grăbeşte, toate le face, numai că nu este la fel. Citiţi, rogu-vă, *Muntele vrăjit,* romanul lui Thomas Mann, şi veţi pricepe mai multe decât ar putea neputinţele mele să povestească; umilit priveşte el, celavekul cel bolnav, şi asta e greu de povestit, de adus în pagină, de arătat cum anume se arată lungimea zilei din salonul de la spitalul Clinicile Noi, de la fereastra care se deschide spre peisajul specific locului, adică niscaiva iarbă bine tunsă, ceva bănci, nu multe, statuia unui general cu sănătatea înţepenită în piatră, la un băţ depărtare de aglomerarea maşinilor, care iute-iute se agită în sensul girator, care claxonează, care frânează, care fiecare se agită la modul sănătos, cutare vinde ziare, cutare hotdoguri, şi celavekul cel bolnav îi priveşte cu interes, vede ce n-a prea văzut el înainte vreme, pe când era asemenea ăluia care vinde ziare, celuilalt care vinde hotdogi, o furnică i se arată pe lemnul pervazului de la fereastra pe care stă el, celavekul cel bolnav, proptit cu coatele; stă la secţia canceroase, acolo stă în ceva miroznuri care-ţi taie nasul, puţintel iod, niţeluş urină, puţintică duhoare pe care o are el în calitatea lui de neocolon, adică de canceros-la-maţul-gros; şi cum spun, atent priveşte şi doar pentru el vede cum anume se unduie specific iarba cea sănătoasă în parcul cel la fel, cum moş generalul din piatră stă statuă la marginea aglomeraţiei de la sensul girator şi-i vine în minte vorba cioraniană, eştibolnav-eşti-diferit, ca în tâmpenia aceea a Consiliului Europei, lansată prin clipuri publicitare menite să ne înveţe să trăim democrat pe noi balcanicii şi, de ce nu?, pe noi central-europenii; apar acolo nişte inşi, cutare alb, cutare negru, cutare galben, fac ce fac, nu mai ţin minte exact firul epic, poa' să fie şi ceva similar unui spaţiu public, un weceu din acela bine aranjat, cu gresie de interior şi de exterior, cu gresie de interior şi de exterior, cu pisoare speciale, cu de toate, cu aparate din acelea cu aer cald, la care, după ce faci pipi, ca să nu te afli tu plin de microbi de atingerea cu scârbavnicul mădular, te speli, răstorni cu grijă un fel de hopa-mitică plin cu ceva şampon verzuliu, şi te speli, pe urmă aerul acela te usucă pe mânuţe, şi alţii la fel procedează, toţi intră la cabină şi la fel fac pipi şi caca, fie el ins galben la piele, fie el negru, fie el alb şi sub toate astea apare lozinca de adânc extract filozofic: **toţi egali, toţi diferiţi.** Aşa simte şi dumnealui, celavekul cel bolnav, pe când îi adie lui, şi celor din preajmă, mirosul uşure al neocolonului; le ştiu pe astea prea bine că mult am avut parte de îngrijire şi de susţinere moralicească a trei canceroşi care s-au dusără cu Domnul. Prea bine ştiu cum se uită ei, cum fac tot ce trebuie să facă, cum sunt de egali şi de diferiţi: "iacătă, tată-socrule, adusu-ţ-am ceva iaurt, cutare banană", apoi, înainte de asta, alte griji: "bine chitule (citeşte unchiule), adusu-ţ-am ceva mâncare cu păsulă verde, ceva prosop proaspăt, ceva ploscă de la farmacia aceea din centru care nu vinde medicamente, ci unelte, arme, instrumente medicale, vorba colegului de stereotipie". Bună treabă, asta cu boala, numai să te ţii de ea, să perseverezi, să ai grijă de ea, să-i porţi de grijă ca unui bebe din acela mic: dimineaţa şi seara băiţă în văniţă; la prânz şi, din patru-n patru ore, Robebi, adică lapte praf din Ungaria, îl prepari în sticluţe speciale, apoi desfaci scutecele, încă nu e vremea asta cu Pampers că Ceauşescu e tare şi mare, te uiţi la excrementişorul lui bebe să fie auriu, atunci e bine, atunci merg lucrurile pe făgaşul cel de trebuinţă; aşa şi cu celavekul cel bolnav care stă el pe geam, priveşte la lucruri la care niciodată înainte vreme nu s-ar fi uitat, nu pentru că n-ar fi avut vreme – în fond este timp pentru toate, este şi pentru a fi tâmpitel, şi pentru a melancoliza, şi pentru a privi a proasta, de-a tâmpa, peste tine şi peste semeni – priveşte celavek la o furnică pe pervaz, cum trece ea repede-repede, cum se îndreaptă ea spre colţul de lemn îngroşat de vopseaua cea verde, cea cazonă, cea care îi poate aminti lui de vremea când fusese el în armata ţării, când oamenii cei sănătoşi tocmai îşi întrebuinţau sănătatea la Salva-Vişeu, pe ritmurile tinereşti şi, desigur, sănătoase, ale cântării aceleia care începea cu interjecţia "Hei-rup". Ar mai fi de spus încurcătura care ne încurcă în creaţie: adică cum am putea face în aşa fel încât textul-pretext să fie al nostru, să ni-l aducem alături, să fie el o bucată de viaţă personală, cum adică *stepa îi părea prea prăfuită.* Aş putea aici invoca pe bună-mea, cum se îngrijea ea responsabil, înaintea colectivizării victorioase, de pământul din pustă pe care l-a primit după primul război mondial; ce vrea să spună cuvântul pustă, adică pământurile de dincolo de Pâncota, şi câtă sinonimie încape aici în relaţia semantică cu stepa? Ar fi de spus despre poveştile cu hoţii cei de cai din pustă care multă vreme s-au perpetuat în memoria colectivă, încă din vremea când universul cel cunoscut era păstorit de drăguţul de împărat, moşulică acela cu favoriţi, surpat de multe şi felurite titluri şi titulaşuri pe care le puteam eu descifra în nemţeşte pe un tablou de familie aparţinând lui chiţu şi uiniţei; portretul cel imperial se vedea el color, mucegăit, asaltat iarna de aburii cei mulţi care se năpusteau din cazanul de tuci în care fierbeau rinichii, şi plămânii, şi ficaţii porcului: acolo, sub privirile împăratului, făceam noi pe masa lunecoasă şi cartaboşi, şi cârnaţi, şi sângerete, şi tobă. În tablou stătea împăratul şi, sub dumnealui, cutare cătană imperială, adică chiţu-moşu', tata lui chiţu care, bolnav şi diferit, a sfârşit la nici un an după revoluţie de un cancer de prostată: un diagnostic refuzat ca atare de fratele lui cel mare, în calitate de orăşan trăit la capitală, şi care spunea tuturor ruralilor că paralizarea ce a survenit nu era urmarea drăguţului de cancer, ci, mai terestru, datorită faptului că el, chiţu, era prea gras şi de aceea s-a întâmplat ceea ce a fost să se întâmple. Vai, vai, zicem noi, ce adevăr grăit-a fratele cel mare, orăşanul: de la mâncarea cea multă s-a tras paralizarea lui chiţu şi nu de la drăguţul de cancer; dacă el spune aşa, musai aşa-i, că el mult a trăit la oraş: la capitală a fost maistru' gradu' unu la Optica Română şi a şlefuit la tot felul de lentile pentru tot felul de aparate pentru armată. Prin urmare el ştie mult mai bine, decât prostia noastră rurală ar putea pricepe, de ce anume "unui om bolnav, stepa îi părea prea prăfuită, soarele prea fierbinte, grădinile de zarzavat prea pârjolite, frământarea chirpiciului prea istovitoare". Aşa părea să gândească şi bietul de el, vrednicul de pomenire chiţu Titu, înainte chiar de a-şi lua zilele într-o dimineaţă când şi-a dat seama că plosca nu-i mai era de folos, întrucât făcea pipi fără să ştie şi fără să priceapă când anume: atunci i-a spus el uiniţei să meargă dumneaei în grădină şi să scoată la "crumpirii ceia", şi pe când, ea, muierea blândă şi ascultătoare, s-a executat întocmai şi la timp, el, ca un împărat al bolilor, a apucat cu grijă lama de barberit, pregătită din vreme sub perină şi, aidoma cutărui mare ins antic, şi-a slobozit cu pricepere sângele de la vena mâinii drepte în aşa fel încât, curgând el, s-a prelins pe jos şi nu a murdărit aşternuturile cele curate.

Aşa a fost să fie şi aşa s-a întâmplat daravera, în fond cine poate şti cum e să fii altfel, în felul lui chiţu, spre exemplu, cel care atât de bine prepara şi cartaboşi, şi sângerete, şi tobă, sub privirile atente ale împăratului din tabolul acela ruinat de mucegai şi căcat abundent de muştele verii.

1 Aş dori să fiu consecvent intenţiei dintâi: aceea a relaţiei promise dintre muzică şi pravoslavnica simţire slavă. Aşadar, în chiar vremea când scriem verbul *a privi* la prezentul indicativ al întâmplării, vin ruşii, adică se năpusteşte peste povestire (peste pervazul ferestrei de unde priveşte al nostru erou şi peste trecerea în zigzag a furnicii de pe lemnul tocului) creaţia lui Mikhail Ivanovich Glinka cu **Ouverture**-ul la **Ruslan & Ludmila:** dirighent este dumnealui tovarăşul artist al poporului Vladimir Verbicky.

Chirvai în Pişchia, probabil în 1935

Tolstoi la Astapovo

Viorel Marineasa

Nu încape îndoială că autorul **Arhipelagului Gulag** a citit de nenumărate ori **Moartea lui Ivan Ilici.** Căci e imposibil să pui între paranteze o asemenea moştenire. Deci, înainte de Thomas Mann, (re)citiţi-l pe Lev Tolstoi. Până la a ţipa timp de trei zile şi trei nopţi fără încetare pe patul de moarte; până ca doctorii să presupună că are un rinichi deplasat sau un morb al intestinului gros; până să survină acel "gust ciudat în gură" şi acea "jenă din partea stângă a stomacului", Ivan Ilici găsise de cuviinţă "să-şi creeze o lume în afara familiei", "interesul lui pentru viaţă concentrându-se în lumea slujbei", iar viaţa însăşi i "se scurgea aşa cum socotea el că se cuvine; uşor, plăcut şi conform convenienţelor", căci omul nostru făcea şi el "ceea ce fac anumiţi oameni pentru a semăna cu alţi anumiţi oameni". Abia atunci când "vede că moare" Ivan Ilici constată că "viaţa lui nu fusese ceea ce trebuia să fie". Aşa că Lev Nikolaevici, până să fugă, la 82 de ani, ca un adolescent, de-acasă, hotărât "să-şi schimbe complet viaţa" şi să nu se mai întoarcă niciodată la Sofia Andreevna, deşi unul dintre fii îl sfătuise "să mai rabde până la moarte"; deci aşa şi Lev Nikolaevici, vorba vine, deoarece el a priceput mult mai devreme că trăieşte greşit, dar "era prea târziu să mai schimbe viaţa", căci "tocmai biografia, familia numeroasă îl încătuşau". "Mă simt slăbit, dorm prost şi mi-e scârbă infinită de mine însumi", notează Tolstoi cu aproape douăzeci de ani înainte de Astapovo.

Ţinând seama de cele pomenite înainte, să coborâm întrucâtva nivelul discuţiei. Mai poţi începe astăzi un text în felul următor: *"Dimineaţa luă act că urina-i mirosea a mâl, iar fecalele — a ouă clocite"?* Nuuu. Mai are vreo semnificaţie faptul că, în urmă cu trei decenii, venerabila doamnă Teotima din Buşteni era vizitată din două-n două zile de ginerele ei, avocatul Gicu zis Grăsunu, decăzut la funcţia de jurisconsult la Oficiul pentru păsări şi animale mici, care-şi făcea intrarea în vila cam rablagită (dar care arătase ex-cep-ţi-o-nal în interbelic, o confirmă baritonal unchiul Firmilan, acompaniat de corul tantilicilor Neonila, Benedicta, Varvara, Antuza, Anisia..., tare s-a canonit bietul Vasan, să-l ierte Dumnezeu Drăguţul, până a ridicat-o) cu imprecaţia stereotipă: *"Tot n-ai murit, coropişniţă bătrână?!,* având intenţia ca astfel să-i provoace un atac, ştia el bine că soacră-sa urmează aceeaşi ceremonie matinală, boabele măcinate în râşniţa cilindrică din alamă, forfecată de arabescuri, cafeaua băută pe inima goală, fără zahăr; iar prânzul nu era prânz dacă nu trăgea două şprituri, în lipsa vinului de Călugăreni mergea şi cel de alimentară, abundent sifonat, ca să-i piară izul de contrafăcut; astfel de momente îşi alegea fostul stâlp al baroului Prahova, când rezistenţa adversarului scade, mai degrabă pierde din coerenţă şi se înverşunează a proasta, vâna de la tâmpla doamnei Teotima face concurenţă secundelor, iar mutra porcină a fostului ginere şi grohăiturile lui vehemente nu reuşesc decât să-i acutizeze reacţia negativă faţă de acesta, însul de nimic care i-a băgat în pământ o icoană de fată, Icoana, chiar aşa a chemat-o, o cheamă şi-acuma de fapt, *"cum ai neobrăzarea să mă faci coropişniţă bătrână, licheao!",* şi-l scoate din perimetru în dulcele stil clasic, făcând uz de mătură şi de făraş, însă după numeroase sedinţe, doamna Teotima capotează, o găseşte Neonilă (sau Varvara, sau Benedicta...) într-o dimineaţă, căzută între lada pe care stă primusul şi răcitor, estimp pisica Afrodita linge firul stacojiu ce i se scurge din urechea stângă; iar vila, sărmana vilă în dispută, vă cădea la sistematizare, aşa că nepotul, strămutat în Ardeal (*"unde lucrează la un minister"*, vorba mătuşii Varvara), degeaba a venit să recupereze străvechea ladă de zestre din Şcheii Braşovului, va găsi doar vagabonzi printre dărâmături, unuia îi va da câtiva lei pentru o linguriţă de alpaca în care se străduieşte s-o recunoască pe aceea cu care Teotima mesteca în cafeaua fără zahăr; lucrurile nu se vor opri aici; malefic şi tenace, Gicu zis Grăsunu îşi va deposeda, prin procese abil ticluite, mai toate rudele de micile lor proprietăţi scăpate printre degetele orânduirii socialiste, dar nu va avea parte de acestea, nici el (moare la bloc, într-o garsonieră de la etajul patru) şi nici urmaşii săi, care, ca fraierii, vor renunţa parţial în favoarea urmaşilor celor ce pierduseră cauzele sau vor abandona strânsura în folosul unor necunoscuţi înfigăreţi şi dornici de căpătuială; deci mai au toate astea vreun sens? După cum nu ştiu dacă are rost să aducem în discuţie cazul unor persoane de la ţară (oricum, asta i-ar fi plăcut lui Lev Nikolaevici, mereu "în căutarea unui om drept", fie el şi analfabetul Siutaev, a cărui influenţă asupra intelectualităţii este "mai mare şi mai importantă decât cea a oamenilor şi a scriitorilor ruşi cu toţi Puşkinii şi Belinskii luaţi laolaltă"; nu trebuie uitat nici ce zice Viktor Şklovski despre Tolstoi: "El credea că poţi purifica viaţa unei singure familii sau a unei singure obşti ţărăneşti"), care, în împrejurări-limită sau nu, au rostit expresii memorabile ori au afişat atitudini exemplare. Ne vom limita la trei ipostaze, fiind conştienţi că, tratându-le telegrafic, le vom goli de saft. (1) Deşi acoperită cu duna (=pilota) până sub bărbie, baba tremură din toate încheieturile. Când frisoanele slăbesc, se ridică în fund şi cere să se deschidă fereastra. Priveşte în curte şi prinde *să se cânte" "O Doamne, cum să plec eu de pră lumea asta, uită ca frumoşi îs căisânii (=caişii) când înfloresc!".* Cam la vremea rodului, ne-am adunat în curtea respectivă pentru pomană. *"Într-adevăr, ce faine-s căisânele",* făcu unul în timp ce-şi înfunda gura cu o sarma cât pumnul lui Hercul. (2) Altă bătrână, tot de la sat, renumită ca fiind extrem de *gingaşă* (adică pedantă şi curată), suferă un atac cerebral. Aflată în comă, are un moment limpede: cere să i se aducă oala, ca să-şi facă nevoile. Apoi moare. (3) Vă amintiţi că în dreptul casei ce aparţinuse rezidentului regal Marta dădeam mereu de un moşulică priponit în baston; când treceai pe lângă el, îşi înălţa nefiresc capul pentru a te deslusi prin ochelarii cu termen depăşit; Am aflat că era un *plugar* (cum îi plăcea să spună) de la Fibiş ori parcă de la Aluniş, acum stătea la oraş cu fata şi cu ginerele; făcuse puşcărie politică fiindcă fusese militant ţărănist. Avea aproape o sută de ani. *"Mulţi înainte!"* avui imprudenţa să-i urez odată. L-am supărat. *"Fereascâ Dumnezeu! În fiecare noapte mi-i atât de greu, că mă rog Tatălui Ceresc să mă ia cât mai iute".* A mai durat. De-abia în toamna următoare, întorşi din concediu, am întrebat de el. În timp ce fiica sa ne spunea scurta poveste a sfârşitului, ne-am adus aminte de rezidentul regal Marta, cum fusese el desfigurat la închisoare de un gardian ce tot îl punea să spele duşumelele, ca să-i poată căra spiţe-n maxilar; cum i-au dat apoi domiciliu forţat şi l-au pus îngrijitor de porci într-o îngrăşătorie; toate acestea le ştiam de la moşul de o sută de ani, cel ce se ruga în fiecare seară Tatălui Ceresc să-l ridice la El.

Bibliografie

Nuvele ruseşti, vol. I, antologie de Tatiana Nicolescu, Editura Minerva, 1978.

Viktor Şklovski, **Lev Tolstoi** (trad. de Alexandra Nicolescu), Editura Eminescu, 1986.

"Obrăzare viclene"

G.I. Tohăneanu

Printre alcătuirile iadului, descrise de Parpangel la întoarcerea din călătoria pe acel tărîm, unele sînt năluciri ale fanteziei sale nărăvașe, așa cum le caracterizează "comentatorul" C. Criticos într-o notă de subsol la versul 5850 al **Țiganiadei:** "țiganul auzind multe despre muncile iadului și văzînd și pe la une biserici zugrăvit iadul, după ce au lesinat, întru fierbințeala sîngelui, mintea lui i-au buiguit aceste care le ținea minte și în urmă însuși credea că au văzut acele". Mai aproape de crezare ("multe spune el, care nu să împrotivesc credinței noastre") sînt aspectele legate de neguțătorie, la mare preț în iad, cum lasă a se înțelege strofa ce urmează: "Dincolo vezi bolte și dughiene/Tot cu marfă pentr' oamenii răi:/Cesta vinde-obrăzare viclene/Pentru fățarnici și farisăi./Cela sîliman și rumenele/Ș'alte-ape stricătoare dă piele" (vv.5839-5844). Editorul din 1925 și 1928 al **Țiganiadei,** Gh. Cardaș, citise greșit versul 5841, după cum urmează: "Acesta vinde **brățări viclene",** făcîndu-l aproape ininteligibil pentru bunul simț al cititorilor. Este unul din meritele lui Jacques Byck acela de a fi restabilit, în ediția sa din 1953, aspectul corect al versului: "Cesta vinde **obrăzare viclene".** Greu de acceptat lîngă **brățară,** adjectivul **viclean** devine convenabil, ba chiar fericit ales ca epitet pentru **obrăzar** "mască". Numeroasele erori de lectură din ediția Gh. Cardaș sînt înșirate, împreună cu corecțiunile necesare, de Jacques Byck, în **Notă asupra ediției (Țiganiada,** ESPLA, 1953, p.51-59). Nu toate erorile au putut fi înlăturate de Jacques Byck. A săvîrșit acest lucru, "cu asupra de măsură", Florea Fugariu, după două decenii, în monumentala sa ediție **(Țiganiada B,** Minerva, 1974), una din cele mai durabile izbînzi ale filologiei și textologiei romînești din veacul al XX-lea.

Obrăzar este derivat din **braz,** iar în textul abia citat cuvîntul învederează sensul cel mai general al sinonimului neologic **mască.** Întrucît obrăzarele vîndute în iad sînt... viclene, iar eventualii lor cumpărători sînt "fățarnici și farisăi", nu încape nici o îndoială că, achiziționîndu-le și purtîndu-le pe față, aceștia vor să pară altfel decît sînt ei în realitate, altfel decît îi arată chipul propriu firesc. Obrăzarele de aceea sînt "viclene", pentru că însăși menirea lor – aceea de a-i aduce pe "fățarnici și farisăi" în rîndul oamenilor cinstiți – se dovedește mincinoasă. Același sens general îl vădește derivatul **obrăzar** în poemul eminescian **Strigoii,** atunci cînd ne este înfățișat Arald: "Un **obrăzar de ceară** părea că poartă el./Atît de albă fața-i și-atît de nemișcată./Dar ochii-i ard în friguri și buza-i sîngerată./Pe inima sa poartă de-atunci o neagră pată./Iară pe frunte poartă coroană de oțel". Sînt situații cînd obrăzarul acoperă fața pentru ca purtătorul lui să nu poată fi recunoscut. Sadoveanu, **Cocostîrcul albastru:** "Iar ciobanul lui, **ascuns în anteriu și cu obrăzar,** i-a căutat pe hoți și i-a vămuit după legea hoției". Obrăzarul le era necesar, odinioară, lotrilor și tîlharilor, ca să-și poată îndeplini isprăvile. Sadoveanu, **24 iunie:** "Avea cîțiva tovarăși, oameni de prin satele noastre. Veneau la el: «Neică Sandule, cîrciumarul nostru a adus marfă». Altul: «negustorul nostru a scos bani de la bancă». Își puneau **obrăzare;** ieșeau cu luntrea la un grind. Păleau unde trebuia. Se arătau cu putere și îngrozire. Dacă era nevoie, dădeau cu pușca". Tot Sadoveanu, în aceeași povestire: "Vineri, tot cu **obrăzare** și cu pușți, s-au înfățișat la Silistra, la Hagi Iani, cherhanagiul".

Îngustîndu-și sensul și specializîndu-și-l, **obrăzar** ajunge termen "profesional" în limbajul apicultorilor, denumind o "plasă deasă de sîrmă sau un sac de pînză cu care stuparul își ferește fața de înțepăturile albinelor". Sadoveanu, **Păuna Mică:** "Rar pune **obrăzar,** nu se ferește de muște". În sfîrșit, **obrăzar** mai are un înțeles, tot specializat, în terminologia luptelor și întrecerilor sportive de odinioară, denumind o "mască metalică cu care se acopere fața, pentru a o proteja împotriva loviturilor". Sadoveanu, **Frații Jderi:** Se întoarseră în loc, ca să scoată din armurărie cămașa de sîrmă, coiful cu **obrăzar** și sabia".

În versurile citate inițial se mai află un sinonim popular pentru "fard (roșu)", anume **rumeneală,** cu pluralul, mai des folosit, **ruminele (rumenele).** Sadoveanu și-l adjudecă în **Baltagul,** ca mijloc stilistic de "rusticizare" a atmosferei: "Numai primărița s-ar putea pune cu dînsa în privința **rumenelelor** – ba chiar o și întrece, fiind mare meșteră. Cît despre farmece și vrăji, nu este alta mai presus decît dăscălița".

Tot din **obraz** a fost derivat verbul **obrăzui** "a reprezenta, a înfățișa, a schița". În dicționarele noastre nu există, pentru **obrăzui,** alte atestări decît cele din **Țiganiada.** Acesta ar fi un motiv pentru care să admitem că **obrăzui** este o creație lexicală a lui Budai-Deleanu, care pornește, probabil, de la sinonimia aproximativă dintre **obraz** și **chip, figură.** Nu e de neglijat că și **închipui,** derivat din **chip,** însumează printre sensurile sale, și pe acela de "a reprezenta, a figura, a desena". Regăsesc cu bucurie acest sens străvechi în versurile lui Nicolae Labiș din **Primele iubiri:** "Azi, iată, am văzut un curcubeu/Deasupra lumii sufletului meu./Vin cerbii mei în goană să se-adune/Și către el privirile-și țintesc –/ Un codru nesfîrșit de coarne brune/În care mii de stele strălucesc./Sosind din dunga zării de argint/Vin păsările mari de sărbătoare/**Și-nchipuiesc pe ceruri, fîlfîind./Un ocean de aripi mișcătoare;**/ Întreaga lume-a sufletului, vie./Palpită-ntr-o frenetică beție". În vecinătatea lui **închipui,** mustind de savoarea regresiunii către lumea concretului, se situează **obrăzui,** așa cum îl folosește Budai-Deleanu. Iată ce face mama lui Parpangel, fiind "fermecătoare", cu cei doi "bălauri" care-i steteră înainte (vv.3199 și urm.): "Puindu-le-apoi frîne de lînă/**Obrăzui-în pulbere-o căruță/Cu toiagu-învrîstat ce-avea-în** mînă./Pe care șezînd bale sumuță/Și iacă-în cotigă făr' de roate/ Vrăjitoarea văzduhului străbate". În nota din subsol care însoțește versul 3342, reapare verbul **obrăzui,** cu sensul general de "a descrie", dar avînd, față de acesta, avantajul că face, în felul său, imagine: "Poetu vrînd **să obrăzuiască vremea de noapte,** spune pe rînd toate ce se tîmplă pe acea vreme". Textul, de o suculență grea, merită cu prisosință, ca atîtea altele, să fie reprodus (vv. 3377-3342)": "Era vremea tocma-întîiaș dată/Cînd cîntă cocoșii de cu sară./Ș-încălecînd mături sau lopată/La rătezat strigoile zboară./Cînd se preîmblă cele frumoase/Strîmbînd oamenilor dreptele-oase". Același sens ("a descrie", "a înfățișa") îl vădește verbul **obrăzui** și în nota la versul 88: "Urgia zice că Sătana i-au fost tată și Zavistia mamă. Trebuie a ști că poeticul vrînd **să obrăzuiască** mai chiar și poeticește lucrul, prin Sătana înțelege pre cel mai întîi duh necurat care mai nainte de osîndire fusese arhanghel și, precum să zice la cărțile bisericești, să numea Luceafăr".

Atît **obrăzar** cît și **obrăzui** pornesc de la **obraz,** cuvînt înzestrat cu o polisemie vrednică de tot interesul. În romîna veche, prin "figura" numită de latini "pars pro toto", **obraz** cumulează și sensul de "ființă omenească, ins, om, persoană". În **Baltagul** și în multe alte opere ale sale, Sadoveanu reactualizează, cu știutu-i meșteșug, acest înțeles ieșit din uz: "Nechifor Lipan era pentru ei **obraz cunoscut".** Cum este firesc, fenomenul caracterizează în primul rînd romanele istorice. **Frații Jderi:** "comisul al doilea Simion era mai puțin nedumerit. - Tătuță, vorbi el, oștenii de aici mi se pare mie că se bucură de orice **obraz** creștinesc, de aceea stau cu masa întinsă pînă la al unsprezecilea ceas, dorind oaspeți". În atare cazuri, **obraz** este totdeauna de genul neutru, chiar dacă formele de plural oscilează **(-uri, -e).** Tot Sadoveanu, **Nunta domniței Ruxanda:** "străjile vestiră altă bejenie de cară boierești cu cneaghine și duduci. S-a lăsat puntea de lanțuri și au intrat pe sub boltă o mulțime de **obrazuri plînse"; Neamul Șoimăreștilor:** "Cu multă fereală și foarte pe departe Bîrnovă întrebîndu-l despre **alesele obraze** care întovărășeau pe Elisabeta Mihailovna, – pan Nicolai așează deodată, între cuvinte necunoscute, și răsunătorul nume al boierului Stroie Orheianu". Expresia subliniată în acest ultim citat **(alesele obraze)** este recurentă la Sadoveanu, denumind "etajul superior" al societății de odinioară, nu fără o discretă tinctură ironică, pe care neuitata lectură orală a povestitorului ar ști, ca nimeni altul, s-o... insinueze.

Citatele următoare sînt desprinse numai din romane și povestiri cu caracter evocator. **Neamul Șoimăreștilor:** "Fiecare dintre biruitori își avu partea. Tătarii se mulțămiră cu robii și pleanul; lui Husein i se cuveniră prinții domnești și **obrazele alese";** "În acel timp Tomșa stătea bine în scaun, însă boierii erau în suferință și în mare nemulțumire. Asemenea Domn fără privință pentru drepturile lor, și fără cinste pentru **obrazele lor alese,** însă nu pomeniseră ei"; " – Măi! strigă un haidău răgușit, eu zic așa, că Vodă dacă-i Vodă, trebuie să taie boieri. Ce să-și bată el capul cu noi! El trebuie să petreacă cu **obraze alese";** **Creanga de aur:** "Împărăteasa se duce de se așază la masă mare la palatul Augusteon, între cele mai **alese și cinstite obrazuri** ale Împărăției". **Frații Jderi:** " – Dragă stăpînă și jupînească comisoaie, se ploconi baba Chira, rînjind fără dinți; bine le spui toate și eu, în vremea asta, am isprăvit găteala. Pun pe gît horbota cea verde. – Numaidecît. Asta o pun totdeauna, cînd vin **obraze alese.** Verdele trage privirea spre el. Deci Măria Sa se uită întîi și întîi la mine și eu mă închin cu mare sfială și rușine". Opoziția de "rang social" este meșteșugit redată în **Frații Jderi** prin antonimia parțială dintre **mișeii** ("sărmanii") și **cinstitele obraze:** "La crîșma aceea a lui Antohi, în ulița săidăcarilor, erau două odăi deosebite. În una, către partea tîrgului, aveau intrare numai **oamenii de soi,** cu slujitorii lor; în cealaltă se adunau **mișeii.** Obișnuit, aici era tot cheful și toată veselia. Cîteodată era chef și dincolo, cînd **cinstitele obraze** uitau dregătoriile și măririle. Atuncea și **boierii** aveau îngăduința să se bucure, întocmai ca și prostimea". Antonimia **mișeii - cinstitele obraze** este consolidată și "agravată" prin angrenarea sinonimelor: **prostimea** (fără sens peiorativ "mulțimea oamenilor simpli"), de o parte, **oamenii de soi, boierii,** de alta. La fel de prețios, pentru terminologia artistică a stratificării sociale, mi se pare și următorul crîmpei din romanul **Nicoară Potcoavă,** replică tîrzie (1953) la **Șoimii** (1904): "Pan Roman Barbă Roșă, mai la o parte într-un jîlț, aștepta fără sfială județul, avînd încredințare că altele sînt hotărîrile ce se dau împotriva **mișeilor** și altele cele care privesc **obrazurile subțiri** ale acestui tîrg de margine, în care fusese

Olga și Isidor Chiriță, Lugoj 1903

osîndit de soartă a-și petrece el viața". Chiar dacă nu este, stricto sensu, roman istoric, **Hanu-Ancuței,** unde înfloresc poveștile, constituie un mediu prielnic pentru arhaismele semantice: "Stătea stîlp acolo, în acele zile grase și vesele, un răzăș străin care mie îmi era drag foarte. Închina oala către toate **obrazele,** asculta cu ochii duși cîntecele lăutarilor și se lua la întrecere pînă și cu moș Leonte la tîlcuirea tuturor lucrurilor de pe lumea asta".

Pentru că am solicitat cu destulă insistență textul sadovenian, mă văd obligat să fac precizarea că figura numită "pars pro toto" îi prilejuiește scriitorului imagini dintre cele mai plastice și mai ingenioase. Acestui procedeu i se subsumează savuroasa ecuație semantică dintre **barbă** și... **boier. Nunta domniței Ruxanda:** "La aceste vorbe spuse delicat, însă cu șuier de obidă, divanul întreg a dat freamăt, întorcîndu-se **barbă lîngă barbă". Frații Jderi:** " – [...] **boierii** care-or veni după aceea... cîți sînt? – Nu știu anume, sfințite stăpîne. Poate să fie peste **douăzeci de bărbi.** - Toți acești **douăzeci de boieri,** cuvioase frate Stratonic, nu grăiesc – toți la un loc – cît o jupînească vrednică". Alternanța **boieri-bărbi-boieri,** certificînd sinonimia, constituie o adevărată desfătare pentru cititorul-filolog, mai ales cînd, după consumarea dialogului, el sesizează "dojana" discretă cu care blîndul mitropolit Amfilohie întîmpină și "corectează" limbajul frust și ireverențios al fratelui Stratonic!.. Imaginea revine, de astă dată în stratul narativ, după numai cîteva pagini: "sfințitul Amfilohie este cel mai apropiat sfetnic de taină al Măriei Sale. Și asta era o pricină de nemulțămire pentru **sfatul bărbilor".** Potrivit aceleiași rînduieli, **până** devine sinonim cu **pasăre. Viața lui Ștefan cel Mare:** "Și acei vînători, așezați în sat, peste apă, aveau întocmire să ție cu vînat, fie fiară, fie **pană,** fie păstrăv cuhniile Măriei Sale". În dialog, "oșteanului" din vremea Șoimăreștilor, i se substituie numele "armei" sale: " – [...] Șoimaru-i poposit sub dealul de la Răpedea c-o mie șapte sute de **oameni!...** – Buni? – **Săbii tari,** măria ta. Sînt **oameni aleși".** În atare situații, printr-o agreabilă "viclenie" stilistică, Sadoveanu simulează, la răstimpuri, "desolidarizarea" de felul de a se exprima al personajelor sale, chiar cînd fac parte din tagma vînătorească: "Eram în jurul lui, pe peronul gării, **douăzeci și două de pușți, cum obișnuiește a spune cuconu Nicu, maistrul de vînătoare. Și-aceste pușți privir**ă cu ochi fumurii și deznădăjduiți zările și văzură pretutindeni cenușa ploilor de toamnă" **(Țara de dincolo de negură).** Aceeași sinecdocă revine în năstrușnica narațiune a aventurii cinegetice rămase în faza de... "proiect", care se cheamă, simplu, **Din Moldova...:** " – [...] Și dacă hulpea-i ieșită, – Cîinii numaidecît ne-o aduc la salașul ei... – Sentelege! grăiește cu țărie moș Țuhal. Nu scapă ea de noi! – Da' cum dracu să scape? Doar **sîntem pușți bătrîne".**

Centrul și periferia

Paul Eugen Banciu

Circulația informației are avantajul rar cordării interculturale a periferiei cu centrul, a zonelor mai puțin cunoscute – care au propagat o specificitate lcoală, dusă până la enclavare, prin eresuri și cutume –, cu marea creație culturală. Densitatea informației ar necesita ani de așezare comparatistă, de găsire a punctelor de interferență, de aflare a diferențierilor, pentru care ar trebui să fie angrenate echipe complexe de etnologi, etnografi, istorici, istorici ai culturii și artei, sociologi, antropologi, care să pornească de la materialul cules, aflat în biblioteci, centre de cultură etnografică și etnologică, și nu de la niște teze ce urmează să fie demonstrate neapărat pentru a fi conforme unor mode. Dar informația curge, inundă, vine amestecată cu date netrebuincioase, efemere, parazite, de suprafață, și atunci, firesc, se ajunge la procedeul tezei preconcepute. "Așa trebuie să fie" sună la fel de imperativ ca orice dogmă totalitară. Generațiile ce vor veni, mult mai grăbite decât a noastră, vor gusta selectiv din tumultul adunat și vor emite concluzii prea puțin apropiate de realitate, dar mult mai la îndemâna unor necesități ale momentului și contextului politic.

Evoluția spre mizerie a unei mari mase de indivizi îi rupe pe aceștia de nevoia unui act cultural major. Îl refuză deja, purtați de grijile zilei următoare, de nevoia de supraveghere. Un trup bolanv, hrănit artificial, să-și afle obștescul sfârșit agonizând îndelung. Și atunci, dincolo de imediatul unei culturi facile, sau chiar subculturi se întinde ca o pecingine periferia și înecă total centrul, îi bulversează sistemele de valori constituite în timp și le înlocuiește cu propriile produse, aflate în cel mai fericit caz la marginea kitschului, dacă nu chiar în plină deșănțare a lui.

Viguros ca orice buruiană, va surpa orice legătură între o cultură populară autentică, specifică unei zone sau țări, într-un globalism bezmetic. Aceeași soartă i se pregătește și artei culte. N-am să uit cum, după ce a fost cosit un câmp de pir, ștevie, bălării, urzici și păpădii, în zorii celei de a doua zile păpădiile au înflorit din nou, ca și cum tulpinile lor n-ar fi fost tăiate. Roua nopții le-a învigorat. Același lucru s-a întâmplat și a treia zi, când, înmărmurit de ceea ce vedeam. Am luat în mână fir cu fir păpădiile înflorite din nou, să mă conving că au fost într-adevăr cosite. Trei săptămâni mai târziu, iarba și bălăriile și alte păpădii luaseră locul celor cosite. Inițial am trăit o umbră de regret pentru acele plante slobode care voiseră atât de mult să trăiască și supraviețuiască chiar și propriei morți, împotriva oricăror legi ale naturii de care aveam cunoștință. M-am îngrozit apoi, realizând diferențele ce sunt între fragilele flori de cultură și viguroasele ierburi. Să fie oare și semnul unei viitoare evoluții a lumii? Probabil, de vreme ce acum cultura adevărată, valorile, în linia conceptului nostru despre frumos sunt din ce în ce mai difuze.

Un prim semnal e dat de multitudinea cărților ce teoretizează un fenomen, o creație, în comparație cu puținătatea creației propiu-zise. Un al doilea semnal, ce vine dinăuntrul artei veacului ce ia sfârșit, e nepermisa intruziune a teoreticului în creația pură, prin nevoia susținerii roadelor cu araci teoretici mai mulți ca număr decât plantele pe rod. Ca în final să se ajungă la imixtiunea dintre creație, teorie, politică, economie, panseuri psiho-socio-istorico-filozofice într-un talmeș-balmeș eteroclit numit postmodernism.

Într-o atare situație, clasica formulă a grupului polimorf de cercetare a fenomenului cultural devine inutilă, redundantă, câtă vreme artistul creator încearcă să contureze un produs complex, subiectiv, dar cu toate trimiterile părelnice înspre filozofie, teologie, mitologie sau sociologie, politică sau istorie. Cine se va apropia de un asemenea produs? Cine se va extazia în fața unei atari creații artistice? Un grup minuscul de cercetători din varii domenii preocupați tocmai de problema sintezei analizelor făcute pe parcele științifice. Scientificarea artei are niște limite dincolo de care, dacă se trece, totul devine o masă amorfă de studii scrise literar, cu aparat bibliografic la capătul de jos al paginii, cu explicații în jurul partiturii sau tabloului expus.

De cealaltă parte este explozia zgomotoasă a ceea ce vrea un public tot mai înstrăinat de teoretizări și demersuri științifice, mai încrezător în cutume decât în legi, în semne oculte decât în luciditatea logică. Un public pentru care trebuie să se facă efortul de a fi întors din drumul său către haos, către analfabetism de ev mediu timpuriu.

În acest context de forțe inegale, unde periferia se poate regăsi chiar și în plin centru, spiritele libere, lucide se simt izolate. Nu acceptă înregimentări, nu acceptă ideile de-a gata, cu jocul lor perfid ce atrage după sine comentarii gratuite, teoretizări, replici, bătălii în argumente pro și contra, la care iau parte câțiva, ca într-un talk-show, ca în final să rămână doar cei direct implicați printr-un interes țintă. Vremea cercetărilor multidisciplinare ale căror concluzii fac deliciul doar pentru universitarii pensionați pare să fie depășită în restul lumii.

Noi, mereu cu un pas în urmă, le redes coperim utilitatea pentru că trăim o copilărie a democrației haotice, după jumătatea de veac de dictaturi succesive. Astfel că spiritul liber se retrage din jocul partizan al feluritelor grupări, refuză teza pusă înaintea documentării, și-și ascultă cugetul, în răstimpul în care nu intră în panică previziunile viitoare. Atent la ceea ce se întâmplă în jur, marcat de tendința de înaintare spre haos a întregii lumi, tocmai când e pusă în prim plan ideea de globalizare (ideea ce vine în spatele unei realități deja petrecute), se va retrage în postura de spectator, inhibându-și pornirile creatoare sub presiunea prea-multului teoretizant, care nu face decât să transforme niște ființe cabaline pur sânge, nu în alergători de performanță, ci în salam de Sibiu, uscat, rigid și prețios. De la un punct mai departe chiar și spiritul liber constată că începe să se anchilozeze, că devine incapabil să mai comunice decât cu o mână de oameni, gata oricând, și ei să se arunce în seva buruienei.

Dar buruiana nu are nimic din haosul pe care și-l pregătește singur omul. Buruiana e natura primordială în forma ei cea mai rezistentă și adaptată legilor cosmice, e supraviețuirea vegetalului dincolo de istoria umanității și a regnului animal, după ce toată informația stocată va deveni inutilă, iar peste mamuții de fier și fibre electrice vor crește păpădii.

Căci piramida pe care a urcat omul în decursul mileniilor, după ziua facerii lui, are o pantă coborâtoare, iar Facerea Lumii se va retrage de la cea de a șaptea, către prima zi. Că omul a pornit într-acolo cu grăbire, că mica lui trecere,

Țărani sârbi din Crașoveni

în care-și folosește mintea doar pentru ziua de mâine să-și aibă un statut al său efemer, sunt lucruri știute, repetate de glasuri neascultate de nimeni.

Ce mai înseamnă centrul, ce mai înseamnă periferia când se instalează starea de haos? Ce mai înseamnă racordarea periferiei la un centru ce a devenit, între timp, el însuși periferie, într-un joc al evenimentelor ce se succed cu o repeziciune demență?

Creatorul e copacul ce rodește în urma cuvântului de har ce a permis omului, ca singură ființă, să producă frumosul, să reconstituie lumea lui, lumea din jur, să-i fie oglindă. La polul opus lui, savantlâcuri cu teză, aride, frigide, reci, iar la periferia ajunsă până-n centru, masa imensă a celor ce vor viața ca viață, viața ca tulburare, viața ca plăcere. Spiritul creator e învins pentru că nu mai poate fi liber, nu mai are glas și auditor. Doar păpădiile mai înfloresc încă două zile după ce au fost cosite.

Ipostaze ale decadenței

Valy Ceia-Mocanu

Acceptabilă în "poțiuni" drămuite, răsturnarea valorilor ajunge să fie devastatoare când, asemenea, se răspândește. În *Țiganiada* lui Budai-Deleanu ea devine, dintr-un fenomen izolat, un simptom al atrofierii echilibrului societății. Treptat, se conturează o lume cuprinsă de convulsii greu de stăpânit, pradă izbucnirilor primare ale ființei.

Alături de savuroasa bătălie cu turma de mistreți, *Cântecul a VII* al "epopeii eroi-comico-satirice" cuprinde și nararea ispitei diavolești care seamănă printre cuviosii călugări neliniști interioare, zarvă, bătaie. Fecioara împielițată cearcă pe cei închinați credinței, ademenindu-i, prin "a-intunericului scutință", în chilia sa. Noaptea, proteguitoarea spiritelor malefice, aduce într-un spațiu al armoniei, al smereniei, al curățeniei trupești și spirituale jinduri și întreprinderi terestre.

Râvnind la nurii *coconiței prilostite* pe care "Călugării *o ochisă bine"* (5101), ei vin, "Pe-ntuneric și fără lumină" (5119), la ademenitoarea chilie atrași de *pofte rele*. Desigur, îngustimea austerului sălaș va fi fost principala rațiune a îmbrânciturilor, dar și afluxul neașteptat. Relatarea succesivelor sosiri ale acestora, într-un ritm tot mai alert – dovadă enumerația ce încheie șirul nou-veniților: "Iacă *Ștefan, Iosofat, Nichita!* / Pe-un după-alalt aduce ispita" (5147-5148) – se însoțește cu precipitarea evenimentelor. Întâmplările sunt derulate într-o gradare ascendentă: de la o simplă – pentru mireni! – "luare de piept" se ajunge la "berbecări", "pălmite", sugrumări. Precum în cazul bravei oștiri țigănești, înfruntările se desfășoară pe nevăzute, dar strategia este menită aici să păstreze în tainicul întuneric fapte de ocară. Din aceeași cauză, suntem martori ai unor secvențe mutești, străbătute doar de icnituri și zgomote înfundate. Surprinzătoare apare modalitatea similară de descriere a acestei scene cu cele care îi au ca eroi pe țigani. Celor reliefate li se adaugă frecventele prăvăliri: "Iar Varlam ce numa cât sosește; / Pe-întuneric mergând dă pe dânși/ *Și câtu-s de lungi îi prăvălește"* (5143-5145); "Nichita-încă era de hart gata, / Când lovindu-să de nește lade/ El încă *peste cei alalți cade"* (5152-5154). Amețeala îi doboară și pe eroii mănăstirești: "Lui Iosofat ochii scânteiază, / *Amețit cade!... (*5163-5164);... și boleacul/ Iosofat dându-și cu ceafa-în ușă,/ *Amețit zăcea* ca-unu ce moare, / Și numa cât bătea cu picioare" *(5169-5172)*. Agitația, dezorientarea, degenerează în sângeros și macabru: "Gorgonie pe Varlam săracul /Ucidea, iar' chielariul de gușă/ *Sugruma* pe Ștefan; și boleacul/ Iosofat dându-și cu ceafa-în ușă, / *Amețit zăcea* ca-unu ce moare,/ Și numa cât *bătea cu picioare"* (5167-5172).

"Compasiunea" naratorului transpare sub forma epitetului sărac, emblematic în structura *Țiganiadei*, atribuit – aparent ciudată asociere – lui Gorgonie și lui Varlam, doi dintre cei mai vânjoși călugări. Acordarea epitetului tocmai cuviosilor care aveau mai puțin nevoie de el metamorfozează afecțiunea în ironie. Cu implicații în structura ideatică a *Țiganiadei*, adjectivul trebuie așezat în relație cu *păcătos*, pe care îl concurează uneori sinonimic. Potrivit glosării dicționărești, *sărac* este cel "care se găsește într-o situație grea, care este vrednic de plâns" (DLR, s.v.), făcându-se trimitere și la *păcătos*, cu sensul "(Persoană) care a călcat normele religioase sau morale, care a comis multe păcate" (DLR, s.v.). Atitudinea aparent compătimitoare a naratorului, tipică, învăluie valoarea persiflatoare a epitetului, evidențiată de context, care "individualizează sensul, alegând acea notă particulară din generalitatea noțiunii, care se potrivește cu obiectul concret [...]. Tot contextul completează sensul, prin diversele nuanțe create de aplicarea particulară la un anumit lucru, situat într-un cadru specific (s.a.)" (Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, 1959, p. 291). Contextul, a arătat J. Vendryes, exercită o presiune constantă asupra cuvântului, determinând alunecarea lui semantică (*Le langage*, Paris, 1921, p. 231). "Sărăcia" cuviosilor din mănăstire presupune o reconsiderare a relației dintre acțiunile și preceptele propovăduite de aceștia. Pe alte coordonate, ei se dovedesc nepregătiți pentru țelul căruia i s-au dedicat. Mimarea formală a atitudinii călugărești este, ea însăși, eludată adesea, semn cert al discordanței radicale dintre sacralitatea locului și terestritatea "locuitorilor". "Conformismul ironic" (Vladimir Jankélévitch, *Ironia*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994, p. 94-106) convertește depreciativ lexemul abia când faptele confirmă degradarea spirituală. Scriitorul își lasă personajele să coboare "singure" în capcana dezvăluirii adevăratei lor naturi.

La apariția bătrânului Gherontie, starețul mănăstirii, "Chilia cu lumină să-îmbracă" (5175). Tentația căutării unei "chei" pentru această sosire ne-ar putea îndrepta, cu destulă grabă, către identificarea, metonimică, a bătrânului Gherontie cu însăși sursa acesteia, instauratoare a adevăratelor valori, capabilă să reveleze realitatea nudă. Dar întreprinderea s-ar dovedi curând neîntemeiată. Atitudinea ezitantă, cu "*ochii-înfipți* la beleaua golită" (5190). Eludarea gestului caracteristic – semnul crucii – îi dijmuiesc prestigiul de egumen. Pentru un timp, el se abate astfel de la una dintre menirile sale fundamentale, cea de a căuta "continuu, conștient și inconștient, *soluțiile conservării normei etice (s.a.)* luând o seamă de decizii" (Corneliu Mircea, *Etica tragică sau despre nebunia colectivă*, Cartea Românească, 1995, p. 102*)*. Însuși motivul venirii starețului în chilia fecioarei împielițate rămâne învăluit de incertitudine: nu cumva aceeași pornire pătimașă îl va fi îndreptat aici în miez de noapte? Nenumărate "semne" confirmă bănuiala.

"Jocul simbolic" al dipticului întuneric-lumină, exploatat cu osârdie de religie, e menit să restabilească armonia. Impulsurile egocentrice se risipesc. Solidaritatea care îi animă acum pe călugări pare dovada credinței lor că numai prietenia "ține plenitudinea cosmică și creațiunea de jos" (Ioan G. Coman, *Frumusețile iubirii de oameni în spiritualitatea patristică*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1988, p. 166) fiind făuritoarea civilizației (ibidem, p. 167). Însă Budai-Deleanu strecoară cu dibăcie în țesătura fragmentului sugestia că suntem martori ai unei comunități nerupte pe deplin de tare cu totul pământene. Nu rușinea, ce ar provoca mustrarea de conștiință, ci doar mirarea îi cuprinde pe cuviosii dedați lumeștilor pofte. Nici evlavioși nu cată a fi, dacă nu rugii ori închinăciunii se apleacă ei, ci încercării de a-și explica ciudata întâmplare și "mai vârtos cum peri nevasta" (5202). Două dintre simțămintele pe care Vladimir Soloviov (*Îndreptățirea binelui*, Humanitas, 1994, p. 181-196) le socoate fundamentale pentru structura morală a omului au fost numite aici – rușinea și religiozitatea –, fără ca eroii episodului să le fi vădit.

Constatăm, în cele din urmă, că mănăstirea adăpostește nu eroi ai dumnezeirii, ci, mai degrabă, fantoșe ale unui nobil rost. Călugării aceștia caută să se pună în slujba unei convingeri ale cărei adânci alcătuiri nu le pricep. Sunt preocupați atunci să salveze schilodirea spirituală cu o serie de cutume aplicate, și ele, aleatoriu. Strâmba alcătuire, pe care naratorul o surprinde în aproape orice mediu, a cuprins, iată, și un loc al smereniei, al credinței și al adevărului. Într-un spațiu sacralizat e identificată aceeași molimă. Efectele ei contagioase șubrezesc treptat sacralitatea mănăstirii. Monahii trăiesc, ni se sugerează, o viață dublă, al cărei principiu călăuzitor este păstrarea aparențelor de virtute. Incapacitatea lor de a ieși fără sprijin dintr-o ispită diavolească confirmă impresia deșertăciunii.

Notă: Trimiterile se fac al ultima ediție a *Țiganiadei:* Studiu introductiv de G.I. Tohăneanu. Ediție critică de Florea Fugariu, Timișoara, Editura Amarcord, 1999.

Tortura politică în secolul XX (2)

Ruxandra Cesereanu

America a captat atenția lumii prin generalizarea și sistematizarea torturii în spațiul hispanic, în timpul dictaturilor militare. În America de Nord, cazul Statelor Unite a ridicat, uneori, probleme, prin practicarea torturii rasiale, întâmplătoare totuși, chiar dacă linșajele membrilor populației de culoare erau oficiate ritualic de Ku Klux Klan. Abuzurile poliției nord-americane au pus și ele destule semne de întrebare. Deși scaunul electric a fost introdus în Statele Unite în 1889, acesta nu a fost folosit niciodată, aici, pentru tortură, ci numai pentru pedeapsa capitală a criminalilor notorii. Mult mai gravă, însă, în cazul Statelor Unite, a fost implicarea staff-ului militar în antrenarea torționarilor din America Latină și în provocarea schimbărilor de regim din regiune, prin susținerea juntelor autoritare. Nu trebuie uitat, apoi, nici exportul nord-american de tortură în războiul din Vietnam (chiar dacă torturile la care vietnamezii i-au supus pe prizonierii americani de război, le-au surclasat, prin cruzime, pe cele ale americanilor).

Cazul Americii Latine (care, în opinia mea, a fost cel mai violent, pentru a doua jumătate a secolului XX, deși torturi s-au practicat aici și în prima jumătate a secolului) ocupă un loc special, tortura fiind instaurată în numele doctrinei Siguranței Naționale, promovată de majoritatea țărilor din acest areal. În spațiul hispanic-american s-au manifestat acerb regimuri militare care au promovat tortura ca politică de stat, chiar dacă aceasta nu a fost recunoscută oficial. Existența "escadroanelor morții" (comando-uri specializate în răpire, tortură sau execuție pe loc) demonstrează faptul că Juntele militare au asimilat mai cu seamă "modelul" nazist, dar și pe acela sovietic, chiar dacă cei persecutați, torturați și uciși au fost, în majoritatea lor, ideologic orientați spre stânga. Cea care a luat poziție împotriva torturii generalizate a fost Biserica, prin ierarhii ei protestatari, deși au existat destule cazuri de colaborationism cu torționarii sau de complicitate prin pasivitate.

Brazilia a fost între primele țări latino-americane care a vădit propensiune pentru aplicarea torturii, în perioada 1964-1979. Torturile erau combinate: fizic-mental și sexualizate (uneori în fața familiilor victimelor). Tortura ca "metodă științifică" intra în paginile de *curriculum vitae* ale militarilor; au existat chiar instructaje de tortură, predate cursanților pe cobai-cerșetori ori pe deținuți politici. Supliciul care a făcut celebră Brazilia (și care, de altfel, a fost exportat în aproape toate țările din regiune și chiar pe alte continente, în Africa, de pildă) a fost *pau de arara* ("stinghia papagalului"): trupul victimei era răsucit/atârnat în jurul unei bare metalice ("stinghia" putea fi o rangă), chircit și având capul în jos, în această poziție (suspendat între două mese, la jumătate de metru de sol), victima fiind lovită (la cap, la tălpi, la genitale) sau aplicându-i-se șocuri electrice. Se mai practicau șocurile electrice pur și simplu, spânzurarea de picioare și boxarea victimei ori arderea ei, torturile chimice ori farmacologice (așa-zisul "ser al adevărului"), "frigiderul" (claustrarea victimei într-o carceră înghețată), "penisul de lemn" (folosit pentru violuri și sodomizări) ori chiar "zdrobitorul de craniu" (folosit de sovietici și de naziști, dar preluat, de fapt, din instrumentarul de odinioară al Inchiziției).

În timpul dictaturii generalului Pinochet (începând din 1973), în Chile a fost instaurată tortura ca practică comună, aceasta fiind, de fapt, politică de stat: centrele militare erau dotate cu instrumente de tortură, iar stadioanele deveniseră lagăre uriașe, prevăzute cu încăperi pentru turtura electrică. Torționarii chilieni erau antrenați de "frații" lor brazilieni sau de ofițeri americani (pentru așa-zisa "logistică", în ultimul caz). Pe întreg teritoriul chilian, supliciul era multiplu și nuanțat: arsuri cu acid și țigară (chiar arderea testicolelor), execuții simulate, violuri în masă (bătaia ori molestarea femeilor însărcinate, folosirea câinilor violatori), ingerarea forțată de excremente, sufocarea prin scufundarea în petrol sau apă fierbinte/înghețată ("submarinul"), mutilări (nas, limbă, genitale, ochi), *falanga* (bătaia la tălpi), "telefonul" (lovirea simultană a urechilor, uneori până la spargerea timpanelor), "grătarul" sau "puiul la frigare" (*parilla* - legarea victimei de un pat de fier, electrocutat), folosirea paianjenilor și a șobolanilor (pe trup și în gură), *picana* (înțepătura sau ghiontul electric) și, firește, *pau de arara*. Cu timpul, tortura preferată a devenit cea electrică, aceasta fiind considerată "clasică" și "curată". Minorii nu erau scutiți de tortură, fiind răpiți și internați în lagăre de reeducare, unde erau supliciați. Uneori, membrii (bărbați) aceleiași familii erau siliți să se desfigureze în bătaie. Medicii asistau, de obicei, tortura.

Argentina a preluat (1975-1985) metodele vecinilor ei, concretizând tortura ca întâie tehnică a poliției și ca politică (prin crearea unei noi specii de victime - *los desaparecidos* (dispăruții), care puteau fi torturate oricât și executate, întrucât arestul lor nu era înregistrat oficial). Aici s-a practicat cu precădere *picana* (înțepătura electrică), "telefonul", "submarinul" (combinat și cu electrocutarea), *parilla* ("grătarul"). A existat chiar un supliciu "inovator", acela de a lega victimele de un elicopter în zbor, acestea fiind ținute în gol (de mâini sau de picioare) între un sfert de ceas și o jumătate de oră. Rar, adevărat, au avut loc trageri în țeapă. Torționarii se antrenau, uneori, pe victime, practicând karate. Alteori, deținuții politici (având capul acoperit), erau siliți să se bată între ei. Trupurile unor *desaparecidos* erau, adesea, mutilate, după execuție, pentru a nu fi recunoscute.

Corul din Vasiova, 1943

Scene abominabile s-au petrecut pe întreg continentul sud-american, dar tortura nu a fost sistematizată ca în cele trei țări analizate mai sus. Totuși, sunt de menționat alte câteva cazuri grave. În Columbia, se practica suplicierea țăranilor (bănuiți a fi colaboratori ai guerillei) ori deținuților politici (tortura fiind tehnică de interogatoriu), dar au existat și așa-zise acțiuni de "curățire socială", în care au fost torturați și uciși copii ai străzii, drogați, vagabonzi, prostituate. În Uruguay au existat instructori nord-americani și brazilieni pentru "lecțiile" de tortură. Aici se practica: "plantonul" (poziția încremenită), "telefonul", "submarinul", tortura electrică în toate formele ei, "avionul" (spânzurarea de brațe), "călărețul" (obligarea victimei să stea, goală pușcă, timp de ore întregi, pe o bară metalică introdusă între picioare), înțepăturile de viu, arsuri, tortură psihiatrică; erau folosiți și câinii agresori. În Paraguay se utiliza: *picana*, "liliacul" (suspendarea victimei de încheieturi), "submarinul", "fetusul" (obligația victimei de a sta ore întregi în poziție chircită, cu genunchii la gât). În Bolivia au avut loc bătăi, arsuri cu țigara și fierul roșu, violuri, biciuiri, false execuții, spânzurări cu capul de picioare, privarea de somn. *Picana* era predilectă ca tortură electrică. Uneori, erau folosite acele introduse sub unghii.

În America Centrală s-au individualizat, prin fanatismul torturii, trei țări. În Guatemala (atât armata oficială, cât și guerilla, într-o explozie de violență, au practicat arsuri, castrări, mutilări, violuri în masă, șocuri electrice. Tortura avea loc, de obicei, cu spectatori, întrucât efectul dorit era unul demonstrativ: din acest punct de vedere, au existat adevărate ceremonii ale ororii (crucificări, arderi pe viu, despicarea burții gravidelor și scoaterea fetusului – în fața mamei muribunde). Morții mutilați erau aruncați în mare, prăpăstii ori createre de vulcan. În Salvador s-au practicat scalpări, arsuri cu acid, castrări, violuri (cu orice), eviscerări, îngropări și arderi de viu. Moartea (și tortura care o preceda) era dorită a fi spectaculoasă prin abominabil; și aici, trupurile supliciate erau aruncate în mare sau în craterele vulcanilor. În Nicaragua, somoziștii au comis torturi grave, dar și sandiniștii au apelat, mai apoi, la tortură, chiar dacă într-o măsură mai mică și nu în formele sălbatice încurajate de partizanii clanului Somoza. În ultimul deceniu al secolului XX, în Mexic, cei vizați pentru tortură au fost zapatiștii reali sau imaginari, supuși bătăilor de orice fel, șocurilor electrice și violurilor.

În spațiul insular, în Haiti-ul patronat de Duvalier, deținuții politici erau ținuți în subterane unde milițiile *tontons macoutes* practicau *pau de arara*, mutilări, sodomizări (introducerea unui fier încins în anus). Dar spațiul insular care a apelat metodic la tortură a fost Cuba castristă (a funcționat un fel de "rudenie" a torționarilor de aici cu cei din America de Sud, deși torționarii lui Fidel Castro erau comuniști, iar majoritatea celorlalți erau de dreapta). Tortură s-a practicat și în timpul dictaturii lui Batista, dar aceasta era blândă pe lângă formele pe care regimul Castro le-a promovat; deși comuniști, supliciatorii castriști au apelat la câteva "clasice" metode gestapoviste. S-au practicat: "clopotul" (capul victimei era introdus sub un clopot lovit continuu), "sicriul" (claustrarea victimei într-un spațiu de mărimea unui sicriu și sufocarea acesteia), șocuri electrice, înfometarea, folosirea câinilor antrenați să rănească. Cum țara era împânzită de lagăre, cei care încercau să evadeze pe mare erau masacrați în bărcile de refugiați, prin bombardare sau împușcare. Orgiile de bătaie cotidiană erau obișnuite, iar convocarea deținuților în paviliоanele de tortură, o rutină. S-au practicat, de asemenea, torturile farmacologice, abuzul psihiatric și "spălarea creierului", într-o formă de reeducare programată (îngemănată cu metoda chinezească) purtând titlul de reabilitare.

În Orientul Apropiat, tortura a fost folosită în scopul obținerii mărturiilor, toate țările din regiune practicând, mai mult sau mai puțin sistematic, supliciul în cazul deținuților politici, dar nu numai. În Iran, în perioada Șahului, erau cunoscute *falaqa* (bătaia la tălpi), grătarul electric, sodomizarea cu un baston electric. Prin fanatizarea Republicii Islamice, scopul autorităților a fost acela de a converti închisorile în școli de reabilitare și reeducare: deținuții erau obligați să studieze doctrina religioasă a statului, să se căiască și să se preschimbe pentru noua societate, doar astfel putând redeveni făpturi umane *(adam)*. Iranienii reeducați culminau în interviuri forțate, programate pe postul național de televiziune. Toate pocăințele erau obținute printr-o tortură îndelungată. Irakul a practicat (mai ales împotriva kurzilor) șocuri electrice, *falaqa*, arsuri cu țigara ori fierul încins, smulgeri de unghii, presărarea de sare pe ochi, mutilări (nas, ochi, urechi), castrări. Uneori, deținuții erau obligați să se bată între ei. În Arabia Saudită au funcționat consilieri americani pentru tortură; supliciatorii aplicau șocuri electrice, mutilări, biciuiri, folosind, uneori, chiar un instrument pentru turtirea capului. În Siria s-au practicat șocurile electrice (prevala electrocutarea genitalelor), abuzul sexual, extragerile de unghii, tăieturile executate cu lama, arsuri, spânzurări. Libia folosea, la rându-i, șocurile electrice (aplicate la genitale, dar și la cap) și *falaqa*.

Dacă metodele arabe erau cunoscute și previzibile pentru cruzimea lor, cazul uimitor, în regiune, pentru practicarea sistematică a interogatoriului dur împotriva palestinienilor, a fost, însă, acela al Israelului. Acesta a fost considerat, la un moment dat, un "modern stat inchizitorial", dat fiind că tortura moderată (care era, însă, violentă, în ciuda calificativului de "moderată") era permisă legal și acceptată oficial prin raportul Landau care, *de facto*, o birocratiza. Legalitatea torturii moderate în Israel depindea de acceptarea ei ca ansamblu funcționăresc; din clipa în care aceasta a fost îngăduită oficial, torturile au primit denumiri specifice și porecle, formularele (de după tortură) trebuind a fi completate atât de victime, cât și de torționari: cu alte cuvinte, Israelul a promovat tortura cu acte în regulă. Implicați au fost nu doar membrii poliției, ci și medicii care asistau la aplicarea șocurilor electrice la organele genitale (dar și în alte părți ale corpului), arsurile, folosirea câinilor antrenați să rănească, posturile incomode (de pildă, poziția "banană"). În Teritoriile Ocupate, fundamentaliștii palestinieni, la rândul lor, torturau presupuși colaboratori cu autoritățile, după metodele la care ei înșiși fuseseră supuși de către israelieni.

Pe continentul asiatic, am vorbit deja despre cazul Japoniei (în timpul celui de-al doilea război mondial) și al Chinei ("spălarea creierului", dar și metodele violente de mai târziu) Și aici, tortura a fost practicată, efemer, de toate statele, dar numai în câteva zone agresivitatea a avut caracter programatic: Coreea, Vietnam, India și Cambodgia. Coreea (atât de Nord, cât și de Sud) a practicat șocurile electrice la genitale, arsurile, precum și "spălarea creierului". În Vietnamul de Nord, erau torturați mai ales piloții americani capturați, prin suspendări dureroase ale corpului, biciuiri, privare de semn, bătăi, aplicarea unor cătușe speciale care cangrenau încheieturile mâinii, legarea trupului, cu funii, într-un fel anume care paraliza, și firește, prin "spălarea creierului" (dar, ca și în Coreea, se folosea o metodă avansată, fără co-participanți, precum în reeducarea chinezească). În Vietnamul de Sud, autoritățile practicau (asupra comuniștilor) diferite metode: "aeroplanul" (spânzurarea de brațe), bătaia la tălpi, șocurile electrice, violul, arsurile, înfigerea acelor în piele (și lăsarea lor acolo vreme de mai multe zile), "submarinul", ingerarea silită cu apă sărată și cu săpun lichid, până se absorbeau în plămâni și stomac (după care organele respective erau lovite). Deținuții politici erau înghesuiți în așa-numitele "cuști de tigri". Poliția indiană a aplicat bătăi, șocuri electrice, viol (există cazuri-limită, precum acela al unei femei de 80 de ani, și al unei fetițe de un an), arsuri cu țigara, acid și lumânări, praf de chili introdus în rect, nări, ochi, biciuiri, ceară fierbinte în urechi, ingerarea forțată de excremente și urină, poziția "fetus" și "Z", sărituri pe pieptul și spatele victimei, "aeroplanul", "telefonul".

Cazul tragic a fost, însă, acela al Cambodgiei patronată de khmerii roșii (1975-1979). La început, tortura a fost indirectă în regimul comunist-radical ajuns la putere (foamete, exod forțat, epuizare), apoi a fost folosită în mod direct, pentru obținerea confesiunilor. În faza aparent non-violentă se apela la "spălarea creierului" în varianta ei maoistă, metoda trebuind să "purifice" victima de fostul ei crez. La început, khmerii roșii au evitat tortura, preferând execuțiile și genocidul. De fapt, atrocitățile comise de khmeri se petreceau atât de repede încât ele nu puteau fi numite tortură, cel puțin din punct de vedere temporal, deoarece execuțiile erau succinte. Cea mai facilă formă de supliciu și exterminare, în același timp, era deportarea: populația ajunsese scheletică, plină de abcese, unii au înnebunit, alții s-au sinucis, invalizii erau executați (cadavrele erau lăsate să putrezească, întrucât erau considerate fertilizatoare!). Minorii (de la șase ani în sus) erau siliți să muncească în lagăre, ca robi, fetele tinere erau forțate să se căsătorească (într-un fel de mariaj social-politic) cu analfabeți, lagărele de muncă erau, propriu-zis, de exterminare. În această ipostază, tortura a devenit, în Cambodgia, o nouă formă de sclavie. Bătaia era uzuală și continuă, aplicată oricui și oriunde, Predilecte erau smulgerea unghiilor, "submarinul", scoaterea ochilor, eviscerările, "aeroplanul", "picătura chinezească".

În finalul acestei lungi liste (geografice) de suplicii, se cade, cred, să stabilesc câteva tehnici comune țărilor și regimurilor care au practicat tortura politică în secolul XX. Aceasta, pentru că o parte din rețelele de tortură au fost transferate sau moștenite dintr-o țară într-alta (ori chiar dintr-un continent într-altul), în funcție de echipa-

mentele specializate (achiziționabile sau nu), de instructajele de tortură și de antrenamentul torționar. Cele mai frecvente torturi, în afara șocurilor electrice clasice (practicate în toată lumea), au fost "aeroplanul" (cu toate variantele sale: "copacul", "avionul", "elicopterul"), *falaqa* sau *falanga* (bătaia la tălpi), "submarinul", *pau de arara* (cu variantele sale) și "spălarea creieului" (URSS, China, Coreea, Vietnam, Cambodgia, Algeria, Iran). Răspândirea torturilor n-a fost deloc întâmplătoare, chiar dacă paradoxală în anumite cazuri. De pildă, "aeroplanul" a fost practicat de la naziști până în Africa de Sud, Vietnam, Cambodgia ori India. *Pau de arara*, în afara continentului sud-american, a funcționat și în Africa (sub denumirea *le perruquet)* ori, în forme adaptate, chiar în Asia. "Submarinul" a avut o răspândire majoră: a fost o cunoscută metodă Gestapo, folosită mai târziu de francezi în Algeria, de greci și turci, de torționarii chilieni și argentinieni, până în Asia (Vietnam și Cambodgia). "Casca de fier", preluată de sovietici și naziști de la supliciatorii Inchiziției, a fost adaptată de brazilieni, dar și în Orientul Apropiat. Câinii antrenați să rănească (sau să violeze, în anumite cazuri) au fost utilizați de naziști, algerieni, în America Latină, dar și în Israel. Sodomizările și castrările au fost specifice nu numai în zona arabă, ci și în America Hispanică. Privarea de somn a fost metoda predilectă a sovieticilor și a britanicilor. Un mod aparte de a lega victimele și de a le provoca paralizia ori cangrena au practicat vietnamezii, ugandezii și regimurile autoritare din spațiul arab. Victime care au ajuns torționari s-au numărat din rândul francezilor (supliciați de naziști), algerienilor (supliciați de francezi), israelienilor (în acest caz nu este vorba de supraviețuitori ai Holocaustului, ajunși torționari, ci de statutul moral al fostelor victime care, deși au pătimit excesiv, au "uitat" lecția suferinței, ajungând să îngăduie tortura în mod legal), palestinienilor (torturați de israelieni, care i-au torturat, la rândul lor, pe presupușii colaboraționiști) ori sandiniștilor din Nicaragua (care, ajunși la putere, după răsturnarea lui Somoza, au practicat tortura pe somoziști). Exodul forțat și "marșurile morții" au fost tipice și în Ucraina ori Siberia, și în Germania și Japonia nazistă și în Cambodgia. Minori torturați ori reeducați au existat în China, Cambodgia și America Latină. Unele state, precum cel sovietic, chinez, britanic sau portughez, au considerat, la un moment dat, tortura psihologică mai avantajoasă la nivelul distrugerii individului.

Este vizibil faptul că asemănările sunt mai evidente, la nivelul torturii, decât deosebirile, dintre regimurile care au practicat supliciul, fie că i-au spus interogatoriu dur, de adâncime sau tortură moderată. Existența unui *pattern* în tortură (și a unei tradiții ori *Weltanschaaung*) este esențială, dar și creativitatea în acest domeniu este infinită. Jargonul utilizat pentru diferitele formule de supliciu are el însuși funcția de a instaura, oficial, dar *underground*, o altă lume, paralelă celei la care au acces "muritorii de rând" (dacă nu cumva aceștia sunt tocmai victimele). Fie că este vorba despre *parilla* ("grătarul" sau patul electric) practicată în America Latină, sau de *le petit déjeuner* (consumarea forțată a urinei), cunoscută în fostele colonii franceze, tortura este ceea ce este: o acțiune violentă și intenționată, executată de un reprezentant al puterii asupra unui presupus opozant al puterii

Microcosmosul instrumentelor de tortură

În secolul XX, instrumentele de tortură continuă să fie rudimentare, chiar dacă li se adaugă, în același timp, și o tehnică sofisticată (în majoritatea cazurilor, aceasta a fost fabricată de companii din Statele Unite și Marea Britanie). În America Latină, acolo unde funcționau instructori nord-americani, dacă instrumentele de tortură erau excesiv primitive sau perimate, statele respective primeau aparatură modernă, prin ambasadele Statelor Unite. Este indeniabilă amploarea șocurilor electrice și răspândirea utilizării acestora în toată lumea, tortura electrică devenind "Esperanto-ul celor mai violente state". Avantajul electricității, după cum au recunoscut tocmai supliciatorii, era acela că, spre deosebire de torționarul în carne și oase, mașina de produs șocuri electrice nu obosea! Șocurile electrice sunt aplicate în locurile cele mai intime (genitale, sâni, lobii urechilor), de aici atingerea violentă (și fizic, și psihic) pe care o suferă victima. Tortura electrică a ajuns, de la începutul secolului XX, până la sfârșitul acestuia, la tehnici și tipologii variate: electrozi (fixați în măsele sau în diverse orificii), mașina de șocuri propriu-zisă, bastoane electrice (care se introduc în gură sau anus), scuturi și cătușe electrificate, cabluri electrice. Una dintre cele mai perverse combinații (poreclită "Apollo"), folosită în Iran, era aceea a producerii de șocuri electrice, în timp ce o cască de oțel acoperea capul victimei, astfel încât să amplifice țipetele acesteia. Tot în Iran, scaunul electric, pe care era așezată victima, purta aceeași poreclă "Apollo", ca o aluzie supliciatoare și parodică, în același timp, la capsula spațială americană (precum în cazul anterior). Uneori, mașina de produs șocuri electrice era însuflețită, de torționari, printr-o onomastică tandră: Susana sau "mica Lulú" i se spunea în Argentina. În Brazilia, mașina respectivă era numită "pipărata", "manivela" și "pianina", fiind prevăzută, uneori, cu microfoane care amplificau țipetele victimei. Tot în America Latină, o altă poreclă uzuală a scaunului electric era "scaunul dragonului". Onomastica instrumentelor de tortură demonstrează "umanizarea" ritualică a obiectelor neînsuflețite, ca și cum acestea ar fi rude ale torționarului ori prieteni ai acestuia: este și cazul unui bici folosit în Paraguay, botezat "Sergentul". Uneori, instrumente adiacente au ajutat la succesul torturii electrice: este cazul cârligelor de prins rufe care erau folosite la aplicarea electrozilor pe mameloane, caracterul de unealtă casnică al cârligelor, fiind pervertit. Cruzimea era fără limită, precum în cazul unui doctor argentinian (poreclit Mengele), care se folosea de limbă, într-un fel abominabil: introducea limba în vaginul deținutelor gravide, până când aceasta atingea fetusul; apoi transmitea prin limbă șocuri electrice. *Picana* electrică (verbul *picar* înseamnă, în spaniolă, a înțepa, a împunge) devenise, în Argentina, principalul instrument folosit în tortură. În demonstrația lui Frank Graziano **(Divine Violence. Spectacle, Psychosexuality and Radical Christianity in the Argentine "Dirty War")**, *picana* era pentru membrii Juntei (și masiva echipă de torționari ai acestora) un instrument "magic" în mâinile supliciatorilor care considerau că sunt asemeni eroilor mitici luptând împotriva Răului (subversivii). Așa cum eroii mitici posedau o armă vrăjită (spadă, scut, lance), *picana* a fost, în mitologia artificială dorită de torționari, o astfel de armă specială, care trebuia să-i corecteze și pedepsească pe subversivi.

În afara mașinii de produs șocuri electrice, instrumentele de tortură au alcătuit, în secolul XX, o infinită păpușă rusească. Cuțitul sau pistolul nu mai sunt armele predilecte, ci tot ceea ce seamănă sau este înrudit cu bâta (băț, ciomag, crosă, vergea, baston, rangă, bici, curea, cravașă, nuia). Pe de altă parte, apar rafinamentele psihice, inexistente în secolele anterioare. Jean Pasqualini **(Prisoner of Mao)**, victimă a "spălării creierului" în China, relatează cum, fiind purtat într-o încăpere cu instrumente de tortură, presimțea că va avea parte de un supliciu terifiant. Dar călăuza sa îl previne că este vorba de un muzeu al torturii și că anchetatorii chinezi nu mai folosesc instrumente dure, dorind să facă diferență între tehnica lor (reeducarea prin muncă și reeducarea ideologică) și cea a fostului regim. Călăuza voia să spună, de fapt, că torționarii trebuiau să se adapteze la vremuri și că ipostaza de "măcelari" nu mai convenea statului comunist chinez.

Corpul însuși ori părți ale lui pot fi instrumente de tortură: pumnii, picioarele, genunchii sau capul erau niște organe pe care supliciatorii știau cum să le folosească pentru a lovi. Uneori, inclusiv trupul unei alte victime devenea instrument de tortură, atunci când era atârnat de picioarele altui supliciat (în Vietnamul de Sud). Armele (când nu produceau moartea victimei) erau folosite prin ascuțișul lor; vârfurile baionetei, pistolului, carabinei puteau fi introduse în vagin sau anus, producând un viol "metalic". Lanțurile ori cătușele (chiar dacă erau considerate "blânde"), aplicate timp îndelungat, deveneau tortură.

Mobilierul încăperilor nu făcea excepție de la posibilitatea de a fi utilizat violent: calorifere, paturi, scaune (rupte sau nu), dulapuri, clanțe (pentru a lovi capul victimei), cuierul, umerașul, masa (cu gratii sau din fier încins), ușa (pentru strivirea degetelor), sertarele (introducerea sexului victimei-bărbat în sertar și închiderea bruscă a acestuia era aplicată în Algeria), erau folosite în mod anume, în funcție de urgența torționarului sau de dorința lui de a transforma orice obiect în instrument de supliciu. În America Latină, victimele erau legate de un pat de fier (cu capul acoperit cu un sac) și lăsate astfel zile întregi. În Vietnamul de Sud, supliciații erau așezați pe un scaun găurit, dedesubtul căruia funcționa o lampă de gaz care ardea anusul. În Algeria se obișnuia legarea victimei de un scaun, balansarea acestuia și provocarea căderii victimei cu fața în jos. Ustensilele casnice erau, apoi, utilizate în fel și chip: mătura (pentru bătaie), creionul (pentru zgârierea sau lovirea măruntă a genitalelor), furtunul de cauciuc, prosopul ud, saci cu nisip, cârpa muiată în excremente (care se introducea pe gât, pentru a provoca sufocarea), tigaia încinsă ori fierul de călcat (pentru arderea pielii, în Venezuela), sticle introduse în vagin și anus (în așa-zisele violuri experimentale), punga de plastic (pentru "submarinul" sec), roți de cauciuc incendiate lângă victimă, sacul (în Cambogia, victima era introdusă într-un sac, bătută și lăsată să zacă astfel), bara de fier sau de lemn (folosită în America de Sud, tortura era poreclită "călărețul" sau "mânzul", și consta în forțarea victimei, nude, să călărească pe bară), butoiul (victima era închisă într-un butoi, care era rotogolit pe scări și lovit de pereți). În Iran, se foloseau "sicriele", lăzi în care, legați la ochi și la mâini, victimele zăceau închise luni întregi (fiind scoase afară doar pentru nevoi fiziologice). Până când și periuța de dinți a devenit instrument de tortură, atunci când a fost utilizată pentru violul anal (în Salvador). În Brazilia, victima era silită (cu greutăți în mână) să calce pe cutii deschise de conservă: tortura era poreclită "Statuia Libertății". Zidurile încăperilor erau folosite la loviri sau ca punct fix (deținuții irlandezi fiind siliți să încremenească în fața lor ore sau zile întregi). În lagărele naziste, autoritățile obligau, uneori, victimele să construiască ziduri pe care tot ele să le dărâme. Latrina era folosită ca tortură pestilentă.

Instrumente mai mici sau mai mari (uzuale în gospodărie) erau utilizate în torturi minuțioase: cleștele (pentru smuls unghii), sârma ghimpată (chiar încinsă), cârligele pentru violentarea sânilor și genitalelor (un echivalent modern al "păianjenilor spanioli"/sfârtecătorii de sân/ din timpul Inchiziției), acele lăsate în corp mai multe zile (în Grecia dictaturii coloneilor a existat inclusiv experimentul unui ac introdus în uretră), sfoară de nailon pentru schingiuirea genitalelor (prin alungirea lor), ciocan pentru zdrobirea degetelor, cui înroșit etc. Elemente de vestimentație (cureaua) ori încălțăminte erau și ele folosite în tortură: cizma introdusă în gură (metodă Gestapo preluată de Juntele argentiniene) sau cizma-ciocan; naziștii inventaseră, în lagăre, următoarea tortură: deținuții erau siliți să încalțe pantofi cu numere mai mici și să poarte în spinare saci de 20 de kg, umpluți cu nisip. Până când și unui obiect precum ziarul i se dă o tentă torționară. Ziarul răsucit era folosit pentru viol, în Brazilia, varianta dură fiind "penisul de lemn". Alteori, capătul ziarului răsucit era incendiat. În Uruguay, deținuților li se introduceau în anus, manifeste.

Instrumente de pe vremea Inchiziției (sau adaptări ale acestora) au fost utilizate, rar, adevărat, dar cu frenezie. În Brazilia, instrumentul *torniquete* (provenind din casca de fier, folosită de sovietici și de Gestapo, care o împrumutaseră, la rândul lor, de la medievalul "zdrobitor de craniu") avea rolul de a frânge lent craniul, provocând fracturi și ieșirea ochilor din orbite. Altă variantă era "coroana lui Hristos", sub forma unui cerc de metal care se strângea treptat în jurul craniului. Această tortură se solda totdeauna cu moartea victimei. O altă variantă folosită, la începuturi, în URSS, era cârpa rece, aplicată pe cap ca o cască, strângând craniul ca un storcător.

Lichide, solide și prafuri usturătoare nu erau lăsate fără întrebuințare. Mierea, unsă pe corp, era utilizată pentru a atrage insectele devoratoare; nămolul, pentru sufocarea parțială. Sticla pisată, pentru rănirea tălpilor. Bătaia cu pietre era practicată și de naziști, dar și de alte regimuri. Benzină și alte substanțe inflamabile erau aplicate pe răni (în Africa de Sud); în același scop erau folosite sarea și cenușa. Piper, praf de chili și alte substanțe, inflamatoare (ardei iute) erau introduse în vagin, uretră și anus, ochi și nas. Ceară încinsă era picurată pe pântecele gravidelor. În Mauritania, deținuții politici erau siliți să mănânce nisip (ca și în lagărele sârbești din Bosnia-Herțegovina) sau să stea, în picioarele goale, pe nisip fierbinte (în Pakistan). Nisipul, încărcat în saci, era folosit la bătaia victimei, cunoscut fiind faptul că această metodă nu lăsa urme. Îngropările în nisip erau uzuale în Africa, dar nu numai. Sprayurile insecticide și gazele lacrimogene au devenit comune în a doua jumătate a secolului XX. Apa fierbinte, înghețată, sărată, a fost, însă, cea mai folosită: în America Latină, dar nu numai, apa fiartă era introdusă în vagin și anus. În Germania nazistă era cunoscută metoda picuratului în ureche, cea care a făcut carieră, fiind, însă "picătura chinezească" (care provoca senzația de expozie a craniului). Picăturile deveneau, mărturisește o victimă cambodgiană a metodei amintite, "obiecte solide. Ca acele. Ele îmi intrau ca un burghiu în creier". Durerea se instala treptat în frunte și tâmple, iar efectul era de șoc electric. Arsurile erau produse cu țigara (în Algeria s-a practicat chiar violul anal cu țigara aprinsă), lumânarea, lampa de sudură, aruncătorul de foc (în Vietnam), focul deschis etc. Au existat, apoi, inclusiv instrumente vegetale de tortură: spini introduși sub unghii, cactusul folosit la flagelarea victimei (în Venezuela), arbuști cu țepi (victimele fiind aruncate, cu trupul gol, în astfel de arbuști, în Chile) ori ramura cu spini. Tortura "copacul" era des folosită de naziști, care suspendau victima (legată cu brațele la spate) de un arbore (tortura a fost preluată și de regimul din Africa de Sud). Copacul a fost folosit și în altă manieră, tot în lagărele naziste: deținuți bătrâni erau siliți să se cațere într-un copac, pe care torționarul îl scutura, mai apoi, schilodind victimele (umilirea își avea rostul ei, aici). Soarele putea fi utilizat și el, uneori, ca instrument indirect de tortură. Expunerea la soare, după zile întregi de întuneric și frig, la o temperatură de 40 de grade, putea provoca explozia craniană. Prizonierii americani din al doilea război mondial, aflați la îndemâna japonezilor, erau supuși constant la "cura solară". Acest lucru s-a petrecut, însă, în toate țările care, geografic vorbind, aveau arșița la îndemână.

Animalelor li s-a acordat o anvergură nebănuită în producerea torturii. Cei mai folosiți (cu o arie remarcabilă de răspândire) erau câinii antrenați să rănească și să violeze. S-au folosit, apoi, șerpi (cobre și boa) în Brazilia și Iran, insecte (păianjeni, în Chile, musca etopola, în Namibia). Șerpii erau utilizați cu efect psihologic, în schimb insectele erau lăsate pe trupul victimei ori chiar introduse în diverse orificii (în anus, de pildă). În India sau Vietnam, erau folosiți cameleoni și alte șopârle care, introduse în pantalonii victimelor, zgâriau și mușcau. Se apela și la broaște (tot în India), pentru efectul de scârbă. O victimă din Vietnamul de Sud a fost chinuită prin introducerea unui țipar în vagin. Prizonierii americani din Vietnam erau expuși șobolanilor care îi desfigurau, dacă deținuții se lăsau furați de somn. În Argentina, torționarii foloseau, rar, e adevărat, pisici agitate care erau puse în același sac cu victimele. Tot în Argentina, la un moment dat (1950-1951), s-au folosit, în violentarea psihică a victimelor, niște animale hibride: câini corciți cu hiene. Din Chile, au parvenit cele mai multe mărturii despre folosirea șoarecilor și șobolanilor, introduși cu de-a sila în gura victimei. Aceștia (uneori, având cozile arzânde) erau pompați, printr-un tub, în gură, scopul fiind acela de a forța rozătoarea să ajungă în laringele supliciatului.

Muzica a devenit, uneori, instrument de tortură, atunci când victimele erau expuse la sonorități agresive (care riscau să provoace surzenia). Această tehnică era numită "muzica terorii". Propriul glas al victimei acționa, uneori, cu funcția, paradoxală, a unui fel de "spălare a creierului" la nivel auditiv. Este cunoscut cazul deținuților din lagărele naziste sau din Gulag (fie acesta sovietic, chinez, etc.), care erau siliți să cânte, în timp ce munceau, ore întregi, fără oprire, unul și același cântec idiotizant. Multitudinea instrumentelor de tortură ridică problema rolului imaginației în suplicii, dat fiind că teritoriul torturii nu mai are hotare și devine un "no man's land" în secolul XX. Imaginația trebuie, apoi, corelată cu instrumentarul minim sau maxim pe care îl are la dispoziție torționarul. Ceea ce uimește, în secolul XX, este ușurința cu care obiectele de orice fel au fost transformate în unelte agresive (pentru sfâșiere, rupere, zdrobire, frângere etc.). Obiectele nu mai fac parte, acum, din comoditatea casnică a făpturii umane, ci au devenit "aghiotanții" tăcuți ai torționarilor care le-au pervertit.

Ruxandra Cesereanu

Tortura politică în secolul XX (2)

Povestea povestitorilor

Pavel Șușară

În memoria și spre slava puloșilor povestitori Ion Creangă și Mircea Nedelciu și întru preamărirea coiosului hermeneut Luca Pițu

Cap. I
în care se va vedea că pe orice ar pune românul mâna, tot o pulă iese

Într-o sfântă zi de duminică, să fi tot fost pe la vremea nămiezii, după ce mai alungase cu pușca vreo câteva ciori de prin văgăuna Țicăului, Ion Creangă își suflecă mânecile cămeșoiului, își desfăcu brăcinarul ca să nu-l țină la pântece și se așeză, cam de sus, la masa lui grea, cu scândura negeluită.

Scoase dintr-un vraf o coală de hârtie destul de mototolită, o netezi ușor cu dosul palmei, își aduse mai la îndemână călimara cu negru de fum, apucă o pană și o privi în zarea ferestrei să vadă cât e de ascuțită, apoi, după ce o înmuie de câteva ori în zeama neagră din cutiuța de sticlă, se așternu la scris. Primele vorbe care îi veniră în minte se și înșiruiră, cu o literă frumos rotunjită, pe câmpul alb-gălbui al hârtiei: **"Amu cică era într-un sat un țăran. Și țăranul acela a ieșit odată în țarină să samene niște păpușoi. Și cum sămăna el, tocmai s-a nimerit să treacă pe-acolo Hristos și Sfântul Petrea. Hristos să nu tacă molcom și să-și caute de drum?"**. Nu apucă bine harnicul povestitor să deseneze cum se cuvine cocoașa semnului de întrebare așezat după ultimul cuvânt, că numai ce auzi niște foșnete în spate. Se întoarse greoi, cam cu tot trupul, căci nu-și putea mișca prea lesne capul din pricina grumazului înțepenit, și ce-i fu dat să vadă, nu-și crezu ochilor: în umbra odăii, carne sfințită și duh dumnezeiesc, în trup și în înfățișare, Hristos și Sfântul Petrea.

– Mare minunăție, zise Creangă în sinea lui, ștergându-și umbra de nădușeală de pe frunte, cum poate închipuirea să tragă după dânsa realitatea! Taman de ăștia aveam eu acuma trebuință!

– Da ce trebăluiești acolo, om bun? îl întrebă Hristos cu glasul blajin și în clipa aceea o lumină gălbuie se răsfiră primprejurul părului său roșcovan.

– O pulă, Doamne, îi răspunse Creangă, oarecum într-o doară, că prea fuse luat pe nepregătite.

– O pulă ai zis, o pulă să-ți dea Dumnezeu, blagoslovi cu vorbe dulci Mântuitorul și își roti prin aer, în direcția mesei, palmele desfăcute. Și hai să purcedem, Petrea, se întoarse el către Sfântul Apostol, după ce-și mai învârti o dată privirile prin odaie, hai să trecem și pe la bulgari, să vedem ce-o mai fi și pe acolo, că de românii ăștia nu mai știu nici eu ce să zic. Pe ce pun ei mâna, binecuvântat fie în veci numele Domnului, tot o pulă iese. Și sunt tare amărât că în coborâșul nostru către Dunăre o să intrăm în vorbă și cu creștinul acela care tocmai acum, în zi de sărbătoare, s-a pornit să samene niște păpușoi. Sfântul Petrea, sărmanul, înțepenise de-a binelea la auzul vorbelor grele pe care le slobozise Mântuitorul, căci nu i se mai întâmplase până atunci să audă din sfânta gură asemenea bălării. Și chiar din acea clipă călătorii se și făcură nevăzuți. Uimit peste măsură de cele întâmplate, Creangă se întoarse greoi către masă cu gândul să isprăvească ce-a început. Dar nu mică îi fu mirarea când sub ochii lui, coala de hârtie proaspăt începută zvâcni o dată ca scuturată de friguri, se îmbătoșă de la mijloc și iute se făcu sul ca un rotulus mântuit din flăcările de la Alexandria, căpătă o culoare pal-vineție și se preschimbă într-o drăgălașă de pulă cu două coaie dolofane ca o piersică abia pârguită și iera acea pulă nu mare la statu, dar ușor cârmită într-o parte, degrabă gătită pentru învârtoșare, tare la hire, aprigă la mânie și anevoie de istovit. Privind-o cu ochi mari și beliți, nemăsurată fu mirarea povestitorului.

– Drăgăliță, doamne, se minună el, da văz că mare spurcăciune fu la gura Mântuitorului de mă dărui cu cioata asta bucălată, zbanghie, ciacără și așa de frumos bobosită la căpățână. Ia s-o chem degrabă și pe Tincuța, să vază și ea, sărăcuța, ce neam de bâzdâganie ne-a întrat în bojdeucă, fie-i numele de ocară, că o așa blăstămăție de știoaipă nu s-a mai arătat pe aceste meleaguri de pe vremea cumanilor. Ba mai bine o las în treaba ei, că tocmai a pus niște aluat pentru poale-n brâu și apoi nici nu se cade să vază femeia toate măscările care, doamne apără-ne, pot să-i slăbească sfiiciunea. Da într-un fel sau altul tot trebuie să-i viu de hac toroipanului și singur nu știu cum l-aș putea domoli. Tincuțo, Catincă, ia vină repede în odaie să vezi cu ochii tăi ce nici cu gândul n-ai gândit. Miluiește-ne, Doamne, după mare mila ta!

Oravița, 1921

– Apăi ce-i vrea omule, de ce mă strigi așa ca înecatul, zise Tincuța deschizând ușa cu piciorul pentru că mâinile îi erau pline de făină până la coate, și te-aș ruga să nu mă pui să-ți curăț iară pușcociul cela, tocmai amu când am mânurile pline de cocă.

– Lasă tu pușca, femeie, că doară nu de dânsa îmi arde mie la vremea aiasta, ia mai bine de te uită ce bogăție avem noi aici.

– Ptiu, drace, își scuipă Tincuța în sân și făcu doi pași îndărăt când dete cu ochii de zbanghiul mădular care se tot legăna pe masă de pe un coi pe altul, da ce-i arătania aiasta, omule?

– O pulă, Tincuță, ce să fie?

– Pulă, pulă, că doară asta văz și eu, da ce caută dânsa pe masa dumitale?

– Milostivenia cerului, femeie, ne-a pus Dumnezeu pula pe masă, dară nu de povești îmi arde mie amu. Mai bine m-ai învăța cum să mă descotorisesc de baragladină, că încă olecuță și mi se urcă în cap.

– Apăi știu și eu ce să zic, de unde s-o apuc și pe ce cărare să merg, că doară mie nu-mi mai face trebuință, iară dumitale nu-ți mai șade bine cu dânsa, că ai făcut burdihanul cela cât un poloboc, să mă ierți. Da lasă, nu te pierde cu firea, că știu eu pe cineva care te-a scăpa de necaz, o femeie bătrână și cuvioasă care este și stareță la mănăstirea din deal.

– Muierea tot muiere, simțitoare și slabă la minte, zise ca pentru sine povestitorul, într-un oftat prelung, da cum crezi tu, femeie, continuă el cu voce tare, că preacuvioasa ar avea leac pentru... și arătă cu o mișcare a capului către tăblia mesei.

– În privința asta să nu-ți faci matale prea multe griji, că măicuța este trecută prin ciur și prin dârmon. Înainte de a lua calea credinței și de a-și închina viața Domnului, sfinția sa a pătimit cât alții nu pot duce și a făcut și olecuță de negoț la Țarigrad. M-oi duce amu degrabă să mă rog de dânsa să vie să ne curățească.

N-a trecut nici răgazul pentru răsucirea unei țigări mai răsărite, cum ar fi de pildă un trabuc tocmai potrivit pentru felurite lucruri nepotrivite, că Tincuța se și întoarse însoțită de un potâng de babă învesmântată în straie cernite, abia târându-și picioarele ajutată de un baston de bambus bine lustruit, dar cu niște ochi ce se mișcau plini de lăcomie la umbra maramei și a brazdelor adânci de pe frunte.

– Dumnezeu să te binecuvânteze, fiule, zise ea făcând semnul crucii cu muchia palmei.

– Amin, îi răspunse povestitorul.

– Care-i necazul, fiule, și cu ce ți-aș pute fi de ajutor?

– Privește, sfinția ta, și dumirește-te singură.

– A-le-leiii, ține-mi Doamne hirea și mă izbăvește de cel rău, da aiasta ce mai e creștine?

– O pulă, să mă ierți, măicuță... măicuță... da cum îți zice, sfinția ta, nu-ți fie cu supărare? Pe care nume aș putea să te strig?

– Cel lumesc ori cel de cununie cu Mântuitorul?

– Cel sfânt, măicuță, cel de împreunare cu Domnul, că doară numai strigarea aceluia se înalță până la ceruri.

– Filofalia, fiule.

– Binecuvântat nume, milostivia ta!

– De la Domnul, fiule, ca tot ce ne bucură cu izbândă au ne întristează cu amărăciune... vai de zilele mele, da fruuu... ptiu, ducă-se pe pustii, cum ziceai că o cheamă?

– Pulă, măicuță, nu-ți fie cu supărare.

– Sfinte Iisuse, da slobod mai ești la gură, mânca-i-ai numele, și ce-ai vrea să fac amu eu cu dânsa?

– Să mă izbăvești de proclete, sfinția ta, și s-o duci tocmai acolo unde și-a potcovit mutu iapa și și-a înțărcat dracu prăsila, că nu mai am putere s-o rabd.

– Huo, fiule, ia nu te mai avânta așa că nu-i atât de ușor... și apoi nici nu se cuvine să alungi cu asemenea vorbe grele ce vine de la Dumnezeu.

– Milostivește-te, măicuță Filofalia, învață-mă ce să fac și-ți voi fi recunoscător tot restul zilelor mele și apoi ți-oi da și o... o... răzbelitură din asta pe deasupra.

– Ce mi-i da pe deasupra, fiule, că sunt cam tare de ureche?

– O pulă, măicuță, nu-ți fie cu supărare.

– Bată-te să te bată, că tare mai ești darnic la faptă și nămolos la vorbă. Până la urmă ne-om înțelege noi, că de-aia suntem creștini. Da ia ieși matale puțin prin ogradă și mai dă cu sâneața ceea la ciori, că ți-a mers buhul cum le zburătăceai prin livezile Goliei, și mă lasă pe mine olecuță singură cu dânsa și unde nu mi ți-oi lovi-o eu cu o rugăciune de i-o pieri pofta să se mai zbenguie pe mesele românilor.

Nu apucă bine Creangă să închidă ușa pe dinafară și să-și cerceteze cremenea de la cocoașele pustii, că numai ce auzi venind din odaie un șuierat prelung, ceva între mirare și jale, împreună cu zgomote de lucruri trântite și cu frânturi de vorbe... stai, șturlubatico, ... o-o-o-o, că nă-răva-șă-ă-ă-ă ma-a-a-ai e-e-ești..., ... ajunge-e-e-e, mamă, vrei să mă ba-a-agi în mormânt... și altele pe care povestitorul, din pricina îndepărtării, le deslușea din ce în ce mai greu. Și totul, până la urmă, se prăvăli într-un pocnet greu, ce umplu cu ecoul lui întreaga văioagă a Țicăului, apoi se stinse încet, odată cu ultimele fâlfâiri ale stolurilor de ciori, înnegurate și cuprinse de sperietură. După o bucată de vreme, să fi tot fost cam de preț de un ceas bătut pe muchie, maica stareță ieși în prag, își netezi cu amândouă palmele veșmântul și cu ochii ațintiți către soare se scărpină îndelung, cu degetul mic, în ureche. Întocmai ca în filmul **Trenuri bine păzite.**

– Da pe unde ești, fiule, strigă ea apoi, cercetând cu privirile aprinse prin lăstărișul grădinii.

– Aicea, măicuță Filofalia, răspunse Creangă târându-și ciubotele grele printre boscheți, mă lupt cu păcătoasele aiastea de ciori. A fost anevoioasă rugăciunea?

– Din cale-afară, maică, greu de tot. Da Dumnezeu m-a întărit și i-am venit făcăturii de hac.

– Binecuvântat fie în veac numele lui!

– Amin, fiule, că de la el ne vin toate puterile și la el purced toate nădejdile noastre.

– Și ce-i de făcut măicuță?

– De-amu, fiule, e floare la ureche. Te-ai porni matale și-i scrie pe un vraf de hârtie, orice ți-a veni prin minte că oricum tot o... cum spuneai că o chemă?

– Pulă, măicuță.

– Așa fiule,... că tot una din aceea va ieși. După ce ți-ai făcut, așa, cam o straiță îndesată bine, te pui la tren și mergi cu ele la București. Acolo tragi drept la cârciuma Breslei Povestitorilor și strigi fără sfială:

hai la pule de vânzareee,
hai la pule de vânzareeee...
pule vesele și tari
pentru poetese mari.

Și Dumnezeu te va ajuta, că am văzut eu cât ești de larg la suflet, să te întorci

acasă cu mare belșug de parale.

- Da cum se folosesc, maică Filofalia, că în zadar le vând dacă n-oi ști să-mi și povățuiesc cumpărătoarele.

– Așa, bată-te să te bată, că era să uit. Da aiasta nici nu-i de mirare că prin câte am trecut eu amu, de mirare ar hi să mai am ținere de minte! Când oarecui îi va veni pofta, nu s-ar visa, să pornească făcătura aiasta, că nici nu știu cum să-i mai spun, nu trebuie decât să fluiere lung și fără nici un fel de îngândurare. Atunci scârboșenia, pe care Dumnezeu a blăstemat-o să nu mai aibă hodină, va ști ea singură să-și facă lucrarea. Iar când treaba se va mântui și în casă va domni mulțămirea, nu trebuie să-i spui nărăvașiei decât atât: huoo, haram nesătios! Și nici un fel de tulburare n-are să mai hie.

– Mulțumescu-ți din suflet, maică Filofalia, Dumnezeu să te aibe în paza lui. Mergi amu cu bine și întinde mâna ta milostivă tuturor celora care au trebuință de dânsa, că eu m-oi ruga pentru sănătatea dumitale câte zilișoare oi mai avea de pătimit pe pământul aista de aici înainte.

– Frumos ai grăit, fiule, și bine se vede că răspopirea nu ți-a stins și harul, da parcă..., să nu mi-o iei amu în nume de rău, ziceai și de ceva pe deasupra!

– Of, măicuță, m-am luat iute cu bucuria și mi-a ieșit din cap. Să mai scriu câteva, ori e bună aiasta pe care tocmai ai descântat-o?

– Aiasta, fiule, aiasta, că de-amu îi știu tot năravul. Da să nu crezi cumva că mi-ar face vreo trebuință, doamne ferește! O iau numai așa, ca semn al păcatului, și să le arăt..., ia dă-te mai aproape să nu ne audă careva, și măicuțelor mai înfierbântate la trup și mai crude la minte ce înfățișare hidoasă are ispita și de ce trebuie dânsele să se ferească. Material didactic și atâta tot, fiule, că doară n-ai crede cumva...

– Înțeleaptă ești, sfinția ta, și curat e gândul care te-a cercetat.

– Dumnezeu să te binecuvânteze, fiule.

– Amin, măicuță Filofalia, blagoslovit fie în veci numele tău și umblă matale sănătoasă!

Și de cum plecă bătrâna, ce mai freamăt, ce mai zbucium; cuprins parcă de friguri, Creangă nu-și mai găsea astâmpărul. Lua din vraful de hârtie coală după coală, uneori le mai și netezea din obișnuință cu dosul palmei, dar, de cele mai multe ori, se repezea în ele direct cu ascuțișul peanei muiat în călimară și scria fără hodină, cu privirile goale și rătăcite. Dacă l-ar fi văzut cineva de la oarece distanță, putea să jure în fața altarului că, după încordarea chipului și după șiroaiele de nădușeală de la tâmple, preacucernicul diacon s-a pornit la rescrierea Sfintelor Evanghelii. Una după alta, ca purtate de vânt, colile se așăzau o vreme pe colțul mesei apoi, scuturate de un fior de dincolo de puterea firii, numai ce mi ți se rostogoleau ca o clătită, se frângeau de mijloc de ziceai că acușica se rup în două și ca vântul mi se preschimbau în drăgălașe de pule de toate soiurile și de toate culorile. Unele erau cam zbârcite, gulerate, cu capetele negricioase și cu greu își ațineau semeția, de mai că-ți venea a zice că nici binecuvântata Viagra nu le-ar putea fi de mare folos, vreo câteva păreau că plesnesc sub încordarea țesăturilor de vinișoare, iar botul dumnealor, rozaliu și îmbufnat, se ițea cu privirea-i ciclopică tocmai către tavanul odăii, după cum altele, pline de înțelepciune, respirau ușor, ca o fiară la pândă, gata în orice clipă să se pună în lucrare și să-și dovedească buna învățătură și tainicul meșteșug. Capetele lor îmbujorate și rotofeie zvâcneau din când în când în culcușul lor cald, apoi se leneveau iară și palpitau suav ca gușa verzuie a unui guster amorțit sub bătaia piezișă a soarelui. Ba câteva erau chiar albe, moi și pufoase ca și când ar fi fost proaspăt îmbăiate în Cocolino. Și multe zdrahoance, boțoghine, zglimboiuri, mătărângi, ștrumeleaguri, măciuci și prepuțuri ar mai fi scris cu mâna lui cea măiastră cinstitul diacon, dacă o rază roșietică nu s-ar fi strecurat printr-o spărtură a băsicii de porc care ținea loc de geam, căzând direct pe călimară și de acolo, abătută de sticlă, taman pe coala gălbuie de hârtie, alături de ascuțișul penei. Ca trezit fără veste dintr-un vis adânc, Creangă se scărpină la ochi și privi către fereastră.

– Futu-i-aș potlogul mă-sii de treabă, zise el ca pentru sine, dar cu voce tare, că mă luai cu lucrul și nici n-am băgat de seamă când s-a făcut de asfințit. O fi mântuit și Tincuța oala ceea de sarmale și o fi rumenit și niscaiva plăcințele, că mi se căscă în stomah o gură de balaure. Ptiu, da bun spor am avut, își mai spuse, de data asta în gând, uitându-se lacom la grămăjoara de pule adunată pe masă, ba și la un mănunchi nu tocmai de hulit ce alunecase de pe tăblie din pricina neastâmpărului și acuma se frământa printre oale și pe la picioarele mesei, dacă o da Sântul Sisoe și preacucernicul Havacuc să meargă bine și târgul, apoi gospodărească treabă o ieși până la urmă și din pocinogul aista. N-oi pute eu ști amu cum a hi anul aista la legume, la fânațuri ori la păpușoi, da la pule se arată cu mare belșug, apără-ne Doamne și ne izbăvește de cel viclean!

– N-ai vrea Nicuță să iei și dumneata ceva în gură, zise Catinca deschizând ușa tot cu piciorul, că de azi dimineață de când trebăluiești într-una te-or fi ros șobolanii la rânză... vai de păcatele mele, da ce-i omule în odaia noastră, ce-i cu șerpăria aiasta de lângă masă? Om în toată hirea ești tu, ai tu ceva glagorie în capul cela cât bolovanul de te-ai apucat să umpli casa de spurcăciuni? Dacă aude cumva domnu Titu ori calcă pe aicea conu Mihai, pe unde scoți tu cămeșa? Nu-ți crapă obrazul cela de rușine că în loc să mai pui câte ceva la Abecedar ai căptușit valea Țicăului cu viitura aiasta de pule..., vai, arză-le-ar vâlvătăile iadului că mi-o luă și mie gura pe dinainte.

– Taci, femeie, se răsti Creangă înnodându-și brăcinarul pe sub poalele cămășoiului, taci și nu-ți mai răci gura de pomană. Că doară toată povestea aiasta e cu tâlc, pentru că aicea e chiar lucrarea lui Dumnezeu. Nu mâine că e luni și nu se cade să pleci de lunea la drum cu asemenea marfă, da marți, dis-de-dimineață, negreșit le rânduiesc în desagă și mă pun cu ele la tren să le vând pe bani buni cucoanelor de la București. Că maica Filofalia, pe care dumneata mi-ai adus-o, fie-i în veci numele pomenit, nu m-a hi învățat ea de rău. Da până una alta, nu mai sta așa cu cepele belite, pregătește-mi degrabă și mie lădoiul cela, în care îmi țin pușcociul și cele trebuincioase pentru stârpirea cioroilor, să le așez în dânsul până când a hi să mă pornesc la drum. Și mai adă și-un braț de iarbă să le fac olecuță de pat, să nu-și zdrelească, mititelele, bunătate de căpățână în lemnul aista vârtos.

Femeie milostivă, plecată în fața bărbatului și cu frica lui Dumnezeu, Catinca scoase sâneața din ladă, puse mai la o parte vergeaua, câteva bucăți de cremene, o păpușă de câlți, o cutiuță cu alice și vreo două cutii de tablă roșie pline cu iarbă de pușcă nemțească și scutură bine înlăuntru, cu privirile ațintite pe fundul lăzii și cu gândurile departe, răzlețite fără nici o pricină. Își suflecă apoi mânecile cămeșii, deschise iar ușa cu piciorul și după ce smulse o seceră înfiptă în capătul grinzii de la prispă tăie, așa, ca la un braț de otavă fragedă și moale. Pe care o așternu după aceea pe fundul lăzii cu multă băgare de seamă, o netezi de câteva ori cu mișcări prelungi și, abia înăbușindu-și în vârful buzelor un oftat, strigă cu gals tare:

- Unde ești omule, că numai de treaba aiasta n-aveam eu amu nevoie!

– Iacătă-mă, îs aici, mă răcorii și eu oleacă la hârdău, că m-au trecut toate nădușelile de atâta încordare. Da matale ai isprăvit cu lădoiul, e gata culcușul cela? mai întrebă el pășind crăcănat către ușă în timp ce-și tampona ceafa cu o cârpă udă.

– Lădoiul e gata, că tocmai aiasta voiam să-ți spui.

– Atunci să le burdușesc acolo, mâncale-ar ciorile să le mănânce de hiclene și de neastâmpărate ce sunt. Lasă-le numa că mi ți le-oi înghionti eu amu de le-o trece încârlibatelor toată zburdălnicia într-o clipită.

– Ba mai bine ți-i vedea de treabă și te-i purta frumos cu dânsele, că doară singur ai spus că aici e puterea lui Dumnezeu și așteptăm și ceva cheag de pe urma lor. Și să mai ai dumneata grijă să le așezi frumos, zău așa, să nu le dai drumul prea de sus, că cine știe ce stricăciune ar putea să pățească, închinatele.

Fără să mai zică nimic, Creangă adună una câte una daravelele împrăștiate cam peste tot și le așează frumos în ladă. Apoi trânti capacul și-și frecă palmele gospodărește.

– Iacă, Tincuțo, că am isprăvit. Cu voia lui Dumnezeu, până poimâine dimineață ne putem și noi hodini fără grijă.

– Or n-ar fi bine, omule, zic și eu, așa, ca femeia, să lași capacul nițeluș deschis, să intre o abureală de aer, să nu se sufoce blăstămățiile alea?

– Și să le dau și ceva de rumegat, să nu crape de foame până marți?

– Eu zic că n-ar fi rău, da dneata ești bărbat și pe poate le știi mai bine. Amu hai să mănânci olecuță, că s-or hi sleit sarmalele celea și plăcintele or hi încremenit de tot.

După ce s-a ospătat bine, Creangă i-a mulțumit frumos Tincuței, a rupt din mătură un fir de sorg și s-a scobit între dinți, apoi a ieșit afară unde și-a clătit gura îndelung și a făcut gargară cu ceai de busuioc. Privind în sus, peste vârfurile copacilor, a văzut că târgul arde în văpaia asfințitului și a simțit înlăuntru o chemare surdă, ca un boncălăit de cerb în amurg.

– Eu m-oi duce oleacă pe la Bolta rece, a zis el, într-o doară, paote m-oi vedea acolo și cu fratele Mihai.

– Mergi sănătos, da vezi să nu stai până se face de ziuă că doară te așteaptă drum lung și nici să nu hi prea slobod la gură, să afle tot târgul ce ispravă ai făcut dneata astăzi.

Apoi s-a făcut seara și din nou dimineața. Și dacă tot s-a făcut dimineața și a băut vreo două burți zdravene de vin după ce a gustat și doi pui la ceaun, stropiți din belșug cu mujdei de usturoi, Creangă s-a pornit cătinel, cu mersul legănat, către casă. Întrebat de părintele Sofronie de la mănăstirea Goliei de ce-i așa de grăbit, ori l-au îngreunat bătrânețile și nu mai ține la băutură, el a zis:

- Ba nu, sfinția ta, că loc ar mai hi pentru încă un coteț de pui la ceaun și pentru o butie întreagă de tulburel, ba și pentru niscaiva chiroști pe deasupra, însă am de plecat cu noaptea-n cap la București, să fac o înțelegere cu Socec. Și nu mă duc tocmai cu mâna goală, am în straiță un mănunchi de snoave și de pilde care negreșit îi vor fi de mare folos tineretului. Că doară cine altcineva dacă nu noi, oamenii cu scaun la cap, să se îngrijească de buna rânduială a minții și de sănătatea sufletească a vlăstarelor de astăzi care vor fi pomii roditori de mâine?

Părintele Sofronie a clătinat aprobator din barba cât un măturoi, și-a dus mâna stângă la inimă, iar cu drepata a ridicat stacana la gură și a dat-o peste cap. Și în gâlgâitul ei liniștitor, ușor crăcănat, dar drept la pas și apăsat la călcătură, Creangă a prins a coborî mai pe la marginea drumului, târându-și ciubotele prin iarba măruntă și prăfoasă. Prin ceața care nu se risipise încă, din toate părțile se rostogolea croncănitul ciorilor în care se amesteca și câte un fluierat de mierloi rătăcit și bătrân. Din loc în loc mai urcau în văzduh și cotcodăceli de găini și cântece ascuțite de cocoș, iar pe ulițele desfundate scârțâiau roțile căruțelor și se căcau din mers, scoțând aburi din nări și de sub coadă, caii sacagiilor.

(Fragment din textul cu același nume, în curs de pregătire pentru publicarea în volum)

Oravița, 1909

Pavel Șușară

Povestea povestitorilor

Despre Cercul Literar

Alexandru Ruja

OVID. S. CROHMĂLNICEANU — KLAUS HEITMANN
Cercul Literar de la Sibiu
Editura Universalia, București, 2000, 431 pag.

Cercul Literar de la Sibiu de Ovid S. Crohmălniceanu și Klaus Heitmann este o carte bizară, cuprinzând pagini de încântătoare analize și comentarii, dar și de surprinzătoare și plictisitoare platitudini, cu informații sub care se poate observa o muncă serioasă de documentare, dar și cu lipsa de informație acolo unde ea, totuși, stătea la îndemână sau putea fi obținută. Cartea merge într-un sistem sinuos, cu înălțări și coborâri. Având doi autori era mult mai bine dacă se preciza capitolul elaborat de fiecare dintre aceștia. Din câteva fragmente de scrisori publicate de Ioana Pârvulescu ("România literară", nr. 18/2000) putem deduce o parte din ceea ce a scris Ovid. S. Crohmălniceanu. "Berlin, 28.03.96 (...). Am fost prins cu încheierea primei părți din lucrarea despre Cercul Literar de la Sibiu. Slavă Domnului, am dat-o gata! Am redactat 60-70 de pagini care-mi revin prin contract pe întâiul semestru"; "Berlin, 18.09.96 (...). Acum trebuie să mă apuc de partea a doua a lucrării, adică contribuția poetică a Cercului Literar de la Sibiu"; "19/10.98 (...). Eu mă apuc să redactez, de la 1 noiembrie, ultima parte a lucrării, critica la Cercul Literar (Negoițescu, Regman, Ovidiu Cotruș, Balotă, Radu Enescu, Todoran) și apoi proza". Nu putem afirma cu certitudine că celelalte capitole au fost scrise de Klaus Heitmann.

Proiect vast, lucrarea încearcă să se ocupe de întreaga activitate a cerchiștilor, de la formarea și afirmarea Cercului Literar până la ultimele apariții editoriale ale membrilor acestuia — **Influențe modelatoare și catalitice; Formarea, activitatea și afirmarea Cercului Literar; O istorie agitată, Resurecția baladei în Cercul Literar de la Sibiu, Contribuția lirică nebaladescă a Cercului Literar, Teatrul Euphorionist, Prezența în câmpul criticii, istoriei literare și eseisticii, Traducerile, Proza.** Le lipsește autorilor forța de a materializa un asemenea proiect, atât în profunzime cât și în vastitatea sa. Dacă la capitolul **critica, istoria literară și eseistica** se scriu lucruri interesante, deși incomplete, despre I. Negoițescu, Nicolae Balotă, Cornel Regman, nu același lucru se întâmplă cu Ovidiu Cotruș sau Eugen Todoran. Lectura acestor autori pare că s-a făcut mereu în grabă, sub presiunea timpului. Deși, cel puțin pe Eugen Todoran, Ovid S. Crohmălniceanu trebuia să-l cunoască mai bine. Nu înțelegem de ce, având în mână volumul **Maiorescu** al acestuia (din moment ce îl citează), la numărul de pagini se trece semnul întrebării (?P.), când putea fi consemnat, așa cum se procedează în cazul celorlalte volume (volumul are 415 pagini). Același semn de întrebare apare la anul morții lui Eugen Todoran (anul 1997), informație pe care autorul capitolului o putea obține fără mari dificultăți.

Deci, în destule părți ale ei cartea pare neterminată, neîncheiată; rigoarea științifică nu însoțește peste tot o muncă grea, depusă pentru elaborarea cărții. La lectură, trăiești o stare ciudată, că în faza finală a cărții cineva trebuia să mai facă unele completări și nu le-a mai făcut. În **câteva considerații finale**, la problemele de cronologie și recepție se scrie, la un moment dat, în legătură cu I.D. Sârbu, după ce se consemnează volumul **Traversarea cortinei:** "Un cancer la gât, se știe, închide pentru totdeauna "gura rea" a personajului principal, punând capăt spiritualei corespondențe. Dar tocmai prin verva sarcastică a epistolierului craiovean, ea a fost foarte gustată. Faptul l-a determinat pe criticul Cornel Ungureanu să dea la iveală alt pachet de scrisori ale lui I.D. Sârbu către foste iubite ale sale și actrițe sau diverse persoane cultivate de el". Acest text are nota **29**, ce apare și la subsol doar cu consemnarea "I.D. Sârbu"; evident o consemnare incorectă și incompletă. Nota trebuia să cuprindă următorul titlu al cărții; I.D. Sârbu **Iarna bolnavă de cancer. Un "roman epistolar" gândit de Cornel Ungureanu.** Scrisori către Deliu Petroiu, Mina și Ion Maxim, Delia Cotruș (Editura Curtea Veche, București, 1998, 148 pag.). Probabil, autorii au auzit de carte, dar nu au reușit să o citească, altfel nu putem explica afirmația că aceasta ar cuprinde scrisori către "foste iubite ale sale sau actrițe". Din opera și corespondența lui I.D. Sârbu s-a publicat destul de mult în ultima vreme. Amintesc doar I.D. Sârbu **Scrisori către bunul Dumnezeu** (Editura Apostrof, Cluj, 1998, 241 pag., ediție îngrijită de Ion Vartic), care cuprinde scrisori către Eta Boeriu, Nicolae Boeriu, Elisabeta Pop, Liviu Rusu, Tinca Rusu, Liana și Cristina Rusu, Horia Stanca.

Revenind la textul despre Ovidiu Cotruș este de remarcat comentariul la studiile din **Meditații critice.** Se evidențiază propensiunea filosofică și faptul că în discuția pe probleme estetice teoria lui Ovidiu Cotruș reprezintă chiar estetica promovată de Cercul Literar. Este adevărat că Ovidiu Cotruș ajunge "să expună o teorie axiologică bine articulată", dar tocmai temeiurile și extinderile acestei teorii trebuiau mai larg discutate. De altfel, în întreaga carte preocupările pentru estetică ale cerchiștilor sunt expediate în comentarii sumare sau sunt neglijate.

Se știe că la începuturile activității lor cerchiștii au fost preocupați de estetică. Lucrarea lui Radu Stanca **Problema cititului**, publicată de Mircea Muthu (Editura Clusium, 1997) este consemnată în carte, dar nu și comentată. Teza de licență în litere și filosofie a lui Radu Stanca, structurată pe problemele esențiale ale cititului (**Originea și natura cititului; Tipurile cititului; Tipurile cititului adecvat estetic; Problema educației literare**) proiectează și anunță teoria modernă a lecturii. Nu se scrie nimic despre preocupările pentru estetică ale lui Deliu Petroiu, rămase nefinalizate din cauza vremurilor vitrege care i-au dispersat pe cerchiști. O atentă privire asupra preocupărilor pentru estetică și filosofie ale cerchiștilor ar fi dus la o mai corectă înțelegere și a criticii promovate de Eugen Todoran ca și a cărților scrise de acesta.

Nu este prea clar ce înțelege autorul (sau autorii) prin "scena criticii", atunci când afirmă că Eugen Todoran a rămas "într-un plan secundar pe scena criticii", de vreme ce cărțile acestuia **Eminescu** (1972) și **Maiorescu** (1977) au schimbat perspectiva asupra interpretării operei eminesciene și asupra înțelegerii operei lui Maiorescu. În perioada postbelică, exegezele care reprezintă un moment important în eminescologie și dau o altă perspectivă interpretării aparțin celor doi cerchiști — I. Negoițescu și Eugen Todoran.

Comentariul acordat lui Eugen Todoran este nu numai sumar în raport cu cărțile acestuia, dar și cu afirmații ce dovedesc, dacă nu o incapacitate de a înțelege opera criticului, cel puțin o inaderență la ideile ei. Termenul de critică "științifică" a fost vehiculat de mulți și după bunul plac. Dacă nu se explică ce înseamnă aceasta, atunci afirmația că Eugen Todoran "e hotărât un partizan al criticii "științifice", la antipodul celei lovinesciene sau călinesciene" rămâne o simplă aserțiune fără acoperire. Credem că Eugen Todoran este un promotor al criticii fenomenologice la noi. Un succint comentariu se acordă și cărții despre Lucian Blaga, în care afirmația esențială o considerăm eronată. Dacă nu este semnul unei imposibilități de a înțelege demersul exegetic al lui Eugen Todoran, atunci eroarea vine dintr-o lectură fragmentară sau pripită a textului. Aproape în toată lucrarea, Eugen Todoran discută și despre expresionism în relație cu opera lui Lucian Blaga, iar în unele capitole în mod special despre expresionism și legătura cu mitul (**Modernismul și noul stil, Stilul expresionismului**). Pentru a înțelege legătura dintre mitul arhaic și mitul modern al poeziei trebuie să ai o viziune de adâncime asupra acesteia, fiindcă scrie Eugen Todoran "o astfel de perspectivă implică un dialog de adâncime între mitologiile arhaice ale culturii folclorice și mitul modern al poeziei, interesând deopotrivă istoria și sociologia literaturii, în special filosofia culturii, cât și estetica și critica literară". De unde, atunci, concluzia că Eugen Todoran refuză "să recunoască ecourile estetice tot moderne, expresioniste, în gustul pentru "originar", "primitiv", "ancestral"?

În privința primei perioade din activitatea **Cercului Literar**, cartea lui Ovid. S. Crohmălniceanu și Klaus Heitmann nu aduce lucruri substanțial noi față de lucrarea lui Petru Poantă, care are exact același titlu: **Cercul Literar de la Sibiu** (Editura Clusium, 1997). Excepție face discuția privind influențele modelatoare și catalitice, în care cei doi autori redau probleme privind relația și influențele culturii germane asupra literaturii române. Apoi, autorii discută mai larg despre revistă și **Manifest.** În privința celui din urmă viziunea pare, totuși, reducționistă, când se insistă pe ideea că **Manifestul** ar fi, de fapt, o preluare a ideilor și obiectivelor lui E. Lovinescu. "Oricum ar sta lucrurile, abținându-ne de a mitiza conținutul **Manifestului** (tendință foarte răspândită printre comentatorii lui), e greu să-i descoperim idei originale. Textul scrisorii se mulțumește a mărturisi adeziunea deplină a semnatarilor ei la obiectivele pentru care a militat o viață întreagă E Lovinescu". Comentarii dense în idei sunt cele despre **euphorionism, resurecția baladei** și **teatru.** Euphorion simbolizează ideea unei sinteze, care la nivelul culturii poate avea rezultate benefice.

"Ar fi vorba, practic, înțelegem de realizarea unei sinteze superioare între sudul greco-latin și nordul germanic, antichitate și modernitate, clasicism și romantism, sporind în acest nou aliaj ponderea spiritului antic". Bine scris este și capitolul despre Wolf von Aichelburg (**Un poet german în mijlocul "cerchiștilor"**).

Cercul Literar a reprezentat în cultura română un moment al deschiderii europene a acesteia. Dar nu prin imitare, ci printr-o revitalizare, în viziune modernă, a ethosului național. Într-un capitol — **europenismul, ca aspirație națională românească** — se accentuează ideea, cu caracter de considerație finală. "Situat la hotarul despărțitor al Occidentului de Orient, sufletul românesc s-a întrebat mereu, cu care din aceste mari spații culturale resimte afinitățile sale cele mai profunde? Problema nu a fost invenție intelectuală, ci exista efectiv. Limba și originea latină îi trăgea pe români spre Apus. Religia ortodoxă, ca și lunga dominație turcească a Principatelor legau existența lor de Răsărit. În fond, era vorba pentru ei de a se simți sau nu ca făcând parte din Europa, fiindcă Orientul l-au privit întotdeauna drept altceva, Levantul, Bizanțul, Asia. Afirmându-și manifest apartenența transilvană și sentimentul de înrudire cu corifeii Școlii Ardelene, "cerchiștii" făceau o opțiune hotărâtă în dilema pomenită. Ei alegeau net Europa și și-au dat tot timpul osteneala să exprime consonanța sufletului românesc cu ea".

Opera poetică

O amplă ediție din poezia eminesciană, în bune condiții grafice, a realizat Dumitru Irimia — **Mihai Eminescu Opera poetică** (Editura Polirom, Iași, 1999, 712 pag.). Ca și Perspessicius la începutul activității sale de editor în descifrarea manuscriselor eminesciene și Dumitru Irimia consideră actul (re)editării unul temerar, "ți-l asumi numai cu condiția smereniei și conștiința că peste toate neîmplinirile, ediția pe care o pui în circulație trădează cât mai puțin identitatea cea adevărată a lumii poetice eminesciene".

Arătând că principiul poetic eminescian este al **îngemănării**, Dumitru Irimia accentuează o particularitate a creației eminesciene, pusă în evidență și printr-o altă perspectivă a lecturii. "În acest sens, Eminescu este întâiul poet român care, pe de o parte, **nu mai descrie** "poetic" lumea, ci **își asumă întrebările ființei**, pe de alta, schimbă radical esența poeziei: nu creație artistică **prin limbă** (ca la Alecsandri, spre exemplu), ci creație artistică **în limbă**".

Volumul este organizat pe două secțiuni mari: antume și postume. Ediția nu cuprinde toată opera poetică eminesciană, dar cum scrie Dumitru Irimia "poate da o imagine a universului semantic și a structurilor de limbaj prin care această lume de sensuri s-a întemeiat și se desfășoară în permanență".

Poemul ciocârliei

Mircea Dobrovicescu

Motto:
Ce pace în Natură!
Și câtă simplitate!
Zboară spre înălțime focul!
Pleacă-se în sânul pământului piatra!
O ciocârlie se înalță spre cer,
Soarele, prin zăbrelele norilor,
Își aruncă coroana de aur în fluviu. (1)

Decupam respirația femeii,
Un uliu al ciocârliilor (aproape ca mine)
ce-mi zgâria pieptul cu o unghie – Erai transpirată,
norii treceau deasupra mea
și ciocârliile, balansându-se, purtau
pe aripile lor bucla de aur a soarelui
De atunci am devenit
uliu al ciocârliilor
și cu voi am fost cântecul,
zidind în rana mea – în penele voastre galbene
cenușii,
tristețea lumii prinsă în plase de păsărari
O, Ciocârlii vândute la măcelărie
sau pe benzi de magnetofon
în marile orașe, oarbe de atâtea drumuri solare,
înfricoșate de ulii și șerpi
sau de tunetul armei, un fulger de sânge albastru,
tăios,
ars de lacrimi pe care astăzi nimeni nu-l mai vede:
gălbenușul dogmatic, dintr-odată uscat: marile țarini
acoperite de cuiburi, iarbă sau grâu, Pământul
cu brațe
de piatră peste care s-a înălțat Cerul, strivind
sub greutatea ei apa primitivă – Moartea eternă:
Marea fecundând neîncetat Viața, lupta dintre
ulii și ciocârlii
Alauda Arvensis,
soldat din Alauda Galia, deschise o ușă
și intră în casa onirică:
se numește Lia, fusta de spice îi atârnă pe șold,
se aruncă în apă după soarele ce se pierde în râu
O adiere ușoară a ridicat-o până aproape de cer
apa plutește acum sub aripile ei

Alauda
crestele deșertului decupează amintirea,
lupi și leoaice cad fără viață,
de o parte și de alta a drumului:
abisul, nisipul, zdrențele.
Trupul tău ca o triremă străbate Timpul
și iată – portul: Palatul Soarelui țâșnind
dintre dune ca o fântână arteziană
Te-ai aruncat în apă cântând
și vocea ta a început să se subțieze,
corpul ți s-a acoperit de boabe de grâu
apoi de pene și aripile tale – micuțe,
o clipă, au orbit soarele

Alauda
Luna-i o lumânare aprinsă
luminând turmele de lupi pe câmpul de luptă
acoperit de leșuri de ceară și mărăcini
Vântul îți mângâie coapsele supte de foame
și Zăpada – un cal alb – a început să necheze;
– ai îmbrăcat mantaua unui soldat mort,
apoi a izbit cu pumnii Vântul.
Deodată, ai văzut că ești mai ușoară:
– Dimineața zburai spre soare sub un câmp
acoperit de zăpezi și corbi

Alauda
deasupra perdelei de ploaie – inelul,
șina de sânge șinuită pe roata de cer
rostogolindu-se împreună cu ploaia
sub cerul mlaștină înnodată
de sulițele puse cruciș: Amintirea
soldatului a legat-o cu lanțuri
de amintirea primului război civil: poiana
lui Cadmus, tropot de cai – drumuri ocolite
prin interiorul ei de câmpie-odaie –
coiful-bufniță-cuib pentru căpățâna descăpățânată,
se mișcă în noapte ca un felinar de căruță (luna
de a doua zi).
Și deodată s-a trezit zburând: "Eram o pasăre
necunoscută
ce împingea cu pieptul roata soarelui roșu spre răsărit".

Alauda
se-nalță spre zbor spre buzele-flăcări
inel peste buze – inel al fântânii, Vârtejul
șerpuiește frunză de lumină în scorbura oglinzii:
sărutul perfect-spirala,
tremurul apei și Vântul din sticlă devorând
la infinit, în urcuș, o femeie cu aripi de pasăre
și dintr-odată ai devenit mai ușoară, apoi o imagine
ce s-a pierdut în mușchii lipiți de memorie
ai sticlei apoase – o respirație a Soarelui

Alauda
soarele din dealul de sticlă,
păianjen cu picioare-izvor
ondulate-n salturi de șarpe, înghițitor
de codru și cerbi, cusut pe dinăuntru
cu flăcări, îngrășat de fulgere și pânze
de frig: aproape de câmpie abia se mai mișcă,
se târăște sub apa de argint ca într-un tunel.
Calul intră în defileul râului
de trei ori a lovit cu saboții
de fier stânca fulgerată. Fornăie
văzându-și chipul din valuri
cum începe să se onduleze
și din alb să devină de flăcări;
deodată începe să se răcească
și din roșu să devină transparent,
înfricoșat a început să alerge
în jurul muntelui: când i s-a spart prima
pocoavă s-a oprit. Femeia
– înainte de a sări în șa – îl descântă
cu iarbă și amândoi
au devenit un fulger albastru,
o pasăre pierdută sub oglinzi

– A venit mirele? Cine bate la poartă?
– Soarele, vântul sau Moartea?
Saturat de drumurile lumii și de fluviu liniștii,
Râsul pătrunde prin uși de argint, e cavalerul
ce sparge sparge geamurile de aur și aruncă-n
grădini
fumul albastru al automobilelor lustruind veacul
și mameloanele negre ale femeilor rupte de dinți
electrici
ai coconilor adormiți
– Cine bate la poartă?
– Alauda
o spadă acoperită cu pene, mireasa preslăvitului
Soare

Alauda arvensis
soldat în "Galia alauda" apasă pe clanță
și iese din casă onirică: se numea Lia și îi era soră:
părul deschis îi atârna până la șold;
doi licitatori au transformat-o într-o cifră
și din cifră în cifră au scăzut-o la circ, în groapa
cu leoparzi
– O adiere ușoară a ridicat-o aproape de Soare
și acum iat-o plutind printre nori

Alauda
pasăre cu pene de grâu, ciugulind cuibul norilor,
păpușereasă ce aduci ploile pe frânghii de vânt
și înfricoșată de șerpi și de brazdele plugului
prin sufletul tău – strecurate de vis – se strecoară
toate tristețile lumii!

Atingeam pliscul femeii
un uliu al ciocârliilor (aproape ca mine)
și-mi răneam buzele ca de-un pumnal. Erai transpirată
norii treceau deasupra mea
și ciocârliile, balansându-se, purtau
pe aripile lor bucla de aur a soarelui

Quae in Natura quies!
Quotque simplicitas!
Volat in altum ignis
Considet in terrae gremmio, petra
In altum alauda tollitur
Per nubium concellos, sol, in medio amnis auream
coronam, iacet (1)

Notă:
Antim Ivireanu: Întoarcă-se pururi magnitul, către polus; zboară spre înălțime focul, pleacă-se în sânul pământului piatra: aleargă apele în brațele mării: și în scurte cuvinte toate lucrurile către chendirul lor să pleacă

Costume bulgărești pentru perioada de post (haine cernite), Vinga, 1930

Debut

Monica Sorana Bireescu

știi

sentimentul ăla
când tragi cu praștia:
elasticul se întinde
și simți
cum mușchii și se încordează;
ochiul țintește
și piatra șfichiuie aerul
ca un fulger...
uite
asta am simțit eu
aseară,
când te-am văzut
întâia dată
gol.

Facil

în orașul cu umbrele
oamenii sunt acadele:
unu-ți dă o sărutare,
altul – o îmbrățișare,
M. îți spune poezii,
A. te plimbă pe câmpii,
cu S. mergi la cinema,
F. îți cumpără halva,
G. te umple cu inele,
T. – cu blănuri și cu piele:

oamenii sunt acadele!

***

O Doamne, părul tău de lut
e gras și slut
și-oricât ai vrea să-aduci mireasmă
cu primăvara asta fără har
cadavrele în el se-mput
și-ntotdeauna
în zadar

IT

tovărășia unui câine vagabond
ce te urmează la jumătate de pas
mai în spate
lipăitul labelor pe asfalt
respirația sacadată
prezența aceea vie
independentă
chiar ironică

***

mă trezesc încet
e cald și
mmm, așa un fel de moleșeală
lumina e aurie ca aurul
portocalie ca o portocală
galbenă ca ursuleții joe
arămie ca zahărul ars
Arrested Development mormăie ritmuri
optimiste
și
ooof, apalabucătăriechiriagazultelefonul

life is a joke sau viața e o farsă

doar rex și vanish
mai pot face ceva.

***

aspre ca limba de vită,
palmele mele s-au schimbat peste noapte:
liniile s-au adâncit ca șanțurile ICRALului,
munții s-au ridicat ca blocurile din piața
Mărăști
și peste toate transpirația s-a întins ca o baltă
uriașă.
curând pe cuprinsul lor au început să alerge
pietoni, tramvaie, mașini,
ba chiar la un colț lângă poștă
am văzut cum A. sărută mâna unei doamne.
și cu toate astea
m-au umplut de uimire ce să vă spun
am ridicat mâinile dasupra capului
și-am aplaudat cu putere.

Copil, femeie și bărbat laolaltă. Ce altă perversitate mai mare și-ar putea dori cineva... Scâncesc puțin, apoi mă gudur, mă abandonez și în cele din urmă posed...
Ar trebui să se inventeze și un fel de mâncare al cărei gust să se schimbe pe măsură ce o înfuleci. Întâi friptură de vițel, apoi icre, ruladă și tartă cu cireșe... La fel și băutura: întâi Fetească, apoi Riesling și Chardonnay...

De pe tărâmul plicticos și obositor al cotidianului visăm la după-amieze de vacanță, la plăceri alternative petrecute în tihnă și, oricât ne-am amăgi, am da bucuroși dracului toate strădaniile pe un prânz copios și un pat cu gemete dulci...

Cultură și politică

Robert Lazu

VIRGIL NEMOIANU
România și liberalismele ei
Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, 340 p.

După ce ne-a oferit o admirabilă culegere de eseuri cu tematică teologică reeditată recent (**Jocurile divinității,** Editura Polirom, 2000), profesorul Virgil Nemoianu revine în prim-planul vieții editoriale românești cu o altă culegere de articole, de această dată consacrată binomului cultură/politică. Este vorba de volumul **România și liberalismele ei,** publicat la Editura Fundației Culturale Române. Încadrat de o serie de medalioane ale câtorva personalități autohtone marcante – Mircea Eliade, Mihai Șora, Ștefan Augustin Doinaș, Ion Negoițescu, I. D. Sârbu, Nicolae Manolescu, Norman Manea –, nucleul volumului semnat de V. Nemoianu are un caracter preponderent politologic. Dovedind prin întinsa cunoaștere a bilbiografiei de profil (clasice și moderne) o atenție sporită față de evenimente și dezbaterile politice desfășurate în ultimii ani, reputatul profesor de la Catholic University of America (Washington DC) ne invită să reflectăm la temeiurile vieții sociale contemporane.

Asemenea unor gânditori ca Sorin Antohi sau Aurelian Crăiuțu, și autorul **Teoriei secundarului** este convins că viața politică a unei țări nu poate funcționa corect în absența unor dezbateri și reflecții temeinice, sprijinite pe lucrările clasice ale domeniului. "Lozincăriile absurde, dogmatismele vide pot fi înlocuite, se cer înlocuite – afirmă răspicat V. Nemoianu în eseul "Clasicii normalității" (pp. 135-143) –, cu investigarea temeinică și deliberată a acelor autori care, treptat, de-a lungul secolelor, au clădit, cărămidă peste cărămidă, încăpătoarele și confortabilele spații de conlocuire ale oamenilor liberi" (9. 135). Măcar acum, în preajma alegerilor prezidențiale, politicienii români ar putea – prin lectura lucrării **România și liberalismele ei** – să înțeleagă că (în ciuda prejudecăților pragmatiste) nici un fel de acțiune nu poate fi eficientă fără o solidă bază teoretică. Tocmai această bază ne-o supune atenției profesorul Virgil Nemoianu, indicând cu pertinență care anume sunt cele mai importante linii directoare ale diferitelor orientări politice.

De exemplu, cea de-a treia secțiune a volumului în discuție – "Perspective de centru-dreapta" (pp. 73-123) – debutează prin clarificarea semnificațiilor termenului "conservator". După ce prezintă primul sens, cel comun, pe care acest concept îl are în discuțiile curente, V. Nemoianu enumeră alte două semnificații, mult mai dense. Astfel, într-o a doua accepțiune, termenul nostru "se suprapune parțial cu <tradiționalist>. Este vorba în acest caz de cei care, în decursul secolelor, au socotit că memoria stirpei și a tribului, cutumele istoric constituite, dar mai cu seamă modurile de existență feudale, agricole și patriarhale se cuvin a fi păstrate cu cea mai mare grijă, că orice schimbare se cuvine a fi evitată (sau măcar întâmpinată cu suspiciune îngrijorată). Tot ce e vechi e bun, universul e static, religia se cade să ne conducă în toate acțiunile și comportările noastre" (p. 76). Reprezentant uneori benefic, însă de multe ori inadecvat (mai ales sub masca naționalismului), sensul tradiționalist al conceptului "conservator" a fost depășit de un altul, foarte frecvent în lumea modernă. De fapt, e vorba "de o încercare de a **traduce** (subl. V. N.) sau a transfera valorile lumii <organice> (vechile rânduieli și legături, inclusiv dimensiunile religioase și deschiderile spre o ontologie transcendentă, inclusiv propensitățile emoționale și estetice ale acesteia) în codurile, discursurile și comportamentele lumii moderne. Nu a o refuza pe aceasta din urmă, ci a injecta în ea energii alternative, a bloca schimbarea fără stavilă și fără popas, a acționa ca o instanță selectivă a memoriei și a păstrării, a combate iraționalitatea destructivă a dinamicii absolute" (p. 77).

Pe baza acestor analize semantice, devin posibile o serie de reflecții minuțioase asupra vieții politice și ideologice românești (și nu numai). Ca probă, în finalul eseului "Conservator – un câmp semantic" (pp. 75-81) sunt indicate cele două defecte grave ale culturii politice românești post-decembriste. Primul: incapacitatea de coagulare a unui partid organic social-democrat. Al doilea: "hipertrofierea extremelor" politice. La ambele deficiențe, remediul poate fi tocmai "conservatismul" – termenul propus de profesorul Nemoianu cu referire la cel de-al treilea sens al conceptului "conservator".

Alături de alte substanțiale dezbateri politologice, autorul nostru acordă un loc eminent politicii democrat-creștine. În directă continuitate cu umanismul creștin propus în **Jocurile divinității,** este evident că pentru Virgil Nemoianu această direcție reprezintă una dintre cele mai valoroase alternative de acțiune politică. Se cuvine aici să menționăm unul dintre meritele majore ale lucrării **România și liberalismele ei:** locul de frunte (pe deplin justificat) acordat gânditorilor liberali catolici. În repetate rânduri nume ca Lamennais, Rosmini și mai ales Luigi Sturzo (unul dintre părinții democrației-creștine catolice, antifascist militant și erudit de marcă, autor al unui op teopolitic monumental intitulat **L'église et l'état** – a cărui traducere este solicitată cu insistență de V. Nemoianu), sunt invocate recunoscându-li-se autoritatea. Mai mult, în "Ce rost are o mișcare creștin-democrată?" este subliniată contribuția decisivă adusă definirii principiului subsidiarității prin enciclica papală **Quadragesimo anno** publicată în 1931. Sperăm ca, urmând sugestiile profesorului Virgil Nemoianu, rolul meritoriu jucat de gânditori catolici în constituirea unor partide politice de mare anvergură să intre în atenția politologilor și politicienilor noștri.

Urmărind expunerea demo-creștinismului efectuată atât din punct de vedere istoric cât și din punct de vedere teoretic-doctrinar, am sesizat accentul pus pe trăsătura distinctivă a acestei mișcări politice, cu referire la geneza și principiul său esențial: "Iată așadar cum a luat naștere mișcarea creștin-democrată, nu ca o împotrivire la alte grupuri (etnice, religioase, sociale), ci dimpotrivă, ca un factor de incluziune, de unificare, un factor care încearcă să spargă separările de clasă, de rasă și, la urma urmelor, chiar pe cele religioase" (p. 91). În fond, putem spune că vocația creștin-democrată, care "se dovedește a fi o vocație centristă, o vocație a armonizărilor, a medierii între poziții diferite" (9. 92), se spuprapune perfect peste vocația cea mai intimă a profesorului Virgil Nemoianu care, cu discreție dar și cu fermitate, asumă dimensiunea creștină proprie culturii europene.

Alături de temele politologice menționate, multe altele sunt abordate cu aceeași eudiție debordantă: tirania, egalitatea, pluri-elitismul, neoconservatorismul lui Aurel C. Popovici, identitatea ș.a. Fiecare dintre ele reprezintă o veritabilă lecție de politologie, aptă să suscite dezbateri întinse și analize copioase. Cum spațiul nu ne permite să insistăm asupra fiecăreia în parte, în final ne vom referi la o altă contribuție a volumului de față, situată de această dată în teritoriul culturii autohtone. Despre ce e vorba?

În cursul anului 1990, trei reviste prestigioase – **Dialog** (München), **Contrapunct** și **Astra** – publicau incitant text "Despărțirea de eminescianism" semnat de profesorul Virgil Nemoianu (în **România și liberalismele ei** la p. 44-56). Anticipând acel număr al Dilemei care avea să iște furtunoase polemici, autorul articolul critica echilibrat o serie de poziții și concepții politice profesate de Eminescu. Toate acestea, trecute posterității prin Goga, Iorga și Pârvan, apoi prin Eliade, Vulcănescu și Noica, au alimentat fatidica polarizare între autohtoniști și moderniști, dar și pe cea dintre partidele interbelice de stânga sau dreapta. În cursul analizelor sale, la un moment dat, constatând "prăpastia" ideatică dintre elite și mase V. Nemoianu sugerează că aceasta "ține poate și de sursele bizantino-neoplatonice ale culturii române (subl. L.R.)" (p. 55).

Expresia subliniată a atras imediat atenția câtorva reputații intelectuali. Drept urmare, în luna mai a anului 1995 profesorul de la Washington reia în cadrul unei conferințe susținute la New Europe College din București expresia în cauză. Așa s-a născut eseul "Neoplatonism și cultură română" (pp. 243-260). Aici, după ce sunt prezentate concepțiile generale specifice ucenicilor lui Plotin și Proclus, este descrisă traiectoria neoplatonismului în cultura europeană patristică, medievală și modernă. Ultima parte evidențiază influența acestuia în cultura română: Heliade-Rădulescu, Mihai Eminescu, Alecu Russo, Hasdeu, ulterior Blaga, Vianu, Doinaș și Negoițescu au fost neîndoielnic infuzați de neoplatonism. Ilustrând influența cu citate elocvente, V. Nemoianu se opune totuși tezei conform căreia viața unei culturi poate fi explicată exclusiv prin apelul la anumite idei filosofice: "treburile publice și motivațiile individuale sunt totdeauna efectul unei multitudini (subl. V.N.) **de factori"** (p. 256). Dincolo de această rezervă principală, este cert însă că "geneza și identitatea societății românești sunt împletite strâns cu un corp de gândire filosofică mai curând decât cu altele" (p. 260).

În cazul culturii române, cum am văzut, e vorba de filosofia neoplatoniciană. Modul în care influența neoplatonismului s-a exercitat aici rămâne de cercetat, reprezentând – ne asigură V. Nemoianu – "un subiect legitim care-și caută insistent cercetătorii specializați" (p. 260). Oricare ar fi aceștia – și sperăm să fie cât mai mulți – niciodată nu vor putea spune cât de mult îi datorează ilustrului predecesor și fecundelor sale sugestii. Pentru început, un lucru putem stabili indubitabil: suntem datori să citim și să analizăm cu mare atenție lucrările pe care an de an profesorul Virgil Nemoianu ni le oferă cu atâta generozitate.

Noi apariții la Editura Humanitas

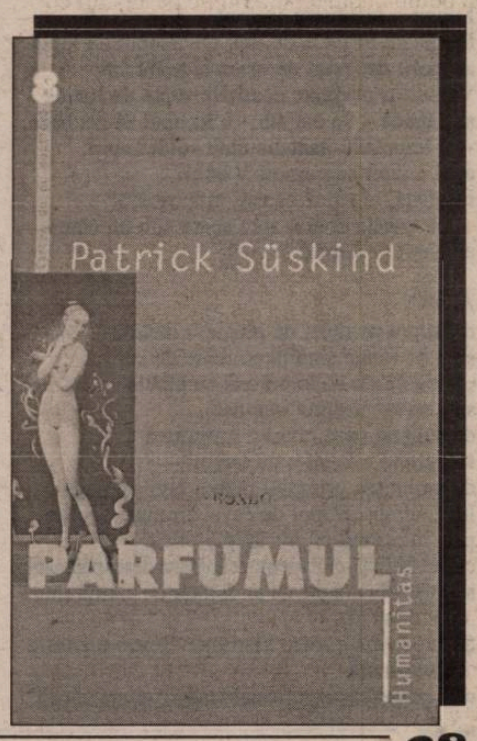

Albionul de hârtie

Claudia Doroholschi

ADRIAN NICOLESCU

Istoria civilizației britanice, vol. I

Institutul European, Iași, 1999, 576 p.

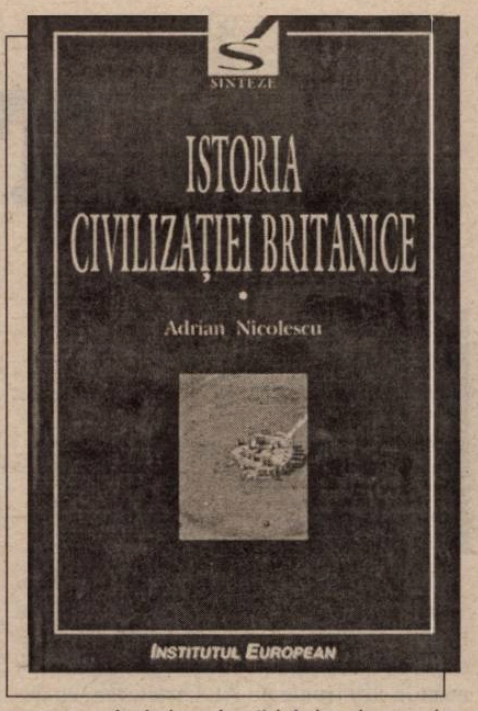

Pentru o cultură al cărei interes față de spațiul anglo-saxon este atât de intens și care a format un număr atât de semnificativ de cercetători și traducători sistematic prezenți în librării cu lucrări consacrate uneia sau alteia din fațetele acestei arii culturale, este oarecum straniu că nimeni nu pare a se fi încumetat până acum să elaboreze o istorie a Marii Britanii autohtonă, scrisă în limba română și concepută pentru orizontul de așteptare specific al publicului românesc. Există, desigur, un număr de traduceri importante (G.M. Trevelyan, André Maurois), majoritatea însă depășite; există de asemenea lucrări esențiale dedicate unor teme anglo-saxone. Demersul îndrăzneț pe care și-l propune Adrian Nicolescu este însă acela de a scrie sinteza – o **Istorie a civilizației britanice** personală și exhaustivă, rezultat al unei întregi existențe aflate sub semnul unei rare voracități culturale.

Autorului îi place să se prezinte ca amator într-ale istoriei; profesionist se simte însă în arta istorisirii, iar rezultatul interesează atât prin respectul față de "litera" istoriei tradiționale (simțită mai ales ca **narațiune**), cât și prin geografia culturală pe care, în paralel, o reconstituie. Scheletul cronologic al evenimentelor e privit cu un enorm deliciu al anecdoticului și cu un simț înnăscut al detaliului semnificativ, trădându-l mai puțin pe savantul erudit ajuns la vârsta senectuții, cât pe omul de cultură cuprins de bucuria de a se comunica pe sine. Astfel, autorul depășește inevitabil condiția cuminte a compilatorului de speță comună ce regurgitează cu acribie informația bibliografică – și a cărui contribuție originală se limitează în cel mai bun caz la a o structura după tiparele unuia sau altuia dintre curentele culturale la modă. Adrian Nicolescu își împărtășește **propria** viziune – rezultat a ceea cel el însuși numește "bulimie a informației": devoră toate resursele care îi stau la dispoziție, de la cronică la cele mai recente studii apărute în Marea Britanie și de la lucrările cercetătorilor români la cele ale grupului de la **Annales**. Plăcerea de a transmite mai departe această informație e imensă, iar efectul acestui bombardament histrionic pe alocuri copleșitor.

Una din pietrele de încercare ale abilității autorului este aceea de a-l călăuzi pe cititor printr-un labirint de trimiteri și adnotări de tot felul, fără a pierde din limpezimea perspectivei pe care o oferă textul. Cheia reușitei unei astfel de întreprinderi o reprezintă coerența viziunii asupra a ceea ce o astfel de lucrare trebuie să ofere publicului românesc de azi, și anume o imagine care nu e numai aceea diacronică a diverselor perioade din istoria Marii Britanii, ci și una a Britaniei contemporane, văzută ca moment situat în prelungirea propriei sale tradiții.

Astfel, principiile care stau la baza structurii **Istoriei** se bazează pe ceea ce am îndrăzni să numim un eclectism necesar: fiecare dintre cele șase capitole ale primului volum, de la Britania preistorică până la Renaștere, este subîmpărțit în două secțiuni: prima, dedicată istoriei sociale și politice, structurează scheletul vertical al evenimentelor ca atare, în timp ce a doua, centrată în jurul a ceea ce este îndeobște numit "cultură și civilizație", reconstruiește atmosfera epocii prin informații legate de economie, artă, literatură, istoria limbii, religie, educație – și orice alt aspect al existenței umane care i se pare autorului relevant la momentul respectiv. Mai mult, textul se ramifică într-un număr apreciabil de note situate la subsolul aproape fiecărei pagini, dar și la sfârșitul fiecărui capitol, menite să adauge câte un detaliu sau câte o nuanță în plus tabloului general. Notele asupra unei "instituții" istorice și culturale ca Stonehenge, de exemplu, propun o scurtă istorie a ipotezelor legate de funcția și de constructorii monumentului, de la cele avansate de cercetători creditabili până la cele mai puțin ortodoxe (ale adepților paleoastronauticii, de pildă); apoi, artefactele celtice expuse la British Museum sunt comparate cu descoperiri similare făcute pe teritoriul românesc; persoana istorică a lui Macbeth e așezată față în față cu personajul lui Shakespeare; limbile sau dialectele vorbite astăzi în Marea Britanie sunt discutate din perspectiva istoriei popoarelor de a căror venire pe insulă este legată apariția lor. Ori de câte ori este o poveste de spus, o conexiune culturală de scos la lumină, un detaliu exotic sau o controversă care merită amintită, Adrian Nicolescu nu pierde ocazia să o facă. Și aceasta nu pentru că i-ar lipsi capacitatea de selecție, ci pentru că este perfect conștient de straturile de mentalitate pe care un astfel de demers le implică: ceea ce locuitorii Marii Britanii consideră că este relevant despre ei înșiși, ceea ce românii știu și cred despre Marea Britanie și ceea ce Adrian Nicolescu, ca un excelent cunoscător al ambelor culturi, crede că românii ar trebui să știe despre Marea Britanie.

Cartea e deci rezultatul unei duble selecții: una mărturisit subiectivă și una specifică instrumentului științific. Într-adevăr, lucrarea este un excelent instrument de lucru, fiind dotată cu ilustrații, hărți, tabele genealogice, indici – întregul aparat auxiliar care facilitează accesul rapid și punctual al cititorului la informație. La rândul său, lista bibliografică trădează aceeași perspectivă dual asupra a ceea ce trebuie să fie o istorie a civilizației britanice: enorma cantitate de bibliografie suplimentară este ordonată nu alfabetic, ci după criterii tematice (uneori, ce-i drept, greu de urmărit), și acoperă o arie care o depășește cu mult pe aceea a istoriei culturale în sensul restrâns al cuvântului. Lista titlurilor pe care le recomandă autorul începe cu câteva enciclopedii, continuă cu, Trilogia culturii a lui Blaga, cu Noica, Dan Grigorescu, Berdiaev, Lévi-Strauss, Lucian Boia sau Jacques Le Goff, pentru a se încheia cu lucrări de istorie propriuzise asupra fiecăreia dintre perioadele discutate. Cititorul e călăuzit de-a lungul acestei copleșitoare avalanșe de informație de către comentariile pe care autorul însuși le face asupra titlurilor: **Istoria ilustrată a Marii Britanii** a lui David McDowell este o "sinteză esențială, frumos ilustrată alb-negru și color"; **Istoria artei** a lui Gombrich este recomandată pentru cele "384 ilustrații"; **The Englishness of English Art** de Pevsner e o "excelentă sinteză comparatistă în manieră originală".

Nu mai puțin originală este sinteza pe care o face Adrian Nicolescu: ajungând la concluzia că, în acest context cultural, o **Istorie a civilizației britanice** nu poate decât să încerce să fie exhaustivă, autorul se lansează în tentativa îndrăzneață de a disciplina o materie impresionant de extinsă și de a o reuni într-o lucrare ce poate funcționa ca bibliografie principală a oricărui curs universitar de cultură și civilizație britanică, dar și face deliciul oricărui consumator de cultură dornic să se afunde în fotoliu cu o carte captivantă în mână.

Mersi, dar nu servesc!

☞ *Urmare din pagina 15*

să revină la mirificul realism socialist? Dacă era așa, de ce își respecta contractul după bunul plac? De ce, aspect ce pare să-i scape lui D. Ț., după 1980 l-a respectat din ce în ce mai puțin, în schimb a introdus clauze noi: demolarea bisericilor, urbanizarea satelor etc.? Cât despre realismul socialist, l-a avut din belșug, în varianta realismului ceaușist. Carianopol, Păunescu, Vadim Tudor, Paul Anghel și atâți alții la ce trudeau?

În realitate, dacă Partidul **ne-a îngăduit** să facem cultură a fost fiindcă și-a dat seama că aceasta nu-l periclita cu numic. Nici romanele "curajoase" în falset, nici operele estetizante nu-l deranjau defel.

Cine a reușit într-adevăr, pentru mai lungi sau mai scurte perioade, să-i impună regimului clauze de contract dezavantajoase au fost disidenții, prin tactica bine explicată de D.Ț.: disidenții se prefăceau că iau în serios democrația afișată a regimului care, sub privirile în sfârșit mai atente ale apusului, ceda câte ceva ce n-ar fi vrut. Atâta numai că demersul acesta a avut loc la polonezi, la cehi, la maghiari și prea puțin la noi.

Dacă, deși am avut și noi câțiva disidenți, la noi demersul n-a reușit este dintr-o cauză pe care D.Ț. n-o discută: mai nimeni nu s-a solidarizat cu ei. Iată de ce efortul lor a fost lesne jugulat. În loc să spun ca D.Ț. că înțelepciunea noastră, a rezistenților pasivi (și inofensivi), ne-a permis să durăm, eu spun că lașitatea noastră n-a permis disidenților să dureze, ei, mai mult.

Când mă refer la lipsa de solidaritate, nu-i am în minte numai pe scriitori și pe artiști. Mă gândesc la întreaga intelectualitate — măcar cea umanistă — care, dacă ar fi fost solidară în rezistența ei, ar fi reușit, ca în Polonia, să facă joncțiunea cu o parte din muncitorime, iar atunci regimul ar fi avut probleme reale de înfruntat. Să zicem că, totuși, n-am fi reușit. În situația asta, am fi devenit, ca cehii, spălători de geamuri, dar n-am fi fost trimiși — ca V. Voiculescu, N. Steinhardt, I. D. Sârbu... — într-un cu totul improbabil Gulag reconstituit. E o chestiune de opțiune personală: cine a procedat mai acceptabil — ei, spălătorii de geamuri, care mai dădeau câte un Klima și un Havel, sau noi, cu scrierile noastre de esoterică valoare.

Pun întrebarea fiindcă mai exsită la D.Ț. un argument pe care, alături de pomenitul regret de a fi fost îndepărtat din viața literară românească, îl găsesc — din punctul lui de vedere — fundamental. Scriitorul nu trebuie să se opună unui regim politic; el are ceva mai bun de făcut: "Nu e înarmat pentru că, de fapt, are ceva de prezervat și care **poate fi** prezervat: opera sa". În această privință, iată ce cred: cu foarte puține excepții de scriitori care, indiferent de natura epocii, fie ea și de restriște, au alte zone de sens ori expresie de explorat, în așa fel încât ignorarea epocii să nu lase urme adânci în opera lor, în afara lor, deci, un scriitor care într-o vreme cumplită face abstracție de oroare nu are cine știe ce de prezervat. Știu, mi s-ar putea opune exemple, cum ar fi clasicii francezi, obedienți față de Regele Soare. E adevărat, dar de atunci încoace mentalitățile și conștiința civică, ba chiar conștiința propriei demnități, au evoluat în așa fel, încât mi-e greu să-mi imaginez scriitorul important care, consimțind la oroare, nu se simte și nu **este** vinovat.

Din frazele lui Dumitru Țepeneag, când reamintește călătoria neizbutită de la Timișoara, răzbate un repros latent ("Tu trebuia să te cuprinzi..."). Ei bine, nici acum, după ce mi-a explicat pe îndelete deosebirea dintre criteriul moral și criteriul ontologic, nu m-am lăsat convins.

Și totuși, într-un fel îi dau dreptate lui Dumitru Țepeneag. Nu m-a sedus demonstrația, dar cad de acord cu realismul subiacent întregului său discurs. În condițiile noastre, de obște care cedează la orice Diktat, lucrurile nu se puteau desfășura în alt mod. Aceștia suntem, atâta putem. Cad, zic, de acord. Un trist acord.

Tur de orizont

● O publicație demnă de interes, **Provincia,** tipărită la Cluj are, după doar trei numere, o istorie deja agitată: apărută ca revistă independentă, cu un colegiu de redacție avându-l în frunte pe Al. Cistelecan, ea devine, începând cu numărul 3, "Supliment gratuit al ziarului Ziua de Ardeal". Ceea ce n-o face mai puțin demnă de interes. Ba dimpotrivă! Nici n-ar putea fi altfel, când între colaboratorii săi constanți se află nume precum Gabriel Andreescu, Molnár Gusztáv, Ovidiu Pecican, Renate Weber, Daniel Barbu, Al. Cistelecan însuși. Citām din articolul acestuia din urmă, cu skepsis intitulat "Discursuri pentru Transilvania": "Transilvania necesită, într-adevăr, multă retorică de inimă și de suflet, duioasă și exaltantă, flatantă și compătimitoare în aceeași măsură. Cu atât mai persuasivă trebuie să fie această retorică cu cât fondurile de investiții ce rămân după plasamentul lor în capitală sunt mai mici. Gurile rele zic că doar trei sferturi din investiții se opresc în capitală, celălalt sfert fiind apoi împărțit cu generozitate pentru restul țării. Retorica trebuie, deci, să suplinească toate frustrările economice, de la procentul investițiilor la rata impozitării și recoltării către bugetul central, cu inefabile criterii de redistribuire. E de înțeles că pe această bază nu se pot face programe de relansare economică și că retorica trebuie să abată interesul ardelenilor către alte probleme. Cea mai la îndemână rețetă este continuarea procesului de emancipare națională, ardelenilor fiindu-le indusă mereu nu numai conștiința primejdiei, dar și, subliminal, ideea că ei încă nu s-ar fi emancipat național sau că au făcut-o într-un mod atât de fragil încât sunt tot timpul în pericol să regreseze statal spre situația din Evul Mediu". ● Dacă adăugăm acestor acide comentarii țipătul de luptă, "Afară provincia!", al părinților bucureșteni care vedeau periclitate locurile de admitere în liceu ale propriilor odrasle, desenul începe să se contureze cu tot mai multă claritate: nu ne vom separa noi de **Mitici,** așa cum se zvonea, ci ne vor da ei pe noi afară din raiul dâmbovițean! Vorba ceea: și huiduiți, și cu banii de investiții luați! ● Tot din provincia clujeană ne sosesc constant vești bune, sub forma excelentei reviste **Apostrof.** Totul e de citit în cochetul lunar administrat de mâna fermă a Martei Petreu. Miezul tare al fiecărui număr de revistă e, firește, de-acum clasicizatul "Dosar" îngrijit de Ion Vartic. Pentru a vă da un **touch** al evocării pe care Norman Manea o face lui Radu Petrescu, iată un fragment caracteristic: "Atent, ca întotdeauna, la decor și recuzită, Radu a fost de la început fascinat de un set de pahare de Bacara pe care Cella le moștenise de la bunicii ei. Superbe, într-adevăr, prin austeritatea delicată a formei și a desenului. Niște tuburi cilindrice de cristal subțire, cu broderia arabescului fin încrustată, pe două rânduri, la o treime de buza paharului. A fost și singurul dintre musafiri care a dat, instantaneu, glas gratitudinii și a rămas fixat în contemplarea transparanței care permitea luminii să ia forma perfectă a frumuseții. Admirația îl separase de ceilalți, înfrățit, cum era, cu gingașa minune cristalină, antropomorfizată de privirea exaltatului. Poate tocmai această obsesivă fixație admirativă a și produs dezastrul. Când a trebuit să revină din metalumea hipnotică a transcendenței în ritualul domestic, năucirea fusese prea mare, mișcările abrupte și stinghere. Radu a atins, fără să vrea, chiar obiectul celest. Surprins de brutala dezordine, paharul s-a clătinat, o fracțiune, șocat, vulnerat, s-a desprins de podiumul tăbliei telurice, apoi s-a aruncat în gol și s-a prăbușit, țăndări, pe parchet. ● Palid, Radu n-a mai putut fi readus între noi. Abia dacă mai avea putere să se scuze, deși o făcea, din nou, cu aceeași febrilă stânjeneală". ● Atât de vioiul, bineinformatul și perspicacele Cronicar al **Românie literare,** își mărturisește în "Revista revistelor" din numărul 26, rușinat, ignoranța cu privire la numele Seamus Heaney, aflat pe lista celor mai buni o sută de poeți ai secolului XX stabilită de publicația germană **Das Gedicht.** Din spirit de solidaritate, îi vindem confratelui mai mare următorul pont: irlandezul cu pricina a dat în această primăvară o extraordinară lovitură editorială, publicând traducerea în engleza modernă a faimosului poem medieval **Beowulf.** O ediție superbă, un minunat cadou, așa cum merita un mare poet. Și încă un pont: dacă va răsfoi numărul din **Secolul 20** dedicat Irlandei (4-6/1996), Cronicarul va afla că Heaney a luat chiar Nobelul! Și nu în vechime, ci acum câțiva ani, în 1995! Iată două versuri (și jumătate!) caracteristice: "Mi se/Rupea inima de minunatul preaplin duhnind a stricat./ An de an speram că durează – și n-a durat". ● De când Ioan Buduca a preluat pagina de cultură și mass-media a ziarului **Cotidianul,** toți colaboratorii, prietenii, cunoscuții revistei **Orizont** au fost abonați din oficiu la numitul ziar. Fiindcă, iată, ziarul odinioară patronat de Ion Rațiu poate să-i obișnuiască pe șefii cotidienelor cu paginile culturale. Și poate să-l obișnuiască pe Mugur Isărescu cu plata premiilor Uniunii Scriitorilor. Fiindcă din **Cotidianul** de luni, 24 iulie, aflăm că guvernul a decis să plătească premiile Filialei București a Uniunii Scriitorilor. E drept, lângă poza dlui Mugur este scris că prim-ministrul va decerna premiile **Asociației scriitorilor,** dar... dar nu cumva autorul știrii a derapat ușurel de la calea cea dreaptă? Dacă într-o revistă de cultură derapajul e mai rar, în cotidiene derapajul face parte din regula jocului. Nu ești un bun colaborator dacă n-o iei, din când în când, destul de des, peste mirișe. Peste mirișe o iau toți, dar mai ales cei găzduiți de rubrica **Pre limba scriitorului.** Luni, 24 iulie, scriitorul nostru se numește Valerian Stan. Spre rușinea noastră, n-am citit cărți de Valerian Stan, dar știm că e om de onoare. Într-un anumit moment, scriitorul și-a dat demisia din funcția de șef al Corpului de control al guvernului. Cu prezența dlui Stan, compoziția scriitorimii se îmbunătățește. Dl Stan își încheie foiletonul din 24 iulie a.c. cu un *post scriptum* care zice: "Deplâng calomniile pe care pagina care mă găzduiește le-a publicat, în urmă cu trei zile, la adresa lui Paul Goma. ● În urmă trei zile pagina dlui Ioan Buduca publica (lângă un amplu articol pro Goma) o notă în care exista bănuiala că atacurile lui Goma împotriva personalităților culturii române sunt legate de un fapt banal: dl. Goma ar beneficia de un azil politic doar dacă demonstrează că e persona non grata a regimului din România. ● Va renunța dl Stan la rubrica sa, în semn de solidaritate cu Paul Goma? Sau va rămâne doar coparticipant la deplângeri? ● Foarte frumoasă e revista **Arhipelag** din Deva. Gândită de admirabilul nostru coleg Radu Ciobanu. Nr. 1-2/ 2000 beneficiază de colaborările lui Mircea Ivănescu, Matei Călinescu, dar și ale scriitorilor locali Iv. Martinovici, Corneliu Rădulescu, Gligor Hașa. Cronica revistei este susținută de Dana Chetrinescu, care în acest număr se ocupă de volume de Marcel Tolcea și Claudiu T. Arieșan. Cu totul remarcabil ni se pare grupajul consacrat lui Ovidiu Cotruș. Revista ne face surpriza de a publica un șir de inedite de Ovidiu Cotruș (între care un "Memoriu de activitate"). Revista publică, de asemenea, câteva scrisori inedite ale lui Pierre Emmanuel către importantul eseist român. ● Mai putem citi, în aceeași revistă, în traducerea lui Petre Stoica, un poem din Seferis, *Euripide, fiul Atenei:* **A-mbătrânit între incendiul Atenei/și stâncile de marmură din Sicilia/Îi plăceau grotele de țărmuri și chipurile/făurite de valurile mării./Vedea în forța oamenilor o plasă/țesută de zei, în care ne prindem noi înșine./Și a vrut să rupă plasa./Era ursuz și avea prieteni puțini;/dar iată, a venit vremea și-l sfâșiară câinii.** ● Firesc, peste poate de firesc e ca unul și același op să producă, la lectură, reacții diferite, dacă nu chiar divergente. Nimeni nu poate interzice nimănui dreptul la liberă opinie, oricât de neavenit stupidă ar fi aceasta. Cu alte cuvinte, nu-l poți impiedica pe cutare ori cutare să se expună prostește, să devină ridicol, dacă simte irepresibil nevoia, ba chiar voluptatea, de a se da în stambă. Este ceea ce face (din nou) Cristian Tudor Popescu. După ce își anunță impetuoasa năvală cu un buzdugan în "Adevărul" (fragmentul **Eminescu – un personaj al lui Caragiale),** Zmeul Zmeilor presei române, se desfășoară viforos pe două pagini în "Adevărul literar și artistic". Obiectul dezlănțuirii nu e nici FNI-ul, nici candidații la președinție, nici starea națiunii, ci epistolarul inedit M. Eminescu - V. Micle. "Adevărul literar" a fost, spre cinstea sa, una din revistele care a semnalat cu generozitate și entuziasm apariția bombei editoriale acum două luni. Nu despre asta e vorba. Și nici despre libertatea dlui Cristian Tudor Popescu de a vedea și scrie **altfel** despre o poveste de dragoste celebră. Numai că rareori ne-a fost dat să vedem pagini mai mitocănești în presa noastră literară. Nu contează câtă dreptate are CTP și nici măcar dacă o are sau nu. Deranjantă e bădărănia stilului. ● "Discursurile amoroase ale lui Eminescu, căci asta sunt, în cea mai mare parte scrisorile «de dragoste» adresate Veronicăi Micle, dublează statuia de marmură a poetului cu umbra unui bonjurist pus să zăpăcească o damă română de provincie. 'Emin' o supune pe Nicuța, Cuțica, Momoțel, Moți, Popoțica, Poțoțoni' unui tir concertat de declarații într-un genunchi, cu mâna la pept, menite s-o dea pe spate. Marele poet, născătorul de limbă română, practică în aceste scrisori un kitsch tenace, repetitiv până la grotesc/.../ I se adresează, în general, ca unei persoane cu discernământ limitat, infantilă, ca să nu zicem imbecilă. De fapt, el nu o ia în serios un moment, o trateaz cu grija diminutivantă pe care o ai pentru un animal drag/.../ Impresia de superficialitate și artificialitate voite, de 'vrăjeală', de 'cobzăreală' este de neînlăturat. Personajul Eminescu pare un demagog erotic caragialean/ .../Cum e posibil ca un autor de înălțimea spirituală a lui Eminescu să producă asemenea texte 'caragialești', de suspinător de mahala, fie și în regim privat?". Ori chiar nu a înțeles nimic CTP din această poveste, ori nu își poate depăși stilul. Care e, până la urmă, - cum bine se zice – omul.

Mireasma ierbii ude...

Petru Umanschi

Dumnezeu știe prin ce minune, în vara anului 1969, la Woodstock, a reușit să ajungă și un tânăr din Europa de Est. Mă refer la redactorul-șef al revistei pragheze **"Cvety".** Faptul îl pun pe seama evenimentelor care, cu un an în urmă, au avut loc în, pe atunci, Cehoslovacia. Bănuiesc că guvernul prosovietic instalat după Dubcek, dorind să-și îmbunătățească imaginea pe plan internațional, a făcut câteva concesii, printre care și acest voiaj în America al unui ziarist, luat probabil și el prin surprindere când și-a văzut viza pe pașaport. Șocul lui avea să fie însă și mai mare participând la acel **"The Woodstock Music and Arts Festival"** desfășurat pe câmpiile cu lucernă de lângă Bethel (New York) ale fermierului Max Yaseur. Jumătate de milion de oameni a stat trei zile și trei nopți sub cerul liber spre a urmări, poate, cel mai fascinant show Open Air din toate timpurile. Cum n-au existat precedente, organizarea evenimentului nu a fost una perfectă, datorită faptului că nu se aștepta la o asemenea uriașă participare nici în cele mai optimiste previziuni.

Mai târziu, cei implicați în organizare au declarat că mizau pe cel mult 150.000-200.000 de persoane. În zonă au fost aduse, dincolo de importante forțe de ordine, puncte mobile (rulote) destinate vânzării produselor alimentare, băuturilor răcoritoare, dar și un număr de cabine sanitare instalate strategic, cu elicopterele, pe spațiul celor 600 de acri inundați de vegetație. Nimeni n-a luat în seamă buletinele meteorologice difuzate de posturile locale de radio și care prevesteau averse. Acestea n-au lipsit, dar, din fericire, și-au făcut de cap mai mult în a doua noapte, udându-i până la piele pe cei ce dormeau sub cerul liber. Au existat și câteva corturi, dar faptul n-avea cum să salveze situația. "To Many People...". În timpul recitalurilor, când începea ploaia, din mii și mii de piepturi răsuna invocația **"No Rain, No Rain!".** În mai multe rânduri ploaia a ținut seama de această rugăciune (sau poruncă?) scăzând în intensitate. Nu la fel s-a întâmplat însă cu starea de spirit a tinerilor animați de sloganul **"Make Love Not War".**

Documentarul cinematografic al lui W. Raleigh surprinde scene în care extazul și tinerețea înfrățite dau aripi spiritelor. Cupluri îmbrățișate, cufundate într-un eros unic, parfumat cu muzica adevărată a lui **Dylan, Santana, Hendrix, The Who, Ten Years After, Melanie, John Sebastian, Joni Mitchell, Joplin, Grateful Dead** și câți alții, incendiază sufletele. Nici apa din White Lake, situat în preajmă și în care spectatorii se aruncă mai mult ori mai puțin îmbrăcați, nu pare să stingă focul pasiunii acestora...

În 1971, respectiv 1974, **Atlantic Records** lansează multi-albumul **"Woodstock"** care a cunoscut tiraje incredibile, iar filmul produs de Warner Bros s-a văzut (în unități de casete video) în 50 de milioane de exemplare. Nu am pus la socoteală numărul copleșitor al spectatorilor care au vizionat pelicula pe marele ecran sau la televiziune. Nostalgia anilor în care se năștea speranțele unei lumi fără războaie, speranțe ofilite în timp, a dus la reeditarea acestui eveniment în mai multe rânduri. Nimic însă n-a mai fost ca odinioară...

Elita culturală română și problema identității naționale

Victor Neumann

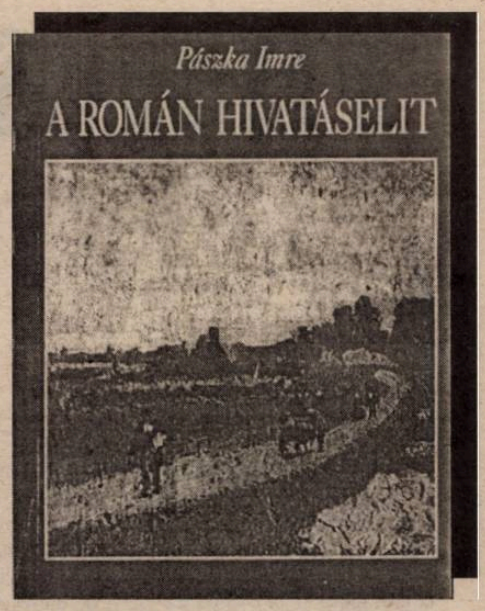

Preocuparea privind problema identităților tinde să atragă un număr din ce în ce mai mare de specialiști din științele sociale. În contextul mutațiilor politice contemporane lucrul pare mai mult decât firesc. Cât privește fosta Europă comunistă, ea are o și mai acută nevoie de evaluarea propriului ei trecut, de re-formularea reperelor teoretice. La fel de adevărat este că lumea aceleiași zone presupune asumarea unui alt set de valori care să facă posibilă ieșirea de sub servitutile mitului național. Motivul? Apropierea șansei de a participa la un proces integrativ continental și transcontinental. O imagine coerentă asupra evoluției în timp a elitei profesionale pare cu atât mai utilă cu cât orice interpretare se cuvine să pornească de la vechile greșeli sau falsuri. În acest sens, mai multe din cercetările recente de sociologie și istorie se opresc asupra fenomenului românesc, dezvăluind cum anume elita s-a definit pe sine și în ce fel gândirea ei culturală a condus la constituirea identității colective în temeiul unor ipoteze mai mult sau mai puțin fictive. O carte recent apărută la Budapesta se ocupă de o asemenea temă: este vorba de aceea intitulată A ROMAN HIVATASELIT. IDENTITAS-ES LEGITIMITASVALSAG (Elita profesională română: tranziția identitară și de legitimitate), Osiris, 1999. Autorul ei este sociologul Imre Pászka de la Universitatea din Szeged.

Mai întâi ar trebui să spun că este lăudabil faptul că studioșii din țările vecine se arată interesați de cunoașterea istoriei, mentalităților și gândirii politice din România, cadru în care adesea apar contribuții valoroase. În anii din urmă, alături de studiile istorice ale Ambrus Miskolczy și Bela Borsi Kálmán de la Universitatea Eötvös-Loránd din Budapesta, cercetările lui Imre Pászka tind să devină și ele referințe în încercarea de a propune o mai credibilă abordare a fenomenului cultural românesc. După ce a tradus și prefațat prin comentarii o sumă de texte importante ale celor mai de seamă gânditori politici români din secolele al XIX-lea și al XX-lea (vezi *O Román eszmetörtenet* 1866-1945, Aetas-Századveg, 1994), Imre Pászka și-a propus să aprofundeze trecutul României în scopul evidențierii problemelor care au confruntat elita românească în epoca modernă. Cartea *A Román hivatáselit* este o perspectivă sociologică asupra evoluției intelectualității române, urmărind să descopere principiile care au stat la baza activității acesteia în procesul de emancipare socială și națională, precum și felul în care ea a gândit și formulat idealurile politice. Autorul are în vedere nu doar informarea publicului de limbă maghiară asupra reperelor culturii române —, dar, mai ales, interpretarea evoluției ideii de națiune și stat-națiune la români, proces în care rostul intelectualității (devenită intelligentsie) este așezat în prim plan.

Autorul deschide cercetarea cu un capitol dedicat dilemelor modernității (pp. 20-71). Imre Pászka prezintă teoria lui Titu Maiorescu privind formele fără fond, vorbind despre eterogenitatea structurală și logica bipolarității, respectiv, despre consecințele semiculturii în viața socială românească la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea. El observă — așa cum o făcuse și Alexandra Laignel Lavastine în cartea *Filozofie și Naționalism. Paradoxul Noica* (Humanitas, 1998) — trasarea semnului de continuitate între medieval și modern, adică între două modalități distincte de organizare și desfășurare a vieții sociale și culturale. Este vorba de una dintre confuziile majore care au alimentat fanteziile unui număr important de intelectuali. Învățați precum Aurel C. Popovici, N. Iorga, C. Noica nu neapărat refuză să facă diferența dintre cele două societăți — aceea patriarhală și aceea modernă — cât înțeleg evoluția națiunii în termenii în care o înțeleseseră istoriografia și filozofia secolului precedent. Adică: romantic și tradiționalist-conservator. Ei par a fi încredințați că geneza națiunii române este indisolubil legată de așa-numita etnicitate ce se conservă din timpuri imemoriale. De aici și o anumită consecvență în asumarea lui "noi" pe post de "eu", adică, un transfer al individualismului în planul entităților colective. Se admite astfel cel puțin o neglijare a formării persoanei și a responsabilităților ce îi revin. Cu o asemenea orientare s-au confruntat Titu Maiorescu, C.D. Zeletin, Eugen Lovinescu, adică acei cărturari români care găsiseră că europenizarea României presupune și rupturi, nu doar continuități în raport cu anumite tradiții.

Studiind tipologia structurilor comparative (pp. 71-90), sociologul aduce în discuție problema mistificării vieții rurale și implicațiile acesteia în definirea itinerarului politic și cultural creat și urmat de intelectualitatea română. Discuția pe tema țăranului — semnificând idealul tipului etnic — conduce la descoperirea modului în care scriitorii, istoricii și sociologii au mistificat viața rurală. Situarea unei părți semnificative a intelectualității române într-un orizont atemporal face posibilă raportarea la aceleași modele etno-naționale, respectiv, la lumea satului ca principal reper al vechimii, continuității, al dreptului și al superiorității primului venit. În contextul politic de după primul război mondial, învățații tradiționaliști multiplică asemenea forme de gândire, părând a nu fi dispuși să cedeze în fața orientării proeuropene a unora din colegii lor. Marea dezbatere a anilor interbelici — pe care parțial o pune în valoare și cartea lui Imre Pászka, reluând demersuri similare în genul acelora efectuate de Z. Ornea și K. Hitchins — este aceea care reflectă extraordinara criză a schimbării declanșată de noua condiție a statului și de necesitatea definirii conceptului de națiune în acord cu mutațiile de după 1918. Despre ce era vorba? Despre rezistența unui semnificativ segment al învățaților români din etapele istorice amintite față de ideea modernității statale. O remodelare a gândirii, respectiv, formularea ideilor politice în funcție de aspirațiile integrării României în civilizația occidentală a fost privită cu suspiciune și adesea respinsă. Cât privește argumentele conservatoare, acestea au fost invocate în varii modalități de către elita profesională. Tocmai de aceea structurile elitei conservator-romantice sunt analizate pe larg în volumul *A román hivatáselit*. În tot cazul, discutarea romantismului cultural și politic, căruia i-au rămas îndatorați mulți dintre cei mai prestigioși învățați din România, trebuie socotită pe drept cuvânt una fundamentală pentru dezvăluirea rezistenței la înnoirea utilajului mental.

Pászka se ocupă în detaliu de interpretarea care a făcut carieră în cultura română a secolului al XX-lea, interpretare potrivit căreia etnicismul-național al teoreticienilor est-europeni are ca punct de inspirație *Volkgeist*-ul lui Herder: "... Fiecare națiune — spune de exemplu Aurel C. Popovici — poartă în ea însăși fericirea, așa cum fiecare sferă conține în centrul său gravitatea". Spiritul poporului (*Volk*-ului sau *Neamului*) înseamnă un univers închis, conștiința unei ireductibile particularități. Popovici — asupra lui autorul se oprește într-un întreg subcapitol (pp. 39-51) — evolua pe acest palier, propunând interpretări privind îngrădirile teritoriale în funcție de apartenența etnică. Rezolvarea chestiunii identitare în accepțiunea herderiană a *Volksgeist*-ului făcea imposibilă continuarea pluralității tradițiilor, limbilor, religiilor, ideologiilor, lucru pe care Popovici nu îl avusese atunci când propusese federalizarea imperiului dualist austro-ungar (vezi *Stat și Națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*). Echivalarea ideii de neam cu aceea de națiune, respectiv, corespondența dintre conceptul de *Volk* și acela de *Neam* sunt prezente în discursul ideologului român de la 1900 și fac parte din filozofia oraculară reluată cu mult entuziasm de generația intelectuală interbelică. Ea este comparabilă aceleia al lui Herder formulată în lucrarea *O altă filozofie a educației umanității?*

Cred că ar fi o exagerare să aflăm în opera filosofică a lui Herder toate rădăcinile ideologiilor etno-naționale care se confruntau în anii 1900 sau mai târziu. Pászka se oprește asupra unor înrudiri între teoreticienii români și aceia germani, inclusiv asupra aceleia cu Herder, fără să insiste asupra detaliilor care au condus la sofisticata construcție ideologică în spațiul culturii române. Într-un studiu analitic am evidențiat cum romanticul prusian a vorbit despre ordinea naturală a statului, aceea în care omul "îndeplinește funcția pentru care l-a destinat natura". Am arătat totodată că Popovici era de părere că "ideile izvorâte din legile naturii sunt acelea care răscolesc în adânc sufletele popoarelor" și că statul ar urma să rezolve prin reforme politice aspirațiile acestora. Ceea ce merită să reținem este că soluționarea problemei etno-naționale la Aurel C. Popovici, cât și la urmașii săi precum Nae Ionescu, Nichifor Crainic, C. Noica trimite spre înțelesul german al conceptului de *Volk*. Reproducerea reflecției lui Fichte în acest sens nu lasă nici o îndoială că programul marii majorități a intelectualilor români ai vremii privea formarea conștiinței naționale, act ce trebuia să preceadă costituirea statului-națiune. Falsul introdus aici este acela care referă la organicitatea conceptului de etno-națiune, ceea ce este lesne de observat în promovarea diferențialismului pe bază de consangvinitate. Încă o dată dominația filosofiei romantice germane este evidentă (vezi Victor Neumann, *Herderianismul* și *Federalism și naționalism în Austro-Ungaria la 1900*, în Idem, *Ideologie și Fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală*, volum în curs de apariție la Editura Polirom). Raportarea directă sau indirectă la filosofia istoriei așa cum o înțelegea Hegel și Herder este una fundamentală pentru cărturarii români. Ceea ce apare ca specific spațiului cultural românesc și mai puțin aceluia german este ignorarea factorului social, aspect ce poate fi pus pe seama influenței exclusiv spirituale a bisericii ortodoxe.

Preocupat constant de gândirea intelectuală și de relația dintre spiritul autohton și ortodoxism, Pászka observă cu mult temei că știința și conștiința fuseseră subsumate problematicii naționale, singura socotită autentică (p. 171). Rădulescu Motru, Vasile Pârvan, Constantin Noica ilustrează foarte bine o asemenea tendință. La o analiză comparativă a prejudecăților se vede că natura orgoliilor este izbitor de asemănătoare. Pentru cine a studiat imaginea străinului în culturile etno-naționale ale Mitteleuropei și ale Balcanilor nu este o surpriză să constate acest adevăr. Efectul teoriei a fost devastator și s-a resimțit pe tot parcursul secolului al XX-lea. Dacă încercarea aflării soluțiilor de conservare a unei monarhii veșnice pare fantasmagorică, atunci, la fel și intenția depășirii divergențelor pe tema identitară prin susținerea etnocrației în dauna democrației. Aceste din urmă aspecte sunt întruchipate cât se poate de sugestiv în scrierile lui Aurel C. Popovici.

Capitolele *Ruptură sau continuitate* (pp.90-103) și *Accentele: autohtonism — ortodoxie* (pp. 103-136) din cartea *A román hivatáselit* scot în evidență demersul intelectual preocupat în definirea noțiunii de națiune. Pászka extinde cercetarea asupra geografiei, respectiv asupra afirmării conștiinței naționale în funcție de geografie. Vocația cognitiv-intelectuală a elitei este reliefată în paralel cu efortul revendicării apartenenței comunității românești la aceea continentală. Imre Pászka este de părere că intelligentsia română s-a străduit să edifice o cultură politică, dar codificarea simbolurilor naționale nu a urmat drumul dorit, fapt care s-ar fi datorat legăturilor regionale puternice și trecutului eterogen. Ceea ce autorul aduce în prim plan cu multe argumente factuale și cu o explicație teoretică plauzibilă este comportamentul învățaților români în două epoci ce au câteva semne comune incontestabile, precum și trăsături ce le particularizează. Raportul stăpân-supus caracterizează mentalitatea intelligentsiei române atât în Vechiul Regat, cât și în România de după 1918.

Chiar dacă se schimbă contextul politic, oamenii care fac posibilă profesarea și multiplicarea formelor de gândire monoculturale par a fi înrudiți. Pászka insistă asupra romantismului cultural și politic și observă că multă vreme tendința principală a comunității românești a fost una specifică societăților închise. Apoi, afișarea ostentativă a apartenenței la o categorie socială priveligiată și repudierea șanselor de afirmare egală a indivizilor indică un mod de înțelegere caracteristic colectivităților în care tradiția a fost permanent mitizată. În tot periplul său, sociologul are o înțelegere nepartizană, ceea ce îi permite să explice carențele elitismului intelectual. Având convingerea că vor salva națiunea prin intermediul culturii și socotind că aceasta le este misiunea supremă, învățații români ai perioadei interbelice au renunțat deliberat la orice încercare de a exercita presiuni sociale în vederea apărării drepturilor civile (vezi și Lavastine, *op. cit.*). Nu este mai puțin adevărat că la o asemenea atitudine s-a ajuns și ca urmare a inexistenței unei culturi civice, a unei tradiții a mișcării civice.

Elita României pare a nu fi înțeles de ce este importantă formarea și cultivarea clasei de mijloc sau de ce coagularea spiritului comunitar poate contribui la promovarea valorilor fundamentale ale democrației. Mutarea aproape totală a accentului pe latura esteticului în dauna unei înțelegeri a rostului comunitar sau pe diferențialismul etno-național în sens organicist în locul formării individului are urmări dramatice până în ziua de astăzi. Exemplele de acest fel oferite de istoria gândirii politice românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea sunt numeroase și ele indică o înțelegere romantică a națiunii, a limbii, a patriei, a statului. În loc de concluzie, aș spune că volumul *A Román hivatáselit. Identitás-és legitimitásválság* scris de Imre Pászka este unul care continuă seria dezbaterilor în jurul temei identității naționale la români, deschizând perspective interesante, unele dintre ele inedite. Recomand cititorilor să rețină că abordarea se înscrie în suita acelora — chiar dacă mai mult în străinătate scrise — care pun semne de întrebare în legătură cu forma și fondul noțiunii de națiune în cultura română, stăruind asupra importanței evaluării critic-raționale a modelelor tradiționaliste construite în cursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea. Remarcabilul efort intelectual al lui Imre Pászka de a parcurge o amplă bibliografie în limba română, de a selecta textele de referință și a le interpreta într-o cheie modernă s-a soldat cu o reală contribuție științifică. Detașarea autorului, ca și aplecarea asupra unei problemecheie a culturii române moderne și contemporane sporește meritele cărții, motiv pentru care o recomand experților în științe socio-umane interesați să asimileze noi puncte de vedere privind definirea identității naționale.

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Sorin Stroe, Vesna Struța, Mihaela Dănciulescu (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 29 48 93, 29 48 95
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECTS

Filozoful și bătrânețea

Friedrich Nietzsche

Nu procedăm înțelept dacă lăsăm seara să judece ziua: căci de prea multe ori osteneala se transformă atunci în judecătoarea vigorii, a succesului și a bunăvoinței. Și tot așa ar trebui să se impună maximă precauție cu privire la **bătrânețe** și la evaluarea vieții de către ea, mai ales că bătrâneții, precum serii, îi place să se travestească într-o moralitate nouă și fermecătoare și știe să umilească ziua prin roșeața serii, crepuscul, tăcere pașnică sau nostalgică. Pietatea cu care noi îl întâmpinăm pe omul în vârstă, îndeosebi când este un gânditor și un înțelept vârstnic, ne face lesne orbi la **îmbătrânirea spiritului său** și este mereu nevoie să scoatem la lumină, din ascunzișul lor, **semnele** unei astfel de îmbătrâniri și osteneli, adică: fenomenul **fiziologic** din spatele judecății morale preconcepute și interesate, pentru a nu deveni măscăricii pietății și dăunătorii cunoașterii. Căci nu arareori bătrânul cade pradă iluziei unei mari reînnoiri și renașteri morale și, pornind de la acest sentiment, pronunță verdicte asupra operei și a traiectoriei vieții sale ca și când abia acum ar fi dobândit clarviziune: și totuși, îndărătul acestui sentiment de confort și al acestei judecăți încrezătoare nu stă să le inspire înțelepciunea, ci **oboseala.**

Drept cea mai periculoasă caracteristică a acesteia poate fi lesne identificată în **credința în geniu,** care abia în preajma acestei limite a vieții obișnuiește să-i ia prin surprindere pe oamenii de spirit mari și destul de mari: credința într-un statut excepțional și în drepturi excepționale. Cugetătorul posedat de ea consideră de-acum încolo îngăduit **să-și ușureze condiția** și, în calitate de geniu, mai mult să decreteze decât să demonstreze: probabil însă, tocmai tendința spre **ușurare** pe care o resimte oboseala spiritului este cel mai viguros izvor al acelei credințe, tendința aceasta i-o ia înainte în timp, oricât ar putea să pară altfel lucrurile. Apoi: la această vârstă vrei, potrivit senzualității tuturor celor obosiți și bătrâni, **să te bucuri** de rezultatele gândirii tale, în loc să ți-o reexaminezi și să ți-o reînsămânțezi, și pentru aceasta ai nevoie să ți le potrivești la gust, să le faci bune de mâncat, înlăturându-le uscăciunea, răceala și lipsa de mirodenii; și așa se face că bătrânul gânditor se ridică aparent deasupra operei vieții sale, dar, în realitate, aceasta se degradează prin amestecul de exaltări, dulcegării, condimente, pâclă poetică și lumini mistice.

Așa a pățit-o până la urmă Platon, așa a pățit-o până la urmă acel francez mare și cumsecade căruia germanii și englezii acestui veac nu-i pot pune alături pe nici unul care să îmbrățișeze și să supună ca el științele exacte, Auguste Comte. Un al treilea semn de osteneală: acea ambiție care a năvălit în pieptul marelui cugetător pe când era tânăr și care atunci nu și-a găsit în nimic satisfacția a îmbătrânit și ea acum, el se cramponează, ca unul ce nu mai are timp de pierdut, de mijloacele mai grosolane și mai la îndemână de astâmpărare a ei, adică de acelea ale naturilor active, dominatoare, violente, acaparatoare: de cum înainte vrea să întemeieze instituții care să-i poarte numele, iar nu edificii de idei; ce mai contează acum pentru el victoriile și onorurile eterice în domeniul argumentelor și al disputelor! Ce contează pentru el o eternizare în cărți, o jubilare tremurătoare în sufletul unui cititor! Instituția, dimpotrivă, este un templu, – asta o știe bine, iar un templu de piatră și de durată își ține în viață dumnezeul mai sigur decât ofrandele unor suflete delicate și deosebite.

Poate că la vârsta aceasta găsește pentru prima dată iubirea aceea care-l vizează mai mult pe un dumnezeu decât pe un om și întreaga lui ființă se potolește și se îndulcește sub razele unui asemenea soare ca un fruct toamna. Da, devine mai divin și mai frumos, el, marele bătrân – și, cu toate acestea, bătrânețea și oboseala sunt acelea care-i **îngăduie** să se coacă în felul acesta, să se liniștească și să se odihnească în idolatria luminoasă a unei femei. Acum s-a sfârșit cu dorința lui fierbinte și îndărătnică de altădată, superioară propriului eu, de a avea niște discipoli autentici, adică niște continuatori autentici ai gândirii sale, de fapt, niște adversari autentici: acea dorință venea din energia neslăbită, din mândria conștientă de a mai putea deveni el însuși adversarul și dușmanul de moarte al propriei sale doctrine, – acum vrea partizani hotărâți, camarazi nesovăielnici, trupe auxiliare, heralzi, o suită pompoasă. Acum nu mai suportă deloc izolarea cumplită în care trăiește orice spirit ce zboară înainte și în fruntea tuturor, se înconjoară de-acum cu obiecte ale veneraței, ale obștii, ale emoției și iubirii, vrea, în sfârșit, să aibă măcar o dată, ca toți religioșii, și să sărbătorească **în comunitate** ceea ce prețuiește îndeosebi, ba chiar va inventa o religie numai pentru a avea o comunitate. Așa trăiește bătrânul înțelept și ajunge pe nesimțite într-o vecinătate atât de lamentabilă cu aberațiile preoților și ale poeților, încât abia ne mai putem aminti, în acest caz, de tinerețea lui înțeleaptă și riguroasă, de moralitatea severă a minții lui de atunci, de oroarea lui cu adevărat bărbătească de speculații și exaltări.

Dacă odinioară se compara cu alți gânditori, mai în vârstă, o făcea spre a-și pune cu toată seriozitatea la încercare slăbiciunea cu forța lor și spre a deveni mai glacial și mai liber față de sine însuși: acum, comparându-se, nu face decât să se îmbete cu propria iluzie. În trecut se gândea cu încredere la gânditorii ce vor veni, ba chiar se vedea asfințind cu voluptate cândva în lumina lor mai plină: acum îl obsedează că nu poate fi ultimul,. reflectează la mijlocul de a le impune oamenilor, o dată cu moștenirea sa, pe care le-o dăruiește, și o limită a gândirii lor suverane, se teme și discreditează mândria și setea de libertate a spiritelor individuale –: după el, nimeni nu mai trebuie să dea frâu absolut liber intelectului său, el însuși vrea să rămână pe veci neclintit ca digul de care să se izbească brizanții gândirii în genere, – acestea sunt dorințele sale secrete, poate nici măcar întotdeauna secrete! Realitatea dură dindărătul unor asemenea dorințe este însă că el însuși **s-a oprit** în fața doctrinei sale și și-a fixat prin ea piatra de hotar, acel "Până aici și mai departe nu" al său. În timp ce se **canonizează** el singur, și-a completat și actul de deces: din acest moment, spiritul său **nu are**

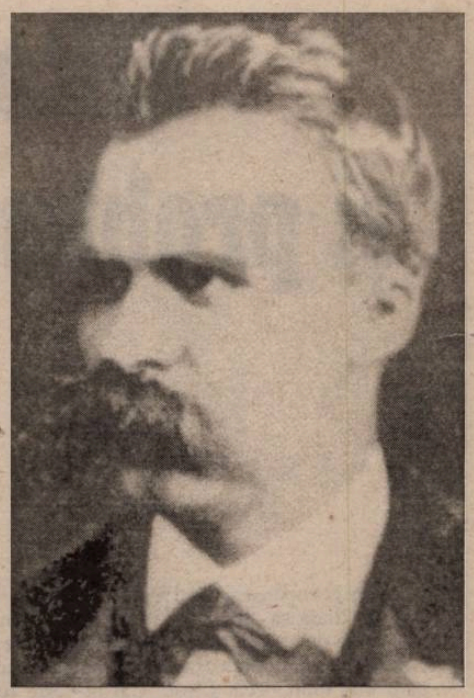

dreptul să se mai dezvolte, timpul a trecut pentru el, arătătorul cade. Când un mare gânditor vrea să facă din sine o instituție care incumbă obligații pentru omenirea viitoare, putem admite cu siguranță că el a trecut dincolo de culmea forței sale și este foarte obosit, foarte aproape de apusul său.

(Aurora, 542)

Traducere de Simion Dănilă

Stefan George

Nietzsche

Nori grei și galbeni trec peste colină
Și reci furtuni – ca soli ai toamnei însă
Și-ai desprimăvărării... Zidu-acesta
Deci l-a încins pe Tunător – pe unicul
Din miile din fum și praf din juru-i?
De-aici pe plaiu-ntins pe-orașul mort
A slobozit un fulger bont și ultim
Trecând din lunga-i noapte-n cea mai lungă.

Jos gloata umbă tâmpă; n-o goniți!
Să-nțepi meduza, boji să tai– vezi rostul?
Puțin să mai domnească blânda tihnă
Și-atunci dihănii ce-l mânjesc cu laude
Tot îngrășându-se-n duhori de mlaștini
Ce lui i-au pus o gheară-n gât să crape!
Apoi vei sta strălucitor în vremuri
Ca alți voivozi purtând coroană cruntă.

Mântuitorule! preaneferice!–
Împovărat cu ale cui destine
N-ai mai văzut zâmbind râvnita țară?
Creat-ai zei doar să-i dobori în pulberi
Nebucuros de-odihnă și zidire?
În tine ai ucis ce-i mai aproape
Ca iar dorindu-ți-l apoi să tremuri
Și-n chinul din pustiul tău să țipi.

Târziu veni cel care-ți zise-a rugă;
Nu mai e drum coló-ntre stânci de gheață
Și cuiburi de grozavi hultani – ci-i zor;
În cercul dragostei s-aflăm surghiun...
Și-apoi când glasul aspru chinuit
Răsună ca un imn în noapte-albastră
Și-n valul clar– e-un plâns: să cânte, nu să
Vorbesc-ar trebui ăst suflet nou!

(1900)

Traducere: Simion Dănilă

Gottfried Benn

Nici o tristețe nu poate fi

În acest mic pat– ca un pat de copil – muri Elisabeth Droste
(se poate vedea în muzeul ei la Meeresburg),
pe această sofa a murit Hölderlin la un tâmplar, într-un turn,
Rilke, George vor fi murit desigur într-un pat de spital elvețian,
la Weimar marii ochi negri ai lui Nietzsche
se ațintiră pe-o perină albă
până la ultima lor privire –
acum toate sunt vechituri sau nici nu mai sunt,
indefinite, fără ființă,
într-o nedureroasă destrămare dar fără sfârșit.

Traducere: A.E. Baconsky

Edith Södergran

La mormântul lui Nietzsche

A murit marele vânător...
I-acopăr mormântul cu jerbe de flori...
Rostesc, sărutându-i lespedea rece:
iată-ți primul copil în lacrimi de bucurie.
Înșelătoare stau pe mormântu-ți
ca o batjocură – mai frumoasă decât visatu-m-ai tu.
Tată ciudat!
Copiii tăi nu te trădează,
ei vin de pe pământ cu pași uriești,
frecându-se mirați la ochi: am nimerit?
Nu, nu chiar... aici e locul meu,
aici e mormântul în ruină al tatălui meu...
Zeii – stau de strajă-n vecii vecilor aici.

(Septembrie 1918)

Traducere: Romeo Ardeleanu și Simion Dănilă

Mihai Codreanu

La moartea lui Nietzsche

Vorbit-a Zarathustra! – și-auzurile noastre
Rămăseseră-ncântate la glasul lui divin:
"Un suflet încă-n haos, de-nțelepciune plin,
Străbate-va prin moarte spre nemuriri albastre!

Nici dragoste, nici ură, nici umilit suspin,
Ci-nfrângere de sine! Din rândurile voastre,
Măreața lui figură urca-se-va-ntre astre
Lăsându-vă mândria din sufletu-i senin!"

Și-a fost așa, întocmai cum prevestit-a Magul;
Pe culmi de cugetare, căci fâlfâit-a steagul
Ce-arareori... prin veacuri... arată-a lui minuni...

Apoi... strângându-și facla, cu pasul liniștit,
Porni-nspre umbră, umbra aceluia menit
Să lase dungi în urmă-i de clare viziuni.

Ion Barbu

Nietzsche

–Războinic dur și aprig cuceritor de zări–
Să fi-ntreprins asaltul temutelor portale
Purtând înfrigurată mândria fortei tale
Mai sus și mai departe, spre noi evaluări;
Să fi străpuns penumbra letargică și ceața
Ce împleteau pe norme un neguros dedal
Ca, adâncind cu groază abisul numenal,
În seara biruinții să-întrezărești cum Viața
Întoarce somnoroasă, în ciclul ei steril
Sub fard și mască, mimma unei absurde arte...

Și, totuși, pe deasupra rotirilor deșarte,
Făuritor de sensuri, să te ridici viril;
Și, beat de aderare activă și adâncă,
– Aplauze unice în searbădul decor–
Smulgând ardorii tale cuvântul creator,
Eternei reîntoarceri a Vieții să chemi: "Încă!"

Biblioteca „ASTRA" – SIBIU –

A
BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU 9386

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"

● NR. 9 (1416) 20 SEPTEMBRIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

Pariul lui Havel

Pești cu strabism în Queens

Europa Centrală literară

"Lecțiile" zodiei gri

Seminar Jacques Le Rider

Despre Cercul literar

Cornel Ungureanu

Cartea lui Ov. S. Crohmălniceanu și Klaus Heitmann e mai degrabă un semn decât o sinteză, un punct de reper decât o cercetare definitivă. Ea ne amintește, mai întâi, că ne-am despărțit de curând de Ov. S. Crohmălniceanu — critic care, timp de jumătate de secol, a fost mereu pe prima pagină a publicațiilor noastre culturale. El a reușit paradoxala performanță de a avea un cuvânt greu, dacă nu decisiv, și în vremile proletcultismului în ascensiune, și în epoca destinderii, și în timpul fast al optzeciștilor. Trebuie să subliniem că autoritatea lui, oscilantă uneori și periclitată mereu, este legată și de capacitatea de a convorbi cu înțelepții celeilalte baricade.

O teză de doctorat consacrată raporturilor literaturii române cu expresionismul, un amplu studiu consacrat lui Blaga l-au apropiat pe comparatist de literatura în limba germană. I-au favorizat relația cu colegii săi de generație aflați «de partea cealaltă». Fiindcă, cel puțin în anii cincizeci, cerchiștii erau interziși, excluși, puși la index, vânați de oficialii literaturii. Și ce oficial poate fi citat mai cu spor decât Ov. S. Crohmălniceanu?

Pe de altă parte, Klaus Heitmann e unul dintre cei mai mari româniști ai timpului nostru. El este un profesionist de performanță în domenii în care cercetătorii români rămân intimidați de dificultățile problemelor. În volumul **Oglinzi paralele,** de pildă (apărut în 1996 la Editura Fundației Culturale) se poate descoperi raportul adânc al culturii române moderne cu literatura germană. Sau, cum spune în postfața volumului, Florin Manolescu: "În cazul profesorului Klaus Heitmann, noi, românii, am avut noroc. El ne-a înțeles și de aceea a știut și știe cu adevărat să ne iubească. Iar pentru această atitudine, științifică și sufletească deopotrivă, trebuie să-i fim cu atât mai recunoscători astăzi. Căci, o știm de la Caragiale, de la Mircea Eliade sau de la Emil Cioran, sunt epoci istorice în care oamenii înșiși au nevoie de o răbdare și de un curaj ieșit din comun pentru a-și putea iubi țara." Titlul cărții, **Cercul literar de la Sibiu și influența catalitică a culturii germane** mi se pare a fi o inițiativă în spiritul comparatismului care poartă marca Heitmann. La șaptezeci de ani, ilustrul profesor propune, în alianță cu Ov. S. Crohmălniceanu o cercetare sugerată de Lucian Blaga. O cercetare care îi pune alături pe autori și pe cerchiști, într-o operațiune de regăsire a unei generații fracturate.

Așadar, un raport esențial — cel propus de influența catalitică a culturii germane — influență care determină cultura română să fie ea însăși. Influența franceză, scrie Blaga, anulează personalitatea unei culturi, cultura germană solicită o cultură să fie ea însăși. Cartea se îndepărtează de aceste paralele poetice, bazându-se mai ales pe numeroasele studii, cronici, recenzii pe care Ov. S. Crohmălniceanu le-a scris despre cerchiști. Nu întotdeauna acestea au fost aduse la zi. În ultimii ani numărul documentelor cerchiste (jurnale, scrisori, mărturisiri, interviuri) a crescut în progresie geometrică. Cartea **Cercul literar de la Sibiu...** a fost alcătuită, bănuiesc, în afara țării, cu o anumită grabă care să justifice finanțarea. Numeroasele cărți despre I. D. Sîrbu, scrise, în ultimii ani, de autori remarcabili nu sunt citite, după cum nu sunt citite nici volumele de corespondență apărute în ultimii ani.

Undeva se notează că am dat la iveală un pachet de scrisori către fostele iubite ale lui I. D. Sîrbu. N-am dat la iveală un pachet de scrisori către fostele iubite, am tipărit scrisorile lui I. D. Sîrbu către prietenii săi timișoreni Deliu Petroiu, Ion Maxim, Delia și Ovidiu Cotruș. Primele sunt esențiale pentru înțelegerea relațiilor din grup la sfârșitul anilor '40, cele către Ion Maxim aduc mărturii importante privind anii de închisoare ai cerchiștilor. După ce volumul consacră 12 pagini de analize remarcabile consacrate operei lui Ovidiu Cotruș (în care o singură frază numește o "repliere ideologică" — recunoaștem în această "repliere" o tandră rescriere a finalului cronicii literare din 1977 consacrată volumului **Opera lui Mateiu Caragiale**), descoperim în finalul volumului (p. 425) că **Ovidiu Cotruș a rămas toată viața credincios ideilor sale de extremă dreaptă!** Care idei, în ce pagină mărturisite? În care studiu, în care interviu date la iveală? Dacă e să ne luăm după zvonuri, după gura lumii, după cărțile aproximative, ajungem la informații halucinante.

Cineva îmi aduce **Intelectualii și mișcarea legionară** tipărită sub semnul Fundației Buna Vestire și a Fundației Prof. George Manu în care la loc de cinste (paginile 106-107) se află chiar Ștefan Aug. Doinaș. Își avea locul Doinaș într-o asemenea carte? Spre deosebire de Doinaș, căruia i se consacră o pagină, Ovidiu Cotruș are parte de cinci rânduri, de o desăvârșită stupizenie: *"Fiul lui Aron Cotruș: Autor de scrieri beletristice și critică literară. Membru în grupul de la Sibiu împreună cu Șt. Augustin Doinaș, Ion Maxim, ambii legionari și I.D. Sîrbu. Și-a reunit mai multe articole în volumul Meditații critice prefațat de Ștefan Augustin Doinaș. A fost membru al mișcării legionare.*

Câte propoziții, atâtea gafe. Ovidiu Cotruș n-a fost fiul lui Aron Cotruș și n-a fost decât ocazional autor de «scrieri beletristice». Era teoretician, eseist, filozof, comparatist, nu beletrist. Ion Maxim n-a fost considerat cerchist decât de amatorii de paradoxuri. A avut o aversiune constantă față de legionari (era catolic practicant). **Meditații critice** nu e o carte în care Ovidiu Cotruș și-a reunit articole, e un volum postum alcătuit de Doinaș. Conține studii și eseuri, nu articole. Nu avea cum, din motive de vârstă, să fie membru al mișcării legionare.

Evident, există o istorie secretă a Cercului literar care va ieși încet-încet la iveală. Numeroasele jurnale, pagini de corespondență care au apărut până acum pot fi, însă, suficient de lămuritoare asupra relațiilor dintre cerchiști precum și a relațiilor dintre cerchiști și liderii politici — de stânga sau de dreapta. Intelectuali de elită, dar și ființe pasionale, ei au încercat să se afirme în condiții dificile și, în anumite momente, au mizat pe anumite alianțe. Sunt acestea definitorii pentru ei? E definitorie pentru opera lui I. Negoițescu scurta lui perioadă verde din 1940? Sau, pentru alții, scurta perioadă în care erau hotărâți să devină comuniști? Definitorie pentr[illegible]ecare este opera, pagina scrisă, și nu le[illegible]a care îl însoțește.

Tre[illegible]este aceste mici aproxi- m[illegible]ea este solidă și trebuie citită dacă vrem să înțelegem valoarea proiectelor și a realizărilor cerchiste. Informațiile privind formarea Cercului literar, cele legate de Resurecția baladei, cele privind Teatrul euphorionist, dar și paginile care se ocupă de critica, istoria literară, eseistica scrise de cerchiști merită toată atenția. Sunt, într-un cuvânt, substanțiale. Sunt scrise cu sobrietatea necesară unui Manual de literatură. Merită a fi transcrise observațiile privind intrarea în arenă, după 1960, a Cerchiștilor.

"Primejdia care pândea acum scrisul, într-un moment de experimentalism febril și grăbit să se țină la curent cu ultima modă artistică, venea din partea formalismului, a proliferării versificațiilor, prozelor și textelor dramatice fără substanță, preocupate exclusiv să «inoveze‹. Criticii «cerchiști» s-au simțit astfel împinși a-și afirma convingerile axiologice. De unde interesul pentru filozofie, grație căreia sperau să furnizeze argumentele împăcării criteriului estetic cu importanța conținutului spiritual, social sau etic al operelor literare. Această deschidere a criticii către meditația intelectuală teoretică și cazuistica morală apare clar la N. Balotă, Ovidiu Cotruș, Radu Enescu și Eugen Todoran. Chiar și Negoițescu, care se baza ca nimeni altul pe gustul său și acorda o mare încredere puterii de sugestie a limbajului metaforic, practicând un impresionism fără rețineri, simțea și el o atracție către filozofie". Sunt rânduri exacte, provenite din buna cunoaștere a acelui timp al culturii române "de tranziție".

Desigur, în fața acestui volum, cu analize profunde, cu sugestii dintre cele mai felurite, ne dăm seama câte au mai rămas de făcut pentru buna cunoaștere a Cercului literar. În primul rând, poate că n-ar fi inutilă reașezarea, la locul meritat, a unor profesori. Liviu Rusu sau Victor Iancu, esteticieni importanți, au fost mentori și colegi, parteneri de proiect și dascăli într-o măsură mai mare decât lasă a înțelege această carte. În jurul Cercului au fost mai mulți poeți, mai mulți dramaturgi decât arată analizele «tradiționale» ale Cercului. Și, în fine, să scriem că memorialistica, domeniul epistolar atât de abundent ilustrate în ultima vreme merită o atenție specială. Carte temeinică, volumul Crohmălniceanu — Heitmann face posibil studiul aprofundat al unui fenomen cultural esențial.

Dreptul la replică

București, 16 august 2000

Stimate Domnule Mircea Mihăieș,

De curând mi-a fost semnalată prezența în **Orizont**-ul timișorean a interviului pe care l-ați luat doamnei Alina Mungiu-Pippidi, publicat în luna iunie a.c. Desigur că mulți cititori vor fi profitat de opiniile autoarei **Transilvaniei subiective**. Există o singură observație pe care mă simt dator să v-o transmit: referirea pe care dna Pippidi o face la faptul că aș "trăi din relația româno-maghiară" nu mai aparține judecăților de valoare la care este în totalitate îndrituită – ci reprezintă o sugestie calomnioasă, pe care o persoană onorabilă și, cu atât mai mult, o revistă care respectă deontologia profesională, nu au de ce să și-o permită.

În ceea ce privește tema principală a interviului, aș sugera cu multă căldură preluarea, de către revista **Orizont**, a recenziei dlui Marius Lazăr, un excelent profesionist al transilvanismului.

Cu simpatie,

GABRIEL ANDREESCU

COPYRIGHT

Pariul lui Havel

Vladimir Tismăneanu

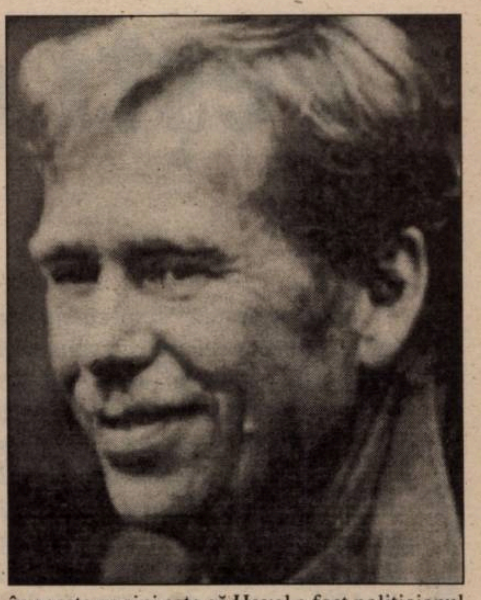

Trei au fost intelectualii est europeni care au jucat roluri principale în relansarea, în anii '70 și '80, a discuțiilor despre Europa Centrală, anti-politica, și mai ales despre rolul societății civile în distrugerea (unii ar vorbi nu fără motive temeinizce chiar despre autolichidarea) sistemelor post-staliniste, ori mai precis spus, terminal leniniste. Am în vedere pe Adam Michnik, George Konrád și Vaclav Havel. Ceea ce face din președintele/dramaturgul/filosoful ceh un caz cu totul extraordinar este nu numai intensitatea într-adevăr neobișnuită a reflecțiilor sale metafizice, ci și faptul că, în pofida atâtor obstacole politice și personale, el a intrat direct și fără ambiguități în jocul politic. Firește, acest tip de implicare ține de circumstanțele politico-culturale locale, ca și de vocația subiectivă a fiecărui intelectual democratic.

Nu mai puțin important, există, cred eu, o continuitate a destinului politic al lui Havel, în măsura în care, începînd chiar cu anii '60, el s-a plasat în centrul acțiunii disidente, nu doar ca autor de excelente eseuri, ci și, mai ales, ca strateg al construcției a ceea ce numim societate civilă. Retragerea de pe baricadele luptei politice, demisia ca formă de afirmare a propriei demnități, nu țin de stilul havelian de a vedea și de a participa la drama politicului. Pentru el, în consens cu Hannah Arendt, libertatea este în primejdie oriunde acțiunea și reflecția sunt separate. Tocmai din acest motiv, deși contestat de mulți din colegii săi de odinioară, spre a nu insista asupra atacurilor insidioase venite dinspre cei care nu au făcut mare lucru pentru destrămarea comunismului (fostul premier Vaclav Klaus este simbolul acestor cercuri), Havel a persistat și persistă în rolul său de prim magistrat moral al națiunii.

Este, firește, o doză de orgoliu în această postură, însă, mă întreb, cum poate cineva juca cu succes rolul Prințului fără a crede cu fervoare în propria menire? În paranteză fie spus, renunțarea președintelui Emil Constantinescu la a mai candida în viitoarele alegeri aruncă o neliniștitoare lumină asupra ambiguităților inerente angajamentului politic al intelectualului democratic. Controversata carte datorată lui John Keane, de care mă ocup în acest eseu, merită discutată în detaliu, întrucât este vorba despre o ambițioasă încercare de a evalua exhaustiv meritele și abdicările demersului spiritual și politic întreprins, vreme de câteva decenii, de cel care a fost și rămâne simbolul revoluției de catifea din noiembrie 1989.

Autorul acestei biografii, intitulată *Vaclav Havel: A Political Tragedy în Six Acts* (apărută la editura Basic Books din New York anul acesta, inițial publicată în Anglia în urmă cu un an), este profesor de filosofie politică la University of Westminster. Să spun, măcar în treacăt, că îi datorăm lui Keane câteva volume excepționale despre democrație, societate civilă, violență, precum și o elogios comentată critic biografie a revoluționarului american Tom Paine. Tot Keane a fost cel care a îngrijit în anii '80 traducerea engleză a volumului editat de Havel și apărut inițial în samizdat, *Puterea celor fără de putere*. Cu alte cuvinte, ar fi fost greu de închipuit un autor mai potrivit pentru scrierea unei biografii lucide și profunde a lui Vaclav Havel.

În genere, cartea lui Keane păstrează un ton moderat, iar viziunea de ansamblu este una extrem de apreciativă în raport cu disidentul anti-politician de dinainte de 1989. Există unele accente critice ținând de zona personală, însă ele nu umbresc admirația vibrantă a autorului în raport cu eroismul și noblețea spiritului rezistenței antitotalitare simbolizat de Havel.

Capitolele cele mai reușite ale acestei voluminoase cărți se ocupă de perioada formării intelectuale a tânărului Havel, sfidarea conformismului stalinist și participarea sa la liberalizarea de după 1963 și mai ales la radicalizarea politică asociată cu prea-scurta și brutal întrerupta Primăvară de la Praga. Keane analizează cu perspicacitate și remarcabilă empatie rolul lui Havel în geneza Cartei 77, vicisitudinile impuse de regimul Husak, inclusiv perioadele de detenție, urmărirea de către poliția secretă, constituirea celor mai importante concepte strategice ale disidenței în eseurile lui Havel (înainte de toate, celebrul "Puterea celor fără de putere", dar și polemicile cu stângiștii pacifiști occidentali, discutarea exceselor tehnologic-manipulative care riscă să anihileze responsabilitatea umană, și nu numai în Est), căutarea unui model politico-spiritual inspirat de ideile lui Thomas G. Masaryk și ale lui Jan Patocka, dar și de cele ale unui existențialism etic niciodată abandonat.

Mult mai puțin convingătoare sunt însă capitolele consacrate destinului post-revoluționar al lui Havel: în aceste pagini, Keane îl acuză practic pe președintele ceh de machiavelism (în sensul pejorativ al cuvântului), de faptul că ar fi căzut victima apetitului de putere asociat fatalmente cu orice poziție oficial-insituțională și că, mai cu seamă după 1992, deci după dezmembrarea Cehoslovaciei, și-ar fi trădat vocația inițială, de apărător al valorilor morale ale anti-politicii, rămânând implicat în jocuri politice adeseori tenebroase și chiar sordide. Mi-e teamă că în aceste capitole Keane îl nedreptățește pe Havel, confundând motivațiile acestuia cu cele ale unui Klaus ori chiar Lech Walesa.

Prea puțin ni se vorbește despre continua implicare a lui Havel în prezervarea unui ethos al liberalismului civic, inclusiv în opoziția președintelui/mentor al națiunii față de crescândele manifestări șovine, extremiste, ori chiar rasiste. Este vorba, firește, de o biografie programatic critică, nu de un portret hagiografic (din câte știu, Havel însuși a afirmat recent că nu intenționează să citească această carte). Dar, failibil ca orice ființă omenească, Havel rămâne exemplar prin curajul ideilor și acțiunilor sale, sau, mai precis, prin capacitatea de a unifica eticul și politicul în timpuri prea puțin favorabile unor asemenea întâlniri.

Ultimul capitol al cărții lui Keane este și cel mai discutabil, pe alocuri chiar agasant: conceput ca un necrolog, el este înțesat de afirmații bombastice care nu o dată frizează lipsa de bun gust (ca să mă exprim eufemistic). Ultimele pagini imaginează un fel de grandios-macabră ceremonie a funeraliilor lui Havel, transformate într-un imens eveniment mediatic. Ceea ce nu spune Keane în aceste pagini este că Havel a fost politicianul central-european care a reușit mai mult ca oricine altcineva în a propune o președinție inspirată de valorile Europei toleranței, dialogului și încrederii. Mai mult, mi-e greu să zăresc semnele eșecului într-o acțiune care, să nu uităm, a urmărit și a obținut integrarea rapidă a Republicii Cehe în structurile euro-atlantice (văzute de Havel nu doar ca mecanisme economice și militare, ci ca o "alianță civilizațională").

Dincolo de micile (sau marile) maliții ale acestei biografii deliberat iconoclaste și în multe privințe dezamăgitoare, rămâne concluzia cărții, omagiu final menit să rețină pentru posteritate elementul cheie pentru priceperea pariului lui Havel pe posibilitatea unei **renașteri morale a politicului**: "Vaclav Havel a fost un om care a avut nenorocul să se fi născut în secolul douăzeci, un om al cărui destin a fost politică, un om care a dobândit faima de figură politică care a învățat omenirea mai mult despre putere, despre cei puternici ca și despre cei fără de putere, decât oricare dintre rivalii săi în acest veac".

Nu este nevoie de pasiune encomiastică pentru a vedea că există o lecție etică în perseverența politică a lui Havel: într-o lume a atâtor aranjamente promiscui, a unor celebrări nesăbuite ale virtuților pretins universal-tămăduitoare ale pieții, Havel a știut să amintească și să apere vocația solidarității bazate pe valori comune, pe refuzul colectivismelor gregare și al vendetelor meschine. Acesta este locul geometric al acțiunii sale, pariul pe responsabilitate, ceea ce face din Havel un spirit înrudit cu un Masaryk, Leon Blum sau Albert Camus.

Washington, DC, August 2000

Lecturi din Dmitri Volkogonov

Șerban Foarță

Cât fac 12 x 7, tovarășe Lenin?
Produsul dintre numărul lunilor anului și numărul
zilelor săptămânii apasă pe fruntea și umărul
marelui Lenin...

Care, de-atâtea dezbateri în agora
preoctombristă și, după,-n Sovietul
Suprem, uită, bietul,
tabla lui Pitagora.

Vladimir Ilici bolește
și,-n mai puțin de trei ceasuri, nu are
să rezolve-nmulțirea prin adunare,
băbește:

12 + 12 = 24,
24 + 12 = 36...
Ca s-ajungă,-n sfârșit, după multe grimase
de elev corigent, la 84, —

anul lui Orwell și Amalrik,
acela în care avea să înceapă sfârșitul fantomei
ce bântuise un veac și mai bine, — tot astfel cum Romei
ceasu-ncepuse să-i sune de când cu invazia lui Alaric.

Un debut: Președintele Constantinescu, la Cenaclul Asociației

Marcel Tolcea

Președintele Emil Constantinescu s-a întâlnit, în sâmbăta din 2 septembrie 2000, cu scriitori și artiști plastici timișoreni la sediul revistei "Orizont". Fiindcă locul este mai cunoscut ca sala de Cenaclu a Asociației Scriitorilor din Timișoara, o să vă rog să acceptați convenienta și să spun că a fost un debut absolut pentru viața asociației.

Întâlnirea — cu tot dichisul și toate precauțiile luate în asemenea situații — a început cu vreo oră întârziere, dar asta nu s-a prea simțit de vreme ce nici înaltul oaspete nu a spus vreo vorbă în acest sens.

Al doilea lucru ciudat s-a referit la faptul că jurnaliștii timișoreni care l-au însoțit pe Președinte au stat în sală doar vreo trei minute, după care au ieșit, ca hipnotizați, pe hol. Au avut timp doar să-l fotografieze pe Președinte și să vadă cum nu s-a așezat la masa prezidiului, fără a avea șansa de a asista la întâlnire. Ceea ce a părut, din nou, oarecum deplasat.

Discursul oaspetelui a avut două părți: mai întâi una rememorativă, plăcută, în care personalitatea politică evocată a fost scriitorul-președinte Vàclav Havel, și a doua nervos-justificativă în care a răspuns unor insatisfacții emanate dinspre publicul creator.

Profesorul universitar Emil Constantinescu, temporar președinte al României — fiindcă așa dorea Domnia Sa să se legitimeze — ne-a povestit cum a băut o țuică făcută de Havel chiar cu Havel, cum se discută la dineuri cu omologii în absența translatorilor, cum Radu Vasile juca șah cu computerul pe când Cosma venea buluc spre capitală. Cu alte cuvinte, curată ficțiune pentru noi, creatorii de rând.

Ca o observație stilistică, aș spune că epicul, întregul story al întâlnirii, a fost dominat de o tristețe ciudată, de o frustrare aparte. Aceasta din urmă se referea mai ales la desele trădări sau la lipsa de recunoștință. Dintre ele, firească mi s-a părut reacția față de doamna Tia Șerbănescu căreia, în alte vremi, actualul președinte al României, îi împingea sărmana Dacie în momente de cumpănă. Bref, exemplul mi-a plăcut mult. Păcat că atunci când l-am întrebat de ce nu a arestat nici măcar un chelner în toți anii ăștia, dintre corupți, s-a enervat peste poate.

Parcă văd că o să-mi fie dor de Dl. Constantinescu peste câteva luni!

Pești cu strabism în Queens

Dumitru Radu Popa

L-am revăzut pe "derepeul mic" mai ceva ca în romanele lui Dumas, după 30 de ani, nu la București sau la Izvorul Mureșului (unde l-am cunoscut în studenție), ci în buricul New Yorkului, al cărui fericit cetățean este de mai bine de un deceniu. La finele lui septembrie 1999 ne-am întâlnit la Centrul Cultural Român și preț de câteva ore am discutat despre tot ce rămăsese nespus vreme de ani de zile. Și, ca să luăm lucrurile metodic, i-am cerut un CV. Din care am aflat niște lucruri exacte. Anume: că Dumitru Radu Popa s-a născut la 26 octombrie 1949, la București, într-o familie de intelectuali, că după absolvirea Filologiei bucureștene în 1972, a fost redactor la Editura Albastros (1972-1974) și apoi la revista "Tribuna României" (1974-1985); că din 1986 se stabilește la New York, unde, în acest moment este director asociat al Bibliotecii de Drept de la New York University, cu titlul de profesor asociat; că a debutat în volum cu eseul critic Antoine de Saint-Exupéry. Aventura conștiinței *(Editura Albatros, 1980) și că a publicat următoarele volume de proză:* Călătoria *(Editura Albatros, 1982),* Fisura *(Editura Cartea Românească, 1985),* Panic Syndrom *(Editura Univers, 1997 — Premiul Uniunii Scriitorilor din România),* Închide ochii *(Editura Du Style, 1998),* Traversând Washington Square *(Editura Cartea Românească, 1999). Despre ce e dincolo de acest CV se poate vedea în cele ce urmează.*

Adriana Babeți: Radu, hai să depănăm o istorie care ar putea începe acum 30 de ani, în iunie, la un colocviu național de literatură, pe când eram studenți.

Dumitru Radu Popa: Tocmai încheiaserăm anul trei, parcă. Colocviul la care ne-am cunoscut cred că a fost important și pentru că ne definea pe noi ca generație, ca promoție, cum vrei tu să-i spui. Eu unul sunt complet aiurit în raport cu taxinomia asta care tinde să înlocuiască axiologia. De fapt, noi suntem pe niciunde. Nu recunosc decât o singură categorisire acceptabilă, aceea pe care o folosea Vianu: *generația creatoare*. Adică un grup de oameni care nu sunt legați neapărat nici de criteriul vârstei, nici de criteriul sexului, ci aparțin temporal aceleiași secvențe de creație. Deci în aceeași generație creatoare pot să intre și oameni mai tineri și oameni bătrâni. A porni cu un demers atât de procustian și a spune tot la zece ani că avem "șaptezeciști", "optzeciști", "nouăzeciști" ș.a.m.d. mi se pare complet eronat. Înseamnă a impune un lucru nefiresc. Pot, la limită, să deslușesc o componentă foarte clară a optzeciștilor. Eu am debutat, din nefericire, abia în 1980, cu critică și în '82 cu proză. Îi iubesc pe optzeciști, sunt prieten cu mulți dintre ei, dar literar nu semănăm. Mă simt mult mai apropiat de cei care, în 1969, ieșeau în literatură (prin cenacluri, reviste sau chiar în volume): Ion Mircea, Dinu Flămând, Eugen Uricaru, Ioan Petru Culianu, Paul Drogeanu, Victor Ivanovici, Silviu Angelescu, apoi voi, timișorenii, câțiva ieșeni foarte buni. Ce facem cu echipa asta care a debutat în același moment? Ce suntem? Grup, generație, promoție? Am ieșit la iveală atunci și am fost lăsați ca într-un fel de limb. Pentru noi nu a existat ceea ce a fost pentru optzeciști: un program.

— Și cine e răspunzător pentru asta? Am impresia că noi înșine, dintr-o neputință (sau poate nedorință) de a ne coagula ca grupare. Deși existau cenacluri și reviste studențești bune, unele excepționale ("Echinoxul"), la Cluj, București, Iași, Timișoara.

— Țin minte că ne vizitam unii pe alții, mutam cenaclurile dintr-o parte în alta. Al nostru, "Atlantida", a fost scufundat din cauza unui poem pentru Jan Palach și a trebuit să ne întoarcem la "Junimea", pe care o numeam "Juncimea" pe vremea aia. Am reușit să dăm afară partida cu frunte lată și să ne impunem propriul nostru cenaclu, sub oblăduirea decanului D. Păcuraru, care, fără să fie un mare profesor, a dovedit o deosebită înțelegere și îngăduință. I-am avut ca mentori, — aleși de noi — pe Paul Cornea, pe Savin Bratu și, o vreme, pe Nicolae Manolescu. Ceva mai târziu, pentru proză, pe Crohmălniceanu. Cenaclul funcționa. Aici au debutat apoi Doina Uricariu, Victor Ivanovici, Adriana Bittel. Aici au început să se manifeste Nedelciu, Crăciun, Iova. Să mă iertе toți cei pe care am uitat acum, în grabă, să-i pomenesc. Organizam niște happeninguri poetice — scriam poeme "în cinci" amuzante. Era o atmosferă de mare ludicitate. Am fost apoi la Cluj, clujenii au venit la noi, a urmat vizita voastră... Deci se înfiripa ceva.

— Și, totuși, deși ne desparte un singur an de generația lui Mircea Nedelciu, nu țin minte ca ei să fi participat la întâlnirile noastre. Pe Mircea și pe prietenii lui i-am cunoscut abia prin '79-'80, în casa lui Radu Petrescu.

— Asta probează ce spuneam eu. Noi eram un grup foarte unic: Ioan Petru Culianu, eu, Paul Drogeanu, Silviu Angelescu, Șerban Anghelescu, Dana Popescu Șișmanian (să nu o uităm; ea e acum la Paris). Erau poeți, prozatori, critici literari, oameni cu o propensiune teoretică formidabilă, despre care credeam că se vor pierde complet. Unii s-au și pierdut.

— Spui undeva, declarând unui reporter, că te simți făcând parte dintr-o generație pierdută, care, după a ce s-a lansat în perioada "dezghețului ideologic" de la noi, s-a inhibat și s-a descurajat "uneori până la sterilitate". Cred că ai prins chiar cel mai dureros adevăr despre generația noastră. Mă întreb de ce în România a contat mult faptul că ai fost născut într-un an, și nu în altul. În 1949, și nu în 1950 sau 1951. Că un singur an sau doi puteau marca mentalități, biografii, cariere. Uneori în bine, alteori în rău. Să fie și faptul că am prins o modificare a sistemului de învățământ, că am fost prima generație tânără, în plină formare, care a apucat "dezghețul" ideologic din România, că am avut o formație dominant francofonă și francofilă? Dar altceva m-ar interesa să îmi spui: care să fie cauza de fond a sterilității generației noastre?

— Eu aș avea o explicație pentru asta, dar e incipientă, își caută forma exactă. Îmi aduc aminte că Nene Culianu spunea, Dumnezeu să-l ierte: vedeți că cercul e magic, dar are și partea pozitivă și cea negativă a magiei. Eu cred că noi ne-am constituit în cerc, în cercuri, mult mai mult decât cei care au venit după noi. Ce vreau să spun cu asta? Că am profitat de iluzia de eliberare de după '65, până când au ieșit *Tezele din iulie*, în 1971, după întoarcerea lui Ceaușescu din China. Până atunci am trăit în această iluzie că mergem înainte și individual, și ca grup. Ne era foarte bine, pentru că nu întâlneam nici un fel de opoziție fățișă. Numai că asta ne-a făcut să nu avem pregătite armele de apărare. Ceea ce s-a întâmplat cu cei de după noi a fost deja altceva. Ei aveau de luptat cu marasmul ideologic. Trebuia de la început să aleagă pe ce căi vor merge și cum anume. Au avut apoi și șansa că s-a implicat Manolescu profund în promovarea lor. Noi, ca grup, aveam sistemul imunitar slab, nu eram pregătiți pentru înfruntare, așa că reușitele, câte au fost, au fost individuale. În ce îl privește pe Culianu, în aceeași măsură în care era fondatorul cercului, coloana lui vertebrală, în aceeași măsură era și ex-centric față de toată gruparea asta. Apoi, plecând în străinătate atât de timpuriu, s-a distanțat total. Dar ceilalți, care se anunțau ca niște mari promisiuni, au debutat târziu, chinuit. Au reușit cu greu să compună cărți din tot ceea ce știau.

— Au fost împiedicați de ceva din afara lor sau pur și simplu nu au fost în stare, ce crezi?

— Lucrurile trebuie judecate de la caz la caz. Eu, de pildă, orice ar fi fost, independent de context, am scris în doze homeopatice. Așa îmi e firea.

— Însă cine vede că ai publicat patru cărți în patru ani ar zice că ești de-a dreptul Balzac.

— Da, numai că aceste cărți s-au scris în timp. Începeam ceva și continuam după 12 ani, de pildă. Pe urmă, din cauza emigrării, nu am putut apărea în România, oricât aș fi scris. De pildă, din cartea *Orașul prenatal* s-a ales praful, după ce s-a tot plimbat de la o editură la alta și am "redebutat" în 1982 la aceeași editură Albatros, care îmi publicase o carte de critică despre Saint-Exupéry, ca prozator de astă-dată, cu volumul *Călătoria*, datorită șireteniei lui Mircea Sântimbreanu. El mi-a sugerat să debutez cu un volum de eseu critic, fără probleme, spre a mă putea sustrage avizelor comisiei pentru debut, care impunea teme și stiluri obligatorii. Ceva de necrezut azi, pentru un tânăr debutant. Aberații, pe care mulți le-au și uitat. Să îți răspund și la întrebarea cu francofilia noastră și anglofilia celor de după noi. Cred că sunt matrici culturale diferite. Noi ne extaziam în fața modelului francez. După aceea, când unii dintre noi au făcut în exil experiența Franței, și-au mai nuanțat extazul. Evident, nu în raport cu modelul cultural, ci cu anume asperități ale concretului. Dar avea, oricum, o altă volută, un fel de a vedea realitatea, un alt gen de umor decât cel cinic și sec al optzeciștilor, un alt tip de sentimentalitate. Nu spun că mai bune sau mai rele, nu e vorba acum de ierarhii valorice. Spun doar că aceste modele erau și sunt diferite. Noi eram mai analitici; ei sunt mai sintetici. Cărtărescu e mult mai puțin proustian decât s-ar crede (în *Orbitor*, de pildă) și mult mai aproape de cultura anglo-americană. Vezi, astea sunt lucruri care identifică și fac să contrasteze două grupuri literare la un interval de generație biologică minim. E, oricum, greu de categorisit.

— Și, totuși, îmi pare că generația lor a avut altă snagă și altă coeziune. Au scris și publicat mai tenace și mai mult.

— Poate. "Cenaclul de luni" a avut un rol decisiv în asta. I-a ținut împreună, a creat o extraordinar de frumoasă emulație, cum nu am văzut decât la noi. Ne admiram, dar ne și concuram. Ca, treptat, să ne dezagregăm ca grup, să ne risipim. Dar cred că a fost ceva natural. Țin minte că, nemaifiind demult student, m-am dus la "Cenaclul de luni" să fac un interviu cu Manolescu. Ședințele se desfășurau în aceeași sală ca defuncta noastră "Atlantidă", în clubul de la etajul I al Casei de Cultură a Studenților. Era formidabil, o atmosferă de mare emulație, aproape anormală pentru anii aceia. Era o frumoasă anormalitate și un spațiu suspendat.

— Nu crezi că în cazul generației noastre a funcționat și ceea ce Czeslaw Milosz numea incapacitatea răsăritenilor de a finaliza, de a încheia forme; sau, mai bine zis, tentația acestora de a lăsa totul în stare de proiect?

— Cred că neputința de a ajunge la un rezultat palpabil, bine finisat, important la nivel continental face parte din complexele culturilor "mici", care au o imensă fascinație a "centrului", dar și un imens complex de inferioritate, care îi face pe oamenii acestor culturi să fie câteodată extrem de subtili, formidabili cunoscători ai valorilor "centrului". Și atunci devin perfecționiști. Practic, nu își dau seama când proiectul lor s-a terminat, pentru că îl "ciocănesc" prea mult. Sau devin sterili. Poate e și o damnație, ca a cavalerului care adoarme, cuprins de un somn geologic exact înainte de a atinge Graalul. Astea fac, toate, parte din mitologia culturii noastre și Dumnezeu știe cât o să mai dureze acest pattern. E foarte greu de imaginat ce se va întâmpla. Dostoievski ne-a spus de atâta vreme că frumusețea va salva lumea, dar nu a spus nici când, nici cum. E o consolare sau o imensă tragedie că frumusețea va salva lumea?

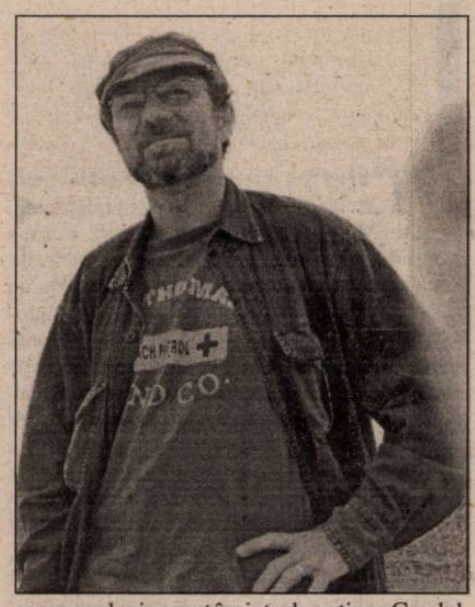

— Mi-ai spus acum câteva zile că erai foarte apropiat de Radu Petrescu.

— Așa este, iar apropierea noastră s-a produs într-un mod extrem de ciudat. După ce am citit *Matei Iliescu*, pe când scriam cronica literară la "Amfiteatru", fiind încă student, am fost extrem de impresionat de carte, de faptul că aflasem că e debutul lui târziu. Nu știam pe atunci mare lucru despre "Școala de la Târgoviște". Îl cunoscusem complet întâmplător pe Tudor Țopa. La un moment dat, Ion Caraion mi-a spus că va scoate o revistă grozavă, nu știu unde, într-un oraș de provincie, la care urma să scrie și Radu Petrescu și m-a invitat să fac o cronică. Tocmai citisem *Părul Berenicei*, așa că am scris despre ea. Evident, totul a fost o utopie, n-a ieșit nimic. Atunci i-am pasat textul lui Iorgulescu, la "România literară". A apărut o pagină întreagă. Am primit o scrisoare acasă, prin care Radu mă invita să ne cunoaștem. Când am ajuns la el, pe Pitar Moș, s-a mirat că sunt atât de tânăr. Imediat s-a creat o empatie. Am stat patru ore și am vorbit de toate și apoi, cu o fervoare care parcă explica ceea ce avea să se întâmple după numai un an, am început să ne vedem de parcă ar fi venit sfârșitul lumii. Vorbeam la telefon ore în șir. Mi-a citit prozele și mi-a spus că erau atâtea lucruri care îi amintesc de el. E foarte rar să găsești o comunicare și de suprafață și de interior la fel de intensă cu cineva. Așa a fost cu el. Am plâns la moartea lui ca după un frate mai mare.

— Știi câți ani avea atunci?

— Da, incredibil, 55.

— Până acum te-am silit să îmi răspunzi la întrebări care te priveau ca parte dintr-un întreg, dintr-o generație sau grup. Acum te-aș întreba ceva legat numai de tine, de propria ta biografie. Noi ne-am cunoscut în studențe. Nu te-am mai văzut din 1972, după absolvire. Știam că scrii, că nu prea poți să publici. Și deodată am aflat că ai rămas în Franța. Apoi am auzit că ai fi la New York, profesor de drept. Mi s-a părut de-a dreptul aiuritor.

— În octombrie 1985 am plecat pentru o lună la Paris și am decis să nu mă mai întorc. Nu știam exact, când am plecat, că voi rămâne. În '72, când am terminat facultatea eram deja agasat, nerăbdător și dezamăgit că lucrurile începuseră atât de bine și luaseră o turnură atât de încurcată. Vorbesc despre ce făceam eu în literatură. Puteam să scriu și să public critică literară în reviste, dar nu puteam să îmi tipăresc prozele niciunde, de parcă eram

ciumat. În 1985, după ce debutasem deja cu acel Saint-Exupéry și, în proză, cu volumul *Călătoria*, puțin cosmetizată de cenzură, mi-am dat seama că e inutil să mai sper. Erau două cărți într-una în volumul *Fisura*. Un roman masacrat care a ajuns o nuvelă lungă de o sută și ceva de pagini. Cartea a fost retrasă imediat după ce am plecat. Așadar, numai experiențe proaste și descurajante.

— Dacă am fi trăit într-o lume normală, ce ți-ar fi plăcut să faci în România?

— O, e foarte greu de spus. Eu nu aș fi vrut să plec niciodată din țară. Dar cred că există o masă critică de lucruri care se adună. Poate că dacă cele două catedre propuse spre înființare ("Eminescu" și semiotica), unde eu și Paul Drogeanu eram propuși ca asistenți, nu s-ar fi desființat chiar în ziua repartiției, poate, zic, m-aș fi investit cu plăcere într-o carieră didactică. Mi-ar fi plăcut să predau. Culmea e că am ajuns s-o fac, aici, în America. Dar e cu totul altceva. Îmi place grozav să stau printre tineri, să văd cum funcționează mașinăria din mintea lor, cum se formează ea. Cred că aș fi un bun "antrenor" cultural în România. Sau mi-ar fi plăcut să fiu editor. Am și fost o vreme, dar în România ieșeai scârbit din orice intrai ca slujbaș cultural. Chiar ca să scrii o cronică adevărată trebuia să plătești tribut. Toate astea s-au adunat și vine vremea când, conștient sau inconștient, spui "gata". Limita mea de suportabilitate s-a încheiat în '85. Saint-Exupéry spunea ceva de genul: calitatea libertății tale este egală cu calitatea constrângerilor pe care le accepți.

— Cât a durat exilul parizian?

— Un an. Am cerut azil politic pentru Statele Unite, nu pentru Franța, dintr-un motiv strict personal. Când am ajuns aici, la New York, am crezut că pică cerul pe mine. Una era să stai la Rambouillet, în plin cartier rezidențial, și alta era să te trezești într-un minuscul apartament la capătul Astoriei și să lucrezi la New York University cu o jumătate de normă, cărând cărți străine și punându-le la locul lor în bibliotecă. Așa am început. Noroc că șefa secției de drept internațional de acolo, o cehoaică fugită în State în '68, cu doctorat la Universitatea Carolină din Praga, a văzut că tot făceam observații în patru-cinci limbi diverșilor tipi, cum că nu sunt corect așezate cărțile în raft sau că lipsesc pagini. M-a întrebat dacă nu m-ar interesa o normă întreagă și mi-a făcut rost de ea. Apoi, văzând că mă tot agit să mă înscriu la un doctorat în literatură comparată, mi-a spus că pot să fac literatură de plăcere și că ar fi mai bine să-mi "cumpăr" un *master degree* american. "Să vezi cum o să capeți imediat o poziție în facultate". Așa am ajuns să mă înscriu la un masterat în drept internațional la Universitatea Columbia.

— Cum era engleza ta?

— Proastă. Adică cea activă era o jale. Cea pasivă era mai bună: văzusem seriale englezești, ascultasem muzică și citeam cu pasiune poezie engleză în original, dar fără să îndrăznesc să o pronunț, deoarece nu studiasem în viața mea engleza. De la mama, care știa șapte limbi, am învățat germana, în casă se vorbea franceza, iar italiana am deprins-o repede. Am și ureche muzicală. Toate astea îmi vin de la mama, doctoriță, știutoare, repet, de șapte limbi, traducătoarea lui Rilke, Humboldt, Kobo Abe. A scris și literatură pentru copii, pe lângă faptul că era pianistă de concert. Și mamă de patru copii. Era pe jumătate poloneză. Ca să pot da masteratul la Columbia, la o lună după ce am venit aici, am trecut testul Toefl, în stadiul în care nu știam nici măcar să folosesc bine metroul. Aveam 37 de ani.

— Cum ai putut să te "reciclezi"?

— Pur și simplu din mers. Habar nu aveam despre drept, despre sisteme juridice. Dar mi-a ajutat foarte mult faptul că îmi plăcuse gramatica. Am adorat gramatica comparată. Or, mie mi s-a părut că dreptul seamănă cu gramatica. Și, din diletantul în drept care eram, am ajuns acum, cu un master, să predau strategii de cercetare în drept. Îți dai seama că așa ceva nu mi s-ar fi putut niciodată întâmpla în Franța.

— Care ar fi statutul tău de profesor în acest moment?

— Sunt profesor asociat, definitivat pe post și directorul asociat al Bibliotecii de drept. Mai bine zis, directorul întregului departament de cercetare, pentru că în bibliotecă există două departamente: unul de cercetare și altul de servicii tehnice.

— Deci, din punctul de vedere al unui contract de muncă ferm, tu poți să mori liniștit. Am vrut să spun că poți fi liniștit.

— Da. Sunt profesor pe viață. Mă ocup de toată selecția de carte de drept internațional, particip la stabilirea curriculum-urilor pentru cursurile noi, lucrez cu profesorii străini care vin la noi. Iar de predat, predau la clasele de *master*, deci unor oameni care au deja o licență în drept, fie americani, fie din alte țări. Și lucrez cu doctoranzi. Ba chiar am și scris în domeniul ăsta. Am debutat cu mici recenzii în revistele de drept internațional și după aceea am început să scriu studii, articole, ghiduri. Am participat la elaborarea unei cărți care are o mare trecere în facultățile de drept, dar și în cele de informatică și biblioteconomie, fiind folosită ca un fel de manual — un ghid de cercetare a dreptului transnațional, unde eu am semnat trei capitole.

— Și de aici, la *Glūga suedeză*. Mă ciupesc și nu îmi vine să cred. Păcat că ai ajuns — cum spuneai — să scrii în doze homeopatice. Spune-mi, ce îți vindecă faptul că scrii proză în limba română?

— Ce îmi vindecă? Probabil că sindromul de panică. Adevărul este că în '93 am fost lovit brusc de această maladie pe care am încercat să o ascund multă vreme. Azi nu îmi mai e așa de frică de ea, deși tot o mai am. Sunt anumite crize neurovegetative datorate unui stres acumulat în ani. Și care te lovesc exact în momentul când te-ai destins. Peripețiile mele ca personaj se regăsesc în prima nuvelă din *Panic Syndrom*. Am fost la un shrink, am fost la mai mulți șrinci ca să mă vindec. Fac în carte o întreagă cazuistică legată de Caragiale, de moftul caragialian, dar, dincolo de toate, a fost ceva serios periplul meu pe la acești psihoterapeuți. Ce era de fapt? Îmi lipsea scrisul. Sigur îmi lipsea scrisul. Tocmai el mă ajuta și m-ar fi ajutat mult să conviețuiesc cu mine, așa cum sunt. E un fel de terapie. Or eu nu mai scriam. Într-un fel știam că nu o să mă dau bătut, dar nu știam când anume se va întâmpla, când voi reîncepe să scriu. O foarte mare importanță a avut o rubrică pe care am început să o țin în "România liberă", câțiva ani de zile, la îndemnul lui Nae Prelipceanu, bunul meu prieten. M-am lăsat cam greu, dar apoi m-a prins. Scriam cu plăcere despre lucruri care îmi erau dragi, despre ce gândeam, despre un film, o carte, o expoziție. M-am mutat după o vreme cu această rubrică la "Curentul". Asta m-a ajutat să mă întorc la literatură. *Panic Syndrom* a luat premiul Uniunii Scriitorilor, apoi a apărut cărticica pentru copii, care e dedicată fiicei mele și după aceea a fost povestea cu *Traversând Washington Square*, care e și primul meu roman. Un roman fals, de fapt. E aceeași poveste care se privește într-o oglindă spartă. Și am început o altă carte. Lucrurile încă dospesc, iar personajele n-au încă picioare destul de tari ca să se țină pe ele.

— E ceva care leagă scrisul tău, ca tip de obsesie, de la o carte la alta?

— Două ar fi amprentele scrisului meu, în general vorbind. Fragmentarismul și criza de identitate. Toate nuvelele încep la capitolul IV sau VI. Aici e un lucru care am vrut să se observe, dar pe care nu am dorit să îl clamez ca pe o propoziție. În fond, dacă o operă poate să fie deschisă la un capăt (și de obicei e deschisă la sfârșit), de ce nu ar putea fi deschisă și la celălalt capăt, la început? În felul ăsta îți faci din cititorul ipocrit un partener, îndemnându-l să scrie partea de la început. E un mic joc aparent, dar dincolo de el se află cu siguranță dacă nu o criză a identității, măcar un clivaj al identității sau al identităților. "Temă" tipică aș crede oricărui român aflat în exil.

— Ești cam postmodern cu amprentele astea.

— Da? Așa îi spune?

— Cam așa. Dar altceva aș vrea să te întreb acum. Tu, privit din afară, pari un om perfect integrat, adaptat în această lume pe care ai ales-o. Pentru un absolvent de română-franceză din anii '70 cred că e maximum-ul de imprevizibilă reușită profesională. Care e problema?

— Integrarea asta e ca paradoxul grămezii: câte boabe fac grămada asta. Aici nu stai să te întrebi: "oare m-am integrat? oare m-am integrat?". Și — hop, iată-mă integrat. Nu îți dai seama cum se întâmplă.

— Dar acum ești *aici, de-aici?*

— Da, sunt de-aici. Știi când îți dai seama de asta? Când pleci și te-ntorci. Mă duc la Paris, stau cu plăcere două săptămâni, dar în ultimele două zile sau uneori în avion îmi doresc să mă întorc *acasă*, care este *acasă:* New York, New York.

— Dacă aici este *aici*, în România este *acolo?*

— Da, în România este *acolo*, cu destul de mare durere, pentru că s-au întâmplat atâtea. Mama a murit și n-am putut s-o văd. Din '85, de când am plecat, ea nu m-a mai recunoscut. Când am revenit în '90 a fost mai rău. Tata trăiește și acum la București, dar cu o sănătate fragilă, cu o pensie de 40 de dolari pe lună după 40 de ani de practică medicală. Fratele meu mai mare, care era regizor de teatru, a murit în ianuarie anul ăsta la 52 de ani. Au murit în jur atâția oameni dragi, și din familie și dintre prieteni. Când vin la București îmi fac o mulțime de planuri, să mă întâlnesc cu atâta lume. Și când ajung, văd o lume fărâmițată, oameni, altădată prieteni, care acum nici nu se mai salută. Așa că trebuie să stau cu fiecare în parte, separat. Te apucă și un fel de tristețe, de lehamite. Rămân cei câțiva puțini care îmi par miraculos neschimbați sau schimbați în aceeași măsură în care m-am schimbat și eu. Rămâne familia. Și cam asta e. Dar mult au contat pentru revenirea mea și întâlnirile de la Neptun, bune, proaste, cum sunt. Eu cred, totuși, că sunt foarte bune, pentru ne-au pus împreună. Nu numai cu scriitorii din țară, ci, din doi în doi ani ne întâlnim cu scriitori români din toată lumea. Acolo am întâlnit-o pe această minunată artistă care e Anamaria Beligan, atât de talentată. M-am împrietenit cu Ilie Constantin la o vârstă când nu se prea leagă prietenii. Îl revăd întotdeauna cu mare plăcere pe Sorin Alexandrescu, care mi-a fost și profesor, pe Nicolae Balotă. Deci a fost mare lucru... Ar fi păcat să nu ne mai putem bucura de întâlnirile astea.

— Ai încercat să scrii proză în limba engleză?

— Nu, n-am încercat și nici n-o să încerc, pentru că nu mă trage ața. Nu pot să scriu direct în altă limbă decât româna. Alții au de-a dreptul talent și scriu, cum ar fi Victor Ivanovici, direct și în spaniolă, și în greacă, și în franceză. E drept, nu ficțiune, ci critică.

— Dar de tradus, ți-ar place să fii tradus?

— Da, dar fără să încerc eu chestia asta. Mi s-a și tradus de altfel o proză, cea mai grea ca "stil", care-mi părea intraductibilă. Suna foarte bine. Ea a intrat într-o antologie de proză din estul și centrul Europei, care va apărea la Knopf. Când, cum, nu știu.

— Spuneai într-un interviu că ai încă încredere în alegoric și fantastic. Te întreb cu o ușoară uimire: cum așa?

— Am asistat la o serie de dezbateri fie în presa literară românească, fie chiar la Neptun, unde lumea se întreba dacă alegoricul și fantasticul nu erau decât o modalitate de a eluda realul (cel de dinainte de '89). Pentru mine nu a fost și nu este așa. Eu **așa** am scris întotdeauna și probabil că așa și gândesc. Am reușit să "poleiesc", chiar în viața mea concretă, realități destul de dure și negre, cu proiecția asta în alegoric și fantastic. Literatura și viața, nu? Îmi spunea Damian Necula ceva foarte interesant. Că, pentru a face să treacă de cenzură o carte, un roman, alegorizase și simbolizase teribil. După '90, vrând să reia romanul și să îl rescrie liber, și-a dat seama că nu mai știa despre ce era vorba. Mi se pare un caz dramatic, cu siguranță. Pentru mine alegoria nu e un procedeu de voalare a realului. Îmi e consubstanțială.

— Nu ți se pare, însă, că estetic ea e cam epuizată?

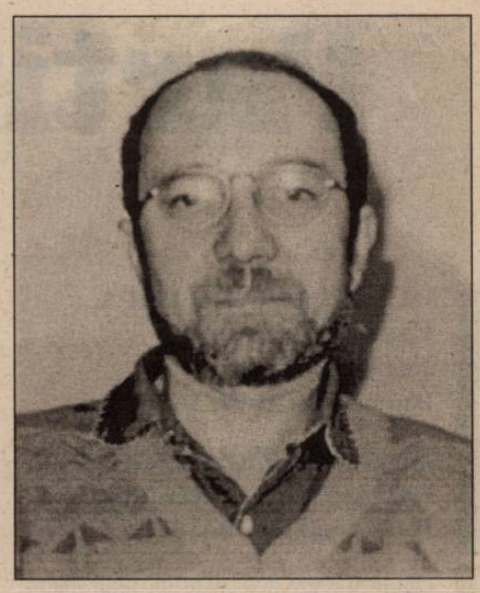

— Nu. Eu așa simt. Un muncitor muncește la strungul lui și brusc îi cresc patru mâini. Eu așa văd problema. El citește o lozincă din fața lui, pe care scrie "să ne dublăm capacitatea de muncă". Și îi cresc la propriu patru mâini. Asta e hiperrealism, nu alegorie. Ei, sigur că e alegorie... Acum scriu ceva despre care credeam că e extrem de realist. Sunt niște *looseri* români într-un cabinet medical de prin Queens, la capătul New York-ului. Reproduc chiar niște conversații foarte amuzante. Transcriu fonetic engleza asistentei, a femeii de la ghișeu, în fine, ceva pitoresc... Până când, deodată, apare un pește imens, colorat, care are strabism și care îl privește pe tipul care sunt eu și care stă pe scaun. Ei bine, de ce a trebuit să intervină peștele ăsta cu strabism, nu am absolut nici o idee. Ce se va întâmpla mai departe, tot nu știu. Dar nu l-am inventat eu. Era acolo.

— Pentru că ai și "organ" critic, ți-aș pune un alt gen de întrebare. Dacă ar fi să te așezi într-un context, cu cine ți-ai regăsi afinități de stil, de viziune, în literatura română?

— Nu îmi dau seama. Dar pe de altă parte, din băieții ăștia tineri n-am prea citit mult. Nu vreau să spun cu orgoliu că sunt unic, dar, pe de altă parte, numai un critic cu multe lecturi ar putea face așa ceva. Or, critica nu s-a interesat la modul serios de mine. Adică, de fapt, nu a fost preocupată să vadă ce e și cu scriitorul ăsta, de la *Călătoria*, la *Traversând Washington Square*. În fond, e normal, mai ales dacă nu ești acolo.

— Adevărul e că una din "instituțiile" literare cele mai marcate de istoria ultimilor 10 ani este critica. Și mai ales cea de întâmpinare. Majoritatea profesioniștilor consacrați au cam abandonat-o, iar transferul spre *foarte* tinerele generații are și avantajele, dar și dezavantajele sale, despre care nu e cazul să vorbim acum.

— Așa e. Iată cum o mai veche anomalie se repară cu altă anomalie. Înainte se citea critică așa cum se citea literatură. Era anormal. Aveam prieteni ingineri sau prieteni fără așa-zisele "studii superioare", care citeau critică, pentru că multe dintre romane nu se puteau citi, ziarele nu se puteau citi. Critica suplinea mult mai multe lucruri decât era cazul. Iar acum e altfel. Ar trebui să analizăm paradigma acestei situații. Sami Damian avea multă dreptate la Neptun, când se întreba ce se întâmplă cu revizuirea valorilor estetice în literatura noastră, ce se întâmplă cu ierarhiile literare. Eu văd revizuirea valorilor estetice ca pe un proces al organismului sănătos. Un asemenea proces nu se face cu pricaz, ci în fiecare zi și din amândouă direcțiile. E sincronia în diacronie, nu? Și dinspre clasicul "care este influența lui Eminescu asupra lui Arghezi?", dar și dinspre modernul "ce mai rămâne din Eminescu după ce l-ai citit pe Arghezi?". Or, pentru asta ar fi nevoie ca între o critică encomiastică și una demolatoare să existe o critică de direcție onestă, "condițională", cum spunem noi, ardelenii, adică făcută în termenii plauzibilului și necesarului. E nevoie de ierarhii? Da, e nevoie tocmai pentru ca să ai istorii literare bine constituite, dicționare care să fie nu strict descriptive, ci și evaluative. Deci impasul cel mare e paradigmatic. Resorturile lui ar trebui analizate, pentru că nu sunt, probabil, strict estetice. Ele țin de politic, cu tot ceea ce presupune, în fond, orice luptă pentru putere.

Interviu realizat de
ADRIANA BABEȚI

Partituri transatlantice

Ioana Copil-Popovici

DUMITRU RADU POPA,
Panic Syndrome!
Editura Univers,
București, 1997, 167 p.

Traversând Washington Square
Editura Cartea Românească,
București, 1999, 189 p.

Dumitru Radu Popa aparține unui spațiu dintre două lumi. Scrisă cu hipersensibilitate, inundată de umor și imagini alegorice, proza lui decupează o lume de dincolo de ocean, instanțe traumatizante ale visului american, cu obsesiile, prejudecățile și valorile atât de străine nouă. Și totuși, avem de-a face cu o "literatură română". Recunoaștem fiecare cuvânt îndelung cântărit și fiecare imagine interioară pe care o descrie. Dincolo de genomul lingvistic al texturii, există un anumit tip de sensibilitate și o perspectivă particularizantă care ți-o fac familiară. În unele locuri ai senzația că scriitura, dacă n-ar suferi de obsesia ridicolului, ar putea aluneca în poezie. Alteori, te prăpădești de râs, cu presentimentul ciudat că, în curând, zâmbetul își va îngheța pe buze. Descoperi, într-adevăr, dincolo de secvențe burlești, logica dezlânată a unei lumi agonice.

Fandacsy

Culegere de povestiri satirice și fantastice **Panic Syndrome!** este una din cărțile care fac garantat deliciul oricărui cititor. Premiat în 1997 de Uniunea Scriitorilor, textul e creația unui român preocupat de probleme americane și a unui american frământat de enigmele universale ale spiritului. Volumul conține patru narațiuni foarte bine conturate, independente una de cealaltă, cu excepția a două secvențe care se repetă, o singură dată, credem noi neîntâmplător: imaginea firmei unei curățătorii de haine numită Katarsis și vestea morții profesorului Ioan Petru Culianu.

Prima proză din cvartetul narativ, omonimă cu titlul cărții, este o savuroasă satiră la adresa uneia din marotele mediului burghez american: psihiatrul, acel shrink făcător de minuni, la care toată lumea apelează cu încrederea că i se vor restitui, asemenea impozitelor, armonia și echilibrul psihic pierdute în spasmele unei lumi în descompunere. Plecând de la o scenă reală, narațiunea deviază cu umor în ficțiune, descriind traseul unui protagonist care, în ciuda sănătății fizice confirmate de diverse analize are, pe bază nervoasă, diverse stări de slăbiciune și se decide să apeleze la tratamentul vestiților și generos remuneraților medici de suflete. Întreaga poveste este reproducerea dialogurilor absurde avute cu câțiva dintre aceștia. Primul, dr. Goldenberg (cel care va deveni chiar faimos de pe urma întâlnirii, prin noua simptomatologie pe care o lansează, **Fandacsy** este același care îi va compromite definitiv dosarul, în urma unei glume nevinovate făcute de pacient, cum că ar suferi de caragialescul moft sau fandacsie. Ceilalți șase psihiatri pe care îi va consulta, mai degrabă el pe ei, nu-i oferă nici o soluție, bat însă câmpii în diverse direcții, practicând, cu toții, o psihanaliză dintre cele mai primitive. Iată o mostră semnificativă de dialog, între personaj și cel de-al doilea terapeut:

"– ... e vorba de un sindrom maniacal compulsiv, cu fixare derivată... Caragiale ăsta, mereu îi pomenești numele, ar trebui să dispară complet din viața dumitale. Dacă vrei ca tratamentul pe care mă gândesc să-l aplic să te vindece complet, trebuie să încetezi să-l mai vezi, să-i citești învățăturile, să te mai gândești la mantrele lui (văd aici una de tip adversativ-obsesional pe care o tot pomenești: curat-murdar) și, în general, să-l consideri un om mort pentru dumneata!

– Păi așa și este, doamnă doctor Lieberman. A decedat la Berlin, în 1912, fără nici o legătură cu școala psiho-motrică a lui Schulemberg!".

Dintr-o situație absurdă într-alta, sătul de atâția nebuni și devenit între timp, involuntar, personajul unui studiu psihiatric publicat de Hopkins University Press, protagonistul trage concluzia că, în ceea ce-i privește pe psihiatri, vorba lui Caragiale, "A se slăbi!".

Cea de-a două proză, **Din povestirile unui frizer,** ridiculizează mediul românilor trăitori în America, neadaptați și cârtitori, care depun eforturi reale să câștige din șmecherii orchestrate pe spatele unei alte categorii de români de acolo, cei nerăbdători să-și spele creierii. Ilie Dumitru, protagonistul, se îmbogățește din vânzarea de prafuri pentru vise și dispare pentru totdeauna după o intrigă parabolică, în visul celui care îi stricase afacerea. În fapt, o poveste despre crize identitare și singurătate, împânzită cu personaje-prototipuri (Istoricul, Pictorul, Inginerul) fiecare descriind una din posibilele spaime ale descoperirii lumii noi. Fantasticul intervine prin îngeri distructivi și dispariții în vise, parcă pentru a încurca definitiv țițele acestui univers de *newcomers* neliniștiți și derutați.

În **Tablourile**, tonul se schimbă. Avem de-a face cu o poveste despre relația dintre artist și operă de artă, dintre artă și realitate, întrețesute, într-o proză de o mare subtilitate, cu tema privitorului privit și a "dorinței adunării sinelui răspândit, care încearcă să se întregească". Pendulând între secole, autorul narează povestea de amor a unei doamne contemporane, cultivate, îndrăgostită de tablourile pictorului american James Abott McNeill Whistler, decedat ca expatriat în 1903 la Londra. Amestec de jurnal fictiv cu elemente reale din viața pictorului și opinii ale lui O. Wilde despre rolul artistului, proza descrie o stranie relație de dragoste peste un arc de timp, surprinzătoare prin delicata-i senzualitate.

Ultima și cea mai elaborată proză din volum, **Alegerea,** dedicată memoriei lui Ioan Petru Culianu, este construită pe tema principală a gnosticismului: posibilitatea alegerii și respingerea concepției fataliste a predestinării umane. Continuând tradiția familiei și neputând niciodată să răspundă altfel întrebării "de ce s-a făcut judecător?", magistratul Robert Blair ne este prezentat în urma pronunțării unui verdict de "proprietate pătată" în legătură cu o casă bântuită de stafii. Ca o consecință, intră într-o dispută cu prietenii pe tema legilor bune și a celor rele, ca apoi să alunece în fantastic, în anul 1692, anul judecării așa-ziselor vrăjitoare din Salem, Massachussets. Își descoperă un strămoș în cel care dă verdictul împotriva nevinovatelor femei și decide să răstoarne sentința, salvându-și familia de urmările fatale ale blestemelor celor victimizate. Înțelege abia acum motivul pentru care toți bărbații din familie urmaseră această carieră. O posibilă sursă a narațiunii ar putea fi obsesia scriitorului Nathaniel Hawthorne, care, pentru a scăpa de blesteme aruncate asupra întregii familii de una din vrăjitoarele de la Salem, condamnată de un strămoș de a lui, își adaugă un W la numele inițial de Hauthorne și încearcă să abată cursul fatalității prin profesia pe care și-o alege.

Toate personajele lui D. R. Popa traversează o profundă criză identitară, obsedate de o cât mai exactă anamneză platonică a sinelui scindat între mai multe lumi, între interior și exterior. Ca în cazul propriilor personaje, și proza e scindată: fisurată de fragmente fantastice ireale sau absurde, narațiunea apare pe mai multe niveluri, cu pendulări frecvente între realitate și ficțiune, între trecut și prezent, între creator și cititor.

Circe în blugi

Traversând Washington Square este ultimul volum de literatură semnat Dumitru Radu Popa, apărut în 1999 la editura Cartea Românească. Cele două povestiri care o compun, **Gluga suedeză** și **Accident,** sunt animate de protagoniști autobiografici, creaturi fantastice și instanțe naratoriale ironice. Ele transcriu două experiențe inițiatice, ironic anulate în final prin sublinirea relației perverse a timpului epic cu cel real.

Pe de-o parte, revelația sfârșitului, a morții văzută alegoric prin ingenioasa metaforă a glugii suedeze, superbul păr blond al Lindei Magnusson, transformat în timpul actului erotic într-o catifelată cușcă aurie cu puteri magice. Personajul masculin, Vlad, victimă a acestei alchimice Tarnkappe, pătrunde într-un univers paralel, pe care îl descoperă a fi propria-i moarte. Prea puțin asemănătoare unei tradiționale Judecăți de Apoi, experiența apare ca un palimpsest de imagini cu brize insulare, sentimente de nesiguranță, amintiri și obsesii din copilărie, coșmaruri și fotografii de familie. Întreaga narațiune capătă dimensiuni fantastice, fiind privată de coordonata temporală, prin repetarea primului capitol.

Pe de altă parte, în cea de-a doua povestire, **Accident,** același erou-narator-autor, de data aceasta mult mai conștient de actul scrierii în sine și mult mai dispus să-și împărtășească cu cititorul, în ciuda lipsei de încredere, arta narativă și preferințele literare, ajunge să trăiască prin și într-o corespondență, motivată, la rândul ei, de scrisorile de dragoste dintre Abélard și Heloise. Surprinde într-o zi o frumoasă femeie, cu obraz de Audrey Hepburn, lăsând un plic într-una din puținele scorburi neacoperite cu ciment din Washington Square și, curios din fire, convins că e vorba de o sumă de bani pentru droguri, descoperă o scrisoare, urmată apoi de altele, săptămânal, adevărate eseuri pe tema amorului dintre cele două personaje medievale. Se încăpățânează să nu citească decât scrisorile ei, își ritmează complet viața după această bizarerie intervenită în existența lui, se îndrăgostește, descoperă într-un sfârșit că, de fapt, singurul ei corespondent este ea însăși și, în momentul în care îi scrie să-și deconspire intervenția neașteptată în acel schimb absurd de scrisori, mesajul îi e înghițit de cimentul unui harnic lucrător din parc, care acoperise originala cutie de scrisori. Momentul următor descrie un accident căruia ea îi cade victimă. Uitându-se la ceas, protagonistul-narator condamnă toată povestea la inexistență materială. Trecuseră doar 3 secunde de la începutul traversării Washington Square-ului din secvența de la început. Ajunge la birou, deschide calculatorul și scrie prima pagină din cartea pentru care își inundase masa de fișe: Scrisoarea ca exil. Acesta apare acum ca un posibil motiv al celor două proze, transformându-le într-un roman compact în două părți, un simplu exercițiu fantastic pe tema materialității timpului, a privitului privitor și a corespondențelor exilante.

Gluga suedeză

Traversând Washington Square, în drum spre catedra de filosofie pe care o ocupă la New York University, protagonistul cincuagenar se surprinde contemplând în propria memorie moartea unui București de demult, cu amintirea acelei neîmpărtășite iubiri, rămase timp de zece la un schimb de priviri zilnice, undeva, pe strada Rozelor. Vocea la persoana întâi, imaginile din trecut, vârsta și reflecțiile asupra timpului îi invalidează cititorului orice suspiciune: este, fără îndoială, vorba despre un personaj autobiografic.

Mai mult pentru a da o scuză decentă privirilor lui, protagonistul recunoaște o asemănare cu fata levantină în figura longilină și scandinavă a blondei ce traversează parcul new yorkez și care îl frapează prin nesincronizarea cu imaginea stereotipă a americancelor deplasându-se dimineața devreme înspre locul de muncă. Curios de proveniența ei, o abordează. O dată cu dialogul celor doi, planul liniar se fisurează, narațiunea intră în fantastic, chiar dacă, din când în când, e colorată de frânturi autobiografice. Persoana întâi lasă locul unei persoane a treia, abstracte, în fața căreia autorul își pierde omnisciența.

Noi apariții la Humanitas

În noua sa identitate, naratorul transcrie în capitolul care urmează, într-un scenariu paralel cu partea a doua a cărții, un schimb de mesaje prin email, din care, cu scuzele perisabilității acestui tip de corespondență, decupează doar cu scrisorile ei, salvate din întâmplare. Câteva zeci de mesaje electronice, savuroase prin amalgamul de frivolitate, flirt și note literare o prezintă pe ea, o Circe în blugi, seducându-l prin promisiunea paradisului glugii suedeze și a erotismului său alchimic.

Imaginea pozitivă a dragostei ca exorcizare alchimică dispare însă în fantasticul și absurditatea în care se aventurează narațiunea – parcă ea însăși supusă descompunerii – din momentul în care intervine prima lor atingere fizică. Parcă urmăriți de motto-ul din Thomas Mann al poveștii, "... le corps, l'amour, la mort, ces trois ne font qu'un...", cei doi îndrăgostiți fac, fiecare în scenariu propriu, prin actul dragostei, experiența trecerii în neființă. Pentru el, un arhipelag tropical în care fiecare insulă reprezintă o imagine sau o obsesie thanatică din copilărie, maladia unui copil bolnav de anticiparea prea timpurie a sfârșitului, "presimțind cu indecență moartea ca sfârșitul ineluctabil al povestirii".

Linda, la rândul ei, acceptând pentru prima dată în viață să devină proprietara infernului celuilalt, e proiectată, retroactiv, în propriul infern: coșmarul cu copii mongoloizi și sluți împânzind casa tatălui ei, dintre care unul i se prezintă ca fiind propria-i moarte, Tödlein. Este ceva sfâșietor în diminutivul acesta, care o urmărește peste tot și în relația tandră, aproape erotică prin care Linda îl răsfață pe nesuferitul puști. Tödlein, Tödlein, Tod, iată refrenul final al tuturor relațiilor existenței ei, anticipat și în îmbrățișările acestui din urmă bărbat, căruia se încăpățânează să-i repete "Te iubesc!". Într-un absurd care salvează textul de orice urmă de patetism, femeia, neprimind, din nou, nici un răspuns, observă cu detașarea unui medic legist că Vlad decedase. Se ridică, se îmbracă și dispare din moartea lui, așa cum ar fi dispărut probabil și din viața lui.

Aici s-ar încheia povestirea, dacă autorul, un Dumnezeu ironic și ludic al propriilor litere, nu ar ceda tentației de a-și transforma în cenușă propria narațiune. În ultimul capitol suntem întâmpinați de același personaj autobiografic din scena inițială, care ne comunică: "Traversând în acea dimineață de toamnă Washington Square – mi-am spus că nu eram pregătit să mor".

Aceeași perspectiva ironică se regăsește și în **Accident,** o proză care descrie, după formula adoptată în **Gluga suedeză,** dilatarea a trei secunde într-o poveste imaginară despre dragoste și corespondență. Același autor-narator-protagonist din prima parte a cărții este surprins traversând din nou (deloc jamesianul) Washington Square, de data aceasta mai sensibil la detaliile din exterior și mai dispus să-i predea cititorului toate tabieturile și superstițiile care-i animă zilnic monotonul periplu de acasă la universitate. Povestea e simplă: protagonistul descoperă întâmplător o corespondență despre o altă corespondență, un bizar mise-en-abyme, în care se lasă absorbit și care devine nucleul cel mai important al vieții lui. Narațiunea este mai mult un pretext pentru trimiteri literare, comentarii stilistice și reflecții asupra textului scrisorii și modul în care autorul și corespondentul se raportează la el. Atrag atenția câteva imagini copiate din prima poveste, cum ar fi întâlnirea cu un personaj, Tödlein, la Universitatea din Princeton, care îi ține un discurs deconstructivist despre corespondența dintre Abélard și Héloise, sau imaginea Lindei Magnusson traversând parcul. Întreagă această parte a doua pare o exemplificare a strategiilor textului postmodern.

Protagonistul surprinde câteva scrisori – autentice eseuri pe tema iubirii medievale – imaginate de o tânără femeie, Cara, și urmărește cu aviditate doar mesajele ei, nevrând să cunoască și cealaltă parte a corespondenței. În final descoperă că nici nu există un destinatar, că tot războiul retoric și stilistic este exercițiul uneia și aceleiași persoane. Îndrăgostit de textele tinerei femei, Cara, eroul nostru îi scrie o misivă de 12 pagini în care își desconspiră existența nebănuită ei, răspunzându-i la provocările ideatice cu propriile idei și lecturi. Ea o va găsi, o va citi, iar el...

"Se va apropia tiptil și, urmărindu-i expresia în timpul lecturii va ști când e momentul cel mai potrivit și...

Mai departe se putea închipui o infinitate de scenarii, iar a lăsa aici câtea sute de pagini goale, numai pentru a epuiza frustrarea creativă sau defulările acelui cititor, ipocrit și semen al nostru, n-ar rezolva prea mare lucru și ar vexa, în plus, necesitățile acestei cărți de a fi expresia unică, inconfundabilă a unui singur autor, și nu a unei mulțimi de nătărăi amuzați sau agasați de o idee atât de nesărată". (p. 184)

Surprinzător și curajos acest dialog, deloc politicos, cu cititorul.

Întregul suspans este dizolvat prin dispariția paginilor lui în scorbura-cutie-de-scrisori invadată de cimentul unuia din vajnicii muncitor est-europeni ce leneveau de obicei prin parc. Protagonistul asistă în același moment la scena în care o salvare duce corpul inform al unei femei de pe Laguardia St., de unde ea trebuia să apară dintr-un moment într-altul. Cititorul e lăsat să speculeze, în timp ce personajul conchide:

"Trei minute, deci, de când se uitase pentru ultima dată la ceas (la începutul povestirii, n.n.) ca și cum ar fi avut o întâlnire importantă, trei minute lăbărțate în-sus-în-jos-înlăuntru, cu strategia aceea subtilă a clipelor care, neștiind dacă sunt spațiu sau timp ori amalgamul năucitor al ambelor, amăgesc mințile celor ce se cred prea deștepți și transferă asupra **lor** răspunderea oricărei **întâmplări** ivite din excrescența aceasta cu putere de neoplasm.

Ca și cum o singură privire în adâncimea amețitoare a prăpastiei ar fi pedepsită pentru totdeauna de ochiul întors al acelui abis ce impune legile lui aparte asupra naivității obiectivului privitor.

Obiect, într-adevăr, căci acum cine ar mai fi putut să-i spună – poate doar acel de neatins **privitot!** (sic!) – dacă scrisoarea lui, pusă în scorbură mai adineaori doar, fusese **de fapt** vreodată scrisă".

Narând, la limita dintre real și fantastic, experiențe ale spiritului, D.R. Popa nu se lasă niciodată corupt de crisparea sau înversunarea autorilor care pozează pentru eternitate. Textul e satiric, plin de ironie și auto-ironie, degajând tensiuni metafizice și dublându-le printr-o perspectivă postmodernă a râsului anti-catarctic.

Trepte de aer

Carmen Firan

Oravitzan este nu doar un artist al cărui drum a depășit peisajul, portretul, atmosfera, descoperind sensul și calea apropierii de cer, ci și un teluric care înțelege rosturi și meniri. Un gospodar, un meseriaș, un organizator de întâmplări, un admirator artistic, cu o personalitate echilibrată și bine temperată, un făcător de evenimente artistice, un păstrător de valori. Dacă opera sa îți inspiră înălțime, spațiu și lumină, timp și respirație, detașare și transfigurare a lumii, omul inspiră siguranță, temeinicie, liniște și soliditate, probabil întâlniri de excepție pentru un artist supus atât muncii, vremurilor, cât și seducției succesului.

Simplitatea operei lui Oravitzan vine după ce sensurile profunde au fost asimilate, după înțelegere și împăcare în aceeași lumină care îi traversează lucrările și iese din cadru. O lumină viguroasă și tainică, austeră și polifonică în simbolistica ei. Aurul lucrărilor sale nu are nimic greoi ori fastuos, monumentalul reieșind din jocul ingenuu cu lumină rarefiată din care se nasc toate religiile și semnele sacre. Aurul lui Oravitzan îmi amintește mai puțin de opulența Bizanțului, cât de lumina albă, materială, ridicată deasupra Ierusalimului, ca un manuscris codificat în trepte de aer.

Probabil puțini artiști români contemporani pot pune alături atâtea zeci de prezențe în expoziții personale și de grup în peste 25 de țări, atâtea sute de lucrări aflate în colecții de muzeu, instituții ori particulare, atâtea recomandări critice și eseuri semnate de personalități culturale, printre care Walter Biemel, Sergiu Celibidache, Vasile Drăguț, Ion Frunzetti, Peter Herbotreuth, Ionel Jianu, Kiro, Emil Cioran, Andrei Pleșu, Livius Ciocârlie, Renee Schipp, Sorin Titel, Șerban Foarță, Pavel Șușară, Cicerone Poghirc, Petru Comarnescu, Radu Ionescu, Pierre Aubenque, Nicolae Balotă, Theodor Cazaban, Dimitris Deliyanais și mulți alții.

Artist al simbolisticii crucii, reculegerii, luminii și rugăciunii, esoteric camuflat în vigoarea tradiției și miturilor, Silviu Orăvițan este și o conștiință, un spirit civic, curajos și discret în același timp. La Lugoj, orașul în care artistul are și azi atelierul, în perioada comunismului Oravitzan crea și stăpânea un spațiu de libertate, o oază de normalitate într-o lume de aberații și obscurantism: Galeria Pro Arte – loc de întâlnire pentru intelectuali de elită refugiați din zgomotul sufocant al "Cântării României".

De curând Silviu Oravitzan a deschis o amplă expoziție în galeria East – West a Centrului Cultural Român din New York, în prezența unui public deosebit de numeros, american și român. Timp de aproape o lună, Galeria a fost vizitată de ziariști, arhitecți, decoratori, artiști plastici, oameni de cultură. Lucrările de dimensiuni mari au suscitat interes pentru posibile amplasamente în instituții, i s-au făcut propuneri de a expune și în alte galerii din New York în expoziții de grup, au apărut articole în presa română și americană. Expoziția vernisată în Galeria East-West a Centrului Cultural Român a fost însoțită de un catalog-album de peste 240 de pagini, impecabil conceput de Paul Barbăneagră și Marcel Tolcea, realizat în condiții grafice de excepție, cu zeci de ilustrații color și un cuprinzător documentar artistic, un CD-Rom, pliante, cărți poștale, adresa personală pe internat, galerie în Manhattan, prin grija dnei dr. Smaranda Cocioba-Botoșan.

Galeria Oravitzan situată pe strada 36 la intersecția cu bulevardul Madisson, peste drum de celebra bibliotecă Morgan, reunește lucrări de dimensiuni medii, putând fi vizitată zilnic de cei interesați, în timp ce lucrările mari au rămas pentru un timp în spațiile Centrului Cultural Român din New York, decorând sala de spectacol și conferințe. Insist asupra profesionalismului prezenței lui Oravitzan la New York și pentru că, lucrând ca manager cultural în ultimii ani, am realizat cât de important este să administrezi arta într-un oraș ca New Yorkul, unde densitatea de valori este maximă, numărul de evenimente artistice care se produc zilnic impunând selecție, competiție și o vizibilitate greu de susținut dacă nu cunoști "limbajul" promovării și regulile de a atrage fie cât și de puțin atenția asupra unui artist sau a unei întâmplări culturale.

Un amplu articol care se întinde pe o pagină a apărut în "Newsday", cotidian newyorkez de mare circulație, sub titlul "Pictura cu aur", dedicat personalității artistice a lui Silviu Oravitzan. Autoarea articolului, Katya Kazakina, remarcă explorarea temelor spirituale, simbolistica sacrului în semnul crucii elaborat astfel încât să facă loc întâlnirii tuturor religiilor, cu trimiteri chiar la semnele precreștine, intersecția liniilor orizontale și verticale simbolizând contrastul și continuitatea binelui și diabolicului, luminii și întunericului, înțelepciunii și ignoranței. Noutatea operei lui Oravitzan constă și în desăvârșirea unor aceloraași motive și simboluri până la apropierea de cer. Reportera analizează pendularea artistului între Lugoj și New York ca pe o apartenență la cele două culturi, transpusă și în ecumenismul luminii din lucrările sale.

Prin lucrările expuse la New York, Silviu Oravitzan lansează un dialog al spațiului bănățean – tolerant cu toate etniile, religiile, tendințele – cu cel new-yorkez, unde își poate găsi recunoaștere orice expresie valoroasă.

Operele imperfecte

Alexandru Ruja

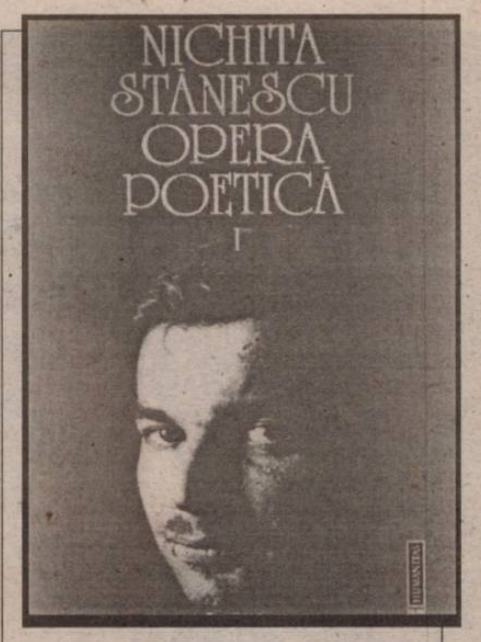

NICHITA STĂNESCU
Opera poetică
Ediție și prefață de Alexandru Condeescu
Editura Humanitas, București, 1999; vol. I – 776 pag.; vol. II – 724 pag.

Ediția realizată de Alexandru Condeescu cuprinde integrala volumelor de poezii antume ale lui Nichita Stănescu. Primul volum al ediției conține poezia de la **Sensul iubirii** (1960) la **Un pământ numit România** (1969), iar al doilea include lirica stănesciană de la **În dulcele stil clasic** (1970) la **Noduri și semne** (1982). Nu este o ediție critică, deci nu conține variante, receptare istorico-literară, comentarii etc. Alexandru Condeescu a mai realizat o ediție din poezia lui Nichita Stănescu — **Ordinea cuvintelor** (prefață, cronologie și ediție îngrijită cu acordul autorului; cuvânt înainte de Nichita Stănescu. Editura Cartea Românească, București, 1985; vol. I — 431 pag.; vol. II — 384 pag.).

Citită astăzi, poezia de început a lui Nichita Stănescu își trădează cu ușurință scăderile, mai ales în clișeele poetice ale epocii, recurente și în lirica sa. Motivul comunei, probabil impus, apare obositor de mult în poezia acestei perioade. De altfel, un coleg de generație, Cezar Baltag, și-a intitulat un volum chiar **Comuna de aur** (1960). Dar talentul deosebit al lui Nichita Stănescu l-a făcut să iasă repede din aceste chingi. O voce nouă se auzea în lirică. Cu o capacitate extraordinară de a vehicula lexical, poetul a surprins printr-un alt mod de a face poezie. Între zvâcnirile sale de sensibilitate juvenilă și, apoi, de mai gravă și adâncă meditație spre maturitate, poezia lui Nichita Stănescu a fost, mai întâi, simțită drept ceva nou, înainte de a fi definitiv apreciată ca un lucru profund, cu evidente implicații pentru evoluția poeziei contemporane.

Dintr-o mai vibrantă strălucire a inefabilului, poetul va căuta **necuvintele**, deoarece cuvintele își pierd transparența spiritualității prin izvorul lor material. Poezia, apreciază poetul, "nu ține de prozodie și nici măcar de cuvânt. A scrie un sonet nu înseamnă că ai făcut o poezie. Nici rima, nici ritmul nu sunt altceva decât farduri. Poezia se folosește de ele cum se folosește și de cuvinte, numai din răsfăț și din întâmplare". Va fi, deci, poetic posibil ca "într-un alt viitor" să vorbim cu "ochii", precum într-un alt viitor "vom vorbi cu însăși vorbirea". Înțelegem că delimitarea receptării senzitive este relativă, valoarea esențială a sinelui trebuie căutată și aflată în sine. Considerând că "poezia în esența ei nu ține de cuvinte", Nichita Stănecu înțelege limba doar ca "vehicul" pentru poezie. Asertiunea este fundamentală pentru pătrunderea poeziei sale. "Resimt ca firească, logică, acea tendință a poeziei de a deveni metalingvistică, deasupra laturii materiale a limbajului, revendicându-se totodată noțiunilor.

Marea poezie, într-adevăr, n-a rezistat niciodată din metafore și nici din idei, ci și-a căutat o zonă autonomă, numai a ei ca dimensiune fundamentală a spiritului uman, folosind limbajul ca un vehicul și atât, un vehicul care transportă tocmai ceea ce este mai caracteristic și mai particular umanității, diferențiind-o de tot ceea ce este altceva decât umanitate, situând-o într-un cosmos egocentric sau excentric, dând însemnătate și sens fenomenului existențial". Poetul a fost mereu preocupat de spiritul cuvântului și nu de materialitatea lui. Într-o însemnare — **Războiul cuvintelor** — Nichita Stănescu accentuează primatul spiritual. "Traversarea cuvintelor prin materie nu mai ține de cuvânt, ea s-ar putea numi chiar poezia. Dacă materia are timp, cuvântul are eternitate, dacă materia este simultană numai cu secunda, cuvântul este simultan cu orice, oricând".

Poezia își caută obiectele de meditație în microstructurile limbajului (sunete) și își creează propriile nostalgii (sfera, linia, triunghiul, punctul, rombul) tot prin forța cuvântului sau sunetului. Poetul trăiește stări dramatice în această dorință a independenței față de limbaj, prin tendința poeziei de a deveni metalingvistivă. "Cine ești tu, A?/tu, cea mai omenească și/cea mai absurdă literă./o, tu, sunet glorios!//.../Cu tine mă culc/numai pe tine te vreau,/târfă fermecătoare/disperată zeiță!//.../ și vreau ca să nu mai existi/ca să fiu liber de vorbire;/vagin imaginar, A, literă/ borțoasă de toate literele.//.../A, tu stafie amenințătoare,/cine ești/și ce vrei?/**Pean** (în) **Necuvintele** (1969). Atitudinea se păstrează, în consecvența creației poetice, dar se radicalizează: "A, te-am făcut trup/ca să rămână din trupul meu/după spulberare/A//.../Trece timpul peste A./Viața-mi curge pe sub A./ Soarele se închină la A, la steaua cuvântului, — A".(**Descrierea lui A** (în) **Epica Magna**).

Sunetele se pot dispersa pentru că poartă un tainic simbol interior. Fiecare poate să-și găsească locul, dezagregând cuvântul, în funcție de posibilitățile unei secrete comunicări. Poetul se împotrivește cuvintelor, desfăcându-le în simboluri constituente (**Împotriva cuvintelor**). Sunetul și cuvântul se transferă în lucruri, devin chiar lucruri sau nasc, în cercul lor demiurgic, lucruri. Cuvântul devine un univers existențial ("Se poate trăi în el."), născut din "revărsarea sinelui peste sine" ("Din prea mare greutate, în curând,/ sinele curgând pe sine/se transformă-n cuvânt/ El este desăvârșit."). Cuvântul se înțelege aici ca expresie a desăvârșirii, iar poetul se consideră "născut dintr-un cuvânt" sau însuși cuvântul ("Desigur, eu sunt un cuvânt/adormit la tine pe limbă" — **Andru plângând**.). Ambiguitatea rămâne izvor al liricului și o parte a farmecului poeziei rezidă în această pendulare a existenței ambigue: cuvânt-creator și cuvânt-obiect. Din ambiguitate se poate naște și posibilitatea raportului poet-cuvânt/poezie, prin influență reciprocă. "Cine ești tu, cel care ești,/și unde ești, când nimic nu este?/Născut dintr-un cuvânt îmi duc înțelesul/într-o pustietate divină.// Întreb dacă sunt, dar strigătul/nu se rupe de mine,/și una cu el rămân, adăugând/deșertului singurătate.//Cu harul vreunei silabe/urnesc din înțepenire, întruna,/ golurile sferice în alte goluri/aidoma lor, și fără margini" (**Confundare**).

Drama artistului se consumă în continua încleștare cu puterea cuvântului. Poezia, se înțelege pe un plan mai larg, rămâne mereu o luptă de supunere a cuvântului și, după cel mai spectaculos periplu liric, se reîntoarce la cuvânt, sau; altfel spus, lucrarea asupra cuvântului rămâne sisifică, niciodată virtuțile nu-i sunt epuizate. El apare mereu la sfârșitul unui act creator, încât cuvântul este considerat realul însuși. "În inima lucrurilor stau cuvinte" scrie poetul. După o devorare a realului, singurul lucru intact rămâne cuvântul. "Dacă mi-e foame și mănânc tauri,/dacă mi-e foame și mănânc ghindă,/dacă mi-e aur și mănânc auri/dacă mi-e sticlă și mănânc oglindă,/dacă mi-e pământ și mănânc grâuri,/dacă mi-e vulturi mănânc pliscuri/dacă mi-e apă și mănânc râuri/dacă mi-e munte și mănânc piscuri/.../Rămâne până la urmă cuvântul,/ ultimul în străfundul obiectului/.../la urma urmelor în fiecare lucru/există/în străfundul lui un cântec ca și cum/ar fi într-adevăr și într-adevăr/în cel mai adânc,/în cel mai înalt,/ cuvinte cu ochi și cu frunte și păr/una într-alta; și unul în celălalt" (**Foamea de cuvinte**).

Voluptos, poetul se abandonează cuvintelor: "Sunt devorat. Ultimele/ le aud sfărâmându-i-se-n dinți,/cuvintele mele,/ca niște oase ale foștilor părinți" (**Ideea cu gură**). Mișcarea între material și spiritual naște drama cuvintelor. Ele se află în lucruri, țin, deci, de perisabil, dar tind și spre existența în limita categoriilor fundamentale: "Cuvintele-tristele/jumătate Timp — jumătate lucruri,/atât de lucruri încât/nelămuresc timpul,/atât de timp/încât umbresc lucrurile". (**Împotriva cuvintelor**). În aventura lor, cuvintele sunt devorate în haosul "mai-marelui", care gustă "vorbirea" și se hrănește "cu cuvinte" — "El a avut, în schimb, cu sine adevărul,/O, mai-marele, gustă vorbirea,/ are dinți la urechi,/se hrănește cu sunetul cuvintelor./El are dinți la nări,/se hrănește cu mirosul cuvintelor" (**Axios! Axios! V, Expunere**).

Numeam câteva nostalgii (prin dorința de perfecțiune) și, în același timp, motive cu largi semnificații (și frecvență mare) în poezia lui Nichita Stănescu — punctul, sfera, pătratul, linia dreaptă, cercul, triunghiul, aleph. Hărțuită de ideea perfecțiunii cosmosului, conștiința creatoare concepe alte lumi (simbolice) cu tendința spre formele perfecte. În viziunile sale cosmogonice, Nichita Stănescu are revelația punctului drept esență, perfecțiune inițială, dar rațiunea, răscolită mereu de demonul cunoașterii, imaginează alte posibile microuniversuri. Punctul, prins în viteză, intră în sfera creației, dar este posibilă imaginarea unui loc al increatului tot prin punct. Interiorul punctului ar fi aici limita sinelui cu sine. "El începe cu sine și se sfârșește/cu sine./Nu-l vestește nici o aură, nu-l urmează nici o coadă de cometă./.../El este înlăuntrul desăvârșit,/ interiorul punctului, mai înghesuit/în sine decât însuși punctul". (**Elegia întâia**). În cosmogonii, punctul devine component esențial și în alte elemente fundamentale; astfel, linia dreaptă este o sumă de puncte.

Imaginile fotofore iradiază în poezie. Într-un peisaj de iarnă "sorii albi se rotesc liniștit" (**Cântec de iarnă**), alteori soarele întreține exultanța vieții (**O călărire în zori**), ori devine punct de referință (**Lauda omului**). Treptat, opțiunea trece spre un peisaj boreal, spre Nord — posibilă semnificație a tărâmului mai rece al ideilor: "Zvârlire de obiecte prin aer către Nord (...)/Înspre zăpadă totul! La gheață și la urși./ Le facem iceberguri, ori fum ieșind din iurte,/torenți în atârnare și necurși,/sau piramide boante, scurte (...) (**Plonjeu**). Poezia lui Nichita Stănescu, iscată din drama cunoașterii, se convertește în imaginea plânsului. "Poezia este ochiul care plânge./Ea este umărul care plânge/ochiul umărului care plânge./ea este mâna care plânge/ochiul mâinii care plânge./ Ea este talpa care plânge/ochiul călcâiului care plânge./o, voi, prieteni/poezia nu este lacrimă/ea este însuși plânsul/plânsul unui ochi neinventat/lacrima ochiului/celui care trebuia să fie frumos,/lacrima celui care trebuia să fie frumos,/lacrima celui care trebuia să fie fericit". Astfel se înțelege poezia, mereu în ipostaza unui **Andru-plângând** — nu neputința, ci drama cunoașterii, consumată într-o tăinuită pulverizare a creatorului în univers, numită printr-un vers memorabil: "Eu mor cu fiecare lucru pe care îl ating" (**VI Enghidu**).

Între puncte cardinale

Cărturar cu o cultură vastă, din speța tot mai rară a celor capabili să creeze sau să descopere sisteme culturale, Mircea Muthu aprofundează și dezvoltă în volumul **Dinspre Sud-Est** (Editura Libra, București, 1999, 173 pag.) cercetări spre care s-a aplecat cu o constantă preocupare. **Dinspre Sud-Est,** scrie autorul, "are o valoare de interludiu între cel de-al doilea tom din cercetarea noastră **Permanențe literare românești din perspectivă comparată** (1986) și ultimul volum, care va radiografia **Conceptul balcanismului literar**". Problemele teoretice din capitolul **Aici și în Europa** (cuprinzând studiul **Aproximări despre ontologia lui "între"**) sunt susținute de studiile din secțiunea **Inserții** (**Orient și Occident în dezbaterea secolului XX, Între bizantonologie și balcanologie, De la Balcanitate la balcanismul literar, O spectroscopie a românismului** etc.). Față de cuvântul **întru**, clasicizat deja prin interpretarea lui C. Noica, exegetul propune pe **între**. Existăm, scrie Mircea Muthu, **între** Orient și Occident, **între** efortul de recuperare și tendința de globalizare, **între** tendința metafizicii europene și gândirea de sorginte patristică ș.a. Argumentația este condusă inteligent și se bazează pe un eșafodaj cultural solid ca și pe o intuiție pătrunzătoare. Culturii române, născută "pe un pământ de cumpănă" cum spunea Lucian Blaga, i se potrivește mai bine vocabula **între**. Așezarea **între** poate fi o șansă, proiectând o legătură, un **pod** sau o **punte**, cum imagina Mircea Eliade, între lumea europeană și cea răsăriteană, sau, cum scrie Mircea Muthu poate fi o "șansă de dublă deschidere și de un nou ecumenism".

A treia parte din volum cuprinde **dialoguri/confesiuni**. Se remarcă și aici profunzimea gândirii pe probleme culturale, în care Transilvania este element esențial. Mircea Muthu cunoaște în adâncime cultura Transilvaniei și scrie despre aceasta lucruri esențiale.

"Lecțiile" zodiei gri

Otilia Hedeșan

AURORA LIICEANU
Nici alb, nici negru
Radiografia unui sat românesc: 1948-1998
Editura Nemira, București, 2000, 222 p.

După ce în **Valurile, smintelile, păcatele,** Psihologiile românilor de astăzi (București, Nemira, 1998), conturase portretele câtorva oameni din Surani – sat din Prahova, cum se subînțelege din faptul că localnicii apreciază mai mult sau mai puțin amplasamentul unei case nu după proprietățile ca atare ale locului, ci după apropierea sau îndepărtarea acestuia de ieșirea spre Ploiești –, Aurora Liiceanu dedică o nouă carte acestei comunități al cărui specific pare a fi tocmai faptul că "[...] **nu are nimic excepțional. Nici celebrități, nici calamități și nimic altceva** (s.m. O.H.). Nimic deosebit, am putea spune. Totul este bine exprimat prin vorbele unui surănean: «totul este pe mijloc»" (p. 7). Este o întreprindere facilă doar la prima vedere, aceea care ar observa faptul că lipsa evenimentelor majore sau a personalităților marcante scutește de investigații amănunțite și extenuante într-o direcție sau alta, care aruncă, cel mai adesea, într-un hățiș al bibliografiilor înțesate de intervenții și puncte de vedere foarte numeroase și diverse.

La o privire mai atentă, însă, acest loc unde pare "că nu s-a întâmplat nimic", unde nu există eroi și proscriși și unde nu dai peste modele și antimodele se dovedește o realitate fantastic de complexă, cu atât mai greu de analizat cu cât asupra sa nu pot fi aplicate grile în care să funcționeze eficient și absolut sistemele valorice, mai cu seamă cele morale. Sau, cum dă de înțeles prin titlul cărții sale Aurora Liiceanu, Surani este un loc care nu trebuie văzut "nici [în] alb, nici [în] negru", căci fiecare din nenumăratele acte și fapte mărunte care au avut loc aici poate fi privit din mai multe perspective, în funcție de acestea el fiind "mai" alb sau "mai negru", așa cum se întâmplă și cu oamenii.

Lume în derivă! Surparea tradițiilor până la confuzia binelui cu răul! – s-ar putea spune, dacă frazele n-ar exprima și puncte de vedere mai dure. Numai că această constantă "ținere la distanță" de albul pur și, deopotrivă, de negrul absolut mi se pare că este și determinantul unei lumi care trăiește pur și simplu, unde – vorba cronicarului – "oamenii sunt subt vremi, nu vremurile subt oameni", unde, **la** și mai ales **de** nevoie se fac concesii și se admit abdicări. Sau, în litera cărții: "Întâlnirea între individ și lumea relațiilor sale, în toată diversitatea lor, între percepțiile sale despre el însuși și cele ale altora, face ca viața fiecăruia să fie un joc în care stările de alb și cele de negru, de separare limpede între bine și rău, suportabil și insuportabil, etic și neetic, frumos și urât, corect și incorect să existe doar. Omul obișnuit negociază cu vremea și cu semenii chiar în numele vieții. În sinea sa, el pare să ajungă la acceptarea faptului că nu există alb și negru. Există, în multe forme, ceva între alb și negru. Pentru că, pur și simplu, oamenii sunt oameni". (p.8).

Radiografiind un asemenea spațiu, Aurora Liiceanu realizează, de fapt, mai mult decât enunță în prima secțiune a cărții, căci propunând o atare viziune asupra Suranilor, ea vorbește, implicit, despre majoritatea satelor românești sau, poate că, sintetizând și mai mult, despre societatea românească în ansamblul său. Ca și Surani, aproape toate satele noastre sunt locuri unde nu s-au dat bătălii, de unde nu s-au făcut deportări, unde nu există monumente patrimoniale însemnate, unde n-au trăit eroi – decât, eventual, într-un timp atât de îndepărtat încât realitatea lor este imposibil de documentat –, sunt sate care s-ar părea că nu au nimic de spus. Și totuși, dacă aplicăm, cum să-i spun, "modelul", "metafora", poate, mai degrabă, "lecția" pe care Aurora Liiceanu o descoperă studiind la Surani, mult mai multe lucruri s-ar putea să dobândească un sens.

Cum procedează în acest Surani devenit teren aproape aleatoriu – "Relația mea cu satul Surani a fost cu totul întâmplătoare, notează autoarea. Înainte de a-mi propune să scriu despre Surani nu au existat relații interpersonale, atașamente familiale sau contacte sociale cu acest sat. Așadar, interesul pentru acest sat nu s-a grefat pe un raport afectiv [...]" (p.9) – cercetătoarea? Încercând să reconstruiesc un scenariu în care pun credit pe afirmația că "relațiile create cu oamenii din sat s-au construit treptat, printr-o familiarizare spontană, **în afara unui proiect de cercetare** (s.m. – O.H.)", presupun că prima etapă a fost aceea în care Aurora Liiceanu a discutat îndelung și atent cu oamenii. Este un **îndelung** despre care nu ni se vorbește în mod explicit, dar fără de care nu se pot explica răspunsurile foarte amănunțite și deschise ale interlocutorilor. Este limpede că, pe parcurs, aceștia au dobândit încredere în cea care le punea întrebări sau îi asculta pur și simplu povestindu-și viața și, totodată, făcând judecăți de valoare asupra faptelor lor și ale altora.

Pe baza acestor discuții autoarea a decelat, treptat, problemele de interes ale cercetării care, odată identificate, au provocat discuții ulterioare și aprofundate cu subiecții cei mai interesați. Aceste "chestiuni nodale" ale oamenilor din Surani sunt, după Aurora Liiceanu, următoarele: **Mentalul colectiv: un peisaj aproximativ; Surani și istoriile mărunte; Primărița comunistă: o carieră politică; Colectivizarea; Anul 1962; o ruptură în destinul individual și colectiv; Spiritul comunitar: un țesut distrus; Mizeria modernității: sat și oraș; Ceaușescu și șurubul; Noi și ei: percepția reciprocă; Femei și bărbați; Credința într-o lume dreaptă; Ieșirea din comunism: 1989.**

Sunt unsprezece domenii pe care cartea de față le prezintă în arborescența lor – "Nici alb nici negru" poate fi citit și drept "și alb și negru"! – constituind un discurs seducător în care vocea mereu lucidă, echilibrată și imparțială a autoarei introduce mărturiile oamenilor într-o intertextualitate bine controlată. Discursul devine plurilingual, în sensul bahtinian al termenului, iar forma grafică a cărții indică, prin jocul caracterelor drepte cu cele italice, ce provine dinspre cercetătoare și ce provine dinspre locanici. Ca "traducătoare" a lumii Suranilor în limba lectorilor virtuali ai unei cărți care apare în colecția "Societatea politică" a editurii Nemira, Aurora Liiceanu se îndreaptă când spre sursele sale, când spre ținte, încercând să gestioneze relația.

Aș fi spus că autoarea este mai apropiată de universul cititorilor săi, pentru care comentează competent informațiile, făcând trimiteri subtile la cărți de referință din domenii ca psihologia socială, sociologia, istoria imaginarului, sau chiar istorie pur și simplu și istorie economică, dacă nu aș avea înainte acest discurs-fluviu, scris aproape ca un roman, în care informațiile fundamentale îmi parvin dintr-o frază în care opiniile autoarei sunt argumentate prin replicile subiecților săi într-o unitate sintactică de nefisurat. Efectul este acela de schițare a unei lumi prin observare și participare totodată. Înțeleg, clipă de clipă, ce crede Aurora Liiceanu despre ceea ce prezintă, dar, totodată, ea îmi oferă și un alt punct de vedere: pe acela care i-a stârnit reflecțiile, dar care mie, cititor, ar putea să-mi trezească și alte opinii.

"Radiografia unui sat românesc", pe care o am înainte, conține nenumărate pagini de o excepțională finețe a analizei. Sunt "lecțiile" pe care Aurora Liiceanu le descifrează din povestirile foarte adesea prolixe și absconse ale țăranilor din Surani. Iată, bunăoară, "lecția" activistului începător, așa cum poate fi ea dedusă din relatările fostei primărițe comuniste din Surani, Maria Tatu: "relația între partid și activist era similară celei între un părinte autoritar, dar cumsecade și gratificant, când copilul este supus. Un copil cuminte, care nu iese din cuvântul celui mai mare. [...] Găsim în această dublare a activistului începător ceva din grija aspră a părintelui și din frica de pedeapsă a copilului. Maria Tatu era însoțită mereu de **un delegat de la Ceceu, de Boznan, care avea nume conspirativ, de cineva de la Văleni, de la raion.** Pentru a relata acțiunile ei, ea folosește în exprimare mereu forma pasivă, așa cum o fac copiii sau cei cu rang inferior, cărora li se interzice inițiativa, ei trebuind doar să execute: ea **a fost propusă candidată, a fost luată la Văleni ca activistă, a fost trimisă să rezolve reclamații, a fost remarcată de partid, a fost invitată,** ea **a fost pusă să vorbească la lume, ea a fost chemată.** În schimb, atunci când se referă la oamenii din comună, la care venea cu alt statut, expresia lingvistică capătă sensul unui amestec între camaraderie și superioritate: **Florea, uite ce e, am venit de la Văleni..., ... uite ce, eu mâine vin cu cineva aici de la Ceceu... – Mă Tatule, du-te și vezi... etc.**

Această ambivalență care transpare din relația partid-activist trezește în mintea fiecăruia, pe lângă nedumerire, ideea unei realități secrete, pline de ambiguitate, intangibile out-siderilor, în care frica se combină cu o formă de loialitate particulară, de iubire, legământ și fascinație" (p.51-52). De altfel, discuțiile despre "învățarea fricii" și lecțiile oferite de comunism în acest scop se regăsesc frecvent pe parcursul volumului, ca și cum ar lăsa să se întrevadă că, dincolo de desenul aparent al relațiilor dintre oamenii din Susani în timpul ultimei jumătăți de secol, frica s-a instalat dominatoare, guvernând lumea. "Prin frică – observă autoarea –, s-a produs pierderea resurselor fizice, psihologice și simbolice, pierdere care a dus și a întărit caracterul discreționar al puterii. Frica a contribuit treptat la formarea unui mental colectiv lipsit de criterii critice în evaluarea realității, a binelui și răului, dezvoltând ca mecanisme de apărare suspiciunea și servilismul. Ușurința de a plasa cauza răului în afara individului a însemnat acceptarea răului în sine" (p.90).

Nenumărate exemple din viața Suranilor susțin aceste concluzii: faptul că o femeie a putut fi trecută pe lista chiaburilor doar fiindcă era prima în sat care purtase pălărie; faptul că un activist distrusese acoperișul unei șure pur și simplu, ca o demonstrație de forță. Aurora Liiceanu citează, însă, un caz exemplar, care dovedește că "lecțiile" de frică erau instrumentate aproape științific în Surani. Când în sat veneau ursarii, "în schimbul câtorva ouă", aceștia acceptau ca în brațele fiarelor lor să fie aruncați câinii prea blânzi ai sătenilor. "Câinele trecea printr-o spaimă atât de mare, încât [...] **scăpa ca din pușcă în labele lui și fugea mâncând pământul, lăsând în urma sa doar o dâră de praf.** Ajuns acasă, câinele, care își pierduse inocența de altădată și credulitatea, devenea bănuitor [...]. Frica învățată intră în individ și nu mai iese" (p.91).

Este, de fapt, o poveste – metaforă dincolo de care se pot organiza rezultatele acestei radiografii a satului/satelor românești din ultimele decenii. O radiografie cu mult negru și cu puțin alb, ca toate radiografiile, tentând să observe structuri și să diagnosticheze, eventual, maladii, într-un demers mai amplu despre ce a fost, ce este, ce va fi...

Am mai citit...

René Girard
Țapul ispășitor
Traducere din limba franceză și note de Theodor Rogin, Nemira, București, 2000, 277 p.

Cu oarecare întârziere față de anunțarea proiectului, editura Nemira a publicat, în colecția "Totem", traducerea unei cărți esențiale, pe bună dreptate celebră, despre complexul victimar și cel persecutoriu: **Țapul ispășitor,** de René Girard. Dezvoltând una din teoriile obsedante ale autorului, aceea că civilizația umană decurge dintr-o violență colectivă primordială, cartea discută cazuri concrete de victime imolate și reflectează asupra implicațiilor antropologice ale acestora. Interesul volumului nu provine, în mod prioritar, din secțiunile sale monografice, deși nu este de neglijat nici în acest sens, ci din comentariile pe care situațiile prezentate i le stârnesc autorului, comentarii care capătă o valoare intrinsecă, ele fiind extrem de grăitoare în mod absolut, dincolo de exemplul care le-a provocat. Citez, aproape aleatoriu: "[...] verosimilitatea masacrelor relatate sporește cu cât acuzațiile sunt mai neverosimile: ele ne confirmă existența, la un moment dat, a unui context psihosocial înlăuntrul căruia comiterea unor masacre devenea aproape o certitudine" (p. 13); "[...] îi numesc naivi pe acei persecutori încă suficient de convinși de dreptatea lor și nu îndeajuns de neîncrezători ca să machieze ori să cenzureze datele caracteristice persecuției la care s-au dedat" (p. 14); "Etnologii nu reperează niciodată schema persecuției în societățile pe care le studiază. E cazul să ne întrebăm de ce.".

*** "Zărandul", I. Revistă de etnologie, Museum Arad, 1999, 196 p.

Împlinind o mai veche dorință a arădenilor, aceea de a instituționaliza, într-un fel sau altul, preocupările diverșilor cercetători localnici în domeniul științelor omului, Muzeul din Arad a editat, pentru prima dată în acest oraș, o revistă de etnologie. După cum se arată în cele două pagini de inaugurare, tomul actual încearcă să scoată tot ce se putea scoate din trei cercetări interdisciplinare de teren și anume cele desfășurate în 1997 la Buteni și 1998-1999 la Gurahonț. Revista conține o serie de texte onest-descriptive (Mă întreb, de aceea, dacă n-ar fi fost mai cinstit ca ea să se definească drept periodic de "etnografie", dar, mă rog, poate editorii au în vedere un viitor care să se plaseze pe coordonatele "unui prim nivel al sintezei", cum ar spune Lévi-Strauss definind etnologia...) despre cadrul geografic, meșteșugurile și portul tradițional, câteva încercări de prezentare a credințelor din regiune, încercări aflate, după mine, mult prea aproape de sursă – pe care, însă, se mulțumesc să o parafrazeze, nu să o prezinte în manifestarea sa frustă și savuroasă! – și mult prea departe de orice răsuflare teoretică și, într-un final pe care nu și l-ar fi permis atât de îndelung așteptat nici casele mai mari, două studii care contează: cel al Elenei Rodica Colța despre Sfânta Vineri și reprezentările sale în satele din vestul României (p. 129-144) și cel al distinsului universitar clujean Virgiliu Florea – singurul "nume" din etnologia noastră care onorează publicația arădeană – despre folcloristul Enea Hodoș (p. 166-174).

Jurnalul unei călătorii în România

cu o excursie la Cernăuți și o întoarcere prin Carintia

Jacques Le Rider

Sâmbătă, 19 mai. Drum Paris-Viena. Cum am luat un avion al companiei Austrian Airlines, am putut găsi ziare austriece pentru a-mi face o mică revistă de presă personală. Nu se vorbește, așa cum se întâmplă de patru luni, decât de "sancțiuni", "l'unique objet de leur ressentiment" (singurul obiect al resentimentului lor). *Kurier:* deputații conservatori europeni doresc încetarea sancțiunilor, dar "Franța se opune ridicării lor". Editorial: "Greșelile cele mai scurte sunt întotdeauna și cele mai bune". Sancțiunile, potrivit acestui articol, i-ar fi ajutat pe austrieci să se "controleze", dar în prezent ar fi necesar să fie scutiți de orice urgentare. Vox populi are aceeași părere. Pentru 49% dintre persoanele chestionate în sondajul publicat în *Kurier*, sancțiunile sunt cauza numărul unu a nemulțumirii, mai importante decât măsurile de austeritate bugetară pentru Securitatea socială. 42% dintre austrieci sunt înfuriați de exigențele avocatului american Fagan în ce privește indemnizațiile pentru cei supuși la muncă silnică și ale evreilor spoliați de naziști. O cifră care confirmă că Haider e într-adevăr *Mentalitätsverdichter* (condensator al mentalității) și zice sus tot ce fiecare gândește jos. Din fericire, o scrisoare deschisă (*Gastkommentar)* amintește că "esența profundă a FPO nu s-a schimbat" și că sancțiunile vizează și atitudinea haiderienilor în ce privește nazismul și ideologia lor (atacuri împotriva "sistemului", "A Treia Republică", poziționări anti-europene, refuzul dezbaterii democratice) [...]

În *Frankfurter Allgemeine Zeitung* dau peste un articol dedicat monstruosului palat prezidențial construit de Ceaușescu la București, cu prețul demolării unor zone istorice și al unor serioase stîrbiri ale bugetului național, deja ruinat. Îmi propun să mă duc să văd oribilitatea asta când ajung la București. *Cod necunoscut*, ultimul film al lui Michael Haneke, cineast austriac, este considerat drept ratat. E o producție franco-austriacă. Păcat: mă impresionase profund *Funny games* de Haneke, unul dintre filmele cele mai emoționante și mai cumplit de suportat pe care le-am văzut vreodată. *Südeutsche Zeitung:* apărătorii germani ai sudeților expulzați în 1945 cer o indemnizație pe aceleași considerente precum cehii condamnați la muncă silnică în timpul celui de-al Treilea Reich. Toate partidele, cu excepția notabilă a CSU, sunt indignate și refuză să examineze această cerere. Doar președintele *Landtag*-ului bavarez o susține și face acest comentariu de o rară eleganță: "Cehii nu sunt obișnuiți să plătească. Au luat obiceiul doar să încaseze bani". În Austria , FPO și Haider au spus același lucru.

Ora 14. Zborul Viena-București. În aeroportul din Viena mi-am cumpărat revista *Profil* și în avion mi-am luat *Die Presse* pentru a-mi continua "revista presei". În *Profil*, o interesantă panoramă, pe țări, a pozițiilor celor paisprezece membre ale Uniunii Europene asupra sancțiunilor [...]

Avionul de Viena pentru București e pe trei sferturi gol. E oare "Ostmitteleuropa" spațiul de schimburi dinamic la care visează ideologii săi?

Die Presse. Pe prima pagină, titlul: "Franța nu concepe să pună capăt izolării Austriei". Pe pagina a doua, un articol veninos, semnat Karl-Peter Schwarz, pe tema relațiilor franco-germane. El e de părere că impunând sancțiunile, Franța ar fi vrut să testeze Germania "prietenă" și ar fi fost gata chiar să scoată de la naftalină vechea sperietoare pangermanistă în caz că Germania ar fi refuzat să se mențină pe linia sancțiunilor. Concluzie: pentru micile țări membre ale Uniunii Europene și pentru țările candidate, noua armonie franco-germană are de ce să inspire cele mai mari îngrijorări. Pe aceeași pagină, un așa-zis liberal independent cere ca referendumul proiectat de Schüssel să meargă chiar mai departe decât și-a propus și îi întreabă pe austrieci dacă sunt de acord să abdice la o parte – în continuă creștere – din suveranitatea lor, în beneficiul Uniunii Europene.

Sondaj: FPO se prăbușește, ÖVP crește și se situează la egalitate cu SPO, socialiștii continuă să coboare (potrivit acestuia, Gusenbauer își atrage partidul tot mai mult spre stânga provocând astfel teama în rândul moderaților).

Susanne Riss-Passer, vice-cancelară a FPO, a declarat că Austria nu a fost prima victimă a național-socialismului, ci prima sa aliată. Reacții de indignare. Această nefericită formulă trădează incultura istorică a persoanelor de acest gen, dar și arta lor în ale provocării, disimulată sub aparența candorii. Toată cultura politică a Austriei din 1945 a fost construită pe voința de a nu mai fi confundată cu Germania nazistă. Dar acuza a constat în a nu-și asuma partea sa de responsabilitate istorică. Atunci, vice-cancelara taie ea nodul gordian. Vrând să meargă mai departe decât oricine în asumarea responsabilității istorice a Austriei, numai nu zice că *Anschluß-ul* a fost un tratat de alianță austro-german...

Duminică 20 mai, București, hotel Minerva, 9,30. Ieri când am ajuns, la 15,30 era vreme foarte frumoasă și foarte călduroasă la București. M-a întâmpinat Iulian Miron, responsabil cu programele Fundației Concept din rețeaua Soros și am străbătut în taxi marile bulevarde mărginite de copaci și verdeață care leagă aeroportul de centrul capitalei. După câteva minute la hotel I.M. mă conduce să vizităm Bucureștii. Începem prin a traversa centrul până la palatul prezidențial despre care se vorbea în *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. E într-adevăr o construcție gigantică, înspăimântătoare, deja în ruină, ca și cum ar fi părăsită. Pe străzile centrului vechi, vizităm o braserie în stil germanic de genul celor din vechiul Nürenberg, construită în 1879. Câțiva pași mai încolo, biserica grecească ortodoxă Stavropoleos, care datează din 1724, salvată de la furia distructivă a lui Ceaușescu – splendidă. Străzi înguste, vechi, prost întreținute, în zona pietonală (strada Lipscani). Ne întoarcem pe jos pe un mare bulevard foarte animat, după ce am băut o cafea într-un pasaj de epocă 1900, plin de farmec, dar și el tare prost întreținut. Regăsesc o ambianță care mă face să mă gândesc la Istanbul. În cafeneaua aceea, I.M. mi-a cerut să-mi definesc concepția despre identitatea europeană. Luat pe nepregătite, m-am lansat, într-o engleză groaznic de aproximativă [...]

14,30 În trenul de Iași. Printr-o uimitoare întâmplare, mă găsesc în același compartiment cu Gert Mattenklott, prieten și coleg din Berlin, care ocupă locul din fața mea, și cu Peter Wiesinger, colegul vienez care prezidează congresul Asociației internaționale a germaniștilor prevăzut pentru septembrie 2000 la Viena (congres pe care mi-am propus să-l "boicotez" din motive politice).

În dimineața asta, I. Miron m-a condus pe dealul unde se află Patriarhia ortodoxă și vechiul Parlament. Se pare că parlamentarii au părăsit acest loc fermecător pentru a se instala în dezgustătorul palat prezidențial lăsat moștenire de Ceaușescu (aveam să revăd palatul de pe dealul Patriarhiei, din depărtare, de cealaltă parte a bulevardului care altădată se numea "Victoria Socialismului"). E sărbătoarea Sfântului Constantin. O mulțime impresionantă se îngrămădește pe deal. Credincioșii, stând la o coadă nesfârșită, se înghesuiesc să atingă moaștele, să sărute mâna preotului etc. La tribună sunt adunați demnitarii ecleziastici, în odăjdii.

Mitropolitul își face predica duminicală în fața microfonului, ca și cum ar fi vorba de un discurs politic. 80% din români sunt de confesiune ortodoxă, îmi spune I.M. Aflu că același mitropolit a fost responsabil de apropierea dintre biserica ortodoxă și dictatura lui Ceaușescu; e bănuit chiar că a ajuns până acolo încât informa Securitatea, în ciuda secretului spovedaniei[...]

Ora 18. Tocmai am terminat *Bravul soldat Svejk* de J. Hasek, pe care îl reciteam datorită intereselor mele "mitteleuropene". Corozivă critică a mitului austroslavismului: "Adică dumneata nu socotești că nu-i o prostie, domnule Svejk [...] să faci agitație în fața unui manifest privitor la război, lipit pe un colț de stradă și să ațâți poporul cu strigăte ca "Trăiască împăratul Franz Josef! Războiul e câștigat!". Cunoaștem deja celebra frază: *Das ganze tschechische Volk ist eine Simulantebande* (toți cehii nu sunt decât o bandă de simulanți)[2]. "Mitul habsburgic" nu a cunoscut refutare mai radicală decât acest Mare Război din 1914-1918 de-a lungul căruia Habsburgii nu s-au mai sinchisit decât de destinul lor german și au tratat toate "popoarele lor" drept carne de tun.

Sub soare, trenul a devenit sufocant. Trecusem de o gară nod de cale ferată unde trenul și-a schimbat locomotiva electrică și a luat-o în direcția Iașilor condus de o locomotivă Diesel. Cerșetori și vânzători de băuturi și sandwichuri străbat culoarul trenului la fiecare oprire.

Luni, 22 mai. Ieri am ajuns la 20,30 după șase ore și jumătate pentru o distanță de 408 km. Ne așteptau Andrei Corbea-Hoisie și Magda Jeanrenaud care ne-au instalat la hotelul Unirea și ne-au invitat, pe Gert Mattenklott și pe mine, la cină la etajul al treisprezecelea al respectivului hotel. Andrei, strălucit germanist de la Universitatea din Iași, face anul acesta oficiile de gazdă pentru Congresul germaniștilor din România.

Deschiderea Congresului are loc în unul dintre cele două mari amfiteatre ale superbei universități din Iași, inaugurată de Alexandru Ioan Cuza la sfârșitul ultimei treimi din veacul al XIX-lea, o clădire monumentală postată mândru pe vârful dealului Copou, față de care vechea noastră Sorbonă chircită și vetustă face o figură jalnică. Când Andrei mă va conduce în biroul rectorului pentru a lua o cafea, voi descoperi sălile majestuoase, bogat decorate. Descoperirea Iașilor a fost o adevărată surpriză: o metropolă de 350.000 de locuitori sau de 500.000, dacă includem și suburbiile, capitala istorică a Moldovei, bogată în monumente istorice, în ciuda ravagiilor și urâțiilor funeste datorate urbanismului grosolan și distructiv al lui Ceaușescu. O surpriză când văd circulând autobuze ale RATP-ului[3]: autobuze de ocazie cumpărate în Franța și care, nefiind revopsite, mai poartă încă "logo"-ul autobuzului parizian.

La deschiderea lucrărilor congresului, Societatea germaniștilor i-a convocat pe directorul și vice-directorul serviciilor culturale germane și austriece în România. Atașatul cultural austriac pronunță alocuțiunea cea mai neașteptată, deplângând faptul că germana nu are în Uniunea Europeană locul pe care îl merită. Dar mai suntem oare în Europa Centrală unde germana să-și mai păstreze frumoasele-i poziții? În ultima vreme, austriecii se plâng de soarta lor cu orice ocazie. Sancțiunile le-au deșteptat delirul persecutiv și mania grandorii.

Marți, 23 mai, 12,30. Ieri seară am început *Memoriile unui antisemit* de Gregor von Rezzori, pe care îl lăsasem în suferință pe rafturi de câțiva ani: doar **genius loci** (mâine mergem la Cernăuți) m-a îndemnat să-mi pun în valiză două volume din memoriile lui Rezzori. Din păcate, traducerea publicată la L'Âge d'homme din Lausanne nu-i cine știe

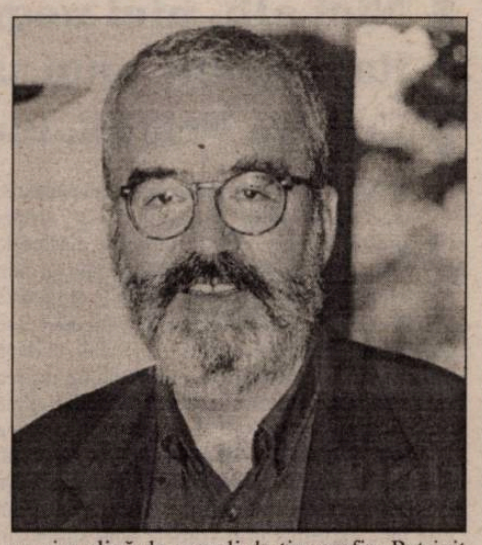

ce și e plină de greșeli de tipografie. Potrivit lui Rezzori, Bucovina e punctul de întâlnire dintre Orient și Occident. "Aceste regiuni prezintă toate aparențele civilizației", dar, adaugă el, e vorba de o civilizație încă prost înrădăcinată (p.11). Estul, din Cernăuți, se întinde "până la câmpiile kirghize, în direcția Tibetului" (p.13). E vădit că, pentru Rezzori, Orientul poartă un nume amenințător: Rusia. "Rusia era acolo, extrem de aproape, chiar de cealaltă parte a Nistrului (p.24). "Se simte o nostalgie după germanitate în țările de origine ale românilor din Voivodina, între Prut și Siret, printre români, ruteni, polonezi și alți evrei din Galiția" (p.28)

Ora 22,15. Andrei Corbea Hoisie ne conduce într-un tur al orașului cu mașina unuia dintre colegii săi și mergem la o mănăstire din imediata apropiere a Iașilor. La întoarecre, suntem lăsați în fața Institutului Goethe, însă preferăm să facem o vizită la Institutul francez, unde întâlnesc un director care ne spune că va fi numit ca director al Institutului francez din Kiev la începutul anului universitar viitor. O delegație a Consiliului general din Marne însoțește o trupă de teatru care va da un spectacol cu *Femeile savante* în seara asta.

Joi, 25 mai, ora 10,30 Excursia la Cernăuți a început ieri la ora 6. Autocarul a luat-o pe strada care coboară pe lângă Biblioteca universitară. De-a lungul acestui drum se găsea linia de front în 1944, la momentul avansării armatei sovietice. Heinrich Böll era soldat al Wermacht-ului în derută la data eliberării Iașilor. Pe drum, multe căruțe trase de cai. Satele prin care trecem se aseamănă adesea cu orașele-satelit HLM. Din păcate, acesta e rezultatul "rurbanizării" autoritare din anii lui Ceaușescu, constând în distrugerea habitatului tradițional, a regrupării satelor în localități mai mari și mutării țăranilor în apartamente care se voiau modene, dar sunt de o urâțenie și o proastă calitate detestabilă. Câmpurile și pajiștile par imense: nu se văd țarcuri și nici multe animale nu sunt. Din 1990, marile cooperative colectivizate au fost dezmembrate și date înapoi țăranilor, dar se pare că foarte puțini dintre acești noi mici proprietari au mijloacele suficiente pentru a face o adevărată exploatare agricolă.

Spre ora 9, haltă la Suceava, numită Suczawa sub Habsburgi, oraș de frontieră, între Moldova și Bucovina. Autocarul în care călătorim este moldovenesc, închiriat la Chișinău, deoarece a circulat zvonul că autocarele moldovenești trec mai ușor granița ucraineană decât autocarele românești... Pe caroseria mașinii se mai vede încă numele întreprinderii bavareze care a fost primul său proprietar.

De la intrarea în Bucovina, peisajul e mai vălurit, satele sunt mai numeroase. Ultimul târgușor înainte de graniță este Sereth (numele german de deunăzi), Siret în română (e și numele râului care marchează frontiera). Vestigii ale stilului urban habsburgic. Stalin a trasat granița fără să țină cont de datele istorice și culturale. Astăzi, 500.000 de români trăiesc în Ucraina

cu statutul puțin invidiabil de minoritate. Vechea Bucovină are populația împărțită într-o pătrime români și trei sferturi ucrainieni. Vechiul Czernowitz se numește în ucraineană Cernivici, în rusă Cernovisky, în română Cernăuți.

Ajungem plini de încredere la frontiera românească. Ne ia o oră ca să ieșim din România. Jovialitatea polițiștilor și a vameșilor nu diminuează cu nimic migăleala controlului pașapoartelor și a actelor autocarului. Înainte și după postul de frontieră ucrainean, un imens portal albastru barează drumul. Intrați în zona de frontieră, începem să completăm un formular de vamă cu totul ermetic, având în vedere că e scris în română și ucraineană. Nu trebuie nimic altceva decât să răspunzi **nu** la toate rubricile (transportați arme? Materiale nucleare?). După care urmează strângerea pașapoartelor.

O jumătate de oră mai târziu apar și două probleme: o colegă româncă are în pașaport o adresă de rezidență în Germania; polițiștii ucrainieni estimează că ar fi avut nevoie de viză, cu toate că românii nu au nevoie de așa ceva și nici un regulament nu menționează cazul românilor cu rezidența în străinătate. Un lucru absurd și sâcâitor, fără doar și poate. Numai că acestei nefericite colege i se va impune să părăsească autocarul și va fi nevoită să se întoarcă pe jos la postul de graniță român. Și negăsind nici un mijloc de transport pentru a se întoarce la Iași, avea să ne aștepte până la întoarcerea noastră. Alt caz de litigiu sunt eu. Consulatul Ucrainei de la Paris îmi dăduse o viză de tranzit, pe considerentul că o călătorie dus-întors la Cernăuți care durează numai o zi constituie mai degrabă un "tranzit" decât o "vizită". De altfel, tariful vizelor era același, fie că era de tranzit sau de vizită... Dar aici, la așa de mare depărtare de Paris, lucrurile sunt mai complicate: o viză de tranzit nu-mi permite, îmi explică polițiștii, să intru și să ies prin același post de frontieră. Mi se sugerează, în glumă, firește, să mă întorc prin Moldova; numai că nu am viză pentru Moldova, deci ideea rămâne teoretică. Polițiștii se încăpățânează și cam jumătate de oră trăiesc cu teama că voi avea aceeași soartă precum colega care a luat-o pe jos înapoi spre România. Deodată, după mai multe deliberări infructuoase și lungi așteptări fără explicație, șeful postului de poliție se întoarce spunând că e în regulă și că pot trece. Uf! Dar încă nu e totul gata: autocarul trebuie să achite o taxă ecologică, fapt care-i o culme a absurdității într-una dintre țările cu cea mai tristă faimă pentru degradarea mediului său natural (Cernobîl). Informația potrivit căreia cu un autocar moldovenesc ar apărea mai puține complicații administrative se dovedește deci falsă: autocarul nostru înmatriculat la Chișinău și transportând români, germani, austrieci, un francez, un japonez suscită o mare neîncredere. În total, controalele au durat trei ore și toate eforturile colegului nostru ucrainean de la universitatea din Cernăuți, ca și prezența unui secretar al administrației locale, venit să ne faciliteze trecerea, nu au folosit la nimic, sau cel puțin așa s-ar părea. Cine știe dacă nu am fi așteptat patru ore în loc de trei dacă ei nu erau acolo... E mai recomandabil, ca să ajungi în Ucraina, să iei avionul decât autocarul de la Iași la Cernăuți...

Andrei îmi semnalează că am primit o lecție care se va dovedi prețioasă. Trăisem, timp de o oră, din momentul în care valabilitatea vizei mele era contestată, ceea ce locuitorii acestei nefericite țări trăiseră vreme de decenii, cu orice ocazie, în orice împrejurare: amenințările și abuzurile birocratice și polițienești. De vreo câteva ori m-am întrebat dacă soluția nu ar fi bacșișul. Dar erau prea mulți martori. Desigur, pentru ca o astfel de rezolvare să se poată aplica...

În sfârșit intrăm în Ucraina cu o întârziere considerabilă față de orarul prevăzut. Curând, drumul nostru o ia printr-o minunată pădure de fagi: supranumele Bucovinei era "das Buchenland", țara fagilor. De la marginea acestei păduri drumul începe să tot coboare spre Cernăuți, pe care îl vedem la orizont. Un oraș mare, cam de 250.000 de locuitori. Chiar de la intrarea în oraș, ne vedem absorbiți într-un trafic intens, autobuze și troleibuze își disputâ întâietatea cu automobilele. Drumul se transformă în șosea pavată și plină de hopuri. Deja trecem pe lângă vechiul Volksgarten din Cernăuți, parcul care purta același nume ca și cel mai celebru parc vienez. Vizavi de Volksgarten, vile frumoase de la începutul secolului. Puțin mai departe în spatele acestor case, gara – cea din care porneau trenurile de transportat animale și în care erau înghesuiți deportații. Apoi strada trece pe lângă un mic scuar în mijlocul căruia i s-a construit un monument lui Paul Celan. Un cap de bronz care mi se pare că îl evocă prea puțin. Fața lui Paul Celan mi-e familiară de foarte mult timp. În ultimii ani, l-am revăzut adesea, la Școala Normală Superioară, în sala Paul Celan, pe peretele căreia se află un frumos portret fotografic al poetului, unul dintre cei mai mari din secolul al XX-lea, lector de germană la ENS (Școala Normală Superioară) din 1959 până în 1970, anul sinuciderii sale. Nu l-am cunoscut pe Celan, cum am intrat la ENS în 1973, dar citindu-l atât și auzind atât vorbindu-se despre el, am impresia că l-am cunoscut la fel de bine ca toți contemporanii care îl întâlneau și îi rămâneau străini, atât de străini încât și-a trăit ultimul răstimp al existenței sale pariziene într-o singurătate apăsătoare.

Mă gândesc la istoria îngrozitoare a evreilor din Cernăuți, rezumată de Andrei Corbea-Hoisie în excelentul său "Scurt istoric al civilizației din Cernăuți" (în *Les Littératures de langue allemande en Europe centrale*, PUF, 1998): "Ocupat în iunie 1940 de către sovieticii care s-au dezlănțuit împotriva burgheziei locale române și mai ales evreiești, organizând deportări în masă în Siberia – în timp ce 'etnicii germani' au fost trimiși, la ordinul lui Hitler, în Germania –, orașul Cernăuți a fost recucerit un an mai târziu de armata română însoțită de unitățile SS, care, pentru a sancționa așa-zisul păcat de "infidelitate" al evreilor din Bucovina față de statul român, a declanșat o îngrozitoare represiune, inaugurată prin arestări, torturi și execuții în masă și culminând cu închiderea evreilor în ghetou și deportarea majorității în lagărele de concentrare din Transnistria" (p.160).

Gândindu-mă la aceste tragedii, la această distrugere sistematică a uneia dintre culturile cele mai strălucite din estul Europei Centrale, îmi imaginam Cernăuții ca pe un loc încărcat de o memorie sinistră, ca un câmp de vestigii unde arheologia memoriei ar trebui să reconstituie o lume dispărută. Dar pe măsură ce înaintăm spre centru, îmi dau seama că m-am înșelat întru totul. Centrul istoric al Cernăuți-lor este foarte bine păstrat și cei care au vizitat orașul prin 1990 îmi spun că lucrările de renovare au făcut un progres spectaculos de atunci. Această capitală a unei frumoase provincii habsburgice fusese concepută ca o Vienă în miniatură, cu clădirile sale administrative, universitatea, bisericile și teatrele, piețele și parcurile sale. Pe fațadele în stil biedermeier târziu se regăsește galbenul habsburgic, dar și culori mai puțin convenționale (albastru, violet...). Clădirile construite după 1870 și până în 1914 sunt o antologie a stilului numit "istoricist" care caracterizează vieneza Ringstrasse și împrejurimile sale. Acest stil arhitectural a fost unul dintre elementele cele mai solide ale coeziunii Europei centrale habsburgice și a zonelor sale proxime. Astfel, teatrul din Iași (construit pe un teritoriu care a fost întotdeauna exterior Austro-Ungariei) este fratele geamăn al celui din Cernăuți; ambele au fost construite de Ferdinand Fellner și Hermann Helmer, duo de arhitecți deosebit de activi de-a lungul întregii epoci *Späthistorismus*. Antologia *Czernovitz. Jüdisches Städtebild* datorată lui Andrei Corbea–Hoisie (Frankfurt/Main, Jüdischer Verlag, 1998) conține o serie sugestivă de cărți poștale din la Belle Epoque unde se văd monumentele din Cernăuți în toată semeția lor habsburgică. Se găsesc de asemenea exemple superbe ale *Jugendstil*-ului à la Otto Wagner: de exemplu vechea clădire a Casei de Economii, în piața numită altădată Ringplatz, bogat împodobită și pictată în culori foarte vii.

Că orizonturile de așteptare ale fiecărui călător diferă mult, asta o observ și datorită cărții pe care o răsfoiesc, a lui Jean Cuisenier, *Mémoires des Carpathes. La Roumanie milléniare: Un regard intérieur;* Plon, Terre humaine, 2000. Capitolul 24 se numește "Călătorie în Bucovina", dar e vorba de o altă Bucovină: etnologul pornește în căutarea "meșteșugurilor și tradițiilor populare" și a mănăstirilor romanice. Se află pe teritoriul românesc, dar despre Cernăuți nici nu se pomenește în cartea sa. Mărturisesc că această Românie, cea a lui Dracula și a folclorului rural, nu mă interesează. Oricum, în nici un caz anul acesta. Am senzația că erudiția lui Cuisenier sfârșește prin a impune din nou privirii "Miorița" lui Vasile Alecsandri despre care Mircea Elide comenta spunând că intelectualii moderniști "refuzau să-i recunoască dramele, destinul și idealul unui popor modern într-o creație folclorică multiseculară" (citat de Catherine Durandin, *Histoire des Roumains*, Fayard, 1995, p. 27-28). De altfel, "civilizația cernăuțeană" nu a fost românească decât pentru o ediție de Barbara Wiedemann, p. 96; Andrei Corbea-Hoisie, expert în filologie celaniană avea să-mi furnizeze aceste informații precise).

Întoarcerea. În autocar, colegul ucrainean

de la Universitatea din Cernăuți care a ținut să ne însoțească până la graniță pentru a fi sigur că trecerea frontierei are loc în condiții bune, ne face câteva confidențe despre starea de mizerie a Ucrainei. Cel puțin 50% sunt șomeri; un profesor din învățământul preuniversitar câștigă 30 de dolari pe lună, un profesor de la universitate, 40 de dolari. În orice caz, nu turismul va îmbogăți țara, într-atât sunt de oribile punctele de frontieră... La graniță, vom avea din nou parte de o așteptare de trei ore ca să ieșim din Ucraina și iarăși va trebui să plătim la Grimnia "taxa ecologică". Nici de partea română lucrurile nu vor fi mai simple: toți colegii din România care au doar viză de intrare sunt prinși în capcană și trebuie să-și facă iarăși rost de o viză de intrare, să plătească din nou prețul vizei etc.

Ajungem la Iași în jurul orei 2 noaptea [...]

Vineri, 26 mai: Ora 10. București. Hotel Minerva.

Ieri seară I. Miron m-a așteptat la aeroport, altul decât cel pe care aterizasem sâmbătă: cel pentru zboruri interne, mai aproape de centru. Am luat-o spre sala de concerte unde rămăsese stabilit că el va cumpăra bilete pentru concertul Mozart din acea joi seară. Sala, magnifică, e rotundă, ca Odeonul roman și a fost inaugurată în 1888. Observ friza istorică ce înfățișează cu siguranță marile etape istorice ale națiunii române, figuri mitologice de la sfârșitul Evului Mediu până în epoca modernă. Deasupra frizei, medalioane în care sunt înscrise principalele discipline artistice, literare, filozofice și științifice.

Dan Grigore interpretează concertul pentru pian KV 466, în marele stil romantic. Nu e acel piano-forte al lui Paul Badura-Skoda, dar e foarte frumos. Biletele au costat în jur de 3 dolari, ceea ce e un preț derizoriu pentru străini, dar ridicat pentru români. Sala e arhiplină și publicul aplaudă cu fervoare[...]

După concert, cină în compania profesorului de literatură generală și comparată Mircea Martin, care e de asemenea și unul dintre marii editori din București. Catalogul editurii Univers, pe care o conduce, este de o bogăție impresionantă.

Ora 18. În avionul de Timișoara (un avion al Tarom-ului care își continuă cursa spre Paris după escala la Timișoara). Spre prânz, astăzi, eram la Salonul de carte de la București, pentru o conferință despre "Europa Centrală literară", pe care mi-a prezentat-o Mircea Martin și care reprezenta introducerea la lansarea programului european de traduceri finanțat de Fundația Concept. Sala de conferințe era strâmtă și prost sonorizată. Eram obligat să vorbesc foarte tare, ceea ce mi-a obosit vocea destul de repede [...]

Ora 19. Întâmpinat la Timișoara de Adriana Babeți, directoarea Fundației "A Treia Europă", adjunctul ei și directorul Centrului Cultural Francez din Timișoara. În drum spre hotel, trecem pe lângă spitalul militar din epoca habsburgică, celebrul spital din Temesvar unde a murit poetul Georg Trakl în 1914. Temesvar era capitala Banatului recucerită de sub otomani în 1716 de către Eugeniu de Savoia, încorporată Ungariei din 1779, dar cu statutul de "oraș liber regal", cu reprezentare în Reichstag, pe care i l-a dat Iosif II. În momentul contra-revoluției din 1849, Banatul a fost din nou despărțit de Ungaria și unit cu Voivodina într-un *Kronland* al "Voivodinei sârbești și al Banatului de Temesch", fiind restituit Ungariei la sfârșitul anului 1860.

Aceste vicisitudini istorice ale unui teritoriu situat la încrucișarea influențelor germane, ungare, sârbești și, bineînțeles, românești, explică existența unei populații și astăzi foarte amestecate în Banat și în orașul Timișoara. În 1851 se găseau la Timișoara 8775 germani (șvabi), 3807 români, 2346 maghiari și 1770 sârbi, statisticile adăugând de asemenea și 1551 evrei. Astăzi (cifrele sunt din 1992), se găsesc 561.200 români, 62.866 unguri, 26.722 germani, 17.144 sârbi, 14.836 țigani etc., la o populație de 700.000 de locuitori. Preiau aceste cifre dintr-un articol al lui Victor Neumann, istoric de la Universitatea din Timișoara.

În acest moment se desfășoară la institutul de studii europene "A Treia Europă" (această 'a treia' este Europa Centrală) un colocviu al traducătorilor central-europeni, finanțat de Fundația Pro Helvetia. "Seminarul intensiv" pe care îl voi ține sâmbătă dimineața, sâmbătă după-amiaza și duminică dimineața, ca și conferința mea de sâmbătă seara (prezint o versiune mai dezvoltată a "Europei Centrale literare") vor avea loc la Centrul Cultural Francez care pare foarte bine integrat în viața culturală și universitară locală și al cărui sediu se află într-o vilă superbă construită de o familie franceză stabilită la Timișoara, familia Duval, în stil Belle Epoque. Aflu că se va edita un volum pe baza seminarului meu la Timișoara.

Acest grup de istorici, filozofi și comparatiști, în totalitate perfect francofon (am întâlnit și doi foști studenți români ai Școlii Normale Superioare) este cu adevărat sclipitor și am dea face cu colegi și tineri cercetători ale căror întrebări și observații îmi dau multe noi idei. Aici, Europa nu e un subiect academic și nici o problemă politică, ci o miză intelectuală de cea mai mare importanță.

Sâmbătă, 27 mai. Hotelul Perla, Timișoara. La sfârșitul zilei.

Grație unei pauze în cadrul seminarului, sunt condus într-o vizită a orașului. Marea piață centrală, a cărei înfățișare datează din secolul al XVII-lea, e magnifică. Îmi este arătată sinagoga, o clădire frumoasă din secolul al XIX-lea, închisă acum din cauza unor lucrări de renovare care nu au început încă, din lipsă de fonduri. Comunitatea evreiască din Timișoara este astăzi redusă la un cerc infim, iar marea sinagogă evocă "lumea de altădată", când evreii se aflau în număr mare la Timișoara. Nenorocirile perioadei naziste au nimicit această prezență, stalinismul și epoca Ceaușescu i-au făcut să plece pe majoritatea supraviețuitorilor și a celor reîntorși după 1945.

În conferința mea, de la ora 17, dezvolt concepția că ideea europeană care s-a împotmolit în vestul Europei în dispute politice și demersuri economice și juridice, își păstrează în România întrega dimensiune utopică. Fără îndoială că din acest nou orient al Europei ne va veni dacă nu lumina, în orice caz scânteia de entuziasm care s-a atenuat, dacă nu s-a stins, în Occidentul nostru euro-sceptic..

În ce privește restul seminarului, mă încred în transcrierea înregistrărilor pe care Fundația "A Treia Europă" și Centrul Cultural Francez din Timișoara au de gând să o realizeze.

(fragmente)

Traducere de
ILINCA CIUMĂGEANU

Seminarul Jacques Le Rider

Timișoara, mai 2000

Invitat al Fundației "A Treia Europă" în cadrul proiectului finanțat de Pro Helvetia, Jacques Le Rider, unul dintre cei mai mari specialiști în studiul comparat al istoriei ideilor culturale din Europa Centrală, profesor la reputata Universitate Paris IV (Ecole Pratique des Hautes Etudes) a participat în 26-28 mai a.c. la o suită de acțiuni din cadrul programului *Travers:* o conferință, urmată de o amplă dezbatere, care vor face obiectul unui nou volum din seria "Seminar" a colecției "A Treia Europă" de la Editura Polirom. Au participat la discuții (în ordine alfabetică): Dana Chetrinescu, Livius Ciocârlie (moderatorul întâlnirii), Ilinca Ciumăgeanu, Ilie Gyurcsik, Robert Lazu, Victor Neumann, Cristian Pătrășconiu, Ciprian Vălcan, Gilda Vălcan, Cornel Ungureanu, Dan Ungureanu.

Programul profesorului Jacques Le Rider s-a bucurat și de suportul Centrului Cultural Francez din Timișoara, partenerul acțiunii și de cel al Fundației Concept din București.

Livius Ciocârlie: Regretăm că cele două acțiuni care au loc în cadrul celei de-a "Treia Europe" împiedică pe mulți auditori și amatori de literatură din această zonă să se afle acum aici pentru a asista la discuțiile cu domnul Jacques Le Rider, care ne face onoarea de-a se afla printre noi la Timișoara. Ne bucurăm, însă, că la conferința din această după-amiază vor asista și participanții la celălalt eveniment găzduit de Fundația "A Treia Europă", Colocviul Internațional al Traducătorilor din literaturile central-europene. Ați fost invitat aici, domnule Jacques Le Rider, de grupul de studii culturale central-europene care are intenția perfidă de-a smulge o carte din convorbirile care vor avea loc aici. Din acest motiv, discuțiile noastre se vor concentra în primul rând asupra unei tematici central-europene, dar și asupra personalității despre care vorbesc cărțile dv., *Mitteleuropa* și *Modernitatea vieneză*, cât și volumele despre Weininger și despre jurnalele intime vieneze. De fapt, lista studiilor publicate de domnul Jacques Le Rider este mult mai lungă, cuprinzând, printre altele: *Cazul Weininger. Rădăcinile antifeminismului și antisemitismului*, *Modernitatea vieneză*, deja tradusă în limba română, *Mitteleuropa*, tradusă în românește la inițiativa grupului "A Treia Europă", *Hugo von Hofmannsthal. Culori și cuvinte*, un studiu despre maladia culturii și literaturilor de limbă germană din Europa Centrală, *Nietzsche în Franța* și, în fine, volumul *Jurnalele intime vieneze* pe care l-am menționat deja. Iată o bibliografie impresionantă și, judecând doar după titlurile volumelor, se poate observa o distincție netă pe care domnul Jacques Le Rider o face între două noțiuni sau curente, și anume, pe de-o parte, Mitteleuropa ca noțiune geografică și istorică, concentrată în jurul unui soi de expansionism german și, pe de-altă parte, Europa Centrală, un concept socio-cultural concentrat în jurul Vienei. Cred că acesta este un bun punct de plecare pentru discuțiile noastre.

Jacques Le Rider: Vă mulțumesc pentru invitația pe care mi-ați făcut-o de-a mă afla în mijlocul cercului dv. deja bine-cunoscut în zonă și la Paris. Am auzit mult vorbindu-se în ultima vreme despre acest Centru de studii, despre "A Treia Europă". Este pentru mine o mare plăcere să mă aflu astăzi în mijlocul dv. Voi ține în această după-amiază o conferință despre conceptul de Europa Centrală. Nu vreau să anticip de acum discuțiile care vor avea loc; voi dezvolta doar partea introductivă pe care o pregătisem pentru conferință. Ceea ce spunea colegul meu este adevărat. Mitteleuropa este o noțiune ideologică, ceea ce s-ar putea numi o hartă mentală, o realitate istorică, o noțiune care ține de istoria culturii, de istoria socială, mai mult decât o realitate geografică, ea corespunzând constituirii unei comunități culturale pornind de la imperiile centrale care domină această regiune a Europei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la primul război mondial și ale căror urme sunt atât de profunde încât nu au putut fi șterse complet nici de cel de-al doilea război mondial, nici de dictatura sovietică stalinistă și neostalinistă. Mitteleuropa este, așadar, o hartă mentală cu frontiere variabile și la răsărit și la apus, în funcție de momentul istoric în care se găsește, un spațiu al cărui nucleu originar este Sfântul Imperiu Romano-German, înțeles ca o prelungire, o înnoire, o translație a Imperiului Roman. Dacă Imperiul Roman era centrat în jurul *mare nostrum*, în jurul Mediteranei, Sfântul Imperiu German începe să se dezvolte în jurul Rinului. Cele mai multe dintre studiile legate de istoria Europei, de identitatea europeană, de exemplu studiile inițiate de Fernand Braudel și continuate de discipolii săi au grupat discuțiile în jurul Mediteranei — o abordare absolut legitimă, pentru că Mediterana este leagănul civilizațiilor monoteiste: civilizația iudaică, creștină și islamică, cele trei mari familii monoteiste, Grecia și Roma rămânând rădăcinile cele mai profunde ale istoriei culturale europene. Dar această abordare nu ține cont de existența Europei Centrale, deci a unui alt pilon al civilizației europene, de Sfântul Imperiu German.

Ciprian Vălcan: Termenul "german" are aici vreo conotație națională?

Jacques Le Rider: De fapt, nu. Noțiunea de "germanism" ar putea da naștere la anumite confuzii sau speculații în curentele de gândire naționaliste germane, pangermaniste. Națiunea germanică, națiunea în general, etimologic vorbind, se leagă de cuvântul latin *natio* care înseamnă "naștere" și care nu diferă prea mult de *gens*, "familie, oameni", în lucrările istoricilor romani ele funcționând ca sinonime aproape perfecte. De exemplu, când Tacit vorbește de *Germania*, el se referă la populațiile germanice ca *gens sincera*, "oameni neamestecați". Deci Sfântul Imperiu Romano-German(ic) nu se leagă în mod specific de națiunea germană. Chiar francezii au o componentă germanică de primă importanță, Charlemagne fiind un *lieu de mémoire* comun Franței și Germaniei, poate unul din primele *lieux de mémoire* ale Europei, iar marele împărat Frédéric II era mai mult italian decât german. Sfântul Imperiu includea Boemia, ca unul din teritoriile sale istorice. Praga, de-a lungul timpului, a fost și capitala Sfântului Imperiu, prima universitate din această parte a Europei aflându-se aici. Toate acestea arată că tradiția Imperiului germanic este o tradiție europeană, și nu germană sau strict germanică. Elementele latine și germanice intră în foarte strânsă sinteză, iar acest ansamblu este unul multicultural care, până la sfârșitul monarhiei habsburgice — moștenitoarea directă a tradițiilor Sfântului Imperiu — include o parte din Italia și națiunea cehă. Această primă tradiție multiculturală și multinațională, putem spune, începând din secolul al XIX-lea, se află la baza ideii, a mitului Mitteleuropei. Cealaltă versiune a acestei istorii semantice e una cu accente naționaliste și imperialiste mult mai pronunțate, legată de formarea națiunii germane — națiune întârziată, *verspätete Nazion*, cum spunea Plazner — constituită doar în secolul al XIX-lea după războaiele napoleoniene, proclamată în 1871 în Sala Oglinzilor de la Versailles. Iată încă o dovadă a faptului că, în afirmarea naționalismelor, locurile memoriei se confundă.

Ilinca Ciumăgeanu: În ce măsură sunt apropiate istoriile francezilor și germanilor în această epocă?

Jacques Le Rider: Cred că acesta rămâne unul din punctele cele mai interesante ale istoriei europene contemporane, între secolul al XVIII-lea și cel de-al doilea război mondial. Dar este vorba de-o comunitate de conflict, doi dușmani care se definesc prin raportare reciprocă. Și faptul că Bismarck l-a convins pe împăratul Prusiei să vină la Versailles face din conducătorul celui de-al doilea Reich un simbol uimitor al inversării locurilor memoriei. Nu se poate aprecia cu exactitate în ce măsură cel de-al doilea Reich constituia o ruptură față de tradiția Sfântului Imperiu. La acea vreme, Europa era împărțită între admiratorii ideii unui nou imperiu german și nostalgicii Sfântului Imperiu. Ceea ce a definitivat formarea Imperiului German a fost dualismul austro-prusian ai cărui germeni apăruseră deja în timpul conflictului dintre Maria Tereza și Frédéric cel Mare, ruptură care devine ireversibilă începând cu anul 1871. De la această dată, cel de-al doilea Reich va deveni purtătorul de cuvânt al unui alt fel de Mitteleuropa, sintetizată în cartea lui Friedrich Naumann, publicată în 1915, *Mitteleuropa*. Dar aceasta este o carte de război, care definește scopurile militare ale Germaniei pe continentul european și care afirmă cu claritate și franchețe dorința de hegemonie germană asupra întregului centru al continentului, începând cu Rinul plus unele teritorii franceze și belgiene, până la frontiera rusă, împinsă cât mai mult înspre răsărit. Această noțiune n-are în ea nimic multicultural sau multinațional.

Dana Chetrinescu: Care a fost, de-a lungul timpului, relația germanilor cu Polonia?

Jacques Le Rider: Poporul din Europa Centrală care se află în cel mai direct contact cu Imperiul German este Polonia. Or, națiunea poloneză n-a fost niciodată recunoscută sau susținută de acesta. Dacă ne aplecăm asupra problemei reprezentărilor literare și artistice ale monarhiei prusace, ceea ce germanii numesc *Balticum* în aceste reprezentări literare și ideologice, ne dăm seama — dacă pot să mă refer în acești termeni la paradoxul polonez — că Polonia nu există. Sunt doar teritorii germane pe care se găsesc slavi și evrei — pentru că, pe atunci, Polonia era considerată de germani un teritoriu exotic, al cărui exotism era dat tocmai de prezența unui grup etnic, cultural și religios iudaic. Dar, repet, Polonia e germană și polonezilor nu li se dă nici o șansă, ei neputând să aleagă decât între marginalizare și asimilare. Iată, așadar, două principii care intră în conflict: pe cât pare de simpatic principiul habsburgic ca moștenire postumă a culturii central-europene, pe-atât de înspăimântătoare se profilează moștenirea germană atât pentru răsărit, cât și pentru apus, atât pentru francezi și englezi, cât și pentru popoarele direct implicate. *Mitteleuropa* nu este un cuvânt prea plăcut în acest spațiu. Pentru unele popoare ale Europei Centrale, el evocă amintirea unei măreții apuse, de pildă pentru unguri, care sunt de departe cei mai nostalgici. La urma urmelor, ungurii au fost victimele Tratatului din 1919, ca și austriecii și nemții. Trianonul care, pentru români, este un *lieu de mémoire* glorios, pentru unguri este un prilej de doliu național. În schimb, pentru Polonia, *Mitteleuropa* nu evocă decât amintirea porționărilor multiple și chiar a abolirii ei totale. Polonia a încetat să mai existe între cea de-a doua împărțire a sa din 1795 și restaurarea Marelui Ducat al Varșoviei în epoca Imperiului Napoleonian. A existat chiar un tratat între împăratul prusac, suveranul habsburgic și țarul Rusiei în 1897 care proclama sfârșitul Poloniei. E lesne de înțeles de ce conceptul de Mitteleuropa nu prea exaltă spiritele în Polonia; din contră. Dar polonezii fac o distincție foarte clară între Polonia germană și Polonia habsburgică. Dacă există o preferință, ea se manifestă, evident, pentru Galiția, ale cărei capitale fuseseră Cracovia și Lvov, acum în Ucraina. Iată cele două idealuri-tip, cum ar spune Max Weber într-un alt domeniu al științelor sociale, două idei care se conturează după recitirea istoriei europene în epoca modernă.

Livius Ciocârlie: Cred că ați fost întrebat de multe ori de ce asociați Europa Centrală cu Mitteleuropa. Să fie, oare, defectul profesional al unui germanist, dublat poate și de poziția anti-pangermanism care face parte din tradițiile intelectuale franceze?

Jacques Le Rider: Aș spune că da, dar aș mai adăuga că acesta este un demers determinat de realitatea istorică central-europeană de până la primul război mondial și Tratatul din 1919, care stă sub semnul Sfântului Imperiu Romano-German, al Imperiului German și al monarhiei habsburgice. Este vorba de necesitatea logică de-a recunoaște o realitate istorică, faptul că Mitteleuropa a constituit matricea culturală a Europei Centrale. Momentul 1919 înseamnă, în același timp, afirmarea micilor națiuni, cum spunea Masaryk, și a marilor națiuni în spațiul central-european și lansarea politicilor occidentale pe scena central-europeană. De atunci se vor forma concepții diferite asupra acestui spațiu: există o concepție franceză despre Europa Centrală, o concepție engleză, italiană, americană și, începând cu cel de-a doilea război mondial, o non-concepție sovietică asupra Europei Centrale — non-concepție pentru că toate cercetările istorice confirmă faptul că nu există o percepție rusă asupra acestui spațiu. Pentru ruși, se pare, există doar Rusia, de-o parte, și Europa, de cealaltă. Sfera firească a expansiunii culturale ruse se oprește acolo unde se oprește cultura, să spunem, bizantină, ortodoxă.

Problema Rusiei este că nu înțelege faptul că există și slavi de cultură catolică sau protestantă. În tradiția secolului al XIX-lea rus este greu de admis această erezie slavă a culturilor non-ortodoxe. Politica sovietică în Europa Centrală va fi o politică de demarcație între zona de influență rusă și Europa. Iată de ce, începând cu 1945, nu se mai vorbește despre Europa Centrală. Nu mai există decât, pe de-o parte, Europa pur și simplu, iar de cealaltă parte, blocul estic, nediferențiat, care începea de la Zidul Berlinului și se termina în Marea Japoniei, un mare Est. Doar după dizlocarea imperiului sovietic și reunificarea Germaniei se poate vorbi de o restaurare a Europei Centrale care rămăsese un loc în memoria Europei, un mit consolator pentru popoarele oprimate și o sursă arheologică pentru istoricii occidentali. Iată o mică improvizație care-și propune să introducă tema despre care voi vorbi la conferința din această după-amiază: "Europa Centrală în literatură". Putem, de aici, să pornim o dezbatere pe această temă și să-mi dați ocazia s-o aprofundez răspunzând la mai multe din întrebările dv.

Cornel Ungureanu: Aș vrea să încep prin a spune că Jacques Le Rider a fost pentru noi un reper extrem de important. *Modernitatea vieneză* a fost un manual pentru studenții grupului "A Treia Europă", iar Jacques Le Rider a fost pentru noi aproape un mit. V-aș întreba, pentru început, care sunt preocupările dv.?

Jacques Le Rider: Sursele interesului meu pentru problematica central-europeană sunt foarte strâns legate de șocul reunificării Germaniei, care a însemnat, pentru Europa și pentru lumea întreagă, un eveniment considerabil care a antrenat o reanimare a percepției noastre asupra Europei și asupra identității europene. Este adevărat că, de multă vreme, studiile de germanistică din Franța, în istorie, în istoria artelor sau a filosofiei, s-au străduit să nuanțeze aria culturală germanică pentru a se deroba de holismul cultural și politic impus de ideologia națională germană. François Mauriac spunea în 1945: "Iubim Germania atât de mult încât nu mai putem de fericire că s-a rupt în două". Franța participase foarte activ la ceea ce în germană se cheamă *Anschluss Verbot*, interzicerea alipirii la Germania, inclusă în tratatul de la Saint-Germain-en-Laye, tratatul dezmembrării părții austriece a monarhiei habsburgice. De la începutul secolului XX, de când, datorită războiului, Franța s-a văzut nevoită să intervină în politica germană asupra Europei Centrale, există această percepție diferențiată, regionalizată, în contrast, între ceea ce Madame de Staël numea "Germania meridională" și Prusia, și apoi o Germanie renană catolică. Această percepție, susținută chiar *sine ira et studio* și această comunitate de conflict și de război care a marcat cuplul franco-german, această noțiune a fost complet bulversată în urma reunificării, cu atât mai mult cu cât, așa cum știți, în Franța existau mulți germaniști, istorici și intelectuali simpatizanți ai regimului comunist, care au considerat dispariția RDG o catastrofă. Disciplina noastră era foarte atașată de ideea apărării și ilustrării culturii și literaturii Republicii Democrate Germane ca o entitate distinctă. De fapt, în timpul discuțiilor noastre despre Europa Centrală, vom vedea că, dacă nimeni, bineînțeles, nu consideră sfârșitul imperiului sovietic și emanciparea statelor Europei Centrale un eveniment fericit, problema dispariției sau eroziunii unei anumite vieți culturale, a calităților cuvântului literar sau a importanței artiștilor și intelectualilor ca reprezentanți ai societății civile, poate deveni un subiect de reflecție și critică astăzi.

Dar, ca să revin la întrebarea care mi-a fost adresată, ar trebui, ca dascăl germanist, să răspund unei întrebări care nu vine doar din partea studenților, ci din partea întregii societăți franceze: "Ce se va întâmpla în Europa după reunificarea Germaniei?". Ar trebui să răspund la această vagă neliniște. Forța economică, preponderența demografică a acestui ansamblu de 80 milioane de locuitori la care se mai adaugă 8 milioane de austrieci nu vor prevala în Europa și nu vor constitui un fel de ecran germanic între Vestul și Centrul Europei. Și este adevărat că anumite evenimente ar putea părea puțin îngrijorătoare. S-a vorbit la un moment dat de un fel de prioritate a economiei germane în redresarea societăților comuniste, în trecerea lor de la comunism spre post-comunism, spre liberalism. În acest context se înscria și cartea mea despre Mitteleuropa. Pe de-o parte, era necesară conturarea unui fel de tipar al memoriei europene, care este, în același timp, parte integrantă a memoriei franceze începând cu secolul XX și, pe de-altă parte, trebuia asigurată liniștirea publicului cititor. Trebuie să spun că această carte mică, apărută în colecția "Que sais-je?" a PUF a avut o difuzare foarte largă pentru că o primă ediție de 8.000 de exemplare s-a epuizat foarte rapid. În final, cartea a fost difuzată în lumea francofonă în aproximativ

A TREIA EUROPĂ

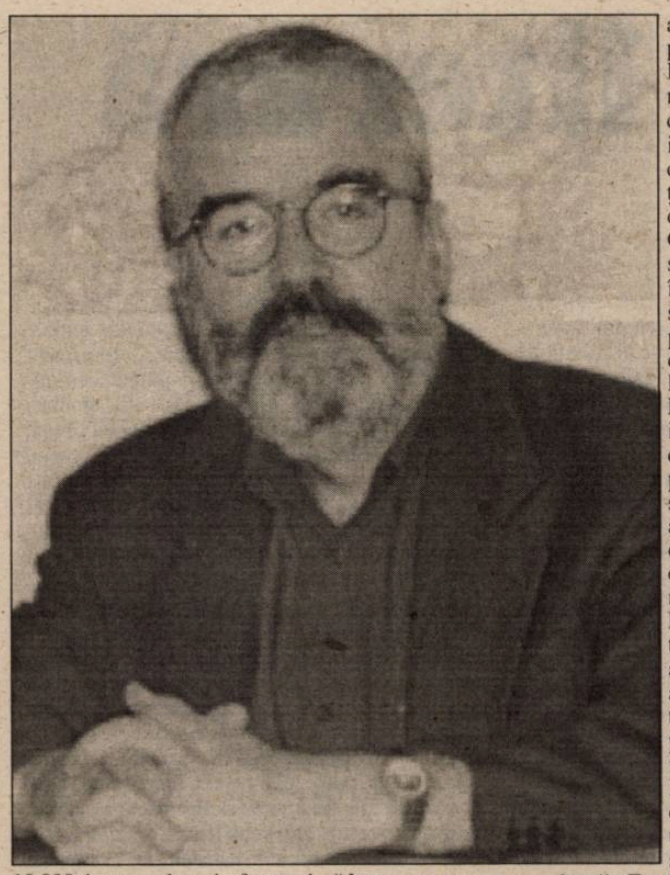

10.000 de exemplare și a fost tradusă în numeroase limbi, spaniolă, italiană, croată, română, germană etc. Sunt câteodată uimit de ecoul pe care l-a avut cartea care, la început, se dorea un studiu foarte modest și introductiv. Dar acesta era contextul.

Gilda Vălcan: Cum a fost recepționată *Mitteleuropa* în țările germanofone?

Jacques Le Rider: Felul în care cartea a fost primită în Germania și Austria este extrem de interesant. În general, am fost respins în manieră polemică de către dreapta conservatoare. S-a scris un articol extrem de agresiv despre cartea mea în *Frankfurter Allgemeine Zeitung* și în ziarul vienez *Die Presse*. În periodicul german, eram prezentat ca un dușman al Germaniei. Autorul scria: "Ce catastrofă! Nici nu ne putem închipui cât poate dăuna această carte prieteniei franco-germane. Studiul este un pamflet insuportabil". În schimb, în mediile de stânga, cartea a fost primită cu multă simpatie, cu interes, cu o nuanță de complicitate. Aceste reacții, după părerea mea, vorbesc foarte mult despre spiritul timpului. Pe de-o parte, dau contur unui tip de întrebări, să spunem, în general, occidentale, despre post-1989 și, pe de-altă parte, în tabăra germană, arată clar dorința de-a se apăra de orice posibilă incriminare și de-a afirma că, prin participarea în primele rânduri la liberalizarea și restructurarea economică și culturală a Europei Centrale, Germania nu-și urmărește propriile interese, ci lu-crează pentru Europa. Cartea mea a fost resimțită de publicul cititor al ziarelor *Frankfurter Allgemeine Zeitung* și *Die Presse* din Viena — periodice de dreapta, cum spuneam — ca un fel de mică provocare.

Cornel Ungureanu: Cine sunteți dv., domnule Jacques Le Rider?

Jacques Le Rider: Cine sunt — întrebarea lui Montaigne. V-aș spune că, format la Ecole Normale Supérieure dintr-o perspectivă transdisciplinară asupra științelor umane, m-am convertit în tinerețe, adică între 1973, anul admiterii la Ecole Normale, și 1975, de la formația unui elenist, latinist clasic, la aceea a unui germanist. În Franța, studiile germanice au fost întotdeauna considerate o disciplină transdisciplinară. Bineînțeles, limba și literatura sunt un element central al identității disciplinare a germanistului francez. De la instituționalizarea ei la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului XX, au existat istorici și politologi interesați de istoria socială, istoria artelor, de filosofie. Avem sentimentul că disciplina "Studii de germanistică" nu se limitează la cunoașterea limbii și literaturii, ci include o abordare sintetică a unei identități culturale germane: istoria ideilor, istoria artelor, a religiilor, istoria economică și socială. Iată de ce nu sunt deloc o excepție în tradiția studiilor de germanistică franceze, pentru că trec lejer de la literatură și filosofie la istorie și politologie. L-aș cita, de pildă, pe cel care este, probabil, părintele fondator al disciplinei noastre în Franța, Charles Andler, care a început și el ca elev la Ecole Normale Supérieure și care a fost profesor la Sorbona înainte de-a ajunge la Collège de France. Charles Andler a fost autorul acelui minunat studiu despre Nietzsche care a rămas până astăzi o lectură interesantă, dar și autorul unui sondaj de opinie important referitor la pangermanism. Simpatizant al lui Jean Jaurès și al mișcării socialiste franceze, a fost un germanist militant, angajat împotriva imperialismului german, susținând o viziune internaționalistă asupra rolului Germaniei în Europa. A militat în aceeași măsură și pentru identitatea culturală austriacă separată de Germania; a făcut parte, în anii '20, din comitetul francez de susținere a candidaturii lui Karl Kraus pentru Premiul Nobel. Bineînțeles, Academia Suedeză nu a luat în considerare candidatura acestuia, dar este interesant de reținut ardoarea cu care Charles Andler a susținut-o. Charles Andler a avut doi discipoli: pe de-o parte, Geneviève Bianquis, traducător și comentator al lui Nietzsche în spiritul maestrului său, dar și autoarea unor traduceri din poezia austriacă, *grosso modo* de la Grillparzer la Reiner Maria Rilke și, pe de-altă parte, Edmond Vermeil, specialist în istorie și științe politice a cărui carte despre Germania, publicată în 1940 la câteva săptămâni după invazia nazistă, a fost aproape complet distrusă de Gestapo astfel că, astăzi, mai există doar câteva exemplare rare ale ediției princeps. Edmond Vermeil, după ce, în timpul războiului, a luptat alături de Rezistență, a scos o a doua ediție în 1944. Iată cărei tradiții, dar și cărei conjuncturi politice se datorează hotărârea mea de-a scrie o carte despre Mitteleuropa și, în același timp, cărei tradiții intelectuale și universitare îi aparțin. Astfel se face că, în momentul evenimentelor din Estul Europei în 1989, eram foarte preocupat de problematica central-europeană.

Cristian Pătrășconiu: Mai sunteți, în anul 2000, preocupat de această problematică?

Jacques Le Rider: Acum, în anul 2000, sunt foarte preocupat de problema austriacă și fac parte din categoria intelectualilor francezi care nu contenesc să-și exprime îngrijorarea față de situația politică actuală în Austria.

[...]

Ciprian Vălcan: Există termeni pe care, deși îi folosește toată lumea, foarte puțini sunt în stare să-i definească: de pildă, identitate națională. Eu, de exemplu, n-aș putea spune exact ce este o etnie, ce este o națiune. Se vorbește despre identitate. Sunt eu identic cu mine însumi? Nu știu. Vorbeați despre dificultatea de-a traduce și explica termeni ca *Weltkultur*, cultură și civilizație. Este, uneori, foarte greu să stabilești semnificația exactă a unui cuvânt care poate da naștere la numeroase neînțelegeri. Se poate vorbi de identitate etnică, de puritate rasială sau etnică, germană sau franceză? Europa a fost, de două mii de ani încoace, marcată de mari migrații, de mișcări masive de populații, de invazii vizigote, longobarde etc. În acest caz, nu se poate vorbi de o identitate europeană, de o cultură europeană, pur și simplu? Ce este, la urma urmelor, Europa? Vorbim despre o Europă culturală, despre o Europă geografică, etnică. Există o identitate europeană? Singurul lucru care pare să-i lipsească acesteia este o limbă europeană. În cadrul conferinței vorbeați despre *lingua franca* europeană. Exemple există în istoria Europei, începând cu latina, înlocuită în perioada modernă de franceză, la concurență cu germana. Acum, prin influența americană, aș spune că noua limbă mondială este engleza.

Jacques Le Rider: Aveați dreptate. Una din marile lecții pe care le-a dat modernitatea vieneză de care mă ocup deja de câteva decenii este neîncrederea în cuvinte, scepticismul față de limbaj. Este una din temele recurente în acest peisaj intelectual și estetic al Vienei între sfârșitul secolului al XIX-lea și mijlocul secolului XX, de la Hofmannsthal la filosofia lui Wittgenstein: profunda conștientizare a infirmității limbajului conceptual pentru a exprima esențialul. Adică, esteticul, metafizicul, teologicul, eticul. Cred că dincolo de considerațiile istorice, trebuie să recunoaștem că demersul prealabil al oricărei munci științifice, mai ales în cazul disciplinelor interpretării, al disciplinelor sensurilor, deci cele despre om și societate, presupune o clarificare a vocabularului și a conceptelor cu care se operează. Fie în domeniile științifice, fie în tranzacțiile cotidiene, a vorbi înseamnă întotdeauna a fi vorbit, iar savanților și filosofilor nu le-a scăpat niciodată această condiție umană fundamentală. Știm că vorbele nu ajung, că sunt pline de trădare și ne induc în eroare, dar nu avem de ales, nu avem alt material cu care să gândim și să ne exprimăm gândurile. Tot ce putem face este să reparăm ce se poate repara, să ameliorăm și să clarificăm ce se mai poate, fără să uităm, însă, nici o clipă insurmontabila insuficiență a limbajului, a cuvintelor noastre, în încercarea de-a gândi, de-a vorbi. Înțeleg, așadar, ceea ce spuneați în legătură cu identitatea. Nu există cuvânt mai dificil și mai complex decât *identitate*. În fiecare context, el capătă un alt sens. Identitatea la John Locke se leagă de teoria percepției, de conflictul dintre empirism și datele apriorice. Cu totul altceva înseamnă identitatea în cazul jurnalelor intime. V-aș răspunde printr-o piruetă. Cred că în discuțiile noastre din cadrul acestui colocviu, am folosit cuvântul identitate în contexte specifice care permit o înțelegere a termenului. Eu nu pretind că propun sau dezvolt o teorie a identității. Pretind doar că dezvolt anumite sensuri pe care termenul le poate avea în contexte pe care încerc să le prezint cât mai coerent și convingător, nelăsând loc confuziilor și vagului.

Răspunsul meu la întrebarea dv. despre Europa și identitatea europeană este doar improvizat, dar aș trece în revistă câteva reflecții care se degajă din studiile mele în legătură cu Europa Centrală. Nevoia de Europa se face simțită întotdeauna în perioadele de criză și de amenințare din exterior. Una din primele manifestări clare ale acestei nevoi s-a făcut simțită în Europa Centrală în timpul Războiului de 30 de ani și al ravagiilor pe care acesta le-a provocat. Perioadele dificile dau naștere unor viziuni de echilibru, de pace perpetuă, cum a fost momentul semnării Tratatului Westfaliei la capătul acestui război. Istoria Europei, ca idee europeană, este marcată de discontinuitatea provocată de perioadele de criză care dau naștere nevoii de Europa, în timp ce în perioadele fericite, Europa nu mai este un subiect atât de urgent.

Robert Lazu: Există o tensiune între ideea de Europa și ideea de ordine universală?

Jacques Le Rider: Întotdeauna. De ce să limităm naționalitatea și civilizația la perimetrul european? De ce să limităm reflecția asupra identității europene la Europa Centrală? Nu este aceasta o restricție excesivă, o închidere în locul unei deschideri? Vom observa întotdeauna în cursul istoriei culturale și gândirii europene această tensiune între cerințele universalismului și restricțiile unui perimetru concret de libertate și cosmopolitism. Europa Centrală se înscrie foarte bine în această tensiune. Pentru popoarele implicate, între estul Germaniei și vestul Rusiei, Europa Centrală simbolizează aspirația europeană și, dincolo de aceasta, o aspirație occidentală, către deschiderea spre universalul civilizației. De aceea, adesea, Mitteleuropa, Europa Centrală, poate lua mirosul dezagreabil al unei săli de așteptare, în spatele ușii spre Europa și spre universalul occidental. Iată de ce, de altfel, discuția despre frontierele Europei este întotdeauna atât de delicată. Începând cu secolul al XVIII-lea, Europa a stabilit niște relații intime cu America de Nord, cu Statele Unite și Canada care sunt, în același timp, o lume străină și o prelungire a lumii europene. Dar, pe de-altă parte, mai există și Rusia și Turcia. Face Rusia parte din Europa? Repet, așa cum am subliniat și în cadrul conferinței, pentru mine răspunsul este afirmativ. Face și Turcia parte din Europa? Și aici problema este delicată, pentru că există o mulțime de elemente europene în cultura turcă și în istoria Turciei — o mulțime de eforturi pentru europenizare. Există și în politica europeană numeroase ipoteze care fac să se întrevadă ca posibilă o integrare a Turciei în spațiul Uniunii Europene. Ceea ce apare ca o concluzie sau, cel puțin, ca o reflecție degajată din studiul asupra Europei Centrale, este că există o diferență ireductibilă între abordarea culturală a ideii de Europa și abordarea politică. Aș vrea să subliniez faptul că, din punct de vedere istoric, Europa culturii s-a pronunțat întotdeauna împotriva Europei politicii: la sfârșitul secolului al XVIII-lea, împotriva Sfântului Imperiu, împotriva principiului monarhic și dinastic, în numele identității culturale, regionale, prenaționale. Europa culturală rămâne o forță de contestare a Europei prinților și imperiilor, a Europei puterilor, mari și mijlocii. Din această perspectivă, Europa culturală a fost multă vreme o idee emancipatoare, dar își are și ea propriile contradicții, pentru că identitățile culturale, mai ales în secolul XX, s-au dovedit uneori a fi tiranice, ostile față de minoritate, față de diferență, pe care noțiunea de identitatea culturală a avut întotdeauna tendința de-a o refuza, de-a o șterge și asimila. Există, așadar, în același timp, un conflict între Europa culturală și cea politică, dar și conflicte în interiorul ideii de Europa culturală. Se pare că abordările culturale în definirea Europei sunt ambivalente. Multe figuri retorice opun, de pildă, Europa creștină Europei liberale, Europei otomane și musulmane, Europei iudaice, Europei greco-romane, Europei nordice. Există, așadar, o mulțime de Europe care pot fi privite din perspectivă complementară, dar, privite din alte unghiuri, ele apar ca fiind incompatibile și conflictuale. Elementul de conflict cel mai cunoscut, perceptibil la Timișoara care a fost atâta vreme un oraș-frontieră, este cel dintre Europa creștinătății și cea bizantină; Europa catolică și reformată și Europa bizantină, moștenitoare a Bisericii Orientului. Interesant este că, în ciuda acestei comunități de origini a istoriei religioase și culturale, există o linie de demarcație reală trasată între Occidentul și Orientul creștinătății. Definițiile culturale ale Europei pot avea consecințe care fac aceste definiții practic incompatibile cu abordările politice. Pericolul demersului cultural constă în încrâncenarea reflecției asupra excluderii și discriminării.

Pentru a rezuma paradoxul pe care încerc să-l explic, pe de-o parte, în Vest, ni se spune, cu referire la o remarcă mai mult sau mai puțin apocrifă a lui Jean Monnet, "Ar fi trebuit să se înceapă cu cultura", în timp ce fondatorii Comunității Europene după 1945 au început cu economia și cu libertățile publice, de circulație a bunurilor și persoanelor. N-au început cu Europa culturală; la început, nu a existat altceva decât o piață comună, un spațiu comun de circulație. Doar foarte recent s-a început să se vorbească despre Europa culturii, a educației. Până atunci, chestiunile culturale s-au limitat la relațiile bilaterale dintre țările europene, relațiile franco-germane, de pildă. Este evident că, mai ales pentru noi, istorici, filosofi, oameni de litere, specialiști în științe sociale, reflecția asupra identității culturale a Europei este foarte prețioasă, esențială. Pe de-altă parte, ne dăm seama că aceste reflecții nu sunt utile din punct de vedere politic. Acesta este paradoxal. Din contră, în toate etapele construcției pragmatice, reale a Uniunii Europene, teoriile culturale ar fi putut crea probleme. A ieșit la iveală că cel mai greu de integrat nu a fost economicul și socialul, ci culturalul.

Ciprian Vălcan: Nu știu dacă aici se află adevărata problemă. În literatură, în filosofie, în estetică, rădăcinile sunt comune.

Jacques Le Rider: Înțeleg și sper că nu gândesc lucrurile într-o manieră prea naivă, elementară, dar să nu uităm că umanul este regatul micilor diferențe. Masculinul și femininul ne structurează existența, iar umanul se află deasupra. Iată o modalitate de-a defini noțiunea de identitate culturală. Nu importanța obiectivă a diferențelor creează eficacitatea, caracterul periculos sau, din contră, caracterul pozitiv al acestora. Micile diferențe de ordin cultural sunt, uneori, mult mai evidente decât universalul comun. În acest sens, există o curioasă constantă a istoriei umanității de la Turnul Babel încoace, care constă în divizarea, dezbinarea și uneori reunirea în numele micilor diferențe, în timp ce marea comunitate rămâne de multe ori uitată, neglijată. De aceea cred că este legitim să se insiste asupra importanței diferențelor istorice și culturale. Secolul al XIX-lea fascinează printr-o antropologie diferențială, cu conotații etnice, ceea ce arată că micile diferențe rămân probleme fundamentale ale integrării culturale a Europei. Chiar dacă, în aparență, umanul și europeanul sunt categorii universale, realitatea europeană este importanța primordială a micilor diferențe. De altfel, existența umană este creată de această dialectică a diferenței. O altă considerație ar fi că fiecare conjunctură de discuție asupra Europei este o relectură a istoriei europene interioare, o reinterpretare, o redispunere, o reconstrucție. Trebuie să admitem că istoria ideii europene, istoria instituțiilor europene, a programelor de integrare europeană este o mișcare perpetuă de relectură și reinterpretare a istoriei Europei de la origini. Astfel, Imperiul Napoleonian, care reprezintă, în felul său brutal și militar, un proiect european, ar fi și el o reconsiderare a Imperiului Roman, a Europei carolingiene, a Imperiului lui Charlemagne și chiar a unui panelenism. Trebuie spus că istoria ideii europene este, într-un fel, istoria interpretărilor sale. Kafka nu este doar Kafka, ci istoria interpretărilor operei sale, care se impune de așa manieră încât nu mai putem citi aceste texte fără să ținem cont de istoria, de conflictul interpretărilor, cum este cazul Bibliei care este, în același timp, o îmbogățire cumulativă de interpretări, dar și o acumulare conflictuală de interpretări. Ideea europeană nu conține o simplă diacronicitate lineară, ci este și sincronicitatea interpretărilor Europei, o viziune pe care fiecare moment al ideii europene o reinterpretează.

Ilinca Ciumăgeanu: Este această afirmație valabilă și pentru cartea dv., *Mitteleuropa?*

Jacques Le Rider: Da, aș spune că mica mea carte despre Mitteleuropa n-ar putea fi înțeleasă în afara unui context dat, al începutului anilor '90, care m-a condus la adunarea unei întregi serii de interpretări și de lecturi ale acestei identități regionale a Europei care este aceea a Europei Centrale, o lectură în funcție de interogările provocate de urgența unei conjuncturi istorice date. Cred că se poate spune același lucru despre majoritatea proiectelor, tratatelor, eseurilor, discursurilor consacrate Europei.

Europa este o figură retorică, marcată de discontinuitate și de reconstituirea ansamblului interpretativ în fiecare moment istoric care recompune o genealogie europeană în funcție de nevoile momentului. Pentru Europa Centrală, ca și pentru Europa în general, Revoluția franceză și Imperiul Napoleonian sunt momente fondatoare ale acestui demers interpretativ. Studiindu-l pe Goethe și ideea europeană, am putut constata în ce măsură respingerea Revoluției franceze, neîncrederea lui Goethe în noile sentimente ale identității naționale l-au condus pe acest intelectual vizionar la o reconstrucție retrospectivă a unei Europe liberale, fondată pe respectul individualităților și identităților istorice pe fundalul unui ideal cosmopolit, să facă apel la *Weltliteratur;* apel care este, de fapt, o critică la adresa contemporanilor săi, ca de exemplu, Novalis. Iată, deci la un mare umanist liberal cum a fost Goethe, respingerea modernității politice europene în numele unui cosmopolitanism superior și universal care consideră că Europa, în noile discursuri care o înconjoară la 1800, este o variantă antisocială a ideii de națiune, născută în războaiele revoluționare și că noile idei care formează un cuplu conflictual — Europa și națiune — sunt idei nocive pentru viitorul umanității. Ceea ce trebuie salvat este universalul și individualul istoric.

Transcriere și traducere
Dana Chetrinescu

Europa Centrală literară

Jacques Le Rider

Definiții geoculturale

Pentru istoria culturală, noțiunea de Mitteleuropa nu corespunde unei realități geografice, ci unei reprezentări a rolului limbii și a creațiilor literare și intelectuale germane în Europa Centrală. Harta mentală a Mitteleuropei are frontiere variabile, la vest și la est, în funcție de perioada istorică. Dacă ne gândim la vremea primelor populații germane de la est de granița Sfântului Imperiu Romano-German, Mitteleuropa se întinde până la hotarele vestice ale Rusiei și țărilor baltice. Dacă vom considera că cele două imperii, german și habsburgic, formează Mitteleuropa începând cu epoca modernă, este necesar să distingem între tradiția federativă și multiculturală a Sfântului Imperiu (din care Boemia și nordul Italiei au făcut mereu parte) și tradiția rezultată din dualismul austro-prusac, instituită în epoca Mariei-Tereza și a lui Frederic II.

Noțiunea geopolitică a Mitteleuropei rămâne marcată de ideologia națională liberală a lui Friedrich Naumann, care definește în 1915 obiectivele războiului din punctul de vedere al germanilor și, într-o ordine de idei cu atât mai puțin acceptabilă, ea mai rămâne marcată de programul pangermanist. Iată de ce istoria culturală trebuie să folosească cu precauție noțiunea de Mitteleuropa. A afirma că popoarele de limbă germană constituie inima Europei Centrale înseamnă a face din Mitteleuropa o noțiune cel puțin suspectă, dacă nu insuportabilă pentru celelalte națiuni. Scopul nostru nu este de a considera Europa Centrală drept o noțiune geopolitică, ci de a pune în evidență câteva aspecte ale identității culturale ale acestei zone de mijloc a continentului nostru, a cărei uitare ar fi profund regretabilă la capătul unui secol care s-a îndârjit să o surpe și să o distrugă, de la primul război mondial la al doilea și de la o dictatură exterminatoare la alta.

Propagarea culturii germane a structurat un spațiu care, începând din secolul al XIX-lea, a devenit locul când al confruntării între o **Kultur** germanică și celelalte identități culturale, când al interpenetrării germano-slave, germano-evreiești, germano-ungare. Mitteleuropa culturală este constituită în același timp din aceste conflicte și din întâlnirile culturale menționate. Tulburătoare ambivalență a Mitteleuropei! În anumite contexte, ea evocă cele mai îngrozitoare coșmaruri ale umanității. În altele, însă, ea desemnează o civilizație extrem de rafinată, rezultat al metisajului cultural între Europa de nord și Europa de sud, între Europa occidentală, Europa de mijloc și Europa orientală.

Cum s-ar putea lămuri identitatea acestui "centru" al continentului european? E nevoie să revenim, mai întâi, la distincția între Europa bizantină și Europa Centrală, și apoi la aceea între islam și creștinătate. Aceste frontiere religioase și culturale separă popoarele de religie ortodoxă (ruși, bielorusi, ucraineni, români, sârbi, macedoneni, bulgari, greci) de popoarele de religie romano-catolică și protestantă; pe de altă parte, enclave islamice subzistă în Balcani. Odată ce importanța acestor delimitări și impresionanta lor permanență până în prezent au fost constatate, trebuie avut grijă ca invocarea acestei frontiere să nu devină justificarea unei respingeri (rusofobe sau antisârbească...) sau o explicație dată conflictelor din perioada post-comunistă. Și aceasta deoarece secularizarea culturii europene (înțeleasă în sensul pierderii importanței acordate clivajelor confesionale în raport cu conflictele naționale, etnice și sociale), atât în est cât și în vest, face imposibilă reducerea războaielor a căror scenă este ex-Iugoslavia de-a lungul anilor 1990 la reale războaie religioase.

Cele două "altceva decât Europa Centrală", Estul rus ortodox și Sud-Estul balcanic, privesc Europa centrală printr-o prismă foarte diferită. Văzut din Est, centrul dispare într-o perspectivă care ia în considerare mai înainte de toate granița ce separă Estul de Vest. Pentru slavofili, slavii catolici, protestanți sau aconfesionali din Europa Centrală sunt o excepție foarte deranjantă de la regula care identifică sufletul slav cu religia ortodoxă. Pentru occidentaliști, Europa Centrală nu e decât un fel de zonă intermediară prin care se trece pentru a ajunge în Germania, Franța sau Italia. În sfârșit, Polonia, văzută din Est, ocupă un loc aparte, pentru că, din punctul de vedere al unei anumite tradiții, ea face parte integrantă din Imperiul rus. În schimb, este sigur că însăși Europa Centrală se definește în funcție de Rusia, și cel mai adesea împotriva ei. Văzută din Mitteleuropa, Rusia apare ca o amenințare de regres politic și cultural.

Dimpotrivă, Balcanii aspiră la "debalcanizare" și primire în civilizația central-europeană. *Homo balkanicus* este o caricatură inventată de occidentali pentru a desemna o făptură rustică și sălbatică, un primitiv european, pitoresc când e vorba de folclor, dar barbar și sângeros când ia armele în mână. Discursul european despre "Balcani", mai cu seamă începând din primii ani ai secolului al XX-lea, ține de un orientalism lipsit de orice trăsătură pozitivă, de un colonialism cultural care așteaptă de la civilizația occidentală să facă puțină ordine și să aducă puțină rațională în aceste teritorii divizate și subdezvoltate. "Balcanii" se opun în consecință Europei Centrale din Sud-Estul civilizației habsburgice. Și astăzi l-am putea mâhni cu siguranță pe un croat sau pe un bulgar dacă afirmăm că țara sa face parte din "Balcani". Granițele orientale ale Europei Centrale sunt până la urmă mai ușor de trasat decât cele occidentale. Țările de limbă germană aparțin Europei centrale sau Europei occidentale? Aici apare distincția între Mitteleuropa, care include Austria și Germania, și l' "Europe centrale" în varianta franceză sau "Central Europe" în varianta engleză, care exclud țările de limbă germană. Cât timp aceste țări germanice se aflau în contact direct cu Europa de Est, în Prusia orientală sau în monarhia habsburgică, ele făceau parte, fără îndoială, din Europa Centrală. Între 1949 și 1990, RDG rămânea în contact cu Europa de Est prin frontiera sa cu RDG, care reprezenta limita zonei de influență sovietică.

Începând din 1990, însă, granița estică a Germaniei tinde să devină o graniță între vest și centrul Europei, iar apartenența Germaniei la Europa Centrală devine foarte discutabilă. Astăzi, centrul Europei nu mai este axa Berlin-Praga-Viena-Budapesta, ci axa Rotterdam-Milano. Ceea ce este echivalent cu a spune că în ciuda reunificării germane și a prăbușirii imperiului sovietic, Europa numită centrală nu se mai află în centru, ci la marginea Europei fondată prin Tratatele de la Roma. Și totuși vedem că Uniunea europeană vorbește de "lărgire", când de fapt ea ar trebui să acționeze pentru regăsirea centrului său istoric.

Identitatea literară a Europei Centrale

Europa Centrală a secolului al XX-lea se prezintă ca acea altă Europă a cărei identitate ar fi mai întâi de toate definită prin literatură. În acest spațiu multicultural, vreme îndelungată, "republica literelor" a fost pentru **res publica** însăși sufletul său. Prima configurare a indentității culturale a Europei Centrale apare în momentul în care Renașterea și Barocul se răspândesc, în epoca modernă, în Mitteleuropa prin intermediul curților de la Viena, Praga, Cracovia, Ofen (în Ungaria), care întrețineau, din secolul al XV-lea mai ales, legături strânse cu Italia. Această Renaștere "întârziată" fuzionează cu arta și spiritul barocului marcând foarte profund și durabil întreaga regiune central-europeană.

Alt factor determinant al constituirii unei republici a literelor în Europa de mijloc ar fi reacția la invazia și amenințarea otomane. Poetul umanist cheamă la luptă împotriva acestui pericol; chiar în acest spirit a fost fondată de către Conrad Celtis, în jurul anului 1500, Societatea "Sodalitas litteraria Danubiana" care reunea umaniști germani, unguri, slavi, boemieni și valahi.

Al treilea moment determinant al istoriei culturale a Europei de mijloc: Reforma și Contrareforma. În Germania de nord și centrală se formează un nou sistem cultural, aflat în ruptură cu acela al Europei centrale latine și italiene, iar Reforma suscită în Europa Centrală prima mare mișcare de trezire a conștiinței naționale și de valorizare a limbilor populare, cum este cazul cehilor și slovenilor, de exemplu. Invers, Contrareforma erijează stilul baroc în stil oficial și va trebui să așteptăm două secole pentru ca Iosefinismul, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, să realizeze prima sinteză a Iluminismului german și a Barocului central-european, căutând în același timp să impună germana, după latină, italiană și franceză, ca **lingua franca** a Mitteleuropei, ceea ce va lansa prin reacție mișcarea, inevitabilă, a naționalităților împotriva germanizării [...].

Ideea unui Sfânt Imperiu Romano-German, garant al echilibrului în centrul Europei, reapare în literatura și istoria literară de fiecare dată când Europa Centrală traversează o criză istorică. La Leibniz e vorba de depășirea cumplitului traumatism al Războiului de Treizeci de Ani și de apărarea Reich-ului german, devenit neputincios, împotriva lui Ludovic XIV, la vest, și împotriva turcilor, la est. Pe vremea Revoluției Franceze și a războaielor care răstoarnă vechea ordine a Europei Centrale, Novalis imaginează utopia unui Sfânt Imperiu european care ar reuni întreaga creștinătate, în timp ce în același moment Hegel privește uluit Constituția vechiului Reich, sistem politic fără stat care se află în opoziție cu concepția despre un stat-națiune.

Politica lui Bismark, care știuse să pună ideile liberale asupra unității germane în serviciul dinastiei prusace, a provocat o lovitură mortală ideii de Sfânt Imperiu, iar al Doilea Reich, proclamat în Sala Oglinzilor din Palatul de la Versailles, nu mai are mult în comun cu vechiul Reich romano-germanic. Împotriva acestei năzuințe, care se afla deja în germene în politica lui Frederic II al Prusiei, marele adversar al Mariei-Tereza, Casa de Habsburg propagă "mitul habsburgic", atât de strălucit analizat de Claudio Magris, al unei comunități istorice a popoarelor în spațiul danubian, sudată de dinastia habsburgică, moștenitoarea directă a Sfântului Imperiu. Acest mit, puternic dezmințit în realitatea istorică datorită hegemoniei germanilor din Austria și Ungaria, folosea pentru a păstra coeziunea unui imperiu multinațional. Până la Primul Război Mondial, acest mit va fi contestat de către naționalități și de către germanii din Austria înșiși, întrucât aceștia, până în 1945, vor pune pe primul loc sentimentul de apartenență la germanitate, înaintea identității austriece.

Acestea sunt cele două mari principii ale istoriei culturale ale Europei Centrale – Mitteleuropa: principiul herderian al invenției identității culturale naționale prin intermediul filologiei și principiul "romano-german" al unei comunități de civilizație transnaționale. La origine, cele două principii se completau într-o viziune cosmopolită a unei Europe în același timp unitare și diverse. Însă când ideea de națiune se transformă în naționalism, principiul herderian se denaturează. Ideea de comunitate face loc confruntării imperialismelor, în așa măsură încât chiar anumite mici națiuni nu sunt imunizate împotriva delirului de grandoare care se manife împotriva națiunilor învecinate. [...]

Ernst Robert Curtius însuși, în celebra sa lucrare **Literatura europeană și Evul Mediu latin**, reacționa la criza culturală profundă prin care trecea Europa de la sfârșitul anilor 1920. În studiul său "Busola europeană a lui Curtius", Harald Weinrich amintea că "convertirea la romanitate" a lui Curtius datează din 1928-29. Această "istorie spațială" a literaturii europene este răspunsul savant și conservator la haosul contemporan, edificiul monumental ce formează perechea eseului polemic **Deutscher Geist in Gefahr (Spiritul german în pericol)**, din 1932. Inflăcărata convingere că literatura europeană este o "unitate spirituală", un fel de substanță culturală indestructibilă, moștenire antică și creștină nepieritoare, se exprimă în momentul în care Europa și-a spart toate busolele și s-a reîntors la barbarie. În același context de criză se situează, între cele două războaie, reluarea discuțiilor despre baroc, pe care Josef Nadler, istoric al literaturii austriece, îl prezintă ca un condensat al întregii identități culturale a monarhiei habsburgice și a Europei Centrale danubiene, un stil permanent, cu câteva variații, al Renașterii în timpul prezent, și care se poate observa în toate domeniile, literatură, arhitectură, arte plastice și muzică, în artele spectacolului, în filozofie, politică și caracterizând, în plus un tip uman, "omul baroc".

Alte abordări al Mitteleuropei permit o mai mare distanțare de istoria imperiilor și de geopolitică. Este mai ales cazul Europei Centrale evreiești, nimicită de Shoah, care a reprezentat mai multe secole o altă comunitate central-europeană. În câteva zone de culme ale literaturii de limbă germană în Europa Centrală, la Praga, în jurul lui Kafka, în Galiția, țara natală a lui Joseph Roth, în Bucovina, ținutul al cărui nume a fost făcut celebru de Paul Celan, tocmai creatorii evrei sunt cei care au dat o fizionomie bine închegată "centrelor de la periferie" ale literaturii de limbă germană.

Marginalitatea sa existențială (în raport cu cultura germană "națională", în raport cu naționalitățile cehă, poloneză, ucraineană, dar și în raport cu iudaismul de cultură idiș sau ebraică) explică faptul că această literatură evreiască de limbă germană nu ocupă doar un loc aparte – și un loc de primă însemnătate – în istoria literaturii germane, ci constituie, poate, chiar o altă literatură pe care ar trebui să o numim "evreiască germană". Utopiile retrospective ale lui Joseph Roth din splendidele sale romane ale mitului habsburgic, în care se exprimă o viziune a Europei Centrale însufletite de spiritul spontan universalist al unui intelectual evreu provenit din zona de graniță între Polonia și Ucraina, își dau mâna cu visele hofmannsthaliene. Din anii 1980, mai mulți exilați parizieni sau disidenți antisovietici - György Konrád la Budapesta, Milan Kundera și Danilo Kis la Paris – au relansat discuția asupra Mitteleuropei. Textul lui Milan Kundera, publicat mai întâi la Paris în noiembrie 1983, a devenit celebru sub titlul "Tragedia Europei Centrale" pe care îl avea în versiunea americană din aprilie 1984. Cei din rezistența antisovietică din 1956, la Budapesta, scrie Kundera, se luptau pentru patria lor și pentru Europa. Doisprezece ani mai târziu, înăbușirea primăverii de la Praga, în 1968, trebuia să deștepte din nou memoria Europei Centrale, a mitului unei vârste de aur al cărui epilog avusese loc în anii 1900 și 1920.

Această memorie conține însă și episoade funeste care jalonează istoria "micilor națiuni", de atâtea ori supuse la proba fragilității lor, expuse uneori unor amenințări de moarte. Națiunile Europei centrale au trecut, înaintea altora, fără îndoială, prin experiența declinului și a dispariției prelungite câteodată timp de decenii, dacă nu de secole. Marile romane central-europene, ale lui Hermann Broch, Robert Musil, Jaroslav Hasek și Franz Kafka, sunt meditații asupra posibilului sfârșit al umanității europene. Tragedia Europei Centrale este, pe scurt, tragedia Europei. Când va cădea Cortina de Fier, spunea Kundera în finalul textului său din 1983-'84, popoarele Europei Centrale își vor da seama că Europa Centrală a încetat să mai fie considerată o valoare de către europenii înșiși.

Aproape la aceeași dată, în iunie 1984, scriitorul maghiar György Konrád publica versiunea germană a eseului său "Visul Europei Centrale", prezentat mai întâi sub forma unei conferințe ținute la Viena în mai 1984. Fără îndoială, perspectiva sa era sensibil diferită față de cea a lui Milan Kundera: Mitteleuropa evoca pentru el, în primul rând, Austria din *la belle époque*. Spiritul central-european este o atitudine, o viziune asupra lumii, un tip de sensibilitate estetică ce ia în considerare complexitatea și multilingvismul, o "strategie" care constă în a-și înțelege chiar și dușmanii de moarte. Spiritul central-european constă în a accepta pluralitatea ca valoare în sine; de fapt, el reprezintă "o altă raționalitate", afirma G. Konrád, o antipolitică, altfel spus o apărare și o ilustrare a societății civile împotriva pretențiilor Politicii de a domina și guverna totalitatea existenței și producerea de valori.

În mai multe interviuri publicate între 1986 și 1989, romancierul Danilo Kis, care se definea el însuși ca un iugoslav care scrie în sârbo-croată, vorbea despre "destinul său de evreu din Europa Centrală orientală". "Unii cred", adaugă el, "că tocmai un astfel de destin ar trebui să-mi confere un sentiment de identitate. Nici vorbă. Nu fiindcă sunt doar pe jumătate evreu, ci fiindcă am trăit și trăiesc încă în mai multe culturi, în mai multe limbi, în mai multe țări". Făcând precizarea că nu este de acord cu ideea de "literatură a minorităților", afirma: "Patria mea se găsește în literatură și mă declar de partea concepției goetheene asupra literaturii, de partea unei Weltliteratur".

(fragmente)

Traducere de
ILINCA CIUMĂGEANU

Fragmente (1)

Livius Ciocârlie

FETEASCA ALBĂ. Produs îmbuteliat de SCUB Galați, medaliat cu "STEAUA DE AUR A CALITĂȚII" Madrid 1998 BUSINESS INITIATIVE DIRECTIONS BID INTERNATIONAL GOLD STAR UN PRODUS EDELWEISS 11% alc. Iată ce sticlă îmi stă pe masă în timp ce scriu. Iată din ce beau ceai medicinal.

Ultima oră. Lucrurile s-au schimbat. Lucian Petrescu – despre care nu pot să înțeleg, văzându-l cât e de hărțuit, când are timp să scrie și, mai ales, să citească atâta cât citește, în vreme ce eu, pensionarul, nu încetez să mă plâng că mă aflu în criză de timp –, Lucian Petrescu, deci, mi-a făcut, la despărțirea de peste vară, o recomandare de care promit, cu sfințenie, să mă țin. Știința cardiologică a constatat, se pare, că nu strică în viața omului cu probleme de natura asta să dea pe gât zilnic două, trei pahare de vin. Conștiincios și grijuliu, am de gând să reținc cifra 3. Sigur, mi-ar fi plăcut să fie vin alb, nu roșu, dar merge și așa. Cred că am să-l suport. Ce nu face omul pentru sănătatea lui!

Maestrul, la inaugurarea anului Eminescu, mai tânăr ca niciodată. Sau, mai exact, la fel. E o încântare să-l vezi și să-l auzi, același, după treizeci și șapte de ani de când l-am cunoscut. Vorbește, cu grație, o limbă care e numai a lui și al cărei secret constă în faptul că toate cuvintele sunt folosite în sensul lor originar.

Simion Mioc. Nu era mai mult decât o lună de când fusesem pe la el. Îi telefonasem să-i cer, pentru Alexandra, **Ifigenia** lui Mircea Eliade. Mi-a răspuns că n-o are. După jumătate de oră m-a chemat. O găsise. M-am dus, era duminică, pe un soare strălucitor. El, întins pe pat, suferind, foarte trist, foarte deprimat. Părea că exagerează gravitatea bolii. Am încercat, degeaba, să-l încurajez. L-am revăzut după o săptămână, pe o vreme la fel de frumoasă, el mai înviorat. Am vorbit despre una, alta, despre Alexandra, despre băiatul lui, Adrian. Acum, nu mai e. Am să mă obișnuiesc și cu gândul ăsta. Ne obișnuim cu orice.

Omul a făcut o criză. E dus, val-vârtej, la Clinicile noi. Acolo, nu-i chip de prim-ajutor: bolnavul n-are buletinul la el. Înnebuniți, ai lui se reped acasă, și-l aduc. E seara, spre noapte. Omul e dus într-un salon și se începe, pe îndelete, dezbrăcarea lui. Abia mai respiră. Medicul de gardă lipsește. Neliniștite, rudele pornesc să-l caute prin spital. Este, într-adevăr, greu accesibil: țintuit de emoție, urmărește o telenovelă; e adânc mișcat. Într-astea, timpul nemaiavând răbdare...

Nu-i un scenariu satiric realist socialist. E adevărul nostru verificabil și postrevoluționar.

Un caz în care limba română l-ar fi servit mai bine pe Cioran. Reproduce vorba unui cloșard: "Je suis libre au dernier degré". Cu cât mai expresiv și mai adevărat ar fi fost: "Sunt liber în ultimul hal!"

Ca să parafrazăm **Cântăreața cheală** ("Când sună la intrare, înseamnă că nu e nimeni"): dacă cineva îți ia un interviu este aproape sigur că nu-l interesezi. Mă refer la jurnaliști. Cum, însă, se întâmplă ca atunci când sună chiar să fie cineva la intrare, și în chestiunea intervalului excepții - rare, ca toate excepțiile - sunt.

Ideea individului tare – a Supraomului –, cu dreptul lui de a-și impune voința celor slabi, este – în fond – colectivistă. Ea nu se poate justifica decât ca interes al speciei de a dura. Altfel, moralmente, sigur nu. Ce merit are individul în nașterea lui? Din naștere este mai tare, atunci când este, decât ceilalți. Prin urmare, el își exercită virtualitățile, adică voința de putere. Același drept "natural" îl au și cei slabi, dar mulți – oricât l-ar dezgusta pe Nietzsche – de a se apăra.

E o eroare în a crede că un secol durează o sută de ani. Există secole scurte și secole lungi. De exemplu, pentru Franța, secolul al XVII-lea a început în 1598, când Henric al IV-lea a dat verdictul de toleranță de la Nantes, și a ținut până la moarte lui Ludovic al XIV-lea, în 1714. Secolul XVIII a fost scurt: l-a retezat Revoluția, o dată cu capul altui Ludovic. Secolul XIX, foarte lung, a fost european: 1789-1914. Al nostru, iarăși scurt, identic de scurt cu al Luminilor: 1914-1989. Ne găsim, de zece ani încoace, în veacul următor. Ca oameni ai secolului douăzeci, ne supraviețuim.

Una din marile prostii snoabe, pe care o resimțim ca pe ceva firesc, cu atât mai nătângă cu cât ne purtăm de parcă între noi și literaturile apusene ar exista o legătură intimă peste un deșert, este aceea de a nu-i fi tradus destul și de a nu-i cunoaște pe vecini. Îl ignorăm pe Hrabal, ca să-l citim cât mai repede pe Jean d'Ormesson.

O operă, de orice fel și de orice nivel, se întreține dintr-un **feed back** între autor și adresanții lui. Autorul creează o așteptare unui public pe care și-l formează – mai mult sau mai puțin – în spiritul a ceea ce oferă, iar așteptarea i se întoarce ca un combustibil care, cum zic, întreține lucrul lui și chiar îl "formează" pe el însuși, adică îl determină să accentueze trăsăturile care l-au validat.

Asistăm acum la expansiunea subculturii și, o dată cu ea, la infantilizarea în continuare, pe alte coordonate decât în socialism, a acestui popor, ca și – corolar – la treptata privare de combustibil a culturii autentice care, din cauza nerentabilității, nu mai dispune de mijloace pentru a ajunge la publicul ei potențial. Procesul de degradare a culturii trebuie coroborat cu ceea ce se întâmplă în învățământ. Din nou cu alte mijloace (nu limba de lemn, nu alterarea gândirii), dar cu efecte identice cu cele din socialism. Atunci, profesorilor li se consuma timpul cu diverse "activități"; acum, și-l consumă singuri devenind proteici, alergând de la o facultate la alta, ca să-și asigure un trai decent. Atunci, dacă treceai la admitere, restul, anii de până la absolvire – un simplu interval. Toți reușeau. Acum, fie din interese financiare, fie dintr-o catastrofală "omenie" românească – la fel. În universitățile apusene, intră mulți, termină puțini. Nimeni nu pune preț pe diplomă, ci numai pe formația pe care o presupune ea. Rușinea de a nu fi absolvit o facultate e un sentiment necunoscut.

Țin acest discurs în perspectivă postmodernă retrograd: avem nevoie de elită. Cât timp vom fabrica una falsă, ceilalți, din afara ei, ori o vor duce rău, ori se vor descurca recurgând la incorectitudine, ceea ce e și mai rău.

În cultură, procedăm invers decât ar trebui. Înainte, nu puteam duce gândul până la capăt. Ori de ce natură ar fi fost, prin simplul fapt de a-l duce până la capăt, adică dincolo de control, ar fi devenit periculos. Acum, în loc să ne concentrăm, ne dispersăm. De la nevoia de mai multe job-uri, la nevoia de a spune repede ce ai de spus despre aberațiile ce se petrec sub ochii noștri și ale căror victime devenim. Adevărații gânditori, ori scriitori, sunt aceia care au tăria, în aceste condiții improprii, să înainteze lent. Nu mă număr printre ei.

Se lansează cartea coordonată de Vladimir Tismăneanu, despre revoluțiile din 1989. Doru Branea insistă asupra studiului unui bine cunoscut autor pe care (vai, mie!) nu-l cunosc. Trăsături ale post-totalitarismului. Între ele, accentuarea clivajului dintre domeniul public și domeniul privat. Înainte, ca să se încurajeze reciproc, oamenii se adunau în mici grupuri. Tendința ar continua. Cel puțin în ceea ce ne privește: complet fals. Domeniul public a explodat, iar cel privat aproape că a dispărut. Indivizii sunt ca niște corpusculi foarte rapizi, îi găsești concomitent pe mai multe unde, cu excepția unora, lipsiți de energia integrării multiple, care, nici ei, n-au continuat să trăiască la modul antedecembrist. S-au fărâmițat în celule izolate și statice. Aceștia zac.

Treptat, ne întoarcem dincolo de 1990. Între altele: cu rare excepții (una dintre ele – directorul acestei publicații) nu putem să spunem tot ce gândim despre cei care, așa zicând, ne reprezintă, fiindcă ceilalți, mult mai răi, bat din nou la porți. Și astfel, într-o țară care suferă mai ales din cauza refuzului de a privi adevărul în față, noi iar ne autocenzurăm.

Noi apariții la Polirom

Note despre "omul recent" (10)

H.-R. Patapievici

Judecata privitoare la criteriile care stau la baza deosebirii dintre "dreapta" și "stânga" pare a fi judecata politică prin excelență. Dacă, așa cum ne-a obișnuit o anumită gândire de stânga, a fi angajat înseamnă a trăi *politic* actul prezenței tale în lumea oamenilor, atunci actul politic fundamental este, fără îndoială, judecata de situare în interiorul spectrului politic "dreapta-stânga". Dar este oare așa? Cred mai degrabă că a gândi politic înseamnă te situa automat înaintea categoriilor de "dreapta" și de "stânga" – categorii care sunt considerate politice numai și numai pentru că sunt, în substanța lor, ideologice. Într-un sens strict, ideologicul nu este decât o formă coruptă, simplificată și derivată a politicului – și anume, forma în care aproape tot secolul XX a înțeles să gândească politica.

Politicul însă îmi pare a fi mai originar decât ideologicul, care nu este decât recesiv. Spre pildă, politică este decizia pentru un ideal ori un altul. Politice sunt și opțiunile în favoarea anumitor mijloace – cele socotite a fi potrivite atingerii scopurilor fixate. A judeca politic revine, de aceea, la a formula judecăți esențialmente conjuncturale. Între banalizatul dicton al lordului Butler – *the art of the possible* –, care pune problema mijloacelor, și constatarea cinică a lui Isaac D'Israeli – *the art of governing mankind through deceiving them* –, care privește scopurile, politica nu poate niciodată părăsi domeniul amănuntelor irepetabile. Dacă știința nu există fără (ridicarea la) general, politica nu poate fi concepută fără (reducția la) particular. A fi în teren, cuprins în peisaj, dar încercând să găsești perspectiva, anume pentru a putea domina situația din teren – aceasta este politica, *qua* acțiune. Dar cum se face aceasta – a fi politic? Întotdeauna, propunând un discurs care e public numai în măsura în care își articulează substanța din împrejurarea că nu poate exista fără a ține seama de opiniile care îl contrazic și care se construiește deopotrivă prin acceptarea celor care îl contestă și prin mobilizarea celor care îl aprobă. Adică, atunci când e să identifici căile prin care poți atinge idealul fixat, nu o poți face decât împreună cu alții, indiferent că te aprobă ori ți se opun. Esența politicului ține deci de mobilizarea membrilor unei comunități în jurul unui consens mereu reformulabil, obținut prin dispută, negociere, înfruntare, compromis – dar fără întrebuințarea forței. Politicul nu ține prin urmare nici de tehnic, adică de competența *specializată* a vreunui tip particular de cunoaștere, nici de autenticitate, adică de realizarea *izolată* a individului. Politică este cooptarea acțiunii individuale în cearta discordantă a opiniilor și limpezirea unei situații care implică statornicirea unor raporturi de putere (puterea, ca opusă violenței, care ține de forță și reprezintă momentul dispariției puterii – vezi Hannah Arendt, "Despre violență", 1970), de îndată ce concertul identificării unui bine comun a fost deja realizat. Politicul, prin urmare, nu există fără identificarea unui bine comun (sursă comună a suveranității și a autorității), adică fără punerea în mișcare a procesului prin care opiniile și interesele celor care sunt nevoiți să trăiască împreună sunt aduse laolaltă pentru a face posibil – ceea ce înseamnă a putea să *deschidă* – acel tip de "loc" între oamenii de interese și observanțe diferite (și chiar ireconciliabile), pe care ne-am obișnuit să-l numim spațiu public. E important să înțelegem că politicul este anume acest deschis dintre oamenii de interese, opinii și observanțe diferite, construit atât pe identificarea unui bine comun, cât și pe recunoașterea ireductibilității lucrurilor care îi deosebesc, diferențiază și opun. Politicul, în sens originar, ține de punerea în evidență a posibilităților scoase la iveală de acest deschis. În sens practic, politicul se manifestă ca explorare și exploatare a acestui deschis.

Să luăm un exemplu. Binele social comun suprem al modernității recente, *summum bonum* al ei, este, mi se pare, prosperitatea materială a tuturor indivizilor care participă la ea. Este acest ideal politic? Dacă e, atunci el trebuie să creeze un deschis. Or, deschisul prosperității este chiar spațiul făcut posibil de acțiunea economică – în care acest tip de bine comun care este "patriotismul PIB-ului" există numai atâta timp cât activitățile economice reușesc să producă prosperitatea. Reușesc ele întotdeauna? Aici intervine problema opțiunii pentru una din soluțiile care pretind că pot sluji atingerea acestui ideal: e.g., economie liberă *versus* planificare economică (în treacăt fie zis, a opta pentru control economic și justiție distributivă fiind Porunca nr. 1 a crezului progresist). Este această opțiune în continuare politică sau este, mai degrabă, de natură pur tehnică ori, poate, de natură ideologică? Am impresia că natura anume *politică* a deciziei între economie liberă și planificare economică (care, deci, nu ține nici de vreo cunoaștere tehnică specială, nici de opțiunea prealabilă pentru dreapta ori stânga politică) poate fi dovedită prin două tipuri de argumente. Primul afirmă că legătura dintre *această* decizie și un set mai larg de valori, care implică binele comun al societății, este inevitabilă; dimpotrivă, dacă alegerea între o economie controlată și una liberă NU ar face sistem cu alte valori esențiale (solidare, acestea, cu noțiunea de bine comun), atunci decizia ar fi pur tehnică și ar ține de rezolvarea unei probleme de tip ingineresc. Al doilea argument susține că, chiar și în cazul în care alegerea ar putea fi decuplată de valorile care implică binele comun, este imposibil să se

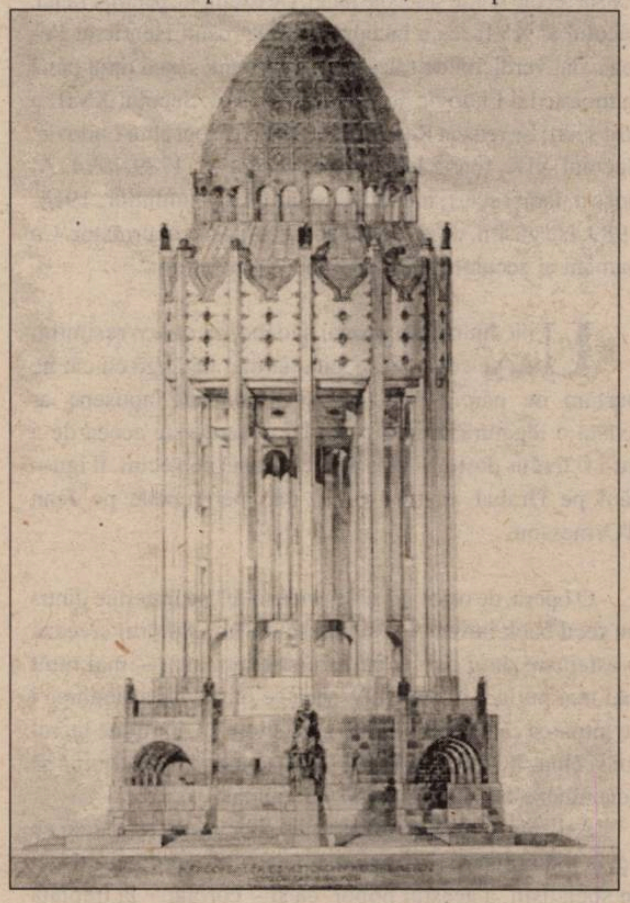

stabilească în mod științific (adică având un grad calculabil de certitudine și de reproductibilitate) dacă o soluție ori alta este științific adecvată.

Opțiunea pentru economia de piață liberă nu este *esențialmente* de dreapta, așa cum par a crede cei mai mulți, azi. Dacă ar fi așa, atunci planificarea economică nu ar putea fi practicată de un om de dreapta, ceea ce este absurd. Opțiunea pentru economia de piață liberă pare a fi *ideologic* de dreapta numai și numai pentru că ea este solidară cu individualismul și cu prețul pus pe spontaneitatea și pe libertatea individuale de dreapta de azi. Altfel spus, numai prin invocarea sistemului de valori al dreptei este opțiunea pentru economia de piață liberă, azi, o opțiune de dreapta. În sine, adică dincolo de sistemul de valori *conjunctural* al dreptei (ori al stângii – e egal), opțiunea pentru o economie de piață liberă (ori pentru capitalism) nu este o opțiune *esențialmente* de dreapta. "Dreapta" și "stânga" sunt noțiuni care au sens numai în raport cu o anumită stare de manifestare a deschisului, adică a politicului. Sensul lor depinde în mod esențial de acest deschis și acest fapt explică de ce una însemna raportul stânga/dreapta în 1870 și cu totul altceva în 2000. "Deschisul" existent între oamenii cu opinii diferite, adică politicul, este foarte diferit în 2000 de "deschisul" care permitea polaritatea stânga/dreapta în 1870. Politicul este anterior, logic și ontologic, categoriilor de "dreapta" și de "stânga". Din acest motiv, politologia care se rezumă la a fi o teorie a deosebirilor (logice, ideologice ori istorice) dintre "dreapta" și "stânga" nu este încă o veritabilă teorie a politicului. Politicul începe odată cu "deschisul" creat între oamenii care se înfruntă între ei în procesul agregării unei comunități vii. Nu prin forță, ci prin identificarea unui bine comun.

Prin forță, politicul poate fi suprimat în multe feluri. Dar *principiul* lui nu poate fi suprimat fără ca, simultan, spațiul de libertate pe care singur deschisul propriu politicului îl poate institui să fie la rândul lui suprimat. Două au fost (și, într-o anumită succesiune, mai sunt încă) atacurile care vizau suprimarea politicului specific modernității: primul căuta să înlocuiască decizia politică cu soluția *tehnică* a administratorilor, al doilea urmărea să identifice politicul cu ideologia și, prin aceasta, să atingă certitudinea tehnocraților cu ajutorul gnozei ideologiilor. Dar, pentru cine cunoaște esența politicului – care este manifestarea deschisului dintre oamenii ireductibil diferiți –, reducerea lui la ingineria tehnocraților ori la gnoza ideologiilor este un nonsens. Pare cu totul limpede că politicul nu poate fi suprimat nici de pretenția tehnocraților că ei ar fi putea determina cu precizie, prin natura profesiunii și a competenței lor, ce anume este bine pentru toți, fără a mai trebui să treacă, în vederea atingerii acestui scop, prin procesul prin care este deschis libertății individuale a fiecăruia dintre noi binele comun – proces care constituie esența însăși a politicului. Și nici prin pretenția ideologilor că ei ar deține scurtătura care ar putea permite societății să evite "mlaștina politicianistă" (i.e., negocierea politică) și "trâncăneala parlamentară" (i.e., mecanismele instituționalizate de formulare a deciziei comune) și să ne conducă *direct* la binele suprem, posesia mistagogilor ideologi, care posedă gnoza.

Politicul, pe de o parte, și ideologicul ori soluția tehnocratică, pe de altă parte, țin de principii care se pot suprapune, dar nu se pot substitui reciproc fără o alterare dramatică a posibilității înseși de manifestare a umanului. Dacă principiul soluției tehnocratice apare când sfera deciziei politice pare să se reducă la zero, ca urmare a ideii (false) că s-a ajuns în mod definitiv la un bine comun situat dincolo de dispută și contestare, categoria ideologicului se impune atunci când politicul și-a pierdut sensul originar, de manifestare a unui deschis în opacitatea conviețuirii umane. Pretenția recentă de a înlocui politicienii prin tehnocrați și oamenii politici prin administratori este o rătăcire tipic scientistă. Oakeshott a numit această eroare "eroarea suveranității tehnicii". Această pretenție nu face decât să se substituie tăcut uneia mai vechi care, la doar zece de la prăbușirea regimurilor comuniste, pare încă suficient de "învechită" pentru a nu umbri, deocamdată, strălucirea erorii surori – ispita tehnocratică –, percepută azi ca fiind mai "modernă", deoarece, prin forța împrejurărilor, se întâmplă să fie clar mai recentă: mă gândesc la "eroarea ideologică", exprimată prin pretenția tipic leninistă de a înlocui politicul prin ideologic și ordinea (spontană) prin organizare (voluntară). Dacă eroarea ideologică submina și tindea să desființeze economia – făcând imposibilă prosperitatea economică –, eroarea tehnocratică subminează și tinde să desființeze partea de comunitate din orice societate – paralizând inventivitatea socială și atrofiind spontaneitatea prezenței sociale a oricărui individ, luat în particularitatea sa irepetabilă.

Că politicul este constant devorat de ispita tehnică și de anexionismul ideologic poate fi probat pe comparația dintre ideologiile cu vocație universalistă ale secolului XIX și ideologiile cu tentă parohială și managerială ale ultimei jumătăți a secolului XX. Ideologiile secolului al XIX-lea erau universalizante, umaniste și au fost toate elaborate de intelectuali. Prin contrast, ideologiile etnice și naționaliste ori cele tehnocratice din a doua jumătate a secolului al XX-lea și-au propus să atingă grupuri restrânse și au fost opera liderilor politici ai acestora.[1] Iată, în rezumat, schema propusă de descrierea lui Daniel Bell:

	TRĂSĂTURI	IDEALURI	AUTORI
s. XIX	Universalist, umanist	Egalitatea socială și, parțial, libertatea	Intelectualii
s. XX	Particularist, instrumental	Dezvoltarea economică (prosperitate asistată de stat) și puterea națională (uneori etnică)	Liderii politici

Scopul primelor era idealul unei societăți libere; scopul ultimelor este creșterea economică și puterea (Bell se referă la mișcările din Africa și Asia, care erau meduzate de exemplul sovietic; – NU se referă la ideologiile multiculturaliste). Ideea de societate liberă a fost idealul politic al ideologiilor universalizante. În schimb, ideologiile parohiale – atât ideologiile naționaliste (cu succes în special în societățile înapoiate economic), cât și ideologiile manageriale, care tind să substituie omului politic reprezentativ tehnocratul, adică administratorul presupus competent (specie de ideologii având curs în special în societățile avansate din punct de vedere economic) – s-au inspirat din idealul politic al afirmării puterii statale, mobilizând ideea politică cheie a modernității recente, care este idealul creșterii economice nelimitate (un ideal politic deja *tehnicizat*). Dacă politica secolului al XIX-lea a fost intens ideologizată, putem spune că politica ultimei părți a secolul al XX-lea, care cu siguranță deschide spre modul de a face politică al secolului care urmează, a fost puternic "tehnologizată" – prin asta înțelegând transformarea

spațiului politic într-un soi de management *tehnic*, pentru care parlamentul, partidele politice și corpul politic au devenit elemente de marketing de imagine, supuse tehnicilor de manipulare ale managementului electoral.

Toate aceste transformări ale politicului implică tot atâtea *tipuri* de deformări. (Într-un sens, în termenii lui Spengler, sunt pseudomorfoze ale politicului.) După deformarea politicului prin reducerea lui la o gnoză ideologică (potrivit căreia societatea nu are nevoie de sterilitatea și egoismul luptelor politice între politicieni, ci de ideologii iluminați care cunosc legile istoriei), a urmat deformarea, încă extrem de viguroasă și care nu dă semne că și-ar fi istovit puterea de seducție, de a substitui politicului soluția tehnică : aceasta pretinde că într-o lume post industrială și postideologică, societatea nu mai are nevoie de oameni politici, ci de tehnocrați competenți și neutri. Deplasarea de accent este și ea semnificativă. Dezvoltarea economică (cu obsesia ei mistică – creșterea PIB-ului) a devenit o nouă ideologie numai după ce statul providență ne-a arătat tuturor că prosperitatea este mai ușor de atins decât libertatea. Nu libertate și egalitate (valori politice universale), ci putere și prosperitate (valori ideologice și tehnice parohiale).

În economie, argumentează R. G. Colingwood ("Economics as a Philosophical Science," *Ethics*, vol. XXXVI, 1926), singurele probleme valabile sunt cele care se referă la cât anume *poate* primi un om în schimbul bunurilor pe care le comercializează ori a muncii salariate pe care o prestează. Problema cât anume ar *trebui* ori ar *merita* să primească – adică problema justiției sociale – fiind cu totul în afara datelor *reale* ale chestiunii: "A *just* price, a *just* wage, a *just* rate of interest, is a contradiction in terms. The question what a person *ought to get* in return for his goods and labour is a question absolutely devoid of meaning." (sublinierea mea). Este ca și cum cineva și-ar pune cu îndârjire, în geometrie, problema identificării tuturor unghiurilor obtuze ale cercurilor de rază dată. Este pur și simplu o problemă inexistentă, deoarece pusă complet în afara datelor reale ale chestiunii (corelarea ideii de unghi obtuz cu ideea de cerc fiind un nonsens). Într-o epocă de discernământ, problema justiției sociale ar fi trebuit să primească răspunsul clasic care a sancționat din totdeauna confuziile categoriale: "În demonstrație, nu putem trece de la un gen la altul" (Aristotel, *Analitica secundă*, I, 7; G. Ryle, *The Concept of Mind*, 1949, p. 16). Însă, firește, deoarece nu mai trăim demult într-un regim de opinie bazat pe afirmarea și cultivarea discernământului, ci, din contră, într-unul bazat pe supremația spiritului fals, problemele prost puse sunt cele care au devenit centrale în dezbaterea de opinie. Spre exemplu, marea temă economică a stângii moderne luminate este inventarea unui mecanism economic care să distribuie *just* veniturile și să redistribuie proprietatea privată fără a o naționaliza. Un exemplu tipic de confuzie categorială, transformată de lipsa discernământului în centru al pasiunii politice. Alt exemplu este marea temă politică a stângii moderne liberale. Aceasta constă din lupta pentru adoptarea de către stat a unui sistem de impuneri sociale, care să permită realizarea unui anumit concept de justiție socială și care, în același timp, să nu implice revenirea la ceea ce, în statele care în trecut au decis să renunțe la libertate în favoarea unei anumite idei de justiție colectivă, se numea, cu un cuvânt de tristă amintire, *Gleichschaltung* (cuvânt german care înseamnă coordonare, uniformizare și prin care Hitler desemna "unificarea forțată a societății", prin sistematica eliminare a oricărei opoziții la ideea ed justiție socială promovată de naziști). – Cum era de așteptat, cele mai mari performanțe în "rezolvarea" problemelor ridicate de luarea în serios a confuziilor categoriale aparțin, firește, spiritelor false. Directorii de conștiință dintr-o epocă care disprețuiește educația bazată pe discernământ și încurajează educația bazată pe informație sunt, ca de obicei când e vorba de eroare, spiritele false. Cu două mențiuni: e vorba de spiritele false informate și, neapărat, progresiste.

Aberația principiului redistribuirii proprietății. Azi toți admit că, sub forma impozitării, este moral ca proprietatea să fie redistribuită celor defavorizați. Argumente împotriva acestei credințe false.

1 ARGUMENTUL CONSERVATOR. Înstrăinarea proprietății conduce la diminuarea libertății, iar obiceiurile bazate pe servitute degradează moral omul și îi corupe caracterul. Russell Kirk: "...proprietatea și libertatea sunt inseparabil legate între ele, [iar] nivelarea economică nu e totuna cu progresul economic. Separați proprietatea de posesiunea privată și libertatea va dispărea". Irving Babbit: "Orice tip de justiție socială [impusă] tinde să confiște [proprietatea], iar confiscarea, atunci când e practicată pe o scară largă, subminează standardele morale și, în consecință, înlocuiește justiția reală cu legea vicleniei și a forței". (Ambele citate sunt luate din Robert Nisbet, *Conservatorismul* [1986], traducerea din engleză și introducerea la ediția română de Sorin Cucerai, București: Editura DU Style, 1998, pp. 93 sq.)

2 ARGUMENTUL *AD PERSONAM*. Să presupunem, de dragul argumentului, că talentul individual ar putea fi redus la o anumită compoziție genetică. Presupoziția acestei ipoteze este că proprietatea poate fi văzută ca o extensie a corpului omenesc, la fel de prețioasă ca orice alt mădular și ca viața însăși. Această concepție, ne spune Nisbet (*Conservatorismul*, p. 94), a fost a romanilor, a aristocraților și țăranilor Evului Mediu, a tuturor conservatorilor și a acelor liberali care nu au fost contaminați de socialism. Atunci, potrivit logicii redistribuirii

forțate a proprietății, ar fi moral ca oamenilor ce posedă compoziția talentului să li se preleveze o parte din genele de talent, *fără să li se ceară consimțământul*, pentru a fi redistribuite celor care, prin naștere, nu le au. Dar, sunt absolut convins, nici un om talentat care, ca om cu convingeri socialiste, este adeptul redistribuirii proprietății (altora), nu ar accepta să i se ia "genele de talent" cu care, în chip evident arbitrar, l-a înzestrat natura. Argumentul revine la a spune că fondul ultim al generozității susținătorilor justiției distributive este convingerea acestora că deposedarea de proprietate nu li se aplică și lor. Deci, în termenii sociologiei lui Helmut Schoeck, e vorba de invidie, iar în termenii lui Max Scheler, de resentiment.

În rezumat, motivul pentru care s-a răspândit atât de mult credința evident falsă că statul are dreptul să impună proprietarilor redistribuirea proprietății individuale are clară legătură cu faptul că mecanismul de autoconfirmare al acestei credințe este vechiul principiu "să moară și capra vecinului". Căci, atunci când suntem de acord cu redistribuirea proprietății, noi, de fapt, suntem de acord cu redistribuirea proprietății *altora*. Dacă, precum în argumentul ipotetic propus, ar fi vorba nu de proprietatea altora, ci de genele noastre, am vedea că nimeni nu ar mai fi dispus să și le cedeze de bunăvoie și, cu atât mai puțin, nu ar mai împărtăși opinia că este moral ca statul să i le fure cu forța, în numele binelui social. Deci rădăcina universalizării credinței în moralitatea redistribuirii proprietății este irresponsabilitatea (nu e vorba de mine, deci – la dracu" cu ei!). Cu cât mai democratică în sens totalitar este o societate, cu atât mai irresponsabil este tipul de cetățean pe care aceasta îl reproduce.

Socialismul, ca sensibilitate, este invenția unora dintre membrii trândavi și incapabili ai claselor avute (la Edmund Burke, în *Reflections on the Revolution in France* [1790] și în *Letter to a Noble Lord* din 1796, cele două categorii responsabile pentru revoluția din Franța sunt: oamenii care încarnează principiul "the energy of ability without property" și "the category of the men of property who encouraged the spread of principles inimical to the rights of property"). Aceștia, pentru a-și răscumpăra *simbolic* trândăvia, pentru a-și dovedi fără efort ori responsabilitate că de fapt nu sunt incapabili și că pot și ei face ceva, pentru a-și ușura povara conștiinței, au conceput teoria că muncitorii o duc prost nu pentru că nu au bani (căci banii se aflau, pe linie ereditară, la ei și, cu câteva minore excepții, nici un socialist de salon nu și-a împărțit săracilor banii), ci pentru că sunt muncitori, adică supuși "exploatării" capitaliste. Deci: nu pentru că sunt săraci ar fi fost ei nefericiți, ci pentru că sunt muncitori – *qua* muncitori. Ca atare, spune teoria socialistă, suprimați capitaliștii (eventual fizic) și proprietatea și, din acel moment, muncitorii o vor duce instantaneu ca în sânul lui Avraam. Socialismul este invenția unor oameni lipsiți de responsabilități, care, fugind de răspunderea propriilor teorii, au oferit primul exemplu dezgustător de iresponsabilitate intelectuală absolută. Ei vor să distribuie bogăția *altora* unor oameni pe care nu îi cunosc, dar care, în concepția *ideologică* a teoriei lor, ar reprezenta poporul – *sunt* poporul.

În timp ce poziția de dreapta este consecința unor convingeri bazate fie pe interes, fie pe rațiune, aderența la socialism funcționează ca o boală psihologică. Redus la iluzia sa angelică, socialismul se declară identic cu îndemnul "fii mai generos!". Or, socialistul nu ia îndemnul de generozitate în nume propriu, ci îl aruncă asupra celorlalți. În nume individual, ar însemna să se apuce să practice generozitatea de unul singur, cu averea proprie, cu timpul propriu, intrând în contact de caritate cu oameni individuali, față către față, trup către trup. Or, ce vedem? Socialistul construiește o teorie care demonstrează "științific" că generozitatea individuală e o simplă pomană filantropică, care nu slujește la nimic: el justifică astfel principalul mecanism al socialismului, care constă în delegarea sarcinii de a fi generos, de pe umerii proprii (individuali), pe umerii societății, în ansamblul ei. Drept urmare, socialismul construiește generozitatea față de celălalt, printr-un mecanism de impunere silită, adresat tuturor. Nu este numai ipocrizie inconștientă: este (a) punerea caritării cu care ești dator de la Dumnezeu, (b) pe seama altora, cărora le-o impui cu forța. Ideea socialistă implică forța în chiar actul prin care pretinde că realizează o justiție socială mai echitabilă. Boala psihologică la care mă refeream este fuga de responsabilitate prin constrângerea altora de a o prelua și are, deci, următoarele date, silogistic expuse: trebuie să fim generoși; dar nu e treaba mea, ca persoană individuală, să fiu generos; deci toți trebuie să fie, începând cu *ceilalți*; dar oamenii nu sunt *naturaliter* generoși; deci trebuie să fie constrânși pentru a se comporta cu generozitate, iar această sarcină trebuie preluată de stat, care are dreptul moral de a impune celor care se opun justiției sociale concepute de noi, socialiștii, toate regulile din care ar putea rezulta o societate mai dreaptă, mai bună, mai prosperă, mai echitabilă. Așa începe infernul politicii socialiste, de la o boală morală (fuga de responsabilitatea de a fi generos), pe care socialistul caută să o vindece printr-o diformitate silogistică (adevărata generozitate se obține numai atunci când tuturor li se impune de către puterea de stat să fie generoși, în sensul fixat de noi, de socialiști).

Precursorul paradoxal al criteriilor care stau la baza "societății decente" imaginate de Avishai Margalit (*The Decent Society*, translated by Naomi Goldblum, Harvard University Press, 1996), este Frantz Fanon, psihiatrul negru de cultură franceză care a susținut nu doar că e justificat să omori albii chiar și atunci când sunt inocenți, ci și că sursa radicalismului politic nu este în primul rând oprimarea (cum ar fi spus stânga tradițională), ci umilința.[2] Pentru Margalit, umilința ("any sort of behavior or condition that constitutes a sound reason for a person to consider his or her self respect injured") este singurul sentiment care nu are nevoie de argumente în favoarea susținerii eradicării lui: "The requirement of eradicating all cruelty, including humiliation, does not require any moral justification in its turn, since the paradigm example of moral behavior is behavior that prevents cruelty. This is where

Continuare în pagina 25

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (10)

Cu cine să descocinezi plaiurile românești?!

Rodica Draghincescu

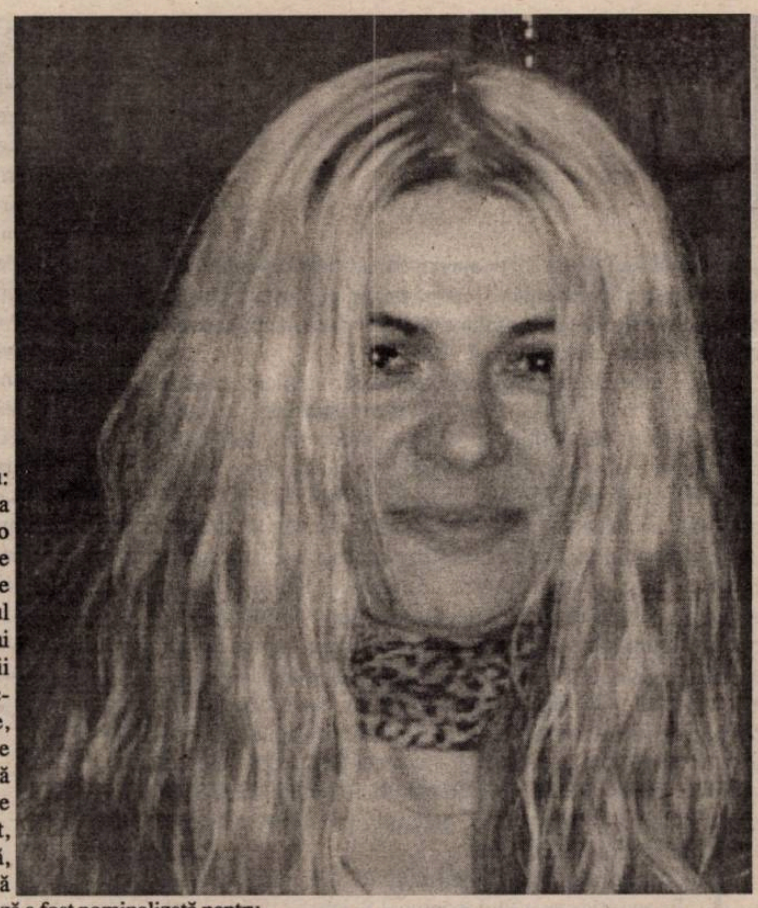

Eugen Bunaru: — Pe la începutul verii ăsteia toride — prin iunie — te-am vizitat la Spitalul Județean. Trecuseră două-trei zile de la intervenția chirurgicală la care ai fost supusă și-mi amintesc că — era, de altfel, normal să fie așa — nu te-am găsit prea veselă. Între timp, slavă Domnului, totul s-a normalizat. Spune-mi — și te rog să mă ierți pentru întrebare — în ce fel te-a marcat această experiență a bolii, a suferinței? Firește, ca scriitoare, dar, mai ales, ca om, ca simplă ființă muritoare...

Rodica Draghincescu: — În iunie? Am fost invitată la Toulouse, la Teatrul de Poezie (pentru un microrecital), apoi la Festivalul Internațional de Poezie (FIP), de la Rodez (regiunea Rouergue din Franței), acolo unde au trăit — o vreme — Ilarie Voronca și Claude Sernet (ascunzându-se de naziști); de altfel, două din premiile festivalului rodezian poartă numele lor.

Cum Asociația Scriitorilor din Rouergue mi-a plătit biletele de avion, asigurându-mi și cazarea și masa, ca oricărui invitat din Europa (ba chiar din Asia), nu mi-am pus, evident, problema banilor... Mă împiedica să ajung la publicul francez (care aștepta și lansarea volumului meu de versuri "Gâteau de terre", Ed. DU Style, București, 1999) doar șetivitatea dobândită în urma unei intervenți chirurgicale de pe la începutul lunii mai. Cu 9 kilograme în minus, pesimistă, în plin vârf de convalescență, mi-am propus, în ciuda zilelor și a nopților de rău fizic: "Plec! Trebuie să reziști!". Trăiam ambiția de a-i întâlni pe Jean Michel Maulpoix, profesor la Paris, Nanterre X, eseist de renume, poet publicat, în repetate rânduri, la "Gallimard", de a-l cunoaște pe editorul-artist Jacques Brémond, pe poetul și regizorul berlinez Robert Bober (premiat la Cannes, 1998), pe singularul Bernard Noël, pe coreeanca Hung Hu etc., ambiția de a ține conferințe despre poezia noastră contemporană, despre injusta lăsare "en marges" (de către editorii francezi) a scriitorilor (talentați) din România.

Îmi amintesc, iată, de mândria (necesară, când ieși în lumea "mare"), de forța cu care mă epuizam pe diverse scene, în diverse librării, amfiteatre, biblioteci orășenești; îmi amintesc de bucuria (dedesubt era grimasa durerilor postoperatorii) cu care le-am vorbit francezilor despre valorile culturii românești, despre noile generații de scriitori. Nu mi-am blamat neamul, nu mi-am bârfit colegii de breaslă, nu m-am plâns de sărăcia din țară, nu m-am prezentat: "drept unică și de neegalat", precum obișnuiesc (...) românii "călătoriști"... Dimpotrivă, am "pus" multe flori peste **jegul național**, am "pus" și de o revistă franco-română.

Nu continuu. Nu apăs pedala adevărurilor crunte. S-ar ivi vreun-două accident(e). După începutul acesta pateticos/plicticos să punctez un punculeț? Îmi e cald. Îmi e f. cald. Stau în fotoliu (poziții yoga, alternând). Din **când** în **acum** (din **acum** în **când**) îmi torn apă (folosesc sticla exSprite) pe umeri, pe gât. E o căldură înnebunitoare. Beau apă. Îmi umezesc palmele, genunchii, gleznele. Cât de așa e Iadul? Profit de Microapocalipsă, cât să nu profite ea de mine. Îmi e foarte f. îngrozitor de f. cald. Cât despre refuzul de a mărturisi **cum** e **când** scriu și mă gândesc la cel/cei ce mă vor citi (bârfind sau înțelegând **un pic** din **ceva**), aceasta ține în mod vădit de faptul că mărturisirea, prin intervievarea mărturisitorului, în cazul meu, nu ține cont de așteptările blândului cititor.

Dacă sinceritatea și curajul, dacă dorința de a nu mă subjuga imagisticii mentale a imperatorilor noștri culturali (fie o omagistică ambiguă, obscenă, vindicativă, expiatoare, comică, umilitoare), dacă toate acestea au făcut din mine "o indigerabilă", "o provocatoare", "o amazoană", atunci, îngroșând aceste mici agresivități, de ce să nu răspund în stilul meu neîndoielnic rodicist?!

Se impune astfel imaginea unei fortărețe (eu + eu + eu) asediate (bârfe, scuze, acuze, lovituri delicate, lovituri mai puțin delicate, denigrări), ale cărei metereze (rodica singură, rodica (ne)plânsă, rodica rugându-se, rodica iubind, rodica strigând, rodica ripostând etc.), febril și succesiv ridicate (copilărie feriită, divorț, singurătate, sărăcie, demnitate, iubire, trădare, o carte, o boală, altă carte, tristețe, muncă, prea multă muncă, prea multă singurătate) se dovedesc a fi așezate în "slujba" literaturii nonconformiste.

După această bolboroincantație, abia **acum** (**acum** e trecut de miezul nopții/căldurii, cântă greierii, s-a răcorit, nu sunt la fel de altfel, ca altă dată, când întotdeauna spuneam că voi spune mereu), **acum** răspund la întrebările cu care, Eugen, m-ai speriat! Întrebările lungi (...) nu lasă aer. Prima ta întrebare mi-a displăcut. Sună a blestem! A grâu fiert și îndulcit. De parcă ai/ar fi reprodus bucuria dușmanilor, de profesie bucuroși, când e trist omul trist... "Ființă muritoare" — zici?! Știu. Știu prea bine. Toți știm. Uităm. Cât uităm? Fie, așadar, întrebarea 1 (unu). Iar. Robotizez răspunsul. Am anumite interese. Mă camuflez? Nu. Mă arăt? Nu.

Obs.: A se citi confesiunea/mărturia de la începutul interviului în direcția următoare: "Îmi era/e teamă de moarte, fiindcă mă gândeam/gândesc la fiica mea, la mama, la cărțile trecute și, poate, viitoare... Cred în scris. Scrisul îmi dă un sens pluridirecțional. Scrisul mă salvează. Mă apropie de **cer**. În **cer, cerul** nu se numește **cer**, ci **tărâm nostalgic**.

Boala? Bolile? Fiind sensibiloasă, am parte de ele. Grație lor, am o mulțime de spaime. Boala fizică e urâtă foc! Boala psihică? Nu știu cum e! Ca simplă "ființă muritoare", boala mă complică, îmi deformează personalitatea. Boala și suferința? Încerc să le înlătur prin autosugestie, prin iubire, prin dăruire".

Eugen Bunaru: — Apropos, de suferință, de boală, de convalescență, ai avut, în răstimpul respectiv, sentimentul singurătății, al părăsirii? Ce te-a ajutat cel mai mult, în plan sufletesc, psihic, să înfrunți, să depășești momentele critice?

Rodica Draghincescu: — Pentru că foarte multă "lume" **ține** la R.D., nu mă pot simți părăsită. În spital, a stat mama cu mine. Când ai o mamă lângă tine, îl ai și pe Dumnezeu. Nu mai ai nevoie de nimic. "Ființă muritoare"! — îmi reamintești. Cu moartea de prin spitale m-am văzut în 1989 (suportând o operație foarte periculoasă), în 1995 (accident de mașină, la întoarcerea din Franța). Am descris-o în versuri, am oglindit-o în proze, am fugit de amintirile ei.

Eugen Bunaru: — În ce mă privește, mă consider un nostalgic incurabil al unei mari și unice prietenii. Pentru poeta Rodica Draghincescu ce înseamnă prietenia? I s-a întâmplat vreodată să nu-și mai "recunoască" un prieten sau vreo prietenă?

Rodica Draghincescu: — a.) Prietenia? Cei mai buni prieteni îi am din copilărie. Următorii, adulții, au afișat interese "drăguțe" (sau draconice), utile (sau urâte). Și mai următorii adulți îmi sunt antipatici.

b.) Nu mi s-a întâmplat niciodată să nu-mi mai recunosc prietenii. Mă consider o mare sufletistă.

c.) Prietenă devotată îmi este mama. Prieten unic îmi este bărbatul iubit. Prietenă dragă îmi este Angela Marinescu. Avem (amândouă) în comun, *poezia-vulcan*, curajul de a fi noi însene, de a suporta un surplus de feminitate.

Eugen Bunaru: — Rodica Draghincescu, ești o poetă și o prozatoare foarte apreciată de critica literară. Faptul că figurezi în cele mai importante antologii de poezie și în dicționare literare, apărute după 1990, e o consecință firească a aprecierilor de care vorbeam. Am reținut, fie din... presa orală, fie din cea scrisă, că ultima ta carte de proză a fost nominalizată pentru un premiu al Uniunii Scriitorilor pe anul 1999. Cât de importante sunt premiile literare?

Rodica Draghinescu: — Tu vorbești de romanul **Craun** (prezentat de Mircea Mihăieș pe coperta IV, de George Crăciun la lansarea de la Târgul "Gaudeamus") ? Dragă Eugen, nici măcar nu s-a aflat pe "masa" juriului (în juriul împricinat: aveam trei prieteni...) S-a zvonit că nu l-ar fi trimis (...) editura, că nu, că da, că vai, că oho, ce păcat...

N-am făcut reproșuri nimănui, deși bucureștenii mă sunau (în perioada jurizării), îmi povesteau ce măgării fac unii, câte telefoane de influențare zbârnâie... Mă sunau, arătându-i cu degetul, prin telefon, pe cei care ar fi trebuit să ... Din punctele mele de indiferență: să-și tot dea premii **între** și **printre, pe sub, pe la, în** (...). Mai e și chestia cu sumele simbolice, acele **punguțe cu doi bani.** De ce să mă amărăsc pentru atâtica?!

Eugen Bunaru: — Nu sunt un sclav al televizorului și nici un adept al publicității ieftine. Totuși, te întreb: e un semn al întoarcerii la... normalitate faptul că un poet, că un scriitor, în genere un artist autentic, a devenit, în ultima vreme, un fel de rara avis a emisiunilor micului ecran, în timp ce vipuri de ultimă oră, de o crasă și agresivă mediocritate intelectuală, invadează la ore de maximă audiență, programele zilnice ale posturilor TV?

Rodica Draghincescu: TV — SEX — TV? PROSTIME! Decandență. Lume sordidă. Subsolică. Apocaliptică. Profilată pe incultură, tupeu, prostituție, nonvaloare. Redactorii puținelor emisiuni de cultură, scriitori și ei, vânează cu satisfacție deplină, interese strict personale. Până și TVR-ul bănățean (în colaborare cu Televiziunea Română) dă dovadă de amatorism. Vipuri românești? Vrei să-ți schimb o literă? Să greșesc un plural? Norocul multora e că din pricina căldurii, am devenit pudibondă, **généralement parlant!**

Eugen Bunaru: — De când datează și din ce împrejurări relația ta... intimă cu literatura, cu poezia?

Rodica Draghincescu: — Relația intimă cu literatura? Cu literaturistul, eventual. Glumesc. Nu te speria! De când scriu? Din liceu! De pe când am început să mă simt "femeia unor pereți superbi".

Eugen Bunaru: — De ce crezi în poezie? De ce (o) scrii? Cum scrii?

Rodica Draghincescu: — Deoarece. Pentru că. Între **deoarece** și **pentru că.** Scriu. Cu unghiile. Cu buzele. Simbolic? Așa. Cu lacrimile. Nu chiar așa. Cui îi scriu?! Scriu **în afară.** Pentru **altul.** Fiindă este și al meu! Abstract? Și mai abstract: eu nu mă numesc, nu mă strig, mă încolăcesc în jurul locului meu gol. Aiurez? În aceste minute caniculare: refuz să fiu reală!

Eugen Bunaru: — Ai debutat, editorial, la sfârșitul lui noiembrie, în '93, cu puține zile înainte de dispariția fulgerătoare, dintre noi, a lui Mono... Volumul de poeme cu pricina se numea, frumos, Aproape cald **și fusese "scos" de o editură din Bacău. De ce ai ales Bacăul și nu... Timișoara?**

Rodica Draghincescu: — Iubind poezia, băcăuanii lui Bacovia aveau prețuri (de editare) mici, în comparație cu editorii timișoreni.

Eugen Bunaru: – Ești, de câțiva ani, membră a Filialei din București a Uniunii Scriitorilor. Riscând să fiu indiscret sau inoportun, te-aș întreba, de ce — din nou! — nu ai ales Timișoara? Oferă Bucureștiul, scriitorilor, față de provincie, unele "avantaje"?

Rodica Draghincescu: — Sunt membră a Asociației Scriitorilor din București, fiindcă Asociația Scriitorilor din Banat a încercat să nu mă vrea, să nu îmi acorde atenție, să mă boicoteze, să mă țină în sertare ascunse, să mă umilească, în ciuda foarte bunei receptări — de către critica literară — a cărților subsemnatei.

A iubi pe cel ce nu te iubește = o zbatere inutilă! Nu cultiv zădărnicia. În plusul plusului, eu nu bat la/în uși, nu deranjez, nu mă umilesc! În minusul plusului: îmi lipsesc libidinoșenia, felinismul de joasă speță. În **atunci-ul** 1996, intenționam să mă stabilesc în București.

"Avantaje"? Mai mult respect, mai multă considerație, din partea Asociației Scriitorilor din București.

Eugen Bunaru: — Ce se mai aude despre grandiosul — în proiect! — și mult disputatul/discutatul *Dicționar al scriitorilor români*... proiectat, cum spuneam, de Editura Academiei și a cărui apariție fusese, la un moment dat, anunțată iminent de chiar sobrul președinte al Academiei, domnul Eugen Simion, pe anul 1997? Știu că ai lucrat și la fișele unor scriitori timișoreni...

Rodica Draghincescu: — Se lucrează la finisarea lui.

Eugen Bunaru: — Scrii poezie și proză la fel de bine, cu același succes. Ce mecanism intim reglează — ca să spunem așa — conturile între poeta și prozatoarea care ești? La o adică, te-ai încadra în postmodernism? Și ca să încheiem clasic, dar, zău, nu convențional, mai spune-mi: la ce lucrezi, când și ce carte îți va apărea în librării?

Rodica Draghincescu: — Poezesc, prozuiesc, traduc în/din franceză, cronicăresc... Vai! Of! Bine? Foarte bine? Dacă nefericirea acestor fericite îndeletniciri, dacă singurătatea, dacă darul dat de natură, dacă zeii, dacă așa pot eu să trăiesc, dacă așa îmi vine să. Ș.A.M.D. Adică? Aștept... Cărțile Rodicăi Draghincescu au mai mult noroc decât ea. De aceea, i-am eschisat proiecte interesante.

Postmodernistă? Mi-e somn. Nici greieri nu mai. E ora două. Scriitoare expusă riscului de a împărtăși îndoiala obsedaților de literatură.

P.S. Eugen, m-ai salvat din anonimatul loco. **Vielen Dank!**

P.P.S. Îmi pare rău că ți-am stricat interviul! De vină e... canicula!

R.D.

Interviu realizat de
EUGEN BUNARU

Undeva, foarte departe, în alburiul bolții, la vreme de amiază

Daniel Vighi

Ceea ce urmează este un fel de întâlnire de gradul trei între Jirinovski și Miron Costin, adică în chiar momentul în care am citit textul-pretext pe dată mi-a năvălit în minte boierul cel de demult care a scris următoarele versuri în poemul ***Viiața lumii***. Ascultați-le numa':

În lut și în cenușă te prefaci, o oame,/În viierme, după care te afli în putoare

În continuare, vom prezenta cititorilor noștri analiza științifică la care am purces; ne-am suflecat hermeneutic mînecuțele cele scriitoricești, am întunat ochii spre nemărginirile gândului sapiențial și așa au rezultat considerațiile analitice pe care le dăm la lumina tiparului.

*

Amiaza zilei ne pătrunde precum dogoarea cărbunilor încinși mititeii așezați pe grătar în vreme ce cheful merge înainte rusește, cu multă vorbăraie, cu multe și mărunte nuanțări, cu deosebit de penetrante puneri la punct și fulgerări analitice. Acu, degeaba ne spune Jirinovski că Occidentul nu ne vrea, așa o fi, eu nu spun că moare de dragul nostru, că se sufocă, e adevărat: treaba asta e tocmai așa, nu le pasă, au ei ale lor destule ca să nu-și mai bată capul cu altele. În fond și la urma urmei, ce e și cum e, dacă ne va merge bine, dacă ne va merge rău, astea sunt chestiuni esențiale, fundamentale; de realizarea răspunsului la asemenea întrebări atârnă totul, adică viitorul nației noastre care va fi bine păstorită de cei care vor veni, apare Adrian Năstase și ne spune una și alta, ne explică aplicat și cu înțelegere cum o să ne cuprindă fericirea, cam tot așa cum, în vară, pe la sfârșit, se pătrunde aerul vălurit peste vița de vie din curte de mirosul pe care-l împrăștie firicelul de răchie care fâșâie molcom din răcitor, muște din acelea mititele, bețive, se răsucesc ele ce se răsucesc în preajma lichidului translucid și deodată, ca din nimic, dispar înghițite de alcool și se depun, în pace și onor, la fundul recipientului și pe urmă stau acolo până când se vor fi proptit cu alte multe surate în pânza de tifon pe care am așezat-o peste butoi, deasupra vasului celui frumos bulbucat, cu unele doage din lemn de dud menite să dea conținutului culoarea gălbuie.

Acu eu mult mă gîndesc la cât adevăr conțin spusele lui dumnealui Jirinovski, mă gândesc la aspra lui solicitare de a ne îndrepta spre răsărit și să nu ne mai facem noi iluzii, să nu batem pe la porți politicos închise, chiar dacă vine cutare baroneasa Emma-și-mai-nu-știu-cum și ne spune că așa și pe dincolo, mor copiii de foame în cutare stabiliment public întrucât doamnele și domnițele iau acasă să mănânce ele și familia lor ceea ce trebuie să mănânce pruncii de la stabiliment. Eu unul așa mă gândesc că doamna baroneasa face și drege spre binele pruncilor acelora, sau poate nu e taman așa, poate că are ea niscaiva enteresuri, niscaiva sfere de influență nu-i dau pace, niscaiva nevoi de putere regională o macină, nu mai pricep unde e binele și de unde poate el veni, de la amiaza aceasta de vară-toamnă ne poate el oare veni? De la aceste delicate mirosuri de borhot de prune, de la această mireasmă de răchie să vină eliberarea noastră, de la modestia cu care sfârșesc mustele bețive în pânza de tifon așezată peste pâlnia butoiului ancestral? Ce este omul dinaintea ta, viață oarecare; ar trebui întrebat dom' Jirinovski și madam' baroneasa: «ce părere aveți», îi voi întreba, se merită să te tot zbați, nu-i mai bine oare să te retragi, să te așezi la oleacă umbră de băgrin, să stai pe banca de dinaintea casei, a uneia oarecare dintr-un sat oarecare, din Banat, din Ardeal, de dincolo de fruntariile râului pe nume Jiu, de dincolo de valurile mititele ale Buzăului, acolo să stai, a proasta să privești, cu ochi bovini să scrutezi realitatea, cu multă aplicație să încerci să vezi ce muma zmeilor ar fi să fie dincolo de ceea ce, în viața de zi cu zi, se arată concret și foarte direct, ce este să fie aspra îndeletnicire cu ideile, ce este să fie rostul cel înalt și mântuitor al meditației filosoficești, al contemplației mistice, al gândului celui nobil la ideile politologice și la sferele de influență și la cum anume se călăresc ele unele pe celelalte, la cum anume secretele cele multe se învârt roată-roată în jurul submarinului din marea Bahrens, acela eșuat în care junii tocmai muriseră, ce e să mori acolo în slujba unui soi de Grosse Ballettmusiken a lui Glinka, sau Borodin Alexander, la pupitru dirijează Putin măcinat de idei de mărire și de reflexe din acelea de odinioară, să stai la submarin și aerul să fie tot mai puțin, să bați în zid, în pereții ceia de tablă sau din ce-or fi fost ei; asta da întâmplare de ținut minte pentru viitorime; l-aș întreba pe taica Jirinovski, pe taica Putin, pe tătucul știu eu care din cutare formațiune de la noi și de la Occident ce e anume omul, cum e să fie el om și pe urmă să nu mai fie el nimic din ceea ce fusese el înainte, ia să-i întrebăm și să vedeți ce de povești, să vedeți ce de analize, ce de sentențe, să auziți cum ni se spun ceva niscaiva probleme esențiale de către impetuosul retor Varujan și taica Teodor, soțul Feliciei, cel care atât de bine strunește vocalele cele care urmează consoanelor, cât de distinct și cât de împăciuitor se ordonează diftongii și triftongii în vorbirea sa, cum cade hiatul, cum anume pauze semnificative apar ele (întotdeauna atunci când trebuie) în discuția cea plină de miez despre ce ar fi să fie omul când bate el în pereții aceia de tablă și, roată-roată, e apă din aceea întunecoasă și până la expierea cea de obște tot întuneric a fost să fie și nu e nimic de povestit aici care ar fi să fie ca la televizor, nu e o poveste cu supermeni care vin și, gata, te scot de acolo chiar înainte de..., pe întuneric. Numai că nu e nimeni; nu se arată, dragi tavarișci, nici un superman! Expierea chiar este așa ceva: cu multă liniște și multă beznă ușor străbătută ea de steluțe din acelea ca de foc care nu sunt cele de pe boltă, că acolo nu e nimic din bolta cea cerească, steluțele cele mititele (dacă apar ele) este (sic!) de la ochi, de acolo apar ele, de la trup, e așa ceva pe care oricine îl poate proba concret în momentul în care își apasă cu degetuțele sale globii oculari, atunci i se arată steluțele cele care nu sunt steluțe. Așadar, ce e să fie felul în care a bătut junele în peretele cel de tablă în întunericul cel de pe fundul mării Bahrens: o crimă să fie asta, o condamnare la moarte, o pedeapsă să fie ea? Sferele de influență să fie, cuvântarea cea răstită a lui Jirinovski despre cum anume și cât de zdrahoancă e maica Rusie, să fie? Despre cum ar trebui să fim noi aliniați așa și nu altfel, să fie? Astea să fie cauzele înăbușirii celei de pe urmă? Măi, măi, zicem noi, că mare și multă grozăvenie se află ascunsă în faptul cela simplu al muririi, că și Jirinovski, că și Putin, că și ai noștri ceia mulți și foarte orbiți de atâtea lumini și reflectoare, de atâtea și atâtea celebrități și fericiri pe care le numesc (din pană de inspirație) *fericirile bahama-mama*; chiar așa, și ei vor expia; chiar dacă între perne fi-vor, tot vor repausa; chiar dacă la așternuturi moi sta-vor, tot vor da ortul: și pentru ei, o, oame, ca și pentru junele cela din marea Bahrens, nimic nu va mai fi pipăibil, nici măcar sferele de influență, nici măcar ele nu vor ține de cald; în fapt, junele mort – gratulat cu ceva coroane și cu ceva priviri cam năcăjite ale autorităților – și cum zic, el, junele cel expiat, are (și va avea) răbdare cu noi cu toți care nu l-am scos de acolo, va sta răbduliu acolo până la sfârșitul lumii, așa cum și cutare ins, socru-meu, spre exemplu, stă la criptă răbduliu în timp ce eu stau între mustele cele bețive care, mititele și delicate, expiază în răchie și pe urmă sfârșesc în pânza de tifon; eu mult stau și fâșâie, la vreme de vară-toamnă, țuica și îmi pare că aud cum bate modest și rușinat junele în pereții cazoni, verzi, și mă uit sub masa de lângă răcitorul de la instalația de făcut basamac și ce văd eu sub masă: păi, vă spun ce, niște semnale rămase în posteritate de la expiatul de tata socru care de șapte ani se află în repausarea spre care se îndreaptă, în întunericul cel de jos, tânărul din submarin; și cum spui, sub masă ochii mei ce văd? Un clește patent văd, un ochi de pisică din acela de la remorcă văd, o cheie franceză, denumită *franțuzu'*, niște menghine foarte mari și tare nefolosite și un ceva care se numește *mizdrea*, un soi de cuțit cu mânere la ambele capete, folosit el pentru a strunji bine cozile de topor, de sape, de coase, de lopeți, de furci; acestea se pun în menghină și cu instrumentul denumit *mizdrea* sunt subțiate în așa fel încât pot fi puse cu precizie cozi acelor instrumente cu care oamenii muncesc în viața de zi cu zi.

De fapt, sincer să fiu, o mare plictiseală mă încearcă în vremea aceasta de vară-toamnă în care, cum am și arătat înainte vreme, fâșâie răchia, musculițele cele bețive sunt mute din naștere, undeva, foarte departe, în alburiul bolții, la vreme de amiază, în vara-toamna de față, se vede ceva, un punct negru: o cioară, o rândunică, cine știe ce-ar putea fi punctișorul acela care-i așa de departe că abia se vede între crengile nucului de la tanti Lenuța, dincolo de coamele de la acoperișul bucătăriei de vară de la casa noastră în curtea căreia stau eu și mă uit tâmp la acel nimic al unei amieze de vară-toamnă: un ceva abia vizibil, plutind atât de departe încât nu se merită să-ți cheltuiești timpul vieții câtă ți-a mai rămas, privindu-l.

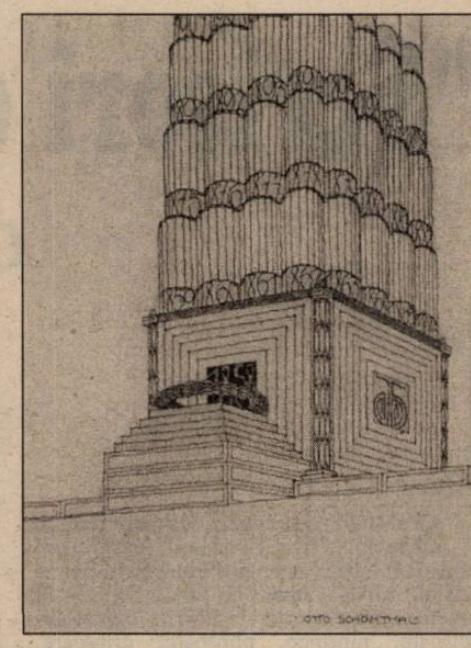

> **"... fără Rusia, România va fi distrusă, pentru că nu este necesară Occidentului..."**
>
> **(Vladimir Jirinovski, vicepreședinte al Dumei de Stat, prezent la reuniunea OSCE de la București — ziarele din 10.07.2000)**

Închinând cu Ribbentrop un cocktail Molotov

Viorel Marineasa

Pomeneam data trecută despre boli, despre moarte, despre mai știu eu ce. Ceea ce s-a întâmplat ulterior m-a dus la încheierea spăimoasă, sumețită și deloc originală că *am darul* de a stârni răul prin scris. Acum, tinzând să startez de la mârlăniile rostite cu aplomb de vicepreședintele Dumei, îmi spun că *și asta* ar contribui la rămânerea Românieiîn sfera de influență rusească. Cum să te asiguri față de ceva așa de *balșoi?* Ba că **Zboară cocorii** bate la fundu gol toată cinematografia americană, ba că Tolstoievski-i colosal, nu mai punem în discuție guvernanții, fie țariști, fie comuniști, constant oribili în ce privește propria masă, ce să mai vorbim de populațiile înrobite, deci ce mi-e **Kursk** ori Katyn, ce mi-e Butîrka ori Mednoe ori Stanislav Hajeev. Mă voi feri să vin în contact cu simpaticul Jiri, cel ce se joacă de-a Europa unită și de-a panslavismul cu birocrați importanți din barocele organisme ale vechiului continent. Aș povesti, mai degrabă, întâmplări simple, din război și de la marginea războiului, la care, cu toate apucăturile-i belicoase, Vladimir n-o să aibă în veci acces.

Iată poza făcută în câmp, lângă o fântână cu cumpănă. Pare să se lase amurgul. Doi bărbați relativ tineri, tocmai ciocnind niște sticle de bere cu gâtul lung, privesc către obiectiv. Ei țin un picior pe scara șaretei, iar borul pălăriei și l-au tras hollywoodian pe-o sprânceană. N-ai zice că suntem în toamna lui '43. Avem în față doi notari din două comune bănățene învecinate. Soarta lor va fi radical diferită. Ceea ce nu rezultă din fotografie. Cam în aceeași vreme, în hotarul satului Gruni cu al Belințului, pe pârâul Gravița, o sută de prizonieri ruși, păziți de zece ostași români aflați sub comanda unui plutonier, lucrează la un canal de scurgere. După muncile de peste zi, se culcă într-o casă nelocuită, peste drum de biserică, punându-și la cap tăpligi de lemn și acotropindu-se cu paie. Puținii martori rămași spun că, printre prinși, erau destui care purtau, pe șnururi roșii, crucea la gât. Poate că de aceea popa Birău făcea slujbă de praznice cu ei, iar femeile din sat le aduceau demâncare cu asemenea prilejuri. Au fost vreo două-trei cazuri de evadare. I-au găsit în păduricile precare din jur. Așa s-a întâmplat și cu Mișa. Sub ochii notarului Ciurescu, a luat 25 la fund (pedeapsă antonesciană, aplicată și ostenilor autohtoni). Dacă ar mai trăi, notarul ar zice că nici n-a aprobat, nici n-a dezaprobat punițiunea. Doar a privit. Și asta poate fi un păcat.

Războiul continuă cu sorți schimbători. Notarul Ciurescu se logodește cu fata unui pretor refugiat din Basarabia. Trupele sovietice înaintează. În zonă au loc rechiziții de vite, de oi. Notarul Vidu își așteaptă prietenul la cină, cum își făcuseră năravul. Vine, o singură stație, cu trenul de Ilia. Să tot fie șase. "Cam întârzie amicu", îi spune nevestei lehuze. Intră în primărie Ion Bărbosu din Gruni: "Dom' notar, domnu notar Ciurescu îi mort, pușcat în cimitiru dă marve, de animale, pe vale, l-o pușcat Mișa, fostu prizonier, l-o pândit și l-o pușcat, o băgat toată banda de mitralieră în el". "Du-te, omule, nu glumi prostește!". "Ba, mă jur, dom' notar, și de glumă nu-mi arde. Nimeni nu cutează să se apropie de stârv".Notarul Vidu îl convoacă pe șeful de post Negru, care alcătuiește o patrulă din cei doi jandarmi aflați la dispoziție. Ajung la locul cu pricina. Câțiva câini deja trăgeau de cadavru.

Pentru înmormântare, notarul Vidu a făcut un drum de pomină cu căruța, 30 de kilometri până la Nevrincea, satul prietenului și colegului său. L-a însoțit doar Beretzky-bacsi, un credincios al primăriei. La groapă, a ținut un logos în care a deplâns rolul elementului întâmplător. A stat un pic și la pomană. Când să urce în căruță, mama notarului mort le-a întins o sticlă cu țuică. Gesturile or fi fost precipitate, căci aceasta s-a spart de loitră. N-au mai acceptat să li se aducă alta din casă. Au ajuns în satul lor la 9 seara, când tocmai zvoneau clopotele.

În zilele următoare, notarul Vidu avu ocazia să cunoască oameni fel de fel. Mai întâi, a considerat că e de datoria sa să se ducă la comandantul trupelor sovietice (aliate? de ocupație?) din Lugoj, de pe strada Școlii, și să protesteze pentru uciderea prietenului său, deși au fost destui cei ce l-au sfătuit să n-o facă. L-a primit un căpitan, care, pe un ton ce nu admitea replica, i-a comunicat să secretarul în cauză și-a meritat soarta, pentru că a patronat o acțiune ce încalcă normele internaționale ale prizonieratului, dovadă stând cicatricile monstruoase de pe spinarea lui Mișa, un brav *starșâi leitenant* al Armatei Roșii, apoi ar mai trebui să știe *gaspadin secretari* de față, căci, mai mult ca sigur, habar n-are (și aici vocea translatorului, basarabean sau bucovinean, crescu dramatic, încercând să țină pasul cu cea a căpitanului) că, între '41 și '44, pe teritoriile dintre Nistru și Bug, r*umânii*

Continuare în pagina 21

"Scrisori din roase plicuri..."

G.I. Tohăneanu

Substantivul feminin **scrisoare** este un vechi derivat românesc, alcătuit din participiul verbului de origine latină **scrie,** anume **scris,** și sufixul – **oare,** pe care îl regăsim în numeroase alte formații: **închisoare, întinsoare, mulsoare, ninsoare, plînsoare, prinsoare, scursoare, strînsoare, unsoare.** Fiecare dintre aceste derivate își are povestea sa, pe care însă eu nu o voi depăna acum. Voi aminti deocamdată doar prezența lui **întinsoare,** la forma de plural, în poemul lui Eminescu **Călin nebunul,** la începutul unui splendid fragment descriptiv, pe care îl voi și cita, pentru că este îndeobște puțin cunoscut: **"Pe-ntinsori de codri negri** un senin se desfășoară / Ce-a lui stele mari și albe peste ele le presară. / Și la margine de codru ei aprind o focărie / Într-o groapă de cenușă... de juca trandafirie / Colibioara cea de trestii cu ușița-i rezimată, / Împletită din răchită, cu curmei de tei legată". Cuvîntul îi convine Poetului, creînd un fel de perspectivă infinită asupra peisajului, așa încît îl reia în versurile următoare: "La o ploscă de vin negru stînd de vorbă bucuroși, / Parcă-i zugrăvește focul cu răsfrîngerile-i roși / De asupra ceru-i negru, – pe-**ntinsori de catifea** / Sunt cusute-n umed aer ici o stea, colo o stea". Fără îndoială, **ninsoare** este sinonim, dar numai parțial, cu **zăpadă** și **omăt.** Folclor: "Neatins de vînt, / De **fulg de ninsoare** / Și de spic de ploaie"; Vasile Alecsandri: "Doritul soare / Strălucește și dismeardă **oceanul de ninsoare**".

Nu poate fi neglijat amănuntul că, spre deosebire de sinonimele sale, **ninsoare** păstrează ceva din ideea verbală de "a ninge", așa încît înseamnă și "faptul de a ninge, cădere a zăpezii", cum se vede, de pildă, din Creangă, **Amintiri din copilărie:** "Începe a bura, apoi o întoarce în lapoviță, pe urmă o dă în frig și **ninsoare** cum se cade"; Sadoveanu, **Iluzia** (în ciclul **Cele mai vechi amintiri**): "Iarna nu fusese grea, dar sfârșitul i se prelungise dușmănos în tot lungul lui martie și-n jumătatea lui aprilie. După acalmii și călduri pripite, năvăliseră în trei rînduri zloate, **ninsori** și viscole. Anotimpul rău își cerea drepturi nouă, se prindea parcă în rădăcini și-n ancore. Toate se orientau și se zbîrleau spre miazănoapte".

Plăsmuit din **prins** cu același sufix - **oare** este și substantivul **prinsoare,** destul de puțin cunoscut obștii vorbitorilor de la orașe, în ciuda faptului că prezintă, mai ales în limba populară, un remarcabil mănunchi de sensuri. Amintesc, dintre acestea, sinonimia dintre **prinsoare,** pe de o parte, și **prizonierat; temniță, închisoare, pușcărie** pe de alta. Dosoftei, **Psaltirea în versuri**: "Ne-ai scos din lat și dela **prinsoare**"; I. Budai-Deleanu, **Țiganiada** (v. 2288): "Iar' Hamza de cetele muntene / Împresurat, cade la **prinsoare** / Cu mai mulți din oștile - agarene"; Sadoveanu, **Viața lui Ștefan cel Mare:** "S-au prăpădit armiile, și pușile și carăle; s-au topit cei mai viteji ieniceri și însuși Piri-Beg, căpetenia lor, feciorul lui Isac-Beg, a căzut în **prinsoare** la Ștefan Vodă".

În legătură cu verbele **a face, a pune, a primi** etc., **prinsoare** intră în altă relație sinonimică, anume aceea cu **pariu, rămășag.** G. Călinescu, **Enigma Otiliei:** "Eu **fac prinsoare** cu dumneata că moș Costache a îngropat undeva banii". Foarte rar se întâlnește cuvîntul cu înțelesul de "avut", "avere". Text vechi, din literatura religioasă: "Încărcați tot ce aveți în car și veniți cu toată **prinsoarea** voastră la biserică". Sensul de "înțelegere", "învoială" este, de asemenea, vechi și rar. Text folcloric: "S-au vorbit / Și s-au sfătuit / **Ș-au făcut prinsoare**/ Ca să te omoare".

Mă întorc, pentru moment, acolo de unde a purces discuția noastră, adică la **scrisoare.** Sensul cel mai obișnuit, astăzi, al cuvîntului – acela de "comunicare scrisă trimisă cuiva" – se ivește în versul al patrulea dintr-un sonet eminescian, pe care îl transcriu în întregime, pentru augusta lui desăvîrșire artistică: "Afară-i toamnă, frunză-mprăștiată,/ Iar vîntul zvîrle-n geamuri grele picuri;/ Și tu **citești scrisori din roase plicuri** / Și într-un ceas gîndești la viața toată. // Pierzându-ți timpul tău cu dulci nimicuri, / N-ai vrea ca nime-n ușa ta să bată;/ Dar și mai bine-i cînd afară-i zloată,/ Să stai visînd la foc, de somn să picuri.// Și eu astfel mă uit din jeț pe gînduri,/ Visez la basmul vechi al zînei Dochii;/ În juru-mi ceața crește rînduri-rînduri; // Deodat-aud foșnirea unei rochii, / Un moale pas abia atins de scînduri.../ Iar mîni subțiri și reci mi-acopăr ochii". Poate altădată mă voi strădui să deslușesc, pentru cititorii noștri, "tainele" acestui incomparabil sonet, primul din "Întreg pachetul celor 7 poezii (de la **Afară-i toamnă** pînă la **Despărțire** inclusiv), ce apar în același număr din 1 octombrie 1879 al **Convorbirilor"** (Perpessicius). Deocamdată mă mulțumesc cu precizarea că poezia aceasta – cu un caracter de "interior intim" (**N-ai vrea ca nime-n ușa ta să bată**) nu prea des întîlnit în lirica eminesciană – preamărește "vechimea" ca mediu dilect al iubirii.

Dragostea – trăită și resimțită plenitudinar – se hrănește din amintiri, ea începe cu amintirile, care se desfășoară pe cărările Trecutului, gîndit, între altele, și ca singura "certitudine" a existenței, fie ea individuală sau obștească. De aceea, scrisorile, pe care iubita le tot citește, sînt desfăcute și desprinse "din **roase** plicuri". De aceea, la rîndul lui, Poetul visează "la basmul **vechi** al zînei Dochii". **Ros** și **vechi** se rînduiesc printre cele mai caracteristice și mai "individuale" (Tudor Vianu) epitete eminesciene, care se întîlnesc și se întîmpină exprimînd, direct sau indirect, ideea "vechimii".

Mă întreb, în lumina acestor observații, dacă participiul- adjectiv **ros** din expresia eminesciană **roase plicuri** este satisfăcător definit prin sinonimele **Mîncat, măcinat, distrus,** care o însoțesc, precedînd-o, în **Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu.** Menționez că, sub aceeași definiție dicționărească, sînt cuprinse încă două citate, unul din **Pajul Cupidon:** "În volumul ros de molii/ Cauți noaptea adevăr/ Și-ntîlnești lipită-n file/ Vița-i galbenă de păr"; celălalt, din **Cezara:** "El deschise o carte veche legată cu piele și **roasă de molii** – un manuscript de zodii". Determinantul "nume de agent" **de molii** infuzează celorlalte două expresii – din **Pajul Cupidon** și din **Cezara** - o tentă ușor depreciativă, pe care strofa întîia din sonetul **Afară-i toamnă** refuză să o recepteze. Singura întrebare – care rămîne întreagă și acționează, pentru mine, cu toată puterea – este următoarea: dacă în versul "Și tu citești scrisori din **roase** plicuri" autorul acțiunii erozive exercitate asupra plicurilor nu este numit, ca în celelalte citate ("volumul **ros de molii**"; "carte (...) **roasă de molii**"), – atunci... cine este el? Poate Timpul, care "împuținează" integritatea fizică; poate, mai curînd, deasa și nostalgica recitire a acestor răvașe scumpe, însoțită de gesturi din ce în ce mai tandre, din ce în ce mai mîngîioase; poate... amîndouă. În orice caz, rămîne în afara oricărui dubiu că această întrebare, fără răspuns... imediat, sporește poeticitatea textului.

Pe lîngă înțelesul său obișnuit, identificabil în sonetul **Afară-i toamnă,** la Eminescu **scrisoare** cumulează și pe acela de "veste, înștiințare, avertisment", pe care îl învederează prima strofă din **Foaia vestedă** (după N. Lenau): "Vîntu-o foaie vestejită/ Mi-au adus mișcînd fereastra – / Este moartea ce-mi trimite / Fără plic **scrisoarea-aceasta**". Iată și "originalul" german, din poezia lui Lenau **Das dürre Blatt:** "Durch's **Fenster kommt** ein dürres Blatt, / Vom Wind hereingetrieben; / Dies leichte, offne **Brieflein** hat/ Der Tod an mich geschrieben". **Scrisoare** există și în textul german: **Brieflein,** diminutiv din **Brief** "scrisoare". Sensul "veste, înștiințare; avertisment" – pe care **Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu** îl dă lui **scrisoare** în **Foaia vestedă** – se explică, în parte, prin ivirea determinantului **Fără plic,** prin care poetul nostru redă – și exact, și ingenios – expresia germană **offne Brieflein** "scrisorică **deschisă**".

Atunci cînd nevoia, artistic resimțită, de a situa în timp acțiunea și personajele își spune cuvîntul – cum se întîmplă, la Eminescu, în prima parte a **Scrisorii III** – sinonimul arhaic **carte** este preferat lui scrisoare, asigurând deplina armonie între mijloacele de expresie și conținutul ce se cere exprimat: "Lîngă cortu-i unul dintre fiii falnicului Domn / Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o **carte** /S-o trimită dragei sale, de la Argeș mai departe". **Cartea** - adică... **scrisoarea** – este menită să înlocuiască **viul grai,** așa încît **depărtarea** se rînduiește printre condițiile ei. Rima **carte-departe,** identificabilă în ultimul citat, revine în primele versuri ale scrisorii înseși, plăsmuită în trohei populari de 8/7 silabe: "De din vale de Rovine / Grăim, Doamnă, către Tine, / Nu din gură, ci din carte,/ Că ne ești așa **departe**". Cu alt prilej voi stărui, poate, mai îndelung asupra acestui "răvaș, în stil popular, atît de grațios, ca un arc de oțel al unui pod aerian ce leagă două tărîmuri..." (Perpessicius).

***

Prin **scris,** de unde provine, derivatul **scrisoare** se înrudește, și încă strîns, cu verbul polisemantic **a scrie.** Mă voi opri pe scurt, în cele ce urmează, asupra unuia singur dintre sensurile acestui verb, încercînd să descifrez tîlcurile lui, legate de prestigiul străvechi al "scrierii", al "scrisorii" față de "vorbele zburătoare", cristalizat în zicerea latinească **verba volant, scripta manent.** Mă refer în chip special la închegarea sintactică, cu caracter impersonal, **a-i fi scris (cuiva)** cu sensul **a-i fi predestinat, a-i fi hărăzit, a-i fi rînduit (de la naștere).** Textele eminesciene din această categorie, destul de numeroase, par a parafraza credința populară potrivit căreia **ce ți-e scris în frunte ți-e pus.** Iată cîteva din ele. **Scrisoarea III:** "De-o fi una, de-o fi alta... **Ce e scris și pentru noi,** / Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război"; **Despărțire:** "Tot alte unde-i sună aceluiași pîrău: / La ce statornicia părerilor de rău,/ Cînd prin această lume să trecem **ne e scris** / Ca visul unei umbre și umbra unui vis?"; **Ce e amorul?:** "Te urmăresc luminători/ Ca soarele și luna, / Și peste zi de-atîtea ori/ Și noaptea totdeauna.// Căci **scris a fost** ca viața ta/ De doru-i să nu-ncapă,/ Căci te-a cuprins asemenea / Lianelor din apă".

Cîteodată Poetul pare mai... generos, menționînd și "locul" unde s-a săvîrșit acest act fatal. **Scrisoarea IV: "Scris în cartea vieții este** și de lună și de stele/ Eu să fiu a ta stăpînă, tu stăpîn vieții mele". Construcția reapare, bineînțeles, și la alți scriitori. Ion Creangă, **Amintiri din copilărie:** "Pe bădița Vasile l-am pierdut, s-a dus unde **i-a fost scrisa";** Liviu Rebreanu, **Dintele:** "– Cînd **ți-e scris** să te duci, te duci, de vrei, de nu vrei"; Sadoveanu, **Cocostîrcul albastru:** "A murit Neculai Chirilă. Îi rămase nevasta cu trei băieți; cel mai mărunt cît masa, unu mai mic și unu mai mîțîtă!... Ei, ce să-i faci? **Așa i-a fost scris omului.** Săracul! Dumnezeu să-l ierte!". Gh. Brăescu, **Burdulea:** "O veste fulgerătoare deșteptă transeea: a murit căpitanul! [...] – Săracul! **I-a fost scris,** se vede, să moară fără lumînare".

Cine ia, "în scris", atare hotărîri decisive? Potrivit unor eresuri primitive – destinul. **Fatum illacrimabile, fatum inexorabile** – credeau cei vechi: destinul – de la care nu poți stoarce lacrimi; destinul – care nu se lasă mișcat prin rugi. În atare condiții, se statornicește sinonimia semnificativă între **scrisă** și **destin.** St. O. Iosif: "Aceasta-i **scrisa** florilor: resfiră / Miresme dulci și mor fără de veste".

Din cele mai vechi timpuri, pentru oamenii neștiutori de carte, alfabetul însuși și, mai cu seamă, nenumăratele însăilări și combinații de sunete alcătuind cuvinte au constituit un nesfîrșit șirag de semne spăimoase, de care s-au legat sumedenie de eresuri. Cu timpul, pe măsură ce omul s-a desprins din mreaja lor, această "spaimă" față de cuvîntul scris s-a subțiat și s-a resorbit, convertindu-se totuși într-un fel de "sfială" pe care orice "scriitor" (vreau să spun: orice om care scrie) o resimte cînd pune mîna pe condei, în fața colii imaculate de hîrtie, cuib al "vicleniilor" viitoare.

În lumina acestor observații, nu va mira pe nimeni amănuntul că vechiul alfabet gotic era alcătuit din **rune,** adică din "literetaine"!... Poet al "tainei", Lucian Blaga află în **rună** unul din termenii dominanți ai poeziei sale: "În chip de **rune,** de veacuri uitate, / poart-o semnătură făpturile toate. / [...] Stane de piatră, jivine, cucută/ poart-o semnătură cu cheie pierdută".

Noutăți la Editura Hestia

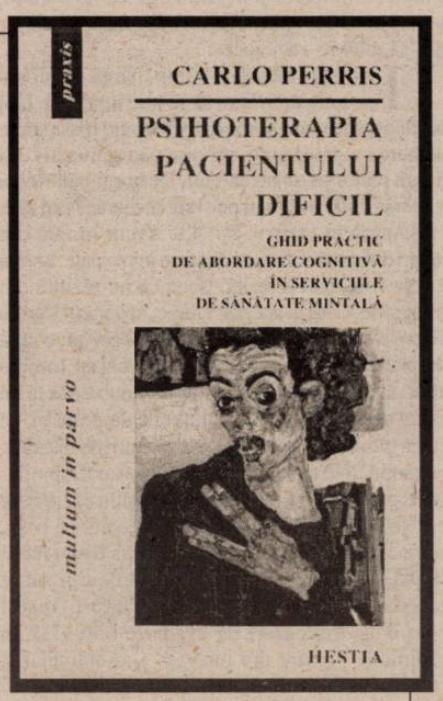

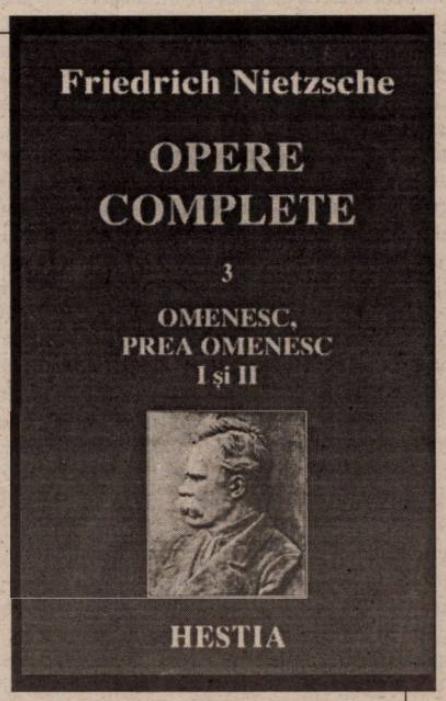

Plecați, îndouplecați, preaplecați

Dan Negrescu

În cursul unui colocviu peripatetic, prin împrejurimile Pălținișului, Constantin Noica îmi mărturisea, la un moment dat, într-un context anume, pe un ton aproape triumfător, că primise o scrisoare de la Mircea Eliade în care acesta i se confesa oneros în legătură cu imposibilitatea de a scrie altfel decât românește (nu era vorba neapărat de texte științifice, ci în general). Bătrânul, adică Noica, scoase din buzunarul interior epistola, mi-o arătă din mers, după care spuse calm și mulțumit:

"E soarta exilatului. Eu i-am spus demult că de scris, cu adevărat, o faci într-o singură limbă. Restul sunt mofturi asociate cu un soi de plictis. Dar... asta se întâmplă cu **cei plecați**. Chiar de curând mi-a sugerat cineva, în Germania, să-mi scriu cărțile nemțește. Am rămas uluit, cum poate tocmai un filosof să spună așa ceva... de fapt precis nu știa cu ce mă ocup și nici nu-l privea. Cred că era cu un ochi la unt...".

Subiectul nu era nou.

Mi se vădea iarăși că Bătrânul nu-i avea chiar la suflet "marii" plecați, iar aceasta, evident, nu din ranchiună, căci oricând ar fi putut pleca și el, dar nu o făcuse decât rar, temporar și pentru scurt timp, în speranța că va mai "aranja" câte ceva pentru unii tineri din țară (cărți, eventual burse).

În fapt cine erau (sunt) **plecații:** cei care în perioada anilor '40-'60 părăsiseră țara — chipurile — de teamă, sau mai curând din lașitate — în viziunea lui Noica, cei care nu puteau fi acuzați neapărat de grave "delicte" ale spiritului, ci eventual de un soi de fanfaronadă ("îți spun eu că și Cioran gândește tot românește, oricât ar "stiliza" în franceză — spuse Bătrânul la o altă întâlnire).

Deja faptul că plecaseră cu acte în regulă, spune mult.

Despre cei care o făcuseră pe când fuseseră părtași la vreun nivel al conducerii societății, considera absolut nedemn să se discute, chiar înjositor.

După cum nu agrea nici discuțiile despre **plecații definitiv,** adică în ipotetica lume de dincolo, pur și simplu pentru că — lucid și integru fiind — recunoștea că se teme de moarte (probabil o lecție augustiniană, la care ținea mult).

Plecații definitiv erau cei exterminați.

O a doua categorie o reprezentau (re prezintă) cei **aplecați** (decent) — din cauza loviturilor primite în plex, la figurat și, în egală măsură, la propriu) — în rândul cărora se (auto)încadra și Noica, cei care au avut voința să se îndrepte, aceia cărora trebuie să li se ofere până la urmă o șansă onorabilă spre a-i face, fie și aparent, măcar **îndouplecați** (de exemplu "doar" un domiciliu forțat și posibilitatea de a redacta, fără a publica).

Există, în fine, o a treia categorie — nenominalizată nici de Noica — a celor **preaplecați** (adică a pleaplecatelor... slugi). Este de departe cea mai interesantă și intrigantă (în ambele sensuri) categorie, cu atât mai mult cu cât ea triumfă și astăzi alcătuind o bună parte a stratului (quasi) octogenar din cultura și societatea românească.

Ar fi (aproape) firesc și acest aspect, chiar clasic ("vremurile se schimbă, iar noi ne schimbăm după ele" spune o cugetare latină), dacă tocmai unii dintre pleaplecații de ieri nu s-ar erija astăzi în verticalii culturii și civismului democratic românesc.

Energia de care dau unii dovadă în a se impune cu orice preț și mijloace, demonstrează fără echivoc că acei câțiva ani de comunism stalinist (obsedantul deceniu) depășiți cu brio (**nu** și cu caracter) au, în timp, la senectute, efectul magic al viagrei; desigur, și pe fondul aranjamentelor tovărășești din perioada Ceaușescu.

Căci, dacă cercetăm "sine ira et studio" o serie de biografii, constatăm că după 1965 (dar în multe cazuri chiar mai repede, până în 1960) ororile staliniste au fost remediate cu generozitate, mai ales în cazul celor care, în fapt, nu suferiseră lovituri "cauzatoare de moarte". Ceilalți, evident, nu mai intrau în calcul.

Altminteri e greu de înțeles ce persecuție bine orchestrată e aceea când după 2-3 (sau 4, sau nici unul) ani **(nu de închisoare)** ești (re)chemat în învățământ (chiar în cel superior), sau devii cercetător, sau, după ce publici o carte, ești primit în Academia Republicii Populare Romîne (și nu Române), urmând să-ți augmentezi ulterior opera; sau ești trimis pe un cincinal să predai limba strămoșească, întâi în R.D.G., apoi mai încolo în R.F.G., sau și mai încolo în Franța, în Italia, sau aiurea, chiar și peste oceanul cel mare.

Nu știu ce ar spune astăzi Constantin Noica, iar presupunerile în contul altuia ("cutare... dacă ar trăi azi, precis...) mi se par stupide, chiar nerușinate, dar sunt sigur de ceea ce mi-a spus el, direct, dovedind o înțelepciune și un bun simț neîntâlnite la "supraviețuitori", adică la **preaplecați,** probabil pentru că nu avea nevoie de ele.

Cu riscul de a-i scandaliza pe unii noi-coduli și noicolatri (aserțiunea "nu se poate" e o altă față a fariseismului prostesc; orice se poate și totul trebuie spus) voi reproduce cuvintele filosofului care, sincer să fiu, inițial m-au uluit, încadrându-mă perfect în îndemnul său "să nu încetăm să ne mirăm";

"Eu cred că Ceaușescu e mai curând demn de milă. Vezi ce fac cei din jurul său...

El e atât de simplu încât nu înțelege nimic, bineînțeles spre satisfacția celorlalți. Pe vremea când studiam în Germania, am observat un lucru: național-socialismul nu l-a creat Adolf de unul singur.

Deunăzi mi-au dat de înțeles unii că ar fi bine să-mi spun părerea dincolo... dar nu mi-au putut preciza pentru **cine** și **ce** (ar fi binele acela?). Lucrurile (mereu de ele ne lovim) stau însă altfel: eu nu rămân acolo... apoi, e o problemă de caracter... de structură... cum vrei să-i spui... cărțile mi le public aici și acum, cum spun latinii tăi, nu "dincolo".

A recunoaște o realitate nu înseamnă a fi nostalgic, nicidecum; ci doar onest.

Revenind însă la preaplecați și chinurile lor, nu cred că greșesc afirmând că mulți tineri dotați și-ar dori 2-3 ani de șomaj (oricum, pot avea parte și de mai mulți) știind că urmează apoi ceea ce au "pătimit" unii dintre înaintași.

Eficiența de azi a preaplecaților de ieri pornește din faptul că în anii 50-60 ei au învățat (e drept că uneori pe propria piele) lecția după care atacul e cea mai bună apărare, **mai ales când e gratuit,** adică preventiv și profilactic; mai direct spus: lovește tu primul, chiar și fără motiv, ca să fii sigur că nu vei avea adversari; nici pe viitor. În fond, știau cei vechi, mecanismul e: orice pătimire e o învățătură. Lecția e aplicată din plin, indiferent de domeniu, cu metode istorice, clasicizate. După cum o genune o cheamă pe alta, tot astfel delațiunea naște delatorii cei mai versați tocmai din rândul victimelor, călăii cei mai perverși din rândul condamnaților de odinioară, de bună seamă după același mecanism prin care frica absolută devine curaj dement și inutil (vezi cazul lui Leiba Zibal).

Un lucru este sigur: cei care au rezistat atunci, cocoțându-se încet, dar sigur, nu suferă azi nici de micimea pensiei, nici de scumpetea medicamentelor. Poate de aceea, pe lângă toate celelalte, își doresc cu atâta ardoare și puterea.

Desigur, nu înseamnă că trebuie să ajungem la cinisme, susținând că aceia care n-au bătrâni, să-și cumpere, iar cei care au prea mulți, să-i extermine. Ar fi prea politic și deloc cultural. Ca luptă ar fi interesant.

Avea dreptate Noica, spunându-mi la finele unei convorbiri, în drum către Șanta: "Când mai traduci despre El, trimite-mi; în rest.. suntem atât de mici în fața Lui".

Iar apoi, la capătul drumului, obișnuitul salut: "Cu bine".

Închinând cu Ribbentrop...

Urmare din pagina 19

o săvârșit acturi blastămate, nu era vreme de stat la palavre, nici de primit *zaivlenie*, adică hârtii cu plângeri, fiara fascistă trebuia condusă fără preget în propriul bârlog, iar cei ce și-au arătat dușmănia doar și pentru o clipă vor plăti *numaidecât*. (Chiar dacă ar fi avut un curaj nebun, notarul Vidu nu poseda argumente, altfel i-ar fi replicat căpitanului, cu datele NKVD-ului, că nedreptățile survin din toate părțile atunci când e vorba de oameni de rând, cei ce aveau să devină *eliberatori* deportându-l, de pildă, pe sărmanul Chirică, bărbatul Aniței Nandriș-Cudla, din așternutul său, din satul Mahala, județul Cernăuți, și făcându-l să moară în lagărul din Komi, Munții Urali, în 1942, pe motiv că a fost *culac*, primar și că *a purtat politică*, asta dovedindu-se fals după ce a survenit *reabilitația* marii epoci hrușcioviste). Cât despre candoarea soldatului rus, el însuși manevrat de politruci sumbri și de comandanți necruțători, prin zonă circula snoava cu întrebarea *Kuda Berlin?* adică încotro e Berlinu, la care hârtii locali descriau pentru cuceritori succesiunea câtorva dealuri până la cuibul lui Hitler. Cine-l suspectează pe notarul Vidu de atitudine antisovietică va trebui să-și mănânce opiniile, el a avut cu niște luni înainte o confruntare cu un căpitan român, ... izdos și abuziv, cel ce voia să mătură podul caselor din acest sat de bozgori din Timiș, administrați de un român din cale-afară de îngăduitor, de toate bunurile, doar e Război, și-n spate pândește Curtea Marțială, iar Frontul se prăbușește, patria suferă, **Legea! Legea!** a replicat notarul, doar cât scrie la lege, nu aveți dreptul să abuzați, domnule căpitan, pentru că a doua oară nu veți mai avea ce beli. Dacă cineva din echipa Smarandei Vultur, care a scos volumul **Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat**, l-ar chestiona astăzi pe fostul notar Vidu, acesta, cred, ar vorbi cu stranie mândrie despre întâmplarea ce l-a adus notar într-un sat unguresc din Timiș exact atunci când se petreceau monstruozități în Ardealul de nord și când intraserăm (pe mâna lui Hitler și a lui Mussolini) într-o alianță paradoxală, presupunând reprimări reciproce, cu Ungaria lui Horthy, notarul Vidu, prost vorbitor de limbă maghiară, dar funcționar absolut, asta presupunând și o doză corespunzătoare de sentiment care să nu altereze legislația, n-a văzut în mulțimea de *uici, taici, mătuși și bune*, în variantă ungurească, niște inamici și niște bestii pornite să submineze Statul și Conducătorul, ci chiar ceea ce erau: uici, taici, mătuși, bune. Trădare de patrie! se va zbori securoiexcesivul, galben de supărare; ce să-i mai reproșezi că mnealui deprindea să zbârnâie din kalașnicoave și din *bucvariu lu Stalin* la patru ani după ce trupul notarului Ciurescu se prăbușea în cimitirul animalelor. Nu știu dacă mai prezintă importanță a preciza că, pentru a căpăta respectul ocupanților, notarul Vidu luă la purtare, prin împrumut, vestonul de uniformă al plutonierului Negru, pe care n-avea cum să-l încheie datorită burții pretimpurii, iar pantalonii civili îi asigurau aspectul cvasi-militar, deoarece erau vârâți în cizmele Bürger. Dacă ungurii din acel sat n-au văzut în el *străinul*, tocmai asta s-a întâmplat cu vreo doi ani înainte, când a fost detașat notar în Oltenia, unde, la început, sătenii nu l-au scos din *boanghină* și din (mai dulcele) *ungurean*, ca apoi să se convingă de faptul că pot afla casă bună omenia și competența, ceea ce nu se mai pomenise pe la ei, unde își făceau de cap arendași și căpitănași... izdoși și unde *dispunea* pretorul analfabet, buind pe orizontală și stând să plesnească, iar ideea că există un haiduc al administrației, care să le țină partea, i-a determinat să improvizeze sau să adapteze la rigoare folclorul local: "Logofete, logofete, să-ți priiasc-a noastre fete, un ploton sau un harem, căci oltenii nu se tem". N-a fost să se însoare acolo, deși oferte au existat destule. Și revenind la înaintarea sovietică, notarul Vidu, cu toate că și-a pierdut prietenul, n-o să aibă, spre deosebire de mulți compatrioți, cuvinte de ocară, percepția proaspătă de atunci va scoate și acum, la bătrânețe, figuri și pătanii, unele stereotipizate, altele, mai puține, arătându-și fulgurant fățetele nesigure. Era un spațiu ai acumulatorilor de *zapas*-uri (provizii), de la păzitori și *priomcici* (primitori), ca Saska și Tcaciuc (greu de zis de ce pe unii îi știa după nume și pe alții după diminutiv) (sobrul Tcaciuc era rusul pravoslavnic, vesnic amenințat de ceilalți, mai în glumă, mai în serios, că va fi pârât ofițerului politic pentru credința sa), până la generali, cum fusese cel încartiruit în locuința notarială cu tot familionu, nevastă ofițereasă, băiat de zece-unspe ani, înțolit militar ca ăla din **Vizită**, democrație limitată, și-a zis notarul Vidu făcând comparație între situația generalului și cea a lui Tcaciuc, numai un răutăcios și un amator de spectacol ieftin ar pomeni de dulcețurile spintecate cu baioneta, de feliile de lubeniță plutind în vana umplută cu vin când cu chefurile lansate din două-n două seri, la care ocupantul îl forța și pe ocupat să se angreneze, spre groaza celui din urmă, văzându-și pruncul de-o lună, plin de bube, legănat primejdios și trecut din brațe în brațe cu gândul la micile lighioane dragi lăsate acasă, asta vedem în toate războaiele, iar cei setoși de imagine și de turmente de-abia așteaptă să ne facă figura, improvizând alte nerozenii.

Și pentru că notarul Vidu nu e notarul Ciurescu, s-ar putea continua, poveste din poveste, cu ce s-a întâmplat după instalarea, la 6 martie 1945, a guvernului-marionetă al sovieticilor. Ungurilor din satul cu notar român le parvine, parfumată, directiva cominternistă: "No, acum ați scăpat de opresiune națională și de fascism. Vă băgăm notar ungur, din MADOSZ". Stupoare! Contrar tuturor celor prevăzute de clasicii marxism-leninismului și de ciracii lor, întreg satul unguresc (minus doi comuniști, care trăbă c-or fost altceva) semnează o petiție către dr. Petru Groza (și chiar i-o înmânează acestuia, profitând de situația că-și făcea turneul postelectoral pe plaiurile tinereții sale zbănțuite), solicitând ca notarul de la MADOSZ să se ducă-n fras, iar la ei să rămână notarul Vidu, care, dacă o fost așa de tare pe vremea lui Antonescu, o să fie și mai bun în democrație. Înainte de a-și pune apostila, dr. Petru Groza privi adânc în ochii consilierului Emil Bodnăraș. Și ai NKVD-ului. Ce a mai fost, ce n-a mai fost, vom deamărunți cu altă pricină. Destul că istoria nu are morală. Rămâne doar nădejdea ca oaspetele Jiri să dea de duhul lui Ribbentrop și să ciocnească dimpreună un cocktail Molotov.

"Moartea cea cu urât nume"

Smaranda Vultur

Profesor titular la Universitatea din Pisa, Bruno Mazzoni este un specialist în românistică și deopotrivă un strălucit romanist, prieten al culturii și literaturii române (din care a tradus recent *Travesti*-ul lui Mircea Cărtărescu). El face parte din categoria celor care nu numai că ne vorbesc la perfecție limba, dar și-au asumat un rol pentru care ne exprimăm prea rar și nu îndeajuns admirația și gratitudinea, acela de intermediar cultural. Unul pe care îl împlinește competent, ingenios și devotat, din pasiune și interes pentru domeniul de studiu ales și NU numit sau delegat de vreo instituție consacrată. Pe lângă alte fapte lăudabile (participarea la programe de schimburi de studenți și profesori, traduceri, articole și enciclopedii despre civilizația românească, exegeze critice asupra literaturii și mai ales a poeziei românești, dar și studii de lingvistică) Bruno Mazzoni ne-a dăruit de curând o ediție în italiană a textelor inscripționate pe crucile cimitirului din Săpânța*, realizate de meșterul Ion Stan Pătraș.

Textele sunt publicate în română și în traducere italiană și sunt însoțite de interesante note menite să semnaleze particularitățile lingvistice și grafice ale textului și implicit problemele care s-au pus traducătorului. De altfel, asupra acestora se insistă pe larg în introducerea (peste 70 de pagini) care însoțește ediția de față și care sporește substanțial valoarea acestui dar făcut de profesorul italian culturii române și celei italiene deopotrivă. Caracteristici textuale, probleme de grafică și fonetică, de versificație, de morfosintaxă, de lexic, de onomastică (inclusiv sistemul de porecle utilizat), de semantică alcătuiesc un suport de informație pentru cei interesați în primul rând de probleme de natură filologică. Nu voi insita asupra acestora, pe care le-a comentat deja, competent și instructiv, Florica Dimitrescu (într-un articol din "România Literară" publicat în primăvara acestui an), subliniind valoarea și interesul ediției de față și din acest punct de vedere.

Ceea ce mie mi s-a părut în mod deosebit remarcabil și demn de subliniat în legătură cu studiul introductiv al cărții este însă perspectiva mai largă în care sunt integrate observațiile de natură lingvistică. Textele epitafe sunt studiate ca semne semiotice complexe, ce țin de o practică de tip comemorativ specifică, analizând în toate aspectele ei: obiectul funerar, asociind imagine și text pentru "a vorbi" în numele celui dispărut, celui îndemnat să-și amintească ("iscrizioni parlanti" le numește sugestiv limba italiană, sugerând tradiția orală cărei ele îi aparțin în mare măsură și la care fac trimitere), apoi tradiția epitafelor de același tip cu cele avute aici în vedere (coborâtoare spre surse latino-medievale), contextul ritual legat de ceremonialul "marii treceri", în care "cântecul de iertăciune" practicat frecvent în Transilvania este unul din modelele posibile din care se alimentează textele epigrafe. Nu lipsesc nici observațiile legate de contextul mai larg, geografic și istoric al regiunii în care s-a născut acest ciudat spațiu intermediar între viață și moarte, nici referirile la politicile culturale (plasarea cimitirului în circuitul "obiectivelor" turistice, de pildă), la constrângerile ideologice, interdicțiile legate de reprezentările sacrului, în favoarea elementelor profane care au influențat în anumite perioade elaborarea scurtelor istorii autobiografice inscripționate pe crucile cimitirului din Săpânța, la tradiția meșterilor populari și a școlii create în jurul actorului principal al acestei ingenioase puneri în scenă, țăranul Ion Stan Pătraș.

Redarea poveștii de viață a acestuia și a destinului său de meșter artist, cu tot ce putea însemna influența vremurilor asupra acestora, completează tabloul, fiind de pus în relație cu epitaful pe care Ion Stan Pătraș însuși l-a compus pentru moartea sa, petrecută în 1977. Acest epitaf (păstrat de unul din elevii meșterului, Dumitru Pop, ce a continuat tradiția crucilor pictate și inscripționate de la Săpânța) este pentru prima oară publicat integral în volumul de față (nu a încăput pe cruce decât într-o formă redusă) în română și în traducere italiană și el singur ar putea face obiectul unei întregi exegeze.

Nu lipsesc din această incursiune în câmpul producerii și receptării cuvântărilor funerare de pe crucile pictate de la Săpânța, nici considerațiile de ordin iconografic sau cele de ordin intern, textual, cum ar fi, de pildă, raportarea la anumiți topoi și motive caracteristice cântecului funebru românesc în general (a. tăcerea, b. regretul de a nu mai fi în viață, c. cererea de a nu fi uitat, d. rugămintea de a fi iertat, e. imprecația împotriva morții, f. întâlnirea la judecata de apoi, cf. p. 21).

După cum, se insistă, deopotrivă, asupra paradigmei de valori și concepte pe care le vehiculează discursul memorial încorporat în scurtele anamneze autobiografice pe care le conțin inscripțiile "vorbitoare". Menită să asigure solidaritatea între generații și să întărească prin transmitere sentimentul apartenenței la comunitatea satului, această paradigmă trasează câteva dintre reperele în jurul cărora se concentrează o morală existențială, sursă de continuitate memorială și identitară: "a fi de omenie, a fi la rând, a crește copii, a face bine, a îngriji grădina, pomii, animalele, a cânta, a dansa etc." (cf. p. 18). Refuncționalizată și transformată în viziune personală de eul defunctului, în numele căruia discursul funerar se rostește (la persoana I), această paradigmă se constituie în matrice de reproducere a memoriei colective, în rapel și căutare a identității de grup, pe care proximitatea morții o pune în discuție și o reamintește.

Punerea în relif a caracterului de practică socială cu funcții multiple în planul legăturilor dintre om și memoria sa, dintre om și mediul său de viață, pe care îl reprezintă crucile inscripționate de la Săpânța, fără a neglija aspectele de ordin strict estetic, ne îndeamnă la o lectură puțin altfel decât am fost obișnuiți a textelor reunite în ediția de față.

O analiză care își propune să ia în considerare toate elementele de mai sus, fiind o exemplară ilustrare a ceea ce numim, conform cu Saussure, "viața semnelor în interiorul vieții sociale", presupune capacitatea de a corela competențe în domenii diverse (analiza discursurilor, etnologie, lingvistică, istoria limbii, antropologie culturală, traductologie etc.) și talentul de a le supune cu inteligență și simțul nuanțelor, obiectului studiat. Bruno Mazzoni reușește acest lucru deplin, dăruindu-ne nu numai o foarte necesară ediție bilingvă a textelor de pe crucile pictate din cimitirul Săpânței, ci sugerându-ne bogăția materialului studiat, indicându-ne traseele posibile ale unor exegeze viitoare. Din dominant și uneori exclusiv "pitoresc", obiectul pe care îl are în vedere cartea se conturează ca multiplu funcțional și meritul principal al autorului e cred acela de a fi dat deplin relief și consistență atât privirii **dinlăuntru,** cât și celei **din afară,** atât verbului românesc, cât și celui italian, îndemnându-ne să reflectăm la diferite forme ale dialogului, inclusiv la cele care ne leagă de cei dispăruți, de cei uitați, de cei amintiți.

* **Le iscrizioni parlanti del cimitero di Săpânța,** edizione a cura di Bruno Mazzoni, Edizioni ETS, 1999, Pisa

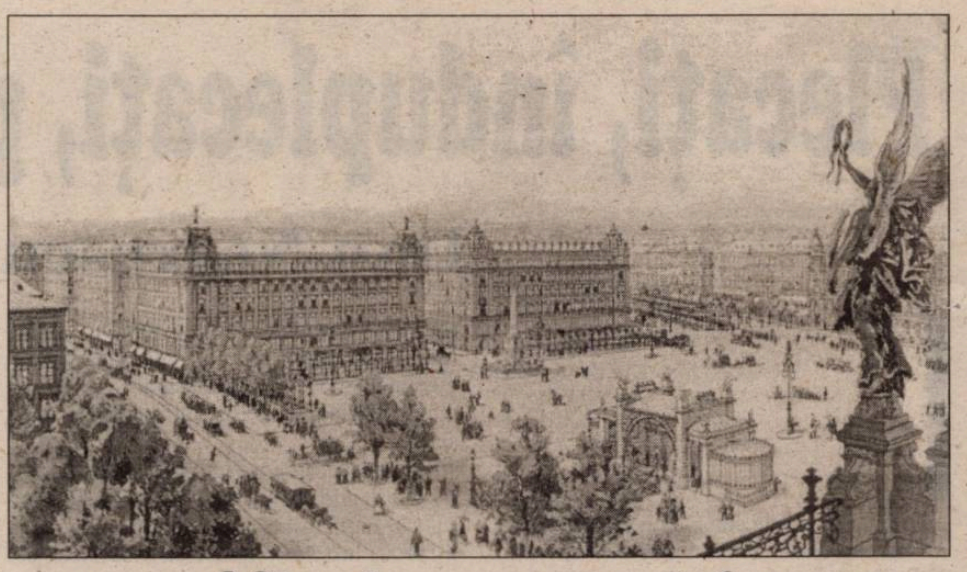

Mitul metropolei în Europa Centrală 1890-1937

Ileana Pintilie

Interesul pentru spațiul cultural pe care-l oferă Europa Centrală a sporit în ultimul deceniu dintr-o dorință de recuperare a memoriei țărilor din această regiune, frustrate de o atât de lungă perioadă de înstrăinare de propriul trecut, înstrăinare datorată comunismului. Spațiul definit vag ca "Europa Centrală" cuprinde de fapt fostele provincii care făceau parte la finele secolului al XIX-lea, din Imperiul austro-ungar, al doilea stat ca întindere în Europa în jur de 1910. Cele 11 naționalități, delimitate ca grupuri lingvistice (germani, maghiari, cehi, polonezi, ucraineni, sârbi, croați, români, slovaci, sloveni și italieni) au contribuit la crearea unei noi identități europene.

Metropola, principalul loc de manifestare a culturii publice urbane, îmbină forma abstractă (teoretică) cu aspectul concret al orașului ca locuire. Ea a devenit cadrul modernizării urbane concentrând însă cunoștințele, memoria colectivă ale acestei societăți multinaționale. Preocuparea pentru metropolă a luat naștere la sfârșitul secolului al XIX-lea, în pragul modernismului, dar s-a amplificat nemăsurat în secolul nostru. Pe marginea acestui subiect s-a deschis de curând o mare expoziție internațională intitulată: Mitul *metropolei: Arhitectura modernă în Europa Centrală 1890-1937*. Expoziția a putut fi vizitată din decembrie până în martie la Praga, capitala europeană a anului 2000, aflându-se acum în a doua etapă prevăzută, Centrul Canadian de Arhitectură din Montreal (unde va rămâne deschisă până în octombrie), urmând ca apoi, anul viitor să fie deschisă la Muzeul Getty din Los Angeles, la Kunstforum din Viena și în final, la Cité de l'Architecture et du Patrimoine din Paris. Această expoziție prezintă în secțiunea intitulată *Orașul ca formă și idee* conceptul de metropolă, în timp ce *Modernitate și loc* aruncă o privire concretă asupra unor cazuri particulare ale unor orașe în momentul unei dezvoltări arhitecturale pline de inovație și vitalitate. Prima secțiune oferă ocazia publicului să contemple soluțiile urbanistice consacrate în cadrul Monarhiei bicefale la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului XX; astfel sunt prezentate desene originale de Camillo Sitte și de Otto Wagner, desene care dau posibilitatea publicului să reconstituie teoriile celor doi arhitecți austrieci. Considerate în general antagoniste, în realitate modelele urbanistice oferite de cei doi aveau același principiu — să reconcilieze vechiul cu noul armonizând nucleul istoric al orașului cu noile cartiere construite ținând cont de conceptul vieții moderne și de industrializare (artere de circulație pentru orașele de unul sau două milioane de locuitori, rețeaua de metrou și de transport public de suprafață, regularizarea și canalizarea cursurilor apelor ce traversau aceste orașe – metropole).

Camillo Sitte propunea definirea spațiului public prin mici piețe și perspective ale centrului civic deja existent, în timp ce Otto Wagner imagina dezvoltarea urbană ca pe un organism interrelaționat deschis unei creșteri nemărginite și continue, așa cum apare conceput în proiectul despre "viitorul district XXII" al Vienei. Dacă soluțiile urbanistice la începutul secolului erau cele amintite până acum, în perioada imediat următoare, în anii '20-'30, aceste soluții devin radicale, fapt explicat printr-un nou context politic și economic. După 1918, o dată cu destrămarea Imperiului austro-ungar, pe harta Europei apar noi state-republici: Austria, Cehoslovacia, Iugoslavia. Noul context determină o dezvoltare fără precedent și un avânt modernist tradus prin adoptarea unor principii cubiste sau futuriste și în arhitectură.

Cea de-a doua secțiune a expoziției, *Modernitate și loc*, oferă vizitatorilor planuri, desene originale și fotografii de epocă din diferite orașe central-europene considerate a fi adevărate modele de evoluție urbană și de dezvoltare arhitecturală. Această dezvoltare este și ea urmărită în două perioade distincte de timp: 1890-1918 oferă cadrul de afirmare al modernismului în varianta stilului 1900 (Art Nouveau, Secession), în timp ce 1919-1937 prezintă ofensiva avangardei în arhitectură, a unor programe și manifeste susținute de câteva grupuri de arhitecți (cubism, futurism, funcționalisn etc.).

Modernismul în varianta stilului 1900 s-a răspândit cu rapiditate începând cu adevăratele metropole central-europene — Viena, Budapesta și Praga — ajungând pretutindeni și cucerind un teritoriu uriaș datorită aspectului practic. În această perioadă funcționalismul a coabitat în mod elegant cu ornamentul. În timp ce Viena a impus un model de metropolă, contestat de Praga și de Budapesta, care au oferit soluții proprii, orașele mai mici, considerate adevărate "metropole provinciale", au avut un rol interesant adaptând aceste soluții consacrate condițiilor specifice locale și găsind sinteze proprii. Alături de Ljublijana, Zagreb, Brno, același modernism a apărut și la Lvov, Cracovia, Cernăuți sau Timișoara. Surprinzătoare pare pentru public această asemănare în diversitate.

Prezența Timișoarei în acest context cultural prestigios este de natură să reveleze publicului specializat, dar și publicului larg originalitatea și autenticitatea arhitecturii din capitala Banatului. Prea puțin luată în considerare de către specialiștii români (ba chiar aproape uitată în studiile de specialitate), Timișoara se dovedește a fi un oraș extrem de interesant din punct de vedere urbanistic și arhitectural. Determinată de cetatea în stil Vauban din secolul al XVIII-lea, structura urbană propusă în deceniul 9 al secolului trecut și realizată treptat până spre 1914, a repetat în linii mari planul de sistematizare al Vienei care, în locul vechilor fortificații a construit un impozant bulevard circular denumit Ringstrasse. La Timișoara, o dată cu demolarea zidurilor de fortificație, au fost prevăzute bulevarde largi care să unească centrul istoric cu cartierele aflate la distanța unei bătăi de tun și au fost construite aceste ample spații goale, în chiar centrul orașului, cu impunătoare clădiri publice. Stilul adoptat a fost, ca pretutindeni la acea dată în Europa, stilul 1900 (Secession), iar orașul modern s-a consolidat prin construirea unor "palate de închiriat", de proporții impresionante (parter plus trei niveluri), ocupând adesea spațiul dintre două străzi și care aveau — deja pe la 1910 — lift, apă curentă, canalizare, încălzire centrală și telefon. La numai doi ani după Viena, în 1899, a fost introdus tramvaiul electric, după ce tramvaiul cu cai își făcuse deja stagiul de aproape treizeci de ani (1869). Curentul electric era produs de o microhidrocentrală a orașului, una din puținele de acest gen de pe actualul teritoriu românesc. Modernismul a însemnat așadar nu numai ornamentul la modă, ci și confortul urban, sporit în Timișoara de adoptarea iluminatului electric stradal, în 1884, făcând astfel ca orașul să fie printre primele din Europa în acest domeniu. Confortul urban era sporit și de sistemul de canalizare și de obținere a apei potabile (construite între 1910-1913), de canalizarea râului Bega al cărui curs era făcut navigabil și dotat cu un port, dar și de sistemul de parcuri care însoțesc ca o centură verde cursul apei.

Interesantă în ceea ce privește dezbaterea teoretică, dar și în ceea ce privește bogatul și valorosul material autentic adunat pentru prima dată, expoziția "Mitul metropolei" oferă o temă de meditație asupra modernității europene reunind spații geografice între care astăzi, din păcate, relațiile de colaborare sunt restrânse. Nu numai că acest subiect a impus o cercetare pasionantă și nouă pe tema marelui oraș, dar a reunit eforturile unei impresionante echipe de specialiști din Austria, Ungaria, Cehia, Polonia, România, Ucraina, Croația, Slovenia, Canada și Statele Unite ale Americii. Rezultatul acestor cercetări s-a concretizat și într-un amplu volum de studii, aparat critic, biografii ale arhitecților etc. de 270 de pagini editat de prestigioasa Prestel Verlag din Germania. Luând parte la un astfel de proiect internațional România pare să intre în normalitate, cel puțin în ceea ce privește cercetarea arhitecturii.

Poeme de Simona-Grazia Dima

Casa cuvântului

Pe-aici a trecut cuvântul. Îl recunoaștem
după lucrurile stângace lăsate vraiște-n urmă,
ca noi, intimii lui, să-l îndrăgim oricum,
fără-a ne lăsa-nșelați, și să-i purtăm
în suflet casa, acea construcție simplă
de piatră și lemn, aparent goală, deschisă-n
bătaia vântului și-a ploii, locuită numai de
lumină,
păstrată pe loc în puhoaie de-un legământ
străvechi
ce mai naște și-acum ființe și bucurie,
păzită-n prag de uriașul purtându-ne chipul,
fratele nostru de tăcere. Dacă-am fi izgoniți
din domeniile minții, ne-am putea oricând
întoarce
și plănui-n ea, ori într-o zonă din anticamera
cuvântului, în odaia fără nume, însorită,
care vindecă boala celui preanumit
prin răcoroase drojdii apocrife,
printr-o luminare roșiatică seara,
o calmă pătrundere prin ziduri,
casa — față de ea, tot ce iubim
e doar o armă de copii vicleni și-ascultători,
purtată cu umor pe umeri, inutilă,
atunci când ne-nchinăm, neobservați,
inimii ei, unde, la adăpost de vitază
ori moarte, se-aude zi și noapte bătând
măsura noastră, într-o pândă surâzătoare.

Substituirea

Am vrut să-ți dau întâietate,
mi-ai făcut loc să trec,
în zvâcnet de lumină,
ți-am rostit numele,
tu mi-ai deschis o poartă.
Te-am căutat mereu și m-ai restituit
mie însumi, ca pe o minge de cristal
ciobită-n lovire departe de casă,
apoi reîntoarsă în liniștea sferei.
În loc să mă găsesc, mă aflam întruna pe mine
(mai mare, mai fericit, mai aproape de tine?).
M-am izbit de apele mele, de bucuria mea,
de belșugul meu. Un ocean uimit de peștii
lui.
Cred că mă iubești și mi-o arăți
substituindu-mi-te. Ești aici, privind dinăuntru,
din castelul mierii, prin lentila umbral
a unui chihlimbar străvechi. Poate că, în cele
din urmă, devenind EU, te voi regăsi.

Fluturi albaștri

Fluturi albaștri
se-așază pe rană,
întotdeauna o găsesc,
degeaba ascunzi sângele
între corzile harpei,
zadarnic pitești câinele strălucitor,
infernalul, hiperboreeanul,
dinții lui de email
șclipesc fără greș din mătasea
ce se taie sub ochii publici,
în plin spectacol,
nu e nici o scăpare,
nu va mai rămâne strop de intimitate,
cu voioșie vei fi cărat pe tavă
ca o ofrandă comică,
noroc că ai devenit între timp **centrul**,
antenele vor găsi disperarea
și se vor întâmpla acolo
spre-a suge,
spre-a REVELA.

Lună plină

Să nu scăpăm compasul din mâini,
pe când visăm pe-acoperișuri,
în brazdele belșugului untos
pe care luna, iată, îl depune-n straturi,
pe țigle aspre, lângă noi,
spre-a ne îndestula și-n somn
și la trezire. Mereu
cu instrumente de precizie-n mâini,
să nu amplificăm nimic
din ce simțim, privind,
fără dorințe, atât:
deplinătatea lunii.

Ați trecut pe trupul meu

Ați vrut să-mi auziți cuvintele
și ați trecut pe trupul meu,
pe covorul făcut din ochii mărunți
ai ființei mele în zbucium,
zăngăneam din monezi mici,
din mărunțișuri de mulți aruncate
cerșetorilor, lacomilor,
pe o coadă de păun ați mers
și ochii ei, ochii mei vă priveau.
Vă mușcă din nori cineva, minuțios,
vă destramă textura de carne,
cineva întins pe covorul roșu
pe care călcați victorioși treptele prefecturilor.
Pășiți mai ușor, ca o aripă frântă, dar vie,
păstrați-vă, rogu-vă, tezaurul aerian,
și pe voi în el, poate cineva sub tălpile voastre
e rănit, îl doare și voi îi puteți lua o parte
din greu.

Viața din transparențe

Mai multe morți violente.
Aruncat din nacelă,
reluând viața din transparențe
sparte pe stânci.
Morți violente, să-nvăț
că viața nu se pierde.
Moartea, grânarul vieții.
Șuvoiul unui grâu de gheață.
Pământul cambrat, lovit de grindini,
atent, prin ierni, la cercetarea
începută-n preistorie. Sala de bal
se deschide, fantomatică, generoasă,
pentru dansatorii uciși sub boabele reci,
pentru cei nepăziți decât de boabele
reci. "Să nu mă uiți", spune și-mi întinde
o mână orbitoare, osul devenit lumină, palma
de săpător demn, ascuns, "să nu-mi uiți
ceremonia, dăruirea totală. Ignoră cine sunt.
Și coarnele mele sunt regale. Părăsește mai ușor
viața, lunecă din ea în mine ca-n apă,
îți vei primi astfel visul. Coroanele mele
sunt și ele regale, sub stalactitele lor vei
avea o altă voce, îți pregătești o nouă ascultare.
În sala tronului, până departe, pe aur
și pe mozaicuri, cu mine-alături,
vei ști ce-i dansul".

Despărțire

Dacă n-ai fi atent, n-ai ști
că moartea-ți trebăluiește alături pe terasă,
te-ajută casnic să muți vaze-n ajunul
banchetului. Dacă n-ai fi trează, n-ai vedea
dincolo de halatul convențional,
de cel care lipăie pe dalele reci,
n-ai înțelege de ce îi în brațe pisica
până ce blana i se face roșie și-n curte,
jos, de ce, în iarba unde se-ncrețesc mașinării
și-n parcul zornăind de table,
ciorchini cu ochi de miei
așteaptă inconștienți tăierea-n boabe.

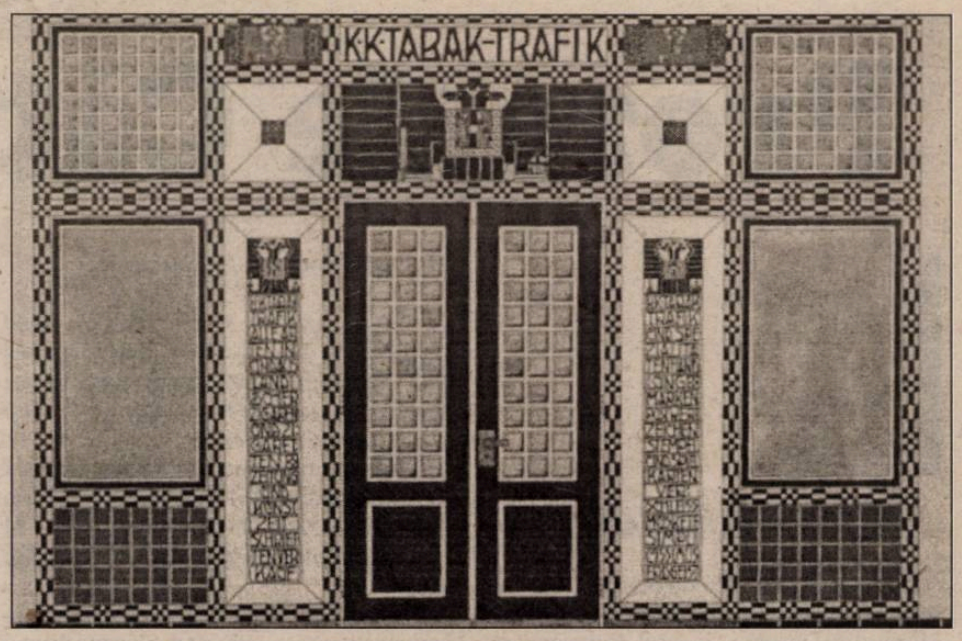

Repere britanice

Delia Cursan

REGHINA DASCĂL
British Topics
Editura Eurostampa,
Timișoara 2000, 318 p.

Pentru mulți dintre cei care studiază în cadru instituționalizat limba și literatura engleză, lucrările de cultură și civilizație sunt, poate, un domeniu mai puțin familiar, și asta se întâmplă cu siguranță nu numai din dezinteresul cititorilor, dar și din cauza insistenței aproape exclusive pe domeniile limbii și literaturii în defavoarea celorlalte. Adresată în primul rând studenților, completând cursul pe care Reghina Dascăl îl predă studenților anului I al Facultății de Litere, Filozofie și Istorie din cadrul Universității de Vest din Timișoara, *British Topics* reușește, prin multitudinea datelor oferite în cele puțin peste 300 de pagini, și prin modul seducător al exprimării, al reordonării și analizării acestor informații, să micșoreze considerabil prăpastia creată între studiul limbii și literaturii și al celui cultural în general, afiliindu-se părerii care susține importanța criteriului interdisciplinar în demersul educațional, și nu numai.

Cele patru capitole ale lucrării, *The English Nation or the Britannic Salad Bowl, How Strange a Country? Monarchy and Parliament, The Thatcherite Years* și *New Labour, New Britain*, propun o analiză diacronică a felului în care a luat naștere și s-a modificat în Marea Britanie ideea de națiune, stat, imperiu, și, în paralul, a evoluției în cadrul relației stabilite între două concepte de real interes general, acela de Britishness vs. Europeanness, precum și noua modalitate prin care politica dusă în ultimii ani de Partidul Laburist își propune constituirea efectivă a demersurilor pentru o reală integrare europeană. Discursul autoarei, deși echilibrat din punctul de vedere al spațiului acordat fiecărui capitol și al modalității obiective de abordare, așează în centrul atenției problema identității, de altfel o supratemă a secolului 20, a unui melting-pot generalizat la nivelul întregii Marii Britanii, dialectica margine-centru, unitate-diferență, îmbinarea "ciudată" (după cum însăși o numește) dintre regimul monarhic și cel democratic, toate strâns relaționate și în egală măsură determinate de modificările de natură teritorială, politică, economică și, implicit, socială și culturală, survenite în ultimii ani.

Cel de-al treilea capitol, dedicat regimului Margaret Thatcher, este analizat din dubla perspectivă a avantajelor și dezavantajelor pe care măsurile economice și politice din această perioadă au afectat societatea britanică. Personalitate controversată a lumii politice britanice, Margaret Thatcher oferă suficiente date pentru o discutare destul de amplă a perioadei în care aceasta a fost prim-ministru. În acest demers Reghina Dascăl recurge și la un discurs de factură feministă asupra impactului și modului în care politica "Doamnei de Fier" a angrenat elemente feministe în proiectele sale politico-economice și în consecințele sociale ale punerii lor în aplicare.

Aceste măsuri nasc însă, la rândul lor, noi probleme, contradicții și inegalități, dintre care foarte interesante mi s-au părut cele care semnalează relația Margaret Thatcher-cultură și pe cea Margaret Thatcher-feminism. Datorită reducerii considerabile a subvențiilor, cultura este pusă în această perioadă între paranteze, de altfel familiare. Este încă o dată învinsă de tehnocrație și de nevoile strict materiale. Intelectualii se simt marginalizați, rolul culturii le pare și este desconsiderat, atitudine care dă naștere cunoscutei forme de protest prin intermediul scrierilor ficționale ori eseistice. Este o perioadă în care se scriu articole virulente la adresa guvernării: M. Arnold, *Culture and Anarchy*, cu varianta "Culture OR Anarchy" a lui R. Williams din *Culture and Society, 1780-1950)* și romane ce construiesc universuri similare celor din romanele scrise în țările aflate sub nefasta conducere comunistă: Kate Pullinger, *When the Monster Dies*, ori Michael Dibdin, *Dirty Tricks*. Articolele și romanele contestă deopotrivă dreptul la existență al unei lumi care nu înțelege ori ignoră în mod conștient importanța rolului culturii în dezvoltarea vieții umane în general și a echilibrului statal în particular.

Relația Margaret Thatcher-feminism este paradoxală și contradictorie. Deși asistăm la o perioadă de creștere și intensificare a activității și rolului femeii în sistemul social, politic și economic, totuși sistarea sau reducerea subvențiilor, declinul din sectorul manufacturier, creșterea orelor de muncă au afectat mai cu seamă femeile necăsătorite și singure responsabile de creșterea copiilor, iar încrederea pe care Margaret Thatcher o manifestă cu privire la rolul major al familiei și concepțiile sale conservator-tradiționale au făcut-o să respingă homosexualismul. Discursul Reghinei Dascăl nu se oprește doar la aceste considerații, alunecând și pe panta binecunoscută psihanalizei.

Este semnalată și analizată totodată și reticența regimului Thatcher cu privire la implicarea reală în comunitatea europeană, precum și modificările formale și de conținut survenite pe scena politică britanică o dată cu venirea la putere a regimului Blair. Tony Blair și Partidul Laburist manifestă un interes real pentru deschiderea Marii Britanii spre europenizare, încercând reconcilierea valorilor tradiționale cu un nou model identitar, care să permită redimensionarea ideii de Britishness și Europeanness, nu în funcție de criteriul deprecierii și superiorității coloniale, ci în termeni de diferență (cf. Pia Brînzeu, **Corridors Of Mirrors**). Pierderea totală sau parțială a influenței politice și economice și procesul crepuscular pe care le suferă imperiul britanic, accelerarea fenomenului imigrationist din fostele teritorii ocupate, conflictele rasiale și inter-etnice impun redimensionarea și redefinirea coordonatelor identitare. Referendumurile, încurajarea procesului de devoluție, deși discutabilă, politica nouă abordată de Partidul Laburist, apariția și utilizarea intensă a unor concepte precum "The Young Country" și "The Third Way", dorința de incorporare a Convenției europene pentru drepturile omului în sistemul legislativ britanic, toate urmăresc o încercare cât se poate de realistă de a ține pasul cu o Europă aflată și ea în plin proces de transformare și redefinire, mai ales după căderea regimurilor comuniste și noua împărțire a sferelor de influență.

Cartea Reghinei Dascăl însăși se înscrie prin demersul său, prin problematica abordată și prin calitatea formală și de conținut a discursului propus, în spațiul mai larg al unor noi redefiniri culturale impuse de transformările politico-economico-sociale survenite în ultimii ani.

Proze de Cătălin Mihuleac

Muzică în cont

Fiindcă banca "Credit moldav" mergea strălucit și deponenții prosperau, Valeriu Mîrza din Dorohoi, județul Botoșani, se hotărî să depună și el ceva într-un cont, că n-o fi mai fraier. De ce alții să prospere, și el nu?

Se grăbi astfel să depună la bancă ce avea el mai scump și mai scump. Un Compact Disc cu muzică lăutărească.

- Poate dau lovitura! – gândi, în fața soției, Valeriu Mîrza.

Banca "Credit moldav" își continua cursa turbată și – peste trei luni – Valeriu Mîrza deținea în cont un CD cu muzică de "Pink Floyd".

– Nu-i rău pentru început! – gândi, în fața soției, Valeriu Mîrza.

Peste alte trei luni, în contul deponentului Mîrza strălucea un CD cu muzică de Wagner. Se-nțelege că banca "Credit moldav" își saluta din galop concurenții.

– Dacă dă Dumnezeu și treaba merge tot așa, ne îmbogățim! – gândi Valeriu Mîrza, pupându-și sănătos nevasta.

Avea gura aurită, pare-se, pentru că dobânzile băncii ieșeau din albie. Ca o consecință firească, deponentul Mîrza găsi în cont, la scadență, un CD cu muzica unei formații de îngeri. Fragezi și de-o cuminție astrală.

– Ce-ar fi să scot îngerii din cont? – cugetă norocosul de el.

*

Norocosul de el scoase îngerii din cont și-i cără acasă, c-un taxi. Mai întâi, ca să destindă atmosfera, îl întrebă:

– Care mai e treaba prin Ceruri?

Acasă, văzându-i pe îngeri destinși, îi îndemnă:

– Cântați, bre băieți, ceva frumos de prin părțile voastre, că eu și femeia asta a mea facem azi o cărută de ani de când ne-am luat cu acte.

Și îngerii s-au pus pe cântat cerește, ca prin părțile lor. Sunetele ieșeau înaripate din gura lor, fofilându-se pe fereastra deschisă, îndreptându-se fâlfâind spre cer, la cuibul lor.

*

Pe la o bucată de vreme, pe fericitul Valeriu Mîrza îl cam luă de cap băutura. Și-ncepu să năzuiască spre un alt gen de muzică, mai... cum să zic? Mai...

Și le lipi îngerilor de frunte câte o bancnotă sănătoasă, întrebându-i cu smerenie:

– Bre băieți, dar ceva muzică lăutărească nu știți?

O lovitură cu secole

Deasupra familiei Bulai își făcea veacul o genă de neam prost. Toți cei unsprezece frați Bulai erau niște penali. Fiecare avea câte o specializare infracțională: unul făcea trafic cu dolari înverziți cu clorofilă falsă, altul se dedicase contrabandei cu creiere de patrimoniu.

*

În scurt timp, cei unsprezece frați Bulai deveniseră atât de importanți, că președintele Americii le aducea, în week-end, cafeaua la pat. Și alți șefi de state le-ar fi adus cafeaua la pat dar, ghinion! Mulți pretendenți, puține cafele.

*

Într-o tragică dimineață, pe când pregătea cu mâna lui delicioasele sângerete din sânge financiar proaspăt, al cincilea Bulai călcă pe o inimă ascuțită, făcu infecție și muri. Lacrimi universale.

Într-o tragică seară, o mână criminală turnă trei picături de "Led Zeppelin" în cina muzicală a celui de-al nouălea Bulai. Al nouălea Bulai muri otrăvit. Lacrimi pleonastice.

Al doilea Bulai își pierdu viața în ambarcațiunea sa, zdrobit de stâncile vârstei de 30 de ani. Al doilea Bulai era principalul traficant de vârste false de pe planetă.

*

Și-n timp ce Bulai brothers se ocupau cu muritul, academicienii ce le scriau biografia remarcară un fenomen de-o splendidă ciudățenie.

Anume că, imediat ce un Bulai se cărăbănea să facă trafic de pene false pentru îngeri, talentul său infracțional se împărțea la ceilalți Bulai, rămași în viață.

"Bulai brothers" se împuținau, dar suma talentelor penale le rămânea intactă.

Prin acest mecanism straniu, acei Bulai încă vii deveneau posedați de-o și mai violentă energie penală, moștenind și vocația ticăloasă a celor prematur dispăruți.

*

Dumnezeu a stabilit ca la începutul Mileniului Trei să rămână pe Pământ un singur Bulai. Ultimul Bulai.

Era canalia "number one" a planetei și marii șefi de state îl consultau când se poticneau în activitatea profesională.

*

Ultimul Bulai este autorul celei mai mari lovituri din istoria planetei noastre.

Ultimul Bulai a avut ideea ca marile puteri să livreze către statele slab dezvoltate un secol douăzeci second-hand, în locul unui secol douăzeci și unu original, nou.

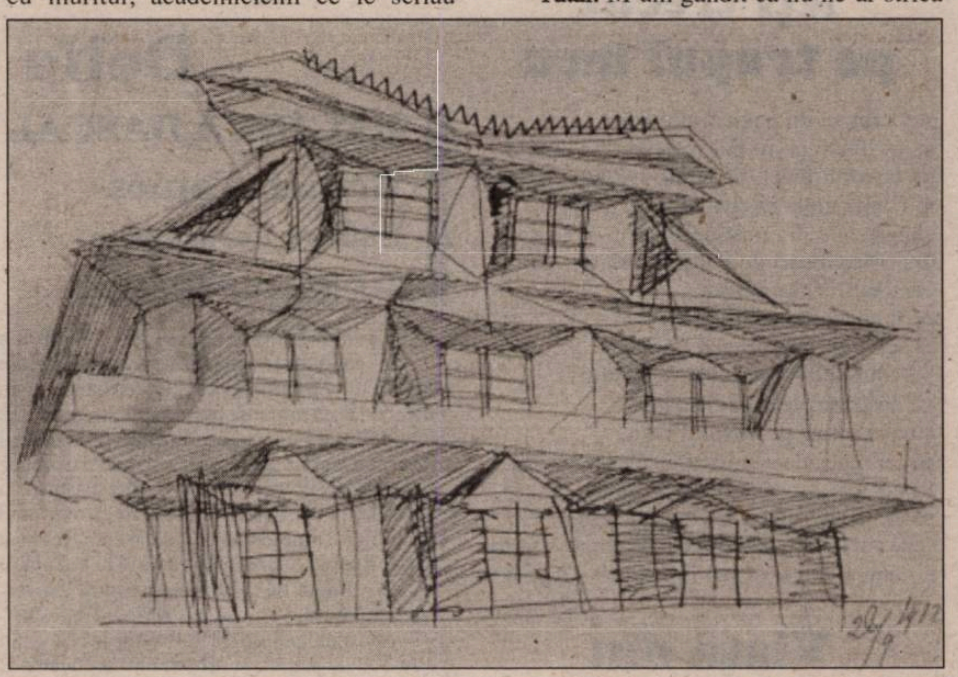

Telecomanda de femei

Cu două zile înainte ca fiul cunoscutului matematician Grig Iegan să împlinească 16 ani, între cei doi avu loc o discuție frugală.

Tatăl: Sașa, tu ai o prietenă?

Fiul: Am...

Tatăl: Din tonul tău rezultă că ți-ai dori... hm... un salt valoric.

Fiul: Ție nu-ți pot nimic ascunde...

Tatăl: Totuși, te așteaptă examenele capitale. Nu prea este timp de fete... hm...

Fiul: Îmi cunosc responsabilitățile, papa.

Tatăl: Ți-o spun ca-ntre bărbați: goana după femei este flagelul sexual al secolului nostru.

Fiul: Tu știi mai bine. Ești divorțat, deci te pricepi.

Tatăl: Trebuie să fug la facultate, am ore. Pa! De ziua ta o să-ți cumpăr un cadou frumos.

*

Tatăl: La mulți ani, Sașa, măi bărbate! Uite, cadoul pentru tine! Să-l folosești cu chibzuință.

Fiul: Ce-i drăcovenia asta, tată? Nici nu știu de unde se apucă.

Tatăl: E o "telecomandă de femei", Sașa. Hai, să vezi cum funcționează! Maricica, vino aici!

Fiul: Maricica? Cine-i Maricica?

Tatăl: M-am gândit că nu ne-ar strica o slujnică. Maricica e fată cu greutăți, fără multă școală. De lângă Săveni, județul Botoșani. Apropie-te, Maricica!

Fiul: Ea e Maricica?

Tatăl: Întocmai. Dezbracă-te, măi-fato. Așa, dă-ți bulendrele. Inclusiv chiloții. Mai repede, că nu ești pe toloacă. Buuun!. Acum, așază-te pe canapeaua din colț!

Fiul: E sfioasă, papa. Mai bine m-aș întoarce cu spatele.

Tatăl: Menirea slujnicii e să slujească. Buuun! Imediat vei vedea la ce e bună "telecomanda de femei". Este o invenție japoneză, după cum ai bănuit.

Fiul: Viața ar fi pustie fără japonezi. Pe cât sunt de galbeni la piele, pe atât sunt de cenușii la creier.

Tatăl: Indubitabil! Privește, ce simplu funcționează telecomanda. Apeși pe tasta "Volum sâni" și sânii Maricicăi noastre se măresc sau se micșorează, după preferință. O vrei cu buze senzuale? Perfect! Apeși butonul pe care scrie "Buze".

Fiul: Ce e aici?

Tatăl: Aici e tasta pentru talie, iar dincoace pentru culoarea și volumul părului. Hai, butonează!

Fiul: Extraordinar, papa! Privește, acum Maricica e o brunetă tunsă scurt. Alelei, iar acum e o blondă platinată!

Tatăl: Să manevrezi atent culoarea roșcat. Dacă o faci prea roșie la păr, s-ar putea să ia foc. Au fost cazuri, mai ales în Irlanda.

Fiul: O să fiu atent, papa.

Tatăl: Uite, dacă apeși aici, poți să schimbi numele fetei, în caz că cel actual te incomodează. Știi, uneori numele de Maricica devine nepotrivit.

Fiul: Uite, am transformat-o pe Maricica în Marie, cu accent parizian. E splendidă Marie.

Tatăl: E momentul s-o afli, Sașa. În cele mai multe Marie este inclusă și o concentrație de Maricica. Dacă vrei să-i modifici zâmbetul, apasă țumburucul ăsta. Bravo, Strengarule, i-ai făurit un zâmbet hiperbolic.

Fiul: Papa, e superb cadoul tău!

Tatăl: Cadoul ideal pentru un băiat de 16 ani.

Fiul: Totuși, mi-e puțin milă de Maricica noastră. Cred că se simte penibil în timp ce noi o modelăm cu sârg.

Tatăl: Sașa, Sașa... Doar nu-ți închipui că japonezii dorm în mocasini, măi omule?! Subiectul feminin – Maricica, în cazul de față – se transformă fără să-și dea seama de asta. Aici e marea artă. Aici e tehnica japoneză, bărbate.

Fiul: Incredibil, papa, câte combinații de buze, coapse și sânii pot exista sub Soare!

Tatăl: Nu-i puțin lucru să plămădești cu propriile-ți mâini femeia dorită la un moment dat. Când te simți în stare să dobori munții, butonezi un pic telecomanda și te poți bucura de o roșcată debordând de energie. Dacă ești epuizat, după o serie infernală de ecuații și integrale, butonezi telecomanda și poți savura o blondă odihnitoare.

Fiul: Papa, o să pot face dragoste cu toate femeile ieșite din imaginația mea, grație telecomenzii?

Tatăl: Desigur, Sașa. Singura mea pretenție este să iei bacul cu zece.

Babeta criminală

Cadavrul celebrului comentator sportiv Costi Mocca a fost cules dimineața, din cartierul Giulești.

Într-un buzunar al vedetei Costi, Poliția a găsit cutia neagră. Conform unor ordine secrete, fiecare vedetă TV era obligată să poarte asupra sa cutia neagră, care înregistra ultimele fraze premergătoare accidentelor fatale. Cutiile negre din dotarea vedetelor le imitau la scară redusă pe cele din dotarea aeronavelor. Menirea lor era aceeași.

*

Cutia neagră demonstra că vedeta Costi fusese atacată prin suprindere. Primise o lovitură neașteptată și lesinase instantaneu, aidoma telespectatoarelor sale când el – cancerul Costi – umplea micul ecran cu soarele lui personal, care-l slujea ca un sclav.

Prin urmare, cutia neagră dezvăluia doar o scurtă serie de întrebări ale ucigașului, întrebări rămase fără răspuns, firește.

"Rămâneți în continuare cu emisiunile noastre, ai?

Cei de la Dinamo **au posesia** mingii, ai?

Deasupra stadionului s-a abătut o **aversă de ploaie,** ai?

Jucătorii noștri și-au **adus aportul,** ai?

Arbitrul pare să aibă o **alcoolemie de unu la mie,** ai?

Întrebările proveneau din laringele unei femei, de vârsta a treia probabil. Laringele unei bătrânele. Ttțt!

Cuvintele, rostite din vârful plămânului, călcau coada unor lovituri iuți, necruțătoare, aplicate starului Costi. Atât de repede se succedau cuvintele, că păreau izvorâte din vârful umbrelei.

*

Cântărind micul monolog al bătrânicii criminale, inspectorii de Poliție au remarcat prezența unor pleonasme. Grele ca pietrele de moară.

De pildă, "Rămâneți în continuare cu emisiunile noastre". "A rămâne în continuare" este un mare pleonasm. Un pleonasm TV.

Bătrâna rostise apăsat tocmai pleonas-

mele preferate ale comentatorilor sportivi. Iar Costi Mocca era comentator sportiv. Chiar cel mai mare.

Șeful Poliției și-a dat seama cine era bătrânica ucigașă. A pus mâna pe telefon și a cerut o convorbire cu Ministerul de Interne.

*

Ministerul de Interne a fost de acord ca bătrâna Limba română să fie arestată. Desigur, doar ea putea fi criminalul.

Bucurându-se din sirene, dubele Poliției au înconjurat blocul de garsoniere unde locuia "Limba română". În timp ce bătrânei i se montau cătușele, un sergent-major nu s-a abținut și i-a zis câteva de la obraz:

– Mișcă-ți hoitul, babetă sângeroasă. Oi fi fost tu pe vremuri cineva, dar acu' nimeni nu mai dă două parale pe tine.

*

Înainte de a lua loc în boxa acuzaților, "Limba română" a întrebat, potrivindu-și cochet pălărioara:

– Este liber?

Avocatul acuzării a prezentat instanței cadavrul ciopârțit al vedetei Costi.

Avocatul apărării a prezentat instanței trupul plin de cicatrice al bătrânicii. Fiecare dezacord, fiecare pleonasm lăsase urme adânci pe corpul chinuit al doamnei "Limba română". Unele răni continuau să sângereze.

*

Instanța a condamnat ucigașa la 1.000 de ani pușcărie grea. O rudă bogată - "Limba franceză" – a plătit, însă, cauțiunea.

Din arestul Poliției, bătrâna "limba română" a ieșit hotărâtă nu-i mai pese de nimic. Poate că era vremea să-i lase alteia locul. Poate venise timpul să se retragă la o mănăstire.

Am vizitat-o pe bătrână. M-a întrebat dacă doresc o licoare bahică și eu am putut plasa gluma mea de forță:

- Distinsă doamnă, la mine "bahic" vine de la Bach, nu de la Bachus.

A râs și mi-a spus că tocmai își completa un formular de emigrare în Canada.

Atunci am scos la iveală cadoul pe care i-l adusesem: icoana veche a unei metafore bizantine.

Bătrâna și-a făcut cruce, sărutând icoana. M-a-ntrebat: – Crezi, tinere, că nu-i totul pierdut?

Urmare din pagina 17

Note despre "omul recent" (10)

justification comes to an end." Este, altfel spus, piesa centrală a "societății decente" în viziunea lui Margalit, așa cum, pentru Montesquieu, sentimentul onoarei fusese suportul psihologic central al guvernării monarhice, iar virtutea suportul celei republicane.

Că suprimarea sentimentului *subiectiv* de umilință este criteriul veritabil al unei societăți decente a devenit ideea centrală a întregii teorii postmoderne a statului. Drepturile nu mai sunt deduse din natura individului generic, ci din multiplicitatea indefinită a sentimentelor de frustrare și umilință la care fiecare cetățean, pretinde teoria, este îndreptățit să le declare, revendice și impute. Statul, potrivit acestei teorii, este dator să răscumpere prin discriminări pozitive efectele, presupuse reale, ale acestor revendicări de umilință. Individul nu mai este definit printr-o natură, suport al unor limitări numite datorii și al unor garanții numite drepturi. El este acum definit printr-o instabilă referire la sentimentele sale de frustrare. Resentimentul, așa cum a prezis Nietzsche, a devenit baza oricărei morale publice recepte. Orice inegalitate este interpretată ca nedreptate. Orice calificare este resimțită și reclamată ca o discriminare. Orice judecată – o afirmație de putere. Orice diferență – o incitație la asuprire. Suspiciunea că cineva domină și asuprește este fondul ultim al sensibilității politice postmoderne. Când îl citești pe Locke se simte că garanțiile instituționale cerute de teoria liberală nu erau servile: omul liberal se simțea chiar și atunci, în condiții de inegalitate, egalul tipului de om căruia căuta să îi îngrădească expansiunea socială arbitrară. În timp ce omul recent are suspiciuni, pentru că are în primul rând resentimente – el se simte discriminat chiar și acum, în condiții de perfectă egalitate liberală. Știe oricine că suspiciunile reprezintă semnul omului care se simte inferior. Dacă omul modern, liberalul, era *naturaliter* egalul omului premodern – aristocratului –, omul postmodern, adică omul recent, se simte fără putință de scăpare victima puterilor de orice fel – fapt care probează tenacele său complex de inferioritate. Numai cine este inferior poate resimți orice inegalitate ca pe o nedreptate și orice judecată de valoare ca pe o demonstrație de forță. Legitimitatea omului recent este nulă – de aceea suferă în el cu atâta intensitate *umilința*: sentimentul că orice mic dezechilibru al egalității absolute îl denunță, îl pune în chestiune, îi face viața un infern, îl jupuiește de viu. Sau egalitate absolută – exprimată ca *fairness*, ca *decency* –, cu sensul de eradicare a oricărui sentiment subiectiv de umilință, – este poziția adoptată de postmodernii care se cred liberali; sau moarte oricărei stări de fapt, exprimată sub forma acaparării aparatului de stat prin politici de supraveghere socială strictă – este poziția adoptată de zelatorii ideologiei corectitudinii politice și ai multiculturalismului militant politic: aceasta sunt sursa și formele radicalismului politic postmodern.

1 "Ideologiile secolului al XX-lea erau universaliste, umaniste și modelate de intelectuali; ideologiile de masă din Asia și Africa sunt particulariste, au caracter instrumental și sunt create de conducătorii politici. Forțele motrice ale vechilor ideologii erau egalitatea socială și, în sens mai larg, libertatea. Aspirațiile subîntinse de noile ideologii sunt dezvoltarea economică și puterea națională" (Daniel Bell, «La fin de l'idéologie. Vingt-cinq ans après», tradus de Françoise Malrey, in : *La fin de l'idéologie*, traduit de l'américain par Emmanuelle Baillon, Presses Universitaires de France, 1997, pp. 56; 362).

2 Că diagnosticul cel mai original al cărții lui Fanon este identificarea *umilinței* ca sursă a radicalismului este opinia lui Daniel Bell (*La fin de l'idéologie*, ediția citată, p. 382).

În căutarea identității pierdute

Eugen Bunaru

Mai zilele trecute mă aflam, turist ocazional, în clasica stațiune bănățeană, Băile Herculane. Probabil "căldura mare" va fi fost vinovată, de mi-am uitat, într-o seară, o carte și o pereche de ochelari (moșteniți) la unul (din fericire nu prea "scump") dintre cochetele restaurante ce întesau pitorescul orășel de la poalele Domogledului.

Cu sufletul doldora de îndoieli, a doua zi am pornit-o, de dimineață, impulsionat, totuși, de speranța să-mi recuperez obiectele pierdute. Culmea întâmplării, așa s-a și... întâmplat. Cartea și ochelarii mă așteptau cuminți pe o masă, în biroul nici nu știu cui: al responsabilului de local? al patronului? Știu doar că, încă pe pragul ușii, mi-a venit inima la loc, când am recunoscut, aș zice, mai degrabă, când mi-a "sărit" în ochi titlul provocator al cărții: "Fiecare avem sub pat niște fotografii de care ne este rușine". De adăugat ar mai fi că ea, cartea, era cu atât mai prețioasă (pentru mine), fiind "dotată" și cu o dedicație din partea autoarei, nimeni altcineva decât distinsa, apreciata scriitoare – poetă, prozatoare și eseistă – prietena noastră, Rodica Draghincescu.

Am pomenit aici toate astea pentru că, în timp ce mulțumeam, – nici nu știu cui – patronului sau responsabilului de local, pentru acest oarecum imprevizibil gest de corectitudine, m-am surprins gândindu-mă la cât de inofensivă, ca tentație de însușire... frauduloasă, va fi fost, va fi fiind, iată, obiectul cărții, cartea de literatură autentică, de poezie, în speță, atunci când el/ea "cade", bunăoară, în mâinile unei, de altfel, simpatice și atrăgătoare chelnerițe. Presupun că o va fi răsfoit ispitită de titlu apoi, deziluzionată de-a nu descoperi, între copertele cărții, nimic din ceea ce promitea pervers – gen Sandra Brown! – tocmai titlul cu pricina, nu-i va mai fi rămas decât alternativa gestului de corectitudine deja amintit: înapoierea cărții. Poate fi, mă... consolam, și această opțiune "axiologică", un anume fel de apreciere pozitivă: prin ignorare, prin respingere. Depinde cine și de ce respinge! Fără îndoială – și abia de aici, între întâmplarea banală în sine și substanța cărții regăsite, cred eu, lucrurile se leagă de minune – fără îndoială, zic, fetișcana în cauză nu va fi bănuit, nici măcar o clipă, că ea însăși, domnișoara chelneriță, făcea parte vie, autentică din chiar lumea cărții Rodicăi Draghincescu. Din acea lume, fascinantă și totuși – dar din cu totul alt unghi de abordare! – provocatoare, a scenetelor, a scenariilor, a melodramoletelor, a "re-înscenărilor", cum (i) le numea, inspirat, poemele, în prezentarea sa de pe copertă, criticul Mircea Mihăieș. Căci una dintre dimensiunile valorice ale acestei cărți excelente de poezie (poate, după mine, cea mai bună a autoarei) pe care, în puținele mele rânduri, doresc să o remarc, este aceea a unui lirism nu doar de frondă poetică, (desigur, în sensul ei major), a unui lirism nu doar autentic "nefeminin" ci, mai ales, – în firească relație cu aceste "date" – o dimensiune a unui lirism care-și propune să "denunțe", să demitizeze universul în care ni se derulează, zi de zi, viețile. Cel mai adesea stupide, stridente în și prin kitschul, prin banalitatea și cenușiul lor, cel mai adesea sufocate, înecate (viețile noastre) într-o – zice poeta – "planeitate confuză" dar totuși, în felul lor, unice, irepetabile, aceste vieți, prin poezia lor indicibilă, ignorată de chiar noi înșine. E aici, dincolo de maniera "rea", dură, fără menajamente a tratării poetice, o sugestie, o deschidere înspre sensuri și conotații existențiale grave.

Există în poemele Rodicăi Draghincescu o adevărată tehnică, o adevărată stilistică a de-nudării, a dilatării într-o stranie mișcare filmică, a punerii în scenă a unei întâmplări sau alteia, a unui personaj sau altuia, până la urmă a unui destin sau altuia, decupate toate din multitudinea caleidoscopică a universului cotidian, în toată cenușia, jalnica, grotesca, dar, uneori, în chiar tragica lor nuditate. Ni se precipită, astfel, pe dinainte, o lume hibridă, atinsă parcă de morbul unei maladii necunoscute, o lume fojgăitoare, a unei periferii sociale, morale, spirituale, o lume care, dincolo de desfășurarea de evantai a "profesiilor", a ocupațiilor diverșilor protagoniști lirici, rămâne, în fond, mereu într-o acută, într-o stridentă, într-o tragi-comică lipsă de identitate ce amintește, uneori, de lumea personajelor lui Caragiale.

Iată, aproape la întâmplare, doar câteva versuri a căror elocvență pledează de la sine: "Ești frumoasă (merci) nu zău pot să te sărut în următorul tunel, zise nicu jandarmul din maglavit..."; "doamna a leșinat ca altădată (și Mitică i-a pus dulceață pe cap)"; "la mănăstire e banchet de noapte"..., ca și această halucinantă prezentare a chiar identității fără identitate: "deschid ușa gării și mă prezint: PE MINE MĂ CHEAMĂ ZBÂRCEA".

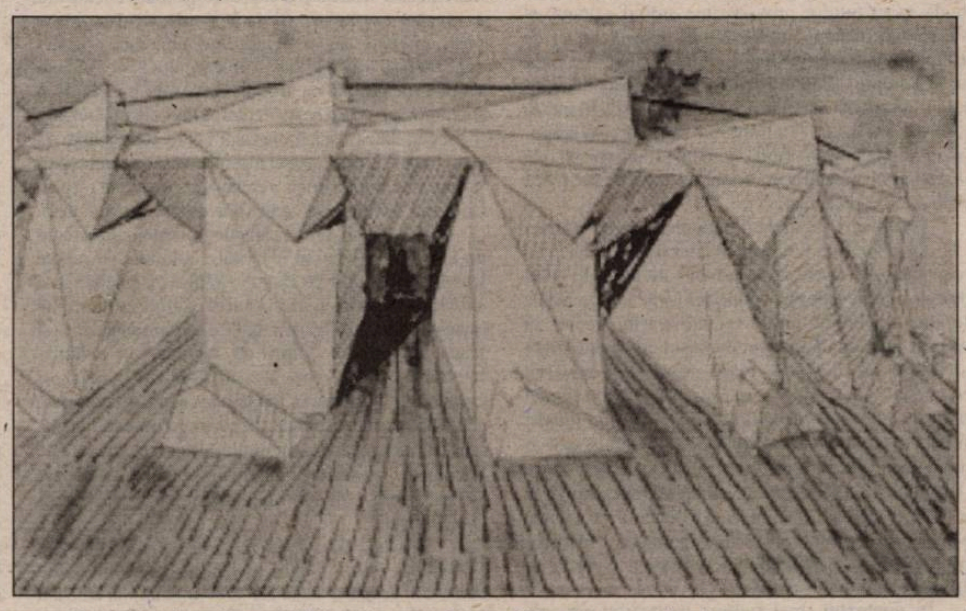

Ilustrații din albumul "Shaping the Great City. Modern Architecture in Central 1890– 1937.

Tropicele discursului (2)

Mihaela Anghelescu Irimia

Odată cu punerea în evidență de către Giambattista Vico a uriașelor energii depozitate în omul primitiv – sistematic ignorate în secolul luminilor – se produce o profundă eliberare a conștiinței europene. Este concluzia lui Hayden White, pentru care neîndoielnica superioritate a speței, în copilăria sa, constă în aceea că oamenii luau notă de cele din jur exclusiv *metaforic*. Trăind *în* metaforă, ei nu distingeau între adevăr și eroare, clivaj intervenit odată cu dezvoltarea cunoașterii *ironice*. Refuzul secolului rațiunii de a credita pe deplin straniul, diferența, excepția trădează incapacitatea de a credita propriile forțe onirice. Agenda romantică cu care Vico anticipează, la 1725, manifestele poetice închinate cultului copilului, al non-europeanului, al tânărului visător – al *iraționalului* de un fel sau altul – pare a sugera mai curând teama decât siguranța în progres a unui secol nebun după ordine, dar după o ordine înjumătățită ca posibilități și realizări.

Cu un motto din *Civitas Dei* a Sfântului Augustin, în care, într-o formulare acum celebră, ni se arată cum lucrurile fără semnificație de la sine se întrețes cu cele semnificative, White purcede la explicarea mecanismului de *satanizare* a sălbaticului. În esență, este vorba de *autodefinire prin negație* – strategie extrem de prolifică și de eficientă în polemicile "culturale", de pildă în conflictele între comunități naționale, partide politice, categorii sociale sau profesionale. Când nu știm ce este "civilizația", putem ușor găsi exemple de ceea ce nu este. A se vedea clasarea la nivel subuman a "sălbăticiei" în epoca ingineresților manevre melioriste proiectate ca soluție definitivă. Or, observă tropologul culturii, o cultură dată nu este nici mai mult nici mai puțin puternică decât forța de convingere cu care îl poate determina pe cel mai slab dintre membrii săi să ia drept adevăruri ficțiunile sale. Sau, urmând butada hegeliană, miturile sunt o formă de viață îmbătrânită.

Treptata demitologizare a "sălbăticiei" și "barbariei" coincide cu despațializarea "sălbaticului". În locul pădurii, al deșertului sau al junglei – zone nedomesticite ale lumii fizice – se profilează spațiul interior(izat). Aici vor fi valorizați și omul civilizat și primitivul în variante secularizate nu mai puțin semnificative, de pildă în triada freudistă supraeu-id-ego. O minuțioasă discuție a toposului *sălbaticului*[1], în contextul edificator al departajării între *civilizat*, *sălbatic* și *barbar*, se însoțește cu exemplificări paradigmatice pentru cultura noastră europeană. Gândirea ebraică, pentru care sălbăticia se fundamentează pe temeiuri morale, cea greacă, pentru care corupția sau poluarea speciilor duce la aceeași jalnică dezordine *hybristică*, doctrina creștină, care propovăduiește grația ca salvare sunt, fiecare, trepte către modelul modern înfiripat în Evul Mediu creștin.

Trei sunt factorii securizanți ai acestui fel de a fi *modern*, adică *acum* și *aici*, așa cum este el modelat de ethosul creștin: securitatea sexuală (garantată de instituția familiei), securitatea subzistenței (prin intermediul instituțiilor politice, sociale și economice) și mântuirea (asigurată prin diligențele Bisericii). Tot ce cade în afara acestui perimetru securizant evoluează sub semnul unui categoric "nu". Or, "sălbaticul" răspunde exact tuturor provocărilor ordinii căutate: el este sexual instabil, imprevizibil, agresiv, lipsit de instituții reglatoare ale vieții cotidiene și ignorant, dacă nu de-a dreptul sfidător în materie de curățenie sufletească. În varianta masculină, el se prezintă foarte adesea ca *magician*, în cea feminină, ca *vrăjitoare*, suprapunându-se cu mai venerabilii demoni, draci, spirite rele – locuitori ai unui teritoriu trasat de o creștinătate încă fertilizată de păgânism.

Pe scurt, sălbaticul este chintesența ultimei degradări umane, mai ales din pricină că nu e conștient de starea *păcătoasă* în care trăiește. Aflat "dincolo de bine și de rău", el încalcă legile fundamentale ale unei comunități cu universal(ist)ă întemeiere în cer(uri). Dar, odată început procesul de dezintegrare a valorilor medievale – etapă ce se suprapune cu fenomenul renascentist – se lansează un nou model cultural, întemeiat în valorile *libertății individuale*. Sălbaticul devine, treptat, obiect de invidiat, sursă de admirație, formă de justificare și întemeiere! Se produce o "mântuire" a sălbaticului în paralel cu redescoperirea valorilor clasice, a învățăturii antice, a naturii ca ambient ce invită la trăire trupească. Sălbaticul capătă o înfățișare apropiată până la suprapunere cu cea a faunului, a satirului, a silenului antic.

În contextul unei culturi ireversibil urbane, sălbăticia este legiferată drept condiție a locuitorilor spațiului din afara orașului. El nu este *politicos*, în accepțiunea originar stabilită de *polis*, nu este *civilizat*, tocmai pentru că nu aparține cetății, pe scurt, nu este *urban*. Îl putem găsi "la țară", victimă a haosului de care s-a departajat, în mod exemplar, cetatea *ordonată* după modelul *cosmic*. În mod evident *Civitas Dei* este un astfel de îndreptar etic-metafizic, cu inconfundabile virtuți civilizatoare. Asociat cu imagini păgâne ale unui *libido* scăpat controlului, sălbaticul dezvoltă, în pragul lumii moderne, calitățile care îl vor legitima ca tip uman pizmuit în contra interdicțiilor oficiale.

Se naște, cu alte cuvinte, *primitivismul modern*, doctrină radicală clădită pe respingerea valorilor centrului tradițional elenic-iudeo-creștin. Sunt idealizate grupurile neafectate de civilizația acreditată, de pildă "asprul, durul nordic" (în contrast cu "civilizatul meridional"), "bardul gotic" (în contrast cu prototipul "poeta vates" vorbitor al unei limbi "ca un fagure de miere"!), orientalul poligam (în contrast cu sexual ordonatul european). Percepută ca un set de reguli *constrângătoare*, aceleași care fuseseră admise și

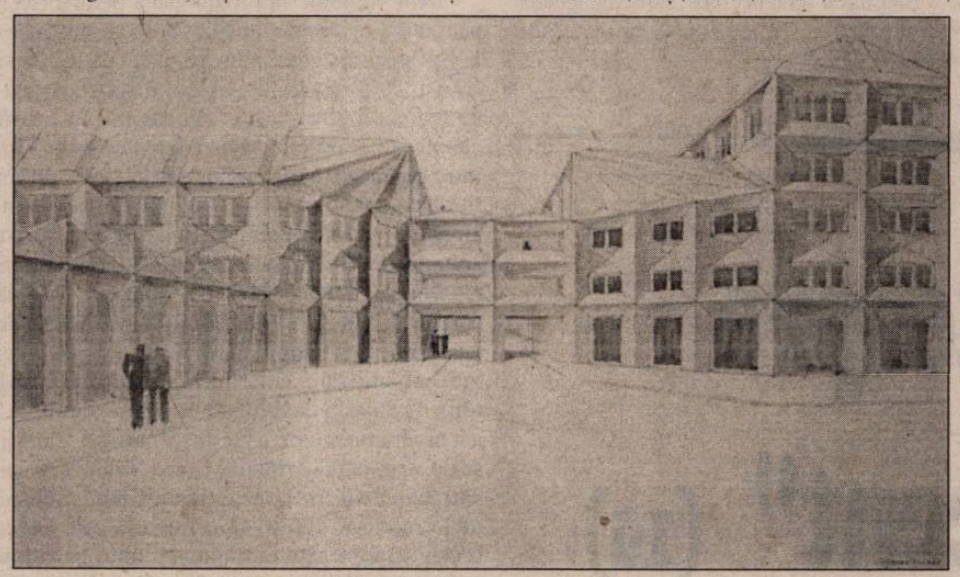

recomandate ca *stabilizatoare*, civilizația este "demascată" ca pervertire a generoasei *naturi*, aceasta din urmă reabilitată acum în noi scenarii arcadiene populate de păstori și păstorițe care își dosesc cu rost rafinamentul urban în spatele unei bine jucate sălbăticii-barbarii *chic*.

Toate acestea sunt de pus pe seama caracterului profund *schizoid* al speței, afirmă peremptoriu Hayden White. Avem cu toții *două personalități*, lucru față de care, ca oameni moderni, nu ne (mai) putem ascunde. Nu constata Montaigne că, provinciali și etnocentrici, "civilizații" lui francezi nu aveau ochi pentru *alteritate*? Că, mulțumiți până la ultima limită de propriile limite, nu puteau ieși din prejudecățile unei întotdeauna liniștitoare inerții? Că, orbi la "barbaria" de acasă, erau, precum lupul din poveste, înzestrați cu ditamai ochii, pentru a vedea mai bine paiul din ochiul *celuilalt*?

Perceput ca *altceva*, sălbaticul a sfârșit, în mod firesc, într-unul sau în celălalt spațiu al *alterității* metafizice după care s-a ordonat, tradițional, cultura europeană. El a fost fie omologat *apocaliptic* (ca exemplar al perfecțiunii de la finele spațio-temporale ale acestei lumi imperfecte), fie clasat *demonic* (ca imagine de coșmar abil infiltrată în filmul coerenței noastre apărată cu tot soiul de strategii comunitare și individuale). Rezultă, de aici, ficționalitatea exemplară a acestui exemplar! Și iată și câteva eșantioane postiluministe ale modelului: comunismul primitiv analizat de teoria marxistă, lumea alternativă a visului citită prin gramatica freudistă, voința de putere a supraomului nietzschean. Pentru White, ele sunt reluări, în modernitatea clasică, ale celor trei factori securizanți stabiliți de cultura Europei medievale: subzistența (prin procurarea bunurilor), regularitatea sexuală (prin instituția familiei), salvarea (prin putere supraumană).

O "tropicalizare" a sălbaticului așteptam oricum de la un teoretician al identității culturale pe repere tropologice. Iată-l pe Hayden White discutând tema *sălbaticului nobil* ca *fetiș*. Obiect natural, cultural sau imaginar învestit cu puteri magice sau spirituale, fetișul joacă importante roluri de mediere în relațiile interumane, indiferent că leagă sau separă indivizi ori comunități. Fetișizarea implică reverență, devoțiune, cult, chiar forme patologice de adeziune necondiționată, cum se întâmplă în atitudinile intolerant rasiste, de pildă în declararea unei *umanități sălbatice* – strategie de justificare a altor strategii subsumate unei tactici exclusiviste.

Tropicalizați ca *metafore*, "sălbaticul" și "sălbaticul nobil" sunt concepte utile și necesare bunăstării grupurilor sociale. De o importanță crucială se dovedesc metaforele mai ales atunci când un grup social se confruntă cu fenomene care eludează sau dejoacă așteptările normale ale experienței cotidiene. În mod similar, devin absurde practicile culturale care violează tabuurile consfințite de cadrele de referință morale ale unei comunități. Funcție de asemenea abateri de la norma ordonatoare se plăsmuiesc *imagini* menite fie a sancționa anormalul, fie a recompensa normalul agresat. Acesta este mecanismul *tropicalizării* – am spune noi – *bipolare* a sălbaticului.

Categorisiți ca subumani, dezumanizați și chiar reificați, "sălbaticii" din Lumea Nouă, "descoperiți" de europenii descinși pentru a se instaura ca stăpâni, populează *polul negativ* al taxinomiei astfel inaugurate. Admirați și chiar pizmuiți pentru starea de cosmică armonie cu un cadru natural nealterat de ritmurile frenetice ale lumii achizitive a stăpânilor, ei pot căpăta statut de locuitori ai *polului pozitiv* al aceluiași clasament. Or, *dialectica* pe care o implică departajarea axiologică a unuia și aceluiași eșantion uman este de natura intimă a *metaforei* ca *trop fundamental*. Ca metaforă propriu-zisă, el este un trop al *continuității* – sălbaticii sunt, totuși, oameni, ca atare, îi vom "salva", recuperându-i prin convertire religioasă. Ca metonimie, acesta este tropul *contiguității* – sălbaticii nu sunt asimilabili, ca atare îi vom extermina. Ambele seturi de procedee satisfac nevoia de *ordine*, fiind rezolvări ale tensiunilor dintre "noi" și "ei".

Indiferent de strategia adoptată, distincția din fundal rămâne aceeași. În numele unei inevitabil etice priviri asupra semenilor, tragem linia de despărțire între *umanitatea normală* și *umanitatea anormală*. Pe prima coloniștii porniți, în vest, spre malul de dincolo al Atlanticului sau, în est, spre Pacific o vor descrie drept colaborantă, inteligentă, controlată – rasa *albă*. În cea de a doua vor vedea o lume încăpățânată, obtuză, nemaleabilă – rasa *roșie* sau *galbenă*. O chestiune de perspectivă, firește. Dar White ne avertizase din capul locului că se va ocupa de tropi ca modalități universal umane de a decupa universul, fapt întru totul confirmat de plasarea metaforei la baza tropicalizării cunoașterii. Ni se pare că în conjuncția caracterului profund uman al metaforizării cu specificul cultural al selecției operate prin metaforizare rezidă o bună parte din forța demonstrației sale.

Același proces de *trans-port imaginar* îl interesează și în analiza fină făcută, sub titlul *Tropicele istoriei*, capodoperei lui Vico. Anticipator al lui Hegel, Marx, Nietzsche, Dilthey, Freud, Lévi-Strauss, napolitanul nostru stabilește un câmp distinct al sondării fenomenelor sociale și culturale, în contrast cu cele naturale. Principiul *verum ipsum factum superscript*[2] guvernează primul, în timp ce principiul numit *certum* dă nota definitorie a celui de al doilea câmp. Or, coroborând teoria vichiană cu tropologia lui White, rezultă că metaforizarea lumii este un proces sancționabil la nivelul lucrurilor făcute de om, având, totodată, bază fizică în principiul care reglează veracitatea universală a judecăților speței. Mai simplu spus, fiecare comunitate (sau chiar fiecare individ) își *con-figurează* lumea potrivit valorilor locale moștenite, asimilate, promovate – potrivit unui patrimoniu cultural specific –, dar o face *și* ca reprezentant al umanității ca atare – potrivit patrimoniului cultural al speței.

De altfel, identificarea în gândirea lui Vico a unui consecvent *principiu hermeneutic* este cea mai directă reluare a celor de mai sus. Pentru autorul *Științei noi* limbajul însuși pune la dispoziție cheia interpretării fenomenelor culturale, el viind atât ca proză discursivă cât și ca expresie poetică. Prin operații de receptare pasivă, prima dublează lumea reflexiv, prin mimetică oglindire. Creativă, cea de a doua confiscă lumea la nivelul conștiinței. Ambele, însă, sunt *alternative* la lumea dată, originând în "*logica poetică*" *a metaforei*. De aceea, cei patru tropi – metafora, metonimia, sinecdoca și ironia – sunt, în esență, tropul generic al transportului imaginar, metonimia și sinecdoca fiind rafinări ale metaforei, iar ironia, reversul ei.

Evoluția de la bestialitate la umanitate este, pentru Giambtattista Vico, instalarea *limbajului tropologic*, cu punctul de maximă potență în formele pozitive ale metaforei. Convers, ironia caracterizează căderea din starea poetică maximă – o cădere dură precum starea postlapsariană. Respectând schema vichiană, vârstei zeilor îi corespunde tranziția de la metaforă la metonimie, vârstei eroilor, trecerea de la metonimie la sinecdocă, iar vârtsei umane cea de la sinecdocă la ironie. Metaforic – cum altfel? – am putea spune că se înlănțuie, descendent, copilăria, maturitatea și decadența speței, că, în aceeași linie a declinului, tipului poetic i se succed tipul eroic și cel uman, că tipurile de societate corespunzând acestora sunt cel teocratic, aristocratic și democratic, că rațiunea care le guvernează este divină, respectiv naturală și civilă, iar scrierea folosită este hieroglifică, respectiv imaginativă și vulgară. Este evident de ce Vico a exercitat o enormă influență asupra revoluției romantice la nivelul gândirii, deci (și) al expresiei – al figurilor de concept și de stil.

O substanțială trecere în revistă a teoriei foucauldiene încununează această splendidă *apologia pro figura*. După Hayden White, marea contribuție a lui Michel Foucault este descoperirea *bazei lingivistice* a unor concepte precum cel de *om*, de *societate* și *cultură*. Odată acceptată ideea că acestea nu se referă la lucruri ("*les choses*"), ci la formule lingvistice ("*les mots*"), științele umane nu pot fi decât captivele *modurilor figurative ale discursului*. Ceea ce este totuna cu a spune că ritualurile conceptualizate de comunitățile umane sunt, în fond, *strategii mitice*. Or, a susține acest punct de vedere înseamnă a respinge corespondența dintre "ordinea lucrurilor" și "ordinea cuvintelor" – iluzia paradigmei clasice –, instaurând, în schimb, cuvintele ca lucruri ele însele. Înseamnă, adică, a vedea în cuvinte realități solide, pline, nu delegate ale realității. Înseamnă a opta – romantic – pentru *limbajul adamic al metaforei originare*.

Așa am decoda analiza lui White la *Cuvintele și lucrurile* lui Foucault. Urmând cu consecvența nedezmințită din întreaga sa operă teoretică o schemă perfect sustenibilă, tropologul discursului/culturii ne regalează cu o ultimă discuție pe marginea celor patru figuri. Codificare cartografică a lumii, originara *metaforă* stabilește *continuitatea* teritorială a similitudinii prin raportare la diferență. Deplasare nominală, conform etimonului elin cu care este botezată, *metonimia* este o strategie poetică acreditată în secolul al XVIII-lea, prin care pot fi reduse la statutul de funcții ale unei alteia entități *contigue* (de exemplu partea pentru întreg). Descoperire a *diferenței* în secolul al XIX-lea, *sinecdoca* stabilește alteritatea nu numai spațial (între entități distincte), ci și temporal (în interiorul aceleiași entități, percepută ca identitate supusă schimbării în timp). Formă a decadenței secolului al XX-lea, *ironia* este lecția mallarmeană, care ne învață că lucrurile există pentru a trăi în cărți.

De aceea *viața* însăși se cuvine a fi tratată ca *text*, *lumea* fiind reprezentată în *cuvinte*. Or, exorbitanta privire critică care a înghițit lumea figurând-o ca text a dus la "momentul absurd" în care, socotește Hayden White, se află teoria literară. Nu mai credem în Dumnezeu, în tradiție, în cultură, în civilizație, în "literatură". Credem, în loc, în *text ca analog al Ființei*, ca *antiteză a Ființei*, ca divinitate, spirit, *noumenon*. De la structuralista bifurcare saussuriană a limbajului în *langue* și *parole* s-a conchis că textul *qua* sistem de semne poate – *metaforic* – denumi orice: cultura (ca la Lévi-Strauss), literatura (Jakobson), mintea (Lacan), teoria semnelor (Barthes). Interpretarea fenomenelor culturale ca act de citire a semnelor îi apare tropologului firească. Ceea ce nu poate, însă, admite este ideea că nu comunicăm decât semne, nu sens, că *figurarea* a devenit *figurație*, totul fiind, ca atare, arbitrar. În fața derrideenei declarații că jocul liber al limbajului este totul tropologul culturii conchide trist: sunt *triste tropicele* culturii ca pure semne.

Dar poate că umanismul european modern și-a apărat legitimitatea tocmai prin convingerea că lucrurile nu sunt niciodată ceea ce par a fi, ci doar manifestări ale unor esențe numenale. De unde și nevoia de lectori privilegiați, capabili a ne iniția. S-ar fi inventat, altminteri, Hayden White?

---

1 Vezi contribuția lui Hayden White în. Edward Dudley și Maximillian Novak, *The Wild Man Within: An Image in Western Thought from the Renaissance to Romanticism*, University of Pittsburgh Press, London, 1972, discutată pe larg în articolul nostru "Sălbaticul din noi", în "Orizont", no. 1 (1416), 20 ian. 2000, p. 22.

2 Cei interesați își pot procura date suplimentare din articolul nostru "O istorie contrarie a ideilor" apărut în nr. 2 (1417), 17 feb. 2000, p. 23, și care prezintă lucrarea lui Sir Isaiah Berlin, **Against the Current: Essays in the History of Ideas**, The Hogarth Press, London, 1979

Conceptul de "mentalitate" la Mircea Eliade

Robert Lazu

Frecvent întâlnit în scrierile lui Mircea Eliade, conceptul de mentalitate are o capacitate explicativă redutabilă, a cărei origine se află în temeiul său filosofic. Explicitându-l, vorm arăta că lectura filosofică aplicată operei eliadiene nu este – cum crede Sergiu Tofan[1] – o "tratare parțială" între multe altele, ci e singura lectură integrală (și universală) a operei în discuție. Pentru început vom prezenta câteva fragmente semnificative în care conceptul de mentalitate este folosit ca o "cheie" explicativă eficientă.

În *Alchimia asiatică* (București, 1934), studiu ce se înscrie în contextul cercetărilor de istoria științei întreprinse de M. Eliade, tânărul indianist demonstra aplicând o nouă metodă "că alchimia chineză și indiană nu sunt științe empirice, nu sunt pre-chimii, ci tehnici mistice, soteriologice"[2]. Relevantă pentru noi este explicația dată coexistenței celor două specii de alchimie, una "mistică" iar alta "naturistă": "S-ar putea ca ele să corespundă unor *structuri mentale diverse* (subl. R. L.): cea dintâi mistică și transcendentă, cealaltă laică și naturistă"[3]. Probabil că cele mai prețioase menționări ale conceptului de mentalitate apar în *Cosmologie și alchimie babiloniană* (București, 1937), lucrare de istoria științei în a cărei introducere suntem avertizați că "a fost gândită și scrisă ca un capitol preliminar dintr-o operă mai întinsă, privind *evoluția mentală a omenirii* (subl. R.L.)"[4]. Ni se atrage atenția și asupra revoluției pe care metoda utilizată "e chemată s-o introducă ea în înțelegerea evoluției mentale omenești"[5], metodă care face posibilă interpretarea unitară a întregii istorii a umanității:

"Într-adevăr, prin fiecare nouă descoperire fundamentală, omul nu-și lărgește numai sfera cunoașterii empirice și-și reîmprospătează mijloacele de trai – ci descoperă un nou nivel cosmic, experimentează un alt ordin al realității. Nu descoperirea metalelor, ca atare, este faptul care a provocat *saltul mental* (subl. R.L.) – ci «prezența» metalelor, prin care omul ia contact cu realități necunoscute sau rămase nesemnificative până atunci. Cu alte cuvinte, metalurgia – ca și agricultura etc. – provoacă *sinteze mentale* (subl. R.L.) care modifică radical condiția umană, modificându-i imaginea sa despre cosmos. Sintezele acestea mentale depășite sau adulterate de descoperirile ulterioare, sunt adevărați factori ai evoluției psihice și spirituale omenești. Și locul e cu atât mai important de subliniat cu cât știința modernă a neglijat cu desăvârșire semnificația cosmologică și valoarea de experiență a acestor descoperiri. Nu e vorba numai de un nou instrument în lupta pentru existență – ci de relevarea altui Cosmos, ale cărui niveluri și ritmuri erau până atunci inaccesibile omului. «Revelația» aceasta trebuie înțeleasă în sensul etimologic al cuvântului. Omului i se «deschide» un nou nivel cosmic, în care pătrunde în mod concret, experimental. Prin «prezența» metalelor alături de om, bunăoară, omul descoperă mijlocul magic de a stabili corespondență cu «cerurile metalice» sau cu matricea pământului în care au «crescut» minereurile. Simpla intervenție a metalului în experiența umană îi modifică radical structura modificându-i întreaga sa *sinteză mentală* (subl. R.L.) privitoare la Cosmos"[6].

Sintetizând întreaga concepție eliadiană referitoare la evoluția mentală a omenirii, fragmentul citat mai sus dă seamă de unitatea gândirii autorului nostru, care ni se înfățișează în ipostaza de teoretician al mentalităților. Incursiunile sale în câmpul istoriei științelor și regulilor din perioada indiană (1929-1931) și cea imediat următoare erau cauzate, în primul rând, de necesitatea ilustrării "evoluției mentale omenești". Abia prin *Traité d'histoire des religions* (1949) Eliade își va asuma definitiv condiția de istoric al religiilor, până atunci tinzând mai degrabă spre cea de istoric al mentalităților. În fond, cea din urmă "specialitate" nu a fost niciodată abandonată; *Historie de croyances et des idées religieuses* (3 vol., Paris, Payot, 1976-1983) poate fi înțeleasă și ca o istorie a evoluției mentale a umanității.

Nici din *Mitul reîntregirii* (București, 1942) – eseu în care autorul și-a propus "o analiză mai lungă a temei «biunității» divine și a «totalizării» atributelor divine"[7] – nu lipsește conceptul de mentalitate. Modificărilor și alterărilor legendelor Sfântului Sisoe, survenite conform "legii degradării fantasticului", li se oferă următoarea explicație: "Când masele inculte, care au primit și au amplificat legendele Sfântului în luptă cu Diavolița, au uitat sensul primordial și semnificația metafizică a acestui conflict – l-au modificat în conformitate cu *capacitatea lor mentală* (subl. L. R.) și spirituală"[8]. De asemenea, în *Comentarii la legenda Meșterului Manole* (București, 1943), degradarea și uitarea sensului originar este pusă pe seama modificărilor mentale: "Valoarea lor (a perlelor – n. L.R.) estetică și economică s-a desprins mult mai târziu, când sensul metafizic primordial a început să fie uitat, datorită anumitor revoluții care au avut loc în *viața mentală a societății europene* (subl. L.R.)"[9]. Reținem că "legea degradării fantasticului", una dintre cele mai valoroase contribuții eliadiene în domeniul filosofiei culturii, e asociată cu modificările mentale în cadrul unei relații de tip cauză-efect.

Și în fragmentul următor Eliade ni se înfățișează în postura de teoretician și istoric al mentalităților: "(...) *istoria vieții mentale a omenirii* (subl. L.R.), departe de a fi o evoluție, e străbătută de un ritm al degradării și al morții intuițiilor fundamentale; și că această descompunere lentă a unor *sinteze mentale* (subl. L.R.) întru nimic inferioare sintezelor care au urmat poate fi reconstituită în etapele ei mai importante"[10].

În *Traitée*... ne întâlnim din nou cu conceptul vizat, într-un pasaj cu care încheiem șirul exemplificator: "Pentru moment, să considerăm fiecare document – rit, mit, cosmogonie sau divinitate – drept o hierofanie; cu alte cuvinte să încercăm a-l considera ca o manifestare a sacrului în *universul mental* (subl. L.R.) al celor care l-au primit"[11].

Remarcăm faptul că interpreții preocupați de sensul operei lui Eliade "încearcă să-l descopere plecând doar de la exegeza operei sale de filosof al religiei"[12], Sergiu Al-George o abordează "din perspectiva gândirii indiene"[13], inaugurând una dintre cele mai fertile direcții interpretative. După ce mai întâi a arătat că "ceea ce Mircea Eliade a descoperit în cultura indiană a fost fenomenul Yoga și că, plecând de aici a înțeles întreg ansamblul"[14], eruditul indianist a demonstrat sistematic că cele mai importante concepte utilizate de Mircea Eliade în demersul său hermeneutic au corespondenți analogi în metafizica hinduistă. Nu trebuie să înțelegem că am avea de-a face cu un european indianizat. Cu obiectivitate, Sergiu Al-George a descris "reacția împotriva Indiei"[15] care l-a marcat pe Eliade, deși acesta "s-a format ca filosof al culturii în lumea indiană, ceea ce a condiționat o optică – cum au remarcat R. Pettazzoni și J. Masui printre alții – o perspectivă orientală în propriul său domeniu de cercetare"[16]. Chiar dacă el nu a renunțat niciodată la Weltanschauung-ul occidental[17], în gândirea sa "India va continua să-și marcheze prezența, nu atât în obiectul cât în esența demersului său teoretic"[18]. Înscriindu-ne alături de Sergiu Al-George în aceeași orientare exegetică, vom evidenția corespondentul filosofic indian existent în Yoga-darsana al conceptului de mentalitate.

Cea mai precisă definiție a metafizicii Yoga ne-o oferă Patanjali: "Yoga este oprirea modificărilor minții" *(Yoga-sutra*, I, 1: *Yogas citta – vrtti – nirodhah)*[19]. Pentru a o înțelege este necesară o succintă expunere a doctrinei în a cărei context își află semnificațiile.

Yoga-darsana postulează existența a două principii atemporale: *Purusa* (Sinele, Spiritul) și *Prakriti* (Natura, Firea). Suferința umană, temă majoră a culturii hinduiste, începe odată cu actul așa-numitei "ignorante metafizice" (skr. a*vidya)*, ignoranța care constă în "a lua ce-i neetern, impur, dureros și ne-Sine, drept etern, pur, plăcut, Sine" (*Yoga-sutra*, II, 5: *Anityasuci -, duhkhanatmasu nitya - suci - sukhatmakhyatirayidya)*[20]. Din acest moment "zero" un straniu raport ia naștere între *Purusa* și *Prakriti*. Motivul și originea respectivului raport sunt probleme pe care metafizicile Samkhya și Yoga le consideră insolvabile în actualul stadiu al cunoașterii umane. Totuși, este posibilă descrierea acestuia în limbajul simbolic propriu tradiției indiene, cum aflăm de la Mircea Eliade care-l citează pe Patanjali: "(...) tot astfel cum o floare se reflectă într-un cristal, inteligența (skr. *buddhl)* îl reflectă pe Purusa"[21]. Ignoranța constă în a-i atribui cristalului proprietățile florii. Aceasta este "relația iluzorie" (skr. *upadhl)* pricinuită de o "corespondență simpatetică" (skr. *yogyata)* între cunoscător (skr. *drastr)* minte *(skr.* citta), ultima fiind aspectul instrumental al Naturii. Eliberarea are loc în momentul în care "modificările mentale" (skr. *citta-vrtti)* sunt suprimate (skr. *nirodhah)*, fapt care permite autocunoașterea Sinelui (skr. *Purusa)* și înlăturarea legăturii iluzorii dintre acesta și natură (skr. *Prakriti)*. Sprijininduse pe exegeza tradițională a tratatului *Yoga-sutra*, Gheorghe Jurj precizează că mintea (skr. *citta)* este "un mediu ce se transformă după intrarea în acțiune a diferitelor sale funcții *(manas, ahamkara, buddhl)* și structuri *(vrtti)*. (...) *Citta* nu cunoaște, cunoașterea este în permanență a Cunoscătorului *(drastr)*"[22]. Cunoscătorul e unul din numele date lui *Purusa*, indicând o anumită ipostază a Spiritului.

După cum am văzut, Eliad vorbește adesea în scrierile sale despre "evoluția mentalităților" sau de "revoluții ale mentalității", formulări care amintesc de "modificările mentale" (skr. *citta-vrtti)* cunoscute și analizate în Yoga-darsana. Proba cea mai concludentă în sensul similitudinii conceptului eliadian de mentalitate (structură mentală) și cel hinduist de *citta-vrtti*, am găsito într-un fragment din însemnările sale intime, "gândite, notate și transcrise în India"[23]:

"Versul al doilea din manualul lui Patanjali definește astfel țelul și sensul Yogăi: *Yoga cittavrtti nirodha*. Nirodha nu înseamnă distrugere nici dispariție, ci «barare», izolare, fixare. Astfel că definiția lui Patanjali se poate traduce *Yoga* e [activitatea prin care se obține] *barajul* [sau fixarea] *stărilor psihice*. O serie de lămuriri sunt indispensabile pentru a lumina pe de-a-ntregul sensul și implicațiile acestui pasagiu. Mai întâi, nu trebuie confundată expresia «stări» sau experiențe «psihice» cu «sufletul». Acesta din urmă e un principiu autonom, neantrenant în nici o experiență mentală și pe care Yoga (îl) caută să-l «realizeze» adică, să-l posede conștient și global, iar nu numai să-l întrevadă sau să-l implice.

Diferența aceasta calitativă dintre mental și spiritual, pe care *Yoga-sutra* o accentuează și o discută neîncetat, e potentă tuturor filosofiilor hinduiste (așadar cu excepția buddhismului) și se remarcă istoric în literatura post-vedică. E un punct capital în înțelegerea doctrinelor indiene.

Fixarea *stărilor mentale* (subl. L.R.), cu alte cuvinte suprimarea experienței psihice, suprimarea *dinamicii mentale* (subl. L.R.) – e de asemena un motiv general indian. (...) Acest absolut, imposibil de atins prin experiența psihosenzorială, e sufletul, *Purusha* din *Yoga-sutra*. El e potent în orice om, dar conștiința prezenței lui e întunecată. Yoga, prin bararea, fixarea și neutralizarea *experiențelor mentale* (subl. L.R.) – afirmă posibilitatea de a atinge concret (aceasta nu înseamnă senzorial, ci efectiv imediat) autonomia și autoconștienta sufletului. Starea aceasta e deasupra oricărei ierarhii. Ea e țelul"[24].

După ce în prima parte a analizei sale Eliade a tradus *vitta-vrtti* prin "stări psihice", în a doua parte el echivalează respectiva sintagmă cu cea de "stări mentale" sau "dinamica mentală". Este astfel evidentă transpoziția (traducerea) operată de autorul nostru, *vitta-vrtti* trecând în vocabularul metafizicii indiene în vocabularul eliadian sub forma conceptului de "mentalitate".

Studiile istorico-religioase efectuate de Mircea Eliade capătă semnificații filosofice deosebite[25]. Încercarea de a reconstitui în etapele ei importante "viața mentală a omenirii"[26] poate releva modificările mentalității situată între dureroasele condiționări istorice, pe de o parte, și manifestările hierofanice ale sacrului meta-istoric, pe de altă parte. Deslușim deja conturul unei filosofii a istoriei dublată de o teologie, care, împreună, reprezintă suportul teoretic al morfologiei religiilor practicate de profesorul de la Chicago.

1 Sergiu Tofan, *Mircea Eliade. Destinul unei profeții*, Galați, Editura Alter Ego Cristian & Editura Algorithm, 1996, p. 7.

2 Mircea Eliade, *Alchimie și cosmologie babiloniană*, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 4.

3 Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 38.

4 Mircea Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană, ed. cit., p. 8.*

5 idem, pp. 6-9.

6 *Idem*, p. 9; vezi, de asemenea, p. 48 și pp. 78-79.

7 Mircea Eliade, *Mitul reîntregirii*, în antologia *Drumul spre centru*, alcătuită de Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu, București, Editura Univers, 1991, p. 345

8 *Idem*, p. 359

9 Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*, în *Meșterul Manole*, antologie alcătuită de Magda și Petre Ursache, Iași, Editura Junimea, 1992, pp. 58-59.

10 Mircea Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană, ed. cit.*, p. 13

11 Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, traducere de Mariana Noica, București, Editura Humanitas, 1992, p. 29.

12 Segiu Al-George, "India în destinul cultural al lui Mircea Eliade", în *Arhaic și universal*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 192.

13 *Idem*, p. 193.

14 *Idem*, p. 126.

15 *Idem*, p. 196.

16 *Idem*, p. 172.

17 *Ibidem*. În interviul cu Claude-Henri Roquet, tradus în limba română de Doina Cornea sub titlul *Încercarea labirintului* (Cluj, Editura Dacia, 1990, p. 37), Eliade declară: "Trebuie să precizez că nu am renunțat la conștiința, la așa-zisa Weltanschauung, *a* occidentului".

18 *Idem*, p. 196.

19 Patanjali, *Yoga-sutra*, traducere din limba sanskrită de Constantin Făgețan, cu un comentariu de Gheorghe Jurj, București, Societatea Informația, 1993, p. 19.

20 Patanjali, *op. cit.*, p. 128.

21 Mircea Eliade, *Yoga: nemurire și libertate*, traducere de Walter Fotescu, București, Editura Humanitas, 1993, p. 34.

22 Patanjali, *op, cit., p. 20.*

23. Mircea Eliade, *Erotica mistică în Bengal, Studii de indianistică (1929-1931)*, cuvânt înainte de Mircea Vulcănescu, ediție îngrijită și prefață de Mircea Handoca, București, editura "Jurnalul literar", 1994, p. 162.

24 Idem, pp. 165-166.

25 Scriitorul Alexandru Ivasiuc afirmă că istoria culturii românești îl va imortaliza ca filosof și nu ca istoric al religiilor (vezi Mircea Eliade, *Jurnal, ed. cit.*, vol. II, p. 267). Demersul nostru este rezultatul dorinței de a contribui, în măsura posibilităților, la valorizarea gândirii lui Eliade în sensul intuiției lui Al. Ivasiuc.

26 Constantin Noica afirmă pe drept cuvânt că în opera lui Mircea Eliade "este vorba de viața spirituală a omului de pretutindeni" ("La moartea lui Mircea Eliade", în *Transilvania*, nr. 1-2, 1993, p. 111).

Simptomele celei de-a patra puteri, la juneţe

Marcel Tolcea

Am dorit să scriu despre cartea lui Peter Gross, **Colosul cu picioarele de lut. Aspecte ale presei româneşti post-comuniste**[1], imediat după apariţia ei în seria Media a prestigioasei edituri Polirom. Mai întâi, fiindcă o socotesc un adevărat eveniment editorial, fiind prima lucrare de sinteză despre presa românească post-decembristă, ceea ce îi conferă din start o aură aparte. Al doilea motiv ar ţine de ceea ce s-ar numi în tehnica reportajului "unghiul de abordare", fiindcă autorul — cetăţean american — priveşte realităţile româneşti cu un ochi exigent, exersat în democraţie, şi cu un altul lipsit de prejudecăţile şi zestrea culturală a cercetătorului autohton. În fine, *last but not least*, aş sublinia aspectul pluridisciplinar al cercetării care pune laolaltă în demersul explicativ unelte ale politologiei, sociologiei sau filosofiei. Dar, chiar înainte de toate acestea, cred că principalul merit al cărţii este că ea suscită reacţii, nevoia de nuanţare, de precizare a unor poziţii pe care autorul le propune dintr-o perspectivă mereu atentă la argumente şi — urmare a unui reflex jurnalistic — la necesara neutralitate.

Înainte însă de a trece la analiza propriuzisă a textelor, s-ar cuveni menţionate câteva date despre autor, dintre care cea imediat următoare nici măcar nu figurează în prezentarea de pe pagina de gardă : Peter Gross s-a născut la Timişoara unde a şi urmat primele clase, după care familia a emigrat în Statele Unite ale Americii. Legăturile cu România şi cu Timişoara, întrerupte total în timpul epocii comuniste, au fost reluate imediat după 1989, iar unul dintre fructele acestora este, între multe altele, chiar programul de jurnalistică de la Universitatea de Vest Timişoara, dezvoltat în colaborare cu Universitatea de stat din California – Chico începând cu anul 1992. De fapt, Profesorul dr. Peter Gross, specialistul în Comunicare Internaţională, a fost o prezenţă preţioasă mai în toate centrele universitare româneşti unde funcţionează facultăţi de jurnalism, cu osebire în anii de început ai acestei specialităţi. După cum a realizat programe de *training* şi/sau consultanţă în multe din ţările ex-comuniste — Cehia, Rusia, Polonia, Albania, Belarus, Ungaria sau Georgia —, unde a fost un promotor al ideii de presă democrată şi de curicula universitară adecvată noilor realităţi. A venit, de fiecare dată, cu experienţa sa de cadru universitar împreună cu uneltele teoretice adecvate şi cu cea de publicist, experienţe pe care şi le-a adecvat pe teren. Astfel, a scris pentru învăţământul universitar din România un ABC al profesiunii, de îndată "înfiat" epistemologic în toate centrele universitare, **Culegerea şi redactarea ştirilor** (Editura de Vest, 1993, traducere de Adrian Ştan) iar în colaborare a semnat o introducere în Relaţiile Publice (NIM Pres, Bucureşti). Dacă ar fi să găsesc cuvântul cel mai exact care să îl caracterizeze, aş recurge la unul complet discreditat în România, dar la mare cinste pentru americani : atunci când un om luptă cu tenacitate pentru ideile sale, americanii îl numesc, cu preţuire, un "activist". Şi chiar aş lăsa conotaţia politică a cuvântului să funcţioneze în tihnă, fiindcă Peter Gross a fost şi continuă să fie implicat în bătălia pentru societatea civilă, în bătălia pentru acceptarea şi impunerea valorilor pluraliste acolo unde democraţiile sunt în etape prepuberale. Pentru acestea a militat, din primele zile ale lui 1990, când s-a reîntors în ţară, alăturându-se Grupului pentru Dialog Social, pe de o parte, şi susţinând, pe de altă parte, o intensă activitate publicistică şi de cercetare.

De fapt, cartea de faţă este o culegere a acestor articole risipite în prestigioase reviste de profil sau volume colective. Astfel sunt revistele "Political Communication and Persuasion", "Orbis – A Journal of World Affairs", "Media, Culture and Society" sau volumul **Glastnost and After. Media and Change in Central and Eastern Europe**, în colaborare cu D. Paletz, K. Jakubovitz, P. Novosel.

Avem deci şase articole ce acoperă o perioadă cuprinsă între finele comunismului şi anul electoral 1996. Tematic, articolele se referă la statutul mass-media înainte de 1989, la condiţia presei în perioada imediat următoare (anul romantic al presei, 1990), raportul dintre societatea civilă şi informaţie, la handicapurile presei româneşti şi la relaţia cu politicul/alegerile din 1996.

Primul studiu, *Exerciţii de cinism şi propagandă : lege, legalitate şi corespondenţii străini în România*, face un soi de arheologie mediatică fiindcă analizează rolul şi funcţiile presei româneşti în perioada ceauşistă. Miza cercetării îşi depăşeşte însă subiectul fiindcă se transformă într-o reflecţie asupra raportului intrinsec democraţie – presă liberă. Pretextul reflecţiei este arestarea în România a jurnalistului american Peter Klebnikov de la "The New York Tribune", expulzat după ore de interogatorii şi şicane în spiritul tradiţionalei "ospitalităţi" a Securităţii noastre. Prilej de a face o lucidă şi analitică analiză a mecanismelor propagandei comuniste de partid exercitate prin presă, dar şi de a pune în contrast modelul apusean al presei democratice ori cel incipient destalinizat, cel al glastnost-ului comunist. Faptul că, înainte de prăbuşirea sistemului comunist, în Polonia şi Ungaria, de pildă, apăreau gazete semi-independente ("Gazeta" şi, respectiv, "Reforma") subliniază ecartul imens dintre regimul din România şi cele din ţările vecine geografic/ideologic. Aş mai spune că reflecţiile bine documentate despre Legea Presei din 1974 şi varianta ei din 1977 sunt un folositor *remember* pentru cei care mai au nostalgia îngrădirii libertăţilor de exprimare.

Studiul următor, *Limitarea presei libere în România*, începe cu o frază pe care cercetătorul o va amenda de îndată :

"Jurnaliştii străini şi alţi observatori au atribuit rezultatele alegerilor generale româneşti din 20 mai 1990 — în care Ion Iliescu a câştigat preşedinţia cu 86 % din voturi, iar Frontul Salvării Naţionale (FSN) a obţinut peste 65 % din fotoliile parlamentare — unui regim politic imatur şi unei fraude electorale a FSN." (p. 39)

Principala vină a acestui insucces al forţelor democratice — fiindcă despre acesta este vorba — nu ţine de frauda evidentă, ci s-ar datora absenţei unei sfere publice dezvoltate, capabile să informeze şi, prin aceasta, să educe, opinează autorul. Avem, în această frază-verdict, prima explicaţie a titlului sub care au fost reunite studiile, fiindcă "a patra putere în stat" în România post-decembristă se poate spune fără teamă că s-a născut cu destule debilităţi anatomice, nu doar cu incriminatele sale picioare de lut. Aş opina, în continuarea ideilor lui Peter Gross, că, nativ, presa românească are şi un schelet destul de fragil în care carenţa de calciu ar trebui poate căutată în triumfătorul ei narcisism. Dar, despre asta, mai încolo.

Deocamdată, să reţinem că analistul nu cade în capcana unor pripite autocauţionări şi lamentări pe care intelectualitatea antifesenistă şi opoziţia din epocă le-au profesat într-un unanim lamento mioritic. Gross crede că presa românească nu a fost pregătită pentru enorma sarcină ce îi incumba, aceea de a se transforma într-un vehicul al pluralismului, din mai multe cauze obiective, printre care mai ales pare a fi faptul că nu ar mai fi existat jurnalişti adevăraţi. Fiindcă — explică autorul — Ceauşescu a controlat presa la modul absolut, văzând în ea principalul instrument de propagandă, şi, deci, i-a distrus individualităţile. Acest fenomen ar fi provocat o accentuată mefienţă a opiniei publice care citea printre rânduri, dar prefera, în materie de acurateţe şi credibilitate, posturile de radio străine. Aş nuanţa, la rându-mi, o asemenea concluzie, din cel puţin două motive. Mai întâi, fiindcă principalii artizani ai presei de opoziţie de după 1989 fuseseră "înregimentaţi" în presa de partid ceauşistă (Cristoiu, Băcanu sau Nistorescu, de pildă), iar apoi, fiindcă audienţa enormă de care se bucuraseră Radio Europa Liberă, Deutsche Welle sau Vocea Americii a scăzut începând cu 1990.

În ceea ce priveşte cauzele eşecului electoral, aş adera mai degrabă la modelul de analiză propus de Alina Mungiu în **Românii după '89. Istoria unei neînţelegeri**, unde autoarea analizează tipurile de mesaje pe care diferitele segmente ale societăţii româneşti le lansa în primele luni ale lui 1990 : autoritar, xenofob, demascator, contestatar, moralizant, mistic, "în oglindă", generator de teamă. Dintre acestea doar mesajele contestatar şi moralizant veneau dinspre opoziţie şi, ambele, aveau două handicapuri majore : primul era ilogic, nerealist şi impopular, iar al doilea era înţeles doar de o elită extrem de restrânsă, o elită morală[2].

Demersul lui Gross se referă însă mai ales la greşita focalizare a ţintelor de către presă şi arată, cu justeţe, că se poate vorbi despre existenţa a două obiective mediatice. Mai întâi, o anume categorie de presă urmărea obţinerea sprijinului unuia sau altuia dintre partide, în vreme ce a doua categorie miza pe reexaminarea trecutului ideologic. (p. 42) Această taxonomie este şi un bun prilej de a face şi o analiză cantitativă, de a da o imagine asupra canalelor mediatice. Este prezentată şi dinamica dezvoltării presei scrise în paralel cu cea audio-vizuală : la finele lui 1990, apăreau peste 1500 de publicaţii şi, premieră absolută, a fost aprobată în Parlament înfiinţarea a 14 posturi private de televiziune. Ultimele, cu mari lacune în legislaţie şi cu mari probleme de administrare. De fapt, Puterea — consideră Peter Gross — nu a renunţat la ideea de a controla sau măcar de a hărţui sau manipula presa independentă.

Din următorul articol, *Sărmani orfani ai României : societatea civilă şi societatea informaţiei*, nu aş remarca atât dezvoltările teoretice în jurul sintagmei societate civilă, cât mai ales felul amplu în care autorul înţelege să trateze conceptul de informaţie. Astfel, el evită să abordeze un atât de vast domeniu din perspectivă conţinutistică şi preferă să sublinieze preeminenţa funcţiei interrelaţionării, ceea ce face ca tipul de societate să fie definit în funcţie de felul în care este administrată distribuirea informaţiei. Autorul identifică cu precizie cauzele pe care le-aş numi exterioare ale crizei de comunicare în societatea românească din primii ani ai deceniului 9, iar dintre cele indicate de Gross, aş cita aici "lipsa unei politici sau a unei filosofii de reglementare a mass-media, a schimbărilor sistemice, precum şi a garanţiilor legale şi constituţionale privind libertatea presei sau libertatea de a fi informat" (p. 62).

Un asemenea diagnostic se referă la mai multe aspecte deficitare/coercitive ale raporturilor mass-media cu societatea în ansamblul ei, cu puterea politică, cu opinia publică. Dar aş spune că, înainte de dificilele şi previzibilele obstacole exterioare, presa se confruntă mai întâi cu propriile inhibiţii. Or, dintre ele, cred că cea mai gravă este chiar refuzul ei de a statuta profesiunea de jurnalist. Nu neapărat în sens strict administrativ, nu neapărat în sensul accesului la profesiune, ci mai degrabă de a determina o reacţie de solidaritate şi armonizare a celor trei "actori" mediatici : breasla gazetarilor, patronatul şi formatorii (şcolile de jurnalism).

Articolul următor, **România**, este unul cu un accentuat caracter descriptiv şi este mai util publicului străin decât celui român. Aş semnala în treacăt justeţea ideii cu privire la schizofrenizarea limbajului în presa de opoziţie, fenomen ce a condus, inerent, la adâncirea faliei comunicaţionale dintre elite şi restul populaţiei (p. 86).

Mass-media şi jurnalismul românesc în mijlocul tranziţiei este un capitol de substanţă şi se referă la spectrul mediatic românesc în interacţiune cu ceea ce se numeşte "sfera publică". Datele sunt preluate din surse fiabile şi descriu un peisaj mediatic mult mai complex decât am bănui : la începutul lui 1996, în România funcţionau 107 posturi de radio, 678 de societăţi locale de televiziune prin cablu, iar presa scrisă număra aproximativ 1200 de ziare şi reviste. Dar optimismul ce s-ar putea deduce din cifrele de mai sus este repede temperat de Gross care demonstrează că emanciparea presei este doar parţială fiindcă Puterea dispune încă de pârghiile necesare unui control discret dar eficient. (Ceea ce era evident în epocă şi, ar trebui adăugat, nu s-a schimbat prea mult după 1996!) Autorul nu se mulţumeşte însă la a observa doar felul în care funcţiona sistemul de legi, control şi manipulare, ci împinge demersul analitic înspre cauzele profunde. Astfel, el nu socoteşte oportun să găsească circumstanţe atenuante presei româneşti, în ciuda mai multor premise (aparent?) favorabile unei asemenea atitudini. Deşi înţelege foarte bine contextul, deşi îi cunoaşte personal pe majoritatea mandarinilor de presă, deşi ştie cât de greu este, obiectiv, să faci altceva, Peter Gross nu ezită să pună un diagnostic sever : preprofesionalism, părtinire, manipulare. Toate — consecinţe datorate celor cinci cauze pe care el le numeşte, eufemistic, "probleme". Sintetic, ele s-ar referi la absenţa unui simţ clar al valorilor discursului mediatic, la lipsa de respect faţă de audienţă, la convingerea jurnaliştilor cum că ei ar fi descoperitorii adevărului şi nu furnizorii de informaţie şi, în cheie excesivă, la arogarea, de către aceiaşi, a posturii de lideri socio-politici. Sau, într-un limbaj de specialitate, perioada analizată s-ar traduce printr-o deplasare dintre elitism către un populism accentuat având ca principal diagnostic tratarea ştirii ca divertisment.

Despre cum poate fi contracarată această entropie a mediatizării fenomenului social-politic, scrie în ultimul capitol al cărţii, *Giganţii mitici. Mass-media în alegerile naţionale România – 1996*. Încă din titlu, ar trebui să fim avertizaţi asupra unei ironii : "giganţii mitici" nu este o sintagmă valorizatoare ce se impune de la sine, ci una automăgulitoare pe care presa şi-a arogat-o după victoria actualei coaliţii în 1996. Prilej nu de a discuta atât de mult asupra oportunităţii unei atare situări, ci de a confrunta un concept mediatic — agenda-setting — la realităţile româneşti. Încercând o definiţie sumară şi fără a intra în detaliile conceptuale, "agenda" defineşte tot ceea ce percepe, gândeşte şi doreşte un anume segment social, în care "tot ceea ce percepe" este posibil în mare măsură mass-media. Cu alte cuvinte, rolul mass-media nu ar fi doar unul de releu, de transmitere a unei informaţii cu utilitate socială, ci mai ales de formare, iar această formare se manifestă prin efectul de agendă, în timpul campaniilor electorale, în persuasiune politică. Un raţionament doar aparent corect, spune Gross demitizând aserţiuni triumfaliste cu privire la rolul hotărâtor al presei în rezultatul alegerilor din "96. Şi, pentru a-şi susţine scepticismul, nu face altceva decât să recurgă la armele sondajelor de opinie care demonstrau importanţa altor factori dintre care şi comunicarea interpersonală. Sau subliniază slabul impact al canalelor mediatice neaservite PDSR-ului în campania electorală, pentru a concluziona tranşant : "Mass-media nu au fixat agenda alegătorilor în 1996 mai mult decât au făcut-o în 1990 sau 1992" (p.181), poate şi fiindcă agenda mass-media nu a coincis cu cea a publicului. Sau, mai pe şleau spus, din cauză că gradul de profesionalizare al presei nu are nici o legătură cu maturizarea electoratului, cu cantitatea de canale mediatice ori evoluţia suporturilor mediatice.

Sunt, toate acestea, nişte diagnostice severe însă — aşa cum spunea Mihai Coman în pertinentul său studiu introductiv — judecăţile lui Peter Gross sunt de constatare şi nu de valorizare. Iar excesul de care ele ne păzesc sunt, mai ales, prea desele abordări apologetice.

1 Traducere de Irene Joanescu, Editura Polirom, 1999, 190 pp., cu un studiu introductiv de Mihai Coman.

2 Autorul va prelua câteva analize ale Alinei Mungiu în capitole ulterioare lui 1995, anul apariţiei cărţii **Românii după 1989**.

Dragostea în vremea noastră

Dana Crăciun

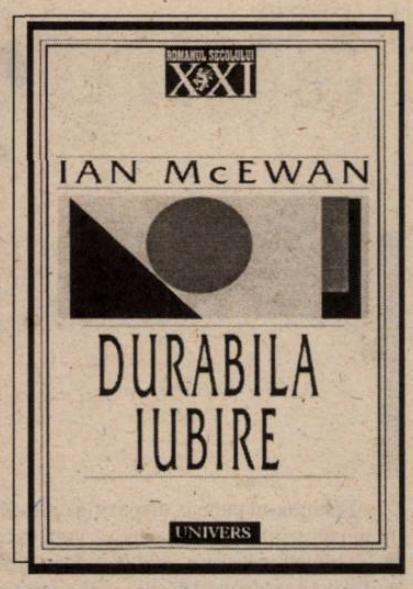

IAN McEWAN
Câinii negri
Traducere, postfață și note de Virgil Stanciu
Ed. Univers, București, 1999, 168 p.

Durabila iubire,
Traducere de Cornelia Bucur
Ed. Univers, București, 2000, 256 p.

La acest sfârșit de mileniu, când "civilizația noastră este blestemată de prea multă sau de prea puțină credință", Ian McEwan are curajul să scrie despre unul din cele mai exploatate subiecte cu putință: iubirea. Atât **Câinii negri** (carte căreia citatul dinainte îi aparține), cât și **Durabila iubire** sunt romane construite din și pe acest sentiment care, din nou citându-l pe McEwan, "are puterea de a transforma și reabilita o viață". În sine, nimic nou sub soare. Puțin obositor chiar pe alocuri. Căci nu numai măreția, ci și coté-ul înlăcrimat-patetic răzbate din istoria înscrisă în rafturi interminabile a acestei nobile trăiri. Și totuși, McEwan reușește să își păstreze demersul departe de orice devieri emoționale, oferindu-ne două cronici diferite ca substanță, dar similare prin faptul că încearcă să caute dincolo de degradarea cotidiană sâmburele nealterat ce ne-ar putea justifica, fie și parțial, existența.

Reușita lor se bazează în mare măsură pe două aspecte. În primul rând, structura narativă e foarte închegată (e ceva ce se pare că britanicii știu să facă foarte bine). Apoi, totul e țesut într-o atmosferă de firesc deloc stridentă, cu toate că uneori poți intui eforturile făcute pentru a o constitui. Relația clasică, într-un fel, asezonată totuși cu ingrediente textuale de mare efect, ce confirmă talentul incotenstabil al autorului.

Câinii negri debutează cu o prefață ce schițează povestea unui adolescent debusolat, fără părinți și doar cu o nepoată la care să țină, ce luptă să se salveze, mai întâi prin învățătură și apoi prin iubire. Primele zece pagini își construiesc un orizont de așteptare aproape frenetic, în care Jeremy, adolescentul nefericit și însingurat, trebuie să fie personajul principal. Detaliile oferite te fac chiar să te aștepți la ceva palpitant, un text dinamic menit să îți confirme bănuielile.

Nimic din toate acestea, totuși. Relativ lent, în continue treceri de la trecut la prezent și de la un punct de referință la altul, aflăm că povestea este de fapt cea a iubirii și mariajului eșuat dintre socrii adolescentului devenit adult, Bernanrd și June Tremaine. Iar cartea este doar o încercare de "schiță biografică" pe care Jeremy o face soacrei sale aflată în pragul morții. Ca întreg, textul e construit din mai multe unități narative, care fie se includ reciproc (cum e cazul "schiței" înglobate în textul propriu zis), fie se îmbină pe același palier, ca niște piese de puzzle, pentru a conferi coerență semantică romanului în ansamblul său.

Firul povestirii ar fi în esență simplu. Îndrăgostiți, proaspăt căsătoriți și proaspăt înscriși în Partidul Comunist, cei doi pornesc în luna de miere prin Europa, imediat după cel de-al doilea război mondial. Relația e zdruncinată de ororile întâlnite în drum, și complet destrămată în momentul în care, la marginea pustie a unui sat de munte francez, calea lui June e tăiată de doi dulăi negri. Silită să privească răul în față și să acționeze pentru a se salva, tânăra soție se rupe de legătura matrimonială, simțindu-se trădată și abandonată de soțul care, în timp ce ea era agresată, desena – destul de prost, de altfel – omizi.

Pentru June, câinii sunt întruparea răului în stare pură, și întâlnirea cu ei îi declanșează resorturi spirituale nebănuite. Întreaga întâmplare dobândește dimensiuni atât de pronunțate, încât nu de puține ori Bernard o bănuiește de înfloriri fanteziste.

Dulăul negru e și numele pe care Churchill îl dădea depresiilor de care suferea din când în când. Dacă un dulău reprezenta o depresie personală, doi ar fi un soi de depresie culturală, generalizată la întreaga omenire. Referirea la Churchill nu e deloc o întâmplare. Marile evenimente ale acestui secol agitat sunt frecvent aduse în prim-planul romanului. McEwan încearcă într-un fel să traseze contururile istorice ale acestei perioade în termenii unei istorii personale, ridicate nu la rang de exemplu absolut, ci la cel de eșantion reprezentativ pentru o anumită epocă și un anumit tip de mentalitate. Câinii negri pot fi răul comunist, de care se dezice aproape în același moment în care își repudiază soțul, dar, la fel de credibil, și cel nazist. Partea cea mai importantă a discuției dintre Bernanrd și Jeremy are loc la "umbra" zidului Berlinului ce stă să se prăbușească. La fel cum încearcă să se prăbușească, dincolo de moarte, de moartea lui June, zidurile de tăcere și însingurare ce i-au despărțit pe cei doi soți. Și dacă e adevărat că mariajul li s-a destrămat, McEwan aproape că îi forțează să marturisească faptul că iubirea lor n-a încetat să existe, în ciuda dulăilor și dezastrelor de tot felul care au bântuit lumea în care au trebuit să trăiască. Finalul oarecum senin al romanului pare să dea o șansă ieșirii – oricât de temporare – a omului din istorie pentru a fi fericit. "... câinii se îndepărtează tot mai mult, devenind pete negre în cenușiul zorilor, pierind de cum intră printre dealurile submontane, de unde se vor întoarce să ne hărțuiască într-o altă zi, undeva în Europa".

Mai puțin ambițioasă ca întindere spațială și temporală, dar mult mai sofisticată din punct de vedere tehnic, *Durabila iubire* (titlu oarecum nefericit pentru o traducere bună altfel) abordează o altă fațetă a iubirii și o altă modalitate de supraviețuire prin sau dincolo de ea. Într-o relatare aproape cinematografică, atât ca joc de viteze și perspective, cât și ca acuratețe, McEwan ne oferă în acest caz povestea unei obsesii ce aproape că distruge o – aparent – durabilă iubire.

În timpul unui picnic, Joe Rose, un tip obișnuit și totuși neobișnuit de norocos în viziunea lui (căci viața îi e mai mult decât confortabilă și relația cu Clarissa ireal de fericită), se trezește în plin coșmar în momentul în care un balon traversează în derivă pajiștea pe care se aflau. Într-un puseu de eroism, mai mulți bărbați din preajmă se reped să se agațe de el încercând astfel să îl împiedice să fie purtat mai departe de vânt cu un copil rămas neajutorat la bord. Doar că, dându-și seama de inutilitatea eforturilor lor, bărbații renunță unul câte unul, dând drumul frânghiilor balonului ce se ridică din ce în ce mai sus. Numai unul nu renunță la momentul oportun, și inevitabil se prăbușește când nu mai are energie să se țină atârnat.

În ciuda acestui început dramatic, romanul nu este despre sentimentele de culpă ale supraviețuitorilor, nici despre tragedia soției și celor doi copii rămași în urma curajosului inconștient, și nici măcar despre misterul care plutește asupra prezenței respectivului în acel loc la acel moment. Este în schimb despre iubirea obsesivă pe care incidentul o declanșează în Jed Parry, unul din cei prezenți, pentru Joe cel fericit și fără griji. Întregul text e conceput ca o relatare și o analiză a acestui anormal – după standardele curente – sentiment, făcute în primul rând din perspectiva lui Joe, la un timp trecut ce îl bănuiești aproape de prezent totuși, dar filtrate și prin conștiința Clarissei uneori, și prin scrisorile pătimașe ale lui Parry. Insistența bolnăvicioasă a acestuia deteriorează raporturile dintre cei doi iubiți până la limita dezintegrării. Clarissa nu pare să poată accepta existența acestui ins desprins parcă dintr-o ficțiune gotică grotesc contemporaneizată.

Acumularea de detalii aparent reci și foarte precise are un efect dramatic incredibil, ce culminează în scena cinei de la restaurant când Parry pune la cale un atentat împotriva lui Joe, și în scena finală în care adevărul iese la lumină și Joe este reabilitat atât în ochii iubitei sale, cât și în cei ai poliției care începuse să se îndoiască de sănătatea sa mentală. Descrierile **slow-motion** au un impact atât de puternic asupra retinei încât aproape că te imaginezi într-o sală de cinematograf sau în fața televizorului urmărind reluarea cu încetinitorul a unei scene pe care vreun detectiv încearcă să o decodeze în deatalii relevante din punct de vedere criminalistic.

Pe de altă parte, cartea e mult mai mult decât un reușit exercițiu de virtuozitate narativă. McEwan reușește să își salveze romanul de unilateralitate, fie ea și una a reușitei tehnice, prin parodierea fină a înseși trăsăturii sale de bază. E ca și cum ochiul camerei de luat vederi s-ar opri din filmat în timpul unei scene și s-ar întoarce spre spectatori luându-le în derâdere credulitatea. După scena tensionată din final menționată înainte, "într-o lume în care motorul sentimentelor îl constituie logica, acesta ar fi trebuit să fie momentul când Clarissa se ridica în picioare, când ne îndreptăm unul spre celălalt și cădem unul în brațele celuilalt cu sărutări, lacrimi, murmure de împăcare și cuvinte de iertare și dragoste. (...). O asemenea logică ar fi fost însă inumană (...) Comprimarea narativă a povestirii, în special în cazul filmelor, ne minte cu finaluri fericite pentru a ne face să uităm că stresul susținut are efect coroziv asupra sentimentelor". Și ce se întâmplă atunci cu aceste sentimente, pe care ni le imaginăm eterne? Cum ne putem dezbăra de stop-cadrele deja clișeizate pe care le moștenim à propos de dragoste și de felul în care ea ar trebui să ne modeleze existența? Cum trasăm prea fina graniță a normalității, și de unde începe intensitatea să fie obsesie și nebunie?

Cartea în sine nu dă nici un fel de răspunsuri. Ultimele rânduri ne lasă suspendați în ceea ce privește deznodământul relației dintre personaje. Anexele însă, căci autorul nu poate, nu-i așa?, să nesocotească până într-atât așteptările publicului său, ne dau parte din răspunsuri. Prima dintre ele, compusă într-un limbaj arid științific ne face o radiografie a sindromului de care suferă Parry și ne liniștește în privința relației dintre Joe și Clarissa. Cea de-a doua, o scrisoare a lui Parry din spitalul în care probabil își va petrece tot restul vieții, ne dă o imagine a ceea ce am putea într-adevăr să numim o dragoste durabilă. Prins în capcana propriei obsesii, Parry pare să nu vrea și să nu poată să accepte realitatea.

Cu tandrețea lor fină răzbătând din paginile scrise impecabil, cele două cărți pot fi văzute ca niște îndemnuri de a scăpa de prejudecățile impuse de tot felul de istorii asupra noastră, și de a vedea dragostea nu ca un clișeu cultural, ci ca un resort ce, în vremea holerei noastre, ar putea avea într-adevăr puterea de a ne schimba viețile.

Antena Pro Helvetia București, Service du Cinéma de Pro Helvetia, Oficiul Național al Cinematografiei și Româniafilm prezintă în luna octombrie 2000:

"Zilele filmului elvețian"

București, Cinema Europa
12-15 octombrie

Cluj, Cinema Arta
20-23 octombrie

Timișoara, Cinema Studio
27-30 octombrie

"Festivalul de film elvețian va prezenta un film nominalizat la Oscarul din acest an (**Beresina**), alături de câteva lungmetraje și scurtmetraje care dezvăluie o cinematografie diversă, interesantă, dar necunoscută la noi. Filmele sunt realizate în ultimii doi-trei ani (cu o excepție), ele fiind, în mare parte, premiate la festivalurile de la Locarno și Solothurn – cele mai importante din Elveția. Ele tratează cu imaginație, uneori cu umor, teme contemporane și sunt convins că unele vor surprinde publicul românesc... **Hell for leather**, de pildă, este o operă rock în miniatură, **Douche froide**, o falsă anchetă TV despre viața intimă a unui cuplu, iar **Jonas et Lila, à demain** — ultimul film al veteranului Alain Tanner — este o neșteptat de proaspătă și de îndrăzneață explorare a tabuurilor sociale".

Alex Leo Șerban
(Critic de film)

Vor fi prezentate 13 filme de ficțiune și documentare. Toate filmele vor avea traducere simultană la cască.

Filmele selecționate:

Summertime/Vacanța de vară
(regia: Anna Luif, 2000, 28 min.)

Hell for leather/Satana în costum de piele
(regia: Dominik Scherrer, 1998, 28 min.)

Hotel Belgrad
regia: Andrea Staka, 1998, 13 min.)

Blush/Scurta întâlnire
(regia: Barbara Kulcsar, 1999, 10 min.)

Douche froide/Duș rece
(regia: Julien Sulser, 1999, 15 min.)

Einladung auf dem Lande/Invitație la țară
(regia: Thomas Hess, 1999, 17 min.)

La eta knabino
(regia: Samir, 1997, 6 min.)

Emporte-moi/Ia-mă cu tine
(regia: Lea Pool, 1999, 94 min.)

Step Across the Border/Pas peste graniță
(regia: Nicolas Humbert și Werner Penzel, 1990, 90 min.)

Beresina
(regia: Daniel Schmid, 1999, 108 min.)

Pas de café, pas de télé, pas de sexe/Fără cafea, fără televizor, fără sex
(regia: Romed Wyder, 1999, 87 min.)

Well Done/Lucru bine făcut
(regia: Thomas Imbach, 1994, 75 min.)

Jonas et Lila à demain/Jonas și Lila după douăzeci de ani
(regia: Alain Tanner, 1999, 120 min.)

Pentru informații suplimentare, vă rugăm să ne contactați la telefon/fax 01/2124979, telefon mobil 092806307, e-mail: phbuc@dnt.ro

Gabriela Tudor
director Antena Pro Helvetia București

Tur de orizont

Echinox-ul pune la dispoziția cititorilor săi un număr triplu (1-2-3), care se vrea excentric ● Întâmplător sau nu, textul Adrianei Todea, intitulat "Același bărbat, dar o altă femeie: deconstructivismul și feminismul", a fost cules pe un calculator, salvat pe o dischetă, deschis pe un alt calculator ● Numai că ultimul nu prea a vrut să-l citească; așa că în loc de ș și ț a pus tot felul de gogoloaie, motiv pentru care pe noi ne-a pierdut de clienți ● Ne-am aruncat privirea pe pagina vecină, unde Ruxandra Cesereanu desenează "Drumul lui Ulise spre pântecele Penelopei" ● Nu-i nouă viziunea erotică asupra călătoriei lui Ulise, dar cea a clujencei e bine scrisă, iar multe idei sunt originale ● Iată fraza din final (iubim finalurile în forță, da...): "Rătăcirea erotică a lui Ulise este, însă, mai completă decât cea a lui Don Juan, căci aheul are acces la toate primejdiile erotice cu putință, fie ele din zona femeiască ori bărbătească (și aici s-ar putea specula nepermis despre ce altceva ar putea să fie ciclopii, lestrigonii, cimerienii). Firește, toate cele de mai sus nu s-ar mai potrivi nicicum dacă Ulise ar fi fost o Ulisă. Deși, cine știe?" ● Următoarele patru pagini ale revistei poartă semnătura francezului Jean-Luc Marion, în mare vogă în țara soră și, din când în când, frate ● Textul său, "Rațiunea formală a infinitului", este o conferință susținută – aflăm de la Mihai Neamțu, traducătorul – la Sorbona ● "Rațiunea..." merită efortul de lectură ● Mai sunt acolo eseuri, critică, proză, poezie, teatru ● Traducătorul lui Marion semnează el însuși "Eseul postmodern sau despre (f)alimentul egolatriei filozofice" ● **Echinox** este fără îndoială o publicație în care ai ce să citești. Dar un iz ușor studențesc, "excentric", nu lipsește acestui număr triplu ● Izu'e, de fapt, o iză, Roxana Din (un posibil pseudonim), ce semnează un "Comentariu literar" ● Articolul cu pricina se vrea ironic (ba chiar auto), pare scris de un autist de 16 ani, care știe că el este șmecher, pișichier, șugubăț ● Numai că autoarea dă cu bățul într-o baltă cam cât a Brăilei (vezi Fănuș Neagu și alți interpreți). D-șoara cică face mișto, la modul naiv, de poezia lui Cărtărescu. Acuma, nici noi nu suntem foarte siguri că textul Rexonei nu e chiar pe bune. De-o fi una, de-o fi alta, iată un fragment din prostioară: "Una dintre cele mai frumoase poezii cu care ne-a încântat autorul (ca o femeie plină de giuvaericale) este *O seară la operă*, un amplu poem cu o structură interesantă: șase părți ce comunică între ele la nivelul mesajului. Titlul, foarte actual, denotă concepția autorului despre literatură ca formă a culturii aflată în strânsă interdependență cu celelalte arte: cuvântul se împletește (strâns) cu muzica în mod fericit și în beneficiul cititorului, la ceas de seară, când imaginația te poartă pe aripile ei în locuri nebănuite" ● Bravo, madame!

Hai în China și-n Nepal

Premiile Uniunii Scriitorilor pe 1999 au mai dezmorțit peisajul nostru literar, au produs reacții, polemici, propuneri, soluții, întrebări, anchete, emisiuni, misiuni ● De ce? Iată o posibilă explicație dată de Ion Simuț în **Familia** (nr.5): "Juriul a legitimat o eroare impardonabilă: a decis, cu de la sine putere, că 1999 a fost un an al poeziei și că nu s-a văzut, nu a ieșit în relief nici o carte de proză" ● Criticul propune ca pe viitor, pentru a nu se mai întâmpla chestiuni din astea, juriul să fie prezidat de un cronicar literar activ și să fie format din scriitori tineri, care mai și știu ce se întâmplă prin librării ● O fi bine? N-o fi? Conducerea U.S. are răspunsul ● Dan Culcer publică fragmente din "Jurnalul unui vulcanolog" și scrie, undeva: "Ce poate fi mai trist decât să faci critică literară într-un jurnal intim?" ● Tot dintr-un jurnal, de data asta al lui Gheorghe Crăciun: "Nu, n-am nevoie nici de prețuire, nici de iubire. Nimic nu mă mai poate încălzi. Viața e o enormă minciună, o enormă iluzie. Și, după cum se vede chiar din ce scriu acum despre viață, existența noastră se sfârșește în constatări de o banalitate absolută. Ce să fac eu cu iubirea și cu simpatia voastră, când eu nu știu ce să fac cu mine și am ajuns să trăiesc pentru a nu ajunge să vă dezamăgesc? Decât să-mi cultivați orgoliul de a face față propriei mele imagini, mai bine m-ați sfâșia" ● Nicolae Breban este printre cei de la **Familia** ● Care scriu despre câteva dintre cărțile sale ● Și îi iau un interviu, amplu, consistent, prin Ovidiu Pecican ● Redăm și noi un fragment din spusele romancierului către intervievatorul său: "Europa și toată moștenirea ei enormă trec printr-un con de umbră. O oboseală, parcă, față de clasicismul grec, față de clasicismul modern, față de Renaștere. Universitățile europene s-au "criptizat", cum spuneam, s-au izolat. Ele nu mai au legătură cu populația din jur, au legătură doar cu studenții care studiază acolo, dar ei ieșind după aceea din campusuri și intrând în societate își pierd sentimentul unei misiuni sacre și misiunea lor de propovăduitori, de tribuni ai unei culturi mari, vechi. O oboseală, o oboseală de prestigiu. Nu mai apar mari scriitori sau, când ei apar, nu sunt bine înțeleși. Europa e puțin obosită. Apar războaie religioase care nu-și mai au centrul lor în Europa. Bisericile europene sunt obosite: și cea ortodoxă, și cea catolică. Atunci apare un import de religiozitate creștină. Apare din nou o agresivitate a Islamului. Apare interesul exotic pentru Japonia, pentru China, pentru Nepal". ● Tot în Familia, un fragment din romanul "Voința de putere" de N.B.

Amigdale cronice

Un domn, Nicolae Dorel Trifu, se întreabă, în **Cronica** (nr. 7), "În pragul mileniului III, România, încotro?" ● Și ca să ne avertizeze că interogația e cu lacrimi, domnul trântește și mottoul din Malraux, cel despre secolul XXI, care va fi ori nu va fi ● Materialul lui NDT are haz cât cuprinde, deși omul vrea doar să fie patriot, purtător de steag și de cord mare în pieptu-i carpato-danubiano-pontic ● Iată ce frumos se vede imaginea țării în scrisul lui ND Trifu, mai ales când ea este "A unei inimi care s-a rostit pe sine și încă se rostește, cât va dăinui Limba Românească pe aceste pământuri și va cuprinde în duh și în adevăr, nepieritoarea spiritualizare a unui tezaur de simțire și gândire cum puține neamuri au, ca moștenire harică" ● În **Cronica** apar destul de des astfel de amigdale ● Chiar nu se uită nimeni în... gâtul celor care înșiră trilurile-lirulile? ● Chiar nu citește nimeni, înainte de a fi publicate, poeziile lui Liviu Deleanu, care zice că: "Puțini au fost proroci în țara lor.../ Dar tu-n urgia celor vremi apuse/ Ți-ai tras puternic seva din popor/ Și-ai dat vigoare nouă slovei ruse" ("Pușkin") ● Sau: "Cu mâini de cărturar și de țăran,/ Ca un chirurg ce taie-n carne vie, / Ai disecat tot sufletul uman, / Lăsându-ni-l deschis pentru vecie" ● Să vină Salvarea, că ne dăm suflarea!

Personaje aurifere

Voluminosul **Contemporanul** din august are de toate, ca o grădină vizitată, vara, și de ploaie și de soare ● La fel și fragmentul de "poem epic" al Aurei Christi: e vizitat de personaje care nu au cum să fie personaje pentru că sunt niței false, spun lucruri groaznic de prețioase (înșirte, mărgărite...), fac paradă deșănțată de erudiție, se simt printre numele proprii ca prin plantația de sfeclă, sunt filosofi la orice oră din zi și din noapte, nu au defel simțul ridicolului ● Iată ce îi spune flăcăiandrul Andrei (ortografia îi aparține autoarei), în miez de noapte, pe stradă, d-șoarei Sandra: "Admitem, că barbaria, – un fenomen demn de tot interesul de altminteri, – e interesantă în măsura în care e aptă de creație. Și în această ordine de idei știm că abordarea instinctivului, a inconștientului în arte a provocat o revoluție, peste care nu cred să se poată trece vreodată. Freud, Carl Gustav Jung, Adler și alții vor rămâne mereu actuali, dar, desigur, în primul rând, marii creatori (Dostoievski, Joyce, Proust) ce s-au situat, prin operele lor, mult înaintea științei, și fiindcă (uite, că atinge, marea cu degetul, hm!) au pășit pe acele teritorii nisipoase ale inconștientului individual și, mai ales, ale inconștientului colectiv. Au abordat abisalul, scriind, existând, respirând în promiscuitatea, în universul intim al nevăzutului..." ● Extrapolând, cu un soi de concupiscență fovistă, cromatica psihică a personajului, se poate cuprinde, printr-un exces de imanență, așa cum spunea Patapievici, totul: ireprehensibil, cefalgii, comizerație, stuc, pisanie, chiostro, parenetic etc. ● Clar?

Oreste în fața comandoului

Deși nu dăm note, nici măcar de subsol, știm pe cineva care trebuia să ia un 10 (zece) cam demult ● E vorba de Pavel Șușară, cel din trupa de comando vizual a **României literare**, cel doldora de umor în textele sale, cel cu harponul țintit spre sticlele unora sau altora ● Iată o pildă din numărul 33: "Numele meteorologic al solomonarului de strajă este, pardon de rima involuntară, Oreste, iar ficțiunea astfel promovată se compune, vorba înțeleaptă a precursorului Urmuz, din: una pereche ochelari, una bucată căpățână care, în afara poverii ochelarilor nu mai suportă nimic altceva, costum inform, cravată obligatorie și un balans continuu de copil întârziat, vizibil privat de tandrețe și întârcat înainte de vreme. Ce poate avea în comun cu meteorologia acest robotel, pentru care s-a cheltuit prea mult material, s-ar putea întreba, pe bună dreptate, îngrijoratul și tenacele telefag. Păi are, vine răspunsul, cu aceeași îngrijorare și cu aceeași promptitudine. De cum apare Oreste în fața unei hărți cu tot felul de cifre, începe, deodată, să miroasă a ploaie, a frunze reavăne, pe jumătate putrezite, și a humus cleios, însemnat de urma argintie, cu irizări vineții și fosforescente, a unui gasteropod cu adăpostul naționalizat" ● Câți prozatori contemporani reușesc, dintr-un condei, să schițeze un asemena portret? Puțini, dar triști.

Un cascador al râsului și Lettre Internationale

Prestigioasa revistă care apare, simultan, în 11 țări a ajuns, în varianta română la numărul 34 ● Ca de obicei, un număr dens, deși, parcă puțin mai subțire decât de obicei ● Proză de cea mai bună calitate (e suficient să amintim numai două nume care sunt incluse în numărul de față: Jose Saramango și Javier Marias), eseuri și texte de analiză sociologic-politologic semnat de nume prestigioase ale domeniului (Alexandru Zub, Martin Booth, Giussepe Balistreri, Mihail Rîlkin, Ryszard Kapuscinski ș.a.), un excelent dosar dedicat jazz-ului (despre care scriu cu multă aplicație Hans Christoph Buch, Eric J. Hobsbawm, Milles Davies, Nick Kent și, cu voia dumneavoastră, ultimul de pe listă, Jean Paul Sartre); în fapt tot atâtea premise pentru o lectură de cea mai bună calitate ● Pe deasupra, și un foarte actual (i-am spune, mereu actual) dosar despre funcția intelectualului în cetate cu texte, majoritatea, care fac sarea și piperul acestui număr ● Dintre acestea, patru sunt realmente memorabile: unul dintre ele, semnat de Mark Lilla, despre complicatul triunghi afectiv în care au fost prinși Hannah Arendt, Martin Heidegger și Karl Jaspers, un altul, savuros, scris de Adrian Coriolan (m-am hotărât să vorbesc cu reținere despre trădări și despre lașități și să mizez, salvator, pe naivitatea intelectualului, chiar cu riscul de a nu avea dreptate"), un incitant dialog purtat între Jaques Derrida și Michel Wieviorka (despre "secolul iertării") și, în fine, un scurt, dar dens epistolar avându-i în prim plan pe Kenzaburo Oe și Susan Sontag ● Există un singur fapt care pune o pată întunecată asupra acestui, repetăm, excelent produs cultural – textul și semnătura lui Daniel Cristea–Enache ● Am spune, noi, unul dintre "piloșii" culturali ai zilelor noastre ● Textul său e o antologie de locuri comune, un colaj de însemnări școlărești transcrise pe curat cu morga celui care crede despre sine că e genial ● E o compunere de clasă de liceu care, în mod normal, n-ar fi trebuit să fie găzduită de o revistă de talia celei din discuție ● Ce aflăm dacă nu avem ce face și ne apucăm de lecturat textul cu pricina ● Că "în pofida principiului ce stă la baza Constituției Americane, libertatea mea încalcă în mod frecvent libertatea altuia-chiar dacă amândouă aceste libertăți sunt ale sferei creției", că "scrisul însuși a ajuns curată pierdere de vreme, pe care o putem măsura prin comparație, uitându-ne la ce fac oamenii serioși", că "redobândindune libertatea, ne-am pierdut, cei mai mulți, siguranța zilei de mâine" ș.a.m.d. ● Textul e plin de astfel de judecăți de valoare și, precum autorul însuși o mărturisește, se vrea a sta zub zodia obiectivității ● Că nu reușește, e evident; ce e mai grav e că, pe pasaje bune, e presărat cu agramatisme și cu paralogisme ● Fapt care ne îndreptățește să-i sugerăm tânărului așa-zis eseist să mai citească și să mai reflecteze ● Dacă are cu ce...

Păpușa

Petru Umanschi

Motto: "Cine spune: voi învinge piedica, acela va învinge. Dar cine șovăie, acela trebuie să dea îndărăt".
BOLESLAW PRUS

Există atât adevăr în cuvintele autorului "Păpușii" încât nu mă mai mir de faptul că le situez în fruntea acestor rânduri, după cum nu mă surprind nici conexiunile ce mă duc la spiritul Olimpiadei și la povestea **Oliviei Newton-John.** Spuneți-mi ce vreți, dar vă voi contrazice, câtă vreme veți încerca să mă lămuriți că decizia organizatorilor manifestării de la Sydney ca aceasta să fie deschisă de Olivia Newton-John, e o simplă coincidență. Viața acestei luptătoare împrumută ceva din spiritul ce-i animă pe sportivi să lupte pentru victorie, evident, în regula Fair Play-ului. N-am să mă pierd în amănunte, dar cred că merită să ne amintim că, acum 16 ani, artista, care pare a fi devenit simbolul unei națiuni, s-a căsătorit cu dansatorul Matt Lattanzi. Asta se întâmpla pe când Olivia se afla pe platourile de filmare realizând pelicula **"Xanadu".** Trecuseră doar câțiva ani de la lansarea ei alături de, pe atunci, suplul **John Travolta,** partenerul ei ideal în filmele retro-rock **"Grease"** și **"Saturday Night Fever",** produse de Robert Stigwood. Dincolo de prospețimea și frumusețea juvenilă a Oliviei, aceasta emana un optimism debordant care pare să fi pălit odată cu trecerea anilor. Nu, nu mă refer la imaginea artistei și acum la fel de frumoasă, deși se spune pe bună dreptate că timpul nu ne iartă. Să fi făcut acesta o excepție în privința Oliviei? Tot ce se poate. Să vedem însă ce s-a mai întâmplat.

Atinsă de cancer, Olivia e părăsită de soțul ei care înaintează divorțul, deși pe 17 ianuarie 1986, când se năștea fetița lor Cloe, nimic nu lăsa să se întrevadă din ce va urma. Din 1992, Olivia rămâne singură deoarece Matt începe să se distanțeze de ea, apropiindu-se de dădaca copilului, o oarecare Cindy. Între timp, de parcă n-o apăsau suficient necruțătoarea boală și interminabilele ședințe de chimioterapie, Olivia își pierde tatăl, iar lanțul ei de shop-uri care comercializa articole sportive, se năruie, falimentând. În 1995 se pronunță divorțul, Matt întreținând cu Olivia relații formale de prietenie, mai mult de dragul fetiței lor, Cloe. Dacă Matt își duce traiul alături de Cindy, în prezent Olivia e căsătorită de câțiva ani cu cântărețul de muzică country Vince Gill, ceva mai tânăr decât soția sa, fapt care se vede că nu are nici o însemnătate cât timp e vorba de o dragoste adevărată, trainică.

Ei bine, bine, veți spune dumneavoastră, dar cu cancerul cum rămâne? Care cancer? mă voi întreba, amintindu-mi că prin anii '60, o ziaristă suedeză aflată într-o situație similară, după ce a dat naștere unui copil, preocupată de acesta, n-a mai avut timp și de cancer. Sau el n-a mai avut nimic cu ea. Se mai întâmplă și minuni...

O epistolă despre Nietzsche

Leonard Oprea

Această epistolă nu este ceea ce s-ar numi o "încercare filosofică despre Nietzsche". Rândurile de față nu sunt decât simple și, cred eu, de bun simț păreri asupra unor scrieri, teorii și uneori chiar convingeri ale celui care identificindu-se cu Zarathustra a fost supranumit, practic simultan , *filosoful filosofilor* și *filosoful nefilosofilor*.

Am scris cele de mai jos ca un scriitor care l-a citit totuși pe Nietzsche, dar nu complet și nu pentru a-și adânci sau întregi lecturile filosofice.

Le-am scris mai ales pentru a atrage atenția unui discipol nietzschean că nu tot ce zboară se mănâncă și că nu întotdeuna poezia este filosofie și morală.

Dacă am greșit, îmi asum răspunderea.

Dar nu-mi schimb Credința.

Iată cele șapte înțelegeri ale mele despre un mare poet și un mare romantic al veacului trecut, răspunzând unui discipol al său din anul 2000:

1) "Îmbrățisându-l" pe Nietzsche, poți striga și tu , discipol al lui Nietzsche, cu toată convingerea ta, "Gott ist tot!" ? Pentru că Nietzsche striga răspicat: "Gott ist tot !"

Eu îndrăznesc astfel :

a) Nietzsche a fost martorul morții lui Dumnezeu.

Deci Nietzsche L-a cunoscut pe Dumnezeu.

Deci Nietzsche a trebuit să accepte lumea ca fiind a Lui Dumnezeu, ca fiind Dumnezeu.

Deci Nietzsche **nu putea fi** martorul morții lui Dumnezeu.

b) Nietzsche îl respinge pe Dumnezeu considerindu-L intangibil, invizibil, inexplicabil etc.etc.etc. — finalmente inexistent!

Nietzsche considera lumea ca Univers de sine stătător, auto-creat și posibil de cunoscut, dar în același timp imposibil de explicat prin logica umană ("voința de putere", spune el, împlinește mai degrabă aspirațiile inimii, decât dictatele rațiunii), practic imposibil de definit (până aici recunoaștem însă chiar "imaginea biblica" a lui Dumnezeu, nu?) și, în sfârșit, repetabilă în sine la infinit.

Așadar, o lume DINTOTDEAUNA fără Dumnezeu. Deci Nietzsche își neagă tacit și implicit teza: "Gott ist tot!" fiindcă, în germană și nu numai, aceasta este o constatare care ține de prezentul imediat și..., atenție, în eterna reîntoarcere într-o lume CONTINUU și INFINIT fără Dumnezeu, nu mai poți face această constatare — căci n-ai știut niciodată despre Dumnezeu.

c) Nietzsche a fost și se considera înainte de orice altă caracterizare un poet profet.

Nietzsche a scris poemul "Așa grăit-a Zarathustra" (care în variantă creștina este "Cartea lui Iov").

Nietzsche a folosit metafora total iconoclastă "Gott ist tot !" (până la urmă un simplu oximoron, fiindcă altfel nu putea să-și definească **sieși** acea condiție umană specifică secolului al XIX-lea, secolul descoperirilor științifice, secolul scientifismului în carne și oase, condiție care alimentează perfect "voința de putere".

Deci, Nietzsche a scris în oglindă!

Deci Nietzsche striga: " **Regăsiți-L pe Dumnezeu!** "

Pot afirma, în concluzie, că lui Nietzsche i se potrivește perfect: "Tu nu M-ai fi căutat, dacă nu M-ai fi găsit deja!", formulare (nu-mi aparține!) care notează simplu, coerent și imparabil nevoia imemorială de Dumnezeu a omului. Mitul "morții" și "reînvierii" lui Dumnezeu este milenar și veșnic. Nu este nici descoperirea lui Nietzsche și cu atât mai puțin a lumii moderne. Iar Mircea Eliade remarca în mod exemplar acest adevăr.

2) De ce crezi tu că doar lui Nietzsche îi aparține Adevărul? De ce crezi tu că dintre toți oamenii care pot oricând sta alături de el, egali întru valoarea creației lor — și ca poeți/scriitori și ca moraliști și ca filosofi (alege tu câteva nume chiar contemporane cu Nietzsche), doar el este "profetul"?

Fiecare creator adevărat a avut și va avea (nu neapărat public sau vizibil în opera sa) dialogul său cu Dumnezeu. Iar dacă acest dialog nu va cuprinde intrinsec și revolta și îndoiala și chinul de a fi om și iubirea și ura și iertarea și dorința și bucuria de fi întru Dumnezeu una cu Domnul, atunci nu mai există dialog (ca și condiție *sine qua non* de ființare reală a spiritului); iar autenticitatea și valoarea universală a creatorului respectiv nu este, ori dacă a fost cumva, dispare sau se transformă cu totul într-o jalnică laudă, ori o jalnică lamentație, ori pur și simplu în... nimic-prin-cuvinte.

Așadar, Nietzsche nu este decât unul dintre acești creatori autentici, una dintre valorile universale ale omenirii. În mod logic **elementar**, Dumnezeu nu este negat. Iar consecința logică **elementară** — Nietzsche nu este posesorul unic al Adevărului. El însuși scrie: "Viața nu este un argument. Printre condițiile vieții s-ar putea să se enumere și eroarea." Și tot Nietzsche: "Cum trebuie să înțelegem o teorie când ea pune în discuție însăși structura înțelegerii noastre? Iar când am izbutit s-o înțelegem, în propriii noștri termeni, ar urma în mod automat că am înțeles-o greșit, de vreme ce propriii noștri termeni sunt greșiți."

Moise a fost tare curios să știe cine sau ce este Dumnezeu. Și L-a întrebat direct. Dumnezeu i-a răspuns simplu: **"Eu sunt Cel care este."** Există vreo eroare sau vreo teorie în acest răspuns?

3) Tu, discipolule, dacă ar fi să fii sincer mult cu tine însuți, consideri că îl poți înțelege și alege pe Nietzsche maestrul tău, dacă tu însuți nu ai citit nici măcar o dată **eliberat de orice prejudecată** Vechiul Testament (Pentateuh-ul) și, desigur, cele patru Evanghelii?

(Nietzsche a învățat/studiat la "Schulpforta", celebra școala înființată în vremea Reformei, și funcționând într-o veche mânăstire a Ordinului Cistercian... Într-un anume fel, cazul său este destul de bine asemănător cu acela al lui James Joyce.)

Fiindcă... e de domeniul evidenței că **nimic altceva** nu constituie **subiectul și nucleul** speculațiilor și teoriilor nietzsche-ene decât **Biblia și dogma creștină**. În special dogma creștină, fie ea ortodoxă, catolică sau reformată.

4) Tu, discipolule, poți confunda conceptul de mișcare cu automobilul, sau cu avionul, sau cu mersul pe jos? În același fel, cred că nu trebuie facută confuzia (regretabilă) dintre **creștinătate** și **creștinism**, dintre instituția bisericească și ideea/ conceptul/principiul divin creator unic (**Iisus Christos**). Realitatea christică, prin și întru teophania unică, deci **Iisus Christos**, a născut creștinismul. Realitatea umană, adică omul și înțelegerea sa, a "manufacturat" creștinătatea.

Creștinatatea se definește prin Biserică. Iar Biserica are trei trepte: cea mai de jos — instituția bisericească /// a doua — Biserica este Templul /// a treia, cea mai înaltă – Biserica este Comuniunea cu Iisus Christos întru Tatăl-Dumnezeul Unul, întru și prin Sfântul Duh.

Inițial, imediat după Iisus Christos, Biserica a fost definită **doar** că "ekklesia" (din grecescul "adunare"/a/ celor chemați din afară, când cetățenii se strângeau într-un anumit loc să discute treburile statului), sau **Adunarea Lui Dumnezeu**. Ulterior, s-a produs etajarea/separația amintită mai sus. În mod clar și definitiv după Marea Schismă din 1054.

Se pare că tendința creștinătații este de a se reduce doar la prima treaptă a Bisericii. În acest punct, Nietzsche a fost într-adevăr profet. Deci, "bănuiesc" că el atacă și respinge **doar** creștinătatea. Dar nici pe aceasta în totalitatea ei, ci numai acea forma instituționalizată care validează perfect *homo homini lupus*. Spun asta doar în câteva cuvinte simple, deoarece nu-l "cunosc" în amănunt pe Nietzsche, dar nici nu pot să accept că radicalismul/iconoclasmul său era/este de tip fascist/nazist.

În momentul în care tu, discipolule, susții contrariul, înseamnă că Nietzsche neagă valorile imense și ca număr și ca valoare ale creștinătății întru **christicul** *homo res sacra homini* . Și se neagă pe sine însui, fiind el un produs tipic (sic!), de cea mai nobilă calitate, al civilizatiei și culturii creștine.

5) Dacă *Evangheliile* au produs mentalitate și reacții sociale de "sclavi", de **turmă** (prin promovarea constantă a principiului, fals, al egalitarismului, "cotat" de filosof ca și genuin creștin), precum spui tu că argumentează Nietzsche, vin și te întreb simplu:

Ce fel de mentalitate au produs civilizațiile anterioare creștinismului care au avut destule revolte ale sclavilor "egalitariști" și amintesc doar pe aceea binecunoscută a lui Spartacus? Sau surghiunirea și masacrarea și crucificarea publică a primilor sute și mii de creștini, cu acordul entuziast al turmei "egalitariste" romane care umplea până la refuz circurile...? Poți cerceta însă și istoria celorlalte imperii pre-romane. Vei vedea...

Dar încă mai bine "cazurile" de după Iisus, ideologii și societăți profund anti-creștine: neo-colonialismul, fascismul, nazismul lui Hitler. Și încă: Marx, Lenin, Stalin, Mao, Castro, Ceaușescu și comunismul lor multilateral dezvoltat (pe care din nefericire l-ai trăit din prea-plin), dictaturile sud-americane și republicile bananiere, fanatismul islamic terorist au produs cumva acea mentalitate "salvatoare", ne-egalitaristă încarnată, machiată, costumată în *macho*-ul elitist pe care foarte ușor și înșelător, extrem de păgubitor ești tentat să-l citești/vezi/imaginezi imediat și superficial în opera lui Nietzsche ?

Atenție mare: așa s-a ajuns ca *Ubermensch*-ul nietzsche-ean să devină aiurea simbol nazist. Atenție, te rog. Căci Nietzsche a fost, în definitiv, altceva decât o îmbârligată și oribilă zvastică hitleriană.

Suntem egali în fata Lui Dumnezeu, doar astfel:

— toți suntem oameni, creația Lui;

— toți suntem copiii Lui;

— toți suntem supuși greșelii;

— **toți avem dreptul la prezumția de nevinovăție**.

Atât! Nimic altcumva și nimic mai mult!

Iar maestrul tău știa acest lucru, prea bine. Citește cu inima frumoasă adânca lui confesiune: *Nietzsche contra Wagner*.

Desigur, nimeni nu neagă monstruozitățile "avortate vii" de creștinătatea instituționalizată în numele lui Iisus — cruciadele, Conchistadura, pogromurile împotriva evreilor... și altele, multe. Dar chiar și așa, au fost aceste istorii însângerate și anti-creștine rezultatul "genuinului" principiu evanghelic al egalității și supunerii necondiționate..., cum spui tu, comentat/"acuzat" de Nietzsche ?!! Însă de ce am vedea paiul din ochiul celuilalt, când bârna din ochiul nostru.... Nu e bine să te grăbești să arunci piatra, primul ... (bine ne povățuiește Domnul în ambele cazuri, nu?)

6) Te întreb:

Când a eliberat India prin non-violență (satyagraha), Mahatma Gandhi a fost :

a) ideatic adept al Lui Iisus (care a refuzat să se alăture zeloților, iar Iuda Iscariotul se pare ca fost adept al zeloților) ?

b) a aplicat în mod "inconștient" și *sui generis* conceptul "voinței de putere" nietzsche-ean ?

c) sau pur și simplu a manipulat inteligent și ne-egalitarist imensa "turmă" a Indiei ?

Mă întreb, cum ar fi reacționat Nietzsche în fața acestui exemplu paradigmatic aflat în **opoziție diametrală și ireconciliabilă** cu teoriile sale despre om, lume, creștinism și Dumnezeu, așa cum le-ai înțeles tu?

7) De câte ori în viața ta ai rostit "Tatăl Nostru" încercând să conștientizezi până în amănuntul ultim fiecare cuvânt și semnificația pe părți a a rugăciunii **unice** (**e singura pe care Iisus Christos consideră că trebuie rostită către Dumnezeu! Și în singuratate deplină!**), pentru a cuprinde comprehensiv întregul ei. Și a înțelege ce înseamnă, de fapt, **veșnica reîntoarcere**.

Te asigur că Nietzsche a rostit-o **așa** pe patul de moarte (verifică și vei vedea...)

Nu uita: rugăciunea ține lumea...

Nu uita, **Nietzsche a scris în oglindă.**

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Ciprian Vălcan, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Sorin Stroe, Vesna Struța, Mihaela Dănciulescu (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 29 48 93, 29 48 95
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECTS

Poeme de Gérard BLUA

Marseiezul Gérard Blua merge împotriva curentului general, nu doar fiindcă scrie poezie într-o Franță care a împins poezia la ultima dintre periferii, ci pentru că a părăsit lumea băncilor, lumea banilor siguri, pentru a se consacra cu totul poeziei și literaturii. O nebunie târzie, ca-n romanul lui Cervantes ? Nu, "am scris dintotdeauna, de când îmi amintesc; pentru mine e răspunsul pe care-l dau lumii". S-a ilustrat în aproape toate genurile, de la poezie (debut : 1974 cu volumul Comment j'ai vu le monde și până la volumele Amniotyques din 1992, din care traducem aici un grupaj de poeme, și Je d'arbres, 1997 - cu totul treisprezece volume), la teatru, biografie, eseuri, nuvele, literatură pentru copii, cronici și roman. Intens liric, liric în cel mai propriu sens la cuvîntului, Gérard Blua trimite mereu la sine. Mai abstract însă în versurile traduse pentru "Orizont", erotic și mistic, Gérard Blua pare că vorbește unui Dumnezeu care l-a invadat, prezență pe care o mărturisește prin simpla sa rostire de poet.

Tu
Strălucirea mea

Tu
Dislocarea mea

Tu
Transhumanța mea

Adâncul meu
Locuitorul meu

Tu cel ce sunt în fine
Și care niciodată

Nu va fi eu.

*

Fiecare pas

Acum

E încă un secol

Către moarte.

Parcurs tragic

Și minunat

Al unei absențe

Pe care n-am putut s-o învii.

*

Să împingi

În aspră mișcare

De a fi

Un secret miraculos

O lucire fără nume

Un vânat

Un fapt divers

Să împingi

Până vei redeveni

Și să n-o știi.

*

Dar a trăi

Atât de mult

În transparența ușoară

A unei iubiri moarte

A legăna cu umede cuvinte

O imagine

Imobilizată în timp

Și redată chimiei pamântului

A trăi astfel

Nu s-ar putea spune

Că înseamnă să mori fără-ncetare

În ochii voștri ?

*

Și tu

Care mă vei fi vrut diferit

Dacă diferența ta

Ar fi putut să mă-nsoțească

Ar trebui ca tu

Să mori de două ori

De paradoxul pasiunii

Și-al ofrandei ?

Căci să dai nu-nseamnă nimic

Dacă nimeni nu visează.

*

Te vor recunoaște

În mine

Mă vor recunoaște

Fără tine

De altfel

Mai e

Ceva de recunoscut

În Durerea

Care-mi va împodobi mersul ?

Află

Fiecare râs era un cui

Scuipat de inima mea

De-a lungul beregatei mele.

*

După douăzeci și cinci de ani

De gestație în tenebre

Să nu-ți fie frică

Ne vom asemăna

Dacă nu va fi decât această nădejde

Care vă exasperează căderea

Și această certitudine

Care-mi îngheață surâsul

La marginea drumului vostru.

*

Piatră și corp laolaltă

Mormântul va aluneca

În chinul meu cel din urmă

De-acum

Trecerea nu mai ține

Decât de hotărârea mea

Dizolvată de Lumină

Sau învesmântat de ea ca-ntr-un lințoliu :

Iertați-mă

Exist.

Traducere și prezentare de Vasile POPOVICI

Cărțile colegilor noștri

Sub coordonarea excelentelor lingviste Hortensia Pârlog și Maria Teleagă, echipa de "gramaticieni" a Catedrei de engleză a Universității din Timișoara ne propune — în premieră națională — un **Dicționar englez-român de colocații.** Instrument obligatoriu pentru toți cei care năzuiesc să pătrundă misterele limbii Marelui Will, recentul dicționar, apărut la prestigioasa editură "Polirom", este o realizare lexicografică admirabilă.

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

BIBLIOTECA "ASTRA"
SIBIU
4376

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA
Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"
● NR. 10 (1417) 15 OCTOMBRIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

"Solidaritatea" și resurecția societății civile

Tattoo & Piercing

Avantajele traducerii libere

Livius Ciocârlie
Valsând cu Muli

Petru Popescu și lumea șansei

Cornel Ungureanu

În memoria lui I.D. Teodorescu

1. Părinți și copii

Petru Popescu este fiul unui cunoscut activist comunist, implicat în jurnalistica de stânga încă din deceniul al patrulea. Radu Popescu, critic literar și cronicar dramatic, era om de nădejde al celor mai înalte personalități culturale din anii cincizeci. Era redactor-șef al revistei **Teatru.** Fusese martor al acuzării în procesele cărturarilor, ale scriitorilor, ale artiștilor care cochetaseră cu exilații. Depozițiile sale fuseseră ferme, slujirea cauzei, fără fisură. Radu Popescu era un activist eminent, un adevărat spirit combatant. Un stâlp al regimului.

Un asemenea tată asigură imunitatea fiului. Un asemenea fiu are parte de o educație bine pusă la punct – cu limba engleză învățată încă din copilărie, cu cărțile interzise – inaccesibile omului de rând – la dispoziție. Fiul înaltului personaj e invitat să îndrăznească. Ceea ce tatăl nu poate face, ceea ce tatăl nu mai poate afirma – gustul libertății – poate fiul. Protecția fiului e primul comandament patern al comunismului ratat, eșuat, dezamăgit. Și care erou al inteligheției deceniului al patrulea nu își trăiește, în deceniul al șaptelea, profunda dezamăgire? Și care nomenclaturist nu dorește pentru fiul său o altă cale?

Petru Popescu intră în literatură foarte tânăr, chiar în anii în care noua putere, adusă de Ceaușescu, avea nevoie de tineri. Voia să defileze cu autori tineri. Voia să anime **cealaltă direcție,** opusă internaționalismului marxist. Revistele **Amfiteatru,** pe urmă **România literară, Contemporanul** își schimbau garniturile, liderii, vedetele. În 1966, încă foarte tânăr, Petru Popescu debutează cu volumul de poezii **Zeu printre blocuri.** E un manifest al junei generații citadine. Al doilea volum de poezii, **Fire de jazz,** e deja aliniat unui program reformator. Nu **firele de iarbă** îl preocupă pe poet – el nu se trage din tradiția americană a lui Whitman, din ginta omului natural, ci din **cealaltă** tradiție americană.

Petru Popescu scrie poezii, dar și articole de direcție, eseuri, proze. Marele său succes este romanul **Prins** (1969), primul bestseller al acestui timp în care tinerii sunt personaje de succes.

De ce **Prins** este un bestseller? În primul rând, fiindcă îndrăznește să încalce un șir de tabuuri, într-o vreme în care încălcarea **anumitor** tabuuri devenise posibilă. Fiindcă dă cu tifla propagandei oficiale, fiindcă evocă adevărurile, obsesiile, noncoformismul unei generații care se afirmă altfel. Fiindcă este o carte care lasă impresia sincerității, a confesiunii directe.

2. Un scriitor de succes

Ce e nou în romanul lui Petru Popescu? În primul rând, e surprinzătoare descrierea unei îndelungi agonii. Cel care e prins de moarte e tânăr și încearcă să înțeleagă **sentimentul morții.** Un tânăr e fără scăpare – mai are puțin timp de trăit. Cum să trăiești în acest timp scurt? Perspectiva socială dispare, persoana întâi pune în valoare urgențe. Ingredientele necesare pentru a face romanul atractiv pentru cel mai larg public – amor fizic, coșmare, confruntările cu cei de dincolo – sunt premiere într-o literatură în care oficialii cenzurau scenele erotice, meditațiile funebre, dialogurile inconfortabile cu cei de peste graniță. O carte în care autenticitatea e îmboldită, stimulată de destăinuiri șocante, de o conduită «huliganică». Nonconformismul tânărului pune încă în valoare grozăvia situației. Un om care mai are de trăit doar atât, vrea să recupereze – vrea să experimenteze. Momentele de exces sunt puse în cumpănă de cele de letargie.

Romanul e viu, proaspăt, adolescentin, așa cum e și **Dulce ca mierea e glonțul patriei,** apărut cu un an mai târziu. Tânărul scriitor folosește toate ingredientele necesare: sex, dezvăluiri istorice, mediile militare descrise fără părtinire. Senzația că generația tânără are un prozator care îi descrie melancoliile, impasurile, eșecurile, regăsirile face din Petru Popescu un autor de succes. Exploatarea mediilor tinere se conjugă, în următoarele romane, cu exploatarea mediilor artistice. Nici un scriitor nu a descris abjecția creatorilor proletcultiști în culori mai tari decât tânărul scriitor. Carte evident lipsită de echilibru, **Sfârșitul bahic** se folosește de modele ușor recognoscibile. Încă o dată, Petru Popescu divulgă întâmplări secrete din high-life-ul comunist. Documentarea e asigurată și aici de ilustra familie. Un roman balcanic, **Copiii Domnului,** se înscrie în tradiția încă neexplorată a cruzimii medievale – să nu uităm că suntem patria lui Vlad Țepeș. Galaction poate fi un model de proză muntenească atroce, Petru Popescu îl folosește cu iscusință.

În literatura română a deceniului al optulea Petru Popescu reabilitează genul popular. E, fără îndoială, un artizan de mâna întâi al romanului senzațional.

Interesante sunt eseurile tânărului Petru Popescu, capabil să scrie despre aproape orice și să comită, cu inteligență, opiniile reclamate de anii liberalizării. El pledează, cu îndreptățire, pentru reașezarea citadină a literaturii române. Am spune că pledoaria pentru urban este aproape obositoare. În toate revistele în care scrie, orașul este numit cu insistență. Trebuie să abandonăm satul – trebuie să numim, în literatură, noua civilizație. Literatura trebuie să fie autentică, persoana întâi fiind corespunzătoare acestui timp al culturii. Tânărul polemizează energic, uneori este bănuit de aroganță, dar replicile lui sunt mereu cele ale unui june cult, inteligent, sprijinit pe argumente. Nu e doar fiul lui Radu Popescu, e tânărul de succes. E o personalitate a noului timp al culturii, care nu mai aparține artiștilor, sentimentalilor, fraternizărilor boeme.

3. Cărți prea mici pentru o lume atât de largă

Mai e vreun succes pe care tânărul Popescu să nu-l viseze? Putem să înțelegem că plecarea din România e legată de proiecte ambițioase – mult mai ambițioase decât au confrații lui. El nu alege exilul, ci succesul. El nu este bărbatul care intră în conflict cu sistemul social, ci tânărul care își dorește o ascensiune fulminantă. El aparține deja unei lumi fără frontiere, unei societăți globale, unui sat planetar.

Ce i se întâmplă, în Anglia și pe urmă în Statele Unite, tânărului cărturar? Va publica romane, proze, relatări de călătorie care se bucură de atenție. Va reuși să pătrundă la Hollywood, ceea ce nu-i puțin. Dar e departe de a cuceri, la Hollywood, un loc privilegiat.

Deocamdată.

A tipărit un număr de cărți care își au piața lor, uneori au stârnit un interes deosebit. Dar dacă numim criteriul succesului, trebuie să observăm că tânărul de altădată n-a intrat în jocurile celor foarte mari.

Înainte și după Edith e primul roman care îi apare în străinătate (Londra, 1978). Să notăm instinctul prozatorului, care înțelege că Europa Centrală poate deveni spațiul unei revoluții românești – că, în curând, spațiul va fi asaltat de curiozitățile tuturor. Deceniul al optulea pregătește, prin succesele succesive ale prozatorilor Europei Centrale, prin eseurile și acțiunile unor lideri politici, momentul înalt al acestui spațiu spiritual. Cu puțin noroc, cu puțină inteligență, cu un minimum de adecvare, mai puțin preocupat de strategiile succesului imediat, Petru Popescu ar fi putut avea, în Anglia sau în Statele Unite, ecoul unor Kundera sau Kiș. În romanul său din 1978 există pagini grațioase, cu momente mitteleuropene citabile: "Cafenelele din Budapesta erau încântătoare, ca și colecțiile de ceșcuțe, de ibrice, căni ca de copii, linguriță, cuțitașe, furculițe miniaturale care însoțeau totul, fie că era nevoie de ele sau nu. Pe lista de bucate, fiecare fel era prezentat printr-o descriere, iar ingredientele erau așezate separat, astfel încât clientul trebuia să le asambleze în minte și apoi să mănânce și să bea – o reală plăcere. Ceai de culoarea smaraldului, cafea atât de neagră încât îți rănea ochiul, frișcă în chip de cunună, cornuri, chifle, brioșe. Și despre ce discutau la toate acestea? Nu mare lucru – despre vreme, problemele politice din ziarul de dimineață, calitatea mâncării..."

La Viena Hilke – eroina lui Petru Popescu – vrea să viziteze și un bordel, ceea ce se și întâmplă. Scriitorul dezvăluie, cu un soi ciudat de revanșă, lumea ascunsă a cârciumilor, a lupanarelor, subterana. Nimic de ținut minte, totul la nivelul senzaționalului. Și la nivelul fiziologiei. Inspectorul Satmary – un fel de colonel Redl mai puțin inteligent – trăiește toate degradările ființei abjecte. Un soi de impotență adâncă, dar și un soi de continuă ratare a relației erotice animă personajele-ecorșeu ale lui Petru Popescu.

Romanul este prea preocupat de viața instinctuală a personajelor pentru a transmite un mesaj coerent. Scriitorul nu e legat de tradiția celor mari ai locului, de experiențele fundamentale, ci de cotidianul scandalos (scabros) al acelei lumi. Din grabă, din neatenție, din lipsă de încredere, romancierul a ratat o șansă. Sau, scriitor muntean, putea el să înțeleagă acest spațiu? Sunt pagini care ilustrează virtuțile artistice ale unui autor, dar deloc aderența la un univers crepuscular. Nu e momentul să vedem de ce ratează Petru Popescu, scriitor cu instinctul succesului cum puțini am avut. Dacă e să privim lucrurile de la distanță, am spune că instinctul succesului nu e legat, nici măcar în momentele lui de plecare, de afirmarea solidară, de creativitatea de grup. De răbdarea de a se specializa într-un spațiu atât de ofertant. Petru Popescu a abandonat prea repede Europa Centrală, fără să înțeleagă mare lucru din mesajele ei.

4. Sage citoyen du vaste univers

Amazon Beaming – Revelație pe Amazon a apărut în 1993 în Statele Unite și a fost tradus în România în 1991. *O Introducere* a exploratorului Loren McIntyre poate sugera stilul de afirmare a lui Petru Popescu:

"Pentru că lucrează într-un mediu și într-o localitate – Hollywood – unde extrema vizibilitate e prima condiție a succesului, Petru s-a arătat nedumerit că nu se făcuse nici un fel de vâlvă în jurul expediției pe care o întreprinserăm în 1971 până la acel punct îndepărtat de unde izvorăște Amazonul. *National Geographic* publicase o relatare pe această temă. Însă până în anul 1987, anul discuției noastre de la bordul vasului, nici numele, nici fotografia nu îmi apăruseră în *The Guiness Book of World Records* ca descoperitor al izvorului. (...) Deși ne cunoșteam doar de câteva zile, mi-a spus că o să renunțe la toate proiectele și o să scrie povestea adevăratului izvor al Amazonului dacă o să particip și eu. (.....)"

Exploratorul are păreri care trebuie transcrise: "Fiindcă nu mai scrie în limba maternă ci în engleză, Petru Popescu îmi amintește de Joseph Conrad. Dar romanele meșteșugite ale lui Conrad despre America de Sud, Africa și alte inimi ale întunericului erau preponderent autobiografice și apăsate de viziuni ale deznădejdii, pe câtă vreme Popescu îndrăznește să abordeze teme care, depășind cadrul experienței personale, necesită un volum de studiu imens, iar el este optimist cu privire la problema condiției umane. Acea *joie de vivre* care a înflorit în urmă cu cincisprezece ani, odată cu evadarea sa din România atâtor forme de cenzură, este la fel de proaspătă. În timp ce Conrad vedea în scris o boală, Popescu este unul dintre puținii scriitori căruia îi face într-adevăr plăcere să creeze în limba țării de adopțiune", scrie Loren McIntyre.

Text frumos, pe care l-am nuanța în felul următor: Bucuria de a trăi exista și în romanele din anii șaptezeci. Tinerii lui Petru Popescu trăiesc frenetic. Aparțin unei lumi care știe să se bucure de viață. Iar România *atâtor forme de cenzură* era doar România omului obișnuit – a artistului comun. Cenzura care veghea asupra paginilor lui Petru Popescu era substanțial îmblânzită, iar tânărul scriitor își datora succesul și faptului că el era mai puțin supravegheat decât alții. Exagerând un pic, am spune că cenzorii erau mereu de partea lui.

Și, în fond, el nu se refugiază, el nu se instalează în exil. El se instalează în limba engleză. Ceea ce îi asigură, din nou, un regim privilegiat. La Hollywood el este acasă, poate chiar mai acasă decât în provincia românească. Filmul pe care îl realizează în 1986 la studiourile Fox (finanțat de Robert Redford), **Moartea unui înger,** nu-i aduce (încă...) succes. Lumile insulare, arhaice, care așteaptă miracolul sunt atât de diferite de cele citadine, în numele cărora scriitorul se exersase ca romancier, încât nu e de mirare că scenaristul și regizorul capotaseră. Dar... cum să spunem... capotaseră cu grație.

P.S. În memoria lui I.D. Teodorescu... Teo a dispărut în septembrie a.c., la 62 de ani. A fost descoperit și susținut de Sorin Titel, în anii în care Sorin voia să susțină (dacă nu să inventeze) o avangardă timișoreană. E uimitor cum brăileanul Teo a navigat către Faulkner în câteva romane care, la sfârșitul deceniului al șaptelea, la începutul deceniului al optulea, au atras atenția. Era una dintre speranțe, poate chiar marile speranțe ale Timișorii literare. Pe urmă meridionalul, pasionalul prozator a trecut la sonet. Mi-e greu să spun dacă sonetele sale levantine egalează prozele sau dacă el s-a instalat în starea de criză pretextând sonetul.

De vreo două decenii Teo n-a mai scris aproape nimic, de nu vor fi pe undeva hârtii de care n-avem știință. L-am condus pe ultimul drum doar câțiva dintre cei care, în anii șaptezeci, așteptam, de la Teo, marele roman.

Încă o dată, n-a fost să fie.

COPYRIGHT

"Solidaritatea" și resurecția societății civile

Vladimir Tismăneanu

În urmă cu 20 de ani, în august 1980, se petrecea un eveniment într-adevăr istoric: pentru prima dată în istoria regimurilor leniniste, reprezentanții puterii auto-desemnate drept a "proletariatului" recunoșteau existența legală a unui sindicat muncitoresc independent. La aproape 60 de ani de la lichidarea sângeroasă a revoltei marinarilor din Kronstadt, care ceruseră "soviete fără comuniști", un despotism de tip bolșevic își recunoștea public lamentabilul eșec. Se poate spune acum, privind cu atenție la efectele momentului respectiv, că în august 1980 s-a produs breșa **decisivă și ireversibilă** în structura regimurilor post-staliniste din Europa de Est și Centrală. Faptul că vice-premireul Mieczyslaw Jagelski accepta cele 21 de condiții puse de exponenții sindicatului în curs de formare schimbă esențial regulile jocului.

În loc să trimită poliția să reprime acțiunea greviștilor de la șantierul "Lenin" din Gdansk, regimul Gierek își recunoștea neputința și, în fond, înfrângerea. Mitul unui guvern reprezentând clasa muncitoare se destramă definitiv. Cele 500 de zile care au urmat, deci perioada legală a "Solidarității", au simbolizat renașterea societății civile și au pus bazele unei mișcări naționale de rezistență civică a cărei expansiune nu mai putea fi stopată. Între altele, un efect crucial al existenței legale a unui sindicat auto-guvernat și independent a fost radicala pierdere a oricărei urme de legitimitate a partidului de guvernământ (dovada a fost că în momentul proclamării Legii Marțiale în decembrie 1981, partidul comunist nici măcar nu a mai fost invocat drept centru al puterii).

Tot astfel, și nu mai puțin important, este faptul că în acea perioadă s-a consolidat alianța dintre muncitorimea poloneză, țăranii grupați în "Solidaritatea rurală" și intelectualii democrați. Cum arăta cândva Adam Michnik, experiența Solidarității a fost direct legată de sfârșitul iluziilor reformelor venite de la vârf. Iluminismul neomarxist își pierduse complet forța de seducție, lăsând locul analizei lucide a unui sistem eminamente nereformabil. Chestiunea ieșirii din comunism se punea, așadar, în termeni de strategie radicală.

Pe de altă parte, era vorba de o **revoluție non-insurecțională** (sau, spre a relua un termen propus de Timothy Garton Ash, de o "revoluție non-revoluționară", în fapt o "refoluție"). După decenii de romantism nu odată suicidar, se înțelesese faptul că ruptura cu leninismul implica geneza contra-instituțiilor societății civile ca efort colectiv răbdător și constant. "Solidaritatea" a fost, într-adevăr, ceea ce cercetătoarea poloneză Jadwiga Staniszkis a numit o "revoluție auto-limitată".

La sfârșitul lunii septembrie, la Centrul International Woodrow Wilson din Washington, s-a desfășurat un important simpozion menit să celebreze această aniversare, dar și să evalueze actuala situație din lumea post-comunistă. În acest eseu mă voi referi la două luări de cuvânt. Este vorba, mai întâi, de intervenția lui Zbigniew Brzezinski, profesor de științe politice la Johns Hopkins University (School of Advanced International Studies-SAIS), fost consilier pentru securitate națională în timpul administrației Carter. În viziunea sa, lumea post-comunistă, a cărei posibilitate însăși a fost prefigurată în acțiunea "Solidarității", este departe de a fi reductibilă la un model unic. Tranzițiile se desfășoară în chip inegal, asimetric, și nu neapărat în direcția democrației liberale și a societății deschise.

Brzezinski vorbea astfel despre trei tipuri de democrații post-leniniste: cele funcționale, în care piața liberă, societatea civilă și pluralismul politic au prins rădăcini viabile (Polonia, Cehia, Ungaria, Slovenia, Estonia). Apoi, ar urma democrațiile semi-funcționale sau chiar cele disfuncționale (aici se situează o mare parte din Europa de Sud-Est și fosta URSS). În fine, există și o "democrație fictivă", anume China, în care din leninism nu a mai rămas decât autoritarismul unui partid unic care nu face altceva decât să distrugă moștenirile economice marxiste.

În ceea ce mă privește, împărtășesc prima parte a analizei distinsului gânditor politic, dar mă îndoiesc că putem atribui regimului politic din China atributul "democratic", fie și cu amintitul calificativ ironic. În plus, nu trebuie uitat că există regimuri post-leniniste gen Belarus, sau republicile Asiei Centrale care nu au nimic comun cu practica liberalismului democratic (profesoara Karen Dawisha de la Miami University folosește termenul de "electocrații", iar Adam Michnik, vorbind despre Lukașenko, propunea formula "bonapartism cu chip colhoznic").

Cel de-al doilea vorbitor la amintitul simpozion aniversar a fost profesorul Bronislaw Geremek, unul din strategii intelectuali ai rupturii din august 1980, disident celebru, până recent ministru de externe al Poloniei. Să spun măcar în treacăt că ar merita ca editurile din România sa publice cât mai curând lucrările istorice, dar și cele politice ale acestui eminent intelectual democratic. Din intervenția sa, marcată de nostalgie, dar căutși de puțin deprimat-melancolică, reținfaptul că cele 21 de revendicări ale greviștilor din august 1980, deci programul politic inițial al "Solidarității", au fost formulate înainte de sosirea la Gdansk a experților opoziției anticomuniste (așa-numiții "consilieri" ai lui Lech Walesa: Jacek Kuron, Adam Michnik, Tadeusz Mazowiecki, Geremek însuși).

Acest lucru e important pentru luminarea adevăratelor relații de influență și colaborare din rezistența poloneză a anilor '70 și '80, ca și pentru demistificarea propagandei comuniste care susținea că, fără acești intelectuali "subversivi", mișcarea grevistă s-ar fi limitat la simple cerințe economice. În opinia lui Geremek, Walesa și colegii săi din Gdansk, dar și din celelalte porturi din zonă, au combinat exigențele economice cu cele politice. Înfrângerile anterioare, divorțul dintre intelectualii critici și muncitorimea revoltată, erau acum depășite printr-un program comprehensiv de acțiune în direcția reconstituirii nucleelor de inițiativă socială independentă.

Într-adevăr, "Solidarnosc" a readus în experiența politică ideea unui **nou tip de mișcare socială** (a se vedea studiile unui Alain Touraine pe această temă). O mișcare transideologică, situată dincolo de utopismul radical și de dichotomiile înghețate de tip "stânga-dreapta". Liberalismul, socialismul democratic, democrația creștină, se întâlneau astfel într-o viziune care respingea înainte de toate monismul arogant al tiraniei ideologice leniniste.

În exact acea perioadă, în România, Ceaușescu și clica lui continuau să manipuleze simbolurile unui naționalism agresiv, strident și fals-patriotic. Pentru impenitenții staliniști români, "Solidarnosc" reprezenta un pericol mortal. În această privință, nu existau nici un fel de divergențe între Ceaușescu și dogmaticii de la Praga (Husak, Bilak, Jakes) sau din Berlinul răsăritean (Honecker, Mielke). Tragedia română constă însă în faptul că anti-sovietismul oficial combinat cu tehnici specifice de condiționare și intimidare psihologică au amortizat conștiința radicală anticomunistă și că România a fost țara din blocul sovietic cea mai puțin afectată de exemplul polonez.

Voi reveni asupra acestui subiect într-un eseu viitor. Să spun în încheiere că nu pot decât subscrie la teza lui Bronislaw Geremek după care triumful societății civile poloneze, al Solidarității deci, în august 1980, a declanșat procesul ireversibil al prăbușirii comunismului. Din acea clipă, se poate spune, ritmul eroziunii putea fi diferit în funcție de diverse variabile internaționale și interne, dar sensul pocesului devenise cât se poate de clar. A fost, pentru a parafraza o celebră sintagmă hegeliană, "un superb răsărit de soare".

Washington, DC, 1 octombrie 2000

Goblen

Șerban Foarță

"Cos goblenuri la comandă,
pânza și ața clientului, cusute după schemă..."

(Publitim)

Cu pânza și ața
clientului, cos
goblen mai frumos
decât e viața;

cu propria-i ață
carmină la fir,—
un Trandafir
englezesc sau o Piață

persană; pe pânza
clientului, o
Madonă-n bordo
și turchiz, cum e Dânsa

în cărți, după schemă,
cu zâmbet de unt
și punctul mărunt
ca o eczemă;

pe propria-i pânză,
cum intră sublim
în Ierusalim,
călare pe mânză,

Mesia, cu-o față
de superstar
și nimb de mustar...
Cu propria-i ață

ditamai pânza
i-o cos, cu ac lent,
oricărui client
ambalabil într-însa.

Ion Arieșanu - 70

Ion Arieșanu a împlinit șaptezeci de ani?! Uimirea, stupoarea, frustrarea chiar, nu sunt circumstanțiale. Pentru că dl. Arieșanu a creat la revistă un climat cultural. Un climat născut din stăruință, din credința în cultură și dintr-o generozitate înnăscută pe care, atunci, i-o înțelegeam cu greutate. Dar abia astăzi ne dăm seama cât era de importantă. Pentru că o literatură nu există doar prin genii. Cultura e suma tuturor celor care, după puterile proprii, înțeleg că viața în afara spiritului nu merită trăită.

Dl. Arieșanu a construit la "Orizont" o atmosferă incredibil de permisivă pentru acele vremuri, un **areal** în care încăpeau foarte bine și eleganța seniorală a lui Anghel Dumbrăveanu, și efervescența infatigabilă a lui Cornel Ungureanu, și febrilitatea de savant aflat în pragul unei descoperiri epocale a lui Paul Eugen Banciu, și elitismul, pe-atunci necruțător, al Adrianei Babeți, și pasiunea teatrală inflexibilă a Antoanetei Iordache, și veșnica indecizie — posibilă doar la un bihorean veritabil — între istorie și poezie a lui Aurel Turcuș, și ironiile mușcătoare ale lui Bebe Costinaș, și fastuosul balcanism al lui I.D. Teodorescu și, aș îndrăzni să spun, și prostescul meu exclusivism pro-optzecist.

Sentimental în viață și în scris, dl. Arieșanu a crezut și crede în literatură cu un fel de fanatism rece și implacabil, așa cum doar cineva născut sub zodia Școlii Ardelene poate crede. Pălmaș al scrisului și al gazetăriei — în colecția revistei au rămas, neadunate în volume, mii și mii de articole ce dau seama despre un răstimp literar plin de contradicții — Ion Arieșanu crede în cultură cu o patimă aproape religioasă. Proza și gazetăria au fost și au rămas reperele supreme ale existenței sale.

Va trebui să ne facem timp să-i recitim cărțile, suntem datori să analizăm, cu ochii de azi, atât creația lui Ion Arieșanu, cât și a altora dintre scriitorii bănățeni intrați într-un nemeritat, revoltător con de umbră. Nu știu dacă vom avea timpul necesar, luați de apele unei chinuitoare lupte cu cenușiul unei existențe pe buza prăpastiei. Dar sunt sigur că, recitindu-le, vom descoperi în cărțile lui Ion Arieșanu vocea unui îndrăgostit de valorile omenescului, dincolo de conjuncturi și cedări.

Abia acum îmi dau seama că am stat sub aripa domnului Arieșanu aproape zece ani și că, vrând-nevrând, i-am copiat ticurile, umorile, aprehensiunile, tabieturile. Aproape toate, mai puțin una: hărnicia! Bolnav de hărnicie, redactorul-șef al **Orizontului** între 1972 și 1989 era capabil să facă revista de unul singur, de la un capăt la altul: s-o scrie, s-o macheteze, s-o corecteze și s-o distribuie. Nici unul dintre noi, cei care îi continuăm, după puteri, munca n-am atins și nu vom atinge aceste performanțe. Și tocmai pentru că știm acest lucru, îi mulțumim! Și îi urăm multă sănătate și multe cărți de-aici înainte!

Mircea Mihăieș

Valsând cu Muli

Livius Ciocârlie

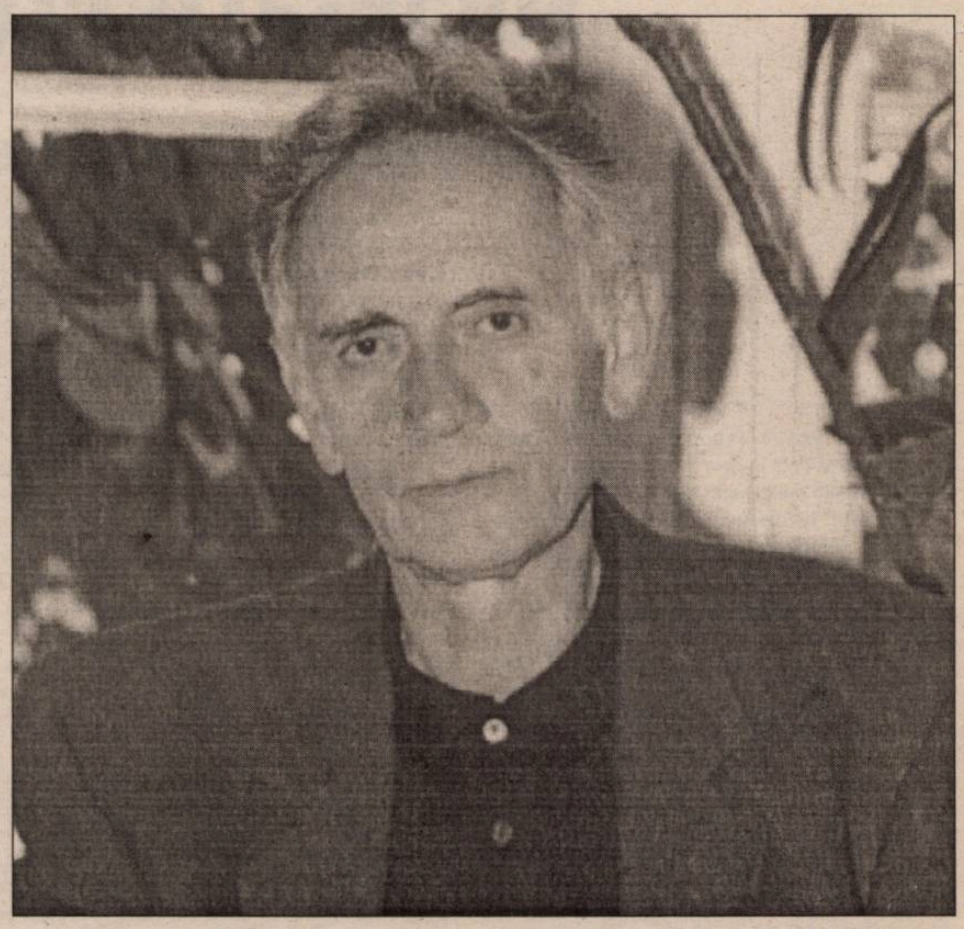

Adriana Babeți: Domnule profesor, e după-amiază, cinci trecute. E toamnă, soare, cald. Stăm pe o terasă cu flori. Pe masă v-am pregătit fructe, suc și o prăjitură. Știți cum se numește prăjitura asta?

Livius Ciocârlie: Ar trebui să știu, pentru că o făcea și mama. Cum Dumnezeu îi zice?

- Începe cu *g*. Vă spune ceva "griliaș"?

- Nu. Altfel îi zicea, nu așa. Dar nu mai țin minte. Văd că e cu zahăr ars. Așa era, iar mama o mai făcea și cu o compoziție albă, în care, dacă nu mă înșel, punea lămâie. Nu știam că ar fi griliaș.

- Griliaș e, puteți fi sigur. Am început așa, ca să vă iau pe nepregătite, pentru că aș dori ca interviul acesta să fie spontan. Am mai făcut câteva interviuri cu dv., dar erau cu întrebările scrise, aveați timp să vă gândiți. Acum am zis să încercăm în priză directă.

- Mira-m-aș să scoateți din mine ceva spontan.

- De ce?

- Pentru că nu sunt un om spontan.

- Oare de ce?

- E o rezervă în mine. Nu îmi pot da drumul. Sunt timid. De pildă, nu aș fi putut să dansez nici dacă mi-ar fi tăiat cineva capul. Pentru mine, era sfârșitul lumii. Două lucruri nu puteam să fac: să dansez și să intru în partid. Cu partidu' nu era atât ideea - ei, o fi fost bineînțeles și ideea care nu îmi convenea -, dar când mă închipuiam în ședința aia în care ei te primeau, tu răspundeai la întrebări, atunci îmi dădeam seama că este imposibil. Ca și cu dansul.

- Vreți să spuneți că nu ați dansat niciodată în viața dv.?

- Ba da, am dansat, dar cu persoane cu care puteam să îmi dau drumul sau în stări în care puteam să-mi dau drumul. Insă și atunci parcă picioarele îmi erau din lemn. Cu toate că, făcând sport, aveam o anumită suplețe. Dar așa, deodată, simțeam că sunt un fel de Țăndărică.

- Ați depășit tangoul?

- A, nu, nici chiar așa. Un pas încolo, doi pași încolo. Atât. De unde vals sau altceva?

- Dar nici copil, la serbări, nu ați fost pus în situația asta?

- Ba da, am fost pus într-o situație teribilă. Am fost Irod împărat pe scena Teatrului Național.

- Nu se poate!

- Ba se poate. Dar n-am fost Irod, ci Balthasar. Unul din regii ăia... Sau am fost totuși Irod? Eram pe un fotoliu, adică pe un tron...Parcă totuși Irod am fost! Oricum, simt și acuma în oase cât de țeapăn eram. Ceva de spaimă. Pot fi histrion când scriu. Trăind, e imposibil. Înțepenesc, pur și simplu.

- V-ați întrebat vreodată de unde să vină toată povestea asta?

- Da. Cred că mi se trage din relația cu mama. Ea voia neapărat să fiu fată. Si atunci am ieșit nici cal, nici măgar. Ceva nesigur. Imi era jenă, teamă, oroare să fiu pus pe scenă, sub reflector, să mă dau în spectacol. O jale era și recitatul. Eram la școală, o școală cu copii din familii cu pretenții, iar învățătorul, ca să mulțumească pe toată lumea, ne punea să recităm doar câte o strofă. Stăteam cinci pe scenă și spuneam ce aveam de spus, câteva cuvinte. Si după aceea a fost corul, altă tragedie. Era în timpul războiului, până în perioada de tranziție din 1945. Eram afon și totuși cântam.

- Ce erați? Tenor?

- Nu. Eram alt. Am ținut-o așa până ce, slavă Domnului, profesorul Sevici a auzit un cârâit și m-a dat afară de la cor. Ce să mai spun că am cântat și la pian, în casa unor oameni atât de fini, încât nu voiau să mă facă să simt că eram pe din afară. Cum nu eram chiar prost, simțeam penibilul scenei îndoit.

- Ați putea coborî cu amintirea până la capăt? Care e prima dv. amintire?

- Prima amintire e dintr-o curte goală de grădiniță. E grădinița lui frate-meu, care are o mașinuță cu pedale. Văd curtea aia și mașina. Dar dacă încerc să raționez puțin, nu știu dacă amintirea asta e reală. Mă văd pe undeva prin Iosefin. M-aș mira ca frate-meu să fi fost trimis tocmai până acolo să facă grădiniță, noi locuind în Cetate.

- Dv. ați fost la grădiniță?

- Ah, asta a fost prima mea suferință. E drept că era o grădiniță la fel de urâtă ca Bucureștiul. Ingrozitoare era. Știți unde a fost pe vremuri școala de muzică? Unde e acum Scoala populară de artă, unde e placa lui Laci Csizmarik. De fapt, nu în clădirea respectivă, ci în aceeași curte - o curte de beton, înconjurată de ziduri-, în care era o clădire mai mică. Atât de rău m-am simțit acolo, încât cred că de atunci am început să urăsc școala.

- De ce vă era oroare? De clădire? De faptul că erați cu alți copii?

- De clădire, de toată ambianța aia cenușie. Sunt foarte sensibil la ambianță. Altceva nu țin minte nimic de pe atunci: decât că era sumbru, că aveam niște rechizite și că pe o fată o chema Virginica. Dar să nu uit: și acolo, la grădiniță, a trebuit să mă dau în spectacol, iar lumea stătea la ferestre și se uita la noi. Acolo am dansat cu Muli.

- Cu Muli? Se scrie cum se aude?

- Da. I se spunea Muli, pentru că săraca fată era grasă, grasă. Cum eu nu am fost niciodată prea solid, făceam un cuplu teribil.

- Ați scris despre Muli undeva?

- Nu, despre Muli nu cred că am scris.

- Erați cumva fluture, greiere, prinț?

- Nu, pe vremea aia nu dansam costumați. Dar să nu uit: cântam ceva cu "luna e rotundă", rotundă mai era ceva... nu mai știu ce.

- "Coroana e rotundă, rotundă e și luna, frumoasă e și fata... "

- Așa, așa. Numai că în capul meu era "rotundă e și fata pe care o iubesc". Ea era rotundă, numai că n-o iubeam. Biata Muli! In schimb, frate-meu a avut și el de-a face tot cu una grasă, care se chema Tasi. Ei, bine, Tasi asta, pe la 18 ani devenise o frumusețe. Ar fi vrut el să mai danseze cu ea.

- Unde e acum Muli? Ați mai văzut-o?

- Nu. Muli a plecat în Germania. Era dintr-o familie de medici foarte cunoscuți în Timișoara... Nu îmi aduc aminte cum îi chema. Familia lor a dispărut cu totul de aici.

- Deși va mai veni vorba despre București, de ce ați spus că era o grădiniță urâtă ca Bucureștiul? E urât Bucureștiul?

- Da, e urât ca dracu'. E mult mai urât ca pe vremea lui Gheorghiu Dej. Atunci era amestecat. Nu, nu amestecat. Era supraimprimat. Clădirile vechi se păstrau încă bine. Mai existau niște familii cu o altă creștere decât cea de mai târziu. Pe de altă parte, era cenușiul epocii respective. Era sumbru. Fiind sensibil la ambianță, o simteam. Dar lucrurile bune nu se degradaseră încă. Acum e ca un talcioc.

- Dacă o să vă revedeți textul transcris, o să lăsați frazele de mai sus?

- De ce nu? Ar trebui să mă tem de Băsescu? Sau de cine? Nu mă mai primește acasă? Singura pentru care ar trebui să atenuez puțin ar fi Alexandra, care are sentimentul că ea ne-a adus la București. Pentru ea ar trebui să am ceva mai mult tact atunci când vorbesc despre București, să nu spun chiar ceea ce cred.

- Ați spus, vorbind despre București, "acasă".

- Am spus eu asta? Mă mir.

- Da, acum câteva clipe ați spus-o. Cum vă întoarceți la Timișoara?

- Chiar ieri am discutat despre asta. Mi s-a părut foarte străin orașul și m-am întrebat de ce. Dacă nu ai un "acasă", dacă te duci într-un apartament străin, chiar dacă ești primit cu toată bunăvoința, chiar dacă sunt condiții foarte bune de locuit, nu ești la tine acasă. Si atunci nici în oraș nu mai ești la tine acasă. Se produce rapid fenomenul ăsta. Tzvetan Todorov are o carte, *l'Homme dépaysé*, unde constată că, revenind în Bulgaria, după 18 ani, nu poate să mai comunice. La mine nu se pune problema comunicării cu oamenii. Orașul parcă e cum mi se întâmpla înainte, când mergeam la București, cu treabă la Minister, să zicem. Ieșeam de la ședință și mă întrebam ce să fac până la tren. Intram la câte un film cu jiu-jitsu, cu cele mai mari tâmpenii, numai ca să treacă timpul. Ei, cam așa începe să fie și aici. N-ai unde trage.

- Si totuși, după 64 de ani de Timișoara, o dizlocare - nu simplă - într-un cu totul alt spațiu, a dovedit că în mai puțin de un an v-ați adaptat.

- Ca student, pe la 20 de ani, am mai fost pus în situația de a mă obișnui timp de cinci ani cu Bucureștiul. A mers mult mai simplu, mai ușor. Dacă atunci ar fi existat posibilitatea să rămân acolo, nu aș fi ezitat să o fac. Mă simteam bine. Poate că și acum, dacă o să treacă cinci ani, o să mă simt bine. Imi aduc aminte că la Bordeaux - unde a fost singura perioadă când am trăit conform naturii mele -, la început, tot așa, a fost un șoc puternic. Apoi s-a atenuat mult. Schimbarea de loc mă lovește foarte rău, dar după acea îmi găsesc rostul.

- Când am fost în vizită la noul dv. "acasă", pe Spătarului, spuneați că în clipa în care ați amenajat biroul, ați pus cărțile în bibliotecă și ați început să scrieți, erați deja intrat în matcă.

- Zilele trecute mi-a dat telefon Virgil Ierunca. Am vorbit mai mult cu Monica Lovinescu care, între altele, mi-a zis că se bucură de faptul că mă simt bine la București. Eu i-am răspuns ceva de genul: "cine v-a spus trăznaia asta?", deși eram sigur că de la Bazil Popovici știe. Dar în momentul ăla am simțit că deja sunt puțin cabotin, că nu mai e chiar așa adevărat, că încep deja să mă obișnuiesc.

- V-ar deranja dacă interviul ar continua pe tema lui inițială, aceea a spectacolului, a scenei pe care vă e groază să urcați?

- Neplăcerea asta merge până acolo încât nici să mă duc la teatru nu îmi place, iar la concert și mai puțin, din cauza pauzelor. Când se face lumină nu mă mai simt bine. Iar cum la concert nu se stinge deloc lumina, mă simt și mai prost. Stiu foarte bine că nu se uită nimeni la mine, dar nu mă simt bine. Mă rog, erau și obiceiurile astea prostești, de mică burghezie. Când te duceai la teatru, în pauză trebuia să mergi în foaier și să te plimbi, așa, în jurul stâlpilor, să dai ture. In afara uneia dintre pauze, când mergeai să bei ceva la bufet, o limonadă, un suc, ceva colorat. Am fost la Opera din Viena și am văzut cum arată un foaier autentic. Numai că acolo se bea șampanie.

- Si totuși, când scrieți proză la persoana întâi, în mai toate cărțile dv., e tot ca o urcare pe scenă, e tot o exhibare. Atunci de ce nu vă simțiți disconfortat? Ce vă protejează în scris?

- Neseriozitatea. Sunt un om profund neserios. Adică nu sunt în stare de nimic pragmatic. In viață, neseriozitatea e naibii de incomodă, pentru că e obositoare. Iți creezi singur dificultăți, pe care altul nu le are, fiind lucruri simple, ușor de rezolvat. In schimb, neseriozitatea în scris e plăcută. Iți dai drumul.

- Nu credeți că, de la un punct încolo, neseriozitatea asta e jucată, trucată? Din simplul motiv că e foarte comodă? Că v-ați construit, de fapt un personaj.

- In viață, nu, nici vorbă. Mi-ar conveni să nu fiu un încurcă-lume. Vă dau un singur exemplu. Unul din scopurile pentru care am venit aici e să rezolv ceva pentru un om la care țin enorm, Roman Cotoșman. Mi-a trimis o hârtiuță cu greutatea și dimensiunile lucrărilor pe care vrea să le doneze muzeului din Timișoara. Asta era unul din scopurile călătoriei mele la Timișoara. Si caută hârtiuța că nu e! Sunt convins că nici la București nu o s-o găsesc. Intâmplări ca asta sunt la mine cu ghiotura. Vă dați seama că nu mă joc cu ele și că aș fi foarte bucuros să le evit. In scris, da, acolo mă joc. Pentru că e joc chiar scrisul. Cât privește personajul creat, în cărți, în schema de adevăr a unei cărți, el nu are nimic prefăcut. Așa evoluează, așa e relația mea cu mine. Adevărul persoanei obiective, cea "din viață" - dacă interesează pe cineva - , mi se pare că e unul multiplu. Un om e făcut din mai mulți. Și în cărți e, de fapt, tot așa. Mă fabric din mai mulți. Sau, ca să fiu mai explicit. Presupunând că scriu bine, îl fabric ca personaj pe cel care sunt. Așa cum, de exemplu, Baudelaire se diferențiază de romantici. Romanticii, vorba dv., erau "spontani". Se exprimau direct, cum cântă păsările. Pe când Baudelaire își construia un personaj artificial, dar care semăna teribil cu el. Deosebirea e că romanticii spontani sunt superficiali, iar Baudelaire, "facticele", e adânc. E ca un claun care și-ar pune pe față o mască identică feței lui. Dar care e totuși mască. Sigur că îți fabrici un personaj, dar dacă nu ești în afara chestiunii, deci dacă chiar ai ceva har de scriitor, atunci cred că de-abia aduni la un loc ceea ce e mai adevărat în tine.

- In *Burgtheater*... scoateți la iveală istoria acestor locuri. O întreagă lume se naștea ca să vă nască, la rândul ei, pe dv. S-ar putea citi și așa.

- Era o preistorie, într-un fel. In același timp, era și altceva, un lucru pe care nu l-a observat nimeni; deci nu l-am făcut bine. Era un soi de meditație neteoretizată asupra istoriei. Așa văd istoria, ca o succesiune de lumi care se fac încet, încet, apoi se strică, o iau de la capăt, iarăși se strică... Si nu se adună nimic. Asta era, într-un fel, pentru mine, ca o răzbunare. Uite că nu numai viața noastră e așa de precară, fragmentată, făcută din nimicuri, ci și istoria asta care ne dă mereu în cap, nici ea nu stă mai bine. Cam asta era ideea, dar n-a ieșit deloc. După cum n-a ieșit, nu s-a văzut - și asta chiar mă miră - umorul de limbaj. Era un efect premeditat. Nu scriu nimic fără să premeditez un efect literar. Nu m-a interesat niciodată ideea în sine. Iar dacă scriu doar despre mine este pentru că nu am imaginație să scriu despre altceva, dar ceea ce mă interesează cu adevărat e ca fraza aia să arate bine.

- Atât?

- Atât, în prima instanță. După aceea, speranța mea este că realizez joncțiunea cu ceea ce nu controlez din mine. Nu știu dacă reușesc, dar asta aș vrea. Cred că orice scriitor serios asta face: o comunicare cu lucrurile pe care nu le controlează. Tocmai pentru că nu le controlez, nici nu mă gândesc la ele. Nu știu, dar cred că la frazat în proză, nu și în poezie, am ureche. Nu numai pentru ce scriu eu. De pildă, când îl citesc pe Vighi sau când îl citeam pe Sorin, mi-e o ciudă grozavă, când simt cuvântul nepotrivit. Am avut o perioadă de vreo doi-trei ani în care chiar am ținut jurnal. Scriam zi de zi. I l-am și arătat lui Mircea, care a spus că nu prea are rost să îl public. Am renunțat. Vorba e ce mă interesa pe mine? Nu ceea ce mi se întâmplase, nu asta voiam să reținem. Scriam încercând să fie literatură ceea ce fac. Să frazez.

Livius Ciocârlie

Valsând cu Muli

De la 11 ani nu am văzut nimic mai atrăgător în viață decât să fiu scriitor. Așa cred și azi. Doar că nu știu dacă sunt sau nu sunt. Dar ca încercare... asta fac și altceva nu mă interesează.

- Dar domnule profesor, dacă spuneți că sunteți o natură mai degrabă inhibată și...

- Inhibată rău. Dv. sunteți o persoană cu care pot să stau de vorbă. Lucru de două neobișnuit. Mai ales cu femeile nu pot sta de vorbă.

- De ce oare?

- Timid am fost, timid am rămas. Ce o să spun acum pare trivial, pentru că intră cumva în domeniul biologicului. Eu cred în energia erotică pe care o ai, mai multă sau mai puțină și care se transmite. Dacă o ai, și se transmite, atunci ai și dezinvoltura care îți permite să comunici cu omul din fața ta. Am în familie spectacolul lui fratemeu, care este un Don Juan nemaipomenit. Are o energie în el, uriașă. De aceea, intră în priză ușor, cu oricine ar fi. Or, eu neavând energie, cred că asta a determinat retractilitatea. Dar cu oamenii deștepți îmi place să stau de vorbă. Chiar și femeie să fie!

- Să știți că așa las la transcriere! Eu voiam să vă întreb ceva legat de inhibiția asta, care se vede și în scris. Ați spus că acolo, în pagină, vă simțiți liber. Si totuși chiar acolo inhibați, obturați o parte importantă din dv. Etanșeizați zone întregi de abisalitate.

- Nu urmăresc acest lucru. Obturarea despre care vorbiți mi se pare firească. Pentru că dincolo de aspectul, cum să spun eu, al ființei proprii, există un strat ontologic. La mine, stratul ontologic e complet lipsit de metafizică. Deci e de o precaritate apropiată de vid. Si atunci e normal să transmiți ceva impenetrabil. Unde ar trebui să fie spiritualitate, e un gol. Singura spiritualitate ar fi una de natură negativă. Simți o absență. Ceva îți lipsește. Asta e tot. In *Viața în paranteză* există fragmente de jurnal strict comportamental, care - mi-am dat seama - pentru cititor sunt ciudate. El poate rămâne cu un soi de stupoare: ce vrea cu fleacurile astea? Acolo încercam să prind această absență de ființă.

- Nu vă sperie lucrul ăsta? Sau vă e nicicum?

- Ca să mă sperie, ar trebui să am metafizică. Atunci aș vedea lucrurile în perspectivă postumă. Așa, le văd într-o perspectivă scurtă.

- Dar cealaltă zonă, să zicem mai "tenebroasă", a sinelui dv. De ce e și ea sistematic inhibată în scris?

- Din motivul pe care vi l-am spus. Nu pot să scriu decât ceea ce mi se pare că nu sună fals. Cred că îmi vine din copilărie, din pudoarea care mi-a fost indusă de părinți în legătură cu aspectul ăsta. Repet, dacă aș încerca, ar suna fals. Ați observat că scriitorul nu se dă în lături de la nimic. El scrie orice, te lasă cu gura căscată. Dacă aș putea scrie bine despre lucrurile astea, aș face-o, fiți sigură. Deși nu mai am pudoarea de atunci. Dar ea a rămas în capacitatea de expresie.

- Dar dacă v-ați intra în vechea piele de critic literar sau măcar în cea de cititor profesionist, cum ați privi cărțile saturate de spiritualitate? Condescendent? Admirativ?

- Nu pot, ca persoană, să comunic cu acel strat de viață spirituală, dar atunci când citesc e altceva. Ar însemna să nu pot pune mâna pe Dostoievski, Dante sau Pascal. Mai pe nimeni. Vă dau însă un nume de scriitor mare, care nu are metafizică. Sau mai bine spus are doar o metafizică literară: Proust. La Proust nici măcar într-o discuție mondenă nu se pomenește despre Dumnezeu. Dar el are religia scrisului.

- Am făcut acum câțiva ani o anchetă despre expresivitatea estetică sporită a răului în comparație cu binele. Majoritatea scriitorilor intervievați au fost de acord că negativitatea, în diferitele ei forme, e mult mai solicitată literar.

- Într-adevăr. Dintotdeauna, răul a fost mai solicitat — și pentru că ne obsedează, fiindune constitutiv, și pentru că e mai expresiv. E suficient să compari **Paradisul** cu **Infernul** ca să ai o perspectivă asupra acestui fapt. Ceea ce a adus nou literatura modernă în această materie a fost răul autoreferențial. Răul privindu-se pe sine, dinăuntrul lui. De aceea, ca să vorbească în numele răului, este atât de solicitată persoana întâi. Ce altceva face Céline, ori Henry Miller, ori chiar Proust? Deși, poate că noutatea constă mai mult în consecvența programatică decât în esență. Fenomenul a existat și în alte epoci, mai subtil. Să-l luăm ca exemplu pe Tartuffe. La prima vedere, este produsul observării, din afară, a unui tip uman. Dar când vezi cât de bine e înțeles Tartuffe, în toată ambiguitatea lui care — estetic vorbind — nu se potrivește deloc cu clasicismul, îți dai seama că Molière l-a privit dinăuntru. La fel s-ar putea spune despre Richard al III-lea, Svidrigailov, Stavroghin, Don Juan. Deci, e probabil că întotdeauna a existat privirea dinăuntru, dar abia epoca modernă a elaborat o estetică a răului autoreferențial. De altfel, Svidrigailov și Stavroghin îi cam aparțin.

- Această epocă s-a încheiat, după părerea dv.?

- Da, cu siguranță. S-a încheiat. Cred că un baraj a fost noul roman, nu foarte important, în sine, dar care a însemnat o barieră. El a vrut să golească literatura de teme mari. Si după aceea Robbe-Grillet se apucă și scrie autobiografie. Dar nu are nimic de revelat. In schimb, o găsește fertilă literar, o amestecă cu ficțiunea. Iar ea devine joc literar. Nu mai e autodezvăluirea lui Céline. Nu mai e nici Thomas Mann, autor "obiectiv", dar în a cărui proză vorbește tot timpul diavolul. Totul se transformă în joc literar. De aceea, mi se pare că postmodernismul e o epocă de oboseală a literaturii, de inconsistență. El nu are mizã mare. Mă mir că optzeciștii noștri (care s-ar supăra să audă asemenea afirmații) nu încearcă să găsească diferența lor specifică. Si anume faptul că ei nu sunt niște postmoderni canonici, tocmai pentru că au o altă experiență de viață, care i-a făcut să observe niște lucruri mai consistente. În loc să fie mândri de lucrul ăsta, ei vor neapărat să ne convingă că seamănă exact cu omologii lor din alte părți.

- Vi se pare datat și postmodernismul, cel puțin în literatură?

- Nu știu ce să vă răspund. Adevărul e că am ajuns la o vârstă când citesc numai silit de împrejurări. Mai degrabă recitesc. Nu am crezut niciodată în oamenii care se adaptează la orice, care țin să fie în pas cu vremea. Si mai cred că la un moment dat e timpul să devii bătrân.

- Cum? Așa cum spunea Barthes? Să îți vină să-i recitești pe clasici? Să te așezi?

- Da, să citești ce ți-a plăcut sau ceea ce ți-a scăpat sau simți că nu ai citit destul de serios. De exemplu, îmi propun să îl reiau pe Montaigne. După ce termin povestea cu Valéry, vreau neapărat să îl recitesc serios pe Montaigne; simt că acolo ar fi multe lucruri pe care aș fi în stare să le văd altfel acum. Pe când, ca să citesc un autor actual, fac un efort de adaptare, mă simt nesigur.

- Ce romane ați reciti cu plăcere?

- Romane "realiste" în general. Nu, glumesc. Aș reciti Dostoievski. Sau mi-ar place să citesc autori ca Dickens. Am observat în filmele englezești despre Dickens că ei prind la el ceva nebînuit și creează un tip de lume foarte particular. Deci acolo este ceva de găsit. Am exagerat puțin, nu realismul m-ar interesa - deși îmi place Tolstoi, mai puțin Balzac, care îmi pare oarecum datat.

- Spuneați că vine vremea să fii bătrân.

- Sub aspectul lecturii.

- Dar sub alte aspecte?

- Nu mă simt schimbat, însă și pentru că niciodată nu am fost de-a binelea tânăr. Nu am avut energie în mine. Asta a fost întotdeauna basul meu fundamental și de aici o stare de oboseală continuă. Viața mă obosește cumplit. Și acuma, și când eram tânăr tot așa eram. Ca să vă dau un exemplu. Sunt uituc, dar nu fiindcă m-aș fi sclerozat. Și când aveam 20 de ani tot atât de uituc eram. Deci un anumit gen de bătrânețe a existat întotdeauna. Se adaugă neseriozitatea, care mie îmi dă un mare confort interior, cât timp sunt în relație cu mine, dar îmi creează pocinoage când devin ins social.

- Stiu că vă place Gombrowicz. Vă e dragă și tema pe care am predat-o și cercetat-o împreună cu un grup de tineri de la " A Treia Europă", pornind tocmai de la Gombrowicz - imaturitatea?

- Da, îmi e foarte aproape tema asta. Gombrowicz tratează ca un mare scriitor tema imaturității; o tratează cu un influx de imaginație. Asta e. Dacă vrei să fii scriitor, trebuie să ai imaginație. Eu n-am.

- Atunci ce fel de scriitor sunteți?

- Un diletant. Pentru mine, cuvântul nu are nimic peiorativ. Diletant e cel care nu poate să proiecteze. Eu nu pot să proiectez nimic. Dar simt cât de important este să cobori până în acea zonă în care omul încă este nefăcut. Ceea ce poate să fie foarte frumos. De exemplu o fată de 14-15 ani. Nu-i nimic mai frumos decât această

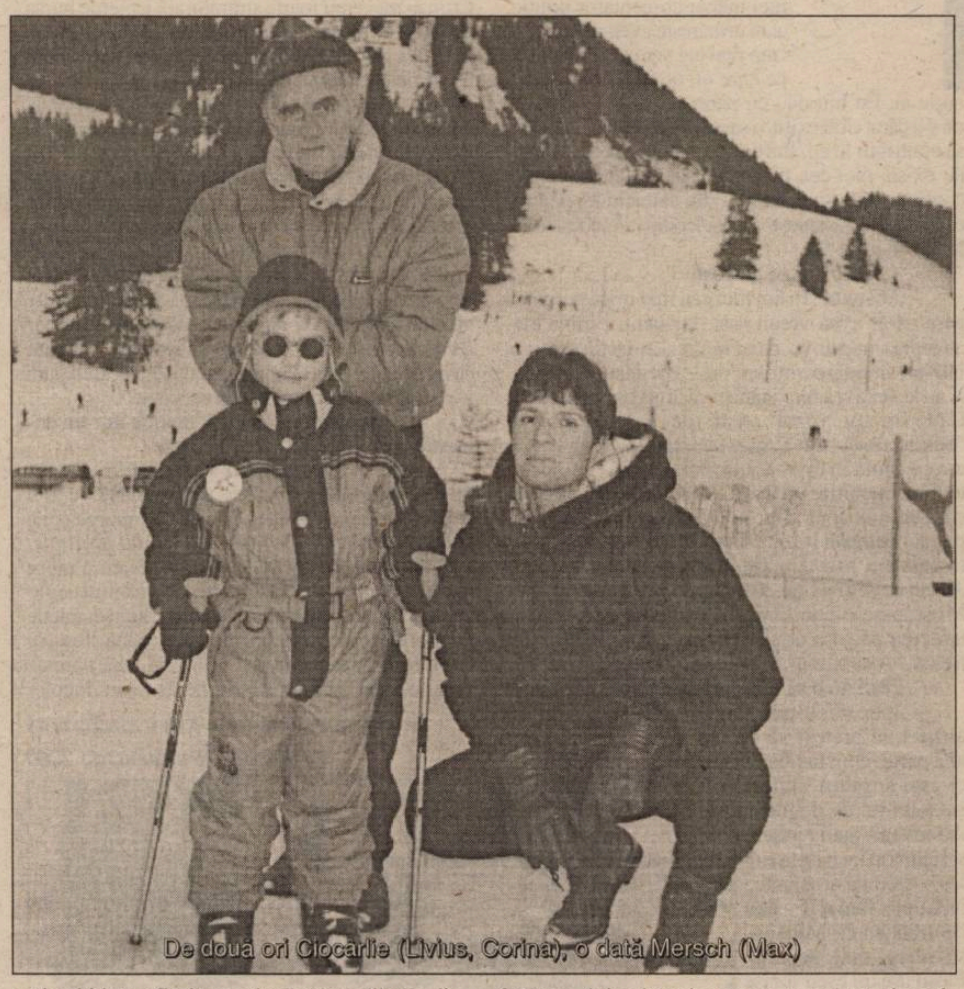

De doua ori Ciocarlie (Livius, Corina), o dată Mersch (Max)

nedeschidere a florii care după aceea pălește, din păcate. E tristețea condiției feminine, mai repede trecătoare decât a celei bărbătești. De lucrul ăsta mie îmi pare foarte rău. Dar momentul acela trecerii spre altceva e de un mare farmec, greu de prins. Acesta ar fi aspectul frumos. Insă în același timp, starea de imaturitate este una deficitară când - sau unde, în adâncul lui - omul nu este format. Cum zice bănățeanul, "nu-i do tot".

- Dar cu adolescenții cum e? Cu băieții care trec granița asta? Ați trecut și dv. prin ea. Cum e?

- E o perioadă urâtă. Nu, nu vreau să generalizez. A mea a fost urâtă. A altora poate n-a fost așa. Nesiguranța e totală, pentru că atunci crezi că oamenii se uită la tine și te simți groaznic: nu știi unde să-ți tii pui mâinile. Astăzi, când m-a fotografiat băiatul ăla nu știam unde să-mi țin mâinile. După aceea obsesiile, dorințele pe care nu le poți stăpâni. Dar sunt convins că tot ce spun ține de un context istoric. Eu am trăit într-un timp când adolescentul nu avea dezinvoltură. Probabil că înainte de război exista un stil în treaba asta, adică existau interdicții, dar și o anumită grație în a le respecta sau încălca. Eu am prins o epocă fără nici un stil. Numai "nu-i voie cutare lucru" sau "nu-i voie cutare lucru". Si asta mi-a intrat în sânge. Acuma observ că adolescenții sunt cu totul altfel. Nu știu dacă e neapărat un câștig faptul de a fi foarte repede dezinvolt. Cel puțin pentru cineva care vrea să scrie e bine să treacă prin lucruri dure. Am și o teorie pe care, din păcate, nu o pot verifica. Mi se pare anormal să nu rezulte o literatură importantă din experiența pe care am trăit-o noi. Tocmai pentru că asta a fost chiar viață. Când te pocnește cineva toată ziua înseamnă că trăiești. Dacă ai ocazia - cum o am eu - să mergi în farmacia aia de Luxemburg, senzația este că ăia nu știu pe ce lume vietuiesc. Si nici nu iese nimic din așa ceva. La noi, problema e ca mai întâi să ne acceptăm așa cum am fost. Dar lucrul ăsta nu se întâmplă și probabil nici nu se va întâmpla curând. Sau există riscul să te accepți, dar la modul plângăreț. Uneori așa fac și eu, cu cenușă în cap. Dar mă aștept să apară o generație care n-a trăit perioada noastră. Talentul chiar asta înseamnă: să poți retrăi ce n-ai trăit. Generația aceasta va avea răceala necesară, va fi obiectivă - în sensul că nu va mai avea probleme de culpabilizare, nu va trebui să se ascundă. Va intui ce s-a întâmplat. Nu va trebui să scrie o literatură de reconstituire istorică. Ea va fi pur și simplu produsul experienței pe care am trăit-o noi. Deci ei vor intui ceva din ce am trăit noi, chiar dacă vor scrie despre altceva. Se va simți că aici s-a consumat o experiență densă. Literatură fără suferință nu prea iese. Sigur, poți să faci lucruri grațioase, dar eu la altceva mă refer acum. La ceva care pune poate prea mare accent pe adevăr. Asta e veșnica mea discuție cu Țepeneag. Suntem doi prieteni care se ceartă tot timpul, polemizăm într-o lungă corespondență, dar nu se supără nici unul. El fiind un scriitor pornit de la noul roman vede în literatură numai literatura însăși și i se pare cam primitivă necesitatea asta de ceva care s-ar putea numi adevăr sau experiență. S-ar putea să aibă dreptate, la urma urmei. Dar eu nu sunt destul de rafinat ca să îmi facă destul de mare plăcere ceva care e de o gratuitate totală

- Ați spus că imaturitatea e un deficit. Dar nu e și o șansă?

- Ba da. E perioada în care nu ești nimic și poți să fii orice. E în ea o mare șansă și o mare neliniște, la un loc. Pe mine însă mă interesează imaturitatea care rămâne, de care nu te vindeci. Imaturitatea este dificultatea de a trăi și, cum zic, o șansă în ceea ce faci. Dacă nu ești imatur poți să faci lucru bun, dar unul care pe mine nu mă interesează. Nu mă interesează lucrurile bune. Ori ești unul din ăia mari, care te uluiesc, care pot orice..., ori, măcar, ești un neajutorat. Repet: mă interesează mai puțin imaturitatea adolescentului decât aceasta pe care o am, întreagă, și acum. In imaturitate este însă și o parte rea, în faptul că lucrurile nu ajung să se închege, să se așeze. E ceva adevărat în asta și o simt la mine. Simt că nu sunt în stare să fiu destul de dens, destul de închegat. Asta e partea proastă. Si în sensul ăsta Gombrowicz nu este un scriitor al imaturității, ci unul care înțelege perfect imaturitatea. E cu totul altceva. Eu încerc să scriu din starea de imaturitate. Iese ceva care mi se pare că poate să intereseze, dar rămâne și precar, ca o celofibră. Știți ce a fost celofibra?

- Domnule profesor, spuneați la începutul interviului că două lucruri n-ați putut face din jenă și oroare: să dansați pe scenă și să intrați în partid. Cu dansul s-a văzut ce ați pățit. Dar în cea de-a doua postură ați reușit să nu vă puneți. Nu ați fost membru al partidului comunist și nici după '89 nu v-ați înregimentat în vreun partid. Insă pe scena politică ați ieșit, vorbind și scriind. Cum s-a întâmplat?

- Din prostie. Si povestea cu partidele vine tot din copilărie. Nu am intrat în partidul comunist pentru că ai mei erau atât de "reacționari", încât mi s-a fixat asta pentru toată viața. Si nu aș putea să intru în nici un fel de partid, pentru că înainte de perioada comunistă tata trăise în anii '30 și a tras concluzia că o porcărie mai mare decât politica nu există și mi-a băgat asta în cap. Intratul în partid e o chestie pe care nu trebuie să o faci. Si cred că așa e, în ce mă privește. Pentru că intrând într-un partid nu poți să ai coerență. Poți să ai coerență cu câțiva prieteni de-ai tăi, nu cu un partid întreg. Deodată te trezești că o ia aiurea. Insă faptul că am ieșit în scenă mi se pare o prostie. Nici nu sunt politolog, ca să am lecturile necesare, nu sunt

Continuare în pagina 6

Textul derizoriu

Sorin Radu Cucu

19 decembrie 1998

Lansare de carte la "Orizont". Livius Ciocârlie, *Trei într-o galeră, Jurnal de lăsare la vatră*. Nu pot să stau mult, la 14 am tren, cu schimbare în Simeria, s-ar putea să fie și coadă la bilete, așa că trebuie să ajung în gară pe la unu jumate. Reușesc să prind trenul, vagonul 6, locul 62, clasa a II-a, chiar la geam, pot să citesc. Pe prima pagină, chiar sub cele două fragmente citate ca motto, din Molière și din Michaux, textul autorului către mine:

Domnului Sorin Radu,

Avangardist colaborator al "Ariergărzii", spre încurajare.

Livius Ciocârlie

Nu reușesc să înțeleg scrisul cu ușurință. Începe să mă obsedeze gândul dacă nu i-a plăcut ce-am scris în "Ariergarda"!? Mă conving pe mine că articolul din "Ariergarda" n-a fost prea interesant, că am fost neconvingător, și alte cele. După câteva momente de autoflagelare critică, mă mulțumește gândul că ipostaza mea de cititor se transformase într-o altă ipostază – devenind autor, intrasem în dialog.

Încerc să-mi intru în pielea personalului (care dintre noi, cel care scrie, cel care citește?), mimez un jurnal. Sunt de două ori histrionic, odată că, "scriem jurnal pentru alții din histrionism" (7), cum spune autorul din **Caietele lui Cioran**, dar și pentru că am simulat acest jurnal, scris acum, la modul retrospectiv, bazându-mă pe imagini păstrate în memoria pasivă. Am scotocit prin bibliotecă și iată-le, patru cărți, de Livius Ciocârlie, dar nu sunt toate, mai trebuie să mai fie două. Le amestec, nu vreau să am o relație de tip "textul și interpretul" cu aceste cărți *(Caietele lui Cioran*, 1999, *Un Burgtheater provincial*, 1984, *Paradisul derizoriu*, 1993, *Trei într-o galeră*, 1998), de aceea am evitat ordinea apariției lor din punct de vedere cronologic. Am prins curaj, dezvolt un mod de receptare în care recunosc, deși s-ar putea să fiu nesincer, îmi vin în minte evenimente ale trecutului, disparate, într-o stare de fragmentare. Nici nu știam că aceste evenimente se mai păstrează în mintea mea. Am să numesc acest cadru **efectul Proust**. Multe din aceste evenimente nu mi s-au întâmplat, dar o stranie conspirație a minții care citește cu textul mă păcălește. Citind jurnale îi însoțesc pe autorii-personaj, un martor invizibil și indiscret. De obicei, nu prea știu cu cine am de-a face, autorul e altundeva, în timp sau spațiu și nu îl cunosc, nu mă cunoaște. Puțin mă interesează dacă mă pot baza pe el sau nu, atâta timp cât reușesc eu însumi să ajung la un adevăr. ("Mințim. Rostul literaturii este ca, mințind, să scoată la iveală un adevăr", 7, *Caietele lui Cioran)*. De data asta e altfel, autorul – personaj nu e fictiv, e real și atunci sensul e altul, dar și sentimentul e altul; prima confruntare cu ceea ce Bloom numea *the anxiety of influence* este inevitabilă. Un păcat pe jumătate mărturisit. De ce-aș merge până la capăt? Care dintre capete?

Scriam prin anul I, când am ajuns în Timișoara, un text intitulat *Impostura sincerității*. Citisem mult Cioran, mă oprisem însă la un fragment din Livius Ciocârlie cu care demaram în trombă: "la mine nepăsarea ține loc de suflet. Și totuși! Cu câtă gravitate mă judec! Sunt nepăsător cu ce i se întâmplă omului, nu omului interior. "Nici nu știu de ce am ales acest citat, îmi plăcea cum sună, eram sedus. Cioran fusese un pretext ca să mă apuc să scriu. Livius Ciocârlie, pe care eu îl vedeam atunci făcând parte din aceeași familie literară, era mai mult decât un simplu personaj, mai mult decât scriitorul propriilor cărți. Deși între timp am renunțat la apropierea de Cioran (propria variantă), am început să descopăr în Livius Ciocârlie o prezență necesară pe scena literară și sunt mulțumit acum că am ocazia să scriu acest "portret al artistului".

Am început să vorbesc ca un discipol, dar nu mă amăgesc, nu sunt un discipol bun, nici măcar nu sunt un prea iscusit cunoscător de franceză, un important cadru lingvistic și cultural pentru acest dialog. Descopăr atât în *Caietele lui Cioran*, cât și ca motto la romanul *Un Burgtheater provincial*, menționarea lui Sainte-Beuve. Titlul e definiția metaforică a jurnalului, **Mes poisons, otrăvirile mele.** Literatura e una dintre aceste otrăvuri. Despre cât de bolnavi, otrăviți pot deveni scriitorii, Livius Ciocârlie vorbea într-o prezentare la apariția traducerii în română a cărților lui Henry Miller, *Tropicul cancerului și Tropicul capricornului*.

Nu toți ce prezenți au fost de acord cu apropierea lui Miller de Céline. Mă gândeam atunci înainte de a-l fi citit pe Miller că nu e ușor să-ți asumi destinul de scriitor.Nici lui Livius Ciocârlie nu i-a fost ușor, în jurnale străbate o tristețe, pe care noi, cei care am copilărit doar în comunism, o putem greu înțelege. Cum ar putea cineva să scoată din contextul epocii *Fragmente despre vid* sau *Viața în paranteză?* Tot în aceste pagini se face și trecerea; eliberat de comunism scriitorul e lăsat să lupte cu o ambiguitate mai mare, însă cu aceeași tristețe *(Paradisul derizoriu*, având subtitlul, *Jurnal despre indiferență, Trei într-o galeră).*

Cioran (chiar și în Caiete) e cinic, melancolia lui e plină de acid. Livius Ciocârlie e doar trist, uneori bacovian: "Concertul de Anul Nou de la Viena. La un moment dat, printre mâinile care mișcă arcușurile văd degetele morții" (29, **Paradisul derizoriu).** Mă gândesc că la astfel de concerte se cântă Strauss. "La capătul unui vis dinspre dimineață, mă văd în oglindă. Am barba nerasă de mai multe zile. E albă. Sunt bătrân". (38, ibid). Momente când Livius Ciocârlie e mai aproape de Ionescu decât de Cioran. Sunt multe aceste momente în care Livius Ciocârlie vorbește de moarte, de bătrânețe sau de suferință: "îmi aduc aminte cuvintele lui tata: când de bună ar fi moartea acum. Nu ne este, nici ea, permisă. Suferința în marginea vieții copiilor este, poate, datoria plătită pentru indiferența cu care am trăit lângă părinți" (39, ibid); "Nu disperat. Cu totul lipsit de speranță" (65, ibid), "Decembrie. Îmi privesc viața ca pe o eroare grotescă și un dezastru progresiv" (65, ibid). Ca să fiu sigur că se apropie de Ionescu, poate fără să știe, citesc din *Jurnal în fărâme:* "Nimic nu e în spatele zidurilor. Ele sunt granița dintre ceea ce am început să facem din lumea asta și vid. De partea cealaltă e moartea. Să nu trecem de zidurile astea" (133). "În mine e un iad. Acum știu ce e iadul" (133)

Îmi dau seama de profilul meu literar și biologic; în acest caz, nu pot fi îndepărtate, au fost prescrise. Nu doar textele mă convingeau că ajunsesem la un adevăr, momentul în care le-am citit, spațiul (Timișoara, locul unde au fost scrise), amintirile despre autorul lor, starea mea sufletească. M-am lăsat prea mult purtat de instinct. Am renunțat să vorbesc despre cărțile de critică *Realism și devenire poetică*, 1974, *Negru și alb*, 1979, *Mari corespondențe*, 1981, *Eseuri critice*, 1983, pentru că nu puteau fi prea lesne încadrate în imaginea mea despre Livius Ciocârlie.

Sunt conștient de faptul că am lăsat o identitate a artisului să le domine pe celelalte. S-ar putea ca acei care îl cunosc în realitate pe Livius Ciocârlie, fie că le-a fost profesor, fie că le este prieten, să nu-l recunoască. Această experiență însă o cunosc și eu, care, prins în plasa curiozității, încercam să-i recunosc pe cei menționați în jurnale. Am reușit parțial în căutări și mi se pare utopic să cred că voi realiza, în acest sens, mai mult. Pentru alți cititori însă, care nu cunosc Timișoara, lectura acestor jurnale este mai dificilă. Cei care reușesc, ghicesc desigur ideea autorului de a crea un gen literar neutru, aflat la trecerea de la jurnal la roman. În mare măsură, *Trei într-o galeră*, în ciuda subtitlului *Jurnal de lăsare la vatră*, realizează acest lucru:

"Jurnalul e aici, într-adevăr, ca o proptea (un garde-fou) împotriva scrisului". Primejdie? Ce să-mi facă? Oricum, rezist eroic, nu tremur. Puțin îmi pasă. Deci, nu-i jurnal (252)

Orice biografie e la urma urmei ficțională, scrie Bernard Malamud. În această categorie se includ și jurnalele și memoriile. Chiar și un profil literar, mai ales în postmodernism, este prins într-o inevitabilă ficționalizare. Am ajuns de unde am plecat, încercând să motivez de ce am intitulat acest eseu *Textul derizoriu*. Pentru că n-am vrut să scriu la modul rece și calculat despre Livius Ciocârlie, pentru că am încercat să mi-l imaginez pe *omul interior, singurul care contează*. O tentativă – nu doar despre viața pe care o știm, despre viața cu succes ascunsă, despre viața care nici măcar nu a fost trăită (parafrazându-l pe Julian Barnes), de a spune *La mulți ani!*

17 iunie 1999

De când așteptam cartea asta! *Caietele lui Cioran*. Am urmărit număr de număr în "Orizont" cum poate cineva comunica cu Cioran. Desigur, Cioran era un coseur formidabil, dar și unul incomod. A venit lumea la lansare, recunosc aceleași fețe. Ca de obicei. Stau tăcut în al II-lea rând și ascult atent. Nu mă pot concentra ca altă dată. Mă roagă Adriana Babeți să ajut cu distribuția cărții. La final, fug la rând să iau un autograf, ce dacă mai am unul! De această dată, îmi spun numele întreg, neliterar. Aș avea nevoie de un pseudonim. Nu mai sunt curios ca înainte, mulțumesc pentru dedicație și vâr cartea în geantă. Doar am tren la 14, cu schimbare în Simeria, salut respectuos, strâng câteva mâini, mi se amintește ceva, plec.

Din nou, simulare. Jacques Derrida a scris o carte despre Nietzsche pornind de la însemnările de pe marginea manuscrisului făcute de Friedrich. Eu, abandonând textul pentru o clipă, am început să scriu, citindu-vă dedicația autorului pentru mine. Mea culpa!

Nici măcar comentator politic care urmărește evenimentele și care mai are și niște informații pe care tu, omul de pe stradă, nu le ai. Eu îmi dau cu părerea. Astă-primăvară mi s-a părut că ar exista o șansă și deci este o obligație să contribui la ea. Intre timp mi-am dat seama că nu există nici cea mai mică șansă, iar articolele continui să le scriu numai din slăbiciune, pentru că Gabriela Adamesteanu și Rodica Palade zic să le fac și eu le fac.

- **Credeți că nu au rost?**

- Absolut. Nu am nici cea mai mică convingere că ar avea vreun rost. Iar pentru mine ele nu reprezintă nimic, chiar nimic. Le dactilografiez într-un singur exemplar, nu le recitesc, nu le am și nu le voi avea niciodată în casă, să fie sănătoase. Când m-am văzut odată pe o tarabă - ca "editorialist"- am avut o senzație de vomă. Nu am ce căuta în treaba asta. Are rost să treci peste toate nazurile pe care le fac dacă știi că poți contribui la ceva. Dar în momentul ăsta mi-am pierdut complet iluzia că am la ce contribui. Zilele trecute am fost la o întâlnire a Alianței Civice. Acolo se vorbea de 80% șanse pentru Isărescu. Mi se pare o copilărie. In '90 să fii naiv a fost una, dar să fii a doua oară naiv, dă-o-ncolo de treabă. Așa că nu văd nici un rost.

- **Deci nu o să mai scrieți articole politice?**

- Sper să nu mai scriu. Adică să găsesc în alegeri un pretext să nu mai scriu. Deși, pe de altă parte, cum lucrează dracu-n om, mă gândesc că asta ar putea să pară și ca un fel de demisie. Au revenit ăia la putere și acuma ai închis pliscul. Deci cred că s-ar putea întâmpla, fără să fiu atât de crâncen ca Mihăieș, să merg mai departe. Pleșu are un eseu foarte frumos despre elite. Și la un moment dat, așa, în trecere, vorbește despre ceva care m-a zgâriat: despre intelectualii care se bagă peste tot. Cam asta fac și eu: mă bag peste tot. Nu aș avea ce căuta acolo, dar lipsa de caracter din jur e atât de mare, încât se formează un vid - vorba ăluia - de caracter și spațiul trebuie cumva umplut. Drept e că noi, scriitorii, comentăm cam după ureche. Vedem bine, pricepem, dar parcă analiza, interpretarea nu sunt profesioniste. Țin minte un examen de marxism cu Radu Florian. Socialism științific. Am învățat, pentru că îmi era frică; aveam numai bursa de merit, altă bursă - nu. Cum ai mei erau foarte strâmtorați, a pierde bursa de merit ar fi fost o catastrofă. Așa că la examene învățam pe rupte. Am răspuns și la Radu Florian foarte bine. Am știut tot. Ai fi zis că sunt un adevărat activist. Asistentul a propus să îmi dea foarte bine, dar el, al dracului, m-a dibuit cu auzul lui fin și a zis: nu, n-are limbaj. A simțit că nu sună. Și eu l-am admirat, fiindcă mi-am dat seama că prinsese esențialul. Că, adică, mimam. In articolele politice mimez o competență care îmi lipsește și încă într-un limbaj, nu rareori, de lemn. E un soi de sacrificiu în asta. Or, un sacrificiu merită să îl faci dacă ajută pe cineva sau ceva. Așa, degeaba... Cel mai grav nu e de fapt ce va fi după alegeri, nu că ele le vor reedita pe cele din '90. Altceva: revelația faptului că nu există astăzi, la noi, oameni în judecata sigură și moralitatea fermă ale cărora să crezi.

- **Dv. proiectați categorii morale într-un domeniu care pare a fi scutit de ele.**

- Una este că nu poți să faci politică dacă nu ai o anumită dorință de putere, dacă nu ai o capacitate de tranzacție, care uneori merge până la compromis. E adevărat. Dar să nu ai limită, asta nu mai e politică. Dacă observi cum merg lucrurile în țările consolidate, vezi că nici acolo oamenii politici nu sunt niște sfinți, fac și ei micile lor porcărioare, dincolo de care, dacă trec, se compromit iremediabil. Or, la noi...Se pare că asta ne e dat încă multă vreme de acum încolo.

Interviu realizat de Adriana Babeți

Timișoara, 26 septembrie 2000

Livius Ciocârlie, copil. Fotografie din 1938

Etica bruderschaft-ului semiotic

Marcel Tolcea

Asemenea lui Dobay — despre care tradiția ripensiană spune că ar fi avut piciorul de șut sigilat —, prin anii '70 Domnul Ciocârlie se sigilase la tutuit. Astfel că, atunci când am reușit la Filo, în toamna lui '75, nu m-a mirat atât de mult chestia cu vuvoaierismul (vuvoaiereala?) soților Sartre și Simone de Beauvoir, cât zvonul, printre căminiștii livrești ce eram în C16, că Domnul Ciocârlie nu este *per tu*[1] cu nimeni din burg. Legenda, ca orice legendă, avea micile ei exagerațiuni și, în scurtă vreme aveam să aflu că, totuși, își spune Tu cu poetul Traian Dorgoșan și cu unul dintre profesorii noștri, Francisc Kiraly.

Apoi anii au trecut fiindcă și generațiile au trecut Apa Aceea[2], cu un bac sub forma clădirii Universității din Timișoara, partea cu Bălcescu și Eminescu de mână. Au ieșit din persoana a II-a plural, de-a lungul anilor, mai întâi cei din echipa de tenis, unde jucătorul Ciocârlie Livius venise cu niște lovituri învățate la timp și, genetic, cu niște brațe lungi, de compas, ce inhibau stopurile viclene de la fileu. A urmat Șerban Foarță, ulterioriorамente, prin jurnalele sale, Șerban. Un bruderschaft semiotic, dacă se poate spune așa, supraîncărcat de semnificații, ca și cazul lui Ș.F., teoretizam eu pe atunci, poate și fiindcă semiotica era, la acea vreme, panaceea cu care se interpreta până și zgura realității. Iar Domnul Livius Ciocârlie era, tot pe atunci, Semioticul. Prin excelență și consecințe, aș adăuga imediat. Fiindcă, întrebându-ne asemenea unui celebru pedagog, ce este semiotica, vom afla — dintr-o traducere a Adrianei Babeți și a Deliei Șepețan-Vasiliu — că "ea este o formalizare, o producere de modele".

Despre vocația formalismului — evident, ca strategie de abstragere din social — vezi și paginile de jurnal unde apar "oboseală", "nediferențiat", "mediocritate", "buimăceală", "ratare".

Cât despre "producerea de modele", toți știm că Domnul Ciocârlie a fost, mai ales înainte de 1989, un grozav "antrenor" de livrești. În ciuda străduințelor sale disperate de a nu antreprenoria nici un fel de modele. Până atunci, ataraxia socială — pe care o practica asemenea unui nobil rus în exilul ideologic — era producătoare de comportamente și reacții morale. După, lucrurile s-au complicat enorm. Mă tem că unii admiratori, care încă motăie pe dormeza literaturii, îl folosesc drept alibi. Al propriei lor inapetențe pentru o trântă cu Însuși Livrescul.

1 Despre "etica" tutuitului și mâzga familiarității, vezi sapoul lui Dan Pavel la convorbirea cu Gabriel Liiceanu din **Cine, ce și de ce?**

2 E vorba de Timp, Aici și Acum.

Despre scris și alte încercări

Smaranda Vultur

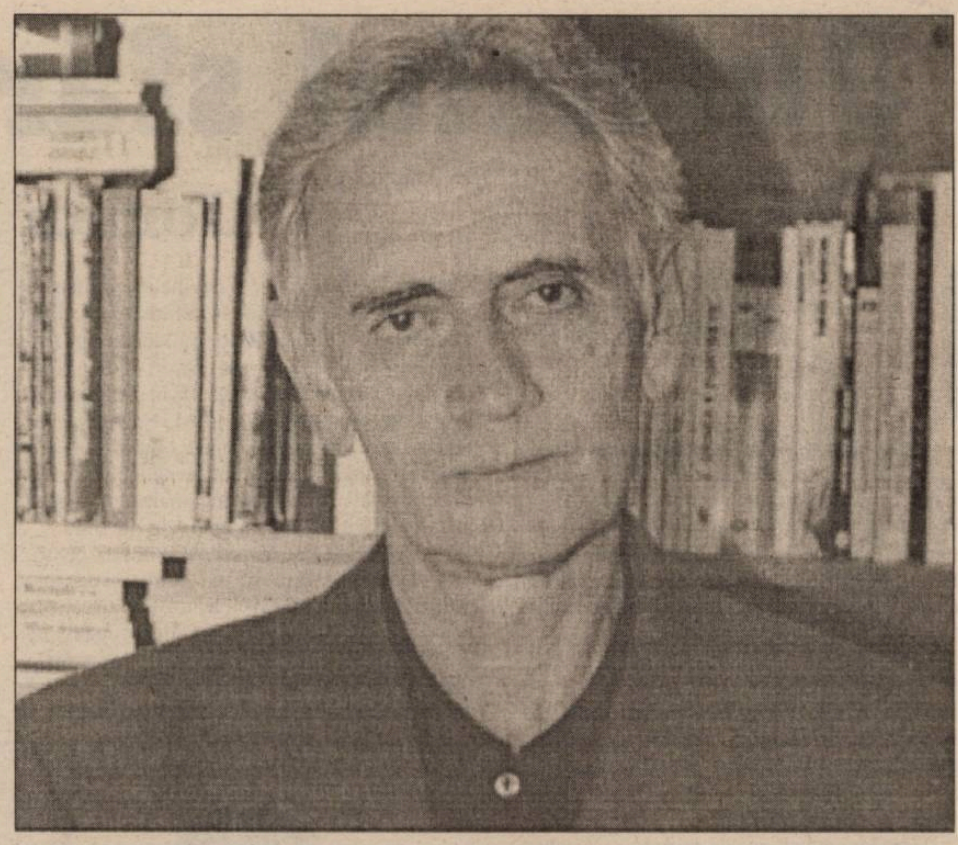

Cum poți scrie despre cineva care își confundă până la un anume punct existența cu scrisul, altfel decât scriind despre scrisul său. Acceptând convenția de a nu vorbi despre el ca persoană, ci despre ființa sa de hârtie, cea pe care o construiește scriind, accepți să intri într-un joc care, în cazul de față se dovedește cel puțin riscant, însemnând până la un punct să te lași prins în capcană (e scrisul o nadă, care ți se întinde și în care plonjezi bucuros, te lași învăluit, protejat ca de o coajă ce te ajută să nu mai cauți miezul, să nu-l mai râvnești, lăsându-te purtat de mersul vorbelor? e viața astfel un *clopot scufundat* pe care abia îl mai auzi de dincolo de învelișurile în care sunetul i-a fost îndelung prelucrat, preparat?)

Vorbesc de capcană ca de o mreajă seducătoare deci, nu neapărat și intenționat întinsă distrugător și de riscurile celui care își asumă rolul de a accepta un joc ale cărui reguli îi vor fi mereu străine, mereu știute doar pe jumătate, când nu îi vor fi mereu infirmate, contrazise de reguli inventate între timp de partener. Pentru că cel despre care e vorba aici, scrie mai ales despre el, despre viața trăită și nu o face repovestind-o ca întreg, ci fragmentar, reluând-o dintr-un anume punct și retrăind-o în lumina unei noi dispoziții (dispuneri a faptelor?), de obicei cea a prezentului în care scrie. Nu vom ști niciodată ce o favorizează pe aceasta (dispoziția din prezent), pentru că evident viața nu poate fi cuprinsă în totalitatea ei și nici oprită din mers pentru a o contempla și comenta, ea continuă să curgă (să ni se scurgă printre degete, fărămițându-se, când chiar credem că i-am prins firul și ritmul), împuținându-se chiar când credem că i-am sporit consistența și durata scriind-o, fixând-o, în masa ce-i drept mobilă a textului, căruia, cel care scrie i se dăruiește fără patetism, lucid.

Despre esența acestei dăruiri ar fi poate de spus câte ceva (nu aș fi îndrăznit să folosesc cuvântul – din motive de adecvare la mitologia personală pe care autorul ne-o livrează – dacă el însuși nu l-ar fi folosit în comentariul la un fragment nietzschean despre iubire, în care spune că nu îl interesează, spre deosebire de noi, muritorii de rând să fie iubit sau oricum cei de la care așteaptă un astfel de sentiment sunt puțini și așteptarea aceasta, departe de a fi *o pretenție*, e mai degrabă un fel de a te abandona celorlalți decât de a cere de la ei un răspuns; vezi în acest sens și reflecțiile despre recunoștință, înțeleasă nu atât ca schimb de dar, ci ca un raport subtil al voințelor de putere în exercițiu).

E ea, așadar (ca să reiau firul întrerupt de prea multe paranteze), această dăruire scrisului, această livrare paginii albe (vide?), cea a unui om obosit de trăit sau care consideră că nu are vocația trăitorului, dar care speră că astfel poate da un sens oboselii sale, acelei nevoi de "încetinire", de dilatare a timpului, care alungă gândul, cel puțin neplăcut, că oboseala aceasta e o formă de presimțire a ce va veni la sfârșit? E în ea ceva din mult invocata de către autorul discutat aici "somnolență" de tip eminescian, regresie bucuroasă într-un timp de început (și deci încărcat de virtualitate), protector, dar oarecum băltit, pentru că împrejmuie, te trage la fund (la fundul ființei tale, cea pe care nu o știi, nu o cunoști)? Ar putea fi atunci scrisul o astfel de asumare, echivalent misterios al unei împăcate adăstări în ceva confuz, dar prin straturile căreia ai un mai intim contact cu esența ta, cea după care tânjești fără a ști?

Nu pare a fi așa, căci recitind, special pentru a scrie aceste rânduri *Cap de pajură* (Albatros, 1997) și *Trei într-o galeră* (Echinox, 1998), ne izbește mai ales spiritul analitic, distanța ironic - jucăușă, o dorință de reapropriere a eului prin mișcări de detașare - apropiere, nu doar de sine (un sine spre care autorul privește uneori cu încruntare, fără a pierde sau a inventa prilejuri de a-l bești, alteori, de a-l pune de-a dreptul la colț, de a-l arăta cu degetul), ci și de ceilalți. Ca să nu mai spunem că și de propriul scris. De multe ori e citat un fragment scris mai cu destul timp în urmă, despre care autorul, ușor abulic, nu știe de a mai fost sau nu publicat ca atare, "inserat" sau nu într-un roman anterior (tehnica colajului, ca și cea a fragmentării, nu ține și ea de o nevoie de automutilare, un tip special de violență întoarsă asupra ta, asupra corpului refuzat, abandonat, învelit în pânzele frazelor: aici îmi vine în minte imaginea mesei de lemn, pe care copil fiind, auzeam, mai mult decât vedeam freamătul de sub frunzele de dud, deasupra cărora răsăreau mai târziu, într-un mod pentru mine miraculos, coconii albi, "gogoșile" din care se trage ușor, ca să nu tulburi urzeala din care s-a ivit, firul de mătase). Apoi acest fragment e interogat: ce voia el să însemne atunci, ce înseamnă el azi pentru cel care scrie și rescrie, recitind. E un procedeu apropiat de ce s-ar putea numi o deconstruire, examinare a contradicțiilor, a opozițiilor comun acceptate și pe care se întemeiază de obicei raționamente a căror logică e pusă sub lupă și apoi demolată, cu grație, relativizând, reexaminând, cu mirare uneori, cât se poate de combativ altădată, pe mai multe tonuri, din mai multe unghiuri. Criticul, filosoful, moralistul și chiar analistul politic îl concurează pe scriitor.

Ordinea scrisului ne apare ca provizorie, relativă. În schimb, iese la iveală un alt personaj în care se încarnează autorul. Constatăm cu surpriză că acesta face o mulțime de alte lucruri în afară de a scrie, sau că scrisul e o formă esențială de a face, reflectând, subliniind idei, erori de judecată, consecințele unor afirmații, impactul lor asupra celui care le ia în serios sau în derâdere. În centrul atenției rămâne tot el autorul, privit de obicei fără complezență, deși cu un anume, bine reținut orgoliu, dar e greu să ni-l mai imaginăm ca pe un om suferind de plictis și oboseală, de atracția spre vid. Cei împătimiți de scris pot fi niște de nelecuit narcisici, am putea crede, dar iată ei pot fi și altfel dăruiți. Propria slăbiciune poate fi folosită ca o armă nu întotdeauna în apărare (frica de vid poate naște un hiperactivism, plictisul bine "asimilat" poate germina, oboseala "se explică" prin risipa de energie?).

Numeroasele paranteze și semne de întrebare vor să arate că nu mi-am propus să risc aici vreun portret, să-l concurez în vreun fel pe autor, și în așa destul de numeroasele variante pe care ni le propune despre sine și oricum un remarcabil portretist, creator, fără a vedea în asta vreun risc, de tipologii (a se vedea portretul ce îl face în *Trei într-o galeră* lui Nicolae Manolescu, de pildă). Ca să nu mai spunem că, în spațiul de care s-a desprins de curând, părăsind provincia natală (cu care până la un punct se identifică și din care respinge doar ce respinge din sine) pentru capitala (de care și-a legat totuși anii de studii și primă tinerețe) persoana autorului în cauză e "țintuită" într-o mulțime de alte imagini, iluzii, realități trăite sau povești, care compun o fascinantă mitologie (infirmând și ea imaginea marginalului, a celui nebăgat în seamă, "a celui care trece neobservat", cu care îi place să se identifice) prin ea însăși inhibantă pentru oricine s-ar încumeta să-și aducă și el "o modestă contribuție". Asta cu atât mai mult cu cât atmosfera creată prin astfel de "împrejmuiri" tinde să devină ea însăși romanescă, așa încât în preajmă de aniversare, lipsindu-ne cel pe care ne-am obișnuit să îl omagiem *in presentia* nu vom mai fi siguri de noi înșine de nu am devenit deja personaje într-un roman bine scris (de cine, nu se știe). Și, cu atât mai mult cu cât, mitologia la care mă refer, sprijinită neîndoielnic de realități, e una formatoare, din acelea care creează modele, animă proiecte, stimulează ambiții și competiții, fixează un standard nefăcând doar un singur lucru: acela de a stârni (dacă se poate spune așa) indiferență. Cum se vede, rezultatul e altul decât cel scontat și trăind în preajmă-i încă, deși de la oarecare distanță, nu putem decât să-i spunem cu tandrețe și speranța împlinirii urării, "La mulți ani!" (cerându-ne scuze că am învățat lecția chiar pe dos).

Buzunare goale versus buzunare cusute

Robert Șerban

Nu pot să-i spun, cum alții, domn'profesor. Nu mi-a fost profesor și nici nu știu dacă are sau nu har pedagogic. Domnia sa scrie că nu. Domnia sa scrie multe și de-andoaselea, mai ales despre sine. E cam sincer, nu prea ai cum să-l crezi până la capăt. Trebuie să fii foarte atent: poți deveni o țintă a acestei sincerități chiar dacă nu ești vizat personal. Nu altfel mă simt când citesc în ultimul "Orizont", cel din septembrie, o parafrază a domnului Ciocârlie: "... dacă cineva îți ia un interviu este aproape sigur că nu-l interesezi. Mă refer la jurnaliști". În ultimii ani am cam fost jurnalist (bine că nu inginer) și i-am luat domnului Ciocârlie cel puțin două interviuri.

Primul, în 1997. Într-o zi nelucrătoare. Sâmbăta. În ianuarie. La Continental – pe atunci încă nu și Cornel. L-am observat de la distanță – ajunsesem mai devreme. Mergea cu un pas riguros, fără a fi grăbit, cu trupul drept, fără a fi rigid, cu fața impasibilă. Ca un gentleman. Nu aveam unde să ne adăpostim, totul era închis. Eram cam înghețat, și asta pentru că glacialitatea domnului Ciocârlie (pe care, pe atunci, nu-l știam decât din povești și din cărți) mă făcea să mă simt eschimos. Am intrat, deci, la Conti, într-una dintre sălile restaurantului care, la 11 dimineața, era nepopulată. Am insistat să bem și altceva decât cafea. Speram să prind curaj. Speram să se producă dezghețul. Cu greu, domnul Ciocârlie a acceptat: coniac.

Mai bine de o oră l-am întrebat dacă se întâmplă să creadă în oralitate, dacă se simte un om liber, ce-i trebuie unui personaj să trăiască, dacă literatura (mai) e o închisoare, dacă a căutat anonimatul, dacă identifică nimicul cu vidul, dacă are momente când nu se gândește la nimic, dacă se întâmplă să creadă în talent, dacă se alintă... Răspunsurile au fost bune, așa că întrebările nici nu mai contează. Era primul meu interviu serios. Era chiar cu Livius Ciocârlie. Care nu numai că mă interesa, dar chiar mă speria (lui Bazil Popovici îi dăduse, pe la sfârșitul anilor '70, un 2 la admiterea în facultate!). Ultima propoziție din acel interviu a fost: "Mai degrabă îmi vine să râd". Am oprit reportofonul, după care am chemat-o pe chelneriță să plătesc cafelele și coniacele. Fata a făcut adunarea, mi-a spus cifra, ne-a zâmbit, a așteptat să mă execut. În clipa în care, strângând banii de prin cele șase buzunare pe care le posedam, am constatat, transpirând brusc, că suma domnișoarei e binișor mai mare decât a mea, că domnul Livius Ciocârlie mă privește încurcat, comunicându-mi că și-a luat paltonul cu buzunare cusute (și asta pentru că nici un gentleman nu-și bagă mâinile în buzunare, indiferent cât de frig ar fi), ei bine, în acea clipă am simțit o dorință enormă să mă volatilizez, să dispar undeva, poate la Pol, aproape de un urs mare, alb și înfometat.

De atunci știu întotdeauna câți bani am în buzunar. Mai știu că prezența lor într-un număr mare nu aduce fericirea (absența lor, nici atât!), că domnul Ciocârlie pare că fumează foarte mult, pare că uită tot ce vorbește sau scrie, că atunci când sunam la poarta domniei sale îmi deschidea (nu întotdeauna i-am luat un interviu, e adevărat, mea culpa), că și-a schimbat adresa, că nici Corina nu o să mai prea vină în Timișoara, mai știu că i-au plăcut Statele Unite, că nu mai recitește decât puțini poeți, poate doar pe Trakl, că mi-ar fi plăcut să-l am profesor și să nu-mi dea 2. Mai știu că viața e mult mai rapidă decât o anunță calendarele și că trece mai repede pe lângă tipii subțiri (nu numai pentru că ei sunt aerodinamici), că dacă vitezometrul înregistrează 65 va înregistra și 85 și 105 (legea vitezelor mari), că dacă – pe asta o știu de la Pavese – mai ai chef să deschizi o carte înseamnă că încă ești tânăr. Știu sigur că domnul Livius Ciocârlie o face. Și îi doresc să deschidă în fiecare zi câte o carte. Abia după ce le va termina pe toate ne mai uităm la vitezometru. Dar până atunci mai sunt, după calculele mele, mulți ani. La mulți ani!

Jurnalul sfârșitului lumii

Dorian Branea

Motto: *Plecară, și în urma lor nu mai rămăsese nimic. Nimic*
Milos Crnjanski, **Migrațiile**

Autentic până la scandal și autoreflexiv până la cruzime, Livius Ciocârlie a reușit, mai cu seamă prin prin jurnalele sale, să transforme spectacolul intimității într-o aventură unică în literatura română. Privită în întregime, opera sa este precizarea unor revelații fundamentale, survenite devreme, la capătul adolescenței. Pulsând aproape imperceptibil în cărțile de analiză literară, incomplet raționalizate în cele două romane, problema vidului, ca unic substrat al modernității târzii, problema indiferenței ca atitudine peremptorie a umanității istovite și problema nediferențierii ca sursă alternativă a creativității de tip crepuscular devin, abia în jurnale, obiect exclusiv al contemplației.

Limpezirea intuițiilor inițiale se produce simultan cu abandonarea unor forme literare - textul critic, romanul - considerate insuficiente pentru a reține conținutul lor. Preferința exclusivă pentru fragmentar, notație lapidară sau raționament crud, deci pentru jurnal, este absolut deliberată și traduce, în același fel în care o face Gombrowicz, epuizarea modalităților clasice și necesitatea unei forme adecvate noii sensibilități, în măsură să rafineze perspectivele fără a îngheța lucrarea vie, spontană și misterioasă a rațiunii.

Pentru a capta însă noutatea experienței, această reorientare declanșează și o metamorfoză de stil, care revoluționează mecanismele de expresivitate. Jurnalele se debarasează astfel de retorica expertă a textelor critice sau de exuberanța stilistică a romanelor și recurg la o proză austeră și sacadată - *stilul virgular* cum este definit chiar de autor -, în care expresia nu mai e un scop în sine, ci, imitând eul modernității crepusculare, doar un receptacol pasiv al conținuturilor de conștiință.

Pe de altă parte, o metamorfoză similară suferă și demonul analitic al autorului, care nu se mai exercită acum prin intermediul comentariului literar, ci prin speculația filosofică. În chip suprinzător, jurnalele consacră nu numai o experiență emblematică, ci și una dintre cele mai rafinate meditații filosofice produse în cultura română postbelică. Examinarea zonelor profunde ale eului și mai ales problema creativității se întemeiază pe o veritabilă ontologie, în care la baza ierarhiei se află vidul, apoi nediferențierea, haosul (viața), alteritatea, contradicția, complementaritatea, cosmosul, armonia contrariilor și, la vârf, absolutul. În vreme ce romantismul opera mai ales cu valorile cuprinse în partea superioară a ierarhiei, căutând să refacă armonia contrariilor, modernii, repudiind Divinitatea și dezarticulând ordinea cosmosului, au așezat omul în centrul panteonului gol, încercând să transfere textului - Opera, Cartea - vocația integratoare care aparținuse lui Dumnezeu. Esențial demiurgică, creativitatea modernă s-a întemeiat pe valorile din zona mediană, pe haos și contradicție.

Imposibilitatea credinței, devalorizarea experiențelor hybrice, demonia voinței de putere au epuizat, însă, proiectul modern care nu a mai lăsat locul decât vidului interior și existenței circumstanțiale. Astfel că, sub luxuriania ipostazelor, a diversității și a proteismului din lumea modernității târzii nu se ascunde decât nimic, gol, oboseală și iluzie. La rândul său, creativitatea care corespunde acestei epoci abandonează valorile conflictului și haosului, dar, încă fără acces la spiritualitate, adâncește experiența modernă a negativității.

Fiecare valoare imprimă un anumit mod cultural: nimicul se manifestă prin nihilism, haosul prin carnaval, contradicția prin textul modern, cosmosul prin structura clasică, armonia prin simbolul romantic și, în fine, absolutul prin religie. Potrivit acestei corespondențe, jurnalul invocă nediferențierea ca principiu al creativității. El developează faptul biografic și, revelând succesiunea absurdă a evenimentelor, deschide accesul spre entropic și, mai departe, spre vid. Înundat de trăiri și senzații, privat de consistența ce-i era conferită în lumea premodernă - ca sediu sacru al Divinității -, eul devine evanescent și plonjează în nediferențiere. Starea de nediferențiere, asociată metaforic mâlului primordial, este zona originară a creativității, unde virtualitățile încă nemanifestate se află în stare amorfă. Modul în care acestea din urmă se actualizează rămâne însă un fapt accidental, obscur și incontrolabil. Depășind haosul existenței și coborând eul la nivelul nediferențierii, jurnalul devine premiza creativității, însă a uneia de tip nou.

Spre deosebire de artistul modern, pentru care creativitatea țâșnește din conflict și negație, artistul modernității târzii, autorul de jurnal, așteaptă în nediferențiere și pasivitate coagularea virtualităților creative. Pe măsură ce transcrierea fixează în document conținuturile profunde, efigia ființei se conturează din ce în ce mai precis, ca sumă a virtualităților care au părăsit regimul latent și s-au actualizat. Ca în metoda poetică, de la care jurnalul modernității târzii împrumută o parte din procedeele sale, anvergura creativității e fixată de capacitatea, fatalmente limitată, de a coborî în mâlul originar și a aștepta, sub semnul pasivității și hazardului, trecerea în manifest a virtualităților care germinează acolo.

Autorul de jurnal se retrage în nediferențiere ca într-o matrice, căutând să se sustragă haosului și să suspende conflictul. Nediferențierea funcționează, deci, ca substitut al stării placentare, ca întoarcere în căldura pântecului matern. Pentru a se fixa în repaos, ființa trebuie însă să se sustragă înainte de toate voinței de putere, acelui nerv al lumii conflictuale care mișcă lucrurile și barează calea spre esențial. Jurnalele lui Livius Ciocârlie devin, astfel, suportul unei inițieri inverse, la capătul căreia se produce golirea eului de toate conținuturile mundane și deschiderea, prin indiferență, către un "har al absenței".

Accesul în zona profundă a nediferențierii și vidului este, prin urmare, o experiență de natură carismatică. Senzația golului fundamental, a nimicului, presupun har, chiar și sub un cer gol. Deși izvorâtă din zonele adânci ale unei sensibilități particulare, deși precipitată de catastrofe interioare (răceala maternă) sau de dezastre istorice (sumbrii ani din urmă ai comunismului), descoperirea vidului - ca suport ontologic al lumii agonice - care rezultă din epuizarea energiilor moderne apare curând ca un fapt impersonal. Harul absenței îl desemnează, prin urmare, pe Livius Ciocârlie drept agentul unei revelații care transcende interesul pur biografic. Jurnalele descriu, ca sub un dicteu fatal, o experiență universală care îl angajază, mai mult sau mai puțin conștient, pe fiecare individ al epocii alexandrine. Pe fiecare dintre noi, altfel spus.

Deși survine, mai întâi, ca dicteu al zonelor profunde ale ființei, intuiția lumii agonice și a umanității aparte pe care o transcriu jurnalele lui Livius Ciocârlie se informează, totuși, și din surse biografice și istorice. Prin intermediul acestora, revelația devine inteligibilă, prinde carne. Gesticulația sterilă a micului-burghez, inconsistența sa și mai ales subterfugiile la care recurge pentru a acoperi vidul interior se află deja codificată în existența banală și previzibilă a familiei bănățene, pe care Livius Ciocârlie o cunoaște prin experiență nemediată. Universul familial catalizează revelația nimicului ontologic și o exprimă în primele tușe. Pe de altă parte, modernitatea târzie și categoriile sensibilității sale negative - oboseală, indiferență, inerție, gol interior - sunt prefigurate de Viena anului 1900. Spre deosebire de versiunea franceză, ofensivă, inovatoare și dinamică, modernitatea vieneză exaltă sentimentul dezastrului iminent, al pierderii, al iremediabilului, pe scurt, gestionează, până la un punct, aceleași stări agonice ca și modernitatea târzie.

Dar nu numai atât. Pentru Livius Ciocârlie, modernitatea vieneză e un fapt constitutiv, un ferment identitar. Viena anului 1900 nu varsă din exterior asupra ființei sensibilitatea sa negativă, ci crește dinăuntru, din ceea ce scriitorul numește subconștientul imperial. Subconștientul imperial e mai de grabă un sentiment confuz, generat de ambianța aparte a barocului urban, de memoria implicită a obiectelor vechi, de ritualurile casnice, de narațiunile savuroase ale rețetelor culinare sau de persistența misterioasă a unor nume străine. Grație lui, Livius Ciocârlie își descoperă inaderența la "românitate" și își asumă alteritatea parțială față de civilizația și umanitatea de dincolo de munți. Mărturisindu-și adeziunea la o "patrie fictivă", situată într-o geografie a memoriei, el exclude pretențiile de valabilitate ale mitului național construit pe o ipotetică substanță etnică. El semnalează acea ambivalență a apartenenței care se manifestă, în contracultura central-europeană, în teritoriile care au aparținut cândva monarhiei aulice. Mai complicat în ariile marginale ale fostului imperiu decât în nucleul dur al Europei Centrale - Austria, Ungaria și Cehia -, sentimentul unei apartenențe mai largi, care transcende conceptul identitar de inspirație herderiană, se exprimă, totuși și aici, ca inaderență la metafizica națională.

Livius Ciocârlie și Jacques Le Rider. Timișoara, 1999

Duplicitatea identitară a bănățeanului, pe care o revendică și Livius Ciocârlie, îl face ireductibil la formula consacrată a "românității", ale cărei atribute îi rămân aproape străine. Supralicitată în discursul stalinismului național, schema identitară elaborată de-a lungul timpului începând cu Școala Ardeleană, continuând cu mesianismul romantic și, mai recent, cu mistica substanțialistă a naționalismului interbelic, a accentuat diferența pe care Banatul, dotat cu o memorie istorică diferită, în care cultura, civilizația și ethosul habsburgice ocupă un loc central, o resimte față de celelalte provincii românești. Cum nu se poate instala în mitul național, restrictiv și insuficient, bănățeanul, arată Livius Ciocârlie, se depune în matricea mai cuprinzătoare a "patriei fictive". Concluzia inevitabilă și scandaloasă a identificării cu o realitate transnațională este că, deși s-a consumat politic, unificarea provinciilor românești a lăsat locul unor clivaje profunde și încă persistente.

Prin intermediul inconștientului imperial, Livius Ciocârlie propune, pentru prima dată la noi și aproape sincron cu un Konrád sau un Milosz, o teorie a substratului central-european al identității românilor din Transilvania. Sub formă neraționalizată, intuiția acestui fundament identitar al modului bănățean nu este însă inedită, și ea s-a decantat până aici exclusiv în literatură, începând cu proza ultimului Sorin Titel, trecând prin romanele lui Livius Ciocârlie însuși, prin romanele critice ale lui Cornel Ungureanu și prin miniaturile experimentale ale Adrianei Babeți, pentru a infuza expresivitatea cărților lui Viorel Marineasa și Daniel Vighi.

Cu toate acestea, la Livius Ciocârlie memoria imperială nu inspiră numai un utopism încărcat de melancolie sau o expresivitate aparte, cât mai ales repertoriul principal al stărilor crepusculare pe care îl adâncesc jurnalele. Luxuriania ipostazelor, fertilitatea aproape monstroasă a formelor, proteismul nu ascunde, în lumea vieneză, ca și în universul contemporan, decât nimic, gol, oboseală și iluzie. Numai că, o sută de ani mai târziu, stingerea nu mai conține promisiunea unei regenerări, ci numai vid.

Descinzând în adâncurile ființei, în inima întunericului, jurnalele au fixat astfel în expresia lor sobră simptomele prin care se exprimă eroziunea interiorității la capătul unui ciclu istoric. Expert al finalurilor grațioase și implacabile, al stingerii lente și subtile, al oboselii și indiferenței, Livius Ciocârlie nu a ratat privilegiul rar de a exprima o epocă și umanitatea pe care ea o exaltă. Fervoarea disciplinată cu care a coborât sonde rafinate în zonele tulburi ale ființei sale, precum și capacitatea de a universaliza colecția de stări negative care au rezultat din accesul în straturile ultime ale existenței formează locuțiunea unui mesaj fundamental adresat culturii dominante acum, unde tentația mistificării, prin superficialitate, stil ori simulacru, mai face încă victime ilustre.

Un instrument al formării interculturale

Centrul de studii comparate central- și sud-est-europene din cadrul Fundației "A Treia Europă" Timișoara, este beneficiarul unei finanțări importante din partea **Uniunii Europene** (prin Delegația Comisiei Europene România) pentru realizarea unui proiect complex vizând dezvoltare educației interculturale în România. Proiectul "Arta — strategiile și instrumentele formării interculturale *(Mica enciclopedie a culturii central-europene)"* face parte din programul Euroart — Fondul European pentru România al Ministerului Culturii, program a cărui asistență tehnică este asigurată de către Consiliul Britanic în parteneriat cu Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile din București.

Proiectul "Arta — strategiile și instrumentele formării interculturale *(Mica enciclopedie a culturii central-europene)"* include mai multe tipuri de activități, dintre care cele mai importante sunt:

1. Formarea în cadrul *Timișoara Open College* al Fundației "A Treia Europă", cu ajutorul unor experți din țară și străinătate, a unui grup de tineri cercetători specializați în culturile Europei Centrale.

2. Cercetarea domeniilor celor mai importante ale culturii central-europene și pregătirea elaborării volumului proiectat.

3. Redactarea volumului *Mica enciclopedie a culturii central-europene*, un instrument de lucru inedit destinat publicului larg și studenților umaniști.

4. Realizarea unui CD-Rom cu *Mica enciclopedie a culturii central-europene*.

Proiectul se va încheia în luna februarie a anului viitor, o dată cu elaborarea exemplarului pilot al CD-Rom-ului și cu depunerea manuscrisului volumului *Mica enciclopedie a culturii central-europene* la o editură din țară.

Dincolo de paranteze

Ilie Gyurcsik

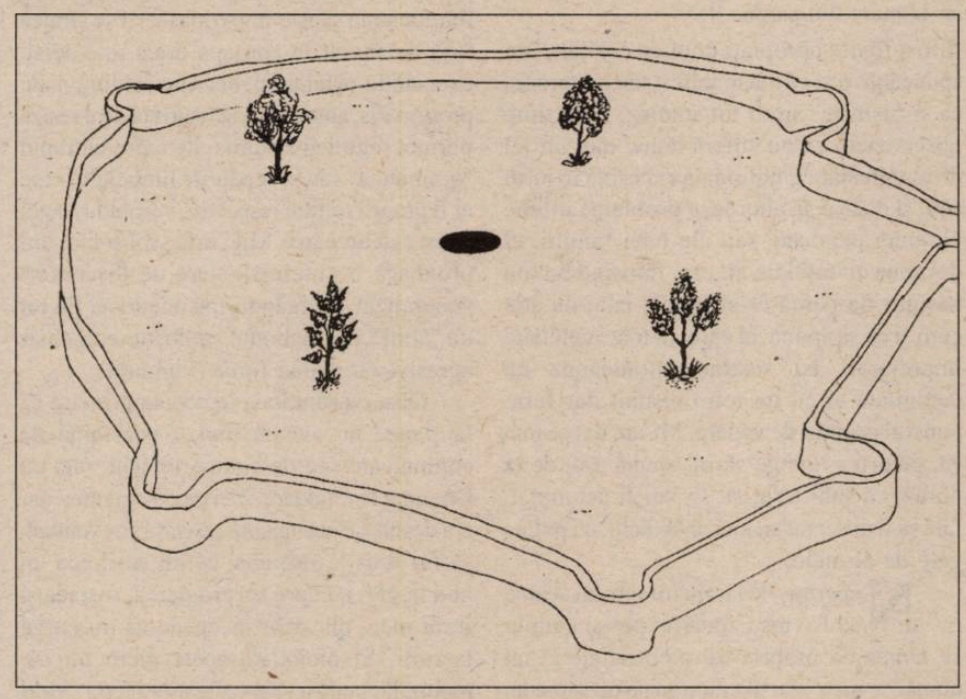

Notă explicativă. Rândurile care urmează făceau parte din finalul cărții mele ***PARADIGME MODERNE: AUTORI, TEXTE, ARLECHINI****, respectiv,din capitolul dedicat prozelor lui LIVIUS CIOCÂRLIE. Ținând seama de caracterul într-un fel concluziv al acelui ultim capitol, orientarea mult prea personală, chiar intimă, a textului ar fi transformat una din manierele ("codurile") întregii cărți într-un sens ("mesaj") preferențial al ei, în detrimentul tuturor celorlalte, am decis în consecință să scot acest ultim paragraf din carte și să-l public, eventual, ca text autonom sau, și mai bine, să-l trimit ca mesaj unor prieteni la care mă și gândisem în timpul elaborării textului. Aflând că se pregătește un volum omagial Livius Ciocârlie m-am gândit că nici n-aș fi putut visa la un prilej mai potrivit pentru a face cunoscute aceste pagini unui cerc de prieteni ceva mai larg.*

Prima mare paranteză din acest ultim capitol al cărții, pe care o pot numi încă a mea, o încheiasem cu niște considerente cu privire la *Livius Ciocârlie*, explicând de ce acesta este numit aici *Maestrul Nostru*, nu pentru că ar fi astfel pentru mine, ziceam, dar am ținut să adaug:

Că persoana și scrierile acestui M.N., *— ați înțeles desigur că e vorba de titulatura* Maestrul Nostru *pe care îmi voi permite s-o redau în cele ce urmează doar prin inițiale —, au avut și au pentru mine o importanță aparte, în absența oricăror relații maestru–discipol, acest aspect nu mai încape într-o paranteză, oricât de confortabilă ar fi ea...*

Iată că a venit timpul să spun — mult mai succint decât mi-aș dori — ce anume din relația mea cu Livius Ciocârlie nu mai încape în nici o paranteză.

L-am cunoscut în urmă cu peste trei decenii, pe vremea când eram amândoi tineri universitari, el, după ce trecuse prin experiența funcționariatului cultural–artistic de la muzeu, eu, după cinci ani de dăscălie la țară. Deoarece locuiam nu departe unul de celălalt, el mai fiind și coleg de catedră cu aceea care a devenit foarte curând soția mea, în plus făcând parte amândoi din același cerc de prieteni și colegi, în mare parte universitari sau cercetători, anturaj din care nu lipseau deobicei nici Șerban și Mia Foarță, ocaziile de a fi împreună cu Livius Ciocârlie nu erau deloc rare. De la un timp se statornicise chiar obiceiul de a face împreună drumul spre universitate și înapoi.

Deși mi-am petrecut aproape toată viața în mijlocul cărților, mă fascinau și continuă să mă fascineze nu atât ele, cât oamenii. Am rămas până astăzi cu acea convingere că dacă împrejurările ți-o permit și poți să stai în preajma unui om mai mult timp, nu poți să nu constați că este de cele mai multe ori mai inteligent și întotdeauna mai interesant decât tine, că abia în contact cu acesta gândurile tale prind contur, mirându-te tu însuți că ai putut ajunge la nu știu ce subtilitate sau la câte o formulare elegantă de care — în mod sigur — nici nu bănuiai că ai fi fost în stare așa, doar de capul tău.

Toată viața am fost un răsfățat. Am avut, deci mai am și acum, mulți prieteni. Din copilărie am rămas prieten cu Silviu Orban ("Vasi") și Cornel Iliescu, cel de al treilea din prietenii nedespărțiți —Jenică Varlamov — murind în puterea vârstei și după nenumărate mizerii îndurate ca ofițer de marină, apoi handicapat. În facultate, la București, Ion Covaci a fost cel care m-a determinat să mă întrec pe mine însumi, dar fiind răsfățat, cum spuneam, și de prietenia lui Vasile Buga sau Dumitru Tinu. Tocmai nevoia mea de prieteni cu care să pot discuta și cunoaște, confruntându-ne opiniile, a cauzat și plecarea precipitată, mai precis, fuga mea din București (poate de aceea voi fi ținut mai târziu să-mi susțin doctoratul tot acolo?). Inofensivul nostru "cerc de studii" — pe care l-am încropit pentru a cunoaște mai mult și altceva decât ne învățaseră pe vremea aceea dascălii în facultate — a fost repede suspectat de autoritățile universitare, de partid și altele ce mai erau pe atunci, ca ceva cu totul subversiv, eu învățând pe pielea mea cam ce poate să însemne "solidaritatea" doar colegială în condiții de dictatură totalitară, comportament care mă și adusese în pragul sinuciderii mai mult decât noua titulatură pe care tocmai o dobândisem, aceea de "complice al unui dușman antistatal, antipartinic și al Uniunii Sovietice..." ("cumplitul dușman" nefiind altul decât prietenul meu Nelu Covaci).

Or, tocmai prietenii mei de o viață, sosiți ca prin miracol în acele zile negre în București, m-au și salvat nu numai psihic. Apoi, în perioada dăscăliei la țară am făcut noi prieteni, începând cu acel om minunat care era Vasile Plăcintaru, directorul meu de atunci, dar și Dominic Grösser, Anton Burger, Gheorghe Feier, Ion Fizitea dar și mulți, mulți alții... Revenind din nou la Timișoara, m-am bucurat de prietenia acelui om minunat care a fost scriitorul Petre Pintilie, de simpatia și amiciția plină de afecțiune ale foștilor mei pofesori, de cordialitatea colegilor și a multor tineri studenți cu care am rămas apropiați și peste decenii. Prietenia cu toți aceștia (neapucând eu să-i amintesc pe toți) mi-a umplut și continuă să-mi împlinească viața, așa încât am suferit mult mai puțin decât alții și doar cu intermitențe degradarea, umilința și bezna "anilor lumină"...

Deci, mi-a fost dat să am destul de rarul privilegiu de a simți și înțelege altfel, aș zice acum: la un mod plenar și totodată mult mai nuanțat, ce va fi vrut să zică Hannah Arendt prin formula — pe care am reprodus-o în paginile anterioare ale acestei cărți — cu privire la *harul răscumpărător al prieteniei...*

Tocmai datorită contactelor stabilite cu Livius Ciocârlie mă și apucasem temeinic de semiotică. Curând vom înființa primul astfel de cerc pe țară, dar cu un destin nu cu mult diferit de "cercul de studii" de la București, deși timpurile se anunțaseră a fi parcă mult mai blânde, chiar liberale. Eu eram atras mai ales de curentul cultural–antropologic al Școlii de la Tartu, completând astfel sursa comună de informații ale membrilor cercului, mai familiarizați aceștia cu semiotica franceză (prin Ciocârlie, Foarță sau Crișu Dascălu, dar și alții), cu "neoretorica" americană (Marcel Pop–Corniș) sau cu tendințele structuralist–antropologice din etnologie și folclor (Vasile Crețu). Dar poate că destrămarea cercului, ce va fi continuat mai târziu de alții din colegii noștri, a fost determinată și de interesele tot mai centrifugale ale membrilor lui, nu numai de "specializările" lor diferite.

Livius Ciocârlie m-a fascinat de la bun început și va continua să mă fascineze mereu. Ajunseserăm prieteni destul de apropiați când într-o zi, poate surprinzând la mine cine știe ce gest de familiarism, mi-a mărturisit că nu-i place să tutuiască și să fie tutuit, că și soției sale, dacă ar putea, i-ar spune dumneavoastră, în sfârșit, că ceea ce admirase el cel mai mult în relațiile tatălui său cu alții a fost și faptul că, până la moartea lui, acesta se adresase celui mai bun prieten al său cu dumneavoastră. Cuvintele lui nu m-au mirat, am fost doar nedumerit de ce oare simțise nevoia să mi le comunice. Nu avusesem de gând să intru în ceea ce deja bănuia că este *intimitatea* lui. Mă bucuram chiar că nu va trebui să mă port nefiresc cu el, așa cum, luându-mă poate după soția mea, dar ușor și, deci, tot firesc trecusem demult la apelativul tu, în relațiile cu Tanța Ciocârlie, soția lui Livius, fără ca prin aceasta să simt că aș fi stabilit cu dânsa cine știe ce alte relații, în afara celor colegiale. Observasem mai demult comportarea lui Livius Ciocârlie față de ceilalți colegi de-ai mei, cu care se tutuia, dar mie mi se părea că am șansa să cunosc un Ciocârlie deosebit, unul nu atât de frivol și nici atât de "transparent", la modul banal, cum mi se păruse a fi fost în acele relații cu alți colegi și cunoscuți, cărora el nu se sfia să răspundă cu ironie subtilă la deriziunea mai puțin izbutită și mai perfidă sau doar mai grosieră a unora din ei, aceia — așa cum mi se păruse mie pe atunci — ignorând de fapt cu cine stau de vorbă.

În timp ce "tu" marca, pentru Ciocârlie, trecerea la un limbaj în care parcă nimic cu adevărat imprevizibil nu mai putea să apară, familiaritatea devenind în acest caz un familiarism care — între niște limite, totuși, destul de riguroase — nivela totul, ca intrarea într-un ritual exersat încă din copilărie, în timp ce mie mi se părea că sunt privilegiat, că pot să-l studiez pe omul de lângă mine în comportamentul care îi este propriu — ziceam eu —, de ființă însingurată la modul existențial, care îți face favoarea de a gândi cu voce tare în fața ta și să se comporte așa cum simte el că îi este în fire, deci la un mod pe care banalitatea limbajelor cotidiene l-ar considera uneori pur și simplu absurd sau cel puțin ciudat.

Nu mă sfiam să-l supun unor mici experiențe.

Tot spunându-mi el că n-are memorie și că uită orice, o dată, l-am pus la încercare. Mi-am amintit că-mi aruncase într-o împrejurare una din rarele sale priviri admirative atunci când îi descrisesem modul în care un individ oarecare căruia îi plăcea într-atât de mult să se audă pe sine, dobândise ticul să plescăie din limbă într-un fel anume, de parcă tocmai înghițise ceva gustos și suculent. Ei bine, după aproape un an, i-am reprodus aceeași observație. Îmi amintesc și acum nuața de reproș din privirea lui. Deci nu uitase deloc, fiind acum mirat și necăjit că mă repet și eu ca mulți alții din jurul său, mult prea încrezători și la un nivel destul de meschin aceștia de puterea lor de observație.

Acum câtva luni, spunându-i că am de gând să folosesc metafora vocii proprii pe care nu ți-o recunoști atunci când e reprodusă din afară (aceea evocată *supra*, în capitolul privitor la *Cioran*), am văzut cum a devenit brusc interesat, dar eu, cu cruzimea oricărui experimentator (sau doar pentru că eram doar foarte amărât că nu-mi ieșise lansarea de carte de atunci așa cum ar fi trebuit), am trecut repede la alt subiect. Luminile din ochii lui, abia aprinse o clipă, s-au stins. *Interesul* dispăruse... Tot așa, după apariția articolului meu referitor la ultima lui carte, îmi dă un telefon zicând: Aici Maestrul Nostru (poreclă pe care tocmai i-o născocisem cu acel prilej — în paralel cu elaborarea acestei cărți — în articolul în care l-am tachinat așa cum nu mai fusese tachinat de mine nicicând, dar parcă nici de nimeni altcineva). Din tonul meu a înțeles că nu sunt dispus să intru în joc. Imediat a trecut la maniera aceea prevenitoare, foarte sobră și deloc ludică, deși mereu prietenoasă, pe care o folosește în ultimii ani în raporturile sale cu mine. Mi-a părut rău, dar n-aș mai fi putut acum, orice aș fi făcut, să-l fac să revină la tonul acela jucăuș cu care, se pare, dorea să mă alinte.

Și dacă tot trăim într-o epocă în care ditamai șefi de stat și de biserici își cer scuze, în numele popoarelor sau bisericilor respective, pentru crime comise cu zeci și chiar sute de ani în urmă de cu totul alții, cu care — tocmai prin astfel de gesturi — se și identifică, cu atât mai firesc îmi revendic și eu pe aceste pagini dreptul de a-mi cere scuze pentru răul sau doar disconfortul pe care puteam să-l fi provocat prietenului meu cu experimentele mele neghioabe. Cine știe, poate Livius Ciocârlie își va fi amintit de zicala franțuzească : *Qui se taquinent s'aiment.*

După câțiva ani, timp în care păream a

Continuare în pagina 10 ☞

LA ANIVERSARĂ

☞ Urmare din pagina 9

fi fost foarte apropiați unul de celălalt, îmi spune într-o zi că mă manifest uneori terorist ca și rușii pe care îi tot studiez. Între timp observasem că nu suferă deloc nici un fel de manifestare emoțională excesivă în jurul său, și dacă e să abordeze probleme intime ale unei persoane sau ale unei familii, el devenea cu totul un alt om, folosind un ton nesigur de parcă ar simți că, iată, nu știe cum și ce să spună, el care, în toate celelalte împrejurări își susține întotdeauna cu demnitate și cu un ton obișnuit dar ferm punctul propriu de vedere. Mi-am dat seama că, pentru a ajunge să-mi spună așa, de la obraz, că sunt terorist, se vor fi acumulat, fără să fi observat eu nici un indiciu, nu puține gafe de-al mele.

Nepermis de târziu mi-am dat seama că Livius Ciocârlie pur și simplu *se temea* de propria lui emotivitate și nu numai de niște reacții emoționale ocazionale. Când nivelul de emotivitate putea fi stăpânit, iradia din el tocmai acea *tandrețe* pe care o remarcasem încă din primele noastre contacte, dar pe care n-am asociat-o cu *tonalitatea* scrierilor sale decât mult mai târziu. Tot atunci mi-am dat seama că prietenul meu are un fond emotiv organizat parcă pe două paliere. Când emotivitatea nu este reprimată pur și simplu și când ea este prezentă, dar integral stăpânită de ființa rațională și rezonabilă, chiar atunci apar tandrețea, umorul sănătos și veritabil, chiar buna dispoziție și spiritul ludic. Când emotivitatea e excesivă și parcă tot mai greu de stăpânit, atunci se și ivește pericolul *beției*, cuvânt pe care îl întâlnești ici–colo în astfel de contexte și în cărțile sale, adică o stare umilitoare întrucât ființa devine, în principiu, jucăria afectelor (lucru remarcat încă de Marc Aureliu, poate primul care și-a imaginat omul–marionetă, cel care nu mai e "autonom": ne mai acționând în virtutea propriei sale voințe, el *este mișcat* de-acum doar de pasiuni). În cazul nostru beția n-ar mai "mișca" nimic, dimpotrivă: ar paraliza, de parcă omul s-ar găsi imobilizat sub ruinele propriului psihism, așa cum zac nemișcate victimele unui mare cutremur. Neputința proverbială a lui Livius Ciocârlie de a refuza niște "corvezi", adică solicitări venite de la oamenii cât de cât apropiați, mi-am explicat-o atuci, adaptând *ad-hoc* principiul alegerii celui mai mic rău, căci un eventual refuz — prin consecințele sale pur morale — ar fi pus în mișcare straturi profunde de emotivitate, valuri de afecte seismice, mult mai greu de stăpânit sau de evitat acelea decât executarea promptă a încă unei corvezi. Dar cu decenii în urmă presimțisem doar toate acestea, fără să le fi putut "*interpreta*". Și mi-am călcat pe inimă scriindu-le, poate-poate cei care îl îndrăgesc dar nu-l menajează defel, tocmai pentru că nu vor fi știut cele de mai sus, se vor mai gândi, poate, la faptul că literatura română și universală mai are nevoie de un astfel de scriitor, ale cărui ultime texte sunt, iată, din ce în ce mai interesante, de parcă într-adevăr omul acesta ar trăi o nouă și neașteptat de fertilă tinerețe.

Problema cea mare era că noi doi eram și suntem undeva la polii opuși. În timp ce pe el îl preocupă propria structură interioară și responsabilitatea corectitudinii comportamentului său în lume și doar astfel efectele lumii asupra sa, pentru mine era primordială "atmosfera" pe care o simțeam intrând în contact cu alții, atitudinea celorlalți față de mine și, în primul rând, a celor intimi, deci modul în care lumea mă structurează și mă destructurează ca partener al unor relații intersubiective; nevoia de *celălalt, altul* decât puteam eu să fiu pentru mine însumi, a fost întotdeauna și este imperioasă. El se simțea însă dezinvolt în aproape orice rol social, exersându-și talentul, dacă nu cel lingvistic propriu-zis, atunci măcar ușurința de a sesiza norme, reguli și sisteme, de a prelua rapid "gramatica" sau procedurile limbajului care ar fi proprii rolului respectiv, vorbindu-l apoi *firesc*, ca un *nativ*. Mie, orice rol social îmi provoacă o puternică stare de disconfort generalizat, obligându-mă uneori să fiu tot un "altul", dar la modul *străin*, deseori chiar agresiv sau numai *timic* (=umoral).

Observasem încă în școala primară că în *pauze* nu aveam nici o problemă de comunicare sau de comportament, nici cu Doamna Învățătoare, nici cu colegii mei, dar era destul să înceapă *ora de clasă* și, eventual, să fiu scos la răspuns, că mi se ridica un nod în gât, iar spre surprinderea, rușinea și furia mea, din ochi începeau să-mi curgă lacrimi. Și niciodată acest lucru nu s-a întâmplat pentru că n-aș fi știut lecția! Mult mai târziu mi-am dat seama că în pauze eram *eu* însumi, adică un *copil* înconjurat *de cunoscuți* și *prieteni*, aflat cu aceștia în relații similare cu cele *private*, pe când "la ore" trebuia să interpretez pe un *altul* decât mine: "rolul" de *elev*, într-un scenariu *public*.

Nici astăzi nu pot să vorbesc detașat și mai ales fluent și coerent într-o împrejurare care mi-ar impune un anumit *rol* într-un idiom social anumit, interzicându-mi astfel orice abordare din perspectivă "privată", una care să-mi permită "să vorbesc ca omul" (cum ar spune poetul–actor Mircea Belu). Faptul că mă consider,— dacă e să dau crezare zvonurilor —, unul din puținii oameni fericiți din România, se datorează împrejurării că "rolul de dascăl" nu este și n-a fost niciodată strict determinat de nu știu ce scenarii, de cine știe ce regizori și mai ales de un anume *gust public*, ci poate fi interpretat mai liber, în sensul de *trăit*, ceea ce îmi permite să rămân într-un fel *persoană privată*, adică *eu însumi*, chiar și atunci când vorbesc uneori, la un curs, unui grup de peste o sută de prieteni

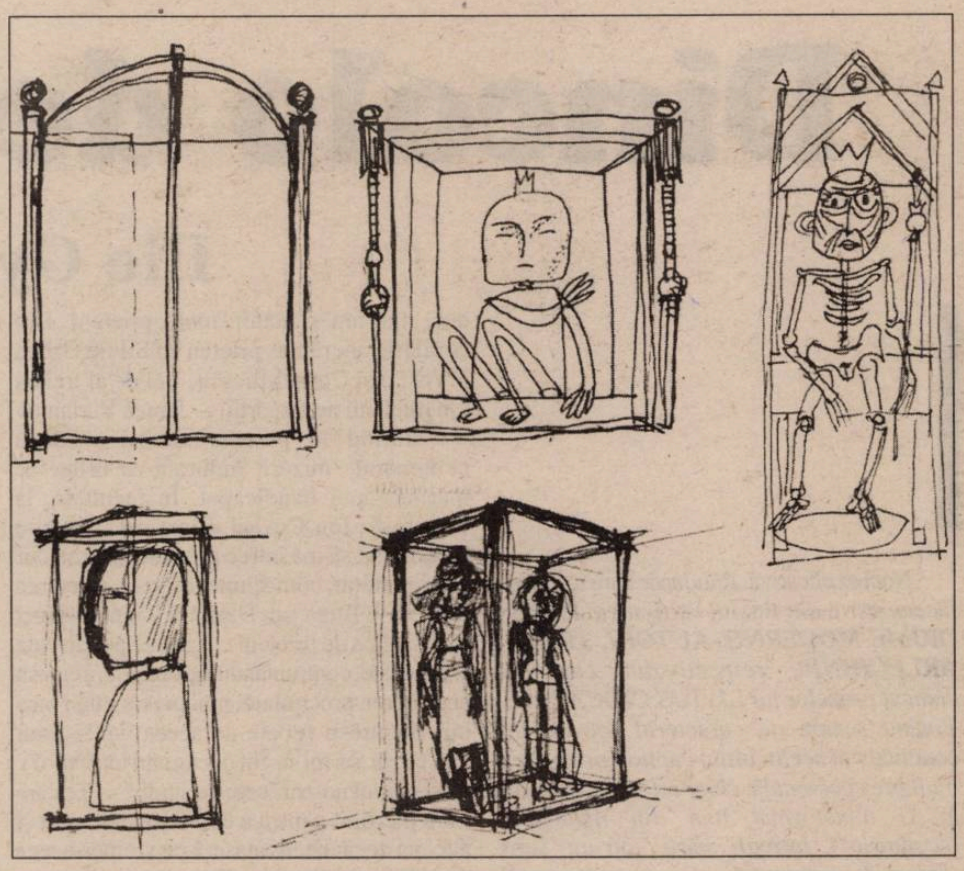

sau doar buni cunoscuți, și nu un *personaj oficial*, "interpretând" — doar cu "libertatea" pe care o aveau altădată actorii teatrului tradițional, adică fără dreptul de a modifica nici textul și nici prețioasele indicații ale regizorului sau ale altui *Magister ludi* — un text *străin*, în fața unui public *anonim*.

În timp ce Livius Ciocârlie e parcă preocupat de opacitățile sinelui, pe mine mă încântă opacitatea lumii și imprevizibilitatea comportamentului uman, cât despre mine însumi nu mi-am făcut niciodată și nici acum nu-mi fac cine știe ce iluzii. El, mai mult "gramaticalizat", eu: luptându-mă perpetuu cu propriile mele tendințe "textualist"–narative sau de "context bogat" (conform termenilor definiți *supra*) pe care, din punctele de vedere personal, uman și cultural–istoric, le consider tare păguboase (de unde și caracterul mai mult ca suspect al "stărilor de fericire" pe care — totuși — le resimt în atmosfera prietenească ce mă înconjoară stări care, după spusele unora, par să radieze și în afară, în timp ce în singurătate sunt mai degrabă taciturn, dacă nu chiar anxios). El acumulează texte aproape de când a învățat să scrie, eu lăsându-mă, de când mă știu, în voia tuturor stihiilor verbale și considerând scrisul una din cazne cele mai cumplite ș.a.m.d. ș.a.m.d.

În consecință, mi-am dat seama că ar trebui să-l văd cât mai rar posibil, adică, dacă îi respect cât de cât ființa și doresc într-adevăr să-l menajez, va trebui să mă comport astfel încât pe viitor să-l scutesc de insistența prezenței mele. Ceea ce am și făcut. Asta n-a însemnat că a dispărut din viața mea. Cred că rari sunt acei cititori care să fi citit de atâtea ori și cu același neostoit *interes*, desigur cu înțelegerea și puterea de pătrundere cu care suntem dăruiți fiecare, tot ce a scris Livius Ciocârlie. Cred că, din cauza dificultății lor, — aspect care îl înrudește pe Livius Ciocârlie cu alți scriitori români, total diferiți aceștia de dânsul, cum sunt, de pildă Mircea Horia Simionescu sau Dumitru Țepeneag, dar și alții, mai toți studiați intens de tinerii mei învățăcei în lucrările lor de licență —, cărțile prietenului meu încă n-au beneficiat de lectura pe care o merită. Poate tocmai acesta va fi fost și rezonul apariției lui Livius Ciocârlie în *Visul* cu care începe și într-un alt fel, iată, se sfârșește prezenta însăilare de eseuri*.

* În curs de apariție la Editura "Amarcord".

Noutăți la Humanitas

Urma tăcerii

Emilian Cioc

Ceea ce poate părea, într-o *primă instanță*, a fi o chestiune de retorică a *începutului* se va dovedi o imposibilitate structurală a oricărui *incipit;* și, într-un fel, tocmai această imposibilă *primă instanță* ne va reține aici atenția. Prin urmare, trebuie deja să desituăm titlul, să îl ștergem ca titlu, și să îl citim deja pliat în scriere, cuprins și deplasat în și de însăși mișcarea scrierii. Scriind, înscriind anumite gesturi de gândire și de scriitură, vom încerca nu atât o *insistență* cât o *persistență;* o scriere pe limită, o înscriere a limitei tăcerii. *Arhi-tăcerea* este scripția prin care am putea pregăti experiența acestei situări în/la limită.

Scriind: *arhi-tăcere*, nu înseamnă nicidecum a recupera un *incipit*, nu înseamnă a eluda imposibilitatea acestuia sau a nesocoti suspendarea lui. *Arhi-* nu se scrie aici fără a fi, tocmai prin scrierea sa, subminat; valoarea de arhie în general este livrată unei subversiuni pe care nu o mai poate controla și căreia nu i se poate sustrage. Cea mai veche tăcere nu este o *arché*, nu este principiul, originea tuturor tăcerilor. De aceea nu se poate vorbi aici în termeni de *diferențiere:* tăcerea nu este esența unică și nudă care se diferențiază în tăcerile posibile. Dislocarea originii face aici imposibil un gest etimologic; *etimonul* relevă tocmai de idealul unei origini pline, a unei unități originare care ar trebui adusă în lumină — și, în acest sens, etimologia relevă de o intenție recuperatorie a unei arhii, a unei esențe. Arhi-tăcerea nu este numele propriu al tăcerii, iar aici nici o apropiere nu este posibilă.

Cum este atunci posibilă o gândire a arhi-tăcerii?

Punând problema unei gândiri a tăcerii ca urmă, e vorba de a expune fără rest deopotrivă gândirea și tăcerea riscului care se anunță aici; iar asta înseamnă a persista, a se menține în preajma acestor limite. Miza acestei situări la limită se anunță în toată gravitatea pornind de la unele poziții deconstructiviste, pe care, în imposibilitatea de a le deplia aici, va trebui să le lăsăm într-o poziție de cvasi-evidență. Și în primul rând, ne vom referi la determinarea tradiției occidentale ca gândire a prezenței, și în special în constituția sa structurată de privilegiul *logos*-ului. Această structură și operațiunile sale coercitive și constitutive sunt desemnate prin *logocentrism*.

Tăcerea este, pentru gândire — cel puțin în determinațiile logocentrice —, o stranietate; este străinul însuși. Iar soarta străinului în orizontul gândirii metafizice este reducerea, naturalizarea, adică suprimarea lui prin adecvare. Alteritatea radicală a tăcerii este eludată, este redusă pentru a nu întrerupe excelența *logos*-ului. Tot așa cum privilegiul metafizic al prezenței și cel al vocii nu relevă de o eroare sau de posibilitatea unei alegeri, tot astfel reprimarea tăcerii, reducerea ei sunt determinate de constrângeri structurale. În măsura în care instanța vocii o dublează întotdeauna pe cea a *logos*-ului, metafizica este un fonocentrism. Gândirea care își primește determinația esențială de la primordialitatea vocii, este o gândire-sunet. Vocea, sunetul articulat, este mediul prin excelență al *logos*-ului; în voce, sensul, conceptul, adevărul se prezentifică fără rest. Legătura între gândire și voce este determinată sub specia naturalului, în sistemul ierarhizat al opoziției între natural și instituit. În interiorul acestui sistem al gândirii-sunet — structurat pe modelul prezenței, ca prezență imediată și totală la sine sau în sens — tăcerea este determinată ca modalizare negativă a prezenței, ca absență. Raportul logocentric între cuvânt și tăcere este întotdeauna asimetric și ireversibil: privilegiul *logos*-ului organizează, ierarhizează acest raport, în așa fel încât tăcerea este secundară în toate sensurile față de cuvânt.

Chiar și atunci când în determinația logocentrică a gândirii este implicată o *a-fonie*, tot cu un privilegiu al *logos*-ului avem de a face; efect paradoxal al unei radicalizări a prezenței. Acesta este cazul determinării platoniciene a gândirii ca dialog tăcut al sufletului cu el însuși. E evident că, în forma unui participiu prezent, tăcerea este un predicat, un accident al *logos*-ului; tăcerea este aici o consecință a idealului de proximitate imediată care va fi impus reducerea exteriorității celei mai discrete — cea a vocii. La fel se întâmplă în teologiile negative, unde tăcerea coincide cu o intuiție absolută a inefabilului, consecutivă epuizării limbajului, subminat de inadecvarea sa la supraesențial, inadecvare determinată pornind de la finitudinea predicației. Deși într-un mod ambigu, și la Heidegger tăcerea este gândită pornind de la un fond fonocentric, instanța vocii este mereu prezentă, și chiar în forma sa mută, inaudibilă, ea trimite și confirmă suprimarea exteriorității.

Intenția acestor mult prea schematice trimiteri, e doar aceea de a sugera că tăcerea "ca" tăcere nu este gândită, fiind mereu redusă în alteritatea ei datorită constrângerilor impuse de constituția fonocentrică a gândirii. Arhi-urma nu poate fi gândită în radicalitatea ei ca *a-fonie;* gestul negativității, oricât de repliat ar fi, își ratează aici sarcina, confirmând în același timp privilegiul vocii, al transparenței. *Di-*ferența arhi-urmei este suprimată în *dia-*log, prin aceea că supralicitarea *logos*-ului anulează acest *di-* al spațierii. Limita care este tăcerea nu înseamnă limitație sau incapacitate de a exprima un sens sau un adevăr inefabil; tot așa cum, chemarea urmei ca tăcere, este mai veche decât orice mutism, decât orice voce. Dacă există în tăcere o exasperare a cuvântului, atunci se impune fără întârziere o diferențiere. Exa*sper*area nu este reacția la finitudinea cuvântului. Ea trebuie înțeleasă pornind de la limită, care, la rândul ei, nu este epuizarea unei puteri semnificante, ci originea non-originară a cuvântului. Limita cuvântului este deopotrivă limita tăcerii; acest *între* al limitei se cere aici înțeles și îl putem numi *Pliul* cuvântului și al tăcerii. Arhi-tăcerea este acest Pliu, di-ferența în care cuvântul își are geneza; în această spațiere a tăcerii ca pliu sau ca limită poate avea loc ceva ca un cuvânt plin, dacă așa ceva există. Tăcerea este în acest sens inaudibilul oricărei rostiri. Ea nu poate fi dată altundeva decât în limita cuvântului, de aceea arhi-tăcerea scapă oricărei tra-duceri; arhi-tăcerea nu este limba originară, de mai înainte de "cădere", adică de diferență. De aceea exa*sper*area cuvântului este o aducere în limită; pe această limită el poate dobândi vocația numirii sau a semnificării ca și pe aceea a failibilității. În această expunere pe limită cuvântul se frânge, în toate sensurile. Pornind de la acest freamăt în dis-tanța urmei tăcerii, putem spune că nu există cuvânt plin. Că orice cuvânt are o origine deja dintotdeauna alterată, dislocată, nefiind altceva decât o pliere, un fascicul de pliuri — de sens, de voce, de exigență, de tăcere. O sinteză de urme. Iar primul cuvânt care se frânge în acest sens este chiar cuvântul *tăcere;* nu e aici în nici un fel unitatea asigurată a unui sunet și a unui sens — arhităcerea este ea originea finită a oricărei semnificări, și deci nu mai poate fi un semnificat.

Dacă acest itinerar conduce altundeva, atunci nu este altceva decât faptul că arhi-tăcerea nu poate fi gândită în orizontul prezenței. În consecință, dacă experiența se consumă fără rest în prezent, atunci va trebui să spunem că nu există o experiență a tăcerii ca urmă. Experiența gândirii suferă și ea o dislocare în preajma acestor limite; și vom spune că a gândi înseamnă aici *a fi în urma*... Evident nu ca un decalaj temporal; ci în maniera unei situări într-o prevenire — urma este deja dintotdeauna survenită. Astfel se poate înțelege de ce am spus că doar în tăcerea ca urmă poate avea loc orice rostire, orice cuvânt scris sau vorbit. Radicalizând, putem spune că evenimentul tăcerii este mai "originar" decât evenimentul cuvântului.

Aici se impune o distincție fără de care lucrurile ar risca să rămână confuzie: aceea între două modalități de a fi — *în urma* și, respectiv, *pe urma*. Problema este aici, desigur, cea a memoriei. *A fi pe urma* relevă deopotrivă de un gest hermeneutic și de memorie sau, în genere, de modalitatea re-memoratoare a unei gândiri hermeneutice. Urma este, paradoxal, ceea ce subminează posibilitatea memoriei; și, de aceea, urma rămâne străină oricărei gândiri structurate pe modelul memoriei. Fie că este vorba de memoria în forma ei platoniciană — ca anamneză, hegeliană — ca *Erinnerung*, sau heideggeriană — ca și gândire evocatoare. Arhi-tăcerea, urma ab-solută (fractură irecuperabilă) este rezistența însăși la anamneză, la apropiere, la interiorizare, la strângerea la sine fără fisură. Tăcerea ca urmă este *imemorială*, deoarece trecutul urmei excede fără rest prezența, și nu înseamnă un prezent trecut. *Modelul vestigiului* este aici suspendat. Astfel, nu poate exista o arheologie a tăcerii, și asta tocmai atunci când scriem *arhi-*tăcere. Tot așa cum nu poate exista o teologie a arhi-tăcerii — anticipare a unui sens, sau a dezvăluirii lui iminente, în orice formă ar fi: exoterică sau ezoterică.

În această gândire a tăcerii ca urmă, nu este loc nici pentru nostalgie (a originilor), nici pentru profeție (a vreunei eveniment). Originea, dacă mai putem spune astfel, este deja non-originară; iar evenimentul este o venire în care nimic nu ajunge (la prezență).

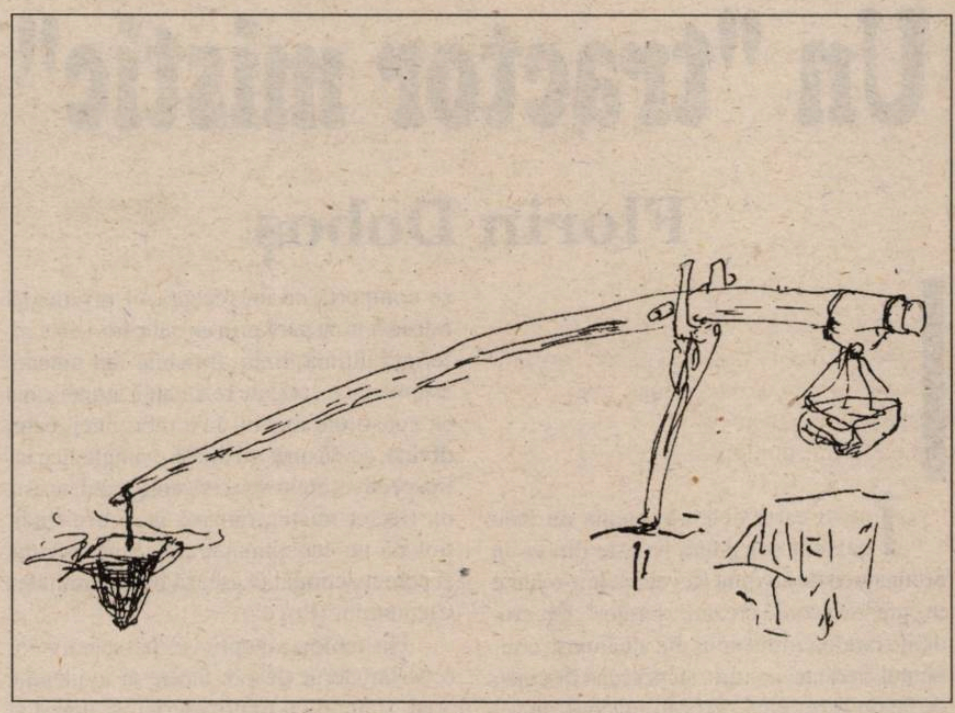

Filosofie și liniște

Raban Maur

Filosofia se naște din liniște, dintr-o liniște interioară căreia i se adaugă liniștea din jur. Filosofia e întâlnirea dintre două forme de liniște. Tocmai de aceea, epocile gălăgioase sunt potrivnice filosofiei. Zgomotul îl împiedică pe filosof să asculte liniștea din sine și interzice punerea împreună a liniștii lumii și a liniștii sufletului. Dialogul nu e decât o prelungire mai nobilă a imperiului zgomotului, o formă mai pretențioasă de pălăvrăgeală. Din acest motiv, filosoful nu va putea să fie niciodată un partizan al dialogului, pentru că el înțelege că acceptarea acestuia înseamnă o cedare, o abdicare de la liniște. Înfruntarea dintre lumea liniștii și cea a lipsei de liniște poate fi asemănată cu lupta surdă dintre uscat și mare, luptă cu sorți schimbători și nestatornici. Filosoful e asemenea unui dig care încearcă să stăvilească venirea apelor. El va lupta mereu pentru păstrarea unei minime oaze de liniște, fiind convins că înecarea lumii în zgomote va duce la dispariția filosofiei. În plus, zgomotul este și semnul desacralizării lumii, pentru că antinomia dintre sacru și profan poate fi socotită un analogon al opoziției dintre liniște și zgomot. Liniștea e semnul prezenței zeilor, e o dovadă că sacrul există. Poate că vor fi existat teologi care să fi îndrăznit să afirme că liniștea este cea mai bună dovadă a existenței lui Dumnezeu. De asemenea, poate că nu este tocmai o întâmplare că faimosul tratat de teatrologie metafizică Natyasastra indică faptul că succesul divin al actorilor este atins în momentul în care o liniște mormântală pune stăpânire pe sala de spectacol, făcând să nu se mai audă nici măcar respirația spectatorilor. Tot în acest context, să ne amintim de regulile stricte din mănăstiri prin care se încearcă delimitarea precisă a universului liniștii de cel al zgomotului, reguli care stabilesc momentele în care se poate vorbi și cele în care trebuie să se tacă. Istoria filosofiei, deși presărată cu atât de multe zgomote, este și o istorie a căutării liniștii. Pitagora le impunea discipolilor săi o perioadă de cinci ani de deplină tăcere, încercând să observe în acest fel dacă existau printre aceștia spirite capabile să împlinească menirea înțeleptului, aceea de a asculta muzica sferelor, adică armonia liniștii instituite între lume și propriul suflet. Aristotel vorbește despre odihnă ca despre o condiție fără de care filosofarea nu este posibilă, permițându-ne să regăsim în această căutare a răgazului tocmai nevoia de liniște. După mai bine de două milenii, Schopenhauer apără aceeași poziție, socotind că incapacitatea de a suporta gălăgia este dovada unui spirit superior, geniul fiind extrem de sensibil în această privință și dovedindu-se incapabil să tolereze chiar și cel mai mic zgomot. Spre deosebire de acesta, spiritele comune nu sunt deloc afectate de zgomote, putând suporta <doze> oricât de mari. Mai aproape de noi, Deleuze și Guattari cred că filosofi trebuia să evite dialogul din pricina nehotărârilor și a incertitudinilor care țin de însăși condiția ei, trăsături care dispar de îndată ce este îmbrăcată haina limbajului. Mai mult, ei afirmă că demersul filosofic trebuie să fie unul solitar, ceea ce ar putea să fie tocmai semnul nevoii de liniște. De aceea, dacă acceptăm identificarea istoriei filosofiei cu o istoria a căutării liniștii, putem să remarcăm că singura mare primejdie pe care o aduc cu ele mijloacele de comunicare în masă (atât de mult hulite de marii filosofi ai momentului, însă, aparent, din cu totul alte motive) este aceea a proliferării zgomotului și a alungării liniștii. Până la urmă, poate că decadența ar putea să fie asimilat cu dispariția liniștii.

Ar putea să existe două mari tipuri de civilizații: civilizații ale liniștii și civilizații ale zgomotului. Liniștea e mediul prielnic al gândirii, pe când zgomotul e sursa furiei. Civilizațiile liniștii se întemeiază pe tăcere și rugăciune, cele ale zgomotului au ca și piloni discursul și războiul. În primul caz, e vorba de eschivă și ocultare, în cel de-al doilea primează confruntarea și exhibarea. Adevărul lor pare să se găsească în palma lui Dumnezeu.

Un "tractor mistic"

Florin Doboș

Într-o carte celebră, Denis de Rougemont considera că este din ce în ce mai greu de creditat Revelația într-o lume în care "se acordă crezare ziarelor". Or, credem ziarelor, altfel spus ele alcătuiesc conținutul credinței noastre, atunci când fascinați de faconda retorică, de orgoliul confirmării opiniilor și, nu în ultimul rând, dedându-ne unei mode fatale modernității, investim disponibilitatea datorată spiritului în angajamente ignobile. În atari condiții, remarca privitoare la degradarea receptivității pentru altceva decât măruntul continent justifică încercarea de elucidare a sensului care legitimează această stare de lucru.

Deci, ce mărturisim în fapt: Adevărul descoperit și omologat în teritorii și termeni tranzitorii însă vizând transcendența sau adevărurile mediocre exibate și divulgate de media? Unul dintre indiciile adjuvante pentru lămurirea dilemei este – oricât de irelevant ar părea (post)modernilor – frecvența mărturiei pe cât posibil alta decât cea exprimată în hertzi. Sigur, o contabilitate simplistă ar inventaria comparativ numărul orelor alocate informării și prizării evenimentului în paralel cu cronologia *sui generis* a momentelor de înălțare a spiritului. Până și o astfel de cazuistică searbădă, poate neconvingătoare unora, este suficientă pentru a releva multora un bilanț îngrijorător: **presa bate mesa.** Ba mai mult, o învinge cu propriile ei arme: arsenalul misticii este fraudat și astfel tehnici și proceduri cândva ezoterice, folosite conform unui îndrumar catehetic intră azi pe mâna meșteșugarilor ziaristicii care le vulgarizează până la ocultare. Astfel, desprinse de miza vizată, aceste mijloace suferă o reducție epistemică la sine și se instituie ca noi modele suscitând adulația. Uzul inovator al unui instrumentar – spectaculos, dar riscant – în detrimentul practicii tradiționale, canonice, nu afectează doar comportamentul, livrându-i habitudini alimentate de obsesia facilității și a eficienței, ci imperceptile sau vădit deviază teleologia căruia acesta îi servea drept vehicul.

Noile scopuri care animă posesorii acestor mijloace se insinuează cu abilitate virusând rețeaua cu mize alternative, anexe celei singure legitime: **salvarea,** discreditată o dată cu obscurizarea divinului și simulată printr-un soi de mântuire instant: **satisfacția eului.**

Bunăoară, un caz elocvent cu privire la reculul pe care "transmundanul" îl suferă este atitudinea tradițională/modernă față de tăcere; un alt simptom este situarea relației cu "celălalt" în registrul absurdului, nebuniei și incompatibilității.

Dacă investigăm scenariile soteriologice tradiționale constatăm că tăcerea funcționează permanent ca un agajament ascetic inamovibil care alături de alte tipuri de abstinență este pandantul mărturisirii evanghelice misionare. Liniștea (isihia), corpul consistent și întremător țesut la convergența dintre efortul înfrânării și milostenia divină are un rol unificator. Tăcerea prilejuind **isihia** se comportă ca un receptacul privilegiat întrucât transpare prin ea cel care-i este referință ultimă, țintă. Ba chiar am putea-o asemui cu o cutie de rezonanță atunci când ea constituie mediul favorabil unei **lectio divina,** adică unei meditații evanghelice introspective. Scurt spus: tăcerea, când nu este un tractor mistic, rămâne în lumea tradițională un car minunat care bine orientat și corect acționat te așează în proximitatea Cuvântului (Logos).

Un tablou sinoptic al perspectivelor (post)moderne despre tăcere ar evidenția, cred, statutul cu totul nefericit și ingrat al termenului. Din curativă, tăcerea a ajuns curabilă, din iconică – agonică și din chenotică – nevrotică. Acum, nu mai verifică vocații, ci le distruge pe singurele pe care le-am păstrat, acelea de manifestanți; de aceea, nu e doar indezirabilă, ci și dușmanul ultim și incorigibil al sănătății. "Recent", tăcerea a devenit în mod exclusiv preludiul afaziei. Remanențe ale beneficiilor ei îi mai sunt recunoscute doar când se produce în incinta demnității ca frondă, mărturisind o corectitudine – seculară de genul antipoliticii. În rest ea e asociată izolării și provoacă suspiciuni psihoterapeutice sau devine marca rupturii de normalitate după ce ființase ca însemn al înțelepciunii. Poate că ultima ipoteză semnifică just însăși poziția Sofiei în cefele noastre grosiere: una înjositoare. Psihoterapiile definesc tăcerea, chiar asumată conștient și în lipsa unei digestii complete a "relelor" (contradicții, constrângeri, nemulțumiri etc.) ingurgitate, ca fiind refulare și vorbesc despre un tratament natural, reflex: defularea. Tot mecanismul e slujit cu sârg de medii care provoacă saturații și limbuții împiedicând sublimarea și întreținând ținerea de minte a răului (mneskakia).

Tot despre degenerarea tăcerii vorbește și afișul. Precum tăcerea, acesta este un vehicul mistic, o oportunitate la viață, grație transparenței sale persuasive, a altcuiva. Principiul intercesării rămâne iconic, însă cel "propovăduit" nu-i este transcendent. În felul acesta, afișul trimite, egolatru, la sine și surprinde tăcerea însoțitoare, cea care-i preocupă creditul, în cursă. Ea rămâne fără o justificare metafizică. Afișul oferă reprezentării un corp tăcut care încearcă din toți rărunchii să transmită un mesaj. Precum o funcție defectă e compensată de excelența dezvoltării alteia care minimează handicapul, tăcerea devine aliat al imaginii pentru a potența – mărginând precum o pâlnie de patefon cântul – mesajul, sunetul interior și stăpânul întregii instalații. Niciodată nu o să vedem în modernitate tăcerea afișată, altfel decât ca pe o boală. Închipuiți-vă un afiș alb sau unul pe care scrie: "Tăceți. Faceți asta pe 8 iulie, ora 15". E neverosimil. Pentru asta nu-i nevoie de afiș, nu ne cheamă nimeni să tăcem, ci, eventual, ne impune.

Totuși, îmi amintesc de un loc, unic rămas mie, unde tăcerea-i afișată și afișează deopotrivă pentru a fi doar ingredientul unui handicap compensat, ci materia călăuzirii: în Pateric. Zis-a Bătrânul: "Dacă n-ați învățat din tăcerea mea, nici din cuvintele mele nu veți învăța". În condițiile în care logoreea e viciul predominant al (post)modernității, Wittgenstein rămâne conștiința noastră bună: "Despre ceea ce nu se poate vorbi – măcar - să se tacă".

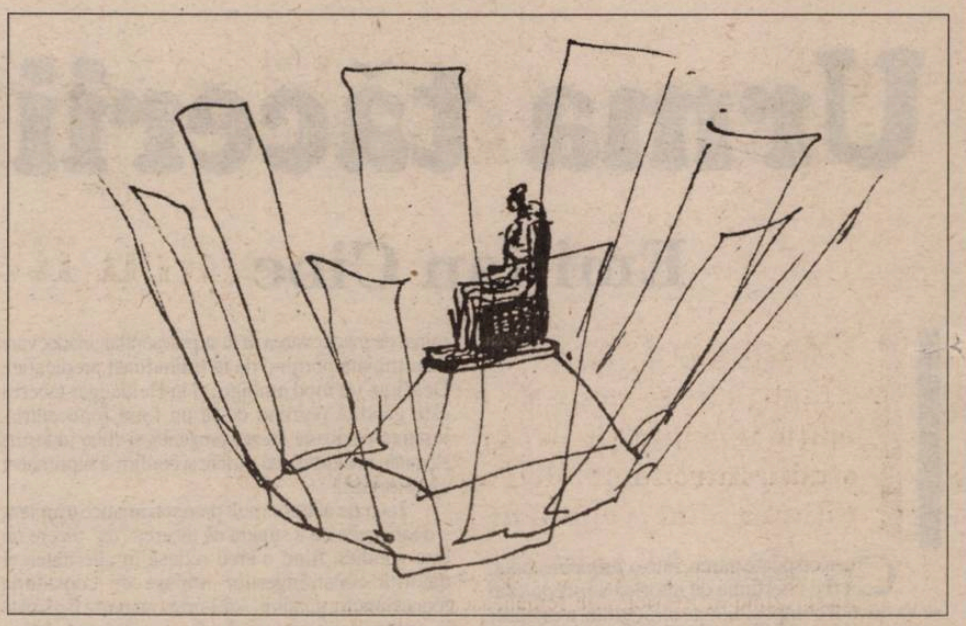

A tăcea, a uita

Gabriel Marian

On ne peut tirer de conclusion que de ce que l'on ne compred pas. Il n'y aura pas de conclusion

La început e întotdeauna tăcerea. Nimic nu poate începe dacă nu e liniște. Și nu orice liniște, ci tăcerea unei ființe care se abține o vreme să producă orice zgomot, de orice natură. Ca să poată începe.

Ceea ce lipsește acum din lumea intelectualilor și a culturii e tocmai tăcerea. Care e înlocuită – adevărat – cu un simulacru de liniște, mai degrabă un sunet de fond, continuu, al discursurilor proliferante, un fel de orchestră acordându-și la nesfârșit instrumentele, deși nu apare nimeni la pupitrul dirijorului, ca să oprească totul și să înceapă. Deși observăm toți cu oarece dezgust și ironie stilurile arhitectonice orientale, mai ales cel indian, același horror vacui pare să fi cuprins și **discursul** cultural al occidentului postmodern. Entuziasmul pozitivist din științele exacte ale secolului XIX a contaminat în sfârșit și lumea literelor: totul poate și trebuie să fie cunoscut, explorat, defrișat, înțeles, de ce nu? De altfel era avânturilor vaste și totalizatoare e deja depășită înspre o abordare meticuloasă și atomizantă, specializarea tot mai fină a atenției critice atinge o acuitate rară. Zona de lumină a conștiinței intelectuale se întinde tot mai mult spre trecut și tot mai adânc în detaliile prezentului, setea de cunoaștere nu a fost nicicând mai satisfăcută, dar nici mai stimulată. Cunoaștere și acumulare, depozite și clasificare. Memoria, tinzând spre infinit, încredințată celor mai diverse suporturi, ne permite să recunoaștem aproape instantaneu orice produs cultural, orice aluzie, orice determinare "intertextuală". Și recunoaștem. Totul. Nu pentru că am ști totul, ci pentru că Putem să știm. Iată trei dintre capetele dragonului: memoria, recunoașterea, pierderea inocenței.

"Nimic nou sub soare. Totul s-a zis. Aa! păi aici nu e vorba decât despre o trimitere, aluzie, plagiat, preluare inconștientă de la...". Inocență înseamnă a privi la un tablou nou fără să vrei să recunoști la cine "dinainte" se referă, a-l privi pentru el însuși, ca un diletant care a uitat istoria picturii universale. Din cauza entuziasmului și pentru că nu o învățase prea bine.

Tăcerea, în cultură, înseamnă a uita. A avea curajul, voința, inconștiența, plăcerea de a uita aproape tot. Suprema și poate sigura formă de respect față de ceea ce creează în noi și prin noi este acea tăcere care face să înceteze zgomotul gândurilor, al amintirilor, al citatelor și referințele, al "recunoașterii". Eventual criteriu de apreciere al unui "autentic om de cultură": nu "cât de multe cărți a citit", ci "cât de multe cărți a uitat". Oricum, ceea ce am uitat nu dispare, ci trece într-o altă zonă, mai adâncă, a spiritului, într-un pământ fertil, unde poate încolți. Însă un intelectual care își amintește, care recunoaște pasaje și citate cu precizie mai mică sau mai mare nu poate fi destinat, azi, decât unei cariere de pedagog și de "transmițător", un fel de auxiliar al suporturilor de memorie artificială.

Ca să încep să scriu trebuie să mă opresc din citit, iar ca să scriu ceva personal trebuie să uit, măcar în parte, ce am citit. Referințele bibliografice au devenit atât de evidente și inevitabile încât nu văd motivul pentru care le-aș mai nota, decât dacă a ține neapărat să-mi demonstrez cultura rafinată. Cu excepția unor manifestări de vanitate și narcisism intelectual, ele ar trebui să rămână subînțelese: spre bucuria subtilă a celor care le recunosc și spre liniștea creatoare a celorlalți. Memoria mă paralizează și mă mumifică, însă "dialectica" memorie/uitare e mult mai subtilă. Uneori uitarea se obține prin "remake": forța cinematografiei americane, a cărei valoare nu o discutăm aici, stă în uitare și în accelerarea uitării. Un film refăcut cu modificări minime trimite desigur la versiunea dinainte, însă o și acoperă cu aceeași eficiență și siguranță sub un nou strat de uitare. Din ce în ce mai des remixurile sunt mai apreciate decât melodia de la origine. În lipsa valorii "absolute", cultura anglo-saxonă își asigură totuși o putere și o eficiență inegalate. Este ceea ce-i lipsește vechiului continent: un nou spirit sans souci, un remix al barocului, împotriva "academismului". Care la rândul lui, deși promotor în teorie al originalității, nu face în definitiv decât să încurajeze iterația infinită printr-o atenție exagerată asupra surselor și referințelor. Să nu înțelegem însă greșit cuvântul "academism". Să-l rescriem și să-l reinventăm. Aici rimează cu bizantinism și alexandrinism, și înseamnă stadiul în care ajung intelectualii care știu prea multe și în mintea cărora nu se face niciodată suficientă liniște. Academismul este chiar fructul prea copt al academiilor, puterea de a recunoaște imediat aproape orice idee, frază sau operă de artă și de a le mumifica astfel instantaneu într-o cunoaștere enciclopedică. Nici măcar fenomenologii nu au curajul să-și trăiască ideile. Academism înseamnă că o idee nesusținută de referințele bibliografice nu are șanse prea mari să fie ascultată sau luată în discuție. Un autor original este azi un autor care își cunoaște și exhibă toate referințe și "intertextele" negându-și astfel orice urmă de creativitate necontrolată și neidentificată, spontană și inocentă. "Opera de artă originală" înseamnă azi un plagiat voit și declarat. Un fals plagiat. Trist. În comparație cu el, Kitsch-ul e măcar entuziast și tonic.

Din păcate aici subiectul "tăcerii" riscă să derapeze spre dezvoltării mult prea vaste, care ar implica discuții despre originalitate și recunoașterea autorului, începând poate de la primele picturi semnate (...sau Giotto? am uitat...) până la plagiatul instituționalizat al postmodernilor. În definitiv de ce nu ar fi vorba de o nouă etapă a postmodernismului care, după ce și-a amintit totul, urmează să uite totul. Să facă liniște, măcar un moment. Până când dirijorul va ridica bagheta și primele note ale simfoniei...

Dirijorul?

"Cea mai pură, adevărată formă de rugăciune este tăcerea. Singurul răspuns sau împlinirea a ei este El însuși, prezent"

Pagini realizate de CIPRIAN VĂLCAN

Scrieri de peste ani

Alexandru Ruja

Cronograf

Tradus din grecește de Pătrașco Danovici;
ediție îngrijită și cuvânt înainte de Gabriel Ștrempel;
studiu introductiv de Paul Cernovodeanu.
Editura Minerva, București, 1998, vol. I – 275 pag, vol II - 399 pag.

Ediția realizată de Gabriel Ștrempel reprezintă în istoriografia românească publicarea pentru prima oară a unui cronograf în întregime. Aventura editării unui asemenea text, greutățile și satisfacțiile intelectuale le descrie Gabriel Ștrempel în "cuvânt înainte". Transcrierea s-a făcut după ms. 86 existent în Biblioteca Academiei, deoarece celălalt manuscris (nr. 3517), existent tot la Biblioteca Academiei, nu este complet. Cronografele, texte de interes pentru lectură și informație și de, relativ, largă circulație au intrat în raza interesului tuturor cercetărilor care s-au ocupat de literatura veche. Atât Gabriel Ștrempel cât și Paul Cernovodeanu numesc și prezintă contribuțiile notabile în acest domeniu. Sunt citați Gh. Sbiera, M. Gaster, N. Iorga, N. Cartojan, apoi Demostene Russo, Iulian Ștefănescu, Doru Mihăescu, Gh. Mihăilă. Cronograful **tip Danovici** este o contaminare, un hibrid, între Dorotei al Monembaziei și Matei Cigală. Se pare că prima semnalare a cronografului îi aparține lui Timotei Cipariu, care dă câteva date despre traducător, "de altmentrea necunoscutu decât că a fostu moldovean a scris un chronicu netipăritu de la facerea lumii până la sultanulu turcesc Muradu, feciorulu lui Achmedu..."

Un cronograf există și în Muzeul Hohenzollern din Sigmaringen, ca o donație făcută de principele Carol I. Textul a fost studiat de roamanistul Hugo Schuchardt, apoi de Moses Gaster care "îl datează din 1690 ca o traducere a **Synopsis**-ului neogrec al lui Dorotei al Monembaziei". Din rațiuni științifice, comparatiste și pentru a se fixa pe cel mai vechi și mai complet text, editorul a luat în discuție manuscrisele existente la Biblioteca Academiei, manuscrisul de la Sigmaringen, cel de la Biblioteca Națională din Paris și intenționa să studieze și manuscrisul din Biblioteca Korolenko din Harkov, considerat a fi dacă nu cea mai veche variantă, cel puțin, până acum, cea mai completă. Faptul nu s-a putut realiza, iar motivația o expune Gabriel Ștrempel în "cuvânt înainte": "Ne-am adresat, așadar, cu toată încrederea conducerii acelei instituții rugând-o să trimită Bibliotecii Academiei un microfilm după acel volum, noi angajându-ne să executăm în schimb un microfilm de egale dimensiuni și valoare după unul din manuscrisele slave păstrate la Academie. N-au răspuns nici la prima, nici la a doua, nici la a cincea adresă. Într-un târziu au cerut propunerile noastre de ofertă pentru textul slavonesc ce-l putem da în schimb. Apoi n-au mai răspuns nici la ofertă. Între timp Biblioteca Academiei de la Kiev ne-a invitat să cercetăm manuscrisul la fața locului, ca și cum aceasta ne-ar fi interesat în mod special, și nu copierea lui. Celelalte două manuscrise din afara țării nefiind nici ele la îndemână și presat de timp ne-am îndreptat atenția asupra variantelor de la Academie".

Cronografele erau lucrări de tip "enciclopedic", de un nivel nu foarte înalt, interesând clericii, marea și mica boierime. Pentru mulți din clasa mijlocie, fără posibilități de instrucție ridicată, cronografele au reprezentat baza pregătirii și informației lor intelectuale. Tranziția de la literatura religioasă la literatura istorică o formează cronografele, acele repertorii de istorie universală care au fost alcătuite în Bizanț, scrie N. Cartojan. Ele începeau povestirea evenimentelor odată cu creațiunea lumii, încorporau toată tradiția biblică, împânzită cu legende apocrite, și continuau apoi cu istoria evreilor, asirienilor, egiptenilor, perșilor, grecilor, romanilor, bizantinilor, mergând până în vremea scriitorului. Începute în secolul al VI-lea cu Malalas, ele au fost necontenit amplificate, prescurtate, continuate, chiar în perioada neogreacă, până în secolul al XVII-lea la Dorotei al Monembazei și la Cigală. (cf. N. Cartojan, **Istoria literaturii române vechi,** Ed. Minerva, 1980, p. 242). Astăzi, dincolo de interesul informației istoriografice, cronografele oferă filologilor un vast material lexical pentru studiu. Dintre toate cronografele, după cum arată Paul Cernovodeanu în amplul studiu introductiv, cele "traduse din limba greacă au constituit cele mai agreate lecturi, beneficiind de o remarcabilă răspândire. Ele au avut ca izvor pe de o parte cronograful mitropolitului Dorotei al Monembaziei iar pe de alta pe acel al învățatului cipriot Matei Cigală.

În traducere românească, cronograful lui Dorotei a circulat în nouă manuscrise, cel al lui Cigală doar într-unul singur, tălmăcirea datorându-se eruditului mitropolit al Moldovei Dosoftei. Dar cel mai cunoscut tip de cronografe – care a cunoscut cea mai mare circulație în toate țările române – a fost cel născut din cuprinsul cronografului Cigală amendat într-o parafrază contaminată cu textul lui Dorotei, constituind așa-zisul tip Danovici, după numele primului său traducător moldovean, treti-logofătul și grămăticul de scrisoare grecească Pătrașco Danovici". Matei Cigală din Cipru a fost parohul bisericii grecești din Veneția, iar cronograful său este o compilație după cronograful lui Dorotei și texte din **Turcograecia de Martin Cursius, de la Universitatea din** Tübingen. Cronograful mitropolitului Dorotei al Monembaziei pornește de la textul cronicarului bizantin Constantin Manasses, completat cu împrumuturi din Theophanes, Ghiorghios Kedrenos, Ghiorghios Monachos, Ioannes Zonaras. Din cronografele de **tip Danovici** s-au identificat, până acum, 53 de copii manuscrise, fără a pune la socoteală diverse fragmente de circulație separată. Date sumare despre traducătorul cronografului, editat acum, se găsesc în predoslovia existentă în manuscrisul 86, care atestă și paternitatea traducerii: "Și-i scrisă și prepusă aciastă carte de pre limba grecească pre limba de înțeles românească, scrisă de mine grești-nicul și plecatu tuturor Pătrașco Danovici, ce am fost odată supt vlastiia luminatei și blagocistâvii domniei Moldovei logofăt al treilea și grămătic de scrisoare grecească. Dece am sâlit și am trudit de am scris aciastă carte la viiața mea pentru folosul tuturor și pentru să aibu și eu ertare și cuvântare bună despre toți care vor ceti aici, într-aciastă carte și toți aceștia să fie ertați și despre Domnul Dumnezeu și despre mine grești-nicul. Amin". Înaintea textului propriu-zis copistul a inclus explicația și prezentarea generală făcută de Danovici, însoțită de câteva versuri de factură populară. Textul interesează, nu doar pentru lexic, dar și pentru indicarea surselor, cât și pentru încercarea de a se exprima prin vers. Este un fel de cuvânt explicativ adresat cititorului, pregătindu-l pentru aventura lecturii.

"Celor cetitori și ascultători despre Dumnedzău, tot binele pohtim. Strângere noaă se chiamă cartia aceasta întru care sântu scrisă multe istorii luate și adunate de întru multe cărți, ce spune întru însă de la zădiria lumii până întru aii cești mai de apoi, de pre acmu. Și pentru împărații creștinești și blagocestivi, cum au împărățât și pentru patriiarșii Țarigradului pre rând, care cum s-au cumpătat viiața și scaunul și împărații și patriarșii. Așijderia spune și pentru cum au luatu turcii Țarigradul de la împărați creștinești și câtă robie și strâcare au făcut turcii la Țarigrad. Și apoi câți împărați turci au împărățit până pre acmu, anume scrisi și izvodiți într-o carte ce să chiamă Turcogreției, care carte iaste scrisă în limba arăpească și turcească și cu slovele grecești". După "închinarea" către marele vistier Theodor Cantacuzino urmează explicația în stihuri. "Letopisăț den grecie/Ce s-au scos pre românie,/Cu învățături pria bune/Și cu istorii depline,/Precum ceriul și pământul/Face Domnul cu cuvântul./Și câte-s pre ceastă lume/Toate le deplini bine;/Mai apoi fiace și omul/Și-l închipui ca Domnul./Voe i-au dat să i să poată/Despre zădiria lui toată./<Iară pentru neascultare>/Diade-l la pediapsă mare,/Și-l scoasă den Raiu afară,/Să-i fie viiața amară./Și di-acii fiaceră roadă,/Cât umplură lumia toată./Meșterșuguri învățară/Și de oști să apucară./Rădicară împărății/Cineș țara lui să-și ții./Și până astăzi tot face/Pentru-această iaste în pace/Și ce s-au făcut în lume/Toate aici și ț-or spune".

De la **Hronograf den începutul lumii** până la **O samă de învățături** se desfășoară o amplă narațiune, în care alternează povestirea educativă cu informația istorică, învățătura cu prelucrări din Vechiul Testament, pilda cu întâmplarea umoristică. Un lexic bogat și variat susține această amplă narațiune. Doru Mihăescu a cercetat manuscrisele 3517 și 86 din punct de vedere lingvistic și a arătat că "traducătorul aparținea graiului moldovenesc și celui din părțile nordice ale Transilvaniei". Există multe cuvinte din lexicul ardelenesc, încât nu este exclus ca acest traducător-copist să fi trecut în Moldova din ținuturile Transilvaniei. Gabriel Ștrempel, însuși, citează câteva cuvinte din zona văii Someșului, între Dej și Satu Mare: **hămnisât, a felelui, feredeu, haidău, mierâu, târcălan, țădulă, hulpe.**

Textul oferă însă mult mai multe exemple. Pe lângă savoarea lecturii limbajului arhaic, cronograful oferă și posibilitatea studierii textului vechi cu toate particularitățile conținute. Iată limbajul simplu, direct, ușor inteligibil, dar păstrând trăsăturile lingvistice ale limbii vechi în acest fragment din capitolul **Cum au făcut Dumnedzău pre om și cum l-au scos den raiu**

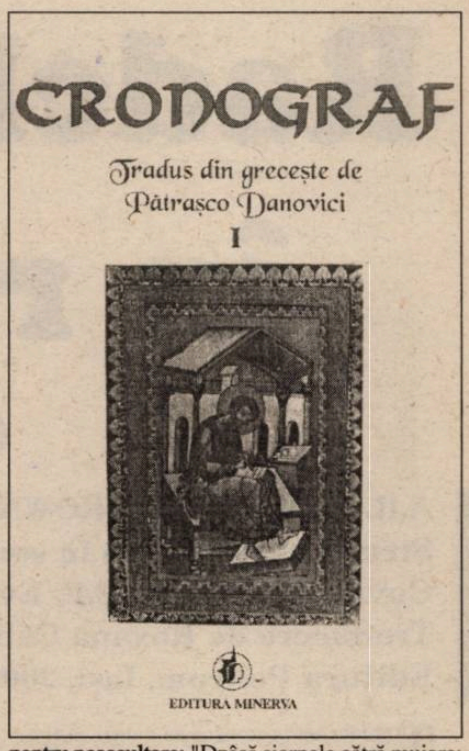

pentru neascultare: "Dzâsă șiarpele către muiare: Nu veți muri, cum dzâceți, ce știind Dumnedzău că în ceas ce veți mânca dentr-acel lemnu, toate veți face ca <și> Dumnedzău și voi și veți cunoaște ce-i bine și ce-i rău. Pentru-aceasta v-a dzâsu să nu mâncați. Ce mă ascultă și ia de mănâncă/tu și dă și bărbatului tău să mănânce, să vă să deschidză ochii să cunoașteți ce-i bine și ce-i rău. Iară dacă audzi muiaria, măcar că era înțăleaptă, s-au înșelat cu firia și pofti să să facă dumnedzău. Să apropie de pomul acela și râhni la frumusețele poamelor și întinsă de luă și mâncă. Și găsî și pre Adam și-i diade și mâncă. Și numai cât mâncară, atâta fură dezbrăcați de darul lui Dumnedzău amândoi și li să deschisără ochii și-și vădzură goliciunea și înșelăciunea șiarpelui, cumu-i fiace de trecură preste învățătura lui Dumnedzău. Și dacă să vădzură goli să rușina unul de altul și luară frundză de smochin și-și făcură acoperământu să nu vadză unul goliciunea celuilalt".

Frumusețea și trăsăturile inegalabile ale limbii vechi se pot găsi conservate în paginile cronografului tradus de Pătrașco Danovici. Textul bogat din cele două volume ale cronografului (format 24/17 cm) editat de Gabriel Ștrempel, dacă nu mai comportă un interes deosebit pentru informația conținută, interesează, însă, mereu pe filologii preocupați de studiul limbii române vechi. O notă privind regulile de transcriere folosite de editor ca și o comparare a citatelor din "cuvânt înainte" și "studiul introductiv" ar fi eliminat unele inadvertențe și ar fi sporit rigurozitatea științifică a ediției.

Studii transilvane

De la debutul editorial prin **Realitate și romanesc** (1969) până la **Poetica postmodernismului** (1996) Liviu Petrescu a fost preocupat cu precădere de studiul prozei. Intelectual cu o bună intuiție a valorii, capabil să generalizeze pornind de la studiul unor opere fragmentare, interesat de concepte și trăsături esențiale ce pot configura un sistem estetic, Liviu Petrescu a lăsat lucrări durabile în domeniul pe care l-a investigat. Volumul **Studii transilvane** (Editura Viitorul Românesc), subintitulat **coduri etice și estetice la scriitorii transilvăneni** se ocupă de găsirea și evidențierea unor trăsături definitorii ale prozei românești din Transilvania. Criticul găsește trei direcții semnificative în evoluția prozei românești transilvănene; una fixată pe un puternic filon al realismului tradițional, pornind din formula realismului popular lansată de Ioan Slavici, alta a realismului mitic, cu rădăcini în folclorul românesc, dar care va apela și la simboluri și arhetipuri de sorginte biblică ori chiar gnostică.

O a treia direcție prin care, crede Liviu Petrescu, literatura transilvăneană își afirmă vocația sa anti-provincială ar fi reprezentată de discursul epic textualist. În capitolul **realismul tradițional** Liviu Petrescu scrie despre Ioan Slavici, Liviu Rebreanu, Pavel Dan, Titus Popovici, Alexandru Ivasiuc, Nicolae Breban, Augustin Buzura; la **realismul mitic** din nou apare Liviu Rebreanu, apoi Lucian Blaga, Dumitru Radu Popescu, Sorin Titel, Tudor Dumitru Savu, Horia Bădescu, Eugen Uricaru. Observând că lumea narațiunilor lui Sorin Titel este una de povestitori, Liviu Petrescu pune această proliferare a instanțelor narative în relație cu o anume reacție defensivă împotriva uitării. Dar povestirea este observată și ca o reminiscență și un travesti al mitului în măsura în care se poate lega literatura lui Sorin Titel de rădăcini folclorice. Secțiunea **metaliteratura** include comentarii despre Aurel Dragoș Munteanu, Alexandru Vlad, iar sub titlul "corabia textualistă" despre proza lui Gheorghe Crăciun.

În addenda sunt cuprinse două studii despre Octavian Goga și Lucian Blaga. O demonstrație subtilă și de larg orizont cultural dovedește că filosofia lui Lucian Blaga nu a fost una a retragerii. Sursele culturale ale gândirii lui Lucian Blaga sunt prin excelență europene. Poate că definiția cea mai exactă și cea mai curată a operei sale culturale, scrie Liviu Petrescu, ar trebui să se fixeze asupra unei noțiuni a convergențelor. Lucian Blaga se întemeiază întotdeauna pe elementul autohton, însă se străduiește de fiecare dată să se înscrie într-un orizont spiritual european.

Radcliffe-Brown în românește

Otilia Hedeșan

A.R. RADCLIFFE-BROWN
Structură și funcție în societatea primitivă. Eseuri și discursuri
Cuvânt înainte de E.E. Evans-Pritchard și Fred Eggan
Traducere de Roxana Călinescu și Liliana Ciobanu Harhas
Editura Polirom, Iași, 2000, 202 p.

Traducerea în românește a unei cărți a lui Radcliffe-Brown reprezintă un eveniment în sine. Înainte de a-și pune întrebarea dacă volumul ales este cel reprezentativ pentru autor, înainte chiar de a reflecta dacă prin conținut el se va adresa imediat unui segment bine conturat de public sau, dimpotrivă, va fi doar un text prețios într-o serie de biblioteci de specialitate, înainte de a citi oricât de puțin ca să-ți faci o idee despre cum sună textul în românește, nu poți să nu te gândești, mulțumit, că sub ochii tăi se petrece o deschidere de multă vreme necesară: bibliografia antropologică în românește își asumă – e drept că mult mai târziu decât ceva mai devreme! – un titlu important al antropologiei britanice.

În acest sens, **Structură și funcție în societatea primitivă** este anticipată doar de câteva texte, dintre care cele mai importante mi se par a fi cărțile lui James George Frazer, **Creanga de aur** (din păcate, însă, ediția rezumativă a monumentalei colecții) și **Folclorul în Vechiul Testament,** cea dintâi, în cinci volume publicate în 1980 la Minerva, într-o traducere a lui Octavian Nistor și cu o serie de note ale Gabrielei Duda, cea de a doua scoasă la Scripta, în 1995, într-o variantă românească semnată Harry Kuller. În rest, în afara unui neînsemnat text al lui Bronislav Malinowski, **Magie, știință, religie,** Iași, Moldova, 1993, tradus în românește de o bună cititoare din antropologia britanică și cea americană, Nora Vasilescu, principalele studii ale antropologiei anglo-saxone nu au dobândit, încă, echivalente românești. În lipsa textelor integrale ale acestor cărți, cititorul român a trebuit să rămână mulțumit cu ceea ce i s-a oferit: scurte prezentări ale antropologilor englezi cuprinse în compendiile de specialitate sau citări aproape întâmplătoare ale operei unui autor sau altul.

În ceea ce privește cercetările lui Radcliffe-Brown, ele au avut o soartă ceva mai norocoasă pe teren românesc. Mai întâi, o parte din ideile lor au fost pomenite în paginile câtorva tomuri de popularizare ale lui C.I. Gulian, mai ales, însă, în **Lumea culturii primitive,** București, Albatros, 1983. Apoi, cu aproape un deceniu și jumătate în urmă, într-o carte a cărei importanță mi se pare și acum încă insuficient relevată în critica de specialitate, **Relațiile de rudenie în societățile tradiționale. Reflexe în folclorul românesc,** București, Editura Academiei, 1987, profesorul bucureștean Nicolae Constantinescu cita abundent chiar din **Structură și funcție în societatea primitivă,** iar gustul său pentru teoretizarea bine conturată a condus, printre altele, și la cunoașterea în linii generale a ideilor lui Radcliffe-Brown privitoare la sistemele de înrudire și la ceea ce traducerea de față numește "relații glumețe".

Volumul tradus de curând la editura Polirom grupează, după cum semnala însuși autorul, în debutul ediției **princeps,** (1952) "lucrări ocazionale în sensul cel mai deplin al cuvântului; fiecare dintre ele a fost scrisă pentru un anumit prilej. Totuși, într-o oarecare măsură ele au o unitate, fiind scrise dintr-un anume punct de vedere teoretic" (p. 9). Lectura demonstrează că, de fapt, unitatea nu este doar una metodologică în sensul că aceeași teorie este aplicată iarăși și iarăși în discutarea unor probleme distincte, ci, mai mult decât atât, culegerea de texte operată se dovedește, până în cele din urmă, și extrem de sistematică. Ea debutează, astfel, printr-un studiu a cărui miză este aceea de a defini principalele concepte care vor fi utilizate pe parcurs, pornind, ***ab ovo,*** de la propunerea unei definiții de lucru a antropologiei sociale și a obiectului său de studiu. "Eu consider antropologia socială – scrie Radcliffe-Brown, după ce trecuse în revistă o serie de puncte de vedere în această privință – ca fiind studiul teoretic comparativ al formelor de viață socială la popoarele primitive" (p. 12).

Pentru a o înțelege complet, este necesară referirea la o demonstrație încheiată, la rându-i, printr-o definiție, formulată anterior: "Punctul meu de vedere este că realitatea concretă cu care se confruntă antropologul social prin observație, descriere, comparație și clasificare nu e vreun soi de entitate, ci un proces: procesul vieții sociale. Unitatea investiției este viața socială a unei anumite regiuni terestre, într-o anumită perioadă de timp" (p. 11). Rând pe rând și în aceeași manieră care presupune o discutare inițială a conturării problemei în bibliografia de specialitate și, abia apoi, o sinteză a autorului care decupează ceea ce consideră esențial – lucru extrem de important: Radcliffe-Brown nu pare să dea verdicte, ci doar să construiască opțiuni teoretice pe care urmează să le valideze, mai apoi, prin cercetare! –, sunt precizate accepțiile în care vor fi utilizate conceptele de **cultură, sistem social, evoluție socială, adaptare, structură socială** și **funcție socială.**

Cu aceste instrumente teoretice și cu altele care, în același mod extrem de acrib, au fost formulate pe parcurs, Radcliffe-Brown a discutat câteva aspecte ale societății primitive, mai cu seamă în manifestările sale africane. Pe seama acestor reflecții au fost concepute studiile: **Fratele mamei în Africa de Sud, Succesiunea patriliniară și matriliniară, Studiul sistemelor de înrudire, Despre relațiile glumețe, Teoria sociologică a totemismului, Despre tabu, Religie și societate, Asupra conceptului de funcție în știința socială, Despre structura socială** și **Sancțiunile sociale.**

După cum se vede, este vorba atât despre studii care abordează problematici extrem de stricte și care sunt practic inaccesibile unui alt cititor decât antropologul deja avizat, cum este cazul studiilor despre relațiile de înrudire, dar și despre texte mai accesibile, cu un public virtual ceva mai extins, cum sunt paginile despre totemism sau tabu-uri.

În toate cazurile, însă, studiile lui Radcliffe-Brown se impun prin claritatea de care dau dovadă și prin exemplaritatea lor metodologică. De exemplu, înainte de a studia importanța fratelui mamei în unele triburi africane, cercetătorul face o observație care transcende problema concretă și se impune ca valoare teoretică generală: "Ar fi o greșeală să presupunem că putem înțelege instituțiile societății studiindu-le fără a ne raporta la alte instituții cu care coexistă și cu care pot fi corelate (...). Această corelație (care nu se limitează, firește, la cele trei cazuri pe care le-am menționat, ci, așa cum am spus, pare să fie general valabilă) trebuie avută în vedere în orice explicație a obiceiurilor legate de fratele mamei, deoarece, dacă am dreptate, obiceiurile corelate nu sunt instituții independente, ci fac parte din sistem; iar explicația unei singure părți a sistemului nu devine utilă decât prin analiza lui ca întreg" (p.25). Sau, în aceeași intenție, de a releva însemnătatea studierii faptelor de teren în corelațiile lor efective, atunci când se referă la "relațiile glumețe": "Dacă vrem să înțelegem un obicei sau o instituție pe care o găsim într-o anume societate, avem două căi la dispoziție. Una constă în examinarea rolului pe care îl joacă în sistemul sau complexul de obiceiuri și instituții în care se găsește și înțelesul pe care îl are în acest complex pentru oamenii înșiși. (...). Dar există și o altă metodă deschisă nouă, și anume să facem un larg studiu comparativ al tuturor tipurilor de relații sociale în care două persoane, conform obiceiului, au voie – chiar li se cere – să folosească un limbaj sau un comportament care în alte situații ar fi grav ofensator (...) Apare astfel o problemă de sociologie comparată: Ce anume din toate aceste relații face acest tip de comportament adecvat, semnificativ și funcțional? (p. 101-102).

Focalizarea interpretării asupra corelațiilor dintre faptele de teren studiate, ca și interesul sporit pentru funcțiile "deduse" de cercetător sau divulgate ca atare de către **in-sider**-i ale acestor fapte a condus la plasarea lui Radcliffe-Brown în rândul funcționaliștilor. Fapt consacrat de manualele și dicționarele de antropologie (v., de ex., Pierre Bonte, Michel Izard, **Dicționar de etnologie și antropologie,** trad. rom., Polirom, 1999, p. 267), așezarea sa în rândul funcționaliștilor pare să nu-i convină antropologului care comentează în debutul unuia dintre textele publicate în volum: "Sper că mă veți ierta că încep pe un ton de explicație personală. Am fost descris, nu numai o dată, ca făcând parte din așa-numita <Școală Funcțională de Antropologie Socială> și chiar ca fiind liderul, sau unul dintre liderii ei. Această școală funcțională nu există în realitate – este un mit inventat de profesorul Malinowski. (...). Afirmația că aș fi funționalist nu pare a comporta nici un înțeles precis" (p. 174).

Totuși, obstinația cu care Radcliffe-Brown evidențiază importanța descoperirii funcțiilor faptelor studiate este impresionantă: "Să remarcăm două puncte importante în care analogia dintre organism și societate nu se poate face – scrie el, după ce precizase că o cercetare sistematică asupra naturii societății umane comportă studiul morfologiei sociale, al fiziologiei sociale și al problemelor de dezvoltare. Într-un organism animal se poate observa, într-o oarecare măsură, structura organică independent de funcționarea ei. De aceea putem face o morfologie independent de fiziologie. Dar **în societatea umană, structura socială ca întreg poate fi doar observată cum funcționează.** Câteva din trăsăturile structurii sociale – cum ar fi distribuția geografică a indivizilor și grupurilor – pot fi observate direct, dar majoritatea relațiilor sociale care, în totalitatea lor, constituie structura – cum sunt relațiile tată-fiu, conducător-supus – pot fi observate doar în activitățile sociale în care funcționează relațiile" (p. 167). Chestiunea care îl ține departe – cel puțin la nivelul declarațiilor – pe Radcliffe-Brown de funcționalism o reprezintă desemnarea obiectului de studiu al antropologiei în "societatea umană", în vreme ce pentru un autor ca Malinowski, bunăoară, antropologia trebuie definită drept un studiu al "culturii" (v.p. 175 ș.u.)

Intuiesc că o prezentare mai detaliată a acestor diferențe, capitale pentru definirea curentelor și școlilor antropologice, poate deveni obositoare în lipsa unor repere cât de cât ferme în ceea ce privește opiniile autorilor implicați în dezbatere. Nu-mi rămâne decât să sper că voi apuca o zi în care aceste opinii vor fi cunoscute din lectura în românește a unor – altor! – texte fundamentale. Vreau să sper că după acest foarte important Radcliffe-Brown vor urma traduceri – ca să mă limitez doar la antropologia britanică – din textele fundamentale ale lui Malinowski, Evans-Pritchard sau Edmund Leech.

Am mai citit...

ION H. CIUBOTARU
Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova
Editura "Grai și Suflet – Cultura Națională", 1999, 323 p.

Știu de mai bine de cincisprezece ani că Ion H. Ciubotaru studiază ceremoniile funerare din Moldova și pregătește o carte care, atunci când va apărea, va schimba multe dintre locurile comune despre practicile mortuare ale românilor. Câteva studii – cele mai multe, texte despre care se știa doar că apăruseră la Iași, în celebrele și prea puțin pusele în circulație "Caiete ale Arhivei de Folclor" – prefigurau aceste foarte așteptate concluzii inovatoare. Prin ele, Ion H. Ciubotaru lăsa să se înțeleagă că publicarea materialului de teren din Moldova va produce o redesenare a ariilor cântecelor rituale funerare, în sensul că terenul lăsa, încă, să se constate că în multe dintre satele moldovene se cunosc texte actualizate obligatoriu la fiecare dintre înmormântări, texte destul de ferm strânse în chingile stereotipiei tradiționale și menite să faciliteze trecerea dalbului călător dinspre lumea noastră înspre cea de dincolo, ceea ce, după cercetările anterioare, părea să fie apanajul privilegiat al Banatului și Olteniei, cu extensii mult mai modeste în câteva regiuni transilvănene.

Mai târziu decât mai devreme, acest tom atât de așteptat, aureolat încă dinainte de a se fi definitivat, a văzut lumina tiparului. El conține, pe suprafața a circa trei sute de pagini, un material etnografic impresionant, comentat conștiincios și competent, de cele mai multe ori cu o inspirație bine controlată de omul învățat să nu formuleze teorii dacă nu are suficiente probe ca să le susțină. Corect și complet, volumul lui Ion H. Ciubotaru este un text necesar despre unul dintre cele mai dense semantic obiceiuri tradiționale; o carte care nu se vrea altceva decât un text de specialitate, scris de un specialist pentru puțini alți colegi ai săi. Totuși, de dincolo de paginile sale, drepte dar nițel cam scrobite – atât de la locul lor pentru un reprezentant târziu al unei generații de etnologi (din care mai fac parte Nicolae Constantinescu, Ion Șeuleanu, Vasile Crețu sau Ofelia Văduva, ca să citez doar numele cele mai reprezentative) care și-a făcut un crez din a construi ceea ce ei numesc cu emfază "folcloristică științifică"! –, transpare mândria aproape trufașă a cercetătorului că a putut duce la bun sfârșit o încercare de asemenea dimensiuni.

Trebuie să recunosc că este vorba despre o mândrie justificată, căci cartea pe care o am înainte încununează o muncă de benedictin. Pentru a o scrie, Ion H. Ciubotaru a pus la punct o arhivă de folclor și a străbătut și "anchetat" aproape singur un număr uriaș de sate din Moldova. "Din toată Moldova" cum ar spune, printr-o frază plină de subînțelesuri, unul dintre personajele lui Ioan Groșan...

Fragmente (2)

Livius Ciocârlie

Am ajuns la înțelepciunea sceptică potrivit căreia ceea ce fac e inevitabil pentru că îmi este impus de obligații (pe unele, din nu știu ce chemare autodistructivă, singur mi le-am luat). Într-un inevitabil al vreunei comenzi interioare, nu mai cred. Sau cred ca într-un **hobby**, ca într-o obișnuință care s-a fixat.

Discuție cordial înfierbântată cu Profesorul despre caietele lui Cioran. Îl vede, cum se obișnuiește, ca pe unul care a suferit enorm. Lansez următoarea "teorie": artistul nu poate să exprime decât o suferință pe care a îndurat-o, față de cât pretinde, pe jumătate, sau pe sfert. Restul, îl resimte ca pe o privațiune și îl imaginează. Abia ce imaginează înțelege adânc. Dacă Cioran ar fi suferit cât afirmă, n-ar mai fi scris nimic. Dacă nu ești Roman (dar Cioran numai curajos n-a fost), ajunge, ca să renunți, o zdravănă durere de dinți. Profesorul îi spune Doamnei care, după ce a citit din **Caiete**, n-a putut adormi: "Auzi ce zice, că ar fi trebuit să dormi". Doamna îmi explică: și-a recunoscut simptomele în bolile descrise de Cioran. E o deosebire, îi răspund. Dumneavoastră nu vreți să vă sinucideți din cauza bolilor, pe când Cioran încearcă să ne convingă că, el, s-a sinucis.

Spre casă, mă gândesc la adevărata lui boală. L-a împiedicat să scrie, dar nu mai e de râs.

Curioasă carte, **Room service** (Povestiri din Europa de est), a lui Richard Swartz. Capitole excelente, de autentic prozator, lângă altele cu totul ratate. Capitolul despre Iliescu — Dinescu — Brucan, complet fals. Și se insinuează în toate o insidioasă greață de aceste țări în care a trăit, ca jurnalist. Rar autor pe care mi-aș dori mai puțin să-l cunosc personal.

Mă împac cu Richard Swartz. El, suedez, scrie o pagină pe care o citesc cu delicii, despre peștii franțuzești:

"Peștii mei pur și simplu nu puteau fi mai buni decât ai lor, fiindcă în acest caz s-ar fi găsit aici, în apele lor, iar când eu înfuriat am tăcut și am mâncat peștele lor am constatat că era firește mai prost, chiar și calcanul, tot pește din apele calde era și devenise uscat și lemnos, astfel încât trebuia salvat cu un sos dar, convinși că aveau în fața lor pe farfurie cel mai bun pește din lume, parizienii se mulțumeau cu un pic de lămâie. Chinul parizian constă din a înghiți un nenorocit de pește plat, ca și cum ar fi cel mai bun pește care s-a întins vreodată pe o farfurie".

Zgârcit cum nu se mai află (nu Marie-Françoise, nici Pierre), dacă se întâmplă să te primească în casă, francezul te anunță de la intrare: "Sperăm că vă place peștele. Ne-am gândit la o cină cu pește". Iar peștele lor, al cărui merit este că e ieftin, are gust de iască, abia de poți să-l înghiți. Nu știu cum e cu apa rece sau caldă, dar cu apa dulce sau sărată (în care sunt și fructele de mare, într-adevăr nemaipomenite, dar pentru astea trebuie să te duci la restaurant pe banii tăi ori, mult mai bine, să te faci invitat la Letzeburg) m-am lămurit. Și încă n-ar fi mare lucru, o cină mai săracă și gata, dar îți țin un discurs despre peștele ăsta uscat de parcă ți-ar fi făcut un dar ceresc. Noroc cu vinul. Ți-ar da ei, e sigur, din ăla acru și ți l-ar înveli în sintaxă raciniană, dar n-au, nici nu încape vorbă. Vin prost și franțuzesc încă nu s-a inventat.

Aș fi mai indulgent cu mediocritatea dacă n-ar semăna atât de bine cu bunul simț.

Înțeleg prin talent acea calitate absolut necesară scriitorului bun și scriitorului mare, dar cu totul nocivă aceluia a cărui vocație este să fie un autentic diletant.

Dacă are dreptate Camus când spune că omul natural nu vorbește fiindcă trăiește în imediat, atunci poezia poate fi definită ca limbaj în care tăcerea s-a refăcut. Atunci a face poezie înseamnă să le comunici altora acea parte a naturii tale care e imediatitatea ta: comunitatea cu lumea materială, singurătatea printre oameni — care n-ar avea nevoie de cuvânt. Nu fac decât să aproximez, cu atât mai mult cu cât există și poetul artist, un ins sofisticat.

Și, ca să le împac: istoria face în anumite perioade, de civilizație avansată, ca energia naturală să fie împinsă spre inconștient. De aceea, ele sunt urmate de mari izbucniri de violență. Totodată, fiindcă inconștientul e bogat, sunt perioade de mare creativitate. Omul încearcă să-și elibereze energia prin substitute ale naturii. Arta, deci artificiul, este un asemenea substitut.

"Temele" noastre, la cafea. Astăzi despre imensa prostie, ce trece drept mare cucerire, de a se studia cultura desprinsă de istoria ei. Uităm că francezii, modelul nostru, au inițiat studiul aprofundat, pe opere, prin scoaterea lor din context, bazându-se pe un liceu foarte temeinic în care tocmai istoria (a literaturii, a filozofiei) se preda. Asemenea licee am avut și noi. Acum când, și la ei, învățământul mediu s-a generalizat, au extirpat studiul istoric și din liceu. E aberant. L-am auzit pe un tânăr, altfel foarte elocvent, plasându-l pe Dostoievski în epoca lui Rabelais.

Cum să-l citești pe Pascal fără să-l cunoști pe Montaigne, împotriva căruia a scris? Iar ca să-l cunoști pe Montaigne trebuie să ai idee despre autorii antichității pe care i-a comentat. Factorul istoric face parte din esența faptului cultural. Din literatură aspectul estetic, trans-, nu an-istoric, nu prea ai cum să-l transmiți. Se ajunge la el prin disponibilitate proprie și travaliu lent. În schimb, poți să predai gândirea despre literatură și problematica ei, ceea ce te aduce la desfășurarea istorică a concepțiilor, iar problematica te duce spre filozofie și spre curentele de idei, de sensibilitate; spre existența însăși, în primul rând. În plus, didactic vorbind, cunoștințele nu se reține decât când se înlănțuiesc.

Cât despre istoria în sine, pariul fascinant pe care-l fac acum câțiva autori este acela de a n-o mai manipula. Nu și parlamentarii: ascultându-i vorbind despre 1 Decembrie, mi-am stricat stomacul de atâta patriotism. Mă întreb când se va pune în practică "propunerea" mea: istoricul unui conflict să fie prezentat din punctul de vedere al ambelor părți.

Superbă "lecție" a lui Nicolae, despre Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Se vedea, spre stânga, Piatra Craiului și ne apropiam de Brașov.

De săptămâni de zile, în vederea mutatului, meșteri tâmplari și tapițeri ne repară în casă pentru o sumă considerabil mai mică decât ar fi costul acelorași obiecte cumpărate noi. E și ăsta un semn că încă suntem în socialism. Apusenii cu venituri mijlocii nu îndrăznesc să se apropie de vreun artizan. Mult mai rentabil le revine lucrul nou decât unul vechi dat la reparat.

Paradoxul nefericit este că tocmai cei din partea bună a societății noastre refuză să-și scruteze trecutul, operație fără de care, oricât nu ne-am da seama, îl continuăm. Naiv, și profitând de tendința naturală de a-mi pune cenușă în cap, am încercat să provoc, incriminându-mă chiar mai mult decât ar fi trebuit (comparativ, mai mult; altfel, nu destul). Nici o reacție. Cel mult, uimire. Problema nu este de a face spectacol public din felul cum îți dai pumni în nas. A înțelege cum și cât ți-au deteriorat gândirea și caracterul compromisurile pe care le-ai făcut. Evitând judecata (în ambele ei sensuri), rămâi cum ai fost: duplicitar.

Explicația refuzului stă, poate, în ne-rușinare. Am auzit-o pe Doina Cornea spunând: am făcut ce am făcut pentru că îmi era rușine de felul cum trăiam. Mie mi-a fost rușine în fiecare moment al vieții mele, începând din 1956, fără rezultat. Altora, probabil, nu le-a fost. Nu le este nici acum.

Nu încetăm din a ne trezi din iluzii. Una dintre ele: tineretul. El, abia el, va reuși. Uităm că o societate se reproduce. Tinerii lăsați în urmă de bătrâni, formați de ei, nu sunt diferiți. Cu nuanțe, desigur: noi am suportat, ei sunt nepăsători. Nu tineretul e soluția, ci altfel de tineret — "pașoptist".

M-am găsit zilele trecute într-un cerc, destul de larg, de intelectuali de primă linie. Nu păreau îngrijorați și nici, măcar, foarte preocupați de ce urmează să se întâmple cu noi. Poate, mă gândesc, ei sunt, de pe acum, europeni. În Europa așa e firesc să se întâmple. Barem Yves al nostru habar nu are cine-i prim-ministru în Letzeburg. Nu-l interesează fiindcă știe că — de-o fi unul, de-o fi altul — mare lucru nu poate schimba și — mai ales — strica în viața lui și a lor lui.

Noi apariții la Polirom

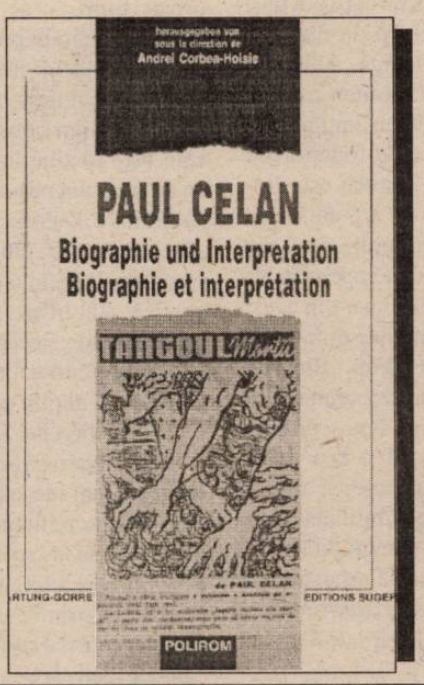

Note despre "omul recent" (II)

H.-R. Patapievici

Cei care în Evul Mediu se defineau "moderni" o făcea prin opoziție față de antici. Era o opoziție de distanță, prin comparație. Noi, azi, când spunem "modern" ne gândim nu la o definiție de relație, ci la una de conținut. Noi nu suntem moderni în raport cu cei care nu sunt moderni, ci suntem moderni *qua* moderni. Suntem acel tip de om care se simte în mod natural superior tuturor celor care l-au precedat[1] și pentru care faptul de a fi modern constituie în sine o valoare. Este, ne amintim, maniera lui Gianni Vattimo de a caracteriza modernitatea: "modernitatea este epoca în care devine o valoare determinantă faptul de a fi modern".[2] În același sens, Pierre Manent spunea că "a deveni modern înseamnă a deveni-conștient-că-ești-modern", ceea ce revine la a spune că "sentimentul de a trăi în istorie ca în elementul propriu al omului [...] reprezintă aspectul esențial [...] al experienței moderne."[3] Or, sentimentul de a trăi în istorie presupune faptul de a fi în timp, de a te gândi pe tine-ca-om *qua* temporalitate. – De a admite, în fond, că ești făcut din *timp* și că treci, tot așa cum muntele e corp întins în *spațiu* și care rămâne, chiar dacă îl muți.

Libertatea celor vechi (a anticilor, a ne-modernilor) se asocia spontan cu un spațiu bine delimitat: *polis*-ul și agora, cetatea și *forum*-ul. Vechea libertate se întemeia în spațiu, ținea de spațiu și era garantată prin existența a ceva static, delimitat, finit și putând fi cuprins dintr-o privire. Spre pildă, când era democrație, aceasta nu putea fi decât directă. Libertatea anticilor se referea la dreptul de a exercita o funcțiune publică. Era orientată spre exterior și se *exercita*, cam așa cum omul normal își poate exercita asupra unui corp exterior forța sa fizică, cu scopul de a-l mișca. Atunci când propunea clasica sa distincție dintre libertatea antică în raport cu cea modernă, Benjamin Constant se referea la prima ca la un *exercice*, prin libertate înțelegându-se «le partage du pouvoir social entre tous les citoyens d"une même patrie».[4] Libertatea anticilor era epitomizată de spațiul unde aceasta se putea exercita, motiv pentru care ea stătea sub semnul spațialității deschise între oamenii care alcătuiesc o comunitate – adică, sub semnul spațiului public. Deschisul prin care *politicul* se manifesta la antici era spațiul public.

Montesquieu (*Oeuvres Complètes*, éd. Ch. Lahure, 1856, t. I, pp. 273 sq.) a exprimat opoziția dintre cei vechi și moderni prin observația că moravurile "noastre" (firește, ale modernilor) au fost îmblânzite și perfecționate prin schimburile comerciale. Presupoziția acestui mod de a construi opoziția antic *vs.* modern este că experiența modernă se condensează în comerț.[5] Cum vedem, libertatea modernă a fost spontan asociată cu negustoria, cu comerțul – adică, în termeni tehnici, cu schimbul între lucrurile care pot găsi numai în existența unei piețe fluide acel tip de realitate care le face în același timp utile și echivalente. Adică, în alți termeni, schimbul se asociază în mod spontan cu ceva de ordinul desfășurării, al procesului – de ordinul a ceva care se petrece și care își află stabilitatea de funcționare numai în actul desfășurării. Nu *unde* se petrece este important, ci faptul însuși că se pe*trece*. Nu că are un *loc* de desfășurare este important în cazul comerțului, ci că *are loc* – că se petrece. Comerțul pune deci în joc *temporalitatea* subiacentă desfășurării proceselor de schimb, iar din acest motiv schimbul este o activitate eminamente dinamică. Libertatea modernă se întemeiază pe timp, ține de temporalitate și este garantată prin desfășurarea neîngrădită a ceva dinamic, indefinit, imposibil de cuprins dintr-o privire, ceva pe care, pentru a-l sezisa, trebuie să îl lași să se desfășoare. Libertatea modernilor, prin urmare, se referă la dreptul de putea face ce vrei, deci la posibilitatea de a te bucura nestingherit de subiectivitatea ta neîngrădită. Este o libertate care, deși are cu necesitate forme de expresie exterioare, își are originea și sediul în interioritatea omului. Dacă libertatea anticului era expresia încadrării sale depline într-o colectivitate care îl precede, libertatea modernului este expresia voinței sale individuale de a fi și altceva decât încadrarea sa în colectivitatea care îl precede. În termenii lui Benjamin Constant,[6] dacă anticii numeau libertate «le partage du pouvoir social entre tous les citoyens d"une même patrie», modernii numesc libertate «les garanties accordées par les institutions à [leurs] jouissances». Căci, dacă libertatea anticilor era un *exercice* legat de existența unui *spațiu public*, libertatea modernilor este o *jouissance*, bazată pe existența unui *spațiu privat*. Or, ce presupune existența unui spațiu *privat*? Presupune afirmarea și cultivarea interiorității, adică, dacă ținem seama de legătura stabilită de Kant între forma interiorității (*innere Sinn*) și intuiția temporalității,[7] presupune timpul, ca substrat ultim al realității lumii. Libertatea modernilor, prin urmare, este epitomizată de interioritatea unde aceasta își are originea și locul – iar acest loc este un "deschis" făcut în scurgerea timpului. Deschisul prin care *politicul* se manifestă la moderni este mobilizarea tuturor proceselor de cooperare umană care implică temporalitatea. Libertatea modernilor stă, prin urmare, sub semnul timpului – al timpului și a ceea ce este privat.

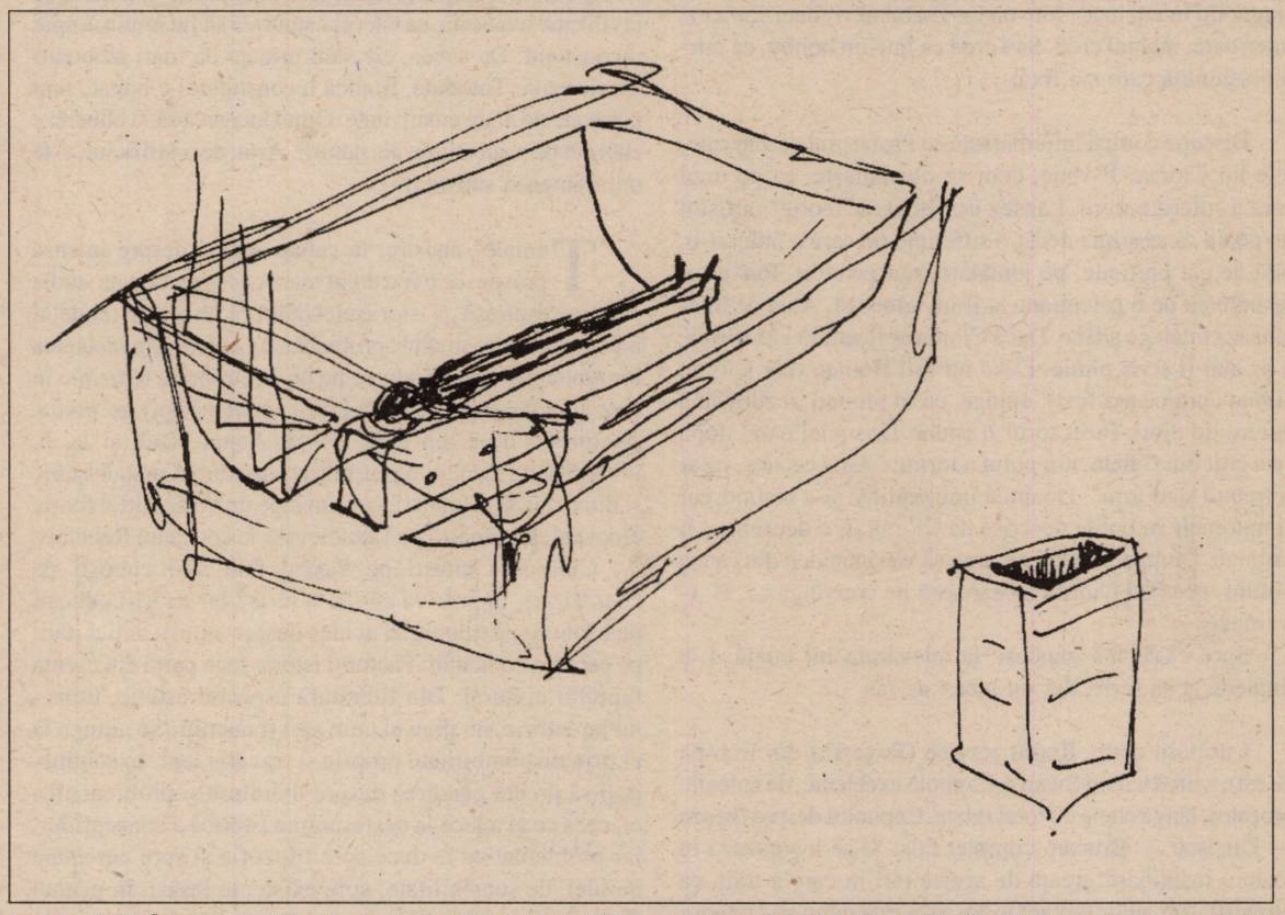

Seria antică: adunarea cetățenilor (corp politic), spațiu public, exterioritate, **spațiu**. Seria modernilor: schimb comercial, piață liberă (fără corp politic, care este consumat până la exhaustiune de "corpul economic"), interioritate, spațiu privat, **timp**.

Principiul politic al celor vechi era datoria. Al celor moderni, libertatea și egalitatea. Deosebirea esențială dintre principiile politice ale celor vechi și principiile politice ale modernilor constă în faptul că datoria este un principiu care este în sine limitat, în timp ce atât libertatea, cât și egalitatea sunt principii care nu posedă nici o regulă internă de limitare. Datoria față de cetate nu poate fi oricât sporită, căci, dacă ar fi, atunci ar trece în contrariul ei, devenind servitute. Principul datoriei, deci, este în sine limitat. Dimpotrivă, atât libertatea, cât și egalitatea sunt nelimitate în principiul lor, fiecare dintre ele putând spori indefinit, fără nici o limită în natura lor proprie. Niciodată egalitatea nu va putea fi deplin garantată și nici în mod deplin gândită. Ea are elasticitatea indefinită a naturii umane înseși. Mereu se va descoperi că există însușiri și aspecte în privința cărora oamenii sunt inegali. Legislația identificării inegalității și, consecvent, a impunerii egalității nu poate fi în principiu gândită până la capăt și, de aceea, nu poate exista un orizont de închidere al egalității. Altfel spus, egalitatea nu este realizabilă printre-o legislație finită, potrivit unui concept care să poată fi *a apriori* dat. Că nu există o legislație *încheiată* care să realizeze în mod deplin și complet egalitatea înseamnă, propriu zis, că egalitatea nu poate fi gândită, în principiul ei, până la capăt. Ea este intrinsec nelimitată. Aceleași lucruri, schimbând ce e de schimbat, pot fi spuse cu privire la libertate. Avem, deci, următoarea concluzie: esența principiului politic tradițional este *limitarea*; esența principiului politic modern este *nelimitarea*.

În *Philebos* (24a-26c), Platon face o discuție a realităților, după cum acestora li se poate aplica fie categoria limitatului, fie cea a nelimitatului. Anumite lucruri, precum plăcerea ori durerea, sunt prin natura lor nelimitate, atât în dimensiunea lor, cât și în capacitatea de a spori necontenit (27e). Acest tip de realități "aparține genului care nu are și nici nu va avea vreodată, în sine, și pornind de la propriile temeiuri, nici început, nici mijloc, nici sfârșit" (31a). Aici, presupoziția absolută a raționamentului lui Platon este aceea că oriunde există devenire nu poate fi formulată o limită naturală a conceptelor care se referă la ea. Platon susține că entitățile care sunt prin natura lor susceptibile să devină "mai mult" și "mai puțin" trebuie înțelese ca aparținând genului nelimitatului, în timp ce entitățile cărora le corespund numere naturale ori care pot fi puse în raporturi întregi (sau armonice) țin de natura limitatului (24e-26a).[8] Tradusă în alți termeni,[9] presupoziția platoniciană afirmă că oriunde avem de a face cu noțiuni în definiția cărora timpul intră ca o trăsătură inconturnabilă, categoria sub care în mod automat cad aceste noțiuni este aceea a nelimitării. Kant a regăsit acest gând în construcția esteticii transcendentale, atunci când a argumentat că, întrucât timpul este forma pură a oricărei intuiții sensibile, reprezentarea originară de *timp* trebuie cu necesitate să fie dată ca ilimitată.[10]

Împărțirea lumii în celest și sublunar ori în esență și accident pare a ține tot de criteriul temporalității: operația prin care esența este deosebită de accident discriminează între ceea ce obiectul (substratul, "ipochimenul") posedă tot timpul, și nu îi poate fi cu nici un chip smuls, și ceea ce, putându-i fi smuls, nu îi aparține tot timpul – adică nu îi revine în realitate. "Tot timpul" înseamnă, aici, "fără putință de a fi înlăturat", "ținut mereu laolaltă", "non-separabil" – adică: plin de realitate, real în cel mai înalt grad, deci: esențial. "Tot timpul" implică deopotrivă identitatea și inalterabilitatea, adică sustragerea de sub domnia timpului și, pe cale de consecință, esența. Deci: când spunem că o anumită însușire este esențială înțelegem prin asta că însușirea respectivă este inalterabilă temporal. Timpul este, în fond, granița care separă esența de accident.

Acest fapt reiese cu deosebită forță dintr-un pasaj din *De filiatione Dei libellus*, de Nicolaus Cusanus (sublinierile îmi aparțin): "Noi, care aspirăm la filiația divină, nu trebuie să ne legăm de lucrurile sensibile, care nu sunt decât semne

și imagini ale adevărului. [...] astfel, în lucrurile sensibile însele, noi trebuie să contemplăm lucrurile inteligibile. Și, printr-un fel de comparație între termeni care sunt, unul față de celălalt, într-un raport de incomensurabilitate, noi ne putem ridica: de la lucrurile care *trec* și care *curg odată cu timpul*, de la lucrurile a căror ființă constă dintr-un *flux instabil*, noi ne putem ridica la lucrurile eterne, acolo unde orice succesiune a dispărut și unde putem *rămâne* în *stabilitatea permanentă* a *repausului*."[11] Opozițiile sunt, toate, cele tradiționale, poziția față de timp fiind piatra de încercare și de separare. De o parte lucrurile care curg odată cu timpul, antrenate într-un flux instabil, și care de aceea trec; de cealaltă parte lucrurile care sunt eterne și care nu se lasă

duse – care rămân deoarece sunt stabile și permanente. Eternitatea nu e gândită prin evacuarea scurgerii temporale, ci prin înghețarea acesteia: prin transformarea timpului în spațiu. În acest chip, pentru pre-moderni, a valoriza eternitatea împotriva timpului era încă un mod de a confirma preferința lor metafizică pentru spațiu, pentru esențe, pentru văz, pentru cuprindere, pentru finit.

Din acest motiv, criteriul poziției față de timp (ori al măsurii în care orice este deja pătruns, în chiar definiția sa, de timp) poate fi folosit și ca un detector al modernității. Ce este modernitatea? – Este gândirea care tinde să transforme orice lucru în temporalitate și pentru care categoria centrală a oricărei gândiri a devenit timpul. La pragul de trece, acest criteriu poate fi exprimat succint astfel:

pentru $(\forall)\ \Im$ tradițional, astfel încât $\Im \neq \Im(t)$, astfel încât $\Im = \Im(t)$.

Când apare modernitatea? Evident, atunci când, potrivit criteriului propus de paradoxul soritului, cantitatea de concepte *temporalizate* a devenit suficient de mare pentru a da *tonul* întregii gândiri. În plus, mai există, ca marcă a spiritului modern, și voința de temporalitate, manifestată ca aversiune față de ideea de substanță ori față de gândirea bazată pe esențe. De îndată ce modernitatea este instalată și funcționează *full power*, se trece de la $(\forall)\ \Im, \Im \neq \Im(t)$, la $(\forall)\ \Im, \Im = \Im(t)$. Acesta este criteriul crucial al triumfului modernității: dizolvării în timp nu i se mai poate sustrage nimic. Modernitatea nu doar că acceptă temporalitatea (sub forma voinței de temporalitate), dar o transformă sistematic în "substanță" a tuturor reprezentărilor sale.

Istoria acestei aduceri-la-unitate prin temporalitate nu este recentă. Recentă este numai aducerea întregii realități la numitorul comun al temporalității și, firește, nouă este și capcana psihologică. La fel cum "a fi modern" înseamnă cu necesitate și inconturnabil "a deveni *tot* mai modern", tot așa noi nu mai putem scăpa de conștiința că timpul este realitatea ultimă a lumii – blocați cum suntem în neputința de a mai găsi vreun reper stabil într-o lume care se dizolvă tot mai mult și din ce în ce mai ireversibil în timp. Noi am ajuns să resimțim atât de profund ponderea temporalității, gravitatea situării temporale, deoarece azi majoritatea referințelor gândirii și cvasi totalitatea valorilor au încetat să mai fie "spațial" construite. Adoptând modelul "temporal" de construcție, acestea nu și-au mai putut păstra substanțialitatea nici măcar atunci când principiul stabilității era afirmat, în virtutea tradiției, care o cerea. De îndată de timpul devine metafora lumii, nici o stabilitate nu mai poate fi salvată, cu nici un preț. Existența, care înainte vreme era "spațializată", azi a devenit din ce în ce mai "temporalizată". Chiar și lui Dumnezeu i se căuta locul, în disputa nullibistă – *ultima* dispută filozofică care a mai încercat să lege existența lui Dumnezeu de problema spațiului. Cu un instinct sigur, spațializantul Henry More a simțit că pericolul inversării atributelor tradiționale ale ființei (expuse de Parmenide în fragmentul B8) este legat, într-un fel obscur, de decizia lui Descartes de a gândi non-spațial "localizarea" gândirii și de a nu mai oferi nici un "adăpost", în existență, celor spirituale. Anume din acest refuz a rezultat faptul că, după Descartes, modernii au început să gândească existența diferit. Iar în locul viran, rămas vacant *după* evacuarea "spațiului" din modul în care era tradițional gândită existența, după o *vreme*, a intrat, revărsându-se și inundându-ne, timpul.

Spuneam că, dincolo de capcana psihologică și de amploarea convertirii, "temporalizarea" referințelor gândirii nu este recentă. Un exemplu e oferit de articularea ideii de Europa, despre care părintele Scrima îmi spunea cândva că s-a constituit ca teritoriu continental dinspre latura timpului și nu dinspre latura geografiei – cum s-a întâmplat într-un mod cu totul natural în cazul Africii ori al celor două Americi. Europa, rapid spus, este starea de spirit care s-a constituit prin mobilizarea tehnicilor de proiectare temporală. Recunoști veritabilul spirit european după capacitatea întreprinderii umane de a se potrivi timpului, după talentul de a crea în timp (catedralele mobilizau proiectul uman, fără greș și abandon, timp de secole) și de a supune timpul, prin virtutea de a întreține ceea ce a fost construit, prin talentul de a face ca lucrurile să dureze în timp (aici s-a produs cel mai notabil eșec al comunismului, care nu este european: sovieticii știu să construiască gigantic, dar nu știu să întrețină: lipsa de priză asupra temporalității îi face inapți să câștige veritabilele lupte ale timpului; ei pot câștiga bătălii în această luptă, dar, în fața "popoarelor timpului", sunt condamnați să piardă războiul). Unde istoria este tratată ca proiect și cucerire, unde tehnica de a mobiliza timpul este folosită pentru a stăpâni spațiul – acolo începe Europa (este opinia părintelui Scrima). Și, cu siguranță datorită mobilizării temporalității în chiar definiția identității sale, anume Europa este primul continent – adică, în sens originar, prima spațialitate –, care ajunge să domine timpul tuturor celorlalte teritorii geografice. Posibilitatea imperialismului european de a fi eficace la scara întregii lumi nu este conceptibil în afara legăturii sale cu faptul că Europa a fost primul teritoriu cultural care s-a articulat ca identitate geografică nu pornind de la o definiție spațială, ci de la una în termeni de timp. Or, această constrângere formidabilă – să opui tăria "slabă" a timpului puterii "tari" a spațiului – a forțat gândirea și instinctele posesorilor acestui tip de identitate, bazată pe modelul "timp", la un efort de creație și de imaginație superior celui pretins de utilizarea tradițională a gândirii și a imaginației, în modurile ei "spațiale".

1 Pierre Manent, *Cetatea Omului* [1994], traducere de Ioana Popa și Cristian Preda, București: Editura Babel, 1998, pp. 18; 12. Allan Bloom găsește că școala de gândire care este azi (1975) dominantă în universitățile americane consideră că este superioară tuturor celor care au prece-dat-o (*Giants and Dwarfs*, 1991, p. 345).

2 Gianni Vattimo, *Societatea transparentă* [1989], traducere de Ștefania Mincu, Constanța: Pontica, 1995, p. 5.

3 Manent, *op.cit.*, "Introducere: problema omului", p. 13.

4 Benjamin Constant, "De la liberté des anciens comparée à celle des modernes" (Discours prononcé à l"Athénée Royal en 1819), in : *Adolphe et Oeuvres choisies*, Notice et annotations par Maurice Allem, Paris : Bibliothèque Larousse, pp. 158-162.

5 Observația este a lui Pierre Manent, *op.cit.*, p. 47.

6 Benjamin Constant, "De la liberté des anciens comparée à celle des modernes" (Discours prononcé à l'Athénée Royal en 1819), in : *Adolphe et Oeuvres choisies*, Notice et annotations par Maurice Allem, Paris : Bibliothèque Larousse, pp. 158-162.

7 Potrivit lui Kant, forma este ceea ce face ca diversul fenomenului să poată fi ordonat în anumite raporturi, iar timpul este forma simțului intern, a interiorității. Timpul este o reprezentare necesară, care se află la baza tuturor intuițiilor. Kant spune, cu privire la fenomene, că timpul însuși nu poate fi suprimat, deși se poate face foarte bine abstracție de fenomene în timp (*Critica rațiunii pure*, traducători: Nicolae Bagdasar, Elena Moisuc, București: Ed. Științifică, 1969, pp. 65; 74). Ei bine, în acești termeni, modernitatea ar fi acea situare a omului pentru care faptul că toate fenomenele se desfășoară în timp este permanent însoțit de conștiința că nu mai există nici o posibilitate de a mai face vreodată abstracție de acest fapt.

8 E limpede că Platon gândește aici ca un matematician. Pentru el, entitățile care pot fi descrise printr-un număr țin de natura limitatului, iar prin "număr", fără dubiu, Platon înțelege aici numerele naturale ori cele raționale. Dimpotrivă, entitățile cărora nu li se poate atribui "un număr", ci ceea ce Platon numește "mai mult" sau "mai puțin", sunt cele cărora le convine natura nelimitatului. Rapoartele de nelimitate pot fi limitate, dacă rezultatul raportului este un întreg, "un număr" – sau, cum spune Platon, "orice ar fi număr în raport cu număr sau măsură în raport cu măsură" (*Philebos*, 25a; 25e și 26a). Deducem de aici că nelimitate sunt, deci, numai entitățile exprimabile prin numere iraționale, deoarece numai lor li se potrivește, prin raport cu măsurabilele, incomensurabilitatea (vezi *Philebos*, 26a).

9 Vezi Andrei Cornea, nota 32, p. 98, în: Platon, *Opere*, vol. VII, București: Editura Științifică, 1993.

10 Kant, *Critica rațiunii pure*, "Despre timp", § 4 (ediția citată, p. 75).

11 *Apud* Pierre Duhem, *Le Système du Monde*, t. X, 1959, pp. 258-9.

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (II)

"Grecul" Byron a murit doar... lord

a bodnaru

– Adi Bodnaru, ți-am reținut numele de prin anii '92-'93, din revista "Orizont", la rubrica lui Marcel Tolcea, "Cabaret O". Ce a însemnat pentru tine, cel de atunci, și ce înseamnă pentru tine, cel de acum, acel moment al începutului? Care au fost, în fapt, începuturile tale literare?

– Până în mai '91, cunoșteam trei numere de telefon în Timișoara. Din octombrie până în mai, trei numere de telefon! Nu prea făceam ingambamente pe aici. Într-o vineri, însă, înainte de prânz, am cunoscut, în holul Universității, o profesoară despre care-mi vorbiseră deja doi amici, – adepți, pe-atunci, ai poeticii mele. Adriana Babeți mi-a propus, direct, să mergem la "Orizont". Pe drum, în Piața Operei, am dat mâna cu directorul Teatrului Național: Șerban Foarță (după șase ani am făcut din nou cunoștință). În redacție, Marcel Tolcea a citit pe loc din caietul mecanic pe care-l aveam cu mine. După ce mi-a cerut permisiunea, cam la întâmplare, a smuls câteva file. M-a rugat să revin "peste" o săptămână. Pe o hârtie, la plecare, aveam încă două numere de telefon. Și trei numere: V. Mazilescu, Gellu Naum, Leonid Dimov. În numărul din 24 mai 1991 al revistei "Orizont", la rubrica din pagina 14 a lui Marcel Tolcea, "Cabaret O", debutam. Era vinerea următoare. Pentru mine a fost simplu. Am intrat direct, fără cenacluri, fără anticamere, fără echivocuri, în lumea literară. Precum Zimmerman, patronul morii din Montmartre, pe Toulouse-Lautrec, Tolcea mă primise în "Cabaretul" său. Și am avut, de-atunci, oricând o masă rezervată. Prin '92-'93 eram unul din "alintații" revistei. Întorc acum o necesară politețe cu fața către acele timpuri. Atunci am luat hotărârea de a rămâne în Timișoara. Asta a însemnat și înseamnă acel "moment" pentru mine. A doua ta întrebare mă obligă să merg înapoi, în Oltenia anilor '86-'87. Locuiam în Balș, la ultimul etaj al unui bloc. Fără curent electric, fără apă curentă, fără căldură. Fete cu frica sarcinii mureau din când în când. Fanfara unui Grup Școlar îmi amintesc, cinic și ipocrit, interpreta melodia din "Love Story"; câțiva, în majoritate femei, din cei 25.000 de locuitori ai urbei, lăcrimau la ferestre. Părinții mei, directori, – când unul, când altul. Delegații în străinătate (Roma, Moscova, Hanoi, New-York, Bonn, Havana, Berlin, Viena etc.). Eu, jucător de fotbal în echipa întreprinderii; Divizia C. Deplasări: Craiova, Drăgășani, Slatina, Curtea de Argeș, Caracal, Roșiori, Câmpulung, Alexandria etc. Cea mai mare plăcere estetică: schițele de avioane din "Tehnium" (un timp, ce-i drept, scurt, am fost desenator tehnic), planurile unei antene yagi cu 35 de elemenți pentru Beograd 2. O profesie potrivită (mi se pare și astăzi) pentru mine: pilot de curse. Garderoba preferată: multe cămăși albe, blugi, pantofi italienești de la stagiarii timișoreni. Tot de la ei, victimele câtorva fufe ale locului (unul a și murit ars, adormind beat, cu țigara aprinsă, într-un cămin muncitoresc), avantaje diverse: Pink Floyd, Super Filter (Kent pentru majorate), Ronhill (țigări și after-shave), cafea Alvorada. Ilicit, la tejgheaua barului de la restaurantul R.B. (sigla se deconspiră de la sine). Amici, fete mai deșucheate. Prin '86-'87, o prietenie tot mai strânsă. El, cu preocupările literare; tabere de creație (Nedelciu, Iaru, Coșovei, Cărtărescu, Șerban Foarță chiar, eleve bucureștene cu grave probleme intime, elevi marcați preq devreme de talent), câte o poștă a redacției, câte un text publicat în reviste. Într-o zi un album: Henri de Toulouse-Lautrec: La Goulou, Jeanne Avril, Moulin Rouge – cabaretul, legendele sale. Apoi, Modigliani cu nudurile, cu Elvira lui, cu obsesia sa pentru igienă (Semmelweis descoperise asepsia, Max Jacob sau Derain – deloc). A urmat Bacovia; tot mai în amănunt. Au venit biografiile lui Perruchot. Imaginea artistului maudit era creată. Eram un alambic. Ca să iasă ceva, iartă-mi restul de licențiozitate, am mai adăugat puțin Baudelaire, Villon, Poe și ceva Oscar Wilde – că tot îl văzusem, puhav, făcut de Lautrec. Cu Verlaine am pus capac. Și iată că,-ntr-o bună zi, îi arăt amicului meu vreo zece catrene în care povesteam ce știam mai bine: alcool, țigări, fete stricate, un răsărit, cămașa albă cu pete de fard, de cafea, de vin ("de sineală, de aur, de sânge"), cămașa mea, în locul tabloului din pod; tabloul lui Bazil: Portretul lui Dorian Gray.

– Cam în același timp, îmi amintesc, erai nelipsit – exagerez... puțin –, alături de alți colegi de generație, la întâlnirile de cenaclu de la "Orizont", de la "Pavel Dan" sau de la nou-născutele pe-atunci cenacluri de la Salonul Vega și de la pitorescul și boemul local Cora. Cum ai resimțit acele contacte cu ambianța literară timișoreană? Cum te-au marcat?

– Mă întâlneam cu Marcel Tolcea; la Casa oamenilor de știință, la prânz; la el acasă, uneori. Cu "generația" mea, chiar dacă publicam în gazete, nu prea. Într-o zi m-a chemat Cornel Ungureanu să-mi propună participarea la o tabără literară; la Crivaia. În toamnă, a preluat Cenaclul "Pavel Dan" de la Casa Studenților. Mergeam acolo pentru Cornel Ungureanu. Citeam când mi se cerea; eram, îndeobște, lăudat. Pentru mine conta însă Cornel Ungureanu; discursul lui. Mă fascina, îmi dădea senzația că literatura este cel mai important lucru din lume. După un an, cred, am rupt legăturile cu acel cenaclu. La Vega am răspuns invitației de a citi într-o seară. Am mai fost apoi o dată, să ascult. Când am intrat la Cora, toți erau complet beți. Câțiva, atât de entuziasmați, încât păreau agresivi. Nici gând..., aveau chiar farmec. A doua oară s-au îmbătat mai greu, dar au făcut-o profund. S-a recitat în genunchi, s-au sărutat pe gură. Nu am mai revenit nici acolo. Și nici la cenalcuri. Eu nu sunt boem. Mai degrabă – o spun cu răsfățul de rigoare – vin din **The Blue Boy**. Întâlnirile acelea nu m-au marcat literar. Am cunsocut însă lume. Oameni care scriu – de diverse facturi. Altfel, iubesc viața de noapte.

– Ai debutat editorial în "Seria de poezie" a Editurii Marineasa, în 1994, cu o carte ce-și anunța spiritul rebel, nonconformist, încă din titlu, a bodnaru și alte verbe. **Volumul a fost foarte bine primit de critica literară. Te consideri, din acest punct de vedere, al auspiciilor sub care ai debutat, un poet căruia i-a surâs norocul? Ce crezi despre importanța debutului pentru creația unui poet?**

– Volumul a fost foarte bine primit și de mine. Da, mi-a surâs norocul și o fată. Mi-am trăit sclipitor și sofisticat apariția primei cărți. Eram fericit. Sărbătorirea ținea, de pildă, din Timișoara, dimineața devreme, până la miezul nopții, în ianuarie, în mijlocul unui stadion înghețat – cel pe care jucasem cândva. Desigur, îndrăgostit. O tăietură – nu de ziar, de revistă (le am și pe acelea: favorabile, cum spuneai) –, de atunci. Noaptea, foarte târziu pentru a mai prinde un tren. Comandă taxi pentru Gara de Nord. Ger, gheață. Zece minute la dispoziție. Șoferul, habar n-am de ce, a intrat în jocul meu: eu, amețit de vin, foarte convins și convingător că trebuie să prind un tren și să-mi aprind o țigară. Derapaje. Pe chiar peronul gării, cu mașina aproape de "linia mea" – linia 5. Îi întind bani, fără să-i număr – pe toți, probabil. El, nici mai mult, nici mai puțin, mă îmbrățișează și, culmea!, adaugă: "Lasă, bine că n-am murit!" Vezi ce important a fost pentru mine debutul! Restul abia urma: presa bună, premiile. Nu că aș fi avut parte de ultimele. Mi se face rău când mă gândesc la cei care vor să existe neapărat în literatură: vor cronici, distincții, certificate de nemurire. Vor istorie. Trebuie că sunt oameni foarte serioși și încrezători în vocația lor... Ei, "vax, să fi văzut Stelaru!", cum zicea Dimov, – replica o știu de la Șerban Foarță.

– Despre cartea ta de debut s-a subliniat, repet, caracterul ei insurgent, vizavi de ceea ce ar însemna formulă conformistă în poezie. Ar fi de citat, în acest sens Livius Ciocârlie, care vedea că: "se dă – în versurile tale– o tiflă binevenită unei anumite, monotone gravități". Este poezia ta lipsită... de gravitate?

– Nu pe mine trebuie să mă întrebi așa ceva! Eu evident cred anumite lucruri despre propria-mi poezie. Contează însă ele, când există (și vrem, "somăm" să existe) critică și public?! Ei bine, poezia mea este lipsită de gravitate, dacă gravitatea este dată de cantitatea de colesterol acumulat pe versuri. Avem încă multă "poezie leneșă". Eu încerc să scriu în direcția de deplasare a subtilității limbii. Actul scriitural este, pentru mine, totodată, și unul critic; e o problemă de limită. Asimptotele sunt frontierele dincolo de care semantica piere, nu se mai poate comunica. Eu mi le impun deliberat, sunt cele mai operante instanțe. Scriu până unde se mai aude ceva. Ascult, apoi, și caut să înțeleg. Când clivajele între planurile fonic și semnatic sunt prea evidente, mă opresc. De aici, ritmurile mele experimentale. Și mai e ceva: imaginile,-n care cred atât de mult... În fond, sunt un sintaxier. Mai multă acuratețe în poezie n-ar strica deloc.

– A doua și a treia ta carte, deși nu renunță la acest demers al căutării ineditului poetic, cultivă totuși și o direcție ai cărei precursori iluștri ar putea fi Ion Barbu și, mai ales, Șerban Foarță. S-au și făcut, de altfel, unele trimiteri. Crezi că ar putea exista riscul unei apropieri prea sensibile de modelele amintite?

– Aici voi face așa, dacă ești de acord: și ești. Voi transcrie de pe bandă, cu acordul lui Șerban Foarță, câte ceva din ce a spus el despre poezia mea, în 17 martie a.c., la Clubul "The Note", unde am lansat **toate drepturile rezervate, inclusiv suedia și norvegia:**

«Nu sunt neapărat adeptul criticii biografice, însă două lucruri din viața lui Adrian Bodnaru mi se par demne de luat în seamă pentru a explica, oarecum, poezia lui. În primul rând, Adrian a fost football-ist, unul cu carnet, cu legitimație – nu unul dintre cei de care am fost, mai mult sau mai puțin, cu toții –, iar football-ul presupune dribling, "slalom" și, în al doilea rând, a absolvit o facultate tehnică, mecanica, ceea ce presupune o formație științifică, exactă. Spun acestea pentru că el face o poezie care se apropie de cubism, putem vorbi aici de un **cubism sintactic,** fiind un caz cu totul izolat, autonom, în raport cu generația lui. Fiindcă poezia lui Adrian Bodnaru seamănă cu Adrian Bodnaru, așa cum îl vedeți, zvelt – aduce, pe undeva, cu Julio Iglesias în tinerețe. Ca siluetă. Adrian Bodnaru ia anumite fraze, le descompune în părțile lor componente și le recompune altfel, în genere la un mod dificil, dificultos. Sintaxa lui este o sintaxă dificilă; cum ar zice Călinescu: o "sintaxă solitară", iar stilul e dodonic. Ceea ce noi am percepe drept hermetism nu este unul în sens canonic, ci un hermetism care vine dintr-o sintaxă absolut dislocată. Retoric vorbind, figurile pe care le folosește Adrian sunt tmeza, adică tăietura, și **hiperbatul.** Și astea nu le spun din pedanterie, ci pentru că și poezia poate fi descrisă, uneori, în termeni ceva mai exacți, decât prin simple oftaturi: vai, cât este de frumos!, și alte lucruri de factură asta, care reprezintă și ele ceva, un început de judecată de valoare, dar nu duc decât la un fel de mângâiere critică.

El nu spune **"ba chiar"**, ci **"chiar ba"**. În acest sens, e cel mai extremist poet din toată poezia noastră. Între cele două războaie, pe lângă Ion Barbu, mai întâlnim poeți dificili ca, de exemplu, Simion Stolnicu sau Emil Gulian, care au practicat o asemenea sintaxă contorsionată, dislocată, ruptă, dar nu în măsura în care o practică, cu un anumit curaj și chiar cu o anumită insolență, prietenul nostru Adrian. O să-mi spuneți: – Ei, și ce-i cu asta?! Păi uitați ce-i cu asta! Cu asta este ceea ce se numește stil, este amprenta specifică a unui poet, e chiar grifa pe care o pune ca un leu pe unele lucruri și le transformă în așa manieră încât să-i semene. Este un exercițiu voluntar și, în genere, toată poezia lui este voluntaristă, – e ceea ce se cheamă **idiolect,** adică faptul de a vorbi, în poezie, o altă limbă decât cea obișnuită, una specială, nu de toate zilele; Adrian Bodnaru, pe de o parte, are acest **idiolect,** care este, să-i zicem dialectul poeziei, iar, pe de altă parte, duce la extremă un **idiom** care-i aparține, în mare măsură, numai lui. [...]

În termeni psihiatrici, dar fără latura clinică a problemei, poezia lui este sado-masochistă, – și nu mă refer aici numai la faptul că apar, în versurile sale, destule elemente sadice: tăieturi, lame, sânge. Însăși tmeza, care presupune o sciziune, este, oarecum, o formă de sadism. Poetul taie în carne vie. Taie în carnea vie a cuvintelor. Iar uneori le desparte în silabe și le amestecă: din **tura-vura** ajunge la **tură de vură,** când merge la zinc, la tejgheaua barului... Așadar, aceasta ar fi latura sadică. [...] Are și o serie de poeme blânde, "Lumina cartofului"... cu toată "amidonarea" asta a existenței, și, mai ales, cu picioarele femeilor, care-l fascinează mereu. Are această mică fixație a picioarelor femeilor și, să zic așa, a accesorilor acestora: niște fuste mai mult sau mai puțin plauzibile, de pildă... Câteodată, îmbracă, alteori, dezbracă. Are o întreagă poezie așa – întreagă, la el, fiind nu foarte lungă –, dar, totuși, o poezie de două strofe, în care ultimul vers te face să-i refaci etajele. Parterul poeziei e totul. Povestește acolo cum se îmbracă în "casa femeii rupestra". Femeia devine astfel puțin bidimensională și este fixată într-un zid mai mult sau mai puțin de grotă. Deci, pe lângă o latură sadică, violentă, apare o blândețe, o umilitate, cum am spus, o "amidonare" (amidonul e dulce, puțin tulbure), în poeziile, să le zic așa!, de la spartul chefului. Apare acolo personajul (el), "eroul liric" cum se numea odată, puțin play-boy, puțin boem, care eșuează spre dimineață, în zorii răncezi, într-un fel de umilitate cvasiruseacă – are și un ciclu în acest sens, **Cinci romane (de dragoste) aproape rusești,** în care este mai pregnant abandonul, renunțarea. Sunt poeme, unele în vers alb, mult mai blânde, mai relaxate, mult mai umane, în fond – dacă uman înseamnă, la noi, softul. Așa cum există acest sadomasochism, există la el și două geometrii. Noi prin geometrie înțelegem, în genere, angularitățile, colțurile: unghiuri, cuburi, triunghiuri, tetraedre – mai știu eu ce?! –, dar există la Adrian Bodnaru și cealaltă, geometria curbă, sferică – există volute, sinuozități... Ambele există în Bodnaru. [...]

Există, însă, în poeziile lui și un fel de umor special, abscons, în care, ducând la extremă tendința de a strangula, într-un fel, vocabularul și a-l face să țipe altfel, mai cu seamă într-un poem cu versuri într-un fel de limbă **spargă,** limbă cvasiimaginară. Poemul e în românește, dar într-o românească specială. E ceva din Macedonski aici, și nu numai din Macedonski, poate și din Eliade Rădulescu – poeți care au vrut să inventeze un idiom strictamente poetic, în exclusivitate pentru uzul poeziei: "Negrii-i muri /sub umbruri /sunt ocuri/dextrogir. [...]"»

– Ca tânăr director al unei edituri de prestigiu, am numit Editura Brumar, ce probleme și ce satisfacții inedite are Adrian Bodnaru? Cum a "mers" colaborarea cu poetul Șerban Foarță în editarea celor trei cărți ale sale de până acum, proverbială fiind exigența acestuia față de propriile-i cărți?

– E prea din timp spus "de prestigiu". (N-am să mă-mpotrivesc dacă vei vrea să-i aplici o atare sintagmă peste doi ani, să zicem). Să fim, așadar, ceva mai cartezieni acum (chiar dacă "ceva" alături de "cartezian" nu prea merge). Brumar este, ajunge să spun numai atât, o **editură;** una de care se ține seama. Postura mea, de director, nu știu dacă este atât de "în regulă" precât pare la prima vedere. La început, eu obligam Brumar-ul; acum, el începe să mă oblige pe mine. Mă bucur pentru asta. A practica meseria de editor e un permanent exercițiu de modestie, – puțini îi fac față onorabil. Eu cred că am intuit corect condiția pe care trebuie să o aibă Editura Brumar. Am învârtit câteva lucruri, iar rezultatele au apărut. Această editură, prin cărțile ei, prin scriitorii din jurul său, prin evenimentele pe care le-a propus și le propune, face parte din civilizația acestui oraș. Colaborarea cu Șerban Foarță continuă. În Brumar, eu cred că Șerban Foarță și-a găsit editura. Exigența lui a devenit proverbială fără voia sa. Explicația colaborării noastre e simplă: sunt, uneori, mai exigent decât el. Când o carte nu iese chiar cum mi-am dorit, mă consolează nimeni altul decât Șerban. Ne "viceversăm", ca să-l citez...

– La ce mai e bună astăzi poezia, Adi Bodnaru? Și, tot aici, ce crezi despre poeții timișoreni, despre poezia care se scrie astăzi în România?

– Un elev de clasa a V-a își întreba, mai zilele trecute, profesoara de limba română: "– Scriitorii scriu de plăcere sau ca să aibă copiii ce să citească?" Eu scriu poezie, alții să facă ce vor cu ea. Optimismul, de-acord, total inestetic, e cu grijă ocolit de majoritatea interlocutorilor tăi, în fața unei asemenea întrebări. Mă tem că sunt forțat calofili în acest sens. O variantă de răspuns ne dă chiar băiatul: "ca să aibă copiii ce citi". Despre scriitorii timișoreni... îi salut, încă o dată. Sunt solidar cu puține lucruri din literatura noastră, mă sperie "balaurii" ei, dar îi iubesc rafinații. O literatură e mare dacă poate da mari minori.

– Ești de zece ani în Timișoara. Te-ai simțit, în acest răstimp, vreodată, netimișorean?

Nu mă simt neapărat al unui loc. La micul dejun nu sunt nici oltean, nici timișorean, nici român. Sunt transee pe-aici să mă simt timișorean? Și dacă da, să vină dușmanii, să fiu erou! Atât **Deșert al tătarilor** pentru nimic... Eu cred că "grecul" Byron a murit doar... lord. Dar, să nu uit: mă simt – atât cât sunt în stare – bine în Timișoara.

A consemnat EUGEN BUNARU

Duminică, 24 septembrie, bodega *La Calul Bălan*, între orele 17,35-17,51

La bodegă

Câteva precizări teoretice

Daniel Vighi

Acu', de când suntem în postistorie, vorba lui Fukuyama, toate par la îndemână. Până la vremea postistorică, pe scena lumii se afla un singur scaun — simbol al orânduirilor care se succed asemenea unui tort doboș, asemănător aceluia preparat de tanti Slauca pentru nunți, botezuri și parastase —; și cum spun, de pe acel scaun Pronia postistorică l-a dat jos pe muncitor, cel care s-a cocoțat acolo; înainte vreme fusese burghezul pe scaunul acela, mai înainte feudalul, și mai înainte stăpânul de sclavi. Acu' scaunul e gol, la el privește lumea postistorică și caută să priceapă cam ce-ar fi să fie de aici înainte. Cam asta este situația în momentul de față. Mai trebuie să adăugăm că, în literatură, textualismul a fost înlocuit cu post-textualismul care organic aparține postmodernismului și amândouă se înscriu armonios în societatea postindustrială. După cum vedeți, suntem o lume de foști, de inși născuți după, la spargerea balului, aparținem acelor momente pe care le știu cel mai bine bețivanii cei mahmuri, cei care stau mult după ce s-a sfârșit nunta, cheful, întâlnirea de 20 de ani de la terminarea facultății, altele asemenea, și au ochii umflați de nesomn, de fumul țigărilor de peste noapte, sunt foarte blegi, foarte puțin (mai) vorbesc, mai mult dau din mână a lehamite, a sastiseală, și se prăbușesc pe scaune, în urechi încă le mai vumvăie orchestra năvalnică, aceea care o noapte întreagă a făcut geamurile să tremure la cantina asta cefere care este, iată, lumea modernă: cea care, încet și pe nesimțite, în felul mahmurelilor pe care le-am evocat înainte, se îndreaptă spre postistorie. Așa și noi cu aceste pagini, tot mai tare ne scufundăm în asemenea daraveri epice și de scris creator. Sarcină am de la colectivul de redactare a paginii, adică de la megiesul Vio, să îi trag eu o justificare teoretică a ceea ce urmează; iar ceea ce urmează ar fi o cârmire strategică, o răsucire epică, o rearanjare a schelăriei, un nou și decisiv inventar al instrumentelor de lucru, o scrutare a ceea ce, simbolic vorbind, ar fi să fie mistria, și canciocul, și bolobocul, și cheia franceză, denumită popular franțuzu', pe toate le scrutăm, le potrivim, le judecăm axiologic și etic, și în toate felurile posibile. Mi s-a trasat, pe linie de colectiv, sarcina aceasta teoretică de care, după cum puteți constata, tocmai mă achit în momentul de față. Am fost însărcinat ca atare într-o duminică după masă: atunci s-a întâlnit colectivul de lucru, colț cu strada Cozia, în Piața Hunedoara, nu departe de bodega **La Calul Bălan**, acolo a hotărât evocatul colectiv să închidă un capitol, și să-l deschidă pe cel de-al doilea. Cel dintâi se numește *Muzică și ruși* (asta este decizia luată acolo, la colț de străzi înfășurate într-o remarcabilă bleojdeală duminicală): trebuie să mai fac, din punct de vedere teoretic, următoarea precizare: capitolul se numește astfel pentru că nu știu de ce am scris noi mai mult și mai ales despre muzică și despre ruși; asta am făcut: așa ne și asumăm răspunderea și punem titlul corespunzător. Acu' urmează alt capitol, deocamdată nu-i știu titlul, pricep numai cum anume este construcția lui: este una postmodernă în postistorie, adică dacă (dintr-o justă și aplicată perspectivă a unei alterități de strategie narativă și comportamentală) în cel dintâi capitol teza scrisului fu aceea că *textul-pretext* (acela care l-am dat noi luminii tiparului în capul paginii) este izvorul textelor noastre stereo; acu', pornind de aici înainte (cale lungă și preț de un alt capitol mărginit de un alt popas teoretic și hermeneutic) vom avea ca temă *viața-pretext* care devine text.

Recapitulăm să se știe: înainte a fost *textul-pretext* devenit text, acu' *viața-pretext* se face text. Realitatea se face ficțiune, oamenii capătă niște profiluri de hârtie, devin personaje, carnea lor omenească se face rumeguș, pielea lor omenească se face hârtie creponată, vorbele lor se orânduie în dosul linioarelor de dialog, eu la ei mă uit și cu mine monologhez; ceea ce e, se duce de-a berbeleacul, se cufundă în ficțiune, în postficțiune; din ceva ontologic bodega se cufundă în ceva gnoseologic. Liniște! Colectivul de lucru tocmai intră la bodegă!

*

Este ora atâta, este sfârșit de septembrie, ceva foarte cenușiu și anonim, ceva care cu greu se lasă prins în vorbe, în epic, nu prea știu ce anume să spun, cum anume am intrat, cum anume m-am așezat, cum anume toate s-au prezentat ochilor mei, ce și cât anume din mirosul intitulat *Bodega La Calul Bălan* m-a melancolizat, pe el greu îmi este să-l ficționalizez, e ceva între bătrân odor de bere acrită în halbă și parfum ușor de Carpați fără, mai bine spus de chiștocuri tândălind inutile prin scrumiere, nu e nimeni, aproape nimeni, chelnerița e, noi suntem, după-amiaza nicicum e și ea; duminicala după-amiază nicicum de pe Cozia se lățește între noi și peste noi, pe dedesubtul băgrinilor de afară, peste scaunele de fier forjat vopsite verde închis, peste cuptorul cel mort de demult în care — cine știe când? — pe vremea lui Dej, alte mâini și alte priviri la vreme duminicală vor fi pregătit,

pe cărbunii încinși, mititetii populari; acu' e doar ruină, stau în fața acestei blânde ruine a grătarului pentru mititei și mă încearcă ușoare avânturi lirice cum au fi fost să fie cele ale lui Grigore Alecsandrescu când i s-a arătat fantomul lui Mircea cel Bătrân; așa și mie mi se arată fantomul propriei vieți de odinioară pe când mergeam la bodega intitulată Pițko din Lipova, eram eu pe clasa a zecea, și beției mult lărmuiau, mult fumau, mult monopol cu dulce consumau și la o masă din aceea de biliard cu postavul petice se învredniceau, în vreme ce istoria, cu tot cu ei, se rostogolea ușurel în postistorie. Așa și noi, intrăm, nimic nu se arată, la bodegă e un odor de bere acrită, un televizor alb/negru, chelnerița mănâncă în dosul pultului din pleu lucios, la mese, în penumbră, stau doi beți; aici nu intră altcineva decât ei și, iată, noi intrăm care îi privim pe ei cam cum ne-am uita la un tablou de Vermeer, așa ne uităm noi la beți, doi sunt de toți la această oră: beau vodcă. Dintre cei doi, unul are o inconfundabilă figură de candidat la tebece; îl privesc cu toată duioșia de care sunt în stare, tebecistul explică comeseanului domniei sale cum stăm, care e situația. Vă mărturisesc că pe geacă are brodat un vultur războinic și dedesubt stau mărturie câteva vorbe din alte limbi. E fascinant totul la bodegă, dragi cititori, pe ziduri putinea igrasie, putinea umezeală, intră doi țigani gabori. Colectivul de lucru ia loc la masă, cere *două-cincizeci-de-vodcă* și pe urmă bea ușurel, apoi tacticos scrutează duminicala stare și simte cum toate lunecă, în fosnet de hârtie creponată și talaj de lemn, din istorie în postistorie.

înghițitură din scârboșenia dulceagă, peste două săptămâni rușii vor intra în Cehoslovacia, ofițerii or s-o lase mai moale cu întinsul păturilor și cu întreținerea cușetelor, important e să înveți cum să tragi cu pușca și cu aruncătorul de grenade, deocamdată însă mă aflu pe strada Mareșal Joffre, o să ne inflamăm la discursul lui Ceaușescu, vom țipa și vom plânge, hotărâți să crăpăm pentru patrie, acum de-abia am prins firul străzii Tigrului, până-n capăt mai va, iar atunci când lucrurile se vor liniști oarecum, o să iau la rând teatrele capitalei, Albee, Esrig, Ionesco, Lucian Pintilie, Cehov, dar voi umbla și creanga, în speranța că, pe urmele lui Mateiu, lui Camil și ale Hortensiei, realitatea o să imite literatura, sau mă voi înfunda la **Carul cu bere** ori în vreo cârciumă fără nume de pe Griviței; tras la haine civile, o să mă strecor la soarélele fasonat-libertine ale celor de la Arhitectură sau mă voi amesteca în publicul de la meciul de rugby cu Franța (cinșpe paișpe pentru noi!); și înainte de asta vom depune jurământul, ca să-l pot citi de pe panou, o să iau cu împrumut ochelarii caporalului Ghișoiu Florin, pe-ai mei îi voi sparge la tragerea de noapte, iar după ceremonie, ai mei mă vor aștepta la poarta cazărmii, îi însoțește văru-meu Virgil, de curând mutat în Balta Albă, mama e pentru prima oară în București, n-avem decât niște ore la dispoziție, mâncăm mici și bem bere "într-o cârciumioară la șosea", am o figură tare oropsită, tuns chilug și înotând în uniformă, nu-mi vine deloc la îndemână să întind pătura

Triple sec, Albee, bocanci văcsuiți

Viorel Marineasa

Cu un gest meseriaș, azvârle tăria din paharul plin ochi în fundul gâtlejului. Așază stacanul pe tejgheaua din tablă și pleacă important. Pe televizorul Orion (alb-negru), americancele se bat cu braziliencele. "S.U.A. bagă bani cu vagoanele, dar tot n-au fotbal ca noi. Mai repede africanii...", face un om de-al casei. Acesta savurează cu șlucuri mici votca dreasă cu PRIGAT. Altul traversează hotărât încăperea. Aprinde o lumină, deschide o ușă. Câinele-lup așteaptă smirnă să se pișe stăpânul. Rezumatul sportiv trece pe baschet feminin. Mai intră unul cu șapcă de cibezăr. Îndrugă ceva. Nu zăbovește. Iese cu cel ce a urinat și cu dulăul. Ultimul venit acoperă cu scăfârlia treisferturi din ecran. Stă ca boul. Apar gaborii, înțoliți de duminică, având pălării cât roata carului. Peste vocea de la Sydney se suprapune radioul – o transmisie din campionatul intern de fotbal. Putem s-o întindem.

Multe localuri și-au schimbat destinația, altele au dispărut pur și simplu, lăsând spații aproape netede. "**Ciocârlia,** birtul din Fabrik, nu mai există", îmi zicea Daniel zilele trecute, iar eu mi-am amintit că, înainte de a pleca în armată, în fatidicul an 1968, am șters-o de acolo, după ce băusem destule beri sârbești, cu un deț de triple sec pitulat în buzunarul pantalonilor, înaintam ca-n vis, iar lichiorul cleios îmi tot picura pe coapsă, Piața Badea Cârțan, Piața Traian, o și să orânduiesc cușeta, să văcsuiesc bocanci și să bat pas de defilare, toate acestea au revenit pe măsură ce izul de silitră s-a îndepărtat, patria nu mai pretindea imperativ să ne dăm viața pentru ea, am primit cu îndoială încurajările părinților și ale vărului Virgil, i-am privit nesățios de pe platforma din spate a autobuzului ce mă transporta la Otopeni, i-am pierdut din vedere, era început de octombrie, ca acum, asta ar fi singura asemănare.

S-a dus și **Ciocârlia,** zic și eu ca Daniel, dar, de fapt, calc boșorogește pe propriile-mi semne, numai **Calul bălan** a rămas acolo unde trebuie și, poate, cu puțin noroc, aici va fi și peste o sută de ani, însă noi n-o să aflăm niciodată dacă așa va sta situația. Zice-se că e locul unde se întâlneau o parte din foștii componenți ai **Ripensiei,** celebra echipă de fotbal din anii interbelici, ca să pălăvrăgească și să trincălească bere cu rom. Sau rom cu bere. Mă îndoiesc. După spusele lui Schiller-bacsi, cel ce a jucat, în '22, în primul meci internațional al României (din pasa lui *oxford*, Aurel Guga a înscris golul victoriei în meciul cu Iugoslavia, la Belgrad; l-am găsit, nonagenar, la sfârșitul anilor '80, în azilul de bătrâni de pe Inocențiu Micu-Klein), întâlnirile duminicale se desfășurau înainte de masă, la **Palace,** ceea ce e cu totul altceva. Poate că aici, mai degrabă, își făcea veacul, de când decăzuse, Ghiță Ciolac, comloșanul care a fost centrul atacant al națională, un adevărat artist, din păcate răpus de alcool și de iluzia că vremile de glorie s-ar putea repeta.

Nu trebuie uitat că, într-un timp, la **Calul bălan** se oploșiseră poeții subteranei timișorene, asta se leagă de faptul că Ion Monoran stătuse în apropiere, pe Memorandului și că vreo câțiva ucenici întru *monodersilism* își aflaseră adăpost la el. Așa se explică de ce, vorbindu-mi suprarealist la telefon, Rodian Vasilache, autorul neuitatelor versuri *"Sunt atât de voinic/ cât o revoluție cu scurt istoric"*, mi-a dat randevu taman acolo, ca să-mi înmâneze, cică, o piatră vundersenă. Am crezut că poetul comite o metaforă, fiind în discuție, în fond, o butelcă de vin din Argeșul natal, dar m-am trezit, într-o pungă ce sta să cedeze, cu ditamai bolovanul, e drept, din cale-afară de expresiv, bun de pus în putina cu varză.

În democrație, localul a căpătat o nouă dimensiune, cea de tribună politică, deoarece aici și-a făcut campania electorală un domn maistor ce ține un atelier de reparat instalații sanitare pe strada Gheorghe Doja și locuiește la o aruncătură de băț, în casa de raport ce aparține parohiei din Maierele Vechi, astăzi Elisabetin. Dumnealui a candidat pentru demnitatea de primar, afișul, cu un slogan hâtru și cu chipul său desenat în manieră naivă, probabil un autoportret, îți sărea în ochi de cum intrai, deși lipit pe peretele din spate al bodegii. În ciuda unei campanii inteligente, susținută și după ora închiderii, și a unui număr considerabil de consumatori-susținători, candidatul cartierului de-abia a strâns circa treizeci de voturi.

"Și-ncovoiat sub pîrgă..."

G.I. Tohăneanu

Despre darurile glieli — grîne, poame, legume — care, binecuvîntate de soare iar mai tîrziu de foc, asigură, an de an și zi de zi, hrana omului, românii spun: **se coc.** Moștenit din latină (**coquere**, popular **cocere**), verbul **coace** denumește o acțiune fundamentală pentru viața însăși, de la palate pînă la bordeie. Eminescu, **Călin**: "**Se coceau** pe vatra sură două turte în cenușă". **Sură (vatra sură)** este, și aici, un epitet al "vechimii". Inspirîndu-se din limba populară, Eminescu și Creangă actualizează disponibilitățile figurative ale cuvîntului, cel dintîi, foarte dens, al doilea, mai analitic. **Călin**: "De a vîrstii ei căldură **fragii sînului se coc**"; **Soacra cu trei nurori**: "După ce-au mâncat ș-au băut bine, le-au venit a cînta, ca rusului din gura gîrliciului: **Soacră, soacră, poamă acră,/De te-ai coace cît te-ai coace,/** Dulce tot nu te-i mai face:/De **te-ai coace** toată toamna/Ești mai acră decît coarna;/De **te-ai coace**-un an ș-o vară,/Tot ești acră și amară". Coacerea "poamei" devine termen de comparație cromatică la George Coșbuc, în poemul **Faptul zilei:** "Pe-ncetul **tăria-nflorită/Cu galben ca strugurii copți/** S-albește din clipă-n clipită".

Trecînd peste sensurile și nuanțele semantice ale cuvîntului, înregistrate în dicționarele istorice, poposesc lîngă două suculente crîmpeie din **Țiganiada**, neglijate de lucrările lexicografice: "Iară ceaialaltă tinerime/Juca și cînta pe lîngă laută;/ Ba și **coapta la cap bătrînime**/A sări să-ndemna cîte-odată" (vv. 5449-5452). Tinctura ironică a textului provine din faptul că, oricît or fi ei de "copți la cap" — adică de "înțelepți" — bătrînii nu se dau în lături de la zburdălnicia jocurilor tinerești (Coșbuc: "Sînt grei bătrînii de pornit,/ Dar de-i pornești, sînt grei de-oprit"). Ironic este și "colectivul" **bătrînime:** privilegiul de a se găsi adesea împreună este al tineretului. Al doilea text e prețios prin sensul contextual pe care **coace** îl dezvoltă: "Iar' boierii pismași **cocea sfaturi păgîne**" (vv. 1883-1884). Sinonimia cu "a pune la cale, a urzi (cu gînd piezișș)" este evidentă.

Într-un cunoscut fragment din Creangă, **Amintiri din copilărie**, verbul **coace** este consolidat prin juxtapunerea unui alt verb din același cîmp semantic, întrebuințat la același mod și timp gramatical: "Odată, vara, pe-aproape de Moși, mă furișez din casă și mă duc, ziua miaza-mare, la moș Vasile, fratele tatei cel mai mare, să fur niște cireșe; căci numai la dînsul și încă la vro două locuri din sat era cîte-un cireș varatic, care se **cocea-pălea** de Duminica-Mare".

O anumită experiență cîștigată în învățămînt m-a dumerit că textul cu pricina dă de lucru elevilor: unii se întreabă care este "puntea" între cele două verbe a păli, primul, foarte cunoscut, iar al doilea, însemnînd "a deveni palid"!... De bună seamă, nu este vorba de **păli** "a deveni palid", împrumutat din francezul **pâlir**, ci de omonimul mai vechi al acestuia, **păli,** împrumutat odinioară din slavă cu multiple sensuri. Sursa "pălirii" este aceeași ca și a "coacerii" lor: sfîntul soare. Citez tot din Creangă, **Povestea porcului:** "Pornește el și se duce tot înainte pe niște ponoare pînă ce dă peste un bulhac. Și numai iaca ce vede în bulhac o scroafă cu doisprezece purcei, care ședeau tologiți în glod și **se păleau** la soare".

Cu același sens sau cu unul apropiat, verbul **păli** îi este familiar lui Sadoveanu. **Împărăția apelor (Ploaie, la Nada Florilor): "Soarele a pălit cam tare,** îmi zice Culai, peștele a fost destul de spuzit de sare, așa încît îmi închipui că ți-i sete". Sensul este viu în toate perioadele limbii și literaturii române, cum dovedește acest fragment din **Cazania** lui Varlaam, citat în dicționare: "Îmblă și călătorește cale multă și-l arde soarele și-l **pălește zăduvul**". Tîrziu, în secolul al XX-lea, cuvîntul reapare, cu aceeași valoare semantică, în proza lui Dimitrie Anghel: "Soarele poate pătrunde ici-colo și **le mai pălește fața** cu sărutările lui fierbinți".

Textul din Creangă citat anterior merită atenție și din alt punct de vedere. Cunoscîndu-l pe autor ca "bun mehenghi" — nu altfel decît Moș Nichifor Coțcariul — sînt îndrituit a mă întreba dacă nu cumva el a reunit dinadins în fragmentul citat, la mică distanță unul de celălalt, verbele **a se furișa** ("**Mă furișez** din casă, ziua miaza-mare...") și **a fura** ("**să fur** niște cireșe..."), a căror strînsă înrudire originară, din pricina distanțării semantice survenite de-a lungul veacurilor, nu mai este sensibilă pentru vorbitorii de astăzi ai limbii noastre.

Indiferent de faptul că sînt moștenite sau formate în românește, **fur** "lotru", "haiduc", "hoț", verbul **fura**, adverbul **furiș**, verbul **furișa** au, ca element comun, rădăcina **fur-**, identificabilă în substantivul latinesc **fur, furiș** "tîlhar", păstrat, așa cum s-a văzut, în româna veche și populară.

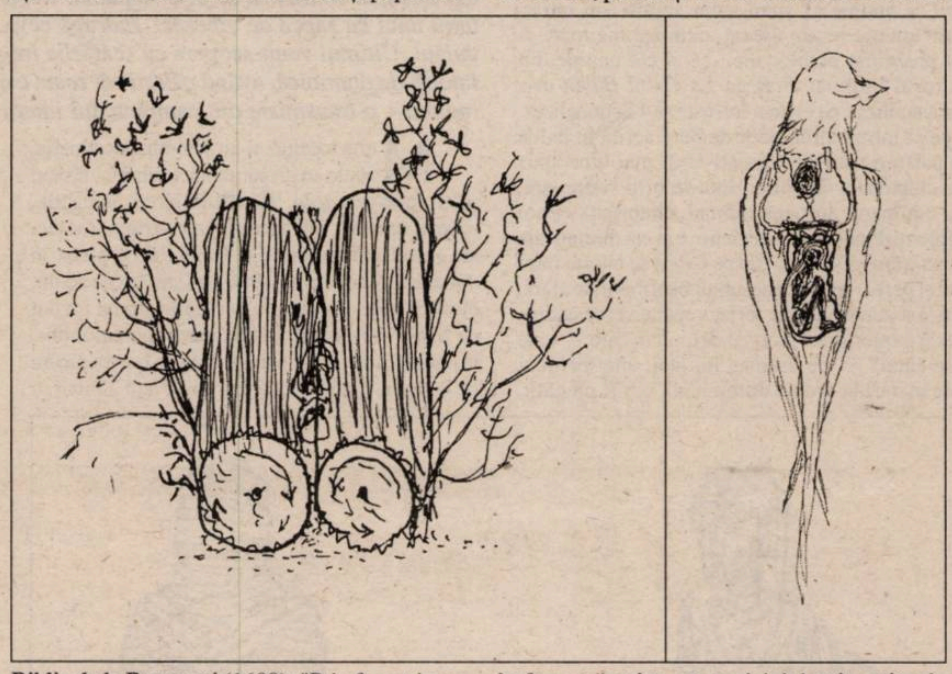

Biblia de la București (1688): "Prin ferestri vor întra ca **furii**"; folclor: "Dolca, fa, cum ai lăsat/ **Furii** stîna de-au prădat?". Din acest **fur** "hoț" româna și-a făurit adverbul **furiș**, care inițial a însemnat "ca furul", "hoțește", "hoțiș", iar ulterior a evoluat spre sensul actual: "pe nesimțite", "în taină". George Coșbuc: "Zările, de farmec pline,/ Strălucesc în luminiș;/Zboară mierlele-n tufiș/ Și din codri noaptea vine/**Pe furiș**". În trecut, **furiș** funcționa și ca adjectiv: îmbinarea **o furișă sărutare** e de găsit în poemele lui C. Conachi. Din **furiș** românii de odinioară și-au plăsmuit verbul **a se furișa** "a se strecura (pe nesimțite)", a cărui legătură, fie și mijlocită, cu **fur** "hoț" s-a subțiat, în conștiința vorbitorilor, pînă aproape de anulare. De altfel, în limba veche, **a se fura** înseamnă **a se... furișa**: "Pe fereastră **m-oi fura**/ Ș-oi veni la dumneata". Cu cît lucrurile se complică, cu atît sînt mai ispitit să cred că, în fragmentul citat anterior, Creangă reunește dinadins cele două verbe, **a se furișa** și **a fura**, "mizând", poate, pe restabilirea unei legături uitate.

Străvechiul nostru verb **coace,** prefixat cu **răs-**, capătă valoarea unui superlativ "al acțiunii". Expresia **ouă răscoapte** se bucură de o circulație largă. Mai aproape de ideea gradului superlativ se află adjectivele propriu-zise prefixate cu **răs-,** ca într-un crîmpei din povestirea lui Ion Creangă, **Moș Nichifor Coțcariul:** "Ba chiar se făcuse buclucaș, hărțăgos și de tot hapsîn, cînd sta cîte două-trei zile pe lîngă casă, încît biata băbușca lui era bucuroasă uneori și **răsbucuroasă** în sufletul ei să-l vadă cum la vedè urnit de-acasă". Valoarea de superlativ a lui **răsbucuroasă** se deslușește și mai limpede dacă ținem seama de repetarea adjectivului **bucuroasă**, a doua oară, prefixat cu **răs-**.

Întrebuințat mai ales la plural, **răsputeri**, în locuțiunea adverbială **din răsputeri**, dobîndește o tentă de "intensificare" asemănătoare. Sadoveanu, **Bordeienii**: "Pe obrazul lui smolit și în ochii lui vii, era o dorință mare, ș-o voință — să muncească **din răsputeri** și să facă avere". Cu substantivul la singular, **din răsputere** se ivește mai rar. Nicolae Labiș, **Intima comedie (Primele iubiri)**: "Dar un popor de umbre se zbuciumă în pripă,/Neliniștit aleargă în clocotire grea./Încerc **din răsputere** să le opresc o clipă/Și pace să așez în lumea mea". La Tudor Arghezi, articularea lui **putere** cu articolul hotărît **-a** îl scoate din tiparul fix al locuțiunii adverbiale (**din răsputere, din răsputeri)** și-i redăruie statutul morfologic de substantiv. **Eu, umbra (Cântare omului)**: "Scularea din puzderii s-a săvîrșit treptat./Te-ai dezlipit din umeri și, răzimat pe coate,/Văzuși că ridicarea pe șele nu se poate./Ai încercat sucirea înceată, pe șezut,/**Din răsputerea** caznei cu brînciul, și-ai căzut".

Mă întorc, acum, la verbul **coace**, de la care a purces discuția noastră. El provine, așa cum am amintit anterior, din latinescul **coquere**, popular **cocere,** păstrat și în alte idiomuri neolatine: în franceză **cuire**, cu participiul **cuit, cuite;** în italiană **cuocere,** cu participiul **cotto, cotta.** Am reținut formele de participiu ale acestor verbe romanice înrudite pentru că tocmai ele contribuie la alcătuirea unor neologisme lipsite de transparență pentru vorbitorii români. Astfel, participiul – adjectiv **cotta** din italiană îl regăsim în compusul **terracotta** (în traducere literală: "pămînt copt", "pămînt ars"), pe care l-am împrumutat și noi: **teracotă** "produs ceramic obținut prin **arderea argilei** și prin smălțuirea ei, din care se fac plăci pentru sobe, obiecte ornamentale etc.". Odobescu în dicționare: "Ceea ce a rămas [...] consistă într-un mare număr de medalioane de **teracotă** smălțuită în diferite nuanțe".

Pînă la triumful caloriferului, expresia **sobă de teracotă** s-a bucurat de o prezență asiduă în operele scriitorilor noștri. George Călinescu, **Bietul Ioanide: "Soba** nu arăta nici ea ca oricare alta, ci asemeni celor bătrînești, cu două coloane și ornamentații baroce, însă construită **în teracotă albă"**. Pe vremea cînd atare sobe erau încă la modă, din **teracotă** s-a dezvoltat, cu ajutorul sufixului internațional-**ist,** derivatul **teracotist,** denumind pe meșterul specializat în construirea lor și dovedind, încă o dată, vigoarea și rodnicia sufixului. Participiul francez **cuit** este identificabil pentru vorbitorii limbii respective în substantivul **biscuit,** preluat și de noi sub aceeași formă. În franceză însă, structura compusului este transparentă: **biscuit** semnifică "de două ori (**bis**) copt **(cuit)"!** Denumind un produs alimentar hrănitor, simplu și, mai cu seamă, durabil, cuvîntul a pătruns în franceza familiară, unde **s'embarquer sans biscuits** (literal: "a se îmbarca fără **biscuiți**") echivalează cu " a porni într-o călătorie îndelungată fără proviziile necesare, adică fără alimente și fără bani". Lui **biscuit** îi corespunde perfect în italiană **biscotto,** care, migrînd pe la nemți **(Biskotte)** și pe la unguri **(piskóta),** a poposit și la noi: **pișcot** cu varianta **bișcot,** agreată de Păstorel în **Gastronomica: Bișcoturile de șampanie.**

Ideea de "anticipare a coacerii", existentă în toate aceste îmbinări, este cuprinsă și în expresia lui Slavici **pere primării. Budulea Taichii:** "Deoarece însă Huțu locuia acum la școală și nu mai avea ce să-i aducă, bătrînul venea cu cîte o traistă de cireșe, de **pere primării,** de mere vărgate ori cu cîte un coș de căpșune, pe care le împărțea între noi". Acest **primăriu** este un derivat românesc din vechiul adjectiv **primar** (lat. **primarius**), pe care îl regăsim în **văr primar, cale primară.**

Mult mai tîrziu decît **coace,** moștenit din latină cu o sumedenie de sensuri, și proprii și figurative, româna și-a confecționat, din slavismul **pîrgă** și sufixul-**ui**, verbul **pîrgui,** sinonim incoativ al lui **coace,** așadar "a începe să se coacă", "a da în copt", întrebuințat numai despre fructe, legume, cereale. În definiția pe care o dă derivatului, Dicționarul academic insistă, cu deplină îndreptățire, asupra aspectului incoativ: "A ajunge la maturitate și **a începe să se coacă, a da în copt, a da în pîrgă;** a se îngălbeni sau **a se rumeni prin coacere;** (despre plante) a avea fructele ajunse la maturitate, **pe cale de a se coace;** (regional) a se pîrgui, a se pîrgălui, a se pîrgăi". La un neam de plugari din tată-n fiu – cum au fost înaintașii noștri – răstimpul care precedă "coacerea", cînd înflorește "Nădejdea noastră de mai bine", trebuie, fără doar și poate, să fie marcat printr-un cuvînt de sine stătător, altul decît **coace.**

Mai curios pare că **pîrgui** s-a ivit destul de tîrziu, atestările cele mai timpurii datînd abia din primele decenii ale veacului al XIX-lea. Oricum, decalarea, în timp, a "pîrguirii" față de "coacere" este sesizată și respectată de scriitorii care cunosc bine "Viața la țară". Delavrancea, în dicționare: "Părul legă pere cari crescură cît pumnul, **să pîrguiră și să coapseră"**. Curînd, verbul s-a înconjurat de derivatele **pîrgav, pîrguială, pîrguire, pîrguit.** Cel dintîi, întrebuințat doar în vestul țării, prin Banat și Ardeal, înseamnă, despre fructe, "care se coace timpuriu". Îl aflu la Ioan Slavici, în **Budulea taichii:"** Îi era greu să se hotărască și au trecut mai multe duminici pînă ce a putut să prinză destulă inimă, mai ales că nu putea să meargă cu mîna goală și trebuia să aștepte pînă ce vin strugurii pîrgavi, cea mai potrivită cinste pentru un dascăl ca Clăiță".

Pîrguială denumește prima fază a "coacerii", cînd fructele încep să-și schimbe culoarea. **A da în pîrgă** – ne învață dicționarele – echivalează cu însuși verbul **a se pîrgui.** Ispirescu, **Legende...:** "Se scutură florile și roadele se arată; apoi spre seară pomul **dă în pîrguială.** Participiul-adjectiv **pîrguit** pare a fi des folosit, în îmbinări de soiul **poamă pîrguită, vișine pîrguite, rod pîrguit, roadă pîrguită, boabe pîrguite.** La Sadoveanu **pîrguit** – funcționează și ca epitet figurativ. **Un poet și un filosof:** "Cunoșteam puțin și pe părintele Pantelimon, – și mă recunoscu și sfinția sa cînd ajunsei aproape; îmi zîmbi cu prietenie, cu **obrazu-i pîrguit și vesel,** plin parcă de aceeași lumină ca și fîntîna cu nume bun".

Mai vechi decît toate este cuvîntul de bază pentru **pîrgui,** anume **pîrgă,** definit în Dicționarul academic după cum urmează: "Fruct, cereală care **a început să se coacă** sau care **abia s-a copt;** (cu sens colectiv) **primele** grîne, fructe, roade, (rar) flori dintr-un an; coacere **timpurie".** În sens figurativ, la Țichindeal, în **Fabulele** sale, **pîrgă** înseamnă **început:** Să dați pruncilor voștri din **pîrga tinerețelor** modul faptelor bune". Semnatic, **pîrgă** se întretaie cu turcismul **trufanda** "produs alimentar (mai ales fruct sau legumă) care apare pe piață la **începutul sezonului".** Tudor Arghezi, **Crîngul și focul** (traducere din A. Krîlov): "Întreabă-le grădinile cu geamuri,/ De nu le dau și iarna flori și ramuri,/ Caise, piersici, struguri, rodii/ Și **trufandalele** din patru zodii,/ Și portocala, plină, ca o minge,/ Pe cînd afară suflă vînt și ninge?".

***

Unul dintre cei mai de seamă poeți ai veacului al XX-lea, medicul buzoian V. Voiculescu, și-a intitulat **Pîrgă** al treilea volum de poezii, apărut în 1921. Tot **Pîrgă** se cheamă și poemul așezat în fruntea volumului, pe care îl reproduc, pentru bucuria cititorilor noștri: "Am fost un pom zăbavnic... tîrziu am răsărit...Nu m-au cruțat nici grindini, nici secetă-ndelungă,/ Mi-s crengile sucite și cresc pipernicit,/ Iar biata rădăcină, căznindu-se s-ajungă/ În lutul gras și reavăn, prin pietre-a sfredelit.// Dar astăzi, peste vremuri, rodesc... Prin mii de pori,/ Din fund amara mîzgă suind, se îndulcește/ Și-a soarelui lumină o plăsmuiește-n flori: / Azi visul rădăcinii pe ramuri strălucește,/ Voios stă rodul ciucur și-ncet se pîrguiește.../// ... **Și-ncovoiat sub pîrgă, aștept culegători".**

Excepția firescului

Paul Eugen Banciu

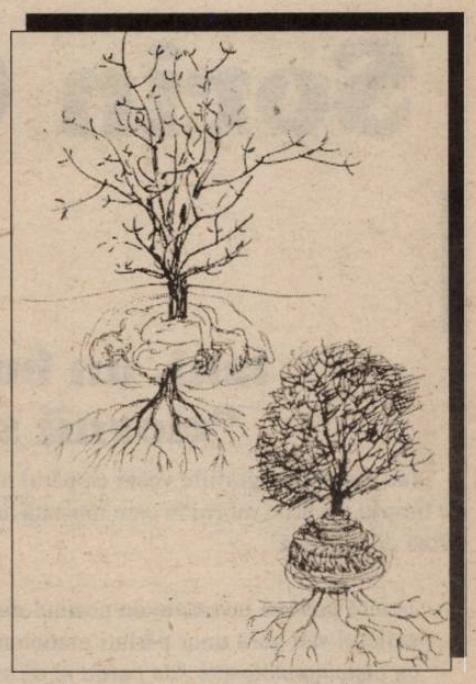

Merii au înflorit a doua oară. Cineva i-a mințit că e primăvară, că vine vara, că au tot timpul înainte să se petreacă fecundarea și legarea viitoarelor fructe. Sau pur și simplu totul este un act gratuit, ca și înflorirea crizantemelor, de ale căror poame n-a auzit nimeni. Merii n-o să mai dea rod.

Nu e o dereglare a firii plantelor, căci au mai înflorit și în alți ani cireșii, merii, liliacul și magnoliile după Sântămăria mică, în timpul "verii indiene", cum ar zice trăitorii de dincolo de ocean. Mai la sud de septentrion sunt pe rod, și deopotrivă cu flori, toate citricele începând cu aprilie și până la începutul lui noiembrie, fără să fie nimic peste normal.

Ciclurile rodirii nu mai au acolo nimic din legile zonelor temperate, cum dincolo de ele, spre polii cu gheață veșnică, totul devine zgârcit, intempestiv și aspru, ca și pe piscurile înalte, unde dăinuie acea austeritate apropiată de limita vieții.

Omul septentrional se simte îndreptățit să-și încerce rezistența și pe piscuri, și-n deșerturi, și la capetele lumii să-și demonstreze omnipotența, să "cucerească", să-și probeze capacitățile sale biologice de adaptare la extreme.

Merii au înflorit a doua oară ca niște grădini cu flori și atât, fără să-și deregleze ritmurile lor firești. Doar ființa umană, obsedată parcă să câștige niște pariuri cu cineva de deasupra lui, încearcă limitele normalității decăzând, sau, dimpotrivă, aducând un plus de argumente pentru a demonstra complexitatea posibilităților acestui tip de creație dumnezeiască.

Melancolicii vor vedea în pomii redeveniți grădini cu flori semne ale unei renașteri mature. Vor specula ei, gânditorii imaginarului uman ideea relansării la vârsta de aur a omului, aducând un fapt petrecut în natură înăuntrul universului uman... În realitate totul se întâmplă doar în imaginarul nostru, nimic în realitatea imediată, coordonată de niște legi tot mai îndepărtate parcă de cercetarea științifică și mai apropiate de cutumele bătrânești, bazate pe observarea ciclurilor anuale, a semnelor specifice unora sau altora dintre întâmplările naturii, ce-și urmează cursul parcă pe o altă planetă, dar tot mai necunoscute celei a oamenilor, cea construită de ei în folosul lor, guvernată de niște legi complet străine celorlalte.

O a treia planetă, a imaginarului uman, aflată în secanță cu cea a oamenilor, adună o lume de virtualități ale construcțiilor mentale, vidate de spirit, de contactul interuman direct, de cosmicitatea acelei planete paralele, în care, de fapt, trăiește.

Pe a doua planetă, un mare regizor montează o piesă unde oamenii sunt deopotrivă actori și spectatori, totul petrecându-se într-o scenografie semnată de altcineva, dintr-o altă lume. Textul este interpretat de imaginarul colectiv și cunoscut atât de actori cât și de spectatori. Montarea regizorului, originală, în măsura în care respectă mai puțin sau deloc textul, pentru a fi cât mai aproape de ceea ce așteptau să se întâmple atât actorii cât și spectatorii, căci replicile sunt cunoscute atât de unii cât și de alții. Chiar și scenografia face parte dintre știutele lor. Pentru situațiile riscante sunt aduși în scenă anonimii cascadori să dea un plus de energie și apropiere a întregii acțiuni de limitele posibilului.

Totul pare să fie o simplă joacă, față de care zona virtualității se interferă, substituindu-se realității, în momentele cheie, adică decorului natural, devenit nefiresc, chiar straniu, tot mai îndepărtat de actori și spectatori. Orice animal ce intră în sala de spectacol face parte dintr-un alt univers decât cel convențional, dorit de regizor, dar altfel nu se poate.

Piesa, în textul ei inițial cuprindea și decorul, cu toate ființele care-l populează, cu oamenii în forma lor naturală, cu extremele firești, neconvenționale, totul petrecându-se într-un timp lipsit de sincope, ce cuprindea laolaltă atât ciclurile celui biologic, geologic și astral. Dincolo de acest decor de altă planetă, mai apropiat trăitorilor din zonele rurale sau din epocile ce ne-au premers, piesa se desfășoară jumătate virtual, pe un mare ecran al imaginarului colectiv al actorilor și spectatorilor, jumătate pe o scenă, unde niște actanți, puși pe roluri definite exact, accentuează sau diluează ceea ce se petrece pe marele ecran din spatele scenei, reproducând niște replici cunoscute și de spectatori. Jocul inedit constă în gestica neașteptată a actorilor mai sensibili, mai dotați, mai spontani. Dar în iureșul desfășurării de pe marele ecran, pentru spectatorul din sală, detaliile acestea fie scapă, fie sunt receptate mai pregnant decât restul interpretării, ca niște stridențe, ori, dimpotrivă, ca dovezi ale geniului actoricesc.

Această piesă însă se joacă doar la oraș, în toate așezările urbane mari deodată, și-n megalopolisurile unde individul e strivit într-un anonimat complet, oscilând permanent în sinea sa între postura de actor și cea de spectator. Mirajul convenției piesei atrage milioane de oameni, dornici să-și trăiască viața așa cum li se arată pe ecranul virtualităților sau pe scenă, fără să realizeze că, în fapt, devin niște simpli mimi ce îngroașă masa anonimă a figuranților de pe marele ecran, unde se derulează filmul imaginarului colectiv, dirijat de un alt regizor, mort sau necunoscut, pus în umbră de cel ce a montat piesa.

Marea masă a spectatorilor-mimi urmează, fără să vrea, până la urmă, voința și concepția regizorului ce a montat piesa.

Autorul textului a văzut cu totul altfel lucrurile mizând și pe scenografia descrisă de el, cu toate detaliile, cu intenția clară de a da un ansamblu cosmic întregii desfășurări, dar regizorul a separat omul, imaginarul lui de natură, de firescul desfășurării piesei, schematizând și numind simboluri artificiile ce au dus până la ruptura nedorită de el dintre jocul actorilor și virtualitatea imaginarului colectiv, dirijată de un alt regizor.

Totul se petrece ca într-o montare de teatru liric, unde corul e dirijat de un maestru iar orchestra de un altul, care nu-și mai pot coordona de la un punct mai departe timpii intrărilor în partitură. Se naște un haos creat artificial, doar din dorința dirijorilor de a-și impune felul lor personal de înțelegere a piesei. Un haos de care spectatorul nu ține seama, fiind atent doar la ceea ce se întâmplă pe marele ecran din spatele scenei, unde își recunoaște figura de actant.

În piesa aceasta se nasc și mor oameni, cu sau fără de dorința de a intra sau ieși din joc. Unii devin roluri, alții replici, unii duc tava, iar alții imită zisele starurilor de pe ecranul imaginarului colectiv. Doar autorul piesei și deopotrivă scenograful ei este mâhnit de ceea ce i s-a întâmplat cu textul și cât de aiurea a fost înțeles mesajul său și spartă concepția unitară, ce cuprindea toate trei planurile planetelor, scenică, virtuală și scenografică laolaltă, să formeze o lume.

Acum stă cu spatele la scenă, la ecranul din spatele ei, în lunga "vară indiană" a septentrionului, bucurându-se de imaginea pe care o vede și o simte ca pe o grădină cu flori. Așa concepuse întregul text, ca pe o capodoperă a firescului, fără artificialitatea convenției, încât se întreabă retoric dacă regizorii virtualului imaginar colectiv și cel al piesei sunt primii vinovați de ceea ce a ieșit, ori structura intimă a actorilor și spectatorilor, pentru că așa cum prevăzuse gratuitatea înfloririi a doua oară a merilor, concepuse posibilitatea trecerii dincolo de limita obișnuitului a tuturor, fără însă ca excepția să devină regulă.

Tattoo & Piercing

Nicolae Corbeanu

De existența tatuajelor — în engleză *tattoo* — știam de multă vreme. Mai știam că este o practică a unor categorii întrucâtva speciale, cum ar fi marinarii, soldații sau membrii lumii interlope. O prejudecată, firește, pentru că, la ora actuală, printre cei ce-și fac tatuaje se numără polițiști, gospodine, studenți și chiar medici. Oricum, potrivit estimațiilor, în Germania circa două milioane de persoane poartă tatuaje undeva pe corp. Printre tatuații celebri se numără fiii reginei Victoria a Marii Britanii, care, spre marea nemulțumire a mamei, s-au lăsat tatuați, în 1881 de un maestru japonez.

Printre cele mai frecvente motive ale tatuajelor se numără capete de mort și de indieni, șerpi, femei goale, inorogi, spiriduși, balauri și, în general, tot ce produce fantezia umană. Tatuaje se fac de preferință pe brat, pe omoplat, pe abdomen sau pe gleznă, dar, de fapt, orice loc al corpului e bun. O studentă în medicină, șocată pe semne de lecțiile de anatomie din sălile de disecție, și-a tatuat pe spate un schelet. Mai puțin macabru, o înotătoare și-a tatuat pe șold un delfin. Câteva manechine, prezentatoare de modă, au avut ideea de a se rade-n cap și de a-și face tatuaje pe pielea capului. Avantajul acestui fel de tatuaje este acela că părul care crește le ascunde. Cu condiția să nu chelești. De un deosebit simț al umorului a dat dovadă un notoriu pierde-vară din Copenhaga, care n-a muncit niciodată în viața lui și nici nu intenționa s-o facă și care se plimba pe stradă afișând vizibil un tatuaj cu inscripția "Munca înnobilează".

Unii își tatuează pe piele numele iubitei sau al iubitului pentru a imortaliza astfel momentul fericirii supreme. Dar cum și fericirea supremă e, din păcate, trecătoare, potrivit statisticilor, 60 până la 70% dintre ei se înapoiază în interval de un an pentru a li se îndepărta inscripția prea vizibilă, devenită între timp jenantă. Pentru asta există maeștri *tattoo* specializați în așa-numitul "cover up", care, în 40 de minute sunt în măsură să transforme inscripția "Îl iubesc pe Hans" în "Îl iubesc pe Klaus". Și toate sunt din nou în regulă. Cel puțin, până anul viitor.

Deși de găurile făcute în urechi pentru cercei știu de când sunt pe lume, de *piercing* — tot un cuvânt englezesc, cum altfel?, care înseamnă "străpungere" — am aflat abia în anii în urmă, când am început să văd pe stradă și prin localuri femei și bărbați, de regulă tineri, ba cu un cercel în sprânceană, ba cu un belciug în nas, ba cu un ornament în buza inferioară, ba cu două diamante fixate printr-un știft care le trece prin limbă. Am auzit și am văzut la televizor că unii își mai străpung și alte părți ale corpului, dar când îi vezi îmbrăcați, pe stradă, n-ai cum să știi.

O astfel de operație, indiferent dacă e tatuaj sau piercing, nu e lipsită de dureri și riscuri. Dar, după cum se poate constata, există dureri și dureri. Un tânăr povestea într-un mare ziar german că, la primul lui tatuaj, a făcut greșeala de a-i cere artistului *tattoo* — așa se numesc maeștrii în arta tatuajului — să-i facă mai întâi o anestezie locală. Replica acestuia a fost dură: "Du-te acasă și cumpără-ți un abțibild". Căci un adevărat amator de tatuaje trebuie să suporte cu stoicism durerile provocate de pistolul electric special, care îi perforează pielea pe viu cu frecvența de trei mii de împunsături pe minut, făcându-i găuri infinitezimale cu o profunzime de jumătate de milimetru. Nici mai mult, pentru că ar fi extrem de dureroase și absolut imposibil de înlăturat ulterior, dar nici mai puțin, deoarece culorile tatuajului ar fi prea șterse. Un tatuaj bine făcut seamănă cu o intervenție chirurgicală și chiar trebuie făcută în aceleași condiții de asepsie. În caz contrar, așa cum se întâmplă adesea, se pot produce inflamații, infecții și, în cazuri mai grave, chiar îmbolnăviri de sida sau de hepatită. Perforările pentru piercing, în diverse regiuni ale pielei sau chiar în limbă sau ombilic, sunt și mai dureroase, și mai riscante. Perforarea limbii poate provoca, de pildă, rănirea unor nervi sau a unor vase de sânge. Revista americană de specialitate CLINICAL INFECTIOUS DISEASES relatează despre alergii, reacții de intoleranță la metalul conținut de podoabe, inflamații locale, tulburări respiratorii. S-a constatat de asemenea că, în contact cu saliva, diferitele metale devin un fel de baterii, producând în gură curent electric.

Revenit la artistul *tattoo*, tânărul de care vorbeam nu numai că a suportat operația fără anestezie, dar descrie durerea ca "plăcută", chiar ca ceva ce dorești să se repete, ceva ce te face dependent, ca un drog. Totul a durat, spune el, din păcate, numai 30 de minute. Iar unei june care voia să știe dinainte ce-o așteaptă, artistul i-a spus că "e ca și cum ai face sex pentru prima dată".

Cu toate că fenomenul a fost descris de celebrul Leopold von Sacher-Masoch, devenind apoi un capitol important al psihanalizei, n-am înțeles niciodată cum cineva își poate provoca durere singur, de bună voie și nesilit de nimeni, și să mai simtă și plăcere pe deasupra. Psihologii și sociologii explică aceste acte de automutilare prin diverse motive cum ar fi dorința de afirmare, dorința de a fi altfel decât ceilalți, intenția de a provoca societatea și establishmentul și, nu în ultimul rând, de a-și dovedi sieși și celorlalți curajul și tăria de a suporta dureri fizice. Purtătorii de tatuaje și de *piercing* duc de multe ori o viață dublă: o viață publică, în care sunt aparent integrați și conformiști, ca funcționari de bancă sau secretare de oameni de afaceri, și o viață privată, de multe ori nocturnă, când își arborează podoabele și dau frâu liber impulsurilor secrete.

În ultima vreme se pot cumpăra abțibilduri care imită de minune tatuajele și clipsuri care reproduc perfect inelele ce perforează nasul. Costă mult mai puțin și nu provoacă nici un fel de dureri. S-ar putea, așadar, și fără pistol de tatuaj, și fără *piercing*. Dar ar fi atât de plicticos!

Sorin Gârjan

iani. un bunic licență "ciornîi submarin"

(au rămas fotografiile vechi ca părul tuns prin frizeriile burgului, imagini neiertate de timp și acvariul morții în care mustața lui "à la vuk" se răsfață ondulându-se ca peștii "voal de mireasă"...)

1. fără povești inventate de neantul din ochi
sufletul sau gura unor părinți monotoni
ca niște condoleanțe "de partid și de stat"/
fără lupi și căprițe strategice/fără nici o perversiune
la dogme... trăind totuși viața ca pe-un unic efort
unică artă a împiedicării plămânilor să-ți țâșnească-n afară
prin gură — tumultuos ca o șampanie vie!
în zilele reci cu ploaie sură ce desenează
conturul unei hăinuțe sărăcăcioase
pe tavanul unei odăi:

(într-un pod — așezată pe cuierul de jupuit miei! —
printre table de clisă râncedă și rame
din stupii lui morți ca pe o cheie a întunericului
mi-a păstrat iani prin uniformă școlară:
îngeri acunși în fumul gros o păzeau/în fumul izvorât
din buzunarul "colțului de batistă"
din termometrul spart pus în locul inimii
ca un rege surdo-mut al generațiilor de furnici-galbene
zburătoare care ies zi de zi dintr-o coșniță știrbă
să moară de cum ating aerul depărtării.)

fără să trebuiască să pui punct/virgulă/punct gloriei
ce-o aclamă în creier psihoză muzicii
care-adoarme...

2. peste sirinia-i natală cad noaptea copacii
uscați din cerul ascuns. un vuiet ciudat
și jocuri de funigei stârnește căderea.
uneori — spun paznicii râului! —
funigeii scriu în aerul negru cuvinte obscene apoi
ca o azimă a răului râsul lui iani li se dăruie
înfricoșându-i.
(cei mai mulți dintre martori nu mai aud plescăitul în apă al peștilor grei
pe care-i priveau în nopțile cu lună plină
ieșind din râu și păscând alături de căprioare
prin poienile jurului
până la ziuă.)

3. mort vei vedea cealaltă față a umbrelor:
resturi dintr-un perete bătrân
tapetat cu foile de caiet dictando și "de aritmetică"
deasupra cărora ai plâns suspinat
înșirând linii ixuri bastonașe și
litere strâmbe/
vei auzi bolboroseala clară a gurii
ce-ai știut-o doar cusută cu sârmă
ca un rât de porc
ca buzunarul în care iani și-a repatriat
ultimul dinte (păstrat apoi la loc de cinste
în credențul cu cheie ca pe o diplomă veritabilă
de absolvire a lagărului rusesc!)

(mort te va purta și pe tine
prin lagărul acela/veți coborî într-o mină
— unde suflet și trup sunt unul și același șobolan amorțit! —
și vei cunoaște acolo singura femeie adevărată/
îi vei atinge buzele strălucitoare
— ca dâra lăsată de melci pe frunze de brustur! —
și vei gusta goliciunea ei sadică
acoperită cu puf de nimfetă
ce bețivii orașului/(aceia
ce-și spun unii altora "grădinarii de suflete"!)
.....
(a mai rămas și-un fosnet la pândă mereu: obișnuința lui de-a-și sprijini cârjele de patul de fier/obrazul unui copil lipit de muchia unui sicriu...)

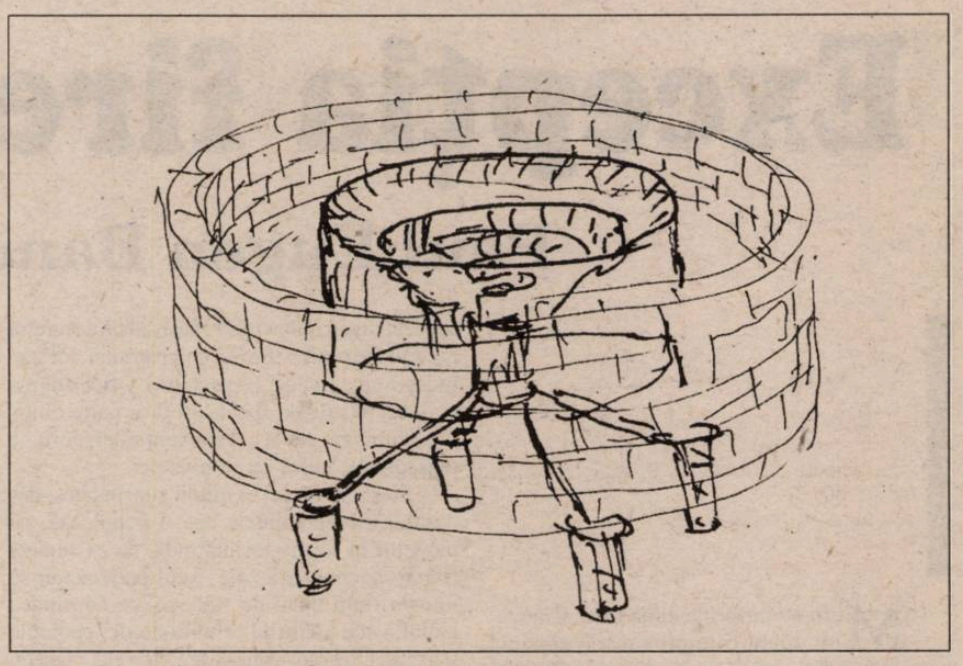

Debut

Marian Tătaru

Fragment

într-un garaj
la trecerea secolului
doamna Pia
aranja dormitoarele
pentru tinerii miri

cei veniți pe Drumul Sării
soseau la amiază

(se știa despre ei
că sunt ușori
și nu pot coborî
sub ape)

putea fi o problemă
începea sezonul ploilor
iar în noile încăperi
totul trebuia înălțat
cu un deget

Fragment

ascuns în cămara
fratelui mai mare
numără pâinile
pe întuneric

un coridor
spre
cele mai lungi
pământuri

(acrobatul va rămâne
să ude mușcatele)

ceilalți pregătesc brutăria
pentru a șaptezecea
aniversare

Fragment

(o vreme simultană)

între două turme
tifoida verde
tocată mărunt
(nu se vede)

Fragment

acoperit cu ziare vechi
nu i se vede decât barba

(în cultura de roșii
rar se întâmplă ceva)

zidarul
l-a văzut plecând
cu un deget de mănușă

(băuse ani la rând
cărămidă după cărămidă)

Fragment

Câinele deschide ușa nopții
obosit sezon

(bătătorite buze)

o zână colectivă
taie ziare

(și se mai crapă
o unghie)

în pieptul umbrei
sapă cineva o groapă

(o regulă de aur)

Fragment

a fost mai greu
era război
pentru o scară
tocită

(nord)

știau numele
tuturor măslinilor

(sud)

acoperit de o rochie
care o luase razna

(vest)

febra cu desuuri reci
cuprinde
turma de bivoli

(est)

Fragment

o coapsă aspră
lângă păpușile de plută

(pe cufărul cu pelerine
un continent aparte)

răzleț tot trece
o femeie
pătată cu cerneală
albă

Lorena Armulescu

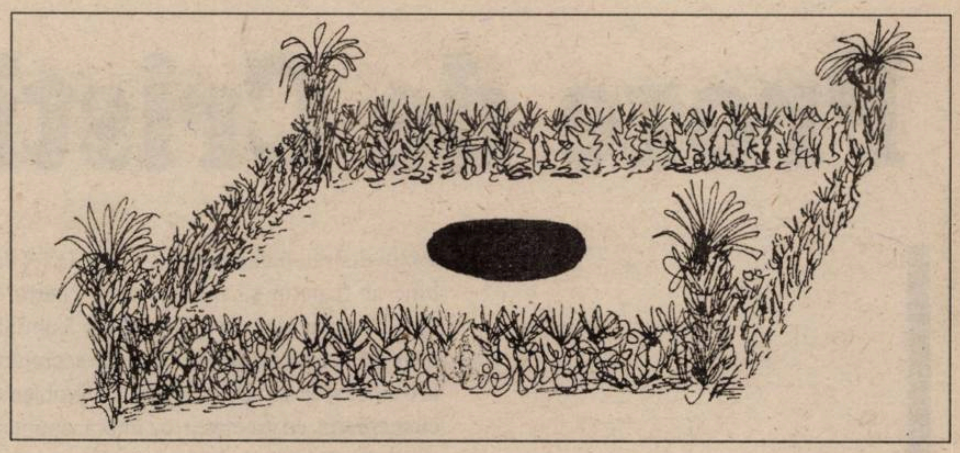

nimic real

împărțim în doi cerul de dimineață
betonul coridorului C16
beatificat de pașii lor, tu, în apele lui poseidon întinzând piciorul gol
cu aviditate
cu frumos e afară!
îți place mozart?
ca-ntr-o carceră comunistă te văd înjurând de toți dumnezeii
între 2 și 3 după-amiază
lucrurile (pe care le bănuiești) hidoase
eu venind să-ți aduc flori pe gaura cheii
duminica, un fluier să le cânți jazz gardienilor,
degetele tale meschine
prea reci să le pese acum
vor atinge ușa, clanța, marginea scaunului
masa, lingura
vor încolăci poetic toarta cănii,
unghiile vor simți detaliile, zahărul, până și moleculele de hidrogen
cuantificate ca-ntr-un afiș patetic
din laboratorul de chimie
să ne scrii poeme, nouă, femeilor tale, din carceră
prima piesă e moștenită de la un străbun
oarecare
a doua a venit din inerție
ca o pată de ulei
într-o gară provincială și pustie
cu poeți cântându-și în lire singurătățile
cu patos disimulat lipsa lor de talent,
despre femeile și despre paharele lor
despre fiicele și despre cărțile, evident
bibliotecile lor
în ziare afișate oriunde în bodegi
pe mese argintii
protejând hrana animalelor nocturne
gările se populează încet
eu depun mărturie despre asta, eu jur
o să porți pălăria asta serioasă, așa-i?
o să-ți fie prezentați optzeciștii
să te arăți onorat, să zâmbești intelectual
să mă ajuți să-mi atârn hainele de umeri
o să atingi delicat degetele bătătorite de creioane
de mașini de scris,
așa e viața, ca degetele tale
fashionably sensitive
să comentezi vremea,
levantul lui cărtărescu, scrie adorabil,
să vorbești despre profesiuni culturale,
să-ți pipăi cu tandrețe barba și mustața
perciunii, ochelarii
să-ți placă să bei ballantine's
să faci gesturi evazive
să te arăți mirat
să lungești silabele
să alegi alegi alegorii pentru gândurile tale
să nu mă săruți
să nu mă ții de mână
să nu mă atingi
să fim serioși!
e ceva simplu, o să vezi!

5:32 dimineața

întreaga noapte vorbiserăm despre noi
despre mario bunge, vattimo, kuhn și despre leibniz
grecia antică, postmodernism și episteme
feyerabend era 85.000
deveneam deprimați
venele noastre semănau din ce în ce mai mult cu busuioaca-roșie străvezie
priviți-ne!
marea, grava singurătate o simt abia în tramvai
el și eu – împânzit de singurătate ca un păianjen
amândoi perfecți
venele mele, însele, ele sunt roșiatice
mă întorc la el ce m-așteaptă
atunci când ninge și atunci când mă așteaptă
trupul lui se frânge de atâta și atâta lumină
îl imaginez în același fotoliu –
în același ajun- dar bine, fără pipă și fără pisoi
nu se uită pe geam la satul troienit,
se uită la meciul de tenis,
e gol, firește, e gol
dacă-țsi place să știi
și urlă peste tot nietzsche
iisuse, de câțiva ani încoace
lumea îi înconjoară ființa cu mâinile.
am întors capul pentru o clipă
mi-a înțepat scurt și fierbinte unul din ochi
străbătut de firicele roșii – străvezii
umede și un pic umflate, desigur,
și acoperișurile de case urbane
au început să fie un cartezian algoritm
miroase a tutun unguresc
în zorile acelea lăptoase
ah, mimmo morina, iată o nouă depresie
pândindu-mi ființa
înăuntru se auzea pianul din nocturna a șaptea
op. 15
amândoi erau dezlipiți și tăcuți
pe cimentul coridorului,
târându-se spre mine picioarele portăresei
dormind cu L&M în dreptul inimii
amantul meu e sus, mă așteaptă,
mă așteaptă, îi spuneam,
dar nu mă credeți, așa-i?
mă așteaptă, auzea spatele ei uriaș,
lăsându-mi forever de nimic netul burat zâmbetul
bucile ei erau, chiar așa adormite,
superbe în zori,
fidias și proust ar fi vrut s-o posede atunci!
aimé, îmi venea să strig pe scări în sus,
în timp ce urcam spre el așteptându-mă
pe el așteptându-l am hotărât în momentul acela că-l iubesc
odată cu treapta a șaptea.

luciditatea, totuși

zeii seamănă cu noi pentru că suntem cei mai frumoși, domnilor, zise epicur de la balconul
anexat templului
având alături un tânăr - sinteză de la lysis la gray
ținând o cupă sclipitoare în dreapta
iată-l pe dionis bând nectar! continuă excitat oratorul
și vorbind grecește cu voi, firește,
tânărul zâmbi larg mulțimii exaltate
bău nectar și vorbi grecește perfect
reflectoarele intraseră deja în erecție
și focul din spatele lor, înconjurat de mulțimea de țapi, izbi fulgerător de peretele templului
scene de amor din timpul holocaustului
iar mai jos mâinile lipsite de unelte și de teamă
ale nordului ridicate spre cer
dionis își dezgoli pieptul de alb și astfel mulțimea adulmecă halucinantul odor al trupului său
lumina izbucni violând agora
camerele TV lunecau spre ei
pe uriașul ecran se lăbărța libidinoasa hiperrealitate
iată-l pe marele dionis gol pușcă!
dumnezeule, ce delir!
privindu-și maestrul în mulțimea hipnotizată
în tunetele tobelor, aezii amplificându-și la mii de wați
forminxurile și fluierele
îmbelșugata masă construită de niemeyer
special pentru nietzsche
sări în aer, revărsându-se în bucăți peste agora extaziată
cohorta glasurilor divine auzindu-se dintr-o dată
odată cu amețitoarele socratice blitzuri
singurele amuzate de grandioasa sărbătoare cosmică, singurele păstrându-și luciditatea, totuși.

Solidar cu poezia

Eugen Bunaru

Cu o alură mai degrabă firavă, protejată parcă de un aer vag retractil-vag adolescentin, pentru cei care-l cunosc ca și pentru... ceilalți, Adrian Bodnaru este, în fapt și în același timp, nimeni altul decât tânărul, eficientul, energicul director al Editurii Brumar (instituție la prestigiul căreia contribuția sa e, credem, decisivă); el este — spun — nimeni altul decât discretul, ingeniosul referent de spectacole de la Teatrul Național din Timișoara și, în fine, dar, poate, în primul rând, Adrian Bodnaru este un poet reprezentativ al celei mai tinere generații scriitoricești, afirmate în anii de după Revoluție: generația '90.

Cele trei cărți de poeme, publicate până acum, ("a bodnaru și alte verbe", Editura Marineasa, 1994; "Noi și purtate", Marineasa, 1996; "Toate drepturile rezervate, inclusiv Suedia și Norvegia", Brumar, 2000), au avut șansa, binemeritată, de-a culege aprecieri pozitive, (uneori la gradul superlativ), din partea unor critici și scriitori importanți: Cornel Ungureanu, Livius Ciocârlie, Daniel Vighi, Ștefan Borbely, Alexandru Ruja, Marcel Tolcea, Ioan Moldovan, Rodica Draghincescu, Dan Silviu Boerescu, Doru Branea ș.a.

Poezia lui A. Bodnaru surprinde, încă de la volumul de debut, printr-o autentică și împătimită nevoie de de-solemnizare a discursului poetic, printr-o, în fapt, nevoie acută de exprimare, eliberată, însă, aceasta, de povara unor formule poetice banalizate, devenite clișee prin supralicitare. Pentru Adrian Bodnaru a fi grav, a fi profund — în poezie — înseamnă, poate să însemne, tocmai această tentativă asumată a flagelării, a refuzului unor locuri comune, unui limbaj poetic inerțial. Tocmai de aceea postmodernitatea lui A. Bodnaru (atâta câtă e), tinde a fi una de fond, iar discursul său poetic devine experiență pe cont propriu, aventură deopotrivă textuală și existențială. Finalmente, poezia, textul poetic este/sunt efectul/efectele unei presiuni venind concomitent dinspre nevoia de reprimare și dinspre mai suspomenita nevoie de comunicare. Cel mai adesea poemul devine, astfel, camuflajul metaforic al unui conflict, al unei sciziuni intime, al unei "atingeri" cu o ambianță, cu o exterioritate deseori cenușii, deseori ostile, angoasante. Suntem atrași, astfel, în vârtejul unei viziuni/vizionări lirice în toiul căreia tocmai luciditatea, tocmai realismul privirii poetice provoacă, paradoxal, efectul invers: de lume "prinsă" parcă în irealitatea ei halucinatorie, de transă. O lume pecetluită sub semnul, ba chiar sub blestemul fragmentarității, al secvențialității. Dar să ascultăm — secvențial! — însăși vocea poetului, totuna, deseori, cu vocea profetului:

"Aduc la gură vatra să-mi ard/pământul plic cu apă"/;

"morții devin record agrar"; "trecea un Dumnezeu de
vânătoare pe deasupra"; "tinicheaua pașilor nehotărâți,
înzorzona liniștea ruginită". Și iată finețea unui vers
învăluind subtil o adâncă tristețe: "meritam cred o asemănare"...

Așa încât nu putem fi decât solidari, până la capăt, cu demna tristețe a lui Adrian Bodnaru; cel solitar și solidar cu poezia.

Proze de Cristian Pătrășconiu

Străina

A doua zi, dimineața, în timp ce își bea cafeaua cu gesturi largi, se gândea că lucrurile ar fi stat cu totul altfel dacă ar fi fost mai atentă.

Coborâse scările blocului. Din pricina sutienului care devenise prea strâmt, nu era tocmai în apele ei. Văzu șurubul abia când se împiedică de el. Vru să meargă mai departe, totul părea să fie în regulă. Cheile stăteau în batistă, lângă ruj și oglindă, geanta era închisă. Deodată se răzgândi. Se întoarse câțiva pași, se aplecă, luă șurubul, deschise geanta, îl așeză lângă unghieră, trase fermoarul, apoi își scuturâ părul. Când se aplecase, rochia — și așa destul de strâmtă — îi confirmase faptul că, în ultima vreme, se îngrășase nepermis de mult. Pe loc hotărî că așa ceva nu mai trebuie tolerat. În timp ce lua această decizie, își aminti că dragostea este răbdătoare, acoperă totul, crede totul, nădăjduiește totul, suferă totul. Trecu strada. Nu era zebră, iar magazinele încă nu deschiseseră. De fapt, nici nu avea treabă cu ele, cel puțin deocamdată. Venind în mare viteză, o mașină neagră îi prăfui pantofii. Șurubul stătea la loc sigur. Va trebui până la urmă să găsească o soluție pentru a scăpa de praful care o năpădise. Continuă să meargă. Sutienul o stresa din ce în ce mai tare. De aceea, hotărî să îl ignore. În definitiv, sutienul nici nu are cine știe ce personalitate. Oricum, până și cel mai elegant sutien folosește mai mult bărbaților decât femeilor, pentru că se străduie să păstreze ceva care, oricum, nu mai aparține de mult femeilor. Hotărî să termine cu astfel de gânduri. Nu avea nici un rost să se indispună iarăși pentru încă trei zile. Și, oricum, știuse acest lucru de dinainte. Inițial, era curioasă, în ciuda durerilor care se năpustiseră asupra pieptului. Apoi, devenind tot mai caldă, simțise pielea fină străpunsă și învinsă. Se dezgustă când văzu că devine altceva, un altcineva cum i se spusese. Puse capăt acestor gânduri. Își mai aminti doar că atunci, primise o ciufuleală strașnică de la maică-sa, pentru că îi deranjase trusa de machiaj. Furioasă, fugise de acasă pentru trei ore. De curiozitate, intrase la un meci de fotbal. Avea ochii mai umezi decât de obicei și, bineînțeles că nu află nimeni cât de tare se amuzase pe seama picioarelor albe și crăcănate ale arbitrului de fotbal.

Acum îi venea să zâmbească și să mănânce o înghețată. Pentru întâia oară în ziua aceea, sigură pe sine, trecu strada și își cumpără o înghețată. Preferase să fie cu frișcă și cu ciocolată. Se simțea bine, buzele i se umeziseră serios, gâtul i se răcorise, picioarele i se învioraseră, pe lângă ea trecu în mare viteză o mașină neagră, n-o băgă în seamă, se simțea destul de bine, în colțul cinematografului văzu afișul obișnuit, îngălbenit și scris de mână, greu de citit de la distanță, probabil că cel care îl scrisese era un tip distrat, bănuia că era un tip, la fel de bine ar fi putut să fie și o tipă. Pentru o tipă ca ea nu mai era așa de ușor să obțină o slujbă acceptabilă, adică una de secretară la o ambasadă, să zicem. Avea dese probleme cu memoria, cu greutatea, cu îmbrăcămintea și cu vânzătoarea de înghețată. Nu mai avea răbdare, se enerva exasperant de ușor, din te miri ce vedea negru împrejur, își ținuia buzele, își subția privirea, adesea, își încorda pumnii lângă coapse ca și Moise.

Terminase de mâncat înghețata. Mai dorea una la care însă renunță după o îndelungă deliberare. Mergea să obțină o slujbă, mai avea doar puțin timp la dispoziție, în poșetă mai avea puțini bani, șurubul stătea acolo nemișcat, batista se mototolise. Cu toate acestea, gândul că se îngrășase așa de mult o chinuia încă, cu toate că se simțea bine, avu de făcut o observație în mijlocul străzii, cu toate că trebuia să se grăbească, nu înțelegea de ce, de ce tocmai ea, cu toate că se simțea bine. Acum, din cauza înghețatei, îi venea să danseze. Mergea pe stradă, încetinise pasul, nu se mai grăbea, în definitiv, hotărî că mai avea totuși timp, mersul grăbit urcă respirația și înroșește nepermis obrazul, plus că tulbură rimul interior al oricărei femei. Se închipuia dansând. De fapt, întâi se gândea că este într-o pădure mare, neagră, cu pietre ascuțite, înaltă, stranie, înverzită și încețoșată. În jurul focului pe care îl găsise acolo aprins pași, întâi încet, apoi, acceleră, alergând din ce în ce mai repede, își sfâșiase cămașa cu degetele, o urmă de unghie rămase înfiptă undeva, în fața umărului, părul negru îi biciuia pieptul ud și focul o ardea insuportabil, nu mai știa când și de ce se prăbușise pe pietriș. Dacă ar fi continuat să viseze, probabil că s-ar fi trezit transpirată și obosită, cu nisip prin păr, pe sub braț, și pe buze, tăciuni încă scânteind la doi pași de ea, tălpile însângerate, crengi rupându-se, soarele asfințind tăcut. În locul unde se moare, întotdeauna, tăcut și însingurat, apune soarele. Este întotdeauna roșu și întotdeauna este imposibil de pictat.

Intră în ambasadă. Inutil să mai amintesc că iarăși avea poftă de o înghețată cu frișcă și cu ciocolată. De fiecare dată când îi întinde înghețata, vânzătoarea îi zâmbește prietenește. O dată stătuseră de vorbă. O discuție banală, cum se întâmplă în asemenea cazuri. Ce număr purtați la pantofi?, cum, vă place să vă călcați batistele?, de ce acceptați slujba aceasta?, cât timp stați în picioare zilnic?, nu e prea mult?, nu v-a zgâriat niciodată o pisică?, aveți deja patruzeci de ani?, nu v-ați vopsit încă părul?, vă plac bărbații bruneți?, de ce dracului acceptați slujba aceasta?

Cum era de așteptat, scările care duceau către ușă erau din marmură galbenă. Dar sobrietatea lor n-o împiedicaseră să se gândească atunci când îl văzu pe portar la arbitrul de fotbal cu picioarele albe și strâmbe. Doar că de data asta nu mai roși. Era un început bun. Pășea apăsat, sub rochie își simțea pulpele tari, nu putea, nu avea cum să rateze interviul. Portarul o invită să intre într-una din încăperile de la parter. Până când să vină consilierul-adjunct, femeia cu părul negru avu timp să-și netezească rochia cu

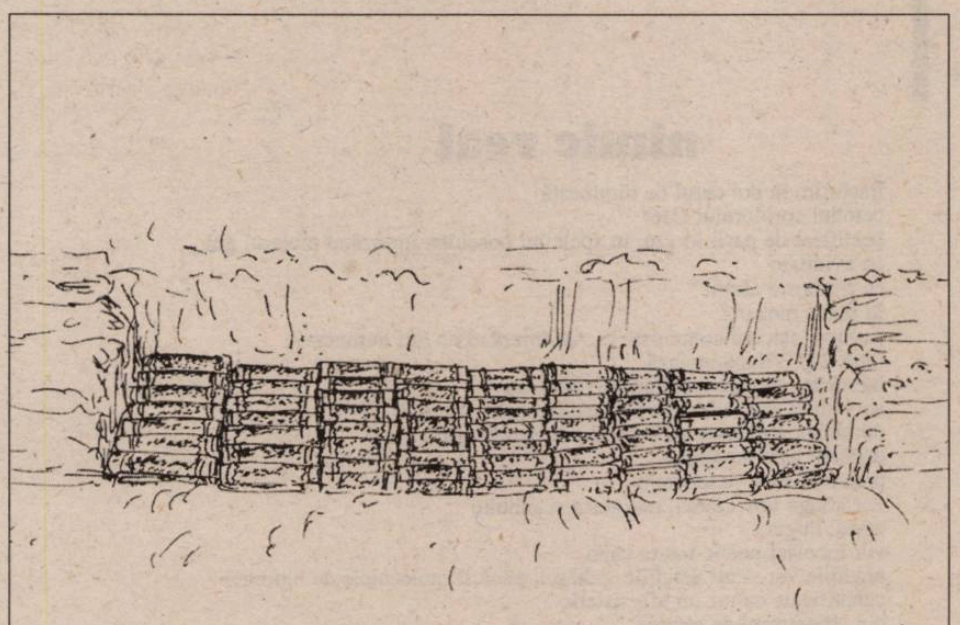

Acest număr este ilustrat cu grafică de Bogdan Achimescu

grijă, să învelească șurubul în batistă, să observe cele cinci tablouri înfipte nepotrivit după gustul ei în trei din cei patru pereți, să simtă miros discret de frezii, să-și mai dorească o înghețată, să se gândească la vânzătoarea care îi zâmbea de fiecare dată, să uite povestea cu dansul și cu praful de pe pantofi, oricum, în timp ce dansa în pădure, reușise să scape de praf, să cerceteze cu privirea trusa de stilouri de pe masă, ceainicul, cafetiera, zaharnița, scaunele, masa, lampionul și să-și așeze mâinile una într-alta în așteptare.

Consilierul sosise. Vorbea cu aerul omului singur pe sine, sigur, slujba sa. Avea un costum negru, croit impecabil, dar neglijent îngrijit. Avea barbă și ochii albaștri. Avea părul negru. Avea loc lejer pe scaunul făcut din lemn de nuc. Avea câteva gesturi afectate și un inel gros, total nepotrivit cu statutul său. Inelul avea doi șerpi încolăciți unul de altul și mai avea încă ceva imperceptibil.

Începură să vorbească. Ea își ținea cu ușurință spatele drept, el se făcea că o ascultă. Ea își puncta frazele cu câte un surâs, el o privea insistent, nepotrivit pentru un asemenea moment. Ea începuse să bea cafea, el începuse să fumeze. Ea ceru o țigară, el o întrebă ce vârstă are. Ea minți acum, el își dădu seama. Ea începuse să se enerveze, el o privea incredibil de insistent. Ea îi simți privirea mângâindu-i picioarele, el se enervă puțin. Terminară de vorbit. Mai treceți pe la noi, ne-a făcut plăcere, aveți șanse reale să obțineți slujba, vă vom anunța în curând rezultatul, cum reușiți să vă păstrați zâmbetul, o întrebă el.

Ea ajunse la scara blocului. Mai mâncase între timp o înghețată. Aceeași frișcă, aceeași ciocolată, aceeași vânzătoare. Strada, incredibil de aglomerată. Într-un colț, rochia se șifonase discret. Dacă nu te uitai atent, nici nu observai. O enervase foarte tare privirea lui incredibil de insistentă. Urcase scările în mare grabă. Își lăsase un pantof în hol, altul în sufragerie. Trenciul îl aruncase pe canapea. Fără să se dezbrace, intrase în bucătărie. Acolo găsi totul intact. Începu să spele vase. Ușor, cu grijă, mângâindu-le. Chopin i-ar fi picat bine acum. Intră în dormitor, alese caseta, nu găsea priză liberă. Reuși în cele din urmă. Își aminti de șurub. Îl scoase din geantă cu batistă cu tot. Observă că nu avea piuliță. Era un șurub fără piuliță.

Pe drum își cumpărase două pachete de țigări. Până acasă, fumase câteva. Stând pe scaun, le numără. Mai erau treizeci și trei. Hotărî să le fumeze pe rând. Ar fi mâncat o înghețată.

Străinul

Medicul interimar nu îl cunoștea încă. Afară bătea vântul. Se gândea cât e de complicat să se înțeleagă scrisul de mână. Adesea îi venea greu să îi înțeleagă pe medicii care scriau cu litere de mână. Se gândea mult la mașina de scris automat. Își lua capul în mână, privea, clipea din când în când, se străduia, oricum. Medicul scria în catalog, e de presupus că nu avea timp pentru discuție. Lumea se plângea că nu avea timp nici pentru bolnavi.

Își luă capul în mâini, privi, apoi se plictisi. Vroia să fumeze o țigară. Se căută în buzunar, găsi o batistă, câteva monezi, își găsi cheile, în sfârșit, decise că nu avea nici un rost să fumeze. Se sculă, salută și plecă. Mai întâi, își luă pardesiul, clipi obosit către fereastră, salută și plecă. Afară încă mai bătea vântul. Întâi, coborî scările, mirosi aerul încărcat cu formol, salută, își aranjă pardesiul, deschise trei uși, se întoarse, închise cele trei uși, salută, își aprinse o țigară și, în timp ce înghițea al treilea fum, văzu verde în jurul său. Vântul se aprinse. Din cauza ierbii, i se umeziră pantofii. Acum căuta o cârpă. Nu era cazul să fumeze. Din cauza țigării începu să îl doară capul. Avea nevoie de o cârpă și de un ziar. Peste stradă era un chioșc vopsit în roșu. Ce era să facă? Își luă capul în mână și se gândi la cârpă. Așteptă cuminte semnul semaforului, încercă să treacă zebra, îi venea greu, nu mersese de mult pe zebră, dacă veneau mașinile, nu, mai bine să mai aștepte. Încercă să privească asfaltul. Nu, mai bine să mai aștepte, acum îl durea capul, avea nevoie de cârpă. Era o zi nu prea circulată, mașinile treceau rar, câte una la zece minute. Pietonii treceau și mai rar. Semaforul, ca de obicei, își res-

pectă ritmul. O dată la trei minute clipea verde. La chioșcul de ziare, stăteau deodată trei oameni. De la distanță păreau că aveau aceleași haine. Oricum, erau rași în cap și își făceau datoria. Nu cumpărau ziare, numai le răsfoiau. De la distanță; păreau că așteaptă. De când se oprise vântul, trecuseră opt mașini. La a noua mașină, opt mâini răsfoiau ziarele. De fapt, două abia trecuseră strada. La a zecea mașină, ziarele erau din nou frunzărite de șase mâini. Celelalte două căutau o cârpă. Deocamdată, negăsind, făcură gestul obișnuit — se prinseră de cap. Regreta prima țigară. De aceea, ca să șteargă amintirea ei, aprinse alta. Era fascinat de albeața fumului, din cauza lui durerile de cap încetaseră, de bucurie, era normal să facă cerculețe. Ca să scape de bucurie, se scărpină în nas. Apoi, în ureche, apoi, sub bărbie, apoi, în păr. Aici, se opri. Nici nu se putea altfel. Părul îi căzuse de mult. Privind în jos, observă că pantofii i se uscaseră. Pe loc, hotărî că acum nu mai avea nevoie de cârpă. Acum îi trebuia altceva. Nu se temea de zebră. Numai ochii îl mai usturau și din acest motiv, era nevoit să-i închidă pe rând. Hotărî că așa era mai bine. Se sătură de citit. Încă nu se făcuse târziu. De fapt, era abia dimineața. Cu toate acestea, îi veni foame. Nu mai trebui să-și pună capul în mână. Soluția veni de la sine. Își puse hârtie în gură. Sfâșie cu răbdare ziarul. Acum, gata, mai avea puțin și isprăvea cu masa. De fapt, numai editorialul scăpase dinților săi. Cu puțin înainte, dinții săi erau albi. Acum, când terminase și cu editorialul, căpătaseră o nuanță cenușie. La urma urmei, era treaba lor. El, oricum, se simțea sătul, bine, gras și mândru de sine. Mâncase un ziar cu poze cu tot. Continuarea nu era greu de prevăzut. Mai greu este de povestit. În următoarele cinci minute, se întâmplară lucruri destul de stranii.

Unu — nu mai avea țigări; doi — trecu strada sigur pe sine; trei — în urma lui, în mare viteză, trecu o mașină galbenă; patru — găsi imediat după colț, o tutungerie; cinci — vânzătoarea îi zâmbi; șase — ceru două pachete de țigări, plăti, primi rest, îl refuză; șapte — ieși din tutungerie; opt — ca niciodată în ultimele cinci minute, privi în urmă; nouă — nu îi plăceau mașinile galbene. Din cauza acestora, stătuse cinci luni la spital. E adevărat, căuta și înainte cârpe dar, parcă nu așa de des. Din cauza acestora, stătuse cinci luni la spital. Își mai aprinse o țigară.

Printre rotocoalele de fum, i se părea că o vede pe vânzătoare. Acum, că era numai el singur, recunoscu în sfârșit: când îi văzuse zâmbetul, i se făcuse iar foame. Trecuseră deja douăzeci și trei de mașini și, apoi, ziarele se digeră repede. Unele cad greu la stomac, dar în general, se digeră ușor. Dacă stăm să ne gândim, masa de dimineață fusese destul de frugală: un săptămânal, și acela, cu foaie foarte subțire. Avea poze, nimic de zis, dar nu era de ajuns. Fiecare om are nevoie de un număr minim de calorii ori, în cazul de față, ziarul abia dacă stârnise pofta. Găsi și de data aceasta soluția. La interesele reglate în timp, găsea soluțiile corecte. Trecu din nou strada și, în vreme ce mergea pe zebră, hotărî să se lase de fumat. Problema era următoarea: nu ar fi luat această decizie dacă nu și-ar fi amintit de cârpă; apoi, mașina galbenă se întorsese și, din cauza vitezei obișnuite, îi spoise pantofii cu praf galben, dar, în primul rând, își aduse aminte de cârpă, sigur, n-o va mânca, i-ar fi fost ușor. Întinzi mâna, lași capul în voia lui, culegi cârpa, te speli pe dinți și o mănânci. Hotărâse de mult că erau sub demnitatea lui aceste ritualuri. De aceea, intrase într-o măcelărie. Căută din priviri vânzătoarea, dar nu insistă, pentru că își aminti unde se află. În locul vânzătoarei, avea în față un măcelar gras și mândru de sine. Probabil că se simțea bine, de vreme ce arăta așa de sătul. Își reveni imediat și ceru un cuțit. Măcelarul îi răspunse întâi scurt că aici nu se vând cuțite, dar în cele din urmă acceptă să-i vândă unul. După aceea, reveni printre restul de cuțite.

Mai întâi, se îmbrățișară, se sărutară pe obraz; nu era nimeni în magazin, și oricum nu conta, deveniseră doar prieteni. În urmă cu cinci luni îi promise unui prieten că îl va suna la telefon. De fapt, nu minți. Cu toate puterile încercase să-l sune. Luase receptorul în mână, îndoise firul după degetele celeilalte mâini, formase trei numere, apoi, văzuse iarăși cârpa. Lăsă receptorul în furcă și întinse mâna după cârpă. În timp ce o pipăia înghiți o parte din praful galben de pe ea. Apoi își eliberă și celălaltă mână. La început, îi plăcea să stea cu telefonul pe genunchi și cu firele între degete. Veniseră pompierii, îl găsiseră cu capul așezat în palmă, cu venele destupate, horcăind, mașina galbenă trăsese la scară, vecinii ieșiseră la geam, miros de spumă albă în preajma buzelor, ouăle arse în tigaia înnegrită, oameni cu halate albe aplecându-se deasupra lui, oameni cu halate galbene, cu părul ud și plin de spumă galbenă în colțul camerei, petele roșii de pe halatele albe ale oamenilor albi se lățiseră, o muscă zburând liniștită pe fereastra cu geamurile sparte.

Ieși din măcelărie. Trecu strada. Avea pantofii curați. Hotărî că e momentul să reînceapă să fumeze. Avea mai mult de treizeci și trei de țigări. Urma să le fumeze pe rând.

Ploile de primăvară

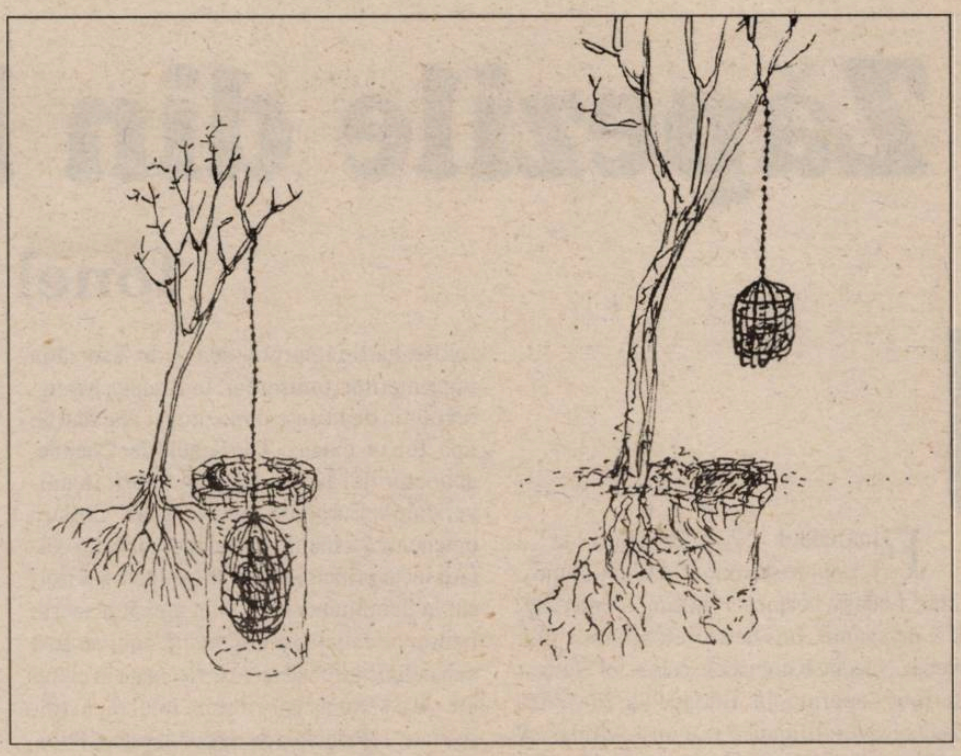

După cât de molcom ardea focul în șemineu, nici n-ai fi zis că majordomul avea de gând să intre în cameră cu cafeaua. În geamul de deasupra fotoliului răpăia încă ploaia. Dacă nu s-ar fi auzit podeaua scârțâind, nici n-ai fi zis că majordomul intrase în cameră. Aflată sub covor, podeaua era lucrată din lemn de stejar dat cu lac. Prin geamul de deasupra fotoliului (în care încă răpăia ploaia), dacă priveai atent, vedeai un lac. Fotoliul de lângă șemineu era larg și înalt; pe fotoliul de sub geam stătea o pernă albă. În dreptul mesei era un scaun, sub tabloul cel mare era o vază, pe masă era o cârpă. În cameră erau, în total, trei tablouri. Unul era mare, celelalte două erau mici.

În mod normal, podeaua — care fusese aranjată de curând — n-ar fi trebuit să scârțâie. În afara scaunului de la masă, în colțul stâng al camerei mai erau trei scaune. În total, erau patru scaune. Unul avea spătar, altul avea numai trei picioare, celelalte două scârțâiau dacă te așezai pe ele. Pe noptiera patului simplu erau două țigări, o batistă, o veioză și o carte. Și un creion. Cartea nu avea poze; avea coperțile groase și îndoite. Coperțile păreau să fie din carton. Țigările erau neatinse, batista era folosită, veioza stătea tot timpul aprinsă. Patul avea patru picioare, un cearșaf, o pernă și o pătură. Cearșaful era alb, perna era aruncată la întâmplare, pătura era nedesfăcută.

În șemineu, dintre două lemne încălecate țâșnea o flacără dreaptă și galbenă. Înainte de a intra în cameră, majordomul se descălțase și de ciorapi. Degetele lui mari și osoase pe care le înfigea în covor ca pe niște gheare când mergea, făceau podeaua să scârțâie. Unghiile celor zece degetele de la picioarele majordomului nu erau egal tăiate. Deasupra lor atârnau acum pantalonii, de altfel, impecabil croiți. Păreau mai mult că zboară acum când majordomul pășea pe covor. Dacă nu le dădeai atenție, nu ieșeau în evidență. Undeva, pe birou, lângă ceainicul nefolosit, dormea o pisică albă.

Acum majordomul făcu un ultim pas ca o gheară pe covor, după care așeză cafeaua pe măsuța de lângă fotoliul la stânga căruia, înfipt în perete, aștepta cuminte tabloul cel mare.

Aici, covorul se terminase; podeaua continua până sub perete. Apa din vază se înverzise de la coada lungă a crinilor. Din cei trei crini care pluteau în vază, doi nu mai aveau petale de două zile. Acolo mirosea a iarbă moartă.

Majordomul stătea drept în fața tabloului. Tabloul nu schița nici un gest. Nici o vorbă, nici o privire. Chipul părea înlemnit.

— Nu vrei să bei o cafea? spuse majordomul.

Noutăți la editura Marineasa

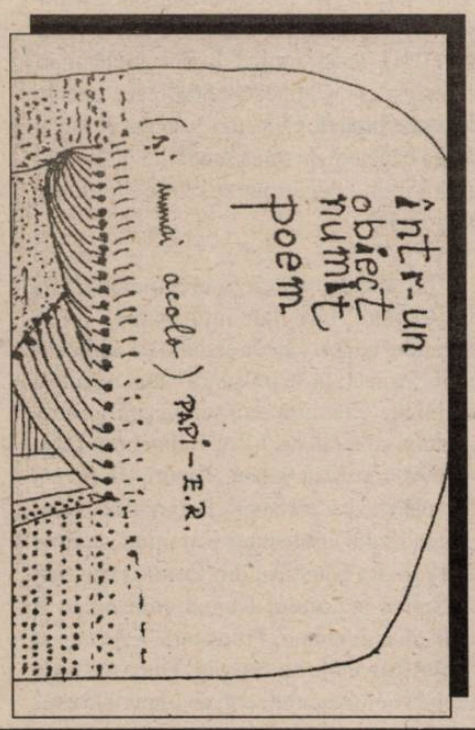

Zăpezile din Mitteleuropa

Ionel Bota

Finalizând "Post-scriptum la o scrisoare de amor". De la Lățunaș, Dana. Lecturi, noaptea. Prin țară – conferințe, dări de seamă. Îmi **dau** și eu seama... Din vechea colecție Knoblauch, cartea lui Stewart Balfour, apărută la Budapesta în 1875, tradusă și modificată (!) de un J. Müller, **A termeszettan elemei,** în editura Hoffman și Molnar, ultimul plecat din Oravița (ucenic al lui Kehrer, tipograful) ca să câștige o pâine. Pe forzat, farmacistul a însemnat cu cerneală neagră "Megvette" iar pe pagina de gardă "Irányossy Knoblauch/Miksa/Byogyszeres/ 1882/3/Ara 3 frt". O altă însemnare de proprietar, bătrânul Adam Gaita din Răchitova, pe opul lui N. Maneguțiu, **Almanachul Sf. Nicolae, trăsături critice de pe viața Românilor ardeleni, partea I, Afaceri bisericești,** Editura autorului, 1902, 198 p. Carte despre poltroneria, facțiunitatea, indolența și lașitatea neamului, "ca să putem sana morbidul corp nacional, extirpând părăsiții ditructori".

***

Note despre "Arta poeziei lui Lucian Blaga". Aproape bine! Dar de ce artă? întreba Costea, ieri. Din Manegutiu: "Fi-va dar cartea aceasta un monument pentru cei ce bine au lucrat la consolidarea națiunii" (p.7). Căci "nimeni nu poate greși nepedepsit împotriva neamului seu..." (p.12). În recuperare cu cartea mea. Mult, în urmă. Mâine, la Reșița, un "simpozion" (hm!) cu dascălii de științe sociale. Pleavă, administratorul, arestat. Alt naiv, guraliv. Săracă lume, bolnave utopii. Dar când a fost sănătoasă Utopia? În 1797, protopopul ortodox din Posen (Prusia de Est) face un contract cu tipograful Pulio (hum!) din capitala imperiului și scoate **Abecedar aromân pentru gloria neamului.** Comisarii din Vianna l-au lăsat să imprime opul, după care l-au băgat la răcoare. Parlamentarul Kremsir (austriac), prieten cu Capdebo, ține un discurs despre drepturile editorului și ale tipografului. În cercul electoral Stiria, vânzoleală mare, poliție, scandal, medierea Împăratului. Cuvântul e liber să circule, mai puțin omul. În Statutele Reuniunii române de cântare și muzică "Armonia" din Ticvaniul Mare din 1882 (aprobate la Pesta și Viena abia la 1888) citim despre "frumosul scop de a cultiva cântările corale bisericești și cele naționale românești și apoi a le răspândi și populariza, prin concerte publice, deșteptând, întărind și înălțând sentimentele religioase și naționale". M-am întors în seara de sâmbătă ca să-mi refac somnul (!) celor trei zile pierdute la Deva. Acolo, noi eram treji în sală, conferențiarii dormeau în prezidiu.

***

"Bate soarele-n ferești" (dinspre București – Slavici). În Mittel-Europa se face ziuă. S-a sinucis Vicki Bolboceanu. Dana promite să mă caute mâine, de dimineață. Lucru la **Orașul sentimental.** O carte din 1849, scoasă de tipograful și editorul Friederich Bieweg și fiul, în Braunschweig, a folosit hârtie împrumutată de la Asociația imprimerilor timișoreni. În Braunschweig, revoluția devastase depozitul și instalațiile tipo. Era un manual, **Die Schule der Chemie,** al doctorului Julius Adolph, folosit în universitățile Europei Centrale. Dar: "Cultura omenească a înaintat în acel grad al dezvoltării încât principiul de naționalitate s-a ridicat la demnitatea unui cult adevărat sacru. Istoria ne învață că popoarele mici au fost mai neliniștite când au fost vătămate în cultul lor. Așa stăm astăzi cu principiul de naționalitate". **(Principii de naționalitate,** 1869). Imagini fugare, istorii în derivă. Dimineață,

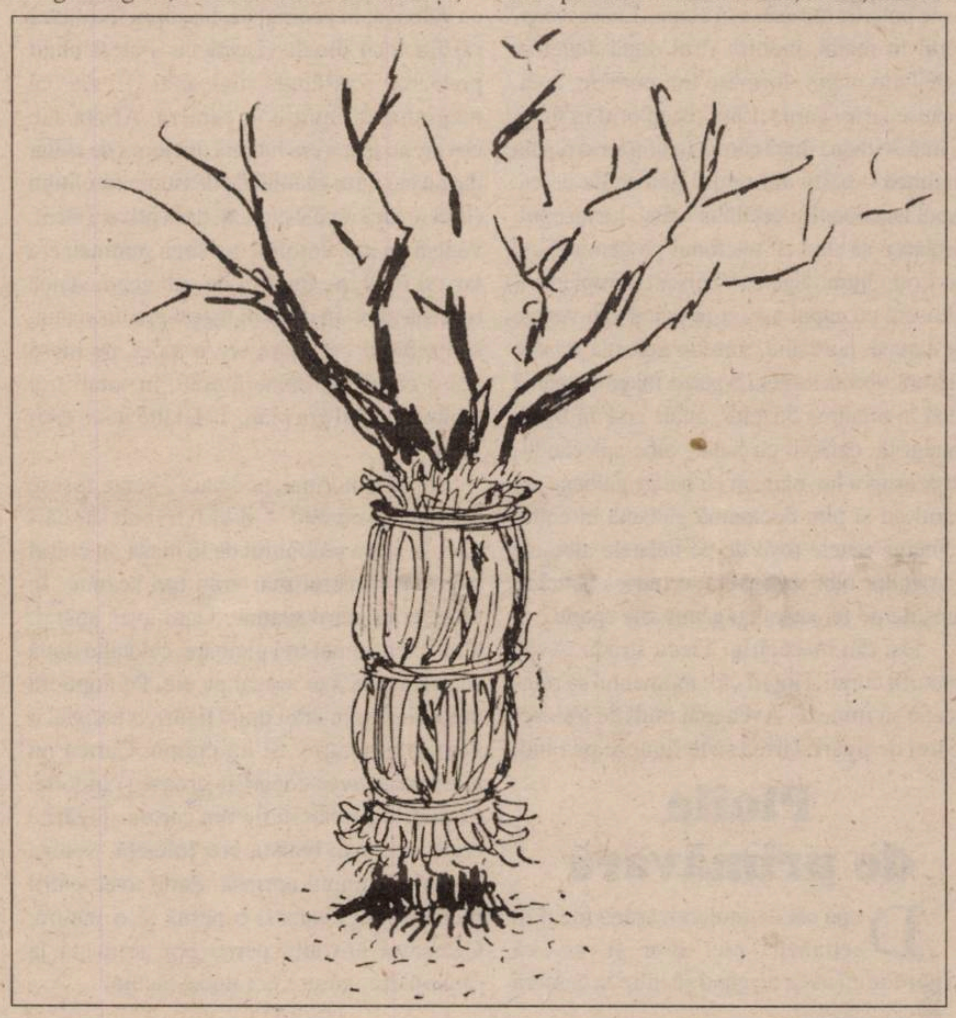

poetul Gheorghe Azap la școală, o cafea în fugă, la "Caraș". Are treburi către Timișoara sau pe aproape.

***

Deprimat. Lipsa Danei? În 1860, Ilarian (Al. Papiu) scrie un **Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu ungurii în timp de pace și în cazul unei revoluții în răsăritul Europei,** prezentat principelui Cuza. Eu am terminat **Orașul sentimental.** Sentimentul, acela ce leagă anii generațiilor. Dar cine să dezlege, azi, atâtea iluzii? Primele rânduri la **Orașul învinge** (poezia lui Adrian Maniu). Am vrut să trec pe la mormântul lui tata (am mai făcut-o, mai ales duminica) dar n-am putut urca panta: gheață, copii cu sănii. Seara, lectură și note din Bușulenga, **Renașterea.**

***

Revelion în familie. Lipsește tata. Spre ziuă. **Speranța** lui Malraux. Reluări la **Almăjul grăniceresc,** de L. Smeu. **Principele** lui Machiavelli. În centrul paginii, sub titlul **Călindariul Poporului Român, pe anul 1909,** Petru E. Oancea, sculptor, însemna: "Seara/ oare ce va aduce anul ăsta bine sau reu/ vom vedea!", iar mai încolo (p.16) "Îs trist. Dorul ne omoară". Puțină demografie, înainte de 1900. Între Dunăre și Tisa – 2565 români, în dreptul Tisei – 1191. În Pojon – 32, Cincibiserici – 47, Szekesfehervar – 17, Komárom – 11, Apoi: Sopron – 13, Baia – 19, Szabadka – 19, Neoplanta – 20. La Cluj – 6040, Mureș Oșorhei – 1870, Sătmar – 920. mai aproape: Hodmezö Vásárhely – 92, Seghedin – 320, Kecskemet – 740, Panciova – 398. Mai departe: Fiume – 30, Croația – 925.

***

Trebuie să citesc mult. A citi – a trăi. Sârbu a venit și discutăm problema abonamentelor. Spune că l-ar fi auzit pe Jurjică de un post liber la ziar. Toni, seara, fiindcă autobuzul s-a împotmolit din cauza nămeților. Scrisoarea de la Dana. Zile care horăsc. Apoi, Tudor, necăjit că nu i-a sosit încă răspunsul de la editură. Scriu lui Anghel Dumbrăveanu în legătură cu abonamentele "Orizontului", lui Turcuș de asemenea, trimițându-i poeziile lui Azap cel tânăr (Ioan Pavel) și Lucian Cornici. În fine, lui Drăgan, la "Astra", G. Călinescu, **Studii și cercetări de istorie literară.** Cercetări "cercetate" inclusiv de bănățeni, la finea secolului XIX! Mai multă inimă decât putere, scrie "Unitatea Națională".

***

La școală, ocolesc secretariatul ("sala de așteptare" biroul de informații"). Adun încredere pentru câteva ședințe de stomatologie. Proiect: În "Cimișoara", luni noaptea, cu trenul. "Flamura" consemnează apariția caietului cultural, nr. 7-8-9. Reîntâlnire, după Anul Nou, cu Dan Babeu. Planuri. Un cuvânt din celălalt veac: "Usură", lăcomia de câștig. La cea dintâi confruntare cu turcii, înainte de 1716, un bănățean din Comloș (genist) îi explică maiorului Hajnal cum poate fi luată, mai devreme, Timișoara. Este dus la prințul Eugeniu de Savoia. După ce bate turcii la Petrovaradin, armata imperială execută un marș spre nord, surprinde osmanlîii nepregătiți în zonă (ei așteptau, întăriți, la Pancevo, marele atac imperial) și eliberează cetatea Timișorii. "Dorind tot binele cetitorilor acestui călindari – scrie Birăuțiu, la 1902 – îi rugăm să-l cetiască și folosească cu dragoste cu cari noi l-am scris și întocmit." În Bănat, ninge. În Burgtheater-ul Oraviței, amintirile se înghesuie într-o fotografie: trupa lui Pascaly, cu sufleorul Eminescu, pe scena anului 1868. Dincolo de fotografie, seara ca o mărturisire. Și ninsoarea, albind ramurile teilor, din parc.

***

În 1907, din banii comunității, primarul C. Burdea a ridicat gimnaziul de stat în Caransebeș. La vremea aceea, D. Păscuțiu îl combate pe L. Réthy. Noi suntem primii aici, voi ați venit după... Oricum, tradiția scriitorilor cu litere latine s-a inaugurat aici, în Banat. Lectura: corectitudinea și moralitatea limbii, spune eseistul, de la simț la sentimentul limbii, spune și istoricul. "Metodul inductiv" al lui Mândreanu și Velovan a stabilit că gramatica e mijloc și scop. Dară "instrucțiunile" lui I. Popescu despre lecție?

***

Vântul, stropii ploii întorși către cer. Ce solemnitate a orgoliului "sprachenkampf"-ul nostru. Almanahul "Muguri" din Arad (primul număr – 1859) criticat de Zaharie Boiu, apărat de Atanasie Șandor și I. Pușcariu: "Răminiscente din anul 1860, de un contimporan". Viena confirmă oficial ASTRA la 13 septembrie 1861. Casa noastră din Bucium Șasa au luat-o apele, de curând. Gen istoric și literar, biografia se poate scrie și singură. De-ajuns s-o trăiești, să-ți confirmi destinul, trecut recâștigat, viitor nesigur. Doamne, ce frumos e omul elementar! Eroul tragic al clasicismului devine natură problematică în romantism (T. Vianu). Frumoase mai sunt și obrăzniciile cititorului, nu-i așa, Ariel?

***

În 1913, punctul 42 din "Regulamentul pentru afacerile interne ale tipografiei și librăriei diecesane" din Caransebeș vrea "să dispară rușinea analfabetismului". Astăzi nu mai e analfabetism; este... superior!

***

O dată cu anul în care s-a făcut teatrul cel vechiu al Oraviței, Teodor Racoce primește o "pozvolenie" de la stăpânire și cu decretul 8772 din 25-a Făurar '87 imprimă "Înștiințare pentru gazeturile românești". Anexă bogată: "ponturile tocmelii", "forma gazeturilor, "alcătuirea", "periodul", "abonenții", "lista de prenumărare". Diaristica se naște din trebuințe (Barițiu, 1835), "prin împreună lucrare" (C. Boerescu, 1845). Dar "nu mai pierde nopțile-n taină" (bunicul), "caută banul cu munca, sama la vise" (bunica).

***

La cel dintâi congres al femeilor române din Brașov (1913), prezidenta zice că bănățencele îs fala! Sexismul grătulăciunilor. Fotografiile țăranului Pătru Cliciovan din Coștei confirmă. Politica, femeia în politică, politica femeilor – câte alte proiecte despre amânare. Oglinda minte de optsprezece veacuri. Plouă peste literaturile europene, hotăra cândva papa Baconsky. Acum, în "Mitteleuropa" ninge.

Epifanii ucigașe

Delia Cursan

Poeziile lui Dorin Tudoran par rever berațiile unor culoare de oglinzi, ale căror ecouri se izbesc de timpanele încordate ale unei negre și atotcuprinzătoare tăceri. În lumina flash-back-urilor oglinzilor, și în aceea a destinului real și al biografiei de acum cunoscute a autorului, se poate vorbi și de o permanetă stare de exil. Sugestia este conținută încă de titlul antologiei apărute la editura Polirom, **Tânărul Ulise. Cântec de trecut Akheronul,** volumul din 1965, ne oferă viziunea deliberată a unui nou Ulise, al „celui ce nu știe și se întoarce fără de drum" (*Ce așteptați de la cântecul meu*), pribegind pe la porțile unei noi mitologii care, în mod paradoxal, refuză miticul, eroicul și eroii.

Cetatea nu mai există, celălalt nu mai apare în oglindă, fiecare, aflat sub Steaua propriei Singurătăți (*De parcă nimeni*), devine singurul martor al propriului destin: „în noaptea aceea începepuse copilăria / despre care nu voiam a povesti niciodată/ vocea groasă a fluviului dărâmase podul/ mirosind a bătrânețe și oameni// lucrurile mă priveau cu blândețe/ o eram singura dovadă a existenței mele/ singura pe care nu o puteam înlătura/ și în vremea aceasta lângă mine/ crescuse multă multă nostalgie."

Intertextualitatea cu opera marelui orb este, așa cum „îi stă bine[unui poet al vremurilor postmoderne, inversată: drumul nu mai este inițiatic, e doar o închipuire de poveste (*Să ne închipuim*), drumul aproape că nu mai există (*Unde se mai poate călători*), căutarea se derulează în gol, acasă nu mai există, nici nu mai este căutat dintr-o acceptare amară și cinică a stării de grație identificată în suspendarea eului între cele două singure adevăruri viabile: viața și moartea. Ideea de exil își mărește astfel sfera semantică și toată povestea exterioară a izgonirii din cetate devine una a propriei exilări în care „eu[cu „mine" devin două ființe distincte, dar mai ales ireconciliabile (*Primejdia clipei*).

În spațiul unei continue și iremediabile exilări, în această permanentizare a vieții ca insomnie (*Prima literă*), volumul reprezintă ceea ce singur poetul numea „o frumoasă priveliște hibernală" *(Dinții de cristal ai nopții)* care nu propune rezolvări catartice, nu propune rezolvări deloc (*Însemnări despre o stare necunoscută, dar zilnică*), ci doar constatări tributare în mare măsură unui cinism debusolat din care răzbat uneori și gemetele gâtuite ale disperării. De fapt, întreaga antologie (o antologie de autor) se rescrie în registrul oglinzii și al frigului. Simbolistica ei reține suveranitatea gheții și zăpezii care cuprind cer și pământ reunite de data aceasta nefericit în individualitatea scindată a celui ce, înghețat, vorbește despre același adevăr, într-o nouă variantă. Poemele și cântecele lui, deși par ale unui „cântăreț" a cărui mână nu se mai poate „înălța pe harfă/ decât spre a vesti că el / orbul cântăreț nu-și mai amintește nimic" (*Atât de perfectă*), sunt niște răsuflări înghețate care izbesc patina „ochiului minții[celui ce se pregătește să le primească săgețile de gheață.

Erosul este inevitabil atins și el de iarna fără de sfârșit. Iubita cu respirație de gheață (*Călătorind*) este ecoul unei transparențe glaciale: "Pune-ți, iubito, mânușile de sticlă/ pe mâinile rămase fără piele./ ascultă-ți sângele: abdică;/ pe degete ți-au putrezit inele.// ți-ai pus, iubito, mânușile de sticlă/ și-n brațe trupul meu îl cari / însângerată stalactită / mirele tău ucis în erii terțiari." (*Mânușile de sticlă*) Este același abis din poeziile anterioare, doar că redimensionat în registru unui eros obosit și veșnic isoldian (*Stop-cadru*): "Mă aplec, mâna-mi tremură./ pământul îmi pare/ din ce în ce mai departe./ de parcă mâna mea coboară într-o mare fără de fund/ și, iată-mă dimineața: / cineva mă găsește/ aplecat deasupra unei imense prăpăstii/ și mâna mea se rotește deasupra abisului/ ca o enormă aripă de sticlă." (*Și iată-mă, dimineața*).

Răceala acestui univers este atât de adânc penetrabilă și atât de reală încât nu poetul este cel care i se lasă pradă, ci ea este cea care are ca unul din organele noului trup pe omul fără de drum:" Căci, s-ar putea, s-ar putea/ Pielea odată desprinsă./ Plămânii lui să se arate/ Ca o poiană proaspăt ninsă.// Un abur șuierător și sărat/ Ca sufletul iernii primordiale." (*Cântec*) Anotimpul permanent, cel care are câștig de cauză în fața tuturor celorlalte, își îmbogățește recuzita cu stele polare (*Trup irosit*), cu dinții și adierile de gheață ale Păsării Emanuelle, armuri de sticlă, săgeți și trupuri de sticlă, cristale de sare și urmele reci ale săgeților care și-au pierdut ținta, cu "sticloasa pușcă de gheață", "raza înghețată" (*Cântec*), cu "miracolul singurătății" care " m-apasă pe piept /cu lacrimi de cristal" (*Epifanii*).

Inversarea simbolisticii este omniprezentă. Universul poeziei lui Dorin Tudoran, chiar atunci cînd fiara înghețului nu mai bâtuie pădurea de cuvinte, este nu al căderii, ci al permanentei stări de plutire în gol, de suspendare între două tenebre. Acestea, departe de-a fi oprimante, sunt banale, prin permanența și ubicuitatea lor. Sentimentul de dezagregare, de furie rostită printre dinți, de neputință depresivă, de lehamite, de oboseală și dezgust se conjugă cu o plutire inversată, nu în cădere pentru că în stagnare, în spațiul în care nu nu se mai poate vorbi de cădere, ci într-o plutire care "pare decapitarea unui zeu obosit" (*Privește-mă, de poți*).

Imaginea zeului decapitat, ca reflex al renunțării la mitologie și la eroi, și poate al acceptării unui exil continuu în iarna însingurării fără de rezolvare este prezent în mai multe poezii, fiind, ca și Pasărea Emanuelle, una din metaforele centrale ale poeziilor lui Dorin Tudoran. Raza nu mai apare ca un reprezentant al solarului ce emană căldură — aparține și ea glacialului și este agentul unei epifanii ce ucide speranța: "Tu porți pe umăr, iubito,/ O rază ce-a înghețat — / Pe ea alunecă în lume/ Un trup de zeu decapitat." Transferul glacialității și al plutirii bolnave și în registru erotic este inevitabil, la fel cum el este de neevitat și cel în spațiul social. Necunoscuta stare omniprezentă prinde un nume în social: lehamite și dez-individualizare, ca-ntr-o bătălie pierdută cu lipsa de identitate și cu nivelarea de destin la care ne supune, nu se știe cine, probabil că timpul: "Să nici nu știi/ măcar/ dacă ești/ ori de ce ești bolnav// să treci strada aiurea/ fără să-ți pese dacă/ din dreapta/ ori din stânga va veni/ să-ți fie lehamite/ să-ți fie numai lehamite." (*Strada, aiurea*); "În orașul acesta/ trebuia să mă nasc/ în anul;/ limba aceasta/ trebuia s-o învăț/ încă de la vârsta de;/ munții aceștia/ trebuia să-i străbat/ încă din;/ localitățile acestea,/ dialectele acestea,/ oamenii, obiceiurile,/ acestea și toate celelalte;// azi am exact/ vârsta incertă/ a acestui poem". (*Acestea și toate celelalte*).

În poezia lui Dorin Tudoran nu se caută și nici nu se întrevăd rezolvări. În acest "muzeu din care/ au fost furate toate originalele/ și toate copiile" (*Satiră duhului nostru*), spațiul are pereți ce sunt " o imensă oglindă / aici nu sunt decât ecouri:/ primul sunet nu se aude niciodată." (*Abatorul imaginației*). Nu e vorba de nici un început și de nici un sfârșit. E doar o exilare, forțată sau nu, în camera ecourilor și oglinzilor de gheață ale cuvintelor, în "abatorul imaginației" unde " în vreme ce/ becurile de control explodează,/ prin imense etuve deschise/ deschise-n oglinzile/ ce-ncep să se aburească,/ în sală,/ artere urise/ pompează continente de frig absolut." Exilul în întunecat și glacial își suprapune, fără a fi vorba de un paradox, pe cel meta-relațional cu el, acela al poeziei însăși: "Cu lucruri vii îmi bate ziua-n geam,/ e-o dimineață strălucind de lacuri,/ sub pleoare calul nopții îl desham/ și inima-mi-acopăr cu proaspete postavuri./ O, tulbure mi-e carnea și ascultă/ cum blândul os adoarme iluminând/ trecuta noapte, viața mea ocultă,/ din care ies acuma tremurând." (*Iluminare*).

Pierdut tinerețe. Declar nulă

Adina Baya

Din ciclul "filme pentru șocat casnice americane", însă mult mai "light" și cu mult mai multă considerație pentru susmenționata categorie de femei, vine **Tinerețe furată (Girl, Interrupted"),** cronologic vorbind așezată undeva între James Dean și Leonardo di Caprio. Atenție însă: rolul nu îl mai are de data asta un bărbat. S-a zis cu fetele care lesină când văd ochi albaștri și care visează doar să ajungă la rândul lor neveste și mămici. Gata cu idolii rebeli masculini. Ce vedem în **Tinerețe furată** s-ar putea cataloga ca "tinerele furioase". Fetele nu mai sunt dependente de bărbați, poartă mai mult pantaloni și au propriile lor probleme. Nu vă speriați însă: nu sunt nici chiar așa de supărate ca în **Thelma și Louise,** adică nu pornesc pe poziții anti-masculine sau răzvrătite la extrem, ci pur și simplu sunt de ajuns pentru ele însele, fără vreo persoană de sex opus prin preajmă. Anii '70 cu tot decorul aferent de țigări, sex la întâmplare și negrii fără drepturi sunt cadrul în care Susanna Kaysen — eroina din **Tinerețe furată** — își desfășoară din plin criza adolescentină ce culminează cu o cutie de aspirine înghițită cu o sticlă de vodkă. Rezultatul este "auto"internarea Susannei la spitalul Claymoore, pentru "limpezire". Scenariul e cât se poate de veridic și pornește de la un fapt real, fiind de fapt o adaptare a romanului omonim scris de eroina principală. Din păcate însă nu iese tocmai nevătămat de pe urma vechiului pericol al transpunerii unei cărți pe peliculă. E de ajuns să răsfoiești cartea ca să îți dai seama că filmul scapă cantități importante de profunzime și substanță. Dintr-o poveste dificilă, plină de tensiunea unei vârste la care se caută în disperare răspunsuri ce par să nu existe, regizorul James Mangold a făcut din **Girl, Interrupted** un story simplist și ușor de digerat, care poate fi vizionat și de "tineret" (ce va primi o porție moralizatoare dublă) și de părinți, fără șocuri prea mari.

Dacă trecem cu bine de un început ambiguu dăm de atmosfera de la Claymoore, patronată de bunătatea maternă și înțeleaptă a unei surori de culoare — nimeni alta decât Whoopi Goldberg, superbă în acest rol — și răbdarea, inteligența și bunăvoința unei la fel de reușite Dr. Wick (Vanessa Redgrave). Nu lipsesc nici secvențele tipice de spital de boli mintale, cu urlete, crize și medicamente în doze de șoc. Nu m-am putut abține să nu mă gândesc la celebrul **Zbor deasupra unui cuib de cuci** al lui Milos Forman, de la mijlocul anilor '70. S-ar putea spune că în **Tinerețe furată** avem parte de o versiune feminină a sus-numitului film, dar numai la nivelul superficial al subiectului. Cât privește performanța actorilor și a regizorilor, Jack Nicholson e atât de mult deasupra încât e aproape impropriu să mai fac o astfel de comparație. Poate că totuși Winona Ryder ar fi strălucit mai mult în acest rol, chiar dacă are aproape 30 de ani, iar rolul e de 18. Poate că atitudinea ei hiper-folosită de adolescentă introvertită, neînțeleasă și "cu probleme" ar fi prins și de data asta, bine creionată fiind de cearcănele aplicate și de silueta anorexică. Dar ce o eclipsează total este jocul Lisei (Angelina Jolie) — o sociopată construită într-un amestec exploziv de sexualitate, vulgaritate, furie și cruzime, nici urmă de inhibiții și spirit prăpăstios. Ea este Reaua. Lisa cea nesimțitoare care spune tuturor adevărul în față, care evadează constant de la Claymoore, dar care în realitate este doar o fetiță foarte tristă pentru că nu primește nici o urmă de atenție din partea părinților. Sună cumva cunoscut? Să vă împrospătez memoria: în '98, Angelina Jolie juca în **Gia,** producție HBO, rolul unui fotomodel al anilor '80, dependent de droguri și seropozitiv. Nu-i așa că rolul crează o senzație de déjà vu? Dar **Gia** nu e singura ocazie de a o vedea pe Angelina Jolie ca pe "reaua". Ea e la fel de dură și în **The Bone Collector (Colecționarul de oase)** și în **Gone in 60 seconds.** Tot așa de "wicked", ea rămâne posesoarea unei atitudini de răutate fascinantă, care atrage și încântă.

Cu toată maliționzitatea incitantă a Lisei, cu tot Oscarul pe care l-a luat Angelina Jolie pe foarte bună dreptate pentru acest rol, filmul rămâne la fel de incomplet și simplist. Oricâtă profunzime ar încerca să mimeze, Susanna nu reușește să depășească stadiul de adolescentă răsfățată și lenește care se teme să înfrunte viața, iar filmul se deteriorează gradat pe măsură ce ea se "însănătoșește". Cum se face asta? Lisa este mutată în alt departament al spitalului, iar autoarea, scăpată de sub influența ei, începe să devină "ascultătoare": participă la ședințele de terapie ale lui Dr. Wick, distinsa Vanessa Redgrave, care emană siguranță, înțelegere și înțelepciune. Din păcate, în film sănătatea mintală e sinonimă cu ipocrizia, iar mesajul final s-ar putea rezuma la ceva de genul "Asta este! Problema nu se rezolvă, dar decât să stai pentru tot restul vieții lângă o adunătură de bolnavi mintal, mai bine nu te mai gândești și te supui".

Finalul e total nejustificat, "tulburările de personalitate" ale Susannei nu sunt rezolvate, iar suflul optimist pe care încearcă din răsputeri să îl emane e îngrozitor de fals. Totul e tratat superficial, nu există nici un răspuns. Angelina e scoasă la timp din poveste și evită lamentările "sănătoase", cu toate că se sugerează faptul că și ea a urmat aceeași cale a "vindecării". Un bilanț al filmului te face să te gândești și la relativitatea conceptului de nebunie, pentru că e plin de "anormali" care scapă de la spital. Sfârșitul se rezumă, deci, cam așa: Susanna se maturizează, începe să se integreze social, într-o lume de o sănătate mintală relativă. Altfel spus: adio către tinerețe și bun venit către lumea în care ești sănătos psihic doar pentru că nu ai timp să te gândești că ai putea fi nebun.

Sfera de cristal

Claudia Ioana Doroholschi

INGMAR BERGMAN

Copil de duminică
Traducere și note de Elena-Maria Morogan;
Editura Univers, 1998, 144 p.;

Convorbiri particulare
Traducere și note de Elena-Maria Morogan
Editura Univers, 2000, 152 p.

Când îți cad în mână două volume auto biografice ale unui regizor de talia lui Ingmar Bergman, pe deasupra frumos copertate, cu fotografii ce par desprinse — din ce altceva? — din filmul aferent, ești tentat să te aștepți la singurul lucru pe care acestea *nu* ți-l oferă, și anume o autobiografie a unui regizor celebru. Deși atât *Convorbiri particulare* cât și *Copil de duminică* sunt "miniaturi" din istoria familiei Bergman, ele sunt cu totul neinteresante sub raport biografic, fiindcă nu spun absolut nimic despre Bergman-cel-de-toate-zilele. Ca și personajele sale, autorul pare oripilat de realitatea brută, de evenimentul ca atare, și, prin urmare, abstrage, sublimează și literaturizează cu orgoliu, în căutare de esență și arhetip.

Astfel, *Copil de duminică* începe ca poveste a unei familii suedeze oarecare, întâmplător numită Bergman, al cărei fiu mezin (prezent în narațiune mai întâi sub numele de Pu și numit mai târziu Ingmar) e întâmplător impresionat de imaginea, pictată pe bolta unei biserici din Dalarna, a Cavalerului care joacă șah cu Moartea. Mai mult decât indicii autobiografice, astfel de aluzii la simbolurile folosite în film sau teatru de Bergman sunt expresii ale unei lumi interioare coerente și austere, care jonglează programatic și abil cu un număr restrâns de elemente, are oroare de baroc și e obsedată de simplitate și profunzime. Bergman excelează în aceeași măsură ca regizor, ca om de teatru și ca prozator, fiindcă substanța e aceeași indiferent de mediu, iar de la un punct încolo tehnicile înseși se întrepătrund natural și lejer (filmul e contaminat de teatru și proză, în roman simți tehnica filmică, dar și dramaturgia) — până în punctul în care orice analiză de acest gen devine redundantă.

Copil de duminică, de pildă, pune față în față două momente (o vară din copilărie și o vizită târzie la patul de moarte al tatălui), și tot atâtea ipostaze ale personajului ("el", Pu, copilul de opt ani, și "eu", Ingmar, naratorul). Pu e identificat pe scurt cu naratorul în primele pagini: "de pe atunci mă împăcam greu cu realitatea. Granițele erau neclare și erau dictate de adulții ce se aflau în afară" — și aceasta pentru că el este "Copil de Duminică": conform tradiției are, adică, darul de a fi "făcut într-un anume fel", de a vedea "spirite și fantome sau pitici", de a avea, cu alte cuvinte, acces la ceea ce se află dincolo de realitate. Ca și scriitorul Bergman, care simte că experiența sa are valoare numai dacă o proiectează în absolut prin literatură. Pu e traumatizat de realitatea brută, de violența existenței imediate, în care presimte disoluția copilăriei, unicul moment în care este legitim să trăiești în vis, în ficțiune, în fantastic.

Ceea ce inițial pare o cronică a decăderii din starea de grație a copilăriei devine încetul cu încetul o cronică a relației cu tatăl — sau, mai exact, a urii față de tată. Bergman nu se rezumă la tiparul freudian, deși e conștient de acesta: dorința morții fratelui și a tatălui este legată și de faptul că aceștia violează pe rând universul infantil al micului Pu, și de dezamăgirea față de un zeu-tată care se dovedește neputincios și fragil. Ieșirea pe care Pu o face cu tatăl său la Grănäs are loc în dimineața Schimbării la Față, în care Pu, Copil de Duminică, poate afla tainele existenței dacă merge în zorii zilei într-un loc în care cineva și-a curmat zilele. Sinucigașul lui Pu este, după cum ne-am aștepta, mai mult ireal decât real (un ceasornicar care și-a luat viața, se spune într-o poveste cu iz de Edgar Allan Poe, din dragoste pentru o femeie misterioasă și minusculă captivă într-o pendulă), iar întâlnirea cu fantoma acestuia are loc ea însăși în vis. La întrebarea copilului înghețat de spaimă "Când am să mor?", fantoma ceasornicarului răspunde sibilinic: "*Totdeauna*". Adevăratul sens al răspunsului nu va deveni limpede decât în final, după ce micul Pu petrece o zi de apropiere și ură cu tatăl său, iar Ingmar cel matur asistă la agonia bătrânului, pe care nu-l înțelege.

Nu altfel stau lucrurile în *Convorbiri particulare*, istoria unui adulter în șase tablouri — convorbiri purtate de Anna, eroina romanului — a căror succesiune cronologică ușor derutantă are aici darul de a resemnifica evenimentele. Grijuliu cu semnificațiile și lipsit de gustul ermetismului, Bergman explică titlul în primele pagini: "Cei mai mulți cred că Luther a suprimat confesiunea. Dar nu a făcut-o. A introdus ceea ce el numea «convorbirea particulară»", spune un personaj. Acesta continuă însă: "Dar remarcabilul nostru reformator nu era un bun cunoscător al sufletului omenesc. E dificil la lumina zilei și față în față. Era mult mai bine cu magica penumbră a scaunului confesional, cu vocile șoptite, cu mirosul de tămâie". Într-adevăr, "convorbirile particulare" ale Annei sunt confesiuni succesive ale amorului său nelegitim, incursiuni în sine însăși și tentative disperate de a se reabilita — sortite eșecului în parte pentru că nici convorbirile, nici aventura însăși nu păstrează "mirosul de tămâie", nu se ridică la statutul de experiență absolută la care năzuiește eroina în căutare de intensitate și (din nou) de mai-mult-ca-real. Ceea ce inițial pare o alternativă tonică la o căsnicie lipsită de resurse e resimțită mai târziu de Anna ca o "ficțiune misterioasă" și prevestitoare de catastrofe. Iubirea e de la început nelegitimă nu numai religios și social, ci și uman: în joc nu e atât relația cu Dumnezeu, de care Anna hotărăște să se depărteze, cât relația cu copiii și cu soțul ei (vulnerabil și neliniștit, "*copilul cel bătrân*", "*singurul* meu copil"). Nu întâmplător, paradigma confesiunii e dublată de aceea a împărtășaniei.

Ambele romane se află, de altfel, sub semnul unei relații de iubire-ură cu un Dumnezeu care dezamăgește el însuși prin refuzul de a coborî în real, prin refuzul de a fi ceea ce se așteaptă de la El să fie. Personajele fac aproape exclusiv parte din familii de preoți — pastori de cele mai multe ori bântuiți de sentimentul propriei insuficiențe, a propriei incapacități de a trăi la înălțimea rolului pe care și l-au asumat. Singurele care pot trăi generozitatea creștină fără să se falsifice pe sine par a fi *diakonissele*, femei caritabile cu suflet de misionar, devotându-se dintr-un fel de religiozitate maternă și pragmatică, lipsită de tensiuni pentru că e lipsită de obsesia mai-mult-ca-realului.

Într-o conferință de la Swedenborg, Borges vorbește despre incapacitatea destinului scandinav de a se realiza în imanent, de a-și împlini promisiunile — nu în sensul acelei mult-discutate *improductivité* slave sau al sterilității absolute a balcanismului, ci în acela mai sofisticat în care personalități de mare forță (primii descoperitori ai Americii, Carol al XII-lea sau Swedenborg însuși) rămân în afara circuitului valoric al culturii europene. Și aceasta pentru că, spune Borges, "faptul e caracteristic destinului scandinav, pentru care totul se petrece într-un vis sau într-o sferă de cristal". Bergman, așa cum se reflectă pe sine în personajele sale, e un obsedat al acestei sfere de cristal — un profet aflat în situația paradoxală și limitativă de a locui în însuși globul de sticlă pe care îl folosește pentru divinitate.

Despre comori și nebuni

Dana Crăciun

PAULO COELHO

Alchimistul
Traducere de Micaela Ghițescu
Editura Nemira, 2000, 224 p.

Veronika se hotărăște să moară
Traducere de Pavel Cuilă
Editura Humanitas, 2000, 186 p.

Nu poți să începi să scrii despre Paulo Coelho decât dintr-o dată, abrupt, ca și cum ai scrie un jurnal. Introducerile prea lungi și prea sofisticate pur și simplu nu s-ar potrivi cu aceste două cărți ale scriitorului brazilian. Și aceasta pentru că atât **Alchimistul** cât și **Veronika se hotărăște să moară** încearcă să spună niște povești simple, în spatele cărora se ascund adevăruri la fel de simple. Adevăruri despre viață, dar și despre moarte, despre normalitate, dar mai ales despre nebunie.

Alchimistul e, la prima vedere, un astfel de text incredibil de simplu și de direct. Că avem de fapt de a face cu mai mult de-atât ne-o spune însuși autorul în prefața cărții: **"Alchimistul** e și un text simbolic". În linii mari, e vorba de călătoria în care pornește un păstor după ce un vis repetat îi spune că la poalele piramidelor s-ar afla o comoară numai a lui. Călătoria se vrea a fi una inițiatică, iar povestirea oferă toate elementele clasice ale unei astfel de întreprinderi: visul premonitoriu, încercările de a-l descifra, înțeleptul care apare sub diferite forme pe parcursul călătoriei și, nu în ultimul rând, comoara însăși, cu toată bogăția de interpretări posibile. Pornit în cautarea Legendei sale Personale, păstorul trebuie să învețe să vadă semnele, să le înțeleagă și să le accepte așa cum sunt. Ele sunt cele care îi dau răspunsuri la întrebările pe care încercările drumului le ridică și tot ele îi înlesnesc accesul la "Mâna care Scrisese Totul".

Ceea ce e fascinant în această carte e faptul că pe parcurs ea contrazice constant premisa de excepționalitate de la care pare să fi pornit. Nu doar cei aleși, ci noi toți avem datoria de a asculta semnele și a ne împlini Legenda Personală, căci, spune bătrânul înțelept: "Sufletul Lumii se hrănește din fericirea oamenilor. Sau din nefericirea, din pizma, din gelozia lor. Împlinirea Legendei Personale e singura îndatorire a oamenilor. Totul e un singur lucru. Iar când vrei ceva, tot Universul conspiră la realizarea dorinței tale".

Cea de a doua observație se referă la complexitatea – să spunem – relației dintre intențiile declarate ale autorului și felul în care sunt ele puse în practică. Tot în prefață Coelho anunță, pe lângă caracterul simbolic al textului, și faptul că a pus în carte toată experiența sa de alchimist. O face, așa cum s-a mai observat, într-un limbaj simplu, ușor accesibil. Acesta este, de altfel, unul din meritele de necontestat ale cărții. Efectul ciudat al acestei simplități este însă o oarecare... neîncredere în seriozitatea demersului, pe măsură ce înaintezi cu lectura. După prima reacție de exaltare, ca în fața descifrării unui mare mister sau a descoperirii unui lucru foarte important, îți pui, nu fără o oarecare doză de amuzament, problema adevăratelor intenții ale acestui scriitor. Oare chiar vrea să ne convingă să pornim neîntârziat în căutarea tuturor viselor pe care le-am abandonat de-a lungul vieții? Sau că alchimia, știința ascunsă, Piatra Filosofală sau Elixirul de viață lungă sunt la îndemâna tuturor? Un oarecare adolescentism – jucat sau nu – al stilului ne readuce, din nou cu zâmbetul pe buze, din postura de aventurieri prin deșert în aceea mult mai prozaică, dar și mult mai plauzibilă, de cititori plictisiți în vreun aeroport sau vreo gară, așteptând vreun avion sau vreun tren într-o eternă întârziere. Ceea ce nu reduce însă din meritul acestui – probabil asumat – joc, care aduce din nou în actualitatea plictisului nostru foarte "post–" problema lucrurilor cu adevărat importante.

Lucruri pe care și Veronika, eroina celui de-al doilea roman, pare să le fi uitat. Uitându-se înapoi cu mânia celor 24 de ani ai săi, Veronika își dă seama de zădărnicia vieții ei și se hotărăște să moară. Cu o luciditate și o perseverență demne de o cauză mai bună, ea își face rost de două flacoane de somnifere, le înghite încet, unul câte unul, cu plăcere aproape, după care se întinde în pat așteptându-și moartea. În timpul rămas, Veronika citește un articol despre un scriitor brazilian, Paulo Coelho și, intrigată de începutul articolului – "Unde este Slovenia?" – scrie o scrisoare despre neajunsul de a te fi născut într-o țară despre care nimeni nu știe unde se află. Vor crede ei oare că acesta a fost motivul sinuciderii ei? Cei care sunt mereu complimentați pentru frumusețea capitalei lor, care e de fapt a țării vecine, vor ști că nu.

Oricât de ciudat ar părea, moartea se dovedește a fi începutul adevăratei vieți pentru Veronika. Dar nu în vreun sens mistic, căci Veronika, educată sub fostul regim comunist, se cam îndoiește de existența lui Dumnezeu. Ci în sensul că, odată ajunsă la Villette, controversatul așezământ al celor cu probleme psihice, și confruntată cu un diagnostic care îi mai dă cinci zile de trăit, Veronika se vede nevoită să-și reevalueze toate datele existenței de până atunci.

Păstor peste turma de la Villete este doctorul Igor, care crede că nebunia nu ar fi decât un caz de intoxicație cu o substanță extrem de nocivă, numită Vitriol, de exemplu (sau oricum altfel, numele nu sunt importante, în fond). Printre multiplele acțiuni ale acestei substanțe se numără pierderea interesului pentru lumea înconjurătoare și a dorinței de a trăi, accese de panică, depresie, lașitate. Atâta timp cât substanța persistă în organism, omul este prizonierul unei chinuitoare dorințe de auto-anihilare. Teza pe care doctorul Igor o pregătește pentru a fi prezentată în fața unei comisii științifice se ocupă tocmai de această substanță și de felul în care acțiunea sa ar putea fi contracarată. Medicul-șef are o mică teorie asupra acestui ultim punct, dar e nevoie de un experiment care să o confirme. Sosirea Veronikăi este mai mult decât binevenită în această privință. El susține că pentru a vindeca un astfel de pacient unicul tratament posibil este conștiința vieții. Iar pentru a pune în aplicare acest tratament, singurul medicament la îndemână este conștiința morții. În fața acestei tinere care cântă dumnezeiesc de frumos la pian, dar care stă să moară dintr-o clipă într-alta, pacienții de la Villette se simt tulburați.

Unii dintre ei, cum ar fi Zedka și Mari, chiar și Eduard, schizofrenicul fiu de ambasador, se simt gata să iasă și să înfrunte lumea.

Veronika părăsește și ea azilul împreună cu Eduard. Printre alte minunate daruri pe care cele câteva zile i le-au adus e și ireala iubire pe care o simte pentru acest tânăr care a preferat muzica trupului ei. Când doctorul îi spune că are, probabil, mai puțin de 24 de ore de trăit, Veronika își dă seama, nu fără o oarecare surpriză, că nu vrea să facă nimic altceva în acele ultime ore decât să fie alături de Eduard.

Deznodământul însă, ce se întâmplă cu Veronika după această evadare, nu poate să apară în rândurile de față. Cei care au citit cartea vor înțelege de ce, iar celor care încă n-au făcut-o, relatarea rece a finalului i-ar lipsi nejustificat de plăcerea de a-l descoperi singuri. E un final frumos, demn de o poveste frumoasă. Cum frumos – și relaxant prin certitudinea sa – e și finalul **Alchimistului.**

Sub zodia valorii

Xenia Heraclide Vreme și Leon Vreme

Ioan Iovan

În arta modernă, în multitudinea manifestărilor sale, în tendința generală de a construi altceva în raport cu tradiția, dar și în consecințele înregistrate pe termen lung, până în plin postmodernism, este relativ ușor de observat felul în care artiștii pot fi situați tipologic în jurul a două polarități determinate de atitudinea față de demersul artistic și față de operă. Pe de o parte sunt circumscriși artiștii care au activat toată viața în cadrele aceleiași problematici, ale aceluiași stil, pe de altă parte, cei care au operat mai multe schimbări de direcție și de formulă artistică. Ținând, în fond, de specificul personalității, atât o categorie cât și cealaltă își are înfăptuirile și neîmplinirile, avantajele și dezavantajele sale. Opera rezultată din primul caz se definește prin caracterul unitar, iar în celălalt caz avem de a face cu o profilare multiformă a producției artistice. Fără ezitări, este unitară opera lui Vincent van Gogh, Georges Braque, Henri Matisse, René Magritte, Salvador Dali, Ion Andreescu, Corneliu Baba, Romul Nuțiu, Vladimir Streletz, după cum multiformă este cea realizată de Paul Gauguin, Paul Klee, Marcel Duchamp, Victor Vasarely, Nicolae Grigorescu, Alexandru Ciucurencu, Ciprian Radovan, Silviu Oravițan Crețu.

Făcând parte din prima categorie, Xenia Heraclide Vreme și Leon Vreme, artiși ajunși la respectabila identitate a vârstei de 70 de ani, a unei întregi vieți parcursă efectiv în atelier, se cere să fie considerați cu o scară valorică pe măsură.

După terminarea studiilor clujene, și-au început activitatea artistică la Timișoara, încadrându-se aspirațiilor generației din care făceau parte, spiritului cultural al locului, astfel că au înțeles dintru început să-și aducă contribuția la ofensiva de conexare a artei românești la actualitatea artistică europeană a vremii. Fie în repertoriul unui figurativ transfigurat, prelucrat de necesitățile expresiei, fie în perimetrul abstracționalismului, Xenia Heraclide Vreme și Leon Vreme și-au asumat o formulă artistică proprie, și-au constituit un stil propriu, au aflat un sens particular al comunicării artistice și un mod personal al demersului artistic, cărora le-au rămas fideli tot timpul, cu respectivul risc asumat, dar și cu șansa de a fi putut evita repetarea și de a nu fi ajuns la epuizarea temelor plastice.

Xenia Heraclide Vreme, în grafică, a parcurs de-a lungul aceleiași stilistici o anume evoluție tematică, ale cărei etape au fost marcate tocmai de preocuparea pentru una sau alta dintre entitățile imagistice avute în vedere. O primă etapă, orientată către orizontul folcloric, a vizat, de regulă, reperul evenimențial, ritualurile de nuntă, căsătorie, obiceiuri, sărbătorile, numind personaje precum mireasa, mirele, vestitorul și reținând forme cu mare deschidere simbolică: steaua, troița, poarta. Urmează, apoi, o etapă mobilizată asupra uneia dintre cele mai bogate arhetipuri culturale – labirintul – care a rodit în atelierul graficienei un apreciabil număr de lucrări structurate pe un dens păienjeniș grafic al imaginii, dar supus unei anumite ordonări.

Acum, tocmai vastitatea ordonărilor spațiale deține o concentrare seducătoare, deși plină de știutele obstacole și capcane. Traseele ordonau spațiul, dar particularul situațiilor era administrat de faptul că parcurgerea avea de fiecare dată cheia pierdută sau necunoscută. Aceste labirinturi, pierzându-se perspectival în zare, erau construcții fără ieșire, cu accentul comunicării bătând subliniat către existențial. Atunci când acest păienjeniș de trasee va scăpa controlului dat de regimul construcției, proliferarea și aglomerarea, multitudinea și multiplicarea vor institui un spațiu încâlcit și strâns, încurcat și dens, de neoprit și irespirabil – un fel de oglinzi de captare a orașului, a megalopolisului. Imagistic își impunea regimul geometria avidă a peisajului urban, a peisajului industrial.

Această a treia etapă va stabiliza densitatea, aglomerarea, aleatoriul traseelor și al păienjenișului de linii, de drumuri, de parcurgeri la gradul de arhetip hotărâtor. Următoarea etapă va descoperi până și în lumea vegetalului, în câmpurile de ierburi, în microcosmosul de aici tot o multitudine de trasee, de curbe, de verticalități, de diagonale și de direcții orizontale, de drumuri posibile și de cărări animate de aspirația către înălțime, dinamizate, mișcate ascensional. Densitatea vegetală pare să repete, să cumuleze aglomerarea urbană și labirintica închisă a traseelor vieții, a destinelor umane. Traseele elastice și legănătoare, toate vin din afara imaginii și ies, se pierd, la fel, dincolo de cadrele vizibilului imagistic. În esența lor, aceste etape succesive, pornite dintr-o anume selectivitate operată asupra realului, par să accepte în mod evolutiv posibilitatea, dacă nu chiar necesitatea, unor existențe, unor lumi paralele.

Pictura în care s-a exercitat permanent, constant Leon Vreme presupune de fiecare dată realizarea comunicării în perimetrul aceleiași problematici. Formula artistică practicată este integrabilă abstracționismului, cu o expresie îndatorată hotărâtor prețiozităților plastice, rafinamentelor cromatice date de transparențe și de luminozități joviale, de mici reliefuri de la periferia localităților de culoare în jurul cărora se adună, se depun mărunte matități, vâscozități și umbre insinuante. Aceste plasticități apar după un îndelung finisaj, după o metodă proprie, după o rețetă personală de elaborare. Pânzele realizate de Leon Vreme dezvoltă o viziune ce referențiază multitudinea lumii și recurge la un abstract care admite diferite grade ale aluziei la figurativ. Într-o sumă de lucrări imaginea se precizează făcând trimitere spre unduirile vegetale, în alta sugestia se difuzează spre geometrizări ale mineralului. Cele două centre motivistice între care culisează capacitatea formată sunt unduirea și cristalul, acvaticul și mineralul.

Apa și muntele par să fie cele două limite de alcătuire morfologică, apa ca mediu de întreținere a luminii și muntele ca modalitate

de existență a teluricului. Unduirea imprimă formelor o anume mișcare, un ritm și o grație caracteristică, în timp ce profilările cristaline impun o anume generalizare a unui regim geometric. Lucrurile par scufundate într-o apă luminoasă care a favorizat din plin somnul și instalarea visului, care cheamă reveria și stimulează nota lirică. Totodată formele, în proaspăta lor apariție, primesc un fel de împietrire, o duritate și o densitate care transgresează motivul vegetal în morfologia cristalului. Formele prin care se identifică prezența vegetalului aduc în spațiul vizibil un ton sărbătoresc, amintesc plenitudinea lumii la solstițiul de vară, în egală măsură în care sensul dezvoltării lor stă sub autoritatea unei zeități feminine care știe să umple cu grație distanța de la germinație la grădină. Plantele convocate în expresie, algele și cactușii, lungile fire de iarbă și crengile ramificate oscilează între a fi prilejuri cromatice și a imagina curcubee scufundate.

Complementar, cristalul instalează transparența în jocul de vizibil și invizibil, în palate din pietre șlefuite de lumina solară, în zvon cromatic de cuarț și de diorit, de obsidian. Vegetalul aflat în ofensivă, densificat în expansiuni spațiale își fixează substanța transparentă, fluid luminată, într-un mineral ultim, imuabil.

Viitorul de azi

Lucian Ionică

Pe la sfârșitul anilor '60, în cenaclurile timișorene, dar nu numai, era la mare preț o temă legată profund de ființa noastră. Mai la fiecare ședință, unul sau altul dintre participanți ajungea să pună în discuție drama incomunicabilității și a însingurării, care, se părea, făcea parte din destinul nostru. De atunci a trecut ceva vreme și ecourile existențialismului francez s-au stins și într-o altă parte de lume, pragmatică prin excelență, la Palo Alto, s-a lansat o teză opusă: este imposibil să nu comunici, suntem condamnați la comunicare. Chiar atunci când nu spui nimic, tăcerea se constituie într-un mesaj ușor descifrabil. Această axiomă a devenit o paradigmă de succes, găsindu-și confirmarea nu doar la nivelul individului, ci și la nivelul societății în întregul ei. Lucrarea* semnată de Bernard Miège, profesor la Universitatea Stendhal din Grenoble, își propune să cerceteze sensul și implicțiile dezvoltării accelerate a noilor tehnici și tehnologii de comunicare. Analiza se desfășoară pe două paliere: pe de o parte se discută varietatea fenomenelor în sine, iar pe de alta se analizează modul în care au fost ele reflectate teoretic, îndeosebi în lumea franceză. Bernard Miège refuză "teoriile generale care pretind că explică totul pornind de la o paradigmă" și prin urmare se distanțează de autori celebri, precum Jean Baudrillard, Lucien Sfez sau Pierre Levy, reproșându-le generalizarea pripită și ambiția de a cuprinde domeniul în întregul său, deși punctul lor de pornire este limitat.

Comunicarea, în înțelesul său de astăzi, nu se reduce la însumarea câtorva tehnologii novatoare, ci cuprinde și funcția sa de instrument de "gestiune" socială. Perspectiva teoretică propusă de Bernard Miège se bazează pe "metodologii interștiințifice care *traversează* câmpurile pe care le acoperă comunicarea" și are drept țel identificarea unei *logici sociale* active, cu rol structurant asupra strategiilor pe termen mediu din acest domeniu. Analizele concrete privind învățământul, presa, spațiul public sau cultura, relevă schimbarea cadrului de referință ce se produce în urma revoluției în comunicare, inițiată pe la mijlocul anilor '80. A discuta, de exemplu, despre cultură și fenomenele culturale în termeni economici sau inginerești, la prima vedere, are un demers neadecvat, dar datele și faptele oferite dezvăluie direcția în care se produce evoluția. Deși este o discuție "din exterior", ea se dovedește extrem de utilă: statisticile arată că publicul cheltuie acum mai puțin pe spectacole și tipărituri, și din ce în ce mai mult pentru aparatele electronice în jurul cărora se organizează noile practici culturale. De exemplu, în Franța anului 1985, audiovizualul reporezenta 3/4 din cheltuielile culturale, în vreme ce cu 15 ani mai devreme ele aveau o pondere de cincizeci la sută. Cultura a devenit o marfă și ea este privită ca atare, susține autorul, conștient că afirmația sa nu va fi acceptată cu plăcere și că va stârni destulă iritare. Dar faptele sunt fapte, există o piață culturală, aflată în continuă mișcare: gusturile și cerințele se schimbă, apar noi produse, iar strategiile de marketing se află pe același plan cu valoarea, în înțelesul ei tradițional. Rostul instituțiilor se schimbă și el, apar relații și funcții noi. Până pe la mijlocul anilor '80, televiziunile din Europa se doreau un reper cultural, iar spectatorul trebuia să facă efortul de a se ridica la nivelul lor. Astăzi, pozițiile s-au inversat: cea care se adaptează, sub presiunea audimatului, este televiziunea. Ea trebuie să ofere produse "vandabile" la un preț de cost cât mai scăzut. Bernard Miège observă că se produce o industrializare rapidă a culturii și informației. Nu este vorba doar de etapa difuzării, ci, mai grav, de încercări ce vizează chiar momentul creației: "unele firme japoneze au pus la punct procedee industrializate de concepere a desenelor animate. Rezultatele sunt evidente și... neliniștitoare". Toate entitățile mediatice aflate în flux continuu au nevoie de "produse", iar obținerea lor trebuie, conform *logicii sociale*, organizată și eficientizată. Autorul nu se lamentează, el descrie și explică ceea ce se întâmplă. Suntem în fața unei lucrări dense, exacte, sistematică. Ea cuprinde analiza câtorva domenii semnificative, unde procesul comunicării reușește să schimbe ordinea tradițională a lucrurilor. Autorul oferă numeroase modele și criterii de interpretare/evaluare a fenomenelor sociale discutate. Dacă Alvin Toffler vorbea la timpul viitor, Bernard Miège vorbește la timpul prezent.

* **Societatea cucerită prin comunicare, Editura Polirom, 2000**

Tur de orizont

Deși apare trimestrial, **Arca** încearcă să țină pasul cu valsul culturii române ● Și reușește să o facă din plin și două motive: ● Valsul e, de fapt, o horă în pași, unul la stânga, altul la dreapta; 2. Redactorii și colaboratorii publicației sunt buni dansatori ● Aflăm din numărul triplu (7, 8, 9) al publicației că "din câți au fost odată critici au rămas numai vreo trei (Al. Cistelecan, Gh. Grigurcu, Alex. Ștefănescu)" — Vasile Dan (poetul e cam intransigent și am putea să scoatem din teacă oricând alte zece nume care au funcționat și funcționează pe post de critici, dar nu o facem că suntem vecini, nu vrem război și, în plus, noi apărem lunar...) ● Mai aflăm că "Ion Zubașcu este cel mai protocronist dintre sincroniști și cel mai pașoptist (născut în '48) dintre optzeciști. În sângele tulbure al poemului său fierb — alături de enzimele protoistoriei — decantate de Ion Gheorghe și Ioan Alexandru, hematiile noului val vizionar rumegate bine de imaginația cărtărească" — Gheorghe Mocuța, că "nu se văd pe stradă și cerșetori maghiari sau de altă natie (...) fiindcă toți cerșesc pe românește" — Petru M. Ardelean ● Un eseu demn de interes — "Exil și reprezentări identitare în **Versetele satanice** ale lui Salman Rushdie" — semnează Corina David, o virgulă între subiect și predicat îi scapă lui Mircea Stepan — "Cărțile semnate de domnia-sa, sunt, de fiecare, dată, cărți eveniment" ● Despre cea de-a 50-a ediție a Festivalului Internațional al Filmului de la Berlin scrie, nu prea entuziasmat, Severin Picker, iar Ioan Mihoc-Radnanu recenzează câteva filme, și bune, și proaste ● Tot din **Arca** aflăm, cu mirare, că un elev de liceu, Bogdan S. Pecican, i-a trimis criticului Nicolae Manolescu un plic ● Mirarea provine din faptul că tânărul a expediat de trei ori buclucașul plic pe adresa "României literare" și n-a primit nici un răspuns ● Textul elevului vizează perfecta inutilitate a criticii literare și se intitulează "Despre nerușinările unei instituții inoportune" ● Iată ce decretează Bogdan: "... critica e derizorie, critica e neserioasă. Aceasta nici n-ar fi în sine o tragedie: printre atâtea alte delectări anodine, survenite la vremea vreunui loisir pasager, ca, de pildă, pescuitul de agrement, turismul sau jocul de arșice, s-ar găsi, desigur, loc și pentru exercițiul hermeneutic. Însă critica literară nu se mulțumește nici pe departe cu atât. E prost crescută. Gălăgioasă. Bovarică. Se saltă insistent pe vârfuri, doar-doar va izbuti să-și transgreseze fruntariile. Și nu înțelege (nu vrea să înțeleagă) că ele îi sunt intrinsece, vasăzică de nedepășit. Critica s-ar voi prevăzută cu prerogativele unei instituții fundamentale, indispensabile. Regretăm, nu le deține! Și iată că ne grăbim să asertăm în chip de premisă ceea ce se va desprinde abia ulterior din analiza noastră, sub formă de concluzie: critica literară e perfect superfluă; ea poate fi redusă fără nici o pierdere din câmpul nostru de preocupări diurne". ● Demonstrația elevului vine imediat după, dar în **Arca** ● A cărei frumoasă grafică este semnată de Onisim Colta ● Nu lipsesc nici reproducerile color după lucrările artistului.

Aurora orădeană

Tot din familia revistelor-carte face parte și **Aurora**, care, sub comanda colonelului (acum, în rezervă) Ioan Țepelea, a ajuns la numărul 11 ● Texte în română, engleză, franceză și italiană, autori interesanți și plicticoși, pagini dinamice sau mai amorțite, dar, oricum, 335 la număr ● Adrian Marino scrie despre "Aspecte ale antiliteraturii", Mihai Cimpoi despre "Blaga și voința de putere (prin artă)", Geo Vasile se apleacă asupra lui "Ștefan Viziru, un avatar eminescian al lui Mircea Eliade", Crenguța Gânscă caută un "Homo Faber în dramaturgia lui Marin Sorescu", iar Octavian Blaga se întreabă "Unde se află mormântul lui Ahile Peleianul?" ● Gheorghe Grigurcu, într-un interviu cu Ioan Țepelea: "să recunoaștem că România postdecembristă a reprezentat o mare decepție pentru marea majoritate a oamenilor săi de litere. Suntem marginalizați ca și înainte de 1989, fie și numai prin apăsarea economică. Cârmuirea noastră, inclusiv cea a legislaturii de după 1996, e îngrijorată de faptul că politicienii sau grangurii marilor regii își văd amenințate salariile, frecvent de multe zeci de milioane, dar nu se întreabă o clipă dacă e admisibil ca un scriitor să primească un salariu de sub un milion, adică jumătate din salariul mediu pe economie. Nici Ceaușescu n-a mers atât de departe. Desconsiderați astfel de oficialitatea actuală, nu avem altceva de făcut decât să rezistăm în continuare pe pozițiile scrisului și ale convingerilor noastre" ● Câteva pagini mai încolo, senatorul și scriitorul Laurențiu Ulici îi spune poetului Robert Șerban: "... mecanismele Uniunii Scriitorilor sunt puse în funcțiune și merg. (...) Noi nu vrem să avem soarta României, noi vrem să avem soarta Uniunii Scriitorilor, care este mai bună decât a țării..." ● În finalul unui articol, Ioana Dinulescu se roagă: "Dumnezeu să-i ajute pe olteni să se... dez... dez-oltenească!" ● Noi sperăm ca Prea Bunul să-i asculte rugăciunea și să înceapă chiar cu poeta din Cetatea Băniei ● De fapt, nu trebuie să fii prea oltean ca să scrii, precum I.D.: "... în Craiova mea natală cele două recente volume ale mele nu și-au găsit încă ecourile (atențiune, națiune!, n.n.) meritate în paginile revistei **Ramuri**" ● Trebuie să te dai cu parfumul Paranoya, produs de casa de modă — că e o modă ca scriitorul român să se vorbească de bine pe sine — Eu & iar eu, să poți emite astfel de... ● Ecoul ca ecoul, dar să vedeți egoul.

Țevăria barocă, Jebeleanu și suceala

Ultimul număr din **Poesis** (8-9) debutează cu două poeme de George Boitor, continuă cu o cronică a lui Al. Pintescu la cartea "Din pragul frigului statornic" de Eta Boeriu, apoi cu poezie de Marian Dopcea, Augustin Ioan, Valeriu Stancu, Lucian Georgescu, Ion Enache, Vasile Dobra, Karina Vlad, Boris Marian Mehr, Mihai Posada, Minerva Chira, Zeno Ghițulescu, Gheorghe Jurcă, Horațiu Stamatin, Ioan Salah Mahdi, Tomori Peter ● Între toate acestea, recenzii de carte semnate de Mircea M. Pop, George Vulturescu, Ion Buzași, Ștefan Cacoveanu, Stan V. Cristea, Grațian Jucan, Tatiana Rădulescu, Vasile Spiridon, Viorel Mureșan ● Tot în **Poesis**, pagini din jurnalul lui Călin Vlasie, de pe vremea când poetul nu era atât de aspru și n-avea editură (dar nici cărți) ● Iată câteva fragmente, pe sărite: "Va trebui să stau o vreme ascuns. Nimeni să nu știe de mine. (...) Mă apropii de 20 de ani și n-am realizat nimic trainic. Poate traducerea poeziei lui Virgiliu ar fi ceva, dar **Georgicele** conțin peste 2000 de versuri, iar eu n-am tradus decât 100... (...) Pentru mine poezia generației '60 este o țevărie barocă, explicabilă într-un anume context social-politic-cultural (...) Dar Jebeleanu e un poet adevărat (...) Îi las pe toți aceștia să se lupte între ei. Bătaia orbilor. Eu tot voi veni cu poezia mea inevitabilă. (...) Ce păcat că sunt atât de sucit!"

O plăcere la timpul ei

O temă excelentă — "Ce ție nu-ți place alfuia îi place" — și un număr pe măsură al revistei **Dilema** (nr. 398) ● Dacă l-ați pierdut, dați fuguța la bibliotecă, secția periodice, și citiți-l ● Iată câte ceva din cuprins, așa, ca momeală: "Țărani vechi și noi" de Magdalena Boiangiu, "Nurofen — pseudoefedrină" de Adrian Cioroianu (nu-i mai "ratăm" numele, ca data trecută...), "Sportul patriotic" de Mircea Vasilescu, "Avatarurile aluniței" de Ștefan Bălan, "Crimă cu premeditare asupra unei idiosincrazii de zi de zi" de Saviana Stănescu, "Cronicarul de film și gustul dezgustului" de Andrei Gorzo, "Idiosincrasia romantismului" de Norbert Dodille, "Alergia sau ipohodria" de Adrian Vasilescu, "Antisemitismul ca idiosincrazie" ● Andrei Pleșu scrie despre Andrei Scrima, Daniel Vighi tot "Din fanfare funerare", Cătălin Manole semnează un interesant și bine articulat reportaj — "Schumacher, Micu' și șamponul Love" ● Nu ratați interviul luat lui Dan C. Mihăilescu de Alex. Leo Șerban ● O să aflați, printre altele, că protevistul critic nu-i înghite pe Marin Mincu, Sami Damian, Adrian Marino, Paul Goma, că-i displace, ca om, Mircea Cărtărescu, dar îi place, ca scriitor, Mircea Cărtărescu, că face parte dintre criticii care preferă verdictul subînțeles prin tăcere etc., etc.

Cum se face alergie la elite

Eleganta revistă **Arhipelag** are, în numărul 3, multe texte demne de interes ● Primul ar fi chiar editorialul lui Radu Ciobanu, "Alergia la elite" ● Iată câteva opinii ale poetului Vasile Dan exprimate într-un interviu acordat lui Mihai Borșoș: "Presa trebuie să fie marcată de spirit critic. Mă refer la un spirit critic constructiv și legitim. În absența spiritului critic presa e un nonsens. (...) Părerea mea este că postmodernismul există ca o formă legitimă a culturii din acest sfârșit de secol și mileniu și început de secol și de mileniu următor, dar nicidecum nu este un sfârșit al istoriei literare, nicidecum nu e o formulă salvatoare sau unică, nicidecum nu reprezintă din punct de vedere valoric un plus față de modernism". ● Dana Chetrinescu scrie despre "Jurnal apocrif" de Traian Liviu Birăescu și despre "Lumi în destine" — volum coordonat de Smaranda Vultur, Ștefan Borbely analizează poezia Etei Boeriu ("O poezie cum azi nu se mai scrie"), Mihai Borșoș, recenzează "Fantasmele salvării" de Vladimir Tismăneanu, Dumitru Velea schițează un portret pictorului Ion Cârjoi care a împlinit 60 de ani ● Cronica teatrală îi aparține Georgetei Bârla, iar cea plastică lui Mircea Bâtcă.

Puțin despre antisemitism

Contemporanul continuă, de la un timp încoace, să ne minuneze prin intermediul micilor vrăjitori care sunt chiar redactorii cu funcții de conducere ● Destul de des, redactorul-șef adjunct (apropo: se grafiază cu cratimă, nu fără) Aura Christi — poemul ei epic de acum câteva numere a fost de pomină — face vrăji. Iată că în numărul 37 al săptămânalului bucureștean chiar directorul Nicolae Breban este pe post de ucenic vrăjitor ● Domnia sa a organizat/coordonat/girat o masă rotundă cu tema "Democrație și antisemitism", la care i-a avut ca invitați, printre alții, pe Edgar Reichmann și George Voicu, doi dintre protagoniștii unui scandal ce a ținut vii paginile presei culturale românești ● Nu mai povestim despre ce a fost vorba, cine știe bine, cine nu, iar bine, dar redăm un fragment din cuvântul lui N. Breban, fără să comentăm o literă ● Citiți și comentați singuri ● Nicolae Breban: "Când se deplasează de la Paris Edgar Reichmann, ca să discute cu domnul Liiceanu și eventual să ajungă la un acord asupra acelui epitet antisemit (dar domnul Reichmann ne va explica...), domnul Liiceanu, care are editura aici, la două case, nu vine. Manolescu, care dă într-un editorial acum 2 luni lecții "Le Monde"-ului, de la catedra "României literare", — o revistă aflată timp de 30 de ani în serviciul lui Ceaușescu, sigur, ajutând pe unii scriitori români, publicând texte bune... Nu poți în numele "României literare" să dai lecții "Le Monde"-ului, — nu numai unul dintre cele mai mari ziare din Franța, dar și unul dintre cele mai mari ziare ale Europei". Oare?

ROȘIORII DE VEDE

Big is the world...

Petru Umanschi

Tare-i mai invidiez pe cei care mai au vreme și de televizor. Pentru mine – și sunt sigur că nu-s o excepție – vremea e meschin drămuită deși, sincer să fiu, nu fac cine știe ce mare scofală. De ziare m-am cam săturat, iar știrile le aflu de la radio. Nu mă leg de emisiunile TV, multe căzute în infantilism (cele de divertisment "voluntar", căci există, cum bine știți, și altfel de emisiuni dar care, grație unor teleasti neinspirați, devin cu totul altceva decât și-ar dori ei). În graba noastră de a deveni occidentali luăm doar ambalajul, nu și conținutul unei emisiuni împrumutate dela **Letterman** sau **Oprah Winfrey.** Folosim cu nonșalanță expresia "talk-show" atunci când câte un ziarist pricăjit discută banalități cu un politician firav la vorbă și spirit. Vajnicul confate convins că peste noapte a devenit analist politic își urechează interlocutorul sau, după caz, îl perie stângaci, mimând echidistanța față de un partid sau altul, că așa se cade, nu? Dracu' mă pune ca luni 25 septembrie a.c., pe la ceasurile amiezii, să butonez telecomanda "second hand" a televizorului meu ca vechime, de un leat cu "cutia neagră" care aduce mai degrabă a săpunieră cazonă decât cu o telecomandă. Prind o discuție între membrii unei formații rock autohtone și un specialist-comentator-manager-producător erijat de această dată în "specialist muzical". Printre altele acest "total superviser" rostește neinspirata propoziție: **"Rock-ul vechi trebuie uitat".** Dacă măcar unul din componenții grupului ar fi schițat un gest sau ar fi intervenit să combată o asemenea inepție, poate că aș fi rămas insensibil la această tacla anapoda. Presupunând că "specialistul" e un neavenit dezarmat de cunoștințe minime în materie de muzică rock, cei care îl ascultau erau datori să intervină. N-a fost să fie, deși discuția a continuat, orientată spre lipsa de entuziasm a cumpărătorilor de casete audio și CD-uri ale grupurilor autohtone rock în general-, și ale formației în cauză, în special. **"Rock-ul vechi trebuie uitat".** Cu alte cuvinte, "specialistul" ar fi dorit să îndemne telespectatorii melomani să alerge la magazine și să se bată pentru a intra în posesia muzicii rock propusă de grupul al cărui producător pare-mi-se, este. Nu se va întâmpla așa deoarece ascultând grupul impricinat în amintita emisiune, acesta – paradoxal – face apologia... "rock-ului "vechi"! Sound-ul său miroase de la o poștă a **"Deep Purple"** și **"Rolling Stones".** Cum muzicienii grupului **nu pot uita rock-ul vechi** așa cum propovăduiește în deșert "specialistul" sperând să fie luat în serios de melomani, aceștia vor zâmbi cu condescendență, spunându-și: **"Mare a lumea...".**

Avantajele traducerii libere

Iliescu în America

Ioana Copil-Popovici

În respectabila instituție din Washington DC, unde cu onor subsemnata lucrează de câteva săptămâni mai plutește încă în aer parfumul înțepător al spectrului pedeserist și al ideologilor lui ștefan-gheorghiști. Acum vreo două săptămâni, sub organizarea unui dubios Eurasia Group, specializat în auto-invitații, liderul PDSR a avut aici o întâlnire cu departamentul de studii est-europene. Motivul, deși ne-financiar, este simplu: din când în când, speriați de o grimasă la Miloșevici sau de o demonstrație FNI-stă într-o țară cu pretenții de steluță pe fondul albastru al EU, birocrații de la State Department pun mâna pe telefon. "Ce se întâmplă, dom'le, cu Balcanii?" și pentru că răspunsurile care li se dau de aici devin note de subsol în rapoartele pentru cei câțiva cu putere de decizie în numele contribuabilului american, mulți își tocesc pe culoarele "noastre" arta seducției și armele retorice. Adică, în traducere liberă, fac lobby.

Căci numai în traducere foarte liberă putem numi lobby ceea ce Iliescu a desfășurat în Washington. Demagogia zulufie a liderului etern stârnește deja până și acestei bine-intenționate populații naive și credule a cercetătorilor americani zâmbete triste și țuguieri sceptice din buze.

Cu câteva zile înaintea întâlnirii, pe biroul șefului meu au apărut faxate biografiile celor cinci personalități care urmau să-l însoțească pe social-democrat în susținerea mesei rotunde. Nimic secret în CV-urile acestor, nu-i așa, personalități publice: George Constantin Păunescu, Ioan Talpeș, Ioan Mircea Pașcu, Corina Crețu și Hildegard-Carola Puwak. Citindule, am fost surprinsă de niște inadvertențe pe care le pun, candid, pe seama traducerii deficiente. De exemplu, aflăm despre afacerile dl. Păunescu, DacAir și Bankcoop, că sunt mai vioaie ca oricând! Omul de afaceri se distinge, de altfel, prin numeroase investiții și titluri onorante, lăsându-și totuși publicul nedumerit asupra rolului său politic în toată mascarada. Un mic detaliu explică, pentru orice român cu IQ-ul mai mare decât numărul de la pantof, tot misterul: între 1973 și 1981, dl. Păunescu a fost reprezentantul guvernului român pe probleme de import-export tehnologic în Italia. Ceea ce tind să uite americanii este că nu oricine ajungea pe vremea aceea pe un post de 8 ani în străinătate, fără a fi exilat. Din *curriculum* lipsesc cu desărvârșire cuvinte precum "urmărire penală", "tratament medical", "fraudă" sau "trafic de influență".

Al doilea personaj, cu un simplu paragraf drept biografie, e mult mai pitoresc. Din februarie 1999 consilier personal al lui Iliescu, dl. Ioan Talpeș se prezintă în limba engleză cam așa: posesorul doctoratului cu titlul "Diplomație și apărare națională – Politica externă a României 1933-1939", este angajat la un "think-tank" numit Centrul de istorie și teorie militară până în 1977, când devine directorul Editurii Militare. După 1990, consilier al noului președinte, surpriză, pe probleme de "public security and intelligence services"! Din 1992 până în 1997, director al SIE și apoi, concediat... la post, ambasador în Bulgaria, până când preia poziția actuală. Suntem văduviți prin traducere de informația obligatorie despre gradul tovarășului Talpeș, căci, nu-i așa, avem de-a face cu un "militar" care se ocupă de "securitate"...

Ioan Mircea Pașcu beneficiază, totuși, cel mai mult de miracolele traducerii. Astfel, americanii află despre el că și-a dat doctoratul în 1971 în "political sciences" la "Institute of Political Sciences" în București (nicăieri magicele cuvinte "Ștefan Gheorghiu"). Lucrează apoi în același loc pe post de cercetător până în 1986, când este numit șeful catedrei de "relații internaționale" de aici. Din decembrie 1989 până în iunie 1990 face parte din comisia de afaceri externe a CNFSN, iar din iulie '90 e consilier prezidențial pentru "foreign policy and security". Peste doi ani este numit decan al facultății de Relații internaționale din cadrul de acum rebotezatului "National School for Political and Administrative Studies". În 1993 devine secretar de stat în MapN. Din '97, vice-președinte al PDSR.

Corina Crețu, "fluentă în rusă și engleză", licențiată în economie cibernetică, fostă corespondentă a ziarelor "Azi", "Curierul național" și "Cronica română" (ghiciți care dintre aceste trei ziare are legătură cu clanul Păunescu!) este secretarul executiv al PDSR și a beneficiat ca pionier al democrației de diverse programe prin Europa și SUA.

Doamna Puwak, "US-educated", e vice-președinte al comisiei parlamentare de integrare europeană și membră în diverse "parliamentary friendship groups" (confecționate, oare, pe spatele contribuabilului român?) cu Germania și Pakistan. Nimic să le reproșăm.

CV primului om al partidului strălucește prin absență. Probabil că nici măcar traducerea nu-l mai poate salva, așa cum varianta engleză a discursului său propagandistic nu a reușit decât să amplifice penibilul situației. Pornind cu refrenul cuvintelor "new beginning" și "radical changes", a căror semantică îi este evident necunoscută, Iliescu s-a lansat de la început într-un tril furibund împotriva birocrației și a corupției. Au venit apoi promisiunile deșănțate de încurajare a investitorilor americani și ridicola comparație cu Roosevelt, care, și el, "began his mandate after four years of economic collapse".

La întrebarea stupefiată a publicului dacă se compară cu Roosevelt, marele om de stat și-a adus aminte de miracolele divagației și a săltat feciorelnic peste orice răspuns. Concluzia este că avem nevoie de americani, de NATO și de EU și că el, dacă i se mai acordă o șansă, va ști să se arate recunoscător!

(După peretele despărțitor al "cubical"-ului meu, asistenta șefului își ridică din nou capul întrebându-mă un cuvânt într-o perfectă fonetică engleză, inexistent în vreunul din dicționarele lor și semănând foarte bine cu neaoșul nostru grai. Nedumerită și plictisită, obligată să transcrie discursul iliescian, ea reușește involuntar portretul avant-la-lettre al birocrației ce se va putea viziona ("new release") pe culoarele oricărei instituții de stat după noiembrie 2000.)

Întrebările l-au condus pe Iliescu prin teme variate, de la problemele minorităților, la reforma din armată, de la agricultură la strategiile economice pe termen mediu. Le știa pe toate. Jonglând cu cifre și neologisme, "domnul președinte" ne-a făcut părtași la meditațiile lui despre viitorul patriei. Lucrurile stau cam așa: în problema minorităților, România este singura țară din Europa ("*It is mainly the only model în Europe*") care asigură fiecărei minorități dreptul de a fi reprezentată în parlament. Spre deosebire de Franța, modelul negativ, care nici nu recunoaște existența minorităților!

Autonomia locală, restituția bunurilor bisericii greco-catolice și posibilitatea deschiderii celorlalte două consulate cerute de Ungaria, la Miercurea Ciuc și Constanța nu au prezentat nici ele o dificultate majoră, fiind driblate cu fraza preferată a marelui om: *"These are very peculiar, concrete problems, which we shall discuss în a very concrete way. We are not against to see concrete ways of realizing this"*. Nostalgic din fire, cel mai mult i-a plăcut președintelui PDSR întrebarea cu agricultura unde a putut, în sfârșit, explica modelul socialist atât de eficient în Germania de Est, despre care aflăm că întrece Vestul în producție, prin păstrarea vechilor cooperative. *"It seems that the there, before 1989, the state did not intervene in such a brutal manner and the cooperatives were real co-operatives."* Nici un cuvânt despre intervenția reală a Germaniei de Vest cu tehnologie, adevăratul motiv al bunăstării lor agriculturale. De fapt, problema pentru Iliescu este clară: *"...how to realize a better organization of the exploitation, independent of property?"*. Frază antologică, provocând pălirea bruscă a fețelor oricum palide din public! Cum adică, o organizare a exploatării independentă de proprietatea privată? "Next question"!

Fluturând marotele "*low purchasing power*", "*unemployment*" și "*new fiscal policies*", cuprins de o stimă "politically correct" față de capacitățile sexului frumos, tovarășul a dat cuvântul doamnei Hildegard Puwak, experta pe probleme economice a partidului. Aflăm astfel că PDSR va continua contractele cu instituțiile internaționale, concentrându-se însă și pe reconstrucția pieței interne, eradicarea șomajului, încurajarea prin legi preferențiale a investiției străine, dezvoltarea exportului. Ce vom exporta, unde vor lucra foștii șomeri și ce vom face cu rata dezastruoasă de care "se bucură" România în statisticile investitorilor internaționali, nici un indiciu.

Însă un *captatio benevolentiae* i-a adus câteva priviri încruntate: "*For sure we will accelerate the reform process by taking into account the speed of privatization, which during the last four years made us,* ***and I hope also the foreign investors****, unhappy. Privatization meaning not* ***liquidation*** *like it was done în the last four years*". Engleza d-nei Puwak posedă știința rară de a reflecta în universul lingvistic drama economiei naționale!

Spre surprinderea mea, singurul care a făcut față decent atât barierei lingvistice cât și întrebării care-l privea, a fost Ioan Mircea Pașcu. Se va continua angajamentul de reformare a armatei în parametrii stabiliți de actuala conducere, accelerându-se procesul o dată cu creșterea economică. Mesajul e fost clar: vrem în NATO și în 2003 sperăm să fim invitați. Chiar și numai demagogie fiind, era un răspuns documentat, cu multe cifre, atingând problemele de securitate discutate în diversele studii făcute de cercetători de pe aici pe tema armatei române și a integrării în Pactul Transatlantic.

Legat de NATO, Iliescu a avut și el contribuția lui, când, întrebat de ambasadorul Ungariei în Statele Unite, Geza Jeszensky, dacă și-a schimbat poziția critică față de intervenția forțelor transatlantice în Kosovo, răspunde călduț: "*We didn"t oppose to the involvement of NATO and US to solve the problem in the region. We had our remarks concerning the way to do it. (...)By force...it is not a way to* ***consolidate a democracy*** *[sic!] in a country. But it was a particular situation in [sic!] a given moment. Otherwise, we gave all our support concerning the participation*".

Pe scurt: altfel, ne place Pactul de Stabilitate, în care însă americanii ar trebui să se implice mai mult, după logica "dacă mi-ai stricat jucăria, trebuie să-mi dai alta". Rolul României în regiune Iliescu îl vede limpede: un pol de stabilitate într-o lume năucă, o lume care prezintă totuși avantajul că o poți ușor culpabiliza pentru propria ineficiență: "*...the instabilityi in the region is another permanent factor which maintains the fear of people to invest in the zone*".

Citesc cu surprindere textul iliescian și constat că nimic din cunoscutu-i stil divagant și incoerent nu s-a schimbat. Doar că în engleză el sună chiar mai prost — dacă așa ceva e posibil! Pe alocuri, frazele i-ar face să pălească de invidie până și pe cei mai mari autori de proză suprarealistă. Iată o sugestie, domnule Iliescu: dacă pierdeți alegerile, aveți oricând șanse în literatură! Începeți cu un volum de transcrieri ale discursurilor din ultimii zece ani, mimați ceva umor și cultură și veți avea un succes garantat !

Deunăzi, un personaj american cu destul de mulți bani prin buzunare, mă întreba de ce, spre deosebire de sârbi, care vor aproape cu violență să-l elimine pe Miloșevici, noi îl aducem de bunăvoie înapoi pe Iliescu. Dacă aș ști răspunsul, aș rămâne, probabil, din patriotism în America!

O parabolă kafkiană îmi aduce aminte de proximitatea alegerilor:

Un șoarece singur pe un câmp nesfârșit, nemulțumit de condiția lui, tresare de bucurie văzând zidurile orașului și se îndreaptă alergând într-acolo. Intră fericit pe o stradă care, treptat, se îngustează. Spre disperarea lui, șoarecele observă cum strada se transformă într-o cărăruie și cum, la capătul ei îl așteaptă o capcană. În momentul în care încetinește, aude din spate vocea pisicii care-i spune: "Dar n-ai decât să te întorci".

Washington, D.C., octombrie 2000

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Ciprian Vălcan, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Sorin Stroe, Vesna Struța, Mihaela Dănciulescu (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 29 48 93, 29 48 95
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECTS

Lecția de literatură uitată

Andrzej Kuśniewicz

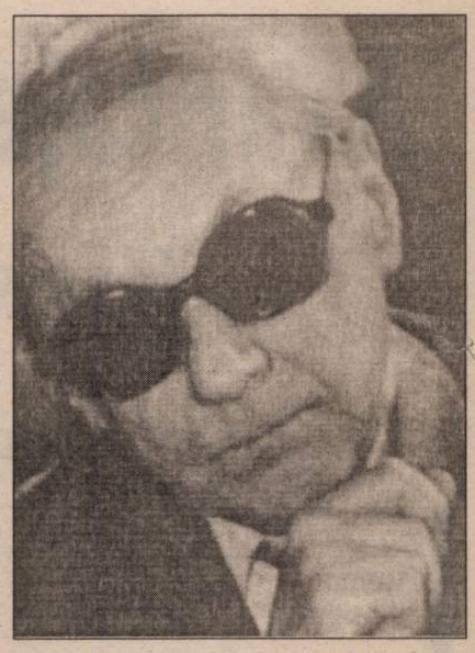

Când, acum 13 ani, un tânăr savant, scriitor și traducător grec pe nume Philip Dracodaidis venea la Varșovia special ca să îl reîntâlnească pe Andrzej Kusniewicz, să facă un interviu cu acesta și să îi promită că îl va publica într-o revistă literară, nimeni nu avea cum să bănuiască nimic despre desfășurarea ulterioară a lucrurilor. Nici despre, de pildă, faptul că un alt tânăr savant, critic și istoric literar, Cornel Ungureanu, care îl vizitase deja pe Kusniewicz și făcuse și el un interviu cu marele scriitor, avea să se întoarcă la Timișoara lămurind cu exaltare nenumărați colegi români să îl citească pe acest autor polonez. Nici că volumele sale, aduse de C. Ungureanu în varianta lor franceză și mai apoi Lecția de limbă moartă *(minunat tradusă de Olga Zaicik și apărută la editura Univers), aveau să devină cărți de căpătâi pentru câțiva tineri studioși din Timișoara, organizați într-un grup de cercetare cu nume ciudat, "A Treia Europă". Că, precum voinicul din poveste, acest grup avea să devină Fundație, cu un colegiu și institut care studiază la cel mai serios mod cu putință cultura central-europeană. Sau că romanele lui Kusniewicz aveau să fie editate în română în colecția "A Treia Europă", devenind bibliografie obligatorie pentru zeci și zeci de studenți timișoreni împătimiți de literatură. Aceasta în timp ce, în paralel, urmându-și propria biografie, tânărul traducător în greacă al lui Montaigne și Rabelais avea să ajungă o persoană foarte importantă. Un reputat specialist în problemele managerierii culturii. Director al Infogroup, o puternică firmă de consultanță din Atena, team-leader în componenta I a programului PHARE, "Dimensiunea culturală a democrației". Nimeni nu și l-ar fi putut imagina atunci, în 1987, descinzând în miezul unei veri fierbinți din anul 2000 la Timișoara, spre a discuta, în calitate de monitor pretențios și sever, cu cei implicați în programul EUROART. Si mai puțin s-ar fi putut gândi cineva că discuția despre proiect, la obiect (lungă, plină de meandre) s-ar fi putut opri brusc la vederea unui nume.*

Încercarea tenace a unui funcționar european (despre care cei doi români nu știau nimic) de a verifica dacă un autor polonez era sau nu inclus în "Mica enciclopedie a culturii central-europene din secolul XX" la care timișorenii tocmai lucrau, putea părea cel puțin ciudată. Cine să fie acel "écrivain magnifique"? Nimeni nu se aștepta ca oaspetele-emisar al Ministerului Culturii să caligrafieze literă de literă, ca pentru niște elevi silitori "KUSNIEWICZ" și poate că nici el, musafirul-monitor, nu bănuia că unul din timișoreni va adăuga cu pixul un accent ascuțit pe S. În clipa aceea, ca într-un "coup de foudre", totul s-a luminat. Un grec și doi români nu mai conteneau să vorbească în franceză despre cărțile lui Kusniewicz, dar și despre cele ale lui Kundera, Kis sau Hrabal, cu un patos sudic, dând citate, schimbând bibliografii, interpretând, comparând. Cine să bănuiască atunci, la Varșovia, în septembrie '87, că, printr-un joc al sorții, cuvintele lui Kusniewicz aveau să ajungă în locul unde e probabil cel mai citit în momentul de față, la Timișoara. O exclusivitate nesperată, în care celor doi români nu le venea să creadă. S-au liniștit abia atunci când, peste o săptămână, au putut pipăi, asculta, transcrie caseta cu vocea unui Kusniewicz bătrân, senin, împăcat, de acum 13 ani.

P.S. Philip Dracodaidis nu a publicat niciodată interviul încredințat revistelor "A Treia Europă" și "Orizont". Andrzej Kusniewicz a murit acum șapte ani în urma unui stop cardiac. (Adriana Babeți)

Philip Dracodaidis: Cum a fost viața dv.?

Andrzej Kusniewicz: Viața mea, vedeți dv., a fost cu totul și cu totul aparte, pentru că m-am născut în Galiția Orientală din vechea Austro-Ungarie în 1904, în timpul războiului ruso-japonez, când prima armată a generalului Kuroki ataca a doua armată rusă la Ialu - un sătuc de pe Nistru, marele rîu Nistru – acum se găsește în Ucraina occidentală, dar încă aparținea pe vremea aceea Austro-Ungariei. L-am văzut pe bătrînul împărat Franz-Josef pe când aveam 9 ani, deoarece familia din care proveneam trăia la Viena; unchiul meu era în Parlamentul austriac. Așa încît primul oraș pe care l-am văzut în viața mea a fost Viena, înainte de Cracovia, înainte de Varșovia și chiar înainte de Rufleopol. Mi-am început studiile la Graz în timpul primului război mondial și le-am continuat la Viena în aceeași perioadă; dar prima metropolă văzută în viața mea a rămas modelul tuturor orașelor, astfel încît pentru mine Viena e ceva absolut. Pe atunci era capitala unui mare imperiu, deși a unuia muribund. Acum are un aer provincial, însă eu nu încetez să o iubesc, în special pentru centrul ei vechi. Apoi am făcut liceul la Zakopane, iar ceva mai tîrziu a început să mă intereseze mai ales sportul. Automobilele și alpinismul.

— Erați unul dintre piloții firmei Bugatti?

— Nu doar Bugatti. Mașina Bugatti o veneram cel mai mult deoarece cu Bugatti am fost în Sicilia la Targaflorio, celebrul Targaflorio, dar fusesem și la Colditenda sau în multe alte ocazii în care foloseam Bugatti, dar și Alfa Romeo sau Daimler. Au fost cîțiva ani în care m-am ocupat doar de mașini și alpinism – în Tatra, în Alpi sau Pirinei, mult mai tîrziu în Pirinei. Mă interesa enorm doar sportul, nimic altceva în afara lui. După moartea tatălui meu am avut suficiente resurse pentru a-mi cumpăra mașini și pentru a nu face nimic. Asta s-a întâmplat însă după bacalaureat. După o vreme m-am gîndit că trebuie să fac totuși ceva, nu-i așa? În plus familia îmi reproșa mereu: „nu faci nimic, ce o să devii... etc.", așa încît am început să studiez la Academia de arte frumoase din Cracovia. După un an am abandonat, slavă Domnului, fiindcă nu aveam nici un talent de pictor... Așa că am început să studiez dreptul și științele politice tot la Cracovia. Am avut profesori foarte buni acolo. Mi-am terminat studiile în 1935, destul de tîrziu pentru vîrsta mea, fiindcă am pierdut șapte ani cu sportul. Deci în '35 am început să lucrez la Ministerul Afacerilor Externe făcînd un fel de practică. Apoi la Consulatul polonez de la Ujgorod, care acum se află în Rusia sub-carpatică și care aparținea Cehoslovaciei în '35. Am lucrat acolo pînă în aprilie 1939, cînd am fost numit atașat la Consulatul din Toulouse și cînd a izbucnit războiul. Am fost încorporat în armata generalului Sikorski dar cum n-am servit niciodată în armata poloneză, am lucrat doar ca mobilizat în biroul de recrutare al armatei poloneze în Franța. Și asta pînă la catastrofa Franței. Am rămas la Toulouse, am început să colaborez - căci consulatul nu mai exista, germanii nu-l mai voiau și nici guvernul de la Vichy – cu FFI. Habar nu aveam ce însemnau aceste inițiale. Doar după război am aflat. Pînă în '42 a mers destul de bine spionajul împotriva armatei germane și tot ce mai interesa armata engleză. Germanii nu au ocupat ceea ce se chema Franța liberă decît la sfîrșitul lui '42. Pe 2 ianuarie 1943 m-a arestat Gestapo-ul și am fost dus în arest timp de cîteva luni la Paris. Am fost condamnat la moarte acolo, însă cum se decretase că doar cei care au ucis un german vor fi executați, am fost trimis la Mauthausen, în celebrul lagăr de la Mauthausen, de unde generalul Patomkin - fost comandant la Viena și Steierprute în Austria - m-a eliberat personal. M-am întors în Franța și am început să lucrez pentru Consulatul Poloniei deja democratice pînă în 1950, cînd m-am întors acasă, unde am lucrat ca jurnalist la radio pînă în 1970.

— Cum ați început să scrieți?

— Cum am început să scriu... Totul a venit din munca de jurnalist. Șeful meu mi-a spus: „tu știi să scrii foarte bine mici foiletoane, satire, lucruri de felul ăsta, de ce nu ai încerca să scrii ceva mai amplu. Ai petrecut ani interesanți în Franța în timpul războiului, apoi în lagăr". I-am spus: „despre lagăr nu, sînt mulți care au scris despre asta mult mai bine decît mine". Am început prin a compune poezii fără prea multă valoare, drept care am abandonat și am trecut la proză. Primul volum a fost *Coruptia*, care e tradus doar în cehă. E un fel de satiră. Nu îmi pare un roman prea reușit, dar e prima mea carte, apărută în 1961, cred. Însă am luat-o de la capăt, căci pofta vine mîncînd.... Pentru mine, acum, a scrie a devenit singurul lucru important. Sunt prea bătrîn ca să mai fac sport, nu-i așa? Îmi e interzis să merg la Zakopane în Tatra din cauza celor două infarcturi pe care le-am suferit. Nu am nici măcar o mașină, fiindcă nu am posibilitatea să îmi cumpăr o mașină foarte bună, iar ceva ca Fiatul nu mă interesează. O mașină adevărată ar fi poate Toyota, dar nici măcar nu pot spera la așa ceva... Deci nu am mașină, așa încît scrisul e singurul meu fel de a fi liber, pentru că totul depinde de mine: să aleg subiectul, să ucid sau să las să trăiască personajul principal. Pot scrie una sau alta, ceva care se petrece, de pildă, în secolul al XVIII-lea. Spun asta datorită tradiției familiei mele... Cunosc multe lucruri ce s-au întîmplat în acele vremi.. Mi s-au povestit tot felul de amintiri. Pot deci oricînd să vorbesc despre lumea aceea. Nu sunt, cum am spus-o deja, scriitor de carieră. Cariera a reprezentat cu totul altceva pentru mine: a fost serviciul diplomatic – funcția de consilier diplomatic a fost cariera mea și eventual aceea de jurnalist politic. Dar scrisul s-a transformat pentru mine într-o plăcere, într-o mare plăcere. Există puține lucruri despre care pot să spun că le vreau într-un fel, și nu în altul. De obicei sunt condiționat: asta sau asta sunt imposibile. Pe cînd scrisul îmi lasă libertatea de a alege. E ca un teren liber. Tocmai de aceea continuu să scriu. După ce termin o carte nu mă mai interesează deloc. Doar clipa în care încep să scriu poate să mă intereseze, nu o carte care e deja încheiată.

— Ați spus că familia dv. v-a furnizat multe detalii. Ce fel de familie aveați, proveniți dintr-o familie de renume?

— Acum nu mai e nimeni. Bunica mea, mama mamei mele a fost franțuzoiacă, o Davencourt de Francville, o familie din care făcea parte ultimul ministru de război al lui Ludovic al XVI-lea, care a fost executat în timpul Revoluției, iar ultimul descendent al acestei familii, un văr, Xavier Davencourt de Francville a fost în Polonia cîțiva ani înainte de război și chiar înainte ca acesta să izbucnească s-a întors în Franța fiindcă era cetățean francez și avea vîrsta pentru serviciul militar. Am aflat apoi că a murit în Algeria purtînd uniforma franceză. Credeam că familia s-a stins, deși la Paris căutam deseori numele în cartea de telefon, dar nici vorbă de Davencourt de Francville. Doar anul acesta, citind ca de obicei *Le Monde* și *Figaro*, am găsit în *Figaro* un conte Davencourt de Francville și soția care anunțau căsătoria fiicei lor... Și adresa: nu era la Paris, ci în provincie. Dar eu le voi scrie, fiindcă mi-am regăsit familia. Iată, așadar, am 25% sînge francez în vene, fiindcă mama mamei mele era o franțuzoaică, o Davencourt de Francville, iar mama ei provenea de asemenea dintr-o familie franceză stabilită în Polonia. Însă bunicul meu era Davencourt; portretul lui îl am încă acasă; născut la Viena, fiindcă tatăl său părăsise Franța în timpul Revoluției, s-a refugiat la Meinz ori Coblenz, ceva de genul ăsta, iar mai tîrziu la Viena, unde, mult mai tîrziu, s-a născut bunicul meu; s-a căsătorit tot cu o franțuzoiacă în Galiția... Așa a rămas familia în Polonia. Și așa se face că Franța e pentru mine a doua patrie, cum se spune, dar și Austria, prin tradiția tinereții mele...

— Cînd am citit *Regele celor două Sicilii* am rămas deconcertat de detaliile pe care le oferiți: cum era uniforma de dragon, cum arăta un interior. Cum le-ați reconstituit?

— Dar e simplu. Tata era ofițer austriac în rezervă, ulan. În tinerețea mea era deja civil, dar oricum... Fratele mamei era într-un regiment de dragoni, un văr al meu era și el ulan. Știți cum e un băiat în fața uniformelor, lucrurile astea nu se uită niciodată. Și mai este și altceva: în afara automobilelor, a alpinismului, a tuturor lucrurilor despre care v-am vorbit, mai există și muzica: Mahler... Apoi e și istoria militară, a uniformei, a armatei, nu neapărat cea a războaielor, istoria organizării armatei, dar mai ales a uniformei...

— Dacă pot să vă pun o întrebare indiscretă legată de personajul Elisabeth, care m-a fascinat.

— Da, Lieschen. Să știți că odată cineva chiar m-a întrebat – „ai cu siguranță o soră, nu-i așa". E un mare scriitor polonez care trăiește la Varșovia – Barnicki, poate ați auzit despre el, a scris multe romane istorice, de epocă; a citit și el romanul despre care vorbiți și mi-a pus întrebarea aceasta. Nu, am fost singur, fără frați sau surori. Poate că e puțin influența lui Musil, fiindcă la Musil apare problema asta... Dar s-ar putea să fie și din cauza interesului meu pentru perioada *belle époque*, unde asemenea povești de amor erau ceva foarte obișnuit, în vogă chiar.

— Dar dv. păreți un cunoscător al femeilor!

— Oh, nu, să nu exagerăm. M-au interesat întotdeauna. Chiar și acum, cînd am 83 de ani mă interesează mult, dar...

— Se poate spune că personajul Emil din *Regele celor două Sicilii* vă reprezintă puțin?

— Nu, nu. Se crede întotdeauna că personajul e un *alter ego* al autorului. E și ceva adevăr: fiecare se observă pe sine însuși. Nu pot să spun că i-aș cunoaște cu totul nici măcar pe cei foarte apropiați mie, cum ar fi soția sau părinții. Nu sunt înlăuntrul acestor persoane. Eu însumi aș fi singura persoană pe care s-ar zice că o cunosc și încă se mai ridică întrebarea cît de bine... Se poate spune că orice personaj poate avea ceva din mine, dar nu mă regăsesc în ele total.

Varșovia, 28 septembrie 1987

Interviu realizat de **Philip Dracodaidis**

Transcriere și traducere Izabella Badiu

(fragmente)

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

Biblioteca [illegible] – SIBIU 4386

A

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA

Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"

● NR. 11 (1418) 20 NOIEMBRIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

La mulți ani, Mircea Dinescu!

Cu câteva zile înainte de a împlini cincizeci de ani, Mircea Dinescu era cât pe ce să fie linșat de-un comando securistic-polițienesc ieșit din costumele albe ale lui Vadim Tudor. E cel mai frumos omagiu pe care sluga de-antîrț a cuplului Ceaușescu îl putea aduce celui care, într-un gest superb, a anunțat, la 22 decembrie 1989, că stăpânii lui Vadim au fugit! "Ole, ole, idolii lui Vadim nu mai e!" Iată dovada supremă că Mircea Dinescu nu și-a risipit ultimii ani, renunțând la poezie în favoarea activismului civic. Pentru că asta a făcut după 1990 poetul: a scris împotriva prostiei, a mârlăniei, a minciunii, a ticăloșiei, a mojiciei și a lăcomiei românești îmbrăcate în blana de politician.

Ce e drept, a făcut-o cu infinit mai mult talent, cu o vervă necunoscută peisajului jurnalistic de la noi și, mai ales, cu o eficiență care i-a scos din minți pe diverșii profesioniști ai political correctness-ului. Mircea Dinescu a spus adevăruri fundamentale, și asta nu i se poate ierta. A făcut pentru libertatea cuvântului în România mai mult decât hoarde întregi de "specialiști" — și nu i se poate ierta. A deschis ochii lumi asupra diverșilor împărați goi — și nu i se iartă. Personalitate fascinantă, el ține o națiie întreagă la televizor până la orele dimineții și, cu toate că spune lucrurile cele mai crude, pleci la culcare cu sentimentul reconfortant că ai asistat la o întâlnire decisivă cu propria-ți conștiință.

Mi s-a întâmplat să parcurg transcrierea unor emisiuni televizate ale lui Mircea Dinescu și am fost uluit de calmul și raționalitatea lor, de bunul simț esențial al afirmațiilor sale. Asta explică, probabil, impactul colosal al poetului: prezența sa fascinantă, gesticulațiile nu o dată clownești, șocantele asocieri de idei sunt doar montura unui discurs al decenței, generozității și firescului. E normal, prin urmare, ca dezaxații lumii noastre, pleava mundă și reziduurile comunisto-securiste să vadă în Mircea Dinescu un pericol mortal.

Dar ei n-ar trebui să se teamă: poetul e doar metafora propriei singurătăți, întruparea melancolică a unor senzații care vin de departe și merg departe. Poetul e prizonierul etern al propriei stări de amurg și, iată, la cincizeci de ani, Mircea Dinescu învață să treacă dintr-o vârstă în alta uimit și nostalgic, așa cum îi stă atât de bine, dar cum ființele infernale care-și imaginează că spiritul poate fi oprit de glonte n-ar fi în stare să și-l închipuie: "Pe vremuri când mi-era urât/ dormeam cu îngerul de gât/ la masa lui la masa mea/ eu mă treceam iar el trecea.../ Îngerul meu unde te duci?/ Anii se scutură de nuci/ și lacrimile-s până-n plopi./ Eu semăn cer tu semeni gropi./ Hai bea un vin de mai gălbui/ la crâșma necuratului/ unde se rup din mucegai/ femei cu capete de cai/ unde-ți torni zilele-n pahar/ și te privesc ochi triști de zar/ unde frângi pâinea-n geam și vezi – cum frații tăi tocmesc cirezi/ cum cad părinții pe ogor/ sub coasa întâmplării lor/ cum vine vai să nu mă lași/ ignatul anilor mei grași/ amurg înfipt până-n prăsea/ în pieptul meu... Dar el trecea."

Mircea Mihăieș

Suprafețele și profunzimea

Cornel Ungureanu

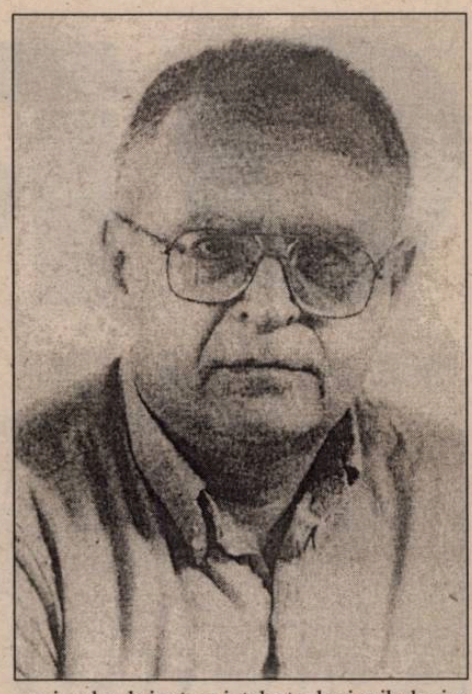

1. Un americano-român de performanță

În interviurile – numeroase – pe care le-a dat, după 1989, în România, Virgi Nemoianu avea grijă să sublinieze faptul că el nu mai e român. Admiratorilor, care sperau să descopere felul în care geniul românesc a învins acolo, peste ocean, comparatistul le răspundea, cu un anumit orgoliu, că el a devenit cetățean american. După ani lungi de adaptare, specializare, competiție profesională, el a devenit altceva. Un **americano-român.**

Așadar, pentru Virgil Nemoianu, ca și pentru Matei Călinescu, ca pentru Petru Popescu sau Toma Pavel sau pentru Marcel Pope-Corniș, problema exilului se pune cu totul altfel decât pentru Mircea Eliade, Vintilă Horia sau Paul Miron. Ei și-au găsit o nouă patrie care nu le anulează rădăcinile. Ei sunt altceva fără a fi siliți să-și refuze locul nașterii. Exilul nu e o pedeapsă, ci posibilitatea de a se muta pe un tărâm al șansei. În Statele Unite ale Americii ei și-au dobândit o nouă identitate.

În State, ei pot să-și pună în valoare calitățile pe care și le descoperiseră acolo, în țară. Nici Virgil Nemoianu, nici Matei Călinescu sau Marcel Pope-Corniș sau Petru Popescu nu s-au despărțit de România socialistă prin gesturi care să instaureze o opoziție tranșantă. Ei au contat în țară ca tineri de mare perspectivă, aparținând elitei universitare (primii trei) sau literare (ultimul). În State, ei (dar și Vladimir Tismăneanu, Toma Pavel, Mihai I. Spăriosu) nu fac altceva decât să-și continue munca. În State ei își pun în valoare un șir de calități pe care nu le puteau pune atât de bine în valoare în România. Ei devin americani ispitiți de contextele savante, de posibilitatea de a urca până în vârful piramidei. De șansa altui tip de competiție.

În oricare țară europeană ei ar fi rămas în exil. Nu s-ar fi putut defini (în Franța, Spania, Germania, Italia etc.) decât ca străini. În Statele Unite ale Americii își pot redefini identitatea – ei vor fi niște americani care-au-rădăcini-românești.

Virgil Nemoianu nu se exprimă ca un autor care trăiește pedeapsa umilitoare a exilului, ci ca un american care are rădăcini românești. Nu numai românești. Rădăcinile lui adânci sunt în Imperiul austro-ungar, adică în spațiul în care, **illo tempore,** limba oficială era germana. Visul său american numește o nostalgie – o nostalgie multietajată, dacă ne putem exprima așa.

Este evident pentru noi că Virgil Nemoianu descoperă în State lumea Imperiului de odinioară. Cărțile sale se hrănesc și din lecțiile acestui Imperiu. Omul de știință este și o ființă suficient de sentimentală ca să-și forjeze conceptele prin recuperarea unor orizonturi culturale uitate. În sensul cel mai larg al cuvântului, Virgil Nemoianu propune Americii imaginile patriei bunicilor săi. Imperiul Austro-ungar n-a fost altceva decât o Americă ratată. Imperiul n-a reușit să se emancipeze într-o federație. Statele Unite ale Austriei Mari, gândite de înaintașul său bănățean, au rămas o ficțiune.

Memorialistica din **Arhipelag interior** (editura de Vest, 1994) nu este, în scrisul lui Virgil Nemoianu, o premieră. Fiecare dintre cărțile sale **(Structuralismul,** 1978; **Simptome,** 1969; **Calmul valorilor,** 1971; **Utilul și plăcutul,** 1973) numea și aventura intelectuală care definea întemeierea cărții. Desigur, doar inițiatul putea descoperi în bibliografia structuralismului texte interzise care ieșeau pentru prima dată în fața cititorului român. În **Calmul valorilor,** relația cu Cercul de la Sibiu, dar și cu neoficialii literaturii evocă un stil de a fi în cultură. Eseul despre regionalism din același volum nu ezită a cita, cu o mândrie cel puțin ciudată pentru un cercetător preocupat de ultimele idei ale veacului, numele lui Victor Vlad Delamarina.

M-am întors de câte ori am avut posibilitatea către paginile lui Virgil Nemoianu fiindcă mi se părea că ele ar putea să ilustreze, mai bine decât, altele, spiritul bănățean. Dar nu numai. Conservatorismul polemic, trufia, gustul pentru lucrul bine făcut, voința de specializare, autoironia care veghează hotarele bunului simț țin nu doar de statutul marginal al Provinciei, ci și de reminiscențele imperiale, scriam altădată. Un Imperiu crepuscular respiră în multe dintre paginile eseistului, memorialistului, omului de știință. Putem detecta în scrisul lui Virgil Nemoianu, ca și în scrisul lui Petre Stoica sau Sorin Titel, ca și în **Blânda arheologie** sau în **Dejunul pe iarbă,** urmele unei lumi care a agonizat pe parcursul întregului secol XX. Ca în scrierile lui Musil, Broch, Kraus, o voință demistificatoare animă scrierile lui Nemoianu care, și el, poftește alți zei. Uneori ambițiile demistificatoare animă excesiv eseurile și interviurile trimise în România după 1989. Devotat până la uitare de sine echipei cu care trece prin lume, Virgil Nemoianu pune în cumpănă adevăruri prea bine verificate. Compromițând uneori judecata de valoare, capriciul amical dă altitudine și farmec ficțiunii critice.

2. Arta despărțirilor

Dintre toți scriitorii americano-români, dintre toți savanții care s-au instalat, cu succes, în universitățile americane, Virgil Nemoianu mi se pare cel mai preocupat de scriitorii și de tradiția românească. El este singurul care încearcă a reveni, iarăși, asupra a ceea ce i se pare că e tradiția fertilă. El este savantul care încearcă să recitească, fără ură și părtinire, o seamă dintre textele religioase, literare, filozofice ale țării din care a plecat.

Formația sa nu este, în primul rând, de românist. El a studiat și a predat teoria literaturii. A rămas, cu îndreptățire, în literaturile germană, engleză, a stăruit cu iubire asupra cerchiștilor. A scris studii importante despre Doinaș, Regman, Negoițescu.

Despărțirea de eminescianism este unul dintre textele care, în decembrie 1989, ar fi trebuit să numească felul în care noua literatură română ar trebui să-și asume valorile. **Despărțirea de eminescianism** nu poate avea loc în România, zice Virgil Nemoianu, unde Goga, Iorga și Pârvan, "iar apoi Eliade, Vulcănescu și Noica, chiar și universul blagian (cu mult mai autonom) ar fi fost greu de imaginat fără o genealogie eminesciană", ci în exil, unde apar la Stahl, M. Berindei și Vlad Georgescu, "precum și la destui alții" "semnele unei despărțiri, fie de Eminescu, fie de descendența lui intelectual-politică".

Cititorul poate fi ușor nedumerit de talgerele cântarului. Pe de o parte, Iorga, Pârvan, Eliade, Vulcănescu și Noica, pe de alta, Mihnea Berindei și Vlad Georgescu! Pe de o parte, personalități importante ale culturii, pe de altă parte, autori care fac parte din actualitatea politică a momentului, inși ilustrați mai ales în registrul combatant al polemicilor anticomuniste!

Dar dincolo de acest start, studiul este sclipitor – el introduce în discuție nume și cărți, idei: "Oricât de impiedicată, derutată și egoistă a fost adesea politica din România monarhică, discursul intelectual se desfășoară la nivel de superioară profesionalitate civică și sinceră dorință de a satisface inteligent nevoile comunității. Condiția acestei judecăți este însă tocmai să înțelegem dezbaterea ca sistem de relații solidare sau cu rețeta de interacțiuni dinamice și procesuale".

Cunoașterea se realizează din interior. "În acest caz, impresionează, mai presus de toate, diversitatea dezbaterii de la stânga lui Stere, Dobrogeanu-Gherea, Șerban Voinea și Ibrăileanu, la centrismul literar al lui Zeletin și Lovinescu, la conservatorismul maiorescian și blagian, trecând prin populismul naționalist al lui Iorga sau țărănismul integrator sau progresist al lui Spiru Haret, Gusti și Madgearu, la localismul ontologic al lui Noica, sau idealismul raționalist al lui Vianu, la vitalismul existențial al lui Eliade și Cioran, evocăm (și încă destul de parțial) o galerie de voci creatoare și originale. Cunoștiința acestui context extrem de variat ar trebui să ne îndemne la o înțelegere mai dinamică decât una statică, una relațională mai curând decât izolatoare, a figurilor, la o judecată a polemicii ca realitate primară și fluidă, mai curând decât a teoriilor în parte".

Pledoaria pentru comprehensiune și judecare contextuală a culturii române mi se pare salutară, aparținând unui spirit profund, creator nu numai de puncte de vedere, ci și de posibile direcții în afirmarea valorilor. Cred, de altfel, că vocația lui Virgil Nemoianu ar fi fost, în România, de critic de direcție.

Din păcate, în **Despărțirea de eminescianism** lipsește tocmai o bună definiție a eminescianismului. Eminentul teoretician leagă eminescianismul de un șir de opțiuni politice, de un populism frivol, de o confiscare brutală a termenului de către dreapta răufăcătoare. Ori, eminescianismul e mult mai mult decât atât și cărturarii importanți au delimitat, mereu, eminescianimsul de prelucrările vulgare. De Eminescu al naționaliștilor s-au despărțit și G. Călinescu, și Vianu, și Negoițescu, și Matei Călinescu, și Eugen Simion, și Z. Ornea, și Eugen Todoran. Gestul lui Virgil Nemoianu pare un exercițiu de dans într-un salon al VIP-urilor anului: dacă Noica se despărțise de Goethe, dacă Paleologu se despărțise de Noica (inaugurând dansul despărțirilor în lumea bună a culturii române), de ce nu s-ar despărți și Virgil Nemoianu de Eminescu.

3. Despărțiri și regăsiri

Există în studiile lui Virgil Nemoianu succesive încercări de acomodare cu prezentul politic, cu actualitatea mondernă a rostirii, cu personalitățile care dau tonul în acest moment. Dar nu numai atât. **Un neoconservateur jeffersonien dans la Vienne de fin de siècle: Aurel C. Popovici** apare, de pildă, în culegerea realizată de Miklós Molnár și André Reszler la Paris (P.U.F.), în 1989, **Le Génie de l'Autriche-Hongrie** într-un moment de boom al temei. Europa Centrală era în centrul atenției fiindcă zona devenise explozivă. Un număr de cărți, de studii, de eseuri, dar și un număr de expoziții, de conferințe, de întâlniri au dat notorietate unor scrisori, artiști, personalități politice. Studiul lui Virgil Nemoianu începe cu elogiul a două cărți celebre, **Viena lui Wittgenstein** de Stephen Toulmin și Allan Janik și **Sfârșit de secol Viena. Politică și cultură** de Carl Schorske. Cărțile numesc autorități în materie. Virgil Nemoianu, care e "mai în temă decât alții", mai calificat a vorbi despre Europa Centrală decât vedetele aduse de val în prim-planul cestiunii, nu ezită a aduce completările și corecturile necesare: "O lectură a acestor două lucrări dă la iveală mai multe scăpări ale autorilor. Schorske, Janik și Toulmin par să ignore diferite aspecte ale realității socio-culturale, de pildă, dezvoltările religioase, sistemul intelectual și birocratic sau dialectica forțelor locale și centrale, ca să nu citâm decât câteva exemple. De asemenea, ei par să separe efervescența și inovația intelectuală de adevăratul ei context istoric, uitând, de pildă, că Schönberg, Klimt sau Freud ar putea fi cu greu imaginați în afara unui cadru de ipoteze intelectuale și psihologice tradiționale și bine prezervate... Acesta nu era doar un fond neutru, ci mai degrabă un element necesar constituirii unui mediu creativ și care făcea parte dintr-o tensiune creatoare și fecundă".

Virgil Nemoianu cunoaște realitățile Europei Centrale din familie. Copilăria l-a familiarizat cu personajele, cu legendele locului, cu cărțile fundamentale ale spațiului cultural. Studiosul a corectat și a completat mereu tabloul, alianțele culturale au nuanțat ce rămânea de nuanțat. Excepționala cultură germană a lui Virgil Nemoianu era în măsură să țină sub control oricare cercetător al acestei geografii.

Aurel C. Popovici, obiectul studiului din 1989, era un personaj tabú în România comunistă. Istoriile sămănătorismului sau istoriile literaturii începutului de secol îl așezau între cei mai răi dintre răi. Efortul lui Virgil Nemoianu e legat, pe de o parte, de regăsirea unui personaj important al Banatului său natal, un personaj care este legat și de noua sa patrie – Statele Unite ale Americii. Desigur, recuperarea lui Aurel C. Popovici ridică mari dificultăți, fiindcă opiniile contrazic cu violență opțiunile liberale ale lui Virgil Nemoianu (și ale momentului 1989 al culturii europene). Dar efortul recuperator al scriitorului angajează nu doar erudiție, talent exegetic, ci și un fel de bucurie a regăsirii într-o familie, fie ea și nebădăioasă.

Studiile în care Virgil Nemoianu nu manevrează afirmații categorice, paginile din care eruditul își dă măsura îl așează între cei mai buni teoreticieni și comparatiști de azi. În materie de Europa Centrală (așa cum am arătat în numeroase rânduri), studiile sale sunt deschizătoare de drum. În antologiile grupului **A Treia Europă** textele lui sunt repere, unele dintre studiile sale au fost reluate, studiate, comentate cu folos de membrii tineri ai grupului.

În fine, foarte importantul volum recent apărut la Editura Fundației Culturale Române, **România și liberalismele ei,** conține studii, articole, eseuri, multe fundamentale pentru înțelegerea acestui mare cărturar. Sau, cum spune chiar autorul. "Volumul de față are două scopuri. Cei dintâi este de a schița felul în care un expatriat vede, de la o anumită distanță, desfășurările socio-politice din ultimii zece ani în țara sa natală. În literatură ne-am obișnuit cu ideea că există "lecturi multiple" ale textului. Eu cred că același lucru e valabil și la nivelul mai greneral al culturii și al civilizației. Punctele deosebite de vedere se completează, nu se contrazic. Realitatea e totdeauna mai complexă decât o singură explicație individuală, oricât de bună ar fi aceasta. Explicația are doar două sau trei dimensiuni, în vreme ce realitatea are dimensiuni mult mai numeroase. Iată motivul epistemologic al oricărui soi de pluralism. Cu aceasta ajung la al doilea scop al cărții. Ea vrea să explice dialectica destul de chinuită a relațiilor dintre societatea de la Dunărea de Jos și formele variate ale liberalismului, ea vrea să sublinieze rolul central pe care l-a jucat și îl joacă "lucrul cultural" în aceste relații.

O carte foarte frumoasă, căreia i-am imputa (din când în când!) o insuficientă coordonare a raporturilor elogiu-reproș.

COPYRIGHT

Amurgul radicalismului ideologic

Vladimir Tismăneanu

Daniel Bell, ani de zile profesor de teorie socială mai întâi la Columbia University și apoi la Harvard, este unul dintre cei mai influenți gânditori sociali americani ai secolului douăzeci. Ideile sale referitoare la criza socialismului etatist, epuizarea vocației radicale a mitului politic marxist, declinul spiritului revoluționar și contradicțiile politice și culturale ale modernității au devenit puncte de referință obligatorii în orice discuție serioasă despre opțiunile valorice și morale în ceea ce se poate numi veacul revoluțiilor și al religiilor seculare. Asemeni unui Raymond Aron, Bell a contribuit în chip esențial la demistificarea proiectului marxist ca expresie supremă a ideologiei (deci a falsei conștiințe) și la consolidarea unei sociologii politice inspirate de demersul liberal.

Cărțile sale fundamentale, și înainte de toate *Sfârșitul ideologiei* și *Contradicțiile culturale ale capitalismului*, tratează temele capitale ale modernității. Este vorba de abordări într-adevăr originale, în care spiritul lui Max Weber (criticul "dezvrăjirii lumii prin știință"), dar și al unui Karl Mannheim, unul dintre fondatorii sociologiei cunoașterii, se întâlnește cu acela al unei social-democrații eliberată de himere apocaliptice. Scrise pasionat și pasionant, lucrările lui Bell au jucat și joacă un rol formator pentru generații de studenți americani și nu numai (le-am utilizat în repetate rânduri în propriile mele cursuri, în special cele pe tema ideologiilor politice contemporane). Apropiata apariție a *Contradicțiilor culturale* în limba română, grație editurii Univers, merită așadar salutată drept un eveniment intelectual și un prilej de reconsiderare a statutului științelor umane în epoca post-ideologică.

Aș menționa mai întâi temele cruciale din *Sfârșitul ideologiei*, menționând faptul că sociologul american nu a susținut vreodată dispariția ideologiilor ca forme simbolice de organizare a conștiintei politice, ci doar **deradicalizarea** acestora o dată cu ascensiunea societății post-industriale și criza regimurilor leniniste, mai ales după 1956. Era vorba înainte de toate de o critică a sociologiei academice dominante în numele unei pespective capabilă să încorporeze elemente ce țin de studiul ideilor, al culturii și mai ales al componentei morale a acțiunii sociale (a se vedea prefața la ediția din 1961). Pentru Bell, ideologiile radicale au fost tentative de substituire a religiilor tradiționale. Răsărite o dată cu debutul modernității, aceste ideologii, și înainte de toate marxismul, au contribuit decisiv la departajarea spectrului politic în termeni de "stânga" și "dreapta".

În cartea apărută inițial în 1960, Bell conturează liniile de forță ale unei critici a ideologiilor, accentuând elementele caracteristice Americii, mai cu seamă în anii de după al II-lea război mondial și ai tranziției spre societatea post-industrială (despre care, de asemenea, Bell a scris pagini memorabile). Țin să subliniez aici faptul că teza declinului ideologiei propusă de Bell a suferit adeseori de pe urma unor lecturi pripite ori tendențioase, sociologul fiind acuzat că ar fi pierdut din vedere persistența diverselor radicalisme. Asemenea simplificări ale analizei lui Bell pierd din vedere elementul ei crucial, anume că pentru gânditorul american nu era și nu este vorba de altceva decât de treptata atenuare a atracțiilor (forței de seducție) a unor doctrine capabile să genereze pasiuni ardente de transformare globală a realității. Pe scurt, este vorba de ideologii ca **religii seculare**, deci de acele forme simbolice născute în secolul al XIX-lea care au marcat decisiv destinul veacului douăzeci. Înțelegând faptul că unii ar vedea în teza sfârșitului ideologiei altceva decât a încercat el să sugereze, Bell nu a obosit să spună că nu este vorba câtuși de puțin de finalul utopiei. Dimpotrivă, scria el, dispariția mirajului ideologic pemite utopiei o renaștere dincolo de retorica agresivă a revoluțiilor eschatologice (culminând cu instaurarea unor regimuri despotic absolutiste).

Fin cunoscător al istoriei politice a secolului, Daniel Bell a scris elocvent despre riscul sanctificării scopurilor utopice în practicile stângii radicale. În acest sens, critica Noii Stângi a fost un punct important în dezbaterile purtate de intelectualii din New York în anii '70. Ceea ce a ținut Bell să precizeze este că utopia își menține vocația emancipatoare câtă vreme nu duce la fetișizarea unor formule sterile, inclusiv a dichotomiilor convenționale dintre stânga și dreapta. Împotriva celor care, clamând necesitatea unor noi teleologii politico-istorice (deci supremația scopului revoluționar) încearcă să justifice degradarea mijloacelor, Bell a apărat și apără perenitatea unor adevăruri elementare, așadar vitale — adevărurile libertății de expresie, ale dreptului la opoziție și la cercetare liberă.

Asemeni unui Leszek Kolakowski, filosoful polonez pentru care și-a exprimat adeseori admirația, Bell refuză orice reducție ideologică simplificatoare. Viziunea sa, diferită de a altor exponenți de seamă ai cercului intelectualilor din New York, nu este nici una mărturisit democratic socialistă (a se vedea cazul unui Irving Howe), nici una în direcția neo-conservatorismului (gen Hilton Kramer, Irving Kristol, ori Norman Podhoretz). "Liberal, conservator, socialist și anticomunist" (spre a relua aici credoul deliberat eclectic al lui Kolakowski), așadar reprezentant al gândirii libere, Bell apără valorile tradiționale în cultură, dar rămâne deschis spre modernism (ca și colegii săi cândva grupați în jurul legendarei *Partisan Review*).

Nu am spațiul să insist asupra temelor de excepțională actualitate tratate de Bell în postfața din 1988 la *Sfârșitul ideologiei*. Dedicat memoriei lui Raymond Aron, textul oferă o viziune lucidă și riguroasă a polemicilor legate de declinul radicalismului politic, respingând acuzațiile de conservatorism ori de susținere conformistă a status quo-ului. Rămânând fidel spiritului critic al orientării sale sociologice, Bell atrage atenția asupra priorității necesare a democratiei și drepturilor legale în raport cu orice proiect, oricât de nobile ar părea intențiile originare. Ceea ce nu înseamnă că ar nega în vreun fel importanța chestiunilor sociale, mai cu seamă în ceea ce privește reducerea inegalităților economice și educaționale.

Contradicțiile culturale reprezintă tocmai tentativa lui Bell de a utiliza resursele conceptuale ale sociologiei pentru explorarea tensiunilor modernității liberale (ale capitalismului). Aș puncta drept teme centrale în acest efort comprehensiv: idolatria sinelui (narcisismul, hedonismul); slăbiciunile democrației, în special deficitul spiritului civic; cultul tehnologiei și al rațiunii instrumentale, deci al unui progres aplaudat mecanic, fără priceperea capcanelor inerente scientismului și pozitivismului fără limite; resurecția impulsului utopic și potențialul totalitar în discursurile contra-culturii. Este vorba de o lucrare menită să lumineze faptul că departe de a reprezenta punctul terminal, definitiv și irevocabil al istoriei, democrația liberală este un proiect aflat mereu în regândire și reconstituire. În opera lui Daniel Bell, spiritul neliniștit al intelectualilor din New York și-a găsit o întruchipare dintre cele mai complexe și convingătoare.

Alături de Lionel Trilling, Hannah Arendt, Daniel Patrick Moynihan, Nathan Glazer, Alfred Kazin, Irving Howe sau Dwight Macdonald, Daniel Bell a participat la construcția unui registru critic opus oricăror cântece de sirenă ideologice și esențial devotat apărării civilității, decenței și toleranței.

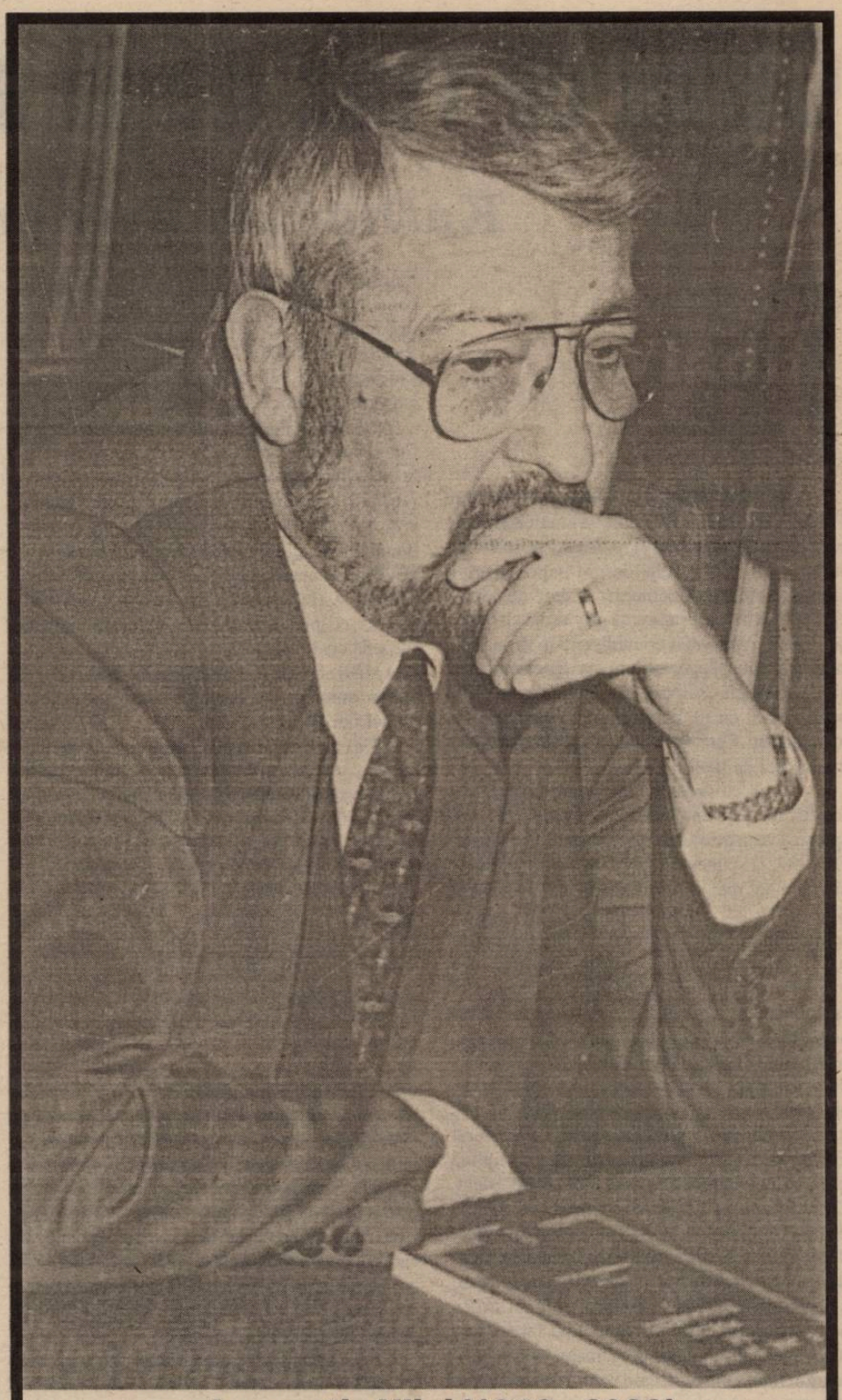

Laurențiu Ulici (1943 – 2000)

A murit Laurențiu Ulici

Senzația ciudată că moartea l-a căutat pe un altul și a dat, din întâmplare, peste el. A dat peste el din prostie, din nepricepere, din grabă prostească. Fiindcă nici moartea nu mai e ce-a fost odinioară – e, și ea, un personaj stupid în legea timpului nostru.

Dacă exista în cultură un om de neînlocuit (dacă exista, în acest moment, în spațiul cultural românesc, cineva care nu trebuia înlocuit, fiindcă n-are cum să fie înlocuit) fără îndoială că ULICI era acela. Era creierul unui partid politic, șeful unor publicații, conducătorul Uniunii Scriitorilor. În anul Eminescu gira proiecte culturale majore. Recenzase toți scriitorii din România, cel puțin pe cei ieșiți în literatură până în 1990. Memoria lui ciclopică ținea minte întâlniri, lansări de cărți, titluri și evenimente. Intra în spectacolul literaturii ca un arhitect, ca un mare regizor și ca un mare actor. Era cordial, deconectat, cald, într-un univers în care ambițiile nemăsurate erau la ordinea zilei. Armoniza contrariile și ținea echilibrul într-un spațiu cultural asediat de rău.

Cald, colocvial, capabil a imagina frumos în marginea vieții literare, știind regula jocului și înconjurându-se de întâmplări guvernate de inteligența ludică a Maestrului, era iubit de cei mici și de cei mari. La o vârstă la care se elaborează sinteze, criticul mai amâna, degustând amânările. Jucându-se cu ele.

Noi eram în așteptare. Știam că numitele opere – cărțile fundamentale – sunt în sertarele criticului, că miile de foiletoane, de articole, de pagini publicate prin reviste fac alcătuirea volumelor o simplă formalitate. Cărturarul era aproape de paginile fără de care literatura română din ultimele cinci decenii ar fi fost mai greu de înțeles.

Când împlinise 54 de ani, revista **Orizont** a preluat o știre, aproximativă și l-a sărbătorit pe Laurențiu Ulici pentru cei 55 de ani ai săi. Cineva ne făcuse, prin intermediari, o farsă. Jucătorul de excepție făcuse o farsă aniversărilor.

Trăim sentimentul ciudat că anunțul nu-i decât o farsă. Dacă nu-i, la revedere, domnule Ulici. Îți mulțumim pentru timpul tău pământesc.

Ghici ce vine după socialism?

Katherine Verdery

– Stimată doamnă profesoară Katherine Verdery, ați venit în România ca etnoloagă, însă cartea dvs. *Compromis și rezistență* se referă la cultura scrisă. Ați scris despre naționalismul promovat de statul comunist înainte de 1989, cînd problemele acestuia erau privite din alt punct de vedere. Ați studiat comunismul în România, cînd ați fi putut alege versiuni mai spectaculoase, ca de exemplu Polonia sau Yugoslavia. Văd poziția dvs. ca pe o însumare și asumare de marginalități. Care sînt avantajele și dezavantajele unei astfel de poziții?

– Cred că această idee a marginalității e foarte bine exprimată și, într-un anume fel, pot spune că viața mea a fost marcată de marginalitate. De altfel, se spune ca majoritatea antropologilor sînt oameni mai mult sau mai puțin marginali. Se pare că am o predilecție personală pentru marginalitate, pentru domenii de studiu marginale—sau cel puțin considerate astfel. De exemplu, cînd eram în liceu, cîntam la corn, un instrument nu prea studiat. Cel puțin la vremea aceea majoritatea colegilor mei considerau mai interesant să cînte la flaut, clarinet sau pian, însă eu învățam să cînt la corn, deci înțelegi ce vreau să spun (*rîde*). Și, de asemenea, cînd am ales unde să vin să-mi fac cercetarea, am preferat Europa de Est, iar asta în cadrul unei discipline în care Europa de Est nu avea nici un precedent. De altfel Europa în general nu era considerată de către antropologii americani drept un obiect de studiu serios, fiindcă, de zeci de ani, se lucra în societăți mai simple; doar în ultima vreme antropologii din Statele Unite au început să dea atenție Europei. Prin urmare, chiar faptul de a lucra în Europa reprezenta asumarea unei anume marginalități. De fapt, cred că în 1989 a început cariera mea, cînd deodată Europa de Est a devenit interesantă pentru toată lumea.

Ai întrebat despre avantaje și dezavantaje; cred că le-ai sugerat în întrebarea pe care mi-ai pus-o. Dezavantajele ar fi că sînt permanent neînțeleasă, spun lucruri care nu plac oamenilor, deoarece (iar acesta e un avantaj) ofer, din punctul de vedere al studiilor mele, o viziune diferită, tocmai datorită marginalității. Privesc lucrurile oarecum lateral, ca să mă exprim astfel, și uneori mi-e greu să comunic cu publicul român într-un mod care să se potrivească cu așteptările sale. Dar totodată, ca om de știință, aș vrea să spun ceea ce cred că se întîmplă, să spun lucrurilor pe nume, în măsura posibilului. Dacă se întîmplă să-mi pierd popularitatea, ghinionul meu, însă acesta e singurul mod în care pot lucra.

– Cum au fost receptate cărțile dvs. în Statele Unite?

– Excelent. Nu-mi mai amintesc exact, cred că am avut și una sau două recenzii critice, scrise de persoane din Europa de Est. Dar în general, cărțile mele au fost foarte bine primite acasă, atît în propriul meu domeniu de studiu, cît și în domeniul studiilor central-europene.

– Dintre cărțile dvs. s-a tradus *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*; aș sugera să o luăm drept punct de plecare al discuției noastre. Aparțin unei generații care a crescut învățînd să studieze literatura ca fenomen estetic, punînd mai puțin accent asupra implicațiilor sale politice. Care ar fi funcția politică a literaturii în cadrul discursului naționalist?

– Aș dori să precizez de la bun început că nu am studiat literatura română, ci critica literară românească și cred că diferența e substanțială. Simt nevoia de a face această precizare deoarece nu mă consider capabilă să citesc cu acuratețe literatură propriu-zisă. Cunoștințele mele de limba română sînt suficiente pentru interviuri sau pentru comunicări legate de domeniul meu de studiu, însă nu pentru... metafore sau pentru subtilitățile specifice romanului sau altor forme de proză sau poezie. Și, referitor la prima întrebare, nu am studiat cultura, ci mai degrabă *politica* culturii.

Iar aici ating un alt subiect, care îmi pare foarte important: pentru mine totul este politic, nu doar literatura, ci orice activitate intelectuală, sau, într-un anume sens, orice acțiune umană. A-ți asuma o anume poziție sau un anume domeniu de studiu înseamnă întotdeauna a privilegia anumite valori și teme față de alte valori și teme. Astfel unele valori sînt concretizate în discurs, ocupînd spațiul altor valori care ar putea fi operaționale în locul lor. Orice modalitate activă de a gîndi și scrie e un mod de a prefera anumite valori, analitice sau estetice, ceea ce e în sine un act politic.

De exemplu, discursul protocronist studiat de dvs. pretindea că vorbește despre cultura română; totuși se referea în primul rînd la literatura română. Care ar fi motivele pentru care literatura ocupă un loc atît de central în discursul naționalist?

N-aș spune că literatura e neapărat mult mai importantă decît alte tipuri de discursuri, cel puțin în principiu. În *Compromis și rezistență* afirmam că, în România cel puțin, istoriografia ocupă un loc mult mai important în viața intelectuală sau în viața publică intelectuală decît, de exemplu, în Statele Unite. Prin urmare țări diferite, tradiții diferite, medii politice diferite—socialismul față de orice alt sistem—pot privilegia un anume discurs față de un altul, propulsîndu-l spre centrul sau spre marginile conștiinței publice. Literatura ocupă un loc important în măsura în care se scrie o literatură care să fie larg accesibilă. O scriitură mai dificilă nu poate avea același impact, întrucît este accesibilă unui public mai degrabă restrîns. Cînd cineva scrie un gen de... roman, să spunem, care are drept public țintă cele mai largi categorii sociale, acest gen de literatură poate deveni extrem de centrală datorită numărului mare de cititori asupra cărora poate avea efect.

– Și care ar fi în cele din urmă funcția politică a negării implicațiilor politice ale variilor discursuri? Exemple se pot da multe: în textele sale protocroniste Edgar Papu utilizează vocabularul literaturii comparate și, probabil, nu ar fi acceptat ideea că discursul lui ar avea implicații politice.

– În România, mai ales în anii '70 și '80, definiția politicii era cu totul alta decît cea pe care tocmai am oferit-o. Fapt care avea semnificația lui, date fiind condițiile în care Partidul avea rolul central în viața publică. Eliminarea oricărei referințe la valorile dominante în sfera politică putea justifica pretenția de a scrie critică sau literatură apolitică. Dar întrucît opinia mea este că politica e peste tot, că nu se poate scrie fără a-ți asuma o anume poziție față de anumite valori, nu pot fi de acord cu pretenția celor care susțineau că nu fac politică; dar aici are loc un conflict al definițiilor.

Aș mai adăuga că, în termeni ideologici, a nega relevanța politică a unui act e în sine o strategie ideologică. Înseamnă a spune: nu mă plasați în aceeași categorie cu ideologii de partid sau cu vreo altă persoană care-și asumă în mod deschis o poziție politică. Iar aici aș propune o analogie între întrebarea ta referitoare la literatură și noțiunea de obiectivitate din știință, așa cum apare în discursul occidental, și mai ales în științele sociale, unde, de zeci de ani, antropologi, sociologi, istorici și așa mai departe pretindeau că munca lor se caracterizează prin obiectivitate, că descoperă adevărul într-o manieră obiectivă sau cel puțin tind spre aceasta și că ceea ce făceau nu avea nici o implicație politică. Acest punct de vedere a fost subminat în discursul occidental din ultima vreme, în care orice activitate intelectuală este văzută ca preferînd un anume set de valori asupra unui alt set. Pretenția la obiectivitate e un mod de a îndepărta atenția de la semnificația politică a propriului discurs. Antropologii au oferit multe exemple interesante referitoare la legătura dintre antropologie ca știință, în perioada formării sale, și imperialismul britanic și american. Pentru un antropolog, a susține că e obiectiv sau neutru reprezenta un mod de a refuza să vadă legătura dintre antropologie și proiectul imperialist. Sper că această analogie e utilă—mie cel puțin îmi este, deoarece literatura nu e domeniul meu—însă cred că se poate afirma același lucru despre criticii literari care pretindeau că discursul lor e distanțat de politică.

– Mă gîndesc la așa zisa obiectivitate implicată în alcătuirea diverselor canoane, care adesea marginalizează autorii aparținînd minorităților etnice și femeile, indiferent de succesul temporar al acestora.

– Cred că exemplul e foarte adecvat: canonul reprezintă un corpus de opere care include toate textele considerate importante, "mari". Dar care sînt standardele prin care evaluăm importanța? De obicei acestea sînt elaborate în texte care instanțiază anumite valori asupra altora, și anume acele valori care bărbaților le sînt mai familiare și mai confortabile. A recunoaște alte stiluri, alte probleme sau alte teme, propuse de grupurile minoritare sau de către femei, reprezintă o dificultate pentru bărbații aflați în poziții de putere, care elaborează canonul. O parte a formării oricărei discipline este determinarea unui set de texte considerate exemplare, însă nu putem pretinde că ceea ce e considerat exemplar este neinfluențat de alte valori, în sens politic. Canonul mai prezintă un aspect, și anume faptul că noii veniți exercită o anume presiune asupra lui, ei doresc să pătrundă în respectiva disciplină pentru a-și impune propriile valori. În Statele Unite cel puțin, noțiunea de canon a fost expusă criticii într-o asemenea măsură încît lumea abia mai are curajul de a folosi termenul. Nu cred că e accidental faptul că în România canonul literar are tendința de a exclude aceste voci mai puțin centrale.

Trebuie să mai spun și că studiul naționalismului a relevat o anume tentă masculinistă în discursul naționalist. Eroii care sînt venerați sînt toți bărbați, Bălcescu, Eminescu, Kogălniceanu, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul—nu cred că Elena Ceaușescu va ajunge vreodată pe listă, și nici nu-mi doresc (*rîde*)—se înțelege oarecum de la sine că pe o astfel de listă nu te aștepți să vezi prea multe femei. Miturile create pentru dezvoltarea mîndriei naționale și a istoriei naționale și așa mai departe au trăsături aproape în exclusivitate masculine. În discursul naționalist, femeile apar ca reproducătoare ale națiunii, în sens fizic, în timp ce bărbații sînt considerați reproducătorii spirituali; ei, cei care trec dincolo de trup, care duc națiunea mai departe spre viitor într-un mod mult mai eteric, mai înalt, decît femeile, a căror funcție este pur și simplu de a aduce mai multe corpuri pe lume, corpuri care vor gîndi despre ele însele că sînt românești, și se vor considera românești prin prisma a ceea ce fac bărbații români. Realizez că observațiile mele pot crea un anume inconfort printre cititorii de sex masculin și-mi pare rău, însă e inevitabil.

Aș mai dori să adaug că nu văd toate acestea ca parte a unei conspirații, după cum nu consider nici dezvoltarea ideologiei burgheze drept parte dintr-o conspirație. De obicei aceste ideologii ale căror caracteristici tocmai le-am menționat au apărut în urma unor alte conflicte, în care cei implicați luptau împotriva unei alte ordini, articulîndu-și propriul punct de vedere. Tendința este spre simplificare: a lua în considerare alte puncte de vedere înseamnă a mări dificultățile acțiunii lor politice. Dezvoltarea discursului naționalist român a avut loc în conexiune cu lupta antiimperialistă de pe orbita imperiilor otoman, rus și habsburgic, context în care promovarea unor valori specific românești era de o importanță deosebită. Cei implicați în aceste conflicte era bărbați, punctul lor de vedere era unul masculin, cum putea fi altfel? Ceea ce încerc să fac este să reduc puțin impresia că am avea de-a face cu o conspirație, impresie care uneori reiese din critica feministă sau chiar din critica oferită de minorități, deoarece cred că toți încercăm să acționăm în lume în conformitate cu ceea ce credem că înțelegem din ea și dacă în cele din urmă se dovedește că reprezentările noastre sînt diferite de cele ale altora aflați pe poziții diferite, e pur și simplu natural...

– Și care ar fi rezultatul acestui conflict al reprezentărilor, armonia, sau nu acesta e scopul?

– Bine formulat. Există două răspunsuri posibile. Să luăm drept exemplu cazul României, care are minorități naționale: are, sau cel puțin avea, mulți germani, are o minoritate maghiară numeroasă. În parte, dezvoltarea unei literaturi maghiare sau germane în context românesc are rolul este de a prezerva sensul valorilor acestor minorități, nu în mod necesar de a contribui la valorile literaturii române. Unii ar considera că prezervarea valorilor propriului grup reprezintă un țel suficient. Alții ar considera că e mai importantă crearea unui mod mai larg al sensibilității românești, mai precis a sensibilității oamenilor care trăiesc în România, iar această nouă sensibilitate ar implica inserarea unora dintre aceste valori în limba și producția intelectuală a majorității etnice. Factorul decisiv e succesul cu care minoritățile își prezintă propriul caz și capacitatea lor de a vorbi o limbă deja destinată majorității, ceea ce implică, într-un anume sens, traducerea din limbajul propriului grup astfel încît să atragă atenția majorității, care să considere aceste valori demne de interes.

– Vorbiți despre fenomene care au avut loc atît înainte cît și după 1989. Ați petrecut mai bine de douăzeci și patru de ani...

– Douăzeci și șapte.

– Douăzeci și șapte! Deci 27 de ani studiind România și referindu-vă la ea în mod constant în lucrările dvs. Și în general vă petreceți mult timp aici. V-aș ruga să-mi vorbiți despre ceea ce considerați mai interesant în România după 1989, și să vă referiți și la studiile dvs. actuale.

Cred că e destul de trist că România, la fel ca alte țări din estul Europei, a trebuit să servească, de două ori, drept laborator pentru experimente nefericite. În primul caz experimentul a fost instaurarea socialismului în circumstanțe în care nu era deloc binevenit, iar condițiile pentru o mentalitate socialistă nu erau deloc dezvoltate. Acum România e un fel de laborator pentru capitalism, economii de piață și diferite activități politice. Privind lucrurile din exterior—eu de exemplu nu trăiesc aici, nu mă confrunt cu probleme ca insuficiența salarului pentru hrană sau locuință—e fascinant modul în care România realizează această schimbare spre o nouă organizare a vieții, și prin aceasta mă refer la schimbări în toate zonele spațiului social, totul, absolut totul, în orice moment, poate deveni altfel. Mă interesează în ce măsură există acest potențial al schimbării, în ce măsură condiționează trecutul socialist posibilitatea transformării în România—și nu mă gîndesc la trecutul socialist în general, ci la formele specifice pe care le-a luat socialismul în România, în special pe vremea lui Ceaușescu—deci acest lucru îmi pare fascinant în România, întreaga problemă a "tranziției". Eu de fapt nici

Katherine Verdery

Ghici ce vine după socialism?

nu o numesc tranziție, o numesc *transformare*, pentru că lucrurile, în mod evident, se schimbă. Însă tranziție înseamnă implicit tranziție spre ceva anume, ori noi nu știm încă spre ce anume ne îndreptăm, de aceea cred că "transformare" ar fi un cuvînt mai potrivit.

Actualmente cercetez transformarea proprietății, iar unul din lucrurile pe care le știu după o viață de etnolog este că oamenii îți vorbesc mai ușor despre problemele care-i interesează cel mai mult în acel moment. Cînd m-am întors în comunitatea în care am realizat majoritatea cercetărilor mele, localitatea Aurel Vlaicu din județul Hunedoara, oamenii doreau să vorbească despre pămînt. Erau foarte preocupați de posibilitatea de a-și primi proprietățile înapoi, ceea ce crea destule tensiuni. Astfel am devenit și eu interesată de această problemă... Nu era ceva planificat, și, la fel ca și cartea mea despre ideologia naționalistă, ideea a apărut din conversațiile cu oamenii de aici. Ajunsă acasă, am început să studiez problema proprietății așa cum e tratată în disciplina mea și în alte discipline, reformulînd-o astfel în termenii propriei mele pregătiri teoretice. Însă problema în sine a apărut din ceea ce-i interesa pe oameni și din lucrurile pe care voiau să mi le spună. Aș mai adăuga în final că am fost fascinată de socialism, de felul în care funcționează ca sistem. Propriile mele valori sînt valorile stîngii politice, și era evident că socialismul nu funcționa prea bine în Europa de Est. Dorința mea era de a vedea la fața locului ce anume se întîmplă în socialism, ca parte a unui proiect pe termen lung, de a-mi da seama ce ar putea funcționa ca soluție politică "de stînga" a organizării vieții. În nici un caz nu sînt interesată de resuscitarea socialismului, însă, dacă am încerca să organizăm lucrurile nu în funcție de economia de piață și de o competiție dură, ci în funcție de valori care să accentueze asupra unei mai largi distribuții a resurselor, încercînd să depășim diferențele imense între cei care cîștigă foarte mult și cei care se chinuie să supraviețuiască—atunci întrebarea e cum am realiza aceasta în mod diferit față de felul în care lucrurile erau organizate înainte de 1989 în estul Europei? Acesta a fost lucrul care m-a pasionat, nu de la bun început, din momentul sosirii, ci pe măsură ce petreceam tot mai mult timp aici. Aș fi vrut să știu dacă lucrurile se puteau desfășura altfel, dacă și cum ar fi putut oamenii să fie mai mulțumiți de socialism decît erau în realitate—eu cel puțin nu eram deloc mulțumită de modul în care oameni își trăiau viața aici sub comunism. Am intrat într-un nou proiect, despre colectivizare. Rămîn la tema aceasta a proprietății, dar sînt interesată să studiez arhivele care acum îmi sînt accesibile, căutînd mai ales date despre modul de implementare al colectivizării și despre formarea sistemului socialist în România; mă bucur că pot cerceta această temă, deoarece astfel pot fi interesată de socialism deși socialismul nu mai există aici.

– Vorbeați despre valorile stîngii politice și despre felul cum socialismul a funcționat în Europa de Est. Cum ați plasa totalitarismul în această ecuație?

– În zona lucrurilor negative (*rîde*). Se făcea multă propagandă centralismului democratic și așa mai departe... Eu vreau ca partea democratică să fie mai importantă. Dar consider că dezvoltarea interesului pentru soluțiile de stînga înainte ca aceste soluții să fie impuse reprezintă un aspect extrem de important. Această impunere este ea însăși o parte a totalitarismului, și o parte a lucrurilor negative care s-au petrecut aici, în special deoarece sistemul a fost impus de o forță străină față de care oamenii aveau... cum să spun... sentimente amestecate.

– Ați continuat să publicați cărți despre socialism și Europa de Est. Ați putea să ne vorbiți despre cele netraduse (ar trebui să fie traduse), mă gîndesc la *The Political Life of Dead Bodies* (*Viața politică a trupurilor moarte*) și *What Was Socialism and What Comes Next* (*Ce a fost socialismul și ce urmează*)?

– Cartea despre ce a fost socialismul e o colecție de eseuri pe care le-am scris mai ales după 1989 pe baza diferitelor mele cercetări aici. Unele capitole sunt conferințe destinate unui public mai larg pe care le-am ținut în Statele Unite, și le-am rescris adăugînd și alte capitole, însă cartea în sine nu are același gen de coerență ca și *Compromis și rezistență*, întrucît nu are o singură linie de argumentare. Unul din capitole este despre începuturile de-colectivizării, se numește "Elasticitatea pămîntului" și un altul despre Caritas, care pentru mine a reprezentat un fenomen extrem de interesant, în care am pierdut și eu bani (*rîde*).

Adriana Babeți, Sorina Jecza, Katherine Verdery, Smaranda Vultur

– Cum ați pierdut bani la Caritas?

– Imediat după sosirea mea în România în septembrie 1993, niște prieteni mi-au spus că mergeau la Cluj ca să depună bani la Caritas și că, dacă vreau, ar putea depune bani și pentru mine. Mă sfătuiau să depun cît mai mult, eu le-am dat 350 de dolari, iar apoi am început să vorbim despre ce vom face cu banii după ce vor fi rulați de două sau trei ori. Am stat trează o noapte întreagă, tot gîndindu-mă la asta—cum îi voi cumpăra mamei un apartament și așa mai departe. Cînd a devenit evident că sistemul Caritas s-a prăbușit, am descoperit exista un avantaj în faptul că pierdusem bani la Caritas, fiindcă astfel puteam deschide conversații mai ușor, îi puteam întreba despre modul în care au ajuns să depună banii și care fuseseră așteptările lor. Puteam începe prin a spune "Am pierdut atîția bani la Caritas! Dumneavoastră ați depus ceva acolo?" Însă totuși oarecum am recuperat din pierdere. În Statele Unite, pe formularul de impozit, am trecut suma drept cheltuieli de afaceri și s-a scăzut din impozitul pe venit!

– Revenind...

– *Ce-a fost socialismul*, la fel ca și alte lucrări ale mele, încearcă să exploreze problemele care au apărut după 1989 în tranformarea societății românești. Titlul are o parte care întreabă și *ce urmează*, însă nu dau un răspuns definitiv la această întrebare. Un răspuns posibil e sugerat de culoarea copertei, care e verde (*rîde*). Doream ca întrebarea să rămînă deschisă, astfel încît să fie evident că problemele tratate acolo sînt în continuă schimbare și pot prezenta aspecte total diferite peste cinci ani. *Viața politică a corpurilor moarte* a apărut de asemenea dintr-o serie de conferințe pe care am fost invitată să le țin la Universitatea Columbia, numite conferințele Harriman. Directorul Institutului Harriman din New York, cel care m-a invitat să țin conferințele, m-a rugat ca acestea să fie adresate unui public educat mai larg, nu doar unui cerc de specialiști în Europa de Est sau studii sovietice. Deci am decis să nu vorbesc despre subiectul la care lucram, și anume restituirea proprietății, ci despre un altul, al cărui dosar se îmbogățise mult în ultima vreme. Am deschis dosarul, am organizat materialele adunate de vreo cinci ani și am elaborat conferințele despre utilizarea și manipularea politică a trupurilor celor care muriseră în timpul perioadei socialiste sau înainte, și care avuseseră, sau puteau avea, o nouă semnificație în noile circumstanțe politice. Asta vreau să spun prin *Viața politică a corpurilor moarte*. Interesul mi-a fost trezit de un coleg care a scris două cărți despre Kenia și mi s-a părut că modul lui de a trata aceste probleme era extrem de relevant. Cînd am prezidat întrunirea anuală a uneia din cele mai importante asociații de antropologi din Statele Unite l-am rugat să organizeze o secțiune, iar Susan Gal, o antropoloagă din Statele Unite născută în Ungaria, a prezentat o lucrare despre reînmormîntarea lui Béla Bartók, care a avut loc în 1988, și reînmormîntarea lui Imre Nagy din 1989, două moment extrem de importante în politica Ungariei. Au mai fost și alte lucrări prezentate la acea conferință, iar rezultatul a fost că am început să urmăresc viața politică a cadavrelor, mai ales în Estul Europei. Am deschis dosarul acela plin de tăieturi din ziare și referințe la cărți și așa mai departe și m-am apucat de lucru.

– În cărțile dvs. naționalismul reprezintă o temă constantă, alături de socialism. De ce?

– Cred că mitologiile naționale și ideile despre națiune reprezintă o parte absolut esențială a formei de organizare politică în care toți trăim, și anume statul național actual. Există unele state ale căror națiuni nu sînt foarte uniforme, de exemplu Statele Unite, unde trăiesc oameni de proveniențe atît de diferite încît crearea unui sentiment al Americii ca națiune a fost dificilă, cel puțin în comparație cu crearea sentimentului național la români. Dar chiar și așa, avem și noi mitologiile noastre naționale și eroii noștri naționali, în mare majoritate bărbați, și așa mai departe. Cred că în Europa Centrală contextul e unul diferit, datorită întîrzierii cu care a fost obținută independența față de diferitele puteri imperiale în această parte a lumii și a longevității luptelor naționale, a luptelor pentru independență. Surprinzător să *nu* existe un discurs naționalist foarte semnificativ în fiecare din aceste țări, avînd în vedere lupta lor îndelungată pentru crearea statelor naționale și modul în care au continuat să dezvolte varii idei referitoare la ce anume ar trebui să fie aceste națiuni pentru a deveni actori de succes pe scena lumii.

– Se pot modifica aceste discursuri naționale?

– Cred că pot exista modificări, în sensul că orice sferă publică are mai multe tipuri de discursuri. Gradul în care oamenii continuă să invoce puncte de vedere naționaliste e unul din factorii de importanță majoră care indică rezistența și continuitatea discursului naționalist față de altele. De exemplu, mă gîndesc că principalul mod de rezistență în fața discursului naționalist este insistența asupra discursurilor de alt gen, cum ar fi cele asupra democrației, societății civile, care nu invocă națiunea drept suport principal. Acesta e un mod de a diminua influența discursului naționalist în sfera publică. În Europa de Est țările diferă una de alta în grad destul de ridicat, mai ales în ceea ce privește măsura în care discursul naționalist a intrat în sfera politică oficială. Iar unul din argumentele pe care le explorez în *Compromis și rezistență* și care a devenit evident doar spre sfîrșit, este că discursul național-naționalist românesc s-a dezvoltat cu asemenea insistență în special *după* 1918, după unirea cu Transilvania, Bucovina, și pentru o vreme Basarabia. Era o perioadă de activitate frenetică în jurul ideii naționale, deoarece toate aceste provincii aveau trecuturile lor diferite, sisteme diferite de înregistrare a proprietății, organizare diferită a grupurilor etnice, a apartenenței religioase, astfel încît ideea națiunii a devenit de fapt baza oricărui discurs politic în România în timpul perioadei interbelice. Iar această bază era atît de puternică încît discursul socialist, care avusese relativ puțini aderenți, în cele din urmă a capitulat în fața acestuia. Aceasta era argumentul pe care-l susțineam încercînd să explic de ce naționalismul a devenit o parte atît de importantă a discursului public în România. Ar trebui să știu mai mult decît știu despre alte țări pentru a explica din ce cauză acest fenomen s-a manifestat acolo în mod mai puțin deschis, însă totuși aș afirma că într-un anume sens ideea națională încă poate fi găsită în perioda socialistă și în celelalte țări.

– În *Compromis și rezistență* studiați modul în care se efectuează tranziția de la un discurs centrat asupra internaționalismului și schimbării sociale la unul asupra naționalismului. Credeți că primul putea fi perceput ca atare, sau mai degrabă ca manifestare a unui imperialism rusesc, un sentiment de a fi dominat?

– Ai atins un aspect important. Desigur istoria modului în care oamenii se autopercep ca români implica, mai ales în estul țării, o componentă antirusă destul de consistentă. Prin urmare oamenii aveau deja percepția asupra Rusiei ca problemă. Întrucît impunerea socialismului a venit dinspre Rusia, acest fapt i-a făcut să vadă această impunere în termeni naționali, fiindcă fusese o problemă tratată în termeni exclusiv naționali în timpul perioadei independenței României. Să ne imaginăm că ar fi venit Suedia în locul Rusiei: probabil discursul internaționalist socialist ar fi fost ceva mai credibil pentru români. Dar, avînd în vedere istoria politică a României, nu este de mirare ca evenimentele politice se văd prin prisma identității naționale.

Cred că va trece un timp pînă cînd oamenii vor considera valabile și alte interpretări. Asta nu înseamnă că oamenii nu trebuie să fie patrioți, ceea ce e o virtute din punctul meu de vedere. Nu cred că patriotismul ar trebui extirpat. Însă ai dreptate, tendința de a vedea socialismul ca pe o impunere din partea URSS și prin urmare de a stîrni sentimente antiruse a făcut ca discursul internaționalist-socialist să fie greu de acceptat aici în țară.

– Spuneați că răspunsul la întrebarea ce urmează după socialism rămîne deschis. Doriți să adăugați ceva în finalul interviului?

– Nu vreau să-l închei spunînd ce anume va urma, deoarece e deja vizibil din traiectoriile mai multor țări europene că există mai multe căi de ieșire din socialism. Și după cum România și-a croit calea specifică de a evolua de la o anume problemă la o anume soluție, cred că aceasta va fi unică, și va fi interesant de văzut, pentru că e cea mai interesantă țară pe care o cunosc.

Interviu realizat de
VOICHIȚA NĂCHESCU

Outsider/Insider

Voichița Năchescu

Puține sînt domeniile de studiu mai ingrate decît istoria recentă a țărilor central și sud-est europene. Dată fiind viteza schimbărilor din fostul bloc comunist, cercetările își pierd cu ușurință actualitatea: noi evenimente dezvăluie aspecte surprinzătoare ale fenomenelor analizate, relevanța lor se schimbă pînă la finalizarea cercetării, iar necesitatea recontextualizării poate răsturna perspectiva teoretică justificată la un moment dat. Pentru ca o analiză să-și păstreze valabilitatea timp de 12 ani, pentru ca o cercetare finalizată în 1988 să-și mențină (în anul 2000!) statutul de bibliografie fundamentală, ea trebuie să fie caracterizată de un remarcabil dar al previziunii. O astfel de carte e cea a Katherinei Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*.

Aș dori să subliniez meritele unei analize care identifică problema ce va deveni centrală în țările comuniste după schimbarea mai mult sau mai puțin violentă a regimului, și anume naționalismul. Verdery sesizează schimbarea de discurs: războiul rece al anilor '80 nu se mai poartă între blocul comunist și cel capitalist, ci între "noi" și etern periculoșii ceilalți: occidentul, țările vecine, minoritățile naționale. Aș cita un fragment din prefața la prima ediție, publicată în 1991: "Văd acum utilitatea politică a analizei mele în a atrage atenția asupra anumitor grupuri, și, în special, anumitor tactici care probabil vor alimenta demagogia și intoleranța în noua Românie". Două exemple: Eugen Barbu și Corneliu Vadim Tudor, care se află printre eroii principali ai acestei narațiuni ce nu se referă la compromis și nici la rezistență ci la felul cum acestea sînt construite în diferite cîmpuri discursive.

Un alt merit al cărții provine din poziția cercetătoarei față de subiectul studiat: născută în Statele Unite, Katherine Verdery studiază în România de 27 de ani, vorbește românește perfect, are mulți prieteni aici și cunoaște în amănunt evenimentele vieții publice din România. Iar teoria socială americană (deși multe nume central și est europene pot fi găsite într-o bibliografie de bază a acesteia) îi permite să abordeze problemele diferit de cum am face-o noi. Comunismul ne e prea aproape și prea departe totodată: prea departe deoarece a dispărut, am spune, în neant, la sfîrșitul anului 1989. Prea aproape deoarece îi trăim zi de zi consecințele. Departe și aproape totodată, ca un timp mitic la care ne raportăm, pe care îl uităm sau parodiem cu suspectă nonșalanță. Iar Verdery mai aduce ceva nou, chiar și acum, în toamna anului 2000 (și aș fi tentată să adaug "din nefericire"), și anume coerența teoretică a abordării. Fie-mi iertată generalizarea, însă îmi pare că cercetarea românească a comunismului s-a împotmolit într-un soi de experiențialism și în căutarea țapilor ispășitori—nu ne putem apropia de anii comunismului fără emoții, iar timidele încercări de teoretizare se blochează în faza dezvăluirilor spectaculoase ale vinilor unora și altora. În plus, comunismul, mai ales comunismul românesc, este al nostru, prin definiție al nostru și ne aparține, la fel ca dreptul de a vorbi despre el, în totalitate. Katherine Verdery înțelege toate aceste posibile reticențe care pot marca receptarea cărții ei: "Celui care a participat (și mai participă) la o luptă crîncenă nu-i vine ușor să-și vadă valorile cele mai dragi tratate la rece, ca fiind numai *unele* dintr-un univers al valorilor posibile. A dorit (și mai dorește) o judecată de principiu asupra inamicului—ca dogmatic sau oportunist sau falsificator. A dorit și mai dorește, e firesc, să apară ca erou al unei povestiri despre Dreptate și Adevăr. Își dorește și mai pasionat această confirmare atunci cînd povestirea vine din partea cuiva străin de propriul său context ... Decizînd de ce parte să mă situez, am ales să apăr nu "adevărul" sau "competența", ci, mai curînd, acele valori atît de americane care susțin o rezistență pluralistă la totalizarea vieții sociale. Sper că deplasarea axei valorice va da măcar de gîndit, chiar dacă nu este cu totul convingătoare."

Primul capitol decupează conținutul cercetării, trasînd harta a ceea ce va fi investigat și ce nu în cuprinsul lucrării, și precizează modul în care vor fi utilizați pe parcurs termeni ca "ideologie", "legitimitate", "intelectuali". Tema generală a cărții este felul în care "imagini ale identității românești au intrat în război unele cu altele în lumea politizată a culturii românești și felul în care, în aceste condiții, ele au perpetuat o ideologie naționalistă românească în interiorul unei ordini care se pretindea socialistă". Datorită temei, cercetarea se focalizează mai mult asupra relațiilor în cadrul elitei (între Partid și producătorii de cultură) decît asupra relației dintre elite și mase. Al doilea capitol teoretizează socialismul și producția culturală în cadrul acestuia, pe baza cercetărilor realizate de economiști din Europa Centrală. Spre deosebire de capitalism, care tinde către maximizarea resurselor, socialismul are tendința de a maximiza *posibilitățile de realocare* a acestora, "raționalitatea" economiilor socialiste presupunînd adesea sacrificarea resurselor, cu scopul de a le menține sub controlul aparatului pe cele mai importante. Un rol crucial în acest mecanism îl are birocrația, nu un organism unitar, ci divizat între un nucleu central al elitei politice și restul aparatului birocratic. În acest sistem centralizat se dezvoltă un monopol al cunoșterii necesare pentru dezvoltarea societății, iar acest monopol aparține "intelectualilor". Ei pot deveni fie utili centrului, fie periculoși prin aderarea la alte standarde referitoare la producția intelectuală. Primii pot intra în alianță cu puterea, ceilalți, care riscă marginalizarea, trebuie să-și cîștige un statut bazat pe recunoașterea autorității culturale. Ar mai trebui să menționez că pentru Katherine Verdery ceea ce se numește intelectualitate nu reprezintă un anume grup social cu anume trăsături intrinseci, ci, pornind de la teoriile postmoderne ale lui Zygmunt Bauman și Pierre Bourdieu, autoarea vede intelectualii ca pe un grup definit relațional, prin poziția privilegiată pe care o au circularea și elaborarea discursurilor și prin strategiile utilizate pentru a se delimita de ceilalți actori sociali. Are loc, în cadrul acestui grup, o competiție pentru autoritate culturală, ale cărei repere se intersectează cu cele ale luptei pentru acces la tipar și tiraje în condițiile unei cenzuri din ce în ce mai opresive. Într-un astfel de context este studiată revenirea discursului național în viața publică românească și felul în care acesta subminează discursul "internaționalist" și axat pe schimbarea socială specifică comunismului anterior lui Ceaușescu.

Partea a doua a cărții oferă studii de caz privind manifestările ideologiei naționale în trei domenii: critica literară, istoria, filosofia. Inițial autoarea precizează termenii dezbaterii și manevrarea diferitelor calificative precum "dogmatic", "cosmopolit", "fascist", "elitist" și mai ales "național" în cadrul diferitelor lupte pentru autoritatea culturală din anii '80. Fiecare grup își construiește un arsenal retoric ale cărui resurse au valoare nu descriptivă ci strategică: "dogmatic" (adept al vechilor teorii marxiste "reducționiste") versus "obiectiv", "elitist" (în contextul teoriilor marxiste despre lupta de clasă) versus "popular", național/universal (utilizat de cei ce afirmau locul culturii române în lume și pledau pentru deschiderea către cultura inclusiv occidentală), versus național/cosmopolit ("importurile de cultură" ca amenințare la adresa creativității naționale). La fel ca "național", un alt termen apropriat de diferite contexte este "marxism", sau mai bine zis marxisme, unele conotate pozitiv (prin integrarea lor în curente de gîndire autohtone și asocierea numelor răsunătoare ale istoriei culturale române), celelalte negative (al Uniunii Sovietice, al maghiarilor, evreilor etc.).

Studiul protocronismului din capitolul al cincilea reprezintă poate cea mai detaliată și sistematică prezentare a fenomenului. Protocronism înseamnă anticiparea de către nume mari ale culturii românești a diferitelor curente sau teorii care ulterior vor fi făcut carieră internațională—toate acestea în afară de orice mecanism al influențelor; de exemplu, un discurs protocronic argumentează că Vasile Alecsandri a anticipat pointillismul, impresionismul și expresionismul sau că Eminescu e un precursor al marxismului. O altă sferă în care discursul naționalist s-a manifestat plenar e istoriografia, în cadrul căreia are loc reconstituirea teleologică a evenimentelor trecute, ca luptă de clasă și luptă națională; răscoala lui Horea devine revoluție și devansează Revoluția franceză. Capitolul alocat naționalismului în filosofie analizează semnificațiile filosofiei lui Noica și modelului paideic al Școlii de la Păltiniș în cîmpul discursiv al naționalismului și aproprierea acestora de către protocroniști și antiprotocroniști.

Compromis și rezistență e o carte scrisă de o antropoloagă, fapt ce-și pune amprenta asupra materialului utilizat: documentarea nu e bazată doar pe materiale publicate în cărți și periodice, ci și pe interviuri cu actorii spațiului public, zvonuri, coversații întîmplătoare, sau evenimente la care autoarea a participat direct (aniversarea a 200 de ani de la revoluția lui Horea). Prezența ei *aici* o ajută pe Verdery să înțeleagă, să coroboreze elementele unui puzzle uriaș și să ofere o abordare comprehensivă a fenomenelor descrise: ce anume spun unii și alții, ce înseamnă toate acestea în contextul coerciției anilor 70 și 80, ce se află dincolo de jargonul utilizat de actanți, în ce mod sînt manevrați termenii, și, adesea cu simpatie, care vor fi fost resorturile intime și bunele intenții dincolo de prea frecventa utilizare a cuvîntului național.

Dar cine e Katherine Verdery? Presupun că în Statele Unite numele ei e cunoscut tuturor studenților interesați cît de puțin în studiile central și sud-est europene. Conferențiar la catedra Eric R. Wolf la Universitatea din Michigan, fostă șefă a catedrei de Antropologie a Universității John Hopkins din Baltimore, membră în comitetele de redacție ale revistelor *Anthropology Today*, *Slavic Review* și *East European Politics and Societies*, deținătoare a numeroase distincții academice și burse de cercetare, invitată de onoare a prestigioase universități din Statele Unite și Europa (lista ar depăși dimensiunile articolului de față), Katherine Verdery a venit în România acum 27 de ani și de atunci revine constant, se lasă fascinată de schimbări și continuă să le studieze. O prezență discretă, pentru noi, autoare a unei cărți devenite greu de găsit. Dispărută de mult din librării, *Compromis și rezistență* nu se reeditează, deși un punct de vedere critic asupra naționalismului îmi pare că ajunge treptat de actualitate. Alte cărți ale Katherinei Verdery, care includ analize semnificative ale comunismului românesc, naționalismului, tranziției, nu sînt traduse încă. Ele se caracterizează, la fel ca și *Compromis și rezistență*, prin informație detaliată și directă asupra spațiului românesc, strategii de analiză variate, coerență teoretică a abordării și, nu în ultimul rînd, simț al umorului. Cred că și celelalte cărți ale Katherinei Verdery ar trebui să ne fie accesibile: ele ne oferă șansa de a discuta cu cineva "din afară" și care "știe ce se întîmplă în România"—despre noi.

Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, traducere de Mona Antohi și Sorin Antohi, Humanitas, București, 1994.

Băetzii

Șerban Foarță

Cân vezi fun bunic
îi zici unuia dintre
ăi do să intre
la noi ucenic:

"Uite bă fraere
nai sângen tine
săl arzi păl dă vine..."
Că tre săț dai aere

când vezi fun tatae
că trece cu tașca
goală ce gașca
lia la bătae

umplându dă fistule
și vânătăi:
Tuț morții tăi
bă comunistule!

Tre ste spargi în figuri
ca băiat dă băiat
care ești îmbălat
în scuipații-a șpe guri

dacă nu respecți pactu
și te dai nu știu ce
pencă az nu mai e
ca pă vremea lu tactu

să le ei flori la fete
și după rețetă
să le duci dă brațetă
la un bal cu confete

și serpentine...
Az dacă nu e
rost săi dai mue
râde dă tine

careț dai proba
dă jmekerie
și te doaren kelie
dă Ieoropa.

"Alle Dichter sind Juden"

Geografii culturale bucovinene

Sorin Radu Cucu

Am început să ne scriem și noi cărțile, nu doar cărțile de istorie sau de geografie, studiile critice despre autori mai mult sau mai puțin fundamentali, dar mai ales cărțile care reușesc să cuprindă în demersul lor deloc utopic, fascinația unui spațiu cultural îngropat de istorie. Studiul lui Andrei Corbea, *Paul Celan și "meridianul" său* subintitulat *Repere vechi și noi pe un atlas central-european* a apărut la editura Polirom în cadrul colecției *A Treia Europă*, alături de cărți prestigioase ale geografiei central-europene, din care menționez doar cartea lui Carl E. Schorske, *Viena fin-de-siècle*. Aflată între metoda clasică a istoriei ideilor, de la Arthur Lovejoyi citire, și voga studiilor culturale, cartea lui Andrei Corbea nu cade în nici una din cele două extreme menționate.

Faptul că autorul acestei cărți a câștigat un prestigios premiu literar, Premiul Herder, în 1998 confirmă modul în care opera sa a fost receptată în mediile culturale germane. Dacă ar fi citită cu atenție în anumite medii culturale românești, *reperele* culturale ale lui Andrei Corbea ar produce cu siguranță unde seismice demolatoare de fixații culturale conservatoare și ar da apă la moară discursurilor cu *tentă* naționalistă. La acest lucru duce în mod inevitabil un postulat al naționalismului românesc, contrazis de multe ori de istorie, acela al României Mari de la 1918, în care se integrau pentru prima oară toate provinciile istorice românești, dar și transformarea unor figuri culturale de primă importanță (Mihai Eminescu, Nicolae Iorga) în simboluri ale culturii române și ale românismului.

Modelul de studii culturale propus reconstituie o lume aflată la marginea unui imperiu, reușind să recupereze într-un final centrul. Reprezentantul acestei lumi, Paul Celan nu intră în istorie de unul singur, ci încorporând cultural locul care l-a format. Metafora geometrică a relației centru-margine este înglobată la rândul ei de metafora *meridianului: "Liantul" propriului destin, unul care, precum poemul, conduce spre fasta întâlnire cu Celălalt, linie imaginară ce se încrucișează cu tropicele, dar care — "în chip amuzant" — încurcă și tropii, este, constată Celan, "... un meridian".* [1] Utilizând posibila figură centrală a poeticii celaniene, meridianul, Andrei Corbea poate trece fără dificultăți la configurarea spațiului cultural care se orientează, potrivit acelorași legi ale locului geometric, *"în jurul" meridianului*[2].

Pe parcursul a șapte capitole, unele dintre ele deosebit de polemice, coordonatele culturale (dar și politice) ale Bucovinei intră în relația margine-centru într-un mod mai puțin obișnuit. Centrul nu e o constantă, ci o variabilă istorică. Bucovina, aflată mereu în raport cu diferite centre, Viena, București, propune propriul centru de semicerc, Cernăuți (oraș care se afirmă încă din perioada lui Eminescu din punct de vedere cultural). Nici măcar "marginea" nu rămâne o constantă, Bucovina fiind o zonă de contact între un posibil orient european intitulat la modul generic Balcani și Europa Centrală.

Această dihotomie Balcani-Europa Centrală (de fapt o interferență) este în opinia mea o modalitate de raportare a discursului românesc la discursurile studiilor culturale din Anglia sau Statele Unite. Chestiunea în discuție este multiculturalismul, văzut ca întrepătrundere între două paradigme culturale care își exercită influența în aceeași Bucovină. Multiculturalismul este important și pentru că el caracterizează societatea bucovineană, în primul rând prin plurilingvism, dar și prin forme culturale concrete de manifestare comunitară. Poziția lui Andrei Corbea este și în privința balcanismului deosebit de moderată: *Nu contest câtuși de puțin, deși sunt înclinat să nu dramatizez, observația (...)lui Edward Said, care socotea că Orientul a reprezentat, din clipa în care a devenit obiect de studiu al "occidentalilor", o construcție discursivă dominată de propoziții cu tentă colonial-utilitaristă, știut fiind că, de pildă întreaga ideologie a "lățirii" habsburgice către Balcani (...) a invocat argumentul misiunii "culturale" — vezi civilizatoare — a Austriei...* [3] *Orientul la Prut*, capitol din care am citat, pune în contact două "margini", din care una, Bucovina își dispută centrul, fiind deja (potrivit geografiei eurocentrice), mai aproape de Viena.

Această chestiune a europenității provinciei apare sunt semnul întrebării în cartea lui Karl Emil Franzos, *Halb-Asien. Kulturbilder aus Galizien, der Bukowina, Suedrussland und Rumaenien*, care transferă chestiunea balcanității într-un discurs al excluderii, ambiguizant în aceeași măsură. Poziția de intermediaritate, *spectacolul concurenței între clanul mittel-european și Balcani refuzând să cedeze în adâncul obiceiurilor și mentalităților*[4] a devenit în contextul epocii secundară în comparație cu alte conflicte.

Între discursul deutschnational al lui Franzos și răspunsul polemic al lui Eminescu se manifestă miracolul bucovinean anunțat de scriitorul evreu Alfred Margul-Sperber: *în Bucovina, independent și dincolo de orice relație cu ținuturile originare, ba chiar în inima unei Românii Mari practicând din toate puterile ei asimilarea — o ramură a limbii germane să înceapă a deveni abia acum vie și creativă.* [5] Polemica dintre Eminescu și Franzos are cauze naționale, românii sunt victime al "destructivei" influențe evreiești și cauza lor trebuie apărată în fața unor *calomnii contra lor.*

Bucovina este zona de contact și conflict a trei comunități individualizate etnic sau religios, pe de o parte, populația de limbă germană, din care o comunitate distinctă sunt evreii, pe de cealaltă parte românii și rutenii, care înainte de 1918 luptă pentru afirmare politică și culturală. Se manifestă astfel mai multe forme de naționalism, după cum se poate observa din polemica "la distanță" Eminescu-Franzos. Pentru fiecare capitol Andrei Corbea alege un reper cultural, fie că el ilustrează modelul de "modernitate" vieneză represivă (*În jurul "meridianului"*), naționalismul etnicist german sau de cealaltă parte antisemitismul românesc (*Karl Emil Franzos și Mihai Eminescu*), naționalismul românesc al dreptei (*Contact și conflict*).

Discutarea unor texte mai puțin cunoscute ale lui Eminescu (*Sămânța jidovească din Cernăuți*) sau Iorga (*Românismul în trecutul Bucovinei*), nu implică o încercare de asediu a valorilor "neamului", după cum s-a obișnuit după 1989, contrapunct la activitatea de zeificare a acestor două mari personalități ale culturii române. Andrei Corbea nu idealizează, nu face propagandă nici unei comunități, este critic atunci când trebuie, dar și diplomat. O analiză a acestor fenomene era mai mult decât necesară, explicând un punct de tangență la nivel ideologic care arată pe de o parte loialitatea față de centru a populației de limbă germană și încercarea de a se rupe din captivitatea acestui centru pentru populația românească, puternic susținută ideologic din Regat.

Contactul și conflictul intercomunitar este permutat la unul de natură interculturală, în care același an 1918, prin modificarea centrului are un rol esențial. Înainte de 1918 dezvoltarea culturală se supune unor realități politice și culturale mai largi, generalizate de fapt la nivelul Imperiului: *Chestiunea statutului limbii germane în provinciile negermane ale Monarhiei devine (...) absolut determinantă; conflictele naționale în mare fierbere exclud comunicarea interculturală.*[6] După 1918 s-a manifestat un proces de degermanizare vizibil în anii 1920, *Cernăuțiul aflându-se în plin proces de disoluție al importanței sale ca "metropolă" locală și centru al câmpului cultural provincial de limbă germană.*[7]

În acest context, după 1930, ostil unei mișcări culturale de limbă germană în Bucovina se manifestă expresionismul cernăuțean sau, folosind expresia deja încetățenită prin Alfred Sperber, *miracolul cernăuțean.* În acest sens importanța unui scriitor de talia lui Paul Celan restabilește în cadrul unei geometrii culturale a memoriei, drumul înapoi către acest fenomen marginal (literatura expresionistă din Cernăuți fiind *localist-provincială*), văzut nu prin statutul său autonom, ci mai ales prin dependența de opera centralizatoare a lui Celan.

Itinerariul hermeneutic nu se oprește aici, întâlnindu-se el însuși cu tropii. Interdisciplinar, textul lui Andrei Corbea schimbă registrele, menținând însă un punct comun între geografia culturală, tensiuni politice, sociologia formelor simbolice, lingvistică și estetică. În cazul lui Celan, liantul există, a-l descoperi înseamnă să cobori în text, acceptând în ultimă instanță *ermetizarea poetică a limbajului.* Este o contrapondere poetică la o tragedie căreia cei din generația lui Celan, mai ales cei de aceeași religie cu el, i-au fost victime.

*Paul Celan parcurge, cel dintâi și unicul în generația sa, intervalul, decisiv în relevanță estetică, de la alienare (*Entfremdung*), la "insolitare"* (Verfremdung).[8]

Așadar, *Alle Dichter sind Juden* nu este un simplu sofism. Oricum, noi aveam un "cult" deosebit pentru poezie. Nu știu dacă Paul Celan este și român, cartea lui Andrei Corbea mă convinge însă că meridianul său, cu tristețea și mai ales cu sublimul său trec inevitabil prin cultura română.

[1] Andrei Corbea, **Paul Celan și "meridianul" său,** Polirom, 1998, p.5. Citatele din Paul Celan: *Der Meridian. Rede anlaesslich der Verleihung des Georg-Buechner-Preises* im "Ausgewaehlte Gedichte", Frankfurt am Main 1968, p. 14.
[2] idem, ibidem, p. 15.
[3] Andrei Corbea, ibidem, p. 12.
[4] ibidem, ibidem, p. 14.
[5] Albert Sperber apud Andrei Corbea, ibid., p. 115.
[6] Andrei Corbea, op. cit., 123.
[7] Idem, ibid, p. 129.
[8] idem, ibid., p. 151.

Eu sunt Poezia!

Bogdan Mihai Dascălu

Ieșită din comun în peisajul nostru literar e recent apărută carte bilingvă **Paul Celan. Biografie și interpretare (Paul Celan. Biographie und Interpretation/Biographie et interprétation)**, sub îngrijirea eminentului germanist Andrei Corbea-Hoișie. Volumul cuprinde șaisprezece texte aparținând unor autori de pe întreg continentul: România, Germania, Franța, Olanda, Anglia, Ucraina, Elveția, Italia. Acestea au fost prezentate în cadrul unui colocviu desfășurat sub președinția îngrijitorului, la Paris, în 11-12 octombrie 1999. Alegerea locului nu e câtuși de puțin întâmplătoare, întrucât cel mai mare poet de expresie germană din a doua jumătate a secolului nostru și-a trăit ultima parte a vieții în capitala Franței. Tema colocviului și, implicit, a cărții prezintă interes în cel puțin două privințe.

Întâi, ea ne poate capta curiozitatea prin punerea în discuție, serios dar neostentativ, a relației dintre viața și opera unui scriitor, relație care, așa cum arată Gert Mattenklott, a fost anunțată deliberat de către poeți începând cu Johann Wolfgang von Goethe și până la expresioniști și avangardiști. Subiectul este cu atât mai justificat cu cât John Felstiner dezvăluie faptul că, în cursul unei discuții avute cu Gisèle Celan-Lestrange, soția poetului, aceasta i-ar fi mărturisit că poemele scriitorului sunt în întregime îndatorate trăirilor lui. Și totuși, adăugă ea, interesul trebuie focalizat nu asupra vieții exterioare, cât asupra laturii ei creatoare. Ceea ce se sugerează astfel e că relația cea mai productivă nu este cea dintre biografie și operă, ci între interpretarea acesteia din urmă și biografie.

Succesiunea articolelor urmărește cronologia marilor evenimente din viața lui Paul Celan. Fiecare dintre aceste evenimente cu o semnificație ieșită din comun reprezintă abandonarea unui spațiu existențial și este urmarea unei decizii irevocabile de a părăsi Cernăuțiul în favoarea Bucureștiului ("Lucrul de căpetenie e să scap de aici"), de a părăsi Bucureștiul pentru Viena și, în sfârșit, capitala Austriei pentru Paris, fără întoarcere. Parisul a fost și el, la rândul lui, lăsat în urmă, prin dispariția voluntară a poetului, înghițit de apele Senei. Pentru cititorul român de interes este îndeosebi textul lui Ovid S. Crohmălniceanu **(Paul Celan și melancolia)**, căci el evocă perioada bucureșteană a poetului, când, între altele, viitorul critic îi schimba numele din Ancel în Celan, pentru a-l salva de persecuția unui personaj sinistru al vremii, pe nume Buican, care fusese vremelnic superiorul poetului la "Scânteia". Prietenia dintre Crohmălniceanu și Celan (căci despre o adevărată prietenie aflăm că e vorba) e înfățișată cu toate meandrele ei, provocate aproape întotdeauna de stările de melancolie patologică ale poetului.

În al doilea rând, subiectul este tentant și în măsura în care permite repunerea în discuție a însuși conceptului de biografie literară. În această privință, trebuie menționat punctul de vedere exprimat cu fermitate și eleganță de Andrei Corbea-Hoișie, care, în cuvântul de deschidere al lucrărilor colocviului, afirmă că a fost animat de o îndoită preocupare: pe de-o parte de înlăturare a tuturor tabuurilor și a obstacolelor privind biografia lui Celan și, pe de altă parte, de grija de a nu ceda în fața trivialităților și insanităților fatal legate de o mână de pământ. În ampla sa comunicare **Paul Celan și limba română,** editorul ieșean revine încă de la început asupra unei chestiuni de maxim interes pentru interpreții poetului, și anume opera lui scrisă în românește. Bazându-se pe lucrarea lui Petre Solomon, **Paul Celan. Dimensiunea românească,** atrage atenția că limba în care Celan a scris texte originale, în afara germanei, a fost română. Prilej pentru o curtenitoare atitudine polemică față de această afirmație, care este corectată prin precizarea faptului că Celan a scris în română din necesitate; româna nefiind nicidecum limba lui maternă era o simplă modalitate de a comunica cu scriitorii de limbă română cu care avea afinități.

Desigur, nu încape îndoială, poetul a tradus *din*, dar și *în* română, exercițiu fecund care a avut drept consecință o primenire a limbajului său poetic. Dintre poeții români, cel mai prețuit a fost Tudor Arghezi pentru importanța operei și nu neapărat pentru că cei doi au împărțit condiția de a fi fost

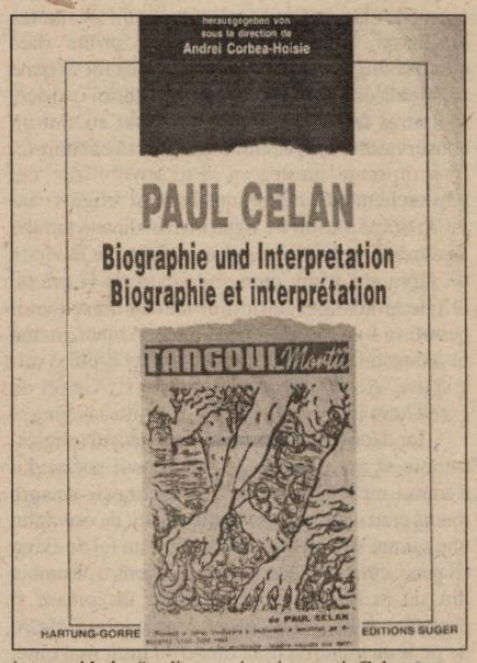

internați în lagăr; dintre cei mai recenți, Celan nutrea o caldă apreciere pentru Nichita Stănescu și Leonid Dimov. Vocația lui de traducător (exploatată crâncen de către Buican în perioada *scânteistă*, când i se cerea să traducă zilnic două dintre cele mai importante cotidiene rusești) urma să fie încununată de o antologie a poeziei românești, proiect mereu amânat și, în cele din urmă, abandonat, atât din cauza precarei cunoașteri a tinerei poezii românești, dar și din pricina nesfârșitelor și istovitoarelor procese cu văduva lui Ivan Goll, care-l acuzase, pe nedrept, de plagiat.

Parisul n-a reprezentat pentru el limanul mult dorit, ci un loc de exil final, așa cum, bazându-se pe corespondență, informează Wolfgang Emmerich: în orașul luminilor, Celan a fost "un veritabil Nimeni: fără de stat, fără proprietate, fără slujbă și fără nume". Singura și marea lui justificare a rămas Poezia care îl transpunea în *extraexistență* făcându-l să exclame (nu vom ști niciodată dacă fericit sau dimpotrivă) "Eu sunt Poezia!"

Cartea asupra căreia am zăbovit este o contribuție cu atât mai însemnată la întinsa bibliografie Paul Celan, cu cât faptele sunt privite nu unilateral și monoton, ci dintr-o perspectivă, plurală, singura capabilă să promită armonizarea punctelor de vedere și mai ales posibilitatea de a le fructifica.

Schiță biografică

Nádas Péter

Lui Sipos Gyula

Îți aduc la cunoștință cu bucuria unui infanterist că am venit pe lume în 14 octombrie 1942, într-o zi de toamnă atît de călduroasă, încît mama, precum îmi povestise, atunci cînd a simțit primele dureri s-a dus la Spitalul Evreiesc îmbrăcată într-o rochie subțire de mătase și nici prin cap nu i-a trecut să-și împacheteze ceva haine groase. Cînd m-au adus acasă, în locuința noastră de pe strada Pozsonyi, era deja toamnă, ceață răcoroasă și un cer galben-albăstriu. Poate din cauza asta mi-e toamna anotimpul cel mai drag. M-a ajutat să vin pe lume doctorul Hirschler Imre, acest lucru fiind interesant și pentru că aproximativ cu treizeci de ani mai tîrziu, cînd tot el a operat-o pe iubita mea – pe care, de altfel, am cunoscut-o în 1961, de cînd trăim împreună –, a venit spre mine, făcîndu-mi semn, în halatul alb care flutura pe coridorul spitalului și mi-a strîns mîna cu bucurie, amintindu-și foarte bine momentul fericit al nașterii mele; deci m-a recunoscut după treizeci de ani! Iar eu am tras concluzia că și în calitate de bărbat sînt asemenea unui nou-născut de pe care tocmai atunci se îndepărtează resturile de placentă, deci, timpul trece, dar în ciuda tuturor aparențelor nu aduce cu sine prea multe schimbări.

Primii opt ani din viață mi i-am petrecut într-o locuință-atelier de creație de la etajul șase, pe linia de demarcație dintre două sectoare din Budapesta, numite ambele Lipótváros, unul vechi și unul nou. Am fost botezat în religia reformată – acest lucru a însemnat foarte mult pentru mine –, la vîrsta de douăzeci și nouă de ani am fost miruit de către preotul Toth József, din localitatea Kisoroszi, și am primit pentru prima dată cuminecătura, deși catolicismul, dacă tot se pune problema opțiunii pentru marile biserici istorice, m-a atras întotdeauna mai tare. Dar eu sînt un conservator. Nu prea îmi place nici să călătoresc. Îți scriu toate acestea ca să te sensibilizez, cel puțin schematic, în privința haosului religios care mi-a marcat într-un fel viața. Provin dintr-o familie de evrei. Dar acest lucru l-am aflat abia la vîrsta de șapte ani, cînd, ajungînd acasă de la ora de religie le-am spus părinților mei că urăsc evreii pentru că l-au răstignit pe Hristos. Atunci, mama m-a dus în fața oglinzii, mi-a arătat chipul și mi-a spus: "Acolo-i un evreu, urăște-l!" Ce fel de evreu? am întrebat eu. "Tu ești acolo sau cine?"

Iar dacă tot am vorbit despre haosul religios, trebuie să amintesc și despre haosul social din trecutul meu. După cîte știu, strămoșii dinspre mamă erau niște oameni foarte săraci; de exemplu, unul dintre stră-străbunicii mei era un fel de evreu cu pene, cum se spunea pe atunci, pentru că umbla din sat în sat cu o desagă mare în spinare și cumpăra pene. Nici descendenții de mai tîrziu de pe linia maternă n-au dus-o cu mult mai bine, în afară de bunicul meu, Tauber Arnold, care învățase o meserie. A fost bijutier. Sora lui mai mare, Janka, o femeie extrem de frumoasă, s-a măritat cu un bijutier bogat din Budapesta. Aveau o casă imensă în spatele Sinagogii Mari de pe strada Dohány. Bunicul m-a dus și pe mine o dată în camerele lor îmbîcsite și pline cu argintărie și covoare, ne-a condus o cameristă îmbrăcată într-o rochie gri și-mi amintesc perfect de tanti Janka. Bunicul lucra la ei ca ucenic pentru un salariu mult mai mic, firește, decît i se cuvenea, doar e rudă cu noi, primește atît de multe lucruri numai așa, pe gratis – i se spune. În schimb, cred că pe bunicul nu prea îl interesau aceste aspecte. Era un om introvertit, cu o viață interioară bogată, era social-democrat, dar aici accentul trebuie pus pe cuvîntul democrat, deștept pînă la cele mai mici nuanțe, tolerant, reținut, însă în același timp un om foarte sever. Puritatea și noblețea care-l caracterizau – într-un cuvînt, frumusețea – au avut o influență foarte puternică asupra mea; efectele lor mă urmăresc și în prezent, pentru că el a fost poate singurul care n-a dorit să mă influențeze în nici un fel. Îmi amintesc că văzînd odată cum se împerechează niște cîini, m-am prefăcut că mă îngrozesc de cele văzute și l-am întrebat ce să cred despre acest lucru, moment în care, uitîndu-se la mine cu niște ochi albaștri, pătrunzători, de după lentilele groase ale ochelarilor, mi-a spus pur și simplu: "Se fut, băiete, doar știi!" – cu toate că niciodată n-a rostit vreun cuvînt mai dur. Dacă astăzi nu mai roșesc de rușine e pentru că-i înțeleg umorul înțelept. Iar dacă am în mine un oarecare simț al moralității – din considerente morale îmi echilibrez imoralitatea –, atunci de la el l-am moștenit.

În schimb, pe linie paternă am primit tot ce poate primi ca tradiție și cultură un descendent al unei familii evreiești din Ungaria, o familie aflată în ascensiune încă de la mijlocul secolului trecut, o familie care se îmburghezise, dar care provenea din rîndul țăranilor – despre astfel de țărani evrei scrie foarte frumos Ivan Olbracht –, îmbogățită rapid, dar nu fără gust, apoi sărăcită, păstrîndu-și, totuși, normele de conduită. În 1832, stră-străbunicul din partea tatălui, un anume Neumeyer Freystadt Lázár, locuitor al Budapestei, a înaintat o cerere împăratului, prin care-l ruga să binevoiască a-i da dreptul să-și deschidă o cafenea, pe care însă, după cum reiese din actul respectiv păstrat cu sfințenie, nu l-a primit. Dar ținîndu-se seama de faptul că avea mulți copii i s-au dat înapoi vasele confiscate, de unde reiese clar că a avut o micuță cafenea care a funcționat, de bună seamă, fără aprobare, de pe urma căreia a avut un oarecare profit, pentru că fiul său și-a putut deja închiria o clădire, pe care apoi a și cumpărat-o, iar nepotul său, bunicul meu – el este cel care și-a maghiarizat numele în Nádas – avea deja la Gömörsid chiar și un castel, putîndu-și permite s-o ia de nevastă pe Klára, fata lui Mezei Mór, unul dintre cei mai renumiți avocați din Ungaria. Și despre străbunicul Mezei s-ar putea scrie un capitol frumos. A fost adeptul ideilor de independență, acuzat într-un proces de lezmajestate și trădare de țară, condamnat la detenție într-o cetate, apoi deputat din partea Partidului lui Tisza[1], fiind unul dintre cei care au pus bazele legii privind emanciparea evreilor și a căsătoriei civile (această lege a reprezentat un pionierat de o așa anvergură, încît a atras atenția întregii Europe de atunci, găsindu-și o sumedenie de adepți), președintele Camerei de Comerț, un adevărat domn al compromisului benefic, dar care a refuzat, totuși, să cumpere titlul de baron pe care i l-a oferit împăratul, considerînd acest lucru mult prea comic – precum mi s-a povestit.

Părinții mei, Klára și László, s-au întîlnit pentru prima dată într-o excursie organizată în cadrul mișcării muncitorești. Pe vremea aceea, datorită crizelor economice care au urmat primului război mondial, precum și investițiilor bunicului meu, un anglofil încăpățînat, nu mai exista nici castel, nici proprietate, nici întreprindere de construcții la Budapesta, fiind risipită inclusiv zestrea enorm de mare a bunicii Mezei, astfel că tatăl meu, care era cel mai mic dintre cei șapte frați, n-a mai avut parte nici de bonă, nici n-a putut să urmeze studii superioare. Tata a fost tehnician de telecomunicații, iar mama muncitoare la o fabrică, astfel că atunci cînd era nevoie, aveam origine muncitorească. Și, dacă bine intuiesc, au avut parte de o mare întîlnire, adică de o iubire adîncă, frumoasă și adevărată. De asemenea, îndrăznesc să intuiesc că dacă există în mine o anume aplecare pentru bunătate și căldură umană care-mi calmează încăpățînarea și duritatea, atunci ea a fost generată de această mare iubire pe care am sorbit-o o dată cu laptele mamei, apoi, mai tîrziu, am văzut-o, i-am simțit razele, scînteierile, iar în final, tragedia îngrozitoare. Din cauza acesteia din urmă am și acum multe spaime și neliniști.

A urmat războiul.

Prima mea propoziție rostită: Bácsaka, Baja apărare antiaeriană, ai grijă!

Mama l-a ajutat pe tata să evadeze dintr-o tabără de muncă obligatorie, înainte ca respectiva companie să fie dusă într-un lagăr de concentrare și, împreună cu doi frați de-ai lui, precum și cu un bun prieten, s-au zidit în pivnița de la uzina chimică a unchiului meu, unde s-au apucat să „fabrice" acte false și să tipărească pe o mică tiparniță manifeste ilegale pentru Partidului Comunist.

Cîțiva din familia noastră au fost gazați: verișori, mătuși, unchi.

După război, datorită activității lor – nu foarte importantă, dar totuși demnă de amintit în cadrul nesemnificativei mișcări de rezistență din Ungaria –, aparent au făcut o anume carieră politică, ajungînd pînă la nivelul mediu al funcționarilor comuniști, reușind ca pînă în 1951 să urce tot mai sus în ierarhia de partid. Fratele meu mai mic avea doi ani, iar eu opt cînd ni s-a repartizat vila naționalizată a familiei Perczel, în acel cartier păzit cu strășnicie de pe Dealul Sváb – care deja atunci se numea Dealul Libertății –, acolo unde își avea reședința Rákosi Mátyás[2], grădinile celor două vile fiind învecinate Această ascensiune a devenit și mai amuzantă atunci cînd una dintre surorile tatălui meu a recunoscut cu surprindere în vila noastră locul tinereții ei, perioada cînd venea deseori în vizită, fie ca domnișoară, fie ca prietenă, la familia Perczel. Așa e istoria într-o țară mică.

Totuși, părinții mei n-au făcut cu adevărat o carieră politică. Datorită onestității împinse pînă la prostie a tatălui meu, dar mai ales datorită unui liberalism ciudat, încăpățînat, gălăgios al mamei, precum și datorită – hai să rîdem! – patriotismului ei; toate acestea au determinat în mod fundamental educația mea. Un singur exemplu în acest sens: cînd, ca toți copiii din cartier, aș fi vrut să merg și eu la școala rusească a celor aleși, mama a decis pe un ton care nu suporta nici o împotrivire că un copil maghiar trebuie să învețe literatură maghiară; lucrul a fost firesc și benefic, afirm acum. În vilă domneau sărăcia și frigul, pentru că nu aveam bani de cărbuni, părinții au fost dați afară de la serviciu, au fost suspendați, degradați și, dacă bine-mi aduc aminte, tata a scăpat de la excluderea din partid doar pentru că în ziua 15 mai 1955, mama murise de cancer într-o clinică de pe strada Üllői. Încă în anul 1952, împotriva tatălui meu a fost intentat un proces în care era acuzat pentru delapidare. Deși mai tîrziu dosarul a fost clasat datorită lipsei totale de temei, iar el numit dintr-un fel de milă directorul unei mici uzine, stigmatul administrării frauduloase a rămas. În zadar s-a zbătut și s-a luptat cu o forță incredibilă, n-a fost reabilitat, ci, dimpotrivă, strădania sa perseverentă pentru a se face dreptate l-a înfundat tot mai tare în suspiciunea că, totuși, fusese cu musca pe căciulă.

Mă gîndesc cu groază la acea perioadă din viața lui, cînd, imediat după moartea mamei, atît eu, cît și fratele meu mai mic, ne-am îmbolnăvit foarte grav, parcă pentru a completa acest tablou diabolic. Fratele meu care suferea de osteomielită a fost pus într-un aparat de umblat, iar eu, cuprins de un fel de friguri nervoase (boală care a fost tratată drept meningită), am zăcut mai mult de o jumătate de an cu o febră incredibil de mare, fiind internat dintr-un spital în altul. De atunci mă obsedează zilnic faptul că-mi voi pierde cunoștința, senzația revenindu-mi mereu.

Dacă în cazul unui copil de paisprezece ani, care abia s-a pus pe picioare în urma unei boli îndelungate, se poate vorbi pur și simplu de o schimbare ideologică sau a concepției sale despre lume, cea de a doua înmormîntare, deja festivă, a rămășițelor pămîntești ale lui Rajk László[3] a reprezentat într-adevăr prima schimbare profundă în viața mea, ca o traumă organică, alături de cele spirituale, morale și sentimentale care abia începuseră prin moartea mamei. În octombrie 1956, pe 23, într-o zi de marți, seara: eram la Parlament. Aveam cu mine un bloc de desen. Acolo, în mulțimea aceea enormă (atîta lume nu mai văzusem niciodată) au devenit perceptibile – reprezentînd de atunci pentru mine o forță motrice și morală – acele însușiri spirituale, etice și caracteriale pe care le numim cît se poate de simplu: istoria națiunii, dar despre care în fața lumii tăcem, pe de o parte pentru că ar fi greu sau imposibil de înțeles, iar pe de altă parte, pentru ca tocmai prin vicleșug și încăpățînare să putem menține aparențele continuității acestei istorii. Acea atmosferă națională în care erau prezente: schizofrenia, nevroza, isteria și nenumărate alte elemente, precum și cele mai firești aspirații și predispoziții ale oamenilor, deci acea atmosferă națională structurată din expresia normalității și a vigurozității poporului – atmosferă pe care doar Bibó István[4] o analizase ceva mai devreme, prezentînd-o lumii întregi prin apelurile sale adresate cu cîteva zile mai tîrziu – a devenit trăirea mea profundă. Am înțeles patriotismul și aservirea mamei; inclusiv literatura maghiară am înțeles-o. În ciuda întregii mele spaime și împotriviri mă identificam cu această atmosferă și n-am putut face altceva decît să aleg, inclusiv la modul conștient, ca să spun așa, să fiu maghiar. Acest lucru a fost precum o miruire. Și, rezemat fiind probabil de soclul statuii lui Kossuth, mi-am pierdut detestatul meu bloc de desen. Oare cine l-a dus acasă, ce s-o fi întîmplat cu el?

După cîteva zile, Consiliul muncitoresc l-a evacuat pur și simplu pe tata în stradă, l-au scos cu forța din clădire, iar un necunoscut l-a sfătuit prin telefon să plece urgent de acasă pentru că vor veni după el. Am împachetat și am plecat. La cîteva ore a apărut, într-adevăr, un mic grup înarmat. Următoarele zile le-am petrecut pe stradă, iar în zorii zilei de 4 noiembrie 1956, în zgomotul tancurilor rusești care invadaseră orașul, ascultam tremurînd de plîns ultimul apel a lui Nagy Imre[5]. (Am mai retrăit acest plîns și tremur care nu pot fi comparate cu nimic, pe 21 august 1968, cînd am aflat că Praga fusese ocupată, cînd, stînd în grădina casei de la Kisoroszi, mă uitam năucit la șirul avioanelor ce se se îndrepta spre granița cehoslovacă). Într-o noapte, cînd bunicul meu făcuse infarct, pe stradă mai erau încă lupte. M-am dus după medic, dar n-a vrut să vină. Cînd am ajuns acasă bunicul murise.

Apoi ne-am mutat definitiv din vila de pe Dealul Libertății. Din nou pe strada Pozsonyi, într-o locuință din cartierul Újlipótváros, la sora cea mai mare a tatălui meu. Această ambianță, mătușa Eugenie, o femeie în vîrstă, calmă, elegantă și plină de prestanță, văduva unui bogat avocat, un adevărat mecena, au avut o influență considerabilă asupra mea. Cărți cît într-o imensă bibliotecă, gusturi rafinate, grupul de prieteni, artiștii de la Szentendre, tablourile alese cu mult rafinament: o insulă care sfida totul, unde masa era elegant așternută chiar și atunci cînd pe străzi

A TREIA EUROPĂ

se mai trăgea, unde după terminarea prînzului inelele de argint cu monogramă erau trase pe șervete, chiar dacă în farfurii fusese doar o simplă supă transparentă, cu puțin rîntaș.

În schimb, în primăvara anului 1958, tata – cînd a fost, în sfîrșit, reabilitat – își scrisese deja scrisoarea de adio în care își cerea iertare de la viață, dar mai ales de la partid, cum că el nu mai rezistă și, avînd în portmoneu o invitație pentru un spectacol de gală la Operă, în zorii zilei de 15 aprilie și-a tras un glonte în inimă cu pistolul de serviciu. Inițial, planul lui fusese ca înainte de a se sinucide, să ne ucidă pe noi, dar s-a răzgîndit, totuși, în ultimul moment, conform rîndurilor de încheiere din respectiva scrisoare.

În zorii aceleiași zile s-a încheiat și-n viața mea o anume perioadă. Pe atunci aveam șaisprezece ani. Eu am fost cel care peste cîteva zile a găsit printre hainele tatălui meu scrisoarea de adio. Aproximativ tot atîta timp a durat – deci, pînă la vîrsta de treizeci de ani – acea stare cețoasă, amintind a leșin sau a amețeală, care mă învăluise pentru prima dată la moartea mamei, smulgîndu-mă din această lume nu foarte cumpătată.

Tot aici e cazul să amintesc că la vîrsta de doisprezece ani m-am gîndit pentru prima dată – nici eu nu știu de ce – să fiu scriitor. Lecturile sau faptul că întotdeauna am citit foarte mult nu reprezentau nici un fel de motivație în sine. Nu știu de ce. Dar știu exact pînă și data cînd s-a întîmplat acest lucru, pentru că într-o seară – îmi amintesc pînă și de luminile serii –, cînd am scris o poveste, am trăit din plin măreția momentului, astfel că am datat manuscrisul pe care l-am păstrat pînă-n ziua de azi. Desigur, povestea e proastă. Totuși, e interesant că un copil de doisprezece ani...

După moartea tatălui aceasta a fost absolut singura decizie, dorință, prezumpție, strădanie. A fost singurul imbold care m-a salvat într-un fel de la sinucidere în timpul pubertății (mai tîrziu am încercat de mai multe ori să mă sinucid). A fost singurul lucru care a jucat un rol de punte între viața mea veche și cea nouă și care m-a ținut la suprafață, deși pe atunci încă nu scriam

De asemenea, tot aici trebuie să povestesc că inițial am vrut să mă fac dascăl. Dascăl de țară, într-un sat sau mai degrabă într-un cătun. Asta în interesul devenirii mele ca scriitor, considerînd că această meserie mă va ajuta să cunosc zone noi din viață. În schimb, tata nu m-a lăsat – probabil deja își plănuia sinuciderea; el ar fi dorit să am o meserie normală. Și, cu toate că la proba scrisă de la examenul de admitere am răspuns în mod voit greșit la toate întrebările (pentru a putea merge apoi, totuși, la Institutul Pedagogic), în urma intervențiilor și a pilelor am fost acceptat la Școala Tehnică de Chimie. În prezent ar trebui să fiu chimist. N-am vrut. Repetenție, examene de corigență: eram simpaticul tîmpit al clasei. Moartea tatălui m-a ajutat să renunț la cursurile acelei școli. Inclusiv acest moment este ciudat.

La sfîrșitul verii aveam de susținut două examene de corigență. La matematică deja trecusem. Am ieșit pe coridor, ar fi trebuit să merg spre stînga pentru a intra în sala unde se dădeau corigențele la chimie organică, dar pur și simplu mi-a fost imposibil să merg spre stînga din moment ce ieșirea era spre dreapta, astfel că am ieșit din clădire.

Pe fratele meu l-au dus la orfelinat, pe bunica la azil, mătușa Eugenie a emigrat în Canada, iar pe mine m-a luat în îngrijire familia Aranyossi. Într-o imensă locuință de pe Bulevardul Lenin trăiau împreună trei familii, dulapuri de bucătărie, cărți, tigăi, covoare și hîrtiile din trei gospodării. Toate acestea erau foarte importante pentru mine: într-un fel îmi asigurau continuitatea, prezența vechilor locuri într-unul nou. Firește că, apoi, după cîțiva ani, s-au dovedit a fi aparențe cît se poate de inutile, cărora a trebuit să le întorc spatele. Doamna Aranyossi, pe numele de fată Nádas Magda, era una dintre surorile tatălui meu, care, deși cu cîțiva ani mai tînără decît mătușa emigrată în Canada, mai apucase o rafinată educație burgheză. Soțul ei, Aranyossi Pál, jurnalist și traducător, un adevărat domn, avea toate datele boemei unei familii de actori ambulanți proveniți din Ardeal. O viață întreagă a fost amator de vinuri bune și de femei frumoase. În casa lor preocupările culturale erau însoțite de o anume jovialitate, ba mai mult, datorită mătușii mele, inclusiv de puțină asperitate vioaie. Le plăcea să mănînce – uneori chiar cu lăcomie – lucruri bune. Unchiul Pál le mai pișca pe servitoare de fund, numai așa, cu drăgălășenie, din mers. Pe mătușa Magda am iubit-o foarte tare încă din primii ani ai copilăriei; avea un umor pătrunzător și rafinat, era spirituală și cultă, o femeie care, la vremea respectivă, mi se părea că trăise puțin laș, puțin bolnăvicios o viață incredibil de profundă. Domnișoară fiind, a înfruntat voința tatălui și a învățat o meserie, horticultura. Împreună cu fratele ei mai mare, Gyuri, student, cel care la puțin timp după aceea s-a sinucis, au devenit membrii Cercului Galilei[6]. Ulterior i-am admirat și mai mult viața, atunci cînd am aflat din corespondența rămasă în arhiva familiei, că înainte cu cîteva luni de căsătoria lor și de proclamarea Comunei, unchiul Pál – care pe vremea aceea înființase în locuința inginerului Kelen József, de pe strada Városmajor, Partidul Comunist Maghiar – îi scria mătușii Magda să-și dea silința și să stoarcă de la tatăl ei o zestre cît mai mare, pentru că altfel nu vor putea cumpăra fabrica aceea de nasturi la care visează atît de mult amîndoi și care avea menirea să le asigure viitorul; desigur, din respectiva fabrică enigmatică nu s-a ales nimic, pentru că unchiul Pál – care la Oradea, printre altele, făcuse jurnalism împreună cu Ady – în timpul Republicii Sovietice Ungare a fost redactorul rubricii de politică externă la *Vörös Újság* (Ziarul Roșu). După căderea Comunei au emigrat din Ungaria, trecînd prin orașele mai importante din Europa...Viena, Stockholm, Berlin, Roma, după care au petrecut peste zece ani la Paris, unde au redactat în limba franceză ziare de stînga. Au participat la jocurile copilărești ale marii politici comuniste; printre altele l-au săpat pe Gerö Ernõ[7], mulțumită căruia, după schimbare, cariera lor politică s-a frînt. Au fost ținuți la distanță, iar mătușa mea, care datorită șocurilor prin care trecuse s-a îmbolnăvit de inimă, bombănea de multe ori și se mira de ce pe ei nu i-au arestat? Din ce motiv i-a ocolit destinul care, începînd de prin anii '30, mai întîi la Moscova, apoi în războiul civil din Spania, iar în final, la începutul anilor '50, aici, acasă, a decimat – în adevăratul înțeles al cuvîntul – cercul prietenilor lor?

Mătușa m-a luat sub aripile ei. Ea a avut ideea să învăț să fotografiez, pentru că așa cum spunea, cel care nu se pricepe la nimic, poate să devină un bun fotograf. De altfel, ulterior acest lucru s-a adeverit chiar și de mai multe ori, pentru că, pe de o parte, într-adevăr aveam – și am și acum – o chemare spre fotografie, iar pe de altă parte, pentru că în secret speram că această meserie mă va apropia de concretizarea planurilor mele scriitoricești: mai întîi voi fi fotoreporter, apoi ziarist, iar în final scriitor – așa credeam pe atunci. Prin urmare am devenit elev la o școală de meserii, ucenic la un atelier foto. A fost singura școală pe care am suportat-o. Adevărat, mai tîrziu am fost nevoit să termin și Scoala de Ziaristică, am încercat și cu un liceu seral, dar pur și simplu adormeam la ore, apoi în niște chinuri îngrozitoare am urmat la seral cursurile de filozofie din cadrul Facultății Marxist-Leniniste, dar n-am fost în stare – nici măcar după două încercări – să-mi susțin examenul de diplomă; pur și simplu nu m-a interesat, puteau chiar să mă dea afară din slujbă, nici măcar acest lucru nu mă interesa. În schimb, școala asta de meserii aproape că mi-a fost și dragă – drept e că trebuia să fiu la cursuri doar o singură zi pe săptămînă: în celelalte puteam să lucrez ca ucenic-fotograf la o cooperativă. Era un loc obscur, înființat de foștii lucrători ai securității statului. Ca atare, domina o anume atmosferă, dar care la urma urmei nu mă deranja. Tot mătușa mea a fost cea care m-a introdus sistematic în literatură. Avea și ea ambiții literare, i-au și fost publicate cîteva nuvele, foiletoane, un studiu de istorie considerat relativ corect, precum și un roman mediocru. Deci pe acest segment am căzut unul în brațele celuilalt, ca doi îndrăgostiți – ea, la peste șaizeci de ani, eu , la mai puțin de douăzeci –, povestind nopți de-a rîndul. Cei doi soți aveau legături cu toți care trăiau și care reprezentau la vremea respectivă ceva în literatură, iar acest lucru îmi măgulea ceva mai mult decât snobismul: acești oameni povesteau într-adevăr niște istorioare care nu se găsesc în nici o carte. Primul-ministru de atunci era tocmai unul dintre cei mai buni prieteni ai unchiului meu și ieșeam împreună să mîncăm înghețată. Nici nu știu ce m-a salvat sau, dimpotrivă, ce m-a privat de o viață trăită complet altfel?

Nádas Péter împreună cu soția, Magda

După ce am primit diploma de calificare în meseria de fotograf, am fost angajat – în urma intervenției mătușii mele – ca fotoreporter practicant la revista-magazin săptămînală *Nõk Lapja* – Revista Femeilor. Cînd am intrat pentru prima dată în secretariatul redacției, prin încăpere tocmai trecea o femeie. Nu făcea nimic altceva decît traversa camera cu o ținută foarte verticală: ținea în mîini cîteva pagini răsfirate de manuscris, pe care le ducea cu o fermecătoare eleganță decadentă. Am simțit nevoia – trebuie să recunosc – s-o privesc cu atenție, desigur, cît mi-a permis timpul, gîndindu-mă dintr-o dată că mie îmi trebuie această femeie, ceea ce m-a surprins și pe mine foarte tare, pentru că pînă atunci niciodată nu mă mai gîndisem cu atîta convingere la așa ceva, dar între timp femeia dispăruse. Cea mai mare parte a timpului mi l-am petrecut pe teren, în provincie, în compania ziariștilor. Acolo, în miezul acelei lumi unde voiam să fiu dascăl. Percepînd evenimentele prin sticla mată a aparatului de fotografiat, eram un observator apatic, aveam chiar nevoie de intermedierea reflexiei cu oglindă, de o anume detașare, pentru că umblînd pretutindeni prin țară, ajungînd în cele mai ascunse coclauri, mă îngrozise, mă cutremurase, mă nimicise, mă tulburase tot ce-am văzut, auzit, aflat. Eram pe ultima sută de metri din perioada colectivizării, de parcă numai de aceea mă încăpățînasem să exist, ca să particip la aceste evenimente care-mi demonstrau că pînă atunci trăisem în minciună. Așa că n-a fost foarte greu să percep toată atmosfera și propria mea stare, așa cum percepusem atmosfera din acea zi de marți, din '56.

Femeia care mie îmi trebuia se numea Salamon Magda, era ziaristă în aceeași redacție cu mine, așa că deseori călătoream împreună. Era mama a doi copii, economistă, soția ziaristului Salamon Pál de la cotidianul *Népszabadság* – Libertatea Poporului, fiica unui zidar din localitatea Rákoskeresztúr. Avea treizeci de ani, iar eu, pe atunci, nouăsprezece. Ca fată se numea Ponizil, cu strămoși moravi, germani, slovaci și cu o educație puritană, evanghelică. Mie îmi era cam străin acest lucru și, conform legilor amuzant de enigmatice ale destinului, cînd m-a observat a simțit și ea, cu aceeași simplitate, același lucru ca și mine.

Deci pînă aici.

Pentru că despre perioada care a urmat, probabil că-ți voi putea scrie numai peste douăzeci de ani, în cazul în care vom mai avea parte amîndoi de acești douăzeci de ani, ceea ce sincer doresc și sper, cu toate că aș muri cu plăcere, pentru că viața nu mă interesează absolut deloc.

Deci, nu-ți voi scrie despre nici una dintre frumusețile și ororile tinereții mele, despre iubiri, despărțiri și întîlniri, despre prietenii.

Nu-ți voi scrie nici despre Meszoly Miklós, dascălul și maestrul meu, și nu-ți voi scrie nici despre Polcz Alaine, soția lui, care nu mi-a dat voie să mă sinucid.

(Fragmente)

Traducere și note de Anamaria POP

---

1). TISZA István (1861-1918), grof, om de stat maghiar, de orientare conservatoare din Ungaria. A fost prim-ministru al Ungariei în mai multe guverne, astfel și în cel care se afla la conducerea țării în perioada primului război mondial. La sfîrșitul războiului a fost victima unui atentat.

2). RAKOSI Mátyás (ROSENFELD Mátyás) (1892-1971); politician, prim-secretar al Partidului Comunist din Ungaria, mai tîrziu al Partidului Muncitoresc din Ungaria; între 1952-1953, prim-ministru al Ungariei. În perioada 1948-1956 a fost cel mai feroce reprezentant al stalinismului în Ungaria.

3). RAJK László (1909: România - 1949: Ungaria); politician comunist, bucurîndu-se de o mare simpatie în rîndul acestora; prim-secretar adjunct al Partidului Comunist din Ungaria. În urma unor lupte pentru putere din interiorul partidului a fost victima unui proces politic. A fost executat și înmormîntat în 1949, apoi în 1956 reabilitat și reînmormîntat într-un cadru festiv.

4). BIBO István (1911-1979), profesor de Științe juridice, politolog, sociolog, istoric din Ungaria, director, printre altele, al Institutului Științific Est-European, ministru secretar de stat în guvernul lui NAGY Imre (noiembrie, 1956). În 1957 a fost arestat de către autoritățile regimului KADAR, iar în 1958 a fost condamnat la detenție pe viață. A fost amnistiat în 1963; pînă în 1971 a fost bibliotecar la Direcția Centrală de Statistică. Cercetările și scrierile sale din domeniul politologiei, sociologiei, economiei politice, precum și din domeniul istoriei (în special istoria Ungariei și a țărilor est-europene) au influențat fundamental dezvoltarea vieții spirituale din Ungaria secolului XX. Opere principale: ***A magyar democrácia válsága*** ("Criza democrației maghiare"), ***A kelet-európai kissállamok nyomorúsága*** ("Mizeria statelor mici din Europa de Est"), *Válogatott tanulmányok* (I-IV) ("Opere alese, vol. I-IV").

5). NAGY Imre (1896-1958); politician și om de stat din Ungaria, prim-ministru între 1953-1955, apoi, de asemenea prim-ministru timp de o lună (octombrie), în anul 1956. În timpul Revoluției din 1956 a militat cu fermitate pentru independența țării, motiv pentru care este considerat al doilea om de stat maghiar martir (primul fusese BATTHANY Lajos, executat în 1949).

6). Gruparea politică a studenților budapestani care au aderat la orientarea radicală de stînga. A funcționat între 1908-1919.

7). GERÕ Ernõ (1898-1980); politician comunist. În perioada lui RAKOSI Mátyás a avut funcții politice importante, fiind unul dintre responsabilii abuzurilor comise în perioada respectivă.

Omul încă nu s-a decis să devină om

Nádas Péter

Scurta vacanță de vară din anul de grație 2000 mi-am petrecut-o la Casa Traducătorilor de la Balatonfüred, de pe malul Lacului Balaton din Ungaria. Un superb conac în mijlocul unui parc, cinci camere pentru tot atîția traducători, o terasă luminoasă, o imensă și bine dotată bibliotecă, o sală de mese și o bucătărie folosite în comun. În bucătărie, tot ce-ți dorește inima, de la cuptor cu microunde, veselă elegantă...pînă la cele mai rafinate condimente. În fiecare cameră cîte un computer, iar pe hol, un fax, două telefoane și un computer pentru E-mail și Internet. Cui îi dă mîna poate să mănînce în bistrourile din localitate, dar la fel de bine se poate găti și în bucătăria comună a conacului. La Casa Traducătorilor se poate ajunge în urma unui concurs de proiecte: traduceri din literatura maghiară în oricare altă limbă. Eram pentru a doua oară în acest loc mirific. Cînd s-au anunțat proiectele cîștigătoare pentru luna iulie, m-am bucurat că mă voi reîntîlni cu buna mea prietenă, traducătoarea din Spania (cu care în urmă cu doi ani trudisem la același text, ea în limba spaniolă, eu în limba română), că voi fi împreună cu o familie de universitari, traducători în limba rusă și ucraineană, că voi cunoaște un traducător din America și o traducătoare din Turcia. Știam de data trecută că există condiții excelente de lucru, că liniștea e tulburată doar de ciripitul păsărilor din parc, că fiecare îi respectă bioritmul și programul celuilalt. În urmă cu doi ani, partenerul meu de viață (care de 20 de ani diriguiește bucătăria familiei) a avut geniala idee ca masa de seară, cina, să fie comună, urmînd ca fiecare membru al micului grup de traducători să ofere cîte o mîncare specifică din țara de baștină. Ideea a fost îmbrățișată de toți, astfel că seară de seară, la flacăra lumînărilor de pe terasa conacului, în aburii culinari ai Europei, lîngă un pahar de vin, se discuta despre literatură, traduceri, despre fericita șansă de-a putea fi împreună. După asemenea seri îmi revine în memorie o întrebare retorică: pe cînd o asemenea Casă a Traducătorilor și în România? Acum doi ani, cînd a venit rîndul cinei noastre, Zoltán, soțul meu, a făcut o mămăligă cu brînză de oaie. Pînă la sfîrșitul ședерii nimeni n-a mai vrut să audă decît de cină românească. În consecință, anul acesta ne-am aprovizionat cu cantități industriale de făină de mălai și brînză de oaie.

Deci, cam într-o asemenea atmosferă mi-am propus să traduc cartea **Sfîrșitul unui roman de familie** de Nádas Péter. Eram îndrăgostită de text, dar îmi era și frică de el. Are o mare limpezime și, deopotrivă, nebănuite adîncimi. Un text dureros de frumos, cu puternice accente autobiografice. Cu foarte multe parafrazări ale Bibliei. Nu-l cunoșteam personal pe autor. Stiam despre el doar că trăiește departe de lumea citadină, retras într-un cătun de lîngă granița cu Croația.

De-ndată ce am ajuns la Casa Traducătorilor, m-am și instalat în fața computerului de la masa de scris din apartamentul nr. 2. Eram liniștită: știam că Zoltán va rezolva toate problemele curente. Că va pleca la pescuit, iar serile le va face traducătorilor mămăligă cu brînză de oaie. Dintr-o experiență de 20 de ani știam că va sosi exact cînd trebuie, fiind un partener ideal (și) pentru o confruntare de text (a variantei mele românești cu originalul din maghiară).

În opt zile am terminat de tradus **Sfîrșitul unui roman de familie**. Au fost zile pline de bucuria captării textului. Deși nu s-a predat ușor, am simțit că totuși l-am prins, că nu l-am lăsat să treacă pe lîngă mine. În tot acest răstimp mi-am îngăduit doar trei pauze mai lungi: una cînd am salvat și am hrănit un pui de arici rătăcit (nu mai văzusem arici din copilărie) și două ocazii cînd n-am rezistat aburilor care se ridicau din mămăliga cu brînză de pe masa cu lumînări așezată pe terasa conacului. După ce am terminat traducerea, i-am trimis un E-mail autorului, cerîndu-i o întrevedere pentru a lămuri cîteva probleme stilistice și de conținut. Răspunsul n-a întârziat: a venit a doua zi, tot prin E-mail. Nádas Péter ne invita acasă la ei pe mine și pe soțul meu în 29 iulie.

Drumul pînă la Gombosszeg a fost mirific. La un moment dat am ajuns într-o regiune din Ungaria pe care n-o cunoscusem pînă atunci. Dealuri. Văi. Păduri de brad. Chiar și urme de stînci. O liniște preistorică. După un val de căldură sufocantă, ploaie. Curcubeu. De-o parte și de alta a șoselei, păduri tot mai dese. Apoi pajiști. Miros de iarbă crudă. Miros de ploaie. Parcă eram în Bucovina. Sau prin pădurile Secuimii. Sau prin zona Semenicului.

Gombosszeg este un cătun cu 39 de suflete. Nu are biserică, nu are școală, nu are cabinet medical, nu are nici măcar magazin alimentar. Dar este o mare familie formată din 39 de membri. Nádas Péter și doamna Magda ne așteptau în poarta casei. O superbă casă țărănească în mijlocul pădurii. În jurul casei, curte-grădină-pădure pînă vezi cu ochii. Flori, copaci, brazi, pomi fructiferi. Pînă și un kiwi îngreunat de roade. De toate astea se îngrijește doamna Magda. Când am ajuns, amândoi erau preocupați de o pisică în convalescență. O găsiseră bolnavă pe drum și o luaseră acasă.

Ca autor, Nádas Péter știe să fie extrem de cooperant cu traducătorii. Jovial, e în același timp foarte precis în tot ce face, scrie și spune. După ce am început să discutăm chestiuni mai generale, m-a testat în privința traducerii. Prima întrebare a fost despre cum am tradus o anume propoziție de la pagina 77. I-am spus. A rămas de-a dreptul uluit și plăcut impresionat. Mi-a semnalat că în versiunea suedeză respectiva propoziție – extrem de importantă, cu un rol cheie – pur și simplu dispăruse. Din clipa aceea a fost de acord cu toate propunerile mele de traducere. I-am spus cît de important este ca în limba română acest roman, dar în general orice traducere, să sune ca și cum ar fi fost scris în românește. Mi-a dat dreptate, adăugînd, totuși, că atunci traducătorul are mai mult de lucru. Firește, dar traducerea nu e o temă de casă obligatorie. Nimeni nu te obligă să traduci. Traduci din plăcere.

Cele cîteva ore petrecute împreună m-au copleșit. La plecare aveam brațele pline de toate volumele lui Nádas Péter. O generozitate pînă peste poate. Apoi a avut bunătatea să-mi răspundă și la cîteva întrebări puse în exclusivitate pentru revista "Orizont".

Anamaria Pop: În interviul realizat de Gál Jenõ (apărut în numărul 4/1990 al revistei *Svetova literatura* din Cehia), ați afirmat următoarele: *"Comparația cu Esterhzy o consider cît se poate de potrivită, numai că eu – poate pentru că sînt mai pudic - mă exprim ceva mai abstract. Concepția literară a lui Esterházy, dar și concepția sa despre viață, se întemeiază pe cuvîntul* "mult". *În ce mă privește, eu mă bazez pe cuvîntul* "unul". *Sînt noțiunile fundamentale, dualiste și convergente ale culturii noastre. Ca atare, trebuie să străbatem un drum diametral opus al percepției și al gîndirii. Péter pornește întotdeauna din interiorul limbii. Acesta este domeniul care reprezintă pentru el cel mai mult, adică mulțimea infinită. Pentru mine, limba este un domeniu total secundar. Sînt mult mai curios să aflu ce se găsește dincolo de limbă. Dar practic, amîndoi gestionăm aceeași limbă, amîndoi ne confruntăm cu aceleași întrebări. Numai că el se joacă - eventual - cu cuvîntul, iar eu mă raportez serios la cuvînt."* Amîndoi sînteți reprezentanții cei mai de seamă ai literaturii contemporane din Ungaria. Operele dv. au fost traduse în aproape toate limbile europene, fiind de mult timp cunoscute și apreciate în întreaga lume. Pentru cititorii din România, din opera lui Esterházy Péter am tradus deja romanul *Verbele auxiliare ale inimii*. Din opera dv. am terminat recent traducerea volumului *Sfîrșitul unui roman de familie*. Ca traducător, pentru mine ambele romane au reprezentat o satisfacție spirituală extraordinară, inimaginabilă anterior. Mai exact, traducîndu-le, le-am retrăit în totalitate. Eu însămi fiind scriitoare, mi le-am impregnat în cele mai adînci straturi ale lumii mele creative. Iar acum, cînd am terminat traducerea ambelor romane (*Verbele auxiliare ale inimii* a apărut în anul 1997, la Editura Institutul European din Iași, iar cartea Dumneavoastră, *Sfîrșitul unui roman de familie*, va apărea la începutul anului 2001, la Editura Univers din București, în colecția "*A treia Europă*"), înțeleg cît se poate de bine de ce anume vă bazați pe cuvîntul "unul", înțeleg de ce anume sînteți mult mai curios să aflați ce se găsește dincolo de limbă. Ce se găsește dincolo de *Sfîrșitul unui roman de familie*?

Nádas Péter: Poate nimic, poate extrem de mult. Ce bine ar fi dacă aș putea răspunde la această întrebare. De fapt, eterna mea problemă rămîne aceeași și pe mai departe, anume: oare universul este sistemul diferitelor lucruri? Iar dacă da, atunci acest sistem are un singur centru sau are mai multe centre? De parcă ne-am întreba dacă există un singur Dumnezeu sau mai mulți dumnezei? Iată ce fel de probleme stupide și demodate mă preocupă. Pentru că dacă răspunsul este pozitiv, trebuie să descoperim inclusiv natura unor lucruri, trebuie să căutăm locul acestei naturi într-o structură mai amplă. Atunci, între diferitele lucruri există diferite relații ierarhice sau doar o singură relație ierarhică. Atunci, universul este un singur întreg și există o anume ordine. Sau, dimpotrivă, în zadar caut o asemenea structură, pentru că universul este mulțimea lucrurilor haotice, o mulțime care nu are un singur centru, dar nu are nici mai multe centre, doar asocieri întîmplătoare, pentru că lucrurile, evenimentele și persoanele ajung oarecum doar întîmplător într-o situație relațională. Pentru mine acest lucru nu are importanță doar așa, în general, dar are o foarte mare importanță din punctul de vedere al scrierii unui roman. Trebuie să decid unde, cînd și cum începe romanul meu, după cum la fel trebuie să decid unde, cînd și cum se termină. Un romancier aproape că nu-și poate permite să nu fie adept al platonismului sau al aristotelismului. Un romancier trebuie să gîndească în structură, iar în cadrul structurii să descopere locul lucrurilor. La fel, și acele forțe sau energii enigmatice care direcționează un anume lucru în acel unic loc. Cînd Flaubert îi dădea sfaturi lui Maupassant, a exprimat acest fenomen astfel: "Domnule Maupassant, trebuie să privești un copac atîta timp pînă cînd nu vei vedea altceva". Dacă e să consider semnele lingvistice drept niște obiecte, atunci, desigur, totul arată altfel, ca de de exemplu la Esterházy.

– Peste tot în lume – dar să rămînem în perimetrul bătrînei noastre Europa, punînd accentul, desigur, pe Ungaria – parcă tot mai greu este acceptată alteritatea și nu mă refer doar la alteritatea rasială. Cum se raportează scriitorul Nádas Péter la acest fenomen regretabil?

– În definitiv, omul este o ființă destul de bestială sau, altfel spus, încă n-a avut timp suficient să se diferențieze de mamiferele mai evoluate. Încă n-a devenit într-o suficientă măsură om. Deci omul încă nu s-a decis să devină om. Din punct de vedere moral, pînă și cei mai buni indivizi sînt mai răi decît cele mai simple animale. În tot cazul, cu instrumentele care-i stau la îndemînă, individul este mai distructiv decît orice animal. Indivizii trăiesc în turme, în triburi, în hoarde naționale și se simt bine astfel. Se străduiesc ca fiecare să semene cu celălalt, fiind convinși că astfel s-au abonat la viața veșnică. Adoră și respectă uniforma, detestînd din tot sufletul pe cel care arată puțin altfel, pe cel care se comportă altfel. Cînd observă o cît de mică diferență, mai întîi lovesc, în loc să pună întrebări. La un moment dat, un țăran din sat a vrut să omoare în fața mea o superbă bufniță, mult mai deșteaptă decît noi, numai pentru simplul motiv că aceasta prevestește moartea. Abia am reușit să salvez bietul animal din fața prostiei umane, fiind nevoie de intervenția unui ornitolog pentru a-l vindeca. Orînduirea socialistă a răsfățat cu o dragoste deosebită aceste trăsături ticăloase ale mentalității umane, le-a ocrotit și le-a cultivat. Rezultatele se pot vedea. Peste tot o mulțime de inși care nu vor să audă nici măcar de propria lor individualitate, pentru că nu știu ce înseamnă asta.

– Ce se află în momentul de față pe masa dv. de scris?

– După ce am terminat volumul intitulat *Memorii* – a trecut deja destul de mult timp de atunci – lucrez la un nou roman. Pe masa mea de scris nu veți vedea altceva decît acele conspecte și fișe pe care le pregătesc pentru acest roman. Precum și manuscrisul care sporește pe zi ce trece.

– De ce tocmai localitatea Gombosszeg?

– Poate întîmplarea sau atracția peisajului, dar am fost influențat puțin și de istoria acestor locuri. Este o regiune extrem de izolată, unde nu există industrie, nu există cale ferată, nu există măcar un oraș adevărat. Poate că sună ciudat ce voi spune, dar de aici omul poate privi destul de ușor spre perioada de dinaintea creștinismului. Cîndva, la începutul anilor '60, despre aceste meleaguri am scris primul reportaj. Costișa dealului pe care este situat satul, dar mai ales cele două văi de o parte și de cealaltă, văi care se întind pe o distanță destul de lungă, mi-au rămas foarte adînc întipărite în memorie. S-au transformat într-un vis care a revenit mereu. O, dar acestea sînt văile de la Gombosszeg, îmi spuneam dimineața. În visele mele, acest peisaj sugera întotdeauna perioade preistorice. Și, în urmă cu 15 ani, pe cînd ne căutam undeva o nouă locuință, am revenit aici. Am intrat în curtea asta, iar în fața casei părăsite era un copac imens, un păr sălbatic. De fapt, ne-am mutat lîngă acest copac.

Interviu realizat de Anamaria POP

Hermaphroditos

Mitul antic renăscut în Europa Centrală

Cristina Chevereșan

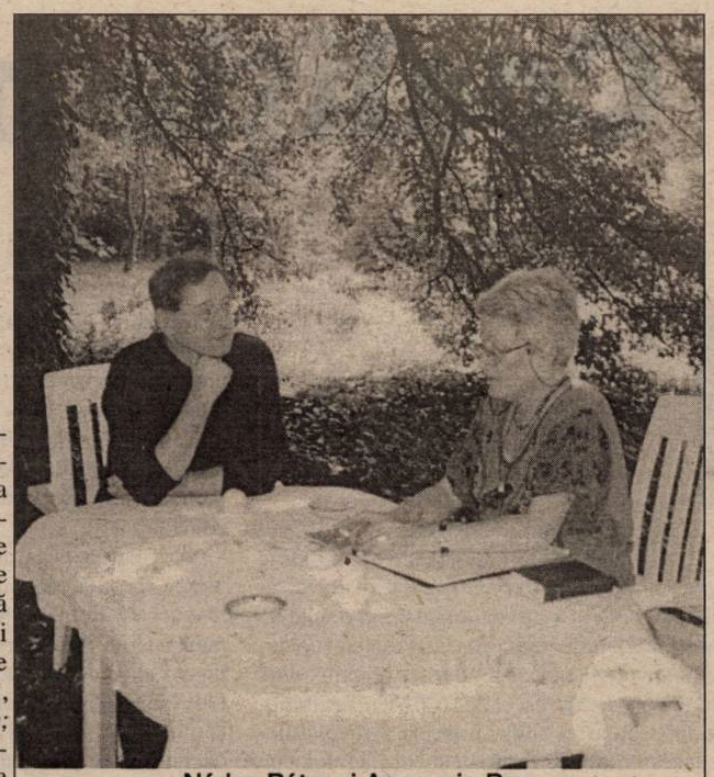

Nádas Péter și Anamaria Pop

Cartea amintirilor; din zori și toamne îngreunate de taine ocolite cu grijă, din generații de victime și călăi subtili, din sfera unui Eros decorticat până în miezu-i inimaginabil și tabuistic, țâșnește mărturisirea crudă și amețitoare a tânărului erou schițat cu minuțiozitate de către Peter Nádas într-un roman care, după apariția la Budapesta în 1986, a cucerit Germania și Olanda, penetrând mai apoi tradiționalismul britanic pentru a traversa Oceanul către America, patria libertății de expresie prin excelență.

Evoluția unui personaj ambiguu într-un univers al relațiilor nedefinite intrigă cititorul pe tot parcursul romanului. Tânărul scriitor maghiar glisează perpetuu între medii sensibil diferite, acest dans al individualității găsindu-și corespondentul fidel în alunecarea încăpățânată, aproape însesizabilă și cu atât mai provocatoare, a narațiunii ca atare din prezent spre trecutul descoperirii de sine sau spre un viitor îndoielnic, încadrabil mai degrabă în zona melancolică a lui "ar fi putut să fie". Mișcându-se înainte și înapoi prin timp și spațiu cu o dezinvoltură indiscutabil postmodernistă, Nádas își conturează personajul prin intermediul unei fine și complicate rețele de legături familiale, socio-politice și sentimentale. Structura elegantă și abil asamblată propulsează omul din umbră, analistul cu profil mozaical, supus influențelor – decisive sau tangențiale –, ale unei vaste game de factori. Memoriile nu se desfășoară liniar; ele urmăresc în manieră oarecum joyciană traseele alăturate din întâmplare sau din determinism metafizic ale unor oameni aparținând unor epoci și lumi diferite. Anii stalinismului și evenimentele din 1956 oferă solide puncte de reper din perspectiva socio-istorică, tenebrele contraspionajului și subversivitatea activităților subterane creează un cadru ce împrumută poveștii aerul incert și semi-ilegal de care adevărul fir narativ avea nevoie.

Ca oricare prozator central-european al ultimelor decenii și, mai mult, ca unul de extraordinară sensibilitate, Peter Nádas nu ignoră explorarea, ironică pe alocuri, a realităților strategice ale spațiului pe care eroul său îl străbate. Versatilitatea unui intelectual ce își deplasează centrul de greutate în teritoriul controversat al triunghiului Germania-Ungaria-Rusia poate apărea drept simbolică; seriozitatea investită de către romancier operei sale îndreptățește exploatarea unei stratificări multiple a semnificațiilor. Și totuși, ne situăm în perimetrul declarat al jurnalului intim. Triunghiul politic conflictual este transpus într-un altul, dominant: tânărul erou constituie centrul unei figuri geometrice bizare, aflându-se în echilibru instabil între pasiunea incontestabilă pentru Melchior, boemul poet german, și iubirea capricioasă dar profundă a unei celebre actrițe. Cititorul se află în fața unei ediții revizuite și aduse la zi a *Educației sentimentale;* jurnalul și, implicit, mari porțiuni ale romanului, urmărește inițierea detaliată a copilului ce urmează să pășească înspre adolescență și maturitate, în aspectele cele mai delicate ale fiziologiei și sexualității. Delimitându-se în notița introductivă de orice implicație autobiografică, Peter Nádas provoacă explozia în lanț a unei senzualități răscolitoare, ilicite, dureroase. El face uz de personaje și senzații pentru a dezvălui treptat un lung proces al căutării de sine. Asemenea lui Proust, scriitorul îngemănează idei și culori, miresme și locuri, gusturi și mișcări, forme geometrice ale unor clipe de neuitat. Cititorul se simte așezat în fața unui uriaș tablou de comandă, unde fiecare buton îl îmbie la împărtășirea unei noi experiențe inedite; el se va simți proiectat într-un univers dezmembrat și totuși ciudat de unitar, în care trăirea, dorința, pasiunea se contopesc într-un model sentimental coagulat în jurul unui suveran concept de **ambiguitate.**

Trecând de la o frenezie aproape panteistică a minuțioaselor decoruri natale la simbolismul decadent al spațiilor citadine claustrante, laureatul Premiului pentru Literatură Europeană 1995 modelează în cuvânt și ficțiune cu o putere și o inspirație de factură demiurgică. În capitolul dedicat unei fresce antice, el alege să suspende total, pentru o perioadă, orice conexiune cu povestea de bază; făcând o incursiune neașteptată în mitologie, el reactualizează imagistica specifică mitului și o transferă în actualitate. Așa cum *Ulise* parodiază antica *Odisee, Cartea amintirilor* se întoarce în cetatea zeilor, acolo de unde izvorăște una din trăsăturile urmane cele mai contestate și, în același timp, renegate: **ambivalența.** Odată cu nașterea răpitorului Hermaphroditos din împreunarea lui Hermes și a Afroditei, omenirii i se creează un precedent, atât savuros cât și periculos. Întregul roman se bazează pe ideea de **dualitate;** aceasta diferă însă de la caz la caz. *Ceilalți,* familia, cunoștințele ocazionale, colegii, sunt întruchipări ale unei dualități conflictuale, reprimate, sunt măști ale temerilor și ipocriziei în spatele cărora scormonește spiritul critic al personajului central. Obiectivitatea sa (dovedită în final mult prea subiectivă) duce observația până la limita realismului și a intimității. *Sinele* oglindit în *Celălalt* ilustrează dualitatea deschisă, onestă până la autoflagelare; este vorba de acea dualitate complementară care, lăsând impresia dezbinării, unește.

Personajul se comportă, conform propriilor confesiuni, de parcă nici o barieră nu ar despărți în ființa sa masculinul de feminin; frontiera fragilă între polii personalității permite fluida întrepătrundere de *animus* și *anima* ce dă naștere unui topos erotic și spiritual fascinant. Ceea ce atrage și intrigă într-un discurs aparent haotic este tocmai precizia, claritatea, expunerea sintetică a oricărui subiect. Cititorul va fi martorul unei disecții pe suflet deschis; acel Nádas în miniatură care activează motorul întregii cărți este un chirurg de înaltă precizie care operează în premieră mondială, pe propriul cord. El analizează funcționarea organului vital în funcție de performanțele de ansamblu ale celorlalte componente ale organismului. Scriitorul în sine, pulsând, căutându-se și strigându-și existența, se conturează în egală măsură din propriile experiențe, dar și din participarea decisivă la acestea a miliarde de detalii, mii de senzații și sute de personaje ce își proiectează, în mod continuu și aproape imperceptibil, interioritatea asupra materialului uman firesc modelabil.

Viața, moartea, sinuciderea, sexul, pasiunea, ipocrizia, infatuarea sau curiozitatea sunt cuprinse în interminabile descrieri a căror acurate și implicare se situează la nivelul surprinderii inefabilului. Nádas e crud, șocant și tandru, rebel și inegalabil *uman;* lipsa de ipocrizie nu depășește granița fină a vulgarității sau a bunului simț. Scriitorul extrem posedă un acut simț al limitei; el își propune să dezvăluie totul, să plaseze ecoul respirației în urechea cititorului, să-i prelingă mângâierea pe deasupra conturilor voluptuoase ale minții fără ca totuși să îi ofere accesul deplin care ar distruge vraja țesută cu atâta grijă. Percepția e intermediată, gândirea chiar e filtrată printr-o conștiință naratoare al cărei sistem valoric va fi răsturnat de un final aparținând unei alte viziuni. Ambiguitatea sexuală adolescentină a versiunii moderne a lui Hermaphroditos, preferințele sale alternative pentru colegii sau colegele care îi stârnesc interesul sunt menținute, deci, și la nivel stilistic. Autorul își pierde victimele în adevărate labirinturi lingvistice încolăcite cu o agresivitate pasivă pe mai multe pagini. Cuvintele curg în fluvii greu de stăpânit, purtând lectorul departe de sursa acestor deversări și abandonându-l confuz într-o lume unde totul e explicat în detaliu și, prin urmare, cu atât mai halucinant.

Apariția secțiunii de metaroman pare așadar, inevitabilă. Scriitorul vorbește despre scriitura sa, analizează stilul personajelor și chiar pe cel care îi aparține. El își motivează alegerea de a vorbi despre forța, ritmul și dinamica sentimentelor, despre felul în care acestea decid să își manifeste și marcheze orientarea și coloratura, despre pulsul și repirația lor mai degrabă decât despre natura și tipologia sentimentului în sine.

Nádas rămâne credincios acestui straniu tip pieziș de a prezenta realitatea; chiar și procedeul atât de comun al vorbirii directe este evitat până la fobie. Dialogurile sunt redate, mediate, modelate, autenticitatea lor căpătând astfel nuanța de mister ce completează structura personalui. Aluziile, discuțiile în doi peri, adevărurile rostite pe jumătate abundă în conversațiile tânărului intelectual cu poetul său preferat, Melchior. Tăcerea desprinsă parcă din scenele minimaliste ale teatrului absurd umple golurile; cei doi experimentează comunicarea instinctivă, tacită, carnală, deghizată sub aparența non-verbalității. Ei se subordonează tragediei europene pe care Nádas o denunță în mai multe rânduri, aceea a abolirii personalității, aceea a plafonării în suficiența unei libertăți de suprafață. Teatralitatea existenței întruchipată de Thea se generalizează în detaliate descrieri ale luptei omului obișnuit pentru stabilirea unui raport de forțe subiectiv-echitabil, în plan social, politic, personal. Lumea labirintică a sufletelor, trupurilor și minților ce populează acest roman se întinde sub semnul acelei Histoire, Istoria cu I mare, ce transformă orice istorie personală într-o banală și dezindividualizată povestire în cadru.

Admirația exprimată în repetate rânduri pentru minunea ordinii arhitectonice îl face pe Nádas să se lanseze într-o dantelărie a construcției literare amintind de superba Sagrada Familia barceloneză. Personajul său aspiră la totala contopire cu *Celălalt,* cu alter-ego-ul pe care dorește să îl posede. El încearcă în nenumărate rânduri să își definească poziția față de acest *Celălalt,* să se descopere prin el. Căutarea sa, plonjarea în cele mai variate aventuri și analiza deșartă și filosofică a propriei atitudini stau mărturie nu a unei promiscuități respingătoare, ci a unei nestăvilite dorințe de perfecțiune și autoperfecționare. Potrivirea ideală însă rămâne intangibilă, ca orice ideal, chiar și pentru făptura duală ale cărei opțiuni sunt deschise spre o gamă variată de posibilități și par multiplicate la infinit. Cu tot ineditul sofisticat al unui caracter ieșit din comun, al unui model interior ce depășește tiparele normale, cu toată generozitatea arhetipală a întregii sale existențe, împlinirea destinului personal se reduce la împărtășirea *iubirii* pe care o simte și și-o dorește, la echilibrul aproape pragmatic necesar între "cerere" și "ofertă".

Secretul descoperirii de sine într-un univers al contrariilor pare a rezida, dincolo de orice experiment, dincolo de disimulări sau gelozii, în trasarea propriei traiectorii în raport cu *Ceilalți.* Întregul roman se concentrează în jurul ciclului de relații succesive ce determină, în mod incontrolabil și iremediabil, profilul și devenirea personajului. Tatăl sever, întunecat, figura sumbră a zilelor de început, mama voit pacifistă și diplomată, dar senină păstrătoare a secretelor familiei, bunica ipocrită și violentă, cele trei fete (Maya, Hedi și Livia) care împărtășesc o perioadă visele și dorințele obscure ale adolescentului, Krisztian, cel al cărui sărut lipsit de importanță îi va schimba viața, Melchior, Thea, logodnica părăsită Hélène, chiar și dna Kühnert, proprietăreasa imobilului său, vor juca roluri mai mici sau mai mari, lăsându-și amprenta asupra eroului.

Plurivalența discursului în sine se completează cu un al treilea nivel al romanului, acel al denunțării, adăugat după moartea naratorului principal și aducând precizările necesare privitoare la conținutul însemnărilor. Acest ultim capitol proiectează un nou erou, cel autentic probabil, aruncând o nouă lumină, detașată de această dată, asupra evenimentelor consemnate în jurnal, ordonând haosul și făcând povestea să renască prin forța unei noi geneze.

Tăios de sincer sau dând doar impresia unei onestități fără limite, poetic, emoționant, **viu** până la inexistentul superlativ absolut al cuvântului, Peter Nádas creează în 800 de pagini un spațiu literar aparte, menit unei aprecieri pe măsură. După închiderea romanului, sentimentul rămas se înscrie în dualitatea atotstăpânitoare.

"Je ne pouvais pas partir et il ne pouvait pas essayer de me retenir..."

Coaliția nostalgică

Dorian Branea

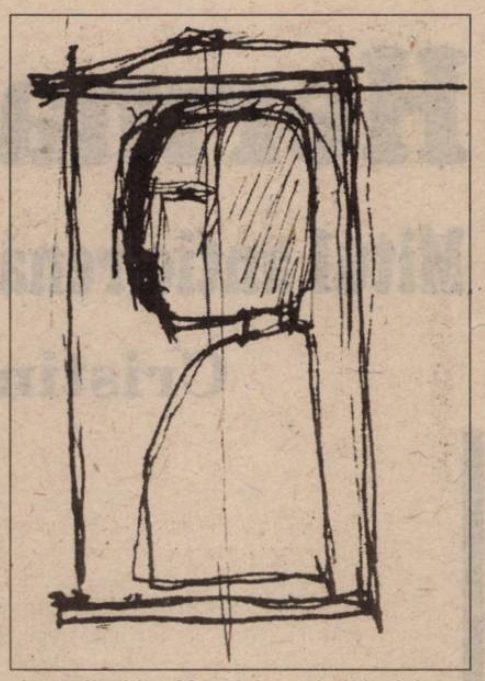

Sub forma codificată de Edmund Burke și rafinată de întreaga tradiție conservatoare pe care a inaugurat-o, universalismul modern a fost denunțat drept o schemă abstractă, antinaturală și rece. Proiectul emancipator al filosofiei moderne, pregătit de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, instituționalizat grație revoluției franceze și revoluțiilor succesive ale secolelor 19 și 20, s-a întemeiat pe o încredere aproape religioasă în primatul rațiunii umane și în perfectibilitatea aproape nelimitată a individului, pe optimism tehnologic, cosmopolitism și pasiune egalitară. În fapt, crede Burke, el nu este altceva decât fructul monstruos al ambițiilor de putere ale unor intelectuali frustrați. Revoluția modernă apare, în interpretarea filosofului englez și a urmașilor săi, ca un edificiu fragil, care nu se sprijină decât pe contraforturile perisabile ale rațiuńii umane. Pentru Burke, societatea umană reface, simetric, ordinea universală izvorâtă din înțelepciunea divină. Progresul, niciodată absolut, se produce prin distilarea lentă a experienței diferitelor generații, prin acumulări discrete, dar viguroase. Societatea umană configurată după "metoda naturii" este un cosmos familiar și protector ale cărui ierarhii oglindesc ierarhiile uranice. Aici legea fundamentală leagă, ca într-o familie plină de afecțiune și căldură, "statul nostru, inimile noastre, mormintele și altarele noastre"[1].

Spre deosebire de aceasta, societatea modernă expune limitările inerente rațiunii, imperfecțiunea ei fundamentală. Deși o invocă, sub alibiul dreptului natural, modernitatea nutrește o oroare secretă față de natură. Produs artificial și abstract al unei cutezanțe iresponsabile, stabilitatea sa va fi mereu avariată de turbulența pasiunilor umane din care a luat ființă. Potrivit tradiției antirevoluționare inaugurate de Edmund Burke, modernitatea suprimă suportul onotologic al universului uman, inaugurând o aventură la capătul căreia nu se află decât alienarea, despotismul și pierderea identității.

Grandoarea proiectului modern avea nevoie de un agent pe măsură, covârșitor prin optimismul său debordant, prin curiozitatea sa monstruoasă, prin mobilitatea sa ametitoare. În centrul panteonului modernității se află deci individul creativ și inovator, care înaintează în necunoscut spărgând tabuurile tradiționale. Supralicitarea experiențelor hybrice a epuizat însă miza creativă a modernității și a revelat condiția demonică a răzvrătirii. Marile scenarii de renovare a universului și a umanității au sfârșit, prin totalitarismele secolului XX, în barbarie și crimă.

Luxuriança pasiunilor, a diversității și a proteismului din lumea modernă au spulberat energiile creative ale proiectului modern și au etalat derizoriul pretențiilor titanice. În gesticulația sa hiperbolică, idealul modern al unei umanități libere și geniale nu a reușit să acopere prezența, lipsită de strălucire, a dublului ei impur, prudent, sentimental, suspicios, sufocat de spaime atavice, de prejudecăți și superstiții. Dimpotrivă, compromiterea versiunii luciferice a omului modern a repus în lumină o versiune modestă a umanității: mica burghezie.

Deși silețioasă și aparent trivială, condiția sa nu e mai puțin dramatică. Rezidență a unor valori și sentimente multă vreme ultragiate, micul-burghez apare ca ultim refugiu al nihilismului modern. Grație ei, ființa umană încearcă să renegocieze acel compromis între sine și limitele sale a cărui distrugere inaugurează timpurile moderne. Atributele cândva deplorabile ale ipostazei mic-burgheze - prudența, moderația, sentimentalitatea, bunul simț, civilitatea, printre altele – devin la capătul aventurii moderne valorile regăsite ale unei umanități epuizate.

Cu toate acestea, dincolo de aparența echilibrată și solidă, de sănătatea lui brutală și terestră, catastrofa sa intimă nu e, în fond, mai puțin intensă. Mica-burghezie revelează statutul precar al ființei umane, limitările sale fatale. Distribuită într-un *contre-emploi* grotesc, această umanitate fragilă și terifiată e victima unui destin patetic. Tragedia modernă lasă locul adesea, în cazul său, tragicomediei sau chiar comicului pur. Dramatismul ei e adesea ridicol și provine din inadecvarea dintre pasiunile, valorile și virtuțile sale minore și magnifica dramă pe care e nevoit să o joace. Destrămat în multiplu și dizarmonic, aruncat într-un univers ostil și de neînțeles, însetat de repaos și certitudine, micul-burghez exprimă conștiința dureroasă a unei umanități care, la capătul aventurii moderne, e nevoită să admită statutul limitat și nereformabil al ființei umane. Incapabil de religiozitate propriu-zisă, deci de viziunea unui principiu integrator, micul-burghez o simulează prin expediente ideologice, în care încearcă să refacă simplitatea și coerența ordinii cosmice. Lumea lui nu mai e arhitectură divină și nici, ca în modernitate, materialul aparent docil al unei construcții viitoare, ci doar haos și conflict. Nostalgia comunității și a organicului îl face să se replieze în căldura protectoare a familiei sau, mai larg, a tribului, acolo unde, în sistemul durabil de prejudecăți și norme, în previzibilitatea gesturilor și în sentimentul datoriei mai poate încă găsi confortul minor al unei armonii pierdute.

Teroarea în raport cu excesele și dezechilibrele pe care le stimulează însoțește ca un contrapunct disperat și sentimental întreaga aventură a modernității. Nostalgia unui univers integrator și a căldurii comunitare, fantasma unei replieri definitive într-un univers organic subzistă o vreme în culisele marelui spectacol modern pentru ca, la urmă, să devină însăși substanța deznodământului său amar. Virgil Nemoianu explică mecanismul compensator prin care aceste frustrări și anxietăți profunde s-au transformat, grație idilei societale, într-o alternativă moderată la radicalismul terifiant al proiectului modern. Modelul idilic este astfel un răspuns ideologic pe care o parte a sensibilității secolului al XVIII-lea, bulversată de coliziunea cu proiectele radicale de renovare economică, politică și morală a lumii, îl formulează în numele moderației, temporizării, echilibrului și bunului simț. Reacția la urbanizare, industrializare, la noile raporturi etice, morale și economice amorsate de explozia capitalistă de după 1750 generează o stare de spirit aparte, caracterizată, înainte de toate, prin nostalgia pentru o ordine cosmică din care ființa umană a fost evacuată. Moderat într-o perioadă excesivă, anti-titanic într-o epocă a marilor scenarii titanice, anti-utopic într-un context fertil în utopii, vorbind în numele concretului când vocile cele mai puternice modulau mai ales enunțul abstract, modelul idilic decompensează tensiunile alimentate de un progres prea brutal al societății, adăpostind în și prin literatură idealurile și valorile pe care sistemele filosofice, programele politice sau deciziile politice le abandonaseră. Literatura devine, potrivit lui V. Nemoianu, un depozit de idealuri și valori defăimate, ecran generos pe care sunt proiectate reveriile inadmisibile în lumea reală și în oglinda ei filosofică: "Ceea ce depășea granițele unui sistem filosofic, fără a-l acoperi însă complet, se transformase într-un univers poetic. Ceea ce nu se mai susținea ca filosofie, putea fi acceptat ca poezie".[2]

Poate niciunde altundeva, raportul dintre promisiunea unei emancipări absolute, înscrisă în proiectul modern, și replierile în mit, reverie și vis ca încercări de restaurare nostalgică a unui univers bulversat nu a marcat mai durabil imaginarul literar, social și politic ca în Europa Centrală. Oricât de insistente, tentativele de a închide realitatea Europei Centrale într-un concept unic – care să sintetizeze într-un discurs unitar diferitele investigații biografice, istorice, politologice, antropologice, etnologice, literare – nu a arătat decât imposibilitatea unui consens în ceea ce o privește. Așa cum scrie Adriana Babeți, "... se poate deduce că «Europa Centrală» se sutrage, «scapă» unei determinări stricte, că are în permanență ceva ambivalent, uneori chiar paradoxal, care o livrează mai degrabă unor inevitabile interogații dubitative decât asertiunilor tranșante." Realitatea profundă a Europei Centrale rămâne enigmatică, în pofida impresionantelor dispozitive angajate să îi smulgă secretul. Versiunile Europei Centrale, pe care le avansează analizele teoretice ale lui Timothy Garton Ash, Jacques Le Rider sau Vladimir Tismăneanu sau speculațiile rafinate și intens personalizate ale lui Konrád György, Czeslaw Milosz sau Claudio Magris, raționalizează intuiții exacte. Și totuși, suportul fundamental al acestei realități, principiul său generator din care derivă recurența unor teme, motive, atitudini și pasiuni în obiectele Europei Centrale își păstrează caracterul evanescent. Dacă putem vorbi de un specific al Europei Centrale, de o morfologie aparte, atunci trebuie să admitem existența unui suport profund, care să producă acea coerență intimă, acel aer de familie pe care îl indică cercetările asupra universului central-european. Există însă o asemenea zonă originară?

Eu cred că da. Expansiunea unor motive, teme, atitudini și reflexe nu este, în Europa Centrală, numai un efect istoric, ci semnalează o realitate mai profundă, pe care contextul istoric nu face decât să o aducă la lumină. Impactul modernității asupra universului tradițional persistă încă grație unor condiții istorice care se prelungesc până târziu. Lumea tradițională, intactă în Europa Centrală până nu demult, nu s-a lăsat decât la modul superficial absorbită de formele civilizației urbane. Insularitatea orașului central-european și a etosului și culturii urbane este evidentă. Mai mult decât o realitate topografică, această geografie simbolizează un statut aparte, în care idealul modern tinde să fie subminat de o forță irațională și tenace pe care o poartă în sine. Marca distinctivă a formelor și ideilor central-europene rezidă în modul original în care ele au ilustrat refacerea discretă a valorilor politice, culturale, morale, estetice tradiționale chiar în centrul anexiunilor, aparent definitive, ale spiritului modern.

Ceea ce e inedit și ireductibil în formele și ideile Europei Centrale, mai mult decât expresiile insurgenței moderne – aidoma aici, ca și aiurea – este prezența unui spirit care inundă până și experiențele sale intelectuale, politice, literare sau filosofice cele mai stridente. Suspendat undeva între universul tradițional și insolența modernă, un conservatorism profund, endemic, lansează, din zonele cele mai intime ale ființei umane, mesajele unei lumi pierdute. Sub travestiul modului modern și urban, Europa Centrală este un imens depozit de reziduuri premoderne, pulsiuni antimoderne și reverii mitice. Nostalgia unui stări originare, a unei beatitudini adamice se suprapune, în textura unor cărți aparent bine instalate în modernitate, resturației delicate a unor lumi concrete și familiare. Recuperarea spațiului intim și a ritmurilor sale curente, pasiunea pentru particularitate, culoare locală și concret trădează acest mental conservator din care derivă impulsurile evazioniste în raport cu schemele impersonale care structurează radicalismul modern. Mai cu seamă în literatură – dar nu numai, dacă e să ne gândim la influenta tradiție Patocka– Belohradski – Havel, sau la grupurile catolice poloneze – supralicitarea monstruoasă a idealului geometrizant al rațiunii moderne a visului unei umanități purificate de atribute particulare, a pretențiilor demiurgice ale ființei umane, prezente în ideologiile și sistemele totalitare, a determinat replierea în paradisuri miniaturale și umanizate. În mod paradoxal, după ce au fost subiectul imprecațiilor moderne și, potrivit lui Ernst Nolte, sursă a conformismului politic în sistemele totalitare, virtuțile și valorile minore ale micii burghezii sunt redescoperite și revitalizate ca repere morale și afective ale unei umanități periclitate. Mănăstirea înecată în vegetație din *Migrațiile* lui Milos Crnjanski, berăriile lui Jaroslav Hasek și ale lui Hrabal, bordelurile lui Miroslav Krleza, bucătăriile lui Sorin Titel și Viorel Marineasa, odăile lui Livius Ciocârlie ori străzile lui Daniel Vighi sunt locurile care conservă gesturile familiare ale acestei umanități care își apără memoria și valorile. Descrierea pasionată a obiectelor, această specialitate a scriitorilor central-europeni nu traduce, la rândul ei, decât încercarea inconștientă de a salva prin inscripție realitatea unei lumi amenințate, memoria ei răpită. Regresia în paradisurile infantile, la Czeslaw Milosz sau Danilo Kis sau revizitarea pasionată a trecutului, la majoritatea scriitorilor central-europeni nu spun altceva. La rândul ei, tema recurentă a "apocalipsei vesele" provine din sentimentul că Europa Centrală este scena pe care se joacă marea dramă a sfârșitului lumii moderne.

Dar, mai pregnant decât orice altceva, sinuciderea lui Ulrich, personajul lui Robert Musil și unul dintre marii protagoniști ai aventurii moderne, rezumă concluzia tragică și fatală care survine la finalul modernității ca proiect al emancipării absolute a ființei umane. Sacrificiul său invalidează trufia modernă și expune, la modul metaforic, reîntoarcerea la sine a ființei umane. În Europa Centrală, Ulrich trebuie să moară.

---

[1] Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France, and the Proceedings in Certain Societies in London Relative to that Event*, edited with an introduction by Conor Cruise O'Brien, Penguin Books, 1968, p. 120.

[2] Virgil Nemoianu, *Micro-armonia. Dezvoltarea și utilizarea modelului idilic în literatură*, Iași, Polirom, 1996, p. 22.

[3] Adriana Babeți, *Dilemele Europei Centrale*, Editura Mirton, Timișoara, 1998.

Zei și insomniaci

Ilinca Ciumăgeanu

Felix culpa, o consideră Borges, această omonimie spaniolă, "sueño", pentru vis și somn, ambiguitate prielnică poeziei, sărăcie particulară a limbii castiliene care se asociază în același timp cu solitudinea trupului căzut în somn și cu agitația cohortelor de fantasme nocturne. Un întreg șir oximoronic se deschide prin acest accident hispanic: imobilitatea celui care doarme și sprinteneala viselor, singurătatea unicului spectator cu bilet de intrare valabil la teatrul oniric și piesa însăși, populată și densă, aparența morții în trupul adormit și aparența de viață din spatele ochilor închiși; nu în ultimul rând, greutatea cărnii care se lasă în culcușul familiar sau improvizat și ușurătatea imaginilor pe care memoria noastră abia de le mai poate prinde, lacunar și evaziv. "Sueño", în echivocul lui, are de ce să uimească un imaginar pentru care cele două realități, deși asociate prin mecanismul cauză-efect, țin de principii opuse, căci viselor li se potrivește aerul, zborul iar somnului, pământul, greutatea.

Straturile hipnotice au aparențe geologice, omul *cade* în somn, greutatea corpurilor găurește, hiperbolic, țărâna ("Frații lui atât dormiră, cât intrase în pământ/De un stânjen și-i umpluse frunza adunată-n vânt" — *Călin Nebunul)*, iar dacă mai spunem "somn ușor" o facem nu referindu-ne la profunzime, ci la ușurința de a intra în acel spațiu fără a mai avea parte de atrocele rotiri anxioase pe care le cunosc mai bine decât ar vrea insomniacii. "Sueño" stabilește în fals o realitate unitară, dar în același timp integrează în placiditatea somnului, în nemișcarea și singurătatea sa — toate atribute comune cu moartea — cealaltă componentă, vivace și schimbătoare, pe care visul o împărtășește cu viața.

În alte limbi, distincția e mai nemiloasă, somnul rămâne o realitate de nescrutat și singura legătură pe care o putem stabili între el și veghea noastră conștientă sunt tocmai visele, plăcute sau coșmarești, dar mai păstrând totuși ceva în comun cu eul nostru de fiecare zi. Că somnul-somn e o entitate cumplită nu o spun doar copiii care noapte de noapte cercetează cu o seriozitate nestrăbătută nicicând de hiba ludică momentul adormirii, dintr-o angoasă datorată neputinței de a mai ști, o dată furați de somn, unde merg și cine sunt și dacă se vor mai întoarce vreodată în casa lor, cu părinții lor. Mai există momente din acestea, de spaimă, când privim o făptură îndrăgită dormind și apare brusc dorința de a o urma până la capătul somnului, de a o lua de mână pentru a ne convinge că este tot ea, insinuându-se parcă o groază arhaică de a nu se fi pierdut prin acele spații unde s-ar putea ca toți să fim una și nici urmă de diferență să nu mai existe: "O ce cumplit exil de-ostrov aparte/eu treaz, nebun, pe țărmuri năruite/pe mare năvi iar tu în somn, departe" (Gerardo Diego mărturisind despre cumplita insomnie alături de iubita călătorind în somn ca pe o mare).

Încă de la grecii antici "somnul e frate de sânge cu moartea" era un clișeu: născut din Noapte, fără tată, somnul, alături de moarte și de vise, este un orfan plin de toate resentimentele: alinarea lui pentru om este înșelătoare, se dăruiește răpind în același timp, viața în el nu-i decât moarte, îl caracterizează, ca și pe frații lui, pasivitatea, fuziunea contrariilor, aplatizarea, uitarea. Un vehicul spre absorbirea lași dorită într-un tot care doarme — Hypnos; căci fiecare om în somn nu e oare altceva decât *același* om în somn? Și nu ne mai poate mira că la intrarea în Hades pe Enea și Sibila îi așteaptă, alături de alte îngrozitoare chipuri —plâns, frici, mustrări de cuget, boală, bătrânețe, iubirea vinovată, moarte, bătrânețe — și somnul, somnul ca un rău, ca un vrăjmaș, alături de celelalte făpturi infernale, al păcii interioare, al mulțumirii de a fi tu însuți.

Pentru a ne reîntoarce la Borges, acest nefericit captiv al coșmarurilor celor mai atroce care îl muncesc noapte de noapte este în același timp și unul dintre marii iubitori ai somnului, nu din alt motiv, ci pentru că orele petrecute cu visele îl apără de povara de a se purta pe sine însuși, de a fi treaz cu ideea că este, mereu, la nesfârșit, Borges. Ambiguitatea somnului poate tocmai în aceasta constă: în faptul că ne oferă o pauză de la identitatea noastră, nu rareori resimțită ca o greutate prea anevoie de dus, și în același timp ne îngreuiază de tot somnul pământului, ne face să cădem în lipsa de diferență, în non-identitate — o zilnică repetiție a morții, matcă a indistincției. Raportarea la somn este o măsură a atașării noastre de lume, și nu în van marii credincioși încă se mai trezesc noapte de noapte pentru rugăciuni, ca pe vremea când clopotele ce anunțau *Vigiliae* și *Matutini* se voiau niște pinteni înfipți în conștiința monahilor — nimic să nu îndemne la pacea egoistă, la plăcerea uitării de lume și de creatorul ei, la somnul păcatului. La polul opus, tortura prin privarea de somn e o dovadă a incapacității noastre de a ne face față în nimicnicia a ceea ce suntem și e posbil ca nu doar umilința stării de condamnat să fie cauza chinului, ci și plictiseala acerbă, rămânerea într-un prezent mizer și meschin, lipsit de orice protecție și orice posibilitate de fugă. Insomniacii o știu prea bine: atâtea ore petrecute doar cu eul tău conștient sunt depresogene, intrarea în infernul — străjuit și de Somn — devine o ieșire din infernul care e lumea. Chiar dacă Hypnos e un vlăstar al Nopții ni-l luăm ca aliat împotriva părții de noapte din noi înșine, răul său să ne vindece de răul închis în noi — în alte lumi vom ține ochii pururi deschiși, spre laudă sau spre damnare.

Aztecii integrau într-un chip și mai pesimist somnul în existență, după cum ne lasă să o întrevedem poezia aceasta al cărei început sună astfel: "In ic conitotehuac in Tochihuitzlin/In ic conitotehuac in Coyolchiuhqui: /Zan totochitlehuaco,/zan totemiquico,/ah nelli, ah nelli/tinemico in tlatlicpac". (Astfel a lăsat spus Totchihuitzlin/Astfel a lăsat Coyolchiuhqui: /Dintr-odată am ieșit din vis,/ am venit doar ca să visăm,/nu-i adevărat, nu-i adevărat/că am venit ca să trăim pe pământ). Dacă visul e indisolubil legat de somn, trăirea aztecă pare un somn continuu a cărei unică justificare ar fi posibilitatea de a vedea reprezentația onirică desfășurându-se în fața unor ochi care doar aparent sunt deschiși.

Straturile de vise se suprapun, ieșirea din vis este o intrare în alt vis de a cărui coerență omul este într-o măsură prea mică responsabil. Un somn perpetuu străbătut de vise care nici măcar nu-și mai ascund consistența iluzorie, un văl al Mayei indestructibil — mai de dorit rămâne somnul-somn, chiar așa malefic și infernal cum ni-l înfățișează grecii antici și cum îl mai resimțim și astăzi când îi surprindem, hipersensibilizați de copilărie sau dragoste, adânca asemănare cu moartea, căci la capătul lui trezirea nu mai e iluzorie, cu o deșteptare la o lume în care zeii își mai arată uneori chipul.

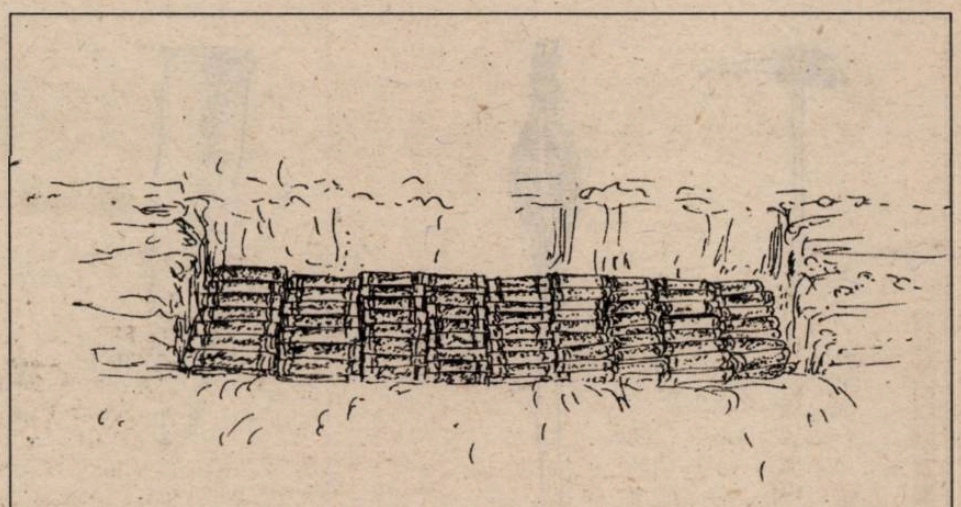

Ilustrațiile acestui număr aparțin lui Bogdan Achimescu

Mic bestiar al popoarelor

Raban Maur

Înțelepții trecuți prin toate vicleșugurile rațiunii s-au obișnuit să vorbească despre două tipuri de popoare, popoarele oarbe și popoarele văzătoare. Istoria ar cunoaște creșterile, zvârcolirile și descreșterile lor, materie primă ideală pentru pana savantului sau pentru o la fel de posibilă uitare sau tăcere. Există popoare oarbe și popoare care văd, popoare despre care se vorbește și popoare despre care se tace.

Popoarele oarbe au fost pictate direct pe pământ de voința Creatorului, părând să fi ieșit chiar din humusul rodnic al planetei, iar ochii lor au fost cuprinși încă de la început într-un voal divin (varianta imperfectă și mult mai puțin nobilă a indicei *maya*) care le întunecă privirea, voal care nu se va frânge decât la sfârșitul veacurilor, atunci când judecata istoriei va fi înlocuită cu judecata închipuită de Dumnezeu pentru mântuirea sau osândirea popoarelor. Trecerea lor prin lume se face sfielnic, bâjbâind în eternă obișnuință cu întunericul. Bastonul lor e fragil și se frânge adesea, lăsându-le fără sprijin, constrânse să se așeze pe pământ sau să umble în patru labe, cerând ajutor. Sunt popoare labile, speriate de orice zgomot, pândind mereu primejdia pentru a putea să țipe înainte de a fi vătămate, incapabile de independență. În plus, au de multe ori ghinion: încrezându-se în intențiile bune ale altora, încap pe mâna unor șarlatani sau a unor nebuni, iar finalul e, inevitabil, același — prăbușirea. Istoria lor e o continuă milostivire, un șir neîntrerupt de ploconiri, povestea simplă a unei lașități. Se bat rar și o fac doar dacă nu mai există nici o altă soluție. Neapucând să vadă niciodată deznodământul unei bătălii, se cred eroice și biruitoare, deși sfârșitul luptei le găsește adesea ascunse în tufișurile aflate în preajmă. Cronicile scrise de scribii lor, toți niște Homeri (însă numai în privința lipsei de vedere), seamănă foarte mult și, citindu-le, ai putea să crezi să s-au aflat mai tot timpul pe câmpul de bătaie. De fapt, ele se târau în genunchi, cerșind mila. Istoria lor se va sfârși cu o piramidă de trupuri privind către cer și ținând în pumni o bucată de mămăligă.

Metafizica lor debutează cu exprimarea principiului răbdării. La început a fost doar răbdarea cea infinit răbdătoare care, răbdându-se nesfârșit pe sine însăși, nu a putut să creeze lumea, rămânând ca acei care cred că există răbdare să fie creați cu adevărat, căci lumea în care cred că se mișcă nu este decât o iluzie și nu a ieșit încă din adâncul nemărginit al răbdării. Deci, lumea e un truc, o vicleană ordalie, iar pentru a ajunge la șansa de a fi creat, omul trebuie să adopte principiul târârii, imitând cât mai bine mișcările unuia dintre zei, viermele. Târârea e o formă de asceză prin care, paradoxal, tocmai oamenii, care nu există, vor realiza acel spor de energie necesar răbdării pentru a se desprinde de sine și a crea lumea.

Arta lor e alcătuită din șoapte și statui. Nimeni nu a reușit să le surprindă șoaptele, iar statuile pe care le-au creat par a reda niște adevăruri înspăimântătoare, în fața cărora criticii nu îndrăznesc să scoată nici un cuvânt, pipăindu-le doar, îndelung, lipsa de forme și îndepărtându-se în grabă. Jocurile lor sunt scurte și pătimașe. Cel mai mult le plac jocurile cu bețe de chibrituri și cu rotocoale de fum. Uneori adoră să mângâie pumnale sau vechi săbii cu mânere de aur. Dar poate că cele mai ciudate le sunt visele. Somnul lor, atât de lung și de adânc, care de multe ori devine singurul lor ideal, le oferă o junglă de vise. Se pare că popoarele oarbe visează cel mai frumos și că, dacă așa ceva ar fi cu putință, ar fi în stare să-și obțină nemurirea prin vise.

Popoarele care văd sunt popoare cu mers sigur, cu călcătură fermă, care privesc mereu înainte, stăpânind spațiul, dar neputând să pună încă mâna pe timp. Principala lor trăsătură e o încercare continuă, stăruința încăpățânată de a lucra pentru un scop, ceea ce le permite să ignore plicitiseala și să construiască vreme de secole o unică, splendidă catedrală. Pentru că pot să păsească fără teamă, au început să dureze poduri, să arunce drumuri în deșert și să se ia la întrecere cu vântul. Sunt popoare trufașe, convinse de măreția lor, care nu se tem decât de mânia cerului sau de arătările a căror alcătuire nu e materială. Materia au îmblânzit-o, și ea nu le mai inspiră teamă. Spaimele lor sunt provocate de privirile pe care abisul le fixează asupra lor, pentru că acelora care nu sunt orbi le este aproape imposibil să suporte o asemenea privire. Poate că orbii au inventat mistica, iar cei care văd — psihologia. Primii se pierd în abisul divin, ultimii în abisul propriului suflet.

Popoarele care văd nu cred decât în propria lor voință și în instinctul care le îndeamnă să acționeze. Își strigă mereu independența și unicitatea, revolta împotriva oricărei influențe și, în cele din urmă, chiar împotriva lui Dumnezeu, ipoteză de care nu mai au nevoie pentru a-și explica succesul. Istoria lor cunoaște doar o linie ascendentă, desfășurându-se în umbra ideii de progres, iar filosofii lor au reușit să convingă lumea că până și cele mai groaznice epidemii de ciumă au fost trepte necesare pe drumul ce urcă neîncetat către Absolut. Sunt popoare războinice, obișnuite însă, în egală măsură, să lupte și să ctitorească, să salte în șa sau să urce pe schele.

Metafizica lor e una a actului, a împlinirii, în care potența joacă doar un rol secund, de auxiliar și rezervor al creației. Ele nu se îndoiesc că actul precede potența și cred în eterna existență a lumii, a acelei rotiri nesfârșite care se împlinește într-o reîntoarcere eternă. Ele cred că lumea există, că e așa cum o văd și nici nu le pasă de altceva. Arta lor se bazează pe principiul mimesis-ului, pe continua imitare a naturii și a creațiilor ei. Încearcă să egaleze operele Creatorului lumii, să se apropie tot mai mult de copia perfectă, care să facă imposibilă orice diferențiere între arhetipul etern și ceea ce e creat. Adoră oglinzile și, dacă nu s-ar teme de ridicol, ar fi în stare să le ridice magnifice temple, răsplătindu-le pentru putința lor de a reflecta fidel lucrurile. Jocurile lor sunt sălbatice și nestăpânite, inimitabile serbări ale îndrăznelii și risipei. Adânca lor oboseală le împiedică să-și amintească visele, al căror sens tainic se pierde în rezervorul de nesecătuit al viselor irosite, undeva lângă tâmpla lui Dumnezeu.

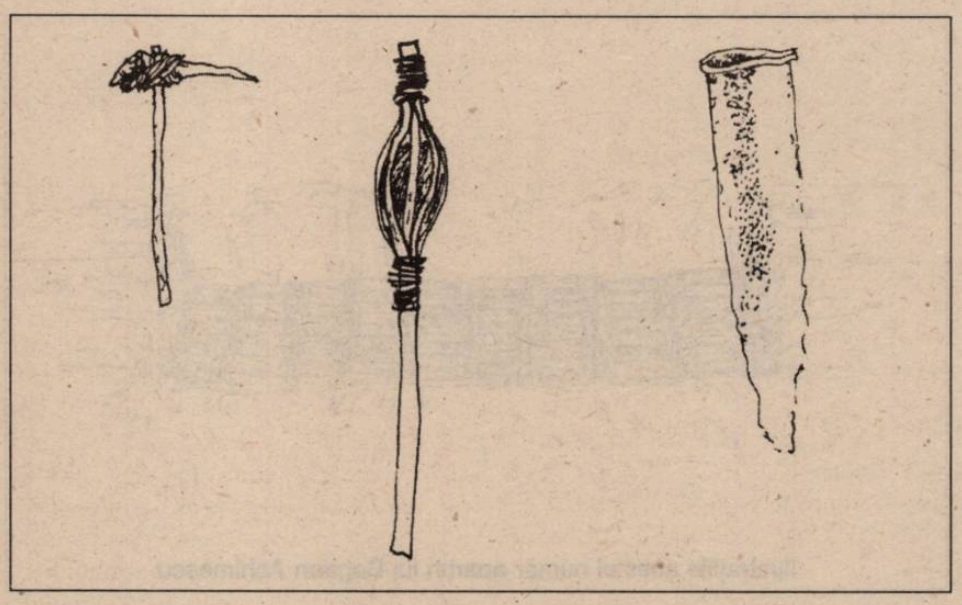

Somnul viziunii naște proștii

Florin Doboș

Dacă, așa cum se spune, somnul e un soi de prefigurare a morții prin faptul că aduce cu sine sugestia unui plonjon în necunoscut, mă întreb de ce durerea și frica nu marchează, fie și "la scară", intrarea în adormire precum însoțește trecerea la cele veșnice? E ca și cum durerea și teama ar constitui reacția nostalgică a trupului după un regim pierdut definitiv prin deces. Materia se frânge în malaxorul esențelor, aparențele sunt dezmințite, continuitățile sunt dislocate și moartea acoperă totul cu un plumb descurajant și de nestrăbătut fără echipamentul credinței.

Lipsit de suferință și aprehensiuni, simptome certe ale confruntării cu Alteritatea radicală, somnul pare mai degrabă un fel de inimă facilă a existenței. Mi-e teamă că, întremător și chiar confortabil, somnul oferă o cale de prezervare și nu de lepădare a sinelui. Astfel, dacă moartea funcționează – iar imaginarul mitologic o ilustrează din plin – ca o experiență de intermediere, ea constituind un prag spre o altă lume, substanțial diferită, somnul ne instalează într-o paranteză relaxantă, exclusiv pentru a ne reda redresați aceleiași lumi pe care doar aparent o abandonaserăm. Un repaos care reabilitează șansele noastre de a fi imuni la remușcarea nedesăvârșirii lumii. Mai abitir, oboseala și insomnia ne-ar pune goi în fața adevărului a ceea ce suntem: niște ratați somnambulici pe măsura reușitei noastre diurne. Căci odihna este destinată exclusiv tărâmului eternității și orice încercare de a o instaura în regimul evanescenței naște un *hybris*. Aici limitele ne fac favoarea de a ne mântui răbdându-le, iar cunoașterea de sine revine la o cât mai completă asumare a smereniei.

Tihna celestă consemnează restul consistent al unei căutări identitare care se soldează îndeobște cu o lămurire asupra futilității lucrurilor.

Dimpotrivă, somnul te remontează lăsându-te pradă unei prospețimi bovine de ale cărei ponoase ne mai scapă, pe cei postmoderni, doar sala de fitness. Somnul, cu vise cu tot, ne e sistem de propulsie, un Duracell psihofiziologic, o perfuzie cu amăgiri, într-un cuvânt un drog, tolerat și binecuvântat de toți cei cărora viața aceasta nu le îngăduie să înțeleagă mai mult decât izbutesc să uite visând paradisurile terestre. Pe șleau spus: cred că Adam și Eva nu dormeau, iar câtă vreme sfinții se străduiesc pentru trezvie putem spune: câtă moțăială, atâta păcat. De altfel, somnul îndelung e asociat în lista celor opt gânduri ale răutății, trândăviei, lenei, delăsării. Așadar, dormind, distincțiile devin irelevante, (reperele) se amestecă, contururile, altădată clare, se fluidizează sub imperiul ambiguității somnolente care erodează însăși principiile vederii duhovnicești. Sigur, există vise profetice însă ele nu survin niciodată în pofida limpezimii conștienței, ci mai degrabă prilejuite de ea. Numai luciditatea, în ciuda riscului angoasei, întreține un discernământ casant și nuanțat totodată, fără de care hățișul de semnificații care poartă spre "lumea de dincolo" ar fi nedeslușit. Pentru a vedea adevărul e nevoie de o atenție exersată până la limita excelenței, numită rugăciune ne-ncetată. Altminteri, somnul viziunii naște proștii.

Se vorbește în medii mai puțin academice decât paranormale despre călătorii hypnagogice sau regresii amniotice în stare de somn indus sau chiar în cea naturală. Proximitatea extazelor stimulează practici variate care, însă, desprinse de (o) tradiție legitimantă, elimină ingrediente elementare din canonul omologat și verificat al exercițiilor ascetice. Ieșirea din sine *(ek-stasis)* presupune un efort considerabil, constant și coordonat de desprindere din chingile egoismului și ale orgoliului și, în plus, se săvârșește în favoarea cuiva, doar astfel devenind jertfă. Deopotrivă corp și vehicol al dragostei, extazul se descoperă ca mijloc privilegiat de a exercita responsabilitatea persoanei față de celălalt. Or, pentru ca el să crească, tu trebuie să te micșorezi. Miza oricărei lepădări de sine e schimbarea, transfigurarea. Din liberă voie te lași impregnat de chipul celuilalt, făcându-te astfel disponibil asemănării cu El. În moarte – iar extazul e și el o variantă a morții – corpul este restabilit, restaurat, recompus de la primordiile lui spirituale, pe când în somn trupul crește ca suport carnal al vieții.

Totuși, somnolența poate reprezenta o contrapondere contemplativă a activismului incontinent angajat în zidirea unei siguranțe invulnerabile la virușii transcendenței. Acest fel de lene profitabilă, căci subversivă, animă în opinia unor filozofi ai culturii mediile intelectuale ale Orientului tentat de "sabotarea istoriei".

Oricum, somnul își justifică omonimia cu moartea – numită și somnul cel de veci – numai în măsura în care "somnorosul" valorifică ambiguitatea pe care starea hypnică o manifestă aproximând Alteritatea, lansându-se în lămurirea unor "fisuri" în continuumul băltit al vieții.

Ritmuri pentru un somn necesar

Constantin Jinga

Cu siguranță că una dintre marile virtuți ale Părintelui Teofil este farmecul deosebit cu care se pricepe să dea răspunsuri pline de un autentic realism duhovnicesc. Îmi amintesc cum un june entuziast într-ale ascezei i-a pus Părintelui o întrebare legată de o nevoință mai specială: aceea a privegherii. "Părinte, a întrebat el, cum biruiești Dumneata somnul?" Răspunsul monahului a venit direct și bonom, în același timp: "Cum biruiesc eu somnul, fătul meu? Simplu: mă duc la culcare".

Se prea poate ca răspunsul Părintelui să-l fi contrariat pe tânărul aspirant la asprimile ascezei și probabil hrănit cu lecturi aplicate, ce descriu somnul ca semn al lenei, sursă a lascivității, simbol al omului lăsat în voia păcatelor... Și drept este că toate aceste semnificații funcționează bine împreună. Trebuie să recunoaștem că există oameni dominați de tot felul de plăceri, una mai stranie decât alta, dar numărul acestora rămâne oricum nesemnificativ față de câți oameni sunt pe pământ, care ar da orice pentru a mai petrece doar cinci minute în plus, dimineața, în pat. Somnul este, dacă vreți, viciul cel mai răspândit dintre toate și, probabil, care dă seama cel mai bine de ambiguitatea noastră de ființe vii, dar abordând la nebunie dormitul, chiar dacă știm bine că în timp ce dormim suntem ca și morți. Din fericire mai există și o parte plină a paharului, pe care iată că Părintele Teofil ne-o semnalează cu generozitate: somnul este și un semn de viață curată. Cine a citit *Jurnalul fericirii* al Părintelui Nicolae Steinhardt își amintește fără îndoială de sfatul pe care i-l dă tatăl, în ajunul arestării sale: să fie atent ce le spune torționarilor, pentru că orice cuvânt în plus s-ar putea să-i procure o ușurare momentană a situației, dar să-l coste mai târziu multe nopți roase de remușcări.

Somnul este și un dar pe care Dumnezeu îi oferă iubiților săi (*cf.* Psalm 126:2), un răstimp de re-creație, un adevărat moment de grație. Nu-i așa că imaginea unui copil dormind, a iubitului sau a iubitei în somn, este una dintre cele mai minunate priveliști? Iată, Mirele din *Cântarea Cântărilor* este fermecat, la rândul lui, de chipul Sulamitei dormind, în așa măsură încât le imploră pe fiicele Ierusalimului să nu o trezească, până ce nu-i va fi ei voia (*cf.* Cântarea Cântărilor 2:7). De altfel, acest episod biblic conține, în filigran, o învățătură ce l-ar putea lămuri îndeajuns pe tânărul cotrariat de cuvintele îmbujorate ale Părintelui Teofil.

Deșteptarea Sulamitei este relatată de trei ori, în *Cântarea Cântărilor*, în directă corespondență cu semnificațiile celor trei litere care alcătuiesc, în limba ebraică, cuvântul "somn": *shin, nun* și *aleph*. În prima relatare (C. Cânt. 2:7-17), Sulamita este trezită de glasul Mirelui. Ea se deșteaptă, își descrie Mirele, iar apoi redă "discursul" acestuia. Cadrul este bucolic, candid, primăvăratic, dar abundă în expresii sugerând posesia. Pare că Mirele și Sulamita tind să dispună unul de celălalt. A doua relatare (C. Cânt. 3:1-5) atrage atenția prin faptul că invocația Mirelui este consemnată de-abia în final. Cu alte cuvinte, Sulamita se trezește, ca să zicem așa, din proprie inițiativă, în momentul când realizează absența Mirelui. Îngrijorată, ea se ridică din pat, pornește în căutarea lui, iar după ce-l află nu se mai desparte de el. Abia după aceea este inserat cuvântul Mirelui. În relatarea ultimă acesta nu mai apare defel (C. Cânt. 5:2-8), ca și cum Sulamitei nu i-ar mai fi trebuincios vreun imbold pentru a se trezi și a porni în căutare. Ea doarme, dar inima ei veghează și aude perfect bătăile în ușă ale Mirelui; este sensibilă la toate mișcările lui și, bolnavă de iubire, îi călăuzește pașii tenace și fără greș.

Cele trei pasaje sunt legate între ele și funcționează în conformitate cu principiul paralelismului biblic. Este sugestiv faptul că, într-o primă fază, Sulamita (simbol al sufletului) are nevoie de un imbold, chiar și aluziv, pentru a se trezi; că în a doua fază imboldul este redat la capătul unui pasaj din care se poate observa că ea are deja capacitatea de a percepe singură Mirele, îi "vede" chipul, îl recunoște; și că, în final, nu mai este necesar nici un fel de imbold, Sulamita se deșteaptă din proprie inițiativă și se află deja într-o comunicare profundă, bazată pe iubire, cu Mirele. Locurile descriu, de fapt, trei stadii ale traseului spiritual al sufletului sau, dacă vreți, trei funcții ale somnului bine-cuvântat. Două dintre acestea sunt consemnate inclusiv în invocația-refren a Mirelui: "... nu treziți pe draga mea, până nu-i va fi ei voia" (C. Cânt. 2:7; 3:5). Altfel spus, "nu o treziți *voi*, lăsați să se trezească *ea, din proprie inițiativă*". Somnul binecuvântat trebuie "dormit" până la capăt. Nu vom contribui cu nimic la creșterea unei flori, dacă o tragem de frunze sau îi crestăm mugurii. Trezirea Sulamitei "la comandă" ar fi reprezentat un gest similar, simbolizând menținerea ei într-un stadiu de instrument. Omul care se trezește pur și simplu făcând ceva fără să înțeleagă prea bine ce și cum, este un instrument, nu o persoană, iar starea de veghe ce-l caracterizează momentan ține mai degrabă de sfera vegetativului și are puține în comun cu virtuțile trezviei. Trezvia autentică își etalează frumusețea de-abia după împlinirea somnului pe care, iată, Mirele îl binecuvântează atât de generos și îl păzește atent: anume atunci când omul poate să "doarmă" liniștit, pentru că inima lui, curată și strâns lipită de El, veghează.

Dacă este să privim partea plină a paharului, atunci somnul binecuvântat de Mire este drumul necesar de întoarcere de la stadiul de instrument, la Principiu, de la starea în care suntem definiți de către alții în funcție de ceea ce facem, la aceea în care suntem liberi să ne dăm singuri adevărata măsură, prin ceea ce suntem.

Fragmente (3)

Livius Ciocârlie

Deschid la întâmplare dicționarul și dau peste un cuvânt rebarbativ, dar plin de înțeles: **planomanie.** Nevoia imperioasă de a părăsi domiciliul familiei pentru a trăi fără constrângeri. Cum este un cuvânt de origine savantă, mă gândesc că cine l-a născocit va fi fost împovărat de o nevastă acră, rea de gură. Că cine-și părăsește casa trăiește liber, ar mai fi de discutat. Vis, imprudent, de adolescent ținut prea aproape de părinți. Greu de întreținut într-o țară mică, nu și în Statele Unite unde poți ieși după țigări și să nu te mai revadă niciodată, nici familie, nici cunoscuți. Nu mă refer la Rusia, sau la China: acolo, cu siguranță, oriunde te-ai fi vârât, te vor aduce organele înapoi.

Mai aflu: **planos,** în grecește, înseamnă **rătăcitor.** N-ai fi crezut. Termenul sugerează o întindere neaccidentată. Ca unul coborât de la munte și deal în pusta timișeană, nu prea pricep ce plăcere poate fi să rătăcești în câmp deschis. Barem, să te rătăcești n-ai cum.

Planorbe, cuvântul următor, numește o moluscă gasteropodă înfășurată într-o cochilie, trăind în ape dulci și calme. Nu suferă de planomanie, mă gândesc.

De altfel, planomania nu-mi dă pace. E cea mai bună cale, îmi zic, să ajungi – cum tot mă laud că m-ar atrage – sub un pod. Mai realist, întreb: antonim va fi având? Să fugi de lumea care e gata să-ți atârne câte un frâu după grumaz și să te închizi în casă. Nu mai răspunzi la telefon.

Planton înseamnă soldat de legătură între diverse servicii. Ca să vezi! Sentinelă de noapte, înțepenită în post, bătând cel mult din bocanci, de frig, aș fi zis. Expresia **faire le planton** cam asta vrea să spună, dar în civilie: a aștepta în picioare, **un long moment.** Două ore, mai exact. E lung, ți se închid ochii în schimbul doi. Cazarma neagră, Cotul ciorii... ce amintiri! Ce mi-a mai plăcut! M-aș fi "activat", dar n-aveam cum: să zicem că aș fi învățat să demontez închizătorul și să fac stânga împrejur din mers (la operația asta, mă pomeneam în șpagat), dar să știi unde să înfigi atâtea stegulețe (plutoane, mitraliere, tunuri, puncte de comandă) în groapa cu nisip!...

Exemplul literar ales de redactorii dicționarului: "Cu ambele mâini întinse către pieptul generalului care dă înapoi, sunându-l pe planton". Te lămurește buștean, cât o fi el de Malraux.

Continuu dadaismul lexicografic. **Mousse.** Explicația: **ceea ce nu e ascuțit, sau tăios.** Deci, dacă scazi din infinitatea lucrurilor tot ce nu împunge și nu taie, ai cuprinderea lui **mousse.** O minge, un litru de lapte (cu condiția să nu spargi sticla, ducând-o prea de multe ori la târg), o cămașă călcată, o blană de cățel.

Trebuie să recunosc: definiția exhaustivă a unui cuvânt, cât de sărac, ar umple, singură, un Larousse. Oricum, mult mai prudentă e explicația prin "se zice despre". **Moussot:** se zice despre o pâine făcută din grâu necopt.

Moustache, mostaccio, mustaki. Adică, asta-i filiera. **Barbă crescută pe buza de sus.** Ia te uită! Mă aștept ca la **barbă** să se dea explicația **mustață crescută pe obraji.** Dar nu: **peri care cresc pe obrajii, buza inferioară și partea de jos a obrazului unui bărbat.** Prin deducție logică, mustața a încetat să fie barbă. Câtă inconsecvență!, aș zice de n-aș ști că dicționarul este rodul muncii unui colectiv de colaboratori care nu se prea consultă, ba uneori nici nu se suferă între ei. Și, pe deasupra, mai sunt și prost plătiți.

La **mustăcios** se dă ca exemplu baroneasa Huchenard. Umorul franțuzesc.

Moustique e masculin, ca și **țânțarul** autohton, dar numai femela înțeapă. **Cherchez la femme!**

De când ne-am mutat la București, avem parte de țânțari blegi. Sunt mulți, dar nu înțeapă. O fi vreo colonie de homosexuali!

Moutarde. "I se urcă mustarul la nas". Asta, fiindcă francezul nu se leagă, Doamne ferește, de vin. N-ar fi nici patriotic și nici comercial.

Zic și eu așa, dar trebuie să verific. De unde! **Le vin lui fait tourner la tête.** Se învârte camera cu tine după ce l-ai băut mai din belșug.

Bună lecție: verifică înainte de a bârfi. Deși, dacă am ține seama de sfaturi, viața și-ar pierde orice haz. Ar fi **mousse.** Reamintesc: ceea ce nu e nici ascuțit, nici tăios.

Vorbeam de dadaism lexicografic. Ia să vedem ce e cu **dada.** E sinonimul lui **marotte.** Bun, și **marotte?** Sinonim al lui **dada,** cum mă așteptam. Dar și al lui **manie. Manie,** la rândul lui sinonim al lui **dada,** al lui **marotte** dar, ce chestie!, și al lui **démangeaison.** Acesta: **mâncărime pe piele care te face să-ți vină să te scarpini.**

Nu te face să te scarpini, ci numai **să-ți vină să.** Popor civilizat! Va să zică, sinonim al lui **manie** și, în consecință, al lui **dada.** Mania ar fi un soi de mâncărime. Una pe care, după câte știu, nu poți s-o stăpânești. I-au scărpinat dadaiștii pe contemporani? I-au cam scărmănat.

Să revenim la **dada: idee dragă cuiva, care o repetă frecvent.** Nu **îi vine** s-o repete, ci chiar o repetă. Te bate la cap cu ea. Cu ce îi este drag. Iată de ce îndrăgostiții sunt de ocolit. Vor să, le vine, au chef să-ți vorbească, de te saturi, despre cine le este drag, în franțuzește **cher. Cher: o ființă sau un lucru pentru care simți tandrețe și un mare atașament.** Altfel zis, te simți legat. Sau, de ce nu, fixat, atașat.

Attache înseamnă ac de siguranță, iar o ființă vie poate fi un cal. Ca atare, un personaj al cărui nume l-am uitat, în orice caz un șmecher, un pehlivan, din **Cătunul** lui Faulkner, prinde cu ace de siguranță pielea unor cai, acolo pe unde a suflat aer în ei, ca să pară grași, nu costelivi cum sunt în realitate, și să-i vândă cu preț bun vreunui bleg **(mousse).**

Nu-i de mirare nici, cum tot din dicționar aflu, că în limba copiilor calului i se spune **dada.** Presupun că-i spun așa, copiii, când n-au prea multe luni. Iar tatăl năpârstocului își închipuie că e vorba despre el. Și, mare anglofon, îi bagă în cap copilului să-i spună **daddy.** Și pruncul pare să accepte. De unde! "Dii, calule!" e în mintea lui. Cu atât mai mult cu cât tatăl aleargă cu el în spinare, mândru foc.

Mă întorc la **drag.** Cum vine asta **un obiect pentru care simți tandrețe?** Tandrețe, aș fi zis, e dragostea cea mai blândă și n-are loc decât între ființe vii. Decât să simți tandrețe pentru un obiect, mai repede îl simți scump. Abia așa se face legătura între obiect și ființă: o femeie îți poate fi scumpă, ceea ce despre un obiect mă îndoiesc, dar poate să te și coste foarte scump. Dacă admitem sentimentul și pentru obiecte, putem generaliza: ceea ce ți-e scump, te și costă scump.

N-am dat-o pe românește. În franceză regăsim aparent omonime, în fapt două niveluri de sens, ideal și pragmatic, al aceluiași cuvânt: **scump** se traduce **cher.**

Dacă-i dadaism, dadaism să fie. Iau de pe masă cuțitul de deschis scrisori și îl înfig unde nimeresc. **Marée.** O să-mi spuneți că nu e nevoie de asistența mea: știți și singuri, înseamnă **maree,** adică **mișcare repetitivă și periodică a apelor mării, urcând și coborând în fiecare zi, în același loc, provocată de atracția lunii sau a soarelui.** Va fi însemnând, însă la pagina dinainte, unde ar fi fost bine să se hotărască: lună, ori soare provoacă talaz după talaz? Unde am nimerit eu, **marée** înseamnă **pește de mare și crustacee destinate consumului.** Aici, lexicograful nu ezită, dar le amestecă rău. Parcă ar fi totuna crustacee și pește de mare! De unele îți lingi degetele, de ceilalți poți să te lipsești. Ți se usucă gura. De aceea, n-aș pune în legătură decât cu crustaceele expresia **arriver comme maré en carême** sau, altcum spus, a ajunge chiar la timp.

Sunt sigur că vă pune probleme cuvântul **carême.** Și mie, aproximativ. Răbdare, imediat ne lămurim: **perioadă de penitență de patruzeci și șase de zile, care se întinde din miercurea Cenușii până la Paști.** Pe dracu, chiar la timp! Rectific: peștii, nu crustaceele vin la vreme în **carême.** Auzi acolo: patruzeci și șase de zile de **privațiuni de plăceri și mai ales de hrană!** Mersi. Să ne privăm de crustacee, ca și de – știu eu ce-i dă prin minte cititorului! – **alte plăceri?** Să fie la ei, la papiștași! Unde mai pui: **face de carême** înseamnă **obraz palid și auster.** Auster, ca să nu zică **posac.** Exemplul literar, de rândul ăsta din Zola, nu-mi prea place: "Mi s-a părut lung, slab, cu o interminabilă față de carême și deloc solid". Îl știu eu pe unul care arată așa. Ce mai atâta vorbă: nu-mi palce chiar deloc! Găsesc o carență de delicatețe în acest portret. Nu fiindcă seamănă, bucățică ruptă, cu cine nu vreau să spun. Dar uite unde, la ce exemplu, te duce **carence:** "Marasmul economic datorat în mare parte carenței autorităților responsabile". Asta tocmai acum, când bat la ușă alegerile! E un adevărat amestec în treburile noastre interne al domnului Larousse.

Noi apariții la Editura Polirom

Note despre "omul recent" (12)

H.-R. Patapievici

În primul capitol din *Manifestul Partidului Comunist* (intitulat "Burghezi și proletari"), Marx și Engels susțin simultan, și ca fiind una singură, două teze de filozofia istoriei nu doar independente, ci și contradictorii.

1. Prima teză[1] afirmă că burghezia nu poate exista fără a revoluționa neîncetat *toate* relațiile sociale. Burghezia este prima clasă socială care a eliberat energiile pe care oricare altă clasă socială de până la ea le ținuse zăvorâte ori, în cel mai bun caz, incomplet descătușate. "Abia burghezia a demonstrat ce este în stare să realizeze activitatea omenească." Propriul acțiunii ei este să unifice lumea prin intermediul pieței, să urbanizeze și să deruralizeze orice habitat uman, să impună un standard unic de civilizație, să transforme industrial natura și geografia, să supună orice existență criteriilor schimbului universal de mărfuri, să reducă orice legătură dintre oameni la interesul gol (la «plată în bani peșin»), să transforme în simpli salariați pe toți practicanții meseriilor liberale ori spirituale, să transforme toate produsele spirituale în bunuri comune ("tot ce este sfânt este profanat"). Esența acestor procese este slăbirea și destrămarea tuturor elementelor de stabilitate pe care le-au construit, de-a lungul secolelor, vechile societăți – sub forma existenței unei tradiții vii. Esența primei teze de filozofia istoriei este că, sub acțiunea burgheziei, "tot ceea ce este [...] stabil se risipește ca fumul", toate "reprezentările și concepțiile venerate din moși-strămoși se destramă, iar cele nou create se învechesc înainte de a avea timp să se osifice."

(În termenii mei, esența capitalismului constă în «înmuierea» tuturor «solidităților», în transformarea «pământului» în «mare» și în convertirea tuturor substanțelor de tip spațial în substanțe de tip temporal.)

2. A doua teză[2] susține că, în procesul acțiunii ei istorice specifice, burghezia se auto-anihilează. Prin simplul fapt că există, ea creează nu numai armele care o vor distruge, ci și tipul de om care va ști să le mânuiască. În mod implacabil, procesul prin care burghezia produce bogăție îl pauperizează pe muncitor într-un mod intolerabil: cu cât mai mare este succesul burgheziei ca clasă, cu atât mai dezastruoase sunt condițiile de viață ale masei mereu crescânde de muncitori, *qua* muncitori; – astfel că, pe termen lung, burgheziei îi este imposibil să mai păstreze conducerea societății.

Dacă prima teză *în mod necesar* NU are o regulă de închidere, a doua are una, la fel de necesar. Cele două teze exprimă filozofii ale istoriei contradictorii. A doua teză constituie miezul marxismului ca ideologie leninistă și s-a dovedit patent falsă. Prima teză constituie o descriere corectă a celui mai important principiu al modernității – și afirmă că în procesul transformării tuturor dimensiunilor verticale în combinații arbitrare de raporturi orizontale nu există limită.

Trebuie însă imediat adăugat că Marx și Engels au fost destul de banali în soluția lor de închidere la spirala indefinită a ex-fundării capitaliste. Așa cum s-a văzut din înclinația lui Engels pentru reveriile pro-feudale și pre-moderne ale lui Peter Gaskell – a cărui carte *The Manufacturing Population of England* (1833) a fost copios și neștiințific[3] folosită de acesta în *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (Leipzig, 1845) –, Marx și Engels propun ca alternativă la destructurarea infinită produsă de spiritul capitalismului recucerirea poziției de stabilitate a unei situații pre-capitaliste.[4] Altfel spus, ei caută să substituie de-substanțializării tuturor formelor substanțiale un tip de stabilitate tot substanțială, de astă dată (cel puțin în concepția lor) *inexpugnabilă*: această ultimă și definitivă stabilitate ar consta din preluarea puterii totale de către proletari. "Toate clasele din trecut care cuceriseră puterea căutau să-și asigure poziția dobândită", argumentează Marx și Engels în *Manifest*, "supunând întreaga societate condițiilor acestei dobândiri. Proletarii nu pot să cucerească forțele de producție sociale decât desființând propriul lor mod de însușire de până acum și, prin aceasta, întregul mod de însușire de până acum." Adică, pretind cei doi, dacă proletarii ar prelua puterea, atunci cercul vicios al aproprierii violente și al exfundării inexorabile ar fi definitiv întrerupt. De vreme ce Marx și Engels cred că "tot ceea ce este feudal este și stabil", e limpede că idealul lor inconștient continuă să fie, de fapt, stabilitatea proprietății din timpul Evului Mediu, care, potrivit unui conservator care știe ce spune,[5] este idealul tipic al tuturor conservatorilor.

Aș mai semnala că citatul cheie prin care Marx și Engels caracterizează ființa capitalismului este cel care pune în evidență dizolvarea tuturor solidităților: "all that is solid melts into air" – cuvintele sunt (aproximativ) ale lui Prospero, din *Furtuna*. Acesta este și cuvântul de ordine al lui Nietzsche, pentru care adevărul nu este nimic altceva decât "solidificarea vechilor metafore" – ceva ce trebuie oricum lichidat.[6] Nietzsche și Marx – ei poartă același mesaj: a gândi lumea omului *qua* lume a lui *„Gott ist tot"*. Venirea nihilismului,

pentru Nietzsche, și logica distructivă a capitalismului, pentru Marx, sunt amândouă același lucru.[7] Astfel că, dacă profetul filozofic al postmodernismului a fost Nietzsche, profetul său economic a fost, indubitabil, Marx (postmodernismul își caută încă profetul societal). Într-un sens esențial, postmodernismul *este* o mișcare marxistă, chiar dacă nu toți postmodernii sunt adepții lui Marx. Esența acestei *Bewegung* e însă în Marx, așa cum e și în Heidegger și în Nietzsche (dar și în Georg Simmel – ceea ce se recunoaște mai rar).

Lichiditate. De unde vine termenul de lichiditate? Din lumea afacerilor. A avea lichidități este un lucru bun: o creanță lichidă, de pildă, este una care nu e grevată de nici o sarcină. Spre deosebire de banii *solidificați* în bunuri, de care nu se poate dispune *imediat*, banii lichizi sunt buni, deoarece sunt la îndemână. Se poate dispune de ei imediat, instantaneu. Pot fi manevrați, adică pot fi scoși din logica stabilității în aceea a schimbării. Numai schimbul poate produce acel tip de bogăție care e unanim dorit de moderni și care a aproape contrariul bogăției prilejuite de posesia pământului. Prin lichiditate durata devine clipă, timpul poate fi dominat ca instantaneitate, iar bunurile pot fi dispuse, ca la comandă, după logica utilizării lor. Prin lichidități, de lume se poate dispune ca la ordin. Prin solidități nu, deoarece cel care dorește să manevreze soliditățile trebuie să se supună stabilității acestora – altminteri nu le poate urni. Nu trebuie deloc ignorat faptul că a transforma în lichidități se spune și a lichida, cuvânt care are și sensul de a suprima, a ucide, o omorî.

Cu totul altul este regimul bunurilor «solide» – regimul proprietăților *imobiliare*, care nu pot fi transformate în lichidități decât în urma unui proces de durată, ce pretinde echivalarea bunurilor respective în termeni de *schimb* (piața, bursa), adică de *bani*. Lumea bunurilor «solide» este o lume de care nu poți dispune decât în termenii propriei sale logici. Nu *utilizarea* este maniera în care poate fi întrebuințată, ci *cultivarea*.

Astăzi, tot mai mult, proprietatea asupra unor lucruri tangibile, fizice, este înlocuită cu proprietatea asupra unor lucruri dematerializate, abstracte: bancnote, titluri de creanțe, obligațiuni au luat locul proprietăților materiale, concrete, substanțiale – pământului, imobilelor. Iar hârtiile convenționale prin care toate acestea au fost înlocuite au devenit, mai peste tot, de zece ani încoace, o succesiune codificată de impulsuri electronice, în lumea virtuală a conexiunilor dintre calculatoare. Există o logică a acestui proces, odată ce a fost amorsat. Este ca și cum, de îndată ce pământul a încetat să mai fie etalonul a ceea ce înseamnă să ai o proprietate, procesul transformării tuturor bunurilor în lichidități-la-purtător a devenit irezistibil. Nu mai pare nimănui nimic insolit să aibă *toată* averea în impulsuri electronice, iar operațiunile de întreținere și rulare ale acestei averi să se poată reduce la manevrarea unei tastaturi: unui proprietar de pământ tradițional, ideea de a-și echivala pământul *său* cu niște hârtii fiduciare emise de nu știu cine nu i s-ar fi părut mai puțin ridicolă. Ce s-a petrecut atunci când proprietatea-pământ a încetat să mai fie proprietatea-model? Atunci când, altfel spus, valoarea definită printr-o posesiune spațială a fost abandonată, în favoarea unui tip de proprietate bazată pe organizarea temporalității?

Sunt două mari principii, în lume: substanța și transformarea. Și două mari tipare după care se produce și reproduce oricare imaginație conceptuală: existența în spațiu și existența în timp; existența gândită ca întindere în spațiu și existența gândită ca răspândire în timp; existența *qua* spațiu și existența *qua* timp. Sir Lewis Namier scria undeva că relația dintre grupurile de oameni și pământ alcătuiește principalul conținut al istoriei politice. Dacă este așa, atunci modificarea acestei relații a alterat principalul conținut al istoriei noastre politice. Posesia teritorială a pământului pare a fi cheia. În ce-l privește, Carl Schmitt făcea din posesia, împărțirea și cultivarea solului (luate împreună) funcția esențială a oricărei veritabile instituiri de ordine socială și economică.[8]

În economie, substanțelor le corespunde proprietatea asupra pământului, iar relațiile sociale fie decurg direct din raportul cu acest tip de proprietate, fie au ca model de realizare acest principiu. Când au fost acestea zdruncinate? Potrivit lui Robert Nisbet, anume "ca o consecință a Revoluției [Franceze], au început să apară tipuri de proprietate *mai fluide*, *mai mobile* și mai profitabile din punct de vedere financiar".[9] Proprietatea substanțială (e.g., pământul, proprietatea funciară, ceea ce anglo-saxonii numesc *real Estate*) începe de acum să se transforme în proprietate lichidă (e.g., banul, speculația financiară etc.). Dacă proprietatea bazată pe teritoriu corespunde modelului de substanță-spațiu, timpului îi corespund, în mod evident, ceea ce Nisbet numește "formele dematerializate ale proprietății, precum banii și acțiunile".[10] Este ceea ce Burke, deja foarte sensibil la tipul de schimbare care implică abandonarea substanțelor în favoarea proceselor de schimb, adică a abandonării modelului «spațiu» în favoarea modului «timp», denunța ca fiind "nou apărutul interes financiar", epitomizat, după el, de noua economie creată de Revoluția Franceză – "interesul financiar este prin natura sa gata pentru orice aventură. [...] El reprezintă genul de bogăție pe care îl vor prefera toți cei care doresc schimbarea". Nisbet[11] ne atrage atenția că această repulsie față de proprietatea fluidă, mobilă, de tip financiar pe care o vedem la Burke în legătură cu răsturnarea în raportul față de pământ pricinuită de Revoluția Franceză e de regăsit și la Tocqueville. Toată semnificația «despărțirii de pământ» este apariția în lume a unui nou model dominant în formarea raporturilor economice, sociale și politice. Anumite atitudini – cum sunt cele considerate începând cu revoluția Franceză ca fiind revoluționare și progresiste – nu ar fi fost posibile dacă relația dintre grupurile de oameni și pământ nu ar fi fost modificată radical de apariția modelului timp. Să ne amintim de avertismentul lui Burke împotriva acelui tip de energie socială pe care o considera, între toate, ca fiind cea mai primejdioasă pentru societate, *the energy of ability without property* – abilitatea dezrădăcinată, energia omului pentru care nu mai există nimic «sfânt». Or, acest tip de energie este exact cea ilustrată de tipul uman reprezentat de Marx, cu formidabilele și truculentele sale calități revoluționare.[12] Bazată pe acest tip uman și pornind de la redefinirea raporturilor de forță teritorială în termeni non-teritoriali, luând ca model de stăpânire dominarea nu a pământului, ci a elementului «apă» – un nou tip de istorie politică apare. Având ca principiu alte tipuri de dominație, alte modalități de atingere a echilibrului de forțe decât cele tradiționale și pretinzând înlocuirea sistematică a modelului spațiu cu modelul timp. Despre toate acestea a vorbit cu o stranie și esopică subtilitate Carl Schmitt în *Land und Meer* (1942).[13]

Trecerea de la proprietatea funciară, supusă logicii substanței, la proprietatea financiară, care se află sub semnul timpului este cu siguranță procesul crucial al instituirii timpurilor moderne. *Posibilitatea* puterii maritime a Angliei, prima putere cu adevărat modernă, este strâns legată de acest proces. "Norocul Britaniei", scria G. M. Travelyan,[14] "s-a datorat totdeauna mării, porturilor și râurilor care, din vremurile cele

mai timpurii, deschideau regiunile ei interioare la tot ce putea aduce marea. [...] Universalitatea experienței și viziunii englezului [...] se datorează stăpânirii mărilor, timp de peste trei secole" – numirea lui Robert Blake ca amiral (1649), promulgarea "Actului de navigație" (1651) și instaurarea puterii maritime englezești în Mediterana (după 1650) marchează începutul supremației moderne a Angliei asupra mărilor. Dominarea politicii prin posesia mărilor coincide cronologic cu prima modernitate și, din perspectivă filozofică, se dovedește perfect solidară cu ea. Olanda protestantă de exemplu, în scurta perioadă când s-a aflat în siguranță față de Spania și încă neamenințată de Franța, și-a putut atinge apogeul prosperității și al contribuției ei la nașterea modernității exact în perioada în care, prin temporara eclipsă engleză (pricinuită de incapacitatea unui rege catolic de a pricepe importanța puterii maritime), a posedat supremația mărilor.

Dacă ne gândim că anume un rege catolic a fost cel care s-a dovedit în mod natural incapabil să înțeleagă că singura *mare* putere la care avea acces Anglia era aceea de putere maritimă și că puterea maritimă engleză a fost reînviată de guvernământul regicid și fervent protestant, căpătăm sugestia că elementul religios este și el prezent în ecuația schimbării. Ceea ce oferă imediat o calificare sub care model anume cade, aș spune, în mod natural catolicismul, respectiv spiritul protestant. Travelyan semnalează "puternicul sentiment protestant" al celor care, în acele timpuri, se îndeletniceau cu navigația și constată faptul că puritanii erau cei care susțineau cu mai multă îndârjire cauza parlamentului. Active în războiul civil englez, seriile «catolic, tradiție, pământ, cetate, castel, nobilime, absolutism monarhic, rentă funciară, proprietate imobiliară» și «protestant, modernitate, mare, monarhie parlamentară, oraș, burghezie, comerț, bani, proprietate mobilă»[15] sunt cele care, de fapt, se dispută în tot secolul al XVII-lea și, de fapt, ceea ce numim modernitate reprezintă consecințele modului în care această dispută a fost tranșată, în favoarea seriei a doua. Din punctul de vedere al filozofiei istoriei, triumful celei de a doua serii asupra primeia reprezintă trecerea de la «solid și static» la «lichid și dinamic» – de la substanță la timp. În egală măsură, ceea ce noi numim, deocamdată provizoriu, postmodernitate nu constituie altceva decât consecințele realizării *complete* a acestei prime modernități, cea clasică. În termeni religioși, opțiunea tranșată de englezi în secolul al XVII-lea între principiul catolic și cel protestant nu însemna altceva, din perspectiva istoriei ulterioare, decât alegerea între tradiție și modernitate. Astăzi, spre pildă, e cu totul limpede că modernizarea catolicismului înseamnă, de fapt, protestantizarea sa. În acest sens, așa cum de altfel s-a și spus (dar dintr-o perspectivă a «progresului» religios), Vatican II este un anti Trento (datorită diabolizării, de către «progresiști», a deciziilor luate la Trento, se ignoră faptul evident că, în mult mai mare măsură decât o simplă contra-Reformă, Contrareforma a fost o extraordinară reformare catolică). Și, după cum modernitatea a însemnat acceptarea tradiției numai în interiorul unei structuri politice și mentale menite să îi paralizeze efectele publice evidente, postmodernitatea este consecința politică și filozofică a primei societăți umane care nu se mai bazează în deciziile ei pe existența vreunei tradiții. Prima modernitate a făcut inofensivă tradiția, condiționându-i manifestarea de, practic, auto-suspendarea ei; modernitatea târzie (postmodernitatea) a invalidat tradiția, declarând-o nu inutilă, ci reacționară.

Într-un fel sau altul, toți marii îngrijorați de prezent, de *orice* prezent modern, au simțit acest lucru. La gânditorii liberali, respingerea acestui tip de lume – lumea complet lipsită de tradiție a modernității absolute – a luat forma repulsiei față de socialism. Socialismul teoretic reprezintă o bună descriere a unei *părți* însemnate din noua schimbare. Să ne amintim de amestecul de angoasă, fatalism și triumf al dislocării prin noutate (specific și lui Marx), care însoțea ca un bas continuu profețiile resemnate ale unui Joseph Schumpeter, în cartea sa *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942). Schumpeter dădea ca științific inevitabil faptul că forțele eliberate de capitalism vor sfârși prin a eroda atât de mult proprietatea, încât tranziția la socialism se va face fără ca oamenii să își dea seama că se petrece cu ei un lucru rău și ireversibil. Or, care este, la Schumpeter, originea acestui verdict profetic? Este gândul lui Marx, pe care l-am întâlnit deja în primul capitol din *Manifestul Partidului Comunist*, potrivit căruia "Procesul capitalist, înlocuind zidurile și utilajele unei fabrici cu un teanc de acțiuni, a transformat ideea de proprietate într-un spectru". Ale cui sunt aceste cuvinte? Ale lui Marx? Ale lui Schumpeter? Las pe cititor să ghicească (sau să decidă). Amândoi deduc inevitabilitatea socialismului din inevitabilitatea trecerii de la substanțele-spațiu la substanțele-timp. Pentru argumentul meu, esențial este faptul că amândoi, atât comunistul întărâtat de resentiment, cât și liberalul paralizat de resemnare, au ca presupoziție absolută a raționamentelor lor ideea că «a fi modern» înseamnă «a fi forțat de o forță inexorabilă să devii tot mai modern»; ideea că este ceva fatal în faptul de a fi modern și că odată intrat în logica transformării tuturor realităților solide în substanțe de aer, în «spectre», nu mai există cale de întors. Cum spunea Prospero, ultimul magician al Renașterii: tot ce a fost cândva solid s-a destrămat în aer. Modernitatea este magia transformării lumii în timp. – Nu ca proces desfășurat în timp, ci ca aducere

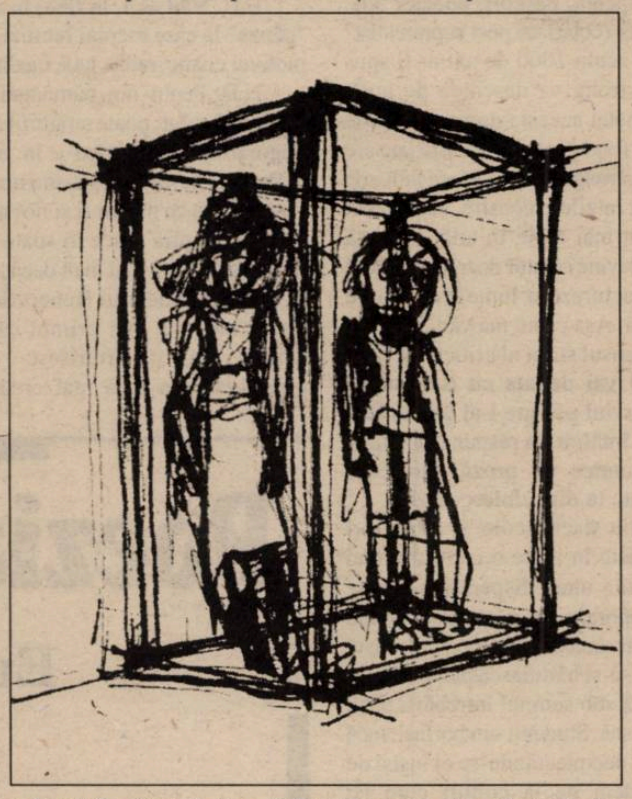

a lumii în situația de a fi făcută numai din substanțe-de-timp. Să îl mai ascultăm o dată pe Prospero:

"And, like the baseless fabric of this vision,
The cloud-capp'd towers, the gorgeous palaces,
The solemn temples, the great globe itself,
Yea, all which it inherit, shall dissolve,
And, like this insubstantial pageant faded,
Leave not a rack behind. [...] These our actors,
As I foretold you, were all spirits, and
Are melted into air, into thin air".

(Shakespeare, *The Tempest*, IV, 151-6; 148-50)

("Asemeni precarei materii a acestei viziuni,/ Și turnurile pân-la nori și strălucitele palate,/ Și templele solemne și însuși globul pământesc/ Și tot ce moștenește, cu toatele se vor topi/ Asemeni acestui spectacol iluzoriu,/ În urma lor nu vor lasă nimic . [...] Actorii noștri, toți,/ Așa cum ți-am prezis, doar duhuri fură/ Și se topiră toți în aer, în aerul cel rar toți se topiră.")

---

1 Karl Marx, Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist* [1848], ediție îngrijită de Cristian Preda, Nemira, 1998, pp. 12-15.

2 *Ibidem*, pp. 17-23.

3 Așa cum au arătat W. O. Henderson & W. H. Challoner (trans. And eds.), *Engels's Condition of the Working Class in England*, Oxford, 1958. – Concluzia lor este că Engels nu și-a bazat cartea pe surse de încredere, că a folosit numai surse de mâna a doua și că datele pe care le citează sunt tendențios reproduse și folosite. Iată cum rezumă Johnson rezultatul investigației celor doi eruditi: "The effect of their analysis was to destroy the objective historical value of the book almost entirely, and reduce it to what undoubtedly was: a work of political polemic, a tract, a tirade." (Paul Johnson, *Intellectuals*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1988, p. 65; ediția românească, incompletă: *Intelectualii*, Humanitas, 1999, p. 103).

4 Marx și Engels citează cu jubilatorie aprobare reacția muncitorilor față de sistemul industrial de piață: "ei distrug mărfurile străine [...], sfărâmă mașinile, dau foc fabricilor, *caută să recucerească poziția pierdută a muncitorului medieval*" (*Manifestul Partidului Comunist*, p. 19; sublinierea îmi aparține).

5 Robert Nisbet, *Conservatorismul* [1986], traducerea din engleză și introducerea la ediția română de Sorin Cucerai, București: Editura DU Style, 1998, pp. 60-64 și passim.

6 "Die wahre Welt" – [...] eine überflüssig gewordene Idee, folglich eine widerlegte Idee: schaffen wir es ab!". "Wie die, wahre Welt" endlich zur Fabel wurde", *Götzen-Dämmerung*, Leipzig: C. G. Naumann, 1899, *Nietzsche's Werke*, Band VIII, pp. 82 sq.

7 Marshall Berman, *All That Is Solid Melts Into Air*, London, New York: Penguin, 1988, p. 111 (*apud* David Lyon, *Postmodernitatea* [1994], traducere din engleză de Luana Schidu, introducerea la ediția română de Ștefan Stănciugelu, București: Editura DU Style, 1998, p. 42).

8 Carl Schmitt, "Nehmen / Teilen / Weiden. Ein Versuch, die Grundfragen jeder Sozial- und Wirtschaftsordnung vom *Nomos* her richtig zu stellen", *Gemeinschaft und Politik*, 1953. Text reluat în *Verfassungsrechtliche Aufsätze aus den Jahren 1924-1954. Materialien zu einer Verfassungslehre*, 1958 și tradus și comentat în limba franceză de Toader Paleologu în *Commentaire* **87** (automne 1999), pp. 549-56; 567-73.

9 Nisbet, *Conservatorismul*, p. 34: "Puține lucruri vor fi mai profund respingătoare tradiției conservatoare decât relația dintre revoluție și proprietate."

10 Nisbet, *loc.cit.*, p. 90.

11 Nisbet, *op.cit.*, p. 89.

12 Conor Cruise O'Brien, "Introduction. "The manifesto of a Counter-Revolution", în: Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, Penguin Books, 1968, p. 10.

13 Vezi și admirabila relatare memorialistă legată de momentele redactării cărții, în Nicolaus Sombart, *Tinerețe în Berlin 1933-1943* [1984], capitolul "Plimbări cu Carl Schmitt", în special pp. 209-17 (traducere de Magdalena Mărculescu, București: Editura Univers, 1999).

14 G. M. Travelyan, *Istoria ilustrată a Angliei* [1926], în românește de Florica-Eugenia Condurachi și Dan Hurmuzescu, București: Editura Științifică, 1975, pp. 20; 21; 432 sq.; 488-490; 444 sq.; 488; 445 ; 453.

15 "Elementele [de] autoritate în religie [...] aveau afinități cu absolutismul regal, în timp ce puterea parlamentară [...] corespundea controlului popular în biserică, fie presbiterian, fie congregaționist." (Travelyan, *Istoria ilustrată a Angliei*, p. 453) "Oamenii care se ridicaseră de la Reformă încoace înclinau să țină cu parlamentul [iar, dintre moșieri,] parlamentului i se alăturau în genere acei moșieri care erau mai îndeaproape legați de *lumea afacerilor* [...]. Târgurile erau în mod precumpănitor de partea "capetelor rotunde", mai ales cele care aveau legături cu *marea* sau cu *negoțul* de postav." (*ibidem*, pp. 466 sq. – italicele îmi aparțin) De partea regelui erau toți romano-catolicii, iar împotriva lui erau *porturile maritime* și districtele *puritane* de *postăvari*; local, cei mai înverșunați adversari ai războiul civil erau *catolicismul feudal* și *puritanismul districtelor de postăvari* (p. 467). În mod deloc întâmplător pentru mutația care deja se producea prin actele acelor actori, războiul civil a fost tranșat în favoarea celor care au avut *bani* și au putut mobiliza *lichidități*, împotriva celor care aveau *doar* pământuri și nu au putut mobiliza lichidități. Moșierii care l-au susținut pe rege nu și-au putut transforma în timp util pământul în bani, în timp ce negustorii Londrei exact asta știau să facă, în orice moment, iar parlamentul, pentru a face rost de bani, au folosit sistemul modern de impozitare, înlăturând vechiul sistem, al subsidiilor, pe care l-ar fi folosit regele, dacă ar mai fi putut ordona parlamentului; în fine, *marea*, elementul esențial al noului tip de putere, a fost stăpânită de dușmanii regelui, care nu a înțeles deloc valoarea acestui *element de putere* (p. 468).

H.-R. Patapievici

Note despre "omul recent" (12)

Proiect de disperare

Nicolae de Popa

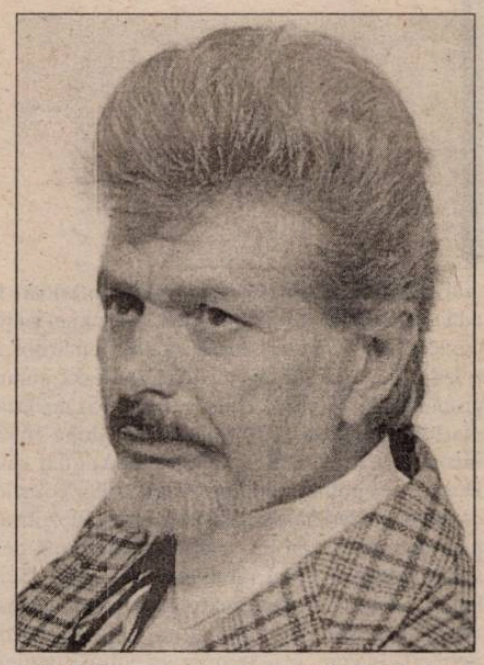

E.B.: Aud de la prieteni că în curând ne vei bucura cu o nouă carte de poezie. Nouă este și editura la care ea va apărea și, iată, că "nou" va fi și numele poetului care... semnează: Nicolae De Popa...

N. de P. "Marți Dumnezeu e în tura de noapte". Acesta e numele lighioanei căreia tu îi spui carte. Volumul va apărea la Editura Vinea din București, prin osârdia poetului Nicolae Țone, director al respectivei edituri.

Cât despre adăugarea particulaei "de" la anticul meu nume, nu e nicidecât un act de grandomanie, de megalomanie, ci adaug această particulă pentru a clarifica particularitatea numelui scriitorului din Filiala Timișoara a Uniunii Scriitorilor, vizavi de alte omonime apărute în câmpul poeziei și al artei ca ciupercile după ploaie...

Pe de altă parte, oricărui creator de himeră ar trebui ca lumea să-i atribuie, măcar și în răspărul durerii, noblețea cuvenită oricărui împărat de pe teritoriul misterios al cuvântului. Dacă titlurile nobiliare în spațiul social pot fi moștenite, indiferent dacă urmașii le merită sau nu, în spațiul artei, noblețea își flutură carnea doar în amărăciunea castă a singurătăților proprii. De altminteri, dragă domnule Eugen, tu însuți, numindu-ți una dintre cărțile recent apărute "Noblețea din aer", îți asumi jalea prin care plângi vastul element înconjurător care este văzduhul...

E.B.: Ei bine, Nicolae de Popa, eu nu pot fi decât bucuros că ne întâlnim, iată, în această de altfel străbună idee despre noblețea artei, a artistului. Dar, revenind la prozaica noastră realitate, cea de toate zilele, l-aș întreba pe pictorul Nicolae de Popa, despre care s-au pronunțat, nu o dată, în termeni de frumoasă apreciere, un Eduard Pamfil, un Deliu Petroiu (nume care vorbesc de la sine), l-aș întreba, așadar, pe pictorul care ești, de ce, totuși, artiștii plastici timișoreni sunt mai rezervați, mai reticenți în a te primi în... sfera lor. Ești membru al Uniunii Scriitorilor dar nu ești, încă, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România. De ce?

N.P.: Fiind cel mai... veșnic pictor din spațiul planetei Pământ, la această întrebare răspund prin cuvintele regretatului profesor Eduard Pamfil, pomenit de tine, care, întrebat fiind în ce ar consta deosebirea între un medic bun și unul prost, a dat următorul răspuns: "Întotdeauna un medic prost îl vorbește de rău pe un medic bun, pe când un medic bun nu îl vorbește niciodată de rău pe un medic mediocru". Cu aceasta cred că am răspuns sistemului axiologic de la noi prin care, încă, se mențin criteriile impuse de regimul comunist din România, unica țară în care nu creația în sine, a artistului, are cuvântul ci, unde, atât în trecut cât și acum, actele (diplomele) "vorbește".

E.B.: Și totuși dincolo de această stare de lucruri – unii ar numi-o "anomalie" –, spune-mi, te rog, cum se împacă, în schimb, într-unul și același "personaj", domnul Nicolae De Popa, pictorul și poetul?

N.P.: Anticii spuneau că unul (cifra) este multiplu... Dat fiind acest enigmatic adevăr, în orice ființă cugetătoare se întâlnesc cel puțin 3 pârghii de punere în discuție a misterului nostru comun și totodată irepetabil. Pictura și poezia, în ceea ce mă privește, survin din aceeași intimitate, doar mijloacele de exprimare diferă. Și în pictură și în poezie există, pe de o parte, un fel de infern apolinic iar, pe de altă parte, există sau ar trebui să existe și un fel de Eden dionisiac, din a căror "încăierare" se iscă, cum de pildă s-ar exprima "sabotul" lui Heidegger, mireasma și sângele, ambiguitatea întristătoare a oricărei creații.

E.B.: Știu că te revoltă aprecierea de suprarealism aplicată, deseori, poeziei tale. E atât de grav să fii (cotat) azi poet suprarealist?

N.P.: Dacă acum 1000 de ani ar fi spus cineva că Armstrong va descinde pe lună, lumea ar fi etichetat aceasta drept o aberație suprarealistă. În fond poate că această lansare pe lună a lui Armstrong a mocnit în om miliarde de ani, dar, abia în zilele noastre, ea devenit realitate. Cu atât mai mult, în artă, în speță în poezie, omul devine creator doar atunci când e capabil să structureze o lume paralelă cu cea aparent reală. Așa că nu mă văd deloc un suprarealist în sensul strict al criticii literare.

E.B.: Când vei debuta cu o carte de proză?... In interviul pe care l-ai dat lui Robert Șerban, am întâlnit, în răspunsurile tale, "momente" autentice de proză, bunăoară episodul cu nunta ta din adolescență?...

N.P. Nu știu dacă acolo e proză ori neproză, dar există în mine o carte sau mai degrabă proiectul unei disperări adresate tinerimii contemporane. Violentată de himere improprii "părții noastre de cer", această tinerime a ajuns să-și hăituiască până și mitul erotic, să-și pună sub semnul întrebării până și legenda trupească. Studenți sau borfași, încă cu cașul la gură, deconectându-se ei înșiși de la divin, îi vedem pe la colțuri cum își preschimbă sărutul într-o, vezi Doamne "avangardistă" pupătură de mahala.

E.B.: Care crezi că este, că va fi soarta poeziei, a artei în general? Ce viitor le întrezărești?

N.P. Soarta poeziei, a artei în general, va fi din punctul meu de vedere, tot atât de biruitoare ca și a mielului repetabil pe care îl înjunghiem de Ziua Învierii. Destinul poeziei este unul al jertfei. Și, deși Iisus nu a fost un medaliat al bârnei de la Jocurile Olimpice și n-a primit nici dolari, nici limuzină de ultimul răcnet, și, deși alduitele Sale mâini nu sunt astăzi mediatizate la nesfârșit în orele de vârf ale tuturor mijloacelor de care dispune mass-media, El, Iisus, – Poezie și Jertfă mântuitoare a acestei omeniri, – va dăinui și atunci când din toți medaliații Jocurilor Olimpice nu va mai rămâne decât focul și cenușa. Dumnezeu nu ar fi fost posibil, dacă n-ar fi existat Poezia. Așadar poezia, așadar organul genital al femeii, așadar Universul, nu sunt alta decât opera unui plus infinit... Capodopera unei lacrimi.

E.B. Ce este, ce ar trebui să fie, după Nicolae De Popa, în momentul de față, elita românească?

N.P.: Elitele autentice luminează cerul unui popor abia după ce, fizic, au dispărut de pe firmamentele existenței. Fluturii și caisele fac parte dintr-o elită ce aparține spațiului democratic al unui tragism efemer. Cred că în clipa de față, pe plan cultural, în geografia spiritului nu se poate vorbi nici de "Centru", și nici de "Elită", decât în măsura în care unii acceptă să intre de bună voie în subordinea monopolistă a unor grupări mult prea încrâncenate pentru a rezista, în timp, făptuirii naturale din hazardul fiecărui destin în parte.

E.B.: Cu diverse prilejuri, (te)-am citit sau te-am auzit evocând spațiul copilăriei tale, Teregova natală. Ce crezi că ți-a rămas, ce crezi că ne rămâne, în fapt, din copilărie?

N.P. Desigur Teregova, cea de la poalele muntelui Țarcu, aparține unui anume segment al copilăriei mele. Adevărata copilărie, însă, este un atribut obligatoriu pentru orice creator de lumi paralele. Este copilăria ancestrală care poartă în sine nesfârșita gamă a tuturor copilăriilor din locul în care s-a-ntâmplat să ne naștem. E o vârstă necalendaristică a spiritului ce lasă lumii, ca dar, doar zborul, nu și pasărea ce lasă doar mireasma, nu și busuiocul.

E.B. Văd aici, la tine, în atelier, câteva "pânze" la care tocmai lucrezi, obsesiv fiind motivul cristic, redat, iată, inedit, prin pasăre...

N.P.: Pentru noi, pământenii, mitul cristic este un absolut, poate singurul absolut în care pogorârea în mormânt e în același timp și înălțare la ceruri... La urma urmii, metaforic vorbind, de ce nu am fi și noi niște păsări ce, iată, cu propria cruce în spate, orbecăim tot timpul spre ceva mai înalt decât noi. Adineaori în spuneam poetului Robert Șerban precum că tu, dragule, ești primul căruia am avut curajul să-i mărturisesc cum eu și privighetoarea încă mai credem în *sensul iubirii*. Or, tocmai aceasta mă face să-l pictez pe Mântuitor sub chipul unei păsări sau a unui om de zăpadă răstignit în pustiul Saharei. Desigur o Sahară a dragostei în care, dacă unul dintre noi ar fi astăzi Iisus, cred că nu ne-am sfii ca pe cel puțin doi dintre apostoli săi îi cheme Rebecca, Tabita ori Nely, păsări desigur și ele, prin a căror prezență, sunt sigur că lumea de mâine ar fi privită cu mai multă gravitate de către boltile înstelate, sau, de ce nu? poate ar fi luată drept parteneră egală în admnistrația Paradisului.

Dialog realizat de Eugen Bunaru

Poezia, o apărare

Eugen Bunaru

Era prin primăvara sau toamna lui '92, '93, când l-am cunoscut – nu știam absolut nimic despre el până atunci – la o seară de cenaclu, pe pictorul și poetul Nicolae Popa. Tocmai urma să citească poezie la salonul Vega, spațiu care-și dobândise la vremea respectivă un oarece prestigiu, grație (găzduirii) unor "întâmplări" spirituale girate de nume de marcă ale culturii: Gabriel Liiceanu, Cornel Ungureanu, Corneliu Mircea etc. Cred că mă invitase prietenul meu, poetul Ioan Crăciun, mentorul cenaclului ce-și desfășura periodic întâlnirile, pitorești aș zice, în același generos mediu. De fapt, Nicolae Popa n-a citit, în seara aceea, un grupaj de poezii, cum, de obicei, se petrece într-un cenaclu, ci, pur și simplu, a oficiat, într-o manieră proprie, aproape de transă, un straniu și fastuos poem, de al cărui fior (metafizic? estetic? existențial?) indus nouă, auditoriului, pe nesimțite, se făcea vinovată însăși starea hipnotică, nedefinibilă de poezie. Așa l-am cunoscut, așa m-am apropiat de Nicolae Popa. M-a convins poezia care se părea că-l bântuie, nu doar că-l fericește. Poezia de care se "apără" prin propriile-i poeme.

Mi-a mai rămas în amintire, din acea seară, un personaj obsesiv al poemului "interpretat" de Nicolae Popa – se numea Caramfil – și era, probabil, o proiecție evazionirică, un fel de ipostaziere lirică a căutării divinității.

De atunci, au trecut anii și Nicolae Popa, azi Nicolae de Popa, este numele unui poet din această parte de țară, a cărui specificitate lirică a devenit, cred eu, de neignorat pentru critica literară, pentru cel ce ar încerca o analiză lucidă și onestă a fenomenului literar contemporan. Pledează concret în sensul acesta cele cinci cărți de poezie apărute până în prezent: "Puțin acrișoară sprânceana", Editura Marineasa 1994; "Auzind, s-a făcut întuneric", Editura Marineasa, 1995; "Nu vă supărați că cerul este albastru", Editura Marineasa, 1996; "Marcel e bolnav", Editura Marineasa, 1998; "Rujul de pe piatra funerară", Editura Marineasa, 1998, carte care a obținut premiul Asociației scriitorilor din Timișoara. Înseși titlurile acestor volume avertizează că poezia pe care o scrie Nicolae Popa se îndepărtează, din "start", de cititorul leneș, consumator de lirism ieftin, desuet. Pentru coperta a patra a volumului său de debut, pomenit mai sus, am scris, **illo tempore,** câteva cuvinte de întâmpinare, câteva aprecieri, ce mi se par valabile, în esența lor, și astăzi. Am remarcat atunci acel aer discret și rafinat de suprarealitate – o realitate paralelă, cum ar zice, acum, chiar Nicolae de Popa –, un fel de fundal insinuant–halucinant al întâmplărilor lirice, nu de puține ori ciudate, care configurează un teritoriu poetic aparte. Aș mai aminti efectul de impact, direct și "șocant" pentru cititor, efect venind din asumarea unui discurs, a unei scrieri, care combină limbajul aforistic cu cel colocvial și în care se întrețes accente, uneori amare, deseori de ironie, de ludic, de parodie, frizând, nu o dată, absurdul. Un absurd care poate fi, sugerează poetul, al chiar existenței noastre de zi cu zi, alienate și alienante: "E trecut de șapte și degetele toate sunt la mână" sau: "Cărămizile cad deocamdată pe gânduri".

Disting și acum, la o nouă lectură a poemelor lui Nicolae de Popa, un firesc al convertirii existențialului în metafizic, revendicându-se, împărtășindu-se unul din substanța celuilalt, prin canale imprevizibile, secrete, știute și dirijate doar de omniprezența onirică a Poetului:

"va trebui să ne biciuim/așa cum fac semințele/
grija unei pulberi fiind doar aceea/să rămână
peste noapte puțin însângerată"./

În sala de așteptare stăm, la un suc pe nume Sprite

Daniel Vighi

Cînd am dat să ieșim de pe peron, în holul gării, iacătă ne privește o maică din dosul unui carton pe care scrie următorul text cu pixul: *Dragi creștini, vă rugăm un mic ajutor pentru schitul Răpciunița, comnuna Leahlău, județul Neamț.* Mergem mai departe, soarele strălucește foarte frumos peste noi toți, în fața noastră sînt mai mulți șoferi de taxi, dar nu foarte mulți, așa ca pentru orele acestea în care, pe vremuri, orașul era în stăpînirea femeilor menajere și a soldaților cu bilet de voie. Cu multă vreme înainte și eu am fost un asemenea ins cu bocanci, o dată îmi aduc aminte că am fost nominalizat la cazarma unității de pe Calea Lipovei ca să stau noaptea pe post de patrulă în gară cu un tovarăș subofițer de la compania de muzică, ne plimbam prin gară, pe urmă toată noapte am stat acolo, lîngă sala de așteptare pe care tocmai am părăsit-o acum. Astăzi, după un sfert de veac, este altfel, stăm la un suc pe nume Sprite, în față se află mai multe mașinării din astea pentru jocuri electronice, pe una din ele scrie Revolutîon X, șuieră drăcia, cîntări sincopate emite drăcia, clipește, notez în carnet ceea ce se vede: la pultul de la barul din sala de așteptare un ins cu figură de pușcăriaș declară că iubește femeile din priviri, tuns chilug este el, doi copii ai străzii se învîrt prin fața mașinilor de distracție electronică, trece un om cu mîinile la spate, nu-i nimeni în sală, nu prea ai despre ce scrie, mă holbez la o reclamă cu Marlboro country, tare-mi place insul ăla cu figură de adevărat bărbat, o mașină electronică (nu știu cum draci să-i spun) se numește Space-team, omul cu figură de pușcăriaș se așază la o masă vecină cu o sticlă de vodcă din aceea din plastic, alături de drăcovenia pe nume Space-team este alta care se numește Road Riot 4 WD, așa o cheamă, apar pe ecran niște automobile formula 1 care aleargă mut pe o șosea, se dau peste cap, trec plopi dreapta-stînga, am o senzație de nespălare, nichel, clipici de la beculețe și senzația de nălăut, slin, merg mașinile formula 1 pe ecran, pe urmă gata, se închide treaba, imaginile dispar, apare scris ceva, e soare, lume puțină prin gară, căile ferate se impun sufletului nostru bucuros de moarte, tare sîntem singuri, vai de noi ce singuri sîntem, povestesc cum între ceea ce este la noi în suflet și ceea ce se arată prin scris e un hău, o distanță, toată literatura se naște din situația asta, din ceea ce este în sufletel și ceea ce se arată în pagina scrisă, ia încercați cu toții să vedeți ce greu e să povestești o poveste cu mașinuțele astea slinoase pentru distracție, nici nu ne dăm seama cum draci am ajuns aici, pe acest țărm istoric; cum ar fi fost să fie în urmă cu douăzeci de ani cu Revolution X, cu Road Riot 4 WD, cu Space-team în sala de așteptare, imaginați-vă ce perplexitate, măi, măi, îmi zic în barbă, în timp ce înghit pe îndelete sucul pe nume Sprite în sala de așteptare, caut ceva care să fi fost și atunci, mai nimic, doar slinul, senzația de nespălare, de murdărie grasă care se întinde ca pata de ulei de motor MW 20 în apa unei bălți, caut trecutul ascuns în clipa zilei de față, în amiaza asta călduță, bună pentru idile cu soldați și menajere, și pe cît mă forțez să spun mai mult și mai bine simt cum se duce totul de-a berbeleacul, cum îmi scapă, dracu să-l ia, nu am la îndemînă decît tot vechiturile narațiunii, tot epicul, altceva nu e, cu cît vreau eu să descriu mai mult cu atît simt că nu spun, că bîjbîi, că nu am nimic de amintit, caut gara de acu douăzeci de ani, de acu treizeci de ani și nu mai văd nimic de-atunci, doar clipa de față mi se arată, adică ăsta, pușcăriașul cu sticluța de vodcă în uieguța lui de plastic, pruncii străzii pe lîngă Revolution X, pe lîngă Space-team, pe lîngă mașina Road Riot, vine unu cu un lăibăruț pe el și cu niște căști la urechi, bate în butoanele de la mașina Road, bagă ceva fișe, trăznește cu pumnii, mașina scheaună, piună, clipește, ce rămîne din viață, zic, ce draci rămîne, zic, și insul cu lăibăruț dă în butoane, vine altul cu șapcă, sînt prieteni, se face că îl lovește, cere o țigară, mă podidește mila de viață, ce prostuță este ea, ce tîmpă este ea, ce rămîne din ea, zic, și deodată năvălește metafizicul, dă buzna nemișcătorul în mișcător, aminte îmi aduce de alte vremi, de cum era duminica de la locul ei, de țapănă, de turtită pe ulițele orașului cînd ziceau clopotele de la biserica nemțească, așa și acum, vine metafizica de la cefere în vorbele următoare, ia ascultați-le pe ele cum sună de metafizic, zice doamna peste peroanele pustii, peste traversele duminicale, peste gudronul și el duminical, peste macazurile din departe, peste niscaiva plopi din departe: (trenul personal în direcția Cenad-Biled pleacă la ora cincisprezece și cincizeci-și-cinci de minute de la peronul trei Reșița). Eu pe dată cum aud toate astea mă umple plictisul, mă umple ceva cam dulceag, cam stătut, stau bine înăuntrul meu și ascult cum spune doamna, toți anii s-au dus dracului, n-a mai rămas mare lucru, bîigui odihnit, liniștit, mulțumit că vieții, că sînt, ce bine e să trăiești, zic cu multă satisfacție, cu deosebit cinism calm, mi ți-l văd pe bunul meu amic Mono, pe bunul prieten Ghiță, poet și pompier la fabrica Bumbăcul, pe Adi Derlea cum scria el poezii cu un moș din Mehala, nu mai sînt, în schimb eu ascult și pentru ei, privesc la Road Riot, feciorul în lăibăruț bate cu pumnul, ce bine că-l văd cu ochii mei personali pe boul ăsta din mileniul al treilea cum face și drege la mașina de distracții, ce tîmpită-i omenirea asta, ce cretină este ea, ce fain este să mai fii cu prostu' ăsta, mult mai bine cu el, decît mort, așa îmi zic în fața sucului pe nume Sprite și mă bate gîndul că nimic nu e altceva decît ceea ce se arată, mă cutreieră gîndul că sînt numai atîta vreme cît trăiesc, mă apucă spaima, pe urmă îmi trece spaima, asta-i viața, o tîmpenie liniștitoare și la locul ei; dacă doriți să știți cum este ea vă spun imediat: este așa ca și cum te-ai plimba pe stradă, în spatele Observatorului Astronomic, cu cîinele te plimbi, e trecut de ora opt și jumătate seara, timpul se îndreaptă spre ora nouă, din punct de vedere al situării mai cuprinzătoare a timpului, trebuie arătat că e o zi de miercuri, la începutul lunii octombrie, ceva frunze de culoarea tutunului au căzut în spatele gardului de la instituția amintită, ele sînt destul de late, cu niște zimți specifici, aparțin unor castani bătrîni, dar nu foarte, pentru că cei foarte fuseseră tăiați mai anul trecut cînd cu eclipsa totală de soare; atunci primăria a executat tăieri, a pus iarbă după ce a îndepărtat bălăriile cele multe, gunoaiele pe care locatarii de pe Aron Pumnul, niște țigani, le depozitau ei direct în stradă, în colțul gardului din beton; dacă eul tău liric ar privi – ceea ce și face – cu atenție printre castani, în adîncul cel expresiv al parcului, ar putea întrezări cupola stranie a Observatorului, se uită eul liric dar nu foarte atent, apoi privirea lui leșinată de melancolie se îndreaptă spre Luna care apare și dispare dintre nori, nu departe de casa cea mare a unui îmbogățit după revoluție. Cățelușa Daisy zburdă prin iarba uscată, gazonul a dispărut într-un an de viață, s-au fost parcate tot felul de mașini direct pe gazon, n-a mai rămas mare lucru, smocuri de iarbă peste care ciobănescul german, cățelușa de șapte luni Daisy, se fluștură, amușină, sare fericită că a scăpat din curtea cea îngustă de din dosul casei unde eul liric i-a amenajat o căsuță pe care a construit-o din cărămizile rezultate din dărîmarea unei foste afumători rămase de la fostul proprietar.

Asta-i tot ce pot spune despre viață. După cum vedeți, este un mai nimic pe care-l complicăm inutil. Asta facem!

"Duminică, 22 octombrie, în sala de așteptare de la Gara Mare, între orele 15,42-15,58"

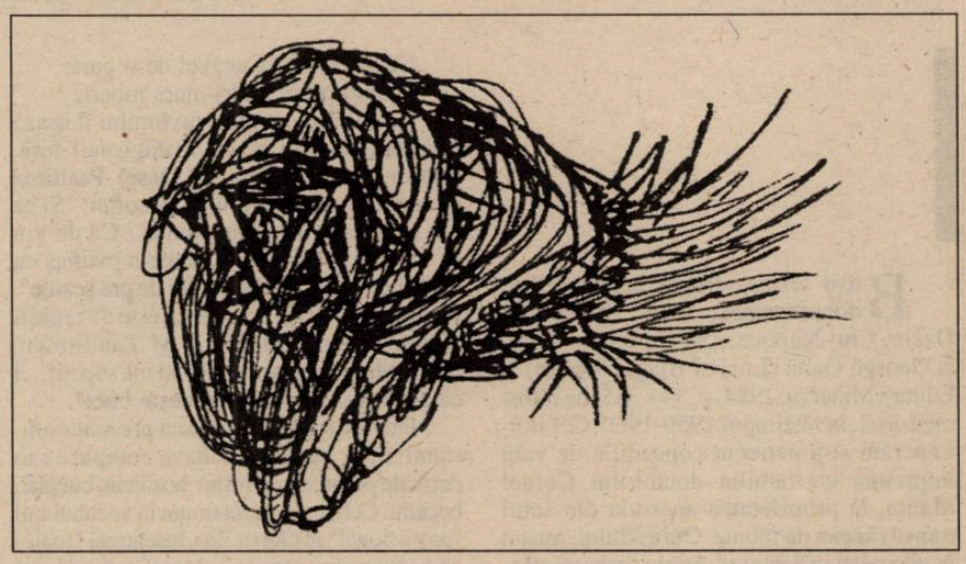

Cizmele de gumă

Viorel Marineasa

Au rămas doar cîteva bănci din leațuri de-a lungul pereților. Probabil că atunci cînd e aglomerație, clienții gării stau **pup,** adică **ciuci,** în echilibrul celor deprinși cu latrina turcească ori al copiilor cu încheieturi elastice, lumea trece în viteză tărînd bagaje cît casa, garnituri o zbughesc spre zări europene, cu peroane amirosind a șampon, iar ei se mențin în poziția ciuci, adică pup, privind și neprivind printre pleoapele urduroase și abia crăpate, în vreme ce o țigară neaprinsă le atîrnă în colțul gurii. Să ne imaginăm un popor întreg în starea ciuci, proptind niște ziduri fără sfîrșit, roase de spinări și înnegrite de jeg, în timp ce alt popor, departe foarte, nu balcan, dar peninsular, moare pentru ideea **Ciuce,** stînd ciuci pentru a culege cîteva tulpini în care seva vegetală mai pîlpîie.

Revenim. Dispecera anunță cu ton de comandă trei trenuri deodată, linia una peron – Buziaș, linia 3 Reșița – Cenad – Biled, linia 1be – Radna. Come to Marlboro Country, te îmbie mortu de pe pereți, pușiul cu căști îmburetate dă tîrcoale videopockerului, Premii la înălțimea Caraimanului pune aici plicul cu 3 capace, mda, marea tragere s-a întîmplat, am încremenit ciuci în loc să participăm, cu toate că și din ipostaza ciuci poți să slobozi un bingo! ca apoi să te destinzi în sus, pînă spre tavan, de unde te salută Acapulco srl, mese din plastic imitînd marmura, scaune din plastic imitînd lemnul și paiul de orez, masculul cu carură de pușcăriaș o distrează pe barmana-dop, băncile sunt goale, la o masă stă pușcăriașul cu încă unul, vreun zilier fugit de la vreo stînă sau de la ce-a mai rămas dintr-un gostat, pentru că a încercat s-o posede cu forța pe nepoata stăpînului ori a șefului de echipă fără echipă, o femeiușcă din clasa a șasea, sau pentru că a furat treisdouă de mărci și o mie de forinți, dacă nu cumva i-o fi trecut prin diblă, după consumul a una sută grame țuică de fructe și a două beri, să dea cu toporișca în moșu-ăla ciufut ce-și petrece nopțile șezînd pe prag, s-a pus ciuci și omul nostru alături...

Venea în gară să mai adune senzații. Rar cînd nu găseai nimic. Barem te alegeai cu un pahar de vin la restaurantul deschis non-stop, și tot era ceva. O încăierare. O nebună ce-și dădea poalele peste cap. Un grup de turiști islandezi în căutarea pitorescului. Știoarfe de care n-aveai curajul să te atingi. Dansul peste linii, printre linii, pe sub linii al sutelor, al miilor de șoareci, ce-ți părea o iluzie, o amețeală sub incidența becurilor chioare. Rămânea ore în șir, pînă la istov și la îndobitocire, numai să scape de ai lui, de mustrarea cearșafului neatins și a cărților necitite. Vagaboanda cu ochii injectați, împungând aerul cu țeasta. Odată, în preajma podului de la fabrica de lanțuri, s-a izbit de doi derbedei care l-au bătut pînă la sînge. Nu s-a ridicat o săptămână din așternut. Cu altă ocazie, cînd se prostea pe pasarelă, făcînd planuri ca la ziuă să se arunce asupra locomotivei Pacific a acceleratului de București, a dat peste o liceancă fugită de-acasă, dintr-un orășel ardelean. S-au iubit zece zile în casa unui văr surdomut din cartierul Blașcovici. Fata s-a plâns că, în ziua a șasea, vărul a vrut s-o violeze. Prin semne și prin scris, vărul a reclamat că fata l-a ademenit. Într-a unsprezecea zi, ispita a dispărut. După aproape un an, a trimis o carte poștală pe adresa din Blașcovici. Scria că s-a ales cu un prunc. Nu preciza dacă de pe urma lui, a surdomutului sau a altcuiva. Misiva purta ștampilă de Mangalia.

Astăzi, pentru el, gările și-au pierdut puterea de fascinație. Îi revine, totuși, un pic de emoție cînd străbate holurile ticsite de lume pestriță și îmbâcsite de damfuri. E drept că nici locomotivele nu mai șuieră ca odinioară, nu mai introduc nota aceea melodramatică despre care trebuie să spunem că ne prieste la o anumită vârstă. Lungind-o cu dinadinsul, și-ar aduce aminte de noaptea când au plecat la înmormântarea lu bunicu-su, orbecăiau în căutarea trenului, vagoanele și peronul erau înțesate de recruți beți, tatăl, prins de îndatoriri, urma să vină a doua zi, două femei tinere târând un copil prin mijlocul haiticurilor ce nu se mai terminau, cățelandrii trăgeau întârâtați de bluzele și de fustele lor negre în vreme ce lătrau vorbe de rușine și, din nebăgare de seamă, pe plod mai gata să-l strivească, iar el, cu imaginea moșului întins pe căloni, își arunca în toate direcțiile pumnii mărunți. Alt reper: sala de așteptare din halta rurală; în ipostază de tehnician topograf, după ce parcursese drumul obișnuit prin im și ciorofleacă, își scotea cizmele de cauciuc pentru a le arunca sub banca de leațuri, ca mâine zi, întors de la oraș, să le regăsească în același loc, cu noroiul aproape uscat; și tot așa preț de cinci ani, până a obținut transferul; chiar și acum, după un sfert de secol, perechea de încălțări trebuie să adaste acolo.

Bocca del Rio...

G.I. Tohăneanu

Basil Gruia (**Blaga inedit. Efigii documentare,** vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 36 și urm.) și George Gană (Lucian Blaga, **Opere,** 2, Editura Minerva, 1984, p. 344-345) ne informează că, în răstimpul 1950-1960, Cel-din-Lancrăm și-a petrecut concediile de vară împreună cu familia doctorului Cornel Manta, la proprietatea acestuia din satul transilvănean de munte **Gura Rîului,** așezat în vecinătatea Sibiului. Acolo fuseseră găzduiți, cîndva, alți scriitori și oameni de cultură ai Ardealului: Coșbuc, Goga, Slavici, Chendi, Onisifor Ghibu. Patru Generații de preoți din tată-n fiu întemeiaseră și statorniciseră această frumoasă tradiție a locului.

Cum una din bunicile amfitrionului era italiancă, înlocuirea toponimului băștinaș **Gura Rîului** cu... **Bocca del Rio** era curentă în familie. Mărturisirea poetului rămîne însă atingătoare: "E ceva cald și italic la Bocca del Rio, dar și ceva nespus de românesc". Ca să-și bucure prietenii de acolo, el "întoarce pre tălienie" toponimul autohton, intitulînd **Bocca del Rio** una din cele mai frumoase poezii din ciclul **Cîntecul focului,** compusă în 1952 în versuri scurte, alcătuite dintr-un dactil urmat de un troheu: Să mă mai duc la/ Bocca del Rio,/ șovăi în drum, ori-/cît aș iubi-o./ Port încă-n gînduri/ mierea, mirajul,/ dar fără tine/ rană-i peisajul. [...] /Basme, otrăvuri/ cald-pădurețe,/ roșii amurguri,/ patimi, frumsețe,/ din amintire/ beau cu nesațiu./ Bocca del Rio,/ Rană în spațiu./

Am evocat aceste amănunte literare pentru că ele își au tîlcul lor și în planul lingvistic, mărturisind, mijlocit, un fapt banal în lumea specialiștilor: pentru conceptul "gură" româna reține lat. **gula** "gîtlej", "beregată", în timp ce idiomurile romanice apusene preferă lat. **bucca,** reprezentat în italiană prin **bocca** (cu derivatul depreciativ **boccaccia** "gură rea"), iar în franceză prin **bouche. Bocca del Rio** este, așadar, italienizarea șăgalnică a toponimului românesc **Gura Rîului**, iar faptul că Blaga îl scrie uneori într-un singur cuvînt (**Gurarîului**) își are tîlcul său: cititorul deslușească-și-l cum crede de cuviință.

Gula nu s-a pierdut însă în Romania apuseană, devenind în franceză **gueule** și în italiană **gola** "beregată", "gîtlej"; în timp ce odrasla românească a lat. **bucca** este **bucă,** păstrat cu două sensuri: 1. **obraz;** 2. **fesă (buca șezutului).** Între cele două sensuri există o "punte", deloc fragilă. Pentru cel dintîi, Tiktin citează în dicționarul său următorul text coresian: "Cine te va ucide în **bucă,** dă și alaltă". Cum acest precept creștin este foarte cunoscut, oricine identifică, fără a fi specialist, sinonimia parțială dintre **bucă** și **obraz,** mai ales dacă știe că în româna veche verbul **ucide** înseamnă și **a lovi. Îndreptarea legii,** 1652: "Cîndu-l ca călca cu picioarele sau-l **va ucide cu pumnii** ponciș în inimă pînă-l va omorî"; Anton Pann, **Povestea vorbii:** "Cît m-am căit, părinte le, că am spurcat sfîntul post,/ **M-am ucis în cap cu pumnii...**"; Dosoftei, **Psaltirea în versuri:** "Și-i ucide preste falcă,/ Să le frîngi dinții, să tacă". Sinonimia dintre **bucă** și **obraz** o aflăm și în **Țiganiada** (vv. 8095 și urm./:

Lui Burla-apoi, care cu măciucă
Ferecată la dînsul străbate,
Într'o lovită, - **o mînă ș'o bucă**
Taie, și nici caută nici s'abate,
Căci vede pe Cucavel de-o parte
Făcînd între aurari mare moarte.

Cealaltă accepție a cuvîntului îl așază în sinonimie parțială cu neologismul **fesă,** împrumutat din franceză (**fesse**). **Psaltirea în versuri** a mitropolitului Dosoftei: "Și ca din somn sări Domnul rumân,/ Ca de vin ce-i aburit și șumân,/ Și dede-n pizmaș cu război iute,/ De le cădea **buci de pre șezute**". Cu acest din urmă sens **bucă** este de regăsit la scriitorii veacului XX. G.M. Zamfirescu, **Sfînta Mare nerușinare:** "Să nu mă superi[...] că iau cureaua și **te ard peste buci**".

Unele dicționare acceptă prezența substantivului **bucă** și în cîteva compuse sau derivate populare cum sînt **bucălaie, bucălat, bucăliu.** Cel dintîi, întrebuințat în vocabularul "profesional" al ciobanilor, înseamnă "(oaie) cu botul negru sau de culoare închisă" și a devenit foarte cunoscut datorită circulației largi a versurilor cu care păstorul din veac își întîmpină mioara năzdrăvană, agrăindo: "Mioriță laie,/ Laie bucălaie". Partea a doua a "compusului" feminin bucălaie este constituită din străvechiul adjectiv **lai, laie** "negru", pentru a cărui etimologie specialiștii au găsit soluții diferite. În cartea sa fundamentală **Vocabularul autohton al limbii române** (EȘE, 1983, p. 141-142) Grigore Brîncuș îl rînduiește printre cuvintele "autohtone probabile".

Lai, laie se ivește, într-un context semnificativ, în lucrarea lui S. Fl. Marian, **Sărbătorile la români:** "Odată trimise baba Dochie pe noră-sa cu niște lîni de oaie la rîu, dar nu ca să le spele, ci să-i facă din **lîni lăi,** lînă albă". La Ion Creangă, în **Povestea lui Harap-Alb,** cuvîntul în discuție, **laie,** intră într-o opoziție cromatică netă cu **bălaie,** urmată și consolidată de încă o opoziție **(ciută-cornută),** de altă natură: "Ochilă vedea toate cele ca dracul, și numai înghețai ce da dintr-însul:

Că e **laie,**
Că-i **bălaie;**
Că e **ciută,**
Că-i **cornută**".

Epitetul Mioriței, **bucălaie** "cu bot negru", mărturisește că sensul "gură" al lat. **bucca,** preluat de limbile romanice apusene, nu este cu totul străin limbii române. Pe de altă parte, lat. **bucca** "gură" avea chiar în latină și sensul "obraz", confirmat de citatele din dicționare (Plaut: **age, tibicen, suffla tibi buccas** "haide, flautistule, umflă-ți **bucile obrajilor**"), dar și de derivatul reconstruit ***buccidus** "buhăit buhav, umflat (la față), fălcos", etimon necesar pentru rom. **buged,** cu varianta **buget,** care încheie unul din versurile lui Eminescu din partea a doua – cea satirică – a **Scrisorii III:**

Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
Cu privirea-mpărușată și la fălci umflat și **buget,**
Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri,
La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri...

Cu același sens cuvîntul reapare la Sadoveanu în **Paștile Blajinilor:** "Omul zdrențuros și **buged de somn** ieși afară cu o nepăsare desăvîrșită". Din **buged** limba română populară și-a făurit derivatul verbal **bugezi** "a deveni **buged",** "a fi umflat la față", pe care îl voi rezema pe un citat sadovenian din **Cîntecul amintirii (Haia Sanis):** "Și se văita cu **obrazul bugezit de lacrimi,** cu ochii roșii și umflați". Bineînțeles, vorbitorii limbii române nu mai statornicesc nici o legătură între **buged** și... **bucă,** din pricini varii, pe care nu am de gînd să le înșir aici. Precizez doar că **buged** nu este analizabil; sufixul **-ed,** din latinescul **-id(us),** a devenit neproductiv în limba noastră. Așa stînd lucrile **fraged** (din lat. **fragidus), lînced** (din lat. **languidus), mîrced, muced, neted, putred, rînced, umed, veșted,** cărora li se adaugă, de bună seamă, **buged,** au o structură opacă în românește, nu mai sînt simțite ca "derivate", cum erau, în latină, etimoanele lor. Sufixul **-id(us)** reapare, nealterat fonetic, la noi, într-un imens număr de adjective (și substantive) neologice cum sînt: **acid, arid, candid, fluid, insipid, invalid, lichid, livid, morbid, palid, placid, rapid, rigid, sordid, splendid, timid, torid, valid** etc., etc.

Alt derivat latin din **bucca** este diminutivul **bucc(u)la** "guriță", dar și "obrăjor". **Bucc(u)la** a fost moștenit în franceză: **boucle,** sursă pentru neologismul nostru **buclă,** cuvînt "poetic" în epoca preeminesciană, identificabil chiar la Eminescu în primele sale poezii. **O călărire în zori:** "Și negrele-i **bucle** ondoală-n zefire,/ Sclipesc fluturînd". În oda **La Heliade,** tînărul poet evocă "fruntea-nspirătoare/De **bucle** ncungiurată, blondine, undoind" a bardului. După 1870 începe – vorba lui Tudor Vianu – "scuturarea podoabelor", iar **buclă** dispare ca prin farmec din vocabularul poetic eminescian, fiind înlocuit cu **pleată,** folosit mai cu seamă la plural: "Copila mea cu lungi și blonde **plete".** Ar mai trebui să adaug că "puntea" care a înlesnit trecerea de la lat. **buccula** "guriță", obrăjor" la **buclă** (în franceză **boucle**) "cîrlionț", "zuluf" este una strict materială – "rotunditatea" amîndurora.

Bucca "gură" se recunoaște și în structura verbului nostru **îmbuca,** al cărui etimon latin reconstruit este ***imbuccare** "a vîrî în gură". Sensul de bază al lui **îmbuca** îl aflăm în următorul text din Creangă, **Moș Nichifor Coțcariul:** "– Ia nu mai meni a rău, giupînește-că doar n-am pățit eu asta numai o dată în viața mea. Pînă-**i îmbuca** d-ta ceva, și iepele iestea ș-or șterge gura c-oleacă de coșolină, eu am și pus capătul"; Petru Dumitriu, **Bijuterii de familie:** "Dă-i ceva **să-mbuce** dumnealui, că vine de departe"; Liviu Rebreanu, **Ion:** "Se așează **să îmbuce** din merindea ce și-o adusese". **Îmbuca** se rînduiește într-o bogată serie de sinonime, care începe cu verbul, destul de "neutru" din punct de vedere stilistic, **mînca** și continuă cu "intensivele" **înfuleca, înghiți, înhăpa (hăpăi, ospăta; hali** etc. Se adaugă neologismul **ingurgita.** Cît de expresiv devine, privit istoric, acest ultim sinonim își dă seama numai cine știe (sau... află) că **gurgit-** este tema lat. **gurges, gurgitis** "vîrtej, bulboană, hău", tot atîtea metafore pentru biata burtă!... O metaforă moartă identificăm și în structura vechiului nostru verb **înfuleca (înfulica)** moștenit din lat. **infollicare.** Acesta din urmă este format din **follis,** care a dat în română **foale,** sinonim regional pentru "burtă", dar și pentru... "burduf". Textul literar cel mai de preț pentru virtuțile expresive ale verbului este acela din **Povestea lui Harap-Alb** de Ion Creangă: "Și atunci unde nu începe Flămînzilă a cărăbăni deodată în gură cîte o haraba de pîne și cîte o ialoviță întreagă, și răpede mi ți le-**a înfulicat** și le-a forfăcat, de parcă n-au mai fost".

Dintre derivatele verbului **îmbuca,** merită atenție deosebită **îmbucătura,** a cărui definiție dicționărească sună, destul de prozaic, așa: "Cantitate dintr-un aliment care poate fi vîrîtă deodată în gură". Am folosit adverbul "prozaic" cu gîndul la poemul lui Octavian Goga **Graiul pînii,** unde, în ultimul vers, derivatul nostru, fără prefixul **în- (îm-),** își dezvăluie, își desferecă, își dezlănțuie disponibilitățile sale poetice enorme:

Mustrarea mintea mea o sapă
Și groaza sufletu-mi apasă,
Căci umbra voastră-ndurerată
Pe veci îmi străjuie la masă.
Simt duhul răzvrătirii negre,
Înfricoșata zi de mîne,
Cum și-au dospit amărăciunea
În **bucătura mea de pîne**.

Sinonim parțial cu **bucătură (îmbucătură)** din finalul, abia citat, al poemului **Graiul pînii,** este unul din cele mai uzuale cuvinte ale românilor, anume **bucată.** Formal, acesta ar putea fi o formă de participiu al verbului **îmbuca,** lipsit și el de prefixul **în- (îm-),** ca atîtea alte derivate verbale cu același prefix: **bolnăvi (îmbolnăvi), plini (împlini), pușca (împușca),** variante vechi, păstrate la nivelul limbii populare. Se pare, totuși, că **bucată** a fost moștenit din lat. **buccata,** strîns înrudit cu **bucca** "gură" și însemnînd, ca un... participiu feminin fără verb **(*buccare),** "(cea) vîrîtă în gură", adică... "(îm)bucătură". Chiar acesta a fost și este sensul primordial al cuvîntului în discuție, identificabil, între altele, în **Soacra cu trei nurori** de Ion Creangă: "— De mîncare? O ceapă, un usturoi ș-o **bucată de mămăligă** rece din poliță sînt destul pentru o nevastă tînără ca tine". Merită a fi relevat amănuntul că echivalentul francez al lui **bucată** cu acest sens este **morceau,** înrudit cu verbul "mușcării", **mordre,** moștenit din lat. **mordeo, mordere** "a mușca". Un derivat popular al lui, **morsico, morsicare,** a subzistat în română sub forma pitorescului verb popular **murseca** "a rupe, a sfîșia cu dinții". Zaharia Stancu, **Rădăcinile sînt amare:** "Ursul, întărîtat, te prinde în brațe, te **mursecă,** te strînge pînă te sugrumă".

Bucată are forme de plural: **bucăți** și **bucate.** Pluralului **bucate** îi corespund cîteva sensuri speciale, dintre care unul este acela de "cereale", "grîne", "semănături", popular "pîne". Îl găsim într-unul din cele mai inspirate poeme ale lui Tudor Arghezi, **Psalmul de taină:**

Pur trandafir, bătut în cuie
de diamant, pe crucea mea
Și care-n fiece mișcare
pierzi cu-o petală cîte-o stea.
Cămin al dorurilor mele,
fîntîna setii-nviersunate.
Pămînt făgăduit de ceruri
cu turme, umbră și **bucate.**

Din versurile citate se vede clar că **bucatele** sînt "roadele gliei".

Prin alt sens al său, pluralul **bucate** se așază în relație de sinonimie cu "vite". Iată ce spune, în **Amintiri din copilărie,** bunicul David Creangă din Pipirig: "Ciubuc Clopotarul tot din Ardeal știa puțină carte, ca și mine; și apoi a pribegit de-acolo, ca și noi, **s-a** tras cu **bucatele** încoace, ca și moș Dediu din Vînători și alți mocani".

În sfîrșit, **bucate** înseamnă și "mîncăruri", "feluri de mîncare", sens sesizabil lesne în mult cercetatele "cărți de **bucate",** dar și în expresia sadoveniană "îndeletnicirea cu **bucatele",** prin care scriitorul tinde și reușește să înnobileze actul prozaic al "ingurgitării". În povestea lui Creangă **Fata babei și fata moșneagului,** Sfînta Duminică, plecînd la biserică, înșiră astfel trebile ce se vor săvîrși în lipsa ei de acasă: "Ia, să-mi lai copilașii, care dorm acum, și să-i hrănești; apoi să-mi faci **bucate;** și, cînd m-oi întoarce eu de la biserică, să le găsesc nici reci, nici fierbinți, ci cum îs mai bune de mîncat". De la acest înțeles al formei de plural **bucate** trebuie să purcedem ca să ne explicăm derivatele **bucătar** și **bucătăreasă;** apoi **bucătărie** cu diminutivul **bucătărioară,** îndrăgit de Sadoveanu: **Nada Florilor;** "Cum am intrat în **bucătărioară,** am fluierat ușurel".

* * *

Bucă, îmbuca, îmbucătură, bucătură; bucată, bucătar, bucătărie — iată o serie de termeni a căror înrudire îi dă, încă o dată, dreptate lui Lucian Blaga cînd afirmă că limba este întîiul mare poem al fiecărui popor.

Iminență și orbire

Paul Eugen Banciu

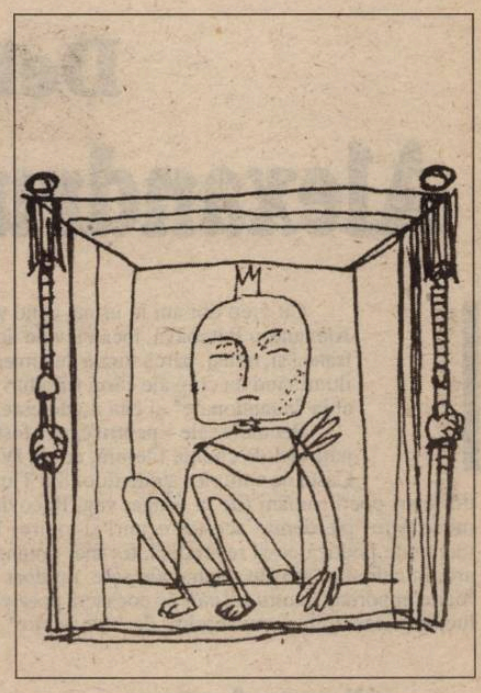

Bizanțul era ocupat. Conclavul preoțimii adunat în Sfânta Sofia dezbătea problema de extremă urgență și necesitate: dacă îngerii au aripi, dacă sunt bărbați sau femei, ori numai copii. Zidurile cetății Constantinopolului erau deja sparte în câteva locuri de bombardele inamice, iar prin brește create, otomanii inundau orașul.

Pseudosphrantzes notează în grabă cumplitele fapte care i-au fost dat să le vadă, să le trăiască, îl mai sfătuiește o dată pe ultimul din dinastia împăraților Paleologi să părăsească tronul, să se refugieze cu el, pentru că totul este pierdut. Îl lasă, apoi, să-și împlinească destinul, iar el ia calea exilului, să recompună acolo, în tihnă, ca fost sfetnic împărătesc, toate câte le-a văzut, câte s-au întâmplat, fără să caute vreo vină cuiva.

Urma i se va pierde prin insulele Mării Egee, apoi prin Lidia Africii de nord. Cronica lui o vor găsi copiștii retrași în mănăstiri, prigoniți de invadatori, scăpați ca prin minune de tăișul iataganelor, dar cu dilema asupra sexului îngerilor și a aripilor lor încă nelămurită. Vor duce cu ei, spre nord, spre sud, dincolo de hotare, liturghia lor să o împământenească, să se simtă acasă în acel exod.

Caravanseraiurile se vor întinde către inima Europei, pe urmele lor. Între 1096 și 1270 au fost douăsprezece cruciade împotriva musulmanilor pentru eliberarea Mormântului Sfânt, iar peste câteva veacuri, otomanii băteau la porțile Vienei.

Constantinopolul, fostul Byzantion, după ocupația de două veacuri a venețienilor, slăbit, nedumerit de locul pe care-l mai ocupă în istorie, de valoarea împăraților din ultima dinastie, ce s-au succedat la tron, devine Istanbul. Frescele bisericilor și mănăstirilor din țara de sus păstrează pentru viitorime, printre imaginile sfinților și martirilor, la loc vizibil, pe suprafețe mari, ca ale pildei Fiului Risipitor faptul de istorie al Căderii Constantinopolului, ca pe o tragedie a destinului Imperiului creștin de răsărit. Eroii sunt anonimi, sunt învinșii de la 1453 și de după aceea. Eroii sunt cei fără de nume, trecuți prin sabie, ori izgoniți, nedumeriți până la capăt de ceea ce li se întâmplă. Eroii sunt doar niște victime ale neînțelegerii corecte a mersului istoriei, a realităților de atunci. Rezistența opusă inamicului pare un simplu reflex de apărare, de parcă nu s-ar fi știut că Asia Mică era otomană, că înfrângerile s-au ținut lanț și pe continent și în insulele Egeei, că toate cetățile s-au prăbușit sub puhoiul invadatorului până la porțile cetății celei mari a lui Constantin.

De parcă cetatea aceasta simbol ar fi fost suficientă pentru a mai reprezenta un întreg imperiu creștin. Un imperiu care nu mai exista. Eroii anonimi, victimele ce se prăvălesc însângerate de pe crenelurile cetății asaltate sunt niște martiri nevinovați ai unei obtuzități și slăbiciuni a conducătorilor imperiului lor.

Pentru a înțelege ce s-a întâmplat atunci, ar fi fost de gândit chiar și ultima cruciadă ce a adus cetatea sub putere venețiană. Ar fi fost de gândit atât vulnerabilitatea internă a cetății cât și cea fizică, în fața pericolului ce venea dinspre sud și răsărit...

Ar fi fost de gândit... Dar Constantinopolul căzuse încă înainte de a fi asediat de otomani, căzuse cu vreo trei sute de ani în urmă, fără să dea de gândit celor ce se rugau unui aceluiași Dumnezeu ca și venețienii, dar își păstrau liturghia și dogmele lor menite să-i deosebească de ceilalți, la fel de încrâncenați în susținerea propriilor cutume dogmatice.

Pseudosphrantzes avusese grijă să găsească punctele comune dintre religia creștină și cea islamică, și era gata oricând să demonstreze toate asemănările dintre catolici și ortodocși. O făcuse însă prea degrabă pentru o asemenea idee, și-apoi nu erau nici atunci urechi care să asculte vorbele unui cărturar. El era doar duhul unei lumi, care se certa cu prostia doar prin cuvinte, iar nu cu sabia sau bombarda, ori acestea au fost și rămân singurele argumente de luat în seamă pentru destinul unei comunități, al unui stat, al unui imperiu.

În imaginarul colectiv, căderea Constantinopolului, a bastionului creștinătății de răsărit a reprezentat o apocalipsă, sau un fel de repetiție generală înaintea spectacolului de gală. O apocalipsă din zecile de apocalipse în care dispar imperii cu întregul lor tumult de cultură, civilizație, religie și apar altele, mai viguroase. Ceea ce la scara evoluției unei specii se petrece la nivel de milioane de ani, la cea a istoriei umane se consumă în câteva veacuri, ori decenii. Imperiul lui Hitler n-a ținut nici zece ani. Cruciați de un fel sau altul există mereu. Semnele marilor înfrângeri apar cu mult înainte în timp. Scriitori, profeți, filosofi, istorici le detectează la vreme, dar cine-i ascultă pe ei?!

Viața ideilor și viața sângelui. Iar prostia că: "până nu se întâmplă ceva, nu există!" persistă peste milenii. (Vezi profețiile lui Ieremia). Privirea noastră este captată doar de orizontul imediat, din perspectiva căruia orice eveniment este supus unui destin inexorabil, la care zeii nu mai vor să participe, închiși în cetatea lor din Olimp. Dar și zeii antichității erau supuși, în carnalitatea lor imaginată de om, unor destine, erau supuși victoriilor și înfrângerilor, apărând întotdeauna "centrul", când periferia era cucerită deja de invadatori.

Vitalitatea olimpienilor, care este notorie, căci puțini dintre ei aveau vârste peste cincizeci de ani, îi făcea orbi în fața propriului destin și cu atât mai puțin la cel al oamenilor. Doar asirobabilonienii și mai apoi caldeenii vedeau pe cer ceea ce urma să se întâmple pe pământ, și de aici, de jos, puteau afla și vedea dinainte ceea ce se va petrece în cer.

Dilema sexului îngerilor și a faptului că sunt aripați sau nu a rămas neelucidată până azi. Între timp, vreo patru sute de ani, părți din Europa balcanică și centrală au trecut sub imperiul semnelor scrierilor lui Allah și au alungat, sau ținut în mare taină imaginile convenționale ale sfinților și martirilor creștini.

Apoi totul s-a supus destinului căderii și înfrângerii semilunei. După regula strictă a creșterii și decăderii imperiilor hitit, alexandrin, roman s.a. trebuia să vină și vremea "descreșterii" semilunei și dispariția ei. Nu de mult, cu câteva decenii în urmă, dar atunci trăiau străbunicii noștri, adică niște străini dintr-o altă lume, numită istorie.

Doar Byzantionul a rămas să fie Instanbul și nu Constantinopol, iar Adrianopolul, Edirne, ca urme ale unei istorii imperiale de care facem abstracție pentru că nu mai are nimic din violența filmelor lui Silvester Stallone sau din pelteaua melodramatică a serialelor latino-americane, al mizeriei și drogurilor. Destinul va veni peste noi ca o surpriză revigorătoare, într-un moment când suntem cel mai convinși că totul este etern și, ca treziți dintr-un somn, vom fi incapabili să schițăm alt gest decât acela al victimei împăcate cu ceea ce i se întâmplă.

O trezire cu ambele mâini în supinație, cerșind un ultim ajutor îngerilor păzitori, într-o Europă consumatoare, unde caravanseraiurile au miros de benzină și poartă nume otomane în grafie latină, printre buticuri autohtone, cu postere făcând reclamă unor produse ce ne pot da iluzia că ne aflăm undeva dincolo de Alpi, sau mai departe, peste Ocean. Ceea ce nu e mai mult decât o teleportare imaginară, care n-are nici o legătură cu destinul. Și la urma urmelor de ce-ar avea? Ceea ce se vede e mult mai important decât ceea ce se simte sau se știe deja.

Bizanțul e puțin ocupat cu problemele Asiei Mici, iar urmașul lui Pseudosphrantzes notează fugar impresii despre viața și sexul libelulelor, care au aripi, să mai aducă o lămurire în plus, pentru că el nu este nici creștin, nici ateu, nici budhist, nici islamic, ci un amestec searbăd din toate acestea care-l face imun în fața destinului, ca într-un somn profund. Între timp Bizanțul s-a mutat mai la nord.

Film Fest elvețian

Adina Baya

După o avalanșă de "action movies", "thriller"-uri, întoarceri și reîntoarceri de-ale lui Jackie Chan, comedii de mâna a doua și melodrame făcute mai degrabă pentru tv decât pentru cinema, e de-a dreptul reconfortantă o "cură" de film de artă. Pentru că asta au fost de fapt zilele filmului elvețian. Lungmetraje de ficțiune, documentare și scurtmetraje. Treisprezece filme în patru zile. Unele previzibile și de remarcat mai degrabă prin atmosferă decât prin scenariu, altele total neașteptate și surprinzătoare.

Poveste de dragoste distrusă de războiul din Iugoslavia, **Hotel Belgrad** de Andrea Staka este salvat de la desuetudine prin secvențe alternate de trecut și prezent. Discuția celor doi într-o cameră de hotel elvețian e punctată de flashbackuri dintr-o scenă de dragoste, filmată alb-negru. Alternanța e de efect și scoate scurtmetrajul dintr-un pesimism cam banal. În aceeași serie intră și **Summertime/Vacanța de vară,** în regia Annei Luif, o poveste despre începutul adolescenței și descoperirea sexualității. Story-ul se învârte în jurul Nadjei, iar atmosfera e marcată superb în acorduri de Louis Armstrong și Ella Fitzgerald, plus un remake subtil și de efect al celebrei scene din **North by Northwest/La nord prin nord-vest** de Alfred Hitchock. Vi-l mai amintiți pe Cary Grant hăituit de avion, nu-i așa? Aici avem parte de un avion teleghidat, miniatură a aparatului condus de bărbatul iubit de Nadja. Tot o poveste de dragoste scoasă din banal este și **Blush/Scurtă întâlnire** al Barbarei Kulcsar. E foarte greu să realizezi ce face acest film să fie deosebit. El și ea se întâlnesc într-o gară. Dragoste la prima vedere neacceptată de ea — serioasă, cerebrală —, declarată rapid de el — mai impulsiv și trăind momentul. Trenul pleacă, el fuge pe peron, ea îl vede și trage semnalul de alarmă. Narațiune simplistă, și totuși pelicula are un farmec ce se molipsește și persistă mult după vizionare. Regizoarea reușește perfect să nu cadă în nici un soi de patetism, ci doar să puncteze vag, fără a îngroșa, situații și senzații. Despre iubire, de data asta de mult descoperită și cam stătută, aflăm și în **Douche froide/Duș rece** de Julien Sulser. Un cuplu căsătorit de puțin timp participă la un sondaj legat de viața sexuală. Sinceritatea obligatorie scoate la iveală o serie de secrete necunoscute sau ignorate dintre cei doi. Limbajul se îndreaptă spre trivialitate și șochează puțin, dar nimic nu e exagerat. Viziunea masculină versus cea feminină în legătură cu viața sexuală, dar și lipsa de comunicare din cuplu sunt subiectele pe care mărșează filmul.

Văzând **Einladung auf dem Lande/Invitație la țară** de Thomas Hess, m-am simțit aproape ca în fața unui film american. Iarăși și iarăși tema contradicției puternice dintre aparența unei societăți bine hrănite și sănătoase pe toate planurile, și realitatea unor oameni duși la nebunie și perversiune de o viață falsă. O tânără merge împreună cu soțul ei artist într-o vizită-interviu care ar fi trebuit să îi înlesnească obținerea unei slujbe foarte bune. Aici descoperă în omul ce trebuia să-i obțină angajarea un tiran pervers cu o mască amabilă. Lucrul ce mi-a amintit mereu că am în față un film european a fost umorul, ce-i drept foarte amar și foarte negru. Câinele tinerei este aproape aruncat în aer de un foc de artificii, iar pentru a evita această "tragedie", soțul ei face un "salt mortal" și se alege cu niște arsuri serioase. Hazul subtil și scăparea bună de desene animate a câinelui aproape că mi-a amintit de unul din personajele lui Kusturica care în Underground se curenta tot timpul.

Cu totul neobișnuit și șocant este scurtmetrajul lui Dominik Scherrer, **Hell for leather/Satana în costum de piele,** ceva între **Jesus Christ Superstar** și teatru sado-masochist. E de fapt o mini-operă rock, cu accente sataniste și, consecutiv, cu vulgarități din plin, de la limbaj la imagine. Dar nu cred că ele contează prea mult, pentru că vin ca firești pe acest pattern diavolesc al unei lumi de motocicliști și punkeri. Perfect realizat în alb-negru, te ține într-un șoc continuu de la început la sfârșit. La fel de ciudat, însă nu la modul șocant, este **La eța knabino** de Samir, o poveste în limba esperanto, inspirată din **Scufița Roșie.** Basm în toată regula, scenariul are farmecul de rigoare, chiar dacă rămâi puțin mirat văzând-o pe Scufița Roșie în maieu și chiloți dansând nebunește cu animale (printre care și lupul!) transformate în oameni.

Toate cele șapte scurtmetraje nu sunt mai vechi de doi ani și aparțin unei generații tinere de regizori. Din zilele filmului elvețian nu au lipsit, însă, vechi "mituri" ale cinematografiei, cum ar fi Alain Tanner. **Jonas și Lila, à demain/Jonas și Lila după douăzeci de ani** este o continuare a peliculei din 1976 — **Jonas, qui aura vingt-cinq ans en l'an 2000.** Viziune foarte ne-romantică asupra unui cuplu vechi de douăzeci de ani — fiecare partener are "spațiul" și "viața" lui, separată de cea împreună —, filmul este înainte de toate o pază a unei societăți elvețiene plină de emigranți și de "squater-i" (oameni ce trăiesc fără acte legale). Același mediu îl întâlnim și în **Pas de café, pas de télé, pas de sexe/Fără cafea, fără televizor, fără sex,** de Romed Wyder, însă fără atâta viziune filosofică a societății, ci mai degrabă patronat de un fel de viață boemă și o libertate ce aduce a comunitate hippie.

Documentarele prezente în zilele filmului elvețian fac parte din categoria celor mai vechi de 6 ani. **Step across the border/Pas peste graniță** (1990) de Nicolas Humbert și Werner Penzel este o adunătură de "felii" din viața unui bluesman britanic, Fred Frith. Avalanșa de sunete preluate în stil dadaist din toate lucrurile înconjurătoare și transformată în muzică devine la un moment dat obositoare. Vizionarea e ușurată de ritmul aproape non-stop impus de diferite instrumente, mai mult sau mai puțin convenționale. **Well Done/Lucru bine făcut** (1994) de Thomas Imbach este un colaj de secvențe nu mai lungi de câteva minute, filmate într-o instituție hi-tech. Veșnica forfotă și mișcare a tuturor, țigările stinse nervos, unghiile făcute și discursurile "de instruire" sunt semnalmentele unei societăți de consum, în care până și oamenii sunt tratați ca "produse de serie".

Poate cel mai reprezentativ film "social" elvețian, nominalizat și la Oscar în acest an, este **Beresina oder die letzen Tage der Schweiz/Beresina sau ultimele zile ale Elveției** de Daniel Schmid, la rândul lui un regizor consacrat. Pelicula demitizează imaginea clasică a unei Elvеții pașnice și neutre, țara ceasurilor și a băncilor, a munților și a liniștii. Beresina, rusoaica cea credulă, frumoasă și nevinovată vine în căutarea unei astfel de țări. Luată în primire de o matroană (nimeni alta decât Geraldine Chaplin) cu relații bine plasate în high-life-ul elvețian, Beresina face cunoștință încet încet cu o țară total diferită. Spălări de bani și intrigi politice, perversiuni, ipocrizie și minciuni — asta găsește. Inocența învinge, însă. Candida Beresina înghite un tub de calmante și devine "frumoasa din pădurea adormită", iar la trezire, ca prin farmec, tot răul a fost stârpit și are la picioarele o armată și o țară. Ce frumos, nu-i așa? Dincolo de poza unei Elvеții vicioase și pervertite, filmul mai are câteodată și efecte comice, prilejuite de vechiul sistem al contradicției aparență-esență.

Cu un public neașteptat de numeros și de interesat, mai puțin rezistent la documentare și mai curios la lungmetrajele de dragoste, zilele filmului elvețian au scos la iveală o cinematografie aproape necunoscută. În mod cert ea a meritat toată atenția.

Debut

Alexandru Potcoavă

Cu vreo doi ani în urmă, când venea pentru prima dată la cenaclul "Pavel Dan", Alexandru Potcoavă, încă elev de liceu pe atunci, îți putea reține atenția prin privirea francă și, totuși, parcă furată de himerele vârstei, ca și printr-un zâmbet vag perceptibil, iluminând un chip ale cărui trăsături persistau, încă nedecise, între expresia copilăriei abia "abandonate" și cea a adolescenței ce-și reclama imperios drepturile.

Poemele sale – pentru care a fost răsplătit cu un prestigios premiu III la Concursul național de creație literară, ediția IV-a, desfășurat în primăvara acestui an, sub egida Casei de cultură a studenților din Timișoara – pot trăda, ici-colo, tonuri și reminiscențe din mari poeți români (de la Blaga, vag, Bacovia și până la Marin Sorescu), dar mai importantă mi se pare "pierderea" acestor ecouri și topirea lor într-o stare de poezie și, cu precădere, într-o identitate poetică ce-și revendică, tot mai pregnant, o personalitate proprie. Alexandru Potcoavă are, în cele mai reușite poeme ale sale, nu doar apetitul cuvintelor, al jocului cuvintelor, ci și – foarte important pentru cel care se consacră poeziei – conștiința, nevoia unui act de tratare deopotrivă lucidă și sensibilă a cuvântului, de "convertire" a lui într-un spațiu al rezonanței grave.

EUGEN BUNARU

adi mono & george

oho

de pe când nu
ne dădeam duși din
adam tineri și pletoși
spermatozoizi cum
eram ci ne iubeam
cu eva în fiecare
seară și câte toți
deodată
ohoho
de atunci vă știu eu
pe voi și pe mine

despre el

îl văd căutându-mă pe
maidane privind prin
mine până dincolo de
mușcatele din geam (am
hotărât să observ în
tăcere încercarea acestui
dumnezeu de a crede în mine)

degeaba scuipi

degeaba scuipi în râu de
pe mal cuvinte ca
să-l faci să-ți vorbească va
trebui să-l bei
pân' la gleznișoare
pân' la pulpișoare
pân' la tâțișoare
pân' la ochișori
până simți că zbori

ne uitam unul la altul

ne uitam unul la altul ca
un geam într-o oglindă prin
mine zburau păsări undele
radio și luna prin
tine zburam eu
căutându-mă-ntruna

din amintirile unui zeu

mă culcam
pe-o ureche serile erau
toate virgine dormeam
dormeam ca un zeu
neîntors

întunericul

întunericul mă-mpunge
în ceafă ca un taur tânăr
cu fuduliile
lovindu-l înrourate în burtă
și iată-mă toreador de
umbre curățând spada
maestrului ucis
de un taur
la fel de negru

obosit

obosit cu
capul în mâini mă
întorc de la tine
ca un tren de noapte ca
și când întunericul
de afară ar ascunde un
sat cu case albe și
țigle roșii înfipte în
dealurile ca un fund
de mireasă

copilărie

pe strada
mea trecuse un
stâlp și apoi încă
unul căutându-l pe
celălalt copil
sperios am murmurat
în rugăciunea de
seară
unde se duc doamne
firele de telegraf?

vijelie

stau în fotoliu ca
o muscă pe geam
și îmi ascult
simfonia destinului
stau singur cuc
mă scarpin
și aștept furtuna

balconul tău

balconul tău ca o
corabie pe mările sudului mă
ispitește cu mirodeniile lui
ascunse-n borcane cu
gogonele și-mi tremură
sufletul după nimicurile tale
comorile care
mi-au cucerit inima de
băștinaș ars de soare

tren

vin la oraș țărănci cu
sacoșele pline de
mărar — trenul
miroase a câmp
până la osii — pe culoar
păsăretul clipește des ca o
grămadă de îngeri plecați
o leacă la o plimbare
afară din rai

e noapte

e noapte tot
ce se naște la izvor se
întunecă ar mai fi
timp pentru o
incertitudine

păsări

sunt murdar ciufulit și
un pic amețit de la atâta
fâlfâit iar pana cu
care ne scriu e
veterana unui zbor

adam & eva

ți-am dat o coastă pentru
că nu mai aveai nu
te-am întrebat ce
ai făcut cu ale tale și
nici cu care înger îți
petreci de la o vreme
nopțile n-am vrut să
știu cât despre mărul
tău galben zbârcit mai
bine uită-l în iarbă
șerpoaico nu
mai am nevoie
nici de el nici de
tine ca să fiu
singur pe lume
măi evo eu plec

biserica din iosefin

dumnezeu stă
atât de aproape de
casa bunicii

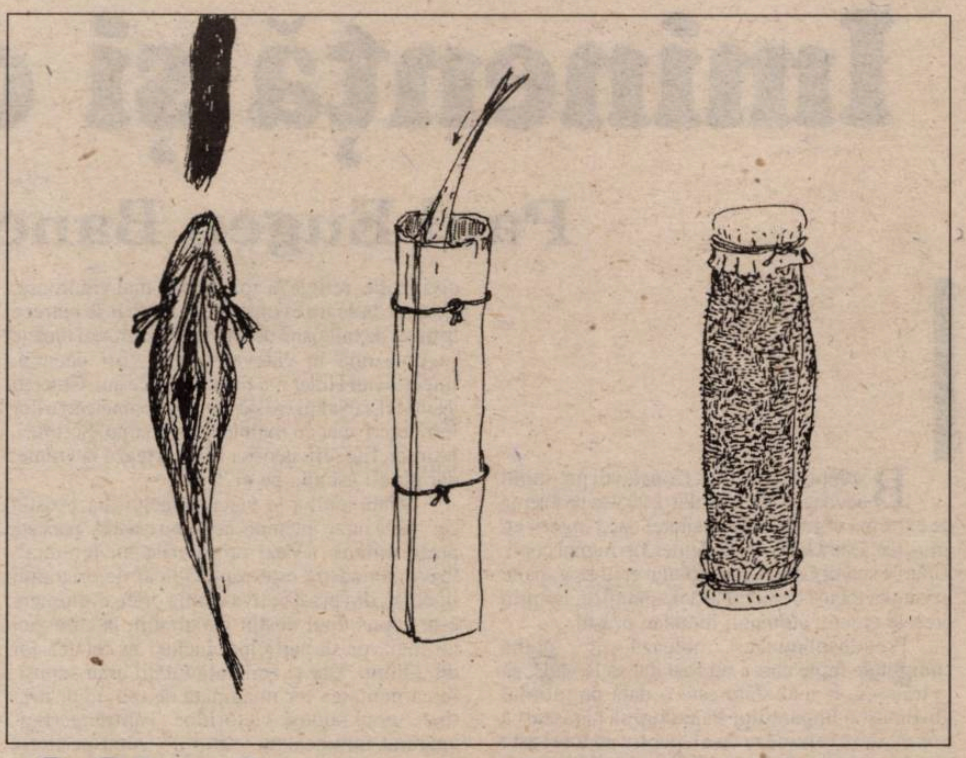

Miniaturi critice

Ion Arieșanu

LIDIA HANDABURA – Povestiri din anul Cometei Editura Hestia, 1999

Lidia Handabura e o ironică tandră. În oglinda epicii ei transpare, ușor îngălbenită, ușor tremurândă, mica lume nevinovată a provinciei. A familiei provinciale. Haloul, prin care se întrevăd ființele sale, este unul când fantast, când realist. Ceea ce face deliciul prozelor acestea este, însă, fără îndoială, unghiul – viziunea, prin care sunt surprinse făpturile acestea de fum, unghiul – viziunea copilului, ce traversează numita lume. O viziune când jucăușă, când burlescă, când îngăduitoare. Stilul povestirilor este unul așezat, statuar, construit temeinic (parcă) din pietre tari, cubice, bazaltice, ale unor stradele străvechi, de ev mediu târziu. E, în același timp, un stil mustind de culoare, de aprehensiune, stil tandru-ironic, prin tresăririle și clipirile copilăriei, în care palpită umanul, omenescul, ticurile, pălăvrăgeala blândă și ridicolă, tipii ciudați, frenezia înceată a existenței care se duce, se duce... Povestirile Lidiei Handabura au, de aceea, și aerul detașat al celei ce povestește, de undeva de departe, cele trăite, ca și cum relatarea ar fi a cuiva străin și indiferent de acele locuri iar nu rostirea copilei a supraviețuit acelor întâmplări. Să notăm și boarea lirică și cea de voită desuetudine, de viață parcursă, parcă, într-un timp încetinit și nedefinit... Rezumând, (când am putea, încă, vorbi cu prețuire despre aceste proze), să spunem că Lidia Handabura (nume, cel puțin ciudat, cu miresme ciudate) e o prozatoare la care nostalgiile se transformă în blânde ironii, iar ridicolul situațiilor și al eroilor în blândești și într-un calm umor, vizibil, în care totul e văzut prin pânza veșnic tremurată, de icnete de râs sau de plâns, a amintirii. Ea își înscrie proza între autori știuți, de la Bassarabescu la Brătescu – Voinești, dar, o, cât de detașată de ei, cât de departe, prin timbrul acestei viziuni moderne a autoironiei, care scaldă totul în apele ei, prin vioiciunea stilului, expurgat de orice urmă de patetism sau melodramatism suburban.

CONSTANTIN STANCU - Păsările plâng cu aripi Editura Helicon - 1999

Cel mai acut sentiment care domină poezia lui Constantin Stancu, 80-istul trăind într-o provincie transilvană, este acela al reînsufletirii trecutului și al recuperării lui. Poezie reflexiv-simbolică, bizuindu-se pe concretețea lucrurilor trăite, a evenimentelor trăite, poezia, pornind de la aceste surse, brodează fantezistic trecutul de umbre fugare, recompunând starea tensionată a sufletului. Tot ceea ce este trăit o dată se înscrie, apoi, în imaginar, în memoria afectivă a Eului, încrustat acolo definitiv. Poezia reface, din asemenea stări ale ființei, acele evenimente însuflețite pentru viitor. Această "lume dispărută" revine în poezia lui Stancu prin presiunea uriașă a nostalgiei. Nostalgia, care e o retrăire în marginea acestei memorii a inimii, în marginea evenimetelor și lucrurilor, ce formează un adevărat cimitir în conștiința fiecărui poet. O monedă veche, o lampă aureolată de rugina timpului trăit, o tabacheră de argint, o pipă arhaică, o jucărie stricată sunt, toate, niște **"atlantide iluzorii"**, inflamabile, care **"cad în inima ta arzând"**. Calitatea tainică a poeziei lui Stancu rezidă, cu siguranță, în omenescul acestor poezii, adânc trăite, grefate pe un sentiment dramatic și recuperator. Poet adânc tragic, de notație și de meditație pură, Constantin Stancu scrie o poezie a recuperării memoriei afective pierdute, îmbogățind acel simțământ fundamental al tragicului amintirii, prin revelația cuvântului ce trebuie păstrat în taină și spus în tăcere, ca o mărturie a unei sensibilități vulnerabile și ultragiate, dar încă supraviețuind, secretul acestei supraviețuiri fiind chiar faptul că poetul se sprijină pe un sentiment, "în marea singurătate a lumii".

ADRIAN ALUI GHEORGHE – Goliath Editura Libra – București 1999

Tente fantastice. Scris realist. Luciditate a personajului-povestitor. Un gen de realism magic. Cu o epică în crescendo. Cu suspansuri. Cu idei stranii. Dintre care unele se dezvoltă pe o intrigă dinamică, aproape polițieră, neașteptată și inedită. Iată date, câteva, ale povestitorului și povestirilor. Temele decurg logic, chiar dacă ele sfârșesc absurd sau irațional. Când totul decurge lucid și natural, brusc, luciditații îi ia locul accidentalul și întâmplătorul. Și, tot ceea ce era bine așezat, epic și dramatic, se răstoarnă și se bulversează iar eroii și drama ajung într-un loc neașteptat de cititor. Și, deci șocant. Tot ceea ce scrie Adrian Alui Gheorghe s-ar putea defini drept niște povestiri filosoficești. Sau povești cu morală. Dacă nu aș bănui că acestea încumbă un aer prea doct sau prea moralicesc. De care autorul nu se lasă prins. Căci, în ciuda psihologiilor firești, realiste, personajele acestea conțin și un "ceva" straniu. Ceva revelator. Care face din ele făpturi călăuzite de o ciudățenie. Revelator însă este și sensul ascuns, aparte, al povestirilor care, la un moment dat, șochează nu prin adevărurile firești, la care tu crezi că asiști, ci prin adevărurile "nenaturale", prin adevărurile ciudate, dar revelatoare artistic, spre care autorul te împinge.

Cred că ceea ce determină aceste proze să devină cu adevărat relevatoare, pentru o manieră inedit epică, este simbolistica lor, pe de o parte și metafizica ce le animă, pe de alta, ca și ritmul însuflețitor și năvalnic.

Poeme de Cassian Maria Spiridon

Am fost cândva

am fost cândva pușcăriaș
îți spun/cât vremea nu e prea târzie
să pleci și să mă ierți
de parcă n-aș fi fost vreodată

am fost cândva închis
și îmbrăcat cu hainele vărgate
un ultim om
un condamnat pentru idee
într-o celulă austeră
bătut la tălpi
lungi ore/nopți și zile
lovit în cap
culcat/pe masa-ncăpătoare și solidă/
cu fața-n jos
bătut de-a mărunțelul
cum bați grâul/la arie/cu îmblăciul

am fost cândva un prizonier
de-aceea/iată/te-aș ruga să pleci
mai este timp
nu-ți pierde mântuirea
sunt gata/nu uita
acum/când halta veacului e părăsită
să-mbrac din nou cămașa

îți amintesc
am fost un condamnat la moarte

* * *

plin de cerneală
pe ochi/pe mâini/pe-ntreaga piele
mă scriu/cu un condei de piatră
cuprins în călimara cu sineală
biet prizonier printre concepte
înșir idei/ades sinucigașe
pe hârtia fără de sfârșit

literele/soldați haotic instruiți
se aliniază/după o măsură
pe care-o dau bătălie în himerul elastic
un corn al abundenței se revarsă
pe mese sobre de călugări
- pe cine viața nu poate să-l cuprindă
și moartea o cunoaște/nu doar pentru o dată -

să dorm/nu am la nimeni învoire
să-nchid pentru o clipă ochii amândoi
și să adorm/pentru a rupe legătura
pentru a mă smulge/cu tot cu fișe
din cele ale vieții

nu am dreptul la somn
sunt treaz/încă viu și atent
când mă așez/cuminte/la masa de lucru
văd cerul despărțit de nori
și noaptea/în care nebunia
își saltă obraznică nurii
din călimara plină de cuvinte

Din halta părăsită

undeva în zarea îndepărtată
arde focul fără de păcat
cum voi mai trăi de azi încolo
când viața mea e pulbere/cenușă
cuprinsă-n malaxorul fără milă

sătul de-toată-a mea alcătuire
sătul de-a-mi umple clipele fugare
cu cerneluri atât de diferite
retras/aș vrea să fiu în schimbare
să-mi reculeg/o existență-întâmplătoare
supusă unui ocean de nepăsare
mi-s ochii grei
de privirea lor prin ascunzișuri
prin greu de înțeles ocoale

da – da îngrozitoare meserie
de a-ți înșira/pe albele altare/
un suflet singur/înstrăinat
și copleșit de-atâtea vechi păcate

vă scriu din halta părăsită
a unui secol care moare

* * *

în timp ce scriu poemul
aflat în grădinile părăsite
goale de păsări și vânt
mușc mărul

poemul curge pe foaie
la fel ca privirile tale
în care sunt un punct negru
nedeslușit

duc o viață-n batjocură
în cele două emisfere cerebrale
se află durerea și zgura
iar tu ai plecat de aici

scriu poemul cu mărul
din care dinții mei rup

Între Sainte-Beuve și Saint-Boeuf

Marcel Tolcea

Am citit fără nici o surprindere articolul pe care criticul Alex. Ștefănescu i-l dedică poetului Pavel Șușară în numărul 43 al săptămânalului "România literară". Vădit nedreptă și fosgăind de parti-pris-uri, cronica Domniei sale - dincolo de judecățile de opinie la care are dreptul prin Constituție - dovedește doar că spiritul critic din cazarmamentu-i are intime legături cu umorile mai mult sau mai puțin menstruale. În sens etimologic, desigur. Dar am să evit finețurile de exprimare și am să opinez că dl Alex Ștefănescu ar merita să i se chiureteze orice urmă de dubiu axiologic - chiar în fața celui mai modest scriitor! - fiindcă și-a fixat singur superlativul absolut al valorii în clipa în care l-a găsit genial pe academicianul Țepelea. Asta ca o simplă consecință logică, fiindcă de una morală nici nu poate fi vorba!

Cât despre obișnuința unor critici literari de a-și exhiba antipatiile personale în spațiul cronicii de carte sub forma diagnosticului literar, mi se pare că ea izvorăște dintr-o dublă convingere. Mai întâi, poate că un asemenea critic crede că nu are de dat nici o socoteală pentru judecățile sale și că ele se justifică de la sine. Că propriul său capriț umoral este supremă instanță și inebranlabil clasament al valorilor. Numai că realitatea noastră culturală nu face pașii împreună cu asemenea adjective și schime. Alții impun! Alții al căror fler valoric nu s-a lăsat râncezit printre șisturile bituminoase ale elogiilor rectorale.

În alt doilea rând, se obișnuiește să (se) scrie așa fiindcă bietul scriitorel devine — o dată cu cronica de rigoare ori cu promisiunea vagă a unei cronici — un soi de vasal absolut. (Un prizonier, în fapt, al propriei deșertăciuni). Ceea ce înseamnă că nu e bine, sănătos literaturalmente vorbind, să te pui cu un critic dotat cu un sistem nervos foarte nervos, Doamne ferește să-l superi! Iar lanțul nesfârșit al temenelelor față de Exeget ce se exprimă în forma fixă a chiolhanului antic, are miros de trăscău, mititei și veceu de restaurant românesc. Și dacă, printr-un accident, Exegetului — căruia, cu admirație, clientela cultă a restaurantelor de provincie i-a mai spus Bețivoc — nu i se satisfac toate imperativele categorice, fenomenul devine, brusc, foarte riskant. O cronică nemiloasă îl va arunca pe naivul admirator al lui tanti Catharsis sub cuțitul Infailibilei sale Judecăți de Valoare. Iată cum — la finele unor decenii de autonomie estetică dovedită — biografia de week-end a unui autor poate, totuși, anihila Eul auctorial, așa cum ceea ce se numește "un cui mic" poate șterge, dintr-o sorbitură, vedre întregi de băutură proastă, pe gratis!

În ultimul paragraf nu a fost vorba despre dl Alex. Ștefănescu, ci despre dl Gheorghe Grigurcu.

Organe de schimb pentru arieni

Nicolae Corbeanu

Alberto Adriano, un african în vârstă de 39 de ani, care trăia de 20 de ani în Germania, se pregătea să plece în patria lui de origine, Mozambic, pentru a-și vizita părinții și rudele, pe care nu le mai văzuse de cinci ani. Avea cumpărate cadourile, avea și biletul de avion și petrecuse seara la niște cunoștințe, privind împreună cu ele, la televizor, un meci de fotbal. Se vede treaba că meciul nu era pasionant, pentru că Alberto a adormit în fotoliu și s-a trezit târziu după miezul nopții, pe la două fără un sfert. Nici o problemă, pentru că, până acasă, unde îl aștepta soția și cei trei copii, nu erau decât patru sute de metri.

Poate că dacă n-ar fi fost atât de târziu, poate că dacă ar fi avut culoarea pielei mai puțin închisă, Alberto ar mai fi trăit și astăzi. Greu de spus. Fapt este că, traversând parcul pașnicului și liniștitului orășel Dessau, parcul în care obișnuia să se joace cu copiii după terminarea lucrului, a fost interpelat de trei băiețandri — Christian, 16 ani, Frank, tot 16 ani și Enrico, 24 — care, pierzând trenul de seară ce trebuia să-i ducă acasă, se plictiseau, așteptând trenul de dimineață.

— Ce cauți tu, mă, aici în Germania? Ce vrei tu, mă, aici la noi?

Alberto, muncitor la abator, le-ar fi putut răspunde că a fost adus în Germania cu contract de muncă și că pregătește carnea lor cea de toate zilele, o treabă onorabilă și importantă într-o țară care, nu numai la figurat, cârnatul ocupă un rol central. Dar n-a avut timp, pentru că cei trei nu voiau un răspuns. Voiau să-și descarce frustrarea și complexele, ura și agresivitatea. Alberto nu era un slăbănog, dar ne-avea nici o șansă împotriva celor trei brute dezlănțuite. În clipa următoare zăcea la pământ, călcat în picioare. O lovitură de cizmă în cap, un pantof greu de gimnastică în plină figură, un bocanc înfipt cu sete în plexul solar, loviturile curg, minute în șir. Când Alberto nu mai e decât o masă de carne însângerată, băieții se apucă să smulgă de pe el pantalonii, indispensabilii.

N-au timp să-și ducă până la capăt intențiile. Poliția, alarmată prin telemobil de un automobilist, nu mai poate face pentru Alberto mare lucru. Este transportat în comă la spital, unde, după trei zile, își dă duhul.

La interogatoriu, făptașii declară cu seninătate că au comis isprava pentru că nu-i pot suferi pe negri, că în noaptea aceea porniseră la vânătoare de străini și că, după părerea lor, au făcut o faptă bună pentru patria lor, Germania. Ei sunt trei dintre miile de "activiști naționali", neonaziști care mărșăluiesc în perfectă ordine în răpăitul tobelor pe străzile liniștitelor orășele est-germane, cu drapelul roșu-alb-negru al imperiului, cu cruci de fier și insigne care, dacă nu sunt svastici și drapele roșii cu svastici, interzise prin lege în Germania, amintesc frapant de ele. După cum defilările lor amintesc, pentru cei ce, cu oroare sau cu nostalgie, vor să-și amintească, de defilările trupelor paramilitare ale lui Hitler, inspirând teroare și aducând cu ele un vânt înghețat dinspre cel de-al patrulea Reich.

Cei mai mulți *skinheads*, îmbrăcați în blazoane de piele și încălțați cu bocanci militari, sunt niște haidamaci cu figuri inexpresive de brute, cu cercei și lănțișoare în urechi. Pe pielea rasă a capului, deasupra urechii, au tatuată, în rune, inscripția în limba engleză *arian hope* (speranța ariană). Sub pielea capului, idei puține, în schimb fixe: Își doresc o Germanie pură, fără țigani și evrei, fără negri și, în general, fără străini de orice fel, fără homosexuali și handicapați. Țelul lor este "rezolvarea definitivă a problemei străinilor". Pentru cel ce-și amintește de "rezolvarea definitivă a problemei evreiești", e suficient ca să i se facă frig.

Statisticile, sondajele de opinie, rapoartelor serviciilor secrete ne asigură în unanimitate că neonaziștii și extremiștii de dreapta nu reprezintă în Germania decât o infimă minoritate, de sub 0,1%. S-ar putea să fie adevărat, dar după toate probabilitățile, cei care-i simpatizează și îi aprobă în sinea lor sunt de sute de ori mai mulți. Tot sondajele de opinie ne informează că, de pildă, în landul Brandenburg din fosta RDG, proporția cetățenilor care aprobă și consideră justificate atentatele contra străinilor este de 18%.

Până acum, autoritățile s-au dovedit incapabile să pună capăt manifestărilor neonaziste. Oamenii politici și factorii de decizie par consternați și neputincioși. Ce să ne facem cu băieții ăștia, cam debusolați și cam zurbagii, dar care poate că nu sunt chiar atât de răi cum par? — e întrebarea ce plutește în aer. Iar de manifestări pioase, de felul lanțurilor de oameni cu lumânări aprinse în mâini, de slujbe la biserică sau de fastuoase gale anti-rasism, neonaziștii își râd în pumni. Din punctul lor de vedere, indulgența este slăbiciune și prostie.

Adevărul este că nici făptașii, nici cei care-i aprobă și-i susțin mai mult sau mai puțin discret nu se simt serios amenințați de poliție sau de justiție. În numele libertăților de opinie, de expresie și de manifestare, neonaziștii pot mărșălui în continuare nestânjeniți, flancați de polițiști ce-i apără de indignarea publică (căci există și oameni care se indignează la vederea lor), pot infesta Internetul cu toxinele propagandei lor xenofobe și rasiste. Forța publică intervine abia atunci când, din ce în ce mai des, granița labilă dintre vorbă și faptă este depășită. Alberto Adriano nu este decât unul din cei peste o sută de oameni linșați de extremiști de dreapta în Germania după reunificare.

În Mozambic, părinții, care l-au așteptat zadarnic pe Alberto Adriano, vor fi aflat, probabil, că cel plecat din țara lui bântuită de război civil, unde o viață de om nu prețuiește mare lucru, în Occidentul civilizat, acolo unde viața unui om e, nu-i așa, un lucru de preț, a fost ucis pentru singura vină de a nu fi avut culoarea pielii așa cum trebuie.

Medicii care au supravegheat exitusul lui Alberto Adriano i-au propus văduvei (o ariană, vai, ce rușine), să-i doneze corpul pentru transplant de organe. Alberto ar fi putut fi tranșat cu grijă, așa cum, în viață fiind, tranșa el animalele la abator, pentru a aduce un ultim serviciu patriei de adopție. Și poate că ficatul sănătos al lui Alberto ar fi putut înlocui ficatul putred de prea mult alcool al unui *skinhead* cu inscripția *arian hope*.

Tablouri dintr-o expoziție

Mircea Șerbănescu

Într-o scrisoare către Camil Petrescu, datată joi, 8 octombrie 1925, semnată de Constantin Băleanu, astăzi un nume cu totul necunoscut istoriei literare, fie și numai din Banat, se face referire la un grup de prieteni denumit "Trioletul". "Am combinat oarecare planuri infernale cu dr. Țeicu, indiscutabil amicul meu, care face parte din "Trioletul" nostru", se zice în scrisoare. E vorba, după cum se vede, de o prietenie în trei în jurul lui Camil Petrescu, gata oricând să combine "planuri infernale", nu știm exact cu ce conținut, ci mai probabil de natură literară. Camil Petrescu își trăise la Lugoj și Timișoara cei trei ani bănățeni după întâiul război; doctorul Ion Țeicu, localnic sadea, iar Băleanu se pare doar un trecător ca mulți alții prin fosta cetate medievală de pe malul Begheiului. Ideea prieteniei în trei reapare câțiva ani mai târziu, după ce Camil Petrescu se stabilise la București, adunând de data aceasta petalele cunoscutului "Trifoi", combinat de prietenii Virgil Birou, Ion Stoia-Udrea, Romul Ladea, un scriitor, un scriitor și istoric, un sculptor, fiecare fiind frunză a aceleiași plante cu rădăcini adânci în celebra Vale a Cărașului și totodată părtașă să anime o mișcare literară și în această parte de țară, până nu de mult sub stăpânire străină.

Toți trei fac parte din colectivul redacțional al revistei "Vrerea", scoasă la iveală în 1932 datorită spiritului întreprinzător al lui Ion Stoia-Udrea, fiind și principalii colaboratori ai publicației. Demn de menționat că Virgil Birou, ca autor, debutează în această revistă, pentru ca la scurtă vreme să iasă în librării cu vestita lui carte de reportaje "Oameni și locuri din Căraș", apărută în două ediții în 1939 și 1940. Bine primită nu numai în perimetrul bănățean, cartea dintâi a fost urmată de "Crucile de piatră de pe Valea Cărașului", "Oglinda lui Moș Stavan", între timp scriitorul durând cu strășnicie marele lui roman "Lume fără cer". "Trifoiul" își avea și un loc de întâlnire. Cei trei se vedeau seară de seară la micul restaurant "Spieluhr" de pe strada Ungureanu, cea plină de amintiri literar-artistice și înainte și după. Sub bolțile medievale ale construcției, cei trei prieteni și consăteni de pe Valea Cărașului deveniți timișoreni, făceau să scapere constelații ale spiritului și inventivității, consolidându-le rând pe rând și așezându-le încetul cu încetul în înfăptuiri literare. Fiecare venea din altă direcție. Birou studiase ingineria și lucra în domeniu, Ion Stoia-Udrea colindase Europa de mijloc, cercetând documente de istorie, în primul rând privitoare la Banat, fusese în învățământ, ocupând o catedră la malul mării și era practicant publicist și editor, un bărbat al acțiunii și maestru în arta scăpărării de idei literare și artistice. Pe Romul Ladea pasiunea pentru arta sculpturii îl purtase până la Paris prin Europa artistică, o vreme lucrând cot la cot cu Brâncuși în atelierul parizian al acestuia; întors în țară ocupă un loc de profesor al Academiei de Arte Frumoase, cea mutată în 1933-34 la Timișoara și rămasă aici până la desființare în 1940 și înlocuită cu o Școală de Arte frumoase la nivel secundar.

Micul restaurant le aduce satisfacții gustative, deși mai presus era propria hrană, a spiritului, a sufletului. Nivelul discuțiilor

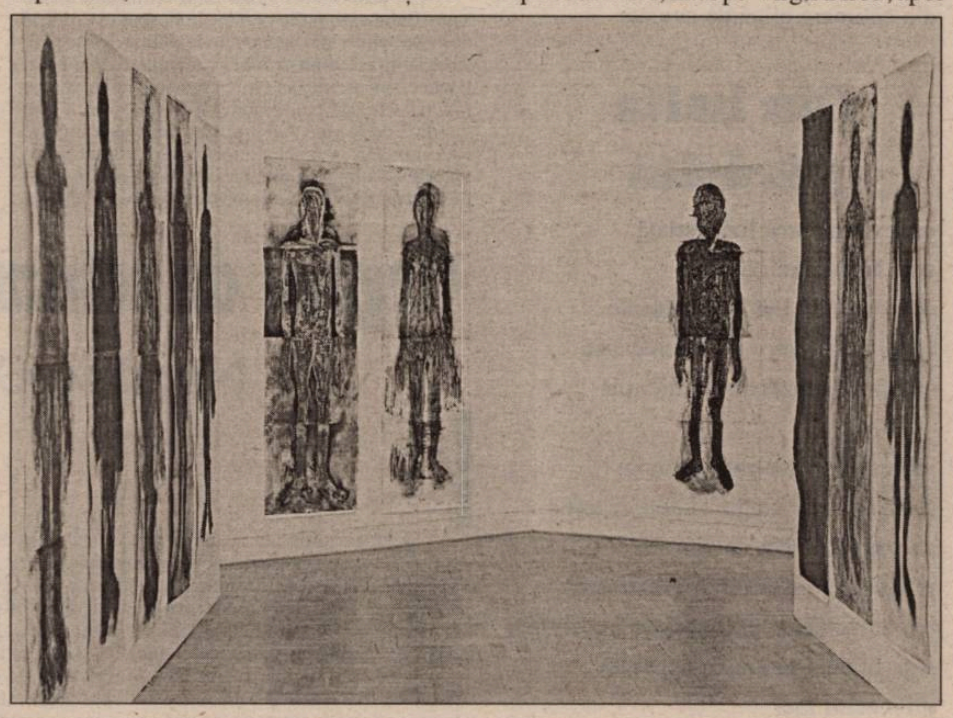

era academic ca o oază în care scânteiau lumine într-un deșert lipsit de instituțiile culturale de bază – Universitate, operă, teatru, filarmonică, revistă de literatură, editură, toate fiind prezențe ale visurilor cele mai îndrăznețe ale orașului dintre cele două războaie. De la masa de sub bolțile rămase dintr-un trecut medieval nu prea îndepărtat, își luau zborul avântat aripi ale aspirațiilor și nădejdilor, desmințind legenda unei boeme atrasă numai de paharul cu vin. "Trifoiul" nu se putea complace numai într-atât, ca dovadă că Virgil Birou întocmește o antologie a tinerilor poeți, cărora nu le recomandăm numai niște simple "Limpeziri", cât un autentic manifest literar axat pe nevoia de înnoire și inovație în literatura în special tânără din Banat. "Talente frumoase totdeauna a avut Banatul" afirma el. "Ceea ce a lipsit a fost contactul cu lumea poetică din afară". Ion Stoia-Udrea adaugă și el o amplă antologie cuprinzând 11 poeți bănățeni, totul năzuind către înainte și în larg. El își continuă revista "Vrerea", suprimată în 1937 de cenzură, prin editura "Vrerea", prefațată cu o deschidere complexă și convingătoare a unei tensiuni intelectuale, cam așa cum o dorise în 1928 în revista "Banatul" G. Călinescu, în scurta lui trecere prin Timișoara ca profesor la liceul "Constantin Diaconovici Loga". Și tot el devine motorul celor două expoziții ale "Săptămânii bănățene" la Timișoara și la București. Ladea era în plinătatea creativității artistice. Era profesor la Academia de Arte Frumoase și el însuși modelatorul în ghips a unor viitoare bronzuri atât la Timișoara, în alte orașe din Banat, cât și în țară. Mâinile lui sunt în mișcare necontenită, modelând și remodelând, uneori revenind obsesiv la anumite chipuri sau teme, ca de exemplu – chipul mamei în zece ipostaze, șase cu Blaga, patru cu Cloșca, trei cu Iovan Iorgovan și vreo treisprezece autoportrete. Monumentala "Școală ardeleană" îi încununa opera.

Cu trecerea timpului, îngerul negru în colindul lui fără încetare începe să adune după orânda lui, întâi pe Virgil Birou, apoi pe Romul Ladea. Rămas în viață a treia frunză de trifoi, Ion Stoia Udrea se adună cu cei plecați ca-n jurul mesei de la Spieluhr sau de la alte mese din timpul vieții. Simțindu-se încolțit de singurătate, ca să nu se lase împrăștiat cu totul de ea, închipuie pentru sine o masă pe model brâncușian – tot a "tăcerii", adăugându-se între umbre și pe sine. Mi-aduc aminte de câte ori mi-o descria și cum era și unde-și avea locul, cu atâta foc și atâtea amănunte, încât aveam impresia că o și avea acolo, lângă casa lui din comuna Greoni. Atât de convingător știa să fie, încât atunci când l-am vizitat la el acasă pentru ultima dată, nu m-am lăsat până ce nu l-am sculat din pat, sprijinindu-l la mers ca să mă ducă atât de aproape încât să o văd. Căci, Doamne, întotdeauna fusese într-atât de convingător, încât aveam certitudinea realității acelei mese emblematice.

Mișându-se cu greu, bâjbâind un pas după celălalt, m-a scos în spatele casei, ieșind pe o fâșie de terasă betonată. Aveam în față grădina, cerul cu primele lui stele în înserare și nu-mi mai rămânea altceva de făcut decât să-mi cobor privirea spre masă, să mă orientez, s-o caut, să mă înfior. Înfiorat eram de neputință nevăzând ceea ce îmi arăta cu degetul întins gazda. "Uite-o! Aici e!" de nu m-am putut opri să nu-l întreb "Unde e! Unde?" Până ce în mine s-a făcut lumină, întorcându-mă firesc cu fața spre el, privindu-l drept în ochi. Unde altundeva să fi fost masa, decât acolo, întreagă, frumos orânduită, lăsând să tremure umbrele din jurul ei sub ciudata lumină albă și rece aruncată peste cei duși direct din lună. A ști să păstrezi în acest fel prietenia, să-i fi credincios și dincolo ca și aici, mi se pare nu numai caracteristic pentru Ion Stoia-Udrea, cât pentru întregul "Trifoi" plus moștenirea lui.

*

De ce mi-o fi fost mie așa de drag C. Miu-Lerca? Poate unde l-am auzit recitând, într-un miez de noapte la restaurantul cazinoului militar din inima Timișoarei, recitând parcă săltându-se din sine, antologica lui poezie "Nucul". De la primul vers rostit, "Aveam odat-un nuc cât o grădină" și ilustrat cu brațul deschis ca o rotondă monument, mă pătrundeam de fiorul dublat de poezie și de amintirea propriului nuc al copilăriei mele. I-am și spus cu mândrie că și eu, la fel ca și el, aveam așa ceva, și poate că de aici a început afecțiunea reciprocă. Era atât de nonșalant în felul lui de a fi și a se purta în lume încât îmi dau seama cu câtă suspiciune m-a primit acasă la Lugoj, când l-am vizitat în numele "Scrisului bănățean" ca să-l invit să colaboreze la revistă. Vremea era a neîncrederii și cu atât mai mult a celui ce-a fost director al ziarului "Dacia", susținător al războiului din Est. Lansat într-o pledoarie înfocată despre democrație, l-am oprit și i-am cerut să coboare cu picioarele pe pământ. Nu pentru teorii sau intenții politice stăteam față în față cu el, ci ca să-i aduc aminte că e poet și că revista aștepta de la el poezii. Însă apropierea lui de revistă nu a fost instantanee. A durat ceva timp ca să se convingă cum stau lucrurile, apropiindu-se de filiala Uniunii Scriitorilor, devenind membru al uniunii și colaborator al revistei, așa cum se și cuvenea. Nonșalant s-a comportat și într-o altă ocazie, mai târziu, când într-o seară, abia coborâți dintr-un tramvai, i s-a părut că după noi se țineau doi indivizi suspecți din punctul nostru de vedere într-un timp al tuturor bănuielilor. Deodată a început să-și scoată de pe umeri haina ca pentru a se pregăti să lupte, de abia l-am făcut să rămână potolit și să nu dăm apă la moară nimănui. Și iată-mă după anul fatal al despărțirii definitive, găsind o tăietură din "România literară", vizându-l direct pe seama cărții lui "Pajura cu două capete", editura "Cartea Românească", 1979. Comentariul avizat al criticului uneori temut, Șerban Cioculescu, începea cu o documentare temeinică asupra nuanței dialectale și istorice a marelui poem bănățean. N-o să insist asupra acestei părți a comentariului, ci am să subliniez acele observații meritate de poet în exercițiul lui artistic într-o cheie atât de specifică Banatului sub imperialii de la Viena: "Lui C. Miu-Lerca îi reușesc astfel și jocurile gratuite ale imaginației pe marginea istoriei, ca și cele mai personale completări ale datelor istorice, pentru a preschimba un episod obscur al războiului respectiv într-o vastă conflagrație revoluționară. Poetului îi sunt toate îngăduite, cu condiția prealabilă a talentului, iar poemului epic al lui C. Miu-Lerca nu-i lipsește acest element-cheie

al vastului domeniu epic".

N-o să-mi îngădui să stîrbesc reputația critică a lui Șerban Cioculescu la atâția ani de când semnătura lui nu mai apare în presa literară (despre morți numai bine!), refuzându-i titlul articolului "Literatura dialectală" și referirile pe aceeași temă. Cei ce-l socoteau pe Miu-Lerca dialectal într-o limbă literară lipsită de dialecte comiteau o gravă eroare. În filipica din "Poezia nouă bănățeană", Virgil Birou decanta un mod de a scrie poezie în model Victor Vlad Delamarina ca "operă... puțină de altfel și numai în parte fructuoasă, poate ca să măgulească anumite ambiții și orgolii de ordin local, însă, prin artificialitatea ei, prin tendențiozitatea și prin ermetismul dialectal exagerat, rămâne să demonstreze încă o dată doar splendidul patriotism local bănățean".

Între cei vizați de zisele patrotisme locale, un loc aparte îi era destinat lui Miu-Lerca, oricât i se recunoștea cu bunăvoință că "însuși C. Miu-Lerca, șeful necontestat al acestei direcții, pare să-și revizuiască pornirile din tinerețe". Era nevoie neapărat de un model negativ, ca exemplu în fața tinerilor poeți destinați să iasă din dialectal. Fiind însă vorba de artă poeziei, în privirea asupra operei lirice a lui C. Miu-Lerca sunt necesare nuanțări care nu țin exclusiv numai de limbă. Poetul venea în literatură din limba populară a celor de acasă, preluată nu de dragul pitorescului și în numele patriotismului local, astfel chemând-o în particularități proprii sub cupola lirei. Ca să obțină aceasta, el supune expresia de multe ori populară, cu rafinament și artă canoanelor artistice. Ampla compoziție epică "Pajura cu două capete" asupra căreia se aplecase și Șerban Cioculescu, un alt poet, Ion Caraion, face lumină în calitate de referent editorial la apariția cărții cu pricina. În primul rând preciza în referat caracterul de "poemă eroică, o interminabilă baladă populară", ceea ce înseamnă cu totul altceva, dincolo de poezia dialectală. Sunt specii poetice, tot așa cum "Amintirile din copilărie" ale lui Creangă sunt admirabile reconstituiri epice, indiferent că uneori e nevoie de un glosar la capătul savuroaselor lor episoade.

Ion Caraion subliniază în referatul său standardul diferențiat de la cuvântul în sine al teatrului – "Însă dacă ar fi vorba numai de cuvinte!" exclamă el și continuă – "Nu atât bogăția termenilor, frapantă prin particularitatea lor cuceritoare, cât mai ales conjuncția în care surprinzi atâtea savori lexicale, suplețea invențiilor sintactice, insolitul ambianțelor, aliajelor de sensuri, autenticitatea, vigoarea, mugurele palpitând al unui vocabular ce concurează cu sevele și permanența etosului – iată ce încântă la C. Miu-Lerca. El nu rămâne în folclor, ci implică folclorul într-o aventură a ambiguității". Excelent inventarul concentrat asupra poetului tratat superficial cu simplitatea de poet dialectal într-o literatură dialectală!

C. Miu-Lerca n-ar fi avut dreptul să alerge la ferestrele deschise larg spre afară (neapărat!), abandonând limbajul care nu-i aparține numai lui, ci și atâtor alte generații de vorbitori de limbă română, prețioasă moștenire de la înaintași. Această încărcătură nu venea din imediata apropiere și din orgolii sau pitoresc dialectal; ea se adunase ca ceva de multă vreme cules ca să-l desemneze mesager al vocilor de peste vremi. Acelea din întunericul trăit amestecând necontenit nădejdea cu desnădejdea, speranța cu disperarea, norocul cu nenorocul, binele cu răul, puterea cu slăbiciunea, supunerea cu nesupunerea, iubirea cu ura. Tezaurul era prea bogat ca să nu-l oblige pe poet la eforturi maxime.

Și în primul rând de a fi credincios sieși și onoarei lui de poet și mesager.

*

Odată trecut de la Răsărit la Apus, războiul lăsase țara ca buimăcită de câte se vedeau sau se auzeau și la câte nu se vedeau dar se bănuiau născând coșmaruri. Trupele din răsărit mișunau, încât pe stradă nu se ieșea decât pe lumină și de nevoie. Normalitatea se întorcea cu dificultate, chiar dacă partidele desființate încă de pe vremea lui Carol al II-lea se înfiripau tatonând terenul prin semnele ce dădeau. Partidul Național Liberal începuse să tipărească ziarul "Românul" care m-a avut și pe mine în redacție. Ediția a fost de scurtă durată, întrucât autoritățile s-au grăbit să interzică publicația fără întârziere. O durată mai întinsă a avut ziarul "Făclia", editat în numele Partidului Social-Democrat de domnul Langer, patronul fabricii de mănuși din Timișoara. Preluat prin tot felul de presiuni politice de PSD, organizația județeană însăși, ziarul a fost desființat prin unirea celor două partide muncitorești. Între timp se pregăteau alegeri democratice și se încercau înfiripări culturale de sens progresist și vremuri noi. Se folosea cu precădere sintagma "Flacăra", fie că era vorba de o revistă literară, un ansamblu artistic, un cor vorbit sau... un cenaclu. Fondul era ideologic, însă într-o perspectivă învăluită și inocentă, ca să nu se simtă de la început ținta; timp în care publicațiile tradiționale ale Banatului, stinse rând pe rând, deveneau tot mai mult amintire și uitare. Despre Asociația scriitorilor români din Banat nu se mai auzea nimic, nici despre ultimul ei președinte, Virgil Bioru, nici despre ceilalți membri ai ei, unii în cercetări pe teme de siguranță sau ascunși atât cât și aceasta era posibil. Până și lui Ion Stoia-Udrea, după scurta reînviere a revistei "Vrerea", în condiții grafice apreciate ca de frumoasă ținută publicistică, și după înființarea ansamblului artistic "Flacăra" punându-i în valoare baladele pe teme ale libertății și spiritului revoluționar, i s-a găsit nu știu ce vină și a fost scos din viața culturală.

Sub tensiune continuă și viitor nesigur bântuit de temeri, limbajele deveneau neclare, amestecând în loc de a limpezi mesajele vremii. În aceste condiții s-a creat un sindicat al ziariștilor ca expresie a libertății de exprimare, libertatea având explicit o anumită culoare. Și ca să fie mai cuprinzător, lângă ziariști au fost cooptați artiștii și scriitorii, deci un sindicat al ziariștilor, artiștilor, scriitorilor. Diligențele pentru înființarea sindicatului le depune ca sarcină de partid, Ion Bănuță, ceferist trecut prin închisoarea politică a vremii. În fond inimos, deschis în relațiile cu sindicaliștii, acceptând bonom să i se atribuie calificativul de scriitor în formula "scriitor de vagoane", ceea ce îi dădea dreptul să-și organizeze confrații scriitori și artiști. Ca să fie ca și ei, își tipărește și un volum de poezii sub titlul "Cetatea tăcerii", cu versuri inspirate din timpul detenției. "E liniște în celula zece/Pe firul vremii de mătase/Zori roșii în puterea nopții/Dar comandantul nici nu știe/De unde e lumina vie".

Stihurile lui aveau oarecari prospețimi și intuiții menite să inspire cititorului o anumită spontaneitate, menținută și în pofida asperităților de expresie, naivităților, dibuirilor. Continuând să aspire la limpezimile pure ale poeziei, în 1958 mai scoate la lumină o culegere întitulată "Izvoare", mult mai liber spiritual decât în "Cetatea tăcerii". Perseverând și după mutarea la București, ajunge în cele din urmă directorul Editurii pentru literatură și artă, inițiind printre altele ca editor o colecție specială pentru lansarea unor talente literare noi.

Revenind la cele literare, în Timișoara anului 1947 ia ființă tot din inițiativa lui Ion Bănuță, probabil la comanda organizației locale de partid, cenaclul "Flacăra", înscris după același tipic în extensie în acele momente tot de tranziție. Nu avea loc o naștere ușoară și încă nu se aplicase cezariana. Se mai practica lupta antifascistă dotată subtil cu ceea ce se urmărea de fapt sub conducerea unor organisme dirijate gradual din Răsărit, de la celălalt capăt al Europei. Cenaclul nu se consideră continuatorul vechiului cenaclu timișorean "Altarul cărții" și nici al celui susținut după aceea de Asociația scriitorilor români din Banat. În fapt, sub numele emblematic de "Flacăra", acest cenaclu adună sub o singură cupolă intelectuală scriitori români, maghiari și germani, cu ședințe în care lecturile, ca și discuțiile, decurgeau în limbi diferite și cu traduceri curente dintr-o limită în alta. În cazul nostru concret se traduce frecvent din maghiară și aproape deloc din germană, populația germană fiind expediată în vagoane de vite și în condiții de holocaust în minele și lagărele de peste Nistru, până hăt departe, la marginile Siberiei. Apropierile individuale erau de înțeles într-un cadru al acelorași preocupări literare și culturale, de obicei topindu-se invizibile însă stăruitor ideologic internaționaliste, granițe moștenite și rezistente din trecutul istoric și moral. Erau începuturi de multiculturalitale, termen azi folosit des, poate exagerat propagandistic de cele mai multe ori.

Noutatea acelui cenaclu își găsește autenticitatea în chiar temeiul înțelegerii de azi a multiculturalității. Pot spune cu toată convingerea azi, că ceea ce se înfiripa atunci printr-un cenaclu deschis și solidar, ar putea deveni un model de superioară exemplaritate în condițiile actuale. Înființarea în 1949 a Uniunii Scriitorilor, filiala Timișoara, a încercat să ducă mai departe imperativul multinațional, reușind într-o oarecare măsură, dar nu total. Pentru ca după 1989 separările lingvistice să fie mult mai frecvente și active decât solidaritatea interculturală pusă în mișcare în 1947. Cu alte cuvinte, mai presus rămâne în practică staționarea în propria cultură. Într-un spațiu în care amestecul capătă fizionomia "ciudată și barocă" și unde se ciocnesc "atâtea soiuri (intelectuale) și se împletesc atâtea culturi", cum se nota în articolul-program al revistei "Banatul" în 1925, rezultatul ar trebui să fie un tip de cultură unitară și originală privită din orice direcție. E posibil ca asemenea gânduri să fi animat pe cei ce atunci au condus sau au participat la discuții în experimentul "Flacăra", pus în mișcare de Aurel Ciupe, Mircea Șerbănescu, Erich Mann, mai târziu Majteny Eric, Grigore Popiți, Ion Stoia-Udrea, Dimény István, Al. Jebeleanu, Endre Karoly, Gh. Atanasiu, Anavi Adam, George Drumur, Drégely Ferenc și alții.

Mircea Șerbănescu

Tablouri dintr-o expoziție

Poezia spiritelor libere

Alexandru Ruja

FRIEDRICH NIETZSCHE,
Opere complete; ediție critică în 15 volume de Giorgio Colli și Mazzino Montinari; traducere de Simion Dănilă.
Editura Hestia, Timișoara.

Activitatea lui Simion Dănilă de a traduce în limba română operele complete ale lui Friedrich Nietzsche reprezintă, fără îndoială, un însemnat fapt de cultură. Retras la Belinț, unde luminează un loc și o comunitate prin activitatea sa didactică și științifică, Simion Dănilă trudește pe paginile de filosofie, de poezie sau de aforisme ale lui Friedrich Nietzsche pentru a le găsi cele mai bune echivalențe în limba română. Din acest Naumburg al Banatului pornește spre cultura română integrala operei lui Friedrich Nietzsche. Opera lui Nietzsche s-a tradus de timpuriu în cultura română, dacă avem în vedere textele lui C. Rădulescu-Motru publicate în "Epoca literară" (1896) la solicitarea lui I.L. Caragiale. Iar numărul scrierilor despre Nietzsche apărute în întreaga lume este impresionant. Dacă sunt exacte datele bibliografice din cartea lui Ivo Frenzel despre Nietzsche, numărul acestor scrieri ar depăși trei mii cinci sute de titluri, fără a include aici edițiile complete și volumele separate. Traducerea unei opere de complexitatea celei nietzscheene nu este deloc ușoară, dificultatea de a găsi echivalentul potrivit se ivește la tot pasul, subtilitatea lingvistică a filosofului trebuie descoperită la timp. Simion Dănilă cunoaște bine nu doar esența limbilor română și germană, dar și nuanțele acestora, având încredere în resursele expresive și semantice ale limbii române.

O limbă cu o sinonimie dezvoltată cum este limba română, cu o vastă posibilitate de folosire a neologismelor, oferă un spațiu lingvistic larg, expresiv, poetic și simbolic pentru echivalarea operei lui Nietzsche, care la rându-i a frământat limba germană spre subtilități și sensuri prinse în iureșul unei fraze largi, greu de stăpânit în curgerea sa vijelioasă. Simion Dănilă a depășit prejudecata că traducătorul operei lui Nietzsche trebuie să folosească un limbaj arhaizant. Cititorul traducerii se va convinge de eleganța limbajului, de folosirea neologismelor, chiar de crearea unor cuvinte noi, când situația a impus acest lucru. Simion Dănilă nu este la prima traducere nici din opera lui Nietzsche, nici din literatura germană. A tradus poezie expresionistă, a realizat o primă selecție în limba română din întreaga creație poetică nietzscheeană.

Simion Dănilă și editura Hestia au optat ca text de bază pentru ediția Colli — Montinari (KSA), traducătorii în italiană și editorii operelor lui Nietzsche în germană, considerată "adevărata ediție critică Nietzsche, bazată pe criterii filologice științifice". Această ediție înlătură falsurile (îndeosebi ale Elisabethei Förster-Nietzsche, sora filosofului), precum și erorile ori stângăciile editorilor anteriori. Ediția Colli-Montinari (KSA) structurează opera lui Nietzsche în cincisprezece volume. Ediția de la Hestia urmează, în esență, această structură, cu unele modificări determinate, în principal, de ritmul de apariție în limba română. În ediția germană volumul 14 era consacrat comentariilor celor treisprezece volume anterioare. Deoarece în românește nu se putea realiza deodată editarea celor cincisprezece volume, cititorul român era privat de lectura comentariilor, fiind obligat să aștepte volumul 14. În această situație, în ediția de la Hestia s-a desființat acest volum (14), iar comentariile au fost incluse la sfârșitul fiecărui volum. În locul volumului 14 s-a realizat un volum de **poezii**, strângând toate versurile din volumele 2-13. Până în prezent, în limba română au apărut trei volume din operele complete ale lui Friedrich Nietzsche: 1 — **Poezia** (269 pag.); 2 — **Nașterea tragediei. Considerații inactuale I-IV. Scrieri postume, 1870-1873** (639 pag.); 3 — **Omenesc, prea omenesc, I-II** (559 pag.).

Cel despre care Gottfried Benn avea să scrie că a fost "sărac, neprihănit, curat — un mare martir și bărbat" ca om, iar pentru generația sa "a fost cutremurul epocii și cel mai mare geniu al limbii germane de la Luther încoace" rămâne, în esență, un artist. Filosoful de la răscruce de veacuri nu a încetat să scrie poezie, să fie marcat de ritm și vers, de muzică. "Am rămas poet în marginile acestei noțiuni, chiar și atunci când m-am tiranizat strașnic cu contrariul celei mai neînsemnate poezii, mărturisea Nietzsche unui prieten într-o epistolă (Erwin Rhode, 22 febr. 1884). Volumul de poezii cuprinde texte poetice din **Omenesc, prea omenesc, Aurora, Știința veselă, Așa grăit-a Zarathustra, Dincolo de bine și de rău, Ecce hommo, Fragmente postume**, precum și **Idile din Messina, Ditirambii lui Dionysos.** Friedrich Nietzsche a adus în filosofie și poezie o nouă viziune, nu înțeleasă de la început, dar acceptată și pătrunsă în esența ei de generații viitoare. Din păcate o parte a teoriei sale a fost deturnată spre un dement pragmatism politic.

Există o largă mișcare a ideilor în opera lui Nietzsche, dacă ar fi să comparăm doar **Nașterea tragediei, Așa grăit-a Zarathustra** și **poezia** sa. Poezia lui Nietzsche vine dintr-un adânc nebulos al sufletului, dintr-un sentiment al libertății totale și dintr-o profunzime orfică. Chiar dacă i se pot fixa și repere biografice, acestea țin de aleatoriul circumstanțial și nu de profunzimea biografiei spirituale. Ori tocmai pe aceasta din urmă se clădește valoarea poeziei sale. În **Nașterea tragediei,** Nietzsche discută pe larg dualitatea **apolinic — dionisiac**, explicată prin distincția **vis – beție.** Experiența visului a fost exprimată de greci în Apollo, pe când esența dionisiacului se poate releva cel mai bine în raport cu beția. Beția dionisiacă descătușează toate energiile, forța ei devine creatoare. "Sub vraja dionisiacului, nu numai că se reînnoadă legătura dintre om și om: dar și natura înstrăinată, ostilă sau subjugată își ține din nou sărbătoarea împăcării cu fiul ei pierdut, omul (...). Cântând și dansând se manifestă omul ca membru al unei comunități superioare; s-a dezvățat de mers și de vorbit și este pe cale de a zbura dansând în văzduhuri. Din gesturile lui vorbește vrăjirea". **(Nașterea tragediei,** II, 22-23). Dincolo de anumite incongruențe, de exaltarea specifică unei anumite vârste, această carte aduce un alt mod al investigației în artă, un alt fel de a descoperi și de a intui fenomenul greu de explicat al artei, sau cum nota Lucian Blaga, a fost scrisă "într-un ritm liric cu desăvârșire nou, cu adevărat vrednic de cel ce vorbea atotștiutor ca un satir păduratic despre beția dionisiacă. În ingenioasele interpretări, nu lipsite de oarecare întunecime orfică, ce le făcea în marginea tragediei grecești, satirul era ajutat de filologie, de muzică și de-o anumită filosofie la modă". (Lucian Blaga, **Fenomenul originar**). Gândirea mitică, specifică lui Nietzsche, accentuează un mod de a privi actul artistic, dar și de a crea poezie. Mitul, scrie Nietzsche, este cel care dă forță naturală sănătoasă și creatore oricărei culturi. "Abia un orizont împresurat de mituri dă unitate unei întregi mișcări culturale. Toate forțele fanteziei și ale visului apolinic sunt salvate de la hoinăreala lor aleatoare abia prin mit". (**Nașterea tragediei**, II, 95).

Poate fi urmărit în poezia lui Nietzsche un traseu al gândirii sale. Atât în spectrul înalt al ideilor cât și în structura formală a poemului. Sunt poezii cu vers scurt, exploziv, dinamitard, marcând dezlănțuirea furtunatică, strigătul liric, descătușarea bruscă a extazului dionisiac, nesupunerea, fronda, căutarea și nu acceptarea. "Ha!Ha! Te-apropii pe furiș?/În miezul acestei nopți/Ce vrei? Vorbește!/Mă-nghesui, mă strivești-/Hei! Ești mult prea aproape!fugi!/ Mi-auzi răsufletul,/Îmi iscodești în inimă,/ Gelosule-/De fapt, gelos pe ce?/Fugi/Fugi! La ce bun scara? Ai vrea-nlăuntru,/în inimă,/ Să urci, în cele mai ascunse gânduri/Ale mele să te urci?/Nerușinatule!Necunoscute — hoț/ Ce vrei să furi?/Ce vrei să afli?/ce vrei să storci,/Călăule! Tu — Zeu — Călău!/ Ori trebuie, precum un câine,/Pe lângă tine să mă gudur?/Să-ți dau, uitând de mine,/Ție — toată iubirea?//**Așa grăit-a Zarathustra, Vrăjitorul**/ / Alteori, versul se derulează într-o curgere mai largă, unduit în ritm și rime, dar scrâșnind în aceeași dezlănțuire a vitalismului, într-o nestăvilită dorință de trăire și de accesare a "cârmei". "Acestea-s eu — și dureros o simt-/Sedusul flutur, floarea-nsingurată,/Pârâu-n gheață, viscolul gemând/Și vulturul — spre slava ta curată./Zeiță crudă, căreia, supus/Îți gem durutul imn întru mărire,/ca neclintit să pot râvni nespus/Trăire, și Trăire, și Trăire!!/ /Cruntată Doamnă/nu mi-o lua în rău,/Că-n rime-ți fac aleasă țesătură./Tresare cine vede chipul tău/Și tremură, de-ți prinde mâna dură./ Tresar în ritmice alcătuiri/Și tremurând, îngân o melodie:/Cerneala-mi curge, pana-i în sclipiri-/Acum, Zeiță, lasă-mi cârma mie!"/ /Gimmelwald, vara lui 1879//**Melancolie** (în) **Fragmente postume**//

Într-o perioadă a artei sincretice, ditirambii reprezintă cântecul asociat cu dansul satirului, cel care îl însoțea pe Dionysos. Poezii încărcate de filosofie, nuclee lirice de substanță culturală și noutate formală, **Ditirambii lui Dionysos** îl arată în toată dimensiunea valorică pe poetul Nietzsche.

Discursul liric se încarcă de întrebări, eul liric se chinuie în zbuciumul interogațiilor sfâșietoare privind rosturile existențiale ori adevărul. Poetul este asociat nebunului, iar, în zborul lui spre înălțimi, vulturului; el rămâne veșnic un "pețitor al adevărului". "Așa,/de vultur, de panteră/sunt dorurile poetului,/sunt dorurile tale sub mii de măști,/nebunule!poetule!.../ Tu ce-ai văzut în om/și Dumnezeu, și oaie-,/ pe Dumnezeu care se sfâșie în om,/precum și oaia-n om,/și sfâșiindu-se cum râd-//aceasta,/ aceasta-i fericirea ta,/fericirea de panteră și de vultur,/fericirea de poet și de nebun!.../**Un biet nebun! Un biet poet!**// Există aici o alternanță și chiar un amestec de identitate și alteritate, cel care vorbește, care pune întrebări este Zarathustra, dar el se întreabă pe sine ca și când ar vorbi cu altcineva, ori vorbește despre (eu) poet(ul), ori se relaționează cu "necunoscutul zeu". "O Zarathustra,/cel mai crunt Nimrod!/ Ieri încă vânător de Dumnezeu,/năvod al oricărei virtuți,/săgeată a răului!Acum vânat de tine însuți,/tu, propria-ți pradă,/înfipt în tine însuți..."/ /**Printre păsări de pradă**//.

Expresioniștii au găsit un precursor în poetul Nietzsche. Poetica expresionistă își află germenii, aici, în estetica poeziei lui Nietzsche. Strigătul expresionist și invocarea spiritului se găsesc în poezia nietzscheeană. Traiectoria poeziei lui Nietzsche este una a existenței pătrunsă de sensul tragicului, de la urletul existențial în dezlănțuirea dionisiacă la prefigurarea sfârșitului surprins într-unul dintre ditirambi. "Vino-nseninare aurită!/a morții/cea mai dulce și mai tainică plăcere!/ - Mi-am străbătut prea repede cărarea?/Abia acum, când pasu-i ostenit,/privirea ta m-ajunge,/fericirea ta m-ajunge.//.../A șaptea sihăstrie!/Nicicând nu mi-am simțit/atât de-aproape dulcea siguranță,/atât de cald-a soarelui privire./ — E stinsă gheața piscurilor mele? Peste ușor, argintiu,/plutește astăzi luntrea mea în larg..."/ /**Apune soarele**, I, 114//.

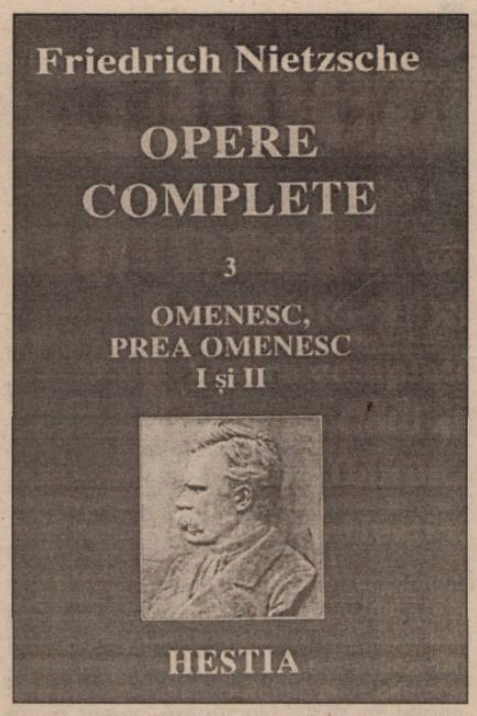

Un destin perdant

Cartea Ioanei Bot — **D. Caracostea, teoretician și critic literar** (Editura Minerva, 1999) - descifrează traseul existenței literare a lui D. Caracostea, destul de încurcat, niciodată suficient clarificat, de cele mai multe ori privit secvențial sau chiar cu umori ori reticențe. Ioana Bot încearcă o analiză asociată, printr-o privire de sus (vizând și integrarea în epocă) și din interior (stabilind filiații), punând activitatea lui D. Caracostea sub semnul unui destin perdant. N-a avut destinul celebrilor săi colegi de generație, Roman Jakobson și Leo Spitzer, deși întruchipa tipul acesta de savant. Nu a devenit un critic literar de autoritate, iluzionându-se într-o vreme a libertăților cu necesitatea direcționării literaturii. Pendulând el însuși între izolare, retragere și dorința de afirmare prin participare, D. Caracostea se îndepărta de cei care făceau critică literară activă în literatura română interbelică. Ideile promovate în editorialele din "FRF" (unde a fost numit director) vor fi ținta unor vehemente atitudini critice. Și cu toate acestea, D. Caracostea poate fi redescoperit în postura savantului, în deschiderea spre ideile literare europene, în tendința enciclopedismului și vocației unei construcții sistemice.

Cartea Ioanei Bot discută "problemele pe care le ridică situarea lui Caracostea în relație cu ideile literare, românești și europene, contemporane lui, în mijlocul cărora a trăit, fără alte ambiții, în fond, decât acelea ale unui veritabil om de cultură". Teoretician cu înclinație spre edificiul cultural solid, în care îngemăna intuiția fulgurantă cu studiul de bibliotecă, D. Caracostea nu a fost un dogmatic. Flexibilitatea ideilor sale trimite spre un liberalism al creației. Ioana Bot scrie că "teoreticianul literar Caracostea nu este, structural, un doctrinar; el construiește un proiect enorm, în accente vizionare, de la realizarea căruia nu se va abate, însă pe care îl va aborda din mereu alte unghiuri".

Între zacuscă și satul-idee

Despre discurs în antropologia românească

Otilia Hedeșan

Vintilă Mihăilescu,
Socio hai-hui, O altă sociologie a tranziției,
Editura Paideia, București, 2000, 158 p.

"Eram pe o terasă și îmi beam berea" sau "mă urcam în tramvai..." cam așa încep toate articolele tale. Da' ce, te-am întrebat eu ce făceai? — mă apostrofează, mai în glumă, mai în serios, un coleg, la întâlnirea rituală de sfârșit de an, comentând pilulele mele din «Dilema». **Păi eu nu trebuie să mă mai văd cu Vintilă: citesc ce scrie în «Dilema» și aflu tot ce a mai făcut** — continuă un altul, pe același ton. **Afli pe dracu'!** — gândesc eu îmbufnat în sinea mea și zâmbesc condescendent. Ca și cum nu ar fi evident, mă gândesc eu, că persoana întâi singular este cel mai onest mod de a vorbi despre alții!" (p. 153). Citesc aceste rânduri din **Epilogul** cărții lui Vintilă Mihăilescu și mă neliniștesc. Oare cum ar trebui să încep și ce ar trebui să scriu despre această repunere în pagină a mai vechilor texte ale autorului publicate cu regularitate în «Dilema», în ultimii ani, pentru **a nu da**, la rându-mi, atât de evident **cu oiștea-n gard?**

Mă amuză ideea care tocmai mi se ițește în minte că, spre deosebire de alți autori tentați să adune la sfârșitul unor cărți ale lor din care anumite secvențe au fost publicate deja comentariile elogioase, chiar dacă acestea provin de la persoane prea puțin avizate în domeniu, Vintilă Mihăilescu își încheie cartea cu remarci — nu știu în ce măsură construite, în ce măsură citate **ad litteram**, dar, după cum cunosc lumea universitarilor români de "științe umane", deosebit de verosimile! — cel puțin ironice dacă nu chiar menite să-i submineze discursul. Volumul are, de aceea, un final straniu, pe care nu știu cum să-l interpretez: ca pe un gen de nemulțunire cauzată de neînțelegerea "spiritului" textelor sale, care pot părea scurte exerciții de stil, șăltărețe și captivante datorită subiectelor lor neobișnuite dacă nu de-a dreptul scandaloase, dar, oricum, exprimând clar o subiectivitate șocantă, mai ales dacă ești obișnuit să scrii bazându-te doar pe citate și cifre care etalează măsurători de tot felul; sau, dimpotrivă, ca pe un tip de răsfăț pe care poate să și-l permită doar autorul foarte convins de pertinența și percutanța discursului său.

Mutatis mutandis, epilogul volumului de față mi se pare că poate fi citit exact "în spiritul" — iar ajung la acest "în spiritul", ceea ce poate să însemne și că pentru a înțelege ceea ce scrie Vintilă Mihăilescu și pentru a pune în discurs, într-un fel sau altul, această "înțelegere" este nevoie de o imensă marjă de subînțelesuri, de o serie de convenții între autor și cititorii săi fără de care textul nu are decât suprafață anecdotică, poate că spumoasă, dat atât! — celebrului **Prolog** al lui Creangă la volumul de **Povești:** "Multe prostii ăi fi cetit de când ești. Cetește, rogu-te, și ceste și unde-i vede că nu-ți vin la socoteală, ie pana în mână și dă și tu altceva mai bun la iveală căci eu atâta m-am priceput și atâta am făcut". Mi-aș cenzura cu strictețe această modelare a fluctuațiilor discursului în românește al științelor umane după mult mai cunoscutele cadre ale transformării stilurilor în literatura ficțională, dacă nu aș fi convinsă că pentru a interpreta corect aceste texte și, implicit, acest fel de a scrie antropologie a lui Vintilă Mihăilescu este extrem de utilă invocarea unei posturi /unui rol/ unui fel de a vedea lucrurile, oricum l-aș numi, reductibil la cuvântul extrem de bogat în înțelesuri — și mai ales în subînțelesuri - de **prostie.**

Mă gândesc la acea prostie afișată ca mască menită să-i pună în încurcătură pe ceilalți. De fapt, o falsă prostie, dacă nu chiar mai mult, o prostie înțeleaptă care se opune unei deșteptăciuni la fel de aparente, astfel încât o privire imparțială să observe fără probleme că adevărul este de partea prostului, fiindcă acesta este mai mult decât pare, în vreme ce deșteptul vrea să pară mult mai mult decât este. O prostie în sens etimologic, aș spune, trimițând la simplitate și onestitate. Nu speculez! Vintilă Mihăilescu are o pagină excepțională — Iar nu știu dacă nu supralicitez, dar mi se pare unul dintre puținele texte patetice și voit demonstrative din **Socio hai-hui...** — despre demnitatea de a accepta prostia ca pe un lucru necesar, chiar dacă ea este doar opusul "dășteptăciunii" cu orice preț și perpetue. Motivul anunțat al reflecției? "În mediul universitar din București există și un grup, destul de însemnat, de studenți latino-americani. O echipă de studenți de-ai mei a făcut zilele trecute o mică anchetă etno-psihologică în rândul lor. Dar, până să intre în subiect, pentru «încălzire», au stat puțin de vorbă despre cum și de ce au venit în România și, bineînțeles, cum li se par românii și cum se înțeleg cu ei. Răspunsul a fost prompt și unanim: «Cu românii ne înțelegem bine. Dar când se adună doi într-o cameră fiecare încearcă să-i arate celuilalt că e mai deștept!» (p. 142),

Cauza selectării acestei întâmplări drept demne de comentariu? "Și eu, care credeam că e doar o impresie, ușor paranoidă, a mea! Dar iată că «dășteptăciunea» este, în ochii străinilor, un specific național al românilor, pregnant și bizar" (143). Concluzia, care vine după câteva rânduri virulente la adresa "dășteptților": "Dar, stimați concetățeni, nu trebuie să fii un psiho-socio-antropolog — Semn al aderării ironic-identitare, scritorul se dă, la rându-i, "dășteptt" —, ca mine, pentru a ști că o societate doar de oameni dășteptți este o societate imatură, că doar puberii, angoasați de acceptarea lor în lumea adulților, țin morțiș să fie cei mai buni în toate. De aceea, într-un elan patriotic de însănătoșire a nației, vă propun să deschidem o listă națională a proștilor din România. În capul ei, declar și semnez: **sunt un prost!** Al dumneavoastră, Vintilă Mihăilescu" (143).

Acestea fiind transcrise, cred că este momentul să devin, eu însămi, mai puțin "dășteaptă" și să prezint mai **terre - à - terre** volumul de curând publicat la Paideia, volum pe care autorul său îl descrie ca pe "o altă sociologie a tranziției. De ce **alta?** Din două motive: în primul rând, pentru că, mai mult decât sociologia, mă interesează această «altă sociologie» pe care, între prieteni, o numim antropologie; în al doilea rând, pentru că pe **asta** a scris-o, deja, altcineva [...]" (6). Este o întreprindere care, fixează reperele de la bun început autorul, se va rândui în funcție de două criterii principale: unul tematic, al doilea de registru al prezentării. În primul sens: "[...] am învățat și cele «trei principii fundamentale», care vor sta și la baza sistematizării cărții de față: a/**Din ce suntem făcuți?** b/**Cu ce suntem umpluți?**c/ **De cine sau de ce suntem iubiți?"** (5) Pentru a lămuri a doua problemă spinoasă, cum anume este oportun să vorbești despre aceste lucruri, Vintilă Mihăilescu invocă, din nou, un model: "Tot mai des, în ultima vreme, îmi aduc aminte de vorbele profesorului de psihologie din facultate — Dumnezeu să-l ierte! După ce ne explicase pe larg cum stă treaba cu testele de personalitate, s-a oprit, ne-a privit într-o dungă, și a rezumat laconic convingerea sa în domeniu: **Băi...** (apelativ ireverențios), **toate acestea sunt...** (alte vorbe grele). **Singura probă serioasă de maturitate psihică este simțul umorului!"** (7)

M-a convins mai puțin segmentarea tripartită a volumului: o parte inițială, destinată crochiurilor de tot felul dincolo de care se poate reconstrui, oricât de deformate ar fi imaginile de suprafață, o Românie atașată tradițiilor; o parte secundă, așezată cu discreție în umbra ideilor lui Mircea Vulcănescu despre "ispitele" spiritului românesc, care vorbește despre interferențe, convietuiri și inadvertențe culturale; o parte finală, ca un fel de corolar în lecturile celorlalți, o secțiune destinată imaginării/studierii receptorului. Poate că dacă nu aș fi citit aproape toate aceste texte în "Dilema", în ordinea mult mai laxă de acolo, construcția tematică a cărții de față mi s-ar fi părut impecabilă. Așa, însă, cele trei titluri care, e drept, rezumă preocupările sistematice ale autorului, mi se pare că alcătuiesc un biet pat al lui Procust care vrea să taie, în canoanele unei anumite tradiții – tradiția **asta!** — texte care au fost concepute pentru **alt** univers tematic.

Oricum, însă, impedimentul este minor. Cele trei titluri rămân — cel puțin pentru mine — trei pagini de carte în care albul covârșitor îmi ridică probleme: o fi ce vrea să spună, o fi altceva, o fi mai mult decât atât? În fond, **Socio hai-hui** nu este, întâi de toate, o carte a cărei esență să reiasă din clasificări sub titluri generice. Excepționalitatea volumului rezidă, cred, în discursul său cu totul aparte. Este un discurs la persona întâi singular, adică **hai-hui** într-o bibliografie în care cea mai facil-onorabilă manieră de a te ține departe de responsabilitatea afirmațiilor făcute este să folosești persoana întâi plural, lăsând pe seama "celorlalți care se presupune că îl alcătuiesc pe noi" să gireze și demersul tău. Este un discurs mereu profund deși aparent jucăuș, care se dezvoltă întotdeauna pornind de la o situație concretă, relevantă în plan metaforic pentru o problemă nodală a antropologiei.

Fascinată de textele lui Vintilă Mihăilescu, l-am invidiat întotdeauna pentru uimitoarea lui calitate de observator. Într-un restaurant pe al cărui meniu nu este trecută țuica ci pălinca, în **board**-urile de aprobare a proiectelor de cercetare, la Paris, Berlin sau în Calea Rahovei, înaintea unei fotografii a femeilor care pregătesc zacusca, într-un sat uitat de Dumnezeu din Vechiul Regat, unde oamenii avuți așează mileuri pe tractoarele străine nou achiziționate, altundeva, la țară, unde localnicii îl vorbesc de bine pentru că își fac timp pentru contemplație, în avion sau într-o rată murdară, în sfârșit, oriunde și oricând, Vintilă Mihăilescu nu încetează să observe, ca o adevărată enciclopedie antropologică ambulantă în care sunt așezate, clar, puncte de vedere, experiențe, teorii, cărți și metode de cercetare. Textele sale par că raportează evenimente, de fapt ele nu fac decât să recitească, uzând de impunerea unei plaje neobișnuit de largi de exemple și într-o formă, fermecătoare, mari probleme ale antropologiei. Este ca și când Vintilă Mihăilescu nu poate trece prin lume altfel decât ca antropolog: orice vede, orice aude, orice citește, orice aromă simte, orice face el însuși este tradus, mai devreme sau mai târziu, într-un discurs antropologic subtil și elegant. Este, desigur, un discurs **altfel**, fără ifose și fără parvenitisme intelectuale, neobișnuit astăzi, când mulți nou veniți — nu-știu-de-unde-veniți — se definesc cu emfază "antropologi" și simpla rostire a acestui cuvânt le umple gura de o mândrie fără acoperire.

Vintilă Mihăilescu, om cu vederi largi și antropolog român nu ne lasă să credem că impostura va ține prea mult, cel puțin în antropologie. Cartea sa e un exemplu de onestitate, ca să nu spun, în litera sa, de... adică nu de "dășteptăciune".

Am mai citit...

Simion Florea Marian,
Botanică românească,
Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note,
București, Paideia, 2000, 160 p.

Culegerea și sistematizarea informațiilor referitoare la ceea ce se numește "botanică populară" constituie una dintre liniile-forță ale laborioasei activități a lui Simion Florea Marian. Argumentul principal în acest sens îl reprezintă un text monumental, intitulat **Botanica populară românească,** a cărui elaborare – după investigațiile biografilor vechiului autor – pare să se fi întins pe parcursul a aproape patruzeci de ani, un text care umple "douăsprezece volume de manuscris la care se adaugă un interesant ierbar" (p. 5), cum notează chiar realizatoarea sumarei antologii prezentate aici, Antoaneta Olteanu, și care își așteaptă, încă, răbdător, îngrijitorul. În absența acestuia – și, să recunoaștem, în lipsa unor angrenaje științifice și editoriale apte să susțină pregătirea pentru tipar a unei cărți de asemenea anvergură –, sub girul editurii Paideia ni se oferă, între scoarțele unei singure cărți, câteva studii (mai exact douăzeci și unu, nici mai multe, nici mai puține) ale lui Simion Florea Marian asupra problemei. Interesante, fără îndoială, ca aproape tot ce vine de sub pana harnicului etnograf, aceste texte pot fi citite cu enorm profit indiferent de locul din care te raportezi la ele. Tânăr învățăcel, vrei să te impregnezi, ca un burete, de cultură tradițională, le parcurgi dintr-o suflare! Ești specialist? Cu atât mai bine, nu mai trebuie să mergi la bibliotecă și să consulți colecțiile prăfuite de reviste în care ele au apărut. Atât doar că nu trebuie să uităm: volumul de față este doar un prospect! Cât e, aici, sârguință științifică, de unde începe miza comercială...

Simion Florea Marian,
Mitologie românească,
Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de Antoaneta Olteanu,
București, Paideia, 2000, 189 p.

Alcătuită aproape după același principiu ca **Botanica românească** (v. supra) – Adică: se schimbă puțin titlul unui text celebru încă inedit, atât cât să fie clar că nu este vorba despre "binecunoscutul manuscris", dar nu într-atât încât să-și dea toată lumea seama, de la bun început, de diferență; se adună mai multe texte finisate, deja, de autorul în discuție și pulicate într-o serie de periodice; se scrie o prefață onorabilă și echilibrată, descriptiv-documentată, dar fără excese; se supervizează totul de "un nume" important al momentului, în cazul de față, Antoaneta Olteanu! – **Mitologia...** lui Simion Florea Marian "varianta Paideia, 2000", cum aș prefera să spun în loc de "ediție **relativ inedită** (sic!)" (p. 14), grupează, în trei secțiuni a căror pertinență nu-mi propun să o discut, **Demonizarea umanului/Demonizarea morților, Demoni-patroni** și **Mitologia basmelor** o serie de texte despre personajele mitologiei românești: strigoi, spiriduși, solomonari, zburător, brumărel, ursitoare, patronul lupilor, știma apei, fata pădurii, știma banilor, Sân-Toader, Sfânta Vineri etc. Carte plăcută și care stârnește interesul, **Mitologia...** – "Paideia 2000" va fi, cred, un volum esențial pentru cel care, peste un timp, va studia viziunea Antoanetei Olteanu despre mitologie în general și despre cea românească în speță, căci textele etnografului bucovinean nu se plasează într-un desen pe care să-l fi imaginat autorul lui, ci par mai degrabă decupaje – din vechi reviste sau chiar din volume mai ample destinate altor chestiuni, publicate deja de Marian și reeditate, unele, în ultima perioadă – pentru un ansamblu gândit de realizatoarea volumului.

Sfârșitul unui roman de familie

Nádas Péter

În casa scărilor, care fusese și ea tăiată în două, urca un bărbat, la el se uita mulțimea, iar acum mă uitam și eu. Era un bărbat în vîrstă, se oprea la fiecare etaj, se odihnea, apoi mergea mai departe. La etajul trei a băgat cheia în broască, a deschis ușa, apoi a închis-o în urma lui. În antreu și-a agățat haina în cuier. A intrat în cameră. S-a uitat de jur-împrejur, a zîmbit, și-a trecut degetele peste scaun, era plin de praf; apoi s-a așezat în fața pianinei și a ridicat capacul instrumentului. Privea clapele stînd pe gînduri. Noi, cei de jos, așteptam muți. Cred că polonezii știau cine este. Apoi a început să cînte, cred că ceva din Chopin. Dar cînta pentru sine, exersa. Își antrena mîinile. Dacă greșea un pasaj, relua totul de la început, iar din cauza asta aceeași melodie părea mereu alta. Astfel totul era și mai frumos. Lumea se aduna, eram deja foarte mulți. Unii chiar plîngeau. Acest spectacol ciudat a durat mai bine de o oră. Apoi bărbatul s-a ridicat, și-a îndreptat șalele și a pornit spre ușă. Ușa s-a deschis în gol. A dus cu sine ușa cu canat cu tot, iar canatul, întregul perete". Ceasul bătuse din nou, și-a cîntat melodia, nenea Frigyes se ridicase și întrebă: "Povestea asta tu ai inventat-o, nu-i așa? Nu-i așa că tu ai inventat povestea asta? Răspunde!" Bunicu n-a răspuns. Nenea Frigyes rîdea. "Povestea asta tu ai inventat-o, știu! Viața nu-i așa, știu! Tu ai inventat asta, știu!" Nenea Frigyes rîdea și s-a trîntit înapoi în fotoliu, unul dintre picioarele fotoliului s-a rupt. El stătea pe dușumea și rîdea. După ce a plecat, am scos fotoliul din cameră, l-am pus sub scară. Va trebui reparat. Noaptea au bătut la fereastră. Pantofii de mătase, pe care-i furasem din dulapul acela, erau în fața patului. Trebuiau ascunși repede undeva. "Deschide, sînt eu!" În canatul dreptunghiular al ferestrei, o caschetă militară: Tata. N-am să aprind lumina, voi fi numai eu cu el, pentru că Bunica nu va afla! N-am găsit pantofii de mătase și se răsturnase și scaunul. Îmi întinsesem mîinile în întuneric. El tropăia nerăbdător în fața ușii. N-am găsit cheia, pentru că era în broască. Cheia trebuie ținută în broască, în așa fel ca hoții să nu-și poată folosi cheile false. Tata avea fața nebărbierită și caldă. Hainele îi puteau. Dacă Bunica nu se trezește, caut eu benzina și-i spăl hainele. "Tată, le spăl eu! Caut benzina și le spăl!" Am aprins lumina în baie, dar a trebuit să-mi acopăr ochii, astfel că nu-l puteam vedea. Peștele dormea pe fundul vănii, dar s-a trezit din cauza luminii. "Bunica a primit pește!" "Nu trebuie spălate, pentru că mâine dimineață plec!" Mi-a încredințat hainele, era în pielea goală, iar eu îl iubeam foarte tare cînd era gol. Bunicu spunea că potrivit legii nimeni nu are voie să vadă goliciunea tatălui său, nici măcar pulpa lui goală. Eva spunea că pulpa e totuna cu pula. "Tată, atunci pot să dorm cu tine?" "Ți-am adus ceva, era cît pe-aci să uit. Dă-mi pantalonii! Și lasă să curgă apa în chiuvetă. O să punem peștele acolo." Pînă cînd a căutat în buzunarul pantalonilor ce-mi adusese, eu am lăsat să curgă apa în chiuvetă, dar n-am tras cu ochiul la spate, am așteptat să văd ce primesc. Semăna cu cartușul pe care mi-l dăduse Csider, dar era gol. "Un fluier. Șuflă în el!" În chiuvetă peștele se zbătea, ar fi înotat, dar n-avea destul loc. Tata stătea sub duș, își închisese ochii, eu stăteam pe scaun și din cînd în cînd suflam în fluier, să vadă că mă bucur de cadoul primit. Dar eram foarte agitat, pentru că stăteam aici, iar el stătea în vană, se săpunea, pentru că puteam să dorm cu el, fiindcă va fi aici pînă dimineața. Atunci s-a deschis ușa, iar în prag Bunica clipea din ochi și striga: "Feri! Feri! Iar tu de ce fluieri în toiul nopții?" Dar n-a intrat, a fugit înapoi. Fluierul s-a rostogolit pe jos. Noaptea, bunica nu purta batic sau pălărie, iar cînd aducea oala de noapte, eu strigam: duce oala de noapte! duce oala de noapte! De fapt întotdeauna voiam să strig vine cheala! vine cheala! dar așa ceva n-am strigat niciodată. Bunica a revenit în fugă, își pusese un batic pe cap. "Să-ți spăl spatele? Băiețelul meu, așează-te în genunchi, să-ți spăl spatele!" El a îngenunchiat în vană și Bunica îi săpunea spatele. Vorbea cadențat. "Să-ți spăl hainele? Le spăl repede, le spăl în benzină! Ți-e foame? Ce să-ți dau? O să fie bine dacă-ți dau niște ouă?" Bunicu striga deja de departe, apoi a deschis ușa, dar s-a oprit în prag. "Te-am așteptat foarte mult! E necaz! E mare necaz! Die letzte Woche wurde Frigyes Sohn verhaftet!" El a alunecat din mîinile Bunicii și s-a ridicat în picioare. "Nu-ți speli și părul? Să nu-ți spăl și părul, băiețelul meu?" "Și eu ce să fac acum, tată?" "Tu mă întrebi? Doar ți-e prieten!" El stătea sub dus, își închisese ochii. Îi strălucea trupul, apa susura, i se aduna sub picioare și intra pe gaura de scurgere. "Prostii din anii tinereții! Dacă l-au arestat, precis că au avut un motiv!" Bunicu striga. "Er wär doch dein Freund!" El și-a deschis ochii și vorbea șoptit, Bunicu s-a aplecat spre el să-l audă mai bine, să-i poată citi răspunsul de pe buze. "Tată, dacă se conturează o lume solidă, se tremină și cu prieteniile. Din păcate. Devin din ce în ce mai osos." "Dar acum nu despre tine-i vorba! Nu se poate să nu te simți obligat de nici un fel de morală!" "Papá! Nu striga! Nu vezi că acum a sosit acasă? Băiețelul meu! Ouă?" "Tată, trebuie întotdeauna să clarificăm de care parte a baricadei sîntem, apoi putem polemiza și cu privire la morală. Prosop!" Bunica nu știa unde să-și spele săpunul de pe mîini, a deschis dulapul și a scos cu două degete un prosop curat. "Partide! Eu cunosc doar un singur partid! Rîzi numai, știi că mă doare! De cînd Dumnezeu a creat lumea, un om are totuși două partide. Al lui Cain și al lui Abel! Dar sigur, tu ai dreptate, pentru că doar de partea unuia dintre ei pot să fiu!" "Tată, să nu polemizăm, sînt obosit." "Persecutatul și persecutorul!" "Aici e prosopul, băiețelul meu!" "Tată! Nu-mi găsesc fluierul!" "Iar dacă mă întrebi unde anume mă aflu eu, pot să-ți răspund doar atît: aici. Sînt în baie, sînt aici. Sînt vînatul, și nu vînătorul!" "Prosopul, băiețelul meu!" Tata a rîs, a ieșit din vană și a luat prosopul. Precis că fluierul s-a rostogolit sub vană. "Tată, nu te supăra, dar acest lucru e atît patetic de frumos că-mi vine să vomit!" Peștele se zbătea în chiuvetă. El se ștergea. N-a închis nimeni robinetul, din rozeta dușului se revărsa apa, care era apoi înghițită zgomotos de gaura de scurgere. În față mergea Tata, își înfășurase prosopul în jurul taliei. Bunica fugea după el, apoi venea, grăbindu-se, și Bunicu. De aici, din baie vedeam camera în care aveam voie să intru atît de rar. Cînd Bunica făcea curățenie, puteam intra cu ea. Sau după-masa, cînd toată lumea dormea. Era cea mai frumoasă cameră. Pe jos nu e nici un covor, dușumeaua scîrțîie la fiecare pas, e complet goală, pereții albi. La ferestre nu sînt perdele, nu-i nevoie, pentru că aici nu bate soarele; afară, trei brazi imenși; umbrele întunecoase ale brazilor se mișcă pe pereți. Aici nu se ascunde nimeni în spatele meu, aici sînt liniștit. Pe patul mare și moale, o cuvertură verde. Să mă culc și să-mi imaginez că lîngă mine se află el. În fața ferestrei, o masă lungă, pe picioare frumos curbate, iar pe pernele fotoliului o cuvertură exact la fel, verde și moale. Tăblia mesei e goală și are numai un sertar, dar acesta e întotdeauna închis, pentru că acolo sînt actele cele mai importante. Și pe Nina Potapova tot de aici am furat-o, odată, duminica înainte de masă. Csider caută în zadar prin pod, tot ce-i secret se găsește aici, dar eu n-am voie să-i spun acest lucru. Nimic altceva în cameră. Dacă aprindem policandrul, totul strălucește difuz. Bunicu a spus iarăși ceva, iar el s-a oprit în mijlocul camerei, în lumina policandrului. Și-a smuls de la brîu prosopul. Cît e de mare, cît e de păros, cît e de gol. Cuvertura moale și verde de pe pat avea același miros ca atunci cînd mi-am băgat capul între umerii săi; în mijlocul cuverturii, o pată sau uzură, nu știu. Bunica îi întinde o pijama curată. După ce pleacă, Bunica spală, calcă, să aibă totul curat cînd o să vină din nou. După ce pleacă, eu și Bunica așteptăm o scrisoare sau o telegramă. Dar poștașul nu intră niciodată, strigă de la poartă, pentru că-i e frică de cîine. Deși cîinele nu mușcă. Dacă își arată coții, înseamnă că zîmbește, dar tuturor le este frică, au impresia că vrea să-i muște. Odată, duminica înainte de masă, Bunica nu m-a putut lua cu ea la slujbă, pentru că el sosise sîmbăta. Duminică înainte de masă soarele strălucea în antreu. Tata se privea în oglindă. "Încărunțesc. Scoate de acolo ciocanul și cuiele, facem o cutie pentru scrisori. Încă nu știu din ce". Sub scări, printre obiectele uzate și printre valize, am căutat o scîndură potrivită. El a găsit un sertar vechi, din care am făcut cutia pentru scrisori. Semăna cu o căsuță. Avea ușă, fereastră, un acoperiș înclinat să se scurgă apa dacă plouă. După aceea poștașul nu mai striga. Arunca scrisorile în cutie. Cînd a murit, cîinele a rînjit. Aș fi vrut să-i îndrept gura, să fie totul în regulă, dar nu s-a putut. Totuși, poștașul nu mai intra. În zadar stăteam înainte de masă la fereastră, în zadar așteptam să sosească vreo scrisoare sau vreo telegramă. Mereu pe neașteptate. Camera cu dulapuri e întunecoasă și caldă. Alergam spre camera luminoasă, pentru că dintr-o dată am vrut să-i văd ochii. "Doamne, cum să-i vorbesc? Ca în rugăciune i-aș cere: pune cuvîntul Tău în gura mea!" Dacă mă lăsa să mă culc lîngă el și nu stinsese încă lumina, îi priveam întotdeauna ochii, pentru că nu înțelegeam din ce pricină erau atît de albaștri. De la ce? "Vai de mine, îmbracă-ți pijamaua, o să-ți fie frig, băiețelul meu!" Atunci, duminică dimineața, m-am băgat lîngă el în pat. Era în pielea goală. Aș fi vrut să-mi dau și eu jos pijamaua, dar n-am îndrăznit, nu știu din ce cauză. Dezbrăcat l-aș fi putut simți mai bine. Mi-am băgat capul între umerii lui, puteam simți mirosul cuverturii, și mi-am lipit strîns trupul de trupul lui. Dar el m-a împins repede de lîngă el și mi-a șoptit: "Du-te de aici! Du-te! Du-te înapoi în patul tău, du-te! Du-te de aici! Du-te!" De la Bunica a luat numai pantalonii de pijama, iar prosopul umed l-a aruncat în fotoliu. Acesta căzuse pe dușumea. "Cît ești de tăcut!" "Tată, să începem, să începem totul de la început?" "Sînt îngrozitor de înspăimîntat! Îți știu soarta!" El a desfăcut pantalonii de pijama frumos călcați și, de parcă i-ar fi măsurat dacă îi sînt buni, și-a acoperit cu ei partea de jos a trupului; a stat mult timp pe gînduri, a rîs, a fluturat în fața Bunicului cracul gol al pantalonilor. "Vezi-ți de treabă, tată! Nu te supăra, dar nu mă pot abține. Rîd. Ce știi dumneata? Unde ești dumneata, tată? Eu cred că dumneata ești pe nicăieri!" "Încă trăiesc! Dacă n-ai observat, atunci îți spun eu că încă mai trăiesc! Iar pînă cînd trăiește omul, cuvintele rostite, gîndurile împărtășite, chiar dacă nu pot să facă nimic, se răspîndesc, influențează, iar tu nu poți împiedica acest lucru! Nu vezi? În zadar te speli! Ești plin de sînge! Ce vei face în fața scaunului Judecății de Apoi, în fața lui Dumnezeu? Băiatul meu!" "Să nu-mi vorbești de Dumnezeu!" "Cum de-a scos Dumnezeu din mine un asemenea diavol?" "Gata! Mi-ajunge!" "Ți-ajunge?" "Din blestemele dumnitale biblice! Mi-ajunge!" "Ți-ajunge? Acum să rîd eu? Haha! Ți-e frică! Ești îngrozit de hăul pe care ți-l deschid cuvintele mele! ți-e frică, tremuri! De faptul că dacă trecutul nu te justifică - trecutul... dar trecutul tău sînt și eu! - atunci rămîi însîngerat și te prăbușești în hău, în hăul pe care, după cum vezi, eu ți-l deschid!" "Gata! Nu înțelegi? Gata!" "Băiețelul meu! Papá!" "Băiețelul meu! Ouă?" "Dacă n-aș ține seama că dumneata, cu care n-am avut niciodată nici măcar pentru o secundă vreo legătură, dar de la care, e adevărat, am stors niște bani, dar noroc că niciodată nu pentru mine, ci numai pentru că am știu că banii sînt necesari, banii care au fost în viața dumitale singurul lucru folositor, pe care i-ai dat pentru ca acum să te sugrum cu ei, nu înțelegi? noi nu recompensăm! în schimbul lor ai primit atît că te-ai putut autoadmira fericit! pentru că nici măcar din auzite n-ai cunoscut altruismul, toate gesturile dumitale sînt niște minciuni ipocrite, întotdeauna ți-ai apărat virginitatea, pentru că ești laș, întotdeaun ai fost un laș! întotdeauna mi-a fost scîrbă de metaforele dumitale imposibile! ți-ai sublimat în spirit dorințele spurcate! și n-ai observat că n-ai trăit? dumneata n-ai trăit! înțelege! ai fost, dar n-ai trăit! dacă n-aș ține seama că, din păcate, dumneata ești tatăl meu, atunci acum, după obiceiul unui ucigaș, te-aș plesni peste gură și m-aș îngriji ca ideile dumitale, care de altfel nu valorează nici măcar cît un căcat degerat! să nu se răspîndească niciunde, nici măcar în urechile mele!" "Scîrnavule! Sau sînt atît de păcătos, Doamne, oare sînt atît de păcătos? Mă arestează fiul meu? Sînt aici!" "Ia-ți mîna de pe mine! Pentru mine dumneata nu poți să fi nici măcar martir! Mi-e scîrbă! Înțelegi? Te rup în bucăți, ca pe-o cîrpă, uite așa! Marș afară din camera mea, înțelegi?" Eu mă țineam de ușă. Bunicu și-a întins brațele. El și-a rupt pijamaua în două. Din baie, o bufnitură ciudată. Peștele se zbătea pe dalele de piatră, sub chiuvetă. Țineam peștele, dar acesta aluneca, nu se lăsa. Am strîns peștele la piept. L-am pus înapoi în vană și am lăsat să curgă apa. Bunica plîngea și a alergat la bucătărie. Pijamaua mi s-a făcut vîscoasă. El a trîntit ușile și le-a închis pe fiecare cu cheia. Vana s-a umplut, peștele a început să înoate. Era liniște. Atunci mi-a povestit Bunicu legenda fetei cu miros de pește. Cînd Bunica mergea la magazin, Bunicu îmi povestea în pod despre strămoși. Atunci a adus Bunica peștele. "Așa-ți povestesc cum mi-a povestit și mie Bunicul meu, la Szernye, pe bancă, sub dud". Bunicu stătea pe scaunul acela pe care stătusem eu cînd tata se săpunea și cînd peștele se zbătea în chiuvetă. Dar acum vorbea în șoaptă. "Nu mă privi! Eu nu mai sînt!" Mă uitam la dalele de piatră în pătrățele, negre și albe. Pe acoperiș, geamul dintr-o sticlă în care era o plasă de sîrmă. Nu-mi puteam imagina cum au presat plasa de sîrmă în sticlă. Priveam. Pe acolo se prăbușea lumina, se prăbușea într-o parte. Acum! Acum! Acum se prăbușește! Ar fi fost bine să fi văzut clipa aceea cînd începe lumina. Sau cînd se termină. "Nu mă privi! Fii doar atent! Povestea n-are sfîrșit, va continua în tine, iar tu o vei spune mai departe.

Nádas Péter

Sfârșitul unui roman de familie

Dacă vei ști. Povestesc în continuare tot așa, în continuare, cum îmi povestise și mie Bunicul meu. Parcă-mi ieșise pe gură, ai grijă de gură! că cei doi băieți mai mari ai lui Samuel ben Iosif au rămas la Cordoba. Așa am spus?" "Așa!" "Exact așa am răspuns și eu atunci, iar Bunicul meu din Szernye a continuat astfel: atunci am spus greșit, așa plănuiseră, dar nu așa s-a întîmplat. Nu vreau să te mint. În această întîmplare planurile personajelor, imaginația lor joacă un rol secundar. Putem insista numai asupra faptelor. Iar în acest mecanism fin, faptele se potrivesc unele cu altele asemenea roților dințate: o roată o mișcă pe cealaltă; e suficientă o minciună cît un fir de praf, pentru că totul începe să scîrțîie și se oprește! O, nu! Nu istoria! Potrivirea roților dințate ale istoriei este misterios de perfectă; între ele nu poate pătrunde nici firul de praf, pentru că mecanismul e acoperit cu un clopot de sticlă, ca un cașcaval. Numai povestirea noastră poate să fie neglijentă, dacă nu sîntem destul de prudenți. În acest caz, prudența înseamnă și devotament. Zu den Tatsachen. Deci, rectific: familia a străbătut Valea Guadalquivirului pe spatele asinilor. Pînă jos, la mare."

* * *

"Ecce homo!" a strigat Bunicu și a aruncat peștele pe masă. "Iată omul! Imaginează-ți: ar putea să fie chiar om. Singura diferență este că omul bănuiește uneori ceea ce va urma. Desigur, cine ar putea să știe ce bănuiește peștele? Atît de mult aer și abia poate să respire! Nu știu." Bunica i-a dat lui Bunicu bătătorul de carne; cu ăsta să-l lovească în cap. "Papá, te rog să ai grijă și să nu zdrobești eternitul!" Bunicu rîdea. Peștele se zbătea, și-a deschis gura, branhiile, apoi și le-a închis. "Auzi cît de umane sînt femeile? Femeia nu ucide. O, pentru că are sufletul sensibil! Dar cînd instigă e suficient de puternică! Viața dispare din cauza mîinilor mele, iar între timp ea? Are grijă de eternit!" Bunicu a înșfăcat peștele, dar acesta a sărit, i-a alunecat din mîini. Bunica și-a acoperit ochii cu mîinile. Bunicu lovea. "Papá, ai grijă, ai grijă de mînă!" O vedeam, se uita printre degete. Capul peștelui trosnise, dar el trăia încă, se zbătea și a murdărit cu mucozitatea lui vîscoasă tăblia eternitului de pe masa din bucătărie. "Îi mai aplicăm o lovitură și-i gata. Din păcate ochii i s-au scurs cauza loviturii! Astfel că ciorba de pește nu va fi mai atît de bună... Ciorba de pește e mai gustoasă dacă fierb în ea și ochii peștelui." "Să fac ciorbă din el?" "Dacă are icre sau lapți, pune și coada, și capul, numai să nu uităm să-i scoatem dintele amar! Apoi poți să faci o ciorbă bună, acrișoară." "Restul îl fac pané." "Îl poți prăji și în făină cu boia. Astăzi am avut scaun normal. Ei, acum mai aplicăm o lovitură!" Bunicu a ridicat bătătorul de carne și a lovit. Peștele nu mai aluneca, i se zbătea doar coada. "Avem în fața noastră un mort. Crap sau, pe celălalt nume, cyprinus carpio, tot așa cum numele științific al omului este homo sapiens. Înainte de a-l deschide, să-i cercetăm exteriorul. Formă de pește. Forma este funcția: să trăiască în spațiul în care trăiește. Numai că eu nu știu cum a fost primul pește care a trăit în apă. N-avea o astfel de formă de pește? S-a modelat încet? Sau cînd Dumnezeu a creat apa moartă, i-a creat deodată și perechea vie, peștele cu formă de pește? Maman, dă-ne te rog un cuțit care taie bine și care are vîrful ascuțit! Precum bine vezi, trupul peștelui are forma alungită. Aparține familiei vertebratelor, partea cea mai subțire este de-a lungul coloanei vertebrale; burta este locul funcțiilor vitale, partea asta este cea mai bombată. Acestea sînt branhiile, locul pe unde respiră. Precum vezi, sîngele îi este roșu, la fel ca al omului, dar nu este cald, ci rece. Pielea îi e acoperită cu solzi, aceștia sînt așezați unii peste alții, de jos în sus, ca țiglele pe acoperiș. Dacă de pe un acoperiș scoatem țiglele, acțiunea trebuie începută de sus, din vîrf. Noi, în schimb, fixăm lama ascuțită a cuțitului aici, la coadă, sub țigle, vezi, așa este cel mai simplu să le scoatem, de jos în sus. Ce-i la tine mînă, picior, la el sînt înotătoare. Înaintează cu înotătoarele de pe piept și de la coadă, iar aripioara dindărătul țepilor de pe spate stabilește direcția de înot.

Cum se ridică la suprafața apei sau cum se scufundă în adînc, dacă dorește? Cu înotătoarele de pe burtă. Uite, cu acestea, sînt aici. Poți constata cît de corespunzător îi este și exteriorul. Cine a făcut să fie așa? Sau ce anume? Cînd? Nu știu! Mai trebuie știut că în ciuda a ceea ce se crede, peștele aude foarte bine; deși nu are ureche exterioară, ca omul, dar nici nu trebuie să perceapă sunete atît de puternice. Așadar, mediul său de viață are o anumită obtuzitate. Pipăie cu gura și cu chestiile astea, precum și cu nervii care se întind lateral. Miroase. Aici îi sînt cavitățile nazale. În gură se găsesc mucoasele bucale, bune pentru perceperea gusturilor. Cu siguranță că vede bine acele lucruri de care are nevoie, dar pentru a privi cu ochi de pește lumea peștilor, cunoștințele noastre sînt puține. Îți poți imagina cît de neplăcut ar fi dacă în viața următoare cineva s-ar naște pește? Peștele vede tot timpul. N-are noapte, n-are zi. N-are pleoape. Nu-și poate închide ochii, n-are cu ce. Poate din cauza asta-i atît de înțelept. Nu scoate nici un sunet. Poate din cauza asta trăiește atît de mult. Există un crap de o sută cincizeci de ani, trăiește la Charlottenburg și i-a scris anul acesta lui nenea Frigyes că încă se ține bine. Cînd vine pe aici întreabă-l ce i-a scris prietenul său! Poate că apucă lejer și două sute. Iar acum să-l desfacem, să ne uităm înăuntru! Indiferent cît de neplăcută este operația asta pentru mine, trebuie să încep de la gaura curului!" "Papá! Ce vorbești?!" "Gaura asta este capătul intestinelor, pe aici își golește excrementele. Dacă fixăm vîrful cuțitului aici, se poate desface ușor. În schimb, osul acesta care leagă sub piele cele două înotătoare de pe piept, îngreunează puțin disecția. Dar e bine! Cuțitul taie ca lumea! Înaintăm ușor mai departe, pînă la cap. Acum putem chiar să-i și tăiem capul. Pune-l de-o parte, o să-l examinăm separat. Din păcate văd că n-are nici icre, nici lapți. S-a dus naibii ciorba de pește! Bagă-ți mîna înăuntru! Nu-ți fie teamă! Strămoșul tău direct este peștele, la fel ca și al Bunicii sau al meu, pentru că în uterul matern timp de cîteva săptămîni sîntem pești... adîncul întunecat al mării, simți? e asemănător cu conținutul abdomenului tău. Acum scoate-ți mîna. Ce-i înăuntru trebuie smuls cu grijă, dacă se sparge vezica biliară și i se împrăștie conținutul, carnea devine amară, e chestia asta verde închis, asta! O desprindem frumos cu vîrful cuțitului, apoi putem scotoci în voie prin restul. Ăsta-i ficatul, ăsta-i canalul intestinal, asta-i inima, ăsta-i stomacul. Rinichii se deschid în cloacă; peștele se pișă prin locul unde se și cacă. Iar acum o rugăm pe Bunica să nu mai facă mutre, să ne dea un vas și să pună apă în el. Acum putem trece la cap. Aici e partea cea mai moale, la fel ca gîtul nostru, pe aici se poate tăia ușor. Mulțumesc. Pînă atunci să-i înoate trupul, dacă reușește! Acum ciocănește-i craniul! E tare, nu? Înăuntru e o cavitate, acolo-i creierul. Puțin, dar e tocmai suficient pentru a se descurca. Desfacem cu grijă branhiile, o să vezi ce frumos e ce-i dedesubt. Din cauza asta-i greu. Arcurile astea purpurii! Tu n-ai putea trăi în apă, n-ai putea respira. El se înecă atunci cînd e aruncat pe mal. Îți explic. În apă este oxigen, același lucru ca în aer. Peștele înghite apa prin gură, apa trece prin arcurile purpurii prin care circulă sîngele. Sîngele înhață oxigenul din apă, iar curentul sanguin îl transportă la inimă. Aceea e inima! Se compune din două părți, o parte se numește atriu, iar cealaltă ventricul. Oxigenul împrospătează sîngele, iar inima îl pompează în tot corpul peștelui. Peștele trăiește ca peștele, se joacă de-a peștele și din cauza asta sîngele obosește foarte tare și se întoarce prin vene la inimă: inima transportă sîngele obosit aici, printre arcurile astea purpurii, atunci se deschide capacul! iar oxigenul folosit, care deja se poate numi altfel, ajunge în apă. Iar acum urmează operația cea mai scîrboasă. Tranșarea. Dacă bășica asta plină cu aer o pui acum la soare și o usuci bine, apoi o lovești ca lumea, va pocni. Poftim. Du-o. Pînă atunci Bunica o să pregătească peștele". M-am dus în grădină. Soarele strălucea. Cîinele era în cușcă, capul îi atîrna afară. Dormea. M-am aplecat lîngă el și i-am pus sub nas bășica; și-a scuturat capul și și-a deschis ochii. A vrut să înghită bășica, dar am fugit, cîinele a fugit după mine și sărea în jurul mîinii mele. Am fugit la poartă s-o pun în cutia de scrisori, de acolo n-o poate scoate și n-o va mînca. În cutie nu era nici o scrisoare, era goală. Au venit doi fluturi albi, se fugăreau, eu fugeam după fluturi, eram curios să văd dacă fac ce fac și muștele. Cîinele fugea după mine. Fluturii au dispărut în imensitatea albastră, deasupra tufelor. Zdrăngănit. Eva stătea într-o tufă și se făcea că plînge. Am ridicat o piatră și am aruncat-o în cîine, du-te de aici; și-a tras coada între picioare și a plecat, dar se uita mereu în urmă. Cînd s-a uitat încă o dată în urmă am mai aruncat o piatră. "Vai, mi-a murit bărbatul! Ce va fi cu mine? De ce a trebuit să plece?" Știam, în asemenea momente ea era mama, Gábor era tata, iar eu numai copilul puteam să fiu. "Vai, vai Domne! în moarte cine-i pregătește cina?" "O să i-o pregătească iubita!" "Acolo nu există nici o iubită!" "Dar nici n-a murit! E pe terasă!" Eva și-a luat mîinile de la ochi. "De ce ai venit aici? Te-a chemat cineva? Tîmpitule!" Eu i-am arătat bășica, dar m-a împins, bășica a căzut din mîna mea, ea a înhățat-o și a ieșit din tufă prin gaura care ducea în grădina lor. Însă eu i-am prins piciorul, să n-o ducă. "Asta-i a mea!" O trăgeam de un picior, dar m-a lovit cu celălalt. Am plîns, apoi am observat că în tufă se joacă niște luminițe. Bunica a strigat. În timp ce mîncam peștele, în antreu a sunat telefonul. Bunica a fugit la telefon, dar n-am auzit-o cu cine vorbește. L-a chemat pe Bunicu. Eu mîncam peștele. Bunicu a spus că trebuie să avem grijă cu oasele de pește. Bunica a povestit că odată, acasă, cînd pe tatăl ei încă nu-l omorîse calul atunci cînd a căzut din trăsură, mîncau pește într-o zi de vineri, iar ea a observat la un moment dat că fața tatălui ei se învinețise. De parcă s-ar fi scurs viața din el, nu putea să respire, stătea doar. Toată lumea striga. Atunci ea și-a amintit ce-i povestise odată cineva, Zöld Béla îi povestise, că atunci cînd un os de pește se oprește în gît, trebuie lovit spatele, din cauza asta va tuși, iar osul fie că iese, fie că e înghițit. Ea îi lovea spatele lui taică-său, osul a ieșit și au mîncat mai departe peștele. "Dar cînd am terminat de mîncat, mama se ridicase de la masă și mi-a dat o palmă stigînd: cum ai îndrăznit să-l lovești pe tatăl tău?" Am rîs pentru că mi-am imaginat cum a primit Bunica palma aceea. Dar Bunicu urla: "Ce rîzi? La urma urmei știi ce faci atunci cînd rîzi? Știi ce-i aia?" "Nu știu." "Ei vezi! Rîsul face parte dintre cele mai mari enigme ale vieții." Dar în zadar i-am așteptat, nu s-au mai întors. Nici eu nu-mi mai mîncam peștele, era ceva ca liniștea. Scaunul pe care stătuse Bunicu era așa cum îl lăsase adineaori, cînd l-a răsturnat. Dar nici din antreu nu se auzea nimic. Pe farfuria Bunicii, un os lung, o coastă, pe una dintre părți mai rămăsese puțin din carnea peștelui, pe marginea farfuriei oscioarele mici pe care le scuipase. Am trecut prin camere. Bunicu stătea în fotoliu. Bunica stătea culcată pe patul ei. M-am uitat dacă respiră. Acum i-aș putea fura bomboanele de sub pernă. Bomboanele se lipiseră de pungă, trebuia scuipată hîrtia. Bărbatul stătea în ușă. "Béla! Vino imediat! Béla! Repede! Aici e un mort!" Sunetul se apropie, dușumeaua scîrțîie. Acasă am avut cîndva o lupă. "Bunica a primit pește". "Nu trebuie spălate pentru că mâine dimineață plec!" "Tată, atunci pot să dorm cu tine?" "Ți-am adus ceva, era cît pe-aci să uit. Dă-mi pantalonii! Vezi? Dacă o ții în fața luminii, adună razele și se aprinde hîrtia. Mîine poți să încerci." Afară suflă vîntul, dar adineaori încă mai strălucea soarele. Pe lumînare alunecă mărgele de ceară, sfîrîie. "Dacă te uiți la ceva cu ea, poți să vezi și cele mai mici detalii. Vezi? Uite ce dealuri și ce văi micuțe sînt pe pielea ta". Bunicu stătea în fotoliu. Dacă respir împreună cu el, se-ntîmplă ceva, nu știu ce. Nu. Ce-i asta? Un vuiet dinspre fereastră. Dacă mă uit prin noua mea lupă. S-a agățat o muscă în pînza de păianjen. Vrea să se salveze, dar la marginea pînzei stă păianjenul. Musca este cea care vuiește așa. Are picioarele prinse, în zadar mai bate din aripi. (...)

Traducere și note de Anamaria Pop

Tur de orizont

În numărul 37 al **Luceafărului**, Marius Tupan scrie despre ediția a doua a "Colocviului romanului românesc", organizat de Nicolae Breban la Sinaia● "Carnaval la Sinaia" se cheamă piperatul articol, din care ne alegem, pe sărite, "... colocviul romanului n-a beneficiat nici măcar de un microfon, care să capteze vocea oratorilor de profesie. Printre aceștia s-au detașat — prin insistența și frecvența luărilor de cuvânt — binecunoscuții proletcultiști, care au glisat pe lângă subiecte, făcând incursiuni într-un univers literar caduc și înmormântat deja, demonstrând — dacă mai era nevoie! — că nu-s cu lecturile la zi. De fapt, scopul venirii lor aici s-a trădat de îndată: urmau să-l tămâieze pe Nicolae Breban, cel care i-a invitat special, fiindcă unele clasamente și reviste nu-l elogiază îndeajuns (...) ... nu ne punem să-i atragem atenția lui Nicolae Breban că e timpul să reconsidere lumea în care se află. Dorind să-și asigure veșnicia, cu orice preț, chiar din timpul vieții, Domnia sa forțează nota și notele, oriunde s-ar afla (discursul pro domo, ținut după ce i-au obosit aplaudacii, rămâne antologic!), convins că numai așa se va acoperi de glorie (...). Monument de diplomație și strategie, Laurențiu Ulici nu s-a putut abține la un moment dat și a afirmat: *Am sentimentul că mâncăm o salată!"*● În același număr al revistei, Octavian Soviany semnează o cronică la volumul de poezie "Un castel în Spania pentru Annia" de Șerban Foarță ("Spectacolul poetizării pare a fi așadar în textele lui Șerban Foarță unul în trei timpi: există mai întâi exercițiile de scriitură *adamică*, cărora li se opune parodicul, legat de conștiința unui *neant* al artei și al limbajului, pentru ca, în cele din urmă, prin *parodia parodiei* textul și lumea să-și recapetre laolaltă candoarea primordială... "). Adrian Dinu Rachieru scrie despre "Romanul în era mediatică", Gabriel Chifu se întreabă "Ce se poate aștepta de la roman?", sub "Diamante porcine" își pune semnătura Mircea Daneliuc, Sandrino Gavriloaia decretează că "Textul oricărei femei e o cheie..."● Iarba fiarelor o pasc bărbații.

Ce poți face cu liniuțele de dialog

Nu știm dacă Adina Dinițoiu e femeie sau fată, bărbat sau băiat, dar un lucru știm cu siguranță: nu se pricepe la poezie. Și, în plus, are o idee fixă (nu întotdeauna astea, fixe, sunt, așa cum prea bine se crede din strămoși, bune): că tot ce se coboară din contemporaneitate are și mușchi. Adina a citit ultima carte a pitești eanului Mircea Bârsilă, nu a priceput nimic din ea și i-a făcut o recenzie în **Observator cultural** (nr. 36) ● Adevărat, autorul volumului "O linie aproape neagră" e unul dificil, dens, grav, de un livresc atât de bine topit în corpul textelor încât, dacă nu ai habar de mitologie, de folclor, de poezie autentică, crezi, ca A.D., că Bârsilă nu... dialoghează cultural. Hai, mai treacă-meargă... Dar să citești, negru pe alb, după ce ai lecturat un volum evident de top (nu vă luați întotdeaun după topul "Monitor 2000" din "Observator"), că autorul "denotă pe alocuri o surprinzătoare lipsă de instinct poetic", atunci chiar că îți vine să îți iei liniuțele de dialog și să le faci cadou doamnei-domnișoare Dinițoiu. Poate se joacă Marocco cu ele● Excelentă dezbaterea "Literatura română în manualele alternative" din paginile 4-9, la care participă Ruxandra Achim, Florentina Sâmihăian, Rodica Zane, Carmen Mușat, George Ardeleanu, Adrian Costache, Gheorghe Crăciun● O analiză dură la publicistica lui H.-R. Patapievici propune Dragoș Paul Aligică. Citățm: "Deși pretinde contrariul, Patapievici nu este interesat de consecințele practice ale demersurilor sale publicistice, după cum nu este interesat de relația dintre textele sale și realitate. Aceasta nu este în sine ceva rău. El este scriitor și ca scriitor poate să scrie ce vrea și cum vrea, paralel, perpendicular sau tangent la realitate. Ceea ce și face cu talent. Din nefericire, el a ales să se manifeste într-un gen dubios, care mimează analiza politică și, mai nou, pe cea economică, contribuind la consolidarea supramației acestui gen în discursul publicistic românesc".

Cronica unei reviste fără busolă

Un titlu de coșmar în **Cronica** (nr. 9): "Sabin Păutza — un muzician la confluența dintre irizările curcubeului"● Iar muzicianul nu numai că trăiește, dar dă și interviuri● Regizorul Horea Popescu, (și el) într-un interviu: "Nu cred că am realizat în film ce am realizat în teatru. Adică n-a fost încă un moment în care filmul românesc să reprezinte chiar o școală. Au fost succese individuale, dar nu constante și permanente, ca să impună o anumită cinematografie. Și aici trebuie văzută și partea cealaltă; a medierii, a mediatizării. Noi n-am avut știința asta"● Din nefericire pentru ea, **Cronica** e o revistă total debusolată, fără nici un fel de direcție, o tocăniță în care sunt de toate, dar bucătarul e în concediu. Și a luat cu el și mirodeniile. Dacă se poate da un exemplu de publicație provincială, lunarul ieșean se luptă pentru un loc fruntaș în acest trist clasament. Trist, dar adevărat.

Comunismul și Constantinopole

În editorialul din numărul 43 al **Românieiliterare**, profesorul Manolescu ia pulsul istoriei și constată că "Nu există nici un război — nici cel de o sută de ani — comparabil cu al doilea război mondial. Căderea comunismului e mai plină de consecințe planetare decât căderea Constantinopolului"● O pagină de poezie bună semnează Ion Chichere, iar S. Damian face publică o scrisoare primită la 15 octombrie 1999 de la Ov. S. Crohmălniceanu, din care redăm un fragment: "Dacă un regim, fie el și totalitar, are o minimă înțelegere rațională a vieții literare, va lăsa să apară astfel de opere, întrucât nu-l deranjează. Iar scriitorii și-ar găsi un spațiu de exercițiu al profesiunii lor, să zicem normal, făcând lucruri pe care le-ar face și în deplină libertate. Toată viziunea militară, strategică și belicoasă e total neadecvată cu acest spațiu al vieții literare, unde nu neg că existau tensiuni, ar aranjamente, intrigi, presiuni, procese de corupție, dar nu mult diferite după 1960, de cele care se întâlneau și în viața literară antebelică și se întâlnesc și în lumea liberă azi"● De citit, tot în "R.L.", fragmentul de roman al lui Gerard Genette, "Gramofonul ideologic" de Monica Lovinescu, "O parteneră de corespondență a lui Cioran" de Simona Cioculescu, "Bucureștiul lui Cărtărescu" de Andreia Roman, "Radu Petrescu despre G. Bacovia" de G. Grigurcu● Și ca să vedeți că și critici cu fler se pot înșela în analizele lor, parcurgeți cronica lui Alex. Ștefănescu la "Tetraktys", ultima carte de poezie a lui Pavel Șușară, parcurgeți apoi cartea (sau invers) și o să ajungeți, poate, la concluzia noastră● Sau poate că nu● Dar, e democrație, trăiască!

Un Euphorion plin de resentimente

"Resentimentul" este subiectul pe care îl atacă numărul doi pe anul în curs al revistei sibiene **Euphorion**● Își aduc contribuția la atacul amintit, Daniel Vighi ("Mărturisesc faptul că mi-am dat seama destul de repede că sunt probleme..."), Lucian Vasiliu ("De obicei, iert, creștinește"), Cătălin Țîrlea ("Eu unul am un soi de afecțiune pentru resentimentari"), Iustin Panța ("Singura soluție de a fi egalul cuiva este de-al depăși pe acel cineva"), Alexandru Uiuiu ("Eu merg pe ideea răzbunării!"), Felix Damian ("Libertatea de a avea resentimente este inalienabilă, iar de dreptul acesta se folosesc îndeosebi snobii și mulțimea"), Ioan Radu Văcărescu ("Doamne, în ce lume ne e dat să trăim..."), Mircea Stănescu ("Oare de ce crocodililor le sunt astupați ochii cu o cârpă atunci când sunt capturați?")● Dumitru Chioaru "developează" antologia de poezie "Acțiunea interioară" a lui Călin Vlasie, iar profesorul Nicolae Branga încearcă să demonstreze "Ce este și ce trebuie să fie istoria"● Ștefan Caraman publică proză, coloanele de poezie aparținând lui G. Grigurcu, Gelu Vlașin, Adela Greceanu, Mircea Petean, John Linthicum, Francisco J. Diaz de Castro● Eseul "Herderianismul: Prefigurarea teoriei etnonaționaliste?" îi aparține lui Victor Neumann● De remarcat (și) formula grafică a publicației conduse de Iustin Panța

"Mă consider un diletant"

Într-un interviu acordat lui Romulus Diaconescu pentru **Ramuri** (nr. 10), profesorul Livius Ciocârlie afirmă: "Scriitor fără proiecte, mă consider un diletant. Țin mult la cuvântul acesta, mi-e printre cele mai dragi. Înțeleg prin a fi diletant să nu ai nici o obligație, nici față de tine însuți. Nu știi niciodată ce urmează să scrii; scrii numai ce îți trece prin cap. La prima vedere, o astfel de condiție ar trebui să fie neliniștitoare. Ai în față un gol, ignori cu ce urmează să-l umpli. În fapt, e singura mea stare lipsită de neliniște, pentru că sunt nepăsător. Dacă găsesc ceva de scris, foarte bine; dacă nu, vorba francezului, tant pis"● Cartea aflată în atenția criticilor Gabriel Coșoveanu și C.M. Popa este "Poezii" de Geo Dumitrescu, iar cea din luneta lui Nicolae Coande, "Manifest anarhist" de Marius Ianuș● Se pare că poetul craiovean nu a manifestat o prea mare priză la poezia mai tânărului și mai bucureștean nului său confrate, căruia îi reproșează că prea e (pe) coarda lui Cărtărescu, că e mai multă poză decât literatură, că textul nu prea are... anarhism● Iar redactorul-șef al revistei, Gabriel Chifu, se întreabă "Încotro poezia?"● Despre "Obsesia românească" scrie Gabriel Dimisianu, "Cum suntem și cum arătăm" ne explică Eugen Uricaru, Adrian Marino aduce în pagină scriitorii și cărțile din literatura acestui secol care l-au marcat.

Ierarhia care strică bucuria

Familia (nr. 9) debutează cu un excelent editorial — "Rezistența vechii ierarhii de valori" — semnat de Ion Simuț● Teza eseului pleacă de la opinia Criticului care consideră că ierarhia valorilor literare impusă în anii '70 nu se schimbă, deși au existat, pe la mijlocul anilor '90, semne că această ierarhie începe să se clatine. Astfel, Marin Preda și Nichita Stănescu ar fi, ca și acum 30 de ani, vârfurile din proză și poezie. Dar editorialistul se întreabă: "Care din poeții generației șaptezeciste sau optzeciste are opera lui Nichita Stănescu de până la 45 de ani? Care din prozatorii generației șaptezeciste sau optzeciste are opera lui Nicolae Breban de până la 45 de ani? Care din criticii generației șaptezeciste sau optzeciste are opera lui Nicolae Manolescu de până la 45 de ani? Nici unul! Atunci cum poți să demolezi ierarhia de valori construită și impusă convingător de generația '60?"● Câteva pagini mai încolo, Gheorghe Grigurcu crede că dacă bătălia de impunere a poeților din al doilea val șaizecist (Dimov, M. Ivănescu, P. Stoica, E. Brumaru, Ș. Foarță, S. Mărculescu ș.a.) a fost pierdută în fața primului val, războiul va fi câștigat o dată cu primenirea biologică a criticii● Trei "Fugi postmoderne" publică poeta Angela Marinescu, Ioan Es. Pop semnează "Poem din poemul nescris"● Majoritatea paginilor îi sunt dedicate prozatorului Dumitru Țepeneag● O **Familia** cu un conținut interesant și... picant.

ROȘIORII DE VEDE

Unde mi-e gândul...

Petru Umanschi

Duminică, 28 mai 2000, orele 15,17 minute... Am terminat de citit volumul lui Tarnoczi pe care, doar cu trei ore în urmă, mi l-a adus colegul și prietenul **Dinu Barbu.** Mărturisesc, "Rock Story – La vest de Bega" m-a tulburat, lectura textului aruncând asupra-mi un subțire voal de tristețe. Mai mult decât o frescă a unor timpuri nu prea îndepărtate, Nae ne oferă povestea vieții sale, așa cum s-a priceput el s-o scrie, adică surprinzător de bine. Cred că principalul câștig al cărții stă în sinceritatea naratului, uneori chiar debordantă. Îl cunosc pe Nae și-l admir – ieri ca și azi – pentru tenacitatea sa dovedită în calitate de "rob" al pasiunii pentru muzică. N-am bănuit niciodată că în Nae – fața sa mi-o amintesc scăldată de un zâmbet blând – stă pitit talentul unui povestitor cu har. Acest "basist cu mai multe soacre" rămâne o rotiță trainică în agrenajul muzicii rock românești, recte, timișorene, chiar dacă drumurile sale (pe uscat sau pe ape) l-au purtat în varii zone muzicale ale artei sunetului. Deși de un deceniu acest timișorean își duce traiul pe meleaguri străine, sufletul său "tinte aproape" de malurile Begăi, fapt pe care-l veți putea lesne constata după lectura prezentului volum. Sigur, amintirile sale, deși vii, nu pot contura întotdeauna mediul artistic al tinereții sale cu o rigoare maximă. Îmi permit, așadar, unele corecții (poate nu neapărat esențiale în economia și expresivitatea volumului) care, consider, se impun. Semnatarul acestor rânduri e amintit la un moment dat ca "truditor" al Clubului pop PM6, alături de ing. Pethö Ștefan. Cum Nae a cântat ani întregi pe litoral sau în alte zone turistice, nu știa că "nașul" Clubului PM6 e subsemnatul, fapt precizat și în **"Dicționarul Rock, Pop, Folk"** (Ed. Humanitas, 1999). Referitor la Pethö Ștefan, acest bun prieten și pasionat muzician, a fost (alături de regretul M. Jivănescu) animatorul **Clubului timișorean de jazz** care-și desfășura activitățile tot la **"Sala de Marmură"** din Piața Sf. Gheorghe, pe atunci Vasile Roaită. De aici, se pare, această suprapunere a impresiilor autorului, care omite să amintească și primul grup rock timișorean **"Uranus"**, fondat tot de cel ce semnează aceste rânduri (Pethö Ștefan a fost chitarist în "Uranus", alături de Dorel Ioanovici, zis "Fuscher", Moni Bordeianu etc.). Toate omisiunile le pun pe faptul că la aceea dată (1961), Nae era prea mic, el intrând în viața muzicală a orașului câțiva ani mai târziu. Dincolo de acestea, amintirile și confesiunile lui Nae se constituie o piesă-cheie dintr-un "puzzle" ce tinde să contureze, alături de volumul **"Phoenix – Însă eu..."** de **Nicu Covaci** și, probabil, alte cărți ce vor urma, atmosfera policromă a scenei rock timișorene din anii '60. Vorbeam la început de "un voal de tristețe" care m-a "îmbrobodit" parcurgând ultima filă a cărții. Evident, datorez o explicație, dar nu mă simt în stare s-o exprim acum decât, să zic, parțial. Nae și consoarta sa Gina îmi apar ca doi Robinsoni pe o insulă luxuriantă dar, vai, ostilă lor, plină de capcane și situații neprevăzute. Ei trăiesc încordați, atenți la ce s-ar putea ivi de după palmierii încărcați de roade la care nu pot aspira, în ciuda înălțimii lui Nae. Bănuiesc că somnul lor e bântuit de imaginile unei tinereți care s-a scurs prea repede, aidoma nisipului de Eforie în căușul palmelor lui Nae, palme mari și harnice. Ce n-aș da ca așteptarea tandemului românesc **"Gina & John – Singers"** să nu fie zadarnică! Anii se duc, toți îmbătrânim, doar Jim Morrison și John Lennon rămân tineri, și totuși Nae mai speră ca sfatul **CÂNTĂ, LUPTĂ ȘI AȘTEAPTĂ,** primit într-un oraș austriac de la impresarul lui Joe Cocker să fie adevărat măcar pe jumătate...

Un spectacol ofensiv

Doina Modola

Primă concretizare a unui ambițios program estetic, având printre finalitățile majore relansarea Naționalului timișorean și valorificarea creației dramatice românești clasice și contemporane, din țară și din diaspora, **Revoluția oarbă** de Leonid M. Arcade în regia lui Alexa Visarion face dovada materializării într-un timp scurt (sunt mai puțin de cinci luni de când dl Cornel Ungureanu a preluat, în luna mai, direcția teatrului) a unei strategii intensive de restaurare și dinamizare profesională. Spectacolul, montat de Alexa Visarion prin decuparea unei intrigi dintr-un text prolix, scris în anii '70 — piesa a apărut în 1971 la Paris în contextul dezamăgirii pentru eșecul tot mai evident al ideologiei marxiste, agravată de dovezile din ce în ce mai răspicate și compromițătoare ale concertării de la Moscova a acestei tendințe în Europa Occidentală — pune în discuție destinul general al revoluțiilor ratate și, în primul rând, ceea ce am considerat noi revoluția română din 1989.

Desfășurată pe scena deschisă vast în toate direcțiile, într-o plastică monumentală, excelent ritmată dinamic și imagistic, între fundalul când albastru sideral (închipuind biroul stingher și fantast al utopiei spulberate), când străjuit de o pânză imensă pe care se prelungesc cruci și morminte, unde își dorm somnul de veci speranțe, vise și cadavre, montarea denunță eșecul idealului pervertit de acțiunea socială, al ideologiei degradate în concretul vieții. Decăzută în cea mai sinistră deriziune, speranța redresării existențiale devine un bâlci grotesc, un circ pestriț, mortificat și agitat, o debandadă deșucheată în care țopăie principiile libertății, egalității, fraternității, dreptății, justiției, în bâlbâielile aberante ale unor găinari mărunți, pușI obsesiv și iremediabil pe furtișaguri, trândăvie, escrocherie, hoinăreală și cerșetorie. O țiganiadă recurentă pare să fie destinul ineluctabil al oricărei încercări de schimbare și ceea ce a dezamăgit ieri se reeditează și azi. O boală morală incurabilă a intrat în om și degradează tot ce atinge, într-o atmosferă de farsă cu poncife și scălâmbăieli funeste. Decăzuți într-o gloată neproductivă și parazită, cei ce păreau angajați să schimbe lumea se complac ca marginalizați intratabili și profitori mărunți. Tabloul e sumbru, amar și pestriț, măcinat de domnia fatală a kitschului.

Spectacolul lui Alexa Visarion, corosiv, necruțător și sumbru, în ciuda exuberanței sale coloristice și vestimentare (în care scenografa Geta Medinschi aduce o contribuție stilistică remarcabilă), e un spectacol incomod pe o temă neplăcută și prea actuală, care zgândăre, provoacă, agresează. Concepută într-o manieră directă, asertivă, în care encadramentul expresionist al debutului și finalului ostentează abrupta interpelare a realului imediat, montarea incriminează adevăruri bolnave și stânjenitoare cu o ironie exasperată și crispată. Replicile nu "curg", ci mitraliază sacadat, chemând contexte întregi de disperare în sintagme colțuroase. Uneori semnele sunt prea directe, alteori riscă să se irosească în van, dar șatra instalată într-un cimitir fantast, în dialog cu hârcile și zombii conține răul acela adevărat care macină în adânc. Spectacolul amintește bizar de **Opereta** lui Gombrowicz și de **Cimitirul Buna-Vestire** al lui Arghezi, exploatând parodic clișeele operei lirice **(Trubadurul)** nu numai ca situații, ci și ca sonoritate muzicală și exotism gitan. O permanentă autopersiflare referențială definește metateatralitatea spectaculară.

Actorii nu cred cu totul în text, stânjeniți de emisiunea lui sacadată și poate resimțind ei înșiși refuzul conștiințelor rănite de prea mult urât, obosiți de redublarea lui în viață și pe scenă. Și totuși, conduși de autoritate de regizor, eroii se conturează viu și pregnant între îndoială și înverșunare. Pierre Jean Just, filosoful de cabinet, îmbătrânit, anacronic, refugiat în elanuri erotice tardive și obscure are parte de un interpret inteligent și expresiv — Ovidiu Ghiniță — ce face pereche revelatoare atât cu ideologul văzduhist și angoasat (Platon al lui Daniel Petrescu), cât și cu secretara prea tânără și arătoasă (Monica Rusei), scăldată în șampoanele răsturnărilor. După cum șleahta gălăgioasă de pehlivani și soitari — care îi preia și "aplică" utopia prin profanări și "meserii" suspecte, sporovăind și bravând într-o lume nici vie, nici moartă — devine tabloul vivant și allegro al realității, dirijat de un Bui-Bașa (Cristian Szekeres) energic și dezlănțuit și de un raisonneur poseur și levantin (Cantemir al lui Horea Ionescu). Un excelent portret de țigancă bătrână realizează Luminița Stoianovici (Vaiava), secondată aproape de Luminița Tulgara (Coconad). Siluetă grațioasă, coborâtă parcă dintr-un tablou provincial de sufragerie, Claudia Ieremia, permanentă prezență scenică surâzătoare și ispititoare, dă viață acelui principiu erotic care ține de pitorescul sclipitor al etniei și al imaginii comune despre ea. Un mutu-psihanalitic (Pavel Bartoș) bântuie scena conferindu-i accente enigmatice și trimiteri clovnești. Întreaga ceată pestriță de altfel: Pișta de la Bran (Valentin Ivanciuc), Fermecuș (Doru Iosif), Strigoieș de partid (Ruslan Rotaru), Puțănel (Călin Ionescu), Punguță (Cățălin Ursu), Vuță (Adrian Voichitescu), ca și morții vii care își fac apariția în scenă în costum de gală mucegăit (ca într-o operă de Monteverdi) — Adriana Ghiniță, Ion Rizea, Anca Jurchescu — evocă (și prin nume) umanitatea fantasmagorică a dramaturgiei lui D.R. Popescu cu care Leonid M. Arcade pare să aibă profunde afinități. Afinități ce, desigur, nu pot scăpa nici unuia dintre cei dintâi regizori ce l-au impus scenic pe D.R. Popescu: Alexa Visarion.

E chipa de interpreți, bine pusă la punct, în ciuda îndoielii față de acest spectacol de **neplăcută** actualitate, a realizat un spectacol-interogație ce supără, pune pe gânduri și poate chiar vexa. Supărător ca **Pădurea nebună** (acel scenariu-reportaj dramatizat realizat, prin observație directă, de o echipă de tineri actori englezi în anul 1990, după un sejur de câteva săptămâni în România), el ne pune în față o oglindă în care realitatea rânjește prin diformități degradante și farsă bâltată. Cred că așa arată un spectacol de atitudine în zilele noastre: înconjurat de suspiciuni, disconfort, neplăcere. Dar demascând și șarjând răul care ne macină. E greu să-l privim. Dar prin **aceasta** se validează și se legitimează.

Anotimpul festivalurilor

Alina Voiculescu

Românii sunt săraci. Auzim acest lucru de zece, poate douăzeci de mii de ori pe zi. Românii nu au bani. Este o regulă (aproape) general valabilă. Ne înconjoară și ne macină. Când încep știrile, românii se întreabă cu groază: "Doamne, oare ce se mai scumpește?". Și nu are mult de așteptat. Mâncarea, întreținerea, curentul, benzina... Lumea se debranșează se la rețeaua termică pentru că, evident, nu are cum să plătească, cei care plătesc îngheață în case, asemeni celorlalți... Așa e în România. În schimb, i-am ajuns și întrecut pe cei din Occident (cei pe care dorim să-i imităm întru totul, asemeni strămoșilor noștri, primatele) în privința ororii și diversității crimelor, a prostului gust, imitației (ca să ne exprimăm delicat) în muzică, ocupăm unul dintre primele locuri în Europa în privința bolnavilor de SIDA (boală occidentală, de!) etc.

Și totuși, deși ne aflăm într-un impas financiar (și nu numai), "dânsul" nu este chiar așa de negru. Românii, oameni inventivi, găsesc alte portițe de scăpare. Iar una dintre ele este teatrul. Românii fac teatru. Așa cum este, greu, dar fac. Teatrul a ajuns din păcate, un sport extrem. De ce? Cu extrem de puțini bani, cu extrem de puține materiale, cu extrem de puțini oameni, săli, costume, românii încearcă să se descurce. Cum reușesc? Cu extrem de multă bunăvoință și pasiune. Există în lumea teatrului oameni extrem de pasionați, rotițele principale care pun în mișcare mecanismul. Combustibilul — entuziasmul. Căci în teatru nu există jumătăți de măsură. Ori totul, ori nimic.

De aceea, această toamnă ar putea fi numită "anotimpul festivalurilor". Teatru non-stop, de bună calitate și nu numai (dar acest lucru este de fapt mai puțin important). Experimentele sunt făcute să reușească sau nu. Important este faptul în sine: teatru care s-a jucat în "țara noastră de toamnă". Să schițăm un oarecare punct de plecare — 29 august — Mangalia, Gala Tânărului Actor. Apoi au urmat: Festivalul de Teatru Alternativ de la Bistrița, Festivalul de Dramaturgie Românească de la Timișoara, Festivalul de Teatru Clasic de la Arad (cam în același timp cu "păpușile" de la Botoșani), Festivalul Comediei de la Galați, Gala Teatrelor Naționale din Cluj. Toate acestea vor fi urmate de Festivalul Național de Teatru de la București. Ca să nu mai spun că în această înșiruire s-au interpus și premiere ("Carnavalul Bârfelor" de la Craiova, în regia lui Vlad Mugur). Iată cum, în toamna aceasta am fost binecuvântați cu experiențe extraordinare prin bunăvoința unor oameni la fel de extraordinari. Cum se face că fenomenul teatral capătă amploare, deși condițiile de trai sunt... Vă spun un secret: "de vină" este materialul uman. Am văzut într-o expoziție un tablou ale cărui componente erau oamenii. Pereți, obiecte de mobilier, de toaletă — toate făcute din oameni, Cărtărescu a scris o carte pe trupul unui om. Aceeași senzație am avut-o vis-à-vis de această toamnă nemaipomenită. Un tablou imens, de dimensiunile unei țări mici, o imagine reprezentând o sală de teatru, cu scaune, scenă, cortină, decor. Totul era viu, făcut din/de oameni. În partea de jos predomină tonurile închise, căci totul s-a născut greu, din suferință, lacrimi, renunțări și agonie. Însă în partea superioară nuanțele devin luminoase, calde, satisfăcute de propria lor aură benefică, lacrimile și suferința se transformă în bucurie, iar agonia în extaz.

Frumusețea constă în faptul că la noi nimic nu este sigur. Trăim de pe azi de mâine. Nu știm ce se va întâmpla, nu avem o schemă prestabilită. De multe ori nu se știe până în ultimul moment dacă un festival mai are loc sau nu. Și asta pentru că depindem prea mult de oameni care nu au nimic de-a face cu arta, care (poate) vin la teatru din snobism, din acel "trebuie să mă vadă lumea". E foarte ușor să critici, să imprești cu noroi un lucru pentru care nu te-ai zbătut sau care nu te afectează în vreun fel. Dar nimeni nu se gândește de câtă muncă și sudoare este nevoie pentru a înfăptui orice în lumea teatrului. Tot ce depășește inventivitatea și munca depusă ține de domeniul hazardului, al bunului plac al maselor. Căci teatrul se află pe un teren foarte alunecos, numit subiectivism. Arta în genere este subiectivă. Și atunci nu poți face un lucru mulțumitor "general valabil". În asta constă măreția și autenticul sufletului unui adevărat spectator de teatru. Aplauze trebuie să se audă în fiecare sală, la sfârșitul oricărei piese.

Așadar a fost o toamnă splendidă, bogată și variată (chiar dacă peste vară a fost secetă), o toamnă despre care nu pot spune decât atât: sper din tot sufletul să o văd și la anul. Bineînțeles, cu alte veșminte, colorit nou și alai vesel și iubitor de "măscărici și mâzgălici", cu surle și trâmbițe, ca să afle toată lumea, domne', ce suntem noi în stare să facem. Poate că la anul teatrul nu va mai fi afectat (cel puțin nu vizibil) de acele probleme și griji cotidiene care macină și distrug tot ce este frumos și bun într-un suflet sensibil. Poate că la anul tabloul va fi scăldat în întregime într-o lumină caldă, binefăcătoare, de ce nu promițătoare, așa... ca pentru un început de mileniu.

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Mihaela Dănciulescu, Sorin Stroe , Viorel Hîrtopanu (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Marinela Panțiru, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 13 33 76, 13 33 90
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECT.

Sfârșitul unui roman de familie

Nádas Péter

NÁDAS PÉTER este unul dintre cei mai reprezentativi scriitori contemporani din Ungaria. Bibliografia sa include un mare număr de titluri, traduse în mai multe limbi, printre care: **A Biblia (Biblia)**, *1965, nuvele;* **Kulcskeresõ játék (Jocul de-a căutatul cheii)**, *1967, nuvele;* **Egy családregény vége (Sfîrșitul unui roman de familie)**, *1977, roman, volum ajuns la a patra ediție, tradus în limbile spaniolă, slovenă, germană, engleză, franceză, olandeză, suedeză, norvegiană, daneză, sîrbo-croată, poloneză, slovacă, estonă, lituaniană și finlandeză;* **Leirás (Descrierea)**, *1979, povestiri;* **Emlékiratok (Memorii)**, *1986, roman, volum ajuns la a treia ediție, tradus în limbile engleză, germană, franceză, olandeză, suedeză, norvegiană, daneză spaniolă și cehă;* **Az égi és a földi szerelemröl (Despre dragostea din ceruri și cea de pe pămînt)**, *1991, eseuri;* **Párbeszéd (Richard Swartz-cal)** *(Dialoguri cu Richard Swartz), 1992, volum ajuns la a treia ediție;* **Talált cetli és más elegyes irások** *(O fițuică găsită și alte scrieri), 1992, nuvele, volum ajuns la a patra ediție;* **Esszék** *(Eseuri), 1995, volum ajuns la a doua ediție;* **Vonulás (filmnovellák)** *(Trecerea. Nuvele cinematografice), 1995;* **Drámák** *(Drame), 1996;* **Minotaurus**, *1997, povestiri.*

Pentru autor, copilăria reprezintă o vîrstă aparte, cu legi specifice de o mare duritate, semănînd doar în parte cu cele ale lumii adulților. În **Sfîrșitul unui roman de familie** este vorba înainte de toate de starea conflictuală generată de contradicțiile dintre lumea copilăriei și cea a maturității. O lume, cea din urmă, din care pornesc drumuri care nu conduc nicăieri, un univers al labirinturilor în care se pierde însăși "esența umanității".

Lui Simon Péter, eroul central al romanului, i se oferă două modele de gîndire și de comportament: doi bărbați, Bunicul și Tatăl. Din fericire, el nu alege nici unul dintre acestea. Simon simte că oricare din cele două opțiuni posibile ar înseamna o ratare și schilodirea propriei personalități. (Ne aflăm, în perioada procesului lui Rajk, cînd integritatea umană poate fi salvată cu greu.)

Destinul băiatului se conturează prin interacțiunea tensionată dintre cele două modele. El crește, se formează, sfâșiat între aceste două forțe diametral opuse. Bunicul s-a înstrăinat de societate și de jocul politic, găsindu-și refugiul în mituri. Tatăl este ofițer de contrainformații pe granița iugoslavă și, pentru a-și aduce contribuția la concretizarea infracțiunilor politice, depune mărturie falsă în cel mai mare proces politic din Ungaria. Prin acest gest el îi dă lovitura de grație tatălui său, care aude la radio mărturia mincinoasă a fiului.

Mărturia falsă a Tatălui distruge ambele modele: existența mitologizantă a Bunicului este anihilată, dimpreună cu etica oportunistă, orientată spre acțiune, a Tatălui. Romanul familiei ajunge astfel la sfîrșit, iar destinul copilului – trimis la orfelinat – se împotmolește într-o fundătură. Eșecul este însă doar aparent. Din felul în care acesta își caută propria identitate în orfelinatul guvernat de reguli draconice înțelegem că el va ajunge să refuze atît moralitatea fără o întemeiere reală, cît și realitatea lipsită de morală.

Propunînd o serie de imagini mitice ale copilăriei și ale evreității, ***Sfîrșitul unui roman de familie*** *descrie natura inumană a regimului dictatorial, putând fi citit deopotrivă ca roman social și ca roman politic.*

În baie, o bufnitură ciudată. Peștele se zbate pe dalele de piatră. Alunecă sub chiuvetă. Bunica își duce mîinile la față, printre degete i se revarsă lacrimile. Eu stau în picioare pe un scaun. Pe scaunul pe care stătuse și Bunicu. Îmi vine să rîd pentru că mă văd în oglindă cum mă piș în chiuvetă, dar între timp țin în mînă peria de dinți – din perie curge ceva. Iar în chiuvetă se zbate peștele, ar înota, dar n-are loc destul. Plescăială. El se săpunește în vană, săpunul face spume și scoate sunete pe părul lui. Simt că mă privește cineva. Pot să mă întorc? Mă privește femeia cu ochelari, iar lîngă ea, pe scaunul pe care stătusem eu mai înainte, acum stă nenea Frigyes. Rîde. Sare ca ars și o ia la fugă. Dispare în întuneric, simt că acolo în întuneric sînt eu, pe mine mă îmbrățișează și-mi îndeasă peria de dinți în gură, din cauza asta mi se rupe un dinte. Poate că și sîngerează. Nenea Frigyes rîde. Sîngerează, eu sînt cel care sîngerez, mă scurg tot. Stau culcat undeva. Dalele de piatră sînt reci. Nu știu cum am ajuns aici. Aici mi se-ntîmplă multe, dar e-n zadar, nu mă pot mișca, pot numai să fiu atent. Întuneric. Cineva urlă. "Dacă ți-ar pătrunde cuțitul în deget, te-ar durea, nu-i așa? Răspunde!" "M-ar durea!" Ce interesant. Vocea mea răspundea, deși îmi văzusem fața: gura nu s-a deschis. "Așa am pătruns eu în tine, ca un cuțit!" Poate că Bunicu era cel care urla. "O să te doară!" Știam deja unde sînt. Pe sobă, cazanul de rufe. Ceapa se prăjise pînă s-a făcut neagră. Și totuși se-ntîmplase că am alunecat pe balustrada de la scări și m-am prăbușit aici. Dar în zadar o aștept, nu poate veni. Bunica stă culcată în cameră, iar acum, dacă mi se scurge sîngele, mor și eu. Totuși m-am tăiat la deget. Dar piciorul ăsta alb nu-i un picior de om. Pat. Parcă ar fi la noi în bucătărie. De acolo au dus paturile. Iar în baie dalele sînt niște pătrate albe și negre. Peștele este încă acolo. Însă vîntul frămîntă perdelele de la fereastră, razele soarelui intră în cameră, vîntul împrăștie petele de sînge. Zece albe. Paturi suprapuse, pereți albi. Aici nu-i nimeni. Am fi douăzeci, dacă n-ar lipsi cineva; la infirmerie, mereu doar o singură persoană. Să pășesc numai pe pătratele negre! Trebuie să aștept. O să vină cineva, apoi voi pleca și eu. Să te plimbi numai pe pătratele negre, în fața paturilor, pe pătratele albe nu-i voie! Dar atunci, nu sînt totuși aici, pentru că femeia aceea n-a fost încă acolo și nu știu de ce a ajuns aici; dacă se apleacă peste mine, eu stau culcat. Sînt culcat undeva. I se mișcă gura. Deasupra pătratelor negre și albe. De parcă aș fi culcat în ceva alb și moale, la mijloc, dar totuși pe dalele reci, de piatră, iar femeia aceea parcă spune ceva; văd că i se mișcă gura! dar parcă n-aș auzi-o. Bunica, ea aduce oala de noapte, pentru că trebuie să mă piș. Totuși, Bunicu este cel care-i culcat în pat, nu eu. Dar cum de au ajuns paturile acolo? Cine a făcut asta? Întotdeauna a stat așa, culcat. Nu observă musca aceea care-i intră în ochi. Trebuie hîșîită! Are ochii deschiși pentru că pleoapele nu i se pot închide. Bunica acoperă cu o pînză neagră pînă și oglinda. Nu știu pe unde intră mușteie. Bunica flutură o năframă neagră, trage jaluzelele, închide ferestrele. Totuși, mușteie intră. Trebuie să le hîșîi. În întuneric sfîrîie o lumînare. A aprins o lumînare la capul Bunicului. Degeaba pășim cu grijă, dușumelele scîrțîie. Atunci sînt totuși aici? "Eu plec, plec la biserică, tu să rămîi cu el pînă vine îngerul. După el vine îngerul, nu-ți fie teamă!" Dispare. Tălpile Bunicului atîrnă de sub pătură. Afară suflă vîntul, se poate auzi, dar adineaori încă mai strălucea soarele. Nenea Frigyes vine pe drum, se oprește. Bunicu aleargă înspre el. Cerul e întunecat. Nenea Frigyes ridică un trandafir, îl miroase și-și continuă drumul. Bunicu se oprește. Ușa se deschide trîntindu-se, iar Bunica strigă din prag: "Bine ai venit, Frigyes! Pască sau cozonac să-ți dau lîngă cafea?" Ei se îmbrățișează, iar Bunicu plînge. Nenea Frigyes îl întreabă: "Scaunul?" "Deja e-n regulă. Omul se cacă-n pivniță." Bunica a adus cozonac lîngă cafeaua cu lapte. În cozonacul alb, stafide umflate. Ochii de un albastru deschis ai lui nenea Frigyes. "De ce plîngi? Dragule, din moment ce ești aici, dacă îți simt greutatea trupului în brațele mele, înseamnă că mai trăim? Încă mai trăim, dragule!" Bunicu își reazămă capul pe umărul lui nenea Frigyes. "Tocmai asta!" Fața de masă albă zboară. Asta-i cel mai fin damasc. Este încă din zestrea răposatei mame a lui Bunicu. Așa să ai grijă! Numai cu două ocazii am întins-o pe masă. Cine o va murdări!" Pe masă trei cești, a treia este a mea. Porțelan de Viena. Pe vremea aceea domnea Maria Tereza. Să punem și linguri de argint, și tava aceea de cristal pentru friscă! Într-un coșuleț de argint, feliile de cozonac. Două mîini pe fața de masă albă, din damasc, printre argintărie, cestile. "De ce spui că tocmai asta?" Mîna osoasă a lui Bunicu apucă mîna grasă a lui nenea Frigyes. "Tocmai asta! Cînd vii tu, parcă ar reveni ceva din trecut, ilegal, ceva care mă păcălește, ceva ce nu mai este ce-a fost, ceva care nu mai trăiește, pentru că în mine e mort. Dar revine, deci se mișcă, își arată noile imagini, cu toate că trecutul meu s-a pietrificat, pentru mine și tu ai murit deja! Te-am iubit! Aș avea o rugăminte: nu-mi tulburați pietrele! Iar dacă n-ai veni niciodată, ar fi ca și cum și eu aș fi murit, numai că n-am observat cînd. Tot ce se mai întîmplă cu mine e atît de puțin, nici nu-i viață, sînt deja întîmplările morții! Nu simți asta?" Pe masă, mîna grăsuță a lui nenea Frigyes apucă mîna osoasă a lui Bunicu. Rîde. "Îți atîrnă tălpile! Calule! Prostule. Plîngăciosule. Evreu sentimental." La capul Bunicului lumînarea fumegă, sfîrîie, alunecă mărgele de ceară. O muscă zumzăie, se plimbă pe nasul lui Bunicu și se îndreaptă în jos, spre marea gaură. Intră! Parcă eu aș fi întins acolo, deși stau aici, dar ăsta nu-i el! ceva e întins acolo, care îmi seamănă, poate că sînt tocmai eu. Ar trebui făcut ceva! Ar trebui să mă ridic de aici! Dar ceva mă reține. Nu pot. Stau aici sau sînt întins acolo, pentru că-i posibil ca totul să fie o greșeală, iar eu să nu fi observat că între timp mi s-au născut un fiu și un nepot. Am îmbătrînit și am murit, iar acum mă privește băiatul acela care sînt eu. Sau mi s-a făcut doar somn, Bunica mi-a spus să rămîn aici, visez și mă trezesc. Unde aș putea să merg? Bunicu stă totuși în fotoliu, mîna i se odihnește pe husa din catifea vișinie. Dar asta nu-i mîna lui Bunicu, asta-i mîna mea! Însă Bunicu își retrage subit mîna, se răstoarnă o ceașcă, de furie i se înnegresc gîtul și gura. "Tu nu poți să spui așa ceva! Ar fi trebuit să înțelegi deja că eu, eu sînt EU!" Dar nenea Frigyes își închide ochii și respiră. "Îți spun numai așa, ca să te înfurii, pentru că dacă te înfurii simți că trăiești!" Bunicu nu rîde. "Vorbesc serios. În zadar te hlizești! În zadar îți ascunzi rînjetul, e ascuțit ca lama cuțitului! Cu acest rînjet ascuns îmi comunici, dar în zadar, măi cuțitule!, că toate ideile mele, toată viața mea sînt niște greșeli!" O umbră cenușie alunecă în spatele grinzii. Umbrele se bucură. Vocea scîncește: Bunicule, povestește! Bunicule, nu-mi mai amintesc nimic! Aud, vocea asta a scîncit în mine, Bunica tot nu s-a întors, poate că totuși am visat. Trupul se conturează cu mare precizie prin plapumă, iar cele două mîini împreunate stau prăbușite în moliciunea mătăsii albastre. Greutate. Muște pe perete, în jurul frunții și al nasului. Flacăra lumînării, sfîrîitură. Afară, glasurile vîntului, lumîna care se strecoară prin jaluzele și micile ghiorăituri ale stomacului. N-am primit micul dejun. Astăzi Bunica a uitat. Odată, în timp ce ei se certau, am mîncat toată frișca, iar seara am vomitat. Nenea Frigyes făcea întotdeauna firimituri pe covor. Sfărîma cozonacul în bucățele mici și între timp gesticula cu ele. "Serios? Dragule, nu știu dacă există ceva despre care noi, oamenii, am putea vorbi la modul serios. Eu rîd. De tine. Rîd și de tine! Greșești? La ce fel de adevăr se poate raporta asta? Întreaga ta viață ar fi o greșeală? Ideile? Ideea se poate raporta numai la scop. Dar cine cunoaște scopurile? Dumnezeu? Tu ai spus, dragule, nu eu, că este o greșeală. Ideea și greșeala, scop și adevăr sînt perechile unui cadril. Dansează delicat. Dacă-ți iubești ideile, acceptă și îndoiala. Eu nu mă îndoiesc pentru că n-am idei, iar ideile îmi lipsesc pentru că nu cunosc scopurile, iar pentru că nu înțeleg scopurile, nu știu nimic, m-am încredințat lui Dumnezeu. Cunoști istoria portugheză? Te interesează?" Nenea Frigyes și-a culcat palma pe masă, și-a pus mîna în palma lui Bunicu. "Nu mă pricep la istorie, dar îmi amintesc bine de istoria portugheză." "O cunosc!" "Mă gîndesc la Simeon din Maim, cel care a murit și nu s-a creștinat. Totuși ceilalți evrei s-au convertit!" "Cunosc istoria, pe linie colaterală îmi este rudă! Dar tu cum te încumeți? Ce vorbești? Eu am aprins flacăra rugului? Eu m-am dezbrăcat! Dar nu m-am convertit niciodată! Asta-i o spoială lumească! Eu am ajuns pînă la propriul meu suflet. La al meu! Numai pînă la sufletul care se va întoarce la Dumnezeu! Iar acest suflet, al meu, propriul meu suflet nu se poate înregimenta în nici o turmă!" "Taci! Spun mai departe!" "Nu te obosi, știu bine!" "Sfîrșitul, sfîrșitul nu-l știi!" "Sfîrșitul a ce? Nu există sfîrșit!" – urla Bunicu. Urla și nenea Frigyes. Dar nu și-au lăsat deloc mîinile, și le strîngeau, le trăgeau încolo și-ncoace pe masă, printre cești și argintărie. Nenea Frigyes înmuia cozonacul în ceașcă, îl mînca numai atunci cînd era îmbibat de cafea. În ceașcă, lîngă lumînare, era proteza lui Bunicu. Bunica a spus că o vom păstra, tot ce a rămas de la Bunicu este amintire. Nenea Frigyes frămînta din cozonac mici ghemotoace și le arunca înspre Bunicu. Rîdeau, Bunica spunea că ea nu vine să-și bea cafeaua cu ei pentru că nu suportă toate astea. Ca nebunii! "Ruhe! Asta nu poți s-o știi! În localitatea Oporto, în primăvara anului trecut, evreii care s-au convertit acum cinci sute de ani au ridicat o sinagogă pentru Dumnezeul evreilor, și aici s-au reîntors evreii convertiți acum cinci sute de ani!" – urla nenea Frigyes. Urla și Bunicu. "Și peste cinci sute de ani, după ce vor trece cinci sute de ani, ce se va întîmpla, știi? Cinci sute de ani! Nu există timp! asta-i greșeala, nu există timp! doar eu, eu, eu sînt! Numai eu sînt, prezentul, actualitatea! Eu!" Nenea Frigyes se uita la Bunicu, i-a lăsat mîna, și-a șters fruntea și respira: "Cunoști cearta aceea lungă! Dar pe Iov, pe Iov îl cunoști?" Bunicu și-a pus palma pe fața de masă albă, iar nenea Frigyes și-a așezat mîna în palma lui. "Pe Iov? Înțeleg. Măi, cuțitule!" Bunicu s-a aplecat peste masă și i-a sărutat mîna lui nenea Frigyes. Apoi stăteau doar și plîngeau. Bunicu gemea, nenea Frigyes scîncea, dar voia să rîdă. "Degeaba, în zadar protestezi dragule, tu ești un ales. Tu te-ai ales pe tine. Pe tine, cu ideile tale. Pe tine. Iar eu m-am scufundat în ceea ce mi-a fost dat prin intermediul altor spirite. Și m-am îmbrăcat cu ceea ce tu ai aruncat jos de pe tine. Dragul meu! Eu sînt îmbrăcat din cap pînă-n picioare, iar tu stai gol în fața mea. Așa stăm amîndoi deasupra lumii. Doi bătrîni nebuni! Și, la urma urmei, amîndoi sîntem doar cîte o idee. Numai idee, adică necunoaștere. Și, la urma urmei, în necunoaștere sîntem frați." Nenea Frigyes era la fel de înalt ca Bunicu, dar mai gras. Cînd a murit Bunicu, n-a putut veni, pentru că nu mai trăia nici el, însă Bunica a zis că n-au vrut să-mi spună pînă acum acest lucru. Nu știu ce s-a-ntîmplat cu ceasul. Precis că atunci a murit cînd noi mîncam peștele și a sunat telefonul. Vinerea. Pentru oamenii grași trebuie făcut un sicriu special, a spus Bunica. Pe burdihanu-i mare, o mică ridicătură. Era ceasul din buzunarul de la vestă. Cînta la fiecare jumătate de oră cîte o melodioară. De parcă i-ar fi cîntat burdihanul. Cînd venea la noi, se așeza în fotoliu, mă trăgea între picioarele lui, iar eu trebuia să-mi pun capul pe burdihanul acela; apoi își scotea lanțul de pe nasturele de la vestă și-mi dădea mie ceasul. Pînă cînd ei povesteau, eu stăteam întins pe pat și așteptam să cînte ceasul. Cînd bătea de jumătate, îmi închideam ochii și el își începea cîntecelul, dar degeaba mă bucuram, pentru că melodia se termina, iar eu trebuia iarăși să aștept să treacă timpul. Băusem deja cafeaua, dar ei încă se mai țineau de mînă. Bunicu povestea. "Nu știu dacă ți-am povestit că, atunci cînd m-am întors acasă, am trecut prin Cracovia. În fața unei case era adunată foarte multă lume. M-am oprit și eu să văd la ce se uitau. O bombă secționase perfect transversal casa, astfel că pe partea neatinsă a camerelor retezate tablourile stăteau aproape nederanjate pe pereți, pe canapele se vedeau pernele puțin prăfuite, la etajul doi, un vas de noapte, nu știu de ce, dar tocmai în mijlocul mesei, iar pe masă, o dantelă arsă puțin cu fierul de călcat; la etajul trei, într-o cameră tapisată cu mătase, lîngă perete era așezată o pianină.

Urmare în pagina 28-29

Prezentare și traducere de Anamaria Pop

Biblioteca „ASTRA" SIBIU

BIBLIOTECA „ASTRA" SIBIU

ORIZONT

32 pagini

REVISTĂ A UNIUNII SCRIITORILOR DIN ROMÂNIA
Editată în colaborare cu Centrul pentru Dialog Multicultural "Orizont"
● NR. 12 (1419) 17 DECEMBRIE 2000 ● SERIE NOUĂ, ANUL XII ● 1000 LEI

Peronism și peremism

Gustul amar al libertății

Despre Balcani, cu dragoste

Chemarea Vienei

Despărțirea de Horia Bernea

Mircea Mihăieș acasă, la școală și în haiducie

Cornel Ungureanu

1. Acasă

Acest articol l-am început înainte de alegeri. Primele rânduri erau consacrate generației optzeci care a intrat, după 1989, în politică. Opțiunile fuseseră politice mereu, literatura lor (poezie, proză, critică) instaura o opoziție categorică într-o lume inertă. După 1989, optzeciștii vor face politică declanșând energii multă vreme comprimate. Vor intra în politică pornind de la exercițiul pe care, mai bine de un deceniu, îl făcuseră. Și Stelian Tănase și Mircea Mihăieș și Ioan Buduca și Radu G. Țeposu și Vasile Popovici și Marcel Tolcea și Daniel Vighi (și ei, și alți colegi ai lor) aveau exersate figurile negației și ale afirmației, știau să numească precum adevărații artiști situații, personaje, întâmplări. Erau oameni de talent, de acțiune culturală eficientă, erau despărțiți de iluziile și melancoliile celor care așteptaseră, atâta vreme, anii comunismului luminat. Aveau dreptul, aveau datoria să spună **nu.** Știau să spună NU cu talent, cu inteligență și cu artă. Se pregătiseră pentru asta un deceniu.

Spre deosebire de colegii săi implicați în politică, spre deosebire de optzeciștii dedicați jurnalisticii militante, Mircea Mihăieș a realizat un șir de cărți pe care **Orizont** nu le-a comentat fiindcă acesta este – întâi – obiceiul revistei (cărțile conducerii nu se comentează în revista noastră) și – al doilea – e din ce în ce mai greu să urmărești tot ceea ce apare. Iar discreția criticului Mihăieș este, de multe ori, rău conducătoare de informație.

Așadar, Mircea Mihăieș a realizat un număr de antologii (pe care le-a prefațat), a coordonat serii de poezie (la editura **Polirom),** a purtat dialoguri cu cărturari importanți pe care i-a lăsat (sau i-a constrâns) să se desfășoare în toată splendoarea lor. A stimulat (uneori pilotat) grupuri de creație fără să se dea de gol (fără să apară, după obiceiul pământului, în față).

În fond, și structura **Orizont,** și dialogurile se repetă. Criticul reia, se perfecționează, construiește. Un text despre Manolescu din 1985 e rescris în 1990, amplificat în 1994, pus să slujească (împreună cu altele) o antologie. Un interviu cu V. Tismăneanu din 1990 e reluat, dezvoltat, în 1995 pentru ca, în 2000, să fie reluat într-un amplu volum – **Încet, spre Europa** – cu altă miză.

Victoria ar putea fi a consecvenței. Ceilalți optzeciști (aproape toți ceilalți) au navigat de la un pamflet la altul, de la o publicație la alta. Au căutat însoțiri mai prielnice, partide mai mănoase, protectori mai îndestulați. Mircea Mihăieș rămâne la personajele sale, la temele sale, la autorii săi pe care îi însoțește cu grație, cu fidelitate, cu imaginație și cu energie. Sunt, aceștia, oamenii care asigură demnitatea și densitatea unei familii spirituale. Sunt personalitățile de cursă lungă pe care opțiunile lui Mircea Mihăieș le selectează, în numele unor afinități bine subliniate. Sau ale unei solidarități justificate cu inteligență, cu sensibilitate și talent.

2. La școală

Succesul de public al lui Mircea Mihăieș nu a venit dinspre literatură, dinspre critică, dinspre eseu sau traduceri (domenii în care s-a ilustrat cu strălucire), dinspre spectaculoasele operațiuni de editor, ci din analizele politice pe care, de câțiva ani, le propune prin rubrica de **Contrafort** a **României literare.** Rubrica înnegurată a lui Mircea Mihăieș a atras laude, injurii, polemici. A asigurat revistei un public sigur – publicul pe care altădată îl avea doar Nicolae Manolescu.

După 1990, analiștii iau locul cronicarilor, spectacolul politic ia locul spectacolului artistic (care atunci, în epoca socialismului multilateral dezvoltat, camufla protestul politici). Ei, analiștii, țin minte, ei știu, ei au dreptul să spună **nu** cu tot talentul din dotare. Erudiția lor pare omului de rând copleșitoare, stilul lor, inconfundabil. Sunt incomozi fiindcă negația alunecă spre pamflet (altfel ar avea vreun haz?), fiindcă lumea politică e alcătuită din personalități fabricate peste noapte, fiindcă, de fapt, clasa politică românească se aseamănă cumva cu clasa politică de la începuturile României moderne. Noi defilăm azi cu Dandanache, cu Trahanache și Rică Venturiano, așa că un bun critic (istoric) literar recunoaște, mai lesne decât altele, personajele. S-a întâlnit cu ele de atâtea ori încât au devenit previzibile.

Așa cum directorul **României literare** proteja criticul, așa cum George Ivașcu apăra cronica literară (cum poți să aperi, altfel, revista?) așa și Nicolae Manolescu a protejat rubrica lui Mircea Mihăieș. Dacă foiletoanele țin de cultura, rezistența, talentul lui Mircea Mihăieș, longevitatea, succesul – impactul foiletonului – țin de strategia directorului revistei. El are talentul pe care, în anii socialismului multilateral, doar George Ivașcu îl mai avea: acela de a-și proteja foiletonistul de propriii săi aliați.

La lansarea timișoreană a volumului, Nicolae Manolescu spunea, cu nereținută mândrie, că în ultimii cincizeci de ani n-a apărut în România un pamfletar de talia lui Mircea Mihăieș. Elogiile s-au ramificat (mai era loc în sus?) și Nicolae Manolescu a mărturisit că audiența foiletonului din pagina doi a revistei depășește cu mult audiența celorlalte articole. Inclusiv a editorialului din pagina întâi, semnat de Nicolae Manolescu.

Putem înțelege că după ce a lansat, după ce a susținut zeci de poeți, prozatori, eseiști, critici literari de performanță, Nicolae Manolescu are mână bună și în materie de analiști politici. Căci, după dezastrul pachist, dușmanii ar fi putut să-i reproșeze că una-i literatura, alta-i politica, una-i **cenaclul de luni** și alta-i doctrina minunaților noștri înaintași. Iată cum în frontul anti-Manolescu se deschide o breșă – și ce breșă!

Și **Încet, spre Europa,** dialogul lui Mircea Mihăieș cu Vladimir Tismăneanu, este construit în numele unei alianțe, de data aceasta vizibile, fiindcă forma dialogală e larg explicativă. Dar despre « școala dialogului», cu altă ocazie.

3. În haiducie

Cum se afirmă spiritul **radical** în cultura română? Există câteva momente importante ale afirmării lui pe care, din diferite motive, nu le vom mai cita aici. Vom transcrie cel de al doilea motto al cărții – dedicația: "Se dedică domnului Emil Constantinescu, președintele României, precum și colaboratorilor săi, numiți și nenumiți, fără a căror tragi–comică activitate cartea de față n-ar fi existat".

Cum adică, ne putem întreba, n-ar fi existat? Dacă domnul Emil Constantinescu ar fi pierdut, în 1996, alegerile, Mircea Mihăieș ar fi renunțat la foileton, s-ar fi retras în transșeea sa literară?

Cam până aici am scris înainte de ziua de 26 noiembrie. Cu alte cuvinte, încercam să rămân în perimetrul literaturii. Încercam chiar o anume sfială (așa cum încercam și când, săptămânal, îi descopeream numele în pagina doi a revistei **România literară)** față de negațiile săptămânale adresate mai marilor politicii românești. Nu-mi imaginam că domnul Constantinescu și ai săi au patronat un asemenea dezastru. Fiindcă dispariția de pe scena politică a PNȚCD, ascensiunea extremei drepte le pot fi reproșate. Și ce să facă omul de cultură român, după un asemenea dezastru?

Să citească foiletoanele lui Mircea Mihăieș – le are la dispoziție în volumul **Masca de fier.**

Primul **motto** al cărții e un text semnat de Adrian Păunescu. E un pamflet împotriva lui Mircea Mihăieș pe care autorul **Măștii...** și-l asumă. Răspunde, cu alte cuvinte, și la întrebarea **Până unde ne putem despărți?** Să recunoaștem că ultimele decenii n-au fost ale solidarizărilor, ci ale nemăsuratelor desolidarizări. Noica s-a despărțit de Goethe, Paleologu de Noica, mai mulți de Paleologu. Au fost despărțiri cordiale, așezate sub semnul unei logici interioare – al unui conflict de idei. Textul lui Păunescu n-are nici o legătură cu dialogul, cu buna așezare culturală. E, probabil, un răspuns la numeroasele texte anti-Păunescu ale lui Mircea Mihăieș. Măsoară o distanță – un tip de îndepărtare.

Înainte de alegerile de la 26 noiembrie i-aș fi reproșat lui Mircea Mihăieș mottoul. El evocă o ciudată, o dureroasă însingurare. Poate chiar acceptarea ideii de autodistrugere. Conține o viziune neagră asupra lumii din care face parte, care cuprinde și conceptul de autodistrugere.

Tot în lansarea de la Timișoara Nicolae Manolescu citea (cita) cu încântare titlurile foiletoanelor, observând că, în presa de azi, nimeni nu mai propune titluri atât de expresive ca Mircea Mihăieș. Am traduce: nimeni nu mai numește neantul politic cu o asemenea artă.

Înainte de 1989 se vorbea despre însingurarea creatorului. După 26 noiembrie, putem evoca singurătatea analistului politic. Cel puțin în cazul celui de la **România literară,** totul poate fi argumentat.

P.S. Recitind, mi-am dat seama că n-am insistat cum se cuvine asupra valorilor afirmative ale cărții. Sunt numeroase pagini scrise cu grație, în care autorul se mărturisește parte a unei acțiuni. E solidar cu personalități înjuriate, agresate, puse (la modul ignar) sub semnul întrebării. Un text de o mare frumusețe e dedicat Mitropolitului Nicolae al Banatului, într-un moment în care stilul agresiv amenința să deteriorizeze grav adevăruri esențiale. Aș cita în întregime acest foileton, ca și altele, de mare frumusețe literară și de reală finețe analitică.

Post-script la crimă

Șerban Foarță

Aici s-ar cam sfârși, fără să-nceapă,
ceva ce, scris chiar și pe papier bible,
pe,-adică, folie de ceapă (Zwiebel-
papier), tot n-ar fi-n stare să înceapă
un strop din le/la vase inexhaustible
din care, lung, se-adapă
human people...

De unde, însă, cărți pe foi de ceapă,
când rar e până și un fir de ceapă
(de ceapă veritabilă: de apă,
de apă veritabilă: de pleoapă,
de pleoapă veritabilă: supapă
a inimii), – un singur fir de ceapă
care răscumpără l'irrémissible.

(Din **Erau ziare, evenimente**, în curs de apariție la "Brumar")

Peronism și peremism

Vladimir Tismăneanu

Am mai avut prilejul s-o spun: peisajul politic, ideologic și moral lăsat în urmă de comunism este unul bântuit de fantasme, așteptări febrile, himere și temeri adeseori extreme. Ruinele leninismului formează un teritoriu pe care renasc cele mai agresive pulsiuni colectivist-tribale, iar individul se simte adeseori abandonat, amenințat, umilit, insultat. Istoria se recompune prin evocarea obsesivă a unor momente presupus glorioase, justiției i se substituie spiritul primar-agresiv, iar revoluțiile din 1989 sunt reinterpretate abuziv pentru a legitima proiecte populiste prea puțin favorabile idealurilor liberale. Firește, nu trebuie exagerat: în ansamblu, lumea post-comunistă din Europa de Est și Centrală a scăpat de cămașa de forță a unei ideologii cu pretenții izbăvitoare. Există pluralism, piață deschisă, inițiativă privată, presă independentă, iar societatea civilă este mai mult decât un pur deziderat filosofic.

Pe de altă parte, în chip în fond firesc, falsul egalitarism omniprezent al comunismului a lăsat locul unui vid de valori, mai cu seamă în rândul devaforizaților tranziției. Mulți dintre cetățenii lumii post-totalitare se întreabă cui aparțin, ce rămâne din existența lor de decenii, ce pot aștepta de la un viitor insuportabil de incert. Lucrurile sunt cu deosebire grave în țările care nu fac parte din primul val de extindere al NATO și care au prea puține șanse să fie integrate curând, deci în următorii cinci ani, în Uniunea Europeană. Dacă există ceva adevăr în teza, vehiculată de unii cercetători, a eșecului tranziției, atunci el privește mai degrabă țări precum România, Bulgaria, Croația, Albania, Slovacia, ori Serbia, decât Ungaria, Polonia sau Republica Cehă.

Populismul etnocentric, al cărui exponent este Corneliu Vadim Tudor, dar nu numai el, răspunde acestor neliniști colective: asemeni peronismului, deci pseudo-ideologiei charismatic-colectiviste specifice Argentinei aflată în anii 40 și 50 în criză politică și axiologică, peremismul, versiune sui generis a demagogiei *justicialiste* accentueează rolul liderului providențial. Faptul că Vadim este un amestec burlesc de Csurka, Jirinovski și Haider, mai degrabă decât o reîncarnare a unui Milosevici ori Tudjman, nu schimbă esența problemei. Oricine a citit cu atenție *România Mare* în ultimii zece ani, iar eu unul am făcut-o consecvent, spre stupoarea multor amici, știe că există un număr de teme destul de bine precizate ce țin de ceea ce se numește resentiment: ostilitate față de establishment-ul politic acuzat, și nu întotdeauna fără motive, de coruptie și iresponsabilitate; xenofobie militantă (în special anti-maghiarism și anti-semitism visceral); rasism (referințele la romi sunt elocvente în acest sens); o simpatie nedisimulată pentru formule politice autoritare (Antonescu, Ceaușescu, Kim Il-sung, fiul acestuia, Saddam Hussein, ș.a.m.d.); anti-occidentalism, anti-capitalism și, mai cu seamă, anti-americanism.

Resursele ideologice ale peremismului, ca și acelea ale peronismului actual (a se vedea cazul colonelui Hugo Chavez în Venezuela cu al său strident anti-americanism și neo-bolivarism frenetic, ecou întârziat al guevarismului Organizației de Solidaritate Latino-Americană, OLAS, a anilor 60) sunt așadar depistabile în zona frustrărilor colective. Cu câtiva ani în urmă, în chip profetic, Mircea Mihăieș insista asupra unei alarmante opțiuni ce s-ar putea dovedi iminentă și tragică pentru Romania: între Che Guevara și Căpitan. Dincolo de convertirile discursului peremist în ultimii ani, el combină indubitabil tocmai aceste elemente: mistica națională cu anti-democratismul fals plebeu, deci menit să ofere satisfacție imediată "dezmoșteniților soartei". Statului democratic liberal, peremismul, ca și peronismul, îi contrapune viziunea cazarmei, a întegimentarii și ordinii, a extazului colectiv și a cultului națiunii, sau mai exact spus, a tribului.

Idolatrizarea originilor (cu cât mai vagi, cu atât mai sacrosancte) este utilizată ca panaceu magic, menit să genereze stări de identificare necondiționată cu liderul. Evident, mulți din cei care au votat pentru C.V. Tudor nu doresc să renunțe la libertățile dobândite în ultimii ani. Pe de altă parte, există ca fenomen generalizat în situații de disperare culturală ceea ce Erich Fromm numea cândva"frica de libertate". Democrația liberală, atâta câtă există în Romania, nu a știut încă să creeze acele stări de adeziune la principiile pluralismului, permițând astfel unui Vadim Tudor să facă din mitul"purificării"prin eliminarea corupției și persecuția minoritarilor o redutabilă armă politică.

Nu este deloc sigur că doar retorica exclusivismului national l-a propulsat pe Vadim Tudor în cursa electorală la un asemenea nivel. Este mai degrabă cazul să analizăm cauzele fenomenului în eșecul (parțial, însă nu mai puțin real) al forțelor democratice de a oferi viziuni coerente și credibile privind metodele, scopurile și sansele reale ale tranzitiei către economia de piață și societatea deschisă. Vadim Tudor este în fond numele atâtor chestiuni rămase în suspensie, amânate sau pur și simplu negate de exponenții direcției liberale din cultura politică românească: aliante stranii între forțe politice altminteri incompatibile"PD-PNȚCD"; civismul de paradă în lipsa unor dezbateri autentice privind traditiile constitutionale ale statului român; refuzul unor analize serioase privind rolul securității în patru decenii de experiment leninist; combinația din fascism și comunism în ideologia protocronismului ceaușist; o privatizare anemică, un stat de drept călcând prea des cu stângul. Să nu uităm faptul că **Vadim nu este decât vârful acestui aisberg național-securist** (a se privi listele de senatori și deputați peremiști): ideologia lor este mereu aceea a"patriei în pericol", deci a colectivității organice amenințate de invazia externă și de calul troian strecurat în chiar inima cetății.

Pe vremea când eram student la sociologie, la începutul anilor 70, am auzit de la colegii mei din anii mai mari următoarea istorie: se pare că la întrebarea profesorului Miron Constantinescu de ce a decis să urmeze această profesiune, tânărul Vadim ar fi răspuns:"pentru că doresc să devin un Eminescu". Nu știu cât adevăr este în această povestire, oricum rămâne faptul că articolul"Idealuri", deci textul din revista "Săptămîna"care a făcut din Vadim un caz celebru al"epocii de aur"era tocmai unul care exacerba logica organicismului etnocentric din gândirea politică eminesciană. E bine să ne reamintim acest lucru, mai cu seamă acum, când se uită că polarizările ideologice post-comuniste își au originile, în mare masură, în conflictele culturale exprimate indirect, însă nu mai puțin reale, ale perioadei Ceaușescu.

Revenind la"idealul Eminescu", păstrând evident proporțiile, avem de-a face cu o situație pe care cândva Marx (și el studiat de junele Vadim, ca și de către noi toți, pe vremea aceea) o definea, pe urmele lui Hegel, astfel:"Prima oară tragedie, a doua oară farsă". Însă este vorba de o farsă la al cărei actual trist succes au contribuit toți cei care au minimalizat fenomenul, sau l-au utilizat în scopuri politicianiste (mă gândesc la experiența"patrulaterului roșu"din perioada guvernării Iliescu-Văcăroiu).

Ascensiunea populismului, a ceea ce se poate numi viziunea etnocratic-autoritaristă, ca și respectabilizarea lui este rezultatul ororii feseniste de disidenți, de renașterea societății civile. Originile peremismului sunt inseparabile de ideologia național-stalinistă. Să recitim lista "trădarii naționale"propusă de"tribun", și vedem clar împotriva cui, sau mai exact împotriva căror idei, se constituie peremismul ca mișcare a disperăriii, furiei, revanșei și invidiei istorice.

În concluzie: niciodată și nicăieri, în Europa, Asia, sau America Latina, populismul etnocentric nu a rezolvat probleme sociale acute. Argentina de după prima guvernare Peron a fost o țară sărăcită, vlăguită moral și vătămată psihic. Este important acum, pentru urmașii fesenismului de odinioară, deci pentru PDSR și PD, să înțeleagă că nu este loc pentru compromis cu cei care fac din mitul national și din legitima demnitate patriotică simple instrumente ale împlinirii unor ambiții pe cât de absurde, pe atât de periculoase. Ascensiuneea lui Vadim Tudor trebuie oprită. Iliescu și guvernarea PDSR sunt, firește, răul mai mic. Însă nu trebuie să ne amăgim: forțele democrației pluraliste au pierdut în anul 2000 o bătălie crucială. Evident, nu este o înfrângere definitivă, însă este un avertisment care dacă nu va fi luat în seamă va avea consecințe dezastruoase pentru România. Scenariul Belarus sau acela al Venezuelei sunt mai mult decât grăitoare în acest sens.

Washington, D.C., 3 decembrie 2000

Cetățeanul turmentat a votat România Tare

Marcel Tolcea

Nu credeam vreodată că Vadim poate fi primul ales al timișenilor! Datele de la Exit-Pool îl creditau în seara alegerilor cu peste 27 de procente, iar PRM era pe poziția a doua cu aproape 30 la sută din voturi. Aproape identic cu votul național, cu deosebire că, la nivelul țării, Iliescu se afla în fruntea estimărilor. Numai că, dacă nivelul național așa ceva se putea, în cele din urmă, imaginea, percepția asupra Banatului era mult diferită. Este deja un loc comun să scrii cum că acest spațiu este unul al toleranței, al unei conviețuiri armonice și că mesajele xenofobe nu prea au succes. Iată cum o asemenea valorizare a fost răsturnată de votul din 26 noiembrie, iată cum tot ceea ce gândeam despre mentalitatea prooccidentală a vestului României s-ar cuveni să fie regândit.

Înainte de asta, însă aș vrea să încerc să găsesc câteva explicații. Prima dintre ele este că votul despre care vorbim a fost unul vindicativ, interjecțional, flegmos-bronșic față de tot ceea ce s-a petrecut în viața noastră politică. A fost un vot al frustrării, al unei dezamăgiri și al unei iritări profunde pe care electoratul și l-a manifestat nu prin absenteism, ci prin prezență. Acesta este primul palier pe care s-a clădit, peste tot în România, adeziunea la Vadim. În mare, mesajul lui a fost structurat pe trei niveluri: populist, naționalist-xenofob și justițiar.

Probabil că cei mai mulți aderanți au fost cuceriți de promisiunile deșănțate și fără nici o logică economică, adică de mesajul populist. Nu știu dacă un asemenea electorat este alcătuit din cei mai puțin instruiți, fiindcă deznădejdea și subzistența face victime peste tot în România, iar condiția unor categorii profesionale aflate în mizerie nu se referă doar la mineri, de pildă. Cei din învățământ sau din sectorul sanitar se "bucură" de același tratament.

Dacă ar fi să mă refer la succesul mesajului naționalist-xenofob în cazul timișorenilor, aș opina că el se leagă de faptul că centrul orașului a fost cumpărat aproape în întregime de țigani miliardari. Să ne înțelegem bine! Problema nu este nici că ei sunt de o anumită etnie, nici că sunt miliardari, ci – pus și simplu – că unii dintre ei sfidează legea, intimidează și cumpără tot ce se poate: avocați, judecători, polițiști, procurori, oameni de la Primărie. Oricum cum ar fi însă lucrurile, într-o democrație nu se poate culpabiliza, nu se poate demoniza nici o etnie, nici o minoritate, de orice fel, în ansamblul ei.

În fine, mesajul autorilor a fost însușit de o parte a generației tinere care a sancționat lipsa de virilitate politică a fostei Puteri.

La toate acestea aș adăuga frustrarea timișenilor de a fi mereu ținuți în afara jocurilor de la București, frustrarea că realei lor vocații europene nu i s-a răspuns pe măsură de către occident. Dar toate acestea nu sunt decât posibile circumstanțe ale unui vot ce rămâne, oricum l-am lua, rușinos, lamentabil.

Comparatism, feminism, post-colonialism

Virgil Nemoianu

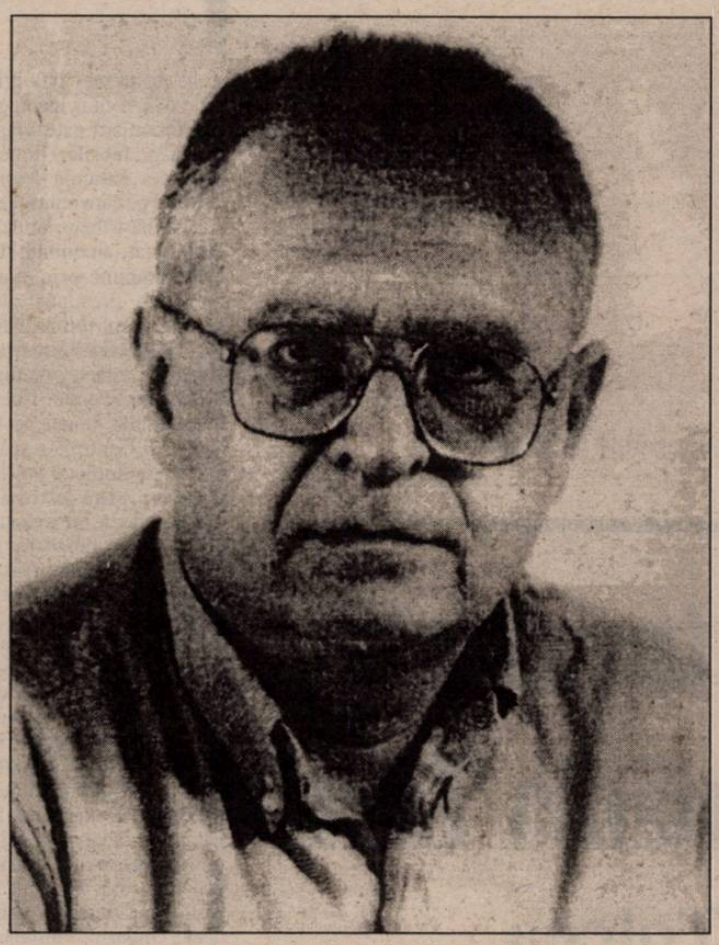

Pia Brînzeu: *Domnule profesor Virgil Nemoianu, participați la al 6-lea congres al Asociației Internaționale de Literatură Comparată"ICLA "de la Pretoria. Vă rog să ne mărturisiți, în calitatea Dvs. de secretar al asociației și de organizator, câteva din impresiile despre acest congres.*

Virgil Nemoianu: Începând cu 1952, ICLA organizează un congres la fiecare trei ani. Aceste congrese aveau loc până acuma doar în Europa sau America de Nord. Începând cu acest deceniu și alte continente au fost interesate să organizeze congresul și să atragă atenția asupra regiunilor, mai mult sau mai puțin periferice, pe care le reprezintă. Iată-ne acum în Africa, iar peste trei ani vom organiza congresul în Asia, la Hong-Kong. În general, sunt în jur de 700-1000 de participanți. Din cauza poziției excentrice a Africii de Sud, anul acesta sunt doar 500 de cărturari. Motivul pentru care aceste congrese au început să se țină în afara zonei clasice este și faptul că însăși componența asociației s-a schimbat. Nu mai domină vestul, ci se înscriu din ce în ce mai mulți membri din Asia, Africa și America de Sud.

P.B.: ***Am observat și aici, ca de altfel și cu ocazia altor congrese, că islamicii sunt total absenți. În ciuda globalizării masive, un fenomen care ar trebui să-i implice pe toți intelectualii planetei, nu există nici un reprezentant din țările arabe. Există vreo explicație pentru acest ciudat fenomen de izolare științifică ?***

V.N. : Ocazional, mai participă câte un cercetător din Egipt sau Maroc, dar se pare că interesul lor nu este suficient de mare pentru a-i scoate din izolare. Vina este și a noastră, că nu am fost destul de energici să-i atragem, dar și a lor, că evită sistematic modul occidental de a gândi.

P. B.: ***Ce părere aveți despre tema congresului ? Nu vi se pare, totuși, că unele mese rotunde reiau temele din secțiunile cu lucrări, că toate mesele rotunde sunt dedicate numai literaturii africane, că a dispărut cu totul interesul pentru canonul eurocentric?***

V. N. : Congresul trebuie să aibă o temă pentru a ne grupa în jurul ei și este normal ca ea să fie afrocentrică de data aceasta. A existat, tot acum, și un mini-congres al studenților doctoranzi în africanistică.

Cred însă că partea administrativă este la fel de importantă în organizarea acestui congres. Urmează alegerea / realegerea noului birou. Președintele francez trebuie schimbat, iar conducerea va fi preluată de profesorul Koji Kawamoto de la Universitatea din Osaka.

P. B. : ***Știu că Dvs. ați fost secretar general. Ce urmează acum ?***

V. N.: Voi fi unul din cei patru vice-președinți, dar voi reprezenta America. Europa va fi reprezentată de profesorul Szegedi de la Budapesta și Paula Mildonian din Veneția.

P. B. ***Ce s-a mai schimbat în literatura comparată ?***

V. N.: Elementele teoretice au devenit mai puternice, fără ca prin aceasta să se slăbească elementul istoric. Aspectele politice, filozofice, ideologice sunt integrate mai subtil în analize. Există un echilibu între modalitățile tradiționale de analiză a literaturii și cele mai recente feministe, post-coloniale etc. Personal, nu mă simt prea apropiat de aceste nișe pe care le consider derivate din vechiul marxism muribund și, deci, efemere. Uneori, însă, aceste forme de studii culturale reușesc să aducă puncte noi de vedere, să incite la discuții și la redescoperirea autorilor.

În plus, e evident că și în literatura comparată se regândesc zonele: Europa e completă numai cu Europa de Est, deși țările din această zonă au cu mult mai multă nevoie de Europa decât invers. Totuși, continentul e ciuntit fără aceste zone ce nu se mai pot omite, din moment ce a căzut Cortina de Fier.

Vezi că și participarea românilor la acest congres e destul de bună. Din țară mai sunt aici Monica Spiridon de la București și Emil Sârbulescu de la Craiova. Din străinătate sunt Călin Andrei Mihăilescu, actualmente cetățean canadian, și Ileana Șora Dimitriu din Africa de Sud. Evident, etnicitatea și cetățenia nu se mai suprapun integral.

P.B.: ***Ce planuri de viitor aveți ?***

V. N. : După ce termin studiul despre romantism la care lucrez, aș vrea să scriu o carte despre identitatea umană.

P. B. ***Mai publicați ceva despre viața Dvs. personală ?***

V. N.: Am foarte multe materiale brute: note de călătorie în care privesc locurile - în special cele europene - cu ochii unui fost băștinaș înrădăcinat altundeva. Îmi place jocul imagologic al oglinzilor. Ar trebui să-mi continui memoriile oprite în 1975, dar pe moment dispun doar de fragmente disparate.

Am, în schimb, multe scrisori , unele nepublicate, de la personalități marcante ale vieții literare românești, precum Doinaș, Negoițescu, Steinhardt, I. D. Sârbu. Am auzit că s-a creat o societate "N. Steinhardt" și aș dori să le donez materialele pe care le am.

P. B. : ***Cum vă împăcați cu America și sistemul lor de învățământ ?***

V. N.: Există acolo o stare de turbulență generată de mai multe motive. Pe locul întâi se află cele tehnologice, adică tendința de a trece la învățământul computerizat. Dacă se va folosi tot mai mult computerul, contactul dintre profesor și student va dispare. Iar fără contactul direct, senzorial, procesul de predare devine alienant. Schimbările se fac însă cu o viteză uluitoare și acestea implică și schimbări de ordin social sau economic. Universităților li se cere să scoată oameni cu o pregătire generală foarte solidă, urmând ca cea de specialitate să se facă în momentul încadrării. În orice caz, toată restructurarea învățământului cuprinde și școlile medii. Pe moment, totul este tulbure, incert. Esențial este să ai puterea adaptării, a schimbării, a modernizării. Numai așa poți supraviețui în contextul extrem de agitat al noului mileniu.

P. B.: ***Vă mulțumesc.***

Interviu realizat de Pia Brînzeu

V.B. – Iată, v-a apărut al 16-lea volum! "Vânzătorul de zăpadă". Un titlu simbolic, dar, înainte de toate, v-aș ruga să ne spuneți cum se explică faptul că, deși locuiți de peste treizeci și cinci de ani departe de țară, continuați să scrieți în limba română? Și să editați la "Eminescu", la "Cartea Românească"?

Sh. C. – Nici n-aș putea proceda altfel. Eu respir în limba română. Și, după cum se vede, scriu în română. Este limba în care m-am format, am studiat, este limba în care cunosc cel mai bine nuanțele cuvintelor. Dacă nu știi luminile și umbrele cuvântului unei limbi nu poți scrie, nu poți crea. Cuvântul trebuie modelat ca o plastilină. Eu îl înțeleg pe Nichita Stănescu și afectiv, el care, deși trăia în spațiul limbii române dintre Carpați și Dunăre, simțea profund această relație cu limba maternă. Eu, care trăiesc departe, îl asigur acolo, în zona de negură sau... senin că, la fel, am aceeași patrie spirituală: limba română.

V.B. – Așadar, motivul pentru care nu ați scris literatură în ebraică este doar afectiv? Să înțeleg că ați decis să încercați o dublă experiență lingvistică a cărților dumneavoastră?

Sh. C. – Nu am vrut. Și nici n-aș fi putut. Vorbesc perfect limba țării mele, dar nu pot scrie literatură decât în românește.

V.B. – Cazul Aharon Appefeld, care a trecut la exprimarea literară in ebraică vi se pare nereușit? Și el avea exercițiul scrierii într-o altă limbă și, la un moment dat, a renunțat.

Sh. C. – Este o cale, nu zic nu. Dar și asta își are pragurile ei, riscurile ei. Nu i-a fost ușor nici lui până să fie acceptat. Noi avem în Israel o pluralitate de culturi, de literaturi. Unii scriitori au venit cu amprente ale literaturilor de baștină, cum să te desprinzi ușor, cum să te faci "auzit" ca scriitor în Israel, în ebraică? Problema e destul de complicată. Eu am simțit că nu pot scrie așa. Nici nu cred în literatura scrisă într-o altă limbă decât cea în care te-ai format.

V.B. – Cuvintele sunt un teritoriu fascinant, sunt o forță căreia trebuie să vă supuneți? Gândiți numai în limba română sau, vi se întâmplă și altfel?

Sh.C. – Când scriu, numai în limba română le simt. Cuvintele sunt, într-adevăr, o forță. Mă obsedează nuanțele, pronunția lor. De pildă, sufăr că în presa actuală românească, se uzitează argoul, expresiile neelegante. Mă deranjează anglicizarea limbii române, faptul că nu se mai folosesc vechile cuvinte din frumoasa limbă veche. Cuvintele prăfuite, uitate în rafturile cu cărți vechi au farmecul lor. Eu încă le mai socotesc expresive. Le chem în scrisul meu ori de câte ori pot. O fac cu o plăcere specială. Cuvintele, apropos de sensul întrebării dumneavoastră mă terorizează. E o luptă cu ele. Soția mea, Herta, știe când sunt în "chinurile" nașterii unei noi poezii. Sunt neliniștit, agitat, iritat, frâng tonul și ritmul meu de om cald, sensibil. Cuvintele mă fac altfel. Mă lupt cu ele până învinș. Atunci redevin calm. O vreme. Apoi, din nou.

V.B. – Și... de când această atitudine de cuceritor al cuvintelor? De când întâlnirea cu literatura, vreau să zic? Conștientizarea că veți deveni scriitor a venit intempestiv, dominator sau... lent?

Sh. C. – Scriam de prin anii de școală. Cred că s-a instalat lent șansa de a nu renunța. S-a conturat cred pe vremea mult hulitei

Când scriitorul nu e doar scriitor

Shaul Carmel

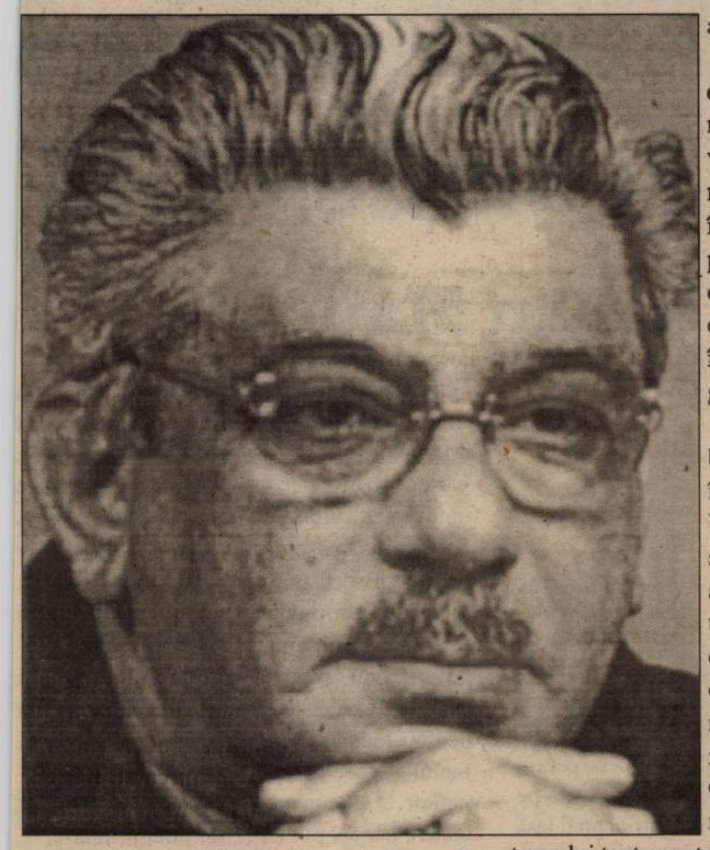

școli de literatură "M. Eminescu". O școală contestată pe drept. Erau acolo studenți, să le zicem așa, studenți veniți direct din sat, fără altă pregătire decât școala primară; erau trimiși pentru culturalizarea ce urma în mediul rural. Erau însă și oameni cu o pregătire solidă, o cultură vastă. Să-l numesc doar pe Aurel Rău. Discrepanțele se făceau simțite grozav. Și profesorii se diferențiau tot prin formația lor culturală.

V.B. – Totuși, v-a ajutat această școală de literatură pentru devenirea ca scriitor?

Sh. C. – Nu prea. Cine a avut talent și a continuat să se instruiască, a evoluat, cine nu... Sunt, de pildă, și azi în Israel câțiva scriitori formați la școala cu pricina care au rămas cam la același nivel. Eu am mers acolo că așa era conjuctura. Tatăl meu nu voia să mă lase, dar mai exista un părinte cu putere de decizie: secretarul de partid. El a venit și a impus plecarea mea acolo. Ceea ce pot spune cu certitudine este că totdeauna m-a marcat numele lui Eminescu. Școala de literatură îi purta numele, eu fusesem la cenaclul din Botoșani care se numea tot M. Eminescu.

V.B. – Coincidențe de neignorat. Adaugăm la acestea și premiul "M. Eminescu" pentru poezie, pe care l-ați primit de la Academia Română... Chiar că lucrurile se leagă.

Sh. C. – Fără îndoială. Și eu cred la fel. Ba, dacă vrei, dragă doamnă Balaj, îți mai spun un amănunt important pentru formarea mea spirituală: când eram elev la liceul August Treboniu Laurean, cel mai bun liceu din Botoșani, și frecventam cenaclul literar, îngrijeam de casa poetului de la Ipotești. Atunci nu era încă muzeu. Pentru un tânăr interesat de literatură, cenaclist, nu putea fi decât un mod marcant de a simți poezia lui Eminescu. Nu-i puțin lucru. Simțământul format atunci are rădăcini adânci în mine.

V.B. – Așa se poate explica și afectivitatea nedisimulată, consecventă, față de limba română și, cred, față de țara în care v-ați născut. A propos, ați fi plecat totuși din România dacă nu erați obligat să o părăsiți în timpul impus de regimul de atunci?

Sh. C. – Grea întrebare. Dar foarte prezentă în minte, ani de-a rândul. Va să zică, eu am fost somat, ăsta-i cuvântul, am fost somat să părăsesc țara. Brusc, devenisem dușmanul statului. Am cerut audiență la generalul care mă prețuia, ziceam eu; lucram la Casa Armatei la București, făcusem la solicitarea lui texte pentru niște concursuri, luase premii cu acestea, credeam că mă va ajuta. Din păcate, a ieșit aghiotantul său și mi-a spus: "Dl... nu vă cunoaște". Am rămas perplex. Atins de suferință, neîncrezător, uluit. Cum era posibil? Dar a fost. Mi se luase dreptul de a publica.

V.B. – În pofida acestui moment crucial, a acestei leziuni de nevindecat, dumneavoastră continuați să iubiți România?

Sh. C. – Nici nu se poate pune problema să n-o iubesc. O iubesc cu toate fibrele, până la capăt. Să-ți dau, dragă doamnă, doar un argument, să vezi cum pot fi împletite istoria neutră cu cea personală: tatăl meu a fost mutilat, a fost aruncat din tren de către legionari, lăsat astfel mort și primarul din Ștefănești și-a asumat riscul să o îmbrace pe mama în haine de țărancă românca și să meargă cu ea la Iași la Spitalul Ghelerter unde fusese dus tatăl meu. Evreii nu aveau voie să circule după ora 8 seara și primarul acela a făcut gestul de care îți spun ca să-l salveze pe tata. Aceasta e partea de Românie pe care eu o iubesc. Mereu, fără nici un fel de rezerve.

V.B. – Dar nu mi-ați răspuns dacă oricum ați fi plecat din țară...

Sh.C – A, da. Partea a doua a problemei să știi că este un paradox. În conflict cu mine însumi, în orice caz aș fi plecat. Pentru că purtam în mine dorul de țara străbună. A strămoșilor mei. Bunicul meu predica la amvon și în fiecare an încheia spunând: "La anu', la Ierusalim!" N-a apucat și, din familia mea, numai eu am reușit să ajung pe pământul străbun. Iubesc țara în care m-am născut și format, dar iubesc și pământul originii neamului meu. Ăsta sunt.

V.B. – În Psalmii scriși de dumneavoastră, și în alte poezii, transpare această dublă stare. O permanentă căutare, o neîmplinire, o frământată căutare a esenței. Raportul eu-univers extinde trăirea omului în poezie, adică într-un areal ipotetic, infinit mai complex și nelimitat. Care-i raportul între eul poetic și cel uman, de fiece zi, din acest unghi?

Sh. C. – Un raport de complementaritate. Se întrepătrund cele două euri. Se suprapun, nu le pot diferența. Și unul și celălalt trăiește o dramatică și permanentă căutare. Mai pe larg, ar fi de spus cam așa: când sunt în Israel mi-e dor de țară, de unde vin cu amintiri, sentimente, trăiri, cu o limbă în care scriu – respir, când sunt în România, mi-e dor de pământul străbun.

V.B. – Ați semnat un volum cu o sintagmă ce trebuie decodificată, "Dor de dor". Cum vine asta?

Sh. C – Adică dorul de dorul de-acasă. În cuvântul **dor** încap atâtea nunațe încât "sensucht" în germană, de pildă, cel mai complex sinonim, nu poate nici el acoperi întru totul misterul acestui cuvânt. Dacă luăm în seamă și cele spuse anterior, poate ne apropiem de ceea ce am vrut eu să spun prin acest titlu de carte "Dor de aici și dor de acolo". Mereu împărțit. Așa sunt, așa rămân.

V.B. – Vă simțiți român din străinătate sau scriitor israelian dar care vă exprimați în limba română?

Sh. C. – Avem în Tel-Aviv cea mai puternică Asociație a Scriitorilor de Limbă Română din afara granițelor țării. Și membrii sunt numeroși, dar și valoarea lor este recunoscută.

V.B. – Sunteți secretarul general al acestei asociații...

Sh. C. – Nu doar pentru asta afirm că este o asociație puternică. Sunt, deci, scriitor israelian și scriitor român. Latura, dublă, a existenței mele. E nevoie de atmosfera de la noi, cu multe curente, e nevoie de o asociație care să-i reprezinte pe scriitori.

V.B. – Scrieți direct în limba română, e clar. Ați experimentat de curând o traducere în ebraică a unei piese de teatru. Dar e o traducere, nu originalul. Aveți multe variante la o poezie? Le păstrați?

Sh.C. – Depinde. Unele poezii îmi ies dintr-una. La altele lucrez mai mult. Nu păstrez nici o variantă, le rup, n-am de gând să fac ce-a făcut Ion Barbu la vremea sa și să-mi public variantele. Desigur, între forma mentală și cea scrisă apar alte posibile variante. Dar asta e altă problemă.

V.B. – Literatura holocaustului cum a fost primită în Israel? O considerați ca fiind deja integrată literaturii israeliene?

Sh. C. – Trăiesc într-o țară cu multe direcționări. A trecut mult până să fie acceptată una sau alta din noile atitudini sosite aici odată cu scriitorii, cu artiștii în general. Ei bine, la început, acest tip de literatură n-a fost înțeleasă, asimilată nici vorbă. Era experiența unor evrei veniți din alte țări, lumea ne este ostilă încă și totuși, acasă n-am fost înțeleși cu ușurință. De aceea, acum în prag de mileniu trei, încă se mai scrie despre holocaust. Eu am în ultimul volum, "Vânzătorul de zăpadă", un ciclu intitulat "Identitate". Să se știe că înaintașii, părinții, bunicii noștri au fost marcați de holocaust. România a fost generoasă cu evreii. Păcat că acum sunt tot mai puțini.

V.B. – Ați trădat vreodată poezia? Să scrieți proză, de pildă? De altfel, ați și semnat o carte cu tentă politică, "Pacea și-a ucis soldatul".

Sh. C. – Am încercat proză. Proză scurtă. Critica literară zicea lucruri bune despre ea, dar totdeauna era o proză politizată. Poetul din mine a fost întotdeauna gelos pe prozatorul care încercam să fiu. Cartea de notație politică este rodul unei trăiri foarte aprinse, în numele unor idei. Am și făcut parte din partidul lui Itzak Rabin. Trebuia să scriu această carte.

V.B. – Sunteți un scriitor implicat în politic, în social? Credeți în rolul acesta al poetului?

Sh. C. – Fără îndoială. Cred. Vă dau un exemplu. De curând, președintele PEN-ului la care sunt ales pentru centrul Israel, făcea observația referitoare la un scriitor contemporan din Israel: "E numai scriitor". Asta-i grav. E cel mai mare neajuns pe care-l poți găsi unui scriitor. Cum să fii rupt de realitatea din jur, care te arde? Eu nu pot sta deoparte. Nu o spun din sau pentru oportunism politic, o spun din credința că așa e necesar să fie. Un scriitor nu trebuie să se izoleze. La ora actuală, în Israel, sunt cazuri când primul ministru se consultă cu scriitorii mai de seamă. Mi-amintesc de un moment important pentru colaborarea culturală între Israel și România, eram cu regretatul meu prieten Adrian Dohotaru și discutam problemele ce interesau cele două culturi, cu masca de gaze pe față. Așa am făcut și nu-i de mirare. Când simți că trebuie să te implici, o faci.

V.B. – Un caz devenit clasic, o vreme căzut în desuetudine, readus în actualitate... Vi-l respect. În recentul volum ați recurs la o formă ceva mai modernă a versului. Ritmarea din versul clasic vă mai satisface exigențele artistice?

Sh. C. – Oh! Când mă gândesc de câte ori am luat apărarea versului clasic! Îmi fac **mea culpa.** Acum am înțeles că mă constrângea. Normele mă baricadează. Am ales formula versului modern, liber. Iată că se poate!

V.B. – Vă doresc multă combustie pentru această ardere numită literatură!

Sh. C. – Vă foarte mulțumesc! A propos, să știți că la Timișoara m-am simțit extraordinar. Cornel Ungureanu a vorbit despre mine încântător. Îi mulțumesc și pe această cale! Când apare interviul în "Orizont", vă rog să-mi trimiteți și mie un exemplar. Vă doresc numai bine la toți!

Interviu realizat de Veronica Balaj

Narcis și frumoasa fără corp

Ilinca Ciumăgeanu

De când privirea și-a pierdut rolul de hermeneut pe care i-o acorda omului trăirea sub semnul divinului, pentru că adevăratul credincios nu trebuia să vadă lumea decât ca un semn și o încifrare a unei realități neoglindite, i s-au oferit ochiului nesfârșite petreceri ce par a avea doar menirea de a oculta văzduhul sub avalanșa imaginilor privite. Dacă Orwell imagina oroarea de a te afla mereu sub supravegherea marelui ecran, sub ochii pururi deschiși ai lui Big Brother ce îți dictează de la primele mișcări ale dimineții până la căderea în somn toate faptele zilei, cu zece ani mai târziu decât 1984 o femeie începe să își dăruiască pe internet toate zilele vieții ei privitorilor curioși ce îi pot măsura trecerea orelor. Nu oroare, nu dezgust pentru ochiul care se lipește de mișcările mâinilor și peste pașii ei, nu groază în fața demenței probabile a nu puțini privitori, nu teamă, nu mânie și nici măcar sentiment de deposedare: femeia de pe internet mizează cu siguranță din start pe admirația produsă în ochii celor ce o urmăresc.

Privirea celuilalt nu mai judecă, asistă doar, nu mai stabilește ierarhii și nu mai modifică trăitul, obișnuința cu ochiul camerei de luat vederi care transmite orice pas și orice cuvânt în spațiile prea vaste ale rețelei virtuale relativizează până și relativizarea descoperită de Heisenberg, aceea a imposibilității observatului de a nu fi influențat de privirea observatorului. Nici măcar nu se mai așteaptă vreun feed-back, precum într-o altă născocire a plictisului generalizat, o oarecare emisiune de pe un oarecare program german, intitulată nu cu puțin cinism *Big Brother*, în care spectatorii sunt cei care stabilesc ierarhia pe criteriul arbitrar al simpatiei între jucătorii care își predau în direct trăirea pe camerele video cu speranța unui câștig material substanțial. Femeia de pe internet nu așteaptă nimic, se află acolo, pe situl ei, stă. Aparent își continuă viața întrucât ochiul străin nici nu o agresează, dar nici nu o agreează poate – prin actul ei pune semnul egalității între reacții, showul ei este în același timp solitar și împărtășit, indiferent și provocator.

Singurătatea ei nu mai este singurătate, ci ostentație a ei, pasiunea nu-i mai răvășește chipul fără ca alții să nu îi poată măsura intensitatea senzațiilor, simplul act de a se uita la televizor devine spectacol și atunci oglindirea există, chiar dacă oglinda este imposibil de accesat, existând în alt plan, al celuilalt pe post de martor mut și ignorat cu cinism și nepăsare. Narcis scindat, dedublat, femeia de pe internet se îndrăgostește clipă de clipă de ea însăși *par procuration*, delegându-și de fiecare dată vizitatorii să-i fie depozitarii unei imagini pe care și-o descoperă mereu ca demnă de a fi privită și îndrăgită. Paradoxal, privirea celuilalt nu ia straturi-straturi de pe eul ei, de pe eul-piele despre care vorbea Didier Anzieu, ci pare că efectul scontat este acela al unei măriri a masei plastice, ca și cum privirile străine i-ar adăuga repetat consistență, ar transforma prin mecanismul reflecției imaginea sa virtuală, căci reconstruită în ochii celor care o urmăresc pe ecran, în adevărată făptură, posibil de a fi simțită și atinsă: în ochii celuilalt ea trăiește, se mișcă plină de mândria de a fi ea însăși, fără a face nici un efort pentru ca altul să o primească în creierul său și în inima sa.

Apolog al trăirii sub semnul efectului produs în celălalt, situl în cauză, deși pare o transpunere în real a oglinzii magice în care Faust o stră-vede pe Margareta, este mai degrabă o oglindă întoarsă, un mod de a-l confrunta pe privitor cu propria sa plictiseală cotidiană. Aducând purul prozaic, nemachiat, neinvestit cu pretenții estetice, ordonatoare, în spațiul nemărginit al virtualității, e posibil ca femeia ce se oferă în felul acesta să spere că, găsindu-și un loc în aceste vaste domenii, prozaicul se va împărtăși în chipul magiei prin impregnare de o aură de frumusețe și sens. Dezordinea faptelor ei, inconexiunea stărilor eului, oboselile și repetițiile devin, datorită privirii celuilalt, mereu atent, mereu avid, încărcate, cel puțin aparent, de o semnificație care îi scapă ei înseși. Dincolo de exhibiționismul patent, dincolo de voyeurismul fără de care un astfel de experiment nu ar putea avea nici o șansă de succes, se află o nevoie de ordonare și, mai mult, de încredințare că virtualitatea căreia i se predă de bunăvoie nu a atacat ființa însăși, că urmele vieții ei se înregistrează într-un loc anume și nu se duc, ca apa pierdută printre degete.

Joc de gradul al doilea pe vălul Mayei, situl femeii de pe internet stă mărturie despre nevoia tuturor de a găsi ochiul care nu atât să încuviințeze sau să pedepsească faptele noastre, cât să le ia în considerare: ochiul căruia să îi pese de existența noastră, să o ia în considerare ca fiind, ca având o oarecare greutate și importanță, ca putând să conteze. Tocmai această nevoie a condus la pictarea aproape obsesivă a ochiului divin pe zidurile bisericilor (nu mii de ochi ca ai lui Argos, supraveghetori, existenți), tocmai această nevoie ne face să cedăm dragostei ca supremă formă de recunoaștere. Patologicul sitului femeii de pe internet constă însă în aceea că se arată fără nici o formă de dragoste, oferta ei este doar exigentă, cere, cerșește, impune privirea celuilalt fără a da în schimb nimic decât propria nuditate a existenței în sine, a prozaicului fără țel și a înmulțirii cancerigene a existentului lipsit de valoare pe care o dă structurarea în funcție de recunoașterea ca valoare pe care ți-o dă numai privirea celuilalt, fie că este el zeu sau investit prin iubire cu calitate de zeu.

Nu o dăruire ca jertfă, nu actor în sensul agonic al lui Grotowski, nu un creator care să ordoneze în act creația – femeia de pe internet își cere dreptul de a ieși din anonimat contând pe plictiseala noastră, pe privirea ce poate înregistra orice și nediseca nimic, trăind în purul prezent și necăutând altceva decât purul spectacol al aparențelor. "Toate căile omului sunt curate în ochii lui, dar numai Domnul este cel ce cercetează duhul" *(Pilde, 16,2)*: ochiul celuilalt, străin, neimplicat, plictist la urma urmei, dar investit cu calitatea de judecător, de dătător cu sens, este o culme a solitudinii pe care internetul zilelor noastre, prin situl creat de o femeie exhibiționistă și în căutare de confirmare a propriei existențe, ne-o oferă nici măcar ca *o vacatio* cum o consideră Ficino (căci stările de *vacatio*, în melancolie, singurătate și somn, ofereau sufletului o odihnă de la muncile trupului).

Ochiul celuilalt plictist este una dintre continuele sfidări ale vremii, și nu doar a noastră, pe care prea precar și prea neîndestulător am putea-o plia printr-o continuă arătare și exhibare în fața lumii, fie ea și virtuală. Dacă nici ochiul de pe clopotnițe și nici ochiul perpetuu îndrăgostit nu ne acordă privirea ce ne-ar conferi oarecare consistență, nu ne-ar mai rămâne poate decât calea femeii de pe internet, jucând o parodie a existenței ce se privește virtual, dar fals, în niște oglinzi nepăsătoare.

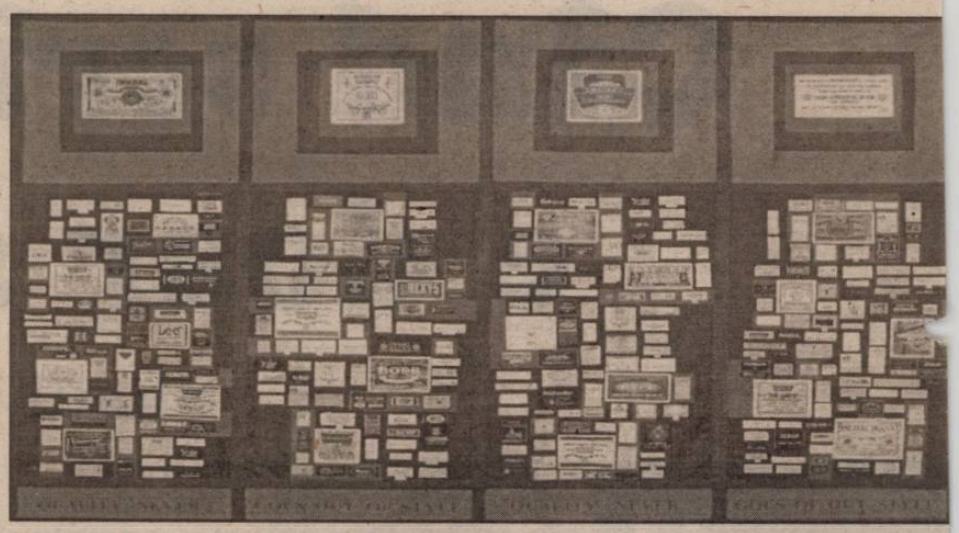

Sâni și canibalism

Raban Maur

Nu știu să se fi scris vreodată un tratat despre sâni, cu toate că un asemenea subiect ar merita atenția celor fascinați de trupul femeii. Dacă Lombroso utiliza mai ales configurațiile craniene pentru a descrie personalitatea criminală, aceia pe care priveliștea unor sâni magnifici nu îi lasă indiferenți ar putea să alcătuiască o tipologie feminină pornind tocmai de la estetica trupului zărit întâmplător pe stradă. În funcție de textura sânilor, de modul în care ei se mișcă, de greutatea și volumul lor, de alura delicată sau animală pe care o lasă să se ghicească, se poate trece la elaborarea portretului psihologic al femeii cu care hazardul a făcut să li se intersecteze privirile sau pașii. Unii adepți mai îndrăzneți ai dansânismului pretind că nu e nevoie să apeleze la serviciile unui psiholog sau ale unui psihanalist. Sânii se află la locul lor tocmai pentru a îi scuti de prea complicate investigații psihologice. E destul să-i privească și au o hartă în miniatură a profilului erotic al femeii asupra căreia le poposesc ochii, încercând parcă să o asimileze, să o aducă în colecția lor mentală de trupuri. Privirea cu care bărbații însoțesc mișcările femeilor nu e deloc o expresie a intenției lor de a le anexa pe toate, de a le transforma în obiecte de preț pentru o eternă expoziție ce ar urma să se desfășoare în spiritul lor.

Unii pot să colecționeze expresii ale orgasmului feminin, asemenea personajului fellinian din Cetatea femeilor, pe când alții se mulțumesc cu imagini ale unor trupuri fără chip inventariate de memoria lor mai mult sau mai puțin întâmplătoare. Există o ispită a donjuanismului pentru fiecare bărbat, iar cea mai bună expresie a acesteia e tendința de a lua în stăpânire, prin intermediul privirii, cât mai multe trupuri. Cazul lui Don Juan este unul limită, fiindcă el merge până la capăt, devenind un virtuoz al actului erotic, un tehnician al acuplării, pe când ceilalți se opresc, cel mai adesea, la o posesiune imaginară (însă deloc mai puțin importantă din punct de vedere metafizic), lăsând ca totul să se petreacă într-un spațiu al posibilului, cu contururi nedefinite. Probabil că privirea e singura formă de viol imposibil de pedepsit, tocmai fiindcă e vorba de un viol metafizic, de o răpire a sufletului. Femeii care le cade sub priviri i se refuză sufletul, fiind transformată într-un simplu vehicul al dorințelor lor, într-o piesă de balet mecanic, într-un biet trup care se plimbă singur, asemenea unui golem uitat pe stradă de stăpânul său. Sartre intuia că nimic nu poate să fie mai grav decât transformarea unui om, a unei ființe vii, în obiect. Procedând în acest fel, îi negăm libertatea, îi suprimăm rațiunea de a fi, metamorfozându-l într-o entitate neglijabilă care își datorează existența faptului că se află în preajma noastră, faptului că face parte din mediul nostru, faptul că face parte din mediul nostru înconjurător. Devenim mântuitorii de marionete, iar bietele păpuși pot să existe doar prin noi.

***

Poate că cei mai fascinanți sâni sunt aceia care își dau senzația că vor să străpungă veșmintele, că nu mai suportă ascunderea și încearcă să iasă la lumină, sânii plesnind de sănătate și de forță care par echivalentul mișcărilor demonice ale unor feline în alergare. Probabil există chiar nietzscheeni postmoderni de ultimă generație care cred că nu e nevoie de mai mult pentru a înțelege ce se ascunde în spatele voinței de putere pentru a avea o reprezentare corespunzătoare a vitalității. În acest caz, plăcerea privitorului pare să se datoreze senzației pe care i-o dau sânii că ar vrea să-și depășească propria formă, că ea nu-i mai mulțumește, că principiul vital care îi însuflețește îi îndeamnă să tindă către altceva, pentru a putea să se exprime cu adevărat. Probabil că o asemenea senzație mai e încercată doar în fața fructelor ajunse la punctul culminant al coacerii, în fața roadelor care au atins perfecțiunea și care par să trimită înspre altceva, dorind parcă să-și schimbe destinul. Însă pentru că soarta nu le-a mai rezervat nimic în plus, ele nu pot decât să-și cheme distrugerea. Pasiunea pentru acest gen de sâni ar putea să fie semnul dorinței de a asimila, de a îngurgita obiectele și lucrurile, făcându-le să intre astfel definitiv în posesia noastră. Acuplarea nu ne dă aceeași senzație de stăpânire absolută, de posesie integrală și fără rest, pe care o simțim atunci când mâncăm, atunci când transformăm materia în hrană pentru trupul nostru, făcând-o, în acest fel, una cu noi. Înghițirea e actul cel mai deplin erotic, singurul mod în care putem să suprimăm distanța dintre subiect și obiect, obținând anihilarea polarităților. De aceea, probabil că am fi în stare să facem cu adevărat dragoste doar în clipa în care am fi capabili să ne înghițim iubita sau să ne lăsăm înghițiți de ea. Singura formă de dragoste perfectă e canibalismul.

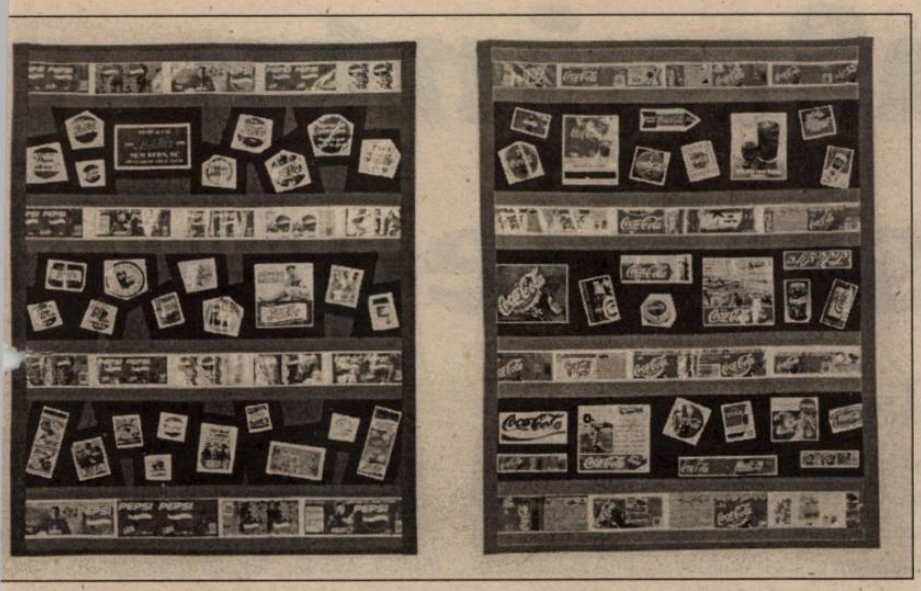

Din hermeneutica privirii

Afrodita Carmen Cionchin

Privirea, alături de ochi, este unul dintre cele mai fertile simboluri din toria culturală a umanității. Dintre mulplele sale conotații: simbol al cunoașterii, percepției supranaturale, viziune interioară, ortă malefică (privirea ucigașă), ne vom pri în cele ce urmează la conotația tabuistică, rivirea interzisă.

Interdicțiile au apărut încă în zorii ivilizației, la comunitățile primitive. Tabu-l (provenind din polinezianul **ta** "sacru" i **bu** "foarte mult") este un termen religios riginar din Melanezia și Polinezia (introdus n Europa de exploratorul James Cook), nsemnând interdicție absolută cu caracter acral, referitoare la comportamentul, imbajul, activitățile și relațiile oamenilor, nterdicție impusă în societățile totemice de ătre căpeteniile tribale, șamani sau șefi nilitari. Emile Durkheim, analizând în ucrarea **Formele elementare ale vieții eligioase** cele mai primitive și mai simple lintre religiile cunoscute pentru a determina ocmai formele elementare ale vieții eligioase, se ocupă și de sistemul de nterdicții. El vorbește despre interdicțiile eligioase care separă "tot ce este sacru de ot ce este profan". Interdicția decurge emijlocit din chiar noțiunea de sacru, pe care se limitează la a o exprima și realiza. De aceea ea formează materia unui adevărat cult care se află la baza tuturor celorlate, căci prescrie o atitudine pe care credinciosul trebuie să o respecte întotdeauna în raporturile sale cu ființele sacre. "Este ceea ce numim cultul negativ. Putem deci afirma că aceste interdicții sunt interdicțiile religioase prin excelență". Durkheim prezintă tipurile principale care se pot observa în Australia și, în primul rând, interdicțiile de contact. Este vorba despre tabu-urile primare, față de care celelalte nu reprezintă decât niște variante particulare. Ele se întemeiază pe principiul că profanul nu trebuie să atingă sacrul. Relațiile cu un lucru se pot stabili fie și numai prin aceea că este privit: privirea este o stabilire de contact. De aceea, în unele cazuri, vederea lucrurilor sacre este interzisă profanilor. Femeia nu trebuie să vadă niciodată instrumentele de cult; îi este cel mult permis să le zărească de departe. La fel stau lucrurile și în ce privește picturile totemice executate pe trupul oficianților în cinstea ceremoniilor deosebit de importante. Solemnitatea ritualurilor de inițiere este atât de mare încât, în unele triburi, femeile nu au voie nici măcar să vadă locurile unde acestea au fost celebrate. Caracterul sacru, imanent întregii ceremonii, se răsfrânge în mod natural asupra celor care o conduc sau care joacă un rol în desfășurarea ei. În aceste condiții, neofitul nu poate fi privit, iar interdicția rămâne valabilă și după ce ritualul a fost îndeplinit. Chiar și defunctul este uneori sustras privirilor: chipul său este acoperit în așa fel încât să nu poată să fie văzut.

Mitologia antichității, și ea de sorginte sacră, valorifică din plin tabuismul privirii. Un prim exemplu l-ar putea constitui drama mitică a lui Eros (Amor, la romani) și Psyche, cu o simbolistică bogată. Se spune că Psyche, o fată ce le întrecea pe toate în frumusețe, nu reușea să-și găsească un logodnic: ea speria prin chiar perfecțiunea ei. Disperați, părinții au consultat oracolul care le-a răspuns că fata trebuie gătită ca pentru nuntă și lăsată pe o stâncă, în vârful unui munte, unde va veni un monstru să o ia în căsătorie. Ea a fost condusă cu un alai funebru la locul desemnat și a fost lăsată singură. O adiere de vânt a răpit-o și a purtat-o în văzduh până în fundul unei văi adânci, într-un palat minunat, unde niște glasuri s-au pus în slujba ei, ca niște sclavi. Seara, tânăra a simțit o prezență în preajmă. Era soțul despre care vorbise oracolul. Acesta nu și-a dezvăluit numele, avertizând-o că dacă va dori să îl vadă îl va pierde pentru totdeauna. Astfel au trecut multe zile și nopți, iar Psyche, care în acest mit simbolizează sufletul ispitit să cunoască iubirea (pe Eros), era fericită. Interdicția, acceptată, de a-l privi pe cel iubit, senzația unei prezențe reprezintă capitularea spiritului și conștiinței în fața dorinței și imaginației înfierbântate, altfel spus, abandonul necondiționat în fața necunoscutului. La un moment dat însă tinerei i s-a făcut dor de rudele ei și i s-a dat voie să meargă acasă pentru câteva zile. Aici, surorile sale pizmașe, care întruchipează rațiunea ce pune la cale șiretlicurile necesare, i-au trezit neîncrederea și, întoarsă la palat, ea a încălcat interdicția și a privit la lumina unei lămpi de frumosul tânăr care dormea alături de ea. Dar mâna i-a tremurat și o picătură de ulei fierbinte a căzut pe trupul lui Eros care, descoperit, s-a trezit și a fugit. Și astfel **încep,** pentru Psyche, nenorocirile. Ea va plăti pentru nesupunere, întrucât a trecut peste interdicția de a-l privi pe cel iubit, presupus a fi monstrul hărăzit, însă, în cele din urmă, dragostea va triumfa.

Interesantă este și etimologia termenului monstru. În latină, **monstrum** provine de la verbul **monstro, -are**, cu sensul prim de "a arăta", care, la rândul său, își are originea în **moneo, - ere** "a face să-și amintească" (cu radicalul men "a se gândi"> **memini** "a-și aminti"), apoi "a sfătui, a avertiza". Așadar, **monstrum** însemna inițial "avertisment", după aceea "avertisment ceresc", "arătare" și, în cele din urmă, "arătare hidoasă, monstru".

La greci, vânătorul Acteon a fost prefăcut de zeița Artemis în cerb și apoi a fost sfâșiat de proprii lui câini, ca pedeapsă pentru că a văzut-o scăldându-se goală. Așadar, zeii nu puteau fi priviți decât cu îngăduința lor. În **Iliada,** Atena "stându-i la spate, ea-l prinse de plete bălane pe Ahile/ Lui vederându-se numai, fiind nevăzută de alții/Cum se întoarse-napoi, el vede uimit pe/Zeița Palas Atena; din ochi ea groaznic îi fulgeră-n față" (**Iliada,** I, 195-198, traducere de George Murnu). Iar Herodot arată că tebanii, ca și toți cei care, din respect pentru ei, se abțin să sacrifice oi, o fac în virtutea unei legi al cărei temei vizează aceeași interdicție a privirii: Hercule, spun ei, voia neapărat să-l vadă pe Zeus, dar acesta nu îngăduia să fie văzut. În cele din urmă, cum Hercule nu înceta să-l roage, Zeus recurse la un artificiu. Jupui un berbec, îi tăie capul pe care-l ținu în fața lui și, îmbrăcându-i lâna, se arată sub această înfățișare lui Hercule. Este motivul pentru care, în Egipt, statuile Zeus îl reprezintă cu cap de berbec.

Legată de tabuismul privirii este și oglinda, considerată un "ochi" străin în care căutăm adevărul despre noi înșine. Oglinda nu reprezintă însă o cunoaștere directă, solară, la lumina zilei, ci una reflectată, mijlocită, pusă sub incidența lunii, apei, principiului feminin și a nopții. Oglinda dă o imagine inversată a obiectului și, ca atare, este o îndepărtare de Principiu și de Esență. Multe popoare cred că în oglindă se reflectă nu chipul cel adevărat al omului, ci o dublură a sa, având adesea unele însușiri malefice. De această credință sunt legate numeroase tabu-uri de a nu privi în apă de frică de a nu fi atras de umbra aflată în lumea de dincolo. Este vorba aici despre oglinda funerară care, în superstiția din India și Hellada, arată că e oprit să-ți vezi chipul reflectat (inițial în apă), întrucât spiritele apei îi pot fura sufletul celui care se oglindește și, rămas fără suflet, omul moare. De asemenea, J.G. Frazer, **The Golden Bough, A. Study in Magic and Religion,** consideră că mitul lui Narcis, care moare pedepsit fiindcă își contemplase chipul în oglinda apei, ar fi pornit tocmai de la această superstiție a interzicerii oglindirii. O altă categorie de privire interzisă este privirea înapoi, ilustrată în primul rând de mitul lui Orfeu și Euridice. Datorită efectului magic al muzicii sale, Orfeu reușește să obțină de la zeii Infernului eliberarea soției sale, Euridice, omorâtă de un șarpe pe când fugea de stăruințele lui Aristeu. I s-a pus însă o condiție: să nu o privească pe Euridice, care mergea în urma lui, până nu vor reveni la lumina zilei. Dar, cuprins de îndoială, Orfeu întoarce capul pe la mijlocul drumului și Euridice dispare pentru totdeauna. Jean Servier, în **Les Portes de l'année,** face o apropiere între interdicția de care s-au lovit Orfeu și Euridice în Infern și anumite interdicții apărute în preajma perioadei arăturilor în bazinul Mediteranei orientale: când trage prima brazdă, agricultorul trebuie să tacă, la fel cum tac femeile care fac urzeala la războiul de țesut și bărbații care sapă un mormânt. El nu poate întoarce capul, nici nu poate face cale întoarsă, așa cum nu pot face cale întoarsă însoțitorii unui alai funebru, deoarece forțe invizibile sunt prezente și s-ar putea supăra că au fost zărite pe furiș, peste umăr.

În **Vechiul Testament** se spune cum a scos Dumnezeu pe Lot din Sodoma, poruncindu-l să nu se uite îndărăt: "După ce i-au scos pe ei afară, zise unul dintre îngeri: caută de-ți mântuiește viața; înapoi să nu te uiți..." (**Cartea Facerii**, cap. XIX, versetul 17). Nevasta lui Lot nu s-a ținut de poruncă și s-a prefăcut într-un stâlp de sare. George Coșbuc, în **Elementele literaturii poporale,** interpretează simbolic această metamorfoză: "Femeia s-a făcut stâlp de sare, de spaima lucrurilor ce-a văzut, așa cum am zice noi <s-a făcut piatră, de spaimă> și cum într-adevăr zicem cu vorbele a încremenit de spaimă, a înlemnit, a împietrit, a înmărmurit". Moise relatează astfel în basmul său o credință a poporului iudaic: "să te păzești de uitătura îndărăt că-ți aduce pieire". În tradiția poporului român apare credința în <întorsură>. Despre aceasta tratează George Coșbuc în lucrarea citată: "Credința în <întorsură> se manifestă în două chipuri: ori negativ, adică singur aducând asupră-ți mânia demonilor, ori pozitiv, aruncând adesea răul de la tine asupra acelora ce ți l-au trimis, fie oameni, fie demoni. Totul e rezumat deci în formulele: <Nu face ca să nu și se întâmple>, și <fă, ca să fie făcut>. Credința noastră este așa de complicată, manifestările ei așa de multe, încât e greu de tot să sistematizezi obiceiurile izvorâte din ea. Eu cred că jumătate din manifestările vieții sufletești ale țăranului român sunt bazate pe credința <întorsurii>. Pornind de la credința în demonica putere a privirii înapoi, se poate explica de ce țăranul nu se uită înapoi noaptea, nu se uită ziua când trece printr-o pădure, cu carul printr-un râu, pe o punte, chiar dacă **l-ar striga cineva.** Iar atunci când fetele fac farmece sau vrăji, una dintre cele mai importante condiții ale reușitei este să privească drept înainte: "Pe cale, atât când se duce la pârâu cât și când se întoarce cu apa, caută să nu se uite defel înapoi, nici să vorbească cu nimeni, căci cum se va uita îndărăt... desfacerea nu e de nici un folos".

În chip negativ, <întorsura> e o alungare a puterilor demonice prin simplul fapt că faci invers o acțiune: mergi cu spatele înainte, sari înapoi peste un lucru, spui invers o serie de numere sau vorbe, arunci în spate un obiect etc. Pe credința în urmările întoarcerii din drum și ale privirii înapoi se întemeiază cele două zicători românești: <a merge până la calea întoarsă> și <a întoarce capul cuiva>. E de la sine înțeles că <duce-te-ai până la calea întoarsă> este un blestem, nu prin aceea că i se dorește omului un ghinion, ci fiindcă i se dorește întâlnirea cu duhul rău. Iar <întoarcerea capului> reprezintă într-un anume fel o vrăjire, privirea înapoi, o cădere în puterea demonilor. "Gândul omului se poate abate spre bine, dar capul i se întoarce numai spre rău". Faptul că <a întoarce capul cuiva> are întotdeauna o conotație negativă este o mărturie că la mijloc se află o putere a duhurilor rele. De asemenea, aruncarea unui lucru înapoi are drept condiție principală să nu te uiți în spate când îl arunci: țăranul își azvârle peste cap măseaua scoasă din gură și nu se mai uită unde îi cade, ca să crească altele.

Prezent la toate popoarele sub o formă sau alta, tabuismul privirii are la bază un cod de norme care fundamentează și reglementează, în diversele sale faze, raportul oamenilor cu sacralitatea.

Pagini realizate de Ciprian Vălcan

Mici conferințe pe mari subiecte

Leszek Kolakowski

Despre responsabilitatea colectivă

Când spunem "responsabilitate colectivă", ne vin în minte imagini dintre cele mai cumplite: forțe de ocupație care ucid oameni la întâmplare, răzbunându-se în urma unui atentat; luări de ostatici; crime, atacuri teroriste în care dispare atâta lume, fără a avea nici o legătură cu ele; ura pentru popoare întregi, pentru națiuni sau rase, provocată de nedreptățile — uneori închipuite, alterori reale — pe care le-am suferit, după părerea noastră, din cauza membrilor acelor colectivități. Despre asemenea lucruri nu merită însă să discutăm, sunt prea evidente.

S-a spus nu o dată că în doctrina creștină, păcatul originar este privit ca un caz de responsabilitate colectivă, întrucât suntem pedepsiți pentru faptele primului cuplu de oameni, necunoscuți nouă, din trecutul îndepărtat și nedefinit. Aici trebuie făcută totuși o diferențiere. Dacă este adevărat faptul, proclamat de unele curente teologice creștine, că moștenim de la Adam și Eva nu numai degradarea naturii noastre, dar și vina lor morală efectivă, dacă suntem participanți reali la păcatul pe care totuși nu l-am săvârșit și pentru care suntem pedepsiți de Dumnezeu cu toate ororile vieții, atunci este vorba într-adevăr de responsabilitate colectivă, care se opune spiritului justițiar obișnuit. De aceea umaniștii creștini nu puteau accepta o asemenea reprezentare a Creatorului, căci, spuneau ei, Dumnezeu ar fi atunci un tiran nemilos, și nu un tată milostiv.

Totuși, dacă doctrina creștină, referindu-se la păcatul originar, nu are în vedere o asemenea ipoteză, ci afirmă doar că natura umană, în urma acestui păcat, a devenit nedreaptă, iar această nedreptate este acum prezentă în urmași, atunci situația este asemănătoare unei boli ereditare, bineînțeles, o nenorocire, dar pe care n-o încadrăm în categoria vinelor și pedepselor. Nici doctrina actuală a Bisericii catolice nu afirmă că moștenim propriu-zis vina, ci numai o degradare, care adesea ne îndeamnă la păcat, neobligându-ne însă să-l și înfăptuim. Deci suntem răspunzători de propriile păcate, nu de cele ale strămoșilor. Răul moral este opera noastră, după cum opera umană sunt și suferințele pe care oamenii le produc semenilor lor. Cât privește suferințele produse de natură, fără participarea oamenilor, trebuie să ne gândim că nici ele nu sunt propriu-zis o pedeapsă: păcatul este cel care a deteriorat și natura.

Exista oare o modalitate prin care putem apăra ideea responsabilității colective, adică a responsabilității pentru ceva neînfăptuit de noi, dar care totuși ni se impută? Cred că o asemenea modalitate există și că ea nu se opune spiritului justițiar obișnuit.

Fiecare dintre noi aparține uneia dintre diferitele colectivități umane, ce-și păstrează identitatea în ciuda faptului că li se modifică

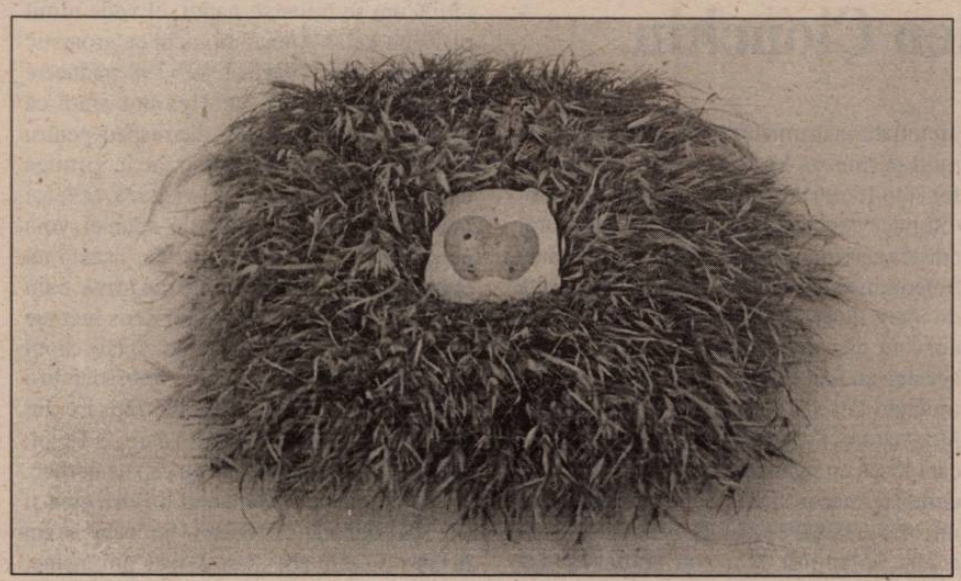

mereu componența; e firesc să ne identificăm cu aceste colectivități — cu patria, Biserica, cu o organizație politică sau socială, cu o instituție, cum ar fi școala, spitalul, facultatea, orașul, iar a se identifica înseamnă a avea sentimentul că destinul acelei colectivități este destinul nostru, nu numai pentru că insuccesele ei ne privesc în mod direct, iar succesele ne îmbogățesc, ci și pentru că ea reprezintă în ochii noștri un organism moral, cu atât mai prețios cu cât legăturile care se mențin în interiorul ei și cele care ne leagă de ea se bazează nu numai pe contabilizarea pierderilor și câștigurilor, ci și pe credința în caracterul comun al destinelor, pe solidaritatea dezinteresată, pe care o apreciem chiar și atunci când păcătuim împotriva ei. E firesc deci să avem sentimentul participării la ceea ce a înfăptuit și înfăptuiește — rău sau bun — această colectivitate, luând în considerare nu numai interesul nostru imediat, ci și pe cel al ansamblului ca atare, nu numai cel material, ci și cel moral. E adevărat că ne vine foarte ușor să luăm parte la meritele și succesele colectivității și mai greu la nereușitele și înfrângerile ei reprobabile. Suporterii clubului sportiv al unui oraș sau al unei țări se bucură la victoriile lui și au sentimentul că participă la ele, dar, deși țin doliu atunci când clubul pierde, totuși, nu se simt răspunzători de înfrângere, fiindcă n-au jucat ei. Prin urmare, suntem înclinați să nu păstrăm simetria în astfel de situații: la lucrurile bune ne face plăcere să participăm, pe cele rele preferăm să le lăsăm în seama altora.

Dar înfrângerea sau victoria de pe teren au foarte puțin în comun cu responsabilitatea morală. Chestiunea se complică atunci când aceasta este cântărită. Cea mai importantă problemă este poate cea a responsabilității naționale colective. Fiecare popor european are în trecutul său episoade dezonorante pe care ar prefera să le uite (sau, mai degrabă: fiecare, în afară de al meu).

Avem voie oare să le cerem unor oameni care, personal, n-au luat parte în nici un fel la acele acțiuni reprobabile, să se simtă vinovați sau să le fie rușine? Avem voie oare să le cerem nemților născuți după război sau puțin înaintea lui, azi deja sexagenari, să se simtă răspunzători pentru crimele hitleriste? Americanilor de astăzi să se simtă vinovați de sclavia sau uciderea pieilor roșii, englezilor — de exploatarea copiilor în epoca victoriană, polonezilor — de persecuțiile religioase din secolul al XVII-lea sau de politica nefastă împotriva minorităților naționale în perioada dintre cele două războaie mondiale? Probabil că răspunsul este acesta: nu, nu putem pretinde nimic de la alții, dar de la noi da și chiar trebuie, pentru că aceasta contribuie la sănătatea noastră spirituală (în realitate, se întâmplă de obicei invers: pretindem de la alții, iar nouă ne iertăm totul, în virtutea respingerii ideii responsabilității colective). Personal, nu suntem răspunzători de faptele predecesorilor, dacă însă credem că poporul reprezintă un întreg spiritual și moral, că-și păstrează în timp identitatea, deși generații mor și locul lor este luat de altele, probabil e bine să credem că alături de responsabilitatea individuală există și cea colectivă, adică a națiunii ca tot unitar, o putem atunci compara cu moștenirea unei averi, când pe lângă bunurile părinților, se preiau și datoriile lor, dar analogia este numai parțială; pentru moștenire trebuie să ne exprimăm acordul, putem să o și respingem și faptul nu ne este luat neaparat în nume de rău, însă în momentul în care ne dăm acordul suntem obligați prin lege să plătim datoriile.

Din aceste două puncte de vedere, responsabilitatea colectivă se deosebește de primirea unei moșteniri: nu suntem obligați prin lege să răspundem de greșelile strămoșilor, dar nici nu ne stă în putere respingem moștenirea, de vreme ce n cunoaștem că facem parte din comunitat etnică. Așadar, legea nu ne forțează și ni alții n-ar trebui să pretindă asta de la n dar, repet, ține de sănătatea spirituală a p porului să ne simțim răspunzători și, da trebuie, vinovați sau rușinați. În caz contra nu vom fi sănătoși; vom purta pecetea mi ciunii și nu vom fi capabili să ne împotrivi în momentul apariției unor situații noi, dintr-u anumit punct de vedere asemănătoare, atun când va trebui să apărăm demnitat națională.

La fel se întâmplă, cred, în cazul c munităților religioase. Contribuie la săn tatea spirituală a Bisericii faptul de a ș să spună (așa cum știe, spre lauda sa, B serica catolică de astăzi) că regretă și că este rușine de nedreptățile, persecuțiile crimele săvârșite cândva în numele ei nu se mulțumește să spună "nu noi am făcu ci alții". Biserica este un organism colecti permanent, care trăiește de secole, mult ma bine coordonat interior decât națiunea, ia vechile greșeli sunt greșelile ei, și nu oper unor forțe necunoscute sau păcatele unc persoane de mult dispărute.

Totuși, n-aș putea oare să-mi spun eu nu aparțin nici unei națiuni sa Biserici, nici unei colectivități care păstreaz cumva o continuitate morală, nu m interesează nici succesele, nici insuccesele trecutul rău sau bun, eu îmi văd doar d treburile mele și nimic mai mult? Iată c să-ți spui toate acestea se poate, dar daci ești de bună credință, nu poți gândi așa Dacă în mod deschis renunțăm să participăn la orice colectivitate, dacă nu ne simțin solidari cu nimic, putem trăi, dar va fi o viață mizerabilă și nefericită și n-am avea voie să mai așteptăm solidaritate sau ajuto din partea altora, în cazul nereușitelor sau al înfrângerilor, care se pot întâmpla oricui Indiferența față de alții ne va fi răsplătită cu indiferența lor și nu ne vom putea plânge

E firesc că ne naștem în circumstanțe complet independente de noi și că mai târziu când facem ceva pe cont propriu, circumstanțele sunt în continuare într-o mare măsură, deși acum nu în totalitate, independente de noi. Dar în ciuda acestui lucru trebuie să le acceptăm.

Despre toleranță

Cuvântul "toleranță" și recomandarea toleranței sunt, după cum știm, deosebit de populare, dar așa se întâmplă cu majoritatea cuvintelor des folosite. Sunt întrebuințate neglijent și în cele mai diferite scopuri, încât cu timpul, nu mai e clar la ce se referă. Deși termenul era prezent în latina antică, toleranța a devenit o problemă socială a Europei în secolul al XVI-lea, în urma dezmembrărilor și a luptelor religioase. Toleranța înseamnă pur și simplu ne-persecutarea altei persoane

ıtru convingerile și practicile ei religioase. ărătorii ei voiau deci o reformă juridică, au ca statul să nu mai apere cu sabia gia conducătoare. Chemările la toleranță acest sens au fost din ce în ce mai meroase, dar pe lângă emiterea diferitelor icte, menite să asigure toleranța în unele i, știm că a existat de asemenea și situația ractării lor, a revenirii la persecuții, la erile de pedepsire a ereticilor și a adepților or credințe; în ciuda nenumăratelor orori care le cunoaștem din istoria războaielor ligioase, putem spune în linii mari că în ile oficial creștine, bătălia pentru toleranță sens juridic a fost câștigată; totuși, se e că în Islam curentele provocatoare și tolerante sunt foarte puternice. Regimul lerant este pur și simplu un regim care ı impune nimic cetățenilor statului în ivința religiei. Faptul că statul trebuie să abțină de la orice constrângere în această estiune este un principiu atât de cunoscut, cât verbal a fost acceptat chiar și în statele ıropene comuniste, inclusiv în cele în care iserica, preoții și credincioșii au suportat ele mai groaznice represiuni.

Totul pare simplu, iar astăzi chiar foarte puțin controversat, dar omplicațiile se ivesc imediat la o privire ıai atentă. Pentru ca principiul toleranței ı acest sens să fie acceptat și să funcționeze, u fost necesare nu numai acte juridice, ci i condiții culturale, care nu se creează la omandă. Susținătorii creștini ai toleranței xplicau în secolele al XVI-lea și al XVII-ea că nu trebuie să ne ucidem unii pe alții lin cauza părerilor noastre diferite pe temele Sfintei Treimi, a sacramentului Euharistiei au a predestinării, căci, spuneau ei, Dumnezeu nu ne va întreba la Judecata de Apoi despre convingerile noastre teologice, corecte sau nu, ci dacă în viață ne-am străduit să respectăm poruncile Evangheliei. Se presupunea deci, ba uneori, chiar se și afirma că toate diferențele dogmatice dintre Biserici sau confesiuni sau secte sunt neînsemnate și n-au nici o importanță. Totuși, de aici a fost ușor să se ajungă la concluzia că nici una dintre aceste Biserici sau confesiuni nu este propriu-zis îndreptățită să existe ca un corp separat, tocmai fiindcă diferențele dintre ele sunt neesențiale. Cu mare greutate au fost convinse însă Bisericile de acest lucru (toate acestea s-au întâmplat, bineînțeles, în spațiul cultural creștin, dar nici chiar în țări relativ foarte tolerante, ca Olanda secolului al XVII-lea, nu a fost acceptat ateismul deschis). Prin aceasta și-a făcut loc în ideea de toleranță un nou sens, cel al indiferenței. Din punct de vedere cultural și psihologic, una este să spui: "mai bine suporți greșelile cele mai mari, decât să provoci războaie religioase" și alta este să spui: "trebuie tolerate toate părerile teologice, căci diferențele dintre ele constituie o problemă minoră".

Una este când spun cuiva: "susții niște principii cumplite, greșite și periculoase, dar nu-ți voi tăia capul; las totul în seama lui Dumnezeu" și alta când spun: "n-ai decât să spui ce vrei despre religie, oricum n-are nici o importanță".

Vorbim totuși despre toleranță referindu-ne prin acest cuvânt nu numai la prevederile legale în problemele religioase, dar și la atitudinea oamenilor, la propriu nostru comportament, la mentalitate. În accepția fundamentală, sunt tolerant dacă nu persecut, nu cer persecuții și nu mă comport agresiv în raport cu ceva care evident nu-mi place, cu care nu sunt de acord, care mă deranjează, îmi trezește repulsia sau aversiunea. Într-un sens oarecum asemănător folosim acest cuvânt în medicină și tehnică: medicamentele dăunează, dar vorbim

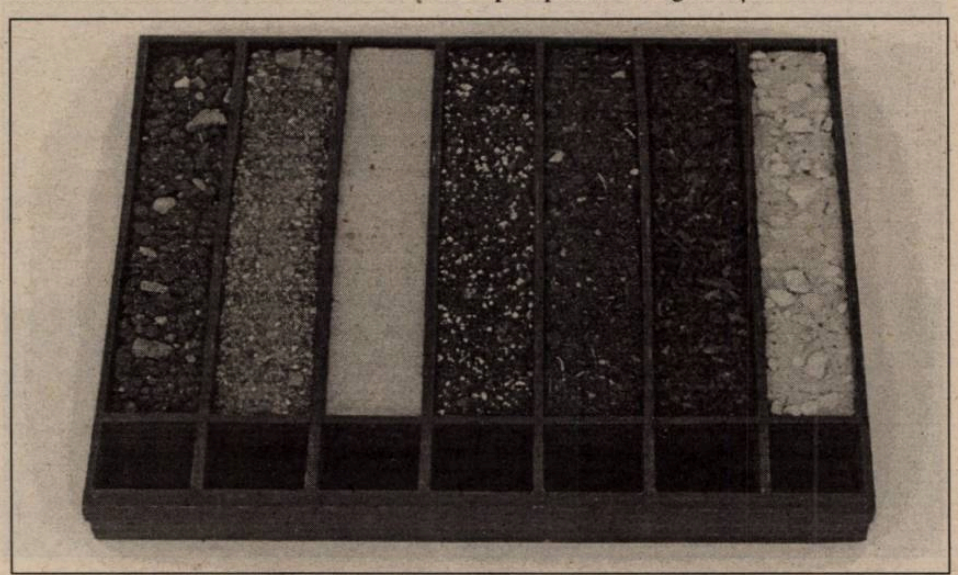

despre toleranță la un anumit medicament, în cazul în care organismul, cu unele restricții, îl acceptă, adică îl suportă fără urmări grave. În Franța, bordelurile se numeau cândva "case de toleranță", iar denumirea a sugerat ideea unui instrument impropriu, care totuși, din diferite motive, e mai bine să fie tolerat.

La fel putem observa că, adesea, se face apel la toleranță în sensul indiferenței, al lipsei oricărei atitudini sau opinii, ba uneori chiar al aprobării ca atare a tuturor aspectelor sesizate la oameni și în principii. Iar aceasta înseamnă cu totul altceva. Apelul la toleranță astfel înțeleasă reprezintă o componentă a culturii noastre hedoniste, în care nimic nu are cu adevărat importanță; este o filosofie a vieții lipsite de responsabilități și principii. Tendințele acestea sunt întărite de diferite mode filozofice, care ne învață că adevărul propriu-zis nu există; deci, chiar prin faptul că mă încăpățânez să rămân la propriile păreri, deși fără agresivitate, păcătuiesc deja împotriva toleranței.

Acest nonsens este totuși periculos, disprețul față de adevăr ne distruge civilizația în aceeași măsură ca fanatismul pentru adevăr. Majoritatea indiferentă lasă locul fanaticilor, care se vor găsi întotdeauna în număr mare. Civilizația noastră răspândește convingerea că totul trebuie să fie o distracție, exact cum apare în fond în filosofiile infantile ale așa-numitei "ere noi", al căror conținut nu poate fi definit nicicum, pentru că el cuprinde absolut totul.

Totuși am dreptul să-mi susțin cu hotărâre principiile. Iată un exemplu: în țările civilizate, practicarea homosexualității nu este pedepsită (bineînțeles numai în cazul adulților și în absența violenței). Biserica însă condamnă din punct de vedere moral practicile homosexuale, făcând apel la Vechiul și Noul Testament, la tradiția ei și la propria interpretare dată sexualității. Prin urmare, dacă Biserica ar vrea să nu accepte prin lege homosexualismul ar putea fi acuzată de intoleranță, demnă de a fi pedepsită. Dar organizațiile homosexualilor cer ca Biserica să renunțe la principiile sale, iar aceasta e tot o manifestare a intoleranței culpabile, dar în sens opus. În Anglia au fost chiar cazuri de demonstrații și atacuri asupra bisericilor din această cauză. Cine dă deci dovadă de intoleranță? Dacă unii dintre homosexuali consideră că Biserica e cea care greșește, se pot retrage din ea, nu-i amenință nici un pericol; încercând însă să-și impună propriile păreri gălăgioase și agresive nu înseamnă că apără toleranța, ci că răspândesc intoleranța. Toleranța este eficientă doar atunci când este reciprocă.

Spunem mereu că cineva poate fi pedepsit pentru acțiunile sale și nu pentru convingeri. Problema constă în faptul că granița dintre ele nu este foarte clară. În unele țări se pedepsește, de exemplu, instigarea la ură rasială. Ea se poate face în diverse moduri și rasiștii adesea se apără exact așa: acestea sunt simple opinii, deci nu pot fi pedepsite. Dar cuvântul este și el un caz special de acțiune și poate avea în același timp cele mai grave, dar și cele mai benefice urmări. Dacă spunem numai atât, sugerăm cu ușurință că se cuvine să controlăm fiecare părere prin prisma posibilelor ei consecințe. Dar dacă nu spunem acest lucru, sugerăm pe de altă parte că nu e voie să interzicem nimic, atâta timp cât nu este folosită forța. Așa cum se întâmplă mereu în viață, trebuie căutate soluții de compromis, care sunt întotdeauna incomode, dar inevitabile. Aceasta e tocmai dilema permanentă a toleranței: avem voie și trebuie să tolerăm mișcările politice sau religioase ostile toleranței și dornice să distrugă toate structurile care o apără, mișcările totalitare sau pe cele care tind să-și impună propria conducere despotică? Astfel de mișcări nu sunt periculoase atâta vreme cât nu sunt puternice, ca atare pot fi tolerate, însă, pe de altă parte, atunci când iau amploare trebuie tolerate, căci nu mai există forța de a le distruge, iar în final întreaga societate poate cădea pradă celei mai cumplite tiranii. În acest fel, toleranța nesupravegheată se întoarce împotriva sa și distruge condițiile care au făcut-o posibilă. Recunosc că fac parte dintre cei care susțin netolerarea și scoaterea în afara legii a mișcărilor ce pot duce la pierderea libertății: toleranța este mai puțin periclitată prin acest mod de intoleranță.

Totuși nu există nici un principiu bun care să nu poată fi folosit în sens contrar. Avem dreptul să interzicem răspândirea ideologiei rasiale, dar în America sunt numiți rasiști și atacați cei care studiază distribuția statistică a diferitelor aptitudini la popoarele definite rasial. Este o cercetare care necesită o atenție specială și, cu siguranță, poate fi exploatată în sprijinul propagandei rasiale, dar suspendarea ei sub acest pretext ar fi mult mai gravă, fiindcă ar însemna de fapt adoptarea principiului interzicerii tuturor cercetărilor științifice, ale căror rezultate ar putea compromite ideile recunoscute în acel moment ca adecvate, iar acesta este un principiu totalitar. Soluția este combaterea rezultatelor prin contraargumente elocvente, dacă acestea există, și nu interzicerea cercetării, egală cu instituirea unei dictaturi ideologice în domeniul științific.

Repet: toleranța este protejată mai puțin prin lege și mai mult prin menținerea unei mentalități tolerante. Intoleranța potențială există în fiecare dintre noi, pentru că nevoia de a impune altora propria imagine despre lume este, în general, puternică; vrem ca toți să creadă în ceea ce credem noi, fiindcă atunci ne simțim spiritual în siguranță și nu trebuie să ne cântărim propriile principii sau să le confruntăm cu altele. Prin urmare, agresivitatea în confruntările dintre concepții religioase, filosofice sau politice este foarte mare. Dacă totuși intoleranța, dorința de a-i converti pe alții prin agresiune și forță ar putea fi înlăturate printr-o mentalitate în care nimeni nu crede în nimic și nu este interesat de nimic, doar pentru ca viața să fie o distracție — ar fi vai de noi, am deveni victimele uneia sau alteia dintre ideocrații. Nu combatem elogiul adus violenței elogiind apatia generală.

În românește de
Sabra Daici

Leszek Kolakowski

Mici conferințe pe mari subiecte

Gustul amar al libertății

Jürgen Habermas și Adam Michnik

Adam Krzeminski: Profităm de întâlnirea dintre profesorul Habermas și Adam Michnik, pentru a confrunta cele două biografii și cele două experiențe atât de diferite ale stângii europene și pentru a discuta despre Germania, despre "depășirea trecutului", despre moștenirea socialismului, despre Europa și despre decalajul dintre aspirațiile poloneze și cele germane. Să începem cu anul 1989: Ați fost surprinși sau nu de căderea zidului și de reunificarea celor două Germanii?

Jürgen Habermas: Sigur, am fost surprins, precum cei mai mulți dintre germani. Totuși, încă de la prima mea ședere în RDG, la Halle, în timpul verii anului 1988, am fost frapat de ambianța cenușie întâlnită; am fost foarte tulburat: cei care luau cuvântul la acel colocviu păreau disperați și dezabuzați. Pentru ei nu exista nici o perspectivă. Disperarea era dominantă. Apoi, după ce s-a întâmplat ce s-a întâmplat, mi-am dat seama în ce măsură sistemul comunist era la capătul puterilor. Dar, bineînțeles, la acea dată, nu prevedeam un asemenea deznodământ.

Adam Michnik: Îmi amintesc de o discuție cu dumneavoastră, în 1979, la Varșovia; în acea vreme refuzați să vorbiți despre chestiunea reunificării Germaniei. La început m-am făcut mic de tot, fiindcă nu puteai să nu te faci mic în fața lui Habermas, însă apoi am spus că în opinia mea stânga germană face aceeași greșeală ca și cea comisă de Rosa Luxemburg în Polonia, neglijând forța și dinamismul sentimentului național german. Sunt conștient de paradox: aveam dreptate în acea epocă, dar, în același timp, citind polemicile dumneavoastră cu Stürmer, Hillgruber și Nolte, celebra "ceartă a istoricilor", am realizat că aveați dreptate atunci când le reproșați acestora atât voința de a relativiza crimele lui Hitler, comparându-le cu cele ale lui Stalin, cât și rolul lor în renașterea naționalismului. De unde sentimentul meu puțin schizofrenic în legătură cu acest subiect: împărtășesc în totalitate punctul dumneavoastră de vedere în "cearta istoricilor" și cred că, nouă, polonezilor, ne lipsesc, în același timp, o asemenea dezbatere și un Habermas. Cât despre reunificarea Germaniei, dimpotrivă, eu aveam dreptate, fiindcă intelectualii germani au subestimat această chestiune.

Adam Krzeminski: În timpul verii anului 1989, în vreme ce germanii rezidenți în Ungaria își făcuseră deja bagajele, deși zidul Berlinului era încă foarte solid, Adam Michnik și Bronislaw Geremek s-au pronunțat în mod public pentru reunificarea Germaniei. Pe de-o parte, era pentru mulți surprinzător, în Occident ca și în Polonia. Însă, pe de altă parte, ideea că divizarea Germaniei nu era eternă este foarte vie în Polonia.

J.H.: Trebuie să mărturisesc faptul că am avut cunoștință despre declarația lui Michnik și Geremek, însă în acea epocă e sigur că nu aș fi subscris la această idee. Dar să ne oprim o clipă la sentimentul național german. Trebuie să avem în minte că în Germania, din rațiuni istorice evidente, sentimentul național are și va avea un rol diferit de cel pe care îl are în Polonia. El este cel care a garantat autonomia polonezilor, vreme de 150 de ani, în ciuda absenței independenței. În Germania, ca referință politică, nu a jucat un rol progresist decât în 1848. Fiindcă, precum se știe, Prusia nu și-a întemeiat niciodată politica pe baze naționale. Totuși, *Reich*-ul lui Bismark s-a servit de naționalism, ceea ce, începând cu ultimii ani ai secolului al XIX-lea, a provocat numeroase dezastre. După 1945 s-a instalat în Germania, pentru prima dată, o democrație cât de cât autentică, doar datorită discreditării naționalismului.

A.M.: Sunt încă impresionat de un eseu remarcabil, pe care l-am citit cu ani în urmă, al profesorului Habermas, despre patriotismul constituțional, noțiune a cărei ambiguitate este astăzi evidentă. Dacă libertatea a dominat prima fază a reunificării Germaniei, pogromurile de la Hoyerswerda au dominat-o pe cea de a doua. De altfel, aidoma se prezintă sau se poate prezenta și cazul Poloniei.

J.H.: E o judecată poate prea rapidă. Cred că prima fațetă a reunificării a fost libertatea, iar a doua, trei săptămâni mai târziu, sloganul "Suntem o singură națiune". Oamenii strigă mai întâi "Suntem o națiune", iar apoi "Suntem o singură națiune". Cât despre Hoyerswerda... Eu sunt un vest-german și nu am nici cunoașterea intuitivă, nici experiența est-germanilor. Însă într-o oarecare măsură, pot să-mi explic sursa

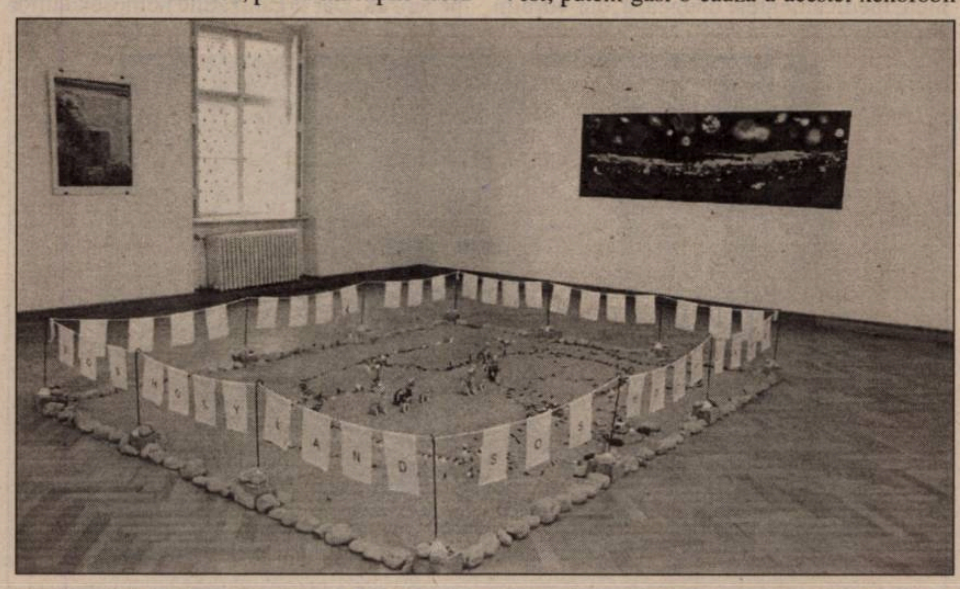

terorismului de dreapta în fosta RDG, ceea ce nu îl scuză, evident. În schimb, nu pot deloc să-mi explic valul de incendieri ce s-a năpustit asupra Germaniei de Vest după reunificare, fiindcă aici condițiile nu s-au schimbat deloc. În mod evident, ecluzele comunicării sociale s-au spart, provocând o schimbare a climatului social. Stereotipurile, mentalitatea a, să spunem, 15% din societate — care până atunci nu se pronunța în public — au dobândit brusc un alt statut. Dintr-o dată, se puteau spune lucruri care până atunci erau tabu. În această ambianță nouă, xenofobia și antisemitismul au putut reapărea în Germania de Vest, iar tânăra generație a început să creadă că exprimă ideile majorității tăcute a populației. După mine, însă, ea nu exprimă ideile dominante. Dar climatul s-a modificat. Și cred că este vorba de o problemă mai importantă pentru Germania de Vest decât pentru fosta RDG, care — o știți de altfel mai bine decât mine — este pe cale să sufere o enormă transformare. Nu au fost niciodată mulți străini în RDG, iar stereotipurile negative ce se manifestă acum erau înăbușite de către regim.

A.M.: Nu aveți impresia, domnule profesor, că se poate astăzi vorbi în toată Europa Occidentală despre o criză a noțiunii de societate pluriculturală și că nici Germania nu face caz aparte? La fel se petrec lucrurile în Franța și, sub o formă atenuată, în Polonia. Pe de altă parte, ceea ce ați spus despre dezvoltarea brutală a sentimentului național în fosta RDG mi se pare foarte interesant. În timpul șederii mele acolo am aflat anecdota următoare: Ossi îl întâlnește pe Wessi și îi spune: "Salut, noi suntem o singură națiune". La care Wessi îi răspunde cu răceală: "Și noi". Xenofobia nu ar fi deci o formă a conștiinței naționale. Pot vedea acest lucru în Polonia, care este, poate, în afară de fosta RDG, singura țară post-comunistă unde nu se întâlnește problema minorităților naționale. Or, este paradoxal să nu ai problema minorităților și totuși să ai de-a face, într-o perioadă foarte scurtă, cu o mulțime de conflicte: conflictele polono-lituanian, polono-ucrainean, incidentele dintre polonezi și germani la Opole, pogromul împotriva țiganilor la Mlawa și problema antisemitismului, într-o țară în care nu mai trăiesc evrei. Nu este vorba în aceste cazuri despre conflicte etnice reale, ci despre altceva.

Copii și nepoți

J.H.: Cred că o asemenea analiză nu se poate referi decât la popoare din Europa Centrală, care, în urma transformării regimului socialist, s-au văzut aruncate într-o criză profundă. Și, văzută sub acest unghi, este adevărat că xenofobia nu este un fenomen exclusiv german. Sondajele de opinie arată că, în Germania, ura împotriva străinilor nu este mai importantă decât în Franța sau în Anglia. Dar eu mă întreb dacă în țările occidentale există în mod real rădăcini etnocentriste ale xenofobei. În cazul Germaniei de Vest, putem găsi o cauză a acestei xenofobii în faptul că populația este confruntată cu prezența copiilor și a nepoților muncitorilor imigranți, despre care se credea odinioară că vor lucra un timp la noi, apoi vor pleca. Dar ei au rămas și copiii lor sunt născuți în Germania. A doua chestiune: mass-media amplifică pericolul unui nou val de imigrări spre Germania. Și aici rezidă diferența esențială dintre Germania și, de exemplu, Polonia, unde minoritățile naționale constituie 1,5% din populație, în vreme ce ele reprezintă între 7 și 8% în Germania și trebuie să ne așteptăm să ajungă la 10%, la fel ca în Franța și Anglia, foste țări coloniale. E evident că acest nou etnocentrism este fără îndoială obiectul unei manipulări de sus, fiindcă poate fi folosit ca o supapă pentru nemulțumirea crescândă. Cred totuși că, de această dată, trebuie să ținem seama într-un mod foarte serios de fenomenul societății pluriculturale. În Europa, compoziția populației se schimbă cu adevărat, iar aceasta se întâmplă într-o perioadă cu dificultăți economice, cu o rată a șomajului mai ridicată decât e normal, în prezența sentimentului, alimentat de mass-media, că noțiunile de etnocentrism și de națiune au din nou un rol capital.

A.M.: Urmăresc cu foarte mare atenție ce se întâmplă în Iugoslavia, unde am mulți prieteni. Am impresia că Balcanii sunt pentru Europa o mare provocare: gata cu Luminile, gata cu Europa democratică, faceți loc utopiei statelor etnic pure. Este mesajul cel mai înfricoșător pe care l-am auzit vreodată. E încă mai periculos decât comunismul. Aș dori să vă pun o întrebare legată de aceste fenomene. Domnule profesor, sunteți un campion al ideii Luminilor. De ce ideea unui stat etnic pur este atât de puternică? De ce triumfă această idee?

A.K.: Poate că tocmai este pe cale să fie înfrântă. Poate că suntem martorii ultimei sale tresăriri sângeroase, și nu ai revenirii statelor-națiune.

J.H.: Nici eu nu cred că această idee triumfă. Când am fost, în urmă cu câteva săptămâni, la Zagreb, prietenii de acolo îmi spuneau: cel mai bine ar fi ca americanii să intervină, să ne ocupe vreme de 40 de ani; vom avea astfel o democrație la fel de stabilă ca în Germania Federală.

A.K.: În Somalia acest model nu a roade...

J.H.: E adevărat. Voiam să spun doa suveranitatea Republicii Federale Germar apartenența sa la lumea occidentală au d suficient de mult pentru ca, la a treia tentat un regim democratic să fie instalat. Evoc a exemplu pentru a spune că există și o perspec mai optimistă.

A.K.: Nu se exagerează oare la noi fe menul naționalist? Acest curent e desigur prez însă până la urmă mult mai slab decât ne temut, așa cum o demonstrează ultimele aleg

Suspicioși și vigilenți

A.M.: Profesorul Habermas m-a învă printre altele că trebuie să rămâi mereu vigil și prudent. Conceptul de stat etnic conduce o prăpastie fără fund. Din această pricină, anii '80, am citit "cearta istoricilor" ca și cı ar fi vorba despre un text despre Polonia.

J.H.: Totuși, noi, germanii am fost cei c au construit în Polonia lagărele de concentra Am devenit conștient de acest lucru, o dată plus, ieri, când am luat avionul spre Varșov Și am ascuns în mod conștient acest fapt conc tățenilor noștri.

A.M.: Da. Însă o asemenea afirmație es într-un fel rostită de un german, și într-un fel de un polonez. Am să vă spun un lucru care nu aș avea poate curajul să-l afirm în publ Înaintea lui Hitler, am construit și noi un lag de concentrare la Bereza Kartuska și nu e del un bun argument să zicem că acolo au fost asa: nați puțini în raport cu lagărele naziste. Pe altă parte, dacă noi, polonezii, putem afirn în mod public că Hitler nu a fost cu nimic m rău decât Stalin, fiindcă, nu-i așa, noi am fo victimele amândurora, aceeași afirmație, form lată de un istoric german, ca de exemplu Ern Nolte, este echivalentă cu minimalizarea "ispr vilor" germane în acest domeniu. Însă, fără înde ială, atunci când spunem că, până la urmă, pol nezii sunt nevinovați, nu facem decât să scuză greșelile viitoare. Însă ce înseamnă culpa cole tivă a unei națiuni?

J.H.: Așa ceva nu există. Cel care a com o greșeală trebuie să răspundă în mod individua Există în același timp ceva asemănător un responsabilități colective, în raport cu contextu mental și cultural ce a făcut posibile crimel în masă. În această privință, suntem cu toț moștenitorii unei părți egale din cele întâmplate Trebuie deci să realizezi că toate tradițiile sur ambivalente și că e necesar să rămâi critic fa de tradiție, să alegi ceea ce vrei să păstrezi ceea ce vrei să elimini. Responsabilitatea fa de trecut în orice țară în care s-au petrecut lucru atât de grave ca în Germania — și nu doar î Germania — ar trebui să însemne suspiciun față de contextul cultural și conștiință a erorilo comise de către părinții sau de către bunicii noștri Într-o țară ca Germania, dezbaterea politică s cuvine să ia în calcul probleme care în alte țăr sunt secundare. Noi trebuie fără încetare să repu nem în cauză tradițiile culturii noastre politice ale mentalității noastre, în vreme ce țările cu puternică tradiție democratică nu sunt obligate să facă acest lucru. Pentru ele e vorba de niște evidențe.

A.M.: Am fost în Serbia. Sârbii care sprijină politica lui Miloșevici au impresia că sunt cu totul nevinovați din perspectiva istoriei.

J.H.: Chiar și prietenii mei sau ai dumneavoastră?

A.M.: Nu, bineînțeles. Prietenii noștri sunt considerați niște trădători. Eu mă refer la o anumită conștiință colectivă. Sârbii au sentimentul unei mari nedreptăți; ei cred că lumea întreagă i-a trădat și, în acest sens, deși respect părerea dumneavoastră referitoare la caracterul excepțional al experienței germane, nu pot să fiu de acord cu o asemenea analiză.

J.H.: Aceea a unui anumit triumfalism egativ...

A.M.: Nu pot să fiu de acord, pentru simplul otiv că în Polonia acest sentiment al nevino-ății triumfătoare este foarte răspândit. La noi, meni nu a făcut rău nimănui, iar cel care pretin-ă că în Polonia au existat pacificări sângeroase e satelor ucrainiene sau ale ghetourilor este ur și simplu considerat un inamic al Poloniei, ândut mafiei internaționale. Dacă am dreptul i fiu mândru de reușitele polonezilor, de ceea e au scris Mickiewicz sau Kolakowski, atunci m și datoria să fiu rușinat de ceea ce au comis sciștii polonezi. Și nu pot să mă amăgesc spu-ându-mi că fasciștii germani au fost mai eficace.

J.H.: Adam Michnik susține că anumite firmații au o importanță diferită, în funcție de ontextul în care au fost rostite. "Cearta istoricilor" ra destinată germanilor, nu polonezilor. Ea -ar fi transformat într-un naționalism negativ, lacă s-ar fi considerat că tezele formulate cu cea ocazie ar fi trebuit să fie valabile și pentru ultura politică a tuturor celorlalte țări. În schimb, ni se pare că Adam Michnik trage cele mai une concluzii pentru polonezi din această dis-ută. Însă nu sunt eu cel care pot să trag aceste concluzii. Trebuie să existe o distincție între eea ce spui la tine acasă și ceea ce spui în afara oricărui context.

Să revenium însă la Iugoslavia. Deși împăr-ășesc emoția lui Michnik cu privire la situația din Germania, din Georgia, din Polonia etc., mă întreb totuși de ce afirmă că "purificarea etnică" este un mesaj adresat Europei. De ce să nu spunem că este vorba de o regresie înfrico-șătoare și ce înghite o mulțime de ființe umane? Europa de Vest nu a depășit acest stadiu decât în 1945. Înainte de această dată, ea a cedat acelorași inepții naționaliste de masă. Și totuși, ele au putut fi depășite. Sigur, situația economică era foarte favorabilă, însă țările din Europa Centrală și Orientală nu ar putea oare și ele să-și depășească încordarea actuală? Simți fără îndoială în ce măsură oamenii din Polonia suferă din pricina unei dezrădăcinări sociale și economice. Și, precum se știe, în asemenea situații, oamenii se agață de lucruri precum culoarea pielii, rasa, națiunea, trăsăturile exterioare. De ce ați vrea să se agațe, când o duc atât de prost și când viața de zi cu zi le trezește atâtea temeri? Eu aș considera toată această situație din punctul de vedere al categoriilor psihosociale. Ceea ce vă spun eu acum este banal, fiindcă nimeni nu știe cum se vor petrece lucrurile în viitor, însă vă întreb de ce polonezii, cehii, ungurii, slovacii nu ar putea, cu o întârziere de 40 de ani, să înfăptuiască ceea ce a reușit să facă Germania Federală? Până la urmă, și dumneavoastră ați cunoscut începuturile unei democrații, iar în momentul de față există lucruri pozitive în curs. Nu fac elogiul Germaniei Federale. Chiar și la noi totul o poate lua razna. Am fost, de altfel, foarte neîncrezător în raport cu ceea ce s-a petrecut după război în Germania, însă, rămânând în același timp foarte critic, trebuie să spun că instituțiile politice au devenit din ce în ce mai stabile și că democrația germană s-a ameliorat. Continuă desigur să-mi fie teamă din pricina unor noi amenințări; e posibil ca un nou ciclu să înceapă și să ne readucă la situația anilor '50, doar că acum noi repetăm procesul construcției democratice la o scară mai mare, incluzând în el țările din Europa Centrală și Orientală. Ceea ce s-a petrecut în 1989 nu a fost totuși distrus...

A.K.: Interesant. Ați rămas un partizan al progresului, "un credincios optimist", în vreme ce Michnik, care a riscat mult pentru apărarea "progresului libertăților", se definește ca un pesimist integral...

A.M.: Creștinismul și Luminile au o similitudine. Creștinismul crede în Har, Luminile în Progres. Eu sunt un creștin care nu crede în înviere și un om al Luminilor care nu crede în Progres.

J.H.: Trebuie să fii Max Weber pentru a putea păstra un echilibru între optimism și pesimism.

Trei întrebări

A.M.: Sunt optimist dintr-un singur motiv: nu am de ales. Totuși, aș vrea să vă pun trei întrebări, domnule profesor.

Mai întâi, am fost foarte surprins de faptul că, în "cearta istoricilor", cea mai mare autoritate morală și intelectuală a stângii germane s-a arătat atât de pro-americană.

În al doilea rând, ce-a mai rămas din credința dumneavoastră în marxism, în socialism și în progres? Mie personal nu mi-a rămas decât credința.

În al treilea rând, eu nu am cedat niciodată isteriei antigermane întreținute cu bună știință de propaganda comunistă. Or, comunismul e mort cu tot cu propaganda lui, iar mie începe să-mi fie teamă de germani. Îmi e teamă de Hoyerswerda și de Rostock. Îmi e teamă că voi

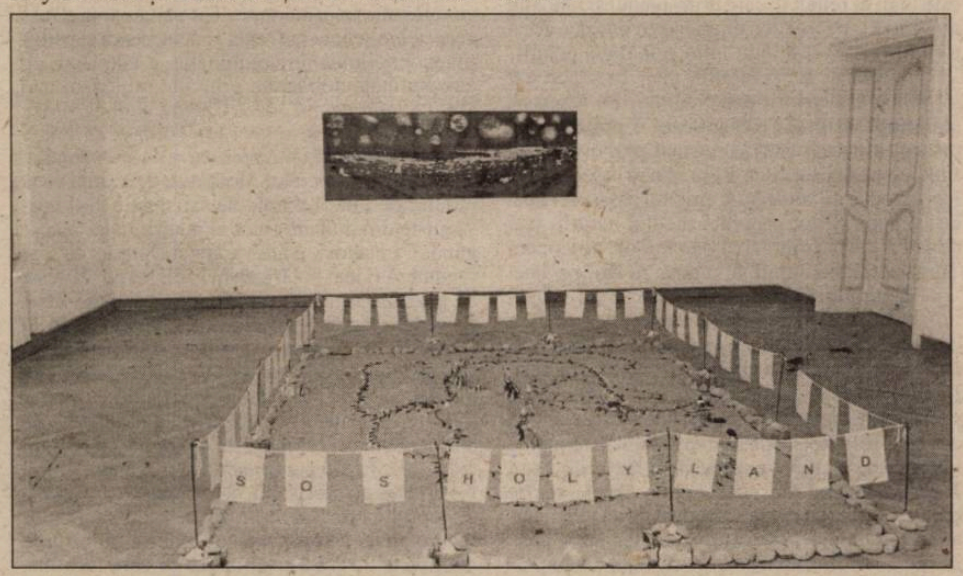

citi din nou în ziare că alți azilanți au ars de vii în Germania.

Thomas Mann, care e pentru mine, împreună cu alții, un adevărat guru, scria că Germania ce l-a susținut pe Hitler nu a fost deloc o altă Germanie. Era aceeași Germanie pe care Thomas Mann o iubea, aceeași Germanie fără griji din *Casa Buddenbrook*, ce a luat-o însă pe un drum greșit. De unde și întrebarea mea: Oare o parte din această Germanie a luat-o și astăzi pe o cale greșită?

J.H.: Trebuie să fim pesimiști pe plan teoretic și optimiști în practică. În ceea ce privește întrebările dumneavoastră, nici una nu e ușoară... Cea privitoare la proamericanismul meu este cea mai simplă. Trebuie mai întâi să fac o distincție între orientarea mentală și culturală a Europei de Vest și orientarea ei politică. În anii '50 eram împotriva lui Adenauer. Deși îmi dau seama astăzi că politica sa externă a fost corectă, continuu să cred că a avut o influență nefastă asupra culturii politice a germanilor, fiindcă a ascuns trecutul după un voal. Însă...

A.M.: Însă stânga germană a combătut dreapta germană în numele unui proiect socialist și antiamerican. Nu exista o tradiție care să fie în același timp de stânga și proprie Europei Occidentale.

J.H.: Ba da. În anii '20, marxismul ocupa un loc important în Europa Occidentală...

A.M.: Școala de la Frankfurt?

J.H.: De exemplu. Marxismul occidental, ce combătea în același timp fascismul și stalinismul.

A.M.: Nu-i adevărat. Nu e o întâmplare faptul că Jürgen Habermas nu a scris niciodată nimic împotriva stalinismului.

J.H.: O clipă. Toată vechea generație a Școlii de la Frankfurt, Horkheimer, Neumann, Marcuse, a scris împotriva stalinismului.

A.M.: Marcuse a scris că era o proastă interpretare a lui Marx.

A.K.: Cred că vom ajunge la discuția despre Kolakowski.

J.H.: Fiecare lucru la timpul său. Să răspund la prima întrebare a lui Michnik: de unde vine atitudinea mea pro-occidentală. Am răspuns că exista o foarte clară tradiție intelectuală a marxismului occidental care nu a acceptat niciodată programul celei de-a III-a Internaționale.

A.M.: Cine? Nume, vă rog.

J.H.: Gramsci.

A.M.: Gramsci era comunist. La el, la fel ca și în "teoria critică" a Școlii de la Frankfurt, nu găsești nici o analiză a stalinismului.

J.H.: Însă ei erau convinși că ceea ce numeau lumea administrată privea și stalinismul, că structura capitalismului administrat era în fond aceeași cu cea a stalinismului. Nu am împărtășit această teorie, însă ea a existat într-adevăr. Scrierile din anii '50 ale lui Horkheimer erau deschis antistaliniste.

A.M.: E adevărat, însă el nu și-a pus niciodată problema de a ști care e sensul comunismului totalitar.

J.H.: OK. Nici eu nu m-am ocupat de stalinism, nici nu am luat o poziție publică clară împotriva comunismului. Să privim însă contextul politicii interne în Germania. Anticomunismul a jucat în republica lui Adenauer un rol specific, a fost mijlocul edificării unei continuități în istoria Germaniei până la Bitburg, în 1985. Pentru noi acest lucru nu era acceptabil. Pe de altă parte, era evident pentru toată lumea că noi nu aveam nimic în comun cu staliniștii. Eu nu am participat la comisia ideologică a SPD-SED, cea care a fixat "valorile esențiale" comune și nimeni, până în 1988, nu a îndrăznit să mă invite în Rusia. Reținerea noastră nu era echivalentă cu o susținere disimulată.

A.M.: Știu asta. Însă eu vă reproșez altceva...

J.H.: Că nu am combătut teoretic stalinismul? OK, accept acest reproș. Acum aș vrea să mă explic. Pentru cineva care și-a început studiile în 1949, marxismul occidental era varianta cea mai radicală a tradițiilor Luminilor și a antifascismului. Sunt născut într-o familie burgheză, unde orice referință politică de tip marxist era interzisă. Însă, din punctul de vedere al unui german, nu puteai fi un antifascist radical decât aruncându-te în marxismul occidental, care pentru noi nu era incompatibil nici cu democrația, nici cu Luminile, sub formele lor radicale. Când am început să scriu *Teorie și practică*, făceam referire la felul cum a fost percepută legea naturală, la Hobbes, Locke, Kant, Hegel în aspectele sale de stânga, și era evident pentru mine că Marx, citit dintr-un punct de vedere occidental, făcea parte din același univers intelectual. Orientarea culturală și mentală occidentală era, așadar, un răspuns pe care îl dădeam tradiției iraționalismului german, care ataca atât de des Iluminismul francez. Nu Nolte este cel ce m-a readus pe calea cea dreaptă pro-occidentală. Însă doar în anii '80 mi-am dat seama că integrarea Europei de Vest, pe care o combătusem în anii '50, fiindcă mă opuneam întoarcerii capitalismului, era corectă.

A.M.: Extraordinar, mi se pare că ascult propria mea biografie intelectuală.

J.H.: De aceea, asemenea cancelarului Kohl, sunt favorabil integrării europene.

A.K.: Și acum cea de-a doua întrebare: ce rămâne, pentru dumneavoastră, din socialism?

J.H.: Democrația, sub forma sa radicală.

A.M.: Sunt cu totul de acord.

J.H.: Aș adăuga la aceasta că tradiția marxistă ne poate încă învăța critica societății capitaliste, astăzi poate mai indispensabilă decât ieri, fiindcă falimentul socialismului a întărit autolegitimarea capitalismului. Nimic nu îl mai critică. Și totuși doar în Comunitatea Europeană sunt 17 milioane de șomeri și nimeni nu știe, nici eu, cum se poate ieși din această *jobless growth*. Se spune chiar că nu se poate ieși din această criză decât printr-o creștere și mai importantă a numărului șomerilor. E cazul, așadar, să inventăm alte moduri de a critica acest sistem, judecându-l doar din perspectiva realizării democrației radicale, ceea ce implică faptul de a impune capitalismului o frână socială care să-i schimbe cu totul natura.

A.M.: Aș spune, așadar, că suntem astăzi cei de acum treizeci de ani, doar că avem iluzii mai puține și modestie mai multă. Sunteți de acord?

J.H.: În întregime de acord.

A.K.: Al treilea punct: trebuie să ne fie teamă de germani?

J.H.: Nu vă ascund că și eu îmi pun aceeași întrebare.

A.M.: În ceea ce mă privește, această întrebare nu este a cuiva obsedat de o asemenea problemă. Nu sufăr de complexul antigerman. Am o mare considerație pentru cultura germană și mă simt bine în Germania. Când eram în închisoare, am scris un eseu anticomunist, pe care vroiam să-l public în presa ilegală. Era un eseu despre modul în care Thomas Mann a respins dictatura nazistă. Textul a apărut sub pseudonim în revista catolică *Tygodnik Powsechny*, însă toți prietenii mei l-au recunoscut pe autor.

J.H.: Thomas Mann ilustrează această mare sfâșiere. *Doctor Faustus* este o exemplificare a ei. În ceea ce mă privește, până în 1982, data când Kohl a devenit cancelar, aveam aceleași temeri pe care le are Michnik astăzi; mă temeam de puterea Germaniei. Anul 1977 a fost atroce. Sigur, răpirea lui Schleyer de către teroriștii de stânga a fost un lucru odios. Însă reacția la aceste evenimente a fost înfricoșătoare. O atmosferă de pogrom plutea deasupra Germaniei.

A.M.: Am fost în Germania în acea perioadă și am auzit același lucru, spus de Heinrich Böll și Richard Von Weizsäcker.

J.H.: Însă, când Kohl a ajuns la putere, am văzut că nu poate să facă politica pe care ar dori să o facă; am înțeles că o nouă generație s-a născut, o generație ce va schimba climatul politic. Din acest motiv am crezut, în anii ce au urmat până în 1989, că o întoarcere ar fi imposibilă în Republica Federală Germană. Însă, începând cu 1989, nu mai sunt la fel de sigur. Totuși, trebuie făcută o distincție. Pe de o parte, avem o revenire a stereotipurilor antisemite, rasiste, xenofobe.... Pe de altă parte, cred că marea majoritate a vest-germanilor care nu au împlinit încă cincizeci de ani sunt în mod spontan liberali. Nu e necesar să le fie inoculat liberalismul, îl au în sânge.

A.M.: Sper că acest lucru se va întâmpla și în Polonia. Când vorbesc cu membrii SLD (partidul foștilor comuniști), îmi dau seama că ei nu mai pot fi comuniști. Au deprins deja gustul libertății, al banilor, al Europei. E adevărat că mulți dintre ei nu sunt de acord cu ce s-a întâmplat în Polonia după 1989. Vorbesc despre faptul că s-au pierdut niște ani, însă este exclus ca ei să reintroducă cenzura sau să închidă granițele Poloniei.

(fragmente)
În românește de
Cătălin Lazurca

Jürgen Habermas și Adam Michnik

Gustul amar al libertății

Cărarea regăsită

Dana Crăciun

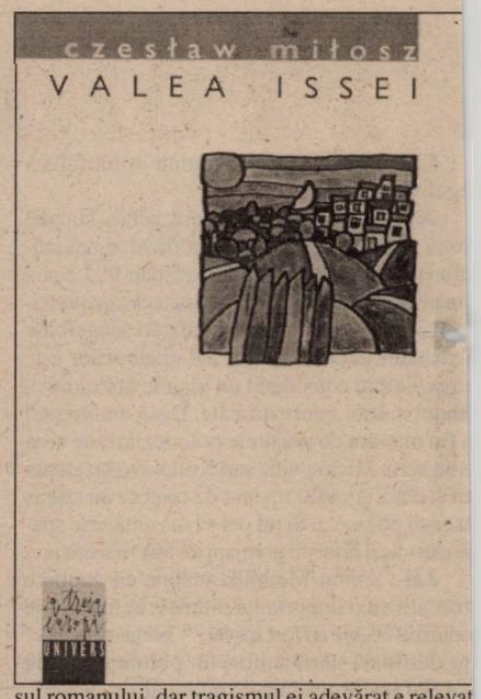

CZESLAW MILOSZ
Valea Isei
Traducere de Olga Zaicik și Stan Velea
Prefață și tabel biobibliografic Marius Lazurca
Postfață de Stan Velea
Colecția "A Treia Europă"
Editura Univers, București 2000, 263 p.

Unul din "neajunsurile" exilului e acela că impune, în mod inevitabil, o examinare mai atentă a spațiului natal, o radiografiere a ceea ce condiționează genetic și cultural ființa intimă a sciitorului. Cu alte cuvinte și cîtându-l pe James Joyce, "rasa și țara și viața" care îl produc. În funcție de structura fiecăruia, acest examen clinic complex va lua diferite forme, va adopta diferite tonuri, se va oferi ochiului în diferite culori, la fel cum diferite vor fi și motivațiile ce articulează resorturile dezrădăcinării. La Joyce exilul se rescrie în primul rând ca proză, nostalgia – inerentă probabil – e îmbrăcată într-un ton agresiv, iar culorile descompun în palete mai reci sau mai calde verzuiul murdar cu tente de putregai al râului Liffey și, prin extrapolare cromatică, al Irlandei. În cazul lui Czeslav Milosz, aceste elemente se circumscriu esențialmente sferei lirice. Nici măcar eseurile sale politice – angajarea politică a scriitorului fiind bine cunoscută și jucând un rol deosebit de important în opera sa – nu reușesc să obtureze complet structura de adâncime a polonezului născut pe teritoriu lituanian. *Valea Issei* ocupă un loc aparte în creația sa prin aceea că încearcă să reconstituie începuturile, copilăria și o parte din adolescența viitorului laureat al Premiului Nobel pentru literatură.

Nimic mai firesc deci, decât a cataloga *Valea Issei* drept un roman autobiografic. Doar că, dacă vrem să facem dreptate absolută textului, trebuie să spunem că proza e poetică, tonul – liric, iar culorile de o delicatețe cum numai cei ce trăiesc și descompun cotidianul în versuri pot să o ofere. Suportul emoțional al acestei construcții e o tristețe blândă și consolatoare, o tristețe nu a pierderii, ci a regăsirii.

Romanul acoperă, copilăria și primii ani ai adolescenței lui Tomasz Dilbin, alter ego-ul literar al lui Milosz. Se pot identifica cu ușurință o serie de teme specifice textelor cu caracter autobiografic: descoperirea treptată a universului înconjurător, procesul de inițiere în diferite aspecte ale acestuia, moartea, sexualitatea incipientă etc. Așa cum arată și Marius Lazurca în prefața cărții, există și diferite trasee posibile de lectură, printre care și acela ce pune *Valea Issei* alături de *Gândirea captivă* și *Europa natală*, într-o încercare de a reconstitui fundalul – inclusiv social și politic – al epocii în care se formează autorul polonez. Traseu preferat probabil de cei ce urmăresc o abordare predominant contextuală a operei lui Milosz, sau cei ce vor să identifice în ea termenii specifici ai unei anumite mentalități culturale. Cartea e însă destul de bogată în semnificații pentru a se preta și unei abordări individuale, care să pună în evidență strategiile autobiografice și felul în care acestea se raportează la o identitate exilată în momentul scrierii cărții. Abordare care se deschide de altfel, inevitabil, tuturor celorlalte, una din calitățile de bază ale cărții fiind tocmai generozitatea ei incredibilă sub aspect interpretativ.

Ca lume a copilăriei, *Valea Issei* e un spațiu al ambivalențelor. Acestea se manifestă nu numai la nivelul conținutului, ci și la cel al formei cărții, având de-a face în primul rând cu modalitatea narativă pe care o adoptă Milosz. E cât se poate de clar că, în bună tradiție autobiografică, textul e produs de un narator matur. Mai puțin clare sunt însă, uneori, motivele ce declanșează schimbările de perspectivă și de focalizare din text. Se trece frecvent de la privirea de ansamblu la cea fixată pe detaliul aparent nesemnificativ, la fel cum considerațiile de ordin mai general sunt în regim de substituire reciprocă cu cele limitate de orizontul relativ redus și naiv de percepție al copilului. Însăși ierarhia valorilor e determinată când de criterii la care cititorul adult subscrie, când de repere ce trebuie să fie definitorii pentru universul copilăresc. Astfel, amănuntele cele mai neașteptate sunt aduse în prim plan și deschise spre bogății semantice nebănuite (insecte, melci, frunze, culorile paginilor vreunei cărți sau mirosul acestora – nu neapărat conținutul etc.), în timp ce "lucrurile cu adevărat importante" par tratate cu neglijență. Nimic spectaculos, veți spune, și așa și este, cel puțin la prima vedere. Efectul însă al acestor combinații e de a lichefia contururile și consistențele și de a amesteca planurile perspectivei astfel încât tabloul care ni se înfățișează este unul în relief, în care prim-planul și fundalul nu sunt clar delimitate, diferite elemente ale acestora navetând continuu între cele două poziții.

În fundal, dar și în prim-plan, ca decor, dar și mijloc al definirii personalității lui Tomasz, se întinde natura. Protagonistul e prezentat ca un copil al naturii, până și leagănul, primul adăpost, fiind așezat în latura dinspre grădină a casei, cumva mai aproape de verdeață și ciripitul păsărilor decât de oameni. Și tot prin intermediul naturii, mai degrabă decât prin cel al oamenilor, descoperă Tomasz tainele lumii și, o dată cu ele, pe sine.

Surprinzător într-o oarecare măsură e faptul că relația copilului cu această natură e departe de a fi una idilică, predominant romantică, la care ne-am putea aștepta într-un astfel de text. Interacțiunea ar putea fi definită cel mai bine prin intermediul uneia din activitățile care exercită cea mai mare fascinație asupra copilului, și anume vânătoarea. "A vâna" e verbul definitoriu al acestui *Bildungsroman*. Aici se cuvine deschisă o scurtă paranteză. Deși se știe cu siguranță că avem de-a face cu biografia unui artist, cartea nu se constituie ca un *Künstlerroman*. Nici unul din impulsurile lui Tomasz, afară probabil de o pronunțată sensibilitate, nu prefigurează un viitor poet. Dimpotrivă, pornirile și interesele îl definesc mai degrabă ca pe un naturalist, chiar dacă oscilează între botanică, entomologie, ornitologie și zoologie. Din acest punct de vedere cartea e și una a întâlnirilor admirabil ratate, a neîmplinirilor fericite.

Incursiunile cinegetice pe care le face, în absența tatălui, cu Romuald exercită asupra copilului o influență tulburătoare, înlesnindu-i accesul la câteva din tainele lumii. Tomasz învață raportul dintre fragilitate și forță, agilitate și viclenie, precum și importanța pândei și a calculării fiecărei mișcări. Fie că e vorba de spectaculosul cocoș de munte sau de banala rață, adversarul nu trebuie subestimat. Se subînțelege că aceleași legi se aplică, la o adică, și lumii de dincolo de pădurile Văii Issei. Încă la un stadiu mimetic, copilul își exersează cât poate mai bine precizia și capacitatea de a ucide pentru a atrage atenția și admirația celor din jurul său, mai ales a tovarășilor de vânătoare. Distincțiile de natură morală dintre bine și rău, acumulate pe filiera bisericii, sunt reprimate în codru de legea naturală ce funcționează după cu totul alte considerente. Tot vânătoarea e însă aceea care scoate la iveală și acutizează sensibilitatea copilului (în combinație, e adevărat, cu cunoștințele dobândite prin alte mijloace, mai ales cu ajutorul lui Jósef Czarny și al cărților). Astfel, lumea i se relevă lui Tomasz ca una a cruzimii, durerii și umilinței, dar și una a exercitării autorităților de tot felul. Hotărârea de a cruța viața puiului de rață îl umple de satisfacție și îl face să guste din dulcele fruct al puterii. Nici măcar gândul, trecător – e adevărat, că Dumnezeu s-ar fi putut să fi luat hotărârea în locul lui nu reușește să îi umbrească euforia. Pe de altă parte însă, episodul omorârii neajutoratului pui de veveriță îi dezvăluite nemiloasa realitate conform căreia cruzimea umană întrece orice formă de manifestare a celei animale. Mai mult decât atât, cu micul trup inert în mână și cu lacrimile șiroindu-i pe obraji, Tomasz nu reușește să găsească nici un fel de justificare pentru actul său. Luarea acelei vieți îi pare un sacrilegiu, iar disperarea provocată de faptul că nu știe cum să scape de animalul mort e un fel de epifanie ce îl silește să înfrunte momentul de criză și cumpănă pe care l-a atins, confuzia cu care se face, de obicei, ieșirea din copilărie.

Se poate identifica în această scenă (ca de altfel în multe altele – cum ar fi aceea a înecării cățelușilor sau a împușcării câinelui de către Domcio) și o – încă – imposibilitate de a accepta moartea ca pe ceva anihilator și ireversibil. Sub diferite forme aceasta e prezentă pe tot parcursul romanului, dar tragismul ei adevărat e relevat numai în asociație cu moartea animalelor care, spune biserica, nu au suflet, și ca urmare nu pot învia. De aceea, dispariția lor e mult mai dureroasă pentru Tomasz decât cea a Magdalenei și a bunicii, pe care și le poate imagina cu ușurință continuându-și viața dincolo de această lume. Mesajul artistului privind înapoi spre anii de ucenicie în ale vieții ar putea astfel fi unul despre sfâșierea diferitelor văluri de cruzime. Extrapolând, întreaga cunoaștere e de așa natură încât ne trezește la durere și suferință, împingându-ne la rupere și exil, și distrugând orice sens al apartenenței. Putem, fără nici o dificultate, să îl găsim din nou între aceste rânduri pe adultul exilat, silit de cruzimea – inclusiv ideologică – a spațiului său natal la repetate dezrădăcinări. Și la acest stadiu deja, cel ce va citi cartea trebuie să abordeze și celelalte chei de lectură.

Spuneam mai la început că imaginile au contururi și consistențe înmuiate și că predomină dulceața tonurilor cromatice. S-ar putea ca toate acestea să se datoreze aburului umed specific amintirilor, diferitelor valuri de nostalgie și duioșie – fiecare cu intensitățile lor – ce îl vor fi asaltat pe poetul așezat la masa căutărilor. Dar trebuie spus că în cele din urmă demersul recuperator al lui Milosz este unul încununat de succes. Așa cum reiese din carte, el e unul – dintre cei puțini, bănuiesc – pentru care trecutul, copilăria nu sunt iremediabil pierdute. Și oricât de dureroase, cărările ce duc înapoi sunt, în cazul lui, regăsite, iar regăsirea cu sine, una fericită.

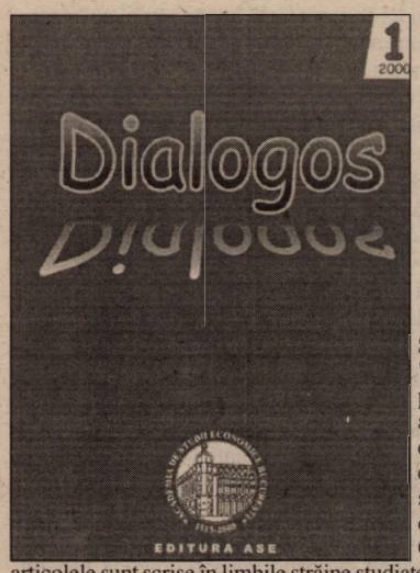

Dialogos

Garofița Gligor

Revista Departamentului de Limbi Străine al Academiei de Studii Economice din București, "Dialogos", debutează în spațiul publicisticii culturale cu un număr amplu, atrăgând atenția atât printr-o excepțională ținută grafică, cât și prin conținut. Ideea unei astfel de reviste s-a ivit în iunie 2000, în cadrul Catedrei de Limbi Romanice, raliind apoi și Catedra de Limbi Germanice. Astfel, articolele sunt scrise în limbile străine studiate în Institut (franceză, engleză, germană, italiană). Propunându-și un ritm de două apariții pe an, "Dialogos" se vrea o înmănunchere de studii ale universitarilor (și nu numai) preocupați de domenii culturale dintre cele mai diverse, fără a da nici o clipă impresia de eclectism.

Numărul inaugural, axat pe literatură și comunicare interculturală, cuprinde 17 articole semnate de cadre universitare bucureștene, dar și de personalități culturale din afara ASE. Astfel, Jacques Barrat, directorul Institutului Francez din București subliniază coeziunea dintre cooperarea culturală și cea administrativă în planul relațiilor franco-române și prezintă succint filierele universitare francofone existente în România. Tot din perspectivă interculturală ne este prezentat British Council, prin Alison Coutts, pentru ca Jean Goes de la Centrul pentru Studierea Islamului în Europa (Universitatea din Gand – Belgia) să inaugureze câteva pagini incendiare, sub titlul *Allah est-il misogyne*?

Autohtonii se înscriu în secțiunea *Repere interculturale* prin trei articole: Florina Mohanu și Ion Jurconi – despre internaționalizarea educației, Alexandru Hollinger – cu un studiu comparativ asupra motivului sacrificiului uman pentru creație (în *Balada Mănăstirii Argeșului*, dar și la William Golding în romanul *The Spire* și la Ibsen, în *The Master-Builder's Sollness*); Maria-Antoaneta Livezeanu readuce în discuție statului femeii dintr-o perspectivă diacronică.

Repere teoretice este cea de-a doua secțiune, alcătuită din articole semnate de: Irina Mavrodin, "delegata" Universității craiovene, un studiu asupra traducerii poeziei în situația în care literaritatea și literalitatea coincid; Doina Condrea Derer – despre protagonistul Entwicklungroman-ului în literatura italiană a secolului al XX-lea; Delia Șepețean-Vasiliu – cu un studiu critic asupra lui Stendhal via Jean-Paul Richard.

Secțiunea *Studii de texte* cuprinde: rediscutarea temei morții la Cioran (de regretata Doina Burada), o analiză "dinamic-contextuală" a *Valurilor* Virginiei Woolf (de Cristina Prelipceanu), o viziune inedită asupra optimismului la William Golding (de același Alexandru Hollinger), precum și o pledoarie Hemingway (a Adrianei Chiriacescu) și, în fine, Mein Jahrhundert lui Günther Grass, de Lora Constantinescu.

Secțiunea *Puncte de vedere* e locul de explozie a unor teme postmoderne: răul (Rodica Stoicescu îl disecă pornind de la trei scriitori: Georges Bernanos, Francois Mauriac și Julien Green), alienarea (What's Wrong? se/ne întreabă Roxana Alexandrescu), raportul dintre cuvânt și lume" (Nina Ivanciu despre scriitura lui Nathalie Sarraute).

Încadrată de o introducere a uneia dintre coordonatoare (Nina Ivanciu) și de o cronică de carte, aceste patru secțiuni dau coerență conținutului revistei, conținut sintetizat în întrebarea What's Wrong? E un reproș adresat oamenilor care suntem, care am ajuns să fim, după ce era raționalismului ne-a înstrăinat de sensul misterului, sens pe care creștinismul viu ni-l revelează neîncetat. Discursul Roxanei Alexandrescu e asumat, grav: trebuie să reînvățăm sacrificiul și umbletul pe "calea cea strâmtă", să ne vindecăm de congenitala lipsă de maturitate care ne împiedică să recunoaștem Adevărul și să-l confundăm voit cu jumătăți de adevăr ce se succede deceniu după deceniu. Ne-am oprit asupra acestui articol deoarece concluziile fertile se formulează interogativ, iar rechizitoriul pe care autoarea lui îl face omului (post) modern poate servi drept diagnostic pentru o lume în criză. Faptul că o asemenea temă, alienarea, vibrează pe tot parcursul revistei e simptomatic pentru natura problemelor pe care și le pun sau ar trebui să și le pună intelectualii (din România) de astăzi.

Așteptăm cu nerăbdare numărul viitor al publicației, al cărui centru de interes va fi lingvistica: didactica limbilor străine în învățământul (universitar) economic.

Prolog sau epilog?

Florin Doboș

Vreme de opt zile, în primăvara acestui an, doi intelectuali români, prieteni (și) de idei, s-au așezat față în față cu trecutul apropiat sau, după gust, cu prezentul al cărui mandat se apropie — cu pași mari, electorali, estimați în procente mici, retrogradante — de sfârșit. I s-au așezat pieziș trecutului recent, numai pentru a recupera cât mai fidel mulțimea de semnificații ale faptelor de vitejie politică din ultimii ani parcurși: cei dintre 1996 și 2000. Altminteri, în ciuda dezamăgirii, ei știu bine că în situații speciale, cum se pot crea și-n toamna aceasta, conștiința ne obligă să refuzăm intolerabilul chiar și în favoarea unui bine neconvingător sau, pentru sceptici, a unui rău mai mic.

Aceiași Mircea Mihăieș și Vladimir Tismăneanu, întâlniți în același conclav american, decelează — precum în ***Balul mascat*** — tâlcurile tăinuite ale tranziției. Noua lor carte ne prezintă o perspectivă detaliată și accesibilă a vizibilității României din Statele Unite, filtrată prin dioptria experimentată a unui profesionist al privirii realităților politice, bine reglată și instrumentată de un intransigent intelectual critic. Trăim prea emoțional evenimentele acestui sfârșit de mileniu pentru a nu concede că o developare a acestora de către autori a căror imunitate este vulnerabilă exclusiv în fața valorilor liberalismului civic să nu fie binevenită, sanitară și chiar salutară. Dincolo de discursul stimulativ și convingător pe teme deja consacrate ale repertoriului său ideatic — elogiul "rețelelor de angajament civic", afirmarea fundamentelor liberalismului în valori ca toleranța, adevărul și încrederea —, Vladimir Tismăneanu surprinde, într-o analiză degajată, comprehensivă, evoluțiile scenei politice românești, de la entuziasmul incipient al "revoluției electorale" din 1996 la oportunismul algoritmizat de mai apoi. Altfel spus: istoria creșterii tupeului și a descreșterii bunului simț, totul asortat cu incompetență și corupție.

Paranteză cu portrete. Desigur, oricât de sever ar fi chestorul și oricât de glacial științific expertul, totuși, în România ultimilor ani nu au doar motive pentru lamentația unora și disprețul altora, ci și prestații onorabile prin calitate și performanță politică. Este adevărat, astfel de exemple sunt atipice și ele au fost posibile datorită personalităților excepționale care le-au dat conținut și nicidecum instituționalizării procedurilor meritocratice sau încurajării și promovării valorilor în România. Cu astfel de evaluări favorabile sunt creditați foștii miniștri de externe Andrei Pleșu și Adrian Severin sau seniorul Corneliu Coposu. De altfel, pentru a proba imparțialitatea politologului american de origine română, sesizăm că atunci când consideră că unul dintre aceștia a greșit, cum e cazul lui A. Pleșu, în chestiunea candidaturii sale la C.N.S.A.S., nu ezită să formuleze reproșuri, în ciuda prieteniei. Aici nu pierd ocazia de a remarca numărul mare de personalități din România, politice sau nu, cu care Vladimir Tismăneanu întreține relații amicale, ceea ce indică gradul de interes pentru realitatea asupra căreia reflectează.

De portrete bine decupate au parte și alți protagoniști neaoși, mai puțin stimabili, care verifică dezamăgirile noastre zilnice. Mai adaug în paranteza asta grăbită o nuanță la imaginea pe care și-a construit-o Mircea Mihăieș, al cărui profil publicistic era constituit din spontaneitate și vehemență inteligentă. În postură de "reporter", asumă un nou instrument: agenda precisă a desfășurării dialogului și o nouă virtute: rigoarea, în chingile căreia a strunit apetitul narativ al savantului.

Reveniri. După ce asistă cu o încredere retrospectivă — și înecată ulterior în lacrimile dezamăgirilor "mariane" (v. Dorin Marian) — la preluarea ștafetei reformiste din debaraua pedeseristă, de unde, după ce au închis lumina riscai s-o iei la fugă fie cu o seceră, fie cu un ciocan, autorii constată consternați că, în ciuda intențiilor declarate, alergătorii au deviat traseul european într-unul în jurul debaralei. Faconda parlamentară ascundea *always* sub o umbrelă declarativă — suficientă pentru a proteja atât de expectorațiile unora, cât și de timpul mohorât care se așternea în țestele celor mai mulți — "interese evazioniste". Lampedusa redevenea actual: "Dacă vrem ca totul să rămână cum e, trebuie mai întâi ca totul să se schimbe", pare a fi deviza politicienilor români, chiar și a celor de după '96. Sistemul se autogenerează beneficiind de o imunitate la schimbare mascată de propria disponibilitate discursivă.

Pe tot parcursul discuției de început Mircea Mihăieș are un atu profetic, derivat din rezerva acidă și chiar mefiența cu care și-a pigmentat publicistica în acești ani. Faptul este străveziu în paginile antologate de către editura Polirom sub titlul inspirat: **Masca de fiere.** Asumându-și noviciatul **de ce**-urilor, el reușește să provoace nu doar mărturisirea prietenului său cu privire la semiesecul forțelor democratice, ci și lămurirea motivelor care au stat la originea acestuia: lipsa unui consens cu privire la binele public, al cărui fundament putea fi doar "restaurarea memoriei"; indecizia unor personaje de la vârful puterii; relația nefuncțională dintre instituțiile statului; incapacitatea organizatorică și, nu în ultimul rând, interesele personale și de grup care s-au amestecat în hotărârile politice. Toate acestea au determinat "anestezierea" schimbării și "anemierea" discontinuității. Piața, pluralismul opiniilor politice, capitalismul în genere au continuat să fie tratate ca boli pe care trebuie să le evităm, eventual după rețete suedeze. "Comiterea" unei astfel de judecăți nu și-a găsit reacția necesară în rândurile puterii, care, prin omiterea ei, a acceptat să o continue, fără a schimba decât identitatea profitorilor.

Păstrarea ambiguităților cu privire la răspunderea publică și politica de cadre deficitară au asigurat o continuitate politică doar ușor fracturată. Punctul opt al "Declarației" de la Timișoara, ca și "Apelul către lichele" reiterat de către asociațiile civice au rămas documentele desuete ale unei inocențe perdante în fața criteriilor politice băștinașe. Mai mult, consistența influenței politice a organizațiilor civice se diminuează, sfera publică fiind saturată de intervenții mediatice rudimentare, urmare a unei reduse piețe a ideilor și marginalizării mesajului democratic o dată cu ascensiunea partidelor populiste, conduse de lideri charismatici care propovăduiesc purificarea națiunii. De acest curs al lucrurilor, consideră Vladimir Tismăneanu, se fac responsabili tot politicienii, întrucât nu doar democrația este sprijinită de societatea civilă, fără de care este vulnerabilă, ci și invers, participarea civică poate fi încurajată sau inhibată de către stat printr-o legislație (de)favorizantă.

De altfel, discuția atinge și această zonă sensibilă a intelectualului român: inconsistența dezbaterilor publice, fie ele culturale sau politice, debilitate de prejudecăți și cutume discursive, de patimi și adeziuni intratabile. Totuși, n-aș spune că ar fi vorba de o fraudă tematică — la un inventar atent s-ar regăsi, măcar parțial, marile teme europene — ci de un tratament superficial. Discuția de față oferă două exemple de cum ar trebui stăpânită o tematică. Astfel, analizând mult invocata integrare euro-atlantică — subiectul unei deja mitologii — Vladimir Tismăneanu crede că discuția nu suportă amânare în vederea dobândirii unui temei credibil care să conștientizeze că Europa nu presupune disoluția identităților și a diferențelor, ci susținerea, alimentarea lor cu altceva decât resentimente, adversități și inflamări marxiste. De asemenea, textul lui Tismăneanu despre "Mitologii..." este sinteza, echilibrată și concludentă, a unei discuții despre "competiția pentru prioritatea în imaginea morală a umanității".

În final, ne întrebăm dacă alegerile, peste care vom fi trecut la momentul apariției textului de față, vor constitui un prolog al unei viitoare integrări sau un epilog al unui drum atât de încet încât se va fi terminat în același loc.

Fantasmele Europei

Sorin Radu Cucu

a. poporul turmentat

Aud că dintre toți europenii noi suntem, spun statisticile, în topul celor nemulțumiți de țara în care trăiesc. Îi batem la puncte pe nemți care, spre nedumerirea multora dintre noi, încheie și ei plutonul. Acest lucru nu are semnificația că noi am fi nemulțumiți că suntem români sau, în limbaj de lemn, că n-am fi mândri de românitatea noastră. Rostesc în minte un paradox: noi ne iubim, dar ne iubim de la distanță, suntem mândri că suntem români, dar am prefera să fim români afară, adică români-francezi, americani, canadieni etc., și nu înăuntru, la noi acasă. O dimensiune mai sublimă a universalismului european (sic!) nici că se poate.

În acest context al unei iubiri imposibile și al unei stări generale de lehamite se va întâmpla următoarea chestie peste o săptămână, poporul turmentat de-a binelea nici că mai se întreabă ca în Caragiale, parafrazez: Noi cu cine votăm? și va înainta cu aplomb înapoi. Oricum, răspunsul la această întrebare îl vom afla cât de curând și până ne vom dezmetici, vor pune altă carapace pe capul nostru.

b. subiectul: țestoasa, racul și politica.

Ce trebuie știut despre politica românească postilicianistă, are relevanță pentru genul narativ intitulat fabulă. Mircea Mihăieș se ocupă de fauna cu pricina în pamfletele din "România literară", republicate recent sub titlul *Masca de fiere* la editura Polirom. Strategia pamfletarului funcționează deconspirativ în *Masca de fiere*, neiertându-se nimic acelora care se fac de rușine, în loc să facă politică. Aș putea să citesc în această cheie *tabletele* politice ale lui Mircea Mihăieș, dar fiindcă lectura mea ar fi fără îndoială previzibilă, voi încerca să pun în relație vocația de pamfletar a lui Mircea Mihăieș cu spiritul lui cumpătat, analitic din dialogurile cu politologul Vladimir Tismăneanu.

Un punct de continuitate în înțelegerea cărții îl reprezintă desigur faptul că se vrea un răspuns al unor interogații care rămâneau deschise în 1996 când apărea prima carte de dialoguri Vladimir Tismăneanu – Mircea Mihăieș, *Balul mascat*. Între aceste două cărți apărea și o carte scrisă la patru mâini, ***Vecinii lui Franz Kafka, romanul unei nevroze,*** care poate fi văzută ca o poetică a rătăcirii în spațiul central-european între experiența personală și urmele istoriei.

O delimitare clară se impune între modul lui Mircea Mihăieș de a scrie și cel de a dialoga. Partenerul de dialog, politolog de meserie, impune un anumit limbaj, care nu este însă strict tematic, fiind în primul rând interdisciplinar și constituind baza pentru niște conexiuni surprinzătoare. Țința principală este politica românească a ultimilor patru ani, cu meandrele ei concrete și imaginare, parafrazând un personaj fost președinte. Spre deosebire de alți "politologi de serviciu" (vezi emisiunile diverselor posturi de televiziune), Vladimir Tismăneanu și Mircea Mihăieș nu fac profeții, încearcă doar să-și explice de ce am eșuat din nou să ne dezmeticim.

Dus aproape de zero în ceea ce privește limbajul, caracterul de literaritate al dialogului revine cu un efect de recul. Privită retrospectiv, istoria evenimentelor dintre 1996-2000 are caracteristicile unui text narativ, personaje bine conturate, scenarii hollywoodiene, de tipul "Țigareta", fraze memorabile, deznodământ imprevizibil. Reluând *personajele abandonate în ianuarie 1996* și încercând să regăsească *ipostazele lor actuale*, autorii dialogului iau parte la modelarea narativă, intenția lor fiind, de fapt, de-ficționalizarea evenimentului politic, "punere în intrigă" pe care o voi numi de-mascare: "Mai în glumă mai în serios, îți sugerasem să facem o urmare *(la Balul mascat, n.r.)*, un bal demascat, o nouă încercare de a înțelege evenimentele și personajele care au ocupat prim-planul scenei politice românești în intervalul 1996-2000. (...) Am încercat să pătrundem în hățișurile politice ale României de după 1990. Atât și nimic mai mult". (p.9)

Demascarea nu se realizează doar prin analiză, ci chiar prin limbaj: de pildă, Radu Vasile nu doar că are geniul manevrelor, dar datorită acestor manevre, premierul (un mic cuceritor, cu o figură de mic Napoleon) nu iese din scenă ca un viteaz torrero, ci ca un șantajist (vezi p. 120). Și celelalte personaje mai mult sau mai puțin onorabile au aceeași soartă, și Emil Constantinescu, Victor Ciorbea, pe alocuri Ion Iliescu, C.V. Tudor și mulți alții, de la noi și de aiurea. Stilul se deosebește în mod evident de cel pe care și-l asumă Mircea Mihăieș în ***Masca de fiere*** și care îl transformă în inamicul nr. 1 al marilor anonimi unși cu toate funcțiile sau al micilor lătrători de la "România Mare".

Singurul personaj cu adevărat trist al cărții, și asta o știu bine autorii, este personajul absent, noi, adică eu și tu care suntem invitați doar din patru în patru ani să luăm parte la balul mascat. Pentru mulți, a devenit și acest lucru o cacialma, țestoasa de pe copertă, fie ea și ultima la start, despre **finish** nici că se poate vorbi), e de fapt un rac travestit, mișcarea ei lentă spre Europa, o întoarcere cu 180 de grade și să vedeți voi peste numai o săptămână cum vom rămâne cu buza dezumflată.

P.S.

Când va apărea acest articol, prin decembrie, lucrurile vor fi deja reașezate, noii politicieni reunși cu alte funcții, nimic surprinzător din acest punct de vedere. Cât despre maestrul de ceremonii, viitorul ales președinte, sper doar să facă deosebirea între țestoasă și rac.

Între Eros și Thanatos

Cristina Chevereșan

DAN CRISTEA
Versiune și subversiune
Cartea Românească, 1999
DELIA ȘEPEȚEAN VASILIU
Les voix de la lecture
Editura Trei, 2000

Dragostea — singura posibilitate de coincidență dintre subiect și obiect, singurul mijloc de accede la sacrul pe care îl reprezintă obiectul jinduit în măsura în care acesta e pentru noi o lume exterioară și străină – implică propria ei negație, deoarece a poseda sacrul e în același timp a-l profana și în cele din urmă a-l distruge, deposedându-l treptat de caracterul său de străinetate". (p. 248)

Aleg citatul din *L'Age d'homme* a lui Leiris prin care Dan Cristea ilustrează meditațiile suprarealiste asupra naturii paradoxale a iubirii; nu o fac din pur capriciu sau pentru a deghiza vreo imposibilitate penibilă de a produce prin forțe proprii un început decent de articol. Nu aș spune nici măcar că mă las influențată de magia melancolică a unor stări ruginiu-tomnatice; totuși, mă simt obligată să îmi pun observațiile sub semnul unui sentiment ce, în mod surprinzător și nu chiar, străbate două lucrări sensibil diferite: *Versiunea și subversiunea* lui Dan Cristea și *Les voix de la lecture (Vocile lecturii)* aparținând Deliei Șepețean Vasiliu. Subtitlurile celor două demersuri critice [1. *Paradoxul autobiografiei* și 2. *Le scénario inconscient de l'opération critique/Scenariul inconștient al operației critice]*, vorbesc de la sine și par să alunge orice așteptări de factură afectivă ale cititorului, îndepărtându-le de aria strict analitico-științifică delimitată inițial. Comentariul lui Livius Ciocârlie, însă, aplicabil ambelor volume, vine să clarifice confuzia primelor impresii, subliniind complexitatea structurală a discursurilor în cauză: "... în pofida dificultății ei incontestabile, cartea este de o mare frumusețe. Rod al devoțiunii, ea cere devoțiune și din partea cititorului, însă efortul merită făcut. Rod al pasiunii, cartea sfârșește prin a pasiona".

Frumusețe interioară, pasiune, devotament: gama nobilă desprinsă parcă din anticele tragedii grecești revine în modernitatea apropiată nouă, educând și luminând, atât intelectual cât și spiritual. Povestea eului în căutarea propriilor coordonate traversează cele două lucrări, apropiindu-le în ciuda diversității subiectelor minuțios tratate.

Autobiografiile abordate în lupta susținută dintre *Versiune și subversiune*, descriind trei personalități radical diferite urmăresc evoluția acestora la limita subtilă, dar perceptibilă dintre existența personală și conștiința literară. Benjamin Franklin este cel alături de care sinele care se povestește pornește în lunga sa călătorie; Dan Cristea își propune alcătuirea unei imagini cuprinzătoare a modelului uman iluminist întruchipat de către americanul tipic din secolul al XVIII-lea — omul public extrovertit și exteriorizat, mișcându-se în interiorul vieții sale publice și evitând orice expansiune sau recunoaștere a intimității ca pe ceva demn de a fi izolat între paranteze. Limbajul modest se subordonează cerințelor constitutive ale unei apariții puritane "de consum", proiectată cu grijă în asentimentul maselor. Criticul român analizează la Franklin nu atât conținutul expres al amintirilor de o pronunțată natură scripturală, cât mecanismele subiective care pun în mișcare discursul prin care acestea prind contur și se manifestă în mod independent. Astfel, discursul transpare ca elementară modalitate de mediere a conflictelor produse în interiorul naturii creatoare sfâșiate între narcisismul orientat inevitabil spre propria superioritate și gelozia invidioasă vizând mulțimea înconjurătoare de "Ceilalți". Efortul literatului iluminist în acest sens se evidențiază ca expresie tipică a unei epoci orientate cu predilecție spre reducerea sau anularea diferențelor dintre Eu și Celălalt. Eul literar se restrânge la a se comunica în calitatea sa de funcție a discursului, modelat fiind de o sumă de norme impuse în mod artificial. El își regăsește sensul vocațional în timpul parcursului său prin istorie, trasându-și propriile linii ca rezultat al contactului nemijlocit cu alteritatea multiplicată la infinit. În acest fel, subiectul devine identic limbajului ca atare; ambele apar ca ilustrări ce țin exclusiv de domeniul discursiv, detașate fiind complet de realitate.

Identitatea se constituie ca artefact al unei operațiuni narative, după canoanele stabilite de Paul Ricoeur. Procedeele narative și tipul de compoziție depășesc astfel spațiul alegerilor pur literare, trecând în domeniul contrastiv al individualității ce caută să se auto-delimiteze. Dificilul traseu este jalonat de multiple manifestări concrete ale căutării creatoare: discontinuitatea și alternanța ritmică a punctelor de vedere expuse de Franklin vin în contradicție psihologică aproape cu opiniile-i radicale privitoare la necesitatea promovării unor forme de limbaj eliberate de cea mai mică nuanță subiectivă. Asemenea incongruențe îl propulsează pe scriitor în teritoriul controversat al conflictelor decadente dintre substanță și aparență; nu e de mirare, în acest caz, că Erata indispensabilă oricărui tom cu pretenții intelectuale e folosită pe post de metaforă a vinovăției față de propriile principii. În același timp, ea se impune cu titlu de opțiune salvatoare, generalizându-și semnificațiile: "... dacă mi-ar fi dat să aleg, n-aș avea nimic împotriva unei repetări a vieții mele, de la început, cerând doar avantajul pe care îl au autorii de a îndrepta în a doua ediție anumite greșeli ale celei dintâi".

Dorința primordială și irealizabilă a insului supus greșelii; dorința anulată prin caracterul elitist, extremist și ireversibil al considerațiilor celui de al doilea protagonist al cercetării efectuate de către Dan Cristea: Henry Adams, profunda voce rezonantă a pesimismului secolului al XIX-lea. Expunându-se indirect, trecându-și de bună voie Eul la persoana a treia, acesta se erijează de la bun început în maestru al dedublării, adoptând masca pe post de artificiu ludic al autobiografiei. Estet perfecționist și dominator, el se învăluie într-o salutară marginalitate, din tenebrele căreia nu scapă nici un prilej de a coordona modul de receptare al propriei opere. Comentariile și prefețele oferite contracarează blazarea caracteristică perioadei pe care Adams o încununează cel puțin la nivel teoretic. Narcisismul autobiografic al acestuia se desfășoară între cauză și efect, urmărind trei topoi definitorii pentru tipul de personalitate anxioasă a epocii: căutării formei literare îi corespunde preocuparea exagerată pentru strategiile iluzorii ale ornamentului vestimentar, ambele tendințe înscriindu-se în paradigma confruntării dintre spațiul public și cel privat, dintre esența dezirabilă și **trompe l'oeil**-ul preferat efectiv.

Eul a cărui evoluție o studiază Dan Cristea este o entitate deghizată de această dată. Cititorul se află în fața unui inedit text autobiografic din care Ego-ul se sustrage cu încăpățânare; individualizat până la extremă, acest eu modernist singular se opune la orice, singura excepție constituind-o universul restrâns al istoriei personale, în care accesul este însă, paradoxal, interzis. Adams provoacă astfel studiul unui experiment biografic nefocalizat; opera sa de artă construiește un spațiu ieșit din comun, în care a scrie se conjugă cu a gândi, expresia conviețuiește cu analiza, iar limbajul este pus în serviciul capriciilor semifrivole ale jocului de societate. Ca și Franklin, estetul se situează la confluența unor cupluri de forțe a căror polaritate separă formal, dar reunește sub semnul unui fond ideologic comun. **Același** nu se confundă niciodată cu **Celălalt** și totuși

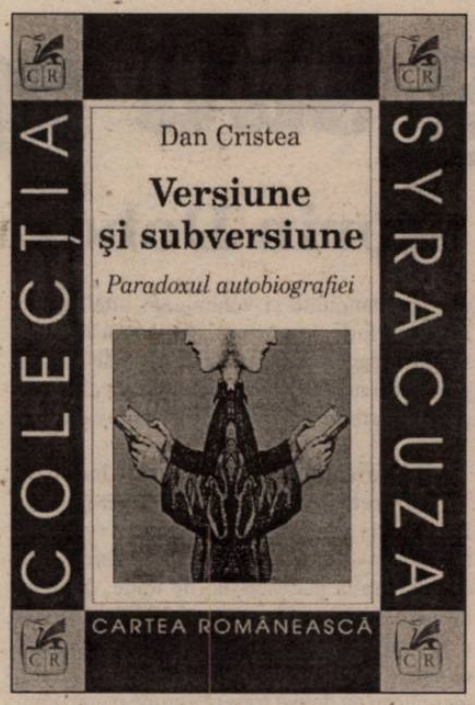

coexistă într-o lume de traiectorii previzibile. Idealismul utopic al lui Franklin se regăsește într-un realism amar: "Nu-ți place să te simți bătrân. Poate vei începe în curând să îți explici de ce această senzație te înăbușă... Sentimentul vârstei este atât trecutul, cât și viitorul, așa că nu-ți mai rămâne la ce să te gândești. Ridică de jur împrejur un zid alb și te silește să te faci că n-ai ce face dincolo de el".

La jumătatea drumului dintre Erosul originar și Thanatosul covârșitor, Adams își înscrie căutările premergătoare procesului de conștientizare complet atins de Michel Leiris, suprarealistul modelat de revoltele instinctuale ale psihanalizei. *L'Age d'homme* alătură subiectivitatea totală recii obiectivități, extremele interferând în chip nebănuit. Eul se eliberează confesându-se, renunțând la intimitate și formalism în favoarea profunzimilor creației reformatoare și revelatoare. Scrisul nu doar redă, el modifică, eliberează fantezii, naște un topos inedit în care întâlnește tema fundamentală a eului manifestat în existența personală. Scrierea de sine concentrează drama crizelor limbajului și a imposibilității de evitare a inflației literare. Interioritatea tranșată de Freud se chinuie și torturează în spiritul unei societăți decăzute.

Conceptul castrării se extinde la nivel metaforic în acel mal-de-vivre existențial ce desprinde subiectul de realitățile vieții, plasându-l în expectativa unei terapii parțial prezentă în potențialitățile constructive și destructive ale refulării literare. Leiris își proiectează sinele în artă și sexualitate; atracția și respingerea guvernează fenomenologia acestei lumi fărâmițate în maniera dramatică a histrionismului mitic. Confruntarea ficțiunii teatrale cu realitatea lipsită de magie oferă replica artistică a structurii relaționale Eu-Altul în care se înscrie autorul, apropiindu-l de atmosfera fin-de-siècle a lui Adams. Viața, dragostea, femeile sunt văzute în maniera dramatică a teatrului, conchide Dan Cristea.

Aceeași îndrăgostire neașteptată și spectaculară străbate lucrarea Deliei Șepețean Vasiliu, un "discurs îndrăgostit de psihanaliză", cum îl numește Livius Ciocârlie. Vocile lecturii ca proces complex oscilează între aceleași coordonate ce determinau mai devreme configurația autobiografică: extremele sufletului uman se transpun inevitabil în expresia lui scrisă. Critica narcisistă, dar generoasă ca formă de interpretare îmbrățișează și distruge în trecerea continuă de la Sine la Celălalt. După modelul freudian, autoarea

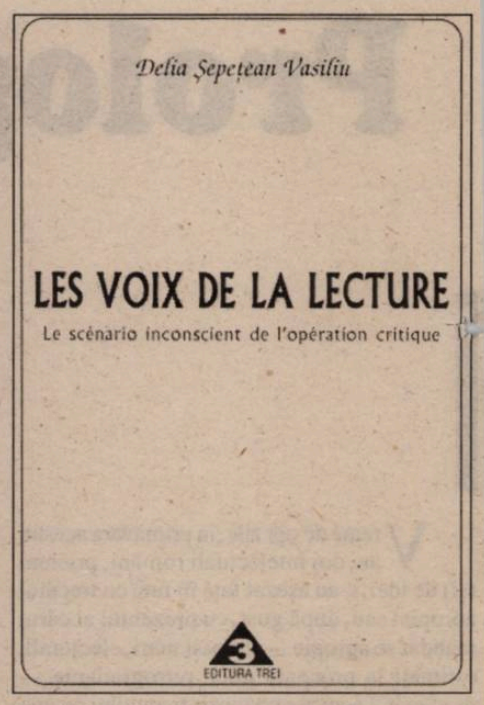

identifică trei tipuri de voce creatoare: persecutoare (sadică sau masochistă), reparatoare și creatoare. Lectura care vorbește și încearcă să se comunice se transformă într-o confruntare a simțurilor și sensurilor; psihanaliza obiectului cultural se bazează pe abordarea pasionată și minuțioasă a raționamentului freudian. Vocația lecturii în sensul demistificării secretului cultural recomandă critica drept promotoare de noi realități, umanizând-o prin evidențierea specificității sale duble.

Metafora conjugală folosită de Starobinski în ilustrarea cuplului Literatură—Critică subliniază interdependența fascinantă a celor două entități. Eforturile conjugate ale activității discursive plasată între Eros și Thanatos, între distrugere și reparație ciclică, împrumută operei litere caracteristicile jocului infantin, reconciliind principiul plăcerii cu cel al realității. Câtă vreme plăcerea estetică se datorează irealității iminente a operei de artă, discursul critic ilustrează căutarea narcisistă a identității în ideea restaurării unei imagini proprii. Căutând să se substituie Celuilalt (textul literar în sine), acest discurs gravitează între apărarea instinctivă împotriva tendințelor destructive (idealizare) și amestecul de dragoste și ură față de obiectul cercetat (identificare). Discursul critic perceput ca lectură profesională răspunde chemărilor contradictorii ale pulsiunilor morbide și tentațiilor erotice, punându-și în joc atât agresivitatea, cât și forța civilizatoare. Delia Șepețean Vasiliu folosește cu o admirabilă dexteritate inventarul noțiunilor freudiene, abordând o multitudine impresionantă de aspecte și stabilind conexiuni detaliat fondate, ceea ce face rezumarea demersului său aproape imposibilă și, în orice caz, inoportună. Critica tradițională și cea de interpretare se completează cu discuții legate de limitele — conștiente sau nu — ale interpretării.

La intersecția vocilor critice citate, Roland Barthes circumscrie lecturile-scrieri dialecticii amorului extrem, dublat de imposibilitatea exprimării, fapt datorat vitalității sufocante a dragostei intelectuale. Cititorul va descoperi într-o schemă logică de noțiuni utile o pasiune devastatoare, dragostea inexprimabilă, dar cu atât mai impresionantă pe care doar criticul o poate simți față de literatură: "Critica înseamnă înțelegere. Ea nu este iubire, pentru că iubirea se dispensează de înțelegere, e necondiționată. Critica poate fi o "artă a admirației"... Cred că un critic ar trebui să înțeleagă și ceea ce nu iubește, după cum ar trebui să se apropie cu iubire de ceea ce nu înțelege...".

Noutăți la Editura Humanitas

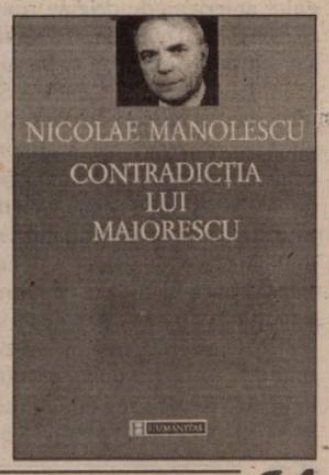

Fragmente (4)

Livius Ciocârlie

Nu mă pot lega de un lucru decât în amintire. Singurul loc unde am fost conștient că mă simțeam bine, Bordeaux, aproape l-am uitat. De aceea, nu-mi pare rău că umblu prin Timișoara, la trei zile înainte de a o pune, definitiv, la trecut – nepăsător.

Brusc îmi vine în minte cum, pe la unsprezece ani (zic și eu așa) treceam pe lângă un rond, vara de flori, atunci acoperit cu zăpadă, din parcul azi al copiilor, **și mă gândeam la cartierul Mehala-Blașcovici.** De ce mă gândeam la asta, pot să ghicesc: se spunea că de acolo proveniseră fotbaliștii, iluștri în epocă, timișoreni. Faptul, însă, că-mi amintesc la ce mă gândeam e, pentru un individ cu memoria handicapată, oarecum surprinzător.

Casa asta nouă nu arată rău, dar pare ostilă. Urci și cobori toată ziua. Ieri, în mansardă era încă lumina după amiezii. Pe scară, abia se mai vedea. Încărcat cu un brat de cărți, am ignorat o treaptă. Astăzi, în Vinerea mare, când abia pot să calc, rememorez mișcări medical-fotbalistice. Luxație să fie, întindere de ligamente? Fractură? Sper că nu.

Mai e și trăsnaia cu sculatul nostru între unu (T) și cinci. Fără jaluzele până una, alta, aruncăm lumina lămpii în somnul unor vecini. În plus, m-am și sculat degeaba. Citesc din Valéry fraze mai de mult însemnate, ca să le comentez. **Honny soit qui mal y pense:** cu piciorul șubred, nu sunt în stare să scriu.

Abia instalat în București, am și început să trădez Timișoara. Fragmentele adresate capitalei înaintează normal. La ce datorez "Orizontului", greu reușesc să mai adaug.

E ceea ce îmi însemnam azi dimineață. Spre seară, fac o plimbare pe străzile dimprejur. A "noastră", treacă-meargă. Mai încolo, case care au fost cândva frumoase. Acum, dezastru generalizat. Se delabrează ziduri, cad frontoane. Mergi pe mijlocul drumului – trotuarul e îngustat până la a nu se putea trece de mașini – și dai, literalmente, în gropi. Mă mir că dintre bucureșteni nu s-a ales încă un campion mondial la raliuri sau la motocros. Ca să nu mai spun că dintre câinii care ocupă strada – avându-și zona proprie; nefiind, cum se spune, vagabonzi – n-ai cum să știi dinainte care e predispus să te înhațe de pantaloni.

Continuu să fac descoperiri bucureștene. Degeaba aștepți ca dintre vânzătoare, fie și patroană, vreuna să-ți răspundă la salut. **Pas question!**

Ieri, luând-o către Batiștei, Arghezi, m-am mai împăcat cu orașul. Unde mai pui că am dat peste o doamnă amabilă la un ghișeu! În schimb, trecând pe lângă o tarabă, mi-am văzut numele pe prima pagină a unui săptămânal politic. Strângere de inimă (sau de stomac). Ce caut eu acolo? Aș fi avut chef să răstorn taraba ca... Iisus.

Mă văd vârât, încă mai mult decât până acum, în tot soiul de "activități". Mă întreb cine îmi face toate astea. Cine mă pedepsește în așa hal? Răspunsul este evident: mi le fac cu mâna mea

Pe de altă parte, când – cam după zece dimineața – simt că nu mai sunt bun de nimic, mă apucă un fel de nebunie: neliniștea de a exista.

Mă cheamă, la ora trei, pe arșiță, pentru o masă rotundă, un ziar de mare tiraj. Mai mult de jumătate dintre invitații care acceptaseră n-au venit. Îi așteptăm (degeaba). Nu se impacientează nimeni. Începem la patru și un sfert.

Oricât aș încerca să-mi aplic deviza – un lucru făcut e bun făcut – casa și orașul se insinuează și, parcă, mă otrăvesc lent. Simt ceva ce nu-i nici măcar neliniște; este curată depresie. N-aș crede s-o duc mult în București.

Am emigrat, în absența stăpânilor, la Laetzeburg. Trec cu Maxone prin fața unei școli pentru adulți. Buruieni, hârtii de conserve, cutii de bere. Sunt revoltat. Atâta mizerie... n-am mai pomenit.

Maxone a ajuns la vârsta când i se schimbă dinții. Zice: "Până vine Corina, dintul ăsta n-o să-l mai am".

Când îl aduc pe Maxone de la școală, trecem pe lângă un magazin cu jucării pentru câini. Nu lipsește nici coaforul pentru patrupede (ce afaceri ar putea să facă pe străzile din București!). E societatea post-industrială ajunsă la vârf: nu produce nimic, se îmbogățește mutând dintr-un cont în altul bani.

De "aniverseul" bunicii, Maxone – șase ani jumate – ne invită la restaurant. Telefonează: "Aici, Mersch. Vă rog să rezervați pentru diseară masa numărul zece". Și, pentru că T își manifestase dorința: "Fructe de mare aveți?" Cina decurge normal, Maxone e tratat de parcă ar fi însuși Yves. La întoarcere, o mașină trage lângă trotuar și omul ne întreabă care e drumul către gară. Maxone, prompt: "Treceți podul și o țineți drept înainte". La poștă, abia ajungându-i fruntea până la ghișeu: "Ne-ați dat o cartelă care nu funcționează. – N-ați introdus-o bine, spune funcționarul. – Ba, am încercat pe ambele părți". Propun parlamentului României să țină seama de aceste vorbe când va decide că vom intra în Europa în cutare an.

Vineri, de ziua lui, Marele Duce le face cadou lu xemburghezilor o zi nelucrătoare. Vin din toată țara (prea mare nu-i) să vadă jocul de artificii. "Își dau cu picioarele în fund", ar fi zis tata. Nu știu pe ce lume trăiesc, zic eu. O spun și, de n-ar fi vanitatea prezenței în literele românești, tare bine s-ar adapta burghezul din mine aici. Sătul de mizeria noastră, mă atrage această butaforie. Numai că sunt prea conștient de ea. Și cum, cu vremea mizeria se uită... Corina e un exemplu viu.

Zi caldă, chiar toridă. La prânz, îl aduc pe Maxone. Mâncăm, adorm jumătate de oră și iar îl duc. Nu-i pată de umbră printre vilele astea în care mi-ar plăcea să locuiesc. Mă întorc, urc în camera de sus, prea caldă, și încerc să dorm. Nu reușesc. Citesc din Sylvia Plath. Îmi vine ideea să mă uit în bibliotecă, ce cărți și-a mai luat Corina. Mă ridic de pe pat, fac câțiva pași și, brusc, mă pomenesc la podea. Deși simt dureri în oase, mă întreb dacă visez sau nu. Îmi văd un cot plin de sânge și înțeleg. Deloc speriat. Slavă Domnului, măcar pe tema asta, importantă între toate, nu sunt ipocrit.

Îngrijorat, Maxone nu știe ce să-mi mai facă. Îmi dă cu spray, îmi pune plasture, îmi aduce cadouri: imagini cu cele mai mari vapoare de pe mări, un "Ferrari", o caracatiță de cauciuc.

Marcel, cu franțuzeasca lui simpatică **(c'est ça va** și **au normal)** vine să ne ducă la ora de tenis. Patruzeci de minute, până într-un "sat". Ne instalăm, doi bătrânei cu pălării de soare, pe o bancă și privim. Instructorul are o așa metodă de a-i învăța pe copii încât în cel mult o sută douăzeci de ani Maxone va fi mare campion.

E ajunul sărbătorii. De cu seară, orașul se umple de mașini. Oamenii ies și, într-o bună dispoziție liniștită, bând bere și mâncând cârnați, așteaptă miezul nopții, precedat de un joc de artificii fastuos. După aceea, tot liniștiți, se întorc acasă.

Între timp, am aflat: aniversarea mărelui duce e prin ianuarie, pe timp neprietenos. Ca atare, a mutat-o la sfârșitul lui iunie. E tipic pentru această țară artificială care, dacă ar trebui să subziste din resurse proprii, în loc să-și țină locuitorii ca pe palme, ar fi un vast Sidex Galați.

În drum spre casă, trecem prin Paris, unde ne găzduiește Mona. O întâlnim pe Sanda, care vine anual la București. "Strada Spătarului? O știu. E acolo un camion abandonat". Și trei mașini, îi spun, și trei mașini.

Tensiune latentă în familie. **Ele** percep farmecul (discret) al Bucureștilor, pe mine mă înecă grămezile de gunoi. Pe a noastră, într-o zonă cu staif (la doi pași locuiește Paleologu, la alți doi, Beligan), a dat Dumnezeu de au venit s-o ia gunoierii (n-au lăsat decât cam un sfert în urma lor). Ambițonați, riveranii s-au pus pe treabă: în patru zile și-au refăcut opera, mai mândră, mai înaltă decât până atunci.

Nu atât marile bulevarde (în stare nu mai rea decât în alte capitale) te exasperează. Pe străzile cu case ruinate (lângă câte una strălucind ca un ou de Paști), hârtoape, gunoaie și câini te sufoci. E și un fel de a spune că e mai suportabil orașul lui Ceaușescu decât vechiul, "pitorescul" București.

La ghișeul principal tronează o trupeșă "șefă de tură". Rezolvă cereri. Rezultatul: negativ. Legea nu permite ("Plătiți mai întâi cu cât ați fost taxat; venim noi după aceea să constatăm dacă aparatul nu funcționează bine și, dacă vă încarcă, primiți banii înapoi"). Totul pare clar. Omul cu cererea nu se dă dus. După ce "rezolvă" încă trei, șefa îi spune: "Veniți mai încoace. Facem noi cumva". Îl cheamă la o parte. Acolo, el, așteaptă. Așteaptă și ceilalți, la ghișeu. Ea intră, importantă, într-un birou. Se întoarce "mai încoace", unde și-a lăsat solicitantul. Șopotesc între ei, fac schimb de hârtii. La ghișeu, se așteaptă. Omul pleacă mulțumit. Nu era legea chiar atât de neagră cât ai fi crezut.

Peste drum, oacheșii au pus la cale o... școală de dans. Păcat că sunt prea bătrân ca să traversez.

Noi apariții la Editura Polirom

Elaloro

Pia Brînzeu

Joi, 10 august. Chiar și după zece ani de la revoluție, plecarea unui român la un congres rămâne o aventură. Din cauza vizei întârziate - pe care trebuie să o primesc de la Budapesta, deoarece nu există ambasadă sud-africană la București - nu știu încă dacă peste două zile voi zbura sau nu la Pretoria, la al 16-lea Congres Internațional de Literatură Comparată. Oricum, mâine nu am timp să împachetez, deci nu-mi rămâne decât să aștept răbdătoare. Până sâmbătă, când pleacă avionul, voi ști. Totuși, nu mă pot opri să nu le scriu un e-mail încrâncenat, exprimându-mi adânca mea dezamăgire de intelectual român hărțuit. Îi anunț că nu mai intenționez să predau nici un scriitor din Africa de Sud, "greșală" practicată deja de aproape zece ani, și că îmi voi descuraja toți colegii să mai aibă vreo legătură cu o țară care îmi refuză viza pentru un congres la care UNISA"Universitatea din Africa de Sud"îmi plătește transportul și cazarea, iar Universitatea din Timișoara mă ajută cu restul cheltuielilor. Prin urmare, nu sunt nevoită nici să fur din supermagazine și nici să le vânez lebedele sau, potrivit contextului, hipopotamii pentru consum.

Mă necăjesc degeaba. După-amiaza primesc viza cu salutările ambasadei și un pliant atractiv despre Africa de Sud. Înainte, deci, spre țara hotentoților și a boșimanilor.

Sâmbătă, 12 august. Zborul spre Viena este foarte plăcut, în compania Magdalenei M. și a Siminei I. Magdalena mai rămâne cu mine în aeroport, până avem legăturile următoare: ea spre Madrid, eu spre Johannesburg. Dăm o raită prin magazinele aeroportului și văd că au tradus deja în germană romanul"Disgrace"pentru care J. M. Coetzee a primit Booker Prize.

Decolarea are loc aproape de miezul nopții. Avionul este mare, cu scaune spațioase și un televizor pe fiecare spătar. De-a lungul întregii călătorii, ca de altfel și la întoarcere, voi observa că bărbații sunt imediat înclinați să aprindă televizorul, să apese toate butoanele de pe telecomanda-telefon ascunsă în mânerul fotoliului și să găsească imediat tot ce îi interesează, fie că este un program de știri, de filme, de desene animate sau pur și simplu harta zonei pe care o străbatem cu toate indicațiile de oră, viteză și temperatură. Femeile sunt mult mai stângace sau, cum e cazul meu, chiar neputincioase...

Stau alături de o doamnă mai în vârstă și ușor timorată de zborul ce va ține toată noaptea. Aflu că este din Johannesburg și are optzeci de ani. În afara de faptul că o supără încheieturile, nu mi-aș fi imaginat că este atât de bătrână. Accentul său sud-african mă apropie de țara pe care urmează să o descopăr și este, desigur, diferit de cel britanic.

Mă pregătesc sufletește pentru întâlnirea cu Africa și lumea ei, atât de îndepărtată încât știu foarte puține despre ea. Romanele pe care le-am citit, fie că sunt scrise de Doris Lessing, Nadine Gordimer sau J. M. Coetzee, reflectă puternice tensiuni interetnice și un pericol negru ce persistă abia intuit, dar mereu prezent în fiecare proză. Forța ocultă și sângeroasă a triburilor zulu, sotho sau ndebele îi amenință și înfricoșează pe albi. Chiar dacă aceștia au de partea lor trecutul colonial, puterea e de partea negrilor , a"oamenilor lui July". Atunci când eroii Nadinei Gordimer ajung să îi domine pe albi, atât în ficțiune , cât și în realitate, lucrurile nu se îndreaptă spre democrație, liberalism și egalitarism. Dimpotrivă.

În plus, știu de la Ileana Șora Dimitriu, rezidentă în Africa de Sud de aproape un deceniu, că, dacă vorbim despre fenomenele postmoderniste actuale precum globalizarea, impunerea culturii de consum, oscilarea între metropolă și provincie sau centru și margine, ele nu se mai situează pe axa est-vest cum se întâmplă în Europa sau America, ci se răstoarnă conform unei geografii verticale pe axa nord-sud. Pe această axă voi coborî și eu, timp de zece ore, drept în jos, deasupra Mediteranei, a Saharei și a deșertului Kalahari până unde nu mai e nimic altceva decât apă. Adică, de fapt, capătul lumii.

Duminică, 13 august. Ora nouă. Ne apropiem de destinație. Doamna de alături mă întreabă dacă mă așteaptă cineva la Johannesburg pentru a mă duce la Pretoria. Îi răspund că nu, că vreau să iau un *shuttle* din aeroport. Ceea ce urmează mă bagă de-a binelea în sperieți. Mă avertizează că e periculos să iau un taxi sau să umblu singură pe străzi, că mi se vor fura bagajele sau geanta cu bani - în cazul fericit al variantei soft pentru turiști - sau că voi fi răpită, sechestrată, ascunsă și omorâtă fără ca cineva să mai știe de mine vreodată, în varianta hard cu implicații politice. Mă sfătuiește să nu mă încred în negri, să îi evit, să fiu întotdeauna în grup etc., etc.

Avertismentele ei fac să mă comport aberant în aeroport unde un hamal negru vrea să mă ajute la bagaje. Îl reped de-a dreptul brutal când insistă, mințind că aștept pe cineva. Abia cutez să îi dau banii unui alt negru pentru biletul de *shuttle* și mă gândesc cu groază că ar putea fi un escroc"terorist". Totuși ajung cu bine la Pretoria, după un drum de vreo 60 km printr-o regiune de savană, cu vegetația arsă de soarele și seceta iernii. Văzând iarba galben-maronie, neobișnuită prin culoare, îmi amintesc că este foarte importantă pentru scriitorii sud-africani, mai ales pentru Doris Lessing, o scriitoare a cărei vegetație"cântă". Acum însă, împreună cu solul argilos, roșietic, transformă întreaga regiune într-un decor marțian. Temperatura de peste 30 de grade nu mă face să simt că am trecut în altă emisferă și în alt anotimp.

La hotelul"Manhattan", unde mă lasă mașina, o întâlnesc pe Monica Spiridon Ca președintă a filialei românești a ICLA "Asociația Internațională de Literatură Comparată", este aici de câteva zile pentru a participa la ședințele Comitetului Executiv. Primul lucru pe care mi-l spune este că sunt cu toții bolnavi din cauza unor viruși alimentari, că nu li se dă voie să iasă în stradă, că îi duc și îi aduc zilnic cu autocarul de la Universitate și că nu va mai rezista încă o săptămână. Mă retrag îngrijorată în camera mea de la etajul șapte. O cameră obișnuită, ca orice cameră de trei sau patru stele, cu baie și televizor. Geamul dă înspre oraș și în depărtare se zărește unul din campusurile universitare, Sunny Side Campus, unde se vor ține lucrările. Clădirea foarte lungă, pe piloni înalți, se conturează distinct pe una din colinele regiunii pe care se află și domină cu îndrăzneală orașul de dedesubt. Deschiderea congresului va avea loc la ora două.

Festivitatea urmează ritualul obișnuit. Președintele ICLA, Jean Bessiere, salută cei 500 de participanți și felicită organizatorii pentru curajul de a fi pornit un congres de asemenea anvergură. Îi urmează directorul adjunct din Ministerul Culturii, Musu Xulu, care subliniază importanța literaturii"inclusiv cea comparată"pentru istoria națiunilor ca un spațiu al gândirii constructive și critice, al protestului, idealurilor și tradițiilor."Avem nevoie de cuvinte pentru a dezvolta o identitate comună și o lume a libertății", subliniază Musu Xulu, insistând și asupra îndelungatei tradiții africane orale. După ce prorectorul Chris Sewanepoch prezintă UNISA, Andries Walter Oliphant îi dă cuvântul - în aplauzele prelungite ale asistenței - celei pe care a numit-o într-o carte a sa "colosul literaturii sud-africane": Nadine Gordimer . Laureata premiului Nobel este o doamnă blondă, firavă, de aproape de optzeci de ani, cu o voce blândă , dar fermă. Abordează relația cuvânt - imagine la sfârșit / început de mileniu, un subiect ce pare să obsedeze tot mai mult scriitorii de pretutindeni. Probabil se tem că lupta cu imaginea devine tot mai dificilă și că vor deveni în curând, dacă nu sunt deja, desueți. Incheierea sa patetică ne îndeamnă pe noi,"apărătorii cuvântului scris", să veghem ca internetul să nu înlocuiască niciodată cartea.

Luni, 14 august. Suntem conduși la Universitate cu autocarul pentru a participa la lucrări. De acum înainte, timp de o săptămână, voi naveta între hotel și universitate, fără a mai putea ieși în stradă. Nici măcar până la magazinul din colț de unde aș putea cumpăra vederi. Aleg prima secție, ***Literatura comparată în epoca multiculturalismului***. Călin Andrei Mihăilescu din Canada definește literatura comparată din perspectiva postmodernistă a cotidianului pragmatic analizat de Fredric Jameson:"totul în viața noastră poate fi considerat cultură". Dacă , pe de o parte, totul se culturalizează, pe de altă parte, piața de consum cunoaște o competiție acerbă ce uniformizează cultura. Literatura comparată reprezintă o salvare prin experimentalism, interculturalitate, circularitate a gândirii, discontinuitate și prezență a alterității.

Urmează Ulrike Kistner, din Johannesburg, care vede comparatismul ca o interfață între limbă, literatură, poetică, retorică și semiotică. Schimbările actuale nu afectează gustul artistic, ci experiența estetică și procedeele cognitive, literatura urmărind din ce în ce mai mult să scape de limitele discursului, ale granițelor naționale și ale istoriei.

Din solidaritate românească mă mut la secția Ilenei Șora Dimitriu, care se referă în lucrarea sa despre literatura de detenție la Breyten Breytenbach, Wole Soyinka și Nicolae Steinhardt. Ea însăși oferă un exemplu pentru ceea ce reprezintă literatura comparată astăzi: o metodă de a stabili punți între lucruri ce nu se leagă. Dacă în studenția noastră, comparatismul însemna să pleci de la fapte de cultură evident relaționate prin influențe mai mult sau mai puțin evidente, acum se compară acte de cultură disparate, legate doar prin contexte similare.

Michael Chapman, decanul Facultății de Științe Umaniste de la Universitatea Natal din Durban, conduce o masă rotundă întitulată ***Scriitura neagră / scriitura albă: voci indigene, anglofone, francofone și lusofone*** . Participanții sunt africani și ilustrează fără excepție importanța oralității din cultura lor. Expunerea este vioaie, ritmică, cu acel miraj al ritualului cântat și al tobelor bătute. Pentru ei și actul comparatist este Elăloro, un spectacol cu implicații spirituale sacre. E un cuvânt ce mă încântă și ce îmi va suna în urechi de multe ori de acum înainte ca un simbol al africanității, al oralității și al comparatismului postmodernist.

Seara urmează recepția dată de primarul orașului Pretoria. Evident, un negru.

Marți, 15 august. Adunarea Generală a ICLA discută probleme legate de statutul literaturii comparate ca disciplină universitară și critică. Cei 5000 de membri ai societății, ca și prezentul congres, urmăresc să contribuie la depășirea crizei în care se află științele umaniste astăzi, stabilind legături între teme ex-centrice - în speță africane -, prin metisaj cultural, punți interdisciplinare și practici interculturale. Noile alegeri, în urma cărora vechiul președinte francez va fi înlocuit de Koji Kawamoto din Japonia, vor spulbera eurocentrismul cu care suntem atât de obișnuiți. O doamnă medievalistă din Statele Unite îmi povestește că din aceleași motive, de refuz al canonului eurocentric, perioada medievală nu mai interesează studenții. Chiar dacă, izolat, apar unii pasionați în această direcție, profesorul are datoria morală să îi oprească de la a investi efort și timp acolo unde viitorul nu le mai oferă nici o șansă.

Nici în universitățile din Africa de Sud studenții nu vor să mai aleagă literatura sau literatura comparată. Ei preferă Studiile Culturale, mult mai complexe și mai utile în opinia lor. Prin urmare, indiferent de vârsta la care s-ar afla, profesorii trebuie să-și uite pasiunea de-o viață și să se reorienteze înspre noile domenii cerute. Deși specializarea post-universitară este din ce în ce mai restrânsă, deschiderea oferită de studiile propriu-zise trebuie să fie din ce în ce mai largă, nu din considerentele universaliste ale renascentiștilor, ci din dorința pragmatică de a reuși în cele mai variate contexte.

Seară românească, împreună cu Monica Spiridon, Ileana Șora Dimitriu și Virgil Nemoianu. Suntem invitații lui Mike Chapman.

Miercuri, 16 august. Pentru ziua liberă de azi am putut alege mai multe oferte făcute de ***African Edge***, o companie de turism de care, în general, toată lumea a fost nemulțumită pentru că a ridicat enorm prețurile. Prin eliminare ajung la ***Heia Safari***, o ofertă ce combină un tur de safari cu un program

de folclor zulu. Imi amintesc că și în Hawaii aveau asemenea excursii, destul de reușite altminteri. În cazul în care nu te deranja faptul că pierdeau din autenticitate, fiind contrafăcute pentru turiști, programele nu erau prea obositoare și îți ofereau șansa să prinzi ceva din culoarea locală.

Un bus mic ne duce timp de vreo oră și jumătate până la zona respectivă, o întindere de 1000 ha de savană amenajate de un proprietar foarte priceput și harnic. Multi-milionar la ora aceasta, a adus diverse animale sălbatice și a strămutat un întreg sat zulu din zona de sud a Natal-ului. Intrarea obișnuită este închisă, proprietarul nu ne dorește pe acolo deoarece își reamenajează și extinde proprietatea. Mă gândesc un moment cu interes la această persoană în jurul căreia se țese legenda succesului și a puterii. Încă nu știu că îl voi întâlni peste scurt timp.

Suntem depuși la centrul Heia, construit în stil local. Clădirile sunt asemănătoare colibelor zulu, ca un iglu acoperit de stuf, și au hoteluri cu piscină, restaurante, sedii administrative și inevitabilul magazin cu suveniruri. Se poate petrece un concediu foarte plăcut aici printre păunii și gazelele ce decorează locul.

Suntem mutați în două jeep-uri și șoferii ne duc prin savană să vedem o sumedenie de animale exotice: rinoceri, hipopotami, girafe"lipsește doar elefantul și leul pentru a fi"the five big", pe care dacă îi vezi împreună - se zice - ai noroc toată viața", antilope, capre și păsări de toate felurile. Mă simt ca într-un film cu scenariul după Hemingway, doar pușca lipsește. Nu ni se dă voie să părăsim mașina și când un coleg japonez coboară pentru a fotografia un rinocer alb, șoferul intră în panică. Ne avertizează că animalul aude extrem de bine și că fiecare mișcare îl poate provoca să se apere. Fiind extrem de rapid, te spintecă doar în câteva secunde. În mașină însă, pericolul este redus și nu prea înțeleg de ce eroii lui Hemingway își făceau un punct de onoare din a omorî în maniera aceasta foarte puțin cavalerească.

La prânz suntem aduși înapoi la restaurant. Bufetul îmbelșugat oferă mâncare de pe toate continentele. Servești cât dorești. La un moment se anunță proprietarul. Un domn cărunt, la vreo șaptezeci de ani, într-o cămașă albă și un pantalon gri obișnuit. Vine glonț spre noi și se adresează celor doi japonezi din capul mesei, întrebându-i dacă nu cumva a venit și cineva din România. Mi se pare că nu aud bine: aici la capătul pământului foarte puțină lume știe de România. Deoarece japonezii nu prea înțeleg ce dorește, repetă întrebarea. Nu am halucinații, nu visez, pronunță cuvântul"Romania". Mă scol să mă prezint ca fiind din țara cu pricina, se repede încântat spre mine și mă întreabă de unde exact vin. Din Timișoara.

"Aaah,"zice cu emoție în glas,"și eu sunt din Timișoara, de pe Bulevardul Carol..."Bulevardul Carol, adică 6 Martie, adică 16 Decembrie, este strada pe care cu onor locuiesc... Aflu că se numește Franz Richter, că este șvab dintr-un sat de lângă Timișoara, că stătea vis-a-vis de cofetăria"Pottichen"și că mama lui îi cosea bunicii mele. A plecat în anii cincizeci și a lucrat din greu în minele de diamante din Transvaal, a învățat limba, a trecut la compania Mercedes, a început să câștige bani și încet, încet a ajuns foarte bogat. Viața lui nu a fost altceva decât un șir lung de zile în care începea lucrul la șase dimineața și îl încheia târziu în noapte. Norocul său a fost că s-a apucat de toate cu plăcere și interes.

Joi, 17 august. Din nou înapoi la congres. De data aceasta lucrările se țin la UNISA, campusul principal al orașului. E construit asemănător unui campus american și avem impresia că ne aflăm în California, nu în Africa de Sud. Amfiteatre largi și foarte moderne, instalații tehnice de ultimă oră, eleganță, bunăstare și, desigur, studenți educați să respecte aceste lucruri, chiar dacă sunt descendenții hotentoților și ai boșimanilor.

Lucrările sunt interesante, ca , bunăoară, cea dedicată de Thomas Knight , un profesor alb din Zimbabwe,"eroului rănit". Autorul consideră rana fizică un semn mai profund decât o simplă vătămare corporală. Legată de război, frică, auto-pedepsire, rit de inițiere sau ritual șamanic, rana eroilor din literatura antică sau modernă, europeană sau africană, devine un punct de contact cu alteritatea, oferind o putere specială prin transgresiunea limitelor identitare și redefinirea conștiinței eroului.

Scriitorii sud-africani, chiar dacă trăiesc în străinătate, atrag printr-un inedit ce l-aș asocia cu"africanitatea". Abiola Irele subliniază că aceasta este bazată pe ideologia diferenței, pe un sistem filozofic alternativ derivat din tradițiile indigene, pe de o parte, și gândirea europeană domesticită, pe de altă parte. Iar relația cu Europa și America este prin definiție tragică. Mongo Beti, un scriitor sud-african ce a fost nevoit să se stabilească în Camerun pentru că s-a opus dictaturii, mărturisește că o dată intrat în politică condiția scriitorului devine foarte dificilă. El pierde din credibilitate și parcurge un proces de alienare, cu atât mai puternic cu cât în Africa nu există o cultură a cărții și, prin urmare, scrisul nu îl salvează dacă el greșește politic.

Nuruddin Farah din Somalia pleacă de la ideea că toate romanele reprezintă doar o singură poveste spusă unui singur public. Fiecare scriitor contribuie în scris sau oral la această unică poveste și fiecare ascultător / cititor o interpretează în felul său personal. Oceane de mistere și râuri de povești se întrepătrund prin cuvintele ce curg, diverg, se reunesc pentru a ne face să înțelegem mai bine condiția umană. Literatura unicei istorisiri presupune incluziune, asociere, deschidere a inimii și a minții. Africa, un continent"neterminat", este

departe de a-și fi epuizat toate poveștile și va rămâne mult timp de acum înainte un teritoriu interesant.

După prânz are loc întâlnirea cu editorii, care ne explică piața cărții în Africa. Deoarece se vinde puțin, scriitorii preferă să scrie în engleză și numai după ce au câștigat reputație internațională folosesc limba lor. Scriitorii negri , în general, scriu pentru un public alb. Fie că sunt studenți sau turiști, profesori sau gospodine, albii au o curiozitate mai mare pentru romanul negru decât indigenii.

Sâmbătă, 19 august. Plec la prânz cu avionul spre Durban, unde trebuie să țin o prelegere la Universitatea Natal. Mă așteaptă Mike Chapman la aeroport și mă conduce la Clyde Cottage, o căsuță în stil colonial a unei familii de medici, închiriată pentru oaspeții Universității. Doamna vine să mă salute și remarc bunul ei gust în felul cum e îmbrăcată și cum și-a aranjat interiorul. Porțelanuri englezești, statuete africane, cărți vechi. O geografie a Africii de la începutul secolului arată că Durban avea doar 65.000 de locuitori, iar Johannesburg 165.000. Cum au putut crește aceste orașe într-un asemenea ritm ? Să fie doar mirajul minelor de diamant și al aurului din Transvaal ?

O altă carte mi se pare cu totul deosebită. Sunt scrisorile trimise familiei sale de către Sidney Turner, un englez venit la Durban în 1864. Pe de o parte , șochează delirul epistolar al acestui aventurier pe care nimic nu îl poate opri din scris. Din două în două zile, fie că este grav bolnav, implicat în vreun război sau plecat pe mare, el trimite timp de o jumătate de secol lungi răvașe familiei. Se plânge că nu are hârtie și cerneală, că trebuie să parcurgă 60 de mile ca să pună scrisoarea la poștă, că barca ce duce sacul de scrisori s-a scufundat și, totuși, nimic nu-l împiedecă să scrie. Pe de altă parte, din punct de vedere documentar, numeroasele detalii pe care le salvează de la uitare sunt extrem de interesante Acum o sută de ani albii nu trăiau mult mai bine decât nativii negri. Din cauza războaielor între englezi, buri și zulu, viața consta dintr-o continuă luptă pentru supraviețuire. Turner a fost pe rând fermier, soldat, marinar, miner și căutător de aur, atras într-o disperată goană după bani, fără odihnă, fără răgaz, fără nici o șansă de a se opri din viața aventuroasă pe care o duce. Și totuși își invită insistent familia să vină la Durban, să înfrunte trei luni de voiaj pe ocean, deoarece clima i se pare extrem de plăcută, iar situația albilor avantajoasă.

Seara ieșim cu Ileana și Mike la cină, în port. O pescărie cochetă cu pereții de sticlă îmi permite să zăresc arhitectura orașului, un skyline îndrăznet ce îmi amintește de Vancouver.

Duminică, 20 august. Facem un tur al orașului și descopăr cele două extreme: cartierul celor săraci, trăind într-o mizerie de nedescris, în simple cutii de carton, și zona luxoasă de pe litoral cu hoteluri de multe stele, restaurante elegante, plaje private. Priveliștea Oceanului Indian îmi încântă ochiul, iar friptura de crocodil și tocana de struț îmi desfată cerul gurii.

Seara, acasă la Mike, întâlnire cu seniorii Catedrei de Engleză. Conversații interesante despre ce se poartă în literatura sud-africană. Cel mai bine cotat pare să fie J. M. Coetzee, iar cel mai puțin bine cotat, deși foarte popular, André Brink.

Luni, 21 august. Țin conferința despre"europeneitate"din perspectiva marginalității române, o marginalitate foarte asemănătoare cu cea sud-africană datorită perioadei post-totalitare pe care o străbatem. Întrebările sunt legate mai ales de cultura României, incitantă pentru colegii Ilenei care vor să afle mai multe despre țara ei. În rest, stau prin biblioteca universității, care, și aici, este un paradis.

Marți, 22 august. Vizitez muzeul Killie Campbell, pe 220 Maniott Road. Deoarece muzeul nu este deschis zilnic publicului, Mike trebuie să intervină ca să fiu primită. Ghidul, un student la istorie, întreabă o sumedenie de lucruri despre România. Casa opulentă e reprezentativă pentru gustul unei familii colonizatoare cu bani: porțelanuri, faianță englezească, argint, covoare persane, primul telefon din Africa de Sud. Când vorbești de istorie în aceste locuri te întorci doar cu un secol înapoi. Durban a fost un oraș greu accesibil și de pe mare și de pe uscat și de aceea i-a prea tras pe englezi doar după 1840. Exponatele africane sunt mai deosebite, fie că sunt arme, unelte de gospodărie, veștminte sau instrumente muzicale. Simplitatea rustică le conferă o distincție a formelor și a decorului. Neașteptată mi se pare varietatea coloristică a straielor și a podoabelor, cu desenele lor geometrice tipice civilizației Zulu. Nu văd deloc statuete sau măști, dar aflu În schimb că buzduganele din lemn, considerate arme deosebit de periculoase, nu aveau voie să fie mai mari decât gura deschisă a proprietarului.

Seara, la Universitate, asistăm la un spectacol de balet modern cu dansatori britanici și sud-africani. Trei momente cu totul diferite: ***Floating Outfit Project***, ***Fantastic Flying Fish*** și ***Siwela Sonke***. Ultimul grup este format din patru dansatori și o dansatoare, toți negri. Corpul bărbaților e frumos și puternic, al femeii e gras, chiar diform, cu un posterior ieșit în afară, așa cum se vede adesea la femeile africane. Totuși artista dansează ușor, parcă plutește, chiar și atunci când îi poartă pe bărbați în brațe sau în spate. Imi apare ca o mamă Africa generoasă și iubitoare, o zeiță a fertilității, a rezervelor potențiale, a energiilor negre ce se vor declanșa mai ales de acum înainte.

Miercuri, 23 august. Îmi cade în mână o carte deosebită despre picturile rupestre ale boșimanilor. Finețea culorilor și eleganța liniilor prelungi sunt greu de explicat. Teoria autorilor este că aparțin șamanilor reveniți din transele ce stabileau legătura cu lumea spiritelor. În orice caz, pictorii nu reprezintă un popor neevoluat. Dimpotrivă, aș zice, au un rafinament artistic de o mare putere intelectuală. Concluziile la călătoria mea urmează să le trag în cele douăzeci și patru de ore petrecute prin aeropoarte și în avioanele ce mă poartă înapoi pe ruta Durban-Johannesburg-Viena-Timișoara: de acum înainte hotentoții și boșimanii nu mai sunt pentru mine oamenii goi și sălbatici ai tufișurilor sud-africane, ci rafinații degustători ai sunetului, formelor și spectacolului colorat. Elaloro !

Pia Brînzeu

Elaloro

"Un fel de atletism al poeziei..."

Valeriu Drumeș

E.B. Spune-mi, Valeriu, îți mai amintești când, din Valeriu Mustețiu, ai hotărât să devii poetul Valeriu Drumeș?

V.D. În adolescență și în tinerețe, visam să devin un poet de referință și, în această ipostază visată de mine, numele meu real mi se părea tern, vulgar chiar. Pe atunci, tot trimițând eu poezii la diferite reviste literare, la poșta redacției, îmi căutam un pseudonim. M-am oprit la numele de Drumeș, în care am simțit nucleul simbolic de drum, ideea de evoluție pe toate planurile. Știu că l-am "invidiat" pe Mihail Drumeș, care, de fapt, și-a găsit primul acest pseudonim. Eu l-am preluat de la el.

E.B. Când ai semnat, pentru prima dată, o poezie cu acest pseudonim?

V.D. Asta s-a întâmplat în vara lui 1966, iulie, probabil, când mi s-a publicat, în "Gazeta literară", prima poezie, la rubrica "Preludii", îndrumată de poetul Emil Gruirguica...

E.B. Acest moment a fost chiar debutul tău poetic?

V.D. Da, a fost într-adevăr, debutul meu... Un debut anost, mărunt, dar pentru mine a însemnat, totuși, un moment de referință. L-am trăit ca pe o adevărată revelație. Când m-am văzut publicat în revistă, mi s-a părut incredibil și atunci am avut revelația vocației mele fundamentale: Poezia.

E.B. Dar care a fost începutul relației tale cu poezia, momentul decisiv al apropierii tale de ea?

V.D. Retrospectiv privind lucrurile, acum îmi dau seama că am avut, în preadolescență, repet, o revelație, încă nebuloasă atunci, a poeziei ca dimensiune fundamentală în existența umană, a individului.

Prima poezie am scris-o pe la paisprezece ani și mai reținut din ea un vers, pe care-l simțeam, atunci, revelatoriu: "pământul soarbe apă cu sete de uriaș... "E, firește, un vers epigonic, cu ecouri din epopeile homerice, de care eu auzisem.

E.B. A propos, care ți-au fost primii "dascăli" în materie de poezie?

V.D. Am avut la liceu un profesor de limba română, domnul Rădășani, care, prin pasiunea și gravitatea cu care ne vorbea despre poezie, nouă, elevilor, m-a făcut să simt, încă de atunci, că poezia poate fi, dacă ai acces la ea, suprema împlinire spirituală. Într-un fel, de atunci, m-am îmbolnăvit de poezie... De la acest dascăl al meu am auzit, în anii aceia, prin '60, prima oară, de Nicolae Labiș, pe care-l vedea ca pe un adevărat urmaș al lui Eminescu...

E.B. Dar care sunt, de fapt, poeții, prin care ai descoperit *tu* poezia?

V.D. Printre primii poeți, din a căror poezie am învățat sau prin care am descoperit eu însumi poezia, au fost Anton Pann și George Coșbuc, pe care i-am aflat în modesta bibliotecă a tatălui meu... Erau, de fapt, două cărți rătăcite acolo, printre alte cărți cu conținut pragmatic.

E.B. Personal, îmi amintesc că prin anii '60, '70, îți vedeam numele, mai precis pseudonimul, neștiind cine să ascunde în spatele lui, la "Atelierul literar" girat de Geo Dumitrescu în "România literară"...

V.D. Da, așa este. Trimiteam texte, în paralel, la "Familia" și la "România literară", texte dintre care unele mi se publicau.

Îmi amintesc că la "Familia" răspundea, la poșta redacției, Ștefan Augustin Doinaș. Satisfacția supremă, dar și perdantă pentru mine, era atunci când vedeam la rubrica respectivă apariția câte unui grupaj de poezii ale vreunui alt debutant. De altfel, mi-au rămas în memorie două nume de referință, (ca și criteriu valoric), în materie de debut: Gheorghe Azap, în "România literară", prezentat de Geo Dumitrescu și George Vulturescu, în "Familia", lansat de Ștefan Augustin Doinaș. Aceste momente de referință m-au stimulat. Adevărul e că, pe atunci, eram "terorizat" de poezie. De la optsprezece ani, de la absolvirea liceului și până după terminarea facultății, am trăit cu ideea că poezia este – știu că mă repet – suprema realizare spirituală și existențială în viață și că eu nu mă puteam, de fapt, ridica la această altitudine. Ceea ce făceam eu, pe-atunci, erau doar exerciții de poezie. Practicam un fel de atletism al poeziei. Am ajuns cu această obsesie până la faptul că, prin anul III, mă emasculam în dorința să scriu poezie... Locuiam într-un cămin studențesc și-mi amintesc că stăteam non-stop, câte două, trei zile, în cameră, în pat, fumam în neștire, aruncam chiștoacele de țigară sub pat și scriam, "concepeam" versuri anoste, pe care le credeam geniale...

E.B. Când te-ai trezit din această transă?

V.D. Când mi-a apărut prima poezie în "Gazeta literară" – moment pe care ți l-am amintit – și când am făcut comparație cu ceilalți debutanți, mult mai valoroși... sau așa mi se părea mie... Bunăoară mi-au rămas în minte câteva versuri semnate: Ane Miral. Probabil era un pseudonim, care mi se părea superb și pe care nu l-am mai întâlnit după aceea. Iată versurile pe care, de altfel, le-am considerat eu, atunci, cele mai promițătoare: "Leagănă plete pădurea/plete ude și verzi/râde și plânge pădurea/să nu te pierzi"/. Și acum mă urmăresc versurile acestea prin implicația lor profund-existențială și le consider, prin structura lor, involuntar postmoderne. Mă mai obsedează și azi dorința de a cunoaște pe autorul (sau pe autoarea) acestor versuri. De atunci, însă nu i-am mai întâlnit semnătura.

E.B. Și acum să glisăm în timp... Să ne apropiem de alt moment al biografiei tale. Spuneai, mai înainte, că te-ai "îmbolnăvit" de poezie.. Probabil, de aici, și titlul volumului tău de debut "Cântece de vindecare", din 1981. În fapt, cum s-a petrecut "vindecarea" în tot acest răstimp? Cum te tratai împotriva "bolii"?

V.D. Păi, de fapt, nu făceam nimic deosebit, totul era doar o căutare obstinată a unei armonii interioare. Simțeam că poezia putea fi un vehicol spre dobândirea acelei armonii interioare.

E.B. Și, totuși, sper să nu greșesc dacă îți amintesc că în biografia ta a existat un moment aparte... Mă gândesc la întâlnirea cu cenaclul "Pavel Dan"...

V.D. Contactul cu gruparea de la "Pavel Dan", prin tine, în anii '78, '79, unde – pot spune – am descoperit fermentul poeziei novatoare la acel timp, într-adevăr m-a marcat. Am intuit, de la bun început, în nucleul poeților de la "Pavel Dan", din anii '80, avangarda poeziei numite, mai târziu, optzecistă.

E.B. Mai concret, ce te-a surprins la această grupare avangardistă – cum o numești – pentru acel moment?

V.D. Surprinzătoare mi s-a părut, la "Pavel Dan", o simbioză benefică dintre un autodidacticism substanțial și o elevație de tip universitar. În schimbul de opinii, în aprecieri, în comentariul literar. Valoroase erau, mai ales, discuțiile din birturile în care ne opream, mai apoi, după întâlnirile de cenaclu, discuții continuând dezbaterea de idei, firește, într-o notă boemă, aparte, tipic paveldanistă. Aici se stabileau ierarhii literare, mai aproape de adevăr, decât cele oficiale... Aici se proiecta, mai mult sau mai puțin idealist, viitorul literaturii române...

E.B. Ce "personaje", de la Pavel Dan, ți-au atras, într-un fel sau altul, atenția?

V.D. În primul rând Ion Monoran, pe care l-am cunoscut la colț de stradă, prezentat de... Eugen Bunaru. La prima vedere, fizionomia lui Ion Monoran, în ciuda pletelor care îl particularizau, mi s-a părut, nu știu de ce, apoetică. La puțin timp, poezia lui autentică, dar și felul lui de-a fi, întreaga sa prezență mi-au schimbat total această imagine, astfel încât Mono devenise, pentru mine, imaginea însăși a poeziei.

Mi-au mai captat atenția, la întâlnirile de la "Pavel Dan", prin poezie și proză, prin pitoresc, dar și prin substanțialitate, Gheorghe Pruncuț, Vasile Rodian, Gogu Lână, Adrian Derlea, Răzvan Pătrășescu, Miodrag Konstantinovici, Gheorghe Sechesan, Daniel Vighi, Lucian Petrescu, și bineînțeles tu, Eugen Bunaru... Mai erau și alții, care completau ambianța, însă "au dispărut", între timp... Îmi amintesc de o studentă, Cornelia Velțan, o poetă foarte talentată, despre care n-am mai auzit nimic după ce și-a terminat studiile.

Toți eram, bineînțeles, "monitorizați" de intuitivul și rafinatul strateg al cenaclului, Viorel Marineasa, apreciatul prozator. Ar fi nedrept să-l uităm pe directorul de-atunci al Casei Studenților, domnul Valeriu Panasiu, susținător din umbră al cenaclului. Trebuie neapărat "subliniați" doamna Rodica Bărbat, Viorel Boldureanu...

E.B. Te-ai exersat, ani buni, și în critica literară. Semnai, deseori, cronici, recenzii, în Orizont, în Forum, în Orient Latin. Îmi amintesc că doreai să scrii o carte despre poeții timișoreni. Ai abandonat proiectul?

V.D. Într-adevăr, mă incita gândul de a stabili o cât mai obiectivă ierarhie a poeziei timișorene în context național. Mai exact, mi-am propus – și nu este o idee abandonată – să scriu o carte despre câțiva poeți timișoreni,

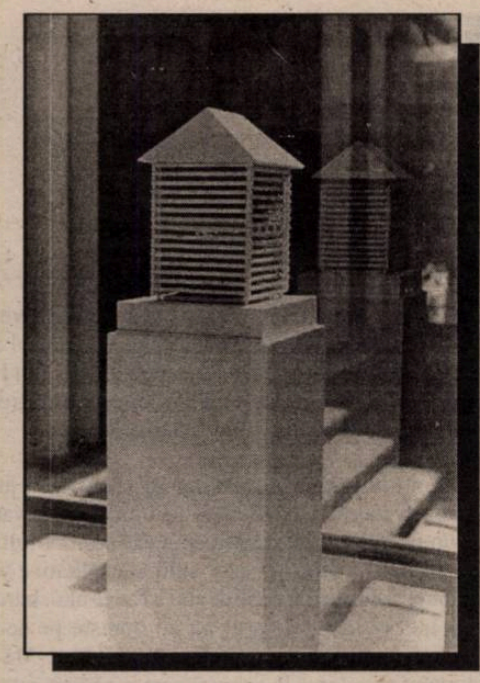

de importanță majoră, marginalizați, pe nedrept, până în momentul de față.

E.B. Știu că iubești poezia lui Omar Kayam. Ai lansat, chiar, ideea provocatoare, halucinantă, că te consideri a fi o ipostază metempsihotică a celebrului poet persan...Pe când un volum de rubay-uri, semnate, totuși, Valeriu Drumeș?

V.D. Da, cred în metempsihoză și în finalitatea ei și sper să "eliberez", prin struna mea, câteva, dacă nu chiar ultimele, acorduri visate de Omar Kayam, care, de multă vreme, îmi șoptește: "Aud întâia șoaptă de la începutul lumii".

Dialog realizat de Eugen Bunaru

Poezia clipei

Eugen Bunaru

Prin anii '60, '70, în revistele literare de prestigiu ale timpului ("Gazeta literară", mai apoi "România literară", "Luceafărul"), la binecunoscutele rubrici, "Atelier literar" sau "Poșta redacției", unde scriitori importanți, precum Geo Dumitrescu, Ștefan Augustin Doinaș ș.a, își luau în serios rolul de descoperitori ai tinerelor talente, putea fi "reperat" un nume care atrăgea atenția prin însăși rezonanța lui:(deja celebră): **Valeriu Drumeș.**

Mi se pare necesară sublinirea acestui context cultural, el relevând un moment istoric marcat de o relativă liberalizare, de o ieșire aproape nesperată din chingile unei absurde și dezastruoase ideologii proletcultiste. Era, așadar, pentru un poet la început de drum, o șansă unică, să se fi bucurat, la vremea respectivă, de un debut, într-o revistă de cultură, sub auspiciile – cum altfel decât dătătoare de speranțe?! – (ale) unui gir valoric purtând marca și numele scriitorilor mai sus amintiți.

Un asemenea debut în acei ani, să-i numim de grație, ('60-'70), a însemnat și pentru Valeriu Drumeș, un posibil început al unei deveniri întru chemarea mirifică a poeziei, căci, iată, după atâta timp, Valeriu Drumeș își "deconspiră" cu emoția scrutării trecutului, dar și cu luciditatea unei vârste, care nu mai este a iluziilor, marea și unica iubire, Poezia. Poezia ca opțiune supremă, existențială și spirituală.

În singurul său volum de poezii publicat până acum, "Cântece de vindecare", (titlu sugestiv!), Editura Litera, București, 1981, există o perpetuă și solemn-patetică aspirație spre acel inefabil, asemenea esențelor suprasensibile platoniciene, în care (ni) se reflectă intimitatea noastră cea mai profundă și autentică: "Minunea/De a-ți contempla propria alcătuire/În modul cel mai simplu/Cu putință". sau: "Nimic mai greu decât a fi aici/Când zările te sorb". și: "Deasupra noastră/Celelalte jumătăți se prelungesc".

Palpită în aceste poeme o sete și o bucurie – convingător sublimate – ale trăirii clipei în perspectiva topirii ei în eternitate. E aici un crez care, dincolo de convertirea lui în vers, devine, parcă, mai degrabă, iluminare a spiritului, călăuzind prezența unică și efemeră a ființei noastre în lume: "Eu nu mai am nici trup/Nici amintire/Sunt numai clipa risipită în voi" și, mai departe: "În orbită simțim crinul arzând/Și va veni clipa/Când osul/Petalele o să-și scuture".

În alte locuri, trăirea cotidianului, deopotrivă în pașnica lui diversitate ca și în derizoriul ipostazelor sale (casnice, bunăoară), îi prilejuiește, îi oferă poetului, nu revelația cenușiului sau a vidului existențial ci, dimpotrivă, perspectiva mirifică de-a descoperi, astfel, inedite dacă nu chiar abisale bucurii ale întâmplării de-a exista: "Să-ți speli o cămașă la ora 9 seara –/Fragedă șansă de-a alunga/Stranii angoase/Năvălind sistematic, cine știe de unde". Acuitatea percepției concretului existențial devine, așadar, prilej nesperat de evadare în sferele eterice ale spiritului: "Să lași noaptea să se holbeze/Curioasă,/Când spiritul tău, unduind, pe Shiva/În dans îl întrece".

Valeriu Drumeș este un poet deopotrivă ludic și grav, proiectând în versurile sale bucuria ca și neliniștea, ca și fiorul trecerii noastre prin lume.

E de așteptat ca Valeriu Drumeș să-și urmeze... drumul. Poezia așteptată (și ea) dintotdeauna...

Toamnă ca un vin din strugurii denumiți busuioacă

Daniel Vighi

Ar fi trebuit să mergem în parc, așa am zis la început: mergem în parc și stăm acolo pe o bancă, notăm ce se întîmplă strict, pas cu pas, trece cutare babușca, gata, iute scriem, trece cutare junâ singuratică, și noi: hop trecem în paginile caietului, o pereche de tineri, un domn instalator trece, din ăștia asemănători lui Coarci pe care îl alintam eu cu denumirea de Koarcike, repede și noi îl fixăm în litere, în vorbe, în sintaxă. Mărturisesc că n-am abordat în asemenea fel non-ficționalul – a rămas pentru data viitoare să facem operațiunea cu pricina în parc – deoarece eu a trebuit să mă prezint în Mehala, știți dumneavoastră ce nebunie e acolo, la piața de sîmbătă și de duminică. Nu în căutarea senzaționalului epic și a expresivităților literare l-am îndemnat pe megieșul de pagină să apucăm într-acolo, ci doar nevoia, doar ea, m-a mînat la piață. Am o drujbă pe care o mînuiesc de cîțiva ani, motor Einhell, licență italiană, o mică frumusețe rămasă moștenire de la răposatul socrumeu, cu drujba tai pomi în această toamnă care, ca să mă exprim oral, nu mi-a fost dat să trăiesc la viața mea, e ceva de vis, o lumină, culori multe, ceriul e de cerneală din aceea bleu-jandarm, ca haina de gală a lui taică-meu, pe cînd mergea el ca ofițer al Armatei Populare Române, de Ziua Armatei, și de 1 Mai, și de 23 August în parc, la iarbă verde, ca să bea bere și să mănînce mititei la grătar. Așadar tai băgrini cu drujba Einhell și lumina zilei e ca în *Ghepardul* lui Lampedusa, mă uit împregiur și parcă simt așa că beau vin galben, așa se prezintă priveliștile, ceva ce n-a văzut la viața lui Bacovia, e o toamnă ca un vin din struguri denumiți busuioacă, cu miros cucernic, cu un gust dreptmăritor și cuvios; mă uit la cum se prezintă totul de săptămîni, numai lumină și numai nopți cu stele, cu luna pe jumătate, pe sfert, nici atît; ziua cad frunze, dar nu prea multe, e o învolburare de toate soiurile de colori; mă uit pleoștit la frumusețile naturii patriei și-mi vine să tîndălesc undeva la o cramă, să stau la o masă din aceea de tablă verde, lîngă păpuriș și coceni de porumb agățați decorativ cu ghijele lor lîngă o oală din aia de pămînt, să stau acolo și kitschul toamnei să mă mîne ficțional spre văi împădurite din Radna, cu soare de noiembrie ca în cutare descrieri de-ale lui Bruno Schulz, cu valea Arăneagului, dincolo de coamele cetății Șoimoș.

Renunț. Mă întorc la cele lumești: mare înghesuială în piață, cu lanțul pentru drujbă mă prezint la o *doamnă așa mai corpolentă* ca să-l dau la ascuțit pentru suma de douăzeci mii lei, Vio piere o clipită învăluit în fumul de la grătarele cele multe cu mititei, *doamna așa mai corpolentă* așteptă mușterii în dosul multor scule, unelte de toate felurile, pe cutare sîrme sclipesc colorate, ca pădurile toamna, o mulțime de drujbe de toate mărimile și soiurile, le trec numele de botez în caiet; o mulțime cosmopolită: drujba pe nume *Partner*, alta *Ultra-Star, Black-Decker*, alta pe nume *McCulloch, Husqvarna, Oregon, Stihl, Royal*, le trec conștiincios în caiet și doamna *așa mai corpolentă* ne privește cam încruntată, cam bănuitoare, nu știe ce facem, sîntem de la garda financiară, de la protecția consumatorului. Ce facem noi: inventar? Îi spun că vreau să-mi notez numele drujbelor, ea se uită la mine chiondorîș, nu are vreme pentru asemenea ciudățenii, ne scrutează cum stăm noi cam ciudați, căzuți din altă lume în înghesuiala aceea, dă unui client restul, altuia îi explică nu știu ce, nu aud ce îi spune, îi arăt un soi de sul cu un fel de țepi din oțel subțire,"ce-i asta", zic și ea mă privește chiondorîș, îmi strecoară repede numele:"arici", zice și-l întreabă ușor iritată pe un june de lîngă dacă nu a isprăvit nu știu cine, în cutare bodegă de alături, operațiunea de ascuțire a lanțului meu,"încă mai puțin", zice junele, și eu mă uit perplex la"arici", încerc să pricep la ce anume se folosește el, nu pricep la ce, o întreb cît mai naiv cu putință cam la ce se poate folosi ariciul, doamna nu-mi răspunde, nu are vreme, un client din spatele meu mă luminează:"mașină de stropit terasit", îmi spune respectivul,"aha", zic, și nu pricep, mă învăluie o pală de fum de la mititei și mă luminez, pricep: deodată mi se arată dinaintea ochilor minții domnul Petricaș, zidarul, mă întreabă cum anume se poate să primească pensia așa de mică de la regimul Constantinescu, eu îmi cer scuze în numele regimului în timp ce el lucrează cu ariciul,"mai trebuie puțin terasit", zice, și învîrte ariciul într-un fel de cutie plină cu mortar pe care o plimbă peste fațada casei, stropii mărunți încremenesc peste tencuială,"știu ce e ariciul", zic deodată luminat și insul cu care m-am convorbit mă privește puțin mirat, pleacă; îi explic lui Viorel ce este cutare chestie lungă agățată în dreptul nasului nostru, la nici o palmă distanță; în spate lumea se înghesuie, trece înainte și înapoi pe sub copertinele de deasubra tejghelelor ticsite cu tot felul de ciudățenii la care ne uităm de parcă am fi în vizită la un fel de muzeu, la un obiectiv turistic, *doamna așa mai corpolentă* continuă să ne scruteze cu coada ochiului; obiectul este un furtun lung prevăzut la un capăt cu un ceva lunguieț din fier, cu găuri laterale și cu o gură lunguiață ca a clenilor; îl întreb, zic:"știi, tu ce-i asta", nu știe, eu știu, îl văd pe unchiul Ucunuțu cum scoate el furtunul învelit în vinilin, cu chestia aia lunguiață din geanta lui de mușama:"știu ce este",îi spun colegului de pagină, turistului ageamiu care este el și mă încearcă o clipă aceeași stare de vagă superioritate care l-a animat prèț de o clipită pe domnul clientul acela care mi-a explicat ce și cum cu ariciul; îi zic așa:"fii atent aici-șa la mine, că-ți explic, chestia asta se folosește la pîrlitul porcului, se pune la butelia de aragaz";"aha", zice Vio; notează, dispare o secundă în fumul de mititei;"nici acum nu-i gata lanțu}", întreabă doamna iritată,"mai un pic", zice junele, pleacă să vadă, nu pierdem vremea, notăm înainte; alături, în culori negru și roșu, sînt mai multe flecsuri electrice, marca Bosch, aici tot eu știu, pricep ce sînt, nu mai dau explicații: flecsurile sînt niște motorașe de mînă care seamănă cu un fel de pistoale mitralieră, ele se învîrt repede, foarte repede, la un capăt al flecsurilor se pun un fel de discuri, așa le zice, discuri abrazive: cu ele Coarci taie țevile pentru instalațiile de la baie, pentru balustrada de la terasă, îl văd, e seară de toamnă și discul abraziv aruncă în spatele lui un jet de steluțe de metal incandescent și mie, pentru o clipă, îmi pare că e vremea Crăciunului, a Revelionului, și că, în bezna camerei, aprinde nevastă-mea alea, cum le spune, sclipitorile alea din pom care ard și aruncă roată-roată steluțe la fel ca discul abraziv de la flecsul mînuit de Coarci. Scriu mai departe în caiet despre lame pentru bomfaier, electrozi pe nume Dudil SA, fabricați pe strada Aleea Industriilor, nr. 1, Buzău, și ăștia împrăștie steluțe ca flecsul, ca sclipitorile din brad, numai că astea, steluțele astea, sînt dăunătoare că de aceea poartă sudorii masca aia, dacă sudează fără ea li se umflă ochii, se roșesc, și seara trebuie să stea în pat și să-și pună pe pleoape cartofi cruzi tăiați pe jumătate ca să li se dezumfle.

Caut să-mi aduc aminte de un nume din ăsta mai rar, să văd dacă știe doamna corpolentă de el, o privesc interesat, de parcă tocmai mi-am adus aminte și ar trebui neapărat să cumpăr așa ceva, zic:"doamnă, kirnăr, nu țineți", doamna mă privește o clipită, apoi îmi spune că la tejgheaua vecină țin scule din astea de lăcătușerie:"ia te uită că doamna știe ce-i ăla kirnăr", îmi spun și-i explic lui Vio care nu pare să priceapă mai nimic, îi explic:"fii atent aicea, kirnăru' îi așa ceva ca un fel de cui mai gros din oțel pentru ca să scoți șuruburi din fier, să lărgești găuri făcute cu bormașina","aha", zice Vio și-mi arată lîngă o cheie franceză un alt fel de cheie îndoită la capăt, și tot cu filet,"asta nu știu ce-i", îi zic și o întreb pe doamnă care vădit enervată îmi spune că ăla-i mopsu', așa-i zice;"aha", zic,"cheie-mops!"Doamna mă privește agasată."Mopsu', da, da", zic încîntat în timp ce corpolenta nu mai poate de enervată, nu se poate stăpîni:"nu vă supărați", zice,"dacă nu cumpărați nimic, trageți-vă deoparte, faceți loc", zice și noi chiar asta facem, ne tragem deoparte și fumul de mititei ne învăluie pe amîndoi, se răsucește în aer și-mi aduce aminte de fumul de la hornurile caselor celor țigănești de pe valea Moratului, de sub dealurile franciscane din defileul Mureșului, în dimineți mai vechi dintr-o toamnă ca asta cuvioasă în care, iacătă, Vio tocmai privește, ca dus pe gînduri, cîteva tuburi lungi de oxigen proptite lîngă o moară de măcinat porumb și un extinctor vopsit într-un roșu cardinal.

La jumătatea lunii noiembrie, în piața din Mehala, sîmbătă, între orele 12.05-12.35

Oregoane, drujbe, husqvarne

Viorel Marineasa

Flanând pe una din marginile multi ple ale pieței. Devii suspect dacă începi să notezi. Oamenii se tem că anunți poliția, finanțele, ziarele. Nu le place că tot stai în dreptul tarabei și nu cumperi. Le strici vânzarea, le întrerupi fluxul reclamei. Ați nimerit (de fapt, asta ați vrut) în sectorul **drujbelor.** Așa le zic românii mașinăriilor de tăiat lemne care au intrat prima oară în țară pe filieră sovietică. Rusescul *drujba* parcă înseamnă prietenie. Astfel trebuie că s-a chemat marea uzină producătoare. Acum avem de-a face cu alte firme. Am fi îndemnați, dacă n-am complica, să le spunem **oregoane, husqvarne, mccullochuri, vallorbe, ultrastaruri.** Spaniolii le zic **motosierras,** macaronarii – **motoseghe,** francujii – **chaînes de tronçonneuses,** nemții – **Sägeketten.**

Când a intrat întâia dată în întreprindere, au apucat-o frisoanele. O înspăimântau dimensiunea halelor cu ferestre sparte, șiragul mașinilor (strunguri, freze, raboteze) duduind, scrâșnind și oțărându-se, dar și inșii căniți privindu-te crunt de sub bascul tras peste sprâncene. Și era doar o biată secție de reparații a unei fabrici de ciorapi. Moșu la care a fost repartizată s-a apropiat cu bunăvoință în prima zi, dar, după ce ea a avut imprundența să-i declare că e fiică de funcționar, acesta, ca un autentic reprezentant al detașamentului cu conștiința cea mai înaintată din întreaga noastră societate, n-a mai băgat-o în seamă. Nici măcar cu uitături chiondorâșe n-a învrednicit-o. Iar ea, demnă de statutul de eroină inversă, se închidea în budă și bora îndelung, slobozea mai întâi fructucul, apoi ujina, ca la urmă să icnească în van, vorba vine, că tot se mai găsea un firicel gălbejit de suc gastric. (Astăzi, fetișcana neajutorată a acelor vremuri e o matroană cu un remarcabil echilibru, șefă de clan, pe bărbat și pe copii îi manevrează ferm și cu discreție. A rămas cu o singură hibă de atunci: face *alergie la fier*, mă rog, la metale în genere. Prin piețe dintr-astea populare n-o s-o prinzi. O singură dată a cărat-o într-un astfel de loc o rudă mai sărăcuță venită de la țară, și nu erau acolo decât mormane de *klozet kapaklari* – capace de WC adică – și de *tescilli markadir*, purcoi de stambe și mătăsuri otrăvite, cu fibra destrămându-se instantaneu, de ciorapi grămadă ce se găuresc la prima purtare, de bluze inscripționate englezește, dar confecționate turcește, cu ațele ce flutură în vânticelul care-și face loc printre tarabe, și văzând toate astea, pe doamna noastră, mai mare rușinea, de oroare a apucat-o un sughiț pe care a trebuit să și-l trateze timp de câteva luni la homeopat.) (Hei, va glăsui duhul celui cu madlena, din *ocicapiațul* de odinioară, de lângă spitalul de contagioși, nu-mi vine în cap decât bătrânul ce întindea pe ziare cutii goale de bomboane Stollwerk, clanțe alămite, cuie, piroane, cuițe, cuișoare, șuruburi, brațul unor litere desprinse de la o mașină de scris Remington, pantofi scâlciați cu croi interbelic care au servit câteva generații de picioare, unii chiar păstrând matrița bătăturilor...)

Dar să revenim la șmirghel, la holtșuruburi, la sfredel, la bormașină, la flexuri, la bomfaier, la abrazor, la vilbrochen, la șaibe și dibluri, la menghine și nituri, deși mai degrabă ne-ar prii mirosul lemnului și al cherestelei date la rindea, se ridică aburi de mititei, "toată lumea halește", zice Daniel, în chioșc, televizorul merge fără sonor în timp ce rage un CD-player invizibil, așa că ai surpriza să-l vezi pe Bob Marley reprofilat post-mortem pe manele, ceea ce ne duce cu gândul, vorba lui M.L., la **pontoarcă,** un fel de speraclu mai performant, mai deștept, "feriți buzunarele" (de o sârmă îndoită **s-a folosit amantul doamnei cu alergie la fier** ca să pătrundă amândoi în laborator, unde au făcut dragoste pe o masă, înconjurați de retorte, sonde, eprubete, borcane clinchetind incitant, păcatele tinerețelor!), pâlnii cu cot, extinctoare, tuburi de oxigen, cântări patriotice zise din fluier, tablă galvanizată, amețeala ce te cuprinde înaintea atâtor fiare și a lumii-n tangaj.

"Colb mărunt de aur..."

G.I. Tohăneanu

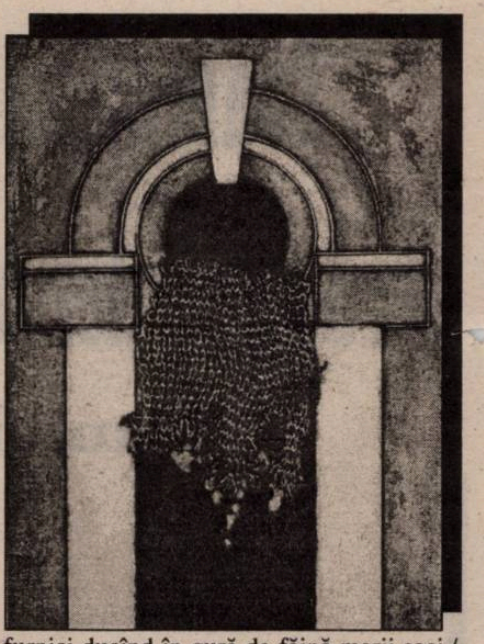

Cu firească emoție și nostalgie îmi aduc aminte că, acum o jumătate de veac, cînd și unul și altul erau în viață și în putere, profesorul Iorgu Iordan spunea despre scriitorul Mihail Sadoveanu: "E scump la vorbă, dar cunoaște limba română veche și populară mai temeinic decît unii specialiști. Ar trebui să fie exploatat". Erau în aceste gînduri — reproduse, nădăjduiesc, destul de exact — nu numai niște "ghilimele" tainice, pe bună dreptate malițioase, care încadrau simandicoasa vorbă "specialiști", dar și, mai cu seamă, un îndemn către tinerii săi colaboratori de a-i stoarce "Bătrînului Pădurar" — cum îl poreclise Nicolae Labiș într-o prea frumoasă evocare poetică — alte și alte mărturisiri în legătură cu firea și cu isprăvile limbii române.

Din fericire pentru urmașii săi ostenitori în ale scrisului, Sadoveanu a lăsat cîteva însemnări extrem de prețioase cu privire la "izvoarele" artei sale și la arta literară în general. Unele sînt adunate în volumul **Evocări** (ESPLA, 1954) și au fost retipărite, împreună cu altele, în seria de **Opere**, I-XXII (ESPLA, Minerva, 1954-1973). Pentru că, îndeobște, aceste inestimabile contribuții sînt puțin cunoscute, voi înșira titlurile lor din volumele XIX și XX ale amintitei serii. În volumul XIX: **Sfaturi cu mine însumi, Cărți pentru popor, O nouă variantă a "Mioriței", Poezia populară, Pe o ediție nouă a lui Creangă, Ion Creangă, Ion Neculce, scriitor artist;** în volumul XX: **Cincizeci de ani de la moartea lui Ion Creangă, În legătură cu limba literară, Miorița, Despre Ion Creangă, Despre limba literară, Limba povestirilor istorice, Ceva despre meșteșugul scrisului, Eminescu, Despre limba literară, Limba povestirilor istorice.**

În toate aceste simple "însemnări" — precum și în altele, căci șiragul întocmit de mine este selectiv — mișună detaliile subtile, observațiile pertinente, intuițiile pătrunzătoare, — pentru care tagma specialiștilor, "genus irritabile" (adică soi de oameni cărora iute le sare țandăra), ar putea să-l pizmuiască pe Sadoveanu. Voi folosi doar trei exemple semnificative, primele două referitoare la scriitori iluștri; ultimul — la teoria limbii.

În articolul **Pe o ediție nouă a lui Creangă** (XIX 383-389), contrar aparențelor statornicite de prejudecăți, Sadoveanu susține că povestitorul din Țara-de-Sus a Moldovei nu se rînduiește printre scriitorii regionali, căci, pentru a fi citită, înțeleasă și gustată de obștea vorbitorilor români de pretutindeni, opera lui nu are nevoie de "glosar". Pentru a-și impune afirmația autorul **Baltagului** întocmește o largă listă de termeni din "glosarul special al lui Creangă" pe care el, în drumețiile sale de-a lungul și de-a latul pămîntului românesc, i-a regăsit în toată partea de nord a Ardealului, în Maramureș și în Crișana. "Din valea Ozanei — spune Sadoveanu — cuvîntul aripat a lui Creangă trece ca o pasere fantastică pînă dincolo de Munții Apuseni și se așază la Cheresig pe turnul lui Vladislav Cumanul. Dă glas: cei vii o înțeleg și trecutul îi răspunde" (XIX 388). **Sfadă, tină, prund, cocostîrc, horn, curechi, holtei** precum și fonetismele **mîne, pîne, cîne, părete, păreche, mulțămesc** fac parte din acest fond lingvistic comun.

Altundeva, în articolul **Eminescu** (XX 538-544), cu o putere de pătrundere și o "dibăcie" vrednice, iarăși, de invidia "specialiștilor", el descopere lamura artei eminesciene în anumite "împărecheri de cuvinte care nu s-au aflat niciodată împreună de la începuturile lumii". Urmează trei strofe din **Povestea codrului**, unde "cornul plin de jale/Sună dulce, **sună greu**". Verbul "sunării" și epitetul adverbial "greu" chiar că nu au mai fost "împărecheate" de nimeni, de cînd limba românească ființează.

În sfîrșit, în diferite locuri ale acestor "însemnări", dar mai ales în articolul intitulat **În legătură cu limba literară** (XX 298-305), Sadoveanu intuiește ceea ce aș numi "vremelnicia sinonimelor". Cînd sinonimele se ivesc iar vorbitorii ajung în situația privilegiată de a dispune de două-trei cuvinte diferite care numesc același "obiect", ei caută să tragă maximum de folos de pe urma acestei împrejurări, nuanțîndu-le și repartizîndu-le pe domenii de activitate.

Iată ce spune el însuși despre o asemenea "serie" de sinonime: "Astăzi e nevoie nu numai de neologismul **pudră**, pentru a însemna anume material trebuitor frumuseții femeilor, ci și de celelalte cuvinte românești pentru a clarifica deosebirile: **praf, colb, pulbere; praf** de chinină, **colbul** drumului, **pulbere** de vînat" (XX 301). Chiar dacă nu sînt urmate aidoma nici de vorbitori, nici de scriitori, "recomandările" concis formulate de Sadoveanu rămîn exemplare, ilustrînd vremelnicia sinonimelor. Despre seria sinonimică **praf, colb, pulbere,** lărgită cu neologismul **pudră** (în franceză: **poudre**), am de gînd să mă ocup și eu în însemnările care urmează, stăruind cu precădere asupra lui **colb.**

Cu etimologie obscură (v. DEX, s.v.), **colb** beneficiază de aparențele unui sinonim perfect pentru **praf,** mai ales că structura monosilabică a celor doi termeni le asigură substituibilitatea reciprocă în versuri. Totuși, descriind interiorul sărăcăcios al colibei împistrite din basmul **Călin,** Eminescu preferă pe **colb** lui **praf,** intuind "rusticitatea" celui dintîi, duhul lui arhaic: "Hîrîită, noduroasă stă în **colb** rîșnița veche". Adjectivele, verbul, substantivele înșiruite în acest vers își aduc, fiecare în felul său, contribuția la înfiripărea unei atmosfere de paragină, de stagnare, de încremenire dincolo de timp, culminînd cu îmbinarea **rîșnița veche,** în cadrul căreia epitetul se află în acord stilistic deplin cu substantivul determinat: **rîșniță** înseamnă, aici, "mașină **rudimentară** de măcinat". Cu sensul lui propriu obișnuit, **colb** reapare în **Cugetările sărmanului Dionis:** "Pe părești cu **colb,** pe podul cu lungi pînze de painjen/Roiesc ploșnițele roșii". Într-un fragment din finalul **Scrisorii I,** anticipînd răstimpul cînd, "peste un veac", **prezentul** devine, și el, **vechi,** Eminescu preferă iarăși pe **colb** lui **praf,** iar opțiunea Poetului trebuie să fie aplaudată. Atunci, "Poate vrun pedant cu ochii cei verzui [...]/**Colbul** ridicat din carteți l-o sufla din ochelari/Și te-o strînge-n două șiruri, așezîndu-te la coadă,/În vro notă prizărită sub o pagină neroadă".

La 1 iulie 1875 Titu Maiorescu, ministru "de instrucție", semnează decretul prin care Eminescu este numit revizor școlar pe două județe, Iași și Vaslui. Ca de obicei, Poetul ia foarte în serios noua sa îndeletnicire, ajungînd să cunoască "de visu", într-un răstimp foarte scurt, toate metehnele învățămîntului de pe atunci, școala amărîtă a lui Trăsnea din **Amintirile...** lui Ion Creangă, ruptă și înstrăinată de palpitul realității, de sorbul vieții, întruchipînd, poetic, aceste metehne, fericita imagine **colbul școlii,** doldora de "trimiteri", se ivește într-o evocare — șoptită — din **Scrisoarea II:** "Amețiți de limbe moarte, de planeți, de **colbul școlii**,/ Confundam pe vechiul dascăl cu un crai mîncat de molii". Conotațiile vădit depreciative ale îmbinării **colbul școlii,** sînt agravate de poziția ei finală în vers și de "ecourile" unei rime ce devine obsedantă, dacă avem în vedere că ea — această rimă — reapare în cîteva locuri din postume. **Icoană și privaz:** "Suntem ca flori pripite, citim în **colbul școlii**/Pe cărți cu file unse, ce roase sunt de **molii"; E împărțită omenirea:** "Mînînd cu anii **colbul școlii**,/Ei cred făr-a fi înțeles,/Din cărți străvechi roase de **molii**/Își împlu mintea cu eres"; **Ca o făclie:** "O, capete pripite, în **colbul** trist al **școlii**,/ Cetiți în foliante ce roase sunt de **molii**/Și viața, frumusețea, al patimei nesaț/Nu din viața însăși — din cărți le învățați".

Net statornicită aici, opoziția dintre **viață** și **carte (școală),** prielnică celei dintîi, actualizează și îndreptățește încă o dată înțeleapta zicere latinească, potrivit căreia **Vitae, non scholae discimus** ("pentru viață, nu pentru școală învățăm"). Iar termenii sugerînd "vechimea" (**eres** "superstiție, "credință deșartă") și fonetismele arhaice **(împlu)** sînt binevenite într-o evocare a unui învățămînt sclerozat, rutinier și oblonit, a cărui lîncedă încremenire o sugerează, în structura expresiei **colbul școlii,** însăși rularea "monotonă" a aceleiași vocale (**-o-**), în aceeași poziție accentuată a cuvintelor respective: "În zădar în **colbul școlii**,/Prin autori mîncați de molii,/Cauți urma frumuseții/ Și îndemnurile vieții...".

Disponibilitățile expresive ale lui **colb,** mai ales față de acelea ale "sinonimului" său **praf,** sînt uimitoare. Convingător se verifică, în acest caz, vremelnicia relației de sinonimie, cășunată de interesul și dibăcia vorbitorilor. Se pare, astfel, că **praf** "se sacrifică", adunînd în vistieria sa semantico-stilistică toate aspectele "dezagreabile" ale "obiectului" pe care îl denumește.

Într-adevăr, "praful" ce se depune pe mobilă e vrăjmașul gospodinelor, iar "prafurile" achiziționate la farmacie sînt, de obicei, amare. Tocmai ca să înlăture gustul neplăcut al "prafului" farmaciștii îl închid într-o **casetă,** adică într-o "capsulă mică dintr-o foiță de amidon". În franceză, de unde l-am împrumutat **(cachette),** acest cuvânt face imagine: el înseamnă "mică ascunzătoare", "mic ascunziș", depinzînd, prin **cache** "ascunzătoare", de verbul **cacher** "a ascunde".

Orice urmă depreciativă dispare din conținutul semantico-stilistic al substantivului **colb** în expresia **colb de cronici** din finalul **Scrisorii III:** "Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n **colb de cronici;**/Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici". Aș spune, dimpotrivă, că în contextul versurilor citate ea întruchipează sentimentul de venerație sfiită, de smerenie cu care Poetul între poeți întîmpină dovezile "materiale" ale vredniciei de odinioară.

Depreciative în **colbul școlii,** semnificația și rezonanțele substantivului în discuție devine meliorative în expresia **colb de cronici,** cu aceeași "armonizare" a vocalei sub accent (**-o-**, în ambele cazuri). Valori stilistice "polare" dezvoltă, în poezia eminesciană, și substantivul **fulger,** redînd fie năprazznica viteză cu care se propagă în cosmos lumina **(Luceafărul),** fie, în ceasurile crepusculare, zăbovirea, tărăgănarea ei pînă la iluzia încremenirii **(Scrisoarea III):** "Un cer de stele dedesupt,/Deasupra-i cer de stele —/**Părea un fulger neîntrerupt/Rătăcitor prin ele**"; "Pe cînd oastea se așază, iată soarele apune,/Voind crestetele nalte ale țării să-ncunune/Cu un nimb de biruință; **fulger lung încremenit/Mărginește munții negri în întregul asfințit".**

Atît de utilul, dar și mirabilul dar al florilor chemat, cu un cuvînt împrumutat din latină, **polen** (lat. **pollen, pollinis** înseamnă "praf fin, făină fină, fruntea făinii") este re-numit de Eminescu, printr-o metaforă uimitoare, construită în jurul lui **colb** din cuvinte vechi și statornice: **colb mărunt de aur.** Iată cum se pregătește cea de a doua nuntă — din lumea gîzelor și a florilor — în basmul **Călin:** "Trec furnici ducînd în gură de făină marii saci,/ Ca să coacă pentru nuntă și plăcinte, și colaci;/ Și albinele-aduc miere, aduc **colb mărunt de aur,**/Ca cercei din el să facă cariul, care-i meșter faur". Buna lui sunare — prilejuită de absența oricărui grup consonantic compact, de "fluiditatea" consoanelor lichidă și nazală (**-l-, -n**), de succesiunea armonioasă a sunetelor — fac ca însuși termenul științific, **polen,** să pătrundă fără opreliști în lexicul poeților autentici. Tudor Arghezi, **Lumină lină:** "Cum te găsești, ușoară zburătoare,/ Zăcînd aici, pe-o margine de drum,/Și nu dormind într-un **polen de floare,**/Învăluită-n aur și parfum?". Lucian Blaga: "**Polenul** cade peste noi/În preajmă galbene troiene/ Alcătuite-n aur fin". Lui Sadoveanu, cine i-ar contesta calitatea de poet autentic? **Demonul tinereții:** "Lăcuste mici, la fiecare pas al lor, tresăreau făcînd salturi și lovind steble subțiri, care risipeau un **polen fin cu luciri de aur.** În aerul neclintit plutea, fierbinte și grea, mireasma marilor întinderi de flori sălbatice".

În prima parte a basmului **Călin** — cînd "năzdrăvanul cel voinic" se strecoară "în ietacul tăinuit" al fetei de-mpărat — un... "obstacol" i se ivește în cale: "Pînza cea acoperită de un **colb de pietre scumpe**", pe care el cu propria mînă o va "rumpe". Pînza, subțire "ca o mreajă", a fost țesută de un paianjen; iar expresia analitică **colb de pietre scumpe** denumește, metaforic, "puzderia picăturilor de rouă care strălucesc pe pînza de paianjen din pricina irizațiilor luminii de lună". Oprelișteа este fragilă pentru zburător, de aceea violența gestului "ruperii" e, dacă pot spune așa, "vătuită" de inserția "infixului nazal" **-n-**, care există în latină **(rumpo, rumpere).**

Seria "sinonimelor" **colb, praf, pulbere** se extinde, largo sensu, cu neologismul **pudră,** împrumutat din franceză: **poudre.** Acesta din urmă corespunde exact, foneticește, lui **pulbere** al nostru, despre care am de gînd să mă ocup în chip special cîndva. Și **pulbere,** și **pudră** sînt odrasle ale lat. **pulvis, pulveris,** pe care îl regăsim în verbele **spulbera,** moștenit din **expulversare,** și **pulverisa,** neologism. Strîns legate de **pudră** sînt verbele **pudra** (împrumutat din franceză: **poudrer**) și **pudrui** (format la noi din **pudră** și sufixul verbal **-ui**), precum și substantivul **pudrieră** (împrumutat din franceză: **poudrier**) "cutioară în care se păstrează pudra de fardat".

O evocă Ion Pillat în aceste nostalgice versuri din poemul **Odaia ei:** "De porțelan albastru **pudriera**/Tot mai ningea parfumul tău pe scrin./Am tresărit că n-a uitat mănușa/Nici brațul gol, nici degetul tău fin.// Tu singură lipseai. Ascunsă unde?/Cînd totul după ani e neclintit./Ori poate colo-n umbrele oglinzii/Obrazul tău, plăpîndul, mi-a zîmbit". Împotriva "fardurilor" de tot soiul — printre care se rînduiește și **pudra** — iată cum se ridică, în romanul **Frații Jderi** de Mihail Sadoveanu, părintele Amfilohie, duhovnicul lui Ștefan cel Mare, probozind astfel "pe jupînesele care erau de față și-l ascultau cu mare evlavie: "O, voi muierilor! [...] cum îndrăzniți să puneți pe obrazul vostru rumeneli, rușinînd astfel pe Dumnezeu, cum că nu v-a alcătuit bine așa cum sînteți? [...] Adevăr vă spun că mai puțină vreme trebuie slujitorilor măriei sale să curețe grajdul celor patruzeci de cai domnești, decît domniilor voastre ca să vă puneți fustele, cerceii și spelcile".

Adio, mileniu!

Paul Eugen Banciu

Trăim un capăt de vreme a non-eroilor, deși lumea e plină de gravitate și tragism. Figuri politice apar pe scenă ducând în umbra lor, prelungită ca o trenă în apusul soarelui, mizeria semenilor, eroziunea planetei, moartea. Moartea fizică a unor individualități inhibate, ori aflate în delir de pseudo-personalitate, derutate, lipsite de voința lui A FI. De nu s-ar fi încetățenit dihotomia anti-erou, erou aș zice că e vrema lor, dar anti-eroul nu e, cum se crede, eroul negativ, ci omul moluscă. O ființă fără de personalitate, care viețuiește după un ciclu binedeterminat de un context socio-uman și nu de cosmicitate. Or poate că greșesc.

Poate că milioanele de site-uri de pe internet ne fac cunoștință cu o lume plină de sine, îndesată cu inși aflați în proces de atomizare, înghesuiți într-un câmp paralel ființării terestre, asemenea anunțurilor publicitare ascunse sub un număr de celular format din nouă cifre, fără nume, fără adresă, fără personalitate. Visul năstrușnicului om mediu este să intre prin ceva ieșit din normal în Guiness Book, cum a celui cu o carte de vizită mai pretențioasă și stimulatoare de vanitate e acela de a intra într-o enciclopedie.

De vreo cinci ani primesc scrisori, pe hârtie de bună calitate, ca mii de alți cunoscuți și necunoscuți din țară pentru a intra în Marea Enciclopedie a Mileniului. Bineînțeles, contra cost. Textul: "Ati fost ales între cele cinci mii de personalități ale mileniului etc. etc." dintre care jumătate sunt americani – continent care acum un mileniu încă nu fusese detectat decât de vikingi, via Groenlanda, iar locuitorii săi nu aveau habar că abia peste încă cinci sute de ani vor începe să exporte spre Europa, oficial descoperiți, tutun, cartofi, porumb și frunze de coca, pentru că aur și argint existau și pe conștinentul peninsulă –, oameni politici, magnați, sfinți de ultimă generație s.a. O șușă, e clar, pentru că problema nu este decât aceea de banalizare a ideii de personalitate.

Datele ce se cer tuturor nu vizează opera scriitorului (cunoscut ca atare doar într-un perimetru extrem de redus, din lipsa traducerilor, a interesului general scăzut pentru lectură), ci participarea numitului la o viață de tipul ONG-urilor, dar și aceea superficială. Mi se părea mai firesc ca asemenea depeșe să fie primite de niște contabili erijați în conducători de proiecte de management cultural, decât de un scrib care abia reușește să-și vadă apărute cărțile în limba proprie, fără pretenția de a primi vreo letcaie pentru "hobby"-ul său. Dar șușa ține, atâta vreme cât moluștele încep să devină conștiente de propria lor existență. Plătești și numele îți apare deasupra unei informații plină de vid.

E o șușă nevinovată pe lângă dicționarele, lexicoanele, larousse-urile și enciclopediile ce apar ca... puful păpădiilor în iulie, de parcă ar trebui, curând, să se dea seama pentru fiecare nume care a lăsat în urma lui ceva, a făcut ceva, ori a fost capul de afiș al unei epoci. Informațiile despre marile figuri ale istoriei, filosofiei, culturii, artei, literaturii, științei țin locul unor epitafuri dintr-un cimitir imens, unde stau alături anarhiști și iezuiți, filosofi și staruri. Depinde cine anume editează dicționarul, enciclopedia sau istoria.

Subiective, telegrafice, cu lacune, puzderia de enciclopedii ale personalităților ultimului mileniu și a întregii istorii reale sau imaginare omenirii nu are menirea să transforme epoca noastră în una a enciclopedismului, nici a umanismului, ci, cum spuneam, mai degrabă în una a non-eroul, a degradării ideii de personalitate viguroasă, obsedată de măreția dintr-un domeniu sau altul. Nu ne miră astfel că o enciclopedie alege, spre pildă, din opera lui Kierkegaard doar jurnalul său, iar o alta "Conceptul de anxietate", urmat de etcaetera. Vrei să afli mai multe despre o personalitate, n-ai decât să cumperi zece enciclopedii. De istoriile pe domenii ce să mai vorbim. Cine s-a văzut, se recunoaște. Cine nu, e mort, ori nici nu s-a născut.

Și democraticul internet e în felul său un fel de enciclopedie a celor vii, doar că între voința de afirmare și cea de epatare este un abis. Suetoniu, bunăoară, nu știu ce-ar alege acum, ca scriitor și istoric, din tot ceea ce i se perindă prin fața ochilor. Cezari nu mai sunt, dar doisprezece au fost și apostolii și mai pot fi și niște oameni, de la un miliard unu, la un miliard doisprezece. Nimic exemplar, nimic eroic, deși, repet, vremurile poartă în aer ceva tragic.

O colcăiala de inși palizi, cu virilitatea stimulată chimic, angoasați de riscul de a fi, înclinați mai degrabă către sperjur și infamie, decât spre un act de curaj civic. O maladie psihică mult prea generalizată pentru a i se putea găsi un leac. Poate prin somn, dar și acolo, în vise, cel de peste zi își păstrează aceleași tare. Plăcerea destrucției pare să fie mai puternică decât naivitatea optimistă a construcției. Sistemele presupun o structură. Structura o idee aprioricâ subiectivă. Poate fi ea perfect logică pentru că, orice sistem mental e subminat de o înțelegere parțială a fenomenelor, și nu în esența lor. Dar astea erau problemele celor de acum un secol, două, trei. Astăzi sistemele sunt castele din cărți de joc, în fața cărora figuranți duc tava, mută scaunele și așteaptă intrarea în scenă a actorilor principali...

Acest mic poster cu imaginea lumii de azi, ce curpinde încă destule pete albe pentru a fi completate cu culorile spiritualicești, ale tehnologiilor idolatrizate nu reprezintă nici pe departe ideea de globalizare în sensul voit, ci de banalizare, de stingere a diferențelor dintre vârfuri și masă, și de aceea poate istoria care se scrie acum arată tot mai mult cu o rampă de gunoi a istoriei trecute. Nu poți să faci un cor numai din soliști. S-a mai încercat în mileniul pe care-l încheiem, și rezultatele au fost aceleași. Trăim vacarmul informației ciuntite, incomplete, ca o respirație gâfâită a unui maratonist ajuns la finiș. Un vacarm ce lasă libertatea oricărui criteriu, a stabiliri oricărei cutume subiective, a interpretării individuale a oricărui fenomen, gest, replică, întâmplare, idee. Mai "alternativă" formă de "educație permanentă" nici că se poate.

Duhul din fiecare ascunde o mască despre care Dumnezeu nu știe decât că există. Nu El și-a întors fața de la oameni și nu El i-a îndemnat să umple "Cartea vieții" în atâtea mii de volume, încât doar cei ce nu se vor găsi în ea vor putea lua luntrea de azbest să traverseze Râul de Foc. Tehnologiile "azbestului" respectiv au fost găsite de pompierii veacului al XX-lea, preluate de la rachetele circumterestre și stațiile orbitare și navetele spațiale, care, pentru a nu se mistui pe firmamentul nopților senine ca niște meteoriți și a putea ateriza lin, fără să le sfârâie șoricele, au în componență materiale speciale. Așa se trece și prin Focul Gheenei!

Cel mai incert dintre lucruri – credința în Dumnezeu – redevine, simptomatic, stâlpul de speranță al intimității fiecăruia. Atunci se ivește disperarea individului în vacarm. Aici apare tragismul lumii pe care o vedem și o trăim. Eroii antici apelau la bunăvoința zeilor doar în clipele de nesiguranță ale sorții războiului, și războiul există ca o condiție a ființei de când este ea. E și acum. În fiecare, sau la vedere. Totul e neschimbat de milenii. Eroii antici își asumau destinul tragic cu seninătatea unei împliniri. Eroii antici erau exemplari, ori poate că numai ceea ce a ajuns de alaltăieri, din antichitate, până la noi este exemplar, în simplitatea fundamentului uman.

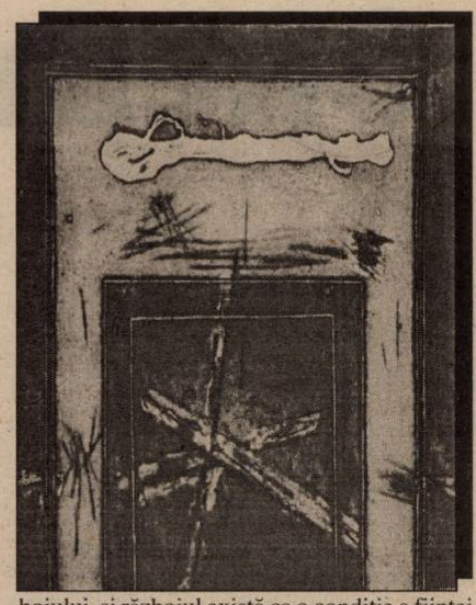

Și noi vom fi o antichitate a celor de poimâine. O antichitate prolixă, făcând pact cu oricine pentru a-și putea depăși angoasa conștientizării soartei de insular în univers. Măcar asta de-ar fi și tot s-ar înscrie în ceva exemplar! Dar nu e. Nu este altceva decât o suprasaturație de produse ale spiritului, în cel mai fericit caz, de la cele riguros muzical-matematice ale antichității, la întâmplările efemere ale timpului ca imagine statică, din reprezentările contemporane.

Încheiem un mileniu fără să conștientizăm lipsa de explaritate a non-eroului care s-a întâmplat să trăiască evenimentul, relativ și el, ca toate, de vreme ce anul 2001 a fost cu vreo trei, patru ani în urmă. Dar noi respectăm cutuma calculelor lui Dionisie Sinaitul din secolul al IV-lea.

Import - export de identitate

Ileana Pintilie

Una din poblemele cheie ale epocii contemporane, în ciuda transgresării tuturor limitărilor de orice natură, rămâne totuși identitatea. Despre căutarea acesteia, în condițiile transferului dintr-un spațiu cultural în altul, tratează expoziția artiștilor din Israel, originari din România – Oli Gherman Grausz și Belu Simion Făinaru.

Oli Gherman Grausz, născută în Timișoara, unde a studiat și s-a format, își intitulează participarea în expoziție *Import-Export*. Artista păstrează amintirea anîlor debutului său artistic, parte componentă din identitatea sa spirituală, dar în același timp, trăind și lucrând într-un nou mediu cultural, cel din Israel, complet diferit de cel românesc, ea se vede nevoită să participe în mod firesc și la acesta.

Întrebările ei artistice sunt în același timp și întrebările adresate publicului: în ce măsură păstrăm amintirea anilor noștri de formare, cărei generații și cărei culturi îi aparținem într-o societate generalizată de modă și de consum, în final cine suntem? Artista a organizat o parcurgere a spațiului expozițional în etape, care să dezvăluie treptat perceperea acestuia, astfel încât privitorul să se familiarizeze încet cu acest tip de problematici. Un prim nivel de identificare are loc cu spațiul natal, ilustrat de fotografiile casei în care a copilărit în Timișoara și contrabalansat de reprezentări ale unei case din Haifa, orașul de adopțiune, în care artista și-a transferat și proiectat noua identitate, dar și o impresionantă vedere nocturnă fotografică a acestuia.

Depășind nivelul individual, omul contemporan se află între două tipuri de culturi – cea trandițională, casnică și cea industrială și de consum. Prima dintre acestea exprimă o cultură a convivialității, în care totul se "fabrică" în casă, ca și săpunurile (din instalația "Home made") sau caietul de rețete culinare ("Bon Apetit"), în care apar idei gastronomice oferite cu generozitate de către prieteni-artiști participând la acest "joc de societate", rețete ce prelungesc o tradiție culturală deoarece sunt "de la mama" sau "de la bunica"; în care seria de ciorapi deveniți "totemici" (purtând câte o marcă de identificare a generației pentru care sunt lucrați în casă) arată o lungă tradiție a obiectelor manufacturat, tradiție vizibilă astăzi ca o curiozitate în muzeele etnografice ("Buzunărar").

Dacă această cultură casnică este astăzi pe cale de dispariție, faptul se datorează în primul rând invaziei civilizației industriale, caracterizată în mod sintetic de reclamă și de consum, ambele exercitând o presiune asupra omului devenit potențial cumpărător și antrenându-l într-un ritm necugetat. Identificându-se cu o marcă, de modă de exempul, el devine un element anonim al difuziunii ei intrând în sistem, indentificându-se cu el fără nici un efort deosebit. Ideea de globalizare a produsului industrial și a consumului conduc la adaptarea cumpărătorului la dimensiunea generalizată ("One size, unisex") a produselor și nu invers. Autoportretul artistei pe un astfel de T-shirt, având imaginea repetată și distorsionată, ca în oglinzi de bâlci, sugerează cu ironie intrarea ei în același sistem global. De asemenea colajele de *ready made* textil reprezentând etichete de îmbrăcăminte sau etichete ale firmei "Coca Cola" și "Pepsi" sugerează aceeași intrare într-un sistem și înlocuirea personalității adevărate cu o identitate "universală", aceea a consumului benevol.

Deși Oli Gherman Grausz realizează o adevărată cercetare în domeniul socialului, ea face acest lucru cu mijloacele postmodernismului și adesea cu cele ale unei post-pop arte.

Belu Simion Făinaru (participant la Documenta 9 de la Kassel în 1993) s-a născut la București, dar s-a format la Haifa unde trăiește și lucrează. Prezența sa în actuala expoziție de la Timișoara cu două instalații sub titlul "Aparțin nicăieri și unui alt timp" arată că și acest artist este preocupat de problema identității pusă însă într-o manieră mult mai personală.

Arta lui "reunind aspecte ultramoderne cu elemente arhaice sau cu ecouri biblice" abordează problema identității spirituale și culturale exprimată însă în mod sublimat și simbolic: obiectele textile poartă mostre de pământ din Ierusalim și Timișoara. Astfel, instalația intitulată "White Shadow" concentrează în linguriețele întinse pe o pânză albă pământul roșu al "orașului sfânt", în timp ce veșmântul alb ("Earth Dress") atârnat în interiorul unei săli, are buzunarele pline cu pământ local sugerând de fapt un amestec de renunțare, dar și de evocare obstinată a unei identități, devenită probabil imposibil de definit pentru autorul însuși.

Participarea celor doi artiști sub o formă bine individualizată, dar în același timp împreună are un efect complementar: în timp ce Oli Gherman Grausz se exprimă ironic și autoironic la adresa societății, folosind mijloacele culturii populare și de consum, Belu Simion Făinaru abordează spațiul artei cu puterea simbolului și cu mijloace minimaliste. Amândoi redefinesc spiritul contemporan în căutarea neliniștită a unei identități.

Chemarea Vienei

Radu Ciobanu

Viena românească poate să pară un titlu infatuat și provocator. Numai la prima vedere însă, deoarece, dacă luăm cunoștință de impresionanta bibliografie pe care se întemeiază cartea astfel intitulată, vom avea de îndată percepția corectă (dacă până acum n-am avut-o) a influenței întru toate determinantă pe care această metropolă ospitalieră a avut-o asupra Europei Centrale. Și nu numai, de vreme ce întreaga cultură modernă a continentului se configurează în jurul axei Viena-Paris. Aflăm astfel că în 1998 a apărut și o antologie alcătuită de Gertrud Marinelli-König și Nina Pavlova, intitulată **Wien als Magnet. Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel und Südosteuropa über die Stadt.** Chemarea irezistibilă a Vienei e înțeleasă de Thomas Mann ("am fost întotdeauna fericit aici") ca o consecință a poziției orașului: "nod de comunicații și (...) loc de contacte ale raselor și ideilor". Ceea ce și un om politic, ex-vicecancelarul Austriei, Erhard Busek, va confirma peste ani: "(Viena) este și un simbol al spiritualității Europei Centrale". Dacă există, așadar, o Vienă a artelor & meseriilor, a culturii, științei și politicii, există și o Vienă a neamurilor acestei părți de lume căreia-i aparținem, iar în sânul acesteia, fără îndoială, și o Vienă românească. Este tocmai ceea ce încearcă și reușește să demonstreze, pe deplin motivat, dl Alexandru Popescu în substanțiala lucrare **Viena românească. Un ghid sentimental.** (Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000, 313 p.). Atașat cultural al României întâi la Bonn, apoi la Viena, director al Centrului Cultural Român "Aula Romaniae" care funcționează din 1992 în imobilul Fundației "Elias" de pe vieneza Währingerstrasse, autorul este cunoscut și ca un laborios și consecvent cercetător al relațiilor româno-germane și româno-austriece, cu lucrări de referință apărute în țară și străinătate. Lucrarea care ne reține interesul acum este doar din modestie subintitulată "un ghid sentimental". E adevărat, sunt momente când autorul nu-și poate reprima ușoare accente emoționale, dar, în ansamblu, ea poartă girul comepetenței și este elaborată după toate rigorile cercetării științifice.

Revista "A Treia Europă", cunoscută și de dl Alexandru Popescu, publica o anchetă a cărei primă întrebare suna astfel: "Ce credeți că aparține Europei Centrale în geografia culturală a României (ce opere, autori, teme, mentalități?)". Acceptând că Viena reprezintă "un simbol al spiritualității Europei Centrale", lucrarea **Viena românească** se constituie și ca un posibil răspuns, îndelung elaborat și minuțios documentat, în chestiune. Cu atât mai mult cu cât, încă din *Prefață*, autorul ține să precizeze că, de-a lungul a șase secole, "prezența românească la Viena a fost continuă, amplificându-se mai ales în perioadele în care unele teritorii românești au fost integrate Imperiului habsburgic, fără ca aceasta să însemne că, **așa cum s-a crezut adesea, doar transilvănenii, bănățenii și bucovinenii au luat drumul Vienei"** (subl. R.C.). Precizarea este importantă deoarece, demonstrată fiind de-a lungul întregii cărți, dovedește apartenența noastră, nu doar de ieri, de azi, la lumea Europei Centrale.

Un capitol liminar conține și o cronologie istorică a Vienei până la 1865. Este anul în care Franz Josef inaugurează Ringul, marcând astfel intrarea orașului în vârsta modernă. De aici încolo, consideră dl Alexandru Popescu, urmează "o și mai intensă prezență a românilor în capitala Austriei". D-sa urmărește însă această prezență din cele mai vechi timpuri, sistematizând enormul material după criteriul categoriilor socio-profesionale. Se succed astfel, captivant și caleidoscopic, în dense capitole, voievozi, învățați, preoți, tipografi, negustori și bancheri, călători, oameni politici și diplomați, studenți, scriitori și artiști, filologi, filozofi și istorici, medici, ingineri, ostași. Dar, cum nu întotdeauna prezența românilor aici a stat sub semnul prielnic al acelei emblematice **Wienergemütlichkeit,** vom afla și capitole dedicate protestatarilor, răsculaților, revoluționarilor, refugiaților și exilaților, cum și unor categorii (să le zicem) atipice: francmasoni, legionari, comuniști. Un capitol final prezintă diaspora românească, asociațiile și perspectivele ei. Evident, o asemenea abundență de material nu putea fi tratată în limitele rezonabile ale unui volum decât expozitiv. Sunt totuși episoade, și nu puține, a căror importanță l-au determinat pe dl Alexandru Popescu să le abordeze cu o insistență aparte, deschizând asupra lor o perspectivă de profunzime. Așa sunt, bunăoară, episodul Memorandumului și implicarea primarului Vienei, filoromânul dr. Karl Lueger, relațiile lui A.C. Popovici cu același și cu principele Franz Ferdinand, înființarea și activitatea societății "România Jună", Diktatul de tristă amintire, tratat cronologic, "minut cu minut" etc. Diversitatea relatării, când concisă, alertă, precipitată, când lentă, cu aplecare asupra detaliilor esențiale, ca și marea varietate de întâmplări și personaje conferă cărții o deosebită forță de seducție. Iar un aparat auxiliar, constând dintr-un set de ilustrații foto de bună calitate, o anexă referitoare la prezențe culturale și artistice românești la Viena (1952-1999) și la Centrul Cultural "Aula Romaniae", o copioasă bibliografie și un indice de locuri și adrese îi dau cititorului, încă de la o prospectivă foiletare a lucrării, garanția seriozității și a lucrului bine făcut.

Se pare că prezența românească cea mai densă și fertilă s-a manifestat la Viena în "La Belle Epoque". Cu intensități diferite, în funcție de conjuncturile politice, ea n-a lipsit însă nici până atunci, nici după aceea. Azi, adică după 1992, cunoaște din fericire o relansare cu efecte benefice notabile pentru imaginea României. Ele ar putea fi și mai eficiente de nu s-ar simți și aici acea discordie românească ce pare a ne însoți ca un blestem. Dl Alexandru Popescu abordează și această chestiune în ultimul capitol. O face cu discreție, fără a supralicita, din dorința evidentă de a nu inflama susceptibilitatea părților aflate în absurdă disensiune. Faptul însă că a simțit nevoia s-o abordeze, fie și tangențial, e o dovadă că problema există. E trist, mai ales azi, când ar trebui să ne devină în sfârșit limpede adevărul că aspirația reintegrării noastre trebuie să parcurgă etapa prealabilă a reintegrării în spiritualitatea și structurile Europei Centrale, unde "Viena rămâne Viena", după zisa unui celebru cântec, un topos inubliabil, cu o irezistibilă forță de atracție care se perpetuează pentru estul Europei și dincolo de epoca gloriei sale imperiale, până azi, când, pentru unii cercetători, ea nu mai e decât "o capitală provincială". Noi, românii, n-o vom putea niciodată percepe ca provincială. Motivele se găsesc în subtextul cărții dlui Alexandru Popescu. **Viena românească** își depășește condiția de superioară lucrare de informare, constituindu-se într-o generoasă sursă de meditație pentru toți cei preocupați de modalitățile reconectării noastre la marile prize ale civilizației europene.

Reinventarea boemei, la Oravița

Ionel Bota

În Banat, literatura s-a scris adesea sub semnul boemei, acel sentiment care traversează evenimentele biografice ale artiștilor și transferă categoria emoțiilor în tragic. Mai ales în perioada interbelică, Oravița și Timișoara, două centre importante unde s-a construit definiția spiritului cultural bănățean, oameni de real talent – pictori, muzicieni, scriitori – și-au trăit neliniștile și individualitatea artistică în cheia boemei, în codul trăirii artistice eliberatoare. În Oravița, melancolia calmă și fuga din cotidianul agrest îl are ca demn reprezentant pe Mihai Novac, în vreme ce Aurel D. Bugariu (Nicolae Novac) ori Pavel Bellu au "simțit" imensitatea, tranzitivul în experiențe lirice grațios-tragice. După război părea că numai Gheorghe Azap, constructor inegalabil al Ticvaniei utopice, Gheorghe Pruncuț, Damian Ureche, Ion Monoran și-au vândut iluziile boemei, și-au asumat printr-un destin unic în teritoriul poeziei banatice, probabil ca ultimi supraviețuitori al gasconismului și frondei provinciale în structură clasică, farmecul, jocul mirobolant și acel "continuum" al boemei. Și totuși, în ultimele două decenii, Oravița noastră trăiește reinventarea boemei. Concluzia poate avea în vedere fie evidențierea unui mental colectiv unde Asociația Culturală "Accente", până nu demult, apoi Cenaclul "Mihai Novac", Clubul Intelectualilor au patronat manifestări importante, fie a unui plan individual, și într-un caz și în celălalt poeți, prozatori și eseiști locali, mulți cu volume (după 1990, mai ales), alimentând cu argumentele harului propriu fascinanta lecție a boemei.

Nicolae Murgu, poetul faimoaselor guleaiuri orăvițene, prieten – carevasăzică frate de spirit – cu Bachus și Villon, trăitorul într-un pasaj utopic ce-i aparține defintiv, nu doar continuă boema locală. El o reinventează, credincios rămânând nostalgiei, și nu experimentelor lirice caduce, suflet melancolizat până la exasperare, personaj nonconformist, probabil urmat numai pe latura ironic-grațioasă de un alt orăvițean, azi ludicul Doru Ilana, Nicolae Murgu a început să-și adune acum un deceniu poemele într-un caiet, **Fascinația călătoriei,** într-o vreme când liricul Ion Mera, patronul lui SC Nera, visa o editură aici, la Oravița. A urmat volumul scos la "Tipo-Art" Oravița și intitulat, ca o scuturare – șăgalnic-revoltată – de erezii, **Robul lui Dumnezeu, Nicolae** și tot aici, la scurt timp, **Dialoguri imposibile.** Iată că, recent, la Editura Marineasa, cu sprijinul marelui interpret al melosului popular bănățean Traian Jurchela (ca și poetul, artistul s-a născut și se simte și azi al triunghiului cărășan Ilidia-Socolari-Ciclova), a apărut volumul **Exagerări** (Timișoara, Editura Marineasa, 2000, 86 p.).

Dincolo de ofensiva unui discurs metafizic, proiecțiile poetului asigură unui intertext liric, într-un fel de ordonare supralogică, "pedeapsa mitului". El, poetul, practică un cult al formei, dar numai instinctul îi este călăuz statornic. Temele, nu se putea altfel la un vajnic cultivator al boemei, sunt tipic romantice, dar crizele ființei sunt acelea ce ritualizează integral viziunea. De aceea "ereziile" (prima secțiune a cărții are acest titlu) reprezintă refugiul patetic în jubilații daimonice, fiindcă relația cu absolutul se realizează doar prin comuniune orfică. **Jocul** acesta, trecând prin poezia lui Emil Botta, a pasiunii pentru fragil din **Întunecatul April** sau arghezienele "păgânisme lirice", atinge în creația lui Nicolae Murgu dimensiunile "provocării" parabolei.

Ivite din tiparele așteptărilor, **Bahicele** pot fi percepute ca ficțiuni lirice, despletiri ale angoasei în tumultul discursului. Poetul "negociază" miturile, minează melancolia cu iremediabilul dezabuzării egotiste. De aceea, chiar și impulsul erotic/erotizant, este supus obsesiei parodicului. Dar, la Nicolae Murgu, parodicul este unul incandescent, expansionist; un fel de agonie a confesiunii urcă în hiper-realism magia viziunii, pretextul fiind o jucată pudibonderie apocrifă; "Am o muză cam confuză./O farfuză ce refuză.../ Dar m-acuză că-i lehuză./O debilă infantilă/Nici abilă, nici subtilă./O senilă cu ifose de copilă..." **(Rime anapoda,** p. 16). Adesea, solemnizând viziunea – mai ales în poezia elementelor – prioritățile autorului determină plonjeuri simulat calofile în alegoriile materiei. Există o "taină", cum scrie în pagina de întâmpinare a acestei cărți Gheorghe Azap, "când catapeteasma era ghintuită cu lună și nou crai de argintu...", când însufletirea ăstei lumi n-o mai îngăduie decât delirul flamboaiant al poeților.

Contaminată de o vrajă caligrafică horațiană, oripilată villonian, poezia lui Nicolae Murgu provoacă modernitatea cu un gest, solemnizând exasperările ființei boeme în scenariile cotidianului agresiv, așezând lirica eliberatoare în veșnică opoziție cu spiritul biografiei personale. Poezia lui Nicolae Murgu este o damnare perpetuă a tragicului. Reinventare a boemei.

Poeme de Ana Ștefănescu

Ceea ce vezi ești tu

ceea ce vezi ești tu.
te bărbierești înainte de moarte

"cât e ceasul, întrebi,
cât e ceasul?"
mama își caută ochelarii
un timp
atentă la șnur.

"e patru e cinci este șase..."
dar unde este timpul?
ce este
frigul care retează coastele?

"au asurzit?" — întrebi în gând
și viața ți-e laptele — frica
din care vei suge

ai supt

Aceste feluri de-a spune

nimic pur nu există nimic senin

trezirea ochiului închipuie forme
volume
întinderi figuri —
aceste feluri de-a spune
de-a ținti lumea în timp ce ea trece

cuvintele aliniate
gata să sfâșie la cel mai blând șfichiuit
nu există... ninsoarea
câmpurile la nesfârșirea cărora
odihnim...

nimic pur în afara nimicului

Fir un dreptunghi și un punct exterior lui

nici o patrie nu au cuvintele
exilate în carte

ai tot ascuțit vârful și acum
celelalte degete
se întind

dar tu cititorule din cortul acesta
vei scoate
vodka
securea
sacii de dormit

lanterna pe care ai să o uiți
lângă un foc altoit cu umbra
mai înaltă
decât copacii

***
cu genunchii adânciți în noapte
îmi nasc singurătatea

o masă albă în mijlocul unui deșert

La flacăra gutuii

suntem străine eu
și fereastra (...)
ne încălzim
la flacăra domoală a gutuii

cât mă privești
întorc pe față mugurele
și iar te pierd
la gura iernii care suflă-n geam

***
voi înnopta
cu fruntea împingând o gratie

Mătănii

Văratec — spațiu fără timp
în care fac mătănii păsări negre
și se ridică

în cele patru crengi...

o lună bate toaca
tot mai mică și mai încet
tot mai încet

Cu tocurile în apă

ce-mi pasă mie de rochia-fluture

îmi voi așeza pălăria
cu tocurile în apă
poate voi plânge ce-mi pasă

cine va recunoaște
la asemenea adâncime o lacrimă
nopțile mele împerecheate
pentru totdeauna

ce-mi pasă mie de blitzuri!?

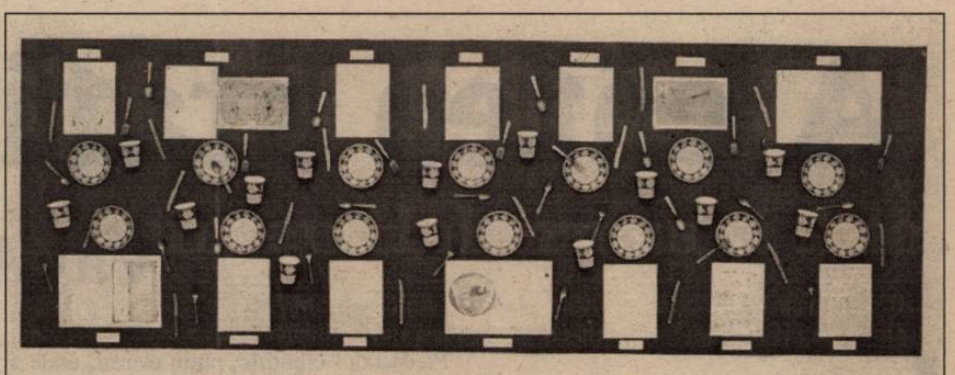

Ilustrațiile acestui număr: Oli Gherman Grausz

Miniaturi critice

Ion Arieșanu

Ion Dumbravă, BIZARERII DE APRILIE, Editura Moldova, 1999

Ion Dumbravă închină volumul său cântării femeii, într-o frenezie fără de sfârșit, și văzută în varii ipostaze. Ai sentimentul că volumul său se adună, parcă, într-un gen de jurnal liric al unui unic simțământ continuu.

Femeia e descoperită și ca deliciu trupesc. Dar și ca vis incantatoriu, iar descinderile alături de ea sunt când atâtător senzuale, când profund hieratice, încălzite, însă, toate, de ochiul iubitor și frenetic al poetului. Iubita devine aproape o obsesie ce fanatizează și domină Eul liric cuprinzând toate încăperile sale sufletești. Femeia e și neliniște, și pierzanie, și înălțare, și dezastru. Descrierile, notațiile au finețea sentimentului care le domină, fără a cădea însă nici o dată în vulgaritate. Cartea lui Dumbravă se revendică de la un imn continuu, de genul poeților și truverilor evului mediu, un imn, ca un îndelung oftat, al bărbatului, după perioada de glorie de ieri, în care iubirea fusese și sclavaj sentimental, și mărturie, dar și flacără a trupului și a simțirii dominatoare. Spre acestea toate, privește, azi, poetul, resemnat, prin această **"memorie a lucrurilor"**, la acele **"albe năluci"**, care i-au **"bântuit poemele"**, până când **"nimic din ființa mea nu a rămas neatins, neiubit, neprefăcut cenușă"**.

Radu Igna, ARMONIA SANCK-BAR, Editura Corvin, Deva, 2000

Povestitorul și profesorul Radu Igna a făcut enorm, ca intelectual al locului, alături de încă trei-patru cărturari din Țara Hațegului, pentru menținerea unui climat de cultură în provincia lor, astfel, pustie, probabil, fără condeiul și cugetul lor. Volumul său, după o viață de om dedicată școlii, adună cele mai bune povestiri din cariera sa de scriitor – Igna a trăit provincia, a fost consumat de ea, i s-a devotat ei, iar acest volum este martorul viu al acestei pașnice căsătorii între scriitor și ținutul său legendar. El surprinde cu aplomb faptele și evenimentele acestei provincii, ante și postrevoluționare. Existențele minore, viața searbădă, nemila, care domină existența, tristețea endemică, ce ucide sufletele fragile, întreg aerul cehovian, strămutat pe teren autohton, al "omului mic", nebăgat în seamă, trăind în anonimatul și banalitatea care ucid spiritul activ, tăcerea ce se revarsă asupră-i, ca și promiscuitatea în care el înoată, ratarea spirituală, ca și falsa notorietate care prinde cheag, toate aceste și multe altele, ipostaze ale aceluiași mediu imund care înăbușă și corupe, colindă, ca niște fantome, aceste minunate povestioare ale lui Radu Igna. Dar ceea ce fascinează, până la urmă, este, poate, puterea unui om, a prozatorului, de a vedea și a scrie, calm și așezat, despre toate acestea, despre această lume imundă, înecată în nesimțire, snobism și ură. De a scrie, cu sarcasm, dar și cu interes documentaristic, cu o ironie irepresibilă, dar și cu un adânc omenesc, despre fauna în care el însuși există. Grotescul acestor biete destine devine unul enorm. Ca și caricatura lor. Sărăcia lor spirituală, dacă nu dezgustă, aduce grave deziluzii și prejudicii omului normal. Traiul, aici, e mereu surprins de povestitor între penibil și minciună, între tristețea ucigătoare și nepăsarea imbecilă a declasaților. Nimicurile existenței devin, aici, nimicuri importante în ajungerea, la un anume loc social, pe traseul unei vieți. Iar starea de imbecilizare și ratare devine una normală a existenței. Acolo, în barul modern, dar de prost gust, culmea, acolo, la așa zisul bar "Armonia", se adună "floarea" provinciei. Au loc, acolo, cancanurile, sforăriile, se fabrică destinele, se impun cei tari iar cei slabi cad la fund. Acolo, se vinde și se compune totul. Acolo, parveniții... parvin, iar proștii devin.. deștepți... Igna scrie incisiv, dar, totuși, iertător, despre toate acestea. Tonul e, firește, acid, dar iertător și el. Ca un voal cristic, ce acoperă această faună oribilă. Căci prozatorul își iubește provincia lui, chiar dacă o demolează, prin sarcasmul și satira lui. Ce mai rămâne în picioare de aici? Din acest tablou vitriolant? Rămâne restul. Adică o compasiune secretă a autorului. O tristețe consolatoare că totul va trece. Că totul e deșertăciune. Dar până când? Până când? se întreabă și ne întreabă scriitorul? Și nimeni nu-i poate da încă un răspuns.

Nina Ceranu, CARTEA MORȚILOR, Editura Augusta, 1998

Prin roman al situațiilor de criză a cuplului, inspirat din climatul fluvial-danubian, Nina Ceranu scrie o carte a lehamitei individului, prins în capcana pustiitoare a existenței diurne. Iubirea, și ea, e o iluzie a ființei, iar traiul familial, în doi, dovedește uzura continuă a sentimentelor. Romanul e și o carte de graniță, dintre sat și oraș și o pictură a mediului, a tipologiilor, când învinse de vicisitudini, când caricaturale, când grotești. Dar, cel mai apăsat, romanul este o fiziologie a cuplului, a banalității conjugale, a existențelor mărunte și a traiului insipid. Un fel de a trăi în derizoriu, în afara lumii unui ideal. Lâncezeala, apatia nasc monștri, femei și bărbați inhibați sau claustrați de mediu și de ratarea spre care ei sunt împinși.

Dar **Cartea Morților** este și un roman critic și social. Cu imaginile unei lumi imunde, atinsă de decădere morală, de parvenire și impostură. Autoarea scrie ușor, cursiv, chiar dacă stilul ei nu are străluciri care să uluiască. El, stilul, captivează însă printr-o proprietate neașteptată, prin firescul lui, prin surprinderea naturalului existenței, de zi cu zi, din viața orașului și din viața cuplului. Prozatoarea nu supralicitează, nu edulcorează. Ea scrie drept, viu și adevărat. Cu un bun gust al mișcării scenice. Cu pagini de analiză a stărilor ambigue sufletești. Cu un dialog alert, atins de un ușor umor. Cu un pitoresc al personajelor, colorate de o pastă groasă, când ea se cere, ca în tabloul birtului sătesc, unde vulgaritățile par normale și la ele acasă.

Carte amară a cuplului, care decade și piere, carte a picturii sociale a unui mediu social-uman, marcat de tarele vechi și noi, de la marginile Micului Orient, romanul Ninei Ceranu convinge prin paginile sale de descrieri a interioarelor, prin mișcarea vie a orașului, prin personajele bine desenate, prin acel aer viril, propriu autoarei, și prin o anume duritate a privirii, aruncate peste lume, care, foarte rar, se încarcă de o compasiune umană sau, și mai rar, de o fragilă poezie a vieții și a iubirii, reminiscență îngerească, poate, a existenței cuplului în primul său Eden ceresc.

Constantin Abăluță. CÂRTIȚA LUI PESSOA, Editura Ex Ponto, 2000

O poezie a solitudinii ființei, în universul de lucruri și obiecte apropiate existenței de fiecare zi. Iată ce ne propune acest volum al lui **Constantin Abăluță**. Ființa e, deci, captivă acestui univers familiar, trăit cândva, cunoscut. Un univers blând, iar nu ostil, în care a ars și s-a consumat o existență. În care, fiecare obiect, fiecare detaliu, fiecare gest vorbesc de la sine, despre biografia spirituală a locatarului acestui... loc casnic. Abăluță scrie, aici, poezia faptelor și a gesticii umane cotidiene, o gestică exterioară, în care se reflectă însă interioritatea tragică a făpturii. Din zugrăvirea interioarelor tăcute, a lucrurilor umile care înconjurau și înconjoară încă viața personajului care fusese captiv aici, se degajă și singurătatea paralizantă a celui de azi, trăitorul de ieri, dar și eul celui ce se mișcă aici **"ca o paiață dezarticulată"**. Deziluzia, stingerea, bătrânețea, apatia se presimt în aerul rarefiat al încăperilor, în care s-a consumat o existență. Sentimentul spaimei de izolare merge paralel cu efortul de înțelegere **"ce anume vrea de la viață"** eroul liric. Poezia lui Abăluță, într-un discurs când dramatic, când asumat autoironic, când tandru și zeflemisitor, descoperă esențele tragice ale unei vârste, incertitudinea și dorința de-a nu mai fi, încarcerarea ființei între gratiile unui trecut mort, nu întotdeauna recuperator. În acest sens, detaliile interioare, trăite, pictura mediului de cartier sunt pline de savoare și de puterea evocării. Iar trecerea prin aceste medii trăite este făcută la o manieră fin ironică, dacă nu chiar persiflantă, dacă nu chiar de tot neagră sau gri. Poezia aceasta respiră o atmosferă remarcabilă a recuperării unui trecut mort, a recuperării nostalgiilor violente, urmare unor trăiri care nu se mai pot reîntoarce în veci, cum o vârstă trăită nu mai poate să revină, în veci, la aceea ce a fost cândva.

A câtea stație este Fagoo?

Val Antim

"Rămas bun, Ucronive!" gândesc printre impresii vag definite, unele de nostalgie, altele de ușurare. Abia după ce întorc privirile în urmă, chiar în momentul când zăresc imaginea de care se crispase gândul meu, înțeleg că adevăratul lui sens este: "Adio".

– Adio..., murmur.

Impuls inconștient, afectiv, inutil, fără șanse de a primi răspuns. Îmi dau seama imediat și renunț. În atmosfera de afară, abundentă în particule, de o natură străină simțurilor mele (un fel de ceață invizibilă, i-aș spune), nici ecoul nu ar răzbi să se întoarcă, oricât de tare aș striga. E prea densă. Încep să o străbat.

Cât despre Ucronive, locul de unde tocmai am plecat... Pentru mine forma unui tub de metal argintiu (marca "Upmann", pentru trabucuri de lux). De fapt, este un edificiu sofisticat, un monument al vremurilor apuse. Mi-a fost casă, însă văzându-l de la depărtarea unde am ajuns, înclin să cred că, probabil, este – și va rămâne – un spațiu atemporal, chiar și atunci când ultimul dintre cei găzduiți se va fi dus.

Sunt conștient că amintirile dor. Uitarea, dimpotrivă, poate fi ceva simplu. Timpul trecut – durata lui își pierde orice importanță – se rezumă acum la realitatea inițială o dată cu pasul peste prag. Pasul cu sens unic, întotdeauna *dinspre* Ucronive. Raportat la felul meu de fi, între uitare și durere, orice contradicție dispare.

Deasupra orizontului apropiat, structura metalică de susținere a liniei monorai – având aceeași nuanță ruginie ca cea pe care, oricum, i-ar fi adăugat-o firesc trecerea timpului – proiectează umbre ciudate, greu de identificat pe formele organice ale clădirilor din apropierea ei, deși acestea sunt deschise la culoare și imită perfect pielea fragedă a noilor născuți.

Imaginea îmi amintește un anume paragraf din Ghilad: "Deși par a fi, casele nu sunt ființe. Trebuie să te concentrezi pentru a nu cădea în capcana labirintului de forme, unde mintea s-ar rătăci printre gânduri despre a căror existență ai afla abia atunci, ca efect al unui sondaj psihic autoindus. Astfel, poți urmări degajat traseul umbrelor". (aflat la înălțimea privirii la acea oră din zi, constat). Este o indicație prețioasă pentru oricine dintre cei care pleacă – în cazul meu, după unsprezece ani de găzduire – de la domiciliul comun Ucronive. O urmez, apoi senzația de disconfort dispare după un timp. Amintiri anterioare îmi invadează retina, iar acolo, pe ecranul cu pată neagră, imaginea ruinelor din memoria mea intră în conflict cu noua realitate. Știu că procesul este mental, însă cred că acum pot să-mi satisfac orice impuls, chiar acela de a vedea cum vreau eu. Totodată, instinctul îmi spune că nu trebuie să abuzez, intuind probabil capcane despre care nu se fac referință în Ghid. Îl ascult când ajung la capătul străzii, perpendiculară pe cea a monoraiului, unde umbra acestuia se pierde în imensitatea panoramei, ca un ecou baritonal al orizontului. Mă îndrept spre locul de traversare.

Vechiul semafor, cu ornamente florale (care acum îmi par desuete) vizibile în relief pe coloana din fontă, se află pe partea stângă a trecerii de pietoni, la mijlocul rigolei de demarcare a celor două sensuri de circulație. Piedestalul cilindric, puțin evazat, unde ar trebui să fie gravate sigla firmei și numărul ei de identificare, este acoperit în întregime de tulpinele viguroase ale unei plante necunoscute mie, asemănătoare întrucâtva iederii carnivore, însă lipsită de farmecul ei atotseducător. Frunzele ovoidale, brodate din loc în loc cu franjuri reproducând modele din broderii baroce, apar la vârf, ca un capitel nestilizat al unui artefact de coloană. Astfel ingurgitat în parte de vegetația hulpavă, semaforul pare mult mai mic în comparație cu arborele corn-de-elan plantat alături, a cărui coroană cu trei lobi de semnalizare se arcuiește deasupra marcajului, în sensul firesc al privirii. Primul dintre acești lobi, cel de deasupra, iradiază un purpuriu puternic și pulsatoriu, în vădit contrast cu nuanța de os, ușor patinat, a celorlalți doi.

Pe trotuar, observ prezența unei persoane, o femeie, după toate aparențele ajunsă de curând pe pragul vârstei a treia. Machiajul aplicat cu migală și coafura îngrijită au menirea să atenueze tocmai acești

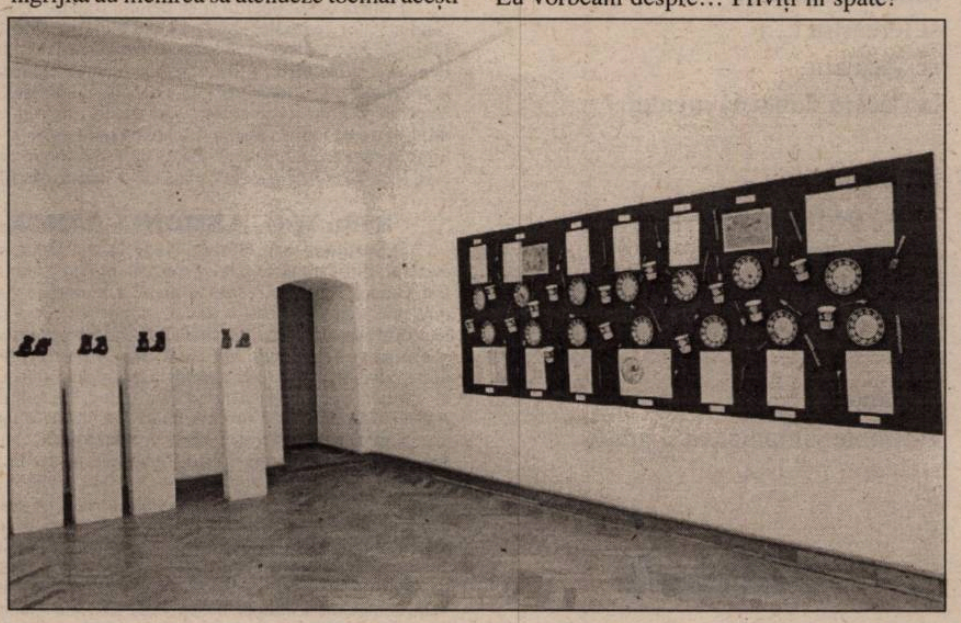

ani pentru care nu se simte încă pregătită. Sunt la câțiva pași în spatele ei, studiindu-i în continuare profilul pe măsură ce mă apropii. Fruntea arcuită și impunător de înaltă scoate în relief două proeminențe circulare, una deasupra arcadelor, cealaltă la baza părului. Desigur, se împreunează (ori se pierd ?), undeva, dinapoia craniului, mai sus de ceafă – în parte ascunse, în parte umbrite de șuvițele cu bucle mărunte –, iar după felul cum sunt ordonate, respectând șirul lui Fibonacci, seamănă uimitor de bine cu franjurii frunzelor de iederă care ascund piedestalul semaforului. Apoi, exact deasupra celor două elemente de comparație aflate dinaintea mea – însă în planuri diferite – observ o distonanță neașteptat de agreabilă între capitelul vegetal al plantei necunoscute mie și coafura din creștetul femeii, sub formă de coc piramidal cu sfârc, identică în cele mai mici amănunte coroanei de ceremonie folosită de faraonii și reginele primelor dinastii din Egiptul de Sus. Captatoare de energie, citisem undeva.

Curbura nasului delicat pare o prelungire firească a sprâncenelor, un semicerc disproporționat în raport cu globii oculari enormi, ai căror nuanță de os purtând patina vremii scot în evidență griul cu vinișoare radiale, mai luminoase, al irișilor neobișnuiți. Mă surprind mirându-mă în fața pupilei alungite, puțin oblică, paralelă cu linia răsfrântă a buzelor. Dedesubt, bărbia retrasă contrapunctează prin forma ei sfârcul cocului. Ansamblul este desăvârșit, de o eleganță stranie. Fizionomia ei se încadrează perfect în peisajul orașului organic pe care încep să îl descopăr.

Femeia stă chiar la marginea bordurii, privind spre stânga, în jos, către capătul pietonalului. Când ajung lângă ea și își dă seama că nu mai e singură, mă privește cu interes lăsându-mi vaga senzație că m-ar fi așteptat. Mi se adresează familiar:

– L-am observat acum vreo săptămână. Știți, e foarte plictisitor să aștepți până se schimbă culoarea la o intersecție atât de mare...

Felul ei de-a vorbi, tonul uniform al vocii, mă derutează: deși lasă o pauză, fără să explice la ce se referă, nu dă impresia că ar fi apelat la o scuză formală.

– De atunci, îl urmăresc zi de zi când traversez pe aici în drum spre casă. E formidabil! Pare... inteligent.

– Mie, sincer să fiu, arborele corn-de-elan mi se pare cea mai de prost gust găselniță peisagistică – nu cred să există un termen mai adecvat, mă explic observându-i privirile contrariate. Asemenea coarne, reale, constituie trofee de vână...

– Oh, nu! mă întrerupe femeia surâzând. Eu vorbeam despre... Priviți în spate!

Îmi dau seama că sugestia ei, fără a fi voit brutală, scoate în evidență lipsa mea de perspicacitate: urmărindu-i atent linia imaginară a privirilor, aplecate spre stânga, observ lângă bordură un câine a cărui alură mă frapează în primul moment. Are blana ivorie, iar spicul perilor, alb-metalizat, pe acel fond lipsit de contrast, îmi lasă impresia de irizare. Stă nemișcat, cu ochii ațintiți pe lobii arborelui corn-de-elan. Pare un ecou palid al purpuriului emanat de primul lob de deasupra.

– Ei? se arată nerăbdătoare femeia.

– Cred că așteaptă, răspund evaziv.

– Așteaptă ca noi. Nu traversează pe culoarea interzisă. Niciodată nu o face. În opinia mea, asta presupune inteligență.

– Poate că a fost dresat, sugerez.

– Sunteți nostim. Cine s-o fi făcut? De unsprezece ani oamenii nu mai pot ține animale domestice în case. În locuințele noi, organice, vreua să spun. Chiar și în apartamentele obișnuite, din clădirile care au scăpat – al meu de exemplu – ar fi imposibil. Lipsesc facilitățile de dinainte. (Tace brusc, dusă pe gânduri). Poate, dumneavoastră...?

– Oh! Nu sunt dresor, dacă v-ați gândit la așa ceva. Dimpotrivă, mă număr printre puținii oameni care nu au ținut niciodată câini sau pisici în locuința lor. Nici un fel de animal, o asigur pe un ton grav.

– Nu vă plac?

Surprinderea i se citește pe față, sub fondul de ten.

– Este felul meu de respect pentru orice ființă. Și pentru mine, în același timp; detest refulările sentimentale.

Femeia pare nedumerită. Sprâncenele destinse i se arcuiesc brusc, apărând ca un ecou amplificat al liniei pleoapelor. Abia acum, având ocazia să o privesc din față, observ (nu fără uimire) mușchii proeminenți de pe fruntea înaltă, deschiși în formă de evantai la baza arcadelor. Ridurile au același aspect nefiresc, datorat dispunerii oblice, în zig-zag. Cele din mijloc se unesc deasupra nasului înălțând o creastă asemănătoare dorsalelor oceanice: munți miniaturali de carne încordată. Întreg aspectul feței îmi pare inuman. Fără vreun motiv clar, mă simt vinovat pentru ceea ce văd. Continui:

– Desigur, de cele mai multe ori nu le înțeleg simțurile, intențiile, ori nevoile; însă inconvenientul e valabil în egală măsură și pentru oameni. La fel de bine s-ar putea ca acesta să fie cauza.

– Pentru atitudinea despre care vorbeați?

– Da. Fiecare specie are comportamente specifice iar indivizii, luați în parte, reacții strict personale. Știți, desigur, cât de greu se leagă o prietenie între oameni. Cu animalele pare să fie mai simplu, cel puțin la început. Gândiți-vă, însă, de câtă afecțiune au nevoie și, mai ales, cât de dependente sunt de stăpânul lor. El are cheile casei, el aduce mâncarea, el le plimbă atunci când are timpul și dispoziția necesare. Eu nu mi-am putut asuma niciodată aceste responsabilități. Așa s-a născut respectul.

Deși câinele nu se afla în raza mea vizuală, în momentul când am pronunțat ultimul cuvânt, am știut că și-a întors capul înspre mine.

– Curioasă logică, șoptește femeia. Păcat că au apus acele vremuri pentru care ar fi fost valabilă; chiar binevenită. Acum...

N-o mai ascult. Îmi este imposibil să rezist tentației, de fapt un fel de chemare, de a mă uita la câine. Pentru prima oară îi văd ochii. Unul dintre ei, dreptul, e pigmentat pe conturul exterior al irisului. Petele au o nuanță închisă, greu de definit, ceea ce face ca, prin contrast, celălalt să pară șters. La o privire mai atentă constat că este o simplă iluzie optică; au aceeași culoare fumurie plăcută, discretă și atrăgătoare – ansamblul datorându-se, desigur, expresiei lor. Degajă căldură, însă una străină înțelegerii mele. Apoi, când privirile noastre se intersectează pentru un timp abia perceptibil, resimt un fulgerător extaz mental care, înainte să dispară, degajă în corp agitația febrilă a unui convoi de insecte pregătit (ori provocat?) să mă traverseze. Iluzia migrării lor este atât de scurtă încât le clasez în categoria efemeridelor, deopotrivă cu ceea ce simt. "O scanare!?" mă întreb stupefiat, de îndată ce procesul ia sfârșit. La Ucronive erau practici curente, cu o frecvență lunară, deci recunosc senzația. Îmi dau seama că nu este identică, dar nu și în ce anume constă diferența. Aștept. "Poate fi...", infirm bănuiala, apoi revin asupra ei: "Da! Amintirile spontane disparate apăreau întotdeauna la scurt timp după examinare". Acum sunt înlocuite cu o stare euforică persistentă. O stare indusă. Privesc ființa aceea patrupedă încercând să găsesc un răspuns în ochii ei, însă nu se mai uită la mine. Observ doar un rictus, în nici un caz canin, pe jumătatea de față, cea cu ochiul pigmentat. Numi pot imagina un câine surâzând, făcând acest gest cu simplitate, la fel cum procedează oamenii atunci când vor să arate că au fost amabili. Ceva similar...

–... S-au trezit peste noapte pe drumuri..., îmi întrerupe gândurile vocea femeii. Vibrațiile voit acute, accentuarea fiecărui cuvânt în parte, arată limpede că mă admonestează pentru absența mea din discuție: am lăsat-o să monologheze, e conștientă de asta, comportamentul meu a deranjat-o însă nu vrea

să-mi reproșeze direct, considerând că este în folosul ei să mă readucă la matca acelei conversații la colț de stradă, evident, tot atât de importantă pentru ea.

Afirmația că locuiește într-un apartament din clădirile nedistruse mă face să mi-o închipui ca pe o femeie singură profitând de ivirea unui moment, poate unic, de a se defula. O femeie diferită de celelalte, din casele organice, care trebuie să poarte amprenta personalității locuinței lor. În același timp observ schimbarea semaforului corn-de-elan – albul imaculat de liberă trecere – și mișcarea uniformă a benzii transportoare zebrate. Cu toate acestea, nici interlocutoarea mea, nici câinele, nu dau vreun semn că ar intenționa să traverseze. Sunt derutat: pe de o parte, încă mă aflu sub influența senzației de euforie trăite, pe de altă parte, mă nedumerește faptul că amândoi rămân imobili, ca și cum s-ar afla într-o simbioză inaccesibilă percepțiilor mele. Reacționez ambiguu, arătând cu degetul către bandă și urmărind cu el o linie imaginară până la înălțimea semaforului (însă fără folos, constat), în vreme ce spun doar din politețe:

– Au devenit vagabonzi, presupun.

Femeia nu-mi răspunde. Sub cutele nefirești, dispuse oblic deasupra împreunării sprâncenelor, ochii ei îmi par lipsiți de expresie și la fel de albi ca semnalizarea de liberă trecere.

– Vorbeam despre câinii domestici, reiau convingător, cei de casă ori cei de apartament. S-au trezit brusc printre ruinele acelea străine, care totuși păstrau mirosul cunoscut al locului – fostul lor teritoriu, delimitat și păzit până atunci, însă nemaiarătând așa cum îl cunoșteau. Cum nu mai aveau ce să păzească și nici pe cine, au intrat în ceea ce noi numim impas existențial. O enormă derută...

– Oh, da, desigur! revine pasională femeia din starea ciudată de apatie. Câțiva ani au umblat în haite pe străzi! Cel puțin, în zona unde locuiesc eu. Da, cred că la început erau derutați. Dar numai la început, o perioadă scurtă, pentru că foarte curând, după câteva săptămâni poate, le-a revenit instinctul ancestral, ceea ce ne-a pus pe noi înșine în pericol; au fost cazuri grave de mușcături. Unii oameni au suferit doar traume, însă alții au rămas cu urme pe toată viața. Câțiva au fost chiar mutilați. Adevărată pacoste! N-aș fi crezut ca tocmai aceste animale devotate și pline de afecțiune, domesticite cu milenii în urmă, să ajungă atât de vorace. Se sălbăticiseră. Noaptea urlau ca lupii la Lună.

Îmi închipuiesc imaginea, desigur falsă, dar nu pot reproduce nici măcar o notă din acel urlet sau lătrat; mintea mea este incapabilă să alcătuiască sunete prelungi și, probabil, jalnice. Mă consolez cu gândul că și visele sunt mute. Numai discul Lunii Pline persistă pe retină ca o pată luminoasă a cărei nuanță nu pot s-o definesc, ci doar s-o simt. E răcoroasă. Pentru o fracțiune de secundă, atracția ei mi se pare mai puternică decât gravitația Pământului, apoi revine la realitate.

– Umblau în haite, ați spus, deci trebuie să fi fost o formă de autoapărare a minții lor traumatizate. Fără să poată înțelege de ce, au rămas fără stăpân, fără hrană, fără – așa cum ați afirmat, și mi se pare important – afecțiune.

– Le luați apărarea din... respect?!

Întotdeauna respir adânc când cineva, ori ceva, mă ia prin surprindere. Din persiflarea timidă pe care mi-a adresat-o, înțeleg doar că mintea ei nu poate include sensul cuvântului "respect" în contextul definit de mine.

– Apoi... nu știu cum – reia firul conversației de la punctul unde divagaserăm amândoi –, haitele lor vorace au dispărut de pe străzi. Au dispărut pur și simplu.

– Poate că au fost adoptați, sugerez.

– Toți, în același timp?!

Privirile ei devin dintr-odată rigide, fixate în adâncul pupilelor mele. Împrejurul lor, ca un halou, observ ceva foarte asemănător ostilității. Nu știu cum să definesc senzația; am fost luat prin surprindere. Mă simt, la rându-mi, derutat.

– Vorbiți ca unul venit de pe altă lume! exclamă cu o naturalețe cuceritoare. Deși îmi plac, nici eu...

O casă, ori un apartament. Ori, cea pe care o aveam înainte. Deși...

Nu pot să-i spun câtă aversiune (impregnată în toate celulele) am pentru case. Spațiul de intimitate pe care îl oferă este delimitat de ziduri, cu tencuială, cu zugrăveli ori, și mai grav, cu tapetării izolatoare. Tot acest ansamblu funcționează ca o baterie specială, captatoare de trăiri refulate, de incertitudini și resentimente; tocmai balastul spiritului de care proprietarul se chinuie să scape. Apoi, după ani de zile, când uitarea s-a tasat peste partea mizeră de personalitate, pe neașteptate, ele, casele, ți-o restituie păstrată mai bine decât într-un criogenizator.

Nu știu dacă e parșivitate, ori inconștiență. Important este efectul: te apasă. Dacă nu fugi la timp, ajungi să fii îngropat în propriul trecut, cu toate atributele lui îngrijit aranjate, neputincios de a le retrăi. Unii oameni le numesc fantome. În cazul acesta nu pot face diferența între metaforă și realitate.

–... la Ucronive părerile sunt împărțite

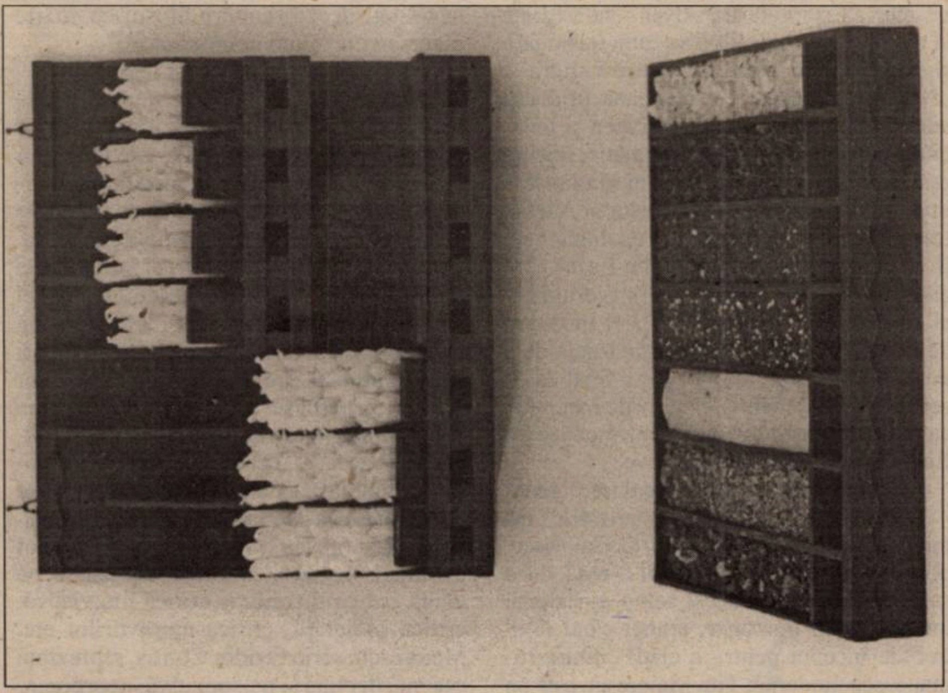

Următoarele cuvinte ale femeii îmi ocolesc timpanele. În sinea mea îi dau dreptate. Vin, într-adevăr, dintr-o altă lume. Ori, dintr-un alt timp? Poate chiar dinafara lui...? Ar fi sinonim cu "de niciunde".

Sunt bucuros că ea nu știe, că nu și-a dat seama. Este singura convingere – jumătate liniște, jumătate alinare – pe care o am în deruta unde m-a exilat atitudinea ei. Sunt asaltat de sentimente contradictorii și de instincte. Acestea din urmă au prioritate, au forță, se întrețes cu spiritul de conservare. Pe o altă balanță, imaginară, sentimentul onoarei erupe ca un lichid vâscos în eboluție.

– Sunt un fost ucroniv, spun cu o vagă stânjeneală. Abia ieșit...

– Adică, vag... Fară casă?!

Consternarea femeii nu mă împiedică să-mi dau seama ceea ce a gândit sub primul impuls, chiar dacă s-a oprit la timp. Desigur, ar fi spus "vagabond". Involuntar, asociez cuvântul cu unul dintre animalele domestice despre care discutaserăm, cel mai la îndemână, câinele de pe marginea bordurii.

Femeia stă între noi. O formă umanoidă măruntă și ternă.

Prin contrast, albul imaculat al semaforului ocupă spațiul rămas liber pe retină cu imaginare ispite: silueta vaporoasă a unei alte femei plutește, peste un câmp galben-auriu cu verice abia înflorite, în urma ei semiluna desprinsă de noapte secerându-le tulpinele înalte și lăsând fâșii-mișcătoare, zebrate. La capăt, deasupra, zăresc monoraiul.

– Desigur, îmi voi căuta una, îi explic. (reiau firul discuției), practic doar presupuneri despre casele organice restauratoare. Nu știu, însă nu cred să fie prea greu. În Ghid e indicată adresa unde să apelez, foarte aproape de stația Pretoriană.

– Oh! se destinde femeia, devine amabilă, ochii îi lucesc. Desigur, fiind abia sosit nu cunoașteți noile denumiri. Acum se cheamă Fagoo. Aceasta, unde vom urca, este Harpew.

Nume pronunțate îmi dau senzația că timpanele mele sunt cele care vibrează alcătuind o muzică stranie, cu dezacorduri de tonalități. Dar ele nu se mișcă. Mintea mea este cea care sociază stimulii, creează starea falsă de excitație neuronală reproducând sonorități inexistente altfel, apoi traduce în idei clare fenomenul inconștient.

– Aceste noi denumiri au vreo legătură cu instrumentele muzicale? o întreb când sunt sigur de conexiunile făcute înainte. Prima pare să deformeze melodios tranditionalul fagot, iar cea de-a doua, în același spirit, antica harpă.

Femeia pare suprinsă, ca și cum nu ar fi gândit niciodată astfel. O înțeleg. Pentru ea trebuie să fie ceva firesc.

– Nu știu..., spune absentă; doar sprâncenele înălțate deodată cu răspunsul îi trădează impasul, poate regretul că perspicacitatea ei nu ajunsese la o atât de evidentă consonanță. Denumirile noi desemnează tipul de case organice din fiecare zonă. Eu găsesc că este mai simplu așa, înlătură confuziile. Chiar și un distrat ajunge la destinația dorită fără să trebuiască să renunțe la visele care îl transpun în această lume numai a lui.

Incerc să îmi imaginez (deși poate fi doar o speculație) cum trăirile cuiva își pot continua evoluția până la împlinire indiferent de locul unde s-ar afla ori pe care l-ar străbate. Îmi pare o metodă simplă de a evita constrângerile spațiului, ale timpului, ale ... migrării. Totuși, fiind prea simplu, prea frumos, aproape de perfecțiune, rămân cu îndoieli vagi, încă nenumite.

– Ați făcut o remarcă interesantă referitoare la instrumentele muzicale, practic atât de evidentă încât numai cineva dinafară, având o minte nedeprinsă cu viața cotidiană a ultimului deceniu – nerutinat, altfel spus – putea să o facă. Ar trebui oare să vă mulțumesc pentru breșa rebelă provocată în gândurile mele cu nimic deosebite de ale celorlalți? O viață asemănătoare crează oameni asemănători.

– Oameni-furnici... Nu, nu trebuie să-mi mulțumiți. Sunt prea nou în această viață socială diferită de oricare dintre cele unde am trăit, iar efectele necunoașterii sunt imprevizile. Răul, la fel ca binele, sunt concepte relative. Nu știu ce să spun. Aș fi profund dezamăgit ca o simplă observație – "dinafară", cum ați spus – să vă perturbe plăcutele tabieturi și liniștea senină, care am înțeles că o întreține visele fără... întreruperi la stațiile de monorai.

– V-am spus că nu locuiesc într-o casă organică, iar cei ca noi nu au asemenea capacități. Am început să-i imităm văzându-i, însă nu știm în ce stadiu ne aflăm. Poate că noi numai ne facem vise, trăind o cu totul altă realitate.

–Una paralelă, sugerez amintindu-mi că la Ucronive existau doar realități comune, virtuale, după tehnica deceniului trecut; nimeni nu o putea sonda pe lui proprie înainte de a deveni unic, dincolo de porți.

– Tot ce știu este că noi avem amintiri încă nesterse. Vorbeam mai înainte de noile denumiri ale stațiilor de monorai. Vechile panouri au dispărut în noaptea cometei. Sau, după trecerea ei? Nimeni nu știe precis. Pe acestea le-am văzut în întunericul de dinaintea răsăritului, când lumina ei se pierduse dedesubtul orizontului. Erau singurele care străluceau. Probabil au rămas din ea, din coada rarefiată, la fel ca substanța generatoare de case organice, la fel ca particule psihotice, la fel ca multe altele...

Deși cutele de la baza nasului i se descrețiseră, celelalte, de pe față, se adânciseră sub fondul de ten aplicat ca o mască lăsând, prin semitransparența lor imaginea unui tatuaj ostentativ de simetric. Privind atent, ajung să deslușesc o încifrare destul de stângace, care nu poate ascunde nenumăratele obsesii ale spiritului incitat să se descătușeze. O clipă doar. Amintirile femeii fuseseră doar un ciob de vis.

– Particule psihotice, parcă ați spus...

– Exact! Așa le spun edilii. Eu nu știu ce sunt. Uneori mi se par droguri, alteori afrodisiace, iar din când în când beznă și uitare.

– Asta ar putea fi o explicație mai apropiată de adevăr pentru soarta câinilor.

– Credeți?!

– Nu știu încă. Este o simplă idee necoaptă. Poate voi găsi dovada sau explicația când voi avea răgazul să o analizez. Acasă..., revin la obsesia mea. Nu mai știu, a câtea stație este Fagoo?

Femeia și-a regăsit starea de spirit dela începutul discuției. Surâde.

– Oh! exuberează. Nu vă faceți griji. Va fi extrem de simplu. E îndeajuns să urmați câinele. Coboară întotdeauna acolo. Din păcate, eu merg în direcția opusă.

– Poate mai prindem culoarea de liberă trecere, sugerez.

Câinele avea deja labele dinainte puse pe banda transportoare.

"Da, pare inteligent..." gândesc și iau hotărârea să repet aceleași cuvinte, în loc de rămas bun, când mă voi despărți de femeie.

Val Antim

A câtea stație este Fagoo?

Un spirit transilvan

Alexandru Ruja

OVIDIU COTRUȘ
Titu Maiorescu și cultura română
Ediție îngrijită de Cornel Ungureanu
Editura Paralela 45, colecția
"Cercul Literar de la Sibiu", 2000, 144 pag.

Străduința "Editurii Paralela 45" de a iniția colecția "Cercul Literar de la Sibiu" (coordonatorul colecției: Dan Damaschin) și de a publica deosebitele contribuții ale cerchiștilor este plină de semnificații culturale. În ultimul său interviu, acordat lui Nicolae Prelipceanu (pe patul de suferință, în clinică prof. Hațeganu din Cluj), cu o remarcabilă luciditate, deși sub presiunea bolii, Ovidiu Cotruș își prezenta proiectele literare. Am numit, altădată, acest interviu **testamentul literar** al lui Ovidiu Cotruș. Aici el vorbea de angajamentul moral de a preda "Editurii Minerva" studiul **Titu Maiorescu și cultura română.** Nu a mai reușit să-și ducă la îndeplinire proiectul editorial, dar au rămas textele publicate în revista "Familia" (1967). Prima dată, studiul **Titu Maiorescu și cultura română** a fost publicat în **Meditații critice** (1983), volum îngrijit și prefațat de Ștefan Aug. Doinaș. Tot acolo au apărut studiile **Despre ideea de continuitate în literatura Transilvaniei, G. Călinescu și călinescienii, Etica și critica literară,** reluate și în ediția făcută de Cornel Ungureanu, care adaugă, în final, un grupaj de referințe critice.

Studiul lui Ovidiu Cotruș este, de fapt, o monografie a operei lui Titu Maiorescu, văzută în complexitatea sa. Cunoscând respectul lui Ovidiu Cotruș pentru cuvântul scris, atenția acordată coerenței demonstrației și acurateții exprimării scrise, este sigur că și-ar fi revăzut textele înainte de publicarea în volum. Cu o cultură asimilată în profunzime cum rar se întâlnește și cu o memorie uimitoare fixată pe elemente de cultură, cum nu știu dacă se va mai întâlni, Ovidiu Cotruș era fascinant și scăpărător în dialoguri, în expuneri, în oralitate, dar un parcimonios în scris. Aici fraza este calmă, ușor austeră, fără izbucniri temperamentale sau tumultoase dezlănțuiri afective. Nimic ostentativ în demonstrație, nici o vanitate spre parada doar decorativă a vastelor cunoștințe nu mișcă mintea echilibrată a criticului; o decență și o eleganță a atitudinii înnobilează mereu actul critic. Cultura lui Ovidiu Cotruș nu este expusă "la vedere" în pagina scrisă, dar o simți, o observi în adâncimea demersului hermeneutic. Spirit metodic, disociativ și analitic, Ovidiu Cotruș își organizează monografia maioresciană potrivit acestor calități: **Omul și cărturarul, Formația filosofică, Maiorescu și ardelenii. Un strateg al literaturii române, Doctrina și metodologie critică, Critica poeziei, Politica culturală, Critica societății românești, Portretistica, Eseistica psihologică.** Studiul lui Ovidiu Cotruș poate fi contextualizat și fixat în cadrul bătăliei mai largi de revenire la Maiorescu după trecerea prin infernul proletculist. El a fost publicat când s-au împlinit o sută de ani de la apariția studiului ce a marcat nașterea criticii literare maioresciene – **O cercetare critică asupra poeziei române la 1867.** Dar monografia cotrușiană poate fi și scoasă din context, ea trecând peste vremuri cu olimpiana seninătate a valorii solide, izvorâtă dintr-o fericită unire a talentului cu formația culturală exemplară, axată pe marile valori românești și europene.

Trasilvăneanul dezrădăcinat, cum îl numește Ovidiu Cotruș pe Titu Maiorescu, este chiar creatorul criticii literare românești și, mai mult, un reper în drumul dificil al existenței și evoluție acesteia, spre care se întroc toți criticii (direct sau prin intermediari) pentru a-și clarifica opțiunile și a-și configura, implicit, profilul moral. De origine transilvană (cu ascendențe de rudenie spre reprezentanții Școlii Ardelene – Petru Maior), Titu Maiorescu va prelua și păstra trăsături ale spiritului transilvan – intrasigența și consecvența opiniilor, vocația misionară și pedagogică, respectul pentru cultură și civilizație, deschiderea europeană, primatul adevărului, toleranța, seriozitatea și tenacitatea în actul cultural și pragmatic, spiritul etic și educativ. Tatăl său, Ioan Maiorescu, după studii la Blaj, Cluj, Pesta și Viena, trece munții, în același avânt misionar care îl va fi animat și pe Gheorghe Lazăr spre exemplu, și activează ca dascăl și îndrumător al școlilor din sudul țării. Va fi moștenit de la tatăl său o anumită îndărătnicie de a nu ceda în fața greutăților, de a finaliza cu seriozitate și temeinicie lucrurile începute, ca și o pasiune a risipirii pentru cauze cu finalități culturale și educative.

Prelecțiunile sale populare, "generoasa sa operă de vulgarizator", intrată sub pana ușor ironică a lui G. Călinescu, pot fi reținute în adevărata lor esență, dacă sunt observate sub acest semn al risipirii într-un avânt misionar, atunci când totul trebuia început pentru a clădi cultura românească modernă. Titu Maiorescu este un spirit transilvan și prin acest efort vizionar și misionar. Între "transilvăneanul dezrădăcinat" și cei rămași pe baricadele luptei în Transilvania n-a existat propiu-zis un conflict (deși, chiar Ovidiu Cotruș folosește termenul), ci, cel mult, o polemică, prin rezultatele căreia s-a limpezit drumul culturii române moderne (literatura, teoria și normarea limbii, presa etc.) "Din tensiunea iscată între "adevărurile existențiale" ale vizionarilor și "adevărurile raționale" ale logicianului s-a plămădit fața dublă a culturii române". Iar vocația misionară a lui Maiorescu o accentuează Ovidiu Cotruș în studiul său. "Asemeni ardelenilor, pe care i-a combătut, avea și el o înaltă vocație misionară, dar altfel orientată. Menirea acelora era să trezească conștiința istorică a poporului român, subordonând totul acestui unic ideal. Misiunea lui Maiorescu era să creeze condițiile dezvoltării unei culturi românești, cu valoare universală, prin introducerea spiritului critic în toate domeniile de activitate. Primii au făurit Utopia, Maiorescu trebuia să nege Utopia, să grăbească procesul de desprindere de sub fascinația ei (...). În perspectivă istorică rezistența ardelenească ne apare nu numai îndreptățită, ci chiar binevenită, pentru că un popor tânăr nu trebuie să se desprindă de Utopie, înainte ca aceasta să-și fi epuizat întreaga ei putere de iradiație. Ideea unității și unificării spirituale a poporului român, plămădită cu metodică exaltare în Transilvania, se va reîntoarce în vatra ei, purificată – cu metodică vigoare – de excrescențele ei himerice, prin acțiunea critică exemplară a transilvăneanului dezrădăcinat".

Ovidiu Cotruș a fost atras încă de timpuriu de filosofie și de filosofia culturii, pe care apoi le-a aprofundat prin studiu organizat în perioada universitară. Faptul i-a permis să observe activitatea și creația maioreiană din această perspectivă, ceea ce înseamnă intrarea chiar în esența maiorescianismului. Chiar dacă unii critici postmaioresceni au dovedit un gust artistic mai larg, o îmbogățire a nunațelor sau o mai bogată fantezie asociativă, opera maioresciană își afirmă și în contemporaneitate exemplaritatea valorii, iar aceasta "se datorează caracterului sistematic al formației sale filosofice". Nu este vorba de o informație filosofică și ea, de altfel, substanțială ci de "organizarea internă a spiritului său la care au conlucrat filosofia criticistă a lui Kant, cu diversele ei ramificații neocriticiste, îndeosebi cea herbartiană, gândirea dialectică a lui Hegel, concepția evoluționistă a lui Spencer, concepția estetică a lui Schopenhauer, crescută sub semnul reacției împotriva idealismului hegelian, deci orientări filosofice foarte diverse și profund contradictorii".

Dintre toate, filosofia și logica lui J.F. Herbart au exercitat cea mai mare influență în formarea tânărului studios, existând o concordanță între aspirațiile sale latente și diversele soluții oferite de filosofia herbartiană, inclusiv în activitatea sa de finalitate pedagogică. "Fără să fie un pedagog în sensul teoretic, Maiorescu a imprimat întregii sale activități un puternic caracter educativ. El a fost cel mai prețuit și mai lucid pedagog al națiunii sale, urmând epocii de vizionari care au aruncat pretutindeni sămânța unor idealuri generoase, a căror creștere trebuia însă dirijată pentru ca roadele să nu se risipească în zadar". Tocmai fundamentul filosofic și logic al criticii generale întreprinse de Maiorescu a permis apariția criticii specializate. Maiorescu a fost obligat de stadiul evoluției sociale și culturale să practice, pe lângă critica literară, și critica lingvistică, critica societății, critica moravurilor etc. Maiorescu, scrie Ovidiu Cotruș, reprezintă cea mai deplină și mai pozitivă încorporare a spiritului critic în cultura noastră, și nici una din activitățile critice ulterioare, mai spectaculoase și mai nunațate, nu-și pot revendica o importanță istorică egală celei a mentorului **Convorbirilor literare.**

Pe urmele lui E. Lovinescu, s-a acreditat imaginea unui Maiorescu exclusiv practician al criticii generale, de caracter normativ a fenomenului literar. Iar de la caracterul normativ, bazat pe soliditatea unor principii, n-a fost departe imputarea că ar fi autorul unei critici dogmatice. Ovidiu Cotruș deschide procesul de înțelegere a criticii maioresciene și pe dimensiunea sensibilității, a gustului estetic, a pătrunderii

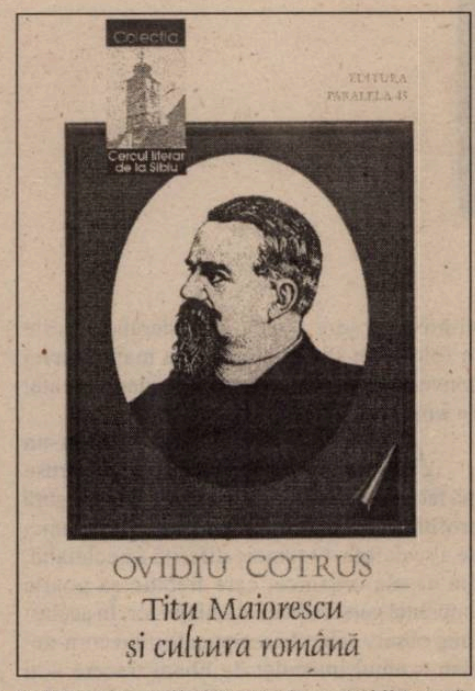

în "substructurile latente ale operei literare". În construcția personalității lui Maiorescu se întâlnesc o natură (în sens de dispoziții structurale, temperamentale), empiristă, pozitivistă, continuu solicitată de faptele și realitățile imediate, și o conștiință axiologică, orientată spre valorile absolute, notează Ovidiu Cotruș. Pe lângă faptul că Maiorescu a introdus în cultura română spiritul filosofic, îi revine acestuia și meritul că a făcut, prima dată în cultura română, distincția între judecata de existență și judecata de valoare asupra operei literare. Simpla afirmație că o poezie are caracter patriotic înseamnă doar o judecată de existență, care nu spune nimic asupra valorii ei estetice. Aceasta trebuie dovedită prin judecata de valoare care să ateste adevărul operei. De altfel, adevărul și lupta împotriva falsificării acestuia în cultură sau în viața social-politică a reprezentat un fir director în activitatea lui Maiorescu.

Respectul adevărului reprezintă o condiție esențială pentru dezvoltarea normală a unei culturi, care aspiră să intre sub zodia modernității și să se sincronizeze în universalitate. Așa cum Titu Maiorescu l-a înțeles cel mai bine și mai profund pe Mihai Eminescu și acesta a pătruns în esența lui maiorescianismul. "Principiul fundamental al tuturor lucrărilor dlui Maiorescu este, după câte știm noi, naționalitatea în marginile adevărului. Mai concret: ceea ce-i neadevărat nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național, ceea ce-i injust nu devine just prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i urât nu devine frumos prin aceea că-i național, ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național". **(Naționalii și cosmopoliții, XI, 455)**

Un tânăr erudit

Cartea lui Claudiu T. Arieșan – **Hermeneutica umorului simpatetic. Repere pentru o comicologie românească** (Editura Amarcord, Timișoara, 1999) – copleșește prin imensitatea bibliografiei parcurse. Titlurile volumelor, studiilor, articolelor, enciclopediilor sau dicționarelor se numără cu sutele, ceea ce dă seama despre travaliul intelectual și seriozitatea cercetării. Acest tânăr erudit, pasionat de problema cercetată, ca și de cultură, în general, de o solidă și profundă formație clasică, a realizat o carte de originalitate aparte (nu știu să se mai fi scris o **comicologie românească**) și reală ținută intelectuală. Bănuim plăcerea autorului, înfundat între tomuri (unele rare) în liniștea bibliotecii gustând din secretele delicii ale lecturii și savurând, cu interiorizată satisfacție, raritățile posedante ale comicului, într-un râs doar schițat, sau ușor mascat ori chiar exteriorizat. Claudiu T. Arieșan este capabil să trăiască stările afective la tensiunea arderii intelectuale. Fața, placată de o barbă ce-l maturizează prea repede, se luminează de câte un surâs (ori râs) când sufletul eliberează flacăra afectului, sculpat la intensitatea intelectului. Cu o voce modulată, degajând volute emoționale, Claudiu T. Arieșan întărește prin cuvinte sinceritatea trăirilor sufletești. Cartea (care include doar o parte din ceea ce a scris Claudiu T. Arieșan) cuprinde: **Repere comicologice. Râsul între practici și teorii; Umor și ironie. Resursele umorului simpatetic; Umorul românesc; Evoluția umorului simpatetic în literatura cultă; Umorul în publicistica națională; B.P. Hasdeu – asumarea critică a umorului național; Prolegomene la "Mihai Eminescu și umorul compensator".** Într-o ***profesiune de credință***, Claudiu T. Arieșan este cât se poate de clar în configurarea finalității, metodelor de investigație și demersului său critic.

Despre Balcani, cu dragoste

Otilia Hedeșan

MARIA TODOROVA

Balcanii și balcanismul
Traducere de Mihaela Constantinescu și Sofia Oprescu, Editura Humanitas, București, 2000, 399 p.

Sub titlul **Balcanii și balcanismul,** editura Humanitas a publicat varianta românească a unei cărți extrem de incitante, poate de natură să stârnească o oarecare tulburare în rândul cititorilor români prea puțin interesați să se raporteze — și cu atât mai puțin să se imagineze ca parte integrantă! — la Balcani și nu doar la Europa, o carte intitulată mult mai fericit — și nu mă gândesc numai la sonoritatea efectivă a titlului, ci și (și mai cu seamă) la reprezentativitatea acestuia în raport cu conținutul — în americană, **Imagining the Balkans.** În ceea ce privește volumul de față, opțiunea pentru această soluție de intitulare mi se pare destul de discutabilă mai ales datorită conotațiilor aproape întotdeauna peiorative ale termenului românesc de **balcanism.** Amintesc, doar în treacăt, că unul dintre specialiștii români ai problemelor culturii sud-est europene, profesorul clujean Mircea Muthu diferențiază **balcanismul** de **balcanitate,** formulând, de exemplu: "[...] **balcanismul** e un concept imagine, deci se înscrie în șirul acelor sintagme concret-abstracte, capabile să revitalizeze introspecția filosofică propriu-zisă, dar și o disciplină nouă: morfologia culturii" (**Dinspre sud-est,** București, Libra, 1999, 147), dar este, totodată, și un mod "mai mult peiorativ" (**Ibidem,** p. 140) de a numi un anumit tip de literatură. **Balcanitatea,** în schimb, este, după același autor, "un concept fundamental, prin care înțeleg o axiologie comună popoarelor sud-est europene, verificabilă mai ales în Evul mediu și epoca premodernă și anticipată, în plus, de substratul prelungit până așa-numitul «creștinism cosmic» al țăranului sud-estic de astăzi" (**Ibidem,** p. 147).

De altfel, **motto**-ul cărții avertizează, într-un stil inspirat, că a scrie despre Balcani nu este, cel puțin pentru un balcanic, lucrul cel mai la îndemână. Autoarea dedică volumul "Părinților [...] de la care am învățat **să iubesc Balcanii fără nevoia de a mă mândri sau rușina de ei"** (p. 5). În ceea ce mă privește, am citit amplul său text în primul rând datorită acestui **motto,** iar la încheierea lecturii am constatat că am aflat câteva lucruri interesante, dar nici unul nu mi se pare să aibă profunzimea acestei fraze inițiale, până la un punct pur și simplu destinatoare, dincolo de acel punct cu funcția de "crez" scriitoricesc, științific și, să nu mă feresc de vorbe mari, de asumare identitară. În consecință, nu știu dacă am citit **Imagining the Balkans** punând în act al doilea său **motto,** citat după Theodor Adorno, nu mai puțin profund: "Pentru un intelectual, a spera nu înseamnă a avea o influență directă asupra mersului lumii, ci ca undeva, cândva, cineva să citească ceea ce a scris el, exact așa cum a scris el" (p. 7). Bănuiesc, însă, că alăturarea acestor fraze-incipit vrea să dea de înțeles acelui cititor care urmează să parcurgă și să evalueze textul că, dincolo de el, se află un întreg eșafodaj de subînțelesuri care nu trebuie nicidecum pierdute din vedere. Mai mult decât atât, dedicația care deschide volumul îmi provoacă o întreagă serie de reflecții, valabile și în cazul în care, ca români, ne percepem drept balcanici și în cazul în care punem în act învățăturile noastre școlare, după care "Balcanul și Carpatul" sunt lucruri cel puțin deosebite, dacă nu de-a dreptul opuse. În fond, cuvintele Mariei Todorova nu fac decât să numească două atitudini opuse, dar la fel de nocive în ceea ce privește autoevaluarea propriei identități: o mândrie gălăgioasă și ignorantă sau o rușine supusă și vinovată care merge până la refuzul de a-ți recunoaște apartenența. Ce să fii, cu alte cuvinte: "rromânul verde" — vorba lui Caragiale sau un ex-român complexat de propriile origini? E la fel de rău și într-un caz și în altul, dar nu e mai simplă nici calea de mijloc...

Dincolo/în jurul/deasupra/dedesubtul acestor probleme spinoase se țese o carte absolut fascinantă, care poate fi citită, în același timp, ca un eseu alert și ca un studiu erudit despre felul în care s-au născut câțiva termeni/concepte/imagini: **Balcani, Peninsula Balcanică** sau **sud-estul Europei** și despre felul în care acești termeni/concepte/imagini s-au umplut cu sens de-a lungul secolelor. Cartea Mariei Todorova, cercetătoare americană de origine bulgară, "[...] nu încearcă să-i descrie pe locuitorii din Balcani ca pe niște victime inocente și nici să încurajeze un sentiment al «inocenței primare îndurerate». Sunt absolut conștientă de ambiguitatea poziției mele — își autocomentează demersul autoarea —, ceea ce-mi conferă atât privilegiul cât și responsabilitatea de a mă situa, simultan, în afara și în interiorul obiectului de studiu, precum și al procesului cunoașterii sale" (p. 11). Este o poziție extrem de dificilă, pentru că ea nu îl obligă pe cel ce o ocupă doar să joace rolul de "traducător" al unei lumi în limbajele agreate de cealaltă, ci și să se comporte — în limita posibilităților simultan, ceea ce, uneori, este aproape imposibil — și ca britanic și ca american. La suprafața textului, această poziție transpare din suprapunerea fermecătoare a unui discurs conceput, evident, cu dragoste — ca să nu observ că, uneori, dragostea "dă pe de lături" și se mai transformă chiar în părtinire — peste o armătură bibliografică rezistentă.

Pe seama acestei armături, autoarea definește Balcanii din multiple puncte de vedere. Geograficește: "în afară de Albania, Bulgaria, Grecia și toate țările din fosta Iugoslavie, unii geografi consideră balcanice numai partea din Dobrogea a României și partea europeană a Turciei" (p. 57). Din perspectiva istoricilor, aceștia "includ, de regulă, [Balcanilor — n.m., O.H.] istoriile Greciei, Bulgariei, Albaniei, fostei Iugoslavii și României" (Ibidem), deși alți autori "exclud, efectiv, din abordarea lor, România și Grecia, care și-au dezvoltat o fizionomie culturală distinctă" (p. 58).

Originară din Bulgaria, Maria Todorova nu poate scrie, totuși, clipă de clipă, **sine ira et studio,** chiar dacă deține o catedră universitară în America. La urma urmei, așa cum subliniază, ea aparține singurului popor din regiune pentru care cuvântul **Balkan** este unul fără subînțelesuri negative: "Bulgaria este țara ale cărei linii aeriene se numesc «Balkan», ale cărei agenții turistice sunt «Balkantourist» și «Balkan hollidays», a cărei industrie de discuri este «Balkanton», al cărei cel mai bun produs de export în COMECON a fost un vehicul numit «Balkancar», al cărei cel mai luxos hotel din centrul Sofiei este «Sheraton — Balkan», a cărei a treia bancă este «Balkanbank» și care are mii de cetățeni cu numele de familie «Balkanski»" (p. 95). În vreme ce Bulgaria își asumă, cu demnitate, apartenența la Balcani — nu scrie, dar dă de înțeles autoarea — alte popoare din regiune încearcă să se țină la distanță de ei. Este, mai întâi, cazul românilor. "Dacă vrei să înfurii un român — citează autoarea din relatările de pe frontul de est din primul război mondial ale lui John Reed —, trebuie doar să vorbești despre țara lui ca fiind un stat balcanic. «Balcanic!», strigă el. «Balcanic! România nu este un stat balcanic. Cum îndrăznești să ne confunzi cu grecii sau slavii, care sunt pe jumătate sălbatici! Suntem latini!»" (p. 79). Nu doar românii sunt de această părere, consemnează, inițial conștiincios, Todorova: "Pentru Vsevolod Vladimirovici Krestovski, cunoscutul scriitor rus care a însoțit trupele rusești în 1877-1878 drept corespondent de război al **Government News Paper,** Dunărea constituia adevărata frontieră între «Europa» românească și «Asia» bulgărească: «Neatractivă cum este, Zimnicea se află, totuși, în Europa. Pe străzile sale te poți sufoca de praf, dar ele sunt suficient de largi și urmează un plan regulat în cvartal. Aici [i.e., în Bulgaria — n.m., O.H.], pe de altă parte, nu e praf și există destulă apă în rezervoare, dar gardurile din pietre și străzile imposibil de înguste formează un astfel de labirint încât, neobișnuit cu el, chiar și Diavolul și-ar putea rupe picioarele. [...] Într-un cuvânt, acolo este Europa, aici — Asia»" (p. 136). Chiar și în condițiile în care aș fi o antibalcanică încrâncenată — ceea ce, declar cu fermitate, nu este cazul, întrucât cei mai interesanți interlocutori ai mei trăiesc în câteva sate de pe văile munților Balcani! —, n-aș pierde din vedere că exemplul "Zimnicei ca oraș european" nu este, nici pe departe, cel mai fericit cu putință. Rămâne să observ cât de mare este importanța pe care o au stereotipurile "celorlalți" în descrierea și definirea balcanilor. Erudită, Maria Todorova citează, adesea, astfel de caracterizări mai degrabă convenționale, care provin de la călători de tot felul prin aceste ținuturi. De exemplu, după Boué, în **Modul de a călători în Turcia** poți conversa, în Balcani, cu: "[...] otomanul serios și amabil, precum și cu istețul albanez, rafinatul grec și vicleanul vlah; cu harnicul bulgar precum și cu sârbul militant, asprul bosniac și veselul hergegovinean" (p. 132). Câteodată, autoarea este de-a dreptul nemulțumită de aceste crochiuri etnice, de altfel cu toate simplificatoare și foarte subiective, ca și când nu ar scrie un studiu despre construirea unor imagini, ci ar pleda într-un proces despre supremația Bulgariei în Balcani, dacă nu, Doamne ferește, pentru ocuparea penultimului loc în cursa de acceptare a țărilor din regiune în Uniunea Europeană. De exemplu: "Bulgarii au fost decișii [de către Cox — n.m., O.H.] ca un popor de țărani, «o democrație rurală», cum există în Norvegia, Kansas, Elveția și Texas, având calități ca onestitatea, sinceritatea și economia, dar fiind mai degrabă înceți, domesticiți, sobri și neprimitori. [...] Descrierea pe care Cox a făcut-o României, pe de altă parte, este surprinzătoare pentru oricine cunoaște decalajul social și problemele acute ale timpului. Românii, spunea el, meritau o atenție specială, deoarece aveau o urmă de civilizație occidentală, «cu adevărat, România nu este o provincie balcanică»" (p. 174). Trec peste faptul că a avea probleme sociale nu-l exclude pe a fi occidental, fiindcă întorsătura de frază mi se pare prea scăpată din condei... În fond, România este "dincolo de Dunăre", așa că Todorova nu este foarte supărată pe noi. Ne mai pișcă din când în când, așa, ca să nu uităm... îmi vine să spun, cu gândul la alegerile de care acum, când scriu, mă mai despart câteva zile, "ca să nu uităm, Darie!". Dar nu știu dacă, ex-iugoslavă fiind, aș fi citit cartea aceasta cu sufletul prea împăcat. Prea mândri și prea îmbuibați după războiul al doilea mondial — rezumă Todorova, ex-iugoslavii nu au acceptat statutul de balcanici, pe care l-au îmbrățișat, însă, cu fervoare, în ultimii zece ani, ca să explice cruzimile aproape de neînțeles la care unii dintre ei s-au dedat. Referindu-se la ele, autoarea le definește ca specifice pentru "mocirla iugoslavă, nu balcanică" (p. 248). "De ce trebuie ca acest război să fie «balcanic»? — revine, asupra problemei, textul. Războiul civil din Spania a fost spaniol, nu iberic sau sud-vest european; războiul civil din Grecia n-a fost niciodată balcanic [...] Atunci de ce e folosit cuvântul balcanic pentru o țară în război care înainte de tristele evenimente chiar insista că nu este balcanică și care n-a fost considerată ca balcanică, ci perla Europei Răsăritene [...]?" (p. 290)

Și în timp ce simt că pactizez, partizan, cu frazele Mariei Todorova după ce, adesea, înainte, ele mă deranjaseră cel puțin dacă nu mă enervaseră de-a binelea, mă gândesc că nu știu cum va fi fost el perceput de către americani, dar pentru orice fel de balcanici, mai militanți, ca bulgarii, sau mai marginali, ca românii sau ex-iugoslavii, un text de această natură este unul care ridică probleme: privitoare la importanța unor imagini, la felul cum ne raportăm la ele, la sensurile cu care le învestim...

E, oare, nevoie de mai mult pentru o carte captivantă?

Am mai citit...

Mihai Lupescu

Din bucătăria țăranului român, Prefață de Radu Anton Roman, Studiu introductiv și bibliografie de Maria Răfăilă, Postfață de Antoaneta Olteanu, București, Paideia, 2000, 224 p.

În seria reeditărilor din vechea etnografie românească, editura Paideia publică volumul unuia dintre cei mai harnici culegători ai tradițiilor de la sfârșitul secolului nouăsprezece – începutul secolului douăzeci, un autor aproape uitat în ultima vreme, Mihai Lupescu. Lucrarea "rămasă în manuscris până astăzi, s-a păstrat, din fericire, în colecțiile Bibliotecii Academiei Române sub cota manuscris românesc 4813. Abia acum, la mai bine de o sută de ani de când datează ideea elaborării ei, **Bucătăria țăranului român** a lui Mihai Lupescu vede lumina tiparului pentru prima oară integral" (p. 14) – notează cu acribie realizatoarea ediției, Maria Răfăilă. Scriind, rând pe rând, despre **Locul unde își pregătește țăranul mâncarea, Uneltele din bucătăria și sufrageria țăranului, Lemnele de foc și materialurile din care se fac bucatele; chipul cum se dobândesc, Diferite alte materiale trebuitoare la mâncările gospodărești, Bucatele cunoscute de țărani; facerea lor, Băuturile țăranului, Prânzurile, mesele și diferitele credințe și obiceiuri,** Mihai Lupescu a construit cel mai ambițios proiect descriptiv al sistemului simbolico-pragmatic al alimentației tradiționale românești. Dinspre prezent, textul său pare să facă un gen de pionierat întru ale antropologiei, nefiind, însă, altceva decât o pagină de etnografie foarte atent documentată și scrisă cu un urias bun-simț. Publicarea sa se constituie, pe de o parte, într-un gest restitutiv absolut necesar, readucându-l pe Mihai Lupescu în atenția cititorilor, pe de altă parte, funcționează ca un nou act într-un dosar de reconsiderare a alimentației românești ca un fenomen complex și fascinant, care merită mult mai mult decât strâmbăturile din buze ale parveniților de tot felul din ultima vreme.

Dr. Heinrich Von Wlislocki

Despre poporul nomad al rromilor, Imagini din viața rromilor din Transilvania, Traducere din limba germană în limba română de Octavian Rogojinaru, Traducere din limba rromani în limba română: Camelia Stănescu, Vasile Ionescu și Delia Grigore, Prefață la ediția în limba română de Delia Grigore și Vasile Ionescu, Redactarea textelor, sintagmelor și cuvintelor în limba rromani comună de Gheorghe Sarău,

București, Atlas, 2000, 303 p+63 de planșe color și 41 de planșe alb-negru.

După ce editura Kriterion a publicat un excerpt din impresionantul volum al lui Heinrich Von Wlislocki (sub titlul **Asupra vieții și obiceiurilor țiganilor transilvăneni,** București, 1998, 93 p., în **Rromani biblioteca),** un grup de cercetători a tradus și editat, în sfârșit, în mod integral această carte reprezentativă pentru imaginea pe care ea o oferă asupra tradițiilor și credințelor rromilor din Transilvania. În 1890, când l-a trimis la tipar, Von Wlislocki și-a conceput textul tipărit în conformitate cu modele epocii sale: un capitol despre istoria rromilor în spațiile românești este urmat de o secțiune foarte extinsă intitulată **Etnologia** și, apoi, de un alt segment despre limbă și poezia populară. Citit la anul 2000, volumul impune mai ales prin conținutul părții sale mediane, o foarte interesantă descriere a obiceiurilor rromilor nomazi din Transilvania. Care sunt normele tradiționale ale vieții grupurilor de rromi, ce povestiri despre propriile origini au ele, ce obiceiuri se practică la naștere, cum se marchează festiv momentele principale ale calendarului, cum se face o nuntă și ce implică, pe plan ritual și mental, o înmormântare, care sunt cele mai importante tipuri de magie pe care le practică țiganii, iată tot atâtea subiecte prezentate destul de amănunțit, destul de curat, destul de atrăgător. Oricât de multe ar fi, însă, aceste "destul de", ele nu sunt suficiente pentru a nu lăsa cartea lui Von Wlislocki să fie ceea ce este: până la anul 2000, cea mai importantă monografie etnografică despre rromii din România.

Un luminător

Coriolan Babeți

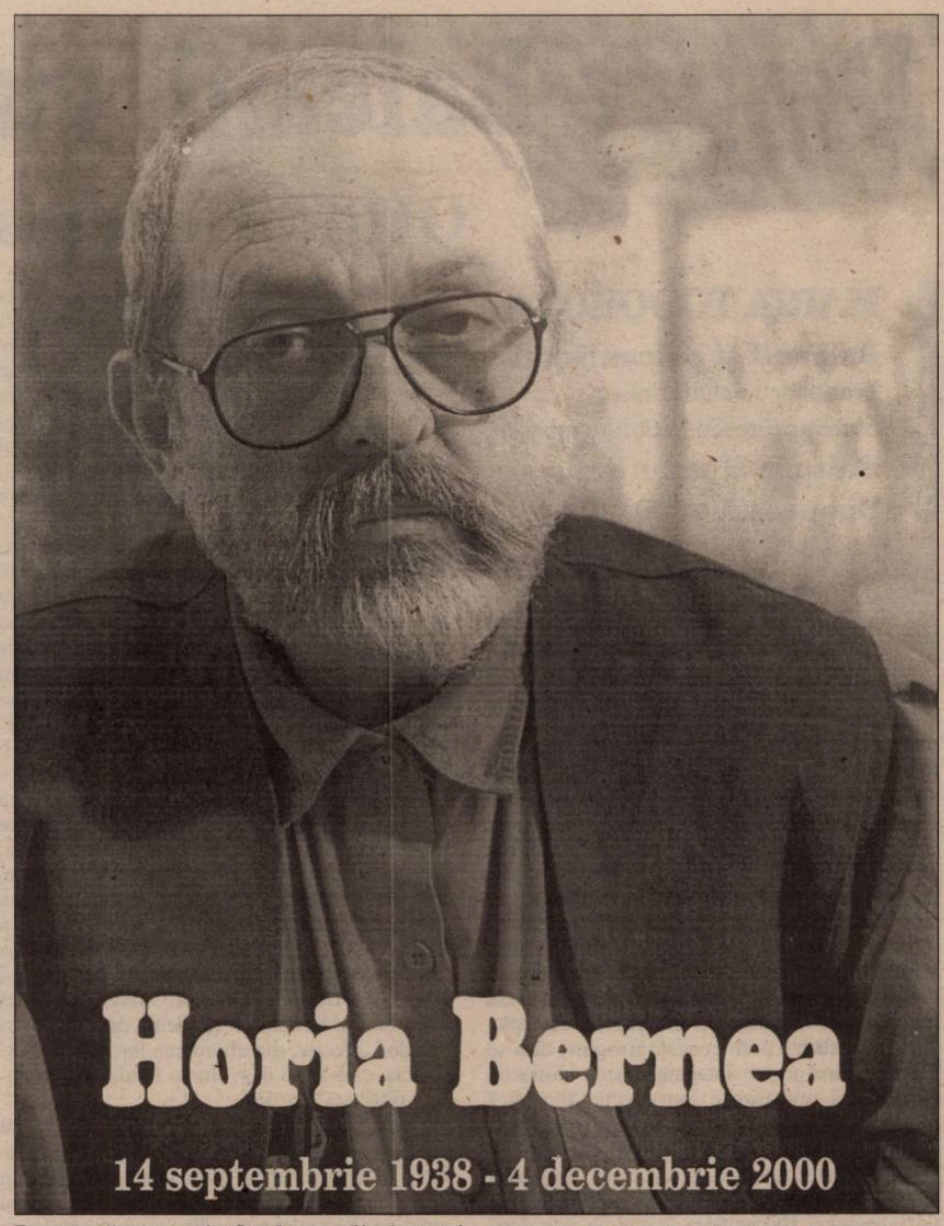

Ar fi urmat să treacă pentru prima dată oceanul, la New York, în primăvara anului viitor, așteptat de noi, însoțindu-și o expoziție personală în Galeria East - West. Unul din drumurile din care Horia Bernea s-ar fi întors acasă cum a făcut-o mereu, cu atât mai mult cu cât la Otopeni îl aștepta un imens atelier la care visase o viață și căruia i se dedicase în ultimul deceniu cu o juvenilă energie - refugiu de tihnă pentru anii senectuții pentru când își amâna întoarcerea totală la pictură. Horia Bernea pleacă în călătoria fără întoarcere îndesind în empireu rândurile aleșilor din cultura română, smulși - de tainice legi ce scapă înțelegerii mele puține - în plin acmé creator.

Când tocmai îl așteptam cu toții să se întoarcă la viață, la ritmul lui trepidant, trăit cu o misionară fericire, cu o debordantă febrilitate, când el însuși aștepta să își reia lunga suită a proiectelor sale ritualizate, Horia Bernea s-a stins, la Paris, în 4 decembrie. Inima care i-a hrănit viața și deopotrivă gândirea, ochiul minții de pictor, inima din care s-au revărsat mereu spre noi, semenii lui, chiar spre potrivnicii lui, efluviile bărbătești ale iubirii, prieteniei, toleranței, credinței, și splendoarea sărbătorească a picturii lui, toate într-un unic fluid binefăcător, s-a oprit atunci când medicii tocmai anunțau reușita unei operații de rutină pe cord.

În exemplara ei coerență, firul vieții lui Horia Bernea, asemeni vieților celor chemați de esențele ei pure, s-a rupt în punctul în care visase să ajungă prin opera sa: în locul tainic din vasul inimii. Toată pictura lui de o incomparabilă bogăție ne poate spune limpede, acum, că a și ajuns, fără să știe, acolo, el însuși un "vas ales" al istoriei noastre și nu doar al artei noastre. Știa însă că nu există capăt în desăvârșirea ființei pe acest drum.

Horia Bernea este artistul despre care cu toții, mai timid sau mai răspicat, am șoptit cu voce suitoare, în ultimii treizeci de ani, că este "cel mai mare pictor român în viață". Ce nu am avut curajul să scriu cu Horia Bernea în viață, pentru că îl fâstâcea lauda grăbită, pot spune acum la adormirea lui după ce mi-a fost dat să văd multe din chipurile artei de azi: îl văd ca pe cel mai auroral și luminos artist al Răsăritului din a doua parte a veacului încheiat. Un pictor răsărind, tocmai la ceasuri de crepuscul ale artei europene încercate de multe și adânci dileme. În golul uriaș al prezenței lui îi vom putea măsura nu doar opera, ci, oricât de târziu, chiar viața. Căci pentru mulți dintre noi el a semnat trei unice opere de o profundă, negrăită frumusețe și congruență. Fiecare o împlinește si o poate la nevoie explica pe cealaltă: Pictura sa, Muzeul Țăranului Român, și un exemplar fel de viață în care au conlucrat în înțeleapta armonie credința în Cristos, credința în rosturile Răsăritului și credința în bucuriile simple ale vieții: familia, prietenia, convivialitatea, comunitatea artistică. "Aș vrea să fac lucrurile extraordinare pe care le visez pentru a sprijini și prin micul meu exemplu puterea creștinismului". Horia Bernea și operele lui rămân nedespărțite de această adâncă reverie și profundă credință tradusă în faptele sale de artă și viață.

Prin opera sa memoria unui Bizanț aulic ni se redescoperă "împăcat" pentru prima data în cultura modernă cu "europeismul" însuși. După un veac și jumătate de "europeism " în arta românească pictura lui Bernea vine să ne dezvăluie latențele unui Bizanț de după Bizanț, vitala limfă în istoria românilor vreme de un mileniu. Mai larg și profitabil, opera sa va fi, cred, sper, înțeleasă ca o mare întâlnire între ceea ce sunt în cultura europeană cele două mari pietre de hotar: "Atena" și "Ierusalimul". Dăruit cu harul deosebirii, dăruit să vadă lumina spiritului în obscuritățile istoriei, misterul în simplitatea lucrurilor, el e pictorul nedogmatic al dogmei "întrupării lumii", cum în anii '70 -'80 era artistul care nea întrupat multe din speranțele noastre în cumpănă, la ceasurile lor de declin.

Deși e fondatorul unui stil inconfundabil și deși a avut artiști care l-au urmat îndeaproape în viziunea sa picturală, el nu e fondatorul unei "școli de pictură" ci, pentru cine va avea trebuință, al unui stil de a înțelege credința printr-un colț de lume, și pentru care pictura sa e doar partea ei văzută. Așa cum pictura lui e răscrucea unei arte ce-și amintește într-o vastă sinteză de momentele de grație ale artei europene, fie ea pictură pompeiană, icoană, Andreescu sau impresionismul lui Pissaro, modelul său de viață trece cu o fericită înțelepciune peste diferențele vieții și semenilor.

Pariul câștigat de opera lui ordonată în ample și de acum prestigioase "fraze vizuale": ciclurile "Deal", "Prapori", "Hrane" "Curți țărănești", "Vechi peisaj românesc", "Coloane" sau "Mănăstiri" este pariul celui ce a văzut unitatea lumii în spectacolul aparențelor ei. Dincolo de contingent, opera artistică a lui Horia Bernea nu poartă în ea nici cel mai vag ecou al tragediei istorice în care a venit la lumină și prin care a adus lumina în cultura română începând cu anii 60. "Anistorică", dar mai curând trans-istorică în cel mai înalt înțeles, zămislită într-un "dincolo" de vremuri de mari încercări, ea rămâne necontaminată de efectele dictaturii și de ideologia comunismului. Contemplându-o azi, nimeni nu poate spune ce am pățit concret vreme de 50 de ani, dar ne lasă să înțelegem cum și încotro să ne mișcăm. Pentru că ea este în fond nu oglinda unui tragic conjunctural, ci o "replică" estetică și morală dată acestei tragedii prin "soluția' de viață pe care mesajul ei profund îl conține. Toata opera lui e îmbăiată de această "perspectivă a inimii", îngăduindune vederea "de sus" a lucrurilor, în transparența lor divină, în unitatea lor surprinzătoare care face ca Dealul lui să fie un pântec al Mamei, Grădinile lui – catapetesme de biserici și Iconostasurile lui un mister vegetal. Horia Bernea este poate unul din marii mistici ai Răsăritului. Un mistic al vieții.

În ultimul său catalog Horia Bernea își intitulează mărturia "Avantaje spirituale ale unui artist din Est". Neobișnuiți să cântărim pe parcursul vieții asemenea gânduri, iată-le acum învăluite de aura luminoasa a plecării artistului: "Intens mobilizați pentru rezistență, noi descoperim într-o manieră paradoxală că adevărata forță și adevărata noutate rezidă în normalitate, în respirația naturală, în organicitatea lucrurilor care ne înconjoară; că în fața caracterului abstract al unei puteri politice ce vrea să guverneze fluxul vieții adevărate prin scheme ideologice, cel mai bun răspuns poate fi formulat fixându-ne atenția pe ordinea misterioasă - și prin asta inalterabilă - a lumii vii, vitalizate prin spirit. Natura lasă să transpară că lucrurile au o cauză finală, că ceva este în dosul tuturor formelor trecătoare. Noi am devenit astfel " imuni la revoluție" - nu insensibili la avangardă; o imunitate care constituie probabil cea mai interesantă experiență spirituală ce o putem oferi celorlalți. Aceasta imunitate se revelează (...) ca o veritabilă atitudine de "avangardă", dată fiind starea lumii în aceste momente: pentru că această imunitate se opune devastării sistemelor de valori - consecința inerentă, obligatorie a oricărei revoluții marcând o întoarcere decisă către reperele spirituale, către sacralitatea care susține lumea (în cazul României, cele două aripi cu care se poate "zbura" în ortodoxie, Sfânta Revelație din Biblie și Sfânta Tradiție a Bisericii).

Am crezut întotdeauna că atelierul său de pictor este, în puține cuvinte, un somptuos banchet al muzeului, ținut într-o grădină înflorită, cu o biserică de lemn alături... După o viață dedicată picturii, Horia Bernea accepta, în 1990 - poate și ca o revanșă a destinului frânt al tatălui său, etnologul Ernest Bernea, propunerea de construi un muzeu prin care va renaște silueta vechiului Muzeu al Țăranului Român, suprimat între timp de mistificatorul "muzeu al partidului comunist", locul în care s-a falsificat istoria însăși a torționarului țăranului român. Această a doua operă a sa primește recunoașterea europeană în 1996, când muzeul conceput de Horia Bernea obține premiul pentru cel mai bun muzeu al anului. Esența acestui muzeu - instalație e religioasă, aparența sa e vitală. Așa cum biserica țăranului e casa pusă sub semnul crucii, țăranul român este ființa așezată sub puterea bisericii. " Instalația " care poartă pecetea credinței sale adânci stă, ca și opera sa de pictor, sub semnul crucii sub care artistul însuși s-a născut la 14 septembrie 1938. De Ziua Crucii, sub semnul căreia se va odihni. Fie-i țărâna ușoară!

Căci despre a treia operă, despre geniul inimii lui Horia Bernea, despre geniul prieteniei nu pot da seama decât cu pustiul din propria-mi inimă lăsat în urma lui de plecarea sa în trup.

New York, 4 decembrie 2000

Cântare lupului

Haita, gașca și autoritatea

Dan Negrescu

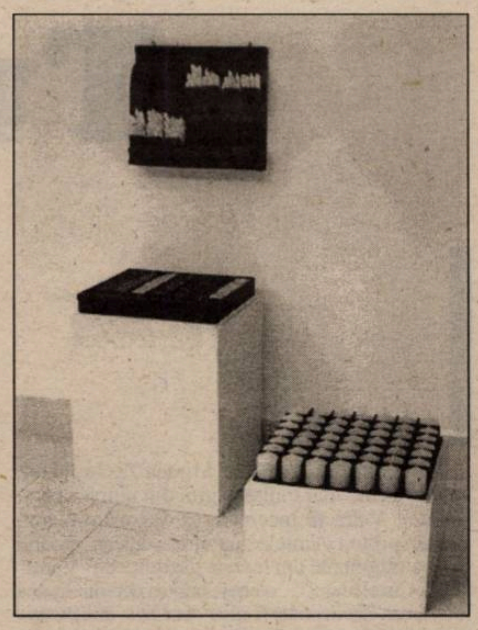

Există — neîndoielnic — o atracție admirativă a omului față de lup, iar după cum ne-o demonstrează o anume tradiție arhaică, devenită culturală în timp, dorința bipedului merge până la imaginarea metamorfozei numite licantropie.

Ciudat, dar niciodată omul nu-și propune altceva, spre exemplu o porcantropie, măcar că ar avea condiții mai corecte legate de statornicia lui — mă gândesc fie și doar la marea scroafă ce a "născut" mitica Alba Longa —, ci întotdeauna lup. Există, desigur, și accidente, ca în cazul eroului lui Apuleius, devenit măgar și încă "de aur", dar ele țin de livresc.

Lupercalia, la romani, era una dintre sărbătorile esențiale. "Lupercii" — oameni (în blană de) lup — îi "februau", adică îi purificau prin biciuire (blândă) pe cetățeni (mai cu seamă femeile sterile), înainte de trecerea în noul an.

Lupul are însă și de suferit uneori, nu tocmai din partea unora prea inteligenți. Micuța Scufița Roșie îl "răstoarnă" pe lupul cel mare.

În esență însă, admirația omului pentru canidul sur este incontestabilă și evidentă (dacă e să-l credem pe Mircea Eliade, dacii-daoi — se credeau lupi — vezi **De la Zalmoxis la Gengis-Han)** chiar în vremea modernă, mai ales după temeinica exterminare a speciei, practicată în și de lumea (presupus) civilizată.

O familie de biologi americani — spre pildă — și-a petrecut vreo doi ani de zile crescând o haită de care apoi — cu lacrimi sincere în ochi — a trebuit să se despartă, în mod firesc. Și unii dintre lupi păreau impresionați, dar inexorabil își urmau firea și haita.

Înclin să cred că admirația pentru lup vizează noblețea, inteligența și corectitudinea organizării haitei :există un individ — în fapt o pereche — alfa și o ierarhie a valorilor lupești din grup.

Dar să dorească omul oare o asemenea structură, sau vreo analogie cu acesta? Greu de crezut; chiar imposibil.

Iată de ce versul distinsului Plautus ("Lupus est homo homini, non homo" — **Asinaria,** act. II, scena 4, v. 405) cunoscut sintetic în forma "homo homini lupus" cere o altă interpretare decât cea uzuală. Precum în cazul lui "mens sana in corpore sano", care este de fapt un deziderativ — **Orandum est ut fiat mens sana in corpore sano** (adică **e de dorit să fie** o minte sănătoasă într-o corp sănătos, ceea ce înseamnă că lucrurile nu stau mereu așa) și în cel al presupusei maliții a lupului se pare că **ar fi de dorit** (până la urmă) ca omul să-i fie omului ca lupul iar aceasta fiindcă nu lupul l-a exterminat pe om, ci invers — după cum s-a întâmplat și în interiorul speciei supreme, în repetate ocazii.

Este — probabil — și acesta un motiv care face astfel încât admirația omului pentru lup să rămână la fel de deziderativă precum generalizarea minții sănătoase în trup sănătos.

Felurite eseuri există, dar sunt sortite eșecului în măsura în care nobila haită — în variantă umană — devine jalnică gașcă, iar lupul alfa se metarfozează în lider de opinie (culturală, de exemplu) sau în (de)formator de conștiință.

În sinteză spus, haita omenească ar fi la fel de greu de întemeiat precum o ipotetică gașcă lupească; și aceasta din mai multe cauze ce nu țin neapărat de (ne)schimbarea blănii (în fond, și înțelesul zicerii despre "lupul" care-și "schimbă părul, dar năravul ba" tot admirativ ar trebui să fie; interpretarea negativă dovedește în fapt acordul lipsa de caracter a omului, gata să-și schimbe totul).

Lupul alfa își câștigă poziția prin luptă corectă, pe când liderul de gașcă, cel mai adesea, prin relații; în spațiul intelectual, cultural — fie prin operă (caz rar și fericit, **până la un punct**), fie prin impostură.

Haita nu are dizidenți, pe când în gașcă se (mai) găsește câte unul care să observe că liderul nu are consistența necesară. Dar asta nu schimbă nimic pentru gașcă; eventual va avea un membru în minus.

Lupul alfa este singurul realmente procreativ — alături de consoarta-i tot cu rang alfa — pe când liderul de gașcă e (cel mai) adesea sterp (de la un moment dat, sau întotdeauna), eventual părinte ofilit al unui singur op, dar și acesta după o gestație mai curând elefantină, decât umană.

Lupul alfa (își) conduce haita spre binele ei (vezi atacurile hibernale , mai cu seamă), pe când liderul de gașcă mimează binele general, atent în fapt la anihilarea oricărei posibile concurențe. Gașca însăși îl aprobă tacit pentru a fi ferit(ă) de vreo schimbare nedorită sau de adversari incomozi.

Există însă și lideri reali, pe care ai fi tentat să-i consideri aproape corespondenți umani ai lupului alfa; asta, desigur, dacă ar fi capabili să formeze o haită.

Din păcate, și aceștia tot gașcă trag după sine, în prelungirea unei mirabile opere: contribuie la aceasta prea marea dorință de a fi adulați, un caracter devenit năravș, dar nu ca la lup, ci schimbăcios și urâcios, apoi nevoia debilă a gășcarilor de a avea un model și de-a putea spune că sunt apropiați ai marelui lup (fără blană). Niciodată un lider, real sau impostor (mai ales în sferele culturii) nu se va înconjura cu indivizii pe care îi crede sau îi simte de valoare apropiată lui — cu atât mai puțin identică — în domeniu-i de referință, ci, eventual, va încerca să-i discrediteze, sau chiar să-i elimine de pe firmament, ca virtuali concurenți.

Aici intervine marea diferență dintre lup și om: supremația temporară în haită o decid lupta și eficiența cotidiană; în gașcă — aranjamentele de culise.

Haita îl acceptă pe noul alfa, pe când gașca, înglodată în abjecte matrapazlâcuri, îl preferă pe învechitul lider, din motive foarte clare: îi cunoaște zonele erogene, slăbiciunile și relațiile.

Învins, lupul alfa se retrage decent (adică, pentru că **așa se cade — decent**) din funcție, ceea ce nu se întâmplă nicidecum cu șeful de gașcă; dimpotrivă, o anume bură de eternitate începe să-i dea târcoale. Prezidează solemn manifestări la care adoarme, dar, trezit către final, trage concluzii (cel puțin) delirante (adică departe de "brazda" trasă de ceilalți), fie cu seninătate olimpiană, fie cu paternă dojeneală, de parcă ar fi auzit ceva, iar gașca dă din cap aprobator, după care aplaudă admirând profunzimea exegetică (a somnului) de lider.

Lupul însă nu-și poate permite să urle din senin(ul soporific).

Dacă autoritatea lui alfa este clar hotărâtă, adică are certe hotare, a liderului (fie impostor, fie real) de gașcă poate atinge culmi nebănuite, depășind chiar delirul, căci nici plugul nu răscolește piscurile. De la un moment dat opiniile lui nu trebuie să mai aibă fundamentate în planul realului... totul plutește deja:

Gașca ascultă (aparent) extatică (unii — mai slabi de înger — cu convingere temătoare) lucruri auzite de zeci de ani și de ori, fără nici o legătură cu manifestarea în derulare, trăiri personale ce nu interesează în fapt pe nimeni, în sfârșit — nu o dată — opinii tranșante despre cărți necitite de către locutor.

Lupul este din nou în inferioritate: el nu poate urla în gol, căci își trăiește funcția pentru haită.

.....

Acestea ar fi, așadar, doar câteva considerații care mă fac să cred că niciodată un om (chiar onest) nu va putea aduna o haită, ci doar o gașcă, indiferent de sincera-i admirație pentru numitul **canis lupus.** Dacă totuși iubirea pentru nobilul canid e atât de mare, îi mai rămâne o șansă: aceea de a deveni lup singuratic.

Contrafort la un contrafort imaginat

Adriana Neamțu

Stângaci încerc să mă pierd într-o mulțime larvar-ideologică, într-un loc sinistru pentru cei care mai au puterea și onoarea de a-și regăsi memoria: Sala Palatului. Lume multă care nu pare în așteptare. Stare ideală care nu te dezamăgește niciodată – siguranță. De la cum se pășește în sală și până la discurs totul este încărcat de un fel de neclintire care sperie bunul simț obișnuit.

Persoane amarnic de cunoscut, și de re-cunoscut, cu un discurs care nu ascunde sub nici o formă indolența superioară și atotsuficientă. Președinte de stuff de campanie, lideri de partid, membri...

"În România începe să fie bine".

Afirmație. Aplauze. Să fi fost oare singura stupefiată? Oare numai mie mi se părea o apropiere improprie a cuvintelor într-o frază absolut năucitoare?

Oboseala nu putea fi întrecută decât de curiozitatea care acaparează tiranic toate simțurile cufundate într-o amorțeală amenințând cu inconștiența. Mă înfing în scaun și încerc zâmbetul superior al cunoscătorului... Alt discurs electoral, alte imbecilități puse cap la cap pentru o singură categorie de public: adepții, "cotizanții" isterizați. Aplauze. Genuflexiuni. Undeva, cineva strigă un slogan din seria "Trăiască...".

Gândesc: recurența sonoră a sălii. Dau să râd însă nu-mi iese decât o grimasă. Repetiție: "În România începe să fie bine". Stăpânire de sine, nici o tresărire, nici o zbatere nervoasă a ochilor, nici o strângere de inimă, nici o fluierătură, nici un om, un singur om care să arate că nu mai poate suporta supra-porția de stupiditate garantată de prezența noastră acolo. Nu ceea ce auzeam era subiectul mirării (mă așteptasem și știusem clar unde voi merge...), ci acordul masiv, lipsa de reacție la cele mai neașteptate stupizenii. Consimțirea mi se părea evidentă la o astfel de manifestare a "susținătorilor", anormală mi s-a părut prostirea de bună voie, solidarizarea într-un scenariu fabulatoriu în inconștiența și inadecvarea sa. Nepotrivirea mea era evidentă într-un spațiu care, deși sinistru prin mărime, începuse să mă apese, ba chiar să mă scoată din minți.

Muzici. Urale, ovații. Carmina Burana... Atmosfera care se creează este, în sine, neadecvată momentului, de o penibilitate care cu greu va putea fi regăsită... Elitism? Candidatul se vrea aliatul oamenilor obișnuiți, "care nu au pe nimeni". Am senzația stranie că, într-un fel oarecare discursul său este "fabricat" de un al stuff de campanie, al unui alt partid, alt unei alte politici... Există oare o politică alternativă, există oare un alt discurs în spațiul politic autohton? Naivități ale vârstei, amăgiri ale unei minți înfierbântate de lecturi care sfidează realitatea apăsătoare.

Nu mai pot încerca zâmbetul.

Președintele se vrea o apariție stenică. Discursul din același registru: mobilizator-sforăitor.

"Eu am fost managerul crizelor, viitorul președinte va fi managerul dezvoltării".

Nu mai pot încerca nici zâmbetul, nici uluirea anterioară. Trec într-un registru patetic: durere înăbușită în lacrimi.

Inadecvare: urale, ovații, îmbrățișări, mâini strânse șerpește, iar îmbrățișări, promisiuni, minciuni, demagogie în sfânta mare nerușinare, flori... Nimic de mirare. Ba, poate: siguranța, neclintirea într-un ritual al tembelizării pe față.

Mă ridic în picioare și mi se pare că n-am trăit cele câteva ore.

Discursuri despre trădători ale trădătorilor, discursuri poetice despre nimic ale economiștilor-șefi ai țărișoarei care își valorizează virtuțile lirice de ocazie, discursuri din seria "am fost ce-am fost, dar vom fi și mai mult decât atât". "Astăzi, suntem luptători, mâine vom fi învingători!"

Nu demagogia era supărătoare (pentru că este un dat al politicii de acum și de oricând, de aici și de aiurea), ci siguranța și neclintirea. Majoritatea vorbitorilor trăiau convingerea discursurilor proprii. Unde vor fi trăind acești yoghini sinucigași ai politicii românești? În ce Styxuri își vor fi limpezind călcâiele care nu mai ating pământul pârjolit mai ceva decât în fața năvălitorilor?

Până la urmă nici măcar discursul nu era atât de șocant, cât animalul politic de la tribună. O specie corcită de reptilă carnivoră care știe că va urma un sezon neprielnic și devoră tot ce întâlnește pentru a-și asigura nutriția hibernală. Și în lipsă acută de hrană s-ar putea autodevora. Ce mai contează atâta vreme cât îți astâmperi foamea?

Frica ar fi fost răspunsul unui ins "dotat" cu simțul normal al conservării. În jur nu simt încă acest frison. Poate este numai o inabilitate personală...

Tur de orizont

Regretatului profesor Mircea Zaciu îi sunt dedicate cele mai multe pagini din numărul 8 al revistei **Vatra** ● Încercăm să creionăm și noi, aici, un portret al intelectualului ardelean, redând câteva fragmente din textele găzduite de "Vatra" ● Al. Cistelecan:"... o cheie pentru personalitatea lui Mircea Zaciu poate fi chiar confuzia, indistincția dintre om și instituție. Fie că a vrut, fie că nu, deopotrivă când și-a dorit și când nu, Profesorul a avut mereu ceva din prestigiul unei instituții. Gesturile cele mai umane, ba chiar cele mai umile, nu reușeau să-i compromită această carismă instituțională". ● Ioan Moldovan: "A fost mereu un om neliniștit, neîmpăcat încordat să facă bine și temeinic, și revoltat și dezgustat când vedea că nu se poate. El, care și-ar fi dorit pe-un închipuit blazon de credință și viață inscripția blagiană a ideii duse până la capăt, era probabil nevoit să constate cu dezamăgire, tristețe, furie uneori și deznădejde, imposibilitatea mânturii prin lucrurile, lucrările proiectate. Poate că inima sa bărbătească obosise, sigur că obosise" ● Ioan Grosan: "Opera fundamentală a regretatului Domn, Profesorul Mircea Zaciu (dacă exceptăm încă neterminatul Dicționar al Scriitorilor Români) este, după părerea mea, **Jurnalul** său. Abia aici natura sa profund caustică, pe care n-o dezvăluia decât, din când în când, amicilor săi apropiați, își dă adevărata măsură valorică" ● Traian Ștef: "Bineînțeles că Mircea Zaciu nu a avut complexul regătenesc și mai degrabă regătenii critici au avut complexul ardeleanului. Poate că profesorul de la Cluj era un ardelean în cel mai înalt grad. Era chiar ultimul istoric literar și intelectual ardelean, încheietorul unui șir ilustru de militanți, profesori, ideologi, savanți ardeleni" ● Dan Culcer: "Am avut ani de zile impresia că Mircea Zaciu nu îmbătrânește. Îl știam parcă de totdeauna neschimbat, cu părul tuns scurt, cumva cazon, în stil de ofițer de dinainte de 1914, niciodată gras, și încercam să pricep ce fel de regim alimentar poate avea un om ca el, care nu și-a schimbat carura, sau cel puțin asta e impresia mea, timp de 30 de ani" ● Cornel Moraru: "De la Mircea Zaciu se mai poate învăța și cum anume a se vorbi despre Transilvania: cu sobrietate, pe un ton mai degrabă reținut, deși impregnat adeseori de tragism; oricum fără emfază și mai ales, fără retorica goală a politicienilor" ● "Vatra" continuă concursul destinat maeștrilor poeziei erotice contemporane, iar în acest ultim număr încearcă să ne convingă de potența lor Ovidiu Genaru, Liviu Ioan Stoicoiu, Doina Ioanid, Zamfira Zamfirescu, Gheorghe Izbășescu, Zeno Ghițulescu ● Un text simpatic, dar nu mai mult, semnează ionescianul Marius Ianuș, care a declanșat, brrr! "al doilea război cu toată lumea" ● Toată lumea este, în cazul de față, "un profesoraș snob, autoritar și impertinent, autointitulat critic și poet, care, în afară de un mic trafic de idei prinse din zbor, de pe la scriitori adevărați pe care îi manipulează (Mircea Cărtărescu, Gheorghe Crăciun, Alexandru Mușina, cândva Mircea Nedelciu) este un vid absolut împins în față doar de dorința parvenirii" ● Greu de dedus cine este "snobul", așa că Ianuș ne oferă cinci indicii (vreți să fiți miliardari?) ale activității acestuia, iar noi alegem, pentru dumneavoastră, " c): promovarea prietenilor nevestei (Grupul de la Brașov) – în schimbul unor servicii: discuție autentică – *Măi, Andrei, de ce nu m-ai pus și pe mine în antologia ta?... Credeam că suntem PRIETENI...* - or, prieten au ba, personajul nostru e un poet absolut lamentabil, care nu are ce căuta în nici o antologie, nici dacă ea ar conține 50 de autori debutați în anii '80" ● Aproape de finalul protestului său – "Un prezervativ pe capul limpede al generației '80" –, Marius Ianuș trage un foc de avertisment în direcția personajului cu pricina: "JOS LABELE DE PE LITERATURA TÂNĂRĂ! (că altfel ți le frigi)".

Plicuri, timbre și ștampile

Publicația Societății Scriitorilor din Neamț, **Antiteze,** propune un interesant număr triplu (8-9-10), care se deschide cu o dezbatere în jurul volumului "Dulcea mea Doamnă/Eminul meu iubit" ● Cea mai... simpatică intervenție este a gravului Cristian Livescu, care vede și nu crede. Nu crede, în primul rând, că o editură ca "Polirom" nu și-ar fi permis, nici măcar de dragul câștigului, să arunce pe piață un fals. De ce are C. Livescu un semn atât de mare de întrebare? Pentru că editura nu a pus la dispoziția cititorilor și plicurile ce au conținut scrisorile. Îi dăm o veste bună dlui Livescu: toată corespondența (inclusiv plicurile timbrate, ștampilate, dezlipite, amprentate etc. etc.) vor fi donate Academiei Române, instituție atât de dragă criticului amintit. Ce nu-i sunt drage lui C.L. sunt chiar scrisorile despre care face vorbire, pen' că atentează la imaginea geniului care, în loc să-și vadă de scris, n-a avut de lucru și s-a cam îndrăgostit de Veronica. Și i-a mai trimis și niște epistole, una pătată de lacrimi, care-l indispun pe Cristian Livescu. Ghinion! ● Adrian Alui Gheorghe scrie despre "Rezistența prin poezie și prietenie", iar Liviu Ioan Stoiciu despre "Administratorii puterii literare" ● Poetul face un inventar al manifestărilor literare organizate în România și al premiilor care se acordă la aceste evenimente. Și cum LIS constată că premiile se cam dau aiurea, spune răspicat: "... deoarece în ultima vreme s-a extins această procedură inadmisibilă de premiere după cumetrii, pe față, sfidând bunul simț, considerând că totul trebuie să aibă o limită, am hotărât să nu mai particip la aceste manifestări unde se premiază aceiași *prieteni* și în semn de protest, să șterg din bibliografia mea premiile primite de la reviste și festivalurile de acest gen (chiar dacă n-am avut nici o clipă impresia că mi s-au acordat aceste premii pe *ochi frumoși)"* ● Pagini consistente dedicate anangardei sunt semnate de Nicolae Manolescu, Emil Nicolae, Adrian Alui Gheorghe, Adrian G. Romila ● Într-un interviu acordat lui E. Nicolae, criticul dramatic Marian Popescu afirmă: "Câtă vreme nu ți-e clar ce trebuie să fie cultura națională în ansamblu, din perspectiva finanțării ei din banul public, e greu de crezut că poți să ai o viziune într-un anumit sector, cum ar fi teatrul. S-a exprimat părerea că nu mai e cazul să revenim la planuri și strategii, deoarece cultural oricum există. Nu-i adevărat! Un teatru foarte bun, cu o viziune națională, e obligatoriu să fie finanțat din bani publici pentru că răspunde unor necesități care depășesc suprafața comunității locale".

O picătură de sânge intelectual

Texte care merită toată atenția în **România literară** (nr. 47) ● Gheorghe Grigurcu demonstrează, în pagina 5, "Duplicitatea lui Titus Popovici" și concluzionează: "Tulburați de imprevizibila dedublare a lui Titus Popovici (e drept, manifestată scriptic atunci cânt toate pericolele au trecut), nu-l putem măsura pe nefericitul fericit prozator decât cu două măsuri, așa cum ne propune el însuși: o dată în calitate de nomenclaturist obedient, de stipendiat de lux al sistemului căruia i-a plătit cu sânge intelectual, cu sângele operei sale ce a rămas incompletă și schiloadă, altă dată în calitate de procuror lucid și calificat al aceluiași hidos sistem căruia îi cunoștea tarele pe dinăuntru, deci mai bine decât alții?" ● Două pagini emoționante îi sunt dedicate lui Laurențiu Ulici ● "Laurențiu Ulici mi-a fost drag și pentru că știa să se joace" – Alex Ștefănescu ● Antonio Patraș ne duce "În lumea lui M. Blecher", iar Constantin Țoiu, "Spre China" ● Un excelent eseu – "Somnul fără deșteptare al amintirii" – aparținându-i lui Barbu Cioculescu ne amintește că s-au împlinit 30 de ani de la moartea lui Vladimir Streinu ● O pagină de poezii inedite ale Florenței Albu vine să dea greutate unui număr bun al "României literare"

O "Dilemă" mai mare

La propriu, înainte de toate ● Fiindcă, începând cu numărul 401, prestigioasa revistă și-a mărit numărul de pagini ● De la 16 la 20 ● Pe lângă noua paginare (excelentă!), noul format aduce cu sine și un spor de rubrici ● "La porțile Occidentului" (un soi de luare în posesie a unui spațiu mult visat prin intermediul unor texte cu tematică specifice), 2 pagini de "La zi în cultură" (foarte vioaie, de altfel), rubrică de arhitectonică (ținută de Augustin Ioan), încă una despre televiziune (Andrei Gorzo – "Fericirea la televizor") ● Apoi, o excelentă inițiativă a doamnei Tita Chiper de a reaminti săptămânal despre "glorioasa" limbă de lemn a textelor din perioada noastră totalitaristă (o rubrică având și un titlu foarte bine pus – "Antinostalgia"); în fine, alte două rubrici permanente care și au ca titulari pe Lucian Mândruță ("Talon de participare") și pe Dan Goanță ("Medalia de abur"), rubrici sarmante, cărora e dificil să le prinzi specificul într-o frază ● Foarte bine alese și foarte bine tratate (de pe poziții dilematice, cum altcum) și temele revistei ● De pildă, tema "pusă în joc" de numărul 407 – "Cultura nemulțumirii" beneficiază de... "tratamente" filosofice, jurnalistice, economice, istorice, sociologice ● Am spune, în încheiere că "Dilema", spre deosebire de alte reviste care au început să creadă despre sine că sunt mituri vii ale presei culturale românești, tace și face, izbutind să rămână vie și provocatoare. În limbaj hip-hopic, ea e o "revistă de revistă".

Un "22" îndoliat

Așa arată numărul 560 al săptămânalului GDS-iștilor din cauza alegerilor din 26 noiembrie ● Editorial (a se ține minte!): "Până să ajungi să interiorizezi o catastrofă și să o dizolvi în banalul cotidian, cel mai greu de suportat este gândul, obsedant, că era inevitabilă. Cu un plus de atenție, cu un plus de efort (îți repeți, mereu și mereu), ea era inevitabilă" (...) "... oricât de greu ne-ar fi, trebuie să ne resemnăm cu gândul că totul trebuie luat de la capăt" (Gabriela Adameșteanu) ● Altfel, acest număr care a urmat imediat alegerilor a fost el însuși surprins de rezultatele de la urne. Dovadă și faptul că "dosarul" comentariilor vis-à-vis de acest eveniment a fost unul foarte subțire.

Observatorul a devenit prea cuminte

O spunem cu afecțiune, nu în vreun alt fel ● **Observatorul cultural** a devenit prea cuminte și, din acest motiv, parcă și ușor obosit ● Avem senzația că o parte din textele sale au început să aibă ceva din rutina în care se intră și când nu faci presă cotidiană, chiar dacă faci presă culturală și chiar dacă aceasta este săptămânală ● De bine: excepțională noua rubrică săptămânală a lui Andrei Cornea ("Cuvintelnic fără frontiere"), binevenită revenirea lui Florin Dumitrescu (chiar dacă nu prea ne dăm seama cu ce frecvență), titular, de data aceasta al unei noi rubrici ("Cultură & Consum"), foarte bună, de asemenea, ideea care susține cronica de film (Mihai Chirilov și Alex. Leo Șerban, doi importanți critici de film , dialoghează "în marginea" unor pelicule și în chip seducător) ● Altfel, despre colegii noștri, numai de bine.

Teo, bunicuța și "Sfera Politicii"

Scriam cândva, acum câteva numere, numai de bine despre **"Sfera Politicii"**. Ne menținem opiniile formulate atunci, dar, acum, aducem câteva precizări ● Avem câteva obiecții de făcut cronicilor de carte – sunt prea școlărești, sunt scrise prea neatractiv, prea la normă (sau, prea la CV); în plus, semnatarii lor (pe câte înțelegem noi, studenți la științe politice) n-ar face rău deloc dacă ar încerca să se debaraseze de un anume limbaj de lemn al disciplinelor pe care – cu spor, credem, le învață. În acest fel, treptat, ar putea să renunțe la expresii stereotipe precum "după cum se observă"; "trebuie să precizăm că", "este de reținut faptul". În definitiv, limba română este una bogată, nu-i așa frații or? ● A doua precizare: revista în discuție are o rubricuță (foarte bună, în intenție, de altfel) care se numește "Cine ne citește" și în care sunt consemnate opinii ale unor importante voci publice românești vis–á-vis de "Sfera politicii". Foarte bine, zicem încă o dată, numai că a devenit din cale-afară de supărător faptul că, de câteva numere bune, sunt consemnate, cu aprecieri identice, trei nume: Ion Iliescu, Mircea Criste și Theodor Stolojan. Aceasta nu e, defel, o dovadă de profesionalism ● În al treilea rând, multe dintre textele incluse în această revistă au greșeli gramaticale. Iată numai un exemplu din ultimul număr (cel dedicat "Banilor și politicii"): "Fenomen social prin care indivizi sau grupuri se ajustează în funcție de interese și resurse la problemele existenței sociale (virgulă, n.n.) corupția reprezintă o sfidare la adresa societății democratice moderne a căror fundamente (????) juridice și morale implică recunoașterea autorității instituționale". Textul cu pricina are mai multe asemenea "scăpări" și nu doar atât: are și o mulțime de locuri comune, ceea ce ne duce cu gândul, iarăși la CV ● Ne mai gândim și la alte lucruri, oameni și idei, dar nu vă mai spunem acum nimic. Poate data viitoare.

ROȘIORII DE VEDE

"Eins, zwei, polizei..."

Petru Umanschi

Rămân destul de rare apariițiile unor cărți ce vizează abordarea fenomenului muzicii moderne, fapt ce explică interesul manifestat vizavi de orice titlu tangent la fenomen. Cum astfel de lucrări nu sunt numeroase dar totuși există, editorii ar trebui să manifeste o selecție a acestora, oferind cititorului român cărți documentate, cu adevărat utile prin cantitatea de informație și gradul lor de credibilitate. Sigur, acest lucru ar trebui să pornească de la "greutatea" numelui autorului, fapt care, din păcate, în societatea de consum nu pare a fi luat în seamă, mizându-se pe un impact comercial asigurat, să zicem, de un titlu. Recent mi-a parvenit traducerea din germană a unui volum intitulat **"Stairway To Heaven"**, aparținând unui oarecare **Wolfgang Rumpf.** Chiar dacă acest nume l-am întâlnit pentru prima oară pe coperta volumului oferit de editura "Polirom", am început lectura lui fără păreri preconcepute, știind că o serie de critici din noua generație au apărut în vestul Europei, luându-și sarcina în serios. Ei bine, nu același lucru pot spune despre amintitul autor ce-și intitulează pompos opul: "O scurtă istorie a muzicii pop de la Rock'n Roll la Techno".

Vor fi fost destui aceia aidoma celui care semnează aceste rânduri și care, furat de titlul împrumutat de la grupul "Led Zep" credea că a dat norocul peste el. Spre a da greutate lucrării, în pagina de gardă suntem informați că W.R. **"a crescut la Karlsruhe ca fan Beatles. A cântat în 15 trupe rock iar astăzi lucrează ca redactor la Radio Bremen. El predă și jurnalistica muzicii pop și critica muzicală la Universitatea din Oldenburg".** Cu alte cuvinte, un fel de C.V. sintetic, încurajator dar, vai, deloc convingător după ce parcurgi volumul. O serie de inadvertențe pe care un simplu meloman român nu le-ar face, le întâlnim la tot pasul. Sigur, nu avem intenția de a demonta filă cu filă toate cele scrise lăsându-vă dumneavoastră plăcerea de a o face. Ne mulțumim să subliniem cea mai mare inadvertență oferită-paradoxal! – chiar pe prima pagină a păguboasei cărți: **"muzica disco a trupei "Doors".** Trupa "Doors" n-a cântat, n-a înregistrat nici un titlu pendinte de compartimentul disco inaugurat de **Gloria Gaynor** la patru ani de la moartea la Paris a lui Jim Morrison! Citind enormitatea pe care "criticul" Rumpf o oferă cu seninătate, ne întrebăm ce eficiență au cursurile de cultură pop ale domniei sale? Trecând la o altă carte ce tratează muzica modernă, "Heavy Metal" de spaniolul **Francisco J. Satue** (Rock/Pop Catedra, Madrid, 1992) ne amintim de un capitol al volumului semnat de autorul iberic: **"El Infierno de la confusion". Lucrurile se leagă, nu-i așa?**

Credem că cel puțin în capitolul destinat rock-ului german autorul va fi mai la el acasă. Iluzii deșarte! Nici vorbă de grupurile germane de referință ale anilor '60 **The Lords, The Rattles** sau despre muzicianul **Achim Reichel,** un pionier al rock-ului european. În compensație, ni se oferă telegrafice informații despre Nina Hagen sau Udo Lindenberg. E cert că **Wolfgang Rumpf** nu e persoana potrivită pentru a ne oferi un volum despre muzica modernă, fie el și mediocru. Încheiem cu amărăciune, citându-l din nou pe enigmaticul "critic" din Karlsruhe: **"Istoria muzicii pop este un mister".** Pentru dumneavoastră așa este, stimabile domn!

Grădina, cenușa

Danilo Kiš

Urmare din pagina 32

în care sunt tescuite grămezi de nonsens și deșertăciune vinovată, crimă înfășurată în valuri, burdușită în saci, îndesată în ștăcule ("... noastră ospitali...") și scuip eu, domnilor rubedenii, pe ospitalitatea voastră! Scuip eu pe morala voastră! Pfui! Tot așa, de altfel, m-ați întâmpinat și în nouă sute opșpe, încât răposatul și nefericitul Moriț, și el o victimă a mașinațiunilor voastre, se întreba cum de este cu putință să nu vedeți orbirea iubirii voastre de sine și măreția nimicniciei voastre, cum de se poate să nu simțiți răspunderea sângelui vostru și să nu auziți vuietul apocalipsei. Și voi încă mai aveți îndrăzneala să-mi vorbiți de ospitalitate ("... dacă nu-ți convine")... mă duc, sigur că mă duc, ca să nu fiu silit să asist la ospețele voastre luculliene și la mesele voastre însângerate de pe care ne azvârliți oscioare ca unor câini, în timp ce burțile noastre sunt roase de ciuma foamei! Ascultați-mă, voi, convertiți și jigodii! Zile negre vă prezic! Auziți trâmbița Ierihonului! Oooo-aaa-uu-ziiiiți! Sau credeți că astea-s halucinații de-ale lui Eduard Sam, că am *delirium tremens*, că văd șoricei albi! ("Pentru Dumnezeu, Eduard, liniștește-te se adună lumea"). Și nu-mi pasă de nici o lume, să vină toți, să vină și să vadă, să fie martorii acestei sângeroase nedreptăți omenești, să fie martori cuvintelor mele adevărate și profetice! Căci vă spun, o să vă vărs din gura mea. Căci spui sunt bogat și de nimic nu am trebuință. Iar nu știi că ești nefericit, și nevolnic, și sărac și orb, și gol! Vai! Vai! Cetate mare, Vavilonule, puternică cetate, căci într-o clipită vine judecata ta..." În aceste din urmă silabe, care în delirul fortissimo deveneau un haos de absurd și de exces, tatăl meu pierdea deja șirul discuției, începea să-l invoce pe Mesia și să se răfuiască și cu el, într-un groaznic, profetic monolog, într-un inspirat *lucida intervalla*, după care linia de sus a vocii începea să coboare, să se decline, prefăcându-se în vaiet, în icnet.

***

Iată, pe lângă descrierea semnalmentelor lui, garantat asemănătoare cu originalul, pe baza fotografiilor și schițelor de epocă, iată tot ceea ce mai știm despre acest om, tot ceea ce, în lungi ani de muncă și meditație, am reușit să aflăm despre el, despre misterioasa și fatidica lui apariție, iată rezultatele tuturor cercetărilor, douăzeci de ani de anchete purtate printre prietenii și cunoscuții lui, printre rudele lui mai apropiate sau mai îndepărtate, la poliție și ministere. Iată, într-un cuvânt, suma tuturor cunoștințelor noastre îndoielnice despre el, bazate și pe documentele lui personale, pe dovezile și adeverințele școlare, pe amprentele digitale și corespondența personală (măcar infima parte care ne-a căzut în mână mult mai târziu), pe sentințele judecătorești, certificatele medicale și militare, ca și pe acea legendă care s-a păstrat despre omul acesta în conștiința contemporanilor lui încă în viață, legendă care învăluie fiecare ființă umană, ca și pe baza chiromanției telepatice și interpretării viselor, într-un cuvânt, iată, deci, tot ce mai știm despre acest om până la venirea lui (să repetăm asta: fatidică) în restaurantul *La leul de aur*.

Eduard Sam, pentru că acesta nu este nimeni altul decât el, misteriosul tată, își face apariția la acea cafenea pe neașteptate, în acea tulbure seară de toamnă a anului 1930, răsărind din multimilionara masă de anonimi, se desprinde din totala, haotica beznă a lumii, puțin cam literal înțeles, *in medias res*, precum Cartea Facerii care se deschide undeva la mijloc, pe când porțiunea anterioară este ilizibilă sau definitiv pierdută. Tot ceea ce am reușit să aflăm despre părinții lui este doar numele lor, care prin ele însele nu spun nimic, doar că poate deschid două ferestre oarbe năvalnicei fantezii a cercetătorului. Tatăl lui se numea Max, iar mama Reghina. Reghina Fürst. Acest nume regal: Reghina! Despre tatăl lui însă știm doar atât, ca avea "buza de iepure" – în măsura în care se poate da crezare mărturiei unei femei care era prea bătrână în momentul în care ne-a comunicat această dată. Dar, de ce să introducem îndoiala în toate informațiile noastre! Să dăm crezare, deci, acestor mărturii și să stabilim că acel om cu buza de iepure avea un atelaj, căruță, cu șase cai și că (după aceeași sursă) practica vânătoarea, făcea comerț cu pene de gâscă și că a adunat o avere apreciabilă. În rest, tot ce-l privește pe acel om este învăluit în cel mai adânc întuneric. Iar faptul că datele despre căruță sunt exacte, și asta într-un grad mult mai înalt decât, totuși, dubioasa verdicitate a legendei, îl putem susține prin aceea că după atâția ani, am găsit la locul lor grajdurile în care pe vremuri erau ținuți caii despre care e vorba. (În perioada în care am avut posibilitatea să ne convingem de existența lor, adică după venirea noastră în sat, la rudele tatii, aceste grajduri, e drept, fuseseră transformate în cămară pentru lemne și rumeguș, dar când, cu un prilej anume, pământul a fost săpat, pentru că rubedeniile noastre și-au îngropat aici comoara, în straturile sale mai profunde pământul încă tot mai duhnea a urină de cal – fapt care nu face decât să confirme teza noastră despre veșnicia mirosurilor, teză, de altfel, destul de îndrăzneață, dar a cărei îndreptățire și exactitate am demonstrat-o deja de atâtea ori). În personalitatea acelui om cu buză de iepure noi ne imaginăm un original, vlăstar decadent al vreunui trib puternic care a degenerat, smuls din vatra lui strămoșească și aruncat pe pământul unei lumi noi. Din această buză de iepure, ca din fosilele aripii unei păsări preistorice, noi încercăm să reconstituim aspectul general al speciei, condițiile climatice și cataclismele. Dar, pentru că nu dispunem de suficiente probe, ne retragem complet decepționați, abdicăm în fața tentațiilor care ne oferă ipoteze îndrăznețe.

Copilăria lui Eduard Sam este pentru noi o taină și o necunoscută nu mai mică. Acea bucolică, patriarhală copilărie la umbra atelajului cu șase cai, a profitului cămătăresc și a contabilității duble. Pentru Dumnezeu, vi-l puteți imagina pe un Eduard Sam, un clarvăzător și proroc, în izmănuțe, în clipa când, să zicem, privește, pe domeniile tatălui său, cum se reproduc caii? Cum vă imaginați acea clipă a evoluției care e marcată de procesul de urbanizare a lui Eduard Sam, pe timpul studiilor lui comerciale la Zalaegerzseg? Și momentul acela istoric, când și-a potrivit pentru prima dată gâtul său lung în rigidul guler alb de plexic, ca într-un lanț, intrând astfel și simbolic în severul ordin al gânditorilor europeni liberi. Cum vă imaginați decizia lui revoluționară, cu ample consecințe istorice, de a rupe cu părinții săi, cu numeroasele lui surori, cu fratele său și cu propriul său nume? Cum vă imaginați istoria bolii lui, nașterea acelei furii divine, a cărei consecință va fi renunțarea la partea sa din moștenirea părintească și acea nesăbuită hotărâre de a porni cruciada împotriva lumii întregi, a zeilor și religiilor, geniala, dementa idee de a cuceri lumea prin renunțări și filosofie? Și cum vi-l imaginați pe acest geniu, teoretician al revoluției și profet, în rolul timpuriu de partener în patronatul unei fabrici de perii care va falimenta glorios? Iar apoi, cum vi-l imaginați în rolul de tânăr anarhist și sabotor (cu ochelarii în ramă de fier, ca la inteligheția revoluționară rusă) în larg ramificata rețea a monarhiei austro-ungare?

Și, în sfârșit, puteți concepe ideea utilitară a Uhr-Faustului său, pe care începuse să-l scrie cam în acea perioadă, acel prim *Regulament al transporturilor feroviare, navale și rutiere*, în care încă nu erau introduse liniile internaționale și în care nu apare încă nici urmă de maladivă exagerare și tulburări nervoase?

Fragmente din romanul în curs de apariție la Editura Univers (colecția "A Treia Europă")

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Marius Lazurca, Viorel Marineasa, Marcel Tolcea, Ciprian Vălcan, Daniel Vighi.

Colectivul tehnic: Mihaela Dănciulescu, Vesna Struța, Dorel Hîj (paginare, prezentare grafică), Georgeta Neculiță, Cătălina Ștefan, Rodica Tompa, Erika Mihaiciuc (culegere texte).

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3, telefoane: 29 48 93, 29 48 95
www.orizontliterar.ro
Tiparul executat la S.C. "TIM PRESS" S.A. TIMIȘOARA
Abonamentele se fac la P.T.T.R.
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ
ISSN 0030 560 X

SPONSORI: MINISTERUL CULTURII, FUNDAȚIA PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ, FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECTS

Grădina, cenușa

Danilo Kiš

Tatăl meu ședea zile întregi, cu îndărătnicie, lângă vizitii, ca un cneaz rus exilat, deodată, parcă, straniu de lucid, patetic conștient că-și împlinește destinul, înscris în genealogia sângelui său, în cărțile profetice. Schimbam săniile în sălașuri întunecoase, la repezeală, încălzindune cu ceai fierbinte și coniac, după care cădeam într-un somn adânc, lipiți unul de altul în sanie, iar zurgălăii stârneau o rezonanță lirică în jurul somnului nostru și al fugii noastre. Tatăl meu îi zorea pe vizitii, oferindu-le coniac și mituindu-i rușinos, vorbea repezit și gâfâit, ca unul gonit din urmă. Luase asupra sa toată grija drumului, angajându-se cu totul, deși era clar, nici el însuși nu știa care-i sensul și țelul călătoriei. Însă pe el asta nici nu-l preocupa. El știa doar atât, că trebuie să *plinească un capitol al marii proorociri*, pentru că îi era scris că o să rătăcească și să fugă "încotro va vedea cu ochii", și de aceea se așeza în prima sanie ce-i ieșea în cale, pornea spre cea mai apropiată așezare, pe ocolite, pe drumul cel mai greu, total indiferent în fața faptului că soarta lui trebuia s-o împărtășim și noi, pentru că proorocirile de care se ținea și în care credea orbește nu erau tocmai clare, iar el nu era foarte sigur că acestea ne vizează și pe noi toți ceilalți. Noi însă ne supuneam fără crâcnire voinței lui, considerând că trebuie să suportăm parte din blestemele lui și parte din soarta lui. Zile în șir călătoream prin pustietatea zăpezilor, uniformă ca un ocean, pierzându-ne orice orientare. Tatăl meu însă conducea cu braț ferm corabia noastră, dând instrucțiuni vizitiilor speriați, cu ochii spre cerul înstelat. Câteodată scotea din buzunarul interior al paltonului harta cerului și o desfășura pe genunchi, așa cum altădată își desfăcea în tren *Regulamentul*.

Atunci, deodată, descifrând roza vânturilor, arăta cu degetul spre cer, în dreptul vreunei stele strălucitoare din zodiac, iar vizitiul, speriat de gestul tatii, dădea bice. Nu știa că tata caută pe boltă steaua destinului său, care era indicată cu precizie în studiul cabalistico-astrologic *A csillagfejtetés Könyve*.

Din când în când ne oprim și tata bate la porți ca un cneaz rus izgonit. Nu am nici puterea, nici voința să întreb ceva, simt numai cum mi se lipesc pleoapele de somn și oboseală și cum tremur de-o spaimă cu care încă nu m-am obișnuit, de teama în fața unor oameni și locuri necunoscute, de teama în fața porților închise. Aud cum se depărtează zurgălăii saniei cu care am sosit și cum îi acompaniază lătratul câinilor. Tatăl meu bate întruna la porți, purtat de-un foc al său interior, de o hotărâre încăpățânată. De dincolo se aude zornăitul cheilor și tata își rostește numele cu patetism, așa cum se pronunță numele profeților. Se aude clapa zăvorului – "Iaca, omule, nu se poate mai iute! Nu vă așteptam la ora asta din noapte" – apoi se ițesc niște fețe

necunoscute, fețe de lunatici și de oameni smulși din cel mai adâc somn hibernal. Mă iau de mâini și mă sărută cu gura uscată și puturoasă de sedimente întunecate. Ne vârâ în niște încăperi umbrite, apoi aprind fitilul la lampă și vorbesc cu vocile încă somnoroase, adânci și răgușite. Prin fața mea defilează o întreagă legiune de rubedenii, necunoscute și neapropiate, năpădite de păr negru, zburlit, pistruiate, cu nasuri asemenea cochiliei de melc, și eu mă pup cu toți la rând, fără să înțeleg ce sens are totul. Simt o deosebită greață îndeosebi față de mătușile mele, a căror piele are un gust scârbos, iar din tăietura gulerului, când își apleacă grumajii scofâlciți ca să-și machieze obrazul, mă trăznește o duhoare molatecă de mort, duhoarea lumânărilor de parafină și de apă stătută într-o vază cu trandafiri ofiliți. Doar verișoarele roaibe și pistruiate le sărut cu un fel de incestuoasă intimitate, transportat de luxuriança și mirosul uriașelor coame în valvătaie și de albul dezmăț al tenului lor.

Tatăl meu persevera cu o nervoasă grabă să-și împlinească destinul, să împlinească litera proorocirii și izbăvirea sa. Faptul că își făcuse apariția ahașveric în ținutul copilăriei sale, din care fugise de multă vreme, purtat de o mare viziune, îi spunea că a intrat într-un *circulus vitiosus* din care nu există ieșire: curba aventurii sale existențiale se închidea ca o cursă. Neputincios în fața lui Dumnezeu și a destinului, el îi învinuia pe oameni pentru blestemul ce-l purta, considera că surorile și rubedeniile lui i-au pricinuit toate necazurile, pentru că era obsedat de ideea fixă că destinul lui reprezintă răscumpărarea pentru toate păcatele, ale întregii familii, ale întregii omeniri. În el însuși vedea mielul de jertfă. Fusese știrbită mândria lui de ipohondru și de om ratat. Voia să dea de știre fiecăruia că el este Jertfa, că el este cel care se sacrifică, cel căruia îi este scris să se sacrifice și voia ca toți să prețuiască asta și deci să-l trateze ca pe cel Sacrificat. Își lumina propia ratare cu acest foc bengal de pe jertfelnicul pe care se mistuia, iar propria nevolnicie o explica rubedeniilor și surorilor lui prin teoria renunțării, disprețuia bogăția materială în numele ratării sale, în numele jertfei, iar propriul sfârșit îl declara sfârșit al lumii, apocalipsă. Însă ar fi naiv să crezi că tatăl meu își urma destinul fără a crâcni. Dimpotrivă. Considera că nimeni din preajma lui nu are dreptul și nu poate să supraviețuiască propriei lui catastrofe, considera că soarta lui este soarta neamului său și a speciei lui. Cu vocea întunecată și răgușită prevestea apocalipsa, ridica brațele profetic și cuprindea, într-o unică îmbrățișare a mâinilor sale de profet, dughenele rubedeniilor, burdușite cu mărfuri coloniale, împungea cu degetul de foc mătăsea, perdelele, goblenurile și lustrele, cu ochii incandescenți de îndreptățită mânie arunca anatema asupra câinilor, pisicilor, cailor, orătăniilor și vitelor.

"Măi, omule, păi cine și-ar fi putut închipui că nenorocitul ăsta și-a ieșit complet din minți", aud vocea mătușii și imediat apoi cumplitul, neomenescul glăsoi al tatălui meu. Își făcea dreptate, răscolind niște socoteli din urmă cu treizeci-patruzeci de ani, pomenea cifre și date, nume de martori și de sperjuri – cu o voce care făcea să zornăie paharele din vitrine până în a treia cameră, iar câinele din curte să urle bezmetic, ca la inundație sau incendiu. Fiecare ceartă trebuia să se termine în așa fel încât cei cu care era în dispută și pe care-i jignea teribil se vedeau siliți să renunțe în cele din urmă la propriile argumente, să se supună, să se concentreze din toate puterile pentru a-l liniști, să primească asupra lor, conștienți și cu voce tare, căindu-se, toată vina pe care el le-o aruncase, să recunoască toate acuzațiile, să-și coboare vocea până la șoptă, întrucât orice încercare de a-l acoperi pe tatăl meu ar fi rămas de fiecare dată fără nici un rezultat. Pentru că tatăl meu știa să-și înalțe vocea dumnezeiască până la așa înălțimi și să o tensioneze cu atâta forță, încât toate vocile se pierdeau în râul tulbure al baritonului, iar fiecare încercare de a-l acoperi producea doar efectul invers, deoarece atunci el ridica vocea până la o intensitate nemaiauzită, s-ar zice chiar fără vreun efort deosebit și curând în cuvintele lui, în urletul lui dumnezeiesc se împletea zornăitul sticlăriei și al porțelanului, lătratul câinilor, mugetul vacilor și cotcodăcitul găinilor, venea lume din vecini, scoasă din minți, cu bâtele, iar femeile își strigau copiii care alergau la casele lor ca și cum acestea ar fi stat să ia foc. Când vocea lui pornea să răsune ca trâmbița Ierihonului, toți începeau să șușotească înspăimântați, convinși măcar o clipă, că nebunia tatălui meu e doar o formă a iluminării. Iar el continua să urle triumful, fără a coborî linia de sus pe care o luase baritonul său în momentul cel mai acut al furiei și inspirației: "... cu ogarii voștri, cu trăsurile voastre, cu dughenele voastre de hoți... ("Eduard! Ai grijă ce spui...").

În românește de
IOAN RADIN

Continuare în pagina 31

Danilo Kiš
Grădina, cenușa

BIBLIOTE[illegible]ASTRA
SIBIU